Digitized by Google

Digitized by Google

SCRIPTVRA SACRA IN LOCOS COMMVNES

NOVA ET COMMODIORE QVAM HACTENVS METHODO cum interpretatione difficiliorum digesta.

ET TOMIS DVOBVS PROPOSITA,

IN QVORVM

I. Pro quavis materia Sententiæ.

II. Exempla, Orationes etiam & Aspirationes, tum ex vetere tum novo Testamento apte copioseque incredibili cum omnium verbi Dei amantium, tum maxime CONCIONATORVM commodo & utilitate referuntur, unoque hoc volumine comprehenduntur.

AVCTORE

R. P. ANTONIO DE BALINGHEM
SOCIETATIS IESV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

COLONIÆ AGRIPPINÆ,

Sumptibus & Typis Wernheri Fratrum in Bibliopolio in platea vulgò Frankgasse sub signo S. Archangeli Gabrielis.

ANNO M.D.C.LIX.

Cum gratia & Privilegio Sacræ Cæsareæ Majestatis.

Digitized by Google

REVERENDISSIMO
ILLVSTRISSIMOQVE
DOMINO
D. GEORGIO SZE-
LEPCHENY COLOCEN.
ET BACIEN. ECCLESIARVM
CANONICE VNITARVM
ARCHIEPISCOPO,
ADMINISTRATORI EPIS-
copatus Nittrienſis, locorumque eorun-
dem Supremo & perpetuo Comiti ac
Sacræ Cæſareæ Majeſtatis Conſi-
liario intimo, & per inclyt-
tum Regnum Hunga-
riæ Aulæ Cancellario
PATRONO SVO COLENDISSIMO.

QVam ſæpe multumque opportunitatem exoptavi, eam mihi tandem oblatam vehementer gaviſus ſum, quando opus hoc olim in Belgio editum ſuperiorum hortatu, omniumque Chriſtianæ ſapientiæ ſtudioſorum, potiſſimum vero CONCIONATORUM vot is ac deſideriis recudendum ſuſcepi. Nimirum propenſiſſimam meam in te Reverendiſſime & Illuſtriſ-

Illustrissime Præsul, observantiam aliquo gratitudinis munere jam pridem orbi contestatam volui. Extitit enim tua, supra quam dici potest, in res meas benevolentia, quæ tantum mihi á te obtinuit, ut adeuntem in conspectum tuum non jucundissime modo admitteres, sed & audires perlubenter: necà te abire patereris, quin demum & humanitatis tuæ admirationem & dulcissimi congressus fructum, & eorum beneficiorum prærogativam, quæ à te pluribus concessa est, mihi uni referrem. Ex quo tempore mihi non sufficit tuum esse, sed singulare erga te obsequium ambio profiteri. Quamobrem hoc, non tam magnitudine quam argumenti præstantiâ atque utilitate præclarissimum inter omnia à me hactenus edita opera, Reverendissimo & Illustrissimo tuo nomini inscribere volui: non tam, ut decus aliquod tuo nomini quod satis per se splendet, accedat, quam ut meo amori ac desiderio satisfiat. Placebit non dubito, opus hoc, vel ex eo, quod sacrarum paginarum sententias juxta ac historias nõ modo in locos communes apto ordine redigat, verum & brevi dilucidatione mirè illustret. Adeo, ut nihil propé utilius cum aliis omnibus, tum maximè divini verbi præconibus esse queat Et vero hauti obscuris indiciis notavi tuum, Illustrissime Præsul, erga veram sapientiam virtutemque tam in te ipso quã in aliis promovendam addictissimum animum. Cui, ut ego subservirem laborandum censui, non ut novas & speciosas proponerem cisternas, sed vivum & inexhaustum in varios rivulos explicatum fontem (unde salutares æternæ sapientiæ aquæ facili aditu, et perpetuo fructu hauriretur) exhiberem. Quod cum facio tuo Reverendissime & Illustrissime Præsul adjutus patrocinio, tuo animatus favore, audeo de opera mea magnifice sentire, atque etiam munus hoc (quod tibi dicatum sit) pluris æstimare. Cupio ut transeat una cum libro hoc ad omnes laudatissimi nominis tui fama. Id quod meretur singularis tua sapientia, studium, & industria, quibus non modo velut Archiepiscopus Ecclesiis tuis maximo Ecclesiæ Vniversalis, emolumento præes, verum & Vngariæ simul Regnum tanquam Cancellarius, laudabilissime administras, Imperiumque Romanum contra quasvis sive hæreticorum sive aliorũ hostium machinationes saluberrimis Consiliis felicissimè defendere, ac stabilire pergis. Sed á tuarum laudum prædicatione consultius abstinẽdum

Digitized by Google

dum censeo: ne cujus gratiam ac favorem conservare & augere studeo, voluntati refrager. Non enim obscuris indiciis sæpe indicasti, quam tuus ab omni assentationis umbra animus, exhorrescat, quamque in virtutum omnium fundamentum humilitatem Christianam incline t. Patienris tamen, uti spero, tuum me esse, c onsentiesque, ut orbi testatum relinquam, quanto sim studio, quanta observantia.

Reverendissimæ & Illustrissimæ Dominationis Tuæ
humillimus Servus

Wilhelmus Friessem
Civis & Bibliopola Colonicnsis.

Digitized by Google

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS.

Et Privilegium Cæsareum.

EGo infra Scriptus Soc. Iesu per Rheni inferioris Provinciam Præpositus Provincialis potestate mihi ab Admodum Reverendo Patre Generali Goswino Nickel ad id factâ concedo Wilhelmo Friessem Bibliopolæ Colonienſi facultatem recudendi Locos Communes in sacram Scripturam Reverendi Patris Antonii de Balinghem eidemque jus Cæsarei Privilegii usurpandi eatenus indulgeo, ut ipso invito librum hunc nemo deinceps recudere, nemo intra S. Rom. Imperii fines, & hæreditarias S. Cæs. Maiest. Provincias importare aut venum exponere audeat. In cuius rei fidem has literas manu nostrâ Subscriptas & Sigillo munitas dedimus Coloniæ 12. Martii Anno 1659.

HIERONYMVS WARMOLDI.

CENSVRA ORDINARII.

Sacra Scriptura in locos Communes morum per R.P. Antonium *de* Balinghem *digesta, in duos Tomos distributa*, Concionatoribus utilissima, & aliàs edita, utiliter rocudi poterit. Coloniæ 21. Mart. 1659.

Adr. de Walenburch *Metrop. Eccl. Colon. Presb. Canon. & Censor. Lib. Ordin.*

INDEX

Digitized by Google

INDEX TITVLORVM TOMI primi locorum Sacræ Scripturæ.

Abnegatio, vide Mortificatio, Mundus, Paupertas, Religio.
Abstinentia, vide Convivia, Ebrietas, Gula, Mensa, Temperantia, Vinum.
Acedia, fol. 2. vide Labor, Otium.
Acceptio personarum, fol. 2. vide Judex Justitia.
Adolescens, fol 2. vide Educatio, Filius, Parentes.
Adulator, Adulatio, vide Amicitia,
Advocatus 2. vide Judex.
Adulter, Adulterium, fol 7 vide Luxuria.
Affabilitas, vid. Benignitas, Lingua, Mansuetudo
Affectiones animi, fol. 11. vide Animus & Mortificatio.
Ambitio, fol. 11. vide Dignitas, Honor, Princeps, Rex, superbia, vana gloria.
Amicus, Amicitia, f. 12 vide Consortium.
Anima, fol. 21. vide Homo.
Angelus, fol. 24.
Apostata, fol, 26. vide fides religio,
Apostoli, fol. 28. vide Concionator & maximè Ecclesia.
Arrogantia, fol. 34. vide Superbia.
Avaritia, Avarus, fol. 35. vide Verbo Divitiæ, Eleemosyna, Fraus.
Audacia, fol. 41. vide concilium.
Auditio, Auditor, fol. 42. vide Lingua, verbum Dei.
Aula, fol. 43.

B.

Beatitudo, vide gloria æterna,
Bellum, fol. 43. vide victoria.
Benedictio, fol. 45.
Beneficium, f. 45. vide Christus, fides, gratitudo
Benignitas, seu Affabilitas, 49. vide Lingua, Mansuetudo,
Bilinguis, vide susurro,
Blasphemia, 50.

C.

Calumnia, vide Detractio, fama, Lingua, Mendacium.
Caro, vide Corpus, Desiderium, Homo, Mortificatio, Pœnitentia.
Castitas 52. vide Adulterium, Luxuria, virginitas
Caupones, 52. vide Negotiatio.
Charitas, 54. vide Amicitia, Gratia, Justus.
Chorea. 63.
Christianus, 63. vide Ecclesia, fides.
Christus, 63. vide Deus, Ecclesia, Maria, Passio, Crux.
Cibus, vide convivia.
Civitas, vide Respublica, Rex.
Cogitatio, 73. vide Anima. Cor, consilium, Desiderium, Examen, Justus, Judicium, Luxuria, Prudentia.
Cognitio 74. vide Anima, Experientia, fides, Homo, Peccator, sapientia, scientia,
Compassio, 74. vide Charitas, Misericordia.
Concio, Concionator 75. vide Apostoli, Episcopus, Ecclesia, verbum Dei.
Concordia, fol. 105. vide charitas, contentio, Discordia, Pax.
Concupiscentia. vide Desiderium, Mortificatio,
Confessarius, Confessio, fol. 108. vide Contritio, Peccatum, Pœnitentia.
Conscius, Conscientia. 109. vide Anima, Peccatum.
Consiliarius, Consilium, 111. vide Amicus, Prudentia.
Consolatio 116. vide Devotio, Gaudium, Justus, Lætitia, Oratio, Tribulatio, Tristitia.
Consortium seu conversatio, fol, 119. vide Amicitia, consilium.
Constantia, vide Perseverantia.
Consuetudo, fol. 124.
Contemplatio, 125. vide Consolatio, Oratio, Passio.
Contentio, 130. vide Discordia, Lites.
Contritio 134. vide Peccatum, Pœnitentia.
Contumelia seu convitium, fol. 144.
Convivia, convivæ, fol. 144. usque fol. 146. vide Ebrietas, Gula, Temperantia, Vinum.
Cor, fol. 150. vide Anima, Cogitatio, Hypocrisis, voluntas.
Corpus, 151. V. Desiderium, Mortificatio, Pœnitentia.
Correptio sive Correctio, 153. vide Concionator, Educatio, Tribulatio.
Crux, fol. 161. vide Christus, Patientia, Tentatio Tribulatio.
Curiositas, curiosus, 163. vide Oculi, Sapientia, Scientia.

D.

Digitized by Google

D.

DÆmon, 166. usque V. Tentatio.
Deceptio, Decipere, V. Amicus, Dolus, Fraus.
Defensio. Peccati, v. Peccatum.
Derisio, 178
Desiderium. 180 vide Anima, Avarus, Cogitatio, Consolatio. Curiositas, Divitiæ, Gloria æterna, Spes Voluntas.
Desperatio, 181. v. Spes.
Detractio, Detractor, 182
Devotio, 186. vide Consolatio, Contemplatio, Oratio.
Deus, 187
Dignitates, 228. vide Ambitio, Honor, Rex.
Dilatio, vide Confessio, Contritio, Homo, Peccator, Pœnitentia, vita.
Diligentia, 229 vide Otium.
Discordia, 229. vide Contentio, Concordia, Pax.
Divini & Divinationes seu Auguria, Incantationes, Maleficia, Auspicia & ejusdem generis, 229
Dives, Divitiæ, 231. vide Amicus, Avaritia, Eleemosyna, Paupertas, Prosperitas.
Dolus, 251 vide Adulatio, Amicitia, Dives, Furtum, Hypocrisis, Inimicus, Iniustitia, Lingua, Mendacium.
Dominica dies, v. Festum.
Donum, v. Munera.

E.

EBrius, Ebrietas, 254
Ecclesia, 256. Apostoli, Concionator, Deus, Templum.
Educatio, 283. vide Filius, Parentes, Pater.
Eleemosyna, .287. v. Avaritia, Compassio, Divitiæ, Misericordia, Opera bona.
Eloquentia, 299. v. Concionator.
Emptio, v. Avaritia.
Episcopus 299 v. Apostoli, Concionator, Ecclesia.
Evangelium, vide Apostoli, Concionator, Ecclesia, Fides, Scriptura, Verbum Dei.
Eucharitia. 302
Examen. 305 vide Anima, Cogitatio, Cognitio, Conscientia.
Excommunicatio, Excommunicati, 306
Exemplum, v. Scandalum.
Exequiæ, vide Mors.
Experientia, vide Cognitio, Sapientia, Scientia.

F.

FAcies, 311. v. Cognitio, Homo.
Fama, 312, v. Concionator, Calumnia, Honor.
Familia, vide Pater familias.
Famulus, vide Herus, Servus.
Festum, 312
Fides, 314 vide Ecclesia, Opera.
Filius Filia. 321
Fraus, vide Dolus.
Furtum, 323 vide Avaritia, Dives, Dolus, Iniustitia.

G.

GAudium, 324. vide Consolatio, Justus, Peccatum, Tribulatio, Tristitia.
Gloria, 326. vide Honor, & alia ibi citata.
Gloria cælestis. 328
Gratia seu Gratiæ auxilia. 352
Gratia Gratum faciens, 361
Gratitudo seu Gratiarum actio, 373. Beneficium, Ingratitudo.
Gula, 374 vide Convivia, Ebrietas, Temperantia, Vinum. 374.

H.

HEresis, Hereticus, 376 vide Apostata, Fides.
Herus, 382 vide Pater familias, Servus. 382
Homicidium. 383
Homo, 384 vide Anima, Gratia, Mors, Vita.
Honor, 391 vide Ambitio, Dignitas, Humilitas, Princeps, Rex Superbia.
Hospitalitas, Hospitalis, 395 vide Misericordiæ opera.
Humilitas, Humilis, 396. Vide Ambitio, Honor, Justus, Superbia.
Hypocrisis, Hypocrita, 402 vide Amicus, cap. 2. & 3. Dolus, Intentio.

I.

IActantia, 407 vide Gloria, Laus, Lingua, Superbia.
Idolatria, 408 vide Avaritia, Fides.
Ieiunium, 409 vide Gula, Temperantia.
Ignorantia, 411. vide Cognitio, Prudentia, Scientia.
Imitatio. vide Consortium, Exemplum, Prosperitas.

Immi-

Digitized by Google

Immisericordia, vide Avarus, crudelitas, Eleemosyna, Misericordiæ opera.
Impœnitentia, vide confessio, contritio, Inspiratio, obstinatio, Pœnitentia.
Impatientia 483. vide Ira, Murmur, Patientia.
Impius, vide Peccator.
Improperium, vide beneficium, contumelia.
Imprudentia, 415. vide Ignorantia, Prudentia.
Impudentia, vide Defensio, Peccatum, Verecundia.
Impudicitia, vide Adulterium, incestus & fusè verbo Luxuria.
Incantationes, vide Divinatio.
Incarnatio, 417. vide Christus, Crux, Deus.
Incæstus, vide Luxuria.
Inconstantia, 418. vide Constantia, Perseverantia
Indulgentiæ, 420.
Infamia, vide Fama, Honor, Peccator.
Infernus, 420. vide Judicium, Peccatum, Punitio.
Ingratitudo, 428. vide beneficium, gratitudo, Peccator.
Inimicus. Inimicitia, 430. Vide Charitas.
Injustitia, vide Acceptio personarum, Avaritia, Dives, Dolus, Eleemosyna, Furtum, Judex, Pauper.
Inobedientia, vide Filii. Lex, Obedientia, Parentes, Pater familias, Peccatum.
Intemperantia, vide Convivium, Ebrietas, Gula, Temperantia.
Intentio, 435. vide Eleemosyna, Gloria, Hypocrisis, Jejunium.
Invidia, 437. vide Charitas, Prosperitas.
Ira, 438. vidé Benignitas, Impatientia, Inimicus, Mansuetudo, Patientia.
Judex, 441. vide Acceptio personarum, Injustitia, Rex, Superior.
Judicium extremum. 448. vide Acceptio personarum, Christus, Deus, Gloria cœlestis, Injustitia, Judex.
Judicium temerarium. 466. vide gloria vana, Hypocrisis. Intentio.
Juramentum, 468. vide Blasphemia, Perjurium.
Justitia. Justus, 470. vide gratia, Sapientia, Virtus.
Justicia, Virtus Cardinalis.

L.

Labor, 484. vide Acedia, Diligentia, Ocium Pigritia.
Lætitia, Vide Consolatio, Gaudium, Tristitia.
Laus, 486. Vide Deus, gloria, Honor, Humilitas, Jactantia, Superbia.
Lectio, Vide Oratio, Scriptura.
Lex Divina, 489. vide gloria, gratia, Justus.
Liberalitas, 489. Vide Avaritia, Divitiæ, Eleemosyna.
Lingua, Locutio, Loqui, & similia. 496. Vide Calumnia. Correptio, Detractio.
Lites, Litigare, 507. Vide Contentio.
Longanimitas, Vide Patientia.
Luctus, Vide Tristitia.
Luxuria, 508. Vide Adulterium, Castitas, Lingua Meretrix, Mulier, Oculus, Virginitas.
Luxus, Vide Divitiæ, Gula, Injustitia, Vestis.

M.

Magia, Magi, Vide Divini.
Magister 513. Vide Concionator.
Magistratus, Vide Acceptio personarum, Injustitia, Judex Magnates, Prælatus, Princeps
Magnates, 516 Vide Divitiæ, Nobiles.
Maledictio, 516.
Mansuetudo, 516, Vide Benignitas, Ira, Lingua, Patientia.
Maria Virgo, Deipara, 517. in quindecim Capitibus consecutivis.
Maritus, 568. Vide Adulterium, Mulier, Parentes. Pater, Pater familias, Uxor.
Martyrium, Martyr, 570. Vide Passio, Patientia, Tribulatio.
Matrimonium, 572. Vide Maritus, Mulier, Uxor.
Mechanici, 575.
Medicus, 576. Vide Morbus.
Meditatio. Vide Contemplatio, oratio.
Mendacium 577. Vide Calumnia, Lingua.
Mendicus, 579. V Eleemosyna, Labor, Otium.
Mensa, Vide Convivia, Gula. Temperantia, Vinum.
Mensura, Pondus, Statera, & similia, 579. Vide Avaritia & maxime Injustitia.
Mercator, Mercatura, Vide Injustitia, Mensura, Negotiatio.
Mercenarius 580. V. Avarus, Dives, Injustitia, Pastor.
Meretrix, 580, V. Castitas. Luxuria, Virginitas.

meritum Vide oratia.
Miles,581.Vide Bellum,Oratio,Victoria.
Misericordia,seu Misericordiæ opera 582. Vide Eleemosyna,Hospitalitas,Mors,opera bona, Sepulchrum,Sepultura.
Modestia 584. Vide Lingua.
Morbus 585. Vide Medicus,Patientia,Sanitas.
Mors Mortui,587.
Mortificatio,597.Vide Castitas,Corpus,Crux Jejunium,Opera bona,Pœnitentia.
Mulier 599. Vide Filia,Luxuria,Maritus, Matrimonium,Meretrix,Uxor.
Mundities interna Vide Animus , Cogitatio, Hypocrisis, Intentio,& potissimum Puritas.
Mundus,606.Mundani,Mundana, Vide Peccator.
Munera,612. Vide Donum,.
Murmuratio 613. Vide Correptio,Lingua,.
Musica,613.
Mutuum.613.

N.

NEgligentia, 615. vide Acedia , Diligentia, Odium.
Negotiatio,Negotiatores,615.vide Fraus,Furtum,Injustitia,Mensura.
Nobilitas,Nobilis,616.
Nuncius 617.

O.

OBedientia & Inobedientia,617.
Obstinatio,obstinatus,621.
Occasio,623.vide Amicitia, Consortium, Luxuria,Mundus,Peccatum.
Occupatio,623. vide Acedia Labor, Otium;
Oculi,624.v. curiositas,Luxuria,Mortificatio.
Odium 624.
Opera bona,625.v. Fides,gloria æterna. Lex. Otium.
Opportunitas,632.
Oratio 632. vide consolatio, contemplatio, Deus,Gratiarum actio,Justus,Laus.
Ordo.640.
Ornatus vide Mulier.
Ostentatio.vide Gloria vana,Honor, Hypocrisis,Jactantia,Intentio,Superbia.
Otium fol.640.vide Acedia,Diligentia, Labor Mendicus,Opera.

P.

PAradisus vide gloria cœlestis
Parentes 642.vide Educatio,Filii, Obedientia.
Passio christi,644.vide Christus,Crux.
Passiones seu perturbationes animi, vide Affectus.
Pastor,647.vide concionator, Episcopus, Judex,Superior.
Pater Familias.654.vide Educatio,Filia,Filius, Parentes.
Pati,Patientia,655. vide Gloria cœlestis, Impatientia,Martyres,Tribulatio.
Pauper,Paupertas,660. vide Avaritia, Dives. Eleemosyna,Justitia,Justus.
Pax, 668. vide Bellum, Charitas, Concordia, Discordia,Inimicus,Susurro.
Peccatum, Peccator, 671. in capitibus xxxii. subsecutivis.
Peregrinatio,725.vide Inconstantia.
Peregrinus,vide Pauper,Pupillus,vidua.
Perfectio,Perfectus,724.vide Charitas, Justus.
Perfidia vide Dolus,Fides humana,Fraus.
Periurium,724,vide Iuramentum,Perfidia.
Perseverantia,725.vide inconstantia,Patientia.
Pertinacia,vide Labor,otium.
Piger,Pigritia,vide Labor.
Pignus,vide Mutuum,Pauper, Peregrinus.
Pœna. vide Punitio.
Pœnitentia,728.vide Confessio, Cõtritio,Jeiunium,Impœnitentia, Mortificatio, Oratio, Peccator.
Præceptá,vide Lex,obedientia,Pastor,Prælatus Princeps,Rex.
Præcipitantia,730.vide Prudentia.
Prælatus,730.vide Ambitio, concionator, Episcopus.Lex, Obedientia, Pastor, Pater familias,Princeps,Superior.
Præsumptio,vide Arrogantia,Avaritia,Superbia
Princeps,732.vide Pastor,Pater familias, Prælatus & potissimum Rex.
Prodigalitas seu Profusio, 735. vide Avaritia, Liberalitas,Luxus.
Profectus in bono,735.vide gratia: Perseverantia.
Promissio,734.vide Mendacium,Sponsio.
Prosperitas 734.vide Dives, Justus, Peccator Tribulatio.
Prudentia, 739, vide consilium, consortium Im-

Imprudentia, Lex, Sapientia, Scientia.
Pulchritudo, 742. Vide Mulier, Vxor.
Punitio, Punire, ibid. v. Deus Judex, Peccatum, Prælatus, Rex, Tribulatio.
Pupillus, 748. v. Iniustitia, Judex, Justitia, Pauper, Peregrinus, Vidua.
Puritas animi, ib. vide Anima, Cogitatio, Hypocrisis, Intentio
Pusillanimitas, 750. vide Desperatio, Spes, Tristitia.

Q.

Quæstiones inutiles, 750. vide Curiositas.
Quies animi, 751. Vide Gaudium, Gloria cælestis, Justus, Lex, Pax, Peccator.

R.

Ratio pro mente, vide Anima, Consilium.
Recidivum, Recidivare vide Peccatum, Perseverantia.
Regeneratio, v. Gratia, Recidivum, Relapsus, Renovatio.
Religio, Religiosus, 753. vide Apostata, Castitas, Ecclesia, Justus, Mortificatio, Occupationes, Obedientia, Pastor, Paupertas, Prælatus, Superior.
Renovatio, 761. vide Gratia.
Reprehensio, 764. vide Adulatio, Correctio, Prælatus.
Resignatio in Dei voluntatem, vide Deus, Patientia, Tribulatio.
Respondere, v. Lingua.
Respublica, 763. vide Justitia, Prælatus, Princeps, Rex.
Resurrectio, 763. v. Gloria cælestis.
Rex vide Pastor, Prælatus, Princeps.
Rigor, 769. v. Correptio, Crudelitas, Educatio, Justitia, Punitio.
Risus, ib. v. Adulatio.
Rixæ, ibid. vide Contentio, Contumelia, Ira, Lites.

S.

Sacerdos, 770. v. Concionator, Ecclesia, Pastor, Princeps, Rex, Superior.
Salus animæ, 774. vide Anima, Mortificatio.
Sanctitas, vide Gratia, Justus, Perfectio, Puritas.
Sanitas 775. v. Medicus Morbus.
Sapientia, ib. v. Consilium, Prudentia.
Satisfactio, vide Confessio, Contritio Pœnitentia.
Scandalum, 790. vide Exemplum, Mortificatio.
Scientia, 791. v. Concionator, Curiositas.
Magister, Sapientia.
Scriptura sacra. 794.
Secretum. 797
Senex, Senectus. ib.
Sensus, Sensualitas, 799. v. Curiositas, Desiderium, Mors.
Sepulchrum. 799. v. Mors.
Sepultura mortuorum, ibid. vide Misericordias Mors.
Servus, Servire. 800. v. Herus, Paterfamilias.
Severitas. v. Rigor.
Silentium, v. Lingua.
Simplicitas, ibid. v. Humilitas, Hypocrisis, Intentio, Prudentia.
Sinceritas, 803. v. Fraus, Hypocrisis, Intentio, Simplicitas.
Simulatio, v. Amicitia, Dolus, Hypocrisis, Lingua.
Sobrietas. v. Temperantia.
Societas, v. Consortium.
Solicitudo, 803. v. Divitiæ.
Solitudo, ibid. Vide Amicitia, Consortium.
Somnium. 804
Somnus, ibid. v. Labor, Otium.
Sors, ibid.
Spes, Sperare, 805. v. Deus, Patientia.
Spiritus sanctus, 814. v. Gratia.
Spiritus sancti Motiones, seu Inspirationes internæ. 815.
Sponsio, Spondere, ib. vide Vadimonium.
Status, ibid. v. Vita.
Stultus, Stultitia, v. Imprudentia, Prudentia, Sapientia, Scientia.
Subditi eorumque officium, vide Obedientia, Pastor, Prælatus, Princeps, Rex, Superior.
Superbus, Superbia, 817. v. Arrogantia, Contentio, Gloria vana, Honor, Humilitas, Litigare.
Superior, 825. v. Obedientia, Pastor, Prælatus, Princeps, Rex.
Superstitio, 826. vide Divinatio, Magi.
Susurro, 827. v. Bilinguis, Calumnia, Detractio, Lingua.

T.

TEmeritas, V. Conſilium, Lingua, Prudentia.
Temperantia, 828. v. Convivia, Ebrietas, Gula, Vinum.
Templum, 829. V. Eccleſia; Oratio.
Tempus, ibid. V. Homo, Vita.
Tentatio, 830. v. Damon, Tribulatio.
Teſtamentum.
Teſtimonium, Teſtis, 831. v. Calumnia, Mendacium, Periurium,
Timor, 832. v. Deus, Infernus, Juſtus, Mors, Sapientia, Spes.
Tribulatio, 838. vide Juſtus, Patientia, Peccatum, Punitio, Spes.
Tripudium, V. Chorea.
Triſtitia, 852 v. Gaudium, Lætitia.

V.

VAdimonium, v. Sponſio.
Vagabundus, ibid. v. Peregrinatio,
Vana Gloria, v. Gloria vana, Superbia,
Veniale Peccatum. ibid,
Verbum Dei, 854.
Veritas, 860. vide Mendacium.
Veſtis, 861. v. Dives, Luxus, Mulier, Ornatus, Vxor.
Viciſſitudo, ibid. vide Gloria vana, Homo, Honor, Inconſtantia, Proſperitas, Rex, Vita.
Victoria. ib. v. Bellum. Miles.
Vidua, ibid. v. Judex, Peregrinus, Pignus, Pupillus.
Vindicta, vide Charitas. Inimicus.
Vinum, 862. v. Ebrietas, Gula, Temperantia.
Vir, vide Maritus, Parer, Paterfamilias, Vxor.
Virginitas, 863. Vide Caſtitas, Matrimonium.
Virtus, 864. v. Juſtus, Juſtitia, Peccatum, Sapientia.
Vita, 866. vide Homo, Mors, Status, Tempus.
Vocatio, 870. vide Fides; Religio. Status.
Voluntas 871. vide Abnegatio, Anima, Cor, Jejunium, Obedientia, Opus.
Voluptas, ibid. v. Caro, Ebritas, Gaudium, Luxuria, Peccatum, Proſperitas, Riſus, Vinum.
Vſura, 871. vide Avarus, Dives, Mutuum.
Vxor 872. Vide Adulterium, Maritus, Matrimonium, Mulier, Ornatus.

Z.

ZElotypia, 869. V. Mulier, Vxor. ibid.
Zelus, 870. V Charitas, Concionator. ibid.

PRÆFATIO PARAGRAPHIS QVINQVE DISTINCTA.

PARAGRAPHVS I.

Quæ fuerit occasio colligendorum istorum locorum.

Occasio colligendi locos hosce communes (amice Lector) fuit ista. Cùm non sine gravi animi mei ægritudine adverterem, paucos omnino reperiri qui pro concione sacras literas, quibus tamen ea omnia quæ sacri Oratoris propria sunt continentur, adhiberent, paucioresque adhuc qui reconditas in ijs longè præclarissima vitæ documenta eruerent, eaque concioni proponerent: videbar non inutilem operam positurus, si tum ut eorum laborem levarem, tum ut ad crebriorem scripturæ vsum allicerem, eam universam in locos communes ordinata serie, & ad quæque ilico invenienda non incommoda redigerem. Accedebat item istud, quòd cum multorum annorum (quibus ad populum, tanto licet muneri impar dixi) vsu atque experientia cognovissem, quanto sæpe conficiantur labore, quantumque ponant otij concionatores in conquirendis scripturæ locis vel in Concordantijs, vel in Indicibus, vel alijs qui eius thesauros conscripserunt, ad ea confirmanda quæ populo proponuntur sunt, atque potissimùm ad perorandum: nihil etenim efficaciorem, atque fortiorem in eorum qui audiunt mentibus aculeum relinquit, quam scripturæ sententia in peroratione benè tractata, suisque momentis expensa, atque in omnes versata partes, ijsque dicendi luminibus, quæ ad animos commovendos valent, illustrata. Cùm inquam ista, istorumque similia diuturna observatione notassem, statuebam apud me, concionatoribus non fore omnino ingratum, si quis illis ista molestia liberaris, plus daret otij ad se pro dignitate ad rem tantam comparandos, nec non ad scripturæ testimonia & cætera quæ proponerent, maturè diligenterque expendenda. Et quoniam mihi varijs impedito morbis videre-

rem concionibus abſtinendum, cogitabam tentare ijſne poſſem ſaltem qui ſacro iſti muneri vacarent, aliquid opis (opellæ verius dixero) afferre; tum ut rei tam divinæ cooperarer nonnihil, tum ut mihi partem aliquam meritorum illorum qui labori iſti ſe dediderunt vindicarem: occurrebat etjam, animoſque addebat illud Davidis factum, cui cùm non licuiſſet inhibente Deo templum exædificare, ne à re tanta tamque Deo accepta alienus eſſet omnino, placuit illi materiem ſaltem ſumptumq; omnem tanto operi ſuggerere. Ac mihi quidem cùm per vires non ſit integrum, ſpirituſia templa Deo, divini verbi prædicatione exædificare, ei vero exædificationi materiem ex ſacris depromptam litteris ſuppeditare cum quodāmodo liceat; æqui quæſo boniq; conſule, Lector benevole, ſi id ſum boni publici ſtudio, affectuque aggreſſus, cùm adverterem id operæ à nemine ſuſcipi. Cui ſanè, ut ingenuè quod eſt profiteat & in perſcrutandis ſcripturæ locis diligentia maior (quam tamen pro virium tenuitate non mediocrem adhibui) atque in ijſdem intelligendis dijudicandiſque vis ingenij præſtantior, in ijs denique cuiuſque loco diſponendis prudentia maior opus fuiſſet: verum dum hiſce auctus donis occurret quiſpiam qui id aggreſſus ſit, tibi hiſce noſtris, licebit ſi placebunt frui. Hoc unum vero monitos velim concionatores, non ideo ijs à ſacræ Scripturæ aſſidua lectione vacandum, quod in hiſce locis quæ præcipua in ea ſunt, inventuri ſint: inò verò horum vſus locorū eos ad continentem ipſius, quotidianamq; lectionem alliciat oportet. Cùm enim ſe ab ijs non parum iuuari experientia ipſa didicerint, ita ratiocinentur. Si mihi aliena manu tantùm proſunt, quanto proderunt magis apparati mea, loci communes? Quanto placebit magis proprius fœtus quam alienus? Quantò hærebunt tenacius memoriæ quæ mihi collegero ipſe, quam quæ ab alijs collecta delibo? Sed quàm multa ab alijs fortè oſcitantibus præterita, à me obſervata notabuntur? Denique ut cuique ſuus eſt genius, ſui ſunt conceptus, ſuum iudicium ſenſuſque, ſuus finis ob quem quidpiam legit; quot & quanta notare licebit quæ alius tanquā minoris momenti atq; ſuis rationibus inutilia abiecerit? Hortor itaq; vehementer concionatores omnes, ut ſcripturam univerſam brevi aliquo adhibito expoſitore, qui ſenſum literalē ſeu hiſtoricum proferat, paulatim perlegant (cuius quidē cohortationis cauſæ ſat multæ allatæ ſunt ſupra) ipſiq; ſibi communes eius locos faciant, aut (quod probarem magis) ut hoſce noſtros augeant, hoc ferè modo, Eos ſibi charta alba inter folia ſingula interpoſita, compingi curent, atque ſi nova aliqua ſcripturæ occurret ſententia, aut ejus explicatio quæ in ijs deſideretur, eam adijciant è regione loci illius quo res eadem tractatur. Atque ſic eveniet ut hi noſtri lòci quamquam cuique alieni, cuiuſque tamen fiant proprij, cum & eas quiſque legendo obſervabit quæ jam ſunt collectæ ſententias, atque alias item præteritas adiiciet ipſemet: itaque fiet ut bono publico creſcat liber atque ſi eam acceſſionem cum alijs velit eſſe communem, curabit ut lucem videat: quamquam mihi, eum locupletare, Deo propitio, in animo eſt. Illud præterea intelligat Lector ferè illa tantum hîc digeſta quæ mores attingunt, non quæ fidei dogmata aut diſceptationes cum Sectarijs: neque illa quidem univerſa, cum ſit Tomus alter Deo favente, hiſtorias ſacras quæ eoſdem informabunt mores, exhibiturus: prior enim hic ferè in præ-

cepti-

ceptionibus, sententijsque versabitur: In qua tamen earum ab historijs separatione, non fuit animus (ob iustas causas) id tanta religione præstare ut nihil omnino exemplorum minùs saltem illustrium in primum Tomum ingrederetur, sed ut multo maxima ejus pars esset præceptionum, & sententiarum, illustrioribus historijs ad Tomum alterum amandatis. Quod si cuiquam separatio ista minùs ad vsum commoda vita erit, pergratum is sane fecerit si me ea de re monuerit, lubensque ejus sententiæ concedam, atque in unum Tomum: universa tum exempla, tum sententias conferã. Cur autem non sit neque in his neque in illis digerendis ordo servatus temporis, & librorum scripturæ, ut primùm ea collocarentur quæ ex Genesi, tum quæ ex alijs, ordinata annorum serie collecta essent, dicendum inferiùs.

PARAGRAPHVS II.

Non esse novam huiusce generis scriptionem, & de ordine in ista servato.

NE cui autem fortasse hujus generis scriptio nova videatur, is sciat me in ea duces habere quos sequar optimos. De Græcis ut cæteros omittam, S. Athanasium, cujus extat synopsis ad Constantem Imperatorem: cui cum ob amplissimi Regni administrationem nó esset integrum, universam perlegere scripturam, ab eo petijt, sibi ut ejus synopsim Epitomenque conficeret, qua capita ejus præcipua. quæque essent in ea scitu dignissima complecteretur. Diuum item Basilium Magnum, cujus quidem moralia aliud continent nihil, quam sententias ex novo Testamento, iudicio decerptas. S. Ioannem Damascenum cujus extant parallela, quæ sententijs constant scripturæ, atque SS. Patrum de omni prope re quæ ad mores spectat. E Latinis duces nactus sum D. Cyprianum, qui tribus ad Quirinum libris ea ex scripturis collegit, quæ sive ad fidem, sive ad mores facere videbantur. Militonem Sardensem in libris excerptorum sex ad Onesimum, quibus moratæ scripturarum sententiæ colliguntur. D. Augustinum *Tom. 3 oper. August.* qui conscripsit Speculum, de quo ista Possidius *in eius vita cap.* 28. Prodesse omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & non valentibus, ex utroque divino Testamento veteri & novo, præmissa præfatione, præcepta diuina, seu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpsit, atque ex his unum codicem fecit, ut qui vellet, legeret, atque in eo vel quàm obediens Deo inobedienque esset, agnosceret; & hoc opus voluit Speculum appellare. Hæcille. Venerabilem Bedam cujus extant scintillæ, quibus variè tum è sacris literis, tum è PP. in vnum coguntur sententiæ. D. denique Bonaventuram in suis quæ vocat Pauperum Biblijs. Quos secuti sunt quidem alij permulti qui varios edidere locos communes in scripturam, aliàs nomine Florum, aliàs Thesauri Bibliorum insignitos. Quid autem simus post istos omnes in isto genere conati præstare, æquus & benevolus lector iudicabit, cum labore exiguo uti speramus. parvoque tempore, sese ei sponte dabunt, quæ ante non sine molestia temporisque dispendio requisita, vix tandem inveniebat. Hactenus enim confusè universa atque permixtim sub aliquo uno titulo, nullo ordine neque naturæ, neque doctrinæ servato videntur collocata: Neque id sanè mirum videri debet, cum ijs authoribus nihil esset aliud propositum, quam ut quæcunque ad

vnam rem caputque ſpectarent, ſimul congeretent, nimirum cuiuſque cùm laborem tum induſtriæ reliquebant rerum ſingularum ſuas in partes diſtributionem, quod quidem à nobis lectori ſubleuando eſt præſtitum, atque eo quidem ordine qui omnium viſus eſt facillimus, quique perpetuò ſeruabitur niſi aliud iudicabitur. Principiò enim ea ponentur quæ cuiuſque rei naturam ſpectabunt, ut ſunt genus, differentia, cauſæ reique principia, & cætera quæ ad iſta poſſunt reuocari, ut definitiones quas vocant nominales: quæque rei explicandæ conducunt, ut ſunt ea quibuſcum ipſa confertur. Tum ad effecta fiet progreſſio, atque in ijs quidem princeps dabitur locus ijs, à quibus animus ſimul cum corpore afficitur; inde fiet tranſitio ad ea quæ in intellectu, deinceps ad ea quæ in voluntate, memoria, corpore recipiuntur, poſtmodum ea proponentur effecta quæ honorem, quæ famam, quæ filios, & propinquos, quæ poſteros, quæ alienos ſpectant. Et quoniam res duplicem habent conſiderationem, abſolutam & relativam: illam tanquam priorem conſequetur iſta. Extremo autem loco collocabuntur rerum inter ſe Antitheſes, & ad virtutem colendam, vitijſque fugam cohortationes tanquam rebus extrinſecæ. Qui ordo maximè omnium eminebit verbo Peccatum. nullum enim aliud (quod quidem res ferebat) ita eſt minutatim ſectum, atque in plures, quarum alia ab alia dependeat, partes membraque diſciſſum quam iſtud. Quòd ad eas quæ paragraphis, ſingulis ſubiectæ ſunt à nobis ſententias attinet, ſat ſcio ut diuerſa ſunt hominum iudicia, viſum iri non nemini eas alio aliquo tum verbo, tum paragrapho collocandas fuiſſe. Verùm intelligat is, rem vnam eandemque vario modo conſideratam, ad diuerſos poſſe titulos reuocari. Quod ſi rationem aliquam afferet efficacem, cur alio potiùs quàm eo quo poſita eſt à nobis loco, ſit collocanda, lubentes in ejus ibimus ſententiam, parati doceri melioraque amplecti, atque ea quæ erunt viſa minùs probanda corrigere. Neque enim illo nos in chriſtianæ modeſtiæ officio inferiores eſſe volumus, cujus quamquam à fide alieni iſta eſt oratio. *Cicero de Inuentione l. 2. initio.* Quod ſi aut temerè aliquid præterijſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur: docti ab aliquo facilè & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeueraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari vnicuiuſque vitio eſt attributum. Qualia tamen cumque ſint ea quæ damus in ſcripturam, ſæpe mihi in votis fuit; ut extaret aliquis qui eodem iſto, aut meliore aliquo ordine, locos communes tum ex Patribus, tum ex ſacræ hiſtoriæ conſcriptoribus, leuandis labore concionatoribus concinnaret, ut quas ex ijs vel ſententias vel ſacra exempla requirunt, ſtatim nanciſci liceret, cùm ij modò quæ in vſum ſuum futura ſunt, & quidem frequenter incaſſum quæritando, multi temporis iacturam non leuem patiantur: Etenim antequam exempli cauſa inueniat concionator iſtud, cuius in præſentia indiget, tum Patrum authoritate, tum exemplo aliquo confirmatum: *Eleemoſina, ſuaque largiendo homines diteſcere*, multas frequenter verſabit paginas eorum locorum communium, tum qui Patrum ſententias, tum qui exempla contineant, antequam id quod requirit occurrat, ac frequenter ne occurret quidem. Quod contra fieret ſi res omnes commodo eſſent ordine diſtribu-

stributæ, ut principio quæ ad earum naturam & causas, deinceps quæ ad effecta ac cætera consimilia afferrētur. Occurrebat etiam monendum istud: præter ordinarios certoque numero consignatos paragraphos, insertos esse alios qui à nobis *Additi* vocantur, eo quòd adiecti sunt ad alios suo jam ante loco constitutos, quos additos si certo numero, ut eorum ferebat ordo, notassemus, oportuisset omnem numerorum rationem seriemq; non sine molestia commutare. Quod si ferundùm excudantur loci isti communes, poterunt & verò debebunt Typographi eos paragraphos quos modo additos vocamus, certo numero ut se res dabit, signare. Extremum hoc monebo, non esse quòd magnoperè miretur quisquam, cur non sit à nobis ordo servatus temporis: ut principem quidem locum tenerent ea quæ tempore præeunt, posteriorē verò quæ consequuntur. Et cur non à Genesi exorsi, ad cæteros sensim sacrarū literarū libros, eadem qua digesti sunt annorum serie gradum fecerimus. Nam præterquam quòd nobis non temporis at naturæ ordinem sequendum duximus, occurrit insuper facti nostri ratio probabilis, neque sanè contemnenda. Nempe quod vel ab ijs qui sacratioribus literis ordinem sanxerunt, ordo iste temporis neglectus sit. Quis enim nescit B. Ioannis Apocalypsim, diu ante eiusdem Evangelium conscriptā. Cum hoc in Asia minori & Ephesi, post suum ab exilio reditum: illam autem in ipso exilio, Pathmi insulæ literis mandarit.

Atque isti sententiæ suffragantur præter cæteros Epiphanius *Hæresi* 51. Qui & addit, scriptum à Ioanne Evangelium post annos nonaginta vitæ suæ, triennio ante obitum. Beda libro de sex ætatibus mundi, & in præfatione ad Evangelium Ioannis. Hieronymus lib. de viris illustribus, in Ioanne. Magnus Areopagita epistola 10. quæ est ad Ioannem. Nihilò minus tamen claudit divina Apocalypsis sacrorum voluminum seriem.

Quid quod Pauli ad Corinthios vtraque scripta sit anno Christi 57. *Vide Baron. ad annos* 57. & 58. anno scilicet ante eam quæ ad Romanos; illā tamen huic postpositam habemus.

Atque ut à vetere instrumento aliquid etiam mutuemur quo factum nostrum tueamur: nemo ignorat Iobi calamitates, tempore antegressas cæcitatem Tobiæ: *Vide Tob. c.* 12. 2. 15. hic tamen priorem illo sortitus est locum.

Neque verò Tobiam tantum præcedit Iob, at & vniuersos Reges tum Iuda, tum Israel: insuper & Iudices, atque adeo Iosue, & Moysem ipsum: fuit enim Iob tertius aut quartus ab Esau, quintus aut sextus ab Abraham, atque in Genesi *Cap.* 36. 34. vocatur Iobab filius Zaræ de Bosra, qui & dicitur regnasse in Idumæa. Ita Patres communiter, & 70. Interpretes ad finem libri Iob. Cur igitur si tanti est ordo temporis, tot intercedunt annorum centuriæ, Iobi inter originem, & ordinem quem in sacrorum serie voluminum obtinet?

Cur denique non duxit Oseas (ut etiam à Prophetis defensionis præsidium accersamus) Prophetarum agmen, cum illi primùm omnium locutus sit Deus: juxta illud capitis primi: *Principium loquendi Domino in Osee? vers.* 2.

PARAGRAPHVS III.

Non esse locos istos superfluos, & de libro Concordantiarum.

SI quis autem laborem istum nostrum superfluum forte iudicabit, quod Concordantiarum liber omnia ea suggerat, quæ sacris in literis contineantur; is hoc habeat à me responsum. librum istum Concordantiarum multo egere otio, ut quis ejus ope aliquam è sacris literis aptam eruat sententiam, quam concioni inserat, nec posse nisi feriatis hominibus vsui esse: Etenim si cui de humilitate v.c. sit agẽdum, quærenda erit vox ista Humilitas, Humilio, Humilis, atque aliæ, quæ eandem habeant vim aut etiam contrariam, ut Demissio, Paruulus, Puluis, Superbia, Exaltatio; tum consulendus ipse sacer textus, atque in eo notandæ sententiæ quæ ad rem, qua de agitur, magis faciunt, quarum sæpè obscuritas quærentem eludet, efficietque ut id quasi ad rem minimè pertinens eum fugiat, quod quidem intellectum maximè ad eam faceret. Secundò, quamplurima sunt (quod etjam obseruatum à P. Regio) in sacris literis *L.6.c.23.* eaque præstantissima, quibus inveniendis si non adhibes nisi cõcordantias, invenies nunquam, eo q ipsa non certo aliquo verbo, aut verbis, quæ te cò prima statim sui specie deducãt, cõtineantur sed tecta sunt Metaphoris, Allegorijs, Prouerbijs, Similibus, Dissimilibusque, quin & integris sæpe historijs longioribusque narrationibus inuoluta. Atque ut paucula de infinitis exempla proferam: quis mihi consultis concordantijs inueniet in sacris literis, peruersos frequenter correptione fieri deteriores, atque inde murmurare vnde eos oportuisset ab iniquitate compesci? quærat quantum volet verbo Correptio, verbo Murmurare, scruteturque singula quibus aliqua ei fit spes rei, quam quærit, inveniendæ, frustra id fecerit, nunquam reperiet, nisi aut ipsemet notarit, aut aliunde notatum habuerit, quod ad id significandum sub aceti & nitri pulchra similitudine exprimitur, cap.25. Prov.v.20. his verbis: *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi pessimo. Prov.* 27.22. Quis autẽ præclari istius Proverbij, rem sensumque nanciscatur? *Si contuderis stultum in pila, quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia eius?* Cujus quidem ista vis est: Obstinatũ peccatorem nullis neque mortalium, neque cælestium castigationibus corrigi. Sed quis id adhibitis etiã mille concordantijs inveniat? Atque hujus generis quamplurimæ sunt sententiæ Ethicæ in libris Salomonis, quæque morum longè salubertimas præceptiones contineant, ad quas sanè nullæ sufficiunt concordantiæ, nisi eas aut tu observatas selegeris ipse, aut ab alio selectas mutuò sumas. Denique Concordantiarum liber nihil tibi nisi tritum, millieſq; auditorum decantatum auribus suppeditabit, quo neque afficientur, neque verò movebuntur eorum animi: rationes enim quasque sententias quæq; tum oblectationi, tum animorum permotioni serviant ab ijs qui eas diuturno studio, lectione diligenti, multorumque animorum sedula observatione notatas in certum ordinem redegerunt, haurire oportebit.

PARAGRAPHVS IV.

De Interpretatione locorum difficiliorum cur ea sit adhibita.

QVod ad explicationem qua hic locis obscurioribus vsi sumus, eam quidẽ sumus ferè omnẽ à bonis authoribus tum vetustioribus, tũ hujus memoriæ mutuati, quo-

quorum etiam frequenter nomina, maximè cum locus ob difficultatem, authoritatis fulcro indiget, afferuntur. Itaq; mutuati sumus, ut non eorum tantum interpretationem, sed & verba, quamquã minus Latina, eorumq; Syntaxim minus receptam sermonemq; parum eloquentem daremus; nempe satis nos esse Latinos rebamur, si in sactis exponendis eorũ latinitatem sequeremur, qui cum eandem à sanctis literis negligeam animadvertissent, se consultò certoq; consilio ejus præceptiones, Grammaticæq; regulas cõtempsisse sunt professi. Cui quidem rei fidem faciet vnus instar omnium è Latinis Patribus Gregorius Magnus, qui de suis in Iob lucubrationibus ita præfatur ad Leandrum. c. 5. Quæso ut hujus operis dicta percurrens in his verborum tonia non requiras, quia per sacra eloquia ab eorũ tractatoribus infructuosæ loquacitatis leuitas studiosè compescitur, tum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cunctis procul dubio scimus quia quoties in foliis malè lętæ segetis culmi proficiunt, minori plenitudine spicarum grana turgescunt. Vnde & ipsam artem loquendi, quam magisteria disciplinæ exterioris insinuant, servare despexi. Nam sicut hujus quoque epistolæ tenor enuntiat, non metacismi collisionem fugio, non barbarismi confusionem deuito situs motusq; præpositionum, casusque servare contemno, quia indignũ vehementer existimo ut verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neq; enim hæc ab vllis interpretibus in Scripturæ sactæ authoritate servata sunt. Ex qua nimirum quia nostra expolitio oritur, dignum profecto est vt quasi edita soboles, speciem suæ matris imitetur. Ita Greg. Quod si eundem sermonis neglectũ à Græcis requiras, en tibi Basilium item Magnum cujus ista sunt ad Libanium Sophistã. Nos quidem, ô præclare vir, cum Mose & Helia similibusq; beatis viris versamur, qui nobis barbarica voce doctrinam suam tradunt, & nos quæ ab illis audimus, loquimur, sensu quidem vera, verbis autem rudia, ut & hæc ipsa quæ scribimus indicant. Aliàs apud eundem se excusat quod minus Attice scribat quod se piscatorum discipulum profiteatur. Hæc sanctissimi illi Patres tum pro se ipsi, tum pro nobis.

Istam porro explanationem eo consilio adhibuimus vt lectoris tum tempori, tum paupertati, tum saluti atq; incolumitati consuleremus. Tempori quidẽ, quia non omnibus vacat (potissimum concionatoribus, atq; pastoribus quos hic noster qualiscũque labor spectat maximè) longiores Doctorum explicationes, multis sanè nonnunquam atq; intricatis constantes disputationibus, sive ad sua confirmanda, sive ad aliena infirmanda euoluere, indeq; verum scripturæ sensum eruere. Paupertati vero, utq; enim eæ sunt omnibus facultates ut ad bibliothecas integras sibi comparandas (quæ sanè opus fuerũt ad istud quale quale opus pertexendum) possint sumptus suggerere. Verũm ut otio atq; libris abundent, tam est tenuis plurimorũ valetudo ut ea longiores, fusioribus illis commentarijs perlegendis, atq; inde vero sensu in pauca contrahendo, medullaq; extrahenda, moras minimè patiatur. Quare habebit hic, spero, Lector sine osse medullam ipsam, sine cortice nucleũ, sine spinis dulcem atq; suauem Scripturæ sensus fructum, eumq; à vepribus, atq; sentibus variarum difficultatum, disputationumq; (tum ex Hebræo, tum Græco, tum ex Theologia atq; Philosophia, quorum omnium frequens vsus ad Scripturæ interpretationẽ) quibus circũseptus latebat, idq; exiguo suo labore, & propè nullo vindicatum.

Quod

Quod ſi cuipiam in iſto commentario videbuntur nonnunquam res planæ atque faciles expoſiri, is cogitabit, ſi placet, non eſſe cæteros cuique pede ſuo metiendos, & quæ ſibi facilia viſa erunt neque ullam explicationis lucem deſiderare, eadem fore ut tironi cuipiam, & qui vix in ſacra ſcripturarum adyta pedem alterum poſuerit, in magna obſcuritate verſari videantur. *Illi* autem conſulendum etiam fuiſſe, recta ratio docet & Chriſtiana Charitas, ejus æmulatione qui ſe tum ſapientibus, tum inſipientibus debitorem profiteatur. Id te demum ſcire volebam (Chriſtiane Lector) locorum iſtorum omnium, quibus quidem explicationis lux adhibita, eo conſilio ad ealcem operis additum eſſe indicem, ut eum inter legendum (quæcumque tandem ea ſint quæ legas) in obſcuriorem aliquem ſacræ ſcripturæ locum incides, cujus interpretationem ignores, eam te hic compertum intelligas, atque in uno iſto volumine, univerſæ pene Scripturæ (quæ quidem mores informat) literalem interpretationem contineri. *Rom.* 1. 14.

PARAGRAPHUS V.

De *Senſu quem vocant per Accommodationem.*

ATTULI plurimum Scripturæ ſenſum literatium qui potiſſimus eſt, rarius Tropologicum; rariſſimè omnium allegoricum atque anagogicum; ſenſum vero quem vocant Doctores accommodatitium ſeu per accommodationem ſubinde adhibui, maximè ubi de Virgine Deipara, qui tametſi fiat per quamdam ſcripturæ extenſionem ſeu explicationem ad eam rem, quam nec ſacer ſcriptor intellexit, neque illis verbis ſignificari voluit, non ſolum primo atque hiſtorico ſenſu, ſed neque ſecundo & myſtico; non eo tamen fit quin magno adhibeatur fructu in concionibus ad populum. Nam præterquam quod ſcripturæ verba, quia omnis ſanctitatis plena dictionem ſanctificant, pietatemque promovent, atque devotionis ſenſum in auditorum animis excitant: miram item quandam (ut inquit Vaſquez, & ex illo Serrarius) gravitatem & energiam præ ſe ferunt, ita ut ad perſuadendum ſint accommodatiſſima: Quin & addere licet, valere in primis verba ſcripturæ, aptè ad rem ſuam accomodata, ad concionis animos ſuaviter honeſtèque oblectandos: eòque factum ut iſto ſenſu accommodatitio, crebertimè uſi ſint ſancti Patres in ſuis ad populum ſermonibus: quin & eo uſum nonnunquam Chriſtum Dominum, dum veterem affert ſcripturam contendit idem Vaſquez. Uti autem eo frequenter Eccleſiam, fuſè à nobis probatum eſt, præfatione ad noſtrum Theſaurum orationum jaculatoriarum. 1. *p. diſp.* 14. *c.* 1. *In Proleg. Biblicu, c.* 11. *q* 14. *Supra c.* 5, *Ad finem lib.* 4 *de orat. iaculatoriis.*

Quod ſi quiſpiam literatio nimis addictus ſenſui, faſtidioſus hunc reſpuat; audiat is graviſſimum de tota iſta re Divi Gregorii judicium, cujus ad Domitianum Metropolitanum iſta ſunt verba: *Libro* 2. *Epiſt.* 10. In intellectu ſacræ ſcripturæ reſpui non debet quicquid ſanæ fidei non reſiſtit: ſicut enim ex uno auro alij murenulas, alij annulos, alij dextralia ad ornamentum faciunt; ita ex una ſcripturæ ſcientia, expoſitores quique per innumeros intellectus quaſi varia ornamenta componunt, quæ tamen omnia ad decorem cœleſtis ſponſæ proficiunt. Atque ad hunc ſenſum accommodatitio authoritatem conciliandam facit item, quod idem alibi in hæc verba: *In Ezech, hom.* 10. Si quis in verbis Dominicis virtutem requirens ipſe aliter quam is, per quem prolata ſunt, ſenſerit, etiam ſi ſub intellectu alio ædificationem caritatis requirat, Domini ſunt verba quæ narrat, quæ ad hoc ſolum Deus per totam nobis ſacram ſcripturam loquitur, ut nos ad ſuum & proximi amorem trahat. Atque hæc de ſenſu accommodatitio. Et quoniam à variis probatum eſt, ut locis hiſce communibus certas præparationes atque præludia præmitteremus: operæ pretium erit, aliquid etiam in ea præfari.

PRÆPARATIONIS
AD LOCOS COMMVNES
IN SACRAM SCRIPTVRAM
PARS PRIOR.

Quo in precio concionator sacras literas habeat.

CAPUT I.

1. *Sacrarum literarum author Deus.*
2. *Eadem sunt verissimæ, cum prophanæ multis scateant erroribus.*
3. *Quanto studio orbis universus sacras literas sit amplexus.*
4. *Pro iis tuendis infiniti mortem oppetiere.*
5. *Resiliunt ignis sacri codices; tria ad id exempla.*
6. *Iidem flammas restinguunt.*
7. *Iidem aciem gladii hebetant.*
8. *Morbos & dæmones fugat Evangeliorum liber tum ab animis, tum à corporibus.*
9. *Honorifici sacrorum Bibliorum tituli.*
10. *Asseruabantur olim ea propè SS. Eucharistiam.*
11. *Varia honorum officia iis exhibita, & quemadmodum ea argento, auro, margaritisque tegantur: Nuperrime exemplum de Serenis. Duce Bavariæ.*
12. *Ista omnia antè concionatori cogitanda, quam eo in munus sumat, & quo id fructu faciat.*

QUONIAM permagni ejus interest, qui in sacris literis versabitur, ut earum majestate dignam concipiat existimationem, eoque loci eas habeat quo sunt, magnoque eas honore cultuque prosequatur; vitium est ipso statim in limine ea concionatori proponere quibus quàm sit ei de illis magnificè sentiendum, quantamque ab eo exigant illæ tum venerationem, tum de earum dignitate opinionem perspiciat penitius.

Principio occurrit esse Deum earum authorem, per quas ipse mortales affatur, suamque illis patefacit voluntatem, invitat ad obsequium & amorem, perterrefacit eos minis ni pareant, allicit præmiis si pareant, unde & ejus epistola vocantur, testamentum item, fœdus, & pactum. 1.

Atque ea ex causa sacræ literæ verissimæ sunt, nihilque omnino nec continent, nec continere possunt falsitatis, cum ab eo sint qui est summa & prima veritas, quemque tam est impossibile fallí posse quam fieri nequit quin Deus, sit Deus, & sit is qui est: cum literæ tamen aliæ prophanæ maximè plenæ sint errorum & falsitatum, atq; in iis potissimum ubi errare longè perniciosissimum est, ut in finis ultimi Deique cognitione, in mo- 2.

ribus rectè instituendis, in mediis quæ ad finem ducunt, & cæteris generis ejusdem, quæ fusè persequitur Picus Mirandulanus in suo examine doctrinæ Gentium.

Hanc autem sacrarum literarum veritatem (quod quidem non parum ad earum facit commendationem) summo studio, incredibili affectu, Gentium omnium consensione, admirabili animi propensi significatione amplexus est orbis universus, & ut loquitur Augustinus, planè summæ dispositione providentiæ non fortuitis motibus animorum, super omnes omnium gentium literas omnia sibi genera ingeniorum humanorum, divina excellens autoritas subjecit) neque verò subjecit ut ei fidem modò præstarent ejus autoritate & infallibili veritate permoti, verum etiam ut pro eadem tuenda veritate mortem tam constanter quam gloriosè oppeterent.

Lib. 11. de civit. Dei cap. 3.

4. Cujus quidem rei testes innumeri Martyrum chori, qui suo veritatem istam sanguine posteritati veluti divinam, cuique fallam subesse non posset, obsignatam confirmatamque reliquere. Testes item ii qui ne sacros codices, quibus ea continebatur veritas, fidei hostibus traderent, mille potius suppliciorum genera, & ad extremam acerbissimam mortem eadem animi magnitudine perpessi sunt. Quorum omnium coronas quod impossibile visum sit, singulorum memoriam persequi, una die nempe 2. Januarii Romana Ecclesia celebrat hoc præconio. Roma commemoratio plurimorum SS. Martyrum, qui spreto Diocletiani Imperatoris edicto quo tradi sacri codices jubebantur, potius corpora carnificibus quam sancta dare canibus maluerint

Arnob. l. 4. adv. Gent. Euseb. li. 8. hist. cap. 3. & alii.

Omnibus quid quæso efficacius excogitari potest, quidve potentius ad eam in animis nostris de sacrarum literarum dignitate gignendam opinionem quam promerentur?

Magnum sanè quidpiam ac dignum, & quovis alio majus atque dignius id esse oportet, quod ut sartum rectum conservetur, & pro cujus tuenda dignitate non dubitarint pius quisque mortem eamque crudelissimis inauditisque sociatam supplicijs lubens obire.

5. Verùm si hæc supplicia, martyriaque sacrarum literarum dignitatem, muta licèt, disertè eloquuntur, illam eandem non minus exprimunt plurima a Deo eidem rei testificandæ patrata miracula, quibus sanè omnibus voluit esse perspectum quo loco habeat ipse sacras literas, quantique eas ducat. Narrat post Victorem Uticensem Baronius Diocletiani anno 20. mirabile quiddam accidisse Alutini in Africa, dum enim fidei hostes ejusdem jussu sacra Biblia in ignem pararent injicere; repentè, sereno licèt sudoque cælo, magna vi imbrium statim extinctus ignis. Victoris ista sunt verba: pro Dominicis scripturis dimicavit cælum, cum Fundanus civitatis illius quondam Episcopus scripturas Dominicas traderet exurendas. Quas cum magistratus sacrilegus igni apponeret, subitò imber sereno cælo diffunditur: ignis scripturis sanctis admotus extinguitur, grandines adhibentur, omnisque ipsa regio pro scripturis Dominicis, elementis furentibus devastabatur. Huic non absimile quod narrat nobilissimus historicus Curopalates de Ruthenis sub seniore Basilio Macedone circiter ann. Domini 867. qui ad sibi persuadendum quæ de Christi fide afferebantur ab Archiepiscopo quodam ab eodem Basilio misso expetiissent, ut sacri Evangelii codex quem manu tenebat ab eo in ignem injiceretur, qui quidem si flammas illæsus evaderet, se haud egrè Christi fidem complexuros, qua conditione ab Archiepiscopo accepta, ab eodem prius fusa prece in ardentem fornacem projectus est sacer liber, qui postquam horas aliquot arsisset, receptus est æquè integer & illæsus atque si in igne non fuisset. Qua re commoti barbari & tanti miraculi magnitudine perculsi statim ad baptisinum confugêre.

Lib. 3. de persecut. Vandal. Baronius tom. 2. Idem narrat Zonaras tom. 3. in Basil. Macedo. Cap. 16.

Illustre etiam est illud quod Sancto Edmundo Cantuariensi Episcopo circiter ann. 1247. contigisse scribit ejus vitæ autor, quod quidem ejus ipsius verbis hic attingam. Accidit, inquit, nocte quadam ut Biblia lectitanti ad lucernam somnus vigiliis defatigato obreperet importunus, cui cum resistere non posset, obdormivit, & interim candela in codicem decidit, diuque illi inhærens, ardere non destitit. Evigilans inde vir sanctus ut vidit

vidit periculum, obstupuit, existimansque Biblia sibi carissima adusta, ingemuit: sed cum ablata candela, favillam flatu suo abegisset, non sine magna animi exultatione codicem prorsus illæsum comperit:) Equidem tam mihi illustria videntur signa ista prodigia- que, atque testan clarè quo sint apud Deum in pretio sacri libri ut nisi cæci fumus aut pravi rerum æstimatores, planè judicabimus nobis item magni habendos eos ipsos eo- que externo etiam honore prosequendos, quem tot tantaque miraculorum portenta sibi merentissimo vendicant. *vita apud Surium 16. Novemb.*

Neque verò in igne servantur tantummodo integri sacri codices, etiam ab iis ingenti sanè prodigio servantur cætera, dum ab iis tanquam rore quodam cælesti superfuso ignis extinguitur. Narrat enim Theodorus Lector cum magnum Constantinopoli exortum esset incendium, libri Evangeliorum objectu fuisse illud à Sanctæ Anastasiæ templo de- pulsum, opera & prece Marciani œconomi. Hæc mihi proferant prophanis suis, quibus nimium addicti sunt, accidisse authoribus prophani nostri, qui se tamen sacros esse glo- riantur concionatores. Dicant quo unquam miraculo ignis vim superarint libri illi quos tam avide lectitant ipsi? sed quid dico superarint vim ignis (utinam non & igne digni sint ignique olim adjudicati ob morum corruptelam quam invehunt, atque orci, .i. vo- luptatis ignem quem in sinum lectorum inferunt:) sed quæro quo miraculo eam vim ab aliis prolubuerunt? Nihil tale est de iis reperire. Cur igitur eos non versant assiduè codices quos tanta facit Deus, ut iis servandis & eorum incolumitate procuranda univer- sum naturæ invertat ordinem: dum alias quidem ignem frigidum facit, eique vim adu- rendi detrahit: alias vero tenues imbecillasque sacri codicis chartas objicit igni ut ejus impetum coerceant, facit alias ut gladii aciem ludant, quod quidem extremum jam pro- bare aggredior. 6.

Refert author vitæ sancti Bonifacii Mogunt ini præsulis, à martyrio ejus repertum san- ctum Evangelii codicem, quem vir beatus pro sanctitate sua jugiter apud se ferre con- sueverat, qui licet ense acuto, ut etiam nunc videre licet, per medium sectus esset, nullam tamen literam ea sectione abolitam esse. Eum autem librum ferunt Sanctus Episcopus tum cum in ejus capite ensis vibraretur, scutario objecisse, & pro tuendo capite, ut tali in periculo fieri solet, vel pro spiritali clypeo opposuisse. Et est sanè illustre miraculum quo & Dei virtus & beati viri sanctitas (addo ego & quo sit Deus in sanctos codices studio) declaratur, in secto libro nullius literæ abolitionem videri. Hæc author vitæ ejus.) 7. *Baron 10. 9. ad ann. 755.*

Verum non ignem modo sacris codicibus se dedere & cædere jussit Deus, sed & eos quavis ferere & creatura, quibuslibet morbis, quin & dæmone ipso voluit existere supe- riores: ut mortalibus planum faceret quanti eos ipsos pendat quantoque eos honore prosequatur: atque alterum quidem de morbis, aliisque vitæ humanæ molestiis Evange- lio, maximè initio S. Joannis, & extremo capite S. Marci circumgestato depulsis, qui re- quirat, habet is quem consulat Martinum Delrionem, à quo id fuse tractatum est variis- que historiis eventisque confirmatum. 8. *Disquisit. Magic. lib. 6. cap. 2. sect. 3. quæst. 3. De obsess. parte 3 Ad Marcellinum in fine.*

Alterum verò de dæmone præter prodigia varia tum prisca, tum hujus memoriæ qui- bus id adstruit tum idem Delrio, tum Petrus Thiræus, ejus rei sanè gravissimum licet au- torem asserre Sanctum Athanasium, qui in epistola de interpretatione Psalmorum post- quam narrasset, quemadmodum sacris scripturis recitatis sæpe dæmones expulsi sunt, eosunde inque contra homines retectæ insidiæ. Est enim (ait) in verbis sanctarum scriptu- rarum Dominus, quem cum dæmones ferre nequirent vociferabantur: Quæso ne nos ante tempus torqueas. Urebantur siquidem si vel solum Dominum præsentem vidis- sent.

Eandem tribuit sacris verbis vim Adimantius contra Epicureum Celsum, dum ait nomine JESU, ejusque gestis recitatis, scripturisque aliis dæmones pro- fligatos. Quod quidem non tantum de iis ab hominum corporibus exactis accipien- *L. 1.*

dum est, sed ab animo multò magis. In quam sententiam facit illud psalmographi: parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me: nam ut præclarè juxta ac piè Salmeron: divinus sermo ita dæmones fugat, sicut prophanus atque inhonestus illos conciliat: fugat inquam, licet à proferente non intelligatur. Nam ut verba incantantis, vim atque efficaciam suam exhibent, quamquam ab eo qui ea profert non intelligantur, sic divina verba bono ac simplici pronuntiata animo pollent virtute abigendi diabolicam potestatem omnem & fraudem.

Tom. 1. prolegom. 1. in fine.

Atque hæc de signis iis tum quibus testatum facit Deus quanti sacros libros æstimet, tum quibus istis ipsis apud homines venerationem & honorem impertit.

Nihil jam magnum dicam si eosdem libros magno semper in honore apud mortales & veneratione fuisse dico: Idipsum tamen dicendum est ut quam præclarè de iis senserint majores nostri fiat omnibus perspectum.

9. Primùm enim ab iis vocati sunt inscriptique sactæ literæ, scriptura, vel simpliciter & sine additione ulla, vel scriptura sacra aut divinitùs inspirata aut deifica, libri sacri ac deifici, libri authentici seu canonici, vel scripturarum canon & authoritas, Biblia, i. liber seu libri per excellentiam, quod omnes omnium scriptorum bibliothecas & authoritatis pondere & utilitatis ubertate longè multumque liber hic superat. Pandecta sacra, Bibliotheca sacra, Epistola cœlitùs missa, Testamentum aut testamenta, denique Instrumentum aut instrumenta, quæ omnia tum ex priscorum scriptis, tum ex œcumenicis aliisque conciliis sunt manifesta, quibus quidem honorificis compellationibus honorumque titulis cuivis compertum est, quanto apud majores nostros in pretio fuerunt sacri libri.

10. Verùm id multò fiet illustrius, si quid ab iis circa eos gestum sit in medium proferamus: Testatur B. Paulinus olim in templis duo fuisse secretaria à dextro sinistroque latere absidis posita, quorum alterum Sanctissimæ Eucharistiæ, alterum divinæ scripturæ libris condendis erat destinatum:

Epist. 12. ad Severum.

In conciliis autem œcumenicis sacer Evangeliorum codex loco medio in alto throno collocabatur, ut infrà dicendum fusiùs.

11. Gregorius 3. Pontifex. (testis Anastasius Bibliothecarius) fecit Evangelia aurea in gemmis pensantia libras quindecim. Narrat Simeon Metaphrastes, sacro Evangeliorum libro parando ornandoque D. Joanni Calybitæ, impendisse aurificem jussu Parentis ejus Surimi 15 quingenta numismata variique generis pretiosos lapillos ac margaritas.

Baron. ad ann. 741 Surius 15 Junii.

Neque erat quicquam priscis temporibus usitatius principibus in templis atque monasteriis maximè, quam ut sacer Evangeliorum codex, quo solemni Missæ officio uteretur Diaconus, auro argentoque tectus, atque non rarò gemmis intermicantibus colluceret, cujus quidem reliquiarum vestigia passim in antiquioribus Ecclesiis est reperire.

Neque verò jd antiquis modo temporibus fuit usurpatum: hoc enim ipso anno quo scribuntur ista, Serenissimus utriusque Bavariæ Dux Maximilianus pro sua eximia in Deum pietate, ardentissimoque ejus honoris quaquaversum, & ad extremas usque oras propagandi studio in cæteris donis suis verè Regiis etiam Christi Servatoris vitam arte non minore quam sumptu expressam ad Sinarum Regem ista cum inscriptione transmittit. Vita Domini nostri JESU CHRISTI filii Dei, filii Virginis, è sacro sanctis 4. Evangeliis delibata, & Maximo potentissimoque Sinarum Imperatori & Monarchæ transmissa à Maximiliano Comite Palatino Rheni, utriusque Bavariæ Duci Anno Domini M. DC. XVII. Erat involucrum argento cælatum, & quatuor Evangelistarum effigie suis cum symbolis illustratum, aureo ipse liber charactere Pergamena in charta exaratus, palmæ ferè magnitudine, quinquaginta iconibus quæ Christi vitæ mysteria referrent, hinc inde sparsis, tantaque arte factis ut animorum etiam esse picturam crederes. Atque tum istud, tum cætera dona sua verè immensi pretii voluit idem Serenissimus Maximilianus per Patres Societatis JESU, qui isto anno ad Sinas proficiscuntur, Magno Sinarum

Regi.

Regio blata: tum ut quo sit in eum animo quamque flagranti fidem nostram ut amplectatur testatum faciat, tum ut perspiciat ipse quo cultu veneratioueque Christum ipsum, & reliquos sacræ Religionis nostræ codices instrumentaque prosequamur.

Atque huc spectant etiam (ut ad majores nostros se referat oratio) extremæ honoris significationes quas sacris codicibus impendebant. Beatum quidem Carolum Borromæum accepimus tum nudo capite, tum flexo poplite, sacra Biblia lectitasse, quod ea tanquam divina oracula, non posse unquam à se pro meritis coli, honorarique existimaret. Beato autem Edmundo id erat solemne ut nisi osculo sacris Bibliis allato, quo ea honoraret, nunquam aperiret.

Quin & ipsi Judæi nunquam nisi lotis ante manibus Biblia contingunt, osculantur ea quoties aperiunt, & claudunt, non sedent in eo scamno in quo sunt Biblia, quod si in terram ceciderint, dient integrum cibo abstinent.

Atque hæc hujusque generis consimilia cogitanda concionatori sunt, dum sacrorum ant Bibliorum aut ipsum Evangeliorum codicem in manus sumit: dicat ipse apud se. *Illum sumo librum in manus quo Dei ipsius verbum continetur: librum cui nihil subest, nec verò potest subesse falsi: cujus doctrinam orbis universus summa consensione ac voluntate receptam, plurimi semper habuit: librum in cujus lectionem prima omnium ætatum, temporum omnisque memoriæ ingenia summo studio continenterque incubuerunt, nec se ab ea avelli passi sunt unquam, ita ut idem eorum vitæ ac lectionis terminus esset.* Quid? nonne infiniti mortem oppetiere pro horum librorum tum veritate, tum incolumitate tuenda? Quid? potuitne á Deò luculentius ostendi quanto apud eum essent in pretio, quam tot prodigiorum, tot miraculorum, tot portentorum, tot tantorumque signorum exhibitione? quibus profectò omnibus naturæ legibus valere jussis ea ab eo præstita sunt, quæ meritissimo libris illis summam & possint & debeant tum autoritatem, tum venerationem conciliare: sed an potuere mortales majora præbere argumenta efficacioribusque testatum facere argumentis quo apud eos essent loco sacri isti codices quam dum eos auro argentoque vestiunt? magnis pretij unionibus regum? dum pyropis, dum smaragdis, dum adamantibus eorum involucra distinguunt? dum osculo, genu-flexione, capitis apertione eos ipsos dum legunt, honorant?

Equidem mihi persuasum est hæc & alia cogitantem concionatorem non posse non alte & magnifice sentire de sacris hisce codicibus, unde & illud consequatur, tum ut eos legat libenter, tum ut eos qua par est reverentia honoreque afficiat, tum denique ut iis eam adhibeat fidem, quam divina meretur autoritas.

Atque hæc quasi proœmij vice, quibus ad ea quæ consequuntur uberiore tractanda fructu via nobis facienda videbatur, paucis dicta sint. Ad rem ipsam aggrediamur, ac primum quidem quemadmodum sacrarum literarum lectio necessariò concionatori sit frequentanda ut sit ipse vir bonus, breviter explicemus.

Concionatori necessariam admodum probitatem.

CAPUT II.

1. *Concionator aliis vitæ exemplo præluceat. Ea est præceptio Apostolorum.*
2. *Quam & Christi Domini.*
3. *Quemadmodum concionatores sint sal terræ: exponitur.*
4. *Cur omnes tempore veri extiterunt concionatores pauci: eorum vitæ exemplaria.*
5. *Concionator malus æs sonans, & cymbalum tinniens. & quamobrem.*
6. *Cur talis fructum non faciat ullum.*
7. *Cur non ausit scelerates verbo castigare: S. Greg. S. Prosper.*
8. *Quod si faciat, sine fructu fecerit.*
9. *Quid interfit improbum inter & probum concionatorem quod ad fructum attinet.*
10. *Vis potior ad flectendos animos quàm sermo.*

nam abderet sub modio, cum supra candelabrum statui debeat, ut luceat omnibus qui in domo sunt, sic vestrum est tum probatorum morum, tum verbi divini face, omnibus lucem vitæ & doctrinæ præferre, hæc fere Christus Dominus. *Matth. 5. 15.*

Et quoniam tanti est momenti hæc præceptio ad animarum quæstum, qui quidē finis est concionatori præstitus, mirum quam fuerit multus in ea inculcanda. Vos estis, inquit sal terræ, quo erunt mortales homines tanquam corruptioni obnoxij aspergendi; vestrum est, inquam, alios condire doctrinæ sale & vitæ exemplo: neque vobis satis sit à vitiorum putredine immunes esse, nisi item & cæteros ab eadem intactos illibatosque servetis: vestrum est id efficere, ut quisquis se ad vos junxerit, sale sermonis vestri conditus recedat: Memores estote vos in terram missos tanquam mundi salem condiendis scilicet & extinguendis peccatorum putoribus. Itaq; si sal infatuatum fuerit, in quo salietur? si vos quorum doctrina & vitæ integritate exemploque condiendi sunt quodammodo populi, ab utroque excidatis, vimque omnem saliendi amittatis spiritualem, & vetustate aut alio vitio vestro evanescatis, quid fiet mundo? In quanto jacebit is vitiorum putore demersus? quantaq; inde omnium ordinum ætatumq; corruptio consequetur; quam fœdum, quam terrum, quam gravem ex sese emittet odorem? In quo denique salietur? & ut præclarè expositum est ab Augustino, si vos errare contingat, qui erunt homines per quos à vobis error tum vitæ, tum doctrinæ aufferatur, cum vos elegerit Deus per quos errorem auferat cæterorum? si doctor erraverit, inquit Hieron. quo alio doctore emēdabitur, si peccat is cujus officij est ne ab alijs peccetur cavere, à quo tandem alio ad saniorem mentem revocabitur. 3. *Greg. hamil. 17. in Evangel. in fine.*

Ex his conficitur id Ecclesiastæ (si quidem ea quæ sui sunt muneris præstare velit) in primis curandum ut vitæ exemplo omnibus præeat & præluceat, sitque veluti alter mundi sol, qui non ipse modo in se lucet, sed quaquaversum etiam lumen omne suum diffundit.

Atque eò factum existimo ut quovis tempore magna fuerit eorum inopia, qui veri & germani verbi divini concionatoris, nomen dignitatemque tuerentur, & quod à D. Chrysost. dictum accepimus in sacerdotes, sacerdotes multi, sacerdotes pauci, id possit meritò in hanc quoque rem accommodari, concionatores multi, concionatores pauci: nimirum paucis curæ est, virtutem, paucioribus adhuc indefessum perfectioris vitæ studium, paucissimis verò ut id nitantur re ipsa exhibere, quod eorum vitæ ratio, officiiq; amplitudo pollicentur, & quod tum à Christo Domino, tum ab Apostolis ab iis exigitur. Quotus enim quisque est in ijs, qui illud Christi audeat usurpare. *Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis.* Quis illud non magis fidenter quam verè dictum ab Apostolo. *Imitatores mei estote sicut & ego Christi.* Quod idem audacter iterum repetit suos compellans Philippens. *Imitatores mei estote fratres. & observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram.* Quis ista ejusdē sibi vendicet: *quæcūq; sunt vera, quæcumq; pudica, quæcumq; justa, quæcumq; sancta, quæcumq; amabilia, quæcumq; bonæ famæ si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis & accepistis & audistis & vidistis in me, hæc agite.* Quis illud Gedeonis ad suos commillitones *quod me facere videritis, hoc facite.* Heu quā vereor multos ex ijs ne hæc temere auditoribus edicāt revocatū iri a sua cujusque conscientia, qua judice non modo ii non sunt quos multitudini liceat tanquam morum vitæque exemplar proponere (quod quidem plenè cumulatèque perfectum sit oportet.) cum ne communis quidem vitæ eorumq; hominū, qui sola mandatorū observant: a contenti ulteriora non spectant, gradum attigerint: utinam non & aliis vita sua deplorata & libidinosa duces sint scelerum, impietatisque magistri, & sit non modo *sicut populus, sic & Sacerdos*: sed sit etiam populo deterior Sacerdos. 4. *vide dist. 4. cant. multi.* *Ioan. 13. 15.* *1. Cor. 11. 8* *Cap. 3. 17.* *Iud. 7. 17.* *Osee 4. 9.*

Quod quidem cum accidit certò certius id sibi persuasum habeat concionator, tot suis laboribus quos secum defert hoc munus in primis arduum sanè & difficile, sed nihil aliud consecuturum quam ut sit *veluti æs sonans, & cymbalum tinniēs*: vocem reddetis quidem 5.

instamaris percussi; sed frustra, & inanem atque ad nihil utilem, quin & molestam; est enim gravis auribus hic sonus, nihilque sanè molestius quam audire concionatorem in
Matth. 23. 4. quem cadit illud Christi in scribas & Phariſæos; *dicunt & non faciunt.* & cui, ut vult Hieronymus in Ecclesia loquenti tacitus quilibet respondeat, cur ergo hæc quæ dicis ipse
Epist. 2. ad Nepotian. non facis? cur confundunt sermonem tuum, opera tua? Delicatus Magister es, qui pleno ventre disputas jejuniis. Accusare avaritiam & latro potest, Sacerdotis Christi os, mens, manusque concordent.) Atque utæs frequenti sonitu teritur tandem & consumitur, idem concionatori à virtute destituto usu venit, qui vires suas, valetudinemque (cui quidem
Eccl. 30. 16. census omnis cædit quamlibet dives Salomone teste) nullo nec suo, nec alieno fructu consumit miserrimè: altera quidem manu ad virtutem videtur concionem incitare, verum altera, vitâ scilicet aut improba aut imperfecta ab ejus studio magna vi & efficacitate revocat. Altera ignem, altera aquam porrigit, vel verius, ut dicam, altera pharmacum altera virus exhibet, dum salutaria suggerit monita, ipse ijs interim non obsecundans.

6. Et sanè quænam spes fructus & conversionis animorum affulgere possit illi qui ad hunc finem omni alio præstantiorem quod ducat habet nihil; quin etiã contraria omnia quæque ab eo abducant longissimè. An non videmus ita esse natura comparatum, ut simile procreetur à simili non dispar à dispari. Ignis ignem, frigus aliud frigus; homo hominem gignit. Nunquam ab igne frigus, nunquam ab hoc ignis exortus est.

Horatius

Fortes creantur fortibus; & bonis
Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant Aquila columbam.

7. Qui igitur seculi contemptionem & despicientiam in auditorum animis pariet, ipse mundi insanus amator & cultor? Quomodo cohortabitur ad humilitatem, qui superbia inflatus, vanaque sui opinione tumidus ambulat in magnis & mirabilibus super se? Qua fronte in libidinem acriùs invehetur, libidinis ipse servus, vileque mancipium voluptatis? Quo ore horrendas illas in peccatores divinorum oraculorum minas & supplicia, verius fulgura dixerim ejaculabitur, quibus se primum peti atque ea ad se vel maximè pertinere animadvertet? Quatemeritate æternas inferorum pœnas facinorosis denunciabit, qui se eas quotidie vitâ improba promereri sentiet? Verum quo animo, qua voce illud inclama-
2. *Cor.* 3. 20. bit Apostoli, *Pro Christo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos: obsecramus pro Christo reconciliamini Deo.* O bellum legatum, qui ab eo à quo legatur hostili animo dissideat. Sed quid tibi mortalium infelicissimo, quid tibi cum reconciliatione qui mortales geris inimicitias cum illo quocum vis cæteros pacem habere?

Qua tandem fiducia instabit is opportune importunè, ut cum timore & tremore salutem suam operentur universi, qui à salute sua maximè alieno sit animo? Enimverò ne ista & ejus generis consimilia, quæ sui sunt muneris, exequatur, impedietur tum à conscientia quæ mentem quoad poterit à tam molestarum rerum cogitatione avocabit ne se ipsa cõdemnet, tum ab auditore ne ab illo audiat in se jactari tritum illud communi sermone
Luc. 4. 23 proverbium: *Medice cura teipsum.* Et quamquam sit obscuritatis latebram nacta fortasse ejus improbitas, neque adhuc promiscuum in vulgus manarit, nihil refert, non erit ea re audentior aut liberior in dicendo: retinebit eum timida conscientia liberioremque vo-
Rom. 2. 21. 22. cem jam egredi paratam intra fauces continebit, *Tu* (inquietipsa) *qui alium doces, te ipsum non doces? qui prædicas non furandum furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? qui alligas onera gravia & importabilia, & digito tuo non vis ea movere?* Verum tu
Matth. 23 4. qui pacem prædicas, *quid tibi & paci?* tibi qui Dei vivi acerrimus & gravissimus hostis immortale ei bellum videris indixisse? Cur igitur ejus enarras justitias, & assumis testa-
4. *Reg.* 9. 19. mentum per os tuum? *Tu verò odisti disciplinam, & projecisti sermones ejus retrorsum.* Istis cum atque alijs remorabitur domesticus hortator quin & torquor conscientia, atque surdo

ista-

istarum cohortationum & castigationum verbere flagellabit assiduè: unde id consequetur, ut eiusmodi sermonem ingerat, qui plausum exciret potius quam planctum; visionem cordis sui loquetur, non verbum Dei, sublimia & acuta quæque proponet, neglectis iis quæ vitiorum odium, quæ Christianorum morum informationem spectant, ne in iis tanquam in speculo suorum fæditatem cum fastidio & continente conscientiæ carnificina cogatur intueri. Ne in se ipse sententiam ferat, ut enim luculenter Gregorius Viri arrogantes & docti cum recte non vivunt, & tamen recta dicere doctrinæ impulsionibus compelluntur, ipsi damnationis suæ aliquo modo præcones fiunt, quia dũ ea quæ agere respuunt prædicantes insinuant, suis se vocibus damnatos clamant. Iterum dico viria castigare cavebit diligentissime, ne se ipse castiger, proprijsque configat sagittis, sitque sibi ipse instar arcus pravi, qui eodem exponente Gregorio ipsum à quo intenditur percutit, qua in re arrogantium linguæ (idem autem valet in virium quodlibet) arcui perverso sunt similes, quia dum contra elationem verba faciunt in suis authoribus sagittas figunt. Denique ut ait S. Prosper, quicquid boni non facit, aut mali committit, nec jubebit fieri, nec vetabit, quia necessariam docendi authoritatem contrarietate suæ actionis aut amittit, aut minuit.

Psal. 49. 16.
Ier 23 16.
Greg. 2. mor. c. 27.
De vita contempl. l. 1. cap. 15.

8. Sed hæc hujusmodi concionatorem ea populo proponere, quibus illum â vitijs ad virtutum studium revocet, quod quidem omnis concionis caput, scopus ac finis esse debet nihil efficiet tamen, nihil promovebit ejus oratio, qua quidem aliud non facit quam currere in incertum, quam pugnare contra vitia quam aerem verberans, ita ut tandem omnis ejus labor ac conatus in irritum cadat, cum auditoris pectus non pervaserit ejus sermo. Enervis est, elumbis est, mihi crede, hujusmodi dictio, quæ quidem ad persuadendum adhibetur, nisi sibi de vitæ integritate vires, robur firmitatemque acquirat. Jaculum quidem est, sed ex stuppa & lana vi omni penetrandi destitutum. Vinum est at mucidum & evanidum, vappam verius dixeris, gladius est cujus retusa acies, & cuspis hebetior. Ignis est verum sine calore, corpus sine anima, simulacrum potius quam res, aut si res est, mortua est, & plane inutilis.

1. Cor. 9. 26.

9. O quantum interest inter improbi orationem, & ejus cui vitæ innocentia loquendi dat libertatem: cujus sermo vivus est & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, cum illius non nisi levem auram verberet, auremque feriat auditoris, neque ad intimos cordis recessus pertingat. Hujus quidem sermo est tanquam potestatem habentis: Illius vero tanquam Scribarum atque Pharisæorum. Hic oratione sua ignis est similis & mallei conterentis petras, dum obfirmatos in malo emollit atque evincit; ille pulvillum exhibet, & consuit sub omni cubito manus: ille cervicalia facit sub capite universæ ætatis ad capiendas animas, dum eas vivificat quæ non vivunt, dumque suis assentationibus auditores verborumque lenocinio & blanditijs in peccatis fovet, jubetque esse eos securos, qui mille scelerum rei jam pridem ad inferos descendissent, si meritas ab ijs Deus pœnas exegisset. Tandem hujus sermo instar est nivis & imbris qui de cœlo cadit, & illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti, sic est verbum quod egreditur de ore ejus non revertitur ad eum vacuum, sed facit quæcumque voluit, & prosperatur in his ad quæ misit illud, confringit enim cedros libani, comminuit eas tanquam vitulum libani, intercidit flammam ignis, concutit desertum, commovet desertum Cades, præparat cervos, revelatque condensa. Quam huic dissimilis est illius oratio, quæ instar inanis tonitrui præter fragorem, & sonitum habet nihil. Quæ terram non irrigat aut fœcundat, cujus pluvia sterilis est, cujus imber procellosus, violentus atque turbidus evertere magis ut loquitur Bernardus quam fœcundare idoneus: cujus imber non imber, sed pulvis, sed cinis est, ita ut qui eos audiunt, in istam incidant à Moyse intentatam maledictionem Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, & de cœlo descendat super te cinis donec conteraris, cum eorum sermo non plus ferat fructus, quam si arido cinere aut minuto pulvere plueret.

Heb. 4. 12
Matth. 7. 29.
H 23. 29.
E. 13. 18.
Isai. 55. 10. 11.
Psal. 28. 6. 7. 8.
Hor. explication. licebit videre verbo concionator.
Deut. 28. 24.
Serm 58. in Cant.

10. Utinam quam vera sunt ista, & ab omnibus concessa, tam essent concionatori persuasa. Quod si id esset, cui dubium esse possit, quin & ipse vicissim (quod quidem est ei optandum vel maximè) persuaderet concioni quæ vellet, eamque ad omnem vitæ totius honestatem traduceret? plus homines oculis, dixit olim quidam, quam autibus credunt.

Seneca epist. 6.

Horat. "

Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi.

Canebat alius quidam.

Et quod de Regum edictis sensit Claudian.

"

Non sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Id sane in primis valet in hac re atque in edictis summi Dei; de quibus quidem verbo commutato dicere licebit.

Non sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita loquentis.

11. Acutè sanè animadversum à B. Chrysostomo, prius Christum Dominum, dum sui officij moneret Apostolos, meminisse salis, quam lucis: Propter bonam, inquit, conversationem Sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio Sacerdotum conditura populi est, propter verbum autem doctrinæ sunt lux, quoniam verbum, ignorantiæ lumen est. Priùs autem vocavit eos salem, postea autem lucem, quia priùs est bene vivere, secundum autem benè docere, nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam, á scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur: propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus, timentes autem Deum sine scientia nullos videmus. Atque ut magis elucescat quanti ad persuadendum sit momenti probitas Sacerdotis, hæc addit. Bona conversatio Sacerdotis sine verbo tenet Sanctos in sanctitate per suum exemplum: Et quamquam verbum, ignorantem adducere ad scientiam veritatis, & sine conversatione bona potest: tenere tamen in fide vel sanctitate absque bona conversatione non potest, magis autem & scandalizat! sicut in sequentibus ostendemus. Hæc D. Chrysostomus.

Matth. 5. 14.

Homil. 10 in Matt.

12. Quod si de doctrina, quæ est altera, hujusce muneris pars sit sermo; id intelligat Ecclesiastes longum esse iter per præcepta, efficax & breve per exempla; certoque teneat non alia re magis, majorique cum efficacitate doceri multitudinem, quã vita inculpata, quæ est veluti mutus magister eò efficacior, quo magis capiuntur facta, & exempla quam verba, quæ vix prolata abeunt in auras, & vix in alteram admissa aurem, ut dicitur, mox per alteram avolant quàm citissimè: cum facta tanquam res solida & permanens existant diutius, & crebro sui intuitu ea menti ingerant, quæ hominem ad omnem, quæ secundum Deum est, pietatem informare valeant.

Seneca epist. 6.

Notum est illud præclarum D. Francisci factum, qui cum socio ad se evocato significasset sibi, domo egrediendum, concionis ad populum habendæ causa, & summa cum moderatione incessus & morum gravitate, oculorum modestia, linguæ silentio, gravique & religiosa totius corporis compositione, sese videndum in nobilissimis Assisij compitis exhibuisset, atque ita domum ne verbo quidem dicto revenisset, quæsivit ex eo socius, quid causæ esset cur egressus ad concionandum, re infecta domum revertisset? Atqui concionati sumus, inquit ille, neque enim minus, quin & magis vitæ exemplo docetur quam verbo.

13. Verè quodam loco dictum à S. Chrysostomo, omni tuba documenta operum esse clariora; vitamque mundam ipsa etiam luce clariorem esse atque illustriorem, multoque tum fideliorem, tum certiorem doctrinam esse operum quam sermonum, quod eo loci pluribus confirmat: cujus quidem vestigijs dum insistit Oecumenicum Concilium

Homil. 13 in Genes.

lium nihil sit esse quod alios magis ad pietatem & Dei cultum assiduè instruat, quam eorum vita & exemplum, qui se divino ministerio dedicarunt, cum enim à rebus sæculi malorem sublati locum conspiciuntur, in eos tanquam speculum reliqui oculos conjiciunt, ex eisque sumunt quod imitentur. Quapropter sic decet clericos ad sortem Domini vocatos vitam moresque suos omnes componere; ut habitu, gestu, incessu, aliisque rebus omnibus nihil nisi grave, moderatum ac religione plenum præ se ferant. Quod si hæc à quolibet de clero exigit Concilium, quantò id potiori jure præstare debebit Evangelicus Doctor? cui profectò si desit vitæ probitas, quantum volet doceat, dicat eloquenter aptèque ad persuadendum, nihil utique efficiet, nihil consequetur: cujus enim vita despicitur, restatur ut ejus prædicatio contemnatur, quod quidem heu nimis quotidiana testatum experientia tum nostra hac ætate, tum Patrum memoria lugent boni omnes. *Trid. sess. 22. c. 1. de reform.* *Gregor. hom. 12. in Evang.*

Addam & tertium è multis vitæ bonæ privilegijs, quod quidem non nemo fortè tanquam paradoxon existimabit à me proponi. Vita bona homines facit disertos, cum improba veræ eloquentiæ vel maximè adversetur: cui rei confirmandæ non alium adhibebo quam Quintilianum, prophanum & ethnicum hominem, ne fieret aliquis auctor, nimirum pars in hac causa tanquam suspectus rejiciatur. Is enim quodam loco ita disserit. Certe, inquit, melius persuadebit alijs, qui prius persuaserit sibi, prodit enim se quamlibet custodiatur simulatio; nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non trubet ac hæreat quoties ab animo verba dissentiunt. Vir autem malus aliud dicat, necesse est, quam sentit. Bonos nunquam honestus sermo deficiet: nunquam rerum optimarum, nam ijdem etiam prudentes erunt) inventio, quæ etiamsi lenocinijs destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam non disertè quod honestè dicitur. Hæc Quintilianus, quibus quid magis Christiane dici possit, non video: *Gregor. hom. 14. in Evang.* *L. 12. c. 1.*

Ad extremum id præstat bona vita doctrinæ sociata, ut (quo quidem nihil in hac vita optabilius est) tum ipse Ecclesiastes, tum auditores beatos efficiat. Qua quidem tanquam potenti illecebra allicit, Beatus Paulus Timotheum ad rectè fungendum suum munus. *Attende* (inquit) *tibi & doctrinæ, insta in illis: hoc enim faciens, & teipsum salvum facies, & eos qui te audiunt.* Quo sanè stimulo nullum vehementiorem aut acriorem adhiberi posse existimo: cum & nihil majus sit aut præstabilius æterna beatitudine, nihilque vel illustrius ad gloriam vel uberius ad meritum, vel utilius ad totius hominis salutem, & bonum quam ejus non modo sibi, verum alijs item quamplurimis, quâ verbo, quâ vitæ exemplo authorem existere. *1 ad Tim. 4. 16.*

Ad probitatem valere inprimis sacrarum litterarum lectionem.

CAPUT III.

1. *Sacra scriptura lectio hominem perficit. Apostolus Chrysostomo.*
2. *Eadem animum purgat, carnisque incendia extinguit, atque mundi odium parit. Exempla in S. Eleusilla, & Augustino.*
3. *Tres Theologicæ virtutes eadem gignit, eaque in se ipso colligitur animus. Augustinus. Greg.*
4. *Facit eam cogitare cælestia. Gregorius Chrysostomus.*
5. *Sanctæ Paulæ quovis eventu scripsa sacra scriptura sententia aliqua solabatur.*
6. *Variij sacræ lectionis fructus conglobati ex Augustino & Chrysostomo qui & monet ad eam tanquam ad portum confugiendum.*
7. *Exemplum Eunuchi Reginæ Æthiopum scripturam legentis expenditur à Chrysostomo & ab authore.*
8. *In concionatores periculi plenos libros legentes, & quanta inde populo damna invehat.*
9. *Pulchra Greg. ad concionatores cohortatio, ut cogitent secum, quo fructu id munus obeant.*
10. *Lectio sacræ scripturæ malorum omnium medicina. Chrysostomo.*

11. *Etiam sola sacrorum librorum possessio, quin & intuitu mirifice prodest. Chrysostomus.*

1. QUi ad tertium usque cœlum raptus Apostolus, indidem variorum scientiam arcanorum ad nos retulit, istam esse sacræ scripturæ vim & fructum amplissimis hucè
2. *ad Tim* verbis testatus est. *Omnis* (inquit) *scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad*
3. 16. 17. *arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Late admodum ista patet sententia, cujus vis alias latiùs explicãda erit, modò sat est sacras litteras tanti Apostoli assertione ad vitæ Christianæ perfectionem magno esse adjumento, ut sit, inquit, homo perfectus. Non igitur (infert Chrysost.) sine illa perfici potest.

2. Ac primum quidem exigit perfectio purum animum ab omni labe peccati; id autem
Tomo 10. serm. 38. ad fratres præstare sacræ scripturæ lectionem, ait Augustinus, dum eam compatat labro æneo seu pelui, quam collocavit Moyses in tabernaculo, in quo quidem labro abluerentur tum Aaron, tum filij ejus in Sancta Sanctorum ingressuri.

Tum, dedecent maximè quæ libidinem spectant virum perfectum: ama autem lectionem scripturarum, & carnis vitia non amabis, miroque modo in te universã ejus inecn-
Hier. ad Nepotian dia extinguentur. Nihil item viro perfecto cõmune esse oportet cum sæculo, cujus mores & consuetudinem aversari decet. Atqui lib. Ecclesiast. non ignobili, exigua licet sacrarum litterarum portione, perlecto, ita desipuit Blesillæ illustrissimæ fœminæ quicquid
Hier. epist. 16 ad Eustoch. amplectitur & admiratur mundus, ut id omne pro nihilo duceret & arbitraretur ut stercora, ut Christum lucrifaceret. Quid vero Augustin. ad Christi signa jam pridẽ ab illo relicta quasi postliminiò reduxit? Quis ei continentiam, quis melioris vitæ propositum, quis voluptatum æternum repudium, quis eorum omnium quæ complectitur mundus contemptionem, nisi sacræ paginæ lectio persuasit? Sed præstat eum ipsum audire ista narrantem: postquam enim expressisset grave quod in se multos jam dies expertus esset certamen carnem inter & spiritum, variasque cœlestes motiones, quibus ad Dei obsequium fortiter impellebatur, hæc subjicit; sentiebam me ab iniquitatibus teneri, & ja-
l. 8. Cõfess. c. 12. ctabam voces miserabiles. Quamdiu, quamdiu, cras, cras? Quare non modo, quare non hac hora finis turpitudinis meæ? Dicebam hæc & flebam amarissima contritione cordis mei, & ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis & crebrò repetentis quasi pueri an puellæ nescio. Tolle, lege, tolle, lege, statimque mutato vultu intentissimus cogitare cœpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid, nec occurrebat omnino audivisse me usquam. Repressoque impetu lacrymarũ surrexi, nihil aliud interpretans divinitus mihi juberi, nisi ut aperirem codicem, & legerem quod
Rom. 13. 13. primum caput invenissem. Itaque codicem Apostoli arripui, aperui & legi in silentio capitulum quo primum conjecti sunt oculi mei: *Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione, sed induimini Dominũ Iesum Christum, & carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis.* Nec ultra volui legere, nec opus erat, statim quippe cum fine hujus sententiæ quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnis dubitationis tenebræ dilapsæ sunt. Hæc Augustinus.

Quis hìc non miretur plus virium habuisse paucorum versuum dé Apostoli scriptis lectionem, ad émolliendum Augustini ferreum pectus, quam tot cœlestes motiones, quib⁹
Ezech. 24. 12. se à S. Spiritu agitatum toties prædicat? Multo sanè labore sudatum erat, & non exierat de omnia rubigo ejus, neque per ignem: Ignem, inquam, illum quem venit Christus
Matt. 12. 49. mittere in terram, quemque voluit vehementer accendi: sed sacri libri lectione, detersa ab eo est omnis peccatorum rubigo, omnisque voluptatum & sæculi amor, & qui igni non cesserat B. Paulo Apostolo per mutos characteres loquenti victus dat manus.

Jam verò perfectio nullo modo stabit, nisi tribus Theologicis virtutibus sulciatur. At
Serm. 38. ad fratres hasipsas parit verbi divini lectio, per quam, inquit Augustinus, fide ornamur, spe confirmamur & charitate roboramur.

Ad

Ad hæc perfecti viri est, identidem sese ab exterioribus curis ad interiora revocare, ne mens plus æquo in varias dissipata & quasi distracta, partes quæ sui potissimum sunt officii negligat. In istis namque visibilibus (verba sunt S. Gregorii) quæ intuetur cor nostrum, extra se spargitur, & quid de se intrinsecùs agatur, obliviscitur dum extrinsecùs occupatur:) Verùm quæ possit esse tanto malo medicina, eam porrò suggerit idem Gregorius, sacram lectionem nimirum. Divina autem vox, inquit, (ea scilicet quæ sacra auditur lectione de qua hic apertè agit) terribilibus sententiis suis quasi quibusdam clavis cor nostrum pungit ut evigilet, ut homo occulta super se judicia quæ pressus torpore dissimulat, terrore saltem pulsatus expavescat. & paucis interjectis versibus. Ecce autem scriptura sacra terrore quodam torpentia corda transfigit; nè in his inhæreant quæ exterius defluunt, sed quæ interius æterna perdiderunt. Dicit quid super nos agatur de nobis, ut ab hoc publico temporalitatis, colligamus oculum cordis ad secretum internæ dispositionis.) Verum non minus perfecto viro incumbit, ut animum is ad cælestium rerum cogitationem, quam ad sui considerationem revocet. At hoc ipsum sacra præstat lectio, cujus quidem, si Gregorio credimus, proprium est ad cælestem patriam vocare, & à terrenis desideriis ad suprema amplectenda cor legentis immutare. Estque, teste eodem, sacra scriptura volumen illud volans quod ostensum est Zachariæ, quia dum de cælestibus loquitur ad superiora mentis nostræ levat intentionem; (.i. attentionem) quia dum illam super nos esse aspicimus, ima attendere, id est, concupiscere devitamus. In eandem fere sententiam D. Chrys. qui dum suis sacram hanc lectionem persuadere conatur, ita suam orditur concionem; Ingens bonum est dilecti, divinarum scripturarum lectio. Hæc enim facit animam optimis moribus præditam, hæc in cælum mentem transfert. Hæc facit ne ad aliquid præsentium respiciamus, sed ut perpetuo in alia vita mente nostra versemur, & ad Domini mercedem respicientes omnia operemur, alacritateque magna virtutum labores aggrediamur; proinde magna diligentia scripturarum lectioni vacemus.)

L. 25. moral. cap. 8.

L. 20. moral. cap. 1. Cap. 5.

Hom. 35. in Gen.

5. Atque ea sanè causa fuit cur B. Paula, jugi mentem suam tum Dei, tum rerum divinarum cogitatione pasceret, & cur quovis rerum eventu seu secundo, seu adverso, cur quolibet flante vento seu immico, seu propitio, cur in omni fortuna, semper eadem perseveraret, atque ubique Deum in bonis juxta ac malis inveniret, quem ex sacris litteris didicerat omnium esse authorem, neque passerculum quidem cadere in terram, aut retibus aucupum concludi, nisi ipso providente. Deinde hoc ei præstabat sacra lectio, ut semper in promptu ea haberet, quibus ceu alis quibusdam & adminiculis sese in altum tolleret, mentemque ab his caducis ad cælestia & æterna transferret. In periculis usurpabat illud Christi. Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Cum eversio totius patrimonii nuntiaretur, ajebat: Nudus exivi de utero matris. In crebra infirmitate: habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem. In mœrore cantabat, quare tristis es anima mea? spera in Deo. Cum nimio fervore virtutum nonnullis videretur insana: Theatrum, inquit, facti sumus mundo, Angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christum: cætera licebit videre apud Hieron. quibus quidem sibi Sanctissima hæc mulier tum gradum faciebat ad cælestium rerum commentationem, tum adversus omnes casus & omni fortunæ varietate animum obfirmabat.

Hieron. in ejus Epitaphio.

6. Atque ut summatim ea perstringam bona, quæ à sacra lectione proficiscuntur, hæc est quæ præcipuè in Deum provocat, quæ Deum diligere invitat, corda illuminat, linguam purificat, conscientiam probat; animam sanctificat, fidem confortat, diabolum rejicit, peccatum spernit, animas frigidas calefacit, lumen scientiæ ostendit, tenebras ignorantiæ expellit, tristitiam sæculi extinguit, lætitiam Spiritus sancti accendit: Hæc est quæ de insipientibus sapientes facit, primos de novissimis ponit, magnos de minimis efficit, nobiles de ignobilibus commutat, naturam frenat, prohibet levitatem, temperat dolorem,

August. supra.

confert spem; coronat senem, docet juvenem, mitigat dedignantes, instruit errantes, sanat ægros, roborat infirmos, & cætera quæ non piè minus atque utiliter quam fusè per asyntheton persequitur S. Augustinus: cui haud absimilis est D. Chrysost. qui jubet nos rerum secularium tempestate liberatos, animum divinarum reficere lectione scripturarum, ad idque nos provocat imitatione nautarum, qui longa ac difficili navigatione perfuncti atque ad portum appulsa navi vela contrahunt, remos abjiciunt atque navi egressi, corpus curant ac valetudinem quietique sese dant ac somno, ut sibi ad reliquam navigationem vires comparent. Hos, inquit, imitemur & ipsi, atque omni procella, tumultuque & fluctibus liberati quasi tranquillum ad quemdam portum; scripturarum ad lectionem impellamus animas. Etenim portus est à fluctibus liber, murus firmissimus, turris minimè nutans, gloria non diripienda, non vitianda, firma fælicitas, minimè languens, continua voluptas, & quotquot quis dixerit bona, sacra comperiet in scriptura. Eadem & mœrorem abjicit, lætitiamque conservat:) Atque idem post pauca: Eadem (inquit) divina quædam & ineffabilis est passionum extinctio; nam & spinas passionum extirpat puramque tellurem reddit, seminaque dimittit pietatis atque ad vigorem fructum agit. Ita Chrysost.

Homil. 7. de pœnit. Tomo 5.

Quibus quidem cum sacram istam lectionem commendet promiscuæ multitudini, quid quæso facturus esset, si solis aut sacerdotibus aut concionatoribus verba fecisset, illis, inquam, qui non de grege nautarum aut remigum; sed sunt ipsi navis Ecclesiæ tot & facinorosorum hominum & hæresum fluctibus atque procellis agitatæ, gubernatores & naucleri? Atque si eos etiam qui militiæ asscripti sunt omnino vult sacræ isti lectioni operam dare; quid iis qui in spirituali militia aliorum duces sunt, & antesignani facturus esset?

Homil. 35 in Genes.

7. Atque postquam ad id persuadendum Eunuchi illius ærarii Reginæ Æthiopum summi præfecti factum attulisset, quem neque benè longum iter, neque perpetua currus agitatio quando permolestum est lectioni se dare, potuit ab hoc sacro exercitio avocare. tum ita exclamat. Audiant exemplum ii, qui neque domi ut hæc faciant persuaderi possunt, sed putantes supervacuam esse horum lectionem, quia vel mulieri cohabitant, vel militiæ asscripti sunt, vel puerorum & servorum aliorumque negotiorum curam gerunt, non convenire sibi opinantur quod divinæ scripturæ lectioni incumbant. Ecce hic, Eunuchus & Barbarus erat quæ utraque ad reddendum negligentiorem sufficiebant, & ad hæc dignitatis amplitudo & opum abundantia. Adde quod & in itinere erat, & curru ferebatur. Hoc enim modo iter facienti non est facilè lectioni esse attentum, imo valdè molestum, attamen desiderium & ingens studium omnia obstacula è medio auferens in lectione retinebat.

Actor. 8.

Utinam mihi liceat non conjugatos aut milites cum Chrysostomo, sed tum conjugatorum, tum militum secundum Deum, parentes ac magistros exclamando compellare. Audiant exemplum istud, Dei Sacerdotes, Dei voces, Dei interpretes. Ecce Barbarum, Eunuchum, qui in itinere positus, curruque vectus Isaiam Prophetam versat: vos nec domi quidem otiosè degentes, in summa quiete, nulla re impediti vel in manus sacros libros sumitis, nedum eos lectione dignamini.

8. Mendax sim nisi in iis nonnulli frequentiùs animum pascant, aut veriùs ut dicam, fame conficiant lectione amorum Petrarchæ, Bocatii, Ronsardi, Amadisii, Historiarum tragicarum, Rabeletii Athei, & cæterorum ejusmodi cuique linguæ vernaculorum, qui Christianis moribus non parum officiunt, quam lectione Bibliorum, & quod istud consequitur; quoque nihil turpius aut indignius dici potest: mendax sim nisi quæ ab illis quam quæ ab his tradantur multò teneant meliùs: quæ quidem res summam continet indignitatem, eoque majorem quod etiam illa magno labore ediscant memoriter, cum de his vix unum possint ex memoria proferre versiculum. Atque inde fortè tanta morum inplerisque eorum corruptela: Inde Propheta & Sacerdos polluti sunt, & in domo Dei inventum

Iere. 23. 11.

ventum malum, quod quidem multis queritur Dominus. Inde tot pravæ vitæ exempla, tot offendicula, in quæ dum cæcum impingit vulgus, ruinam sibi parat nunquam reparandam. Inde fit ut quorum esset incautas mentes dæmonis laqueis irretitas iis ipsis expedire, ipsimet laquei facti sunt speculationi, & rete expansum supra Thabor. Et quod multis lugubri admodum calamo deflet Gregorius. Inde fit ut nullum ab aliis majus præjudicium, quam à Sacerdotibus toleret Deus, quando eos quos ad aliorum correctionem posuit, dare de se exempla pravitatis cernit, quando ipsi peccant, qui compescere peccata debuerunt. Quod autem ab eo in Sacerdotes dicitur, id multò maximè valere vult in eos qui administri sunt verbi Dei ejusque voluntatis interpretes, quod etiam ex ejus verbis facilè est cuivis colligere. Ac paucis interpositis Sacerdotibus ponit ob oculos quantum desævit et tum temporis in populum ira Dei, quam quidem ab iis provocatam, tam vere quam audacter pronuntiat.

Osea. 5. 2. Vide explicatum verbo, Sacerdos, c. 2. §. 4. Homil. 17. in Evang.

Quanto autem mundus (sic enim loquitur) gladio feriatur, aspicitis, quibus quotidie percussionibus intereat populus, videtis, cujus hoc nisi nostro præcipuè peccato agitur? Ecce depopulatæ urbes, eversa castra, Ecclesiæ ac monasteria destructa, in solitudinem agri redacti sunt. Cujus hoc nisi nostro præcipuè peccato agitur; sed nos pereunti populo authores mortis existimus qui esse debuimus duces ad vitam. Ex nostro etenim peccato populi turba prostrata est, quia nostra faciente negligentia ad vitam erudita non est. Et cum hominum animæ sint cibus Dei, sintque Sacerdotes sal, vos estis sal terræ, certè condimentum hujus cibi nos Sacerdotes esse debuimus, sed quia dum nos ab orationis & eruditionis sanctæ usu cessamus, sal infatuatum est, condiri non valet cibus Dei, atque idcirco ab authore non sumitur, quia exigente fatuitate nostra minimè conditur.)

Deinceps provocat Sacerdotes ut secum ipsi rationem ineant, quot unquam verbo prædicationis à lata & spatiosa via quæ ducit ad perditionem, ad angustam & arctam, quæ ducit ad vitam, traduxerint. Quis luxuriam illis authoribus deseruit? Quis avaritiam? Quis superbiam declinavit? Quem fecerunt Deo quæstum, qui accepto verbi divini talento, ab eo ad negotiandum missi sunt. Queritque ex eis quale ei lucrum sint de commissa sibi negotiatione repræsentaturi? Quot ejus conspectui animarum manipulos de prædicationis segete illaturi sint. Extremo quidem Iudicii die quando omnium omnino discutientur opera, & quidquid à quoque gestum est producendum erit, apparebit Petrus cum Judæa ad Christum vocata. Ibi Paulus totum orbem à se conversum quasi in triumphum ducet. Ibi Andreas Achaiam, Joannes Asiam, Thomas Indiam, atque alias alii Provincias & nationes. Ibi denique plurimi Dominici greges, Pastores sese Deo sistent numeroso comitati grege, quem a se dum hic degerent cælestis verbi pabulo educatum deducent secum tandem ad æternas illas Beatorum caulas. Tum jubet Gregorius, sic secum ratiocinentur. Cum igitur tot Pastores cum gregibus suis ante æterni Pastoris oculos venerint, nos miseri quid dicturi sumus, qui ad Dominum nostrum, post negotium vacui redimus, qui Pastorum nomen habuimus, & oves, quas ex nutrimento nostro debeamus ostendere, non habemus. Hic Pastores vocati sumus, & ibi gregem non ducimus: Et per nos quidem ingrediuntur electi nostris manibus expiati cælestem patriam, & nos ipsi per vitam reprobam ad Inferni supplicia festinamus. Hæc ferè Gregorius.

9.

Luca 19.

Sed quænam gravissimis hisce malis medicina, nisi sacrarum litterarum diligens lectio? unde Ecclesiastes quidem tum sibi, tum cæteris ea hauriet, quibus ad seculi contemptum, ad cælestis vitæ amorem, ad voluptatum fugam, ad animorum aelum, ad omne denique virtutum genus provocetur: nam ut præclarè Chrysosto magna adversus peccatum munitio est scripturarum lectio, magnum præcipitium, profundum barathrum scripturarum ignoratio, ea res vitam corruptam invexit, hoc sursum deorsum miscuit omnia: omnium sanè medicinarum thesaurus divinæ scripturæ sunt, & sive affectus sedare, sive pecuniarum cupiditatem expellere, sive fortem animum induere velimus quamplurima hinc remedia invenire possumus. Idem quodam loco postquam declarasset

10.

Concione 3. de Lazaro. Tomo 2. Homilia 36. in Ioannem.

quam

Procemio in epist. ad Romanos.

quam caperetur ipse assidua lectione & auditione Pauli, præ dolore discruciatur, (ita enim loquitur ipse) quod hunc virum non omnes ut par est intelligunt, quin & illum nonnulli ita ignorant, ut ne epistolarum quidem ejus numerum planè norint. Non mihi hic ingerendum cum id res ipsa loquitur, quantum indignatus esset D. Chrysosto. plerisque huius ævi concionatoribus, si sciisset non ab iis modo ignorari numerum epistolarum B. huius viri, sed ne eas quidem vel à limine salutasse.

11. *Concione 3. de Lazaro.*

Verum finem dicendi non faciam, si quæcumque scripta à B. hoc viro in laudem scripturarum, in medium afferam, omittere tamen non licet quod nonnulli fortasse videbitur paradoxon atque inopinabile, quod quidem est verissimè ab eo dictum, vel ipsam simplicem sacrorum librorum possessionem nudumque intuitum tum ad dæmonis vires, tum ad peccati vim heberandam valere plurimum. Quemadmodum enim, inquit, arma regalia reposita, etiamsi nemo fuerit qui possideat, tamen iis qui habitant in ædibus ubi reposita sunt, multam præbent custodiam ac tutamen, dum neque latrones, neque parietum perfossores, neque alius quispiam sceleratorum audet eam aggredi domum, sic ubicumque fuerint libri spirituales, illinc expellitur omnis vis diabolica, multaque in habitantibus accedit consolatio. Quando quidem ipse etiam per se librorum aspectus segniores nos reddit ad peccandum. Quod si peccaverimus, teversi domum conspectisque libris acriùs nos condemnat conscientia; reddimurque remissiores ad eadem repetenda, si in sanctimonia perstiterimus ex libris reddimur tutiores, firmioresque: Nam simulatque tetigit aliquis Evangelium mox composuit suam ipsius mentem, & à rebus mundanis abduxit, idque ex ipso solo aspectu: Quod si accesserit diligens lectio, non aliter quam in sacris aditis rebus divinis vacans anima, sic repurgatur, melioreque redditur, Deo cum ipso per ipsas scripturas colloquente.) Ita ille, qui bene monet diligentem esse oportere, assiduamque istam lectionem, non enim qualis qualis lectio ea confert bona, quæ tum ex ipso, tum ex aliis sunt allata. Verum de hoc capite sequenti.

Magno concionatori ad bonam vitam præsidio fore assiduam sacrarum literarum lectionem.

CAPUT IV.

1. *Suadet Cassianus assiduam sacrarum literarum lectionem, ejusque affert fructus duos.*
2. *Eandem commendat Gregor.*
3. *Qui eam usurparint. S. Timotheus, David.*
4. *Eandem suadet Gregorii explicatio Tropologica de vestibus arcæ.*
5. *Sacra scriptura cum sit cibus, frequenter est sumendus.*
6. *Liber est Sacerdotalis & substantia Sacerdotii nostri.*
7. *Regi Hebræorum, item Iosuæ præcipitur sacri voluminis lectio.*
8. *Sacræ lectioni incumbunt Carolus Magnus Imperator, & Alphonsus Aragonum Rex, & quo fructu.*
9. *Commendatur universis sacra scriptura ob varias ejus utilitates.*
10. *Item ob voluptatem. Robertus Rex. S. Hieronym.*
11. *Longa cohortatio ad concionatores, ut sacrarum literarum lectioni insistant, & quemadmodum Sanctus Iustinus in ea solus acquievit.*

1. *Collat. 14. c. 10.*

CASSIANUS postquam humilitatem cordis ad veram scripturarum scientiam parare viam docuisset, suadet ut expulsa solicitudine omni & cogitatione terrena assiduum quis ac jugem se præbeat sacræ lectioni, donec continua meditatio imbuat mentem, & quasi in similitudinem sui formet, arcam quodammodo ex ea faciens testamenti habentem

habentem in se duas tabulas lapideas, vrnam quoque auream continentem manna & virgam Aaron: quarum rerum explanationi fusè & deinceps insistit.

Tam vult autem esse continentem hanc sanctarum literarum lectionem ut iis imbuatur mens, quemadmodum pannus aliquis aut vestis colore totus imbuitur, & sic ab eo penetretur, ut nihil sit ejus quod non ab eo inficiatur, planèque in illum transeat.

Hujus autem jugis lectionis commoditates affert duas: altera quidem est quòd dum tali insistit lectioni, necesse est ut mentem melioribus occupatam non destineant noxiæ cogitationes. Altera vero est quòd quarum rerum scientiam inter legendum interdùm non est consecutus, eas ipsas perspiciat clarius (dum scilicet noctu, ut fit, mente solutâ jam & liberiore eas frequenti meditatione ruminat) itaque intelligat ut occultissimorum sensuum (sic enim loquitur) quos ne tenui quidem vigilans opinione percepit, quiescentibus illi, & vel soporis stupore demerso intelligentia reveletur. Quod si nostri concionatores, utpote non assueti, noctu mentem sacris commentationibus exercere non gaudeant posteriore fructu, gaudebunt tamen priore, qui quidem non exigui momenti censendus est ad eum quem spectat finem probitatis vitæ.

Hanc eandem à prælato (quem eundem vult esse etiam concionatorem) sacram lectionem exigit assiduam D. Greg. ut quod humanæ conversationis usus indesinenter destruit, divinæ admonitionis verba restaurent, & qui ad vetustatem vitæ per societatem sæcularium ducitur, ad amorem semper spiritualis patriæ compunctionis aspiratione renovetur: Valde namque inter humana verba cor defluit. Cumque indubitanter constet quod externis occupationum tumultibus impulsus à semetipso corruat, studere incessanter debet ut per eruditionis studium resurgat. Atque in ea continente lectione exemplum habebit S. Timotheum ad quem B. Paulus: Dum venio (inquit) attende lectioni utique sacrarum litterarum, quas quidem licet ab infantia didicisset, eodem teste Paulo, præscribit ei tamen ut eidem lectioni attendat: cujus quidem verbi notione non qualecumque studium, sed continuum & indefessum significari videtur. Habebit item B. Davidem cujus ea vox est. Quomodo dilexi legem tuam Domine, tota die meditatio mea est. Atque huic proposito congruere vult D. Gregorius quod Moysi præcipitur, de arca portanda, *Facies quatuor circulos aureos* (ita enim affatur eum Dominus) *quos pones per quatuor arcæ angulos: facies quoque vectes de lignis setim, & operies auro, inducesque per circulos qui erunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis.* Cujus quidem litteralis præcepti hanc vult esse Tropologiam, ut sit arca sanctæ Ecclesiæ typus: quatuor vero circuli aurei, qui ad quatuor angulos additi sunt, sacrorum sint quatuor Evangeliorum exemplar, quorum prædicatione ad quatuor item mundi partes defertur Ecclesia. Tum vectibus de lignis setim, qui eisdem ad portandam eam circulis inseruntur, significari forti & constanti animo prædicatores, qui quidem instar ligni setim putredinem nesciunt vitiorum, quique lectioni atque institutioni sacrorum voluminum semper inhærentes sanctæ Ecclesiæ unitatem denuntient, & quasi intromissis circulis arcam portent. Quod quidem præstant eodem authore cum sanctam Ecclesiam ejusque fidem & doctrinam ad rudes infidelium mentes prædicando deducunt: Autoque sunt iidem vectes operti, ut dum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant. Insertique sunt semper hi vectes circulis suis, nec ab iis extrahuntur unquam, quia nimirum necesse est ut qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant. Adhoc namque vectes in circulis semper esse jubentur, ut cum portan arcam necessitas exigit: de intromittendis vectibus tarditas nulla generetur, quia videlicet quando aliquid à subditis Pastor inquiritur, ignominiosum valdè est, si tunc quærat discere cum quæstionem debet enodare. Hactenus Gregorii tam ingeniosa sane quam apta, tum formandis concionatorum moribus, tum sacræ lectioni persuadendæ Tropologia.

Sed quod ad rem istam efficaciùs afferre licet, quam id quod ab August. suggeritur, qui sacras

2. 2. P. Pastor. cap. 11.

Psal. 118.

Exod. 25.

5.

Serm. 112 de tempore. sacras hasce litteras facit animi cibum? Sicut enim, inquit, corporeis escis alitur homo, ita ex divinis eloquiis interior homo nutritur & pascitur, juxta illud Psalmographi: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo.* Quemadmodum igitur ad id reparandum quod insitus in nobis calor in momenta singula exedit & conficit, etiam sæpius in die cibum sumimus, eumque (si quidem ejus datur copia) boni succi: sic ad id resarciendum & restituendum quod concupiscentiæ ignis continente sua actione consumit, quodque diversarum animi perturbationum vi destruitur in nobis suavissimus sacræ lectionis cibus est frequenter adhibendus, quo sanè aptior nullus seu conservandis viribus, seu instaurandis possit inveniri.

Psal. 118.

6. Quid quod sacer codex liber sit sacerdotalis: Librum, inquit Ambrosius, sacerdotalem quis nostrûm resignare audeat, signatum à confessoribus & multorum jam martyrio consecratum? Si igitur præ cæteris sacræ scripturæ liber est sacerdotalis, eum sanè præ cæteris omnibus versare debet sacerdos atque adeò concionator.

De fide Gratian. l. 3. cap. 7.

Quid quod etiam substantia sit sacra scriptura sacerdotii nostri, Areopagita Dionysio teste, cujus quidem gravissima est authoritas: At rei cujuspiam substantia potius nihil: Nihil igitur concionatori antiquius esse debet quam ut in sacrarum litterarum lectione sit totus, eam nunquam intermittat, & quamquam libris aliis legendis desit tempus, huic desit nunquam. Jam vero si sacras ipsas litteras consulemus quid de se ipsæ dicant, quamque studiosè ut in iis versemur assiduò commendent penitius perspiciemus, quam multa occurrent passim ejus rei argumenta & testimonia!

De Eccles. Hier. c. 1.

7. Moyses quidem Dei nomine Regi mandat, ut cum primum erit inauguratus, sibi describat Dei legem, quæ aliud non est quam sacrarum litterarum pars in primis nobilis, eamque ut lectitet assiduè. *Postquam sederit* (ea sunt legis verba) *in solio regni sui describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Levitici tribus & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ, ut discat timere Dominum Deum suum & custodire verba & cæremonias ejus quæ in lege præcepta sunt.*

Deut. 17. 18. 19.

Josue 1. 8. Neque hujus dissimile est quod à Deo præcipitur Duci populi Josue in hæc verba: *Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus ut custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eo, tunc dirigis viam tuam, & intelliges eam.*

Nimirum erat tum regi tum Josue Israeliticæ reipublicæ procuratio atque tutela gerenda, cui quidem rei magno fuisse futuram præsidio sacri verbi lectionem res ipsa declaravit: non modo in Judæorum, sed multo etiam magis in Christianæ Reipublicæ administratione.

In vita Ludov. Imperat.

8. De Carolo quidem ob rerum gestarum gloriam, atque in Christiana pietate præstantiam summam, cognominato Magno hæc habet Theganus. Postquam filium Ludovicum coronaverat: dominus Imperator nihil aliud cæpit agere nisi orationibus & eleemosynis vacare, sacrosque libros corrigere, nam quatuor Evangelia Christi nomine Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis paulo ante obitus sui diem, collatione facta cum Græcis & Syris, optimè correxerat. Hæc ferè Theganus quæ sanè à nemine nisi sacrarum litterarum peritissimo præstari potuisse satis constat. Atque hæc erat, ni fallor, causa cur tam spectata fuerit hic princeps virtute & pietate, ut si quæ de eo antiquitatis monumenta testantur penitius inspiciamus: in eo quidem virtutum omnium exemplar licebit intueri, religionis verò omnibus absolutum numeris simulacrum. cui nec qui præcesserunt, nec qui consecuti postea sunt Imperatores, pænitus æquari valeant, cujusque laudibus inferius est Magni cognomen, quem jure (verba sunt Cardin. Baronii) ter Maximum appellarim, nempe bellica fortitudine, scientia, & pietate.

Baron. ad ann. 814. Ad ann. 778.

Pauerm. l. 2. de gestis ejus. Alfonsum verò Aragonum regem accepimus sacrorum Bibliorum volumen integrûm decies & quater perlegisse, idque etiam commentariis explicationibusque illustratum, atque ita memoriæ complexum divinas illas litteras, ut non modo res omnes atque adeo singulas probè teneret, sed etiam bene longas earum partes verbotenus memoriter pro-

pronuntiaret. Quæ quidem in eo principe majorem habent admirationem qui non regis modo nomen (quod à plerisque fit, regum simulacris potius quam verè regibus) sed rem etiam & dignitatem tueretur, regnumque suum universum non per consiliarios & administros, at sua ipse prudentia ac vigilantia moderaretur.

Atque ex hac si quenti sacrarum litterarum lectione eum vitæ capiebat fructum, quo sane nullus aut major aut uberior esse possit, cum virtute in hac vita præstantius nihil existat, a qua quidem ita fuit institutus ut in ea planè atque consummate, perfectus fuisse videatur: consulet autem Panormitanum de rebus ab eo præclarè gestis qui sigillatim eas nosse voleit: erat enim justitiæ amantissimus, rara præditus prudentia, in Deum pius, in pauperes liberalis, in Ecclesiam munificus, in omnes beneficus: erat injuriarum (quo quidem vel nullus, vel pauci aspirant) patientissimus, sui semper simillimus, atque in omni fortuna seu bona seu adversa, idem ore, idem vultu, idemque animo permanebat.

Quæ fusius a me eo sunt consilio commemorata, tum ut intelligat Ecclesiastes quanta sit sacræ lectionis vis ad corda etiam Regum ad virtutem omnem promovenda, à qua quidem plerumque ob vitæ licentiam & libertatem alieniore sunt animo: tum quod concionatoris munus Regum ducumque muneri cognatum sit & affine, cum eoque non parvam habeat vitæ societatem: est enim etiam ipse aliorum dux & Christiani gregis custodes, quamobrem existimet eadem sibi atque tum regibus, tum populi ducibus, qualis erat Josue, commendata.

Verum non modo regibus atque iis qui cæteris præsunt, sed iis etiam qui subsunt, passimque omnibus omnia magno studio commendant scriptores sacri ut in sacris litteris versentur assidue, nunquam eas de manibus, nunquam de animo deponant. *Cogitatum tuum habe in præceptis Dei* (monitum est Ecclesiastici) *& in mandatis illius maximè assiduus esto, & ipse tibi firmabit & concupiscentia sapientiæ dabitur tibi.* Ligabis ea (Dei scilicet præcepta ita Deus per Moysen) *quasi signum in manu tua, erunt que & movebuntur inter oculos tuos. Scribes ea in limine & ostiis domus tuæ. Docete filios vestros ut illa meditentur quando sederis in domo tua, & in via ambulaveris & accubueris atque surrexeris. Ligabis in corde tuo* (verba sunt Salomonis) *jugiter & circunda gutturi tuo: cum ambulaveris gradientur tecum, cum dormieris custodient te, & evigilans loquere cum eis*: Quæ quidem de præceptis divinis dicta, tanquam de maximè illustri sacrarum litterarum parte in cæteras etiam valere debent. 9. C. 6 37. Deut. 6. 8. 9. Deut. 11. 19. Prov. 6. 21. 22.

Neque vero mirum cuiquam videri debet tanto commendari studio ut in sacris codicibus atque legibus, quæ quidem iis contentæ sunt, simus toti: *Mandatum siquidem lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ*; *Lucerna pedibus meis* (ita enim Deum affatur David) *verbum tuum & lumen semitis meis. Quasi verò lucerna* vocatur à B Petro propheticus sermo (quod idem de scriptura universa accipiendum est) *aquæ lucenti in caliginoso loco donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus nostris* cui quidem lucernæ attendendum idem pluribus monet. Et sanè quod de parabolis Salomonis magnificè prædicatur à Spiritu sancto, illud idem ad universæ corpus scripturæ accommodare licet. *Parabola*, inquit, *Salomonis filii David Regis Israel ad faciendam sapientiam & disciplinam, ad intelligendum verba prudentiæ & suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam, judicium, & æquitatem ut detur parvulis justitia, adolescenti scientia & intellectus.* Cum ea sit igitur sacræ scripturæ vis tamque latè pateat ejus utilitas, atque ad tam multa valeat, nemo jure mirabitur, si ejus ab universis tum lectio, tum frequens consideratio exigatur. Prov. 6. 23. Psal. 118. 2. Petr. 1. 19. Prov. 1. 1. 2. 3.

Neque vero sola utilitate continetur ejus fructus, honestæ delectationis item habet plurimum. Robertum quidem Regem ab hinc ducentos supra quinquaginta & amplius annos, memoriæ prodiit est ita sacris litteris captum ut juratus Petrarchæ affirmarit sibi longè esse sacras litteras cariores, quam regnum ipsum, & si altero carendum fuisset, lubentius diademate quam sacris libris caruturum fuisse. Rarum profecto non hac nostra 10.

tantum, sed in omni hominum memoria exemplum, Regem plus sacris codicibus legendis, non dico quam venando, quam equitando, quam spectacula intuendo, sed quam regnando voluptatis percepisse. Verum si hoc datum est Regi in mediis turbis regnique negotiis, quantum tandem cælestium oblectationum percipiet concionator, quem Deo militantem vetat Apostolus implicare se negotiis secularibus, ut ei placeat qui se probavit?

2. ad Timo. 2. 4.

Et quamquam nemini sit concessum quæ & quantæ sint hujusmodi oblectationes exprimere, sunt enim mannæ absconditum, non tamen dubitat sanctus Hier. cæli gaudiis eas beatorumque solatiis conferre. Orote (inquit) frater carissime, inter hæc (libros hosce sacros) vivere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quærere, nonne tibi videtur jam hic in terris regni cælestis habitaculum?

Epist. ad Paulinū, versus finem.

11. Fruere igitur ô tu quisquis es, cui hæc fælix sors obtigit pascendi cæteros verbo Dei, fruere, inquam, & pasce te ipse divinis hisce solatiis: comede favum cum melle quod tibi propinat sancta Ecclesia. Fruere ejus uberibus: ubera enim habet: eaque sicut botros, quibus quidem uberibus quid aliud designatur quam cælestis sacrorum codicum doctrina, qua suos tanquam lacte quodam suaviter pascit, vegetat, roborat, atque recreat, adeoque ceu generoso quodam vino exhilarat atque inebriat. *Ubera itaque ejus inebrient te in omni tempore, & in amore ejus delectare jugiter. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui.* Cisterna tua sacra est doctrina, ea te refice, te recrea, ea sitim tuam restingue: habeant sibi cisternas suas alii, & derelicto fonte aquæ vivæ sacrorum librorum, cælestisque sapientiæ fodiant sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas, potent ipsi de libris prophanis, futilibus, curiosis, nugacibus quantum volent: nihil unquam inde solidæ percipient voluptatis, nunquam ibi sitim sedabunt suam: atque iis continget idem quod Justino, qui cum, Eusebio Cæsarcensi teste, ad omnes penè Philosophorum sectas, veri discendi cupidus accessisset, easque summa esset diligentia perscrutatus, in nulla de iis quod tam anxiè quærebat, veritatem, scilicet ac veri numinis cognitionem mentisque solidam, certamque tranquillitatem invenit. At utinam quemadmodum hic divina quadam virtute, cælestique magisterio relictis cœnosis illis Philosophiæ lacunis ad limpidos Christi doctrinæ fontes se se contulit, & valere jussis tum Stoicorum, tum Peripateticorum, tum Platonis libris, ad Prophetarum oracula sacraque volumina se convertit, sic & iis cœleste lumen affulgeat, quo à putridis & stercorosis illius prophanæ lectionis undis vadisque quæ aliud nihil quam verborum lenocinia curiosarumque & inanium rerum scientiam consectatur, ad puros & perennes sacrarum litterarum latices revocentur. Verum quia id facilius multò est desiderare quam sperare, quidquid de iis sit futurum, indignis sanè augusto hoc & planè divino concionandi munere, Bibe tu aquam de cisterna tua, ea te sitientem recrea, ea sitim tuam extingue: perlege sacros libros, iisque animum tuum pasce. Bibe tu, inquam, de cisterna tua. Tua est, quia sacra pagina, ut supra dictum ex Ambrosio, liber sacerdotalis est: Eadem ut ibi magnus Dionysius, substantia est sacerdotii nostri. Tua est, quia Ecclesiæ legitimæ Christi sponsæ data est hæc cisterna, ut de ea toti propinet mundo, quod quidem per te tuique similes præstat quorū est salubrem hanc aquam, vinoque falerno suaviorem populis adhibere. Suge tu ubera tua (esse enim ubera Ecclesiæ sacros libros non multo ante dictum memini) quæ & gemina sunt ob duo testamenta & fœdera, vetus & novum, iisque nos pasci oportet *donec aspiret dies, & inclinentur umbræ*, dum inquam perennis illa æternitatis fulgeat dies cui nulla nox, nullæ succedent umbræ, quando quod in sacris codicibus legimus & fide tenemus, posito obscuritatis omnis velo, clarè & coram intuebimur: Atque ea spes & cogitatio nos vehementer incitare debet ad sacram hanc frequentandam lectionem. Nam ut præclarè etiam Augustinus: Sacra & divina eloquia fratres jugiter, imo quotidie nobis salubriter recitantur, ut animæ nostræ pascantur, in futuro autem sæculo, æternis epulis saginentur, dicente Propheta: Satiabor dum manifestabitur gloria tua.

Cant. 5. 1. Cant. 7. 7. Prov. 5. 19. Prov. 5. 15. Iere. 2. 13 L. 4. hist. c. 8. Cant. 4. 1. Serm. 1. de verbis Apostoli,

Obji-

Objiciuntur nonnulla adversus doctrinam capitis præcedentis, & de scriptura memoriæ commendanda.

CAPUT V.

1. *Quemadmodum occurrendum fastidio quod ex frequenti sacrarum litterarum lectione nasci possit, ex Cassiano.*
2. *Ea ipsa majorem earum sitim excitari, ex Greg.*
3. *Cur S. Cæcilia Evangelij codicem sinu semper gestaret.*
4. *In sacris litteris superesse semper quæ discantur nova & nova. August.*
5. *In ijs latere quæ hominum nemo novit, solis cognita Angelis. Greg.*
6. *In rebus etiam naturalibus cæcutiunt mortales.*
7. *Sacer codex, liber est involutus scripturaque intus & foris atque obsignatus sigillis septem.*
8. *Sanctorum præceptiones atque exempla de SS. litteris memoriæ mandandis.*
9. *Eas memoriter tenent Indi, hæreticique permulti.*

UNum est atque alterum quod quempiam possit à crebriore hac lectione revocare, fastidij scilicet metus, quod rei cujuscumque frequentationi facile sese ingerit: cui quidem fastidio quemadmodum & quanta sit diligentia occurrendum, docebit Cassianus gravis inprimis author, si, quæ ab eo dicta sunt de sacrarum rerum tum auditione, tum sermone, de earundem lectione accipiamus. Ut, inquit, in te spiritualis scientia perpetua soliditate roboretur, nec ea jam temporanea perfruaris, & velut aereo, ut ita dixerim, odore perfruaris, sed ut sensibus tuis invisceratæ quodammodo & perspectæ atque palpatæ condatur, illud omni observantia custodire te convenit, ut etiamsi ea quæ optimè nosti fortè audieris in collatione proferri, non ex hoc quod tibi jam nota sint, aspernantur fastidioseque suscipias, sed ea cordi tuo illa aviditate commendes qua debent desiderabilia salutis verba vel auribus nostris indesinenter infundi, vel de nostro ore jugiter proferri. Quamvis enim adhibeatur sanctarum rerum crebra narratio, nunquam tamen animæ, sitim veræ scientiæ sustinenti, satietas generabit horrorem: sed ea quotidie velut nova ac desiderata suscipiens, quantò frequentius hauserit, tanto avidius vel audiet vel loquetur, & confirmationem potius percepræ scientiæ ex eorum repetitione quam ullum capiet ex frequenti collatione fastidium. Evidens namque & tepidæ ac superbæ mensis est judicium si verborum salutarium medicinam, quamvis studio animiæ assiduitatis ingestam, fastidioseque negligenterque suscipiat. Anima enim quæ in satietate est favis illudit (seu ut nostra habet versio *Anima saturata calcabit favum*) animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur. Hæc Cassianus. 1. *Collat.* 14. c. 13. *Prov.* 27.

Sanctus porrò Gregorius id singulare agnoscit in divinis scripturis (quas quidem scientiæ omni atque doctrinæ longè præstare existimat) ut non modo nullum frequenti lectione fastidium generent, sed crebrò etiam ac quotidiano usu illud ipsum omne tollant, & eò magis diligantur quo quis magis in earum consideratione versabitur. Atque in ijs valet quod de se prædicat sapientia. *Qui edunt me adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient.* Cujus quidem rei fidem facit tot sæculorum jam inde à primis Ecclesiæ incunabulis repetita series, quibus innumerabiles viri tum sanctitate, tum sapientia eximij extitere qui cum à legendis relegendisque atque interpretandis scripturis nullo unquam tempore vacarent, nulla tamen earum tanta licet assiduitate & ipsos satietas tenebat, verum quotidie ad eas ipsas majore quodam animi ardore, studio atque siti sese applicabant. 2. *L.* 10. *moral.* c. 1. *Eccl.* 24. 29.

Certè Cæcilia ipsa (ut de viris taceam) sacrum Evangelij codicem perpetuo gestabat in sinu, ut id in promptu haberet quo divini verbi sitim, qua assiduè premebatur, restingueret, quam cum compescere non posset omnino, eam utique ad tempus levabat, qua uterum ut gente, sumebat in manus sacrum codicem, vitæ scilicet poculum, nectare quo- 3.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

vis dulcius. Itaq; animi sui leniebat æstum ardoremque comprimebat ad tempus saltem, cum ei omnino mederi non poterat.

4. Alterum quod assiduè huic sacri voluminis lectioni impedimento esse possit, videtur esse certa quædam de se cujusque existimatio qua persuasum haberet se jam frequenti usu & tam crebrò repetita lectione sat magnos in divinarum rerum scientia habere progressus, vixque latere aliquid in sacris litteris tam abditum tam abstrusum quin id esset intelligentia, tot annorum studio consecutus, quocirca sibi meritò supersedendum deinceps ista lectione. O damnandam vel levitatem vel temeritatem, ne quid dicam gravius: cui quidem refellendæ unius Augustino summo præditi ingenio viri sufficiet ista humilis de se ipsomet testificatio. Tanta est, inquit, Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usq; ad decrepitam senectutem maximo ocio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere non quod ad ea quæ necessaria sunt saluti, tanta perveniatur difficultate, sed cum quisq; ibi fidem tenuerit, sine qua piè rectèque non vivitur, tam multa, tamq; multiplicibus mysteriorũ umbraculis opera, intelligenda proficientibus restant, tantàque non solum in verbis, quib⁹ ista dicta sũt verum etiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat quod eadem scriptura quodam loco habet: Cùm consummaverit homo tunc incipit.

Epist. 3.

Cap. 47. 5. Nimirum similis est sancta scriptura Ezechielis torrenti quem non potuit ipse pertransire, quoniam intumuerant aquæ ejus nec poterat transuadari. Eadem puteus altus est qui nunquam poterit exhauriri, cujus immensa profunditas hanc ab eodem Augustino expressit vocem. Mira profunditas est eloquiorum tuorum Domine, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas Deus meus, mira profunditas horror est intendere in eam, horror honoris & tremor amoris.

Confess. l. 12 c. 14.

5. Gregorius quidem in ea est sententia, tot tamq; abdita in sacris litteris latere mysteria ut in ijs non pauca existant quæ solis evoluta cælitibus, mortalibus adhuc universis sint involuta.

Super Ezech. homil. 9.

Et sanè idem sibi facile persuadebit quisquis humani quanta sit ingenij tenuitas atque imbecillitas, quanta rerum etiam naturalium obscuritas, quanta hominum animis offusa affusaque ignorationis caligo, secum ipse tacitus considerabit. Ac de obscuritate quidem rerum naturalium quamque sit supra hominis vires perfecta earum scientia, authorem habemus locupletem Salomonem. *Cuncta*, inquit, *res difficiles non potest eas homo explicare sermone.* Neque vero id mirum sit cum eas non capiat ipse, multò igitur minus eas alijs tradere possit, Rursus idem. *Cuncta fecit bona in tempore suo & mundũ tradidit disputationi eorum ut non inveniat homo opus quod operatus est Deus ab initio usq; ad finem.* Atq; iterum ipse in eãdẽ sententiã. *Intellexi quod omnium operum Dei nullam possit invenire rationẽ eorum quæ fiunt sub sole, & quantò plus laboraverit ad quærendum, tantò minus invenit etiãsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire* Cum itaque vel rerum quæ natura constant perfecta intelligentia mortales fugiat, quid tandem de ijs quæ supra naturam sunt existimare oportebit! sed hanc ipsam rationem proferat idem Salomon quo majoris sit authoritatis & fidei. *Quis* (inquit) *hominum poterit scire consilium Dei, aut quis poterit cogitare quid velit Deus: Et difficile æstimamus quæ in terra sunt & quæ in conspectu sunt invenimus cum labore: quæ autem in cælis sunt quis investigabit?* At plenas esse sacras litteras consiliorum & cogitationum Dei rerumque cœlestium nemo non videt.

Eccl. 1. 8. *Eccl. 3. 11* *Eccl 8. 17* *Sap. 9. 13.* *Sap. 9. 16*

7. Quid quod sacer codex liber sit involutus ut Greg. placet, quia profunditate sententiarum involvitur ut non facile sensu omnium penetretur? Quid quod scriptus sit non modo foris, sed & intus etiam: Intus quidem per allegoriam, foris vero per historiam, Intus per spiritualem intellectum, foris autem per sensum litteræ simplicem adhuc infirmantibus congruentem. Deniq; obsignatus est hic liber sigillis septem, qui nisi apertus fuerit ab eo, qui habet clavem David, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, nullo alio reserante pandetur.)

Ezech. 1. hom. 9. in Ezech. *Apoc. 5. 1* *Hier. ad Paulin.*

Non

Non igitur est concionatori extimescendum ne frequentiore sacrarum litterarum lectione & meditatione eò tandem perringat quo nihil detur ultra, Intelligat is sacras hasce sapientiæ venas (ita enim eas vocat Greg.) nunquam ab eo exhaustum iri citiusq; Oceanum ipsum ab ipso deplendum exsiccandumque quam ut id omne quod in immenso hoc latet & vastissimo sacræ doctrinæ pelago, intelligentia consequatur. Quod quidem usu ipso discet, quo magistro illud etiam Socratis usurpabit; hoc unum scio quod nihil scio: Atque illud August. Ego in sanctis scripturis multo plura nescio quam scio, tantum abest ut sese animo universa complexum stultè arbitretur. *L. 8. mor. c. 14.* *Epist. 119.*

Quod autem de sacris litteris memoriæ commendandis promittit titulus, ea quidem est cum divi Augustini tum Cassiani, tum D. Hieronymi, tum aliorum præceptio: neque vero si concionatori sit, ut sane est, exercitatione confirmanda memoria, tum ut ne amittatur tum ut crescat, quicquam tanè esse possit, in quo eâ utilius versetur, quam in sacrosanctis Dei oraculis perdiscendis. Num minus ea præstant quam quæ à Philosophis, Jurisperitis, Medicis, Oratoribus Historicis, Poetis & Grammaticis tradita sunt, è quibus videas multos tam multa memoria complexos ut sint admirationi? Et negliget concionator nec se dignum ducet sacra hac doctrina ediscenda memoriam suam Deo consecrare: eamque vivam atque spirantem testamenti utriusque arcam facere? Quod quidem si negligat quam se præbet dissimilem sanctorum patrum, eorumque quos se duces sequi profitetur ac magistros, quibus id primum curæ fuit ut sacrosancta Dei verba altè in pectus dimitterent, cujus quidem rei luculentam fidem faciunt eorum ingenij monumenta, conciones, exegeticæ interpretationes scripturæ, tractationes de virtutibus & vitijs, epistolæ, aliaque ad genus, quæ non modo plena sunt testimoniorum de sacris hisce litteris, sed quod magis est & quod mirere vehementer, ita ipsi scribendo animi sui sensa exprimunt penè unj versa, ut non sint ad id, verum sacræ scripturæ verba adhibeant, sitque sermo eorum omnis non tam ea infectus, quam ejus perpetua quadam quasi catena colligatus atque contexus. 8. *L. 2. de doctr. Christ. c. 9.* *Collat. 14. c. 10.* *ad Furiã* *Domet & Latam.*

Ah pudeat ab ijs quos eum imitatione quam proximè consequi oportet, ita degenerasse turpiter. Pudeat utiq; non Rabbinis modo sede Judæorum face vilissimis homunciones cedere, qui audito quocunque è sacris eloquijs verbulo, illico quo loco sit edicunt, digitoque mox etiam, si sit liber in promptu, indicant. Pudeat denique hæreticis ipsis inferiores esse, ijs q; ipsis non aliorum magistris, sed lanionibus, cerdonibus, sartoribus, cæmentarijs (quanquam & hi ipsi sibi si Deo placet) per summam impudentiam magisterium scripturarum arrogant) qui ex novo testamento maxime, atq; in eo ex D. Paul. epist. potissimum, bene nè longas sententias è memoriæ penu depromptas exhibeat: nimirum filij hujus sæcul. atque tenebriones, sapientiores filijs lucis in generatione sua sunt. 91 *Luc.* 16. 8.

Ut itaq; hanc à se infamiæ notam amoliatur Ecclesiastes, assidue sacras litteras versetq; paulatim vel totas vel ex ijs lectissima quæq; ediscat. In veteri quidem testamento libros quos vocant sapientiales, Proverbia, Ecclesiasten & Ecclesiasticum, omnto Psalmos qui se sponte sua quotidiana horarum recitatione menti inferent. Quibus addat licet, nobilissima quæq; præcepta ex Deuteronomio & ex Prophetarum oraculis sententias quæ quidem universa sensim sine sensu exiguoq; labore præstiterit, si nullum diem abire patietur quo non aliquid de ijs memoriæ mandabit.

Ad extremum putet sibi dictum illud Apocalyptici Angeli ad B. Joannem *Accipe librũ & devora illum.* Est enim sacer codex insigne concionatoris: ista autem libri devoratio hanc habet significationem ut ea judicetur quæcunque in eo libro essent contenta, ea esse in ventre memoriæ reponenda & conservanda. Ea insere (inquit Beda) tuis visceribus, & describe in latitudine cordis tui. *C. 10. 11.*

Esse

Eſſe ſacram ſcripturam cibum communem omnium, cujus diſtributio ſit officij concionatoris, atque ut eo ſe ipſe paſcat primum.

CAPUT VI.

1. *Dei verbum cibus eſt mentis. D. Matth. Sapiens, Ezechiel. Amos.*
2. *Idem, potus eſt ex Gregorio.*
3. *Propinatur hic potus exhibeturque cibus hic univerſis ſine diſcrimine.*
4. *Sacra ſcriptura agri ſimillima, & cur, ex Caſſiano.*
5. *Cur ſimpliciore conſcripta ſtilo. Origenis.*
6. *Cur ſcripta intus & foris. Gregor. Cur eadem vocetur lac & vinum.*
7. *Concionatoris eſſe ſacra ſcriptura cibum diſpenſare, probatur ex ipſa ſcriptura.*
8. *Confirmatur patrum exemplo qui ſacras litteras pro concionis explicabant.*
9. *Optat author à concionatoribus ut expendatur populum petere panem, & quis ille ſit, hortaturque ut eum exhibeant.*
10. *Hunc cibum primo ipſi ſumant ſibi factum Ezechiele.*
11. *Quod quidem ſit ab iis dum quod dicunt, faciunt, variaque ad id cohortationes ex Greg.*

1. ESſe ſacram ſcripturam ſeu Dei verbum animi cibum communis eſt patrum omnium ſententia. D. quidem Gregorius in eam accipit ſententiam iſtud Chriſti Domini. *Non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* ut cibum animæ affirmet eſſe verbum Dei. Et cum ex anima & corpore conſtet homo, ſicut aliter per animam aliter per corpus vivit, ita eſſe neceſſe ut diverſis alimentis ſingula nutriantur, panis igitur alimentum eſt corporis, verbum autem mentis.

In 1. Reg. c. 9. *Matt. 4. 4.*

Eandem habet interpretationem quod dicitur à Sapiente: *Non nativitatis fructus paſcunt homines, ſed ſermo tuus hos qui in te credideris conſervat.*

Cn. 16. 26.

Huc facit quod Ezechieli mandatum ab ipſo Deo in hæc verba. *Fili hominis quodcunque invenieris comede; comede volumen iſtud, & vadens loquere ad filios Iſrael.* cui quidem præceptioni eum dicto audientem fuiſſe palam eſt ex his quæ ſubjiciuntur. *Et aperui* (inquit) *os meum & cibavit me volumine illo, & comedi illud & factum eſt in ore meo ſicut mel dulce.* Ex quo profectò efficitur ſacram ſcripturam volumine illo ſignificatam cibum eſſe mentis, cum nihil præter cibum ſolitum ſit comedi.

Ezech 3. 1.

Sed apertè his favet quod comminatur Deus quodam loco: *Mittam* (inquit) *famem in terram, non famem panis neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.* In quæ verba ita Gregorius. Qui ergo ſubtracto ſuo eloquio, fame ac ſiti nos dicit atteri, quia ejus verba & cibus & potus noſter ſint, demonſtrat.

Amos 8. In Ezech. Hom 10.

2. Quemadmodum autem ſacra ſcriptura alias ſit cibus aliàs potus ita præclarè explicat. Cibus eſt in locis obſcurioribus, quia quaſi exponendo frangitur & mandendo glutitur. Potus vero eſt in locis apertioribus, quia ita ſorbetur ſicut invenitur.) A Gregorio porro non diſſentit Ambroſius, cujus hæc ſunt verba. Bona paſcua libri ſunt ſcripturarum in quibus quotidiana lectione paſcimur, in quibus recreamur ac reficimur, cum ea quæ ſcripta ſunt deguſtamus, vel ſummo ore libata frequentius ruminamus: his paſcuis grex Domini ſaginatur.)

L. 1. mor. c. 21. *In Pſ. 118. Serm. 14.*

Sanctus porro Auguſtinus hæc paſcua vult conſulto abſcondi nè minoris fiant, ac tandem poſt diuturnam inveſtigationem aperiri ut reficiant. Sunt enim in ſcripturis ſanctis profunda myſteria quæ ad hoc abſconduntur ne vileſcant, ad hoc quæruntur ut exerceãt, ad hoc aperiuntur ut paſcant.)

Præfat. in pſal. 140.

Neque vero cibus hic aut potus, licet lautus admodum & ſummi pretij, eſt tantum Regum aut magnatum: cibus eſt omnium communis: cibus ad quem vocantur ſine diſcrimine univerſi, inopes, opulenti, ſapientes, inſipientes, docti, rudes, nobiles, ignobiles, *Venite, comedite panem meum & bibite vinum quod miſcui vobis, comedite amici & inebriã-*

Prov. 9. 5.

brāmini carissimi. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. venite, emite, absque argento, & absque ulla commutatione vinum & lac Si quis sitit veniat ad me & bibat. Isa.55. 1. Ioan.7. 37.

Atque id causæ fuit cur Cassianus sicram scripturam similem fecerit agri fertilis & opimi qui cum multa gignat, quibus etiam crudis vescantur homines, in eo tamen sunt nonnulla quæ nisi cocta ad cibum non adhibentur. Quod idem vult usu venire in sacris litteris In hoc (inquit) uberrimo spiritualium scripturarum Paradiso, in quo ita quædam significatione litteræ planæ ac luculenta resplendent, ut cum sublimiore interpretatione non egeant, simplici tantum litteræ sono abundè pascant ac nutriant audientes, ut est illud: *Audi Israel Dominus Deus tuus unus est Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* Quædam autem si allegorica explanatione extenuata non fuerint & spiritualis ignis examinatione mollita, nullo modo ad salutarem interioris hominis cibum sine corruptionis clade pervenient, magisque ex eorum perceptione læsio quam utilitas aliqua subsequatur. 4. Collat. 8. c.3. Deut.6. 4.5.

Pergit porro afferre quæ sint ejusmodi, tum subjicit, producere etiam hunc scripturarum campum & jumentis cœnum, quo quidem pabulo repletas ait scripturas, simplicem scilicet puramque narrationem historicæ lectionis, qua simpliciores quique ac minus capaces perfectæ & integræ rationis, de quibus dicitur, *homines & jumenta salvabis Domine*, secundum status ac mensuræ suæ conditionem, ad opus tantum & laborem actualis vitæ vegetiores, robustioresque reddantur. Atque hæc Cassianus. Psal.35.8

Cui quidem subscribit Origenes dum contra Epicureum Celsum contendit à sacris scriptoribus simplicitatem stili & facilitatem fuisse adhibendam, quo eorum labor, universis profuisset, plusque utilitatis attulisse mundo Christi gesta conscripta simpliciter quam eloquentiam omnem Platonis, quamquam nec sua careant eloquentia scriptores sacri ut alias demonstrabitur. 5. L.7.

Quæ eadem est magni Gregorij sententia dum moralem affert causam cur, qui ostensus est Ezechieli liber, intus & foris scriptus esset: Quia, inquit ipse, in sacro eloquio & dictis occultioribus atque sublimioribus satiantur fortes, & præceptis apertioribus nos parvuli nutrimur, unde scriptum est. *Montes excelsi cervis, petra refugium herinaceis.* habeant enim montes intelligentiæ, qui jam contemplationis saltus dare noverunt, sed petra sit refugium herinaceis, qui anos parvuli & peccatorum nostrorum spinis cooperti, etsi intelligere alta non possumus, in petræ nostræ refugio, id est, in Christi fide salvamur. Atque id fortè causæ fuit cur à sacris scriptoribus sacra doctrina lac vocetur: *sicut modo geniti infantes.* (inquit de ijs unus,) *rationabile sine dolo lac concupiscite. Tanquam parvulis in Christo* (inquit alter) *lac vobis potum dedi, non escam.* Per escam quidem seu solidum cibum, altiorem deque sublimioribus fidei mysteriis doctrinam; per lac vero faciliorem & simpliciorem intelligi volunt sacri interpretes. Quo spectat etiam illud Isaiæ. *Quem docebit scientiam & quem intelligere faciet auditum?* altiora nempe mysteria & arcana. Cui interrogationi statim respondet. *Ablactatos à lacte avulsos ab uberibus* planioris utique & facilioris doctrinæ quique eo progressi erunt, ut ea universa jam præcepta sese majoris cujusdam disciplinæ capaces exhibeant; quam & alibi vocat vinum. *Emite absque ulla commutatione vinum & lac*, quod quidem vinum non infirmæ puerorum ætati, sed grandioribus natu propinetur. 6. Hom.9. in Ezech. Psal.103. 18. 1.Pet.2.2. Ad Cor. 3.2. Ambr. Theoph. Anselm. c.28.9. Isa.55. 1.

Jam verò cujus sit, cibum hunc seu escam voces seu vinum seu lac, multitudini distribuere nemo dubitabit, qui sciet concionatorem esse dispensatorem illum fidelem & prudentem, quem constituit Dominus super familiam suam ut det illis in tempore tritici mensuram. Atque ita hunc locum accipit cum alijs multis Gregorius qui & explicans illud Apostoli, *lac vobis potum dedi*, ait pastorum Ecclesiæ (qui ijdem & concionatores) esse, infirmorum auditorum corda sive simplicium, planioris scripturæ pabulo enutrire. Idem ad illud Job *fratres mittentes vocabant tres sorores suas ut comederent & biberent cum* 7. Luc.12. 42. 3.part. past.c.5. 1.Reg. c.2.

L.1. mor. c.20. eis: id intelligit fieri secundum Tropologiam, cum Apostoli quiq; eorum funguntur munere, infirmorum auditorum mentes, quia à veritatis pabulo jejunas aspiciunt, divini eloquij epulis pascunt. Sed quos nisi cõcionatores spectat illa B. Pet. cohortatio: *pascite qui in vobis est gregẽ Dei?* Illa Christi Domini: *pasce agnos meos, pasce oves meas?* Et illa D. Pauli ad Timoth. *Dum venio attende doctrinæ. Prædica verbum, insta opportunè, importunè. Opus fac Evangelistæ.* Illa deniq; ejusdem ad Ephesios. *Attendite vobis & universo gregi in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei.*) Græce Ποιμαίνειν, quod quidẽ eã habet vim ut & regere & pascere significet, & istud posterius legit Chrys. Quod idẽ à Christo Domino insinuatur Apostolis cum eos jussit cibum ministrare turbis: *date illis vos* (inquiebat) *manducare.* agnoscunt sane gravissimi quique Doctores. Atq; hoc ipsum clarius adhuc volunt indicatum, cum paucos aliquot tum panes tum piscúlos inaudito sane miraculo tanta auctos accessione, ut quinque virorum millibus cibandis satis essent, voluit discipulorum manibus multitudini exhiberi atq; frangi: quo apertè significaretur verum animi cibum Apostolorum virorumq; Apostolicorum ministerio turbæ olim, & fidelibus exhibendum, eorumq; muneris esse, sacræ doctrinæ & sanctarum scripturarum salubri alimonia sibi creditam plebem pascere, atq; adeo saginare. Atq; utinam tam esset ea res cõcionatoribus cordi, quam luce clarius est eam imprimis ad eos spectare, & quam foret facile pluribus id & rationibus allatis & scripturæ testimonijs, si res postularet; confirmare: Exemplis veterum melius fortè & efficacius res ista doceatur, si ab ijs tamen, quorum quidem magna omnino vis, nostri concionatores sibi persuaderi patiantur.)

Matt.14. 16. Greg. l.2. Mor. c.19. Hieron. Glossa.

Act. 20.28.

2.ad Tim 4.2.5.

1. Perpetuum quidem fuisse hunc priscæ Ecclesiæ morem, ut qui ad populum verba facerent, scripturam sacram explicarent tum historico sensu, tũ morali, tradũt annales sacri, idque ex ipsis etiam sanctorum Patrũ concionibus & homilijs, quæ ad manus nostras pervenerunt, satis constat. Ita Augustinus, Ambrosius, ita Gregorius, Bernardus factitarunt. Eandem tenuere dicendo rationem Chrysost. Basilius, cæteriq; Græci, quorum quidem oratione, aut scripturæ locus aliquis sumptus pro themate explanabatur, aut si de virtute quapiam aut vitio aut re alia sibi dicendum proposuissent, quas adhibebant probationes ad eam confirmandam aut infirmandam, ea omnes ex sacris erant litteris depromptæ. Et Chrysost quidem multis ante diebus palam edicebat, quodnam esset pro concione tractaturus ex sacra scriptura argumentum, quo id per otium domi prævideret auditor, itaq; instructiorem & parationem afferret mentem ad audiendum. Nimirum probè intelligebãt isti Patres, tum quanti sua interesset sibi creditos vero cibo scil. Dei verbo pascere, tum quot & quam gravia eò subtracto oriantur incommoda, quando petunt parvuli panem & non est qui frangat eis: quando infirmi quiq; ut loquitur Gregor, Scripturæ sacræ valentiores sententias petierũt exponendo comminui, sed qui exponere debeat non valeat inveniri, ex quo sit necesse consequi famem & mortem, eamque tristissimam & acerbissimã qualis est utriq; illius quem fames cibi inopia confectum enecat, ut etiam hic locũ habeat illud Prophetæ, *Nobiles ejus interierunt fame, & multitudo ejus siti exaruit.*

Homil. 3 de Lazaro. Tom. 2.

Thren. 4.4.

2. Mor. c. 21.

Isa. 5. 13.

2. Atque pervelim istud etiam atque etiam considerare concionatores, parvulos seu promiscuam multitudinem ab ijs petere panem, sc. solidum sacræ scripturæ cibum quo nutriantur, crescant, roborentur, non furfures, non paleas leves, non subtiles & acutas ut putant inventiones, non conceptiones rariores, non doctrinam curiosam, non orationis elegantiam, non sermonem furatum: quæ omnia quid aliud vocem quam furfures quã paleas? Panem autem expetunt qui confirmat cor hominis, panem expetunt non eum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, panem vitæ, panem pinguem cœlestis sapientiæ omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suavitatẽ? panem manna ipso suaviorem, & dulciorem super mel & favum. Hunc inquam expectant, & quod olim deficientes Hierosolymitani parvuli & lactentes in plateis matribus suis, hocidem queruntur isti ingeminantque illud. Ubi est triticum & vinum? Quando, quando ci-

Joann. 6. 27.

Gen. 49. 20.

Sap. 16. 20.

Psal. 118.

ba-

babimur vero vitæ cibo? Quando Dei verbo non paleis quisquilijsque prophanæ doctri- *Thren. 2.*
næ, quæ heu nimis frequenter, invitis licet nobis, ingerũtur. Cur igitur, dispensatores do- 12.
mus Dei, salubri isto pane multitudinem fraudatis? cur ejus loco paleas ei suggeritis? Quid
paleis ad panem? vel quid palejs ad triticum? Id enim quærit quidam Propheta cur in ijs *Ier. 23, 18.*
cibis patribus a quibus si filius petierit panem, lapidem porrigunt, aut si ovum scorpionẽ *Matt. 7.*
repræsentant: Num plus quam lapis aut saxum nutrit ea doctrina quæ à vobis populo 10.
traditur? quis unquam doctrina vestra aut castitatem coluit, aut iram posuit mansuetudi- *Luc 11.*
ne sumpta, aut animi dimissioni se totum dedit, aut unam aliquam è virtutibus comple- 12.
xus est? Is enim est qui tandem speratur fructus cibi hujus, j. doctrinæ vestræ sumptione, si
ignur eum non facit fructum, cibus non est, panis non est, sed saxũ è prærupta rupe excisũ
sed serpens & scorpio; quin etiam scorpione & serpente gravius nocet dum auditorẽ pec-
cati morsu iam pridem vulneratum venenoq; infectũ non curat (quod quidẽ salubris do-
ctrinæ proprium est jeundemq; æternæ mortis (quæ omni serpente peior est) vinculis cõ-
fractis atq; ut ante colligatum constrictũq; dimittit. Me quidẽ autẽ te potius officio i- *Isa. 3, 7.*
sto concionandi abdicabis factiq; tui rationẽ reddes usurpato illo apud Isa. Non sum me-
dicus, & in domo mea non est panis, Neq; peritus sum medicandi, neque mihi suppetit
panis quẽ egenis porrigam, nihil in me solidæ doctrinæ: præter furfures, præter fœnum,
atq. hordeum profanæ scientiæ & vanæ quæ jumentorum j. Ethnicorũ hominũ sunt pa-
bulum, habeo nihil, quare nolite me constituere principem & Doctorem populi, vel per-
mittite ut id muneris deferam tandem, cui rectè obeundo planè me ineptũ profiteor. Atq;
in re ista ducem habeo, quem sequatur D. Augustin. qui cum statim á sua in sacerdo-
tem inauguratione esset à Valerio Hipponensi Episcopo ad Evangelij prædicationem
vocatus ad illum libellum dedit supplicem, quo postquã id muneris tanquã humeris suis
longe impar constantissimẽ recusasset, tanto animi affectu orationisq; vi atque dicendi
efficacitate eum obsecrat obtestaturque ne se adhuc sacrarum litterarum rudẽ atq; igna-
rũ ad populum verba facere jubeat, ut meritissimo admirentur omnes virum tantũ tamq;
sacris in litteris exercitatum hujusmodi provinciam detrectasse. Miraberis & tu ô Eccle- *Epist. 148*
siastes certus sum, si supplicem istum libellũ perlegeris: dum in illo occurrent ista. Jubes
ergo ut peream pater Valeri? (dum scilicet ipsum sacræ scientiæ ut arbitrabatur expertẽ
anos volebat docere) Ubi est charitas tua? certè diligis me, certè diligis ipsam Ecclesiã, cui
me hic ministrare voluisti, sed putas me idoneum: cum ego melius me noverim qui tamẽ
nec ipse me nossem nisi experiendo didicissem sed dicet fortasse sanctitas tua: Vellem scire
quid desit institutioni tuæ. Tam multa autem sunt, ut facilius possim enumerare quæ ha-
beo quam quæ habere desidero. Tandẽ ita ferè cõcludit. Attende omnia ista senex Val ri
obsecro te per bonitatẽ & severitatẽ Christi, per misericordiã & judicium ejus, per eum
qui tantam tibi inspiravit erga nos caritatem, ut te nec pro lucro animæ nostræ audeam
offendere. Ipsam ergo caritatem & affectum imploro ut miserearis mei, &c.

Quis hæc quæso audiens (ita exclamat Illustrissimus Baron.) non existimet aliquẽ lo- *Ad an.*
qui hominem rudem atque sacrarum litterarum ignarum, quiq; Christianorum Theolo- 391.
giæ vix atrium penetrarit. At nonne hic ille est Augustin. qui ante hoc tẽpus pro defẽsio-
ne atq; illustratione Christianæ religionis, tot tamq; diversos ediderat cõmentarios: ad-
versus Philosophos & hæreticos, nempe cõtra Academicos & Manichæos, elucubrarat q;
libros de beata vita: De ordine, & aurea illa soliloquia, De immortalitate animæ, De disci-
plina, De moribus Ecclesiæ, De animæ quantitate, De libero arbitrio, De Genesi adverſ
Manichæos, De musica, De Magistro, & de vera Religione? Qui igitur talia tantaque præ-
stiterat, in hanc diem universæ Catholicæ Ecclesiæ, an non sufficiens erat ut publicè doce-
ret populum Hipponensem? sane quidẽ. sed ea præstitit quæ supra cõmemorata sũt: alios-
que docendi onus dato libello supplici supplex ipse recusavit; quod sciret nihil in Ecclesia
Dei majoris esse negotij quã Evangeliũ prædicare, eximiamq; ad id profundamq; sa-
crarum litterarũ cognitionẽ requiri: qua se carere, ut erat humilis, existimabat, cujus sanẽ

facto subvereor ne quamplurimi hac ætate penè adolescentes damnentur, qui vix in sacræ Theologiæ studium ingressi ad concionãdi munus aspirant, ac postquã in eo seu studio seu stadio vix biẽniũ integrũ posuerũt: nullã adhuc sacræ scripturæ scientiã adepti, nisi quæ nondũ bene didicerunt, alios doceãt, nõ quiescũt, quod quidem si impetrãt non se ad id muneris divinorum librorũ (quod ab Augustino summa diligentia præstitũ) aut: SS. P. P. Sed prophanorum quorumlibet ex quibus sibi locos communes congerunt, lectione comparant. Verum ad eos qui jam id muneris exercent, atque ad sacrarum litterarum cibum quem ijs qui se audiunt, præbere debent revertatur oratio Error est gravissimus quo tenentur concionatores plerique qui existimant capi plebem alio cibo quam sacræ doctrinæ & verbi Dei: quare videas ei omnia alia ab ijs proponi. In quo falluntur vel maximè: etenim petit illa panem quo vires suas reficiat, quo se sustentet, & spirituale robur acquirat ad ea quæ Christi cultorem decent ritè peragenda. Vivit convocata multitudo tritico & vino non siliquis porcorum. i. vana & inani doctrina ad ostentationem tantum ingenij comparata, neq; vinacijs uvarum à quibus boni succi nihil educi potest.

Osee.14 8. *Luc.15. 16.* *Osee 3. 1.*

Amos 8. 11. Minabatur olim Deus tanquam acerbum supplicium, emissurum se famem in terram non famẽ panis cõmunis, neq; sitim aquæ sed audiendi verbum suum. Quæ quidẽ fames omni sanè alia gravior censenda est, neq; id mirum quoniam ea nõ corpus mortale, sed nunã immortalem interire est necesse, per quos autẽ nisi per eos concionatores, cõpletur prophetia ista, qui concionem impiam dimittunt & jejunã, neq; verbo Dei, sed vel prophanarũ rerũ narratione vel verborum lenocinio delinitam, ita ut postquã eos dicentes audierit, nulla in se viriũ spiritus morumq; facta murmuratione domũ revertat, cũ nihil solidi sumpserit alimenti, sed inani tantum verborum crepitu sonoq; qui quidẽ nutrire nequit aures ejus circumsonuerint. Quam sit autem indignũ, quam turpe, quam dedecorosũ ut is animos æternum perdat, cujus officij ratio postulat ut eos ipsos salvos præstet; malo id quidem ab eo tacitè perpendi quã à me pluribus explicari. Ex jhis satis arbitror intelligi tum verbum Dei solida esse atq; succulentam alimoniam, tum concionatoris curæ atque providentiæ commissum ut eam multitudini distribuat atque dispenset.

10. Verum in primis animadvertat oportet ne sibi nequam, alteri sit bonus, & ne dũ alios nutrit, se ipse fame conficiat. Cavendũ ne ferat ipse & alius comedat, quod tum evenit cũ ea quæ protulit facere prætermittit: prædicator quippe qui à suis vocibus, morib⁹ discrepat, jejunus ferit quod alius mãducat, quia suo semine ipse nõ pascitur quando á verbi sui rectitudine prava actione vacuatur. Iterum dico, summa ei diligentia providendum ne sit in ijs Doctoribus reprobis, qui quia quæ dicunt non amant cum alios verbo pascunt jejunant. Quos quidem non inscitè similes dixerim cocorum & famulorum regiorum, qui quamquam pretiosos cuq; ? & delicatos cibos coquunt, condiunt atq; in mensã inferũt ab ijs tamen abstinent ipsi. Aut certè prægustatorum item regiorum: eorũq; qui vina falerna regibus administrant, quæ vix ipsi extremis labris delibant. Quamobrem consuluunt sapientes ut quod alijs distribuit concionator, de eo bonam partem etiam in suos convertat usus, sibiq; non alijs modò, quin etiam sibi primum sacras litteras, tum legat, tũ prædicet. In quam sententiam explanatur à D. Greg. illud Dei ad Ezech. *Comede volumen jstud & vadens loquere ad filios Israel.* Ac si ei de sacro verbo diceretur. Comede & pasce, saturare & eructa, accipe & sparge, confortare & labora.)

Eccl.14. Iob. 31. 8. Greg. 21. Moral.6. 6. Greg. in 1.Reg. c. 9. Cap.3.v. 1. Homil. 10.

Sed prius quidem jubetur propheta comedere, tũ verò proficisci ad filios Israel, eisque Dei significare voluntatem quia prius se ipse debet pascere quam cæteros, prius saturari quam eructare, prius accipere quã in alios spargat, prius deniq; cibo sumpto confortari quam in prædicationis munere laborare, ut scitè observatum à Gregorio.

11. Neque verò vanum extitit Dei jussum, postquam enim aperuisset Propheta os suum *cibavit illum Dominus volumine illo, ventergue ejus comedit ejusque viscera illo replta sunt.* quæ quidem interpretatur Gregor. de iis concionatoribus qui faciunt ipsi quod cæteris edicunt, quorum quanta sit vis persuadẽdi ita prosequitur: de quorũ profectò ore prædica-

Ezech. 3. 2.

tio

tio audientibus dulcis est, quando eorum actio contraria suis prædicationibus non est, quia de propria vita sumunt quod per linguam proximis conferunt. Unde rectè hic quoque Propheta subiungit: *Et comedi illud & factum est in ore meo sicut mel dulce*; liber qui viscera replevit, dulcis in ore sicut mel factus est, quia ipsi de omnipotente sciunt suaviter loqui, qui hunc didicerint in cordibus suis veraciter amare. In ejus quippe ore scriptura sacra dulcis est. Cujus vitæ viscera mandatis illius replentur, quia ei suavis est ad loquendum, cui internus impressor ad vivendum fuerit. Nam sermo dulcedinem non habet quem vita reproba intra conscientiam remordet. Unde necesse est ut qui verbum Dei loquitur prius studeat qualiter vivat, ut post ex vita colligat quæ & qualiter dicat. Ad prædicandum namque plus conscientia sancti amoris ædificat quam exercitatio sermonis.

Idem alibi dum explicat quam noceat auditoribus is concionator qui quæ jubet facere cæteros, ipse negligit, ne applicat illud Job, *Et progenies mea eradicetur.* Doctoris enim progenies eradicatur quando is qui per verbum nascitur, per verbum necatur, quia quem lingua vigilans gignit, vitæ negligentia occidit: Cui proposito deinceps acutè sanè accommodat impium illud factum mulieris meretricis, quæ quem filium vigilans lactare consueverat, eundem dormiens oppressit, quia nimirum (inquit) magistri vigilantes quidem scientia, sed vita dormientes, auditores suos quos per vigilias prædicationis nutriunt, dum quod dicunt, facere negligunt, per somnum torporis occidunt, & negligendo opprimunt quos alere verborum lacte videbantur. Ut autem ex eodem reliqua nostra maneat oratio, quæ & quanta pœna maneat hujusmodi Doctores & concionatores ex ejusdem scriptis (cui quidem scribenti visus assistere sanctus spiritus specie columbæ) depromamus. Quod sanctus Job prædicit eventurum hypocritæ, ut panis ejus in utero illius vertendus sit in fel aspidum intus insecus, idem ipsum congruere vult Doctori hypocritæ, cujus cum panis est sacra scriptura, quæ mentem reficit, eique boni operis vires præbet: dum autem hypocrita sacri mysterii eruditi eloquiis studet, non tamen ut ex eisdem vivat, sed ut cæteris hominibus quam sit doctus appareat, panis ejus in utero illius in fel aspidum intus insecus vertetur, quia dum de sacræ legis scientia gloriatur, vitæ potum convertit sibi in venenti poculum, & inde reprobus moritur, unde ad vitam eruditi videbatur. Quia nonnunquam hypocrita dum doctrinæ verbo ad ostensionem studet, divino judicio cæcatus, hoc ipsum verbum malè intelligit quod prave quærit: cum in errorem hæreseos labitur contingit ei ut sicut de felle aspidum, sic infœlix de pane moriatur, & in doctrina sua mortem invenit, quia in verbis vitæ, vitam minimè quæsivit.)

21. *Moral. cap. 8.*

3. *Reg. 3.*

Ioan. diacon. in ejus vita. Cap. 20. L. 15. Moral. cap. 6.

Pergit ostendere quemadmodum is tandem justo supplicio divitias quas devoravit, evomat & de ventre illius extrahat illas Deus, quia vult scire divina eloquia nec tamen facere. Vult doctè loqui nec vivere: pro eo ergo quod non agit quæ novit, etiam hoc quod novit, amittit, ut quia scientiæ suæ puram intentionem non sociat, contempta puritate boni operis & scientiam perdat. Divitias igitur sacræ legis quas legendo devoravit, oblivisceendo evomit, easque de ventre illius Deus extrahit, quia quod observare noluit, justo judicio de ejus memoria evellit, ne præcepta Dei saltem in lingua teneat quæ non servavit in vita.

Oro autem ego obtestorque concionatores ut quo iste spiritu, atque in eos affectu à sanctissimo pontifice fuere conscripta, eodem ipsi ea perlegant atque perpendant; vereanturque vehementer ne quod illis minatur, aliquando eveniat, & ne verbum vitæ quo se cibare fastidiosi noluerunt, vertatur eis in venenum, & inde reprobi moriantur, unde ad vitam eruditi videbantur.

Esse sacram scripturam medicinam ; concionatorem autem medicum.

CAPUT VII.

1. *Probatur SS. litteras esse medicinam.*
2. *Medericque morbis omnibus. Chrys. Basil. Orig Greg.*
3. *Cur D. August. Vener. Beda. D. Bona. D. Athanasius sinopses quasdam ediderunt scripturæ.*
4. *Sacra scriptura medicina est quæ mortem fugat quod nulli convenit medicinæ.*
5. *Quin ipsa etiam vita mortuos reddit.*
6. *Concionatorem esse medicum.*
7. *Oleum & vinum applicet vulneribus instar Samaritani, quidque sint ista.*
8. *Non esse prophanes & polluores concionatores medicos, curareque ad ignominiam, ex Hieremia.*
9. *Concionator pharmaca sua, modo instar cibi modo potionis exhibeat.*
10. *Concionatori medico commissum est Christi corpus illud ut curet, ex Chrysost.*
11. *Capita duo unde colligitur concion. è difficilè esse medicari.*
12. *Cohortatio ut is perpendat quos adhuc curavit cum sit medicus.*
13. *Increpatoria Dei Apostrophe ad concionatores quod non se medicos exhibeant.*

1. HAc item ratione conficitur concionatori assiduè versandam scripturam, & ea quidem medicina est, ipse vero medicus. Esse autem sacram scripturam medicinam, morbis curandis aptissimam non erit difficile confirmare. Cum enim ageret Sapiens de prodigiosa curatione eorum Hebræorum qui morsi erant à serpentibus. *Etenim neque herba* (inquit) *neque malagma* sc. fomentum, *sanavit eos, sed tuus Domine sermo qui sanat omnia*, quod quidem de eo sermone quod dictum Moysi à Domino: *qui percussus aspexerit serpentem vivet*, secundum literalem sensum intellectum, sublimiore & spirituali intelligentia ad divina sacris litteris contenta eloquia accommodare licet

Sap. 16. 12.

Num. 21. 8.

Cap. 16. Lyranus in illud Isa. *Vulnus & livor, & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Medicamen interpretatur verbum & prædicationem Doctorum; Sed hoc idem magis ex iis quæ paulo post afferentur, planum fiet.

2. Neque vero simplex est medicina, aut unius generis morbis medetur sacra scriptura, sed medicina est ad omnes omnino animi morbos profligandos longè accommodatissima, qua de re D. Chrysost. præclarè differentem audiamus. Omnium, inquit, medicinarum thesauri divinæ scripturæ sunt, & sivè ἀπόνοιαν, i. amentiam seu superbiam exuere, sive affectus sedare, sive pecuniarum cupiditatem expellere, sive dolores contemnere, sive fortem animum induere, sive adversa æquo animo tolerare velimus, quam plurima hinc remedia invenire possumus.) Chrysostomo porrò antiquior D. Basilius, sacram scripturam confert tabernæ pharmacopolæ varia medicamenta ad omnes propulsandos morbos suppeditanti Et tanè sic est sacra doctrina (ut rectè observatum à doctissimo Salmerone à spiritu sancto concinnata atque contextâ: ut locis omnibus, temporibus, personis congruat: difficultatibus, item periculis omnibus, morbis, malis pellendis, bonis accersendis, erroribus jugulandis, dogmatibus statuendis, virtutibus inserendis, vitiis radicitus extirpandis una sit longè aptissima. Quod quidem ita se habere facile agnoscet quisquis considerabit, ex ea Sanctam Ecclesiam martyrum quidem ætate hausisse constantiam suam: invictamque animi fortitudinem: Doctorum vero tempore sapientiam & intelligentiæ lumen. Tempore autem hæreticorum, errorum destructionem. In rebus adversis tolerantiam & animi æquabilitatem, in prosperis modestiam & humilitatem: Et quoniam tempore vitiorum rebus afferente, paulatim senescunt omnia, quæque olim floruerunt tum specie, tum viribus tum dignitate, ea deperdunt paulatim, ex hac eadem scriptura

Hom. 36. in Ioan.

Epist. 1. Tom. 2.

Tom. 1. prolegomen. 1. in fine & ex se alii.

scriptura nævos omnes & maculas sibi ipsa abstersit Christi sponsa Ecclesia, pristinæque formæ & status honorem sibi quasi quodam postliminio asciturn restituit: adeo ut nullum sit bonum quod non promoveat atque ad illud excitet vehementerque impellat, nullum vitium a quo non avocet atque absterreat, ut merito sanè piscinæ illi Evangelicæ sit conferenda, in quam qui prior descendisset post motionem aquæ ab Angelo factæ, sanus fiebat quacunque teneretur infirmitate. *Ioann. 5. 4.*

Sed utroque prior Origenes dudum eandem sacræ scripturæ vim esse agnoverat. Quamquam ad id explicandum non medicinæ sed mannæ Metaphora utitur, sed perinde est dum eodem sensu: si tu (inquit) verbum Dei (scripturam intellige) tota fide & devotione susceperis, fiet tibi ipsum verbum quæcunque desideras, si tribularis consolatur te dicens: cor contritum & humiliatum Deus non spernes. Si lætaris pro spe futura cumulat tibi gaudium dum dicit: lætamini in Domino & exultate justi. Si iracundus es, mitigat te dicens. Desine ab ira & derelinque furorem: si in doloribus es, sanat te dicens. Dominus sanat omnes languores tuos. Si paupertate consumeris, consolatur te dicens: Dominus allevat de terra inopem:) Hæc Origenes, quibus quidem efficit ut sit sacra scriptura mannæ similis, quia illa instar hujus sapit quodcunque voles, sed iisdem efficitur quod agimus modo, etenim sacra scriptura medicina est quia curatur quodcunque voles, quod quidem allata ab eo testimonia non minus, imo magis confirmant quam illud. *Homil. 7. in Exod.*

Hunc eandem fuisse D Gregorii Magni mentem, quam ipse exponit sub Metaphora irrigationis, colligitur ex ejus commentario in Iob ad illud. *Qui irrigat aquis universa*: possunt (inquit) universorum nomine ipsæ morum dissimilitudines designari. Alius namque elatione erigitur, alius pondere tumoris inclinatur, alius libidine æstuat, alius avaritia anhelat, alius remissione tepescit, alius ira ferveſcit: Sed per doctrinam sacri eloquii dum superbo humilitas tribuitur, timido confidentia præbetur, luxuriosus per castitatis studiū ab immunditia tergitur, avarus per continentiam ab ambitionis æstu temperatur, remissus zeli rectitudine erigitur, iracundus à præcipitationis suæ excitatione refrenatur, universa aquis Deus irrigat, quia vim suī sermonis in singulis juxta morum diversitatem formar, ut hoc in ejus eloquio quisque inveniat per quod virtutis necessariæ germen ferat.) Prosequitur deinceps eandem sacram scripturam conferre cum manna, quod quia jam propositum est ab Origene, id ideo prætermittitur. Ex his cuivis constare potest sacram utriusque instrumenti paginam validissimum esse adversus animi morbos pharmacum, atque, ut loquitur Ambrosius, dissolvere eam omnem vim irrationabilium passionum. *6. Moral. cap. 7.* *L. 2. de Cain & Abel. c. 5. 3.*

Atque ea re maximè arbitror factum, ut S. Augustinus Volusianum virum amplissimum & clarissimum & quondam Asiæ Vicarium per epistolas cohortaretur ad assiduam sacrarum scripturarum lectionem: Et quoniam non esset omnium sacrarum litterarum volumen integrum legendo percurrere, neque id plurimorum occupationes vitæque ratio pateretur, divino sanè consilio volens omnium consulere saluti, collegit ipse Augustinus breviter ex eo quæcunque facerent ad Christianæ vitæ institutionem, quod opus vocat ipse speculum, tum ut in eo se ipse intueretur quisque quantumque in bonis moribus profecisset, & quantum sibi deesset adhuc, attenderet, tum etiam ut inde sibi ea quæ deessent compararet, medicinamque morbis suis faceret: utrumque enim scriptura præstat dum & docet quid desit, & curando facit ne desit. *Epist. 1.*

Idem fuisse Venerabilis Bedæ consilium in suis scintillis est vero simillimum. Divi Bonaventuræ in opere quod vocat Biblia pauperum, quorum ille præcipua habet sacræ scripturæ testimonia, quæ quidem ad virtutes inserendas, vitiaque extirpanda valent, hic verò fere tantum ejusdem historias persequitur, ut cui non est otium scripturam universam legendo decurrere, ejus habeat utique breve aliquod compendium, & quamquam exigua mole, malorum tamen suorum omnium levimentum. Verum nobile est & eximium in hoc genere, atque ab eadem qua superiora causa profectum quod memoriæ proditum est de Constante Imperatore magni Constantini filio,

qui

cui quidem cum imperii curis occupatissimo haud tantum esset otii ut sacræ paginæ libros universos, cujus erat admodum avidus, perlegere liceret, à Sancto Athanasio litteris ad eum datis petiit ut eos omnes & singulos rediget in epitomen, breviariumque ex iis conficeret quod ad se mitteret. Quod quidem egregiè præstitum & accuratè ab Athanasio fidem facit ejus synopsis quæ etiamnum exstat.

Athan. Apologia ad Constantium. To. 2. operum ejus. 4.

Sed habent peculiare quid divinæ litteræ quod nulli congruit quamquam præstanti & magni pretii medicinæ. Quæ enim est in iis quas adhibent medicandi periti, tantæ efficacitatis ut quempiam mortis legibus solutum, æternùm faciat vivere? Atqui id præstat quæ à sacra scriptura petitur medicina, dum justos, quà propositis præmiis, quà intentatis minis à morte peccati liberat, iisque ipsis immortalitatis gloriam confert. *Qui enim* (inquit ipsa veritas) *sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Quod quidem verbis illis Ezechielis (spiritus quidem erat in rotis) adumbratum traditur à Gregorio, quod idcirco, inquit dicitur, quia scripturæ sacræ duo sunt testamenta, quæ utraque Dei Spiritus scribi voluit ut nos a morte animæ liberaret. Vel certè quia duo sunt præcepta caritatis per quæ utraque nos sacræ scripturæ dicta vivificant.)

Joan. 8. 51.

Hom. 7.

Neque vero his se continet terminis sacri hujus antidoti efficacitas, ulterius adhuc vires suas porrigit atque explicat: *Spiritus enim vita est in rotis*, inquit Gregorius, quia per præcepta scripturæ sacræ reviviscimus qui mortui in culpa jacebamus: unde omnipotenti Deo per Psalmistam dicitur. In æternum non obliviscar justificationes tuas quia in ipsis vivificasti me.) Mortuos igitur ipsos etiam vitæ restituit, quòd quidem nullum pertingere pharmacum quamlibet validum sit & efficientiæ habeat plurimum, certo certius est. At quis eos numeret quos sacræ scripturæ auditione à morte peccati ad vitam gratiæ revocatos sæculis omnibus tradunt Annales? Unus mihi instar omnium erit Sanctus Vincentius Sancti Dominici familiæ clarissimum lumen circiter annum salutis 1400. qui Hispaniam, Italiam, Sabaudiam, Galliam, Burgundiam, Belgium, Angliam, Scotiam, Hyberniam, postremo Baleares Insulas evangelizando peragrans, Judæorum, quorum ea ætate magna copia, supra viginti & quinque millia, Sarracenorum octo millia ad Christi castra errore deserto adduxit. Christianorum verò plusquam centum millia ad bonam frugem convertit, non alio librorum præsidio quàm sacrorum Bibliorum. Idque exsanctissima Divi Dominici disciplina qui tum alumnos suos hortabatur ut sacras litteras versarent assiduè, tum eos ad concionandum solis Bibliis instructos emittebat, atque is fructus eorum conciones consequebatur, ut infinitam hominum vim è peccatorum fæcibus eductam, ad vitam sanctè & ex Dei legibus instituendam convertercit, ideò ut verbo dicam à morte ad vitam revocarent.

5.

L. 4. vitæ cap. 4.

Quod institutum, concionandique rationem, si tenerent hujus ævi concionatores præclarè sanè cum Ecclesia Dei ageretur, videret illa filios suos de regione longinqua instar Prodigi ad patrem redeuntes atque in patris amplexus ruentes, iterum vestiri stola prima caritatis. Illa inquam filios suos è dæmonis & peccati fœdissima tèterrimaque servitute erutos in veram libertatem assertos reciperet, quos eosdem modo non sine animi dolore videt crudeli immanissimi illius tyranni dominio miserè pressos detineri: eò quod concionatores, quorum esset fortem illum armatum vincere, universaque arma ejus auferre in quibus confidit, atque spolia ejus distribuere, cum illo ipso colludere videantur, dum prophanarum rerum inutiliumque narratione id sibi propositum esse satis ostendunt, non ut ex animo cum eo bellum gerant, animorumque prædam inde referant, sed ut levibus quibusdam verborum velitationibus suo muneri in speciem saltem quomodocumque satisfeciisse videantur.

Luc. 16.

Luc. 11. 21.

Eheu quam dolendum gravissima ab humani generis hoste inferri mortalibus vulnera, ut à planta pedis usque ad verticem capitis non sit in us sanitas! atque interim concionatores nostros sui muneris oblitos, nec inflicta vulnera circumligare, neque ea sacræ scripturæ medicamine curare, neque suavioris monitionis oleo confovere!

Isa. 1.

Sed

Sed sensim quasi sine sensu ingressi sumus in id quod erat posteriore loco tractandum, concionatorem scilicet officio medicum esse, eique applicandam istam, quæ ex sacrarum litterarum pharmacopolio promitur, medicinam: D. quidem Gregor. Sanct. Paulum, (quem per Antonomasiam concionatorem sine addito aliquo licet appellare) peritum vocat medicum, quod Corinthios antè laudaverit quam corripuerit, quodque prius sana membra quæ circa vulnus erant laudando palpavit, & postmodum putridum sinum vulneris fervendo transfixit. 6.

Quo sane Apostoli facto docentur concionatores non eos æmulari medicos corporum, qui ægris tua via tantum: & grata præscribunt, sed eos qui salubria & utilia, quamquam amara & sensui forte acerba molestaque existant. Monentur item auditoribus non tantum leniora adhibere medicamenta, sed instar Evangelici Samaritani vinum atque oleum vulneribus infundere, ut vino quidem ea mordeant, oleo autem foveant: necesse quippe est ait D. Gregorius ut is qui sanandis vulneribus præest in vino morsum doloris adhibeat, in oleo mollitiem pietatis, quatenus per vinum mordeantur putrida, per oleum sananda foveantur. Sit ergo amor sed non emolliens, sit vigor sed non exasperans. Quò etiam facit illud, quod de arca tabernaculi traditur à Mose, in qua cum tabulis legis virga solum erat & manna: è quibus ut ducatur Tropologia; Arca quidem symbolum est concionatoris in cujus pectore condita sint oportet tria hæc, tabulæ legis i. divinarum litterarum scientia, virga correctionis, scilicet rigor, denique manna dulcedinis & benevolentiæ. 7. *L. 4. mo- ra. cap. 2* *Luca 10. 34.*

Tandem monentur non modo blandis scripturæ locis proponendis, cujusmodi sunt quæ æternæ vitæ præmia continent, concionem demulcere: verum etiam afferendis minis denuntiandisque impiorum supplicijs, ita ei timorem incutere ut eo perculsa ad meliorem frugem sese recipiat. Unde profecto nova suboritur causa cur in sanctorum codicum lectitatione totus esse debeat. Num fortè eas minas atque peccantibus decreta supplicia, est apud Plutarch. inventurus? Num in poëtis? num in authoribus illis quos ad vernaculam linguam perpoliendam ornandamque assiduè in manibus habet? Num prophanu, seu historici, seu oratores, seu Philosophi, seu quicumque alii ea exhibebunt concionatori, quibus salubri multitudinis animos timore configat? atque adeò quibus se salutarem præstet medicum, quibusque modo urat noxia, modo secet putrida? quæ quidem præstare periti esse medici satis constat? Verbo dicam quid ab istorum lectione consequetur emolumenti concionator, quem ratio officij facit animorum medicum. Id in illum valebit quod queritur Hieremias de Pseudoprophetis seu pseudo-medicis suæ ætatis, cujus ista est vox. *Sanabant contritionem filiæ populi mei ad ignominiam dicentes: pax, pax. cum non esset pax.* Quæ autem contritio major, quæ major plaga, quam plaga peccati? quæ quidem sanatur ad ignominiam, seu ut vertit Chaldeus mendaciter, quia, ut ait Hieronymus, sacerdotes & Doctores populo, licet multa peccent, prospera quæque nuntiant, & divitibus eisque quos vident magno in honore constitutos bona prædicunt: esse Deum clementem ingerunt identidem, magis illos hac ratione supplicio atque iræ Dei præparantes. Hujusmodi etiam curatio est ad ignominiam, quia medico probrosa est & ignominiosa, quippe qui id non præstat quod ab eo quisque merito expectat, & quod ipsum medici vocabulum pollicetur. 8. *Hierem. 8, 11.*

Atque utinam ne sit ea curatio ad ignominiam verorum medicorum ut non nemo explicat, quum iis pseudo-medici isti inferre conantur, dum eos prædicant plus æquo religiosiores, dum negant ita salebrosum & angustum esse ad beatitudinem iter atque ab illo denuntiatur; quasi vero non sit angusta porta & arcta via quæ ducit ad vitam & pauci inveniant eam: quasi vero non sit ea spatiosa quæ ducit ad perditionem, multique per eam intrent. Quasi denique non sit longè tutius ceu equo petulanti & indomito, sic confusæ multitudini habenas adducere potius quam laxare. Sed recidet olim in *Matt. 7. 14.*

caput eorum ignominia, quam aliis afferre moliuntur, dum suo damno ediscent non esse laxitatis Spiritum, Dei Spiritum meliusque illis fuisse futurum si se prophana spretalectione à qua eam laxitatem animique remissionem hausissent ad sacras litteras convertissent.

9. Verum ad ea quæ sunt boni medici sese referat sermo. Medicandi peritus modo sua præbet pharmaca instar cibi, modo instar potionis, illud facit cum ea dat solida, hoc vero cum liquida. Quod idem præstandum medico animorum; est enim ut supra etiam dictum, sacra scriptura tum cibus tum potus, cibus in obscurioribus, potus in planioribus, qui quidem statim trajicitur per œsophagum in stomachum cum cibus diu mandatur dentibusque teratur, priusquam in stomachum transmittatur. Reperias nonnullos è concionatoribus qui multitudini potionem nunquam, aut rarius multò quam oportet: cibum autem semper exhibeant, quique planiora scripturæ negligentes, obscuriora perpetuo sectentur: Hic ingenium suum exercent, ejusque vim & acumen produnt. Hic linguarum Hebraicæ, Græcæ peritiam ostendunt, hic se venditant, & sibi, ut putant ipsi, tum authoritatem tum famam comparant. Sed meminisse eos oportet se
1 Cor. 3 medicos esse, sibique non cibo tantum sed potione reficiendos ægros. Cogitandum iis
2. Hebraor. 5 est bonam concionis partem ex illis constare ad quos Apostolus: *tanquam* (inquit) *parvulis in Christo lac vobis potum dedi non escam nondum enim poteratis. Et factis estis quibus*
12. *lacte opus sit non solido cibo.* Denique meminerint Ezechieli, cum ad concionandum mit-
Cap. 3. 1. terctur, præceptum ut comederet quodcunque invenisset. Quid enim in sacra scriptura invenitur edendum est, (Verba sunt Gregorii) quia & ejus parua simplicem componunt virtutem & ejus magna subtilem ædificant intelligentiam. Atque ex hac medici & medicinæ analogia plurima alia desumere licebit in rem præsentem, sed quoniam ea quisque per se facilè assequetur non est istis diutius immorandum.

10. Unum tamen monebo ex Chrysostomo. Animorum medico cogitandum etiam atque
L. 4. de sacerdotio. etiam neque ponendum istud unquam è memoria, quisnam is sit cujus tum incolumitatem conservandam tuendamque, tum ægritudinem sanitati reddendam susceperit, non enim qualemcunque aut hominem aut corpus suæ curæ habet commendatum, sed habet ipsum Christi benedicti corpus, cum Ecclesia vel Apostolo teste corpus sit Christi.
Tomo. 5. Quanta igitur ei adhibenda sollicitudo est ut hoc tam nobile corpus sanum conservet vegetumque, viribus item firmis atque integris decoraque membrorum omnium compositione, ut nulla in eo sit macula, nævus nullus, ruga nulla, nullum vitium; nihil inconcinnum, nihil invenustum, contortum, incompositum nihil: summa, ut dignum sit capite illo immortali ac beato quod ei superpositum est, à quo dependet, ex quo vivit, sentit, movetur, quod certe aliud non est quam Christus Dominus qui est caput Ecclesiæ.

Equidem existimo, vel hanc unam cogitationem in concionatorum pectus demissam altius, plus habituram virium ad eos permovendos, ut se eos præstent quales videri volunt, numerum animorum curatores, quam quamlibet aliam quæ possit afferri. Quid? mihine concreditum est Christi corpus? corpus illud inquam pro cujus incolumitate Christus ipse sanguinem fudit? Quod dæmonis potestati subtractum, sibi ipse asciv it? Mihine incumbit illud servare incolume, firmum, apta humorum temperie, membrorum omnium proportione colorisque suavitate præditum? Atque si quid de his decedat, illud ipsum in pristinum statum restituere, ut tanto capiti, qualis est Dei filius, par sit ejus corpus? Omnino id est quod à te exigitur. Vide igitur, quid in re susceperis. Attende quote obligationis vinculo constrinxisti, cum vel hoc munus ambiviti vel oblatum admisisti, cum è re tua fortè fuisset magis illud repudiare allato illo de Isaia. *Non sum medicus, & in domo mea non est panis.*

Certè non pauci quamquam medicinæ scientissimi regibus curandis operam suam negant, quod si vel minimum peccent in periculum vitæ veniant, & tanquam rei capitis eis causa dicenda sit. At quanto Christi corpus, ipseque Christus potior regibus?

Accedit & aliud quidpiam quod hanc curationem efficit difficiliorem, cum huic ægro non-

non corpus sed animus sanitati sit reddendus, cujus quidem & morbi plures atque majoris aleæ & minus noti, minusque remedus obsequentes & longè difficilioris curationis existunt. Denique humana corpora curantibus varia suppetunt medicamenta, instrumentorum apparatus varii, tum cibi, tum potiones ægrotantium morbis atque affectibus consentaneæ. Neque vero non rarò usu venit ut una cæli solique mutatione curetur æger. Alias item somnus qui opportunè obtepserit, medicum ipsum labore omni levat, liberatque. At vero hic nihil hujusmodi inquit Chrysost. (cujus verba ad majorem in re tanta fidem faciendam hic adscribam) comminisci licet, sed una quædam post operum præstationem ars ac curationis via tuenda sequendaque est, nempe per sermonem Evangelicum doctrina. Siquidem hoc demum instrumentum est, hoc cibus, hoc aeris temperamentum optimum, hoc medicamenti instar, hoc ignis loco, hoc ferri vice, ac si vel urere vel secare opus hoc ipso uti necesse est, atque hoc si nihil profuerit reliqua omnia evanida pereant oportet. Hoc & jacentem animam suscitamus & tumescentem compescimus. Hoc & supervacanea amputamus & quæ desunt supplemus, cæteraque omnia conficimus quæ ad animi conferunt incolumitatem. Hæc ille) Atque hic nova suboritur ratio cur animorum medico in sacrarum litterarum studium sit non dicam præcipuè sed omnino incumbendum, cum inde omnis ejus medicina, pharmaca omnia, ars omnis ejusque tum instrumenta tum industria petatur: quod quidem quamquam ei ex una parte magnam afferat vitæ commoditatem, quandoquidem non sit ei per varias librorum quasi officinas ut inde medicinam faciat ægris, pervagandum: ex altera tamen majoris erit criminis reus, si unico sacri instrumenti codice, unde illi quidem omnis generis medicamina suppeditabantur, prætermisso ne dicam fastidito & quod esset deterius contempto, ad curiosos, inutiles prophanosque libros eosque qui ei venena potius quam pharmaca suggerant, curiosus ipse vanusque deflexerit.

L. 4. de sacerdotio.

Atque ut hoc caput concludam & medicum nostrum ad ea quæ suprà commemorata sunt, recolenda verbo revocem: cum tam præstantem, tam eximiam, tam potentem ad omnes pellendos morbos nactus sit medicinam, eamque cui nulla non animi ægritudo cedit illico, modo ea applicetur legitimè, cogitet ipse secum quos adhuc ægros curavit: quot peccatorum febres tot jam annorum spatio quo hanc medicandi exercet artem, fugavit. Num quis adulter aut libidinosus ejus concionibus voluptati nuntium remisit castitatemque cohuit? Num quis fur, loquor de majoribus illis à quibus dicebat Socrates minores suspendi fures ipsi laqueo multis sceleribus suis digniores: peto igitur num quis istorum aliena bona quibus jam fundi empti & palatia exædificata & dominiorum tituli comparati & dotatæ filiæ, & collocati in matrimonio filii, vero Domino restituerit? Verum quis superbiam, quis fastum, quis vestium luxum eo persuadente posuit? Quis autem avaritiam colere caducaque hæc bona fortunæ per fas nefasque exaggerare desiit eo dicente permotus? proscriat quos inter se dissidentes conciliavit, quos jam in mutuam cædem ruentes compescuit, quot odia restinxit, quot inimicitias cohibuit: Et quandoquidem ea sit hujus medicinæ, cælestisque verbi vis ac facultas ut etiam mortuis vitam impertiat, recenseat si id potest, quot morti peccati ereptos, vitæ id est Dei amicitiæ restituerit, quot è faucibus orci erutos in Dei potestatem veramque libertatem asseruerit: D. quidem Vincentium tradunt hac una divinæ scripturæ medicina tot curasse ægros ut supra fidem ea essent, quæ de eo narrantur, nisi à fide dignissimis & qui mortem minimo mendacio præferrent cōscripta extarent. Quocumq; enim is pedē intulisset mox eo audito generalis morū reformatio consequebatur, turpitudines, libidines, ebrietates, comessationes, blasphemia, alea, perjuria, inimicitiæ, odia tanquā tenebræ exorto sole fugabantur. Imo vero etiā ineptiæ & ludi ita cessare soliti ut ne eorum quidē esset recordatio: Eam deniq; fuisse omnium religionem, modestiam, animi demissionem neq; solum dum ipse adesset sed diu etiam postea, ut prisca illa Apostolorū tempora revertisse viderentur, qui quidem fructus non ex majoribus tantum civitatibus, sed ex ignobilibus vicis etiam

12.

& pagis quos Christi exemplo circumibat, est collectus. Ea nimirum est divini verbi vis
2. ad Tim. 2. 15 sacræque scripturæ efficacitas quando eum nacta est ut loquitur Paulus qui rectè tractat verbum veritatis, ea divinæ hujus medicinæ facultas, ut vitiorum omnium peste profligata veram constantemque animæ afferat sanitatem. Quam quidem facultatem mihi attentius consideranti ea cogitatio subit animum, ut vehementer sit iis concionatoribus animorumque medicis formidandum, qui cum sacra hac medicina ad pellendos morbos non utatur, nescio sanè unde alias sibi accersant evanidas, inutiles nullarum virium, ineptasque ad id quod agunt aut agere videntur medicinas. Atque ignoro equidem
Hiere 8. 22. quid responsi sunt allaturi ipsi quando ita Deus eos compellabit. *Nunquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix, filia populi mei?* Nunquid non in Ecclesia est sacra doctrina omni validior resina ad curanda animi vulnera? An deest medicus qui te medicum esse vis & profiteris, & ut talem ab omnibus haberi atque honorari. Unde igitur tot adhuc ægri? tot morbi incurati, tot vulnera hiantia, tot morbi inveterati? cur adhuc fidei artique tuæ concrediti superbia tument, contrahuntur avaritia, libidinis æstu inflammantur, invidia tabescunt, iracundia exardescunt, gula distenduntur, torpore frigescunt? Nunquid non est resina in Galaad? Num tibi defuit divinæ scripturæ medicamen quo & superbi tumor residet & avari pellitur sitis, & libidinosi æstus restinguitur & invidus venenum evomit, & iracundi flamma defervescit & gulæ charybdis voragoque impletur, & torpentis excitatur inertia? Cur igitur tam præstanti me-
Ezech. 34 4. dicina non es usus? Cur ea quod infirmum fuit non consolidasti, quod ægrotum erat non sanasti? Adhuc in populo meo ægrorum plena omnia, omne caput languidum & omne cor mœrens. A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas; principes ejus infideles, socii furum omnes diligunt munera, sequuntur retributiones: pupillo non
Hiere 6. 13. judicant & causa viduæ non ingreditur ad illos. A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student, à Prophera usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum: Cur tanta ordinum omnium, summorum juxta infimorum ac reliquorum corruptio vitæque licentia? Cur tot passim lethalibus jacent saucii prostratique vulneribus? Medicaminum quidem inopiam causari non potest, neque verò quod ea minus sint efficacia adferre, te enim veritatis ipsa lux mendacii insimulabit damnabitque. Tua igitur est culpa qui te medicum profiteris cum nihil minus quam medicum exhibeas. Vere loquar: quid ad hæc concionatori aptè respondere liceat non video equidem, multoque malim id ab alio discere quam ipse alios docere.

Legendas concionatori sacras litteras quod ejus sit docere verbum Dei.

CAPUT VIII.

1. *Id probatur ex Ezechiele, Hieremia, sensu populi & ex sacro Evangelio.*
2. *Sacris litteris verbum Dei contineri ipsumque earum esse authorem.*
3. *Sacri scriptores, Dei sunt amanuenses & calami. Psalmographus. Gregor.*
4. *Ex dictis probatur concionatori legendas continenter sacras litteras.*
5. *In eos qui vana ex prophanis authoribus concioni exhibent, verbo Dei neglecto.*
6. *Concionator sit oportet alter Ionæ filius Amathi.*

1. Cap. 3. QUod Ezechieli ad populum verba facturo præcipitur hisce verbis: *fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos*: hoc idem mandatum videtur iis omnibus qui sacro concionandi munere funguntur in Ecclesia Dei: quibus quidem id incumbit oneris ut non sua sed Dei verba loquantur, & ut loquitur Gregorius eorum ori
Hom. 10. in Ezech. frenum moderaminis imponitur, ne quæ prius intus non audierint, foris dicere præsumant.) Graviter enim increpantur à Domino ii Pseudo-prophetæ qui visionem cordis
Hiere. 23. sui loquebantur non de ore Domini, quibusque cum non loqueretur prophetabant tamen

men ipsi atque oracula imperitæ multitudini venditabant verius quam fundebant tanquam ab eo missi.

Atque utinam nè Ecclesia Dei vivi multos habeat eorum similes, utinam & non deteriores qui populo Christiano quæ excogitarunt ipsi & commenti sunt, inventiones suas & fictiones vanas pro verbo Dei obtrudunt, quo quidem facto præter gravissimum quo se obstringunt crimen miserè ita concionem ludificantur, quæ ab ijs non visiones cordis sui sed verbum Dei expectat, atque se dum templum adit concionatorem auditura illud ad audiendum Dei verbum profitetur.

Idque sapienter sanè & ex usu loquendi sacrarum litterarum quæ nusquam non materiam in qua Christianus Orator versetur, quamque sibi ad dicendum propositam habere debeat, vocat verbum Dei. Semen inquit, Christus est verbum Dei. Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud. Qui ex Deo est verba Dei audit. Loquebantur verbum Dei cum fiducia. Non est æquum nos derelinquere verbum Dei & ministrare mensis. Cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei accepistis illud non ut verbum hominum (sed sicut est verè) verbum Dei: & sexcentis alijs locis quibus quasi totidem testibus damnabitur is concionator qui suum, verbo Dei neglecto, temerè & impudenter supponit, itaq; miserè populo imponit.

Luc. 8. 11. Luc. 11. 18. Ioan. 9. 47. Actor. 4. 32. Actor. 6. 2.

At unde, dicet quis, concionatori verbum Dei? An Deum convenire licet eumque affari & cum eo consuetudinem habere? Num sunt hodierni concionatores instar Moysis, quiore ad os loquebatur Deo, qui palam & non per ænigmata & figuras Deum videbat? Num ut Prophetæ de quibus toties ista sacræ litteræ ingerunt. Verbum Domini quod factum est, ad Osee, ad Joel, & ita de cæteris.

1. ad Thes. 2. 13. Num. 12. 8.

Dicam Non hæc una est ratio cognoscendi verbi Dei quæ modo allata est: neque necesse est singulos cum Deo agere ut ab eo, quid velit, ipse, accipiant: potest enim id fieri interveniente alio quopiam, cum quo Deus ipse sermonem habeat, quique ad cæteros ejus sensa verbaque referendo transmittat? Quod quidem à Deo præstitum in sacris Biblijs sentiunt orthodoxi omnes, quibus Dei verbum contineri sacris scriptoribus revelatum, atque per eos posteris traditum nemo ambigit. Neque verò id difficile fuerit confirmare. D. enim Paulus dum de sacra agit scriptura eam vocat divinitus inspiratam γραφὴ θεόπνευστος: quod quæ ipsa complectitur suggesserit ipse Deus, & sacris scriptoribus dictando aspiraverit, qui non sua sed quæ ab eo audierunt & didicerunt, litteris consignarunt ita sacratum litterarum princeps causa quique earum author simpliciter & absolute dicendus est, Deus est ipse.

2. ad Timoth. 3. 16.

Ipse hæc (inquit Gregorius) scripsit qui hæc scribenda dictavit, ipse scripsit qui & illius operis inspirator extitit. Neque vero à beato Paulo dissentit S. Petrus cujus ista sunt verba, Non voluntate humana allata est aliquando Prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. En iterum divinam inspirationem atque affiatum: quod autem ait de Prophetia, hoc idem de cæteris sacri instrumenti partibus intelligendum videtur, in quas etiam valet item illud quod Apostolus de Prophetis.

2. cap. 1. Hebr. 1. 3.

Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus. Sacri igitur scriptores tantum fuere Dei voces & organa, ac S. Spiritus amanuenses, & calamus scribæ velociter scribentis. Quæ causa fuit cur D. Gregorio visum sit non anxiè indagandum, quisnam divini alicujus libri scriptor extiterit, quod ille spiritus sancti calamus tantum est, perindeq; facere illum atque is qui acceptis & lectis præstantis cujuspiam viri litteris ad se datis, studiose inquireret & quonam calamo essent exaratæ, earum autem tum authorem tum sententiam cognoscere parui duceret. Cum ergo, inquit, rem cognoscimus ejusque rei Spiritum sanctum authorem tenemus, quia scriptorem quærimus, quid aliud agimus nisi legentes litteras de calamo perscrutamur?

Psalm. 44. Præfat. in Iob.

Cum igitur sit divina scriptura, Dei non hominis verbum, cumque concionatoris sit illud plebi Christianæ palam facere, id consequitur ut in ijs legendis, & relegendis totum

4.

eum esse, nunquamque eas de manibus non interdiu, non noctu ponere oporteat. Meminerit sui esse muneris errantes & balabundas oves ad Christi caulas vocare, non quolibet modo sed oratione & ministerio verbi DEI, in quæ eum instanter incumbere
Actor. 6. 4. decet ex Apostolorum instituto, quorum ea vox est. *Nos autem orationi & ministerio verbi instantes erimus.* Ministret itaque auditori Dei verbum non Philosophorum, non oratorum, non prætarum, nedum Rabbinorum omnis literaturæ expertum atque insciensissimorum hominum commenta atque figmenta. Audiat illud Apostoli ad Timotheum:
2. c. 4. 2. *prædica verbum*, utique Dei, quod Antonomasticé verbum nuncupat, quod verba cætera veritate & certitudine, tum efficitate atq; energia longissimo intervallo post se relinquat. Nunquam obliviscatur se pro Christo legatione fungi, ut loquitur Apostolus, quare debere se ejus principis, à quo mittatur, verbis ipsis quoad ejus possit legationem
2. ad Cor. 5. 20 exponere. Evangelizet denique neque à se alienum imo admodum sibi congruere existimet illud, *opus fac Evangelistæ*.
2. ad Tim 4. 5. Verum num Evangelizat qui aliud nuntiat quam verbum Dei? Num uspiam alibi extra Dei verbum nuntius de abolitis Christi sanguine peccatis? de pace Deum inter merito
5. offensum atq; humanũ genus inita? de cœlestis regni janua reserata? num ista inquã aliaq; ejusdem generis liber ullus continet? Scriptor ullus loquitur præter sacra biblia? Nihil certe tale unquam Platoni, non Aristoteli non Demostheni, non Tullio, non Quintiliano, non Poetis quocunq; tandem vocentur nomine, ne per somnium quidem in mentem venit. Habent quidem & ipsi nuntia sua, sed plerumq; falsa, ferè vana, quæq; aures quidem non mentem pascunt: Relinquenda ea tenebrionibus & filijs hujus sæculi, non proferẽda
6. filijs lucis quales sunt qui conflant concionem & concionanti aures præbent. Meminerit ut verbo multa includam, se alterum Jonam esse debere: erat is filius Amathi se. veritatis meæ, ut hac etymologia sibi non veritatem quamlibet, neq; verbum quodcunq; (nedũ à se confictã, sed divinam modo, tum veritatem tum verbũ prædicandum intelligat.

Concionatori legendas divinas litteras, quod ejus sit tradere fidei mysteria eaque tueri, atque Dei voluntatem concioni edicere.

CAPUT IX.

1. *Fidei arcana longè superant naturæ vires, debentque ab Ecclesiaste tradi exẽplo sanctorum.*
2. *Concionatores Dei sunt milites, item sexaginta fortes illi qui lectulum ambiũt Salomonis, qui locus fusè explicatur.*
3. *Tirones non concionẽntur & cur.*
4. *Sacra scriptura simili instructissimo armamentario turrigi, Davidica.*
5. *Quam sint potentia ejus arma, ex Apostolo.*
6. *Si potissimum accedat concionatoris sanctitas.*
7. *Hujus generis armis carere authores prophanos.*
8. *Est concionator Dei internuntius ad populum.*
9. *Sacris litteris Dei voluntatem contineri effeque illas ejus ad nos epistolam. Greg. Augusti.*

1. PRoposita sunt hoc capite tria, quorum explicatione magis exploratum erit quam sit Ecclesiastæ necesse, ut is in sacris litteris versetur assiduè. Atque ut à primo de tribus ordiar quod erat de fidei nostræ arcanis, id clarius est quam ut majori luce indigeat, bonam concionatoris muneris partem sibi vendicare istorum arcanorum explanationẽ, cũ enim superent ipsa ingenij nostri vires, sintque ita ardua ut ea nullus naturæ facultate cõsequi valeat, ne divinare quidem: efficitur illa ab alio tradi oportere & doceri: à quo autem nisi à fidei magistro, qui sanè, si de omnium communi sermo est, atq; de eo cui id incumbit ex officio præstare, alius non est quam concionator. Atq; id quidẽ tum à priscæ memoriæ patribus egregiè præstitum (cui quidem rei fidẽ faciunt eorum conciones atq; homeliæ) tum verò multo magis ab Apostolis & ex eorum Actis & Epistolis constare cujus rei

test. Et quamquam ab hac mysteriorum fidei promulgatione & explicatione nullũm tempus vacare debeat, (sunt enim plerique de vulgo qui neque eorum, quæ necesse est credere, vel summa capita tenent) intelligat nihilominus Ecclesiastes id sibi præstandum potissimum solemnibus festis ac celebrioribus; tum quod ea occasione frequentior sit concio, tum quod illi festum ipsum ejus rei dat ansam, quippe quod suum ab aliquo fidei mysterio nomen sit nactum: Verum undenam doctrinam eam quæ ista contineat mysteria haurire debeat, vel me tacente à quolibet facile percipitur: etenim cum humani ingenij longè superent aciem, palam fit ea non nisi revelatione cognosci, quam quidem sacris litteris contineri fatentur omnes, Ut meritò dictum sit à D. Paulo utilem esse scripturam omnem divinitus inspiratam ad docendum, quod ad fidei dogmata in primis pertinere volunt sacri interpretes. 2. ad Tim. 3.16.

Alterum erat de fidei nostræ veritate contra hostes, eosq; hæreticos potissimum tuenda & propugnanda: quod sanè non esse alienum à concionandi munere, quin etiam ejus maximè proprium illud argumento est, quod Ecclesiastes non infrequenter à sacris litteris describatur, & introducatur quasi miles quidam armatus, & ruens in hostes, eosq; debellans atq; conficiens ad internecionem usq; civitatesq; eorum excindes & solo æquãs quæ omnia & singula, symbola sunt ejus belli, quod ei tum ad vitia profliganda, tum ad diaboli dominatum evertendum, tum ad fidei delendos hostes est continenter gerendũ. Et circumdabo (inquit quodã loco spiritus Dei) domũ meã ex ijs qui militant mihi eũtes & revertentes. Quænã, quæso te, hæc domus, nisi Ecclesia Dei vivi? At qui milites isti qui eam circundant, nisi sacri concionatores quorum est catholicam doctrinam tueri, ac reliquos qui in Ecclesia sunt propugnare, dæmonisq; machinas evertere: qui & merito euntes dicuntur & revertentes qua quidem Phrasi indicatur promptum alicujus obsequium ad omnem Domini sui nutum & voluntatem, tales enim exigit tum milites tum concionatores summus omnium imperator. Vide c. 9. Zach. ex interpretatione Hier. & Theod. Zac. 9. 8. 2.

Quos item non inscienter dixeris sexaginta fortes illos ex fortissimis Israel, qui lectulum Salomonis ambiunt (is est Ecclesia Christi veri Salomonis pacifici pacisque omnis authoris) omnes tenentes gladios & ad bella doctissimos, quibus cuique ensis super femur suum propter timores nocturnos. Magna sanè ista est dignitas, sed non minus grave est concionatoribus impositum onus. Eorum est videlicet adversus hostiũ insultus pro Ecclesiæ custodia sibi credita servare excubias, armisq; semper instructos esse & ad bellandum comparatos, ut sua tum vigilantia tum fortitudine eam quantum in ipsis erit, in pace ac spirituali tranquillitate custodiat. Eorum est quã zelo gloriæ Dei virtutumq; omnium exemplo, qua scientia rerum divinarum prædicationeq; veritatis, pro hujusce sacri lectuli quiete ad mortem usque decertare, eamq; subire potius quam ut patiantur hostiles acies ad hunc usque lectulum penetrare & Salomonem interpellare suaviter in eo somnum capientem. Sanguinem fundant potius oportet certando viriliter & quod exigit Apostolus sicut boni milites, Christi strenuè veritatem prædicando, quam ut improbè cedendo aut meticulose silendo Ecclesiam Dei sinant à fidei hostibus superari aut à sponso suo separari. Cant. 3. 7. 8. 1. ad Tim. 2.

Atque id causæ est cur tenet quisque eorum gladium, quem quidem esse verbum Dei nemo ambigit qui illud Apostoli legit, Galeam salutis assumite & gladium spiritus quod est verbum Dei. Aptè vero pronuntiatur quisque eorum tenere gladium istum, quoniã ijs si se veros quidem esse Christi milites velint, triplici ratione gladius iste est tenendus: Primum mente, tum ore, denique manu. Mente quidẽ ut cum S. Davide meditentur in lege Dei die ac nocte, eiq; voluntate semper adhærescant. Ore verò ut quamlibet divini verbi prædicandi occasionem nacti erunt, eam ipsam avide arripiant. Manu deniq; ut quod tum animo tum sermone tenent, re ipsa atque opere ac sanctæ vitæ exemplo inculpatæq; conversatione cõfirmet. Alias in eo valebit illud Apostoli. Confitentur se nosse Deum, factis autẽ negãt. quod cum faciunt idem ijs accidit quod ei qui gladio evaginato hostem [illegible] Eph 6.17 Ad Tit. 1. 16.

lumini

ludum impeteret, nunquam tamen cum seriò vibraret. sic istis usu venit qui cum videantur gladio verbi Dei hostem & peccantes ferire, nihil tamen agunt, neminem convertunt quia non seriò, sed per jocum & tanquam in scena id agere videntur.

Perhibentur autem esse hi fortes ad bella doctissimi, dudum scilicet exercitati tum debellandis hostibus tum hoc armorum spiritualium genere tractandò. Quod sanè item ad concionatorem spectat, ut non ignoret quibus armis quaque ratione sit ei cum hoste congrediendum ut pro hostium qualitate & conditione varijs in prælio uti norit. tum armis tum artibus. Eos namque oportet qui cæteris in pugna duces futuri sunt, multo ante atque diutina disciplina esse omnem militiæ artem complexos, eamque experientia & usu ipso magistro didicisse, frequenterque cum Dæmone, mundo, carne & secum ipsos conflixisse, atque ita post crebra certamina privatim cum hostibus commissa, postquam frequenter cum iis ad singulare certamen descenderint, post variam multorum annorum experientiam, ad publica tandem certamina, ad Ecclesiæ defensionem, ad vitiorum expugnationem aggredi,

Est siquidem tam indignum quam periculi plenum tirunculos; inexpertosque atque hujus spiritualis militiæ rudes in hoc munus vel se ingerere vel ad id vocari, atque ea in publicum proferre, quæ nunquam benè didicerunt, atque in pulpitum ascendere illos verba ad populum facturos, atque seu in vitia seu in hæreses dicturos, quibus ob insignem rerum divinarum atque adeò sacrarum litterarum inscitiam imperandum esset potius silentium quam permittendum ut loquerentur. Vetabat Apostolus Episcopum inaugurari qui esset Neophytus seu nova plãrula, novellus Christianus, inexpertus pugil, ne fortè in superbiam elatus in judicium incidat diaboli. jure is qui alios defendere debet adversũ quoslibet hostium incursus & impetus, primus ipse jaculo (quod quidem est rentario superbiæ) miserè confossus occidat. Quod idem valere in concionatorem ex supra allatis clarus est.

1. ad Tim 3. 6.

Sed qui timores hi nocturni quorum metu, tam potenti, tam exercitata eamque vigili opus est custodia ad hujusce lectuli Salomonis defensionem? dicam equidem, quoniam non id parum faciat in rem nostram. Sunt timores nocturni omnia pericula quæ à dæmonibus Angelis tenebrarum, vel à pravorum hominum malitia potissimumque ab hæreticorum noctis filiorum insidijs istorum pervigili cura invictaque animi fortitudine sunt propulsanda. A die quippe & luce non est quod sibi metuat Salomonis lectulus ab ijs secura sunt omnia. Verùm à nocturnis timoribus, à filijs noctis & tenebrarum, ab hæreticis quamquam se dolosè in Angelos lucis transfigurent, habet utique quod formidet atque eorum causa opus est assidua ista atque pervigil fortium istorum custodia.

4.

Habemus igitur concionatoris esse Dei causam & Ecclesiam adversus hostes tueri hæresumque errores refellendo debellare, monstraque Dei verbi gladio armisque conficere quæ quidem non nisi scriptura suppeditat: cum sit ipsa armamentarium quoddam omni armorum genere, seu ad se defendendum seu ad hostem offendendum longè instructissimum: vel ut de scripturis ipsis sumatur similitudo. cum sit *sicut turris David ædificata cum propugnaculis, mille ex quibus pendeant clypei ex ea omnis armatura fortium*: sunt autem *arma militiæ hujus non carnalia, sed potentia Deo*, ut ait Paulus (i. efficacia & valida Dei virtute per nos operante) *ad destructionem munitionum*, rationum videlicet, syllogismorum sophismatum, eloquentiæ, virtutum Philosophicarum & in speciem tantum, secularis item potentiæ, gratiæ, amicitiæ, & eorum omnium quæ tum à Gentilibus tum à dæmonibus tum à sectarijs objecta fuere Apostolis. quæ quidem omnia Dei verbo atque Evangelica prædicatione prostrata conciderunt. Neque verò hic sistit horum vis armorum: supra allatis enim adduntur ista à B. Paulo: *consilia destruentes*. (sumus scilicet) hoc est universas prudentiæ hujus seculi molitiones cogitationesque, quibus Evangelium evertere suasque aut hæreses aut Gentilitias superstitiones stabilire conantur. Quid plura? *Et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei*, quorum verborum ista est notio:

Cant. 4. 4. 5. 2. Cor. 10. 4. 5. Chrysost. Anselm. & alij.

non

non solum hisce armis callidas hostium machinationes artesque & dolos expugnamus, cedit nobis etiam celsitudo omnis tum sapientiæ humanæ tum nobilitatis & potentiæ etiam regalis, quæ quidem se effert adversus cognitionem Dei quam attulit Christus, quæ est fidei dictorumque mysteriorum de Deo trino & uno, de Christo ejusque incarnatione, cruce, morte, redemptione aliusque consimilibus cognitio. His denique armis *in captivitatem redigimus omnem intellectum in obsequium Christi*, dum id efficimus ut quamlibet in consiliis suis versuti, quamtaque sapientia præditi tanquam hostes à nobis devicti se dedant obsequio & Evangelio Christi. Ea videlicet vis est armorum quæ tractat concionator, dum tamen ea recte tractare norit. Ea est sacræ scripturæ vis & verbi Dei ut nihil ei non cedat, ut omnes sibi adversantes, mundum, carnem, vitia omnia atque adeò hæreses errores que omnes quamquam insuperabiles videantur, debellet atque expugnet.

Quæ quidem tum maximè præstat ipsa cum hisce armis ac prædicationi verbi conjuncta est vitæ sanctitas, sincerus animarum zelus, spiritus ardor, frequens meditatio atq; orandi studium, pura intentio divini ministerij nec ulla privatæ utilitatis scoria permixta, ignita denique tum Dei tum proximi caritas: Hæc enim & horum similia si accedunt nemo tam ferreus quem non emolliat Dei verbum, tam pervicax nemo qui non tandem manus det: & qui concionator erit his instructus perrumpet montes, maria penetrabit, inaccessa pervadet, conteret cedros, cedros libani: Venient reges & lingent pedes ejus eorumque colla calcabit ipse: *Deut. 28. 29.*

Age jam tu mihi si potes cedo ex Platone, Tullio, Plutarcho; cæterisque de prophanis hujus generis armis. Cedo quos unquam errores in iis rebus, quas scire attinet ad beatitudinem consequendam, profligarunt ipsi? Quos unquam operum suorum lectione meliori vitæ reddiderunt? 7.

Si istiusmodi arma apud eos invenis, utaris licet, bene tibi vertat sed quoniam non ea reperturus, relinque igitur mania illa prophanorum armamentaria quorum arma obtusa, rubigine que obducta sunt quin & stuppea & stipula ictuique faciendo altiorique plagæ infligendæ non minus quam lana, stuppa aut stipula inepta omnino, sume mihi in manus arma tua, gladium inquam tuum, i. Dei verbum, memento que inaugurationis tuæ quando tibi primum munus hoc inennti dictum est illud de sacris litteris. *Accipe sanctum gladium munus à Deo in quo dejicies adversarios populi mei Israel* Hoc itaque gladio hostem feri & trucida, hæresum atque errorum monstra sterne, illo scelerum portenta, quibus jam adeo deturpatus mundus, occidant atque intereant, non parcat oculus tuus: memento que maledictum esse a Deo illum, cui cum gladius in manus sit datus, concionandi munere ei credito commissoque, gladium tamen suum a sanguine internecione que prohibet 2. Mach. 16. 16. Ier. 48. 10.

Sequitur ut dicamus de divina voluntate quam populo proponendam eo ipso suscepit concionator quo illo munere fungitur. Angelus enim Domini exercituum est & Dei internuntius ad populum, medius que hunc inter & illum, ut supra dictum memini ex Paulo pro Christi legatione fungitur, ejus itaq; partes sunt quidnam ab iis ad quos mittitur is cui mittit, audierit ipsis significare. 8. Mala. 2. 7.

Verum id unde hauriat? ex ipsa sanè scriptura quæ est *liber mandatorum Dei, liber inquam vitæ & testamentum altissimi & agnitio veritatis*. quo quidem libro Dei voluntas, quidque à nobis velit ipse luculenter continetur: Est enim, ut præclarè Greg. sacra scriptura, epistola quædam omnipotentis Dei ad creaturam suam. Quo argumento cohortatur idè Theodorum medicum ad eam lectitandam, si enim inquit scripta terrena Imperatoris acciperes, non cessares, non quiesceres, somnum oculis non dares, nisi prius quæ tibi Imperator terrenus scripsisset, agnovisses. Imperator oculi, Dominus hominum & Angelorum pro vita tua tibi suas epistolas transmisit & tamen gloriose fili easdem Epistolas studenter legere negligis? Hæc Gregor. Quæ quidem in medicum dicta cujus officij 9. Baru 4. 1. Eccl. 24. 32. L. 4 Epist. 34.

non eſt multitudini Dei voluntatem teſtatam facere,an non multo magis in concionatorem valeant,eumque feriant utinam ad ſalutem , judicium lectoris eſto. Idem porro cum Gregorio cenſet Auguſtinus poſtquam enim demonſtraſſet nos peregrinos licet, pertinere ad cœleſtem civitatem,eſſeque Angelos concives noſtros: Et hæ,inquit,de illa civitate unde peregrinamur litteræ nobis veneruntipſæ ſunt ſcripturæ quæ nos hortantur ut benè vivamus.Alibi has litteras vocat invitatorias, easque ſcribit ad nos transmiſſas per Patriarchas & Prophetas,quibus nos Deus ad æternam patriam invitaret, vehementerque eos increpat qui illas non legant aſſiduè,allato procuratoris cujuſpiã exemplo qui non modo non pareret domini ſui juſſis,ſed ne litteras quidem quibus quid facere juberetur,vel ſimplici lectione dignaretur.

Conc.2. in pſ. 90.

Ser.55 ad fratres in Erem.

Concionator itaque ſi ſibi ſuoque muneri deeſſe nolit,hanc leget & releget identidem epiſtolam,atque ea legenda cognoſcet,quid tum à ſe tum à multitudine velit Deus, ſibique perſuadebit ad ſe imprimis ſpectare illud Malachiæ labia ſacerdotis cuſtodiunt(i cuſtodire debent)ſcientiam,(ut quæ divinæ voluntatis.)Et legem requirent ex ore ejus. lege autem continetur omnis Dei voluntas, quæ quidem rei cujuſpiam vel vetatione vel præceptione ſeſe prodit.

Mala. 2, 7.

Concionatoris eſſe tum bona docere,virtutesque ſerere , tum mala dedocere vitiaque extirpare,eoque fieri ut ei ſit ſacris litteris incumbendum.

CAPUT X.

1. *Id probatur ex Auguſtino & Hieremia.*
2. *Eſſe ſacram ſcripturam virtutum omnium diſciplinam.*
3. *Quanam ſit ejus ſtatura, altitudo atque horribilis aſpectus. Greg.*
4. *Iterum ex Livano omnes ab ea doceri virtutes, atque ſigillatim de quibusdam.*
5. *In ea contineri lamentationes,carmen, & vas Greg.*
6. *Concionatori frequentius agendum de caritate.*
7. *Sacras litteras omnibus ac fere ſingulis vitæ generibus vitæ præcepta tradere ,idq; eſſe admirandum.*
8. *Eas eſſe ſolem toti orbi collucentem.*

1.

l.4.de doctrina Chriſt c. 4.

D.Auguſtinus paucis ea complexus quæ præſtanda vero concionatori,inter cætera ea tangit etiam quæ iſto titulo ſunt comprehenſa,debet inquit divinarum ſcripturarũ tractator &Doctor,defenſor rectæ fidei,ac debellator erroris(quid hiſce quæſo titulis auguſtius,quid dignius,quid vero glorioſius atq; illuſtrius?)& bona docere & mala dedocere,atq; in hoc opere ſermonis conciliare adverſos,remiſſos ergere, neſcientibus quid agatur,quid expectare debeant intimare.) Quæ ſanè admodum congruere videntur iis quæ Dominus ipſe ad Hieremiam inſignem inprimis Eccleſiaſten,dum quid ei incumbat paucis ita præſcribit. *Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce conſtitui te hodie ſuper gentes & ſuper regna ut evellas & deſtruas & diſperdas & diſſipes & ædifices & plantes:* quibus quidem verbis adumbrari Chriſtiani oratoris officium agnoſcit Gregorius, cujus eſt vitiorum fibras radicitus evellere,eorumque loco,quæ Chriſtianum deceant, virtutes altius inſerere.

Hier. 19. 10.

3.p.paſt. c.35.

2.

Ac primum quidem illud conſtat niſi doceantur non poſſe inſeri virtutes,unde autem eas doceat concionator niſi diſcat prius? At unde diſcet eas potius quam ex ſacra ſcriptura,quam quidem virtutum omnium diſciplinam non immeritò dixeris.Hinc D. Gregor. explicans illud de Pſalmis;extendens cœlum ſicut pellem , divinam ſcripturam confert cum cœleſti corpore,quod de ea nobis & ſol ſapientiæ & luna ſcientiæ & ex antiquis patribus ſtellæ exemplorum & virtutum omnium luceant.

Hom.10. in Ezech. Pſ.103.

Sed omittere non licet quod idem non minus ſolidè quã acutè ſcribit de ijs quæ univerſè ſacra ſcriptura complectitur , in quibus eſt id de quo agitur modo : ad illa enim

Ezech.

Ezech. *verba statura quoque erat in rectis & altitudo & horribilis aspectus:* postquam hasce C.1.18.
rotas, sacræ scripturæ exemplar quoddam statuisset quærit, quid sit cur in scripturæ sa-
ctæ eloquiis tria hæc inesse uarrantur, & quæ sit ejus tum statura, tum altitudo, tum hor-
ribilis aspectus. Quibus ita respondet: sciendum est quia stare ad vitam congruit bene o-
perantis, unde per Paulum dicitur. Qui stat videat ne cadat, & alias: Sic state in Domino 1.Cor.10.
carissimi. Altitudo vero est cœlestis regni promissio, ad quam tunc pertingitur quando Philipp.4
jam mortalis vitæ omnis corruptio subjugatur. Horribilis verò aspectus est terror gehen-
næ quæ sine fine reprobos cruciat & semper in cruciatum conservat. Statura ergo in re-
ctitudine prædicationis est. Altitudo in celsitudine supernæ promissionis. Horribilis ve-
ro aspectus in nunis atque terroribus supplicij sequentis. Scriptura igitur sacra staturam
habet quæ mores ad stadum dirigit ut auditorum mentes ad terrenam concupiscentiam
non curventur. Altitudinem habet quia cœlestis patriæ æterna gaudia promittit, Horribi-
lem quoq; aspectum habet qua omnibus reprobis gehennæ supplicia minatur: Ostendit
igitur staturam suam in ædificatione morum (ad quos quidem spectare virtutum omniũ
ornamenta manifestum est) ostendit altitudinem in promissione præmiorum, ostendit
horribilem aspectum in terroribus supplicitorum. Recta est enim in præceptis, alta in pro-
missionibus, horribilis in minis. Quorum quidem trium veritatem confirmat sigillatim
variis sacrarum litterarum testimonijs, quibus planum fit, ab ijs tum mores instrui, tum
promissa exhiberi, tum minas & supplicia intentari. Quæ duo extrema sunt tanquam per
Πρόλαψιν, allata, cum ad caput de animarum motione pertineant. Hic autem de confor-
mandis moribus, ut utrumque ipecie agatur, quamquam neque illa quidem alieno sunt
loco, quando tum præmorum illecebræ, tum supplicium metus magno sunt præsidio
ad virtutes consequendas.

In eandem sententiam Nicolaus Liranus, qui illud de proverbijs: *Stragulatam vestem* 4.
fecit sibi, de scriptura accipi vult sensu quidem mystico: est autem stragulata vestis, quæ C.31.22.
variis intexta & distincta coloribus mirificè intuentum obtutum pascit, quam quidem si-
bi fecit scriptura, dum virtutum omnium charismatum item & donorum disciplinam tra-
dit, ad eáque magno studio cohortatur. Eadem castitatem docet mentisque & animi illi-
batam puritatem, quo ipectare vult illud, *Syndonem fecit & vendidit, & cingulum tradi-* C.31.v.
dit Chananæo. Est autem syndon linea vestis & munda symbolumque castitatis, quam 24.
quidem syndonem facit scriptura, quoniam castitatem docet ad eamque excitat: eandem
porro syndonem vendit, quandoquidem non omnes eam, at ij ferè tantum consequuntur
qui magno sibi labore corporisque castigatione comparant; hinc & cingulum quo lum-
bos cingimus, quodque ejusdem castimoniæ est hieroglyficum traditur Chananæo (quod
nomen appellativum est, significatque institorem quemlibet) non utiq; gratis, sed pretio
persoluto.

Quod si fortè mentis constantiam & firmitudinem, exterioremq; honestatem discere v.25.
cupis, *fortitudo & decor indumentum ejus*, etenim ad utrũlibet eorum inducit divina scri- Iacobi 1.
ptura. Si veram requiris sapientiam *qua desursum descendit, qua pudica est, qua mode-* v.26.
sta, qua suadibilis, qua bonis consentiens, qua plena misericordia & fructibus bonis: Os suũ aperuit ver.26.
ipsa *sapientia.* Si clementiam, si mansuetudinem, si iracundiæ moderandæ rationem, si Dei & 30.
timorem, *Lex clementiæ in ore ejus, & mulier timens Dominum ipsa laudabitur.*

Si denique quæcumq; vitæ bene & ex Dei lege instituendæ apta sunt, & opportuna per- ver.14.
discere voles, *facta est ipsa quasi navis institoris de longe portans panem suum*: & sicut navi-
gio advehuntur è longinquis regionibus quæcumq; ad vitæ usum accõmodata sunt: sic à
cœlo ipso, scripturæ quasi navigio in Ecclesiam inferuntur ea omnia quæ spirituali vitæ
(ea autem virtutibus continetur) vel primum instituendæ vel tuendæ, vel etiam in pristi- Hom. 10.
num statum restituendæ conducunt. Atque ut luculenter Gregorius, in sacro võlumine in Ezech.
cuncta quæ ædificant, omnia quæ erudiunt scripta continentur. Ibi lamentationes, car-
men & væ peccatu eum, & jam te pœnitet illicita perpetrasse ut ad agendam pœni-

tentiam docearis, ibi invenis lamenta: spe cœlestium gaudiorum mentem relevare desideras, ibi ad consolationem tuam invenis carmen: sin verò & mala perpetrasti, & hæc te perpetrasse non pœnitet, sed cervicem mentis erigis, ad nullas pœnitentiæ lamentationes inclinaris, nulla cœlestium gaudiorum cogitatione corrigeris, velis nolis ibi scriptum auditurus es væ, ut quem nec timor ad pœnitentiam humiliat, nec spes ad superna præmia exaltat damnationis suæ jam nunc pœnam prospiciat, & sine excusatione in æternum supplicium cadat,) Ita Gregorius.

6. Et quamquam omnem pene concionatoris sermonem in omni virtutum genere versari oportet, de caritate tamen tum Dei, tum proximi cæterisque eò spectantibus ei est agendum crebrius, cum præceptorum omnium, reliquarumq; virtutum finis sit caritas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, & cum ut præclarè August. divinæ scripturæ tot voluminibus, & tanta authoritate & sanctitate præditis, nihil nobiscum aliud agant; nisi ut diligamus Deum & Dominum nostrum ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente, & diligamus proximum nostrum tanquam nosmetipsos.

1. ad Tim 1. 5. L. 6. Musica c. 14.

7. Concludam hoc caput ea re quæ sanè eam attentius cogitanti non potest non summam movere admirationem. Quis enim non demiretur in tantis angustijs & exigua mole qualis est sacrorum codicum, ea contineri, quæ omne hominum genus, summorum juxta ac infirmorum & mediorum luculenter erudiunt? Ab ijsque omni ætati, sexui, ordini, conditioni licere vitæ & morum præceptiones petere? Ab ijs omnem tradi prudentiam Christianam, politicam seu civilem, militarem, œconomicam. Quid? quis non stupeat tam paucis folijs, tum Pontifices & Pastores ac Sacerdotes, tum Reges, Principes, Judices & Magistratus, tum belli duces & milites, tum patres familias, eorumque proles, tum Dominos & servos, tum institores, emptores, & venditores, tum agricolas, tum caupones, ea ex sacris litteris haurire quæ cujusque statui congruant? Sanè permirum est Spiritum Sanctum ad ista sigillatim; quæ jam sunt commemorata vitæ genera informanda, & ad alia quamplurima quæ, qui non indiligenter sacras versarit paginas, facilè observabit sese dimittere voluisse.

8. Nimirum lucerna est sacra scriptura omnes omnino illuminans, omnium regens gressus sapientibus & insipientibus, rudibus & eruditis, nobilibus & plebeis se debere profitetur. Sed verius dixerim solem, quam lucernam; quoniam luce sua complet omnia, radijs suis incendit universa, dum neminem patitur suæ doctrinæ, salutarisq; disciplinæ exortem, dum in omnes absq; discrimine ullo, scientiæ suæ lumen diffundit: Et quemadmodum sol, qui mediam fere cœli regionem obtinet, dux & princeps & moderator luminum reliquorum tanta est magnitudine & fulgore, ut cuncta suo lumine lustret & illustret, etiam eos qui nobis stant seu obliqui, seu traversi, seu adversi: sic lumine suo divina scriptura penetrat omnia, & in omnem partem se propagat, omnia pervadit & permeat ad usque adversos nobis Antipodas: omnibusque fulget illuminatio Evangelij, gloriæ Christi; In omnem terram exivit lux ejus, & in fines orbis terræ splendor ejus, neque est natio tam abdita, tam recondita, tam extremo orbe sita, quæ se abscondat à calore ejus: quod quidem isto maximè, terque quaterque (ea utiq; te) fælici sæculo, quamquam alijs nominibus infælicissimo contingit, quo tum Hispanorum, tum Lusitanorum accenso divini honoris zelo, singulari pietate, summa patientia, eximiaq; doctrina; in vastissimas, seu quæ orientem & obeuntem solem; seu quæ Meridiem & Aquilonem spectant oras regionesq;, sacri Evangelij lux atq; una cum ea divinæ scripturæ splendor infertur. Jam vero quod de extirpandis radicitus vitijs promittit titulus, non aliam desiderare videtur tractationem, insita enim semel pectori virtute non erit ulli vitio locus, pelleturq; citissimè hoc ab illa, ut tenebræ fugantur à lumine, à visu cæcitas, à scientia inscitia, & privatio omnis introducta ea forma qua ipsa privat.

Psal. 118. Rom. 1. 14.

2. Cor 4. 4. Psal. 18. 5. Ib. ver 7.

Con

Concionatori doctrinæ morum tradendæ sufficere sacras litteras: variæ eas inter & prophanas collationes, complectique & docere sacra Biblia omnem scientiam.

CAPUT XI.

1. *Quicquid utile est sacris litteris contineri, atque solis Augustin.*
2. *Prophanos autheres multa ab iis mutuatos Augustin. Tertull. &c.*
3. *Esse illos errorum plenos, unam scripturam Deique verbum omni mendacio liberam:*
4. *Atque ideo regulam esse tum vitæ, tum morum:*
5. *Sacram scripturam cætera superare universa, idque omni modo:*
6. *Concionatori asserendam crebrimè earum authoritatem.*
7. *Iis scientiam omnem naturalem humanamque contineri:*
8. *Quam varia scientia solo pentateucho contineantur; Quod idem de psalmis asseritur ab Ambrosio.*
9. *Præcepta charitatis dumtaxat duo, quam diversas scientias complectantur. Augustin.*

Mihi equidem vehementer gratulor, quod hac in re, quæ plerisque fortasse exotica videbitur, asserenda, eos habeam duces & authores quorum vestigiis ingredi & insistere tam tutum est, quam gloriosum: quos etiam in scenam producam, quo suis verbis loquantur ipsi, atque lectori quod quidem spero fore, si non se ex proposito & deliberate contra obtirmet: persuadeant. Dicet fortasse quispiam, abundare prophanos varia eaque divite supellectile tum sententiarum, tum præceptorum, quibus hominum informantur mores, expedireque multa inde desumere quæ ad vitæ institutionem non parum habeant momenti. Recte sanè tu quidem, ut tibi videris, sed non ex mente sanctorum Patrum. Audi igitur quid de tota ea re Augustinus. 1.

Quanto, inquit, minor est auri, argenti, vestisque copia quam de Ægypto secum ille populus abstulit, in comparatione divitiarum quas postea Hierosolymæ consecutus est, quæ maximè in Salomone rege ostenduntur: tanta fit cunctæ scientia (quæ quidem est multis collecta de libris gentium si divinarum scripturarum scientiæ comparetur. Nam quicquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur: si utile est, ibi invenitur. Et cum ibi quisque invenerit omnia quæ utiliter alibi didicerit, multò abundantius ibi inveniet ea quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine & mirabili humilitate discuntur.) Velim te, amice Lector, quæ tria hic ab Augustino asseruntur perpendere attentiùs. Unum est exiguam esse admodum gentium scientiam, si cum divina conferatur. Alterum, hanc amplitudine sua coercere & complecti quicquid in illa est utile, ut frustra sit extra sacrarum litterarum septa pedem efferre. Tertium in eas adiisci quæ alibi nusquam. *De doctr. Christ. l. 2. c. ult.*

Sed porro progreditur alibi idem Augustinus, dum censet Philosophos, & in iis Platonem maximè plurima esse ex sacris litteris mutuatos, quod quidem multis confirmat. Hinc Numenius Philosophus dicebat, τί ἐστι Πλάτων ἢ Μωσῆς ἀττικίζων. Quid est Plato nisi Moyses atticissans? Augustino verò prior Tertullianus in divino illo Apologetico de eadem re ita scribit. Quis Poetarum, quis Sophistarum, qui non de Prophetarum fonte potaverit? Inde Philosophi sitim ingenii sui rigaverunt &c. A Tertulliano faciunt Clemens Alexandr. Eusebius, Cyrillus contra Julian. Theodoretus, & qui omnes antecessit D. Justinus in Paræneti ad gentes. Quid quod ut acutè observatum a Tertulliano est plurima ex iis quæ à sacris voluminibus suffurati erant, ab iis corrupta alia, alia perperam imitata? 2. *Li 8. de civit. c. 11. Cap 47. L. 2. Stromat.*

3. Quid quod eorum libri pleni sunt errorum & mendaciorum, eaque commendent & probent, quæ vel ab ipso naturæ lumine improbantur atque exploduntur. Quod quidem probare figilli tum non est præsentis instituti: Illud tamen ad omnes eorumque singulos etiam Platonem, Aristotelem, (quem Averroes falso magistrum veritatis solitus erat appellare) Ciceronem, Plutarchum, Senecam transferre licet, quod ex eorum numero scripsit quidam: Nemo scriptorum non aliquid mentitus quantum ad historiam: atque nobis in rem nostram dicere fas est. Nemo scriptorum non aliquid mentitus quantum ad doctrinam, seu contemplationem, seu vitam & mores spectes. Una est scriptura ab omni mendacio libera, omnis falsitatis expers: Quando quidem ipsa ejus est verbum, qui est summa & prima veritas quemque mentiri tam est impossibile, quam Deum seipsum negare. Est enim Deus veritatis. Est spiritus veritatis; Neque est Deus quasi homo ut mentiatur. Est Deus verax, omnis autem homo mendax. Atque hinc factum est, ut sacra scriptura dicta sit verbum veritatis, imo veritas. Quis vos fascinavit non obedire veritati. Omnia mandata tua veritas, lex tua veritas. Omnes viæ tuæ veritas.

Vopiscus in Aurelian. *2. Tim. 2. v 15.* *Psal. 39.* *Ioan. 14.* *Num. 23.* *Rom. 3. 4* *Ephes. 1. 13.*

Eadem sacra scriptura vocatur eloquia casta, conferturque cum argento igne examinato, probato, septuplumque purgato, nimirum pura est & sincera, nullo aut errore aut mendacio, aut dolo admixta, non secus atque argentum igne probatum, & ab omni scoria purgatum septuplumque, i. pluries summaque cum diligentia defæcatum, ita ut nihil remaneat scoriæ: cum de Prophetarum & Gentilium libris id liceat asserere, quod eodem loco Propheta regalis: Diminutæ sunt veritates à filiis hominum, vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum: locuti autem sunt vana; quia vana, inania, futilia, quin etiam errores, mendacia atque à naturali lumine abhorrentia dogmata memoriæ prodiderunt, quod vel in ipsius Platonis politicis, quem Gentiles ita celebrarunt ut divinum appellarent, observatum etiam ab Aristotele.

Gal 3. 1. *Psal. 118.* *Psal. 117.* *Psal 11. 2.*

Atque hæc tanta, tam firma, tam constans sacræ scripturæ veritas in causa fuit, cur eadem Deo rectè cognoscendo, colendo, amandoque regula, norma, seu gnomon constituta sit. Ab ea namque Ecclesia universa instituitur, dirigiturque, tum in iis quæ ad fidem, tum in iis quæ ad mores pertinêt, atque eum ob finem a Deo dictata est. Quamobrem hic est usus Ecclesiæ ut cum deliberatio aliqua incidit, & de ea judicium ferendum est, hanc sibi proponat normam (quamvis non solam) quam intueatur, & ad quam dirigat sententiam. Quod quidem non tantum ex Tridentino constat, sed ex vetustissimis item conciliis, in quibus sacrorum Evangeliorum codex solitus erat in medio cœtu idque in honoratissimo throno collocari, qua quidem re id à patribus significabatur se Christum Dominum, cujus ea scriptura verbum erat, judicem & præsidem sacri illius consessus agnoscere, ut hic quoque valeat illud Psalmographi. Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat.

Conc. Nisse. Chalcedonense actione 1. *Vide Baron. To. 3.*

Hæc eadem tam certa & tam perpetua sacræ scripturæ veritas sibi tantam authoritatem peperit apud bonos quosque, ut illi soli inter cætera quæ litteris consignata sunt, indubitatam fidem habeant. Ego (ait August.) fateor caritati tuæ solis eis scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum authorem scribendo aliquid errasse firmissimè credam &c. Alios ita lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem quia scripserunt &c.)

& Tom 5 & Cyrill. in Apologia. *Epist. 19.*

Denique effecit hæc sacræ scripturæ maxima & summa veritas quaque major nè fingi quidem potest, ut ea sit sanctis Patribus authoribus nomina honorumque titulos adepta, quibus nullum scriptum glorioſiores est unquam adeptum. Siquidem ab Hieronymo vocantur libri authentici. A D. August. libri canonici quod canon sint & regula ut supra declaratum. Ab eodem libri quorum jam per omnes Ecclesias fundata sit autoritas. Item, Excellentia canonicæ autoritatis cui serviat omnis fidelis & pius intellectus. Rursus divinum oraculum. Denique nulla (inquit idem) autoritas his libris antecellit.

Epist. 104. *Epist. 19.* *L. 2. con-*

Cu

Cum igitur quicquid apud prophanos utile existit, sacris contineatur litteris atque infinitè plura alia, de quibus apud illos altissimum silentium, ut quò eorum acies ingenii penetrare non potuit: Cumque falsa doceant atque plurimis in rebus lectori imponant: Cum denique quæ vera traduntur, & salutaria quæque in iis videntur optima, ea ferè de sacris voluminibus, nisi forte obvia quædam sunt atque trita quæ rationis lumen præscribit, deprompta sint: quid quæso causæ est cur his prætermissis ad illos adeas? Cur domestico cibo spreto eoque meliore atque sapidiore, externum tam avidè consectaris? An & illud in te valet: suavis est panis mendacii? Aut istud alterum aquæ furtivæ dulciores sunt? An forte tibi alienus ager melior & fertilior videtur? *tra Cresconium c. 3. L. 11. contra Faust. c. 2. & 5. L. de Religione c. 51.*

At te necesse est fateri cum id ab Augustino cæterisque patribus doctus sis, scripturarum agro nihil fertilius, nihil ditius, utilius nihil, ut quòd de legibus 12. tabularum olim tam falsò, quam gloriosè pronunciavit Crassus apud Tullium, multò id verius de sacro Bibliorum codice affirmare liceat, fremant omnes licet, dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium Philosophorum, unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes & capita videri, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Neque modo veritate authoritatisque pondere, atque utilitate scripturas cæteras omnes anteit una sacra, sed quacunque etiam ratione alia, seu modum dicendi docendique seu persuadendi efficacitatem, seu facilitatem (& quod omnibus, ut loquitur Augustinus, esse præbeat accessibilem) sive quodcunque aliud spectes, omnibus omnino antecellit: quæ quidem passim ut se dat occasio sæpe persequitur idem Augustinus, cujus ista tantum afferam vice coronidis, quæ scribit ad virum longè clarissimum Volusianum: Meritis, inquit, tuis reddens salutationis officium hortor ut valeo, ut litterarum vere certèque sanctarum studio, te curam non pigeat impendere. Sincera enim & solida res est, nec fucatis eloquiis ambit ad animum, nec ullo linguæ rectorio inane aliquid ac pendulum crepat. Multum movet non verborum, sed rerum avidum, & multum terret factura securum. Hæc August. Quæ quidem cum ait de sacris litteris ea ipsa prophanis adimenda vult intelligi. *Epist. 3.*

Hæc porrò sacrarum litterarum præstantia, qua cæteras omnes anteceſſunt, atque inprimis earum veritas, vehementer concionatori persuadere debet, ut eas frequenter adhibeat cum ad docendum (qua de re agitur modo) tum ad hominum mentes promovendas, ad quæ quidem pondus habent utique & robur maximum. Nam ut verè Chrysost. si quid dicatur absque scriptura, auditorum cognitio claudicat, nunc annuens, nunc hæsitans, & interdum sermonem ut frivolum aversans, interdum ut probabilem recipiens: verum ubi ex scriptura, divinæ vocis prodiit testimonium, & loquentis sermonem & audientis animum confirmat. *6. In Ps. 95.*

Et sanè si ad faciendam fidem, suum Hypocratem medici & Galenum, si Philosophi suum Aristotelem, si Jurisperiti leges suas (sine quibus, ut ait quidam, ptædet loqui) semper ingerunt, quòd dictis suis autoritatem tantis autoribus conciliet. Quid quæso faciat sacer orator, cui non à mortalibus emendicanda autoritas, sed ei, ut loquitur Augustinus, divinæ autoritatis culmen, lumenque præsto est, cujusque sermoni Deus ipse verbis suis eam præstat autoritatem, qua nulla major possit excogitari. Eanè prætermittat quo vel suis figmentis, vel prophanorum affectis sententiis, vel Poetarum versiculis locum faciat? *Epist. 3.*

Quod autem posteriore loco dicendum proposui sacram scripturam scientiam naturalem omnem (ab illa enim ea doceri quæ naturæ ordinem superant dubitat nemo) atque id omne quod ferri potest vi naturali complecti, illud ita explico. Quæ ad rerum naturas spectant, mundique ipsius ortum, primamque originem, tradantur ea quidem tum a Genesi, tum ab Ecclesiaste, tum à B. Job, qui mirum quam multus sit in rerum naturalium, tum cautis, tum effectis recensendis. Ethicæ forte eo moralisque philosophiæ *7. S. Clemens Roman. l. constitut. c. 6.*

3. Quid quod eorum libri pleni ſunt errorum & mendaciorum, eaque commendent & probent, quæ vel ab ipſo naturæ lumine improbantur atque exploduntur. Quod quidem probare ſigillatim non eſt præſentis inſtituti: Illud tamen ad omnes eorumque ſingulos etiam Platonem, Ariſtotelem, (quem Averroes falſo magiſtrum veritatis ſolitus erat appellare) Ciceronem, Plutarchum, Senecam transferre licet, quod ex eorum numero ſcripſit quidam: Nemo ſcriptorum non aliquid mentitus quantum ad hiſtoriam: atque nobis in rem noſtram dicere fas eſt. Nemo ſcriptorum non aliquid mentitus quantum ad doctrinam, ſeu contemplationem, ſeu vitam & mores ſpectes. Una eſt ſcriptura ab omni mendacio libera, omnis falſitatis expers: Quando quidem ipſa ejus eſt verbum, qui eſt ſumma & prima veritas quemque mentiri tam eſt impoſſibile, quam Deum ſeipſum negare. Eſt enim Deus veritatis. Eſt ſpiritus veritatis; Neque eſt Deus quaſi homo ut mentiatur. Eſt Deus verax, omnis autem homo mendax. Atque hinc factum eſt, ut ſacra ſcriptura dicta ſit verbum veritatis, imo veritas. Quis vos faſcinavit non obedire veritati. Omnia mandata tua veritas, lex tua veritas. Omnes viæ tuæ veritas.

Vopiſcus in Aureliano. *2. Tim. 2. v 13.* *Pſ. 39.* *Ioan. 14.* *Num. 13.* *Rom. 3. 4* *Epheſ. 1.*

13. Eadem ſacra ſcriptura vocatur eloquia caſta, conferturque cum argento igne examinato, probato, ſeptuplumque purgato, nimirum pura eſt & ſincera, nullo aut errore aut mendacio, aut dolo admixta, non ſecus atque argentum igne probatum, & ab omni ſcoria purgatum ſeptuplumque, i. pluries ſummaque cum diligentia defæcatum, ita ut nihil remaneat ſcoriæ: cum de Prophetarum & Gentilium libris id liceat aſſerere, quod eodem loco Propheta regalis: Diminutæ ſunt veritates à filiis hominum, vana locuti ſunt unuſquiſque ad proximum ſuum: locuti autem ſunt vana; quia vana, inania, futilia, quin etiam errores, mendacia atque à naturali lumine abhorrentia dogmata memoriæ prodiderunt, quod vel in ipſius Platonis politicis, quem Gentiles ita celebrarunt ut divinum appellarent, obſervatum etiam ab Ariſtotele.

Gal 3. 1. *Pſal. 118.* *Pſal. 117.* *Pſ. 11. 2.*

Atque hæc tanta, tam firma, tam conſtans ſacræ ſcripturæ veritas in cauſa fuit, cur eadem Deo rectè cognoſcendo, colendo, amandoque regula, norma, ſeu gnomon conſtituta ſit. Ab ea namque Eccleſia univerſa inſtituitur, dirigiturque, tum in iis quæ ad fidem, tum in iis quæ ad mores pertinēt, atque eum ob finem a Deo dictata eſt. Quamobrem hic eſt uſus Eccleſiæ ut cum deliberatio aliqua incidit, & de ea judicium ferendum eſt, hanc ſibi proponat normam (quamvis non ſolam) quam intueatur, & ad quam dirigat ſententiam. Quod quidem non tantum ex Tridentino conſtat, ſed ex veteriſſimis item conciliis, in quibus ſacrorum Evangeliorum codex ſolitus erat in medio cœtu idque in honoratiſſimo throno collocari, qua quidem re id à patribus ſignificabatur ſe Chriſtum Dominum, cujus ea ſcriptura verbum erat, judicem & præſidem ſacri illius conſeſſus agnoſcere, ut hic quoque valeat illud Pſalmographi. Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autem deos dijudicat.

Conc. Niſſ. Chalcedonenſe actione 1. *Vide Baron. To. 3.*

Hæc eadem tam certa & tam perpetua ſacræ ſcripturæ veritas ſibi tantam authoritatem peperit apud bonos quoſque, ut illi ſoli inter cætera quæ litteris conſignata ſunt, indubitatam fidem habeant. Ego (ait Auguſt.) fateor caritati tuæ ſolis eis ſcripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum authorem ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſimè credam &c. Alios ita lego, ut quantalibet ſanctitate, doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem quia ſcripſerunt &c.)

& Tom. 5 & Cyrill. in Apologia. *Epiſt. 19.*

Denique effecit hæc ſacræ ſcripturæ maxima & ſumma veritas quaque major nè fingi quidem poteſt, ut ea ſit ſanctis Patribus authoribus nomina honorumque titulos adepta, quibus nullum ſcriptum glorioſiores eſt unquam adeptum. Siquidem ab Hieronymo vocantur libri authentici. A D. Auguſt. libri canonici quod canon ſint & regula ut ſupra declaratum. Ab eodem libri quorum jam per omnes Eccleſias fundata ſit autoritas. Iterum, Excellentia canonicæ autoritatis cui ſerviat omnis fidelis & pius intellectus. Rurſus divinum oraculum. Dein que nulla (inquit idem) autoritas his libris antecellit.

Epiſt. 104. *Epiſt. 19. L. 2. con-*

Cum

Cum igitur quicquid apud prophanos utile existit, sacris contineatur litteris atque infinitè plura alia, de quibus apud illos altissimum silentium, ut quò eorum acies ingenii penetrare non potuit: Cumque falli doceant atque plurimis in rebus lectori imponant: Cum denique quæ vera tradunt, & salutaria quæque in iis videntur optima, ea ferè de sacris voluminibus: nisi fortè obvia quædam sunt atque trita quæ rationis lumen præscribit: deprompta sint: quid quæso caussæ est cur his prætermissis ad illos adis? Cur domestico cibo spreto coque meliore atque sapidiore æternum tam avidè consectaris? An & illud in te valet: suavis est panis mendicii? Aut istud alterum aquæ furtivæ dulciores sunt? An forte tibi alienus ager melior & fertilior videtur? *tra Crescon. c. 3. L. 11. contra Faust. c. 2. & 5. L. de Religione c. 51.*

At te necesse est fatèri cum id ab Augustino cæterisque patribus doctus sis, scripturarum agro nihil fertilius, nihil ditius, utilius nihil, ut quòd de legibus 12. tabularum olim tam falsò, quàm gloriosè pronunciavit Crassus apud Tullium, multò id verius de sacro Bibliorum codice affirmare liceat, fremant omnes licet, dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium Philosophorum, unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes & capita videri, & authoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Neque modo veritate authoritatisque pondere, atque utilitate scripturas cæteras omnes anteit una sacra, sed quæcunque etiam ratione alia, seu modum dicendi docendique seu persuadendi efficacitatem, seu facilitatem (& quod omnibus, ut loquitur Augustinus, sese præbeat accessibilem) sive quodcunque aliud spectes, omnibus omnino antecellit: quæ quidem passim ut se dat occasio sæpe persequitur idem Augustinus, cujus ista tantum afferam vice coronidis, quæ scribit ad virum longè clarissimum Volusianum: Meritis, inquit, tuis reddens salutationis officium hortor ut valeo, ut litterarum verè certèque sanctarum studio, te etiam non pigeat impendere. Sincera enim & solida res est, nec fucatis eloquiis ambit ad animum, nec ullo linguæ rectorio inane aliquid ac pendulum crepat. Multum movet non verborum, sed rerum avidum, & multum terret factura securum. Hæc August. Quæ quidem cum ait de sacris litteris ea ipsa prophanis adimenda vult intelligi. *L. 6. Musica c. 16. Prov. 20. 17. Prov. 9. 17. L. 1. de Oratore. Epist. 3.*

Hæc porrò sacrarum litterarum præstantia, qua cæteras omnes anteceßunt, atque imprimis earum veritas, vehementer concionatori persuadere debet, ut eas frequenter adhibeat cum ad docendum (qua de re agitur modo) tum ad hominum mentes promovendas, ad quæ quidem pondus habent utique & robur maximum. Nam ut verè Chrysost. si quid dicatur absque scriptura, auditorum cognitio claudicat, nunc annuens, nunc hæsitans & interdum sermonem ut frivolum aversans, interdum ut probabilem recipiens: verum ubi ex scriptura, divinæ vocis prodit testimonium, & loquentis sermonem & audientis animum confirmat. *6. In Ps. 95.*

Et sanè si ad faciendam fidem, suum Hypocratem medici & Galenum, si Philosophi suum Aristotelem, si Jurisperiti leges suas (sine quibus, ut ait quidam, pudet loqui) semper ingerunt, quòd dictis suis autoritatem tantis autoribus conciliet. Quid quæso faciat sacer orator, cui non à mortalibus emendicanda autoritas, sed dei, ut loquitur Augustinus, divinæ autoritatis culmen, lumenque præsto est, cujusque sermoni Deus ipse verbis suis quam præstat autoritatem, qua nulla major possit excogitari. Eanè prætermittat quo vel suis figmentis, vel prophanorum affectis sententiis, vel Poetarum versiculis locum faciat? *Epist. 3.*

Quod autem posteriore loco dicendum proposui sacram scripturam scientiam naturalem omnem (ab illa enim ea doceri quæ naturæ ordinem superant dubitat nemo) atque adeò omne quod sensu potest vi naturali complecti, illud ita explico. Quæ ad rerum naturas spectant, undique ipsius ortum, primamque originem, traduntur ea quidem tum à Genesi, tum ab Ecclesiaste, tum à B. Job, qui mirum quam multus sit in rerum naturalium, tum causis, tum effectis recensendis. Ethicæ forte ea moralisque philosophiæ *7. S. Clemens Roman. l. constitut. c. 6.*

amans : conſule libros Proverbiorum, Sapientiæ, Eccleſiaſtici, magis meliuſque moratus, mihi crede, inde evades quam perlecto Ariſtotele aut Seneca, aut Plutarcho. At rerum cæleſtium Deique imprimis cognoſcendi deſiderio teneris, atque vis ad Metaphyſicam tetransferre. Hanc vero te docebunt tum Job, tum Davidici hymni, qui quidem immenſis Dei perfectionibus potentia, ſapientia, bonitate, juſtitia, immenſitate, infinitate cæteriſque celebrandis occupantur : Si te capit hiſtoria retrus temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis, non aliam aſpiam veriorem, non jucundiorē, non mira rerum varietate, caſuumque inopinato eventu plenioremreperias quam in Geneſi, Exodo, libro Joſue, Judicum, Regum, Paralipomenon, Eſdræ, Machabeis, ſacris Evangeliis, Actibus Apoſtolicis. Jam vero germanam diſſerendi, diſciplinam ſeu Logicam ſcientiarum omnium organum toto invenies ſcripturarum corpori inſertam, ubique enim ſolide argumentatur, ſophiſticenque & captioſas ratiocinationes averſatur, in quam ſententiam interpretatur D. Auguſt. illud de Eccleſiaſtico, *Qui ſophiſticè loquitur odibilis eſt.* Neque verò carent ſacræ litteræ ſua Matheſi, & Geometria : de illa quidem è numeris petit probat Ticonius ex quo ſumpſit Auguſt. Hanc autem loquitur exædificatio fabricaque tabernaculi, & templi tum Salomonis, tum illius mirabilis ſanè apud Ezechielem.

Cic. l. 1. de Orat.

Lib. 2. de doctrina Chriſt. c. 31.

C. 37. 23

Lib. 3. de doctrina Chriſt. c. 35.

Verum his amplius contendere videtur D. Ambroſius : poſtquam enim ſcientiam diſtribuiſſet in naturalem, myſticam & moralem, eam univerſam ait tradi in ſolo pentateucho, naturalem quidem in Geneſi : alteram autem in Levitico, moralem verò in Deuteronomio, quin etiam de libro Pſalmorum, qui quidem multo eſt mole minor illo, idem affirmat. Sed ad hoc porrò pergit D. Auguſtinus, qui duobus dumtaxat hiſce caritatis præceptis : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum ſicut teipſum, ait Phyſicam, Ethicam, Logicam, Politicamque ſcientiam tradi.

8. Præfat. in pſ. 36.

Epiſt. 1. 9.

Hic (inquit) Phyſica, quoniam omnes omnium naturarum cauſæ in Deo creatore ſunt. Hic Ethica, quoniam vita bona & honeſta non aliunde formatur, quam cum ea quæ diligenda ſunt diliguntur, hoc eſt, Deus & proximus. Hic Logica, quoniam veritas lumenque animæ rationalis non niſi Deus eſt. Hic etiam laudabilis Reip. ſalus, neque enim conditur & cuſtoditur optima civitas, niſi fundamento & vinculo fidei, firmæque concordiæ, cum bonum commune diligitur, quod ſummum ac veriſſimum Deus eſt, atque in illo invicem ſinceriſſimè ſe diligant homines, cum propter illum ſe diligant, qui quo animo diligant, occultare non poſſunt.) Hæc Auguſtinus, & quidem de his quæ ad docendi munus ſpectant hactenus, ſequitur ut à concionatore eandem ſacram ſcripturam auditori delectando adhibendam explicemus.

Sacras litteras mirè afficere concionem, eam ob rem Oratori chriſtiano aſſiduè in iis verſandum.

CAPUT XII.

1. *Sacri oratoris partes eſſe dicendo delectare.*
2. *Non quærat tamen delectationem per ſe, qua in re tum naturam imitabitur tum medicos.*
3. *Varia capita unde petantur ea quibus delectatur qui audit.*
4. *In ſu primas tenet ſacra ſcriptura. Ambr. Auguſtinus.*
5. *Magna etiam ingenia ea oblectari, Auguſtinus.*
6. *Quid de ſacra ſcriptura voluptate SS. Gregorius, Nyſſenus, & Chryſoſtomus.*
7. *Quid Cyprianus qui multo eam præfert iis qua ex ſpectaculis percipitur, quid item Greg.*
8. *Sacra ſcriptura cella eſt vinaria, & liber Ioannis.*
9. *Eadem eſt ubera ſuaviſſima.*
10. *Quid Ionathas ſummus ſacerdos de ſacrarum litterarum ſolatio.*

11. *Cur*

11. *Cur audiendâ scripturâ major percipiatur voluptas, quam legendâ.*
12. *Qui ex se minus delectat, frequentior sit in afferenda scriptura.*
13. *Eadem res si scripturæ verbis effertur, efficit magis quam si nostris.*

IN iis tribus quæ præstare oratorem decet, locum etiam suum esse delectationi, quam quam infimum & extremum, fatentur omnes tum sacrorum prophani, qui de ea re scripserunt: dicendo enim id efficere debet, ut ita suspensos teneat concionis animos ut sine fastidio, quin etiam libenter & cum quadam suavitate gravi & modesta audiantur: atque ut ea suavitate & dulcedine allecti audientium animi, facilius eis persuadeat. Illum namque qui sit delectatione affectus, ut tradit August. facile quò volueris duces, nemo flectitur, si molestè audit. 1. L. 4. de doctrina Christ. c. 25.

Atque illuc debet tantummodo spectare delectatio, dirigique cum ad docendum, ut attentum faciat auditorem, tum maximè ad motum animorum & persuasionem: neque enim delectatio per se est expetenda, sed ob aliud quidpiam: solam verò in oratione delectationem exquirere appetunt (verba sunt Augustini) qui lingua gloriantur & se in panegyricis jactant, nos verò ad hoc nitamur ut bona in moribus diligantur, deviteutur mala vel ut studiosius, & firmiter in bono perseverent. Id autem præstandum hac in parte oratori, quod ab ipsa natura in omnibus, quas nos vult obire, actionibus videmus præstitum, quas omnes delectatione quadam quasi condivit tanquam illecebra, qua ad eas exercendas alliceremur: quin etiam ut prudens erat & solers, iis majorem quandam adjecit jucunditatem, quarum tum ad individui, tum ad speciei conservationem & propagationem major erat necessitas. Delectationem itaque tanquam invitamentum illiciumque quoddam adhibebit orator, non ut ibi fistat, sed ut porrò progrediatur ad motum animorum, qui quidem ei vel unicus vel præcipuus finis est propositus, imitaturque medicos qui amara quæ exhibent catapotia aut auro argentove contegunt, aut eorum liquore aliquo suaviore superinfuso amaritudinem corrigunt: non id quidem quod eis curæ sit ægrum suavitate ulla recreare, sed quò ea attractus ipse salutarem medicinam minori molestia sumat. 2.

Sed undenam sciscitabitur quispiam, & quibus è fontibus ea petenda concionatori, quibus delectatur is qui audiet? Multa sanè ad id solent afferri (in quibus non sunt tamen ridiculæ narrationes, facetiæ, vernacula adagia scurrarum potius, histrionumque atque scenæ quam templi, locique Deo consecrati: hic enim agitur de solida & Christiano digna delectatione quæque ad fructum animorum refertur: quæ autem eam conciliant sunt ista: illustrium è scriptura, nam historiarum, atque figuræ insignores veteris Testamenti: Similitudines non ita passim obviæ: quibus addi potest dicendi perspicuitas ordinataque rerum quæ dicuntur dispositio, quod quidem evenit quando res una aliam ita ad se vocat, ut necessario quodam vinculo ita videantur inter se cohærere, ut hoc loco ea collocari debuerit nullo alio, sed his omnibus anteit rerum ac sententiarum pondus ac majestas, earumque maximè quæ à Dei ipsius verbo desumuntur. Nam ut præclarè monet Claudius Aquaviva Societatis JESU Præpositus Generalis, in sæpe adducenda deinceps institutione de formandis concionatoribus: Si delectare sit animus nihil usquam verbo Dei & scripturis sacris est delectabilius, ideo quippe ait Propheta: Dilexi mandata tua super aurum & topazion. Item, quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. Hanc enim vim habent ut vel nude prolata delectent, præterquam quod historiarum varietas quæ ubi continetur, mirum in modum recreat audientes, metaphoræ item & psalmorum Poesis; Proverbia autem & sententiæ Salomonis, similia quoque ac dissimilia. Si loco ponantur ac tempore, sunt profecto, ut cum scriptura loquar, tanquam mala aurea in lectis argenteis vel in auris aurea & margaritum fulgens. Hæc quidem ille. Verum ejusdem rei confirmationem, & quanta sit sacrarum litterarum vis ad delectandum, & sincera animos solidaque quadam voluptate, debriendos multo præ- *Psal. 118.*

sint ex sanctis PP. audire. S. quidem Ambrosius ad illud Psalmi : *Quam dulcia faucibus*
Psal. 118. *meis eloquia tua super mel oris meo.* Bene dulcia, inquit, quibus prædicatur remissio peccatorum, vitæ perennitas, resurrectio defunctorum, quæ perpetuæ mortis & acerbæ amaritudinem temperarunt.) Certè tanta sunt ista bona ut nulla eis valeant conferri, tamque concioni jucundus accidit, qui de iis affertur nuntius, ut nihil possit quo magis oblectetur audire. In eandem sententiam interpretatur illud de Canticis. *Favus distillans labia*
C. 4. *tua sponsa.* Quis sit favus doce nos Salomon, cum enim dixisti : Favus mellis sermones boni. Et verè bonus favus quem manducat Ecclesia, multorum Prophetarum velut apum spiritualium ubertate congesta mella redolentem.

Ibidem præclarè confirmat in Ecclesia esse panem, lac & vinum, ut ei verè dicere liceat. *Manducavi panem meum cum melle meo.* Panem quidem, quia mysticus sermo scripturarum veluti panis est, qui confirmat cor hominis velut fortior cibus : Lac vero, quia suavis & moralis scripturæ sermo dulcis est, & mollior eoque mentis interna mulcentur, & quæ prius amara erant febribus, id est, pœnitentia delictorum corda miti sermone dulcescunt. Neque vero ei vinum deest, cum nonnunquam vis ferventior verbi sit sicut & vini.

4. Quærit S. Augustinus : Unde erant adhuc terram hanc mortuorum incolentibus spiri-
In Ps. 38. tualia gaudia, nisi ex divinis eloquiis, ex verbo Dei, ex parabola aliqua scripturarum scrutata & investigata, ex dulcedine inventionis, quam præcessit labor inquisitionis? Sunt quædam delitiæ sanctæ & bonæ in libris (sacræ scilicet scripturæ, quos per excellentiam vocat libros sicut Græci Biblia) neque enim sunt in auro & argento, in epulis atque luxuria, in venationibus & picationibus, in ludo & joco, in theatricis nugis, in affectandis & apprehendendis ruinosis honoribus. Neque enim vera sunt gaudia in his omnibus, & in his libris nulla sunt (quia scilicet sacræ litteræ ea damnant & nulla esse asserunt) imo verò anima, una illa transiliens & in his (sacris utique libris) delectata, dicat quia ve-
Ps. 118. rum dicit & securа dicit. *Narraverunt mihi iniqui delectationes, sed non ut lex tua Domine.*) Hæc ille : è quibus extremum illud de te & in te ô Ecclesiastes, à prudentioribus quibusque usurpari tibi velim quam maximè persuadeas, quisquis auditori tuo tum verborum lenocinio, tum ridicularum rerum in narratione : tum inutili rerum varietate ad ostentationem tantummodo comparata, tum modis aliis à munere tuo alienis voluptatem facis. Revertuntur enim ad suas ædes quisque non modo nulla affectus voluptate, quin & animi ægritudine tabescens, illudque si minus ore, at mente saltem tristis versat & stomachans indignationisque plenus. *Narraverunt mihi iniquæ delectationes*, (vel ut noster habet versio fabulationes ad delectandum scilicet comparatas) *sed non ut lex tua.* En tuæ concionis finem, digna sanè tanto labore & tam accurata præparatione necessis, ut quos te suaviter afficere existimabas, eos ipsos tristes gementesque dimittas, atque ut tibi illud de Evangelio liceat ludentium puerorum in foro usurpare *Cantavimus vobis & non saltastis*,
Luca 7. 32. ea omnia adhibuimus tum verborum, tum rerum ornamenta & illecebras quibus videbamur oblectare posse, & frustra, non saltastis. Quid mirum non oblectantur his phalleris & fucis viri probi & cordati, nisi leviculi, nisi improbi, nisi ægri, qui nolunt ulcera sua attrectari nedum ferro aut igne curari his commoventur.

Nè autem existimares nisi pios quosque & simpliciores religiosioresque sacræ scrip-
5. turæ auditione, lætitia perfundi, præstanti ingenio viros esse ab ea alieniores idem Augustinus hunc à te errorem amolitur dum ita scribit. His (sacris scilicet litteris) salubriter &
Epist. 2. prava corriguntur, & parvanutriuntur, & magna oblectantur ingenia : Quod quidem tam est experientia seculorum omnium ab ineunte Ecclesia confirmatum, ut supervacaneum existimem id pluribus confirmare. Quanti enim fuerunt viri, Origenes, Basilius, Gregorius Nyssenus ejus germanus, Gregorius Theologus, Cyrillus, Ephrem, Chrysostomus, Cyprianus, Ambros. Augustinus, Gregor. cæteraque Ecclesiæ lumina, me tacente clamant eorum lucubrationes : Quam autem afficerentur sacris litteris, quo quidem in

studio

studio vitam omnem summa cum animi voluptate exegerunt, testantur Ecclesiastici Annales. Vis dicam qui non capiuntur sacræ lectione scripturæ, aut auditione. Verùm id multò fuerit acceptius si dicat Augustinus. Ille, inquit, huic doctrinæ inimicus est animus, qui vel errando eam nescit esse saluberrimam, vel odit ægrotando medicinam. *Epist. 2.*

Sed ad institutum sese referat oratio, ac quisnam sit cæterorum Patrum de sacræ scripturæ oblectandi vi, sensus, videamus. Ac Gregorius quidem Nyssenus divinas litteras confert cum prato florido, quod mira pulcherrimorum & variantium florum varietate murificè cum oculos, tum spectantium animos recreat; cujus quidem tot facit esse flores quot sunt sententiæ, tot areolas quot libri, ut mirum non sit dixisse Carolum Borromeum virum sanctissimum Episcopo non esse opus horto, ejusque esse hortum Biblia, in quo quidem ipse tanquam in paradiso delitiarum assiduè versabatur, idque non nisi aperto capite & flexo poplite, isto enim corporis situ venerationis causa sacras litteras lectitabat: quod idem est etiam superius alia quapiam occasione commemoratum. Chrysostomus autem longe affirmat majorem percipi voluptatem scriptura legenda aut audienda, quam intuendis spectaculis, quæ sunt tamen solius ferè voluptatis causa comparata, ad eamque unam præcipuè referuntur. Quid enim jucundius, quid delectabilius: Homuncione cum homine ancum dæmone hominem spectare certantem? homuncionem, inquam, mortalem & caducum cum immortali, corporisque experte substantia congredi, atque de ea victoriam referre? quid vero majori voluptati esse possit, quam dæmonem cernere revinctis post tergum manibus ab homuncione uno imbelli & imbecillo, sed Dei tantummodo virtute forti & valido in triumphum duci? Atqui hæc hujusque generis plurima sacris in libris contueri licet, ibi diaboli fossas, longa curricula, laqueos, captiones, & contra hæc insti artem deprehendis, qua universa ejus molimina, & dolos eludit. Quid quod secularia illa & cruenta spectacula dæmonum sint, habeantque pugnæ illæ spectatores dæmones, hanc autem cum Angelis, atque adeò ipso Angelorum Domino spectare liceat? Quid autem aut ad voluptatem jucundius, aut ad honorem illustrius quam in tanti regis tantorumque principium consessu, tam nobili spectaculo interesse? *Cap. 1. n. 11.* *Hom. 34. in Ioan.*

Hoc idem punctum de spectaculis non minus fusè, quam eleganter erat ante Chrysostomum prosequutus D. Cyprianus, cujus orationem ob summam viri tum eloquentiam, tum in loquendo energiam hic subjiciam: postquam enim concionem esset multis dehortatus à frequentando spectaculis, sic tandem perorat, Habet Christianus spectaculum meliora si velit habet veras & profuturas voluptates, si se recollegerit scripturis sacris incumbat Christianus fidelis, ibi inveniet condigna fideli spectacula. Videbit instituentem Deum mundum suum, & cum cæteris animalibus, hominis illam admirabilem, fabricam melioremque facientem: spectabit mundum in delictis suis, justa naufragia, piorum præmia, impiorumque supplicia: maria populo siccata, & de petra rursus populo maria porrecta: spectabit de cælo descendere messes non ex areis: inspiciet flumina transitus ficos, refrenatis aquarum agminibus exhibentia. Videbit in quibusdam, fidem cum igne luctantem, religione superatas feras, & in mansuetudinem conversas, intuebitur & animas abipsa morte revocatas: considerabit etiam de sepulchris admirabiles ipsorum consummatorum jam vitas corporum reductas: & in his omnibus jam majus videbit spectaculum, diabolum illum, qui totum detriumphaverat mundum sub pedibus Christi jacentem. Quam hoc decorum spectaculum fratres? Quam jucundum? Hæc Cyprianus jucunde juxtà ac nervosè. Quæ quidem eò libentius attuli quo mihi persuadebam fore ut iis delectaretur lector, neque enim modo probandæ causa, verum ipsum etiam delectandi sunt proposita, ut quia de voluptate agebatur, aliquid etiam illi voluptatis, si non meis at sanctorum utique Patrum verbis & inventis afferretur. *7.* *L. de spectaculis.*

Neque vero Cypriano minus aut probat institutum, aut delectat Magnus Gregorius, qui ad illa verba Job: *Tunc super omnipotentem delitius affines*, super omnipotentem, inquit, *L. 16. c. 10.*

inquit, delitiis affluere est in amore illius, scripturæ sacræ epulis satiari. In quibus nimirum verbis tot delitias invenimus, quot ad profectum nostrum intelligentiæ diversitates accipimus, ut modo nuda nos pascat historia, modo sub textu litteræ velata mediullius nos reficiat moralis allegoria, modo ad altiora suspendat contemplatio in præsentis vitæ
Cap. 8. tenebris jam de lumine æternitatis intermicans.) Applicat idem ad hoc propositum, scripturæque delitias illud de Canticis: *Quæ est iste qua ascendit de deserto deliciis affluens innixa super dilectum suum?* nisi enim delitiis verborum Dei afflueret, de deserto vitæ præsentis ascendere ad superiora non posset: Delitiis ergo affluit & ascendit, quia dum mysticis intelligentiis pascitur, ad superiora quotidie contemplanda sublevatur. Atque
Ps. 138. ad idem accommodat item illud de Psalmis. *Et nox illuminatio mea in deliciis meis*: quia sacri verbi delitiis pastæ menti, nox hujus seculi vertitur in lumen futuri) Hæc Gregorius; atque alia alii in eandem sententiam: quibus quidem merito fides danda, ut qui multorum experientia annorum, atque gustu didicerant sacrarum litterarum quanta esset tum suavitas, tum oblectatio, qua quidem ita tenebantur, ut non dies, non noctes eas unquam de manibus ponerent.

8. Et sanè cella est vinaria sacra scriptura, in quam qui admittitur quantum capit solidæ
Cant. 2. voluptatis! Nimirum inebriatur ab ubertate domus Dei, & torrente voluptatis ejus po-
Psal. 35. 9. tatur. Cælestes prælibat divitias ambrosia & nectare quovis potiores, ut quisquis illas vel summis labris degustaverit, illico caducam omnem & pertinam fastidiat consolationem, eique nauseet quæcumque ex his rebus quæ apud nos sunt capitur oblectatio: gustato nempe vino falerno, aquæ ac vilioris cujusque liquoris potum despere necesse est. Est
Apoc. 10. eadem scriptura non absimilis libro illi D. Joannis, quem quidem jussus est devorare, &
9. factus est in ore ejus tanquam mel dulce. Nempe de omni Dei verbo id asseramus licet,
C. 15. 16. quod differtè ait Hieremias de eo quod a Domino audierat ipse: *Inventa sunt*, inquit, *sermones tui, & comedi eos, & factus est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei.*

9. Est denique eadem scriptura, uberta sponsi meliora vino: fragrantia unguentis optimis.
Cant. 1. 2. Quanti autem est uberailla sugere omni vino, quamlibet sapido præstantiora & dulciora? planè vinum nullum est, quod ita lætificet cor hominis atque vinum scripturarum.
Ps. 103. Nulla ex creatis hisce rebus percipi delectatio potest, quæ vel tenuis umbra sit ejus quam pariunt divini libri. Magis delectant hæc ubera, quam ullæ corporis quamquam illecebrosæ delitiæ. Ea posteaquam quis suxit vel semel, atque lac suavitate omni suavius, quod inde manat, degustavit, fieri non potest ut is alia sugat ubera, cæteras consolationes
Ps. 76. omnes aspernatur ille, atque renuit prorsus, nisi his uberibus consolari. Quæ causa credo fuit cur de hisce perpetuo penderet uberibus S. Edmundus Cantuariensis Archiepis-
Cap. 1. copus, cui non modo dies, verum & noctes, quas ducebat insomnes, iis fugendis sacris
nu. 11. nimirum libris versandis abibant, quod quidem ea præstabat reverentia, ut iis prius honoris causa osculum imprimeret, quam eam manus sumeret, quod etiam dictum alias commemini.

10. Sed ut perspicias penitius quanta sit cælestium horum uberum suavitudo, quamque cælestia afferat solatia sacræ scripturæ lectio, vide mihi quæso quanta fiducia Jonathas Judaicæ gentis sacerdos summus, cum senioribus & sacerdotibus cæteraque multitudine ad Spartiatas scribat, se ad eos amicitiæ tantum & caritatis inter unumque po-
1. Mach. pulum nutriendæ causa legationem mittere. Vide quanta animi magnitudine profi-
12. 9. teantur se cum nullis urgeantur hostibus, quippe qui ab iis cælitum ope sint liberati, eorum aut societate, aut ope minimè egere: *Nos*, inquiunt, *cum nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros qui sunt in manibus nostris, maluimus mittere ad vos renovare fraternitatem & amicitiam*, &c. Quasi dicant non necessitate ulla coacti, aut quod
9 nobis contra hostes deesset præsidium, fœdus vobiscum aut inivimus olim, aut renovamus modo: nobis & præsidio sunt & solatio sancti libri, dum eorum lectione in adversis recreamur, in usibus bellorum eventis erigimur & consolamur,

dum

dum ab ijs discimus in manu summi Dei esse bella, hostiumque victoriam, neque eam aut multitudine, aut militum fortitudine parari, sed à Deo ipso, cujus in manibus sunt potestates atque omnium jura regnorum expectandam. Dum denique sacris libris legendis discimus nunquam nobis ejus opem defuturam, nisi nos priores ejus obsequio subtrahamus. Hæc & alia solatia cum nobis suggerant sacri libri, non admodum opis vestræ egentes sumus, sed ne alieni efficeremur à vobis vestrique videremur obliti præsentes hosce legatos transmisimus. Macte animo Jonatha, non alia re animi tui possis magnitudinem insitamque generositatem declarare. Mascula est hæc virtus tua, eximiaque humanarum virium, solatiorumque contemptio, dum tibi ijs inficiaris opus esse, nimirum ijs ipsis, majora longè atque uberiora ex sacrorum librorum lectione incessanter percipiebas. Verum si id Jonathæ dicere licuit in umbra existenti veteris legis: quid nobis in lumine novi testamenti, luceque Evangelica? si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus solatio fuit. Quomodo non magis ministratio spiritus solatio erit? Quando non amplius Moyses fidelis quidem, sed famulus tantum in domo Dei, sed loquitur Christus tanquam filius in domo sua? Quando non ut olim Deus in Prophetis, sed loquitur diebus istis in filio quem constituit hæredem universorum per quem fecit & secula. Quando denique is qui olim loquebatur, ecce adest modo & aperiens os suum, qui quondam aperuit ora Prophetarum ille, ipse Ecclesiam suam de omni veritate erudit atque informat. *Heb. 1. 2. Isa 52. 6. Matt. 5. 1 Ioan. 16. 13.*

Et quidem quæ dicta sunt hactenus de mirabili sacræ scripturæ vi, ad oblectandum ea videntur magis convenire ejus auditioni, quam lectioni (quamquam seu legatur ipsa, seu audiatur magnam omnino affert voluptatem) habet namque auditio novam voluptatis illecebram, qua quidem caret privata lectio: vocis nimirum suavitatem, ac gestuum totiusque corporis decoram, & ex arte certam quandam moderationem: quibus sanè rebus non exigua fit voluptatis accessio, influuntque istæ in animos, eosque mira quadam dulcedine profundunt. Igitur si est Christiano oratori propositum (quod quidem esse debet) solide concionem oblectare, atque ea re efficere ut libenter audiatur, sicq; tandem quod volet persuadere, habet unde id præstet & petat sacras scilicet litteras, quarum ex communi Patrum sensu ea est vis, ut omni melle dulcius, omni manna suavius, omni nectare jucundius animos pascant ut non immerito dictum sit à B. Apostolo hanc eandem sacri verbi facultatem agnoscente: *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.* 11. *Rom. 15. 4.*

In scripturis autem pro concione proponendis consilium est Augustini, ut is qui minus dicit eloquenter (& quod consequens est minus jucundè) quo saltem sapienter dicat, id vitij suppleat scriptura afferenda. Quanto enim, inquit, se pauperiorem cernit in suis, tanto enim oportet in istis esse ditiorem, ut quod dixerit verbis suis probet ex illis, & qui proprijs verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat, probando enim delectat, qui minus potest delectare docendo. 12. *L. 4. de doctrina Christ. c. 4.*

Suadet præterea sapienter idem August ut non ipse tantum scripturæ sensus, sed ejus ipsissima etiam verba auditori repræsententur. Id enim est prudenter ab eo observatione notatum, cujus item rei experientia ipsa locuples testis est, rem eandem minus delectare auditorem, si nostris, quam si ipsis scripturæ verbis exprimatur: ut si, verbi gratia, dicatur esse in Ecclesia sanctos atque perfectos, quorum vita & moribus, Christi Ecclesia ab superstitionibus & erroribus quasi præscindit & liberat eos qui ad se veniunt, & imitatione bonorum sibi quodammodo incorporat. Eosdem item sanctos atque perfectos viros, deponentes onera sæculi, ad sanctum Baptismi lavacrum venisse dicat quispiam, atque inde ascendentes conceptione Spiritus sancti fructum dare geminæ caritatis, id est. Dei & proximi, si hæc, inquam, dicat quis verbis suis, minus delectabit audientem, quam si id ipsum dicat hisce verbis Canticorum: *Dentes tui.* (ô Ecclesia) *sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.* Num aliud hac sententia, aliud priore illa continetur? planè nihil. Cur igitur suavius hæc in animum influit quã illa? 13. *L. 2. de doctrina Christ. c. 6. C. 3. 2.*

Cant. 4. 3. Nimirum hæc eſt Spiritus ſancti vox, illa minimè: cujus quidem vox ſuavis, & eloquium dulce, vox eſt Dei, ſub cujus lingua mel & lac: cujus eloquia, hominum faucibus dulciora ſuper mel & favum. Atque hæc de delectatione. Sequitur ut de tertio oratoris munere nonnulla etiam dicamus.

Cant. 4. 11.

Pſ. 118. 103.

De motu animorum, cui concitando maxima vis eſt in ſacris litteris.

CAPUT XIII.

1. *Perſuadere quidpiam ei qui audit, non eſt eum movere, & quid iſtud ſit, ex Auguſti.* (vero.
2. *Concionatoris præcipuum munus eſſe movere.*
3. *Error eorum qui exiſtimant ſolis Epilogo adhibendos animorum motus.*
4. *Sacræ ſcripturæ maximam ineſſe movendi vim probatur ex ipſamet ſcriptura.*
5. *Etiam ſimplex ſcripturæ lectio aut auditio animos commovet, quod varijs illuſtratur hiſtorijs & authoritatibus.*
6. *Eos concionatores non movere qui ſacras litteras negligunt.*
7. *Cur tantopere conatur dæmon ſacrarum litterarum auditionem & lectionem impedire.*
8. *Quid ſancti Patres de ſcripturæ vi ad movendum.*
9. *Quanta ſit vis verbi Dei oſtenditur ex converſione orbis à paucis Apoſtolis facta.*
10. *Idem probatur auctoritate comitum Mirandulanorum.*
11. *Unde ſacris litteris tanta ad movendum vis.*
12. *Suadetur concionatoribus, ut eas adhibeant. & quam ſint in iis pauci qui moveant.*

1. Multos videre eſt è concionatorum numero, qui tum ſibi perſuadeant ſe eum qui audit commoviſſe, cum ei rem aliquam atque de ijs potiſſimum quæ ad praxim pertinent perſuaſerint, ita ut plane judicet id aut amplectendum aut fugiendum, quod ut tale erit ab ijs propoſitum. At magno eos in errore verſari infra docebit Auguſtinus. Efficere namque ut aſſentiatur auditor rei cuipiam propoſitæ, atque argumentis confirmatæ eſt eum quidem convincere quod ad intellectum, non eſt autem movere quod quidem ad voluntatem ſpectat: Tantum eſt igitur inter utrumque diſcrimen, quantum eſt inter haſce duas animi vires quæ toto inter ſe cœlo diſſident. Non igitur movet niſi is qui voluntatem expugnat, efficitque ut id proponat qui audit, aut conſectari, aut fugere, quod aut conſectandum aut fugiendum ex concionatoris oratione didicerit. Verum id nos melius atque uberius docebit Auguſtinus.

Lib. 1. de doctrina Chriſt. c. 12.

Tunc, inquit, auditor movetur cum inflectitur voluntas, ut amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras, doleat, cum quod lætandum prædicas, gaudeat, miſereatur eorum quos miſerandos ante oculos dicendo conſtituis, fugiat eos quos cavendos proponis, & quidquid aliud gravi eloquentia fieri poteſt ad commovendos animos auditorum: ut non ſciant quod ſit agendum, ſed agant quod agendum eſſe ſciunt. Si autem adhuc neſciunt prius docendi ſunt, quam movendi. Ita ille,

2. *Lib. 1. de Oratore.*

Eſſe autem in primis concionatori ſummo nitendum ſtudio, ut moveat & flectat auditorem, fatentur omnes qui de oratoris officio conſcripſerunt. Omnes (inquit Tullius) animorum motus, quos hominum generi natura tribuit, penitus pernoſcendi, quod omnis vis ratioque dicendi in eorum qui audiunt, mentibus aut ſedandis aut excitandis exprimenda eſt.)

L. 6. c. 2. orator inſtitut.

Huc igitur (verba ſunt Quintiliani) incumbat orator, hoc opus ejus, hic labor eſt ſine quo cætera nuda, jejuna, infirma & ingrata ſunt, adeo velut ſpiritus operis hujus & anima

eſt

est in affectibus. Qui igitur concionator non movet, quamquam docet & delectat, ejus, si Quintiliano credimus, oratio spiritu caret atq; anima, estq; tanquam inanimum cadaver ab omni, tum sensu, tum motu vacuum. Eoque vehementius in hoc studium incumbendum est concionatori, quod ea modo sunt tempora, quibus ab hominibus magis affectus peccatur depravatione, quã veri ignoratione, sintq; pravi eorũ affectus, velut clavus clavo contrarijs affectibus pellendi. Quare ex Augustini sententia movendi potius, quam docẽdi, ut in eo quod jam sciunt agendo non torpeant, & rebus assensum quas veras esse fatẽtur, accommodent: ad quod quidem majoribus dicendi viribus opus est, quam ad docendum. Ibi obsecrationes, & increpationes: concitationes & coercitiones, & quæcumq; valent ad commovendos animos sunt necessaria. *Lib. 4 de doctrina Christ. c. 4.*

Hic autem cavendus vel maximè alter plurimorum hujus ævi concionatorum error, qui sibi male persuadent non nisi Epilogo convenire animorum commotionem: Est enim Rhetorum præceptio, ut totius causæ corpus aspergatur affectibus: licet enim peroranti maximè sint: & vehementissimè affectus incitandi, non ideo tamen debent cæteræ orationis partes ijs destitutæ languescere, sed tota sunt concione spargendi, atque adeo ab ipso statim exordio velut quædam eorum semina, atque igniculi futuræ flammæ, tum prænuntij, tum fomites jaciendi: quod quidem à sanctis Patribus usurpatum liquet ex eorum Homilijs & concionibus, quæ perpetuò doctrinam cum animorum motione conjungunt: nunirum didicerant non licere magis duas hasce anunis facultates inter dicendum, quam inter precandum separare, quando sanè frigida ea est oratio, parumque impetrat quæ solo nixa intellectu verique cognitione, voluntatem non adhibet, ab ejusq; affectibus est desecta. 3.

Unde autem ea desumat concionator, quæ hujc affectuum motioni deserviant, quam ex sacris litteris, quæ ad id totæ comparatæ sunt, ut varios motus, tum spei, tum gaudij, tum mæroris, alias amoris divini, alias odij peccatorum, cæterorumque affectuum animis nostris ingererent, atque imprimant? quæque illud ipsum ex omnibus qui adhuc prodierunt libris seu sacris; seu prophanis summa efficacitate præstiterunt? Quam quidem sacrarum vim litterarum non erit difficile ex ijs ipsis confirmare. Agens enim Salomon de verbi Dei virtute, *Sermo*, inquit, *illius potestate plenus est*: sacris autem litteris Dei verbum contineri supra est pluribus demonstratum. *Arma nostra non carnalia* (ita gloriatur Paulus verbi Dei virtute à se mundum conversum) *sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*: Qui locus supra est a nobis expensus. Moyses autem DEI legem igneam vocat. *ea dextera ejus*, inquit, *ignea lex* Et Deus ipse per Hieremiam. *Nunquid non verba mea sunt quasi ignis, & quasi malleus conterens petras* Nempe sicut ignis consumit, devorat, atque omnia in sese convertit, sic divini virtute verbi consumitur omnis peccatorum rubigo, itaque ab ea transmutantur pravi hominum affectus, studia, mores, ac voluntates, ut in alia omnia mirabili quadam metamorphosi transeant, & qui prius frigidi, atque glacie quasi concreti existebant, tanto incenduntur æstu, tantoque ardent divini amoris incendio, ut eá flamma vicina quæque corripiant atque depascantur. 4. *Eccl. 8. 4.* *2. Cor. 10. 4.* *Deut. 33. 2.* *C. 23. 29.*

Neque vero id mirum, etenim si simplex Dei verbum aut lectum, aut auditum, absque ulla actionis concinnitate, vocis suavitate, atque motus, gestus, vultus oculorum totiusque decora corporis moderatione ea posset facultate, ut animos incendat atque igniat; quid erit, si ea adhibeantur præsidia, quibus hominibus flectendis præcipuam inesse vim quotidiana docet experientia? De sancto quidem Antonio ita Augustinus. Audieram de Antonio quod ex Evangelica lectione, cui forte supervenerat, admonitus fuerit tanquam sibi diceretur quod legebatur. *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me*: & tali oraculo confessum ad 5. *L. 8. Confess. c. 12.* *Matth. 19. 2.*

se

ſe eſſe converſum: Quantula quæſo in ſpeciem recula, quanta & quam admiranda præſtitit! Effecit enim ut facultates ſuas omnes venderet, ut pecuniam inde collectam omnem pauperibus impertiret, ut paternas ædes bene amplas deſereret, ut parentibus, amicis, propinquis, ſodalibus valere juſſis ſeſe in ſolitudinem abderet. Denique ut vitæ commoditatibus & voluptatibus abdicatis vitam pauperem, omnique vitæ præſidio deſtitutam duceret. Neque verò in Antonium tantum ſe exeruit hujuſce ignis, ac verborum ſupra ex Evangelio commemoratorum vis & facultas: eadem enim verba, ait D. Bernardus contemptum mundi in univerſo mundo, & voluntariam perſuaſere paupertatem, hæc ſunt quæ Monachis clauſtra replent, deſerta Anachoretis. Ea nimirum eſt divini verbi vis, ut quem ſemel ignis iſte corripuit, planè in alium tranſmutet, alios mores, alios affectus, alia vitæ ſtudia exprimat. Quod quidem ex eo quod ſubjiciam fiet illuſtrius.

Author eſt Laurentius Soranzus in ſuo Othomanno, ante hoſce pauculos annos in Amurathis aula Turcam adoleſcentem caſu quodam in Biblia incidiſſe, in ijsque legiſſe nonnulla, eaque lectione ita fuiſſe incenſum, tantumque menti ejus veritatis lumen affulſiſſe, ut ſit Chriſti fidem amplexus, ad eandemque liberrima voce Amurathem cohortatus, à quo & tandem per ſummam impietatem crudeliſſimè trucidatus, glorioſam Martyrij mortisque pro Chriſto obitæ lauream ſit conſecutus.

Pſ. 118. *Eccl.* 4. 8. *Deut.* 4. 24. *Pſ.* 118. *Eccl.* 12. 11. *Pſ.* 118. *Hebr.* 4. 12.

Eſt nimirum verbum Domini, ut cecinit Pſalmographus, convertens animas. Eſt quaſi ignis & veluti facula ardens, quod quidem de ſermone Eliæ dictum, multo valet magis in verbo Dei, qui & ipſe ignis conſumens eſt ignitumque eloquium Dei vehementer. Eſt ſtimulus (verba enim ſapientum tanquam ſtimuli) qui pungit, qui ſtimulat ad omne bonum, cujuſque punctionibus ictus animus alacriter viam ſtadiumque decurrit mandatorum Dei. Eſt denique gladius penetrabilior omni gladio ancipiti, cui nihil omnino reſiſtit cui cedunt omnia, compages, nervi, oſſa, medullæ, ad uſque cordis penetralia pertingens ubique maximam exercens ſtragem, ſed admodum ſalutarem, dum inde pravarum affectionum, turpis amoris, ſuperbiæ, cupiditatis profligatis neccatisque hoſtibus, iſtis contrarias eodem inducit affectus amoris honeſti, modeſtiæ, caritatis. Bonus gladius (inquit Ambroſius) cujus gladij bonum vulnus: vulnerat Dei verbum, ſed non ulcerat. Eſt vulnus boni amoris, ſunt vulnera caritatis. Ideoque dixit ſponſa: Vulnerata caritate ego ſum: Quæ perfecta eſt, vulneratæ caritatis eſt. Bona ſunt igitur verbi vulnera. Atque id ipſum eſt quod modo dicebamus, ſalutarem exercere ſtragem, quandoquidem quæ infert vulnera, caritatis ſunt amorisque divini, quibus quidem tum ſalus, tum Chriſtiana perfectio continetur.

De Virg. l. 3.

6. Dic, ſodes, tu quisquis à ſacris litteris alieniore animo, aut non ſatis in earum lectionē propenſo, ollas & pepones Ægypti eſitas avidius, totusque in prophanorum lectione inanique verborum cultu conſectando comparandoque: Dic, inquam, num quas unquam ſermone hocce tuo, prophano & phalerato, tanquam armis ſpiritus validiſſimis deſtruxiſti munitiones, aut adverſariorum conſilia diſſipaſti? Num quam altitudinem extollentem ſe adverſus ſcientiam Dei dejecisti atque ſolo proſtraſti? Num cujuſquam intellectum in captivitatem redactum Chriſti obſequio mancipaſti, quæ quidem univerſa & ſingula à Dei verbo effici confirmat Apoſtolus? ſed quem unquam peccati gelu frigoreque concretum caritatis igne incendiſti? Quam petram contriviſti? Quorunam obſtinatæ pervicacisque mentis, atque in malo obfirmatæ peccatorum dicendo mollijſti: profer quos à peccato ad vitæ honeſtatem convertiſti. Quos ad bonum ſtimulaſti? Quos denique prædicationis ſalubri gladio atque vulnere confixiſti?

Sed truſtra hæc à te exigo, qui verbo Dei ſpreto, humanas venaris conceptiones, qui prophanos codices teris, qui in unam eamque vanam ſermonis elegantiam noctes dieſque incumbis, qui orationis fucos & pigmenta ſequeris. Nòn deſtruit peccati munitiones non diſſipat adverſariorum cōſilia, non evertit altitudinem Deo inimicā, non ſolvit peccatum

cantium gelu, non ignit, non conterit petras nisi verbum Dei. Quicquid extra hoc affertur contra vitiorum, humanæque ignaviæ atque languoris gelu, tepida tantum est aqua, imò ne tepida quidem. At Dei verbum fervidissimus est, luculentissimusque ad incendendas mentes ignis. Illud contra mortalium pertinacem contumaciemq; duritiam mollis tantum est lana, carneumq; & imbelle brachium, cum istud ferreus sit, durissimusq; atq; adeo petras conterens comminuensque malleus.

Atque ea est, ni fallor, causa cur tanto studio enititur dæmon impedire divini verbi tum auditionem, tum lectionem, & id unum conatur maximè ut concionatores ab eo abstineant: timet sibi veterator ne hujus verbi virtute persuasus qui legit id aut audit, castra sua deserat, Deique signa protinus sequatur. Et ne quid temerè à me dictum esse videatur, affero ejus rei gravissimum authorem D. Gregor. Magnum, qui ad illa verba Job: *Erit quo omnipotem contra hostes tuos, & argentum congervabitur tibi* Id disertè asserit. Quos magis, inquit ille, alios hostes patimur, quam malignos spiritus? Qui in nostris nos cogitationibus obsident, ut civitatem valeant nostræ mentis irrumpere, eamque sub sui jugo dominij captam tenere. Argenti autem nomine sacra eloquia designari testatur Psalmista, qui ait: *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Et sæpe cum eloquijs sacris intendimus, malignorum spirituum insidias gravius toleramus: quia menti nostræ terrenarum cogitationum pulverem aspergunt, ut intentionis (.i. attentionis) nostræ oculos à luce intimæ visionis obscurent. Quod nimirum Psalmista pertulerat, cum dicebat: Declinate à me maligni, & scrutabor mandata Dei mei.) Eandem rem probat facto illo Allophylorum in Genesi, qui quos foderat Isaac puteos congesta terra opplebant. Hos enim, inquit, nos nimirum puteos fodimus, cum in scripturæ sacræ abditis sensibus, altius penetramus. Quos tamen occultè replent Allophyli, quando nobis ad alta tendentibus, immundi spiritus terrenas cogitationes ingerunt, & quasi inventam divinæ scientiæ aquam tollunt.) Testantur sacri Annales tanto odio exarsisse dæmonem in sacros libros, ut eos non semel ministrorum suorum Diocletiani scilicet atque aliorum ope in flammas inici curarit, qui & crudelissimis affectos supplicijs eos necavit, qui se codices illos gentibus traditures constanter negabant.

7. *L. Mor. c. 9.* *Psal. 11.* *Psal. 118. C. 26.* *Euseb. l. 8 hist. c. 3.* *Arnob. l. 4. contra gentes*

Ejusdem odij fœtus intestinum illud odium fuit, quod in illos ipsos sacros codices idem dæmon suorum tarellitum Porphyrij & Juliani à fide Apostatarum animis impressit, qui eos innumeris accusationibus, calumnijs, sophismatibus, depravationibus supprimere, imò & opprimere, omninoque de hominum tollere manibus, sed frustra conati sunt. Atq; hæc de admiranda divinæ scripturæ vi ad animos commovendos tum ex ea ipsa scriptura, tum ex eventu experientiaq; dicta sint. Superest ut hoc ipsum SS. PP. authoritate confirmetur. *Augustl. 7 de bapt. c. 1. & 27 Martyr. Roma die 2. Ianu.*

Et ut à Græcis ordiamur, D. Chrysostomus postquam ostendisset quanta sit humani verbi vis tum ad iram, tum ad libidinem in alio coercendam, eam vim multo esse majorem asserit ad ea ipsa efficienda, si ex Dei verbo admonitionis sermo proferatur, quod ita confirmat. ex scripturis namq; divinus sermo prolatus ipso igne vehementius animam audientis accendit, atque in omnium illam præparat usum bonorum: quod quidem tum ex Apostolo ad Corinthios, tum ex Nathan Prophetæ ad Davidem cohortatione fuse confirmat.

8. *Hom. 2. in Matt.*

Ex Latinis verò S. Gregorius præclarè ob istam movendi vim comparat sacras litteras cum silice, qui ferro percussus ignem reddit. Cui, inquit, verba sacri eloquij, nisi lapidi similia dixerim, in quo ignis latet, qui manu quidem frigidus tenetur, sed percussus ferro per scintillas micat, atq; hoc emittit ignem qui post ardeat, quod prius manus frigidum tenebat. Sic etenim, sic verba sunt sacri eloquij, quæ quidem per narrationem litteræ frigida tenentur, sed si quis hæc aspirante Domino, intento intellectu pulsaverit, de mysticis ejus sensibus ignem producit, ut in ejus verbis post animus spiritualiter ardeat, quæ prius per litteram ipse quoque frigidus audiebat.) *Hom. 11. in Ezech.*

Sed supra cæteros omnes totus est in hac re D. Augustinus, neque finem facit tum
Epist. 3. prædicandi, tum admirandi, quem in verbo Dei agnoscit animorum motum: Prædicant, inquit, (Apostoli scilicet) impleti Spiritu sancto saluberrimam veritatem, exhortantur ad pænitentiam, præteritæ culpabilis vitæ indulgentiam de divina gratia pollicentur. Excitatur adversus eos sæva infidelitas, tolerant prædicta, sperant promissa, docent præcepta, numero exigui per mundum disseminantur: populos facilitate mirabili convertunt, persecutionibus crescunt, præclarissima ingenia, cultissima eloquia, mirabilesq; peritias acutorum, facundorum atq; Doctorum subjugant Christo, & ad prædicandum viam pietatis salutisq; convertunt.) Hæc & plura ibi August.

9. Et sanè omnium mirabilium id maximè admirandum videtur, ut Apostoli adeo pauci nulla præditi humana sapientia aut eloquentia, nulla fulti potentia, authoritate, opibus aut viribus, abjectissimi, inquam, despectissimi, obscurissimique homunciones, nullaque rerum earum quas miratur mundus amplitudine commendati; hi ipsi tamen tot orbis regiones verbo DEI ad Christi fidem traxerint, tam remotas à sensu res, atque ab omni ratione judicioque humano, tamque carni ipsi, ac voluntati repugnantes infinitis mortalibus persuaserint, tot vitia tam penitus insita evulserint, tantam denique vitæ puritatem, tamque cœlestes atque Angelicos mores inseuerint, Quid? quod ea omnia tam ardua, tamque supra hominum vires, nullo humano proposito aut præmio aut illecebra præstiterunt? solaq; eos qui se audiebant vitæ æternæ spe) quæ quidem nullo sensu percipi potest) sustentatos, ad carnis mortificationem, ad sui abnegationem, ad crucis Christi imitationem, ad præsentium bonorum contemptionem, ad ea denique quæ carni & sanguini maximè adversantur, atque adeo ad ipsam pro Christi fide mortem constantissimè obeundam adduxerunt.

10. Neque verò is fuit modo de sacrarum litterarum efficacitate ad movendum SS. Pa-
L. 2. Examinu vanitat. doctrin. Gentium Ad Hermolaum. trum sensus, idem fuit etiam plurimorum nostro hoc & superiore sæculo judicium, in quibus Joannes Franciscus Mirandulanus suæ ætatis nobile decus & phænix: Cum apud nos, inquit, rudis potius quam eloquens scripturæ oratio videatur, vim persuadendi maximam obtinuit, Joannes autem Picus ejus patruus quodam loco: Non movent (ait) non persuadent sacræ litteræ, sed cogunt, agitant, vim inferunt: legis rudia verba & agrestia, sed viva, sed animata, flammea, aculeata, ad imum spiritum penetrantia hominem totum potestate mirabili transformantia.

Quæret fortasse quispiam undenam tanta Dei verbo efficacitas ad permovendum? Id
11. sanè proficisci dixerim ex eo quod est Dei verbum, cui quidem quoniam à tanto profectum numine omnes ei sermonis perfectiones (in quibus est ut qui illum aut legit aut audit, moveatur, eoque persuadeatur) tribuendæ sunt: ac quemadmodum quia DEI verbum est, omnem in se continet tum authoritatem, tum veritatem, eadem de causa omnem in se complecti efficacitatem dicendum est. Hac autem ideo videtur efficacitate pollere, quod plurimum Deus quando auditur ipsius verbum & legitur, singulare quoddam actuale auxilium (quod quidem tum intellectus lumine, tum voluntatis motione continetur) legentium vel audientium animis offerat, idq; multò faciat magis, quam in librorum aliorum quamquam piorum auditione aut lectione.

12. Etenim verisimile est id effici adeo dum ejus legitur aut auditur sermo, quod quivis alius faceret seu rex sit, seu scriptor alius si id quidem posset. Quis autem quam legem tulit, aut quam parænesim seu cohortationem ad virtutes conscripsit non efficiat si possit, ut eam qui leget vel audiet non intelligat modo, verum etiam sequatur? Atque si verè scriptum à S. Athanasio est sanctos (v. g. Davidem) cum audit nos verba sua (v. g. Psalmos recitare, sicut ea composuit, nobis libentius suffragari: quanto id magis præstabit Deus, cum quos ipse sermones dictavit, à nobis vel legi vel audiri perspiciet.

Quiitaque verbi Dei concionator id esse volet quod nomine suo pollicetur, & non

in speciem tantum, sed verè & sincerè suo fungi munere, ea ex sacris litteris debet, quæ illi quiaudiet, commovendo apta erunt: cujus quidem generis permulta sunt, & maxime in propheticis libris; omnibus autem hac in parte antecellit Hieremias, qui licet verborum cultu Esaia sit inferior teste Hieronymo. Admirabilis tamen (inquit Granatensis) mihi concionator esse videtur, Totenim dicendi figuris & affectibus tantaque vi & acrimonia verborum utitur, totque modis & furorem Domini amplificat, & in pravos hominum mores invehitur, ut vix quicquam aut gravius, aut vehementius, aut pro rei magnitudine convenientius excogitari possit, Quem quidé ut & scripturam universam si habeat concionator familiarem; quasi arcus extensus erit in manu Domini (quod de Apostolis prædictum à Zacharia) ex quo sagittas verbi & prædicationis Evangelicæ emittat Christus in peccatores, eosque Evangelio subjiciat, ut exponit Cyrillus. Erit quasi gladius fortium (quod idem de Apostolis eo loco asserit) cui nihil resistit, qua vincet atque ad Christi obsequium adducet universos. Exibit ut fulgur jaculum ejus: vel ut vertit Chaldeus, verba ejus egredientur quasi fulgura, quādoquidem divino quodam splendore terrebit mortales atque eos ipsos ad admirationem provocabit. Dignus denique & ipse erit qui vocetur Boanerges filius. s. tonitrui seu tonās, divina se. dogmata, & ut loquitur Chrysost. Divinitatis edicta quæ claro atque terrifico voces sono mundo detonabit. Ad quæ quidem eo majore animi conatu eniti debet, quod pauci admodum sint qui ea præstent; pauciſſimos, inquam, est reperire qui dicendo ad usque interiora cordis pertingant, qui viscera ipsa concutiant, qui ad intimos cordis recessus pœnitasque medullas adeant, qui cor feriant: hærent plerique omnes in superficie, nec cute altius pervadunt, docendo & delectando contenti. Atque idem nostris concionatoribus usu venire non sine gemitu & lachrymis videmus, quod magis Pharaonis, qui in quarto signo, sic nostrum tertia eaque longè præcipua muneris sui parte deficere videntur.

L. 2. Rhetor. c. 7.

Cap. 9.

Marci. 1. 17.

Quot enim & quantos videre est qui quamquam conciones frequentent, concionatorem dilaudent, audiantque libenter, ijdem sunt tamen, iisdemque tenentur vitijs peracta concione atque ante, æquè frigidi, æquè sine sensu Dei rerumque divinarum atque antè. Neque id sanè mirum videri debet. Nullus enim eorum animis gehennæ impressus à discrete timor, non metus divinii iudicij, non miserrimæ luctuosissimæque quæ peccatores manet mortis formido incussa, nullus ijs æternitatis æternorumque suppliciorum terror injectus. Nimirum non se exhibuit concionator Boanergem, non tonuit, non sonuit horrendum quiddam, lugubre, atque terribile, omnia ei ad suavitatem, adjucunditatem, ad aures mulcendas, utinam non & ad blanditias, ad adulationem, ad assentationem comparata. O quam multi una quidem re Jonam referunt, quia quod columbarum est, (id enim Jonas significat) præstant omnis eorum sermo blandus, mansuetus, benignus, nihil nisi Dei spirat misericordiam, clementiam, bonitatem, sed quam alterare se ejus dissimiles exhibent. Comminatur certè Jonas superbæ & imprimis opulentiæ civitatis interitum, neque vero ejus aut opes, aut potentiam, aut imperium reformidat. At quotusquisq; reperitur hujus ætatis concionator qui peccantibus quas oportet (ex verbo Dei scilicet quod factum à Jona) & quemadmodum oportet intentet minas? sed quisnam de ijs imminentem scelestis capitibus divinam iram ni resipiscant perspicuè planeque sine verborum ambagibus, & ex Dei spiritu denuntiat? Quis non in iis verborum acrimoniæ atque acerbitati parcit, quamquam id res maximè postulat. Quem enim audias modo concionatorem, qui in notas palam libidines, in furta, in palliatas usuras, in simonias, in pauperum oppressiones, in judicum injustitias, in advocatorum, procuratorumque quibus litigantes miserè ludificantur, ab ijsque bonos nummos emungūt, dolos multiplicesque fraudes, in nobilium luxum, in negotiatorum technas lucraque injusta atque in ejus generis horrenda flagitia invehatur, eaque qua par est tum verborum, tum sententiarum pondere & gravitate castiget, detestetur, damnet, eorumque reos scele-

Iona 1.

ſcelerum æternæ morti æternum addicat. Verentur ſcilicet Ninives potentiam, reformidant hominum incurrere invidiam, per gratiam, quam concionando aucupantur, quærunt ſe ipſi & quæ ſua ſunt, non quæ JESU CHRISTI. Canes ſunt muti, niſi adblandiri ſciunt non latrare, neque verò, meminiſſe videntur illius Domini ad Iſaiam: C. 58. *Clama ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.* Sed ut ea meminerint, quamque habeant ea vim & notionem perſpiciant penitus, audiant Divum Auguſtinum ea explanantem eorumque occaſione ſacerdotum, ac imprimis concionatorum animas inſtar tubæ concutientem, eosque ſui tum periculi, tum muneris commonentem. Clamare (inquit) jubentur, & vehementer clamare, ne parcas, inquit, id eſt, peccatoris iniquitati, ne tacendo pereas, & dum verecundiæ ejus conſulis, non conſulas ſanitati: ne vulnera illius quæ clamando reſecare poteras, reticendo in pejus enutrias. Clamare ergo jubemur & ne quis ſe non audiſſe dicat, aut quemquam vox lateat ſacerdotis, vehementer clamare: Et ne fortè hoc ipſum non ſufficeret addit: *Sicut tuba exalta vocem tuam.* Scitis quod tuba non tam oblectationis eſſe ſoleat, quam terroris, non tam delectationem præferre, quam inferre formidinem. Tuba itaq; peccatoribus neceſſaria eſt, quæ non ſolum aures eorum penetret ſed & cor concutiat, nec delectet cantu, ſed caſtiget auditu, & ſtrenuos quosq; horretur in bonis, & remiſſos terreat pro delictis. Hæc Auguſtinus.) Serm. 106. de tempore

Quisquis igitur veri concionatoris nomen tueri volet, & dignitatem, clamabit identidem, atque adlatrabit peccantibus, Deique hoſtibus, & inſtar tubæ vocem ſuam efferet, idque præſtabit ſententia aliqua ex ſacris litteris, quæ vehementiorem affectum contineat ſumpta, quam bene evolvet idque in Epilogo poſtſimum, ejusque vim expendet omnem, conſideratione verborum, & penſitatione circumſtantiarum. Et quod caput eſt illum eundem conabitur aſſumere ſpiritum quem verba quæ afferet poſtulabunt, itaque affici intus ut affectus eſt ijs qui eorum eſt author (quod quidem res eſt longè divinisſima, & ad movendum multo accommodatiſſima) eundemque cum illo habere tum ſenſum, tum animi motum, quem etiam vultu, voce, geſtu, omniq; alia exteriore actione palam faciet. Neque enim ad motum in alijs excitandum, ſatis eſt (quod quidem multis imponit) vocem attollere, clamores ciere inconditos, inani verborum tonitru auditores percellere, frequenter pulpitum percutere, manus complodere, corpus agitare, his enim atque ſimilibus quamquam ſimplicioribus incutitur terror, prudentiores tamen & eruditi nihil commoventur, quin etiam ejuſmodi tanquã puerilia extrinſecus aſſumpta & perſonata ab ijs irridentur, ſuntq; ijs moleſtiſſimi ij concionatores qui intempeſtivè clamitant & importunè, ut qui eorum obtundant aures non pervadant animos. Quod extremum faciunt illi quorũ vox exilis licet & imbecilla, ex corde jam cõmoto atq; caritate inflammato erumpit, quodq; eodem cum ſcriptura, quam profert, imbutum eſt ſpiritu; iſtius enim verba non tam verba, quam acutiſſima quædam tela mirabili efficacitate vibrantur, cordaq; penetrant & fauciant ad ſalutem. Atq; hæc de ſcriptura neceſſitate ad animos permovendos, ſequitur ut eamdem ſcripturam concionatori veræ germanæq; eloquentiæ comparandæ neceſſariam eſſe comprobemus.

Concionatori à S. Litteris diſcendam veram eloquentiam.

CAPUT XIV.

1. *Quæ in re ſita ſit vera eloquentia.*
2. *Eam ſacris litteris contineri.*
3. *Ne in iis quidem oratorum eloquentiam deſideravi.*
4. *Quod probatur ab Auguſtino exemplo ſumpto ex Amos Propheta.*
5. *De Iſaia eloquentia quanta ea fuerit ex Hieronymo & Scriptore hujus ævi.*

6. Quam-

6. *Quanta D. Pauli ex Chryſoſtomo.*
7. *Oratores bonæ dicendi præcepta à ſacris litteris eſſe mutuatos. Ambroſius. Bu-*
deus.
8. *Suadet Auguſt. earum lectionem ad parandam eloquentiam.*

VEram germanamque eloquentiam, atque eam quæ ſimpliciter & ex ipſa rei natura ſit talis, in eo conſiſtere aſſerunt qui dicendi præcepta tradiderunt, ut ipſa rerum, temporum, locorum, auditorum, ipſiuſque dicentis ratione habita orationem ſuam ita inſtituat, ut vel finis ſui ſemper compos fiat, vel non quominus id fiat, ſtet per ipſum. Et ſanè rerum omnium quæ ad finem aliquem referuntur, perfectio, finis adeptione continetur: perfectaque eſt omnis ars quæcumque illa ſit, quæ vel finem ſibi præſtitutum aſſequitur ſemper, vel certè ei aſſequendo eſt accommodatiſſima. Si quis igitur eam dicendo adhibeat elocutionem, ut quicquid dicat, quoquo tempore, & loco dicat, quomodocumque & apud quoſcumque dicat, ea ſit præditus facultate, ut eum qui audit, quocumque velit impellat, unde autem velit deducat, is profectò verè eſt eloquens, quamquam non ea adhibeat orationis ornamenta & lumina quæ adhibet alius qui minus finem ſuum cõſequitur, dicatque apud rudes atque ignaros, ruſticè ac ſimpliciter, aut apud pueros puerìliter ſervando ſcilicet in omnibus illud tantoperè in poëtis atque oratoribus laudatum τὸ πρέπον decorum, ſeu id quod quemque expenſis circumſtantiis univerſis facere deceat aut dicere: Non enim (ait Tullius) quærimus quid ſit Atticè, ſed quid ſit optimè dicere:) nempe ad veram eloquentiam, nec Atticè, nec Aſiaticè, nec Ciceronis aut Demoſthenis, aut Platonis, aut Periclis imitatione, ſed optimè dicendum eſt: quod quidem is præſtat, qui cœtus hominum dicendo tenet, qui eorum voluntates quò vult flectit, quocumque tandem dicendi genere aut charactere utatur. Atque hæc de veræ eloquentiæ ratione naturaque paucis dicta ſint, de qua alii plura. 1. *De opt. genere oratorum.* *p. Regnier.*

Quibus ita conſtitutis luce clarius eſt ſacras litteras longè eloquentiſſimas eſſe & diſertiſſimas, quando finem ſibi propoſitum vel attingunt ſemper, vel ad id ſaltem ſunt aptiſſimè conſcriptæ: cum enim earum finis tum Deum ſpectet, tum homines: Deum quidem, ut is cognoſcatur, colatur, atque ab hominibus ametur. Homines verò ut eos ad virtutes impellant, à vitiis avocent, iiſque caducarum rerum contemptionem, cæleſtium autem amorem altius imprimant; illa ipſa ſanè ab iis cumulatè perfici quotidiana confirmat experientia. 2.

Si quis autem eam à ſacris litteris exigat eloquentiam, quam ſolam falsò multi hoc nomine dignam volunt, quæque à Gentilibus ita commendata eſt, atque in prophanis oratoribus, Philoſophis atque Hiſtoricis cernitur, ne ab ea quidem inopes reperiet ſacras litteras. Nam ut præclarè Auguſt. Si ea quæ velut oratoria arte diſcuntur, non obſervarentur & notarentur, & in hanc doctrinam redigerentur, niſi priùs in oratorum inventis ingenis: quid mirum ſit & in iſtis (ſacris nimirum litteris) inveniuntur quò ille miſit qui facit ingenia? Quapropter & eloquentes quidem, non ſolùm ſapientes canonicos noſtros authores, doctoreſque fateamur.) 3. *Libr. 4. de doctr. Chriſt. c. 7.*

Atque eò loci ſigillatim expendit, quantum elocutionis vel ipſe Amos paſtor licet, & armentarius dicendo adhibuerit, dum ita exclamat. *Væ vobis qui opulenti eſtis in Sion, & confidatis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſrael*, &c. Nunquidnam iſti (quærit Auguſtinus) qui Propheras noſtros tanquam ineruditos & elocutionis ignaros, veluti docti diſertique contemnunt, ſi aliquid eis tale vel in tales dicendum fuiſſet, aliter ſe voluiſſent dicere, qui tamen eorum inſanire noluiſſent. Quid enim eſt quod iſto eloquio aures ſobriæ plus deſiderent? primò ipſa invectio quaſi ſopitus ſenſibus ut evigilarent, quo fremitu illiſa eſt? Væ vobis qui opulenti eſtis in Sion, &c. atque ita deinceps pergit Auguſtinus ſigillatim expendere partes omnes artificii atque oratoriæ elocutionis in iſtis Prophetæ verbis, fateturque multo adhuc plura in iis ipſis latere præcepta eloquentiæ quam ſint ab ipſo expoſita. Quin etiam in vocabulo Jo- 4. *Amos 6.*

verſ. 6. ſeph ineſſe tropum quem neſcire ſe (tantus licet Rhetor) fatetur ingenuè, ſit nec ne in illa arte quam & didicit & docuit. Ac tandem ne quis id miretur tantam in iis, & ſapientiam abditam eſſe & eloquentiam: Neque enim (inquit) hæc humana induſtria compoſita, ſed divina mente ſunt fuſa & ſapienter & eloquenter; non intenta in eloquentiam ſapientia, ſed à ſapientia non recedente eloquentia.

5. Quid Iſaiam commemorem? de quo ita Hieron. Ac primum de Iſaia ſciendum quod *In Prolog. ad Iſaiam.* in ſermone ſuo diſertus ſit, quippe vir nobilis, ac urbanæ eloquentiæ nec habens quicquam in eloquio ruſticitatis, unde accidit ut præ cæteris florem ſermonis ejus tranſlatio non potuerit conſervare: ſed quid de ejuſdem ſumma eloquentia tam audaciter, quam *P. Sanchez proœmio in Iſa. n.* verè pronuntiet hujus ævi ſcriptor nullo ſanè ſecundus, audiamus. Talis eſt, inquit, ejus dicendi character, tam rerum quæ tractantur naturæ quæ ſanè multiplex eſt accommodatus, in quo optimi oratoris ars & præſtantia cognoſcitur; ut qui præſtantem oratorem non tam inveniebat, quam cogitatione informabat Cicero, talem cogitatione non fingeret, qualem re ipſa præſtitit, Iſaias. Addit talem eum eſſe in omni genere dicendi, ut ſi Latinè ſcripſiſſet, Latinorum; ſi Græcè, Græcorum omnium gloriam obſcuraſſet: Tamque eſſe in concinnandis oraculis ſuis varium & multiplicem, ut quotquot excogitari poſſunt non ſolùm Oratorum, ſed etiam Poetarum, numeros & lumina perſequutus ſit.

6. Quam ſit autem divina D. Pauli eloquentia, quamque extiterit is omni laude cumula- *L. 4. de Sacerd. homil 52. in Acta.* tus orator, fuſè variiſque locis traditur à Chryſoſtomo, qui quidem dum epiſtolarum ejus res ſingulas, atque adeò voces, earumque pondus, dum inſignem dicendi methodum, artificiumque ſingulare, dum probandi genus efficax cæteraque ejus generis expendit, omnibus planum facit perfecti oratoris, D. Paulum partes omnes atque numeros luculenter expleſſe. Et quamquam id non eſſet dictum a Chryſ. illud ipſum clamant orbis converſio, idololatriæ extinctio, ſacrilegiorum religionum profligatio, hæreſum extirpatio, atque vitiorum: cæteraque ſanè maxima quæ dicendo, & verbi Dei prædicatione conſecutus eſt, ut mirum ſit ab uno homine tot & tanta tamque ardua in tantis temporum difficultatibus, totque hoſtibus circumſeſſo tam brevi perfici potuiſſe. Tam vero eſt illud certum, quam tritum de eodem Hieronymi teſtimonium, quem quotieſcumque le- *Epiſt. ad Pammach.* geret, ajebat non ſibi verba audire, ſed tonitrua videri.

7. Atque ex horum trium maximè eloquentia manaſſe opinor, quod de ſacris litteris ſcribit Ambroſ. in hæc verba: Negant, inquit, plerique, noſtros ſecundum artem ſcripſiſ- *Epiſt. 63. ad Iuſtinum.* ſe. Nec nos obnitimur, non enim ſecundum artem ſcripſerunt, ſed ſecundum gratiam, quæ ſuper omnem artem eſt: ſcripſerunt enim quæ ſpiritus iis loqui dabat Sed tamen ii qui de arte ſcripſerant, de eorum ſcriptis artem invenerunt, & condiderunt commenta artis & magiſteria.) Tantum igitur latet imò conſideranti patet eloquentiæ in ſacris litteris, ut ſicuti ſupra quodam loco dictum eſt ex Tertulliano, Sophiſtas omnes, Poëtas omnes de ſacrarum litterarum fonte potaſſe; Sic & inde Rhetores omnes ex Ambroſii quidem ſententia bibiſſe avidius, quòd ex iis eloquentiæ ſuæ præceptiones tanquam ex perenni quadam ſcaturigine ſumpſerunt, dicendi ſunt. Non igitur eloquens modo, eſt divina ſcriptura, ſed veræ item eloquentiæ imò & ſecularis illius, quam Cicero alique ita deprædicant, vera forma eſt & exemplar. Et ne cui D. Ambroſii ſuſpecta fortè ſit auctho- *L. 5. de Aſſe.* ritas; Budæum prophanum hominem nec ullis ſacris initiatum proferam, qui poſtquam aſſeruiſſet à D. Gregor. Nazianzeno probè intellectum ſacram ſcripturam, omnem humanæ mentis elocutionem haud dubiè vincere, & quantumvis illuſtribus figuris diſtinctam orationem ac multiplici eloquio elaboratam, tamen præ divini ſermonis fulgore obſcurari atque elangueſcere, hæc de ſe ipſe loquitur. Ego quidem certè in ea ſum opinione, ut exiſtimem tropos oratorios multo ſublimiores, efficacioreſque in ſacra lectione inveniri, quam in priſcorum Græcorum, Latinorumve monumentis, poſſeque orationem phraſim fieri ea lectione multo locupletiorem: ſed id perſuaderi iis vix poteſt, qui; huma-

humanorum ſcriptorum lepore ac ſuavitate capti, horridi ſtatim, ac refractarii ſtyli lectione deterrentur: Sed quanta ſit ſacrarum litterarum eloquentia, & quam diſerta oratio ſusè explicatum ab Auguſtino l. 4. de doctrina Chriſtiana capite 6. & 7. potiſſimum, ita ut ſupervacaneum videatur pluribus eam rem tractare.

Habet igitur concionator unde eloquentiam diſcat, adeoque perfectiorem atque uberiorem quam ex litteris prophanis, quare in ſacris ei libris aſſiduè verſandum; quod dum facit, ſi Auguſtino quidem credimus, licet id non eo fine faciat ut ſit eloquens, ſed tantum ut rebus quæ ibi dicuntur ſit intentus, etiam eloquio quo dicuntur dum in iis eſt, ſenſim imbuitur; accedente vel maximè exercitatione ſive ſcribendi, ſive dictandi, poſtremò etiam dicendi. Monet idem Auguſt. non multum de Rhetoricæ præceptis laborandum eloquentiam ambienti, eò quod ſicut ex infantibus loquentes fiunt locutiones diſcendo eloquentium, ſic eloquentes fieri poſſunt nulla eloquendi arte tradita, ſed elocutiones eloquentium legendo & audiendo & imitando: atque inprimis ſacrorum librorum lectione quos eloquentiæ palmam obtinere jam oſtenſum eſt. 8.

Libr 4. de doctr. Chriſt. c. 3.

vide etiam ſup. c. 5. in fine.

PRÆFATIUNCULA IN SEQUENTIA Capita 8.

QVoniam diſputatum eſt hactenus quàm ſit verbum Dei ſacraque ſcriptura concionatori neceſſariò adhibenda ſi ſuo quidem munere fungi voles; proponendum eſt deinceps quid in eos qui contra faciunt, quique eâ neglectâ, prophana quæque aut curioſa & inania, aut ſubtilia futiliaque, atque à ſacro iſto concionandi munere aliena, eaque omnia inani loquacitate, verborumque lenocinio fucata concioni ingerunt: tum ſacra ipſa littera, tum concilia, tum ſancti Patres, tum religioſarum familiarum leges, earumque præſides, tum hujus memoriæ ſcriptores, tum denique pagani ipſi afferant, & quo tum verborum, tum ſententiarum pondere ac vehementia illorum ſeu inſcitiam, ſeu temeritatem, ſeu etiam improbitatem meritiſſimò reprehendant. Quamquam quod ad prophana attinet, quemadmodum eorum & quando uſus in ſacris concionibus eſſe poſſit, dicendum infrà. Cur autem non fuerint ſeorſim data ea quæ ineptam, & à divino iſto verbi Dei prædicandi officio abhorrentem materiem, ab iis quæ phaleratam & nimis comptam vanèque perpolitam, & quaſi meretricium dictionem damnant, id cauſæ fuit, quod qui à me proferentur authores, ea ferè utraque, eadem tractatione conjungunt, eademque damnationis ſententia ferunt. Hanc porrò diſ[illegible]ionem excipient ea quæ tum ad Epiſcopos atque Religioſorum ordinum præſules, tum ad eos qui audiunt pertinere videbuntur eo conſilio, ut illi quidem hujuſmodi conſionatores ad dicendum ne admittant, hi autem ne dicentes audiant. Ordiamur itaque à ſacris litteris afferendis.

Quid in eos ſacræ litteræ,

CAPUT XV.

1. *Prophetis non niſi Dei verbum prædicaſſe.*
2. *Idem factitatum à Chriſto Domino atque ab Apoſtolis.*
3. *Quod quidem expenditur in B. Paulo, & de ejus vatione concionandi.*
4. *Quam ea fuerit aliena ab humana ſapientia lenocinioque verborum.*
5. *Quid ſit adulterare verbum Dei.*

6. Ex-

6. *Expenduntur monita data Timotheo de ratione concionandi.*
7. *Concionatores sunt nubes & oliva, cum sexcentis aliis eorum titulis, quibus in-*
digniſſimi sunt ii quos modo damnamus, vani, curioſi & prophani.
8. *Boni concionatoru verba clavi sunt & ſtimuli.*

NIhil magis obvium in ſacra ſcriptura, quam frequens hujuſce generis concionatorum damnatio. Eos quidem damnat ipſa errorisque redarguit, prophetarum primùm, tum D. Joannis Baptiſtæ, deinde Chriſti Domini, poſtea Apoſtolorum prædicatione, denique variis tradendis ſacri hujus muneris præceptionibus, ac reprehenſione eorum, qui iis non obſequuntur. Prophetas ſanè non inania, non vana ingenii ſui commenta, ſed verbum ipſum Dei populo denuntiaſſe, tam eſt clarum ex eorum oraculis, quæ ad nos uſque pervenerunt, ut nihil illuſtrius eſſe poſſit, & memini iſtud ipſum ſupra paucis eſſe diſputatum. Videre etiam licet prophetiarum omnium, tum initia ex quibus illud ipſum luculenter conſtat, tum progreſſiones quibus ab iis etiam atque etiam ingeritur à ſe nihil niſi verbum Domini proponi: quo quidem cum plurimùm cohortationes ad bonum, dehortationes à malo, & cætera quæ morum ſpectarent reformationem, comprehenderentur, argumento eſt eadem ipſa eſſe à noſtris concionatoribus, qui in prophetarum locum atque munus ſurrogati ſunt, proponenda: neque vero aliud quam iſtud ipſum Dei verbum à Chriſti præcurſore allatum, fidem faciunt ejus conciones, quibus ex Iſaiæ vaticinio tum probat ſe Chriſti antegreſſorem & prodromum, tum Judæos cohortatur ut ſe tanto Regi dignè accipiendo, ſeu virtutum exercitatione, ſeu vitiorum expulſione præparent: Idque ea verborum vi ut petras ſaxaque dura, ſcilicet Phariſæorum, Sadduceorum, ſcribarum, quin & militum atque publicanorum omniſque generis pervicacium peccatorum corda contriverit, ex iiſque lachrymarum fontes elicuerit. Nempè non diſerta ſed fortia, inquit Cyprianus, proferebat. Quid enim hiſce fortius verbis: *progenies viperarum, quis demonſtravit vobis fugere à ventura ira? Verum quid* iſtis efficacius? *Ventilabrum in manu ejus, & permundabit aream ſuam, & congregabit triticum ſuum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.*

Vide Hier. 26. Exer. 3. Matt. 3. Matt. 3. 7 Ver. 12.

Quid Chriſtum Dominum? cujus quidem ea vox eſt, *verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor.* Ego quod vidi apud patrem meum loquor: omnia quæ audivi à patre meo, nota feci vobis: eaque ipſe quæ audierat, & à patre didicerat, tanta dicendi vi efficaciaque promebat, tamque appoſite ad perſuadendum, ut numquam ſic locutus homo vel à ſuis hoſtibus audiret: *erat* enim *docens ſicut poteſtatem habens, & non ſicut ſcriba & Phariſæi; eratque ſermo illius poteſtate plenus.*

Ioan. 14. 10. Matt. 7. 29. Eccleſ. 8. 4.

Quam vero cæleſtis, quam divina, quam ſalutaris, quamque eſſet utilis, quam tradebat, doctrina, vel iis qui à primo tantum limine ſacra Evangelia ſalutarunt, manifeſtum eſt: quippe cujus ſermo omnis eſſet vel ad fidei capita docenda, vel ad virtutum pœnitentiæ potiſſimum, demiſſionis animi, manſuetudinis, caritatis, clementiæ, injuriarum amniſtiæ atque oblivionis perpetuæ commendationem, vel ad vitiorum deteſtationem, vel ad conſiliorum Evangelicorum perſuaſionem, vel ad mortis, inferni, judiciique incutiendum timorem, vel ad æternæ beatitudinis tum notitiam dandam, tum illius ſpem provocandam inſtitutus, eaque ipſa in primis dicendo ſpectaret.

Chriſti porro veſtigia perſequuti ſunt in hac utraque re ſancti Apoſtoli: neque enim à ſe ipſi loquuti ſunt. *Quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris* (inquit D. Joannes) *quod perſpeximus & manus noſtræ contrectaverunt de verbo vitæ, annuntiamus vobis.* In eandem ſententiam D. Petrus cum eo ipſo Joanne, cum eſſet iis à principibus ſacerdotum divini verbi prædicatio interdicta: *Si juſtum eſt*, inquiunt, *in conſpectu Dei vos potius audire, quam Deum, judicate: non enim poſſumus quæ vidimus & audivimus non loqui:* Paulus vero dum de evangelica doctrina aſe explicata loquitur, graviſſimis hiſce verbis Galatas compellat atque obteſtatur. *Notum vobis facio fratres Evangelium quod Evangelizatum*

1. Ioan. 1. Actor. 4. 19 20. C. 1 11. 12

Google

gelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per revelationem JESU CHRISTI.

Quod ſi quænam ab iis pro concione dicta quaque vi animorumque permotione diſputata ſint, aves intelligere, in promptu ſunt tum eorum epiſtolæ, tum actus geſtaque, quibus quidem eorum conciones ſunt comprehenſæ. Atque ut modo de cæteris ſileam, de evangelica quidem tuba, de tonitru gentium, de rugitu leonis (ſic enim à Hieronymo appellatum beatum Paulum accepimus) ſilere omnino non licet. Vide mihi hunc Chriſti legatum Athenis in Areopago conſiſtentem, quanta ibi animi confidentia in mediis fidei hoſtibus, quanta verborum majeſtate, quanto ſententiarum pondere apud mundi ſapientes, vanaque inanis iſtius ſuæ ſapientiæ opinione tumidos diſputat de pœnitentia, de judicio extremo, de communi omnium reſurrectione, id eſt, de rebus novis, inſolentibus quaſque præſentiebat fore ut ab omnibus exploderentur, quamquam eſſent iſtæ ipſæ res æternæ beatitudini conſequendæ perquam neceſſariæ. Sed quanta illum oportuit, tum animi, tum vocis contentione diſſeruiſſe apud Fœlicem præſidem de juſtitia, de caſtitate, & de futuro judicio à quo inter dicendum nimirum vehementiſſimo timore perculſo, interpellatus eſt & ceſſare juſſus? 3. *Actor.* 17. *Actor.* 24.25.

Atque hoc facto ſuo (ut & alias creberrimè) docuit divinus iſte vir concionatores noſtros, quam ſibi deligant materiam ad dicendum, virtutes ſcilicet & vitia (neque enim dum juſtitiam & caſtitatem dilaudat, non potuit non in iis oppoſita vitia excurrere) ignis æterni ſupplicia, vitæ beatæ præmia, quæ quidem utraque futuri judicii commemoratione explicatione que continentur. Neque vero ab eo minus docentur concionatores quemadmodum dicant, quam quæ dicant: *ſermo meus & prædicatio mea* (inquit ipſe) *non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis*: neque enim oratorum & ſapientum hujus mundi imitatione adhibui orationis lumina, dictionis ornamenta, verborum elegantiam, ſermonem comptum & compoſitum, ſed incenſum zelum tum divini honoris, tum ſalutis proximi, ſed ſpiritus vehementiam fervoremque eructantem ſapientia quæque & arcana, non eaquidem humana, ſed divina, quibus præſidiis ut & miraculorum inſtructus ea præſtiti ab Illirico Hieruſalem uſque quibus mirificè Dei gloria, fideique Evangelicæ prædicatio eſt propagata: hæc quidem B. Apoſtolus. 4. *Ea vide Verbo concionator.* 1. *Cor.* 2. 4.

Ac perſuadeat ſibi concionator hac ſpiritus ſervoriſque via ſe miranda præſtiturum, neque aliam ſuppetere rationem ſeu faciliorem, ſeu efficaciorem perſuadendi & probandi quidvis quam ſit iſta. Diſciplina enim noſtra (Origene teſte) propriam quandam habet demonſtrationem, quam Apoſtolus nominat demonſtrationem ſpiritus & virtutis. *L. 1. contra Celſum.*

Idem Apoſtolus cum demonſtraſſet noluiſſe uti Deum humana ſapientia in Chriſto cruce & morte promulganda, ſed per ſtultitiam prædicationis ſalvos facere voluiſſe credentes, profitetur ſe hanc humanam ſapientiam, ſermoniſque facundiam à ſe in dicendo abdicaſſe. *Ego*, inquit, *cum veniſſem ad vos, fratres, veni non in ſublimitate ſermonis aut ſapientiæ annuntians vobis teſtimonium Chriſti: non enim judicavi me ſcire aliquid inter vos, niſi* JESUM CHRISTUM *& hunc crucifixum.* Quaſi dicat, nihil duxi omnem aliam ſcientiam, quæ non eſt de JESU crucifixo, quæ autem de eo eſt, eam unam feci maximi, eam me ſcire profiteor, in ea mirificè glorior. quamobrem ita me vobiſcum habui, quaſi omnis humanæ ſapientiæ expers eſſem & ignarus, cum tamen ab ea ſufficienter eſſem inſtructus, ſed non decuit paleas miſcere tritico, neque verbum inane & mendax verbo veritatis, nec prædicare in ſapientia verbi, ne fortè evacuaretur crux CHRISTI: Qui igitur ſapientiam verbi, vanam orationis elegantiam ſermoniſque ornatum in dicendo adhibent, Apoſtoli ſenſu evacuant ii crucem CHRISTI. 1. *Cor.* 1. 21. 1. *ad Cor.* 2. 12.

Ad eandem hanc eloquentiæ ſæcularis damnationem, & totius rationis concionandi, quapleriique concionatores utuntur hodie, referre licet quod ab eodem jactatur in Pſeudo-Apoſtolos, à quo quidem ſe profitetur immunem. *Non enim*, inquit, *ſummis ſicut plu-* 5. 2. *Cor.* 8. 17.

rimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate; sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo lo-quimur. Quid est quæso concionatores istos adulterare seu cauponare, ut vertunt Græci verbum Dei: nisi instar cauponum, qui ea quæ vendunt, aliis commiscent quæstus causa, sic illud vel falsitate, vel vanitate, vel assentationibus quibus multitudinis aures scalpant, vel curiosarum rerum, & quæ tantæ rei majestatem dedeceant tractatione, vel inani sermonum volubilitate ei permixta vitiare atque corrumpere? Qui autem quæritur ab hisce nostris, seu cauponibus malis, seu adulteris (utraque enim probrosa est compellatio) in dicendo fructus, is est, ut ea re auditorum captent gratiam, ut audiantur lubenter à vanis, evanidis iisque similibus hominibus, ut habeantur boni concionatores, atque ut magno imperitæ multitudinis concursu facto aliquid etiam inde referant emolumenti, dum eis majore copia quæ ad victum & cultum supersint, suggeruntur.

6. Atque hæc quidem de Apostoli doctrina, docendi concionatoribus tradita, facto ipso atque opere atque exemplo: quam autem præceptionibus tradidit de ista ipsa re doctrinam. Tum Timotheo, tum Tito, Episcopis ex ejus ad utrumque conscriptis epistolis facile est intelligere. Ac illi quidem in hæc verba: *prædica verbum.* Sacrum scilicet, & quod Dei est, quod per excellentiam dicitur verbum, quia verbum est vitæ æternæ, verbum veritatis, verbum justitiæ. Num ei præscribit ut curiosa, ut prophana, ut subtilia prædicet?

Ad Timo. 4. 1. Joann. 6. 2. ad Tim. 2. Hebr 5.

Ad hæc cum in cæteris Episcopi virtutibus, cum vult rectè tractantem verbum veritatis: quæro sitne verbum illud sacrum, aut prophanum, utile aut futile, omnique vacuum fructu (quale est plurimorum) curiosumve, aut animi spectans salutem, non vanam alioquam notitiam? præterea cum idem Apostolus cohortetur Timotheum, ut in iis permaneat quæ didicit sciens à quo didicerit, & quia ab infantia sacras litteras novit, cumque ab eo non nisi sacra didicisset, inde sanè liquet satis, Episcopo quique ejus vices concionando subit non esse aut prophanas litteras, aut curiosarum, aut subtilium rerum scientiam sacris litteris, superinducendam, quasi iis ad finem sibi propositum deesset quidpiam.

2. ad Tim. 3. 15. Chrys. hic.

Quis enim neget omnem scripturam divinitus inspiratam, utilem esse ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus? Quod si hæc sanctissimo Episcopo atque spiritus sancti pleno præscripta ab Apostolo, ut ad ea quæ commemorata sunt, sacra scriptura, non suo ingenio, non suis aut commentis aut inventis, utatur, quantò id potius nobis dictum existimare oportebit: Non igitur neque ad docendum, neque ad arguendum, neque ad corripiendum, neque ad erudiendum aliunde mutuanda tibi præsidia, quasi ei rei minus sufficeret scriptura. Cum enim *omnis* dicit Apostolus, sanè eam unam etiam satis esse clarè vult intelligi, ut non magnoperè sit opus ad id humanas scientias adhibere.

Verbo concionator.

Hactenus ea fere sunt tantum delibata quæ ex novo testamento, instituto conveniebant, neque erit absre, si paucis quæ eidem congruant ex vetere in medium afferantur. Consultò autem omittam cohortationes varias, quibus jubetur Propheras vocem efferre altius, populumque sui officii commonitum vehementius increpare, quod hujusmodi cohortationes jam suis locis sint collocatæ, quas lectorem vehementer ut legat, obtestor, easque ipsas etiam atque etiam secum ipse consideret. Inde enim discet quid & quemadmodum ei sit apud populum dicendum, si veros concionatores velit, cujusmodi fuisse Prophetas palam est, imitatione exprimere.

7. His igitur omissis occurrunt variæ eæque honoris plenissimæ, & perquam illustres compellationes, quibus concionandi munus à sacris litteris exprimitur, quibusque sanè in primis se præstat indignum is, qui eam quam modo damnamus, concionandi rationem sequitur.

Isa 4. 5. Hom. 5 in Iarem.

Ac principio vocantur concionator nubes *& nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*: per nubes quidem ex sententia Origenis accipe concionatores, per imbrem vero

vero doctrinam veram & salutarem. Eosdem concionatores vult esse nubes illas, quas educit Deus ab extremo terræ, quia primi cōcionatores Apostoli scilicet & discipuli Christi non à primis terræ, non à consulibus, non à judicibus, non à divitibus, non à regibus, sed ab infimæ notæ hominibus, à fæce vulgi, à piscatoribus educti sunt: Origeni succinit Gregorius magnus ad illa verba Job: *Frumentum desiderat nubes*. Quid electi, inquit, quique sunt, nisi frumenta Dei cœlestibus horreis recondenda? Sed hoc frumentum quousque ad perfectionem fructuum veniat, nubium pluvias expectat ut crescat, quia bonorū mens prædicantium verbis infunditur, ne ab humore caritatis, desideriorum carnalium sole siccetur. *L. 27. Moral. c. 22.*

Sed num nubes esse & dici possint concionatores ij qui salutaris doctrinæ imbre tum temporaneo, tum serotino audientium corda non irrigant, neque fæcundant? quorum verbum non inebriat terram, nec infundunt eam, nec germinare eam faciunt, nec dant panem serenti, nec panem comedenti? Et sanè si nubes essent, pluviam stillarent, etenim ut præclare Ecclesiastes: *Si impleta fuerint nubes, pluviam effundent*. At hæ nubes non pluviam non salutis doctrinam, at pulverem effundunt, dum sacris litteris penè valere jussis prophana, dum inutilia, dum vana, dum noxia populo proponunt, quibus non magis humescunt agri, seu fœcundantur audientium animæ, quam si minuto pulvere plueret. Nimirum non sunt plenæ aut imbre gravidæ hæ nubes, ut supra inquiebat Salomon: nubes sunt, sed steriles, sed sine aqua, nihil igitur mirum si imbrem non effundunt; nemo enim dat quod non habet, ex communi omnium ore trito proverbio. *Isa 55. 10. Cap. 11. Epist. Inda v. 11.*

Hoc autem salutari te implebis imbre, tu quisquis ad eam status dignitatem atque altitudinem vocatus à Deo es ut sis nubes, si in divinis scripturis verseris assiduè, si Dei verbum nunquam è pectore, nunquam ab oculis, nunquam è manibus ponas. Esse enim Dei verbum pluviam testatur Moses in Deuteronomio. *Concrescat* (inquit) *in pluviam doctrina mea fluat ut rores eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina*. Hoc certè si te vitæ humore repleveris, aureum plues imbrem quo irrigata audientium terra, læta vestietur segete, atque longè uberrimos virtutum omnium dabit proventus: neque tibi erit timendum, ne, ut loquitur Ambrosius, præpropero calore vernantis corporis arva ista luxurient, fotu potius nivali (sunt enim & nubes nivis conceptaculum, & ex nube gelu constricta fit nix) semina verbi cœlestis pressa fæcunda erūt. *C. 32. 2. L. 7. in Lucam ad illa verba* vestimēta sicut nix.

Alterum concionatorum elogium est oliva, ita enim vocantur à Zacharia ex interpretatione Tropologica. Vidit hic Propheta candelabrum aureum totum, ad cujus dextram & sinistram erant duæ olivæ plenæ olearum, in vertice sicut spicæ plenæ sunt granis, (quod quidem indicatur his verbis: Quid sunt duæ spicæ olivarum) Aureo candelabro significari Ecclesiam in confesso est apud omnes, cujus latus utrumque cingunt duæ olivæ .j. prædicatores sancti, dum ex ijs alteri quidam hæreses profligant, & Christianæ fidei veritatem tuentur, ut integra sicut à sede Petri emanavit, perpetuo conservetur, alteri vero fideles, CHRISTI disciplina erudiunt, virtutes docent, vitia insectantur. Cum oliva autem baccarum plena conferuntur, tum propter insiguem qua præditi sunt fertilitatem, animorumque lucrum & fructum amplissimum, tum propter lucem quam alijs præbent, instar olivæ illius, de qua David. *Ego autem sicut oliva fructifera in domo DEI*. Qui autem nec alijs lucet, nec ullum profert ex se fructum, quo jure aut merito suo, oliva vocari potest, nisi forte sterilis, arida & maledicta? Atque hæc de nube & Oliva paucis dicta sint. Etenim sexcenti sunt honorum tituli, quibus à sacris litteris insigniuntur concionatores, quibusque quanta sit concionandi dignitas elucescat: vocantur enim milites, quibus circumdat Deus domum suam, Ecclesiam scilicet, ut eam tueantur ab hostium incursibus. Deinde caminus atque ignis, quod eorum sit mortalium animos caritate incendere: tum amici sponsi qui stant & audiunt, & gaudio gaudent propter vocem sponsi: sicut enim CHRISTO maxima conjuncti familiaritate, ejusque vocem *Cap. 2. Psal. 51. Matt. 21. Zach. 9. Zach. 12. Ioan. 2. 29. Greg. in 1*

Reg. c. 9. in ſe ante loquentem audiunt, quam eam ad populum enuntient, præterea Reges & con-
Greg. 1. ſules terræ. Reges quidem, quia commiſſos ſibi rectè diſponere & ſua bene regere cor-
Moral. c. pora ſciunt. Terræ autem conſules, quia terrenas mentes per exhortationis ſuæ conſi-
33. lium ad cæleſtia pertrahunt. Deinceps cæli, ſol, & ſtellæ, cæli quidem, quia intercedendo
Greg. l. 9 do protegunt, ſol vero, quia prædicando vim luminis oſtendunt. At ſtellæ, quia dum
Moral. c. certa peccatoribus prædicant, tenebras noſtræ noctis illuſtrant. Exinde maxilla, per ipſos
4. quippe Eccleſia iniquos à vitiis conterit, & quaſi glutiens in ſua membra convertit. Ad
Greg. l. 13 hæc portæ Sion, quia per eorum vitam atque doctrinam abſcondita ſuperne contempla-
Moral. c. tionis intramus. Quid plura? vocantur dentes Eccleſiæ, quando quidem prædicationi-
7. bus ſuis peccatorum duritiam conterunt. Vocantur Angeli, ut qui gloriam patriæ cæle-
Greg. l. 33 ſtis annuntiant. Vocantur canes, quippe qui prædicationibus aſſiduis, quaſi latratibus
Moral. c. importunis adverſarios quoſque à grege ovium arcere nituntur. Vocantur boves, quod
28. eorum ſit vomere prædicationis quaſi ſpirituales ſulcos, ſic auditorum animos ad Dei
Ibidem excipienda ſemina ſubigere atque proſcindere: Vocantur os Dei, quia ſeparant pretio-
ca. 29. ſum à vili, humanas etenim mentes à reproba antiqui hoſtis imitatione diſiungunt. Vo-
L. 34. cantur amici & negotiatores, amici per fidem, negotiatores per actionem: amici, inquam,
Moral. illi quorum eſt Leviathan, ſcilicet antiquum hominum generis hoſtem concidere, qui
cap. 4. quidem toties ab his amicis conciditur, quoties divini verbi gladio, ſua ab illo membra
Greg. in (peccantes nimirum) ſeparantur.
c. 3. Can- Vocantur columnæ Eccleſiæ, eæque argenteæ, quod eorum ſit eam exemplo vitæ ſiſ-
tic. tentare, & prædicationibus erudire: quæ cauſa fuit, inquit Gregor. ut prædicatores ſuos
Hier. 15. Deus magna juſtitiæ rectitudine roboraret, & nitore eloquii quaſi ſplendore argenti de-
Gregor. corarit. Vocantur Eccleſiæ oculi, dentes, genæ, & collum: oculi, quia cæteris viam oſten-
33. dunt; dentes, quia per eos infideles conſumuntur & parvuli nutriuntur; genæ quia in
Mor. c. populis ut iis proficiant, eminent: collum, quia ſicuti collum extendimus quando lon-
22. gius proſpicere volumus, ſic prædicatoris eſt procul venientes ſanctæ Eccleſiæ hoſtes
In cap. 3. ſpecularitùque fortiter reſiſtere; ſi quid in Eccleſia lædere conantur, Ejus etiam eſt li-
Cantic. berè terrena deſpicere ac cæleſtia contemplari. Vocantur ad extremum lux mundi, ſal
Idem in terræ, lampas, civitas ſupra montem poſita; quarum quidem appellationum vis & ratio
c. 4. tum ex ſe ipſa patet, tum ſupra fuſius eſt à nobis tradita. Atque hi ſunt pauci de multis
Cantic. honorum tituli, quibus à ſacris litteris decorantur honeſtanturque veri concionatores
Chriſtique legati; qui quidem tituli tam parum congruunt iis contra quos modo dici-
mus, curioſos nempe, vanos, prophanos, phaleratos, Deique ſpiritu vacuos, quam parum
eſt rationi conſentaneum, ut Regis nomine honoretur mendicus, uraurichalcum aurum,
ut vitrum margaritum; vel ſi malis, ut terra cælum, ut tenebræ lumen, ut cadaver homo,
ut mors vita nuncupetur.

Cap. 12. Occurrebat denique contra hos pſeudo-concionatores ex ſacris litteris illud Eccleſia-
11. ſti. *Verba ſapientum ſicut ſtimuli, & quaſi clavi in altum defixi*, ſcilicet altius & profun-
dius alicui ligno infixi, quales ſunt maximè clavi igniti atque candentes, qui & facilius &
penitius penetrant. En tibi regulam qua cognoris ſis necne ſapiens concionator & ſcri-
ba doctus in regno cælorum, ſi ſtimulat, ſi urget, ſi ſollicitat auditorem ſermo tuus: ſi in-
ſtar clavi candentis & igniti imprimitur altius audientium animis, ſi ſanguinem elicit, ſi
dolorem exprimit, ſi compunctionem, ſi cujus ſermo non pungit, inquit Hieron. ſed oble-
ctationem facit audientibus, iſte non eſt ſermo ſapientis: pœnitentiæ debet dolores &
L. 23. vulnus infigere: Rectè autem, ait Gregor. prædicatorum verba clavi vocati ſunt, quia
Moral. culpas delinquentium neſciunt palpare, ſed pungere. An Joannis verba clavi non erant
cap. 28. cum dicebat, progenies viperarum, quis vobis demonſtravit fugere ab ira ventura? An
Mart. 2. verba Stephani clavi non erant cum dicebat: vos ſemper ſpiritui ſancto reſtitiſtis. An
Actor. 7. verba Pauli clavi non erant cum dicebat, ô inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit? Et rur-
Gal. 3. ſum cum Corinthiis diceret, cum ſit inter vos zelus & contentio, nonnè carnales eſtis, &
ſecundum hominem ambulatis, Hæc Gregorius.)

Quod

Quod si aliqua, inquit Ambrosius, vel in populo, vel in aliquibus contumacia vel culpa est, sint sermones tui ejusmodi ut audientem stimulent, compungant malè conscium. Sermones enim sapientum stimuli. Stimulavit & Dominus JESUS Saulum cum esset persecutor. Quam salutaris fuerit stimulus considera, qui ex persecutore Apostolum fecit dicendo: durum est tibi contra stimulum calcitrare. Hæc ille, ex quibus efficitur magnam sanè rem eamque arduam exigi à concionatore (quamque non nisi ægrè præstet, vel omni laude cumulatus facer orator quisque verè eo nomine isto sit dignus,) neque enim satis est ut sint ejus sermones stimuli, quibus ad virtutem incitetur is qui audit, debent & esse clavi itaque igniti ut pervadant altius; clavi, inquam, quibus auditoris pars inferior cum parte superiore, atque ista cum Deo firmiter cohæreant, ita ut nullæ possint ab eo aut animi perturbatione, aut carnis illecebra, aut mundi invitamento, aut dæmonis vi suggestione insidiisque divelli, ad quæ quidem clavis plusquam trabalibus opus esse, neque eos ipsos ex prophanorum, ex Gentilium, ex Philosophorum, ex curiosorum authorum officina esse petendos nemo non videt. *Epist. 44*

Quid in eos facta concilia.

CAPUT XVI.

1. *Concilium Valentinum damnat istiusmodi concionatores.*
2. *Item Ravenna secundò habitum.*
3. *Quid in eos concilium Lateranense œcumenicum.*
4. *Quid Trevirense synodus.*
5. *Quid Colonienſis.*
6. *Tridentinum Concilium graviter eos insectatur.*
7. *Quod idem faciunt concilia varia Mediolani habita.*
8. *Vt & synodus Aquilejenſis.*

NOn minus à sacris Conciliis tum œcumenicis, tum provincialibus, quam à sacris literis damnantur inutiles hi & vani concionatores.

Concilium Quidem Valentinum in Gallia habitum anno Domini 854. sub Leone eo nomine quarto, hæc præscribit capit. 4. Ut unusquisque nostrum (agit autem de Episcopis) sive per se, sive per aliquem, vel aliquos ex ministris Ecclesiæ fideliter doctos ita verbum prædicationis tam in urbe, quam foris in plebibus exhibeat, ut omnino eis admonitio & exhortatio salutaris deesse non possit. Quia ubi verbum Dei fidelibus non ministratur, quid aliud quam vita animæ subtrahitur: placet firmatum.) 1.

Non est autem verbum prædicationis, neque admonitio & exhortatio salutaris, neque verbum Dei, ut loquitur concilium, quod ab hujusmodi, quos modo insectamur, concionatoribus, verius dixerim, rabulis garrulisque, concioni exhibetur, quare videant ipsi ne tot animarum mortis spiritualis rei sint, quot sunt ii quibus, ut idem loquitur concilium, animi vitam subtraxere.

Concilium autem Ravennale 2. Rubrica 13 anno Domini 1311. sub Clemente 5. non censet ad hoc sacrum munus admittendos, nisi industrios viros, pollentes ætate, gravitate morum, vitæ sanctitate, scientia & sermone, vetatque eos admitti ex quorum admissione scandalum aut animarum periculum oriretur. At quænam morum gravitas in eo perspicitur, qui levia & futilia loco tam serio, & in actione tam gravi, ubi de animorum immortali agitur salute, deque auditorum capite tam leviter effutit? Quæ vitæ sanctitas in eo existimetur inesse, qui tam opportunam nactus occasionem, tum hominum generi consulendi in negotio tanti momenti, tum divinæ gloriæ propagandæ, eam tamen ipsam negligit, atque utinam non negligat modo, & non etiam ei sit impedimento, & ut habet concilium, non ejus prædicatio & scandalum iis qui se audiunt, atque animis periculum afferat. 2.

3. Sacrum porro atque œcumenicum Concilium Lateranense secundum inchoatum anno Domini 1512. sessione 11. dicendi ad populum munus cuiquam, nisi morum honestate, ætate, doctrina, probitate, prudentia, & vitæ exemplo ad id apto, vetat demandari. Cui autem demandatum est, eum vult ex divinæ vocis præcepto Evangelium omni creaturæ cum vitiorum detestatione, & virtutum commendatione, enucleare & declarare. Quamobrem ex concilii atque adeo Christi Domini sensu, non legitimè ab eo concionatore explicatur Evangelium, qui quamquam sensum det litteralem multaque ad id tum ex variis versionibus, tum ex ipsis fontibus Hebræis atque Græcis afferat, ea tamen ipsa non efficit, ut tum vitiorum odio, tum virtutum amori excitando acuendoque famulentur.

4. Ad hæc Trevirensis synodus anno 1549. tempore Pauli Papæ tertii mandat, ut non tam eloquentiores, quam sapientiores, neque tam argutiores, quam meliores ad hoc munus eligantur, modo gregi sana doctrina pascendo non sint prorsus inidonei. Imò eo magis monet cavendos qui eloquentia pollent, quò magis ob eloquentiam dum rectè dicere & docere existimantur, nocere possunt & fallere. Deinceps monet concionatores, in hoc ut toti incumbant, ut verbum veritatis rectè & bona fide tractent, tanquam dispensatores multiformis gratiæ Dei, omissis iis, quæ à puritate Evangelii aliena sunt, vel supervacanea, vel parum ædificantia: sed nec opinabilia ac dubia pro certis & receptis asseverare audeant, ab apocryphis abstineant: comicas, aniles, & interim obscænas fabulas, & quæ risum moveant citius quam lachrimas, populi auribus non ingerant: eaque doceant quæ ad captum rudis populi accommodata esse cognoverint, cohortentur populum ad pœnitentiam, Dei ac Christi commemorent beneficia, pœnas peccantibus debitas, præmia virtutum, torpentes excitent, animo dejectos in spem erigant. Voluptuariis, reliquæ mundi admirantibus vitæ brevitatem, & æternos ignis cruciatus subinde ingerant, commendent fidem quæ per bonas actiones & dilectionem operatur, prolium educationem & cæteri quæ præclarè prosequitur.

Concilium autem Coloniense Anno 1536. tempore Pauli Papæ 3. parte 6. capit. 2. ista concionatoribus præscribit. Vitabit prophana & vaniloquia, hoc est, futilem & manem loquacitatem, qua nonnulli ratiocinationibus humanis falsam scientiæ opinionem sibi venantur. Sic enim suum compellat Timotheum Paulus: ô Timothee depositum serua, devitans prophanas vocum novitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt.

6. His accedat Concilium generale Tridentinum sessione 24. ca 4. quod postquam jussisset Episcopos hoc prædicationis munus, quod eorum præcipuum esse ajit, aut per se aut per alium, si erunt legitimè impediti exercere, vult eos pro concione sacras scripturas (ipsissima sunt ejus verba) divinamque legem annuntiare. Cui decreto quemadmodum obsequentes se præstent, qui alia omnia quam divinas litteras, Deique legem ingerunt, penes ipsos judicium esto. Idem concilium sessione 5. de reformatione c. 2. cavet ne alii quam idonei sumantur ab Episcopis ad hujusmodi prædicationis officium salubriter exequendum, quid autem salubre à curiosis hisce acutulis ac politulis concionatoribus afferatur, quorum postrema cura & cogitatio est de illorum qui se audiunt salute procuranda?

7. Denique ut ad concilia, quæ Mediolani sunt habita, sanctissimo Archiepiscopo Carolo Borromeo præsule veniamus: Concilio primo præcipit, ut concionatores plebem pro ejus sensu & intelligentia salutari doctrina pascant. Sed quæro num subtilia ex Theologia scholastica decerpere, num curiosa quæque ex Philosophia, humaniorique literatura missa interim sacra scriptura delibare: Num politiori sermone orationisque luminibus atque compto ornatoque dicendi genere ea ipsa proponere, id sit tandem plebem salutari doctrina pascere? num his eruditur plebs Christiana ad salutem consequendam!

Monet præterea ut sacram scripturam proponat, eamque ex Catholicæ Ecclesiæ sanctorum

Sanctorumque patrum sensu interpretentur. Vetat ab iis supervacanea & parum fructuosa afferri: atque gravissimis verbis edicit ne ostentandæ doctrinæ & eloquentiæ causa difficiles atque inanes quæstiones, fucumve orationis & pigmenta conquirant, unde sui ipsius potius quam JESU CHRISTI prædicatores esse videantur. Tum præscribit quæ eis populo tradenda quæ dicenda. In iis meminit virtutum & vitiorum, illas ut amplectatur, hæc ut oderit: plurimaque alia habet sigillatim, quæ magnopere faciunt ad præsens institutum, quibusque recensendis brevitatis causa supersedeo. Videre item licet quæ concilio Mediolanensi 3. cap. 3. sub eodem sanctissimo Archiepiscopo Borromeo sancita sunt.

Verum prætermittere non licet quæ concilio 4. capite de verbi Dei prædicatione præscribuntur hisce fere verbis, Illud proprium ac peculiare sit prædicatoris genus docendi, ut beati Apostoli exemplo sigillatim cujuscumque status homines instruat, & præcipua virtutum officia demonstret, modo filios, modo parentes, nunc servos, nunc dominos, nunc viros, nunc uxores, nunc senes, nunc juvenes erudiens, ac diligenter quæ cuique propria sunt, præscribens paterna caritate & sollicitudine, fideles à vitiis deterreat, tum ad virtutes accendat, & testimoniis divinarum litterarum & sanctorum patrum doctrina atque exemplis, & sacris Ecclesiæ traditionibus, & similitudinibus & sanctionibus etiam figuris. Quod sane officium si gravi oratione & ab omni vel artificii, vel hominis fuæ spectantis suspicione aliena tractabitur, majorem inde fructum, juvante domino, fore sperandum est. Id plane sibi proponat concionator optimè nosse, quæ in populo vitia potissimum evellenda, quæ rursus virtutes in primis disseminandæ sint, eoque intendat maximè omnem vim prædicationis suæ. Nec vero semel atque iterum, sed sæpe pro usu venerit in eodem unius vel virtutis suadendæ, vel vitii detestandi, studio versetur, quod quantum in se est, perenni quadam doctrinæ perseverantia & perpetua quasi pugna & contentione, (id quod olim sanctissimos Episcopos Ambrosium, Augustinum, & Chrysostomum fecisse constat) fidelium animos etiam in malè agendo penè obfirmatos expugnet, depravatosque vivendi mores jam inveteratos, radicitus juvante Deo evellat. Quod quidem ut facilius consequatur concionator, vult concilium ut ab Episcopo aut loci parocho collectæ, & conquisitæ morum frequentiores corruptelæ ad eum tempestivè deferantur: Hæc & alia plura concilium.

Denique Synodus Aquilejensis 1 Rubrica 3 anno partæ salutis 1596. tempore Clementis 8. postquam gravissimis verbis Episcopos monuisset, prædicandi munus eorum esse proprium, quod qui non legitimè impediti non obeant, eos nec ultionem apud Deum, nec apud homines eam quam sacri concilii Tridentini sanctio præscribit & intimavit evasuros, tum vult Episcopi vices non tuli idoneos subire ac sustinere, quique populos cælesti alimento pascant, ne desit gregi pabulum quo vita spiritualis conservetur. 8.

Quod sit autem pabulum illud dum explanat hæc habet Ex sacræ scripturæ fontibus ad spiritualem populorum ædificationem hauriatur, quod ad vitæ Christianæ disciplinam, ad boni studium, & contrariorum declinationem derivari aptè possit.

Atque ut caput hoc concludam, subjiciam, quæ idem concilium ex professo habet contra ejus generis vanos concionatores, quorum agendi stultam rationem modo dilluidere conamur. De prædicationis, inquit, argumento & prædicationis munere, cum ad ostentationem & inanem animum oblectationem & curiositatem trahi cæperit verbi Dei prædicatio, moneri prædicatores serio volumus: Quia tamen locus iste non patitur ut rem enucleatè tractare possimus, Reverendissimos Cœpiscopos suffragancos nostros enixè rogamus, ut singuli post actam synodum aliquid de hoc genere conficere studeant, quo prædicatores monitiones & observationes comprehendant: pro fine cuique proponatur gloria Dei, & salus animarum, pro medio non curiosiores quæstiones & oblectamenta verborum auribus prurientia; quod facile assequemur, si pro argumento fuerit prædicare Christum crucifixum, Dei virtutem

&,

& Dei sapientiam. Quæ docentur in Academiis, & disceptantur in scholis, & inter scholasticos agitantur, sint inter illos qui ingenia exercent, & animos acuunt: In prædicatione instituantur fidelium mentes, & studio pietatis vocentur ad mandatorum observationem, ut virtutes Christianas colant, vitia declinent, & ad futuræ vitæ præmia implorato Dei auxilio contentis studiis aspirent. Hæc concilium. Quibus sane nihil clarius, nihilque efficacius ad plurimorum hujus temporis concionatorum, vel temeritatem, vel levitatem, vel in re tanti momenti qualis est animorum salus oscitantiam damnandam afferri posse existimo.

Quid in eos Græci Patres.

CAPUT XVIII.

1. *Quid Clemens Alexandrinus.*
2. *Nihil indignius quam concionatores de verborum ornatu solicitos, dum tot interim mortales æternum pereunt.*
3. *Iterum in eos Clemens Alexandrinus.*
4. *Quid in eos Chrysostom.*
5. *Quid Nazianzenus.*
6. *Parum interesse inter scænicos & nonnullos è concionatoribus.*

1. I. 1 Stromat. CLemens Alexandrinus multis bellum indicit iis qui non in publico sermone tantum, sed in privato etiam verborum ornamenta consectantur, atque hoc postulare vitæ suæ. j. Christianæ institutum, ut verbo & rationi convenienter vivat, neque magni pendat eloquentiam, satisque esse sibi ut animi sui sensa exprimat: quo autem, inquit, nomine id faciam nihil mihi curæ est; opem enim ferre ut ii serventur qui servari possunt, illud puto esse optimum, non autem dictiunculas tanquam quædam ornamenta componere.

2. Et sanè quid indignius quam nostros concionatores esse de verborum ornatu & elegantia sollicitos, dum tot mortales ægri jacent, afflictique in sordibus peccatorum? dumque ut jumenta computrescunt in stercore suo, letho æternæque morti vicinissimi, quibus ipsi simplici Dei verbo, æternorumque suppliciorum propositis minis mederi possent. Quid illo stupidius medico qui ægrum sineret emori dum tempus floribus ornando aut inaurando pharmaco consumit, quo simpliciter exhibito sanitatem consecutus esset? Aut quid illo crudelius chirurgo qui ut lethale vulnus sanguine fluens obliget, otiosè fascias bellè componit & aptat, quæ dum facit, exhaustis sanguine venis perit æger? scilicet tempus est tunc de ornatu cogitare, & non potius obvia quæque rapere quam citissimè præsentique periculo opem ferre: Scilicet id curat æger mortis in limine constitutus, ut oculis suis, ut ori, ut sensibus voluptatis illecebra ingeratur, & non potius ut è mortis faucibus dicto citius eruatur: Num qui ignem depascentem omnia suisque ædibus proximè minitantem extincturus accurrit præpropere, minimum attendit ut concinnè aquam projiciat aut ut nè ea vestes commaculet suas? Incendium est, ignis est, mihi crede peccatum, ignis inquam usque ad perditionem devorans & omnia eradicans genimina, & tu mihi in isto igne ita pernicioso restinguendo moras nectis: aquam in promptu habes, verbum Dei, sed illud stulto consilio vis perpolire, & quod dum facis, consumit flamma (eheu) speciosa deserti & cedros libani absumit atque longè latèque populatur omnia; Atque hæc occasione Clementis Alexandrini ad quem sese referat sermo.

Iob. 31. 12.

Iere. 9. 10

3. Hæc inquit (quæ scilicet ante monuit de comptæ orationis neglectu) brevissimè scriptura enuntiavit dicens: Ne multum verseris in verbis. Dictio enim est tanquam vestis in corpore, res autem sunt carnes & nervi. Non oportet ergo majorem vestis quam salutis corporis curam gerere. Pergit ostendere non tantum in iis quæ victum spectant, vitæ-

vitæque cultum frugi esse oportere, verum etiam in iis quæ dictionem. Non solum enim, inquit, frugalis vitæ ratio, sed etiam à supervacaneo cultu ornatuque aliena oratio exercenda est ei qui veram vitam elegit, si quidem delicias ut dolosas & luxuriosas repudiamus: nec honestius est illecebi apparatus qui plura habet condimenta quam ea quæ nutriunt, nec est bellus urbanusve orationis usus qui auditores magis potest delectare quam juvare. Certè hæc ita sunt clarè dicta in comptos & phaleratos concionatores, ut commentario non egeant.

Chrysostomus vero non uno tantum loco eosdem carpit, scribens enim in 1. ad Timoth. ad illa verba cap. 6. *Maximè qui laborant in verbo & doctrina*, hæc habet. Neque vero eum sermonem laudaverim, qui fastu tumidus externæ peritiæ jactantiam sequitur, sed qui virtutis ac sutci habeat plurimum, qui sensibus gravis sit & sapientia plenus. Non ergo apparatu illi opus est ac pompa dicendi, sed intelligentia ac viribus ad id quod sentit eloquendum idoneis. Alibi dicit subverti ea re Ecclesias quod auditores velint audire sermonem non qui compungat sed qui oblectet, & tinnulo strepitu & verborum compositioni tanquam citharœdis & cantoribus operam darent & pravo populi studio prædicatores obsequantur, de quibus quidem hæc subdit: flosculos verborum & compositionem & harmoniam curiosius sectamur ut canamus, non ut prosimus, ut simus in admiratione, non ut doceamus, ut delectemus, non ut compungamus, ut plausu & laudibus obtentis abeamus, non ut mores componamus. 4. *Hom. 13.* *Hom. 20. in act.*

Quid porro de tota ista re senserit Grego. Theologus videamus: prima, inquit, sapientia est pro nihilo ducere eam sapientiam quæ in verbis & dictionum argutiis ac fucatis & supervacaneis disputationibus sita est: ac fuit quoddam tempus cum res nostræ florerent, cum nimirum superflua hæc & verborum lepore atque arte facta tractandæ Theologiæ ratio ad divinas caulas ne aditum quidem haberet. 5. *Orat. de plaga grandinis.*

Alibi queritur Christianam pietatem simplicem prius, artisque expertem, fucatam: & genus quoddam politices affectum à foro ad sanctuarium translatum, à Theatris ad abdita sacra, ut si audacius (inquit) loqui liceat, duæ jam scenæ sint hoc discrimine inter se distinctæ, quod illa omnibus pateat (loquitur de prophana) hæc quibusdam, illa rideatur, hæc honore floreat. Illa denique Theatrica, hæc spiritualis nominetur.) Ita Nazianz. Et sanè quid interfit Comœdos inter Tragedosque & nonnullos è concionatoribus non video, cum & re vana, inutili atque ad oblectandum (imo etiam ad risum, quo quidem quid indignius?) tantum comparata, tum verborum lenocinio, tum vocis illecebra, tum corporis moribus argutulis, leviculis affectatisque omnino consentiant, utinam & nè ab his illi longè rebus istis omnibus superentur. *Orationes de Sancto Athanasio.* 6. *Oratione se ipsa & de cathedra constantinopolitana non affectata.*

Quid in eos patres Latini.

CAPUT XVIII.

1 *Quid Arnobius.*
2. *Concionem agrorum plenissimam esse sibi persuadeat concionator*
3. *Hieronymus multis eos damnat.*
4. *Malum signum dum à concione statim ad laudatur orator.*
5. *Iterum in eos Hieronym.*
6. *Vt & Ambrosius.*
7. *Cur simpliciore stylo conscripta sacra litera.*
8. *Quid Augustinus in hujusmodi concionatores.*

EXplodebantur ab ethnicis quondam sacræ litteræ, ut & hoc ævo (indignum) à sciolis quibusdam politioris literaturæ magistris, quasi minus ornato sermone conscriptæ, quin & essent solecismis & barbarismis horridæ, quibus omnibus est doctè responsum Ab Arnobio: Pompa, inquit, ista sermonis & orationis missa per regulas concionibus 1. *L. 1. contra Gent.*

ſupple prophanis) litibus, foro, judiciiſque ſervetur, deturque illis qui voluptatum delinimenta quærentes, omne ſuum ſtudium verborum in lumina contulerunt: cum de rebus agitur ab oſtentatione ſemotis (quales ſunt nimirum res divinæ & religionis Chriſtianæ) quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amænitate dicatur, nec quid aures commulceat, ſed quas afferat audientibus utilitates; maximè cum ſciamus etiam quoſdam ſapientiæ deditos non tantum abjeciſſe ſermonis cultum, verum etiam cum poſſent ornatius atque uberius loqui, trivialem ſtudio humilitatem ſequutos, ne corrumperent ſcilicet gravitatis rigorem & ſophiſtica ſe potius oſtentatione jactarent. Etenim diſſoluti eſt pectoris in rebus ſeriis quærere voluptatem, & cum malè ſe habentibus atque ægris ſonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admovere. Hæc ille.

2. Ita enim (addo iſtis ego) perſuaſum ſit oportet ſacro oratori, ægros eſſe eos omnes qui ad eum audiendi cauſa confluunt vexarique hos febri ſuperbiæ, illos avaritiæ, alteros libidinis, alteros iracundiæ æſtu oblique teneri, ſeque in xenodochium infirmorum plenisſimum ingredi, cum in templum pedem infert, quamobrem ſicuti muſicæ concentu non curantur ægri à medico, at vel cibo commodiore aut medicamento, aut ferro, aut igne, juxta illud Hypocratis: Quod non curat cibus, curat medicamentum, quod non curat medicamentum, curat ferrum, quod non curat ferrum, curat ignis: ſic toto erat cælo Eccleſiaſtes, ſi ſcite verborum ornatu aptaque compoſitione adaptationeque, tanquam ſuaviore harmonia, ægram concionem curaturum exiſtimabit: ſacræ ad id ſcripturæ cibo aut medicamine, quin & ferro atque adeo igne, vehementi ſcilicet, æternorum ſupplitiorum comminitatione denuntiationeque opus eſt.

3. In prooem. l. 5. Epiſt. ad Galat.

Eundem concionatorum errorem vehementius infectatur item Hieronymus his verbis Jam in Eccleſia, miſſa Apoſtolicorum ſimplicitate ac puritate verborum, quaſi ad Athenæum & ad auditoria convenitur ut plauſus circunſtantium ſuſcitentur, ut oratio Rhetoricæ artis fucata menducio quaſi quædam meretricula procedat in publicum, non tam eruditura populos, quam favorem populi quæſitura, & in modum pſalterii & tibiæ dulce canentis, ſenſus demulceat audientium, ut verè illud Prophetæ Ezechielis noſtris temporibus poſſit aptari, dicente Domino ad eum: Et factus es eis quaſi vox cytharæ ſuave canentis & benè compoſitæ, & audiunt verba tua, & non faciunt ea) Hactenus Hieronymus. Quibus ſanè verbis non minus noſtrorum quam ſui temporis concionatorum falſam concionandi rationem exprimit plenèque exhibet: quotus enim quiſque modò eſt quem non pudeat ſimplicis dictionis Apoſtolorum, quique quod in dictionis elegantia ſibi ſorte deſit (quamquam id non eſt deeſſe dicendum: quod non requiritur) ſuppleat oſtenſione ſpiritus & virtutis? Nonnè id infælici iſto tempore nimis item verum eſt, quaſi ad Athenæum atque ad prophanum aliquem oratorem, tanquam ad panegyrim aliquam audiendam convenire auditores, ut tum auribus ſuis, tum animis vel dictionis ſuavitate vel rerum ſubtilium explicatione, vel curioſarum enarratione voluptatem aliquam afferant.

4. Sed quam id vero ipſo verius, de noſtris concionatoribus: de iis pleroſque aliud nihil venari quam populi plauſum, utque à concione audiant illud Italis perfamiliare, *O il valent' huomo*, atque iſtud aliud à Gallis eodem ſenſu uſurpatum, *voyla un habil homme*, q.d. ô eximium, ô præclarum Eccleſiaſtem! ô inſignem oratorem! Quam benè, quam dixit præclarè: Nihil poteſt melius: Quod ſanè dum auditur, peſſimum quidem illud eſt ſignum, ominarique licet, nihil boni, nihilque eorum quæ ejus erant officu à concionatore præſtitum: Qui orator fructum facit, non admirationem, verum lacrimas ciet, non plauſum ſed planctum excitat, & ubi peroravit loquitur nemo, altum ubique omnium ſilentium, altum premunt, ſcilicet ipſi, animo dolorem de peccatis conceptum efficaciaque dicentis expreſſum, cui dolori non vacat inanes miſcere ſermones concionatorem-que laudibus celebrare: ſed illum ipſum Hieronymum hæc eadem verbis ſuis exprimentem ſi placet reviſamus.

Docti

Docente te in Ecclesia non clamor populi sed gemitus suscitetur, lachrymæ auditorũ laudes tuæ sint, Nolo te declamatorem esse & rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum verum & sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volucre & celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est, Ista Hyeron. 5. Epist. 2. de vita clericor. ad Nepotian.

Quæ quidem quàm velim à concionatore etiam atque etiam perpendi, ut tanto authore atque doctore discat, veram germanamque, falsam verò, spuriam, illegitimam atque à pio quolibet exsibilandam concionandi rationem dediscat.

Accedat Ambrosius, qui perbrevi sed nervosa succique plenissima sententia, quid sibi de universa hac disputatione videatur, sic explicat. Quod, inquit, luxuriat in flore sermonis, tenuatur & hebetatur in fructu. Quibus sane verbis enuntiat apertè, dicendi flosculos orationisque leporem fructui, id est animorum permotioni officere.

Id enim causæ in primis fuit, quamobrem voluerit Dei spiritus sacras litteras simpliciore purioreque dicendi charactere conscribi, quod scilicet animorum spectaret motiones. Et verò, quid aliud facit in Prophetis maximè, novoque testamento quam bellicum canere, quam exaltare quasi tuba vocem suam, quam irruentes hostes, quam mortis metum, quam judicii, quam æterni supplicii horrorem intonare: quare, neque debuit neque decuit instar lyræ, carminisve musici dulce & suave, sed potius grave, quin etiam horridum quidpiam & barbarum sonare: non sunt enim militiæ picta verba sed quietis. Quid vero aliud concionatori incumbit quam ut sacrarum litterarum, adeoque sancti spiritus vestigiis, insistat, animisque commovendis se det totum à qua quidem re nihil alienum, nihil abhorreas magis quam lecta verba: meretricioque ornatu compta oratio, neque enim potest ex spiritu loqui & ex intimis præcordiis qui ea utitur: quod tamen caput est ad motum efficiendum: sine phaleris esse (ajebat quidam) omne quod dictat affectio. 6.

Et quamquam hujusmodi concionatores in iis versantur, subinde quæ motui efficiendo apta forent, atque ad pœnitentiæ opera cohortentur multitudinem, eique peccati tum turpitudinem, tum pœnas debitas in conspectu ponant; id tamen quasi per transennam & obiter præstant, sine spiritus vehementia, sine affectu, sine zelo, sine sensu, ita ut eorum verba non afficiant auditorum animos, non pervadant intimas medullas, non flectant voluntatem, sed hæreant in superficie; neque id sane mirum videri debet, cum eorum verba à nimio ornatu obtusa sint atque hebetia, penetrandique vi destituta, neque sint eorum jacula & sagittæ consimiles illius potentis, acutæ scilicet atque in corda inimicorum regis penetrantes. Huc accedit quod qui audit, aut dæmonis ope, aut naturæ quadam levitate curiositate & corruptela, attendit magis ad id quod delectat quam ad id quod prodest: eique curæ est ut ornatiora verba observet memoriaque complectatur, re interim ipsa quæ iis subest fortè pretii atque scitu perneccssaria, prætermissa, sermonisque folia persequitur, fructu omni vacua, fructum vero ipsum, qui quidem quærendus in primis, colligere negligit. Ex quibus intelligitur verissimè supra dictum ab Ambrosio, quod luxuriat in sermone tanquam in flore, tenuius esse atque hebetius in fructu, & quo plus foliorum & verborum, eo minus fructus & motus existere. Nam ut præclare etiam D. Prosper: Sententiarum (inquit) vivacitatem sermo ex industria cultus eneruat, & totam vim dictorum, splendor elaboratus evacuat. 7. Psalm. 44. L. de vita contempl.

Sed nihilne ex Augustino licet contra hanc perniciem, pestemque afferre? licet sane & plurima, de quibus pauca eaque majoris momenti dabo.

Ac principiò quidem planè docet sermonem omnem, qui abundantius quam gravitatem docet, verborum ornamenta consectaretur, dici sophisticum. Eum autem qui sophisticè loqueretur, vel scriptura teste esse odibilem. L. 2. de doctr. Christ. cap. 31.

Alias autem asserit eum qui affluit insipienti eloquentia, tanto magis cavendum esse, quantò magis ab eo, in iis quæ audire inutile est, delectatur auditor, & eum quoniam diserè dicere audit, etiam verè dicere existimat.) Atqui insipienti eloquentia eum esse præditum, L. 4. c. 5.

ditum, qui quam eloquentiam tot sapientum calculo damnatam videt, eam sectatur tamen, nemo non videt. Quin & ipse August. insipientem eam esse eloquentiam vel ex eo confirmat, quod sapienter dicat homo, tantò magis vel minus, quanto in scripturis sanctis magis minusve profecit: & quanto eas (quod supplendum relinquitur lectori) plus minusve adhibet. Qui igitur concionator eas negligit, Augustini sensu & insipiens est, & insipienter dicit. Eodem loci etiam ex Tullii sententia affirmat eloquentiam sine sapientia, nimium plerumque civibus obesse, prodesse nunquam. Et licet qui eloquenter dicunt, suaviter quidem, qui sapienter tamen, salubriter etiam audiuntur, propter quod non ait scriptura: multitudo eloquentium, sed *multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum*: sicut autem sumenda sunt & amara salubria; ita semper vitanda est perniciosa dulcedo, qualis scilicet, est eorum qui delectare atque aures demulcere contenti, de fructu, quem dicendo consequantur, omnem cogitationem abjicunt.

Prosecutio superioris Capitis.

CAPUT XIX.

1. *Quid Gregorius in eos concionatores qui alta & subtilia proponunt:*
2. *Quid in eos qui eosdem vendicant quovis loco declamantque concionis:*
3. *Quis verus concionator, neque esse istos hoc dignos nomine:*
4. *Qui sunt ii concionatores quibus mel non sub lingua, sed in lingua:*
5. *Unde sumat concionator qua populo propenat:*
6. *Concionatores mali sunt concubinis similes ex Gregorio:*
7. *Quid in eos D. Bernard.*

1. QUoniam palmam tenet in rerum moratarum explicatione Greg. Magnus, estque frequentissimus in iis præteribendis, quæ Christi oratoris propria sunt, æqui bonique consulat lector, si paulo plura ex eo quam ex aliis delibata hic proponemus.

L. 21. Moral. cap 1. Cap. 29. Ac primum quidem ad eos aggreditur concionatores, qui subtilia & alta confusæ multitudini proponunt. Ad illa enim verba sanctissimi Jobi: *Et super alios stillabat eloquium meum*: In hac stillatione (inquit) eloquii quid aliud quam mensura prædicationis accipitur? quia oportet ut exhortationis gratia: singulis juxta capacitatem ingenii conferatur. Debet enim subtiliter is qui docet perspicere, ne plus studeat, quam ab audiente capiatur, prædicare: debet enim, ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descendere, ne dum parvis sublimia, & ideirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse. Neque enim una eademque cunctis exhortatio convenit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit: pro qualitate igitur audientium formari debet sermo Doctorum, ut & ad sua singulis congruat, & tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat.

L. 30. Moral. cap. 6.

2. Cap. 38. Atque in hanc sententiam accipit illud Jobi. *Quis gallo dedit intelligentiam*? Intelligentiam, inquit, Gallus accepit, ut prius nocturni temporis horas discutiat, & tunc demum voces excitationis emittat, quia videlicet sanctus quisque prædicator in auditoribus suis prius qualitatem vitæ considerat, & tunc demum ad erudiendum, congruam vocem prædicationis formet. Gallo itaque intelligentia desuper tribuitur, quia Doctori veritatis, virtus discretionis, ut noverit quibus, quid, quando, vel quo modo inferat, divinitus ministratur. Ex eadem porro Galli & concionatoris similitudine colligit, huic cum apud impios dicit altis, & magnis vocibus æterni judicii metum denuntiandum, quia videlicet quasi in profundæ noctis tenebris clamat, solétque hæc volucris profundioribus noctis horis valentiores edere ac productiores cantus. Quam autem ab his concionatoribus utrumque hoc Gregorii monitum negligatur, ipso usu constat satis, cum nec instar galli altius noctu canant, nec in vitia & tenebriones acrius dicendo insurgant, nec quid, cuique sit pro ratione personarū & locorum proponendum ad spirituale eorum utilitatem curent magnopere: scilicet eam non sequuntur; eoque fit ut eaidem conciones ubique, & apud quos-

quoſcumque acciderit ut dicant, quaſi cantilenas quaſdam decantent ac declament verius quam dicant, quod ſeſe ex ijs auram populi plauſumque, quem captant collecturos confidant.

Et quia tanti momenti eſt, ut ſeſe concionator ad eorum qui audiunt tum neceſſitatem, tum capaciratem, faculratemque accommodet, atque attemperet, tamque in iſto genere, peccatur graviter à vanis iſtis concionatorum larvis, verius quam concionatoribus, idem ipſe Gregorius multus eſt ea re commendanda & ingerenda. *Paſtor cura p. 4. cap. 5.*

Sciendum, inquit, eſt prædicatori ut auditoris ſui animum ultra vires non trahat, ne ut ita dicam, dum plus quam valet, tenditur mentis chorda, rumpatur. Alta etenim quæque debent multis audientibus contegi, & vix paucis aperiri. Hinc namque per ſemetipſam veritas dicit: Quis putas eſt fidelis diſpenſator & prudens, quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram? per menſuram quippe tritici exprimitur modus verbi, ne cum anguſto cordi incapabile aliquid tribuitur, extra fundatur. Hæc Gregorius. Quod idem argumentum fuſe perſequitur in Ezechielem. *Luca 7.*

Jam vero ex alio capite eoſdem damnat, ſimulque terret concionatores. ad illa enim verba Ezechiel. *Si dicente me ad impium, morte morieris, non annunciaveris ei, ſanguinem ejus de manu tua requiram* quia juſto, inquit, qui in peccato cadit prædicatori tacuit, ejus ſanguinis reus tenetur. Et qui ſollicitus eſſe non ſtudut in prædicatione, factus eſt particeps in damnatione. *Hom. 11.*

3.

Et ne hi concionatores ſibi temeritate ſumma uſurpent boni doctique concionatoris nomen & honorem, audiant quis Gregorio ſit hoc dignus nomine. Ille in ſancta Eccleſia doctus prædicator eſt, qui & nova ſcit proferre de ſuavitate regni, & vetuſta dicere de terrore ſupplicij, ut vel pœnæ terreant quos præmia non invitant. Audiat de regno quod amet, audiat de ſupplicio unusquiſque quod timeat: ut torpentem animum, & terræ vehementer inhærentem, ſi amor ad regnum non trahit, vel timor minet. *Hom 11. in Evãg.*

Sed quis unquam iſtos concionatores audijt dicere, aut de præmijs, aut de æternis ſupplicijs? ſcilicet nimis ſunt trita iſta & decantata: nova & rariora quæque ſe profitentur afferre non communia & omnibus cognita, quod ſi quid de ijs dicunt nonnunquam, ita id languidè, remiſſe, & frigidè dicunt, ut ad illorum quidem amorem, ad horum vero formidinem permoveant neminem, ſintque de illis de quibus præclarè Gregorius, quibus *Cant.* 4. non eſt mel & lac inſtar ſponſæ ſub lingua, ſed in lingua, nimirum falſi prædicatores mel in lingua portant quod ſub lingua non habent, quia cœleſtia gaudia aliquando prædicant tanquam vera ſint, cum ipſi terreſtria bona totis deſiderijs appetant. Sancta vero mens, mel in lingua præ tendit, quia ſapientiæ dulcedinem loquendo oſtendit, quam veraciter prædicans audientes tanquam melli dulcedine reficit: at ſub lingua idem mel ſibi reſervat, quia interiorem dulcedinem aſſidue ſecum portat. 4.

Idem Gregorius diſputans ex quibus hauriat fontibus, quæ dicturus eſt ſacer Orator, hæc habet. Quicquid in ſubditorum profectu Doctor exhibet, aut de exemplo electorum accipit, aut magiſterio ſacri eloquij, aut revelatione internæ ac ſecretæ contemplationis. Samuel itaque Bethel circuit, cum prædicator Eccleſiæ, authoritatem diſponendorum operum de exemplis majorum quærit, Galgal, id eſt rotam, circuit, quando doctrinæ ſuæ authoritatem de magiſterio ſacræ ſcripturæ comprehendit: Maſphat quoque circuit, cum per ſecretæ contemplationis meditationem, revelationem meretur ſuſcipere veritatis. Ibi enim judicat Iſraelem, quia quicquid ſubditis proponit ad normam rectitudinis, aut de exemplis electorum accipit aut doctrina ſacri eloquij, aut ex revelatione internæ contemplationis. Quibus profecto verbis oſtenditur non tantum quæ Doctor perfectus agat, ſed etiam quia perfectus non ſit, ſi agere hæc non poſſit, hæc Gregorius. 5. *Hom in 1. Reg.*

Quantum igitur abſint à vera concionandi ratione iſti concionatores, qui non ex hiſce limpidiſſimis fontibus, exemplis patrum ſcilicet, ſacris litteris, atque meditatione, ſed ex cœnoſis lacunis, ex neſcio quorum librorum atque authorum ciſternis diſſipatis ea promunt

6. munt quæ populo propinent, ex hiſce Gregorii verbis ſatis conſtare exiſtimo. Concludam ea omnia quæ ex Gregorio delibavi; ſimilitudine una eaque probri pleniſſima, quam quidem hujuſmodi concionatoribus vult applicatam. Sic igitur loquitur ad illud In cap. 6. Cant. canticorum. Et octoginta concubinæ. Concubinæ, inquit, non verè, ſed fictè dominos diligunt, & ab eis non poſteritatem filiorum, ſed præſentiam commodorum expetunt, nec continentia ſe exercent, ſed libidinem explere concupiſcunt: ſic falſi prædicatores in Eccleſia exiſtunt, quia dum non Chriſtum, ſed lucrum vel laudem diligunt, non ſpiritualiter & caſtè, ſed carnaliter & libidinoſè Chriſto ſe conjungunt. Benè ergò concubinæ vocantur, quia Chriſtum quem prædicant non ſpiritu, ſed carne ſectantur. Cur autem octogenario numero comprehendantur, vide eundem ingenioſe admodum & conſequenter ad ea quæ ſupra dixerat, id explicantem.

7. Ad D. Bernardum tandem veniamus. Is ad Eugenium in cujus perſona quemlibet cenL. 4. ſendus eſt prædicationis munere fungentem informare: Arripe, inquit, gladium verbi Dei, qui tibi ad feriendũ creditus eſt, & vulnera ad ſalutem, ſi non omnes, ſi non vel multos, certè quos poſſis. Inſiſte ſi fortè audiant & quieſcant. Inſiſte & reſiſtentibus. Inſta opportunè, importunè, clama, ne ceſſes, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum, ſi dura fronte ſunt, durato & tu è contra tuam, nil tam durum quod duriori non cedat. Dominus ad Prophetam: Dedi frontem tuam duriorem frontibus eorum.

Serm. 58. in Cant. Idem alibi docet invitari à Chriſto Domino concionatores ad ſpiritualem vinearum animarum culturam, atque maximé ad ſarmenta ſterilia reſecanda, ad noxia ſuccidenda, ad putanda ſuperflua: Tempus, inquit, putationis advenit. Sed hiſce vanis concionato- Pſ. 148. ribus nunquam eſt putationis tempus, nulla unquam ſuperflua reſecãt, nullos infructuoſos projiciunt palmites, nulla corrigunt vitia; nunquam falcem in manus, nunquam anci- Ibidem non procul ab initio, pites ſumunt gladios ad faciendam vindictam in nationibus, increpationesq; in populis, ad alligãdos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, ut faciant in eis judicium conſcriptum: hoc quippe eſt D. Bernardo putare vineas, quod quidem ex ejuſdẽ ſenſu præſtare nequit, niſi qui fraternam ſalutem, qui decorem domus Domini, qui incrementa lucrorum ejus, qui incrementa frugum juſtitiæ ejus, qui deniq; laudem & gloriam nominis ejus æmulatur: quæ univerſa & ſingula quã deſint ijs, quos modo damnamus, verbi Dei præconibus ex ſe quisq; ſatis intelligit. Idem ad illud è Canticis. *Vox turturis audita eſt in terra noſtra* per turturem concionatorem accipit, cujus quidẽ volucris Serm. 59. gementi quam canenti vox ſimilior ipſum docet, quid ei incumbat dicendo præſtare. Illius, inquit, Doctoris libenter audio vocem, qui non ſibi plauſum, ſed mihi planctum moveat. Verè turturem exhibes, ſi gemere doceas. Et ſi perſuadere vis, gemendo id magis quam declamando facere ſtudeas oportebit. Verum ne longior ſim in re tam plana, ſuperſedeo pluribus, tum Bernardi, tum aliorum patrum teſtimonijs afferendis. Atq; utinã quemadmodum pio cuiq; tàm eſt patens atq: perſpicua iſta concionatorum ſeu vanitas, ſeu temeritas & ſtultitia, ita ei perſpiciendæ oculos tandem aliquando ipſi, quos cæcus ſui ipſorum excæcavit amor, aperiant.

Quid in eos ſacrarum religionum leges.

CAPUT XX.

1. *Quid regula S. Auguſtini concionatoribus præſcribat.*
2. *Quid S. Dominici.*
3. *Quid S. Franciſci.*
4. *Quid minimè Societatis IESV.*

Sup. conſtitut. c. 9. SAcer D. Auguſt. ordo in formula poteſtatis, quam illius familiæ ſuperiores faciunt, ſubditis concionandi Dei verbum hæc habet. Hortamur verò te quantum poſſumus in Do-

Domino, & monemus ut Deum præ oculis habeas, ad solam ipsius gloriam, & populi salutem spectes, quod per te facile fiet, si non in sublimitate sermonis, sed in ostensione spiritus, & virtutis prædicaveris, ut sit sermo tuus & prædicatio tua non in sapientia humanum, sed in virtute Dei.

Idem sacer ordo, dum concionatores monet sui officii, hæc præscribit. Cũ prædicator proponit verbum Dei, attendat quid dicat, & illa semper studeat prædicare, per quæ magis videatur posse fructificare: & omnes vias persequatur quibus fideles ipsos verbum Dei prædicando ad vivendum non secundum carnem, sed secundum spiritum inducat: caveat nẽ ne fabulas vanas prædicet, aut scurrilia, quæ possunt sermonẽ facere cõtemptibilẽ; Atq; hæc quidem suis præscribit alumnis, qui concionaturi sunt sacer hic ordo, quorum omnũ ne umbram quidem tenere concionatores illos, quos modo carpimus, in confesso est. *Ibidem*

Sanctissima autem D. Dominici familia de tota ista re sic præcipit in suis constitutionibus. Provideant diligentissime priores ne committant prædicationis officium, nisi fratribus ad hoc idoneis. Num ad hoc munus idoneus est, qui eam sequitur concionandi rationem, quæ & à sacris literis, & à sanctis Conciliis, & à sanctis patribus abhorret? sequitur porrò in constitutione: statuimus autem ut nullus fiat prædicator generalis, nisi sciat competenter prædicare verbum Dei: quibus quidem verbis ab hoc munere excludi hostes nostros, non tam concionatores, quam concionatorum simulacra, luce clarius est, eumque ipsum esse sensum regulæ, atque ab ea reici tanquam huic muneri minus aptos eos, qui curiosa magis quam utilia docent, tradit. Reverendissimus Vincentius Bandellus totius ordinis magister generalis, in declarationibus locorum difficiliorum, qui occurrunt in constitutionibus ejusdem ordinis, aitque hoc ipsum esse in multis capitulis statutum. Reverendissimus porro Umbertus, ejusdem sacri ordinis generalis, item in magister in sua institutione officialium ordinis cap. 47 hæc habet: studeat concionator magis illa semper prædicare, quæ magis videantur posse fructificare. Attendat etiam quibus dicat, ut secundum hoc sermonem suum formet. Studeat quoque prædicare breviter, ferventer utiliter, facilitèr, & decenter: quibus quidem verbis quot ea sunt, sententiam dicit in eos qui contra faciunt omnia. 2. *Distinct. 2. cap. 13.*

Denique Vincentius Ferrerius, ejusdem ordinis prædicatorum, lumen longè clarissimum aureo suo de vita spirituali libello in cohortatione ad verbi divini administros, hæc habet aurea sanè monita. In prædicationibus & exhortationibus utere eloquio simplici, & confabulatione domestica ad declarationem actuum particularium. Et quantũ potes insiste cum exemplis, ut quilibet habens illud peccatum videatur percuti ac sibi soli prædicari. Taliter tamen quod verba videantur ab animo procedere, non superbo vel indignanti, sed magis ex viscеribus caritatis & pietatis paternæ, sicut pater condolet peccantibus filiis, vel infirmitate gravi, vel in fovea grandi jacentibus, quos nititur extrahere & fovere sicut mater, & sicut qui gaudet de profectu eorum & gloria paradisi sperata. Hæc vir sanctissimus, qui quæ aliis præcepit, ipse ea non magis sermone quam re ipsa exhibuit, ut supra etiam commemoratum est. Atq; hæc de nobilissima S. Dominici familia.

Quam autem curæ fuerit sanctissimo viro Francisco suorum abalienare animos ab ea dicendi ad populum ratione, quam hactenus tot sancti PP. damnarunt, planum erit ex ejus de tota ista re regulæ verbis. Moneo quoque, inquit, & exhortor eosdem fratres, ut in prædicatione quam faciunt, sint examinata & casta eorum eloquia, ad utilitatem & ædificationem populi, annuntiando eis vitia & virtutes, pœnam & gloriam cum brevitate sermonis, quia verbum abbreviatum fecit Dominus super terram. 3. *C. 9. Reg.*

Statuta vero generalia ejusdem ordinis cavent, nemo ut admittatur ad concionandi munus, nisi sit is cujus doctrinâ, merito populi ædificari valeant. Atq; ista pauca licuit de cæterorũ ordinum regulis quæ quidem concionatores spectarent, colligere. Et quoniam figura de Societatis Jesu legibus in promptu esset, existimabam eam neq; injucũda lectori neq;

neque inutilia fore, si de iis plura etiam darem. Habet igitur Societas Jesu statas leges, quibus fere singulos in suis officijs ducit ac dirigit, quo à recto ne aberrent, devientque In his sunt regulæ concionatorum numero quatuor & viginti, è quibus eas seligam, quæ instituto nostro congruunt magis, cujusmodi sunt 2. 4. 9. 10, 11. 16. 18. 19. 20. Ac prima quidem sic habet.

4. Memores sint vocatos se esse ad reducendas animas suo creatori, quod cum sit opus omnium difficillimum, summo studio media illa adhibeant, quæ instrumentum cum Deo conjungunt, ejusmodi sunt solidæ virtutes ac præcipuè caritas, pura intentio divini servitij, familiaritas cum Deo in spiritualibus devotionis exercitijs, & zelus syncerus animarum ad gloriam divinæ majestatis.

Num meminerunt se ad id vocatos, ut errantes ad Deum postliminio reducant ij concionatores, qui vanam istam ac plausibilem dicendi rationem consectantur? Enimverò si id meminissent, ea concioni proponerent, eamque imprimis adhiberent dictionem quæ eo ducit, cum tamen in alia omnia planè eant, diversumque ab eo quin & contrarium omnino teneant iter.

Ad hæc, requiritur zelus syncerus animarum, pura item intentio divini servitij, sed quid ipsis cum salute animorum, quid cum divino obsequio, qui non nisi plausum hominumque admirationem & *dicer hic est* dicendo spectant? Qui seipsi prædicant potius, quam ut auditorum utilitatibus propter Deum consulant? Cujus quidem vitij quantum sit malum, ita quodam loco P. Claudius Aquaviva quondam ejusdem Societatis Jesu Præpositus generalis, r. inquit, impedimentum boni concionatoris est intentionis obliquitas, quæ res non modo minuit, aut prorsus tollit meritum, sed etiam cum circa finem erretur, incredibile est, quam detorqueat media eaque depravet. Ij porro qui sic peccant, si res succedit quidem ex voto, ut sive ob actionis dictionisve concinnitatem, sive ob aliud quodvis naturale donum frequenti concione audiantur, successu ipso redduntur in dies magis vani, ad correctionem difficiliores, suarumque rationum retinentiores: sin vero minime succedit, tum verò cum se sua spe frustratos videant, mirum, quam pusilli, quam abjecti fiant animi, quam melancholici: dum interea qui recta intentione qualecumque talentum à Domino Deo acceperint, ad ejusdem gloriam & animarum salutem illud impendunt, jugi lætitia perfruuntur, & novo semper spiritu labores obeant. Dominus autem eorum labores inutiles esse non sinit, quin potius exiguæ sementi uberem largitur messem.

Persius.

Citatur infra in 4. Regul.

Secunda porro regula hæc præscribit: lectioni sacræ scripturæ ac patrum præcipuè incumbant. Conferet etiam peculiari studio, vidisse Evangelia toto anno currentia, & in eis ea quæ usui esse possunt, adnotasse. Itemque compendium fecisse explicationis rerum, ad fidem & Christianam vitam necessariarum, atque in communes locos redegisse ea omnia quæ ad virtutem commendationem & peccatorum detestationem pertinent.

Nihil hic lego de prophanis, de Philosophicis rebus, de Astrologicis, de Medicis, de Jurisprudentiam spectantibus, nihil de ijs quæ ex poetis, oratoribus, alijsque politioris litteraturæ authoribus petuntur: nihil denique de variis ejus generis quisquilijs, quibus (proh pudor) non pauci suos infarciunt locos communes, iis interim quæ virtutibus inserendis, vitijsque evellendis ex sacris fontibus usui esse possint, valere jussis. Sed de hoc infra fortè fusius cum de pernicioſa varietate, cui imprimis studeant isti, auditori, ut ijs videtur, illiciendo dicendum erit explicandum modo est, quod ista traditur regula de sacræ scripturæ sanctorumque patrum lectione, quam quidem tanti esse momenti judicavit societas, ut in eam ipsam incumbendum inprimis existimarit ijs, qui Theologicis studijs exactis & toto biennio postmodum in ijs recolendis insumpto, ad sacrum hoc munus destinantur, statueritque ut ij ante quam id officij suscipiant, privato studio sacræ scripturæ & legendis patribus, ac sanctæ meditationi saltem per annum operam darent. Qui vero biennium ad repetenda Theologiæ studia, non habuerunt annos duos dat eidem scriptu-

ræ

ræ patribusque lectitandis. Neque verò hæc iterata tum sacræ scripturæ, tum Sanctorum Patrum lectionis commendatione contenta societas, ejus præpositus generalis piæ memoriæ Pater Claudius Aquaviva Epistola, quadam encyclica seu circulari ad Provinciales omnes de formandis concionatoribus data Romæ 28. Maij 1613. iterum & tertiò eam ipsam sacræ scripturæ lectionem, summo quo potest animi affectu commendat, atque inter cætera impedimenta, quibus fit, ut concionator suo muneri desit, 4. loco ponit istud. Non observare diligentius neq; meditari, quæ leguntur in scripturis sacris. Quò fit ut plerisq; excidant ac velut neglecti pereant thesauri, fitq; inde ut quod dicitur ex scripturis languidé ac jejunè dicatur.

Quanta autem attentione & quemadmodum sancti patres legendi impedimento. 5. ita præscribit. Quintum impedimentum est lectione quidem percurrere sanctos patres, sed exigua mentis applicatione, levique adhibito studio ad eruendas materias, quæ postmodum futuræ sint usui. Atque hic longè falluntur, qui cum aliquem sibi levem ac futilem conceptum efformarint, tum sanctos Patres in eum solum finem evolvunt, ut reperiant quo sua commenta confirmare queant. Quasi verò utilius expeditiusque non foret, ex ipsis augustissimis fontibus aquas haurire, quæ nullo postea negotio, quo potissimum expediat, deriventur, sua ipsorum verbatum auditorum pectora irrigaturæ.

Et quoniam plérique qui se magnos concionatores videri volunt, totum tempus legendis homiliarijs dant, neglectis interim Sanctorum PP. lucubrationibus, quanto ij in errore versantur his aperit verbis, Septimum impedimentum est perlegere quosdam è sermonarijs (ut vocant) qui temerè plerumque scripturæ abutuntur, conceptusque vanos ac futiles consectantur, qui quo plus habent novitatis, longiusque absunt ab humana cogitatione, tanto magis concionatoribus ipsis videntur arridere, quasi exquisitam illam rationem attingere alius nequeat ullus. Adeoque graviter his conceptibus & commentis in errorem impelluntur nonnulli, ut se utilius in ejusmodi librorum, quam in SS. Patrum lectione ponere tempus arbitrentur, propterea quod non perinde in his atque in illis talia commenta reperiant, atque in hoc quidem minimè falluntur; nam SS. PP. conceptus firmitatem habent, medullam spiritus, multamque ad promovendos delectandosque animos efficacitatem. Quin & ipsa per se cujusdam sancti authoritas pretiosiores illos atque commendabiliores efficit.

Regula nona non multum discrepat à 4. subjiciam ejus verba.

Ea populo proponant, quæ ad captum & utilitatem auditorum erunt accommodata, ijsque insistant, quæ ad Christianam institutionem atque ad extirpanda vitia & virtutes inserendas valent, & à rerum subtilium curiosa tractatione se abstineant.) Hæc regula. Cujus quidem exactam observationem dum conatur inculcare. Pater Aquaviva hæc ijs præscribit, qui missiones, societatis more obeunt ad illa loca, ubi Societas JESU non habet domicilium. Inter prædicandum, inquit, solitò caveant accuratius, ut ne pompam verborumque lenocinia, aut reconditiores doctrinæ sensus consectentur, sed hoc unum sibi ante oculos constituant, ut auditores suos ad pœnitentiam odiumque peccati compellant, in sancti Vincentij exemplum intuentes, cujus etiam conciones & ejusdem styli libros aliquot, post propheterarum & sacrarum paginarum oracula, ad manum potius habere debent, quam alia quæpiam sensa, subtilesve argumentationes. A quibus autem potissimum rebus impediatur, tum istius moniti, tum regulæ hujus observatio tria hæc suggerit, idem P. Aquaviva epistola super allata. Primum est ingerere velle nonnulla, sive ea quadrent, sive dedeceant, quæ alias ipsi legerint, & venusta putent aut curiosa. Id enim si temerè fiat, nullo negotio à peritis deprehenditur, judicaturq; prædicator curtam habere suppellectilem, qui similia in medium proferat. *Impedimenta 9. 10. 11.*

Alterum est nihil sibi certo constituere quod persuadere quis velit, neque rationes af-

ferre quibus id confirmet,amplificet,exaggeret,aut denique moveat audientes,sed id solum promere quod de Evangelio aut alia quapiam materia legerit,aut excogitarit. Idque adeo grave impedimentum est,ut nihil appolite dici,fructus percipi nullus possit. Errat enim & frustra vagatur,nihil habens certum quod petat oratio,& quò ictum dirigat, vacuique abscedunt auditores , nihil domum reportantes quod secum ipsi,ut oporteret, meditentur,vel quo se permotos sentiant:denique non satis ruminari quæ dicenda sunt (quod quidem superiori impedimento est affine,atque ab eodem nonnunquam derivatur) nec rectè,ut ita dicam,secare (sic enim D. Paulus rectè secantem verbum Dei,quo loco nostra versio habet tractantem) non instare persuadendo & inculcando , intellectum convincendo,& affectum permovendo,sed multa cursim dicere ad copiam ostentandã, ne concionator jejunus appareat:non esse autem illum jejunum atq; inopem rerum, qui ea præstat,quæ modo dicta sunt,præclare idem confirmat,quæ intra capite de varietate commodius à me commemorabuntur.

Ut autem impedimenta hæc cavcantur,& id præstetur,quod regula illa nona continetur,suggeruntur ab eodem industriæ duæ:Una est,ut è pluribus rerum capitibus duo vel tria præcipua sibi deligat concionator quibus insistat,quæve persuadenda constituat,veluti orationem,eleemosynam,frequentem usum Sacramentorum,aut certè dissuadenda veluti avaritiam,odium,sensualitatem. Hæc vero capita amplificare,exaggerare,inculcare ad persuadendum oportebit adhibitis rationibus,quæ & intellectum convincant & affectum permoveant.

Altera est,ut vitium quoddam declinet,quo peccatorum emendatio plurimum impediur. Id autem est quod quidam concionatorum,ut reprehensionẽ illigãt certis sentẽtijs atque conceptibus,satis habent eos semel iterumve protulisse,neq; curam sæpè ac varijs modis vitiorum castigationem inculcare,eademq; urgere ac tamdiu insectari,mutatis tamen rationibus ac stimulis,donec paulatim radicitus evellantur. Qua in re vehemens fuit D. Joannes Chrysost,exempli gratia adversus juramentum, luxum, auri & argenti profluentiam,sensualitatem,luxuriam,abusum Sacramentorum, communionis infrequentiam,& alia id genus multa.

Verum ad leges se referat sermo noster in quibus 18. quæ ad rem nostrã facit: caveant, inquit,arrogantiã & ostentationẽ in concione,humilitatẽq;,cui ex intimo cordis affectu studere debẽt,in omni actione præ se ferant. Arq; huc revocandũ videtur sextum impedimentum P. Aquavivæ,sextum est,inquit,memoriæ ostentatio,quæ profectò magnoperè quemvis dedecet in historijs etiam adducendis rebusq; prophanis. Neq; verò illa ostentatio in sacris scripturis ac sanctis patribus ullam habet,aut laudem,aut utilitatem, si crebræ ac varię non inculcato sententiarum pondere citationes adducantur.) Quam autem in toto hoc genere peccetur à pseudoconcionatoribus illis clarius est , quam ut ad pluribus explicari sit necesse.

Instructiones pro concion. & In Epist. ad provinciales de formã, in concionatoribus.

Ad 19. itaque legem veniendum quæ hujusmodi est. Modus concionandi,qui à scholastico diversus esse debet,ita sit ad docendum comparatus,ut ad animorum motum præcipuè dirigatur. Cujus legis observationem dum juvare conatur P. Aquaviva,concionatores excitat ad zelum animarum,caritatem,orationis studium, & devotionem, ex his enim (inquit) tanquam ex fonte derivatur , & manat illud ipsum quod tantopere expetimus,id est,fructus & auxilium animarum,quoniam experientia ipsa docet parum utiles, ut plurimum eorum conciones esse,qui cum devotionem illam , zelumque animarum qui necessario requiritur , in se ipsis non sentiant , parum efficaciter verba faciunt: nec possiunt cum spiritu in audientium animos eos affectus imprimere , quos ipsimet non induerunt. Ad eum autem finem motiõnis & fructus animorũ consequẽdum vehementer eos cohortatur,ut antequam quadragesimaliũ concionum circulũ ingrediãtur,ad eas,dies minimũ octo,spiritualibus sese exercitationibus præparent. Confert enim id,inquit,quam maximè ad excitandum in illis spiritũ,fervorẽ,ardumq; zelum,& optimæ

Præ-

præparationis instar erit ad Dei verbum, cum fructu sacro illo tempore annuntiandum.

Præter hæc autem quæ supra recensuit motus animorum impedimenta, aliud ob eodem suggentur in hæc verba. Non videtur laudanda eorum diligentia, qui concionem præscribunt integram, atque ad verbum mandant memoriæ. Nam præterquam quod ut populus probè intelligat ac percipiat quod dicitur, versandum est autore S. August. quod agitur multimoda varietate dicendi: quod sanè in potestate non habent, qui præparata & ad verbum memoriter retenta pronuntiant: certumq; est dici efficaciter eo modo, ac penitus inseri vix quicquam posse. Id vero si animadvertat auditor (quod proclive est) tum certè illud tanquam serium, aut ex animo dictum non habet nec magni facit. Adde quod oratio artificiosè contexta & elaborata se ipsam prodit, semperq; veretur concionator ne si vel una periodus aut etiam particula, memoria excidat, totus ruat orationis contextus. Quæ res quantopere dicendi vim retardet credi vix potest. Monet ad extremum non propterea dicendum ex tempore, non præmeditatis rebus ac modo quo exponendæ sūt. Ex quibus patet quam motui (sine quo quidem orator nullus est) officiat se concionator singulisq; ejus verbis memoriæ commendatis illigare, quod quidem nihil aliud est, quàm spiritui sancto fores occludere, ne quid suggerat, aut si suggesserit, periculum sit maximum ne id à concionatore rejiciatur, quod non sit id in ejus chartis exaratum, neque ejus memoria comprehensum. *Cap. 20.*

Extrema denique & 20. regula de ijs quæ ad rem nostram faciunt sit ista. Ne sint affectati aut verborum lenocinia sectentur, nec studio politioris sermonis eos libros habeant familiares, ex quorū lectione detrimentum in spiritu accipiant, & seculare aliquid redoleāt.

Hanc vero legem dum fusius explicat atque commendat, dumque docet, quemadmodum in eam peccatur; hæc monet P. Aquaviva 8 impedimentum est affectatus dictionis ornatus, in quo quidem gravissimè peccatur, non modo contra quam decet oratorem Ecclesiasticum, sed etiam adversus eam artem quam prophani Rhetores tradidere, ut liquet ex Aristotele, Cicerone, & alijs artis ejus magistris. Hic porro innumeris pene modis errari contingit: crebra videlicet Epithetorum usurpatione, tum adhibendis phrasibus Poeticis nimiumq; exquisitis, audacioribus item frequentioribusq; metaphoris, longiorgius circumscriptionibus earum rerum, quæ uno simpliciq; vocabulo essent contētæ, multarum quoq; rerum enumerationibus, veluti virtutum & vitiorum quæ recto, deinde inverso ordine iterum repetuntur. Ad hæc investigandis vocibus antiquis, obsoletis, recens inventis, compositis, aut derivatis, usurpatis interdum (ut de Italicis exemplum afferam) à Bocatio vel poetis alijsve, qui linguæ gnari ac benè periti voluerunt. Et sunt qui quo minus intelliguntur, eo majorem apud auditores admirationem sē habere credant. His verò plerumq; accidit, ut spectatoribus exhibeant alterius quasi panni vestem, sericis aliquot particulis assutis justo tamen Dei judicio, quod ipsa docet experientia risui sint atq; ludibrio apud eos, quib⁹ lingua aut nativa, aut probè cognita est. Ideo S. August. in ipso, inquit, sermone malit rebus placere, quam verbis, nec doctor verbis serviat, sed verba doctori. *Tract. 28*

Idem Pater Claudius alibi monet concionatores, ut officij sui, gradusq; quem in Ecclesia tenent, dignitatem considerantes, quo par est decore, dignitate, spiritu, atque fructu in eo versari omni cura & animi contentione studeant, ac proinde inanibus verbis tanquam maximè indecoris, & alienis abstinentes scopumque suum rite dirigentes, in unum Dei obsequium animarumque auxilium, & lucrum penitus intendant. Jubetq; eos qui hæc neglexerint, curiososque ac leves (ita enim loquitur) à sacro hoc munere removeri. *Epist. ad Provinc. de instit: concionat.*

Quod autem supra dictum est de ijs libris politioris linguæ causa non legendis, qui spiritui officere possent, virtutibus scilicet atque adeo castimoniæ; eos non tantum ne non legantur, sed ut ne domi quidem sint, cavent societatis constitutiones, & nuperrime dum ab ijs tractandis omnes at potissimum concionatores avocat suis ad societatem universam datis Reverendus Pater noster Generalis Mutius Vitelleschus, ita scribit. Ne nectar *Part. 3. c. 1. Rō. 1617. 1. Iunii.*

quidem aut ſi quis præſtabilior eſt liquor reconditæ cujuscujus doctrinæ per fædos adeo inquinatiſſimorum verborum canales colligendus eſſet.

Origenes Hom. 2. in Hier.

Calix aureus ſunt hi libri, ſed qui veneno redundet: ut ſi fortè te allicit aurum, multo magis vitus abſterreat eo periculoſius quo tectius propinatum. Quo mihi verba carminaque quædam quaſi vaſa electa atque pretioſa, ſi vinum in ijs propinatur erroris. Hæc ille ex Origene.

Atque iſta ſunt, quæ tum ex cæteris religioſorum familijs, tum ex Societatis Jesu legibus ad manus meas perv enerunt, quæ contra pictos iſtos fictosque & umbrarum ſimiles oratores dicenda occurrebant: In quibus non expectabat id à me credo; ridens lector, ut ad ſingula ingererem quid in eos valeret, quod afferebatur, cum id poſſet quilibet ex ſeſe dum vel parum ad ea quæ dicerentur omnium attenderet, haud ægrè præſtare.

Quid in eos viri ſancti atque pij tum verbo, tum facto ipſo.

CAPUT XXI.

1. S. *Dominici ardor animi in prædicando.*
2. S. *Thomas à concione curioſa & ſubtilia arcebat;*
3. S. *Petrus martyr ſua concionandi vi, & ratione omnium concutiit mentes.*
4. *Concionator bonus ſator eſt æternitatis.*
5. *Quid de tota ratione concionandi ſenſerit D. Franciſcus, & quales ejus eſſent conciones.*
6. *De concionibus S. Antonij de Padua, earumque fructu.*
7. *Monita B. Xaverij ad concionatores.*
8. *Quemadmodum primus ea ſervarit ipſe.*

1. L. 4. vitæ c. 4.

DE ſancto quidem Dominico Prædicatorum duce ac parente ſanctiſſimo accepimus, ſermonem ejus fuiſſe ignitum, & qui auditores mirè permoveret: ſub concione enim multæ ex ejus oculis defluebant lacrymæ; ita ut complures corde compuncti fierent. Quam vero fuerit in ſacris litteris verſatus, cum eas memoriâ teneret quamque earum commendârit ſtudium, dictum eſt ſupra, Atq; hanc ejus in dicendo ſeu vim, ſeu rationem ſunt ejus filij probè æmulati, Di Thomas, S. Petrus Martyr, D. Vincentius Ferrarius, alijq; permulti, de Sancto quidem Thoma, hæc habet vitæ ejus ſcriptor. Fuit multa illi gratia in habendis ad populum concionibus, in quibus tamen vitare ſolebat, ea quæ ad curioſitatẽ potius quam ad auditorum utilitatem pertinere videbantur, ad hominum illorum quibus loquebatur captum ſe accommodans, & acuras ſubtilesq; quæſtiones ad ſcholas amandans. Ardebant verba ejus inſtar facularum, & auditorum animos ad Dei amorem & animi compunctionem inflammabant.

2.

Quod autem hic de acutis quæſtionibus eſt dictum, id conſiderari velim attentius ab ijs, qui ſe ijs populo proponendis venditant, cum hic quo nemo eas vel clarius vel uberius tractare potuiſſet, tanquam concioni inutiles ad ſcholas amandet.

3.

Sanctum Petrum Martyrem eximia planè, & divina concionandi facultate præditum tradit Thomas Leminus, Patriarcha Hieroſolymitanus, ejus contemporaneus. Quas enim, inquit, civitates vel oppida Longobardiæ, Tuſciæ, Flaminiæ, & Marchiæ Anconitanæ, ſalutiferis aliquando clamoribus non implevit? Quorum hominum ijs in locis degentium, non concuſſit corda, vel pulſavit auditum? Tantus autem ejus audiendi cauſa conflue bat populus, ut loca præripiens & tempus antevertens, illi ad ſuggeſtum viâ impediret, tranſeuntemque intolerabiliter premeret. Quæ cauſa fuit cur Mediolanenſis inſigni erga ſanctum virum devotionis argumento, illũ in carruca expictis aſſeribus fabricata, non tergis jumentorum, ſed humeris geſtara fidelium, repoſitum, ita à compreſſione ſervaret illæſum, atque in locum ad dicendum paratum inferret. Ita verò deduci decebat (inquit præclarè ſcriptor) agricolam Dei, qui ſemen veritatis contra hæreſes, ſemen pacis inter odia, ſemen denique juſtitiæ adverſus ſcelera ſeminabat. Hæc ille. Cujus ex-

ter-

trema verba mihi anſam præbent ſciſcitandi ex hujuſmodi vanis concionatoribus, cum omnis officiumque ſubeant agricolæ, quam ſementem faciant ipſi, cujuſque aut generis, aut ſpeciei ſemen in terram projiciant. Num caritatis inter odia quibus exardeſcit mundus? num caſtitatis inter libidines & carnis voluptates quarum plena ſunt omnia? num liberalitatis, num demiſſionis animi inter avaros ſuperboſque? Quod tandem, & quale eſt eorum ſemen? Quibus ferendis fructibus aptum? Quid ferunt ipſi tot tamque contionibus concionum ſtudiorumque ſuorum laboribus.

Illos quidem vocat Hilarius æternitatis Satores, quod eam vi & ratione muneris ſui 4.
tententur ipſi mortalium mentibus inſerere, crebertima tum æternorum gaudiorum, tum pœnarum commemoratione. Verum ſi ſe ipſi penitius inſpiciant, poſitaque philautia omni, id quod eſt de ſe judicent, perſpicient ſe ſatores eſſe vanitatis, curioſitatis, rerum inanium atque futilium, atque adeo noxiarum, perſpicient, inquam, alterius cujuſpiam occupare ſe locum, qui bonæ ſementis ſatione, utilique verbi Dei prædicatione faceret fructum, in his trigeſimum, in illis ſexageſimum, in aliis centeſimum. Sed ad B. Petrum Martyrem ſe referat ſermo. Adeo divino is confidebat auxilio, (ita pergit vitæ ejus auctor) ut planè ſibi perſuaderet vix ullos eſſe tam duræ cervicis homines, quorum corda ſalubriter contere non poſſet, ſi non deeſſet tempus diutius apud illos concionandi, atque ut hanc fiduciam ſuam ſocius ſuis exponeret, adducebat illud propheticum: *adhuc 40. dies & Ninive ſubvertitur*; ſpiritali ſcilicet ſubverſione, qua ſalubriter peccatrix civitas ſuſque deque vertitur.

De D. Vincentio Ferrario ejuſdem ordinis lucidiſſimo ſole dicta ſunt nonnulla ſupra, plurimaque alia ſupereſſent dicenda, niſi brevitati conſultum vellemus. Sequitur ut de ſacra D. Franciſci familia paucula etiam deliberemus.

Ipſe quidem D. Franciſcus, D. Bonaventura teſte plangendum dicebat, cum prædica- 5.
torem tanquam vera pietate privatum, ſive qui in prædicatione non animarum quærit C. 8 vitæ
ſalutem, ſed propriam laudem ſuam, ſive qui pravitate deſtruit vitæ, quod ædificat veri- ejus.
tate doctrinæ: præferendumque huic dicebat fratrem ſimplicem & elinguem, qui bono exemplo alios provocat ad bonum. Illud quoque verbum, *dans ſterilis parit plurimos*, ſic expone bat: Sterilis (inquit) eſt frater pauperculus, qui generandi in Eccleſia filios non 1. Reg 2.
habet officium, hic pariet in judicio plurimos, quia quos nunc privatis orationibus convertit ad Chriſtum, ſuæ gloriæ tunc judex aſcribet: Quæ autem multos habebat filios infirmabitur, quia prædicator vanus & loquax, qui multis nunc quaſi ſua virtute genitis gaudet, cognoſcet ſe tunc nihil proprii habere in eis.

Idem optabat concionatores uti magis lacrymoſa prece ad auditores permovendos, quam loquaci ſermone accendique ipſos prius ſi vellent alios accendere. Ad ipſum quod attinet, erat (inquit D. Bonaventura) verbum ejus quaſi ignis ardens penetrans intima C. 12.
cordis, cum non humanæ inventionis ornatum prætenderet, ſed divinæ revelationis afflatum redoleret: dumque ſemel diceret coram Papa & Cardinalibus, tam potenti virtute illorum mentes ad compunctionem inflexit, ut aperte clareret quod non ipſe ſed ſpiritus Domini loqueretur: Neſciebat culpas palpare, ſed pungere, nec vitam fovere peccantium, ſed aſpera increpatione ferire: per diverſas regiones progrediens evangelizabat ardenter, Ejuſque aſſidua hæc erat concio, *labor modicus, voluptas æterna, voluptas modica, pœna perpetua, multorum vocatio paucorum electio, omnium retributio.*

Divum Antonium ejuſdem S. Franciſci dignum filium, & æmulatorem memoria pro- 6.
ditum eſt, totum ſe concionibus ſuis hominum ſaluti procurandæ contuliſſe. Arguebat itaque (inquit Hiſtoricus, qui ejus vitam conſcripſit) incredulos, obſecrabat pios, impios Cap. 9.
objurgabat, ut copioſiſſimè, ita frequentiſſimè ſingulis accommoda, & convenientia ſa- vitæ.
lutaris doctrinæ monita depromens, nulla prorſus flectebatur perſonarum acceptione, nulla adulatione molliebatur, non popularis tranſverſum rapiebat favor & opinio, ſed juxta Prophetæ vocem, quaſi plauſtrum triturans novum habens roſtra ſerrania, mon-

tes comminuit,& colles quasi pulverem posuit: Videbatur quasi alter quidam prodiisse Elias zelo Dei fervens,inflammatusque igne Spiritus sancti,ignitis sermonibus accendebat & urebat auditorum tepida,torpentia,frigida & obscura corda.

Quo vero hominum omnis ætatis,sexus,ordinis,quantoque concursu diceret,quamque ei mirabilia inter dicendum acciderint,quo item peroraret fructu, tradit idem capitibus 15,16,& deinceps.

Verum haud silendum est quod de hoc divo traditur in vita D.Bonaventuræ, anno ab ejus obitu 32 linguam illam ignitam,qua tot fuerunt mortalium myriades ab eo cælestis flammæ igne succensæ,repertam fuisse planè integram,rubicundam, vividumque, quasi jam tum primum esset terræ mandatum ejus corpus.

Ac consimilia mihi quidem (nisi ad alia properarem) afferre liceret plurima de sancto Bernardino cæteris que ejus ordinis,tum sanctissimis viris, tum sapientissimis utilissimisque concionatoribus qui sanè omnes incenso suo dicendi ad populum zelo,frequentissima virtutum commendatione,vitiorumque damnatione detestationeque,Apostolorum denique in evangelizando æmulatione,extremo die illo judicii insurgent excandescentque in vanos istos,futilesque,atque loquaces concionatores in eosque damnationis sententiam pronuntibaunt.

7. Quid vero in eosdem tum verbo præceptisque bene ac christianè dicendi tradit●,tum re ipsa B.Franciscus Xaverius minimæ Societatis Jesu (sic enim eam indigitare placuit ejus post Deum auctori)alter parens Tursellinum audire est opere pretium. Societatis concionatores identidem admonebat ne seipsos prædicarent, sed Christum crucifixum, hoc est,ne subtilibus quæstionibus disputationibusque à vulgi sensu atque intelligentia abhorrentibus tractandis,doctrinam suam atque ingenium ostentarent, popularem auram plausumque captantes,verum eorum sermones plerumque in rebus versarentur moralibus,planis & ad vulgi captum accommodatis,quæ scilicet modestè,piè,prudenterque explicatæ haud parum valerent ad sanandas hominum mentes, Itaque hoc haberent propositum,ut fœditas peccatorum divinæque injuriæ gravitas cum cælestibus objecta minis,auditores ad dolorem ac pœnitentiam compellerent. Proinde crebræ vitiorum reprehensiones frequentandæ, graves de injuriis Christo Domino illatis querimoniæ,acres cælestium irarum minæ, æternorumque supplicionum quæ facinorosos atque improbos homines apud inferos manent,imminentes mortis (quæ sæpe ex improviso homines nec opinantes occupat) terrores.

1.p.Const. c.1. L.6. vitæ ejus c.16.

Quod attinet autem ad modum sese ad dicendum comparandi,hæc iis fere præscribebat Balle Pater. Orationi præcipue ut dederent se meditationique rerum pro concione exponendarum,summaque vi niterentur proponenda aliis, ipsi prægustare animo,prorsusque eorum vim intimis percipere sensibus. Magnum quippe intervallum esse inter vibrantem animi viribus meditata,& segniter conquisita ex memoria promentem.Atque hæc de præceptis.

8. Sed quam accuratè iis ipsis sit primus ipse obsecutus,ita Tursellinus dum agit de concionibus ab eo habitis in monte Celso(vicus is est passuum millia 15.à Patavio) Concionandi modus hic erat ut Christi sermonum in campis, montibus, littoribus habitorum memor: ubicumque eum ipse invitaret rei benè gerendæ in cætus hominum concionabundus inferret sese,eosque maximè erudiret, qui maximè institutionis indigentes minimè interesse sacris concionibus solent,quò Deus etiam à non quærentibus inveniretur. Quocirca in trivio aut platea corrogatis auditoribus, sumptoque ex aliqua taberna scabello,ex eo de honesta beataque vita apud desidiosos,ac ludibundos vehementius quàm speciosius verba faciebat, ut nonnulli etiam qui risus captandi gratia ad concionem accesserant,orationis gravitate divinaque vi permoti pro risu referrent fletum, atque hæc de concionibus in monte Celso.

L.1. vitæ c.6.

Quid vero in hoc genere ab eo tum Bononiæ, tum Romæ præstitum ita enarrat idem

authos.

author. In triviis compitisque ad multitudinem verba facere, non assidua magis, quam salubri ratione. Neque enim novum hoc speciosum & declamatorium concionandi genus, sed vetus illud ardens & prorsus Apostolicum sequebatur, Nullus orationis fucus, ornatusque verborum, sed maximus ardor animi spirituque; gravissimæ certissimæque sententiæ, quas veritatis index, orationis simplicitas, & quasi negligentia commendabat. Oris totiusque corporis conformatio ad modestiam & humilitatem, spirabat eam, quæ in animo latebat sanctimoniam. Emicans ex ore atque oculis pietas facile declarabat, quicquid diceretur, ex intimo animi sensu ardentique pectore proficisci: quo ferventiora etiam ad auditorum mentes verba, tanquam faces perveniebant, eorumque voluntates accendebant vehementius: ut satis appareat quam ignitum sit eloquium divinum, cum ita jactatur ab hominibus, ut suppeditatur à Deo. Nempe erat Xaverio propositum, non gratiam hominum & popularem captare auram, sed in mentibus auditorum Dei timorem amoremque ingenerare, animorum utique saluti, non suæ existimationi consulere. Summa porrò concionum, ut acerbissimos sempiternosque cruciatus apud inferos improbis constitutos, rursusque æterna cumulatissimaque præmia, quæ bonos manent in cælo, proponeret: vitiorum quoque fœditatem & virtutum speciem pulchritudinemque non venuste, sed graviter demonstraret. Sic jactum satumque Dei verbum nec segnibus excipiebatur animis, & optatos Deo Francisco que ferebat fructus. Bononiensi autem provincia bene gesta Franciscus Romam venit anno 1539. ibique in sancti Laurentii in Damaso æde celebri imprimis ac nobili, frequenti ac fœcunda concione ita de rebus non dictu speciosis, sed usu necessariis, subinde differens, haud disparem messuit sementi messem, auditoribusque non tam admirationi, quam (quod caput est concionatoris) saluti fuit. Nam populum Romanum crebris sermonibus ad honestatem, ad temperantiam, ad crebrum sacramentorum usum, pro viribili parte contulit, cæteri sque ejus sociis eodem summa ope incumbentibus, Romana pietas rursus accendi, & antiquæ Romæ species paulatim redire visa. Ista de multis quæ sese offerebant de B. Xaverio colligere placuit, & quoniam de rebus nostris sermo est, ex uno contentus, supersedebo recensere quos utiles Dei Ecclesiæ protulit Societas Jesu concionatores: Gasparem Barzæum Belgam (quem Xaverium alterum merito dixeris) Gonsalvum Silveriam in urbe Monomotapa martyrium passum, quorum res gestæ jam editæ sunt in lucem. Nihil dicam de PP. Baptista Sanctio, Jacobo Strada, Benedicto Pulmio. Emanuele Fernandio. Nihil de Araozio, Æmiliano, Loyola, Beati Patris Ignatii nepote, Silvestro Landino. Nihil de Patribus Jacobo Laquez, & Alphonso Salmerone, quos primùm nominare oportuit: nihil denique de istorum omnium parente ipso Beato Ignatio, aliisque permultis ejus in Christo Jesu filiis, quorum vox quantæ fuerit virtutis, quam ignitum eloquium, quam ad virtutum amorem vitiorumque odium persuadendum accommodatum, quam item abhorreret, eorum ratio dicendi, ab ea quam modo improbamus solo nomine concionatorum, fidem facit variis locis Societatis Jesu historia nuperrime conscripta: ut non desint in ista Societate, perfecta bene & Christianè dicendi exemplaria, quæ tum ejus alumni, nisi per eos stet, imitentur, tum nisi imitentur, adsint qui contra eos stent, quando ab eis exiget Deus officii concrediti rationem, improperabitque degenerasse illos tum pater ab suos tum vitæ, tum sermonis magistros ac duces sibi assumpserant.

L. 1. c. 7.

In vita P. Baltass. c. 17.

Quid in illos hujus ævi scriptores.

CAPUT XXII.

1. *Quid in eos Blosius Abbas.*
2. *Quid Hector Pintus.*
3. *Quid Hieronymus Gnadalupensis.*
4. *Quid Michaël Ghislerius.*
5. *Quid Franciscus Ribera.*
6. *Quid Gaspar Sanchez.*
7. *Quid Christophorus à Castro.*
8. *Quid Ludo. Granatensis.*

Aliquot

1. ALiquot de iis colligam (omnes enim per difficilè foret neque verò neceſſarium) nullo ordine ætatis ſervato, ſed prout ſeſe dabunt. Agmen ducet non pietate magis, quam doctrina conſpicuus Dominus Ludovicus Bloſius Abbas Lætienſis, prudentiæ laude virtutumque omnium merito vir ſummus, qui graviſſimis hiſce verbis vanam cõcionatorum iſtorum dicendi rationem caſtigat. Sanè, inquit, talem me eſſe profiteor qui aliquid facundè dicere, neque poſſem ſi vellem, nec vellem ſi poſſem, pietati admodum amica eſt ſimplicitas, ſitque nescio quo pacto ut verba exculta, cor plerumque non tam penetrent, quam demulceant: Nimiuſque eloquentiæ amor mentes eorum qui minus attenti ſunt facillimè à Deo ac pietate avocat, & in præcipitium philantiæ, ſuperbiæ & cenodoxiæ pertractas velut atheas reddit:)

Initio operum ſuorum in epiſt. liminari, ad Cardinalem Quignonium. Cap. 16. Comm. ſpiritual. l. 4. c. 4.

Quibus haud ſcio quid formidandum magis dici poſſit, quæ quidem legenti mihi, occurrebat illud D. Bernardi ad Eugenium. Verboſulum, inquit, adoleſcentem & ſtudentem eloquentiæ cum ſapientiæ ſit inanis, non aliud quam juſtitiæ hoſtem reputes: quæ quidem ſi ad verboſum concionatorem in quem etiam valent, transferas, favent admodum Bloſii dictis, etenim ſi pietati eſt amica ſimplicitas, erit ſanè fucata eloquentia ejus, hoc eſt, juſtitiæ adverſa atque inimica.

2. Hector Pintus in illud Iſa. *Vinum tuum miſtum eſt aqua.* Qui populo, inquit, concionantur, aquam vino miſcent, ſi reprehenſionibus adulationes jungant, & puram atque utilem veritatem ſilentio tranſeant. Idem ad illud ejuſdem, *auferet Dominus prudentem eloquii myſtici*, quem quidem intelligi vult Chriſti concionatorem, cujuſque officium interrogando ſic explicat. Quis debet cohortari ad virtutem ardentius? Quis à vitiis revocare acrius? Quis impietatem vituperare aſperius? Quis mæſtos conſolari dulcius quam Evangelicus concionator, qui oratione atque eloquii myſtici prudentia divinarum litterarum non ſolum litterali, ſed etiam ſpirituali intelligentia debet auditores ad rerum humanarum tolerantiam & deſpicientiam movere, & ad rerum cæleſtium contemplationẽ, deſideriumque excitare? Idem denique explanans initium 58 capitis Iſaiæ: *Clama ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam*, ea concionatoris propria eſſe demonſtrat, quæ futilibus hiſce minime congruunt. *C. 3.*

3. Hieronymus Guadalupenſis in Oſeæ caput 6. ad illud: *Propter hoc dolavi in Prophetis.* Ecce, inquit, concionator quod munus accepiſti, dolandi ſcilicet lapides vivos, ex quibus Eccleſia conſtruitur. Noli ergo eſſe mollis ſed ferreus, alioqui quomodo lapides contundere poteris. Qui olim hoſce lapides tundebant, mille ab eis incommoda perpetiebantur. Sectus eſt Iſaias, lapidati Jeremias, Stephanus, Paulus. Cur modo nihil damni infertur lapicidis his ſeu concionatoribus? Quia inſtrumenta quibus utuntur non ferrea ſunt & adamantia, ſed mollia, & quæ facile materiæ cædunt. Idem ad illud cap. 8 *In gutture tuo ſit tuba*, probat verum concionatorem ob quatuor res tubæ conſimilem exiſtere, quæ quam ſint à noſtris hiſce concionatoribus aliena legenti per ſe patebit.

4. Michael Ghiſlerius in Canticor. caput 4. quærit cur ſponſus concionatores ſub labiorum metaphora deſignatos favum appellat potius, quam muſicos, & potius dixerit eoſdem mel diſtillare, quam concentum exhibere, ad quod reſpondet id quidem eò factum, ut intelligerent non in eo ſitum eſſe quod ab iis exercetur munus, ut eloquentiæ lenociniis audientium deliniant aures, ſed ut id potius curent, ut quod externis auribus inſonat, guſtui imprimant, eorumdem verbum enim ut proſit, atque ut ipſo creſcant fideles in ſanctitate, id non conſequitur ex eo quod vocis ſono exhibetur, ſed ex eo quod ita exhibetur in ſono, ut ſimul tamen exhibeatur ut cibus quo confirmentur audientium corda, & ora eorundem ſuavi perfundantur dulcedine.) In eandem ſententiam faciunt varii laudum tituli, quibus hic author veros honeſtat decoratque concionatores ut quod ſint oculi, venter, crura, guttur, currus Chriſti, item Eccleſiæ collum, naſus, femora, oſtium, cuſtodes, ubera &c. quæ quam abhorreant à fictis hiſce concionatoribus planum omnibus eſſe exiſtimo.

Doctiſſi-

Doctissimus autem juxta ac pissimus Ribera, à quo non plura Ecclesiæ relicta solidæ doctrinæ suæ monumenta lugent docti omnes, dum ipse hos luget concionatores ita loquitur: Sententiarum pondera negligunt, verba tantum quærunt, atque hæc quidem non tam elegantia & propria, quam multa. Si lingua expeditiore præditi sint, & verborum qualiumcumque copia, intrepidè prodeunt ad concionandum, una loquacitate contenti, facti velut æs sonans aut cymbalum tinniens. Hi ex Theologia flosculos tantum delibant qui vulgo placeant: & magis grati ac venusti sint quam utiles. Hæc & alia plura Ribera. 5. In cap. 1. Osea n. 20.

Gaspar Sanchez Societatis Jesu illud Isa. *Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua*, ex mente SS. Nazianzeni, Gregorii, atque Ambrosii in eos convenire putat, qui ex verbo Dei lucrum quærunt, seu laudis plaususque popularis, seu rei familiaris, & Evangelii prædicationem suæ aut cupiditati, aut ambitioni servire faciunt: Quod quidem Dei verbum suo spiritu & commentatione tanquam aqua frigida ita diluunt, ut robur non habeat. Hi sanè cauponantur verbum Dei non evangelizant, quæstuariam artem habent (seu laudis & gloriæ, seu opum) non Apostolicam. In quos merito illud Ennii apud Tullium aliquis intorqueat commutata sententia. 6. C. 1.

Cauponantes bellum non belligerantes.

Cauponantes Evangelium non Evangelizantes. Idem ad caput Isaiæ 27. ad illa verba: *Mulieres venientes & docentes eam*, per mulieres intelligi vult eos concionatores qui mollia docent, & quæ sensibus magis blandiuntur quæque amat & probat muliebre. i. futile & imbecillum ingenium: Aut certè qui ea tradunt obtruduntque quæ longè absunt à consilio & prudentia, quæ in muliebrem sexum non admodum conveniunt. versu 11.

Jam tertium se offert Sanchez, pertractans enim illud Isa. *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam*, &c. Ex hoc, inquit, loco & aliis quæ in eandem sententiam occurrunt, passim in scriptura colligunt SS. PP. quam solicitè, quam assiduè, quam graviter debeant illi quibus docendi populum negotium datum est in eam curam incumbere, ut tota spiritus contentione clament, hominesque sui officii admoneant, & peccati arguant. Vox sanè Apostolici viri tubæ instar horrificum clamare, & quasi classicum insonare potius debet, quam dulce aliquid & blandum insusurrare curiosis & delicatis auribus, aut nimis molliter prurientibus indulgere lenes numeros, aut musicam harmoniam; sed nunc (proh dolor & pudor) à plerisque sermo, non tam ad arma spiritualemque congressum cum vitiis & concupiscentiis, quam ad inanem voluptatem & popularem plausum concinnatur. C. 58.

Denique ad illud Isa. *Et vocaberis ædificator sepium*, ait concionatoribus, quibus vinearum. i. animarum demandata est cura, id maximè curæ esse debere ut eas diligenter muniant, ne sint perviæ voluptatum impressionibus, ineptisque nugis: debere autem istud munimentum esse ex vepribus qui compungant, non mulceant, aut oblectent auditorem, heu nimis ad nugas, & stulta ista blandimenta prurientem. Est igitur bonus concionator ædificator sepium, quia ejus est spinas obtendere Dominicæ vineæ. i. hominum animæ, ne belluæ eò irrumpant, aut ipsa foras exiliat, nisi prius se compungat spinarum aculeis. Estque bonus concionator sapiens ille, de quo Ecclesiastes, *Verba sapientum sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi.* C. 12. 11.

Joannes Lorinus de sacris litteris optimè meritus. Præposterum (inquit) ne dicam parum pium, aut valde mediocriter in sacris litteris, patribusque versatum videtur eorum ingenium, qui suos Ecclesiasticos sermones aut libros de rebus sacris, infarciunt. Allophylorum illorum (i. Philistinorum, quibus Gentiles significantur) doctis, sententiisque quasi non esset Deus in Israel. Videntur hi mihi consutores Homerocentonum, aut Virgiliocentonum, quos Hieronymus, ut pueriles ridet & ludiones atque circulatores, nec ferre potest aut referre sine stomacho, & Gelasius Papa damnat. Ad c. 17. Act. r. v. 28. 4. Reg. 1. 3. Epist. 103. C. Sancta Romana dict. 15.

Christophorus à Castro doctus & ipse è Societate Jesu sacrarum litterarum interpres,

dum explanat illud de Hieremia, *curabant contritionem filiæ populi mei, cum ignominia:*
7. postquam ista verba (cum ignominia) idem valere quod verbis leviculis, & quasi per jo-
C. 6. 14. cum declarasset, hæc tradit. Carpuntur hi nostri temporis concionatores, qui rem adeo gravem ac seriam, qualis est salus animarum, ita leviter tractant, ac si res nihili esset, ut leviculis & acutulis rationibus quas afferunt, & sermone quem usurpant calamistrato, voluptatem movere, quam timorem incutere, qui salutem affert, & sibi captare honorem potius, quam Deo animas captare videantur. Claudet caput istud Ludovicus Granatensis, optimus è sacra D. Dominici familia Christianè dicendi magister, summusque suo tempore concionator. Molestissimè (inquit) fero, nonnullos ita muneris & instituti sui oblitos, ut nihil minus agant, quam quod ex præscripto sibi munere agere tenentur. Cùm enim hoc sit concionatori propositum, ut quæcumque dicit, ad animarum salutem, ad castigandos hominum mores, ad virtutis præcepta tradenda, ad mundi contemptum, & divini numinis timorem pariter & amorem, cæteraque his similia dirigere debeat, quidam per res otiosas & supervacaneas ita vagantur, ut miseri auditores, qui eò confluxerant, quo salutarem aliquam doctrinam haurirent, aridi prorsus atque jejuni à concione redeant. Quis autem ferat medicum, cui æger commendatus est, aliud agere & officii sui curam neglígere? Quisquis igitur aptè dicere, & officio suo satisfacere cupit, instar periti sagittatoris, nusquam oculos à ministerii sui scopo deflectat, ut ad illum totam orationis suæ vim dirigat. Itaque, ut cæmentarii nunquam velunum lapidem in ædificio collocant, quin statim amussim & regulam adhibeant, qua rectè an secus collocatus sit, explorent: ita fidelis ac prudens divini verbi dispensator quæcumque dicere instituit, ad hanc regulam expendere debet. Ita cum aliquid ad dicendum excogitavit, à se ipso inquirat: quid hoc ad animarum salutem? quid ad bonos mores componendos? quid ad vitam hominum rectis institutis moderandam? Quod si ad hæc minus pertinet, quamlibet illud sibi subtiliter & acutè excogitatum videatur, si rectè sapit, nec se populo venditare cupit, tanquam otiosum, & ab instituto suo alienum repudiabit, hæc ille. Atque alia alii, potissimum Carolus Regius in suo oratore Christiano, qui toto illo opere vere digno quem fari oratores perlegant, passim ac maximè libro septimo, qui est de sacra eloquentia, hancce inutilem dicendi rationem fusè castigat

Quid in eos authores prophani.

CAPUT XXIII.

1. *Damnantur hi à Platone.*
2. *Atque à Socrate.*
3. *Et Cicerone.*
4. *Carent hi concionatores vera prudentia.*
5. *Neque concionis movendi atque eo ipso maximè reprehendendi, ex Cicerone.*
6. *Quid in eos Plutarchus.*
7. *Quid Seneca.*
8. *Quid Gellius.*
9. *Quid Quintilianus.*
10. *Quid M. Antonius Mureti.*

EO vim majorem habere oportebit, ea quæ ex istis afferentur in medium, quo ex unius naturæ principiis ac lumine sunt desumpta, atque ex iis scriptoribus quos suspicari non licet quidquam dare aut fidei, aut sacrarum litterarum authoritati, quibus quidem ea ignotæ fuerint.

Plato itaque in Gorgia dicit esse quandam Rhetoricam falsam, quæ scilicet occupatur modò in efficienda inani voluptate, neque ad audientium utilitatem refertur, quam quidem Rhetoricam damnat, similemque facit eam arti coquinariæ. Cui quidem id unicum propositum est quemadmodum palatum demulceat, oblectetque saporis suavitate, nihil autem illi curæ sit valetudo, contrà quam facit ars medicinæ, quæ præcipuè valetudini conservandæ aut restituendæ invigilat: atque hujus medicinæ similem dicit esse veram ac genuinamque Rhetoricam atque eloquentiam.

In

Politico ejusdem Pythagoreus quidam. Si caveris, inquit, ne sis de nominibus nimis solicitus, prudentia locupletior apparebis in senectute: Idem in Theeteto: Nominum & verborum facilitas, & non nimis accurata examinatio, ut plurimum non est sordida, & illiberalis, sed ejus potius contrarium. *Citatur à Clemente, Stromat. 2.*

Quod autem de ista re Socratis mortalium omnium sapientissimi fuerit judicium, videre licet tum in Platonis Apologo, tum in D Joanne Chrysost. cum enim apud Athenienses pro se capiteque suo esset dicturus: Vos, inquit, à me audituri estis veritatem, Viri Athenienses, non orationem compositam electis verbis, & nominibus, neque aliquo ornamento fucatam, sed audietis vulgaribus civilibusque verbis loquentem. Credo enim justa esse quæ dico, non enim profectò Judices huic ætati convenire videtur, velut adolescenculo fictis ad vos ingredi verbis.) *L 3. ad versus vituperat. vitas meas.*

Adolescentum igitur esse censet Socrates dictionem ornatam & perpolitam: At videant quam sustineant personam concionatores nostri: quos concio tanquam patres, pastores, curatoresque animorum suorum, & habet, & uti tales eos ipsos audit.

Sed quam Romanæ eloquentiæ parens eos infectetur vehementius, deincens videndum cujus eo major erit vis persuadendi quod agimus modo, quò illi sese ejus magistrum exemplo, tum authoritatis pondere niti arbitrantur. 3.

Libro itaque primo de Oratore ait, sine rerum plurimarum scientia verborum volubilitatem inanem atque irridendam esse. Ac paulo post Ex rerum, inquit, cognitione efflorescat & redundet oportet oratio, quæ nisi subest res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem & planè puerilem. Atque iterum: compositia oratio atque ornata, & artificio quodam & expolitione distincta, si res non subest ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subjecta sententia, nec scientia. Hæc & plura Tullius de verborum inanitate, cui parum aut nihil subest rei. Quod quidem vitium, eorum est concionatoeum quos modo carpimus, quibus studium omne, labor omnis abit, non materia quapiàm lecta rebusque inveniendis, inventisque judicio dispensandis & disponendis, sed sermonis phaleris, dictionumque floseulis, ac nitido quodam genere verborum scenæ magis, ac prophanis loci quam sacræ concionis consectandis.

Mnesarchus quidam apud Tullium, eos, quos modo oratores vocámus, inquit Crassus, negabat oratores vocandos, nihilque aliud esse eos dicebat, nisi quosdam operarios linguæ celeri & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem. Quæ quidem valeant, necnè in plerosque sacros oratores aliorum malim judicium audire. Enimverò vera sapientia, prudentiæque laude sese ostendunt destitutos, cum non ad rerum dignitatem aptè loquantur, & quasi decorè, (quod quidem ab oratore exigit Cicero.) Quid enim magis prudentiæ inimicum, quam in tanti momenti negotio, qualis est æterna animi salus, de verborum lepore illecebrisque solicitum esse, atque adeo de foliis cogitare omnis fructus, quem unice spectare eum oportebat, abjecta cura? Sed quæ major dementia excogitari potest, quam eorum qui traditam a Deo ipso doctrinam, artis coloribus pingere volunt, & quasi puellam Rhetorum pigmentis exornare? Scirent ii, si prudentes essent, non ambire illam (modesta cum sit) ornatum ullum: scirent, gravis cum sit, ignorare fucum: scirent, denique virilis cum sit, mundo muliebri non capi. 4. *Lib. 1. de Oratore.*

Et quoniam ab hisce concionatoribus, animorum motus negligitur maximè, soli numerum doctrinæ aut delectationi intentis, quàm in hoc genere peccent graviter, placet ut eis quoque edicat Tullius.

Oratori, inquit, omnes animorum motus quos hominum generi, rerum natura tribuit penitus pernoscendi, quod omnis vis ratioque dicendi in eorum qui audiunt mentibus, aut sedandis aut excitandis exprimenda est; At quas sedant isti comprimuntque 1. *de Oratore.* 5.

animi perturbationes? quos autem excitant motus, qui nihil quod ad ea accommodatum esse possit, proponunt: non præmia, non supplicia, non spem vitæ beatæ, non formidinem ignis æterni? quibusque unum id propositum esse videtur, ut ab omni motu tanquam ad se non pertinente abstineant? Sed pergat Tullius. Oratoris est, inquit, eorum qui audiunt mentes allicere, voluntates impellere, quò velit, unde autem velit deducere. Iterum, quis nescit maximam vim existere oratoris in hominum mentibus, vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad levitatem misericordiamque revocandis? Denique identidem monet: caput veri oratoris esse, ut eorum qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator. Pudeat prophanum tam multa tradere de motu, quæ quidem ad humana tantum aut amplectenda, aut relinquenda dirigebat, sacrum autem oratorem Deique ad populum internuncium, cujus est hominum mentes ad cælestium desiderium, ad æternarum pœnarum metum, ad virtutis studium, ad vitæ improbæ detestationem permovere, quæ quidem omnia & singula non humanum aliquem, sed divinum spectant finem; tam ab ea re præstanda, sine qua quidem nullus sit alienum esse atque abhorrentem. Quod si eum istius rei tam indignæ non pudet, est is profectò impudens, tum hoc ipso nomine, tum (ut Crassus apud Ciceronem) quod cùm nihil possit dignum re, dignum oratoris nomine (addo ego dignum hominum Christi emptorum sanguine, dignum eorum salute) dicere atque edere, se tamen aut ingerit ad dicendum, aut id officii cum se ad id sentiat ineptum, imprudens nimium & incautus sponte admittit. Concludam quæ ex Cicerone delibavi monito uno sanè gravissimo, & quo concionatoribus nostris magnus certè pudor injicitur, si quidem non depuduerunt omnino: Si me, inquit, audierit orator, quoniam Philosophia in 3. partes est distributa, in naturæ obscuritatem (ea est Physica) in differendi subtilitatem. (Logicam) in vitam atque mores (ea est moralis Philosophia) duo illa relinquamus: tertium verò quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare locus hic de vita & moribus totus est oratori perdiscendus. Hæc ille.

Est autem perdiscendus totus, quia tractandus creberrimè tanquam oratoris proprius, ut ait ipse. Si autem prophani est oratoris proprius, potiori sane jure sacri erit, qui quidem, si sapit, aliud non spectat, quam vitæ morumque institutionem atque reformationem. Judicabit lector num potuit hic prophanus propius ad ea quæ superioribus capitibus dicta sunt, ex religiosorum legibus de ratione concionandi accedere, quam dum futuro oratori præscribit, ut locum universum, qui est de vita & moribus teneat, atque perdiscat tanquam ejus proprium.

6. *Libro de Auditione.* Plutarchus quoque pluribus vanam eloquentiam & verborum ornatum damnat, quibus dicit oratores hujusmodi, auditores suos fascinare, & ceu dementes secum quo velint circumducere, vanam illis voluptatem pro vaniori gloria venditantes: Addit exquisitam istam, & à communi usu abhorrentem verborum exornationem atque traductionem, tenebras potius rebus offundere, quam iis splendorem conciliare. Atque cum quæsitum esset ex Melanthio quid sibi videretur de Diogenis tragœdia, respondisse se eam haud quaquam vidisse; quod ita verbis obscurata involueretur, ut sibi eam perspicere non licuisset: scilicet politius copiosiusque dicendi genus audientium animos perstringit, ut ipsi rem de qua agitur, capere nequeant.

7. *Epist. 75.* Seneca gravis & ipse morum magister quodam loco ista præcipit. Multum verbis operæ impendi non oportet. Quis accuratè loquitur, nisi qui vult putidè loqui? Non delectent verba nostra, sed prosint. Aliæ artes ad ingenium totæ pertinent, in dicendo animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, sed sanantem. Quid meas aures scalpis? Quid delectas? Aliud agitur, urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotium habes, quantum in pestilentia medicus, circa verba occupatus es? Idem alibi. Nimis anxium

anxium te esse nolo circa verba & compositionem, habeo majora quæ cures, quære quod scribas non quemadmodum, & hoc ipsum non ut scribas, sed ut sentias, ut illa quæ sensetis, magis applices tibi, & veluti signes. Cujuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur & securius, quæcunque dicit plus habent fiduciæ, quam curæ. Nosti complures juvenes barba & coma nitidos, de capsula totos; nihil ab illis speraveris fortè, nihil solidum. Oratio vultus animi est, si circumtonsa est, & fucata & manu facta ostendit illum quoque non esse syncerum, & habere aliquid fracti, non est ornamentum virile concinnitas. Sed quoniam ista, istorumque similia occurrunt in isto authore creberrimè, uno adhuc & altero testimonio contentus ero. *Epist. 115.*

Quorundam, inquit, non est compositio, verborum modulatio est, adeo blanditur & molliter labitur. Iterum. *Seneca ep. 114*

Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, sed si floridæ sunt & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectu nihil amplius quam sonant. Hæc ille.

Aulus Gellius hujusmodi oratores uti, & cæteros qui inani loquacitate utuntur, vocat leves & futiles & importunos locutores, qui nullo rerum pondere innixi, verbis humidis & lapsantibus defluunt, affertque Tullij verba, quibus hanc stultam & inanem dicendi copiam graviter detestatur quibusque asserit malle se indifertam prudentiam, quam stultam loquacitatem. Valet illud item Salustij in ejus generis concionatores: loquax magis quam facundus. Nec ab ijs alienum est istud: satis loquentiæ, sapientiæ parum. 8. *L. 1, c. 15.*

Quintilianus post Aristotelem & Ciceronem summus bene dicendi magister, nusquam non culpat depravatam hanc ad populum dicendi rationem, Unum modo de multis adducam locum. Sic fiet, inquit, (si observet nimirum orator quæ ab eo præscripta sunt) tum id propter quod maxime repertus est usus orationis, ut dicat, & utiliter & ad efficiendum quod intendit potenter, tum laudem quoque nec doctorum modo, sed etjam vulgi consequetur. Falluntur enim plurimi, qui vitiosum & corruptum dicendi genus quod aut verborum licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lascivit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimāt populare atque plausibile. Hæc ille. 9. *L. 12 c. 10.*

Sed finem dicendi non faciam, si quæ in hoc genere ex prophanis contra istam dicendi insaniam, an levitatem dixerim, in medium affero Coronidis loco sententiam, hac de re suam dicet quondam quidem prophanus, sed postmodum sacris initiatus vir dicendi, & prudentiæ laude clarissimus Marcus Antonius Muretus, qui hos blaterones verius, quam evangelicos præcones, tam appositè, quam efficacitate summa ita castigat. Tale, inquit, disputandi genus circulatoribus magis, quam Philosophis convenire. Hujus ipsius vitij exempla vel maximè illustria notavi, in quibusdam maximarum rerum ad populū interpretibus, quorum oratio quæ non compta & calamistrata, sed gravitatis, majestatis, ac sanctimoniæ plena esse deberet, tota papavere ac sesamo sparsa est, & ex mellitis verborum contexta globulis, ita ut ad eos non tanquam ad vitæ magistros, aut vitiorum correctores, sed tanquam ad comœdos & histriones eatur, Stant illi & cum frontem bis terve perfricuerint, barbamque permulserint, hiante & mirificum aliquid expectante plebe (plebis autem nomine etiam quosdam ex optime vestitis comprehendo) laxant habenas linguæ, & similiter cadentia, similiterq; desinentia coacervantes, paria paribus, contraria contrarijs opponentes, multa etiam semel suo ordine dicta, sursum deorsum, aut alias variato ordine repetentes, eaque in re memoriam pueriliter ostentantes: atque hæc saltatricularum in morem, gesticulatorijs neque unquam quietis manibus adjuvantes, argute multa quibus risum excutiant, dicunt: nunquam interim aut sibi, aut auditoribus respirandi facultate permissa. Quibus omnibus rebus admirationem imperitis: 10. *In Epist. 40. Seneca.*

cordatis & intelligentibus nauſeam, ac ſtomachum commovent.)

Atque hæc tum ex prophanis, tum ex alijs dicta ſint in ineptos & inutiles hoſce concionatores, ex quibus quidem niſi cæci ſint, perſpiciunt ſatis, quo loco ſint quamq; benè audiant apud eos, apud quos niſi leves, niſi vani, niſi inſipientes & ſuperbia tumidi malè audire poſſint. Et quoniam in cæteris vitijs ſuis id maximè habent commendatum, eoq; jam laxatis habenis præcipites, feruntur omnes iſti locutulei, ut quanta poſſunt maxima rerũ ſententiarumq; varietate, vel ab ultimis terræ finibus, atq; ex facultatibus omnibus accerſita, quaſi pingant ſuas declamationes verius, quam ſacras conciones; ne opere pretiũ facturum exiſtimabam, ſi hujc eorum errori detegendo atque refellendo, demonſtrandoque quanta in ſui muneris ignoratione verſantur, unum caput aſſignarem.

De improbanda ea rerum varietate, quam nonnulli conſectantur.

CAPUT XXIV.

1. Quid in inutilem rerum varietatem P. Aquaviva.
2. Recenſentur varia ejus partes.
3. Varietate iſta adulteratur verbum Dei.
4. Officit admodum animo permovendo.
5. Quamquam tales videantur velle movere ſed id conantur fruſtra.
6. Imeri qui prophanis rebus ſenſum affingunt morales.
7. Quid pro ſe afferant variegati iſti concionatores. nec quicquid delectat pro concione dicendum.
8. Neque curandum quid exoptet populus, ſed quid ſit ei ſalutare.
9. Falluntur dum putant ſe iſta varietate movere, fuſè ex Auguſt.

Epiſt ſupra allata.

1. ORdiar hanc diſputationem ab ijs, quæ de tota iſta re paucis, ſed ſignificanter admodum complectitur P. Claudius Aquaviva. Secundum, inquit concionatoris impedimentum eſt incautus delectus in ſtudij materia, conſectandis prophanis auctoribus, hiſtorijs, hieroglyficis, poetis, & alijs id genus: dum quis eruditi nomen inde aucupatur, quaſi Mathematicam norit, Aſtrologiam, Phyſiognomiam, & ipſam, (ſi Deo placet) Alchimiã, nec erubeſcit earum rerum oſtentare notitiam, quas majore cum laude & opinione religioſitatis ſe ne intelligere quidem oſtenderet.) Iſta ſapienter juxta ac nervosè. P. Aquaviva.

Cujus quidem extrema verba eam, ut quidem exiſtimo habent ſententiam, ut caſtigare velit eorum temeritatem, qui pro concione ubi adeſt confuſa ſexus utriusque atq; adoleſcentum multitudo, ea explicant de prolis tum conceptione & incremento in materno utero, tum generatione, quæ & auditori ruborem (ne dicam animi perniciem) ſibi ipſis vero non adeo bonam nominis exiſtimationem conciliant. Id autẽ ſibi opinantur faciendum, ut hac rerum undecumq; petitarum varietate concionem afficiant: Maledicta varietas, quæ cum qui audit dum ſuaviter demulcet, necat.

2. His porro quæ modo allata ſunt quæque inferta volunt iſti declamationibus ſuis, addere licet Philoſophiam tum naturalem, tum quæ diſſerendi traditrationem, Medicinam Anatomicam, Chyrurgicam, Jurisprudentiam, & quo indignius nihil, magicam etiam levitatem, quæ quidem in plures ſpecies dividitur. Ad hæc Græca, Hebræa, Chaldaica, Syriaca, Arabica, quæ ab ijs ad oſtentationem magis, quam ad litteræ explicationem afferuntur, quorumque idiomatum neque ipſi ſatis ſunt periti, quin etiam crebrò eorum rudes atque ignari omnino, neque verò quiſquam eſt in tota concione qui eâ vel à limine ſalutarit: ſurdis itaque loquuntur, ijsque à quibus non intelliguntur magis, quam ſi ſurdi eſſent: Et eſt quicquam tam vanum, quam peregrinâ lingua, neque tibi, neque ulli eorum qui te audiunt, ſatis cognita ſcientiæ famam aucupari? Et eſt quicquam tam noxium, quam hiſce vanis puerilibusque nugis, doctrinæ ſalutari tradendæ, virtutum inſitioni, vitiorumque extirpationi, impio ſacrilegio tantum temporis ſuffurari? Sed quan-

ta

ta est eorum insciis dicam, an impietas tum in Deum, tum in mortales, qui jam comparata sibi concione antequam ad eam perdiscendam accingant sese, eam diligentissimè adeoque singulis ejus partes ad examen revocant, sit necne omnis varietatis plena, omnisque generis exterarum mercium referta tanquam oneraria quædam in Indias soluturas? si quid deprehenderint abesse, id vero undequaque conquisitum concioni honestandæ decorandæque (verius dehonestandæ) affluunt, cum id ijs potius curæ esse deberet, ut paratam concionem expenderent accuratè, sit necnè ad animorum permotionem comparata sic necne flectendo peccatori idonea, sit ne ijs tum sacræ scripturæ, tum sanctorum PP. instructa testimonijs, quibus & ignem excitet, & conterat petras, & omni gladio ancipiti penitius corda pervadat, quæ quidem effecta esse veri verbi Dei, ejusque concionatoris qui illud exhibet, jam sæpe demonstratum est.

Sed ut ad perniciosam varietatem istam, paucis damnandam propius accedamus: equidem sic existimo explanè adulterari corrumpique verbum Dei. Quid enim est quæso adulterare merces, nisi ijs alterius generis res peregrinas vilesque admiscere? Num peregrina illa quæ affers, num Poetica, num Physica, cæteraque ingenij tui commenta sût verbum Dei? Num illi saltem subserviunt, ut decet persuadendo, explanando, explicandoque. Adulteras igitur verbum Dei, non tantum quod te tuamque quæras gloriam, sed eo maximè quo externa, quæque nullo modo illi ancillantur (ut loquitur Ambrosius) admisces eaque vilia nullisque pretij, cujusmodi sunt quædam prophanorum authorum quasi ramenta, paleæ, & quisquiliæ de quibus ipsa veritas. Quid paleis ad triticum?

Jam vero quantum officiat animis permovendis (quod quidem oratori primum est propositum) ea varietas, dici vix ac ne vix quidè potest, cum enim qui audit, ea ipsa vanè afficiatur & oblectetur, ita natura comparatum esse videmus, ut obiectatio illa vana, motus alios animi vehementiores omnesq; excludat. Quid quod illa ipsa vana quæ afferûtur, sine spiritu proferantur, (quo enim spiritu exhiberi possunt prophana omni vacua spiritu) qua igitur ratione movebunt, flectentque auditorem?

Et quamquam plerique de hujus generis concionatoribus, qui magis quam cæteri, quæ sui sunt officij videntur meminisse, conantur sub extremam concionem nonnulla dicere hominum animis incitandis idonea, ijsque salutis aculeum mox discessuris infigere, sed frustra, neque enim ad id efficiendum apti sunt, eum neque sint ipsimet commoti obstante illa à qua jam jam discedunt rerum varietate, & quasi pictura, neque qui audit possit ita repentè ab illa eadem exiens varietate vanitateque commoveri, Non enim subito exardescit flamma, aut humida ligna ignem concipiunt. Exsiccandâ sunt prius, introducendæque eæ qualitates quæ ignis formæ præviæ sunt, ad eamque disponunt. Si eum qui te audit ignire cupis & inflammare, diu ante excitandus est calor, flabella adhibenda, solicitanda est flamma quæ sanè frigida illa rerum varietate non effici in confesso est.

Quod quidem nec illos ipsos latet concionatores, verum quod ab ijs fieri videmus id ea mente fit, ut videantur muneri suo non defuisse: partesque omnes explesse boni concionatoris (cum ne ejus minimam quidem partem attigerint) atque à circumstante multitudine tum pietatis, tum zeli animorum famam colligant.

Ad hos illos revoco qui, cum toti sint in Ethnicorum rebus afferendis, de ijs aliquas subinde ad mores trahunt, Aristotelique verbi gratia, aut Plinio moratum senium tribuunt virtutis alicujus, aut vitij proprium. Quod quidem non alia ratione ab ijs fieri videtur, quam ut se morali hac applicatione à prophani & parum pij concionatoris probro infamiaq; vindicent: sed fucum faciunt, mihi crede, concioni, si enim tam sunt sensus moralis ejusque qui ad virtutes ducit, amantes, cur non moratam aliquam ex sacra pagina sumunt sententiam, quam auditoti explicent atque inculcent? Cur ex eadem scriptura non promunt quæ moralem sensum admittunt, eumque ipsum ex sanctis PP. hauriunt, præsertim Gregorio Magno, cui in hoc genere primas defert Ecclesia? Quid illud est Moralia hosce sensus effingere atq; exsculpere ex prophanis, neglecta interim sacra scriptura

quam

quam visionem cordis sui loqui,non quæ dixit aut Dominus,aut ejus interpretes sancti Patres?

7. Sed non desunt quibus sese in speciem tueantur,quæque insciti æ suæ & levitati prætexant variegati isti concionatores:neque enim fuit unquam tam parum probabilis causa,quam patronus deficeret.Opponunt enim principio,ea varietate concionem oblectari & capi,tum quod eodem ferè recidit,eam ipsam ab ipsa ardenter experi, denique nonparum se ea varietate , (cum variæ ad eandem rem confirmandam adducantur rationes) commovere hominum mentes.Hæc illi.

Verum non omne(ut ad id quod primo loco allatum est respondeatur)quod delectat, est auditori ingerendum: meminisse oportet delectationem servire debere motui (qui quidem est oratori finis propositus)non ei esse impedimento, atqui varietas illa ut concionem oblectet,nullo tamen fructu nullaque ejus promotione id præstat. Et sanè qui eam eo adhibent consilio,ut inde delectationem aucupentur,omnem rerum vim, naturam ordinemque pervertunt:etenim perversus est ordo & præposterus in ipsam auditoris oblectationem,tamquam in scopum collimare,non eam quo decet referre : quod idem nec Tullio probatum est , qui ineptum vocat illum oratorem qui per se delectationem quærit,quique placere magis,quam movere velit. Quod si id oratorem prophanum decet,quid igitur sacrum?Medicus es,non histrio,non circulator : quamobrem tibi non quæ placent,sed quæ prosunt,quæ lacrymas exprimunt,non quæ suavitate sua mulcent, non plausibilia,sed salutaria suggerenda.

L.3.de Orat.

8. At concio ea quærit & expetit,id enim erat 2 loco propositum.Quærat quantum volet atque expetat non ideo tibi ab officio recedendum:Et à D. Paulo signa petebant Judæi,& sapientiam quærebant Græci,num ideo ijs petita indulsit?Num se ad illorum aut curiositatem,aut supercilium accommodavit?Num ideo destitit prædicare Jesum & hũc crucifixum,Judæis quidem scandalum,Gentibus autem stultitiam? Quid? quoties impii reges,Quoties impia Judæorum Gens ad Prophetas: *Loquimini nobis placentia,videte errores,declinate semitam.*

1.Cor 1. 22.

Isa.30.10

Quoties eadem Gens à Christo Domino signa expetijt,quibus jam inde à Moyse assueverat & oblectabatur: sed neque Prophetæ a recto veritatis tramite deflexerunt ut concioni placerent,neque Christus Dominus Prophetarum summus, ea attulit Judæis quæ vellent ipsi,sed quæ iis profutura essent?Quid sibi conducat,vilis plebecula ignorat, fertur semper in dulcia,in ea quæ aures scalpunt prurientes,easque delectant: indignum est profectò sacri oratoris Christique legati majestate, si se ad ejus libidines appetitionesq; demittat,eisque obsecundet.

9. Tertium erat de motu quem quidem dicebant se varietate illa rationum undequaque petitarum efficere,eaque quasi obruere auditorem,reddereque elinguem ut non suppetat quod respondeat.At dictum est supra quodam loco posse quidem ea rationum varietate convinci auditorem,non ideo tamen moveri,maximumque esse inter utrumque discrimen,cum illud intellectum,hoc voluntatem spectet. Commovetur concio promissis, minis,spe bonorum,formidine malorum,quorum nihil ab his adhibetur;unde igitur moverent?sed illud planum facit non esse commotos eos qui audiunt , cum id non agant quod jam agendum sciunt:quo argumento utitur etiam Augustinus , dum probat non modo concionatorem docere debere,intellectumque convincere,verum etiam promovere,ut id quod jam novit,is qui audit etiam re ipsa præstet: neque enim âit rebus cognitis ita movetur semper auditor,ut eum non sit opus majoribus eloquentiæ viribus jam moveri:sed quam præclarè de tota ea re idem differat Augustin.opere pretium est audire ut tanti doctoris authoritate victi, sciant hi se nihil movere, & quod consequitur,ut norint se parum tot suis laboribus varietate ista consectanda in auditoris curanda salute promovere,quamquam eum fortasse convincant.Delectatio, inquit, non sufficit duris quos nec intellexisse,nec docentis elocutione delectatos esse profuerit. Quid enim hæc duo

L.4.de doctrina Christ.c. 12.

duo conferunt homini, qui & profitetur verum, & collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum cum aliquid suadetur, rebus, quæ dicuntur invigilat dicentis intentio: si enim talia docentur quæ credere vel nosse sufficiat, nihil aliud est eis consentire, quam confiteri vera esse. Cum vero id docetur quod agendum est, & ideo docetur ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita discitur ut agatur: Oportet igitur eloquentem Ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat. Ipse quippe jam remanet ad consensionem flectendus eloquentiæ granditate, in quo id non egit usque ad ejus confessionem demonstrata veritas, adjuncta etiam suavitate dictionis. Ita Augustinus.) Quæ quamquam longiora ideo adduxi in medium, quia quamplurimos novi ea in ignoratione erroreque versari, ut se opinentur allata à se magna rerum varietate officio suo bellè perfunctos, omnesque perfecti oratoris explesse numeros, atque adeo animos etiam flexisse, cum revera intellectus tantum auditoris sit ab ijs docendo, veritateque demonstrata persuasus, intacta prorsus voluntate.

Quæ probanda rerum varietas in sacris concionibus, & paucula in Rabbinos.

CAPUT XXV.

1. *Prophanis modice utendum ac prudenter probatur authoritate PP.*
2. *Modici istius usus afferuntur exempla.*
3. *Quid de prophanis sententiis censendum.*
4. *Quid de Philosophia.*
5. *Occurritur objectionibus contra dicta petitis ex facto D. Pauli & SS. PP.*
6. *A sanctis PP. coercita nimia prophanorũ lectio.*
7. *Iterum quemadmodum & quatenus adhibenda sacris concionibus prophana.*
8. *In eos qui in ista re sunt nimij.*
9. *Quæ laudanda rerum varietas, atq; adeo adhibenda.*
10. *Quid de Rabbinorum inscitia, atq; odio in Christianos sentiendum.*

Estne igitur, dicat fortasse non nemo, omnis à sacra concione rerum prophanarum varietas abdicanda, atque rejicienda? Dicam equidem hac in re quod à majoribus meis didici, à quibus ista nobis tradita sunt. Rebus prophanis non nisi modicè scienterq; & prudenter utendum, si quando gravitatis aliquid habeant, & ad virtutem exacuant, inde videlicet stimulos admovendo, quod vel ab ipsismet prophanis authoribus virtutis quoque splendor nobis demonstretur. Hæc ille. 1.

Claudius Aquaviva de formandis concionat impedimento 6.

Quæ quidem quam consentiant cum sanctorum Patrum tum dictis, tum factis, facile erit ex ijs quæ dicenda sunt colligere. Quippe vult Basilius eum qui Gentilium lectioni dat operam, ea dumtaxat sibi de ijs seligere quæ utilia sunt futura, quæ veritati congruunt, quibusque aut virtutis laus, aut vitij continetur vituperatio.

Homilia quomodo ex Gentilium lib. proficiant adolescẽtes.

Quemadmodum enim apes (inquit) non omnibus floribus similiter insidunt, neque ex eis ad quos accedunt omnia auferre conantur, sed quantum ipsis ad opus necessarium fuerit comprehendentes, reliquum dimittunt. Nos etiam ut sobrij sapientesque, quantum congruum nobis propinquumque veritati ex ipsis fuerit, persequamur, reliquũ prętereamus. Quod si terminos istos lectioni Gentilium præfigit etiam adolescentibus Basilius, qui discendi causa eis operam dant: quid eum arbitramur facturum fuisse, si Christi legatum instituisset? Quam ei modicum & prudentem ejus, quæ à prophanis est doctrinæ usum præscripsisset; cum isti non ut adolescentibus scientia rerumque variarum notitia, ac animorum salus proposita sit?

De affect. Græcorũ sub finem

In eandem sententiam Theodoretus, qui non omnino censet inutilem prophanam doctri-

doctrinam, modo prudenter ea atque cum delectu adhibeatur, ex spinis rosas decerpendo, & ex floribus mella, & ex venenatis, feris, atque serpentibus salutares medicinas. Observatum à Beda est, pauculos gentium versus à magistro gentium suis insertos scriptis. Quod idem expensum est ab Isychio, qui & monet parcè id faciendum imitatione tanti Apostoli. Licebit itaq; Christi oratori (ut exempli causa aliquid proferamus) si ei sit propositũ mortalium divinis in rebus oscitantiam atque torporem castigare, nobile factũ illud barbari adolescentis proponere, qui dum Alexandro Regi sacrificanti adstaret, & ignẽ brachio exciperet, adusto licet corpore mansit immobilis, ne sacrificium interturbaret: Tanta (inquit Ambrosius) in puero barbaro fuit disciplina reverentiæ, ut naturam vinceret, si in ferendis injurijs animi impotentiam condemnabit, non erit absre, si præclarũ istud Periclis commemorabit, quem cum in foro quidam probris omnibus incesseret, ipse contumeliosum hominem summa patientia, atq, animi æquitate totum diem sustinuit, quem & sub vesperam jam abeuntem, cum lumine ad ædes usque ejus officiose admodum est comitatus. Quod quidem insigne Periclis factum affert item Basilius aliaque nonnulla generis ejusdem, ut de Euclide Megarensi & Socrate, quæ eadem etiam vult ab adolescentibus inter prophanorum lectionem observari, cum (ut loquitur ipse) valde ad nos excitandos refert, ut talia virorum iram cohibentium exempla nostram subeant memoriam. Idem Basilius (quod & concionatorem in loco & tempore licebit) commemorat eximium illud atque omni laude majus Alexandri factum, qui Darij filias captivas, admirabili licet forma & decore spectabiles, nec etiam videre dignatus est, turpe esse existimans victores his, quas ipsi superassent genibus succumbere.

2. Reg. c. 6. L. 1 in c. 2. Levit. 2. L. 3. de Virginib. Homil. superius allata.

Atque idcirco commendantur ista à Basilio quod nostris congruant rebus, sintque ijs quas à Christo Domino accepimus, tum de injurijs tolerandis, tum de colenda castimonia oculisque continendis, præceptionibus admodum consentanea. Adde quod auditori hisce rubor injicitur; & ut superius P. Aquaviva. stimuli ad virtutem admoventur, dum argumento à minori ostenditur, quam sit indignum eum qui audit, quamquam Christi sacris initiatum, ijs carere virtutibus, quibus sese Ethnici ornatos esse voluerunt. Atque hæc de exemplis à prophanis authoribus.

3. Idem porro esto judicium de sententijs ijs quæ mores spectant, quas itẽ subinde licebit adhibere etiam ex prophanis maximè, ex Seneca, Plutarcho atque Epicteto, cæterisque Philosophis, qui vitam instituunt humanam, è quibus plurimas collegit Stobeus, ut & ex Seneca & Plutarcho Ludovicus Granatensis: verum parcè id fiat, & adhibita ea moderatione de qua non ita multò ante, quam & Paulum ipsum adhibuisse intelliget qui ejus Epistolas lectitarit. licet enim fusissimè ad eos scriberet, qui nuperrimè à sacris Ethnicis ad Christi sacra conversi erant, semel dumtaxat ex eorum libris moratam sententiam mutuatus est, estque ista ex Menandro Græco Poeta.

1. Cor. 15. Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.
Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

illustri sanè documento, multo oportere magis in ea re parcum admodum esse illum Christi oratorem, qui ad eos verba facit, qui jam inde ab atavis, quin & à multis annorum millibus sunt Christi fidem complexi, quique fortè numquam Gentilium libros non modo non legerunt, sed ne viderunt quidem, quales sunt bona pars eorum qui concioni interfunt.

Addit hujus parcitatis aliam causam Basilius, qui cum nonnullas de prophanis inseruisset sermoni suo sententias morum. Sed ista (inquit) quæ commemoravimus perfectius ex Nostrorum authoritate ac sermonibus discere licebit. Tantum hic Sciographiam virtutis quandam ex alienorum disciplinis descripsimus. Non est igitur quod se Basilij authoritate tueantur, qui importunè, opportunè, & qualibet captata occasione, etiam usque ad nauseam prophana ingerant, cum is ab istis authoribus non nisi umbram describi virtutis, non ipsum ejus corpus, & quod solidum in ea est, disertè asserat.

Ad

Ad Philosophiam vero naturalem atque artes liberales quod attinet, non videntur eæ rejiciendæ omnino, ubi earum usus aliquis esse possit ad nostra confirmanda & explicanda. Id enim est Augustino Ægyptios vestibus spoliare suis, atque auro argentoque eaque ornando Dei tabernaculo conferre, quibus illi ad luxum & fastum, atq; ad falsorum deorum honestanda simulachra sacrilegè abusi sunt. Hieronymo vero est proprio mucrone Goliæ caput truncare. Sed ne quid nimis, neque enim sacer suggestus est aut explanandæ Philosophiæ aptus, aut prophanas docendi artes. 4. *Vide Decretum. dist. 37. c. relatum. De doctr. Christia. l. 2. c. 40. Epist. 8. §.*

Si quis autem hasce à sanctis PP. atque olim à majoribus nostris præfixas metas volet egredi, idcirco quod Apostolus ipse prophanorum non semel usus sit testimonijs, ut & sancti PP. qui & secularem Philosophiam suis intexunt lucubrationibus: is quidem intelligat ad Paulum quod attinet, eum ter omnino prophana, idque non temere, sed certo usurpasse consilio. Actorum enim 17. v. 28. affert clausulam istam versus Heroici ex Arato. *In Phænomenis.*

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.
Ipsius enim & genus sumus.

Ad Titum vero 1. v. 12. Epimenidis Poëtæ abusus versiculo est, (ita enim loquitur Hieronymus.) *Epist 84.*

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.
Cretenses semper mendaces, mala bestiæ, ventres pigri.

De tertio testimonio ex 1. ad Corinth. v. 15. dictum paulò ante. Quantulum autem istud est comparatione facta ad longissimas ejus tum epistolas, tum conciones. Sed amabo considera (ut de loco ex Actis differamus) apud quos tum diceret Apostolus, nonne apud Athenienses, i. auditores prophanos, atque prophanorum lectioni assuetos? Quantæ igitur sunt prudentiæ apud prophanos, prophanorum usurpare testimonia, eosque suaviter ad Christum pellicere, & per ea ipsa fidem ijs facere, quibus ipsi jam fidem accommodabant? Quod autem ad Corinthios scribens Menandri senarium adhibuit: id eo fecit consilio ut quia cum Græcis agebat, ijsque non ita pridem ad Christum traductis, facilius ijs quod propositum erat, Græci item Poëtæ authoritate persuaderet.

At sancti PP. priscique scriptores sacri (hoc enim posteriore loco objiciebatur) multi aliquando sunt in prophanis & Philosophia afferendis. Sit ita, verum expendendum est quamobrē id sit ab ijs factum: cum enim esset illis frequentissime cum Ethnicis, tum voce, tum scripto congrediendum, ut eos suis ipsorum gladijs configerent, ex eorum libris petebant argumenta ad hominem, nam ut præclarè Basilius, sunt ab adversarijs petita testimonia ad fidem validiora: quod intelligi respecta ipsorum dumtaxat, si enim sit absolute loquendum, sacris oraculis nihil validius, prophetico sermone firmius nihil: Quis autem adeo est cœcus, qui non videat nullū modo rationi isti in plena luce & splendore Evāgelij toto orbe coruscantis esse locum? Atque inde factum arbitror, ut qui post prima quatuor sæcula quando falsa Ethnicorum religio cæpit, passim veræ Christi religioni locum concedere, deinceps consecuti sunt scriptores sacri, ab eorum afferenda doctrina se se vel abstinuerint omnino, vel eam nonnisi rarissimè usurparint. Quod quidem ex Gregorij, Venerabilis Bedæ, Anselmi, Bernardi, & cæterorum scriptis constat. *Tertul. in Apoleg Iustinus contra gentes. Minutius in Octavo & contra Mathem. Arnobius item contra gentes & alij*

Sed Hieronymum ipsum luculentum sanè authorem, de tota ista re differentem audiamus. Si quando (inquit) cogimur litterarum sæcularium recordari, & aliqua ex his dicere quæ olim omisimus, non nostræ est voluntatis, sed ut ita dicam, gravissimæ necessitatis, ut probemus ea quæ à sanctis Prophetis ante sæcula multa prædicta sunt, tam Græcorum quam Latinorum, & aliarum gentium litteris contineri. Ita Hieronymus. *Homilia superius allata. Prologo in Danielem,*

At etiam apud fideles adhibent prophanas SS. PP. certè dum ad populum dicunt, id ab ijs fit rarius; nisi fortè talis sit, qui audit, ut id postulet, quales in cæteris sunt qui recenter à cultu idolorum ad fidei castra transire, atque in prophanis hisce disciplinis vitam suam exegere, à quibus nonnulla subinde quæ fini sibi præstituto salutis animarum congruerent, decerpsere SS. PP. ut eos ex rebus sibi notis, sensim suaviterque ad fidei mysteria, atque ad legis Evangelicæ præcepta ducerent.

Quod si pergas urgere exemplum Ambrosij, Augustini, Hieronymi, quorum scriptis prophana multa (ut de B. Paulo ea afferente loquitur Origenes) sanctificata sunt, hoc habebis responsi: Eos quidem vel in epistolis, vel in tractationibus quæ ad unum quempiam dirigebantur, qualis est tractatio Augustini de civitate Dei ad Marcellinum, hac ex parte extitisse liberiores, sive quod ita res exigeret, ut ex se liquet in libris de civitate Dei, sive quod cum personæ ad quas scribebant, sæculares callerent litteras non ignorabant, quæ ab ijs desumpta essent illis placitura, atque apud se prudenter statuebant quemlibet ea re quæ capitur, quamque callet capere oportere atque virtuti, Christoq; conciliare. Sed cedo quando extra hos aut similes casus prophanis usi sint sancti isti PP. maxime ubi ad confusam multitudinem dicerent (id enim contendimus modo abhorrere à vera atque evangelica concionandi ratione) nisi fortè modicè & infrequenter, juxta superius dictam mensuram, ut scilicet ab ijs ex loco majorum & minorum argumenta ad morum institutionem derivarent, vel consimili aliqua ratione animorum saluti consulerent.

Hom. 31. in Lucam

6. Imo tantum abest, ut peregrinis istis ingerendis concionem detinuerint, ut etiam immoderatam libros qui ista continerent tractandi cupiditatem, ne crebra eorum lectione mores indueremus, peregrinos & prophanos severe coercuerint sancti Patres. Clemens quidem Romanus in constitut. Apostolicis. Augustinus vero in libris de doctrina Christiana. Quin & Hieronymus ipse qui se Ciceronianum magis, quam Christianum hoc modo fuisse, divino flagello docere coactus est, à quo & exercitum istud ejusdem ad Eustochium monitum. Quæ communicatio luci ad tenebras? aut qui consensus Christo cum Belial? Quid facit cum psalterio Horatius? cum Evangelijs Maro? cum Apostolis Cicero? Nempe recurrebant animo liventes scapulæ atque flagella, quibus ob continentem Ciceronis lectionem graviter coram Dei tribunali cæsus erat, à quibus ut eriperetur, sanctè est pollicitus se nullo unquam tempore apud se codices sæculares habiturum, nedum eos lecturum, atque tanto dehinc studio divina legit, quanto non ante mortalia legerat.

C. 6 & 7 & Ep. 5. L. 2. Ep. 22.

7. Ex his quæ proximè dicta sunt satis intelligitur (quamvis & id ex ijs item quæ tota ista tractatione passim allata sunt, si attentè legentur assequi liceat) nos prophana omnia non explodere omnino, modo rarus sit ac prudens eorum usus: modo ijs id agatur quod sacro oratori, quod Christi Domini legato propositum in primis esse debet, ut quæ affert quæcumque illa sint ex prophanis disciplinis, ea ad animorum salutem referat, ut ijs fidei capita & Christianæ legis rudimenta rudioribus explicet, ut pravorum mores serio castiget, ut virtutis tradat præceptiones, ut mundi contemptionem, cælestium sitim ingeneret, utque ea præstet quæ tanto tamque divino muneri congruunt: Modo ejus concionis quasi corpus sacrarum litterarum, & Patrum testimonijs, vel historijs Ecclesiasticis, alijsque sacris rebus constet, atque ijs quodammodo infarciatur, cæteris vero quæ ex prophanis [illegible] untur leviter inspergatur, idque non nisi cum apte admodum id fieri potest, ut res illa quodammodo nata, non ad ostentationem quæsita videatur. Dummodo denique meminerit Ecclesiastes posse quidem sacris, prophanas ancillari disciplinis (ut superius etiam indicatum ex Ambrosio & Clemente Alexandrino) at cavendum maximopere, ne hoc ancillarum ministerium vertatur, vergatque in dominæ neglectum & contemptum, crebrosq; & comptius se sistant concioni illæ, quam ista. Quis enim eum ferat cōcionatorem, qui bona parte concionis variam rerum naturalium elementorum, mixtorum, plantarum, animalium, meteorologicarum impressionum, cælorumque scientiam afferat? Num sacrum pulpitum locus est Philosophiæ, & non potius virtutibus explicandis commendandisq; destinatus? Quis item prudens æquis auribus audiat eum, qui cum morales inculcet virtutes, non ad id tamen sacras litteras, verum conquisitas undique è prophanæ Philosophiæ libris sententias adhibet? An non majoris sunt ponderis atque efficacitatis quæ à DEI spiritu, quam quæ ab hominum commentis sunt profecta? Quis denique ferat sacram concionem totam variarum historiarum

L. de Abraham. c. 10. 1. Stromat. c. 3.

8. è pro-

à prophanis refertam? Num sanctorum quispiam ea unquam concionandi ratione vsus? Num nobis desint longè probatissimæ verissimæque historiæ, quas licet ex sacris Annalibus, certissimaque apud nos antiquitatis omnis memoria monumentisque depromere: cum prophana historia incertus nihil, inconstantius nihil, in eaque plurima à veritate (quæ quidem historia caput est) alieniissima existant?

Si te delectat rerum varietas, eàm suggeram quam ab iisdem majoribus meis didici utilem, eam quidem, imo qua necesse est uti, ni se aridum atque jejunum velit esse concionatorem. Sume tibi virtutem aliquam v.g. commendandam, insta ei persuadendæ & inculcandæ, intellectum convince, & affectus excita: cave ne multa cursim dicas ad copiam ostentandam, ne jejunus forè appareas, & cui sit domi curta supellex. Insiste singulis ubi opus est, eam adhibendo varietatem quæ proposito fini congruat, prolatis scilicet exemplis, & rationibus quæ ducantur à similibus, & dissimilibus, à convictis & contrariis: argumentis item conquisitis à majori ad minus & contra: Ab utilitate & necessitate, à delectatione, facilitate, & aliis generis ejusdem: tum etiam loco ac tempore insiste scripturis expendendis atque dilatandis. Certè hic amplificandi modus magnam, eamque utilem secum defert rerum plurimarum varietatem, inopiæque suspicionem fugit, atque magnam potius præ se fert copiam atque ubertatem: Cujus quidem rei qui desiderat omnibus numeris absolutum exemplar, is habet D Joannem Chrysost. quo quidem nemo omnium viam hanc amplificandi & varia adducendi, & melius & crebrius expressit. 9. *Aquavi-va supra Impedim.* 11.

Alterum erat in titulo propositum de Rabbinis, quorum deliramentis atque nugis non verentur quidam ad varietatem, ut inquiunt, sacram concionem tenere atque adeo ludificari. De iis igitur sic habeto ex doctissimo Ribera, quæ eadem sentire ferè Catholici doctores cæteri: Nullum unquam scriptorum genus videas Rabbinis indoctius, nullum nugarum & fabularum appetentius: ab omnium disciplinarum studio ferè abhorrent, historiæ ignari sunt atque expertes, vetustiores scripturæ enarratores nè audierunt quidem: linguæ ipsius Hebraicæ, in qua intolerantissimè gloriantur proprietatem, & vocabula quam plurima ignorant. Nam cum ea jamdiu, nulla gens utatur, & Judæi miseri atque direpti, per varias provincias dispersi, in multarum gentium servitutem devenerint, & earum linguis locuti semper fuerint: nullo modo fieri potuit, ut pristinam illam atque germanam suæ linguæ integritatem retinerent. Adde omnes capitales & implacabiles hostes esse nominis christiani Christique ipsius. Vide plura de hac hominum fæce apud eundem, qui & addit in Hispania à sacro fidei senatu omnes eorum libros abjectos, legique veteres, nisi ab iis quibus id per eundem senatum liceret. Supereſt nunc ut ad nonnulla quæ à leviculis concionatoribus afferri solent contrà, ea quæ sunt proximis huius 8. capitibus disputata respondeamus. 10. *Proœmio in Sophoniam.*

Opponuntur nonnulla adversus doctrinam superius allatam, iisque respondetur.

CAPUT XXVI.

1. *Respondetur ad id quod opponunt frequentiſſe dicere concionem.*
2. *Vtiosis levibusque constat plurimum hujusmodi concio.*
3. *Quo est frequentior concio, eo gravius subibit judicium concionator, ſi ei non prosit.*
4. *Non reddet rationem Deo concionator de concione frequenti aut seeva.*
5. *Caput bene dicendi est movere concionem quamquam ea sit infrequens.*
6. *Frequentiore concione dicerent concionatores, ſi veram tenerent concionandi rationem.*
7. *Respondetur ad eos qui se dicunt multitudinis applausu, sic dicentes excipi.*
8. *Cur non curabit concionator, ſi ab auditoria dejeratur.*

SOlet frequens concio populique applausus, atque leviculorum hominum congratulatio, oculos hisce concionatoribus perstringere ne quod deceat, quidque ratio officii eorum jure suo expetat, perspiciant. Qua quidem in re produnt se admodum inscientes & cæcos, dum ejus rei populo judicium committunt, cujus nullus ineptior judex esse possit, atque stultè ex ejus concursu, aut rariore, aut frequentiore concionis suæ bonitatem præstantiamque dimetiuntur.

1. Magno, inquiunt, igitur hi multitudinis affluxu, lubentibusque animis audimur. Atqui hoc idem usu histrionibus atque circulatoribus venit, valetque ad istud propositum paucis commutatis, quod querebatur olim S. Leo: plus impenditur dæmoniis, quam Apostolis, & majorem obtinent insana spectacula frequentiam, quam devota martyria: ea est enim hominum levitas, ut quæ placent conquirant potius, quam quæ prosunt, & qui concionatores facetiis utuntur, iisque risum concitant, eos sanè videmus, (quæ mortalium est insipientia) hisce lenociniis plures ad se trahere, concursusque facere, cum multi tanquam ad scenam, & ludicram actionem aliquam eò confluant, non ut Christi doctrinam, non ut virtutes complecti, vitia edisse doceantur: sed ut istiusmodi facetiis ridiculisque narrationibus animos pascant suos. Num igitur idem Christi orator præstabit, seque ad scenicorum, ad comædorum, ad tragædorum vilitatem contemptumque abjiciet, eosque imitabitur qui ludicris rerum narratiunculis, atque aures mulcentibus in foro sua populo ludibria divendunt: ut frequentes habeat ipse qui se audiant.

Serm. de SS. Apost.

2. Sed consideret, mihi quæso, quinam sint ij cujusve ingenii, sapientiæ, vitæ atque morum sint, qui leviculos & vanos hosce concionatores (quos hactenus pluribus capitibus sui officii commonere conati sumus) frequentes audiunt, (nihil enim modò de ludicris illis, & scenicis risumque data opera moventibus agimus, ut qui vel ipso alloquio cohortatione que sunt indigni) si acutè perspiciet, eos plurimum deprehendet insipientes, imprudentes, improbos, sceleroso s, neque enim est à Sapiente dictum temere: *Cor sapientis quærit doctrinam, & os stultorum pascitur imperitia*, sapiens enim, si quem nactus sit concionatorem, qui veram sacrarum doctrinam litterarum, sanctorumque PP. pro concione proponat, illum ipsum adit, avidèque atque ore hiante audit, eam doctrinam tanquam salutarem cibum intra se recipiens, concoquens, eoque se se nutriens atque impinguans: cum contra stulti atque improbi, vana, futilia, curiosa, & stulta quæque ore aperto excipiant, atque ubi ea ad interiora demiserint, iis tanquam salubri aliquo cibo cum venenum sit potius teterrimum exitiosumque pascuntur. Nimirum refugiunt hi cohortationes ad virtutum studium, nolunt à vitiis suis, in quibus occulluerunt, abduci vulnera sua vel summa levique manu attrectari, ferunt egerrimè, ut enim præclare ab eodem sapiente dictum est: *Peccator homo vitabit correptionem, & secundum voluntatem suam inveniet comparationem.* Item: *Verbum sapiens audivit luxuriosus, & displicebit illi, & projiciet illud post dorsum suum.* Impii sunt igitur, leviculi, improbi peccantesque qui te audiunt lubentes. de quibus tibi non gaudendum magis neque gloriandum, quam parenti de filiorum multitudine, si ij sint impii. *Nè* (inquit Salomon) *jucunderis in filiis impiis, si multiplicentur, nec obletteris super ipsos, si non est timor Dei in illis, melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii.*

Prov. 15. 14.

Eccl. 32. 21.

Eccl. 21. 18.

Eccli. 16. 1, 3.

1. At confluit Auditor magnâ frequentiâ. Quid tum postea? Nihil est quod auditorum frequentiâ exultes, quo enim major affluit, hoc te gravius subire judicium necesse est, qui in tam spatiosum campum non bonam sementem, non frumentum at frumenti quisquilias immisisti: qui tantam hominum multitudinem panis cælestis egentem, cum cara verbi Dei cibo pascere tui esset officii, fame confectam enectamque maluisti.

2. At confluit Auditor, sit ita. Num à te quæretur extremo illo atque tremendo judicii die quot numeraris auditores, & non potius quot de iis ad meliorem vitæ frugem sanitatemque reduxeris? Quot libidinosos ad castimoniam dicendo revocaveris? Quot opum honorum, ac scientiæ, laude tumidis, christianam animi demissionem persuaseris. Quot & quan-

& quantos ut malè parta, perque fas & nefas, rapta bona restituerent, Quot ut cum inimicis in gratiam redirent inflexeris? Quot odia, quot fœnora, quot dissidia extinxeris. De his, non de frequenti auditore à te rationem exiget summus judex. Quæret ille quem fructum te cultore protulit ejus vinea curæ tuæ concredita? proventu gaudet ipse, spernit cætera.

At confluis Auditor. Verum nihil te effeciſſe putes, niſi eum dicendo effeciſti meliorem. Socrates quidem apud Platonem concludit eos, qui inter Græcos arte dicendi celebrabantur non verè oratores extitiſſe, quod iis apud quos dicerent, nullum virtutis fructum adhuc peperiſſent. Quod idem ſenſerunt omnes priſci etiam Ethnici oratores: neque vero qui de iis celebres fuerunt eam adepti ſunt nominis celebritatem, quod frequenti dicerent concione, ſed quod eam dicendo ſuam in ſententiam perducerent. 5. In Gorgia.

At confluit Auditor. Confluerent plures, ſi veram dicendi rationem teneres, ſi ex ſpiritu verba tua depromeres, ſi non inania ac ſolida, non futilia aut utilia, non ſubtilia ac moralia, non ridicula ac ſeria iis exhiberes: modo enim leviſſimi quique vani & curioſi te audiunt, graves vero & prudentes quique, vel te non audiunt omnino, vel faſtidioſi & ſtomachi audiunt, qui quidem præſentia ſua te honeſtarent plurimum, imperitumque vulgus auctoritate ſua ad te audiendum allicerent, cum ejus ſit proprium conſectari, quod primoribus probatum uſurpatumque viderit: tibique perſuadeas oportet nulla re alia teneri auditorem magis quicumque ſit ille, ſeu de fæce vulgi, ſeu de magnatibus, quam favore, zelo, ſpiritu que dicentis: Ex eo loquere, tibique ſpondeo audaciter civitates integras te attracturum, atque attentiſſimos habiturum auditores, quod quidem ſuperioribus ſæculis viſum eſt in Divis Dominico, Franciſco, Thoma Aquinate, Petro Martyre, Vincentio Ferrario, cæteriſque quorum quamquam inornata eſſet & impolita oratio, tanto tamen ij concurſu audiebantur, ut locus audiendo multo antè præoccupandus eſſet, dicendumque iis eſſet ſub dio, quod nulla tantæ continendæ multitudini templa ſatis eſſent. 6.

At magnus me omnium plauſus excipit ſic dicentem: peſſimum id quidem omen eſt: plauſus ille argumento eſt, te nullo eorum qui te audiunt fructu dixiſſe, te non ſacrum oratorem, ſed hiſtrionem aliquem exhibuiſſe. Ne mihi, queſo, eo reſponſo ſuccenſeas tanquam rigidiore atque religioſiore. Reſponſum id eſt Muſſonii Ethnici Philoſophi apud Gellium, cujus eò major eſſe debet authoritas, quo minus rerum divinarum ac noſtrarum ſciens fuit, cujuſque ſententia multò magis valet in ſacro Philoſopho i. in concionatore, quam in prophano, cujus ipſe levitatem caſtigat. Cum Philoſophus (ait) hortatur, monet, ſuadet, objurgat, aliudve quid diſciplinarum diſſerit: tum qui audiunt, ſi de ſummo & ſolido pectore obvias, vulgataſque laudes effutiunt, ſi clamitant, ſi geſtiunt, ſi vocum ejus feſtivitatibus, ſi modulis verborum, ſi quibuſdam quaſi ſi frequentantientis orationis moventur, exagitantur & geſtiunt, tum ſcias & qui dicit & qui audit fruſtra eſſe, neque illic Philoſophum loqui, ſed tubicinem canere: Animus audientis Philoſophum (ſi quæ dicuntur utilia & ſalubria ſunt, quæque & errorum atque vitiorum medicinas ferunt) laxamentum atque otium profuſè prolixèque laudandi non habet quiſquis ille eſt qui audivit, niſi ille eſt planè perditus. Inter ipſam Philoſophi orationem, & perhorreſcat neceſſe eſt, & pudeat tacitus, & pœniteat, & gaudeat, & admiretur, varios adeò vultus diſpariſque ſenſus gerat perinde, ut eum conſcientiamque ejus affecerit, utramnumque animi partium, aut ſincerarum, aut ægrarum Philoſophi pertractatio. Addebat magnam laudem non abeſſe ab admiratione, admirationem autem quæ maxima eſt non parere verba, ſed ſilentium.) At mihi applauditur ſic dicenti. Applauditur item hiſtrionibus, & ſcenicis impura & flagitioſa quæque promentibus. Applaudebatur quoque olim Pſeudo-prophetis falſa enarrantibus, quod quidem graviſſimis hiſce verbis queritur Dominus per Hieremiam Prophetam. *Stupor & mirabilia facta ſunt in terra, C. 5. 30.* 7.

Prophetæ

Prophetæ prophetabant mendacium, & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis : & populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in noviſſimo ejus ? At neque ſum ego hiſtrio, neque Pſeudo-propheta : ſcio equidem te neutrum eſſe: at id tene conſtanter, plauſu ipſo fructum omnem impediri, cujus quidem rei graviſſimum habeo teſtem D. Chryſoſtomum, qui ut de ſe fatetur ipſe cum domum dimiſſa concione reveniret, atque intelligeret plau-

Hom. 10. in Acta. dentes fructu omni vacuos abiiſſe, & quem percipere potuiſſet fructum à plauſu laudibuſque periiſſe, plorabat, gemebatque, & quaſi fruſtra dixiſſet omnia, ſic afficiebatur. Vis noſſe quis ſit verus populi plauſus & approbatio ? Ea eſt, quam & idem Chryſoſtomus,

Epiſtola ſupra allata. atque Gregorius Theologus, Auguſtinus cæterique ſancti Patres, (ut alibi monet Pater Aquaviva) tum ſe conſecutos arbitrabantur, non cum applauderetur, ſed cum animis concitatis & collacrymantibus oculis à concione diſcederetur.

Impedimento 12. At confluit populus, ſed quid mihi hunc toties imperitæ multitudinis concurſum ingeris? confluat nec ne, id tibi non curandum, non eſt ea ſola boni oratoris nota. Multos tulit Eccleſia eximios Evangelii præcones, tum Epiſcopos, tum Sacerdotes quos audi-

8. tor deficiebat, quique infrequenti concione dicebant: atque ut de cæteris ſileam, ſanctiſſimi Cardinalis, atque Epiſcopi Caroli Borromei conciones Mediolani, minori ſæpe frequentia celebrabantur, quam cæterorum, quibus tamen vera dicendi ratione præſtabat ipſe plurimum. Ea eſt natura vulgi, utiliora ut negligat quæ delectant, quæque blandiantur ſequatur avidè. Iterum dico, confluat nec nè, id tibi flocci faciendum: paratus eſt à te cibus utilis, menſa eſt variis ſanctæ ſcripturæ, ſanctorumque PP. epulis inſtructa,

Matt. 22. 4. Tauri tui & altilia tua occiſa ſunt, comparatiſque omnibus, edicis ut veniant ad nuptias. Si te neglecto confert ſe hic ad negotiandum, iſte in villam, alius quòcumque eum trahit voluptas ſua, eorum culpa ea eſt: tu factarum expenſarum, tu tolerati laboris præmiũ referes, veniant nec ne ad menſam tuam. Nihil tibi eorum obeſt deſidia abſentiaque: nihil eâ merito tuo decedit detrahiturque, ſalva eſt tibi merces tua, eo etiam futura uberior, quo non plauſus gratia, & vano placendi hominibus, ſed uni Deo obſequendi ſtudio

Ad Engeſium. id laboris ſuſcepiſti. Et ſicut à te non exigitur ut reipſa perſuadeas, ſed ut ad id appoſitè dicas (cura exigitur, ait Bernardus, non curatio) ſic neque ut apud frequentem populum dicas, cum id non ſit in tua poteſtate; Itaque quod tuum eſt, obeas diligenter, cætera atque adeò quam numeroſo auditorio dicas, Deo committe. Novit ipſe quinam te perorante concepturi ſint ſpiritum ſalutis. Novit quas velit petras pervicaciaque corda verbi tui malleo conterere. Quos convertere atque ad ſe trahere. Efficiet, tu ne dubita, ut te audiant illi. Sequitur modò ut juxta partitionem ſupra factam ad Reverendiſſimos Epiſcopos ſermonem noſtrum convertamus.

Ad Epiſcopos, religioſarumque familiarum Præſides, & Parochos, ne tales admittant.

CAPUT XXVII.

1. *Sine ſuperiorum venia licere concionari nemini.*
2. *Teneri Epiſcopos prædicare verbum Dei per alios ſaltem, eoſque ad id idoneos.*
3. *In eos qui id negligunt.*
4. *Eſſe illos tot animarum reos, quot in ſua cujuſque Diœceſi pereunt.*
5. *Breves notæ quibus ab Epiſcopis cognoſcantur, quos ſibi legitimè impeditis ſubrogare debeant.*
6. *In his notis non eſt concurſus populi, & cur.*
7. *Attendendum Epiſcopis potiſſimum, præſtetne reipſa concionator quæ alios ipſe docet.*
8. *Alia boni concionatoris nota.*
9. *Quid circa concionatores ſervandum ſuperioribus ordinum.*

Quæ

QUæ isto traduntur cápite, duobus nituntur potissimum fundamentis. Unum est, nemini licere regulari cujuscumque ordinis, nisi à suis superioribus de vita & moribus, & scientia examinatus, & approbatus erit, concionatoris officium exercere ne in Ecclesia quidem sui ordinis. Teneri præterea ista obtenta facultate, sese Episcopo sistere, & benedictionem petere antequam conciones aggrediatur, & si concionaturus sit in Ecclesiis quæ non sunt sui ordinis, præter facultatem superiorum, alia ei ab Episcopo impetranda, Atque hæc de regularibus. Concilium autem Lateranense œcumenicum, sub Innocentio tertio, statuit neminem omnino sine legitima facultate usurpare posse divini verbi prædicationem Patet capit. Excommunicamus, Extra de Hæret. vultque eos qui prædicationis officium usurpate præsumpserint, excommunicationis vinculo innodari, & nisi quam citissimè resipuerint, alia pœna plectendos. Concilium item Tridentinum in universum sancit, ut nullus omnino nec regularis contradicente Episcopo, etiam in Ecclesiis suorum ordinum concionari præsumat. Quibus sanè conciliorum decretis magna fit potestas, tum Episcopis, tum religiosor. Cætuum Antistitibus eos arcendi à sacro hoc munere Evangelii præcones, quos hactenus descripsimus, & omnium benè de ista re sentientium calculo damnatos comprobavimus. 1. Conc. Trid. sess. 5. c. 2.

Alterum erat fundamentum, tenen Episcopos, sibi commissos pascere verbo Dei. Subjicam gravissima verba Concilii Tridentini, quibus id continetur. Quia, inquit, Christianæ Reipubl. non minus necessaria est prædicatio Evangelii, quam lectio, & hoc est præcipuum Episcoporum munus, statuit & decrevit eadem sancta Synodus omnes Episcopos, Archiepiscopos, primates, & omnes alios Ecclesiarum prælatos teneri per se ipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad prædicandum sanctum JESU CHRISTI Evangelium. Si vero contigerit Episcopos, & alios prædictos legitimo detineri impedimento, juxta formam generalis Concilii, viros idoneos assumere teneantur ad hujusmodi prædicationis officium salubriter exequendum: si quis autem hoc adimplere contempserit, districtæ subjaceat ultioni. Quod idem à variis conciliis, tum œcumenicis, tum provincialibus sancitum constat, quæ quidem non est hujus neque instituti, neque otii afferre. Nati autem istam conciliorum præceptionem non hominum authoritate, sed divinarum scripturarum atque SS. PP. & rationis ipsius pondere fulsse ostendit Regius noster, in suo oratore Christiano. Tenentur igitur Episcopi minimum per alios prædicare verbum Dei: eos itaque seligant oportet sibique substituant, qui vere verbum Dei plebi enuntient, non eos qui eo neglecto verbum hominum, aut inutilia quorundam Theologor. acumina, aut philosophorum placita, aut oratorum blandimenta, aut poëtarum carmina, aut historicorum figmenta, aut denique quæ à variis artibus matheſi, Astronomia, cosmographia, medicina, & cæteris deprompta sunt: quæ quidem tantum abest, ut sint ipsa verbum Dei, ut etiam illud ipsum sanctissimum Dei verbum, sacratissimaque ejus oracula his ipsis (ac potissimum si ea nimia sint) aliisque, ut verborum fuco dictionisque floribus picturaque adulterentur. Dic, amabo, si sancitum esset pœna capitis, ut sibi subditos Episcopus frumento, seu pane ex eo confecto pasceret, num ei sanctioni faceret satis, si ei pro frumento ejus quisquilias exhiberet. Non credo equidem: At sancitum est non pœna capitis, sed æternæ damnationis, ut sibi creditos Episcopus Dei verbo tanquam cibo pascat. Et se existimabit officio perfunctum suo si iis ipsis verbum Dei corruptum adulteratumque porrigat? Dispensatio, ut loquitur Nicolaus Papa, cælestis seminis eis injuncta est, væque illis si non parserint, væ si tacuerint: neque iis curæ fuerit, quam sementem faciant: quos sibi legitimè impeditis subrogent fatores, quos suo nomine ad populum Dei mandata perferre velint, idoneine sint nec ne Res est sanè majoris obligationis, quam prima fronte fortasse videatur, estque admiratione dignissimum, non plures rem istam à prælatis fieri: sed multo malim eam admirationem aliorum verbis (ne videar plus justo mihi sumere) quam meis exprimere. 2. Sess. 5. c. 4. L. 1. c. 14. 15. 16. Habetur dist. 43. c. 5.

Carolus Regius summus, dum vixit concionator in suo oratore Christiano Romæ

edito in oculis Pontificis summi, approbanteque magistro sacri palatii, postquam tum ex conciliis, tum ex scriptura, tum ex SS. PP. planum fecisset incumbere humeris Episcoporum, onus hoc enarrandi verbi Dei, ita concludit. Ex quibus apparet mirum sanè esse non sæpe animo discruciari, eos, qui tot animarum curam gerunt ob incuriam, qua tanti momenti munus exercentes per rarò suos ipsi filios, tanquam boni parentes adhortantur, nec valde laborant, si legitimè ipsi impediantur, substituere qui id officii pro dignitate administrent, magisque eligunt concionatores, qui verbosæ eloquentiæ & curiosæ studeant doctrinæ, quam morum correctioni & utilitatibus. Mirum, inquam, mihi est quod severissimum ex hac re judicium subituri, non timeant vultum Christi judicis, ipsos ob neglectum suum sanguinem correpturi, quod non sentiant acres conscientiæ stimulos, dum advertunt se in curanda sancti gregis æterna salute dormitare, cum tamen in reditibus beneficiorum & conservandis & augendis, admodum se diligentes ostendant. Quid autem in eos, qui sacrum hoc tantique momenti munus, atque tam serio iis commendatum aliis committunt, ab eodem Authore dicatur, malum apud eum videri.

C. 15. lib. 1.

Ca. 16. excusatione 1.

4.

Hoc unum dicam, Episcopum illum scelerum omnium, flagitiorumque, quæ quidem in sua diœcesi infinita committuntur, solucurum Deo pœnas, qui ab iis vel per se ipse, vel per alios germanos veroscque Christi oratores, non studet suæ creditos fidei avocare dehortarique: totque animarum Deo judice fore reum, quot vero pabulo verbique divini cibo destitutas, æternum mori contigerit. Neque id mirum videri debet. Cui enim Reipublicæ salus commissa est, cui exercitus regendi, cui belli gerendi administratio, cui navis gubernaculum creditum, ejus sane sunt partes ea ipsa omni diligentia curare, quorum ei cura demandata est: quod quidem nisi præstabit quicquid iis ejus negligentia acciderit, id damni præstare tenebitur. Verum præstet mihi Episcopus, si potest, tot animorum damna, restituat infiniti pretii jacturam. Num quicquam est cum iis conferendum, qui

1. Petr. 1. 18. Mat. 16. 26. Iob. 28. 15. 16. 17.

non corruptibilibus auro vel argento redempti sunt, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incontaminati Christi? Num est invenire commutationem aliquam pro hominis anima? *non dabitur* utique *aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus. Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi Sardonycho pretiosissimo vel sapphiro. Non adæquabitur ei aurum vel vitrum nec commutabuntur pro ea vasa auri. Non adæquabitur ei Topazius de Æthiopia, nec tinctura mundissima comparetur.* Est quippe animus noster supra omne pretium, neque potest cum illo res ulla quamlibet præstabilis, quantumvis eximia pretiosaque comparari. Ex his patere arbitror quam sit Episcopis, si se salvos quidem esse velint, necesse sibi legitimè præpeditis eos substituere concionatores, qui sint tanto muneri legitimè obeundo pares atque idonei.

5.

Quibus autem eos notis, & tanquam vestigiis cognoscere liceat, satis constat ex iis quæ adhuc dicta sunt, universa hac tractatione, atque maximè octo huisce capitibus extremis: si non afferunt curiosa, vana, levia, inutilia ad veri præconis Evangelii finem consequendum, sed quæ tum sacræ litteræ, tum sancti PP. tum Ecclesiastici Annales, tum vitæ sanctorum, illi ipsi fini opportuna suggerunt: si virtutibus inserendis, vitiis eradicandis, moribus informandis, reformandisque appositè dicunt, si non palpant auditorem, neque ei placentia loquuntur, sed salutaria, neque curant ad ignominiam vulnus populi: si non inanem & levem verborum tum volubilitatem, & celeritatem, tum pompam atque ornamenta, at solidam plenamque gravitatis atque majestatis eloquentiam consectantur, si non eorum qui se audiunt plausum & vanam oblectationem vaniore adhuc rerum ex omni arte scientiaque depromptarum farragine sequuntur. Si non se ipsi prædicant, sed JESUM CHRISTUM & hunc crucifixum. Magni item faciat Episcopus eum concionatorem, cujus, ut loquitur Dionysius Papa, est lingua bonis fomentum, malis aculeus, quique lingua sua tumidos retundit, iratos mitigat, pigros excuit, detidesiorum succendit, refugientibus suadet, asperis blanditur, desperatos denique consolatur: Ac

Epi. ad Sixtum

con-

contra ne hilquidem eum pendat, qui licet rara quæque & pulcherrima afferat pro concionæ, nihil tamen istorum præstat, neque vitiis corrigendis, moribusque instituendis, dicendo insistit; neque aptè dicit mentibus concitandis seu sedandis, neque hominum pisationi invigilat, ad quod quidem vocatum illum esse, Evangelica confirmat historia.

6. Neque vero ad dijudicandum de concionatoris bonitate, atque præstantia attendendum est Episcopo, dicat is nec nè frequenti concursu. Est certe ea res parerga, nec spectans magnopere ad id quod modo quærimus. Qui ex populi frequentia judicium fert de concionatore, is quidem populum judicem facit in ea causa, in qua omnino nihil intelligit. Quid aliud est populus universus, nisi magna in parte multitudo quædam temerè ex imperitis, ineruditisque conflata? Num novit ea rerum perfectiones dijudicare? veramque de concionatoris tum solida doctrina, tum virili eloquentia, quæ duo sunt præcipua ejus instrumenta ferre sententiam? sed quo docente didicit populus veram eruditionem, ab ea quę se talem mentitur discernere? rationes apodicticas seu quæ rem necessaria conclusione demonstrant a topicis, atque probabilibus distinguere? Scire vis quid ipsi placeat, quid demiretur, vanam curiosamque rerum varietatem ex omni arte, scientiaque delibatam, faciliores similitudines atque historias temere coacervatas demiratur, capitur ridiculis fabellis etiam, & scenæ narrationibus futilibus. & cum veram eloquentiam cum loquentia, ut supra dicebamus, atque loquacitate confundat, existimat eos esse omni laude præstantes oratores, qui verborum perenni fluxu miraque loquendi celeritate sua explicant. En quantæ rei quam imperitum, quam indoctum facit judicem, qui vilis atque insipientis plebeculæ eam judicio dimetitur: quam quidem est perfacile, ut Hieronymi verbis utar, linguæ volubilitate decipere, quæ quidquid non intelligit, plus miratur. Sed de hoc vulgi spernendo judicio plura cap sequenti. *Epist. 2.*

7. Et ut ad boni concionatoris notas redeat sermo, in iis quanta fieri potest diligentia, id attendendum est, faciat necne concionator id quod aliis edicit, quod quidem maximam habet vim ad animos, quo volet suaviter, efficaciterque flectendos, nam ut præclarè Tertull. Dicta factis deficientibus crudescunt. Et Nazianz. in Basilium ait eum sermone ad animorum curam haud magnopere eguisse, cujus quidem rei istam subjicit causam. Nitruum erat oratio quia vita fulgur. *L. de patient. orat. 20.*

8. Caput istud claudat pater Regius, qui hac in re tota, tria maximè Episcopo spectanda proponit. Morum candorem, inquit, cum idonea scientia, judicii præstantiam, & talentum concionandi, quæ est, gratia gratis data à Deo aliquibus ad ædificationem Ecclesiæ, & consistit in efficacia dicendi ut quæ dicunt efficaciter penetrent. Et hujusmodi videtur Christus vocare operarios in messem suam. Hos videmus in una civitate commovere populos, & magnas animorum commotiones efficere, ita ut unus pollens hoc talento plus efficiat, quam multi simul sine eo. Certè hos debent (addit) superiores seligere, fovere, juvare modis omnibus. Quod si ineptos admittat, sciant se esse infideles Dei atque Ecclesiæ sanctæ ministros, & rationem aliquando reddituros pro inerti administratione. Hæc ille. *L. 1. c. 19. in fine.*

Quæ autem de Episcopis dicta sunt, eadem sunt proportione quadam de parochis accipienda.

9. Ad ordinum religiosorum antistites quod attinet, præter dicta id etiam maximopere caveant, nè domi vanis istis concionatoribus applaudatur à junioribus & simplicioribus (qui ex turbæ affluxu concionatorem expendunt) ne dum à gravioribus & senioribus, ne sese his decepti plausibus bellè officio perfunctos existiment: caveant item ne juniores tanquam dicendi exemplar, illos sibi ad imitandum proponant, cum sit enim archetypus vitiorum plenissimus, quid inde exprimi potest, quod non item vitiis scateat? caveant denique eos ipsimet aut laudare, aut ulla ratione præ se ferre

probari sibi rationem istam concionandi planè inutilem: nam quemadmodum nulla capitalior Reipublicæ pestis esse possit, quam quando vitia virtutum nomine decorantur, virtutique debitus honos vitiis defertur. Sic haud equidem scio num pernicies ulla major in Ecclesia Dei esse possit, quam si quando ad eam cæcitatem devenietur, ut quæ ratio verba ad populum habendi, omnium esset irrisione explodenda, exsibilandaque, ea ipsa palam atque id à præsulibus (ut eo magis tanta autoritate noceat) laudibus atque honore celebretur.

Esse populum in causa cur existant istiusmodi concionatores, & cohortatio, eos ut nè audiat.

CAPUT XXVIII.

1. *Populi mores pravi in causa sunt, cur abundet Ecclesia inutilibus concionatoribus. Greg.*
2. *Item ejus ad eos audiendos concursus frequens. Isaias.*
3. *Deo invisi qui istos audiunt concionatores. Isaias.*
4. *Isti cum sint medici neminem unquam curant, quare non sunt adeundi.*
5. *Ex adeuntes illos. Plutarchus. Seneca.*
6. *In eos auditores qui à concionante exigunt ornatam dictionem.*
7. *Non esse metiendam dicentis bonitatem ex affluxu populi.*
8. *Qui fit ut inepti concionatores à prudentibus etiam viris audiantur & eruditis.*
9. *Plurìs faciendus prudens auditor unus, quam insipientium turba.*

1. CAusas invenio omnino duas, cur tam sint pauci concionatores boni, tot autem & tam longè latèque sparsi his adversi: utraque autem earum causarum à populo petitur. Una est prava ejus vita, corruptique mores quibus infensus Deus, illi justo suo judicio eos subtrahit, à quibus dicendo ad meliorem vitæ frugem revocaretur, eosque emittit, quibus cum nulla sit eorum qui se audiunt salutis, aut cura, aut cogitatio, solo sunt nomine concionatores.

L. 9. Mor. cap. 3. D. Gregorius ad illud Job: *Qui præcipit soli, & non oritur, & stellas claudit quasi sub signaculo*, postquam sole stellisque concionatores designatos docuisset, fusè ostendit malitia populi, subtrahi à Deo lucem prædicationis claudique ab eo ora sanctorum Doctorum. Ribera in illud Zachar. *Quid sunt duæ olivæ istæ ad dexteram, atque ad sinistram ejus* hasce olivas interpretatur concionatores eos, quibus id nominis verè competit, qui scilicet eum afferunt fructum, qui sanctissimo Dei verbo efficacitatique pleno debetur. Tum hæc subdit. Hinc contemnentibus divina mandata, qui salutares atque utiles prædicatores habere non merentur, sed eos qui folia verborum habeant, & placentia auribus, ac suaviter sonantia loquantur Prophetat Moses. *Olivas habebis in omnibus terminis tuis, & non ungeris oleo, quia fluent & deperibunt*: olivas habet populus Christianus in omnibus terminis suis: quia nusquam non sunt concionatores, omnia eorum plena.

Cap. 4.

Deut. 28.

Tenet insanabile multos
Scribendi cacoëthes, & ægro in corde senescit?

Sed sæpe non ungitur oleo, quia ob vitia populi oleæ defuerunt, folia tantum tulere olivæ illæ, quia superbia aut cupiditate, aut inhonestis voluptatibus arentes illud audire meruerunt de Evangelio: *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum* Cornelius: Jansenius illud proverbiũ. *Cum Prophetia defecerit, dissipabitur populus*: sic interpretatur, ut velit, cum demerentibus hominum sceleribus, ita Deo ulciscente accidet, ut Prophetia & sacra

Matt. 21. & 25. 19.

& sacra doctrina deficiant, cujus loco vana, curiosa inaniaque, & quod est deterrimum errores proponantur ab ijs, quorum est ad populum verba facere, certè nunc pessimè illi populo futurum, dissipandumque in varios errores sectasque, vitia & dissensiones. Est enim hæc vel maxima Dei ultio infinitorumque in Republica malorum seminarium, quando mortalium vindicandis sceleribus eos, subtrahit, qui rectè, ut loquitur Paulus, tractant verbum veritatis, eisque ita exigentibus populi peccatis illos substitui permittit qui illud adulterant, atque illud ad questum, vanam gloriam, suaque commoda, consectanda, promovendaque referunt.

Hæc est fames verbi Dei, quam mortalium exigunt scelera, quamque se ob ea ipsa comminatur immissurum Dominus: non quod inopia sit concionatorum futura, qui quoquo modo dicant ad populum, eumque futilia, inania, floridaque dicendo teneant, sed eorum qui id muneris legitime, & ex sanctissima Dei voluntate obeant. Hoc est miraculum illud grande & stupendum, quod se Isaiæ voce prædicit editurum, illustre illud quidem in impios offensionis, atque indignationis argumentum. *Ecce*, inquit, *ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo, peribit enim sapientia à sapientibus ejus, & intellectus prudentium eius abscondetur.* Quæ est ista sapientia, nisi sacra doctrina, nisi Dei verbum in scripturis contentum, ejusque ex sanctis PP. Ecclesiæ quæ sensu, & perpetua traditione interpretatio? Qui sunt autem isti sapientes, nisi concionatores, quorum officium veram sapientiam profitetur, quorumque est cæteris eam tradere? sed perit (heu) divina sapientia ista à sapientibus, dum isti eâ neglectâ, ejusque misso studio multo malunt in humanis, in vanis prophanorumque scientijs versari, eorumque se exhibere discipulos, quorum mendacijs, ut cætera taceam, referta est doctrina, quam Dei sanctorumque patrum, quorum eloquia, eloquia casta, argentum igne examinatum, purgatum septuplum. Hæc autem mala universa à populi peccatis futura, planum erit, si quis quæ proximè antecedant attendet, cum enim dictum esset à Propheta, *Eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem ejus longe est à me*, mox subjicit, quæ jam allata est, peccati pœnam. Ideo ecce, &c.

C. 29. 13.

Psal. 17.

Altera causa, cur tot existant tanto muneri inepti concionatores esse videtur, quia eos populus audit libenter, magnoque concursu frequentat, atque ad eos sicut in theatrum voluptatis causa, inquit Seneca, ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducitur. Neque id agit, ut aliqua illic vitia deponat, ut aliquam legem vitæ accipiat, ad quam mores suos exigat, sed ut oblectamento aurium perfruantur: magnam hanc auditorum partem videbis, cui Philosophi schola (dicamus nos Dei Ecclesia) diversorium otij sit. Aliqui & cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba, quæ tam sine profectu alieno discant quam sine suo audiant, nec sacram auditionem ad propositum beatæ vitæ trahunt, sed ut verba prisca, aut ficta captent, & translationes improbas, figurasque dicendi, non ut profutura præcepta, & magnificas voces & animosas, quæ mox in rem transferantur. Hæc atque horum similia cum observent concionatores, neque populo ut verbi Dei auditione proficiat, propositum esse videat, neque eo fine ad concionem adire, ut quotidie secum aliquid inde boni referat, aut ut sanior domum redeat, inquit Seneca, aut sanabilior, Hæc, inquam, eum advertunt ipsi, multitudinique placere tum vanam, quam afferunt varietatem, tum verborum pigmenta & flosculos, gratamque illi accidere: quam sequuntur pravam licet dicendi rationem, illi ipsi insistunt magis, & magis, atque in ea sese obfirmant: quam quidem causam vel ex ipsis sacris litteris, si minus mihi creditur, petere licebit. Postquam enim Isaias doctorum populi levitatem, atque vecordiam typo mulierum expressisset: *mulieres*, inquit, *venientes & docentes eam*. Hierusalem scilicet: subjicit ejus rei causam, *non est enim*, (inquit) *populus sapiens*. Q. D. Propheta. mirum non est doctores vana atque inania populo tradidisse, ausosque illos suam inanitatem & futilitatem in aures eius effundere: quia populum nacti sunt insipientem, prurientem aures, & nugarum avidum. Quod si in illo populo quicquam fuisset virtutis atque consilij, nũquam

2.

Epist. 108

C. 27. 11.

quam nugaces illos & veteratores Pseudo-prophetas admisisset: Quis hic non videt, nihil inter nostrorum hominum mores, atq; illorum intercesse, levitatemque illius populi levitatis nostræ planè consimilem esse; Eum quidem non videt, efficiet, ut videat doctissimus Sanchez in hunc Prophetæ locum. Neque credo (inquit) nostra ætate ausi essent plurimi eorum qui in concionatorum munus irruperunt, nugari libere, ne dicam impudenter, nisi (heu) nimis insipientem populum ad plaudendum facilem habuissent.

6. Pergit porro Propheta atque hic ejus interpres, quorum verbis ingrediemur ad ea quę posteriore loco, de non audiendis horum conciombus proposita erant. *Propterea*, inquit, Isaias, *non miserebitur ejus qui fecit eum, & qui formavit eum non parcet ei.* Vide, mihi quæso, ne te idem maneat supplicium, tu quisquis es, qui derelicto fonte aquæ vivæ salutaris doctrinæ, quæ tibi a veris verbis Dei præconibus porrigitur, consectaris cisternas, cisternas, inquam, dissipatas levium atque nomine tenus concionatorum, quæ continere non valent aquas. Res sanè majoris est periculi damnique, quam cuipiam fortè videatur. Tam enim graviter fert Dominus, si contempta doctrina quam ipse nobis ad salutem tradidit ad nugas & somnia otiosorum hominum (hoc enim nomine digni antiqui illius sæculi fallaces doctores, & nostræ ætatis concionatores leviculi, qui stulta captant & inania, eaque curiosis auribus infarciunt) animum studiumque conferamus, ut futurum asserat Propheta, ut Deum nonmisereat eorum quos ad vitam immortalem formaverit: quia dum audiendis vanorum hominum figmentis, commentisque animum adhibuerunt, divina consilia sacris prodita monumentis, verumque Dei verbum à veris præconibus enuntiatum audire neglexerunt.

Atque ea est ratio prima, cur isti non sunt audiendi, quod id vehementer Deo displiceat sitque olim acerbissimas de hac auditorum seu temeritate, seu impietate ab ijs pœnas suppliciaque sumpturus,

4. His accedat quod istius-modi concionatores, quorum esset ægros medicari, eosque curare, neminem unquam neque curant, neque verò curare possunt. non enim ea adhibẽt medicamina, quæ sanitati sint conciliandæ. Quid enim fucatæ eloquentiæ cum animi morbis? Quid floridulæ comptulæque dictioni cum inveteratis vulneribus, quæ ferrum quæ cauterium, quæ ignem postulant, & si his efficacius quidquam inveniri potest, scitè dictum a Sapiente est, (ut etiam ab Augustino observatum supra indicatum est) non multitudinem eloquentium, sed sapientium sanitatem esse orbis terrarum: Qui eloquenter dicunt suaviter quidem, qui autem sapienter, salubriter audiuntur. Illi aures scalpunt, prurientes, hi cordi lethaliter ægrotanti faciunt medicinam.) Tu vero, qui lethaliter ægrotas, qui urendus es, qui secandus quæris medicum eloquentem? verborum desideras ornamenta, orationemque benè pexam, benè politam? cui unquam ægro curæ fuit, esset-ne medicus disertus nec ne? Gravissima laboras animi peste, & circa verborum nugas dictionisque suavitatem occupatus es?

Sapient. 6. 26. l. 4. de doctr. Christia

Sapienter monet Plutarchus non audiendos Philosophos instar histrionum aut circulatorum, neque illorum adeundas scholas vanæ tantum captandæ voluptatis causa uti sit in scena, sed adeundos illos audiendosque tanquam vitæ magistros: informandis moribus opportunos, tanquam medicandi peritos, à quibus animorum nostrorum morbi curentur, præscribitque se, ut quisque examinet postquam peroratum est, sentiatne se in virtute progressionem fecisse, facilioresve habeat motiones animi, iram sedatiorem, ægritudinem animi leniorem, mentem boni honestique appetentiorem. Nam ut præclare Ariston Neque balnei ullam esse utilitatem, neque orationis unde non prodeas purior.) Quæ quidem, si in prophana valent schola, multò sanè magis in sacra valere oportebit. Idem prudenter eos qui audiunt commonet, ut concionatoris flosculis atque dicendi luminibus præteritis, summo studio orationis fructum sectentur. Neque ea in re puellas imitentur, quæ ad serta concinnanda fragrantissimos quosque flo-

Se L. de Auditione.

res

res deligunt, opus quidem illud jucundum, cæterum frugis nullius atque diurnum dumtaxat. Sed apum potius moneantur exemplo, quæ licet in ea convolet prata, quæ rosarum atque violarum plena sunt, illis tamen neglectis thymo insident flori asperrimo atq; amarissimo, indeque succum eliciunt, unde sibi mel conficiant, Sic decet sanè auditorem castum & studiosum, delicata, & florida verborum ornamenta, rerumque plausibiliũ narrationem, nihil aliud quam oratorum herbam, unde nihil mellis conficiatur putare, missamque facere, atque sua ipsius attentione, in mentem sermonis, & dicentis affectum irrepere, unde ad se trahat quod bonum sit ac conducibile. proinde meminisse quod non in theatrum, neque ad cautionem, sed ad scholas venerit, ut ex sermone vitam emendet.

Atque in eandem ferè sententiam Seneca cum Plutarcho, cujus utriusque calculo monitisque, quam vereor damnabuntur delicatuli & molliculi hujus ævi auditores, qui non salutaria, sed mollia, sed blandientia, sed diserta quærunt. Eligamus, inquit, non eos qui verba, magna celeritate præcipitant, & communes locos volvunt, & in privato circulantur, sed eos qui vita docent, qui cum dixerint quod faciendum sit, probant faciendo qui docent quid vitandum sit, nec unquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige, quem magis admireris, cum videris, quam cum audieris. Eos elige, qui hoc proposito in turbam prodeunt, ut meliores fiant, faciantque meliores, si non ambitionis hoc causa exercent. *Epist. 52.*

Idem alibi graviter & scitè monet, ubicumque oratio corrupta placeat, ibi mores à recto descivisse. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, ægræ civitatis indicia sunt, sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos; quoque à quibus verba exeũt, procidisse. Quorum sanè sententia graviter reprehẽdendus videtur auditor ille, qui concionatorem eum, qui se medicum, nu revera est, dicendo exhibet, animorumq; morbis mederi conatur, eò spernit quod oratione minus utatur politâ & comptâ. Verũ quẽadmodum eos auditores castiget moneatque August. audiamus. Discant, inquit, non contemnere quos cognoverint morum vitia, quam verborum amplius devitare, & cordi casto, linguam exercitatam conferre non audeant. His maxime utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori Ex quo fit, ut ita malle debeãt veriores, quam disertiores audire sermones, sicut malle debent prudentiores, quam formosiores habere amicos) Hæc ille. *Ep. 114.* *De catechizandis rudib. c. 9*

Sed perpende ista amabo, tu quisquis verborum quæris ornatum, arbitraris fortè esse concionatorem circulatorem quẽpiam, qui plebi fuco vanaq; sermonis pictura imponat? Nonne is est potius, qui de gravissimis rebus dicturus suggestũ conscendit, deque ijs in quibus tum sua, tum cujusq; auditorum, atq; adeo tua agitur causa, eaq; capitalis? Quorsum hic igitur vanam ostentet eloquentiam? Quorsum verborum phaleræ? Quorsum hic cincinni atque calamistri? cur non serio dicat atque seria tanquam in re summi momenti ut verborum ornatusque posita cura omni, in id unum intentus sit, ut morbis medeatur eorum qui se audiunt, ut pervicacia corda flectat, ut peccantes ad Deum suum, ad virtutis studium, atque ad saniora consilia reducat? Tune illum ferres patronum, qui causam tuam apud judicem dicturus, in qua de summa rerum tuarum, atque adeo de capite isto tuo ageretur, sola contentus dictionis elegantia, illi rationum omnium atque argumentorum, quæ à te facerent momenta omnia posthaberet? Non multò illum malles vehementer, quam jucundè perorare? At causam tuam agit concionator, in qua quidem vertitur æterna salus tua, & cum vis verborum inani sonitu nugari, eorumque suavitate aures tuas demulcere, & non potius verbi Dei virtute cor tuum penetrare, eique salutares divinitum timoris, tum amoris sagittas penitius infigere? *6.*

Denique tu qui in dicendo simplicitatem contemnis, fastidisque omnem eam orationem, quæ oratoriorum ornamentorum, & humanæ sapientiæ lacinias aspernatur, vide ne CHRISTI Salvatoris conciones quoque hac simplicitate in primis ornatas, superciliosò fastidio rejicias; quod si facis, cave item ne te nauseans ipse à se expellat. Ex his habe-

betur quid in concionatore requirendum,qui item frequentandi,qui non,ut qui dicendo peccant,auditorisque otio atque suo ipsi munere abutuntur, dum se ab audientia desertos videbunt,vel dicendi rationem aliam ineant,vel certè hoc se ipsi munere abdicent.

7. Unum est atque alterum,quod populo in hac re tota imponit, solet enim profiteri se illos sequi concionatores,quos videt frequentiorem habere concionem,Qua quidem in re gravissimè ab eo peccatur,qui enim concionatoris metitur perfectionem,eo solo quod multi ad eum audiendum confluunt,quod imperitam plebeculam videt applaudentem: atque eum minus aptum judicat quem auditor defecit,cui applaudit nemo,hic utique ex eventu non ex re ipsa concionatorem dijudicat,quo quidem judicio nihil est magis prudentiæ adversum,certissimaque est omnium bene sentientium regula, non esse neque prudentiam,neque orationis perfectionem ex eventu ponderandam. Non advertis animo,hac aut illa in civitate desertum concionatorem eum,qui semper hactenus magno hominum concursu dixit,atque ubique gratus fuit?Num id ejus culpa accidit,qui omnes explet sacri oratoris partes etiam hoc anno,&hoc in loco ubi minus frequentatur?populo id ascribe,cui placuere alij,vel quod reipsa præstabiliores essent, vel quod eorum vana loquentia,jucundaque at inutili rerum varietate dehnitus,eum deseruit,cui maximè adhærescere oportebat.Tu si quidem sapis concionatorem è re ipsa,non ex frequentia sola neque ex populi sententia judicabis.Intuere quid & quemadmodum dicat, si bona & salutaria,si doctrinam solidam,atque utilem,eamque planè ac dilucidè proponit, si prudèter,si vehementer,si appositè dixit ad persuadendum, licet minus frequens auditor argumento sit populo minus placere,tu eum tamen officio suo non defuisse,magnaque dignum laude majorique frequentia existimabis.Atque tantum abest, ut is qui concursus facit,eo solo nomine censendus sit bonus orator,ut etiam id unum signo sit esse eum vitiosum:non ut præclarè Seneca: Argumentum pessimi,turba est, neque enim tam benè cum rebus humanis agitur,ut meliora pluribus placeant.

L. de vita beata c.2.

8. At sunt etiam alij,inquies,quam de turba,viri scilicet periti & graves, nobiles senatores atque Ecclesiastici,qui eos æquis auribus,animisque audiunt:ita est(inquit Seneca ad rem suam,quæ etiam huc spectant)sed mirari non debes corrupta excipi, non tantum ea corona sordidiore,sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti non judicijs distant.)

Ep. 11 E.

Quibus addo peritos illos & graves,si qui plebi permixti sint,non id suo facere judicio sed quasi invitos aliorumque magis exemplo,quam arbitrio proprio ne aut à cæteris omnibus discrepare,aut soli sapere videantur. Vidit hoc malum, & gravium etiam virorum,non in hac re modo qua de agimus,sed in omni vita errorem Seneca.Atqui(inquit) nulla res nos majoribus malis implicat,quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea quæ magno assensu recepta sunt,quorum exempla multa sunt, nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus.) Non igitur periti illi cordatique concionatorem ineptũ illum in animo suo approbant,verum dum à populi quasi torrente se sinunt abripi, aures etiam illi præbent licet inepto;pudet enim à tot testibus dissentire,& velut tacita quadam verecundia inhibentur plus sibi,quam tantæ multitudini credere, ne aut superbi,aut amentes,si diversa sentiant,habeantur.

De vita beata c.2.

Sed si te in verè cordatis prudentibusque esse velis,non sequeris tu quidem vulgi judicium præceps,nec tibi imponet ejus error imperitæque multitudinis sensus fallax, ut eum sequaris cui applaudit ipsa,eo deserto qui verè est præstantior quamquam ei minus acceptus.Nihil magis præstandum(monitum est Senecæ) quam ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem pergentes non qua eundum est,sed qua itur. Quæram° quid optime factum sit,non quid utilitatissimum, non quod vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit.Et sanabimur,si separemur à cætu.

L. de vita beata c.1. & 2.

At pudet eum adire qui tam infrequenti audientia dicit.Si te virum habet prudentem, doctum atque eximiæ virtutis paucosque alios tui similes auditores, non est utique in-

&c-

frequens auditor: pluris unus de his faciendus est, quam imprudentium & insipientiũ ingens turba. Unus mihi (inquiebat Democritus apud Senecam) pro populo est, & populus pro uno: scilicet unicus sapiens auditor, quod is populo universo sit par, et instar totius populi erat: populus idem, quia insipiens, atque amens erat illi unius auditoris instar. Ad hæc tu præsentia tua, autoritate atque commendatione conciliabis illi celebritatem, eũq; dicentem vindicabis à solitudine. Atque de his hactenus: ad concionatorem enim revocanda est oratio, atque priori isti parti est coronis tandem imponenda. *Epist. 7.*

Epilogus ad Concionatores.

QUibus vos compellem verbis potissimum non habeo, sacri verbi Dei præcones, nisi illa beati Apostoli usurpem, quibus postquam Hebræis varia ab eo propolita essent tum fidei, tum patientiæ exempla, eos ipsos ad ea sequenda, atque invitatione exprimenda cohortatur vehementius: *Ideoque, inquit, & nos tantam habentes impositam nubem, testium deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum, per patientiã curramus ad propositum nobis certamen.* Sanè, si testium multitudo, & quasi nubes, ut ipse loquitur, valet ad patientiã rebus in adversis persuadenda, quidni valeat eadem ad inducendũ Christi legatũ, ut ea quæ sui sunt muneris præstet, atq; obeat, eaq; omnia quæ ab eo sunt, aliena abiiciat procul atq; à se ipse excludat. Vidistis quot & quantis testibus, quot & quantorum virorũ autoritate, & calculo explosa sit vana illa & inanis, atque inutilis, quin & perniciosa dicẽdi ad vulgus ratio. Quam ea damnata sit à Dei spiritu atque oraculo, eoque tum per sacras litteras, tum per œcumenica concilia mentem suam contestante. Sed neque vos fugit quam improbetur ea, atque rejiciatur à SS. Patribus universis, cum Græcis tum Latinis, quorum quidem gravissimam esse authoritatem, nemo non agnoscit. Quid de sacrorum dicam legibus ordinum? quorum præscriptis atque præceptionibus vetatur eos ad populũ dicere qui falsam istam dicendi rationem sequuntur? Quid de sanctitate præstantib⁹ viris, quid de hujus memoriæ scriptoribus, qui eam tum verbo, tum scripto, tum facto ipso palam semper tanquã Ecclesiæ Dei noxiam, atq; infinitorũ malorũ seminariũ constantissimè damnarunt. Quid quod & ab ipsis prophanis authoribus, atq; à vero Dei cultu abalienatis, sit ea sẽper rejecta atq; repudiata? quod ergo damnat orbis universus, quid causæ est, quæso, cur id sequimini (an vos solos sapere, desipere cæteros omnes, summa animi levitate fastuque existimatis? Acutiusque atque perspicatius intueri vos, quid deceat, quid expediat, quã à tot eximios viros sanctitate juxta ac doctrina conspicuos, quam ipsum denique: Deo ortum, ac spiritum, qui tam diserte, tam frequenter, tantoque studio, quã colitis concionandi formam eam sibi invisam esse declaravit? Num ignorat ipse quemadmodum tractare, afficere, allicere, persuadere, permovere oporteat eos animos, quorum ipse est author, atque conditor? Num qui docet homines scientiam, tum istam, tum omnẽ aliã, eam ipse ignorabit, aut in ea homo aliquis eo præstabit? Atqui nonne millies edixit non profuturã animis, vanam istam dicendi rationem, atq; tantũ sui ostentandi causa comparatam? sed quoties in eos insurgit, qui verborũ suorũ blanditijs, & molliori genere dicẽdi consuũt pulvillos sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis, ad capiendas animas, ac vivificant animas quæ non vivunt? quoties eos minacibus alloquitur verbis, qui adulterant verbum Dei, quiq; parvulis petentibus panem sacræ ac salutaris doctrinæ, quæque eos pascat ad vitam æternam, illum ipsum summa ijs impietate subtrahunt, ingestis illatisque pro pane frumenti, quisquiliis, in quibus nulla vis animã nutriendi inest, refocillandique! Quoties palam testatus est esse verbum suum instar ignis, atque mallei conterentis petras, animos scilicet pervicacium peccatorum, atque in malitia sua obfirmatorum? esse illud sermonem vivum, & efficacem, penetrabiliorẽ omni gladio ancipiti, & pertingentem usque ad divisionem animæ, ac spiritus, compagium *Pſal. 93 9* *Ezech. 13 18.* *Ad Hebr. 4 12.*

gum quoque ac medullarum? Non est igitur id quod multitudini proponitis verbum Dei, cum neque nutriat, viresque instauret ut panis, neque incendat ut ignis, neque conterat petras ut malleus, neque corda pervadat, penetretque viscera ut gladius. Quæ sanè fuit causa, cur à pio quoque ex quo primum cæptum est Dei verbum, jam inde à Prophetis ad hæc usque tempora prædicari, sint concionatores isti vanitatis & ostentationis pleni, speciemque habentes pietatis tantum, veritatem autem ejus abnegantes, semper damnati rejectique tanquam Ecclesiæ Dei perniciosissimi. Si qua igitur in re valet authoritas, valere sanè eam in ista re oportebit, in qua tot & tantorum testium, toti conspicuorum orbi, torque seculorum, tot ordinum, quasi nubes capiti vestro imposita, vos tum ad Dei verbum rectè tractandum, atque administrandum cohortatur, tum nisi benè monentibus pareatis, tanquam contumaces ac tot animarum, quot inferorum faucibus benè dicendo eruere poteratis, reos condemnat, æternisque ignibus addicit.

Sed præter ista quæ quidem gravissima sunt, cur non valeant ea quæ supra allata jam vos flexisse; vobisque persuasisse oportuisset

Etiam atque etiam perpendite vos animorum esse medicos, vos eorum curandis morbis vulneribusque præfectos, quibus à planta pedis usque ad verticem capitis nihil incolume, nihil integrum, sanum omnino nihil. Cur igitur vos eos non exhibetis, quod vestra suscepit polliceturque professio, atque facultas? si estis medici, cur non medicamini, cur omnia ægrorum, & jam in ipso æternæ mortis limine constitutorum plena sunt? Si medici estis, cur vulnus, & livor, & plaga tumens eorum quos vestræ commisit Deus curæ, non est circumligata, neque curata medicamine neque fota oleo? Aut igitur officio isto vos abdicate, aut quod spondet ipsum re ipsa exhibete. Medicamini, ægros animo curate, vulnera oleo prius, vinoque infuso aspersa colligate, sacræ doctrinæ panem multitudini suggerite, id enim item vobis incumbit. Num vos ei panem suggerere existimatis, cum prophanam, cum curiosam, cum auditu dumtaxat jucundam, cum mille floseulis variegatam, cum subtilem ac tenuem (quamquam ex Theologia) eis qui vos audiunt, doctrinam proponitis? Non pascit, mihi credite, non perditas restituit animi vires, non corroborat cor hominis doctrina ista: non est igitur panis. Quid igitur? palea est, sur fures, quisquiliæ, peripsema, atque rejectamenta sordium, quibus tam est impossibile hominis mentem, quam ejus corpus hordeo aut avena, aut simili aliquo bestiarum pabulo refici. Quod si istis non nutriantur, id sanè consequitur ut cibi inopiæ fame conficiantur atque intereant, & ut à vobis gravissimas Deus pœnas, tanquam animorum necatoribus supplicia que reperat. Quod quidem velim à vobis semel, iterum & tertio maturè atque summo expendi otio: quam vos scilicet miseros esse velitis ipsi, qui tot tantisque qui vobis in isto munere subeundi sunt laboribus, molestijs, sollicitudinibus, vigilijs, aliud nihil vobis, quam pœnas easque æternas, atque finem nunquam habituras sponte accersatis? Itane vos juvat non incassum modo (quod quidem ferendum esset) sed certos de fructura mercedis loco pœna, tot laboribus conficere.

Perpendite vestrarum esse partium, populum ea docere, sine quibus salvus esse nequeat, ea item quibus, tum ad virtutes sequendas, tum ad vitiorum odium adducatur: ea denique quibus tum fides, tum morum Christiano more formandorum doctrina continetur. Vestrum est eos qui vos audiunt ad omnem vitæ honestatem, quia vitæ exemplo (de quo quidem modo nihil) quia aptè & Christianæ dicendo revocare, neque esse contentos virtutes eos docere, vitia dedocere, sed summa vi dicendi ac contentione eniti ut illas quidem complectantur, hæc autem ut summo animi fastidio aversentur, exterreanturque. Sed istorum nihil à vobis præstari lugent jampridem boni omnes, queruntur usque nullam in eorum qui vos audiunt, moribus vitæ mutationem conspici. Non redire inimicos in mutuam gratiam, non restitui ablata, atque per fas nefasque conquisita, non simplicitatem castitatemque libidinosos, non temperantiam ebriosos, & ventris appetitionibus de-

dedi-

deditos, non animi demiſſionem ſuperbia, ſuique vana opinione tumidos, non patientiam iracundos, neque, ut verbo dicam, aut Æthiopes pellem, aut pardos varietates ſuas commutare. Nihil ſane iſtorum vobis dicentibus efficitur, Nullusque tot annorum, quot dicendo concionem variis locis, atque civitatibus tenuiſtis, fructus conſpicietur: folia vobis tantum ſunt inſtar ſterilium arborum, atque à Chriſto maledictarum pro fructibus, atque tum linguæ celeritate, verborum phaleris, artificioſaque oratione, tum plauſibilium rerum curioſa narratione vobis ſatis eſt populo imponere, atque ejus calculo magni concionatores haberi, cum interim prudens quisque vos in animo ſuo deſpiciat, alioque non habeat loco, quam æris ſonantis, aut cymbali tinnientis. *Ier.* 13, 23.

Verum id parum referet, nec vos multum ſolicitos fortè redderet mortalium de vobis judicium: occurretque illud Pauli, *Mihi pro minimo eſt, ut à vobis judicer, aut ab humano die.* Verum occurrat illud item ejuſdem: *Dominus eſt qui judicat*, Dominus, inquam, ille qui à vobis hujuſce talenti à ſe dati cõcionatorii, ſcilicet muneris ampliſſimi digniſſimiq; quam maximè exactam exiget rationem. Ubi (inquiet) ille fructus, ubi lucrum iſto talento vobis à me tradito partum? Ubi mortales quos dicendo à ſignis dæmonis, ad mea caſtra revocaſtis? Ubi gloria mea propagata? Ubi nominis mei fideique notitia promulgata, cui promulgandæ propagandæque vos inſtrumentum eſſe ſummo meo in vos amore volui? Ubi ſanguinis mei in cruce effuſi, crudeliſſimæq; mortis obitæ fructus? qui quidem animorum ad me revocatione, dæmonisque deſertione continetur? Ubi animorum præda, ubi piſcatio, ubi meſſis? Num ignoratis vos à me ad prædandum, ad piſcandum, ad metendum dimiſſos, cum vobis à me Evangelij promulgandi munus commiſſum eſt? *Dominus, Dominus eſt qui judicat*, ut vobis valde extimeſcendum ſit, incidere in manus Dei viventis, præſertim cum non qualium qualium rerum ſit à vobis rationem repetiturus, ſed animarum quas tum condidit, tum redemit ipſe morte ſua (quaſque ob id impenſe, & ſupra quam dicere liceat vehementer diligit) ſed gloriæ atque exiſtimationis ſuæ, quam per vos voluit mundo innoteſcere, itaque augeri atque illuſtrari, ſed divini obſequij, à vobis rationem repetet, atque tum amoris, tum fidei, tum ſpei in Deum eorum qui vos audierunt, cum id Deo propoſitum fuerit, cum vos ſui Evangelij fecit præcones, ut ejus juſtitia, veritate, ſapientia, potentia, clementia, bonitate, miſericordiaque cæteriſque ejuſdem perfectionibus ijs, qua par eſt pietate, zelo, fervore, religione neque propoſitis, eos ipſos ad ejus obſequium, dilectionem, fidem, figuramque adduceretis, ſed divinæ gratiæ vobis Deo reddenda eſt ratio, quam ut mediator nobis omnibus promeruit, quamque per vos, divinique verbi prædicationem tanquam ſalutis initium quoddam, orbi toti, ſumma animi liberalitate communem eſſe voluit: ſed ſanguinis ſui longe pretioſiſſimi, cujus fructum per vos mortalium generi applicari placuit, cujusque rei neglectæ pœnas multo acerbiſſimas ei perſolvetis.

Expendite, ſi placet, vos animorum eſſe Paſtores, vobisque id incumbere in primis, ut commiſſum vobis gregem ſalutari doctrinæ cibo paſcatis, quod ni facitis, tum quæ veſtri officij propria ſunt negligitis, tum vobis expectanda eſt illa Domini ad eum, qui ſe nomine tenus Paſtorem exhibebat exprobratio. *O Paſtor & idolum derelinquens gregem.* Tune Paſtor, qui oves fame confici ſinis, atque emori? Tunè Paſtor, qui ſalubri verbi Dei eſca ſubtracta, ipſis verba tua inania hominumque commenta vana ſuggeris? Tunè Paſtor, qui cum ad vivæ fontes aquæ ducere oporteret oves, ad ſacrarum, inquam, litterarũ perennes profluoſque latices, eas ad prophanæ, curioſæ, inutilis, quin & noxiæ doctrinæ ciſternas diſſipatas deducis, ciſternas, inquam, quæ continere non valent aquas? *O Paſtor & idolum*, non tam Paſtor, quam ejus ſimulachrum, & ſignum vanum atque mortuum: non tam Paſtor, quam ejus umbra & ſpecies externa: qui præter Paſtoris concionatoriſq; nomen, habes nihil: Aut igitur tibi auguſtum iſtud relinquendum nomen, aut quod id præ ſe fert promittitque, facto ipſo exhibendum. Alias *gladius ſuper brachium tuum* quia fortitudinem tuam, quam tibi munus hoc affert, cujq; vanè confidis, omnipotentis vindicta *Zach.* 11, 17.

ta ad nihilum rediget? *Gladius ſuper oculum dextrum tuum*, quoniam eodem vindice Deo excæcaberis, amiſſaque ingenij animiq; perſpicacitate tui, ignorantiæ tenebris involveris cæcuties, palpabis etiam meridie, infatuabuntur omnia conſilia tua, & tanquã inutili atq; ad tantũ munus inepto abrogabitur aliquando dignitas iſta: audiesq; illud Domini ad Soburã, indignum templi Præpoſitum; *Quid tu hic, aut quaſi quis hic?* quaſi dicat, quid tibi in domo Dei negotij eſt? cur te huc in alienam curam intuliſti? Quid tu hic agis ineptus planè tantoq; munere indignus Eccleſiaſtes? Et quamquam te præ animi tumore aliquem eſſe exiſtimes, verè tamen nullus es, ſed *quaſi quis* tantum. i. homo nihili, licet aliquis eſſe videri velis, non tam concionator, quam eius inane quiddam ſignum, atque imago veritatis expers. Atq; *ideo expellam te de ſtatione tua, & de miniſterio tuo deponam te, & tradam illud proximo tuo meliori te & videbis amulum tuum in templo, in univerſi proſperis Iſrael, ne deficiant oculi tui, & tabeſcat anima tua.*

Iſa. 22. 15

Verſ. 19.

1. Reg. 15. 28.

1. Reg. 2. 2.

Sed utinam quod modo allaturus ſum, animis veſtris penitus infideat altiusq; infigatur. Quot amabo, dicite, exiſtimatis eſſe modo de ijs, qui varijs locis vos audierunt ad populum dicentes, quos jam (heu) inferorum carcer concluſos tenet, æternumque tenebit æternis ſupplicijs ignibusque cruciandos; qui quidem, ſi vos ex Dei ſpiritu loquentes, atque rectè tractantes verbum veritatis, atque in ea quibus tenebantur ipſi, vitia vehementius inſurgentes audiſſent, ne reſipuiſſent olim ipſi à diaboli laqueis, à quo captivi tenebantur ad ipſius voluntatem, neque eſſent ijs modo implicati malis, a quibus nunquam in æternitatem omnem ſe explicabunt. Quod ſi ita ſeſe rem habere non creditis, ejus vobs rei fidem faciat auditio: admovete tantum propius cordis aures, ad miſerorum illorum lamenta & ejulatus, audietis illos hoc ipſũ queri, ſibiq; atq; vobis maledicta mille imperari, quod non vobis inutilia afferentibus, mollibus, frigidis ſpirituque Dei vacuis concionatoribus deſertis, ad eos audiendos quorum eſſent verba ut ignis, quique dicendo aculeum relinquerent ad virtutis ſtudium adierint. Nolo hic eos excitare, aut eorum ſubjicere querimonias, ſapientibus loquor, quibus verbum ſatis fore confido.

2. ad Tim 2, 26.

Ad extremum obſecro vos per Chriſti viſcera, obſecro per ſummam qua vos in domo ſua honeſtavit dignitatem, dum legatos ſuos ad populum quem ſanguine ſuo redemit, eſſe voluit: obſecro per eum ſaltem amorem, quo ſe quisque veſtrum naturæ impulſione proſequitur, mementote, quod frequenter quidem eſt dictum, ſed nunquam ſatis dici poteſt. vos tot animorum Deo Judice, & teſte mortis reos exiſtere, quot veſtra iſta falſa dicendi ratione, levibusque, inutilibus atque prophanis, quæque cor non feriunt rebus afferendis: utilibusque, & ſacris, quibusque animos permovendi flectendique vis ineſt ſubtrahendis; cauſa eſtis cur veluti jumenta in ſtercore, ſic ipſæ in ſuorum ſordibus peccatorum computreſcant, ijſq; immoriantur, atque (ut loquitur Propheta) mortis tempore in menſtruis ſuis inveniantur. Non indiget iſta res probationis, ſole ipſo cum ſit illuſtrior veritas. Sed ſi ea egeret, ecce vobis B. Pauli oratio, qui poſtremum cum eſſet ad ſuos Epheſios verba facturus, ut illorum præſules doceret non minus, quam qui ſanguinẽ funderent eos qui res inutiles utilibus tacitis populo obtruderent pœnis eſſe obnoxios, atq; ſupplicijs, ita loquitur. *Mundus ſum ego à ſanguine omnium.* Q. D. ſi quis pereat non mihi imputetur: Innocens ego ſum à ſanguine ejus: ſibi ipſe adſcribat quicunque de ijs, qui me dicentem audierunt, peribit. Quidita? *Non enim*, (ait) *ſubterfugi, quominus annunciarẽ omne conſilium Dei vobis.* ſi igitur ut cum Chryſoſtomo ratiocinor, ſubterfugiſſet quominus id annuntiaret, mundus à ſanguine non fuiſſet, verum ut homicida, damnatus eſſet. Quãobrem? merito ſanè ſuo. Quanto enim deterior eſt iſte concionator, vulgari homicida, qui corpus tantum interficit, cum ipſe ſubtracto verò Dei verbo ſpirituali; invecta morte, animam & corpus ſimul perdat in gehennam?

Act. 20. 27.

Tomo nono de diverſis novi teſtamenti loc. Serm. 38. C. 3, 13.

Verum illud ipſum multo ante Paulum denuntiarat Ezechiel, cujus iſta ſunt verba terroris ſanè pleniſſima. *Fili hominis* (ita ad eum Deus) *ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me.* Quid eſt hoc, quærit Chryſoſto-

ſcotomus, ſpeculatorem? ſpeculator dicitur is, qui dum exercitus inferius conſident, ſublimen aliquem eminenti in colle locum occupat, ut inde tum hoſtium incurſus, ſi qui fiant ſpeculetur, tum in valle conſidentibus, eorum adventum denuntiet, ne incauti inermeſque ab iis opprimantur. Quam his appoſitè concionatoris munus exprimit Propheta, cujus quidem partes ſunt tanquam ſublimè poſiti calamitates eas ſuppliciaque quæ à peccantibus, ut qui humi conſident terræque ſunt affixi, non prævidentur, multò ipſis ante denuntiare. Verum ſi id non præſtet, nec officio fungatur ſpeculatoris abibit-ne impune? Minimè vero, ſed graviſſimas tum ſilentij, tum inertiæ ſuæ luet pænas: Quas tandem! *ſi dicente me* (ita fulminat cæleſte oraculum) *ad impium: morte morieris, non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur à via ſua impia & vivat, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem ejus de manu tua requiram.* Sed cur ſanguis ſeu vita ejus qui perit, vita (inquam) ſpiritus, de manu requiritur concionatoris? Quia ejus fuit curæ commiſſa, quando munus iſtud ei demandatum eſt; commiſſæ, inquam, ſunt ei animæ, Chriſti redemptæ ſanguine, ut eas tum vitæ exemplo, tum vitæ pabulo ad eum finem, ad quem ſunt conditæ vitæ immortalis ac beatæ dirigeret. Quod ſi id ad alia omnia intentus neglexit, reddenda eſt ei ſui facti ratio, reparanda eſt ei animarum, cujus cauſa fuit, jactura. Sed quis hominum infinitæ rei jacturam? niſi alia item infinita teſtituat? qua cum careat, ſequitur, ut quia infiniti precij ſubſtantiam deperditam voluit, nec ſit ſolvendo, infinitas item atque æternum duraturas Deo ipſi det pænas.

Locopaullo ante allato.

Verſ. 18.

Ut ſubeant iſta atque horum ſimilia ſi quenter animos veſtros iterum atque iterum vos oro, atque quo poſſum maximo animi affectu obteſtor per Chriſti ſanguinem, quotquot Evangelii prædicandi munus incumbit, An ſpeculatorem (ita ſecum quiſque) me conſtituit. Deus, ut tum ſuam voluntatem, tum quæ maneant eos ſupplicia, qui ei non obſequuntur multitudini manifeſtem? Verum quomodo id à me præſtatur cum vel prophana, vel vana, vel curioſa ex variis undiquè facultatibus conquiſita, vel ſubtilia, acutaque ex Philoſophis ac Theologis ſcholarum propria potius, quam ſacri pulpiti, vel verborum ornamenta pompaque concioni ſuggeruntur? Quare, mihi profectò, extimeſcenda vehementer, quin & expectanda certò certius eſt terribilis illius ſententiæ vis, atque executio, *ſanguinem animarum de manu tua requiram.* Mihi igitur luenda erit æternis ignibus tot animarum jactura, quam à me profectam clamabunt, vel ipſæ animæ quæ me inaniter dicentem audierunt, ac propterea perierunt? O me ter miſerum atque infælicem, cujus tot ad ornatè & cum plauſu dicendum ſuſceptæ labores, curæ, vigiliæque, tam triſti claudentur fine, tamque moleſto erunt ſtipendio compenſatæ. Verum non eſt quod mihi jam triſtia præſapiam, adhuc tempus eſt mihi rebuſque meis proſpiciendi. Certum eſt igitur mihi mutare deinceps, quam tenui hactenus (multorum ut animadverto exitio) vanam atque noxiam concionandi rationem, quamquam pravo plurimorum animorum uſu conſuetudineque confirmatam. Nuſquam ſerius eſt reſipiſcere in diverſumque flectere, ubi tum mea, tum cæterorum agitur ſalus. Quid mihi verborum phaleræ, mihi compta, pexa, ornataque oratem, me curioſa undequaque accerſita res, quæ mihi omnia ut laboribus ſteterunt, in periculum æternæ ſaluti adducerent, præſertim cum minori multò labore eam poſſim dicendi viam tenere, qua ſalute mea in tuto collocata, magnum item mihi gloriæ cumulum in cælo, acceſſionemque promereat? Quam eſſem miſer, ſi quem cum propriæ ſuipſius, tum cæterorum ſaluti invigilare oportebat, extremo vitæ tempore cuncta mea inventus ſim neque alienæ proſpexiſſe, Proſpiciam itaque dum ejus rei tempus eſt, atque veram fructuoſamque dicendi ad populum rationem, quam hactenus edoctus ſum conſectando, cum me præſtare conabor, ut juxta illud Pauli ad Timotheum, & meipſum ſalvum faciam, & eos qui me audient.

1. ad Tim. 4. 16.

PRÆPARATIONIS AD LOCOS COMMVNES

PARS ALTERA,

QVÆ EST DE INTELLIGENDI Atque tra ctandi Sacras Litteras Ratione.

Eas obscuras esse, & cur tales esse voluerit Deus Spiritus.

CAPUT I.

1. *Sanctorum patrum communis vox est esse sacras litteras obscuras.*
2. *Ejus obscuritatis causæ duæ ex Clemente.*
3. *Aliæ item duæ ex Greg. Nazianzeno.*
4. *Cur obscura sit sacra scriptura ex Basilii mente.*
5. *Cur ex Chrysostomi sententia.*
6. *Quid de ea re sentiat Augustinus.*

QUONIAM de sacræ scripturæ necessitate actum est hactenus, ostensumque non posse, nisi eâ adhibitâ sacrum oratorem, quæ sui sunt officii pro dignitate præstare, consequitur, ut quibunam opus sit ad ejus intelligentiam adjumentis breviter aperiamus: neque enim ullus esse possit ejus usus, nisi ea probè intellecta, neque verò facile sit ejus mentem atque sensa consequi, cum sit variis locis obscura admodum, quod quidem neminem latere arbitror ex iis, qui ei studio se vehementius dediderunt; neque id nisi ab hujus ævi sectariis negatur, qui eam tanquam facilem omnibus omnino, etiam cerdonibus, laniis, sartoribus, quin & (si dis placet) mulierculis legendam tractandamque summa dicam temeritate, an impietate, an simul utraque proponunt.

1. *Citat authores P. Serarius in prolego. Biblicâ ca. 22 q. 1.*

Sed ista eorum inscientia errorque manifestus ab orthodoxis omnibus, tanquam pernicio sissimus exploditur, quorum omnium communis est vox, esse scripturam profundam atque obscuram esse illam abyssum impenetrabilem, esse agrum in quo defossius sit sapientiæ thesaurus, atque eâ re profundè in eo esse fodiendum, esse mare in quo sensuum sit profunditas, esse denique conchylium in quo latear margaritum, neque vero hujus est instituti in eum errorem pluribus agere, præsertim cum ex iis quæ mox subjicientur patebit, quam sit absurdus atque absonus, ubi enim ex SS. PP. mente constiterit, quam-

obrem

obrem noluerit Deus patere omnibus sacræ scripturæ arcana, verum ea sacro, obscuritatis velo contexerit, planè etiam constabit quanta sit illorum amentia, qui sacris litteris nihil esse facilius impudentissimè nisi sunt asserere.

Clemens quidem Alexandrinus, postquam ostendisset sacram scripturam mysticam esse & occultam, atque ideo obscuram, ejus obscuritatis affert causas hujusmodi. Ut, inquit, diligenter inquiramus, & semper vigilemus in inveniendis salutaribus orationibus, quarum scilicet præsidio, atque virtute occulta nobis divinorum oraculorum mysteria pandantur. Accedit quod nec omnibus quidem ea conveniebat intelligere ne læderentur, aliter accipientes ea quæ à sancto Spiritu dicta sunt salutariter, hæc ille. 2. *L. 6. Stromat. 6. 7.*

Divus autem Gregorius Nazianzenus, postquam exposuisset duplicem inesse in sanctis scripturis sensum, alterum internum ac spiritualem, externum alterum, nec litteræ corticem excedentem: ille, inquit, à paucis perspicitur, hic à plerisque intelligi potest, quod ea ratione factum puto, ut sapientes meliori, quam cæteri conditione sint, aut ut quod non sine labore ac negotio acceperunt; studiosè quoque conservent ac retineant. Quod enim aliquis celeriter facileque adeptus est, id ne retinere quidem magnopere curat. 3. *Ad Nicomedem.*

Jam D. Basilius præclarè philosophatur de tota ista re, diversa allata ratione quam divina tenet providentia prospiciendo, tum homini, tum brutis de rebus ad vitam utrisque propagandam necessariis. illum enim nudum produxit, sed ratione præditum qua sibi ea omnia comparet, quæ his ad manum atque in promptu esse voluit: alimenta, indumenta, habitationem & reliqua sine quibus humana nequit vita consistere. Quemadmodum (inquit) igitur in his opifex noster haud quaquam invidens nobis vitæ commoditates, non passus est nos eodem modo nasci quo bruta, sed rerum necessariarum inopiam data opera addidit nobis, velut ingenii exercitamentum. Itidem & in scripturis, studio voluit esse obscuritatem, ad utilitatem mentis humanæ, suam ipsius judicans virtutem, atque efficaciam. Primum quidem ut his occupata à deterioribus avocetur. Deinde quod quæ labore parta sunt, ea nescio quo pacto magis amantur, quæque longo tempore contingunt, constantius permanent: porrò quæ facile parantur, his non perindè avidè fruimur. Negligitur enim rerum obviarum copia, neque eas ulla custodia dignas ducit, qui possidet. 4. *Proœmio in Isaiam*

Chrysostomus denique scitè observat non improperasse Pharisæis dominum quod regnum cælorum (ut ipse exponit sacras scripturas) non aperirent, sed quod illud malitiosè clauderent. Unde colligit ipse, non esse scripturas clausas, sed hominum fraude atque avaritia claudi: sunt quidem, inquit, obscuræ, ut eum labore, non autem clausæ, ut nullo modo inveniantur. Ratio autem obscuritatis earum licet sit multiplex, tantum affertur ab eo duplex: altera quidem, quia voluit Deus alios esse doctores, alios discipulos: si autem omnes omnia tenerent, frustra esset qui doceret, ita esset ordo rerum confusus, neque permixtus, altera vero ne notitia veritatis non tam utilis inveniretur, quam contemptibilis, contemptibilis enim est, si ab illis intelligatur, à quibus nec amatur nec custoditur. Atque hæc Chrysostomus & Græci patres. 5. *Hom. 23. in Matt.*

De Latinis autem unum tantum qui instar omnium sit, afferam S. Augustinum, qui postquam quantæ sint sacrarum litterarum tenebræ. Paucis exposuisset, istam hujusce caliginis affert causam. Quod totam (inquit) provisum divinitus esse non dubito ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio revocandum, cui facilè investigata, plerumque vilescunt. Paulò post dum divini rationem consilii tradit, cur alia quidem in sacris litteris voluerit Dei spiritus patere omnibus, alia vero non nisi labore atque studio erui, hæc habet. Magnificè igitur & salubriter Spiritus sanctus, ita scripturas sacras modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimè dictum alibi reperiatur. Hæc ille. 6. *L. 2. de doct. Christ. cap. 6.*

Qui-

Quibusnam adjumentis opus habeat concionator ad sacrarum litterarum intelligentiam.

CAPUT II.

1. *Basilius, Cassianus, Gregorius Theologus requirunt vitæ puritatem.*
2. *Ad quam revocanda est sedatio ab animi perturbationibus.*
3. *Requiritur item humilitas.*
4. *Nec non oratio.*
5. *Quid de S. Iustino Martyri cælestis catechista.*
6. *Quid sancti patres.*
7. *Varia eorum exempla, qui orando sacræ scripturæ scientiam sunt adepti.*

Canus in loc. Regius in orat. Christiana, Serarius in prolog. Bibliacis.

NOn est hic nobis propositum agere de externis adjumentis, qualia sunt studium diligens scripturarum, linguarum peritia Hebreæ atque Græcæ potissimum, sacrorum interpretum lectio assidua, & cætera quæ fusè persequitur, tum Augustinus in libris de doctrina Christiana, tum alii complures ad quos lectorem remitto, interna tantum hic indicabo præsidia eaque non omnia, sed ea tantum quæ à virtutibus petuntur, quâ quidem in disputatione quod idem à nobis: factum etiam hactenus, eos sequemur duces, quos orbis esse doctores ductoresque apud omnes in confesso est.

1. *Proemio in Isa. Matt. 5. Cassian. coll. 14. c. 9. Collat. 14. cap. 14. Collat. 14. cap. 9.*

Ac principio quidem D. Basilius eximiam requirit vitæ puritatem, ejusque esse vult quod in scripturis obscurum est dijudicare: & meritò sanè cum à divino oraculo mundis corde Dei visio promittatur, quod quidem non de ea modò visione quæ beatis contingit Deum ipsum coram intuentibus, verum etiam de ea quâ illum ipsum fidei lumine in scripturis sanctis, tanquam in speculo contemplari licet accipiendum videtur. Basilio vero assentiuntur cæteri omnes, qui tenent constanter vitam sanctam, atque ab omni peccati fæce perpurgatam, instar esse optimi interpretis ad sacrorum codicum, abditorumque mysteriorum, quæ in iis non pauca delitescunt, intelligentiam. Cassiani quidem ista est oratio, Impossibile est immundam animam quantalibet desudaverit, lectionis instantia adipisci scientiam spiritualem: Nemo enim in vas fœtidum atque corruptum, unguentum aliquod nobile, aut mel optimum, aut pretiosi quicquam liquoris infundit. Idem alibi pluribus probat ad sacrarum litterarum intelligentiam aspiranti omne studium, curamque omnem in vitiorum carnalium emundatione ponendam, affertque ad istud propositum in collationibus suis illud psalmographi. A mandatis tuis intellexi: quia, inquit, non meditatione legis intelligentia, sed fructu operis acquiritur.

His porrò Gregorius cognomento Theologus in carmine de vita sua, dum agit de ea, quam colligere licet, utilitate ex sacrarum lectione voluminum, ita succinit.

Quam soli cernere possunt,
Qui bene purgarint generosa lumina mentis.

Hujus explicationem verb sapientia.

Atque id sane pluribus ex sanctorum historiis confirmare liceret exemplis, in medium-que proferre magnum Antonium apud Athanasium, S. Joannem Anachoretam ex Palladio D. Franciscum, Thomam Aquinatem, complures-que alios, qui ista sreti mentis potissimum puritate perfectissimam rerum cælestium, sacrarumque litterarum sunt scientiam consecuti. Verè enim dictum à Sapiente: In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu, & corripietur à supervenient iniquitate.

2. Ad hanc verò mentis puritatem, pacem revoco, sedationemque animi ab omni perturbationum, affectionumque immoderatarum genere, quibus quidem cum veritatis omnis

nis, tum ſacrarum ſcripturarum cognitio plurimum impeditur. Quemadmodum enim in aquis turbidis, atque agitatis perturbata apparent omnia atque confuſa, quæ eadem in immotis clarè atque diſtinctè conſpiciuntur: ſic animus omni vacans perturbatione, cum res omnes tum ſanctarum litterarum arcana myſteria planiſſimè percipit, cum eadem paſſionum turbine agitata in rerum omnium profunda, atque adeo ſcripturarum ignoratione verſetur.

Alterum ad iſtam ſcripturam ſcientiam præſidium eſt humilitas atque animi demiſſio, de qua quidem ita Chriſtus Dominus: *Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis*: ac merito quidem: *ubi* enim *humilitas, ibi ſapientia*, Salomone teſte, & Auguſtino clavis ſcientiæ, quam tuliſſe Phariſæos exprobrat iis Chriſtus eſt hæc ipſa humilitas, qua ſacra adita & penetralia reſeranter. Sed eundem de tota iſta re diſſerentem uberius opere pretium eſt audire: Non aliam, inquit, tibi ad capeſcendam & obtinendam veritatem viam munias, quam quæ munita eſt ab illo, qui greſſuum noſtrorum tanquam Deus videt in firmitatem. Ea eſt autem prima humilitas, ſecunda humilitas, tertia humilitas, & quoties interrogares hoc dicerem.) Alludit Auguſtinus ad illud Demoſthenis, quem (Cicerone teſte) cum ab eo quæſitum eſſet quid primum eſſet in dicendo, actionem; quid ſecundum, idem; & idem tertium reſpondiſſe ferunt: Ita hic non dubitat Auguſtinus in iis, quæ ad veritatis notitiam ſpectant tribuere, & primas, & ſecundas, & tertias humilitati.

3. *Matt.* 11. 25. *Matt.* 2. 25. *Proverb.* 11. *Luca.* 11. *Epiſt.* 56. *In Brute & in Oratore.*

Idem alibi vehementer cohortatur ſacræ doctrinæ ſtudioſum frequenter, ut meminerit iſtud Apoſtoli: *ſcientia inflat, charitas ædificat*: atque illud Chriſti Domini: *diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*. ut in humili caritate radicatus & fundatus poſſit comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, longitudo, altitudo & profundum, ſcire etiam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti.

L. 2. *de Chriſt.* 2. 4. *Ephe.* 3.

Tertium denique, quo plurimum promovebit concionator in ſacræ ſcientiæ cognitione, eſt oratio, cum enim ſit ea ſcientia liber ſignatus, ut inquit Origenes, orandus eſt Deus, ut eum ipſe aperire dignetur illius ope qui habet clavem David, quique aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit, qui denique aperuit Apoſtolis ſenſum, ut intelligerent ſcripturas; Et quandoquidem nullum omnino ſtudii genus fœlicem nanciſci poteſt exitum, niſi Dei ope, quanto id magis in ſacro Dei verbi ſtudio uſu venire neceſſe eſt. Audiendum itaque ſacræ doctrinæ ſtudioſo ſalutare in primis D. Jacobi conſilium: *ſi quis*, inquit, *veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à Deo. Dominus* enim (inquit Salomon) *dat ſapientiam, & ex ore ejus prudentia & ſcientia, omniſque ſapientia à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante ævum.*

18. 8. *Hom.* 12. *in Exod.* *Prov.* 2. 6. *Eccleſ.* 11.

Quod idem fuiſſe conſilium divini illius, atque de cælo delapſi catechiſtæ, qui Juſtinum tunc gentilem Philoſophum, poſtea Chriſti martyrem fide imbuit, accepimus: poſtquam enim ei Prophetarum ſua ſiſſet lectionem: At tu, inquit, votis & precibus tibi ante omnia lucis portas aperiri opta, neque enim ab aliquibus perſpiciuntur atque intelliguntur, præterquam ſi cui Deus & Chriſtus ejus conceſſerit intelligentiam.

5. *Juſti. martyr de veritate Chriſti religionis* *Baron. ad ann.*

Atque hunc eundem cum cæleſti iſto catechiſta fuiſſe ſanctorum patrum ſenſum conſtare poteſt ex eorum ſcriptis. D. quidem Chryſoſtomus poſtquam dixiſſet neque vel ſyllabam, neque apiculum ſacris contineri litteris, in cujus profundo non inſit nobilis quidam theſaurus, diſertè docet, divina nobis eſſe opus gratia ut eo deducamur, atque Spiritus ſancti lumine, ut ad divina illa eloquia adeamus: iſtam autem tum gratiam, tum lumen orando potiſſimum conſequimur. Verum ſupersedeo in re manifeſta afferendis pluribus, ut quoniam efficacius docent exempla, quam verba, illis aliquid loci relinquatur

26 *Hom.* 21. *in Gen.*

Ac quidem regius propheta quamquam vir ſecundum cor Dei, & divino ſi quis alius lumine plenuſſimus, Dei tamen implorat opem, ut in divinarum literarum ſacrarium admittatur. *Da mihi*, inquit, *intellectum, & ſcrutabor legem tuam, & cuſtodiam illam in toto* Pſalm.

corde meo. Revela oculos meos & considerabo mirabilia de lege tua Divum vero Bernar-
L 3. c 3. dum accepimus inter quercus & fagos hocce orationis atque meditationis præsidio ad-
& l. 1. c 4 jutum, tantam adeptum divinarum litterarum cognitionem, ut iis intelligendis interpre-
te ei non esset opus, nec ulla re magis, quam ipsissimis earum verbis earum sensum per-
spiceret: cumque quadam vice meditaretur attentius, universam sub illo positam & ex-
positam scripturam apparuisse. Verum notius est quam ut pluribus commemoretur,
qua sit via ac ratione Angelicus Doctor tam eximiam sacræ scripturæ cognitionem adep-
tus, tantam enim in orandi studio spem collocarat, ut nihil in sacris voluminibus tam ab-
ditum esset, aut reconditum, quin eò oratione duce se penetrare posse existimaret, qua
etiam majores se in iis, quam studio & lectione progressus fecisse dictitabat: cui item so-
lemne erat, ubi sese difficilior aliquis scripturæ locus offerret, orationi adjicere jejunium,
ut sic facilius Dei numine sibi, bino isto opere bono conciliato, cæleste ab eo lumen im-
petraret. Et sanè si quo scriptæ sunt sacræ litteræ spiritu, eodem est opus ad eas percipiendas: si verè dictum à Bernardo est, ingressurum neminem in sensum Pauli, donec usu bonæ intentionis, & studio assiduæ meditationis spiritum eius imbiberit, (quod
2. Petr. 1. idem de cæteris sacrorum codicum partibus haud dubiè intelligendum est) hic autem spiritus sit Dei spiritus, quo inspirati (ut beati Petri orationem utiurpem) locuti sunt sancti Dei homines, necessario consequitur, ut oratione sit opus ad eum promerendum, ab eo qui dat spiritum bonum petentibus se. Atque hæc paucula satis esse videntur ad præsens institutum, præsertim cum ejusmodi exempla sit passim reperire, & nobis su adutiliora suntque obvia oratio nostra revocanda.

Illustranda esse atque expendenda scripturæ testimonia.

CAPUT III.

1. *Concionator summa fide afferat ipsa sacræ scripturæ verba.*
2. *Quam in ista re religiosa fuerit antiquitas probatur exemplo.*
3. *Sacra scriptura patrio sermone reddenda verbis maximè propriis, & quomodo variè in ista re peccatur.*
4. *Testimonia è sacra scriptura non afferantur valde trita.*
5. *Neque multiplicia, sed pauca bene expensa ut eruatur quidquid in iis bona doctrina delitescit.*
6. *Ad hoc idem tum scriptura, tum sancti PP. nos cohortantur.*
7. *Omnis scripturæ syllaba apiculusque ingentes continet thesauros. Chrysost.*
8. *Scriptura sacra aromatum, peristromatum, atque seminum quam simillima.*

1. TRactandum erit deinceps de recto sacrarum litterarum usu, non quolibet quidem, sed de eo qui contineatur matura atque accurata eorum, quæ de ea depromuntur, locorum expositione, diligentique eorundem indagatione atque perscrutatione, ad quod antequam Deo duce aggrederer, principiò monendum occurrebat istud, ut summa fide & religione afferantur ipsissima sacratissimæ scripturæ verba, eodemque ordine atque serie, qua ab interprete collocata sunt, atque ab Ecclesia recepta: non igitur ea trajicienda, transponenda aut perturbanda sunt, neque vero in alia fortè latiniora transmutanda: ea namque divinissimis hisce verbis à pio quoque debetur reverentia cultusque, ut in ea vel minimam inducere mutationem nefas ducat, neque velit latinior esse; quam Dei spiritus,
2. cui ista verba tot jam seculis satis latina fuerunt.

Atque ut fiat illustrius, quam fuerit antiquitas in hoc genere religiosa, quamque sacrorum verborum retinens, neque firmiis ansa quidquam immutare, rametsi fortè nonnullorum auribus delicatioribus saperent inimus, subjiciam quod narratur in historia Triparti. Cum convenissent, inquit, multi Episcopi & quidam eorum rogatus esset, ut faceret

scr-

sermonem populo, vir scilicet eloquio & sapientia præditus, ille locus venit in medium: Tolle lectum tuum, & ambula, ubi pro lecto cubile dixit. Tunc Spiridion Cypriorum Episcopus, vir sanctissimus, indignatus in eum, & exiliens de cathedra sacerdotali: Tu melior es, inquit, eo qui lectum dixit, quia ejus verbis uti confunderis. Hoc autem fecit populo conspiciente, mediocritatem docens eum, qui eloqui supercilio prætumebat. Erat enim idoneus ad pudorem incitandum, cum esset venerandus & operibus glorioſus, simulque presbyter ævo atque sacerdotis officio. Hæc ille.

1. Occurrebat & monendum alterum: sacræ scripturæ sententias patrio sermone reddendas verbis maximè propriis, & claris quibusque, (quod caput est) servetur fides, & integritas sententiæ Latini textus. Quod quidem, si recte fiat. Mirum est quam ea re capiatur concio, quantique sit istud ad persuadendum momenti. Peccant autem in hac scripturæ in vernaculam linguam transfusione concionatores ii, qui verbo verbum reddunt, quod sæpe bonæ versioni adversatur, cum tali verborum nimis exacta adhæsione sensus reddatur obscurior, nec percipiatur sententia ita conversa à confusa multitudine. Bona autem interpretis est ita transferre fideliter & venuste, verbisque propriis ut non ex aliena lingua translatum, sed in illa in quam transfert, natum esse videatur. Quare in hac versione non est servandum Latini sermonis idioma, quod quidem servatum, magnam tum inducit auditori caliginem, tum sententiæ gratiam suam adimit: Neminem fugit esse suos cuique linguæ idiotismos, atque loquendi formulas, proprietates, quas boni interpretis est in eos idiotismos linguæ illius, in quam transfundit quidpiam, quæ eandem habeant vim notionemque convertere. Peccant item alii, qui ut hanc evadant Charybdim in Scyllam incidunt, dum inani verborum volubilitate sententiam aliquam ita amplificant, versant atque exagitant, ut neque germanum ejus sensum gravitatemque conservent satis, plurimumque illi tum ponderis, tum autoritatis ea verborum copia, luxuriæque detrahant. Non est tamen quod quis existimet hac præceptione damnari sententiarum scripturæ illustrationes eas, quæ per paraphrases fiunt, cujus generis extant variæ ejus explanationes sanè perutiles, quandoquidem iis tanctis Spiritus mens clarioribus verbis, & ad communem omnium captum accommodatis summa fide, licet paulò uberius exprimatur.

4. Illud etiam observandum videtur in afferendis scripturæ testimoniis, ut ne trita nimis, obviaque atque millies pro concione decantata afferantur (nisi forte nova aliqua aut illustri interpretatione, desinant esse trita) sed recondita minusque auditorum auribus inculcata, cujusmodi sunt quæ de propheticis, de proverbiorum, de Sapientiæ, de Ecclesiastæ, atque Ecclesiastici libris deliguntur, in quibus quidem pulcherrima quæque delitescunt ad omnes omnino hominum status informandos longè accommodatissima, quæ vix adhuc lucem viderunt, quæque tum novitate sua, tum sententiarum pondere, tum fructus, qui inde colligeretur, ubertate mirificè concionem tenerent.

5. Claudius Aquaviva in epistolas ad pronic. de form. concionator.

Tertium, de quo monendus est concionator in tota ista re, quod quidem etiam à majoribus nostris traditum accepimus, est, ut ne crebra ac varia scripturam (quod quidem de sanctis PP. præcipitur) citatione memoriam ostentet suam, sibique persuadeat neque habere ostentationem illam, laudem ullam, neque utilitatem, si multæ ac variæ non inculcato sententiarum pondere citationes adducantur: hæ siquidem lectionibus conveniunt potius ad indicandos locos unde doctrina erui possit atque confirmari, quam sacris concionibus, quæ alium sibi finem proponunt. Hæc ille vere, atque sapienter.

Quamobrem sic existimet concionator velim sese magno scripturarum acervo, ac cumulo, atque de iis autoritate aliqua in singulas pene periodos afferenda, effecturum aliud nihil, quam ut inanis memoriæ suæ ostentatione plebeculam teneat admiratione suspensam, cordatis enim atque eruditionibus improbabitur ratio illa dicendi, autoritatesque acervandi, quæ tametsi bonæ sint, & è verbo Dei petitæ, importuno tamen tempore locoque afferuntur, valebitq; hic illud Eccles. *Ex ore fatui reprobabitur parabola, non*

Cap. 20. 21. *non enim dicit illam in tempore suo*: parabola licet sit quam exhibet, atque gravis doctaque sententia, neque fructum tamen, neque gratiam referet ab auditore, quia alieno tum loco, tum tempore profertur. Atque id quidem parum referret, si minus ea res concioni probaretur, nisi eadem illi ipsi obesset plurimum. Nam ut ea nutrix illi magno esset futura damno infanti, quem nutriendum suscepisset, si dum ei varios eosque solidos cibos porrigit, illos ipsos integros præberet, non consectos, non comminutos, adeoque præmanios: sic concionator ille, qui ut varios cibos, sic varia scripturæ testimonia non consessa minutatim, non expensa diligenter, non jugi meditatione quasi secta atque divisa concioni ingerit, ei vehementer quidem nocet, dum eam je unam atque fame confectam à se dimittit, cum ea ciborum varietate obruatur potius, quam reficiatur, neque possit ipsa, (infans siquidem est) cibum sumere integrum, nisi ab eo qui exhibet secetur prius, atque ita sectus distributusque infantili ætati illi exhibeatur.

Quisquis igitur concionator es tibi secandum est verbum veritatis, quod quidem præ-
2. ad Tim. 2. 15. scribitur à B. Paulo: *Recte*, inquit, *tractantem verbum veritatis*, quod alii vertunt recte secantem, quòd recta scilicet verbi Dei tractatio in eo sita sit, non ut concionator varia ex eo afferat testimonia, sed ut quæ afferet, attenta prius, atque accurata consideratione divisa atque secta non autem integra populo proponat. Et quandoquidem sit sacra scriptura horti instar variis consiti floribus atque herbis, ut mem ni supra dictum ex patribus, concionatoris sanè partes erunt eas hinc inde legere, sententiasque quasi herbas ex horto isto decerpere, non ut eas in ægroti caput congerat, verum ut, inde liquore succoque sensim educto, illum ipsum ei propinet. Eliciet autem hunc succum concionator, si scripturæ quem afferet locum, suis expendet momentis. Si ei diuturna imitet meditatione, ut ejus vim omnem, si fieri potest, complectatur, ut inde quidquid latet abditum mysterii altioris que intelligentiæ erutum in lucem proferat.

Joan. 5. Hom. 39. in Gen. Atque adid sanè nos cohortatur tum sacra scriptura, tum sancti patres ipsi: Ac scriptura quidem. *Scrutamini* (inquit) *scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere.* Ad quæ verba Chrysostomus negat nudæ scripturarum vacandum lectioni, sed earum præcipit indaganda profundia. Talis enim, inquit, scripturæ mos est, ut & in paruis verbis plurima sæpe multitudo sensuum inveniatur. Divina enim sunt dogmata non humana, & propter hoc omnem illam videre licet secus se habere, quam humanam. In humana quidem sapientia post longam & indicibilem nugacitatem vix dignæ aliquæ sententiæ venantibus occurrunt, hic autē ut scitis, etiam parva dictio sæpe nobis totum sermonē contexit.)

Hom. 40. in Joan. Idem alibi: Judæos, inquit, non ad simplicem & nudam lectionem, sed ad investigationem perquam diligentem relegavit. Non enim dixit: legite scripturas, sed scrutamini. Divina enim summa indigent diligentia: In umbra enim per figuras majoribus illis non abs re locutus est. Idcirco effodere profundius jubet, ut quæ altè delitescunt invenire possimus. Non enim rem in superficie & in promptu positam effodimus, sed quæ tanquam thesaurus profunde reconditur. Qui enim hujusmodi quærit, nisi summam adhibeat diligentiam, & laborem nunquam quæsita inveniet. Hæc ille.

Altius itaque effodiendum est, ut qui delitescit in scripturis thesaurus eruatur, quod quidem dum fit etiam parva dictio (quod sibi usu fatetur venisse Chrysostomus) etiam bene longum dicenti sermonem subministrat.

Atque ad hanc eandem scripturarum quasi fossionem nos cohortatur Salomon sub
Prov. 30. v. ult. alia metaphora: *Emulge* (inquit) *lac, & erit butyrum* quæ verba ex versione 70. Interpretum refert D. Greg. Nazianzenus ad pressam, atque accuratam sacrarum litterarum considerationem, quæ quidem si attentius fiat, intelligentias affert butyro seu pinguedine plenas: citans enim ea verba sic explanat: verum dictis aliquid elaboratius addemus: Emulge lac, & habebis butyrum. Inquire, & invenies forsitan quod magis te nutriat.) Hæc Gregorius Theologus.

Quid autem sit causæ quamobrem eam seu fossionem, seu mulsionem, id est, diligen-

tem

rem meditatamq; considerationem, expensionemque adhiberi oporteat in sacræ scripturæ verbis, ista affertur à D. Chrysostomo ratio. Quia neque vel syllaba, neque apiculus est in sacris literis, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus: nam si in scripturis quæ de sæcularibus negotijs, ab hominibus conficiuntur, sæpeque tempore corrumpuntur, vel unam proemij syllabam deesse, multum momenti habet, quanto magis hoc in scripturis divinis à Spiritu sancto compositis invenitur? modò intenta mente diligenter omnia consideremus, & non negligentiores simus, alijs qui hoc studio (omnia scilicet minutissima etiam expendendi) in prophanis utuntur. Et sanè indignum esset (quod etiam indicatur à Chrysostomo) eos qui metalla effodiunt, non in superficie ipsa hærere, sed fodere altius, eumque vel exigua auri ramenta pulviculosque nacti fuerint, ea labore magno sedulitateque à terra separare, tametsi sæpe minor labore sit fructus, frustrenturque nonnunquam ipsi expectatione sua: illum autem qui divinas tractat scripturas omni thesauro pretiosiores in solamanere verborum superficie, & non fodere altius, ut ea fossione non corruptioni obnoxias, incertas, caducasque facultates: sed veras æternumque mansuras divinæ sapientiæ opes eruat, hisque locupleretur, *Hom. 21. in Genes.*

Idem Chrysost. confert sacras literas cum thesauro ex alio item capite, quod quidem etiam in rem præsentem facit. Nam sicut, inquit, ex thesauro quisquis vel parvum frustum capere valet, multas sibi parat divitias, ita & in sacra scriptura etiam in brevi dictione variam sententiarum vim, & indicibiles divitias invenire licet: Quod idem repetit totidem ferè verbis alio quodam loco: *Hom. 7. in Genes.*

Tandem ideo negat leviter sacras literas tractandas, quod aromatum sint consimiles, quæ quo amplius digitis atteruntur, eò majorem etiam ex sese suaviorem que odorem emittunt, ita & in scriptura usu venit, quantò quis eas amplius tractare consuesset, eò videre poterit magis latentem in ipsis thesaurum pluresque inde indicibilium divitiarum fructus percipere. *8. Hom. 16. in Genes. Hom. 13. in Genes.*

Neque immeritò dixerit quis esse scripturam peristromatis similem historijs varijs rerumque diversarum descriptionibus picti atque variegati, in quod licet quis sæpè oculos summa animi sensuumque voluntate conjecerit, identidemque illud ea delinitus illectusque, attentius sit intuitus, nunquam tamen ad illud oculos refert, quin novo quodam inde affectus gaudio recedat, quod novi aliquidà se adhuc non animadversum, notando observarit. Hoc idem usu in sacrarum literarum studio evenire norunt, ij qui se ei lectioni vehementius dediderunt.

Denique Origenes sacram scripturam cum semine comparat, atque ut hoc si agriculturæ peritum sit nactus satorem, mirifice & ad stuporem usque multiplicatur: sic ait illam ubi ab attento meditatoque lectore tractabitur, mirabilem multiplicium sensuum intelligentiæque varietatem producturam. Sed quis tandem modus illam tractandi, expendendique atque id præstandi, quod supra est à SS. Patribus suasum? id proximo capite explicabitur.

De prima ratione expendendi atque amplificandi locum aliquem S. scripturæ singulas expendendo voces.

CAPUT IV.

1. *Vocum singularium vis pernotanda.*
2. *Expenditur exempli causa locus unus ex Micheæ.*
3. *Item alius de lib. Proverbiorum.*
4. *A Sanctis Patribus crebro usurpatum ejusmodi sacrarum verborum expensionem.*

PRincipio expendendæ & quasi trutina explorandæ voces singulæ, perspicienda diligentissimè earum vis, etymologia, atque facultas, cui quidem rei usui esse possit Fron- 1.

to Nobilis Grammaticus libro de proprietatibus Latini ſermonis, & Sextus Pompejus de verborum ſignificationib. nec non ſancti Iſidori Etymologiæ. Quid item verborum ſingulorum contineatur notione inſpiciendum penitius, neque hærendum in ſuperficie, ſed

In Cantica. profundiora rimari oportet, indeque (ut loquitur Bernardus) pretioſiſſimas veritatis exuvias tota mentis aviditate diripere ſibique tollere. Certò certius perſuaſum ſit oportet Eccleſ. nihil omnino temere, nihil fortuitum à divino ſpiritu profectum unquam, atq; adeo ipſi minutiſſima quæq; attenta meditatione ruminanda quod in ijs non parva (abſcõſa licet) arcana deliteſcant. Atque is fuit SS. PP. ſenſus. Hieronymi quidem ea vox eſt: ſin-

In Epiſt. ad Epheſ. Apolog. 1. gulæ voces, literæ, apices & puncta in divinis literis plena ſunt ſenſibus.

D. autem Nazianzeni ejus in ſacris literis magiſtri iſta. Nos exquiſitam ſpiritus doctrinam velutique ad leviſſimum apicem & lineam tranſimus. Et quamquam in omni ſcripturæ parte hæc adhibenda ſit accurata verborum ſinguloru̇ proprietatisq; eorum expenſio, multo id tamen magis facere par eſt in novo inſtrumento, ac multo omnium maximè in ijs quæ ſacro ſancto Chriſti Domini ore prolata recenſentur ab Evangeliſtis. erat enim

Cant. 4. 11. diffuſa gratia in labijs ipſius; nec unquã ſic locutus eſt homo, ut qui verba vitæ æternæ haberet, cujus labia, favus diſtillans, cuique mel & lac cæleſtis doctrinæ ſuavitatisq; plenuſi-

Ioann. 6. mæ ſapiẽtiæ ſub lingua eſſet. Atq; ut de ſe ipſe. quæ loquebatur verba, *ſpiritus erãt & vita*.

Verum quoniam res iſta docetur exemplis planius quam præceptionibus, ejus quidem ut & ſequentium nonnulla indicabo exempla.

2. Illud de Propheta Micheæ, *Adhuc ignis in domo impij, theſauri iniquitatis. & menſura*

C. 6. 10. *minor ira plena* ſic poſſet ex tradita regula illuſtrari: explicata prius phraſi Hebraica qua theſauri iniquitatis ponitur pro theſauri iniqui ſeu iniquitate comparati, neque enim in decurſu illuſtrationis ſententiæ alicujus, potiſſimum quæ ad animorum permotionem dirigitur, ingerenda ſunt quæ doctrinam continent, ea namque ſolet hebetare motum, eſtque tanquam aqua vino injecta quæ vim ejus omnem retundit qua in re graviſſimè à nonnullis peccari concionatoribus quotidiana experientia teſtatur. Explicato itaque Hebraiſmo. *Adhuc*, inquet, poſt tot monita, poſt tot atroces minas, vehementeſque prophetarum ſeu concionatorum increpationes. *Adhuc*: poſt tot cum priſcis temporibus tum huſce noſtris ſupplicia avaris invidiſque inflicta: tamque graves ab ijs impietatis ſuæ perſolutas pœnas: *Adhuc* tamen ij aliena bona perque injuſtitiam parta retinent: ſed fallor, bona non ſunt, neque theſauri impietate parati theſauri ſunt. Quid ſunt igitur? *Ignis* ſunt ipſi. *Ignis*, inquam, *uſque ad perditionem devorans & omnia eradicans genimina*, quia ea bona quod iniquitate parta ſint, cætera etiam æquitate conquiſita deſtruunt, & quaſi igne aridæ immiſſo ſtipulæ, momento conſumunt. *Ignis* ſunt, quia erugo, ut loqui-

Cap. 5. 3. tur D. Jacobus, theſaurorum illorum, manducabit carnes eorum ſicut ignis. *Ignis* denique ſunt quoniam ab eodem quo nunc fruuntur auro, vehementiſſimo colliquato igne, torquebuntur miſeri, eritque illud aurum tandem divinæ in eos juſtitiæ vindictæque exercendæ inſtrumentum.

Eſſet autem in hiſce amplificationibus à verborum expenſione petitis longè pulcherrimum neque ſane minus utile, habere in promptu hiſtoriam aliquam qua ea quæ dicentur confirmentur, qualis in propoſito eſſet ea quæ hiſce verbis narratur a D. Gregorio Tu-

L. 1. de gloria Martyr. c. 105. ſeu penult. ronenſi. Mulier (inquit) quædam ſub ſpecie religionis, vacabat jejunijs, orationibus inſiſtebat, vigilabat pertinaciter, ac loca ſancta devotione ſimulata circuibat aſſiduè. Cumque in hoc colore juſtæ vitæ duraret, immenſas opes à multis ſuſcipiebat, cõgregabat aurum quotidie, & quod devotio Chriſtiana pro redimendis porrigebat captivis, loculis abdebatur occultis: & quæ dabantur inopum neceſſitatibus profutura, iniquis marſupijs condebantur: nam effoſſa mulier humo in medio cellulæ ollam immenſam impoſuit ibique cum aliquid datum fuiſſet, recondebat diligenter, & lapide ſuperpoſito claudens, ut nulli pateret occultum. O terque quaterq; & obiter execranda cupiditas, quæ luce fraudans, hominem demergis in tenebras! Quid plura? Cum olla impleta fuiſſet nummis, hujc

mu-

mulieri tẽpus resolutionis advenit. Mortua verò, Deo migrans, in inferno sepulta est, Post cujus exequias sacerdotes qui aderant, puellam ejus familiarem interrogant quid de tanta fecisset pecunia, aut si ea eroganda temporis sui permisit spacium. At illa respondit, nunquam se vidisse quod uili inopum manum misericordiæ porrexisset. aut quid pecunia data devenisset, ignorare se confiteur: unum tantum scio, ait, quod in cellula deportatum, regressum foras ultra non vidi. Hæc audientes clerici, stupent, & quid ex hoc factum fuisset diligenter inquirunt, totumq; crebris ictibus pavimentum tundentibus, locus in quo occultata jacebat pecunia, tinnitum dedit impulsus, cavoque resonans prodidit quæ latebant: & statim remoto lapide invenitur auri congeries: & clerici stupentes tantæ subtilitatis perversitatem, Episcopo quid actum fuerat, indicant. Ille verò commotus, jussit referato sepulchro pecuniam super corpus exanime projici, dicens, Sint tua tibi quæ congregasti: pauperibus vero Christi non deerit, unde sustententur. Nec mora, cum prima quies nocturno tempore data fuisset, audiuntur voces à tumulo, fletus & ululatus immensus: inter quas voces hoc maximè resonabat, se miseram, se infelicem, quæ auri consumebatur incendio. Denique cum per triduum hæ voces adveniente nocte resonarent, populis non durantibus, ad sacerdotem venitur. At ille accedens, jubet tumuli opertorũ amoveri: submotoque videt aurum quasi in fornace resolutum in os mulieris ingredi cum flamma sulphurea. Tunc Sacerdos oravit ad Dominum, ut quia malitia ejus populis fuerat declarata, tandem Dominus pœnam cessare juberet à corpore & operto tumulo discessit, vocesque mulieris amplius non sunt auditæ.) Verè igitur ignis sunt thesauri iniquitatis, quod ut tibi, ô avare, planum faceret Deus isto voluit portento ejus rei veritatẽ patefacere. Perge itaque tibi fodere thesauros iniquitatis, congrega per fas nefasq; quidquid iis exaggerandis usui esse possit: aurum congere, coacerva argentum undecumque & quomodocumque: pupillos expolia, viduas prædare, simpliciores quosque artibus tuis lande, ab ijsque optima quæque emunge, merces adultera, easque pro bonis sincerisque vende, atque his alijsque artibus accrescant tibi thesauri impietatis, verum scito ea tibi nõ tam esse thesauros quam ignem: ignem, inquam, qui te æternum devoret, nec devoret tamen, cum æternas sis soluturus pœnas persoluturus nunquam. Sed quem tandem capies ô nuser fructum qui tibi thesaurisas hosee thesauros iniquitatis, tu qui fraudem facis in mensura, quam justo minorem adhibes rebus tuis divendendis? Si id quidem ignoras te doceat Dei Spiritus. *Mensura minor, inquit ille, ira plena.* Quantum decrit mensuræ tuæ quam minorem facis, tantum ei adjicitur iræ divinæ ut impleatur, ita ut quantum frumẽti, verbi gratia, detrahis mensuræ, tantum addat Deus iræ suæ, & cum te frumenti tui amplificare acervum hujusmodi iniqua subtractione existimas, eum auges quidem, verum non frumenti, sed iræ divinæ accessione.

Itané te juvat vile lucellum omnipotentis iræ Dei furorique anteferre? An ignoras neminem unquam ejus iræ resistere potuisse, & sub eo curvari qui portant orbem. Num te fugit horrendum esse incidere in manus Dei viventis? Tunè Davide sanctior qui hanc Dei iram tam enixè deprecabatur: *Domine* (inquiens) *ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me.* *Iob 9. 13.* *Psal. 37.*

Atque hæc & alia ejusdem generis licebit afferre ad illustrationem hujus sententiæ quæ cuique facile erit adjicere, nihil enim facilius quam inventis jam atque inchoatis quidpiam adjicere.

Addam exemplum aliud amplificationis sententiæ petitæ ex Salomone, *Omni* (inquit) *custodia custodi cor tuum, ab ipso enim vita & mors:* quam cohortationem licebit isto aut simili modo amplificare: omni custodia jubemur cor nostrum custodire, neque nos una simplici contentos vult esse Dei Spiritus. O quanti sunt, quibus una atque altera sufficit custodia, quibus id solum curæ est ut nè prava cogitatio quam corde fovent, foras caput exerat, emineatque aut opere aut sermone. Generatio prava atque perversa hypocritarum, qui se hominum patendis oculis natos volunt, dum, Dei omnia intuentis per- *Prov. 4.*

spi-

ſpicientisque oculos multo lucidiores ſole deſpiciunt. Neſcitis, ô miſeri, omni cuſtodia cor cuſtodiendum? Cur igitur non ei tertiam adhibetis cuſtodiam quæ ab eo pravas arceat cogitationes efficiatque ijs ne aſſentiatur? Quid profit quæſo manus atque os illibata
Luca 12. conſervare, corde interim fædato atque omni turpitudine inquinatiſſimo? An non præſcribitur à Domino vigilandum cuique non prima modo & altera, ſed tertia item vigilia? Tu verò qui exterioris tantum operis & ſermonis honeſtati ſtudes, neglecta interiore
Matt 24. cordis atque cogitationis munditia, ſcito te tertia vigilia dormire ſomnique iſtius intempeſtivi acerba ſte daturum pœnas, partemque tuam fore cum hypocritis ubi erit fletus & ſtridor dentium. Tanti eſt omni tempore vigilare, Tanti eſt omni cuſtodia ſummaque diligentia cuſtodire cor ſuum, Omni, inquam, quæ quidem homini poſſibilis eſt cuſtodia. Et ſanè mirabile videtur tanta eſſe humano cordi opus cuſtodia, Cum enim oculis ſufficiant palpebræ, linguæ dentes & labia, auditui obliqui illi Dædali & in modum labyrinthi ducti canales, naſo manus quæ eum obturet, manibus pedibusque quibus colligētur vincula, theſauris item claves: vineis, hortis, fundisque ſepes: muri civitatibus: provinciarum regionumque finibus munitæ arces militumque præſidia: iſta tamen univerſa ſi in unum conflentur vix ac ne vix quidem cordi cuſtodiendo ſatis erunt: Cum itaque cuique præſcribitur à Sapiente ſuum ut cor cuſtodia omni cuſtodiat, ejus præceptionis iſta eſt ſententia, ut velit ſervari illud eo modo quo civitatum fines, quo civitates ipſas, quo hortos, fundos, vineasque, quo theſauros qui centum ſervantur clavibus, quo manus pedesque, quo naſum, quo aures, quo oculos mouis eſt cuſtodire, & verò majore etiam cuſtodia, ſi qua alia his major poſſit reperiri. *Omni omni cuſtodia cuſtodi cor tuum.* Illud igitur ea cuſtodi diligentia, cura, & cautione qua honorem tuum ut is tibi ſit ſalvus cuſtodis eàdem item qua filios, qua corpus, qua animum tuum, qua denique id quod ex omnibus rebus in hac quidem vita diligis maximé. *Omni cuſtodia.* Illi applica vigiles non uſitatos modo, ſed extra ordinem & morem conſuetum. Adhibe ei ut belli tempore primas excubias. Fac ut in horas ſingulas à peritis quibusque rei bellicæ circumeatur cordis tui caſtrum, ut ſit cum civitati imminet hoſtis. Advoca ſexaginta fortes è canticis qui lectulum ambiunt Salomonis, qui ijdem ſunt ex fortiſſimis Iſrael omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi, uniuscujusque enſis ſuper femur ſuum propter timores nocturnos. Hos, inquam, advoca cum non minus ijs atque adeo magis egeat cor tuum quam lectulus Salomonis. An te fugit eſſe cor tuum, lectulum quo verus Salomon quieſcit?

Omni cuſtodia. Ejus januæ cuſtodiam fidis ſecurisque committe janitoribus, qui vel minimum ſuſpectum admittant neminem. Exploratores emitte quaquaverſum qui obſervent ſagaciter lateatne ùſpiam hoſtis in inſidijs. Expedi anteceſſores qui proditionem, ſi qua ſit, prodant, atque tibi ſitne egredi tutum renuntient.

Omni cuſtodia. Vigilum ſtationes novis ſubmiſſis inſtaura frequenter, militum præſidia novis additamentis robora, novum collige militem: corque tuum in media fortiſſimorum acie collocatum, ab omni hoſtium inſultu appulſuque ſecurum tutumque conſerva: ſumma, *omni omni, omni cuſtodia cuſtodi cor tuum.* Illudque memento nunquam pro merito ſuo & dignitate reique momento cuſtodiri poſſe. Quid enim ſit cor quantūque in ejus cuſtodia ſit momentum nobis quis edicet?

Eſt cor vitæ principium, quod vivit primum, inquit Philoſophus, quod occidit ultimum. Eſt tanquam primum mobile quod inferiores cœlos omnes ſphærasque ſuo motu ciet. Ipſum eſt quod dum agitatur, cætera quoque in corpore agitat, ſequunturque ejus ductum omnia, eique obſequuntur. Eſt cor caloris omnis fons, ab eoque membra omnia, artusque omnes quidquid vitæ habent mutuantur: ab ipſo denique quod hic à Salomone expreſſum, vita & mors. Quæ quidem ſi de ea vita quæ corpore, multo ſane magis de eâ quæ ſpiritu continetur vera ſunt. Quod facilè cuivis erit probare atque amplificando exaggerare, vel ex ijs quæ ſupra allata ſunt, dum dictum eſt conferre parum munditiem exteriorem, atque in hominum oculis poſitam vitæ morumque honeſtatem, ſi deſit interior.

Ad-

Addam & paucis tertium amplificationis exemplum. *Non salvabit* (inquit Ecclesiast.) *impietas impium*: quod quidem ita amplificari posset. primo interrogando. Quonã quæso modo eum salvaret, quæ ruina est corpori & animo? Quomodo salvaret quem inferorum addictum ignibus in æternum cruciat? *Non, non, non salvabit impietas impium*, sed eum manibus pedibusq; colligatis rudentibus inferni detractum in tartarum tradet cruciandũ. Tum subjiciendo historias aliquas ad illud propositum. Non salvavit sua impietas Cainum, qui ob fraternum homicidium gravissimas tum in ista vita, tum in altera Deo persolvit pœnas? Num salvavit Absalonem sua inobedientia & ambitio quæ eo pervasit dementiæ ut parentem regno suo sit pellere conatus? sic varia peccantium licebit proferre exempla quibus constabit patrocinatam nemini suam impietatem, repetendo ad singula istud quasi Thema quod illustrandum suscepit: *non salvabit impietas impium*. Atque alia quamplurima horum similia liceret afferre, si non satis esset hanc de accurata vocum singularum, quoad ejus fieri possit, expensione præceptionem uno & altero exemplo illustrasse. Cui quidem illustrationi atque amplificationi promovendæ adhibendi erunt concionatori loci communes argumentorum tum internorum, tum externorum, de quibus fusè præcipiunt Rhetores. Cum sit eadem penè ratio illustrationis istius, atque argumentum aliquod seu causam tractandi atque confirmandi, Quemadmodum igitur ad hoc, sic & ad istud in primis valere dicendi sunt, & cum res ista per se pateat, uberiore non indiget explicatione.

C. 8. 8.

2 Pet. 2. 4.

Jam si quis in istare SS. PP. exempla desiderat, nihil quidem in ijs occurrit frequentius ac potissimum in Augustini sermonibus, Chrysost. Gregor. Bernard. vixque is codicem aperiet, quin sit illico quod querit reperturus.

4.

Ac pervulgatum est illud August. ni amplificantis verba ista Christi Domini: *Discite à me quia mitis sum & humilis corde*. Discite, inquit, à me non mundum fabricare, non cuncta visibilia & invisibilia creare, non in ipso mundo mirabilia facere & mortuos suscitare, sed quoniam mitis sum & humilis corde. Vide eundem suis momentis æstimantem divinam illam Divi Stephani, dum morti proximus esset, pro se lapidantibus fusam orationem atque alias frequentissimè.

Serm. 10. de verbis Domini.

Serm. 1. de sanctis

De Chrysostomo nihil depromam quia in ea verborum sententiarumque scripturæ pensitatione est totus, meque authore eum lectitabit atque adeo perleger cui in ista exercitatione propositum est excellere:

Gregorij verò moralia ut & Bernard. explanatio canticorũ, alijque passim ejus sermones non parum ad idipsum præbebunt adjumenti, modo vigilantem nacti sunt lectorẽ.

Nonnullæ aliæ rationes sacræ scripturæ illustrandæ compendio traditæ.

CAPUT V.

1. *Iuvat consulere textus Hebræum & Græcum variasque versiones.*
2. *Atque explanationes tum SS. Patrum, tum cæterorum.*
3. *Illustratur locus scripturæ ex contrariorum collatione afferturq; ejus rei exemplum ex proverbiis & ex alijs.*
4. *Amplificandæ scripturæ servit plurimum circumstantiarum consideratio quod exemplis declaratur.*
5. *Item historiæ atque exempla.*
6. *Quid concionatori faciendum quando nactus eris obscurum aliquem scripturæ locum.*
7. *Amplificatur locus scripturæ diligenti eorum quæ tum antecedunt, tum consequuntur consideratione.*
8. *Item descensu ad singularia.*
9. *Nec non Ethiologia seu causæ redditione.*
10. *Atque modo affectivo.*
11. *Denique ex sacra Theologia cæterisq; facultatibus quamquam ex his parcè admodum.*

COnferet plurimum ad id quod modo agimus consulere fontes ipsos Hebræum scilicet textum atque Græcum ut & paraphrasim Chaldaicam. variasque versiones ut 70 Interpretum, Græcam, Syriacam novi testamenti, Arabicam 4. Evangeliorum nuper Romæ editam: Æthiopicam cui lucem dedit Justinian. Episcopus Nebiensis: etenim hinc petuntur non raro novæ conceptiones ad illustrandam quæ in manibus est sententiam, ejusque verborum proprietatem clarius ostendendam, vimque atque emphasim augen-
Psal. 17. 1 dam: Cujus generis sexcenta occurrunt exempla. Atque in Hebræo quidem textu ubi ver-
Racham. sio nostra legit: *Diligam te Domine fortitudo mea*, habetur רחם, cujus quidem notio ea est ut significet quasi in visceribus condere, aut ex intimo animi sensu amare. Quod plánum est quantò vim & affectum majorem exprimat quam illud *diligam*. *In* Græco verò
Cap. 4. ubi nos legimus in Sapientia: *Venient in cogitationes peccatorum suorum timidi* : habetur λογισμὸν, id est supputatione, significaturque eos velut rationem inituros peccatorum suorum, quod sane verbum majoris est energiæ quam *cogitatio*.

2. Ad hæc erit longè optimum sanctorum Patrum cæterorumque interpretum explicationes, quidque de proposita sententia ipsi sentiant accuratè indagare: Idque non modo eo loci ubi eam sententiam ex professo, sed etiam quasi obiter & ex accidenti explanant: quod quidem consultis eorum judicibus in scripturam fiet ab eo qui nondum eorũ scripta evolvit: his enim locis latent persæpe longè pulcherrimæ accommodatissimæque loci alicujus de scriptura expositiones.

Quinam autem sint ei præ cæteris adhibendi interpretes docet fusè P. Ribera variis locis. Proœmio enim in Jonam mirè effert D. Gregorium atque ejus opus in Job tale esse,
Num. 10 ut cui nullum unquam melius in libris SS. Patrum habuerit Dei Ecclesia. Vide eundẽ proœmio in Malachiam ubi & majori adhuc laude eum celebrat, quo etiam loco ut & proœmio in Haggæum & Zachariam judicium fert suum de variis tum priscis, tum recentioris memoriæ scripturæ interpretibus. Equidem existimo quod ad sanctos Patres attinet quamquam sint omnes in suo genere eximij atque omni laude superiores habendã nihilominus rationem aliquam in judicio de ijs ferendo cœlestium prodigiorum, quibus eorũ interpretationi doctrinæque autoritatem conciliare voluit divinum numen, quantique eorum esset doctrina mortalibus pendenda cœlestibus hisce visis portentisque indicare.
In vita ipsius apud Surium 1. Sancto quidem Joanni cognomento Chrysostomo D. Joannem Evangelistam apparuisse ferunt eique sacro Evangeliorum codice in manus dato promisisse, fore ei perfacilem eorum tum intelligentiam, tum explicationem. Eidem vero commentarios in B. Pauli Epistolas dictanti cum perveniisset ad eam quæ est ad Galathas, in qua tum cæteros omnes
Baron. ad an. 407. tum & se ipse superavit, ipsum B. Paulum ei adstitisse (quem & in primis colebat cujusque ceream effigiem semper coram se habebat) atque in aurem quæ dictaret ipsi suggessisse.

Neque verò isto vel rei magnitudine vel novitate inferius est quod de Ambrosio narrat: qui vitam ejus resq; ab eo præclarè gestas conscripsit Paulinus, de quo memoriæ prodidit illi dum scripturas pro concione explanaret, Filijq; divinitatem contra Arianos acerrimè tueretur, inspirasse Angelum quæcumque proferret, qua prodigij tanti novitate qui hoc spectabat commotum Arianum, cui divina bonitas ut id videret indulserat, errore suo ejurato, catholicam fidem quamq; prædicaret Ambrosius veritatem esse complexum.

Vide Icon. Diac. l. 4. vita S. Greg. c. 69. Verum his omnibus longe præstare videtur si exteriorem saltem attendas speciem, quod de Gregorio verò Magno commemorat Petrus Diaconus ipsius rei testis oculatus, ejus scil capiti sacros libros commentarijs illustranti Spiritum sanctum columbæ forma
Baron. ad an. 378. Adam. 604. frequentissimè insedisse: (Quod idẽ D. Basil. concionanti evenisse tradit S. Ephrem oculatus item testis) Atq; eo factum, inquit Joann. Diaconus, ut columba ad ejus aurem pingi solita sit, quodâ Dei Spiritu (cujus columba symbolum tenet) quæcumq; scripta ab eo sunt ipsi esse suggesta constans fuit omnium existimatio. Huc pertinent tum miraculo prodita inventaque pars moralium ejus quæ diu delituerat; tum bona lucubrationum ejus pars alio item miraculo conservata, dum ejus scripta, æmuli post ejus obitum igni tradere cæpissent, de quibus fusè Joannes Diaconus & ex eo Card. Baronius.

No-

Neque verò inepta est ratio scripturæ locum illustrandi ex contrariorum seu oppositorum quorumlibet collatione v.g. locum illum ex Proverbijs: *Vnguento & bonis odoribus delectatur cor, & bonis amici consilijs animus dulcoratur*: ita ex hoc capite licebit amplificare, sicut unguenta suavesq; odores mire hominis odoratum afficiunt atque oblectãt, sic & consilia ab amico profecta hominis mentem vehementer recreant, tum quod illam gravatam prius atque anxiam erigunt, tum ob utilitatem quæ inde percipitur, tum propter benevolentiam quam testantur. Sed cur amici dixit consilia? Quia quæ à nobis sumimus non admodum grata accidunt, utpote suspecta, cum in rebus proprijs nostris soliti ferè simus cæcutire nimiumque nobis tribuere. Sed quid de extraneorum consilijs? Ea sanè cum eorum sint quibus tuto certoque fidere non licet, quique res nostras omnes animosque perspectos non habent, parum omnino exhilarant hominem, quem adhuc suspenso timidoque animo relinquunt. 3. C.27. 9.

De inimicorum verò consilijs nihil est dicendum: neq; enim ijs ulla ratione fidere licet cum monitum sit Sapientis. Non credendum inimico suo in æternum.

Ex hoc eodem capite oppositorum licebit augere illud Ecclesiastæ: *Qui amat divitias fructum non capiet ex illis*. 1. Illis non utetur. Quis ergo? pauperes, ad quos justo Dei judicio divitum opes pervenient, neque enim temerè dictum à Sapiente est: *Qui coacervat divitias usuris & sanare liberalis, in pauperes congregat eas*. Quæris iterũ quis ijs utetur? Justi, inquã: *Custoditur enim justo substantia peccatoris*: Atq; *peccatori dedit Deus afflictionẽ & curam superfluam, ut addat & congreget & tradat ei qui placuit Deo*: cujus quidem rei veritatẽ confirmabit concionator allato Hebræorũ exemplo qui, ut loquitur Sapiens, *Impiorum* scilicet Ægyptiorum *tulerunt spolia*. Atque ex hoc amplificandi genere licebit, cũ de virtute quapiam incideri sermo, ad oppositi vitij castigationem reprehensionemq; transire. Ut si tractes illud de sapientia. *O quã pulchra est casta generatio cum claritate*: quo castitatis illustrior fiat species ex arte erit, si hinc ad libidinis luxuriæq; fæditatem explicandam se transferat Ecclesiastes. Contraria enim juxta se posita magis elucescunt, atque contrariorum, ut ajunt Philosophi, eadem est disciplina. Neque id verò in virtutibus aut vitijs modo valere oportebit, sed in omni item alia re illustranda, ut quæ ei contraria sunt aut opposita, si ea res ita ferei, in medium afferantur. Vide inter cæteros hujus præceptionis praxim in Bernardo in illud Psal. 90. Qui habitat in adjutorio altissimi. Quis sit (inquit divini inhabitator adjutorij, per non inhabitantes illud melius potest cognosci ac deinceps quinam sint isti, fusè explicat. C.5.9. Prov 28. 8. Prov. 13. 22. Eccl. 2. 26. Serm. 1.

Omnium autem maximè amplificationi servit, circumstantiarum omnium aut saltem præcipuarum consideratio, quod tum in verbis ut quisnam loquatur, ad quos, quando, qua occasione, quamobrem, quo loco, quẽadmodũ, &c. tũ in factis potissimũ locum habet v.g. Orat B. Stephanus sub mortis tempus, inter tortorum manus & supplicia, tũ pro se ipse, tum pro inimicis at quam aliter sese habet in hac atque in ista prece. Cur quæso? Quia pro se quidem stans, pro inimicis autem positis genibus orat: pro se exili & submissa, pro inimicis forti, virili atque lacertosa voce Deum precatur, atque in unum, universo licet parvo admodum collecto spiritu prorumpit in illud cœlitibus juxta atque mortalibus admirandum: *Domine ne statuas illis hoc peccatum*. Quo in genere amplificationis palmam videtur omnibus præripuisse D. Joann. Chrysostomus. 4. Vide Bernard. in Ps. Qui habitat serm. 5. & 11.

His accedat (quod etiam supra verbo insinuatum est) historiarum sacrorumque exemplorum usus, quibus quidem mirificè tum illustratur scriptura, tum docentur virtutes, tum vitia dedocentur. atque id potissimum contingit cum proponuntur illorum quidem præmia, horum autem supplicia. V. C. Si quis præ manibus habet illud Christi Domini servatoris: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*: licebit illud ipsum illustrare allatis exemplis, quibus traditur Christum ipsum pauperis specie cultuque sese ostendisse, atque impensam eleemosynam recepisse ipsummet, cujus generis exemplorum pleni sunt Ecclesiastici Annales. 5.

6. Neque verò negligenda videtur ratio ista amplificandi, ut cum in obscuriore loco aliquo scripturæ aut in specie absono, repugnantiamque aliquam involvente versabitur facer orator, sibi primum ipse objiciat quod absurdum videatur, tum clara ad id responsione allata rem omnem illustret. Exempli loco sit illud ex Genesi, quo præcipitur Abrahamo proprium ut immolet filiũ: quod quidem si explanandum susceperit concionator, postquã á se ipso scisciatus erit, quomodo non sit istud contra omnẽ rationem, nec præcipi posse videatur quod naturæ repugnet lumini. respondebit id a Deo præceptum tanquam supremo universorum Domino, quique vitæ omnium & necis summã habeat potestatem, quodque sine isto præcepto facinus fuisset omni supplicio vindicandum, eò accedente factum fuisse in primis egregium, atque supra omne præmium & æstimationem

C.65.20. Quod si afferet illud de Isaia. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit*: ut concionem, ista in speciem verborum contrarietate suspensam liberet: Mirabilis, inquiet, sanè hic loquendi modus: *Puer centum annorum morietur*; si enim puer, quomodo igitur centum annorum? Si autem centum annorum, quomodo puer? Tum solvet apparentem omnem in verbis repugnantiam, si dicet peccatorem, istum, puerum quidem vocari moribus, judicio, prudentia, quod puerorum imitatione res nihil naucique summi momenti rebus anteponat, caducasque & immortales æternis: Dies autem eundem centum annorum, quod totidem vitæ annos exegerit, atque eâre damnandus amplius, quod tot annorum benè longo spatio nondum pueriles exuerit mores, neque ea didicerit æstimare quæ sola æstimatione sunt dignissima, ut quæ sunt supra omne pretium atque æstimationem.

7. Sed ad scripturæ illustrationem facit maximè eorum quæ antecedunt, aut quæ consequuntur proximè locum quem tractas, accurata expensio: quod idem facit tum ad veram loci illius intelligentiam, tum ad ea colligenda quæ ei vim atque energiam majorem cõcilient: cui quidem rei præstandæ optimum erit, bonum aliquem adhibere commentarium, nihil enim penè difficilius in sacris literis, maximè in psalmis atque prophetis, quam quemadmodum ea connexa sint quæ ab ijs affectuntur perspicere penitius, atque in eo laborent prope universi, pauciss. etiam id consequantur.

8. Si dico accommodationem atque ad singularia descensum, non modo ad illustrandam exaggerandamque è scriptura sententiam, qua de re agimus modò: verum etiam ad docendum permovendosque animos tenere primas, nihil dicam equidem à veritate alienũ. Cum igitur erit moralis aliqua sententia explicata & probata, ad singulares virtutum aut vitiorum actiones descendendum, ad illas adhortando atque ab his avocando. Memoria teneat concionator, morali doctrinæ quam concioni tradit non esse finem propositum, speculationem sed actionem, quæ cum circa singularia versetur, oportet sanè illum qui fructuosè doctrinam istam morum tradere volet, prius in genere à se tradita ad singulares actiones accommodare. Atque hæc præceptio authorem habet ac ducem Deum ipsum, cui in sacris literis solemnis est ista ad singularia transitio

Atque ut de multis pauca: postquam gravissimis verbis populi sui impietatem castigasset, imminentemq; cladem prædixisset, quibus maximè officijs secum in gratiam rediret, ita ei sigillatim edicit *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, Quiescite agere perverse, discite bene facere, subvenite oppresso, judicate pupillo defendite viduam*: quibus sanè verbis tum eorum quæ eos præstare, tum à quibus cavere vellet expressione, ad singularia ipsa per bellè tranditionem facit. Isa.1.

Juxta hunc amplificandi modum is cui esset propositum tractare illud Christi Domini? *Qui amat animam suam perdet eam, & qui perdiderit animam suam in vitam æternã custodiet eam.* Postquã in genere posuisset quid sit animam perdere, i. se ipsum variè affligere, atque ibi quæ desiderat quisq; negare universa: tum ad singularia ei descendẽdu foret hac aut simili ratione. Tu itaque mollis & effæminate qui in omnibus tibi indulges, qui appetuonibus tuis habenas laxas, animã tuam non perdis, sed malè servas ignis æterni pabulũ

fu

futuram. Neque tu qui quæcunque cami gravia sunt & molesta ab ea arces procul, cilicium, flagellum, jejunium. Neque tu, inquam, animam perdis, at stultè amas. Quam tibi foret satius eam perdere, ut eam perdendo in vitam æternam custodires. Longior non ero in isto inculcando, cùm sufficiat digito in fontem intento monstrare viam, atque dare occasionem sapiendi, cui quidem verbum facere commune tritum est proverbio. Huc revoco deficensum ad varios sigillatim hominum status atque fortunas, variaque vitæ officia. Cujus quidem rei exemplar statuat sibi Ecclesiastes B. Paulum, cui solemne est in fine Epistolarum suarum, tum dominis, servis, parentibus, & filiis, tum viris, uxoribus, viduisque, tum divitibus hujus seculi, ea tradere vitæ benè gerendæ præcepta quæ cujusque statui congruant. Quod idem præstitum à Divo Joanne Baptista, Evangelica prodidit est historia, qui dum omnibus atque adeo singulis ad se confluentibus quid cuique faciendum solicitè præscribit, omnes sanè boni concionatoris numeros explesse dicendus est.

Neque sanè ineptus est modus scripturam amplificandi per Ethiologiam seu causæ reddutionem, cujus quidem modi tunc erit usus optimus, quando locus scripturæ difficultatem aliquam patietur, aut erit obscurior v. g. si concionator præ manibus habeat locum illum Joannis quo Lazarum Christus vitæ à se redditum præcipit Apostolis ut solvant, & scitabitur à seipso ejus præceptionis rationem, quæretque cur eam vinculorum solutionem per Apostolos esse voluerit: comperietque ex sanctis PP. eam quidem adumbratam, & rudi quodam penicillo tanquam delineatam solvendi peccata potestatem quam facturus erat Christus tum Apostolis, tum iis qui in eorum locum sufficerentur. Atque ista amplificandi ratio occurret sæpius, cum sacra scriptura, vel in modo loquendi, vel in re ipsa non leves complectatur difficultates. Quas autem afferat causas cur hoc aut illud, hoc aut isto modo sit aut dictum aut factum, eas si poterit ex patribus depromet, aut ex probato aliquo authore, aut ex scholastica Theologia: quamquam nihil prohibet quin possit etiam ipse eas comminisci, atque à se proferre, modo solidæ sint & proposito congruant. 9.

Eximius etiam est atque auditori gratus in primis, sacræ scripturæ illustrandæ modus ille, quo concionator affectum suum incensum dum profert, eo pariter auditorem inflammat. Exempli causâ, illustrando versiculum illum de psalmo 17. *Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meum & refugium meum & liberator meus*, ea afferat quibus se Dei teneri amore eoque tenero præ se ferat: Utatur aspirationibus, suspiriis atque colloquiis ad Deum eaque adhibeat dicendi lumina quæ capite sequenti suggerentur. Neque vero cum Deo colloquetur tantum, sed etiam cum peccatore, ut eum ad illum quem induit ipse affectum adducat. Item secum ipse & cum animo suo sermonem habebit, varioque dicendo exprimet affectus doloris, lætitiæ, amoris, odij, prout seseres dabit. Modus iste valde afficit auditorem, estque ad affectiones pias in animis eorum qui audiunt concitandas, longè aptissimus. Verùm indiget otio diuturnaque commentatione, tum ad inveniendæ quæ sic proponantur, tum ad ea ipsa intimo animi sensu percipienda, atque degustanda, quæ nisi tibi sapiant priori ipsi, nunquam ut aliis placeant efficies. 10.

Juverit denique ex aliis facultatibus atque artibus, atque ex sacra Theologia potissimum scripturam illustrare: nam prophanas scientias quæcunque sint illæ, adhibendas parcissimè & cum grano salis supra pluribus confirmatum est. Cum igitur concionatori erit locus aliquis è scriptura tractandus, cogitabit quid illi amplificando explicandoque ex scholastica Theologia afferre possit: cui quidem rei, usui etiam erunt locorum sacræ scripturæ indices qui ad calcem tum sancti Thomæ, tum eorum qui illum commentariis illustrarunt, solitu sunt apponi, quos quidem consulet ti per se cogitanti nihil occurrat. 11.

Nonnulli modi amplificandæ scripturæ quibus potissimum animorum permotio proposita est.

CAPUT VI.

1. *Quas figuras adhibeat concionator quemcunque dicendi modum sequatur dum ei propositum est animos commovere.*
2. *Dum se ad concionem comparat, seponat patheticam aliquam sententiam amplificandam in peroratione.*
3. *Charitas mira inventrix eorum quæ possint mentes permovere.*
4. *Cum energia quadam pronuntianda sunt ista.*

1. QUoniam mentibus incitandis maximè deservit Epilogus, ideò isti parti concionis potissimus erit locus, iis quæ mox subjicientur. Cum igitur illustrandam aliquam sibi sumpserit concionator sententiam, qua se ad commovendos animos comparat, ei inseret prosopopejam, Apostrophen, modo ad Deum, modò ad peccatorem, interrogationes varias atque exclamationes: modò minabitur, modò promittet, jam reprehendet, irascetur que vehementius, jam obsecrabit, adjurabit, obtestabitur: aliàs viscera inducet pietatis, optabitque illi omne bonum, atque ostendet se compati miserrimo ejus statui; aliàs omni exutus humanitatis affectu, eum aversabitur execrabiturque, atque æternæ damnationis cum feriet sententia: alias admirabitur posse peccatorem tam bonum patrem qualem se nobis exhibet Deus Opt. Max. offendere, & præ admirationis vehementia aliquantulo tempore conticescet, tum resumpto spiritu, majore adhuc cum vocis, tum spiritus contentione, novo item allato ad movendum stimulo, illum aggredietur. Summa, in omnes sese versabit partes, omnes dicendi tentabit vias, idem diversa ratione ingerendo, atque inculcando, donec eos qui audient ad id quod volebat inclinarit. Huc enim spectare maximè existimo quod ait Crassus apud Tullium: commoratio una in re permultum movet: & quod idem Tullius qui perfecti oratoris officia dum explicat hæc habet. Sit igitur dicet ille quem expetimus, ut versetur sæpe multis modis eadem, & una in re hæreat, in eademque commoretur sententia. Ad quæ quidem præstanda præter ea quæ supra sunt commemorata, valet item plurimum repetitio, cum una aliqua sententia quæ ad motum faciat sumpta, eadem illustratur, & postea repetitur iterum, tertio, & quartò, allata semper ad singulas vices novo aliquo conceptu, cujus generis repetitionem habes supra cap. 4. aliquot exemplis explicatam.

Cicero l. 3. de oratore & in oratore.

Cicero Ibidem.

De oratore lib. 3. non longè à fine.

In oratore à medio.

Non esse tamen universa ista orationis quasi lumina, ad singula quæ illustrare volet applicanda, sed alias hæc, alias ista ex se satis intelligit prudens concionator: ut & illud, deligendam sibi esse è scriptura maximeque de prophetticis libris sententiam aliquam affectus plenam, talemque quæ vel sola simplicique pronuntiatione animos afficiat atque moveat, cui postea eas inferat dicendi figuras quæ jam commemoratæ sunt. Neque verò parcat labori atque tempori, quod huic rei sanè non exiguum dandum est, cum ejus laborum omnium (quos quidem, verè loquor, subit concionator gravissimos molestissimosque) fructus, hac penè una re contineatur.

Quamobrem dum concionis inveniendæ, inventorumque suis locis distributioni dat operam, seponat sententiam aliquam commovendis animis aptam, quam illustret post modum otio magno, nec minore mentis agitatione & pervestigatione eorum, quæ extremæ hac orationis parte concionem flectere valeant: concutiatque intermeditandum ista & comparandum, eundem induere affectum qui sententia illa continetur, atque in primis se ipse ad vehementem adversus tum Deum, tum proximum caritatem incitabit, est enim ea mira inventrix eorum quæ ei quem diligit adjumento esse possint. Efficiet

illa ut eas præcogitet obsecrationes, adjurationes, minas, cohortationes & cætera generis ejusdem, quibus auditorem quò volet adducat, unde volet deducat. Atque istum caritatis spiritum erga auditorem præse ferat toto dicendi tempore, at exeret maximè sub finem; non est enim nè cogitatione quidem assequi facilè, quanta vi possit iste caritatis spiritus, quamque eo se ad quidvis is qui audit non dico trahi; sed summa sua voluntate duci patiatur. Quapropter ista illustratio loci de scriptura, ea continebit potissimum, quæ isto caritatis spiritu absorptum dicentem esse, omnibus palam faciant.

Illud denique monuerim, esse ista omnia cum Emphasi atque energia pronuntianda, non aridè siccèque, primoribusque tantum labris, verùm ita ut advertat auditor dicentem ex corde loqui. Ad id autem plurimum sanè valet, quod etiam paulo ante monuimus, ut concionator eum in se formet spiritum, affectumque concipiat qui sententiam quam affert continetur: si enim id consequetur (consequetur autem diuturna seriaque ejus meditatione) quem habet in se spiritum, eumdem certus sit in eorum qui se audiunt mentes transfusurum, atque se eum tandem capturum laborum fructum quo uberiorem nullum aut ampliorem desiderare possit, cum nihil existat Deo ipsius visione majus, qua æternùm summa animi sui voluptate perfruetur. Atque hæc de iis universis quæ locis hisce communibus præmittenda videbantur: Nunc duce &c. auspice Deo Opt. Max. ad rem ipsam aggrediamur.

INDEX CAPITVM PRÆPARATIONIS AD LOCOS COMMVNES.

QVO in pretio concionator sacras literas habeat. Caput I. fol. 1.

Concionatori necessariam admodum probitatem. Cap. II. fol. 5.

Isti consequenda prodesse in primis sacrarum literarum lectionem. Cap. III. fol. 11.

Eamque assiduam. Cap. IV. fol. 16.

Opponuntur non nulla adversus doctrinam superiorius capitis, & de scriptura memoria commendanda. Cap. V. fol. 21.

Esse sacram scripturam rebum communem omnium, cujus distributio spectet ad concionatorem. Cap. VI. fol. 24.

Esse sacram scripturam medicinam, concionatorem autem medicum. Cap. VII. fol. 30.

Concionatori assidùe versandum in sacris literis, quod ejus sit docere verbum Dei. Cap. VIII. fol. 36.

Item quod illi incumbat tradere tum fidei mysteria, eaque tueri, tum Dei voluntatem concionì edicere. Cap. IX. fol. 38.

Quod ejus sit tum bona docere, tum mala dedocere. Cap. X. fol. 42.

Concionatori satis esse doctrina morum tradenda sacras literas, complectique sacra Bibliæ omnem scientiam. Cap. XI. fol. 45.

Sacris literis mirificè afficiobjectarique concionem, quare in assidùe concionatori incumbendum. Cap. XII. fol. 48.

Ad motum animorum esse maximam in sacris literis vim atque efficacitatem. Cap. XIII. fol. 54.

Concionatori è sacris literis petendam discendamque germanam verumque eloquentiam. Cap. XIV. fol. 60.

Præfatiuncula in sequentia capita ista. fol. 63.

Quid in eo concionatores sacra litera, qui negotiis iis alia omnia concionì proponunt. Cap. XV. fol. 63.

Quid

Quid in eaſdem ſacra concilia. Cap XVI fol. 69.
Quid Graci patres Cap XVII. fol. 72.
Quid latini. Cap XVIII. fol. 73.
Proſecutio ſuperioris capitis Caput XIX. fol. 76.
Quid in eos ſacrarum religionum leges atque regulæ. Cap XX. f. l. 78.
Quid viri ſancti atque pij tum verbo, tum facto ipſo. Cap. XXI. fol. 84.
Quid hujus ævi ſcriptores varii. Cap. XXII. fol. 87.
Quid in eos authores prophani. Cap. XXIII. fol 90.
De improbanda ea rerum varietate quam non nulli conſectantur. Cap XXIV. fol. 94.
Quæ probanda rerum varietas in ſacris concionibus & pancula in Rabbinos, Cap. XXV. fol. 97.
Aſſeruntur nonnulla adverſus doctrinam proximis hiſce capitibus undecim contentam, iiſque reſpondetur. Cap XXVI. fol. 101.
Ad Epiſcopoſ, religioſarumque familiarum præſules atque parochos ne quos videant tot tantiſque damnatos teſtibus admittant ad concionandum Cap. XXVII fol. 104.
Eſſe imperitam multitudinem ea cauſa cur exiſtant iſtiuſmodi inepti concionatores, & cohortatio illos ne ab audiant. Caput XXVIII fol. 108.
Epilogus ad concionatores. Cap. XXIX. fol. 113.

ALTERA PARS,

DE RATIONE INTELLIGENDI ATQUE TRACTANDI SACRAS LITERAS.

ESſe ſacras literas obſcuras, ejuſque obſcuritatis aſſeruntur cauſæ. Cap. I. fol. 118.
Quibuſnam præſidiis ea obſcuritas evincatur. Cap II. fol. 120.
Expendenda eſſe atque illuſtranda ſacræ ſcripturæ teſtimonia, nec ſimplicium prædictione contentum eſſe oportere, Cap. III. fol. 122.
De prima ratione expendendi atque amplificandi locum aliquem de ſcriptura quæ ſingularum ejus vocum penſitatione continetur. Cap IV. fol. 125.
Nonnulla rationes alia idem efficiendi compendio tradita. Cap. V. fol. 129.
Certi quidam modi amplificandæ ſcripturæ quibus potiſſimum animorum permotio eſt propoſita, Cap. VI. fol. 134.

SCRIPTVRA SACRA
NOVO ORDINE DISTRIBVTA.

ABNEGATIO.
V. Mortificatio. Mundus. Paupertas. Religio,

ABSTINENTIA.

Vide Temperantia. Gula. Ebrietas. Mensa. Vinum. Conuiuia.

ACEDIA. V. Otium Labor.

§. 1. EIVS DAMNA ET POENÆ.

a. *In pigritijs humiliabitur contignatio, & in* b *infirmitate manuum perstillabit domus.* Eccles. 10 18.

QVEMADMODVM SIT PVNIEND'A. *Vide §. sequenti.*

a *In pigritijs &c.*] *In* pro *per* seu *propter* positum: Hebraismus. i. propter negligentiam reparandi contignationem seu trabium conjunctionem quæ est in summo ædium fastigio, ea tandem humiliabitur. i. cadet in terram, & similiter tota domus. Glos. Liranus.

b *In infirmitate.*] 70. Interpretes. segnitie; qua quis ædificatam domum negligit, tueri ab imbrijs cæli. Per cõtignationem & domum licet etiam acciperes contignationem virtutum cujusque, vel totius Ecclesiæ, quæ ob desidiam & remissionem manuum à bonis operibus, disponitur ad casum. Glo. Lira.

§. 2. QVAM VILIS EST PIGER, ET despectus ab omnibus.

a *In Lapide luteo lapidatus est piger, & omnes loquentur super aspernatione illius. De stercore boum lapidatus est piger: & omnis qui tetigerit eum, excutiet manus.* Eccles. 22. 12.

b *In lapide &c.*] *In*, redundat, & *de* in 2. membro. est autem Hebraismus. Totus porrò sententiæ hic est sensus secundum Iansenium: Piger lapidatus est lapide luteoso aut stercore boum, sive quia dignus est qui hujusmodi sordibus impetatur & conspurcetur, sive potius qui per suam socordiam ita est commaculatus, ac si lapide luteoso aut stercore boum esset impetitus: proinde sicut omnes cum risu loquerentur de eo qui tam fœdis rebus esset contpertus & conspurcatus: & qui tales contigisset, mox à sordibus contractis excuteret manus suas; ita cordati omnes de pigri aspernatione & vilitate loquentur cum detestatione, eius commercium fugient, & si quid ei commiserint curandum, idipsum mox manibus ejus subtrahent, seque abijs eximent. Per lapidem igitur luteum non intelligitur lapis ex luto factus, sed luto immersus & fœdatus. Notat Glo. per duritiem lapidis, & vilitatem luti significari pigros, & duré & confusibiliter puniri debere, ut & eorum atrox sit supplicium & confusione plenum.

§. 3. SERMO VANVS, ET PRÆTEXtus inanis quo se tuetur.

a. *Stultus* b *complicat manus suas*, c *& comedit carnes suas dicens: Melior est* d *pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore, & afflictione animi.* Eccles. 4. 5. 6

a *Stultus.*] Hoc nomine insignitur piger, qui enim sectatur otium non stultus modò, sed etiam stultissimus est. *Proverb.* 12 11.

b *Complicat manus*] Gestus est hominis inertis & desidis: contra diligens exerit manus ad opus. hanc manuum complicationem alibi sanctus Spiritus exprobrat pigro: paululum, inquit, conseres manus, seu ut Heb. complicabis. *Prov.* 6. 9. 10.

c *Comedit &c.*] Est hyperbole scripturis vsitata. i. tantam patitur egestatem, ut ferè cogatur dentes immittere in corpus suum.

d *Pugillus &c.*] i. Paruus pugnus seu modicum quid, in otio absque tot laboribus, quàm multùm tot partum curis, vigilijs, sollicitudinibus Hunc sensum innuit Glossa.

§. 4. COMMENDATVR DILIGENTIA IN Rebus gerendis, & de ejus fructu.

Vidisti virum a velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles. Prov. 22. 29.

1. *Velocem &c.*] 1. Diligentem, strenuum in rebus, in negotijs obeundis, dignus enim est qui stet coram Regibus, iisque inserviat, & tales ferè Principes inquirunt ut ad sua negotia adhibeant, eosque honorant; nec tales decet barbaris & ignobilibus famulari, Ianseni. Multò autem id verius de diligentia spirituali in rebus diuinis: quam qui adhibet, is sanè in die iudicij coram summo rege stabit ad dexteram, non ad sinistram cum ignobilibus damnatis.

ACCEPTIO PERSONARVM.

Vide Iudex, Iustitia.

PROHIBITA, QVAMQVAM GRAVE CRIMEN.

a *Statera dolosa abominatio est apud Dominum: & pondus æquum, voluntas eius.* Prov. 11. 1.

Nolite b *iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.* Ioan. 7. 24.

Fratres mei, nolite c *in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi* d *gloriæ. Etenim si introierit in* e *conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste* f *candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intenderis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei: Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis: Tu sta illic; aut sede sub scabello pedum meorum; nonne* g *iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum?* Iacob. 2. 1. 2. 3. 4

Si personas accipitis, peccatum operamini, redarguti h *à lege quasi* i *transgressores.* Iacobi 2. 9.

Non considerabis k *personam pauperis,* l *nec honores vultum potentis. Iuste iudica proximo tuo.* Levit. 19. 15.

a *Statera*] Hoc testimonium non facit ad rem nostram nisi in sensu mystico, de quo ita Beda: Statera dolosa non tantum in mensuratione pecuniæ, sed etiam in iudiciaria discretione tenetur; qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter ignoti iudicat, statera utique librat iniqua. Ponderatur à Ianseno verbum *abominatio*, quo significatur Deo displicere admodum hanc personarum acceptionem in iudicio, quia fraus committitur sub specie iustitiæ & æquitatis, ad hoc enim & ad reddendum cuique suum instituta sunt iudicia.

b *Iudicare &c.*] Cyrillus & Chrysost. iudicare secundum faciem est iudicare cum acceptione personarum, quando id consideratur in causa quod ad causæ iustitiam non pertinet, ut quod amicus, consanguineus, benefactor &c.

c *In &c.*] i. cum personarum &c. totius sententiæ hic est sensus ex Titelmanno. Nolite simul cum fide Christi admittere vitium acceptionis personarum, neque diuitem ob solas diuitias plus justo honoretis, aut pauperem eo quod est inops despiciatis.

d *Gloriæ*] i. gloriosi.

e *Conventum.*] Saerum & ad sacra instituta ait S. Th.

f *Candida.*] Λαμπρὰ. i. splendida, præclara.

g *Iudicatis.*] Scilicet iniquè & perversè, sequitur enim, *iudices cogitationum iniquarum*, q. d. Qui opibus & vestibus honorem supradictum habendum censet, & paupertatem contemnendam, is malè iudicat, sed vos ita iudicatis. Igitur &c. ita Serrarius. *Vide infra num 9.*

h *Lege.*] Illa scilicet quæ acceptionem hanc personarum vetat, cujus generis multæ citantur verbo Iudex.

i *Transgressores.*] Vide, ait Beda, quemadmodū transgressores vocat eos qui dicunt diviti, *sede hic*, & pauperi, *sta illic*, & ne putarent contemptibile hoc esse peccatum & leve in hac re legem transgredi, addit: Quicumq; autem totam legem servaverit; offendat autem in uno, factus est omnium reus &c. Quare consequens est ut qui dixerit diuiti *sede hic* &c. huic ampliorem honorem deferens quam illi, & idololatra, & blasphemus & adulter &c. & reus omnium criminum sit iudicandus.

k *Personam.*] Glossa Interl. ut scilicet in favorem pauperum à justitia declines, nec debes esse Deo misericordior, qui erga omnes servat justitiam. Non prohibetur tamen hic, ait Liran. condescensio ad pauperes in his quæ possunt fieri absque læsione justitiæ (habent enim multos favores in jure, & priuilegia, causa pauperum) sed in his tantum per quæ justitia laederetur.

l *Nec honores &c*] Liran. licet potentes ratione sui status & dignitatis sint præ aliis honorandi in rebus aliis, non tamen in his per quæ justitia læderetur. Glossa Interl. Quia nemo potentior Deo, cujus est judicium, & cujus personam geris in judicando.

§. 2. QUOMODO DEUS PERSONAS non accipiat *Vide V. Deus cap.* 14 § 2.

ADOLESCENS.

Vide Educatio. Filius, Parentes.

§. 1. QVAS ET VIRTVTES MAXIME commendat Scriptura.

1. CASTITATEM ET MANSVETVDINEM.

Aufer a iram à corde tuo, & amove b *malitiam à carne tua. Adoleſcentia enim & voluptas* c *vana ſunt.* Eccleſ.11.10.

a *Iram.*] Iræ nomine Hieron. vult omnes animi perturbationes comprehendi, per partem intelligens totum. aut Interl. Hugo, cuncta vitia ſpiritualia, quæ, inquit, ortum habent à corde Bono, omnē malitiam cordis. Præſtat cum Lyrano & aliis de ſola ira intelligere, quæ iuvenibus familiaris admodùm ob temperamentum calidum.

b *Malitiam.*] Luxuriam, cum Ambroſ. & Lirano, aliaſque carnis immunditias. Græcè πονηρίαν quæ licet denotet malitiam cujuſvis peccati, ſed hic reſtringitur ad ſignificandam malitiam, quæ in carne & per carnem exercetur: q.d. inquit P. Sà eſto caſtus & manſuetus.

c *Vana.*] .i. pernicioſa. Ita Sà. vel tranſitoria. Liran.

§. 2. OBEDIENTIAM.

Adoleſcentes ſubditi eſtote ſenioribus. 1.Pet.5.5.

§. 3. SILENTIUM, TACITVRNITATEM, HVMILITATEM.

a. *Audi tacens & prò reverentia accede tibi* b *bona gratia.* c *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix, Si bis interrogatus fueris habeat* d *caput reſponſum tuum. In multis eſto* e *quaſi inſcius & audi tacens ſimul &* f *quærens. In medio Magnatorum loqui ne* g *præſumas: & ubi ſunt ſenes, ne multum loquaris.* Eccleſ.32.9.10.11.12.13

[a *Audi tacens.*] Liran. non garriens, non contradicens. imo cum reverentia, pudore & modeſtia audi ſermonem ſeniorum.

[b *Bona gratia.*] Lira. eris gratus tam Deo quam hominibus. P. Sà benevolentiam interpretatur.

[c] *Adoleſcens &c.*] Permittit ei loqui, ſed in cauſa ſua. i, cum ei neceſſe fuerit idque adhuc vix. i tardè, ægrè, inquit Liran. ne etiam cum ei opus eſt loqui, cito proſiliat ad loquendum. ſed patiatur ſe ſemel atque iterum interrogari, ita ut non poſſit honeſtè diutius filere, tunc paucis loquatur. hoc dicit in ſequentibus.

[d *Caput.*] .i. ſummam. i. ſummatim ſermonem tuum comprehendas. i. paucis abſolvas & multa paucis concludas. Græcè eſt κεφαλαιωσον q.d capitula & in ſummam collige. Ianſen.

[e *Quaſi inſcius.*] .i. licet ſcias ea quæ à te quæruntur, ita te geras quaſi neſcias, malique aliorum audire quam tuam proferre ſententiam, & diſcere quam docere.

[f *Quærens.*] Interrogans ſeniores cum eſt opportunum, Chriſti Domini qui Doctores in templo audiebat & interrogabat exemplo. Monentur hic iuniores fugere ſui oſtentationem, nec ſibi vendicare authoritatem & prudentiam, ac præ ſe ferre humilitatem & verecundiam. Ianſen.

[g *Præſumas.*] Quidam legunt non præſumas loqui. Romana non habent loqui, ſed ſimpliciter, non præſumas .i. non quivis tibi arroges, non audeas ſtatim quod alios facere vides.

§. 4. QUANTI SIT ASSVESCERE BONO a prima adoleſcentia. *Vide V. Educatio. §. 8.*

ADVLATOR. ADVLATIO. V. Amicitia.

§. 1. STVLTORVM EST EA GAVDERE.

a. *Cor ſapientum ubi triſtitia eſt, & cor ſtultorum ubi lætitia.* Eccleſ.7.5.

[a. *Cor ſapientum &c.*] .i. ſapiens vadit ad domum ejus qui ſe corripiat delinquentem, qui lachrymas adducat, qui provocet propria lugere peccata: ſtultus autem adulationibus gaudet & plauſu, & quæ inde oritur falſa lætitia. Hieronymus.

§. 2. PRÆSTAT CORRIPI QVAM ADVLATIonibus deliniri.

a. *Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiam* b *vultus, corrigitur animus delinquentis* Eccleſ.7.4.

Melius eſt à ſapiente corripi, quam ſtultorum adulatione decipi, quia c *ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti: ſed & hoc* d *vanitas.*

Vide V. Correptio parte 2. §. 10. teſtimonio 2. & 3.

§. ADD. ADVLATIONIS DAMNA TVM IN adulatore, tum in eo cui quis adulatur, *Vide §. 2. num. 4.*

[a *Melior &c.*] .i. præſtat iraſci, & indignari malis, quam arridere & adulari. Hieron.

[b *Vultus.*] Ejus animum qui iraſcitur.

[c *Sicut ſonitus &c.*] .i. ſicut ſpinæ ſub olla crepantes, ſtrepitum reddunt inſuavē, ita riſus ſtulti

i. ſuauia & palpantia verba non proderunt, atque adeo oberunt, ut & ſpinæ, quarum fumus oculos lædit, fragor aures ferit &c. Ita fere Hieron. Bonavent. Sicut ſtrepitus ſpinarum ardentium, durat parum, ita ſtulti adulatoris laus. Hugo Cardinalis eandem habet explicationem & per ollam intelligit cor magnatum, quod adulantis riſu facilè accendatur.

[d *Vanitas*] Hugo, quia evacuat adulatorem, & eum cui is adulatur.

§. 3. ADULATIONIS DAMNA IN EO QUI adulatur quiſpiam. *Vide infra* § 7.

Populi meus, a qui te beatum dicunt, ipſi te b decipiunt, & c viam greſſuum tuorum diſſipat. Iſa. 3. 12

Et erunt qui beatificant populum iſtum, ſeducentes: & qui d beatificantur e præcipitati. Iſa. 9. 16.

Olivam uberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam, f vocauit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ, grandis exarſit ignis in ea, & combuſta ſunt fruteta ejus. Hier. 11. 16.

Per g dulces ſermones & h benedictiones ſeducēt corda i innocentium. Rom. 16. 18.

Vt k vivificarent l animas, quæ non viuunt, mentiuntur populo meo m credenti mēdacijs Ezech. 13. 19

n Confortaſtis manus impij, ut non reverteretur à via ſua mala, & o viveret. Ezech. 13. 22.

Vide etiam § ſequentem. & 7. & 8.

[a *Qui te &c.*] Hieron. per hos qui alios beatificabant, intelligit Scribas & Phariſæos qui propter munera quæ recipiebant non tantum non corripiebant peccatores, ſed etiam iis adulabantur eoſque laudabant, beatos vocantes, & columnas domus Dei, & cætera dicentes quæ ſolent ab adulatoribus dici: poteſt tamen idem omnibus adulatoribus applicari.

[b *Decipiunt*] Lira, in malis nutriendo & à bonis pervertendo.

[c *Viam &c.*] Interl. rectitudinem operum tuorum depravant; vel ſecundum phraſim hebraicam, vitæ tuæ rationem perdunt, dum te faciunt peccare.

[d *Beatificantur*] Hieron. propter munera, non virtutem.

[e *Præcipitati.*] In mortem ait Hieron.

[f *Vocavit.*] i. fecit te olivam uberem &c. vocare enim Dei eſt facere, vel vocauit. i. fecit vocari ab aliis ut vertit Chaldæus. Hoc teſtimonium accipiendum eſt in ſenſu Tropologico ut ſit ad propoſitum, de quo ita Greg. hom. 21. in Ezech. oliuam uberem &c. Dominus eum vocat cujus vel efficaciam in operatione, vel ſanctæ ſtudia in verbis ſcientiæ approbat; (hoc putarem dici à Gregorio quia oliua ratione olei & efficax eſt ad varios morbos, & lumen præbet) ſed ad vocem loquelæ grandis exarſit ignis in ea, quia in magnitudine favoris adulantis, flamma in corde accenditur elationis de amore laudis, quæ omnia fruteta. i. bene geſta depaſcit.

[g *Dulces ſermones*] Blandiloquentiam, inquit Chryſ. obſequium quippe illorum in verbis hæret, mens vero talis non eſt, ſed dolo referta eſt.

[h *Benedictiones.*] i. adulationes, aſſentationes.

[i *Innocentium.*] i. bonorum ſimplicium.

[k *Vivificarent.*] i. vitam promitterent falſi iſti prophetæ.

[l *Animas &c.*] i. ijs qui non erant victuri, qui erant ab hoſte occidendi. Sicut ante dixit eos interfeciſſe animas, quæ non moriuntur. i. prædixiſſe interficiendos eos qui non erant morituri gladio hoſtili.

[m *Credenti &c.*] En malum quod accerſit adulatio ei cui quiſpiam adulatur, quod credat mendacio. Hic notandum obiter adulatores mendaciis homines paſcere.

[n *Confortaſtis &c.*] Confortare manus, brachia & cor alicujus, eſt ei vires addere & excitare animos. Confortaſtis autem, inquit Interlin. falſis promiſſionibus.

[o *Viueret.*] Liran. ſi à peccatis ſuis pœniteret, viveret inquam tum vita gratiæ, tum naturali.

§. 4. MALEDICITVR ADVLATORIBVS.

a. *Væ qui conſuunt pulvillos ſub omni cubito manus: & faciunt cervicalia b ſub capite univerſæ c ætatis ad capiendas animas: & cum caperent animas populi mei d vivificabant animas eorum.* Ezech. 13. 18.

e *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras; ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum.* Iſa. 5. 20.

f *Qui dicunt impio: juſtus es: maledicent eis g populi, & deteſtabuntur eos tribus.* Proverb. 24. 24.

[a *Væ qui &c.*] Hoc duplicē habet ſenſum, ait Lira. a ut per pulvillos & cervicalia intelligantur verba adulatoria & mendacia quæ dicebantur à falſis prophetis, quibus verbis id efficiebant ut in peccatis ſuis Judæi ſecurè quieſcerent tanquam in

in puluillis b intelligendo cetuicalia ad litteram. Nam veri Prophetæ non modo verbis prophetabant sed etiam factis, & sensilibus signis. C. 27. Hieremias enim posuit cathenas in collo suo ad signandam futuram captiuitatem. Eodem modo faciebant pseudo-prophetæ 3. Reg. 22. Sedechias facit sibi cornua ferrea. Sic dici potest hos pseudo-prophetas seu prophetissas falsas (erant enim mulieres) feciſſe pulvillos, facientes homines in iis accumbere, & dicentes: Sic potestis dormire securè & quietè nihil timentes de adventu Chaldæorum.

[b *Sub capite &c.*] .i. hominum cuiuslibet ætatis, iuuenum, senum; omnibus enim adulabantur.

[c *Ad capiendas.*] .i. decipiendas suis mendacibus adulationibus.

[d *Viuificabant.*] .i. vitam promittebant & salutem.

[e *Malum bonum &c.*] Per hæc adiectiva non homines ipsi mali aut boni & cognoscuntur, sed res bonæ aut malæ. ita Aug. in Ench. c. 19. Liran. Væ qui dicitis *malum*. i. cultum idolosum (seu quodvis peccatum) qui malus est: *bonum*. i. utilem & *bonum* i. Dei cultum: *malum*: i. inutilem & noxium. *Ponentes tenebras* scilicet erroris, *lucem* veritatis, & *lucem*, scilicet fidei, *tenebras* ignorantiæ. *Ponentes amarum* idololatriæ, vel cujuscumque alterius peccati quod ducit ad amaritudinem gehennæ, *in dulce* tanquam per eam homo optatum finem consequatur. *Et dulce* ipsam latriam quæ coniungit summo bono, *in amarum* quasi sit ibi labor inutilis & expensæ. Quod dicit de latria, potest idem de gratia & amicitia Dei intelligi, quin & de qualibet virtute.

Difficile (inquit Hieron. ut loquar quod sentio) est vitare hoc maledictum, cum malis adulemur ob eorum potentiam, & bonos despiciamus propter inopiam. Vnde Aquila vertit significantius. Væ qui dicitis malo bonus es, & bono malus es: Et in hunc congruit sensum illud Proverb. *Cap* 17. Qui judicat iustum iniustum, & iniustum iustum, abominabilis est uterque apud Deum. Observatum ab eodem; hoc væ poni contra eos qui peccatum non putant, si bono detrahant & non existimant esse delictum, si malis adulentur, eosque laudent.

[f *Quæ dicunt.*] id faciunt adulatores.

[g *Populi.*] .i. non tantum subiacebunt maledictioni diuinæ, at etiam populi & tribus, omnimque hominum ordines eis malè precabuntur, eosque execrabuntur, ut qui sint pestiferentissimi & Reip. maximè exitij, cum impium foueant in sua impietate. ita ferè tamen. Hoc & in eos quadrat confessarios, qui iuris diuini & humani cum sint ignorantes, non norunt discernere inter lepram & non lepram, nec agnoscunt peccatum ubi est peccatum.

§. 5. Aliæ Adulatorvm Pœnæ.

Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas a volantes, & dirumpam b eos de brachijs vestris; & dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum. Ezech. 13. 20.

Videndi etiam tres versus sequentes.

a *Volantes*] Loquitur de animabus quasi de volucribus, inquit Lira, quæ attendentes ad retia aucupis in quibus sunt grana, eò descendunt & capiuntur: sic isti attendentes ad verba prophetissarum decipiebantur ab eis.

b *Eos*] scilicet pulvillos seu deceptionum instrumenta, adulationes &c. *dirumpam*. ostendendo falsitatem promissionum de pace: ut postquam hi pulvilli qui sunt iis pro retibus, rupti fuerint, liberam inde evolandi habeant facultatem: hoc est quod dicit. *Dimittam eas ad volandum*, insta scilicet auiculæ è laqueo ereptæ, quæ liberè volare potest. Ita ferè Hier.

§. 6. Improviso Pvnientvr.

a *Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pauimento cadens*
b *sic casus malorum festinater veniet.* Eccl. 20. 20.

§. Add. qvalis sit Advlator.

Mendax. *Vide* § 3. n. 12. & § 6. n. 1. & *verbo amicus* § 5. n. 2.

a *Lapsus &c.*] .i. casus qui prouenit ex lingua falsa adulatoris (quæ falsa vocatur, quia mendacibus laudibus utitur, & quia fallit) est similis ei qui cadit in pauimento, quia non sunt ulla offendicula cadit quis præter expectationem; & sicut talis ob duritiem pauimenti grauiter sæpe lædit: ita & fallaces adulatores & dum non putant & grauiter quidem cadent æque lædentur: unde ad inexpectatum casum clarius significandum subditur.

b *Sic casus &c.*] .i. sic eos contingit subitò & inspectatò ruere in varios incommoda, ita lapsu. Per falsam linguam potest etiam intelligi vir mendax, & testis falsus, & quicumque fallit aliū verbo maxime: quorum omnium supplicium tale est quale hic describitur.

§. 7. ADVLATOR QUIBVS SIMILIS, ET quam sit detestandus.

MALEDICO, ET VITVPERATORI.

Qui a *benedicit proximo suo* b *voce grandi*, c *de nocte consurgens* d *maledicenti similis erit*. Proverb. 27.14

a *Benedicit*.] i. laudat adulatoriè.

b *Voce grandi*.] i. magnis clamoribus & strepitu ut ab omnibus audiatur, & immodicè.

c *De nocte*.] i. importuno.

d *Maledicenti*.] i. à prudentibus reputabitur, similis ei qui alicui malè precatur aut alium vituperanti (sumitur enim etiam maledicere pro vituperare) quia non minus peccat quam maledicus, sæpè etiam magis, ut qui adulatione sua alterum in superbiam erigit, & fomentum ejus malitiæ præbet. Item similis est vituperanti, quia vituperio eum afficit quasi fautorem laudum humanarum, & quasi indigum alieno præconio ob defectum virtutis propriæ, quare non minori eum afficit injuria quam maledicus. Iansen.

§. 8. ITEM AVCVPI.

Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico, a rete expandit gressibus ejus. Proverb. 29.5

§. ADD. ITEM SPINIS CREPANTIBVS sub olla. *Vide* §. 2.

a *Rete*.] Quia sicut reti auceps conatur auiculas incautas decipere, ita adulator studet verbis alterum fallere & perdere. Quam ergo adulatores cauendi ut qui tales se præbent erga amicos, quales se aucupes erga aues, ac venatores erga feras. Iansen.

§. 9. EIVS VERBA OLEI SIMILIA.

Corripiet me justus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Psal. 140.5.

a *Oleum*.] Falsa laus adulatoris, ita Augustin. Facilè est videre cur oleo comparetur adulatio, quia oleum cuti blanditur, eamque suauiter afficit & demulcet. Hieron. per oleum peccatoris intelligit laudes hæreticorum, quibus quasi oleo ungunt capita hominum, & repromittunt eis regnum cælorum, quod oleum impinguat, inquit, hominibus caput: omne autem pingue reprehendit Scriptura. Incrassatus est dilectus & recalcitrauit. Magis placet prior interpretatio Aug. ut de omni adulatore intelligatur. *Deut.* 32.

IN EOS QVI ADVLATORES PASCVNT.

V. Amicus. §. 5.

ADVOCATUS.

V. Iudex.

§. 1. REPREHENDUNTUR MALI ADVOCATI.

a *Injustitias manus vestræ* b *concinnant*. Psal. 57. 3.

c *Va qui dicitis &c.* - verbo Adulator. §. 4. testimonio 2.

d *Verè mendacium operatus est stylus mendax Scribarum*. Iere. 8.8.

a *Injustitias*.] i. causas injustas: imo non injustas simpliciter, sed ita ut possint dici injustitiæ ipsa.

b *Concinnant*.] Ornant & palliant apparéri justitia & falsa. Liran. Vlpianus eos vocat concinnatores causarum. Gallis, *Adoubeurs & fardeurs de mauuaises causes*: qui specie aliqua justitiæ ut injustitiæ turpitudo aliquo modo tegatur, causas longè iniquissimas adornant.

c *Va qui &c.*] Liran. Hoc faciunt aduocati mali, falsas causas, scientes & prudentes sustinendo, & legitimas impugnando.

d *Verè &c.*] ii. non solum legem falsò interpretati sunt Scribæ & legum interpretes sacrarum, sed eam etiam interpretationem scriptis mandarunt, hanc enim habet interpretationem, *mendacium operatus est stylus mendax*: est autem stylus instrumentum ad scribendum. Chaldæus vertit calamus mendacij ad falsandas scripturas. Quod dicit de sacrarum legum interpretibus, accommodate licet ad causidicos, legum ciuilium interpretes, i. depravatores si Deum non timent. Pagninus ita vertit Verè etiam mendacium fecit stylus: frustrà Scribæ, i. frustra est Scribatum (dicamus nos aduocatorum) officium in Republica, siquidem non suo funguntur munere cum calamo suo non utantur ad id ad quod instructus est, (bonos semper excipio) nec scientiam juris adhibeant ad jus tuendum, sed ad injustitias concinnandas, ad oppressionem pauperum, ad scindendum, ad ea denique quæ legi omni tum naturali, tum diuinæ, tum humanæ repugnant summa tum audacia, tum incredibili improbitate parando.

§. 2. IN EOS QVI QVÆSITIS CAVSAS SVSCIpiunt, dummodo sit spes lucri.

Vide v. Amicus, c. 3. §. 2. n. 3. *in fine*.

§. 3. IN EOS QVI DVBIA ET INCERTA dant consilia experiunturque clientis sui damno qualem sint exitum habitura.

Vide verbo Consiliarius, §. 12. *num.* 8.

AD-

ADULTER, ADULTERIUM.
V. Luxuria.

§. 1. Gravius est peccatum quam furtum,

a *Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim, ut* b *esurientem impleat animam; deprehensus quoque reddet* c *septuplum, & omnem substantiam domus suæ tradet: qui autem adulter est,* d *propter cordis inopiam,* e *perdet animam suam.* Proverb. 6. 30. 31. 32.

Vide infra §. 8. n. 2.

a *Non grandis est culpa.*] Interl. comparatione scilicet adulterii. Possunt etiam, ait Iansen. hæc verba verti sic ex Hebræo. Non contemnent homines scilicet furem aliquem, neque hoc magno ei vitio vertent.

b *Esurientem*] Egentem rebus necessariis ad victum vel vestitum.

c *Septuplum.*] Exodi 22. non præcipitur reddi septuplum: hic autem dicitur septuplum reddendum, ut significetur ipsi læso abundè satisfaciendum etiam ultra præscriptum legis, & si necesse sit etiam facultatibus omnibus venditis. Lira & Iansen.

d *Cordis inopiam.*] Pulchrè confert causam furti & adulterii inter sese, illius quidem est egestas & inopia eorum quæ ad vitam tuendam sunt necessaria: hujus autem est inopia cordis, i. mentis & rationis, quæ negligit reprimere concupiscentiam quæ nata est ei subiici. Iansenius *cordis*, i. sapientiæ.

e *Perdet.*] Tantum abest ut animam suam inopem adulterando impleat, aut ut quicquam boni consequatur, quin etiam perdit animam suam commissione culpæ, ait Liran. licet possit etiam intelligi de jactura vitæ, adulteri enim aut à lege aut à parte læsa sæpè incontinentiæ suæ pœnas dant.

§. 2. Quam sit grave crimen adulterium in muliere.

a *Sic & mulier omnia relinquens virum suum, &* b *statuens hæreditatem ex alieno matrimonio: primò enim in lege altissimi* c *increbuit: secundò in* d *virum suum deliquit: tertiò* e *in adulterio fornicata est, & ex alio viro filios statuit sibi.* Eccles. 23. 32. 33.

QUOMODO PUNIENDA ISTA MULIER.
V. §. 13.

a *Sic & &c.*] Quod dixit de adultero, applicat adulteræ, dicitque illam etiam pertinere ad tertium illud genus quod iram adducit. de quo v. 21.

b *Statuens &c.*] i. ex viro alterius matrimonii facit hæredes qui tanquam legitimi filii occupent hæreditatem sui mariti.

c *Increbuit.*] i. inobediens, infida. En primum malum in flagitio adulteræ, quia Dei auctoritatem violat, cujus legi promissam fidem & obedientiam non præstat.

d *In virum*] En 2. malum quia fides marito data rumpitur.

e *In adulterio &c.*] En 3. malum quod corpus ejus nefario stupro est corruptum.

f *Ex alio &c.*] En 4. malum quod legitimi hæredes à nothis & suppositiis liberis, insigni furto defraudantur. Iansen.

§. 3. Adulter fugit lucem.

Oculus adulteri observat caliginem, dicens: non me videbit oculus: & a *operiet vultum suum* b *perfodit in tenebris domus sicut in die condixerant sibi, &* c *ignoraverunt lucem,* d *si subito apparuerit aurora, arbitrantur* e *umbram mortis: &* f *sic in tenebris quasi in luce ambulant* Iob 24. 15 16. 17

§. Add. Adulter est insipiens.
Vide §. 1. n. 4.

a *Operiet &c.*] Necogitat ab aliquo obuiante aut per fenestram spectante, & id ad maiorem securitatem; intus pavente interim ejus conscientia, nec se satis, tenebris noctis tectum putante.

b *Perfodit &c.*] Adulter cum adultera, quærentes latibula & occultum aliquem introitū. Liran.

c *Ignoraverunt.*] i. exosam habuerunt lucem quasi proposito suo inimicam. Titelm. sicut enim sæpe in sacris literis sumitur notitia pro approbatione & amore, sic ignorario pro odio & execratione.

d *Si subito, &c.*] Liran. antequam libidinem compleverint, grauissimè indignantur.

e *Umbram mortis.*] Hebraismus quo significantur densissimæ tenebræ. Sensus est, ita horrere lucem, ut alii densissimas tenebras, quibus nihil intolerabilius.

f *Et sic in tenebris &c.*] i. sic ipsi tenebras amant, observant, & in eis suas nequitias complēt, quomodo viri boni, qui virtuti student, lucem diligunt, eamque ad honestè se exercendum auidè exspectant.

§. 4. Ora-

§. 4 ORATIO ADVLTERI QVÆ SE ANIMAT ad peccandum dum putat se latere.

Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens a in animam suam, & dicens: Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. Eccles. 23. 25. 26.

Vide etiam 3. versus sequentes quibus præclarè exprimitur Deum omnia intueri, referendos inferius verbo Deus, cap. 11. § 4.

a *In animam.*] Alii legunt sine *In*, contemnit autem adulter animam, quia eam certo exponit periculo. Romana tetinet *In* & videtur sumi pro *contra*, quia ille cõtemptus redundat in animam, q. d. peccans contra animam suam.

§. 5 POENÆ ADVLTERI COMMVNES animo & corpori.

Nunquid potest homo abscondere b ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ eius? sic qui b ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit c mundus cum tetigerit eam. Proverb. 6. 27. 28. 29.

Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri regnum Dei possidebunt. 1. Cor. 6. 9.

Fovea profunda d os aliena: e cui iratus est Dominus, incidet in eam. Proverb. 22. 14.

f Hoc nefas est, g & iniquitas maxima. h Ignis est usque ad perditionem devorans, & omnia eradicans i genimina. Iob 31. 11. 12.

Fornicatores & adulteros k iudicabit Deus. Heb. 13. 4.

l Maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet per viam vineæ earum. m Ad nimium calorem, transeat ab aquis nivium, & n usque ad inferos peccatum illius. o Obliviscatur eius misericordia; p dulcedo illius vermis: q non sit in recordatione, sed r conteratur quasi lignum infructuosum. Vide §. 1. n. 5. Iob. 24. 18 19. 20.

§ 6. POENÆ INFLIGENDÆ CORPORI & à lege quidem.

Mors etiam apud ethnicos. Gen. 16. 10. 11.
Ignis in populo Dei Gen. 38. 24.
Lapidatio in lege Mosaica. Leuit. 20. 10.

POENAS MVLIERIS ADULTERÆ. *Ioan. 8. 3.*
Vide pulchrè Numerorum 5. & versu 20. sed hæc pertinent ad Tom. 2. quem consule §. 2.

a *Ignem.*] Bene comparat igni adulterium, vestes & pedes vrenti, quia libido talis, ignis quidam est graviter & animum & corpus accendens. Quo & pedes hominis, i. affectus ejus adusti ita læduntur, ut postea per viam virtutum & pudicitiæ non valeant incedere; & vestimenta eius comburuntur, i. corpus ejus, graviter commaculatur, & pristinæ eius vitæ integritas. ignis contactu corrupta malè olet, infamia tanquam malo odore latè se spargente.

b *Ingreditur.*] Hebræi hoc modo loquendi honestiore, significant concubitum.

c *Mundus.*] i. liber ab omni pœna & ultione. Hebraicè, *non erit innocens*, quod non tantum significat esse sine peccato, sed Phrasi Hebraica sæpe significat non esse impunitum: vult enim hic Sapiens ostendere adulterum graviter puniendum tum à marito adulteræ, ut dicit infra, tum à Deo.

d *Os aliena.*] Alienam vocat quæ vxor ejus non est, quemque illa vultu in sui amorem pertrahere. Hujus os foveæ profundæ comparat, quia & oculis & signis gestibusq; vultu expressis, ac maximè suorũ verborum blanditiis & illecebris, virum alienum ad casum pertrahit, eumq; tam gravẽ ut resurgere aut nullatenus, aut vix possit, ei similis qui incidit in foveam benè profundam; à qua exit ægerrimè. Videmus enim viros alienæ vxoris amore captos, difficulter se ab eo extricare. Adulterium porrò sequuntur alia flagitia, ut homicidia, rapinæ; varia item mala & pericula, inimicitiæ, rixæ, ex quibus non facilè est inuenire exitum, sed in quibus miseri frequenter demerguntur & absorbentur. Tandem quod infallibile est, adulter post hanc vitam demergitur in foveam, seu potius in abyssum putei infernalis, vnde nunquam emerget.

e *Cui iratus &c.*] Scilicet ob præcedentia peccata: Quibus verbis significatur neminem facilè præcipitari in hanc foveam, seu adulterio se maculare, nisi qui aliis fuerit prius commaculatus vitiis, meruerit que deseri à Deo, ut peccatum hoc posterius, sit pœna præcedentium.

f *Hoc nefas est.*] i. adulterium (de quo proximè locutus est) crimen est grauissimum diuinæ & naturali legi maximè aduersum.

g *Et iniquitas, &c.*] Scilicet in iis quæ fiunt contra proximum, quia per hoc fit ei iniuria in re maximè clara. Liranus.

h *Ignis est, &c.*] Sicuti ignis vehemens omnia con-

consumit, perdit penitus, & nihil omninò relinquit; ita adulterium perdit substantiam, honorem, bonum nomen, amicos, patronos, & si quæ in adultero fuerunt ante virtutum opera, vel etiam semina aliquæ tantum boni, ab adulterii pessimo igne devorantur, efficiturque adulter totus miser & despectus ab omnibus. Titelm. Quod uno verbo expressum a Litrano[a] usque ad perditionem, inquit, corporis & animæ, quia non tantum in animam, at etiam in corpus peccat, per corpus autem & animam, intellige bona omnia quæ ad eas quoquo modo revocantur.

i *Eradicans &c.*] Quia per adulterium posteritas honesta & legitima tollitur, auferetur certitudo legitimæ prolis; supponuntur hæredes illegitimi. Item qui in adulterio concepti sunt, sæpè gravius utuntur igne concupiscentiæ, fiuntque non raro perditi parentum imitatores. Liran. & Titelm.

k *Iudicabit*] Condemnabit, æternum puniet.

l *Maledicta.*] Pergit Iob imprecari mala adulterii, *pars* .i. hæreditas portio ejus sit maledicta .i. nihil ei proferat utile, sed tantum spinas & tribulos; *nec ambulet &c.* .i. vineæ ejus sint ita steriles & destructæ ut pigeat eas visitare. Ita Lira. quæ interpretatio pertinet ad § 12.

Aliter Titelm. Ex omnibus illis quæ in hac vita visus est pulli dere quasi partem & hæreditatem, nihil aliud quam maledictionem & damnationem sibi acquirat. Omnia illius in damnationis ac maledictionis cumulum cædant. In terra etiam beatorum sit pars ejus maledicta, quia ibi nullam habiturus est partem, maledictionis æternæ sententia ab ea exclusus. In terra quoque inferni pro portione & parte sua, æternam accipiat maledictionem, per viam vinearum intelligit vias lætas virtutum quæ ad superna ducunt. Quas laborioso conatu, licet consolationibus pleni, odore nimirum & sapore vinearum refecti justi ambulant.

m *Ad nimium &c.*] Hæc est vicissitudinaria inferni pœna.

n *Usque &c.*] id est, faciat eum peccatum suũ descendere ad pœnam inferni.

o *Obliviscatur misericordia.*] Quia non est ea à damnatis ulterius expectanda. Liran. Dei misericordia obliviscitur ejus dicitur, inquit Glossa, quia ipse Dei justitiæ fuit oblitus: Quisquis enim justum nunc non timet, postea invenire non potest misericordem.

p *Dulcedo &c.*] id est, dum in inferno anima ejus erucabitur, ipse erit dulcedo seu dulcis cibus vermibus, dulciter vermes pascet.

q *Non sit. &c.*] In memoria apud Deum, ita ut ab illo ullam in æternum recipiant, nam: liberationem aut consolationem: quos enim Deus in afflictione deserit, eorum dicitur non recordari: quia ita se gerit quasi eorum sit oblitus, potest etiam intelligi de memoria apud bonos in hac vita. Gregor.

r *Conteratur.*] Confringatur, consumatur, destruatur omnino, excidatur: & tanquam arbor quæ non facit fructum bonum, in ignem mittatur.

§. 7. Et de viri quidem adulteri pœnis, ita Ecclesiast.

a *Hic in platea civitatis vindicabitur, & quasi b pullus equinus c fugabitur, & ubi non d speravit apprehendetur* Eccl 23 30.

a *Hic &c.*] Scilicet adulter, publicè punietur, qui putabat se latere posse & impunitum fore.

b *Pullus &c.*] Rectè pullo equino comparatur adulter, ut qui ad adulterium perpetrandum lasciuus fuit & fortis instar pulli indomiti; at perpetrato adulterio, velut timet pullus equinus timidus & fugax ex conscientiæ remorsu pavet, & deprehensus fugit, nec effugit tamen.

c *Fugabitur.*] In fugam conjicietur à ministris justitiæ cum sequentibus & assequentibus, ut captus puniatur. Liran.

d *Speravit.*] Suspicatus est; positum est *speravit* pro *timuit* & *putavit*, ita Iansen.

§. 8. Pœnæ infligendæ corpori à parte læsa.

Zelus & furor, a viri non parcet in die vindicta, non acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima. Proverb. 6 34. 35.

Vide §. 1. num. 5.

a *Viri.*] Cujus scilicet violata est uxor per adulterium.

b *Dona plurima.*] Nec mirum cum illata injuria, nulla re temporali possit compensari.

§. 9. Quomodo puniendus infamia.

Turpitudinem & ignominiam congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur. Proverb. 6. 33.

§. 10. Quomodo in honore.

Erit a dedecus omnibus, eo quod non b *intellexit timorem Domini.* Eccles. 23. 31.

a *Dedecus.*] Omnes habebunt eum dedecoro-sum & ignominiosum.

b *Intellexerit.*] i non cogitarit, nec rationem vllam habuerit timoris domini: ut pereum timorem dedecus adulterii vitaret, ideo irruet in dedecus hominum, tum ob admissum flagitium tum ob publicum supplicium.

§. 11. QUOMODO IN FILIIS.

Vide §. 5. num 9.

Filij adulterorum a *inconsummationis erunt, & ab iniquo thoro semen* b *exterminabitur. Et si quidem longæva vita erunt, in* c *nihilum computabuntur, & absque honore erit novissima senectus illorum. Et si celerius defuncti fuerint, non habebunt* e *spem, nec in die* f *agnitionis* g *allocutionem. Nationis enim iniquæ dira sunt* h *consummationes.* Sapien 3. 16 17. 18. 19.

i *Multigena impiorum multitudo* k *non erit utilis, & spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile* m *firmamentum collocabunt. Et si in ramis* n *in tempore* o *germinaverint, infirmiter posita, à* p *vento commovebuntur, & à nimietate ventorum* q *eradicabuntur.* r *Confringentur enim rami inconsummati, &* s *fructus illorum inutiles & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti. Ex* t *iniquis enim somniis filij qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes in* v *interrogatione sua.* Sap 4. 3. 4. 5. 6.

a *Inconsummatione.*] i. inconsummati erunt & imperfecti, nunquam pervenient ad perfectionem, ad maturitatem quam tribuit sapientia seu prudentia, finem suum non assequentur, sed præcipientur, ut filios Davidis ex Bersabee Græcum τελεῖν unde ἀτέλεστα deductum, id tantum significat consummare, sed etiam initiari sacris, unde quidam vertunt filij adulterorum non erunt initiati .i. non erunt participes sacrorum, non ingredientur Ecclesiam Dei. Vide legem Deuteron. 23. 2. Potest & hæc inconsummatio & imperfectio, de qua primò dictum? referri ad mores, ut ideo dicantur inconsummati & imperfecti filii adulterorum, quod eorum educatio ferè à parentibus negligatur.

b *Exterminabitur.*] Ejicietur ex Ecclesia Domini.

c *In nihilum.*] In nullo erunt pretio.

d *Sine honore &c.*] Quia patrum suorum imitatores pietati non vacabunt, cujus est comes honos.

e *Non habebunt spem.*] i. salutem à justis speratam non obtinebunt, vel spem .i. bona & virtutes quibus sperare possint remunerationem, loquitur enim Sapientia de iis qui sapientiam contemnunt, & abiciunt disciplinam.

f *Agnitionis.*] i. judicii, tunc enim cujusque cognoscitur causa.

g *Allocutionem*] i. consolationem, ita etiam Osee 2. 14. sumitur locutio.

h *Consummationes.*] i fines, nam via impiorum complanata lapidibus, & in fine eorum inferi, tenebræ & pœnæ. Eccl. 21. 11. O duram & diram consummationem, utinam sæpius hominum animis obversateris.

i *Multigena.*] i. multiplex, multiplicata, copiosa.

k *Non erit utilis.*] Nisi ut justos exerceant, inquit Augustin. serm. 54. in Ioannem. Imo erit noxia. Interl.

l *Spuria vitulamina*] i. adulterinæ plantationes seu stolones & propagines facilè evelluntur, sicut teneræ plantæ quæ vix radicibus hærent facilè evelluntur, comparat ergo filios ex adulterio natos his plantis, dicitque facilè evellendos, i. non diu victuros. Litan. per adulterinas plantationes accipit omnes impios qui per adulterium spirituale fiunt filii diaboli.

m *Firmamentum.*] Alia similitudine à fundamento ædificii significat filios adulterorum non diu futuros superstites.

n *In tempore.*] i. ad tempus ad horam. Interl.

o *Germinaverint.*] Bonis temporalibus ditati fuerint, prosperè egerint.

p *Vento*] Dei sententia super illos irruente, aut adversitate aliqua, & pœna inflicta.

q *Eradicabuntur.*] A bonis præsentibus, in quibus leviter fixerant radicem.

r *Confringentur.*] Quia frequenter eorum mors acceleratur.

s *Fructus eorum inutiles.*] Quia eorum opera mala sunt.

t *Iniquis somniis.*] i. illegitimo concubitu, somnus pro concubitu, quia ille huic proximus, per catachresim aut metonymiam.

v *Interrogatione.*] Cum interrogabitur cujus

sint

sint filii, respondebuat enim se esse filios eorum, de quibus notum est fuisse eos impios & adulteros, uel erunt testes nequitiæ paternæ, ratione improbæ eorum vitæ quam sunt imitati: fructus enim mali, indices sunt arboris malæ. Ex Lirean.

§. 12. QUOMODO IN BONIS EXTERMIS
Vide §. 5. testimonio 6. cum interpretatione.

§. 13. QUOMODO PUNIENDA MULIER adultera tum in se, tum in filiis.

Hæc in a ecclesiam adducetur, & in filiios eius b respicietur, c non tradent filii eius radices, & d rami eius non dabunt fructum. Derelinquet in maledictum memoriam e eius, & dedecus illius non delebitur.

a *Ecclesiam.*] i. in cœtum populi Dei, ut ibi convicta juxta legem Dei coram omni populo lapidetur.

b *Respiciatur.*] Ut diligens de iis institutur inquisitio & visitatio, ne cum legitimis locum habeant & hæreditatem, imo ut omni honore ac hæreditate in populo Dei careant.

c *Non tradent radices.*] i. cito morientur.

d *Rami &c.*] i. filii illi spurii non proferent filios, per quos parentes quodammodo post mortem manent superstites: carebunt ergo successione, & brevis erunt vitæ, Deo nimirum talem progeniem in sceleris detestationem citò absumente.

e *Eius.*] Pro *suam* i. si aliqua maneat adulteræ memoria conjuncta erit cum ignominia & maledicto sempiterno.

§. 14. VETATUR ADULTERIUM.

Attende tibi fili mi, ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam, nunquam patiaris crimen a ferre. Tobiæ. 4. 13. Vide § testimonio 2. & 5.

AFFABILITAS.

Vide Benignitas, Lingua, Mansuetudo.

AFFECTIONES ANIMI.

Vide Mortificatio, & Animus c. 2.

a *Scire.*] facere, ita accipit Apostolus verbum noscendi, seu sciendi dum loquitur de Christo Domino. Eum qui non noverat peccatum, i. qui non fecerat peccatum.

AMBITIO.

V. Gloria vana. Superbia. Dignitas. Honor. Rex. Princeps.

§. 1. ORITUR EX INSCITIA.

a *Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? dicunt ei: b possumus.* Matth. 20. 22.

a *Nescitis &c.*] Quia nescitis regnum meum non esse de hoc mundo: Item quia ledem, quam nondum meriti estis experitis, cum nemo possit regnare qui non meam passionem fuerit imitatus, hoc enim ostendit sequentibus verbis *Potestis* &c. q. d. inquit Chrysostom. vos mihi de honore, ego de agone loquor. Non est enim hoc præmiorum tempus: qua etiam ratione ostendebant se nescire quid peterent. Idem potest ambitiosis responderi: Addendum præterea nescire hos quid petant, onus enim petunt cum se putent honorem petere. Mille curas & sollicitudines petunt quæ honores & dignitates consequuntur: petunt omnium judiciis esse expositos: petunt pro aliis rationem reddere, petunt non rarò suam damnationem, cum se his contraria petere arbitrentur.

b *Possumus.*] Sicut stultè & ambitiosè petierant præferri cæteris, ita temerè respondent se calicem posse bibere. i. pati pro Christo. Chrys. Theoph.

§. 2. EST CONTRARIA CHARITATI.
Charitas non est ambitiosa. 1. Cor. 13. 5.

§. 3. EST INSATIABILIS.

a *Ignis nunquam dicit sufficit* Proverb. 30. 16.

a *Ignis.*] Per ignem potest intelligi ambitio: quia ea sicut ignis semper alta petit. Ignis omnia devorat, & hæc omnia sibi subiicere cupit, nec satiatur unquam. Patet in Alexandro Magno, cuius auiditati atque ambitioni his orbis non sufficiebat.

§. 3. EST CAUSA INCREDULITATIS.

Quomodo vos potestis credere, qui a gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est non quæritis. Ioan. 5. 44.

a *Gloriam &c.*] Gloriam ab invicem accipere, est ambitiosè nomen sanctitatis & doctrinæ ac virtutis ab hominibus quærere, nec tam velle studiosum & doctum & virtute præditum esse, quam talem velle ab hominibus haberi: Qui autem plus studet verè virtutē & doctrinā amplecti,

quam ab hominibus talis videri, hic gloriam quæ à Deo est quærit, nam apud Deum gloriam habet qui talis est, non autem qui talis tantum reputatur. Pluris autem faciebant illi tales ab inuicem haberi, quam tales apud Deum esse: timebantque si Christum sequerentur & ab eo discerent; qui nunquam hactenus didicerint, multum de sua fama diminutum iri, minusque legis observatores se habendos si ejus discipuli fierent, qui legis rigorem seruare non videbatur. Elegerunt ergo potius non credere nec eum confiteri: Ambitio ergo & vana gloria excæcauit eos Ira Tolerus.

§. 5. Impedit exteriorem fidei professionem.

Propter Pharisæos non a confitebantur, ut è Synagoga non ejicerentur. Dilexerunt enim b gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Ioan. 12. 42. 43.

a *Confitebantur.*] Christum scilicet in quem credebant, cum tamen non sufficiat sola fides interna; corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

b *Gloriam &c.*] Gloria hominum est clara notitia & honorifica opinio quam de aliquo habent homines. Gloria autem Dei est existimatio ejus quam bona & magna, quam habet Deus de homine. Hi ergo plus fecerunt hominum gloriam, & apud eos magni fieri quam apud Deum: Verebãtur excæcaquadam ambitione gloriæ & laudis humanæ, contemni, si è Synagoga ejicerentur & quasi excommunicarentur. Aug l 5. de Civit. cap 19.

§. 6. Noli quærere à Domino a ducatum, neque à rege b cathedram honoris. Eccl. 7. 4.

Noli quærere fieri judex nisi valeas c virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, & ponas d scandalum in æquitate tua. Eccl. 7. 6.

e *Nec quisquam sumat sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron.* Hebr. 5. 4. Vide verbo Discordia. § 5.

a *Ducatum*] Principatum, aut aliis præesse, qui enim præest, alios ducere debet & gubernare.

b *Cathedram*] Officium honorificum. Rationes prohibitionis attulimus §. 1.

c *Virtute irrumpere.*] i. fortiter & viriliter frangere penitus improborum conatus, & violentias. Rabanus interpretatur de judicis iniquitatibus vultque eum prius suas frangere iniquitates, quam efficium assumat judicis, qui enim gravatur pondere propriarum culparum, non debet judex fieri alienarum.

d *Scandalum &c.*] i. impedimentum quominus iustè judices: Impedimentum est ille timor potentis. Non est hic sermo de scandalo aliis præbito, sed de eo scandalo seu offendiculo quod quis sibi dat, dum id facit quo ipsemet ad lapsum & peccatum ducitur.

e *Nec quisquam &c.*] Quod dicit de dignitate Pontificis non datis ambitiosis, & usurpatoribus, at vocatis & electis à Deo, sicut fuit Aaron per Moysem: idem in sensu accommodatitio applicari potest cuivis dignitatiæ præeminentiæ.

§. 7. Suadetur ut si quis primatum ambiat, omnibus seruiat.

Quicunque voluerit inter vos major fieri, sit vester a minister, & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus &c. Matth. 20. 26. 27.

a *Minister*] Cum ad summum virtutum veniatur, inquit Isteil. non imperando, sed ministrando.

AMICUS, AMICITIA.

V. Consortium.

CAPUT I.

De amicis parandis, probandis: eorum quantitate, & qualitatibus.

§. 1. Veri amici typos.

V. Tomo altero.

§ 2. Amicos parandos esse.

Gratia & amicitia a liberant, quas tibi servas, ne exprobrabilis fias. Proverb. 25. 10.

a *Liberant*] A variis malis, vel liberum decet hominem & ingenuum, ne semper seruili timore sibi metuat, sed hominum fauore ac benevolentia munitus: secure vivat.

§. 3. Quam sit id difficile.

a *Beatus qui invenit amicum verum. Quibus arrhibus parabitur.* Eccl. 25. 12.

a *Beatus*] Prædicatur hic beatus, quia arduum est & rarum talem invenire amicum, qui omni tempore tibi adsit, qui te amet non tua, qui te tuea-

tueatur &c. hic enim solus est amicus verus.

§. 4. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua a eucharis in bono homine b abundat.* Eccl. 6. 5.

c *Qui timet Deum, d æquè habebit amicitiã bonam: quoniam e secundum illum erit amicus illius:* Eccles. 6. 17.

Vide c. 2 §. 12 testimonio primo.

a *Eucharis.*] .i. gratiosa, blandiloqua, affabilis.

b *Abundat.*] .i. copiosum fert fructum, amicitiæ scilicet & affabilitatis.

c *Qui timet &c.*] Enrationem veros parandi amicos, timere filiali amore Deum.

d *Æquè.* .i.] similiter q. d. sicut bene & fideliter se gerit erga Deum eum timendo, & propter Deum etiam erga proximum suum (Dei namque amor non subsistit sine amore proximi,) similiter habebit bonam & constantem alterius amicitiam erga se: vel *æquè* .i. iustè. Iustum enim est ut qui Deum reveretur, bonam Dei opem, aliorum erga se amicitiam consequatur.

e *Secundum illum &c.*] .i. Qualis est ipse erga Deum & proximum talis erit & amicus illius .i. fidelis & sincerus ei obtinget amicus, sicut ipse fideli & recto est erga Deum & proximum animo.

§. 5. NON PARANTUR PRODIGALITATE & profusione bonorum.

a *Fatuo non erit amicus, & non erit gratia bonis illius, qui enim edunt panem illius,* b *fal, a lingua sunt.* c *Quoties, & quanti irridebunt eum? Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit: similiter & quod non erat habendum.* Eccl. 20. 17. 18. 19.

a *Fatuo.*] Fatuum vocat prodigum qui non dat quando, quibus, & quemadmodum oportet, sed in conviviis sua prodigè insumit, pascens suos assentatores: talis igitur non parat sibi veros amicos, nec dando aliorum gratiam sibi promeretur.

b *Falsa lingua.*] .i. mendaces, adulatores, quique de eo falsas laudes prædicant.

c *Quoties &c.*] Loco gratiæ & amicitiæ detisionẽ reportat, quia non tantum ab assentatoribus irridetur quod ita benè illi imponant, sed etiam ab aliis qui intelligunt eum ita bellè decipi.

d *Neque enim &c.*] .i. quod sibi servare debebat in futurũ imprudenter dat, & quod non erat habendum, nec sibi asservandum, sed aliis restituendum, (utpote alienum & malè partum): vel imprudenter dat quibus non oportet, scilicet assentatoribus, & quod superfluum ipsi est, non dat pauperibus. Quare peccat in distribuendo tam quæ sibi servanda erant quam quæ non erant.

§. 6. AMICI PROBANDI SUNT ANTEquam comparandi.

Si a possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facilè b credas ei. Eccl. 6. 7.

a *Possides.*] .i. possidere paras, para illum possidere per tentationem seu probationem, .i. fac periculum fidelitatis eius & benevolentiæ in rebus minoribus.

b *Credas ei.*] Licet amicitiam verbis polliceatur, proba eius fidem antequam ei te firmiter committas.

§. 7. CUR ET QUOMODO PROBANDI, ET quomodo agnoscendi an boni sint.

Est amicus, a secundum tempus suum, & non permanebit in die tribulationis. Et est amicus qui convertitur ad inimicitiam. Et est amicus qui b odium & rixam & convitia denudabit. Est autem amicus socius mensæ, & non permanebit in die c necessitatis. Eccl. 6. 8. 9. 10.

Non agnoscetur d in bonis amicus, & e non abscondetur in malis, inimicus. In bonis viri inimici illius in tristitia: & in f malitia illius, amicus agnitus est Eccl. 12. 8. 9.

a *Secũdum tempus.*] .i. amicitiam servat quamdiu est ei opportunum & commodum.

b *Odium.*] Animo conceptum per rixam verborum deteger, atque inter rixandum etiam manifestabit convitia & opprobria quæ tempore amicitiæ advertit, & quæ ei tanquam amico confidenter detecta fuerunt.

c *Necessitatis.*) .i. tribulationis, quæ sæpe in scripturis nomine necessitatis significatur. Epigraphe hujus §. habet etiam contineri hac sententia quomodo probandi: si enim hæc in aliquo advertamus inesse, signum est in amicitiam non esse eum ad amicitiam admittendum.

d *In bonis.*) .i. in prosperis, tunc enim plurimi simulant se amicos.

e *Non abscondetur.*) Sed se prodet exultando.

f *In malitia.*) In adversitate.

§. 8. De Amicorvm qvantitate et numero ut pauci sint.

Multi a *pacifici sint tibi, & b consiliarius sit tibi c unus de mille* Eccl. 6. 6.

a *Pacifici*] Non significat pacem facientes, quemadmodum Matth. 5. sed pacificari, cum quibus pacem habeas.

b *Consiliarius.*] i. cui tanquam amico fidelissimo consilia omnia tua communices.

c *Unus de mille.*] i. habeas paucos, quia inter multos paucos est invenire fidos & prudentes.

De eorvm qvalitatibvs.

§. 9. Non relinqvendi antiqvi, nec reiiciendi novi.

Ne a *derelinquas amicum antiquum: b novus enim non erit similis illi. c Vinum novum, amicus novus, veterascet, & cum suavitate bibes illud.* Eccl. 9. 14. 15.

a *Derelinquas &c.*] Vel ob leuitatem, vel leuibus ejus erratis offensus.

b *Novus.*] Inuenies in nouo quæ magis adhuc te offendant, nec erit similis veteri in fidelitate & utilitate.

c *Vinum novum &c.*) Comparat amic. novum, vino novo: vinum nouum crudum est, fæculentum, austerum, ideoque veteri non præferendum, maturo & deputato; ita amicus novus crudus adhuc est & inexploratus, quare nec solidam præbet voluptatem nec antiquo & bene explorato amico anteponendus.

d *Veterascet.*] Q. d. sicut vinum, quia novum non ideo reiiciendum, quia postea bibetur cum suauitate: ita amici noui probata virtus processu temporis magnam afferet voluptatem.

§. 10. Ditiorvm non ambiendæ amicitiæ.

a *Pondus super se tollet, qui b honestiori se c communicat. Et ditiori te ne socius fueris.* d *Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur.* e *Dives injustè egit & fremet: pauper autem læsus tacebit,* g *si largitus fueris, assumet te: & si non habueris* h *derelinquet te. Si habes,* i *conuiuet tecum, & evacuabit te. & ipse non dolebit super te.* k *Si necessarius illi fueris,* l *supplantabit te, & subridens ipsem dabis, narrans tibi bona, & dicet:* m *Quid opus est tibi?* n *Et confundet te in cibis suis, donec te exinanierit bis. & ter: & in novissimo* o *deridebit te: & postea* p *videns derelinquet te, &* q *caput suum movebit ad te.* Eccles. 13. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

a *Pondus.*] i. gravamen & magnum onus ultro assumit.

b *Honestiori*] Ditiori, potentiori.

c *Communicat*] Consortio vitæ, & amicitiæ necessitudine.

d *Quid communicabit &c*] Quid convenit communionem esse inter cacabum æneum & ollam testaceam. cum enim ex se collisserint, nihil quidem inde patietur cacabus. At olla confringetur, pauper est olla, dives est cacabus æneus, si ille cum hoc societatem ineat, periculum illi esse potest ab hoc tanquam infirmiori non huic ab illo.

e *Dives &c.*] En quomodo olla à cacabo patitur, pauper à diuite socio læditur. Dives iniustè quippiam fecit in pauperem, qua iniustitia non obstante eum eam deberet reparare, & se humiliare, adhuc audebit per itam indignè fremere & minari.

f *Tacebit.*] Alter fremit dum lædit hic etiam læsus tacet, ponderanda concionatori hæc uno verbo expressa Antithesis. Tacet autem nec audet suam innocentiam defendere aut alterius injuriam ostendere, ne si loquatur, iratum offendat magis, & ad novam quam comminatur injuriam inferendam provocet.

g *Si locutus fueris.*] Scilicet munera, assumet te in suam amicitiam.

h *Derelinquet.*] Q. d. non solum tibi quod deest non dabit, sed etiam te deseret.

i *Conuiuet.*) i. Conuiuabitur, cogeris inuitatus ab eo, cum reinuitare, sic fies pauper nec tamen ideo ulla ipse tui miseratione movebitur. Duo itaque quærit dives à paupere munera & conuiuia, sequitur. 3.

k *Si necessarius.*) Si opera tua indigebit.

l *Supplantabit.*) i. decipiet, bonis nimirum promissis & blando vultu extorquens operam tuam, quod exprimitur infra per risum, & narrationem bonorum verborum.

m *Quid opus &c.*] Hæc sunt bona verba. An aliqua re indiges? nihil dubita ego nulla re te egere sinam. Q. d. sapiens, sic quod volet à te extorquebit, sed præter verba nihil reddet.

n *Et confundet &c.*) Si quid beneficii impartitus eris, id situm erit in mensa, ad quam te adhibebit aliquando, ad hæc ipsa mensa pudorem tibi adferet, ita ut præ pudore cogaris illum aliquoties reluitare, sicque exhaurientur facultates tuæ.

o *Deridebit.*) Tanquam insipientem quod te illi socium adiunxeris.

p *Videns.*) Te pauperem.

q *Caput &c.*) i. vel deridendo te vel renuendo precibus suis acquiescere certè nihil efficacius dici potest ad persuadendum ne quis temerè ditiorum amicitias ambiat.

§. 11. NEQ. MAGNATVM AVT PRINCIPVM.

a *Aduocatus à potentiore* b *discede*; c *ex hoc enim magis te aduocabit.* d *Ne improbus sis, ne* e *impingaris, &* f *ne longè sis ab eo, ne eius in oblitionem.* g *Ne retineas ex æquo loqui cum illo.* h *Nec credas multis verbis illius*, i *ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de abscondito tuo.* k *immitis animum illius conseruabit verba tua.* l *& non parcet de malitia, & de vinculis Caue tibi & attende diligenter* m *auditui tuo:* n *quoniam cum subuersione tua ambulas. Audiens vero* o *verba illa* p *quasi in somnis vide, &* q *vigilabis.* Eccles. 13. 12. 13. 14. 15. 16. 17.

a *Aduocatus.*) Seu ad mensam, seu ad familiaritatem, seu ad dignitatem.

b *Discede.*) Cito ex modestia, præ te ferens & agnoscens indignum te illius congressu.

c *Ex hoc enim.*) Si te ex animo vocauit, tantum abest ut offendatur, quin potius advertens humilitatem tuam principibus gratissimam, & se à te magni fieri, his delectatus magis te aduocabit.

d *Ne improbus.*) Ne te improbè seu importunè ingeras in aulas principum & ædes magnatum antequam voceris.

e *Ne impingaris*) Id est turpiter eiiciaris,

f *Ne longè &c.*) i. ne aduocatus omnino te elongeas, ne qui aliquem erga te fauorem ostendit, omnino rui obliuiscatur.

g *Ne retineas.*) i. Ne diu persistas loqui cum Principe velut cum æquali i. liberè & multis verbis, & ea libertate qua ipse loquitur, sed paucis & pudibundè loquaris, ne vel nimia libertate vel loquacitate offendas.

h *Nec credas.*) Illa enim multa & blanda verba magnatum sunt ad tentandum seu explorandum hominis animum, & suauiter explscandum ejus secreta.

i *Ex multa.*) i. in multa.

k *immitis &c.*) Licet blandè sit locutus, ipse animo læuus conseruabit in memoria secreta quæ ei reuelatti.

l *Et non parcet.*) i. occasionem nactus non omittet (id enim significat *parcere* hic) te affligere (id sonat verbum *malitia*) usque ad incarcerationem & vincula.

m *Auditui.*) i. verbis illis blandis Principum quæ audis, quibus que explorant ipsi animi tui sensa, caue ne quid reticendum eis dicas.

n *Quoniam cum subuersione &c.*) i. conuersaris cum eo non sine periculo subuersionis, i. periculo vitæ, aut damni alicujus temporalis, vel subuersione. i. subuersore. ut ponatur abstractum pro concreto.

o *Verba illa.*) Quibus te tentat, & conatur explscari tua secreta.

p *Quasi in somnis.*) i. ne crede plus quam somnis.

q *Et vigilabis.*) i. vigila diligenter, attende ne capiaris: ponitur futurum pro imperatiuo: quod frequentissimum est.

§. 12. NEQVE PRAVORVM HOMINVM.

V. verbo consortium

Impio præbes auxilium, & his qui oderunt dominum amicitia iungeris. 2. Par. 19. 2. Vide item Iosue 23. 12. & Deuteron. 7. 3.

§. 13. NEQVE MVNDI

a *Adulteri, nescitis. quia amicitia huius mundi, inimica est Dei; quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur.* Iacobi 4. 4.

a *Adulteri.*) Non propriè, neque ut communiter sumitur, sed ob violatam fidem coniugii spiritualis per peccatum.

CAPUT II.

Quæ sint veri amici officia, effecta & laudes.

§. 1 TACERE COMMISSA SIBI ARCANA.

Qui ambulat fraudulenter reuelat arcana, qui autem fidelis est celat amissa commissum.

Eccl.

Non b duplices sermonem auditus de revelatione sermonis absconditi, & eris vere sine confusione, & invenies gratiam in conspectu omnium hominum. Eccles 4. 1.

a *Commissum.*] Quodcumque ejus fidei commissum est, seu verbum arcanum seu factum v. g. aliquod amici delictum.

b *Duplices.*] .i. non iteres sermonem à te auditum revelando res secretas, ne inquam iteres, quia sic tibi dictus erat ut semel tantum dictus esse deberet.

§. 2. Qui id non præstat irreparabiliter perdit amicum.

Qui denudat arcana fidei amici a fidem perdit, & non inveniet amicum b ad animum suum. Dilige c proximum, & conjungere fide cum illo. Quod si denudaveris absconsa illius, non d persequeris post eum. Sicut enim homo, qui e perdit amicum suum, sic & qui perdit amicitiam proximi sui. Et f sicut qui dimittit avem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, & non eum capies. Non illum sequaris, quoniam longè abest: effugit enim quasi caprea de laqueo: g quoniam vulnerata est anima eius: Vltra eum non poteris colligare. Et h maledicti est concordatio: denudare autem amicis i mysteria desperatio est animæ infœlicis. Eccl. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24.

a *Fidem.*] Fidelitatem quam præstare tenebatur & quam dederat de tacendo, vel melius fidem .i. credulitatem aliorum qui deinceps non habebunt ei fidem.

b *Ad animum suum.*] .i. ut desiderat.

c *Proximum.*] φίλον .i. amicum.

d *Persequeris.*] Positum pro persequaris .i. non coneris ad pristinam revocare amicitiam, frustrà id feceris.

e *Perdit &c.*] scilicet per mortem, ita ut non sit spes rursus habendi ipsum, ita se habet qui sua culpa perdit amicitiam proximi.

f *Sicut &c.*] Avis quæ finitur avolare ita avolat ut frustra quis eam insequatur, similiter & capream retibus expeditam.

g *Quoniam &c.*] Supple ex præcedentibus *non eum capies*, non reconciliabis te illi, quia similis est ei qui grave aliquod vulnus accepit, quod colligationem & curationem non admittit.

h *Maledicti.*] .i. si conuitium aut iniuriam protulisses posses reconciliari.

i *Mysteria &c.*] .i. arcana, desperationem recuperandæ amicitiæ adfert infœlici animæ ejus quiata peccauit & prodidit amicum.

§. 3. Non temere amico secreta sua aperienda.

a *Amico & inimico noli narrare b sensum tuum: & si est tibi c delictum, noli denudare. Audiet enim te, & d custodiet te, & e quasi defendens peccatum odiet te, & f sic aderit tibi semper.* Eccl 19. 8. 9.

a *Amico &c.*) .i. cuiuis passim, vel *amico*, & .i. multò minus *inimico* noli narrare, scilicet temere.

b *Sensum tuum.*) .i. mentem tuam, quid in ea lateat, seu de te, seu de aliis, quid de iis sentias.

c *Delictum.*] Seu proprium, seu alienum est in tuo sensu & cognitione.

d *Custodiet.*) .i. attentè observabit te narrantem quasi qui pendens ab ore tuo.

e *Quasi defendens &c.*) .i. excusans licet peccatum tuum ut te consolari velle videatur, sicque ei fidas magis, ipse tamen in animo suo te odiet ob delicta quæ ei narrasti, minusque de te benè sentiet.

f *Sic.*] .i. cum odio, aderit præparans dolum & insidias ut aliquando odium prodat.

Et quia per *sensum* etiam diximus intelligi quid de aliis sentiret, & per *delictum* etiam alienum delictum, secundum eam interpretationē, quæ sequuntur, hunc habet sensum, si cuiquam alterius occulta vitia aperias, ille lubens te audiet & diligenter attendet, sed quamquam se gerat tanquam detractionem tuam defendens, dicendo te non peccare, aut arridendo sibi, tamen in animo suo odiet te tanquam detractorem, & infidum, qui non celaverit secretum, aut quod reticendum erat.

§. 4. Habendus est ut æqualis & ut domesticus.

Amicus si permanserit a fixus, erit tibi quasi b coæqualis, & c in domesticis tuis fiducialiter aget: si humiliaverit se d contra te, & à facie sua e absconderit se f unanimem habebis amicitiam bonam. Eccl 6. 11. 12.

a *Fixus.*] Æque in adversis ac prosperis.

b *Coæqualis.*) .i. par, licet fortè maior sis illo.

c *In domesticis &c.*) Inter domesticos tuos liberè versari eum sinas tanquam de illis unum.

d Con-

d *Contrate.*] .i. eorum te ſe ex modeſtia demiſsè habuerit.

e *Aſcenderis.*] ex eadem modeſtia ſe aliquando ſubduxerit: nec ſe importunè ingeſſerit.

f *Vnanimem.*] Tibi per omnia conſentientem, idem volentem, nolentem, ut diffidere de eo non debeas; licet præ humilitate, tanta non utatur erga te libertate.

§. 5. Eius causa damna parvi pendenda ſunt.

Qui negligit damnum propter amicum, a *juſtus eſt*: b *iter autem impiorum* c *decipiet eos.* Prover. b. 12 26.

Noli d *prævaricari in amicum pecuniam differentem, neque fratrem chariſſimum* e *auro ſprevero.* Eccli. 7.20.

a *Juſtus*] Q. d. licet pro amico lucrum negligat, nihil perdit, imo maximè lucretur, quia ea jactura, juſtitiam qua nihil eſt ditius, ſibi comparat, & quæ ſequitur juſtitiæ coronam.

b *Iter.*] Ratio agendi impiorum qui etiam cum incommodo proximi, ſuum quærunt.

c *Decipiet eos*] Ita ut diſpendium ſint facturi cum lucrum quærant; primò quidem gratiæ divinæ, & regni cælorum, tum etiam bonorum terrenorum quæ tam avidè quæruntur ab iis.

d *Prævaricari &c.*] .i. ne amicitiæ legem transgrediaris, ne amicitiam deſeras, abrumpas, eò quòd amicus differat pecuniæ debitæ, vel mutuatæ ſolutionem.

e *Auro*] .i. propter aurum quod vel ejus nomine tibi eſſet perſolvendum aut remittendum. Significat amicitiam rebus omnibus pretioſis anteponendam.

§. 6. Nimia cum eo vitanda familiaritas & conſuetudo.

a *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando ſatiatus oderit te.* Prov. 25.17.

a *Subtrahe.*] 70. rarò induc pedem tuum ad amicum tuum, non ergo monet ut omnino quis ſubtrahat pedem &c. ſed ita ut ne nimis frequenter eum adeat, ne ingeratur amico ſatietas & inde odium ſeu faſtidium, ut ferè in omnibus accidit.

§. 7. Bene ei conſulendum, et quam gratus qui id præſtat.

a *Vnguento, & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici conſiliis anima* b *dulceratur.* Proverb. 27 9.

a *Vnguento*] Supplenda particula ſimilitudinis *ſicut.*

b *Dulceratur.*] .i. oblectatur, reficitur anima, ante gravata & anxia.

§. 8. Caveat ab omni fraude in amicum.

Noli a *arare* b *mendacium adverſus fratrem tuum: neque in amicum ſimiliter facies* Eccli. 7.14.

a *Arare*] Ita legendum cum Romanis & Græcis. Eſt autem Phraſis Hebræa arare mendacium, machinari & moliri aliquid falſi.

b *Mendacium.*] Sub quo omnis fraus intelligitur.

§ 9. Amico non fidendum nimis.

a *A filiis tuis cave, & à domeſticis tuis attende.*

Nolite credere amico: & nolite confidere in b *duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia conjurgit adverſus matrem ſuam, nurus adverſus ſocrum ſuum, & inimici hominis* c *domeſtici ejus.* Eccl. 32.26. Mich. 7.5.6.

a *A filiis.*] Q.d moneo nec in homine quovis quamvis conjunctiſſimo fiduciam ponas. Monet autem etiam à filiis cavendum atque domeſticis, quia nonnunquam ſunt infidi, ingrati & perniciem molientes, tum etiam quia impia ſæpe ſuggerunt.

b *Duce.*] Sive is ſit magiſter, ſeu princeps ſeu dux belli; ait Ribera.

c *Domeſtici.*] Qui alioqui ſolent eſſe amiciſſimi.

§. 10. Etiam tempore adverſo perſeverandum in amicitia.

a *Fidem poſſide cum amico in paupertate illius, ut & in bonis illius lætaris. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, ut in hæreditate illius cohæres ſis.*

a *Fidem &c.*] Monet ſervandam adverſo tempore fidelitatem amico, ſic futurum ut fœlicitatis ejus ſit futurus particeps: ſiquidem amicitia, facit omnia communia.

§. 11. NUNQUAM PONENDA EIUS MEMORIA, eique opere ipso benefaciendum.

Non obliviscaris amici tui in animo tuo, & non immemor sis illius in a opibus tuis. Eccli.37.6.

a *Opibus.*] Etiam cum ditior factus eris, ejus memento, eumque fac participem opum tuarum.

§. ADD. ALIA QUÆDAM OFFICIA.

Amicum salutare non a *confundar, à facie illius non me* b *abscondam, & si mala mihi evenerint* c *per illum sustinebo.* Eccli.22.31.

a *Confundar.*] Licet me sit inferior.

b *Abscondam.*] Quando scilicet adversa utetur fortuna, quod fieri solet à fictis amicis, quin & me illi ostendam, eum consolando, juvando, tuendoque.

c *Per illum.*] Utpote ingratum, & mala pro beneficiis rependentem.

§. 12. AMICITIÆ EFFECTA, VERIQUE AMICI laudes & pretium.

Amicus fidelis, a *protectio fortis: qui autem invenit illum, invenit* b *thesaurum. Amico fideli* c *nulla est comparatio &* d *non est digna ponderatio auri & argenti* e *contra bonitatem fidei illius. Amicus fidelis,* f *medicamentum vitæ & immortalitatis: & qui metuunt Dominum invenient illum* Eccli.6.14.15.16.

g *Vir amicabilis ad societatem, magis amicus erit, quam frater.* Prov.23.24.

a *Protectio fortis.*] Abstractum pro concreto, i. protector fortis, atque instar arcis munitissimæ, protegit autem ab injuriis & malis quæ amico posset quis inferre, at ob amici potentiam, & patrocinium ab iis insequendis deterretur.

b *Thesaurum.*] En 2. bonum amicitiæ: comparatur divitiis immensis quæ & delectant, & voluptatis genus omne suppeditant.

c *Nulla comparatio.*] Non solum res est pretiosa: sed etiam nihil est quod ei comparari possit tanquam æquivalens.

d *Non est digna &c.*] .i. non respondet bonitati fidelitatis illius. q. d. sed ab ea longè superatur.

e *Contra*]. i. contraposita, collata &c. est Metaphora à statera in qua unum alteri componitur.

f *Medicamentum.*] En 3. bonum: quia vitam adfert & immortalitatem, tum quia sua consolatione & ope, mala aut tollit aut lenit; ei qui aliter moriturus erat, dat etiam immortalitatem, quia sua monitione à peccatis & morte æterna liberat amicum. Sumi etiam potest immortalitas pro longa vita, sicut *in sempiternum, in æternum* in sacris litteris sumuntur pro longa aliqua duratione.

g *Vir amicabilis &c.*] .i. aptus ad socialem amicitiam, majorem amicitiam exhibebit opere & facto quam frater.

CAPUT III.

De pravis amicis & simulatis.

V. Hypocrisis. Lingua.

§. 1. EORUM DESCRIPTIO.

h *In labiis suis* a *indulcat inimicus: & in corde suo insidiatur ut subvertat te* b *in fovea. c In oculis suis* d *lacrymatur inimicus: & si invenerit* e *tempus,* f *non satiabitur sanguine: & si invenerint tibi mala, invenies eum illic* g *priorem, &* h *quasi adjuvans* i *fossodiet plantas tuas. Caput suum* k *movebit, & plaudet manus, & multa* l *susurrans* m *commutabit vultum suum.* Eccli. 12.15.16.17.18.19.

n *Annuens oculo* o *fabricat iniqua, & nemo eum* p *abjiciet: in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, & super sermones tuos admirabitur: novissimè autem* q *pervertet os suum, & in verbis tuis dabit* r *scandalum. Multa sodalis, & non coequavi ei, & Dominus odiet illum.* Eccli.27.25.26.27.

t *Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est in ore suo, pacem cum amico suo loquitur & occultè ponit ei insidias. Nunquid super his non* u *visitabo? dicit Dominus.* Jerem.9.8.9.

Labia dolosa, x *in corde & corde locuta sunt,* Psal. 11.3.

y *Sodalis amicum conjucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis adversarius erit. Sodalis amico* z *condolet causa ventris, & contra hostem accipiet scutum.* Eccli.37.4.

Homo 1 *Apostata vir* 2 *inutilis,* 3 *graditur ore perverso,* 4 *annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, & omni tempore* 5 *jurgia seminat.* Prov.6.12.13.14.

Vide verbo Dolus, §. 4. num. 17.

alie-

a *Indulcat.*] .i. dulcia profert verba.

b *In fovea.*] Magni alicujus mali unde exire nequeas, nullæ pejores insidiæ, quam quæ nomine amicitiæ & officii simulatione regnatur.

c *In oculo*] Hebraismus pro oculis, addunt Hebræi *in instrumentis*, ut Lucæ 22. 49. *Si percutimus in gladio* pro *gladio*.

4. *Lachrymatur.*] Non contentus blandè loqui, addit fictas lachrymas dum vult ostentare se dolere, aut quod aliquando tecum inimicitias exercuerit, aut de aliquo tuo infortunio, hæc autem simulatio est efficacissima, quia viri ægerrimè flent nisi ob gravissimas causas.

e *Tempus.*] Occasione.

f *Non satiabitur, &c.*] Non erit contentus te lædere, sanguinemque tuum effundere, nisi totum effundat & te occidat.

g *Priorem*] Ut scilicet cum simulatione doloris de tuo malo loqui incipiat antequam tu illi narres.

h *Quasi adjuvans.*] i. sub specie auxilii.

i *Suffodiet.*] .i. jam casui proximum cadere faciet, & dejiciet.

k *Movebit.*] Præ lætitia, ideoque etiam plaudet manu quod voti sit factus compos.

l *Susurrans.*] Apud se, quæ non auderet palam proferre.

m *Commutabit.*] A ficta tristitia in lætitiam.

n *Annuens &c.*] Ut sic simulet amicitiam oculorum nutibus.

o *Fabricat &c.*] Machinatur mala aliqua inferre.

p *Abjiciet.*] Imo ejus societate gaudebit ignorans ejus calliditatem.

q *Pervertet.*] Te nimirum absente mutabit verba & malè de te loquetur.

r *Scandalum.*] Propriis verbis tuis quæ prius laudavit, parabit tibi ruinam, te subvertet, perdet.

(*Odivi &c.*] q.d. multa vitiorum genera odivi, sed (*& enim* hic sumitur pro *sed* ut sæpe alias) non est quod æquè odiae simulatam amicitiam, quam & Dominus odit.

t *Sagitta.*] Velut sagitta, dicitur autem vulnerans, ait Liranus, ob eorum verba valdè noxia.

u *Visitabo.*] .i. est puniam.

x *In corde, &c.*] .i. duplici corde aliud dicunt & aliud sentiunt.

y *Sodalis, &c.*] Amicus tempore lætitiæ cum amico suo lætatur.

z *Condolet, &c.*] Quibus rebus ostendit quidem se amicum, at non est verus amicus, cum ea faciat causa ventris, i. ut alatur & ob suam utilitatem.

1. *Apostata.*] Non hic sumitur in communi significatione pro fidei desertore, sed pro eo qui Deum dereliquit ex malitia, pro insigni aliquo peccatore, ita Jansen. licet aliqua sumat pro Apostata à fide.

2. *Inutilis*] Sibi & aliis, est figura Miosis quo minus dicit quam intendat dicere, vult enim dicere eum sibi & aliis valde nocivum Jansen. Liranus autem vult dici inutilem, quia ita graviter peccavit, ut vix possit ad bonum reparari.

3. *Graditur, &c.*] i. ambulat, cum aliis conversatur, loquens benignè quidem, sed perversa mente & dolosa, aliud dicens, aliud sentiens.

4. *Annuit, &c.*] Oculis, pede, digito & manibus, cæteroque corpore, variisque ejus motibus amicitiam simulat, dum interim corde molitur malum. Liran. nutum oculorum refert ad impudicitiæ signa; terit pede, loca scilicet inhonesta, digito loquitur, in signum superbiæ. *Vide Isa* 58.

5. *Iurgia, &c.*] Hic est affectus ejus malæ voluntatis, seminare discordias, & utrique parti multa falsa insusurrare: quo quidem valde nocet cum ejus suggestionibus & obtrectationibus facilè quia se amicum simulat, creditur. Beda supradictis oculorum nutibus, pedisque & digitorum gesticulationibus dicit indicari quid in mente impii lateret, & quia statum mentis perdiderat in inconstantiam motionis foras fluxisse.

§. 2. Quibus sint similes amici ficti.

Sicut a *noxius est qui mittit sagittas, & lanceas in mortem: ita vir qui fraudulenter nocet amico suo: & cum fuerit deprehensus, dicit*: b *Ludens feci.* Proverb. 26. 18. 19.

c *Equus emissarius, sic & amicus subsannator sub omni supra sedente hinnit.* Eccl. 33. 6.

Vide verbo Adulator. §. 8. quod similes Aucupi.

§. add. In eos amicos qui dubia et incerta dant amico suo consilia, experturi

qualem habitura sint exitum. *Vide V. Consiliarius §. 12. numero 8.*

a *Noxius est.*] Valdè sanè hic nocet, quia occulto facit & improviso, ut post mortem inflictam possit negare se feciſſe; talis est fictus animus qui amico nihil metuenti, per occultam fraudem nocet, studens omnibus modis latere.

b *Ludens.*] .i. non malo animò nec serio: pessimum hominum genus qui & nocent, & post illatum damnum volunt haberi pro amicis. Nota non comparari talem ei qui gladio coram & cominus pugnat: qui videri potest & vitari: at etiam sagitta alterum petenti.

c *Equus.*] Comparat amicum subsannatorem .i. fictum & simulatum equo emissario seu admissario qui emittitur ad equas. Ut igitur hic equus hinnit non gratia sedentis, sed equæ visæ, ita fictus amicus blanditur non amici causa, sed sui commodi. Videtur eadem parabola dicta contra doctores fallos, qui cum videantur quærere suorum auditorum salutem, suum tantum lucrum quærunt, cujus amore quivis docent, quibuslibet se spe lucri accommodantes. Id patet in hæreticis. Dicta est & in advocatos & procuratores qui sine delectu causarum semper hinnisunt, gaudent & fautores se exhibent cum spes est lucri.

§. 3. Non credendum cuilibet qui se dicit amicum.

a *Omnis amicus dicet: & ego amicitiam copulavi: sed est amicus solo nomine amicus.*

a *Omnis &c.*] Monemur delectum habere amicorum, nec iis statim credere qui se nostros dicunt amicos.

§. 4. Ficto amico perius nihil.

Vide §. 1. testimonio 2. in fine ex Eccl. 27. 27.

§. 5. Damna quæ incurrunt pravi et simulati amici. *Vide cap. 2. §. 5.*

CAPUT IV.

§. 1. De amicitiæ conservatione & dissolutione.

Amici conservandi, plerisque faciendi quam fratres.

Amicum tuum & a amicum patris tui ne dimiseris: & b domum fratris tui ne ingrediaris in die afflictionis tuæ, c melior est vicinus juxta, quam frater procul. Prov. 27. 10.

a *Amicum patris.*] Loquitur de duobus amicis: nostro & parentis. Oportet enim ut bonorum, ita & amicorum paternorum esse hæredes.

b *Domum, &c.*] .i. ita cum amicos servare ut tibi non sit necesse recurrere ad fratres.

c *Melior est, &c.*] Præstat habere vicinum, modo sit amicus, propè se. Quia cum opus est, magis juvare potest quam frater qui procul est à nobis: sæpe enim necessitas non patitur moram.

§. 2. Quibus rebus dissolvatur amicitia.

a *Mittens lapidem in volatilia.* b *dejiciet illa: sic & qui convitiatur amico, dissolvit amicitiam. Ad amicum etsi produxeris c gladium, non desperes; est enim regressus. Ad amicum si aperueris d os triste, non timeas: est enim concordatio, excepto convitio, & improperio, & e superbia, & f mysterii revelatione, & g plaga dolosa: h in his omnibus effugiet amicus.* Eccl. 22. 25, 26. 27.

a *Mittens,*] Supplendum *sicut*, ut sæpè hic faciendum.

b *Dejiciet.*] A loco suo, & inde avolare faciet, comparat convitium telo aut lapidi.

c *Gladium.*] Ex subita aliqua ira.

d *Os triste.*] Per verba amara & acerba, quæ etiam proficiscantur ex subita ira.

e *Superbia.*] Qua amicum despicis præ te ipso, cum amicitia requirat quandam æqualitatem.

f *Mysterii.*] .i. secreti commissi.

g *Plaga dolosa.*] Injuria insidiosè fraudulenterque illata.

h *In his.*] *In* sumitur pro *ex*.

§. 2.

§. 3. QUANTUM SIT MALUM AMICUS, factus inimicus.

Nonne triſtitia ineſt uſque ad mortem? Sodalis autem & amicus ad inimicitiam convertentur b, *O præſumptio nequiſſima unde* c *creata es* d *cooperire aridam malitia, & doloſitate* e *illius.* Eccli. 37. 1. 2. 3.

AMOR SUI SEU PROPRIUS.

Vide totum titulum Charitas, quæ amori iſti ex diametro repugnat.

a. *Autem.*] Sumi poteſt pro *etiam*: & ſubaudiendum eſt adverbium *quando*, hoc ſenſu: nonne graviſſimam adfert triſtitiam quando etiam ipſe ſodalis & amicus fiunt inimici.

b. *O præſumptio,*] Græcè, ô cogitatio prava.

c. *Creata es.*] id eſt, unde ortum traxiſti?

d. *Cooperire aridam.*] ad cooperiendam terram: quo modo loquendi indicat hoc perfidiæ malum latiſſimè patere & obtinere multos.

e. *Illius.*] ſcilicet fallacis ſodalis & inimici.

ANIMA,

V. Homo.

CAPUT I.

De ejus Immortalitate & dignitate.

§. 1. ABSTRUITUR EIUS IMMORTALITAS.

Iuſtorum autem anima in a *manu Dei ſunt, & non tanget illos tormentum* b *mortis. Viſi ſunt oculis inſipientium* c *mori: Et* d *æſtimata eſt afflictio exitus illorum:* e *& quod à nobis eſt iter, exterminium: illi autem ſunt in* f *pace. Et ſi coram hominibus tormenta paſſi ſunt,* g *ſpes illorum immortalitate plena eſt.* Sapient. 3. 1. 2. 3. 4.

Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere: ſed potius timete eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam. Matt. 10. 28.

Eadem immortalitas confirmatur iis quæ afferuntur, *verbo Gloria cœleſtis, verbo Infernus, verbo Iudicium*, & alibi.

Faciamus hominem ad h *imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Gen. 1. 26.

Vide V. Apoſtoli, §. 19, n. 4.

§. ADD. QUEMADMODUM DEUS DANDO homini corpus beſtiis ſimile, probet an credat animi immortalitatem.

Vide V. Homo cap. 1. §. 7.

a. *Manu*] id eſt, tutela, patrocinio, id eſt, ſervantur à Deo, ne putent impii (quod quidem ſibi perſuadebant) ſe juſtos non corpore tantum, ſed etiam animo interimere poſſe, ne ſibi perſuadeant eos Deo non eſſe curæ.

b. *Mortis.*] ſcilicet ita ut animo & corpore moriantur.

c. *Mori.*] ſecundum animam & corpus, ſeu omnino.

d. *Æſtimata eſt.*] Hebraiſmus, id eſt, eorum exitus ſeu obitus exiſtimatus eſt calamitoſus, ærumnoſus.

e. *Et quod à nobis &c.*] id eſt, eorum à nobis diceſſus exiſtimatus eſt exitium, vel putarunt illos à nobis in exitium diceſſiſſe.

f. *Pace.*] omni fruuntur fœlicitate. Pax enim Hebræis omnem ſignificat fœlicitatem.

g. *Spes, &c.*] i. ſpem habent plenam beatiſſimæ immortalitatis.

h. *Imaginem.*] Eſt Endiadis, id eſt, ad imaginem ſimilitudinis, id eſt, ad exemplar noſtrum: hæc autem ſimilitudo ut explicant Patres, inter cætera conſiſtit in immortalitate, ut ſicut Deus eſt immortalis, ita & homo.

§. 2. IGNORATIO IMMORTALITATIS ANIMI, quàm gravium criminum & errorum cauſa.

a *Hæc cogitaverunt, &* b *erraverunt: excæcavit enim illos* c *malitia eorum, & neſcierunt* d *ſacramenta Dei, neque* e *mercedem ſperaverunt juſtitiæ, nec* f *judicaverunt honorem animarum ſanctarum.* Sap. 2. 21. 22.

g. *Deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Eph. 4. 19.

§. ADD. FACILE INDUCUNTUR AVARI, ut eam negent & cur, *Vide Avaritia §. 8. n. 5*

a. *Hæc,*] id eſt, quæ hactenus dicta ſunt tradere ſe omnis generis luxui, & impudicitiæ, opprimere & occidere juſtum, &c. Ideo autem talia cogitaverunt, quia non expectabant aliam vitam: patet ex verſu 9. Hæc eſt ſors & pars noſtra; q. d. nihil expectamus poſt hanc vitam.

b *Erraverunt.*] .i. in graviſſimos errores ſe ipſi præcipitarunt.

c *Malitia eorum,*] non erraverunt ex animi perturbatione aut ignorantia, ſed malitioſè & ex induſtria.

d *Sacramenta.*] id eſt, myſteria Dei, arcana.

e *Mercedem.*] ut pote negantes ſupereſſe aliam vitam.

f *Iudicaverunt.*] .i. ſecum cogitaverunt, expenderunt, rationem habuerunt præmii quod manet ſanctos.

g *Deſperantes.*] ſe poſſe ſalvari: non quod non fatererentur animam eſſe immortalem: quare citatur hic locus in ſenſu accommodatitio, quod ſicuti illi defectu ſpei laxant habenas vitiis, ita & hi defectu fidei immortalitatis animi.

§. 3. ANIMUS NOSTER SUPERAT OMNE pretium.

Quid prodeſt homini ſi mundum univerſum lucretur, animæ vero ſuæ detrimentum patiatur? Aut quam dabis homo commutationem pro a anima ſua Matt. 16. 26.

Huic propoſito accommodari poteſt quod Job de ſapientiæ incomparabili pretio. Iob. 28 15.16.17 18. 19.

Non b *dabitur aurum* c *obrizum pro ea, nec appendetur argentum in* d *commutatione ejus,*

e *Non conferetur tinctis India* f *coloribus, nec lapidi Sardonycho pretioſiſſimo, vel Saphiro.*

Non adæquabitur ei aurum vel g *vitrum, nec commutabuntur pro ea vaſa auri.*

Excelſa & eminentia non h *memorabuntur comparatione ejus.*

Non adæquabitur ei Topazius de Æthiopia nec tinctura mundiſſima componetur.

Adde quod Salomon de ejuſdem ſapientiæ valore.

Melior eſt cunctis opibus pretioſiſſimis: & omne deſiderabile eis non poteſt comparari. Prov. 8. 11.

Et quod de ea ipſa alibi in hæc verba.

Prapoſui illam regnis & i *ſedibus & divitiis nihil eſſe duxi in comparatione illius, nec comparavi illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius, arena eſt exigua, & tanquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius. Super* k *ſalutem & ſpeciem dilexi illam: &* l *prapoſui pro luce habere illam: quoniam* m *inextinguibile eſt lumen illius.* Sapien 7. 9. 10.

a *Anima.*] .i. perdita, ait Gloſſ. pro qua recuperanda nihil terrenum ſufficit.

b *Non dabitur.*] ſcilicet ut ematur, q. d. nullo pretio emi poteſt.

c *Obrizum.*] id eſt, pretioſiſſimum, quale quod ex Ophir ſeu Peru adfertur. Obrizum quaſi Opheizon ſeu ex Ophir allatum.

d *Commutatione.*] quaſi æqualitate pretii coëunda. Dicitautem *appendetur*, quia antiquitus moneta dum emptor eam dabat, appendebatur trutina, ut modo fit in partibus aureis.

e *Non conferetur.*] .i. eſt, eſt multo præſtantior quam ut conferri debeat.

f *Coloribus.*] Pannis tinctis pretioſiſſimis illis coloribus.

g *Vitrum.*] Criſtallus, Chaldæus Speculum.

h *Memorabuntur,*] non ſolum indigna ſunt quæ conferantur, ſed quorum etiam fiat mentio; tanta eſt ejus dignitas.

i *Sedibus.*] .e. thronis.

k *Salutem.*] .i. ſanitatem.

l *Prapoſui.*) .i. elegi illam loco lucis, quoniam eam pluris facio quàm lucem.

m *Inextinguibile, &c.*) quia ſcilicet nunquam non illuminat, nunquam enim animæ lumen ſeu rationis fax hominem deſerit, ne in inferno quidem.

CAPUT II.

De affectibus animi.

V. Mortificatio.

§. 1. RATIONE SUNT COHIBENDI: Vituperatur qui id non præſtat.

Sicut urbs patens, & abſque murorum ambitu, ita vir qui non poteſt in loquendo cohibere a *ſpiritum ſuum.* Prov. 25. 28.

a *Spiritum.*) id eſt, libidinem ſeu intemperantiam loquendi. Talis autem dicitur ſimilis urbi patenti, quia primò nihil celare poteſt: Secundo, quia aliorum patet injuriæ, ut qui verbis ſuis capiatur. Hebræa non tantum de affectu loquendi, ſed de omni affectu & appetitu tam ad faciendum quàm ad loquendum, poſſunt accipi; ut ſignificetur homo qui laxat animo ſuo habenas; nec eum à pravis concupiſcentiis cohibet muro timoris vel amoris Dei.

§. 2.

§. 2. LAUDATOR QUI ID FACIT.

a *Melior eſt patiens viro* b *forti* : *& qui dominatur animo ſuo, expugnatore urbium.* Prov. 16. 32.

a. *Melior.*] i. præſtantior.

b. *Forti.*) cum tamen corporis fortitudo maximè laudetur ab hominibus.

c. *Dominatur, &c.*) in qualicunque paſſionis repreſſione. *Vide Greg. homil. 35. in Evang. & 3. parte Paſtor.*

Nonnulli totum hunc locum accipiunt de compreſſione iræ; unde pro *patiens*, vertunt, *tardus ad iram*, & per animum cui quis dominatur, intelligunt impetum illum quo quis ad iram impellitur, à quo dicitur animoſitas; certè omnium paſſionum ira eſt vehementiſſima, ita ut qui eam ſuperat rectè dici poſſit dominari animo, id eſt, quoad eam animi paſſionem quæ eſt ſuperatu difficillima.

§. 3. AFFECTUS NOSTRI SUNT IGNIS qui non extinguitur ante mortem.

a *Anima calida quaſi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat.* Eccli. 23. 22.

a. *Anima, &c.*] Hoc teſtimonio non probatur paragraphus niſi loco *glutiat*, vertamus *conſumatur*, ex Græco κατανοθῇ: tuncque ſenſus eſt hic, is, qui variatum æſtu cupiditatum & affectuum animi, ut iræ, odii, avaritiæ, libidinis, efferveſcit quaſi quodam igne, eum ignem patietur uſque ad mortem, & ſicuti ignis non niſi maxima vi aquæ oppreſſus extinguitur: ita hic ardor affectuum, ut plurimùm non ante extinguitur, quàm ipſe homo morte fuerit conſumptus.

§. 4. LIBERTAS AB IMMODICIS AFFECTIBUS, prodeſt ſanitati corporis.

b *Vita carnium* a *ſanitas cordis* : d *putredo oſſium*, c *invidia.* Prov. 14. 30.

a. *Sanitas cordis.*) id eſt, conveniens ſtatus, & bona diſpoſitio mentis ab omnibus paſſionum affectuumque mortis liberæ.

b. *Vita carnium.*) quaſi dicat, non tantum animo prodeſt, ſed corpus etiam vegetum reddit, vivax & ſanum: imo corporis maximè infirmas & teneras partes, quales ſunt caro.

c. *Invidia.*) ſub ea reliquorum affectuum intemperies comprehenditur, quæ etiam nocet corpori, invidia tamen maximè nocet.

d. *Putredo oſſium.*) Tanta eſt ejus vis & malignitas ut ſolidiſſimas & fortiſſimas corporis partes ſenſim corrumpat.

§. 5. AFFECTUS ANIMI PATENT EX vultu, exteriorique hominis compoſitione.

Cor hominis a *immutat* b *faciem illius, ſive in bona ſive in mala.* Eccli. 13. 31.

Cor gaudens exhilarat c *faciem* : *in mœrore animi* d *dejicitur ſpiritus.* Prov. 15. 13.

Nequitia mulieris immutat e *faciem ejus, &* f *obcæcat vultum ſuum, tanquam* g *urſus* : *& quaſi* h *ſaccum oſtendit in medio proximorum ejus.* Eccli. 25. 24.

Vir impius procaciter k *obfirmat vultum ſuum* i *qui autem* l *rectus eſt, corrigit viam ſuam.* Prov. 21. 29.

Vide verbo Amicus, capite tertio, paragrapho primo, teſtimonio ultimo, cum interpretatione in fine.

Vide verbo Facies, paragrapho primo, & verbo Cogitatio, paragrapho ſecundo, in fine, & verbo Gaudium, paragrapho ſecundo.

a. *Immutat.*] pro ſua ſcilicet varia diſpoſitione ſeu lætum ſit, ſeu triſte.

b *Faciem illius.*] ut læta ſit vel triſtis, læta in bonis rebus & proſperis, triſtis in malis: ſed & id de quovis alio affectu iracundiæ, clementiæ, timoris, verecundiæ, intellige: difficile enim eſt diſſimulate internam cordis diſpoſitionem, vultu eam prodente.

c *Faciem.*] Redundant enim affectus mentis in corpus.

d *Dejicitur.*] languidus efficitur, frangitur, ita ut ad officia ſua parum ſit idoneus, ad ſtudia, ad contemplationem, ad cæteras mentis operationes.

e *Faciem.*] i. naturalem faciei habitum, quem natura voluit eſſe mulieri blandum & amicum.

f *Obcæcat.*] i. obſcurat, ſeu torvum ac triſtem exhibet.

g *Tanquam urſus.*) Eſt enim urſus ut & urſa torvo vultu.

h *Quaſi ſaccum.*) Inſtar nigri & commaculati ſacci vultum ſuum infuſcat, dum triſtitiam præ ſe fert, & tetrica vult videri: erat ſaccus olim triſtitiæ ſymbolum.

i *Ejus.*) i. ſuorum.

k *Ob-*

k. *Obfirmat.*] roborat, ita ut licet moneatur, nullo afficiatur pudore (qui in facie reſidet) & tanquam qui frontem perfricat perſiſtit in ſua malitia, eamque impudenter tuetur: hoc teſtimonio probatur paragraphus, quia talis viri impudentia lucet, & legitur in vultu ipſius, tum quia indicatur in bonis viris contra fieri, ſcilicet eos rubore ſuffundi dum monentur, quod & ſecunda pars verſus ſubindicat ſatis.

l. *Rectus*] qui æquitati, virtuti, & rectitudini ſtudet, emendat vias, id eſt, actiones ſuas dum monetur, & corripitur.

§. 1. ANGELUS.

a *Angeli ſunt* b *cornua &* c *oculi Chriſti. Apoc 5.6.*

a. *Angeli.*] non quidem vocantur omnes cornua & oculi Chriſti, ſed ſeptem illi quos miſſos dicit in omnem terram, quibus ſcilicet omnium hominum data eſt cura.

b. *Cornua.*] cornua, inquit Arethas, ſignificant fortitudinem, quia per illos Chriſtus, qui ibi vocatur Agnus, ventilat & vincit dæmones, hominum adverſarios.

c. *Oculi.*] dicuntur oculi, quia per illos providet hominibus & inſpicit eos ut tueatur. De his iiſdem oculis, *Vide Zachariæ 3. & 4.*

§. 2. DEO OBEDIUNT CELERRIME ET ſine mora, & cur id faciant.

Benedicite Domino omnes Angeli ejus potentes virtute, facientes verbum illius a *ad audiendam vocem ſermonum ejus. Benedicite Domino omnes* b *virtutes ejus: miniſtri ejus qui facitis voluntatem ejus.* Pſ.102 20.21.

1. *Ad audiendum.*] .i. in audiendo .i. ſtatim ut audierint, ſine ulla mora patent; Hunc ſenſum innuit Bellarminus, quamquam magis probat ut his verbis ſignificetur cauſa finalis obedientiæ illorum, ſitque hic ſenſus, facientes verbum illius tantum eo fine ut audiant .i. obediant voci ſermonum ejus ſeu ei q. d. non obediunt ob aliquam ſuam utilitatem, aut neceſſitatem; ſed ut fideles ſe ſervos præbeant, ut id præſtent quod ſervi debent dominis ſuis.

b. *Virtutes.*] ſupra Angelos invitavit, nunc virtutes atque omnes omnino ordines beatorum ſpirituum. Ita Euthymius.

§. 3. PROMITTITUR ANGELICA cuſtodia.

Et circumdabo a *domum meam* b *ex his qui militant mihi,* c *euntes & revertentes, &* c *non tranſibit ſuper eos ultra* d *exactor.* Zac 9.8.

Præcedet te Angelus meus & introducet te ad Amorrhæum. Exo.23.23.

f. *Immittet Angelus Domini* 7 *in circuitu timentium eum: & eripiet eos.* Pſ. 33.8.

a. *Domum meam.*] .i. Eccleſiam.

b. *Ex his &c.*] .i. Angelis cuſtodibus. Hieron.

c. *Euntes, &c.*] Hebraiſmus .i. qui faciunt quidquid jubeo.

d. *Exactor.*] eſt tyrannus qui magna imponit tributa & crudeliter exigit, per quem Diabolus intelligitur, qui pro tributo exigit peccata.

e. *Non tranſibit, &c.*] non dominabitur Eccleſiæ meæ.

f. *Immittet.*] ipſe Angelus ſeipſum immittet.

g. *In circuitu timentium eum.*] ut more caſtrorum circundet protectione ſua hominem illum ut nihil ei nocere poſſit. Hebraicè caſtrametatur Angelus, quia unicus Angelus facit integra caſtra, integrique exercitus ſupplet vicem etiam numeroſiſſimi. Patet *quarto Regum 19. 35.* contra Senacherib.

§. 4. ADSTRUITUR, PROBATUR ITEM reipſa exhibitam.

a. *Quoniam* b *Angelis* c *ſuis* d *mandavit* e *de te,ut* f *cuſtodiant te* g *in omnibus viis tuis* : h *in manibus portabunt te, ne forte offendas ad* i *lapidem* k. *pedem tuum,* Pſ 90.11, 12.

Videte ne contemnatis unum ex his puſillis : Angeli enim l *eorum in cælis, ſemper vident faciem patris mei, qui in cælis eſt* Mat.18.10.

Angelus meus vobiſcum eſt. Baruc.6 6.

Angelus ejus eſt, Act. 12.15.

a. *Quoniam.*] Reddit hæc particula rationem ſequentium, non præcedentium: Et eſt ſenſus, quia Deus iis mandavit, ideo tollent te. *Vide pulchrè Bernardum in Pſalmum nonageſimum.*

b. *Angelis.*] non tantum Angelo cujuſque cuſtodi, ſed etiam Angelis cuſtodibus multorum, quales ſunt qui civitates & regna cuſtodiunt.

c. *Suis.*] .i. bonis, non malis, qui licet etiam

jam sponte sint sui, tamen censentur alieni, & non sui, quia non ei obediunt, neque custodiunt, at perdunt.

d *Mandavit.*) si mandavit, nihil dubitandum de eorum custodia, cum Deo ad nutum obediant.

e. *De te.*) qui justus es: Mali habent quidem etiam Angelum custodem, at quia peculiari affectu justos amat, ideo etiam de iis peculiari affectu angelis mandavit.

f. *Custodiant.*) ab hoste invisibili, ab ejus insidiis, ab omni malo.

g. *In omnibus viis.*) non in præcipitiis ait Bernard, viæ hominum multæ sunt. Via est lex Dei. Via est cujusque opus. Vita hæc, via est. Omnes item hæ viæ sunt multiplices, quia multæ sunt leges, multæ operationes, Multæ vitæ hujus partes, ætates, status. In his omnibus custodimur ab Angelo.

h *In manibus.*) Angelorum manus sunt, ea per quæ operantur, intellectus & voluntas, seu sapientia & potentia, nam intelligendo & volendo omnia præstant.

i. *Lapidem.*) Lapides sunt omnia impedimenta virtutis seu temporalia, seu spiritualia quæ occurrunt, scandala, tentationes, persecutiones, imo creaturæ omnes & omnia tam bona, quàm mala.

k. *Pedem.*) Pedes sunt affectus, qui sunt duo potissimum; amor & timor: tunc autem offendimus pedem ad lapidem cum amore boni terreni, aut timore mali labimur in peccatum.

l. *Eorum.*) Interlin. i. deputati eis ad custodiam. Hiero. Magna dignitas animarum: ut unaqnæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui angelum delegatum. *l. 3. comm. in Matt.*

§. 5. Mittuntur in terram ad opem ferendum hominibus.

Omnes sunt administratorii spiritus in 2 ministerium 1 missi propter eos qui hæreditatem capient salutis. Heb. 1. 14.

Vide de ista re, fusè tomo altero.

1. *Missi.*) omnes omnino spiritus beatos aliquando mitti etiam supremos tenent. Bas. Cyr. Chrys. Hieron. sed rarius, nam & Michael Danielis 10. missus est, quem multi docent primum esse omnium angelorum & Ecclesiæ custodem.

2. *Ministerium.*) notat glossa Interlin. angelos ministrare & servire hominibus, licet longè inferioribus, idque ob eos qui salvabuntur.

§. 6. Ad idem et quomodo Dæmones ab aliis vincantur.

Et factum est prælium magnum 1 in cælo Michael 2 & angeli ejus 3 præliabantur cum Dracone, & Draco pugnabat & angeli ejus & 4 non valuerunt. 5 neque locus inventus est eorum amplius in cælo: & projectus est Draco ille magnus 6 serpens antiquus qui vocatur Diabolus & Satanas, qui 7 seducit universum orbem, & 8 projectus est in terram & 9 angeli ejus cum illo missi sunt.

1. *In cælo*) quia ibi apparebat S. Ioanni, quod tempore Antichristi in terra futurum erat ait P. Sà.

2. *Angeli ejus.*) quibus ipse est præfectus & quorum utitur ministerio.

3. *Præliabantur,*) orationibus, exhortationibus & omni opera sua adjuvando electos ut fortiter resistant dæmonis tentationibus.

4. *Non valuerunt.*] scilicet resistere: vel quia perfectiores nullo modo Draco dejicere potuit.

5. *Neque locus, &c.*) quia victi sunt, & projecti in terram.

6. *Serpens antiquus.*) i. ille qui initio mundi protoparentes decepit.

7. *Seducit.*] cujus officium est seducere, & ex omni conditione aliquos seducit; ita etjam Apostolus 1. ad Thessalon. 3. ait ne quoquo modo tentet vos, is qui tentat.

8. *Projectus.*) de sua potestate dejectus.

Angeli ejus.) qui ei parent, quorumque utitur opera ad seducendum universum.

§. 7. Preces nostras Deo offerunt.

Quando orabas cum lachrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino. Tobiæ 12. 12.

Et alius angelus venit & stetit ante 1 altare habens thuribulum aureum. & data sunt illi 2 incensa multa ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum quod est ante thronum Dei 3 & ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli, coram Deo. Apoc. 8. 3. 4.

§. ADD. BONA OPERA NOSTRA DEO repræsentant. *V. Contritio, cap. 1 §.12.*

1. *Altare.*] Ostenditur Joanni in visione altare aureum, simile illi quod erat ante sancta sanctorum, quod dicebatur Thymiamatis seu incensi.

2 *Incensa multa.*] ea sunt orationes sanctorum, ut ipse interpretatur: quoad sensum, observat Ribera hic esse hyperbaton, atque hoc modo ordinanda verba: data sunt illi incensa multa de orationibus sanctorum ut daret super altare .i. ut Deo offerant.

3 *Ascendit fumus incensorum de orationibus, &c.*] .i. quæ incensa sive aromata confecta erant ex variis orationibus sanctorum. Ascendit inquam fumus, quia ascenderunt orationes ad Deum, atque exauditæ sunt ab eo, offerente eas Angelo.

§. 8. PRÆCIPITUR UT CREDIAMUS Angelo custodi,

Ecce ego mittam 1 *Angelum meum qui præcedat te & custodiat in via, & introducat in locum quem præparavi, observa eum, & audi vocem ejus, nec contemnendum putes: quia non dimittet cum peccaveris, &* 2 *est nomen meum in illo. Quod si audieris vocem ejus & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te.* Exo. 23.20.&.22.

1. *Angelum.*] communiter putatur fuisse Michael custos Synagogæ, ut modo Ecclesiæ.

Est nomen meum, &c.] .i. sustinet personam meam, seu nomine meo agit. Potest idem ad prælatos accommodari qui Dei vices gerunt.

§. 9. COMMENDATUR MEMORIA Angeli custodis, ut quis non labatur in verba turpia & blasphema.

1 *Indisciplinata loquela non assuescat os tuum, in medio enim* 2 *magnatorum consistis: ne fortè* 3 *obliviscatur te Deus in conspectu illorum &* 4 *assiduitate tua infatuatus* 5 *improperium patiaris.* Eccl. 23 18.

Vide verbo Deus. cap. 17. §. 4. testimonio 1.

1. *Indisciplinata.*] .i. rusticitati verborum & irreverentiæ seu turpidini, seu verbis indecoris, inhonestis.

2. *Magnatorum.*] .i. sanctorum Angelorum & etiam hominum qui sunt in medio populi Christiani, & contemplantur singulorum mores.

3. *Obliviscatur tui Deus.*] scilicet in bonum ad te honorandum in conspectu illorum magnatorum, in quorum oculis & auribus indecore te gessisti.

4 *Assiduitate.*] mala scilicet proferendi.

5. *Improperium.*] .i. ignominiam, quando ex eorum consortio turpiter ejicieris sive hic, sive in alia vita.

APOSTATA. V. Fidei religio.

§. 1. CUI SIMILES SINT APOSTATÆ.

1 *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Prov. 27. 8.

2 *Sidera errantia* 3 *quibus procella tenebrarum servata est in æternum.* Epist. Iud. 13.

1. *Sicut avis.*] sicut talis avis multis se exponit periculis a quibus libera est dum manet in nido suo, sic qui locum suum .i. vocationem ad fidem, aut ad religionem deserit, plurimis est subjectus damnis & malis.

2. *Sidera errantia.*] .i. sunt veluti sidera volantia, quæ loco certo nullo consistunt, nullamque loci habent stabilitatem: ita Titelman. Sidera errantia, inquit Beda, sunt septem, quæ nunquam eodem loco oriuntur, vel occidunt; sed modo ad infima Zonæ brumalis descendunt, modo ad alta Zonæ solstitialis ascendunt, modo mediam Zonæ equinoctialis repetunt lineam. Sic sunt Apostatæ, maximeque hæretici qui lucem veritatis promittentes nunquam in eodem statu doctrinæ perdurant. Sidera errantia inquit Lyranus, per varios errores, ex uno enim errore in alium deteriorem labuntur. Sidera inquit Glossa, apostatæ sunt, quia in similitudinem diaboli de sedibus Angelorum ceciderunt. & de cælo præcipitati sunt tanquam sidera in terram. Sidera quidem quia lucem veritatis promittunt in hoc mari vitiorum; sed errantia quia nunquam in doctrina sua sibi constant, & alios errare faciunt, imo & naufragium pati.

3. *Quibus procella*] Beda, rectè in tenebras ormentorum mittentur æternas, qui in Ecclesiam Dei sub nomine lucis tenebras inducebant errorum. Meritò procella percellentur supplicio rum, qui in similitudinem tempestatum marinarum pacem fidelium turbabant.

§.2

§. 2. Apostatarum pœnæ.

Salva animam tuam & noli 1 respicere post tergum tuum, nec sistas in omni circa regione, sed in monte salvum te fac, ne & tu simul pereas. Respiciensque uxor ejus post se versa est 2 in statuam salis. Gen. 19. v. 17 26.

1 *Respicere*] secundum sensum tropologicum respiciunt retro apostatæ, cùm aut mundum, aut infidelitatem quam reliquerant, repetunt, quos Deus in monte Ecclesiæ scilicet, aut religionis alicujus familiæ salvare volebat.

2. *In statuam salis.*] vertuntur apostatæ in statuam salis, quia gravi aliquo supplicio feriuntur à Deo, quo quasi tale alios condiant, instituunt & docent, debere quemque in sancto proposito permanere. Ita S. Prosper, S. Isidorus, & alii multi.

§. 3. Dissuadetur apostasia.

Ne descendas in 1 Ægyptum 2 sed quiesce in terra quam dixero tibi. Gen. 26. 2.

Si 2 spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris. Eccl. 10. 4.

Mane in loco tuo. Eccl. 11. 2.

Nemo mittens manum ad 3 aratrum & 4 respiciens retro aptus est regno Dei. Luc. 9. 62.

1. *Ægyptum.*] Tropologicè significat infidelitatem aut mundum, ob spirituales tenebras & peccata.

2 *Spiritus, &c*] i. vehemens aliqua dæmonis tentatio de deserenda fide aut vocatione religiosa. Est tropologia.

3. *Aratrum.*] est melioris vitæ institutum, seu fidem, seu religionem amplectendo.

4 *Respiciens.*] Tunc respicit retro quando repetit quæ relinquit. Item quando sollicitus est de rebus mundi & bonis quæ dimisit, de parentibus, &c. Est autem sumpta metaphora ab arato, quod qui cœpit tractare, si retro respicit, opus bene cœptum intermittat necesse est, nec est aptus ad arandum, debet enim ante se oculos dirigere ut rectos ducat sulcos.

§. 4. Suadetur apostatis reditus.

Memor esto unde exciderís & age pœnitentiam, & 1 prima opera fac: sin autem 2 venio tibi & moveo 3 candelabrum tuum de loco suo nisi pœnitentiam egeris. Apoc. 2. 5.

1. *Prima*] i. primis similia. Interl.

2. *Venio.*] Præsenti tempore indicat celeritatem: sumitur autem pro *veniam*, minatur autem se venturum ad puniendum, ut patet ex sequentibus Liran. & Ribera.

3 *Candelabrum.*] dignitatem tuam & cætera dona gratis data per quæ lucere soles & haberi in pretio.

§. 5. Apostatæ difficillimè redeunt ad Deum.

1 *Impossibile est eos qui semel sunt 2 illuminati, gustaverunt etiam 3 donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus 4 bonum Dei verbum 5 virtutesque sæculi venturi, & 6 prolapsi sunt, rursus revocari ad pœnitentiam, rursum 7 crucifigentes sibimetipsis filium Dei & 8 ostentui habentes* Hebr. 6. 4. 5. 6.

Voluntariè 9 peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis jam 10 non relinquitur pro peccatis 11 hostia, terribilis autem quædam expectatio judicii, &c. Hebr. 10. 26. 27.

Vide etiam verbo Amicus, c. 3. § 1. testimonio ultimo.

1. *Impossibile.*] i. admodum difficile.

2. *Illuminati.*] per fidei lumen in baptismo.

3 *Donum, &c.*] acceperunt enim remissionem peccatorum, gratiam divinam, dona S. Spiritus.

4. *Bonum Dei verbum*] i. quam sit dulcis, quàm jucunda doctrina Evangelica, quam fœlix (hæc enim significantur per bonum) ut quæ tot & tanta bona promittit etiam in hac vita.

5. *Virtutes, &c.*] i. quid possit futurum sæculum: quantæ ibi sit esse virtutis & potentiæ ostendet Deus in danda electis gloria, visione sui, atque animi & corporis fœlicitate: quæ gustantur, ait Liran. spe & charitate, & nonnunquam ex gratia speciali, quadam divinæ dulcedinis experientia. *Vide Aug. 9. Confess. cap. 10.*

6. *Prolapsi sunt.*] in gravissimum aliquod peccatum, maximè in Spiritum sanctum & apostasiæ à fide aut religione, Deum ejusque fidem & religionem contemnenter, postquam eatum bona experti sunt.

7. *Crucifigentes.*] non quod verè crucifigant, sed quantum in iis est, cum novo hoc peccato novam dant causam Christi crucifixioni. Ita fere Chryso. Theod. Anselm. &c.

8. *Ostentui.*] i. ludibrio, irrisioni: ita enim

peccando ait *Lira.* videntur irridere mortem Christi quasi pro modico eam habentes.

9. *Peccantibus.*) gravíore aliquo peccato ut apostasiæ.

10. *Non relinquitur.*] .i. difficulter, vix relinquitur.

11. *Hostia.*) non quod etiam talibus in hac vita non sit ulla ratio expiandi peccata, sed quia tales ob summam suam ingratitudinem planè indigni sunt quibus peccata condonentur. Vide supra n.1. ubi impossibile sumitur pro difficili. & V. Blasphemia, §. 2 nu. 2. 1. *Religio.* Vide item pulcherrimas duas D. Basilii Epistolas ad Monachum lapsum, eas invenies ante librum de Vera virginitate.

§. 6. LUGETUR TRISTIS APOSTATARUM casus. *V. Verbo Religio.* §. 33.

§. 7. SOLET DEUS IN EORUM LOCUM. alios seu fideles seu etiam religiosos substituere. *Vide V. Deus.* c. 19. §. 13.

§. 1. APOSTOLI.

V. Concionator & maximè Ecclesiast.

Significate per 12. *principes Israel.* Num. 1. 44.
Per 12. 2 *duces Ismael filii Abraham.* Gen. 17. 20.
Per 12. *filios* 3 *Iacob.* Gen. 35. 22.
Per 12. 4 *titulos.* Exo. 24. 4.
Per 12. 5 *fontes.* Exod. 15. 27.
Per 12. *lapides rationales, & per* 12. *nomina Patriarcharum sculpta in lapidibus onychinis, positis in lateribus superhumeralis.* Exo. 39. 14. Exo. 39. 6. Levit. 24. 5.
Per 12. 7 *panes propositionis.* Deut. 1. 23.
Per 12. 8 *viros missos ad explorandam terram promissionis.* Num. 13. 3.
Per 12. 9 *lapides Iordanis.* Iosue 4. 3. & 9.
Per 12. 10. *boves maris æneos.* 3. Reg. 7. 25.
Per 12. 11 *principes familiarum, qui distribuerunt terram promissionis.* Iosue 13. 14. 2.
Per 12. 12 *leunculos throni Salomonis.* 3. Reg. 10. 18.
Per 12. 13 *Stellas.* Apoc. 12.

1 *Principes Israel.*]ita Glossa interl,

2 *Duces Ismael.*] Eadem glossa, intellige significasse Apostolos in quantum ij 12. duces erant filii seu potius nepotes Abraham.

3. *Iacob.*] sicut Iacob figura fuit Christi, & Ecclesia dicitur domus Iacob, ita Iacob filii 12., figura sunt 12. Apostolorum. Sunt enim chi Patriarchæ legis novæ à quibus progeniti sunt fideles. *Luc.* 1. 33.

4. *Titulos.*] hi secundum aliquos erant altaria, secundum alios, lapides 12. qui erecti fuerant ad exprimendam pacti perpetuitatem, quam futuram lapides illi stantes & ad multum tempus duraturi declarabant. Juxta utramque expositionem, Apostoli adumbrati sunt. Fuerunt enim altaria quia in singulis quasi in quibusdam altaribus, Christo ab omnibus gentibus verus cultus & latria fuit exhibita. Sic quia per martyrium fuerunt Deo tanquam altaria consecrati: tanquam lapides autem erecti fuerunt ad significandam divini fœderis cum mortalibus perpetuitatem.

5. *Fontes.*] ita Origenes, quod ab Apostolis tanquam fontibus, gentes omnes salutarem doctrinæ aquam hauserunt,

6. *Lapides &c.*) hanc & sequentem figuram interpretatur de Apostolis Hier. in c. 28 Ezech. Eos inquit verus pontifex secundum ordinem Melchisedech portat in pectore, portat in humeris, ut in 12. lapidibus. 12. Apostolorum numerum, & in duobus onychinis utriusque testamenti sacramenta demonstret. Ideo autem dicit Hieronymus Christum portare Apostolos in pectore, quia eos amat, unde lapides illis includuntur auro Exod. 28. 11. vere enim Christus Apostolos tanquam gemmas auro suæ charitatis inclusit. Eosdem autem in humeris portat per auxilium quo eos, sanctosque omnes humeris sustentat.

7. *Panes.*) Origenes dicit in 12. illis panibus factam fuisse 12. tribuum apud Deum commemorationem, ut ipsarum jugis memoria apud Deum persisteret, semperque memor esset eis dare panem: similites voluit Christus 12. Apostolorum panes (seu ipsos Apostolos tanquam panes) in Ecclesiæ mensa ante suum conspectum perpetuo proposicos, ut eorum veluti oblatione, semper recordaretur fidelium, quos illis doctrina sua, exemploque instituerunt.

8. *Viros.*] Hi considerarunt terram Chanaam, per quam intelligit Rupertus, resurrectionem Christi, ad quam explorandam missi sunt Apostoli, imo quicumque sacras scripturas habent in manibus. Viri hi explorando venerunt usque ad torrentem botri, : quia Apostoli & cæteri ex lectione prophetarum intellexerunt oportuisse pati Christum, & resurgere à mortuis. Exploraverunt hi viri 40. diebus: & Christus se præbuit Apostolis virum, 40. diebus apparens eis.

9. *Lapides Iordanis.*] Hic occurrit duodenarius numerus bis. nam v. 3. tolluntur de Iordanis alveo (per quem arca & sacerdotes sicco pede transierunt) 12. lapides & ponuntur in Galgalis tum v. 9. accipiuntur alii 12. quos secum ex Chanaan detulerant qui collocantur in ipso Jordanis alveo: docetque Abulensis hos posteriores fuisse ingentes & multo majores prioribus tum ne cum aquis Jordanis simul devolverentur, tum ut super aquas ipsas eminerent in tanti miraculi monumentum. Quod attinet ad applicationem hujus figuræ, constat Apostolos fuisse lapides ex cap. 2. ad Ephes. v. 19. ubi vocantur fundamentales Ecclesiæ lapides. Vt autem applicatio fiat 12. illorum lapidum qui in Jordane positi sunt cum Arca eum pertransisset miraculosè: sciendum ex Cyrillo arcam testamenti adumbrasse humanitatem Christi, *l. 4. in Ioa. c. 28.* Hæc autem arca Jordanis aquas. i. passionis dolores pertransiit non quidem sacerdotum humeris, sed divinitatis potentia sustentata: in cujus miraculi monumentum 12. Apostoli velut 12 lapides in ipso Jordanis alveo, id est, martyrii & passionis fundo erexit, ut suo ipsorum sanguine, Christi victoriam testarentur, .i. Arcæ hujus miraculosum transitum, quod scilicet aquis non fuisset suffocata, seu quod Christus morte non detentus, gloriosè resurrexisset, in cœlum ascendisset, &c. quam fidem ita testati sunt ut pro ea mortem oppetierint. Apostolis etiam optimè cōvenit quod dicitur ex Abulensi, ingētes fuisse hos lapides ne eos Jordanis aquæ secum devoluerent? nam Apostoli nulla tormentorum vi, aut aquarum, suppliciorumque impetu à sua constantia dimoveri potuerunt.

Altera pars figuræ de 12. lapidibus ex Jordanis alveo in ipsa terra promissionis repositis ita accommodatur Apostolis: quia ipsi è medio passionis tanquam ex aquis emersere atque in terram promissionis cœlestem evasere.

10 *Boues.*] ita Eucherius, & Gregorius, ob labores prædicationis: & sigillatim hi boues æneis mare æneum supra se positum portant, respiciuntque ad quatuor orbis plagas, tres ad orientem, tres ad occidentem, &c. quia dum officium prædicandi sibi injunctum satagunt implere, in quatuor orbis partibus fidem Trinitatis annunciant. Intrinsecus autem latitant universa boū posteriora (per quæ designatur merces quæ posterior est labore) quia qua mercede Apostoli & prædicatores in æternum donentur, in interni judicii examine iam dispositum est, sed nobis qui adhuc foris sumus, est occultum.

11. *Principes.*] per hos inquit Glos. Interl. Apostolos intellige, quos Christus constituit principes super omnem terram.

12. *Leunculos*] Ita Eucherius. Leunculi hi thronum Salomonis ambiebant. Thronus iste eburneus vestitusque auro, Ecclesiam denotat, candore virtutum, aurique fulgore ornatam: 12. leones 12. sunt Apostoli qui Ecclesiam undequaque tanquam fortissimi leones ambiunt ac tuentur. Eucherius tamen vult hoc throno indicari Christum judicem, ejusque judiciariam potestatem auro divinitatis fulgentem. Sex throni gradibus, creaturam omnem visibilem & invisibilem quæ sex diebus est condita & Christo subjecta. Duodecim leunculis per throni gradus distributis. 12. Apostolos qui simul cum Christo judicabunt. Matth. 19. 28.

13 *Stellas.*) Hæ stellæ faciunt coronam, quæ posita est in capite mulieris amictæ sole. hæc est Ecclesia ex communiore Doctorum sententia, quæ 12. Apostolis tanquam clarissimis sideribus ornatur. Stellæ quidem sunt Apostoli quia cœlestem vitam egerunt, & tenebras hujus sæculi splendore doctrinæ & vitæ suæ illustrarunt. Sunt autem eæ stellæ in capite quia nascēs Ecclesia iis ornata fuit, caput enim pro initio ponitur, quia primum est corporis membrum. ut Ps. 39. 9. In capite libri scriptum est de me. i. initio.

§. 2. *Significati per 1 equum 2 album portantem Christum. Apoc. 6. 2.*

1. *Equum.*] Ita Arethas at alii multi, qui per hunc equum album intelligunt Apostolos missos per orbem ad prædicandum Evangelium, & ad portandum eò Christum Dominum, & ad pugnandum contra Dæmonem &c. est enim equus bellicosum animal.

2. *Album.*] Quia læta hominibus portabant.

§. 3. VOCANTUR PAUPERES.

2 *Conculcabit 1 eam pes, 3 pedes pauperis gressus egenorum. Isai. 26. 6.*

1. *Eam.*] Scilicet civitatem sublimem de qua versu præcedenti. i. mundum seu mundi superbos & impios.

2. *Conculcabit.*] .i. judicabit & damnabit. Vel etiam contemnet.

3. *Pedes pauperis.*] .i. Christi : & egenorum, i. Apostolorum. Hieron. qui etiam eam conculcationem accepit de excidio civitatis Hierusalem.

§. 4. VOCANTUR ROS.

Et erunt 1 *reliquiæ Iacob in medio populorum multorum quasi* 2 *ros à Domino, & quasi stillæ super herbam,* 3 *qua non expectat virum, & non præstolatur filios hominum.* Mich. 5. 7.

1. *Reliquiæ Iacob.*] Apostoli & primi prædicatores Evangelii.

2. *Ros*] quia eorum doctrina refrigerabit & fœcundabit corda hominum & ardorem cupiditatum sæculi extinguet.

3. *Qua non expectat virum.*] Ut scilicet eorum opera irrigetur & crescat, cum solo cælesti rore nutriatur. Ribeta.

§. 5. VOCANTUR NUBES ET COLUMBÆ.

Qui sunt isti qui ut 1 *nubes volant, & quasi* 2 *columbæ* 3 *ad fenestras suas?* Isai. 60. 8.

1. *Nubes.*] .i. Apostoli, inquit Rupertus, volantes ad prædicationem Evangelii seu celerrimè per orbem discurrentes, qui bene nubes vocantur ob evangelicam doctrinam quæ refrigerat, fœcundat &c. Item nubes quia nullo quieti otio, sed impellente Spiritus sancti vento incessanter cunctis gentibus salutaris doctrinæ pluuiam portant.

2. *Columbæ.*] quia simplices, prudentiam tamen habentes serpentis.

3. *Ad fenestras suas.*] Singuli ad suas, quia, inquit Rupertus, exercent quas acceperunt Spiritus sancti gratias diuisas, semper contemplando per illas fenestras suas, cælumque suspicientes, meditando gementes, gemendo meditantes. Vel ut P. Sà *Fenestras* columbarii; q. d. suo quisque ordine & gradu.

§. 6. VOCANTUR PISCATORES.

Ecce ego mittam 1 *piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos, & post hæc mittam eis multos* 2 *venatores & venabuntur eos de omni monte & de omni colle, & de cavernis petrarum.* Jerem. 16. 16.

1. *Piscatores.*] Ita etiam vocantur à Christo Apostoli, Matth. 4.

2. *Venatores.*] .i. Apostolicos viros, concionatores qui homines per montes collesque variorum vitiorum vagantes, tanquam feras; & in cavernis petrarum variarum scilicet pravarum consuetudinum morantes venati sunt, & ad Christum mansuefactos adduxerunt. Hieron. Ambr. Raban. Isidorus.

§. 7. VOCANTUR VINITORES.

Et dabo ei 1 *vinitores* 2 *ejus ex eodem loco.* Oseæ 2. 15.

1. *Vinitores.*] .i. custodes & magistros scilicet Apostolos : quos vocat vinitores : quia Ecclesia est vinea Isa. 5.

2. *Ex eodem loco.*] .i. ex gente sua : fuerunt enim Apostoli de gente Judæorum. Hieron.

§. 8. VOCANTUR PUERI CHRISTI, signum item & portentum.

1 *Ecce, ego & Pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum, & portentum Israel à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.* Isa. 8. 18.

1. *Ecce ego &c.*] Loquitur Isai. in persona Christi. q. d. Christus per Isaiam. Ecce ego & Apostoli mei ob novitatem vitæ, doctrinæ, miraculorum, paupertatis, passionis &c. Judæis & Philosophis superbis erimus quasi spectaculum & ludibrium, *1. Cor. 23. Ita Greg. Basil. Cyrillus & alii.*

§. 9. VOCANTUR FUNDAMENTA PARADISI, comparanturque eorum singuli cum 12. lapidibus pretiosis

1 *Fundamenta muri civitatis* 2 *omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum* 3 *Iaspis : secundum* 4 *Sapphyrus : tertium* 5 *Chalcedonius : quartum* 6 *Smaragdus, quintum* 7 *Sardonix : sextum* 8 *Sardius : septimum* 9 *Chrysolitus : octavum* 10 *Beryllus : nonum* 11 *Topazius : decimum* 12 *Chrysoprasus : undecimum* 13 *Hyacinthus : duodecimum* 14 *Amethystus.*

1. *Fundamenta.*] Hæc fundamenta cælestis Hierusalem esse 12. Apostolos patet ex v. 14.

2. *Omni lapide.*] Lapidibus virtutes illæ significantur quibus quisque Apostolorum maximè floruit, & licet 12. tantum lapides commemoret, dicit tamen fundamenta omni lapide pretioso ornata, quia quisque Apostolorum ita in una excelluit virtute, ut reliquis non careret.

3. *Iaspis.*] Rectè B. Petrus jaspidi comparatur ob soliditatem & firmitatem ejus animi & fidei. Jaspis viret & sæpe translucet; ita fortitudo Petri

tri & fides post adventum Spiritus sancti numquam emarcuit.

4. *Sapphyrus.*] Hæc cærulea est & aureis punctis collucet, nusquam perlucida, & scalpturæ inutilis, designatque Andream cujus conversatio semper in cælis, nihil enim optabat nisi Christum & crucem. Aurea puncta, insignem ejus caritatem indicant. Sapphyrus scalpi nequit & S. Andreas invicti fuit animi adversus dæmonem, ejusque artes.

5. *Chalcedonius.*] Beda ait hunc renitere quasi ignem lucernæ, pallenti scilicet specie, & habere fulgorem sub dio non in domo. Significat autem Jacobum filium Zebedæi qui ardebat charitate, & lucebat in tenebris. *i.* provinciis plenis errorum. Et domi quidem non videbatur habere splendorem qui piscator erat, & volebat aliis præferri Matth. 20. sed ubi ad prædicandum exiit, mire mundum illustravit, primùm doctrina, tum sanguine quem primus Apostolorum pro Domino effudit. Sed & post mortem illuminavit Hispaniam reliquiis sancti corporis sui, & fide ac pietate quam ei impetravit.

6. *Smaragdus.*] Hæc maximè est viridis, aspectu jucundissima. Mirè recreat aciem oculorum lassam, nec unquam satiat. Et Joannes virginitate semper vivit, scriptisque suis mire recreat nec satiat, neque iis quidquam est in sacris litteris jucundius, nemo enim plura aut suaviora verba Domini retulit.

7. *Sardonix*] Est translucida, unguem hominis referens carnibus impositum : constatque tribus coloribus, inferius nigro, medio candido, superius colore minii : significatque Philippum candore animi insignem & caritate, desiderioque fundendi sanguinem pro Christo. Niger color inferius, significat inferioris animæ partis tristitiam caritate compressam, & superatam.

8. *sardius.*] Hæc gemma translucet & ignis habet speciem ac feris terrorem incutit Bartholomæumque significat, igne caritatis flagrantem, & dæmonibus formidabilem.

9. *Chrysolitus.*] Auteo colore translucet, habet scintillas ardentes, marini coloris habet similitudinem. Matthæum denotat qui maris, i. sæculi hujus aliquando habens similitudiem, cum publicanus esset & peccator, postea vera fulsit caritate, & scintillas emisit ardentes tam ore docendo, quam scribendo Evangelium, & miraculis coruscando.

10. *Beryllus*] Hæc gemma in India gignitur, viriditate similis Smaragdo, sed cum pallore, Thomam significat qui in India prædicavit, ibique ejus corpus requievit. Viriditas significat ejus fidem vivam & non deficientem, sed viriditas est cum pallore, quia in resurrectione ejus fides degeneravit, & multum viriditatis amisit.

11. *Topazius.*] Hæc gemma est viridis, ita Plinius. Addit Isidorus eam omni colore resplendere. In ea Jacobus Alphæi significatur omnibus virtutibus resplendens, ideoque omnibus carus, magnæ etiam fidei, nam ut refert Hieron. de viris illustribus, jurarat se non comesturum panem ab illa hora qua biberat calicem Dominicum, donec videret eum resurgentem à mortuis.

12. *Chrysoprasus.*] Inter virides gemmas numeratur, colore porri succum refert, aureis intervenientibus guttis. Significat Judam Thaddæum ob eximiam ejus fidem & caritatem.

13. *Hyacinthus.*] Violacei est coloris, non rutilat æqualiter, sed cum facie cæli mutatur, sereno enim cælo perspicuus est atque gratus, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit. In os missus frigidus est, sculpturis durissimus. Ita Isidorus. Huic Simon Chananæus assimilatur cælestibus moribus, ad terrena immutabilis, cum solitus cæli facile mutari solitus. *i.* cum Dei voluntate, illis perspicuus quibus Deus prædicari Evangelium volebat, cæteris coram oculis evanescens.

14. *Amethystus.*] Colorem habet purpureum permisto cæruleo & quasi roseæ nitore perfusus, & leviter quasdam flammulas fundens, sculpturis facilis. Significat Matthiam, impressionibus & figuris cælestibus facilem, cæleste quiddam ubique spirantem charitateque ardentem. Hæc P. Ribera fusius.

§. 10. VOCANTUR PORTÆ CÆLI.

* *Habebat murum magnum & altum habentem portas duodecim.* Apoc. 21. 12.

1. *Murum &c.*] Hic murus cælestis Sion, significat securitatem vitæ beatorum, quam nulla hostium fortitudo, nullus incursus turbare possit : murus magnus, *i.* latus atque optimè munitus, & altus quem ascendere aut superare hostes nequeant.

2. *Portas.*

2. *Portæ* 12.] Per has solas patet aditus in urbem hanc, altitudo enim muri omnes excludit. Beda & alii per eas intelligunt 12. Apostolos seu eorum doctrinam, per quam solam patet ingressus in cælum. Iidem autem Apostoli dicuntur & portæ & fundamenta diversa consideratione. *Vide V. Ecclesia cap.* 6 §. 5.

§. 11. QUAM RÆ SINT PRETIOSÆ.

Et 1 *duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt per singulas, & singula portæ erant ex singulis margaritis.* Apoc. 21. 21.

1. 12. *Portæ &c.*] locum hunc difficilem ita expedit P. Ribera. Ut singulæ portæ sint ex singulis margaritis, & tamen habeant singulæ, 12. margaritas, quia gratias & dona (significata per margaritas) quæ habent omnes Apostoli, habent & singuli, quemadmodum supra dictum de fundamentis omni lapide pretioso ornatis, parag 9. num. 2. Bene autem Apostoli seu eorum doctrina confertur margaritis seu unionibus (ita vocatis quod nullæ duæ reperiantur in conchis indiscretæ) quæ gemmas omnes pretio superant. *Plinius lib.* 9. *cap.* 35. Quid pretiosius doctrina Apostolorum? de qua Matth. 13. simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Eadem Apostolorum doctrina, erat una in omnibus, & idem cum omnium doctrina in audientibus efficiebat.

§. 12. VOCANTUR ÆDIFICATORES.

Venerunt 1 *structores tui* 2 *destruentes te, & dissipantes à te exibunt.* Isa. 49. 17.

Et 3 *ædificabunt deserta à sæculo, &* 4 *ruinas antiquas erigent, & instaurabunt civitates desertas, dissipatas in generationem & generationem.* Isa. 61. 4.

1. *Structores tui.*] Alloquitur Ecclesiam, cujus structores vocat Apostolos qui Ecclesiam ædificaverunt doctrina sana & morum sanctitate, Cyrillus, Procopius: Dicit autem venisse, i. venturos more Prophetarum: præteritum pro futuro.

2. *Destruentes, &c.*] Judæi, Gentiles, tyranni, hæretici, &c. exibunt longè ab Ecclesia, quia feliciter oppressa eorum potentia, aut quia ipsi extincti, aut quia alio modo oppugnare desinent.

3. *Ædificabunt.*] De Apostolis interpretatur Procopius, deserta vocat gentilitatem, quam quia jampridem nulla excolebat vera religio, deserta meritò vocatur.

4. *Ruinas antiquas.*] Ruinæ antiquæ, Ecclesiæ populi Judaici, seu reliquiæ, dici possunt pauci aliquot justi ut Simeon & Anna, &c. quæ ruinæ excitatæ sunt quando ex eo populo multi ad novam Ecclesiam, Apostolorum prædicatione se aggregarunt.

5. *Ingenerationem.*] Hæc verba non referuntur ad *desertas*, sed ad verbum *instaurabunt*, ita ut in æternum, sint duraturæ.

§. 13. VOCANTUR CANES.

Lingua 1 *canum tuorum inimici* 2 *ab ipso.*

1. *Canum.*] Apostoli ratione latratus, ut prædicam, prædicationis vocantur canes, & sunt ex inimicis, quia à Synagoga Ecclesiæ inimica prodierunt.

3. *Ab ipso.*] .i. quia id, est opus Dei. Ita ferè Greg *l.* 20. *Moral. c.* 7.

§. 14. VOCANTUR SAL ET LUX mundi.

Vos estis 1 *sal* 2 *terræ: Vos estis* 3 *lux mundi,* Matth. 5. 13. 15.

1. *Sal.*] Glo. erudientes alios doctrina & vitæ exemplo.

2. *Terræ.*] .i. terrenorum hominum, Remigius.

3. *Lux.*] Per quos omnes illuminantur à tenebris ignorantiæ, Interlin. prius sal inquit Glo. quam lux. .i. vita quàm doctrina, vita ad scientiam ducit nec scientia caret qui Deum timet.

§. 15. VOCANTUR MONTES.

Levavi oculos meos in 1 *montes, unde veniet auxilium mihi.* Psal. 120. 1.

1. *Montes.*] Augustinus, sicut oriente Sole primi sunt montes qui illuminantur, sic veniente Christo, justitiæ sole, primi fuere Apostoli qui lumen receperunt.

§. 16. VOCANTUR CÆLI.

1 *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annunciat firmamentum.* Psal. 18. 1.

1. *Cæli.*] Mysticè cœli sunt Apostoli: ad Romanos 10. ubi Paulus probat ex hoc Psalmo prædicationem Christi ad omnes gentes pervenisse: optimè autem Apostoli cælis comparantur ob cælestem vitam, ob contemplationem, Item

Quia

quia elevati à terra, quia ampli per charitatem, splendidi per sapientiam, semper sereni per animi tranquillitatem, celerrimè moti ab Angelo per obedientiam, pluentes per instructionem, tonantes per objurgationem, fulgurantes per miracula, multa bona terris largientes & nihil ab eis quærentes per liberalitatem, purissimi ab omni sorde per vitæ sanctitatem, denique domus & regia summi regis per justitiam perfectam. Anima enim justi sedes est sapientiæ. Bellarm.

§. 17. Vocantur prædatores.

1 *Prædabuntur filios Orientis.* Isa. 11. 14.

1. *Prædabuntur.*] .i. convertent ad Christum. ereptos tanquam prædam de dæmonum potestate, orientales populos. Hieron.

§. 18. Vocantur Filii et Principes.

Pro 1 *patribus tuis nati sunt tibi* 2 *filii, constitues eos principes super omnem terram.* Psal. 44. 18.

1. *Patribus.*] .i. Patriarchis & Prophetis.

2. *Filii.*] Apostoli, qui toti orbi leges dabunt, ideo constitues eos principes &c.

§. 19. Iterum Principes.

1 *Prævenerunt* 2 *Principes conjuncti* 3 *psallentibus in medio* 4 *juvencularum tympanistriarum*, 5 *Principes Juda duces eorum*, 6 *Princeps Zabulon & Principes Nepthalin.* Ps. 67. 27. 30.

1. *Prævenerunt &c.*] Totus hic Ps. ex mente August. & Euth. est de Christi Resurrectione & Ascensione. Itaque.

2. *Principes.*] .i Apostoli videntes Christi triumphum præ cæteris alios in Christi laudibus.

3. *Psallentibus.*] Sanctis Angelis qui ob eandem causam canebant.

4. *Juvencularum &c.*] .i. qui Angeli psallebant in medio animarum sanctarum, quæ cum Christo cælos penetrarunt. Dicuntur autem juvenculæ ob recentem beatitudinem: aut ad significandam eorum immortalitatem & perpetuam juventutem.

5. *Principes Juda.*] Latini Patres intelligunt eos Apostolos qui erant de tribu Juda, & Fratres Christi dicuntur in Evangelio, quod essent filii Cleophæ fratris Joseph sponsi B. Virginis, videlicet Jacobus, Simeon, Judas Thadæi.

6. *Principes Zabulon &c.*] Hi dicuntur cæteri Apostoli, Petrus, Andreas &c. qui erat à Bethsaida vel Capharnaum & vicinis civitatibus ad sortem Zabulon & Nephtalim pertinentibus. *V. Matth.* 4.

§. 20. Prædicitur mittendos ad gentes & quo fructu.

Ponam in eis 1 *signum & mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam* 2 *tenentes sagittam: in Italiam & Græciam ad insulas longè ad eos qui non audierunt de me & non viderunt* 4 *gloriam meam: & annunciabunt gloriam meam gentibus & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus* 5 *donum Domino, 6 in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis ad* 7 *montem sanctum meum Jerusalem dicit Dominus, 8 quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini.* Isai. 66. 19. 20.

Levabit 9 *signum in nationes, & congregabit* 10 *profugos Israel, & dispersos Juda* 11 *colliget à quatuor plagis terræ.* Isai. 11. 12.

1. *Signum.*] D. August. & Hier. *signum* accipiunt pro miraculis quæ edita sunt ab Apostolis. *signum* pro *signis* per Enallagen numeri. Theod. intelligit signum crucis. Quantò antè, inquit Euseb. præsignificatum salutare signum crucis.

2. *Mittam.*] Theod. completa est (ait) hæc prophetia, cùm Matth. 28. dictum à Domino: Euntes docete omnes gentes.

3. *Tenentes.*] .i. ad populos utentes sagittis, quos 70 vocant Moloch, quæ est regio supra Armeniam Parthis finitima. Leo Castrius.

4. *Gloriam meam.*] potentiam, miracula.

5. *Donum Domino.*] Gentes ad Deum conversas, vocat Donum Deo oblatum, quo sanè nullum Deo gratius, nam ut prædicatè Gregor. in Ezech. Hom. 12. Nullum omnipotenti Deo tale est Sacrificium quale est zelus animarum.

6. *In equis &c.*] August. his dicit intelligi omnia auxilia Dei seu Angelica seu humana, vel in equis, i. commodè ac facilè perinde ac ii qui carrucis ac lectiis utuntur.

7. *Montem.*] .i. Ecclesiam.

8. *Quomodo &c.*] .i. tam erunt grati & pretiosi gentiles quos Apostoli convertent, quam erant sacrificia antiqua quæ in vasis mundis offerebantur: Qui ergo peccatorem convertit, sacrificium Deo gratum offert.

9. *Signum.*] Crucis scilicet per Apostolos.

10, *Profugos Israel*] Fideles convertendos licet gentiles, vocat Israelem & Judam secundum spiritum, sicuti populus Judæorum dicitur Israel secundum carnem: congregabitur autem ad Ecclesiam.

11. *A quatuor plagis*] .i. extremitatibus, 70 alis, id est ex toto orbe.

§. 21. Prædicitur ablatio omnium quæ obstare possent eorum prædicationi.

Et 1 *desolabit Dominus* 2 *linguam maris Ægypti* & 3 *levabit manum suam super flumen, fortitudine spiritus sui, & percutiet eum* 4 *in septem rivis ita ut transeant per eum calceati. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyrio sicut fuit Israeli, in die illa qua ascendit de terra Ægypti*, Isai. 11. 15. 16.

1. *Desolabit*] Destruet perdet.

2. *Linguam*] Promontoria maris, quod ea instar linguæ in mare procurrant.

3. *Levabit &c.*] .i. potentiam suam magnam ostendet exsiccando Nilum.

4. *In septem rivis*] .i. alveis: sensus est exsiccabit eos. Ita Procopius, quod factum sub Augusto dum M. Antonium devicit; qui se in Ægyptum tanquam munitissimam totius orbis provinciam receperat. Id autem factum est ut prædicationi Apostolorum pervius esset orbis. Idipsum versu sequenti, nihilque aliud his verbis indicatur quam quod nihil obstabit Apostolorum prædicationi, non maria, non montes, non flumina, sicut Israeli non obstitit mare rubrum, quo minus evaderet in terram promissam; Hæc Leo Castro fusius.

§. 22. Apostoli sunt quasi semen Dei sparsum per orbem.

Et 1 *seminabo eam mihi in terram, & miserebor ejus, qua fuit* 2 *absque misericordia*, Osee 2. 23.

1. *Seminabo*] Spargam Synagogam jam factam Ecclesiam meam, per orbem ut ubique prædicet gloriam meam, hoc semen fuerunt Apostoli.

2. *Absque misericordia*] .i. populi gentium.

§ 23. Apostolorum efficacitas et fervor in prædicando.

Qui 1 *ingrediuntur impetu ad Iacob, & florebit & germinabit Israel. & replebunt faciem orbis* 3 *semine*, Isai. 27. 6.

Et erunt 4 *reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorum* 5 *quasi leo in jumentis silvarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cum transierit, conculcaverit, & ceperit, non est qui eruat,* 6 *exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt*, Mich. 5. 8. 9.

Videre etiam licet Psal. 18. ubi quidquid prædicatur de voce Domini, de ejus virtute & potentia potest accipi de voce Domini per Apostolos, *Ps* 67. 12 13. 15.

Dominus dabit 7 *verbum Evangelizantibus* 8 *virtute multa.* 9 *Rex virtutum* 10 *dilecti dilecti: &* 11 *species domus* 12 *dividere spolia, dum* 14 *discernit* 13 *cœlestis* 15 *reges* 16 *super eam,* 17 *nive dealbabuntur in* 18 *Selmon.*

ARROGANTIA.

V. Superbia.

ODIBILIS EST QUI SIBI ARROgat potestatem in alios, seu reprehendendo, seu docendo, seu præcipiendo.

Qui potestatem sibi sumit injustè, odietur, Eccli. 28. 8.

1. *Ingrediuntur*] Apostoli scilicet, qui magno impetu spiritus ad prædicandum ingressi sunt.

2. *Florebit &c.*] Hic est fructus eorum prædicationis & ingressus, florere virtutibus, &c.

3. *Semine*] Verbi divini.

4. *Reliquiæ Iacob*] .i. Apostoli prædicantes inter gentes.

5. *Quasi leo &c.*] .i. sicuti leoni cædunt animalia cætera, ita & Apostolorum prædicationi, spirituique qui in iis loquetur nemo resistere poterit, omnes vincent, omnes occident quatenus infideles sunt, ait Hieronym.

6. *Exaltabitur*] O Ecclesia superior eris hostibus tuis: quod factum per Apostolos.

7. *Verbum*] Gratiam sermonis, Apostolis suis Evangelizantibus.

8. *Virtute*] Hoc verbum non erit inefficax, sed plenum virtute & potentia, convertet animas, penetrabit corda.

9. *Rex virtutum*] Hoc est Christus Rex exercituum Angelicorum.

10. *Dilecti, dilecti*] Est Hebraismus. i. dilectissimi, hic autem dilectissimus est Christus. q.d. Christus, Rex exercituum Christi. i. Christus rex exercituum suorum; est iterum Hebrais-

mus

mus ut notat S. Augustin. hic igitur rex.

11. *Speciei.*] .i. ad speciem & decorem domus suæ .i. Ecclesiæ dabit (hoc enim verbum supplendum est ex superiore versu) Apostolis suis.

12. *Dividere spolia*] Gentium ad fidem conversarum, ipsę autem gentes sunt opima & Deo grata spolia quando ad Christi fidem convertuntur, & tanquam præda dæmoni auferuntur.

13. *Cælestis*] Rex, scilicet cœlestis, Christus Dominus.

14. *Discernit*] Dividit, dispertit.

15. *Reges*] Apostolos, quos constituit principes super omnem terram.

16. *Super eam*] .i. Ecclesiam q.d. dum unicuique provinciæ suum tribuit Apostolum.

17. *Nive &c.*] .i, tunc populi multi justificabuntur & super nivem dealbabuntur.

18. *In Selmon*] Ecclesia, qui mons, quia altissimus eam significat.

AVARITIA, AVARVS

Vide verbo Divitiæ. Fraus. Eleemosyna.

§. 1. Quid sit avaritia.

Est 1 *idolorum & simulachrorum servitus.* Coloss. 3.5. & Ephes 5.5.

Est 2 *radix omnium malorum*, 1. ad Tim. 6.10.

1. *Idolorum &c.*] .i est idolatria, avaritia autem præ aliis vitiis ita vocatur, quia avarus non in Deo, at in suis opibus omnem spem collocat & vitæ & victus & cultus, & omnium omnino. habet itaque illas pro Deo: Quid enim est Deus n.si is à quo omnia speramus. Et quemadmodum ait Chrysost. Idololatræ ita colunt idola ut ea præ reverentia non audeant tangere, ita nec avarus pecunias, nec iis uti audet. Sed inani tantum aspectu earum capitur: unde ait eos verè non per auxesim esse idolotras. Adde avarum nil aliud cogitare, somniare, operari quam ut ditescat omniaque sua eò referre. Quod autem tale est, id ei Deus est.

2. *Radix &c.*] Quod omnis generis mala, & peccata ex avaritia oriri possint & sæpe oriantur. Inde enim, ait Ambr. maleficia, homicidia, obscenitas, & quicquid sceleris est,

§. 2. Quantum sit peccatum.

Avaro 1 *nihil scelestius*, Eccli. 10. 9.

Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim & animam suam 2 *venalem habet: quoniam in vita sua projecit intima sua*, Eccli. 10. 10.

§. Add. Quam sit avaritia communis omnium peccatum.

Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam à summo usque ad novissimum, Isai. 56 11.

A minore usque ad majorem omnes avaritiæ student, & à Propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Jerem. 6. 13.

Vide etiam c. 8. 10. & infra §. 14.

1. *Nihil scelestius*] Quia avaritia in se gravissimum est peccatum, planèq; homine indignum ut qui id quod inter omnia bona est infimum, tam amet inordinatè, eique se tradat totum: ideo Paulus supra, eam vocat idololatriam. Adde nullum esse vitium quod in pluta impellat mala quodque adeò noxium sit Reip. & proximis.

2. *Venalem*] Vendit animam suam, rem inæstimabilis pretii, vendit inquam dæmoni pro pecunia, quam peccando, fraudes committendo &c. adipiscitur. Magna est vis in illo *animam*, q. d. non rem quamlibet.

3. *Quoniam &c.*] .i, etiam adhuc vivens perinde se habet ac si omnia viscera sua ejecisset, quia scilicet omnem humanitatis & commiserationis sensum exuit etiam erga se.

Quæ avaritiæ effecta in animo simul & corpore.

§. 3. Primum, æterna damnatio.

1 *Va qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, usque ad* 2 *terminum loci. Numquid habitabitis vos soli in medio terræ?* Isa. 5. 8.

3 *Semita omnis avari animas possidentium* 4 *rapiunt*, Prov. 1. 19.

Neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neq; rapaces, regnum Dei possidebunt, 1. Corinth. 6. 10.

Vide §. 10. cum explicatione & §. 19.

1. *Va*] Hac particula æterna maledictio innuitur.

2. *Terminum*] .i. finem .i. ita ut omnia occupetis.

3. *Semita*] .i. ratio agendi, peccata avarorum,

jucrum sui injustè inhiant & consequuntur.

4. *Rapiunt &c.*] Perniciem & interitum adferunt ipsismet avaris, licet inde se magna bona consecuturos arbitrarentur.

§. 4. 2. Maledictio populi.

Qui abscondit frumenta 1 *maledicetur in populis:*
2 *benedictio autem super caput vendentium.* Prov. 11. 26.

1. *Maledicetur.*] Non esse contemnendas populi maledictiones & pauperum imprecationes docetur Eccli. 4. cum dicitur Deum audire justas eorum querelas. Itaque maledictionem populi sequitur maledictio Dei, hinc talium agri sunt parum fertiles, aut malè pereunt malè servata, aut in aliquod aliud supplicium incidunt avari.

2. *Benedictio.*] Quia & populus capiti ejus. i. ipsi fausta precatur, & Deus amplioribus donat. Nomine autem frumentis omnes victui & usibus hominum necessaria intelliguntur.

§. 5. 3. Varii dolores, miseriæ et casus adversi.

1 *Quid proderit* 2 *homini de universo labore suo & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est? cunctis diebus ejus doloribus & ærumnis plani sunt, nec per noctem mente requiescit, & hoc nonne* 3 *vanitas est.* Eccli. 2. 22. 23.
Vide § 8. testim. 1.

Est & alia 4 *infirmitas pessima quam vidi sub sole: divitiæ conservatæ* 5 *in malum Domini sui,* 6 *pereunt enim* 7 *in afflictione pessima, generavit filium qui in summa* 8 *egestate erit.* Eccli. 5. 12. 13. 15. 16.

Miserabilis prorsus infirmitas, 9 *quomodo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei quod laboravit* 10 *in ventum? Cunctis diebus vitæ suæ comedit in* 11 *tenebris, & in curis multis, & in ærumna atque tristitia.*

1. *Quid proderit.*] Hæc interrogatio habet vim affirmandi uti sæpe alias, q. d. nihil proderit.

2. *Homini.*] Avaro & tenaci.

3. *Vanitas.*] i. labor vanus, inanis, sine fructu, laborabat enim ad quietem inveniendam & solatium.

4. *Infirmitas*] i. Gravè malum, est Metaphora sumpta à corpore, & translata ad animi ægritudinem gravemque molestiam.

5. *In malum*] Quia ob divitias occiditur à prædonibus & furibus.

6. *Pereunt.*] Scilicet ob divitias.

7. *In afflictione.*] Quia videlicet jugulantur. Vel dici possunt conservatæ in malum domini ob lites quæ eis postea intentantur tanquam injustis possessoribus, & tunc pereunt illæ divitiæ, in afflictione pessima: maximas enim animi afflictiones & molestias afferunt lites.

8. *Egestate.*] Quia bonis paternis privatus, nec laborare assuetus.

9. *Quomodo &c.*] Repetendum ex v. 14. rediturum in terram nudum, quemadmodum inde primum venit.

10. *In ventum*] i. in vanum.

11. *Tenebris*] i. tristitia & anxietate mentis, vel *in tenebris*. i. noctu, quia ita distinetur lucri cupiditate, ut ei ante noctem cibum capere non liceat, ita Cajet. Vel *in tenebris*, quia tam comedit vilia ut erubescat in die comedere. Ita Hugol vel *in tenebris*, quia non vult socium mensæ. Ita Chaldæus.

Quæ Avaritiæ effecta in Animo ejusque potentiis.

§. 6. Avarus animam suam vendit.

Vide §. 2. supra.

§. 7. Avaritia intellectum excoecat.

Sed & existimaverunt. i. lusum esse vitam nostram 1 *& conversationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere,* 3 *undecunque, etiam ex* 4 *malo acquirere.* Sap. 15. 12.

5 *Cogitatus prescientiæ* 6 *avertit sensum, &* 7 *infirmitas gravis sobriam facit animam.* Eccl. 31. 2.
Veriam §. sequentem.

1. *Lusum.*] i. non esse vitam nostram seu aliquam seriam cujus postea sit reddenda ratio, sed esse rem ludicram ac veluti ludum puerilem.

2. *Conversationem &c.*] i. vivendi rationem seu vitam aliud nihil esse quam nundinationem quæstuosam, ad lucrum comparatam, in quo avari summum bonum constituunt.

3 *Undecunque.*] Bonus enim (ut quidam dixit) est odor lucri ex re qualibet.

4. *Malo*] per fas & nefas, sive bonis artibus sive malis.

5. *Cogitatus prescientiæ.*] i. cura & cogitatio anxia qua avarus cupit scire rerum futurarum eventus non contentus præsentibus, sed anxiè semper solicitus de futuris; hujusmodi inquam cogitatus.

6. *Avertit sensum.*] Hominis mentem à Deo,

& à recto sanoque judicio alienat? efficitque, ut mens hominis veluti ebria sit, eique causa est varior, peccator, ut prospiciat sibi in futurum.

7. *Infirmitas &c.*] Sicut contrà, gravis corporis infirmitas animam prius intemperatam, temperatam efficit: quibus significatur magis nocere avarorum solicitudinem, quam gravem corporis infirmitatem.

§. 8. VOLUNTATI EST CAUSA MULTORUM peccatorum, etiam hæresis, & infidelitatis.

Qui volunt divites fieri incidunt in 1 *tentationem & in* 2 *laqueum diaboli & multa* 3 *desideria inutilia, & nociva quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas* 4 *quam quidam appetentes* 5 *erraverunt à fide &* 6 *inseruerunt sè* 7 *doloribus multis.* 1. Tim. 6. 9. 10.

Qui quæris locupletari, 8 *avertit oculum suum.* Eccli. 27. 1.

Vide etiam §. 7. & §. 19. in explicatione.

V. §. 10. testim. 3. quomodo crudelis sit erga pauperes.

1. *Tentationem.*] Variè tentat dæmon avaros, & divitiarum cupidos, ut furentur, ut contractus faciant usurarios, ut eleemosynam non largiantur etiam cum tenentur, ut aliena non restituant ut omnia violent jura & leges tum divinas, tum humanas.

2. *Laqueum.*] Laqueus est captivitas & compedes quibus avarus constrictus libertatem animi perdit. Laqueus sunt varia peccata, quibus post tentationem, hominem dæmon illaqueat. Laqueus sunt etiam quæ sequuntur: scilicet.

3. *Desideria &c.*] Desideria ingerit diabolus tum in opibus comparandis & augendis, tum in expendendis v.g. desideria gloriæ, pompæ in vestitu, mensa, famulatu &c. affluentes enim divitiæ (inquit Euthymius) ad absurdas impellunt cupiditates. Et stultas (inquit Theophil.) Quomodo non stultum (ait) simias alere, equos exornare auro? maximè (addo ego) cùm tanta sit tot pauperum inopia.

4. *Quam.*] Non referendum ad cupiditatem sed ad pecuniam quæ includitur in Græco φιλαργυρία. i. amor pecuniæ.

5. *Erraverunt à fide.*] Obtenebrat enim oculum animæ studium pecuniæ. Euthy. Avarus enim qui quovis modo etiam per nefas studet ditari, non curans nisi bona quæ videt, tandem eò miser deducitur ut sibi persuadeat non esse alia bona. Accedit quod prælius conscientia tot fraudum quas commisit, & boni alieni quod injustè possidet absque voluntate restituendi, mavult credere non superesse alteram vitam, in qua omnium ratio exigenda, quam tot conscientiæ stimulis angi perpetuò.

6. *Inseruerunt.*] .i. infixerunt, transfixerunt: studium enim pecuniæ, inquit Euthy. in modum spinarum, hominis avari mentem cruentat aculeis curarum, timorum, laborum, vigiliarum, angorum.

7. *Doloribus.*] Non solum à fide avocat avaritia, sed & corporaliter lacessit, inquit Euthym. variis dolorum tum animi, tum corporis generibus, licet etiam per dolores intelligere peccata varia, quia dolorum sunt causa.

8. *Avertit.*] Ab eo scilicet in quod oculos suos intentos habere debebat. i. à Deo, ejusque mandatis, idque ut peccet liberius.

§. 9. AVARUS DESIDERAT SEMPER NEC satiatur unquam.

Insatiabilis 1 *oculus cupidi* 2 *in parte iniquitatis non satiabitur,* 3 *donec consumat arefaciens animam suam.* Eccli. 14. 9.

4 *Divites* 5 *eguerunt & esurierunt; inquirentes autem Dominum non deficient omni bono,* Psal. 33. 11.

Omnis labor hominis 7 *in ore ejus: sed* 8 *anima ejus non implebitur.* Eccle. 6. 7.

Avarus non implebitur pecunia Eccle. 5. 9.

9 *Infernus & perditio numquam implentur: similiter &* 10 *oculi hominum insatiabiles,* Proverb. 27. 20.

Sanguisuga duæ sunt 11 *filiæ dicentes affer, affer. Tria sunt insatiabilia, & quartum numquam dicit, sufficit.* 12 *Infernus, &* 13 *os vulvæ, &* 14 *terra, quæ non satiatur aqua,* 15 *ignis vero numquam dicit, sufficit,* Prov. 30. 15. 16.

1. *Oculus cupidi.*] .i Avari: concupiscere autem tribuitur oculo quia per oculum concupiscentia intrat in animum, unde S. Joan. vocat avaritiam concupiscentiam oculorum.

2. *In parte iniquitatis.*] .i. Nulla parte seu portione quam iniquitas ejus appetit, satiatur.

3. *Donec consumat.*] Mira hæc voracitas quæ non solum non saciat, nec nutrit aut pinguefacit, sed consumit & exiccat animam, curis nimi-

rum & anxietate, & cupiditate inexplebili animam tabescere facit, ita ut omni spiritualis gratiæ & sapientiæ humore destituatur. Extenuat etiam corpus, suisque humoribus privat, ut ante tempus moriatur.

4. *Divites.*] Hebraicè, leones, ita vocantur metaphoricè divites avari, quia crudeles ut leones, & aliena rapiunt ut leones.

5. *Eguerunt.*) Quia licet abundent, egent semper, quia semper appetunt plura quam habeant.

6. *Non deficient, &c.*] .i, nullo bono, seu omni bono potientur, quia rem quærunt infinitam quæ major est ipsorum desiderio, quare nullum eis deerit bonum, quia summo bono inhærent in quo habent omnia.

7. *Os oris ejus*] Chaldæus, propter cibum oris sui. i. omnis hominum labor ordinatur ad victum, subaudi & *ad vestitum*; sanxit enim Deus ut in sudore vultus sui, vescatur pane suo. *Gen.* 3.19.

8. *Anima ejus.*]. i. cupiditas ejus, sensus est: Bis miser est avarus, primo quia præter naturæ ordinem se frustrat cibo, nec audet sibi ipse benefacere, cum omnis homo laboret ut manducet. Secundo quia licet servet & accumulet multa, cupiditatem suam nunquam satiabit.

9. *Infernus, &c.*] His significatur mors ipsa aut status mortuorum, qui licet multos ex hoc mundo suscipiat, nunquam tamen expletur, nec minus est capax quod multos hauserit. Potest etiam per Infernum intelligi locus damnatorum.

10. *Oculi.*]. i. cupiditas habendi quæ ab oculis initium sumit. Cajet. intelligit per oculos cupiditatem videndi aut cognoscendi aliqua, quæ nunquam expletur, semper enim desiderat homo nova aliqua videre aut cognoscere.

11. *Filiæ.*) Hæ sunt libido & avaritia, quæ nunquam implentur.

12. *Infernus*]. i. mors, vel infernus proprie dictus.

13. *Os vulvæ.*] .i. mulieris concupiscentia.

14. *Terra.*) Maximè fabulosa quæ aquam omnem imbibit.

15. *Ignis.*) Qui appositione lignorum non extinguitur, sed accenditur, semperque amplius & amplius consumit. Per infernum autem designatur invidia & vindictæ cupiditas quæ inimici mortem desiderat, nec ipsa quidem morte satiatur: per os vulvæ significatur concupiscentia carnis in utroque sexu, quæ non satiatur ipso usu, sed excitatur magis: per terram denotatur avaritia, quia semper terrenis inhiat, nec satiatur unquam, non minus quam terra arenosa: per ignem intellige cupiditatem gloriæ quæ sicut ignis alta petit, nec ullo contenta est honore.

QUÆNAM ACCERSAT AVARITIA corpori mala.

§. 10. OMNIS GENERIS MISERIAS, CUM avarus bonis suis uti non ausit, quæ tamen ab extraneis dilapidabuntur.

Est & aliud malum quod vidi sub sole & quidem frequens apud homines: vir cui dedit Deus divitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus quæ desiderat: nec tribuit ei potestatem Deus ut 1 comedat ex eo, sed homo extraneus 2 vorabit illud, hoc vanitas & miseria magna est. Eccl. 6. 1. 2. 3. 4.

Si *genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos & plures dies ætatis habuerit, & anima ejus non utatur bonis substantiæ suæ 3 sepulturaque careat: de hoc ego pronuncio quòd melior illo sit abortivus 4 frustra enim venit & pergit ad tenebras, & oblivione delebitur nomen ejus.*

5 *Qui amat divitias 6 fructum non capiet ex eis, & hoc ergo 7 vanitas.* Eccl. 5. 9.

Qui 8 acervat ex animo suo injuste, alii congregat, & in bonis illius, alius 9 luxuriabitur. Qui 10 sibi nequam est, cui alis bonus erit? & 11 non jucundabitur in bonis suis. Qui sibi 12 invidet, nihil est illo nequius, & hæc 13 redditio est malitiæ illius: & si bene fecerit 14 ignoranter, & 15 non volens facit, & in novissimo manifestat malitiam suam. Nequam est oculus 16 lividi, & avertens faciem suam, & 17 despiciens animam suam. Eccli. 14. 4. 5. 6. 7. 8.

1. *Comedat.*) Quia eum de medio tollit morbo aliquo, aut aliter, ait *Lyranus*. Vel quia permittendo culpam avaritiæ, miser avarus eis subjacet miseriis quæ illud vitium consequuntur, in quibus est non uti bonis suis.

2. *Vorabit.*) Pulchra Antithesis, avarus non audet comedere ex bonis suis, nec naturæ ex iis satisfacere vel tenuiter, cum extraneus voret ea quibus pepercit. Vis etiam est in *extraneus*. Q. d, non filius aut consanguinei.

3. *Sepultura, &c.*] Caret avarus sepultura, vel quia de omnibus malè meritus negligitur insepultus, vel quia ipse divitiis intentus, nec mortis nec funeris dum viveret ullam habuit memoriam, vel quia ob divitias suas occisus est & abjectus insepultus.

4. *Frustra, &c.*] Q. d. abortivus tantum frustra est conceptus, & tantum fine suo caruit, avarus verò non tantum frustra natus, sed ad multa mala sustinenda tum corporis, tum animi quæ sibi accersit ipse. Per *tenebras*, intelligemortis aut oblivionis.

5. *Qui amat divitias.*] Scilicet inordinatè ut avari faciunt.

6. *Fructum.*] Quia scilicet eas recondit dum ex iis fructum percipere deberet honestæ oblectationis & utilitatis, tum suæ tum aliorum, erogando eas in pauperes.

7. *Vanitas.*] i. res inutilis, inanis. Maximè sanè convenit vanitatis nomen avaro fructu carenti.

8. *Acervat ex animo suo.*) Dicitur avarus acervare ex animo suo, quia quæ colligit ea subtrahit animo suo seu sibi, defraudando seipsum, eaque ipsa (quæ summa est miseria) aliis colligit.

9. *Luxuriabitur.*] Quæ sibi subtrahit auxiè parcendo, alii sumptuosè & prodigè & deliciosè vivendo consumpturi sunt.

10. *Sibi nequam*] Talis est avarus qui sibi malus est, cum bonis partis uti non audit.

11. *Non jucundabitur.*] Nullam ex iis percipiet voluptatem, at cruciatum multum, vel subitò à Deo iis privabitur.

12. *Invidet.*) Avarus sibi invidet quia sibi ipsi nocet & injuriam infert, quasi is qui alteri invidet.

13. *Redditio.*] Illa ipsa invidia qua sibi invidet non modò est grave peccatum, sed est etiam malitiæ & avaritiæ ipsius pœna, quam Deus ei justè infligit, scilicet subtrahendo ei voluntatem honestè & utiliter suis utendi, eo quod terrenis est nimis addictus.

14] *Ignoranter.*] i. imprudenter.

15. *Non volens.*] Non lubens, non ex animo, at timore aut verecundia, unde postea verbo vel signo aliquo ostendet se non lubenter id fecisse.

16. *Lividi.*) Avarum ejusque naturam denotat nomine invidi, nam & paulo ante dictum est avarum sibi ipsi invidere. Hujus igitur oculus corporalis est nequam seu pravus & perversus, quia alienam miseriam non libenter nec cum commiseratione videt, unde sequitur in textu, eum avertere faciem ne videat & cogatur ei subvenire.

17. *Despicions &c.*] Quia non finit eam sumere quæ desiderat, & subtrahit ei necessaria.

§. 11. ETIAM SIBI NECESSARIUM PANEM subtrahit.

Oculus 1 *malus* 2 *ad mala* : *&* 3 *non satiabitur parte* ; *indigens, &* 4 *in tristitia erit super mensam suam.* Eccle. 14. 10.

1. *Malus.*] Qualis est avari.

2. *Ad mala.*] Vergit scilicet, quia & aliena concupiscit, & sua sibi & suis contra æquitatem subtrahit.

3 *Non satiabitur, &c.*] Adeo malus est sibi, ut nec pane suo audeat se satiare.

4 *In tristitia &c.*] Cum in mensa sua deberet cum lætitia comedere, & quantum naturæ est necessarium, tamen ibi etiam erit indigens quia semipleno ventre illinc surgit, & erit tristis, quia dolet à se aut ab aliis tantum consumi.

§. 12. QUAPROPTER INDIGNUS EST QUI pecuniam possideat.

Viro cupido & 1 *tenaci* 1 *sine ratione est substantia, &* 2 *homini* 2 *livido ad quid nummus?* Eccli. 14. 3.

1. *Sine ratione.*] Quia non utitur substantia, i. opibus ad quod datæ sunt.

2. *Livido,*] i. avaro *v.* §. 10. *num.* 12. *&* 16. *in interpretatione.*

§. 13. AVARITIA SOMNUM AUFERT ET maciem inducit, mortemque ante tempus.

Vigilia 1 *honestatis tabescere faciet carnes, &* 2 *cogitatus illius auferet somnium.* Eccli. 31. 11. Vide supra §. 9. n. 3.

2. *Honestatis.*) Sumitur honestas pro divitiis quæ hominem reddunt in mundo honestum & honoratum : cura itaque & solicitudo (significatæ per *vigilium & cogitatus*) congregandarum opum aufert carni suum vigorem, exsiccat corpus & extenuat, &c.

§. 14. MORTE PUNITUR A DEO.

Avaritia 1 *in capite omnium &* 2 *novissimum eorum in gladio interficiam : non erit fuga eis, fugiens, & non salvabitur ex eis qui fugerit.* Amos. 9. 1 3.

1. *In capite omnium.*] i. in omnes dominatur, omnes ea tenentur, superior est omnibus.

2. *No-*

2. *Novissimum.*] .i. etiam eos qui reliqui fuerint ex ipsis, i omnes omnino, neminem excipiam.

Quid avaritia in fonis fortunæ.

§. 15. Ea perdit et dissipat.

1. *Est qui multa redimat modico pretio, & restituens ea in septuplum.* Eccli. 20.12. Vide §. sequentem, testimon. 1. in explicatione.

1. *Est qui &c.*] Tales sunt avari & injusti qui vel à pauperibus vel ab imperitis pretii rerum, emunt vili pretio; verum justo Dei judicio accidit ut ea reddant in septuplum, dum eis subitò accidunt damna maxima.

§. 16. Quid avaritia in filiis et familia. *Vide §. 10. testimonio 1. & §. 5 testim. 2.*

1. *Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam, qui autem 2 odit munera, 3 vivet.* Prov. 15. 27.

4 *Peccatori 5 dedit Deus afflictionem & curam superfluam ut addat & congreget & tradat ei 6 qui placuit Deo, sed & hoc vanitas est & casse solicitudo mentis.* Eccle. 2.26.

Atque hæc de avaritiæ natura, et effectis, sequitur ut agamus de extrinsecis quibusdam quæ ad eam referuntur, Deo scilicet & homine.

1. *Conturbat.*) Vel quia multas excitat contentiones & turbationes arguendo suos quod non satis lucrentur, & attendant ad rem, nimis multa impendant in victu & vestitu, aut quia sua avaritia meretur ut familia ac possessio ejus à Deo aut ab hominibus turbentur ac molestentur. Injustè enim parta, multorum solent esse causa malorum in familia & fortunæ bonis: *Domus* enim sumitur etiam pro iis & pro possessionibus.

2. *Odit munera.*] Quæ avari judices accipiunt ad pervertendum judicium.

3. *Vivet.*] Prosperè ager, liber erit à vindicta divina, ab hominum molestiis qui frequenter insurgunt contra avaros, qui aliena injustè possident, & ob avaritiam judicium pervertunt.

4. *Peccatori.*) Avaro qui per fas & nefas congregat.

5. *Dedit.*] Seu permisit.

6. *Qui placuit Deo*] Q.d. non filiis, non consanguineis, non ei quem avarus destinaverat.

§. 17. Deus eam prohibet.

Sint mores sine avaritia contenti 1 præsentibus, ipse enim 2 dixit: non te deseram neque derelinquam. Hebr. 13.5.

Ne 3 transgrediaris terminos antiquos quos posuerunt patres tui. Prov. 22.28.

1 *Præsentibus.*] .i. sorte sua, opibus quæ adsunt quæcumque illæ fuerint, quoniam enim direptionem bonorum suorum passi erant, ait Oecumen. hortatur eos ut iis quæ adsunt contenti sint.

2. *Dixit.*] Ita Deus ad Josue c. 1. Josue, sed in eo idem omnibus fidelibus.

3. *Transgrediaris.*] .i. ex avaritia ne transferas limites possessionis & hæreditatis tuæ ad eam dilatandam, transferas inquam alibò quam ab antiquo constitutum est, ne sic noceas proximo.

§. 18. Ne vult quidem eam nominari

Fornicatio autem & omnis immunditia aut avaritia 1 nec nominetur in vobis sicut decet 2 sanctos, Ephes. 5. 3.

1. *Nec nominetur &c.*] Nec nomen ipsum audiatur avaritiæ aut fornicationis, ne reliquus speciem & imaginem repræsentet, & quia res nominata fomitem præbet & exhortationem ad eam sectandam. Oecumenius.

2. *Sanctos.*] Christianos qui debent esse sancti, quorum vocatio est sancta, religio, professio sancta.

§. 19. Eam ipsam punit.

Qui aurum diligit 1 non justificabitur, & qui insequitur 2 consumptionem, 3 replebitur ex ea. Eccl. 31.5.

Vide etiam §. 14.

1. *Non justificabitur.*] .i. non erit impunitus, quemadmodum sæpe *non esse innocentem* sumitur pro non esse impunitum. Qui enim in judicio non justificatur seu non invenitur justus, is non absolvitur, sed punitur. Potest etiam accipi *non justificabitur* pro *non carebit culpa.*

2. *Consumptionem.*] .i. res caducas & corruptibiles quæ facile consumuntur, quales sunt divitiæ quas sectantur avari.

3. *Replebitur ex ea.*] .i. Abundè habiturus quod sectatus est.

§. 20.

§. 10. AD HOMINEM QUOD ATTINET, monetur is nihil accipere ab avaris.

1. *Datus* 2 *insipientis non erit utilis tibi, & oculi enim illius septemplices sunt. Exigua dabit & multa improperabit, &* 4 *apertio oris ipsius inflammatio est.* Eccli. 20. 14. 15.

V. § 10. testim. 3. quomodo avarus nihil dat lubens & volens.

§. ADD. ITEM NON ADIRE EORUM mensas. *Vide Verbum Convivia* §. 3

1. *Datus.*) .i. donum.

2. *Insipientis.*) .i. Avari, cujus insipientia satis nota.

3. *Oculi, &c.*) .i. oculis suis cupiditate plenis observat manus tuas à quibus copiosam expectat remunerationem, quod significatur per *septemplices.* Est enim numerus septenarius signum universitatis.

4. *Apertio &c.*].i. statim se loquetur, ex corde ira accenso proferet durissima verba & velut ignita quæ hominem graviter lædant & urant, quæque eum vicissim ad iram & impatientiam accendant. Vel *apertio oris* dicitur inflammatio, quia quemadmodum se flamma longè latèque profert, ita & ipse ubique prædicat exiguum quod dedit.

§. 11. OCCURRUNT POSTREMO COHORtationes ad virtutem oppositam, maxime ad fruendum suis bonis.

Nonne melius est 1 *comedere & bibere &* 2 *ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? & hoc* 3 *de manu Dei est* Eccles. 2. 24.

Hoc itaque visum est mihi bonum ut comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, quo laborat vir ipse sub sole 4 *numero dierum vitæ suæ quos dedit ei Deus; & hæc est pars illius. Et omni homini cui dedit Deus divitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit ut comedat ex eu & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo: hoc est* 5 *donum Dei. Non enim* 6 *satis recordabitur dierum vitæ suæ eò quòd Deus occupet delicijs cor ejus.* Eccle. 5. 17. 18. 19.

7 Melius est videre quod cupias 8 *quam desiderare quod nescias, sed & 9 hoc vanitas est & 10 præsumptio spiritus.* Eccles. 6. 9.

Fili si habes 11 *benefac tecum, & Deo* 12 *dignas oblationes offer.* Eccli. 14. 11.

1. *Comedere, &c.*) Scilicet frugaliter & moderatè, eâque dona in Deum tanquam authorem referre.

2. *Ostendere.*) .i. exhibere.

3. *De manu, &c.*] Donum est Dei, qui hanc ipsam cogitationem honesti & moderati usus inspirat.

4. *Numero dierum, &c.*) Diebus quibus vixit.

5. *Donum Dei.*) Naturalis prudentiæ cujus author Deus, qua non recondit avarè sua alteri, sed iis moderatè utitur.

6. *Satis.*] .i. multum q. d. non valdè se affliget recordatione dierum molestorum hujus vitæ, quia cor ejus fruitur licitè rebus suis, quæ ei aliquam adferunt consolationem molestias abstergens ferè omnes.

7. *Melius est, &c.*] Id est, præstat fini rebus quas aliquando cupivisti jam præsentibus & adeptis:

8. *Quam desiderare &c.*) Quam absentes expetere opes, quarum fructum non habes nec usum: & perinde tibi sunt ac si eas nescires, nec scis an unquam eas consequêris.

9. *Hoc.*) Scilicet postremum.

10. *Præsumptio.*) Hebraicè affictio, Græcè προαίρεσις significat electionem, quod sponte quis eò se conjecerit, vel præcipitationem animi desideriis æstuantis & inhiantis, ac veluti spe devorantis quæ nondum est adeptus.

11. *Benefac &c.*) .i. fruere iis moderatè.

12. *Dignas.*) .i. de melioribus rebus.

AUDACIA.

V. Consilium.

§. 1. IN AUDACES, QUI TIMERE ARDUA quæque & laboriosa aggrediuntur.

1. *In via ruinæ non eas, & non offendas in lapides, nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum.* Eccli. 32. 25.

Vide verbum Consilium §. 3.

§. 2. QUOMODO CUM IIS NON IUNDA consuetudo, nec iis se adjungendum.

Vide verbum Consortium §. 16.

1. *In via &c.*) .i. quæ ruinis est exposita & casibus.

2. *Ne ponas, &c.*) .i. ne tibi sis causa mali. Utrinsque autem membri sensus est: ne facilè ea aggrediaris quæ & cum periculis & molestiis sunt conjuncta, ne id tibi sit occasio mali, sicut qui vias ambulant lapidosas & laboriosas, in quibus facilè impingitur, cadunt & defatigantur.

AUDITIO, AUDITOR.

Vide Lingua. Verbum Dei.

§. 1. Stultus seu peccator non est aptus auditor sapientiæ seu verbi Dei.

Cor 1 fatui quasi 2 vas confractum, & omnem sapientiam non tenebit. 3 Tanquam domus exterminata sic fatuo sapientia. Eccli.21.17.21.

1. *Fatui.*] .i. imprudentis, vel peccatoris, non enim sumitur fatuus pro mente capto.

2. *Vas confractum &c.*] Quemadmodum vas pertusum non potest conservare aquam, ita nec mens fatui seu peccatoris. i nullus est in tali homine sapientiæ locus.

3. *Tanquam domus, &c.*] .i. sapientia prudentis quam superiore versu dixit esse gratam, non placet fatuo seu imprudenti, reputaturque ab illo tanquam domus destructa .i. tanquam res incomposita, confusa, deformis, nihilque ab illo fit.

§. 2. Eidem displicet molesta- que est auditio sapientiæ, justo autem grata accidit.

3 Compedes in pedibus 2 stulto 1 doctrina, & quasi vincula manuum super manum dextram. 4 Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in brachio dextero. Eccli.21.22.24.

1. *Doctrina.*] Scilicet sapientum, seu eorum præcepta de vita bene instituenda.

2. *Stulto* i. peccatori moribus dissoluto.

3. *Compedes.*] Talis doctrina est ei velut compedes & vincula .i. tam displicet & molesta est quam compedes, dolet enim se per eam privari libertate vivendi ad libitum, & præceptis severioris disciplinæ quasi vinculis quibusdam implicari.

4. *Ornamentum, &c.*] .i. vir prudens, justus, magni facit doctrinam sanam quam audit, reputatque illam velut ornamentum pretiosum.

§. 3. Sequuntur varia præcepta de auditione, ut quomodo audiendum, quæ audienda, quæ non.

Cunctis sermonibus, qui dicuntur, 1 ne accommodes cor tuum, 2 ne forte audias servum maledicentem tibi. Eccle.7.22.

3 Omnem escam mandducabit venter, & est cibus cibo melior. 4 fauces contingunt cibum fera, & 5 cor sensatum 6 verba mendacia. Eccli.36.20.21

7 Sepi aures tuas spinis, & linguam 8 nequam nili audire. & evi tuo facito 9 ostia & seras auribus tuis. Eccli.28.28.

10 Esto mansuetus ad audiendum verbum, ut intelligas: & cum sapientia proferas responsum. verum, Eccli.5.13.

11 Prinsquam audias ne respondeas verbum, 12 & in medio sermonum ne adjicias loqui. Eccli.11.8.

Qui priùs respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum. Prov.18.13.

Verbum sapiens quodcunque audierit, 13 scipsa laudabit: 14 & ad se adjiciet: audivit luxuriosus & displicebit illi, & 15 projiciet illud post dorsum suum, Eccli.21.18.

Vidisti hominem 16 velocem ad loquendum, 17 stultitia magis speranda est quam illius correctio, Prov.29.20.

Vide V. Adolescens §. 3.

§. Add. Quomodo audienda principum verba quibus hominum explorentur secreta. *V. v. Amicitia c.* 1 §. 11. *numero* 12.

§. Add. Audiendos prudentes. *Vide verbo Consortium.* §. 2.

§. Add. Eius auditionis fructus. *Vide ibidem* §. 3.

§. Add. Quam audiantur libenter sermones prudentum, quam egrè imprudentum. *Vide verbo Concionator cap.* 11. §. 21.

§. Add. Cavendum diligentissime ab auditu malæ doctrinæ aut verborum. *Vide verbo Consilium* §. 14. *nu.* 6.

§. Add. Et a puellarum cantu. *Vide verbo Chorea.*

§. Add. De variis generibus Auditorum verbi Dei. *V. verbo Concionator c.* 16. §. 6.

§. Add. Non audiendos detractores. *V. verbo Detractio cap.* 2.

1. *Ne accommodes*] Litan. ad investigandum scilicet quid de te dictum sit: si enim bene de te quid dictum sit, elevaberis in superbiam, si malè, irascceris & odio habebis proferentem. Interl. *ne accommodes*, sed sis quasi homo non audiens & non habens in ore suo redargutiones.

2. *Ne forte &c.*] Malum tibi imprecantem, vel

vel detrahentem de te; quod valde te commovebit, tanquam injuriam passus ab eo qui te debet diligere.

3. *Omnem &c.*] .i. licet omnem cibum admittat, est tamen unus alteri præferendus.

4. *Fauces*, &c.] q.d. quis autem sit melior, fauces gustu discernunt. illæ enim percipiunt quis cibus sit ferinus, quis sit domesticus: & delectabilem à minus grato distinguunt. Ita licet omnem sermonem auris admittat, magna tamen sermonum est diversitas, quam discernere rectè non potest nisi ut sequitur.

5. *Cor sensatum.*] .i. prudens, quod judicio suo percipit & discernit.

6. *Verba mendacia.*] A veris. Ostenditur hac Similitudine in his quæ audiuntur quibusque mens pascitur non minorem habendum delectum, quam in cibis quibus sustentatur corpus.

7. *Sepi* &c.] Sicut ager contra bestiarum incursus spinis circumsepitur, ita & tu aures tuas timore Dei veluti spinis quibusdam sepias.

8 *Nequam.*] Seu maledicentem seu detrahentem, seu mentientem.

9. *Ostia.*] .i. os tuum veluti ostiis quibusdam conclude, taciturnitate & silentio, ut non dicas nisi quod expedit & non potest nocere.

10. *Esto* &c.] Non te difficilem præbeas at benignum ad audiendum alios te rogare quidpiam volentes, ut per animi mansuetudinem melius quod ab iis dicitur intelligas, ac deinde ubi intellexeris quod petitur; non præcipitanter sed cum longanimitate & sapientia profer verum & solidum responsum.

Priusquam, &c.] De re aliqua interrogatus ne responde priusquam perfectè intellexeris quod proponitur.

12. *Es in medio* &c.] Aliquo quidpiam narrante, ne abrumpas ejus sermonem, priusquam absolverit. Hoc etiam monitum, ut & præcedens, dici potest contra eos qui magistri esse volunt antequam discipuli, & docere antequam audierint.

13. *Scius.*] .i. sciens, prudens.

14. *Et ad se &c.*] .i. applicabit, assumet veluti sibi convenientem, putabit sibi dictum.

15. *Projicit.*] Tanquam ad se nihil pertinens abjiciet ab oculis.

16. *Velocem* &c.] Talis est qui respondet priusquam perfectè audierit & intellexerit quod dicitur ab eo qui ei loquitur. Cæterum quod dicitur de hoc, intelligi potest de hominibus futilibus, vaniloquis & garrulis qui nimis præcipites sunt ad effaciendum quicquid in buccam venit, neque quid dicant neque item, quo loco & tempore expendunt.

17. *Stultitia*, &c.] De his speranda .i. expectanda est magis stultitia quam correctio, quia loquaces & garruli non facilè corriguntur, & pleraque dicunt per quæ eorum stultitia magis ac magis proditur, quia etiam cum admonentur, interrumpunt sermonem, respondentes, antequam quod dicitur intelligant. Valet etiam hæc sententia in eos qui præcipites sunt ad dicendum de quavis re suum judicium, non expectata aliorum sententia, nec causa prius bene discussa: Ab his enim nihil expectandum quam ut stultitiam suam magis ac magis manifestent. Aliqui pro *stultitia* legunt *stultitia*, sicque sensus est facilis.

§. 4. VARIÆ COHORTATIONES AD AUDIENDUM SAPIENTIAM SEU LEGEM & VERBUM DEI.

Audi me fili & disce disciplinam i sensus, & in verbis meis attende in corde tuo. Eccli. 16. 24.

Audi me fili, & ne spernas me, & in novissimis invenies verba mea. Eccli. 31 26.

Venite filii, audite me: timorem Domini docebo vos Psal. 33. 12.

Vide verbo Adolescens, §. 3.

AULA.

§. 1. NON TEMERE SE INGERENDUM IN AULAS PRINCIPUM. *Vide verbo Amicitia, §. 11. n. 4. & verbo Princeps, §. ult.*

1. *Sensus.*] .i. mentis, quæ mentem instruat & formet.

2. *Invenies.*] q.d. licet jam tibi contemnenda & molesta videantur quæ dico, experientia edoctus deprehendes quam ea fuerint vera & utilia; atque eorum fructum percipies tandem.

BEATITUDO

V. Gloria æterna.

BELLUM.

V. Victoria.

§. 1. PECCATA CAUSA BELLORUM. *Et Dominus voluit ut i sanctificaret eum & i magni-*

gnificaret legem & extolleret. 3 ipse autem populus direptus, & vastatus; 4 laqueus juvenum omnes, & in domibus carcerũ absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem nec est 5 qui dicat, 6 redde. 7 Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat & auscultet futura? quis dedit 8 in direptionem Iacob & Israel vastantibus? nonne Dominus ipse cui peccavimus? & noluerunt in viis ejus ambulare, nec audierunt legem ejus, & effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & 9 combussit eum in circuitu & non 10 cognovit, & succendit eum, & non intellexit. Isa. 42. 21. 22, 23. 24. 25.

Utinam attendisses mandata mea: facta fuisset 11 sicut flumen pax tua. & 12 justitia tua sicut gurgites maris, & fuisset quasi arena semen tuum, & stirps uteri tui ut lapilli ejus: non interiisset, & non fuisset 13 attritum nomen ejus à facie mea. Isa. 48. 18. 19.

Vide fusius verbo Peccatum c. 13. §. 2. & hic inf a §. 6.

1. *Sanctificaret &c.*) voluit Dominus justificasse (ita vertunt 70.) populum Judæorum scilicet recepto Christo.

2. *Magnificaret &c.*] i. veneraretur eam ei obtemperando.

3. *Ipse autem &c.*] .i. ob id terra illorum vastata est; quod videntes agricolæ Evangelici illum esse hæredem, cruci eum suffixere: & ob alia eorum peccata.

4. *Laqueus.*] i. objectum laquei, quia à juvenibus illaqueatus est & captus, itaque revinctus, & illaqueatus populus carceribus conclusus fuit. Quæ sequuntur hoc versu de incarceratione, rapina &c. ita clarè dicuntur quemadmodum evenerunt, ut historiam dicas esse, non prophetiam. *Vide Joseph. lib. 6.*

5 *Qui dicat.*] scilicet raptori.

6. *Redde.*] quod diripuisti.

7. *Quis est in vobis &c.*] i. rarus erit qui audiat hoc ut attendat & ausculter futura & præcaveat.

8. *In direptionem.*] Romanis.

9. *Combussit.*] Dion in vita Adriani dicit consumptos secundò omnes Iudeæ vicos & urbes, adeò ut in Iudæa non remanerent ullæ Judæorum reliquiæ.

10. *Cognovit.*) Suam impietatem, ut eam detestaretur: quæ est cognitio practica. Potest optimè hæc prophetia nostris accommodari temporibus, qui tot malis & bellis accisi nondum detestamur eorum causam. i. peccata nostra, & videmur non cognoscere nec intelligere ab iis tot profecta in nos damna & calamitates, eas in nescio quas causas referentes.

11 *Sicut flumen*] .i. copia bonorum omnium te inundasset: bellis attritus non fuisses.

12 *Justitia tua.*] .i. opera tua justa & bona attulissent tibi maximam bonorum omnium vim, tamque essent ampla præmia quæ justitiæ tuæ merita compensarent quam sunt ampli & pleni gurgites maris.

13. *Attritum.*] i. projectum tanquam ignobile ac sordidum: sed fuisset gloriosum & omnibus formidabile. Quam sit attrita & vilis memoria Iudæorum, patet cum eorum calamitas in proverbium abierit.

§. 2. In specie causa bellorum est pauperum, viduarum, pupillorum neglectus.

Causam viduæ non judicaverunt, causam pupilli non 1 dixerunt & judicium 2 pauperum non judicaverunt: nunquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea? Ierem. 5, 20. 26.

§. 3. Belli tempore quomodo placandus Deus. *Vide fusè verbo Oratio, Tomo 2.*

§. 4. Formulas orandi belli tempore.

Vide 1 Machabæorum c. 4. à versu 30. & in nostro Thesauro sacrarum Aspirationum ex sacris litteris excerptarum, & fusissime Tomo 2. verbo Oratio & verbo Bellum.

1. *Direxerunt.*] Nonnulli verterunt prosperaverunt. Judicis est, ait Interl. advocatum pupillo dare, & causam ejus dirigere.

2. *Pauperum*] Quia inde non spetabant lucrum, neque à vidua & pupillo. Liran.

§. 5. Promissio libertatis ab hostibus.

Adhuc paululum modicumque, & consummabitur 1 indignatio, & furor meus super scelus eorum. Isa. 10. 25.

Ecce dominator Dominus exercituum 2 confringet lagunculam in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur. Isa. 10. 33.

1. Con-

3 *Contrivit Dominus baculum impiorum, 5 virgam Dominantium cadentem populus in indignatione plaga insanabili, subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter.* Isa. 14. 5. 6. 7.

Vide verbo Consilium §. 16. testim. 3. 4. 5.

6 *Nunc 7 consurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor, nunc sublevabor.* Isa. 33. 10.

Videndum etiam totum caput 37. ejusdem, ubi promittit item Ezechiam liberandum ab exercitu Sennacherib regis Assyriorum.

1 *Indignatio*] Qua Assyriorum armis sua scelera punire atque expiare volui.

2. *Confringet lagunculam*] i. Assyrium hostem tuum ea confringet facilitate qua vas fictile solet confringi, quod confractum nulli postea est usui. Aut quomodo fractis lagunculis à Gedeone, subito cum terrore concitus fuit exercitus Madianitarum.

3. *Contrivit*] pro conteret, more prophetico.

4. *Baculum*] Potentiam & sceptrum Babyloniorum.

5. *Virgam*] Ferream qua populos insanabiliter percutiebat.

6. *Nunc*] Quando scilicet contra Assyrios nulla humana potentia quicquam potest, quando res desperata.

7. *Consurgam*] Meam ostendendo exaltandoque potentiam, qui ab Assyriis existimabar infirmus, & fidem meam probabo stabilem, de qua stultum vulgus dubitabat: solet Deus in extrema & desperata sinere hominem labi, ad eumque deduci statum ubi omnes ad salutem aditus intercluſi videantur, tum opem ferat, ut omnibus pateat ab illo salutem protectam.

§. 6. Consolatio tempore belli & exilii.

1 *Animaquior esto populus Dei 2 memorabilis Israel: venundati estis gentibus, non in perditionem, sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Dominum, traditi estis adversario*, Baruch. 4. 5. 6.

Vide reliquum caput.

1. *Animaquior*] i. Bono esto animo.

2. *Memorabilis Israel*] In quo memoria conservatus Ezechiæ nominis, alioqui interiret.

BENEDICTIO.

§. 1. Formulæ benedicendi alicui, seu bene precandi.

1 *Sic benedicetis filiis Israel, & dicetis eis: 2 benedicat tibi Dominus, & 3 custodiat te, 4 ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui, 5 convertat Dominus vultum suum ad te, & 6 det tibi pacem 7 invocabuntque nomen meum, super filios Israel, & ego benedicam eis*, Numer. 6. 23. 24. 25. 26. 27.

1. *Sic &c.*] Hæc est formula qua Sacerdos benedicebat populo.

2. *Benedicat*] Gratiam justificantem conferendo.

3. *Custodiat*] à peccati recidivo & gratiam datam continuando.

4. *Ostendat*] Intellectum tuum in sui cognitione illuminando. Liran. vel ut Glossa. Ostensio vultus, Dei est propitiatio & veræ salutis ostensio, unde Psal. 77. Ostende faciem tuam, & salvi erimus.

5. *Convertat &c.*] Suas consolationes immittendo. Liran. vel cum Glossa. Conversio vultus significat misericordiam, aversio iram, unde Ps. 118. Respice in me & miserere mei.

6 *Det pacem*] Causas perturbationis auferendo, Liranus. vel phrasi Hebraica *pacem*. i. omne bonum & prosperitatem.

7. *Invocabunt &c.*] Sacerdotem, inquit Glossa, est nomen Domini invocare. Dominia autem quod petitur perficere. Nemo ergo sibi tribuat quod sola Trinitas cui vult præstat. Sacerdotes, inquit Liranus, ministerialiter benedicebant populo, tantum verba benedictionis proferendo, sed Deus benedicebat, effectum benedictionis causando.

BENEFICIUM.

V. Christus, Fides, Gratitudo.

Caput I.

Agendum primò de iis quæ spectant ad Dei in homines beneficia, deinde quæ hominum inter seipsos.

§. 1. Invitatur ad non peccandum is qui majora ab aliis accepit beneficia.

Si 1 fornicaris tu Israel, non delinquat saltem 2 Iuda, Osee 4. 15.

1. *Fornicaris*] Fornicatione ſpirituali per idololatriam & cæteras peccata.

2. *Iuda*] Qui majoribus à me affectus eſt beneficiis, qui templum habet & cæremonias & verum Dei cultum. Facilè eſt id accommodare ad ſenſum paragraphi.

§. 2. Improperat Deus tot affectos beneficiis peccare.

1 *Va provocatrix & 2 redempta civitas 3 columba: Non audivit 4 vocem & non ſuſcepit 5 diſciplinam: in Domino non eſt 6 confiſa, ad Deum ſuum non appropinquavit.* Soph. 3. 1. 2.

Va eis quoniam receſſerunt à me, vaſtabuntur quia prævaricati ſunt in me: & ego 7 redemi eos. 8 & ipſi locuti ſunt contra me mendacia. Ego erudivi eos, & 10 confortavi brachia eorum, & in me 11 cogitaverunt malitiam. 12 Reverſi ſunt ut eſſent abſque jugo, facti ſunt quaſi 13 arcus doloſus. Oſee 7. 13. 15 16.

14 *Baalim immolabant & ſimulachris ſacrificabant, & ego quaſi 15 nutrius Ephraim, portabam eos in brachiis meis: & 16 neſciverunt quod curarem eos.* Oſee 11. 2. 3.

17 *In Propheta eduxit Dominus Iſrael de Ægypto, & in Propheta ſervatus eſt. 18 Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus ſuis, & 19 ſanguis ejus ſuper eum veniet, 20 & opprobrium ejus reſtituet ei Dominus ſuus.* Oſee 12. 19. 14.

Qui 21 *conterunt ſuper pulverem terræ capita pauperum, & 22 viam humilium declinant: & filius ac pater ejus ierunt ad 23 puellam ut 24 violarent nomen ſanctum meum. Ego autem exterminavi 25 Amorrhæum à facie eorum; cujus altitudo cedrorum, altitudo ejus, & fortis ipſe quaſi quercus: & 26 contrivi fructum ejus deſuper & radices ejus ſubter.* Amos 2. 7. 9.

Vide etiam reliquum caput.

27 *Dilexi vos, dicit Dominus: & dixiſti 28 in quo dilexiſti nos? nonne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob,* Malachiæ 1. 2.

Vide verbo Peccator, cap. 16 § 4.

1. *Va provocatrix*] Jeruſalem ſeu anima quæ ſemper tuis peccatis Deum provocas.

2. *Redempta*] Toties liberata à captivitate tum hoſtium, tum dæmonum.

3. *Columba*] i. quæ quondam fuiſti columba. i. unicè dilecta. In nullis enim animantibus apertior eſt amoris ſignificatio. Ita Hieronymus.

4 *Vocem*] Præcepta Domini.

5. *Diſciplinam*] Correpta noluit reſipiſcere.

6. *Confiſa*] Cum malis premeretur, ſed auxilia hominum quærebat.

7. *Redemi*] A ſervitute Ægypti & diaboli.

8. *Et ipſi*] Non obſtantibus tot beneficiis iterum me offenderunt; accipitur ſæpe mendacium pro peccato: quod eſt mendacium vitæ ſeu practicum quo non eſt vita conformis ſuæ regulæ. Mendacium etiam ſignificat quamvis fraudem quæ quando eſt contra proximum eſt etiam contra Deum, licet & alia ratione ſit contra Deum, quatenus omne peccatum eſt contra Deum.

9. *Erudivi*] Per legem & Prophetas, cum nihil ante a brutis differrent. Cyrillus.

10. *Confortavi &c.*] Fortes eos reddidi, ut tot tamque robuſtas gentes ſine labore vincerent, vel etiam dæmones: peccatum &c.

11. *Cogitaverunt &c.*] Pro his beneficiis tantum cogitant quomodo me peccatis ſuis irritent.

12. *Reverſi &c.*] rediere ad primum ſtatum ut abſque jugo & frænis deferrentur ad vitiorum præcipitia, non magis legi obediunt, quam cum ſine lege erant. Hieron.

13. *Arcus doloſus*] Qui utitur arcu pravo, aliò deſtinat ſagittam, & aliò fertur ſagitta. Senſus eſt itaque, non fecerunt quod volebam: vel, ut ait Hier contra Dominum ipſum miſerunt blaſphemiarum ſagittas, in hoc pravi & doloſi, quod eum quem venerari debebant, blaſphemabant, & convitiis appetebant. Idem quadrat ſuo modo in quemlibet peccatorem.

14. *Baalim*] In via enim ad terram promiſſam, Judæi ſacrificaverunt Beelphegor. Numer. 25. Vitulum coluerunt. Exodi 31. & poſtea varia idola; & nos varia etiam idola peccatorum.

15. *Nutritius*] Hieron. Ego qui pater eram creatione, nutritius factus ſum, & parvulum meum in ulnis ipſe portabam ne læderetur in ſolitudine, & ne vel æſtu vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna. Rupertus: Sicut nutrix ineptias perfert infantiles, & nũc verberat, nunc blanditur, ita ego feci. Facile id eſt accommodare ad populum Chriſtianum, quem Deus nutrit, alit, veſtit, in ulnas tollit, portat

tat in brachiis ne cadat in peccata, relevat cum cecidit: gratia ſua alit, imo corpore & ſanguine ſuo.

16. *Neſcierunt &c.*] Non intellexerunt nec gratias egerunt quod vulnera peccatorum ejus ſanare ſtuderem: nec ob hoc beneficium à peccatis receſſerunt.

17. *In Propheta*] .i. per Moyſen.

18. *Ad iracundiam*] Pro his beneficiis hanc mihi referunt gratiam Iſraelitæ, ut me qui dulcis ſum, peccatis ſuis amaritudinem (ſi ejus eſſem capax) & dolorem animi excitantibus, ad iracundiam provocent. Peccata ab effectu vocat amaritudines.

19. *Sanguis ejus*] .i. pœna ei infligetur, (quæ dicitur eſſe ejus quia ipſe ſibi eam peccando accerſivit) q.d. me non reprehendat, ipſe ſe in tot mala conjecit.

20. *Et opprobrium*] Opprobrio Deum affecit peccatis ſuis: ſupplicium huic opprobrio ex juſtitia debitum, faciet Dominus venire ſuper caput ejus.

21. *Conterunt &c.*] .i. opprimunt, conculcant tyrannorum more.

22. *Viam &c*] .i. præ ſuperbia nolunt ambulare cum pauperibus. Ita Hieron. vel *declinant*, i. pervertunt judicia pauperum, ut ait Chaldæus.

23 *Ad puellam*] ſcilicet eandem quæ erat uxor filii aut patris, quod lege vehementer prohibebatur, Levit 18.

24. *Violarent*] .i. ex quo fiebat ut blaſphemarent inter gentes videntes populum meum tam abominanda committere. Hactenus peccatorum: ſequitur beneficiorum enumeratio.

25. *Amorrhæum*] Hic cæteris terram promiſſam occupantibus fortitudine præſtabat & opibus, ideo ſolus commemoratur.

26. *Contrivi &c*] .i. omnino eum perdidi: nam abſtuli ei opes quæ erant ut fructus, & eradicavi, i. ejeci è terra ſua, Item per Amorrhæum vel poteſt accipi dæmon, vel hoſtes viſibiles de quibus frequentes victorias dedit Deus Chriſtiano populo, ſive de Turcis ſeu de Hæreticis, ſeu aliis quibuſcumque; ſufficit enim propoſito noſtro exprobrari peccata ei qui beneficio aliquo affectus eſt, qualecumque illud ſit.

27. *Dilexi vos*] Cætera, inquit Ribeta, tacentur per Apoſiopeſin quaſi impediente dolore, q.d. dilexi vos, & pro hac dilectione injurias mihi & peccata rependitis,

28. *In quo &c.*] Tanta fuit ingratitudo veſtra ut mea beneficia minimè agnoſceretis, ſed dixeritis: Quò tandem beneficio oſtendiſti hunc tuum amorem? Pergit uſque ad verſum 6. enumerare ſua in eum beneficia, poterit concionator eorum loco recenſere varia Dei & Chriſti in populum Chriſtianum beneficia: vocationem ad fidem, ad ſacramenta &c. præ tot gentibus relictis in ſuis tenebris.

§. 3. Promittit Deus se beneFactis homines ad ſe tracturum.

1 *In funiculis Adam* 2. *traham eos in vinculis charitatis, & ero eis quaſi* 3 *exaltans jugum ſuper maxillas eorum: & declinavi ad eum ut veſceretur*, Oſee 11. 4.

1. *In funiculis Adam*] .i. hominum. i. funiculis illis quibus trahi ſolent homines nempe beneficiis & amore. Nolo eos terrere ac verberibus cogere ut beſtias.

2. *Traham*] Hoc verbo vis quædam ſignificatur. q.d. tanta erunt mea in eos beneficia, ut quaſi vim quandam ſuavem ac voluntariam eis ſim allaturus, unde & funiculos dixit, quibus conſtringantur & pertrahantur.

3. *Exaltans jugum*] Metaphora ab agricolis qui cum jugum tollunt, ſimul etiam capeſtrum aut frænum adimunt, ut beſtiæ illæ comedant: ſenſus eſt, non patiar eos ſemper laborare, dabo eis tempora otii, quietis & lætitiæ.

4. *Declinavi*] pro futuro, declinabo, ſcilicet cibos. i. dabo eis alimenta, faciamque ut terra, largè ſuppeditet omnia.

§. 4. Cui Deus ampliora contulit, gravius punietur: ſi iis abutatur & peccet in eum.

Tantummodo vos 1 *cognovi ex omnibus cognationibus terræ, idcirco* 2 *viſitabo ſuper vos, omnes iniquitates veſtras*, Amos 3. 2.

Ille ſervus qui cognovit voluntatem Domini ſui & non 3 *præparavit, & non fecit ſecundum voluntatem ejus: vapulabit* 4 *multis: qui autem non cognovit, & fecit digna plagis:* 5 *vapulabit paucis. Omnis enim cui multum datum eſt,* 6 *multum quæretur ab eo, & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo*, Lucæ 12. 47. 48.

Vide etiam V. Concio, ca. 3. §. 2. in Commentario.

2. Cognos-

1. *Cognovi*] Cognoscere dicitur Deus eos quibus benefacere] vult: Hinc damnandis dicitur Matth. 25. *Nescio vos* Sensus igitur est, Vos solos elegi (ita vertit Chaldæus) in peculiarem populum cujus Deus dicerer, & cui potissimum benefacerem.

2. *Visitabo.*] puniam. Quæ verba magis ad misericordiam pertinent quam ad iram; quasi dicat, ideo post tantum beneficium, adhuc in me peccantes, majori digni estis supplicio.

3. *Preparavit.*] se ut eum dignè, venientem reciperet.

4. *Multis.*] scilicet plagis, i. miserè torquebitur, quia sciens despexit. Euthym.

5. *Vapulabis paucis*] Si non icivit voluntatem Domini, cur vapulabit? Respondet Euthymius, quia scire potuit, nec scire curavit, neque tamen tantum vapulabit ac prior, ille siquidem despexit, hic verò segnis fuit; atqui gravior est segnitie contemptus.

6. *Multum quæretur ab eo*] Oportet enim multiplicare & augere dona data, ac cum eis negotiari.

7. *Commendaverunt*] Metaphora est sumpta à negotiatione, cui enim magnam summam ad negotiandum dederunt, plus lucri exigent ex negotiatione. Ita & Christus faciet. Hinc plus exigetur à Pastoribus, quibus non solum propria salus, verum etiam populi concredita, & in universum ab iis omnibus qui plus auxilii ob bona opera acceperunt à Deo: sive illud auxilium situm sit in auxiliis gratiæ seu naturæ, seu quibuscumque aliis, ut opibus, potentia. Hic latissimus se offert campus agendi de bonis fidei, vocationis ad Ecclesiam, illustrationibus intellectus, motibus voluntatis, dono intellectus, scientiæ majoris, sanitatis, virium corporis, &c.

CAPUT II.

De iis beneficiis, quibus homo homini aliquid impertit.

§. 1. CONSIDERANDUM QUIBUS IMPERTIAT, in iis sint justi, non peccatores.

1 *Si bene feceris, a scito cui feceris, & erit 3 gratia in bonis tuis multa. Benefac 4 justo, & invenies retributionem magnam: & 5 si non ab ipso certè à Domino: 6 non est enim ei bene, qui assiduus est in malis, & eleemosynas non dans: 7 quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & 8 miseretur pœnitentibus. 9 Da misericordi, & ne 10 susceperis peccatorem: 12 impiis, & peccatoribus 13 redde vindictam custodiens eos 14 in diem vindictæ. Da bono, & non 15 receperis peccatorem: benefac humili, & non dederis impio: 16 prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit. 17 nam duplicia mala invenies in omnibus bonis, quæcunque feceris illi: quoniam & Altissimus odio habet peccatores & impiis reddet vindictam.* Eccli. 12. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

His v. versibus docet Jansenius non agi potissimum de collatione eleemosynarum, sed de beneficentia vel amicitiæ, vel justitiæ distributivæ: in qua habendus delectus, ne singulatis amicitiæ beneficia, aut quæ ex justitia distributiva sunt danda, dentur indignis, aut iis, qui abutantur in perniciem amici aut Reip. Nonnunquam tamen, beneficia quædam præstanda sunt impiis, non quidem ut eorum malitia foveatur (quò respicit sapiens hic) sed ut amici fiant vel ut nocere desinant, & ad redimendam eorum vexationem. Interpretatione sequente utrumque complectemur.

1. *Si benefeceris*] si statuisti aliquem beneficio afficere.

2. *Scito &c.*] despice apud te, & vide cui facias.

3. *Gratia*] erunt bona tua, i. benefacta tua grata & accepta aut recipient magnam mercedem ab homine vel à Deo, non ergo temerè in omnes beneficia profundenda.

4. *Justo*] potissimum justo, & iis qui pietati student, & inter hos maximè qui propter justitiam bonis suis spoliati sunt, aut se per votum paupertatis ipsi bonis suis exuerunt: non tamen prohibetur quis, etiam pauperi licet injusto eleemosynam dare: observanda est enim etiam personarum miseria, quæ commiseratione & subsidio est digna, daturque ei eleemosyna tanquam homini indigno, non tanquam peccatori.

5. *Si non ab ipso*] ob ejus paupertatem aut mortem.

6. *Non est enim, &c.*] probat impio non esse benefaciendum; quia impio, qui sic assiduus est in malis, ut nunquam de iis pœniteat, nec eleemosynis

syis peccata sua redimat, non est bene etiam dum videtur fœlicissimus, quia nulla bona ei proderunt, ut qui eis abutatur in suam & aliorum perniciem.

7. *Quomodo, &c.*] nova ratio, cur impio maximè qua est impius, non sit beneficiendum, cum Deus talem odio prosequatur, quo non favente nullum potest homini esse bonum.

8. *Et misertus est, &c.*] q. d. non sic odit Deus peccatores, quia semper misertus sit pœnitentibus, & in remissionem peccatorum eleemosynas largientibus.

9. *Dà misericordi*] ei, qui licet peccaverit, tamen per opera misericordiæ & eleemosynas ambit Dei misericordiam.

10. *Suscipias*] adjuves, defendas.

11. *Peccatorem*] obstinatum, scilicet, vel si periculum sit ne tua eleemosyna foveatur in malitia, aut otio periculoso: alioqui laudabile est etiam impiis dare intuitu paupertatis propter Christum aut ne pejores sint, aut ne noceant.

12. *Et impiis*] *Et* sumitur pro *quia*.

13. *Reddet*] licet ad tempus nonnunquam differat.

14. *In diem vindictæ*] à se præstiturum, quando tanto eos gravius puniet, quanto diutius distulit, ob quam dilationem majorem sibi peccandi occasionem assumpserunt.

15. *Receperis*] adjuves.

16. *Prohibe &c.*] His verbis, non tam eleemosynam prohibet, quam mensæ communionem & convictum familiarem: nam rarò est periculum ne quis ex eleemosyna potentior fiat.

17. *Nam duplicia, &c.*] si impius te fiat potentior, bis tantum nocebit tibi, quantum ei benefeceris: vel duplicia mala invenies, quia & perdes gratiam tuorum beneficiorum, & per ea nocumentum incurres, recipiens ab eo mala pro bonis, ut significet quanto plus beneficiorum in eum collocaveris, eo magis is nocebit.

§. 2. Beneficia alta prosunt conferenti, alia non.

Est datum quod non est 1 utile: & est datum cujus retributio 2 duplex, Eccl. 20. 10.

§. 3. Prodigi iis beneficia largiuntur à quibus deridentur.

Vide supra Verbo Amicitia, cap. 1. §. 3.

§. 4. Beneficia non improperanda.

Cave ab inimicis de sermonibus improperii; & cum dederis ne improperes, Eccles. 41. 28.

Deus dat omnibus affluenter, & nemini improperat, Jacobi 1. 5.

1. *Utile*] danti scilicet ut cum malo datur animo, aut prava intentione, aut ingrato.

2. *Duplex*] .i. ampla merces, q. d. non tantum æqualis dato beneficio, at duplex. Quod verum est tum apud homines, tum apud Deum, punit enim Deus quæ malo animo dantur, & remuneratur quæ recto.

§. 5. Imprudentis est ea improperare.

1 *Stultus acriter improperabit, & 2 datus 3 indisciplinati 4 tabescere facit oculos*, Eccles. 18. 18.

§. 6. Beneficiis jungenda sermonum benignitas.

Vide verbo Benignitas.

1. *Stultus*] .i. imprudens acerbè improperat beneficium, objiciendo paupertatem, inertiam, importunitatem suumque gravamen aut quid simile: hinc fit, ut

2. *Datus*] .i. donum.

3. *Indisciplinati*] hominis non rectè instituti.

4. *Tabescere, &c.*] .i. valde contristet oculos, mentemque, quam alioqui donum sua natura exhilarat. Bene autem vocatur is imprudens, quia & munus suum, & muneris gratiam, finemque ob quem datur, perdit.

BENIGNITAS SEU AFFABILITAS.

Vide Mansuetudo, Lingua.

§. 1. Ea est in 12. fructibus Spiritus sancti.

1 *Fructus spiritus est charitas, bonitas*, 2 *benignitas*, Galat. 5. 22.

§. 2. Est filia charitatis et eiusdem fructus.

Charitas benigna est, 1. Cor. 13. 4.

§. 3. Est signum Sapientiæ.

Benignum est spiritus Sapientiæ, Sap. 1. 6.

Est in sapientia spiritus suavis, humanus, benignus, Sap. 7. 22.

1. *Fructus*] .i. opus S. Spiritus, quia à Spiritu sancto per suam gratiam in nobis producitur.

Benignitas].i. suavitas, comitas in loquendo, in agendo, in beneſactis, in omnibus denique humanitas quædam morum & dulcedo verborum.

§. 4. Est similis rori, et gratior ipso dono.

Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum melius quam datum. Eccli.18.16.

1. *Nonne ardorem*] ſicuti nimiũ æſtum ros temperat & in hominibus & in frugibus & herbis, ita dulcis ſermo inopiæ malum; inſtar ardoris ureus temperat: unde ſequitur, verbum dulce ſuperare donum datum, cui non adeſt verborum benignitas; comparando autem verbum ſuave rori, implicitè innuit verbum durum, ſimile eſſe imbri vehementi qui tollit quidem ardorem, ſed ſine gratia, & ſæpius cum damno, ita durus ſermo tollit gratiam omnem & utilitatem muneris.

§. 5. Beneficiis adsit verborum benignitas.

Fili 1 in bonis non des 2 querelam, & in omni dato non des 3 triſtitiam verbi mali, Eccli.18.15.

4 Nonne ecce verbum ſuper datum — bonum, ſed utraque cum homine juſtificato, Eccli.18.17.

1. *In bonis*].i. beneficiis tuis.

2. *Querelam*].i. non ſic ea conferas ut quis de te conqueri poſſit.

3. *Triſtitiam*] non miſceas verbum aliquod triſte declarans te non ex animo & libenter dare aut alio modo aſperitate verborum afferens triſtitiam ei cui benefacis.

4. *Nonne &c.*] Nonne experientia conſtat verbum ſuave plus efficere & majorẽ habere gratiam quam ipſum donum; nam quandoque bonus ſermo, ſine dono gratus eſt, bonum autem donum ſine bono dulcique verbo non eſt gratum.

5. *Sed utraque*] Tam ſuavitas ſermonis quam liberalitas doni inveniuntur in homine juſto: quod ideo dicitur, ne quis putaret ſufficere ſola verborum benignitate ſatisfacere egenis.

§. 6. Cohortationis ad benignitatem.

Induite vos ſicut electi Dei ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, &c. Ad Coloſſ.3.12.

Eſtote invicem benigni, miſericordes, &c. Ad Epheſ.4.32.

BILINGUIS.

Vide Suſurro.

BLASPHEMIA

§. 1. Tam est blasphemia atrox facinus, ut eam vel tantum nominare horreat ſacra ſcriptura: quod quidem patet ex 2. Reg. c.21.v.13. ubi legimus, *Benedixit Deum & Regem.*

Vide ad idem Iob. c. 1.11. cum utrobique ſenſus ſit contrarius, & benedictio pro maledictione ſumi debeat.

§. 2. Blasphemia in Spiritum sanctum nunquam remittitur.

Amen dico vobis quoniam omnia dimittuntur filiis hominum peccata, & blaſphemiæ, quibus blaſphemaverint. Qui autem 1 blaſphemaverit in Spiritum ſanctum 2 non habet remiſſionem in æternum, ſed reus erit æterni delicti.

1. *Blaſphemaverit*, &c.] Blaſphemias ſeu peccata in Spiritum ſanctum enumerant Theologi, ſex, præſumptionem, deſperationem, agnitæ veritatis impugnationem, fraternæ charitatis invidentiam, impœnitentiam, & obſtinationem. Dicuntur autem hæc in Spiritum ſanctum, quia committuntur ex certa malitia contra bonitatem Dei, quæ appropriatur Spiritui ſancto.

2. *Non habet, &c.*] Quia ſcilicet raro & aegrè dimittuntur hæc peccata, quia inexcuſabilia & venia indigna, cum à malitia proficiſcantur, non ab infirmitate aut ignorantia.

§. 4. Blasphemus reus est mortis.

Eſt & alia loquela contraria morti, non invenietur in hereditate Iacob. Eccli.23.13.

1. *Alia loquela*] ſcilicet blaſphemia, quæ dicitur contraria, nempe juramento de quo ſuperiore verſu egit, quia juramentum videtur Deum honorare, quia in teſtem veraciſſimum eum adhibet, at blaſphemia aperte Deum inhonorat. Hæc igitur loquela *eſt morti* ſeu *in mortem*, quia mortem mox meretur & adfert: vel *eſt morti*, nimirum obligata, vel deſtinata, cum Lirano. Vel ſi dativus *morti* conſtruatur cum *contraria*, dicetur hæc loquela contraria morti, quia habet mortem quaſi ſibi è regione oppoſitam, & proinde vicinam: quomodo dictum à Domino? *Ite in caſtellum*

lum quod contra vos est. i. è regione vestri & in prospectu, vobisque vicinum.

§. 5. Legi Mosaica lapidibus obruebatur.

Homo qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum: & qui blasphemaverit nomen Domini morte moriatur: lapidibus opprimet eum omnis multitudo populi, sive ille civis sive peregrinus fuerit. Levitici 24. 15. 16.

§. 6. Quam legem exacte observatam in quodam blasphemo Israelita.

Vide eodem cap. à v. 11.

Alias blasphemiæ pœnas. Vide Tomo 2.

§. 7. Vetatur blasphemia.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, &c. Ad Colos. 3. 8.

CALUMNIA.

Vide Detractio, Fama, Lingua, Mendacium.

§. 1. Confertur cum iugo ferreo, vinculis æreis, morte, flamma, leone & pardo, §. 7. & 8.

§. 2. Calumnia contemnenda.

Sicut avis ad alia transvolans, & passer quolibet vadens: sic 1 *maledictum frustra prolatum in quempiam supervenit,* Prov. 26. 2.

1. *Maledictum*] per quod intellige etiam mendacium, calumniam, &c. quæ *frustra*, id est, sine causa *prolata in quempiam*, hic enim ponendum est comma, supervenient ei sicut avis, &c. i. non stabilitet, at tantum ut vaga avis evanescet, nec figentur in illum contra quem sunt prolata: Et sicuti talis avis tantum levem aerem verberat, ita & ista calumnia, quasi contemnenda.

§. 3. Calumniam a se quisque propellat.

Ne accipias 1 *faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium,* Eccli 4. 26.

1. *Faciem*] accipitur facies pro persona; sensus est: Ne contra teipsum, salutemque animæ tuæ & famam, cujusquam personæ habeas rationem, ita ut consideratione dignitatis aut potentiæ ejus, et injusta causa præ pudore cedas, sive calumnia onetur: sed te defendas, neminem enim fama negligenda.

§. 4. Etiam prudentes ea turbantur.

1 *Calumnia* 2 *conturbat sapientem & perdet robur cordis illius,* Eccli 7. 8.

1. *Calumnia*] quia malum gravissimum, ait Ambros. in Psalmum 118. & quia vir sapiens rebus omnibus, vitæ etiam famam præfert.

2. *Conturbat*] affligit, non autem de mentis statu dejicit.

§. 5. Ideo David postulabat se liberari à calumniis, & calumniantibus *Psal.* 118. *versu* 121. & 134. *de quibus Tomo* 2.

§. Add. Quomodo qui in Deum amore capti sunt, non curent calumnias.

Vide V. Consolatio § 6 à n. 4.

§. 6. Calumniæ malum morte est intolerabilius.

A tribus timuit cor meum, 1 *delaturam civitatis, &* 2 *collectionem populi &* 3 *calumniam mendacem:* 4 *super mortem omnia gravia,* Eccli. 26. 5. 6. 7.

1. *Delaturam*] ea est criminatio, & vulgi sinistra ex æstimatio de aliquo.

2. *Collectionem populi*] i. coitionem seditiosam contra aliquem, qualis Demetrii contra Paulum, Actor. 19.

3. *Calumniam mendacem*] crimen confictum & falsò impositum.

4. *Super mortem, &c.*] quia hæc tria graviorem communi & naturali morte ultionem adferre solet, aut quia miseriorem vitam afferunt, quam sit ipsa mors quæ miseriæ omni finem facit. Melior enim mors, ait Sapiens, quàm vita amara.

§. 7. *Beatus qui* 1 *tectus à lingua nequam, qui* 2 *iracundiam illius non transivit, & qui non* 3 *attraxit jugum illius, & in vinculis ejus non est ligatus: Jugum enim illius jugum* 4 *ferreum est; & vinculum illius vinculum æreum est. Mors illius* 5 *mors nequissima & utilis potius* 6 *infernus quàm ille,* Eccli. 28. 23. 24. 25.

1. *Tectus*] protectus ab ejus iniuria & læsione quam exercet per calumnias, maledicta, mendacia,

cia, proferendo etiam errores, & hæreses, abducendo item à via virtutis, persuadendo vitia.

2. *In iracundiam &c*] .i. qui non est ejus passus indignationem & violentiam.

3. *Attraxit jugum*] .i. non est subjectus ejus dominio.

4. *Ferreum, &c*] i. ejus dominium est valde durum & importabile, gravitérque hominem constringit, sine miseratione sævit, ferit incommoda & molestias, quas jugum ferreum collo, & vincula ærea manibus.

5. *Mors nequissima*] quia longo cruciatu hominem conficit, & acerba est atque violenta, dum falsis criminationibus homines iniquè affliguntur, & tormentis subduntur.

6 *Infernus*] .i. mors, ita sæpe sumitur.

7. *Quam illa*] scilicet lingua nequam. Cõmuniter hi versus ita intelligũtur ut beatus is dicatur qui Dei munere minimè est subjectus vitiis linguæ, nec linguæ suæ vitia in se dominantia pertulerit.

§. 8. Calumniæ damna sentiunt impii, à qua tandem eruuntur justi.

Perseverantia 1 *illius* 2 *non permanebit, sed* 3 *obtinebit vitæ injustorum, 4 & in flamma sua non comburet justos.* 5 *Qui relinquunt Deum incident in* 6 *illam, & exardebit in illis, & non extinguetur, & immittetur in illos quasi* 7 *leo, & quasi pardus ladet illos*, Eccli. 28. 26. 27.

Calumniatoris Pœna.

Vide Testimonium falsum. vide §. 9. Mendacium.

1. *Illius*] ling. æ nequam vel calumniæ.

2. *Non permanebit*] in omnes scilicet, quia licet permittatur justos attingere, non tamen finet eos Deus ea in fine torqueri.

3 *Obtinebit, &c*] i. dominabitur illorum moribus, ita ut in pœnam impiæ eorum vitæ in extrema mala eos deducta sit, à quibus non sint liberandi, id enim importat verbum *obtinebit*.

4. *Et in flamma &c.*].i. non lædet eos licet urat, & sua veluti flamma attingat, sed ad probandum non perdendum, ad purgandum non comburendum, quemadmodum & de cæteris tribulationibus justorum accidit. Hujus autem rei veritas etiam corporaliter ostenta est in tribus pueris apud Danielem, quos impiorum estimationibus in fornacem conjectos non læsit ignis.

5 *Qui relinquunt, &c.*] peccatores.

6. *illam*,] scilicet flammam.

7. *Leo, & pardus*] qui inclementer sæviunt, nec eorum vis superari potest. Quod hîc dicitur confirmatur experientia; qui n. Deum relinquunt, in gravia incidunt peccata, ob quæ alior ũ patiuntur calamnias, à quibus & perpetua inuruntur infamia, & supplicijs mentis affiguntur. Hoc autem maximè patet in iis qu à lingua nequam ſiuntur justo Dei judicio ob sua peccata pertrahi in errores & hæreses, per quas tandem flammis punientur æternis, & leo & pardus .i dæmon immittetur in illos. potest etiam dici eos qui Deum deserunt incidere in varia peccata linguæ, quæ merentur, & hic temporalibus & postea æternis tradi supplicijs: sicut quod supra dictum v. 26. justos non comburendos flammæ linguæ, ita potest accipi, eos nonita subjiciendos dominio pravæ linguæ, ut ejus vitiis sint obnoxii & lingua graviter peccent.

§. 9. *Humiliabit calumniatorem*, Ps. 71. 4.

1. *Humiliabit*] deprimet, confundet.

§. 10. Prohibetur calumnia.

Non facies calumniam proximo tuo Lev 19. 13.
Non eris criminator nec susurro in populo Lev 19. 16.

§. 11. Calumniatores non sunt audiendi, nec iis credendum, non iuscipiervotem mendacii, *Exod.* 23. 1.

§. 12. Quomodo orandum pro calumniantibus & quod beati sint quos impetit calumnia.

Vide verbo Detractio, §. ultimo.

CARO.

Vide Mortificatio, Pœnitentia, Corpus, Desiderium, Homo.

CAVPONES.

Vide Negotiatio.

§. 1. In generis homines mentiuntur facile, periculosumque est tale vitæ genus.

Dita 1 *species* 2 *difficiles, &* 3 *periculosæ, mihi apparuerunt, difficile existit negotians* 4 *à negligen-*

Google

ligentia: & non justificabitur Caupo à peccatis 6 labiorum. Eccli. 26. 28.

1. *Species.*) .i. genera actionum & officiorum.

2. *Difficiles.*) in evitatione peccati.

3. *Periculosæ*) Quia cum gravi periculo animæ & peccandi obeuntur.

4 *Negligentia.*] Quia multa negligit facere & dicere quæ ei dicenda erant & facienda, ut cum meretrum vitia taceat, dies festos non festivat, &c.

5. *Non justificabitur.*) .i. non erit immunis, innocens.

6. *Labiorum,*) quia licèt esculenta & poculenta sæpe vitiet; ea tamen optima esse mentitur, laudat, commendat sua omnia, quò quæstum faciat. Item peccat labiis, quia ad gratiam hominum captandam quidvis dicunt hujusmodi homines.

CASTITAS.

Vide Adulterium, Luxuria, Virginitas.

§. 1. CASTITATIS IN GENERE EFFECTA seu laudes.

O quam pulchra est casta 1 generatio cum 2 claritate, immortalis est enim memoria illius, quoniam & apud 3 Deum nota est & apud 4 homines. cum præsens est, 5 imitantur illam, & 6 desiderant eam cum se eduxerit, & in perpetuum coronata: triumphat 7 incoinquinatorum certaminum præmium vincens. Sap. 4. 1. 2.

§ Incorruptio facit proximum 9 Deo. Sap. 6 20.

In resurrectione neque 10 nubent neque nubentur. Sed sunt 11 sicut Angeli Dei in cælo. Matt. 22. 30.

Vide V. Consolatio. §. 4 n. 1.

§. 2. ORANDO ACQUIRITUR CASTITAS.

Vide Sap. 8. 21. *habes Tomo 2.*

1. *Generatio.*) .i. hominum genus.

2. *Claritate*) id est, fama nominis, q. d. quàm pulchra est, item quàm clara, & nominata, & illustris est ob virtutis splendorem casta generatio.

3. *Apud Deum.*) quia in memoria æterna erit justus.

4. *Homines.*) quia ut Eccli 44. 14. Nomina justorum vivent in generationem & generationem.

5 *Imitantur.*] & admirantur homines justi.

6. *Desiderant.*] Virtus enim cùm abest, vel post mortem ejus, qui ea præditus erat, vel aliter, justus est desiderabilis.

7. *Incoinquinatorum,*] Ita certat castitas ut in hoc certamine in quo difficillimum est non coinquinari, se servet incoinquinatam, & mundam. Notandus hic castæ generationis triumphus, & corona, eaque perpetua, longeque dignissima & pretiosissima, ob summam quæ existit in hac pugna difficultatem. Notanda etiam initio exclamatio plena admiratione; quæ multum commendat pulchritudinem castitatis.

8. *Incorruptio.*] Integritas mentis & corporis, qualem dat castitas homini casto.

9. *Deo*] est enim Deus purissimus & castissimus.

10. *Nubent.*] Hier. nubere de viris, nubi de mulieribus, dictum est.

11. *Sicut Angeli,*] liberi scilicet ab ejusmodi rebus. Observat Chrys. virtutes omnes res esse Angelicas, maximè tamen castitatem, ideoque dici, *erunt sicut Angeli.*

§. 3. CASTITATI TUENDÆ NECESSARIA oculorum diligens custodia.

Si 1 oculus tuus 2 scandalizat te, 3 erue eum & projice abs te. 4 bonum tibi est unum oculum habere intrare in vitam, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Mat. 18. 9.

Vide Iob 31. 1. Tomo altero.

1. *Oculus.*) Intellige per eum res quascunque quantumcunque tibi charas & necessarias, qualis est oculus.

2. *Scandalizat.*) Est tibi offendiculum ad quod impingas, seu est tibi peccandi occasio.

3. *Erue.*) .i. ita te habeas in ejus usu quasi erueris, vel remove à te res charas.

4. *Bonum.*) .i. melius, q. d. præstat carere rebus charis quàm ob eas damnari.

§. 4. CONSULITUR CASTITAS EVANGELICA.

Sunt Eunuchi qui de matris utero sic nati sunt, & sunt Eunuchi qui facti sunt ab hominibus: & sunt Eunuchi qui seipsos 1 castraverunt propter 2 regnum cælorum. 3 qui potest capere capiat. Mat. 19. 12.

1. *Castraverunt.*] voto & proposito perpetuæ castitatis. Interl. Non membrorum, aut Chrysi abscissione, sed malarum cogitationum interemptione.

2 *Regnum.*] facilius certiusque obtinendum.

3 *Qui potest.*] non præcipit, ait Hier. consulit, hortatur & milites ad pudicitiæ præmia

concitat, q.d. qui potest pugnare, pugnet, superetque triumphet; potest id sane quilibet cum Dei gratia.

§. 5. Præcipitur castitas in genere

1 *Sint lumbi vestri præcincti.* Luc. 12.35.
Succincti 2 *lumbos mentis vestræ.* 1. Pet. 1.13.

Vide V. dæmon. c. 3 §. 1. n. 4.

CHARITAS.

Vide Gratia, Justus Amicitia.

1. *Sint &c.*] .i. carnis luxuriam per continentiam coarctare, restringite; lumbi enim sedes sunt luxuriæ. Ita Greg.

2. *Lumbos mentis*] q.d. non tantum corporis, i. estote & mente & corpore casti. Ita Liranus.

CAPUT I.

De Charitate in genere, ut ea communis est ad charitatem Dei & proximi.

§. 1. Similis est auro.

Suadeo tibi 1 *emere à me* 2 *aurum* 3 *ignitum probatum, ut locuples fias &* 4 *vestimentis aliis induaris, ut non appareat* 5 *confusio nuditatis tuæ.* Apoc. 3. 18.

Omnis gloria ejus filiæ Regis ab intus, in fimbriis 6 *aureis circumamicta varietatibus.* Ps. 44. 14.

1. *Emere.*] Quod emitur, non gratis habetur: q.d. etiamsi hoc aurum tibi magno constare debeat, & ad id opus sit voluptates relinquere, aspera perpeti, illud tamen emendum tibi.

2. *Aurum.*] charitatem.

3. *Ignitum.*] Ut aurum sit purissimum debet ante multo igne purgari & probari. Indicat ei emendam charitatem puram cui nihil sit admixtum amoris proprii, quaque Deum audenter amet, cæteraque præ ipso contemnat.

4. *Vestimentis.*) Ea sunt virtutes quæ charitatem comitantur & dona spiritualia, quæ vocantur vestimenta alba quia pulchra sunt, & animam illustrant ac lætificant & futuræ in cælis lætitiæ sunt signa.

5. *Confusio, &c.*] .i. nuditas quæ te confundit, pudefacit & omnium irrisioni exponit; ante enim ei improperata fuit nuditas sua versu 17. ut & paupertas.

6. *Aureis*) charitatis, ut supra.

7. *Varietatibus.*] Pulchritudine variarum virtutum.

§. 2. Item igni.

1 *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur.* Luc. 12.49.

1. *Ignem.*) Charitatis scilicet.

Item Lampadibus.

1 *Lampades ejus*, 2 *lampades ignis atque flammarum*, Cant. 8.6.

1. *Lampades ejus.*] .i. opera ex charitate procedentia.

2. *Lampades ignis*) .i. sunt similia ignitis lampadibus & accensis, latere non possunt, neque vera charitas otiosa esse potest, operatur semper ut ignis, qui numquam quievit: lucet ut ignis, non sunt lampades charitatis ut erant illæ fatuarum virginum, sine oleo, igne & flammis, at sunt lampades flammarum, ardent charitate, & foris lucent flamma bonorum operum. Titelmann.

§. 3. Varia ejus effecta et laudes charitatis. Item vino hypocratico, & musto granatorum.

Dabo tibi poculum ex 1 *vino condito &* 2 *mustum malorum granatorum meorum*, Cant. 8. 2.

§. 4. Veræ charitatis circumstantiæ & conditiones. *Eas vide §. sequenti.*

1. *Vino condito.*] Per hoc intelligit Titelmann. charitatem cum aliis virtutum. Ipsa enim charitas vinum est, cæterarum virtutum varia exercitia quasi aromaticæ sunt species quibus pretiosum charitatis vinum conditur.

2. *Mustum &c.*] Mala granata plena sunt intus granis rubentibus & optimi saporis, quibus non malè significatur charitas.

§. 5. Ac primum sola charitas legem imperet universam.

1. *Finis præcepti est charitas* 2 *de corde puro,* 3 *& conscientia bona, &* 4 *fide non ficta.* 1. ad Timoth. 1. 5.

5 *Plenitudo legis est dilectio*, Rom. 13. 10.

1. Ex

1. *Finis, &c.*]Sanctus Anselmus, id est, ad charitatem refertur omne præceptum & per charitatem impletur. Est igitur finis, id est, consummatio omnis præcepti & impletio, seu illud fit in veteri seu in novo testamento, charitas autem non qualiscunque id præstat : at illa quæ est ut sequitur.

2. *De corde puro*) Ad distinguendam charitatem, qua se amant malè viventes, qui amor est tartareus, inquit Anselmus, nec de corde puro, cor enim est purum in charitate, quando diligitur homo secundum Deum, & nihil aliud in eo quam quod diligendum est, diligitur.

3 *Conscientia bona.*] Debet charitas vera sperare, spe at autem qui conscientiam bonam habet: conscientia ergo ponitur pro spe metonimicè quia illa hanc gignit.

4 *Fide non ficta.*] Non retenta in corde propter metum, sed oris confessione libere prolata, vel ficta ab hominibus, qualis est hæreticorum, quia fingunt sibi quod credant.

5 *Plenitudo.*) Plenaria adimpletio.

§. 6. Deinde omnia superat pretio & æstimatione.

Si dederit homo omnem 1 *substantiam domus suæ pro dilectione quasi nihil despicit* 2 *eam.*

In eandem sententiam faciunt, quæ de sapientia habet Salomon: Est enim charitas vera & unica sapientia Christiana.

Beatus homo qui invenit sapientiam, & qui affluit prudentia: melior est acquisitio ejus, negotiatione 3 *auri & argenti* 4 *primi & purissimi: fructus ejus pretiosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.* Prov. 3. 13.14.15.

1. *Substantiam.*] omnia bona sua.

2. *Eam.*) sapple substantiam: despiciet inquam, quia nihili faciet bonorum omnium jacturam præ inenarrabilibus fructibus charitatis.

3. *Auri, &c.*)qua aurum acquiritur.

4. *Primi.*) præstantissimi.

§. 7. Tertio bona omnia secum defert.

Longitudo dierum in 1 *dextera ejus, & in sinistra illius divitiæ & gloria:* 2 *viæ ejus viæ* 3 *pulchræ, & omnes semitæ illius* 4 *pacifica,* 5 *lignum vitæ est iis, qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus,* Prov. 3. 16. 17. 18.

Vide ad idem, Prov. cap. 8. v. 18. 19 20. 21.

1. *Dextera.*] ponit in dextera vitam longam, quia eam primo appetit homo, tum opes & gloriam secundo loco. Hæc dat charitas tum aliquando in hac vita, tum semper in futura.

2. *Via ejus*]præcepta ejus in quibus ambulandum, aut ipsæ actiones quæ juxta illa præcepta obeundæ sunt.

3. *Pulchra*]jucundæ, suaves, jugum enim ejus suave est.

4. *Pacifica.*] quia mitam adferunt pacem mentis, tum hic, tum postmodum, tum cuique secum, tum cum proximo.

5. *Lignum vitæ.*]id est, affert immortalem vitam & suavissimam, sicut quondam lignum vitæ in paradiso terrestri.

§. 8. Quarto facit hominem Dei templum.

Deus 1 *charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus* 2 *in eo.* 1. Ioa. 4. 16.

1. *Charitas.*]Sicut Deus est suamet bonitas, & non tantum bonus, ita est suus amor & charitas per essentiam.

2. *In eo.*]tanquam in templo.

§. 9. Quinto remittit peccata

Universa delicta 1 *operit charitas.* Prov. 10. 12.

1. *Operit.*]id est, condonat: operit enim Deo & ea delet, facitque ut non sint; si enim essent, nihil esset quod ea Deo omnia videnti posset tegere.

§. 10. Sexto longe præstat omnibus gratiis gratis datis prophetiæ, fidei, scientiæ, etiam martyrio, & eleemosynæ.

1 *Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam: factus sum velut* 2 *æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, & noverim* 3 *mysteria omnia, &* 4 *omnem scientiam: & si habuero* 5 *omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum, & si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si* 6 *tradidero corpus meum ita ut ardeam,* 7 *charitatem autem non habuero: nihil mihi prodest.* 1. Cor. 13. 1. 2. 3.

Charitas 8 *nunquam excidit, sive prophetiæ* 9 *evacuabuntur sive linguæ cessabunt, sive* 10 *scientia destruetur.* 1. Cor. 13. 8.

Vi-

Videndi etiam versus 9. 10. 11. 12. 13. sequentes.

1. *Si linguis, &c.*] Si omnium, inquit Anselmus, hominum mundi, imo & Angelorum [habent enim & hi linguas suas quibus majores intimant minoribus Dei voluntatem, vel quibus ad homines missi verunter) loqui possem.

2. *Aes sonans, &c.*] Quod quidem aliis proficit suo sono, sibi nihil. Nam loqui variis linguis, & similia dona, non semper ad meritum dantur, sed ad gloriam Dei paganis ostendendam.

3. *Mysteria.*] occulta omnia veteris & novi testamenti arcana.

4. *Omnem scientiam.*] tum de divinis, tum de humanis, tum de præsentibus, præteritis, & reliquis.

5. *Omnem fidem.*] .i. perfectam.

6. *Tradidero, &c.*] tempore persecutionis sævissimis cruciatibus.

7. *Charitatem* &c.] .i. si non charitate sed ratione hoc fecero, vel odium in corde meo adversus aliquem retinendo. Unde infert Anselmus, cum hæc quæ maxima sunt, sine charitate prosunt nihil ad vitam æternam, manifestum esse nec cætera minora bona prodesse sine charitate.

8. *Nunquam.*] Nec hic nec in futuro.

9 *Evacuabuntur sive linguæ.*] Tanquam non necessariæ: vbi enim in cælo omnia præsentia, quomodo prædicetur aliquid futurum.

10. *Scientia*] Quoad imperfectionem & obscuritatem. fides enim & quicquid fide nititur qualis est Theologorum scientia, quæ suas conclusiones deducit ex principiis fidei, cessabit in cælo, eritque ibi alia specie Theologia. Ita Cajet.

§. 11. SEPTIMO VARIAS SECUM INDUCIT in animum virtutes, vitiaque excludit plurima.

Charitas patiens est, benigna est: charitas non 1 *æmulatur, non agit* 2 *perperam, non* 3 *inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non* 4 *irritatur,* 5 *non cogitat malum:* 6 *non gaudet super iniquitate, congaudet autem* 7 *veritati: omnia sustinet, omnia credit,* 9 *omnia sperat, omnia sustinet* 1. Cor. 13. 4. 5 6. 7.

1 *Æmulatur.*] invidet.

2. *Perperam.*) Perversè, procaciter, malitiosè, protervè.

3 *Inflatur.*] Intumescit intra se ob aliqua Dei Dona aut naturæ.

4. *Non irritatur.*] Non provocatur ad iram, quia & injuriis lacessita ad nullos ulcionis motus excitatur.

5. *Non cogitat* &c.] Non est suspicax, neque dolos meditatur.

6 *Non gaudet, &c.*) Quia sola dilectione in omnes inhiat, ait Anselmus, non exultat de perditione eorum qui sibi adversantur.

7. *Veritati.*) Scilicet vitæ: quando proximus recte vivit.

8. *Omnia credit.*) Quæ sanctis credenda sunt: quæ prudenter & sine erroris periculo credere potest, facilè etiam aliis assentitur, maximè quando bona narrantur de proximis.

9. *Omnia sperat.*) Quæ sibi divinitus promissa sunt, vel omnia bona de proximo sperat.

§. 12. OCTAVO, EST INSUPERABILIS, & quanta sit ejus vis.

Fortis est 1 *ut mors dilectio,* 3 *dura sicut* 4 *infernus* 2 *æmulatio.* 5 *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec* 6 *flumina obruent illam,* Cant. 8 6. 7.

1. *Ut mors.*) sicuti morti cædunt omnes, ita & veræ charitati, nemo enim homini vera incenso charitate resistere potest, perficiet tandem quod ad Dei gloriam, cujus ardet amore, molitur. Secundo sicuti mors ab omnibus separat delectabilibus, ita & dilectio, hominemque voluptatibus omnibus & cæteris mundi rebus perfectè mori facit: non amplius cogitat patrem, non matrem, non bona, omnia arbitratur ut stercora, ad omnia est insensibilis, sicuti mors hominem sensu omni privat.

2. *Æmulatio,*) Sanctus zelus qui charitatem consequitur.

3 *Dura.*) .i. valida, fortis, rigida, tenax propositi.

4. *Infernus.*] Qui quod semel apprehendit, numquam dimittit. Titelmann. Vel melius, *sicut infernus*, id est, mors, ut idem diversis verbis dicatur quod ante.

5. *Aqua.*] tribulationum, persecutionum seu à mundo, seu à carne, seu à dæmone, seu à Deo.

6. *Flumina,*] .i. copia ejusmodi tribulationum.

§. 13. Iterum de ejus viribus, & quod languorem adferat.

2 *Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore langueo.* Cant. 2. 5.

§. 14. Cohortatio ad charitatem in genere.

Vide supra §. 1.

Sectamini charitatem. 1. Cor. 14. 1.

1 *Fulcite &c.*] solent qui languent, seu qui viribus, membrorumque officiis destituti, cordis deliquium patiuntur, odoribus recreari bonis & suavibus florum, pomorum bene olentium, aromatum, unguentorum & id generis rerum, ut reparentur paulatim vires & spiritus vitales.

§. 15. Præceptum de eadem & quomodo conservetur charitas.

3 *Ignis in 2 altari meo semper ardebit, quem nutriet* 3 *sacerdos subjiciens* 4 *ligna* 5 *manè per singulos dies, &* 6 *impositio holocausto, desuper* 7 *adolebit adipes pacificorum. Ignis est iste* 8 *perpetuus qui numquam deficiet in altari.* Levit. 6. 12. 13.

§. 16. Æternum damnatur cui charitas deest.

Vide Tomo altero ex Matt. 22. 12. 13. *& cap.* 25. 11. 12.

1. *Ignis*] Scilicet charitatis.

2 *Altari.*] .i. corde hominis.

3. *Sacerdos.*] Vel proprie dictus sacerdos, vel quilibet fidelis.

4. *Ligna.*] Sanctorum exempla, sacræ scripturæ testimonia, pias cogitationes: his enim, & consimilibus nutritur hic ignis.

5. *Manè*] Quia id prima diei parte faciendum est, postpositis terrenis omnibus cogitationibus.

6. *Impositio holocausto.*] Scilicet seipso, omne in se vitium exurendo, & vitam improbam mortificationis gladio mactando.

7. *Adolebit &c.*] Quia novæ vitæ instauratio, est quidam adeps suavissimi odoris qui dicitur *pacificorum*, quia inter nos & Deum facit pacem.

8. *Perpetuus.*] Quia in mentib. sanctorum, in futuro charitatis ignis numquam extinguetur. Ita Gregorius li. 25. mor. cap. 7. potest etiam ignis dici perpetuus, quia ex se charitas est perpetua, nec hominem deserit nisi ab eo expulsa. Vel quia Deus eam vellet perpetuam, si idem vellet homo.

CAPUT II.

De Charitate erga Deum & Christum Dominum.

§. 1. In quo, ea sita sit.

Si diligitis me, mandata mea servate. Ioan. 14. 15.

Hæc est charitas 1 *Dei, ut mandata ejus custodiamus: & mandata ejus gravia non sunt.* 1. Ioan. 5. 3.

Hæc est charitas ut ambulemus secundum mandata ejus, 2. Ioan. 6.

Qui diligunt Deum, conservabunt 2 *viam illius.* Eccli. 2. 18.

§. 2. Quæ sit perfecta charitas Vide perfectio.

1. *Dei.*] id est, erga Deum, id est, in eo consistit charitas erga Deum.

2. *Viam.*) Præcepta.

§. 3. Ejus effecta et laudes.

1 *Qui manet in me, & ego* 2 *in eo, hic fert* 3 *fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.* Ioan. 15. 5.

Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego 4 *diligam eum & manifestabo ei meipsum.* Ioan. 14. 21.

Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Ioan. 14. 23.

Ego diligentes me diligo: & qui mane vigilant ad me invenient me. Prov. 8. 17.

Qui diligunt Deum replebuntur 5 *lege ipsius.* Eccli. 2. 19.

6 *Oculi Dei in diligentes se.* Eccli. 34. 15.

7. *Dilectio Dei honorabilis sapientia* Eccli.1.14.

Qui diligit Deum 8 *exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis & in oratione* 9 *dierum exaudietur.* Eccli 1 4.

19 *Dilexit Deum qui fecit illum, & dedit illi contra inimicos potentiam. Semen ejus* 11 *qui diligit Dominum, non corrumpet.* Eccli.47 10.24.

§. Add. Charitas erga Deum est insuperabilis. *Vide Tomo altero ex Roman.* 8.35.36.37 38 39.

1. *Qui manet in me.*] Per fidem & dilectionem.

2. *In eo.*] Per gratiam & per spiritum meum,

3. *Fructum.*] bonorum operum, quæ ducunt ad vitam æternam. Effectus igitur charitatis est fructus bonorum operum quorum præmium est æterna gloria.

4 *Diligam.*) non ut Deus tantum, sic enim una & eadem dilectione cum patre diligit, sed etiam ut homo, quem amorem varia in suos conferendo beneficia declarat.

5. *Lege*] .i fructu, præmio legem servantium.

6. *Oculi Dei &c.*] Ut eos liberet à malis, ut eorum assiduè curam gerat, quorum enim oculi semper ad Dominum, merito experiuntur vicissim ejus oculos ad se conversos.

7. *Dilectio*, &c.] .i in dilectione Dei consistit sapientia, quæ verè honoranda & laudanda est, nam quæ est sine dilectione Dei, nec est vera sapientia, nec laudem meretur.

8. *Exorabit.*] Facilè eorum veniam impetrabit.

9. *Dierum*] .i. quotidiana, qua omnibus vitæ suæ diebus orat.

10. *Dilexit, &c.*) Hæc ad litteram dicuntur de David, sed aptari possunt cuivis justo, possuntque intelligi inimici tum corporis tum animi.

11. *Qui diligit.*] Hæc etiam de David dicta, in quemlibet justum convenire possunt, cujus posteritas dum conservatur, vel per *semen*, opera bona possunt intelligi, quæ manent semper: opera enim illorum sequuntur illos.

§. 4. Præcipitur charitas in Deum.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo & in tota anima, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum, Matt. 22. 37.38.

In omni virtute tua dilige eum qui te fecit: & ministros ejus ne derelinquas. Eccli.7.32.

1 *Omni vita tua dilige Deum, & invoca illum* 2 *in salute tua* Eccli.13.18.

1. *Omni &c.*).i. semper.

2. *In salute,*] .i. pro salute tua & spirituali & temporali.

§. 5. Pœnæ non amantis Christum.

Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema 2 *Maran atha.* Hebr. 16. 22.

Si quis in me non 3 *manserit, 4 mittetur foras sicut palmes & 5 arescet & colligent eum, & in ignem mittent, & 6 ardet.* Ioan.15 6.

1. *Anathema.*] .i. alienatus à Deo, damnatus; est enim Anathema res quæ cum execratione abjicitur.

2. *Maran atha.*) .i. Dominus venit q. d. Apostolus, talis sit anathema & execratus in adventu Domini vel cum Dominus veniet ad judicium. Ita Titelmann. & S. Clemens in fine Epistolæ 2.

3. *Manserit.*] Per fidem & dilectionem.

4. *Mittetur, &c.*] Palmes resectus jacitus extra vineam, ubi ab agricola deseritur, & qui fidem deserit aut dilectionem, ab Ecclesia & Christi populo separatur, & Dei cura particulari destituitur. Hoc fit in altero sæculo.

5. *Arescet.*) nullum ferei fructum, omnia enim auferuntur peccatoribus, habitus virtutum & donorum, ut fidei, spei &c. cum damnantur, & foras mittuntur.

6. *Ardet.*) non dicit *ardebit*, licet loquatur de futuro. Quia tanta est ignis inferni vehementia, ut hinc mora ardeat & torqueat damnatos, nam solet ignis lentus calefacere prius ligna quam inflammare, at quando vehementissimus est, ea statim ardent, significatur ergo hæc vehementia verbo præsenti. Significatur etiam durario. *Ardet* sine fine, non ad certum tempus, at in perpetuum. Ita Toletus.

* * *

CA

CAPUT III.

De charitate erga proximum, ac primùm de ejus actibus & officiis variis, tum de effectis.

Vide Concordia, Pax, Inimicus.
Vide item caput 1. & 2.
Charitatis actus seu officia *Vide cap.* 1 §. 11. & *hic* §. 9. & 10 & *cap.* 4. *Testim* 2.
Varia ejus effecta, & laudes. *Vide cap.* 4. sequens, ex quibus multa etiam licebit colligere quæ huc faciunt.

§. 1. Remittit peccata.

Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas 1 *operit multitudinem peccatorum.* 1. Petri 4. 8.

1. *Operit, &c.*) Hujus explicationem *Vide cap.* 1 §. 9.

§. 2. Ex mortuis vivos facit.

Nos scimus quoniam translati sumus 1 *de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. qui non diligit manet in* 2 *morte.* 1. Ioan. 3. 14.

1. *De morte &c.*] Scilicet peccati ad vitam gratiæ.

2. *Morte*) peccati.

§. 3. Facit Dei Filium.

Omnis qui diligit. 1 *ex Deo natus est &* 2 *cognoscit Deum.* 1. Ioan. 4. 7.

1. *Ex Deo natus*) id est, Dei est filius per spiritualem qua, ex Deo est renatus, generationem.

2. *Cognoscit Deum.*) Propter quem diligit fratrem suum, similem Deo imaginem habentem, quem & in fratre agnoscit.

§. 4. Facit Dei templum.

Si diligamus invicem; Deus in nobis manet & charitas ejus in nobis 1 *perfecta est.* 1. Ioan. 4. 12.

§. 5. Est signum nos esse discipulos Christi.

In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem. Ioan. 13. 35.

1. *Perfecta.*) id est, vera recta, qua a fratrem in Deo & Deum in fratre diligimus. perfecta etiam dicitur quantum sufficit ad salutem.

§. 6. Facit nos esse in lumine.

Qui diligit fratrem suum in 1 *lumine manet, &* 2 *scandalum in eo non est.* 1. Ioan. 2. 10.

1. *In lumine.*] Scilicet gratiæ, & per consequens ait Lyran. in lumine increato in quo manet per gratiam sicut amans in amato.

2. *Scandalum.*) non patietur offendiculum, non impinget, nihil ei nocebit. Ita Titelmann. Vel cum Lirano. *Scandalum* neque activum neque passivum. *Scandalum* enim est dictum vel factum minus rectum, alteri præbens occasionem ruinæ: manens autem in lumine dicto modo, ex facto vel dicto suo non præbet alteri occasionem peccandi, neque vero ex alterius ipse dicto aut facto ruit in peccatum.

§. 7. Indicat nos esse Dei filios, et mentem tranquillam efficit.

1 *In hoc* 2 *cognoscimus quoniam* 3 *ex veritate sumus,* 4 *& in conspectu ejus* 5 *suadebimus* 6 *corda nostra.* 1. Ioan. 3. 19.

§. 8. Charitas proximi potior est sacrificiis.

Diligere proximum tanquam seipsum, majus est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis. Marci 12. 33.

§. 9. Vera charitas vitam exponit pro salute proximi.

Majorem hac dilectionem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Ioann. 15. 13.

In hoc cognovimus Charitatem Dei quoniam ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere. 1. Ioan. 3. 16.

§. 10. Bona item temporalia Verbo Eleemosyna ex Ioan. 3 17. 18. 24.

1. *In hoc*] Scilicet si diligamus opere.

2. *Cognoscimus.*) probabiliter admodum existimare possumus.

3. *Ex veritate.*] Ex Deo qui veritas est, seu quod sumus ejus filii.

4. *Et in conspectu &c.*) i. verè.

5. *Suadebimus.*] Seu persuadebimus, sicuti conatur patronus Judici persuadere & probare causam suam.

6. *Corda nostra.*] nobis ipsis nos esse ex veritate. Augustin. vertit *persuadebimus*, scilicet & tranquilla sint corda nostra, neque nos damnent

dentia moleſtent. Alii ſuadebimus explicant, Satisfaciemus, quietabimus. Reciduntin idem, Galli dicerent, *nous les contenterons.*

§. 11. Sola Charitas universæ legi obedit.

Omnis lex in uno ſermone impletur. Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Galat. 5. 14.

Qui diligit proximum legem implevit: nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, non concupiſces & ſi quod eſt aliud mandatum 1 *in hoc verbo* 2 *inſtauratur. diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dilectio proximi malum non operatur.* 3 *Plenitudo ergo legis, eſt dilectio.* Roman. 13. 8. 9 10.

§. 12. Virtutes omnes unit inter se. *V. cap ſequenti teſtimonio 5.*

1. *In hoc verbo.*) In hoc univerſali præcepto dilectionis.

2. *Inſtauratur.*) .i. in capitulum, in ſummam brevem redigitur.

3. *Plenitudo*, &c.) Vide cap. 1 §. 5. teſtimonio 2.

CAPUT IV.

Varia charitatis præcepta & cohortationes ad eam.

§. 1. *Dilectio ſine ſimulatione. Charitate* 1 *fraternitatis invicem diligentes* Rom. 12 9. & 10.

Alter alterius 2 *onera portate: & ſic adimplebitis legem Chriſti.* Gala. 6. 2.

Obſecro itaque vos ego 3 *vinctus* 4 *in Domino ut digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate & manſuetudine cum patientia ſupportantes invicem in Charitate* Epheſ 4. 1. 2.

Eſtote ergo imitatores Dei ſicut filii chariſſimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem 5 *ſuavitatis.* Epheſ. 5. 1. 2.

6 *Super omnia hæc charitatem habete, quod eſt* 7 *vinculum perfectionis.* Coloſſ 3. 14.

Conſideremus 8 *invicem* 9 *in provocationem Charitatis, & bonorum operum:* Heb. 10 24.

Charitas 10 *fraternitatis maneat in vobis.* Heb. 13. 1

Animas veſtras 11 *caſtificantes in obedientia* 12 *Charitatis in fraternitatis amore ſimplici, ex corde invicem diligite* 13 *attentius,* 14 *renatiſmon ex ſemine corruptibili, ſed* 15 *incorruptibili. per* 16 *verbum Dei vivi, & permanentis in æternum.* 1. Petri 1. 22. 23.

17 *Fraternitatem diligite.* 1 Petri 2. 17.

18. *Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes, ſicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei.* 1. Petri 4. 10.

Hæc eſt 19 *annuntiatio quam audiſtis ab initio, ut diligatis alterutrum.* 1. Ioan. 3. 11.

Debemus autem nos firmiores 20 *imbecillitates infirmorum* 21 *ſuſtinere, & non nobis* 22 *placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat in bonum* 23 *ad ædificationem. Etenim* 24 *Chriſtus* 25 *ſibi non placuit. Propter quod* 26 *ſuſcipite invicem: ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos* 27 *in honorem Dei.* Rom. 15 1. 2. 3. 7.

Omnia veſtra in charitate fiant. 1. Cor. 6 13.

De charitate 28 *fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: ipſi enim vos à Deo didiciſtis ut diligatis invicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in univerſa Macedonia. Rogamus autem vos fratres ut* 29 *abundetis magis.* 1. ad Theſſal. 4. 9. 10.

Hoc eſt præceptum meum ut diligatis invicem 30 *ſicut dilexi vos. Hæc mando vobis ut diligatis invicem.* Ioan. 15. 12. 17.

Mandatum 31 *novum do vobis, ut diligatis invicem ſicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem.* Ioan. 13. 34.

1. *Fraternitatis.*) .i. quali ſe diligunt fratres, familiari & viſcerosa, inquit Titelm.

2. *Onera.*) Infirmitates, imperfectiones, v. g. alterius iram, impatientiam, loquacitatem.

3. *Vinctus.*) Erat Paulus cum hanc ſcriberet epiſtolam Romæ incarceratus.

4 *In Domino.*) Poteſt referri ad *obſecro*, vel ad *vinctus*, q. d. non ſum vinctus ob furtum aut crimen al quod, ſed propter Dominum.

5. *Suavitatis.*) .i. ſuaviſſimum, eſt Hebraiſmus: ſicut enim ſuavis odor gratus eſt, ita & ſacrificium Chriſti ſummè placuit Deo Patri.

6. *Super omnia.*) Poſt varias recenſitas virtutes, omnibus præfert charitatem.

7. *Vinculum*) Quia omne bonum quod agitur, per charitatem ne pereat, ligatur. Anſel. vel cum Tirelm. quia omnes virtutes (in quibus conſiſtit perfectio) in charitate colligantur, & niſi ea adſit tanquam vinculum, ſtatim diſſoluuntur: ſicut domus corruit & diſſolvitur ſublatis colligationibus & nexibus. Charitas ita-

itaque virtutes continet, custodit, colligat, ac colligatas conservat. Potest etiam dici esse Hebraismus ut dicatur vinculum perfectionis. i. perfectum: sed perfectum dicitur ob rationes allatas, quia perfectè tam virtutes omnes, quam etiam homines inter se vincit & colligat.

8. *Invicem*] id est mutua Christianorum exempla charitatis.

9 *In provocationem &c.*] .i. ut hac consideratione provocemur, incitemur, ad eadem exercenda.

10. *Fraternitatis*] V. hoc capite n. 1.

11. *Castificantes*] i. purificantes.

12. *Charitatis*] i. ex charitate, non coacta.

13. *Attentius*] i. magna vi & intensè, non tepidè. Græcè continenter, continuò.

14. *Renati*] Hanc charitatem ut & cætera conatur persuadere à regeneratione nostra.

15. *incorruptibili*] Per hoc semen rectè gratia Dei intelligitur, de quo verbo Gratia.

16 *Verbum*] Vel Evangelii, vel filii Dei, quod est Verbum æternum, licet Evangelium seu Dei sermo sit etiam æternus ratione effectus, quia ducit ad æternitatem. Beda intelligit per verbum Dei, Baptismi aquam Dei verbo consecratam.

17. *Fraternitatem*] Fraternam charitatem.

18. *Vnusquisque &c.*] .i. Nemo sibi soli studeat, sed quæ accepit à Deo, in communem omnium utilitatem conferat.

19. *Annunciatio*] Prædicatio, doctrina quæ initio vestræ conversionis fuit vobis declarata.

20 *Imbecillitates*] i. ea in quibus præ imbecillitate & infirmitate delinquunt.

21. *Sustinere*] Nam (inquit Anselmus) si portetur infirmus aut erubescit diutius portari, & se corrigit, quod si se corrigere noluerit, qui eum portat, patientiæ suæ præmium habebit. Iterum idem. *Sustinere*, non eos horrere, abjicere, nec sub specie purioris vitæ à conventu Fratrum & Ecclesiæ societate expellere.

22. *Placere*] .i. privato amore diligere, ut diligentes nos ipsos, de aliis non curemus. & propria commoda quærentes, aliorum utilitatem negligamus.

23. *Ad ædificationem placeat*] Illi se accommodet, morem gerat ea fine ut illum sua charitate ad omne bonum inducat, eumque ædificet tum verbo, tum exemplo. i. crescere faciat in virtute: est metaphora ab ædificio quod dum unus lapis alteri superstruitur, crescit in altum.

24 *Christus*] Qui dux noster est, & quem imitari debetis.

25. *Sibi non placuit*] Non studuit suis commodis, quieti &c. at semetipsum exinanivit usque ad mortem.

26. *Suscipite*] Mutuò vos juvate & fovete in charitate, alter alterum ne horreat, ne abjiciat: Christus enim nos suscepit, quia pro nobis est mortuus, nec nostras horruit immunditias, mediaque dedit ad salutem consequendam opportuna.

27. *In honorem Dei*] Multum enim honoratur Deus ex charitate fidelium inter se, adeo ut etiam pagani eam antiquitus admirarentur: Videte, inquiebant, ut isti invicem se diligant, Ita Tertull. in Apologetico c. 39.

28. *Fraternitatis*] .i. Fraterna.

29. *Abundetis*] i. abundantiorem adhuc charitatem exhibeatis.

30. *Sicut &c.*] gratuitè, efficaciter & rectè. Gratuitè, quia in dilectione nos prævenit. 1. Joan. 4. prior dilexit nos. Efficaciter, quia animam pro nobis posuit. Rectè, quia dilexit nos non ob sua commoda, sed ob nostram beatitudinem: sic debemus invicem diligere. Ita Litan. Dilexit nos ut Deum haberemus, inquit August. sic nos invicem amemus Dilexit nos prudenter, quia nostris vitiis non se inquinavit, naturam amavit, fovit & juvit, culpam odio habuit. Talem à nobis erga invicem exigit amorem.

31. *Novum*] Quia licet datum sit præceptum de amore proximi in lege antiqua, non tamen quale hic datur, est enim de dilectione qua Christiani hoc titulo, quod sub uno capite Christo, & in uno corpore sunt, se mutuo diligunt: Debent enim, inquit Toletus, Christiani se mutuo diligere non tantum tanquam proximos propter Deum, sed ut Christianos. i. quatenus sunt sub uno capite, & unius corporis membra, idque propter Christum.

CAPUT V.

Rationes horum præceptorum & cohortationum, seu cur invicem diligere debeamus. Deinde quamdiu & quomodo, denique pœna ejus qui non diligit.

§. 1. QUIA OMNES UNUM SUMUS, idque variis modis.

Multi 1 *unum corpus sumus* 2 *in Christo, singuli autem alter alterius membra*, Rom 12.5.

3 *Vnus panis* 4 *unum corpus multi sumus. omnes qui de uno pane participamus* 1Corinth 10 17.

5 *In uno spiritu omnes nos* 6 *in unum baptizati sumus sive Iudæi sive Gentiles. sive servi sive liberi &* 7 *omnes in uno spiritu potati sumus*, 1.Corinth.12.13.

Vide reliquum Caput.

Non est Iudæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus, neque fœmina, omnes enim vos 8 *unum estis in Christo*, Ad Gal. 9 28.

9 *Vnum corpus &* 10 *unus spiritus: sicut vocati estis* 11 *in una spe vocationis vestræ.* 12 *Vnus Dominus, una fides, unum baptisma. Vnus Deus & Pater omnium qui est* 13 *super omnes &* 14 *per omnia &* 15 *in omnibus nobis*, Eph.4.4.5.6.

Vide etiam ad Colos.3.11.

§. 2. QUIA NON CONSISTIT AMOR DEI sine amore proximi & quia id à Deo præceptum.

Si quis dixerit, quoniam diligo Deum: & fratrem suum oderit mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere? & hoc mandatum habemus à Deo ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum. 1. Joan. 4.21 20.

1. *Vnum corpus*] scilicet mysticum, una scilicet Ecclesia.

2. *In Christo*] Quia ejus Ecclesiæ caput est Christus. Hinc deducitur ratio duplex cur nos invicem amare debemus: ut per se patet.

3. *Vnus panis sumus*] propter unitatem corporis Domini quod communiter sumimus, & cui communiter incorporamur, tanquam unus panis efficimur, quia omnes eundem numero panem sacrum comedimus, omnesque realiter unimur eidem corpori Christi.

4. *Vnum corpus*] scilicet Ecclesia, quod corpus unum est. i. nos multi unum facimus corpus non tantum generaliter & mysticè, sed propriè & corporaliter, quia omnes realiter conjungimur eidem corpori Christi, cum eoque fimus unum in Eucharistia. Magna sanè, vehemensque causa ad se mutuò amandum.

5. *In Vno spiritu*] In gratia & operatione sancti Spiritus qui unus est.

6. *In unum &c.*] .i. per Baptismum & fidem deducti sumus in unum Christi corpus. i. Ecclesiam, ut omnes in ea simus unum amore, & caritate.

7. *Omnes potati &c.*] .i. pro capacitate cujusque percepimus omnes Spiritum sanctum quo spiritualiter inebriati sumus.

8. *Vnum estis*] per unitatem fidei & charitatis.

9. *Vnum corpus*] .i. fideles omnes non constituunt nisi unum corpus Ecclesiæ.

10. *Vnus spiritus*] Et hujus Ecclesiæ seu corporis unus est spiritus Christus scilicet, qui singulis membris dat vitam.

11. *In una spe*]. i. ad unam spem. i, idem expectatis, eandemque mercedem.

12. *Vnus Dominus &c.*] quot modi unitatis, & quot stimuli ad se mutuo amore complectendum?

13 *Super omnes*] Quia omnibus præcellit: dominatur & regit omnia imperio divino & potentia omnia superante.

14. *Per omnia*] Diffusus, est enim ubique vel quia omnia nobis subministrat, collataque beneficia servat. Item per potentiam, gubernationem, operationem, efficaciam,

15. *In omnibus*] Per gratiam, in iis scilicet qui charitatem servant: & unitatem: & in omnibus omnino per essentiam & continentiam.

§. 3. QUAMDIU INVICEM DILIGERE oporteat.

Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis, Roman. 13.18.

Vide cap 3. §. 1. & cap. 1. § 15.

1. *Nisi ut &c.*] Permittit homini ut sit debitor charitatis, neque id mirum, quia nunquam plenè hoc debitum solvi potest, ita ut amplius ad illud non teneatis: si enim hodie solvisti & charitatem exhibuisti, adhuc cras teneris, & sic semper usque ad vitæ terminum. Indicat semper charitate utendum, nec unquam quantacumque solu-

ſolutione exhauriri hoc debitum. Vide hic pulchrè Anſelmum.

§. 4. QUOMODO AMANDUS PROXIMUS.

Ferventer; ideo comparatur Charitas igni, *cap.* 1. § 2.

Fortiter; ideo corparatur morti, *cap.* 1. §. 12.

Amandus ut nos ipſi, *cap.* 3 §. 11.

Sine dolo, *cap.* 4. *teſtimonio* 1.

Amore fraterno, *Ibidem, & teſtimonio* 7. & 9, & 14.

Eo amore quo nos amavit Chriſtus, *cap.* 4. *teſtim.* 4. 12. 15. & *c.* 6. § 3.

Ex corde & intenſe, *cap.* 4. *teſtim.* 8.

§. 5. DE DILECTIONE INIMICORUM, *Vide verbo Inimicus.*

§. 6. QUANTUM SIT MALUM CHARITATE DESTITUI.

1 *Qui non diligit, manet in morte*, 1. Joan. 3. 15.

Omnis qui non eſt juſtus, non eſt ex Deo, & 2 *qui non diligit fratrem ſuum*, 1. Joan. 3. 10.

Qui odit fratrem ſuum 3 *in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quò eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus*, 1 Joan 2 11.

1. *Qui non &c*] Vide ſupra cap. 3 §. 2.

2. *Qui non diligit*] Supple, ille non eſt ex Deo, i. Dei filius.

3. *Tenebris*] Culpæ & ignorantiæ.

CHOREA.

FUGIENDAS CHOREAS.

Cum ſaltatrice ne aſſiduus ſis, nec audias illam ne forte pereas in 1 *efficacia illius*, Eccli. 9. 4.

1. *Efficacia*] Magnam enim habent ad animos hominum pelliciendos puellæ ſaltantes. Aliqui legunt pro ſaltatrice, *pſaltrice*, ut moneat Sapiens neque audiendas eas puellas, neque eum iis agendum quæ canunt aut fidibus ludunt ſive id fiat in choreis, ſive extra, quòd hujuſmodi cantus mirum in modum homines emolliat & trahat in amoris furias.

CHRISTIANUS.

V. Fides, Eccleſia.

§. 1. *Chriſtiani ſunt* 1 *ſemen cui* 2 *benedixit Dominus*, Iſa. 61. 9.

Alia nomina honoris quibus compellantur Chriſtiani à Prophetis, invenire eſt verbo Eccleſia, ubi plurima item de beneficio vocationis ad Chriſtianiſmum.

Vocantur 3 *ſortes juſtitiæ & plantatio Domini*, Iſa. 61. 3.

1. *Semen*] i. hominum genus, aut certus ordo hominum.

2. *Benedixit*] In benedictione Dei ſignificatur bonorum omnium affluentia. Dei namque dicere, eſt facere. Senſus eſt: Sic Deus amplectetur, ornabitque hunc populum, ut omnes in illo videant ſingularis benevolentiæ documenta, qualia ſcilicet expectare licet à Dei benedictione.

3. *Fortes &c.*] Hujus explicationem *vide verbo Contritio* §. 8. *numero* 9.

CHRISTUS.

Vide Crux, Paſſio, & potiſſimum Eccleſia.

Item Deus, Maria.

Quoniam inſtitutis noſtri eſt ea ferè tantum, quæ mores ſpectant, aſſerre, & propemodum infinita ſunt in ſacra pagina de Chriſto (ut quæ ſcriptura univerſa ſit finis & ſcopus) quæ vix eo referre licet, eo factum ut pauca nobis de eo dicenda ſint, atque ea ipſa, quæ ad mores referre quodammodo liceat. In iis autem ipſis afferendis, inſiſtemus potiſſimum ordini ſanctæ Thomæ, in Tertia parte, ubi ipſe de Chriſto fuſiſſimè: quæ cauſa fuit ut etiam iſto loco nonnulla vitæ ejus exempla attulerimus, quæ alius ad alterum Tomum pertinent, ſed Divum Thomam ſecuti, omnia ſimul dedimus.

§. 1. CHRISTI INCARNATIO prædicitur.

Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus 1 *Emmanuel*, Iſai. 7. 14

2 *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum & ſemen illius, ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo ejus*, Geneſ. 3. 15.

3 *Creavit Dominus novum ſuper terram, fœmina circumdabit virum*, Hierem. 31. 22.

1. *Emmanuel*] Hujus explicationem *vide verbo Maria, cap.* 3. § 15. *teſtimonio* 8.

2. *Inimicitias*] Ibidem cap. 1. § 3. teſtim. 1.

3. *Creavit*] V. ibidem c. 3. § 9. teſtim 10.

§. 2. CHRISTUS EST VERI DEI FILIUS.

Ecce vox de cœlo dicens: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi 1 *complacui*, Matth. 3. 17.

1. *Complacui*] Qui mihi ſingulariter eſt gratus.

§. 3. VARIA CHRISTI NOMINA.

Chriſtus vocatur 1 *Deſiderium* 2 *collium æternorum*, Geneſ. 49. 26.

Vocatur

Vocatur 3 *desideratus cunctis gentibus*, Aggæi 2.8.
Vocatur 4. *Sponsus*, Joan. 3.29.
Christus est 5 *ostium*, Joan. 10.7.
Est 6 *Leo*, Apoc. 5 5.
7 *Splendor gloriæ &* 8 *figura* 9 *substantiæ Patris*, Hebr 1.3.
10 *Lux gentium*, Isa. 49.6.
11 *Agnus Dei*, Joan. 1.29.
Vocatur 12 *Stella matutina*, Apoc. 2.26. & 22,17.
13 *Via*, 14 *Veritas &* 15 *Vita*, Joan. 14.6.
16 *Sagitta electa Patris æterni*, Isa 49.2.
Pastor, Joan 10 11. Ezech. 34.23.
Advocatus, 1 Joan. 2.1.
17 *Oriens*, Zach. 3 8. & 6.12. Lucæ 1.78.
18 *Lapis abscissus de monte sine manibus*, Daniel. 2.34.
19 *Lapis quem reprobaverunt ædificantes*, Psal. 117. 20.
20 *Candor lucis æternæ &* 21 *Speculum sine macula*, Sap. 7.26.
22 *Flos*, Isai. 11.1.
23 *Germen Domini*, *& fructus* 24 *terræ sublimis*, Isai. 4 2.

Plura sunt alia Christi nomina, sed non est instituti nostri singula persequi.

1. *Desiderium*] .i desideratus à collibus, seu objectum desiderii eorum.

2. *Collium*] Patriarcharum & Sanctorum qui sapientia, virtute, sanctitate cæteris ut colles eminebant, Rupertus.

Desideratus &c.] Quia omnes electi omnium nationum Christum expectabant. Vel dicitur *Desideratus*, quia ejus redemptione indigebant universi, sicut dicitur terra sicca desiderare pluviam, quia ea indiget.

4. *Sponsus*] Cujus sponsa est Ecclesia: & natura humana si loquimur de mysterio Incarnationis, sed de priore agit hic S. Joannes.

5. *Ostium*] ut enim per ostium aditus patet in ovile, sic per Christum & ejus fidem, ingrediendum est in Ecclesiam & in cælum.

6. *Leo*] Ratione dominii in omnes gentes, & quia sæviturus est in suos hostes.

7. *Splendor*] .i. in quo resplendet paterna gloria, & gloriosa majestas.

8. *Figura*] .i. expressa imago, ex qua Deum Patrem cognoscimus.

9 *Substantia*] .i. substistentiæ seu personæ Patris, ejus enim filius est imago & character, nam essentiæ Patris, filius non habet imaginem sed identitatem. Ita Basil. Chrysost. Theoph. &c.

10. *Lux*] Quia illuminaturus erat omnes gentes.

11. *Agnus*] Ob summam ejus mansuetudinem, innocentiam & obedientiam usque ad mortem. August. Dicitur autem *Agnus Dei*, inquit Euthy. *non ovium*, quia est Dei filius, & ideo ab ipsomet Deo oblatus ad necem.

12. *Stella*] Quia mundi tenebras fugavit inter homines natus, & quia tenebras mortalitatis resurrectionis suæ luce discussit.

13. *Via*] Charitatis & sanctæ conversationis, q. d. nemo venit ad Patrem nisi per charitatem ambulet in me qui sum via.

14. *Veritas*] Doctrinæ divinæ & fidei.

15. *Vita*] Beatitudinis æternæ.

Vel cum Bernardo: Via in exemplo, Veritas in promisso, Vita in præmio. Vel, ego sum via vera & vitalis quæ ducit ad vitam & ad Patrem, ut sit Endiadis: Ita Hilar. & Chrysost.

16. *Sagitta*] Christus est Patris sagitta præ Apostolis & cæteris omnibus electa, quam in pharetra humanæ carnis abscondit, quamque mittit quò vult, cujusque verbis, vulneribus, verberibus transfixit sui amore mentes: Ita Hilarius. Hac sagitta vulnerata sponsa. Vulnerata, inquit, charitate ego sum.

17. *Oriens*] .i. Sol oriens: qui dicitur Luc. 1. ex alto, i. cœlo, habet enim Deum Patrem.

18. *Lapis*] Vide hujus explicationem, verbo Maria, c. 1 §. 2. n. 10.

19 *Lapis &c.*] Ita hunc locum Psalmi explicat Christus Matth. 21. & alibi, & Paulus ad Rom. 9. & S. Petrus 1. Epist. c. 2, sensus versiculi est: Lapidem vivum, pretiosum misit Deus in terras, i. Christum, sed Judæi ad quos tunc pertinebat officium ædificandæ Ecclesiæ, lapidem hunc reprobaverunt, dicentes, Non est hic homo à Deo; sed hic idem lapis quasi inutilis rejectus, à Deo principali architecto factus est in caput anguli, i. collocatus est super parietes ut eos conjungeret & contineret, i. factus est caput Ecclesiæ ex Gentibus & Judæis congregatæ. Ita Bellarm. ex PP.

20. *Candor*] .i. splendor (hic enim color maximè splendet) ita autem vocatur, quia emanat à Patre tanquam lumen de lumine, & sempiternus splendor de luce Patris, sicut Sol sine splendore non potest reperiri. Ita August.

21. *Speculum*] Quemadmodum in speculo omnes motus & actus illud intuentis exprimuntur,

ita in Dei verbo exprimitur perfectissime, quod est in patre. Unde Christus ad Philippum: Philippe, qui videt me, videt & Patrem.

22. *Flos*] Vide verbo Maria, c.1.§.2.n.9.

23. *Germen Domini*] Chaldæus. Christus Domini: Germen vocatur, quia ex radice David quæ videbatur exaruisse, nec ullum dare Regem aut Ducem, iterum pullulavit. Ribera in Zachariam.

24. *Terra*] B. scilicet Virginis, qui fructus erit sublimis, quia erit Deus, inquit Gregorius, & super Angelos regnabit in cælo. Quemadmodum autem horum nominum quædam figuratè, quædam essentialiter dicuntur de Christo, *Vide pulchrè Gregor 30. moral.c.19.*

§.4. Christus est caput omnium spirituum beatorum.

Estis in illo repleti qui est 1 *caput omnis principatus, & potestatis.* Coloss. 2,10.

§. Add. Christus est caput totius Ecclesiæ tam triumphantis quam militantis.

Ipsum dedit 1 *caput supra omnem Ecclesiam.* Eph. 1. 22.

Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imo qui resurrexit, qui est ad dextram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Rom. 8,34.

1. *Caput*] Etiam ut homo est: Christus est caput Angelorum & Ecclesiæ triumphantis, quia ut homo Angelis præest & imperat: Item Angelis meruit gratiam & gloriam, ita D. Thomas.

§. 5. Probatur stoillatim de Ecclesia militante.

Crescamus in illo per omnia qui est 1 *caput Christus.* Eph. 4.15.

Christus caput Ecclesiæ: Ipse salvator corporis 2 *ejus.* Eph. 5 23.

Ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est 3 *principium.* Coloss. 1.18.

1. *Caput*] Et quatenus caput influit gratiam & vim crescendi, in singula membra corporis Ecclesiæ.

2 *Ejus*] i. sui, sensus est. Christus dat salutem corpori suo seu Ecclesiæ, sicut caput quod omnes sensus continet, salutem dat corpori in illud influendo, dirigendo per oculos, per phantasiam, per usum rationis, ita Theoph.

3. *Principium*] Christus variis modis est principium, rerum omnium. 2. quia est auctor resurrectionis. 3. est principium quia princeps & primus dignitate. 4 quia Ecclesiam sibi formavit. Item in ea principium est & causa omnium virtutum & bonorum, causa item salutis ejus.

§. 6 Christus est Mediator, Advocatus & reconciliator noster.

Ipse ipse 1 *propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Ioan. 2. 2.

Non est in alio aliquo salus, nec enim 2 *aliud nomen est sub cælo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri* Actor. 4. 2.

Unus Deus, unus & mediator 3 *Dei & hominum, homo Christus Iesus,* 1. ad Tim. 2. 5.

1 *Propitiatio*] propitiator, qui nobis propitium reddet Patrem.

2. *Aliud nomen*] i. Alius, est metonymia.

3. *Dei & hominum*] i. inter Deum & homines.

§. 7. Quia caput nostrum est, ideo potentissimus est in cælo & in terra.

1. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*, Matth, 11.27.

Data est mihi 2 *omnis potestas in cælo & in terra.* Matth. 28, 18.

Dedisti 3 *ei potestatem* 4 *omnis carnis,* Ioan. 17. 2.

Pater diligit filium 5 *& omnia dedit in manu ejus.* Ioan. 3. 35.

Omnia subjecit sub pedibus ejus. Ephes. 1. 21.

1. *Omnia*] Etiam quatenus homini, quia omnia sunt in ejus potestate & dominio, quod erat necessarium ad gratiam capitis.

2. *Omnis potestas &c.*] Jus enim habeo in Ecclesiam quam redemi, Jus ut homines congregem in unam Ecclesiam, & postea eam coronem in cælis.

3. *Ei*] Filio tuo.

4. *Omnis carnis*] In omes homines.

5. *Omnia &c.*] Hæc phrasis, *Dedit omnia Pater in manu ejus.* Significatur, inquit Toletus, omnium redemptionem & salutem, & quæ ad hæc spectant tum in cælo, tum in terra, in Christo etiam ut homine posita esse.

§. 8. QUIA CAPUT, IDEO ECCLESIÆ curam gerit. *Vide Ecclesia*, §. 8.

Ecce ego vobiscum 1 *sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*, Matth. 28. 20.

2 *Sum*] Etiam quatenus homo, ut vobis opituler in omnibus.

§. ADD. EAM ITEM DOCET.

Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, 1 *spiritum veritatis*, Joan 14. 16.

Paracletus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ille vos 2 *docebit omnia, &* 3 *suggeret vobis omnia quæcunque* 4 *dixero vobis*, Joan 14 26.

1. *Spiritum veritatis*] Ita dicitur, quia Doctor est veritatis, eamque hominum cordibus infundit.

2. *Docebit*] Quia scilicet non estis assecuti omnia mysteria quæ vobis dixi, ille ea docebit, eoumque intelligentiam dabit.

3. *Suggerit* Illa in memoriam reducet.

4. *Dixero*] Dixi, ita in Græco.

§. 9. HUC ETIAM FACIT QUOD À SAPIENTE licet in aliam sententiam dicitur.

3 *Qui* 2 *implet quasi Phison sapientiam, & sicut Tigris* 3 *in diebus novorum: qui* 4 *adimplet quasi Euphrates sensum, qui* 5 *multiplicat quasi Jordanis in tempore messis: qui mittit* 6 *disciplinam* 7 *sicut lucem, &* 8 *assistens quasi* 9 *Gehon in die vindemiæ. Ego sapientia effudi* 10 *flumina: ego quasi* 11 *trames aquæ immensæ de fluvio ego quasi fluvius* 12 *Dioryx, & sicut aqua ductus eximiæ de* 13 *paradiso: dixi, rigabo* 14 *hortum meum plantationum, &* 15 *inebriabo prati mei fructum*, Eccli. 24 25. 36. 37 40 42.

1. *Qui*] Scilicet ex fortissimus, de quo superiore versu dicitur, *Positus David*, i. promissus ipsi David, hic autem est Christus.

2. *Implet &c.*] id est, copiosam hominibus fundit sapientiam, quomodo Phison, seu Ganges Indiæ fluvius, & Tigris (fluvii paradisi terrestris) copiosam de se fundunt aquam.

3. *In diebus novorum*] id est, tempore veris, in quo fructus terræ terraque ipsa innovatur, tunc enim magis inundat.

4. *Adimplet &c.*] Instar Euphratis (tertius hic est paradisi fluvius) multam aquam profundentis: quia intellectum & prudentiam dat plenè & abundè.

5. *Multiplicat*] Hanc eandem prudentiam & intelligentiam multiplicat in Ecclesia, sicut Jordanis aquas suas tempore messis, quando implet ripas alvei sui, ut dicitur Josue 3.

6. *Disciplinam*] doctrinam.

7. *Sicut lucem*] .i. clarè & abundanter sicut lux quaquaversum se spargit.

8. *Assistens*] .i. præsentem eam exhibens seu eam sistens & communicans omnibus sine discrimine.

9. *Gehon &c.*] quartus est hic fluvius paradisi, qui & Nilus dicitur, qui multam aquam exhibet tempore vindemiæ.

10. *Flumina*] scilicet sapientiæ.

11. *Trames aquæ*] Est fossa è fluvio deducta ad transferendam aquam.

12. *Dorix*] Est Araxes fluvius Armeniæ rapidissimus.

13 *Paradiso*] à patre in quo ut in paradiso omne bonum & omnis dulcedo.

14. *Hortum*] Militantis Ecclesiæ, quem rigavit doctrina sacra & non desinit rigare quotidie.

15. *Inebriabo*] Quod factum die Pentecostes. Ebrietatis nomine, significatur abundantia, hæc ferè Lyran, licet aliter.

§. 10. CHRISTO DATA GRATIA sine mensura.

Non enim ad mensuram dat Deus 1 *spiritum*, Joan. 3 34.

Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre 2 *plenum gratiæ &* 3 *veritatis*. Joan. 1. 14.

1 *Spiritus*] .i. dona spiritualia, & maximè gratiam, quæ dona & gratiam dedit Deus cæteris Sanctis cum mensura, & in filium effudit omnem donorum & gratiæ plenitudinem, & in ea perfectione quam potuit humana natura capere, ita Theol. Scholastici.

2. *Plenum*] Ita fuit plenus gratia ut nos Deo Patri gratificante. Ad Ephes. 5. Quæ plenitudo propria est Christo tanquam hominum capiti, à quo omnis gratia est derivata.

3. *Veritatis*] .i. doctrinæ cælestis.

§. 11. EST PRIMOGENITUS OMNIUM electorum.

Ut sit ipse 1 *primogenitus in multis fratribus*, Rom. 8. 29.

1. *Primogenitus*] Quia scilicet ante omnes fra-

tres

tres suos, i. electos & filios Dei adoptivos prædestinatus est ad omnem gratiam & gloriam.

§. 12. Præstantior est omnibus hominibus.

1. *Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios*, Cant. 2. 8.

Vide verbo Deus. c. 12. § 3. à numero 5.

1 *Sicut malus &c.*] Ligna silvarum infœcunda sunt, folia tantum, aut certè fructus insipidos proferentia: Malus verò, arbor est pomorum sapidorum ferax. Dicit igitur sponsa, Christum dilectum suum, tanto præstare cæteris omnibus, quanto fructifera pomus, præstat fertilitate, sterilibus arboribus: nam superat Christus omnes fœcunditate, & fructu, etiam Angelos, atque omnes creaturæ respectu Christi sunt quasi arbores silvestres.

§. 13. Eius charitas in nos superat omnem scientiam.

Scire etiam supereminentem 1 scientiæ charitatem Christi, Ephes. 3. 19.

§. 14. Charitatis Christi testimonia. *Vide Tomo altero & infra verbo Passio, Crux, & suis verbo Peccator c. 8.*

1. *Scientiæ*] Etiam Angelorum, i. majorem quam ut ab ulla creatura sciri possit.

§. 15. Quia caput Ecclesiæ eam ardenter diligit. *Vide V. Ecclesia cap. 8. § 2.*

§. 16. Caruit Christus omni peccato.

Eum qui non 1 noverat peccatum pro nobis 2 peccatum fecit, ut nos efficeremur 3 justitia Dei in ipso, 2. Corinth. 5. 21.

Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, 1. Petri 2. 22.

Et scitis quia ille apparuit ut peccata nostra tolleret & peccatum in eo non est, 1. Joan. 3. 5.

1. *Noverat*] i. fecerat, quia non noverat per experientiam, licet nosset per simplicem notitiam. It. D. Th.

2. *Peccatum*] Hostiam pro peccato.

3. *Justitia*] i. justi, dicit autem *justitia* secundum Theophil. ut gratiam significet excellentem, ita ut in justo nullus sit nævus, sed omnis & tota justitia ac gratia.

§. 17. Christus omnia novit, etiam cogitationes.

Et scient omnes Ecclesiæ quia ego sum scrutans 1 renes & corda, & dabo unicuique vestrum secundum opera sua, Apoc. 2. 23.

Nunc scimus quia scis omnia, & non est opus tibi, ut quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo existi, Joan. 16. 30.

Domine tu omnia scis, tu scis quia amo te, Joan. 21. 17.

§. 18. Christus cum lachrymis oravit Patrem. *Vide Tomo altero ex Hebr. 5. 7. Verbo oratio.*

§. 19. Etiam modo pro nobis orat. *Vide Verbo Oratio Tomo altero ex Roma. 8 34.*

Vide §. 22. infrà.

1. *Renes &c.*] Quia renes valde sunt abstrusi & in medio posiri corpore, coritem valde latet & in medio animalis situm est, ideo intimæ cogitationes & intimi cordis affectus his significantur.

§. 20. Christi sacerdotium et regnum prætigurata.

Et sumes 1 aurum & argentum, & facies 2 coronas & pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, Zachar. 6. 11.

Videndi etiam cæteri versus ad finem capitis.

1, *Aurum &c.*] Atque utrumque in unum conflabis, ad denotandum Christum (cujus hic Jesus filius Josedec erat Typus) futurum regem duorum populorum, Judæorum & gentium.

2. *Coronæ*] Duæ fuerunt coronæ, alterâ designabatur Christi dignitas regalis, alterâ sacerdotalis.

§. 21. Christus fuit Sacerdos et Pontifex.

1 *Juravit Dominus & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundum 2 ordinem Melchisedech*, Psal. 109. 4.

Christus 3 non semetipsum clarificavit ut Pontifex fieret, sed 4 qui locutus est ad eum, filius meus es tu, ego hodie genui te, Hebr. 5. 5.

Hinc apparuit Christus D. Joanni vestitus 5 podere, Apoc. 1. 13.

1. *Juravit*] Ita certò statuit ac si juraſſet.

2. *Ordinem*] Ritum, similitudinem, Christus

enim obtulit panem & vinum in sacrificium Eucharistiæ, uti fecit Melchisedech, Gen. 14.18.

3. *Non semetipsum &c.*] Glorificavit, à semetipso sibi suum Pontificatum vendicans: aut sibi ipsi de sui Pontificatus veritate testimonium perhibens: ut sua Pontificia dignitas hominibus fieret manifesta.

4. *Sed qui*] q.d pater ipsum verum Pontificem & sacerdotem in scripturis clarificat & manifestat.

5. *Podere*] .i. veste talari seu ad pedes demissa. Erat vestis sacerdotalis. Christique sacerdotium ostendit, quo se nobis in altari crucis obtulit hostiam patri. Beda.

§. 22. Etiam modo in coelo pro nobis sacrificat.

Talem habemus 1 *Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis*, 2 *sanctorum Minister: Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur, unde necesse est hunc* 3 *habere quod offerat*, Hebr. 8.3.

1. *Pontificem*] .i. Christum.

2. *Sanctorum &c.*] .i. sanctuarii minister & sacerdos, minister enim sacrificando Deo.

3. *Habere &c.*] Offert autem sacrificium crucis per continuam quam ejus facit patri æterno commemorationem. Offert etiam in cælo existens tot sacrificia quot quotidie Missæ celebrantur, principalis enim offerens & sacrificans est Christus, cujus sacerdos vices agit.

§. 23. Christus etiam qua homo fuit rex.

Ego autem constitutus sum rex ab eo super 1 *Sion montem sanctum ejus prædicans* 2 *præceptum ejus*, Psal. 2.6.

Gratia vobis & pax à Iesu Christo qui est princeps Regum terræ, Apoc. 1.5.

Et habet in 3 *vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium*, Apoc. 19.16.

§. 24. Quomodo eius regnum omnia superabit, & si ulum sit futurum æternum.

Vide Danielis 2. v. 34 35.

§. Add. Cur incarnatus Christus.

Vide infra §. 38.

1. *Sion*] Mysticam, i. Ecclesiam.

2. *Præceptum*] Evangelicam doctrinam.

3. *Vestimento &c.*] i. humanitate, quia per eam mundo innotuit ejus majestas, ideo in vestimento dicitur habere scriptum, *Rex Regum*. Ita S. Greg.

§. 25. Christi incarnatio et adventus quid nos doceant.

Apparuit 1 *gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, ut abnegantes impietatem &* 2 *sæcularia desideria*, 3 *sobriè, &* 4 *justè, &* 5 *piè vivamus in hoc sæculo exspectantes beatam* 6 *spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Iesu Christi*, Ad Titum 2.11. 12.13.

§. 26. Christus homo factus est, fuit pulcherrimus.

Speciosus forma præ filiis hominum, Psal. 44 3.

Hanc pulchritudinem singillatim describit Spiritus sanctus in canticis spectissimum cap. 5.

Vide item cap. 1.15. & cap. 2.1.

1. *Gratia*] .i. inquit Anselmus: Christus qui Dei patris vivens & subsistens est gratia seu donum: vel *gratia Dei Salvatoris*, i. gratis nobis datus filius patris humanum genus salvare volentis.

2. *Sæcularia desideria*] .i. cupiditates voluptatum hujus sæculi

3. *Sobriè*] Quantum ad nos in omnibus servando modum & vitiis abstinendo.

4. *Iustè*] Quoad proximum.

5. *Piè*] Quantum ad Deum.

6. *Spem*] Beatitudinem speratam.

§. 27. Mirabili gratia sermonis præditus fuit.

Diffusa est gratia in labiis tuis, Psal. 44.3.

Mirabantur in verbis 1 *gratiæ quæ procedebant de ore ipsius*, Lucæ 4. 22.

Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo, Joan. 7.46.

Guttur illius suavissimum, Cant. 5.16.

[1. *Gratiæ*] i. gratiosis seu gratia plenis.

§. 28. Christus fuit fortissimus.

Vide Verbo Dæmon, t. 2 §. 1.

Cum 1 *fortis armatus* 2 *custodit* 3 *atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet:* 4 *si autem fortior eo superveniens vincerit eum, universa* 5 *arma ejus auferet in quibus confidebat &* 6 *spolia ejus* 7 *distribuet*, Lucæ 11.21,22.

§ Ascen-

8 *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*, Psal.44.4.6.

9 *Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te) cadent* 10 *in corda inimicorum regis.*

Quis suscitavit 11 *ab oriente* 12 *justum, vocavit eum* 13 *ut sequeretur se?* 14 *Dabit in conspectu ejus gentes & reges obtinebit*, 15 *dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam, arcui ejus.* Isa.41.2.

Vide item v.15 16 25.

1. *Fortis armatus*] Hic est diabolus: dicitur fortis, scilicet ad nocendum; armatus autem quia munitus variis spiritualibus nequitiis.

2. *Custodit*] In servitute.

3. *Atrium*] Mundum in quo usque ad Christi adventum dæmon dominabatur.

4. *Si autem fortior &c.*] Se vocat fortiorem, quia ipsum superavit, mundumq; ab ejus dominatione liberavit.

5. *Arma*] Hæc sunt versutiæ spiritualis nequitiæ.

6. *Spolia*] Hæc sunt animæ ab eo deceptæ.

7. *Distribuet*] Notis & amicis. Christus vero dici potest animas distribuisse dum eas commisit Apostolis, eorumque successoribus. Hæc ferè Glossa ex Beda.

8 *Accingere &c.*] i. O Christe cum sis potentissimus para te ad pugnandum tua potentia tanquam gladio, potest item per gladium, intelligi gladius spiritus, i. verbum Dei, q.d. sumum gladium jam factus homo fortiter apprehende ut eo vincas hostes tuos.

9. *Sagittæ &c.*] Supple infigentur cordibus inimicorum tuorum, unde fiet ut populi sub te, i. tibi subjiciantur.

10 *In corda*] Eædem sagittæ summa cum celeritate penetrabunt anteriora hominum eorum qui tibi prius resisterunt.

11. *Aborsente*] Non isto sensibili, sed lucis æternæ, unde Deus nobis ortus fecit.

12. *Justum*] Christum.

13 *Ut sequeretur se*] i. voluntatem suam compleret.

14 *Dabit &c.*] i. Reges & gentes superabit, dum eos ad fidem convertet.

15 *Dabit quasi &c.*] i. sicut nec pulvis nec palea resistere possunt vento vehementi, ita neque hi Christi potentiæ.

§. 29 CHRISTUS FUIT PAUPERRIMUS.

Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput reclinet, Matth.8.20.

16 *Expectatio* 17 *Israel Salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi* 18 *colonus futurus es, in terra & quasi* 19 *viator declinans ad manendum? quare futurus es velut vir* 20 *vagus, ut fortis* 21 *qui non potest salvare.* Hier.14. 8.9.

Scitis 22 *gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos* 23 *egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos* 24 *divites essetis*, 2.Corinth.8.9.

25 *Pauper sum ego, & in laboribus à* 26 *juventute mea* 27 *exaltatus autem*, 28 *humiliatus sum & turbatus*, 29 Psal.87.16.

Non erat eis locus in diversorio, Luc.2.7.

§ 30. DE CHRISTI OBEDIENTIA.

Vide infra § 37. & 39.

§. 31. DE CÆTERIS EIUS VIRTUTIBUS.

Vide Psal.44. & 71. & 88. &c. 5.Canticorum.

§. 32. CHRISTUS PASSURUS PRÆDICITUR.

Quod quidem fit sexcentis locis. Maxime autem illustre est caput 50 *& 53. & 63 Isaiæ & Psal 21. & 68.*

16. *Expectatio*] Is quem expectat & in quo spetat.

17. *Israel*] Veri Israelitæ secundum spiritum.

18. *Colonus*] Advena, peregrinus, qui moratur in aliena terra, venit enim Christus de cælo quasi in alienam terram, non habens in ea ubi caput reclinaret.

19. *Viator &c.*] Scilicet qui divertit ad hospitium ad manendum seu pernoctandum una nocte, talis fuit Christus qui in hoc mundo non habuit proprium domicilium: modo divertens ad hujus, modo ad alterius ædes: sæpe pernoctans in montibus & sub Dio.

20. *Vagus*] Quia non habens proprias ædes, per omnes civitates Judeæ, Galilææ discurrebat.

21. *Qui non &c.*] Videbatur enim infirmus hominibus, & maximè in cruce, cum ei exprobraretur: Alios salvos fecit &c. Matth.27.

22 *Gratiam*] Beneficium, misericordiam vobis exhibitam.

23 *Egenus*] Græcè ἐπτώχευσε, i. mendicavit.

24 *Divites*] Divitiis spiritualibus (inquit Anselmus,) justitia, sanctitate, peccatorum remissione,

enim obtulit panem & vinum in sacrificium Eucharistiæ, uti fecit Melchisedech, Gen. 14.18.

3. *Non semetipsum &c.*] Glorificavit, à semetipso sibi suum Pontificatum vendicans: aut sibiipsi de sui Pontificatus veritate testimonium perhibens; ut sua Pontificia dignitas hominibus fieret manifesta.

4. *Sed qui*] q.d. patet ipsum verum Pontificem & sacerdotem in scripturis clarificat & manifestat.

5. *Podere*] .i. veste talari seu ad pedes demissa. Erat vestis sacerdotalis. Christique sacerdotium ostendit, quo se nobis in altari crucis obtulit hostiam patri. Beda.

§. 22. Etiam modo in coelo pro nobis sacrificat.

Talem habemus 1 *Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis,* 2 *sanctorum Minister: Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur, unde necesse est hunc* 3 *habere quod offerat*, Hebr. 8.3.

1. *Pontificem*] .i. Christum.

2. *Sanctorum &c.*] .i. sanctuarii minister & sacerdos, ministrat enim sacrificando Deo.

3. *Habere &c.*] Offert autem sacrificium crucis per continuam quam ejus facit patri æterno commemorationem. Offert etiam in cælo existens tot sacrificia quot quotidie Missæ celebrantur, principalis enim offerens & sactificans est Christus, cujus sacerdos vices agit.

§. 23. Christus etiam qua homo fuit rex.

Ego autem constitutus sum rex ab eo super 1 *Sion montem sanctum ejus prædicans* 2 *præceptum ejus*, Psal. 2.6.

Gratia vobis & pax à Iesu Christo qui est princeps Regum terræ, Apoc. 1.5.

Et habet in 3 *vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium*, Apoc. 19.16.

§. 24. Quomodo eius Regnum omnia superabit, & finem sit futurum æternum.

Vide Danielem 2. v. 34. 35.

§. Add. Cur incarnatus Christus.

Vide infra §. 38.

1. *Sion*] Mysticam, i. Ecclesiam.

2. *Præceptum*] Evangelicam doctrinam.

3. *Vestimento &c.*] .i. humanitate, quia per eam mundo innotuit ejus majestas, ideo in vestimento dicitur habere scriptum, *Rex Regum*. Ita S. Greg.

§. 25. Christi incarnatio et adventus quid nos doceant.

Apparuit 1 *gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, ut abnegantes impietatem &* 2 *sæcularia desideria*, 3 *sobriè, &* 4 *justè, &* 5 *piè vivamus in hoc sæculo exspectantes* 6 *spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Iesu Christi*, Ad Titum 2. 11. 12. 13.

§. 26. Christus Homo factus est, fuit pulcherrimus.

Speciosus forma præ filiis hominum, Psal. 44. 3.

Hanc pulchritudinem singillatim describit Spiritus sanctus in canticis pulcherrimum cap. 5.

Vide item cap. 1. 15. & cap. 2. 1.

1. *Gratia*] .i. inquit Anselmus: Christus qui Dei patris vivens & regnans est gratia seu donum: vel *gratia Dei Salvatoris*, i. gratis nobis datus filius patris humanum genus salvare volentis.

2. *Sæcularia desiderio*] .i. cupiditates voluptatum hujus sæculi

3. *Sobriè*] Quantum ad nos in omnibus servando modum & vitiis abstinendo.

4. *Iustè*] Quoad proximum.

5. *Piè*] Quantum ad Deum.

6. *Spem*] Beatitudinem speratam.

§. 27. Mirabili gratia sermonis præditus fuit.

Diffusa est gratia in labiis tuis, Psal. 44. 3.

Mirabantur in verbis 1 *gratiæ quæ procedebant de ore ipsius*, Lucæ 4. 22.

Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo, Joan. 7. 46.

Guttur illius suavissimum, Cant. 5. 16.

[1. *Gratiæ*] i. gratiosis seu gratia plenis.

§. 28. Christus fuit fortissimus.

Vide Verbo Dæmon, c. 2 §. 1.

Cum 1 *fortis armatus* 2 *custodit* 3 *atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: &* 4 *si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa* 5 *arma ejus auferet in quibus confidebat &* 6 *spolia ejus* 7 *distribuet*, Lucæ 11. 21, 22.

8 *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*, Psal.44.4.6.

9 *Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te) cadent* 10 *in corda inimicorum regis.*

Quis suscitavit 11 *ab oriente* 12 *justum, vocavit eum* 13 *ut sequeretur se?* 14 *Dabit in conspectu ejus gentes & reges obtinebit*, 15 *dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam, arcui ejus.* Isai.41.2.

Vide item v.15 16 25.

1. *Fortis armatus*] Hic est diabolus: dicitur fortis, scilicet ad nocendum; armatus autem quia munitus variis spiritualibus nequitiis.

2. *Custodit*] In servitute.

3. *Atrium*] Mundum in quo usque ad Christi adventum dæmon dominabatur.

4. *Si autem fortior &c.*] Se vocat fortiorem, quia ipsum fortavit, mundumq; ab ejus dominatione liberavit.

5. *Arma*] Hæc sunt versutiæ spiritualis nequitiæ.

6. *Spolia*] Hæc sunt animæ ab eo deceptæ.

7. *Distribuet*] Notis & amicis, Christus vero dici potest animas distribuisse dum eas commisit Apostolis, eorumque successoribus. Hæc ferè Glossa ex Beda.

8 *Accingere &c.*] i. O Christe cum sis potentissimus para te ad pugnandum tua potentia tanquam gladio, potest item per gladium, intelligi gladius spiritus, i. verbum Dei, q.d. Istum gladium jam factus homo fortiter apprehende ut eo vincas hostes tuos.

9. *Sagittæ &c.*] Supple infigentur cordibus inimicorum tuorum, unde fiet ut populi sub te, i. tibi subjiciantur.

10 *In corda*] Eædem sagittæ summa cum celeritate penetrabunt interiora hominum eorum qui tibi prius restiterunt.

11. *Ab oriente*] Non isto sensibili, sed lucis æternæ, unde Deus nobis ortus fecit.

12 *Justum*] Christum.

13 *Vt sequeretur se*] i. voluntatem suam compleret.

14 *Dabit &c.*] i. Reges & gentes superabit, dum eos ad fidem convertet.

15 *Dabit quasi &c.*] i. sicut nec pulvis nec palea resistere possunt vento vehementi, ita neque hi Christi potentiæ.

§.29 CHRISTVS FVIT PAVPERRIMVS.

Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput reclinet, Matth.8.20.

16 *Expectatio* 17 *Israel Salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi* 18 *colonus futurus es, in terra & quasi* 19 *viator declinans ad manendum? quare futurus es velut vir* 20 *vagus, ut fortis* 21 *qui non potest salvare*, Hier.14.8.9.

Scitis 22 *gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos* 23 *egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos* 24 *divites essetis*, 2.Corinth.8.9.

25 *Pauper sum ego, & in laboribus à* 26 *juventute mea* 27 *exaltatus autem*, 28 *humiliatus sum & turbatus*, 29 Psal.87.16.

Non erat eis locus in diversorio, Luc.2.7.

§ 30. DE CHRISTI OBEDIENTIA.

Vide infra § 37 & 39.

§. 31. DE CÆTERIS EIVS VIRTVTIBVS.

Vide Psal.44. & 7. & 88. &c. 5. Canticorum.

§. 32. CHRISTVS PASSVRVS PRÆDICITVR.

Quod quidem fit sexcentis locis. Maxime autem illustre est caput 50 *&* 53 *&* 63 *Isaiæ & Psal* 21. *&* 68.

16. *Expectatio*] Is quem expectat & in quo spetat.

17. *Israel*] Veri Israelitæ secundum spiritum.

18. *Colonus*] Advena, peregrinus, qui moratur in aliena terra, venit enim Christus de cælo quasi in alienam terram, non habens in ea ubi caput reclinaret.

19. *Viator &c.*] Scilicet qui divertit ad hospitium ad manendum seu pernoctandum una nocte, talis fuit Christus qui in hoc mundo non habuit proprium domicilium: modo divertens ad hujus, modo ad alterius ædes: sæpe pernoctans in montibus & sub Dio.

20. *Vagus*] Quia non habens propias ædes, per omnes civitates Judeæ, Galilææ discurrebat.

21. *Qui non &c.*] Videbatur enim infirmus hominibus, & maximè in cruce, cum ei exprobraretur: Alios salvos fecit &c. Matth.27.

22 *Gratiam*] Beneficium, misericordiam vobis exhibitam.

23 *Egenus*] Græcè ἐπτώχευσεν, i. mendicavit.

24 *Divites*] Divitiis spiritualibus (inquit Anselmus,) justitia, sanctitate, peccatorum remissione.

25. *Pauper &c.*) Hunc Psalmum de Christo interpretantur sancti patres passim, Hier. August. &c.

26. *A juventute.*] Poterat etiam dicere ab infantia: cujus rei testes, præsepe, spelunca in Bethleem, fuga in Ægyptum, & exilium.

27. *Exaltatus.*] Scilicet in cruce, tanquam in solio regni, habens super caput titulum regis: Jesus Nazarenus Rex Judæorum.

28. *Humiliatus*) Usque ad mortem.

29 *Conturbatus.*] Ob cæcitatem & ruinam populi mei.

§. 33. QUANTO ANIMI ARDORE OPTARIT mori.

1. *Baptismo habeo baptizari: & quomodo* 2 *coarctor usque dum perficiatur* Lucæ 12. 50.

Meus 3 *cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam* 4 *opus ejus.* Ioan. 4. 34.

Potestis bibere 5 *calicem quem ego bibiturus sum?* Matt. 20. 22. Vide supra §. 14. & 15.

1. *Baptismo, &c.*] i. sanguinis propriii tinctione perfundi.

2. *Coarctor.*) Angor, crucior ex desiderio moriendi. Euthym.

3. *Cibus.*) i. sicuti famelicus maximè cibum desiderat, eoque habito delectatur, ita adimpletio voluntatis patris quæ sita est in eo, ut moriar pro salute hominum, maximè mœstificat, tamque vehementi gustuà me appetitur, ut eum cibum merito vocem, omni corporis cibo præferendum. Chrysost. Vocat autem suum cibum, quia solius Christi fuit mori & redimere hominem morte sua.

4. *Opus ejus.*] i. hominum salutem.

5. *Calicem*] Calicem vocat, quia sicuti qui valde sitit calicem avidè appetit & exhaurit, & summa lætitia afficitur dum bibit, ita Christus magno desiderio optavit mori, calicemque passionis summo cum animi sui gustu exhausit.

§. 34. IDEO PRÆTULIT CRUCEM GAUDIO.

Qui 1 *proposito sibi gaudio sustinuit crucem* 2 *confusione contempta,* Hebr. 12. 2.

1. *Proposito, &c.*) Cum potuisset solo gaudio frui, nec necesse haberet ullam pati miseriam, voluntariè tamen magis elegit sustinere crucem.

2. *Confusione contempta,*) i, nihili faciens confusionem & ignominiam quæ ex tali morte sequebatur.

§. 35. Ejus MORS MAXIMÆ FUIT IN NOS dilectionis argumentum.

1. *Ut quid enim Christus, cum adhuc essemus infirmi,* 2 *secundum tempus pro impiis mortuus est?* 3 *vix enim pro* 4 *justo quis moritur, nam pro* 4 *bono forsitan quis audeat mori?* 5 *commendat autem charitatem suam Deus* 6 *in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est.* Rom. 5. 6. 7. 8.

1. *Ut quid &c.*) Cur fuit opus mori Christum pro impiis & peccatoribus (quos vocat infirmos ex morbo peccati) si non vellet pater nos per ejus mortem salutem consequi.

2. *Secundum tempus*] 1. Tempore opportuno, seu cum omnia essent plena infidelitate & peccato, & maximè egeret mundus redemptione & medico, ait Hieron.

3. *Justo.*) Viro sancto.

4. *Bono.*] i. benefactore, benefico, q. d. nemo est inter homines tantæ charitatis ut pro viro justo mori velit: pauci vero qui pro benefactoribus suis id præstent.

5. *Commendat.*] i, commendatam & manifestam fecit. Ita Titelman. Tunc charitas commendatur, ait Anselmus, quando indebitum aliquid redditur.

6. *in nobis.*) i. in nos, erga nos.

§. 36. QUOD IDEM CONSIDERATUR ab Isaia.

Ego suscitavi 1 *eum ad* 2 *justitiam, &* 3 *omnes vias ejus dirigam: ipse ædificabit* 4 *civitatem meam, &* 5 *captivitatem meam dimittet* 6 *non in pretio, neque in muneribus dicit Dominus Deus exercituum.* Isa. 45. 13.

1. *Eum.*) i. Christum.

2. *Justitiam.*) Ad justificandum homines.

3. *Omnes*) E. in omnibus adero, faciam eum in omnibus prosperè agere.

4. *Civitatem.*] Ecclesiam.

5. *Captivitatem.*) Captivos, scilicet captivitate peccati seu peccatores.

6. *Non in pretio &c.*) i. gratis, nullo pretio pro eorum lytro accepto, at sanguine suo.

§. 37.

§. 37. Christus passione didicit obedientiam, & perfectus factus est.

Et quidem cum esset filius Dei 1 *didicit ex iis quæ passus est obedientiam, & 2 consummatus.* Hebr. 5.8.

1. *Didicit.*] Ante eam didicerat & expertus erat 33. annorum spatio, at eam jam nova & perfectiore, difficilioreque ratione expertus est in passione: quantus, inquit Anselmus, sit labor obedientiæ didicit, & quam horrenda, quam ignominiosa prompto animo subeat.

1. *Consummatus.*] .i. ut Syrus *perfectus*, scilicet in obedientia, patientia, omnibusque virtutibus, itaque consummatus in gratia, & paulo post in gloria quando etiam corporis gloria in resurrectione potitus est.

§. 38. Variæ causæ cur debuerit pati.

Decebat 1 *eum propter quem omnia & per quem omnia qui multos filios in gloriam* 2 *adduxerat,* 3 *auctorem salutis eorum per passionem consummare.* 4 *qui enim sanctificat & qui sanctificantur* 5 *ex uno omnes, propter quam causam non confunditur fratres eos vocare.* Hebr. 2. 10. 11.

Quia ergo 6 *pueri* 7 *communicarunt carni & sanguini & ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat* 8 *mortis imperium id est diabolum, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti* Hebr. 2. 14. 15.

9 *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut* 10 *misericors fieret & fidelis pontifex* 11 *ad Deum, ut* 12 *reconciliaret delicta populi. in eo enim in quo passus est ipse & tentatus,* 14 *potens est & iis qui tentantur auxiliari* Hebr. 2 17.18.

1. *Eum &c.*] .i. patrem propter quem tanquam propter finem, & per quem tanquam per causam efficientem sunt omnia.

2. *Adduxerat.*] .i. adducere statuerat.

3. *Auctorem &c.* .i. Christum.

4. *Qui enim &c.*] .i. Christus qui tanquam pontifex & redemptor nos sanctificat & nos qui sanctificamur.

5. *Ex uno.*] .i. ex una natura humana, ex uno Adamo orti sunt, q. d. sed qui redimuntur & sanctificantur, sunt naturæ passibilis, multaque patiuntur, ergo & Christum decuit esse ejusdem naturæ multaque pati ac tandem mori.

6. *Pueri.*) Christi, scilicet .i. Christiani.

7. *Communicarunt, &c.*] Habuerunt corpus passibile multis obnoxium miseriis.

8. *Mortis.*] Scilicet æternæ, hujus enim præcipuè imperium habebat dæmon, & ita à metu ejus nos præsertim Christus liberavit, quamvis etiam possit intelligi de morte corporis in quam dæmon habet imperium, quia homines impellit in peccatum & consequenter in mortem.

9. *Unde.*] Pendet ex versu præcedenti, quia scilicet non Angelicam sed humanam naturam induit, debuit cæteris hominibus fratribus suis similis esse.

10. *Misericors.*] Ut misereri nostri disceret per experientiam miseriarum.

11. *Fidelis.*) Ut verè & fideliter obiret pontificis munus.

12. *Ad Deum.*) .i. in iis quæ spectant ad Deum, Deique reconciliatione cum hominibus.

13 *Repropitiaret*) Placaret, propitium redderet patrem pro delictis nostris. Alii repropitiaret .i. expiaret.

14 *Potens.*] .i. Propensus, aptus, paratus, vel cum Chrysostomo *potens*, quia eam potentiam meruit ob tentationes & passiones ibi injustè inflictas, toleratas, meruit inquam iis qui tentantur auxiliari, eosque victores efficere.

§. 39. Quid sibi voluit Christus sua morte.

Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi 1 *nomen quod est super omne nomen ut in nomine Iesu* 2 *omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris,* Philip. 2. 8. 9. 10. 11.

1. *Nomen*) Accipitur pro re significata hoc nomine, non pro nudo nomine tantum. Itaque accepit à patre ut verè esset Salvator ac Redemptor, ac consequenter verus Deus, Deique filius ac Messias patribus promissus.

2 *Omne genu &c.*) .i. ut ab omnibus adoretur.

§. 40.

§. 40. CHRISTUS TRIUMPHAVIT IN cruce de dæmonibus.

1. *Expolians principatus & potestates, 2 traduxit confidenter palam triumphans 3 illos 4 in semetipso.* Coloss. 2. 15

1. *Expolians.*] Præda quam aliquanto tempore occupaverant, patribus scilicet lymbi.

2. *Traduxit.*] .i confudit, & exemplum fecit esse confusionis publicæ.

3. *Illos.*) De illis, scilicet principibus victis.

In semetipso.) .i. propria virtute, per proprium corpus & in proprio sanguine.

§. 41. QUERITUR CHRISTUS ADHO paucis profuisse mortem suam & labores.

Ego dixi in vacuum 1 laboravi, sine causa & vane 2 fortitudinem meam consumpsi; ergo 3 judicium meum cum Domino, & 4 opus meum cum Deo meo. Isa. 49. 4

1. *Laboravi.*) In hominum salute & gloria patris amplificanda, cum tam pauci convertantur.

2. *Fortitudinem.*) Vires & vitam.

3. *Judicium.*) Una re consolor quia Deus de meo labore ac studio judicabit.

4. *Opus meum, &c.*] id est Labor. Scit enim Deus quam me fideliter in hoc negotio gesserim, quam per me non steterit quominus plures fuerint conversi.

§. 42. VOCATUR CHRISTUS VILIS, prædicitur tamen adorandus.

Hæc 1 dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad 2 contemptibilem animam, ad 3 abominatam gentem, ad 4 servum dominorum. 5 Reges 6 videbunt, & 7 consurgent principes, & adorabunt 8 propter Dominum, quia 9 fidelis est & sanctus Israel, qui 10 elegit te. Isa. 49. 7.

1. *Dicit.*) Hæc loquitur Deus Pater ad Christum, qui Deus Pater dicitur sanctus Israel. i. sanctè ab Israelitis colendus, seu auctor sanctitatis eorum.

2. *Ad contemptibilem, &c.*] .i. ad Christum qui vilis & contemptibilis à Iudæis est habitus.

3. *Abominatam &c.*] Ad ipsum & ejus familiam. i. Christianos qui omnibus abominationi sunt.

4. *Servum.*] Ad eosdem & ad Christum, qui in æternum servituti velut vilia mancipia videbantur addicendi.

5 *Reges videbunt.*] Despicient te, ô Christe. Iudæi, & reges pagani.

6. *Videbunt.*] Tuam dignitatem.

7. *Consurgent.*] Honoris causa.

8 *Propter Dominum.*] Agente hoc Domino Deo Israel.

9 *Fidelis.*] Neque studium laboremque tuum mercede vult esse vacuum.

10. *Elegit te.*) Ad opus redemptionis & salutis.

§. 43. CHRISTUS EST CAUSA RESURrectionis hominum.

Amen, amen dico vobis, quia venit hora & 1 nunc est quando mortui audient vocem filii Dei: & 2 qui audierint vivent: nolite mirari hoc, quia 3 venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei, & 4 procedent. Ioan. 5. 25 28.

Ego sum 5 resurrectio, & vita, qui credit in me etiamsi mortuus fuerit, 6 vivet. Ioan. 11. 25.

1. *Nunc est, &c.*] .i. citissimè & hoc tempore fiet, quod dicit propter mortuos, quos paulo post voce sua erat resuscitaturus. Ita Chrys. Cyrillus autem refert ad ultimum judicium.

2. *Qui audierint.*) Hebraismus .i. ad quos pervenerit virtus vocis filii Dei, perveniet autem ad quos voluerit, illique vivent.

3. *Venit.*] .i. veniet tempus, scilicet in generali resurrectione.

4 *Procedent.*] Procedent ex sepulchris & resurgent.

5. *Resurrectio & vita.*) .i, causa resurrectionis & vitæ, & effector earum in universum, qui omnem resurrectionem & vitam efficio, qui ad vitam revocabo omnes qui suscitandi & vivificandi sunt; neque opus est id mihi poscere à Deo qui sum ipse Deus ut putas, O Martha.

6. *Vivet.*] Vita beata & immortali.

§. 44. CHRISTUS JUDICABIT ORBEM.

Pater potestatem dedit filio 1 judicium facere, 2 quia filius hominis est. Ioan. 5. 27.

Neque enim pater 3 judicat quemquam, sed 4 omne judicium dedit filio, Ioan. 5. 22.

Præ-

Præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum. Act. 10. 42.

1. *Judicium facere.*] Scilicet visibiliter & corporaliter, hanc enim potestatem dedit pater humanitati Christi.

2. *Quia &c.*] Causa indicatur cur eum judicem constituit, q. d. quia voluit Deus homines per hominem judicare, & sicut homo est salvator, ita idem erit etiam judex.

3. *Judicat quemquam.*] Visibiliter scilicet & in carne assumpta: judicabit autem & pater & tota Trinitas tanquam supremus judex, at non visibiliter & corporaliter, hanc enim potestatem humanitati Christi communicavit.

4. *Omne.*] Omnium omnino hominum.

§. 45. Christus in judicio sola voce terrebit impios.

Et vox illius tanquam vox 1 aquarum multarum. Apoc. 1. 14.

1. *Aquarum.*] Per vocem hanc accipit vocem & strepitum magni exercitus: aut magnæ multitudinis clamantis ac irruentis, quæ voci ac sono aquarum multarum comparatur in scriptura. Vox ergo hæc quæ erat unius Christi, maxime tamen videtur atque instar maximæ & terribilis multitudinis, significat magnam ejus virtutem, cum qua venturus est ad judicium puniturus adversarios, quæ illis magnum pavorem incutiet, quemodo incutere solet vox magni exercitus, Ribera.

§. 46. Ejus sententiæ nemo potenit resistere.

De ore ejus 1 gladius utraque parte acutus exibat. Apoc. 1. 16. & cap. 19. 15.

Et posuit 2 os meum quasi gladium acutum. Isa. 49. 2

Reges eos in 3 virga ferrea & 4 tanquam vas figuli confringes eos Ps. 2. 9.

1. *Gladius &c.*] Talis gladius magis secat & intus penetrat: & quia sententia quam Christus in hostes proferet acutissimè feriet & intimè penetrabit, neque poterit ejus virtuti quasi acici gladii resisti, ideo dicitur gladius iste utraque parte acutus ex ore ejus exiens.

2. *Os.*] Ratione sententiæ quæ ex ore procedet: *Fides testimonium præstans.*

3. *Virga ferrea.*] Sicuti virgæ ferreæ cædunt omnia, nec ei potest resisti, ita nec sententiæ Christi Judicis. Item sicuti virga ovet percutit & perdit: ita & Christus malos sententia æternæ damnationis percutiet, & æternum perdet.

4. *Tanquam &c.*] Sicut vas fictile semel contritum, reparari nequit, ita impii, Christi sententia in æternam mortem & in perpetuum carcerem mittentur: unde nulla est spes exeundi. Ita Ribet.

CIBUS.

Vide Convivia.

CIVITAS.

V. Respublica. Rex.

COGITATIO.

V. Anima. Cor. Desiderium. Justus. Examen. Judicium. Luxuria. Consilium. Prudentia.

§. Add. Cogitandum mature antequam quidquam aggrediamur.

V. Curiositas §. 5.

§. 1. Quid cogitet peccator.

Qui 1 minoratur corde cogitat 2 inania, & vir imprudens & errans cogitat stulta. Eccli. 16. 23.

1. *Minoratur corde.*] Cui deest prudentia, talis maximè est peccator.

2. *Inania.*] Qualia sunt vana hujus mundi bona, voluptates honores, &c.

3. 2 Malarum cogitationum effecta.

Perversæ cogitationes separant à Deo. Sap. 1. 3.

Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt 1 sine intellectu, & 2 corripietur à supervenient iniquitate. Sap. 1. 5.

1. *Sine intellect.*] Prudentia destitutis, quid magis prudentia destitutum quam peccator, dum varia cogitat, quæ eum ab ultimo fine consequendo avocant?

2. *Corripietur.*] Scilicet spiritus sanctus, i. veluti victus & impropetio affectus cum mœrore decedet. Unde Paulus ad Eph. 4. Nolite contristare spiritum sanctum.

§. 3. Cohortatio ad fugiendum pravas cogitationes.

Lava à malitia cor tuum Jerusalem ut salva fias, usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Jer. 4. 14.

§ 4. QUOD OMNI TEMPORE SERIO DE Deo cogitandum. *Vide V. Desiderium. § 1.*

COGNITIO.

V. Anima. Homo. Peccator. Expetientia. Sapientia. Scientia. Fides.

§. ADD. QUAM IMPERFECTE DEUM IN ista vita cognoscimus, eiusque operatum naturæ, tum gratiæ. *V. Deus, c. 90 ibid quo modo cognoscatur.*

§. 1. COGNITIONIS DEI FRUCTUS.

1. *Nosse te consummata justitia est, & scire justitiam & 2 virtutem tuam 3 radix est 4 immortalitatis.* Sap. 15.3

Hæc 5 est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum & quem misisti Iesum Christum. Ioan. 17.3. V. Ecclesia. c. 1. §. 1. c. 39.

1. *Nosse te, &c.* Notitia quæ sit coniuncta cum amore: vel ut Iansenius, notitia tui affert perfectam justitiam, & non justitiam illam imperfectam quæ erat in antiquis philosophis.

2. *Virtutem*] Potentiam.

3. *Radix.*] Principium, causa.

4. *Immortalitatis.*] Quia scilicet cognitio justitiæ & potentiæ divinæ, ingenerat Dei timorem qui facit nos ab omni peccato, quod corruptionis est radix, abstinere: & origo est omnium virtutum, ac proinde radix immortalitatis beatæ.

5. *Est vita æterna.*) scilicet inchoativè, inchoatur enim hic per fidem, perficienda in cælo per visionem.

§. 2. COGNITIO SUI UNDE cuique petenda.

1. *Quomodo in aquis respondent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Prov. 27. 19.

1. *Quomodo &c.*] seulus est: Sicut necesse est hominem si se ipse videre velit, ut id faciat in aquâ aut speculo, aut re simili, ita si vir prudens qualis sit cognoscere velit, non potest id alibi melius cognoscere quam in proprio suo corde, dum scilicet ad se redit, & exacta consideratione advertit, quale sit cor suum, expendendo ad quæ inclinatur, in quibus potissimum occupetur & hæreat. Dicit ergo hæc sententia ipsummet cor hominis (maximè apud prudentes) esse homini, & ipsimet cordi pro speculo, sive pro aqua limpida in qua homo se & cor suum clarè intuetur.

Hunc versum aliqui ita etiam interpretantur ut sit sermo de viris prudentibus, qui ex verbis & operationibus agnoscunt affectus & dispositiones internas hominum, sicuti in aquis apparent facies.

§. 3. HOMINUM AFFECTUS QUOMODO cognoscendi? *Vide superiore §. in Commentario.*

COMPASSIO.

V. Charitas. Misericordia.

§. 1. PRÆCIPITUR.

Gaudere cum gaudentibus & flere cum flentibus. Rom. 12. 15.

1. *Flere.*] pro *Flete.* Infinitivus pro Imperativo. Flendum autem per compassionem, & sensum alienorum malorum.

§. 2. ETIAM PECCATORI AFFLICTO compatiendum.

2 *Propterea dixi 3 recedite à me amare flebo: 4 nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei.* Isa. 22. 4.

1. *Compatiendum.*] Iuxta Isaiæ qui impiæ Ierusalem excidium valde luget.

2. *Propterea.*) i. ob supra memoratas calamitates populi mei.

3. *Recedite à me.*)] Omnes consolatores importuni, nullam admitto consolationem.

4. *Nolite &c.*] Ne studeatis eximere ex animo meo dolorem sensum, quem capio ex casu populi mei.

§. 3. ETIAM SI SIT 1 ETHNICUS.

2 *Propterea 3 repleti sunt lumbi mei dolore, angustiæ possedit me sicut angustia 4 parturientis: curvatus sum 5 audiens, conturbatus sum cum 6 videret. 7 Emarcuit cor meum: 8 tenebræ 9 stupefecerunt me: Babylon 10 dilecta mea posita est mihi in 11 miraculum.* Isa. 21. 3. 4.

1. *Ethnicus.*) Atque id exemplo Isaiæ, qui Babyloniorum licet idololatrarum cladem valde dolebat.

2. *Propterea*] .i. ob imminentem Babylonis vastitatem quam prævideo.

3. *Repleti &c.*] Elegantissima descriptio animi dolentis.

4. Par-

4. *Parturientis.*] Dolor parturientis sumitur pro maximo dolore.

5. *Audirem.*] Vocem quæ mihi eam cladem prædicebat.

6. *Viderem.*] Hinc fit verisimile, ait P. Sanchez, eam spectatam à Propheta, oblatam speciem Babylonicæ cladis.

7. *Emarcuit.*] Exqueefactum est horrore quodam ingenti.

8. *Tenebræ.*] oculis obortæ ex insperata ruina Babylonis.

9. *Stupefecerunt me.*] Animum planè stupidum effecerunt.

10. *Dilecta mea.*] Licet hostis & infensa populo meo.

11. *Miraculum.*] Admirationem, quia te video de tuo regio statu repentè collapsum.

CONCIO CONCIONATOR.

Vide Apostoli. Episcopus. verbum Dei. & potissimum Ecclesia.

CAPUT I.

§. 1. VERA SACRI CONCIONATORIS exemplaria. *Vide Tome alium parag. 1.*

CAPUT II.

Quibus nominibus vocentur concionatores à sacris literis, unde etiam colligitur quid ab iis exigat tantum munus.

§. 1. VOCANTUR LEGATI DEI.

1. *Pro Christo legatione fungimur tanquam 2 Deo exhortante per 3 nos; obsecramus 4 pro Christo, reconciliamini Deo.* 2 Cor. 5. 20.

1. *Pro Christo.*] i. vice Christi, Christus enim proprie tum legatus Patris sed nos vice ejus prædicamus reconciliationem gentibus.

2. *Deo exhortante.*] ad reconciliationem.

3. *Per nos.*] ipse enim in nobis loquitur.

4. *Pro Christo.*] i. tanquam si Christus obsecret, i. per omnia sacra adjuret. Anselm.

§. 2. MINISTRI ET DISPENSATORES Adjutores Dei.

Sic nos existimet homo ut 1 ministros Christi, & 2 dispensatores 3 mysteriorum Dei. 1 Cor. 4. 1.

Dei enim 4 adjutores sumus. 1. Cor. 3. 9.

1. *Ministros.*] Ut ne nos tanquam viles contemnat quis, nec tanquam per nos aliquid valeamus, in nobis glorietur, sed cum in nobis honoret, cujus sumus ministri.

2. *Dispensatores.*] non dominos.

3. *Mysteriorum.*] Sacræ doctrinæ & sacramentorum. Anselm.

4. *Adjutores.*] in colendo agro illius. Anselm.

§. 3. ARCHITECTI.

1. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus 2 fundamentum posui; alius autem superædificat, unusquisque autem videat 4 quomodo superædificet.* 1. Cor. 3. 10.

1. *Secundum &c.*] Gratiam vocationis ad Apostolatum.

2. *Fundamentum.*] scilicet fidei collocavi in mentibus vestris.

3. *Alius &c.*] i. quisquis post prædicationem Apostolorum superveniat & prædicat, ille quasi supra eorum fundamentum superædificat.

4. *Quomodo.*] Quam doctrinam afferat & ea quomodo superponat, congruat fundamento. Anselm.

§. 4. ODOR CHRISTI, ET ODOR VITÆ.

Christi 1 bonus odor sumus 2 Deo, in iis qui salvi fiunt, & in iis qui pereunt, alis quidem, odor mortis in mortem, alis autem odor vitæ in vitam 4 & ad hæc quis tam idoneus? 2. Cor. 2. 15. 16.

1. *Bonus odor.*] Bonus odor est prædicatio veritatis, quæ late spargitur fama Christi.

2. *Deo*). i. in honorem Dei.

3. *Odor mortis &c.*) Hebraismus. i. odor mortifer, mortem afferens, odor vitæ i. vitalis, dans vitam; odor quidem vitæ erat Apostolica prædicatio iis qui eam recipiebant, & opere complebant: odor mortis, iis qui aut recusabant audire, aut auditam negligebant. Anselm.

4. *Et ad hæc &c.*] scilicet intelligendi, ut eodem odore alii vivant, alii moriantur, eandem prædicationem alii admittant & vivant,

alii rejiciant & pereant, quis poteſt pertingere. Anſelm. vel ſimplicius cum Ambroſio: Quam pauci tam idonei ut ſint ubique bonus odor Chriſti. Poſſunt etiam ſuprad:cta de odore, accipi de odore virtutum bonæ famæ, miraculorum, donorum, gratiarum, quorum fama ubique d.ſſeminabatur. Qui hæc amabant iis erat odor vitæ, qui invidebant odor mortis.

§ 5. *Vocantur* 1 *Venti.* Apocal. 7. v. 1.

Vocantur 2 *Aquilæ.* Apoc. 8. v. 13.

3 *Boves.* 1 Cor. 9. 9.

4 *Venatores.*

Vigiles. Feriet. Dentes. Vide verbo Epiſcopus numero 38. quæ facilè eſt ad hanc rem accommodare.

1. *Venti.*] Ita veteres interpretes in hunc locum: quia tanta eſt animæ verbi Dei neceſſitas, quanta mundo ventorum. Omnia terræ animantia vento foventur & conſervantur, eoque ſubtracto præfocarentur. Plantæ vento nutriuntur & vegetantur, per eum imbribus irrigantur ſine vento nihil terra produceret.

2. *Aquilæ.*] Ita pene omnes commentarii. Comparantur autem Aquilis, quoniam cæteris altius volant, & melius, atque acutius cæleſtia myſteria intuentur.

3 *Boves*] ob laborem triturandi. Solebant enim in Paleſtina boves pedibus ſegetes terere, & ſic grana excutere, & concionatores etiam triturant, quia (inquit Anſelmus) prædicatione ſua paleas infidelitatis & vitiorum comminuunt, & ſeparant ab eis grana fidei vel virtutum, vel triturant, quia ab infidelibus tanquam à paleis grana diſcernunt.

4 *Venatores.*) Vide verbo Apoſtoli §. 6. n. 2.

CAPUT III.

§. 1. NON DETRECTANDUM MUNUS CONCIONANDI ob laborem, puſillanimitatem aut ſimilem aliquam cauſam.

Sapientia abſconſa, & theſaurus 1 *inviſus* 2 *quæ utilitas in utroſque? melior eſt qui celat inſipientiam ſuam, quam homo qui abſcondit ſapientiam ſuam.* Eccli. 20. 32. 33.

3 *Negotiamini dum venio.* Lucæ 19. 13.

4 *Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſupra candelabrum ut qui ingrediuntur lumen videant.* Lucæ 11. 33.

Veni & mittam te ad Pharaonem ut educas populum meum filios Iſrael, de Ægypto? dixitque Moyſes ad Deum: quis ſum ego ut vadam ad Pharaonem, & educam filios Iſrael de Ægypto? qui dixit ei: ego ero tecum. Exod. 3. 10. 11. 12.

Obſecro Domine non ſum eloquens 6 *ab heri & nudiuſtertius: neque* 7 *ex quo locutus es ad ſervum tuum.* 8 *impeditioris & tardioris linguæ ſum. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis, aut quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, videntem, & cæcum? nonne ego? perge igitur; & ego* 9 *ero in ore tuo, doceboque te quid loquaris. At ille: Obſecro, inquit, Domine,* 10 *mitte quem miſſurus es.* 11 *Iratus Dominus &c.* Exod. 4. 10. 11. 12. 13.

Et dixi 12 *A, a, a, Domine Deus: ecce* 13 *neſcio loqui, quia puer ego ſum & dixit Dominus ad me: noli dicere, puer ſum: quoniam* 14 *ad omnia quæ mittam te ibis: & univerſa quæcunque mandavero tibi loqueris. Ne timeas a facie eorum: quia tecum ego ſum & eruam te, dicit Dominus.* Hier. 1. 3. 6. 7. 8.

15 *Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorſum non abii.* Iſa. 50. 5.

1. *Inviſus.*] Qui ſemper abſconditur, cujus non eſt uſus.

2. *Quæ utilitas?*] q.d. ſunt fruſtra. Hoc dicitur in eos qui ſapientia & gratia dicendi præditi quærunt latebras.

3. *Melior.*) Magis laudandus, prudenter enim facit, qui eam tacet ne quem offendat ſua imprudentia.

4. *Negotiamini.*) Monet ſententia hæc utendum gratia data, i. dono gratiæ collato, quale eſt talentum concionandi, ad aliorum utilitatem.

5 *Nemo &c.*) Docet ſententia eum quem tanquam lucernam ſapientia luce accendit Deus, non debere ſe præ puſillanimitate aut aliquo alio vano prætextu abſcondere, & velle latere.

6. *Ab heri &c.*) Nunquam eloquens fui.

7. *Et ex quo.*) *Et* ſumitur pro *præſertim* ut ſæpe alias, i. & præſertim ex quo te audivi loquentem. Dei enim comparatione viſus eſt ſibi elinguis, licet ſecundum aliquos verè talis eſſet.

8. *Impeditioris &c.*) i. impedimentum haberet loquendi, eſſetque blæſus, vel ut 70. vocat græci.

9. *Ero in ore tuo.* i. facundum te reddam.

12 *Mitte &c.*) Alium quemvis magis idoneum, quem te miſſurum præſciviſti.

13 *Ira-*

[illegible] Iratus &c.] Nam hoc quintum recusarat Moyses hoc officium.

11. *A, a, a*] Interiectio est dolentis. 70. vertunt ὦ, & Hieronymus in suo textu habet Ah, Ah, Ah.

13. *Nescio loqui*] i. prophetare Obdendit ætatem puerilem, erat enim tantum 14 aut 15 annorum cùm hæc loqueretur, q. d. ætas puerilis non est idonea prophetiæ. Ita Hieron.

14. *Ad omnia*] peragenda.

15. *Aperuit mihi autem*] i. manifestavit mihi suam voluntatem, quia per aures, mandatum ad animum transit. Hoc autem mandatum erat de redemptione generis humani, in qua etiam continebatur præceptum prædicandi doctrinam Evangelicam. Cumque videret quot essent in eo negotio discrimina quæ horreret natura, non tamen contradixit, neque ingressus curriculum prædicationis dum videret sibi contradici & ad mortem peti, ab incæpto defecit.

§. 2 Poenæ eius qui non exercet munus concionandi cum possit.

Accedens, qui unum 1 talentum acceperat, ait: Domine scio quia 2 homo durus es, metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti, & timens abii, & 3 abscondi talentum tuum in terra, ecce habes quod tuum est. Respondens autem Dominus ejus, dixit ei: Serve male & piger, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparsi, oportuit ergo te committere pecuniam meam 4 nummulariis, & veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium, Matth. 25. 24. 25. 26. 27. 30.

Vide item infra cap. 11. §. 6.

1. *Talentum*] E significantur omnia Dei dona, tum gratiæ gratum facientes, tum gratiæ gratis datæ, scientiæ, ingenii, eloquentiæ, miraculorum, sermonis, tum externa, opum, honorũ, v. g. Sacerdotium, Episcopatus &c. quæ Deus dat prout vult, alteri pauciora, alteri plura.

2. *Homo durus es*] est Emblema & ornamentum parabolæ, non debent autem hæc ex communi mente Doctorum, respondere omni ex parte rei significatæ. Significatur autem his verbis quomodo servi, suam negligentiam Domini severitate excusant.

3. *Abscondi &c.*] Abscondere talentum interra, est ex negligentia non operari, non exercere donorum sibi datorum usum.

4. *Nummulariis &c.*] Hoc etiam ornamentum est parabolæ, significaturque omni modo & industria talenta augenda: sunt autem nummularii qui ex cambio & mutuo lucrantur, quod in priore licet, non in posteriore.

§. 3. Vetatur aspirare ad munus concionandi.

1 *Nolite plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam 2 majus judicium sumitis*. Iacobi 3. 1.

1 *Nolite &c.*] i. nolite ambitiosè & intempestivè affectare munus alios docendi.

2. *Majus &c.*] i. graviorem damnationem vobis accersitis, si non bene vixeritis.

§. 4. Exspectanda est ad id Dei vocatio.

Quomodo prædicabunt nisi 1 mittantur? Rom. 10. 15. *Non mittebam Prophetas & ipsi currebant, non loquebar ad eos & ipsi prophetabant*, Hier. 23. 21. *Hinc factum, ut veri Propheta initio semper testentur se à Deo missos. Et de sancto Ioanne Baptista dicitur factum est 2 verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto*, Lucæ 3. 2.

1. *Mittantur*] Vel à Deo immediatè, vel mediantibus Christi vicariis & Ecclesiæ pastoribus.

2. *Verbum*] Jussio & imperium ad Joannem.

Caput IV.

De materia Concionum.

Vide contemplatio § 11. n. 16.

§. 1. Quomodo eructare debeat memoriam abundantiæ suavitatis Dei.

Nos autem prædicamus Christum crucifixum: Iudæis quidem 1 scandalum, Gentibus autem 2 stultitiam: ipsis autem 3 vocatis Iudæis, atque Græcis, Christum 4 Dei virtutem & Dei 5 sapientiam, 1. Corinth. 1. 23. 24.

Non subterfugi quominus annuntiarem omne 6 consilium Dei vobis, Actor. 20. 27.

7 *Non judicavi me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum & hunc crucifixum*, 1. Corinth. 2. 2.

Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo, 2. Corinth. 5. 20.

Adhuc 8 multiplicabuntur in 9 senecta uberi: 10 & bene

bene patientes erant 11 ut annuntient: Quoniam rectus Dominus Deus noster, & non est iniquitas in eo, Psal. 91. 15. 16.

Clama ne cesses, quasi 12 tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum, Isa. 58. 1.

Fili hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas Ezech. 16. 2.

Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, & audies de ore meo 13 verbum, & annuntiabis eis ex me: si dicente me ad impium: 14 morte morieris: non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur à via sua impia, & vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur, 15 sanguinem autem ejus de manu tua 16 requiram, Ezech. 3. 17. 18.

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam, Ad Titum 2. 1.

Ego Dominus Deus tuus docens te 17 utilia. Isa. 48. 17.

Tu itaque fili hominis dic ad filios populi tui: 18 justitia justi non liberabit eum in quacumque die peccaverit: & 19 impietas impii non nocebit ei in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua, & justus non poterit 20 vivere in justitia sua in quacumque die peccaverit. Ezech. 33. 12.

Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. Ad Titum 3. 1.

Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum, Matth. 3. 2.

Ita S. Ioannes Baptista. Idem Christus Dominus & Apostoli inculcabant auditoribus. Matt. 4. 17 Lucæ 10. 8. ideo forte labia sponsi dicuntur *distillare 21 myrrham 22 primam.* Cant. 5. 13. *Vide verbo contritio,* cap. 5. § 1. in fine.

1. *Scandalum*] Offenduntur, indignantur Iudæi dum audiunt Dei filium prædicari eum quem ipsi crucifixerunt.

2. *Stultitiam*] Quia putant stultitiam, immortalem potuisse mori, & eum qui nutu potuit persecutores prosternere, se permisisse ab iis crucifigi.

3. *Vocatis*] Ad fidem scilicet.

4. *Dei virtutem*] Supple *Prædicamus*: Virtutem autem prædicamus, quia tantæ fuit virtutis ut mortuus vicerit.

5. *Sapientiam*] Quia prudenter fefellit diabolum. Anselmus.

6. *Consilium Dei*] non hominum: Bona hæc & utilis materia concionum.

7. *Non judicavi &c.*] Omnia enim in eo invenientur, crucifixio scilicet malarum concupiscentiarum mortificatio carnis & spiritus ac omnium vitiorum. Anselmus.

8. *Multiplicabuntur*] scilicet justi. i. multi erunt dies vitæ eorum.

9. *In senectute uberi*] usque ad senectutem pinguem numero vitæ, i. viridem senectam.

10 *Et bene &c.*] i. in ipsa etiam senectute facilè patientes erunt laborum: qui sunt in labores, sub iit.

11. *Vt annuntient &c.*] i. sanis erunt vegeti ad prædicandam Dei justitiam & rectitudinem, puniendo improbos, remunerando justos. En novam materiam concionis.

12. *Tuba*] In tuba clamor ingens & dicendi vis significatur.

13. *Verbum*] Verbum Dei prædicandum, non fabulæ, non doctrina sapientum mundi: Aristotelis, Plutarchi, non texenda concio ex historiis prophanis.

14. *Morte morieris*] Minas Dei proponat concionator populo.

15. *Sanguinem*] i. mortem.

16. *Requiram*] i. puniens.

17. *Vtilia*] Non futilia, otiosa, inania. Ex hac Dei certa quæ perpetua consuetudinis (verba sunt P. Sancii Zintell genus qui populum ex suggesto docent, ab a Deo ... locum illum ascendant, an ab alto spiritu non tam instructi quam decepti. Si enim plausum captant & popularem auram & inania fundunt sine pondere, ... sine mente verba quæ ventus jactat, spargitque, neque ad animum vulnerandum accedunt; sine dubio Deus neque docet, neque gubernat illam linguam ad vacuos illos & inutiles sonitus, sed levitas & ambitio, seu (ut verius loquar) diabolus quem portant in lingua.

18. *Iustitia*] scilicet præterita.

19. *Impietas*] Antiqua.

20. *Vivere*] salvari.

21. *Myrrham*] Est Myrrha hieroglificum pœnitentiæ.

22. *Primam*] i. probatam.

CAPUT V.

§ 1. De fine concionatoris.

Arma militiæ nostræ non 1 carnalia sunt, sed 2 potentia

tentia Dei 3 *ad deſtructionem munitionum,* 4 *conſilia deſtruentes, & omnem* 5 *altitudinem extollentem ſe adverſus* 6 *ſcientiam Dei, & in* 7 *in captivitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti,* 2. Cor. 10. 4. 5.

Ecce dedi verba mea in ore tuo. Ecce conſtitui te hodie ſuper gentes & ſuper regna, ut 8 *evellas & deſtruas & diſſipes, & aedifices & plantes.* Hierem. 1. 10.

Quidam quidem, & propter 9 *invidiam, & contentionem: quidam autem, & propter* 10 *bonam voluntatem Chriſtum praedicant, quidam ex charitate, ſcientes quoniam* 11 *in defenſionem poſitus ſum Evangelii, quidam autem* 12 *ex contentione Chriſtum annuntiant non* 13 *ſyncerè,* 14 *exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis,* Philipp. 1. 15. 16. 17.

Non 15 *noſmetipſos praedicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum,* 16 *nos autem* 17 *ſervos veſtros per Ieſum* 2. Cor. 4. 5.

1. *Carnalia*] Non enim lanceam aut enſem tractamus: arma noſtra ſunt ſermo praedicationis, ſapientia, miracula, charitas & aliae virtutes. Ideo autem arma ſunt, quia repugnant vitiis, & expugnant regnum diaboli.

2. *Potentia Deo*] vel Deo i. Dei virtute, vel Deo i. ad Dei honorem, ad ei ſubjiciendum orbem.

3. *Ad deſtructionem &c.*] Haec arma noſtra ſunt ei potentia ad deſtructionem ſeculi vana doctrinarum, & argumentorum vel aſtutiarum quibus pravi corda ſua muniunt, ne ſermo veritatis ad ea pertingat, quoniam aries praedicationis hujuſmodi munitiones valenter penetrat & evertit vi gratiae Spiritus.

4. *Conſilia deſtruentes*] Supple ex antecedentibus, nos Deo militamus deſtruentes impiorum hominum & daemonum calliditates.

5. *Altitudinem*] Cordis, ſive ſapientiam ſaeculi, ſive tyrannorum ſuperbiam.

6. *Scientiam Dei*] Contra ſenſum Evangelicae veritatis, ita ut ſcientia veritatis Evangelicae licet humilis, ſubjecent ſibi mundum.

7. *In captivitatem &c.*] Captivat intellectum qui contradicentem ratione vincit, & ad fidem Chriſti, cui prius repugnaverat humilem ac manſuetum inducit: Quod factum ab Apoſtolis. His omnibus oſtenditur quem finem ſibi praeſtituere debeat Eccleſiaſtes.

8. *Evellas*] Vitia, *plantes*, virtutes. Magno autem opus eſſe conatu, & labore ad evellenda vitia, indicatur 4. illis verbis, *Evellas*, &c. idem penè ſignificantibus, evulſis enim vitiis, facilè eſt virtutes plantare, atque in iſta duo, ſummo conatu eſt concionatori incumbendum.

9. *Invidiam & contentionem*] Quia invident gloriae meae, & contendunt eam ſibi uſurpare, cupientes eſſe glorioſi & honorabiles apud homines.

10. *Bonam voluntatem*] Studio generandi filios vitae aeternae.

11. *In defenſionem &c.*] Poſitus ſum defenſor Evangelii contra Judaeos & alios illud impugnantes, q. d. & quia me vident in vinculis detentum non poſſe plenè exercere munus meum, ipſi loco meo ex charitate praedicant Chriſtum.

12. *Ex contentione*] id eſt, ex privato odio inde genito, quod aliquando mecum contenderunt, & confutati ſunt à me.

13. *Syncerè*] Non puro animo ob Dei gloriam, ſed malitia infecto.

14. *Exiſtimantes &c.*] Ut dum Nero qui me detinet captivum, & miniſtri ejus, viderint Romae tot praedicatores Evangelii, exiſtiment me cauſam eſſe ejus rei, & ſic majora mihi tormenta vel etiam mortem inferant.

15. *Noſmetipſos &c.*] i. non tendit noſtra praedicatio ad gloriam noſtram vel lucra.

16. *Nos autem*] Repete ex praecedentibus *praedicamus*.

17. *Servos veſtros per Ieſum*] Qui nobis praecepit ut vobis ſerviremus in miniſterio praedicationis, vel *per* i. propter.

CAPUT VI.

Quae concionatori praeſtanda ut digne fungatur ſuo munere.

§. 1. TRIA VIDETUR POTISSIMUM AB EO exigere Eccleſiaſticus, ſtudium, orationem, operationem, quod hic obſcuris licèt indicat verbis.

1 *Qui interrogationem manifeſtat* 2 *parabit verbum, & ſic* 3 *deprecatus exaudietur, & conſervabit diſciplinam & tunc reſpondebit.* Eccli. 33. 4.

1. *Qui interrogationem manifeſtat*] i. cujus officium eſt interrogata manifeſtare, explicare.

2. *Parabit verbum*] Praemeditando ſcilicet & ſtuden-

tudendo circa ea quæ dicturus est, & ordinatè illa disponendo.

3. *Deprecatus exaudietur*] scilicet à Deo: supponit igitur eum orare Deum pro sapientia acquirenda.

4. *Conservabit disciplinam*] i. Doctor quæ dicturus est conservabit & servabit ipse prior, faciendo quod dicit.

§. 2. De Studio.

In eos qui multorum annorum sacro studio non se parant ad tantum munus, quadrat illud Hieremiæ.

Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Cap. 23. 16.

In eos qui volunt esse magistri antequam discipuli, *Vide Auditor*, §. 3 *testim.* 5. & 6.

Eorum est concionem quæ est animi cibus, assiduo studio & meditatione quasi mandere & masticare, ut eum præmansum in os auditorum inferant, ideo enim vocantur dentes Sponsæ seu Ecclesiæ. *Dentium enim est cibum mandere.* Cant 4 2.

Vide ad idem cap. 8. n. 4.

Dum venio attende 2 lectioni, exhortationi & doctrinæ. 1. Timoth 4. 13.

Predica verbum 3 in omni doctrina.

1. *Visionem*] Res à se confictas, inanes, vanas, inutiles, suas conceptiones, nihil afferunt ex Scriptura, nihil ex sanctis Patribus, nihil ex Theologia, nihil ex sacris historiis, futiles suas inventiones jactant.

2. *Lectioni*] sacrarum scripturarum ait Anselmus.

3. *In omni*]. i. cum omni doctrina.

§. Add. Proponat populo documenta & exemplarum prisca, tum hujus ætatis. *V. verbo Exemplum, cap.* 1 §. 3.

§. Add. Omni genere doctrinæ et virtutum sit instructus *Vide ibid n* 7.

§. Add. non vidant huic studio, aut ulli præparationi, *Vide cap.* 11 §. 1.

§. 3.

1. *Neque quæ loquuntur*] .i. neque quæstiones quas proponunt, neque rationes quibus eas probant; vel neque scripturam quam loquuntur, neque explicationem.

§. 4. Non studeant vanæ eloquentiæ, nec verborum phaleris sua exornent.

Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare non 1 in sapientia verbi, ut non 2 evacuetur crux Christi, 1 Corinth. 1. 17.

Et ego cum venissem ad vos fratres, veni non in 3 sublimitate sermonis, aut 4 sapientiæ annuntians vobis 5 testimonium Christi. 6 non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum, 1. Corinth. 2. 1. 2.

7 Sermo meus, & 8 prædicatio mea non 9 in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione 10 spiritus & 11 virtutis, 12 ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. 1. Corinth. 2. 4.

13 Loquimur non 14 in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in 15 doctrina spiritus, 16 spiritualibus 17 spiritualia 18 comparantes, 1 Corinth. 2. 13.

Etsi imperitus 19 sermone, sed non 20 scientia, 2. Corinth. 11. 6.

Vide item 1. Cor. 3. 12. 13. ubi sana doctrina & utilis superædificata à concionatore supra fundamentum fidei vocatur aurum, argentum &c. dicturque inde mercedem recepturus: Doctrina vana, curiosa, ad pompam usurpata comparatur ligno, fœno, stipulæ quæ combustioni sunt apta, quia tales concionatores graves luent pœnas in purgatorio, *v. versum* 15, ita B. Ambr. Anselm. & Thomas.

1. *In sapientia*] Quia, inquit Anselmus, prædicatio Christiana non indiget pompa & cultu sermonis. Non sum missus, inquit Apostolus, ut verbis compositis auditores ad fidem cogerem; sed ut simpliciter veritatem omnibus annunciarem.

2. *Evacuetur*] Inanis reddatur, dum putant homines sibi fidem persuasam esse vi humanæ eloquentiæ, non vi passionis Christi.

3. *Sublimitate sermonis*] Rhetoricis & dialecticis disputationibus artificiosis & compositis secundum earum artium præcepta.

4. *Sapientia*] Humanæ scilicet.

5. *Testimonium &c.*] Quod de ejus morte & resurrectione dederunt Prophetæ.

6. *Non judicavi*] Vide supra c. 4. n. 7, 1. ut Tostatus. Sic me gerens in omnibus quasi nihil scirem nisi crucis opprobrium.

7. *Sermo meus*] Privatim cum paucis.

8. *Prædicatio*] Publicè coram omnibus.

8. *In persuasibilibus.*] i. in verbis ornatis quæ per humanam sapientiam suaderent credere quod docebam.

10. *Spiritus.*] Ostendendo vitâ meâ inculpatâ me habere Spiritum sanctum, item prophetando & faciendo alia opera sancti Spiritus, item *spiritus*, i. zeli animarum incensi, & fervoris animi.

11. *Virtutis.*] Miraculorum.

12. *Ut fides, &c.*] i. ut non per sapientiam humanam vos ad Christi fidem perduceremus, sed magis per virtutem Dei, ne humanæ virtuti aut sapientiæ attribueretur vestra conversio, sed sancto spiritui.

13. *Loquimur.*] Scilicet de Dei donis, gratia, remissione peccatorum, justitia, cæterisque gratiis datis Ecclesiæ.

14. *In doctis &c.*] Qualia oratores docent.

15. *Doctrina spiritus.*] iis verbis quibus docet spiritus sanctus, seu verbis ad doctrinam spiritualem, qualis est hæc, accommodatis.

16. *Spiritualibus.*] Rebus.

17. *Spiritualia.*] Verba, & conceptiones & probationes & rationes.

18. *Comparantes.*] Accommodantes, q. d. spiritualibus docendis mysteriis verba item spiritualia, non Rhetorica & ex humana sapientia Rhetorum aut Philosophorum petita, sunt adhibenda. Sermo enim debet respondere & aptari rei: debet ergo sermo quo prædicatur divina sapientia, alius esse ab eo quo utitur humana.

19. *Sermone.*] Græco scilicet.

20. *Scientia.*] Rerum divinarum, & veritatum supernaturalium.

§. 5. Non magni faciat eloquentiam, cum ei æpe desit prudentia.

1. Notus à longe potens lingua audaci, & 2 sensatus scit labi se ab ipsa Eccl. 21. 8.

1. *Notus &c.*] i. qui valet audacia loquendi & eloquentia hic longè lateque celebratur apud homines.

2. *Et sensatus &c.*] i. at prudens novit se in errores casurum, si illum in omnibus quæ dicit audacter, sequatur, dijudicat enim prudenter apud se sermones ejus, nec temerè illis cum vulgo assentitur.

§. 6. Non sit de iis, de quibus sapiens.

Omnis labor 1 hominis 2 in ore ejus, sed anima ejus non 3 implebitur, Eccl. 6. 7.

1. *Hominis.*] Concionatoris vani & qui non sectatur nisi plausum populi.

2. *In ore ejus.*] Ut sit eloquens.

3. *Implebitur.*] Relinquit enim omni fructu spirituali jejunam animam, hæc fucata eloquentia, potest etiam accipi de eo qui solum laborat ut sciat quid dicturus sit, nihil sollicitus idipsum opere præstare: cujus verè dicitur omnis labor in ore, non in opere: at neque hujus anima repletur, quia ut ait Grego. ab ipsa refectione suæ scientiæ mente vacua jejunat. *Hom. 40. in Evang.*

CAPUT VI.

§. 1. De oratione concionatori necessaria.

Nos 1 orationi & 2 ministerio verbi 3 instantes erimus, Act. 6. 4.

1. *Orationi.*] Qua ascenditur ad Deum.

2. *Ministerio.*] Prædicationi, qua descenditur ad proximum.

3. *Instantes.*] Assiduè intenti.

§. 2. Orando impetret quod Christo Domino datum apud Isa.

Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam 1 sustentare eum qui lassus est verbo: 2 erigit 3 mane, mane, erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Isa. 50. 4.

Vide Contemplatio §. 12. num. 16.

1. *Sustentare verbo eum qui &c.*] i. languentes ac desperatos animos ne concidant, eosque confirmare in spem salutis, rerumque meliorum.

2. *Erigit aurem.*] i. docet, quia per aures in quibus sensus est disciplinæ, doctrina ad animum transmittitur.

3. *Mane, mane.*] i. summo mane, ipso scilicet incarnationis momento. Quomodo eruditi lingua à Deo petenda, & quam sit necessaria. *V. Greg. in illud Psalm. 50. Domine labia mea aperies.*

§. 3. Orandum si pro conversione animarum, Christi Domini exemplo.

Non pro eis rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, Ioan. 17. 20.

§. 4. Item B. Pauli.

Fratres 1 voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem. Rom. 10.1.

1. *Voluntas.*) Propensus animi affectus erga eorum salutem, cujus affectus testis est obsecratio mea ut salventur.

§ 5. Etiam aliorum precibus se commendabit.

1. *Vigilantes in omni instantia, & obsecrationi pro omnibus 2 sanctis, & pro me, ut detur mihi 3 sermo 4 in apertione oris mei 5 cum fiducia 6 notum facere mysterium Evangelii, 7 pro quo 8 legatione fungor in catena, 9 ita ut in ipso 10 audeam 11 prout oportet me loqui.* Eph 6.18.19.20.

Orantes simul & pro nobis ut Deus aperiat nobis 12 ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, (propter quod etiam vinctus sum) ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Coloss.4.3.4.

De cætero fratres orate pro nobis ut 13 sermo Dei 14 currat & 15 clarificetur sicut & apud vos, & ut liberemur ab 16 importunis & malis hominibus. 2. ad Thessa.3.1.

1. *Vigilantes.*) Scilicet estote.

2. *Sanctis.*) Christianis qui ad sanctitatem vocati.

Sermo) Donum explicandi mysteria Evangelii ut sequitur infra.

4. *In apertione oris.*) .i. cum aperuero os meum, hoc est cum mysteria & altas sententias dixero.

Notum facere.) .i. ad notum faciendum.

6. *Cum fiducia.*) Audacter, non timidè.

7. *Pro quo.*) Annuntiando Evangelio.

8. *Legationes &c.*) .i. etiam in hac catena, quia nec pro catena cesso à legatione: licet catenis vinctus sim quia Evangelium annunciabam.

9. *Ita ut in ipso.*) Evangelio prædicandò.

10. *Audeam.*) Libertate & audacia utar, animosus sim & intrepidus.

11. *Prout &c.*) Ut decet legatum Christi, & præconem Evangelii.

12. *Ostium sermones.*) .i. os nostrum, per quod quasi ostium, sermo ex homine exit, q.d. ut det nobis libertatem, & audaciam loquendi, ut sequentibus verbis explicat.

13. *Sermo Dei.*) Evangelium quod prædicamus.

14. *Currat.*) Ad omnes gentes sine impedimento perveniat.

15. *Clarificetur.*) Clarus fiat & intelligibilis audientibus.

16. *Importunis.*) Qui omnia turbant, qui nullos sinunt in pace vivere, quales erunt judaizantes tum temporis, qui ubique concitabant plebem contra Paulum, & quales modo sunt hæretici, eorumque similes mali Christiani, qui vel ob invidiam aut superbiam, aut simili aliqua passione transversum acti impediunt concionatores, concionumque cursum.

Caput VIII.

Quod opera concionatori sint pernecessaria & de aliquibus in specie.

§. 1. Faciat quod dicit.

1. *Nubes, & ventus, & pluvia non sequentes, vir gloriosus & promissa non complens.* Prov. 25.14.

Quomodo pulchras 2 frustra habes claudus tibias? 3 sic indecēs est in ore stultorū parabola, Prov. 26.7

Vide caput 1. & 2. supra.

Et dixit ad me: fili hominis quodcunque invenieris comede. 4 comede volumen istud, & vade, loquere ad filios Israel, & aperuit os meum, & cibavit me volumine illo. Ezech. 3.1.2.

Ecce 5 lectulum Salomonis sexaginta 6 fortes ambiunt 7 ex fortissimis Israël omnes tenentes 8 gladios, & ad bella doctissimi, 9 uniuscujusque ensis super femur suum, propter 10 timores nocturnos. Can.3.7.8.

Omnes 11 gemellis fetibus, & sterilis non est inter eas. Cant.4.2.

Gloriaris in Deo, & nosti voluntatem ejus, & probas 12 utiliora instructus per legem, confidis te ipsum 13 esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, 14 habentem formam scientiæ, & veritatis in lege; qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris 15 idola 16 sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? Rom.2.17.18.19.20.21.22.23.

Dicunt & non faciunt. 17 alligant autem onera gravia & importabilia, & imponunt in humeros

vos hominum, digito autem suo nolunt ea movere. Matt. 23. 4.

18 *Argue* 19 *cum omni imperio,* 20 *nemo te contemnat.* Ad Titum 2. 15.

Vide capite 6. supra §. 6. & cap 10. infra. §. 1. testimonio 4. Et verba Apostoli §. 14. prius ei necessaria vita quam doctrina.

1. *Nubes.*) Supple *velut*: sensus mysticus est, concionator qui cum multa bene loquatur, promittit externa hac verborum prolatione se facturum quod alios docet, est similis nubi & vento quæ pluviæ non sequuntur, quia nubes & ventus promittere fere pluviam solent, eisque visis pluviam exspectare solent homines.

2. *Frustra.*) Quia tibiarum pulchrarum usus constitutio earum decenti usu, at claudus non potest eis bene uti, quia inæqualiter ambulat, quod una tibiarum alteri in longitudine non respondeat.

3. *Sic indecens &c.*) .i. ita, licet in ore concionatorum (ut ad rem nostram loquamur) qui improbæ sunt vitæ, quos omnes stultos vocat Salomon, sit parabola .i. prudens aliquis sermo, & doctrina Evangelica, ea tamen eos dedecet, quia cum aliis eorum dictis aut factis non consentit, sed velut inæqualibus tibiis ambulant, dum aliud dicunt aliud faciunt, vel dum alia re à dicunt pro concione, alia inepte & cum aliorum scandalo in familiari consortio. Item sancta hæc prædicatio illis indecens est, ut qui ea nec ornentur nec eandem ornent (quemadmodum nec ornatur claudus pulchritudine tibiarum) sed eam potius inæqualitate factorum & dictorum dehonestent. Omnino claudis similes qui pulchras quidem habent tibias, sed illis non pulchre incedunt. Nec malus concionator bene uti potest doctrina Evangelica, dum eam non complet opere; Tandem claudicat in duas partes, dum ore Deum, vita mundum, & quæ carnis sunt prædicat. Quadrat etiam hæc sententia in omnes imprudentes, qui quasi per accidens aliquid aliquando prudenter loquuntur, & cæteta eorum tum dicta, tum facta non respondent.

4. *Comede*) Hac comestione significari potest non tantum doctrinam Evangelicam quam volumen sed adumbrat populo prædicandam, sed etiam rerus assumendam, atque à concionatore in se & sui profectum & spirituale nutrimentum, & augmentum convertendam, quod fit opere. Eadem comestione significatur diligens præparatio concionis, debetque quæ populo concionaturus est, in intima cogitationis suæ transmittere, ut magno postea affectu ea populo quasi eructet. Item ea prius in ventre internæ meditationis concoquenda quam in publicum proferantur.

5. *Lectulum &c.*) Sanctam Ecclesiam, in qua verus Salomon Christus suaviter quiescit.

6. *Fortes.*) Per hos intelligere licet doctores & concionatores, quorum officium est adversus hostium insultus & insidias vigilare, armisque spiritualibus semper instructos esse.

7. *Ex fortissimis Israel.*) .i. totius fidelis populi.

8. *Gladios.*) Gladium illum de quo B. Paulus, Gladium spiritus assumite quod est verbū Dei.

9. *Vnusquisque &c.*) Non utuntur tantum gladio suo in alios, at etiam eodem gladio resecant sua superflua: ideo dicitur super femur suum: corpus prius suum mortificant, quam alios id facere doceant, castigantque se cum B. Paulo, ne, cūm aliis prædicaverint, ipsi reprobi efficiantur.

10. *Timores nocturnos.*) Per hos accipe omnia pericula quæ à dæmonibus noctis filiis, vel à perversorum hominum malitia (quæ omnis ad noctis tenebras spectat) evenire possūt fidelibus

11. *Gemellu.*) Quia & verbo & vita pariunt Christo fideles.

12. *Vitiosa.*) Præ aliis non ita instructis atque eruditis.

13. *Esse ductem.*) .i. Te posse ducere cæcos, docere ignorantes.

14. *Habentem &c.*) .i. eo quod habeas per legem quam cæteri regulam agendorum & credendorum.

15. *Idola*) Tanquam immunda.

16 *Sacrilegium facit.*) Sacra polluis, dum legem prævaricaris sacram.

17. *Alligant &c.*) Generaliter loquitur contra magistros & concionatores qui grandia jubent & minora non faciunt. Ita Hieron.

18. *Argue.*) Rationibus eos convince.

19. *Cum omni imperio.*) .i. auctoritate vitæ maximè. Cum imperio quippe docetur (ait Anselm.) quando prius agitur quam dicatur. Ita Christus docebat tanquam potestatem & authoritatem habens, Matt. 7.

20. *Nemo te contemnat.*] i. nolo te talem exhibeas ut meritò possis ab iis, contemni, nolo ita segniter vivas & remissè ut alii se putent te esse meliores, & te despiciant velut inferiorem.

§. 2. DEDICET CONCIONARI SUM QUI NON præstat ipse quod alios docet.

Non est 1 speciosa 2 laus in ore peccatoris, 3 quoniam à Deo profecta est sapientia : 4 sapientia enim 5 Dei astabit laus & in ore 6 fideli 7 abundabit, & 8 dominator dabit eam illi. Eccli. 15. 9. 10.

Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras 9 justitias meas, & assumis 10 testamentum meum per os tuum? tu vero odisti disciplinam, & projecisti sermones meos retrorsum. Ps. 49. 16. 17.

1. *Speciosa.*] Non decet eam ibi esse, dedecoratur enim improba vita, aut admixtione vanitatis aut falsitatis.

2. *Laus.*] Dei & rerum divinarum.

3. *Quoniam à Deo &c.*] q. d. cum sapientia, quæ ad Dei laudes prædicandas est necessaria, à Deo proficiscatur, eamque Deus non doceat nec de peccatoribus; quia in malevolam animam non introibit sapientia, certè indecens est peccatorem Dei laudes & sapientiam prædicare.

4. *Sapientia enim astabit.*] i. ab ea proficiscetur nec ab ea separabitur Dei laus.

6. *Fideli.*] Veraci, aut ei qui fidei opera conjungit, quæ fides est formata charitate.

7. *Abundabit.*] Dei laus.

8. *Dominator dabit eam.*] Scilicet laudem, & laudum Dei prædicationem: juxta illud, *Dominus dabit verbum Evangelizantibus virtute multa*, Psal. 67.

9. *Justitias.*] Præcepta, in quibus justitia continetur.

10. *Testamentum.*] Tam novum quam vetus i. pactum, & fœdus meum, tu qui neque præcepta mea servas neque pactum custodis.

§. 3. SPIRITUALIBUS ARMIS VIRTUTUM EI utendum ad finem suum consequendum.

1. *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes.* 2. Cor. 10. 4.

1. *Arma.*] Vide supra cap. 5. testimon. 1.

§. 4. EXEMPLUM SE IPSE ALIIS STATUAT in omni genere virtutum.

Exemplum esto fidelium 1 in verbo, 2 in conversatione, in charitate, in fide in castitate. 1. ad Tim. 4. 12.

Vide etiam Ad Titum. cap. 2. 7.

1. *In verbo.*] Ut ipsi exemplo tuo bona loquantur.

2 *In conversatione.*] Ut exemplo tuo bene & honestè conversentur, &c. cætera explica.

§. 5. QUANTA IN OPUS SIT PATIENTIA. *Vide cap. sequens testim. 4. & cap. 11. §. 14.*

§. 6. QUANTA IN DEUM SPE. ITEM DE ALIIS virtutibus. *V. cap. 11. §. 1. & sequentibus.*

§. 7. QUAM OBSIT AUDITORIBUS PRAVUS concionator. *V. cap. 11. §. 5. num. 8.*

CAPUT IX.

De iis quæ spectant ad Auditorum reprehensionem & correptionem & ad spiritus fervorem.

§. 1. VERBIS CASTIGET AUDITORES.

1. *Ne revereare proximum tuum in casu suo: 2 nec retineas verbum 3 in tempore salutis, non abscondas sapientiam tuam 4 in decore suo.* Eccli. 4. 27. 28.

Vide item cap. 4. supra.

Etc. 11. §. 4. Quomodo procul esse debet ab omni adulatione, & §. 17.

Ad idem facit quod suprà dictum de dentibus, cap. 6. §. 2. quorum officium est subinde mordere, & morsu totius corporis incolumitatem tueri.

In eandem sententiam afferre licet quod Cantic. 3. v. 3. ubi custodes civitatis & vigiles (verum concionatorum symbolum) vulnerant sponsam & percutiunt. V. Greg. 27. Moral. cap. 1.

5 *Argue, 6 obsecra, 7 increpa 8 in omni patientia & doctrina.* 2. Tim. 4. 2.

Servum Domini oportet mansuetum esse ad omnes, cum modestia 9 corripientem eos qui resistunt veritati. 2. ad Tim. 2. 25.

Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum ad erudiendum in justitia. 2. ad Tim. 3. 16.

Hæc

Hæc loquere & exhortare; & argue cum 10 *omni imperio.* ad Tit. 2. 15.

Christum quem nos annunciamus, 11 *corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia: ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.* ad Colos. 1. 28.

Vide verbo Correptio, parte prima §. 6.

1. *Ne revereatis &c.*] .i. præ vitioso pudore ne omittas fratrem qui in peccatum cecidit corripere.

2. *Nec retineas verbum.*] .i. nec omittas eum docere.

3. *In tempore salutis.*] Cum spes est salutis ejus promovendæ.

4. *In decore sue.*] .i. cum ipsa est ornanda & decoranda: quod contingit quando pro Dei gloria: aut cum fructu audientium proferri potest. Nam alioqui tempus est nonnunquam sapientiam abscondendi, ne margaritæ spargantur ante porcos, easque porci conculcent.

5. *Argue.* Resistentes, ut rationibus convicti (hoc enim est hic arguere) cadant.

6. *Obsecra.*] Bene agentes ut in melius proficiant.

7. *Increpa.*] Delinquentes ut confusi se corrigant.

8. *In omni patientia.*] Notandum illud omni. .i. in omni genere patientiæ, seu ad sustinendas indignationes, seu calumnias, seu injurias re aut verbo irrogatas.

9. *Corripientem.*] Ne ex supradictis colligeret quisquam (ait Anselm.) cessandum à correptione, ait eam faciendam quidem, at cum modestia quæ tunc est: quando lenitatem animi retinemus, & aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus.

10. *Cum omni imperio.*] V. c 8. §. 1. n. 18 quibus adde hæc. Cum omni imperio. i. potestate & authoritate tibi tradita utere. Non eos remissè, frigidè, timidè, at cum libertate, gravitate verborum, atque *acrimonia* increpa, & compesce tanquam refractarios & rebelles.

11. *Corripientes & docentes.*] Notanda horum duorum copulatio, quæ necessaria bono concionatori, aliqui enim contenti docere nunquam corripiunt auditorem, canes muti non valentes latrare. Alii perpetui sunt in correptionibus & reprehensionibus, obtundunt que auditorum suorum capita, qui nec iis proficiunt, quandoquidem iis quia frequentiores sunt obduraverunt. Advertant sibi etiam ea tradenda populo quæ spectant ad doctrinam fidei & morum: sic enim exhibebunt suos auditores perfectos fide & moribus in Christo Jesu.

§. 2. NE FORTE EUM PŒNITEAT SILENTII.

1. *Va mihi quia tacui.* Isa. 6. 5.

1. *Va.*] Nam ut apud Ezech. Dominus, si dicente me ad impium &c. *Vide supra cap. 4. testim.* 8. major sanè est concionatori obligatio reprehendendi & serio corripiendi auditores quam id prima specie videatur, & quam multi de iis sibi persuadeant.

§. 3. SANCTI ETIAM PROPHETÆ PLENI SUNT correptionum, & reprehensionum.

Audite verbum Domini principes 1 *Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ.* Isa. 1. 10.

2 *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Ezech. 16. 3.

1. *Sodomorum.*] Quia moribus & luxu iis similes: q. d. non jam Jerusalem principes, non Dei populus, non filii Abraham, at Gomorrhæ. Vehemens sanè increpatio, nihil enim iis execrabilius his nominibus: ob quam etiam ignominiosam eorum compellationem dicunt quidam serra dissectum fuisse Isaiam.

2. *Radix &c.*] .i. videris nata ex Chananæis & Amorrhæis, non ex nobili prosapia Patriarcharum, tam infames, & degeneres sunt mores tui.

§. 4. SANCTUS QUIDEM IOANNES BAPTISTA ita suos compellat auditores.

1 *Progenies* 2 *viperarum, quis demonstravit vobis fugere à ventura ira?*

1. *Progenies.*] .i. filii.

2. *Viperarum.*] .i. Judæorum priscorum qui venenati ut viperæ; & qui Prophetas parentes suos occidebant ut vipera matrem, q. d. Venenati & homicidæ, venenatorum & homicidarum filii. Ita Glossa.

§. 5. ET S. PAULUS.

O *insensati Galatæ quis vos* 1 *fascinavit non obedire veritati.* Galat. 3. 1.

O *plene omni dolo, & omni* 2 *fallacia fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis* 3 *subvertere* 4 *vias Domini rectas.* Act. 13. 10.

Percutiet te Deus 5 *paries dealbate, & tu sedens judicas me secundum legem &* 6 *contra legem jubes me percuti.* Act. 23. 3.

1. *Fascinavit.*) Decepit, seduxit, ut non permaneatis in ea quam vos docui veritate.

2. *Fallacia.*) Versutia.

3. *Subvertere.*) Impedire, interturbare.

4. *Vias.*) Progressum Evangelii.

5. *Pariès dealbate.*) Habens tantum speciem exteriorem justitiæ, sed non rei veritatem.

6. *Contra legem.*) Quæ dicit: Innocentem & justum non opprimes vel maledices. Ita interdum & Lyranus.

§. 6. VOCE FORTIORE VTATVR, SIT FERvens nec languat in dicendo.

Super montem excelsum ascende tu qui Evangelizas Sion, exalta 2 in fortitudine vocem tuam qui Evangelizas Ierusalem: exalta, noli timere, dic civitatibus Iudæ: ecce Deus vester. Isa. 40. 5.

Vide supra cap. 4. testimo. 6. & cap. 6 §. 4. testimon. 3. Item verbo Apostoli §. 23. nu. 1.

1. *Excelsum.*) Ut à pluribus audiaris.

2. *In fortitudine.*) Tota spiritus & vocis contentione.

§ 7. NON CARNAT TAMEN MANSVETVDINE, adhibeatque auditorum suorum curandis vulneribus oleum & vinum: instar Evangelici Samaritani, illud quidem lenitatis: hoc autem acrioris correptionis. *Luca* 10. 34.

Vide etiam supra §. 1. *testim.* 5.

Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris. ad Galat. 6. 1.

Lenitatis S. Pauli argumentum sit quod toties utatur obtestatione, ut ex citatis testimoniis aliquoties patuit & patebit deinceps.

§. 8. OB HANC FORTE RATIONEM ITA DE Ecclesiæ labiis, i. concionatoribus, Salomon:

Favum distillans labia tua sponsa, mel & lac sub linguatua. Cant. 4. 11.

§. 9. LICET CONCIONATORI NONNVNQVAM tacere veritatem, quando advertit se non proficere, vel aliam ob causam.

Ideo prudens in tempore illo 1 tacebit, quia tempus malum est. Amos 5. 13.

Vide hoc eodem capite §. 1. testimonio 1.

Vide capite 16 §. 11.

1. *Tacebit.*) i. non monebunt vos concionatores & viri sancti, quia videbunt advenisse tempus ultionis divinæ: vel tacebunt cum videbunt tantam in judiciis iniquitatem, nec posse se resistere. Utramque expositionem affert Hieronymus.

CAPVT X.

De Tempore & loco concionis.

§. 1. FREQVENTER CONCIONETVR exemplo B. Pauli.

Vigilate, memoria retinentes quoniam per triennium non cessavi die & nocte, cum lachrymis monens unumquemque vestrum. Actor. 20. 31.

1 *Væ mihi si non Evangelizavero* 1. Cor. 9. 15.

Prædica Verbum, 2 insta 3 oportunè, importunè. 2. ad Tim. 4. 2.

Opus fac 4 Evangelistæ: ministerium tuum 5 implè. 2. Tim. 4. 5.

Huc revocare licet hanc vocem sponsi.

6 Qui habitas in hortis 7 amici auscultant fac me audire 8 vocem tuam. Cant. 8. 13.

1. *Væ mihi.*) Tenebantur ergo Apostoli sub gravi præcepto prædicare Evangelium, alioqui non intentaret sibi væ seu æternam damnationem Paulus. Eodem præcepto tenetur qui eorum locum surrogati sunt. Pastores animarum, Episcopos &c. clarum est patetque in Tridentino sess. 5. c. 2. & sess. 24. c. 4.

2 *Insta.*) Prædicationi verbi Dei.

3. *Oportunè &c.*) Est proverbialis locutio, q. d. assiduè, instanter seu tempestivum id sit seu intempestivum, omni denique tempore.

4 *Evangelistæ.*) i. Prædicatum voce, tum vita sanctè, inquit Anselmus.

5. *Imple*) i. plene perfice quæ sunt officii tui, perfectè exple omnes partes muneris tui commissi, assiduè prædicando, ita vivendo ut alios prædicas &c.

6. *Qui habitas &c.*) i. ô Ecclesia quæ habitas in hortis, i. animabus fidelibus tanquam mater in medio sitarum, vel per hortos intelligere licet societates cælestium civium in quibus mente & affectu habitat Ecclesia militans.

7. *Amici.*) i. Angeli.

8. *Vocem.*) Solicitæ prædicationis, ita necessariam tum ad infidelium conversionem, tum ad fidelium conservationem & promotionem in bono.

homo. Hanc vocem Eccleſiæ audite ſemper ſponſas poſtulat, quia vix aliud eſt in Eccleſia officium dignius, utilius, magiſque neceſſarium, officio prædicationis & doctrinæ: Hinc Cyprianus concionabatur quotidie, cumque exul id non poſſet coram populo ſuo, per litteras dabat monita ſalutis.

§. 2. NON ERUBESCAT EADEM ſæpe inculcare.

Cujus rei exemplum habet S. Ioannem Baptiſtam qui bis repetit Judæis Chriſtum Dominum eſſe Agnum Dei Ioa. 1. 29 36. Habet item prophetam Amos qui quam verbis ante prædixerat captivitatem c. 6. 1. eandem c. 7. repetit, narrans eam ipſam ſibi per viſionem oſtenſam.

§. 3. NEQUE ERUBESCAT IN PLATEIS concionari, & ubicunque eſt hominum multitudo: ita ſancti Prophetæ ut patet ex Amos 5. v. 10.

Odio habuerunt corripientem in 1 *porta.*

Idem à Salomone apertè traditur *Prov.* 1. 20. 21. dum dicit ſapientiam foris prædicare, in plateis dare vocem ſuam, in capite turbarum clamitare, in foribus portarum urbis profere verba ſua &c. *V. Hiere.* 19. *v.* 1. & 14. Chriſtus item relicta civitatula ſua Nazareth confert ſe Capharnaum amplam & maritimam, quærenda enim concionatori loca in quibus uberioris fructus ſpes, neque ideo tamen minora negligenda ut dicitur §. 4.

1. *Porta.*) Eò mittebantur ſæpius à Deo prophetæ, quia in portis exercebantur judicia, reddebatur jus, conventus fiebant, eoque conſtuebat magna hominum multitudo.

§. 4. ADEAT DOMOS PRIVATAS, ATQUE ibid Evangelizet.

Cujus rei exemplum habet S. Paulum *Actor.* 20. v. 20.

Quomodo nihil ſubtraxerim (inquit) *utilium, quo minus docerem vos publice, & per domos, & alibi ſæpe.*

Habet item Chriſtum Dominum, cæteroſque Apoſtolos, ut patet ex hiſtoria Evangelica, & Actis Apoſtolorum.

At Chriſtus quidem circuibat non modo civitates ſed & caſtella & ſynagogas, & ſæpe domos privatas adibat, Mat. 9. 6.

§. 5. DENIQUE NULLUM CONCIONI SACRAE aut tempus aut locum importunum ducat.

E. Paulus concionatur Romæ Judæis à mane in veſperam, Act. 28. 23. & c. 17. v. 17. & 18.

Diſſerit de Chriſto cum Judæis & gentibus per plures dies etiam in foro, & c. 20. 7.

Protrahit ſermonem uſque ad mediam noctem.

Manſit (Paulus) *biennio toto in ſuo* 1 *conducto: & ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto cum fiducia, ſine prohibitione.* Actor. 28. 30. 31.

1. *Conducto.*) Domo quam pretio conduxerat, nõ enim fuit Romæ cum cæteris vinctis incluſus in publica cuſtodia, ſed data eſt illi pro carcere privata domus, divino id operante conſilio ut Chriſtum liberius annuntiaret.

CAPUT XI.

Quæ concionatori cavenda.

§. 1. PRIMUM NE SIBI FIDAT, SED DEO.

1. *Hominis eſt animam præparare, & Domini linguam gubernare.* Prov. 16. 1.

2. *Cor. hominis diſponit viam ſuam ſed Domini eſt dirigere greſſus ejus.* Prov. 16. 9.

Vide V. Apoſtoli §. 23. num. 7.

1. *Hominis eſt &c.*) Homo apud ſe frequenter cogitat quid ſit dicturus & id diſponit, ac citra Dei auxilium quod concepit non bene eloquetur: non quod prius poſſit ſine Dei gratia, ſed quod ad poſterius & ad benè proferendum nova & ſingularis requiratur gratia quæ linguam moderetur & gubernet: quod ideo dicitur, ut ſignificetur poſt omnem noſtrum laborem, ſtudium, meditationem, induſtriam, pendendum nobis ab adjutorio Dei, qui non tantum memoriæ ſuggerere debet quod antè cogitatum eſt, ſed etiam dicentis linguam moderari, ut benè, utiliter, ſine cujuſquam offenſione; imò verò, cum gratia auditorum dicantur quæ concepta ſunt.

2. *Cor hominis, &c.*) Idem eſt ſenſus hujus ſententiæ cum præcedenti, idque ſignificatur, licet homo apud ſe cogitet quid dicere, quid agere debeat, at hanc cogitationem non ſufficere ut quod cogitavit perficiatur, ſed à ſingulis Dei gratia pendere ut ad effectum illud per-

perducatur, ut intelligamus non tantum nos egere gratia præveniente qua cor disponit viam suam, sed etiam subsequente qua cogitata opere perficiuntur. Ita Iansenius.

§. 2. FIDAT AUTEM DEO, QUIA CONCIONATORIBUS promisit opem, eis adest eosque roborat.

Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo, 1 *Congregabit* 2 *agnos, & in sinu suo levabit,* 3 *fœtas ipse* 4 *portabit.* Isa. 40.11.

Purgantur labia Isaiæ 5 *calculo ignito ut aptior fiat ad concionandum & prophetandum.* Isa. 6.6.7.

Ne timeas 6 *à facie eorum: quia tecum ego sum, ut eruam te, inquit Dominus. & misit* 7 *Dominus manum suam, & tetigit os meum: & dixit Dominus ad me: ecce* 8 *dedi verba mea in ore tuo.* Hier. 1.8.9.

Ecce dedi faciem tuam 9 *valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum* 10 *ut adamantem* 11 *& silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos, neque metuas à facie eorum, quia domus* 12 *exasperans est.* Ezech. 3.8 9

1. *Congregabit.*] ad caulas eos ulnis gerens.

2. *Agnos.*] .i. plebem simplicem, renatam recenter per Baptismum.

3. *Fœtas.*] Matres seu prædicatores.

4. *Portabit.*) In ulnis, sinu fovebit. gratia sua & consolationibus cælestibus roborabit.

5. *Calculo.*) .i. carbone quem unus de Seraphim tulerat forcipe de altari holocaustorum: hoc carbone quo Isaiæ labia mundata, idem significabatur quod per linguas igneas in die Pentecostes; scilicet gratia sanctificans & gratis data, qualis est hic Prophetia (hoc enim signo constitutus fuit Propheta.) Hoc ergo signo ostendit Deus se ei peccata condonare & implere prophetia, libertate, audacia, magnanimitate ut sine timore, tum reges & principes tum populum argueret. Vide caput 1. Isaiæ v. 10. vbi summo dicendi ardore, & igneo spiritu increpat primores Iudæorum cum plebe, quæ verba acerbitatis plena & liberalitatis, non nisi ab inflammatis labiis oriri potuerunt.

6. *A facie eorum.*) ab eis.

7. *Dominus.*) Angelus vice Domini, externa assumpta similitudine manum porrexit. & os Ieremiæ tetigit, quo tactu significabat se ei dare linguam disertam ad concionandum & prophetandum, ne amplius causaretur se puerum & elinguem.

8. *Dedi.*) Do jam.

9. *Valentiorem.*) ut nullo pudore superetur. Hinc discimus interdum gratiæ esse, resistere impudentiæ; & cum occasio postulaverit, frontem fronte conterere, ne nostra verecundia & humanus pudor perrimescat insidias æmulorum. Glossa ex Hieron.

10. *Vt adamantem.*) qui est lapis pretiosus. Ne scilic. inquit Greg per exhibitum honorem ab auditoribus refrenetur lingua ex verecundia.

11. *Et ut silicem,*) qui est lapis despectus, ne per auditorum despectum taceat ex infirmitate. Utroque autem hoc lapide, qui durissimus est, significatur magna data ei fortitudo & constantia in prædicando.

12. *Exasperans est.*) quæ Deum peccatis exasperat, irritat.

§. 3. NE MULTUM SIBI TRIBUAT IN conversione animarum.

1 Ego plantavi. Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit, itaque neque qui plantat 2 *est aliquid, neque qui rigat sed qui incrementum dat, Deus.* 1. Cor. 3 6 7.

3. Vinea mea coram me est, 4 *mille tui pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus eius.* Cant 8.12

1. *Ego, &c.*) .i. tam ego quam Apollo forinsecus ad aures vestras locuti sumus, ego in vobis fidem plantando. Apollo plantatam imbre sui eloquii rigando: & fuimus quasi operarii adhibentes culturam forinsecus ad arborem, incrementum seu fructus dare non possumus. Agricola potest arborem plantare, rigare, sed non potest folia pomaque formare.

2. *Est aliquid.*) .i. nihil est, nihil præstat respectu eorum quæ facit Deus, sine causa perstrepimus, nisi internus magister Deus, loquatur intus.

3. *Vinea, &c.*) licet eam dederim custodibus custodiendam & colendam, ejus tamen curam non abjeci.

4. *Milli tui, &c.*] .i. mille argentei tui Salomonis (sumitur enim hic vocabulum pacifici pro nomine proprio) subaudi sunt. i. mille argentei tibi Salomoni sunt, vel debentur, vel adscribuntur. Sensus autem est hic: Optimè dixisti, ô sponse, vineam tuam semper coram

coram te esse, ita ut ejus maneas semper custos & cultor præcipuus. Quare ingenuè fatemur omnem fructum qui de ea nascitur tibi principaliter tribuendum tanquam primario pastori, sine quo omnium aliorum inanis esset labor. Adeo ut si juxta valorem & efficaciam operarum & operationum fiat comparatio, tua operatio sine comparatione, majoris inveniatur efficaciæ & pretii ampliori, quam operatio custodum, qui ex se nihil possunt: ita ut tibi rectius mille debeantur argentei quam illis ducenti.

§. 4. Ne nimis anxie se parent ad concionandum.

1 *Nolite* 2 *cogitare quomodo aut quid loquamini dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos estis, qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*, Matth. 10. 19. 20.

1. *Nolite*] citatur hic locus tantum in sensu accommodatio, qui additeram est de Apostolis, quando stabunt ante reges & præsides, rationem reddituri suæ fidei.

2. *Cogitare*] scilicet anxiè & nimia cum sollicitudine, ut fumant Græca μὴ μεριμνήσητε, nec enim prohibet cogitare, *vide Marci* 13.

§. 5 Ne adulatur auditoribus impiis, neve securos esse jubeat in peccatis, quin potius eos reprehendant.

Dicentes 1 *pax, & non est pax: &* 2 *ipse ædificabat parietem,* 3 *ipsi autem* 4 *liniebant eum luto absq; paleis*, Ezech. 13. 10.

Quò pertinet ferè totum caput hoc, maximè v. 5. & 8. & caput 22. v. 28.

Vide supra, cap. 9. per multos §. & cap. 1. §. 3. n. 38.

Vide item verbo Adulatio.

Prophetæ tui viderunt tibi 5 *falsa, & stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad pœnitentiam provocarent: viderunt autem tibi* 6 *assumptiones falsas, &* 7 *ejectiones*, Thren. 2. 14.

8 *Simulachra locuta sunt inutile, & divini viderunt mendacium. & somniatores locuti sunt frustra:* 9 *vane consolabuntur, ideo* 10 *abducti sunt quasi grex,* 11 *affligentur, quia non est eis Pastor*, Zach. 10. 2.

Dilexerùt afferre 13 *ignominiam* 12 *protectores ejus*, Osee 4. 18, 19.

14 *Speculatores ejus cæci omnes, nescierùt universi, canes muti* 15 *non valentes latrare, videntes* 16 *vana,* 17 *dormientes, & amantes somnia*, Isa. 56. 10.

1 *Pax, &c.*] i. prædicabant falsi Prophetæ pacem, nec timendum à Rege Babylonis,

2 *Ipse*] populus ædificabat muros Hierusalem deceptus his vanis promissis,

3 *ipsi autem*] falsi concionatores,

4 *Linichat &c.*] verbis adulatoriis populo applaudebat in suis peccatis, & spe inani quam populus habebat in Ægyptiis, quam spem confirmabant etiam mendaciis. Verba adulatoria & inanem pseudoprophetarum applausum comparat luto absque paleis, quia sicut lutum absque paleis non hæret, non est stabile & solidum ita & eorum adulationes & mendacia; vana tantum erant promissa sine ullo effectu, nam ut sequitur, *cecidit paries. &c.*

5 *Falsa*] falsas & stultas prophetias dum omnia prospera prophetabant,

6 *Assumptiones*] i. prophetias, quæ sic dicuntur, quia cum eas proferrent prophetæ, levabant seu assumebant vocem: aut quia nomen Domini falsò assumebant, dicentes: Hæc dicit Dominus; cum Dominus non esset locutus.

7 *Ejectiones*] Quia prophetabant ea quæ à Deo ejiciebat & plebem ab eo removebant; vel *ejectiones* i. prophetias falsas, quibus nimis credula ejicieris è terra tua.

8 *Simulachra*] Idola decipiunt vos, nihil vos docent, quod sit salutare. Intelligi possunt per ea, mali concionatores, ut & per divinos & somniatores seu conjectores qui dicuntur loqui frustra, quia falsa sunt & inutilia quæ promittunt.

9 *Vane*] promittentes læta.

10. *Abducti sunt &c.*] vel ab hujusmodi doctoribus in varios errores, vel incaptivitatem ab hostibus.

11. *Affligentur, &c.*] miserè lacerabuntur à vitiis & dæmone quia non habent Pastores, sed impostores.

12. *Protectores*] concionatores quorum est à vitiis populum protegere.

13. *Ignominiam*] i. Deceperunt eos vanis adulationibus & promissis, unde ignominia secuta est.

14. *Speculatores*] causam ostendit Hierosolymitanæ cladis, seu quæ à Babyloniis seu quæ à Romanis illata est. Speculatores sunt concionatores

tores qui quaſi in ſpecula, editoque loco conſtituti vigilare debent, & videre, populoque denunciare imminentia ſupplicia. Deique iram, ob peccata. Sunt etiam ſuperiores, ſpeculatores.

15. *Non valentes*] notat Gregorius 11 Reg. c. 4. non dicere Prophetam *nolentes*, ſed *non valentes*, quia dum terrena meditantur, ſenſibuſque ad turpia prurientibus ſerviunt, loqui non poſſunt? iniquitas enim oppilavit os eorum, Pſalm. 107. 42. Quomodo enim luxuriæ deditus in ſuis ſimiles invehetur; D cuntur etiam non latrare, qui non latrant in eos quos debent, in hoſtes, in latrones, in eos, qui plebem opprimunt, exhauriunt, cum latreut in domeſticos & bonos viros & erga eos ſe ſævos exhibeant. Nec latrant ut oportet, qui pro ſuggeſtu clamores fundunt inanes, unde nullus fructus ad morum reformationem: qui in abſentes jactant multa præſentibus parcunt, ne eos offendant, eorumque perdant gratiam.

16 *Vana*] inutilia, quæ nihil habent niſi curioſam rerum cognitionem aut oſtentationem.

17. *Dormientes, &c.*] ipſi interea nihil aliud capiunt quàm quietem & voluptates quæ à carnis & libidinis blandimento ſunt.

§. 6. Maledicitur ei qui non utitur verbo Dei ad amputanda peccata.

3 *Maledictus qui prohibet gladium ſuum à ſanguine*, Hierem. 48. 10.

1. *Maledictus*] Vide Greg. 3 parte Paſtoral. admonitione 26. qui per gladium, intelligit gladium prædicationis, & per ſanguinem vitioſum, ſanguinem peccatorum. Applicat etiam puſillanimis & timidis, qui cum fratribus poſſent proderſe, talenta abſcondunt, & cum prædicationis gladio vitioſum ſanguinem fundere valeant, proprio ſe amore deludunt.

§. 7. In eos qui grata prædicant dum eis auditor quidpiam largitur alioqui eos terrent divina vindicta propoſita.

Hæc dicit Dominus 1 *ſuper Prophetas qui ſeducunt populum meum*: 2 *qui mordent dentibus ſuis, & prædicant pacem, & ſi quis non dederit in ore eorum quidpiam*, 3 *ſanctificant ſuper eum prælium, propterea* 4 *nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro divinatione, & 5 occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies*, Micheæ 3. 5. 6.

1. *Super*] i. Ad vel contra.

2. *Qui mordent, &c.*] .i. cum mordent, prædicant pacẽ, i. cum comedunt, cum eis datur cibus & munera, ventremque iis implet & mancipium auditor, tunc omnia proſpera prædicant, laudant auditorem, adulantur, &c.

3. *Sanctificant*] .i. parant in eos bellum, id eſt, terrent eos dicentes immunere hoſtes: Plerique concionatores id faciunt, qui, ſi quos nacti ſint auditores minus liberales quam optent, minantur eis infeſtum, iis autem qui ſibi omnia pro voto ſuppeditant, læta & plauſibilia & adulationum plena decantant, & declamant magis quam prædicant.

4 *Nox, &c.*] .i. propter viſiones veſtras, & conciones adulatorias incidetis in magnas calamitates.

5. *Occumbet, &c.*] .i. omnis proſpetitatis eorum lux, ſubita triſtitiæ, & malorum caligine obſcurabitur, cum minimè timebunt.

§. 8. Nonnulli sunt e concionatoribus, qui adulantur regibus & divitibus, pauperiores acriter carpunt, quos non ineptè conferas cum Saule impio Rege, qui Regi Agag pepercit, & optimis gregibus, quicquid verò vile fuit, hoc demolitus eſt: ſed verendum ne ſint etiam cum Saule obnoxii ſupplicio, dicaturque ei: 1. *Regum* 15. 9.

Pro eo quod 1 *abjeciſti ſermonem Domini, abjecit te Dominus, ne ſis* 2 *Rex*, 1. Reg. 15. 23.

Vide etiam §. præcedentem, & §. 5. teſtimonio ultimo, n. 15. in Annotatione.

1. *Abjeciſti*] Abjicit talis concionator ſermonem Domini, quia vetat Dominus acceptionem perſonarum, qua ipſe delinquit.

2. *Rex*] Concionator verbo regit animas. & dignitate eſt plusquam Rex, qui Deo cooperatur in tam regio opere & divino, quale eſt ſalus animarum, quod ex mente S. Dionyſii Areopagitæ eſt divinorum omnium divinſſimum, unde juſto Dei judicio, quia tanto munere fungantur indignè, plerique eo privantur, auferque Deus ab iis candelabrum & officium quo in Eccleſia lucebant, Apoc. 3.

§. 9.

§ 9. PERMITTIT ESSE CONCIONATORES qui adulentur.

1 *Commutans labium veracium & 3 doctrinam 2 senum auferens*, Job 12.20.

1. *Commutans*] Permitteas ob populi peccata aut alia de causa ut qui ex officio (quales sunt concionatores) loqui debebant veritatem, loquantur mendacia, & adulationibus suis hominum captent gratiam.

2. *Senum*] Concionatores ratione, si non ætatis, saltem doctrinæ, prudentiæ, maturitatis morum; quæ in iis requiritur, vocari possunt senes.

3. *Doctrinam*] quæ ei ætati & dignitati debetur, item veram & germanam, quæ populum erudiat, non palpet & mulceat.

§. 10. TALES SUNT CAUSA GRAVISSIMORUM scelerum.

1 *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii, justitia habitavit in ea, nunc autem homicida, 2 argentum tuum versum est in scoriam vinum tuum mistum est aqua*, Isai. 21.22.

Videndum etiam verbum Adulatio.

1 *Quomodo, &c.*] ad animam accommodari liceet quæ sit meretrix, dum peccando se dæmoni prostituit Homicidæ, sunt varia peccata, quæ animam spiritualiter occidunt. Vel secundum sensum literalem accipi potest de quavis civitate olim fideli & Deo obsequente, quæ lucra sectantium adulationibus à Deo defecit.

2. *Argentum tuum*] q. d. si ignoras unde hæc mala processerint tibi, edicam. Doctrina tuorum concionatorum (cujus symbolum est argentum) est adulterata, depravata, non est amplius argentum, at scoria, omnem argenti vim & pulchritudinem amisit, non est amplius nisi nomine & specie tenus Dei verbum: omnia vanitate & adulationibus sunt plena, quibus non nisi suum honorem, lucra, & commoda concionatores venantur: hinc tot peccata, hinc civitas fidelis, facta meretrix, quia nemo eis ut oportet, concionatur, nemo peccati ostendit gravitatem, nemo Dei iram intentat, &c. Idem proportionaliter dicendum de vino misto aqua, per quod similiter do Arriana sacra, impura non sincera, nec sincerè prædicata intelligitur.

§. 11. NON SECTETUR CONCIONATOR quæstum aut laudem, sed animas.

Non sumus sicut plurimi 1 adulterantes verbum Dei, sed ex 2 sinceritate, 3 sed sicut ex Deo 4 coram Deo, 5 in Christo loquimur, 2 Cor. 2.17.

Vide etiam §. præcedentem in Annotatione.

6 *Gratis accepistis, gratis date*, Matth. 10 8.

7 *Diem hominis non desideravi, tu scis*, Hier 17.16.

Non quæro quæ vestra sunt sed vos, 2. Cor. 12 14.

8 *Da mihi animas, cætera tolle tibi*. Gen 14 21.

9 *Æmulor enim vos 10 Dei æmulatione*, 11 *despondi enim vos 12 uni 13 viro virginem castam 14 exhibere Christo*, 2. Cor. 11. 2.

1. *Adulterantes*] .i. corrumpentes, vitiantes. Adulterat Dei verbum qui vel veris miscet falsa, vel prædicationem refert ad lucrum, laudem, ambitionem, suaque commoda, atque ideo docet placentia, adulatur principibus, populi vitia non carpit, ejus aures scalpit & demulcet.

2. *Sinceritate*] sincera intentione.

3. *Sed sicut ex Deo*] .i. nihil corrumpo in verbo Dei, illud prædico quemadmodum ab eo didici.

4. *Coram Deo*] .i. illi soli placere studens.

5. *In Christo*] in Christi veritate & sinceritate: vel *in Christo*, i. de Christo, de doctrina Christi.

6. *Gratis, &c.*] sicut sine pretio do vobis hanc potestatem, & vos gratis date, ne Evangelii gratia corrumpatur venalitate. Ita Glo. Interlin.

7. *Diem hominis*] laudem, prosperitatem humanam.

8. *Da mihi, &c.*] Est tantum sensus accommodatitius.

9. *Æmulor*] magno zelo inflammor, & amore erga vos.

10. *Dei æmulatione*] .i. hoc facio non propter me, sed propter Deum, non meæ gloriæ, non lucro in hac re attendo, non mihi quæro hanc sponsam, sed Christo sponso, cujus ego sum ductor.

11. *Despondi*] Annulo fidei vos desponsavi.

12. *Uni*] non multis.

13 *Viro*] non adultero.

14. *Exhibere*] Est Græcismus, ad exhiben-

dum, i. ut vos omnes tanquam virginem unam, incontaminatam assignem judici Christo. Omnis enim Ecclesia virgo est mente, virginitas enim mentis est integra fides, solida spes, sincera charitas. Hæc Anfel.

§. 12. NON CURET AUDITORUM JUDICIA de se.

Mihi 1 pro minimo est, ut à vobis judicer, aut ab 2 humano die, 1. Cor. 4 3.

1. *Pro minimo, &c.*] i. nihili facio.

2. *Humano die*] luce & ratione & judicio humano, humanus enim intellectus cum non videat abdita, potest falli, vel ab humano die, i. ab hominibus, dum sunt in suo die, & nondum advenit dies Domini.

§. 13. HABENT TAMEN CURAM FAMÆ suæ.

Devitantes hoc ne quis nos vituperet in hac 1 plenitudine quæ ministratur à nobis, 2 providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, 2. Cor. 8 20 21.

Vide item verbo Fama.

1. *Plenitudine*] eleemosynarum, quæ fit nostro ministerio. Habebat Apostolus in hoc eleemosynarum ministerio fideles testes, ne infirmi vel infideles, cum tantam largitionem viderent, putarent inde sibi ipsum aliquid ad suos usus convertere: quod fecit in hoc negotio, fecit etiam qualibet alia occasione: subdit enim.

2. *Providemus, &c.*] i. curamus ut ea quæ facimus sint bona etiam coram hominibus, Deo sufficit conscientia, at hominibus etiam est necessaria fama. Vel dici potest Apostolum curasse, ne incideret in vituperium hominum in sua plenitudine, scilicet doctrinæ, prædicationis & miraculorum; si interim negligeret procurare eleemosynas, ut ipsi erat commissum: Ne ergo diceretur de eo. Bene quidem prædicat & vivit, sed non habet curam pauperum, ut ei fuit ab aliis Apostolis injunctum, ideo nec in hac parte voluit negligens esse; tanti est concionatori bonam habere famam. Anselmus.

§. 14. NON PARCAT VALITUDINI SUÆ, graviter laboret, & multa eaque gravia perpetiatur pro salute animarum.

Nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & 1 adimplco ea, quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia, Ad Colos. 1. 24.

Secundum Evangelium meum in quo laboro 2 usque ad vincula quasi male operans, sed 3 verbum Dei non est alligatum, ideo omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, 4 cum gloria cælesti, 2 ad Tim. 2. 9. 1.

Tu vero 5 vigila, in omnibus 6 labora, 2. Tim. 4. 5.

Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens: quoniam vincula & tribulationes Hierosolymis me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio 7 animam meam pretiosiorem quàm me, dum modo consummem cursum meum & ministerium verbi, quod accepi à Domino Iesu 8 testificari Evangelium gratiæ Dei, Act. 20. 23. 24.

9 *Vas electionis est mihi iste, 10 ut portet nomen meum coram gentibus & regibus, & filiis Israel. Ego enim ostendam illi quantum oporteat eum pro nomine meo pati,* Act. 9. 15. 16.

Ecce ego mitto vos sicut agnos 11 inter lupos, Luc. 10. 3.

12 *Mulier in utero habens clamabat parturiens, & cruciabatur ut pariat.* Apoc. 12 2.

Quanta sit passus Ezechiel, & quàm inaudita & portenti similia, cum voluerit subire Deus, ut Judæorum obstinatam flecteret mentem, vide c. 4. Ejusdem molestissimum decubitum tanto tempore super latus unum, vincula, victum tenuissimum, & à quo abhorret natura humana, &c. Vide etiam caput 5. ejusdem. Ideo monet sanctum Timotheum Beatus Paulus 3. epist. 4. 2. ut verbum prædicet in omni patientia. Quanta autem & quàm gravia sit passus idem B. Paulus in hoc ministerio tenatur Actus Apostolorum ejusque epistolæ, de quibus nonnulla Tomo 1. verbo Tribulatio.

1 *Adimplco &c.*] ea quæ Christus in carne sua minus pertulit, ego in carne mea perfero. *pro corpore ejus*, i. Ecclesia, multiplicanda scilicet & augenda: non quod, inquit Anselmus, in carne Christi, quam Virgo peperit, aliquid desit passionum, quia omnes in illa passiones sunt impletæ, sed adhuc restat pars passionum ejus (per quas est glorificandus & multiplicanda ejus Ecclesia) in mea carne, quas quotidie tolero; Pro Ecclesia, inquit Paulus; Si enim ab eruditione infidelium cessarem, has passiones ab infidelibus non sustinerem, sed quia semper Ecclesiæ studeo prodesse, semper adversa cogor tolerare.

2. *Usque*

2. *Vſque, &c.*] ultra priores omnes labores, ad ultimum patior etiam vincula ob Evangelii prædicationem.

2. *Verbum Dei, &c.*] corpus quidem vinctum eſt, at verbum Dei liberè procedit ex ore meo non obſtantibus corporeis hiſce vinculis: nam non ſolum præſentes ſermonibus inſtruo, ſed & abſentes epiſtolis confirmo.

Cum gloria, &c.] ad ſalutem & gloriam.

5 *Vigila.*] Ante dixerat venturos pravos doctores & hæreticos, monet jam ut advigilet ne corrumpant plebem.

6. *Labora.*] mala ſuſtine & adverſa pro Evangelii veritate, & prædicatione.

7. *Animam &c.*] i. vitam non pluris æſtimo quam me: me autem, quantus ſum & poſſum, Evangelicæ prædicationi conſecravi; igitur & vitam meam.

8. *Teſtificari.*] i. ad teſtificandum, ad prædicandum.

9 *Vas electionis*] inſtrumentum electum.

10 *Portet, &c.*] me prædicet.

11. *Inter lupos,*] Gregor. in Paſtorali. Diſcipuli ut agni mittuntur inter lupos, ut ſenſum ſervantes innocentiæ, morſum non habeant malitiæ: prædicator mala inferre non debet, ſed tolerare, & qui ſubditum foris quaſi inſequendo caſtigat, intus paterna pietate diligat.

12 *Mulier.*] hæc mulier eſt Eccleſia, ſeu prædicatores ejus, qui non niſi cum magnis doloribus, Chriſto filios pariunt ideoque clamant.

§. 15. CIBUM NEGLIGAT, CHRISTI DOMINI exemplo, qui Samaritanorum converſioni intentus oblatum à diſcipulis prandium recuſat.

Ioannis. cap. 4. v. 31.

§. 16. ANIMARUM CONVERSIO SIT EI cibus, Chriſti item Domini exemplo cujus ea vox eſt.

Ego 1 cibum habeo manducare quem vos neſcitis. Meus 2 cibus eſt 3 ut faciam voluntatem ejus qui miſit me, ut perficiam opus ejus. Ioan. 4. 32. 34. v. p. 99.

1. *Cibum.*] Hic cibus eſt animarum converſio, quæ mox inſtabat in converſione Samaritanorum.

2. *Cibus.*] Hic oſtendit Chriſtus quantum appetas animarum converſionem, & quantum ea delectetur, dum illam, cibum vocat, cibo omni corporis præferendum.

3. *Ut faciam, &c.*] Voluntas Dei fuit homines ſalvare, & eadem ſalus fuit opus Dei: at Chriſtus ut homo eſt is, per quem Deus eam fecit; Chriſtus autem voluntatem patris fecit, & opus ejus perfecit, trahendo homines ad Dei cognitionem, doctrina, prædicatione, miraculis, cæteraque omnia ad ſalutem hominis pertinentia exhibendo: inter alia ergo cibus Chriſti erat prædicatio, quia prædicando faciebat voluntatem Dei Patris, idque exequebatur ad quod miſſus erat. *Vide ſupra Verbo Chriſtus, §. 33. in annotatione n. 3.*

§. 17. MEMINERIT SE DOLABRAM DEI.

1 *Propter hoc 2 dolavi in Prophetis.* Oſee 6. 5.

1. *Propter hoc.*] Ne ad ſuppliciorum extremotum acerbitatem venirem.

2. *Dolavi in.*] i. per, i. vehementer corripui & crebris ictibus pulſavi ut eos expolirem, atque ad morum æqualitatem & rectitudinem adducerem. Dolare propriè de lignis dicitur, ſed ad lapides quoque transfertur, ait Ribera, qui etiam monet concionatores eſſe Dei dolabram & ſerramentum, debereque eos dura & lapidea hominum corda tundere & expolire, ut tonſionibus expoliti lapides ſuis coaptentur locis per manus artificis; non tundunt, non dolant, qui adulantur, qui curioſa dicunt, qui ſubtilia: qui nimis timidi, timent diſplicere magnatibus. Monet etiam dolabræ aciem, uſu paulatim retundi, & conſumi, neque debere concionatores conqueri ſi laborandum ſit, ſi valetudo minuatur, ſi vires langueant.

§. 18. PARATUS SIT ETIAM MORTEM obire pro ſalute animarum, & prædicatione veritatis.

Et 1 occidi eos in verbis oris mei. Oſee 6. 5.

§. ADD. CONCIONATORUM EST ORBEM peragere, eumque convertere. *Vide V. Eccleſia, c. 8. §. 10. & aliquot præcedent.*

1. *Occidi.*] i. miſi ad vos Prophetas, licet ſcirem à vobis occidendos propter verba mea Occidi & enecavi eos frequenter alloquendo, & ad vos mittendo, maximo cum eorum labore & pœna.

§. 19. EXORANDVS EST DEVS VT MITTAT eos concionatores, qui hactenus descripti sunt.

Petite à Domino 1 pluviam in tempore 2 serotino, & Dominus faciet 3 nives, & pluviam 4 imbrus dabit eis 5 singulis herbam in agro. Zachar. 10. 1. *6 Rogate Dominum messis ut mittat 7 operarios in messem suam.* Mat 9 38.

1. *Pluviam*] doctrinam Evangelicam, qua arida terræ facies erat irriganda, ejusque doctrinæ prædicatores.

2. *Serotino.*) pluvia enim matutina fuit lex Moysi, quæ Christum præcessit.

3. *Nives*] Alii nubes. i. Apostolos & Evangelicos præcones, qui hanc cælestem doctrinam in terram effundant. Eadem ratione eos vocat nives, quia pleni erant ista pluvia, tum etiam quia sua doctrina ardorem concupiscentiæ in hominibus refrigeraturi erant.

4. *Imbru.*] i. non qualemcunque, sed imbriam .i. vehementer & largè totam terram irrigantem.

5. *Singulis. &c.*] Efficiet ut singulorum agri sint fertiles. Tollet omnem ex animis sterilitatem.

6. *Rogate.*) Chrys. Ostendit magnum donum esse decenter prædicare, dum dicit hoc esse orandum.

7. *Operarios.*] Qui non sunt iis conditionibus quæ hactenus dictæ sunt, instructi, non sunt operarii, nisi in speciem & nomine tenus, sed impediunt potius veros operarios, multoque præstaret eos quiescere.

§. 20. PAVCI ENIM SVNT BONI.

1 *Messis multa* 2 *operarii pauci.* Mat 9.37.

3 *Et ad hæc quis tam idoneus?* 1. Cor. 2. 16.

Omnes quæ sua sunt, quærunt; non quæ sunt Iesu Christi. Philip. 2. 21.

1 *Messis multa.*) multæ animæ convertendæ supersunt, seu ad fidem, seu ad morum rectitudinem.

2. *Operarii pauci.*) non tantum tunc temporis quando 12. tantum erant Apostoli, sed omni tempore verum fuit dicere; operarios Evangelicos, quales oportet, esse paucos.

3. *Et ad hæc.*] Vide explicatum supra c. 2. §. 4.

§. 21. ANTITHESIS INTER BONVM ET malum concionatorem.

Narratio 1 fatui 2 quasi sarcina in via. nam in labiis 3 sensati invenietur 4 gratia, os prudentis 5 quæritur in Ecclesia & verba ejus 6 cogitabunt in cordibus suis Eccli. 21. 19. 20.

1. *Fatui.*] Concionatoris imprudentis, & qui caret iis qualitatibus quæ supra explicatæ sunt, aut alterius hominis loquentis.

2 *Quasi. &c.*] .i. gravis est & molesta auditoribus; sicut sarcina in via gravat iter facientes.

3. *Sensati.*) prudentis, & qui quodque suo profert tempore.

4. *Gratia.*) gratiositas, erit gratus & acceptus.

5. *Quæritur.*] non modo est gratus, sed etiam expetitur.

6. *Cogitabunt.*) Auditores. i. non perfunctoriè audient eum, sed quæ dixit expendent diligenter.

CAPUT XII.

De fructu & effectis concionum.

PRIMVM ERGA CONCIONATOREM.

§. 1. NON PEREVNT EIVS LABORES, AT multorum bonorum segetem ei patiunt.

1 *De fructu oris sui* 2 *unusquisque replebitur bonis, & 3 juxta opera manuum suarum retribuetur ei* Prov. 12. 14.

Doctrina bona 4 dabit gratiam: in itinere 5 contemptorum 6 vorago. Prov. 13. 15.

Anima quæ 7 benedicit, 8 impinguabitur, & qui 9 inebriat ipse quoque 10 inebriabitur. Prov. 11. 25.

1. *De fructu. &c.*) ex fructuosis utilibusque concionibus & sermonibus.

2. *Unusquisque. &c.*] non tantum illi pascuntur qui docentur, quibusque bene consulitur, sed & ipse qui loquitur: inde pascitur, imo repletur & satiatur, non tantum quia iis quæ dicit, etiam ipse nutritur, sed quia ejus labores Deus remunerabitur copiosè.

3. *Iuxta. &c.*] si fuerit in alios Deus, erit etiam

jam in illum liberalis, & talis erga illum, qualis ipse erga alios.

4. *Dabit gratiam*]non tantum discipulo, sed & docenti, quia inde uterque erit gratus Deo & hominibus.

5. *Contemptorum.*) Eorum qui contemnunt veritatem & bonam doctrinam.

6. *Vorago.*] Quia mala mors ob malos eorum motus eos absorbebit.

7. *Benedixit.*) .i. bene alios docet.

8 *Impinguabitur*] à Deo, muneribus & gratiis. *Vide Greg. 3 par Pastor. admonit 26.*

9. *Inebrias.*)potu salutaris doctrinæ.

10. *Inebriabitur.*] largam donorum à Deo recipiet mercedem: vel novam à Deo, eamque affluentem consequetur rerum cælestium notitiam.

§. 2. In specie, consolationem spiritualem, & gloriam etiam apud homines.

Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur: volumine isto, quod ego do tibi & comedis illud, & factum est in ore meo 2 sicut mel dulce Ezech. 3.3.

Accepi librum de manu Angeli & devoravi illud, & erat in ore meo tanquam mel dulce. Apo. 10. 10.

3 *Plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & 4 facient hortos, & 5 comedent fructus eorum,* Amos 9 14. 7.

6 *Quæ est nostra spes, aut 7 gaudium, 8 aut corona gloriæ? nonne 9 vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis 10 in adventu ejus? 11 vos enim estis gloria nostra, 12 & gaudium.* 1. Ad Thess. 2. 19. 20.

Vide Philipp. cap. 4. 1. & 2 ad Thessalon. 1. 3. & 4.

1. *Volumine.*] Vide supra cap. 2. §. 1. numero 4.

2. *Sicut mel.*] Quia rerum divinarum cognitio magnam affert consolationem.

3 *Plantabunt vineas.*] efficient concionibus suis, vitæ exemplo & oratione ut hominum corda prius infœcunda fructus ferant lætificantes Deum, unde ipsi etiam bibent & lætabuntur.

4. *Facient hortos.*] Idem bonorum operum fructus, qui ob lætitiam magnam quam efficiunt, dicuntur vineæ: propter jucundissimam varietatem & pulchritudinem atque amœnitatem dicuntur horti.

5. *Comedent.*) Hos fructus comedunt, cum de suorum Auditorum gaudent profectibus.

6. *Quæ est nostra spes.*] Nisi vos scilicet i. pro qua re nunc speramus, quod in futuro mercedem accipiemus, nisi quia laboravimus in vobis?

7. *Gaudium.*) Quod est gaudium nostrum sive nunc sive in futuro nisi vos, sanctitas vestra, fides vestra.

8 *Aut corona gloriæ.*)Nisi vos, .i. unde coronabimur nisi ob vestram conversionem.

9. *Nonne vos.*) supple nobis estis hæc omnia.

10 *In adventu ejus.*) Quia tunc propter bonam conversationem vestram, nostro labore paratam coronabimur.

11. *Vos estis &c.*] .i, verè tunc, ut dixi, eritis corona & gloria nostra, quia & modo estis gloria nostra apud Ecclesias.

12. *Gaudium.*) Apud nos; gloriamur enim apud alios de profectu vestro, & de eodem gaudemus in cordibus nostris.

§. Add. Item remissionem venialium

Vide infra §. 9.

§. Add. Item peccatorum quæ ore commisit. *Vide §. 13. in Annotatione.*

§. Add. Fit similis filio Dei, *Ibidem.*

§. 3. Concionator magnam laborum suorum mercedem consequetur in cælo.

Qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum Matt. 5. 19.

Qui 1 docti fuerint fulgebunt quasi 2 splendor firmamenti & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Danielis 12. 13.

3 *Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis 4 super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.* Matt. 25 21.

5 *Vinea fuit 6 pacifico 7 in ea quæ habet populos. Tradidit eam custodibus, 9 vir 10 affert pro 11 fructu ejus 12 mille argenteos.* Cant. 8. 11.

1. *Docti.*] .i. doctores.

2. *Splendor firmamenti,*) .i. stellarum firmamenti,

menti, non enim alium habet firmamentum ſplendorem quam ſtellarum, itaque idem hic dicitur priore parte hemyſtichii quod poſteriore, quod quidem Hebræis uſitatiſſimum: q.d. Sancti ſimplices, qui aliis non concionantur, ſunt quaſi cælum purum, quod non lucet, quia ſcilicet alios non illuminant. Hic autem fulgor doctorum & concionatorum, erit primò majus lumen gloriæ in anima tum in corpore, denique aureola, quæ erit & animæ & corporis particularis gloria.

3. *Euge &c.*] Vide ſupra cap. 3. parag. 2. ubi explicatur quid intelligendum ſit per talenta, in quibus hic dicitur fuiſſe fidelis, .i. fideliter ea diſpenſaſſe, iis utendo ad Dei gloriam.

4. *Super multa.*] .i. in multis te remunerabor, eris conſors & particeps gloriæ ac gaudii mei. Sumitur ſim l tudo à Rege qui bonos ſervos ſoſet remunerari, & eos præficere vrbium gubernaculis.

5. *Vineæ.*] Eccleſia.

6. *Pacifico.*] Hebraicè Salomoni, .i. Chriſto vero Salomoni.

7. *In ea quæ habet populos.*) id eſt, in gentilitate, quæ non eſt unius populi ut ſynagoga, quæ erat tantum Judæorum, ſed continet varias gentes & nationes diverſorum rituum & idiomatum.

8. *Cuſtodibus.*] Prælatis, Epiſcopis, Paſtoribus, concionatoribus, obſervent hi ſe non dominos vineæ, at cuſtodes, reddituroſque vero Domino cuſtodiæ & culturæ ſuæ rationem, quomodo vineam verbo & exemplo coluerint.

9. *Vir.*] .i. unuſquiſque qui eam bene cuſtodierit, vel vir poteſt accipi ut Hebræum Ish ut ſignificet non quemlibet hominem, ſed virum aliquem præſtantem, egregium aliquem cuſtodem.

10. *Affert.*] Referet, recipiet.

11. *Fructu,*] .i. cultura vineæ diligenti: neque enim fructus eſt in poteſtate cultoris, neque eſt in concionatore ut convertat animas, ſufficit graviter laboret ut id præſtet, qui ſecundum laborem ſuum non ſecundum fructum accipiet ſtipendium ut ait Apoſt. 1. Cor. 3. 8. Ergone fruſtrabitur mercede ſua quia nactus eſt auditores duros & obſtinatos, & à quibus nullum fructum converſionis reportat? Fidelis eſt Deus (inquit Titelmann.) qui nemini imputabit negligentiam aut malitiam alienam, quod idem fuſè probat.

12. *Mille argentei.*] .i. æternam fœlicitatem: quia enim numerus millenarius eſt plenus & perfectus, omniumque ſimplicium numerorum maximus & ſupremus, ſua illa plenitudine & perfectione eſt aptiſſimus ad ſignificandam æternam retributionem, quæ erit perfecta & conſummata. Valet autem argenteus decem ſtuferos aut duos regales Hiſpanicos, aut duos Iulios Italicos.

§. 4. Huius spe mercedis animatur ad labores.

1 *Levate oculos veſtros, & videte 2 regiones, quia alba ſunt jam ad meſſem 13 & qui metit mercedem accipit & 4 congregat fructum in vitam æternam.* Ioan. 4. 35. 36.

1. *Levate &c.*] q. d. longè abeſt meſſis ſegetum, quia non niſi ab hinc 4. menſes futura eſt, at non ita animarum.

2 *Regionem, &c.*] multitudinem plebis paratam ad recipiendum Evangelium.

3. *Et qui metit &c.*] animat eos ad metendum ſpe mercedis, meſſores enim accipiunt laboris ſtipendium.

4. *Congregat fructum*] hic fructus ſunt homines converſi, qui fructus congregatur in vitam æternam, quia ultra eſſentialem mercedem, gaudent concionatores in cælo de iis quos converterunt.

§. 5. Ob hanc mercedem et supra dicta bona prædicatur beatus.

1 *Beati, qui ſeminatis ſuper 2 omnes aquas, 3 immittentes pedem bovis & aſini* Iſa. 32. 20.

1. *Beati &c.*] ô Apoſtoli ô concionatores beati eſtis qui ſementem Evangelii ubique jacitis.

2. *Omnes aquas.*] omnes populos.

3. *Immittentes &c.*) Immittere pedem bovis; eſt bove terram colere, quod prius fit quam ſementis jaciatur: per Bovem & Aſinum deſignari poſſunt catechiſtæ & qui præparant animas ad excipiendum ſemen Evangelicæ prædicationis.

§. 6. Quid boni in aliis pariat Concio.

Primo Deum recreat.

1 *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam ipsius requiescere facit.* Prov. 25. 13 *Quam sit Deo grata animarum conversio.* Vide V. Apostoli §. 29. nu. 5. & §. 23. nu. 12.

1. *Sicut &c.*] Sicut frigus valdè refrigerans quale est nivis, est gratissimum messoribus messis tempore quando est summus æstus: sic bonus concionator qui Dei est legatus quasi Deum reficit & recreat (ut de Deo humano more loquamur) quando fideliter obit suam legationem, eumque ab ira requiescere facit.

§. 7. Et Angelos.

Ita dico vobis gaudium erit coram angelis super uno peccatore 1 pœnitentiam agente. Lucæ 15. 10

1. *Pœnitentiam agente.*) Ordinariè autem ex verbo Dei audito concipit peccator pœnitentiæ spiritum, utitur enim Deus ad hæc & similia cautis fecundis.

§. 8. Gratum affert mundo nuntium.

Quam 1 pulchri super montes, pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem Isa. 52. 7.

1. *Pulchri*) i. gratia accepti pedes concionatorum, seu ipsi concionatores & Apostoli quam accepti erunt annuntiantes pacem cum Deo factam, partam salutem, gratiam Dei omnibus paratam esse, peccatum abolitum, regnum cælorum apertum, nihil hoc nuntio jucundius hominibus.

§. 9. Animas æternæ morti liberat.

Fratres mei si quis ex vobis erraverit à veritate, & converterit quis eum: scire debet quoniam qui convertì fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus à morte, & 1 operiet multitudinem peccatorum. Iacobi 5. 19. 20.

Illos 3 salvate de igne rapientes. Iudæ v. 23.

1. *Operiet multitudinem &c.*) i. peccata per tantum misericordiæ opus delet coram Deo, tam ejus quem convertit, quam propria, quibus fortè erat venialiter maculatus, Ita Titelmann.

2. *Illos,*] Scilicet qui hæreticorum & pravorum hominum quorumlibet seductionibus ad malum pertracti quidem sunt, sed nondum obstinati.

3 *Salvate.*) omni studio liberate, quasi de incendio æterni ignis eos eripientes, cui jam addicti & destinati fuerant, nisi in rectam viam redissent.

§. Add. Quomodo vires dæmonis destruat, V. verbo dæmon. cap. 1. §. 19. n. 9.

§. 10. Varii effectus verbi Dei simul conglobati.

Vide infra §. 13. & 14. qui etiam huc pertinent.

Item verbo Apostoli §. 23. n 5. & 8 & reliqua usque ad finem.

1 Vox Domini 2 in virtute: vox Domini in 3 magnificentia: vox Domini confringentis 4 Cedros: & confringet Dominus Cedros Libani Et comminuet 5 eas 6 tanquam vitulum Libani, & dilectus quemadmodum filius unicornium: vox Domini 7 intercidentis 8 flammam ignis e vox Domini 9 concutientis desertum: & commovebit Dominus 10 desertum Cadis. Vox Domini præparantis 11 cervos, & 12 revelabit condensa, & in templo ejus omnes 13 dicent gloriam. Ps. 28. 4. 5. 6 7 8. 9.

Qui 14 emittit eloquium suum terræ, 15 velociter currit sermo ejus Ps. 147. 4.

De verbi divini virtute vide plura verbo, Verbum Dei.

1. *Vox Domini.*) Per concionatores, est vox ut sequitur.

2. *In virtute,*) efficacitate, quia convertit animas, nec est inanis verborum sonus.

3. *Magnificentia.*] Gloria, splendore miraculorum: ita tempore Apostolorum, quando miracula vim dabant verbo Dei: potest & modo dici in magnificentia, quia nihil gloriosius nihil splendidius conversione animarum.

4 *Cedros.*] Cedri ratione sublimitatis sunt homines excelsi, sive ratione potentiæ, seu sapientiæ, seu opum, seu nobilitatis: & quia cedri sunt boni odoris, per eos designantur etiam homines voluptuosi: ut & homines obstinati & pervicaces, sunt enim cedri arbores durissimæ. Quomodo has omnes cedros confregerit,

& ad humilitatem Christianam perduxerit Evangelica prædicatio, patet ex historia Ecclesiastica.

5. *Eos.* Scilicet cedros, illos viros potentes, fortes.

6. *Tanquam, &c.*] i. sine difficultate, comminuet, quemadmodum comminuitur tenerrimus vitulus Libani, aut delicatus filius unicornium, à parentibus, apud quos adhuc agit, admodum dilectus. Nam qui prius ut feroces tauri & unicornes indomabiles ac fortissimi habebantur, fiunt evangelica prædicatione unicornium, pullis aut tenerrimis vitulis similes. i. humiles, faciles, imbelles, inermes.

7. *Intercidentis*] dividentis, dispertientis.

8. *Flammam ignis.*) .i. ignem divini amoris: per prædicationem namque concionatorum, sanctus Spiritus in hominum animos ejaculatur hunc ignem.

9. *Concutientis desertum.*) corda eorum qui more feratum, quæ in desertis sunt, vivebant, moribus incultis sine Deo, sine lege, concussit, commovit horribili divinæ justitiæ comminatione, ut mox à vitiis ad rectam vitam converterentur.

10. *Desertum cades.*) etiam ipsum desertum Cades, ubi nihil omnino nasci solet .i. corda maximè inculta & sterilia.

11. *Cervos.*] .i. fideles tanquam cervos quosdam alacres & promptos præparat ad currendum viam virtutis, ad puguandum cum serpentibus venenosis, cum dæmonibus, & ad extrahendum hujusmodi serpentes de cavernis in quibus latitant, id est, de peccatorum cordibus.

12. *Revelabit condensa.*) peccatorum mentes cæcas ac tenebrosas, vox concionatoris illuminat, ostenditque quam varias ibi laterent passiones & peccata, quæ ibidem more ferarum, habitationem sibi constituerant, ut sic detectæ facilè capi possint.

13. *Dicent gloriam.*) scilicet ob hæc omnia & singula tam potenter facta à Deo, ministerio concionatorum & vocis suæ.

14. *Emittit.*) qui per concionatores verbum suum hominibus manifestat.

15. *Velociter currit.*) fertur & fructificat citissimè sermo Dei.

§. II. LICET QUERANTUR QUIDAM PROphetæ se nihil concionando profeciss̃e, ideoque desistere voluisse nec valuisse.

Va mihi quia 1 *factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non est botrus ad comedendum, 2 præcoquas ficus desideravit anima mea*: Mich. 7. 1.

3 *Seduxisti me Domine, &* 4 *seductus sum*: 5 *fortior me fuisti & invaluisti, factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.* 6 *quia jam olim loquor vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito,* 7 *& factus est mihi sermo Domini in opprobrium, & in derisum tota die &* 8 *dixi non recordabor ejus, & non loquar ultra in nomine ejus:* 9 *& factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens* Hierem. 20. 7. 8 9.

1 *Factus sum &c.*) In hoc meo munere concionandi & prophetandi sum similis ei qui vindemia facta quærit racemos, quia sicut talis non invenit fere quidquam, licet diu quærat & laboret, ita ego non invenio justum qui possit iræ Dei resistere, nemo mihi obedit, neminem converto.

2. *Præcoquas ficus*] .i sed neque ficus inveni, ficus præcoquas seu quæ ante alias maturescunt. vocat insignem aliquem virum aut viros veteribus patribus similes qui principio æstatis maturescentes. Deo & hominibus grati fuere, de quibus, Oseæ 9. 10.

3. *Seduxisti me &c.*] ô Domine cùm munus prophetandi & concionandi mihi commisisti, simul promisisti, te nunquam me adversariorum meorum libidini permissurum.

4. *Seductus sum. &c.*) Quia multo aliter facere videris, non seduxit Hieremiam Dominus, sed ipse se seduxit, non enim magnificis illis verbis primi capitis v. 18. *Dedi te in columnam ferream &c.* pollicitus erat Deus eum nihil perpessurum, sed in persecutionibus futurum superiorem.

5. *Fortior me fuisti.*] Dum persuasisti ut admitterem hoc onus quod recusabam.

6. *Quia jam &c.*] .i. Quia jam dudum. & à multo tempore increpo populum ob suas iniquitates. & ob eas denuntio futuram per Chaldæos cladem.

7. *Et factus est &c.*] .i. ideo factus est. i. ob verbum Domini vituperor & derideor. Monet Chry-

Chryſ. hom. 1. de Lazaro, Tomo ſecundo, concionatoribus non deſiſtendum à prædicatione, ſive ſit qui auſcultet ſive non, eiſque etiam inter medios irriſores concionandum.

8. *Dixi &c.*] ſtatui apud me nullam amplius Dei facere mentionem, neque concionari amplius.

9. *Et factus eſt &c.*] Sed ſenſi verbum Dei quaſi ignem intus in corde incluſum & adnitentem erumpere, & ego fatigabar continendo illum. nec valebam ferre tantum incendium: quare coactus ſum iterum prophetare & concionari.

§ 12. IDEM QUÆRITUR CHRISTUS.

1 *Cui ſimilem æſtimabo generationem iſtam? ſimilis eſt pueris ſedentibus in foro qui clamantes coæqualibus dicunt: cecinimus vobis, & non ſaltaſtis lamentavimus & non planxiſtis. Venit enim Ioannes, neque manducans neque bibens: & dicunt: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens; & dicunt: ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus & 2 juſtificata eſt 3 ſapientia à 4 filiis ſuis.* Matth. 11. 16. 17. 18. 19.

1. *Cui ſimilem &c.*] Ludi genus ut notat Cyrillus erat apud Judæos quo pueri in duas diviſi turmas, quaſi vitæ humanæ ſpeciem exhibebant; dum ex una parte hi lamentebantur, ex alia alii canerent tibiis, ſed ita ut neque lugentes curarent aut moverentur cantu aliorum, neque canentes, aliorum luctu, q. d. Chriſtus, Ità moroſa eſt hæc generatio ſeu hujus ætatis homines, maximeque ſcribæ & Phariſæi ut nec cantu, i. prædicatione regni cælorum & exemplo laxioris vitæ meæ, nec planctu, i. Ioannis vitæ & prædicationis ſeveritate provocari potuerint ad converſionem.

2. *Juſtificata.*] defenſa, approbata, vindicata à calumniis hominum ut quæ nihil omiſerit ad ſalutem hominum neceſſarium.

3. *Sapientia.*] Scilicet Dei, i. Chriſtus Dominus.

4. *Filiis.*] diſcipulis, ſeu Chriſti fidelibus.

§. ADD. QUOMODO SE SOLABITUR CONCIONATOR Ù paucos convertat. *Vide verbo Chriſtus* §. 41. Et *infrac.* 16. §. 5.

§. 13. QUAM SIT RES PRÆSTANS CONVERSIO ANIMARUM.

Si ſeparaveris 1 pretioſum à vili, 2 quaſi os meum eris, Hier. 15, 19.

Vide item cap. 11. parag. 19 n. 6.

1. *Pretioſum à vili.*] id eſt, virtutem & electos meos à vilitate peccati, & ab hominibus vitioſis, id eſt, ſi converteris peccatores.

2. *Quaſi os meum eris.*] id eſt, eris vetus propheta meus, per te loquar, per te ſecreta mea detegam, vel ſecundo, efficies quod ego ipſe ore meo & verbo eram facturus, vel tertio aſſimilaberis ori meo, quia ſicut ego verbo condidi omnia, ita ut verbo perpetam agentes converſos ad virtutem: vel quarto, eris quaſi os meum, i. quaſi filius meus unigenitus: nam in ſcripturis paſſim, Dei filius vocatur os patris & facies ejus: aſſimilatur autem Dei filio ait Chryſ. Tomo 5 homilia 5. adverſus Judæos, qui convertit peccatores, ob hunc enim eundem finem venit Chriſtus in mundum, paſſus eſt & mortuus. Vel quinto cum eodem Chryſoſt. quaſi os meum, i. os tuum erit ut os meum i purum, ſanctumque, & animarum vacando ſaluti, quaſcunque olim ore tuo maculas contraxiſti, delebis.

§. 14. VARIÆ VIRTUTES QUÆ IN HOMINUM animis parit concio ſymbolicè exprimuntur in Canticis.

1 *Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum cum pomorum fructibus, Cypricum nardo, nardus & crocus, fiſtula & cinnamomum cum univerſis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis.* Cant. 4. 13. 14.

1. *Emiſſiones &c.*] Hujus applicationem quæ etiam huic propoſito applicari poteſt, require verbo Maria cap. 7. n. 11. & maximè cap. 13. § 10. n. 10.

CAPUT XIII.

De Concione & Concionatore relatis ad alios. Ac primum ad Deum.

§. 1. MANDAT NONNUNQUAM CONCIONATORIBUS ne prædicent.

1 *Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem* Iſa. 5. 6.

Novate vobis 2 novale & nolite ſerere ſuper 3 ſpinas. Ierem. 4. 3.

Vide cap. 16. §. 11.

1. *Nubibus.*] Apoſtoli & concionatores vo-

cantur nubes quia per hos Deus cælestem imbrem, id est, doctrinam suam hominibus imperrit.

2. *Novale.*] Est novale, terra de novo prbscissa, & aratro à spinis sentibusque expurgata.

3. *Spinas.*] in cordibus plenis spinarum peccatorum. q. d. quærite alios agros in quos sementem verbi Dei spargatis, alios vobis parate Auditores. Est sensus accommodatitius.

§. 2. MUTOS REDDIT DEUS CONCIONATORES ob peccata populi.

Linguam tuam adhærere faciam palato tuo & eris mutus, nec quasi vir objurgans: quia domus exasperans est. Ezech. 3. 26.

1. *Quia domus &c.*] Glossa. Ita Deum offenderunt, ut concionatorem objurgantem audire non mereantur.

§. 3. NONNUNQUAM VERO OMNINO VULT prædicari verbum suum, quod quidem patet ex Hier. c. 36. ubi præcipit prophetæ scribat prophetias suas omnes simul, quas sparsim prædicarat, easque simul populo legat quas cum impius Rex combussisset. eas iterum Deo præcipiente rescribit.

§. 4. ANIMAT DEUS CONCIONATORES.

Dixit Dominus nocte per visionem Paulo: noli timere, sed loquere, & ne taceas? propter quod ego sum tecum: & nemo apponetur tibi ut noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac civitate. Act. 18. 9. 10.

CAPUT XIV.

De Concionatore relato ad alios concionatores.

§. 1. OPTET ET GAUDEAT BOS MULTOS esse, dicatque cum Moyse.

Quis tribuat ut omnis populus prophetet, & det eis Dominus spiritum suum. Numer. 11. 29.

§. 2. ET CUM APOSTOLO.

2 Quid enim? dummodo sive 2 per occasionem sive per 3 veritatem Christus annuntietur, & in hoc gaudeo sed & 4 gaudebo. Philipp. 1. 18.

1. *Quid enim.*] Scilicet refert qua intentione Christus prædicetur.

2. *Per occasionem.*] Lucri proprii & gloriæ captandæ.

3. *Veritatem.*) puram intentionem.

4. *Gaudebo.*] & modo gaudeo & in posterum gaudebo.

§. 3. QUID ET RESPONDENDUM DUM NUNtiatur alios frequentiorem habere concionem.

1 Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cælo. Ioann. 3. 27.

Illum oportet crescere, me autem minui. Ioan. 3. 30.

1 *Non potest &c.*) Ita respondit Ioannes cum ei nuntiaretur omnes confluere ad Christi baptismum. q. d. si mihi anteponitur Christus hoc habet à Deo. Ita Chrysost.

CAPUT XV.

De concionatore collato cum iis qui eum nolunt admittere aut audire.

§. 1. NON MIRETUR CONCIONATOR SE repulsam patiatur.

Christus enim non fuit admissus à Samaritanis, quia 1 facies ejus erat euntis in Hierusalem. Lucæ 9. 53.

1. *Facies ejus &c.*] Quia satis indicabat se ire in Hierusalem, fortè quia tum vicinum erat pascha, Observandum hostes fuisse Samaritanos Judæorum, detestatosque eos qui religionis causa irent ad templum Hierosolymitanum, contendebant enim Deum in monte Garizim apud se colendum. Vide hic Maldonat.

§. 2. EORUM POENÆ QUI CONCIONATOrem noluntadmittere aut audire.

Quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel civitate, 1 excutite pulverem de pedibus vestris: amen dico vobis: 2 tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die judicij, quam illi civitati. Matt. 10. 14. 15.

Videndum item eorum caput 36. Iere. maximè à versu 21.

1. *Excutite*] Atque hoc signo externo facite ut omnibus constet, vos nulla in re cum eam

tam impiis hominibus velle communicare, neque vel tenuem tam pervicacis civitatis pulvesem velle pedibus vestris adhærentem habere: quod quidem à Paulo & Barnaba factum Actor. 13.51.

2. *Tolerabilius erit*] i. mitius punietur.

§. 3. HI NON TAM CONCIONATOREM quam Deum & Christum Dominum contemnunt.

Qui vos spernit, me spernit, qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. Luc. 10.16.

Non te abjecerunt, sed me ne regnem super eos. 1. Reg. 8.7.

Domus Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me: omnis quippe domus Israel attrita fronte est & duro corde Ezech. 3.7.

1. *Attrita fronte*] Chaldæus impudenti facie, qui frontem trivit, pudorem omnem ab ea excussit.

§. 4. HI SIMILES SUNT SERPENTI ET Aspidi.

Furor 1 *illis secundum similitudinem* 2 *serpentis: sicut aspidis surdæ, & 3 obturantis aures suas, Quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantanti* 4 *sapienter.* Ps. 57. 5. 6.

1. *Illis*] Scilicet peccatoribus.

2. *Serpentis*] qui nulla arte mansuefieri potest.

3. *Obturantis*] Dicitur aspis claudere cauda alteram aurem, alteram terræ affigere, ne audiat incantatoris seu magi carmen, quo eam conatur mansuetam reddere, facereque ut virus evomat: eosque damnat qui nolunt audire verbum Dei. Ita S. Augustinus.

4. *Sapienter*] id est, secundum præcepta suæ artis.

§. 5. HI AFFECTANT IGNORATIONEM Dei, similes iis de quibus Iob.

Qui dixerunt Deo recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus. Job. 21.19.

§. 6. QUOMODO BONI ET ZELOSI CONcionatores alio amandantur nonnunquam, quasi perturbatores civilitatis & publicæ quietis, olim patuit in Amos quem Amasias pseudosacerdos ita compellat:

Vade videns, fuge in terram Iudæ, & comede ibi panem & prophetabis ibi, & in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia 3 *sanctificatio regis est, &* 4 *domus regni est. Respondit que Amos, & dixit ad Amasiam: non sum propheta, & non sum filius prophetæ: sed armentarius ego sum, & vellicans sycomoros, & tulit me Dominus cum sequerer gregem, & dixit Dominus ad me, vade propheta ad populum meum Israel* Amos 7.12. 13 14 15.

1. *Qui vides*] O tu, cujus officium est videre & prophetare.

2. *Comede*] Ibi te alent & magni facient ut à Deo missum, ibi poteris quantum voles prophetare.

3. *Sanctificatio Regis*] Hic est templum quod Rex colit & frequentat: vel quod primus Rex Ieroboam erexit vitulo.

4. *Domus regni*] i. Regia curia ubi residet Rex, ne turbes civitatem Regiam.

5. *Non sum propheta*] q. d. non ultro huc veni sed à Deo missus, meum enim officium est armenta & oves pascere.

6. *Vellicans sycomoros*] Ficus enim hujus arboris non possunt edi nisi vellicentur, id est, vngue aut ferro findantur ut exeat lac & à sole penettante siccentur.

CAPUT XVI.

De Concione & Concionatore collatis cum Auditoribus.

§. 1. QUI CARPUNT VITIA CUR SÆPE habent pauciores auditores.

Omnis qui male agit, odit 1 *lucem, & non venit ad lucem ut non arguantur opera ejus.* Ioan. 3.20. Vide verbo Auditio. §. 2.

1. *Lucem*] Concio est lux, qua singulorum vitia deteguntur & arguuntur.

§. 2. CONSOLATIO EIUS QUI HABET INfrequentem auditorem.

1 *Quæ habitas in hortis, 2 amici auscultant: fac me audire vocem tuam.* Cant. 8.13.

3 *Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, & jam non cum illo ambulabant.* Ioan. 6.6.

1. *Quæ habitas*] Vide supra c. 10 §. 1. n. 6.

2. *Amici*] Angeli, hęc sit ejus consolatio: plurio enim est unicus Angelus, quam totus mundus.

Angeli verò non auſcultant modo, ſed & gaudent, applaudunt gratulantur, Deoque repræſentant concionatoris laborem, zelum, fervorem.

3. *Ex hoc*] ſi ſe Chriſti auditores ab eo ſubtraxerunt, non miretur concionator, ſi aliquando deſeratur à ſuis; Chriſti, inquam, cui diffuſa gratia in labiis, qui habebat verba æternæ vitæ, cujus eloquium dulce ſuper mel & favum.

§. 3. CONSOLETUR SE SI PAUCOS CONVERTAT

Vnica lydia de variis quæ convenerant à B. Paulo converſa. Actor. 16. 14.

Vnuſquiſque propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem. 1. Cor. 3 8.

Vide item Verbo Chriſtus, §. 41. & hic c. 12. § 3. n. 21.

1. *Laborem*] non ſecundum fructum: & meritò quidem, cum fructus converſionis aliorum non ſit in noſtra poteſtate: Concionatoris eſt plantare, jacere ſementem, eam rigare, Dei autem eſt facere, ut ea fructum producat, Ideo Apoſtolus dicit plus omnibus laboravi, non autem fructificavi, quia labor eſt ejus, fructus eſt Dei: ut monet Bernardus ad Eugenium l. de conſideratione. Salvum eſt ergo ſuum concionatori præmium, licet nullum convertat, atq; æquè magnũ ac ſi plures converteret? ſi laboravit, atque ad id ea attulit præſidia quæ opus erat: Imo ſæpe majus refert præmium, quàm alius, qui plures convertit, quia magis laborat homo ut ſe vincat, ſeipſumque inducat ad concionandum ubi parva ſpes fructus.

§. ADD. NON DESISTAT A CONCIONE licet rideatur.

Vide c. 12. §. 11. n. 7. & infra § 9 teſtimonio 2.

§. ADD. LICET ITEM AUDITORES EIUS monitis non pareant.

Vide § 7. & 8. idem namque contigit prophetis.

§. 4. POPULI EST ALERE CONCIONATORES.

Quis 1 militat ſuis ſtipendiis unquam? quis plantat 2 vineã, & de fructu ejus nõ edit? quis paſcit gregẽ, & de lacte gregis non manducat? Si nos vobis ſpiritualia ſeminavimus 4 magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? 1. Cor. 9. 7. 11.

6 Communicet autem, is 5 qui catechiſatur verbi, ei qui ſe catechiſat in omnibus bonis. Gal. 6, 9. *Dignus eſt operarius cibo ſuo.* Mat. 10. 10.

1. *Militat*] Apoſtoli & concionatores ſpiritualiter Chriſto militant.

2. *Vineam*] Idem Eccleſiam quaſi vineam plantant.

3. *Paſcit gregem*] Idem Chriſti gregem paſcũt doctrina cœleſti. Idem ſunt boues triturantes, de quibus, *vide ſupra* c. 2 §. 5. n. 3.

4. *Magnum eſt*] eſt ironia, q. d. non eſt magnum, ſed minimum.

5 *Qui catechiſatur*] i. inſtruitur verbo ſacræ doctrinæ.

6. *Communicet, &c.*] i. omnia quæ habet, faciat communia ſibi & doctori, dans ei cibum, veſtes, & omnia neceſſaria. Ita Anſelmus.

§. 5. BEATUS PRÆDICATUR QUI ATTENTUM nactus eſt auditorem.

Beatus qui invenit amicum verum, & qui enarrat juſtitiæ auri auditenti. Eccli. 25. 12.

§. 6. AD EOS QUI CONCIONIBUS NON proficiunt.

Cum deberetis magiſtri eſſe 1 propter tempus? 2 rurſum indigetis, ut vos doceamus quæ ſint 3 elementa exordii ſermonum Dei: & facti eſtis quibus 4 lacte opus ſit non ſolido cibo Hebr. 5. 12.

Terra ſæpe venientem ſuper ſe bibens 7 imbrem, & generans 8 herbam 9 oportunam illis, à quibus colitur? accipit 10 benedictionẽ à Deo: 11 proferens autem 12 ſpinas ac tribulos 13 reproba eſt & 14 maledicto proxima, cujus 15 conſummatio in 16 combuſtionem. Hebr. 6 7.

1. *Propter tempus*] diuturnitatem temporis ex quo vobis prædicatum eſt

2. *Rurſus*] ſicut quando primum ad vos concio facta eſt.

3 *Elementa, &c.*] prima principia, ſeu ea quæ traduntur iis ad quos primùm habetur ſermo de Deo, quale eſt ſymbolum & myſteria vitæ paſſionis & reſurrectionis Chriſti.

4. *Lacte*] .i. humili & parva eruditione more infantium.

5. *Solido cibo*] perfecta & altiore doctrina.

6. *Terra*] mens fidelium, quæ velut terra excolitur vomere doctrinæ.

7. *Imbrem*] prædicationis vel gratiæ cœleſtis avidè hauriens.

8. *Her-*

8. *Herbam*] bonam operationem.

9 *Opportunam, &c.*] .i. congruam; ut operatio auditorum congruat verbis magistrorum.

10. *Benedictionem*] augmentum virtutum in hoc mundo, imo bona temporalia, & postmodum æterna cum audiet: *Venite Benedicti.*

11. *Proferens autem*] terra supple.

12. *Spinas*] peccatorum.

13. *Reproba est*] à Deo reprobata & abjecta.

14. *Maledictio proxima*] æternæ damnationi ut audiat: *Discedite maledicti.*

15. *Consummatio*] finis, si in malo perseveraverit.

16. *Combustionem*] erit scilicet, & quidem æternam.

§. 7. Ad eos qui concionatoris eloquentia delectantur, nec faciunt quod dicit.

Audiunt sermones tuos, & non faciunt eos, quia 1 *canticum oris sui vertunt illos, & avaritiam suam sequitur cor eorum. &* 2 *es eis quasi* 3 *carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur, & audiunt verba tua & non faciunt ea*, Ezech. 33. 31. 32.

1. *Canticum oris sui*] eos habent eo loco quo fabulosas cantilenas quas canere solent.

2. *Carmen musicum*] sicuti hoc affert quandam delectationem & ideo auditur; ita etiam sermones tui. § Similes sunt hi, inquit Glossa interlin. iis qui theatralibus delectantur carminibus, tragœdos audiunt vel comœdos, & audientes delectantur, & egressi ea quæ audierunt, replicant & imitantur, eadem pronuntiantes.

§. 8. Quam grave eorum scelus qui concionatorum monitis non obediunt.

1 *Profundè peccaverunt* 2 *sicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum & visitabit peccata eorum*, Osee 9. 9.

Unusquisq; non 3 *judicet, & non arguatur vir: populus enim tuus* 4 *sicut hi qui contradicunt sacerdoti*, Osee 4. 4.

1. *Profundè*] vehementer, gravissimè.

2. *Sicut, &c.*] cum violata uxore Levitæ, noluerunt Benjamitæ admoniti licet ab Israele tradere sontes ad supplicium, sed illos pertinaciter defenderunt, & innumerabilium cædium causa fuerunt sibi & aliis. Ita isti admoniti à concionatoribus & Prophetis perstant in peccatis, quod quidem grande est peccatum.

3. *Judicet*] objurget, ita hîc accipitur verbum *judicare*: nemo hunc populum reprehendat, nihil ei proficiet.

4. *Sicut, &c.*] .i. tantum abest ut cædat monitis concionatorum & Prophetarum, quin potius ita est impudens, ut suis magistris & sacerdotibus contradicat. Itaque nihil aget qui eum reprehenderit.

§. 9. In eos qui irridunt concionatoris minas, quia non statim complentur.

Fili hominis quod est proverbium istud vobis in terra Israel dicentium: 1 *in longum differentur dies, &* 2 *peribit omnis visio? Ideo dic ad eos hæc dicit Dominus Deus, quiescere faciam proverbium istud, neque vulgo dicetur ultra in Israel, & loquere ad eos, quod appropinquaverunt dies &* 3 *sermo omnis visionis.* Ezech. 12. 22. 23.

Vide reliqua ad finem capitis.

Ecce ipsi 4 *dicunt ad me: ubi est verbum Domini? veniat & ego non sum turbatus ex* 5 *pastore sequens, &* 6 *diem hominis non desideravi, tu scis* 7 *quod egressum est de labiis meis rectum in conspectu tuo fuit;* 8 *confundantur, qui me persequuntur, & non confundar ego paveant illi & non paveam ego: induc super eos diem afflictionis, &* 9 *duplici contritione contere eos*, Hier. 17. 15. 16. 18. 9.

10 *Et erit eis verbum Domini; manda, remanda, manda, remanda, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi,* 11 *ut vadant & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur &* nunc *nolite* 12 *illudere, ne forte* 13 *constringantur vincula vestra; consummationem enim &* 14 *abbreviationem audivi à Domino Deo exercituum super universam terram.*

1. *In longum*] quasi dicat, omnes minæ sunt de rebus, multis abhinc annis futuris: quod Galli dicunt, *Le terme vaut bien l'argent.*

2. *Peribit*] .i. irretita erit, quantum ad nos scilicet, qui ante morietur, quàm hæc eveniant.

3. *Sermo*] res contenta sermone, seu minæ quas intentant concionatores, brevi complebuntur.

4. *Dicunt, &c.*] insultantes mihi, ubi sunt minæ tuæ, compleantur tandem, ne nos tamdiu tot comminationibus fatiges.

5. *Pastorem sequens*] tibi obediens ut pastori ovis,

ovis, cujus ductum sequitur, ita ego te præcipiente prophetavi & concionatus sum, nec mihi id muneris assumpsi.

6. *Diem, &c.*] laudem hominum: vel diem hunc calamitosum, quem sum huic populo comminatus, non desideravi ob malevolentiam. Priorem sensum amplectitur S. Thomas, q.d. Hieremias, licet me denunciantem quæ dixisti, Judæi probris persequantur, ego non ideo destiti, nec curavi illis placere, nec quæsivi illorum favorem.

7. *Quod egressum, &c.*] .i. licet mihi insultarent, dicentes: *veniat verbum Domini*; quasi mendaci, tamen nihil dixi, nisi verum & rectum, quia non nisi te inspirante locutus sum.

8. *Confundantur, &c.*] hæc omnia intelligenda sunt de extrema calamitate per Chaldæos adducenda, postulatque seu potius prædicit suos persecutores ab iis puniendos.

9 *Duplici*] .i. gravissima, vel multiplici, una post aliam, vel fame & gladio. Ita Hieronymus.

10. *Recita eis, &c.*] solebant Prophetæ sua oracula familiari ac prophetico stylo proponere dicentes: *Hæc mandat Dominus*: divinas minas aut divina expectate promissa, post modicum hoc fiet, Judæi autem molestè ferentes toties repeti illas minas sub verbis, *manda, & expecta*, subsannabant Prophetas, illoque ridebant occinentes illis eadem quæ ab iis toties audiverant, quid à vobis toties audimus, *Manda, remanda, expecta*? quod hoc millies ingeminare ut facitis? hoc ergo versu dicit Propheta illos verbum Domini excepturos more suo, & derisuros, dicturosque more suo: En iterum importunum istum cantatorem cum suo *manda, expecta modicum, &c.*

11. *Ut vadant*] *Ut* significat hic effectum, i. ex hac irrisione verbi Dei, sequetur eos casuros ab hoste superatos, & quidem retrorsum ut non videant ubi cadant, neque se facilè possint erigere: ab hoste autem conterentur, & quasi inducti in venatorum retia, unde non licebit iis exire, capientur.

12. *Illudere*] has minas contemnere aut eo loco ponere quo alia superiora, quæ cum sibilo ac risu prius excipiebatis.

13. *Constringantur*] .i. citius adveniat punitio, aut dutior, ad plectendam vestram illusionem sermonum Dei.

14. *Abbreviationem*] id est, eam consummationem seu stragem universalem certissimè cognovi brevi futuram.

§. ADD. IN EOS QUI RIDENT SALUTARIA Concionatorum monita.

Vide verbo Derisio, § 4. & 10.

§. 10. IN EOS QUI GRATA TANTUM ET plausibilia volunt prædicari.

Qui 1 *dicunt* 2 *videntibus: nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placentia, videte nobis;* 3 *erroribus,* 4 *auferte à me viam, declinate à me semitam,* 5 *cesset à facie nostra sanctus Israel,* 6 *& comminuetur sicut conteritur* 7 *lagena figuli constrictione pervalida:* 8 *& non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur ignis culus de incendio, aut hauriatur parum aqua de fovea*], Isai. 30. 10 11. 14.

Odium, quia non prophetat mihi bonum, sed malum, 3. Reg 22. 8.

Odio habuerunt corripientem in 9 *porta: & loquentem perfecte abominati sunt*, Amos 5. 10.

10 *Ne loquamini loquentes: non* 11 *stillabit super istis, non comprehendet* 12 *confusio: dicit domus Iacob: numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus?* 14 *nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur. Et econtrario populus meus in adversarium consurrexit, &c.* Michææ 2. 6. 7. 8.

1. *Dicunt, &c.*] dicunt proposito honoris, fortunarum & capitis periculo.

2. *Videntibus*] Prophetis, concionatoribus quorum officium est videre futura, & quæ populo noxia, quæ utilia.

3. *Errores*] dummodo sensui blandiantur, non curamus, licet mendacia nobis proponatis.

4. *Auferte, &c.*] faceslat via & semita mandatorum Dei, in quam nos toties reducere studetis: quasi dicat, nolite toties ingeminare: Vivite bene, agite pœnitentiam, alioqui veniet Nabuchodonosor.

5. *Cesset, &c.*] grave est nobis toties audire nomen sancti Israel, i. Dei, dum dicitis: *Hæc dicit Sanctus Israel.*

6. *Comminuetur*] scilicet Ægyptiorum robur in quo spetatis, qui non vultis audire nomen sancti Israel, nec ejus mandata vobis inculcari, & tantum sensui grata prædicari vultis.

7. La-

7. *Lagena figuli*] vas è molli argilla & fragili luto cum ictu valido à robusta manu percussum est.

8. *Et non invenietur*] id est, ita minutim conteritur ut nulli postea usui deserviat.

9. *Porta*] i. publicè, ad portas enim urbis quia ibi exercebantur judicia, magnus confluebat populus.

10. *Ne loquamini, &c.*] Hebraicè ne stilletis stillantes, i. ne toties prophetetis nobis aspera, mortem, captivitatem, nihil tale patiemur, benignus est Deus: Ista repetitio (loquimini loquentes) denotat eos frequenter eis talia prædicere solitos.

11. *Stillabit*] scilicet furor Domini super populum, aut captivitas.

12. *Confusio*] mala, pœnæ, quibus homines confunduntur.

13. *Numquid, &c.*] Putatisne ô Prophetæ, ô concionatores, ita oppressum & suffocatum Deum (metaphora est ab iis qui brevioris & angustioris sunt respirationis) nostris peccatis, ut misericordiæ suæ obliviscatur: aut tales esse ejus cogitationes, quales vos ô concionatores, malorum prænuntii fingitis? non cogitat perdere nos, sed immo, meliora nobis servat.

14. *Nonne, &c.*] Respondet jam Dominus verbis Israelitarum: Bonus sum, inquit, & læta prænuntio, sed iis qui mea mandata observant, at vos qui adversarii mei, insurgitis contra me, passim legem meam violantes.

§. 11. Perversis et obstinatis auditoribus prohibetur prædicari.

Nolite dare 1 *sanctum* 2 *canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte* 3 *conculcent eas pedibus suis, & conversi* 4 *disrumpant vos.* Matth. 7. 6.

Vide cap. 13 § 1.

1. *Sanctum*] Sanctum & margaritæ, sunt doctrina sacra, item sacramenta Ecclesiæ.

2. *Canibus*] Canes & porci sunt homines pravi & obdurati in malo, canes quidem, quia pertinaciter oblatrant & contradicunt veritati, porci verò ob immunditiam.

3. *Conculcent*] calcent & contemnant suis immundis appetitibus sanctos animæ cibos quasi porci famelici & stolidi.

4. *Disrumpant*] quasi canes rabidi versi contra vos lacerent: tales enim homines insurgunt in sermonis authorem, verbis, aut etiam verberibus malè mulctando. Hæc doctrina intelligenda de eo quod ex rei natura faciendum est, & per se loquendo; per accidens enim & ob certas causas etiam his prædicandum, Christus namque, Paulus, Stephanus, Apostoli, pervicacibus Judæis prædicarunt, idque ad publicè testandum veritatem: ut impii essent inexcusabiles: Ad bonorum qui inter malos sunt profectum, ad vitandum scandalum: nec ut ait S. Augustinus tunc dantur sancta porcis aut canibus, sed Deo, cujus gloriæ famulantur, & amicis ejus.

§. 12. Quomodo valedicat auditoribus.

1 Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à 2 sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne 3 consilium Dei vobis. Et nunc 4 commendo vos Deo, & 5 verbo gratiæ ipsius, qui potens est 6 ædificare & 7 dare hereditatem in 8 sanctificatis omnibus. Argentum & aurum, aut vestem nullius concupivi, &c. Act. 20. 26. 27. 32. 33.

1. *Contestor*] i. vos in testes advoco.

2. *Sanguine*] i. pœna, si quam ob peccata vestra incurratis: vel à sanguine, i. peccato. Ita Liran.

3. *Consilium Dei*] de pertinentibus ad salutem.

4. *Commendo Deo*] ut vos custodiat.

5. *Verbo gratiæ ipsius*] *verbum* hîc, ait Liranus, sumitur pro *re* seu *facto*: Itaque verbo gratiæ, i. gratiæ ipsius.

6. *Ædificare*] hîc per gratiam in præsenti, vel ædificare vos; ita Syrus.

7. *Dare hereditatem*] gloriæ in futuro. Græc: dare vobis; & tunc *in* accipitur pro *cum*.

8. *Sanctificatis*] Christianis qui per sacramenta sanctificati sunt & justificati.

CONCORDIA.

V. Charitas, Pax, Discordia, Contentio.

§. 1. Quarum personarum maxime placet Deo.

In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo & hominibus: concordia fratrum, &

amor proximorum, & vir & mulier bene sibi consentientes, Eccles.25.1.2.

§. 2. Ea maxima est in coelo.

Potestas, & 2 terror apud 1 eum est, qui facit 3 concordiam in 4 sublimibus suis, numquid est numerus 5 militum ejus, & super quem non 6 surget lumen illius? Job 25.2.3.

Vide V.Deus, c.18.§.1.n.26.

1. *Eum*] i. Deum.

2. *Terror*] quia ab omnibus timetur, omnesque creaturæ eum reverentur.

3. *Concordiam*] Hebræa & Chaldæa, pacem.

4. *Sublimibus*] in cœlis, ubi omnia ordinatissima & pacatissima, tam in corporibus cælestibus, quæ mira concordia observant motus suos & tempora juxta legem eis ab initio constitutam; quam in beatis spiritibus, qui sibi mutuo summa concordia, & pace conjuncti sunt.

5. *Militum*] Angelorum, qui sunt veluti milites & exercitus Dei ad ejus nutum parati. q.d. inæstimabilis & propè infinita est Angelorum multitudo, & tamen in eis facit summam concordiam, quod sanè est mirabile; ubi enim multitudo, ibi solet esse discordia judiciorum & voluntatum.

6. *Surget*] q.d. quis est seu hominum seu Angelorum qui non ab ipso illuminetur.

CONCORDIÆ EFFECTA.

Valet ad opem et robur comparandum.

Vide V.Consortium, §. 4.

§. 3. Concordia facit invincibiles.

2 *Regem locustæ non habent, & egreditur universa per turmas suas,* Prov.30.27.

2 *Frater qui adjuvatur à fratre, quasi civitas 3 firma: & 4 judicia quasi vectes urbium,* Prov. 18 19.

1. *Regem, &c.*] i. licet non habeat regem, ut apes, tamen naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa cum concordia egreditur; & non minus servat tempus proficiscendi, ordinem incedendi, quiescendi stationes, & castra movendi opportunitatem, quam si ducem dato signo, quod faciunt milites, sequeretur. Novit quippe hoc animalculum naturæ ductu se si separatum incedat, facilè occisum iri, cum verò gregatim volat, esse se insuperabile, nec viribus ullius aut ingenio, aut arte superari posse: latissimos enim agros tegit, & tanta provenit multitudine, ut nemo conetur expellere aut aggredi.

2. *Frater*] i. fratres qui bene simul concordant.

3. *Firma*] i. fortis, munita, quæ est inexpugnabilis.

4. *Judicia*] decreta, qua concordibus scilicet fratres tuentur animis.

5. *Quasi vectes urbium*] sicuti hi non facilè superantur, ita nec fratres, quorum mutua est concordia judiciorum & voluntatum.

§. 4. Concordia res est utilis et suavis.

Ecce quàm 1 bonum, & quàm 2 jucundum habitare fratres in unum, Ps.132.1.

1. *Bonum*] i. utile.

2. *Jucundum*] Multa sunt utilia quæ non jucunda, contra multa jucunda, quæ non utilia, at concordia & prodest & jucunda est.

§. 5. Similis est pretioso unguento & rori.

Sicut 1 unguentum in capite, quod descendit, in barbam, barbam Aaron: quod descendit in oram vestimenti ejus: sicut 2 ros Hermon qui descendit in montem Sion, Ps.132.3.

1. *Unguentum, &c.*] Ungebatur pretiosissimo unguento caput summi Sacerdotis quod erat odoris suavissimi, Exod.30. atque è capite defluebat in barbam, inde in oram vestimenti, non quidem extremi omnino, sed illius vestimenti partem quæ circumdat collum quod immediatè est sub barba. Hoc unguento significatur, jucunditas & suavitas concordiæ, quia sicuti illo unguento nihil suavius, nihilque majorem afferens odoratui voluptatem, ita concordia nihil jucundius.

2. *Ros, &c.*] hîc ostenditur utilitas concordiæ, ros enim non est quidem montibus jucundus, quia inde nullam percipiunt voluptatem, at utilitatem magnam, quia eos germinare facit & ferre fructus.

§. Add. Quantum pariat honorem concordia, & quod ea sit argumentum veræ sapientiæ.

Vide V.Consensio, §. 5. & sequenti.

§. 6.

§. 6. Dei beneficentiam, vitamque æternam promereatur.

Quoniam 1 *illic* 2 *mandavit Dominus benedictionem, & 3 vitam usque in sæculum*, Ps.132.4.

1 *Illic*] scilicet in habitatione fratrum in unum.

2. *Mandavit &c.*] i. illuc misit benedictionem suam seu bona omnia; benedictio enim Dei, causa est bonorum omnium, Dei enim benedicere est benefacere.

3. *Vitam &c.*] beatitudinem æternam.

§. Add. Quanti Deus faciat concordiam.

Vide V. Contumelia, §. 12. n. 2.

§. 7. Ea fuit maxima in primis Christianis.

Multitudinis credentium erat cor unum & anima una, Actor. 4. 32.

§. 8. Variæ cohortationes ad eam.

Si qua ergo 1 consolatio in Christo, si quod charitatis solatium, 2 si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: 3 implete gaudium meum ut idem sapiatis 4 eandem charitatem habentes unanimes idipsum sentientes, Philip. 2. 1. 2.

5 Idipsum invicem sentientes, Rom. 12. 16.

Deus 6 patientiæ & 7 solatii det vobis 8 idipsum sapere 9 in alterutrum 10, secundum Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis Deum, & Patrem Domini nostri Iesu Christi, Rom. 15. 5. 6.

Obsecro vos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia, 1. Cor. 1. 10.

In fide omnes unanimes, 1. Petr. 3. 8.

Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero & videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes collaborantes fidei Evangelii, Philip. 1. 27.

Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut dignè ambuletis, vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine, cum omni patientia supportantes invicem in charitate solliciti servare 11 unitatem spiritus 12 in vinculo pacis 13 unum corpus & unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ, unus Dominus, una fides, unum Baptisma, unum Deus & pater omnium, qui est super omnes & per omnia, & in omnibus nobis, Ephes. 4. 1. 2. 3 4. 5. 6.

Evodiam rogo, & Syntychen deprecor idipsum sapere in Domino, Philip. 4. 2.

14 verumtamen 15 ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula, Phil. 3. 16.

1. *Consolatio*] quam mihi scilicet vultis impendere tot afflictionibus molestiis, & vinctio pro Christi nomine.

2. *Si qua societas, &c.*] si vlla mihi spiritus societate vultis conjungi.

3. *Implete*, &c.] quod jampridem de vestris bonis principiis concepi gaudium, illud perficite.

4 *Eandem*] mutuam.

5. *Idipsum*] litis, supple, invicem sentientes, quod iste sentit idipsum sentiat ille, & item quod ille sentit & judicat, idipsum sentiat iste ut non sit inter vos dissensio.

6 *Patientia*] à quo omnis patientia.

7. *Solatii*] consolationis spiritualis, cujus etiam Deus author & largitor.

8. *Idipsum sapere*] esse ejusdem judicii & affectus.

9. *In alterutrum*] .i. in invicem: non tantum præcipio ut idem sentiatis, & erga idem afficiamini, sed ut hunc affectum, benevolentiamque invicem exhibeatis.

10. *Secundum*, &c.] .i. ut præcepit Christus, vel ut fecit ipse Christus: Potest enim fieri ut in malo aliquid sapiant.

11. *Unitatem spiritus*] unanimitatem judicii & voluntatis, ut sitis cor unum & anima una, & hoc quidem ut sequitur:

12. *In vinculo pacis*] ut par & concordia exterior, sit quasi vinculum & nexus interioris unitatis spiritus.

13 *Unum corpus*, &c.] Vide horum explicationem, verbo charitas, c. 5. §. 1. n. 9.

14. *Verumtamen*] q. d. ut resumam quæ paulò ante dixi.

15. *Ad quod*, &c.] supple hortor ut idem sapiamus in eo ad quod jam pervenimus, i illam scientiam, quam attigimus de Deo unanimi mente teneamus, ut idem maximè in fide sapiamus, (si idem hic vocat regulâ, est enim fides regula vitæ & credendorũ:) rogat ergo ut neć diversa credãt, nec diversos vivẽdi ritus habeant, sed omnes

uno modo sincerè, & mundè & credant & vivant. Anselm.

Vide V. Contentio §. 8.

CONCUPISCENTIA.

Vide Desiderium, Mortificatio.

CONFESSARIUS, CONFESSIO.

V. Contritio, Peccatum, Pœnitentia.

§. 1. NON ABSOLVAT INDIGNOS ABSOLUTIONE, neque curiùm audiat pœnitentes & perfunctoriè, ne in eum dicatur quod olim Hieremias & Ezechiel in pseudoprophetas.

1 *Sanabant* 2 *contritionem filiæ populi mei* 3 *ad ignominiam, dicentes* 4 *pax, pax: cum non esset pax,* Hier 8. 11.

Vt 5 *vivificarent animas, quæ* 6 *non vivunt,* 7 *mentientes populo meo, credenti mendacio,* Ezech. 13. 19.

1. *Sanabant*] sanare videbantur.

2. *Contritionem*] Vulnera, peccata, at non verè sanabant, nisi ut sequitur.

3 *Ad ignominiam*] Confusionem æternam.

4. *Pax, &c.*] Hoc fit quando absolvit confessarius, videturque ei pacem & amicitiam cum Deo impetrit, cum ejus non sit capax, aut quia non est paratus restituere alienum, aut deserere peccatorum suorum occasiones proximas, aut alia ratione ineptus ad beneficium absolutionis. Est tantum sensus accommodatitius. Sanare etiam dicuntur vulnera ad ignominiam ii confessarii, qui perfunctoriè audiunt pœnitentes; quasi ludieram rem agentes, nec in eis curant contritionem aut attritionem salutaribus monitis excitare, quos vident ea carere. Item qui aliud non attendunt, nisi ut cito se expediant, nec ulla suggerunt peccatorum remedia: non aperiunt peccati damna, æternam mortem, unde pœnitentes postea recidunt in eandem peccati ignominiam. Plurimi alii sunt modi sanandi pœnitentes ad ignominiam, quos quisque per se poterit facilè advertere.

5. *Vivificarent*] Vivere pronunciarent dum dicunt: *Ego te absolvo.*

6 *Non vivunt*] Quæ adhuc mortuæ sunt Deo.

7. *Mentientes*] Non est simplex hoc mendacium, sed sacrilegium, & prophanatio sacramenti, dum super indignum sacramentali absolutione, ea nihilominus profertur, unde fit ut populus credat se absolutum: cum tamen adhuc sit peccatis suis irretitus.

§. ADD. ITEM NE SUBIACEAT MALEDICTO de quo *Proverb.* 24. 24. *Vide verbo Adulatio. §. 4.*

§. 2. CONFESSIONIS FRUCTUS PAX, ET venia peccatorum.

1 *Creavi* 2 *fructum labiorum pacem, pacem ei* 3 *qui longe est, & qui prope dixit Dominus, &* 4 *sanavi eum,* Isai. 57. 19.

Qui 5 *abscondit scelera sua non* 6 *dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, misericordiam consequetur,* Proverb 28. 13.

Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt Joan. 20. 22. 23.

1. *Creavi*] Creabo, faciam.

2. *Fructum labiorum*] confessionis.

3. *Qui longè, &c.*] tam Judæo quam gentili, qui, quia alienus à Dei notitia dicitur esse longè.

4. *Sanavi*] sanabo à peccatis. Est sensus accommodatitius.

5. *Abscondit*] renuens confiteri.

6. *Dirigetur*] prosperè aget, plus vult dicere quam dicat per figuram miosis, vult enim significare quod male habebit, & quod pœnas dabit sceleribus suis dignas.

§. ADD. ALIUM EIUS FRUCTUM.

Vide V. Correptio parte 2. §. 2.

§. 3. COHORTATIONES AD CONfessionem.

Non confundaris confiteri peccata tua, & 1 *ne subjicias te omni homini pro peccato,* Eccli. 4. 31.

Si 2 *coactus fueris in comedendo multum, surge è medio,* 3 *evome &* 4 *refrigerabit te, & non adducet corpori tuo infirmitatem,* Eccli. 31. 25.

Confitemini 5 *alterutrum peccata vestra,* Jacobi. 5. 16.

Si confiteamur peccata nostra fidelis est, & justus ut remittat peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate, 1. Joan. 1. 9.

Vide verbo contritio, c. 3. §. 1. n. 10. & verbo correptio, parte 2. §. 2. & 4.

1. *Ne subjicias &c.*] i. Delectum habe confessariorum, eique confitere qui potest tibi salutare adhibere remedium. Liranus.

2 *Coactus*] nemo quidem propriè cogi potest ad peccandum, sed vehementer impellitur aut à concupiscentia aut ab aliquo alio. Si hoc itaque contingat, quod est quasi quædam comestio cibi delectabilis, facit quod sequitur.

3. *Evomet*] cibum sumptum seu peccatum per confessionem sacramentalem.

4. *Refrigerabit*] Relevatur enim mens hominis per confessionem, ab his quæ conscientiam gravant.

5. *Alterutrum*] .i. iis quibus ex officio convenit, 1. facere doctibus potestatem habentibus, non autem passim & indifferenter omnibus hominibus. Notanda consuetudo scripturæ quæ sæpe quod omnibus dicere videtur, non dicit omnibus, sed quibusdam ex illo numero quibus illud convenit. Ita S. August. epist. 48.

§. 4. Suadetur ut fiat ante mortem.

1 *Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere, à mortuo* 2 *quasi nihil peris confessio.* 3 *Confiteberis vivens vivus, & janus confiteberis, & laudabis Deum, & gloriaberis in miserationibus ejus.* Eccli. 17. 26. 27.

Vide Verbo Dæmon. § 20. n. 8.

1. *Non demoreris &c.*] licet aliquamdiu hæseris in eo errore impiorum quo quis virtutibus neglectis vitia sectatur, ne tamen diutius in illo maneas.

2. *Quasi nihil*] supple existente: quasi nihil esset, non magis ei licet utiliter confiteri quam si omnino non esset in rerum natura.

3. *Confiteberis &c.*] possunt hæc futura accipi pro Imperativis, confitere, lauda, est Hebraismus. Hunc locum de confessione sacramentali accipit August. Serm. 8. de verbis Domini & alibi sæpe.

§. 5. Habendum esse delectum confessariorum. *Vide* §. 3.

§. 6. Pœna eius qui non confitetur. *Vide* §. 2. *testimonio* 2.

CONSCIUS CONSCIENTIÆ.

V. Anima, Peccatum.

§. 1. Felix qui nullius peccati sibi est conscius.

Beatus qui non est lapsus verbo ex ore suo, & non est stimulatus in tristitia delicti, Eccli. 14. 1. 2.

1. *Stimulatus*] .i. qui non pungitur in conscientia dolore admissorum peccatorum. *In* redundat more Hebraico.

§. 2. Talis in Deum spem firmam habet se auditum iri ab eo.

Carissimi si 1 *cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum,* 2 *& quidquid petierimus accipiemus ab eo: quia mandata ejus custodimus, & quæ sunt placita coram eo facimus,* 1. Joan. 3. 21. 22.

1. *Cor nostrum &c.*] .i. si conscientia nostra post assiduum & diligens examen non arguat nos, sed perhibeat nobis bonum testimonium virtutis.

2. *Et*] ponitur pro quia vel quod.

§. 3. Bonæ conscientiæ quanta voluptas.

Omnes dies pauperis 1 *mali:* 2 *secura mens quasi juge convivium,* Proverb. 15 15.

Vide etiam §. sequentem.

Vide verbo contentio § 17. n. 3. in fine.

1 *Mali*] .i miseri, calamitosi.

2. *Secura mens*] Libera à timore ab angore conscientiæ est quasi juge convivium, quia continuè hominem recreat, reficit & consolatur, efficit ut nihil eum contristet. *Vide* Greg. 2. Moral. c. 19.

§. 4. Quanta vis, quies et gloria ejusdem.

1 *Gloria nostra hæc est* 2 *testimonium conscientiæ nostræ, quod* 3 *in simplicitate cordis, & sinceritate Dei, & non in* 4 *sapientia carnali, sed in* 5 *gratia Dei, conversati sumus in hoc mundo:* 6 *abundantius autem ad vos,* 2. Cor. 1. 12.

1. *Gloria*] q. d. Ideo non diffidimus de auxilio Dei, sed vehementer speramus quia nos eripiet, quoniam pura est conscientia nostra, & inde gloriamur in oculis ejus, nam gloria nostra seu causa gloriæ est id ob quod gloriamur.

2. *Testimonium &c.*] bonum testimonium quod nobis de nobis dat conscientia nostra: Nam etsi dæmon vel homo pravus, falsas piis viris impingere criminationes quærant, ipsi tamen in his coram Deo gloriantur & gaudent bonæ conscientiæ testimonio, nec favores oris alieni appetunt, nec vitæ suæ gloriam aut gaudium extra se ponunt, ait Anselmus.

3. *In simplicitate.*) bona intentione, non causa lucri vobis prædicavimus.

4. *Sapientia carnali.*) Quæ docet lucra sectari, commoda sua quærere, hominibus placere.

5. *Gratia* Dei.) In gratia evangelicæ prædicationis & sanctitatis.

6. *Abundantius.*) ad vos, supple id fecimus quia nihil unquam à vobis accepi.

§. 5. NON EST TAMEN INFALLIBILE IUDICIUM CONSCIENTIÆ.

Nihil mihi conscius sum, sed 1 *non in hoc justificatus sum : qui autem judicat me :* 2 *Dominus est.* 1. Cor. 4. 4.

1. *Non in hoc &c.*) non ideo tamen quia nullius peccati mihi conscius sum, ideo verè sum justus coram Deo, quia fortè videt in me peccata, quæ ego videre non possum.

2. *Dominus est.*] .i. Is qui etiam occulta hominum videt, tum cogitationes, tum actiones, tum intentiones.

§. 6. CONSCIENTIÆ SUÆ CUIQUE PRÆ aliis credendum.

In omni opere tuo 1 *crede* 2 *ex fide animæ tuæ, 3 hoc est enim conservatio mandatorum.* Eccli. 32. 27.

1. *Crede animæ tuæ.*] .i. propriæ judicio conscientiæ, quod magis in omni opere sectandum, quam aliorum suggestio, nihil enim est unquam agendum contra dictamen suæ conscientiæ. Et in agendis sæpe conscientia melius judicat quam viri sapientes.

2. *Ex fide.*) .i. crede animæ tuæ : non quatenus errat, sed quatenus habet rectam in Deum & legem Dei fidem.

3. *Hoc est enim &c.*] q. d. non facilè peccabit qui rectæ rationis suæ dictamen attendit. *Vide verbo Consilium. §. 5.*

§. 7. EIUS STIMULIS AD DEUM credicur.

1 *Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua : conversus sum in ærumna mea* 2 *dum configitur spina,* Psal. 31. 4.

1. *Quoniam &c.*) quia assiduè ob peccatum adulterii : ingeminate super me flagella non cessas, atque me manu tua graviter percutis.

2. *Dum configitur spina,*] Scilicet mihi configitur .i. ut S. Hieronymus, dum stimulus conscientiæ pungit.

§. 8. PECCANTEM CONSCIENTIA SUA damnat eique timorem incutit.

Cum sit 1 *timida nequitia, 2 dat testimonium condemnationis, semper enim 3 præsumit 4 sævas 5 perturbata 6 conscientia.* Sap. 17. 10. 11.

1. *Timida.*) malorum futurorum : est autem timida quia convincitur à sua conscientia, ideoque timet homo nequam.

2. *Dat testimonium condemnationis.*) testatur media conscientia tanquam fido & vero teste hominem obnoxium condemnationi.

3. *Præsumit.*) prælagit, antevertit, animo anticipat.

4. *Sæva.*) gravia mala.

5. *Perturbata.*) supple nequitia.

6. *Conscientia.*] est ablativi casus : sensus itaque est, ille nequitia turbata remorsu conscientiæ, semper sibi timet mala imminere.

§. 9. CONSCIENTIÆ PÆNA OMNI ALIA gravior.

1 *Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ illis* 2 *superventura, erat, ipsis ergo* 3 *erant graviores tenebris.* Sap. 17.

1. *Solis.*] Scilicet Ægyptiis : loquitur de densa illa & miraculosa tridui caligine qua involuti fuere Ægyptii, cum Hebræi in clarissima versarentur luce.

2. *Superventura.*] scilicet in inferno, vel in sepulchro, quæ tenebræ sunt perpetuo duraturæ.

3. *Erant.*] supple sibiipsis .i. timor & summa tristitia, quam conscientia sceleribus polluta excitabat, & magis eos affligebant & cruciabant quàm tenebræ ipsæ.

§. 10. VALDE IMPII CONSCIENTIAM ABjiciunt.

Impius cum in profundum venerit 1 *peccatorum, 2 contemnit, sed sequitur eum 3 ignominia & opprobrium.*

1. *In profundum, &c.*) .i. cum jam assuevit malis, eaque longa assuetudine se quasi in peccandi barathrum conjecit.

2. *Contemnit.*] remorsus conscientiæ, bonaque omnia consilia ac monita : & peccatis omnibus laxat fræna.

3. *Ignominia &c.*] Sicut ipse omnes contemnit, ita vicissim & in hoc sæculo, sed multo magis in futuro sustinebit ignominiam apud Deum & homines.

CON-

CONSILIARIUS, CONSILIUM. V. Amicus Prudentia.

§. Add. Sapientia causa est omnis boni consilii.

Ego sapientia 1 *habito in consilio, & eruditis* 2 *intersum cogitationibus.* 3 *Meum est consilium, &* 4 *æquitas, mea est prudentia.* Prov. 8.12.14.

1. *Habito &c.*] .i. ubi sana rectaque consilia ineuntur, ibi ego sum præsens, hujusmodi consilia excito, promoveo, adjuvo, quæ bona sunt & salutaria suggerendo.

2. *Eruditis*] quibus prudenter aliquid gerendum cogitatur interfum ut suggeram quid sit maximè faciendum.

3. *Meum est, &c.*] .i. à me procedit.

4. *Æquitas.*] non omne consilium est à sapienna sed illud cui est conjuncta æquitas.

§. 1. Verus consiliarius sibi primum consulit.

Vir 1 *peritus multos erudivit, & animæ suæ* 2 *suavis est, est sapiens* 3 *animæ suæ sapiens, & fructus* 4 *sensus illius laudabiles.* Eccli. 37.22.23.

1 *Peritus*) Doctus, sapiens, prudens.

2. *Suavis.*] Utilis. i. non negligit sibi consulere. dum alios consulit.

3 *Animæ suæ*] i. sibi ipsi sapit, seipsum docet, sibi bona dat consilia verus sapiens.

4. *Sensus.*] prudentiæ sensus est: & tum demum verum affert fructum, eumque laudabilem ejus prudentia.

§. 2. Audienda esse aliorum consilia, antequam quid auspicemur esseque id signum sapientiæ.

1 *Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est audit consilia.* Prov. 12.15.

Qui agunt omnia cum consilio reguntur sapientia, 2 *astutus omnia agit* 3 *cum consilio, qui autem fatuus est, aperit stultitiam.* Prov. 13.10.16.

4 *Dissipantur* 5 *cogitationes ubi non est consilium: ubi verò sunt plures consiliarii* 6 *confirmantur.* Prov. 15.22.

Fili sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis. Eccli. 32.24.

Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum, consilium 8 *stabile.* Eccles. 37.20.

9 *Salus, ubi multa consilia.* Prov. 11.14.

Vide 5. sequentem, n. 1. & 2. & V. Curiositas. §. 5.

1. *Via stulti.*] .i. totum quod facit stultus. i. imprudens & levis, id totum rectè censet factum, nec judicat sibi ullius consilium audiendum.

2. *Astutus.*] .i. prudens; ita enim sumitur in bonam partem, plerumque in Proverbiis.

3. *Cum consilio.*] q. d. & sic, si quam habet stultitiam, tegit eam: at stultus cum in omnibus se sequatur suumque consilium, omnibus patefacit stultitiam & imprudentiam suam.

4 *Dissipantur.*] abeunt, recedunt in nihilum.

5. *Cogitationes.*] conceptiones, ideæ bonæ.

6. *Confirmantur.*] ratificantur, & fœlicem exitum sortiuntur.

7. *Verbum verax*] non tantum vocale, sed mentale multo magis, i. antequam quicquam facias præcedat opera tua verbum verax, quo certis rationibus (hoc enim est verbum mentale) d scas sive in teipso, sive ex aliorum consilio (quod quidem est verbum vocale) facti tui rationem.

8. *Stabile.*] quod firmis nititur rationibus. & quod stabili animo sit exequendum, non enim omne verbum & consilium sequendum est, sed verbum verax, quod veritate fulcitur & firmis rationibus.

9. *Salus.*] .i. salva erit & incolumis florebit, vigebit, vires & incrementa quotidie sumet tum res privata tum publica.

§. 3. Non ut imprudentes qui nemi- nem consulunt, unde & reprehensione sunt digni.

1 *Vir consilii non* 2 *disperdet intelligentiam,* 3 *alienus & superbus* 4 *non pertimescet timorem:* 5 *etiam postquam fecit cum eo, sine consilio, &* 6 *suo infectationibus* 7 *arguetur* Eccles. 32.22.23.

1 *Vir consilii*] consultus, consideratus, prudens.

2. *Disperdet.*] abjiciet intelligentiam ejus rei quæ facienda est sed curabit ut quod agendum est bene intelligat, deliberando de eo, & aliorum quærendo consilia.

3. *Alienus.*] à Deo.

4. *Non pertimescet.*) Hebraismus. i. nihil timebit.

5. *Etiam &c.*) .i. non tantum cum rem aliquam aggreditur, sed etiam postquam sine consilio facit aliquid juxta suam voluntatem: Illud

cum 10. accipiendum est pro *secum*, scilicet relativum pro reciproco quod frequens in scriptura .i. secundum quod judicavit & voluit.

5. *Insectationibus.*] .i. per ea quæ ipse, aliorum omittens judicium sectatus est & elegit.

7. *Arguetur*] erit reprehensibilis.

§. 4. QUINAM SINT CONSULENDI.

1 *Scientia sapientis tamquam* 2 *inundatio abundabit & consilium ejus sicut* 3 *fons* 4 *vitæ permanet.* Eccli. 21. 16.

Cum viro 5 *sancto* 6 *assiduus esto, quemcumq; noveris observantem timorem Dei:* 7 *cujus anima est: secundum animam tuam: qui, cum titubaveris in tenebris* 9 *condolebit tibi.* Eccli. 37. 15. 16.

10 *Secundum virtutem tuam* 11 *cave tibi à proximo tuo, & cum sapientibus & prudentibus* 12 *tracta.* Eccli. 9. 21.

Consilium semper à sapiente perquire. Tobiæ 4. 19. Vide §. 2. n. 7. & 8.

1. *Scientia.*] practica maximè, seu prudentia.

2. *Inundatio &c.*] semper crescet ac plenior fiet, copiosè fundetur.

3 *Fons.*] Quia nunquam deficiet, sicut aqua fontium, quæ est perennis.

4. *Vita.*] Quia vitam confert utentibus eo: vel vitæ .i. fons vivus seu permanens & indesinenter fluens. Movemur, adire sapientes consilii capiendi gratia.

5. *Sancto*) Pio, justo.

6. *Assiduus.*) Ut ab eo consilium audias.

7. *Cujus anima* &c.] Quia sicuti tu times Deum ita & ipse, sicut tu quæris salutem tuam, ita & ille.

8. *Titubaveris.*) In errorem aliquem lapsus fueris.

9. *Condolebit.*) Ideoque te erigere & confirmare studebit.

10. *Secundum &c.*] .i. quantum potes.

11. *Cave &c.* [Intentè in illum respice, explora ejus mores, ut videas num de rebus tuis eum consulere ac familiaritatem cum eo inire debeas: quare non statim te aut tua ei credas.

12. *Tracta.*) Scilicet consilia tua.

§. 5. QUILIBET A SE IPSO CAPIAT etiam consilium.

Et cor boni consilii 1 *stabit secum:* 2 *non est enim sibi aliud pluris ille; anima viri sancti enuntiat aliquando* 4 *vera,* 5 *quam* 6 *septem* 7 *circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.* Eccles. 37. 17. 18.

Vide V. Conscientia §. 6.

1. *Stabit secum cor &c.*] cura ut in teipso habeas cor quod tibi bene consulat, tu tibi sis ipse consiliarius, nolo te ita ab aliorum etiam bonorum pendere consilio, ut non etiam imò maximè consulas cor tuum.

2. *Non est &c.*] .i. nullius consilium pluris reputare debes quam quod suggerit cor proprium

5. *Sancti,*] Timentis Deum.

4. *Vera.*] in rebus prudenter agendis.

5 *Quam*) i. magis quam.

6. *Septem.*] multi.

7. *Circumspectores.*] .i. Qui ad hoc constituti sunt ut speculentur & considerent quæ alios doceant: .i. quam multi doctores.

§. ADD. ET ANTEQUAM QUIDQUAM AGgrediatur, bona præcogitet ad id consilia.

Vide V. cursofita §. 5 *& supra* § 2. n. 7.

§. 6. LAUS BONI CONSILIARII, ET QUID boni consequatur.

2 *Dolus in corde* 1 *cogitantium mala: qui autem pacem meunt consilia, sequitur eos gaudium.* Prov. 12. 20. Vide item § 4.

1. *Cogitantium mala*] Vel quia aliis mala machinantur, aut quia malorum inventores, qui opponuntur consiliariis pacis, quia illi malum quærunt, hi pacem .i. omne bonum quo aliis bene esse potest.

2. *Dolus.*] Quia non meditantur nisi fraudes & deceptiones. Vel dici potest in iis esse dolum passivè quia cum alios putant decipere, seipsos decipiunt, quemadmodum & consiliarii pacis qui aliis pacem afferunt & gaudium, inde magno etiam gaudio fruuntur, & mentis tranquillitate.

§. 7. ORANDUS DEUS UT CONSILIA dirigat.

Et in his omnibus deprecare 1 *altissimum, ut* 2 *dirigat* 3 *in veritate viam tuam.* Eccli. 37. 19. Vide Tobiæ 4. 20.

1. *Altissimum.*] tanquam bonorum consiliorum authorem & directorem.

2. *Dirigat viam.*] Opera, executionem consiliorum.

3. In

3. *In veritate.*] Ut liberſis ab omni errore, & injuſtitia, id eſt, orandus Deus ut capta conſilia ad effectum ſalubriter deducantur.

§. 8. NON OMNE CONSILIUM, BONUM licet in ſe, cuilibet bonum eſt.

Fili in vita tua, tanta animam tuam: & ſi fuerit 1 nequam, non des illi poteſtatem: non enim omnia omnibus expediunt & non omni anima 3 omne genus 2 placet. Eccli 37.30.31.

1. *Tenta &c.*) Explora, proba ut ſcias quid ei ſecundum naturam, inclinationes, viresque conveniat & quid non.

2. *Nequam &c.*) Si aliquid ei fuerit noxium & incommodum, non ſinas eam illud agere, vel eo frui.

3. *Omne genus.*] Rerum ſcilicet.

4 *Placet* Probatur: eo quod varia ſint hominum ingenia & vires, guſtuſque tum mentis tum corporis.

§. 9. BONUM CONSILIUM PRÆFERTUR opibus.

Aurum & argentum eſt 1 conſtitutio pedum: & ſuper utrumque conſilium, beneplacitum. Eccli. 40.25

1. *Conſtitutio pedum.*) Quia faciunt ut quis firmiter conſiſtat & confidat, & ubique ſine metu ambuler.

2. *Beneplacitum.*] Subaudi *eſt*, i. approbatur ſuper utrumque, & merito, plus enim ſæpe prodeſt ac ſecurum magis hominem reddit quàm opes.

§. 10. CONFERTUR UNGUENTO.

Unguento & variis odoribus delectatur cor, & bonum 1 amici conſiliis anima 2 dulceratur. Prov. 27.9.

1. *Amici conſiliis.*] quæ enim à nobis proficiſcuntur conſilia, quia ſuſpecta, parum grata ſunt. quæ ab extraneis, quia non certò iis fidere audemus, ut qui neque res noſtras, neque nos norint, parum exhilarant mentem, quam adhuc ſuſpenſam relinquunt & trepidam.

2 *Dulceratur.*] dulcedinem, conſolationem, voluptatem percipit.

§. ADD. BONI CONSILII FRUCTUS.

Vide §. 2. teſtimonio 3. & 4. & 6. & hic paſſim.

§. 11. QUAM INFIRMUM ET IMPROVIDUM ſit hominum conſilium.

1 Concipietis ardorem, 2 parietis ſtipulam, 3 ſpiritus veſter 4 ut ignis vorabit vos. Iſa. 33.11.

1. *Concipietis, &c.*] ô Aſſyrii veſtra conſilia, conceptus, deliberationes, cogitationes eò rendent, ut veſtro Hieroſolyma flagret incendio: Verum.

2. *Parietis ſtipulam.*) tantus hic conatus erit irritus, nihil aliud præter inanes dabit ſtipulas: deliberatio enim eſt conceptio, partus eſt executio.

3. *Spiritus veſter.*) conſilia veſtra quibus aliis incendium moliebamini.

4 *Vt ignis, &c.*] i. In vos ipſos, uſque ad cineres deſæviet, & funditus perdet.

§. 12. VARIA HOMINUM GENERA QUI non ſunt conſulendi.

Noli conſiliari cum eo, qui tibi inſidiatur, & à 1 zelantibus & à zelanti te, abſconde conſilium. Omnis conſiliarius 2 prodit conſilium ſed eſt conſiliarius 3 in ſemetipſo. 4 A conſiliario ſerva animam tuam, 5 prius ſcito 6 qua ſit illius neceſſitas, 7 & ipſe enim animo ſuo cogitabit: 8 ne forte mittat ſudem in terram & dicat tibi bona eſt 9 via tua, & ſtet 10 è contrario: videre quid tibi eveniat. Eccli 37.7 8 9.10.11.

Vide omnino 3. qui conſequuntur verſus allatos atque explicatos, V. Lingua, c. 1. §. 9.

1. *Zelantibus*] odientibus, invidentibus.

2 *Prodit.*) profert, pronuntiat audacter ſuum conſilium.

3. *In ſemetipſo*, i. qui proſe & in rem ſuam conſilium ſuggerit, monet itaque non cuivis credendum ſtatim.

4. *A conſiliario, &c.*) .i. ne cuivis conſiliario facilè confidas.

5. *Prius.*) quam ſcilicet illum adeas pro conſilio.

6. *Qua ſit &c.*) ne forte pro ſua neceſſitate conſilium ſuggerat, non pro tua utilitate.

7. *Et ipſe enim, &c.*) .i. ſi neceſſitate prematur, cogitabit pro ſeipſo.

8 *Ne forte* &c.) .i. hoc ſuo conſilio, & ſuggerendo tibi in re dubia incertum ſalutis medium, cupiat videre, periculum facere & tentare quem exitum ſit res habitura. Eſt metaphora à ſudibus & palis præacutis, quibus tentatur fundus terræ qualis ſit.

9. *Vias tuas.*] Actio & institutum quod meditaris, hoc autem dicit, ut experiatur tuo damno quid sit futurum.

10. *E contrario*] E regione.

11. *Videre &c*] Risurus si malè eveniat, & ex tuo infœlici eventu suum commodum quæsiturus, aut salutem tuo incommodo experturus quale sit, an utile, an inutile quod dedit consilium. Hujusmodi sane perfidia (inquit Jansenius) nimis in mundo obtinet, eamque videre licet in imperitis medicis, consiliariis civitatum, advocatis, causarumque procuratoribus, & falsis amicis.

§. 13. Nec stulti, nec extranei, nec quivis promiscuè consulendus.

Cum 1 *fatuis consilium non habeas: non enim poterunt diligere, nisi* 2 *quæ eis placent: coram extraneo ne facias consilium; nescis enim quid* 3 *pariet. non omni homini cor tuum manifestes, ne forte inferat tibi* 4 *gratiam falsam & convitietur tibi.* Eccl. 8.20 21 22.

Multi 6 *pacifici sint tibi, &* 7 *consiliarius sit tibi unus de mille.* Eccli. 6.6.

1. *Fatuis.*] imprudentibus.

2. *Quæ eis placent.*) .i. stulta & noxia, quæ eadem suggerent.

3. *Pariet.*) quod ex visis vel à te auditis tanquam ex concepto semine apud se machinabitur, ac tandem suo tempore in perniciem tuam aut ignominiam edet.

4 *v. Gratiam falsam.*) fictam benevolentiam, fingat se amicum: vel *gratiam falsam*, id est, malam .i. malum referat pro expectato bono.

5. *Convitietur.*] postquam noverit consilia tua, cor tuum, & latentes in iis defectus.

6. *Pacifici.*) id est, cum quibus in pace vivas.

7 *Consiliarius.*) quibus secreta dare gas.

8. *Unus de mille.*) .i. pauci, & rari, quod inter multos pauci fiat fidi & prudentes.

§. 14. Pravorum sequi consilium, noxium est, & inutile.

1 *Ova aspidum ruperunt & 2 telas aranea texuerunt:* 3 *qui comederit de ovis eorum morietur:* 4 *& quod confectum est,* 5 *erumpit in regulum: tela eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis. opera eorum, opera inutilia. & opus iniquitatis in manibus eorum.* Isa. 59. 5, 6.

6 *Verbum nequam* 7 *immutabit cor: &* 8 *ex quo* 9 *partes quatuor oriuntur, bonum & malum, vita & mors.* Eccl. 37. 21.

Consilia impiorum fraudulenta. Prov. 12. 5.

Fili mi si te 10 *lactaverint peccatores ne acquiescas eis.* Prov. 1. 10.

Vide cætera usque ad versum 17.

1. *Ova, &c.*) ova aspidum noxia sunt & veneno plena, ita sunt pravorum cogitationes, & consilia.

2 *Telæ aranearum*) quæ inutiles sunt ad vestitum, talia sunt etiam eorum consilia, ad omne bonum inutilia.

3 *Qui comederit, &c.*] qui eorum rationibus & societati se adjunxerit, qui eorum acquieverit consiliis, eodem veneno peribit.

4. *Et*] .i. quia rationem reddit superiorum.

5 *Erumpet, &c.*] tantum abest, ut aliquid inde boni consequantur, ut inde plurima sint etiam mala consecuturi, est enim regulus, seu basiliscus animal nocentissimum. *Vide Patrem Sanchez in hunc locum, numero* 27. *qui optimè eum explicat de damno, quod parit consortium malorum.*

Verbum nequam.] .i. consilium malum, seu quodcumque verbum malum, ut depravatæ doctrinæ, vel contra honestatem.

7. *Immutabit.*] depravabit, ex bono in malum convertet.

8 *Ex quo.*) scilicet corde.

9. *Partes quatuor.*) .i. quatuor rerum genera: ex corde enim prodeunt bona, mala, vita, mors. Unde vitanda sunt prava aliorum consilia, & cor diligentissimè custodiendum.

10. *Lactaverint.*) decepere voluerint blandis suis consiliis, verbis & promissis invitantes ad iis parendum.

§. 15. Malum consilium consultore noxium: item in eos qui bona spernunt consilia.

Qui 1 *decipit justos in via mala,* 2 *in interitu suo corruet, &* 3 *simplices possidebunt bona ejus.* Prov. 28. 10.

4 *Comedent fructus viæ suæ, suisque* 5 *consiliis* 6 *saturabuntur.* Prov. 1. 31.

Vide item §. 11. num. 3, & Verbo Dolus, §. 4. fusè.

1. *Decipit.*) consilio, fraudibus, dolo pellicit eos in viam malam, & à recta via abducit, ut eos

deducat in foveam aliquam & interitum eis paratum, seu qui fallere studet ad aliquod malum patrandum.

2. *In interitu, &c.*] i. ipsemet incidet in illud malum, quod aliis paravit.

3. *Simplices.*] integri, dolo carentes.

4 *Comedent.*].i. percipient quod mala eorum vita meretur. Metaphora est ab agricolis qui comedunt fructus quos laboribus suis pepererunt.

5. *Consiliis*) Quæ aliis dederunt, aut quæ ipsi secuti sunt, sanis spretis consiliis.

6 *Saturabuntur.*] abundè & usque ad nauseam dabunt pœnas dignas illis consiliis.

§. 16. Impiorum consilia destruit Deus.

Qui dissipat 1 *cogitationes malignorum, ne possint* 2 *implere manus eorum, quod ceperant: qui apprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium pravorum* 4 *dissipat.* 5 *per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte, sic palpabunt in meridie* Iob. 5.12.13.14.

6 *Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Memphios deceperunt AEgyptum,* 7 *angulum populorum ejus* 8 *Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis:* & 9 *errare fecerunt AEgyptum in omni opere suo,* 10 *sicut errat ebrius, & vomens.* Isa.19.13.14.

Hæc dicit Dominus Deus: non stabit & non erit 11 *istud.* Isa.7.7.

Et 12 *dirumpetur spiritus AEgypti in visceribus ejus, & consilium ejus* 13 *præcipitabo:* & 14 *interrogabunt simulachra sua, & divinos suos & pythones, & ariolos.* Isa 19 3.

15 *Congregamini populi,* & 16 *vincimini, & audite universa procul terræ:* 17 *confortamini* & *vincimini, accingite vos, & vincimini;* 18 *inite consilium* & 19 *dissipabitur;* 20 *loquimini verbum & non fiet: quia nobiscum Deus.* Isa.8.9 10.

Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. Prov.21.30.

1 *Cogitationes.*] seu consilia.

2 *Implere.*]opere complere.

3. *Apprehendit.*) Illaqueat, capit, ita ut unde putant ipsi magnam captare laudem & utilitatem, inde eos in confusionem & damna inducat.

4. *Dissipat,*) destruit, ut nullius sint robo-ris.

5. *Per diem.*] Etiam in rebus clarissimis exercitiendo aberrant quasi in tenebris: perplexi sunt, nescientes quid agendum, quid omittendum.

6. *Stulti* &c.] Nullum in his principibus Ægypti fuit tanæ mentis consilium: erat autem *Tanis* urbs in qua regia Pharaonis: & *Memphis* alia Ægypti civitas nobilissima.

7. *Angulum* &c.] i. robur, præsidium, firmamentum omnium nationum quas sibi aut subjugarant, aut societate & fœdere devinxerant.

8. *Dominus* &c).i. propinavit Ægypto poculum quo non aliter ejici inops mentis & consilii, quam qui vertigine laborat.

9. *Errare fecerunt.*)scil. principes Ægypti.

10. *Sicut* &c,] S. cuti ebrietas vinum & (cui comes est vomitus) mentem turbavit, atque commovit.

11. *Istud.*] scilicet consilium Syrorum contra Hierusalem, de quo versu 6.

12. *Dirumpetur &c.*] Tabescet eorum animus ac vires. vel spiritus. i. sapientia, aut vita.

13 *Præcipitabo,*] Eripiam ei omne consilium ac mentem.

14. *Interrogabunt,* &c.] ut pote consilii atque mentis inopes.

15. *Congregamini* &c.] & contra salutem nostram conjurate.

16. *Vincimini.*] i. vincemini procul dubio.

17. *Confortamini.*) excitate quantum voluetis, & confortare languentes animos, nihilominus vincemini à nobis.

18 *Inite consilium.*] de nostra pernicie.

19 *Dissipabitur.*) Irritum excidet, destruetur.

20. *Loquimini verbum.*) Jactate contra nos minas, & quicquid furor suggerit profette.

§. 17. Solius Dei consilium stabit.

Juravit Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putavi, ita erit, & quomodo mente tractavi, sic eveniet, hoc 2 *consilium, quod cogitavi super omnem terram. & hæc est manus extenta super universas gentes. Dominus enim exercituum decrevit, & quis potest infirmare? & manus ejus extenta, & quis avertet eam?* Isa 14.24 26 27

Ab initio 3 *ego ipse, & non est qui de manu mea eruat:* 4 *operabor & quis avertet illud?* Isa. 43 13

Consilium meum stabit: & omnis voluntas mea fiet. Isa.46 10.

Nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis

& finite illos: quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissolvetur: si verò ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ⁊ ne forte & Deo repugnare inveniamini: consenserunt autem illi &c. Isa.46.10. Actor.5.38.39.

Dominus dissipat 6 consilia gentium: 7 reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum. Consilium autem Domini 8 in aternum manet: 9 cogitationes cordis ejus 10 in generatione, & generationem. Ps.32.10.11.

1. *Si non, &c.*) Illud *si* ita formulam indicat juramenti, ut etiam per Aposiopesim seu detestationem Hebræis usitatam, familiarem execrationem importet, quasi dicat Deus. Si non ita contigerit, ne sim Deus, aut ne habeatur mihi fides in aliis quæ dicturus sum, aut quid simile.

2. *Consilium.*] Supple, est conterere Assyrium, ut dixit versu 25.

3. *Ego ipse.*] Supple vobis beneficii, & quæ jam olim à principio majores vestri beneficia susceperè, è me profecta sunt omnia.

4. *Operabor &c.*] Quis possit dissolvere aut prohibere quod ego facturus sum.

5. *Ne forte.*) q.d. Illud etiam accedet quod Deo repugnabitis.

6. *Consilium.*] Quamvis sapientissima videantur, dissoluit, infatuat & irrita reddit.

7. *Reprobat.*] Tanquam stultas & inutiles, ita ut quæ sibi judicant utilissima, iis ipsis perniciem & interitum adferat.

8. *In æternum.*) Nec adversus illud valent humana consilia.

9. *Cogitationes.*] Quæ cogitavit facere fient, nemo impediet.

10. *In generatione &c.*) i. per omnia sæcula.

CONSOLATIO.

Vide Tribulatio. Devotio. Tristitia. Justus. Oratio. Gaudium. Lætitia.

§. 1. Vera consolatio omnis à Deo.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis. 2. Cor. 1.3.

Qui consolatur 2 humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. 2. Cor. 7.6.

3 Mærentes 4 erigit salutate. Job. 5.11.

Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. Ps. 93.19.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis, & sciens sperantes in se. Nahum. 1.7.

Introduxit me in cellam 6 vinariam. Cant. 2.4.

1. *Totius*].i. integræ & perfectæ consolationis est author.

2. *Humiles:*] .i. passionibus & tribulationibus humiliatos.

3. *Mærentes.*] Aut ob dolorum & morborum cruciatus, aut animi tristitiam.

4. *Erigit salutate.*] R. stituit sanitati, eos ab omni animi angustia, exteriisque doloribus liberans.

5. *Sciens*].i. protegens.

6. *Vinariam.*].i. abundè me refecit vino suarum consolationum.

§. 2. Erus aliquas dat micas hîc, daturus perfectam in cælo.

1. *Læva ejus sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Cant. 2.6.

2. *Læva.*] Per lævam sponsi intelligere licet ea solatia & amoris signa quæ hîc dantur justis, per dexteram verò ea, quæ abundantissimè communicaturus est iis in altera vita. Ideo dicit sponsa se à dextera amplexandam, cum interim hîc sustentetur læva ejus ne planè deficiat. Huc accommodari potest illud Chananææ: *Catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum*: ut nos simus catelli quia longè inferioris dignitatis, quam sint tum spiritus Angelici, tum animæ beatæ: micæ sint parva illa solatiola spiritus quæ nobis de mensa illa cælesti omnium solatiorum plenissima, impertit Deus.

§. 3. Eam offert subinde recusanti, & recusat petenti.

1. *Vox dilecti mei 2 pulsantis: aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea; quia 3 caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium: 4 expoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? 5 pessulum ostii mei aperui dilecto meo: at 6 ille declinaverat, atque transierat; quæsivi & non inveni illum: vocavi & non respondit mihi &c.*

2. *Vox &c.*) Supple ea est quam ego interius audio.

2. *Pulsantis.*] scilicet ostium cordis. Pulsat autem

autem & quando nos per gratiam prævenientem visitat, & per internas inspirationes & motiones ad meliora vocat, tum etiam quando nos per orationis exercitium ad se invitat ut de illo cogitemus, & nos à terrenis segregemus, promptus & paratus cœlesti consolationum suarum pinguedine replere animas nostras.

3. *Caput &c.*] Loquitur more eius qui diu nocte humida expectavit ad alicujus ostium.

4. *Expoliavi &c.*] His excusationibus denotantur futiles excusationes quas affetimus cur minus Deo vocanti pareamus.

5 *Pessulum*] .i. amovi à corde meo omnia impedimenta & obstacula ingressus ejus, omnem inordinatum affectum abstuli, paratus ejus voluntati obsequi.

6. *Ille declinaverat*] Cum volui illo frui, se subtraxit, & me inter quærendum solicitam in magna ariditate reliquit. Iustam sanè supplicium, ut quæ pulsanti sponso non aperuit, vicissim illum etiam experiatur erga se morosum & difficilem.

§. 4. Eam Promittit.

Convertam luctum eorum in gaudium, & cõsolabor eos & Lætificabo à dolore suo. Hier. 31.13.

Ego, ego ipse consolabor vos. Isa. 51.12.

1 *Vincenti dabo* 2 *manna* 3 *absconditum.* Apoc. 2. 17.

4 *Ad ubera portabimini, & super genua blandientur vobis: quomodo si cui mater blanditur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.* Isa. 66.12.13.

Ecce ego 5 *lactabo eam, &* 6 *ducam eam in solitudinem: &* 7 *loquar ad cor ejus.* Osee. 2. 14.

1. *Vincenti*] Peccatum, dæmonem, persecutiones tyrannorum & mundi, vel magis ad litteram: casum se servanti & purum ab immunditiis Nicolaitarum.

2. *Manna*] Erat hic cibus cœlestis, omnium ciborum sapores continens: significatque hic interiorem dulcedinem qua pascit suos Deus.

3. *Absconditum*] Quia non omnibus datur.

4. *Ubera &c.*] His omnibus significatur magnitudo solatiorum, & teneritudo divini affectus in suos, cum sumatur Metaphora ab uberibus matrum, ab earum sinu, blanditiis & complexu, quibus nihil est reperire suavius neque dulcius.

5. *Lactabo*] promissis suavissimis ut sic læta laboret.

6 *Deorsum &c.*] ut à corde suo ejiciat omnes affectus rerum temporalium, quasi iam esset in solitudine, & inter eas non viveret.

7 *Loquar &c.*] .i. verba blanda & consolatoria loquar ei; nota ordinem, primum ducitur in solitudinem, tum Deus eam solatur.

§. 5. Sicuti est a Deo, ita non est nisi in Deo vera consolatio.

Sub umbra illius, quem desideraveram, 2 sedi: & 3 fructus ejus dulcis gutturi meo. Cant. 2. 3.

Exultate justi in Domino, rectos decet collaudatio Ps. 32. 1.

Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete Philipp. 4. 4.

Cor meum & 4 caro mea exultaverunt in 5 Deum vivum. Ps. 83. 3.

6 *Quid mihi est in cælo?* 7 *& à te quid volui super terram?* 8 *defecit caro mea, & cor meum* 9 *Deus cordis mei, &* 10 *pars* 11 *mea Deus in æternum.* Ps. 72. 25. 26.

Et exultavit spiritus meus in Deo 12 *salutari meo.* Luc. 1. 47.

1. *Illius*] scilicet mali præstantissimi, inter ligna sylvarum, i. Christi.

2. *Sedi*] ut ab eo protegerer: sessio significat perseverantiam sub illa arbore.

3. *Fructus*] Internæ dulcedinis: non enim protegit tantum arbor umbrâ suâ, at etiam pascit.

4. *Caro*] per quandam redundantiam ex corde in corpus.

5. *Deum*] Deo.

6. *Quid mihi &c.*] .i. quid est pulhri, quid pretiosi quod lubeat appetere in cœlo.

7. *Et à te &c.*] .i. neque etiam in terra quidquam invenio quod mihi satis faciat, in quo plenè gaudeam.

8. *Defecit &c.*] Vbicumque pono cor meum putrescit, & deficit, nisi in te solo illud collocemus terrenorum gaudia non sunt solida, permanentia, constantia.

9. *Deus cordis mei*] Tu es solus gaudium, & desiderium & quies cordis mei.

10. *Pars*] portio mea, hæreditas mea, totum id quod prætendere possum in æternum.

11. *Mea*] Habeant alii suas partes, aurum, voluptates, honores, mea pars, meum gaudium solus est Deus.

12. *Salutari*] Salvatore.

§. 6. Quibusnam detur vera consolatio.

Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam 1 *abscondisti timentibus te:* 2 *perfecisti iis qui sperant in te* 3 *in conspectu filiorum hominum,* 4 *abscondes eos* 5 *in abscondito faciei tuæ* 6 *à conturbatione hominum,* 7 *proteges eos* 8 *in tabernaculo tuo à* 9 *contradictione linguarum,* Ps.30.20 21.

Convertisti 10 *planctum meum in gaudium mihi,* 11 *conscidisti saccum meum, & circumdedisti me lætitia,* Ps.29.12.

Quem docebit 12 *scientiam? & quem intelligere faciet* 13 *auditum? ablactatos à* 14 *lacte, avulsos ab uberibus,* Isai.28.9.

Date 15 *siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo, bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius,* Prov.31 6.7.

Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, Matt. 5.5.

V. de totum §. 1. & §. 4. maximè testimonio 3. & 5. & § 5. testimonio 2.

1. *Abscondisti*], i. Infundis intus in abscondito cordis.

2. *Perfecisti*] i. eam dulcedinem perfectam & cumulatam infudisti.

3 *In conspectu &c.*] videntibus & stupentibus filiis hujus sæculi: & licet hæc dulcedo dicta sit abscondita, id intelligendum est, in se esse absconditam quamvis in suis effectibus pateat. Foris enim se prodit justorum pax & lætitia.

4. *Abscondes eos*] Supple timentes te.

5. *In abscondito faciei tuæ*] In loco abdito quod est in facie tua, quod quidem fit quando per amorem & contemplationem eos ad se rapit, Vbi inveniunt magnam dulcedinem, & locum refugii.

9. *A conturbatione*] Ab omni malo quod homines solet turbare.

7. *Proteges eos*] Timentes te.

8. *In tabernaculo tuo*] i. in te ipso: Deus enim non habet aliam domum in qua capi possit præter seipsum.

9. *Contradictione &c.*] Quia talis non curat hominum dicta & obloquia, habet Deum testem omnium, hoc ei sufficit.

10. *Planctum*] Eos namque consolatur Deus qui ante planxerunt.

11. *Conscidisti &c.*] i. vestem lugebrem mutasti in vestem lætitiæ.

12. *Scientiam*] Rerum divinarum, ex quarum notitia, ingens sequitur consolatio.

13. *Auditum*] Cœlestem doctrinam quæ audiendo percipitur.

14. *Lacte*] Delitiis terrenis & voluptatibus, eosque qui solido virtutum vescuntur cibo,

15. *Siceram*] per eam intelligitur omne quod inebriare potest. Vlterius per eam & vinum intelligitur consolatio spiritualis danda mœrentibus ob exilium hujus mundi, sive ob prioris vitæ maculas, sive ob pravos hominum mores.

§. 7. Effectus divinæ consolationis.

Anima mea 1 *liquefacta est ut dilectus* 2 *locutus est.* Can.5.6.

Viam mandatorum tuorum 3 *cucurri, cum* 4 *dilatasti cor meum,* Ps.118.32.

Lætetur cor meum 5 *ut timeat* 6 *nomen tuum,* Ps.85. 11.

7 *Inebriabuntur ab* 8 *ubertate domus tuæ: & torrente voluptatis tuæ* 9 *potabis eos* Ps.35 9.

Vide item supra singulos pene §§.

1. *Liquefacta est*] defecit, deliquium passa est: soluta est ut solvitur & funditur cera coram igne.

2. *Locutus est*] Intus in animo per cœlestes suas visitationes, motiones & lumina.

3. *Cucurri*] alacriter, expeditè legem servavi,

4. *Dilatasti*] per consolationes tuas, quæ cor meum ante mœrore angustum quasi aperuerunt.

5. *Vt timeat*] Petit lætitiam spiritus, ut ex ea nascatur timor filialis, i. amor Dei.

6. *Nomen suum*]. i. te, per metonymiam.

7. *Inebriabuntur*] Effectus divinæ consolationis, est spiritualis quædam ebrietas.

8. *Vbertate*] abundantia solatiorum quæ ad justos descendit à domo Dei, i. à cælo.

9. *Potabis*] Mirè scilicet reficit divina consolatio mentem, quod significatur torrente, in quo maxima multitudo aquarum ex montibus descendentium maximo impetu.

§. 8. Sponsi absentis, consolationem petit anima.

1 *Fuge dilecte mi, & assimilare caprea hinnuloque cervorum super* 2 *montes aromatum*, Cant. 8. 14.

1. *Fuge*] .i. celeriter discurre, transi agiliter ut solent fugientes, atque imitare velocitatem caprearum & parvulorum cervorum: i. celeriter visita nos tuis consolationibus licet corpore & visibiliter absens à nobis, ne nos tamen tristes deseras: quod alibi dicit: *Revertere dilecte mi.*

2. *Montes aromatum*] Justi ob virtutem fragrantiam, ita vocantur.

§. 9. De falsa seu humana consolatione. *Vide verbo Voluptas.*

Ea est molesta.

Consolatores 1 *onerosi omnes vos estis*, Job. 16. 2.

1. *Onerosi*] molesti, graves, ut qui meum dolorem augeatis potius & exasperetis quam leniatis. Hæc Job amicis suis, idem vir justus dicere potest rebus omnibus præter Deum.

§. 10. Non satiat ea quæ percipitur ex rebus creatis.

Dixi in corde meo, Vadam & affluam deliciis, & fruar bonis. Et vidi quod hoc quoque esset 1 *vanitas*, Eccli. 2 1. Vide §. 5. n. 6.

1. *Vanitas*] Res vana, vacua, inanis, quæ non impletanimum.

§. 11. Non est constans.

Risum reputavi 1 *errorem, & gaudio dixi,* 3 *quid frustra deciperis?* Eccli 2. 2.

Tempus 4 *flendi, & tempus videndi, tempus plangendi, & tempus saltandi*, Eccli. 3. 4.

Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat, Prov. 14. 13.

1. *Errorem*] 70. *circulationem*, i. risus non est constans gaudium, sed erraticum & vagum.

2. *Gaudio*] Ipsi gaudenti ut sit abstractum pro concreto: vel per prosopopejam agit Salomon cum gaudio quasi cum re animata.

3 *Quid frustra deciperis?*] Cur teipsum fallis, quærens gaudium & humana solatia, quæ quæris frustra, quia te frustrabunt expectatione tua, nec ullam tibi veram & constantem consolationem afferent.

4. *Flendi*] ridendi. Cum risui succedat fletus, & saltationi planctus, clarum est non esse constantia vitæ hujus gaudia. Eundem habet sensum sequens testimonium.

§. 12. Vox humanam consolationem respuentis.

1 *Renuit consolari anima mea, memor fui Dei & delectatus sum, & exercitatus sum, & defecit spiritus meus*, Ps. 76. 4.

Vide etiam verbo Compassio. §. 2.

1. *Renuit*] Vide v. Gaudium, §. 3.

CONSORTIUM seu CONVERSATIO.

Vide Amicitia, Consilium.

Primum, ostenditur cum quibus convivendum, deinde cum quibus non.

§. 1. Cum sui similibus convivendum.

Omne animal diligit simile sibi, sic & omnis homo proximum sibi, 1 *omnis caro ad similem sibi* 2 *conjungetur, & omnis homo simili sui sociabitur*, Eccli. 13. 19 20.

2. *Omnis caro*] omne animal. Synechdoche pars pro toto.

2. *Conjungetur*] Congregabitur, simul cum illo volabit, aves enim (ut dicitur) concolores simul volant.

§. 2. Cum prudentibus.

In medio 1 *cogitantium assiduus esto*, Eccli. 27. 13.

In multitudine 2 *presbyterorum prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde conjungere, ut omnem* 3 *narrationem Dei possis audire, &* 4 *proverbia laudis non effugiant à te: & si videris* 5 *sensatum* 6 *evigila ad eum, &* 7 *gradus ostiorum illius exterat pes tuus*, Eccli. 6. 35. 36.

Vide infra § 18.

1. *Cogitantium*] Prudentium, qui in seriis semper versantur cogitationibus: quos cogitabundos & meditabundos vocamus.

2. *Presbyterorum*] i. seniorum.

3 *Narrationem Dei*] Quæ est de Deo, & rebus divinis.

4. *Proverbia laudis*] Parabolas & doctrinas laudabiles. Docet non habendum suo ingenio, ac audiendos magistros ei qui sapientiæ est amans.

5. *Sensatum*] Prudentem.

6. *Evigila*] .i. summo mane adeas ad illum. Somnum tuum interrumpe.

7. Gra-

7. *Gradus*, &c.] Hic requirit ut assiduè eum audiat.

§. 3. Boni consortii spreta.

Valet ad scientiam & virtutem comparandam.

1 *Ferrum ferro exacuitur*, 2 *& homo exacuit faciem amici sui*, Prov. 27. 17.

Cum sancto sanctus eris, cum viro innocente innocens eris: cum 3 *electo electus eris, cum perverso perverteris*, Ps. 17. 26. 27.

1. *Ferrum* &c.] .i. sicut ferrum cum sit natura obtusum alio acuitur ferro. Patet in ense & ferreis instrumentis.

2. *Et homo*] .i. sic homo ex consuetudine cum alio homine fit acutioris ingenii & judicii, cum interim solitarii maneant fere in naturali quadam sua hebetudine. Acuuntur item homines exmutuo inter se convictu & congressu, in virtutibus ad quas exemplo multum provocantur hominibus.

3. *Electo*], .i. sincero & puro. Hic autem versus citatur tantum in sensu accommodatitio.

§. 4. Valet ad opem et robur comparandum.

Melius est duos esse simul quam unum: habent enim emolumentum societatis suæ: si unus ceciderit ab altero fulcietur. Væ soli: qui cum ceciderit non habet sublevantem se. etsi dormierint duo, 1 *fovebunt se mutuo: unus quomodo calefiet? etsi quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei.* 2 *Funiculus triplex difficilè rumpitur*, Eccl. 4. 9. 10, 11, 12.

1. *Fovebunt* &c.] q. d. sic duo simul habitantes juvabunt se mutuo.

2. *Funiculus* &c.] Chaldæus paraphrastes hoc refert ad tres justos, qui simul juncti fortes sunt ad instar funiculi triplicis, seu ex multiplicibus filis compositi: Sumi enim potest triplex pro multiplici, numerus scilicet certus pro incerto.

§. 5. Impiorum consortium fugiendum.

Nolite 1 *jugum ducere cum infidelibus*: 2 *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad* 4 *Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?* 2. Corinth. 6. 14. 15.

Cum hominibus operantibus iniquitatem, & non communicabo cum 5 *electis eorum* Ps. 140. 4.

Denuntiamus vobis fratres in 6 *nomine Domini nostri Jesu Christi, ut* 7 *subtrahatis vos ab omni fratre ambulante* 8 *inordinatè, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Quod si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc* 9 *notate, & ne* 10 *commisceamini cum illo, ut confundatur.* 2. Thess. 3. 6. 14.

Exite de illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis &c. Apoc. 18. 4.

Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum, Prov. 1. 15.

Discede ab iniquo, & deficient mala abs te, Eccli. 7. 2.

Nolite communicare operibus 11 *infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite*, Ephes. 5. 11.

12 *Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo. Quæ communicatio sancto homini ad* 13 *canem? aut quæ* 14 *pars* 15 *divitis ad pauperem?* Eccli. 13. 21. 22.

Quis dabit 16 *me in solitudine diversorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum*, Hierem. 9. 2.

Salvamini à generatione ista prava, Act. 2. 40.

Non comedes panem, & non bibes aquam ibi, nec reverteris per viam quâ veneris, 3 Reg. 13. 17.

Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, Isa. 48. 20.

Recedite, recedite, exite 17 *inde,* 18 *pollutum nolite tangere, exite de medio ejus*, Isa. 52. 11.

Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini: & estote quasi 19 *hædi ante gregem*, Hier. 50. 8.

20 *Scripsi vobis in epistola ne commiscearnini fornicariis*, 21 *non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus*: 22 *alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* 23 *nunc autem scripsi vobis non commisceri: si is qui* 24 *frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut* 25 *idolis serviens, aut* 26 *maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum ejusmodi* 27 *nec cibum sumere*, 1. Cor. 5. 9. 11.

1. *Jugum*] servitutis peccati. Vel nolite conjungi iis, sicuti conjugantur qui idem trahunt jugum.

2. *Quæ enim* &c.] q. d. nulla, quia mox perit justitia

justitia si participat cum iniquitate, & ideo ne pereat justitia vestra, cavete cum illis convivere: nulla cum iis vobis sit communio nec in cibo, nec in potu.

3 *Societas luci, &c.*] Si enim se lux sociat tenebris, perit, ita & vobis continget qui estis lux.

4 *Belial*].i. sine jugo, significatque diabolum qui omne exuit obedientiæ divinæ jugum.

5. *Electis*] Supple cibis sita ex Hebræo. Sensus est, non ero particeps familiaritatis convivio-rumque ipsorum: licet noceat ubique, malorum consortium, sed nusquam magis quam in mensa.

6. *Nomine*], i. authoritate, vel in nomine, i. propter nomen ejusque reverentiam, ob quam petimus faciatis quæ dicimus.

7. *Subtrahatis*] Non communicando cum eo neque in cibo, neque in potu, vel in mercatura vel sermone aut alia re, nisi forte causa corripiendi.

9 *Notate*] Observate, vel notam reprehensionis huic imponite, vel per litteras quis sit talis, mihi significate.

10. *Commisceamini*] Communicetis, agatis familiariter.

11. *Infructuosis*] .i. peccatis quorum non modò fructus nulli, sed damna maxima, eaque ipsa opera infructuosa, sunt *opera tenebrarum*. quia ab iis in tenebris ob verecundiam perpetrantur. Vel ut Anselmus, sunt *opera tenebrarum*, i. eorum hominum qui sunt tenebræ, i. in se excæcati & excæcantes cæteros.

12 *Si communicabit, &c.*] .i. sicut hoc non fit, ita nec istud: Lupo comparatur peccator ob rapacitatem & odium justorum: Agno comparatur justus ob innocentiam & utilitatem.

13. *Canem*] Cui ob summam impudentiam comparatur peccator. Item quia canis immundissimum fuit animal secundum legem, utpote nec findens ungulam nec ruminans, atque adeo à sacris semotum, ut nec ejus pretium offerri posset Deo, Deuter. 23. verus typus peccatoris.

14 *Pars*] i participatio, communicatio.

15. *Divitis*] Mysticè justus est dives, peccator est pauper.

16 *Me*] Supple reperire 70. *mihi*,

17. *Inde*] scilicet è Babylone, quæ typus est impiorum.

18. *Pollutum*] Res quæ polluere solent secundum legem Mosaicam, per quæ peccata significantur.

19 *Hædi*].i. sicuti hœdi solent alacres gregem præcedere, ita & vos lætu & animo fugite impios.

20. *Scripsi &c.*] Epistolam qua id scripsit Paulus non habemus, scripserat autem in genere non convivendum cum fornicariis, quod ipsi etiam de gentilibus intelligentes, putabant se omni gentilium consuetudine abstinere debere.

21 *Non utique &c.*] .i. non intellexi de iis fornicariis aut avaris qui sunt spatsi per mundum, & destituti fide Christi.

22. *Alioquin &c.*] .i. sic omnium hominum penè consortium deberetis fugere, & solum intra Ecclesiam delitescere, quia mundus hisce plenus est.

23. *Nunc autem*] ,i. nunc declaro vobis hanc fuisse meam sententiam atque ordinationem in priore illa epistola.

24. *Frater*] Christianus nomine ac professionis titulo.

25. *Idolis serviens*] Idololatra post baptismum.

26 *Maledicus*] ad maledicta propensus.

27. *Nec cibum*] ut sic confusus resipiscat.

§. 6. Idque ne iis fiamus similes.

1 *Particeps Idolorum Ephraim, dimitte eum*, Osee 4.17.

Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea: & qui communicaverit superbo, induet superbiam, Eccli. 13.1.

1. *Particeps &c.*].i. Ephraimitæ dediti sunt idolis: quare, ô Juda, relinque eos, & fuge ne eorum consortio corrumparis. Hieron.

2. *Superbiam*] Idem dici potest de libidine & quovis alio vitio, nam quemadmodum ab igne ignis, ita à peccato quolibet, aliud simile producitur.

§. 7. Cum unus aut pauci plures valeant corrumpere.

5 *Qui in uno peccaverit multa bona perdet, muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti*, Eccle. 9.18. & 10.1.

Nescitis quia modicum 2 fermentum totam massam 6. 5 corrumpit? 4 Expurgate 3 vetus fermentum ut

sitis nova 6 conspersio sicut 7 estis azymi. Eccles. 10 11. Cor. 5. 6. 7.

1. *Qui &c.*] Hieron. nectit hunc extremum capitis versiculum cum initio sequentis capitis, huncque facit sensum, malus unus mixtus bonis contaminat plurimos, quo modo muscæ si unguento immoriantur perdunt illius odorem & saporem & pretium

2. *Fermentum*] i. modicum veteris pastæ fermentatæ.

3. *Corrumpit*] i. totam dulcedinem novitatis mutat in acredinem vetustatis; per fermentum autem intelligit hanc incæstuosi laboem, quæ quasi fermentum totam eorum Ecclesiam quæ eam tolerabat pervadebat, q.d videte ne propter unius peccatum, (quod quidem vos etiam attingit, quia illud toleratis) ira Dei in vos omnes desæviat. Ambr. Anselm.

7. *Expurgate*] Ejicite de medio vestri.

5. *Vetus fermentum*] i. per hoc intelligit putidum illum fornicarium. Potest etiam per fermentum intelligi fornicatio quævis, & furtum, & quodvis peccatum etiam cordis à quo vult Apostolus nos se ipsi purgent.

6. *Conspersio*] i. nova massa, i. ut vestra congregatio sit tota pura & nova, est enim conspersio massa in quam adhuc missum non est fermentum.

7 *Estis azymi*] i. estis puri, scilicet vocatione & debito, quia vocati estis ad puritatem quando vocati estis ad fidem, quemadmodum Christiani vocantur sancti quia tales esse eos oportet. Hortamur ergo eos ad puritatem, quia eorum vocatio pura est & sancta.

§. 8. Ne cum iis puniamur.

Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad eorum pertinent, ne involvamini 1 in peccatis eorum. Num. 16. 26.

1 *Peccatis*] Metonymia, i. pœnis peccatis eorum debitis.

§. Add. Mali effectus consortii improborum colligi possunt ex § 5. & sequentibus. *Videre etiam licet verbo Consilium.* §. 14.

§. 9. Indignus est commiserationis, qui quia cum impiis versatur, in miseriam aliquam incidit.

Quis miserebitur 1 incantatori à serpente percusso, & omnibus, qui appropiant 2 bestiis? Sic & qui 3 commistus cum viro iniquo, & 4 obvolutus est in peccatis ejus. Eccli 12 13.

1. *Incantatori*] Qui præscius imminentis periculi ad serpentem nihilominus accedit atque ab eo vel percutitur vel mordetur.

2. *Bestiis*] i. feris, sensus est nec hi digni sunt commiseratione.

3. *Comistatur*] i. jungit se & familiariter conversatur cum malis, non est dignus commiseratione, quia ante à me monitus est.

4. *Obvolutus &c.*] i. multis malis & calamitatibus est expositus, implicatus & obrutus ob talem cum impiis consuetudinem. Notandum hic, iniquum cum serpente & feris aptè comparari ob ejus vafriciem & feritatem.

§. 10. Iracundorum consuetudo fugienda, & cur.

Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: ne forte discas 1 semitas ejus, 2 & sumas scandalum animæ tuæ, Proverb. 22. 24 25.

Vide V. Contentio § 4.

1. *Semitas ejus*] Ejus rationem agendi, seu ne discas eum imitari atque irasci quemadmodum ipse.

2. *Et sumas &c.*] i. ne hinc occasionem habeas sæpe impingendi, cadendi atque peccandi.

§. 11. Et hæreticorum.

Verbo Hæreticus.

§. 12. Et superborum.

Non omnem hominem introduces in domum tuam: multa enim sunt insidiæ dolosi: 1 sicut enim exultant præcordia fœtentium, & 2 sicut perdix inducitur in caveam, & ut caprea in laqueum: sic & cor superborum. & 3 sicut prospiciens videns casum proximi sui, bona enim in mala 4 convertens 5 insidiatur, & in 6 electis 7 imponet maculam, Eccli. 11. 31. 32. 33. Vide supra §. 6.

1. *Sicut &c.*] Comparatur cor superborum præcordiis fœtentibus & fœtorem suum eructantibus. quia sicuti pravum & contagiosum emittunt spiritum præcordia quorum anhelitus est corruptus, sic & cor superborum exhalare solet verba fraudulenta & pestifera.

2. *Sicut perdix &c.*] Comparatur superbus perdici captæ & capreæ, quod quemadmodum illa animalia capta in omnem partem se vertunt quo se

ſe libeteat: ita & cor ſuperbi omnem venatur, occaſionem perficiendi cogitationes quibus intra ſe coarctatur, etiam alterius damno, ita Janſen. vel quod ſicut dolo capitur perdix & caprea, ita & ſuperbi alios capiant, & in varias conjiciant calamitates.

3. *Sicut proſpector &c.*] .i. cor ſuperbi eſt tanquam proſpector. Aſſimilatur proſpectori ſeu ſpeculatori, eique qui ex alto obſervat caſum proximi ſui; Nam cor ſuperbi ex omni parte diligenter obſervat num alicubi videre poſſit caſum proximi ſui, aut ipſemet illum inſidiis ſuis & dolis ſicut deſiderat, præcipitare & perdere. Superbus enim potiſſimum eſt ille doloſus, qui in domum non eſt inducendus, de quo verſu 31. cum enim ſit gloriæ appetentiſſimus non ferens alterius ſplendorem, quantum poteſt, alterius etiam ruina vult crescere, omnia proinde conſilia ſua eò dirigit ut alium in gravem aliquam calamitatem præcipitet

4. *Convertens*] Dando ſcilicet pravam aliquam bonis actibus interpretationem, intentionem ſaltem damnando ſi minùs opus poſſit.

5. *Inſidiatur*] Totus intentus eſt ad nocendum, licet amorem fingat.

6. *Electis*] ſive hominibus, ſive operibus præclaris & laudabilibus.

7. *Imponet maculam*] reprehendet, vituperatione dignas prædicabit. Senſus eſt, iis detrahet ſive clam ſive palam, quod non ferat ſuperbus quemquam ſibi præferri & commoda ſua impediri.

§. 13. Et fraudulentorum.

A ſcintilla una augetur ignis, & ab uno doloſo 1 *augetur ſanguis: homo vero* 2 *peccator* 3 *ſanguini inſidiatur*, Eccli. 11. 34.

1. *Augetur ſanguis*] .i multiplicantur homicidia, q.d. tam eſt potens malum vel doloſus unicus, ut per ſuas detractiones & excitatas ſeditiones ſæpe multa accidat ſanguinis effuſio.

2. *Peccator*] Qui ſe peccatis penitus dedidit.

3. *Sanguini &c.*] .i. non ſatiatur parvis criminibus, nec ei ſufficit ſcintillas malitiæ ſuæ diffundere, ſed etiam inſidias ſtruit ad effundendum ſanguinem.

§. 14. Item malitioſorum

Attende tibi à 1 *peſtifero, quia* 2 *fabricat enim mala: ne forte inducat ſuper te* 3 *ſubſannationem in perpetuum*, Eccli. 11. 35.

1. *Peſtifero*] Malitioſo, qui dedita malitia ſtudet nocere. hic namque revera peſtifer eſt.

2. *Fabricat*] molitur.

3. *Subſannationem*] Notam, infamiam aliquam nunquam delendam inurat.

§. 15. Et imperitorum.

Non communices 1 *homini indocto, ne malè de progenie tua* 2 *loquatur*. Eccli. 8 5.

1. *Homini indocto*] Impetito qui virtutem & honeſtatem nondum didicit, ideoque indoctus eſt.

2. *Loquatur*] Parentes ſcilicet tuos accuſans, aut proſapiæ ignobilitatem objiciens, & ſic ad rixas & pugnas provocet, de iis enim ſuperiore verſu agit Sapiens.

§. 16. Item audacium et temerariorum.

Cum 1 *audace* 2 *non eas in via; ne forte gravet mala ſua in te. Ipſe enim* 4 *ſecundum voluntatem ſuam vadit,* 5 *& ſimul cum ſtultitia illius peries.* Eccli. 8. 18.

1. *Audace*] temerario & qui quidvis audet.

2. *Non eas in via*] ac proinde cum tali non converſeris.

3. *Ne forte &c.*] Periculum eſt enim ne ſi ei ſis ſocius, inde graveris & pœnam exolvas malorum eorum quæ ille ex audacia committet.

4. *Secundum voluntatem &c.*] non ſecundum judicium rationis, at ſecundum impetum paſſionum unde multa impudenter agit,

5. *Et ſimul &c.*] .i. his non tantum ſibi perniciem adfert, at etiam ſocio, qui propter conſortium habebitur & punietur ut particeps malorum quæ committit: vel etiam dici poteſt periturus ex ſtultitia alterius, quia ex ejus conſortio pertrahetur ad conſentiendum, & cooperãdum.

§. 17. Et imprudentum.

Cum fatuis 1 *conſilium non habeas, non enim pererunt diligere, niſi quæ ipſis placent*. Eccli. 8 20.

Cum ſtulto ne multum loquaris, & cum inſenſato ne 2 *abieris;* 3 *ſerva te ab illo, ne non* 4 *moleſtiam*

habeat, & non 5 *coinquinaberis peccato illius: deflecte ab illo, & invenies* 6 *requiem, & non* 7 *acediaberis in stultitia illius*, Eccli. 22. 14. 15. 16.

Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus 8 *stultorum, similis efficietur*, Prov. 13 20.

1. *Consilium*] Hujus explicationem require verbo Consilium §. 13. Implicitè autem etiam prohibetur consuetudo, & familiaris conversatio.

2. *Abieris*] scilicet in viam.

3. *Serva*] Subtrahe te, fuge illum.

4. *Molestiam habens*] Dum improbos ejus mores pati cogêris.

5. *Coinquinaberis &c.*] dum ex convictu cum illo efficieris ei similis, aut saltem in suspicionem apud plurimos venias cum propriæ famæ læsione.

6. *Requiem*] quia illius improbitate non affligeris.

7. *Acediaberis*] i. mœrore afficieris ob stultorum & imprudentum peccata.

8. *Stultorum*] Imprudentum, temerariorum.

§. ADD. ET DETRACTORUM.

Vide v. Detractio cap. 1. §. 1. testimonio 6. & §. 3. testimonio 1.

§. 18. NON TEMERE CUM QUOVIS AGENDUM, neque cum ignotis & extraneis.

1 *Secundum virtutem tuam cave te à proximo tuo, & cum sapientibus, & prudentibus tracta.* Eccli. 9. 21.

Non omnem hominem inducas in domum tuam: multa enim sunt insidiæ dolosi. Eccli 11 31.

2 *Admitte ad te* 3 *alienigenam, & subvertet te* 4 *in turbine &* 5 *abalienabit te à tuis propriis*, Eccli. 11. 36.

1. *Secundum virtutem*] Hujus explicationem *Vide V. Consilium* §. 4. n. 10.

2. *Admitte*] Hæc per ironiam dicuntur, q. d. noli admittere in tuam familiaritatem, aut domum.

3. *Alienigenam*] Hominem alienum & peregrinum cujus mores & ingenium tibi non est exploratum.

4. *In turbine*] i. in turbatione & tumultu quem contra te excitabit & quo te involver.

5. *Abalienabit &c.*] i. te domo ac possessionibus tuis expellet, easque sibi proprias reddet.

§. 19. FUGIENDÆ TURBÆ ET PROmiscuum vulgus.

1 *Ne oblectaris in turbis nec in modicis:* 2 *assiduus enim est commissio illorum*, Eccli. 18. 32.

1. *Ne oblectaris &c.*] Ne gaudeas neque populari conversationi multorum, neque paucorum te intermiscas (id enim significat quod sequitur *in modicis*,) q. d. fugienda omnino vulgi conversatio.

2. *Assidua &c.*] i. multa mala ibi committuntur.

§. 20. QUOMODO CAVENDUM NOBILIORUM & ditiorum consortium, quomodo item cum magnatibus agendum, quantoque periculo fiat utrumque, dictum *Verbo Amicitia cap. 1. §. 10. & 11.*

§. 21. QUANTI SIT FACIENDUM TALENtum bene conversandi.

Super argentum & aurum, 1 *gratia* 2 *bona*, Prov. 22. 1.

1. *Gratia*] Quia quis gratiosè conversatur & laudabiliter, seu *gratia*, i. illius gratæ conversationis fructus, qua quis gratus est hominibus seu *gratia* undecunque accidat, ut hominibus quis gratus sit & acceptus. Primus autem sensus qui est paragraphi est tantum accommodatitius.

2. *Bona super &c.*] i. talis gratiositas melior est argento & auro, quia illa vitam aliquando salvat: quod hæc facere non possunt ut patuit ex Tobia.

CONSTANTIA.

V. Perseverantia.

CONSUETUDO.

§. 1. VIS CONSUETUDINIS QUANTA SIT SEU in bonum, seu in malum.

Proverbium est, 1 *adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet abea.* Prov. 22. 6.

1. *Adolescens &c.*] i. qui adolescit in sua vivendi ratione, seu qui ab adolescentia sua, aliquam vivendi rationem amplectitur.

§. 2. QUANTI INTERSIT VIRTUTI assuescere à teneris annis.

Bonum est viro, cum portaverit 1 *jugum ab adolescentia sua.* 2 *sedebit solitarius, &* 3 *tacebit, quia* 4 *levavit super se*, Thren. 3. 27. 28.

3. IM-

2. *Iugum*] Disciplinæ, cum rebus adversis nos Deus exercet.

2. *Sedebit &c.*] Hæc sessio signum est animi confidentis & securè permanentis & à solo Deo auxilium expectantis non ab hominibus.

3. *Tacebit*] .i. sustinebit, expectabit patienter, sicut qui tacent.

4. *Levavit super se*] Scilicet jugum Domini, eique quasi oneri collum subjecit, & illud sibi portandum proposuit.

§. 3. Vis pravæ consuetudinis.

1 *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ suæ, &* 2 *cum eo in pulvere dormient*, Job. 20. 11.

Qui 3 *desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Ephes. 4. 19.

Vide §. sequentem.

1. *Ossa ejus*] .i. omnia ejus intima usque ad ossium medullas, & vires omnes corporis & animi implebuntur vitiis illis quibus ab adolescentia assuevit.

2. *Cum eo &c.*] .i. usque ad extremum vitæ eum non deserent, sicut nec ipse ea deseret, ita ut illa vitia videantur cum eo dormire, quia morientem, hincque discedentem sequantur, ut videantur cum illo quasi ad sepulchrum deferri & in eo recondi.

3. *Desperantes*] Oritur autem plerumque hæc salutis desperatio, quia videt peccator experiturque quam sit arduum & molestum longam peccandi consuetudinem, habitumque quasi confirmatum, contraria consuetudine vincere.

§. 4. Peccatori ex consuetudine peccanti maledicitur.

1 *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, &* 2 *quasi vinculum plaustri peccatum*, Isa. 5. 18.

1 *Væ qui &c.*] .i. Væ qui in longa peccati consuetudine vos obfirmastis, idque ob res vanas & inutiles, longum sanè trahit v. g. ambitiosus, item avarus, & libidini deditus funem peccatorum, quia nihil aliud præter peccatum aut molitur aut cogitat. Sicut à suis visceribus aranea longa ducit fila & inutilem orditur telam, sic etiam illidem non minus, immò suprà quàm dici potest, noxiam peccatorum suorum restim trahunt.

2. *Vinculum plaustri*] Quod plaustrum gravissimum est, & vinculum quo ei alligantur boves est fortissimum, ut ostendatur vis pravæ consuetudinis qua quis se extricare nequit, & quod quantumcumque peccator effugere studeat aut celare peccatum quod pœnitentia deletum non est, sequitur tamen non secus atque plaustrum bovem, cujus jugo cervicem inseruit.

Optimè hic docet S. Basilius quomodo funiculi isti & vincula à peccatore texantur, quia ut id obtineant, quod suæ libidini propositum est, peccata alia atque alia, aliis atque aliis accumulant peccatis.

Chaldæus totum hunc locum sic vertit. Væ qui incipiunt paulatim peccata (quod significatur funiculis qui paulatim texuntur) augentque ut crescant (illi funiculi & peccata) & fortia fiant, ut vinculum plaustri: plaustralia enim lora validissima sunt.

CONTEMPLATIO.

Vide Oratio, Passio, Consolatio.

§. 1. Est volatus quidam.

Qui sunt isti qui ut 1 *nubes volant, & quasi* 2 *columba ad fenestras suas?* Isa. 60 8.

Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam, Ps. 54. 7.

1. *Nubes*] Hæ à terra alienatæ sursum feruntur, ita & viri contemplativi.

2. *Columba*] Quarum pernicissimus est volatus: sic contemplativi rapidissimè feruntur ad cœlestia, alis (inquit Ambros.) gratiæ spiritualis acceptis.

§. 2. Est ascensio.

1 *Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ, vadam ad montem* 2 *myrrhæ, & ad* 3 *collem thuris.* Cant. 4. 6.

Quæ est ista, quæ 4 *ascendit de* 5 *deserto* 6 *deliciis affluens.* Cant. 8. 5.

Vide §. 3. testim. 3.

1. *Donec &c.*] .i. donec appareat dies illa quæ est sine nocte, & occumbant deficiantque tenebræ hujus mortalis vitæ.

2. *Myrrhæ*] Per eam significatur mortificatio carnis & passionum, quæ etiam præcedere debet collem thuris.

3. *Collem thuris*] Hoc colle in quem se ascensurum dicit sponsa significatur contemplatio.

4. *Aſcendit.*) Per contemplationem.

5. *Deſerto.*] Hujus ſæculi.

6. *Deliciis.*] Vel cæleſtium ſolatiorum vel virtutum.

§. ADD. EST SPECULA.
Vide infra §. 15 nu 2.

§. 3. MATERIA CONTEMPLATIONIS QUÆ? Chriſti paſſio.

Relinquite 1 *civitates, & habitate in* 2 *petra habitatores Moab: & eſtote quaſi columba nidificans* 3 *in ſummo ore foraminis.* Hier. 48.28.

Surge amica mea, ſpecioſa mea: & veni; Columba mea in foraminibus petræ, in caverna maceriæ, oſtende mihi faciem tuam, ſonet vox tua in auribus meis; vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Cant 2.13 14.

4 *Montes excelſi cervis, petra refugium Herinaciis* Pſ 103.18.

5 *Aſpicientes* 6 *in autherem fidei, &* 7 *conſummatorem Ieſum* 8 *qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem confuſione contempta, atque in dextera ſedit Dei ſedet* 9 *Recogitate enim* 10 *eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus adverſus ſemetipſum* 11 *contradictionem, ut ne* 12 *fatigemini*, 13 *animis veſtris deficientes* Hebr. 12. 2. 3.

1. *Civitates.*] Loca frequentiora, mundanam converſationem.

2. *Petra.*) Scilicet Chriſto: habitate autem & nidificate ſpiritaliter, per contemplationem.

3. *In ſummo ore.*] i. non in ore cavernarum, ut trans os, i. in profunditate cavernæ, ſeu in corde Chriſti, cujus os in latere apertum eſt, ut ſpirituales columba intra receſſus abſcondita, ſecurius degeret, & diutius ibi contemplando moraretur à nemine impedita, juxta illud Job. 29. 18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.*

4. *Montes excelſi* &c.) Supple præbent refugium, myſticè autem cervi ſunt viri valde ſpirituales quique pedum velocitate valent ad currendam viam mandatorum Dei; quibus montes ſublimium myſteriorum & divinitatis, divinarumque perfectionum conſcendendi ſunt dum contemplantur, herinacii autem qui adhuc peccatorum ſuorum punguntur aculeis, confugiant ad Chriſtum petram, ejuſque petræ foramina.

5 *Aſpicientes.*] Per contemplationem, & oculis mentis intuentes.

6. *In autherem fidei,*] i. aſpicientes quanta pro nobis pertulit qui fidem nobis & dedit & auxit.

7. *Conſummatorem.*) Quia ab ipſo nos conſummationem per plenam beatitudinem accepturos ſperamus.

8. *Qui propoſito &c.*) Hujus explicationem. *Vide verbo Chriſtus* §. 34.

9. *Recogitate.*) Iterum, atque iterum atque aſſiduè cogitate.

10. *Eum.*] Qualis ſit quis ſit, quantus ſit.

11. *Contradictionem.*] Hæc voce ſignificari poteſt univerſa Chriſti paſſio, in qua univerſè ei contradictum, ut dum conſpueretur, illuderetur crucifigeretur.

12. *Fatigemini.*] Ullis in adverſis.

13. *Animis.*] Licet corpore fortè deficiatis.

§. 4. ITEM DEI ODIUM IN peccatorem.

1. *Mane aſtabo tibi &* 2 *videbo quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Neque* 3 *habitabit juxta te malignus, neque* 4 *permanebunt injuſti ante oculos tuos, odiſti omnes qui operantur iniquitatem perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Pſ. 5. 5. 6. 7.

1. *Mane.*] Antequam irruat turba cogitationum.

2. *Et videbo.*) Et contemplabor: id ſonat vox Hebræa Vaar ſappeh.

3. *Habitabit*, &c.) Non ſolum non vult Deus & odit peccatum ſed neque vult homines iniquos, ideo non ei propinquabunt jure amicitiæ.

4 *Permanebunt* &c.) i. non diu reſpicies eos oculo benignitatis divinæ, quia licet eos nunc reſpiciat oculo uno clementiæ dum eis concedit temporalia, tamen hoc non diu durabit, at brevi projiciet eos à facie ſua in æternum.

§. 5. ITEM DEI PRÆCEPTA.

Prævenerunt oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua. Pſ. 118, 148.

Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea eſt, Pſ. 118, 97.

Idem ſæpe in eodem pſalmo.

§. 6. ITEM SACRÆ LITTERÆ.

Scrutamini ſcripturas. Ioan. 5. 39.

§. 7.

§. 7. Item gloria coelestis.

1. *Levavi oculos meos in 2 montes, unde veniet auxilium mihi.* Psal 120. 1.

Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt. 2. Cor. 4. 18.

1. *Levavi.*] Contemplatione.

2. *Montes.*] Quia proximi cælo, unde ad cælestis patriæ meditationem transibam.

§. 8. Item Dei opera.

Considera 1 *opera Dei quod nemo possit* 2 *corrigere, quem ille despexit.* Eccli. 7. 14.

Quia delectasti me Domine in 3 *factura tua, & in operibus manuum tuarum* 3 *exultabo* Ps. 91. 5.

Memor fui operum Domini: 5 *quia memor ero ab initio mirabilium tuorum, & meditabor in omnibus* 6 *operibus tuis: & in* 7 *adinventionibus tuis* 8 *exercebor.* Ps. 76. 12. 13.

Cythara & lyra & tympanum & tibia & vinum in convivio vestro, & 9 *opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis.* Isa. 5. 12.

1. *Opera Dei.*] Hoc universè dici potest de universis & singulis Dei operibus, saltem in sensu accommodatitio.

2. *Corrigere.*] Hæc correctio vel sumi potest de defectu corporis, i. facere nemo potest præter Deum ut cœcus videat &c. aut de spirituali ut obduratus mollescat, aut ut excœcatus illuminetur; quia adeo sunt parva auxilia gratiæ quæ ei Deus impertit ut ferè sit homini impossibile eum convertere. nihil enim valet homo exterius, nisi intus operetur Deus, ideoque pro talium conversione ad Deum recurrendum.

3. *Factura.*] Creaturis tuis universis, observatum à Bellarmino est non dixisse, factutam delectasse illum, at Deum delectasse illum in factura? quia ex hujus pulchritudine ascendit animus ad infinitam illius pulchritudinem considerandam, neque enim sistendum in creatura ut fecit David intuens Bersabeam.

4. *Exultabo.*] i. præ lætitia & admiratione exultans cantabo magna voce laudes tuas. Isa ex Hebræo.

5. *Quia.*] Non est semper *quia* particulata causalis, hic significat *sed* q. d. ante quidem memor fui aliquorum operum Domini ut quæ fecit in Ægypto. Sed nunc ô Domine memor ero omnium mirabilium tuorum quæ ab initio mundi.

6. *Operibus tuis.*] Considerans videlicet opera justitiæ & misericordiæ, opera potentiæ & sapientiæ, opera naturæ & gratiæ.

7. *Adinventionibus.*] Consiliis tuis, & arcanis rationibus curandi genus humanum, quas adinvenit sapientia tua.

8. *Exercebor.*] Eas mente revolvens, & sic intellectum exercens & occupans.

9. *Opus Domini.*) Mundi fabricam, conservationem ejusdem, tot creaturas in usum generis humani, tot beneficia tum naturalia, tum supra naturam ei præstita: quæ beneficia vult Deus cogitari etiam in conviviis & dum in mensa discumbitur, juxta illud Deuter. 8. *Cum comederis & satiatus fueris benedicas Domino Deo tuo pro terra quam dedit tibi.*

§. 9. Quænam contemplationem juvent.

Primum virtutum exercitium, corporisque mortificatio.

1. *Præpara foris opus tuum,* 2 *& diligenter exerce agrum tuum: & postea ædifices domum tuam.* Prov. 24. 27.

Vide supra §. 2. num. 2.

1. *Præpara, &c.*] i. secundum sensum tropologicum, da te prius vitæ activæ quæ in externis versatur rebus, atque in operatione virtutum quæ sunt erga alios.

2. *Et diligenter &c.*] i. gnaviter insiste in excolendo agro corporis tui, pœnitentia, & mortificatione.

3. *Et postea &c.*] i. quietem experieris vitæ contemplativæ, quæ per domum in qua quiescitur designatur.

§. 10. Item quies animi a curis & rebus terrenis.

1. *Vacate, &* 2 *videte* 3 *quoniam ego sum Deus:* 4 *exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra.* Ps. 45. 10.

5 *Sedebit solitarius, &* 6 *tacebit, quia levavit se super se.* Thren. 3. 2. 8.

Tu autem cum oraveris intra in 7 *cubiculum tuum & clauso* 8 *ostio ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi,* Matt. 6. 6.

Ego

Ego 9 *dormio, & cor meum* 10 *vigilat* Cant. 5. 2.
Ecce 11 *elongavi fugiens: & mansi in solitudine.* Ps. 54. 8.

Vide infra § 15.

1. *Vacate.*] A tumultu perturbationum animi, & curarum seculi. Vacare à cupiditate terrenorum, honorum, divitiarum, voluptatum, ex qua oriuntur occupationes molestissimæ quæ nullam quietem homini sic affecto relinquunt. Vacate, ocium sanctum quærite, & animum purum & tranquillum afferte.

2. *Videte.*] .i. contemplamini, rectus ordo ut primum vacemus omni rerum terrenarum desiderio: tum ut videamus; oculos enim perstringunt terrena omnia, nec hominem sinunt videre cælestia.

3. *Quoniam ego sum Deus.*] .i. ego solus sum ens perfectissimum, infinitum &c. Ego sum Deus sine quo nihil potestis, & in quo nihil non potestis. Ego sum Deus qui solus satio &c.

4. *Exaltabor, &c.*) Ubique nomen meum sublime apparebit, mihi omne genu flectetur.

5. *Sedebit. &c.*] Vir scilicet contemplativus. i. quiescet ab omni mundi strepitu & convictu.

6. *Quia levavit.*] Supple seipsum, supra seipsum. i. supra vires corruptæ naturæ, seu seipsum ut jam spiritualis est, supra seipsum ut animalis est, dum scilicet contemplatur & aspirat ad bona cælestia & contemnit terrena. Est tropologia, cujus sensum litteralem *Vide V. Consuetudo* §. 2.

7. *Cubiculum.*] .i. cor, omnia relinque exterra.

8. *Ostio.*) Cordis, ne eò distractiones rerum terrenarum irrepant, ita Chrysosto. & August.

9. *Dormio.*) Rebus mundi omnibus, vox est sponsæ.

10. *Vigilat.*] Scilicet Deo per orationem & contemplationem.

11. *Elongavi.*] Vox est contemplativi secundum tropologiam, quod magis de elongatione & solitudine animi quam corporis intelligendum est, parum enim ad contemplandum valet hæc, si desit illa.

§. 11. ET PURITAS CORDIS.

Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum 1 videbunt. Matt. 5. 8.

Pacem sequimini cum omnibus, & 2 sanctimoniam, sine qua nemo 3 videbit Deum, Hebr. 12. 14.

1. *Videbunt.*) Non tantum in alia vita clarè, at etiam hic in ænigmate & per contemplationem.

2. *Sanctimoniam.*] Puritatem animi.

3. *Videbit Deum.*) Qui ne in hac vita quidem ab immundis videri potest, quia non nisi à mundis corde conspicitur.

§. 12. VARII EFFECTUS CONTEMPLATIONIS rerum divinarum. *Vide verbo Consolatio.*

1. *Cogitare de* 2 *illa* 3 *sensus est consummatus, & qui vigilaverit* 4 *propter illam* 5 *securus erit* Sap. 6. 16.

Domine mi, in visione tua 6 *dissoluta sunt compages mea & nihil in me remansit virium.* Daniel. 10. 16.

7 *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Philip. 3. 20.

8 *Abscondes eos in abscondito faciei tua à conturbatione hominum. Protèges eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum,* Psal. 30. 21.

Nos vero omnes 9 *revelata facie* 10 *gloriam Domini* 11 *speculantes,* 12 *in eandem imaginem transformamur* 1, *à claritate in claritatem,* 14 *tamquam à Domini spiritu* 2. Cor. 3. 18.

Ille erat lucerna 15 *ardens & lucens.* Ioan. 5. 35.

16 *Memoriam* 18 *abundantiæ suavitatis tuæ* 17 *eructabunt & justitia tua* 19 *exultabunt:* 21 *miserator & misericors Dominus, patiens & multum misericors.* Ps. 144. 7. 8.

Veni dilecte mi, 22 *egrediamur* 23 *in agrum, commoremur in* 24 *villis:* 25 *mane surgamus ad* 26 *vineas,* 27 *videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.* Cant. 7. 11. 12.

Beatus vir qui in sapientia 30 *morabitur, & in* 31 *justitia meditabitur, & in* 32 *insensu* 33 *cogitabit circumspectionem Dei.* Eccli. 14. 22.

1. *Cogitare.*] Quod quidem vel maximè fit contemplatione.

2. *Illa.*] Sapientia divina, Verbo incarnato, ejusque admirandis operibus.

3. *Sensus est, &c.*) .i. prudentiæ perfectio, vel ad prudentiam perfectam pertinet, vel ea est optima & prudentissima cogitatio. Ita P. Emmanuel Sá,

4. *Propter illam.*) Supple inveniendam, invenitur autem orando & contemplando.

5. *Securus.*] Ab omnibus hostibus.

6. *Dissoluta. &c.*] Hunc esse effectum contem-

templationis rerum divinarum uteriam corpus afficiet, virefque ei adimat omnes, patet ex SS. historiis.

7. *Nostra, &c.*] Hic est alius effectus contemplationis, facit enim hominem cæli incolam.

8. *Abscondes, &c.*] Hujus explicationem vide V. Consolatio §. 6.

9. *Revelata facie.*] scilicet Christi & mysteriorum fidei, quæ in antiqua lege operta erant.

10. *Gloriam Domini.* i. opus redemptionis & cætera gratiæ opera, in quibus mirabiliter elucet Dei gloria.

11. *Speculantes*] Considerantes quasi in Speculo.

12. *In eandem &c.*] .i. efficimur similes Deo quem contemplamur: Intellectus enim intelligendo fit similis rei intellectæ, atque adeo Deum intelligendo fit Deo similis, vel *transformamur in eandem imaginem*, defluente, inquit Titelmann. in nostrum intellectum dum contemplamur, illius immensæ lucis aliqua particula, secundum quam ei conformes & similes efficimur, sancti scilicet & puri, quemadmodum & ipse purus est & sanctus, imo quodammodo deiformes reddimur. Item lucidi, ut ipse lumine plenus est. Imo quasi specula divinam lucem in alios emittentia, & tanquam soles quidam alios illuminantes ait Chrysost.

13. *A claritate in claritatem.*] *i.* clarius in dies & clarius, & usque ad claritatem beatorum, vel à claritate fidei in claritatem speciei & visionis.

14. *Tanquam &c.*] .i. idque fit per spiritum Domini. Non est enim hic *tanquam* nota similitudinis, sed veritatis.

15. *Ardens &c.*] Hi sunt effectus contemplationis, ardere in se Dei amore, & foris lucere alios docendo seu illuminando tum verbo, tum vitæ exemplo.

16. *Memoriam &c.*] Hunc versiculum applicat S. Thomas post Sanctum Gregorium iis religiosis qui vitæ genus mixtum sequuntur, qui ex vi contemplationis qua veluti comedunt, & pascuntur suavi divinorum beneficiorum memoria; postea ex nimia plenitudine eructant aliis hæc beneficia, dum aliis prædicant, docent &c. 2. 2. q. 188. a. 6. *in corp. Hom. 5. in Ezech.* Itaque.

17. *Eructabunt &c.*] .i. magno impetu spiritus prædicabunt: effundent planis buccis, personabunt è mente memori, & ex intenta recogitatione beneficiorum tuorum redundanti.

18. *Abundantiæ, &c.*] .i. abundantissimam benignitatem tuam, & beneficentiam tuam qua suavissimus es.

19. *Exultabunt.*] Cum exultatione carmina decantabunt.

20. *Justitiæ.*] ob Justitiam .i. fidem in promissis servandis.

21. *Miserator, &c.*] Hæc sunt quæ eructabunt contemplativi.

22. *Egrediamur &c.*] .i. non mihi satis est te frui & tuis solatiis in contemplatione, meum etiam est aliorum saluti invigilare, & animas quarum immensum esse pretium orando cognovi, Deo meo acquirere, quare egrediamur.

23. *In agrum.*] .i. mundum hunc universum, ad barbaras gentes quaquaversum dispersas, ut eas Evangelii lumine perfundamus.

24. *Villis.*] Nationum infidelium, quæ ad instar villarum nullis sunt muris divinorum præceptorum circumdatæ.

25. *Manè.*] Insinuat diligentiam suam & pervigilem sollicitudinem.

26. *Vineæ.*] .i. particulares Ecclesias, vel animas fidelium singulas.

27. *Videamus &c.*] Per flores intelliguntur incipientes, primũ enim est florere, quod est incipientium, dum enim eos pœnitet vitæ præteritæ, spem de se præbent ejus in posterum melius instituendæ, & hoc est florere, antequam fructus videatur.

28 *Si flores, &c.*] Hæc pertinet ad proficientes, qui jam postquam peccata deflevere, bonorum operum fructum incipiunt edere.

29. *Si floruerunt &c.*] .i. Si fructum floridum & maturum proferunt, quod est perfectorum. Ita Titelmann.

30. *Morabitur.*] Per assiduam cogitationem meditando semper de sapientia, est autem vera sapientia, timor & amor Dei.

31. *Justitia, &c.*] Scientia & adimplenda.

32. *In sensu &c.*] .i. sensum seu intelligentiam suam adhibens, & prudentiam seu sapientiam quam meditando est assecutus,

33. *Cogitabit &c.*) i. quomodo Deus omnia perlustret ac videat ex omni parte: vel quomodo omnia circumspectè instituerit, gerat & gubernet, nihil temerè agens, nihil quod providendum est prætermittens, æquissima præcipiens, ideoque & in omnibus se divinæ providentiæ & voluntati submittet.

§. 13. CONTEMPLATIONIS DIGNITAS.

Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porro 1 *unum est necessarium, Maria optimam elegit partem, quæ* 2 *non auferetur ab ea* Lucæ 10. 41. 42.

1. *Vnum.*) Dei & salutis suæ cognitio, studium, & diuinor. amor cui tanquam optimæ parti tota affixa est Maria. Beda. Vel *unum*, i. ultimus finis & summum bonum ad quod mens nostra solùm est dirigenda, & à quo non est distrahenda.

2. *Non auferetur.*) Nam contemplatio cui vacabat Maria est æternus mentis cibus, quæ se nunquam auferetur, occupatio vero Marthæ, quia circa cibum terrenum, auferetur. Augustin.

§. 14. CONTEMPLATIONIS donum petitur.

Quis dabit mihi 1 *pennas sicut* 2 *columba*, 3 *& volabo, & requiescam.* Psal. 54. 7.

1. *Pennas.*) Contemplationis.

2 *Columba.*) Ut quemadmodum columba inter aves velocissimi volatus, eo se ab hoste liberat, & fugit in tuta aliqua loca in quibus quiescat.

3. *Et volabo.*) Ita & ego pennis contemplationis quasi alatus, velocissimè è terra ad volem in loca tuta, in montem orationis ubi securè requiescam, nec quemquam timeam.

§. 15. EIUS EXERCITIUM PRAECIPITUR. *Vide supra* §. 10.

1. *Vade populus meus, intra in cubicula tua; claude ostia tua super te, abscondere modicum; ad momentum, donec pertranseat indignatio.* Isa. 26. 20.

Statue tibi 2 *speculam*, 3 *pone tibi amaritudines.* Hier. 31. 21.

1. *Vade.*) Citatur tantum in sensu accommodatitio: qui enim contemplatur, intrat in cubiculum cordis, claudit ostia sensuum externorum, abscondit se, *vt supra dictum* §. 12. *ex Psal.* 30. 21. vel potius absconditur in abscondito faciei divinæ.

2. *Speculam.*) Ea est contemplationis exercitium, è quo ut è specula videt anima, cœlestia & procul à se dissita, videt venientes hostes, eos cavet, contra eorum insidias aut vim sese munit. Inde novissima sua speculatur, ad eaque se præparat.

3. *Pone tibi amaritudines.*) Designa loca edita ubi amarè defleas tum tua tum aliorum peccata. Est sensus accommodatitius.

§. 16. PROHIBETUR IMPEDIMENTUM afferti contemplanti.

1. *Adjuro vos, filiæ Ierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare facietis dilectam quoadusq; ipsa velit.* Cant. 2. 7.

1. *Adjuro.*) Hujus explicationem vide V. Matth. c. 6. §. 10.

CONTENTIO,

V. Lites, Discordia.

§. 1. NON CONTENDENDUM PRO EA quæ nostra non interest.

De ea re quæ te 1 *non molestat* 2 *ne certaveris*, Eccli. 11. 9.

1. *Non molestat.*) i. quæ te non lædit, & cujus cura non est tibi mandata, neque ad te pertinet, hæ enim res molestant tum sua læsione tum sollicitudine.

2. *Ne certaveris.*) Ne certaveris, ne certes, ne rixeris. Hoc in eos dicitur qui singula ferè hominum facta aut dicta sibi vel accusanda vel defendenda assumunt, eam ob rem cum aliis assidùè contendentes & rixantes quasi singula suo intellectu æstimant.

§. 2. NEQUE CUM IMPRUDENTIBUS contendendum.

Vir sapiens sicè 1 *stulto* 2 *contenderit*, 3 *sive irascatur, sive rideat*, 4 *non inveniet requiem.* Prov. 29. 9.

1. *Stulto.*) Imprudente, temerario, improbo.

2. *Contenderit.*) Sive in judicio forensi, sive extra.

3. *Sive irascatur &c.*) i. Sive serio agat, sive joco, sive seriis verbis justam suam indignationem ostendat, sive ridendo ostendat contemnere se illius improbitatem.

4. *Non*

4. *Non invenies requiem.*) .i. non ideo facilè ab illo liberabitur, non facilè illi satisfaciet ut ab illius improbitate sit habiturus quietem: nec blanditiis enim nec duris verbis cedunt hujusmodi.

§. 3. Nec cum potentibus, divitibus, garrulis.

Non 1 *litiges cum homine* 2 *potente*, 3 *ne fortè incidas in manus illius. Non* 4 *contendas cum viro locupleti* 5 *ne fortè contra te constituat litem tibi.* 6 *Multos enim perdidit aurum, & argentum, &* 7 *usque ad cor regum extendit, &* 8 *convertit. Non litiges cum homine* 9 *linguato*, 10 *& non strues in ignem illius ligna.* Eccl. 8. 1. 2. 3. 4.

1. *Litiges.*) Seu jurgio aliquo, seu lite judiciali.

2. *Potente.*) Magni nominis & authoritatis.

3. *Ne fortè &c.*) .i. per potentiam vel suam vel suorum te opprimat, seque vindicet & ulciscatur.

4. *Contendas.*) Neque vulgari contentione, neque forensi.

5. *Ne fortè contra te &c.*) .i. ne pro vulgati contentione excitet contra te litem forensem, aut pro intentata contra se lite in judicio, novam contra te instituat litem, cujus impensas ferre non possis, aut in qua gravandus sis iniquitate testium, aut judicis, pecunia divitis corruptorum.

6. *Multos perdidit &c.*) Quando scilicet illos à debito abduxit officio, fecitque ut justitiam perverterent.

7. *Usque ad cor &c.*) .i. Aurum extendit se non tantum ad inclinandum corda paupertum & insipientium, sed etiam Regum, qui tamen auro minus eget.

8. *Convertit.*) .i. pervertit ad ferendum iniquum judicium.

9. *Linguato.*) Loquace, garrulo, verboso. Præceptum est etiam Catonis:

" *Contra verbosos noli contendere verbis.*

10. *Et non strues &c.*) q.d. contendendo cum tali, non modò non illum sedabis, sed magis etiam accendes ad rixas, & iræ ac loquacitati ejus materiam ampliorem subministrabis, atque oleum flammæ addes.

§. 4. Nec cum iracundis.

Cum iracundo non facias rixam. Eccli. 8. 19.

Homo iracundus 1 *incendit litem, & vir peccator* 2 *turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam.* Eccli. 28. 11.

1. *Incendit litem.*) Quia ut facilè iratscitur, ita facilis est ad contendendum, atque ita incendit litem non solum in se contra alios, sed etiam in aliis contra se, quos ad rixandum contra se provocat.

2. *Turbabit &c.*) .i. q. d. non tantum in se ipso, & contra se litem excitat, at etiam alios inter se commiscet, qui inter se amici fuerant.

§. Add. Nec cum contumeliosis.

Vide v. Contumelia §. 9.

§. 5. Nec sine causa.

1. *Ne contendas adversus hominem frustrà, cum ipse tibi nihil mali fecerit.* Prov. 3. 30.

1. *Ne contendas &c.*) Insignis est enim malitia contendere cum alio qui tibi nullam id faciendi causam dedit.

§. 6. Honorificum est non contendere:

1. *Honor est homini qui separat se à contentionibus, omnes autem* 2 *stulti miscentur* 3 *contumeliis.* Prov. 20. 3.

1. *Honor est &c.*) Quia per hoc declarat se sapientem, & apud Deum meretur & apud homines exaltari.

2. *Stulti.*) Qui lites amant, stultos se declarant, quod tam multis se subjiciant incommodis, ac proinde non tantum sibi molestiam accersant, sed & ignominiam.

3. *Contumeliis.*) Litibus quæ contumeliis ferè peraguntur.

§. Add. Argumentum est hominis sapientis.

Quæ desursum est sapientia, est 1 *pacifica, modesta* 2 *suadibilis, &* 3 *bonis consentiens.*

1. *Pacifica.*) In se amans pacem & in aliis, & contendere nescia.

2. *Suadibilis.*) minimè pertinax.

3. *Bonis.*) Scilicet suasionibus, consiliis.

§. 7. Talis minuit peccata.

Abstine te à lite, & minues peccata. Eccli. 28. 10.

1. *Minues peccata.*] Tam in te quam in aliis, quia & tu pauciora committes, nec aliis dabis ansam ea committendi, quos ad contentiones & rixas non excitabis. Quanta uterque litigantium committat peccata, iræ, vindictæ, detractionis, calumniæ, injustitiæ, variarumque aliarum specierum quotidiana testatur experientia.

§. Add. In contentione non manifestanda alterius crimina. *Vide v. Contumelia* §. 11.

§. 8. In contentione cadendum jure suo.

Et qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, 1 dimitte ei, & pallium. Mat. 5. 40

Esto 2 consentiens adversario tuo. Matt. 5. 25.

Vide §. sequentem numero 4. & V. Contumelia §. 9.

1. *Dimitte ei &c.*] Scilicet potius quam te molestiis litium intrices.

2. *Consentiens.*] Da ei quod à te petit, potius quam ut cum eo litiges. Hæc sunt consilii non præcepti.

§. 9. Maxime cavendum initium quantumvis minimum contentionis.

1. *Qui dimittit aquam caput est jurgiorum, & 2 antequam patiatur 3 contumeliam, 4 judicium deserit.* Prov. 17. 14.

1. *Qui dimittit &c.*] Subaudienda particula similitudinis *sicut*, & tunc sensus est: Caput seu principium, seu authorem jurgiorum ita se habere ac eum qui aquas cohibitas aperit, eisque præbet exitum; nam sicut cum aquis vel minimus apertus exitus, magnæ inundationis causa præstatur quam postea non est facilè cohibere aut revocare; ita cum contentioni principium datur, nascitur ex eo frequenter impetuosus furor omnia turbans, quem componere non ita sit facilè: & sicuti vel minima apertura in principio aquis facta, violentia aquarum mox fit maxima, ita cum principium litis parvum fit & parvi fiat; frequenter instar impetuosè currentis aquæ, in rabiem & gravissima mala procedit. Monet itaque Sapiens ut antequam lis misceatur, & contentio utcumque incalescat, deseratur: sic quemadmodum consultum est angustum aquarum foramen mox obturare, priusquam aquarum violentia dilaretur.

2. *Antequam patiatur.*] Supple is qui caput est & author jurgiorum.

3. *Contumeliam.*] Aut injuriam quæ ab adversario inferri solet hujusmodi authoribus dissidiorum.

4. *Judicium.*] .i. quod justum est & æquum prius deseruit: vel per *judicium* intelligi potest causa forensis quæ cæpta licet coram judice, deseritur ab eo qui suo consulit honori, antequam in gravem aliquam incidat ignominiam, juxta illud: *Esto consentiens adversario tuo.* Matth. 5.

§. 10. Derisio causa est contentionis.

Ejice 1 derisorem, & exibit cum eo jurgium, cessabuntque 2 causa & contumelia. Prov. 22. 10.

1. *Derisorem.*] Qui bene monentes subsannat, & irridet non ferens veritatem & correptionem. Item qui temerè aliorum dicta aut facta rident, in pejorem omnia rapientes partem, suis sannis alios ad iram contentionesque provocantes.

2. *Causa.*] Forenses.

§. Add. Item jactantia et superbia. *Vid* §. 19. num. 2.

Qui se 1 jactat & 2 dilatat, 3 jurgia concitat. Prov. 28. 25.

1. *Jactat.*] Immodicè se laudando.

2. *Dilatat.*] Per superbiam, qui hominis animus dilatatur: vel *dilatat*, quia se expandit ad honores.

3. *Jurgia concitat.*] Quia non patitur sibi quemquam præferri, aut æquari. Indignatur cum non debito afficitur honore, alios contra se excitat, qui ægrè ferunt quod tantoperè se extollat.

§. Add. Aliæ contentionis causæ possunt colligi ex sequentibus paragraphis maximè quinque proximis, & ex V. Discordia §. 6.

§. 11. CONTENTIO SIGNUM EST hominis carnalis.

Cum sit inter vos 1 *zelus, & contentio, nonne* 2 *carnales estis, & ambulatis* 3 *secundum hominem ambulatis?* 1. Cor. 3 8.

2. *Zelus.*] Invidia, æmulatio.

2. *Carnales.*] Adhuc carne ducimini, non spiritu.

3. *Secundum hominem.*] .i. humanam infirmitatem vivitis: geritis vos ut homines infirmi & carnem sapientes.

§. 12. ET SUPERBI.

Inter superbos semper jurgia sunt. Prov. 13. 10.

§. 13. ET PRAVI.

Vamper 2 *jurgia quærit* 1 *malus, & angelus autem crudelis mittetur contra eum.* Prov. 17. 11.

1. *Malus.*] Qui perverso & maligno est animo.

2. *Jurgia.*] Ea contra se & inter alios excitando, pacem turbando: Sunt enim qui quædam ideo tantum defendunt non quod vera esse videantur, sed quia eis est voluptati ab aliis dissentire, id quod in hæreticis apparet maximè.

3. *Angelus.*] .i. nuntius mortis mittetur à judice contra eum, quia morte plectetur ob excitatas seditiones in Republica. Aut à Deo Angelus malus mittetur, qui eum sine misericordia ad æternum rapiat supplicium, aut eum etiam in præsenti vita, variis affligat malis, ut afflicti ab angelis malis Ægypti semper jurgantes & obsistentes Moysi & Aaron.

§. 14. ET STULTI.

Labia stulti miscent se rixis, & ejus jurgia provocat. Prov. 18. 6.

§. 15. ET INCONSTANTIS.

Ubi zelus & contentio, ibi 1 *inconstantia, & omne* 2 *opus pravum* Iacobi 3. 16.

1. *Inconstantia.*] Nulla in bono firmitas.

2. *Omne &c.*] .i. propensio ad omne peccatum, quia ex zelo & contentione ambitiosa & rixosa, ut Tittelmann. pullulare solent universa mala.

§. 16. DE EFFECTIS CONTENTIONIS.

EX CAUSA ET CAUSIS.

1. *Certamen* 2 *festinatum incendit* 3 *ignem; & lingua* 4 *festinans* 5 *effundit sanguinem: & lingua* 6 *testificans, adducit mortem.* Eccli. 28. 13.

1. *Certamen.*] Contentio qua verbis certatur.

2. *Festinatum.*] Præcipitanter assumptum, & sine judicio rationis at per iræ commotionem.

3. *Ignem.*] Iracundiæ.

4. *Lingua festinans.*] Eadem contentio festinans & præceps.

5. *Effundit sanguinem.*] Quia causa est vulnerum, & cædis & mortis.

6. *Testificans.*] Quæ denuntiat & comminatur alicui interitum ut fit inter jurgandum.

7. *Adducit mortem.*] Quia tales minæ provocant ad mutuam cædem.

§. 17. AUFERT OMNE GAUDIUM QUOD aliàs ex cibo perciperetur.

Melior est 1 *buccella sicca cum* 2 *gaudio, quam domus plena* 3 *victimis cum jurgio* Prov. 17. 1.

1. *Buccella sicca.*] .i. panis sine obsonio.

2. *Gaudio.*] Pace & tranquillitate.

3. *Victimis.*] .i. lautioribus & pinguioribus dapibus quales erant illæ quæ tum apud Iudæos, tum infideles comedebantur mactatis prius in honorem Dei pinguioribus animalibus, ex quibus postea simul lautè & jucundè epulari solebant: ideo autem melior est & magis sapit talis buccella sicca, quia, ut dicit inscriptio paragraphi, lites & jurgia auferunt omne gaudium quod aliàs ex epulis illis perciperetur. Potest etiam id accipi de gaudio & pace conscientiæ, cum qua præstat vesci buccella sicca, quã exquisitissimis cibis, sed ob quos male partos mens sibi malè conscia assiduè secum jurgetur & contendat.

§. ADD. ALIOS EFFECTUS. *Vide* § 19. & 3. & 6. & 7. & *hic passim.*

§. 18. CONTENTIONIS POENA.

Homo 1 *Apostata omni tempore jurgia seminat. Huic extemplò veniet perditio sua, & subitò conteretur:* 2. *nec habebit ultra medicinam.* Prov. 6. 15.

Vide §. 13. & 16. Vide verbo Deus cap. 14. §. 1. num. 3.

1. *Apostata.*] Qui Deum deseruit non per infirmitatem, at per certam malitiam peccans.

2. *Nec habebit &c.*) .i. non poterit curari, sed æterna perditione involuetur, à qua nulla ratione liberari poterit.

§. 9. VITATUR CONTENTIO.

Nihil 1 *per contentionem neque per* 2 *inanem gloriam.* Philipp. 2 3.

Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi 3 *ad subversionem audientium.* 2. Tim. 2. 14.

4 *Stultas & sine disciplina quæstiones* 6 *devita: sciens quia generant lites: servum autem domini* 7 *non oportet litigare.* 2. ad Tim. 2. 23. 24.

Si quis videtur contentiosus esse, nos 8 *talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei.* 1. Cor. 11. 16.

Frater cum fratre judicio contendit, & hoc apud 9 *infideles. Iam quidem omnino* 10 *delictum est in vobis, quod* 11 *judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam* 12 *accipitis? quare non magis* 13 *fraudem patiminit? sed vos* 14 *injuriam facitis, &* 15 *fraudatis & hoc* 16 *fratribus.* Vide §. 1. & 3 1. Cor. 6. 7.

1. *Per contentionem.*) Scilicet à vobis fiat, i. neque dictis, neque factis contendatis inter vos.

2. *Inanem gloriam.*) Famam sæculi quæ est inanis. Primo ponit contentionem tanquam fructum inanis gloriæ, quam subjicit ut indicet vnde tam noxius fructus.

3. *Ad subversionem.*] Auditores enim (ait Anselmus) per contentionem subvertuntur, putantes adversarios veritatis, habere aliquam rationalem causam, dum sic eos clamantes attendunt. Litigiosa verba defere, & adversarios tuos bonis operibus vince.

4. *Stultas.*) Stultæ quæstiones sunt petitiones insolubiles, & quæ quærunt secreta humano generi prohibita.

5 *Sine disciplina.*) Sunt ex quæ non humiliter fiunt ac modestè, & quas qui facit non intendit discere, sed litigare.

6. *Devita.*) Ita ut iis non respondeas.

7. *Non oportet litigare.*) Quia lis generat odium, inimicitias, &c.

8. *Talem consuetudinem &c.*) Scilicet contentionibus agendi. Ita Titelmann.

9. *Infideles.*) Supple judices.

10. *Delictum.*) Non carebat omnino culpa illo tempore maximè, litigare Christianos inter se, ob scandalum Ethnicorum, qui majorem pacem & terrenorum contemptum à Christianis illis primis expectabant. Deinde delictum erat litigare ob impatientiam, ob injuriam quam litigando faciebant ut sequitur infra, & quod per calumniam in judicio pauperes opprimerent.

11. *Judicia.*) Lites.

12. *Accipitis.*) Patimini, quemadmodum convenit vos facere ipso initio Christianismi quando estis tam pauci, & totius perfectionis pacisque professores. Injuria est aperta violentia injustè illata.

13. *Fraudem.*) occultam de vestris rebus.

14. *Injuriam facitis.*) Qui factam sustinere debuistis.

15. *Fraudatis.*) Dum ipsos judices donis corrumpitis.

16. *Fratribus.*) Cum nec inimicis id faciendum fuisset.

CONTRITIO.

Vide Pœnitentia. Peccatum.

CAPUT I.

De ea absolutè spectata.

§. 1. NON HABETUR SINE DEI GRATIA & cognitione peccati.

1. *Postquam convertisti me egi pœnitentiam, & postquam* 2 *ostendisti mihi,* 3 *percussi femur meum, confusus sum & erubui, quoniam* 4 *sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.* Hier. 31. 19.

Vide infra cap. 2 §. 1.

1. *Postquam &c.*] Non ante, sine enim Dei gratia & conversione ejus ad nos gratuita, non possumus pœnitere peccatorum.

2. *Ostendisti mihi.*) Scilicet meipsum, & meas culpas, lucetua me perfundendo.

3. *Percussi &c.*) In signum doloris.

4. *Sustinui &c.*) Luimus pœnas scelerum nostrorum probrosorum quæ in adolescentia nostra commiseramus.

§. 2. QUORUM EA SIT.

Cor sapientium ubi 1 *tristitia est, & cor stultorum, ubi lætitia.* Eccles. 7 5.

1. *Tristitia.*) Quod principaliter de tristitia quæ ob peccata concipitur intelligendum est.

§. 3.

§. 3. SI VERA EST, ABJICIT PECCATI occasiones omnes & instrumenta.
Vide 1. *Regum* 7. 3.

Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & 2 vestimentum conflatilis auri tui, & dispergens ea sicut immunditiam menstruata, 3 egredere dices ei. Isa. 30. 22.

4 *In die illa abjiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum,* Isa. 31 7.

Quod egregie præstitum ab Israelitis vide Judicum 10. v 16.

1. *Contaminabis.*) Tanquam impuras & contaminatas abjicies argenteas laminas, in quibus deorum simulachra cælasti.

2. *Vestimentum &c.*) Tum etiam abjicies vestimentum quod ad eorum cultum aut ex auro conflasti, aut ex aureo textu confeciisti cum eo fastidio ac nausea, quo vilem pannum menstruo fœminarum sanguine pollutum, quo quidem nihil magis immundum ac detestabile.

3. *Egredere dices ei.*). scil. Tunc sculptili aut aureo vestimento tuo cum indignatione dices: Egredere jam tandem è domo mea, & in malam crucem quàm primum aut in simetum abi-

4. *In die illa.*) Quando scilicet convertentur ad Dominum: neque enim consistit vera conversio & contritio sine his.

§. 4. EIUS NECESSITAS, CUM CÆTERA absque illa Deo non sint accepta.

1. *Non me invocasti Iacob, nec laborasti 2 in me Israel, 3 non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me, non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento 4 calamum, & adipe victimarum tuarum non 5 inebriasti me. Verumtamen 6 servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi 7 laborem in iniquitatibus tuis.* Isa. 43. 22. 23. 24.

Si *voluisses* 8 *sacrificium dedissem utique: holocaustis* 9 *non delectaberis.* Ps. 50. 18 19.

Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies.

Ut quid mihi thus de Saba affertis, & calamum suavem olentem de terra longinqua? holocaustomata vestra non sunt accepta, & victima vestra non 10 *placuerunt mihi.* Hier. 6. 10.

Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum dicit Dominus? 11 *plenus sum, holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum, & hircorum* 12 *nolui.* Isa. 1. 11

Videndi etiam aliquot sequentes versus & Festum. §. 7.

Ecce vos confiditis vobis in 11 *sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis,* 14 *furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, & ire post deos alienos, quos ignoratis. Et venistis, & stetistis coram me in domo hac,* 15 *in qua invocatum est nomen meum, & dixistis: 16 liberati sumus* 17 *eo quod fecerimus omnes abominationes istas,* 18 *Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris?* 19 *ego, ego sum,* 20 *ego vidi, dicit Dominus.* Hier. 7. 8. 9. 10. 11.

Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & 21 *comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, &* 22 *non præcepi eis, in die qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatum & victimarum.* Hier. 7. 21. 22.

Cum jejunaverint non exaudiam preces eorum: & si obtulerint holocaustomata & victimas, 23 *non accipiam ea: quoniam gladio, & fame, & peste consumam eos.* Hier. 14. 12.

24 *In gregibus suis & in armentis suis vadent ad quærendum dominum, & non invenient,* 25 *ablatus est ab eis.* Osee 5. 6.

26 *Odi & projeci festivitates vestras, & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam, & vota pinguium vestrorum non respiciam.* 27 *Auser à me* 28 *tumultum carminum tuorum, & canticа lyræ tuæ non audiam.* Amos 5. 21. 22. 23.

1. *Non me invocasti.*) i. non me coluisti ut debueras.

2. *In me.*) Causa mea.

3. *Non obtulisti mihi &c.*) Quia scilicet sacrificia illa & oblationes quæ hic commemorantur Deo non placebant, ideo dicit sibi non oblata, negat se sibi glorificatum: cùm autem ei non placerent, ea est causa quia illi externa sacrificiorum cæremonia contenti, veram atque internam sanctitatem animique mutationem, quæ fit per contritionem & dolorem peccatorum, non curabant.

Adde

Adde has omnes externas religiones & sacrificandi actiones direxisse eos ad famam nominis colligendam, ad ambitionem, ad privatas suas rationes & commoda, non ad Dei gloriam, ideo negat hæc sibi facta. In quem etiam sensum accipi potest quod infra subjicitur, Deum servisse in iniquitatibus, & dolorem accepisse serviendo, quia adoratores illi Deo ipso seu ejus sacrificiis tanquam administris ad ambitionem & vanissimas suas cogitationes abutebantur.

4. *Calamum.*] Cassiam, aut cinnamomum secundum aliquos.

5. *Inebriasti me.*] Altare meum replesti.

6. *Servire &c.*] Cum enim nulla esset tanta facultas quæ pro hominum peccatis satisfacere posset, Christus servilem formam assumpsit ad delenda nostra peccata.

7. *Laborem.*] Usque ad mortem.

8. *Sacrificium.*] Pecorum & aliorum animalium secundum legem Mosaicam.

9. *Non delectaberis.*] Nisi à corde contrito & pœnitente offerantur.

10. *Non placuerunt mihi.*] Quia non ab animo contrito proficiscuntur. *Vide dicta numero 3. quæ etiam faciunt ad explicationem sequentis loci.*

11. *Plenus sum.*] .i. satiatus, vel mihi fastidio sunt.

12. *Nolui.*] .i. ea non probo.

13. *Sermonibus mendacii.*] Pseudoprophetarum impunitatem peccatis vestris mendacissimè promittentium.

14. *Furari, &c.*] .i. furamini, occiditis, &c.

15. *In qua &c.*] .i. quæ meo appellatur nomine, dicitur enim Templum Dei.

16. *Liberati fuerunt &c.*] .i. condonata sunt nobis scelera nostra.

17. *Ea quod.*] .i. quamvis ea abominanda extiterint: condonata inquam, quia venistis ad templum, ibique sacrificia obtulistis quasi ea sola sine peccatorum dolore valeant ad animæ maculas eluendas.

18. *Numquid ego, &c.*] .i. nunquid existimatis domum hanc quæ meo nomine vocatur, esse antrum latronum quorum mihi ignota sint facinora.

19. *Ego, ego sum.*] Supple hujus Dominus domus, qui eam à vobis vindicabo.

20. *Ego vidi.*] Ego qui video pessimas cogitationes vestras.

21. *Comedite carnes.*] Scilicet holocaustorum & victimarum vestrarum, quia nolo eas mihi offerri.

22. *Non præcepi eis &c.*] Scilicet ut Judæi intelligebant, qui putabant externo illo cultu, Deo satisfactum pro commissis sceleribus nec aliam pœnitentiam postulari. Ita S. Isidorus & alii.

23. *Non accipiam.*] Quia non mihi placent peccatorum oblationes nisi à corde contrito proficiscantur: hoc volo, hoc requiro.

24. *In gregibus &c.*] Putantes se solis hostiis posse Deum placare quem tot peccatis offenderunt, sed non invenient, quia non placatur nisi contritione.

25. *Ablatus est ab eis.*] A quærentibus & ipse recessit. Ita Hieronymus.

26. *Odi &c.*] Etiamsi mihi festa celebretis & Thymiamata adoleatis in congregationibus vestris, & pinguissimas hostias immoletis, non suscipiam eas neque placabor, eadem enim offertis idolis, neque unquam vero dolore peccatorum ad me reditis, neque ab iis abstinetis.

27. *Auser &c.*] Fastidientis vox est, & quasi magno & molesto onere gravati. Hebr. Auser desuper me, quasi incumberet tanquam onus dorso ejus.

28. *Tumultum &c.*] Cantica quibus Deum videbantur laudare, pulchrè ait Hieron. Vocat tumultum carminum, sonitumque confusum, quia non ex corde contrito, non ex animi pietate & devotione prodibant, ideo non carmina simpliciter, at tumultuosa, confusa & auribus ingrata carmina vocanda sunt. Accedit quod eadem idolis decantarent.

§. 6. Quid efficiat contritio in anima simul & corpore.

1. *Non est sanitas in carne mea, 2 à facie iræ tuæ, 3 non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum, quoniam iniquitates meæ 4 supergressæ sunt caput meum, & sicut 5 onus grave gravatæ sunt super me* Psal. 37. 4 5.

Contristati estis 6 secundum Deum ut 7 in nullo 8 detrimentum patiamini ex nobis, quæ enim 9 secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem 10 operatur, sæculi autem 11 tristitia mortem operatur. 2. Cor. 7. 9. 10.

Vide

Vide infra § 16. & cap. 2 § 1. 2. 3 & 4.

1. *Non est.* &c] i. caro mea marcet & tabescit, quia tantus est animi mei dolor ut carnem quoque extenuet.

2 *A facie.* &c.) Dum iram tuam, & peccata mea cogito quæ illam meruerunt.

3. *Non est pax* &c.) i. etiam ossa contremiscunt, nulla mihi est requies, dum peccatorum meorum deformitatem & gravitatem intueor.

4. *Supergressa* &c.) Tantus est cumulus peccatorum meorum ut me obruant, licet peccatum Davidis fuerit solum adulterium cum homicidio, ita tamen loquitur, quia verus pœnitens multas in eo deformitates considerabat, de quibus fusè & pulchrè Bellarmin.

5. *Onus* &c.) Quia supra vires meas est pro tam gravi debito satisfacere.

6. *Secundum Deum.*) Voluntatem & inspirationem Dei.

7 *In nullo*) Ne in hac quidem tristitia.

8. *Detrimentum patiamini* &c.) Sed ad profectum vestrum potius fiet omnia.

9. *Secundum Deum.*] Qua quis dolet se fecisse quod Deus odit.

10 *Operatur pœnitentiam.*] i. laborat ut illud operibus pœnitentiæ & satisfactionis deleat, ut possit ad salutem stabilem & æternam non transitoriam quam peccando amiserat, pervenire: Agit enim talis pœnitentiam & sperat Dei misericordiam, potest etiam illud *stabilem* seu *solidam* referri ad pœnitentiam, cum Chrysost.

11 *Tristitia sæculi.*] Qua peccator qui non vult se corrigere tristis est & dolet, atque erubescit se detectum in hac vita, ubi nil vult sustinere verecundiæ nec ullam de peccatis agere pœnitentiam.

§ 6. Quid efficiat contritio in anima.

Varios affectus et sensus pios.

Ecce hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur 1 *solicitudinem: sed* 2 *defensionem, sed* 3 *indignationem, sed* 4 *timorem, sed* 5 *desiderium, sed* 6 *æmulationem, sed* 7 *vindictam. In omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio.* 2. Cor. 7. 11.

1. *Solicitudinem* Ne denuo peccetis.

2. *Defensionem.*) Adversus dæmonum impugnationes, omnesque peccati occasiones.

3. *Indignationem.*) Contra vos ipsos qui tam peccastis graviter.

4 *Timorem.*) Damnationis ob peccata, vel ne iteroni in eadem recidatis.

5 *Desiderium*] Profectus, & melioris vitæ.

6 *Æmulationem.*] Imitandi bonos & perfectos.

7. *Vindictam.*] Puniendo in vobis mala quæ fecistis.

8 *In omnibus* &c,] i. ut universè dicam quid vobis tristitia secundum Deum contulerit, id effecit ut probaveritis vos esse immunes à negotio seu peccato illius qui novercam habuit. Vel *exhibuistis vos incontaminatos negotio*, i. ut sitis incontaminati Christiano negotio agendo, ut liberè possitis aliorum peccata punire, contaminatus enim non habet authoritatem in alios vindicandi. Utramque expositionem affert Anselmus.

§ 7. Item dolorem et planctum.

1. *Super hoc plangam & ululabo, vadam spoliatus & nudus, faciam planctum velut* 2 *draconum & luctum quasi* 3 *struthionum* M chez 1. 8. *Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum* 4 *chorus noster. Cecidit* 5 *corona capitis nostri. væ nobis, quia peccavimus.* Threnor. 5. 15 16.

Vide etiam versum sequentem. Et V. Pœnitentia ex Luc. 15. 18. 19. & 18. 13. & 2. Reg. 24. 20.

1. *Super hoc.*] i. in sensu accommodatitio, super vel propter peccata mea: cum luquatur prophera de vastatione Israel quam ut testetur verè venturam dicit se luctum &c.

2 *Draconum.*] Qui ab elephantis victi terribili sibilo personant, ait Hieron.

3. *Struthionum*) Qui ab homine aut aliis animalibus percussi vocem edunt lugubrem, maxime fœminæ.

4. *Chorus.*) Psallentium quo oblectabamur quando eramus amici Dei.

5. *Corona.*) Per eam possumus ad nostrum propositum intelligere divinam gratiam, quæ majus quam ullum diadema hominem ornat, & qua perdita, meritò luget peccator.

§ 8. Item veram consolationem.

Beati qui 1 *lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Matt. 5. 5. V. § 16. n. 6.

Spiritus Domini super me, ut 2 *mederer contritis*

§ cor-

corde ut consolarer omnes lugentes, ut 3 *ponerem lugentibus* 4 *Sion. & darem eis coronam pro* 5 *cinere. oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro* 6 *spiritu mœroris. &* 7 *vocabuntur* 8 *in ea* 9 *fortes justitiæ,* 10 *plantatio Domini* 11 *ad glorificandum.* Isa. 61. 2. 3

Vide verbo consolatio §. 6. testimon. 2. & 4. & aliis paragraphis ibidem citatis.

1. *Lugent.*] Percuiti dolore peccatorum suorum.

2. *Mederer.*] Eos solando.

3. *Ponerem.*) i. largirer, coronam scilicet, ut sequitur.

4. *Sion.*] In Sion, lugentibus peccata sua in Ecclesia.

5. *Cinere.*) Quo capita aspersetunt.

6. *Spiritu mœroris.*] Pro veste sordida ac lugubri, ac spiritu tristitiæ, vestimentum nitidum & exultantis animi signum.

7. *Vocabuntur,*] i. erunt.

8. *In ea*] Sion, seu Ecclesia.

6. *Fortes justitiæ*] Fortes justi: Justi quidem, ut velint recta atque legitima, fortes vero ut ea audeant præstare.

10 *Plantatio Domini.*] Plantata manu Domini germina, quæ nulla vi ventorum eradicabuntur, non sicut illa plantatio quam non plantavit pater: atque adeo aliquando est eradicanda, Matth. 15. v. 13.

11. *Ad glorificandum.*] Ex qua quotidie colliget Deus fructum honoris & laudis.

§. 9. Item ut peccator se mille pœnis dignum judicet.

Peccavi & verè deliqui, & 1 *ut dignus eram non recepi.* Job. 33. 27.

1. *Ut dignus &c.*] Licet multa passus sim, confiteor tamen nequaquam condignam fuisse pœnam, quam sustinui, gravitati meorum peccatorum, quæ millecuplò amplius puniri meruerunt, si secundum divinæ justitiæ severitatem fuissem judicatus.

§ 10. Contritio abolet peccata.

1. *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum &c. Et venite, &* 2 *arguite me, dicit Dominus,* 3 *si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: &* 4 *si fuerint rubra quasi vermiculus,* 5 *velut lana alba erunt.* Isa. 1. 16. 18.

6 *Dixi: confitebor adversum me injustitiam meam Domino,* 7 *& tu remisisti impietatem peccati mei* Psal. 31. 6.

Quàm magna misericordia Domini, & propitiatio illius 8 *convertentibus* 9 *ad se.* Eccli. 17. 28.

Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & 10 *custodierit omnia præcepta mea, & fecerit judicium, & justitiam* 11 *vita vivet, & non morietur, omnium iniquitatum ejus, quas operatus est* 12 *non recordabor:* 13 *in justitia sua quam operatus est* 14 *vivet.* Ezech. 18. 21. 22.

Cum 15 *quæsieris ibi Dominum Deum tuum, invenies eum, si tamen quæsieris ex toto corde, & tota tribulatione anima tua.* Deut. 4. 29.

Dixit David ad Nathan: peccavi domino, dixitque Nathan ad David: Dominus quoque 16 *transtulit peccatum tuum, non morieris.* 2. Reg. 12. 13.

1. *Lavamini, &c.*] Lavatur anima contritione, eadem mundatur, quare perinde est ac si dicat, dolete de peccatis, talis enim dolor animam lavat & mundat.

2. *Arguite me.*) Fidei violatæ & perfidiæ, si quæ modò sum commemoraturus non præstitero.

3. *Si fuerint &c.*) i. ejusmodi ut deleri non posse existimentur, quia videlicet altè insederunt animis, & in quandam quasi naturam abierunt (quemadmodum è lana nulla humana industria eluitur succus quem è coccino imbibit, etiamsi laves millies, aut usu teras)

4. *Si fuerint rubra.*) Etsi in vermiculi modum infecta rubeant. Est repetitio ejusdem ad majorem certitudinem: idem enim est coccineus color & color vermiculi, quorum sanguine color fit coccineus.

5. *Velut lana.*) Quam nunquam imbuit conchilii sanguis aut coci pulviculus.

6. *Dixi confitebor, &c.*] i. statui corde contritus me reum & peccatorem aperte fateri.

7. *Et tu &c.*] i. non expectasti vocem illam quid præstarem, quaque dixi coram Nathan: *peccavi Domino*, sed antea, visa mea contritione & proposito confitendi condonasti peccatum meum: quod quidem ex Nathan verbis cognovi dicentis. *Dominus quoque transtulit peccatum tuum* Fuit enim remissio peccati Davidis prior ipsa confessione culpæ, sed non prior interna contritione & odio peccati, in quibus simul inerant amor Dei, propositum confitendi, & satisfaciendi, ait Bellarminus.

8. *Cum*

8 *Convertentibus.*] Per contritionem, peccatum enim hominem avertit à Deo, facitque ut ei tergum vertat.

9. *Ad se*] Ad ipsum, Deum scilicet.

10 *Custodierit*) Scilicet in voto, desiderio & animi præparatione, neque enim eo instanti quo contritus & pœnitet eum peccasse, quo & justificatur, potest omnia reipsa custodire præcepta.

11. *Vita.*] Gratiæ scilicet.

12 *Non recordabor.*] Ut eum condemnem: quia scilicet non erunt amplius.

13 *In justitia.*] i. propter justitiam.

14. *Vivet.*) Hic & in futuro.

15. *Quæsierit.*] Quæritur quod perditum est, perditur Deus peccando, quæritur & invenitur contritione: quæ, ut sequitur, debet esse ex toto corde, quia nihil debet Deo præponi in amore, & ex tota tribulatione, quia ob nullam rem magis oportet apprehensivè (ut loquuntur scholastici) tristari, quam ob peccatum.

16 *Translulit.*] Non ait transfert modo, ante enim translatum & ablatum vi contritionis. *Vide dicta hic numero 7.*

§. 11. Restituit priora omnia merita, gratiam & virtutes.

1. *Erunt sicut fuerunt quando non projeceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & 2 exaudiam eos.* Zach. 10. 6.

Reddam vobis 3 annos, quos comedit 4 locusta, bruchus, & rubigo, & eruca. Joel. 2. 25.

5 Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. Galat. 3. 4.

Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum ejus 6 non recordabor. Ezech. 18. 21.

Vide §. sequenti numer. 8. & §. 16. numer. 2.

1. *Erunt &c.*] .i. eos in pristinam amicitiam restituam, ac si nunquam à me declinassent, reddam quæ prius habebant merita, dona, charismata, gratiam &c. P. Ribera.

2. *Exaudiam.*] Propitius ero eis quacunque in re auxilio meo indigebunt.

3. *Annos*].i. merita, virtutes, gratiam quam ante præcedentibus annis habuistis.

4. *Locusta &c.*) His significantur varia peccatorum genera quibus amittitur gratia & merita mortificantur (ut ajunt Theologi.) Ita ferè Hieronym. qui asserit contra Novatum ex hoc loco colligi, esse in Ecclesia locum pœnitentiæ, & reformari posse peccatores in pristinum statum, si digna fecerint opera pœnitentiæ.

5. *Tanta &c.*] Q. d. in vobis situm est ut non sitis hæc passi sine causa, i. frustra, potestis enim redire ad fidem & Dei amicitiam per veram contritionem, ô Galatæ, & sic ea quæ ante passi estis pro Christo, vobis proderunt. Anselm. Theophylactus.

6. *Non recordabor.*] Si non recordabitur, prælente igitur vera contritione restituit omnia priora merita & gratiam, aliquin videretur recordari si propterea privaret hominem in æternum præmio essentiali meritis præcedentibus debito. Ad idem facit quod dicitur cap. 33. versu 12. *Impietas impii non nocebit ei in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua,* nam multum ei noceret, si non ei restituerentur præcedentia merita universa.

§. 12. Quid efficiat in corpore? Liberat à morbis & a morte.

1. *Si fuerit pro eo Angelus loquens unus de millibus, ut annuntiet hominis æquitatem. 2 miserebitur ejus: & dicet: libera eum ne descendat in 4 corruptionem, inveni in quo ei propitier. Consumpta est caro ejus à supplicio: 5 revertatur ad dies adolescentiæ suæ. 6 Deprecabitur Deum, & placabilis ei fiet, & 7 videbit faciem ejus in jubilo, & reddet homini 8 justitiam suam. 9 Respiciet homines & dicet: peccavi: & vere deliqui, & ut eram dignus non recepi. 10 liberavit animam suam ne pergeret in 11 interitum, 12 sed vivens lucem videret.* Job. 33. 23. 24 25. 26 28.

Vide §. 14. n. 3. & §. 16.

1. *Si fuerit.*] Homine scilicet (ita supplendum ex præcedentibus) constituto in gravi & desperato morbo.

2. *Ut annuntiet* &c.] Qui repræsentet Deo ejus pœnitentiam, & bona opera.

3. *Miserebitur.*] Deus scilicet.

4. *Corruptionem.*] Mortem.

5. *Revertatur.* &c.) Pristinæ restituatur sanitati, ut quasi rejuvenescere videatur.

6. *Deprecabitur*) Sic restitutus valetudini

Deum orabit ut sibi perfectè condonet peccata.

7. *Videbit &c.*) Peccatorum accepta remissione, audenter & cum gaudio audebit levare faciem suam ad Deum.

8. *Justitiam*] Priora omnia merita, & gratiam.

9. *Respiciet homines.*) Pauperculus ille tantam Dei benignitatem persentiens stupore plenus respiciet homines, neque se poterit continere à confessione peccatorum & laude bonitatis Dei, dicendo: peccavi &c. *quæ vide explicata §. 9. supra.*

10. *Liberavit*] Hac scilicet peccatorum confessione & dolore.

11. *Interitum.*) Mortem temporalem & æternam.

12. *Sed vivens &c.*] Vivens inter homines vita corporis, lucem istam corpoream adhuc ad tempus aliquantum obtineret: secundum animam quoque vivens vita gratiæ videret lucem divinæ claritatis, nunc quidem in gratia, postmodum vero in gloria. Ita ferè Titelmann.

§. 13. Liberat a fame et peste.

Vide 2. Paralypom. 7. 13.

§. 14. Quid in bonis fortunæ & familia.

Tu tamen si diluculo 1 *consurrexeris ad* Deum, *& omnipotentem fueris deprecatus*, 2 *si mundus & rectus incesseris, statim* 3 *evigilabit ad te* 4 *& pacatum reddet habitaculum justitiæ tuæ*, 5 *in tantum ut si priora tua fuerint parva, & novissima tua multiplicentur nimis.* Iob. 8. 5. 6. 7.

Vide ejusdem caput 5. v. 22. 23. 24.

Vide infra §. 16.

Nuper 6 *reversi ad Dominum Deum suum, ex dispersione, qua fuerant dispersi, adunati sunt, & ascenderunt montana hæc omnia, & iterum possident Jerusalem, ubi sunt sancta eorum.* Iudith 5. 21.

1. *Consurrexeris.*) Per veram contritionem.

2. *Si mundus &c.*] .i. si firmiter statueris viam posthac melius instituere (quod quidem propositum requiritur ad veram contritionem.)

3. *Evigilabit.*) Qui hactenus visus est dormire te affligendo, à malis tuis te liberabit.

4. *Et pacatum, &c.*] .i. non solum sanitati reddet, at universam etiam domum & familiam restituet, restitutamque & in justitia bene institutam, sua cura & protectione quietam, securamque efficiet.

5. *In tantum &c.*) .i. ut felicitas posterior & opes quas à Deo es acceptorus, longè superent priorem tuam fortunam, & quæcumque possedisti ante parva & vilia censeri possint, comparatione eorum quæ es postmodum Dei benigno respectu accepturus.

6 *Reversi.*) Per contritionem.

§. 15. Quid in hostes.

Quotiescunque pœnituerunt se recessisse à cultura Dei sui, dedit eis Deus tali virtutem resistendi. Jud. th. 5. 19.

Vide toto verbo Bellum: è quo multa huc pertinent.

Vide etiam 2. Paralipom. 34 26 27. 28.

Vide item §. sequentem.

§. 16. Contritionis varii effectus simul conglobati.

Si 1 *reversus fueris ad omnipotentem* 2 *ædificaberis*, 3 *& longè facies iniquitatem à tabernaculo tuo.* 4 *Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos, eritque omnipotens contra hostes tuos, & argentum congregabitur tibi. Tunc* 6 *super omnipotentem deliciis affluues, &* 7 *elevabis ad Deum faciem tuam. Rogabis eum, & exaudiet te, &* 8 *vota tua reddes.* 9 *Decernes rem, & veniet tibi, &* 10 *in viis tuis splendebit lumen. Qui enim* 11 *humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui* 12 *inclinaverit oculos, ipse salvabitur. Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia* 13 *manuum suarum.* Job. 22. 23 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30.

1. *Reversus.*] Per pœnitentiam & humilem peccatorum confessionem.

2. *Ædificaberis.*) In statum pristinum restitueris & quoad spiritualia & quoad temporalia, facultates reddentur, dignitates, nascentur tibi filii & filiæ.

3. *Et longè &c.*) .i. Tum quidem majori solicitudine quam antea ab omni peccato declinabis, nec illud permittes ad te aut ad tuos accedere.

4. *Dabit &c.*) Pro terra infœcunda, aut arido pulvere, aut sterili arena, unde nihil com-

commodè proveniebat, habebis locum saxosum unde lapides duros & fortes possis eruere ad ædificandum.

5 *Profluce &c.*] i. ubi prius lapidum habebas fodinas, habebis auri & omnium rerum copia abundabis.

6. *Super &c*] i. in Domino delectaberis.

7 *Elevabis*] Supple cum fiducia, timore, innixus bonæ conscientiæ testimonio.

8. *Vota reddes*] Quæ pollicitus es in gratiarum actionem sic audiret.

9. *Decernes rem &c.*] id est, quodcumque aggredieris, bene & ex animi sententia succeder.

10. *In viis &c*] In omnibus rebus negotiisque tuis tibi adsit favor divinus, splendebit etiam lumen quo ab omni offensione & periculo securus incedas ad finem præstitutum æternæ beatitudinis.

11. *Humiliatus*] Agens pœnitentiam peccatorum.

12. *Inclinaverit oculos*] Humiliter de se sentiens, nec ausus ad cælum oculos levare præ magnitudine contritionis adinstar Evangelici publicani.

13. *Manuum*] i. operum.

CAPUT II.

De Contritione relata ad Deum.

§. 1. PROMITTIT DEUS BENEFICIA CONTRITIS.

1. *Convertimini ad me ait Dominus exercituum, &* 2. *convertar ad vos dicit Dominus exercituum.* Zach. 1. 3.

Huc revocare licet quæcumque dicta sunt capire præcedenti de effectis contritionis.

1. *Convertimini*] Per veram contritionem.

2. *Convertar*] Propitius vobis ero & beneficiam vobis semper.

§. ADD. QUOMODO DEUS NOS AUDIAT orantes. *Vide cap. præcedenti, §. 16. atque ibidem, quomodo in omnibus eis faveat.*

§. 2. IUVAT DEUS PECCATORES, UT contemnant de peccatis.

Pœnitentibus dedit Deus 1 *viam justitiæ, &* 2 *confirmavit* 3 *deficientes sustinere, & destinavit illis* 4 *sortem veritatis.* Eccli. 17. 20.

Vide supra cap. 1. §. 1.

1. *Viam justitiæ*] Rationem obtinendi justitiam & redeundi ad justitiam quam peccando perdiderunt: quod quidem fit contritione

2. *Confirmavit*] Per internam inspirationem, per prædicatorum voces, per SS. scripturas.

3. *Deficientes sustinere*] Qui deficiunt in sustinendo, qui non perseverant in bono, sperantes æternam mercedem, at per infirmitatem humanam excidunt à recta virtutis via: eos confirmavit erigendo spe veniæ, & sua gratia, eorum menti robur infundendo.

4. *Sortem veritatis*] i. pœnitentibus deputavit non eam partem quam prius meruerant, sortem scilicet iniquitati debitam: at sortem seu portionem justitiæ destinatam; est enim justitia veritas facti & vitæ. Sensus est præparavit eis vitam æternam.

§. 3. AD CONTRITIONEM PECCATORIS Deus quasi retractat suam sententiam

Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum adversus eam: 1 *agam & ego pœnitentiam* 2 *super malo quod cogitavi ut facerem ei.* Hier. 18. 8. 9.

1. *Agam pœnitentiam*] Loquitur humano more, quo dicitur quis pœnitere, quando quod decrevit, opere non præstat: hoc autem Dei decretum de malo inferendo non erat nisi conditionale, scilicet si non convertantur.

2. *Super malo*] De supplicio.

§. 4. CONTRITIO FACIT HOMINEM Deo carissimum, quamquam prius inimicum.

1. *Si filius honorabilis mihi Ephraim,* 2 *si puer delicatus:* 3 *quia ex quo locutus sum de eo,* 4 *adhuc recordabor ejus: idcirco* 5 *conturbata sunt viscera mea super eum:* 6 *miserans miserebor ejus, ait Dominus.* Hier. 31. 20.

7. *Sanabo* 8 *contritiones eorum,* 9 *diligam eos* 10 *spontaneè quia aversus est furor meus ab eis.* Osee 14. 5.

1. *Si filius*] i. An non deinceps (cum præcedenti versu ostenderit suam de peccatis pœnitentiam) hinc habebitur loco filii magno digni honore? An non habebitur in pretio, licet ante inimicus.

2. *Sipuer &c.*] An non habendus ut puer in ſpiritualibus deliciis enutritus? An non mihi habendus eſt in deliciis.

3 *Quia ex quo locutus ſum de eo*] .i. in eo, vel eum eo permovens verbis meis internis cor ejus, ea ipſa accepit & recondidit in corde ſuo.

4. *Adhuc &c*] .i. idcirco nunquam recedet à me memoria ejus.

5. *Conturbata, &c*] Commota interiora, quod quidem vehementiſſimi eſt amoris ſignum.

6. *Miſerans miſerebor*] .i. valdè, admodum miſerebor.

7. *Sanabo*] Mox ut ad me redierint per pœnitentiam.

8. *Contritiones*] Volnera quæ remanſerunt in eis ex præcedentibus peccatis.

9. *Diligam &c.*] Propenſum & benevolum animum habebo in eos, idque

10. *Spontaneè*] Gratis & ex pura mea bonitate.

§. 5. QUERITUR DEUS PECCANTEM TOT commiſſis peccatis non conteri.

1 *Va provocatrix, & 2 redempta civitas, 3 columba non audivit 4 vocem, & 5 non ſuſcepit diſciplinam; in Domino non eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquavit*, Sophon. 3. 1. 2.

Videndi etiam tres ſequentes verſus, quibus Principum, Judicum, Prophetarum, & Sacerdotum recenſitis ſceleribus ſubdit:

6 *Neſcivit autem iniquus confuſionem*, Sophon. 3 5.

1. *Va, &c.*] Væ tibi Jeruſalem, væ tibi anima, quæ ſemper tuis peccatis Deum provocas.

2. *Redempta*] Toties captiva ſub hoſtium tuorum, & dæmonis jugo, nihilominus redempta es à Domino.

3. *Columba*] Quondam unicè dilecta, ut columba, in nullis enim animantibus apertior eſt amoris ſignificatio, quàm in columbis mare & fœmina.

4. *Vocem*] qua ad contritionem & præcepta Domini ſervanda invitabatur.

5. *Non ſuſcepit, &c.*] non uſa eſt correptione & ſuppliciis, ad hoc ut ad Deum rediret & reſipiſceret à peccatis.

6. *Neſcivit, &c.*] Iniquus populus meus poſt tot peccata noluit confundi, conteri, & agere pœnitentiam.

CAPUT III.

Cohortationes ad contritionem, ſeu ad pœnitendum de peccatis.

§. 1. HIS NIHIL FREQUENTIUS OCCURRIT in ſacris litteris, ex quibus pauculas deliba-bo, cæteris indicatis.

Revertatur unuſquiſque à via ſua mala, & dirigite 1 vias veſtras, & ſtudia veſtra, Hierem. 18. 11.

2 *Animaquiores eſtote filii, & proclamate ad Dominum: 3 erit enim memoria veſtra ab eo qui duxit vos: Sicut enim fuit 4 ſenſus veſter, ut erraretis à Deo: decies tantum iterum 5 convertentes requiretis eum*, Baruch 4. 27. 28.

Convertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus veſtris: & non erit vobis in 6 ruinam iniquitas. Projicite à vobis omnes prævaricationes veſtras, in quibus prævaricati eſtis, & facite vobis cor novum, & ſpiritum novum: & quare 7 moriemini domus Iſrael? Ezech. 18 30. 31.

8 *Convertere Iſrael ad Dominum Deum tuum: quoniam corruiſti 9 in iniquitate tua. Tollite vobiſcum 10 verba, & 11 convertimini ad Dominum: & dicite ei: 12 omnem aufer iniquitatem, & 13 accipe bonum: & reddemus 14 vitulos labiorum noſtrorum*, Oſee 14. 2. 3.

15 *Plange quaſi virgo accincta ſacco ſuper 16 virum pubertatis ſuæ*, Joel. 1. 8.

Surge 17 qui dormis, & 18 exurge à 19 mortuis, & 20 illuminabit te Chriſtus, Epheſ. 5 14.

21 *Miſeri eſtote, & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem*, Jacob 4. 9.

Memor eſto unde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi, & movebo 22 candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris, Apoc. 2. 5.

Convertere ad Dominum, & relinque peccata tua, Eccli. 17. 21 22. 23.

Precare ante faciem Domini, & minue 23 offendiculum, Revertere ad Dominum, & averte te ab injuſtitia tua, & 24 nimis odio 25 execrationem.

26 Statue tibi ſpeculam, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam 27 in qua ambulaſti, &c. Hieiem. 31, 21.

Vide

Vide etiam Iſa.1.10.& 5. 7. Zachariæ 1.4. Malachiæ 3.7. Ionæ caput 3. Ioelis 2. Matt.3.2.& 3.& c.4.17. Lucæ 13.3. Actorum 2.38.& 3.10 & 8. 22 & alibi ſæpe.

Vnde concionatori deeſſe non poſſunt vehementes ad contritionem, ſeu pœnitentiam, & efficaces cohortationes, quas quidem frequentiſſime adhibebit, ſi is eſſe velit qui eſſe debet: Meminerit ſe turturem eſſe, de qua ſponſa: *Vox turturis audita eſt in terra noſtra*, cujus quidem vox non tam cantus eſt, quemadmodum avium cæterarum, quàm gemitus: Ac ſi ſe illius, cujus perſonam refert, ſimilem eſſe velit, cœleſtis, ſcilicet illius ſponſi, ſciat labia illius diſtillare myrrham, & primam quidem, hoc eſt præſtantiſſimam, quam quidem hyeroglificum eſſe pœnitentiæ, nemo ignorat.

1. *Vias veſtras*] veſtram vivendi rationem emendate.

2. *Animæquiores*] .i. bono animo.

3. *Erit &c.*] i. qui hæc vobis induxit mala, ipſe recordabitur veſtri.

4. *Senſus veſter*] animus veſter.

5. *Convertentes requiretis*] .i. converſi requirite, quod fiet vehementiſſima contritione, & pœnitentia.

6. *Ruinam*] perniciem, damnum.

7. *Moriemini*] quare facitis digna morte & condemnatione?

8. *Convertere*] ne deſperes, licet averſus à Deo, recipieris in gratiam, ſi velis pœnitere.

9 *In*] .i. propter.

10. *Verba*] .i. preces & delictorum confeſſionem, ut ait Hieron. & laudes Dei.

11. *Convertimini*] non tam verbis, quàm animo & operibus.

12. *Omnem, &c.*] ut nihil veteris maneat peccati ne iterum tenaſcatur.

15. *Accipe bonum*] niſi enim tuleris mala noſtra, inquit Hieronymus, bonum tibi quod offeramus habere non poſſumus. Per *bonum*, intellige bona opera

14. *Vitulos labiorum*] pro vitulis offeremus tibi laudem, confeſſionemque quæ labiorum miniſterio perficiuntur.

15. *Plange*] ob peccata quibus Deum provocaſti.

16. *Virum pubertatis*] cui in virginitate ſua nupſit: hic enim maximè amatur, ſenſus eſt, dolc vehementiſſimè,

17. *Qui dormis*] in peccatis tuis & terrenis deſideriis; ſurge, inquam, per recordationem Dei, & veram pœnitentiam

18. *Exurge*] .i. ex toto ſurge, per dignam contritionem.

19 *Mortuis*] à peccatis, quæ Hebr.6. Apoſtolus vocat opera mortua.

20. *Illuminabit*] luce veritatis & gratiæ, infundendo utramque cordi tuo.

21. *Miſeri*] id eſt, voluntariis miſeriis, & ſupplicijs vos ipſi affligite ob peccata veſtra.

22. *Candelabrum*) Dignitatem Epiſcopalem aut locum eminentem, in quo poſitus es tanquam lucerna ut luceas omnibus.

23. *Offendicula*) id eſt, quæ Deum offendunt minue, ſi non omnino liber à peccato eſſe poſſis. Vel *offendicula*, id eſt, quæ occaſionem ſcandali, & peccati præbent, quæ quidem tenetur quilibet, tum propter ſe, tum propter alios, quantum poteſt minuere & tollere.

24. *Nimis*] vehementer.

25. *Execrationem*] quidquid execratur Deus & abominatur.

26. *Statue &c.*] Loca aliqua edita deſigna, ubi amarè defleas peccata tua. Chaldæus, pone in amaritudine cor tuum.

27. *In qua ambuliſti*] antequam in peccata lapſa eſſes.

§. 2. IQUI IMPOENITENTEM, ET A CONtritione alienum ac durum animum volet compellare, utatur his formulis.

Ieruſalem, 1 *Ieruſalem, quæ* 2 *occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te miſſi ſunt, quoties volui* 3 *congregare* 4 *filios tuos, ſicut gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti*? Matth. 23.37.

Immunditia tua execrabilis: quia 6 *mundare te volui, &* 7 *non es mundata à ſordibus tuis: ſed nec mundaberis prius*, 8 *donec quieſcere faciam indignationem meam in te*, Ezech.24.13.

1. *Hieruſalem*] Geminatio hæc miſerentis eſt, & valde diligentis. Chryſoſt. in hom. per Hieruſalem animam accipe.

2. *Occidis Prophetas*] Per eos intelligere licet bonas Dei inſpirationes, & nuntios, quibus provocat nos ad pœnitentiam, qui dicuntur occidi, & lapidari, quando repelluntur.

3. *Congregare*] in unum, & à multitudine rerum,

rerum, quas insipienter amabas, abducere.

4. *Filios*] sensus, seu affectus, secundum tropologiam, qui animæ quodammodo sunt filii.

5. *Gallina*] Hac similitudine, inquit Chrysostomus, magnitudinem ostendit amoris. Magnus, inquit Augustinus, gallinæ affectus in pullos, ipsis enim infirmis infirmatur & ipsa: eos protegitalis, contra milvum depugnans.

6. *Mundare te volui*] modis facilioribus, per Prophetarum correctiones, internas motiones, quibus te excitare conabar ad detestationem peccatorum.

7. *Non es mundata, &c.*] ita semper durè mihi restitisti, & aliena fuisti ab omni eo quod te ad pœnitentiam & munditiem posset provocare.

8. *Donec quiescere faciam, &c.*] quo accidet, quando te totaliter destruxero, sicut indignatio hominis irati quiescit in destructione sui adversarii. Ita Litanus.

CONTUMELIA, SEU CONVITIUM.

§. 1. Eius causa est derisio.

1 *Ejice derisorem, & exibit cum eo jurgium, cessabuntque causa & contumelia.* Prov. 22. 10.

1 *Ejice*] Hujus explicationem *Vide verbo Contentio*, §. 10.

§. 2. Sæpe etiam ejus, qui ea afficitur, iniquitas.

1 *Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum, & antequam patiatur contumeliam judicium deserit,* Prov. 17 14.

1. *Qui dimittit*] Explicatur hic versus, *V. Contentio*, §. 9. n. 2. *&c.*

§. 3. Contumelia, argumentum est insipientiæ.

Abscondunt 1 *odium* 2 *labia mendacia: 3 qui profert contumeliam insipiens est,* Prov. 10. 18.

1. *Odium*] latens in corde.

2. *Labia mendacia*] quibus scilicet amicitiam simulat, q. d. talis malè facit, at pejus facit, & præ illo insipiens est de quo statim.

3. *Qui profert contumeliam*] Qui ex impotentis animi odio, contumelia alium petit, quod odium suum dissimulare nesciat, cum ille in specie sapientiam præ se ferat, eo quod odium celet.

§. Add. Item superbiæ.

Vide infra § 8.

§. 4 Quid efficiat in animâ? Consuetudinem quæ agrè pellitur.

Homo assuetus in verbis improperii, 1 in omnibus diebus suis non erudietur, Eccli. 23. 10.

1. *In omnibus, &c.*] nunquam suscipiet meliorem institutionem; nunquam se emendabit, talis enim etiam in suum monitorem insurget & pro salubri monitione, convitia regeret.

§. 5. Quid in bonis fortunæ? Ea perdit.

Objurgatio & 1 injuria 2 annullabunt substantiam, Eccli. 21. 5.

Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, & injurias, & contumelias, & diversos dolos, Eccli. 10. 8.

1. *Injuria*] Verbo scilicet irrogatæ, seu contumeliæ.

2. *Annullabunt*] In nihilum redigent.

§. 6. Quid efficiat contumelia in eo cui infertur.

Prudens gravabitur contumelia. Eccli. 21. 27.

Pungens oculum, deducit lachrymas: & qui 1 *pungit cor* 2 *profert sensum.* Eccli. 22. 24.

3 *Mittens lapidem in volatilia dejiciet illa, sic & qui convitiatur amico, dissolvit amicitiam,* Eccli. 22. 25.

Vide etiam versum 27. citatum verbo Amicitia, c. 4. § 2.

1 *Pungit cor*] contumeliis, quasi aculeis quibusdam exagitando & irritando

2. *Profert sensum*] .i. sensationem, i. efficit ut declaret se illud sentire & signa doloris edat, quemadmodum oculus lætus declarat sensum suum & dolorem, lachrymarum profusione.

3 *Mittens lapidem*] Vide explicatum verbo Amicitia, c. 4 § 2. n. 1. & 2.

§. 7. Contumeliæ sunt causa cædis.

1 *Ante ignem camini vapor & fumus ignis* 2 *inaltatur, sic & ante* 3 *sanguinem, maledicta, & contumelia & minæ,* Eccli. 22. 30.

1. *Ante*] supple notam similitudinis *sicut*.

2. *Inaltatur*] elevatur.

3. *Sanguinem*] cædem mutuam,

§. 8.

§. 8. Contumeliæ poena: puniantur contumelioſi à Deo & ab hominibus.

Illuſio & improperium 1 *ſuperborum, &* 2 *vindicta* 3 *ſicut leo inſidiabitur illi*, Eccli. 27. 31.

Vide infra §. 10. & verbo Deriſio, §. 10. teſtimonio 1.

1. *Superborum*] i. quod à ſuperbis irrogatur aliis.

2. *Vindicta*] quam ſuperbus aliis inferre conatur.

3. *Sicut leo inſidiabitur illi*] id eſt, iis ipſis malis punietur: nam inexpectatò, & ſubitò atque potenter eum invadent oblata opportunitate, nec illa effugere, aut ſuperare poterit, quomodo leonis inſidiantis vim feræ, quas captat, vincere nequeunt. Poteſt etiam accipi, illuſionem dici eſſe ſuperborum, quia ipſi ſunt, qui aliis convitiantur: at hoc non facient impunè, quia vindicta tam Dei quam hominum inſidiabitur illis ut leo.

§. 9. Contumelioso cædendum.

1 *Ne contra faciem ſtes contumelioſi,* 2 *ne ſedeat quaſi inſidiator eorum*, Eccli. 8. 14.

1. *Ne contra, &c.*] acerbius cum eo rixando aut te ei vehementius opponendo, aut in eum invehendo.

2. *Ne ſedeat, &c.*] ne detur ei occaſio, omnia dicta tua inſidiosè obſervandi, quæ deinde rapiat ad ſtruendam calumniam.

§. 10. Vitantur contumeliæ.

Qui dixerit fratri ſuo 1 *raca: reus erit* 2 *conſilio, qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis*, Matth. 5. 22.

Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, ſed è contrario benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, 3 *ut benedictionem hæreditate poſſideatis*, 1. Petr. 3. 9.

4 *Cum Michael Archangelus cum Diabolo diſputans, altercaretur* 5 *de Moyſi corpore, non eſt auſus* 6 *judicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit,* 7 *imperet tibi Dominus. Hi autem quæcumque quidem ignorant, blaſphemant*, Epiſt. Judæ vers. 9.

1. *Raca*] i. homo levis, inops, pauper ſecundum Hieron.

2. *Conſilio*] quod erat 70. Seniorum, eratque gravium cauſarum, culparum, & pœnarum.

3. *Ut benedictionem, &c.*] id eſt, ut æternæ beatitudinis perfectiſſimam illam benedictionem in hæreditatem & partem veſtram accipiatis: quaſi dicat, propter cujus ſpem meritò nunc ab omni maledictione & contumelia temperantes, ſemper in benedictione perſtare vos oportet.

4. *Cum Michael, &c.*] Vetantur hoc teſtimonio contumeliæ, allato ſancti Michaelis Archangeli exemplo, ſeu argumento à majori ad minus.

5. *De Moyſi corpore*] quod dæmon volebat revelatum, ut eſſet, ad ſeductionem filiorum Iſrael. Archangelus autem occultari, ne in eo peccarent idololatria.

6. *Judicium, &c.*] id eſt, convitium ei dicere noluit, ſed modeſtè illum ejicere citra omne convitium & maledictum.

7. *Imperet, &c.*] Arguat te & ſuæ potentiæ compeſcat imperio; tantam ſcilicet loquendo reverentiam Angelus exhibebat diabolo, ſuo & Dei inimico, nullum volens in Dei creaturam acerbius proferre verbum, maledictum, aut convitium.

8. *Hi autem, &c.*] id eſt, at impudentes iſti, de omnibus, quæcumque animali ſuo judicio non intelligunt, contumeliosè, peſſimè & maledicè loquuntur.

§. 11. Ne inter rixandum quidem licet uti contumelia.

1 *Quæ viderunt oculi tui, ne* 2 *proferas in jurgio citò, ne poſtea* 3 *emendare non poſſis cum dehonestaveris amicum tuum*, Prov. 25. 8.

1. *Quæ viderunt, &c.*] alterius crimen licet à te viſum: multo igitur minus ſi incerto tantum rumore audieris.

2. *Proferas*] proximo tuo contumeliam irrogando aliis vitii manifeſtatione.

3. *Emendare*] ereptam famam reſtituendo, aut te in priſtinam amicitiam reſtituendo.

§. Add. Maxime cavendum à contumelia in menſa.

Vide V. Convivia, §. 11.

§. 12. Quid post contumeliam, contumelioſo præſtandum.

Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recorda-

tus fueris, quia frater tuus habet aliquid 1 adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius 2 reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Matt 5.23.24.

1. *Adversum te*] id est, de quo possit rectum jure expostulare, quia à te affectus contumelia, vocatusque fatuus aut raca.

2. *Reconciliari*] id enim & charitas, & æquitas, & religio, & Deus ipse postulant, idque statim etiam relicto sacrificio. Cujus ratio est, quia reconciliatio hæc est præcepta, at sacrificium est tantum consultum, & quia Deus, ut ait Chrysostomus, plus diligit concordiam quàm munera, nec placet ei discordium sacrificium. Hoc præceptum ex mente Augustini ita accipe: si circumstantiæ loci, temporis, & personæ & prudentiæ ratio, ire, te ad eum, qui offensus est, patiatur, alioqui ut ait idem, non pedibus, sed affectu, pro injuria, scilicet satisfaciendo ad offensum ire debemus.

CONVIVIA, CONVIVÆ.

V. Temperantia, Gula, Ebrietas, Vinum.

Prima hujus Tituli pars complectetur varia monita, & præcepta in convivijs servanda, ab iis maximè qui alienum mensas adeunt, tum pauca subjicientur de his, qui instruunt convivium.

PARS PRIMA.

§. 1. GRATIOR IN IIS EST AMOR INVITANTIS quàm epulæ.

Melius est vocari ad olera cum charitate, quàm ad vitulum saginatum cum odio, Prov. 15.17.

Vide verbo Contentio, §. 17.

§. 2. QUOMODO SE GERAT QUIS IN PRINCIPUM & magnatum mensis, & quibuscumque alijs lautioribus convivijs.

Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende, quæ apposita sunt ante faciem tuam, & 2 statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam: ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacij, Prov 23.1 2.3.

1. *Diligenter attende, &c.*] id est, naturam, & qualitates esculentorum, & vini purissimi considera: quàm multa, & quàm delicata sint apposita, ut ne multitudine ac delitijs appositorum quis seductus exorbitet à rectitudine & probitate vitæ, & in periculum aliquod incidat intemperantiæ, ebrietatis, & per ea in dedecus, aliquid dicto aut facto committendo, principe indignum, ob quod graviter sit puniendus.

2. *Statue, &c.*] .i. cohibe appetitum, & veluti cultro gutturi immisso eum refrena, nec cultro abutere ad quævis discindenda & manducanda.

3. *Si habes, &c.*] id est, si ita comparatus sis ut valeas appetitum aviditatem refrænare.

4. *In quo, &c.*] cibus enim cibus delicatis facilè imponit gulosis, ut plus sumant quam sanitati & honori conveniat. Itaque illud, *in quo*, sumi debet pro, *in cujus cibo*: hoc est cujus cibi sunt panis mendacij id est, cibi mendaces, fallaces, hominem ad intemperantiam pertrahentes.

§. 3. AVARORUM CONVIVIA NON adeunda.

Ne comedas cum homine 1 invido, & ne desideres cibos ejus. 2 Quoniam in similitudinem arioli, & conjectoris, æstimat quod ignorat. 3 Comede, & bibe, dicet tibi, & mens illius non est tecum. 4 cibos quos comederas evomes, & 5 perdes pulchros sermones tuos, Prov. 23.6.7 8.

Vide infra § 5.

1. *Invido*] id est, parco, avaro, sordido, illiberali: Hebraicè enim est: cum malo oculo: quod non tantum invidum, at etiam avarum & parcum significat, qui quidem habet malum oculum, quia torquetur videns alios ex suis bonis refici, quod idem facit invidus.

2. *Quoniam, &c.*] id est, quemadmodum conjectores frequenter sibi persuadent quod non est & quod ignorant, ita & avarus: putat enim alios esse ejusdem ingenij cujus est ipse, cum ex se alios metiatur, ut sicut ipse simulatè agit omnia, ita convivas quoque suos quicquid dicunt vel faciunt, fictè facere & dicere judicet, nec ex animo eos loqui jucunda verba.

3. *Comede, &c.*] Licèt te invitet ad edendum & bibendum; ex animo tamen id non facit, qui singulos penè morsus tuos & haustus numerat, quia mens ejus est à te aliena, qui ejus cibos &

ejec-

spes consumiè, nec quem accipis cibum & potum ex animo tibi gratificatur.

4. *Cibos, &c.*] ut primum resolveris quo in te fuerit animo, statim cibos & potum ejus detestaberis, optabisque tanquam gravem stomacho escam ejicere.

5. *Perdes*] frustra fuerint honesta tua colloquia quibus convivas honestè recreare & docere conatus fueris Huic hospiti non absimilis est Diabolus, qui voluptates carnis sectatoribus suis offert, quas tamen ipsas iis invidet, doletque eos bono illo gaudere. Licet interim de peccato illi conjuncto, summè gaudeat.

§. 4. Neque ebriosorum.

Noli esse in conviviis potatorum, nec in commessationibus eorum qui 1 *carnes ad vescendum conferunt; quia vacantes potibus, &* 2 *dantes symbola* 3 *consumentur; &* 4 *vestietur* 5 *pannis* 4 *dormitatio*, Prov. 23. 20. 21.

1. *Carnes ad vescendum conferunt*] Qui scilicet non contenti simplici apparatu, sed ad copiam convivalem instruendam, singuli suam adferunt portionem, ut variis epulis inexplebilem suam gulam exsaturent.

3. *Dantes symbola*] symbolum, id est, collatio, respondetque isti parti præcedentis versus, *qui carnes conferunt.*

3. *Consumentur*] paupertate.

4. *Dormitatio*] otium, somnus multus, quæ crapulam, & ebrietatem sequi solent

5. *Pannis*] laceris ac vilibus; hic enim hîc, *pannis vestiri* positum est: quemadmodum Latinè dicimus hominem pannosum.

§. 5. Neque impiorum quorumlibet.

Domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, & comedas, & bibas, Hier. 16. 8.

Vide verbo Consortium, § 5. n. 5.

§. Add. In conviviis quid cogitandum.

Vide verbo Contemplatio, §. 8. n. 9.

§. 6. In convivis de quibus loquendum, à quibus sermonibus abstinendum.

Viri 1 *justi sint tibi convivæ, &* 2 *in timore Dei sit tibi gloriatio*, Eccli. 9. 22.

1. *Justi*] cum quibus, de rebus bonis & quæ à Dei timore non sint alienæ, licebit tibi loqui: cum contrà impii in conviviis proponere soleant jocos, ineptias, detractiones, (præter commessationem & ebrietatem, quibus indulgent) & interdum blasphemiam.

2. *In timore Dei*] id est, *cum*, quasi dicat: quia gloriatio immoderata, solet conjuncta esse conviviis, tu ne glorieris nisi cum timore Dei. Vel non glorieris in his quibus delectantur in conviviis impii, sed gloriare in his in quibus Dei timor & reverentia consistit.

§. 7. Quo loco accumbendum.

Cum invitatus fueris ad nuptias non 1 *discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocavit, dicat tibi: da huic locum, & tunc incipies cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut cum venerit, qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius, tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus*, Luc. 14. 8. 9. 10.

1. *Discumbas*] scilicet ultrò.

§. 8. In iis non provocandum ad æquales haustus.

1 *Diligentes in vino noli provocare: multos enim* 2 *exterminavit vinum*, Eccles. 31. 30.

1. *Diligentes*], 1. vel amicos tuos qui te diligunt noli provocare: vel *diligentes*, id est, strenuos, minimè segnes in bibendo vino, noli provocare ad potandum, cum per se satis sint proni ad bibendum.

2. *Exterminavit*] perdidit, liberalius sumptum vinum, dum ab iis omnem vim animi & corporis & bonum nomen abstulit, & in hostium manus aliaque mala conjecit.

§. 9. Varia de temperantia in iis servanda, ejusque fructu.

1 *Supra mensam* 2 *magnam sedisti,* 3 *non aperies super illam faucem tuam prior: non dicas sic, multa sunt, quæ super illam sunt: Memento quoniam malus est* 4 *oculus nequam.* 5 *Nequius oculo quid creatum est?* 6 *ideo* 7 *ab omni facie sua lachrimabitur,* 8 *cum viderit, ne extendas manum tuam prior, & invidia contaminatus erubescas,* 9 *ne comprimaris in convivio.* 10 *Intelligo quæ sunt proximi tui ex teipso: utere*

quasi homo 11 *frugi bis, quæ tibi apponuntur, ne eum manducas multum.* 12 *odio habearis,* 13 *Cessa prior* 14 *causa disciplinæ, & noli nimium esse, ne fortè offendas. Etsi in medio multorum sedisti, prior illo ne extendas manum tuam, nec prior possis bibere: Quàm sufficiens est homini 15 erudito vinum exiguum, & in dormiendo non laborabis ab illo, & non senties dolorem: 16 vigilia,* 17 *cholera, &* 18 *tortura viro* 19 *infrunito,* Eccli 31.12.13 14.15.16.17.18,19 20.21 22.23.

1. *Supra*] juxta.

2. *Magnam*] magnam, sumptuosam.

3. *Non aperias*] ne ante alios invadas apposita fercula.

4. *Oculus nequam*] Hic oculus est ejus qui te invitavit, qui appositum à se cibum non fert liberè à convivis attingi.

5. *Nequius*] pejus inter omnia creata nihil est oculo malo & invido.

6. *Ideo*] i. in signum hujus malitiæ.

7. *Ab omni facie, &c.*] ab omni facie hospitis sui, etiam amicissimi astringetur, id est, sive tristem eum videat & nolentem contingere cibos, sive lætum, & fiducialiter quævis contingentem ac manducantem semper torquebitur, quamcumque ostendat vultus speciem, quocumque se habeat modo.

8. *Cum viderit, &c.*] id est, si advertas illum intentius aspicere in aliquem cibum, ad illum ne extendas manum tuam ne contra te invidiam ejus excites. Vel *cum viderit*, id est, cum respexerit in te, ne extendas manum tuam in cibum aliquem, antequam ille vel alius illum tibi exhibuerit.

9. *Ne comprimaris*] ne stomachum premas & graves nimio cibo.

10. *Intellige &c.*] id est, sicut tu ægrè fers in mensa tua helluones, ita alium molestè ferre putes in sua.

11. *Frugi*] id est, qui alterius spectat commodum.

12. *Odio habearis*] tanquam helluo alienorum bonorum.

13. *Cessa prior*] ab edendo.

14. *Causa disciplinæ*] ut sic declares te probè institutum & educatum: in conviviis enim maximè se produnt malè educati, appetitu & esu immodico, rusticisque gestibus.

15. *Erudito*] Bene instituto.

16 *Vigilia*] impedit vinum nimium quietem.

17. *Cholera*] ex qua varii morbi.

18. *Tortura*] in intestinis & visceribus, in quibus gravatis magna patitur tormenta.

19 *Infrunito*] Græcè ἀπλήστῳ, id est, inexplebili.

§. 10. Temperantia non servata quid agendum ut sanitati consulatur.

1 *Si conclusus fueris in edendo multum, 2 surge è medio, & vome: & refrigerabit te, & non adducet corpori tuo infirmitatem,* Eccli. 31.25.

1. *Si conclusus fueris, &c.*] si aliquorum violentia multum te gravaris.

2. *Surge*] ne quid indecorum in mensa committas.

3. *Vome*] in loco secreto. Nota non absolutè vomitum consuli sed ad vitandum morbum, cum aut alicui vomendum, aut morbus necessariò expectandus. Imo satis indicat quantoperè sit à crapula cavendum ut pro qua curanda, tam fœdo atque hominis prætantra indigno planeque canino remedio sit utendum. Turpius enim est causam hujus turpidinis præbere, quam turpitudinem hanc ob magni mali evitationem in se admittere: proinde satis aperè indicat, quam indignè faciant ii, qui surgentes à mensa crapulam evomunt, ut mox rursum novo se potu ciboque ingurgitent.

§. 11. In mensa nec reprehensiones nec convitia adhibeantur.

In convivio vini non arguas proximum, & non 1 despicias illum 2 in jucunditate ipsius: verba improperii non dicas illi, & non premas illum 3 in reprendendo, Eccli. 31.41.42.

1. *Despicias*] Non vituperes, non contemptim ei loquaris, notat Jans. correptiones in convivio duplici nomine esse intempestivas & inutiles. Ferè enim procedunt ex animi amarulentia quam vinum excitat, & aliorum item animos tunc facilè ad iram commovent, tum quod eos tunc vinum accendat, tum quod non patiantur se tali loco & tempore palam reprehendi.

2. *In jucunditate*] Dum potando hilarescit.

3. *In reprendendo*] debita, id enim tunc importunum vel in petendo æqualem haustum ut exhauriat ad quod malo more se urgere & premere solent convivæ.

§. 12.

§. IX. Patienter audienda, nec interpellanda musica.

1 *Gemmula carbunculi in ornamento auri, & 2 comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri 3 signum est Smaragdi, sic 4 numerus musicorum in jucundo & moderato vino.* 5 *Audi tacens, & pro* 6 *reverentia accedet tibi* 7 *bona gratia*, Eccli. 32. 7 & 9.

1. *Gemmula*] supple notam similitudinis *sicut*.

2. *Comparatio*] .i. coagmentatio vocum aut sonorum quam simul parant & congerunt musici.

3. *Signum*] sigillum quod in aureis annulis solet pretiosis lapidibus insculpi.

4. *Numerus*] .i. concentus musicorum, nam quia concentus omnis constat numeris, ideo dictio *numerus* ponitur pro ratione harmonica. Totus autem sententiæ hic est sensus, sicut se habet gemmula carbunculi in ornamento aliquo aureo, ita se habet varia illa & jucunda congestio musicorum in convivio. Et sicut sigillum Smaragdo insculptum, sic se habet concentus musicorum in vino.

5. *Audi tacens*] scilicet musicam, quandoquidem ea ornat convivium, neque ei obstrepat.

6. *Reverentia*] Honore cantoribus exhibito.

7. *Bona gratia*] Gratus eris omnibus, prædicabens humanus, commodus urbanus.

§. 13. Quomodo se gerat modi imperator seu magister convivii.

1 *Rectorem posuerunt? noli extolli; esto in illis quasi unus ex ipsis. Cura illorum habe, & 2 sic consside, & omni cura tua explicita, recumbe: ut lætetis 3 propter illos, & 5 ornamentum gratiæ accipias 4 coronam, & 6 dignationem consequaris 7 corrogationis*, Eccli. 32. 1, 2. 3.

1. *Rectorem*] Scilicet convivii, seu moderatorem, ad imperandum modum in eo servandum.

2. *Sic consside*] Non prior, sed postquam curaveris convivis necessaria, tunc recumbas, & ipse.

3. *Propter illos*] Quia vides eos lætos hisque esse satisfactum.

4. *Coronam*] conviviorum moderatoribus solebant ric bene peracta imponi coronæ.

5. *Ornamentum gratiæ*] dicitur cotonet, ornamentum gratiæ per appositionis figuram, i. ornatus gratiosus, & gratiam atque decorem adferens.

6. *Dignationem*] dignitatem, honorem.

7. *Corrogationis*] .i. congregationis convocatæ & simul tua symbola conferentis.

PARS ALTERA DE IIS qui instruunt convivia.

§. 1. Convivæ qui adhibendi.

Cum facis prandium, aut cœnam, 1 *noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos* 2 *divites: ne forte & ipsi te reinvitent, & fiat tibi retributio, sed cum facis convivium voca* 3 *pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum*, Lucæ 14. 12. 13. 14.

Vide hic supra parte 1 §. 6.

1. *Noli*] si scilicet vis apud Deum meteri ait P. Si non enim, ait Beda, prohibet fratres, amicos & divites alterutrum convivia celebrare, sed dicit id nihil valere ad cælestia præmia, intellige nisi faciat propter Deum.

2. *Divites*] Scilicet propterea quod divites. *Glossa Interlin.*

3. *Pauperes*] Chrysost. si pauperem vocaveris, Deum habebis debitorem. Sed dicis immundus est pauper & sordidus: lava eum & fac in mensa tecum sedere, si vestes immundas habet, mundas ei exhibe.

§. Add. Libenter atque jucundo animo, vultuque instruenda convivia.

V. Gaudium § 1. n 7.

§. 2. Adhibenda musica in convivio.

Vide hic supra parte 1. §. 12.

§. 3. Cohortatio ad non instruenda nec adeunda sumptuosa convivia.

1 *Ne oblectaris in turbis, nec in modicis, assidua est enim commissio illorum:* 2 *ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, & non est tibi nihil in sæculo:* 3 *eris enim invidus vitæ tuæ*, Eccli. 18. 32. 33.

1. *Ne oblectaris*] Hic versiculus explicatur est

verbo Consortium §.19. Aliam tamen patitur etiam interpretationem huic proposito convenientem secundum quam legendum est non *immodicis*, sed immodicis, ut sensus sit: non delectetis varietate ciborum, (turbam vulnerum dixit Plinius l. 11. c. 37. pro multitudine vulnerum) nec immoderatis & sumptuosis conviviis, ubi magna est & superflua ciborum turba & copia.

2. *Ne fueris &c.*] ne fias pauper, dum ex mutuo accepto pro alendis convivis contentiones sustinere debes a fœneratoribus, & est tibi nihil in crumena, ut pote per immodicum sumptum exhausta.

3. *Erit &c.*] q.d. si enim ita evenerit, declarabis te non bene prospexisse vitæ tuæ & animæ dum cogeris & famere & erubescere apud homines.

§. 4. Carpuntur convivia lautiora.

1 *Cythara & Lyra, & tympanum & tibia, & vinum in conviviis vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis* Isa. 5.12.

Væ qui comeditis 2 *agnum de grege, & vitulum de medio armenti:* Qui *canitis* 3 *ad vocem psalterii: sicut David putarunt se habere vasa cantici,* 5 *bibentes vinum in phialis &* 6 *optimo unguento delibuti, &* 7 *nihil patiebantur super contritione Ioseph.* Amos 6.4.5.6.

1. *Cythara.*) Vide V. contemplatio §. 8. testimonio 4.

2. *Agnum de grege.*] .i. Electum de grege, id est, optimum & pinguissimum, idem significat *vitulus de medio armenti.*

3. *Ad vocem psalterii.*) Quod David adhibuit ad psalmos Deo canendos.

4. *Sicut David putarunt, &c.*] Quoniam David habebat vasa cantici .i. musica instrumenta ad cantum, putaverunt etiam sibi idem licere, & tamen David habebat ut Deo caneret, ipsi ut voluptati serviant, ideoque ad convivia ea adhibent. Ita (inquit Ribera) carnales putant se frui posse voluptatibus, quoniam vident aliquando spirituales, necessitate corporis coactos, nonnihil sibi indulgere ad majorem Dei gloriam.

5. *Bibentes vinum in phialis.*] Est phiala poculum capacissimum. Quo notatur eorum intemperantia qui non ad sitiandum sitim, sed ad voluptatem, ad luxum, & ad opprimendum ebrietate animum bibebant.

6. *Optimo unguento*] Ad luxum & voluptatem, non ad labores corporis mitigandos, cui rei sufficit olei unctio.

7. *Nihil patiebantur, &c.*] nulla misericordia tangebantur, cum videbant pauperes suos contribules & fratres vexari à debitoribus & præmi inopia.

COR

VIDE VOLUNTAS. HYPOCRISIS, Cogitatio, Anima.

§. 1. Mundandum, eiusque munditiei commendatio.

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Matt 5.8.

Abominatio Domini cogitationes malæ: & purum sermo 2 *pulcherrimus* 3 *firmabitur ab eo.* Prov. 25.26.

4 *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi, etenim* 5 *pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque* 6 *epulemur* 7 *non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ; sed* 8 *in azymis sinceritatis, &* 6 *veritatis.* 1. Cor. 5.7.8.

Omni tempore sint 10 *vestimenta tua candida, &* 11 *oleum de capite tuo non deficiat.* Eccl. 9.8.

Habes 12 *pauca nomina in Sardis,* 13 *qui non inquinaverunt vestimenta sua &* 14 *ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* Apoc. 3.4.

Huc faciunt quæ V. Contritio cap. 1. §. 4. ubi ostenditur Deo non sufficere externe sacrificia & opera sine cordis contritione & munditie.

1. *Purus sermo.*] Qui à puro corde manat: honestus, castus sermo.

2. *Pulcherrimus.*) .i. jucundissimus est coram Deo. Vel sic *sermo pulcherrimus* .i. honestus & decorus est purus: scilicet coram Deo. i. est ei acceptus, sicut mundæ res & puræ Deo gratæ sunt, ut *purus & mundus* opponatur abominationi, sicuti secundum legem mundus cibus distinguitur contra immundum, qui & abominatio dicitur.

3. *Firmabitur.*] Certam spem habet beatitudinis. Ita P. Theodorus Peltanus.

4. *Expurgate.*) Vide V. Consortium §. 7. testimonio 2.

5. Pascha nostrum.) Christus noster Agnus Paschalis, qui nos instar figurativi illius Agni liberavit à devastante Angelo & Pharaone .i. dæmone & peccati ferreo jugo, veraque libertate donavit, donisque plurimis ditavit.

6. Epulemur.) Sicuti quondam Judæi 7. diebus azymorum immolabant alias victimas paschales, de quibus epulabantur post immolatum Agnum paschalem 14. lunæ; ita & nos post nostrum pascha & Christi immolationem in cruce, agamus hoc festum spirituale in puritate cordis, & morum, idque per septimanam hujus vitæ usque ad octavam resurrectionis.

7. Non in fermento veteri.) Ita epulemus ut non simus amplius in fermento seu corruptione pravarum cogitationum & antiquæ conversationis.

8. In azymis sinceritatis.) .i. in panibus sinceris seu puris à fermento .i. in sinceritate & puritate vitæ.

9. Et veritatis.) non oris tantum, sed vitæ & morum, veritas vitæ est omnis virtus Christiana.

10. *Vestimenta candida*) .i. stude semper cordis & vitæ puritati, quamque in baptismo recepisti albam innocentiæ vestem, eam custodi semper.

11. *Oleum &c.*) Hoc significatur bona fama, commendaturque ut ejus semper ratio habeatur. Per oleum etiam significantur bona opera quorum studium præcipitur.

12. *Pauca nomina.* [paucos homines.

13. *Qui non inquinaverunt vestimenta.*) .i. seipsos, animas suas aliquo peccato. Alludit autem ad vestem candidam quam in signum innocentiæ & sanctitatis ex Ecclesiæ traditione accepimus in baptismo, quæ peccatis inquinatur & pœnitentia abluitur.

14. *Ambulabunt, &c.*) Mecum semper erunt in perpetuis voluptatibus, vestis enim candida est index lætitiæ.

§. 2. Cor quam diligentissime custodiendum.

1 *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso 2 vita procedit* Prov. 4. 23.

Fili mi, attende ad 3 sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam, ut 4 custodias cogitationes, & 5 disciplinam labia tua conserventur. Pro. 5. 1, 2.

6 Verbum nequam immutabit cor: ex quo quatuor partes oriuntur, bonum, & malum, vita, & mors: 7 Et dominatrix illorum est assidua lingua. Eccli. 37, 21.

1. *Omni*) .i. diligenti & exacta. *Omni* enim positum est pro *summa*. Per cor autem intelligitur mens. Et indicare vult quod quemadmodum in corpore, cordis maxima est habenda cura, & quemadmodum natura illud diligentissimè custodit, ita prima ratio est habenda mentis, ne scilicet vel pravis erroribus aut affectibus vitietur.

2. *Vita.*] permanat vita ad alias corporis partes, indeque pendet. Ita etiam ex mentis bona constitutione pendet omnium aliarum virium animæ omniumque actionum humanarum rectitudo.

3. *Sapientiam meam.*) Quam te modò sum doctaturus.

4 *Custodias.*) à malo, ne scilicet quid male concipias aut proponas, neque eas pollui sinas per intuitum, aut auditionem rerum vanarum & pollutarum.

5. *Disciplinam &c.*) .i. non aliter loquaris quam postulet recta disciplina & vitæ institutio.

6. *Verbum &c.*) Vide V. consilium 9. 14. n. 6.

7. *Et dominatrix &c.*) Adjectivum *assidua* conjungendum est cum *dominatrix* non cum *lingua*. i. lingua est quæ semper his quatuor dominatur, tum quia per linguam fit ut cordi bona vel mala, instillentur, tum quia cor hominis sive bona sive mala, in alios per linguam profundit. Patet quam curandum ne cor vitietur, quo vitiato nihil inde sani est exspectandum.

§. 3. Cor nostrum blandissimis verbis petit Deus.

Præbe fili mi, 1 cor tuum mihi: & 2 oculi tui vias meas custodiant Prov. 23. 26.

3 Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore & cincinni mei guttis noctium. Cant. 5. 2.

Ecce 4 sto ad ostium, & 5 pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi januam, 6 intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & 7 ipse mecum. Apoc. 3, 20.

1. *Cor.*) Cætera enim ut verba & opera parum sunt Deo, nisi cor & mentem possideat.

3. *Oculi.*] mentis ſupple, obſervent vias ſeu præcepta quæ te doceo.

3. *Averti mihi, &c*] Hujus explicationem Vide V. Maria cap. 3. § 5. quam facilè eſt huic propoſito accommodare.

4. *Sto ad oſtium.*] cordis tui, & licet à te excluſus, ad te iterum ſtudio ſalutis tuæ redeo.

5 *Pulſo,*] quaſi hoſpes qui petit admitti. Pulſare autem Dei, eſt internarum inſpirationum vocibus petere ut admittatur.

6. *Intrabo, &c*] .i. amicè & familiariter cum eo vivam & obſequia ejus accipiam, omnium injuriarum, & repulſæ oblitus.

7 *Ipſe mecum.*) Loquitur ut hoſpes qui veniens in domum alterius, beneficium det potius quam accipiat. q. d. Ego illum magno honore afficiam quod eum mea menſa dignabor & mecum ſedere ſinam.

§ 4. INVITAT ANIMA DEUM AD INgreſſum in cor ſuum, quidque ei reſpondeatur.

Veniat dilectus meus in 1 *hortum ſuum, & comedat* 2 *fructum pomorum ſuorum.* 3 *Veni in hortum meum ſoror mea, ſponſa,* 4 *meſſui myrrham meam cum aromatibus meis,* 5 *comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo,* 6 *comedite amici, & bibite, & inebriamini chariſſimi.* Cant. 5 4.

1. *Hortum ſuum.*) .i. cor meum viſitet, riget, purget, colat, atque fœcundet. Eſt autem cor noſtrum Dei hortus, quia ipſe illum plantavit, conſevit electis virtutum germinibus, eundem irrigat, fertilemque efficit.

2. *Fructum pomorum.*) id eſt, fructus qui ſunt poma. His pomis ſignificantur bona opera, quæ bene dicuntur ſponſi, quia opera bona noſtra, omnia ſunt à Deo, ſine quo nihil poſſumus. Ea autem poma comedit, quando bona opera attendit & acceptat, in eiſque gaudet, & complacet ſibi; ita ut eiſdem paſci & oblectari videatur.

3. *Veni.*] id eſt, jam veni, jam deſcendi in hortum, in animam tuam: (eſt enim *veni* indicativi modi, non imperativi) in illo jam ſuaviſſimè verſor & oblector.

4. *Meſſui, &c.*] Opera pœnitentiæ cum aliis virtutum operibus benignè acceptavi, & quaſi in manipulos redacta in ſinum meum collegi, ne eorum aliquid depereat, quod non ſuo tempore præmium accipiat.

5. *Comedi, &c.*] Tantis in hoc horto reficior delitiis, ut mihi videar, non aliud quam favum mellis comedere, & vinum optimum cum dulciſſimo lacte potare.

6. *Comedite, &c.*] Eodem vos reficite cibo, ſit vobis æquè ac mel, & vinum jucundum, conſiderate vos eſſe hortum meum, atque me dignatum eſſe in illum deſcendere, ejuſque veſci fructibus.

CORPUS.

Vide Pœnitentia. Mortificatio. Deſiderium.

§. 1. ÆQUUM EST UT CORPUS NOSTRUM ſerviat Deo.

1 *Humanum dico propter infirmitatem carnis noſtræ:* 2 *ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſervire immunditiæ,* 3 *& iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra veſtra ſervire juſtitiæ.* 4 *in ſanctificationem, cum enim ſervi fuiſtis peccati,* 5 *liberi fuiſtis juſtitiæ.* Rom. 6. 19 20.

Neſcitis, quoniam corpora veſtra 6 *membra ſunt Chriſti? tollens ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis?* 7 *abſit. An neſcitis quoniam qui adhæret meretrici,* 8 *unum corpus efficitur. Erunt enim inquit* 9 *duo in carne una.* 1. Cor. 6. 15. 16.

An neſcitis quoniam membra veſtra 10 *templum ſunt Spiritus ſancti,* 11 *qui in vobis eſt, quem habetis* 12 *à Deo, &* 13 *non eſtis veſtri?* 14 *empti enim eſtis pretio magno.* 15 *Glorificate & & portate Deum* 17 *in corpore veſtro.* 1. Cor. 6. 19. 20.

1. *Humanum dico.*] à vobis requiro rem humanam, facilem, licet graviora poſſem.

2. *Sicut, &c.*] id eſt, ſicut magno conatu & voluptate olim ſerviviſtis immunditiæ.

3. *Et iniquitati ad iniquitatem.*] id eſt, ut ex una in aliam vos præcipitaretis, addendo peccatis peccata, & evadendo quotidie ſceleratiores.

4. *In ſanctificationem.*] ut in dies vos magis ac magis ſanctificetis.

5. *Liberi, &c.*] Liberi à juſtitia, & expertes ejus, ſubtraxiſtis vos à ſuaviſſimo ejus dominio, omnem enim legem reſpuentes, in omne genus peccati ruebatis.

6. *Membra Chriſti, &c.*] Quia eſt caput noſtrum.

7. *Ab-*

7. *Absit.*] Tam indignam rem ut faciam, non enim possunt simul esse & membra Christi, & meretricis, sed desinunt esse Christi, ubi adhærent meretrici.

Vnum corpus.] Per corporum unionem, & commixtionem, unum corpus (inquit Cajetanus) quia utriusque corpus utrique est commune: sicuti amici dicuntur habere unas opes, quia utriusque communes.

9. *Duo in carne una.*] id est, duo sunt, una caro: quasi dicat, è duobus, fit velut unus homo, quem carnem vocat; quia fit unus homo carnalis, imo quodammodo totus caro.

10. *Templum, &c.*) Et sicuti non vultis commaculari ædes vestras, ita nec ipse templum suum.

11. *Quia in vobis est.*] Tanquam Deus in templo suo.

12. *A Deo.*] Patre, quem etiam offenditis quando peccatis.

13. *Non est in vestri.*] Ut vobis quodcumque libet, facere etiam liceat.

14. *Empti, &c.*] Qui emptus est non est sui juris, at ejus à quo est emptus, ut ejus non suam faciat voluntatem.

15 *Glorificate.*] cultum conservando corpus vestrum: vel Glorificate Deum, bene operando.

16. *Portate Deum.*) Iugum ejus super vos tollendo.

17. *In corpore vestro.*] Ut nihil in vestro corpore notari possit quod ad ejus spectet contumeliam, quod non ejus gloriam commendet.

§. 2. Cohortatio ad illud ipsum.

Obsecro itaque vos fratres per 1 *misericordiam Dei ut* 2 *exhibeatis corpora vestra* 3 *hostiam viventem,* 4 *sanctam,* 5 *Deo placentem,* 6 *rationabile obsequium vestrum.* Roman. 12. 1.

Corpus non 7 *fornicationi sed Domino.* 1. Cor. 6. 13.

Non 8 *regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus sed neque exhibeatis membra vestra* 10 *arma iniquitatis,* 9 *peccato, sed exhibete vos Deo,* 11 *tanquam ex mortuis viventes? &* 12 *membra vestra arma* 13 *justitiæ Deo.* Rom. 6 12. 13.

1. *Misericordiam Dei.*) ab ipso vobis factam, qua vos sine meritis à peccatis vestris liberavit.

2. *Exhibeatis.*) Offeratis.

3 *Hostiam.*) Hostia non immolatur nisi mortua, quare mori etiam debetis, carnalia desideria occidendo & corporis vitia & luxuriam mortificando, non autem corpus occidendo, propterea dixi *viventem.* Ait Chrysost. allusionem fieri ab Apostolo ad Judæorum hostias quæ occidebantur quibus opponit has novas legis gratiæ quas vult esse vivas.

4 *Sanctam.*] A peccati contagio mundam.

5. *Deo placentem.*] ob virtutum merita Deo acceptabilem.

6 *Rationabile.*] discretum, prudens, ne quid nimis in corpore affligendo.

7 *Fornicationi.*) scilicet destinatum est, non est datum ut fornicemur, sed ut Domino, casto corpore serviamus Christumque ut caput sequamur.

8. *Non regnet.*] non dicit non sit. Inest peccatum seu fomes peccati, inquit Anselmus, cum delectatis: regnat, si delectationi consenseris. multò magis si operi.

9. *Peccato*] fomiti peccati.

10. *Arma.*] instrumenta ad iniquitatem, quibus virtutes seu quibusdam armis debellantur. Membra vocantur arma, quia his vel peccato, vel justitiæ militamus. Quodlibet membrum, si officium suum in pravos usus converterit arma iniquitatis efficitur ad justitiam expugnandam. ut si manus furto, si lingua mendacio sit intenta, sic de cæteris.

11. *Tanquam, &c.* Gerite vos tanquam à morte suscitatos, nam post resurrectionem non carnaliter vivitur, non peccatur, & vos qui à morte animæ surrexistis, jam spiritualiter & sanctè & Deo vivere debetis.

12. *Membra.*) scilicet exhibete.

13. *Arma justitiæ Deo.*] ut per ea Deus pro justitia & virtute pugnet adversus regnum peccati. Manus quæ ante rapiebat aliena, nunc tribuat sua, oculus, qui ante videbat ad peccandum, videat nunc ad boni operis ministerium: & ita de cæteris.

CORREPTIO, SEU CORRECtio. V. Educatio, Concionator, Tribulatio,

Dividetur hæc Tractatio in partes omninò duas.

In Priore agetur de iis quæ ad corripientem.
In posteriore de iis, quæ ad eum, qui corripitur, attinent.

PRIMA PARS.

§. 1. Cujus sit alios corripere.

Esse sapientis, et prudentis, et spiritualis viri, quod patebit ex iis, quæ subjicientur.

§. 2. Quis sit corripiendus, peccator. Imprudens. Amicus, Sapiens, Frater.

Hoc etiam ex dicendis illustrabitur.
Increpa 1 feras arundinis. Psal. 67. 31.

1 *Feras arundinis.*] Hæ dicuntur ex, quæ lacent in arundinetis & caricibus, ubique sibi nidum, & latibula faciunt, per hoc intellige peccatores, homines leves, & vanos instar arundinum, & qui in locis humentibus, ubi regnat luxuria, versantur.

§. 3. Quis non sit corripiendus. Vide infra §. 13. Obstinati in malo & incorrigibiles.

Vir impius 1 procaciter obstirmat vultum suum, qui autem 2 rectus est, corrigit 3 viam suam. Prov. 21. 29.

Si contuderis stultum in 4 pila quasi 5 pisanas fruente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus. Prov. 27. 22.

2. *Procaciter &c.*) i. si reprehendatur & moneatur nullo movetur pudore qui in facie sedem habet, sed ut solent quos perfricuisse frontem dicimus, pertinaciter persistit in malitia, eamque vocem impudenter vel excusat, imo resistit & insultat benè monenti, ut patuit in Pharaone.

2. *Rectus.*] Justus, qui justitiæ studet, cum monetur & corripitur, quia nemo est qui non peccet aliquando.

3. *Viam.*) actiones.

4. *Pila.*) mortario.

5. *Pisanas.*] Pisana est hordeum decorticatum, quod in mortariis seu ad esum seu ad usum medicinæ teritur, significaturque hac parabola stultum non corrigi, licet severissimis sapientum correctionibus obtundatur, aut etiam graviter castigetur, seu à Deo seu ab hominibus. Indicaturque rursum duricies stulti cui frumenta omnia durissima licet comminuantur, peccatoris autem obstinati seu stulti durities & pertinacia non frangatur.

§. 4. Neque senes.

1 *Senioren ne increpaveris: sed 2 obsecra ut patrem: 3 juvenes, 4 ut fratres: juvenculas ut sorores 5 in omni castitate.* 1. Timot. 5. 1.

1. *Seniorem.*] Seu ætate, seu moribus & prudentia.

2. *Obsecra.*] Ut per benignam obsecrationem facilius tuam suscipiat admonitionem.

3 *Juvenes.*) increpa scilicet.

4. *Ut fratres*] i. benignè, cumque affectu fraterni amoris.

5. *In omni castitate.*] Juvenis Episcopus inquit Anselmus rectissimè monetur de omni castitate in alloquio juvencularum, ut nec saltem minima carnis titillatione circa eas moveatur.

§. 5. De modo corripiendi. Fiat audacter & sine pudore.

1 *De disciplina insensati, & fatui, & 2 de senioribus, qui 3 judicantur ab adolescentibus: & 4 eris eruditus in omnibus, & 5 probabilis in conspectu omnium vivorum.* Eccli. 42. 8.

6 *Ne revereris proximum tuum in casu suo, nec retineas 7 verbum in tempore salutis.* 8 *Non abscondas sapientiam tuam 9 in decore tuo.*

1. *De disciplina &c.*) Supplendum ex præcedentibus, *Ne confundaris*: id est, ne te pudeat corripere, docere & instituere imprudentes.

2. *Et de senioribus.*) i. non te pudeat admonere seniores.

3. *Judicantur.*] Quando in judicio litigant cum juvenibus: id enim non convenit senis ætati & gravitati, quia se iis ridendum exponit. Vel non pudeat te senes tueri cum vides eos à juvenibus iniquè judicari, rideri aut impeti, cum se per ætatem defendere nequeant.

4. *Eris eruditus.*) i. declarabis te bene in omnibus institutum.

5. *Probabilis.*) probatus apud omnes, bonum nomen obtinens.

6. *Ne reverearis.*) Ne pudeat te præ reverentia eum corripere cum cecidisse in aliquod peccatum.

7. *Verbum.*] Quo ipsum corrigas, instruas, dum

dum spes est ejus promovendæ salutis.

8. *Non abscondas.*) scilicet præ pudore,

9. *in decore ejus.*] .i. cum ea est decoranda & ornanda: id autem est cum pro Dei gloria & fructu audientium potest proferri, v. g. prudenti aliqua & utili correptione fratris peccantis.

§. 6. FIAT PRUDENTER MIC ASPERIORIBUS verbis, sed cum charitate, modestia & suavitate.

1 *Non incendas carbones peccatorum argueris eos,*
2 *& ne incendaris flamma ignis* 3 *peccatorum illorum.* Eccli. 8 13.

Corripiet me justus in 4 *misericordia, & increpabit me:* 5 *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Ps. 140 5.

6 *Cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati,* 7 *nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur ad ipsius* 8 *voluntatem.* Vide V. Concionator cap 9. §. 1. varia testimonia ad idem. 2. ad Tim. 2. 25. 26.

Nolite quasi 9 *inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.* 2. ad Thess. 3. 15.

Vide supra §. 4. num. 3

Fratres, si 10 *præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis hujusmodi* 11 *instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Galat. 6. 1.

1. *Non incendas &c.*] aspera enim correptione quasi flabello adhibito accenduntur carbones hominum peccatorum, dum sic irritantur & ad nocendum provocantur magis. Cum enim carbones non accenduntur, non nocent, at accensi & in flammam excitati, urunt graviter.

2. *Et ne incendaris &c.*] Ne tu pereas & ardeas per eam flammam & ignem quem in alio excitasti, dum scilicet ejus ira commotus, eodem ardeas furore quo ipse.

3. *Peccatorum.*] Sumitur hic tanquam genitivus nominis *peccatum.* Jansenius dicit ab interprete explicandi causa additum esse, *argueris eos,* posseque generalius intelligi non accendendos carbones peccatorum, quocumque id modo fiat sive corripiendo, sive aliter q. d. noli his qui improbi sunt occasionem sive verbo, sive facto præbere, ut eorum ira & malitia commoveatur, & veluti in flammam excitata, magis nocent: ne ea similiter cum iis pereas.

4. *Misericordia.*) Charitate, non in ira & felle amaritudinis: ut sanet, non ut perimat, non ut ulciscatur injuriam.

5. *Oleum.*] Blandiloquentia, adulatio qua peccata extenuat, excusat, imo etiam quæsito colore, ut benefacta laudat.

6. *Cum modestia, &c.*] Quomodo quærit Anselmus cum modestia corripimus, nisi cum lenitatem cordis retinemus, & aliquam medicamenti acrimoniam verbo correptionis aspergimus.

7. *Nequando.*] .i. Si forte.

8. *Voluntatem.*] Implendam.

9. *Inimicum.*) Eum scilicet qui vobis non obedit: hunc nolite odio habere putantes esse inimicum.

10. *Præoccupatus.*) Subito lapsus ignorantia aliqua aut infirmitate, non malitia

11. *Instruite.*) Cavete ne exasperetis durioribus verbis.

§. ADD. QUANTI ÆSTIMANDA TALIS correctio. *Vide infra parte 2. parag 9.*

§. 7. NON FIAT SINE CAUSA, QUEMADmodum fuit amicorum Job: de qua sic ipse queritur.

Quare 1 *detraxistis sermonibus veritatis: cum* 2 *vobis nullus sit qui possit arguere me? Adincrepandum tantum eloquia* 2 *concinnatis,* 3 *& in ventum verba profertis. Super* 4 *pupillum irruistis, &* 5 *subvertere nitimini amicum vestrum.* Iob. 6. 25. 26. 27.

1. *Detraxistis,*) Contradixistis quasi falsa protulissem, damnastis.

2. *Concinnatis.*] Componitis verba vestra artificio rhetorico.

3. *Sit in ventum &c.*) At nihil moveor his vestris verbis, quare sine fructu ea in me jactatis.

4. *Pupillum.*) Pupillo similem ab omnibus derelictum.

5. *Subvertere.*] Opprimere vestris verbis, mihique os occludere ut non ultrà hiscere audeam, neque meam causam defendere.

§. 8. Fiat secreto si secretum est peccatum, ubi & nonnulla alia de hac correptione.

1. *Si peccaverit in te frater tuus*, 2 *vade & corripe eum* 3 *inter te & ipsum solum: si te audierit*, 4 *lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit*, 5 *adhibe adhuc tecum unum, vel duos, & in* 6 *ore duorum, vel trium* 7 *testium stet omne verbum. Quod si* 8 *non audierit eos dic* 9 *Ecclesiæ. Quod si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut* 10 *Ethnicus, &* 11 *Publicanus.* Matt. 18. 15. 16. 17.

1. *Peccaverit.*] Injuria vel contumelia affecerit. Interlin.

2. *Vade.*) Chrys. tanquam sanus ad ægrotum.

3. *Inter te &c.*] Glossa Interlin. Ne publicè correptus verecundiam perdat, qua perdita in peccato permaneat. Augustin. de verbis Domini serm. 15 Corripe studens ejus correctioni, parcens pudori; fortè enim præ verecundia incipit defendere peccatum, & quem vis facere correctiorem, facis pejorem. Si coram multis peccavit, tum non in te solum peccat, at etiam in alios, ideo publicè corrigendus.

4. *Lucratus.*) Qui in te peccando perierat. Augustin.

5. *Adhibe.*] Ut eum vel corrigas, vel convincas sub testibus inquit Glo. Interl.

6. *Ore.*] Sermone.

7. *Stet &c*) Firmetur res tota, i. ut duorum testimonio possit convinci.

8. *Non audierit*] Adhuc incorrigibilis extiterit.

9. *Ecclesiæ.*) Ecclesiæ præsulibus, inquit Chrys. ut objurgatione plurimorum corrigatur. Ita Glossa Interl. Ut qui non potuit pudore salvari, salvetur opprobriis, multis dicendum est ut detestationi eum habeant. Hieron.

10. *Ethnicus.*) Hos Judæi detestabantur, & ab eorum consortio abstinebant.

11. *Publicanus.*[Exactor publicorum vectigalium, quos etiam valdè oderant Judæi.

§. 9. Publice fiat si est publicum.

1. *Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri* 2 *timorem habeant.* 1. ad Tim. 5. 20.

1. *Peccantes.*] Supple in publico.

2. *Timorem habeant.*] Ne talia facere præsumant.

§. Add. De modo corripiendi

Vide nonnulla hinc inde §. 8.

§. 10. De vitiosa correptione, et de prudenti ejus omissione.

1. *Est correptio mendax* 2 *in ira contumeliosa: & est judicium,* 3 *quod non probatur esse bonum,* 4 *& est tacens, & ipse est prudens.* Eccli. 19 28.

1 *Est correptio mendax.*] A falsa, mentitur charitatem, commixta ira.

2. *In ira &c.*) Quando fit per iram hominis ad contumelias irrogandas prompta.

3. *Quod non probatur.*] Tale est judicium temeratum, quo ex levibus signis, alicujus factum judicatur malum.

4 *Et est tacens* &c.] Est qui tacet prudenter, cum non putat profuturam correptionem.

§. 11. Quia nonnunquam peccator ea fit deterior.

1. *Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo.* Prov. 25. 20.

1. *Acetum &c.*) Sicut nitrum aceto infusum redditur asperius & acrius, ebullitque, crepitat, fumat sicut calx viva aqua perfusa: ita perversa mens & obstinata quando per suavem increpationem corripitur (quæ est instar carminis) aut illi per prædicationis dulcedinem bona suadentur, correptione fit deterior, & inde in murmurationis iniquitatem succenditur, unde debuit ab iniquitate compesci. Ita Beda.

§. 12. Quando corripiendus sit proximus? Ante minas.

1. *Corripe proximum antequam* 2 *comminaris, &* 3 *da locum timori Altissimi.* Eccli. 19. 17.

1. *Corripe.*]Benignè, ut vel se apud te purget, vel locum habeat deprecandi & satisfaciendi.

2. *Comminaris.*) Ad minas ex ira prosilias, & in proximum acriter invehare q. d. offensus non statim ad minas & ad dura verba prosilias, expecta alterius purgationem, illum corripe verbis suavioribus.

3. *Da locum.*) Ut is timor iram tuam comprimat. Postulat enim timor Dei secundum ejus legem ut benigni simus alii, si volumus nobis Deum esse propitium.

§. 13. Quando est spes fructus, aliàs non.

Qui erudit 1 *derisorem ipse* 2 *injuriam sibi facit, & qui arguit impium, sibi* 3 *maculam generat.* Pro. 9. 8 9.

Noli arguere derisorem ne oderit te. Argue sapientem & diliget te. Da sapienti 4 *occasionem, & addetur ei sapientia, doce justum, & 5 festinabit accipere.*

Filium sapiens, 6 *doctrina patris, qui autem* 7 *illusor est, non audit cum arguitur.* Prov. 13. 1.

Vide etiam supra verbo Convivium §. 11. & infra parte 2. §. 10. n. 6. non ideo à correptione abstinendum, quia initiò displicet ei qui corripitur.

1. *Derisorem*] Veritatis.

2. *Injuriam &c.*) Quia ignominiam sibi à derisore conciliat.

3. *Maculam &c.*] Tum quia ex detractione impii malè audiet apud multos, tum quia ex importuna admonitione nonnihil fit reprehensibilis. Hæc intellige de privata correptione per quâ nullum expectatur in aliis commodum, sed tantum exacerbatio eorum qui reprehenduntur. Non enim prohibet publicam impiorum & derisorum correptionem quæ fit à superioribus ad aliorum exemplum, de qua Paulus §. 9. supra.

4. *Occasionem*) Aliquid discendi & fiet sapientior.

5. *Festinabit accipere*] Avidè excipiet, patulis hauriet auribus.

6 *Doctrina*] Supple est, quia aliundè ferè non est filius sapiens quam ex doctrina & castigatione patris.

7. *Illusor*] Qui deridet docentem & corripientem non audit, non obedit correptionibus quare nunquam erit sapiens: & cum non audiat, ideo tanquam derisor non est arguendus, ut dicitur testimonio præcedente.

§. 14. Quid efficiat correptio in corripiente.

Laudem ei parit et benedictionem?

Qui dicunt impio: justus es, maledicens eis populi, & detestabuntur eos tribus. Qui arguunt eum laudabuntur: & super ipsos veniet 2 *benedictio,* Prov. 24. 24 25 26.

Vide supra §. 5. numero 4. & infra parte 2. §. 10 sextim, §.

1. *Qui dicunt*] Vide V. Adulatio §. 4. testimonio 3.

2. *Benedictio*] Tum divina tum humana, quia bene eis precabuntur homines, & plurima à Deo beneficia consequentur.

§. 15. Aliquando odium.

Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia ego 1 *testimonium perhibeo de illo quia opera ejus mala sunt,* Joan. 7. 7.

2 *Inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis,* Galat. 4. 16.

Vide alium effectum §. 19.

1. *Testimonium &c.*] Publicè testor & testando reprehendo mala ejus opera.

2. *Inimicus factus*] Quia nemo vestrum vult argui.

§. 16. Quid in eo qui corripitur? Eum salvat & emendat.

Vide suprà § 8. numero 4 & infra parte 2. per multos §§.

Plus proficit 1 *correptio apud prudentem, quam centum plagæ apud stultum,* Prov. 17. 10.

1. *Correptio*] Quæ fit solis verbis, licet unica sit

§. 17. Quamquam infrequentior.

sit hic effectus correptionis.

Perversi difficilè corriguntur, & stultorum infinitus est numerus, Eccl. 1. 15.

1 *Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere, quem ille despexit,* Eccl. 7. 14.

1. *Considera*] Hujus explicationem. *Vide verbo Contemplatio § 8.*

§. 18. Cohortationes ad correptionem fraternam.

Corripe amicum ne forte 1 *non intellexerit, &* 2 *dicat non feci: aut si fecerit, ne iterum addat facere. Corripe proximum, ne forte* 3 *non dixerit: & si dixerit, ne forte iteret. Corripe amicum, sæpe enim fit* 4 *commissio ut non omni verbo credas.* Eccli. 19. 13. 14 15.

5 *Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina,* Timoth. 4. 2.

Increpa illos 6 *durè, ut sani sint in fide,* ad Tit. 1. 13.

Vide etiam vers. 9 & 11.

7 *Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat* ad Tit. 2. 15.

Hos argue 8 *judicantes.* Epist. Judæ v. 22.

Rogamus autem vos fratres, corripite 9 inquietos, 1. ad Theſſ. 5. 14.

Vide etiam ad Coloſſ. c. 1. v. 28. & v. Concionator c. 9. §. 1

1. *Non intellexerit*] Quid de peccato ejus dicatur publicè

2. *Dicat &c.*] A te admonitus dicat & oſtendat ibi ſe non feciſſe quo ei imponitur.

3. *Non dixerit*] Quod ei imponitur dixiſſe.

4. *Commiſſio*] Calumnia, vel ſæpe committitur ſeu peccatur ab his qui aliena crimina deferunt, & ideo non oportet omni verbo credere.

5. *Argue*] Hujus explicatio petenda ex *verbo Concionator, cap. 9. §. 1. numero 5.*

6. *Durè*] Suprà dixit Cretenſes eſſe malas beſtias, i. irrationabiles & duros beſtiali more: jam vult eos reprehendi durè, debet enim reprehenſio etiam ad eorum qui corripiuntur mores accommodari.

7. *Hæc loquere*] Vide explicata V. Concionator, cap. 9. § 1. n. 10.

8 *Iudicatos*] Qui jam propter ſuam obſtinationem judicati ſunt.

9. *Inquietos*] Qui ob curioſitatem nunquam quieſcunt, vel qui pacis quietem turbant, vel indiſciplinatos & vagos.

§. ADD. LICET EA INITIO NON ITA SIT grata ei qui corripitur, non propterea deſiſtendum.

Vide parte 2. §. 10. teſtimonio 3.

§. 19. PRÆSTAT PECCANTEM CORRIPERE, quam apud ſe iraſci.

1 *Quam bonum eſt arguere, quam 2 iraſci, 3 & confitentem in oratione non prohibere.* Eccli. 20. 1.

1. *Quam bonum*]. i. quam melius: poſitivus per Græcilmum pro comparativo.

2. *Iraſci*] Et indignari apud ſe, unde odium generetur.

3. *Et confitentem, &c.*] Sic enim eveniet ut qui peccavit, peccatum confitebitur & veniam deprecabitur, & qui admonuit accepta ſatisfactione, ab animi indignatione liberetur reconciliatus proximo.

§. 20. IN EOS QUI ALIBRUM LEVIORA carpunt, graviora ſua negligunt.

Quid vides 1 feſtucam in oculo fratris tui: & 2 trabem in oculo tuo non vides? aut 3 quomodo dicis fratri tuo: ſine ejiciam feſtucam de oculo tuo: & ecce trabs eſt in oculo tuo; 4 Hypocrita 5 ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc 6 videbis ejicere feſtucam de oculo fratris tui, Matth. 7. 3. 4. 5.

Huc accommodare etiam licet illud Chriſti ad Phariſæos.

7 *Excolantes culicem, & camelum autem glutientes,* Matth. 23. 24.

1. *Feſtucam*] Levius quid, quod conturbat oculum mentis, non obtæcat. Glo. Interl.

2. *Trabem*] Gravius crimen.

3. *Quomodo dicis*] Si ex charitate ait Chryſoſt ut ſanes, te prius ipſe ſanates.

4. *Hypocrita*] Appetens videri quod non es, bonus ſcilicet, cum, ut ait Auguſt. accuſare vitia & reprehendere officium ſit bonorum, quod cum mali faciunt alienas partes agunt.

5. *Ejice*] Redi ad cautelam tui, primum te curans, deinde fratrem: neque enim, ait Glo. idoneus eſt aliis mederi, qui nondum ſe ſanavit.

6. *Videbis*] Cum antea cœcus eſſes, utpote proprii peccati preſſus caligine. Interlin.

7. *Excolantes culicem*] Minima aliorum obſervantes ſumma diligentia.

8. *Camelum glutientes*] Sua majora negligentes, neque ad ea attendentes. Metaphora eſt à percolantibus vinum, ſi in illud culex inciderit.

PARS ALTERA.

DE EO QUI CORRIPITUR.

§. ADD. LAUS EIUS QUI LIBENTER CORripitur & obedit corripienti.

Vide infra §. 9. in explicatione.

§. 1. MALUM EST NOLLE CORRIPI, ET quemadmodum ei qui corripitur in ſeſe redeundum.

Qui odit correptionem, 1 veſtigium eſt 2 peccatori: & qui timet Deum 3 convertetur ad cor ſuum, Eccli. 21. 7.

1. *Veſtigium*] Indicium.

2. Pec-

2. *Peccatori*] Diaboli qui primus est peccator, & peccati author, i. indicat dominari in ipsum diabolum seducentem cor ejus, ut odio habeat correctorem. Ita Rabanus. Vel dicitur vestigium diaboli, quia eum imitatur. Ita Lyranus. Vel ita dicitur, quia cum non admittat correctionem, firmiter elegit inhærere viis peccatorum & pergit in iis ambulare.

3. *Convertetur*] Mox ut corripietur relicta erroris via considerabit defectus suos, atque de eorum correctione seriò cogitabit.

§. 2. Qui corripitur agnoscat se peccasse.

Quam bonum correptum manifestare 1 *pœnitentiam, sic enim effugies* 2 *voluntarium peccatum*, Eccli. 20. 4.

1. *Pœnitentiam*] Non tantum apud se dolere, & ore etiam declarare agnoscendo se peccasse, humiliter veniam petendo, & facto ipso vitam emendando atque læsis satisfaciendo.

2. *Voluntarium peccatum*] i. sic agnoscent omnes te non ex destinata voluntate & malitia, sed aut per ignorantiam, aut incogitantiam & infirmitatem peccasse, ac proinde tuum peccatum non fuisse omnino voluntarium. Vel *per pœnitentiam effugies voluntarium peccatum*, quia pœnitentia delet peccatum tuum quod propria voluntate admissum est, & sic liberatis à peccato antequam divinæ ultio involvat.

§. 3. Non murmuret de correptione.

Vir prudens, & 1 disciplinatus non 2 murmurabit correptus, Eccli. 10. 28.

1. *Disciplinatus*] Bene institutus & educatus.

2. *Murmurabit*] Sciens neminem tam prudentem qui non aliquando peccet.

§. 4. Neque contradicat ei qui se corrigit.

Non 1 *contradicas verbo veritatis ullo modo, & de mendacio* 2 *imprudentiæ tuæ confundere*, Eccli. 4. 30.

1. *Contradicas*] Cum arguetis de peccato verè à te commisso.

2. *Imprudentiæ*] i. si quod mendacium per imprudentiam & insciviam protulisti, ne pergas illud impudenter defendere aut negare, sed potius illud verecundè fatere, & ita confundere apud me, ut emendare proponas.

§. 5. Quanta sibi pariat bona qui hæc servat, & æquo animo ferat correctionem.

Egestas, & ignominia ei, qui deserit 1 *disciplinam: qui autem acquiescit arguenti,* 2 *glorificabitur*, Prov. 13. 18.

Stultus irridet 3 *disciplinam patris sui: qui autem* 4 *custodit increpationes* 5 *astutior fiet*, Prov. 15. 5.

Auris quæ audit increpationes 6 *vitæ, in medio sapientum* 7 *commorabitur*. Prov. 15. 31. 32.

Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam qui autem acquiescit increpationibus, 9 *possessor est cordis*

1. *Disciplinam*] Correctionem, castigationem.

2. *Glorificabitur*] Honores assequetur & hic & in futuro.

3. *Disciplinam*] Increpationem.

4. *Custodit*] Observat, eosque habet præ oculis ut juxta illas se corrigat.

5. *Astutior*] Prudentior, quia per eas, mala in quæ olim incidit, futuro cavebit: sapiet.

6. *Vitæ*] i. Vitales, salutares.

7. *Commorabitur*] Sive quia gaudebit eorum consuetudine, quærens à quibus possit corripi; sive quia dignus erit qui & ipse inter sapientes honoretur, sapientisque nomen & locum obtineat.

8. *Despicit*] injuria afficit, quia ejus prudentiam & salutem non curat, sed negligit & contemnit.

9. *Possessor est cordis*] i. est prudens & cordatus, & sapiens habet cor & mentem, non est excors, vecors & amens.

§. 6. Quam nocebat sese corripientem aut contemnere, aut nolle audire.

Viro, qui 1 *corripientem* 2 *dura cervice contemnit, repentinus ei supervenies interitus,* 3 *& cum sanitas non sequetur*. Prov. 29. 1.

4 *Via vitæ, custodienti* 5 *disciplinam: qui autem increpationes relinquit,* 6 *errat*, Prov. 10. 17.

Qui odit correptionem, 7 *minuetur vitæ*, Eccli. 19. 5.

8 *Doctrina* 9 *mala deserenti viam vitæ: qui increpationes odit,* 10 *morietur*, Prov. 15. 10.

Vide §. superiorem.

1. *Corripientem*] Seu Deum seu hominem.

2. *Dura cervice*] Hac metaphora significatur obstinatus in malo animus, quia qui tales sunt,

sunt, cervicem erectam & inflexam solent exhibere.

3. *Et sum &c.*] Talis erit interitus, malum & calamitas quæ sit incurabilis.

4. *Via vitæ*] Supple comperit, qui ascilicet ambulat ad vitam æternam.

5. *Disciplinam*] Correptionem.

6. *Errat*] Est extra viam quæ ducit ad vitam æternam.

7. *Minuetur vita*] Justo Dei judicio ante tempus morietur.

8. *Doctrina*]. i. correptio, castigatio.

9. *Male*] Scilicet videtur, quia eam contemnit & aspernatur tanquam gravem & austeram.

10 *Morietur*] Vel ante tempus, vel morte æterna.

§. 7. Impiorum est, intolerabile æstimare corripi ab alius.

Vide § superiore, numero 8.

§. 8. Impii est odisse corripientem, & excusare peccatum.

Peccator homo vitabit correptionem, & 1 secundum voluntatem suam inveniet comparationem, Eccli. 32 21.

1. *Secundum &c.*]. i. ad excusationem & defensionem sui, studiosè quæret & inveniet quæ suis factis comparet; exempla scilicet aliorum quæ consentiant & conveniant pravæ ejus voluntati, & quæ similia sint factis suis, quæ producet in defensionem suorum, quemadmodum Theodosius qui in defensionem peccati sui S. Ambrosio Davidis homicidium adferebat.

§. 9. In quo vehementer errat cum maximi facienda sit sapientis correptio.

1 *Inauris aurea, & margaritum fulgens, qui arguit sapientem & aurem obedientem*, Prov. 25, 12.

1. *Inauris &c.*] Significatur eum qui prudenter alium corripit comparari duabus rebus maximi pretii, eumque magni esse faciendum ut qui re bona, prudenti scilicet correptione bene utatur & utiliter, nempe apud eum in quo faciet fructum. Vel dici potest Inaurem auream referendam ad aurem obedientem, & margaritum ad arguentem sapienter, ut sit sensus. Sicut se habet margaritum additum inauri aureæ, ita se habet sapiens correptor, non ad quemvis sed ad aurem obedientem. Uterq; enim plurimi est faciendus. Uterque alter plurimum decoris affert, & unus quidem velut inaurem habet aream qui autem habet humilitate, obedientia & discendi desiderio ornatam: alter velut margarito pretioso ornatus est, quia & sapientia & ejus prudenti usu pollet.

§. 10. Et longe præstat corripi quam adulationibus deliniri.

1 *Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis.* 2 *Cor sapientium ubi tristitia est, & cor stultorum ubi lætitia* 3 *melius est à sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic & risus stulti: sed & hoc vanitas*, Eccli. 7. 4. 5. 6. 7.

Meliora sunt 4 *vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis*, Prov. 27. 6.

Qui corripit hominem, gratiam 6 *postea inveniet apud eum, magis quam ille, qui per linguæ blandimenta decipit*, Prov. 28. 23.

1. *Melior est, &c.*] Vide explicationem V. Adulator § 2.

2. *Cor sapientium*] Verbo eodem § 1.

3. *Melius est &c.*] Ibidem § 2.

4. *Vulnera*] Per ea non intelligit vera vulnera, sed severam correptionem quæ animum percellit & quasi vulnerat.

5. *Osculæ*] Neque per osculæ, vera intelligit oscula, sed omnes exteriores blanditias seu verbo, seu facto, quas vocat fraudulenta oscula, quia dantur ad decipiendum ab eo qui odit, q. q. non tam attende quæ tibi impenduntur, quam à quo impendantur, & à quo animo proficiscantur.

6. *Postea*] Ubi correptus ad corredierit, tunc enim advertet ex meliore affectu prodire correptionem quam blandam adulationem, & illam sibi esse utilem, hanc noxiam, non ergo abstinendum à correptione, etiam si ea mox non sit grata.

§. 11. Differentia bonorum et malorum dum corripiuntur.

Vide V. Anima cap. 2. § 5. n. 10.

CRU-

CRUDELIS.

Vide Misericors. Pauper. Pupillus. Vidua. Dives. Eleemosyna.

§. 1. QUIBUS SINT SIMILES CRUDELES adversus pauperes.

1. *Generatio quæ* 2 *pro dentibus gladios habet, & commandis molaribus suis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus.* Prov. 30. 14. Vid Avaritia §. 2. n. 3.

1. *Generatio.*) Genus hominum est, quod hic insinuat Sapiens maximè detestandum.

2. *Pro dentibus &c.*) .i. cujus dentes sunt quasi gladii .i. qui adeo crudeliter in alios sæviunt seu verbo seu facto: ad eos perdendos, aut diripiendum eorum bona & eos excoriandos, ut videantur ferarum more dentibus suis eos dissecare atque confringere molaribus.

§. 2. QUAM SINT HI ACCEPTURI SENTENTIAM extremo vitæ tempore.

1. *Judicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiam,* 2 *superexaltat autem misericordiam judicium.* Iacobi 2. 13.

1. *Judicium.*) Post hanc vitam.

2. *Superexaltat &c.*) In iisautem qui fecerunt misericordiam superviucit, superat misericordia judicium condemnationis eique longè præponderat ut secundum misericordiam salventur & non per judicii severitatem condemnentur.

CRVX.

Vide Tribulatio. Patientia. Tentatio. Christus.

PARS PRIMA.

§. 1. CRUX FERENDA.

Si quis vult post me venire, 1 *abneget semetipsum &* 2 *tollat crucem suam, & sequatur me.* Matt. 16. 24.

Qui non 3 *accipit crucem suam, &* 4 *sequitur me,* 5 *non est me dignus.* Matt. 10. 38.

Jesus ut 6 *sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est,* 7 *exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes.* Hebr. 13. 12. 13.

1. *Abneget.*) Greg. Tunc nos abnegamus, cum vitamus quod per vetustatem fuimus.

2. *Tollat crucem.*) Hieron. Tollit crucem qui mundo crucifigitur. Chrys. se oportet abnegare usque ad mortem crucis & non tantum usque ad contumelias. Greg. tollitur crux afflictione corporis vel compassione proximi.

3. *Accipit crucem.*) Vel carnem domando, vel proximo compatiendo, idque intuitu æternorum. Gloss. Interl.

4. *Sequitur me.*) Imitatione virtutum mearum, aut propter me patiens.

5. *Non est me dignus.*) Indignus est qui sit meus discipulus.

6. *Sanctificaret.*) à peccatis.

Exeamus &c.) q. d. hæc Christi passio extra portam Hierusalem (si eam ad mores trahamus) hortatur nos post Christum extra hujus mundi castra exire, communem secularium carnis voluptatibus servientium vitam relinquentes, ad ignominiam & paupertatem crucis voluntariè amplexendam.

§. 2. IN CRUCE GLORIANDUM.

Mihi absit gloriari 1 *nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi:* 2 *per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Gal. 6. 14.

1. *Nisi in cruce Christi.*) Non in potentia, majestate, sed in cruce quam mundi sapientes erubescunt, & in qua erat omne opprobrium quod Christiani patiebantur, ac persecutio quam sustinebant.

2. *Per quem mihi mundus crucifixus est.*) .i. cujus (scilicet Christi Crucifixi) gratia ea quæ vulgo videntur esse pretiosa & mundus admiratur, mihi facta sunt velut mortua & nullius momenti, & ego vicissim illis. Crucifixus ergo mundo, .i. mortuus sum illi, non capior, non oblector ejus rebus quæcumque illæ sint, seu deliciæ, seu honores seu favores non magis quam si essem mortuus. Et mihi mundus Crucifixus seu mortuus est, quia mundus non magis me curat quam si essem mortuus: velut fœtens & mortuus ab eo contemnor. Ita Augustin. Ambros. Theoph. S. Thom. & Anselmus, qui pulchrè & fusè hanc eandem interpretationem prosequitur. Quibus addo dicere Apostolum sibi mundum Crucifixum, quia mundus ei tergum vertebat, eum contemnebat, nam persona Crucifixa tergum vertit cruci suæ, ita ut

B. Paulus esset crux mundi, quem mundus non minus quam crucem horreret. Et vice versa, ipse erat Crucifixus mundo, quia mundo vertebat tergum, & ipse mundus erat ei Crux, quia eum non minus quam crucis mortem detestaretur. Hunc sensum qui ferè cum priore congruit, indicat S. Thomas, *Vide pulchertimè S. Greg. l. 5. Mor. c. 2. & 18. Mor. 38.*

§. 3. QUINAM CRUCEM ET STULTITIAM contemnunt.

1. *Verbum crucis* 2 *pereuntibus quidem* 3 *stultitia est: iis autem, qui salvi fiunt, id est nobis,* 4 *virtus Dei est.* 1. Corint. 1. 18.

1. *Verbum crucis*] Prædicatio Christi Crucix i.

2. *Pereuntibus.*] Sapientibus mundi quorum sapientia perit & falsa ostenditur. Item *pereuntibus.* i damnandis ob suam incredulitatem.

3. *Stultitia &c.*] .i. videtur cum videtur iis, stultum dicere Dei filium Crucifixum.

4. *Virtus Dei.*] Quia credimus mortem cruce victam & peccatum & dæmonem, hominemque cruce ab inferno liberatum, ad quæ summa virtute & potentia est opus.

§. 4. QUALES SINT INIMICI CRUCIS CHRISTI, & quis eorum tandem finis.

1. *Multi ambulant*, 2 *quos sæpe dicebam vobis,* (*nunc autem &* 3 *flens,* 4 *dico*) *inimicos crucis Christi, quorum finis* 5 *interitus, quorum* 6 *Deus venter est,* 7 *& gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt.* Philipp. 3. 18. 19.

1. *Multi ambulant.*] Scilicet viam latam, vel aliter quàm præscripsit incedunt.

2. *Quos &c.*] .i. quos esse inimicos crucis Christi sæpe vobis dicebam cum essem apud vos.

3. *Flens.*] Tum de perditione eorum, tum de subversione simplicium quos decipiunt.

4. *Dico.*] Scribo.

5. *Interitus.*] Mors æterna.

6. *Deus venter.*] Quia quidquid faciunt, pro ventris voluptatibus faciunt, illud autem cuique est Deus quod omnibus præfert & ad quod omnia refert.

7. *Et gloria &c.*] .i. gloriantur in peccatis confusione plenis, & infamia, qualia sunt quæ in ventris & eorum quæ sub ventre consistunt situ, quorum eos pudere oportebat.

PARS ALTERA.

Paucula de Cruce Christi, & Crucis signo.

§. 1. CHRISTUS CRUCE MUNDUM DEBELLAVIT, mortem, dæmonem, &c.

1. *Cornua:* 2 *in manibus ejus:* 3 *ibi* 4 *abscondita est fortitudo ejus:* 5 *ante faciem ejus ibit mors,* & 6 *egredietur diabolus ante pedes ejus.* Abacuc. 3. 4 5.

Et ego si 7 *exaltatus fuero à terra,* 8 *omnia* 9 *trahàm* 10 *ad meipsum.* Ioan. 12. 32.

11 *Nos prædicamus Christum Crucifixum: Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Iudæis, atque Græcis, Christum* 12 *Dei virtutem, &* 13 *Dei sapientiam: quia* 14 *quod stultum est Dei sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei* 15 *fortius est hominibus.* 1. Cor. 1. 23. 24. 25.

Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est 16 *principatus super* 17 *humerum ejus.* Isa. 9. 6.

Dixi: Ascendam in 18 *palmam, &* 19 *apprehendam fructus ejus.* Cant. 7. 8.

Vide etiam § sequentem.

1. *Cornua.*] Supple erunt id est fortitudo magna (majora enim animalia cornibus ventilant & vincunt minora) erit.

2. *In manibus ejus.*] In cruce confixis; quia per crucem suam adversarios vincet ac regnum sibi comparabit.

3. *Ibi.*] Scilicet in cruce in qua licet vinceret & cornua sumpsisset.

4. *Abscondita &c.*] Victus tamen videbatur, & virtus divinitatis ejus latebat, ac infirmitas humanitatis ostendebatur.

5. *Ante faciem eius ibit mors.*] Victa & pudibunda fugiet, moriendo namque mortem vincet & fugabit.

6. *Egredietur &c.*] Fugiet etiam ipse victus & confusus, nec audebit coram eo consistere.

7. *Exaltatus.*] In cruce.

8. *Omnia.*] Hominum genera. August.

9. *Trahàm.*] Chrysostomus quasi à tyranno detentos & per se non valentes accedere.

10. *Ad meipsum.*] Ut ſim caput, & illi membra. Gloſſ. Interl.

11. *Nos prædicamus.*] Hujus explicationem. *Vide V. concionator capit. 4. teſtimonio 1.*

12. *Dei virtutem.*] Multis oſtendit Chryſoſtom. Dei potentiam in cruce: nam per eam hoſtes infeſtiſſimos, dæmones, peccatum, mortem, infernum, Reges, Philoſophos, Oratores, Græcos, Barbaros, leges antiquas, judicia, religiones falſas, & temporis vetuſtatem longumque dominatum pervicit. Deinde id omne perfectum per piſcatores. 1. pauperes, litterarum rudes, ignobiles, Tum id ab iis præſtitum ſimplici & rudi prædicatione, non armis, non artificio Rhetorum, idque per totum orbem, brevilimoque tempore. Adhæc Apoſtolis tanta à Deo collata virtus ut omnium Tyrannorum cruciatus & ſupplicia ſuperarint. Denique eorum doctrina erat de adorando crucifixo credendoque eum eſſe ſalvatorem atque de admittenda ejus lege, carni & ſanguini admodum contraria.

13. *Dei ſapientiam.*] Patet hæc ſapientia, quia in cruce redemit hominem non per potentiam Deitatis ſed per juſtitiam, & humilitatem paſſionis, inquit S. Auguſt. Adde ſummum in cruce oſtenſum à Deo amorem, ut hac arte nos traheret ad ſe redamandum.

14. *Quod ſtultum &c.*] id eſt, ſtultitia & infirmitas Dei, id quod in Deo & Chriſto incarnato, nato & paſſo putant ſtultum & infirmum.

15. *Fortius eſt hominibus.*] Quia iis, victus licet, vicit mortem, quam nullus unquam gigas evaſit. *Vide his pulchrè Anſelmum.*

16. *Principatus.*] Signum regiæ ejus poteſtatis.

17. *Humerum.*] Quia crucem humeris tulit.

18. *Palmam.*] Arborem crucis victoriosam & triumphalem.

19. *Apprehendam &c.*] Illic operabor ſalutis humanæ fructum, quo quidem nec mihi quidquam, nec cæleſti curiæ univerſæ dulcius.

§. 2. Cruce sua ianuam cæli nobis aperuit.

Hæc dicit 1 ſanctus, & 2 verus qui habet 3 clavem David: qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Apoc. 3. 7.

1. *Sanctus.*] Chriſtus omnis author ſanctitatis, ejuſque amator.

2. *Verus.* Verax & conſtans in promiſſis.

3. *Clavem David.*] Per eam intelligitur poteſtas, qui enim habet clavem liberè poteſt ingredi & egredi, nec ullus eum ab egreſſu poteſt prohibere, poteſt autem ipſe quos vult. Hæc autem clavis ſeu poteſtas dicitur data ſuper humerum, quo manifeſtè innuitur hanc clavem & poteſtatem cruce, quam humeris tulit contineri.

§. 3. Quæ clavis fuit ei promissa.

Iſa. 22. 22. *Vide § 1. item § præcedentem.*

§. 4. Crucis signo liberamur à morte.

Tranſite per civitatem ſequentes eum & percutite, non parcat oculus veſter, neque miſeramini, ſenem, adoleſcentulum, & virginem parvulam & mulieres, interficite uſque ad internecionem: omnem autem ſuper quem videritis 1 thau, ne occidatis, & à 2 ſanctuario meo incipite: ceperunt ergo à viris ſenioribus, qui erant ante faciem domus. Ezech. 9. 5. 6.

1. *Thau.* Erat hæc littera, figura ſigni crucis, imo antiquis Hebræor. litteris formabatur ut crux, & ut modo tum Græci, tum Latini ſcribunt, T. ſecundum Hieron.

2. *Sanctuario.*] i. Templo, ſeu à ſacerdotibus & levitis.

CURIOSITAS, CURIOSUS.

Vide Sapientia. Scientia. Oculi.

§. 1. Curiositas propria est ſtultorum.

1. *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in urbem pergere.* Eccli. 10. 5.

1. *Labor &c.*] Stulti fatigant ſe circa arduas & curioſas quæſtiones cum neſciant vulgares: quod per proverbium dicitur, neſcit viam in urbem omnibus patentem & cognitam.

§ 2 Ad idem, et quam odiosa et indigna faciat curiosus ut suæ satisfaciat curiositati.

Pessi fatui 2 *facilia in domum proximi, & homo* 3 *peritus* 4 *confundetur* 5 *à persona potentis. Stultus.6 à fenestra respiciet in domum: vir autem 7 eruditus* 8 *foris stabit.* 9 *stultitia hominis auscultare per* 10 *ostium, & prudens* 11 *gravabitur contumelia.* Eccli.21.25.26.27.

1. *Fatui.*) Imprudentis.

2. *Facilia &c.*) Tum ob curiositatem rerum alienarum, tum negligentiam suarum, tum ob impudentiam.

3. *Peritus.*) Qui in se & in aliis expertus est: quàm nemo ferat rerum suarum curiosam perscrutationem.

4. *Confundetur.*) i. eum pudebit, verecundia afficietur, non enim *confundi* hic significat ignominia affici.

5. *A persona potentis.*) Cum ei occurrit potens aliquis, aut cum habet cum eo aliquid negotii, q.d. tantum abest ut sponte in domum alienam irruat, quod facit stultus.

6. *A fenestra.*) Necdum scilicet domum alterius ingressus respiciet à fenestra, vel etiam ut Græcis *à Lanua*, ut scilicet vel à longè scrutetur impudenter: quæ sunt vel geruntur in aliena domo.

7. *Eruditus.*) Benè institutus.

8. *Foris stabit.*) Expectans donec prodeant quibuscum loqui desiderat, non irrumpet in domum, nec curiosè intuebitur.

9. *Stultitia &c.*) Declarat quid per nimiam curiositatem & impudentiam faciat, cum nec ingredi nec inspicere datur.

10. *Ostium.*) Ejus rimas aut alias aperturas, quid à domesticis dicatur.

11. *Gravabitur &c.*) Grave sibi esse ducit eam contumeliam & ignominiam admittere, aut ea notari.

§ 3. Curiositas est insatiabilis.

1. *Infernus & perditio* 2 *numquam implentur, similiter & 3 oculi hominum insatiabiles.* Prov. 27 20.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Eccl.1.8.

1. *Infernus & perditio.*) i. mors vel status mortuorum.

2. *Nunquam implentur.*) Quia licet multos quotidie admittant, non ideo minus sunt capaces, nec ideo satiantur.

3. *Oculi.*) Seu externi seu interni, semper enim nova appetit curiositas.

§. 4. Curiositas est causa multorum peccatorum.

Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem 1 *rectum, & ipse se infinitis miscuerit* 2 *quæstionibus,* 3 *quis talis ut sapiens est? & quis cognovit solutionem* 4 *verbi?* Eccle.7 30.

1. *Rectum.*) Rectitudine justitiæ.

2. *Quæstionibus.*) Rerum curiosarum inquisitionibus, & supra vires suas.

3. *Quis tales &c.*) Qui possit attingere scientias & virtutes.

4. *Verbi.*) Occultæ alicujus veritatis, Ænigmatis, aut propositionis.

§. Add. Corripiendi sunt curiosi.

Vide V. correptio parte 1. §. 18. *nu.* 9.

§. 5. Vetatur curiositas.

Oculi tui 1 *recta videant, & 2 palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* Prov. 4.25.

2 *Altiora te ne quæsieris, & fortiora ne scrutatus fueris: sed* 3 *quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper & in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus, non est enim tibi necessarium ea, quæ* 4 *abscondita sunt videre oculis tuis, in* 5 *superfluis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus ejus non eris curiosus;* 6 *plurima enim* 7 *super sensum hominum* 8 *ostensa sunt tibi, multos enim* 9 *supplantavit* 10 *suspicio illorum, & in* 11 *vanitate detinuit* 12 *sensus illorum.* Eccli.3 22.23.24.25.26.

13. *Non est dicere:* 14 *quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo* 15 *quærentur.* Eccli. 39.26.

Non est vestrum 16 *nosse tempora, vel* 17 *momenta* 18 *quæ pater posuit in sua potestate.* Act.01.1.7.

Si eum volo manere 19 *donec veniam,* 20 *quid ad te?* 21 *tu me sequere.* Ioan. 21.22.

Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est? Nihil sub sole 22 *novum, nec valet quisquam dicere. Ecce hoc recens est, jam enim præcessit in seculis quæ fuerunt ante nos.* Eccles. 1.9.10.

Sicut qui 23 *vel multum comedit* 24 *non est ei bonum,*

num. 25 *Sic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria.* Prov. 25. 27.

Non 26 *plus ſapere* 27 *quam oportet, ſed* 28 *ſapere ad ſobrietatem & unicuique ſicut Deus diviſit menſuram fidei.* Roma. 12. 3.

1. *Recta.*] Eſt adverbium, id eſt regione, q. d. non huc illuc curioſè circumſpicias, non vageris oculis.

2. *Palpebræ.*] i. Oculi (per ſynecdochen) intenti ſint in viam qua eſt eundum; non ad dextram, non ad ſiniſtram, non aliorſum deflectantur, quod vel maximè de oculis mentis eſt intelligendum ut non curioſè alio ſe applicent, quam ad id quod cuique propoſitum eſſe debet; quæ ab hoc ſunt aliena, non conſideret, non curet, ne ſcire quidem velit. Poteſt item hic verſus ita accipi ut doceat opus quodcumque quod faciendum quis ſibi ſtatuit, ſedula cogitatione præveniendum, & meditando prævidendum an ſit ſecundum Deum. Aut ut vult Beda, conſilia aliqua bona præcogitanda, priuſquam quod agendum eſt auſpicemur. Sed hi duo ſenſus aut includuntur in primo, aut ex eo conſequuntur.

3. *Altiora &c.*) Majora & difficiliora quam ut ea intelligendo aſſequi poſſis, & quæ ſuperant intellectus tui vires.

4. *Quæ præcepit tibi &c.*) i. quæ vult te facere, ea cogita; Dei vero pleraque facta noli curioſè inquirere.

5. *Abſcondita.*) Quæ captum tuum excedunt, quæque noluit Deus manifeſtare homini, q. d. neceſſariis rebus cognoſcendis tantum vaca.

6. *Supervacua.*) Superfluis, quæque ad neceſſariam aut utilem vitæ inſtitutionem non ſpectant.

7. *Plurima.*] Supple; inter ea quæ te ſcire vel facere oportet, vel inter ea quorum data eſt tibi notitia.

8. *Super ſenſum.*) Supra captum.

9. *Oblectationes ſunt tibi.*) q. d. in iis ingenium occupa, ea cogita, neque ad alia velis tranſcendere.

10. *Suppleantavit.*) Decepit.

11. *Suſpicio illorum.*) i. quod ſuſpicarentur & opinarentur ſe illa poſſe capere, id patet in hæreticis qui dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

12. *Vanitate.*] Errore.

13. *Senſum.*] Mentem.

14. *Non eſt dicere.*] Non licet dicere de operibus Dei & quærere curioſè.

15. *Quid eſt hoc &c.*] Ad quid hæc aut illa ſunt facta? quem habent uſum? aut fructum? cur hoc ſic factum aut ſic &c. prohibet nos nimia curioſitate quærere factorum Dei cauſas, prohibet etiam contemptim de iis loqui, eo quod eorum cauſas & uſum ignoremus, quaſi pleraque in iis ſint ſupervacua & inutilia.

16. *Quærentur.*] i. cognoſcentur & manifeſta erunt, quare illud tempus exſpectandum. Quæri pro cognoſcere per Metalepſim Hebraicam qua prius ponitur pro poſteriore. Inquiſitio enim præcedit notitiam, & eſt via ad illam, & notitia eſt illius finis. Secundum autem alterum ſenſum; omnia quærentur ſuo tempore tanquam alicui uſui convenientia & neceſſaria, nihilque eſt quod non ſit ſuo tempore deſiderandum & optandum, ob aliquam ejus utilitatem, nihil item eſt quod non ad univerſi decorem & ornatum requiratur.

17. *Noſſe.*] Quare nec quærete, ſed ita vivere quaſi quotid. è judicandi. Ad vos pertinet quod ſequitur acceptio ſancti ſpiritus, quare hanc petere debetis. Gloſſ. & Liran.

18. *Momenta.*] Rei gerendæ opportunitates.

19. *Quia pater &c.*] Beda. Illius regni tam ſecretum eſt tempus ut tantum ſcientiæ patris pateat.

20. *Donec veniam.*] Scilicet Judæos puniturus per Romanos: quando enim Dominus malos punit, dicitur advenire & egredi phraſi ſcripturæ. *Vide Iacobi* 5. *v.* 8.

21. *Quid ad te.*] Ad te nihil attinet.

22. *Tu me ſequere.*] In cruce & paſſione.

23. *Novum.*] Poteſt hic locus facere contra curioſos quos rerum novarum maxime capit cognitio: quique eas ſciendi noxio quaſi quodam laborant pruritu: cum contra dicat ſapiens: nihil eſſe ſub ſole novum.

24. *Mel.*] Licet per ſe optimum & ſuaviſſimum.

25. *Non eſt ei bonum*] Quia cruciatus graves & mortem ſæpe affert quòd celerrimè vertatur in flavam bilem, atque adeo inflammat vehementer univerſam corporis conſtitutionem.

25. *Sic qui &c.*] Sic qui majestatem Dei (sub qua intelige quamvis aliam rem præclaram) supra modum naturæ aut intellectui convenientem, aut curiosius vol. investigare, ille in amentiam & errores præcipitabitur, opprimeturque & gravabitur nimia objecti sui claritate, non secus quam solis lumen directè ipsum inspicientem excæcat, quod alioqui reficit & illuminat.

26 *Plus sapere*] Non plus investigare de mysteriis & Dei secretis.

27. *Quàm oportet sapere*] Quam ad fidem & religiosos mores pertinet.

28. *Sapere ad sobrietatem*] Servando temperantiam in hujusmodi curiosis inquisitionibus, contentum esse sobria & modesta sapientia.

§. 6. VETATUR CURIOSITAS INVESTIGANDI quid de se dicatur. *Vide V. Auditio §. 3. testimonio* 1.

DÆMON.

Vide Tentatio.

Agendum primum de ejus natura, proprietatibus, officio, nominibus, & cæteris eo spectantibus. Deinde quomodo victus sit à Christo, vincaturque quotidie ab hominibus.

CAPUT I.

§. 1. DÆMON EST SVPERBUS, & gloriæ amans.

Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Matt. 4. 9.

1. *Omne sublime* 2 *videt*, 3 *ipse est* 4 *rex* 5 *super universos filios superbiæ* Iob. 41. 25.

1. *Omne sublime.*] Quantumcunque altum & excellens ipsa præ naturæ suæ dignitate & conditione.

2. *Videt.*] Despicit præ superbia.

3. *Ipse.*] Per suam malitiam qua se à Deo voluntariè avulsit.

4 *Rex.*] Dominus, caput.

5. *Super &c.*] .i. super omnes superbos & impios seu spiritus seu homines, qui eum imitantur in superbia sua, quam primus ipse genuit de corde suo impio.

§. 2. ITEM INVIDUS.

1. *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*: 2 *imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.* Sap. 2. 24.

Vide V. Convivia §. 3. n. 5. quomodo etiam homini turpes dei voluptates.

1. *Invidia diaboli &c.*] Qui invidens homini immortalitatem & fœlicitatem suam, astu suo eum evertit, mortique subjecit.

2. *Imitantur illum.*] .i. sicuti ille mortem in mundum invexit & protoparentes nostros interemit, ita omnes qui ejus sequuntur partes conantur illum imitati occidendo filios Dei, sicut ille occidit Adam, Deo filium carissimum.

§. 3. ITEM AMANS LUXURIAE.

1. *Deprecabantur eum spiritus, dicentes: mitte nos* 2 *in porcos ut in eos introeamus.* Marci 5. 12.

Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, &c. Matt. 12. 43.

Sub umbra dormit 3 *in secreto calami, &* 4 *in locis humentibus.* Job. 40. 16.

1. *Deprecabantur.*] Neque enim nocere possunt nisi permissione divina, Remigius.

2. *In porcos.*] Quia semper spurcitiis delectantur, Idem.

3 *In secreto calami.*] Per secretum calami S. Gregorius intelligit mentes temporali gloriæ deditas, quæ inanes sunt ut calamus seu arundo, inconstantes, leves, excelsi ut arundo.

4. *In locis humentibus.*] Mentibus carnalibus, quas humor carnalis concupiscentiæ quia replet, fluidas facit, Greg.

§. 4. EST HOMICIDA, APOSTATA, ET mendax mendacique patens.

Ille homicida erat 1 *ab initio, &* 2 *in veritate non stetit: quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium,* 3 *ex propriis loquitur, quia* 4 *mendax est, &* 5 *pater* 6 *ejus.* Ioann. 8. 44.

7 *Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus. & dixit Dominus: decipies & prævalebis: 8 egredere, & fac ita* 3. Reg. 22. 22.

Duxit illum (Christum) *diabolus in montem excelsum & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam & gloriam illorum, quia* 9 *mihi tradita sunt, &* 10 *cui volo do illa. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.* Luc. 4. 5. 6. 7.

1. *Ab initio.*] Quia omnes homines in Adam morti

mortí ſubjecit, idque unico ictu, quis unquam extitit homicida talis? Deinde Cain, in necem Abel excitavit, & quotidie infinita ſuggerit homicidia.

1. *In veritate.*) Vitæ ſcilicet, quia à Deo defecit peccando. Ita S. Leo. *Vel in veritate*, i. fidelitate, quia non fuit fidelis Deo, ita Cyprianus, vel non permanſit in eo quod æquum erat, rectum & juſtum, hoc enim ſæpe ſignificat, *veritas* in ſcripturis. Vnde conſequenter à veritate excidit, quod patet ex ſequentibus: quia in eo jam veritas non eſt, mentitur & infinita mendacia profert.

3. *Ex propriis loquitur.*) i. non id aliunde mutuatur: quod probat, quia.

4. *Mendax eſt.*) i. conſuetudine, habitu, officio.

5. *Pater.*) Author, inventor.

6. *Ejus.*] Scilicet mendacii, quod includitur ſub adjectivo *mendax* quod præceſſit. Eſt Hebraiſmus. Ita Auguſt. & Chryſoſt.

Egrediar.) Verſa ſunt unius è dæmonibus.

8. *Egrediar.*) Permiſſio eſt, non præceptum.

9. *Mihi tradita.*) Apertum mendacium ex ſuperbia ortum, qua ſibi arrogat quod ſuum nõ eſt. Domini enim eſt terra & plenitudo ejus.

10. *Cui volo.*) Iterum mentitur, cum nulli poſſit dare niſi cui Deus velit, quod etiam patet ex magis atque ſagis & veneficis quas plurimum egentiſſimas eſſe videmus.

§. 5. Est calumniator.

Nunquid Iob 1 *fruſtra timet Deum? nonne tu* 2 *vallaſti eum, ac domum ejus, univerſamque ſubſtantiam per circuitum,* 3 *operibus manuum ejus benedixiſti, & poſſeſſio ejus crevit in terra? ſed extende paululum manum tuam, &* 4 *tange cuncta quæ poſſidet, niſi* 5 *in faciem benedixerit tibi.* Cui; Deo ſcilicet) *reſpondens Satan ait:* 6 *pellem pro pelle, & cuncta quæ habet homo dabit pro anima ſua* Iob 1 10. 11.

1. *Fruſtra.*) Gratis, ſine præmio.

2. *Vallaſti.*) Quaſi quibuſdam munitionibus circumdediſti & protexiſti.

3. *Operibus &c.*) Quæcunque facit ſeu per ſe, ſeu per ſuos, proſperè ei cædunt.

4. *Tange &c.*) Ut in omnibus damnum patiatur.

5. *In faciem benedixerit.*) Eſt Antiphraſis, *benedixerit* pro *maledixerit*, i. experientia dilces eum omni abjecto tumore, maledictionis blaſphemiam contra te prolaturum qui modo in proſperis uſque adeo videtur tibi devotus. Calumniatur dæmon Job quaſi Deo ſerviat tantum in proſperis, eum deſerturus in adverſis.

6. *Pellem.*) i. aliorum pellem, ſeu alia omnia à ſe, jumentorum ſuorum, famulorum, prolium pellem dabit facilè, modo parcas pelli ejus. En novam calumniam.

§. 6. Etiam deum calumniatur.

1. *Nequaquam morte moriemini*: 2 *ſcit enim Deus quod in quocunque die comederitis ex eo* 3 *aperientur oculi veſtri: & eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum.* Geneſ. 3. 4. 1. 5.

1. *Nequaquam moriemini.*) intentarat iis Deus mortem Gen. 3. 17. quocumque die comederent de ligno vitæ, diabolus ergo his verbis calumniatur Deum mendacii.

2. *Scit Deus &c.*) Arguit Deum invidiæ, q.d. invidet vobis hanc ſcientiam.

3. *Aperientur.*) Adeo perſpicaces & acuti eritis in intelligendo, ut videamini vobis fuiſſe prius cæci. Rupertus.

Hic obſerva 5. *Dæmonis mendacia.* 1. *Non moriemini.* 2 *Aperientur oculi veſtri.* 3. *Eritis ſicut Dii.* 4. *Scientes bonum & malum.* 5. *Scit Deus hæc omnia, ſcit eſſe vera nec mentitur.*

§. 7. Ecclesiae, ejusque filiis adverſatur, & nocet, quantum poteſt tum in corpore tum in animo, cæteriſque bonis. Ubi & de ejus tentationibus.

1. *Draco ſtetit ante* 2 *mulierem, quæ erat* 3 *paritura, ut cum peperiſſet, filium ejus* 4 *devoraret* Apoc 12. 4.

Vide ejuſdem capitis verſus 7. 8 9.

Væ terræ & mari, quia deſcendit diabolus ad vos habens 5 *iram magnam,* 6 *ſciens quod* 7 *modicum tempus habet, & poſtquam vidit draco quod* 8 *projectus eſſet in terram,* 9 *perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum.* Apoc. 12. 12. 13

10. *Et miſit* 11 *ſerpens* 13 *ex ore ſuo poſt mulierem* 12 *aquam* 14 *tamquam flumen, ut eam faceret trahi à flumine.* Apoc. 12. 15.

Ut reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur ad ipſius 15 *voluntatem.* 2. ad Tim 2. 26.

Et iratus eſt 16 *draco in mulierem: & abiit facere prælium* 17 *cum reliquis de ſemine ejus qui cuſtodiunt*

ſtodiunt mandata ejus ; & 18 *habent teſtimonium Ieſu Chriſti.* Apoc. 12. 17.

Adverſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret. 1. Petri 5. 8.

Damon Chriſtum de tribus tentat, de gula, ſuperbia & avaritia ſeu cupiditate rerum terrenarum. Matt. 4.

Diabolus miſit in cor Iudæ, ut traderet Chriſtum. Joan. 13. 2.

Ecce miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut 19 *tentemini, & habebitis tribulationem diebus* 20 *decem.* Apoc. 2. 10.

Voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & ſemel, & iterum, ſed 21 *impedivit nos* 22 *Satanas.* 1. ad Theſſ. 2. 18

Cur 23 *tentavit Satanas cor tuum, mentiri te* 24 *ſpiritui ſancto*, & 25 *fraudare de pretio agri.* Actor. 5. 3.

Venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalvi fiant. Lucæ 8. 28.

Cum veniſſet transfretum in regionem Geraſenorum, occurrunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, 26 *ſævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.* Matt. 8. 28.

Et oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram 27 *Angelo Domini* : & *Satan ſtabat à dextris eius, ut adverſaretur ei.* Zacha. 3. 1.

28 *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Iob. 1. 7

Egreſſus Satan à facie Domini percuſſit Iob ulcere peſſimo à planta pedis uſque ad verticem ejus: qui 30 *teſta* 31 *ſaniem* 32 *radebat* 33 *ſedens in ſterquilinio.* Iob. 2. 7. 8.

Videndum etiam caput 1. à verſu 12. & Lucæ 8. 7, 29. & 33 & 3. Geneſis primis aliquot verſibus.

Conſurrexit Satan contra Iſrael, & concitavit David ut 34 *numeraret Iſrael* 1. Paral. 21. 1.

Ecce Satanas 35 *expetivit vos, ut* 36 *cribaret ſicut triticum.* Lucæ 22. 31.

Et vos cum eſſetis 37 *mortui delictis, & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis*, 38 *ſecundum ſæculum mundi hujus* 39 *ſecundum principem poteſtatis aëris hujus*: 40 *ſpiritus qui nunc operatur* 41 *in filios diffidentiæ.* Epheſ. 2. 1. 2.

Serpens dixit ad mulierem; cur præcepit vobis Deus ut non comederitis de omni ligno paradiſi? Gen. 3. 1.

1. *Draco.*] Dæmon qui vocatur draco ob venenum, ferocitatem, & crudelitatem.

2. *Mulierem.*] Eccleſiam.

3 *Paritura.*] Spirituales filios, tempore Antichriſti, quod quidem non niſi ægerrimè faciet ob maximas illorum temporum calamitates & perſecutiones. *v. hoc cap. v.* 2.

4. *Devoraret.*] Perderet, abduceret à Chriſti fide.

5. *Iram.*] Dolens ſe victum à ſanctis tempore Antichriſti, & cupiens in aliis dolorem ulciſci ſuum.

6. *Sciens.*] Ex ſignis enim intelliget inſtare diem judicii, & brevitatem temporis damni magnitudine compenſare nitetur.

7. *Modicum.*] Ad nocendum.

8. *Projectus.*] Ab Archangelo Michaele & ſociis ejus devictus.

9. *Perſecutus eſt mulierem.*] Illam de qua hic numero 2. ſenſus eſt: quoniam eos qui tunc in Chriſto naſcentur, Eccleſia per lavacrum regenerationis devorare non potuit: converſus eſt ad eos perſequendos qui in Eccleſia erant antequam illi naſcerentur.

10. *Et miſit ſerpens ex ore &c.*] Præſupponendum mulierem ſeu Eccleſiæ præcipua membra fugiſſe in ſolitudinẽ ob perſecutionẽ Dæmonis & Antichriſti ut dicitur verſu 6. Itaque cum ſancti fugerent, miſit ut ſequitur.

11. *Serpens.*] Dæmon ita dicitur, quia in ſilentio mordet, & quaſi abſque ſenſu eorum, quibus nocet, venenum infundit.

12. *Aquam.*] per eam ſignificatur perſecutio. Itaque cum ſancti fugerent in ſolitudines, diabolus miſit exercitum perſequentem eos, ut ad ſe revocaret, & torqueri atque occidi juberet.

13. *Ex ore.*] Quia id eis præcepit per interiorem inſpirationem & eos commovit.

14. *Tanquam flumen.*] quod violentum eſt, & quæcumque invenit, ſecum trahit: quo ſignificatur violentia perſecutionis.

15. *Voluntatem.*] ſcilicet implendam.

16. *Draco, &c.* vide ſupra n. 1.

17. *Cum reliquis de ſemine, &c.*] cum iis qui in remotioribus degebant regionibus ab Antichriſto, quem excitavit dæmon, ut ad eos mitteret perſecutores, ideo dicitur abiiſſe facere prælium.

18 *Habent, &c.*] quos omnes teſtantur eſſe Chriſtianos & fidem ſuſcepiſſe & baptizatos,

nos, & vivere juxta præscriptum legis Christi.

19. *Testemini.*) variis cruciatibus probemini.

20. *Deum.*) numerus certus pro incerto, i. multis.

21. *Impedivit.*) Varia opposuit nobis impedimenta.

22. *Satanas.*) i. adversarius, ita vocatur diabolus, quia hominum salutì adversatur.

23. *Tentavit.*) induxit. q. d. cur te permisisti à diabolo induci ad mentiendum, &c.

24. *Spiritui sancto.*) promiserat enim Deo vivere in communi sine proprio, ut tunc fiebat in primitiva Ecclesia, quare mentitus fuit Deo; partem ejus sibi retinendo.

25. *Fraudare.*) communitatem Christianorum, & retinere tibi soli, & occultè quod est omnibus commune.

26. *Savi nimis.*) Illa sævitia in transeuntes, unde nisi à dæmone inhabitante, qui quantum potest, hominibus nocet.

27. *Angelo.*) custode, & protectore populi.

28. *Circum.*) aliquid devotate cupiens, prædam ubique quærens.

28. *Vicere pessimo.*) cujus vis & dolor non in superficie tantum cutis hærebat; sed carnes ipsas penetrans, etiam ossa & ossium medullas pervadebat.

30. *Testa.*) Quæ illic fortè in fimeto illi ad manum occurrebat, carens linteis mollioribus ad sordes minuti doloris eluendas.

31. *Saniem.*) è singulis membris defluentem imo ebullientem.

32. *Radebat.*) Abradebat, à vulneribus purgabat.

33. *Sedens in sterquilinio.*) quia scilicet omnibus horrendus, ac vix seipsum ferens præ fœtore, egrellus foras sub dio sedebat in fimeto, quò congeruntur hominum atque jumentorum stercora.

34. *Numeraret.*) qua numeratione valde offensus Deus, ob Davidis superbiam, maximam populi multitudinem morte abstulit. *Vide etiam* 2. *Reg.* c. *ultimo.*

35. *Experiri.*) quia nullius fides à dæmone nisi Deo permittente tentatur. Ita Beda.

36. *Cribraret.*) ventilando concuteret. Ita Beda. i. tentationum variarum impulsu agitaret.

37. *Mortui delictis.*) mortui secundum animam ob delicta.

38. *Secundum &c.*) sequendo. & imitando seculares homines mundana ista appetentes.

39. *Secundum Principem, &c.*) secundum quod vobis suadebat princeps seu dæmon, qui in hoc aere habet potestatem, miscendo ventos, tonitrua & fulgura.

40. *Spiritus.*) est genitivus, patet ex Græco & per appositionem refertur ad *potestatis.* q. d potestas quam habet princeps hic & dæmon est spiritus. i. impulsus & afflatus dæmonis, qui vim suam exercet.

41. *In filios diffidentiæ.*) i. qui non credunt, qui resistunt fidei & veritati.

42. *Cur.*) quasi dicat: sanè non videtur justa subesse causa hujus præceptionis; igitur non nisi joco & ludens vobis vetuit eum hujus arboris: astutè quidem is tentat, ut dum Evæ persuaserit non esse ullam hujusce utilitatem præceptionis, eam ostendat; item nullam esse, nec Dei fuisse mentem eos illa obligare, qui non nisi ob gravissimas causas quid præcipit. Tentat autem Evam, quod ei invideret Dei amicitiam à qua ipse excidérat, nec ferret hominem ut alterum Angelum terrestrem in terris versari. Chrysostomus homilia 16. in Genesim, in principio.

§. 8. Dæmon impedit conversionem infidelium.

Quod si etiam 1 opertum est Evangelium nostrum; 2 in iis qui pereunt, est opertum: in quibus 3 Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, 4 ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii 5 gloriæ Christi, qui est imago Dei. 2. Cor. 4. 3. 4.

Opertum est, &c.) i. si non efficit fructum, nostra Evangelii prædicatio, vel si non cognoscitur, si non recipitur.

2. *In iis, &c.*) i. in corde eorum qui pereunt, seu reproborum est operturo velamine cæcitatis ipsorum.

3. *Deus hujus sæculi.*) Dæmon mundi princeps S. Thomas.

4. *Ut non fulgeat.*) i. ut non videant fulgorem Evangelii, nec appareat iis quod Evangelium sit lux.

5. *Gloriæ.*) quo scilicet Evangelio glorificatur Christus, quia eo continetur Christi resurrectio, & divinitas, quæ maximè spectant ad

ejus gloriam, quam infideles verùm eſſe non credunt, dum ejus reſurrectionem, & divinitatem inficiuntur.

6. Imago.) i. omninò, per omnia ſimillimus Patri.

§. 9. Decipit ſpecie boni et veri.

Ipſe ſatanas 1 *transfigurat ſe in Angelum lucis* 2. Cor. 11.14.

Vide infra §. 19. num. 9. & §. 20. n. 20.

1. *Transfigurat &c.*] Figuram aſſumit boni Angeli, tam ſecundum exteriores apparitiones, quam ſecundum interiores inſpirationes hoc modo bonitatem ſimulans. Titelman.

§. 10. Utitur in eum finem sacra ſcriptura.

Si Filius Dei es, mitte te deorſum, ſcriptum eſt enim: quia 1 *Angelis ſuis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* Matt. 4. 6.

Ecce 2 *equus niger: & 3 qui ſedebat ſuper illum, habebat ſtateram in manu ſua.* Apoc. 6. 5.

1. *Angelis ſuis.*] Hujus explicationem vide V. Angelus, §. 4. Quibus adde ſcripturam iſtam à dæmone malignè ac depravatè adduci, quoniam cum ſit de pio quolibet, eam ipſe propriè interpretatur pertinere ad Chriſtum, & iſta ſcriptura qua promittitur confidentibus Deo ſecuritas ab omni malo, abutitur ad perſuadendam impietatem, tentationem ſcilicet Dei ac ſpontaneam malorum advocationem. Janſen.

2. *Equus niger.*] Per hunc deſignantur hæretici, & pravæ doctrinæ magiſtri.

3. *Qui ſedebat.*] hic ſeſſor eſt dæmon.

4. *Stateram.*] Quaſi verba ponderans: nititur enim dæmon hominibus perſuadere ſe optimè examinare vim verborum ſcripturæ & æqua ſtatera ponderare, atque id quod docet eſſe ex ipſis ſcripturarum viſceribus erutum. Hoc ipſum hæretici faciunt.

§. 11. Daemon potentissimus est.

Non eſt ſuper terram poteſtas, quæ comparetur ei, qui factus eſt, ut nullum timeret. Job. 41. 24.

Quò pertinet ferè totum hoc c. Job. 41.

§. 12. Saepe tamen frustratus sunt eius conatus.

Tu commoviſti me adverſus eum ut affligerem eum 1 *fruſtra.*

1 *Fruſtra*, i. Immeritum: vel *fruſtra*, id eſt, nihil ubi profuerunt quæcumque ei inflixiſti mala, fruſtratus eſt labor omnis tuus; illius patientia tuam invidiam, & aſtuta conſilia tua ſuperante; ita ut tu victus & confuſus doleas, ille victor glorioſus exultet.

§. 13. Deo se illis opponente.

Et 1 *dixit Dominus ad ſatan:* 2 *increpet Dominus in te ſatan, & increpet Dominus in te,* 3 *qui elegit Hieruſalem:* 4 *Numquid non iſte torris eſt erutus de igne?*

1. *Dixit Dominus, &c.*] loquitur Dominus de ſe ac ſi de alio aliquo loqueretur, more ſcripturæ.

2. *Increpet.*] increpabit, reprimet Dominus atque compeſcet furorem tuum, & tuam malevolentiam, ne aliquid poſſis adverſus Jeſum ſacerdotem magnum orantem pro Jeruſalem: Idem facit itare dominum quotidie, tum per ſe, tum per Angelos & ſanctos ſuos non eſt dubium.

3. *Qui elegit Hieruſalem.*] ut in ea ſibi templum ædificaretur, & ideo nihil poteris adverſus Jeſum ſacerdotem. Eodem modo ſecundum ſenſum moralem non poterit ſatan reſiſtere Domino qui vult ſibi ſpirituale templum erigi in anima fideli.

4 *Nunquid, &c.*] i. uttorris, q. d. liberavit eum Dominus de Babylonica captivitate & de magnis periculis, quaſi torrem, ne penitus igne conſumeretur, quare fruſtra niteris perdere, quem Deus liberare decrevit: facilè eſt idem accommodare ad peccatorem.

§. 14. Neque nocere valet quantum veller, nec niſi Dei permiſſione.

1 *Vinum & oleum ne læſeris.* Apoc. 6. 6.

2 *Animam illius ſerva.* Job. 2. 6.

Dixit Dominus ad ſatan, ecce 3 *univerſa quæ habet,* 4 *in manu tua ſunt: tantum* 5 *in eum ne* 6 *extendas manum tuam; egreſſuſque eſt ſatan à facie Domini, &c.* Job. 1. 12.

7 *Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ poſſidet: niſi in faciem benedixerit tibi.* Job. 1. 11.

Eam

Erat ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & 8 rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi, & permisit eis. Luc. 8. 32.

Rogabant illum ne imperaret illis, 9 ut in abyssum irent. Luc. 8. 31.

Vide supra § 7. num. 55. & plura tomo altero, de dæmonis imbecillitate.

1. *Vinum, &c.*] Hoc dicitur dæmoni ut explicatum est §. 10. Per vinum autem & oleum, quæ adhibuit Samaritanus vulneribus. Lucæ decimo, designantur remedia animarum à Christo relicta & maximè sacramenta, quæ prohibet Deus à Dæmone & hæreticis tolli: sunt enim cœlestia planè medicamenta animorum. Passus est Deus, per hæreticos pacem Ecclesiæ turbari, & doctrinam Evangelicam, multis in regionibus depravari, non est tamen passurus ut sacramenta auferant. Id vitium patrum memoria in Luthero, & Calvino, & indies idem apparet. Hinc patet non posse amplius dæmonem in Ecclesiam quàm ei permittat Deus.

2. *Animam.*] id est, vitam: neque animam à corpore separes, neque item rationis ab eo auferas usum quo illum necesse est tecum pugnare.

3 *Universa.*] à liberis ejus usque ad pecora, cum omni ejus possessione & supellectile.

4. *In manus tuas*] .i. In ea omnia, potestatem liberam tibi trado, ut ea pro voto tuo disperdas atque consumas.

5 *In eum.*] neque in ejus corpus nec animam.

6. *Extende.*] Ut vel ei in minimo, in bis rebus noceat.

7. *Extende, & tange.*] Petit ut Deus extendat & tangat: quia ea per se non poterat efficere. Hujus explicatio requirenda §. 5. supra.

8. *Regebant, &c.*] Immundi immundum gregem petunt, ait S. Cyrillus. Si in porcos (inquit Athanas. in vita S. Antonii) potestatem non habent, multo minus in homines: Deus ergo solus timendus, contemnendi illi.

9. *Ut in Abyssum irent.*] In gehennæ locum; volebant enim adhuc (quod non poterant, nisi Dei permissu) cum hominibus, inquit Theophylactus, conversari, eisque nocere.

§. 15. DÆMONIS SIGNA FACIUNT AD decipiendum.

Vide Exodi cap. 7. & 8.

1 *Cujus 2 est adventus 3 secundum operationem Satanæ, 4 in omni virtute, & signis, & prodigiis 5 mendacibus, & 6 in omni seductione iniquitatis, 7 in iis qui pereunt; eo quod 8 charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo 9 mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio, ut 10 judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* 2. ad Thes. 2. 9 10.

Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia; ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Matt. 24. 24.

Dedit 11 illi 12 draco 13 virtutem suam, & 14 potestatem magnam. Apoc. 13. 2.

1. *Cujus*] supple Antichristi.

2. *Est adventus.*] qui Antichristus adveniet.

3. *Secundum, &c.*] innixus auxilio dæmonis non divina virtute armatus veniet ad persuadendum hominibus.

4. *In omni virtute.*] Cujus ministerio videbitur miras virtutes edere & signa magnæ potentiæ indicia.

5. *Mendacibus*] Etsi aliqua vera sunt futura, erunt tamen mendacia ratione finis; quia mendacium suadebunt.

6. *In omni, &c.*] ad seducendum homines, & avocandos à virtute ad iniquitatem.

7. *In qui pereunt.*] seducendum, inquam, homines perditos & filios damnationis.

8. *Charitatem veritatis.*] .i. Christi charitatem, atque veritatem, qui verissima charitate se nobis dedit, & utramque tam charitatem, quàm veritatem nobis impertitus est.

9. *Mittet.*] Immitti permitteret operationes hujusmodi diabolorum, quæ illos in errores inducerent: latabitque habenas diabolo, & Antichristo in hunc finem.

10. *Judicentur.*] condemnentur.

11. *Illis.*] scilicet bestiæ id est, Antichristo.

12. *Draco.*] dæmon. *vide supra* §. 7.

13. *Virtutem suam*] .i. ingenium, astutiam, vires suas omnes ad conterendam omnem adversantium vim.

14. *Potestatem*] ad fallacia miracula facienda, & ad dominandum universis filiis superbiæ.

§. 16. NON OMNIA TAMEN AD QUAE conantur faciunt signa.

Fecerunque similiter maleſici incantationibus ſuis, ut educerent 1 ciniphes, & 2 non potuerunt: erantque ciniphes, tam in hominibus, quàm in jumentis. Exodi 8 18.

1. *Ciniphes.*) i. culices, muſcarum minutiſſimarum genus & inquietiſſimarum, aculeo pungentiſſimo, quæque inordinatè per aerem volitant.

2. *Non potuerunt.*] Impedivit Deus Magos, ut qui majora fecerant, non poſſent minora, ut ſic Dei potentia in eos & dæmonum imbecillitas appareret. Cajetanus.

§. 17. VTITVR DEVS DAEMONIBVS AD puniendos improbos.

Sunt 1 ſpiritus, qui ad vindictam 2 creati ſunt, 3 & in furore ſuo 4 confirmaverunt tormenta ſua: 5 in tempore conſummationis 6 effundent virtutem: furorem ejus, qui fecit illos 7 placabunt. Eccli. 39. 33. 34.

Vide ſupra §. 4, n. 7 & §. 7. teſtimonio 2. & ultimo, & §. 8. n. 1. & §. 15.

Audio quia tradita eſt ſeptem viris, & mortui ſunt: ſed & hoc audivi, quia dæmonium 8 occidit illos. Tobiæ 6. 14.

Miſit in eos 9 iram indignationis ſuæ, indignationem & iram, & 10 tribulationem, 11 immiſſiones per Angelos malos.

1. *Spiritus.*) dæmones.

2. *Creati.*) Deputati ad vindictam hominibus inferendam. Poſtquam enim homines ſe iis, per peccatum ſubmiſerunt, juſta Dei ordinatione traditi ſunt iis, ut ab iiſdem torqueantur, tum in hac, tum in futura vita.

3. *Et in furore ſuo.*) Cum Dei juſſione permittitur eis furere.

4. *Confirmaverunt tormenta.*) id eſt, firmiter & conſtanter exequuntur tormenta, quæ juſſi ſunt impiis inferre, ita ut nemo ea impedire valeat.

5. *In tempore conſummationis.*) quando Deus conſumere & perdere volet aliquos.

6. *Effundent.*) manifeſtabunt ſuam in impios poteſtatem, graviſſimis eos premendo ſuppliciis.

7. *Placabunt.*) Quia cum perfecta erit ultio à Deo ſtatuta, ipſe placabitur.

8. *Occidit.*) cur occidit, *Vide hoc eodem capit. verſu 17.*

9. *Iram indignationis.*) i. iræ effectum & furoris, quod iterum poſtea repetit.

10. *Tribulationem.*) quæ tribulatio eſt effectus iræ.

11. *Immiſſiones.*) quæ tribulatio fuit per immiſſionem Angelorum malorum.

§. 18. ET PROBOS.

Vide ſupra §. 14. in perſona S. Iob & §. 7. n. 19. & n. 29.

§. 19. DAEMONUM PECCATUM ET PAENA.

Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed 1 rudentibus inferni 2 detractos in tartarum 3 tradidit cruciandos, in judicium 4 reſervari. 2. Pet. 2. 4

Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed deſeruerunt ſuum 6 domicilium, in judicium magni diei, 7 vinculis æternis ſub caligine 8 reſervavit. Epiſt. Judæ v. 6.

Videbam Satanam ſicut 9 fulgur de cælo cadentem. Lucæ 10. 18.

Quomodo cecidiſti de cælo 10 Lucifer, qui 11 mane oriebaris? 12 corruiſti in terram qui 13 vulnerabas gentes? Iſa. 14. 12.

Ecce 14 qui ſerviunt ei, 15 non ſunt ſtabiles, & in 16 angelis ſuis reperit 17 pravitatem. Job. 4. 18.

Diabolus qui ſeducebat illos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris. Apoc. 20. 9.

1. *Detractos.*) ſcilicet è cælo, i. ejectos, pulſos.

2. *Rudentibus inferni.*) ſcilicet alligatos, tradidit in tartarum. Dicuntur autem rudentes inferni, catenæ, vincula & funes admodum craſſi & firmi, qui in Græco vocantur catenæ caliginis & tenebrarum. Sumitur metaphora, ait P. Serrarius, à maleficis qui ſic catenati in tetterrimos careeres compinguntur. Dicuntur etiam *rudentes inferni*; quia nunquam conterentur, nunquam ſolventur; quia nunquam ab obligatione, & ſententia æternæ mortis abſolventur.

3. *Tradidit.*) quaſi in cuſtodia & carcere.

4. *Reſervari.*) ſupplendum *tradidit eos*: ut reſerventur ad extremum diem judicii, ut tunc ad omnimodum eis debitum ſupplicium damnentur etiam, quoad accidentalia ſupplicia, quæ meruerunt; nam modo etiam inferorum igne torquentur.

5. *Suum Principatum.*) nobilem ſuam illam conditionem gratiæ, in qua creati fuerant.

6. *Domicilium.*) glorioſam cæli manſionem.

7. *Vin-*

7. *Vinculis æternis.*) alligatos, à quibus nunquam solventur.

8. *Reservavit.*) referad *judicium magni diei*: quando eorum damnatio publica confusione per judicis sententiam perfectè complebitur.

9. *Sicut fulgur.*) i. ita præcipitem eademque celeritate de superis, ad ima lapsum. Glossa Interlin. Vel *sicut fulgur*, quia ita dejectus, adhuc se transformat in Angelum lucis. Beda. Vel ut fulgur, quia natura fulgidus erat, at factus est tenebrosus. Ita Titus Bostrenus. Vel sicut fulgur cadentem, id est, à suprema potentia in extremam infirmitatem, quia ante Christi adventum, ab omnibus colebatur; postea ab omnibus conculcatur, unde versu sequente dicitur; Ecce dedi vobis potestatem calcandi, &c. Ita S. Cyrillus. Addit P. Sà quod in idem recidit, significari potestatem, qua dejectus per Christum, & Apostolos; quasi dicat. Videbam cum vos misi ad prædicandum, ruituras vires Satanæ:

10. *Lucifer.*) pulchertimus Angelorum, ideo vocatur lucifer, quæ est stella matutina, inter stellas pulcherrima, quæque mane præcedit solem (& alio nomine vocatur Venus, à venustate) quem eundem vesperi sequitur, & dicitur Hesperus.

11. *Mane.*) initio mundi splendidus apparuisti, ut facit stella luciferi.

12. *Corruisti in terram.*) quia projectus fuit in hunc aerem caliginosum.

13. *Vulnerabas gentes.*) alios Angelos, quibus ipse fuit occasio cadendi. Vocantur nomine gentium & hominum quia frequenter apparuerunt tali specie. Hæc Liranus.

14. *Qui serviunt ei.*) Angeli illi incorporei, quos creavit Deus ab initio in ministerium suum.

15. *Non sunt stabiles.*) in bono scilicet, ex se, sine Dei ope illos confirmantis & sustentantis, ex sua autem natura facilè possent in peccatum declinare, quod postea probat ex malis Angelis.

16. *Angelus*) Apostatis, qui ejusdem naturæ sunt cum bonis, & in eadem erant naturæ dignitate & bonitate conditi.

17. *Prævitatem.*) peccati, superbiam scilicet & inobedientiam.

§. 20. SEQVVNTVR VARIA NOMINA DÆMONIS, quæ ferè ex ante dictis, tum proprietatibus ejus, tum officiis sunt desumpta.

Vocatur fortis & 1 robustus. Isaiæ 49.24.

2. *Fortis armatus.* Lucæ 11.21.

3. *Draco magnus 4 rufus.* Apoc. 12.3.

5. *Serpens.* Apoc. 12.9. Gen. 3.1. Isa. 27.1.

6. *Diabolus.* Apoc. 12.9.

7. *Satanas.* Apoc. 12.9.

8. *Accusator fratrum.* Apoc. 12.10.

9. *Tentator.* Matt. 4.3.

10. *Principes, potestates,* 11 *rectores mundi, tenebrarum harum,* 12 *spiritualia nequitiæ,* 13 *in cœlestibus.* Eph. 6.12.

14. *Malus Antonomasticè.* Matt. 6.13.

15. *Leviathan,* 16 *vectis, & serpens* 17 *tortuosus.* Isa. 27.1.

18. *Behemoth.* Iob. 40 10.

Apparent S. Ioanni tres spiritus immundi in modum 19 *ranarum.* Apoc. 16.13.

20. *Dæmonium meridianum.* Ps. 90. 6.

21. *Aspis.* 22 *Basiliscus,* 23 *leo, Draco.* Ps. 90.13.

24. *Exactor.* Zach. 9.8.

1 *Robustus.*) Vide supra §. 11.

2. *Fortis armatus.*) Vide V. Christus §. 28. & infra hic c. 2. §. 1.

3. *Draco.*) Vide supra §. 7. n. 1.

4. *Rufus.*) quia sanguine delectatur & homicidiis.

5. *Serpens.*) Vide §. 7. n. 11.

6. *Diabolus.*) i. calumniator, criminator. *Vide* §. 5 & 6.

7. *Satanas.*) Hebraicum est vocabulum, id est, adversarius, contrarius, odio habens, inimicus, propter odium verò adversus genus humanum, ita vocatur.

8. *Accusator fratrum.*) quia diabolus, cum nos ad peccatum allexit, non solum in morte accusat nos, sed etiam divinam justitiam omni tempore inclamat, ut nos æternis pœnis puniat. Sed si nos, inquit Haymo, ejus accusationem præveniamus, accusantes nosipsos ex animo, nihil est quod eum accusatorem timeamus.

9. *Tentator.*) officio quia solet tentare, & ad malum sollicitare. *Vide V. Angelus,* §. *addito post* §. 6. n. 7.

10. *Principes.*] sunt ii dæmones qui aliis principantur dæmonibus, & potestates quæ in alios habent potestatem: nam ex ordine principatuum, & potestatum ceciderunt aliqui Angeli, factique sunt dæmones.

11. *Rectores mundi.*] non mundi id est, elementorum mundi, aurœli, & terræ, sed mundi tenebrarum id est, hominum infidelium, & tenebricolorum, & impiorum, hos enim regunt mali spiritus.

12. *Spiritualia nequitiæ*] .i. spirituales nequitias. i. nequam spiritus, seu nebulones.

13. *In cœlestibus.*] In hoc aere (qui aliquando cœlum vocatur) degentes: est enim hic aer, ut ait Hieron. ex communi Doctorum sententia plenus dæmonum, contra quos, ait Chrysost. irreconciliabilis est homini pugna, non de rebus parvis, sed cœlestibus. *Vide in morali parte hom.* 22.

14. *Malus.*] ob excellentiam malitiæ. Ita Chrysost.

15. *Leviathan.*] Ita vocatur, quia sicut in mari discurrit cetus, qui aliàs vocatur Leviathan, ita dæmon omnia susque deque vertens, ut cetus; multorum naufragiorum causa, ut cetus.

16. *Vetus.*] ob robur; & quia sicut vectis sua vi fores impedit ne aperiantur: ita diabolus, plusquam vectis ferreus obstruxit inferni, aut peccati carcerem ne quis inde emergat, & cœli portas ne quis eò penetret: quod utrumque adeo fecit fortiter; ut non nisi gladio Dei duro, & grandi, vectis ille ad liberum & expeditum hominibus ingressum distingi, aut revelli poterit.

17. *Tortuosus.*] ob fraudes quibus mille modis se vertat, & insinuat, ut homines decipiat; tum etiam, quod responsa reddat obliqua, variasque explicationes admittentia, quibus delusi mortales in varios inducuntur errores, æque discrimina.

18. *Behemoth.*] Ita vocatur etiam Elephas, quia æquivalet pluribus bestiis (Behemah enim Hebraicè bestiam significat) tum corporis mole, tum fortitudine, tum ingenii vi, & naturali prudentia, qui figura est dæmonis.

19. *Ranarum.*] Rana imbelle est animal & turpe, & loquax, & vocem strepitumque habet majorem, quàm corpus, sed viribus caret. Ita spiritus immundi magnum tempore Antichristi edent strepitum, & multos ad arma concitabunt. Sed omnis armatorum conatus in nihilum tandem recidet, ipsi vincentur potius & occidentur, ut statim indicat.

20. *Dæmonium meridianum.*] Quia tenebras ingerit sub specie lucis, malumque persuadet sub specie boni. Bernard.

21. *Aspis*] Genus est serpentis, qui ultra asturiam serpentibus omnibus communem habet conjunctam obstinationem.

22. *Basiliscus.*] ob crudelitatem.

23. *Leo & draco.*] ob potentiam, & vires maximas.

24. *Exaltor,*] Vide verbo Angelus, §. 3. numero 6.

CAPUT II.

De Christi Domini, & Angelorum victoria in Dæmonem.

VIDE CHRISTUS. CRUX.

§. 1. DE CHRISTO DOMINO.

1 *Quomodo potest quisquam intrare in* 2 *domum* 3 *fortis. &* 4 *vasa ejus diripere, nisi prius* 5 *alligaverit fortem? & tunc domum illius* 6 *diripiet.* Matt. 12. 29.

Et dixit ad me: sume tibi librum grandem, & scribe in eo, 7 *stylo hominis:* 8 *velociter spolia detrahe, cito prædare.* Isa 8 1.

9 *Obstetricante manu ejus,* 10 *eductus est coluber* 11 *tortuosus.* Job 26. 13.

Nunc 12 *judicium est* 13 *hujus mundi: nunc* 14 *princeps hujus mundi* 15 *ejicietur foras.* Joan. 12. 31.

16 *In die illa* 17 *visitabit Dominus in* 18 *gladio suo duro, & grandi, & forti, & super* 19 *Leviathan serpentem vectem, & super Leviathan serpentem tortuosum, & occidet* 20 *cetum qui* 21 *in mari est.* Isa. 27 1.

22 *Quid nobis, & tibi Jesu Fili Dei? venisti huc* 23 *ante tempus* 24 *torquere nos.* Matt. 8. 29.

25 *Deficit, qui* 26 *prævalebat, consummatus est* 27 *illusor, & succisi sunt omnes qui vigilabant* 28 *super iniquitatem.* Isa 29. 20.

29 *Solve* 30 *quatuor angelos, qui* 31 *alligati sunt* 32 *in flumine magno Euphrate.* Apoc. 9 14.

Et vidi 33 *Angelum de cælo, habentem* 34 *clavem abyssi, &* 35 *catenam magnam in manu sua, & apprehen-*

apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & 38 ligavit eum 37 per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & 38 signavit super eum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni, & post hæc oportet illum solvi 39 modico tempore. Apoc. 20. 1. 2. 3.

Vide supra cap. 1. §. 19. num. 9. & V. Ecclesia, c. 3. §. 2. testimonio. 3.

Dæmones à Christo Domino sæpe pulsos hominum corporibus, idemque Christi Domini virtute fractatum ab Apostolis, Evangelica testatur historia, & Actus Apostolici, ut & à dæmonibus Christum agnitum Dei Filium.

1. *Quomodo potest, &c.*] Chrys. Tantum abest, ait Christus, ut utar diabolo adjutore ad pellendos dæmones, uti vos mihi malignè imponitis, ut etiam præter eum, & principem ejus ligem, & vincam.

2. *Domum.*) domus hæc est mundus. Interl.

3. *Fortis.*) Diaboli, à quo nemo potest se eruere. Idem. Non debemus esse securi, ait Hieron. quando victoris voce adversarius noster fortis comprobatur. Fortitudo ejus, ait Chrysost. ex nostra est desidia.

4 *Vasa.*) id est, spolia, homines deceptos, peccatorum animas & corpora.

5. *Alligaverit.*) omnem ei potestatem ademerit & compescuerit à seductione electorum.

6. *Domum illius diripiet.*) Ereptos dæmoni, per diversos Ecclesiæ gradus ordinabit. Interlin.

6. *Stylo hominis.*) i. litteris usitatis & communibus.

8. *Velociter, &c.*) Hæc sunt Christi nomina ab effectu, quia velociter erat spoliaturus dæmonem, animasque ab improbo ejus dominio liberaturus.

9. *Obstetricante.*) Ipso agente, curante, ac veluti obstetricem agente manibus suis.

10. *Eductus est.*) de cœlo, ob superbiam dejectus, aut de mundo, juxta illud, quod sequitur, Joan. 12. 31.

11. *Tortuosus.*) ita vocatur dæmon, quia per mille se meandros voluit, ac gyrat, ut homines seducat.

12. *Judicium.*) Quo liberandus est à me à potestate diaboli.

13 *Hujus mundi.*) cujus magnæ parti dominatur, nempe in peccatores.

14 *Princeps, &c.*) vide supra cap. 1. § 20. num. 10. & 11.

15. *Ejicietur.*) Dejectus imperio, prævidebat, inquit Augustin. post mortem, & ascensionem suam per universum mundum, multos credituros, è quorum cordibus diabolus, quando ei ex fide renunciant, foras ejicitur.

16. *In die illa.*) Extremi judicii.

17. *Visitabit.*) punier.

18. *Gladio.*) Judicii, & sententiæ damnationis.

19. *Leviathan.*) vide capit 1. §. 20. num. 15. 16. 17.

20. *Cetum.*) Eundem diabolum, qui supra vocatur Leviathan.

21. *In mari*) In mundo; ubi ipse imperium videbatur habere, & ab omni se plaga tutum fore putabat.

22. *Quid nobis, &c.*) quasi dicat, inquit Gl. Interlin. nobiscum tibi nihil est commune.

23. *Ante tempus.*) scilicet Judicii, vel subitum illis fuit quod tardius fore putabant, Augustin.

24. *Torquere nos.*) flagellabantur invisibiliter, ait Chrysostomus, intolerabilia patientes ex Christi præsentia: Præsentia Salvatoris, aut Hieronymus, tormenta sunt dæmonum. Torquentur ait Glossa, dum de corporibus ejiciuntur, quorum tortura delectabantur.

25. *Defecit.*) victus à Christo dæmon.

26. *Prævalebat.*) In homines.

27. *Illusor.*) Deceptor diabolus, Chaldæus de prædator.

28. *Super iniquitatem.*) Animo erant intento ad peccandum aut alios inducendos ad idem.

29 *Solve.*) Vox est Dei patris ad sextum Angelum: vult autem eos solvi ut ante ultimum judicium habeant tempus nocendi hominibus.

30. *Quatuor Angelos.*) Sunt hi quatuor è præcipuis & majoribus malis Angelis, quibus commissum est ut per se & per inferiores spiritus infestent quatuor partes terræ, orientem, occidentem &c. nitentes impedire hominum salutem.

31. Qui

§ 2 Ad idem, et quam odiosa et indigna faciat curiosus ut suæ satisfaciat curiositati.

Vesi fatui 2 *facilis in domum proximi, & homo* 3 *peritus* 4 *confundetur* 5 *à persona potentis. Stultus* 6 *à fenestra respiciet in domum: vir autem* 7 *eruditus* 8 *foris stabit.* 9 *stultitia hominis auscultare per* 10 *ostium, & prudens* 11 *gravabitur contumelia.* Eccli. 21. 25. 26. 27.

1. *Fatui.*) Imprudentis.

2. *Facilis &c.*) Tum ob curiositatem rerum alienarum, tum negligentiam suarum, tum ob impudentiam.

3. *Peritus.*) Qui in se & in aliis expertus est: quàm nemo ferat rerum suarum curiosam perscrutationem.

4. *Confundetur.*) i. eum pudebit, verecundia afficietur. non enim *confundi* hic significat ignominia affici.

5. *A persona potentis.*) Cum ei occurrit potens aliquis, aut cum habet cum eo aliquid negotii, q. d. tantum abest ut sponte in domum alienam irruat, quod facit stultus.

6. *A fenestra.*) Necdum scilicet domum alterius ingressus respiciet à fenestra, vel etiam ut Græcis *à lanua*, ut scilicet vel à longè scrutetur impudenter, quæ sunt vel geruntur in aliena domo.

7. *Eruditus.*) Benè institutus.

8. *Foris stabit.*) Expectans donec prodeant quibuscum loqui desiderat, non irrumpet in domum, nec curiosè introspiciet.

9. *Stultitia &c.*) Declarat quid per nimiam curiositatem & impudentiam faciat, cum nec ingredi nec inspicere datur.

10. *Ostium.*) Ejus rimas aut alias aperturas, quid à domesticis dicatur.

11. *Gravabitur &c.*) Grave sibi esse ducit eam contumeliam & ignominiam admittere, aut ea notari.

§ 3 Curiositas est insatiabilis.

1. *Infernus & perditio* 2 *numquam implentur, similiter & oculi* 3 *hominum insatiabiles.* Prov. 27. 20.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Eccl. 1. 8.

1. *Infernus & perditio.*) i. mors vel status mortuorum.

2. *Nunquam implentur.*) Quia licet multos quotidie admittant, non ideo minus sunt capaces, nec ideo satiantur.

3. *Oculi.*) Seu externi seu interni, semper enim nova appetit curiositas.

§. 4. Curiositas est causa multorum peccatorum.

Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem 1 *rectum, & ipse se infinitis miscuerit* 2 *quæstionibus,* 3 *quis talis ut sapiens est? & quis cognovit solutionem* 4. *verbi?* Eccle. 7. 30.

1. *Rectum.*) Rectitudine justitiæ.

2. *Quæstionibus.*) Rerum curiosarum inquisitionibus, & supra vires suas.

3. *Quis tales &c.*) Qui possit attingere scientias & virtutes.

4. *Verbi.*) Occultæ alicujus veritatis, Ænigmatis, aut propositionis.

§. Add. Corripiendi sunt curiosi. *Vide V. correptio parte* 1. §. 18. *nu.* 9.

§. 5. Vitatur curiositas.

Oculi tui 1 *rectè videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* Prov. 4. 25.

2 *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed* 3 *quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper & in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus, non est enim tibi necessarium ea, quæ* 4 *absconditæ sunt videre oculis tuis, in* 5 *supervacuis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus ejus non eris curiosus;* 6 *plurima enim* 7 *super sensum hominum* 8 *ostensa sunt tibi, multos enim* 9 *supplantavit* 10 *suspicio illorum, & in* 11 *vanitate detinuit* 12 *sensus illorum.* Eccli. 3. 22. 23. 24. 25. 26.

13. *Non est dicere:* 14 *quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo* 15 *quærentur.* Eccli. 39. 26.

Non est vestrum 16 *nosse tempora, vel* 17 *momenta* 18 *quæ pater posuit in sua potestate.* Act. 1. 7.

Si eum volo manere 19 *donec veniam,* 20 *quid ad te?* 21 *tu me sequere.* Ioan. 21. 22.

Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est? Nihil sub sole 22 *novum, nec valet quisquam dicere. Ecce hoc recens est, jam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Eccles. 1. 9. 10.

Sicut qui 23 *vel multum comedit* 24 *non est ei bonum,*

num, 25 sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Prov. 25. 27.

Non 26 plus sapere 27 quam oportet; sed 28 sapere ad sobrietatem & unicuique sicut Deus dimisit mensuram fidei. Roma. 12. 3.

1. *Recta.*] Est adverbium, id est regione, q. d. non huc illuc curiosè circumspicias, non vageris oculis.

2. *Palpebræ.*] i. Oculi (per synecdochen) intenti sint in viam qua est eundum, non ad dextram, non ad sinistram, non aliorsum deflectantur, quod vel maximè de oculis mentis est intelligendum ut non curiosè alio se applicent, quam ad id quod cuique propositum esse debet; quæ ab hoc sunt aliena, non consideret, non curet, ne scire quidem velit. Potest item hic versus ita accipi ut doceat opus quodcumque quod faciendum quis sibi statuit, sedula cogitatione præveniendum, & meditando prævidendum an sit secundum Deum. Aut ut vult Beda, consilia aliqua bona præcogitanda, priusquam quod agendum est auspicemur. Sed hi duo sensus aut includuntur in primo, aut ex eo consequuntur.

2. *Altiora &c.*) Majora & difficiliora quam ut ea intelligendo assequi possis, & quæ superant intellectus tui vires.

3. *Quæ præcepit tibi &c.*) i. quæ vult te facere, ea cogita; Dei vero pleraque facta noli curiosè inquirere.

4. *Abscondita.*) Quæ captum tuum excedunt, quæque noluit Deus manifestare homini, q. d. necessariis rebus cognoscendis tantum vaca.

5. *Supervacua.*) Superfluis, quæque ad necessariam aut utilem vitæ institutionem non spectant.

6. *Plurima.*] Supple; inter ea quæ te scire vel facere oportet, vel inter ea quorum data est tibi notitia.

7. *Super sensum.*) Supra captum.

8. *Ostensa sunt tibi.*) q. d. in iis ingenium occupa, ea cogita, neque ad alia velis transcendere.

9. *Supplantavit.*) Decepit.

10. *Suspiciosorum.*) i. quod suspicarentur & opinarentur se illa posse capere, id pater in hæret eis qui dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.

11. *Vanitate.*] Errore.

12. *Sensu.*] Mentem.

13. *Non est dicere.*] Non licet dicere de operibus Dei & quærere curiosè.

14. *Quid est hoc &c.*] Ad quid hæc aut illa sunt facta? quem habent usum? aut fructum? cur hoc sic factum aut sic &c. prohibet nos nimia curiositate quærere factorum Dei causas, prohibet etiam contemnim de iis loqui, eo quod eorum causas & usum ignoremus, quasi pleraque in iis sint supervacua & inutilia.

15. *Quærentur.*] i. cognoscentur & manifesta erunt, quare illud tempus exspectandum. Quæri pro cognoscere per Metalepsim Hebraicam qua prius ponitur pro posteriore. Inquisitio enim præcedit notitiam, & est via ad illam, & notitia est illius finis. Secundum autem alterum sensum; omnia quærentur suo tempore tanquam alicui usui convenientia & necessaria, nihilque est quod non sit suo tempore desiderandum & optandum, ob aliquam ejus utilitatem, nihil item est quod non ad universi decorem & ornatum requiratur.

16. *Nosse.*] Quare nec quærere, sed ita vivere quasi quotid. è judicandi. Ad vos pertinet quod sequitur acceptio sancti spiritus, quare hanc petere debetis. Gloss. & Liran.

17. *Momenta.*] Rei gerendæ opportunitates.

18. *Qua pater &c.*] Beda. Illius regni tam secretum est tempus ut tantum scientiæ patris pateat.

19. *Donec veniam.*] Scilicet Judæos puniturus per Romanos: quando enim Dominus malos punit, dicitur advenire & egredi phrasi scripturæ: *Vide Iacobi 5. v. 8.*

20. *Quid ad te.*] Ad te nihil attinet.

21. *Tu me sequere.*] In cruce & passione.

22. *Novum.*] Potest hic locus facere contra curiosos quos rerum novarum maxime capit cognitio: quique eas sciendi noxio quasi quodam laborant prurit: cum contra dicat sapiens: nihil esse sub sole novum.

23. *Mel.*] Licet per se optimum & suavissimum.

24. *Non est ei lætum.*] Quia cruciatus graves & mortem sæpe affert quod celerrimè vertatur in flavam bilem, atque adeo inflammat vehementer universam corporis constitutionem.

25. *Sic qui &c.*] Sic qui majestatem Dei (sub qua intelige quamvis aliam rem præclaram) supra modum naturæ aut intellectui convenientem, aut curiosius vul. indagare, ille in amentiam & errores præcipitabitur, opprimeturque & gravabitur nimia objecti sui claritate, non secus quam solis lumen directè ipsum inspicientem excæcat, quod alioqui reficit & illuminat.

26 *Plus sapere*] Non plus investigare de mysteriis & Dei secretis.

27. *Quàm oportet sapere*] Quam ad fidem & religiosos mores pertinet.

28. *Sapere ad sobrietatem*] Servando temperantiam in hujusmodi curiosis inquisitionibus, contentum esse sobria & modesta sapientia.

§. 6. VETATUR CURIOSITAS INVESTIGANDI quid de se dicatur. *Vide V. Auditio §. 3. testimonio* 1.

DÆMON.

Vide Tentatio.

Agendum primum de ejus natura, proprietatibus, officio, nominibus, & cæteris eo spectantibus. Deinde quomodo victus sit à Christo, vincaturque quotidie ab hominibus.

CAPUT I.

§. 1. DÆMON EST SUPERBUS, & gloriæ amans.

Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Matt. 4. 9.

1. *Omne sublime* 2 *videt*, 3 *ipse est* 4 *rex* 5 *super universos filios superbiæ* Iob. 41. 25.

1. *Omne sublime.*] Quantumcunque altum & excellens ipsa præ naturæ suæ dignitate & conditione.

2. *Videt.*] Despicit præ superbia.

3. *Ipse.*] Per suam malitiam qua se à Deo voluntariè avertit.

4 *Rex.*] Dominus, caput.

5. *Super &c.*] .i. super omnes superbos & impios seu spiritus, seu homines, qui eum imitantur in superbia sua, quam primus ipse genuit de corde suo impio.

§. 2. ITEM INVIDUS.

1. *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*; 2 *imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.* Sap. 2. 24.

Vide V. Convivia §. 3. n. 5. quomodo etiam homini turpes dei voluptates.

1. *Invidia diaboli &c.*] Qui invidens homini immortalitatem & fœlicitatem suam, astu suo eum everit, mortique subjecit.

2. *Imitantur illum.*] .i. sicuti ille mortem in mundum invexit & protoparentes nostros interemit, ita omnes qui ejus sequuntur partes conantur illum imitari occidendo filios Dei, sicut ille occidit Adam, Deo filium carissimum.

§. 3. ITEM AMANS LUXURIÆ.

1. *Deprecabantur eum spiritus, dicentes: mittes nos* 2 *in porros ut in eos introeamus.* Marci 5. 12.

Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, &c Matt. 12. 43.

Sub umbra dormit 3 *in secreto calami, &* 4 *in locis humentibus.* Job. 40. 16.

1. *Deprecabantur.*] Neque enim nocere possunt nisi permissione divina, Remigius.

2. *In porcos.*] Quia semper spurcitiis delectantur, Idem.

3 *In secreto calami.*] Per secretum calami S. Gregorius intelligit mentes temporali gloriæ deditas, quæ inanes sunt ut calamus seu arundo, inconstantes, leves, excelsi ut arundo.

4. *In locis humentibus.*] Mentibus carnalibus, quas humor carnalis concupiscentiæ quia replet, fluidas facit, Greg.

§. 4. EST HOMICIDA, APOSTATA, ET mendax mendacique patens.

Ille homicida erat 1 *ab initio, &* 2 *in veritate non stetit: quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium,* 3 *ex propriis loquitur, quia* 4 *mendax est, &* 5 *pater* 6 *ejus.* Ioann. 8. 44.

7 *Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum eius. & dixit Dominus: decipies & prævalebis:* 8 *egredere, & fac ita* 3. Reg. 22. 22.

Duxit illum (Christum) *diabolus in montem excelsum & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis. & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam & gloriam illorum, quia* 9 *mihi tradita sunt, &* 10 *cui volo do illa. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.* Luc. 4. 5. 6. 7.

1. *Ab initio.*] Quia omnes homines in Adam morti

morti subjecit, idque unico ictu, quis unquam extitit homicida talis? Deinde Caio, in necem Abel excitavit, & quotidie infinita suggerit homicidia.

2. *In veritate.*) Vitæ scilicet, quia à Deo defecit peccando. Ita S. Leo. *Vel in veritate*, i. fidelitate, quia non fuit fidelis Deo, ita Cyprianus, vel non permansit in eo quod æquum erat, rectum & justum, hoc enim sæpe significat, *veritas* in scripturis. Vnde consequenter à veritate excidit, quod patet ex sequentibus: quia in eo jam veritas non est, mentitur & infinita mendacia profert.

3. *Ex propriis loquitur.*) i. non id aliunde mutuatur: quod probat, quia.

4. *Mendax est.*) i. consuetudine, habitu, officio.

5. *Pater.*) Author, inventor.

6. *Ejus.*] Scilicet mendacii, quod includitur in adjectivo *mendax* quod præcessit. Est Hebraismus. Ita August. & Chrysost.

Egrediar.) Versa sunt unius à dæmonibus.

8. *Egrediar.*) Permissio est, non præceptum.

9. *Mihi tradita.*) Apertum mendacium ex superbia ortum, qua sibi arrogat quod suum nõ est. Domini enim est terra & plenitudo ejus.

10. *Cui volo.*) Iterum mentitur, cum nulli possit dare nisi cui Deus velit, quod etiam patet ex magis atque sagis & veneficis quas plurimum egentissimas esse videmus.

§. 5. Est calumniator.

Numquid Iob 1 *frustra timet Deum: nonne tu* 2 *vallasti eum, ac domum ejus, universamque substantiam per circuitum,* 3 *operibus manuum ejus benedixisti & possessio ejus crevit in terra? sed extende paululum manum tuam, & 4 tange cuncta quæ possidet, nisi* 5 *in faciem benedixerit tibi.*

Ait: Deo scilicet) *respondens Satan ait:* 6 *pellem pro pelle & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua* Iob 1. 10. 11.

1. *Frustra.*) Gratis, sine præmio.

2. *Vallasti.*) Quasi quibusdam munitionibus circumdedisti & protexisti.

3. *Operibus &c.*) Quæcunque facit seu per se, seu per tuos, prospere ei cedunt.

4. *Tange &c.*) Ut in omnibus damnum patiatur.

5. *In faciem benedixerit.*) Est Antiphrasis, *benedixerit* pro *maledixerit* .i. experientia discet eum omni abjecto timore, maledictionis blasphemiam contra te prolaturum qui modo in prosperis usque adeo videtur tibi devotus. Calumniatur dæmon Job quasi Deo serviat tantum in prosperis, cum deserturus in adversis.

6. *Pellem.*) .i. aliorum pellem, seu alia omnia à se, jumentorum suorum, famulorum, prolium pellem dabit facilè, modo parcas pelli ejus. En novam calumniam.

§. 6. Etiam Deum calumniatur.

1. *Nequaquam morte moriemini:* 2 *scit enim Deus quod in quocunque die comederitis ex eo* 3 *aperientur oculi vestri: & eritis sicut dii scientes bonum & malum.* Genes. 3. 4. 1. 5.

1. *Nequaquam moriemini.*] Intentarat iis Deus mortem Gen. 2. 17. quocumque die comederent de ligno vitæ, diabolus ergo his verbis calumniatur Deum mendacii.

2. *Scit Deus &c.*) Arguit Deum invidiæ, q.d. invidet vobis hanc scientiam.

3. *Aperientur.*) Adeo perspicaces & acuti eritis in intelligendo, ut videamini vobis fuisse prius cæci. Rupertus.

Hic observa 5. *Dæmonis mendacia.* 1. *Non moriemini.* 2. *Aperientur oculi vestri.* 3. *Eritis sicut Dii.* 4. *Scientes bonum & malum.* 5. *Scit Deus hæc omnia, scit esse vera nec me mentiri.*

§. 7. Ecclesiæ, ejusque filiis adversatur, & nocet, quantum potest tum in corpore tum in animo, cæterisque bonis. Ubi & de ejus tentationibus.

1. *Draco stetit ante* 2 *mulierem, quæ erat* 3 *paritura, ut cum peperisset, filium ejus* 4 *devoraret* Apoc. 12. 4.

Vide ejusdem capitis versus 7. 8. 9.

Væ terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos habens 5 *iram magnam,* 6 *sciens quod* 7 *modicum tempus habet, & postquam vidit draco quod* 8 *projectus esset in terram,* 9 *persecutus est mulierem, quæ peperit masculum.* Apoc. 12. 12. 13

10. *Et missi* 11 *fluvios* 13 *ex ore suo post mulierem* 12 *aquam* 14 *tamquam flumen, ut eam faceret trahi à flumine.* Apoc. 12. 15.

Ut resipiscant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur ad ipsius 15 *voluntatem* 2. ad Tim 2. 26.

Et iratus est 16 *draco in mulierem: & abiit facere prælium* 17 *cum reliquis de semine ejus qui custodiunt*

ſtodiunt mandata ejus, & 18 *habent teſtimonium Ieſu Chriſti.* Apoc. 12. 17.

Adverſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens, circuit quærens quem deveret. 1. Petri 5. 8.

Damon Chriſtum de tribus tentat, de gula, ſuperbia & avaritia ſeu cupiditate rerum terrenarum. Matt. 4.

Diabolus miſit in cor Iudæ, ut traderet Chriſtum. Joan. 13. 2.

Ecce miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut 19 *tentemini, & habebitis tribulationem diebus* 10 *decem.* Apoc. 2. 10.

Voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & ſemel, & iterum, ſed 21 *impedivit nos* 22 *Satanas.* 1. ad Theſſ. 2. 18

Cur 23 *tentavit Satanas cor tuum, mentiri te* 24 *ſpiritui ſancto*, & 25 *fraudare de pretio agri.* Actor. 5. 3.

Venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalvi fiant. Lucæ 8. 28.

Cum veniſſet transfretum in regionem Gerasenorum, occurrunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, 26 *ſævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.* Matt. 8. 28.

Et oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram 27 *Angelo Domini*: & *Satan ſtabat à dextris ejus, ut adverſaretur ei.* Zacha. 3. 1.

28 *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Iob. 1. 7

Egreſſus Satan à facie Domini percuſſit Iob, ulcere peſſimo à planta pedis uſque ad verticem ejus: qui 30 *teſta* 31 *ſaniem* 12 *radebat* 33 *ſedens in ſterquilinio.* Iob. 2. 7. 8.

Videndum etiam caput 1. à verſu 12. & Lucæ 8. 1, 29. & 33 & 3. Geneſis primis aliquot verſibus.

Conſurrexit Satan contra Iſrael, & concitavit David ut 34 *numeraret Iſrael* 1. Paral. 21. 1.

Ecce Satanas 35 *expetivit vos, ut* 36 *cribaret ſicut triticum.* Lucæ 22. 31.

Et vos cum eſſetis 37 *mortui delictis, & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis*, 38 *ſecundum ſæculum mundi hujus* 39 *ſecundum principem poteſtatis aëris hujus*: 40 *ſpiritus qui nunc operatur* 41 *in filios diffidentiæ.* Epheſ. 2. 1, 2.

Serpens dixit ad mulierem, cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradiſi? Gen. 3. 1.

1. *Draco.*] Dæmon qui vocatur draco ob venenum, ferocitatem, & crudelitatem.

2. *Mulierem.*] Eccleſiam.

3 *Paritura.*] Spirituales filios, tempore Antichriſti, quod quidem non niſi ægerrimè faciet ob maximas illorum temporum calamitates & perſecutiones. *v. hoc cap. v.* 2.

4. *Deveraret.*] Perderet, abduceret à Chriſti fide.

5. *Iram.*] Dolens ſe victum à ſanctis tempore Antichriſti, & cupiens in aliis dolorem ulciſci ſuum.

6. *Sciens.*] Ex ſignis enim intelliget inſtare diem judicii, & brevitatem temporis damni magnitudine compenſare nitetur.

7. *Modicum.*] Ad nocendum.

8. *Projectus.*] Ab Archangelo Michaele & ſociis ejus devictus.

9. *Perſecutus eſt mulierem.*] Illam de qua hic numero 2. ſenſus eſt: quoniam eos qui tunc in Chriſto naſcentur, Eccleſia per lavacrum regenerationis devorare non potuit: converſus eſt ad eos perſequendos qui in Eccleſia erant antequam illi naſcerentur.

10. *Et miſit ſerpens ex ore &c.*] Præſupponendum mulierem ſeu Eccleſiæ præcipua membra fugiſſe in ſolitudinẽ ob perſecutionẽ Dæmonis & Antichriſti ut dicitur verſu 6 Itaque cum ſancti fugerent, miſit ut ſequitur.

11. *Serpens.*] Dæmon ita dicitur, quia in ſilentio mordet, & quaſi abſque ſenſu eorum, quibus nocet, venenum infundit.

12. *Aquam.*] per eam ſignificatur perſecutio. Itaque cum ſancti fugerent in ſolitudines, diabolus miſit exercitum perſequentem eos, ut ad ſe revocaret, & torqueri atque occidi juberet.

13. *Ex ore.*] Quia id eis præcepit per interiorem inſpirationem & eos commovit.

14. *Tanquam flumen.*] quod violentum eſt, & quæcumque invenit, ſecum trahit: quo ſignificatur violentia perſecutionis.

15. *Voluntatem.*] ſcilicet implendam.

16. *Draco, &c.* vide ſupra n. 1.

17. *Cum reliquis de ſemine, &c.*] cum iis qui in remotioribus degebant regionibus ab Antichriſto, quem excitavit dæmon, ut ad eos mitteret perſecutores, ideo dicitur abjiſſe facere prælium.

18 *Habent, &c.*] quos omnes teſtantur eſſe Chriſtianos & fidem ſuſcepiſſe & baptizatos,

nos, & vivere juxta præscriptum legis Christi.

19. *Tentemini.*) variis cruciatibus probemini.

20. *Decem.*) numerus certus pro incerto, i. multis.

21. *Impedivit.*) Varia opposuit nobis impedimenta.

22. *Satanas.*) i. adversarius, ita vocatur diabolus, quia hominum salutі adversatur.

23. *Tentavit.*) induxit. q. d. cur te permisisti à diabolo induci ad mentiendum, &c.

24. *Spiritui sancto.*) promiserat enim Deo vivere in communi sine proprio, ut tunc fiebat in primitiva Ecclesia, quare mentitus fuit Deo; partem ejus sibi retinendo.

25. *Fraudare.*) communitatem Christianorum, & retinere tibi soli, & occultè quod est omnibus commune.

26. *Savi nimis.*) Illa sævitia in transeuntes, unde nisi à dæmone inhabitante, qui quantum potest, hominibus nocet.

27. *Angelo.*) custode, & protectore populi.

28. *Circum.*) aliquid devotate cupiens, prædam ubique quærens.

28. *Vicere pessimo.*) cujus vis & dolor non in superficie tantum cutis hærebat; sed carnes ipsas penetrans, etiam ossa & ossium medullas pervadebat.

30. *Testa.*) Quæ illic fortè in fimeto illi ad manum occurrebat, carens linteis mollioribus ad sordes minori dolore eluendas.

31. *Saniem.*) è singulis membris defluentem imo ebullientem.

32. *Radebat.*) Abradebat, à vulneribus purgabat.

33. *Sedens in sterquilinio.*) quia scilicet omnibus horrendus, ac vix seipsum ferens præ fœtore, egrellus foras sub dio sedebat in fimeto, quò congeruntur hominum atque jumentorum stercora.

34. *Numeraret,*) qua numeratione valde offensus Deus, ob Davidis superbiam, maximam populi multitudinem morte abstulit. *Vide etiam 2. Reg. c. ultimo.*

35. *Experiri.*) quia nullius fides à dæmone nisi Deo permittente tentatur. Ita Beda.

36. *Cribraret.*) ventilando concuteret. Ita Beda. i. tentationum variarum impulsu agitaret.

37. *Mortui delictis,*) mortui secundum animam ob delicta.

38. *Secundum &c.*) sequendo, & imitando seculares homines mundana ista appetentes.

39. *Secundum Principem, &c.*) secundum quod vobis suadebat princeps seu dæmon, qui in hoc aere habet potestatem, miscendo ventos, tonitrua & fulgura.

40. *Spiritus.*) est genitivus, patet ex Græco & per appositionem refertur ad *potestatis.* q. d potestas quam habet princeps hic & dæmon est spiritus. i. impulsus & afflatus dæmonis, qui vim suam exercet.

41. *In filios diffidentiæ.*) .i. qui non credunt, qui resistunt fidei & veritati.

42. *Cur.*) quasi dicat: sane non videtur justa subesse causa hujus præceptionis; igitur non nisi joco & ludens vobis vetuit esum hujus arboris: astutè quidem is tentat, ut dum Evæ persuaserit non esse ullam hujusce utilitatem præceptionis, eam ostendat; item nullam esse, nec Dei fuisse mentem eos illa obligare, qui non nisi ob gravissimas causas quid præcipit. Tentat autem Evam, quod ei invideret Dei amicitiam à qua ipse exciderat, nec ferret hominem ut alterum Angelum terrestrem in tertis versari. Chrysostomus homilia 16. in Genesim, in principio.

§. 8. Dæmon impedit conversionem infidelium.

Quod si etiam 1 opertum est Evangelium nostrum; 2 in iis qui pereunt, est opertum: in quibus 3 Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. 4 ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii 5 gloriæ Christi, qui est imago Dei. 2. Cor. 4. 3. 4.

Opertum est, &c.) .i si non efficit fructum, nostra Evangelii prædicatio, vel si non cognoscitur, si non recipitur.

2. *In iis, &c.*) .i. in corde eorum qui pereunt, seu reproborum est operturo velamine cæcitatis ipsorum.

3. *Deus hujus sæculi.*) Dæmon mundi princeps S. Thomas.

4. *Ut non fulgeat.*) .i. ut non videant fulgorem Evangelii, nec appareat iis quod Evangelium sit lux.

5. *Gloriæ.*) quo scilicet Evangelio glorificatur Christus, quia eo continetur Christi resurrectio, & divinitas, quæ maximè spectant ad

ejus gloriam, quam infideles verùm esse non creduat, dum ejus resurrectionem, & divinitatem inficiuntur.

6. Imago.) i. omninò, per omnia similimus Patri.

§. 9. DECIPIT SPECIE BONI ET veri.

Ipse Satanas 1 *transfigurat se in Angelum lucis.* 2. Cor. 11.14.

Vide infra §. 19. num. 9. & §. 20. n. 20.

1. *Transfigurat &c.*] Figuram assumit boni Angeli, tam secundum exteriores apparitiones, quam secundum interiores inspirationes hoc modo bonitatem simulans. Titelman.

§. 10. UTITUR IN TUM FINEM SACRA scriptura.

Si Filius Dei es, mitte te deorsum, scriptum est enim: quia 1 *Angelis suis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* Matt. 4. 6.

Ecce 2 *equus niger: &* 3 *qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.* Apoc. 6. 5.

1. *Angelis suis.*] Hujus explicationem vide V. Angelus, §. 4. Quibus adde scripturam istam à dæmone malignè ac depravatè adduci, quoniam cum sit de pio quolibet, eam ipse propriè interpretatur pertinere ad Christum, & ista scriptura qua promittitur confidentibus Deo securitas ab omni malo, abutitur ad persuadendam impietatem, tentationem scilicet Dei ac spontaneam malorum advocationem. Jansen.

2. *Equus niger.*] Per hunc designantur hæretici, & pravæ doctrinæ magistri.

3. *Qui sedebat.*] hic sessor est dæmon.

4. *Stateram*] Quasi verba ponderans: nititur enim dæmon hominibus persuadere se optimè examinare vim verborum scripturæ & æqua stateræ ponderare, atque id quod docet esse ex ipsis scripturarum visceribus erutum. Hoc ipsum hæretici faciunt.

§. 11. DÆMON POTENTISSIMUS EST.

Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret. Job. 41, 24.

Quò pertinet fetè totum hoc c. Job. 41.

§. 12. SÆPE TAMEN FERITI SUNT SUIS conatus.

Tu commovisti me adversus eum ut affligerem eum 1 *frustra.*

1 *Frustra*, i. Immeritum: vel *frustra*, id est, nihil sibi profuerunt quæcumque ei inflixisti mala, frustratus est labor omnis tuus; illius patientia tuam invidiam, & astuta consilia tua superante; ita ut tu victus & confusus doleas, ille victor glorioſus exultet.

§. 13. DEUS SE ILLIS OPPONENTE.

Et 1 *dixit Dominus ad satan:* 2 *increpet Dominus in te satan, & increpet Dominus in te,* 3 *qui elegit Hierusalem:* 4 *Numquid non iste torris est erutus de igne?*

1. *Dixit Dominus &c.*] loquitur Dominus de se ac si de alio aliquo loqueretur, more scripturæ.

2. *Increpet.*] increpabit, reprimet Dominus atque compescet furorem tuum, & tuam malevolentiam, ne aliquid possis adversus Jesum sacerdotem magnum orantem pro Jerusalem: Idem facit itare dominum quotidie, tum per se, tum per Angelos & sanctos suos non est dubium.

3. *Qui elegit Hierusalem.*] ut in ea sibi templum ædificaretur, & ideo nihil poteris adversus Jesum sacerdotem. Eodem modo secundum sensum moralem non poterit satan resistere Domino qui vult sibi spirituale templum erigi in anima fideli.

4 *Nunquid, &c.*] i. ut torris, q. d. liberavit eum Dominus de Babylonica captivitate & de magnis periculis, quasi torrem, ne penitus igne consumeretur, quare frustra niteris perdere, quem Deus liberare decrevit: facilè est idem accommodare ad peccatorem.

§. 14. NEQUIT NOCERE VALET QUANTUM vellet, nec nisi Dei permissione.

1 *Vinum & oleum ne læseris.* Apoc. 6. 6.

2 *Animam illius serva.* Job. 2. 6.

Dixit Dominus ad satan, ecce 3 *universa quæ habet,* 4 *in manu tua sunt: tantum* 5 *in eum ne* 6 *extendas manum tuam; egressusque est satan à facie Domini, &c.* Job. 1. 12.

7 *Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet: nisi in faciem benedixerit tibi.* Job. 1. 11

Item

Erat ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & 8 rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi. & permisit eis. Luc. 8. 32.

Rogabant illum ne imperaret illis, 9 ut in abyssum irent. Luc. 8. 31.

Vide supra § 7. num. 55. & plura tomo altero, de dæmonis imbecillitate.

1. *Vinum, &c.*] Hoc dicitur dæmoni ut explicatum est §. 10. Per vinum autem & oleum, quæ adhibuit Samaritanus vulneribus. Lucæ decimo, designantur remedia animarum à Christo relicta & maximè sacramenta, quæ prohibet Deus à Dæmone & hæreticis tolli: sunt enim cœlestia planè medicamenta animorum. Passus est Deus, per hæreticos pacem Ecclesiæ turbari, & doctrinam Evangelicam, multis in regionibus depravari, non est tamen passurus ut sacramenta auferant. Id visum patrum memoria in Luthero, & Calvino, & indies idem apparet. Hinc patet non posse amplius dæmonem in Ecclesiam quàm si permittat Deus.

2. *Animam.*] id est, vitam: neque animam à corpore separes, neque item rationis ab eo auferas usum quo illum necesse est tecum pugnare.

3 *Universa.*] à liberis ejus usque ad pecora, cum omni ejus possessione & supellectile.

4. *In manus tuas*] .i. In ea omnia, potestatem liberam tibi trado, ut ea pro voto tuo dispendas atque consumas.

5 *In eum.*] neque in ejus corpus nec animam.

6. *Extende.*] Ut velis in minimo, in his rebus nocere.

7. *Extende, & tange.*] Petit ut Deus extendat & tangat: quia ea per se non poterat efficere. Hujus explicatio requirenda §. 5. supra.

8. *Rogabant, &c.*] Immundi immundum gregem petunt, ait S. Cyrillus. Si in porcos (inquit Athanas. in vita S. Antonii) potestatem non habent, multo minus in homines: Deus ergo solus timendus, contemnendi illi.

9. *Ut in Abyssum irent.*] In gehennæ locum; volebant enim adhuc (quod non poterant, nisi Dei permissu) cum hominibus, inquit Theophylactus, conversari, eisque nocere.

§. 15. DÆMONES SIGNA FACIUNT AD decipiendum.

Vide Exodi cap. 7. & 8.

1 *Cujus* 2 *est adventus* 3 *secundum operationem Satanæ,* 4 *in omni virtute, & signis, & prodigiis* 5 *mendacibus, &* 6 *in omni seductione iniquitatis,* 7 *in iis qui pereunt; eo quod* 8 *charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo* 9 *mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio, ut* 10 *judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* 2 ad Thes. 2. 9 10.

Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia; ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Matt. 24. 24.

Dedit 11 *illi* 12 *draco* 13 *virtutem suam, &* 14 *potestatem magnam.* Apoc. 13. 2.

1. *Cujus*] supple Antichristi.

2. *Est adventus.*] qui Antichristus adveniet.

3. *Secundum, &c.*] innixus auxilio dæmonis non divinæ virtute armatus veniet ad persuadendum hominibus.

In omni virtute.] Cujus ministerio videbitur miras virtutes edere & signa magnæ potentiæ indicia.

5. *Mendacibus*] Et si aliqua vera sunt futura, erunt tamen mendacia ratione finis; quia mendacium suadebunt.

6. *In omni, &c.*] ad seducendum homines, & avocandos à virtute ad iniquitatem.

7. *In qui pereunt.*] seducendum, inquam, homines perditos & filios damnationis.

8. *Charitatem veritatis.*] .i. Christi charitatem, atque veritatem, qui verissima charitate se nobis dedit, & utramque tam charitatem, quàm veritatem nobis impertitus est.

9. *Mittet.*] Immittì permittet operationes hujusmodi diabolorum, quæ illos in errores inducent: laxabitque habenas diabolo, & Antichristo in hunc finem.

10. *Judicentur.*] condemnentur.

11. *Illis.*] scilicet bestiæ id est, Antichristo.

12. *Draco.*] dæmon, *vide supra* §. 7.

13. *Virtutem suam*] .i. ingenium, astutiam, vires suas omnes ad conterendam omnem adversantium vim.

14. *Potestatem*] ad fallacia miracula facienda, & ad dominandum universis filiis superbiæ.

§. 16. NON OMNIA TAMEN AD QUAE conantur faciunt signa.

Fecerunt que similiter maleſici incantationibus ſuis, ut educerent 1 *ciniphes, &* 2 *non potuerunt: erantque ciniphes, tam in hominibus, quàm in jumentis.* Exodi 8 18.

1. *Ciniphes.*) i. culices, muſcarum minutiſſimarum genus & inquietiſſimarum, aculeo pungentiſſimo, quæque inordinatè per aerem volitant.

2. *Non potuerunt.*] Impedivit Deus Magos, ut qui majora fecerant, non poſſent minora, ut ſic Dei potentia in eos & dæmonum imbecillitas appareret, Cajetanus.

§. 17. VTITUR DEUS DAEMONIBUS AD puniendos improbos.

Sunt 1 *ſpiritus, qui ad vindictam* 2 *creati ſunt,* 3 *& in furore ſuo* 4 *confirmaverunt tormenta ſua:* 5 *in tempore conſummationis* 6 *effundent virtutem: furorem ejus, qui fecit illos* 7 *placabunt.* Eccli. 39. 33. 34.

Vide ſupra §. 4, n. 7 & §. 7. teſtimonio 2. & ultimo, & §. 8. n. 1. & §. 15.

Audio quia tradita eſt ſeptem viris, & mortui ſunt: ſed & hoc audivi, quia dæmonium 8 *occidit illos.* Tobiæ 6. 14.

Miſit in eos 9 *iram indignationis ſuæ, indignationem & iram, &* 10 *tribulationem,* 11 *immiſſiones per Angelos malos.*

1. *Spiritus.*) dæmones.

2. *Creati.*) Deputati ad vindictam hominibus inferendam. Poſtquam enim homines ſe iis, per peccatum ſubmiſerunt, juſta Dei ordinatione traditi ſunt iis, ut ab iiſdem torqueantur, tum in hac, tum in futura vita.

3. *Et in furore ſuo.*) Cum Dei juſſione permittitur eis furere.

4. *Confirmaverunt tormenta.*) id eſt, firmiter & conſtanter exequuntur tormenta, quæ juſſi ſunt impiis inferre, ita ut nemo ea impedire valeat.

5. *In tempore conſummationis.*) quando Deus conſumere & perdere volet aliquos.

6. *Effundent.*) manifeſtabunt ſuam in impios poteſtatem, graviſſimis eos premendo ſuppliciis.

7. *Placabunt.*) Quia cum perfecta erit ultio à Deo ſtatuta, ipſe placabitur.

8. *Occidit.*) cur occidit, *Vide hoc eodem capit. verſu* 17.

9. *Iram indignationis.*) i. iræ effectum & furoris, quod iterum poſtea repetit.

10. *Tribulationem.*) quæ tribulatio eſt effectus iræ.

11. *Immiſſiones.*) quæ tribulatio fuit per immiſſionem Angelorum malorum.

§. 18. ET PROBOS.

Vide ſupra §. 14. *in perſona* S. *Iob &* §. 7. *n.* 19. *&* n. 29.

§. 19. DAEMONUM PECCATUM ET PAENA.

Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed 1 *rudentibus inferni* 2 *detractos in tartarum* 3 *tradidit cruciandos, in judicium* 4 *reſervari.* 2. Pet. 2. 4

Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed deſeruerunt ſuum 6 *domicilium, in judicium magni diei,* 7 *vinculis æternis ſub caligine* 8 *reſervavit.* Epiſt. Judæ v. 6.

Videbam Satanam ſicut 9 *fulgur de cælo cadentem.* Lucæ 10. 18.

Quomodo cecidiſti de cælo 10 *Lucifer, qui* 11 *mane oriebaris?* 12 *corruiſti in terram qui* 13 *vulnerabas gentes?* Iſa. 14. 12.

Ecce 14 *qui ſerviunt ei,* 15 *non ſunt ſtabiles, &* in 16 *angelis ſuis reperit* 17 *prævitatem.* Job. 4. 18.

Diabolus qui ſeducebat illos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris. Apoc. 20. 9.

1. *Detractos.*) ſcilicet è cælo, i. ejectos, pulſos.

2. *Rudentibus inferni.*) ſcilicet alligatos, tradidit in tartarum. Dicuntur autem rudentes inferni, catenæ, vincula & funes admodum craſſi & firmi, qui in Græco vocantur catenæ caliginis & tenebrarum. Sumitur metaphora, ait P. Serrarius, à maleficis qui ſic catenati in tetertimos carceres compinguntur. Dicuntur etiam *rudentes inferni*; quia nunquam continentur, nunquam ſolventur; quia nunquam ab obligatione, & ſententia æternæ mortis abſolventur.

3. *Tradidit.*) quaſi in cuſtodia & carcere.

4. *Reſervari.*) ſuppleodum *tradidit eos*: ut reſerventur ad extremum diem judicii, ut tunc ad omnimodum eis debitum ſupplicium damnentur etiam, quoad accidentalia ſupplicia, quæ meruerunt; nam modo etiam inferorum igne torquentur.

5. *Suum Principatum.*) nobilem ſuam illam conditionem gratiæ, in qua creati fuerant.

6. *Domicilium.*) glorioſam cæli manſionem.

7. *Vin-*

7. *Vinculis æternis.*) alligatos, à quibus nunquam ſolventur.

8. *Reſervavit.*) refert ad *judicium magni diei*: quando eorum damnatio publica confuſione per judicis ſententiam perfectè complebitur.

9. *Sicut fulgur.*) i. ita præcipitem eademque celeritate de ſuperis, ad ima lapſum. Gloſſa Interlin. *Vel ſicut fulgur*, quia ita dejectus, adhuc ſe transformat in Angelum lucis. Beda. Vel ut fulgur, quia natura fulgidus erat, at factus eſt tenebroſus. Ita Titus Boſtrenus. Vel ſicut fulgur cadentem, id eſt, à ſuprema potentia in extremam infirmitatem, quia ante Chriſti adventum, ab omnibus colebatur; poſtea ab omnibus conculcatur, vade verſu ſequente dicitur: Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi, &c. Ita S. Cyrillus. Addit P. Sà quod in idem recidit, ſignificari poteſtatem, qua dejectus per Chriſtum, & Apoſtolos: quaſi dicat. Videbam cum vos miſi ad prædicandum, ruituras vires ſatanæ:

10. *Lucifer.*) pulchertimus Angelorum, ideo vocatur lucifer, quæ eſt ſtella matutina, inter ſtellas pulcherrima, quæque mane præcedit ſolem (& alio nomine vocatur Venus, à venuſtate) quem eundem veſperi ſequitur, & dicitur Heſperus.

11. *Mane.*) initio mundi ſplendidus apparuiſti, ut facit ſtella luciferi.

12. *Corruiſti in terram.*) quia projectus fuit in hunc aerem caliginoſum.

13. *Vulnerabargentes.*) alios Angelos, quibus ipſe fuit occaſio cadendi. Vocantur nomine gentium & hominum quia frequenter apparuerunt tali ſpecie. Hæc Lyranus.

14. *Qui ſerviunt ei.*) Angeli illi incorporei, quos creavit Deus ab initio in miniſterium ſuum.

15. *Non ſunt ſtabiles.*) in bono ſcilicet, ex ſe, ſine Dei ope illos confirmantis & ſuſtentantis, ex ſua autem natura facilè poſſent in peccatum declinare, quod poſtea probat ex malis Angelis.

16. *Angelis.*) Apoſtatis, qui ejuſdem naturæ ſunt cum bonis, & in eadem erant naturæ dignitate & bonitate conditi.

17. *Prævinatum.*) peccati, ſuperbiam ſcilicet & inobedientiam.

§. 20. SEQVVNTVR VARIA NOMINA DÆMONIS, quæ ferè ex ante dictis, tum proprietatibus ejus, tum officiis ſunt deſumpta.

Vocatur fortis & 1 robuſtus. Iſaiæ 49. 24.

2. *Fortis armatus.* Lucæ 11. 21.

3. *Draco magnus* 4 *rufus.* Apoc. 12. 3.

5. *Serpens.* Apoc. 12. 9. Gen. 3. 1. Iſa. 27. 1.

6. *Diabolus.* Apoc. 12. 9.

7. *Satanas.* Apoc. 12. 9.

8. *Accuſator fratrum.* Apoc. 12. 10.

9. *Tentator.* Matt. 4. 3.

10. *Principes, poteſtates,* 11 *rectores mundi, tenebrarum harum,* 12 *ſpiritualia nequitiæ,* 13 *in cœleſtibus.* Eph. 6. 12.

14. *Malus Antonomaſticè.* Matt. 6. 13.

15. *Leviathan,* 16 *vectis, & ſerpens* 17 *tortuoſus.* Iſa. 27. 1.

18. *Behemoth.* Iob. 40. 10.

Apparent S. *Ioanni tres ſpiritus immundi in modum* 19 *ranarum.* Apoc. 16. 13.

20. *Dæmonium meridianum.* Pſ. 90. 6.

21. *Aſpis,* 22 *Baſiliſcus,* 23 *leo, Draco.* Pſ. 90. 13.

24. *Exactor.* Zach. 9. 8.

1. *Robuſtus.*) Vide ſupra §. 11.

2. *Fortis armatus.*) Vide V. Chriſtus §. 28. & infra hic c. 2. §. 1.

3. *Draco.*) Vide ſupra §. 7. n. 1.

4. *Rufus.*) quia ſanguine delectatur & homicidiis.

5. *Serpens.*) Vide §. 7. n. 11.

6. *Diabolus.*) i. calumniator, criminator. *Vide* §. 5 & 6.

7. *Satanas.*) Hebraicum eſt vocabulum, id eſt, adverſarius, contrarius, odio habens, inimicus, propter odium verò adverſus genus humanum, ita vocatur.

8. *Accuſator fratrum.*) quia diabolus, cum nos ad peccatum allexit, non ſolum in morte accuſat nos, ſed etiam divinam juſtitiam omni tempore inclamat, ut nos æternis pœnis puniat. Sed ſi nos, inquit Haymo, ejus accuſationem præveniamus, accuſantes noſipſos ex animo, nihil eſt quod eum accuſatorem timeamus.

9. *Tentator.*) officio quia ſolet tentare, & ad malum ſollicitare. *Vide V. Angelus, §. addito poſt §. 6. n. 7.*

§ 2. Ad idem, et quam odiosa et indigna faciat curiosus ut suæ satisfaciat curiositati.

Vesi fatui 2 *facilis in domum proximi, & homo* 3 *peritus* 4 *confundetur* 5 *à persona potentis. Stultus* 6 *à fenestra respiciet in domum: vir autem* 7 *eruditus* 8 *foris stabit.* 9 *Stultitia hominis auscultare per* 10 *ostium, & prudens* 11 *gravabitur contumelia.* Eccli. 21. 25. 26. 27.

1. *Fatui.*) Imprudentis.

2. *Facilis &c.*) Tum ob curiositatem rerum alienarum, tum negligentiam suarum, tum ob impudentiam.

3. *Peritus.*) Qui in se & in aliis expertus est quàm nemo ferat rerum suarum curiosam perscrutationem.

4. *Confundetur.*) i. eum pudebit, verecundia afficietur, non enim *confundi* hic significat ignominia affici.

5. *A persona potentis.*) Cum ei occurrit potens aliquis, aut cum habet cum eo aliquid negotii, q.d. tantum abest ut sponte in domum alienam irruat, quod facit stultus.

6. *A fenestra.*) Necdum scilicet domum alterius ingressus respiciet à fenestra, vel etiam ut Græcis *à Ianua*, ut scilicet vel à longè scrutetur impudenter, quæ sunt vel geruntur in aliena domo.

7. *Eruditus.*) Benè institutus.

8. *Foris stabit.*) Expectans donec prodeant quibuscum loqui desiderat, non irrumpet in domum, nec curiosè introspiciet.

9. *Stultitia &c.*) Declarat quid per nimiam curiositatem & impudentiam faciat, cum nec ingredi nec inspicere datur.

10. *Ostium.*) Ejus rimas aut alias aperturas, quid à domesticis dicatur.

11. *Gravabitur &c.*) Grave sibi esse ducit eam contumeliam & ignominiam admittere, aut ea notari.

§ 3. Curiositas est insatiabilis.

1. *Infernus & perditio* 2 *numquam implentur, similiter & oculi hominum insatiabiles.* Prov. 27. 20.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Eccles. 1. 8.

1. *Infernus & perditio.*) i. mors vel status mortuorum.

2. *Nunquam implentur.*) Quia licet multos quotidie admittant, non ideo minus sunt capaces, nec ideo satiantur.

3. *Oculi.*) Seu externi seu interni, semper enim nova appetit curiositas.

§. 4. Curiositas est causa multorum peccatorum.

Solùmmodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem 1 *rectum, & ipse se infinitis miscuerit* 2 *quæstionibus,* 3 *quis talis ut sapiens est? & quis cognovit solutionem* 4 *verbi?* Eccle. 7. 30.

1. *Rectum.*) Rectitudine justitiæ.

2. *Quæstionibus.*) Rerum curiosarum inquisitionibus, & supra vires suas.

3. *Quis talis &c.*) Qui possit attingere scientias & virtutes.

4. *Verbi.*) Occultæ alicujus veritatis, Ænigmatis, aut propositionis.

§. Add. Corripiendi sunt curiosi.

Vide V. correptio parte 1. § 18. *nu.* 9.

§. 5. Vetatur curiositas.

Oculi tui 1 *recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* Prov. 4. 25.

2 *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed* 3 *quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper & in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus, non est enim tibi necessarium ea, quæ* 4 *abscondita sunt videre oculis tuis, in* 5 *supervacuis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus ejus non eris curiosus,* 6 *plurima enim* 7 *super sensum hominum* 8 *ostensa sunt tibi, multos enim* 9 *supplantavit* 10 *suspicio illorum, & in* 11 *vanitate detinuit* 12 *sensus illorum.* Eccli. 3. 22. 23. 24. 25. 26.

13. *Non est dicere:* 14 *quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo* 15 *quærentur.* Eccli. 39. 26.

Non est vestrum 16 *nosse tempora, vel* 17 *momenta* 18 *quæ pater posuit in sua potestate.* Act. 1. 7.

Si eum volo manere 19 *donec veniam,* 20 *quid ad te?* 21 *tu me sequere.* Ioan. 21. 22.

Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est: Nihil sub sole 22 *novum, nec valet quisquam dicere, Ecce hoc recens est, jam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Eccles. 1. 9. 10.

Sicut qui 23 *vel multum comedit* 24 *non est ei bonum,*

num.25 ſic qui ſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria. Prov.25.27.

Non 26 plus ſapere 27 quam oportet; ſed 28 ſapere ad ſobrietatem & unicuique ſicut Deus diviſit menſuram fidei. Roma.12.3.

1. *Retrò.*] Eſt adverbium .i. è regione, q. d, non huc illuc curiosè circumſpicias, non vageris oculis.

2. *Palpebræ.*] .i. Oculi (per ſynecdochen) intenti ſint in viam qua eſt eundum, non ad dextram, non ad ſiniſtram, non aliorſum deflectantur, quod vel maximè de oculis mentis eſt intelligendum ut non curiosè alio ſe applicent, quam ad id quod cuique propoſitum eſſe debet; quæ ab hoc ſunt aliena, non conſideret, non curet, ne ſcire quidem velit. Poteſt item hic verſus ita accipi ut doceat opus quodcumque quod faciendum quis ſibi ſtatuit, ſedula cogitatione præveniendum, & meditando prævidendum an ſit ſecundum Deum. Aut ut vult Beda, conſilia aliqua bona præcogitanda, priuſquam quod agendum eſt auſpicemur. Sed hi duo ſenſus aut includuntur in primo, aut ex eo conſequuntur.

2. *Altiora &c.*) Majora & difficiliora quam ut ea intelligendo aſſequi poſſis, & quæ ſuperant intellectus tui vires.

3. *Quæ præcepit tibi &c.*) .i. quæ vult te facere, ea cogita; Dei vero pleraque facta noli curiosè inquirere.

4. *Abſcondita.*) Quæ captum tuum excedunt, quæque noluit Deus manifeſtare homini, q. d, neceſſariis rebus cognoſcendis tantum vaca.

5 *Supervacua.*) Superfluis, quæque ad neceſſariam aut utilem vitæ inſtitutionem non ſpectant.

6. *Plurima.*] Supple, inter ea quæ te ſcire vel facere oportet, vel inter ea quorum data eſt tibi notitia.

7. *Super ſenſum.*) Supra captum.

8. *Oſtenſa ſunt tibi.*) q. d. in iis ingenium occupa, ea cogita, neque ad alia velis tranſcendere.

9. *Supplantavit.*) Decepit.

10. *Suſpiciones illorum.*) .i. quod ſuſpicarentur & opinarentur ſe illa poſſe capere, id pater in hæret eis qui dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

11. *Vanitate.*] Errore.

12. *Senſus.*] Mentem.

13. *Non eſt dicere.*] Non licet dicere de operibus Dei & quærere curiosè.

14 *Quid eſt hoc &c.*] Ad quid hæc aut illa ſunt facta? quem habent uſum? aut fructum? cur hoc ſic factum aut ſic &c. prohibet nos nimia curioſitate quærere factorum Dei cauſas, prohibet etiam contemnere de iis loqui, eo quod eorum cauſas & uſum ignoremus, quaſi pleraque in iis ſint ſupervacua & inutilia.

15. *Quærentur.*] .i. cognoſcentur & manifeſta erunt, quare illud tempus exſpectandum. Quæri pro cognoſcere per Metalepſim Hebraicam qua prius ponitur pro poſteriore. Inquiſitio enim præcedit notitiam, & eſt via ad illam, & notitia eſt illius finis. Secundum autem alterum ſenſum; omnia quærentur ſuo tempore tanquam alicui uſui convenientia & neceſſaria, nihilque eſt quod non ſit ſuo tempore deſiderandum & optandum, ob aliquam ejus utilitatem, nihil item eſt quod non ad univerſi decorem & ornatum requiratur.

16. *Noſſe.*] Quare nec quærere, ſed ita vivere quaſi quotid. è judicandi. Ad vos pertinet quod ſequitur acceptio ſancti ſpiritus, quare hanc petere debetis. Gloſſ. & Liran.

17. *Momenta.*] Rei gerendæ opportunitates.

18. *Quia pater &c.*] Beda. Illius regni tam ſecretum eſt tempus ut tantum ſcientiæ patris pateat.

19. *Donec veniam.*] Scilicet Judæos puniturus per Romanos: quando enim Dominus malos punit, dicitur advenire & egredi phraſi ſcripturæ. *Vide Iacobi 5. v. 8.*

20. *Quid ad te?*] Ad te nihil attinet.

21. *Tu me ſequere.*] In cruce & paſſione.

22. *Novum.*] Poteſt hic locus facere contra curioſos quos rerum novarum maxime capit cognitio: quique eas ſciendi noxio quaſi quodam laborant pruritu: cum contra dicat ſapiens: nihil eſſe ſub ſole novum.

23. *Mel.*] Licet per ſe optimum & ſuaviſſimum.

24. *Non eſt os bonum.*] Quia cruciatus graves & mortem ſæpe affert quòd celerrimè vertatur in flavam bilem, atque adeo inflammat vehementer univerſam corporis conſtitutionem.

25. *Sic qui &c.*] Sic qui majestatem Dei (sub qua intelige quamvis aliam rem præclaram) supra modum naturæ aut intellectui convenientem, aut curiosius vel indebite indagare, ille in amentiam & errores præcipitabitur, opprimeturque & gravabitur nimia objecti sui claritate, non secus quam solis lumen directè ipsum inspicientem excæcat, quod alioqui reficit & illuminat.

26 *Plus sapere*] Non plus investigare de mysteriis & Dei secretis.

27. *Quàm oportet sapere*] Quam ad fidem & religiosos mores pertinet.

28. *Sapere ad sobrietatem*] Servando temperantiam in hujusmodi curiosis inquisitionibus, contentum esse sobria & modesta sapientia.

§. 6. VETATUR CURIOSITAS INVESTIGANDI quid de se dicatur. *Vide V. Auditio §. 3. testimonio* 1.

DÆMON.

Vide Tentatio.

Agendum primum de ejus natura, proprietatibus, officio, nominibus, & cæteris eo spectantibus. Deinde quomodo victus sit à Christo, vincaturque quotidie ab hominibus.

CAPUT I.

§. 1. DÆMON EST SUPERBUS, & gloriæ amans.

Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Matt. 4. 9.

1. *Omne sublime* 2 *videt*, 3 *ipse est* 4 *rex* 5 *super universos filios superbiæ* Iob. 41. 25.

1. *Omne sublime.*] Quantumcunque altum & excellens ipsa præ naturæ suæ dignitate & conditione.

2. *Videt.*] Despicit præ superbia.

3. *Ipse.*] Per suam malitiam qua se à Deo voluntariè avertit.

4 *Rex.*] Dominus, caput.

5. *Super &c.*] .i. super omnes superbos & impios seu spiritus seu homines, qui eum imitantur in superbia sua, quam primus ipse genuit de corde suo impio.

§. 2. ITEM INVIDUS.

1. *Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*; 2 *imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.* Sap. 2. 24.

Vide V. Convivia §. 3. n. 5. quomodo etiam homini turpes dæt voluptates.

1. *Invidia diaboli &c.*] Qui invidens homini immortalitatem & fœlicitatem suam, astu suo eum evertit, mortique subjecit.

2. *Imitantur illum.*] .i. sicuti ille mortem in mundum invexit & protoparentes nostros interemit, ita omnes qui ejus sequuntur partes conantur illum imitari occidendo filios Dei, sicut ille occidit Adam, Deo filium carissimum.

§. 3. ITEM AMANS LUXURIÆ.

1. *Deprecabantur eum spiritus, dicentes: mitte nos* 2 *in porcos ut in eos introeamus.* Marci 5. 12.
Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, &c Matt. 12. 43.
Sub umbra dormit 3 *in secreto calami, &* 4 *in locis humentibus.* Job. 40. 16.

1. *Deprecabantur.*] Neque enim nocere possunt nisi permissione divina, Remigius.

2. *In porcos.*] Quia semper spurcitiis delectantur, Idem.

3 *In secreto calami.*] Per secretum calami S. Gregorius intelligit mentes temporali gloriæ deditas, quæ inanes sunt ut calamus seu arundo, inconstantes, leves, excelsi ut arundo.

4. *In locis humentibus.*] Mentibus carnalibus, quas humor carnalis concupiscentiæ quia replet, fluidas facit, Greg.

§. 4. EST HOMICIDA, APOSTATA, ET mendax mendacique pater.

Ille homicida erat 1 *ab initio, &* 2 *in veritate non stetit: quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium,* 3 *ex propriis loquitur, quia* 4 *mendax est, &* 5 *pater* 6 *ejus.* Ioann. 8. 44.
7 *Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus. & dixit Dominus: decipies & prævalebis: 8 egredere, & fac ita* 3. Reg. 22. 22.
Duxit illum (Christum) *diabolus in montem excelsum & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis. & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam & gloriam illorum, quia* 9 *mihi tradita sunt, &* 10 *cui volo do illa. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.* Luc. 4. 5. 6. 7.

1. *Ab initio.*] Quia omnes homines in Adam morti

mortì ſubjecit, idque unico ictu, quis unquam extitit homicida talis? Deinde Cain, in necem Abel excitavit, & quotidie infinita ſuggerit homicidia.

2. *In veritate.*) Vitæ ſcilicet, quia à Deo defecit peccando. Ita S. Leo. *Vel in veritate*, i. fidelitate, quia non fuit fidelis Deo, ita Cyprianus, vel non permanſit in eo quod æquum erat, rectum & juſtum, hoc enim ſæpe ſignificat, *veritas* in ſcripturis. Vnde conſequenter à veritate excidit, quod patet ex ſequentibus: quia in eo jam veritas non eſt, mentitur & infinita mendacia profert.

3. *Ex propriis loquitur.*) i. non id aliunde mutuatur: quod probat, quia.

4. *Mendax eſt.*) i. conſuetudine, habitu, officio.

5. *Pater.*) Author, inventor.

6. *Ejus.*] Scilicet mendacii, quod includitur ſub adjectivo *mendax* quod præceſſit. Eſt Hebraiſmus. Ita Auguſt. & Chryſoſt.

Egrediar.) Verſa ſunt unius è dæmonibus.

8. *Egrediar.*) Permiſſio eſt, non præceptum.

9. *Mihi tradita.*) Apertum mendacium ex ſuperbia ortum, qua ſibi arrogat quod ſuum nõ eſt, Domini enim eſt terra & plenitudo ejus.

10. *Cui volo.*) Iterum mentitur, cum nulli poſſit dare niſi cui Deus velit, quod etiam patet ex magis atque ſagis & veneficis quas plurimum egentiſſimas eſſe videmus.

§. 5. Est calumniator.

Numquid Iob 1 *fruſtra timet Deum: nonne tu* 2 *vallaſti eum, ac domum ejus, univerſamque ſubſtantiam per circuitum,* 3 *operibus manuum ejus benedixiſti & poſſeſſio ejus crevit in terra? ſed extende paululum manum tuam, &* 4 *tange cuncta quæ poſſidet, niſi* 5 *in faciem benedixerit tibi.* Cui (Deo ſcilicet) *reſpondens Satan ait:* 6 *pellem pro pelle & cuncta quæ habet homo dabit pro anima ſua* Iob. 1. 10. 11.

1. *Fruſtra.*) Gratis, ſine præmio.

2. *Vallaſti.*) Quaſi quibuſdam munitionibus circumdediſti & protexiſti.

3. *Operibus &c.*) Quæcunque facit ſeu per ſe, ſeu per ſuos, proſpere ei cædunt.

4. *Tange &c.*) Ut in omnibus damnum patiatur.

5. *In faciem benedixerit.*) Eſt Antiphraſis, *benedixerit* pro *maledixerit* i. experientia diſces eum omni abjecto timore, maledictionis blaſphemiam contra te prolaturum qui modo in proſperis uſque adeo videtur tibi devotus. Calumniatur dæmon Job quaſi Deo ſerviat tantum in proſperis, cum deſerturus in adverſis.

6. *Pellem.*) i. aliorum pellem, ſeu alia omnia à ſe, jumentorum ſuorum, famulorum, prolium pellem dabit facilè, modo parcas pelli ejus. En novam calumniam.

§. 6. Etiam deum calumniatur.

1. *Nequaquam morte moriemini:* 2 *ſcit enim Deus quod in quocunque die comederitis ex eo* 3 *aperientur oculi veſtri: & eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum.* Geneſ. 3. 4. 1. 5.

1. *Nequaquam moriemini.*) Intentarat iis Deus mortem Gen. 2. 17. quocumque die comederent de ligno vitæ, diabolus ergo his verbis calumniatur Deum mendacii.

2. *Scit Deus &c.*) Arguit Deum invidiæ, q.d. invidet vobis hanc ſcientiam.

3. *Aperientur.*) Adeo perſpicaces & acuti eritis in intelligendo, ut videamini vobis fuiſſe prius cæci. Rupertus.

Hic obſerva 5. *Damonis mendacia.* 1. *Non moriemini.* 2 *Aperientur oculi veſtri.* 3. *Eritis ſicut Dii.* 4 *Scientes bonum & malum.* 5. *Scit Deus hæc omnia, ſcit eſſe vera nec mentiri.*

§. 7. Ecclesiae, ejusque filiis adverſatur, & nocet, quantum poteſt tum in corpore tum in animo, exteriſque bonis. Ubi & de ejus tentationibus.

1. *Draco ſtetit ante* 2 *mulierem, quæ erat* 3 *paritura, ut cum peperiſſet, filium ejus* 4 *devoraret* Apoc. 12. 4.

Vide ejuſdem capitis verſus 7. 8. 9.

Væ terræ & mari, quia deſcendit diabolus ad vos habens 5 *iram magnam,* 6 *ſciens quod* 7 *modicum tempus habet, & poſtquam vidit draco quod* 8 *projectus eſſet in terram,* 9 *perſecutus eſt mulierem quæ peperit maſculum.* Apoc. 12. 12. 13

10 *Et miſit* 11 *ſerpens* 13 *ex ore ſuo poſt mulierem* 12 *aquam* 14 *tamquam flumen, ut eam faceret trahi à flumine* Apoc. 12. 15.

Ut reſipiſcant à diaboli laqueo, à quo captivi tenentur ad ipſius 15 *voluntatem* 2. ad Tim 2. 26.

Et iratus eſt 16 *draco in mulierem: & abiit facere prælium* 17 *cum reliquis de ſemine ejus qui cuſtodiunt*

ſtodiunt mandata ejus , *&* 18 *habent teſtimonium Ieſu Chriſti.* Apoc. 12. 17.

Adverſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret. 1. Petri 5. 8.

Damon Chriſtum de tribus tentat, de gula, ſuperbia & avaritia ſeu cupiditate rerum terrenarum. Matt. 4.

Diabolus miſit in cor Iudæ, ut traderet Chriſtum. Joan. 13. 2.

Ecce miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem, ut 19 *tentemini, & habebitis tribulationem diebus* 20 *decem.* Apoc. 2. 10.

Voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & ſemel, & iterum, ſed 21 *impedivit nos* 22 *Satanas.* 1. ad Theſſ. 2. 18

Cur 23 *tentavit Satanas cor tuum, mentiri te* 24 *ſpiritui ſancto* , *&* 25 *fraudare de pretio agri.* Actor. 5. 3.

Venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalvi fiant. Lucæ 8. 28.

Cum veniſſet transfretum in regionem Geraſenorum, occurrunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes , 26 *ſævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.* Matt. 8. 28.

Et oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram 27 *Angelo Domini* : *& Satan ſtabat à dextris eius, ut adverſaretur ei.* Zacha. 3. 1.

28 *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Iob. 1. 7

Egreſſus Satan à facie Domini percuſſit Iob, ulcere peſſimo à planta pedis uſque ad verticem ejus: qui 30 *teſta* 31 *ſaniem* 32 *radebat* 33 *ſedens in ſterquilinio.* Iob. 2. 7. 8.

Videndum etiam caput 1. à verſu 12. & Lucæ 8. 7, 29. & 33 & 3. Geneſis primis aliquot verſibus.

Conſurrexit Satan contra Iſrael, & concitavit David ut 34 *numeraret Iſrael* 1. Paral. 21. 1.

Ecce Satanas 35 *expetivit vos, ut* 36 *cribaret ſicut triticum.* Lucæ 22. 31.

Et vos cum eſſetis 37 *mortui delictis, & peccatis veſtris, in quibus aliquando ambulaſtis,* 38 *ſecundum ſæculum mundi hujus* 39 *ſecundum principem poteſtatis aëris hujus:* 40 *ſpiritus qui nunc operatur* 41 *in filios diffidentiæ.* Epheſ. 2. 1, 2.

Serpens dixit ad mulierem, cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradiſi? Gen. 3. 1.

1. *Draco.*] Dæmon qui vocatur draco ob venenum, ferocitatem, & crudelitatem.

2. *Mulierem.*] Eccleſiam.

3. *Paritura.*] Spirituales filios, tempore Antichriſti, quod quidem non niſi ægerrimè faciet ob maximas illorum temporum calamitates & perſecutiones. *v. hoc cap. v. 2.*

4. *Devoraret.*] Perderet, abduceret à Chriſti fide.

5. *Iram.*] Dolens ſe victum à ſanctis tempore Antichriſti, & cupiens in aliis dolorem ulciſci ſuum.

6. *Sciens.*] Ex ſignis enim intelliget inſtare diem judicii, & brevitatem temporis damni magnitudine compenſare niteretur.

7. *Modicum.*] Ad nocendum.

8. *Projectus.*] Ab Archangelo Michaele & ſociis ejus devictus.

9. *Perſecutus eſt mulierem.*] Illam de qua hic numero 2. ſenſus eſt: quoniam eos qui tunc in Chriſto naſcentur, Eccleſia per lavacrum regenerationis devorare non potuit: converſus eſt ad eos perſequendos qui in Eccleſia erant antequam illi naſcerentur.

10. *Et miſit ſerpens ex ore &c.*] Præſupponendum mulierem ſeu Eccleſiæ præcipua membra fugiſſe in ſolitudinẽ ob perſecutionẽ Dæmonis & Antichriſti ut dicitur verſu 6. Itaque cum ſancti fugerent, miſit ut ſequitur.

11. *Serpens.*] Dæmon ita dicitur, quia in ſilentio mordet, & quaſi abſque ſenſu eorum, quibus nocet, venenum infundit.

12. *Aquam.*] per eam ſignificatur perſecutio. Itaque cum ſancti fugerent in ſolitudines, diabolus miſit exercitum perſequentem eos, ut ad ſe revocaret, & torqueri atque occidi juberet.

13. *Ex ore.*] Quia id eis præcepit per internam inſpirationem & eos commovit.

14. *Tanquam flumen.*] quod violentum eſt, & quæcunque invenit, ſecum trahit: quo ſignificatur violentia perſecutionis.

15. *Voluntatem.*] ſcilicet implendam.

16. *Draco, &c.* vide ſupra n. 1.

17. *Cum reliquis de ſemine, &c.*] cum iis qui in remotioribus degebant regionibus ab Antichriſto, quem excitavit dæmon, ut ad eos mitteret perſecutores, ideo dicitur abjiſſe facere prælium.

18 *Habent, &c.*] quos omnes teſtantur eſſe Chriſtianos & fidem ſuſcepiſſe & baptizatos,

mos, & vivere juxta præscriptum legis Christi.

19. *Tentamini.*) variis cruciatibus probemini.

20. *Deum.*) numeros certus pro incerto, i. multis.

21. *Impedivit.*) Varia opposuit nobis impedimenta.

22. *Satanas.*) i. adversarius, ita vocatur diabolus, quia hominum salutis adversatur.

23. *Tentavit.*) induxit. q. d. cur te permisisti à diabolo induci ad mentiendum, &c.

24. *Spiritui sancto.*) promiserat enim Deo vivere in communi sine proprio, ut tunc fiebat in primitiva Ecclesia, quare mentitus fuit Deo; partem ejus sibi retinendo.

25. *Fraudare.*) communitatem Christianorum, & retinere tibi soli, & occultè quod est omnibus commune.

26. *Sævi nimis.*) Illa sævitia in transeuntes, unde nisi à dæmone inhabitante, qui quantum potest, hominibus nocet.

27. *Angelo.*) custode, & protectore populi.

28. *Circum.*) aliquid devorare cupiens, prædam undique quærens.

28. *Vicere pessimo.*) cujus vis & dolor non in superficie tantum cutis hærebat; sed carnes ipsas penetrans, etiam ossa & ossium medullas pervadebat.

30. *Testa.*) Quæ illic fortè in fimeto illi ad manum occurrebat, carens linteis mollioribus ad sordes minori dolore eluendas.

31. *Saniem.*) è singulis membris defluentem imo ebullientem.

32. *Radebat.*) Abradebat, à vulneribus purgabat.

33. *Sedens in sterquilinio.*) quia scilicet omnibus horrendus, ac vix seipsum ferens præ fœtore, egressus foras sub dio sedebat in fimeto, quò congeruntur hominum atque jumentorum stercora.

34. *Numeraret.*) qua numeratione valde offensus Deus, ob Davidis superbiam, maximam populi multitudinem morte abstulit. *Vide etiam* 2. *Reg.* c. *ultimo.*

35. *Expavit.*) quia nullius fides à dæmone nisi Deo permittente tentatur. Ita Beda.

36. *Cribraret.*) ventilando concuteret. Ita Beda. i. tentationum variarum impulsu agitaret.

37. *Mortui delicta,*) mortui secundum animam ob delicta.

38. *Secundum &c.*) sequendo, & imitando seculares homines mundana ista appetentes.

39. *Secundum Principem, &c.*) secundum quod vobis suadebat princeps seu dæmon, qui in hoc aere habet potestatem, miscendo ventos, tonitrua & fulgura.

40. *Spiritus.*) est genitivus, patet ex Græco & per appositionem refertur ad *potestatis.* q. d potestas quam habet princeps hic & dæmon est spiritus. i. impulsus & afflatus dæmonis, qui vim suam exercet.

41. *In filios diffidentiæ.*) i. qui non credunt, qui resistunt fidei & veritati.

42. *Cur.*) quasi dicat: sanè non videtur justa subesse causa hujus præceptionis; igitur non nisi joco & ludens vobis vetuit eum hujus arboris: astutè quidem is tentat, ut dum Evæ persuaserit non esse ullam hujusce utilitatem præceptionis, eam ostendat; item nullam esse, nec Dei fuisse mentem eos illa obligare, qui non nisi ob gravissimas causas quid præcipit. Tentat autem Evam, quod ei invideret Dei amicitiam à qua ipse exciderat, nec ferret hominem ut alterum Angelum terrestrem in terris versari. Chrysostomus homilia 16. in Genesim, in principio.

§. 8. Daemon impedit conversionem infidelium.

Quod si etiam 1 opertum est Evangelium nostrum; 2 in iis qui pereunt, est opertum: in quibus 3 Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, 4 ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii 5 gloriæ Christi, qui est imago Dei. 2. Cor. 4. 3. 4.

Opertum est, &c.) i. si non efficit fructum, nostra Evangelii prædicatio, vel si non cognoscitur, si non recipitur.

2. *In iis, &c.*) i. in corde eorum qui pereunt, seu reproborum est opertum velamine cæcitatis ipsorum.

3. *Deus hujus sæculi.*) Dæmon mundi princeps S. Thomas.

4. *Ut non fulgeat.*) i. ut non videant fulgorem Evangelii, nec appareat iis quod Evangelium sit lux.

5. *Gloriæ.*) quo scilicet Evangelio glorificatur Christus, quia eo continetur Christi resurrectio, & divinitas, quæ maximè spectant ad

ejus gloriam, quam infideles verùm esse non credunt, dum ejus resurrectionem, & divinitatem inficiuntur.

6. imago.) i. omninò, per omnia simillimus Patri.

§. 9. Decipit specie boni et veri.

Ipse satanas 1 *transfigurat se in Angelum lucis* 2. Cor. 11.14.

Vide infra §. 19. num. 9. & §. 20. n. 10.

1. *Transfigurat &c.*] Figuram assumit boni Angeli, tam secundum exteriores apparitiones, quam secundum interiores inspirationes hoc modo bonitatem simulans. Titelman.

§. 10. Utitur in sum finem sacra scriptura.

Si Filius Dei es, mitte te deorsum, scriptum est enim: quia 1 *Angelis suis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* Matt. 4. 6.

Ecce 2 *equus niger : &* 3 *qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.* Apoc. 6. 5.

1. *Angelis suis.*] Hujus explicationem vide V. Angelus, §. 4. Quibus adde scripturam istam à dæmone malignè ac depravatè adduci, quoniam cum sit de pio quolibet, eam ipse propriè interpretatur pertinere ad Christum, & ista scriptura qua promittitur confidentibus Deo securitas ab omni malo, abutitur ad persuadendam impietatem, tentationem scilicet Dei ac spontaneam malorum advocationem. Jansen.

2. *Equus niger.*] Per hunc designantur hæretici, & pravæ doctrinæ magistri.

3. *Qui sedebat.*] hic sessor est dæmon.

4. *Stateram*] Quasi verba ponderans : utitur enim dæmon hominibus persuadere se optimè examinare vim verborum scripturæ & æqua statera ponderare, atque id quod docet esse ex ipsis scripturarum visceribus erutum. Hoc ipsum hæretici faciunt.

§. 11. Dæmon potentissimus est.

Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret. Job. 41. 24.

Quò pertinet ferè totum hoc c. Job. 41.

§. 12. Saepe tamen frustratus sunt eius conatus.

Tu commovisti me adversus eum ut affligerem eum 1 *frustra.*

1 *Frustra*, i. Immeritum: vel *frustra*, id est, nihil ubi profuerunt quæcumque ei inflixisti mala, frustratus est labor omnis tuus; illius patientia tuam invidiam, & astuta consilia tua superante; ita ut tu victus & confusus dolcas, ille victor glorioſus exultet.

§. 13. Deo se illis opponente.

Et 1 *dixit Dominus ad satan : &* 2 *increpet Dominus in te satan, & increpet Dominus in te,* 3 *qui elegit Hierusalem:* 4 *Numquid non iste torris est ereptus de igne?*

1. *Dixit Dominus, &c.*] loquitur Dominus de se ac si de alio aliquo loqueretur, more scripturæ.

2. *Increpet.*] increpabit, reprimet Dominus atque compescet furorem tuum, & tuam malevolentiam, ne aliquid possis adversus Jesum sacerdotem magnum orantem pro Jerusalem: Idem facit itare dominum quotidie, tum per se, tum per Angelos & sanctos suos non est dubium.

3. *Qui elegit Hierusalem.*] ut in ea sibi templum ædificaretur, & ideo nihil poteris adversus Jesum sacerdotem. Eodem modo secundem sensum moralem non poterit satan resistere Domino qui vult sibi spirituale templum erigi in anima fideli.

4 *Numquid, &c.*] i. ut torris, q. d. liberavit eum Dominus de Babylonica captivitate & de magnis periculis, quasi torrem, ne penitus igne consumeretur, quare frustra niteris perdere, quem Deus liberare decrevit : facilè est idem accommodare ad peccatorem.

§. 14. Neque nocere valet quantum vellet, nec nisi Dei permissione.

1 *Vinum & oleum ne laseris.* Apoc. 6. 6.

2 *Animam illius serva.* Job. 2. 6.

Dixit Dominus ad satan, ecce 3 *universa quæ habet,* 4 *in manu tua sunt : tantum* 5 *in eum ne* 6 *extendas manum tuam; egressusque est satan à facie Domini, &c.* Job. 1. 12.

7 *Extende paululum tuam manum, & tange cuncta quæ possidet : nisi in faciem benedixerit tibi.* Job. 1. 11.

Erat

Erat ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & 8 rogabant eum, ut permitteret eos in illos ingredi, & permisit eis. Luc. 8. 32.

Rogabant illum ne imperaret illis, 9 ut in abyssum irent. Luc. 8. 31.

Vide supra § 7. num. 35. & plura tomo altero, de dæmonis imbecillitate.

1. *Vinum, &c.*] Hoc dicitur dæmoni ut explicatum est §. 10. Per vinum autem & oleum, quæ adhibuit Samaritanus vulneribus. Lucæ decimo, designantur remedia animarum à Christo relicta & maximè sacramenta, quæ prohibet Deus à Dæmone & hæreticis tolli: sunt enim cœlestia planè medicamenta animorum. Passus est Deus, per hæreticos pacem Ecclesiæ turbari, & doctrinam Evangelicam, multis in regionibus depravari, non est tamen passurus ut sacramenta auferant. Id visum patrum memoria in Luthero, & Calvino, & indies idem apparet. Hinc patet non posse amplius dæmonem in Ecclesiam quàm ei permittat Deus.

2. *Animam*] id est, vitam: neque animam à corpore separes, neque item rationis ab eo auferas usum quo illum necesse est tecum pugnare.

3 *Universa*] à liberis ejus usque ad pecora, cum omni ejus possessione & supellectile.

4. *In manus tuas*] .i. In ea omnia, potestatem liberam tibi trado, ut ea pro voto tuo dispergas atque consumas.

5 *In eum.*] neque in ejus corpus nec animam.

6. *Extende.*] Ut vel ei in minimo, in his rebus noceas.

7. *Extende, & tange.*] Petit ut Deus extendat & tangat: quia ea per se non poterat efficere. Hujus explicatio requirenda §. 5. supra.

8. *Rogabant, &c.*] Immundi immundum gregem petunt, ait S. Cyrillus. Si in porcos (inquit Athanas. in vita S. Antonii) potestatem non habent, multo minus in homines: Deus ergo solus timendus, contemnendi illi.

9. *Ut in abyssum irent.*] In gehennæ locum; volebant enim adhuc (quod non poterant, nisi Dei permissu) cum hominibus, inquit Theophilactus, conversari, eisque nocere.

§. 15. DÆMONES SIGNA FACIUNT AD decipiendum.

Vide Exodi cap. 7. & 8.

1 *Cujus 2 est adventus 3 secundum operationem Satanæ, 4 in omni virtute, & signis, & prodigiis 5 mendacibus, & 6 in omni seductione iniquitatis, 7 in iis qui pereunt; eo quod 8 charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo 9 mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio, ut 10 judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* 2. ad Thes. 2. 9 10.

Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia; ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Matt. 24. 24.

Dedit 11 illi 12 draco 13 virtutem suam, & 14 potestatem magnam. Apoc. 13. 2.

1. *Cujus*] supple Antichristi.

2. *Est adventus.*] qui Antichristus adveniet.

3. *Secundum, &c.*] innixus auxilio dæmonis non divina virtute armatus veniet ad persuadendum hominibus.

In omni virtute.] Cujus ministerio videbitur miras virtutes edere & signa magnæ potentiæ indicia.

5. *Mendacibus*] Etsi aliqua vera sunt futura, erunt tamen mendacia ratione finis; quia mendacium suadebunt.

6. *In omni, &c.*] ad seducendum homines, & avocandos à virtute ad iniquitatem.

7. *In qui pereunt.*] seducendum, inquam, homines perditos & filios damnationis.

8. *Charitatem veritatis.*] .i. Christi charitatem, atque veritatem, qui verissima charitate se nobis dedit, & utramque tam charitatem, quàm veritatem nobis impertitus est.

9. *Mittet.*] Immittì permittet operationes hujusmodi diabolorum, quæ illos in errores inducent: laxabitque habenas diabolo, & Antichristo in hunc finem.

10. *Judicentur.*] condemnentur.

11. *Illis.*] scilicet bestiæ id est, Antichristo.

12. *Draco.*] dæmon. *vide supra* §. 7.

13. *Virtutem suam*] .i. ingenium, astutiam, vires suas omnes ad conterendam omnem adversantium vim.

14. *Potestatem*] ad fallacia miracula facienda, & ad dominandum universis filiis superbiæ.

§. 16. Non omnia tamen ad quae conantur faciunt signa.

Fecerunt que similiter maleſici incantationibus ſuis, ut educerent 1 *ciniphes, &* 2 *non potuerunt: erantque ciniphes, tam in hominibus, quàm in jumentis.* Exodi 8 18.

1. *Ciniphes.*) i. culices, muſcarum minutiſſimarum genus & inquietiſſimarum, aculeo pungentiſſimo, quæque inordinatè per aerem volitant.

2. *Non potuerunt.*] Impedivit Deus Magos, ut qui majora fecerant, non poſſent minora, ut ſic Dei potentia in eos & dæmonum imbecillitas appareret, Cajetanus.

§. 17. Vtitur Deus daemonibus ad puniendos improbos.

Sunt 1 *ſpiritus, qui ad vindictam* 2 *creati ſunt,* 3 *& in furore ſuo* 4 *confirmaverunt tormenta ſua:* 5 *in tempore conſummationis* 6 *effundent virtutem: furorem ejus, qui fecit illos* 7 *placabunt.* Eccli. 39.33.34.

Vide ſupra §. 4. n. 7 & §. 7. teſtimonio 2. & ultimo, & §. 8. n. 1. & §. 15.

Audio quia tradita eſt ſeptem viris, & mortui ſunt: ſed & hoc audivi, quia dæmonium 8 *occidit illos.* Tobiæ 6. 14.

Miſit in eos 9 *iram indignationis ſuæ, indignationem & iram, &* 10 *tribulationem,* 11 *immiſſiones per Angelos malos.*

1. *Spiritus.*) dæmones.

2. *Creati.*) Deputati ad vindictam hominibus inferendam. Poſtquam enim homines ſe iis, per peccatum ſubmiſerunt, juſta Dei ordinatione traditi ſunt iis, ut ab iiſdem torqueantur, tum in hac, tum in futura vita.

3. *Et in furore ſuo.*) Cum Dei juſſione permittitur eis furere.

4. *Confirmaverunt tormenta.*) id eſt, firmiter & conſtanter exequuntur tormenta, quæ juſſi ſunt impiis inferre, ita ut nemo ea impedire valeat.

5. *In tempore conſummationis.*) quando Deus conſumere & perdere volet aliquos.

6. *Effundent.*) manifeſtabunt ſuam in impios poteſtatem, graviſſimis eos premendo ſupplicijs.

7. *Placabunt.*) Quia cum perfecta erit ultio à Deo ſtatuta, ipſe placabitur.

8. *Occidit.*) cur occidit, *Vide hoc eodem capit. verſu* 17.

9. *Iram indignationis.*) i. iræ effectum & furoris, quod iterum poſtea repetit.

10. *Tribulationem.*) quæ tribulatio eſt effectus iræ.

11. *Immiſſiones.*) quæ tribulatio fuit per immiſſionem Angelorum malorum.

§. 18. Et probos.

Vide ſupra §. 14. in perſona S. Iob & §. 7. n. 19. & n. 29.

§. 19. Daemonum peccatum et paena.

Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed 1 *rudentibus inferni* 2 *detractos in tartarum* 3 *tradidit cruciandos, in judicium* 4 *reſervari.* 2. Pet. 2. 4

Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed deſernerunt ſuum 6 *domicilium, in judicium magni diei,* 7 *vinculis æternis ſub caligine* 8 *reſervavit.* Epiſt. Judæ v. 6.

Videbam Satanam ſicut 9 *fulgur de cælo cadentem.* Lucæ 10. 18.

Quomodo cecidiſti de cælo 10 *Lucifer, qui* 11 *mane oriebaris?* 12 *corruiſti in terram qui* 13 *vulnerabas gentes?* Iſa. 14. 12.

Ecce 14 *qui ſerviunt ei,* 15 *non ſunt ſtabiles, & in* 16 *angelis ſuis reperit* 17 *prævitatem.* Job. 4. 18.

Diabolus qui ſeducebat illos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris. Apoc. 20. 9.

1. *Detractos.*) ſcilicet è cælo ejectos, pulſos.

2. *Rudentibus inferni.*) ſcilicet alligatos, tradidit in tartarum. Dicuntur autem rudentes inferni, catenæ, vincula & funes admodum craſſi & firmi, qui in Græco vocantur catenæ caliginis & tenebrarum. Sumitur metaphora, ait P. Serrarius, à maleficis qui ſic catenati in teterrimos careeres compinguntur. Dicuntur etiam *rudentes inferni*; quia nunquam conterentur, nunquam ſolventur, quia nunquam ab obligatione, & ſententia æternæ mortis abſolventur.

3. *Tradidit.*) quaſi in cuſtodia & carcere.

4. *Reſervari.*) ſupplendum *tradidit eos*: ut reſerventur ad extremum diem judicii, ut tunc ad omnimodum eis debitum ſupplicium damnentur etiam, quoad accidentalia ſupplicia, quæ meruerunt; nam modo etiam inferorum igne torquentur.

5. *Suum Principatum.*) nobilem ſuam illam conditionem gratiæ, in qua creati fuerant.

6. *Domicilium.*) glorioſam cæli manſionem.

7. *Vin-*

7. *Vinculis æternis.*) alligatos, à quibus nunquam solventur.

8. *Reservavit.*) refert ad *judicium magni diei*: quando eorum damnatio publica confusione per judicis sententiam perfectè complebitur.

9. *Sicut fulgur.*) i. ita præcipitem eademque celeritate de superis, ad ima lapsam, Glossa Interlin. Vel *sicut fulgur*, quia ita dejectus, adhuc se transformat in Angelum lucis. Beda. Vel ut fulgur, quia natura fulgidus erat, at factus est tenebrosus. Ita Titus Bostrenus. Vel sicut fulgur cadentem, id est, à suprema potentia in extremam infimitatem, quia ante Christi adventum, ab omnibus colebatur; postea ab omnibus conculcatur, unde versu sequente dicitur: Ecce dedi vobis potestatem calcandi, &c. Ita S. Cyrillus. Addit P. Sà quod in idem recidit, significari potestatem, qua dejectus per Christum, & Apostolos: quasi dicat, Videbam cum vos misi ad prædicandum, ruituras vires satanæ.

10. *Lucifer.*) pulcherrimus Angelorum, ideo vocatur lucifer, quæ est stella matutina, inter stellas pulcherrima, quæque mane præcedit solem (& alio nomine vocatur Venus, à venustate) quem eundem vesperi sequitur, & dicitur Hesperus.

11. *Mane.*) initio mundi splendidus apparuisti, ut facit stella lucifer.

12. *Corruisti in terram.*) quia projectus fuit in hunc aerem caliginosum.

13. *Vulnerabat gentes.*) alios Angelos, quibus ipse fuit occasio cadendi. Vocantur nomine gentium & hominum quia frequenter apparuerunt tali specie. Hæc Lyranus.

14. *Qui serviunt ei.*) Angeli illi incorporei, quos creavit Deus ab initio in ministerium suum.

15. *Non sunt stabiles.*) in bono scilicet, ex se, sine Dei ope illos confirmantis & sustentantis, ex sua autem natura facilè possent in peccatum declinare, quod postea probat ex malis Angelis.

16. *Angelu*) Apostatis, qui ejusdem naturæ sunt cum bonis, & in eadem erant naturæ dignitate & bonitate conditi.

17. *Prævitatem.*) peccati, superbiam scilicet & inobedientiam.

§. 20. SEQVVNTVR VARIA NOMINA DÆMONIS, quæ ferè ex ante dictis, tum proprietatibus ejus, tum officiis sunt desumpta.

Vocatur fortis & 1 robustus. Isaiæ 49.24.
2. *Fortis armatus.* Lucæ 11.21.
3. *Draco magnus 4 rufus.* Apoc. 12.3.
5. *Serpens.* Apoc 12.9. Gen. 3.1. Isa. 27.1.
6. *Diabolus.* Apoc. 12.9.
7. *Satanas.* Apoc. 12.9.
8. *Accusator fratrum.* Apoc. 12.10.
9. *Tentator.* Matt. 4.3.
10. *Principes, potestates, 11 rectores mundi, tenebrarum harum, 12 spiritualia nequitiæ, 13 in cœlestibus.* Eph. 6.12.
14. *Malus Antonomasticè.* Matt 6.13.
15. *Leviathan, 16 vectis, & serpens 17 tortuosus.* Isa. 27.1.
18. *Behemoth.* Iob. 40 10.
Apparent S. *Ioanni tres spiritus immundi in modum 19 ranarum.* Apoc. 16.13.
20. *Dæmonium meridianum.* Ps. 90. 6.
21. *Aspis. 22 Basiliscus. 23 leo, Draco.* Ps. 90.13.
24. *Exactor.* Zach. 9.8.

1 *Robustus.*) Vide supra §. 11.

2. *Fortis armatus.*) Vide V. Christus §. 28. & infra hic c. 2. §. 1.

3. *Draco.*) Vide supra §. 7. n. 1.

4. *Rufus.*) quia sanguine delectatur & homicidiis.

5. *Serpens.*) Vide §. 7. n. 11.

6. *Diabolus.*) i. calumniator, criminator. *Vide §. 5 & 6.*

7. *Satanas.*) Hebraicum est vocabulum, id est, adversarius, contrarius, odio habens, inimicus, propter odium verò adversus genus humanum, ita vocatur.

8. *Accusator fratrum.*) quia diabolus, cum nos ad peccatum allexit, non solum in morte accusat nos, sed etiam divinam justitiam omni tempore inclamat, ut nos æternis pœnis puniat. Sed si nos, inquit Haymo, ejus accusationem præveniamus, accusantes nosipsos ex animo, nihil est quod eum accusatorem timeamus.

9. *Tentator.*) officio quia solet tentare, & ad malum sollicitare. *Vide V. Angelus, §. addito post §. 6. n. 7.*

apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & 38 ligavit eum 37 per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & 38 signavit super eum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni, & post hæc oportet illum solvi 39 modico tempore. Apoc. 20. 1. 2. 3.

Vide supra cap. 1. §. 19. num. 9. & V. Ecclesia, c. 3. §. 1. testimonio 3.

Dæmones à Christo Domino sæpe pulsos hominum corporibus, idemque Christi Domini virtute fugatatum ab Apostolis, Evangelica testatur historia, & Actus Apostolici, ut & à dæmonibus Christum agnitum Dei Filium.

1. *Quomodo potest, &c.*] Chrys. Tantum abest, ait Christus; ut utar diabolo adjutore ad pellendos dæmones, uti vos mihi malignè imponitis, ut etiam præliet cum eo, & principem ejus ligem, & vincam.

2. *Domum.*) domus hæc est mundus. Interl.

3. *Fortis.*) Diaboli, à quo nemo potest se eruere. Idem. Non debemus esse securi, ait Hieron. quando victoris voce adversarius noster fortis comprobatur. Fortitudo ejus, ait Chrysost. ex nostra est desidia.

4 *Vasa.*) id est, spolia, homines deceptos, peccatorum animas & corpora.

5. *Alligaverit.*) omnem ei potestatem ademerit & compescuerit à seductione electorum.

6. *Domum illius diripiet.*) Ereptos dæmoni, per diversos Ecclesiæ gradus ordinabit. Interlin.

6. *Stylo hominis.*), i. litteris usitatis & communibus.

8. *Velociter, &c.*) Hæc sunt Christi nomina ab effectu, quia velociter erat spoliaturus dæmonem, animasque ab improbo ejus dominio liberaturus.

9. *Obstetricante.*) Ipso agente, curante, ac velut obstetricem agente manibus suis.

10. *Eductus est.*) de cœlo, ob superbiam dejectus, aut de mundo, juxta illud, quod sequitur, Joan. 12. 31.

11. *Tortuosus.*) ita vocatur dæmon, quia per mille se meandros voluit, ac gyrat, ut homines seducat.

12. *Judicium.*) Quo liberandus est à me à potestate diaboli.

13. *Hujus mundi.*) cujus magnam partem dominatur, nempe in peccatores.

14. *Princeps, &c.*) vide supra cap. 1. § 20. num. 10. & 11.

15. *Ejicietur.*) Dejectus imperio, prævidebat, inquit Augustin. post mortem, & ascensionem suam per universum mundum, multos credituros, è quorum cordibus diabolus, quando ei ex fide renunciant, foras ejicitur.

16. *In die illa.*) Extremi judicii.

17. *Visitabit.*) puniet.

18. *Gladio.*) Judicii, & sententiæ damnationis.

19. *Leviathan.*) vide capit. h. §. 20. num. 15. 16. 17.

20. *Cetum.*) Eundem diabolum, qui supra vocatur Leviathan.

21. *In mari*) In mundo; ubi ipse imperium videbatur habere, & ab omni se plaga tutum fore putabat.

22. *Quid nobis, &c.*) quasi dicat, inquit Gl. Interlin. nobis cum tibi nihil est commune.

23. *Ante tempus.*) scilicet Judicii, vel subitum illis fuit quod tardius fore putabant, Augustin.

24. *Torquere nos.*) flagellabantur invisibiliter, ait Chrysostomus, intolerabilia patientes ex Christi præsentia: Præsentia Salvatoris, aut Hieronymus, tormenta sunt dæmonum. Torquentur ait Glossa, dum de corporibus ejiciuntur, quorum tortura delectabantur.

25. *Defecit.*) victus à Christo dæmon.

26. *Prævalebat.*) In homines.

27. *Illusor.*) Deceptor diabolus, Chaldæus de prædator.

28. *Super iniquitatem.*) Animo erant intento ad peccandum aut alios inducendos ad idem.

29 *Solve.*) Vox est Dei patris ad sextum Angelum: vult autem eos solvi ut ante ultimum judicium habeant tempus nocendi hominibus.

30. *Quatuor Angelos.*) Sunt hi quatuor è præcipuis & majoribus malis Angelis, quibus commissum est ut per se & per inferiores spiritus infestent quatuor partes terræ, orientem, occidentem &c. nitentes impedire hominum salutem.

31. *Qui alligati sunt.*) Hi ante adventum Domini, crudeliter in homines grassantes, in adventu & in passione ejus sunt alligati, & eorum rabies repressa.

32. *In flumine &c.*) maligni enim spiritus in certis ligantur, & continentur locis. Vide Tobiæ 8. sed cur apud Euphratem; Euphrates fluvius est Babilonis, & diabolus in iis habitat qui cives sunt Babylonis id est, confusionis, & se à civibus Hierusalem. i. à bonorum societate segregant.

33. *Angelum.*) Christum, magni consilii Angelum, licet aliqui Michaelem intelligant.

34. *Clavem abyssi.*) inferni, habet clavem ut locum damnatorum aperiat & in eo diabolum alliget.

35. *Catenam magnam.*) id est, firmissimam ut eum liget fortissimè, hæc catena est firmissima Dei cohibentis dæmonem voluntas ac præceptum. Unde colligitur quam invitus sit alligatus dæmon, & quanta sit ejus virtus ad quem continendum tali catena opus fuit.

36. *Ligavit.*) Invitum detrusit in infernum, ne electos ad Ecclesiam venturos prohiberet.

37. *Per annos mille.*) mille anni complectuntur totum tempus à Christi morte usque ad tempus Antichristi, millenarius namque numerus quia perfectus est, symbolum est universitatis.

38. *Signavit super eum.*) id est, firmissimè clausit abyssum, ne egredi posset draco seu lucifer.

39. *Modico tempore.*) scilicet 3. annos cum dimidio quibus regnabit Antichristus.

§. 2. QUOMODO VINCANTUR DAEMONES à bonis Angelis.

Vide V. Angelus §. Addito post §. 6.

§. 3. QUOMODO AB IISDEM VINCIANTUR.

Vide hic § 1. n. 35.

CAPUT III.

Quomodo vincendus à nobis, diabolus.

§. 1. VARIA AD ID ARMA PROPONUNTUR.

Accipite 1 armaturam Dei ut possitis resistere in 2 die malo, & 3 in omnibus perfecti stare: state ergo 4 succincti lumbos vestros 5 in veritate, & 6 induti loricam justitiæ, & 7 calceati pedes 8 in præparatione evangelii pacis: in 9 omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & 11 galeam salutis assumite, & gladium 12 spiritus (quod est verbum Dei) 13 per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore 14 in spiritu, & 15 in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis. Ephes. 6. 13. 14. 15. 16. 17. 18.

Leo rugiens, cui resistite fortes in 16 fide. 1. Petri 5. 8. *Resistite diabolo, & 17 fugiet à vobis.* Jacobi. 4. 7.

Vide V. Ecclesia cap. 3. §. 5. numero 9. & 10.

1. *Armaturam Dei.*) Arma virtutum quibus milites suos armat Deus.

2. *Die malo.*] die tentationis vel adversitatis.

3. *In omnibus.*] Virtutibus, vel in omnibus impugnationibus fieris firmi & perfecti.

4. *Succincti lumbos.*) estote casti.

5. *In veritate*) Et castitas vestra sit vera, non simulata.

6. *Induti &c.*) forti veste bonæ actionis undique muniti, ut nihil sit nec appareat injustum in operibus, lorica defendit præcordia, ita justitia & bona in omnibus operatio non finit interiora nostra transfigi. Lorica multis hamis conficitur; ita vestis justitiæ variis bonis operibus constat.

7. *Calceati pedes.*) id est, paratos habentes affectus (qui per pedes designantur) conando ne tangant terrena usque incitantur.

8. *In præparatione &c.*) id est, ut sitis præparati ad ambulandum viam Evangelii pacis.

9. *In omnibus.*) occurrentibus scilicet tentationibus.

10. *Tela ignea.*) suggestiones concupiscentiæ quæ ignis est, vel *tela ignea*, qualemcunque ejus tentationes in humanis cordibus vitiorum ignem accendentes.

11. *Galeam salutis.*) Galea vestra sit spes salutis, vel salus allata per Christum.

12. *Spiritus*) i. spiritualem.

13. *Per omnem orationem.*) q. d. His adjungenda est oratio.

14. *In*

14. *In ſpiritu*] affectu deuotionis, non ore tantum.

15. *In ipſo*] ſupple ſpiritu ſitis vigilantes, ut etiã ſpiritus vigilet.

15. *Fide*] teſtimonio ſuperiore vocavit Paulus fidem, ſcutum militis Chriſtiani, quia ipſa prima reſiſtit malignis ſpiritibus, eorumque tela excipit & repellit. Sub ea namque proteguntur virtutes cæteræ, quia ad omnia virtutum arma protenditur fides, & eam diabolus impugnare primam aggreditur.

17. *Fugiet*] Quia cum ſuperbus ſit non iterum facilè redibit ad tentandum, ne iterum confundatur & vincatur: unde Ambr. ſuper Lucam: diabolus inſtare formidat, quia frequentius refugit triumphati.

§ 2. Dæmoni blanda suggerenti non adhibenda fides.

1. *Homo qui blãdis, fictiſque ſermonibus loqitur, amico ſuo, rete expandit greſcibus ejus.* Prou. 29 5.

2 *Nitidius oleo guttur ejus: noviſſima autem illius* 4 *amara quaſi abſynthium, &* 5 *acuta quaſi gladius biceps.* Prou 5.3 4.

1. *Homo*] hujus explicationem requite V. *Adulator* §. 8. quod autem de homine dicitur, idem aſſeritur de quovis qui idem præſtat.

2. *Nitidius oleo &c.*] hæc ad litteram dicuntur de meretrice, at myſticè accommodari poſſunt dæmoni, cujus verba excedunt oleum in mollitiæ, lenitate & lubricitate, atque adeo graviſſima ſunt.

3. *Noviſſima*] Quæ tandem diabolus affert.

4. *Amara &c.*] ſummè amara, quia quovis abſynthio amariorem vermem conſcientiæ parunt.

5. *Acuta &c.*] Quia & mortem animæ & inferni ſupplicia invehunt.

§ 3 Non potest nocere nisi volenti.

Non erit ibi 1 *leo, & mala beſtia non aſcendet* 2 *per eam, nec inuenietur ibi: &* 3 *ambulabunt qui* 4 *liberati fuerint.* Iſa. 35. 9.

Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra 1 *ſerpentes, &* Idem probatur ex locis Apocal. Paulò antè allatis §. 1. ubi dicitur dæmon ligari.

Si Filius Dei es, 13 *mitte te deorſum.* Matt. 4. 6.

1. *Leo*] Dæmon, qui idem intelligitur Per malam beſtiam. Gloſſ. & Liranus.

2. *Per eam*] Eccleſiam: toto enim hoc capite de ea loquitur.

3. *Ambulabunt*] libetè & ſine timore, viam juſtitiæ.

4. *Liberati*] A dæmonis ſervitute per Chriſti ſanguinem, dicitur autem non futurus ibi leo ſeu dæmon, quia non erit ut nocear, niſi qui ſe ei voluntate junxerit, Chriſtus enim eum vi ſua & armis ſpoliabit.

5. *Illum*] ſupple fundum calicis indignationis meæ. i. graviſſima ſupplicia.

6. *Humiliaverunt*] .i. dæmonum qui te peccando viliſſimam reddiderunt.

7. *Dixerunt*] ſuggerendo.

8. *Incurvare*] à naturali tua dignitate, à ſtatu nobili gratiæ quam habes Dei beneficio, obſervat Gloſſa Ieterl. non poſſe dæmonem quemquam incurvare, & in peccatum præcipitare niſi ſe ipſe præcipitet & ſubdat voluntatè atque dejiciat: quare ſuggerit quidem ut incurvemur, & nos in terram ſternamus, non tamen poteſt ipſe ſine nobis nos incurvare, & deprimere.

9. *Vt tranſeamus*] ſuperte, ut te conculcemus proſtratum.

10. *Vt terram*] .i. dediſti te calcandum, i. incurvaſti te, feciſti quod petebant dæmones, conſenſiſti peccato.

11. *Etquaſi viam*] quæ omnium pedibus calcatur, idem repetit.

12. *Tranſeuntibus*] Dæmonibus. Hæc Gloſſ. Interlin.

13. *Mittete*] Quia tantum ſuadere poteſt ut nos ex alto gratiæ ſtatu deorſum ad vitia mittamus: ipſe ſolus id præſtare nequit.

Caput IV.

De dæmonum expulſione ex hominum corporibus.

§ 1. Donum miraculorum quo Pelluntur dæmones non tanti æſtimandum, quanti vita æterna.

& scorpiones, & super omnem 2 virtutem inimici: & nihil vobis nocebit. Verumtamen nolite in hoc gaudere: quia spiritus vobis 3 subjiciuntur: gaudete autem quia nomina vestra 4 scripta sunt in cælis Lucæ.10.19.20.

1. *Serpentes, & scorpiones*] Mysticè sunt dæmones Beda.

2. *Virtutem*] potestatem diaboli.

3. *Subjiciuntur*] Quia spiritus ejicere ait Beda, & alias virtutes facere, interdum non est meriti ejus qui operatur.

4. *Scripta &c.*] idem est scribi in cælis, quod alibi dicitur scribi in libro vitæ, liber autem vitæ significat distinctam Dei præscientiam, memoriam & prædestinationem, in qua quasi in libro scripti sunt omnes destinati & electi ad beatitudinem.

§. 2. Cum etiam ab impiis pellantur dæmones.

Multi dicent mihi in illa die; Domine, Domine nonne in nomine tuo 1 prophetavimus, & in nomine tuo 2 dæmonia ejecimus, & in nomine tuo 3 virtutes multas fecimus? & tunc confitebor illis: quia numquam 4 novi vos: discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Matt.7.22.23.

Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo ejicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia 5 non sequitur nobiscum. Lucæ.9.49.

1. *Prophetavimus*] Vt Balaam & Cayphas. Glo. Interl.

2. *Dæmonia*] Vt in actis Apostolorum filii sacerdotis exorcistæ.

4. *Virtutes*] miracula.

2. *Novi*] notitia approbationis.

5. *Non sequitur*) non est discipulus tuus. Christi gratia (inquid Theophil.) etiam per indignos & non discipulos operatur, sic per sacerdotes non sanctos sanctificantur homines.

DECEPTIO, DECIPERE.

Vide Dolus, Fraus, Amicus. cap. 2.

DEFENSIO PECCATI.

V. Peccatum c 8. §. 10.

§. 1. Vetatur.

Vide V. Correptio, parte 2. § 4.

§. 2. Ea est propria peccantium. ibidem § 8.

DERISIO.

§. 1. Quosnam deridet mundus.

Deridetur justi 2 simplicitas, 3 lampas contempta apud cogitationes divitum, 4 parata ad tempus statutum Iob.12.4 5.

Ambulans recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo, qui infami graditur via. Prou.14 2.

1. *Decidetur*] A iis qui sibi videntur gloriosi & sapientes.

2. *Simplicitas*] humilitas, innocentia, maximè si in adversa inciderit.

3. *Lampas*] Licet justus in se sit pretiosa lampas & ardens coram Deo caritate & fervore, tamen contemnitur à divitibus, superbis, & avaris.

4. *Parata &c.*] non tamen apparebit semper contemptibilis, at ubi advenerit dies ultimi judicii à Deo ab æterno constitutus, contemptus ille finem accipiet, tunc apparebit quid illi fiat & quo olim in pretio fuerint apud Deum. V. Gregor.

§. 2. Derisum exaudit Deus.

Qui deridetur ab amico suo sicut ego, 1 invocabit Deum, & exaudiet eum: deridetur enim justa simplicitas. Iob.12.4.

1. *Invocabit*) Petens ab eo consolari.

§. 3. Derisorem odit Deus.

Abominatio Domini est omnis illusor, & 1 cum simplicibus est 2 sermocinatio ejus. Prou.3.32.

1. *Cum simplicibus*] rectis & integris.

2. *Sermocinatio*] eis sua secreta communicat.

§. 4. Derisio est contra quietem & bonum Reipublicæ.

Homines 1 pestilentes 2 dissipant civitatem: sapientes autem 3 avertunt furorem. Prou.29.8.

1. *Pestilentes*] Hebræa vox propriè significat *derisores*, ait Iansenius; quam interpres aliquando vertit *Pestilentes*, quia tales pestis sunt Reip.

2. *Dissipant*] evertunt & dissolvunt bonum Reip. statum pacemque & religionem, maximè qui pietatem & salutaria monita rident & contemnunt: faciunt item ut vel principum suorum vel Dei ultione graviter puniantur, idque vel

ſuis pravis conſiliis quæ ſuggerunt aut ſeditionibus quoſ excitant, aut pravo exemplo, aut peſtilenti doctrina quam diſſeminant.

3. *Avertunt furorem*] tum Dei tum principum.

§. 5. DERISOR, ETIAM IPSE DERIDEBITUR.

Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſpernetur? cum conſummaveris depredationem, depredaberis. cum 2 fatigatus deſieris contemnere, 3 contemnetur. Iſa. 33.1.

Ipſe? 5 deludet 4 illuſores, & manſuetis dabit gratiam. Prov. 3.34.

1. *Qui prædaris*] poſſunt quæ hic de Sennacherib rege Aſſyriorum ad litteram dicuntur, dici de quolibet raptore & deriſore, ait Gloſſa.

2. *Fatigatus*] Dei ſuppliciis.

3. *Contemnetur*] omni honore & gloria ſpoliatus.

4. *Illuſores*] deriſores qui præ ſuperbia bene monentes rident, aliosque contemnunt: fœlicitate rerum terrenarum elati.

5 *Deludet*] Quia eos fœlicitate privabit.

§. 6. COLET ALIQUANDO DERISOR ET honorabit quos derider modo, agnoſcetque ſe erraſſe.

Hi ſunt quos habuimus aliquando in deriſum, & in 1 ſimilitudinem improperii: nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore? ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos 2 ſors illorum eſt, Sapient. 5.3.4 5.

1. *Similitudinem improperii*] in parabolam, proverbium, fabulam probroſam vel contumelioſam: hic eſt quem deriſimus & de quo ſumus contumelioſè locuti.

2 *Sors*] hæreditas, pars, portio.

§. 7. NEMO MISER DERIDENDUS, NE idem nobis eveniat.

Non irrideas hominem in 1 amaritudine animæ, 2 eſt enim qui humiliat, & exaltat, circumſpector Deus, Eccli. 7.12.

1. *Amaritudine*] in calamitate aliqua corporis aut animi, cui potius ei ſit compatiendum & conſolatio adhibenda.

2. *Eſt enim &c.*] q. d. ratio cur id veto, eſt quia Deus ſolet alienæ miſeriæ deriſores dejicere, exaltatis iis qui prius dejecti erant, idque facere conſideratione ſummæ crudelitatis deriſorum illorum.

§. 8. DERISOR NEC INSTRUENDUS, NEC CORRIPIENDUS.

Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi injuriam ſibi faciet: & qui arguit impium, ſibi maculam generat. noli arguere deriſorem, ne oderit te, argue ſapientem, & diliget te, Prov. 9.7 8.

1. *Qui erudit*] Hujus explicationem. *Vide V. Correptio parte 1. §. 13.*

§. 9. SED EJICIENDUS.

1 *Ejice deriſorem, & exibit cum eo jurgium, ceſſabuntque cauſæ & contumelia,* Prov. 22.10.

1. *Ejice*] Vide V. Contumelia §. 1.

§. 10. DERISOR A DEO, PUNIETUR.

1 *Parata ſunt deriſoribus 2 judicia: & 3 mallei percutientes ſtultorum corpora ſunt,* Prov. 19.29.

4 *Illuſio, & improperium ſuperborum, & vindicta ſicuti leo inſidiabitur illi,* Eccli. 27 31.

1. *Parata ſunt*] Etiam nunc, licet Deus diſſimulet.

2. *Judicia*] ſupplicia.

3. *Mallei*] ſupple parati ſunt, i. graves contuſiones & percuſſiones: quemadmodum dum fuſtibus quis cæditur aut dum incus malleo contunditur, i. graviſſima iis ſupplicia parata ſunt etiam hic, at multò acerbiora in altera vita, quādo velut ferrum candens in fornace inferorum ſine fine verberabuntur & contundentur.

4 *Illuſio*] Vide V. Contumelia, §. 8.

§. 11. EORUM SUPPLICIA QUI ALIOS ritui exponunt & ludibrio.

Væ qui 1 potum dat amico ſuo 2 mittens fel ſuum & 3 inebrians, 4 ut aſpiciat nuditatem ejus 5 Repletus es ignominia pro gloria: 6 bibe tu quoque & 7 conſopire: 8 circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper 10 gloriam tuam, Abacuc. 2.15.16.

1 *Potum dat*] i. affligit & vexat: nam ira ſumitur potus ſeu vini, ſeu calicis propinatus in ſcriptura, quaſi qui punit ſeu ſit Deus ſeu homo, ei quem punit tanquam ex calice tantum pœnæ dividat quantum meretur, aut quantum ipſe ſatis eſſe judicat.

2 *Mittens fel*] Hoc modo loquendi significatur crudelis afflictio, fel enim potui & vino vim addit.

3. *Inebrians*] Adhuc significatur major vexatio, ebrietas enim copiam significat.

4. *Vt aspiciat &c.*] .i. ut rideatur ab omnibus. Dicuntur enim hæc (ait Hieronymus) per metaphoram ebrii hominis qui nudari solet & rideri, ut contigit Noë Gen 9.

5. *Repletus es*] Repleberis: putabas id tibi gloriosum futurum, at magnam tibi afferet ignominiam.

6. *Bibe*] Bibes tu quoque de iræ Dei calice.

7. *Consopire*] Consopieris, id est, bibes usque ad ebrietatem, i. vehementer punieris.

8. *Circumdabit*] id est, ex omni parte affligeris & laborabis, nihil præsidii tibi erit.

9. *Vomitus &c.*] Tantum sumes vini de calice iræ Domini ut more ebriorum necesse sit vomere: vomitus ignominiæ, i. ignominiosus, solent enim rideri & contumeliis affici qui ita intemperanter bibunt, ut sit vomendum.

10. *Gloriam*] .i, divitias, vestes regales, quas Nabuchodonosor Rex, de quo hic loquitur, vomitu polluturus erat.

DESIDERIUM.

Vide Curiositas, Avarus, Divitiæ, Gloria æterna, Voluntas, Anima, Cogitatio, Consolatio, Spes.

§ 1. Quid desiderandum, et quomodo.

1 *Nomen tuum, & memoriale tuum in desiderio animæ, anima mea desideravit te* 2 *in nocte: sed &* 3 *spiritu meo, in præcordiis meis de mane vigilabo ad te.* Isa. 26. 8 9.

Quemadmodum desiderat 4 *cervus* 5 *ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus.* 6. *Sitivit anima mea ad* 7 *Deum* 8 *fontem* 9 *vivum:* 10 *quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* Ps. 41. 1. 2.

11 *Quid mihi est in cælo? & à te quid volui super terram? defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum,* Psal. 72 25. 26.

12 *Defecit in salutare tuum anima mea,* 13 *& in verbum tuum* 14 *superspravi, defecerunt* 15 *oculi mei in* 16 *eloquium tuum dicentes:* 17 *quando consolaberis me?* Psal. 118. 81, 82.

18 *Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsum,* Isa. 38. 14.

1 *Nomen tuum*] .i. tu ô Deus, & tui memoria est obiectum desiderii mei, desidero tui meminisse, continuamque tui memoriam habere, ut idem hic dicat quod verbis sequentibus: *Anima mea desideravit te.* Nomen namque Dei accipi pro ipso Deo metonimicῶς frequens est in scripturis. Vel ut alii, *nomen tuum, &c.* i. desidero ut nomen tuum sit sanctum & celebre, omnesque ejus recordentur.

2. *In nocte*] .i. in adversitate; vel in nocte, q. q. tam ardenti studio erga te ferebar, ut tui desiderium non pateretur me ad lucem usque somnum capere.

3 *Spiritu & præcordiis*] His verbis significatur desiderium & cogitationem de Deo fuisse seriam, vehementem & ex animo profectam: notanda *mane*, & *nocte* quibus innuit se perpetuo de Deo cogitasse, ejusque desiderium numquam deposuisse.

4. *Cervus*] ardentissimè hic sitit aquas, maximè post pugnam cum serpentibus, neque ab aquis inquirendis ulla terretur difficultate viarum.

5. *Ad fontes*] scilicet pervenire.

6. *Sitivit*] A more arsit & desiderio.

7. *Deum*] Rem pulcherrimam, nobilissimam, præstantissimam quæ omne in se bonum continet.

8 *Fortem*] Ad rem non fluxam, sed permanentem æternam.

9 *Vivum*] Ad rem operantem, intelligentem, amantem quæ me continuis afficit bonis.

10. *Quando veniam*] Hæc sitis rei tam bonæ cogit me ex toto corde dicere: *Quando &c.*

11 *Quid mihi*] Vide V. consolatio § 5.

12. *Defecit &c.*] .i. laboravit, languens fuit expectando & desiderando salutem æternam, idque præ magnitudine desiderii.

13. *Et in verbum*] .i. nihilominus tamen in verbum promissionis tuæ.

14 *Superspravi*] Valde speravi.

15. *Oculi*] tam corporis quam mentis: & merito ait *defecerunt*, cum enim nimis diu respicitur ad locum unde persona desiderata, ventura speratur, oculi deficiunt, lassantur, nec ferunt tam diuturnam aciei contentionem: ita & ipse in cælum sæpe suspiciens unde speratum auxilium expectabat, oculis deficiebat.

16. *Elo-*

16. *Eloquium*] Expectando promissum tuum.

17 *Quando &c.*] .i. quando veniet auxilium de cælo promissum.

18. *Attenuati &c.*] Hujus explicatio colligi potest ex præcedenti versu Davidico, idem enim significatur utrobique.

§. 2. Desiderium terrenorum est insatiabile.

1 *Infernus & perditio nunquam implentur: similiter & oculi hominum insatiabiles*, Prov. 27. 20.

Omnis qui bibit ex 2 aqua hac, 3 sitiet iterum: qui autem biberit ex 4 aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Joan. 4. 13.

1. *Infernus &c.*] V. de V. curiositas §. 13.

2. *Aqua hac*] materiali, per quam significatur voluptas sæculi & terrena omnia Gro. Interl.

3. *Sitiet iterum*] imo magis sitiet quam prius, quia terrena cum habentur, majorem sæpe excitant plura habendi cupiditatem.

4. *Aqua quam ego. &c.*] Vel hæc aqua est, aqua gratiæ, vel gloriæ: si de aqua gratiæ intelligitur, talis dicitur non sitire quia licet desideret Deum perfectius possidere, scilicet in gloria, tamen non sitit seu non desiderat aliam rem præter eam quam habet, non enim desiderat ulla terrena aut quicquam extra Deum: qui autem aliqua terrena possidet, ut divitias, nunquam quiescit, anhelat ad honores ad voluptates desideratque infinita quibus caret. Ita Lyranus.

§. 3. Quam gratum est homini re optata potiri; contra, quàm molestum eam expectare diutius.

1 *Spes, quæ differtur, affligit animam, 2 lignum vitæ desiderium veniens*, Prov. 13. 12.

1. *Spes*] Res sperata.

2. *Lignum vitæ &c.*] id est, rei desideratæ præsentia animum vivificat, confortat & exhilarat non minus quam si ex arbore vitæ in paradiso fructum quis caperet.

§. 4. Desiderium dum completum est, fastidium patit: contra, desideranti & egenti omnia dulcia.

Anima 1 saturata 2 calcabit 3 favum, & anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet, Prov. 27. 7.

Vide Job. 6. versu 8.

1. *Saturata*] Voluptatibus, vel re quam valde desideravit.

2. *Calcabit*] fastidiet.

3. *Favum*] dulcissima quæque, quare etiam fastidiet quæ ante anxiè desideravit: verè enim omnium rerum satietas, affert fastidium.

4 *Esuriens*] nam ut est in proverbio, optimum condimentum fames.

§. 5. Justorum desideria complentur, non impiorum.

Quod timet impius, veniet super eum, 1 desiderium suum justis 2 dabitur, Prov. 10. 24

Non affliget Dominus 3 fame animam justi, & insidias impiorum subvertet, Prov. 10. 3.

4 *Desiderium pauperum exaudivit Dominus; 5 præparationem cordis eorum audivit auris tua*, Ps. 9. 17.

1 *Desiderium*] .i. quod desiderant.

2. *Dabitur*] Quia quatenus justi nihil petunt absolutè nisi quod est salutare.

3 *Fame*] .i. desiderio alicujus rei quam eis non det, q.d. omnia eorum desideria complebit: Est sensus per accommodationem.

4. *Desiderium*] non dicit orationem: sed ipsum desiderium quæ orationem præcedit, ut ostendat celerem exauditionem.

5. *Præparationem cordis*] Ea idem est ac desiderium, quod est præparatio ad orandum.

§. 6. Cohortationes ad non obsequendum desideriis carnis.

1 *Post concupiscentias tuas non eas, & à 2 voluntate tua 3 avertere: si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, 4 faciet te in gaudium inimicis tuis*, Eccli. 18. 30. 31.

Carissimi obsecro vos tanquam 5 advenas & 5 peregrinos, 7 abstinere vos à carnalibus desideriis 8 quæ militant adversus animam, 1. Petr. 2. 1.

9 *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.* Rom. 6. 12.

Carnis curam ne feceritis 10 in desideriis, Rom. 13. 14

1. *Post concupiscentias &c.*] Vitiosa desideria quæ non a spiritu, sed à carne ortum habent, ne sequaris, iis non assentiaris.

2. *Voluntate tua*] .i. appetitibus tuis.

3 *Avertere*] .i. Declina, & ad contraria animum revoca & inclina.

4. *Faciet &c.*] Quia te in multa peccata, damna,

na, & dedecus inducet, per quæ de te gaudebunt inimici (eu dæmones seu homines.

5. *Advenæ.*] Advenæ sunt qui manent in alieno loco ubi nati non sunt. Glo. Interl.

6 *Peregrinos.*) peregrini sunt qui de uno loco semper ad alium tranſeunt, ita nos non in hoc mundo sed alibi patriam habemus fidem.

7. *Abstinere vos* &c.] Sicut peregrini qui tantum utuntur rebus necessariis, nec quærunt in deliciis manere, sed festinant ad patriam. Liranus.

8. *Quæ militant.*] i pugnant à culmine virtutum eam dejiciendo. Liranus, vel ut Glossa Interl. dum concupiscentiis blandientibus caro enervatur & subjugatur, inde vitiorum exercitus fortiter adversus animam armatur.

9. *Non erga.*) Vide V. Corpus parag. 2. n 8.

10. *In desiderium.*] non autem prohibetur fieri in necessariis, neque enim in mortali carne degentibus, funditus cura carnis abscinditur, sed ut discretè fiat, & non in desideriis voluptatis, cavetur.

DESPERATIO.

Vide Spes.

§. 1. Non desperandum de quantavis multitudine & gravitate peccatorum.

Si quis peccaverit advocatum habemus 1 *apud patrem, Iesum Christum* 2 *justum: & ipse est* 3 *propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum sed etiam pro totius mundi.* Ioan. 1 2. 12.

Vide verbo Contritio, potissimum §. 10, & hic § 3.

Hoc idem probatur locis iis omnibus quibus dicitur Christus Dominus abstulisse, emundasse, exhausisse peccata, quæ videnda Verbo Crux, Christus, Peccatum, & similibus.

Fili in tua 4 *infirmitate ne* 5 *despicias teipsum, sed ora dominum & ipse curabit te* Eccli. 38 9.

1. *Apud patrem.*; ne quis fortè patris diffidens justitiæ & severitati in desperationem corruat.

2. *Justum.*) Ideo sicut promisit, fidelem se propitiatorem & pontificem exhibebit.

3. *Propitiatio.*] qui propitium reddit patrem.

4. *Infirmitate.*) spirituali, quantumcunque ea sit.

5. *Despicias*] negligas, aut desperando curam sui deponas.

§. 2. Quam amari sint fructus desperantis; Varia scilicet peccata & pœnæ.

1 *Desperavimus:* 2 *post cogitationes enim nostras ibimus, & unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.* Ier. 18. 12.

Qui 3 *desperantes, semetipsos* 4 *tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis,* 5 *in avaritiam.* Eph. 4. 19.

Dixisti, desperavi: 6 *nequaquam faciam: adamavi quippe* 7 *alienos, & post eos ambulabo.* Hier. 2. 25.

1. *Desperavimus.*) actum est & conclamatum de nostra salute.

2. *Post cogitationes, &c.*) id est, effrenes & liberè sequemur cogitationes nostras.

3 *Desperantes*) de venia & salute.

4. *Tradiderunt.*) sua sponte, nulloque cogente.

5. *In avaritiam.*) similiter tradiderunt se in omnem avaritiam & injustitiam. En fructum desperationis.

6. *Nequaquam faciam.*) non acquiescam monitis tuis.

7. *Alienos.*) i, creaturas vel peccata quibus à Deo alienamur.

§. 3. Non desperandum in tribulatione undecunque accidat.

Si desperaveris lassus in die 1 *angustiæ:* 2 *imminuetur fortitudo tua.* Prov. 24. 10.

1. *Angustiæ.*) adversitatis, seu quæ ob res externas accidit, seu quæ ob admissorum criminum gravitatem, aut aliud quidvis.

2. *Imminuetur, &c.*] (i. per eam desperationem fies infirmior ad evadendam incidentem angustiam.

DETRACTIO, DETRACTOR.

CAPUT. I.

De iis, qui detrahunt, & quibus detrahitur.

§. 1. Cui sit similis detractor.

1 *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.* Eccli. 10. 11.

Sepulchrum 2 *patens est guttur eorum, linguis suis* 3 *dolosè agebant, venenum* 4 *aspidum sub labiis eorum.* Ps. 13. 3.

5 Ex-

5 *Exacuerunt ut gladium linguas suas: 6 intenderunt arcum rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum.* Ps. 63. 4 5.

1. *Si mordeat, &c.*) id est, sicut serpens occultè mordens venenum infundit, sic & qui detrahit. Glossa.

2. *Patens.*] Unde exhalat fœtor corporum mortuorum, ita & ex eorum ore fœtor detractionis & peccatorum, quæ detrahendo propalant, qui eorum fœtor testatur corruptionem cordis.

Dolosè agebant.] eorum detractiones tendunt ad dolos & fraudes.

4. *Aspidum.*] quorum venenum est insanabile: ita etiam est difficile à detractore infusum virus curare.

5. *Exacuerunt &c.*) nimirum tantùm nocet & penetrat detractio, quantum gladius acutus.

6 *Intenderunt arcum, &c.*) ut ex occulto detractionis sagittas ejaculentur in virum justum, quem vocat immaculatum. Vocat autem arcum illum, *rem amaram*, quia sagittæ detractionis seu verba sunt amara, tristia, ingrata, imò lethifera, quia cor feriunt.

§. 2. Detractionis effecta, damna, & pœnæ.

Qui detrahit 1 alicui rei, ipse se in futurum 2 obligat. qui autem 3 timet præceptum 4 in pace versabitur. Prov. 13. 13.

Cujus os 5 maledictione plenum est, & 6 amaritudine & dolo, sub lingua ejus 7 labor & dolor. Ps. 9. 29.

Abominatio hominum detractor. Prov. 24. 9.

Benignus est spiritus sapientiæ, & non liberabit 8 maledicum 9 à labiis suis: quoniam renum illius testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ ejus auditor, propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec prætereat illum 10 corripiens judicium. Sap. 1. 6. 8.

A detractione 11 pareite linguæ, quoniam sermo 12 obscurus 13 in vacuum non ibit. Sap. 1. 11.

Time Dominum, fili mi, & regem: & cum detractoribus non commiscearis: quoniam repente consurget perditio eorum, & ruinam 14 utriusque quis novit? Prov. 24. 21. 22.

Neque fornicarii, neque adulteri, &c. neque maledici regnum Dei possidebunt. 1. Cor 6. 10.

Vide verbo Calumnia, §. 7. & infra §. 4. testimonio 3.

1. *Alicui rei.*] bonæ scilicet.

2. *Obligat*) supple ad pœnam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se injiciet in magnam perplexitatem, ac animi perturbationem.

3. *Timet præceptum.*] quo vetatur detractio.

4. *In pace versabitur.*] hic cum hominibus, & secum ipse & in futuro æternam pacem consequetur.

5. *Maledictione.*) Blasphemiis in Deum, convitiis in homines.

6. *Amaritudine.*) huc pertinent detractiones, murmurationes, contentiones.

7. *Labor & dolor.*] Qui & laborem & dolorem et adferunt supra dicta, tum in hoc sæculo, tum in altero.

8 *Maledicum.*] Omnem detrahentem, seu Deo seu hominibus.

9. *A labiis suis.*) id est, non patietur illum liberum abire à culpa, quam labiis suis commisit. imo illum puniet gravissimè.

10. *Corripiens judicium.*) supple divinum, id est, in quo redarguuntur & puniuntur peccatores.

11. *Parcite linguæ, &c.*] Continete linguam.

12. *Obscurus,*) occultus, clam prolatus.

13. *In vacuum, &c.*] id est, vacuus à pœna, aut impunitus. Est Mosis. id est multis onerabitur. supplicis, & calamitatibus; nam impii sermones pœna comes erit.

14 *Utriusque.*) tam detrahentis, quam ejus, qui eum audit, eique favet. Ita Glo. & Lira. 28. Jansenius refert illud *Utriusque* ad Deum & ad Regem, & illa verba, *perditionem & ruinam*, interpretatur punitionem quæ tum à Deo, tum à Rege infligitur detrahenti.

§. 3. Vetatur detractio in genere.

1 *Remove à te os prævum, & labia detrahentia sint procul à te.* Prov. 4. 24.

Nolite detrahere alterutrum fratres: qui 2 detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, 3 detrahit legi, 4 & judicat legem: si autem judicat legem non est factor legis, sed judex. Iac. 4. 11.

Deponentes omnem malitiam, &c. & omnes detractiones. 1. Pet. 2. 1.

Timeo ne forte contentiones, &c. & detractiones sint inter vos. 2. Cor. 12. 13.

Vide item præcedentes §§. & verbo Contumelia, §. 11.

1. *Remove*, &c.] Beda intelligit de ore alterius, ut sit sensus: Remove à te eos qui pravo ore loquuntur & detractores: Jansenius tamen intelligit de ore proprio, ut significetur studioso sapientiæ cavendum ne detrahat. Observanda sunt illa verba *Remove & procul*, ut significetur ab illis valde abstinendum esse.

2. *Detrahit fratri.*] bene viventi & servanti legem, detrahit inquam ex odio & invidia.

3. *Detrahit legi.*) i. in legem peccat, cum fratrem eam servantem vituperat.

4. *Et judicat legem.*] asserit eam hoc suo facto & detractione sua, vel insufficientem, vel malam esse legem. Tirelman.

§. Add. Vetatur detractio, licet qui audiunt ostendant se libenter audire.

Vide infra cap. 2. §. 5.

§. 4. Vetatur detractio in specie de quibusdam personis.

1 *Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices.* Exo. 22. 28.

Vide etiam supra §. 2. testimonio 6.

Quare non timuistis detrahere servo meo Moysi? Num. 12. 8.

2 *In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris* 3 *diviti: quia & aves cæli portabunt vocem tuam, & qui* 4 *habet pennas annuntiabit* 5 *sententiam.*

1. *Diis.*) id est, judicibus, qui sunt Dei loco.

2. *In cogitatione.*) id est, ne secretissimè quidem.

3. *Diviti.*] i. Principi.

4. *Qui habet pennas.*) avis, est repetitio ejusdem: sensus autem est, rem occultissimam, quocumque tandem modo perferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, licet id ab avibus fieri deberet. Est hyperbole. Quod de Rege dicit, idem ferè de quovis dici potest, vix enim fit ut non resciat quisque quid de se dictum sit: plenus est mundus adulatorum & sufforonum; Hac autem sententia innuitur etjam tacitè, regem sumptuum supplicia de talibus. *Vide Plutarch lib. de garrulitate, post medium, afferentem ejus rei exemplum, & libro de sera numinu vindicta de quodam Besso.*

5. *Sententiam.*) 70. sermonem tuum.

§. 5. Orandum pro iis qui nobis detrahunt.

Vide Verbo inimicus.

Orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. Mat. 5. 44.

1 *Pro eo ut me diligerent detrahebant mihi: ego autem orabam.* Ps. 108. 4.

1. *Pro eo, &c.*) i. vice dilectionis, quam mihi debebant.

§. 6. Beati quibus detrahitur.

Beati estis, cum maledixerint vobis homines, &c. Matt. 5. 11.

CAPUT. II.

De iis, qui audiunt detrahentes:

§. 1. Detractores non sunt audiendi.

1 *Sepi aures tuas spinis, &* 2 *linguam nequam noli audire, & ori tuo: facito ostia, &* 4 *seras ante ribus tuis.* Eccli. 28 28.

Vide supra cap. 1. §. 2. testimonio 6.

1. *Sepi, &c.*) sicut ager munitur spinis, ne bestiæ ingrediantur, ita & tu aures custodi ne pateant detractoribus, maledicis, & mendacibus, eas timore Dei velut spinis quibusdam sepias.

2. *Linguam &c.*] Est repetitio ejusdem.

3. *Facito ostia.*) i. os tuum veluti ostiis quibusdam conclude taciturnitate & silentio, ut ex eo non fluas linguam tuam profundere quicquid voles.

4. *Seras.*] ne ingrediatur in eas quivis sermo.

§. 2. Imo sunt puniendi.

Detrahentem secreto proximo suo, hunc 1 *persequebar.* Ps. 100. 5.

1. *Persequebar.*] Puniebam vel exclusione ab aula, vel amicitiæ meæ privatione, vel exilio, vel nece, vel alia pœna, pro qualitate detractionis & calumniæ. Regia planè virtus non solum delatoribus & detrahentibus aures non præ[illegible]re, sed eos etiam supplicis afficere.

§. Add.

§. Add. Non facile iis credendum. *Vide V. Fides. cap. 3. & V. Correptio. parte 1. §. 18.*

§. 3. Dignus est vituperio, tam qui audit detrahentem, quàm qui alteri detrahit, & quod compescendi detractores.

1 *Qui gaudet iniquitate, 2 denotabitur: & qui odit correptionem minuetur vita: & qui 3 odit loquacitatem 4 extinguit malitiam: 5 qui peccat in animam suam 6 pœnitebit, & qui jucundatur 7 in malitia, 8 denotabitur.* Eccli. 19. 5. 6.

1. *Qui gaudet, &c.*) qui delectatur audire & referre aliorum vitia.

2. *Denotabitur.*] vituperabitur, condemnabitur.

3. *Odit loquacitatem.*] ita ut nec ipse futilis sit ad dicendum quælibet, nec detractorum loquacitatem ferat.

4. *Extinguit malitiam.*] tum in se, tum in aliis multa impedit peccata, omnia ea scilicet quæ ex loquacitate oriuntur, odia, rixas, contentiones, mendacia, &c.

Qui peccat, &c.] levitet credendo detractoribus.

6. *Pœnitebit.*] dum se sua culpa deceptum agnoscet, & in aliqua mala, ob id prolapsum sentiet.

7. *In malitia.*] audiendo aliorum peccata.

8. *Denotabitur.*] infamiæ nota aspergetur, & condemnabitur, tam à Deo, quàm ab hominibus.

§. 4. Quomodo compescendi.

Ventus Aquilo dissipat 1 pluvias, & 2 facies tristis linguam detrahentem. Prov. 25.

3 *Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis.* Eccl. 7. 4.

1. *Pluvias.*] primò nubes, ac proinde prohibet pluvias.

2. *Facies tristis.*) atque hac ratione modestè & sine severitate, & increpatione detractionibus finis imponitur. Aquiloni qui ventus est inamœnus, horridus, & siccus, comparatur vultus tristis, sicut Austro, qui jucundus est, gratus & humidus, conferrur vultus serenus & jucundus, quem si quis exhibet detrahenti, detractiones fovebit.

3. *Melior est, &c.*) Vide V. Adulatio. §. 2. testimonio 1.

§. 5. Aliis non sunt referenda quæ audita à detrahentibus.

Ne 1 iteres verbum 2 nequam, & durum, & non 3 minoraberis amico, & inimico noli narrare 4 sensum tuum, 5 & si est tibi delictum, noli denudare; 6 audiet enim te, & 7 custodiet te, & quasi 8 defendens peccatum 9 odiet te, & sic 10 aderit tibi semper: audisti verbum adversus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam 12 non te dirumpet 13 à facie verbi 14 parturit fatuus, 15 tanquam gemitus partus infantis: 16 sagitta infixa femori 17 carnis, sic verbum in corde stulti. Eccli. 19. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

1. *Iteres.*] iterum narres.

2. *Nequam.*] malum, quale est verbum detractionis.

3. *Minoraberis* [nihil inde patieris detrimenti, passurus certè si aliis referas.

4. *Sensum tuum.*] Quid sentias de aliis ex aliorum relatione tibi facta.

5 *Si est tibi delictum*) in cognitione & scientia tua 1. si feris alterius peccatum.

6. *Audiet &c.*] scilicet amicus aut inimicus cui narrabis.

7. *Custodiet.*] verba tua, attendet tuæ narrationi.

8. *Defendens.*) geret se tanquam defendens tuam detractionem, dicendo te non peccare aut arridendo tibi.

9. *Odiet te.*] in animo suo tanquam detractorem.

10. *Aderit tibi semper.*] perpetuo odio te prosequetur, aut cum odio præparabit tibi dolos & insidias.

11. *Commoriatur.*) sepeliatur, in oblivionem veniat, ita ut nunquam cogites de referendo aliis.

12 *Non te dirumpet.*] servatum apud te, & in te; non enim est sicut venenum, quod nisi evomatur, hominem dirumpit, sed est veluti res mortua, ineffica, & innoxia.

13. *A facie verbi.*] i. propter conceptum auditu sermonem quam diu illum intra se continere cogitur.

14 *Parturit.*) ita laborat, ita torquetur, ita est sollicitus ad effundendum illud.

15. *Tanquam gemitus, &c.*) i. sicut gemitus qui fit pro partu infantis, parturit ipsum conceptum infantem q. d. sicuti mulier propter conceptum infantem parturit, & summo cum dolore cona-

tur infantem proferre, quia per ſolum partum onere & dolore graviſſimo levatur, ita fatuus omnem captat occaſionem, auditum ſermonem, tanquam ſi onus grave ei eſſet, effundere in aliorum aures, tum primùm ſe onere levatum exiſtimans.

16. *Sagitta, &c.*] ſicut ſagitta illa graviter hominem affligit, donec extrahatur, ita & verbum auditum & receptum in corde ſtulti torquet illum graviter, donec datum ei fuerit alteri illud manifeſtare, qua manifeſtatione, quaſi extrahitur ex ejus corde.

17. *Carnis.*]. i. carneo, ſeu corporis. Quod autem hic aſſeritur de peccato proximi, idem de qualibet alia re, quam ſecretam eſſe oporteat, dicere licet, quam tamen imprudentes tegere non poſſunt, ita pleni ſunt rimarum, miteque animo cruciantur donec eam detexerint.

DEVOTIO,

Vide Conſolatio, Contemplatio, Oratio.

§. 1. DEUS NON SEMPER IAM LARGITUR.

1 *En ipſe ſtat poſt parietem noſtrum, reſpiciens per feneſtras, proſpiciens per cancellos.* Cant. 2. 9.

2 *Ad veſperum demorabitur 3 fletus, & ad matutinum 4 lætitia.* Pſal. 29. 6.

1. *En ipſe, &c.*] Facit (inquit Titelmanus) ſicut pater aut herus, qui filii ſui, aut famuli probitatem & fidelitatem exploraturis, abſentiam ſimulant, interim latent alicubi poſt parietem, aut reſpiciunt per feneſtram, aut per anguſtiſſimos cancellos, ut videant quid agant, ipſi tamen non videantur. Ita Chriſtus abſentiam aliquando ſimulat, dum nos aridos relinquit, cum interim ſit maximè præſens, ſingulaque noſtra facta, & dicta, & cogitationes obſervet. (Ita contigiſſe ſancto Antonio, narrat B. Athanaſius in ejus vita,) nos tamen eum non videmus & putamus eum longè abeſſe, quia eum non intuemur, ſicuti nec videtur, qui latet poſt patietem.

2. *Ad veſperum & ad matutinum.*] idem eſt, ac ſi diceret. Ante ſeu primùm, & poſtea.

3 *Fletus.*] Triſtitia ex ariditate, & ſubſtractione devotionis.

4. *Lætitia.*] ex ejuſdem infuſione, & reditu.

§. 2. QUID TUNC AGENDUM.

2 *Surgam & 2 circuibo civitatem: per vias, & plateas quæram quem diligit anima mea: 3 quæſivi illum, & non inveni.* Cant. 3. 2.

1. *Surgam.*] Verba ſunt ſponſæ à qua ſponſus receſſerat. *Surgam*, inquit, amoris & abſentiæ ſponſi impatiens.

2. *Circuibo civitatem &c.*] per hæc corporalia, intelligenda ſunt ſpiritualia, & ſicuti ſponſa, quæ ſponſum amiſit, eum quærit per vicos; ita anima fidelis eum ſuo modo quærere debet, non inerti otio ſternere, at exurgere ad laboriosa virtutum opera, atque illum requirere in omnibus, ac per omnia, quæ ipſi grata fore cognoverit. In his vicis atque plateis inveniri poteſt & non in deſertis vitiorum, non in vepribus, aut juxta ſepes, aut extra vias virtutis & veritatis.

3. *Quæſivi illum.* &c.] Pro meo voto, & deſiderio. ſecundum actualem illam conſolationem, quam ante ſenſeram: frequenter.n accidit ob juſtas rationes: ut neque tunc eum ſponſum per laboriosa virtutum opera quærimus, inveniamus, & in eadem qua prius ariditate maneamus.

§. 3. HANC VICISSITUDINEM DEVOTIONIS & ariditatis Spiritus etiam ſancti experti ſunt.

Ego dixi 1 in abundantia mea, 2 non movebor in æternum: *Domine 3 in voluntate tua præſtitiſti 4 decori meo 5 virtutem. 6 Avertiſti faciem tuam à me & 7 factus ſum conturbatus.* Pſ. 29. 7. 8.

Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum: *maledicta dies in qua natus ſum, dies in qua peperit me mater mea, non ſit benedicta.* Eccl. 20, 13. 14.

1. *In abundantia.*] conſolationis ſcilicet & gratiæ ſeu ſenſibilis devotionis.

2. *Non movebor, &c.*] i. perpetuo aderit mihi hæc devotio, vel nunquam excidam à ſtatu gratiæ: ita Petrus, *Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo.*

3. *In voluntate tua.*] quia tibi ità placuit.

4 *Decori meo.*) lætitiæ meæ ſpirituali.

5. *Virtutem*) robur ac vires.

6 *Avertiſti faciem.*) meipſum mihi dimiſiſti.

7. *Factus ſum conturbatus.*) triſtis, aridus, deſolatus; vel continuo cecidi in peccatum, unde & conturbatus ſum.

8. *Cantate, &c.*] quanta hic viciſſitudo affectuum, hic invitat ad cantandum ſuam liberationem, & ſtatum poſt maledicit diei nativita-

ue

tis suæ suarum pertæsus miseriarum, quod & factum à Job capit. 3. cujus explicationem *vide apud S. Thomam 2. 2. q. 76. art. 2. in corpore.*

§. 4. Effectus devotionis tum præsentis, tum absentis.

Vide §. præcedentem.

DEUS.

Quemadmodum verbo Christus fere secuti sumus ordinem D. Thom. idem visum est lectori commodum, si faceremus agendo de Deo. Ejus itaque imitatione primum proponentur ea testimonia, quæ Deum spectant, ut est unus in essentia: de eo enim, ut est trinus in personis, vix quidquam est quod faciat ad mores: tum quæ ad eum pertinent, ut est rerum omnium author & conservator. Agetur denique de iis, quæ ei ab homine debentur. Dividetur autem universa hæc tractatio in capita, ut sit magis distincta, & facilius quæque inveniantur.

CAPUT I.

De Dei existentia: & simplicitate.

§. 1. Deum esse.

Dixit *Deus ad Moysen: 1 ego sum, qui sum: ait, sic dices filiis Israel, qui est, misit me ad vos.* Exod. 3. 14.

Vide infra capite 18 § 1. n. 31.

Dixit 2 *insipiens in corde suo, non est Deus.* Ps. 12. 1.

1. *Ego sum, qui sum.*) quia meum esse, est independens, creaturarum autem esse, est à me dependens, quæ ex se & ex natura sua non sunt. 2. *Sum qui sum*, quia meum esse est necessarium, creaturæ possunt esse & non esse. 3. quia meum esse, est immutabile, creaturarum esse est mutabile. 4. quia æternum est meum esse, creaturarum non. Ita ferè Hieronymus, & alii. Vel, *Ego sum, qui sum*, i. sum ipsum essentiæ pelagus immensum & in volucrum totius entis, inquit Greg. Nyssenus, quodque in aliis rebus, certis est distinctum gradibus, idiu me totum est, idque unum, & à me quasi universali fonte dimanat. Ita Dionysius Areopagita de divinis nominibus cap. 5.

2. *Insipiens.*] i. ad tantam insipientiam & cæcitatem pervenit homo, ut saltem corde, si non voce, dixerit non esse Deum.

§. 2. Deus est simplicissimus.

Quod patebit ex c. 2. §. 1. ubi probabitur Deum esse undequaque perfectissimum, compositio autem repugnat perfectioni.

§. 3. Deus non est corporeus.

Spiritus est Deus, Joan. 4.

1 *Cui similem fecisti Deum? aut quam imaginem ei ponetis?* Isa. 40. 18.

Non debemus 2 *æstimare, auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ, artis, &* 3 *cogitationis hominis* 4 *divinum esse simile* Act. 17. 29.

Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & 5 *mutaverunt gloriam* 6 *incorruptibilis Dei* 7 *in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.* Rom. 1. 22. 23.

1. *Cui similem, &c.*) Illos reprehendit, qui simulachia argentea & aurea Deum esse putant, cum Deus sit incorporeus.

2. *Æstimare,*) arbitrati.

3. *Cogitationis.*] inventionis.

4. *Divinum.*) divinam naturam.

5. *Mutaverunt.* &c.] glorioſum deitatis nomen, cultum, adorationem, confessionem.

6 *Incorruptibilis Dei.*] Quæ uni Deo immortali dare debebant.

7. *In similitudinem*, &c.) i. converterunt, & collocarunt in imagine hominis non naturali, sed arte facta (id enim sonant hæc verba, *similitudinem imaginis*) idola pro Deo coluerunt. Ita Chrys.

CAPUT II.

De perfectione Dei.

§. 1. Deus est perfectissimus.

1 *Magnitudinis ejus non est finis.* Ps. 144. 3.

2 *Omnia ossa mea* 3 *dicent, Domine,* 4 *quis similis tibi?* Ps. 34. 10.

Hic est Deus noster, & 5 *non æstimabitur alius* 6 *adversus eum,* Baruch 3. 36.

1, *Magnitudinis.*) perfectionis ejus: sicuti perfectionum Dei non est finis, ita nec laudum ejus ullus esse debet finis, ait Augustinus.

2 *Omnia.*) Etiam minima.

3. *Dicent.*] gestientia præ voluptate, dicerent & exclamarent, si vocem haberent.

4 *Quis similis tibi.*] seu in cœlo seu in terra, tu omnes superas omnis generis perfectione, sapientia, bonitate, misericordia &c.

5. *Æstimabitur.*) ullo erit pretio.

6. *Adversus eum.*] i. collatus cum eo.

§. 2. HINC FACTUM UT SOLI DEO convenire dicantur eæ perfectiones, quæ alioquin suo etiam modo comperiuntur rebus creatis, quia scilicet solus ipse singulari quadam ratione, eas in se habet, ut patebit ex his, quæ subjicientur testimoniis.

1 *Ego sum qui sum.* Exo. 3. 14.

Unus est 2 *bonus Deus.* Mat. 19 17.

Quis non 3 *timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum?* 4 *quia* 5 *solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt* 6 *in conspectu tuo, quoniam* 7 *judicia tua manifestata sunt.* Apoc. 15. 4.

Non est sanctus, ut est Dominus: neque enim est alius 8 *extra te, & non est fortis sicut Deus noster.* 1. Reg. 2. 2.

Domine Deus omnium creator, terribilis & fortis, justus & misericors, qui solus bonus es rex, solus præstans, solus justus, & omnipotens & æternus, qui liberas Israel de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos 1. Mach. 1. 24. 25.

Beatus & solus potens, qui solus habet immortalitatem. 1. Tim. 6. 16.

1. *Ego, &c.*) q. d. ita sum, ut aliæ res omnes mecum collatæ, potius non sint, quàm sint. *Vide dicta cap.* 1 §. 1.

1 *Bonus.*) natura, seu à se, reliquas enim bonas sunt, bonitate a Deo participata.

3 *Timebit,*] timore reverentiali & filiali non servili.

4. *Quia, & quoniam.*] accipiuntur pro *quod* more Hebræorum & apud Latinos videntur redundare, ut sit sensus: Quis non te laudabit, dicens te solum pium, & omnes gentes venturas & manifesta esse judicia tua.

5. *Solus pius*) quia ab eo omnis sanctitas, & qui eam habent, ab eo habent, & quia nemo suum ei comparatus sanctus videbitur.

6. *In conspectu tuo.*) te vidente.

7. *Judicia, &c.*) nemo non videbit te justè fecisse, ac meritò impios tam graviter punisse.

8 *Extra te.*) i. neque sanctus quisquam verè dicendus est præter te, *Vide n.* 5.

§. 3. HUC REVOCANDA EA TESTIMONIA, quibus dicitur continere Deus rerum omnium creatarum perfectiones.

Ego ostendam 1 *omne bonum tibi.* Exo. 33 19.

2 *Qui plantavit aurem,* 3 *non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat?* Ps. 93 9.

4 *In me gratia omnis viæ, & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis.* Eccli. 24 25.

5 *Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non* 6 *pariam, dicit Dominus? ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero, dixit Dominus Deus tuus?* Isa. 66. 9.

In ipso 8 *vita erat.* Ioan. 1. 3.

1. *Omne bonum.*) i. meipsum, qui contineo omne bonum, & qui in meipso perfectionem omnem, quæ in creaturis est dispersa, colligo.

2. *Qui plantavit* &c.] probat Deum audire, & videre, quia ipse dedit aures & oculos, proinde ipse multo magis audit & videt: nemo enim dat, quod non habet.

3. *Non audiet.*] non quod aures habeat, sed quia cognoscit per suam essentiam, quæ nos per auditum; idem dic de oculis.

4 *In me.*] V. verbo Maria, capit. 13. §. 10. testimonio penultimo.

5. *Numquid,*) Vide hîc num 2.

6. *Patriam.*) scilicet filios spirituales per Ecclesiam.

7. *In ipso.*] supple verbo.

8. *Vita erat.*) vita naturæ, & gratiæ, & gloriæ erat in verbo quasi in fonte, unde ut hanc vitam & lucem hominibus communicaret, ad eos descendit. Dionysius de divinis nominibus, c. 7. dicit Deum originalem esse vitam 1. vitæ Angelicæ: 2. humanæ: 3. animalium: 4. plantarum: 5. Justorum: 6. Beatorum.

CAPUT III.

De bonitate Dei.

§. 1. DEUS EST BONUS.

Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde. Ps. 72. 1.

Bonus es tu. Ps. 118. 68.

Bonus

Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quæ inquisierit eum, Thren. 3. 25.

Sexcenta sunt ejusmodi testimonia. Vide item verbo Consolatio, maximè §. 4.

§. 2. AD HANC BONITATEM REFERENDUM videtur, quod peccatum odit & peccatores, nec in eum peccatum ullum cadere possit: de quo infra Sulius, c. 12. §. 3.

1 *Numquid bonum tibi videtur, si 2 calumnieris me, & opprimas me 3 opus manuum tuarum, 4 & consilium impiorum adjuves?* Job 10. 3.

Numquid Deus 5 supplantat judicium? aut omnipotens subvertit 6 quod justum est? Job. 8. 3.

7 *Non dixeris*: 8 *per Deum abest*: 9 *qua enim odit ne feceris*: *non dicas, ille me* 10 *implanavit*: *non enim* 11 *necessarii sunt ei homines impii. Omne* 12 *execramentum erroris odit Dominus.* 13 *& non erit amabile timentibus eum*, Eccl. 15. 11. 12. 13.

Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur, Deus enim 14 *intentator malorum est: ipse enim neminem tentat*, Jac. 1. 13.

Mundi sunt oculi tui, ne 15 *videas malum, &* 16 *respicere ad iniquitatem non potes: quare* 17 *non respicis super magna agentes, & taces devorante* 18 *impio* 19 *justiorem se* Abacuc. 1. 13.

Quis poterit scrutare 20 *vias ejus? aut quis potest ei dicere: operatus es iniquitatem?* Job 36. 23.

Vide infra cap. 13. de amore Dei, & c. 15. de Misericordia, & cap. 16. de justitia simul & misericordia.

1. *Numquid, &c.*] q. d. Id omnino alienum est à te.

2. *Calumnieris, & opprimas*] per calumniam opprimas, i. injustè.

3. *Opus, &c.*] quod non ita nuper à te tam potenter, tam sapienter, tam benignè conditum est.

4. *Et consilium, &c.*] seu propositum: quod quidem videretis adjuvare, seu eorum impietati exemplo tuo favere, si in me opprimendo videreris delectari.

5. *Supplantat*] pervertit, corrumpit.

6. *Quod justum est*] Justitiam, quempiam injustè affligendo, ut videris queri ô Job.

7. *Non dixeris*] Agit in eos qui suam insipientiam, & peccata Deo tribuunt.

8. *Per Deum abest*] scilicet sapientia, virtus: ipse est in causa cur sum insipiens: non per illum stat quod illa absit, sed per te.

9. *Quæ enim, &c.*] q. d. si non feceris quæ odit facilè ab eo sapientiam consequeris: si verò ea feceris quæ odit, mirari non debes, nec illi imputare, quod sapientia careas; sed tibi qui meretis ut ea tibi non detur, & impedimentum præbes dono Dei.

10 *Implanavit*] fecit errare.

11 *Necessarii*] i. non desiderat Deus impios nec eos facit: Quæ enim nobis sunt necessaria ea desideramus, & facimus si possumus.

12 *Execramentum erroris*] i. omne execrabile, omne abominabile, quod ex errore procedit, i. omne peccatum, quod natura sua est abominabile & malum.

13 *Et non erit amabile, &c.*] quia Deus illud odit, etiam ipsi illud odio persequentur.

14. *Intentator*] Nescit quemquam ad malum solicitare.

15. *Videas*] approbes.

16 *Respicere*] eam approbando.

17. *Non respicis*] non punis, dissimulas.

18. *Impio*] Chaldæo.

19. *Justiorem se*] Judæum.

20 *Vias*] opera.

CAPUT IV.

De infinitate Dei.

§. 1. DEUS EST INFINITUS.

Magnus Dominus, & laudabilis 1 *nimis, &* 2 *magnitudinis ejus non est finis*, Ps. 144. 3.

Magnus est & non habet finem, excelsus, & 3 immensus Baruch 3. 25.

4 *Ex ipso sunt omnia*, Rom. 11. 36.

1. *Nimis*] valde, vehementer, supra hominum vires.

2. *Magnitudinis*] scilicet spiritualis, i. perfectionis ejus in omni genere rerum.

3. *Immensus*] Quia omni caret mensura sui esse, suarumque perfectionum.

4. *Ex ipso*] Tanquam ex omnis bonitatis infinito & inexhausto principio.

§. 2. Ob hanc Dei infinitatem, dicit Scriptura nihil ei comparandum, aut ejus comparatione creata omnia nihil esse.

Ecce Deus 1 *excelsus in fortitudine sua, & nullus similis ei* 2 *in legislatoribus.* Job 36. 22.

Ecce gentes quasi 3 *stilla situlæ, & quasi* 4 *momentum statera* 5 *reputata sunt: ecce insula quasi pulvis exiguus, &* 6 *libanus non sufficiet ad succendendum, & animalia ejus non sufficient ad holocaustum, omnes gentes* 7 *quasi non sint. sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputata sunt ei,* Isa. 40. 15. 16. 17.

Tanquam 8 *momentum statera, sic est ante te orbis terrarum, & tanquam gutta roris* 9 *antelucani quæ descendit in terram,* Sap. 11. 23.

1. *Excelsus*] .i. supereminens omnibus fortitudine, ita ut nulla creatura illius possit viribus coæquari.

2. *In legislatoribus*] .i. sicut robore omnes, ita etiam sapientia & prudentia superat, adeo ut nullus legislatorum aut gubernatorum civitatum qui in prudentissimis habentur, ei valeant comparari.

3. *Stilla*] guttula una, quæ stillat è situla: Si autem totus mundus non est nisi stillula, quantula es tu ô homuncio hujus stillulæ portio. *Vide Ambros. in Psal. 1, & Chrysost. in epist. ad Ephes. hom. 3.*

4. *Momentum*] quod minimum in statera pondus est, quoque statim inclinatur.

5. *Reputata sunt*] Dei scilicet comparatione, qui potentissimus est.

6. *Libanus &c.*] q.d. quod verò ad cultum, religionemque ei debitam attinet, tanta est ejus majestas ut libano, qui aromate abundat, lignoque suaviter oleuti, non satis sit ad suffimentum.

7. *Quasi non sint*] parum dixi, quod sint quasi stilla & momentum, debui dicere, ut modò dico, in ejus conspectu perinde censeri ac si nihil essent.

8. *Momentum statera*] potest sumi ad sensum §. ut Dei comparatione nihil sit mundus, vel etiam ut significetur, quod sicut statera minimo momento inclinatur in alteram partem, ita omnes creaturæ divino pareant nutui, ut nunc huc, nunc illuc, prout ei visum fuerit, propendeant.

9. *Antelucani*] quæ exorto sole, statim dissipatur, quo etiam significatur Dei potentia, qui facilimè potest res omnes perdere.

§. 3. Hac Dei infinitate, quia infinitè bonus, fit ut nunquam fastidium pariat, & ut solus satiet.

Qui edunt me adhuc 1 *esurient: & qui bibunt me adhuc sitient,* Eccli. 24. 29.

2 *Satiabor cum apparuerit* 3 *gloria tua,* Ps. 16. 15.

Si quis 4 *sitit, veniat ad me &* 5 *bibat,* Joan. 7. 37.

1. *Esurient & sitient*] In hoc mundo quidem justi adhuc esuriunt, quia semper desiderant magis ac magis Deo frui: In altera autem vita Sancti Deum dicuntur sitire & esurire, quia nunquam eos capit Dei fastidium & tanta ejus capiuntur voluptate post mille annos (loquendo humano more) quanta primo die. Liran. in c. 4. Joan.

2. *Satiabor*] nihil aliud experens, satiabor, qui in hac vita ob rerum creatarum exiguam & finitam bonitatem nunquam potui satiari.

3. *Gloria tua*] qua dabitur fruite, qui es omne atque adeo infinitum bonum.

4. *Sitit*] bonum, jucundum, & quicquid hominem potest beare.

5. *Bibat*] de infinito omnis boni fonte. Est sensus accommodatitius.

Caput V.

De existentia Dei ubique.

§. 1. Deus est ubique.

Non erit fuga eis, & non salvabitur ex eis, qui fugerit, si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos, & si ascenderint usque in cælum, inde detraham eos; & si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde perscrutans auferam eos: & si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti & mordebit eos; & si abierint in captivitatem coram inimicis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & ponam oculos meos super eos 4 *in malum, & non in bonum.* Amos 9. 2. 3. 4

5 *Putasne Deus è vicino ego sum, dicit Dominus? & non Deus de longè? si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus?*

Nun-

Numquid non 6 *cælum & terram ego impleo dicit Dominus?* Hier. 23. 23.

Quò ibo à 7 *spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam? si ascendero in cælum tu illic es, si descendero in infernum ades, si sumpsero pennas meas diluculò, & habitavero in extremo maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua: & dixi forsitan tenebræ* 8 *conculcabunt me, &* 9 *nox illuminatio mea* 10 *in deliciis meis; quia tenebræ non obscurabuntur* 11 *à te, & nox sicut dies illuminabitur: sicut* 12 *tenebræ ejus: ita &* 13 *lumen ejus:* 14 *quia tu possedisti renes meos:* 15 *suscepisti me de utero matris meæ,* Ps. 138. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13.

16 *Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum:* 17 *qua est ista domus quam ædificabitis mihi? & quis est iste locus quietis meæ,* Isa. 66. 1.

Non longè est ab unoquoque nostrùm: 18 *In ipso enim vivimus, & movemur, &* 19 *sumus,* Act. 17. 28.

Spiritus Domini replevit orbem terrarum: 20 *& hoc, quod* 21 *continet omnia, scientiam habet* 22 *vocis,* Sap. 1 7.

Plena est omnis terra 23 *gloria ejus,* Isa. 6. 3.

1. *Scrutans*] quia vertex Carmeli plenus erat cavernis, ideo propter latibulorum multitudinem: dixit, *scrutans.*

2. *Celaverint*] celare tentaverint, fieri enim dicitur, quod tentatur & quæritur

3. *Serpentis*] 70. draconi: draconem autem seu serpentem, vocat piscem maximum.

4. *In malum*) ut eos puniam. Hic clarè testatur Deus enumeratione præcipuorum locorum universi, cœli, terræ, maris, montium se esse ubique.

5. *Putasne*) Putasne necesse esse me propiùs accedere ut te videam peccantem, ac si non possem id præstare de longè? fallelis: omnibus enim ita sum propinquus ac præsens ut nihil me possit latere, quasi à longè prospicientem.

6. *Cælum, &c.*) q. d. si cœlum & terram ego impleo, nullus me latere poterit, aut propter longinquitatem, aut loci obscuritatem.

7. *Spiritu*) divinitate, quæ quasi spiritus est invisibilis, omnia penetrans quasi esset anima mundi & ubique se insinuans per essentiam, præsentiam, & potentiam. Hieronymus & Euthym.

8. *Conculcabunt*). i. operient, quod enim conculcatur, operitur.

9. *Nox illuminatio mea*) id est, nox ipsa, Deo est illuminatio, eadem Deo est lux, & præbet illi lumen, ut ita clarè me videat nocte quàm die.

10. *In deliciis meis*) id est, si vacem nocte carnis deliciis & voluptatibus, non tamen oculos Dei lucidissimos qui ubiq; est effugere possum.

11. *A te*) apud te, id est, nullæ tenebræ tibi sunt obscuræ.

12. *Tenebræ ejus*) supple noctis.

13 *Lumen ejus*) supple diei, id est, perinde se habent apud te tenebræ noctis & lux diei, ita ut in utrisque æquè omnia videas.

14. *Quia tu, &c.*) nec mirum si nihil te lateat mei, ubicumque fuero, cum renes meos in quibus affectuum est sedes & omnes secretissimas corporis mei partes (has significant renes, qui in animali sunt valde abditi) jam ab initio possederis, quia creaslis eas, & in iis intimè inhabitas.

15. *Suscepisti, &c.*) quem creaveras, suscepisti in curam tuam, jam olim ab utero matris egressum, manum tuam mihi porrigendo & à noxiis protegendo.

16. *Cælum, &c.*) id est, immensus sum, & nihil non impleo, ideo cœlum thronus meus est, &c. Loquitur autem more humano, nam quia thronus ornatior esse solet scabello, & cœlum ornatius est terra, ideo dicit cœlum esse thronum, & terram scabellum. Adde in throno regiam majestatem splendere magis, ita divinam in cœlis.

17. *Quæ est ista domus*) Templum: quasi dicat, nimis est angustum & vile mihi, qui totum mundum impleo.

18 *In ipso*). i. ejus virtute.

19. *Sumus*) Id omne quod sumus, q. d. ab eo habemus omnia.

20 *Et hoc*) Latinè dicendum esset *& hic*, scilicet spiritus, sed retinuit interpres, ut alias sæpe genus Græci vocabuli πνεῦμα quod neutrum est.

21. *Continet*) sustentat, conservat.

22. *Vocis*) sermonis humani, quamvis occultissimè prolati.

23. *Gloria ejus*) Rebus manifestantibus ejus gloriam, ad eamque excitantibus, à quibus ipse non abest. Citant hunc locum Scholastici multi ad idem probandum.

§. 2. ETIAM EXTRA MUNDUM IN SPATIIS imaginariis.

Forsitan 1 *vestigia Dei comprehendes, & usque ad omnipotentem perfectum reperies?* 2 *excelsior cælo est, & quid facies? profundior inferno, & unde cognosces? longior terra mensura ejus, & latior mari*, Job.11.7.8.9.

An non cogitas quod Deus excelsior cælo sit, & super stellarum verticem sublimetur? Job.22.12.

Si cælum & 4 *cæli cælorum te capere non possunt, quanto magis domus hæc quam ædificavi*, 3 Reg. 8.27.

1. *Vestigia Dei comprehendes, &c.*] id est confidis te investigando usque ad celsitudinem divinitatis posse pertingere, & quasi apprehensis ejus vestigiis illum tenere, ut perfectè ipsum & quæ sunt in ipso occulta omnia perlustres?

2. *Excelsior cælo est*] id est, extra cælum in spatiis imaginariis; id est, revera habet suam entitatem extra mundum, non quidem in aliquibus rebus aut locis, quæ ibi sint acta præter Deum, sed in seipso suam entitatem habuit antequam crearet hunc mundum. Ita Scholastici.

3. *Quid facies?*] cum sit tam immensus quomodo eum poteris apprehendere?

4. *Cæli cælorum*] supremi cæli.

CAPUT VI.

De immutabilitate Dei.

§. 1. DEUS EST OMNINO IMMUTABILIS: quo spectant, quæ de ejus veritate, & fidelitate tradita sunt à SS. litteris.

Initio tu Domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cæli, 1 *ipsi peribunt: tu autem permanes: &* omnes 2 *sicut vestimentum veterascent, &* 3 *sicut operterium mutabis eos, &* 4 *mutabuntur, tu autem ipse es, & anni tui non deficient*, Ps.101.26.27.28.

Quid tu vides Jeremia? & dixi, Virgam vigilantem ego video: & dixit Dominus ad me, bene vidisti, quia 7 *vigilabo ego super verbo meo ut faciam illud.* Hier.1.11.12.

Cælum & terra 8 *transibunt, verba autem mea non præteribunt*, Matth.24.35.

9 *In quo* 10 *abundantius volens Deus ostendere pollicitationis* 11 *hæredibus* 12 *immobilitatem consilii sui,* 13 *interposuit jusjurandum: ut per* 4 *duas res immobiles, quibus impossibile est,* 15 *mentiri Deum* 16 *fortissimum solatium habeamus,* 17 *qui confugimus* 18 *ad tenendam propositam spem*, Hebr.6.17.18.

Et scies, quia Dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis, & fidelis, custodiens pactum, & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes, Deut.7.9.

19 *Qui accepit ejus* 20 *testimonium,* 21 *signavit, quia Deus verax est:* 22 *quem enim misit Deus, verba Dei loquitur*, Joan.3.33.

Porro triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur: neque enim homo est, ut agat pœnitentiam, 1.Reg.15.29.

Est autem Deus verax, omnis autem homo 23 *mendax*, Rom.3.4.

Si 24 *negaverimus, & ille* 25 *negabit nos: si* 26 *non credimus,* 27 *ille fidelis permanebit,* 28 *negare seipsum non potest*, 2.ad Timoth.2.12.13.

Fidelis est, qui vocavit vos, qui etiam faciet, &c. 1.Thess.5.24.

Fidelis Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo, 2.Thess.3.3.

Ejus generis plurima extant testimonia, à quibus dicitur Deus fidelis & verax, Exodi 34.6. Deut.32.4. Isa.49.7. Joan.8.26. 2.Cor.1.8. & c.10.13. ad Titum 1.2. 1 Joan.1.9. Hebr.10.23. Apoc 3.7.& 14 & alibi sæpè.

Omne 29 *datum optimum, & omne donum perfectum, desursum descendens à* 30 *Patre luminum, apud quem non est* 31 *transmutatio, nec vicissitudinis* 32 *obumbratio*, Jac.1.17.

Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut 33 *filius hominis ut mutetur: dixit ergo & non faciet? locutus est &* 34 *non implebit?* Num.23.19.

Ego Dominus, & non mutor, Malach.3.6.

1. *Ipsi peribunt*] non quoad substantiam, sed quoad modum. Peribunt enim, veterascent, & mutabuntur quoad motum stellarum, quoad influxum caloris, quoad generationes rerum inferiorum.

2 *Sicut vestimentum*] i. quoad externam figuram, & modum se habendi consumentur.

3. *Sicut operterium*] i. sicut pallium aliquod vetus, removebis à cælis externum istum habitum, & modum se habendi, & novo indues.

4. *Mutabuntur*] sicuti mutatur homo cum vestimenta mutat, quoad exteriorem faciem, non interiorem substantiam.

§. Tu

5. *Tu autem &c.*] i. tu nullo modo mutaberis, quantavis annorum duratione.

6. *Virgam vigilantem*]. i. paratam ad feriendum, minantemque ultionem: erat illa hieroglyphicum judicis ultoris vigilis & ad puniendum solliciti.

7. *Vigilabo &c.*] celeriter exequar quod per te ipsum locutus, neque enim sum ut homines, qui mutantur.

8 *Transibunt*] Vide supra num. 1. Potest etiam esse sensus conditionalis, licet cælũ & terra transirent, perirent, verba tamen mea effectum suum consequerentur, non essent inania & vana.

9. *In quo*] cujus rei intuitu, hoc est, quia confidebar (ut dictum superiore versu) juramento finiri omnem controversiam & fieri confirmationem promissorum.

10. *Abundantius*] magis ac magis, abundanter id præstiterat per promissionem, jam abundantius per juramentum.

11. *Haredibus*] illius promissi, quod factum fuerat ad Abraham.

12. *Immobilitatem, &c.*] i. illud promissionis decretum, in æternum non esse revocandum.

13 *Interposuit jusjurandum*] medium inter se & homines, ut ei crederent.

14. *Duas res immobiles*] promissionem, & juramentum, quæ mutari non possunt.

15. *Mentiri*] non implendo promissa; aut revocando quod ante proposuerat.

16. *Fortissimum*] quod nos in omni adversitate fortes faciat.

17. *Qui confugimus*] nos dico, qui dum tribulationes nos insequuntur, confugimus.

18. *Ad tenendam*] ad constanter retinendam, nec ullis adversis deserendam futuræ beatitudinis nobis promissæ spem.

19. *Qui accepit ejus*] supple Christi.

20 *Testimonium*] i. qui credidit illi, ejusque fidem complexus est

21. *Signavit, &c.*] id est, talis ipsa sua fide quã habuit, velut sigillo quodam suo confirmavit Deum esse veracem, si enim talem eum non judicasset, fidem ejus dictis non habuisset.

22. *Quem enim, &c.*) rationem affert præcedentium, quia qui missus est à Deo, supple Christus, verba Dei loquitur; igitur qui ei credit verbis Dei credit.

12. *Mendax*] capax mendacii, imo propensus ad mentiendum.

24. *Si negaverimus*] aut verbo in persecutione tyrannorum, aut opere malè vivendo, aut cogitatione non credendo illi.

25. *Negabit nos*] in futuro judicio.

26. *Si non credimus*] si increduli & inobedientes fuerimus:

27 *Ille fidelis permanet*] ille nihilominus constans & in se, & in pœnis, & verbis, quæ semel definivit, permanet; neque contra id quod semel decrevit poterit facere, cum istam sententiam protulit, dicens: *Qui non crediderit, condemnabitur.*

28. *Negare seipsum*] i. non potest non esse quod est, i. verax, non potest negare se veracem: negaret autem ipse quidem opere se veracem, si non puniret fontes, ut ante decrevit.

29. *Datum optimum*] Græcè donum bonum.

30. *Patre*] authore omnis luminis, tam corporei, quam spiritualis.

31. *Transmutatio*] de forma in formam, seu substantialem, seu accidentariam conversio.

32 *Obumbratio*] in quo ne minima quidem est umbra mutationis.

33 *Filius hominis*] i. homo, repetitio ejusdem frequentissima Hebræis.

34. *Non implebit*] q.d. absit.

§. 2. Ob hanc eius immutabilitatem & firmitatem, ita de eo in Canticis.

1 *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ 2 fundatæ sunt super bases aureas.* Cant 5. 15.

1. *Crura*] Per crura Christi seu Dei, quæ assimilantur columnis, intellige immobilitatem, & firmitatem verborum ejus, & actionum omniũ.

2. *Fundatæ, &c.*] quia scilicet firmitas omnis verborum Christi, divinæ certitudini, & primæ veritati innititur, cum ipse sit prima veritas.

Caput VII.

De æternitate Dei.

§. 1. Deus est æternus.

1 *Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus, Dominus, qui creavit 2 terminos terræ; 3 non deficiet neq; laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus.* Isa. 40. 28.

Priusquam montes fierent, aut formaretur terra, & orbis, 4 *à seculo, &* 5 *usque in seculum, tu es Deus* Ps. 89. 2.

6 *In generationem & generationem anni tui.* Ps. 101. 25.

Dominus regnabit in aternum, & 7 *ultra.* Exo. 15. 18.

Numerus annorum ejus 8 *inestimabilis.* Iob. 36. 26.

Hæc dicit excelsus & sublimis, 9 *habitans aternitatem.* Isa. 57. 15.

1. *Nunquid*, &c.] q. d. si nescis, jam audi, & disce.

2. *Terminos terræ*] .i. ita creavit ut eam certis definiret terminis.

3. *Non deficiet*, &c.] qui sicut in tanta illa molitione, neque defecit, neque laboravit? sic etiã nunquam aliàs deficiet, neque laborabit.

4. *A seculo*] q. d. non solum tu es ante montes, sed ab æterno.

5. *Usque seculum*] .i. usque in æternum.

6. *In generationem*, &c.] .i. in omnem generationem .i. tua duratio æterna coexistit sine ullo fine, generationi, & generationi.

7 *Ultra*] est hyperbole: sensus est, opto ut regnum Dei duret in omnem æternitatem, & si fieri posset, etiam ultra & ultrò.

8. *Inestimabilis*] computari nequit, quia æternus.

9 *Habitans aternitatem*] .i. qui est quædam substantia æterna.

CAPUT VIII.

De unitate Dei.

§. 1. DEUS EST UNUS.

Videte quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me, ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam, & ego sanabo, & non est, qui de manu mea possit eruere. Deut. 32. 39.

Incommunicabile nomen lapidibus & lignis impesuerunt. Sap. 14. 21.

Ante me non est formatus Deus, & post me non erit, Isa. 43. 10.

Ego 1 *primus, & ego novissimus, & absque me non est Deus.* Isa. 44. 6.

Ego Dominus, & 2 *non est amplius,* 3 *extra me non est Deus.* Isa. 45. 5.

Et 4 *gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Isa. 42. 9.

Ego autem Dominus Deus tuus 5 *ex terra Ægypti: & Deum absque me nescies, & salvator non est præter me.* Osee. 13. 4.

Videnda etiam Deuter. 4. 35. Psal. 83. 19 & Ps. 85. 10. Ioan. 17. 3. Lucæ. 4. 8. Deut. 6. 4. Eccli. 1. 8. Marci. 12. 29. 1. Cor. 8. 6. ad Galat. 3. 20. Ephes. 4. 5. 1. ad Timoth. 2. 5. Psa. 17. 32. 3. Reg. 9. 15. Sap. 12. 13. cum sexcentis aliis locis, quorum usus ad fidem nostram firmandam potius, quam ad mores formandos valet.

1. *Primus*, &c.] id est, ego sum principium à quo omnia, & finis ad quem omnia referri debent, neque præter me ullus est Deus.

2. *Non est amplius*) id est non est ullus Præter me.

3 *Extra me*] idem reperit & inculcat: est enim summi momenti, id verè credere.

4. *Gloriam*] divinitatis, ut quis vocetur Deus præter me.

5. *Ex terra Ægypti*] ex eo tempore, quo eras in Ægypto.

§. 2. AC NE QUIS HUIC TANTÆ, TANTIque momenti veritati de esset sexus, etiam illi testimonium perhibet.

ANNA MATER SAMUELIS.

Non est sanctus ut est Dominus: neque 1 *enim est* 1 *alius* 2 *extra te, neque est fortis sicut Deus noster.* 1. Reg. 2. 2.

1. *Alius*] Supple Deus.

2. *Extra*] id est præter te.

CAPUT IX.

De Dei cognitione passiva, qua scilicet hic ab homine mortali cognoscitur.

§. 1. QUAM SIT EA IMPERFECTA SEU Deum spectes, seu ejus opera, eaque seu naturæ, seu gratiæ.

Quis hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit

poterit cogitare quid velit Deus? Sapient. 9. 13.

Difficile 1 *æstimamus quæ in terra sunt; & quæ in* 2 *prospectu sunt invenimus cum labore: quæ autem in cœlis sunt, quis investigabit?* 3 *sensum autem tuum, quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris* 4 *Spiritum sanctum tuum de altissimis?* Sap. 9. 16. 17.

Quis poterit 5 *scrutari* 6 *vias ejus? aut quis potest ei dicere:* 7 *operatus es iniquitatem? memento quod ignores* 8 *opus ejus,* 9 *de quo cecinerunt* 10 *viri. Omnes homines* 11 *vident eum, unusquisque intuetur* 12 *procul, ecce Deus magnus vincens scientiam nostram, numerus annorum ejus inæstimabilis,* Job. 36. 23. 24. 25. 26.

Videre etiam licet ejusdem c. 37. 38. 39. 40. 41. quibus fusè admodum ostenditur, quàm homini sint ignota Dei opera.

13 *Forsitan vestigia Dei comprehendes, & usque ad perfectum omnipotentem reperies?* Job 11. 7.

Quàm 14 *desiderabilia omnia opera ejus.* 15 & 16 *tanquam scintilla, quæ est considerare?* Eccli. 42. 23.

17 Qui 18 *perficit primus scire ipsam, &* 19 *infirmior non* 20 *investigabit eam: 21 à mari enim abundabit cogitatio ejus* 22 *& consilium ejus ab abysso magna,* Eccli 24. 38. 39.

Quomodo ignoras 23 *quæ sit via spiritus, & qua ratione compinguntur ossa in ventre prægnantis: sic nescis opera Dei qui fabricator est omnium,* Eccl. 11. 5.

Ecce hæc ex parte dicta sunt 24 *viarum ejus, & cum* 25 *vix parvam stillam sermonis ejus audierimus,* 26 *quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri,* Job. 26. 14.

27 *Arenam maris, & pluvias guttas, & dies sæculi, quis dinumeravit?* 28 *altitudinem cæli & latitudinem terræ, & profundum abyssi quis dimensus est?* 29 *sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit?* 30 *disciplina sapientiæ cui revelata est, & manifestata? &* 31 *multiplicationem ingressus illius quis intellexit?* 32 *unus est altissimus creator omnipotens & rex potens, & metuendus nimis, sedens* 33 *super thronum illius, & dominans Deus, ipse* 34 *creavit illam* 35 *in Spiritu sancto, &* 36 *vidit, &* 37 *dinumeravit &* 38 *mensus est,* Eccli 1. 2. 3. 4 7. 8 9.

38 O *altitudo divitiarum, sapientiæ & scientiæ Dei: quàm incomprehensibilia sunt* 40 *judicia ejus, & invistigabiles* 41 *viæ ejus? quis enim cognovit* 42 *sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* Rom. 11. 33 34.

43 *Magnus consilio & incomprehensibilis cogitatu cujus oculi aperti sunt super omnes* 44 *vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, & secundum fructum* 45 *adinventionum ejus.* Hier. 32. 19.

Qui 46 *solus habet immortalitatem & lucem inhabitat* 47 *inaccessibilem: quem nullus hominum vidit,* 48 *sed nec videre potest: cui honor & imperium sempiternum, Amen* 1 ad Timoth. 6. 16

49 *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. cum autem venerit quod* 50 *perfectum est, evacuabitur* 51 *quod ex parte est* 52 *cum essem parvulus, loquebar ut parvulus,* 53 *sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus: quando autem* 54 *factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.* 55. *Videmus nunc* 56 *per speculum* 57 *in ænigmate; tunc autem facie ad faciem, nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam* 58 *sicut & cognitus sum,* 1. Cor. 13. 9. 10. 11. 12.

Vide infra §. 4. & c. 21. §. 1.

59 *Non est in hominis potestate consilium tuum.* Tob. 3. 20.

Vide verbo Concionator, cap 2. §. 4.

1. *Æstimamus*] deprehendimus, conjectamus

2 *Prospectu*] quæ in manibus, quæ in oculis si assequamur, id non fit sine labore.

3. *Sensum*] consilium seu voluntatem.

4. *Spiritum*] donum Spiritus sancti, scilicet sapientiæ.

5. *Scrutari*] ad fundum usque exhaurire.

6. *Vias*] consilia, judicia, quibus mundum regit.

7 *Operatus, &c.*] cum ipse sit impeccabilis.

8. *Opus ejus*] ita ut nec minimum operum ejus assequaris perfectè.

9. *De quo*] Deo live opere.

10. *Viri*] Philosophi, Theologi, qui multa de Deo scripserunt, longè tamen adhuc plura supersunt, tum de eo, tum de ejus operibus scribenda.

11. *Vident*] videre possunt in creaturarum notitia, tanquam in speculo.

12. *Procul*] i. imperfectè, sicut ea videntur imperfectè, quæ procul & à longè videntur.

13. *Forsitan*] Vide supra c. 5. §. 2.

14 *Desiderabilia*] digna, quæ amentur, tum ob eorum decorem, tum usum, & fructum.

15. *Et quæ est*) i. ea quæ licet, scilicet opera considerare.

16. *Tanquam scintilla*] sunt scilicet, quia minimam partem operum Dei cognoscimus.

17. *Qui*] scilicet Deus.

18. *Perfitt &c.*] .i. perfectam ejus scilicet sapientiæ habet scientiam.

19. *Infirmior*] Deo, ut est omnis creaturæ.

20. *Investigabit eam*] Plenè, ita ut de ea nihil amplius superst cognoscendum.

21. *A mari &c.*] id est, cogitatio sapientiæ copiosior est, & incomprehensibilior quam sit mare.

22. *Et consilium &c.*] .i. & consilia ejus minus pervestigari possunt, quam maxima aquarum profunditas.

23. *Qua sit via spiritus*] Viam animæ ingredientis in parvuli corpus organizatum.

24. *Viarum*] Operum Dei mirabilium particulam tantum dixi, minimaque de maximis.

25. *Vix parvam &c.*] .i. vix paucula quædam de ejus magnitudine audire atque capere sufficimus, quæ comparatione plenitudinis divinæ majestatis non sunt nisi stilla collata cum Oceano.

26. *Quis poterit &c.*] .i. altissima quæ de Dei majestate dici possent; quæ bene comparantur tonitruo, sicut enim validi tonitrui sonus malè contemperatus est humani auditus infirmitati, ita & illa alta & excellentia quæ de Deo possent dici sunt supra captum humani ingenii.

27. *Arenam &c.*] Comparatur sapientia tribus quæ numerari non possunt ab homine.

28. *Altitudinem &c.*] Hic eandem comparat tribus rebus quæ mensurari non possunt.

29. *Sapientiam &c.*] q.d. sicut quæ commemoravi non possunt nisi à solo Deo numerari & mensurari, ita nec sapientiam seu divinam seu humanam perfectè potest quisquam comprehendere præter Deum.

30. *Disciplina sapientiæ*] .i. ea ratio & via quam sapientia Dei sequitur in omnium rerum dispositione.

31. *Multiplicationem ingressus*] Multiplicem & variam ejus viam & rationem agendi quam servat.

32. *Vnus est*] Qui scilicet possit ea de quibus supra interrogatum est: *Quis investigavit? Cui revelata est?*

33. *Thesaurum illius*] .i. sum, frequenter enim relativum reciprocum ponitur pro non reciproco.

34. *Creavit illam*] Supple sapientiam, quia scilicet ab æterno, nullo ei suggerente, in mente suæ concepit rationes secundum quas mundum erat creaturus, & rationali creaturæ modum vivendi præscripturus.

35. *In Spiritu sancto*] Sua divinitate & natura quæ est sancta & ab omni immunis impuritate.

36. *Vidit*] Hoc respondet ei, quod supra quærebatur: *Cui revelata est.*

37. *Dinumeravit*] Respondet illi: *Qui dinumeravit?*

38. *Mensus*] Respondet illi: *quis dimensus est?* Quibus tribus significatur Deum habere perfectam sapientiæ notitiam, quodque & numeratas & dimensas habet omnes ejus rationes secundum quas operatura erat, item & omnia ejus opera, ita ut sciret & quot ea essent futura & quanta.

39. *O altitudo &c.*] Græcè ô profunditas, inexhausta scilicet thesaurorum inæstimabilis sapientiæ Dei.

40. *Iudicia ejus*] Quibus omnia æquissimè, licet occultissimè judicat, gubernat atque dispensat.

41. *Vias ejus*] Rationes & modi ejus agendi.

42. *Sensum*] Voluntatem, propositum ejus.

43. *Magnus consilio*] Qui maximè polleat consilio, idque multipliciter opere valeat perficere.

44. *Vias*] Opera, actiones, agendi modos.

45. *Adinventionum*] Studiorum, cogitationum.

46. *Solus*] Scilicet à seipso.

47. *Inaccessibilem*] Qui est in majestate sua sic absconditus ut nemo possit ad ipsum perfectè comprehendendum accedere.

48. *Sed nec videre potest*] Scilicet in hac vita, aut naturæ viribus, sed ad id necesse est, ut homo supra hominem elevetur, inquit Anselmus.

49. *Ex parte*] .i. imperfectè.

50. *Perfectum est*] Clara Dei visio.

51. *Quod ex parte est*] Imperfectio nostræ cognitionis de Deo.

52. *Cum essem parvulus*] Eorum quæ modo dixit similitudinem proponit.

53. *Sapiebam*] .udicabam.

54. *Factus sum vir*] Beati, sunt quasi viri, scilicet scientia & notitia Dei, nos autem quasi parvuli.

55. *Videmus*] Divina supple.

56. *Per ſpeculum*) Scilicet creaturarum, i. imperfectè.

57. *In Ænigmate*) .i. per obſcuram cognitionem, nihil enim obſcurius Ænigmate.

58. *Sicut cognitus ſum*) A Deo ſcilicet qui nos clarè & apertè intuetur.

59. *Non eſt in &c.*) .i. de cauſa hujus rei & quo fine quo conſilio eam feciſti nemo poteſt certo quidquam ſcire. Liranus.

§. 2. Cognoscitur Deus ex rebus creatis.

1 *Quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt* 2 *in illis, Deus enim illis* 3 *manifeſtavit* 4 *inviſibilia enim ipſius,* 5 *à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur: ſempiterna quoq; ejus* 6 *virtus, &* 7 *divinitas: ita ut ſint inexcuſabiles,* Rom. 1. 19. 20.

8 *De his quæ* 9 *videntur bona non potuerunt intelligere* 10 *eum qui eſt, neque* 11 *operibus attendentes agnoverunt quis eſſet artifex: ſed aut ignem*, *aut* 12 *ſpiritum, aut citatum aerem, aut* 13 *gyrum ſtellarum, aut* 14 *nimiam aquam, aut ſolem & lunam, rectores orbis terrarum* 15 *deos putaverunt, quorum ſi* 16 *ſpecie delectati deos putaverunt,* 17 *ſciant quanto his dominator eorum ſpecioſior eſt.* 18 *ſpeciei enim generator omnia conſtituit. aut ſi* 19 *virtutem & opera eorum mirati ſunt, intelligant* 20 *ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior eſt illis, à* 21 *magnitudine enim ſpeciei & creaturæ* 22 *cognoſcibiliter poterit creator horum videri,* Sap. 13. 1. 3. 4. 5.

Si tantum potuerunt ſcire, ut poſſent 23 *æſtimare ſæculum: quomodo* 24 *hujus Dominum non facilius invenerunt?* Sap. 13. 9.

1. *Quod notum eſt Dei*) Quod naturaliter de Deo eſt cognoſcibile.

2. *In illis*) .i. illis.

3. *Manifeſtavit*) Quo modo autem manifeſtavit, ſequitur ex creaturarum ſcilicet conſideratione.

4. *Inviſibilia*) .i. attributa ejus, quæ inviſibilia, quia ſpiritualia, ut ſapientia, juſtitia, pulchritudo &c.

5. *A creatura mundi*) .i. ex fabrica & creatione mundi, aut ex rebus creatis in mundo.

6. *Virtus*) Potentia.

7. *Divinitas*) Eſſentia ejus & majeſtas, ſcilicet Deum eſſe primum ens à quo pendent omnia, ideoque colendum latria, atque orandum, illum eſſe omnium rerum finem & maximè operum humanorum.

8 *De his quæ &c.*) Loquitur de Chananæis idololatris qui incolebant terram promiſſionis.

9 *Videntur*) Non loquitur de bonis apparentibus quæ talia videntur, cùm non ſint, ſed de bonis veris viſibilibus, de quibus ſupra ad Rom. cap. 1. 20.

10. *Eum qui eſt*) τὸ ὄντως ejus quod ſemper eſt. Unde Exodi 3. 14. 2. 70. vocatur ὁ ὤν qui eſt.

11. *Operibus*) Tanta cum ſapientia decore & arte factis.

12 *Spiritum*) Ventum.

13. *Gyrum*) Orbem.

14. *Nimiam*) Copioſam, vehementem, id eſt mare.

15. *Deos*) Et deos.

16. *Specie*) Pulchritudine.

17. *Sciant*) Scire potuerunt, vel debuerunt.

18. *Speciei &c.*) .i. Deus qui eſt prima origo & fons omnis pulchritudinis, ea omnia creavit, q. d. igitur longè eſt illis pulchrior.

19. *Virtutum*) Poteſtatem, facultatem, vim agendi creaturarum.

20. *Ab illis*) .i. ab illis ipſis creaturis, i. ex collatione facultatum quæ in creaturis & earum operatione debuere colligere infinitam Dei potentiam & opera.

21. *Magnitudine &c.*) Excellentia, & pulchritudine creaturarum.

22. *Cognoſcibiliter*) Græcè ἀναλόγως, id eſt per comparationem pulchritudinis creaturarum cum Deo, ratiocinando à minori ad majus, vel ab effectis ad cauſam, qui eſt modus homini conceſſus Deum cognoſcendi, propterea vertit vulgatus cognoſcibiliter: quem modum innuit v. 3. ſuprà.

23. *Æſtimare ſæculum*) Contemplatione aſſequi naturam mundi.

24. *Quomodo &c.*) Cum ait B. Dionyſius ad Titum, ipſa mundi fabrica, divinarum rerum, quæ non videntur, ſit integumentum.

§. 3. Maxime autem ex iis, quæ homini largitus eſt.

1 *Effudit illam* 2 *ſuper omnia opera ſua,* 3 *& ſuper omnem carnem,* 4 *ſecundum datum ſuum,* 5 *& præbuit illam diligentibus ſe,* Eccli. 1. 10.

1. *Effudit illam.*] Scilicet sapientiam suam.

2. *Super omnia opera.*) Quia in illis omnibus mirabiliter splendet.

3. *Et super omnem carnem.*] .i. præsertim (ita enim sæpe sumitur) Et super omnem hominem diffusa est Dei sapientia, in eoque maximè relucet, quia data est ei intelligentia, qua quisque pro suo modulo & dono à Deo accepto, Dei sapientiam comprehendere possit.

4. *Secundum datum suum.*) .i. ex singulari quodam Dei dono.

5. *Prabuit. &c.*] Omnium maxima sapientiæ communicatio est quæ fit amantibus eum, quia hi ita cognitionem sapientiæ percipiunt, ut per eam clarè quandoque Deum sint visuri. Facit autem ad sensum paragraphi hic versus, quia si maximè omnium communicavit homini sapientiam: igitur maximè per hominem cognoscitur Dei sapientia, cum in eo ut in speculo maximè reluceat.

§. 4. SICUTI IMPERFECTE DEUM cognoscimus, ita imperfectè de eo loquimur.

Magna sunt enim 1 *judicia tua Domine, &* 2 *inenarrabilia* 3 *verba tua, propter hoc* 4 *indisciplinata anima erraverunt* Sap. 17. 1.

Quis sufficit enarrare opera illius? quis enim investigabit 5 *magnalia ejus?* 6 *virtutem autè magnitudinis ejus quis enuntiabit? aut* 7 *quis adjiciet enarrare misericordiam ejus?* 8 *non est minuere, neque adjicere, nec est* 9 *invenire magnalia Dei:* 10 *cum consummaverit homo, tunc incipiet: & cum* 11 *quieverit,* 12 *aporiabitur.* Eccli. 18. 2. 3. 4. 5. 6

13 *Ab Aquilone* 14 *aurum venit,* 15 *& ad Deum formidolosa laudatio,* 16 *digne eum invenire non possumus* 17 *magnus fortitudine, & judicio, & justitia, & enarrari non potest, ideo* 18 *timebunt eum viri, & non audebunt* 19 *contemplari omnes qui sibi videntur esse sapientes.* Job. 37. 22. 23. 24 Vide supra §. 1. numero 49.

1. *Judicia.*) Supplicia quibus puniti Ægyptii vel judicia quibus aliquid facere decrevisti.

2. *Inenarrabilia.*) Narratu difficilia seu explicatu.

3. *Verba.*] .i. facta.

4. *Indisciplinata.*] Imperitæ animæ ignorantes illa judicia in errorem inductæ sunt. Error autem eorum fuit, quia voluerunt se opponere judicijs Dei, & iis spretis ejus retinere populum.

5. *Magnalia.*] Magnificæ ejus opera.

6. *Virtutem.*] Robur, potentiam. Duo hic enumerat admiranda in Deo & inenarrabilia (potentiam & misericordiam), quæ duo Deo tribuuntur cum dicitur. *Optim. Max.* fortitudini ejus non est adjuncta ut ferè in hominibus, crudelitas, & misericordiæ ejus non deest potentia succurrendi.

7 *Quis adjiciet.*] Supple cor suum: aut quis aggredietur.

8. *Non est minuere.*) Ita sunt absoluta ut nemo quid in eis superfluum ostendere possit quod auferendum esset, aut aliquid in eis desiderari quod adjiciendum esset.

9. *Invenire.*) .i. plenè cognoscere.

10. *Cum consummaverit.*) Cum absoluisse se putaverit investigationem & enarrationem de Deo, tum demum inveniet tantum superesse ut quasi de novo sit incipiendum.

11. *Quieverit,*) Quasi instituto suo bene perfecto.

12. *Aporiabitur.*) Perplexus erit, quia videbit sibi adhuc laborandum ut quod conatur perficiat, potest & hic ultimus versus accommodari ad significandum in virtutis studio tanquam necdum obtenta perfectione, semper incipiendum novo fervore.

13. *Ab Aquilone.*] Non tantum à meridie & calidis regionibus, qui est admirandæ Dei potentiæ effectus.

14. *Aurum venit.*] Etiam in maxima copia, ajunt aliqui, inquit P. Sa. Quidam per aurum intelligunt auram serenam quæ similis est auro rutilanti: venitque ut plurimum ab Aquilone qui solet pluviosas nubes dispergere.

15. *Et ad Deum, &c.*] Propter quæ hactenus dicta admiranda & magna opera Dei, debet etjam Deus cum timore, reverentia, & tremore à nobis laudari.

16. *Dignè.*) Sufficienter & quantum est cognoscibilis cognoscere.

17. *Magnus fortitudine,*) Hæc est ratio cur dignè inveniri non possit.

18. *Timebunt viri.*) Jure timere debent ac revereri viri quantumliber præstantes.

19. *Contemplari,*) Cogitate de eo nisi cum magna formidine & reverentia, solliciti ne indignum aliquid Deo, aut vanum quidpiam sibi persuadeant,

CA-

CAPUT X.

De Dei nominibus.

Hieronymus epist.136. decem Hebraica recenſet Dei nomina, quibus apud Hebræos præcipuè deſignatur, primum eſt El. i. Deus, 2. Eloim. 3. Eloe quod & ipſum Deus dicitur. 4. Sabaoth .i. exercituum. 5. Helion. i. excelſum. 6. Eſereheie quod in Exodo legitur, qui eſt miſit me ad vos. 7. Adonai, quem nos Dominum generaliter appellamus. 8. Ia quod in Deo tantum ponitur & in Alleluja extrema quoque ſyllaba ſonat. 9. Tetragrammaton, quod ineffabile putaverunt. 10. Saddai .i. ſibi ad omnia ſufficiens. Hæc S. Hieronymus ad Marcellam.

Redemptor noſter Dominus exercituum nomen illius, 1 ſanctus Iſrael. Iſa. 47. 4.

Scient quia nomen mihi Dominus. Iere. 16. 21.

Dominus nomen eſt ejus. Amos. 5. 8.

Dixit Dominus ad Moyſen: 2 ego ſum qui ſum, ait: ſic dices filiis Iſrael: qui eſt miſit me ad vos. Dixitque iterum Deus ad Moyſen: hæc dices filiis Iſrael: Dominus Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob miſit me ad vos, hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc 3. memoriale meum 4 in generationem & generationem. Exodi. 3. 14. 15.

Noli adorare Deum alienum. 5 Dominus zelotes nomen ejus. Deus eſt æmulator. Exodi 34. 14.

Dominus Deus tuus 6 ignis conſumens eſt, Deus 7 æmulator. Deut. 4. 24.

1. *Sanctus.*) Sanctificavi vel ſanctitas Iſraelis.

2. *Ego ſum* &c.] Vide ſupra cap. 1 §. 1.

3. *Memoriale.*) Per quod recordentur mei, & me invocent homines, maximèque filii Patriarcharum.

4. *In generationem* &c.) .i. in multas generationes, ſeu per omnia ſæcula.

5. *Dominus zelotes &c.*] Hebraiſmus. i. Domini nomen eſt zelotes, ubi & alter Hebraiſmus; habere enim nomen ſignificat eſſe: Domini igitur nomen eſt zelotes, quia æmulator eſt honoris ſibi debiti, nec eum vult ad idola à nobis transferri.

6 *Ignis conſumens.*) Inſtar ignis omnia popularur: quo modò loquendi ſignificatur Deum injuriarum ſuarum vindicem acerrimum.

7. *Æmulator.*] Honoris ſibi debiti quem ſibi ſoli vult impendi.

CAPUT XI.

De ſcientia Dei.

§. 1. In Deo est scientia.

Domine qui habes omnium ſcientiam. Eſther 14. 14.

Numquid Deum docebit quiſpiam ſcientiam, qui 1 Excelſos judicat. Job. 21. 22.

Mirabilis facta eſt ſcientia tua 2 ex me, 3 confortata eſt, & non potero 4 ad eam. Pſ. 138. 6.

Vide verſum præcedentem hoc eodem Pſalmo.

1. *Excelſos.*] Vel ſpiritus Angelicos nobiliſſimos, vel Reges & principes terræ.

2. *Ex me.*] .i. præ me, ſuper me, eſt Hebraiſmus. i. major quam ut poſſim aſſequi.

3. *Confortata* &c.) Elevata.

4. *Ad eam.*) Supple pertingere.

§. 2. Deus se inprimis ipse cognoscit.

Quis hominum ſcit 1 quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ita 2 quæ Dei ſunt nemo cognovit, 3 niſi ſpiritus Dei. 1. Cor. 2. 11.

1. *Quæ ſunt hominis.*) Occulta ſcilicet, ut cogitationes, conſilia, voluntates, deſideria.

2. *Quæ Dei ſunt.*) Ut Dei conſilia & cætera occulta.

3. *Niſi ſpiritus Dei.*] Intellige & niſi ii quibus revelat.

§. 3. Imo ita cognoscit ut se comprehendat.

1. Spiritus omnia 2 ſcrutatur etiam 3 profunda Dei. 1. Cor. 2. 10.

1. *Spiritus.*) Sanctus ſcilicet, tertia perſona SS. Trinitatis.

2. *Scrutatur.*) id eſt, penetrat, perſpicit intimè, ita ut nihil remaneat in Deo ipſi incognitum, ſed Deum tantum cognoſcat quantum cognoſci poteſt, quod eſt comprehendere.

3. *Profunda.*) Conſilia, judicia &c.

§. 4. Deus et tam alia a se cognoscit omnia, tam in cœlo quam in terra, etiam cogitationes hominum & Angelorum, etiam futura contingentia, nihilque ita eſt abdi-

dium ; quod ejus aspectum fugere possit. quod quoniam magni est momenti ad mores, & ad peccati odium, pluribus id quidem probandum est.

Oculi Domini contemplantur universam terram. 2. Paral. 16. 9.

Si dixerit vires non supersunt: qui inspector est cordis. 1 *ipse intelligit, & 2 servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua.* Prov. 24. 12.

Non est ulla creatura, invisibilis in conspectu ejus, omnia autem nuda, & aperta sunt oculis ejus, 3 ad quem nobis sermo. Hebr. 4. 13.

4 *Major est Deus corde nostro, & novit omnia.* 1. Joan. 3. 20.

Oculi Domini super justos & aures ejus in preces eorum. Ps. 33. 16. 17.

Scrutans 5 corda, & renes Deus. Ps. 7. 10.

6 *Pravum est cor hominum, & inscrutabile, quis cognoscet illud? ego Dominus scrutans cor, & probans renes: qui do unicuique juxta 7 viam suam, & juxta fructum 8 adinventionum suarum.* Hier. 17. 9 10.

Videsis eadem caput 11. 20. & caput 20. 12.

Hæc dicit Dominus sanctus Israel 9 plasti ejus: ventura 10 interrogate me inter filios meos, & super opus manuum mearum 11 mandate mihi. Isa. 45. 11.

Priusquam te formarem in utero, 12 novi te: & antequam exires de vulva, sanctificavi te, & prophetam in gentibus 13 dedi te. Hier. 1. 5.

Deus æterne qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant. Daniel. 13. 42.

Et si multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, & defuturis æstimat: scit 14 versutias sermonum, & dissolutiones 15 argumentorum, 16 signa, & monstra scit antequam fiant, & 17 eventus temporum, & sæculorum. Sap. 8. 8.

Ego scio quod non dimittet vos rex Ægypti, ut eatis, nisi 18 per manum validam. Exod. 3. 19.

Scio cogitationes ejus, quæ facturus sit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus sum. Deuter. 31. 21.

19 *Non est occultatum 20 os meum à te, quod fecisti in occulto, 21 & substantia mea 22 in inferioribus terræ. 23 Imperfectum meum viderunt oculi tui. 24 & in libro tuo omnes scribentur: 25 dies formabuntur. & 26 nemo in eis.* Ps. 138. 15 16.

Videndi etiam, v. 11. 12. 13. ejusdem Psalmi citati supra capite 5. num. 9. & sequentibus.

Ipse 27 sine mundi intuetur: & omnia, quæ sub cælo sunt respicit. Job. 28. 24.

28 *Abyssum, & 29 cor hominum investigavit, & in astutia eorum 30 exoguavit, cognovit enim Dominus 31 omnem scientiam. & inspexit in 32 signum ævi annuntians quæ præterierunt, & quæ superventura sunt, revelans 33 vestigia occultorum non præterit illum omnis cogitatus & non abscondit se ab eo 34 ullus sermo.* Eccli. 42. 18, 19 20.

Multa sapientia Dei, & fortis in potentia, videns omnes sine intermissione, oculi Domini ad timentes eum, & ipse agnoscit omnem operam hominis. Eccli. 15. 19 20.

Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius, 35 in unamquamque gentem præfecit rectorem & 36 pars Dei, Israel facta est manifesta 37 & omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei: & oculi ejus sine intermissione inspicientes in vias eorum. Non sunt absconsa 38 testamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conspectu Dei. Eccli. 17. 15. 14 15. 16. 17.

Opera 39 omnis carnis 40 coram illo, & non est quicquam abscondituin ab oculis ejus, 41 à sæculo usque in sæculum respicit, & 42 nihil est mirabile in conspectu ejus. Eccli. 39. 24. 25.

Oculi ejus super 42 vias hominum, & omnes 44 gressus eorum considerat, non sunt tenebræ, & non est 45 umbra mortis ut abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem. Job 34. 21. 22.

Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis 46 nomina vocat. Magnus Dominus noster, & magna virtus ejus, & sapientiæ ejus 47 non est numerus. Ps. 146 4. 5.

48 *Quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit. & 49 ostendit illi? cum quo iniit consilium & instruxit eum, & docuit eum 50 semitam justitiæ, & eruditum eum scientiam, & viam prudentiæ ostendit illi? Quare dicis Jacob, & loqueris Israel: abscondita est 51 via mea à domino, & 52 à Deo meo judicium meum transivit? 53 Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus qui creavit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus.* Isa. 40. 13. 24. 27. 28.

Ecce 54 scriptum est coram me: non 55 tacebo, sed reddam & 56 retribuã in sinum eorum. Isa. 65. 6

Quia oculi mei super omnes vias eorum, non sunt abscondita à facie mea, & non fuit occultata iniqui-

quitas eorum ab oculis meis. Jere.16.17.

Ego 57 *scio Ephraim, & Israel non est absconditus à me, quia nunc* 58 *fornicata est Ephraim, contaminatus est Israel.* Osee.5.3.

Respicit Dominus vias hominis, & omnes 59 *gressus ejus considerat.* Prov.5.21.

In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos. Prov.15.3.

60 *Infernus, & perditio coram Domino*, 61 *quanto magis corda filiorum hominum.* Prov.15.11.

Omnes viæ hominis patent oculis 62 *ejus*; 63 *spirituum ponderator est Dominus.* prov.16.2.

Ecce in cælo 64 *testis meus, &* 65 *conscius meus in excelsis* 66 *verbosi amici mei*, 67 *ad Deum stillat oculus meus.* Job.16.20.21.

Vide supra cap.5. testimonio 2.& 3.capite 9. num 17.27 29.& 43.& hoc capite § 8.

1.*Ipse intelligit.*] An vera sit excusatio quam adfers, an verò vanus prætextus.

2 *Servatorem.*) Observatorem .i.qui diligenter et attendit hominis cogitationes & intentiones.

3.*Ad quem nobis sermo.*) Scilicet habendus est in judicio, quia oportet nos illi rationem reddere.

4 *Major est, &c.*"] .i.potentior ad inspiciendum omnia intima, ita ut perfectius noscat quæcumque sunt in corde quam ipse homo.

5 *Corda &c.*) .i.omnia intima, significata his duobus quæ in homine maximè latent.

6.*Pravum*)Perversum, versutum, fallax; 70. profundum.

7.*Viam*) Merita operum.

8.*Adinventionum.*]Studiorum.

9 *Plastes ejus.*] Qui ipsum ita formavit sicut plastes seu figulus ex argilla vas figulinum.

10.*Interrogate, &c*] Quid accidet filiis hisce meis quos condidi percontamini, illud enim probe novi, quod idolis non convenit.

12 *Mandate.*] .i.præscribite mihi, vel potius vestram voluntatem explicate, dicite quid vobis sit in votis circa opus manuum mearum.

12.*Novite.*] Aptum mihi ministrum deligendum.

13.*Dedi te*)Designavera mte.

14.*Versutias*] Alienum verba fallacia deprehendit, ut fecit Christus Pharisæorum.

15.*Argumenterum.*]Græcè Ænigmatum, quæ sunt obscuræ sententiæ.

16.*Signa &c.*) Hæc ad cælestes mutationes spectant, ad eclipses, cometas & omnia signa meteorologica.

17.*Eventus &c.*] Quando videlicet tempestas excitanda: quando serenum, quando pluviosum sit futurum.

18.*Per manum validam.*) Per decem plagas quas immittam, vel non nisi coactus.

19 *Non est, &c.*]Non latet scientiam tuam.

20 *Os meum.*] .i.quot, qualia & quanta ossa habeam, quia tu ea fecisti in utero matris.

21.*Et substantia.*] Corporis mei, scilicet non est à te occultata, substantia inquam ut sequitur.

22.*In Inferioribus.*) Latens in visceribus matris quasi metallum in visceribus terræ.

23.*Imperfectum.*] Corpus informe, quod vocant embrionem in quo nondum apparet forma & distinctio membrorum.

24.*Et in libro, &c.*) Illud *Et* accipitur pro quia i.quia in mente tuo omnes homines, imo etiam res omnes descriptæ inveniuntur, habesque apud te rerum omnium exemplaria, cognoscisque quid de iis fiet & quo tandem evasuræ sint.

25.*Dies formabuntur.*) .i.in dies formabuntur corpora imperfecta & informia, & perducentur ad perfectionem suam ut in exemplari tuo relucent.

26.*Nemo in eu.*]Supple deerit.i.nihil eis deerit quod ad eorum naturalem perfectionem requiritur, quod si id desit ut in abortivis aut iis qui nascuntur muti aut cæci &c. id non accidit defectu primæ causæ sed secundarum.

27.*Fines.*)Extremos terminos.

28.*Abyssum.*) Profunditatem omnem.

29.*Cor hominum.*] Quod profunda quædam est abyssus.

30.*Excogitavit.*] Animadvertit, consideravit astutiam hominum, eorumque astuta consilia & cogitationes.

31 *Omnem scientiam.*] Omnia quæ sciuntur à quoquam, aut quæ sciri possunt.

32.*Signum avi.*) .i.consideravit signa futuri sæculi seu rerum futurarum, quo significatur eum solum futura nosse.

33.*vestigia occultorum.*] Deregit rationes cognoscendi occulta.

34.*Vltus ferme.*] Quantumvis absconditus.

35.*In unamquamque.* &c.] .i.alias omnes gentes tradidit gubernandas suis principibus.

36. *Pars Dei.* &c.) At populum Israeliticum assumpsit sibi in peculiarem populum ut in eo regnaret solus.

37. *Et omnia opera* &c.] .i tam sunt manifesta quam omnibus manifestus est sol.

38. *Testamenta.*).i. pacta inter Deum & homines, q. d. licet ea non observent, clara tamen est eorum obligatio. Vel *testamenta* .i. testimonia, quibus Deus sæpe ostendit se iniquitates eorum observare, dum tam graviter sæpe eas ultus est.

39. *Omnis carnis.*] Viventis, vel hominis.

40. *Coram illo.*) Ita sunt ei nota sicut ea quæ ante oculos habemus.

41. *A sæculo, &c.*] Tam præterita quam futura.

42. *Nihil est mirabile.*] Licet omnia videat, nihil est ei mirabile, quia nihil est supra ejus potentiam, nihil præter ejus voluntatem, nihil quod ipse æstimet difficile.

43. *Vias*] Actiones, studia.

44. *Gressus.*] Modos rationes agendi, expendens in singulis quid, quomodo, quando, quo fine faciant sua &c.

45. *Umbra mortis.*) Significantur hac phrasi densissimæ tenebræ.

46. *Nomina vocat.*] Distinctè singularum naturas & proprietates agnoscit.

47. *Non est numerus.*) .i. Non est numerus rerum earum quas per sapientiam suam cognoscit.

48 *Quis adsuevit* &c.] Quis ad admirabilem universi fabricam describendam, atque metiendam, illius sapientiam instruxit.

49. *Ostendit illi.*) Quæ facturus erat.

50 *Semitam justitiæ, &c.*] .i. à quo doctus est nejustè, sapienter atque prudenter ageret.

51. *Via*] Status in quo nunc sum; consilia item mea.

52. *A Deo &c.*] .i. abjecit à se, & ad aliud quasi tribunal aut curam, meam causam transtulit, & quasi jam patronus & custos meus esse desiit.

53. *Nunquid.*] Vide supra cap. 7. testimonio 1.

54. *Scriptum.*] Scripta sunt eorum peccata, quasi dicat, optimè ea scio, nec unquam oblivisci possum, ut quæ nunquam non occurrant oculis meis.

55. *Tacebo.*] Dissimulabo.

56. *Retribuam.*) .i. eorum merita debito supplicio compensabo.

57. *Scio Ephraim.*) Scio quæ opera faciat.

58 *Fornicatus.*] Idola colendo.

59. *Gressus.*) Vide supra numero 44.

60 *Infernus &c.*) .i. status mortuorum maximè abditus & remotus ab hominum cognitione Deo est notissimus, qui novit qualis is sit, quo loco sint mortui, qua conditione, coram quo & vivunt, cum sint ab eo vitæ restituendi, qui penitus coram hominibus nihil esse videntur.

61. *Quanto magis &c.*) Cum ea quisque in se cognoscat & alius verbo indicare possit, multò magis cognoscet Deus. Tiranus per infernum & perditionem intelligit locum damnatorum & damnationem, qui locus est remotissimus à cœlo.

62. *Ejus*) Dei.

63. *Spiritum &c.*) .i. non tantum vias hominum seu actiones cognoscit at etiam cogitationes & intentiones ponderat, & expendit.

64. *Testu meum.*] Deus scilicet qui omnia videt, testis est innocentiæ meæ.

65. *Conscius meus.*] .i qui optimè novit omnes cogitationes & affectiones meas.

66. *Verbosi.*) Quia verba tantum profertis ad me consolandum eaque non solum inefficacia, sed & falsa

67. *Ad Deum*) Ideo ad Deum veritatis patronum & judicem lachrimosis oculis confugio, illius postulans, testimonium atque judicium, quod nec falli potest nec fallere.

§. 5. Petit Job Deum Judicem, eò quod nosset illum scire omnia.

1. *Libera me Domine, & 2 pone me juxtate, & cujusvis manus 3 pugnet contra me*] Job. 17 3.

Idem sæpe factum à Davide, ut Psal. 42. v. 1. & Psalm 7. 9.

1. *Libera me,*) De his tot & tantis malis.

Pone me juxta te.] Permitte ut apud te causam meam agam.

3 *Pugnet*] Disceptet mecum.

§. 6. Ideo etiam abstinet se à peccato.

2. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine, 2 quam enim partem haberet*

in me Deus desuper & hæreditatem omnipotens de excelsis? 3 nonne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?] b. 3:11 2. 4.

1. *Pepigi.*) Vide verbo Castitas § 4.

2. *Quam enim partem &c.*) .i. non essem amplius Dei qui est in cælo, pars & hæreditas, essem alienus ab illo & ipse à me, non essem eius possessio, templum, quies, quia non nisi in castis quiescit.

3. *Nonne ipse &c.*] q. d. Hæc etiam fuit causa quòd me ab omni impuritatis peccato abstinuerim.

§. 7. Verba impiorum negantium Deum omnia scire, ut sic liberius peccent.

Et dicis: quid enim 1 novit Deus? & quasi per 2 caliginem judicat: nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, & circa 3 cardines cæli præambulat. numquid semitam 4 sæculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui? Job 22.13 14.15.

Non dicas: à Deo abscondar, & 5 ex summo quis mei memorabitur? 6 in populo magno non agnoscar: 7 quæ est enim anima mea in tam immensa creatura: ecce 8 cælum, & 9 cæli cælorum, 10 abyssus, & universa terra, & quæ in eis sunt 11 in conspectu illius 12 commovebuntur: montes simul & colles, & 13 fundamenta terræ, cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur: 14 & in his omnibus insensatum est cor: & 15 omne cor intelligitur ab illo. Eccli. 16.16.17.18 19 20.

16 Omnis homo qui transgreditur lectum suum contemnens in animam suam & dicens: quis me videt, tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur altissimus, & non intelligit quoniam omnia videt oculus ejus, quoniam expellit à se timorem Domini. 17 Hujusmodi hominis timor: 18 & oculi hominum 19 timentes illum, & non cognovit quoniam oculis Domini multo plus lucidiores sunt super 20 solem circumspicientes omnes vias hominum & profundum abyssi, & hominum corda introeuntes in 21 abscondita partes. 22 Domino enim Deo, antequam crearentur omnia sunt agnita: sic & 23 post perfectum respicit omnia. Eccli. 23 25.26.27.28 29.

Væ qui 24 profundi estis corde, ut à Domino 25 abscondatis consilium quorum sunt in tenebris opera & dicunt: quis videt nos, & quis novit nos? 26 perversa est hæc vestra cogitatio: 27 quasi si lutum 28 contra figulum cogitet, & ait opus factori suo, non fecisti me: & figmentum fictori suo: 29 non intelligis. Isa. 29 15.16.

1. *Novit.*) Supple de his sublunaribus.

2. *Caligmem.*) Ita confusè & obscurè sicuti qui videt aliquid per caliginem interlucentem.

3. *Cardines.*) Altitudinem, q. d tantum est illi negotii in cælis versandis atque voluendis, gubernandis, ut non ei vacet nostra intueri.

4. *Sæculorum.*) .i. communem, seu mundi & mundanorum viam insistere, qui negant Deum omnia scire. Vel *sæculorum* .i. priscum errorem eorum qui erant tempore diluvii.

5. *Ex summo.*] Cælo q. d. nimia est distantia summi cæli à nobis ut nostri meminerit.

6. *In populo.* &c.) Sicut apud homines, unus aliquis in magna turba facilè latet.

7 *Quæ est enim &c.*) .i. nihil sum, collatus cum infinitis creaturis, quare facillimum erit me latere, & à Deo non agnosci.

8. *Cælum.*) .i. aër.

9. *Cæli cælorum.*) Supremi cæli.

10. *Abyssus.*) Maria.

11. *In conspectu,*) .i. ejus aspectu solo.

12. *Commovebuntur.*] Potest enim Deus totam mundi machinam commovere ac turbare: ut ex eo necesse sit ejus aspectum ad omnia & in omnia penetrare.

13. *Fundamenta.*) .i. profundissima terræ quibus terra velut fundamentis inniti videtur.

14. *Et in his &c.*) .i. non prudenter nec satis dignè expendit quæ modo dixi.

15. *Omne cor.*) .i. quamquam cor hominis parum advertat divina, omne tamen cor intelligitur ab illo.

16. *Omnis homo.*) Vide V. Adulter § 4.

17. *Hujusmodi hominis timor*) Quo scilicet tantum timet ab homine videri & hominem offendere, hic timor *expellit à se.* .i. ab ipso timorem Dei, quia dum facit ut homo solum timeatur, facit quoque ut de Dei timore non cogitet homo.

18. *Et oculi hominum.*) Qui scilicet observant tantum ne ab homine videantur.

19. *Timentes illum.*) Supple *hominem tantum*: & supple ex superioribus, *tales oculi expellunt ab ipso timorem Dei.*

20. *Solem.*) Sicut sol è cælo lustrat omnia, & videri facit, ita oculus Dei .i. intuitus &

scientia divina omnia circumspicit atque tandem in lucem profert.

21. *In abscondita partes*) i. & abditissima quæque, ita P. Sà. vel cum lanseno intuetur cogitationes hominum, licet lateant in abscondita mundi partibus. quia omnibus suo tempore redditurus est juxta merita operum suorum.

22. *Domine &c.*) Ostendit Dei oculos toie lucidiores, quia non tantum aspicit præsentia sicut sol, sed etiam futura.

23. *Post perfectum*). i. præterita videt tanquam præsentia.

24. *Profundi estis corde.*] Hebraicè *profundatis*: quod non tantum significat cogitationes & consilia, sed etiam opera in profundum & in latebras conjicere ne videantur.

25. *Abscondatis.*] Abscondi putetis.

26. *Perversa. &c.*) ita de Deo cogitare cum ille ubique sit hominemque ubicumque is fuerit dum conservat, semper quasi fingat & creet.

27. *Quasi si lutum.*) Luteum vas quo tempore à figulo in rota versatur & fingitur.

28 *Contra figulum cogitet.*] In eo requirens prudentiam & intelligentiam.

29 *Non intelligis.*) Non est tibi intelligentia aut artificium quo me formes.

§. 8. Ratione hujus scientiæ rerum omnium, comparatur Deus capreæ.

Similis est dilectus meus 1 capreæ. Cant. 2. 9.

Et supra §. 4. testim. 3. dicebatur habere *oculos lucidiores Sole.* Et Apoc. 4. v. 6. Joannes dicit vidisse se, *in conspectu sedis tanquam 2 mare vitreum 3 simile crystallo.*

1. *Capreæ.*] Supple silvestri quæ acutissimi visus esse dicitur. Ita ut licet altissima & inaccessa loca peneret, à longè tamen videat quæ infernè geruntur.

2. *Mare vitreum.*) Per mare intelligitur multitudo hominum in terra viventium, quoniam Hebræi quamlibet congregationem aquarum vocant mare: In multis autem aquis, multi populi designantur Apocal. 17. Vocatur autem hoc mare vitreum, i. perlucidum. Multitudo igitur hominum in terra degentium comparatur mari perlucido quod est in conspectu sedis Dei, quia quantum vis velint cæcare Deum suaque consilia & occultissimè peccare, perlucidi sunt ejus oculis, de cælo omnia contemplantis.

3. *Simile crystallo.*] Mare hoc dicitur simile crystallo ut maximè translucens intelligatur, translucet enim magis crystallus quàm vitrum.

§. 9. Beatus qui cogitat Deo omnia esse nota. *Vide Contemplatio* §. 12. nn. 302.

CAPUT. XII.

De voluntate Dei.

§. 1. Deus vult creata omnia propter se tanquam ob eorum finem.

Universa propter semetipsum operatus est Dominus. Prov. 16. 4.

1. *Propter semetipsum.*] Propter gloriam suam, & propter se tanquam ultimum finem ad quem omnia referuntur.

§. 2. Deus vult etiam malum pœnæ.

Congregabo super eos mala & sagittas meas replebo in eis. Deut. 32. 23.

Bona & mala, vita & mors, paupertas, & 2 honestas à Deo sunt. Eccl. 11. 14.

Ego Dominus, & non est alter formans 4 lucem, & creans tenebras, faciens 5 pacem & creans 6 malum: ego Dominus faciens omnia hæc. Isa. 45. 7.

Si erit 7 malum in civitate, quod Dominus non fecerit? Amos 3. 6.

8 Dominus ignoravit? quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente? 10 ex ore altissimi non egredientur nec mala, nec bona: 11 quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis? 12 scrutemur vias nostras, & quæramus, & revertamur ad Dominum. Thren. 3. 37. 38. 39.

1. *Complebo.*] Consumam. i. omnes in eos mittam.

2. *Honestas.*] Divitiæ.

3. *Non est alter.*] Deus aut Dominus præter me.

4 *Lucem.*) Per lucem & tenebras, prospera & adversa licet intelligere.

5. *Pacem.*] Significat pax, abundantiam bonorum omnium.

6. *Malum.*] Cum hic significet id quod paci est contrarium, designabit omnis generis mala,

malè, æruminam, perturbationem, inopiam.

7. *Malum*] Non culpæ, sed pœnæ.

8. *Dominus ignoravit*] Scilicet mala quæ nobis contingunt, evenerunt nobis fortuitò non ejus nutu. Est quasi quædam objectio cujusdam Æthei cui respondet Ita tum Jeremias.

9. *Quis est &c.*] Quis adeo demens est ut quicquam neget dici at absque jussu Domini?

10. *Ex ore altissimi &c.*] Aut quis adeò stultus est qui neget ejus præcepto evenire prospera omnia & adversa.

11. *Quid murmuravit &c.*] id est, cum nihil in mundo accidat præter Dei voluntatem, cur homo dum vivit in què dolet, conqueritur & murmurat quod puniatur à Deo pro peccatis suis cum potius gaudere debuisset quod illis suppliciis illis medeatur.

12. *Scrutemur &c.*] Relictis his vanis cogitationibus disquiramus conscientias nostras.

§. 3. MALUM CULPÆ NULLO MODO vult Deus.

Deus fidelis, & absque ulla iniquitate, justus & rectus, Deut. 32. 4.

Numquid iniquus est Deus, qui 2 infert iram? Absit, alioquin 3 quomodo judicabit Deus hunc mundum? Rom. 3. 5.

Mendacium fugies, insontem & justum non occides: quia abhorret impium. Exod. 23. 7.

Usquedum nequiter agerent in conspectu Dei sui, erant cum illo bona: Deus enim illorum odit iniquitatem, Judith. 5. 21.

4 *Manè astabo tibi, & videbo, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es: neque habitabit juxta te malignus: neque permanebunt injustiam operantes ante oculos tuos: odisti omnes, qui operantur iniquitatem: perdes omnes, qui loquuntur mendacium*, Ps. 5. 5. 6. 7.

Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit 5 te 6 Deus, Deus tuus 7 oleo lætitiæ 8 præ consortibus tuis, Ps. 44. 8.

Abominatio est Domino 9 via impii: qui sequitur justitiam diligitur ab eo. Prov. 15. 9.

Similiter autem odio sunt Deo, impius & impietas ejus. Sap. 14. 9.

Dic ad eos: O vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius à via sua, & vivat convertimini, convertimini à viis vestris pessimis; & quare moriemini domus Israël? Ezech. 33. 11.

Vide supra hoc eodem verbo capite 5.

1. *Fidelis*] Verax in promissis.

2. *Infert iram*] Punit peccatores.

3. *Quomodo judicabit*] Non enim potest esse iniquus, qui judex est mundi.

4. *Manè astabo*] Hujus explicationem vide V. Contemplatio § 4.

5. *Te*] ô Messia.

6. *Deus*] Pater.

7. *Oleo lætitiæ*] .i. glorificavit, & exaltavit ad dexteram suam, & dedit nomen quod est super omne nomen: quæ glorificatio rectè dicitur *unctio lætitiæ*, quia per eam finem accepit omnis dolor.

8. *Præ consortibus*] Inter omnes qui in eadem natura communicant, & ad eandem hæreditatem sunt vocati.

9. *Via*] Actiones, ratio & institutum vitæ.

10. *Vivo ego*] Sicut verum est quod sum vita per essentiam, ita verum est quod sequitur. Lyranus.

11. *Mortem impii*] .i. ut moriatur in impietate sua. Impietas enim non potest esse à Deo volita, punitio autem impietatis bene est à Deo volita, inquantum est justa. Lyranus.

§. 4. QUÆCUMQUE ALIA A SE VULT Deus, ea vult liberè.

1 *Aperiet os suum in oratione, & pro delictis suis deprecabitur, 2 si enim Dominus magnus voluerit, 3 spiritu intelligentiæ replebit illum*, Eccli. 39. 7. 8.

4 *Prædestinati 5 secundùm propositum ejus, qui operatur omnia secundum 6 consilium voluntatis suæ*, Ephes. 1. 11.

7 *Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes ejus*. Thren. 3. 22.

1. *Aperiet*] Vir justus.

2. *Si voluerit*] En quomodo liberè vult & dat dona sua.

3. *Spiritu intelligentiæ*] vera sapientia.

4. *Prædestinati*] Scilicet sumus ab æterno.

5. *Secundum propositum*] .i. voluntatem.

6. *Consilium*] .i. decretum voluntatis.

7. *Misericordiæ &c.*] Ex liberalitate ejus misericordia, non ex aliqua necessitate factum est, ut &c.

§. 5. VOLUNTAS DEI EST EFFICACISSIMA.

Nolite timere: num Deo possumus resistere voluntati? Genes. 50. 19.

Voluntati ejus quis resistit? Rom. 9 19.

1 *Dixit Deus: fiat lux, & 2 facta est lux*, Genes. 1. 3.

Deus autem noster in cœlo: omnia quæcumque voluit fecit. Psal. 113. 11.

Ipse dixit, & facta sunt: ipse 3 mandavit, & creata sunt, Psal. 148 5.

4 *Fide intelligimus 5 aptata esse 6 sæcula 7 verbo Dei: ut ex 8 invisibilibus, visibilia fierent*, Hebr. 11. 3.

Subest tibi 9 cum volueris posse, Sap. 12. 18.

Vide fusè verbo Consilium §. 19.

1. *Dixit*] Jussit, voluit efficaciter.

2. *Facta est lux*] Quia ejus velle est facere, inquit S. Athanas.

3. *Mandavit*] Rei non existenti ut existeret, & statim obedivit.

4. *Fide intelligimus*] Per fidem assentimur illi quod sensus non capit & ratio minimè persuadet.

5. *Aptata*] Creata & ad perfectionem perducta.

6. *Sæcula*] Universum hunc mundum.

7. *Verbo Dei*] Simplici ejus jussione & voluntate.

8 *Invisibilibus*] i. ex non existentibus existentia fierent. quæ enim non existunt sunt invisibilia. Theophil.

9. *Cum volueris*] Quia volendo potes omnia. *Vide numero* 2.

§. 6 ET QUAMQUAM PEREANT HOMINES, Dei voluntas & minæ semper compleantur ut ab eo prædictæ sunt.

1 *Patres vestri ubi sunt? & Prophetæ numquid in æternum vivent? verumtamen verba mea, & 2 legitima mea, quæ mandavi servis meis Prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros? & conversi sunt & dixerunt: sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras & secundum adinventiones nostras fecit nobis?* Zach. 1. 5 6.

1. *Patres vestri &c.*] q. d. mortui sunt, & Prophetæ qui eos admonebant cum essent homines, mortui sunt similiter: non enim poterant semper vivere, sed licet illi perierint; verba mea & minæ meæ non perierunt, completa sunt omnia ut à me prædicta erant.

2. *Legitima*] i. præcepta, quæ solent tradi cum commination e, aut si non habent expressam, habent subintellectam: ideo dicit, *comprehenderunt eos*, i. numquid non puniti sunt ob leges meas non servatas?

3. *Sicuti cogitavit &c.*] i. voluntatem suam de nobis puniendis complevit, prout demerita & peccata nostra exigebant.

§. 7. EX HAC EFFICACITATE DIVINÆ voluntatis, fit ut frustra conetur dæmon electos perdere.

1 *Et dixit Dominus ad Satan; increpet Dominus in te Satan & increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem: nunquid non iste torrus est eruptus de igne?* Zach. 3. 2.

Oves meæ non peribunt in æternum, & 2 non rapiet eas quisquam de manu mea: Pater meus 3 quod dedit mihi majus omnibus est, & nemo potest rapere 4 de manu patris mei, Joan. 10. 28. 29.

1 *Et dixit*] Vide verbo Dæmon cap. 1. § 13.

2. *Non rapiet &c.*] Quia scilicet efficaciter volo eas retinere.

3 *Quod dedit mihi*] Esse scilicet unigenitum filium, coæqualem, coæternum.

4. *De manu patris*] Nec consequenter de mea, qui unum sum cum Patre, & Verbum ejus. Augustin.

§. 8. HUIC EFFICACITATI DIVINÆ VOLUNTATIS non repugnat Deum aliquando mutare sententiam.

1 *Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum adversus eam: agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei: 2 & subito loquar de gente, & de regno, ut ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei*, Hier. 18 8. 9. 10.

Quis scit si convertatur & ignoscat Deus: & revertatur à furore iræ suæ, & non peribimus? & vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala. & misertus est Deus super 3 malitia quam locutus fuerat ut faceret eis, & non fecit, Jonæ 3 9 10.

Nonne vidisti humiliatum Achab coram me? quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam

4 *malum*

4 malum in diebus ejus, sed in diebus filii sui, inferam malum domui ejus, 3. Reg. 21. 29.

Vide Joel. cap. 2. v. 14.

1. *Si pœnitentiam &c.*] Vide verbo Contritio, cap. 2. §. 3.

2. *Et subito loquar &c.*] usque ad finem, id est statim similiter ac locutus fuero de gente aliqua aut regno quod illud sim ædificaturus, ac plantaturus, si malum fecerit in conspectu meo, pœnitebit me quoque boni quo eam afficere constitueram.

3. *Malitia*] Suppliciis.

4 *Malum*] De quo eodem capite versu 21. observant Interpretes & DD. Scholastici, licet similibus eventibus non protulisse Deum definitam & irrevocabilem sententiam, nec efficaciter voluisse absolutè illam inferre pœnam, sed tantum sub conditione voluisse, protulisseque sententiam quæ mutatis rebus posset mutari. *Vide Chrysost. hom. 5 ad Populum. Et pulchrè Gregor. 16. moral. c. 18. & S. Thom. 1. parte q. 19. art. 7.*

CAPUT XIII.

De amore Dei.

§. 1. OMNIA QUÆ SUNT AMAT DEUS, etiam peccatores.

1 *Misereris omnium, 2 quia omnia potes, & 3 dissimulas peccata hominum 4 propter pœnitentiam, diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum quæ fecisti: 5 nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti* Sap. 11. 24. 25.

Parcis omnibus quoniam tua sunt Domine, qui 6 amas animas, Sap. 11. 27.

O quàm 7 bonus, & suavis est Domine spiritus tuus 8 in omnibus! ideoque eos, qui exerrant, 9 partibus corripis, & de quibus peccant, admones, & alloqueris: ut relictâ malitiâ credant in te Domine, Sap. 12. 1. 2.

10 *Ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis*, Sap. 12. 16.

Vide caput 15. infra de Dei misericordia, & caput 16. & supra c. 3. Item toto verbo Beneficium capite primo.

1. *Misereris*] Licet (ut ante dixit) mundus coram tua potentia sit tanquam gutta roris, & vel nutu possis eum in nihilum redigere, nihilominus non perdis ut potes, sed tua misericordia conservas.

2. *Quia omnia potes*] .i. Quia Dominus omnium es, & omnia tua sunt, ac tanquam Dominus eorum conservationi prospicis.

3. *Dissimulas*] Dissimulare, est oculis aliquid præterire, & quasi ad rem aliquam connivere: dissimulas igitur, i. connives ad peccatum, atque oculos claudis ut acerbè non observes.

4 *Propter pœnitentiam*] Non significat id Deum facere ob pœnitentiam jam peractam, sed quia expectat ut eam faciant. Græcè ad pœnitentiam.

5. *Nec enim &c.*] Nam si odisset non condidisset.

6. *Amas animas*] φιλόψυχε, ô amice vel amator animarum, suavissimum sanè Dei erga homines elogium, & beneficiis ostensum, & in periculis pro animabus usque ad mortem subitis demonstratum satis: vel, qui amas vitas hominum, quas ut conserves non pœnas infligis quas potes, sed cum mediocritate.

7. *Bonus*] Quia omnibus bonum procurat.

8. *In omnibus*] Quia omnes afflat hic spiritus ad bonum, omnibus inspirat pietatem, omnes à vitiis revocat.

9. *Partibus*] .i. per partes, paulatim.

10. *Ob hoc &c.*] Tuus in omnia dominatus facit ut ignoscas omnibus: Tua in omnes potestas non te impellit ad sæviendum, nam summum tuum imperium summa lenitate & misericordia temperatum est, ut quò major es, eò sis clementior, quæ est virtus boni principis, nempe ut Dominus sit subditorum & pater: ita Deum vocat Christus Matth. 11. 25. *Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ*, nam potentiam Domini liberè opprimere valentis, patris affectus frænat, ac temperat.

§. 2. DE NONNULLIS DIVINI HUIUS amoris effectis.

Videte qualem charitatem 1 dedit nobis Pater, ut 2 filii Dei nominemur, & 3 simus, 1. Joan. 3. 1.

In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut 4 vivamus per eum. in hoc est charitas non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit filium suum 6 propitiationem pro peccatis nostris: 7 in hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: 8 sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo, 1. Joan. 4. 9 10. 17.

9 *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret: ut omnis qui* 10 *credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Ioan. 3. 16.

1. *Dedit*] Demonſtravit, dans nobis poteſtatem per unigenitum ſuum & naturalem filium.

2. *Filii*] Adoptivi.

3. *Simus*] Ne inane tantum ſit nomen, re vacuum; dedit ut verè ſimus, multi enim in hoc mundo vocantur id quod non ſunt docti, ſapientes, nobiles, domini &c.

4. *Vivamus*] Qui eramus ob peccata noſtra mortui.

5. *In hoc eſt charitas*] In hoc charitas Dei conſiderari debet quod nos prævenit diligendo.

6. *Propitiationem*] Ut per eum peccata noſtra auferrentur & expiarentur.

7. *In hoc &c.*] i. Ita perfectam nobis demonſtravit dilectionem ut merito confidere debeamus de ejus miſericordia quaſi filii cariſſimi, & non metuere quaſi ſervi metuculoſi in die judicii.

8. *Quia ſicut &c.*] id eſt, Quia ſic nos in hoc mundo converſamur in dilectione fratrum omnibus benefacientes, quomodo ipſe in ſe eſt diligens, & benefaciens de cælo gratis & ingratis.

9. *Daret*] In mortem Glo. Interl.

10. *Credit*] In eum credit qui ei adhæret ut membrum capiti, ait Alcuinus.

§ ADD. QUANTÆ SIT EI CURÆ ET voluptati hominum ſalus.

Vide verbo Eccleſia cap. 2. § 1. num. 11.

§. 3. MIRUS DEI AMOR IN ECCLESIAM, quomodo eam ſervat, fovet, eique parcere deſiderat, &c.

In die illa 1 *vinea meri* 2 *cantabit ei. Ego Dominus, qui ſervo eam, repentè* 3 *propinabo ei: ne fortè* 4 *viſitetur contra eam,* 5 *nocte & die ſervo eam.* 6 *Indignatio non eſt mihi:* 7 *quis dabit mihi ſpinam & veprem in prælio?* 8 *gradiar ſuper eam?* 9 *ſuccendam eam* 10 *pariter?* 11 *an potius tenebit* 12 *fortitudinem meam,* 13 *faciet pacem mihi; pacem faciet mihi,* Iſa. 27. 2. 3. 4. 5.

14 *Sicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo levabit, fœtas ipſe portabit.* Iſ. 40. 11.

Audite me domus Iacob, & omne 15 *reſiduum domus Iſrael* 16 *qui portamini à meo utero, qui geſtamini à mea vulva: uſque ad* 17 *ſenectam ego ipſe, & uſque ad* 18 *canos ego* 19 *portabo: ego* 20 *feci, & ego feram, ego portabo &* 21 *ſalvabo,* Iſa. 46. 3. 4.

1. *Vinea mea*] Eccleſia in qua merum, i. vinum gratiæ lætificans cor, & vinum ſanguinis Chriſti in ſacroſancta Euchariſtia.

2 *Cantabit ei*] id eſt laudem Deo, vel *ei* cum ſit fœmininum in Hebræo, i. de ea, de ſeipſa cantabit.

3 *Propinabo ei*] Gratiam & auxilium porrigam. Propinabo vinum conſolationis.

4 *Viſitetur*] Ne quid ei accidat adverſi.

5 *Nocte & die*] Perpetuas ago excubias.

6. *Indignatio &c.*] Non ſoleo iraſci niſi irriterà peccatoribus: natura ſum benignus & placidus.

7. *Quis dabit &c.*] Quis me faciet pungentem & aculeatum ut Eccleſia peccata puniam?

8 *Gradiar ſuper eam*] Quis dabit ut eam conculcem quaſi hoſtis inimicum ſuum?

9. *Succendam eam*] Quis dabit ut eam ſuccendam?

10. *Pariter*] Sicut feci priorem vineam ſynagogam ingratam & infidelem. Quis hæc dabit? quis faciet? q. d. nemo, nihil enim amo Eccleſiam meam.

11. *An potius tenebit*] Scilicet Eccleſia ſeu vinea, i. cohibebit.

12 *Fortitudinem meam*] Quia converſa efficiet ne percutiam.

13. *Faciet pacem &c.*] Bonis operibus, inquit S. Thomas.

14. *Sicut paſtor*] Hujus explicatio colligi poteſt ex verbo Concionator cap. 11. § 2.

15. *Reſiduum &c.*] Hi ſignificant Eccleſiam.

16. *Qui portamini &c.*] Hac dicendi forma nihil efficacius, nihil dulcius dici poteſt ad exprimendum Dei amorem & viſcera miſericordiæ.

17. *Senectam*] Per totam vitam.

18. *Canos*] Repetitio ejuſdem ad exprimendam affectus magnitudinem.

19. *Portabo*] In ſinu, & ulnis, neque inde unquam vos excutiam; hoc matres non ſolent tamdiu præſtare.

20. *Feci*] Creavi vos.

21. *Sanabo*] Ab omni diſcrimine.

§. 4. Dei amor in suscipiendo peccatore pœnitente.

1 *Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus: quia ex quo fatus sum locutus de ipso, adhuc recordabor ejus, ideirco conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor ejus, ait Dominus,* Hier. 31. 20.

Vide verbo Contritio.
Item verbo Peccator c. 27.

1. *Si filius*] Vide verbo Contritio cap. 2. §. 4.

§. 5. Amat Deus peccatorem nullo merito suo, eique peccata condonat.

1 *In charitate perpetua dilexi te: ideo* 2 *attraxi te,* 3 *miserans.* Hier. 31. 3.

Sanabo 4 *contritiones eorum, diligam eos* 5 *sponte: quia aversus est furor meus ab eo.* Osee 14. 5.

Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas 6 *propter me, & peccatorum tuorum non recordabor,* Isa. 43. 25.

7 *Propter nomen meum longè faciam furorem meum: propter me, propter me faciam ut non* 8 *blasphemer.* Isa. 48. 9. 11.

Vide verbo Peccatum cap. 27.

1. *In charitate*] q. d. non ob tua merita.

2. *Attraxi*] Conatus sum seu blandiendo seu affligendo te ad me attrahere.

3. *Miserans*] Utens multa mea in te misericordia.

4. *Contritiones*] Vulnera remanentia in eis ex peccato.

5. *Sponte mea*] Mea sponte, non ad id eorum meritis provocatus.

6. *Propter me*] Qui à meipso sumo quo peccata tua delearem, quique ad bene de te merendum, obsequium & meritum non expecto.

4. *Propter nomen meum*] q. d. dignus eras ob ingratitudinem quem in æternum abjicerem, at nomen meum, quodque eo significatur, mea divinitas, bonitas effecit ut tibi parcerem.

8. *Blasphemer*] Tanquam crudelis.

§. 6. Deus vult omnibus æternam beatitudinem.

Omnes homines 1 *vult salvos fieri, & ad agnitionem* 2 *veritatis venire,* 1. ad Tim. 2. 4.

Hæc est voluntas ejus, qui misit me patris: ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die, hæc est autem voluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui 3 *videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego* 4 *resuscitabo eum in novissimo die,* Joan. 6. 39. 40.

1 *Vult salvos fieri*] Quantum in se est, & ad id dat omnibus gratiam sufficientem; si ipsi non desint nolentes Deo cooperari.

2. *Veritatis pervenire*) Quoniam illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

3 *Videt & credit*) i. Quamvis videt me hominem, tamen credit in me confitendo meam divinitatem: id dicit propter eos qui tum videbant eum corporeis oculis.

4. *Resuscitabo*) Et vita æterna tam animo quam corpore possit frui.

§. 7. Hinc fit ut variis nos ad se modis vocet.

1 *Sapientia* 2 *foris prædicat, in plateis dat vocem suam: in* 3 *capite turbarum clamitat, in* 4 *foribus portarum urbis profert verba sua dicens: Usquequo* 5 *parvuli diligitis* 6 *infantiam, & stulti, ea quæ sunt sibi noxia, odient, & imprudentes odibunt scientiam?* Prov. 1. 20 21. 22.

Videndum etiam c. 8. ejusde l. lib. i, ubi multa in eandem sententiam.

1. *Sapientia*) Christus sapientia Patris, ita eum vocat S. Paulus: aut ipsa sapientia divina in genere, quæ clamat per legem naturalem & scriptam, per internas inspirationes, per conciones, per piorum exempla.

2. *Foris*) Non se continet domi.

3. *Capite turbarum*) In frequentioribus turbis.

4. *Foribus portarum &c*). i. palam, vel apud Iudices & magistratus qui in portis civitatum antiquitus jus dicebant.

5 *Parvuli*) Imperiti, rudes.

6. *Infantiam*) Ignorantiam, infantilia desideria.

§. 8. Ad Dei quo nos prosequitur amorem referenda sunt ejus beneficia, quorum plena est Scriptura; qui quidem amor tantus est, ut largiatur etiam plura quam petamus,

Ei autem qui potens est 1 *omnia facere* 2 *super abundanter quam petimus, aut intelligimus,* 3 *secun-*

dum virtutem, quæ operatur in nobis: ipſi gloria in Eccleſia, & in Chriſto Ieſu in omnes generationes ſæculi ſæculorum. Amen. Epheſ. 3. 20. 21.

1. *Omnia facere*] Dona tua largiri.

2. *ſuperabundantiùs &c.*] i. ultra omnem petitionem, imo intelligentiam noſtram.

3. *Secundum virtutem*] refertur ad facere, i. Sicut potentia ejus operata eſt in nobis Apoſtolis magnifica dona. Vel *ſecundum potentiam quæ operatur in nobis*, ſcilicet nonnulla nobis dando quæ nemo peteret vel intelligeret.

§. 9. Quod præter cætera patet ex hoc, celeſtis ſponſi reſponſo.

1 *Sub arbore* 2 *malo* 3 *ſuſcitavi te.* 4 *Ibi corrupta eſt* 5 *mater tua, ibi violata eſt genitrix tua*, Cant. 8. 5.

1. *Sub arbore malo &c.*] Petierat ſponſa verſu 1. ſponſi incarnationem, modo ei reſpondens ſponſus non ſolum ſe humanam naturam aſſumere velle inſinuat, ſed etiam pro ſponſa mori.

2. *Malo*] Per arborem malum, arbor SS. Crucis intelligitur.

3. *Suſcitavi*] Suſcitabo de morte ad vitam, in ea moriens.

4. *Ibi corrupta &c.*] Aſſignat rationem cur elegit tale genus mortis, ut qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur, quemadmodum canit Eccleſia. Corrupta autem, i proſtrata, perdita, vel *corrupta* ſpirituali fornicatione quod poſtea exprimit per violata.

5. *Mater tua*] Natura humana in Adamo, vel Synagoga.

§. 10. Et ex altero iisdem.

Amen dico tibi, hodie 1 *mecum eris in Paradiſo*, Lucæ 23. 43.

Vide Matth. 8 v. 7.

1. *Mecum eris*] Cum tantum petiiſſet ut ſui meminiſſet: cum eſſet in regno ſuo, ipſum regnum ei pollicetur & reipſa dat.

§. 11. De divino amore erga juſtos.

Vide ſuò verbo Iuſtum toto cap. 2.

Caput XIV.

De Juſtitia Dei.

§. 1. De Justitia Dei tum in ſuppliciis, tum in præmiis.

Reddet unicuique ſecundum opera ejus: 1 *iis quidem qui ſecundum* 1 *patientiam boni operis, gloriam, honorem, &* 2 2 *incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem, qui ſunt* 3 *ex contentione, & non acquieſcunt veritati, credunt autem* 4 *iniquitati,* 5 *iræ, &* 6 *indignatio*, Rom 2. 6. 7. 8.

Omnes nos 7 *manifeſtari oportet ante Tribunal Chriſti ut referat unuſquiſque* 8 *propria corporis, prout geſſit, ſive bonum ſive malum*, 2. Cor. 5 10.

Curſum conſummavi, fidem ſervavi. 9 *In reliquo repoſita eſt mihi corona* 10 *juſtitiæ, quam* 11 *reddet mihi Dominus* 12 *in illa die juſtus judex, non ſolum autem mihi, ſed & iis, qui* 13 *diligunt adventum ejus*, 2. ad Tim. 4. 8.

Viri 14 *cordati audite me, abſit à Deo impietas, & ab omnipotente iniquitas.* 15 *Opus enim hominis reddet ei, & juxta vias ſingulorum reddet eis. Verè enim Deus non condemnabit* 16 *fruſtra, nec* 17 *omnipotens* 18 *ſubvertet judicium*, Job. 34. 10 11. 12.

Nonne ſi bene egeris 19 *recipies, ſi male, ſtatim in foribus* 20 *peccatum aderit?* Geneſ. 47.

Date & 21 *dabitur vobis.*

Menſuram 22 *bonam, &* 23 *confertam, &* 24 *coagitatam, &* 25 *ſuperefffluentem* 26 *dabunt in ſinum veſtrum:* 27 *eadem quippe menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis*, Lucæ 6. 38.

In die 28 *bona fruere bonis, & malam diem præcave,* 29 *ſicut enim hanc, ſic & illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum juſtas* 30 *querimonias*, Eccli. 7. 15.

Cuncta quæ fiunt adducet Deus in judicium (pro omni 31 *errato)* 32 *ſive bonum, ſive malum ſit*, Eccli. 12. 14.

1. *Patientiam boni operis*] Quia magna revera eſt opus patientia & animi fortitudine in bene operando.

2. *Incorruptionem*] Immortalitatem.

3. *Ex contentione*] Qui veritatem impugnant.

4. *Iniquitati*] Impietati, erroribus.

5. *Iræ*] ultio divina.

6. *Indi-*

6. *Indignatio*] Intolerabilis atque implacabilis furor Domini.

7. *Manifestari*] Quoad omnia, cogitationes, verba, opera.

8. *Propria*] Gesta, facta, cogitata seu quæcumque gessit vel cogitavit dum in corpore fuit.

9. *In reliquo*] q. d. quod supereſt, vel cum Anselmo, *In reliquo*, i. in eo spatio quod reliquum est à modò usque in æternum.

10. *Justitia*] Quam justè merui.

11. *Reddet*] Quasi debitam.

12. *In illa die*] Judicii extremi omnibus nota, vel in die resolutionis meæ.

13. *Diligunt adventum ejus*] .i. Quicumque in conscientia pura & dilectione sincera præstolatur adventum ejus in morte, vel in judicio seu particulari, seu universali cum operibus bonis ei obviantes, donec veniat.

14. *Cordati*] Prudentes.

15. *Opus*] .i. mercedem operis.

16. *Frustra*] Sine causa rationabili.

17 *Omnipotens*] Qui nullum metuit, nullius indiget gratia.

18 *Subvertet*] Pervertet, contra justitiam aliquid agendo, aut omittendo.

19. *Recipies*] Mercedem scilicet boni operis: quia scilicet Deus est justus.

20 *Peccatum*] Pœna peccati quæ fores peccati obsidet tanquam peccantis tortor.

21 *Dabitur vobis*] vita æterna. Glo. Interlin.

22. *Bonam*] .i. justam.

23. *Confertam*] .i. pressam,

24. *Coagitatam*] Bene concussam ut plus capiat.

25 *Supereffluentem*] .i. effusissimam.

26. *Dabunt*] .i. dabitur.

27. *Eadem*] Non dicit, *tanta*, ait Theoph. supereffluentem enim mensuram recipiet: sed *eadem*, quia si scis liberales dando, Deus erit liberalis reddendo: qui parcè seminat, inquit hic Cyrillus, parcè & metet &c. & Glossa, secundum opera singulorum reddet Deus.

28. *Bona*] Læta, prospera.

29 *Sicut enim*] q. d. veniet enim mala dies, & afflictionis tempus, quia Deus non vult nos semper lætos vivere, sed aliquid pati dum vivimus.

30. *Querimonias*] Scilicet ob tribulationem, quia scilicet omnia justè facit & disponit.

31. *Errate*] Puniendo,

32. *Sive bonum, sive malum*] Non referenda hæc ad *errantem*, sed ad præcedentia, *cuncta quæ fiunt &c.*

§. 2. Huc revoco quæ probant in Deo non esse acceptionem personarum, quæ quidem directè opponitur justitiæ.

In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet eum, & operatur justitiam, acceptus est illi. Actorum 10. 34. 35.

Qui non accipit personas principum, nec 1 cognovit tyrannum: cum 2 disceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus sunt universi. Job 34. 19.

Non 3 subtrahet personam cujusquam Deus nec verebitur magnitudinem cujusquam: quoniam pusillum, & magnum ipse fecit, & æqualiter est illi cura de omnibus, Sap. 6. 8.

Qui plura cupit, videat Deuter. 10. 17. 1. Paral. 9. 7. Eccl. 35 16. Rom. 2. 11 Gal. 2. 6. Ephes. 6. 9. Coloss. 3 25. 1. Petri 1. 17 & alibi sæpe.

1. *Cognovit*] Favit, auxiliatus est.

2. *Disceptaret*] Ut eum iniquus machinationibus opprimeret.

3. *Subtrahet*] Eximet à judicio quemquam, personæ aliquam rationem habens, aut ejus gratia adductus.

§. 3. Ad Dei justitiam vindicativam referri licet quod de ipsius ira traditur à sacris litteris, quæ videre licet.

V. Peccator. cap. 16. à § 14. & Panitio à §. 1. deinceps per multos §§.

§. 4. Cohortatio ad fugiendam iram divinam.

Fugite 1 à facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est, & scitote esse judicium, Job 19. 29.

1. *A facie gladii*] .i. Ab ira Dei quæ maximè in extremo judicio exeretur & desæviet.

Caput XV.

De misericordia Dei.

§. 1. Deus est misericors.

Ego sum Dominus Deus tuus, faciens misericordiam in 1 millia, his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea, Exod 20. 6.

Dominator Domine Deus, miſericors, & clemens, patiens, & multæ miſerationis, ac verax. Exod. 34 6.

Miſericordia Domini plena eſt 1 terra Pſ.32.5.

Quia liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor. Pſ.71.12.

Secundum magnitudinem ipſius, 3 ſic & miſericordia eius cum ipſo eſt. Eccl.2.23.

Melior eſt miſericordia tua 4 ſuper vitas. Pſ.62.4

5 Suavis Dominus univerſis, & miſerationes eius 6 ſuper omnia opera eius Pſ.144.9.

Nihil frequentius hac perfectione occurrit in ſacris voluminibus. Conſule. Lev.26.44. Iud.2.18. &c.10.11.2.Paral.30.9.2.Eſdræ.9.16.Iudith 8.14. Iob.36.9.Pſ.35.6.Pſ 77.38. Pſ 88.1. Pſ 102.6.7.8 9.10.11. &c. Pſ.118.64. Sapient.11.24. & 12.10. Eccli.17 28.&.18.4. Iſa.19 &24. &c.30 19.&c 48 9. &c 54.10.Ierem.2.1. &c.31 20. Threnor.3 22.Baruch.2.27 Oſee 1.7.&c.2 6.&c.11.8.& cap. 14.5. Ioel 2.18. Micheæ 7.18.Abacuc 3.2.Zach.1. 16. Lucæ 1.50.&c.15 20. & alias frequentiſſime, è quibus plurima vel iam ſunt allata, vel afferentur.

1.*Millia, his qui &c.*] i.In mille generationes eorum qui me diligunt: *mille* autem ſignificat plurimas: dixerat de punitione agens, ſe in tertiam & quartam generationem productum ſupplicium peccantium, ſed *ſuperexaltat* .i. ſuperat miſericordia judicium, ait S. Iacobus.

2.*Terra*] Quæcumque enim ſunt in terra experiuntur Dei miſericordiam creantem, conſervantem, moventem, nutrientem, reparantem. Præter iſta indiget homo miſericordia prævenente, comitante, ſubſequente, indulgente peccata, armante contra dæmones, dirigente, protegente &c.

3.*Sic miſericordia*) Cum autem eius potentia & magnitudo ſit infinita, erit quoque ejus miſericordia.

4.*Super vitas*] .i. Præ. vita: nam miſericordia tua vitam dedit, eandem ipſa conſervat, eandem in reſurrectione reddet. Vel *ſuper vitas*.i. præ vita quantumvis longa & fœlice in hoc mundo.

5.*Suavis univerſis*] Quia ſolem oriri facit ſuper bonos & malos.

6 *Super omnia opera*] .i.in omnibus operibus, relucet, vel ut Hilarius, excellit omnibus operibus, de quo D.Th.1.2.q.30.a1.4.

§.2 Hæc Dei misericordia facit ut ſumma cum patientia exſpectet reditum peccatoris ad ſe.

Non tardat Dominus 1 promiſſionem ſuam, ſicut quidam exiſtimant: ſed patienter agit propter vos, nolens aliquem perire ſed ad pœnitentiam reverti. 1.Petr.3 9.

Suſtinuit in multa patientia 2 vaſa iræ 3 apta in interitum. Rom.9.22.

1.*Promiſſionem ſuam*] De Adventu ſuo & omnium rerum innovatione, non tardat inquam ultrà tempus à ſe præſtitutum, quaſi jam revocata ſententia non ſit impleturus quæ promiſit.

2.*Vaſa iræ*] i Impios, in quos Deus effundet tanquam in vaſa iram & vindictam ſuam.

3 *Apta in interitum*] Aptata à ſe, ſcilicet ſua culpa & impœnitentia ad pœnam æternam.

§.3. Eadem facit, ut ſero puniat.

Numeravit Deus 1 regnum tuum, & 2 complevit illud. Daniel.5.26.

1.*Regnum*] Annos regni.

2.*Complevit*] Tandem poſt multorum annorum patientiam finem ei impoſuit, reque ob peccata tua puniens, regnum aliò tranſtulit: ſeu *complevit* .i.numeravit invenit completum, 70. ſcilicet annos regni Babylonici: Deo eſt ſolemne (quæ magna ejus eſt miſericordia) regnis & privatis etiam hominibus certam peccatorum menſuram ſtatuere, antequam ea perfectè puniat. *Vide Matth.* 23.25. *& Gen.*15 16.

§.4. Et ut deliberet ſecum ipſe, an puniat peccatorem, tandemque pro eo ſententiam ferat.

1.*Quomodo dabo te Ephraim, 2 protegam te Iſrael? quomodo dabo te? 3 ſicut Adama? ponam te ut Seboim? 4 conversum eſt in me cor meum, 5 pariter conturbata eſt panitudo mea: non faciam furorem iræ meæ, non convertar ut diſperdam Ephraim: quoniam 6 Deus ego, & non homo: in medio tui 7 ſanctus, & non ingrediar 8 civitatem.* Oſee.11. 8.9.

1.*Quomodo dabo te*] .i. Quid de te faciam? Quomodo te tractabo?

2.*Protegam te*) An te protegam à ventura calamitate?

3.*Sicut Adama* &c.] q.d, Minimè te protegam, ſed

Ed te tractabo ſicut Adama & Seboim civitates ſocias Sodomæ & Gomorrhæ.

4. *Converſum eſt &c.*] a Pœnitet me quod tantum ſupplicium comminatus ſum, mutavi jam ſententiam.

5 *Pariter conturbata, &c.*] Excitatus eſt in viſceribus meis dolor miſericordiæ & pœnitúdinis.

6. *Deus ego &c.*] Non ego ut homo punio, homo enim iratus punit inimicum ut perdat, ego autem percutio ut emendem. Ita Hieronymus.

7. *Sanctus.*] Ego qui ſum ſanctus maneboin medio tui, non te deleram.

8. *Civitatem.*] alienæ gentis, utilli me præbeam, & te deliquam.

§. 5. ITEM EX SIBI VIDEATUR MULTUM punire, licet parum puniat.

1 *Loquimini ad cor Ieruſalem, & advocate eam, quoniam completa eſt* 2 *malitia ejus, dimiſſa eſt iniquitas ejus: ſuſcepit de manu Domini* 3 *duplicia pro omnibus peccatis ſuis.*

1 *Loquimini ad cor*] .i. conſolamini, hoc enim ſignificat loqui ad cor.

2. *Malitia*) Tempus præfixum malitiæ .i. punitioni ejus.

3 *Duplicia.*] .i. multiplicia ſupplicia ſeu graviter punita eſt. Notat Procopius, quod ſicut pater caſtigans filium cariſſimum levem pœnam indigit pro magno peccato, præ amore tamen videtur ſibi duplo majores exigere pœnas quam meretur. Ita Deus hic agit.

§. 6. ET UT CESSET A PUNITIONE & flagellis.

Non in ſempiternum 1 *litigabo, neque* 2 *uſque ad finem iraſcar: ſ quia ſpiritus à facie meo* 4 *egreditur, &* 5 *flatus ego* 6 *feciam.* Iſa. 57. 16.

1. *Litigabo*) Ulciſcar ita 70. & Chaldæus. Puniendo enim, quodammodo nobiſcum diſceptat Deus.

2. *Uſque ad finem.*] .i. ſemper.

3 *Quia ſpiritus.*] q. d. cur iraſcar in æternum contra illos quibus flatum dedi & ſpiritum, qui à me habent ut ſpirent & vivant?

4. *Egrediatur.*) pro egreditur .i. ego animas eorum creo vel creavi.

5. *Flatus.*) Animas.

6. *Faciam.*] Feci. Senſus eſt totius ſententiæ. Ego animas quas feci, ideoque ignoſco.

§. 7. CAUSAM QUÆ DEUM MOVENT AD miſerandum & ad parcendum hominibus. *Vide §. ſuperiorem.*

Quomodo miſeretur pater filiorum miſertus eſt Dominus timentibus ſe: quoniam ipſe cognovit 1 *figmentum noſtrum, Recordatus eſt quoniam* 2 *pulvis ſumus:* 3 *homo ſicut fœnum, dies ejus* 4 *tamquam flos agri ſic efflorebit.* Pſ. 102. 13. 14. 15. 16.

Hæc dicit Dominus Deus: 5 *non propter vos ego faciam, domus Iſrael, ſed propter nomen ſanctum meum, quod* 6 *polluiſtis in gentibus, ad quas ingreſſus.* Ezech. 36. 22.

Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum ſit vobis: confundimini, & erubeſcite ſuper 7 *viis veſtris domus Iſrael.* Ezech. 36. 32.

Quam magna miſericordia Domini, & propitiatio illius convertentibus 9 *ad ſe!* 9 *nec enim omnia poſſunt eſſe in hominibus, quoniam non eſt* 10 *immortalis filius hominis, &* 10 *in vanitate* 11 *malitia placuerunt. Quid lucidius ſole? & hic* 12 *deficiet: aut quid nequius, quam quod excogitavit* 12 *caro & ſanguis? & hoc arguetur.* 13 *Virtutem altitudinis cæli* 14 *ipſe* 15 *conſpicit, & omnes homines* 16 *terra, &* 17 *cinis.* Eccli. 17. 28. 29. 30. 31.

18 *Quid eſt homo, & quæ eſt* 17 *gratia illius? &* 20 *quid eſt bonum aut quid nequam illius? numerus dierum hominum ut multum centum annorum, quaſi gutta aquæ maris* 21 *deputati ſunt, & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni* 22 *in die æviPropter hoc* 23 *patiens eſt Deus in illis, & effundit ſuper eos miſericordiam ſuam. Vidit* 24 *præſumptionem cordis eorum quoniam mala eſt, & cognovit* 25 *ſubverſionem eorum, quoniam* 26 *nequam eſt: ideo* 27 *adimplevit propitiationem ſuam in illos, &* 28 *oſtendit eis viam æquitatis.* Eccli. 18. 7. 8. 9. 10. 11.

Vide item de tota ſtatu caput 13. ſupra de amore Dei. & caput 3. de bonitate, & caput ſequens 16.

1. *Figmentum.*) Unde facti ſumus & formati .i. fragilitatem noſtram, carnem noſtram eſſe mortalem ac concupiſcentiis variis obnoxiam, acper hoc valde miſerabiles eſſe.

2. *Pulvis.*) Ac propterea fragiles & inſtabiles.

3. *Homo &c.*] Hebraiſmus .i. hominis dies ſunt ſicut fœnum .i. breviſſimi, non enim annum durat fœnum, ſed in vere naſcitur, & proxima æſtate mox metitur.

4. *Tanquam flos.*) Homo florebit flore adolescentiæ sicut floret flos agri .i. tempore brevissimo.

§ *Non propter, &c.*] Non propter justitiam vestram, sed propter nominis mei reverentiam. Liranus.

6. *Polluistis.*) Quantum in vobis quidem fuit.

7. *Vitis.*] Actionibus, studiis pravis.

8. *Ad se.*] .i. Ad ipsum.

6. *Nec enim omnis, &c.*) Quæ scilicet jure esse oportereat, seu non possunt in hac mortali vita summam habere perfectionem: necesse est eos aliquando deficere & cadere.

10. *Immortalis.*] Immutabilis, à corruptione liber, at eo ipso quo ex homine natus est, mortem secum trahit, & cum morte, instabilitatem vitæ & corruptionem.

10. *In vanitate.*] Per hanc naturæ ejus instabilitatem, factum est ut

11. *Malitia.* &c.] viria placuerint, quia sensus & cogitatio hominis semper prona est ad malum. Gen 8.

12. *Deficiet.*] Eclipsim patietur.

12. *Caro &c.*] .i. homo carnalis in quo dominatur cato & sanguis, qui totus est animalis & bestialis.

13. *Virtutem altitudinis.*) .i. Exercitum, militiam (sunt enim astra velut milites cæli) altissimi cæli.

14 *Ipse.*] Sol scilicet.

15. *Conspicit.*) Quia visitat & perlustrat astra, inter quæ velut Imperator in medio locatus est, eaque suo lumine perfundit, & suo motu visitat & percurrit.

10. *Terra.*] Ratione originis.

17. *Cinis.*]Ratione finis, quia in cinerem convertitur. Significatur ergo quod si Sol tam nobilis creatura non est sine defectu, multò minus homo, qui cum illo collatus vilis est admodum creatura secundum corpus.

18. *Quid est homo?*] Respectu Dei maximè.

16. *Gratia.*] Græcè usus, quo significat non egere Deum homine. Vel, quæ est gratia ejus apud Deum, qua scilicet Deus egeat? Hoc est quid habet præclari quo sibi Deum promereatur, & quo Deus egeat, aut quo Deo beneficiat.

20. *Quid est* &c.] apud Deum scilicet .i. quod bonum potest conferre Deo, aut quod malum inferre.

21. *Deputati sunt.*) .i. non aliter se habent quam singulæ guttæ marinæ respectu totius maris, aut calculus unus respectu totius arenæ.

22. *In die avi.*].i. Præ die ævi, i. si cum æternitate quæ Deo est propria comparentur.

23. *Patiens.*] Eorum peccata non statim puniendo.

24. *Præsumptionem.*) Temeritatem qua præsumunt se opponere voluntati ipsius.

25. *Subversionem.*) Punitionem qua merentur subverti & funditus destrui.

26. *Nequam.*) Gravis & calamitosa.

27. *Adimplevit &c.*) Amplè & copiosè propitiatus est hominibus ipsius gratiam implorantibus, & id ne tantam subversionem incurrerent.

28. *Ostendit &c.*) Qua justi essent, quo facto ostendit se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat.

CAPUT XVI.

De justitia simul & misericordia Dei.

1. *Misericordiam, & judicium 2 cantabo 3 tibi Domine,* Ps. 100 1.

Universæ 4 viæ Domini misericordia; & veritas. Ps. 24. 10.

Misericordia & ira est cum illo: 6 potens exoratio, & effundens iram: 7 secundum misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundum opera sua judicat. Non effugiet 8 in rapina peccator, & 9 non retardabit 10 sufferentia misericordiam facientem. Eccli. 16. 12, 13. 14.

Dilectus meus 11 candidus, & 22 rubicundus. 13 Crura illius 14 columnæ marmoreæ, quæ 15 fundatæ sunt super bases aureas. Cant. 5. 10 15.

1. *Misericordiam.*) Ponit primo misericordiam, quia tempus hujus vitæ est misericordiæ.

2. *Cantabo.*)Cantu celebrabo,

2. *Tibi.*) Ad honorem tuum,

4. *Vias.*) opera: vel regula, mos & quasi lex Dei.

5. *Veritas.*) Justitia.

7. *Potens exoratio.*)Supple est cum illo .i. facilè se finit exorari & placari.

7. *Secundum misericordiam &c.*) .i. sicut multa est misericordia ejus qua ignoscit pœnitentibus, sic &c.

8. *In rapina.*) In peccato quo vel eripuit Deo honorem, vel proximo res suas, non effugiet iram Dei.

9. *Non*

9. *Non retardabit.*) Non morabitur, non tardabit. q.d. cito dabitur merces misericordi, qui non solum aliena non rapit, sed etiam sua largitur.

10. *Sufferentia misericordiam facientis.*) .i. tolerantia, longanimitas, expectatio qua expectat Dei misericordiam.

11. *Candidus.*) Ratione pietatis & misericordiæ.

12. *Rubicundus.*) Seu igneus secundum terrorem suæ justitiæ qua impiis merito terribilis apparet.

13. *Crura.*] Per crura duo, inquit Titelm possumus accipere ejus misericordiam & judicium, quia iis incedit in omnibus viis suis.

14. *Columnæ marmoreæ.*] Quia misericordia & justitia æquè sunt in Deo rectæ, æquæ firmæ & inflexibiles.

15. *Fundata super bases aureas.*] Aurum significat Divinitatem : ita dicuntur ergo fundatæ, quoniam secundum æternam prædestinationem & præscientiam Divinitatis pari semper passu, & æqua rectitudine sine defectu procedunt.

§. 2. Etiam in supplicijs damnatorum.

2. *Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Abacuc 3. 2.

Vide caput 15. §. 1, numero 6.

3. *Cum iratus fueris.*) Quod Theologi applicant pœnis damnatorum, quas dicunt esse citra condignum, minusque eos puniri quam posset absolutè Deus.

§. 3. Quamquam in hac quidem vita plus se exercet ejus misericordia.

1. *Superexaltat autem misericordia judicium.* Jacobi 2. 13.

Quod idem demonstratum S. Joanni in 2 *Iride quæ erat 3 circum sedem aterni Patris.* Apocal. 4. v. 3.

1. *Superexaltat.*] Superat & longè præponderat.

2. *Iride.*) Iris symbolum est misericordiæ, quia signum quondam fuit fœderis & pacis. Gen. 9.

3. *Circum sedem.*) Quia misericordia Dei omnia circumit, & multo plus se exerit quam justitia, & ad plura extenditur : ideo cum per lapidem sardium justitia Dei sit significata (quia sardius ignis habet speciem) ipse Deus dicitur similis illi lapidi, & justitia in Deo ponitur, non circa eum, at Iris in circuitu ejus ob rationem dictam. *Vide cap.* 10. *Apocal.* ubi Angelus quo Christum multi volunt designatum, habet Iridem in capite, quia venit initurus fœdus & pacem inter Deum & homines, iisque misericordiam suam daturus.

§. 4. Et ex sese misericordiam exerceat, justitiam aliunde provocatus.

Quoniam 1 *ira in indignatione ejus, & vita* 2 *in voluntate ejus : 3 ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.* Ps. 29. 6.

4 *Sicut in monte divisionum stabit Dominus : sicut in valle, quæ est in Gabaon irascetur, 5 ut faciat opus suum, 6 alienum opus ejus, 7 ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo.* Isa 28. 21.

Quia 8 *non repellet in sempiternum* Dominus. *Quia si abjecit & 9 miserebitur secundum multitudinem miserationum suarum : non enim* 10 *humiliavit ex corde suo, & abjecit filios hominum.* Thren. 3. 31. 32. 33. 34.

11 *Heu* 12 *consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.* Isa. 1. 24.

1. *Ira.*) .i. pœna & castigatio est ex indignatione, quam scilicet peccata nostra provocant, .i. ex justo judicio, inquit Basilius.

2. *In voluntate.*) .i. in electione ejus, .i. ex sese eligit potens benefacere & misereri, vitamque largiri quam punire.

3. *Ad vesperum.*) Probat superiorem versiculum quia Deus non semper punit, sed post fletum ex castigatione ortum, statim succedit lætitia.

4. *Sicut* &c.) .i. Irascetur contra peccatores, sicut olim contra Philistæos. *Vide* 2. *Reg.* 5. & sicut contra Amorrhæos in valle Gabaon. *V. Iosue* 10

5. *Ut faciat opus suum.*] Justitiam seu punitionem quam ante animo designarat.

6. *Alienum opus ejus.*] Licet hoc opus alienum sit ab eo, cujus ingenium liberale est, mitis natura & ad ignoscendum prona. q. e. non est proprium Dei punire, sed parcere & misereri, illud enim non facit, nisi aliunde provocatus, hoc verò ex sese.

7. *Ut operetur* &c.) Est repetitio ejusdem, ad majorem divinæ misericordiæ commendationem.

8. *Non repellet.*) Nos à sua misericordia, non pellet.

9. Mi-

9. *Miserebitur.*) Ad id eum urgente natura sua mitis & benigna.

10. *Humiliavit ex corde.*) Afflixit, quasi malo eorum delectaretur; aut quasi à se ipso id faceret.

11. *Heu.*] Interjectio est dolentis, quod eo adactus sit hominum peccatis, ut de iis sit sumpturus supplicium: ostendit etiam illa doloris significatio animum ad ignoscendum promptissimum, qui si cogitur punire, id facit invitus.

12. *Consolabor.*) i. ulciscar, loquitur autem more humano, quia solatium capiunt homines in ultione.

§. 5. Ad eos qui præsumentes de divina misericordia peccant liberius.

Ne dixeris, peccavi, & quid mihi accidit 1 triste? altissimus enim 2 est patiens redditor, & ne dixeris: misericordia Domini magna est, multitudini peccatorum meorum miserebitur, 3 misericordia enim & ira ab illo cito proximant, 4 & in peccatores respicit ira illius. Eccli. 5. 4. 6. 7.

Etenim quia non profertur 5 citò contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. Eccles. 8. 11.

1. *Triste.*] Pœnosum, calamitosum, adversum.

2. *Est patiens redditor.*] Liter statim possit punire quia altissimus est & potentissimus, tamen pro sua longanimitate differt.

3. *Misericordia &c.*] q. d. verum quidem est magnam esse Dei miserationem, & misericordiam ejus non se difficilem præbere hominibus, sed cito eam advenire illis ab ipso, sed simul est jam verum est iram ab illo festinare.

4. *Et in peccatores &c.*] Ira à Deo missa respicit, & oculos quasi fixos habet in peccatores ut perficiat quod jussa est, ac proinde ad illos non pertinet misericordia, sed tantum ad justitiæ studiosos, peccatores enim eos vocat qui in peccatis suis animo sunt obfirmati, quos frustra significat de Dei misericordia præsumere, cum ad eos non misericordia sed gravissima Dei vindicta pertineat.

5 *Citò.*] Innuit proferendam aliquando, nec semper peccatorum fore impunitatem.

CAPUT. XVII.

De providentia Dei.

§. 1. Omnes omnino res reguntur & diriguntur à divina providentia.

Pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter est illi cura de omnibus Sap. 6. 8.

Attingit à fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia 2 suaviter. Sap. 8. 1.

Ignis grando nix glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt 3 verbum ejus. Ps. 148. 8.

Domine 4 in cælo misericordia tua, & 5 veritas tua 6 usque ad nubes. Ps. 35. 6.

Qui præcipit soli, & 7 non oritur: & stellas claudit 8 quasi sub signaculo. Job. 9. 7.

9 *Præceptum posuit & 10 non præteribit.* Ps. 148. 6.

Nonne duo passeres asse veneunt: & unus ex illis 11 non cadit in terram sine patre vestro? Matth. 10. 29.

Respicite volatilia cæli quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea: & pater vester cælestis 12 pascit illa; nonne vos magis pluris estis illis? Matth. 6. 26.

Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque 13 nent. Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras, in clibanum mittitur, Deus sic 14 vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Matth. 6. 28. 30.

Non est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus. Sap. 12. 13.

Videndus item versus 18. ejusdem.

Tua autem pater providentia gubernat. Sap. 14. 3.

Vide infra capite 19 §. 1. num. 10 & supra c. 11. §. 4. n. 12. & c. 12. §. 2. n. 8.

1. *A fine.*] cujusque rei. i. Rem quamlibet ita penetrat, ut in ea nihil relinquat intactum aut non penetratum. In quolibet negotio omnia prospicit & forti animo præstat.

2. *Suaviter.*] Dum rem quamlibet ita gubernat ut eam secundũ naturam suam sinat operari.

3. *Verbum ejus.*) i. præceptum ac ordinationem providentiæ ipsius.

4. *In cælo.*] i. Tam magna est misericordia tua, ut à terra ad cælum pertingat, & omnia compleat.

5. *Veritas.*] Cognitio atque sapientia qua rebus provides.

6, Ps.

6. *Vsque ad nubes.*) .i. usque ad cælum in quo sunt nubes : sensus est, nullam rem esse omnino, quæ non cadat in divinam providentiam, quandoquidem ea pertinet etiam usque ad nubes, quæ maximè alioqui videri possent casui esse expositæ. Ita P. Valentia 1 parte ex Jacobo de Valentia in hunc locum.

7. *Non oriatur.*) Quia secundum ordinem providentiæ suæ potest solem facere consistere uno in loco, aut retrocedere, eique sol in omnibus subest.

8. *Quasi sub signaculo.*] Ita ut videantur quando ei placet, sicuti qui rem habet alibi conclusam sive obsignatam, potest eam ostendere aut occultare quando lubet.

9 *Præceptum posuit.*) Soli, Lunæ, stellis ut circuitu suo & lumine serviant humano generi.

10. *Non præteribit.*] Non erit irritum hoc præceptum, inquit S. Hilarius, non abibit in auras, sed manebit & servabitur.

11. *Non cadet.*] Non moritur sine providentia Dei, quanto magis vos. Glossa. Interlin.

12. *Pascit illa.*] Providentia sua, absque ulla eorum cura.

13. *Neque nent.*] ut sibi vestes conficiant.

14. *Vestit.*] ornat.

§. 2. QVOMODO ALIVD AGENTES ET cogitantes nos ita dirigat Deus, ut ea sequamur media quæ nobis ipse ad æternam salutem præparavit. *Vide Joannis cap. 4 v. 7.*

1. *Venit mulier de Samaria haurire aquam: dicit ei Jesus, da mihi bibere.*

1 *Venit &c.*) Videtur venisse casu, sed qui omnia disponit, ejus mentem arcano ducebat impulsu, ut tunc veniret, quando fons vitæ Christus ibi esset præsens, & tunc occasione hujusce necessitatis corporis, salutem consequeretur, de qua minimè cogitabat. *Vide hic Toletum ejusdem generis exempla afferentem.*

§. 3. VERBA NEGANTIVM DEI PROVIdentiam. *Vide supra cap. 11. §. 7. quibus adde sequentia.*

Visitabo super viros defixos in 1 *facibus suis* : 2 *qui dicunt in cordibus suis* : *non faciet bene Dominus, & non faciet malo.* Sophon. 1. 12.

3 *Laborare fecisti* Dominum *in sermonibus vestris, in eo quod dicitis,* 4 *omnis qui facit malum, & bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent* 6 *aut certe ubi est Deus judicii* Malac. 2. 17.

Dixistis : 7 *vanus est, qui servit Deo, & quid emolumentum quia custodivimus præcepta ejus, & quia ambulavimus* 8 *tristes coram Domino exercituum?* 9 *ergo nunc beatos dicimus* 10 *arrogantes: siquidem* 11 *ædificati sunt facientes impietatem, &* 12 *tentaverunt Deum, &* 13 *salvi facti sunt,* Malac. 3. 14. 15.

1. *Facibus.*] Peccatis.

2. *Qui dicunt &c.*] Qui eò quod non puniuntur, putant Deum non curare humana, & dicunt nec beneficio afficiet servantes mandata, nec supplicio transgredientes.

3. *Laborare.*) Magna molestia eum affecistis, blasphemia hac adversus eum dicta.

4. *Omnis qui, &c.*] Hoc dicebant videntes idololatras bonis abundare.

5. *Bonus est.*) Ei acceptus.

6. *Aut certè &c.*) .i. si hoc non ita est, ubi sunt Dei justa judicia.

7. *Vanus.*] Inanis erit, nihil consequetur præmii, gratis serviet Deo.

8. *Tristes.*) Pœnitentiâ peccatorum.

9. *Ergo nunc.*) Cum hæc videamus.

10. *Arrogantes.*) Qui in Deum insurgunt & superbiunt.

11. *Ædificati sunt.*] Non solum exstincti non sunt, sed etiam aucti prole vel divitiis.

12. *Tentaverunt.*) Peccatis provocaverunt.

13. *Salvi.*) Liberati sunt : non ideo perierunt.

§. 4. PVNIENDI A DEO QVI NEGANT ejus providentiam.

1 *Ne dederis os tuum* 2 *ut peccare facias carnem tuam, neque dicas* 3 *coram Angelo* : 4 *non est providentia: ne forte iratus Deus contra sermones tuos, & dissipet cuncta opera manuum tuarum.* Eccles 5. 5.

Certè o vides fili hominis quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito 7 *cubiculi sui: dicunt enim, non videt Dominus nos,* 8 *dereliquit Dominus terram. Ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus nec miserebor & cum clamaverint ad aures meas voce magna non exaudiam eos.* Ezech 8. 12 18.

Iniquitas domus Israel & Juda magna est nimis

valde & repleta terra 9 sanguinibus, & civitas repleta est 10 aversione: dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram & Dominus non 11 videt. Igitur & meus non parcet oculus neque miserebor, 12 viam eorum super caput eorum reddam. Ezech 9 9.10.

13 *Propter quod irritavit impius Deum: dixit enim 14 in corde suo 15 non requiret. 16 Vides, quoniam tu 17 laborem & dolorem considerasti 18 ut tradas eos 19 in manus tuas.* Ps 9.13.14.

1 *Ne iederum os tuum*] Gulæ scilicet, aut verbis lubricosis.

2. *Ut peccare &c.*] Ut inde caro excitetur ad luxuriam. Ita Olympiodorus.

3. *Coram Angelo.*] Scilicet tuo tutelari, quem maximè debes revereri.

4. *Non est providentia.*] Deus non curat res humanas ac proinde nec peccata mea.

5. *Dissipet opera &c.*] .i. cuncta quæ tibi comparasti, vel corporis vel animi bona, etiam virtutes & merita, quorum meritò facit jacturam qui negat Dei providentiam.

6. *Vides.*] Raptus fuit Propheta spiritu è Babylone in Hierusalem, ubi videt ab idololatris Judæis abominanda, quæ hoc capite recensentur. Ezech in templo.

7. *Cubilu.*) .i. cellæ illius.

8. *Dereliquit*] Non curat mortalium negotia.

9. *Sanguinibus*] Homicidiis, vel peccatis dignis sanguine.i. morte.

10 *Aversione*] Scilicet à Deo. 70. *iniquitate.*

11. *Videt.*) Curat.

12. *Viam &c.*) .i. reddam quæ meruerunt opera eorum.

13. *Propter quod &c.*) .i. quæ fuit causa cur &c. Unde factum est ut peccaret impius, nisi hæc, quam subjicio, negatio providentiæ Dei.

14. *In corde suo.*) Quia puduit forte ore tantam proferre blasphemiam.

15. *Non requiret*] Non exiget rationem peccatorum meorum quia scilicet humanorum rerum non curat.

16. *Vides.*) Sed id falsum est, quia omnia vides, ô Domine.

17. *Laborem, &c.*] Cujus signum est quia laborem quo premunt impii infontes, considerasti.

18. *Ut tradas eos*] Impios scilicet.

19. *In manus tuas.*] .i. à te puniendos.

§. 5. QUOMODO NEGATIO PROVIDENTIÆ Dei causa sit multorum peccatorum.

Vide § præcedenti, testimon 2.3.4.

Post divinam providentiam tractat D. Thomas de prædestinatione, reprobatione & de libro vitæ, in quibus vix occurrit aliquid morale, quem admodum neque de Dei beatitudine.

CAPUT. XVIII.

De omnipotentia Dei.

§. 1. DE DIVINA POTENTIA SEU OMNIpotentia, qua nihil est frequentius in sacris literis, nonnulla testimonia afferemus, ea quæ illustriora, manuique obvia.

1 *In verbo ejus 2 stetit aqua 3 sicut congeries: & in 4 sermone oris illius, 5 sicut excepturia aquarum: 6 quoniam in 6 præcepto ipsius 7 placor fit, & non est 8 minoratio in salute ipsius.* Eccli. 39. 22. 23.

Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium 9 contra Dominum, 10 equus paratur ad diem belli, Dominus autem salutem tribuit. Prov 21.30.31.

Vide etiam Proverb. c. 30. v. 4.

Multi 11 tyranni sederunt in throno, & 12 insuspicabile 13 portavit diadema. Multi potentes oppressi sunt valide, & gloriosi 14 traditi sunt in manus alterorum. Eccli. 11. 5.6.

Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in 15 virtute tua, quem nemo superare potest. Tibi serviat omnis creatura tua: quia dixisti, & facta sunt: misisti 16 spiritum tuum, & creata sunt, & non est qui resistat voluntati tuæ. Iud. 16.16 16.17.

17 *Ecce cælum & cæli cælorum abyssus, & universa terra & omnia, quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur montes, simul & colles, & fundamenta terræ cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur.* Eccli. 16. 18.19.

18 *In judicio Dei opera ejus ab initio, & 19 ab institutione ipsorum 20 distinxit partes illorum, & 21 initia eorum in gentibus suis, 22 ornavit in æternum opera illorum nec esurierunt, 24 nec laboraverunt, 25 & non defecerunt ab operibus suis, 26 unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in æternum.* Eccli 16 16 27.28.

27 *Qui vivit in æternum creavit omnia 28 simul: 29 Deus solus justificabitur, & 30 manet invictus rex in æternum.* Eccli. 18.1.

Videndi etiam sequentes versus quinque.

31 *Ipse*

31 *Ipse solus est. & nemo potest avertere* 32 *cogitationem, & 33 anima ejus quodcunque voluit hoc fecit* Job 23.13.

34 *Multum valere: tibi sola supererat semper, & 35 virtuti brachii tui quis resistet? 36 quoniam tanquam momentum statera. sic est ante te orbis terrarum, & tanquam gutta roris antelucani, quæ descendit in terram* Sap. 11.22.23.

Subest tibi cum volueris, posse. Sap. 12.18.

Tu es Domine: *qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad 37 portas mortis, & reducis. sed tuam 38 manum effugere impossibile est.* Sap. 16.13.15.

Vide supra cap. 9 §. 4. testimonio 2.

39 *Quis dicet tibi, quid fecisti? aut quis 40 stabit contra judicium tuum? aut quis in conspectu tuo veniet 41 vindex iniquorum hominum? aut quis tibi 42 imputabit si perierint nationes, quas tu fecisti?* Sap. 12.12.

Vide aliquot versus sequentes.

Deus cujus ira nemo resistere potest & 43 sub quo curvantur 44 qui portant orbem Job 9.13.

Vide ejusdem capitis v. 4 5.6.7.8 9.10

45 *Si subverterit omnia, vel 46 in unum conclauserit quis 45 contradicet ei, vel quis dicere ei potest, cur ita facis?* Job. 11.10.

Vide ejusdem capitis versus 7 8.9.

Et pulcherrimè capite 12. v. 13.14.15.16.17.18. 19 20.21.22.23 24.25.

Ubi inter cætera de divina potestate in Reges atque eor. consiliarios.

48 *Adducit consiliarios in stultum finem, & judices in 49 stuporem. 50 Baltheum regum dissolvit, 51 & præcingit fune renes eorum.* Job. 12 17.18.

Vide ejusdem caput 26. à v. 7. deinceps per multos versus & cap. 28. v. 25. & cap. 36. à versu 27.

Item Psalmos 32. 64. 67. 94 96. 103. 104. 113. 134. 135. 144. 146. 147. 148. & sæpè alias.

Vide item suè verbo Consilium, §. 16. & 17.

Plenus est Isaias hujusmodi testimoniorum. Videndum totum ejus caput 40. è quo sunt hi versus.

Qui sedet 52 super gyrum terræ, & habitatores ejus sunt 53 quasi locusta: qui extendit 54 velut nihilum cælos, & 55 expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. 56 Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint. 57 judices terræ velut inane fecit. Levate in excelsum oculos vestros, & videte, quis creavit 58 hæc, 59 qui educit 60 in numero 61 militiam eorum, & 62 omnes 63 ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutisque 64 ejus. 65 neque unum reliquum fuit. Isa. 40.22.23 26.

Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cælos solus, 66 stabiliens terram, & 67 nullus mecum. 68 Irrita faciens 69 signa divinorum, & ariolos 70 in furorem vertens. 71 Convertens sapientes retrorsum, & 72 scientiam eorum stultam faciens. 71 Suscitans verbum servi sui, & 75 consilium nunciorum suorum complens. 76 Qui dico Jerusalem, habitaberis: & Civitatibus Juda: ædificabimini, & deserta ejus suscitabo 77 Qui dico profundo: desolare, & 78 flumina tua arefaciam. 79 Qui dico Cyro: pastor meus es & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jerusalem: ædificaberis: & templo: fundaberis. Isa. 44 24.25.26.27.28.

1. *In verbo.*] Jussu & voluntate.

2. *Stetit aqua*] Maris rubri, stetit inquam contra naturam suam quæ est fluida.

3. *Sicut congeries.*] Acervus aliquis consistens,

4. *Sermones ejus.*) Per voluntatis ejus imperium

5 *Sicut exceptoria.*] i. factum est ut aquæ illæ continerentur nec fluerent, sicut quæ in exceptoriis & receptaculis conservantur.

6. *In præcepto.*] Cum ipse vult & jubet.

7. *Placor.*) Placabilitas & favor.

8. *Minoratio.*) Defectus, nemo est qui dum salvare statuit, hanc ejus salutem possit imminuere, impedire, q.d. est omnipotens.

9. *Contra Dominum.*] i. quæ quidquam possit contra Dominum, nam certum est multos sapientia sua & prudentia cogitare, perficere quædam contra Domini voluntatem, sed frustrà.

10. *Equus &c.*) i. non equo tribuenda victoria, neque enim quidquam potest sine Deo, cui omnis salus tribuenda.

11. *Tyranni &c.*) Regnum per vim occupando.

12. *Insuspicabilis.*] De quo nulla erat suspicio.

13 *Portavit diadema.*) In regem elevatus est.

16. *Traditi &c.*) Abducti scilicet in captivitatem & in aliorum redacti potestatem. Quæ omnia pertinent ad Dei potentiam occultaque ejus judicia, & mirabilia ejus opera.

15. *Virtute.*) Potentia.

16. *Spiritum.*] Vel imperium tuum .i. imperasti, vel spiritum sanctum, nam licet dicatur Deus per verbum creasse omnia, intelligitur non sine spiritu sancto id fecisse, nam propter unitatem essentiæ quæ est virtus operatrix, indivisa sunt opera Trinitatis.

17. *Ecce cælum.*] Vide supra c. 11. §. 7. numero 8.

18. *In judicio.*) .i. non temerè sed certa ratione modo & ordine fecit Deus ab initio opera sua.

19. *Ab institutione.*) .i. statim atque facta sunt: vel ab initio eorum.

20. *Distinxit* &c.] Nam divisit aquas ab aquis, deinde aquas separavit à terra in locum unum.

21. *Initia.*] Tres denas principes mundi partes, supple divisit. Sunt autem principes mundi partes, orbes ipsi cælestes quos divisit. *In gentibus seu generationibus & generibus suis,* dum varios orbes constituit qui singuli suos habent motus & proprietates, sunt etiam principes mundi partes, sol, luna, astra quæ inter se divisa, varia etiam sortiuntur officia.

22. *Ornavit &c.*] .i. principum illarum mundi partium ornavit operationes, quia & stabiles fecit & inde fatigabiles & pulcherrimo ordine inter se consentientes, quod in sequentibus declarat.

23. *Nec eluriverunt &c.*] Loquitur de orbibus cælestibus & stellis tanquam de hominibus per prosopopeiam, cum sæpe astra vocentur in scripturis exercitus Dei.

24. *Nec laboraverunt.*) Nullam passa sunt fatigationem.

25. *Non destiterunt.*) Præ fame aut lassitudine.

26. *Unusquisque.*] Dixit de perpetuitate cælestium operationum, nunc agit de concordia .i. licet sit in orbibus cælestibus & stellis tanta multitudo & varietas motuum, nullus tamen alterum unquam pressit, aut alteri molestus fuit, quemadmodum in magno militum exercitu fieri solet, sed unumquodque eorum suum facit officium sine cujusquam perturbatione, nec unquam ea corpora prætergrediuntur ordinationem à Deo factam. Hæc omnia effectus sunt summæ potentiæ & sapientiæ.

27. *Qui vivit in æternum.*] Is cui proprium est esse & vivere in æternum, sine principio & fine.

28. *Simul.*) Seu pariter, non enim sensus est, uno tempore omnia creasse, sed simul .i. universa sine exceptione condidit.

29. *Deus solus &c.*] Si ad res à se creatas comparetur, solus invenietur justus & sine defectu.

30. *Manet invictus rex &c.*] Quia ejus potestas à nullo potest superari aut impediri, semperque in eodem statu permanet.

31. *Ipse solus est.*] Supple per seipsum, suâ propriâ essent à immensâ & infinitâ secundum omnem perfectionem, a quo cætera omnia habent quidquid habent: & cujus comparatione potius dicenda sunt non esse quàm esse.

32. *Cogitationem.*] Ejus, ut non eveniat quod decrevit, cum ipse contrà possit omnium cogitationes & consilia prohibere & ad nihilum redigere.

33. *Anima*] Loquitur de Deo more humano .i. voluntas.

34. *Multum. &c.*] Summa vel ampla potestas semper est penes te.

35. *Virtuti.*] Robori.

36. *Quoniam.*] Vide caput 4. §. 2. numero 8.

37. *Portas mortis.*] Extremum vitæ.

38. *Manum.*] Sive percutientem sive sanantem: per manum autem intelligit Dei potestatem quæ quasi per manum exercetur.

39. *Quis dicet*] Quasi te reprehendens.

40. *Stabit &c.*] Opponet se judicio tuo quo damnaveris aut deleveris gentes illas.

41. *Vindex iniquorum.*] .i. pro iniquis hominibus adversus te, quique tanquam patronus eos tueatur.

41. *Imputabit.*] Accusabit, crimen intendet.

43 *Sub quo curvantur.*] Incurvantur, humiliantur .i. summa cum reverentia & demissione adorant.

44. *Qui portant orbem.*] Angelici spiritus qui mundum administrant: vel dæmones qui orbem commovent & quasi mundum regunt quantum ad impios quibus dominantur, vel principes terreni per quos mundus regitur.

45. *Si subverteris omnia*) Tantæ est potestatis & liberæ authoritatis, ut si totum mundum in nihilum redigere velit &c.

46. *In unum coarctaverit.*] Omnia confundendo & in antiquum chaos reducendo, atque extra consuetum ordinem transmutando.

47. *Cum*

47. *Contradicet*) Quis eum prohibebit, quis resistet.

48. *Adducit &c.*) Facit ut eorum consilia quæ velut oracula habebantur, infelicem ac miserandum habeant exitum, quasi à stultis emanassent.

49. *In finorem*) Stupidos & judicio carentes efficit quia sua potestate abuti. Vel in talem eos adducit statum, ut & ipsi & qui vident & audiunt obstupescant rerum commutatione & eventu tam horribili.

50. *Baltheum &c.*) i. honore & dignitate privat regia. In baltheo cætera etiam insignia regum intelige.

51. *Præcingit &c.*) Dum facit ut adducantur captivi vel in carcerem conjiciantur.

52. *Super gyrum terræ*). i. supra terræ circuitum habitat, nimirum in cælis unde omnia moderatur.

53. *Quasi locustæ*) Quantumcunque videantur grandes.

54. *Velut nihilum*) .i. cælum cum factum est nihilò magis restitit divinæ potentiæ, quam si nihil omnino foret, quod sanè vim habet ad repugnandum nullam.

55. *Expandit &c.*) Eadem facilitate explicuit vasta illa cælorum spatia, atque si quis tabernaculum extenderet ad commodam habitationem.

56. *Qui dat &c.*) Qui sapientes, quique secretæ naturæ aut divinæ providentiæ rimatur, sapientiæ suæ comparatione perinde facit esse quasi non sint.

57. *Iudices*) Principes qui terram judicant & moderantur, nihil esse ostendit si secum in potentia conferantur.

58. *Hæc*) Cœlestia corpora quæ videtis.

59. *Qui educit*) Tanquam imperator qui suos educit & producit milites, modo hos modo illos pro rerum exigentia.

60. *In numero*,) id est ex tanto numero astrorum, vel *in numero* .i. in ornatu & venustate: non enim tantum ad usum sunt astra, sed etiam ad ornatum. Sumi autem *numerum* pro venustate quæ ex rerum diuersarum apta collocatione oritur, notum est.

61. *Militiam eorum*) Supple cælorum. Militiam autem cœlorum vocat astra & stellas. Ostendit hic Dei potentia, sapientia & providentia quia astra ita in cœlo locavit & eo ordine oriri atque occidere fecit, qui rebus humanis conservandis & augendis magis est oppportunus.

62. *Omnes*) Stellas seu omnem illam militiam.

63. *Ex nomine vocat*] imposuit singulis nomen, quia perfectè (licet hominibus ignotam) singulorum naturam penetrat. significatur etiam omnia astra subdita esse Deo, nomen enim imponere, superioris est potestatis, ideo Adamus tanquam superior rebus omnibus nomina imposuit.

64. *Ejus*] Supple Dei.

65. *Neque unum reliquum fuit*) Quod ejus fugeret imperium.

66. *Stabilitus*) Stabili fundamento locans.

67. *Nullus mecum*] Qui mihi opem ferat.

68. *Irrita faciens*] Diversis rerum eventibus contra quam putabant.

69. *Signa*] Quibus se futura præsentire existimabant.

70. *In furorem vertens*) .i. ostendens eos furiosos neque à Deo afflatos.

71. *Convertens &c.*] Sapientes ab ea gloria quam apud imperitos captaverunt, feci cadere.

72. *Scientiam &c.*) Ostendens vanam esse & veteratoriam illam scientiam quam mundo nimis credulo utcælestem venditabant.

73. *Suscitans verbum*) .i. loquens: id enim est in scriptura *suscitare verbum*.

74. *Servi sui*) .i. de Christo qui ante hac sæpe vocatus servus ratione humanitatis.

75. *Consilium nunciorum*) .i. quæ per Prophetas de Christo prædixi opere perficiens.

76. *Qui dico*) Ego sum qui hæc & ista dico quæ sequuntur, & fient, nemo enim potentiæ meæ resistere potest. Habitabitur Hierusalem licet eversa à Chaldæis, omnesque civitates Iudææ excitabuntur, & quod hostium armis in solitudinem redactum est, in priorem statum restituetur.

77. *Qui dico &c.*) Dico iterum apertum isti profundum maris, ut olim maris rubri.

78. *Flumina &c.*) Vt olim in Jordanis traiectu.

79. *Qui dico Cyro &c.*) Ego sum qui Cyrum bello ducem præfeci, eumque elegi ut populum Hebræum tanquam pastor deducat in patrias sedes; quod quidem verius de Christo affirmatur.

Atque hactenus quidem de Deo Optim-

Max. ut est unus essentiâ, de eo ipso autem ut est trinus in personis, quod quidem deinceps tradit S. Thomas vix quidquam facit ad mores: Transeundum itaque ad tertiam de Deo considerationem, quæ est de Deo rerum omnium tum creatore & authore, tum conservatore & rectore, quæ quidem e,us attributa quia ex variis suprà allatis testimoniis etiam patent, satis erit hîc præcipua quædam & minus trita delibare.

CAPUT XIX.

De Deo ut creator est & quomodo non egeat homine.

§. 1. DEUS CREAVIT OMNIA.

Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Gen. 1. 31.

Cuncta fecit bona in tempore suo. Eccli 3. 11.

Omnia 1 *per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Ioan. 1 3.

Domine, tu es qui fecisti cælum, & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt. Actor. 4. 24.

Quoniam 2 *ex ipso, &* 3 *per ipsum, &* 4 *in ipso sunt omnia.* Rom. 11 36.

Manus tuæ fecerunt me, & plasmaverunt me totum 5 *in circuitu: & sic repente* 6 *præcipitas me! Memento quæso, quod* 7 *sicut lutum feceris me, &* 8 *in pulverem reduces me.* Iob. 10. 8 9.

Videndum ejusdem caput 30. v. 2. & 3. Item cap. 31. per multos versus, in quibus est iste.

Ego sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus ejus Dominus exercituum nomen meum. Isa 51. 15.

De eadem potentia pulchre Baruch ca. 3. à versu 3. ad finem.

Et Micheas c. 1 2. versu 3.

Et Nahum c. 1 2. versu item 3.

Et cæteri fere Prophetæ.

Huc pertinet quam Deo præstant, obedientia creaturæ universæ: de qua hic c. 4. §. 2. n. 8. & c. 17 §. 1 multis locis & cap. 18. § 1. num. 63.

Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum: lunam & stellas, quæ tu 9 *fundasti.* Ps. 8. 4.

Qui producit in montibus fœnum, & herbam 10 *servituti hominum, qui dat jumentis escam ipsorum, &* pullis 11 *corvorum invocantibus eum,* Ps. 146, 8. 9.

Pater meus usque modo 12 *operatur, & ego operor,* Joan. 5. 17

1 *Per ipsum*] Verbum Dei scilicet.

2. *Ex ipso*] Ut primo effectore, omnia esse acceperunt.

3. *Per ipsum*] Quasi directorem disponuntur & ordinantur omnia.

4. *In ipso*] Ejus virtute omnia conservantur, constant & operantur.

5. *In circuitu*] i. per omnia membra.

6. *Præcipitas*] Opus tuum perdis, dissipas & projicis in terram.

7. *Sicut lutum*] Ad similitudinem figuli formantis de luto fictile vasculum.

8. *In pulverem*] Quia morte dissolutus cogar reverti in pulverem, de quo formatus sum.

6. *Fundasti*] .i. firmasti, firmiter collocasti in cælo.

10. *Servituti*] Usui.

11 *Corvorum*] Etiam rapacissimis animalibus provides, quanto magis hominibus *Vide Iob* 39.

12. *Operatur*] Continens conservans & administrans creaturas, q.d. ait P. Emmanuel, opera mea sunt opera Dei quibus Sabbatum non violatur.

§. 2. DEUS AUTHOR EST BONORUM omnium.

1 *Omne datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est; descendens à patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio,* Jacobi 1. 17.

1. *Omne datum*] Hujus explicationem. *Vide cap.* 6 §. 1. *num.* 29.

§. 3. IN SPECIE AUTHOR EST SPIRITUALIUM bonorum.

Sapientia, & disciplina, & scientia legis apud Deum 1 *dilectio, &* 2 *via bonorum* 3 *apud ipsum,* Eccli. 11. 19.

1. *Dilectio*] Dei & proximi.

2. *Via bonorum*] .i. operationes externæ bonorum operum, quæ ex dilectione oriuntur.

3. *Apud ipsum*] Tanquam fontem & authorem, à quo hominibus communicantur.

§. 4. ETIAM AUTHOR EST MALORUM pœnæ.

Vide supra cap. 12, §. 2,

§. 5.

§. 5. NON TAMEN CULPÆ.
Vide ibidem §. 3. quibus hæc adde.

Error & 1 tenebræ 3 peccatoribus 2 concreata sunt, 4 qui autem exultant in malis, consenescunt in malo, Eccli. 11. 16.

5 *Non dixeris: per Deum abest: quæ enim odit ne feceris. Non dicas: ille me implanavit, non enim sunt necessarii ei homines impii. Omne execramentum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum. Deus ab initio 6 constituit hominem, & reliquit illum in 7 manu 8 consilii sui: Nemini mandavit impiè agere & nemini dedit 9 spatium peccandi; non enim 10 concupiscit multitudinem filiorum infidelium, & inutilium,* Eccli. 15. 11. 2. 13. 14. 21. 22.

1. *Tenebræ*] Ignorantia.

2. *Concreata*] Quasi concreata inquit Emmanuel Sà ita firmiter adhærent.

3. *Peccatoribus*] Qui sicut causa sunt cur sunt peccatores, ita etiam causa sunt cur errores iis ita firmiter adhærent, inquit Jansenius. Deus enim fecit hominem rectum.

4. *Qui exultant in malis*] Qui in peccatis gloriantur: qui ex destinata malitia sine conscientiæ remorsu peccant, ii consenescunt in malitia, quia raro eos emendari contingit. Aliud est de iis qui ex infirmitate aut perturbatione aliqua peccant.

5. *Non dixeris*] Vide supra cap. 3. §. 2. num. 7.

6. *Constituit*] Condidit.

7 *In manu*] i. in potestate.

8. *Consilii sui*] Ut posset secum ipse consilium inire quid ex multis eligere vellet, & ut quod eligeret exequi posset Dei gratia adjutus.

9. *Spatium*] Vitæ dilationem & temporis spatium.

10. *Concupiscit*] Imò detestatur & odit. Est figura miosis. Sacris litteris perfamiliaris.

§. 6. DEUS IN CREATIONE RERUM NON utitur exemplari à se distincto.

1 *Quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit & ostendit ei?* Isa. 40. 13.

Quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam 2 ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia Rom. 11. 34. 35. 36.

Vide infra §. 9. testimonio 3.

1. *Quis adjuvit &c.*] q. d. nullus at ipse solus absque ullius ope condidit universa, nec in efficiendo mundum, intuitus est exemplar ullum operis faciendi extra se positum, sed per suam essentiam est causa exemplaris rerum omnium.

2. *Ex ipso*] solo scilicet: si autem etiam per exemplaria quæ ab ipso Deo distinguantur res fecit, non sufficienter ex ipso &c. Per ipsum Deum essent res factæ. Ita Theologi Scholastici. *Vide etiam supra* § 1. n. 2.

§. 7. DEUS NIHIL FECIT FRUSTRA.

1 *Non est dicere: quid est hoc aut quid est istud? omnia enim in tempore suo quærentur,* Eccli. 39. 26.

1. *Non est dicere &c*] Hujus explicationem. *Vide verbo Curiositas* §. 5. *numero* 13.

§. 8. OMNIA PROPTER SE fecit,

1 *Vniversa propter semetipsum operatus est Dominus 2 impium quoque ad diem malum,* Proverb. 16. 4.

Vide § sequentem n. 3.

1. *Vniversa*] Vide hic supra cap. 12. §. 1.

2. *Impium &c.*] i. Impium ad diem vindictæ quæ ei cædet ad gloriam, reservavit, non condidit Deus impium quia impius est, verum ipse se fecit impium, qua ipse ejus impietate usus est ut ostensione suæ justitiæ in eo glorificaretur.

§. 9. OPERA DEI PERFECTA SUNT: IN iis mancum nihil, nihil abundans,

Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perseverent 1 in perpetuum, 2 non possumus eis quidquam addere nec auferre iis, quæ fecit Deus 3 ut timeatur, Eccle. 3. 14.

Non est minuere, neque adjicere, neque 4 invenire magnalia Dei, Eccli. 18. 5.

1. *In perpetuum*] Quia scilicet mundi fabrica & rerum vicissitudo est permanens, alioqui paulò ante dictum à sapiente omnia esse caduca & fluxa.

2. *Non possumus*] q. d. nihil eis diminutum est aut superfluum.

3. *Vt timeatur*] dum ejus potentia & sapientia ex ejus operibus æstimantur.

4 *Invenire magnalia*] id est, non possumus sufficienter cognoscere magnifica Dei opera.

5. *Magnalia sapientiæ*] Ita vocat opera Dei, quia magnificè per ejus sapientiam condita sunt.

6. De-

6. *Decoravit*] ornavit, quia omnia disposuit in pondere, numero & mensura, & singulis usum suum attribuit.

7. *Neque adjectum &c.*] intellige neque ratione substantiæ neque sapientiæ, neque operum ejus, quibus nihil ab ullo addi potest tanquam imperfectis, nihil etiam auferri tanquam superfluum.

§. 10. SUMMA SAPIENTIA OMNIA AB EO condita sunt.

Vide versum præcedentem.

Omnia in 1 *mensura, & numero, & pondere disposuisti*, Sap. 11. 21.

Dominus 2 *sapientia fundavit terram*, 3 *cælos prudentia stabilivit. Sapientia illius ruperunt* 4 *abyssi, &* 5 *nubes rore concrescunt*, Prov. 3. 19. 20.

Quam 6 *magnificata sunt opera tua Domine? omnia in sapientia fecisti: impleta est terra* 7 *possessione tua*, Ps. 103. 24.

Omnis sapientia à Domino Deo est, & fuit cum illo semper, & est ante ævum. Prior omnium 8 *creata est sapientia, & intellectus prudentiæ ab ævo,* 9 *ipse creavit illam in Spiritu sancto, & vidit, & numeravit, & dimensus est*, Eccli. 1. 1. 4. 9.

Vide cap. 18 testimonio 1. & 6.

1. *Mensura &c.*] id est, summa cum æquitate & ratione omnia ordinasti, quod est munus sapientiæ: metaphora est à negotiatoribus in quibus servatur justitia dati & accepti mensurando, ponderando, numerando.

2. *Sapientia fundavit terram*] summæ sapientiæ est opus, quod terram veluti fundamentum totius sui ædificii firmam & immobilem constituerit, in qua viverent animalia, & circa quam omnia volverentur elementa. At magis mirum est quod fundamentum hoc nullo nitatur fulcro, sola Dei manu ipsum sustinente.

3. *Cœlos &c.*] Ut continuò moverentur, neque lassitudinem, neque loci mutationem, neque dissolutionem, neque diminutionem patientes.

4. *Abyssi*] fontes & flamma quæ ex terræ visceribus ad ejusdem irrigationem non sine magno miraculo exeunt, qui fontes & flumina sunt abyssi terræ in qua latent.

5. *Nubes rore concrescunt*] id est, ex rore & vapore roscido qui à terra elevatur, concrescunt in pluviam vel *nubes concrescunt rore*, i. in rorem, i. pluviam tenuiorem ad irrigandam terram.

6. *Magnificata*] Magnificè facta.

7. *Possessione tua*] tebus à te creatis, quarum quemadmodum es author, ita & possessor.

8. *Creata*] i. subsistit ante omnia. quia scilicet per eam omnia facta sunt.

9. *Ipse creavit illam*] Vide hujus interpretationem, *supra cap.* 9. §. 1. n. 34.

§. 11. LICET IN OMNIBUS APPAREAT hæc Dei sapientia, maxime tamen, in homine.

1 *Effudit illam super omnia opera sua, & super omnem carnem, secundum datum suum, & præbuit illam diligentibus se*, Eccli. 1. 10.

2. *Effudit*] Vide supra cap. 9. §. 3.

§. 12. DEO NIHIL ACCEDIT INTRINSECE seu peccet homo, seu benè agat, nec nobis eget Deus.

Si sapiens fueris 1 *tibimetipsi eris: si autem* 2 *illusor, solus portabis malum*, Prov. 9. 12.

Si peccaveris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum? Porro si justè egeris, quid donabis ei aut quid de manu tua accipiet? Homini qui similis tui est nocebit impietas tua: & filium hominis adjuvabit justitia tua. 3 *Propter multitudinem calumniatorum clamabunt: & ejulabunt propter* 4 *vim brachii tyrannorum*, Job 35. 6. 7. 8. 9.

4 *Quid est homo, aut quæ est gratia illius? Et quid est bonum, aut quid nequam illius?* Eccli. 18. 7.

Quid prodest Deo si justus fueris? aut quid ei confers si immaculata fuerit via tua? Job. 22. 3.

5 *Cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis dicite, servi* 6 *inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus*, Luc. 17. 10.

Quis prior dedit illi & retribuetur ei? Rom. 11. 35. Vide etiam Isa. 40. 13.

7 *Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni*, Cant. 2. 10.

8 *Cujus adjutor es? numquid imbecillis? & sustentas brachium ejus. quis non est fortis?* 9 *Cui dedisti consilium? forsitan illi, qui non habet sapientiam?* 10 *& prudentiam tuam ostendisti plurimam*, Job. 26. 2. 3.

Vide Ps. 15. 2. & Ps. 49. v. 9. 10. & sequentibus. Et hîc supra cap. 15. §. 7.

1. *Tibimetipsi eris*] Ad tuum bonum, non Dei.

2. *Illusor*] sapientiæ, & Dei, i. nequam, irrisor, contemptor.

3. *Propter*

3. *Propter*, &c.] Quantum homines ſibi mutuo nocere poſſint patet, quia pauperes oppreſſi à calumniatoribus clamant ſub onere, &c.

4. *Quid eſt homo.*] Vide cap. 15. §. 7. numero 18.

5. *Cum feceritis.*] i. Etiamſi feciſſetis.

6. *Inutiles.*] Deo ſcilicet, cui nihil utilitatis afferimus quia nullo indiget.

7. *Surge.*] In Hebræo habetur cum adjectione pronominis affixi, ſurge tibi, Veni tibi; q.d. ſurge ad tuum commodum ſi ſurrexeris non meo commodo id facies, ſed tuo.

8. *Cujus adjutores, &c.*] Quid ſibi vult longa tua oratio & ſuperfluus ſermo? an putas eo te auxilium ferre Deo quaſi ad ſui defenſionem inſufficienti?

9. *Cui dediſti conſilium &c.*] An fortè iſta loqueris ut quaſi conſilio tuo inſtruas eum, quomodo ipſe pro ſe adverſum me agat?

10. *Et prudentiam.*] id eſt, fortè in eo voluiſti comprobare magnam eſſe prudentiam tuam; quod ſic pro Dei cauſa loqui noveris.

§. 13. ET QUAMQUAM ALIQUID EX NOSTRIS obſequiis accederet intrinſecè, nobis tamen non indiget in ſpecie, poteſt enim alios in noſtrum locum ſubſtituere.

Et ne velitis 1 *dicere intra vos: patrem habemus Abraham, dico enim vobis quoniam potens eſt Deus de lapidibus* 2 *iſtis ſuſcitare filios* 3 *Abrahæ.* Matt. 3. 9.

Et erit numerus 4 *filiorum Iſrael, quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, &* 5 *non numerabitur,* 6 *& erit in loco ubi dicetur eis: non populus meus vos: dicetur eis: filii Dei viventis: &* 9 *congregabuntur* 7 *filii Iuda, &* 8 *filii Iſrael pariter, & ponent ſibimet* 10 *caput unum, &* 11 *aſcendent de terra, quia* 12 *magnus dies* 13 *Iezrahel.* Oſee. 1. 10. 11.

Auferetur à vobis 14 *regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus* 15 *ejus.* Matt. 21. 43.

Tunc ait ſervis ſuis: 16 *nuptiæ quidem paratæ ſunt, ſed qui invitati erant non fuerunt* 17 *digni. Ite ergo ad* 18 *exitus viarum, & quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias.* Matth. 22. 8. 9.

19 *Tene quod habes*, 20 *ne alius accipiat coronam tuam.* Apoc. 3. 11.

Conteret multos, 21 *& innumerabiles, & ſtare faciet* 22 *alios pro eis.* 23 *Novit enim opera* 24 *eorum:* Job. 34. 24. 25.

Vide caput 9. ad Romanos maximè v. 24. & 27. & c. 11. v. 17. & ſequentibus.

1. *Dicere.*] Et in eo confidere.

2. *Iſtis.*] lapides oſtendebat quos olim in Jordane collocari juſſerat Joſue, qui erant magni & ſupereminebant aquæ, inquit Abulenſis.

3. *Abrahæ.*] Ipſi Abrahæ, q. d. etiam ſine vobis implebitur promiſſio facta Abrahæ, de filiorum multiplicatione & ſalute, & quidem ſuſcitatæ ſunt gentes quæ in Judæorum locum ſucceſſere.

4. *Filiorum Iſrael.*] Scilicet ſecundum ſpiritum, tranſit enim propheta ad Chriſtianos qui infiniti ab eo prævidebantur. Igitur ſenſus eſt iſte: licet Iſrael ſecundum carnem excæcetur, non deerunt qui in eorum locum ſuccedant, ſintque veri Iſraelitæ.

5. *Numerabitur.*] poteſt numerari.

6. *Et erit, &c.*] loquitur de gentibus qui ante non erant populus Dei, poſtmodum facti ſunt filii.

7. *Filii Iuda.*] Converſi pauci ex Judæis.

8. *Filii Iſrael.*] Converſi ex gentibus.

9 *Congregabuntur.*] In novam fidem & Eccleſiam.

10. *Caput.*] Chriſtum, ejuſque vicarium ſummum pontificem.

11. *Aſcendent de terra.*] creſcent, in ſuperiora tollentur, vel multiplicabuntur per orbem ut aliis prædicent, vel aſcendent de terra captivitatis ſuæ, id eſt, deſinent captivi teneri à dæmone.

12. *Magnus dies.*] celeberrimum tempus.

13. *Iezrahel.*] ſeminis Dei id eſt, filiorum Dei, cum ſcilicet juſtificantur & tandem glorificantur.

14. *Regnum Dei.*] Beatitudo ad quam eratis vocati.

15. *Ejus.*] Regni ſcilicet. i. facienti fructus dignos regno Dei.

16. *Nuptias.*] Convivium nuptiale, doctrinæ Evangelicæ, fidei & ſacramentorum.

17. *Digni.*] Ipſi ſcilicet ſe fecere indignos.

18 *Exitus viarum.*] Viæ ſunt variæ profeſſiones hujus mundi inquit Chryſ. ut Philoſophiæ, militiæ &c. Jubet ergo cujuſcumque conditionis

ditionis homines invitati ad fidem, & capere locum eorum qui recusarunt venire ad has nuptias. Alii per *exitus seu fines*, intelligunt extrema terræ ut simile sit illi quod alibi Christus, venient ab Oriente & Occidente & recumbent cum Abraham, &c.

19. *Tene quod habes.*) Conserva fortitudinem tuam, & patientiam, perge ut cæpisti.

20. *Ne alius, &c.*) Ne si succumbas persecutionibus, alius pro te substituatur qui mercedem vitæ æternæ referat quam tibi paraveram. Hic est mos atque ordo divinæ providentiæ ut cum aliquis cadit, alter pro eo erigatur, cecidere Angeli, substituti sunt homines. In locum Judæorum succesſere gentiles. Hæreticorum & schismaticorum locum occupant in utroque novo orbe Christiani novi. Et iis qui eriguntur dat Deus ea quæ donate illis solebat, qui ceciderunt.

21. *Et.*) .i. Imo innumeros, patet quando pestem aut famē aut bellum immittit, qua infiniti pene consumuntur.

22. *Alios.*) Aut eorum nepotes, aut extraneos.

23. *Novit.* ut condemnet & puniat.

24. *Eorum.*) peccantium, & eorum quos contrerit.

25. *Mortem.*) Adversitatem, mortem, &c.

§. 14. Creata omnia nihil sunt comparatione Dei.

Vide supra cap. 4. §. 2.

§. 15. Idem speciatim dicitur de homine.

Numquid Deo poterit comparari homo, etiam cum perfecta fuerit scientia. Job. 22. 2.

Caput XX.

De Deo, & rerum omnium gubernatore.

Quæ spectant Dei gubernationem, ea fere colligi possunt ex iis quæ allata sunt, tum de ejus providentia, (cum nihil sit aliud gubernatio quam exequutio quædam diuina providentiæ) tum de creatione.

§. 1. Deus omnia res conservat.

3 *Solvat* 2 *manū suam, &* 4 *succidat me.* Iob. 6. 9

Hoc quod 5 *continet omnia, scientiam habet vocis.* Sap. 1. 7.

Quomodo posset aliquid permanere nisi tu voluisses, aut 6 *quod à te vocatum non esset, conservaretur.* Sap. 11. 26.

7 *In ipso vivimus, & movemur & sumus.* Actor. 17. 28.

Omnia 8 *in ipso constant* Coloss. 1. 17.

9. *Portans omnia* 10 *verbo virtutis suæ.* Hebræ. 1. 3

Vide caput sequens §. 1. n. 4.

1. *Conservat.*) Huc autem pertinet rerum conservatio, quia ea est affectus divinæ gubernationis.

2. *Manum.*) Scilicet suæ potentiæ qua adhuc me in vita continet, nec adhuc me penitus occidit.

3. *Solvat.*) Quæ quasi ligata est, dum non est tota extenta super me, me adhuc conservando superstitem.

4. *Succidat.*) De medio viventium, seu demetat.

5. *Continet.*) Ne recidant in antiquum nihil, .i. conservat in esse quod iis dedit.

6. *Quod à te vocatum non esset.*) .i. quod tu non jussisses conservari.

7. *In ipso.*) Vide supra c. 5. §. 1. nu. 18.

In ipso constant.) Ejus virtute conservantur.

9. *Portans.*) sustentans, conservans.

10. *Verbo virtutis suæ.*) Nutu suæ voluntatis absque ullo labore. Ita Vasquez.

Caput XXI.

De iis quæ ab homine debentur Deo.

Quod attinet ad fidem, spem, caritatem, timorem, &c. quibus colitur Deus, ea videre licet suis locis verbo Fides &c. Hic alia quædam subjiciemus.

§. 1. Cohortatio ad laudes Dei, et non posse illum satis & pro merito suo laudari.

1 *Multa dicemus*, 2 *& deficiemus in verbis:* 3 *consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.* 5 *Gloriantes* 6 *ad quid valebimus? ipse enim omnipotens* 7 *super omnia opera sua. Terribilis Dominus, & magnus valementer & mirabilis potentia*

rentia ipſius. 8 *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis,* 9 *ſupervalebit adhuc, & admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum exaltate illum quantum poteſtis: major enim eſt omni laude Exaltantes eum* 10 *replemini virtute,* 11 *ne laboretis: non enim* 12 *comprehendetis,* 13 *Quis videbit eum, & enarrabit? & quis* 14 *magnificabit eum ſicut eſt ab initio?*

1. *Multa dicemus*) .i. licet multa dixerimus pro Dei gloria oſtendenda & commemorandis ejus operibus.

2. *Deficiemus.*) Quia nulla eſt orationis copia quæ ea poſſit explicare.

3. *Conſummatio ſermonum.*) .i. ſumma omnium quæ de Deo dici poſſunt eſt hæc.

4. *Ipſe eſt in omnibus.*) Quia omnium eſt principium medium & finis, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ei tribuendum quod ſint, quod dicent, quod aliquid operentur.

5. *Glorientes.*) id eſt, Glorificando Deum, prædicando ejus laudes.

6. *Ad quid valebimus.*) .i. Quouſque valebimus: ſeu quantulum erit quod præſtabimus.

7. *Super omnia opera.*) id eſt, longè eis major eſt quam ipſa opera declarare valeant. Unde ex eis non valemus eum ſatis laudare, etiamſi nobis omnia eſſent perſpecta.

8. *Glorificantes.*) Glorificate, vel licet glorificetis

9. *Supervalebit.*) Adhuc non eritis aſſecuti ejus laudem, ſed majori erit laude dignus.

10 *Replemini virtute*) id eſt, colligite vobis vires in hoc faciendo, & in ea re eſtote ſeduli & aſſidui.

11. *Ne laboretis.*) Ne labore defatigemini, ita ut ab ejus laude ceſſetis unquam.

12. *Comprehendetis.*) non perfectè laudem ejus aſſequimini.

13. *Quis videbit?*) Quis eum ſicut eſt in hac vita videre poteſt, aut vidit unquam, ut ſic aliis de eo plenè loqui poſſit.

14. *Magnificabit &c.*) extollet ſicut in ſeipſo ſemper ab æterno ſubſiſtit.

§. 2. DEUS TIMIDE LAUDANDUS: *Vide ſupra cap. 9 paragrapho 4. n. 14.*

Servite Domino in 1 *timore: & exultate ei cum tremore.* Pſal. 2. 11. 19.

1. *Timore.*) filiali.

§. ADD. QUOMODO SEMPER DEUS COgitandus: *Vide V. Deſiderium paragrapho 1.*

§. 3. DEO OPTIMA QUAEQUE danda.

Si offeratis cæcum ad immolandum nonne malum eſt? & ſi offeratis claudum & languidum nonne malum eſt? 1 *offer illud duci tuo ſi placuerit ei, aut ſi* 2 *ſuſceperit faciem tuam. Dicit Dominus exercituum. Maledictus* 3 *doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum* 4 *horribile in gentibus.* Malach. 1. 8. 14.

Omnia quæ offeretis ex decimis & in donaria Domini ſeparabitis, optima & electa erunt ejus. Numer. 18. 29.

Vide etiam verſus ſequentes. Et verbo Avaritia §. 21. num. 12. & V. Liberalitas §. 1. fusè.

1. *Offer*) id eſt, ſi offeras talia dona Duci tuo (quia tunc regem non habebant) nullo modo ei placebunt.

2. *Suſceperit, &c.*) non te amico vultu intuebitur nec petita concedet.

3. *Doloſus.*) Vide, Verbo Dolus §. 10.

4. *Horribile.*) dignum omni timore erit & reverentia cum prædicatum erit gentilibus.

§. 4. NEC POSPONENDUS EIUS CULTUS NOſtris commoditatibus: præmium id præſtantium ſuppliciumque eorum qui contrà faciunt. Teſtatur hoc argumentum tota prophetia Aggæi, è qua deſumpta quæ ſequuntur.

Populus iſte dicit, 1 *nondum venit tempus domus Domini ædificandæ, & factum eſt verbum Domini in manu Aggei prophetæ, dicens numquid tempus vobis eſt ut habitetis in domibus* 2 *laqueatis, & domus iſta deſerta.* Agg. 1. 2 3. 4.

1. *Nondum venit tempus.*) Revera jam advenerat, ſed ipſi metu ac ſocordia ædificationem differebant.

2. *Laqueatis.*) compoſitis, ornatis, id eſt, habentibus laquearia.

§. Add. NON SERVIENDUM DEO OB PRÆsentia emolumenta, at patienter exspectanda merces.

Vide Verbo divitiæ cap. 4. §. 21.

§ 5. DEI MEMORIA COMMENdatur.

In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Prov. 3. 6.

Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent 1 anni de quibus dices, non mihi placent. Eccl. 12. 1.

Vide cæteros versus.

1. *Anni.*] senectutis.

§. 6. DEI GLORIAM IN OMNIBUS QUÆRENdam, atque in eo solo gloriandum.

Vide verbum Gloria §. 5. & 6.

DIGNITATES.

V. Honor, Rex, Ambitio.

§. 1. AD RAS EVEHENDI IUSTI, non impii.

1 *In exultatione justorum multa gloria est: regnantibus impiis* 2 *ruina hominum* Prov. 28. 12.

3 *In multiplicatione justorum* 4 *lætabitur vulgus: cum impii sumpserint principatum,* 5 *gemet populus.* Prov. 29. 2.

1. *In exultatione.*] id est, cum justi exultant, quod fit quando impiis suppressis ipsi, Reip. clavum tenent, tunc Reip. multum gloriæ & decoris accedit, quia scilicet bene instituitur & regitur in pace.

2. *Ruina hominum.*] Tunc homines boni maximè perduntur & dejiciuntur illorum injuria & oppressione.

3. *In multiplicatione, &c.*] Cum sunt multi homines justi & probi. q. d. cum regnant pii principes: multiplicantur enim justi, regnantibus piis.

4 *Lætabitur.*] ob pacem & securitatem & libertatem ab injustis omnibus.

5. *Gemet.*] Apud se & in secreto, non enim palam audebit queri, aut opem implorare.

§. 2 NON INDIGNI, NEC solicitentes.

1 *Quomodo nix in æstate & pluvia in messe: 2 sic indecens est* 3 *stulto* 4 *gloria.* 5 *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ita qui tribuit insipienti honorem.* Prov. 26. 1. 8.

Per tria 6 *movetur terra, & quartum non potest sustinere,* 7 *per servum cum regnaverit: per stultum cum saturatus fuerit cibo, &c.* Prov. 30. 21. 22.

1. *Quomodo, &c.*] Indecens est nix in æstate, & in messe pluviæ, quia est præter decorum naturæ ordinem, qui requirit ut in æstate sit calor, & in messe siccitas.

2. *Sic indecens.*] Præter naturæ ordinem, præter decorum.

3. *Stulto.*] sub quo omnem improbum intelige.

4 *Gloria.*) cum ei potius ignominia debeatur. Adde non tantum indecens, at etiam noxium esse utrumque, nam nivis frigiditas nocet maturandis frugibus: & pluvia colligendis frugibus, ita Reip. obest si impiis honores deferantur: quod hic fusius docetur à Jansenio.

5. *Sicut qui, &c.*) Mittit lapidem, ait Beda, in acervum Mercurii falsi Dei, qui aliquid confert unde ei templum extruatur, cui similis est qui stulto & impio confert honorem, & delinquit, ut ille qui gentium Deos colit, quia uterque honorat eum cui non debetur honor.

6. *Movetur.*) concutitur, agitatur tanquam rem tam indignam ferre non sustinens. Movetur inquam, licet natura sua sit immobilis.

7. *Per servum, &c.*) cujus servire est, non regnare, commovetur autem terra ob magnas turbationes quæ inde oriuntur, non enim novit uti prosperitate, insolescit & in Tyrannum degenerat.

§. 3. QUERITUR SALOMON AD RAS PROmoveri stultos, sapientibus neglectis.

Est malum quod vidi sub sole 1 *quasi per errorem egrediens* 2 *à facie principis: positum stultum in dignitate sublimi, &* 3 *divites, sedere deorsum. vidi servos in equis: & principes ambulantes, sic per terram quasi servos.* Eccl. 10. 5. 6. 7.

1. *Quasi per errorem.*) Quia scilicet errat nec novit hominum æstimare merita, vel: *ser errorem*

errorem quia ipse cum sit stultus, stultos etiam evehit ad honores iisque delectatur.

2. *A facie principis.*) id est, A principe.

3. *Divites.*) sapientia magis quam opibus: ii enim soli verè divites.

DILATIO.

V. Confessio, Contritio, Homo, Peccator, Pœnitentia, Vita.

DILIGENTIA.

Vide Otium.

§. 1. Eius fructus, negligentiaeque incommoda, *Vide V. Acedia.*

§. 2. Commendatur in alterius curandis negotiis.

Sicut 1 frigus nivis 2 in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit, cum animam ipsius 3 requiescere facit, Prov. 25. 15.

1. *Frigus nivis.*) magnum aliquod & valdè refrigerans frigus, quale est nivis.

2. *In die messis.*) supple gratum est, quia refrigerat & lætificat, cum tunc maximè viget æstus, & messores ardore anhelent, refrigerationemque expectent.

3. *Requiescere.*) id est, animam laborantem & anhelantem præ desiderio boni nuntii, reficit, tranquillam reddit ac pacatam, cum ante utpote incerti eventus suspensa expectatione, inquieta esset.

DISCORDIA.

Vide Concordia, Pax, Contentio.

§. 1. Quomodo fiat ne nascatur.

1 Cum defecerint ligna, extinguitur ignis: & susurrone subtracto, jurgia conquiescunt, 2 sicut carbones ad prunas & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas. Prov. 26. 20. 21.

1. *Cum defecerint. &c.*) Sicut ignis fovetur à lignis, & iis subtractis, deficit: ita si quis jurgia, lites, discordiam vult amoliri, amovendos susurrones, qui sua maledica lingua ea causant.

2. *Sicut carbones.*) Similis est comparatio superiori, dum carbones cum admoventur prunis, eas augent, ita vir iracundus & litigiosus suscitat rixas, dum efficit ut lis aliqua parva aut sopita, excitetur in magnum ignem qui grave damnum inferat.

§. 2. Discordia arguit hominem esse carnalem.

1 Cum sit inter vos zelus & contentio, nonnè carnales estis, & secundum hominem ambulatis. 1. Cor. 3. 3.

1. *Cum sit.*) Vide V. Contentio §. 11.

§. 3. Discordia, causa excidii Hierosolymitani.

1 Iurgati sunt, 2 & commoti 3 dixerunt inter gentes: 4 Non addet ultrà ut habitet in eis. Thren. 4. 15.

1. *Iurgati sunt.*) Contenderunt cum veris prophetis & justis.

2. *Et commoti inter gentes.*) id est, Extra patriam vagi oberrant per alienas gentium regiones.

3. *Dixerunt.*) Hæc sunt verba & improperia Chaldæorum.

4. *Non addet &c.*) non erit eis propitius.

§. 4. Quam Deo invisi authores discordiæ.

Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus, Proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias. Prov. 6. 16. 1[9].

§. 5. Discordiae non temere sedandæ.

1 Non te immittas in populum. Eccli. 7. 7.

1. *Non te, &c.*) Ad componendum rixas, nam in quamcumque partem contendentium inclines, semper tibi parantur hostes, vide Actor. 19. de S. Paulo. Aliqui intelligunt, non se immittat quis in populum ad regendum illum.

DIVINI ET DIVINATIONES SEU AUguria, Incantationes, Maleficia, Auspicia, &c. generis ejusdem.

§. 1. Eorum vanitas, et quam sint fallacia.

1 Stent nunc incantatores tui, & cum multitudine maleficiorum tuorum in quibus 2 laborasti ab

adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. 3 *Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, &* 4 *salvent te augures cæli qui contemplabantur sidera, & supputabant menses, ut ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sunt* 5 *quasi stipula, &* 6 *ignis combusserit eos: non liberabunt animam suam de manu flammæ:* 7 *non sunt prunæ quibus calefiant; nec focus, ut sedeant ad eum.* Isa. 47.12.13.14.

8 *Ego sum Dominus irrita faciens signa divinorum & ariolos in furorem vertens.* Isa. 44.25.

1. *Sta, &c.*] Vide ô Babylon an contra Persas, quos in tuum exitium comparavi, quidquam possint incantatores tui.

2. *Laborasti.*] ad discendas eorum artes: vel quibus vacasti.

3. *Defecisti, &c.*) licet multis te consiliis ac modis contra omnes casus communicris, cornuisti tamen.

4. *Salvent.*) Sicuti tibi falsò promittunt.

5. *Quasi stipula.*) Tam resistent armis hostium, quàm vehementi igni arida stipula.

6. *Ignis.*) Exercitus Persarum.

7. *Non sunt prunæ, &c.*) Ita comburet exercitus hostilis hostuos divinos, ut nihil ex eis relinquat humanis usibus opportunum, non prunas quibus homines focum instruant & se foveant; sicut à combusta stipula nihil est reliquum quod usui esse possit.

8. *Ego.*) Vide V. Deus cap. 18. §. 1. numero 68.

§. 2. Divinos occidendos.

Maleficos non patieris vivere. Exod. 22.18.

§. 3. Poenae eos consulentium.

1 *Anima quæ declinaverit ad Magos & ariolos, &* 2 *fornicata fuerit cum eis,* 4 *ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui.* Levit. 20.6.

Projecisti populum tuum domum Iacob: quia 5 *repleti sunt ut olim &* 6 *augures habuerunt ut Philisthiim.* Isa. 2.6.

Vide infra §. 5. testim. 1.

1. *Anima.*) Homo, seu quicumque.

2. *Declinaverit.*) Aliquid fuerit ab eis scisciatus.

3. *Fornicata, &c.*) Eis adhæserit. i. dæmoni, quæ est fornicatio spiritualis, qua ego deseror vetus animæ sponsus.

4. *Ponam, &c.*) .i. Irascar.

5. *Repleti sunt &c.*) id est, pleni sunt erroris & amentiæ ut olim sui majores.

6. *Augures.*) quos consulerent.

§. 4. Maleficorum pœnæ.

Timidis & veneficis pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda. Vide 4. Reg. 17.17.

§. 5. Vatantur omnia ista de quibus in titulo.

1 *Divinatio erroris & 2 augurium 3 mendacia, &* 4 *somnia malefacientium,* 5 *vanitas est* 6 *Et sicut parturienti, cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissa* 7 *visitatio.* 8 *ne dederis ne illis cor tuum* Eccli. 34.5.6.

9 *Iuxta vias gentium nolite discere, &* à 10 *signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes.* Ierem. 10.2.

Non declinetis ad Magos, nec ab ariolis aliquid scisciscemini, ut polluamini per eos: ego Dominus Deus vester. Levit. 19 31.

Nec inveniatur in te qui 11 *lustret filium, aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos sciscitetur, & observet somnia atque auguria. Nec sit maleficus, nec incantator, neque qui* 12 *pythones consulat, nec divinos, &* 13. *quærat à mortuis veritatem. Omnia hæc abominatur Dominus, & propter istius modi scelera delebit eos in introitu tuo, perfectus eris & absque macula cum Domino Deo tuo.* Deut. 18.10.11.12.13.

1. *Divinatio erroris.*) .i. Erronea, quando scil. petuntur per divinos responsa de absconditis & futuris.

2. *Augurium.*) Cum ex avium garritu & volatu futurorum quæritur notitia.

3. *Mendacia.*) fallacia, deceptoria.

4. *Somnia, &c.*) id est, hominum impiorum qui Deum deserentes, vanis somniis addicti sunt.

5. *Vanitas est.*) Cui proinde non fidendum, tanquam rei vanæ & mendaci.

6. *Et sicut, &c.*) id est, per prædicta fit ut quisquis iis attendit, graves, molestas & stultas patiatur in animo suo phantasias, sicut cor parturientis mulieris cum magno dolore patitur

animi

animi deliquia, per quæ multa loquitur ſtulta & extra ſe rapitur.

7. *Viſitatio.*) per ſomnia ſcilicet. i. niſi à Deo fuerint immiſſa ſomnia.

8. *Ne dederis, &c.*) non ſis de iis ſolicitus nec de eorum ſignificatione, nec ob ea ſis triſtis aut lætus de modo dignoſcendi ſomnia. *Vide Gregor. 4. Dialogorum c.* 48. & 49.

9. *Iuxta &c.*) Gentium moribus quibuſcum verſamini ne aſſueſcatis.

10. *Signa cæli.*) luna, ſole, ſtellis, quaſi valeant pro ſuo arbitratu malè facere hominibus, aut ea poſſint magi flectere ad quod volunt efficiendum.

11. *Euſtret.*) id eſt, expiet ſeu traducat per ignem. Qui enim colebant idolum Moloch curabant filios ſuos celeriter per ignem tranſire, ne ut ipſi falsò putabant, ante diem morerentur.

12. *Pythones.*) Hi ſunt divini qui dæmonem habent in ventre, unde loquitur voce confuſa quaſi ex utre: quos Græci vocant ventriloquos.

13. *Quærat à mortuis.*) ſtando ſuper tumulos & eos invocando, ſeu modo alio ſuperſtitioſo.

DIVES, DIVITIÆ.

Vide Amicus, Avaritia, Eleemoſyna, Proſperitas, Paupertas.

Agendum primo de veris divitiis: tum de recto uſu earum quæ communiter vocantur divitiæ, boniſque ejus effectis, & ceteris generis ejuſdem. Tertio, de quibuſdam negationibus carentiaque bonorum quibus deſtitutæ ſunt, verbigratia quod non liberent à morte &c. Quarto, de earum abuſu, noxiiſque fructibus iuxta ordinem indicatum in proœmio ad lectorem.

CAPUT I.

De veris divitiis.

§. 1. QUÆNAM SINT VERÆ divitiæ.

Eſt autem 1 *quæſtus magnus,* 2 *pietas cum ſufficientia* 1. Tim. 6. 6.

3 *Benedictio Domini divites facit,* 4 *nec ſociabitur eis afflictio.* Prov. 10. 22.

Theſaurizate vobis theſauros in cælo: ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Matt. 6. 20.

1. *Quæſtus magnus.*) Magnum lucrum, in magnis divitiis habenda eſt.

2. *Pietas cum ſufficientia.*) .i. cui ſua parva ſufficiunt, contenta neceſſariis.

3. *Benedictio Domini.*) Divinus favor ac beneficentia ſola verè locupletat.

4. *Nec ſociabitur, &c.*) ita ditat ut ſuæ beneficentiæ non adjiciat moleſtiam animi, quia ſine anxia ſolicitudine divitias piis largitur, eiſque ſine animi moleſtia frui donat. Hæc ad differentiam aliarum divitiarum quas & impiè parant magno cruciatu, nec poſſident abſque animi afflictione, quia non habent eas ex benedictione divina ſed ex injuſtitia.

5. *In cælo.*) Scilicet per opera bona quibus id acquiritur: illa ſola ſunt veræ divitiæ quibus tantum regnum emitur.

§. 2. QUI VIRTUTIS EST INOPS, IDEM pauper.

1 *Eſt quaſi dives cum nihil habeat*: 2 *& eſt quaſi pauper, cum in multis divitiis ſit.* Prov. 13. 7.

1. *Eſt quaſi dives, &c.*) Talis eſt, inquit Beda, qui terrenas habet divitias (qui *eſt quaſi dives* quia tantum in oculis hominum eſt dives) ſine virtutibus, & talis verè eſt pauper, qualis erat dives purpuratus.

2. *Et eſt quaſi pauper, &c.*) Quia pauper eſt bonis terrenis, dives virtutibus, ut Lazarus.

CAPVT ADDITVM.

§. 1. QUIBUSNAM DENTUR DIVITIÆ QUÆ communiter ita vocantur.

Illas divitias improbis patebit ex infra dicendis ad ſingulos ferè §§ Vide cap. 2. §. 3. & c. 3. §. 8. & cap. 4. per multos §§. maximè §. 17. & 18. & 19. & Verbo Proſperitas.

20. *Suges lac gentium.*] .i. Impartiar tibi quod fecerit bonum & delicatum in gentibus.

21. *Mamilla, &c.*] Quod in regibus magis eximium & illustre, illud pariter dabo tibi, quare regio more & regiis uberibus delicatè nutriris. docet hac Allegoria quam larga atque impensa futura sit regum liberalitas, & amor in Ecclesiam.

22. *Scies, &c.*] Tum maximè cognosces.

23. *Gloriam.*] Vide suprà versu 18.

24. *Divitiæ.*] licet justè parcæ.

25 *Cor.*] .i. affectum, notat hic Basilius mortales considerare quod divitiæ affluant, sed non cogitare quod fluant & pereant. Rectus igitur divitiarum usus est cum eæ affluunt, corde immoto & stabili apud Deum, disponere fluxum earum ut utiliter fluant, scilicet in pauperes & Dei obsequium, operaque pia.

26. *Laudavi.*] commendat hic Salomon, ut & similibus aliis locis, moderatum usum rerum suarum, & curæ superfluæ fugam, contra avaros qui nec rebus suis utuntur & semper ad novas opes inhiant.

27. *Non posuit, &c.*] In Deo non speravit qui potentissimus est, at in divitiis fragilibus.

28. *Prævaluit.*] prævalere se posse credidit nixus vanitate id est, divitiis vanis, & deceptoriis & mendacibus. Docet hic locus non intendum divitiis, & facit ad mentem §. à contrario sensu.

§. 2. Quid præstet boni, rectus divitiarum usus.

2 Corona sapientum, 1 divitiæ eorum, 3 fatuitas stultorum 4 imprudentia. Prov. 14. 24:

Utilior est sapientia 5 cum divitiis, & magis prodest 6 videntibus solem. Eccl. 7 12.

1. *Divitiæ eorum.*] Supple sapientum sunt eorum.

2. *Corona.*] Quia sapientia in eis efficit ut bene divitiis utantur: & bono earum usu magnum ornamentum & gloriam acquirant: & per illas fiat populo admirabiles quasi corona insigniti.

3. *Fatuitas stultorum.*] Qui nullis opibus bene uti possunt.

4 *Imprudentia.*] nihil aliud est quam stultitia atque efficit ut omnia ab eis stultè gerantur, utque & stultè paupertate, & stultè divitiis utantur.

5. *Cum divitiis.*] supple quam sine illis: quia divitiarum rectus usus addit sapientibus magnam autoritatem apud vulgus, alioqui sapientia in homine paupere vulgò contemptibilis est.

6. *Videntibus solem.*] .id est, viventibus.

§. 3. Ad idem, et paucos existere qui divitiis recte utantur.

Beatus est dives qui inventus est 1 sine macula: & qui 2 post aurum non abiit, nec 3 speravit in pecunia & thesauris: 4 quis est hic & laudabimus eum? fecit enim 5 mirabilia in vita sua. Eccli. 31. 8. 9. 10 11.

Vide V. Gloria. §. 4.

1. *Sine macula.*] Irreprehensibilis apud Deum & homines.

2. *Post aurum non abiit.*] Qui aurum non est cupidè sectatus, ita ut se illius fecerit servum & ut illud consequeretur, virtutis viam sæpius reliquerit.

3. *Speravit.*] Ita ut per eas se tutum confideret fore ab omnibus vitæ incommodis, se ob id in eis extollens, & non totus pendens à divinæ providentiæ benignitate.

4. *Quis est hic.*] Quasi dicat rarus est, atque adeo singulariter laudandus.

5. *Mirabilia.*] Mirabile est quod divitias cum habeat non magnificiat, facilè est enim contemnere non habitas, at habitas parvi facere non ita facilè. Mirabile est quod per eas non incitetur ad pleraque vitia, quorum in multis fomentum solent esse divitiæ. Mirabile est quod divitiis non solum non utitur ad luxum, sed etiam ad beneficentiam, dicitur etiam facere mirabilia, quia talis non potest non per divitiarum suarum rectum usum, admiranda opera designare.

§. 4. Quid commodi afferant divitiæ seu probis seu improbis.

1 Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, 2 increpationem non sustinet. Prov. 13. 8.

1. *Redemptio &c.*] .i. hoc afferunt boni divitiæ quod possessorem frequenter redimunt à morte, captivitate, intentatis calumniis, & injuriis, pœnis purgatorii per eleemosynas.

2. *Increpationem non sustinet.*] .i. non est ita

15 *Non remansit de cibo ejus, & propterea 16 nihil permanebit de bonis ejus* Job. 20. 21.

17 *Omne munus & iniquitas delebitur, & 18 fides in sæculum stabit.* Eccli. 40. 12.

Vide etiam sequentem versum.

19 *In aranearum telas erit 20 vitulus Samariæ.* Osee. 8. 6.

1. *Quasi nubes.*) .i. cito peribunt eorum fœlicitas & divitiæ. Idem significatur sequentibus similitudinibus tribus.

2. *De fumario.*) supple egrediens.

3. *Plures, &c.*) .i. Innumeras congregandi pecuniam artes invenisti, & omnia negotiationum genera exercuisti ut ditesceres.

4. *Bruchus, &c.*) Istæ omnes divitiæ erunt ut bruchus qui terram tegit multitudine, sed citò avolat, & nullus posteà apparet.

5. *Fœni.*) Graminis.

6. *Vultus.*) .i. aspectus graminis, seu speciei & pulchritudinis.

7. *Itineribus.*) Actionibus, vel in florido, qui exterius apparet, ornatu.

8. *Marcescet.*) .i. omnino peribit, seu tandem amittet illa omnia.

9. *Putrefacta.*) In horreis scilicet, quod dicit ratione frugum quas in horrea recondunt, & sinunt corrumpi potius quam ut eas in egenos distribuant.

10. *A tineis comesta.*) cum interim essent nudi pauperes.

11 *Æruginavit.*) Ærugine corrosum est.

12. *In testimonium.*) scilicet avaritiæ. i. testis erit.

13. *Vobis.*) .i. contra vos, & in vestram condemnationem.

14. *Manducabit.*) id est, faciet manducari id est, igni æterno vos reddet obnoxios, quoniam eam maluistis ærugine frustrà consumi, quam in misericordiæ opera expendi utiliter.

15. *Non remansit, &c.*) Quod scilicet erogaretur in pauperes, quia sibi soli habebat omnia sua.

16 *Nihil, &c.*) omnibus bonis suis spoliabitur, saltem in morte.

17. *Omne munus, &c.*) Quod scilicet iniquè datur vel suscipitur, veluti ad corrumpendam justitiam .i. in genere loquendo; opes omnes quæ fraude & injustitia parantur, peribunt simul cum ipsa iniquitate.

18. *Fides.*) Fidelitas, integritas non peribit cum homine, quia dignum in cælo obtinebit præmium.

19. *In aranearum telas.*) id est, Ut aranearum fila dissolvuntur in ventum, ita redigetur in nihilum.

20. *Vitulus Samariæ.*) Aureus erat hic vitulus, quo significatur aurum & divitiæ quas adorant homines in terra, & quas pro Deo habent, cum in iis ultimum finem suum constituant.

§. 2. Divitiae non faciunt vitam beatiorem, aut diuturniorem.

Videte & cavete ab omni avaritia, quia 1 non in abundantia, cujusquam vita ejus est, ex his quæ possidet. Lucæ 12. 15.

Vide cap. 2 §. 5. n. 2.

Huc referri potest quod Lucæ 16. v. 10. vocantur quid minimum & modicum, tale quid enim beare nos non potest, cum sit animus noster appetens & capax boni infiniti.

Qui fidelis est in 2 minimo, & in 3 majori 4 fidelis est: & qui in 5 modico iniquus est, & in majori iniquus est. Lucæ 16. 10.

1. *Non in abundantia &c.*) Ita construe: non in abundantia ex his .i. horum quæ possidet quis, ejus vita est. Sensus est is quem significat §. nullum ideo diutius vivere aut fœlicius quod abundet facultatibus.

2. *Minima.*) divitiis & rebus temporalibus.

3. *Majori.*) id est, spiritualibus.

4. *Fidelis.*) Intellige ut plurimum.

5. *Modico.*) Grecè, ἐλακίστῳ id est, minimo.

§. 3. Divitiae non prosunt tempore calamitatis.

Vlulate habitatores 1 pilæ: 2 conticuit omnis 3 populus Chanaan, disperierunt omnes 4 involuti argento. Sopho. 1. 11.

Qui confidit in divitiis suis, 5 corruet: 6 justi autem 7 quasi virens folium 8 germinabunt. Prov. 11. 28.

Quid facietis in die 9 visitationis, & calamitatis de 10 longè venientis? ad cujus confugietis auxilium? & ubi derelinquetis 11 gloriam vestram? Isa. 10. 3.

bona spiritualia, ad quæ creati estis. Vel *quod vestrum est*. i. mercedem, quam eratis habituri, si illa bene dispensassetis. Ita P. Sà.

§. 6. Ob eam causam nihil earum nobiscum auferemus.

Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc. Job. 1. 21.

Nihil enim hinc in hunc mundum: haud dubium, quod nec auferre quid possumus. 1. ad Tim. 6. 7.

Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur, & nihil auferet secum de labore suo. Eccl. 5. 14.

Quid habet 2 amplius 3 homo 4 de universo labore suo, quo laborat sub sole? Eccl. 1 3.

5 Nonne alii relinques dolores & labores tuos in divisione sortis? da & accipe, & justifica animam tuam Eccli. 14. 15. 16.

Dives cum 6 dormierit nihil secum auferet: 7 aperiet oculos suos, & 8 nihil inveniet. 9 Apprehendet eum quasi aqua inopia, 11 nocte opprimet eum 10 tempestas Job. 27. 19. 20.

12 Ne timueris cum dives factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus ejus Quoniam cum interierit, 13 non sumet omnia: neque descendet cum eo 14 gloria ejus. Quia 15 anima ejus 16 in vita ipsius benedicetur: 17 confitebitur tibi 18 cum bene feceris ei. Ps. 48. 17. 18. 19.

Vide etiam sequentem §. Item §. 9. & V. Mors passim.

1. *Illuc.*] In uterum matris, non illius de qua mox locutus est, sed alterius, scilicet terræ, quæ mater dicitur, quod mortales omnes instar benignæ matris hinc discedentes sinu excipiat & foveat.

2. *Amplius.*] i. residuum, seu excellentiam, seu quam habet utilitatem.

3. *Homo.*] supple post mortem.

4. *De universo, &c.*] cum omnia hic relinquere cogatur. Ita Hieronymus & Chald

5. *Nonne.*] hujus explicationem vide supra cap. 2. §. 1. n. 9.

6. *Dormierit.*] id est, in hora mortis.

7. *Aperiet.*] urgente eum pœna aperiet oculos, quos hic mala delectatio clausos tenebat.

8. *Nihil inveniet.*] eorum in quibus Deo contempto se oblectaverat, & in quibus fidebat.

9. *Apprehendet quasi aqua*] i. invadet ex omni parte & circumdabit eum defectus omnis consolationis, omnis boni inopia, sicut aqua ex omni parte hominem circumfluit & madefacit.

10. *Tempestas.*] mortis sententia.

11. *Nocte.*] i. improviso, & quando effugere non licebit.

12. *Ne timueris, &c.*] supple potentiam inimici tui, seu divitis, qui te opprimit ô pauper, si forte videris non solum eum divitem factum, sed etiam multiplicem gloriam domus ejus per numerosam familiam, & varias dignitates propinquorum ejus.

13. *Non sumet omnia.*] i. nihil secum auferet.

14. *Gloria*] non eum comitabuntur ad inferos propinqui, famuli, honores, dignitates.

15. *Anima ejus.*] supple impii, seu ipse impius.

16. *In vita benedicetur.*] solum Deus ei benefaciet in hac vita. Reddit rationem cur gloria impiorum non comitetur eos ad inferos.

17. *Confitebitur tibi.*] id est, ipse etiam vicissim laudabit te.

18. *Cum bene feceris ei.*] si autem aliquid mali illi accedere permiseris, statim murmurabit & blasphemabit.

§. 7. Nisi quæ ad sepulturam et sepulchri rationem spectant.

Et relinquent 1 alienis divitias suas: 2 & sepulchra eorum 3 domus illorum 4 in æternum. Psalm. 48. 11.

1. *Alienis.*] Iis quos ignorant, notat Aug. per alienos etiam intelligi posse filios & nepotes impiorum, qui sæpe tanquam alieni obliviscuntur eorum quorum opes possident, & licet non obliviscerentur, tamen mortuos impios juvare non possent, quare sunt quasi extranei. Non potuit epulo Lucæ 16. juvari à suis quinque fratribus, quos in mundo reliquerat.

2. *Et sepulchra.*] dederunt alienis opes, sibi nihil retinuerunt, nisi angustissimum sepulchrum.

3. *Domus illorum.*] quæ sepulchra erunt domus illorum.

4. *In æternum.*] usque ad finem mundi. Ita sæpe sumitur *æternum*.

§. 8. DIVITIAE MORTIS TEMPORE INUTILES omninò, nec ab ea valent liberare.

2 *Nil proderunt thesauri* 1 *impietatis: justitia verò liberabit* 3 *à morte.* Prov. 10. 2.

Vide inf. a §. 11.

1. *Impietatis.*) aut impiè congesti aut conservati, cum deberent dari pauperibus.

2. *Nil proderunt.*) absolutè ad nihil utiles sunt, igitur neque ad mortem temporalem, neque ad æternam evadendam.

3. *A morte.*) sæpè à temporali, semper ab æterna.

§. 9. AD IDEM, ET ID QUOTIDIANA constare experientia.

1 *Si Galaad Idolum, ergo* 2 *frustra erant in Galgal bobus immolantes:* 3 *nam & altaria eorum quasi acervi super sulcos agri.* Osee 12. 11.

Huc etiam revocare licet dicta §. 3. de tempore calamitatis, & quæ allata verbo Amicus, de falsis amicis, qui hominem deserunt tempore afflictionis.

1. *Si Galaad idolum.*) supple est: id est, si Galaad idola vehementer coluit, supple: nihilominus non potuit servari ab idolis tuis, sed vastata est.

2. *Frustra, &c.*) i. operam perdunt, qui in Galgal immolant; nam nec ipsi servari poterunt.

3. *Nam & altaria eorum, quasi acervi, &c.*) scilicet erunt, id est, altaria, quæ idolis erexerant, evertentur, & agri, ubi erant templa, arabuntur, & ex ruina altarium manebunt ibi magni acervi lapidum & terræ, ut factum est in altaribus Galaaditarum. Hæc pro litera. Tropologiam ad tenium paragr. dat Ribera istam; Si qui divitias congesserunt (quod idem de voluptatibus dici potest, ut & de honoribus) atque hæc idola summo studio coluerunt, (qui sunt quasi quædam Galaad, seu civitas operantium idolum) mortui sunt, nec divitiæ eos à morte liberare valuerunt: nec quicquam ex iis secum asportaverunt: qua spe nunc homines tot propinquorum & amicorum exemplis edocti eadem idola colunt, & ut his potiantur, nullis laboribus parcunt: certè sicut hos non invenerunt in hora mortis, ita nec eos juvabunt.

§. 10. SAEPE ETIAM POST MORTEM NON sunt inutiles.

1 *Et relinquent alienis divitias suas.* Ps. 48. 12.

1. *Et relinquent.*) Vide paragraphum 7. supra num. 1.

§. 11. DIVITIAE NIL IVVABUNT IN DIE judicii.

Argentum eorum & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Ezech. 7. 19.

Argentum eorum & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini. Sopho. 1. 18.

Non proderunt divitiæ in die ultionis: 1 *justitia autem liberabit à morte.* Prov. 11. 4.

Noli 2 *attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris,* 4 *est mihi sufficiens vita, nihil enim proderit in tempore vindictæ & 5 obductionis: noli* 6 *anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ.* Eccli. 5. 1. 10.

Qui 7 *confidunt in* 8 *virtute sua, & in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* 10 *Frater non redimit,* 11 *redimet homo?* 12 *non dabit Deo placationem suam,* 13 *& pretium redemptionis animæ suæ.* Ps. 48. 7. 8. 9.

14 *Telas aranea texuerunt:* 15 *tela eorum non erunt in vestimentum, neque operientur* 16 *operibus suis. Opera eorum, opera inutilia.* 17 *& opus iniquitatis in manibus eorum.* Isa. 58. 5. 6.

1. *Justitia.*) vide supra §. 8.

2. *Attendere.*) animum apponere, ita ut iis fidas, quasi per eas omnia tuta sint tibi futura.

3. *Iniquas.*) non tantum quia fraudibus, & injustitia partæ, sed vocantur iniquæ, quia ut ille dicebat; omnis dives aut iniquus, aut hæres iniqui, & sicut Christus divitias vocat mammona iniquitatis.

Est mihi, &c.) i. iis fultus vivam fœlicem, longam & securam vitam.

5. *Obductionis.*) calamitatis: quam vocat obductionem, quia calamitas mentem veluti nebula quadam obducat, ejusque serenitatem tollat.

6. *Anxius, &c.*) ut eas per fas & nefas acquiras.

7. *Confidunt.*) non timentes diem malam, diem

diem mortis & judicii, de qua David versu præcedenti.

8. *Virtute.*) viribus.

9 *Gloriantur.*) existimantes pecuniis omnia expugnari posse.

10. *Frater non redimit.*) .i. in die malæ judicii, aut mortis, nemo potent quamlibet magnis divitiis redimere fratrem.

11. *Redimet homo*) si frater non redimat, multo minus alius homo id præstabit.

12. *Non dabit Deo placationem suam.*) .i. nullis pecuniis Deum in illa die placare valebit, neque per se, neque per alium.

13. *Et pretium, &c.*) aut ullo pretio se redimere.

14. *Tela aranea.*) sicuti hæ facilè in nihilum rediguntur, ita & divitiæ. Aranea incredibili labore texit, quia ex visceribus illa sua extrahit, ut capiat muscas. & quis divitum ignorat labores & vigilias & sollicitudines in perituris hujus boni mundi acquirendis?

15. *Tela eorum. &c.*) non vestietur his telis cum ad Dei tribunal steterit, nudus comparebit: sola enim bona opera tunc hominem vestiunt.

16. *Operibus suis.*) .i. divitiis labore partis.

17. *Et aqua, &c.*) Et sumitur pro *quia*: quia in manibus eorum sola apparet iniquitas.

Potest & hic totus locus hunc habere sensum, ut ostendatur divitias, maximè iniquè partas omnino inutiles esse ad vestitum & necessaria paranda, neque melius divites sibi de vestimento per tales opes consulere, quam si ad se vestiendum, aranearum telas parasset.

CAPUT IV.

De abusu & noxiis effectis divitiarum.

§. 1. QUID EFFICIANT, SEU QUID AB IIS patiatur dives in animo simul & corpore.

Qui festinat ditari non erit 2 innocens Proverb. 28. 20

3 *Adhuc 4 ignis in domo impii thesauri iniquitatis, & virga iræ meæ 5 ira plena.* Mich. 6. 10.

6 *Laborabit in æternum 7 & vivet adhuc in finem,* Psal. 48. 8.

Qui congregat thesauros 8 lingua mendacii vanus & excors est, & 9 impingetur ad laqueos mortis. Rapina impiorum 10 detrahent eos, quia noluerunt facere 11 judicium. Prov. 21. 6. 7.

Vide supra c. 5 11. num. 14. & § 2. & 5. & infra § 9.

Comparantur divitiæ spinis, Matt. 13. 22. ob varias punctiones & cruciatus tum animi tum corporis.

1. *Festinat ditari*) per fas & nefas, non curans quomodo, dum ditescat.

2. *Innocens.*) .i. impunitus; est miosis, id est, acerrimè punietur.

3. *Adhuc.*) .i. post tot monita & increpationes Prophetarum.

4. *Ignis.*) putant esse thesauros, bona illa iniquè parta, at falluntur, nihil aliud sunt quam ignis qui eos tandem devorabit. *Vide Iacobi 5. versu; supra explicatum cap. 3. §. 3. numero decimoquarto.*

5. *Ira plena.*) Quia quantum deest mensuris illis quas minores faciunt, tantum iis addetur iræ meæ, ut impleantur.

6 *Laborabit.*) Is scilicet de quo ante locutus est, laborabit in æternum in tormentis cum divite epulone.

7. *Et vivet.*) nec tamen in illis tormentis constitutus, morietur unquam, sed immortalem vitam vivet.

8. *Lingua mendacii.*) per mendacia, ut faciunt falsi advocati & testes: Item negotiatores plerique.

9 *Impingetur, &c.*) Irretietur, capietur laqueis mortis, tum temporalis tum æternæ.

10. *Detrahent.*) E gloria quam hic habent, in supplicium & ignominiam seu temporalem, seu perpetuam quam meruerunt.

11. *Judicium.*) quod justum est.

§. 2. AD IDEM, ET IN EOS, QUI DUM VICINI bonis tuis spoliantur, cogitant de dilatandis terminis.

Væ! iunt principes Iuda; quasi 1 assumentes terminum: super eos effundam 2 quasi aquam iram meam Osee. 5. 10.

3 *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris quæ advenient vobis.* Jac. 5. 1.

1. *Assumentes &c.*) sensus est: capto Israel seu 10. tribubus, Principes Juda, seu duarum tribuum reliquarum cogitare debuisse de pecca-

ditionis homines invitari ad fidem, & capere locum eorum qui recusarunt venire ad has nuptias. Alii per *exitus seu fines*, intelligunt extrema terræ ut simile sit illi quod alibi Christus, venient ab Oriente & Occidente & recumbent cum Abraham, &c.

19. *Tene quod habes.*) Conserva fortitudinem tuam, & patientiam, perge ut cæpisti.

20. *Ne alius, &c.*) Ne si succumbas persecutionibus, alius pro te substituatur qui mercedem vitæ æternæ referat quam tibi paraveram. Hic est mos atque ordo divinæ providentiæ ut cum aliquis cadit, alter pro eo erigatur, ceciderè Angeli, substituti sunt homines. In locum Judæorum succedere gentiles. Hæreticorum & schismaticorum locum occupant in utroque novo orbe Christiani novi. Et iis qui eriguntur dat Deus ea quæ donare illis solebat, qui ceciderunt.

21. *Et.*) .i. Imo innumeros, patet quando pestem aut famē aut bellum immittit, qua infiniti pene consumuntur.

22. *Alios.*) Aut eorum nepotes, aut extraneos.

23. *Novit.* ut condemnet & puniat.

24. *Eorum.*) peccantium, & eorum quos conterit.

25. *Mortem.*) Adversitatem, mortem, &c.

§. 14. Creata omnia nihil sunt comparatione Dei.

Vide supra cap. 4. §. 2.

§. 15. Idem speciatim dicitur de homine.

Numquid Deo poterit comparari homo, etiam cum perfecta fuerit scientia. Job. 22. 2.

Caput XX.

De Deo, & rerum omnium gubernatore.

Quæ spectant Dei gubernationem, ea fere colligi possunt ex iis quæ allata sunt, tum de ejus providentia, (cum nihil sit aliud gubernatio quam exequutio quædam diuina providentiæ) tum de creatione.

§. 1. Deus omnes res conservat.

3 *Solvat* 2 *manū suam, &* 4 *succidat me.* Iob. 6. 9

Hoc quod 5 *continet omnia, scientiam habet vocis.* Sap. 1. 7.

Quomodo posset aliquid permanere nisi tu voluisses, aut 6 *quod à te vocatum non esset, conservaretur.* Sap. 11. 26.

7 *In ipso vivimus, & movemur & sumus.* Actor. 17. 28.

Omnia 8 *in ipso constant* Colloss. 1. 17.

9. *Portans omnia* 10 *verbo virtutis suæ.* Hebræ. 1. 3.

Vide caput sequens §. 1. n. 4.

1. *Conservat.*) Huc autem pertinet rerum conservatio, quia ea est affectus divinæ gubernationis.

2. *Manum.*) Scilicet suæ potentiæ qua adhuc me in vita continet, nec adhuc me penitus occidit.

3. *Solvat.*) Quæ quasi ligata est, dum non est tota extenta super me, me adhuc conservando superstitem.

4. *Succidat.*) De medio vivensium, seu demetat.

5. *Continet.*) Ne recidant in antiquum nihil, .i. conservat in esse quod iis dedit.

6. *Quod à te vocatum non esset.*) .i. quod tu non jussisses conservari.

7. *In ipso.*) Vide supra c. 5. §. 1, nu. 18.

In ipso constant.) Ejus virtute conservantur.

9. *Portans.*) sustentans, conservans.

10. *Verbo virtutis suæ.*) Nutu suæ voluntatis absque ullo labore. Ita Vasquez.

Caput XXI.

De iis quæ ab homine debentur Deo.

Quod attinet ad fidem, spem, caritatem, timorem, &c. quibus colitur Deus, ea videre licet suis locis verbo Fides &c. Hic alia quædam subjiciemus.

§. 1. Cohortatio ad laudes Dei, et non posse illum satis & pro merito suo laudari.

1 *Multa dicemus, 2 & deficiemus in verbis: 3 consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus. 5 Gloriantes 6 ad quid valebimus? ipse enim omnipotens 7 super omnia opera sua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer & mirabilis potentia*

tentia ipsius. 8 *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis,* 9 *supervalebit adhuc, & admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum exaltate illum quantum potestis: major enim est omni laude Exaltantes eum* 10 *replemini virtute,* 11 *ne laboretis: non enim* 12 *comprehendetis.* 13 *Quis videbit eum, & enarrabit? & quis* 14 *magnificabit eum sicut est ab initio?*

1. *Multa dicemus*) .i. licet multa dixerimus pro Dei gloria ostendenda & commemorandis ejus operibus.

2. *Deficiemus.*) Quia nulla est orationis copia quæ ea possit explicare.

3. *Consummatio sermonum.*) .i. summa omnium quæ de Deo dici possunt est hæc.

4. *Ipse est in omnibus.*) Quia omnium est principium medium & finis, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ei tribuendum quod sint, quod dicent, quod aliquid operentur.

5. *Gloriantes.*) id est, Glorificando Deum, prædicando ejus laudes.

6. *Ad quid valebimus.*) .i. Quousque valebimus: seu quantulum erit quod præstabimus.

7. *Super omnia opera.*) id est, longè eis major est quam ipsa opera declarare valeant. Unde ex eis non valemus eum satis laudare, etiamsi nobis omnia essent perspecta.

8. *Glorificantes.*) Glorificate, vel licet glorificetis

9. *Supervalebit.*) Adhuc non eritis assecuti ejus laudem, sed majori erit laude dignus.

10 *Replemini virtute*) id est, colligite vobis vires in hoc faciendo, & in ea re estote seduli & assidui.

11. *Ne laboretis.*) Ne labore defatigemini, ita ut ab ejus laude cessetis unquam.

12. *Comprehendetis.*) non perfectè laudem ejus assequimini.

13 *Quis videbit?*) Quis eum sicut est in hac vita videre potest, aut vidit unquam, ut sic aliis de eo plenè loqui possit.

14. *Magnificabit &c.*) extollet sicut in seipso semper ab æterno subsistit.

§. 2. DEUS TIMIDE LAUDANDUS: *Vide supra cap. 9 paragrapho 4. n. 11.*

Servite Domino in 1 *timore: & exultate ei cum tremore.* Psal. 2. 11. 19.

1. *Timore.*) filiali.

§. ADD. QUOMODO SEMPER DE EO COgitandum: *Vide V. Desiderium paragrapho 1.*

§. 3. DEO OPTIMA QUAEQUE danda.

Si offeratis cæcum ad immolandum nonne malum est? & si offeratis claudum & languidum nonne malum est? 1 offer illud duci tuo si placuerit ei, aut si 2 susceperit faciem tuam. Dicit Dominus exercituum. Maledictus 3 dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum 4 horribile in gentibus. Malach. 1. 8. 14.

Omnia quæ offeretis ex decimis & in denariis Domini separabitis, optima & electa erunt cuncta. Numer. 18. 29.

Vide etiam versus sequentes. Et verbo Avaritia §. 21. num. 12. & V. Liberalitas §. 1. fusè.

1. *Offer*) id est, si offeras talia dona Duci tuo (quia tunc regem non habebant) nullo modo ei placebunt.

2. *Susceperit, &c.*) non te amico vultu intuebitur nec petita concedet.

3. *Dolosus.*) Vide, Verbo Dolus §. 10.

4. *Horribile.*) dignum omni timore erit & reverentia eum prædicatum erit gentilibus.

§. 4. NEC POSPONENDUS EIUS CULTUS NOstris commoditatibus: præminm id præstantium suppliciumque eorum qui contrà faciunt. Testatur hoc argumentum tota prophetia Aggæi, è qua desumpta quæ sequuntur.

Populus iste dicit, 1 nondum venit tempus domus Domini ædificandæ, & factum est verbum Domini in manu Aggei prophetæ, dicens nunquid tempus vobis est ut habitetis in domibus 2 laquearis, & domus ista deserta. Agg. 1. 2 3. 4.

1. *Nondum venit tempus.*) Revera jam advenerat, sed ipsi metu ac socordia ædificationem differebant.

2. *Laquearis.*) compositis, ornatis, id est, habentibus laquearia.

§. Add. NON SERVIENDUM DEO OB PRÆsentia emolumenta, at patienter exſpectanda merces.

Vide Verbo divitiæ cap. 4. §. 21.

§ 5. DEI MEMORIA COMMENdatur.

In omnibus viis tuis cogita illum, & ipſe diriget greſſus tuos. Prov. 3. 6.

Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent 1 anni de quibus dicas, non mihi placent. Eccl. 12. 1.

Vide cæteros verſus.

1. *Anni.*] ſenectutis.

§. 6. DEI GLORIAM IN OMNIBUS QUÆRENdam, atque in eo ſolo gloriandum.

Vide verbum Gloria §. 5. & 6.

DIGNITATES.

V. Honor, Rex, Ambitio.

§. 1. AD RAS EVEHENDI IUSTI, non impii.

2 *In exultatione juſtorum multa gloria eſt: regnantibus impiis 2 ruina hominum* Prov. 28. 12.

3 *In multiplicatione juſtorum 4 lætabitur vulgus: cum impii ſumpſerint principatum, 5 gemet populus.* Prov. 29. 2.

1. *In exultatione.*] id eſt, cum juſti exultant, quod ſic quando impiis ſuppreſſis ipſi, Reip. clavum tenent, tunc Reip. multum gloriæ & decoris accedit, quia ſcilicet bene inſtituitur & regitur in pace.

2. *Ruina hominum.*] Tunc homines boni maximè perdantur & dejiciuntur illorum injuria & oppreſſione.

3. *In multiplicatione, &c.*] Cum ſunt multi homines) ſc. & probi. q. d. cum regnant pii principes: multiplicantur enim juſti, regnantibus pijs.

4 *Lætabitur.*] ob pacem & ſecuritatem & libertatem ab injuſtis oneribus.

5. *Gemet.*] Apud ſe & in ſecreto, non enim palam audebit queri, aut opem implorare.

§. 2 NON INDIGNI, NEC ineptiendi.

1 *Quomodo nix in æſtate & pluvia in meſſe: 2 ſic indecens eſt 3 ſtulto 4 gloria.* 5 *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ita qui tribuit inſipienti honorem.* Prov. 26. 1. 8.

Per tria 6 movetur terra, & quartum non poteſt ſuſtinere, 7 per ſervum cum regnaverit: per ſtultum cum ſaturatus fuerit cibo, &c. Prov. 30. 21. 22.

1. *Quomodo, &c.*] Indecens eſt nix in æſtate, & in meſſe pluviæ, quia eſt præter decorum naturæ ordinem, qui requirit ut in æſtate ſit calor, & in meſſe ſiccitas.

2. *Sic indecens.*] Præter naturæ ordinem, præter decorum.

3. *Stulto.*] ſub quo omnem improbum intellige.

4 *Gloria.*) cum ei potius ignominia debeatur. Adde non tantum indecens, at etiam noxium eſſe utrumque, nam nivis frigiditas nocet maturandis frugibus: & pluvia colligendis frugibus, ita Reip. obeſt ſi impiis honores deferantur: quod hic fuſius docetur à Janſenio.

5. *Sicut qui, &c.*) Mittit lapidem, ait Beda, in acervum Mercurii falſi Dei, qui aliquid confert unde ei templum extruatur, cui ſimilis eſt qui ſtulto & impio confert honorem, & delinquit, ut ille qui gentium Deos colit, quia uterque honorat eum cui non debetur honor.

6. *Movetur.*] concutitur, agitatur tanquam rem tam indignam ferre non ſuſtinens. Movetur inquam, licet natura ſua ſit immobilis.

7. *Per ſervum, &c.*) cujus ſervire eſt, non regnare, commovetur autem terra ob magnas turbationes quæ inde oriuntur, non enim novit uti proſperitate, inſoleſcit & in Tyrannum degenerat.

§. 3. QUERITUR SALOMON AD RAS PROmoveri ſtultos, ſapientibus neglectis.

Eſt malum quod vidi ſub ſole 1 quaſi per errorem egrediens 2 à facie principis: poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & 3 divites; ederè deorſum. vidi ſervos in equis: & principes ambulantes ſuper terram quaſi ſervos. Eccl. 10. §. 6. 7.

1. *Quaſi per errorem.*) Quia ſcilicet errat nec novit hominum æſtimare merita, vel: *per errorem*

errorem quia ipse cum sit stultus, stultos etiam evehit ad honores iisque delectatur.

2 *A facie principis.*) id est, A principe.

3. *Divites.*) sapientia magis quam opibus: ii enim soli verè divites.

DILATIO.

V. Confessio, Contritio, Homo, Peccator, Pœnitentia, Vita.

DILIGENTIA.

Vide Otium.

§. 1. EIUS FRUCTUS, NEGLIGENTIAEQUE incommoda. *Vide V. Acedia.*

§. 2. COMMENDATUR IN ALTERIUS curandis negotiis.

Sicut 1 *frigus nivis* 2 *in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit, cum animam ipsius* 3 *requiescere facit.* Prov. 25. 13.

1. *Frigus nivis.*) magnum aliquod & valdè refrigerans frigus, quale est nivis.

2. *In die messis.*) supple gratum est, quia refrigerat & lætificat, cum tunc maximè viget æstus, & messores ardore anhelent, refrigerationemque expectent.

3. *Requiescere.*) id est, animam laborantem & anhelantem præ desiderio boni nuntii, reficit, tranquillam reddit ac pacatam, cum ante utpote incerti eventus suspensa expectatione, inquieta esset.

DISCORDIA.

Vide Concordia, Pax, Contentio.

§. 1. QUOMODO FIAT NE nascatur.

1 *Cum defecerint ligna, extinguitur ignis: & susurrone subtracto, jurgia conquiescunt,* 2 *sicut carbones ad prunas & ligna ad ignem, sic homo iracundus incitat rixas.* Prov. 26. 20. 21.

1. *Cum defecerint, &c.*) Sicut ignis fovetur à lignis, & iis subtractis, desinit: ita si quis jurgia, lites, discordiam vel tollat, amoveat detractationes, quibus sua maledica lingua ea concutiunt.

2. *Sicut carbones.*) Similis est comparatio sequentis, sicut carbones cum ad ignem veniunt prunis, eas augent, ita vir iracundus & litigiosus suscitat rixas, dum efficit ut his aliqua parva aut sopita, excitetur in magnum ignem qui grave damnum inferat.

§. 2. DISCORDIA ARGUIT HOMINEM esse carnalem.

1 *Cum sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis.* 1. Cor. 3. 3.

1. *Cum sit.*) Vide V. Contentio §. 11.

§. 3. DISCORDIA, CAUSA EXCIDII HIEROSOlymitani.

1 *Insurgati sunt,* 2 *& commoti* 3 *dixerunt inter gentes:* 4 *Non addet ultrà ut habitet in eos.* Thren. 4. 15.

1. *Insurgati sunt.*) Contenderunt cum veris prophetis & justis.

2. *Et commoti inter gentes.*) id est, Extra patriam vagi obtentant per alienas gentium regiones.

3 *Dixerunt.*) Hæc sunt verba & improperia Chaldæorum.

4. *Non addet &c.*) non erit eis propitius.

§. 4. QUAM DEO INVIOS AUTHORES discordiæ.

Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus, Proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias. Prov. 6. 16. 19.

§. 5. DISCORDIAE NON TEMERE sedandæ.

1 *Non te immittas in populum* Eccli. 7. 7.

1. *Non te, &c.*) Ad componendum rixas, nam in quamcumque partem contendentium inclines, semper tibi putantur hostes, vide Actor. 19. de S. Paulo. Aliqui intelligunt, non se immittat quis in populum ad regendum illum.

DIVINI ET DIVINATIONES SEU AUSpicia, Incantationes, Maleficia, Auspicia, &c. generis ejusdem.

§. 1. EORUM VANITAS, ET QUAM SINT fallacia.

1 *Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum in quibus* 2 *laborasti ab*

adolescentia tua, si forte quid profit tibi, aut si possis fieri fortior. 3 *Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & 4 salvent te augures cœli qui contemplabantur sidera, & supputabant menses, ut ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sunt* 5 *quasi stipula.* 6 *ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammæ:* 7 *non sunt prunæ quibus calefiant, nec focus, ut sedeant ad eum.* Isa. 47.12.13.14.

8 *Ego sum Dominus irrita faciens signa divinorum & ariolos in furorem vertens.* Isa. 44.25.

1. *Sta, &c.*] Vide ô Babylon an contra Persas, quos in tuum exitium comparavi, quidquam possint incantatores tui.

2. *Laborasti.*] ad discendas eorum artes: vel quibus vacasti.

3. *Defecisti, &c.*) licet multis te consiliis ac modis contra omnes casus communitis, corruisti tamen.

4. *Salvent.*) Sicuti tibi falsò promittunt.

5. *Quasi stipula.*) Tam resistent armis hostium, quàm vehementi igni arida stipula.

6. *Ignis.*) Exercitus Persarum.

7. *Non sunt prunæ, &c.*) Ita comburet exercitus hostilis hos tuos divinos, ut nihil ex eis relinquat humanis usibus opportunum, non prunas quibus homines focum instruant & se foveant; sicut à combusta stipula nihil est reliquum quod usui esse possit.

8. *Ego.*) Vide V. Deus cap. 18. §. 1. numero 68.

§. 2. Divinos occidendos.

Maleficos non patieris vivere. Exod. 22.18.

§. 3. Poenae eos consulentium.

1 *Anima quæ declinaverit ad Magos & ariolos, &* 2 *fornicata fuerit cum eis.* 4 *ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui.* Levit. 20.6.

Projecisti populum tuum domum Iacob: quia 5 *repleti sunt ut olim &* 6 *augures habuerunt ut Philisthiim.* Isa. 2.6.

Vide infra §. 5. testim. 1.

1. *Anima.*) Homo, seu quicumque.

2. *Declinaverit.*) Aliquid fuerit ab eis scisciatus.

3. *Fornicata, &c.*) Eis adhæserit. i. dæmoni, quæ est fornicatio spiritualis, qua ego deseret verus animæ sponsus.

4. *Ponam, &c.*) .i. Irascar.

5. *Repleti sunt &c.*) id est, pleni suæ erroris & amentiæ ut olim sui majores.

6. *Augures.*) quos consulerent.

§. 4. Maleficorum pœnæ.

Timidis & veneficis pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda. Vide 4. Reg. 17.17.

§. 5. Vetantur omnia ista de quibus in titulo.

1 *Divinatio erroris & 2 augurium 3 mendacia, &* 4 *somnia malefacientium,* 5 *vanitas est* 6 *Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissa* 7 *visitatio, & ne dederis ne illis cor tuum* Eccli. 34.5.6.

9 *Iuxta vias gentium nolite discere, &* à 10 *signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes.* Ierem. 10.2.

Non declinetis ad Magos, nec ab ariolis aliquid scisciteminì, ut polluamini per eos: ego Dominus Deus vester Levit. 19 31.

Nec inveniatur in te qui 11 *lustret filium, aut filiam, ducens per ignem: aut qui ariolos sciscitetur, & observes somnia atque auguria. Nec sit maleficus, nec incantator, neque qui* 12 *pythones consulat, nec divinos, &* 13. *quærat à mortuis veritatem. Omnia hæc abominatur Dominus, & propter istius modi scelera delebit eos in introitu tuo, perfectus eris & absque macula cum Domino Deo tuo.* Deut. 18.10.11.12.13.

1. *Divinatio erroris.*) .i. Errones, quando scil. petuntur per divinos responsa de absconditis & futuris.

2. *Augurium.*) Cum ex avium garritu & volatu futurorum quæritur notitia.

3. *Mendacia.*) fallacia, deceptoria.

4. *Somnia, &c.*) id est, hominum impiorum qui Deum deserentes, vanis somniis addicti sunt.

5. *Vanitas est.*) Cui proinde non fidendum, tanquam rei vanæ & mendaci.

6. *Et sicut, &c.*) id est, per prædicta fit ut quisquis iis attendit, graves, molestas & stultas patiatur in animo suo phantasias, sicut cor parturientis mulieris cum magno dolore patitur animi

animi deliquia, per quæ multa loquitur ſtulta & extra ſe rapitur.

7. *Viſitatio.*) per ſomnia ſcilicet. i. niſi à Deo fuerint immiſſa ſomnia.

8. *Ne dederis, &c.*) non ſis de iis ſolicitus nec de eorum ſignificatione, nec ob ea ſis triſtis aut lætus de modo dignoſcendi ſomnia. *Vide Gregor. 4. Dialogorum c. 48. & 49.*

9. *Iuxta &c.*) Gentium moribus quibuſcum verſamini ne aſſuefcatis.

10. *Signa cæli.*) luna, ſole, ſtellis, quaſi valeant pro ſuo arbitratu malè facere hominibus, aut ea poſſint magi flectere ad quod volunt efficiendum.

11. *Luſtret.*) id eſt, expiet ſeu traducat per ignem. Qui enim colebant idolum Moloch curabant filios ſuos celeriter per ignem tranſire, ne ut ipſi falsò putabant, ante diem morerentur.

12. *Pythones.*) Hi ſunt divini qui dæmonem habent in ventre, unde loquitur voce confuſa quaſi ex utre: quos Græci vocant ventriloquos.

13. *Quærat à mortuis.*) ſtando ſuper tumulos & eos invocando, ſeu modo alio ſuperſtitioſo.

DIVES, DIVITIÆ.

Vide Amicus, Avaritia, Eleemoſyna, Proſperitas, Paupertas.

Agendum primo de veris divitiis: tum de recto uſu earum quæ communiter vocantur divitiæ, boniſque ejus effectis, & cæteris generis ejuſdem. Tertio, de quibuſdam negationibus carentiaque bonorum quibus deſtituta ſunt, verbigratia quod non liberent à morte &c. Quarto, de earum abuſu, noxiiſque fructibus iuxta ordinem indicatum in proœmio ad lectorem.

CAPUT I.

De veris divitiis.

§. 1. QUÆNAM SINT VERÆ divitiæ.

Eſt autem 1 quæſtus magnus, 2 pietas cum ſufficientia 1. Tim. 6. 6.

3 Benedictio Domini divites facit, 4 nec ſociabitur eis afflictio. Prov. 10. 22.

Theſaurizate vobis theſauros in cælo: ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur. Matt. 6. 16.

1. *Quæſtus magnus.*) Magnum lucrum, in magnis divitiis habenda eſt.

2. *Pietas cum ſufficientia.*) .i. cui ſua parva ſufficiunt, contenta neceſſariis.

3. *Benedictio Domini.*) Divinus favor ac beneficentia ſola verè locupletat.

4. *Nec ſociabitur, &c.*) ita ditat ut ſuæ beneficentiæ non adjiciat moleſtiam animi, quia ſine anxia ſolicitudine divitias piis largitur, eiſque ſine animi moleſtia frui donat. Hæc ad differentiam aliarum divitiarum quas & impii parant magno cruciatu, nec poſſident abſque animi afflictione, quia non habent eas ex benedictione divina ſed ex injuſtitia.

5. *In cælo.*) Scilicet per opera bona quibus id acquiritur: illa ſola ſunt veræ divitiæ quibus tantum regnum emitur.

§. 2. QUI VIRTUTIS EST INOPS, IDEM pauper.

1 Eſt quaſi dives cum nihil habeat: 2 & eſt quaſi pauper, cum in multis divitiis ſit. Prov. 13. 7.

1. *Eſt quaſi dives, &c.*) Talis eſt, inquit Beda, qui terrenas habet divitias (qui *eſt quaſi dives* quia tantum in oculis hominum eſt dives) ſine virtutibus, & talis verè eſt pauper, qualis erat dives purpuratus.

2. *Et eſt quaſi pauper, &c.*) Quia pauper eſt bonis terrenis, dives virtutibus, ut Lazarus.

CAPUT ADDITVM.

§. 1. QUIBUSNAM DENTUR DIVITIÆ QUÆ communiter ita vocantur.

Illas dari etiam improbis patebit ex infra dicendis ad ſingulos ferè §§ Vide cap. 2. §. 3. & c. 3. §. 8. & cap. 4. per multos §§. maximè §. 17. & 18. & 39. & Verbo Proſperitas.

CA-

20. *Suges lac gentium.*] .i. Impartiar tibi quod lactis bonum & delicarum in gentibus.

21. *Mamilla, &c.*] Quod in regibus magis eximium & illustre, illud pariter dabo tibi, quasi regio more & regiis vberibus delicatè nutrieris, docet hac Allegoria quam larga atque impensa futura sit regum liberalitas, & amor in Ecclesiam.

22. *Scies, &c.*] Tum maximè cognosces.

23. *Gloriam.*] Vide suprà versu 18.

24. *Divitiæ.*] licet justè partæ.

25 *Cor.*] .i. affectum, notat hic Basilius mortales considerare quod divitiæ affluant, sed non cogitare quod fluant & pereant. Rectus igitur divitiarum usus est cum eæ affluunt, corde immoto & stabili apud Deum, disponere fluxum earum ut utiliter fluant, scilicet in paupetes & Dei obsequium, operaque pia.

26. *Laudavi.*] commendat hic Salomon, ut & similibus aliis locis, moderatum usum rerum suarum, & cutæ superfluæ fugam, contra avaros qui nec rebus suis utuntur & semper ad novas opes inhiant.

27. *Non posuit, &c.*] In Deo non speravit qui potentissimus est, at in divitiis fragilibus.

28. *Prævaluit.*] prævalere se posse credidit nixus vanitate id est, divitiis vanis, & deceptoriis & mendacibus. Docet hic locus non innitendum divitiis, & facit ad mentem §. à contrario sensu.

§. 2. Quid præstet boni, Rectus divitiarum usus.

2 *Corona sapientum* 1 *divitiæ eorum*, 3 *fatuitas stultorum* 4 *imprudentia.* Prov. 14. 24.

Melior est sapientia 5 *cum divitiis, & magis prodest* 6 *videntibus solem* Eccl. 7. 12.

1. *Divitiæ eorum.*] Supple sapientum sunt eorum.

2. *Corona.*] Quia sapientia in eis efficit ut bene divitiis utantur: & bono earum usu magnum ornamentum & gloriam acquirant: & per illas fiant populo admirabiles quasi corona insigniti.

3. *Fatuitas stultorum.*] Qui nullis opibus bene uti possunt.

4 *Imprudentia.*] nihil aliud est quam stultitia atque efficit ut omnia ab eis stultè gerantur, utque & stultè paupertate, & stultè divitiis utantur.

5. *Cum divitiis.*] supple quam sine illis, quia divitiarum rectus usus addit sapientibus magnam autoritatem apud vulgus, alioqui sapientia in homine paupere vulgò contemptibilis est.

6. *Videntibus solem.*] .id est, vivetibus.

§. 3. Ad idem, et paucos existere qui divitiis recte utantur.

Beatus est dives qui inventus est 1 *sine macula: & qui* 2 *post aurum non abiit, nec* 3 *speravit in pecunia & thesauris:* 4 *quis est hic & laudabimus eum? fecit enim* 5 *mirabilia in vita sua.* Eccli. 31. 8, 9, 10, 11.

Vide V. Gloria. §. 4.

1. *Sine macula.*] Irreprehensibilis apud Deum & homines.

2. *Post aurum non abiit.*] Qui aurum non est cupidè sectatus, ita ut se illius fecerit servum & ut illud consequeretur, virtutis viam sæpius reliquerit.

3. *Speravit.*] Ita ut per eas se tutum confideret fore ab omnibus vitæ incommodis, se ob id in eis extollens, & non totus pendens à divinæ providentiæ benignitate.

4. *Quis est hic.*] Quasi dicat rarus est, atque adeo singulariter laudandus.

5. *Mirabilia.*] Mirabile est quod divitias cum habeat non magnifaciat, facilè est enim contemnere non habitas, at habitas parvi facere non ita facilè. Mirabile est quod per eas non inciteturad pleraque vitia, quorum in multis fomentum solent esse divitiæ. Mirabile est quod divitiis non solum non utitur ad luxum, sed etiam ad beneficentiam, dicitur etiam facere mirabilia, quia talis non potest non per divitiarum suarum rectum usum, admiranda opera designare.

§. 4. Quid commodi afferant divitiæ seu probis seu improbis.

1 *Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est,* 2 *increpationem non sustinet.* Prov. 13. 8.

1. *Redemptio &c.*] .i. hoc afferunt boni divitiæ quod possessorem frequenter redimunt à morte, captivitate, intentatis calumniis, & injuriis, pœnis purgatorii per eleemosynas.

2. *Increpationem non sustinet.*] .i. non est ita

15 *Non remansit de cibo ejus, & propterea* 16 *nihil permanebit de bonis ejus* Job. 20. 21.

17 *Omne munus & iniquitas delebitur, &* 18 *fides in seculum stabit.* Isai. 40. 12.

Vide etiam sequentem versum.

19 *In aranearum telas eris* 20 *vitulus Samaria.* Osee. 8 6.

1. *Quasi nubes.*) .i. cito peribunt eorum felicitas & divitiæ. Idem significatur sequentibus similitudinibus tribus.

2. *De fumario.*) supple egredies.

3. *Plures, &c.*) .i. Innumeras congregandi pecuniam artes inveniisti, & omnia negotiationum genera exercuisti ut ditesceres.

4. *Bruchus, &c.*) Istæ omnes divitiæ erunt ut bruchus qui terram tegit multitudine, sed citò avolat, & nullus postea apparet.

5. *Fœni*) Graminis.

6. *Vultus*) .i. aspectus graminis, seu speciei & pulchritudinis.

7. *Itineribus.*) Actionibus, vel in florido, qui exterius apparet, ornatu.

8. *Marcescet.*) .i. omnino peribit, seu tandem amittet illa omnia.

9. *Putrefacta.*) In horreis scilicet, quod dicit ratione frugum quas in horrea recondunt, & sinunt corrumpi potius quam ut eas in egenos distribuant.

10. *A tineis comesta.*) cum interim essent nudi pauperes.

11 *Æruginavit.*) Ærugine corrosum est.

12. *In testimonium.*) scilicet avaritiæ. i. testis erit.

13. *Vobis.*) .i. contra vos, & in vestram condemnationem.

14. *Manducabit.*) id est, faciet manducari id est, igni æterno vos reddet obnoxios, quoniam eam maluistis ærugine frustrà consumi, quam in misericordiæ opera expendi utiliter.

15. *Non remansit, &c.*) Quod scilicet erogaretur in pauperes, quia sibi soli habebat omnia sua.

16 *Nihil, &c.*) omnibus bonis suis spoliabitur, saltem in morte.

17. *Omne munus, &c.*) Quod scilicet iniquè datur vel suscipitur, veluti ad corrumpendam justitiam, .i. in genere loquendo, opes omnes quæ fraude & injustitia parantur, peribunt simul cum ipsa iniquitate.

18. *Fides.*) Fidelitas, integritas non peribit cum homine, quia dignum in cælo obtinebit præmium.

19. *In aranearum telas.*) id est, Ut aranearum fila dissolvuntur in ventum, ita redigetur in nihilum.

20. *Vitulus Samaria.*) Aureus erat hic vitulus, quo significatur aurum & divitiæ quas adorant homines in terra, & quas pro Deo habent, cum in iis ultimum finem suum constituant.

§. 2. DIVITIAE NON FACIUNT VITAM beatiorem, aut diuturniorem.

Videte & cavete ab omni avaritia, quia 1 *non in abundantia, cujusquam vita ejus est, ex his quæ possidet.* Lucæ 12. 15.

Vide cap. 2 §. 5. n. 2.

Huc referri potest quod Lucæ 16. v. 10. vocantur quid minimum & modicum, tale quid enim beare nos non potest, cum sit animus noster appetens & capax boni infiniti.

Qui fidelis est in 2 *minimo, & in* 3 *majori* 4 *fidelis est: & qui in* 5 *modico iniquus est, & in majori iniquus est.* Lucæ 16. 10.

1. *Non in abundantia, &c.*) Ita construe: non in abundantia ex his .i. horum quæ possidet quis, ejus vita est. Sensus est is quem significat §. nullum ideo diutius vivere aut fœlicius quod abundet facultatibus.

2. *Minima.*) divitiis & rebus temporalibus.

3. *Majori.*) id est, spiritualibus.

4. *Fidelis.*) Intelligе ut plurimum.

5. *Modico.*) Græcè, ἐλαχίστῳ id est, minimo.

§. 3. DIVITIAE NON PROSUNT TEMPORE calamitatis.

Vivlate habitatores 1 *pila:* 2 *conticuit omnis* 3 *populus Chanaan, disperierunt omnes* 4 *involuti argento.* Sopho. 1. 11.

Qui confidit in divitiis suis, 5 *corruet:* 6 *justi autem* 7 *quasi virens folium* 8 *germinabunt.* Prov. 11. 28.

Quid facietis in die 9 *visitationis, & calamitatis de* 10 *longè venturis? ad cujus confugietis auxilium? & ubi derelinquetis* 11 *gloriam vestram?* Isa. 10. 3.

12 *Plasta. Idoli omnes* 13 *nihil sunt. &* 14 *amantissima eorum non proderunt eis, ipsi sunt* 15 *testes eorum. quia non vident, neque intelligunt* 16 *ut confundantur.* Isa. 44.9.

Subvertet 17 *grando* 18 *spem mendacii: &* 19 *protectionem* 20 *aqua* 21 *inundabunt.* Isa 28,17.

1. *Pila.*] locus erat in civitate concavus & profundus in modum foveæ, seu pilæ in qua frumenta sicca condebantur.

2. *Conticuit.*] Tanquam convictus & confusus: nec habens quid respondeat.

3. *Populus Chanaan.*] id est, Judæi, quos ita vocat, quia imitabantur impietatem Chananæorum.

4. *Involuti argento.*] Qui in divitiis confidebant & tantas habebant opes ut se quasi iis involutos & septos æstimarent, nihilominus perierunt omnino.

5. *Corruet.*] Quia innititur rebus caducis quæ non possunt eum servare.

6. *Iusti.*] In Deo scilicet confidentes.

7. *Quasi virens folium.*] quod arbori firmiter adhæret.

8. *Germinabunt.*] & florebunt, crescent denique de virtute in virtutem.

9. *Visitationis.*] sumitur hic visitatio in malum. i. punitionis Dei.

10. *Longè.*] Assyria scilicet.

11. *Gloriam vestram.*] opes de quibus gloriari soletis: q. d. Quid tunc fiet de rebus vestris, vel quem tunc pecunia exercitum comparabitis, qui vos defendat. q. d. Iterum: licet id fiat, non liberabit vos.

12. *Plasta idoli.*] formatores ex quacumque materia fingant idolum.

13. *Nihil sunt.*] quia nihil est homo respectu Dei, quæ neque arte sua divinitatem dare possunt.

14. *Amantissima.*] loquitur ad literam de idolis, sed tropologicè id intelligi potest de divitiis, quas divites tanquam Deum suum colunt, quasque maximè diligunt.

15. *Testes eorum.*] id est, de iis idolis testari possunt ea, nec videre nec intelligere ad hoc, ut suos cultores liberare possint: quod etiam ad divitias accommodari potest, quæ sunt res anima destitutæ.

16. *Vt confundantur.*] ut meritò confundi debeant, & erubescere.

17. *Grando.*] hostilis exercitus.

18. *Spem mendacii.*] fallacem, id est, divitias in quibus sperabant.

19. *Protectionem.*] istorum fallacem, qua significat easdem divitias, quibus confidebant se protegendos.

20. *Aqua.*) Hostilis impetus, vel Dei vindicta.

21. *Inundabunt.*] omnino subvertent.

§. 4. [NEC TEMPORE INFIRMITATIS.

1 *Bona abscondita* 2 *in ore clauso,* 3 *quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro. Quid proderit* 4 *libatio idolo? nec enim* 5 *manducabit, nec odorabitur: sic qui* 6 *effugatur à Domino, & portans mercedes iniquitatis.* Eccli. 30.18.19.20.

1. *Bona abscondita.*] i. cibi rari, & absconditi ab oculis vulgi.

2. *In ore clauso.*] id est, respectu oris clausi quod præ morbo aperiri non potest & iis frui.

3. *Quasi, &c.*] id est, sunt quasi cibi oblati mortuis, & appositi eorum sepulchro, quia non majorem inde voluptatem percipit os illud ægri divitis, quàm sepulchrum ex appositis epulis. Significatur ergo ægro diviti inutiles esse opes.

4. *Libatio.*] sacrificium, & id quod eo offertur.

5. *Manducabit, &c.*] Cum careat anima.

6. *Effugatur.*] quem Deus ob sua peccata morbis persequitur; cuique retribuit eorum stipendium, talis non majorem percipit voluptatem ex iis, quæ sibi exquisitissima licet sint, exhibentur, quàm si idolo cuipiam offerrentur.

§. ADD. NEQUE SÆPE AD VESTES ALIAQUE vitæ usibus necessaria.

Vide infra §. 11. *num.* 7.

§. 5. DIVITIAE NON SUNT NOSTRAE.

Si in 1 *alieno fideles non fuistis: quod* 2 *vestrum est quis dabit vobis?* Luc. 16.12.

1. *Alieno.*] id est, in divitiis, quæ vocantur alienæ, quia sunt præter naturam inquit Ambrosius, & nec nobiscum nascuntur, eripiuntur invitis, nec nobiscum transeunt ad aliam vitam, sicut bona opera.

2. *Quod vestrum est.*] Ea, quæ vobis propriè depurata sunt, inquit Glos. Interlin. ut sunt bona.

bona spiritualia, ad quæ creati estis. Vel *quod vestrum est* i. mercedem, quam eratis habituri, si illa bene dispensassetis. Ita P. Sà.

§. 6. OB EAM CAUSAM NIHIL RARUM nobiscum auferemus.

Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc. Job. 1. 21.

Nihil intulimus in hunc mundum: haud dubium, quod nec auferre quid possumus. 1. ad Tim. 6. 7.

Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur, & nihil auferet secum de labore suo. Eccl. 5. 14.

Quid habet 2 amplius 3 homo 4 de universo labore suo, quo laborat sub sole? Eccl. 1 3.

5 Nonne alii relinques dolores & labores tuos in divisione sortis tuæ da & accipe, & justifica animam tuam Eccli. 14. 15. 16.

Dives cum 6 dormierit nihil secum auferet: 7 aperiet oculos suos, & 8 nihil inveniet. 9 Apprehendet eum quasi aqua inopia, 11 nocte opprimet eum 10 tempestas Job. 27. 19. 20.

12 Ne timueris cum dives factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus ejus Quoniam cum interierit, 13 non sumet omnia: neque descendet cum eo 14 gloria ejus. Quia 15 anima ejus 16 in vita ipsius benedicetur: 17 confitebitur tibi 18 cum benefeceris ei. Ps. 48. 17. 18. 19.

Vide etiam sequentem §. Item §. 9. & V. Mors. passim.

1. *Illuc.*] In uterum matris, non illius de qua mox locutus est, sed alterius, scilicet terræ, quæ mater dicitur, quod mortales omnes instar benignæ matris hinc discedentes sinu excipiat & foveat.

2. *Amplius.*] i. residuum, seu excellentiam, seu quam habeat utilitatem.

3. *Homo.*] supple potit mortem.

4. *De universo, &c.*] cum omnia hic relinquere cogatur. Ita Hieronymus & Chald

5. *Nonne.*] hujus explicationem vide supra cap 2. §. 1. n. 9.

6. *Dormierit.*] id est, in hora mortis.

7. *Aperiet.*] urgente eum pœna aperiet oculos, quos hic mala delectatio clausos tenebat.

8. *Nihil inveniet.*] eorum in quibus Deo contempto se oblectaverat, & in quibus fidebat.

9. *Apprehendet quasi aqua*] i. invadet ex omni parte & circumdabit eum defectus omnis consolationis, omnis boni inopia, sicut aqua ex omni parte hominem circumfluit & madefacit.

10. *Tempestas.*] mortis sententia.

11. *Nocte.*] i. improviso, & quando effugere non licebit.

12. *Ne timueris, &c.*] supple potentiam inimici tui, seu divitis, qui te opprimit ô pauper, si fortè videris non solum cum divitem factum, sed etiam multiplicem gloriam domus ejus per numerosam familiam, & varias dignitates propinquorum ejus.

13. *Non sumet omnia.*] i. nihil secum auferet.

14. *Gloria*] non cum comitabuntur ad inferos propinqui, famuli, honores, dignitates.

15. *Anima ejus.*] supple impii, seu ipse impius.

16. *In vita benedicetur.*] solum Deus ei benefaciet in hac vita. Reddit rationem cur gloria impiorum non comitetur eos ad inferos.

17. *Confitebitur tibi.*] id est, ipse etiam vicissim laudabit te.

18. *Cum benefeceris ei.*] si autem aliquid mali illi accedere permiseris, statim murmurabit & blasphemabit.

§. 7. NISI QUÆ AD SEPULTURAE ET SEPULCHRI rationem spectant.

Et relinquent 1 alienis divitias suas: 2 & sepulchra eorum 3 domus illorum 4 in æternum. Psalm. 48. 11.

1. *Alienis.*] Iis quos ignorant, nòrat Aug. per alienos etiam intelligi posse filios & nepotes impiorum, qui sæpe tanquam alieni obliviscuntur eorum quorum opes possident, & licet non obliviscerentur, tamen mortuos impios juvare non possent, quare sunt quasi extranei. Non potuit epulo Lucæ 16. juvari à suis quinque fratribus, quos in mundo reliquerat.

2. *Et sepulchra.*] dederunt alienis opes, sibi nihil retinuerunt, nisi angustissimum sepulchrum.

3. *Domus illorum.*] quæ sepulchra erunt domus illorum.

4 *In æternum.*] usque ad finem mundi. Ita sæpe sumitur *æternum*.

§. 8. DIVITIAE MORTIS TEMPORE INUTILES omnino, nec ab ea valent liberare.

2 *Nil proderunt thesauri* 1 *impietatis: justitia verò liberabit* 3 *à morte.* Prov. 10. 2.

Vide infra §. 11.

1. *Impietatis.*) aut impiè congesti aut conservati, cum deberent dari pauperibus.

2. *Nil proderunt.*) absolutè ad nihil utiles sunt, igitur neque ad mortem temporalem, neque ad æternam evadendam.

3. *A morte.*) sæpe à temporali, semper ab æterna.

§. 9. AD IDEM, ET ID QUOTIDIANA constare experientia.

1 *Si Galaad Idolum, ergo* 2 *frustra erant in Galgal bobus immolantes:* 3 *nam & altaria eorum quasi acervi super sulcos agri.* Osee 12. 11.

Huc etiam revocare licet dicta §. 3. de tempore calamitatis, & quæ allata verbo Amicus, de falsis amicis, qui hominem deserunt tempore afflictionis.

1. *Si Galaad idolum.*) supple est: id est, si Galaad idola vehementer coluit, supple: nihilominus non potuit servari ab idolis suis, sed vastata est.

2. *Frustra, &c.*) i. operam perdunt, qui in Galgal immolant; nam nec ipsi servari poterunt.

3. *Nam & altaria eorum, quasi acervi, &c.*) scilicet erunt, id est, altaria, quæ idolis erexerunt, everterentur, & agri, ubi erant templa, arabuntur, & ex ruina altarium manebunt ibi magni acervi lapidum & terræ, ut factum est in altaribus Galaaditarum. Hæc pro litera. Tropologiam ad sensum paragr. dat Ribera istam; Si qui divitias congesserunt (quod idem de voluptatibus dici potest, ut & de honoribus) atque hæc idola summo studio coluerunt, (qui sunt quasi quædam Galaad, seu civitas operantium idolum) mortui sunt, nec divitiæ eos à morte liberare valuerunt: nec quicquam ex jis secum asportaverunt: qua spe nunc homines tot propinquorum & amicorum exemplis edocti eadem idola colunt, & ut his potiantur, nullis laboribus parcunt: certè sicut hos non invenerunt in hora mortis, ita nec eos juvabunt.

§. 10. SAEPE ETIAM POST MORTEM HORUM inutiles.

1 *Et relinquent alienis divitias suas.* Ps. 48. 12.

1. *Et relinquent.*) Vide paragraphum 7. supra num. 1.

§. 11. DIVITIAE NIL IVVABUNT IN DIE judicii.

Argentum eorum & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Ezech. 7. 19.

Argentum eorum & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini. Sopho. 1. 18.

Non proderunt divitiæ in die ultionis: 1 *justitia autem liberabit à morte.* Prov. 11. 4.

Noli 2 *attendere ad possessiones iniquas, &* 3 *ne dixeris,* 4 *est mihi sufficiens vita, nihil enim proderit in tempore vindictæ &* 5 *obductionis: noli* 6 *anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ.* Eccli. 5. 1. 10.

Qui 7 *confidunt in* 8 *virtute sua, & in multitudine divitiarum suarum gloriantur.* 10 *Frater non redimit,* 11 *redimet homo?* 12 *non dabit Deo placationem suam,* 13 *& pretium redemptionis animæ suæ.* Ps. 48. 7. 8. 9.

14 *Telas aranea texuerunt:* 15 *tela eorum non erunt in vestimentum, neque operientur* 16 *operibus suis. Opera eorum, opera inutilia.* 17 *& opus iniquitatis in manibus eorum.* Isa. 58. 5. 6.

1. *Justitia.*) vide supra §. 8.

2. *Attendere.*) animum apponere, ita ut iis fidas, quasi per eas omnia tuta sint tibi futura.

3. *Iniquas.*) non tantum quia fraudibus, & injustitia partæ, sed vocantur iniquæ, quia ut ille dicebat; omnis dives aut iniquus, aut hæres iniqui, & sicut Christus divitias vocat mammona iniquitatis.

Est mihi, &c.) i. iis fultus vivam fœlicem, longam & securam vitam.

5. *Obductionis.*) calamitatis: quam vocat obductionem, quia calamitas mentem veluti nebula quadam obducat, ejusque serenitatem tollat.

6. *Anxius, &c.*) ut eas per fas & nefas acquiras.

7. *Confidunt.*) non timentes diem malum, dicra

diem mortis & judicii, de qua David versu præcedenti.

8. *Virtute.*) viribus.

9 *Gloriantur.*) existimantes pecuniis omnia expugnari posse.

10. *Frater non redimit.*) i. in die malæ judicii, aut mortis, nemo poterit quamlibet magnis divitiis redimere fratrem.

11. *Redimet homo?*) si frater non redimat, multo minus alius homo id præstabit.

12. *Non dabit Deo placationem suam.*) i. nullis pecuniis Deum in illa die placare valebit, neque per se, neque per alium.

13. *Et pretium, &c.*) aut ullo pretio se redimere.

14. *Tela aranea.*) sicuti hæ facilè in nihilum redeuntur, ita & divitiæ. Aranea incredibili labore texit, quia ex visceribus tela sua extrahit, ut capiat muscas, & quis divitum ignorat labores & vigilias & solicitudines in perituris hujus boni mundi acquirendis?

15. *Tela eorum, &c.*) non vestietur his telis cum ad Dei tribunal ibierit, nudus comparebit: sola enim bona opera tunc hominem vestiunt.

16. *Operibus suis.*) i. divitiis labore partis.

17. *Et opus, &c.*) Et sumitur pro *quia*: quia in manibus eorum sola apparet iniquitas.

Potest & hic totus locus hunc habere sensum, ut ostendatur divitias, maximè iniquè partas omnino inutiles esse ad vestitum & necessaria paranda, neque melius divites sibi de vestimento per tales opes consulere, quam si ad se vestiendum, aranearum tela pararent.

CAPUT IV.

De abusu & noxiis effectis divitiarum.

§. 1. QUID EFFICIANT, SEU QUID AB IIS patiatur dives in animo humi & corpore.

Qui festinat ditari non erit 1 *innocens* Proverb. 28. 20.

2 *Adhuc* 3 *ignis in domo impii thesauri iniquitatis, & mensura minuta plena.* Mich. 6. 10.

4 *Laborabit in æternum* 7 *& vivet adhuc in finem,* Isai. 48. 8.

Qui congregat thesauros 8 *lingua mendacii vanus & excors est;* & 9 *impingetur ad laqueos mortis. Rapina impiorum* 10 *detrahent eos, quia noluerunt facere* 11 *judicium.* Prov. 21. 6. 7.

Vide supra c. 5 11. num. 14. & § 2. & 5. & infra § 9.

Comparantur divitiæ spinis, Matt. 13. 22. ob varias punctiones & cruciatus tum animi tum corporis.

1. *Festinat ditari*) per fas & nefas, non curans quomodo, dum ditescat.

2. *Innocens.*) i. impunitus; est mitis, id est, acerrimè punietur.

3. *Adhuc.*) i. post tot monita & increpationes Prophetarum.

4. *Ignis.*) putant esse thesauros, bona illa iniquè parta, at falluntur, nihil aliud sunt quam ignis qui eos tandem devorabit. *Vide Iacobi 5. versu 3 supra explicatum cap. 3. §. 3. numero decimoquarto.*

5. *Ira plena.*) Quia quantum deest mensuris illis quas minores faciunt, tantum iis addetur iræ meæ, ut impleantur.

6. *Laborabit.*) Is scilicet de quo ante locutus est, laborabit in æternum in tormentis cum divite epulone.

7. *Et vivet.*) nec tamen in illis tormentis constitutus, morietur unquam, sed immortalem vitam vivet.

8. *Lingua mendacii.*) per mendacia, ut faciunt falsi advocati & testes: item negotiatores plerique.

9. *Impingetur, &c.*) Irretietur, capietur laqueis mortis, tum temporalis tum æternæ.

10. *Detrahent.*) E gloria quam hic habent, in supplicium & ignominiam seu temporalem, seu perpetuam quam meruerunt.

11. *Judicium.*) quod justum est.

§. 2. AD IDEM, ET IN EOS, QUI DUM VICINI bonis suis spoliantur, cogitant de dilatandis terminis.

Falsi sunt principes Iuda; quasi 1 *assumentes terminum: fundet eos effundam* 2 *quasi aquam iram meam* Osee 5. 10.

3 *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris quæ advenient vobis.* Jac 5. 1.

1. *Assumentes &c.*) sensus est: capto Israel seu 10 tribubus, Principes Juda, seu duarum tribuum reliquarum cogitare debuerunt de pecca-

peccatis suis, & similem sententiam timere: cogitavetunt autem de dilatandis terminis suis assumendo terminos & possessiones decem tribuum. Hiero.

2. *Quasi aquam.*) Vide supra c.3.§.6.n.9.

3. *Agite, &c.*) id est, denuncio vobis fletum, & ejulatum.

§. 3. MALEDICIT DEUS DIVITIBUS.

2 *Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.* Luc.6.24.

1. *Va.*) hæc dictio dicitur semper in scripturis de his, qui non possunt evadere æternum supplicium. Chrys. In pecuniis inquit Ambr. multa sunt lenocinia delictorum.

§. 4. AD IDEM, ET QUOD DIVITIAE SINT confusio, clamorque in cœlum, destruendaque tandem.

Va qui congregat 1 *avaritiam* 2 *malam domui suæ,* 3 *ut sit in excelso nidus ejus & liberari se putat* 4 *de manu mali.* 5 *Cogitasti confusionem domui tuæ,* 6 *concidisti populos multos, & peccavit anima tua: quia* 7 *lapis de pariete clamabit: & lignum* 8 *quod inter junctiuras ædificiorum est,* 9 *respondebit: Va qui ædificat* 10 *civitatem* 11 *in sanguinibus, &* 12 *præparat urbem in iniquitate.* 13 *Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum?* 14 *laborabunt enim populi in multo igne: & gentes in vacuum, & deficient.* 15 *Quia replebitur terra,* 17 *ut cognoscant gloriam Domini,* 16 *quasi aqua operientes mare.* Abacuc. 2.9.10.11.12.13.14.

1. *Avaritiam.*) i. divitias per avaritiam.

2 *Malam domui suæ.*) i. noxias sibi & posteris.

3. *Ut sit, &c.*) ut per divitias reddatur securus, sicut avis cum nidum in excelso construit, putat se securam.

4. *De manu mali.*) id est, de malo.

5. *Cogitasti confusionem, &c.*) dum putabas te posteris tuis magnam gloriam comparare, comparasti ignominiam.

6. *Concidisti, &c.*) nam dum hujusmodi divitias congregas, destruxisti populos multos, & magnis peccatis, Dei in te iram provocasti.

7. *Lapis de pariete, &c.*) lapides murorum à te destructorum, clamabunt vindictam à Deo poscentes.

8. *Quod inter junctiuras, &c.*) quod ponitur in medio structuræ, ad continendos parietes.

9. *Respondebit.*) id est, similiter vindictam petet. Ita Hiero. Vel lapides & ligna quibus domum tuam ædificasti, clamabunt vindictam, furtiva enim sunt, aut nummis injustè congregatis comparata.

10. *Civitatem.*) Idem dici potest de domo & qualibet alia ædificatione.

11. *In sanguinibus.*) ex opibus, effusione sanguinis & rapina & pauperum vexatione partis.

12. *Præparat.*) ornat ædificiis, stabilit.

13. *Nunquid, &c.* quæ scilicet modo prædicturus sum, q. d. ista certè non à me, at à Deo revelante proficiscuntur.

14. *Laborabunt, &c.*) conabuntur extinguere incendium Babylonis & civitatis ædificatæ in sanguinibus, quam combusserunt Persæ, at frustra id conabuntur.

15. *Replebitur terra.*) Medorum & Persarum innumerabili exercitu.

16. *Quasi aqua, &c.*) i. sicut aquæ, quæ operiunt fundum, seu alveum maris.

17. *Ut cognoscant gloriam Domini.*) Ut Babylone vastata omnes gentes cognoscant Dei potentiam punientis tyrannos & deprædatores. Ita Hiero.

§. 5. AD IDEM, ET DIVITES SPOLIANDOS bonis suis.

Va ei, qui multiplicat non sua 1 *usquequo?* 2 *Et aggravat* 3 *contra se densum lutum? nunquid non repente consurgent, qui* 4 *mordeant te: & suscitabuntur* 5 *lacerantes te, & eris in rapinam eis? quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerunt de populo: propter* 7 *sanguinem hominis, &* 8 *iniquitatem terræ,* 9 *civitatis & omnium habitantium in ea.* Abacuc.2.6.7.8.

10 *Thesaurisasti vobis iram in novissimis diebus* Iac.5.3.

1. *Usquequo?*) quis erit tandem finis congerendi divitias.

2. *Et aggravat, &c.*) & væ ei, qui aggravat id est, multiplicat divitias, quæ nihil aliud sunt, quam lutum multo labore condensatum ut fiat paries, qui celerrimè postea corruit, quia carebat fundamento. Tales sunt divitiæ, quia nequeunt durare. Vel quia sunt viles ut lutum.

3. *Cas-*

9. *Contra se.*) in suam damnationem.

4. *Mordeant.*) hostes tui juncti Persis & Medis, tanquam feræ minores mordebunt te, & nocebunt quantum poterunt.

5. *Lacerantes te.*) Medi & Persæ, ut fortiores feræ te lacerabunt. Idem applicari potest aliis hostibus quibuslibet, quos immittit Deus, ut avaros divites vexent, spolient, iisque noceant quantum possunt.

6. *Qui reliqui, &c.*) qui manum & crudelitatem tuam effugere potuerint.

7 *Sanguinem hominis.*) seu hominum à te effusum, quia scilicet multos occidisti; occidunt divites dum sanguinem & alimentum pauperum rapiunt, aut retinent: si enim ait Ambrosius, non pavisti, occidisti.

8. *Iniquitatem terræ.*) quia afflixisti iniquè terram Juda.

9. *Civitatis.*) & civitatis, scilicet Jerusalem, quam tyrannicè vexasti & omnes habitantes in ea.

10. *Thesaurisastis.*) id est, thesaurisando & divitias congregando, accumulastis & reposuistis vobis vindictam divinam exercendam in die judicii.

§. 6. Divites ægrè admodum salvantur.

Amen dico vobis, quia dives difficilè intrabit regnum cælorum, & iterum dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire, 1 quàm divitem intrare in regnum cælorũ. Matt. 19. 23. 24

Quàm divitem, &c.) hinc colligit Hiero. esse impossibile esse 150. id est, valde difficile. Vel esse omnino impossibile, scil. viribus naturæ quod dicit versu 26 *apud homines.*

§. 7. Imo ne salvantur quidem plurimi ex iis & cur?

Multos perdidit aurum & argentum, & 1 usque ad cor regum extendit, & 2 convertit Eccli. 8. 3.

Qui aurum diligit 3 non justificabitur: & qui insequitur 4 consumptionem, 5 replebitur ex ea. Multi dati 6 sunt in auri casum, 7 & facta est in specie ipsius perditio illorum. 8 lignum offensionis, est 9 aurum sacrificantium, va illis, qui sectantur illud & omnis 10 imprudens deperiet in illo. Eccli 31. 5, 6. 7.

11. *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, qui mergunt homines in interitum, & perditionem: Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.* 1. Tim. 6, 9. 10.

1. *Usque ad cor Regum, &c.*) i. non tantum se extendit ad inclinandum corda pauperum, sed etiam corda regum; qui & justissimi esse debent, & non ita eo indigent.

2. *Convertit.*) i. pervertit ad ferendum iniquum judicium.

3. *Non justificabitur.*) sæpe peccabit aut in acquirendo aut conservando. Vel non erit impunitus, & condemnabitur à Deo.

4. *Consumptionem.*) res, quæ consumuntur, corrumpuntur, quæ sunt caducæ quales sunt opes.

5. *Replebitur ex ea.*) abundè habebit quod sectatus est.

6. *In auri casum.*) in ruinas & incommoda, quæ ob aurum perpessi sunt; peccando scil. aut aliis periculis se exponendo & damnis etiam vitæ.

7. *Et facta est in specie, &c.*) i. pulchritudine. Eundem habet sensum.

8. *Lignum offensionis.*) i. occasio offensionis & ruinæ, sicut enim impingimus in lapides, ita & in ligna.

9. *Aurum sacrificantium.*) i. aurum quod possident hi, qui illi sacrificant, illudque instar Dei cujusdam colunt.

10. *Imprudens, &c.*) quemadmodum etiam imprudentis est, & incircumspecti impingere in lignum, vel lapidem in via.

11. *Qui volunt.*) vide hujus explicationem Verbo Avaritia, §. 8.

§. 8. Divites odit Deus, mendaces maximè.

1. *Tres species odivit anima mea, & 2 aggravor valde anima illorum: 3 pauperem superbum, & 4 divitem mendacem, &c.* Eccli. 25 3.

1. *Tres species.*) tria hominum genera.

2. *Aggravor.*) gravitet illos fero, eisque indignor.

3. *Pauperem superbum.*) non enim habet ut dives, unde efferatur,

4. *Divitem mendacem.*) quia non habet causam mentiendi, sicut pauper; quem inopia sæpe

ad mentiendum provocat, & quia suis mendaciis, utpote qui ob divitias aliquam habet auctoritatem, magis nocet, quam pauper.

§. 9. IN MEDIIS DIVITIIS CRUCIANTUR.

Cum satiatus fuerit 1 *arctabitur, &* 2 *æstuabit, & omnis dolor* 3 *irruet super eum,* 4 *nimam impleatur venter ejus.* 5 *ut emittat in eum iram furoris sui, &* 6 *pluat super illum bellum suum.* Job. 20. 22. 23.

1. *Arctabitur.*] affligetur, angustiabitur.

2. *Æstuabit.*] affligetur ad modum ejus qui intus uritur & exæstuat.

3. *Irruet.*] id est, subitò & improvisò, dum se maximè putabat securum; sicuti qui se nimium grato cibo aliquo repleverunt, repentè gravissimis torsionibus excruciantur.

4. *Vtinam, &c.*] q. d. si ut optat ventrem impleverit; seu si accidat ut impleatur; 7 o. si quando impleverit ventrem.

5. *Vt emittat, &c.*] .i. emittet, seu gravius à Deo punietur.

6. *Pluat bellum*] id est, doloribus innumeris & continuis (iisque tot, quot sunt guttæ in diuturna pluvia) cum quasi aperto bello invadat.

§. 10. DE EFFECTIS DIVITIARUM IN ANIMO, ac primùm de Intellectu, quam stultus dives, qui magno labore, incerto hæredi inerti, & stulto opes congregat.

Rursus detestatus sum omnem industriam meam, quæ sub sole studiosissimè 1 *laboravi, habiturus hæredem post me, quem ignoro, utrum sapiens, an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi, & sollicitus fui, & est quicquam* 2 *tam vanum? unde cessavi,* 3 *renunciavitque cor meum ultrà laborare sub sole. Nam cum alius laboret* 4 *in sapientia & doctrina, & solicitudine, homini* 5 *otioso quæsita dimittit. & hoc ergo vanitas, &* 6 *magnum malum. Quid enim proderit homini de universo labore suo & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est.* Eccli. 2. 18. 19. 20. 21. 22.

Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole, unus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, non saturantur oculi ejus divitiis: nec cogitat dicens; *cui laboro, & fraudo animam meam bonis? & in hoc quoque vanitas est, & afflictio* 7 *pessima.* Eccl. 4. 7 8.

8 *Stulte* 9 *hac nocte, animam tuam* 10 *repetunt à te, quæ autem parasti,* 11 *cujus erunt?* Luc. 12. 20.

Thesaurizat & ignorat, cui congregavit ea? Ps. 38. 7

12 *Non videbit interitum cum viderit sapientes morientes simul* 13 *insipiens & stultus pereunt.* Ps. 48. 11.

1. *Laboravi.*] ad congregandas opes.

2. *Tam vanum.*] Estne ullus labor magis inanis & sine fructu, q. d. non.

3. *Renunciavitque*] .i. desiit.

4. *In sapientia, &c.*] .i. sapienter, prudenter & sollicitè.

5. *Otioso.*] qui bona sibi relicta prodigè expendit, inquit Liran.

6. *Magnum malum.*] magna, gravis molesta.

7. *Pessima*] .i. molestissima.

8. *Stulte.*] qui longa tibi tempora ad fruendum divitiis promittebas. Glossa Interlinearis.

9. *Hac nocte*] qui sibi multos annos sperabat, diem sequentem non videt. Greg.

10. *Repetunt.*] Exactores, ita Glossa Interlinearis: vel terribiles dæmones, cum Chrysostomo.

11. *Cujus erunt.*] certè non tua, qui nihil hinc auferes.

12. *Non videbit interitum.*] supple dives, id est, non cogitabit se moriturum, licet videat alios morientes: & in hoc mirè est cæcus, quasi non sit etiam ipse ex eadem materia corruptibili compositus.

13. *Insipiens, &c.*] Hic dives vocatur insipiens & stultus; q. d. licet non cogitet se morituum, morietur tandem.

§. 11. DE EFFECTIS DIVITIARUM IN voluntate.

PRINCIPIO CAUSA SUNT MULTORUM peccatorum.

Si dives fueris non eris innocens Eccli 11. 10.

Ob hanc causam vocantur.

1 *Mammona iniquitatis, & iniquum.* Luc. 16. 9. 11.

2 *Repleta est terra argento, & auro: & non est finis thesau-*

thesaurorum ejus: & repleta est terra ejus equis: & innumerabiles quadrigæ ejus: & repletaest terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. Isa. 2.7.8.

Locutus sum ad te in 3 abundantia tua, & dixisti, non audiam: hæc est 4 via tua 5 ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Hier. 22.22

Vide verbo Contentio, §. 3. n. 6.

1. *Mammona,*] ita vocantur divitiæ, linguâ Syrorum, aut Chaldæorum. Hieronymus: vel Pœnorum, inquit Augustinus. Neque id certum, ad utramque linguam pertineret; cum hi à Tyriis & Phœnicibus, Syriis fuerint oriundi.

2. *Replete est, &c.*] i. cum rebus omnibus abundarent, tunc idola coluerunt.

3 *Abundantia.*] prosperitate, cum affluerent divitiis.

4. *Via,*] consuetudo, ingenium tuum.

5. *Adolescentia tua.*] ex quo eductus es de Ægypto.

§. 12. Ad idem item: spoliatum iri divites.

1 *Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eum illud in 2 immunditiam: & dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam, & 3 contaminabunt illud.* Ezech. 7. 20.21.

Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, 4 quæ fecerunt Baal. Osee. 2.8.

Argentum suum, & aurum suum fecerunt sibi idola 5 ut interirent. Osee 8. 4.

6 *Incrassatus est dilectus, & recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus; dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo.* Deut. 32. 15.

Vide infra §. 23.

Pecunia 7 obediunt omnia. Eccl. 10. 19.

Divitias ne dederis mihi, ne fortè satiatus illiciar 8 ad negandum, & dicam quis est Dominus? Prov. 30. 8. 9.

1. *Ornamentum, &c.*] quia de auro & argento fecerunt sibi ornamenta, unde superbierunt. Liranus: & ex iisdem ornamentis fecerunt idola; id enim significat *abominationum*, &c. quomodo divitiæ causa peccatorum.

2. *Immunditiam.*] ut projiciantur, sicut solent res immundæ & contemptæ, vel ut prophanentur à gentibus.

3. *Contaminabunt.*] prophanabunt.

4 *Quæ fecerunt Baal,*] id est, ex quo argento & auro fecerunt idola Baal, id est, Jovi.

5. *Ut interirent.*] id est, atque ita tandem interierunt.

6 *Incrassatus, &c.*] ditior factus

7. *Obediunt omnia.*] quare magnam dat ansam quorumlibet peccatorum, nisi quem Dei timor cohibeat.

8. *Ad negandum.*] scilicet Deum, hoc est ne deseram Deum, & dejiciar ad idola. Quod quidem faciunt divitiæ & prosperitas temporalis, dum hominem pertrahunt ad voluptates carnis, quæ sæpe desinunt in perfidiam, apostasiam & atheismum: dum etiam efficiunt in eo nimium amorem rerum terrenarum, inducuntque in superbiam, quæ omnis Apostasiæ initium. Denique inordinatus amor divitiarum, est idolorum servitus secundum Apostolum.

§. 13. Etiam timore eos perdendi peccatur.

Dixit Ieroboam in corde suo, nunc revertetur regnum ad domum David; si ascenderit populus iste ut faciat sacrificia in domo Domini in Ierusalem, & 1 convertetur cor populi hujus ad Dominum suum Roboam regem Iuda, interficientque me, & revertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit 2 duos vitulos aureos, & dixit eis: nolite ultra ascendere in Ierusalem, ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 3. Reg. 12. 26.27.28.

3 *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Joan. 11. 48.

1. *Convertetur, &c.*] probabiliter enim credebat, inquit Liranus; quod per sacerdotes populus ad hoc induceretur, vel si non posset induci, detineretur à Roboam quousque juraret ei fidelitatem, & consentiret in mortem Jeroboam.

2. *Duos vitulos.*] ad similitudinem vituli, quem fecerat Aaron.

3. *Si dimittimus &c.*) Timebant, inquit Augustin. ne si omnes in eum crederent, nemo remaneret qui contra Romanos civitatem defenderet. Temporalia ergo perdere timuerunt, & vitam æternam non cogitaverunt, ac sic utrumque amiserunt: tulerunt enim Romani & locum & gentem, expugnando, & transferendo. Vel cum Chrysostomo; Volebant populum concitare tanquam in periculo constitutum ex suspicione tyrannidis: quasi dicat si viderint eum Romani turbas ducentem, suspicabuntur tyrannidem & defectionem ab illis & destruent civitatem.

§. ADD. DIVITIAE FACIUNT HOMINEM nihil timere.

Vide V. Consilium §. 9 *& V. Divitiæ, c.* 2. §. 2. *num.* 3.

§. 14. DIVITES PLURIMUM SUNT CRUDELES & immites. Item qua ratione puniendi.

Væ qui opulenti estis 1 *in Sion & confiditis* 2 *in monte Samaria, optimates* 3 *capita populorum, ingredientes* 4 *pompaticè, domum Israel.* 6 *Qui dormitis in lectis eburneis, &* 7 *lascivitis in stratis vestris:* 8 *qui comeditis agnum de grege, & vitulum de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii: sicut David putaverunt se habere vasa cantici: bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti: & nihil patiebantur super contritione Joseph.* Amos 6. 1. 4. 5. 6.

Ideo vocantur leones Psal. 33. 11. ubi enim nostra versio legit, *divites eguerunt*, potest etiam verti ex Hebræo *leones eguerunt.*

Imò & in nostro textu comparantur leonibus.

9 *Venatio leonis eruger in eremo:* 10 *sic & pascua divitum sunt pauperes.* Eccli. 13. 23.

Quàm se leonem præbuerit, & immitem dives quidam erga Lazarum, & quàm verè dixerit David leones seu divites eguerunt, cum nec aquæ guttula concessa sit huic diviti. *Vide Luc. c.* 16 *à medio.*

1. *In Sion.*) ubi dives colitur, & tot pauperes sunt, quibus Deus benefacere præcipit. Sion Christianorum est Ecclesia.

2. *In monte Samariæ.*) In potentia regni Israel cujus caput erat Samaria, existimantes nunquam illam perituram, neque vestras divitias

3. *Capita.*) gubernatores, duces.

4. *Pompaticè.*) ita ut tumorem animi, corpus: ostendat, & pomparum ferculis similes esse videantur, ait Hieronymus: Ipso corporis motu ostendunt se velle honorari & principes judicari.

5. *Domum Israel.*) i congregationem populi.

6. *Qui dormitis in lectis eburneis*) cum pecunia qua illos emistis, alendi vobis essent pauperes. *V. Ambr. lib. de Nabuthe Jezraelita, c.* 13.

7. *Lascivitis.*) libidini indulgetis.

8. *Qui comeditis &c.*) usque ad finem. *Vide V. Convivia, parte* 2. §. 4.

9. *Venatio.*) Gaudi, *sicut*; sicut ergo venatur leo agnos, sylvestres, quia ei inferiores viribus.

10. *Sic & pascua, &c.*) quia eorum bona diripiunt, eorum ie pascunt sudoribus.

§. 15. DIVITES SPOLIANT PAUPERES, HIS NE hiscere quidem ausis.

Dives 1 *injustè egit, &* 2 *fremet: pauper autem lassus* 3 *tacebit* Eccli. 13. 4.

1. *Injustè egit*) in pauperem.

2. *Fremet.*) minabitur per iram, indignè fremet, cum se humiliare deberet.

3. *Tacebit.*) nec audebit suam innocentiam defendere, aut alterius ostendere injuriam, ne si loquatur, magis offendat iratum, & ad novam, quam minatur injuriam provocet.

§. 16. DIVITES ODERUNT PAUPERES.

Quæ communicatio sancto hominis ad 1 *canem? aut* 2 *quæ pars divitis ad pauperem. & sicut* 3 *abominatio est superbo humilitas: sic &* 4 *execratio divitis pauper.* Eccli. 13. 22. 24.

1. *Canem.*) Quia secundum legem animal est immundissimum, eo quod nec findit ungulam, nec ruminat. Vel per canem accipitur peccator, qui immundus est & prophanus.

2. *Quæ pars.*) quæ amicitia, quæ communicatio. q.d. tantum abest ut cum eo communicet, quin odit etiam ut vir sanctus & religiosus: odit canem seu peccatorem.

3. *Abominatio.*) quia dedignatur vilis haberi & abjectus.

4. *Execratio.*) abominatio, vehemens odium & animi alienatio.

§. 17. His aliisque peccatis divitis Deum ipsum provocant.

Abundant tabernacula prædonum, & audaciter 1 *provocant Deum*; 2 *cum ipse dederit omnia in manus eorum.* Job. 12. 6.

1. *Provocant.*) quælibet audentes mala.

2. *Cum ipse dederit &c.*) cum à se non habeant illa bona, quibus sic efferuntur, & abutuntur.

§. 18. Atque in eum bellum gerunt.

1 *Tetendit adversus Deum manum suam, & contra omnipotentem* 2 *roboratus est.* 3 *Cucurrit adversus eum erecto collo, &* 4 *pingui cervice armatus est* Job. 15. 26. 27.

1. *Tetendit.*) Extendit, ea agens, quæ novit Deo displicere, aut etiam eum irridens & blasphemans.

2. *Roboratus est.*) in sua malitia, apud se ex proposito, & intentione decernens Deo non obedire.

3. *Cucurrit, &c.*) quasi æqualem se faciens Deo & viribus parem, veluti cum homo adversus hominem erecto collo in signum elationis currit aut incedit.

4. *Pingui cervice, &c.*) obdurata, quasi paratus cum eo congredi.

§. 19. In divites, qui timore amittendi sua, Deum offendunt.

1 *Pro quo sollicita timuisti? quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo,* 2 *quia ego tacens &* 3 *quasi non videns & mei oblita es. Ego annunciabo* 4 *justitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.* Isa. 57. 11.

1 *Pro quo &c.*) i. quorsum timuisti idola, & coluisti ea, ne opes amitteres.

2. *Quia mentita es.*) *Quia*, non semper rationem reddidisti, sed ita tacitum continuasti & sic mentiteris mihi, & falleres pactum initum, Exodi 24.

3 *Quia ego tacens &c.*) id est, licet adhuc tacerem & dissimulem me videre.

4. *Annunciabo.*) ostendam me vidisse, ostendam me non ignarum.

5 *Justitiam.*) Ironicè, id est, iniquitatem, vel quam tu justitiam vocabas.

§. 20. In eos qui suis commoditatibus Dei cultum postponunt.

Vide V Deus, cap. 11. § 4.

§. 21. In eos qui divitiarum acquirendarum cupiditate peccant, eorumque supplicium.

1 *Ephraim* 2 *vitula* 3 *docta* 4 *diligere triturам, &* 5 *ego transivi super pulchritudinem colli ejus:* 6 *ascendam super Ephraim,* 7 *arabit Judas, & confringet sibi sulcos Jacob.* Osee 10. 11.

1. *Ephraim.* Ephraimitæ: ita vocat 10. tribus.

2. *Vitula.*) tanquam vitula.

3. *Docta.*) assueta.

4. *Diligere triturам.*) id est, similis vitulæ seu vaccæ novellæ, quæ amat triturare, potius quam arare. Solent vitulæ cum ad terendum fruges adhibentur citò ab agricolis dimitti, ne nimio labore fratgantur; sed illæ quoniam in tritura liberè comedere sinuntur, sæpe ultrò ad triturам redeunt: Ita Israelitæ ad idola nationum sæpe redibant, quoniam eorum commerciis videbant se fieri ditiores. Amant triturare id est, laborem habentem præsentia emolumenta, refugiunt arare, id est, Deum sine præsenti emolumento colere.

5. *Ego transivi, &c.*) i. collum ejus superbum, & contumax domabo per Assyrios.

6. *Ascendam.*) quasi super eum, ut eum omnino mihi subjiciam Assyriis tradendo.

7. *Arabit Judas.*) cum videbit Israelis calamitatem, desinet triturам idolatriæ, & *arabit*, Deum quæret sine respectu præsentium emolumentorum.

8 *Confringet &c.*) i. glebas sulcorum, ut scil. apta sit terra ad sementem.

§. 22. In eos qui sibi nihil curæ est, unde, aut qua ratione ditescant, per fas ne, an nefas?

Et dixit Ephraim, verumtamen 1 *dives effectus sum,* 2 *inveni idolum mihi: omnes labores non invenient mihi iniquitatem quam peccavi.* Osee 12. 8.

1 *Dives effectus.*) non refert unde, inquit Hieronymus, dum modo dives sim.

2 *Inveni, &c.*) q. d. Adoptavi alii alia idola,

ego bonum idolum penes me habeo pecuniam .i. nullius egeo.

3. *Omnes*, &c.] .i. in divitiis, quas meo labore acquisivi, non apparebit iniquitas ulla, quam fecerim: nemo enim me reprehendere audebit, cum dives sim & potens, & omnes à me adjuvari indigeant. Ita Hieron.

§. 23. In eos qui divitiis suis abutuntur ad peccandum.

Videndum Ezech. caput 16. à versu 10. per multos versus, è quibus sunt hæc pauca.

Tulisti 1 *vasa decoris tui de auro meo atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, &* 2 *fornicata es in eis.* Ezech 16. 17. 19

Vide supra §. 12.

1 *Vasa decoris.*] ornamenta pulchra.

2. *Fornicata.*] colendo eas: solet scriptura Idololatriam fornicationem vocare, quia per eam relinquit homo Deum legitimum sponsum suum.

§. 24. Licet tam peccent graviter divites, nemo eos audet corripere.

Vide supra §. 22 *num.* 3.

§. 25. Imo adulantur, applaudunt eis omnes.

Vide Verbo Adulatio. & Acceptio personarum.

§. 26. Divitiæ voluntatem frustrant spe sua; sunt enim mendaces & falsæ, iisque accommodari potest illud Isaiæ.

Mendacium est in 1 *dextera mea.* Isa. 44. 20.

Est qui locupletatur parce 2 *agendo*, 3 *& hæc est pars mercedis illius,* 4 *in eo quod dicit, inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus præterat, & mors appropinquet, & relinquat omnia alii, & morietur.* Eccli. 11. 18 19 20.

Dicam animæ meæ: anima mea, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe epulare. Dixit autem illi Deus: 5 *stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt? sic est qui sibi thesaurisat, &* 6 *non est in Deum dives.* Lucæ. 12. 19. 20. 21.

1. *Dextera.*] .i. operâ dexteræ, in operibus meis, quibus congero divitias, mendacium est, quia scilicet mendaces sunt divitiæ.

2. *Agendo.*] vivendo .i. genium suum fraudando.

3 *Et hæc est*, &c.] hanc solam habet portionem, quam pro mercede recipiat.

4. *In eo quod*, &c.] .i. ut possit dicere: Jam mea parcitate assecutus sum bona, in quibus quiescam.

5. *Stulte.*] Vide supra §. 10. num. 8.

6. *In Deum dives.*] liberalis in pauperes Dei amore. Vel *In Deum* id est, apud Deum. Talis dives dicitur esse, quando eleemosynis, bonisque operibus multa sibi merita apud Deum, quasi opes recondit.

§. 27. Quomodo frustra sæpe laborat quis, ut ditescat; cum alius Dei beneficio parvo labore dives fiat.

1 *Si secutus fueris,* 2 *non apprehendes: &* 3 *non effugies,* 4 *si præcucurreris. Est homo laborans, &* 5 *festinans, &* 6 *dolens* 7 *impius: &* 8 *tanto magis non abundabit. Est homo* 9 *marcidus egens* 10 *recuperatione,* 11 *plus deficiens virtute, & abundans paupertate, & oculus Dei respexit illum in bono, & erexit eum ab* 12 *humilitate ipsius, & exaltavit caput ejus, & mirati sunt in illo multi, & honoraverunt Deum.*

1. *Si secutus fueris.*] seu persecutus, scilicet divitias.

2. *Non apprehendes*] scilicet nisi Deus dederit, & fortunaverit tuos labores.

3. *Non effugies.*] supple paupertatem, si Dominus velit te pauperem.

4. *Si præcucurreris.*] .i. ad fugiendam paupertatem .i. licet paupertatem videaris jam longè post te reliquisse.

5. *Festinans.*] supple ditari.

6. *Dolens.*] qui multis angitur doloribus, dum non ei omnia ex voto succedunt.

7. *Impius.*] Ejus impietatem, hujus rei assignat causam.

8. *Tanto magis*, &c.] .i. & tamen non ideo magis abundat.

9. *Marcidus.*] languidus: ad operandum tardus.

10. *Recuperatione.*] subsidio ipsum reparante.

11. *Plus deficiens virtute.*] .i. multum deficiens fortitudine.

12. *Humilitate.*] humili statu & paupertate.

§. 28.

§. 28. MINATUR DEUS DIVITES FRUSTRATUM iri spe sua, nec partis fruituros.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem & 1 pradam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide 2 ædificabitis, & 3 non habitabitis in eis: vineas plantabitis, amantissimas, & non bibetis vinum earum. Amos 5.11.

Erit 4 fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt; & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Sopho. 1.13.

5. *Non est satiatus venter ejus: & cum habuerit quæ concupiverat, 6 possidere non poterit.* Job. 20.20.

1. *Pradam electam.*] quicquid vobis pretiosum pulchrumque videbatur.

2. *Ædificabitis.*] ex divitiis per rapinam partis.

3. *Non habitabitis.*] quia vel moriemini, vel capiemini ab hostibus, vel devenient in manus alienorum, quocumque tandem modo id accidat non incoletis eas.

4. *Fortitudo.*] divitiæ, quibus se fortes & insuperabiles putabant.

5. *Non est satiatus.*] licet innumera undique corrogasset.

6. *Possidere non poterit.*] vel quia morietur, vel quia iis privabitur à raptoribus, sicut & ipse aliis ea rapuit.

§. 29. AD IDEM, ET BONIS EIUS IUSTOS fruituros.

Si 1 comportaverit 2 quasi terram argentum, 3 & sicut lutum præparaverit vestimenta, se præparabit quidem, sed justus vestietur illis: & argentum 4 innocens dividet. 5 Ædificavit 6 sicut tinea domum suam. & sicut 7 custos fecit 8 umbraculum Job 27 16.17,18.

1. *Comportaverit.*] coacervaverit argenti immensam vim.

2. *Quasi terram.*] ad eum modum quo terra in cumulos redigitur.

3. *Et sicut lutum,* &c.] i. si vestium magnam copiam multa cum curiositate & pretio præparavit, comprehenderitque in altos cumulos ad eum modum, quo in plateis congeritur lutum.

4. *Innocens.*] vir probus.

5. *Ædificavit.*] dives.

6. *Sicut tinea.*] id est, domum non diu durat, ut tineæ domus in exeso ligno non diu durat.

7. Custos.] Chaldæus, *pomerium.*

8. *Umbraculum*] quod parum durat, & custodia absoluta evertitur.

§. 30 IDEO VOCANTUR CONFUSIO.

Vide supra §. 5. *num.* 5.

§. 31. DIVITIÆ NON SATIANT VOLUNtatem.

Vide supra §. 28. *num.* 5. *& verbo Avaritia* §. 9.

1 *Quomodo vinum potentem decipit, sic erit 2 vir superbus, & 3 non decorabitur: qui 4 dilatavit quasi infernus animam suam: & ipse quasi mors, & non adimpletur, 5 & congregavit ad se omnes gentes & coacervavit ad se omnes populos.* Abac. 2.5.

1. *Quomodo,* &c.] quia primum eum exhilarat, deinde prosternit, & omnium risui, ac odio exponit, sic erit impiorum fœlicitas omnis, & divitiæ, quæ cito transibunt, & ipsis postea dolorem & irrisionem afferent.

2. *Vir superbus.*] divitiis maximè inest superbia & fastus.

3 *Non decorabitur.*] honorabitur, imo omnes eum detestabuntur.

4. *Dilatavit,* &c.] nullæ divitiæ, nulla regna eum saziant, & sicut mors & infernus dilatant se ut plures recipiant, sic iste non explebitur divitiis & regnis, loquitur ad litteram de Nabuchodonosore.

5. *Et congregavit.*] licet congregarit, & licet multarum gentium factus sit dominus.

§. 32. DIVITIÆ PARUM OBLECTATIONIS afferunt.

Ubi multa sunt opes, multi, & qui comedunt eas, & quid prodest possessori, 1 nisi quod cernit divitias oculis suis? Eccl. 5 10.

1. *Nisi quod cernit,* &c.] quasi dicat: cum plusquam unius hominis cibum capere non possit, nihil ei prosunt divitiæ, nisi quod eas videndo, talem, qualem inde percipiat voluptatem.

§. ADD. VARIS HOMINEM CRUCIANTE divitiæ malè partæ.

Vide V. Contentio. §. 17.

§. 33.

§. 33. DIVITIAE EFFICIUNT IN MEMORIA Dei oblivionem.

In multitudine viæ tuæ 1 *laborasti, non dixisti,* 2 *quiescam,* 3 *vitam manus tuæ inveniſti, propterea non* 4 *rogasti.* Isa. 57. 10.

5. *Iuxta pascua sua adimpleti sunt, & saturati sunt:* 6. *elevaverunt cor suum, & obliti sunt mei.* Osee 13. 6.

Observa, & cave ne quando obliviscaris Domini Dei tui & negligas mandata ejus atque judicia, & cæremonias quæ ego præcipio tibi hodie: ne postquam comederis & satiatus fueris, domos pulchras ædificaveris, & habitaveris in eis, habuerisque armenta boum, & ovium greges, argenti & auri cunctarumque rerum copiam, elevetur cor tuum & non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti de domo servitutis Deut. 8. 11. 12. 13. 14.

1. *Laborasti.*) profecta variis viis, vel ad varios ad petendum auxilium.

2. *Quiescam.*) à tot itineribus. 70. *desinam.*

3. *Vitam manus tuæ.*) .i. divitias, quibus vivitur, manuum labore partas.

Rogasti.) 70. non rogasti me: oblita es mei, quasi alieno non egens auxilio. Ita Hier.

5. *Iuxta pascua, &c.*) .i. secundum abundantiam pascuorum, quæ eis dedi, fuit eorum saturitas id est, magna fuit, quia multa eis dedi pascua.

6. *Elevaverunt.*) ditati à me cœperunt superbire.

§. 34. DIVITIAE QUAE DAMNA ACCERSANT corpori.

AUFERUNT SOMNUM.

Dulcis est somnus 1 *operanti, sive parum, sive multum comedat:* 2 *satietas autem divitis non sinit eum dormire.*

Vide Lucæ 12. à versu 16. quomodo insomnem dives ille duceret noctem, quidque tum cum ei dormiendum esset, cogitaret.

1. *Operanti*) labore manuum victum paranti.

2. *Satietas.*) nimius cibus ingestus.

§. 35. AFFERUNT MORTEM, VARIAQUE mala.

Est & alia 1 *infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiæ conservata* 2 *in malum domini sui.* Eccl. 5. 12.

1. *Infirmitas pessima,* & molestia gravissima.

2. *In malum. &c.*) quia divites sæpe occidumtur, ut quis eorum bonis potiatur.

§. 36. ETIAM IMMATURAM.

1. *Antequam dies ejus impleantur* 2 *peribit, &* 3 *manus ejus arescent. Ladetur quasi vinea in primo flore botrus ejus, & quasi oliva* 4 *projiciens florem suum.* Job. 15. 32. 33.

1. *Antequam, &c.*) id est, antequam perveniat ad illos annos, ad quos secundum naturæ ejus constitutionem, si bene vixisset perventurus erat.

2. *Peribit.*] aut peste aut gladio, aut subito aliquo alio casu, divino id operante judicio.

3. *Manus arescent.*] ad omne opus reddentur inutiles.

4. *Projiciens florem.*] ante tempus scilicet quæ propterea nullum profert fructum. Ita dives impius nullum fructum bonorum operum profert, quare ut arbor arida & infructuosa projicietur in ignem inextinguibilem.

§. 37. QUID IN FAMA ET HONORE efficiant divitiæ.

Vide supra §. 4. n. 5. & §. 31. n. 1.

§. 38. QUID IN BONIS FORTUNÆ, SEU quid divitiæ in se ipsæ. Minatur Deus earum omnium jacturam.

Ecce profecti sunt 1 *à vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepelict eos:* 2 *desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit,* 3 *lappa in tabernaculis eorum.* Olee 9. 6.

Nescierunt facere rectum dicit Dominus: thesaurisantes 4 *iniquitatem, & rapinas in ædibus suis. Propterea hæc dicit Dominus Deus, tribulabitur &* 5 *circuietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.* Amos 3. 10. 11.

Corrumpam vineam ejus, & ficum: de quibus dicit, 7 *mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei. & ponam* 8 *eas* 9 *in saltum, & comedet eam* 10 *bestia agri.* Osee 2. 12.

11 *Leo cepit sufficienter* 12 *catulis suis, & necavit* 13 *leænis suis: & implevit præda speluncas suas, & cubile suum rapina. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & succendam* 14 *usque ad summum* 15 *quadrigas tuas &* 16 *leunculos tuos* 17 *come-*

17 *comedet gladius*, & 18 *exterminabo de terra prædam tuam*, & 19 *non audietur ultra vox nuntiorum tuorum*, Nahum. 2. 12. 13.

Huc revoca quæ capite 3. §. 1. & §. 3. & quæ hoc cap. §. 11. & §. 4. & §. 5.

1. *A vastitate*] propter vastitatem terræ suæ fugerunt in Ægyptum.

2. *Desiderabile argentum*] i. domos in quas suas congesserant pecunias, quas ita amabant, vel domos, in quibus argentea erant omnia.

3. *Lappa, urtica, &c.*] quia nascentur lappæ, & urtice, ubi quondam domus eorum erant.

4. *Iniquitatem*] divitias iniquitate partas.

5 *Circuient*] Ab hostibus.

6. *Fortitudo*] opes quibus te fortem existimas.

7. *Merces tuæ, &c.*] stipendia, cultus idolorum, cum tamen mea essent dona.

8. *Ea*] vineam & ficum.

9 *In saltum*] In sylvam omnia vertam, neque habebit ultra terra vites aut arbores fructiferas.

10. *Bestiæ agri*] hostilis exercitus.

11. *Leo*] leonem vocat regem Assyriorum, qui bello multo populatus erat.

12. *Catulis*] filiis & nepotibus.

13. *Leonis*] uxoribus suis, implevitque regnum suum omnis generis rapina.

14. *Usque ad fumum*] ut penitus vertantur in fumum & deleantur funditus.

15 *Quadrigas*] sub quibus intelige reliquum belli apparatum.

16. *Leunculos*] filios & nepotes.

17. *Comedet*] occident Chaldæi.

18 *Exterminabo prædam*) i. divitias ex rapina collectas.

19. *Non audietur, &c.*) quales in Jerusalem misit Sennacherib: q. d. non habebis, quos mittas, nec ad quos.

§ 39. Nec Minatur modo, sed infert etiam.

1 *Tigris periit, eo quod* 2 *non haberet prædam; &* 3 *catuli* 4 *leonis dissipati sunt*. Job. 4. 11.

Cujus 5 *messem* 6 *famelicus comedet, & ipsum capies armatum, & bibent* 7 *sitientes divitias ejus*. Job 5.

8 *Apertum erit germen domus illius, &* 9 *detrahetur in die furoris Dei*. Job. 20. 28.

10 *Convertentur ad vesperam, & famem patientur ut canes: & circuibunt civitatem*, Ps 58. 15.

11 *Non inveniet* 11 *fraudulentus lucrum: &* 13 *substantia* 14 *hominis* 15 *erit auri pretium*, Prov. 12. 27.

16 *Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas,* 17 *dabit ipse ditiori, & egebit*, Prov. 22. 16.

Vir, qui festinat ditari, & alios 18 *invidet, ignorat quod egestas,* 19 *superveniet ei*. Prov. 28. 22.

20 *Substantia injustorum* 21 *sicut fluvius siccabuntur*, 22 *& sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt.* 23 *In aperiendo manus suas, lætabitur:* 24 *sic prævaricatores in consummatione tabescent*. Eccli. 40. 13. 14.

Egestas à Domino in domo impii: habitacula autem justorum 27 *benedicentur*. Prov. 3. 33.

27 *Apprehendet eum quasi aquæductus, nocte opprimet eum tempestas*. Job. 27. 20.

Substantia 28 *festinata* 29 *minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur*, Proverb. 13. 11.

30 *Hæreditas ad quam* 31 *festinatur in principio, in novissimo* 32 *benedictione carebit*. Prov. 20. 21.

Vide supra cap. 2. § 11. post numer. 17. & hoc cap. 4. §. 27 & 28. & 29 & 4 & 5.

1. *Tigris*) dives, qui in modum tigridis crudelis est.

2. *Non haberet prædam*) defectu rerum necessariarum.

3. *Catuli*) filii, nepotes.

4. *Leonis*) divitis, qui ob crudelitatem, & rapacitatem est instar leonis.

5. *Messem*] labores omnes magno partos dolore & industria.

6 *Famelicus*) seu sit hostis, seu pauperes, seu quivis alius fur.

7. *Sitientes*) prædones, vel pauperes.

8. *Apertum erit germen, &c.*) exponetur malis & paupertati posteritas ejus. Chaldæus, Transferetur frumentum.

9. *Detrahetur*) auferetur.

10. *Convertentur ad vesperam*; ire & redire cogentur sub vesperam, ad quærendum panem.

11. *Fraudulentus*) qui dolo & malis artibus parat opes.

12. *Non inveniet lucrum*) non percipiet inde commodum, quia malè parta, malè dilabuntur.

13. *Substantia*) opes, bona.

14. *Hominis*) supple justi aut seduli.

15 *Erit auri pretium*) i. aurum pretiosum, id

li est,

est homo justus possidebit sua justitia & sedulitate opes plurimas.

16. *Calumniatur*] .i. injuria afficit, ipso facto, opprimit.

17. *Dabit ditiori*] ut scilicet ejus conniventia & patrocinio licentius rapiat: vel *dabit ditiori*, quia potentiores ab eis male parta rapiunt, ut videmus fieri in usuriis & raptoribus.

18. *Invidet*] non patitur alios secum lucrum facere, ideo aliorum lucra conatur præripere.

26. *Supervenit*] repentè & improviso.

20. *Substantia*] opes.

21. *Sicut fluvius, &c.*] .i. sicut torrens aliquis magnus instar fluvii procurrens, qui subitò aliquando exaresci. Sic impiorum divitiæ, licet secundo cursu aliquandiu fluant, tamen subitò cum morte, & nunquam ante mortem repentino casu aliquo pereunt.

22. *Et sicut tonitruum, &c.*] tonitru magnum edit sonum in pluvia, sed simul cum pluvia evanescit: ita divitiæ impiorum, cum instar tonitrui ad tempus admirationem quandam habeant, suoque fulgore ac strepitu pompæ terreant, tamen diuturnæ non sunt, sed mox disparent.

23. *In aperiendo manus suas*] per prosopopeiam tribuit pluviæ, *aperire manus suas & lætari*. Sensus est: cum se pluvia largè super terram effuderit (hoc.n. est aperire manus) tunc lætabitur, quod se terrorem tonitrui superaverit & hominibus ademerit, nam magna pluvia cessare facit tonitrua & fulgura. Significatur his, quod sicut torrens exiccatur à sole, & tonitruum superatur à pluvia magna: ita & opes divitum subito cum eis deficiunt per supervenientem ultionem divinam, qua tanquam imbre eos obruente, omnis superatur eorum terror, licque lætabitur justus hoc terrore liberatus.

24. *Sic prævaricatores &c.*] .i. ita deficient ut penitus consumantur.

25. *Habitaculo*] .i. non tantum justi, sed eorum domus & familia.

26. *Benedicentur*] Omnibus bonis abundabunt: is enim est effectus divinæ benedictionis.

27. *Apprehendet*] Vide supra cap. 3. §. 6. numero 9.

28. *Festinata*] .i. cito acquisita.

29 *Minuetur*] Quia fere opes subitò acquisitæ, illicitis mediis sunt paratæ, ideo minuentur & peribunt, non erunt diuturnæ.

30. *Hæreditas*] Per quam non tantum hereditatem propriè dictam accipe, sed quamvis substantiam & possessionem.

31. *Festinatur*] Vide paulo ante versum 28.

32. *Benedictione carebit*] .i. non diu durabit at cito minuetur, ut quæ careat Dei favore & beneficentia.

§ 40. Causa, cur depauperat Deus divites.

Ea colligitur ex testimoniis hactenus allatis, cui causæ hanc addo.

1 *Et hæc nescivit quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum & argentum, multiplicavi ei, & aurum quæ fecerunt Baal. Idcirco* 2 *convertar & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, &* 3 *liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus.* Osee 2. 8. 9

1. *Et hæc*] Vide supra §. 12. numero 4.

2. *Convertar*] Putabat me sui oblitam esse fibique terga vertisse.

3 *Liberabo*] i. Auferam: sed innuitur hac voce creaturas invitas servire peccatoribus, gravatique eas, & tyrannide quadam reneri cum id faciunt: ideo dicit, *liberabo*: q d à servitute eos vindicabo.

§. 41. Quæ divitiarum effecta in divitum filios, & familiam: Paupertas & ignominia.

Si multiplicati fuerint filij ejus, in gladio erunt, & nepotes ejus non saturabuntur pane. Iob. 27. 14.

1. *Pereunt in afflictione pessima: genuit filium qui in summa egestate erit.* Eccl. 5. 13.

2 *Thesaurus desiderabilis, &* 3 *oleum* 4 *in habitaculo justi: &* 5 *imprudens homo dissipabit illud*, Proverb. 21. 20.

Vide verbum *Avaritia*, §. 16. & hic supra § 4. ubi de paupertate simul & ignominia.

1. *Pereunt*] Vide V. Avaritia §. 5. n. 6. & seq.

2. *Thesaurus*] Thesauri nomine designantur divitiæ auri & argenti.

3. *Oleum*] Per oleum intellige unguenta pretiosa ad unctiones corporum.

4. *In habitaculo justi*] Sup. sunt, i. omnis generis divitias sibi parat justus sapientia & justitia sua, & dono Dei.

5. *Imprudens*] Stultus hæres dissipabit eas.

§. 42.

§. 42. Ad idem et in divitum bona succedere extraneos.

Et reliquent 1 *aliena divitias suas*, Psal. 48. 12.

2 *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis*, Eccle. 5. 9.

1. *Aliena*] Vide supra cap. 3 §. 7.

2. *Qui amat*] Vide V. Avaritia, §. 10. n. 5.

§. 43. Item pauperes.

Qui congregat divitias usuris, & fœnore 1 *liberali in pauperes congregat eas*, Prov. 28. 8.

1. *Liberali*] Connecte cum sequentibus, non vero cum *fœnore*: aptè sit sensus talem congregare illi qui in pauperes erit liberalis, perventuraque ejus bona tandem ad pauperes.

§. 44. Item justos.

1 *Peccatori dedit Deus afflictionem, & curam superfluam, ut addat & congreget & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa solicitudo mentis*, Eccle. 2. 26.

Vide ad iddem supra §. 29.

Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes: & custoditur 2 *justo substantia peccatoris*, Prov 13 22.

Justi 3 *tulerunt spolia impiorum*, Sap. 10. 19.

1. *Peccatori*] Vide verbo Avaritia § 15. n. 4.

2. *Justo*] Licet non sit hæres.

3. *Tulerunt*] Dum Dei jussu acceperunt ab Ægyptiis vasa aurea & argentea: & maximè dum Ægyptiis in mare demersis & emergentibus adhærens, detraxerunt vestes, arma & cætera ornamenta.

§. 45. Prohibetur divitiarum amor, & studium in iis parandis.

Non potestis Deo servire & 1 *mammonæ*, Matth. 6. 24.

Noli laborare 2 *ut diteris: sed* 3 *prudentiæ tuæ pone modum. 4 Nè erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere: quia* 5 *facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cælum*, Prov. 23. 4. 5.

Multa ex superius dictis huc licebit revocare.

1. *Mammonæ*] i. divitiis. *Vide supra* §. 11.

2. *Ut diteris*] Licet enim, imo necesse est laborare ob necessaria & commoda vitæ.

3. *Prudentiæ*] Industriæ tuæ: eamque contine intra terminos rationis.

4. *Ne erigas &c.*] i. ne desideres eas. Sis contentus tua sorte.

5 *Facient sibi pennas*] Refer ad opes, non ad oculos. Sensus est non magis poteris eas consequi, quam solo visu nequis aves capere, dum oculis eas persequeris.

§. 46. Varias antitheses Divitem inter & pauperem.

Vide verbo Pauper, & hic etiam passim maximè c. 2. §. 6. & cap 4 §. 15. & V Contentio §. 17.

DOLUS.

Vide Adulatio, Amicitia, Dives, Furtum, Hypocrisis, Injustitia, Lingua, Inimicus, Mendacium.

§. 1. Dolus animam inficit.

Ab intus de corde hominum mala cogitationes procedunt, adulteria dolus, &c. omnia hæc mala 1 *communicant hominem*, Marc. 7. 21.

1. *Communicant*] i. Inquinant.

§. 2. Dolosus aliud nihil cogitat quam dolos, & sciens & prudens Deum deserit.

Habitatio 1 *tua* 2 *in medio doli*: 3 *in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus*, Hier. 9. 6.

1. *Tua*] ô populе dolose.

2. *In medio doli*] Quia nihil aliud nisi dolum meditaris, quodcumque circum te est, dolus est.

3. *In dolo*] De industria.

§. 3. Impiorum opera, verba, et cogitationes omnes doli plenæ sunt.

Quoniam 1 *dolose egit* 2 *in conspectu ejus*: 3 *ut inveniatur iniquitas ejus ad odium* 4 *Verba oris ejus iniquitas & dolus*: 5 *noluit intelligere ut benè ageret.* 6 *Iniquitatem meditatus est in cubili suo*: 7 *Astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem* 8 *non odivit*, Psal. 35. 2. 3. 4.

1. *Dolosè egit*] Scilicet cum hominibus, & cum ipso Deo.

2. *In conspectu ejus*] Scilicet Dei, q. d. tanta fuit ejus impudentia ut Dei judicis faciem non sit veritus.

3. *Ut inveniatur ad odium*] Non ad veniam, tam est grave ejus peccatum.

4. *Verba &c.*] Dixit iniquum dolosè agere nunc ostendit eum etiam dolosè loqui.

5. *Intelligere*] Legem justitiæ, q. d. non peccat per ignorantiam nisi affectaram.

6. *Iniquitatem &c.*] Ostendit iniquum etiam dolosè & iniquè cogitare.

7. *Astitit &c.*] i. stetit in via mala, probavit omnia mala consilia, quibus quasi viis ad malum ducebatur.

8. *Non odivit*] At amavit potius, non quia mala quidem, at quia utilis.

peccatis suis, & similem sententiam timere: cogitaverunt autem de dilatandis terminis suis assumendo terminos & possessiones decem tribuum. Hiero.

2. *Quasi aquam.*) Vide supra c.3.§.6.n.9.

3. *Agite, &c.*) id est, denuncio vobis fletum, & ejulatum.

§. 3. MALEDICIT DEUS DIVITIBUS.

2 *Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.* Luc.6.24.

1. *Vae.*) hæc dictio dicitur semper in scripturis de his, qui non possunt evadere æternum supplicium. Chrys. In pecuniis inquit Ambr. multa sunt lenocinia delictorum.

§. 4. AD IDEM, ET QUOD DIVITIAE SINT confusio, clamentque in cœlum, destruendæque tandem.

Vae qui congregat 1 *avaritiam* 2 *malam domui suæ,* 3 *ut sit in excelso nidus ejus & liberari se putet* 4 *de manu mali.* 5 *Cogitasti confusionem domui tuæ,* 6 *concidisti populos multos, & peccavit anima tua: quia* 7 *lapis de pariete clamabit: & lignum* 8 *quod inter juncturas ædificiorum est,* 9 *respondebit: Vae qui ædificat* 10 *civitatem* 11 *in sanguinibus, &* 12 *præparat urbem in iniquitate.* 13 *Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum?* 14 *laborabunt enim populi in multo igne: & gentes in vacuum, & deficient. Quia* 15 *replebitur terra,* 17 *ut cognoscant gloriam Domini,* 16 *quasi aqua operientes mare.* Abacuc. 2.9.10.11.12.13.14.

1. *Avaritiam.*) i. divitias per avaritiam.

2. *Malam domui suæ.*) i. noxias sibi & posteris.

3. *Ut sit, &c.*) ut per divitias reddatur securus, sicut avis cum nidum in excelso construit, putat se securam.

4. *De manu mali.*) id est, de malo.

5. *Cogitasti confusionem, &c.*) dum putabas te posteris tuis magnam gloriam comparare, comparasti ignominiam.

6. *Concidisti, &c.*) nam dum hujusmodi divitias congregas, destruxisti populos multos, & magnis peccatis, Dei in te iram provocasti.

7. *Lapis de pariete, &c.*) lapides murorum à te destructorum, clamabunt vindictam à Deo poscentes.

8. *Quod inter junctiuras, &c.*) quod ponitur in medio structuræ, ad continendos parietes.

9. *Respondebit.*) id est, similiter vindictam petet. Ita Hieron. Vel lapides & ligna quibus domum tuam ædificasti, clamabunt vindictam, furtiva enim sunt, aut nummis injustè congregatis comparata.

10. *Civitatem.*) Idem dici potest de domo & qualibet alia ædificatione.

11. *In sanguinibus.*) ex opibus, effusione sanguinis & rapina & pauperum vexatione partis.

12. *Præparat.*) ornat ædificiis, stabilit.

13. *Nunquid, &c.* quæ scilicet modo prædicturus sum, q. d. ista certè non à me, at à Deo revelante proficiscuntur.

14. *Laborabunt, &c.*) conabuntur extinguere incendium Babylonis & civitatis ædificatæ in sanguinibus, quam comburent Persæ, at frustra id conabuntur.

15. *Replebitur terra.*) Medorum & Persarum innumerabili exercitu.

16. *Quasi aquæ, &c.*) i. sicut aquæ, quæ operiunt fundum, seu alveum maris.

17. *Ut cognoscant gloriam Domini.*) Ut Babylone vastata omnes gentes cognoscant Dei potentiam punientis tyrannos & deprædatores. Ita Hieron.

§. 5. AD IDEM, ET DIVITES SPOLIANDOS bonis suis.

Vae ei, qui multiplicat non sua 1 *usquequo?* 2 *Et aggravat* 3 *contra se densum lutum? nunquid non repente consurgent, qui* 4 *mordeant te: & suscitabuntur* 5 *lacerantes te, & eris in rapinam eis? quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes, qui reliqui fuerunt de populo: propter* 7 *sanguinem hominis, &* 8 *iniquitatem terræ,* 9 *civitatis & omnium habitantium in ea.* Abacuc.2.6.7.8.

10 *Thesaurizasti vobis iram in novissimis diebus.* Iac.5.3.

1. *Usquequo.*) quis erit tandem finis congerendi divitias.

2. *Et aggravat, &c.*) & væ ei, qui aggravat id est, multiplicat divitias, quæ nihil aliud sunt, quam lutum multo labore condensatum ut fiat paries, qui celerrimè postea corruit, quia carebat fundamento. Tales sunt divitiæ, quia nequeunt durare. Vel quia sunt viles ut lutum.

3. Cum

3. *Contra te.*) in tuam damnationem.

4. *Mordeant.*) hostes tui juncti Persis & Medis, tanquam feræ minores mordebunt te, & nocebunt quantum poterunt.

5. *Lacerantes te.*) Medi & Persæ, ut fortiores feræ te lacerabunt. Idem applicari potest aliis hostibus quibuslibet, quos immittit Deus, ut avaros divites vexent, spolient, iisque nocent quantum possunt.

6. *Qui reliqui, &c.*) qui manum & crudelitatem tuam effugere potuerint.

7 *Sanguinem hominis.*) seu hominum à te effusum, quia scilicet multos occidisti; occidunt divites dum sanguinem & alimentum pauperum rapiunt, aut retinent: si enim ait Ambrosius, non pavisti, occidisti.

8. *Iniquitatem terræ.*) quia afflixisti iniquè terram Juda.

9. *Civitatis.*) & civitatis, scilicet Jerusalem, quam tyrannicè vexasti & omnes habitantes in ea.

10. *Thesaurisastis.*) id est, thesaurisando & divitias congregando, accumulastis & reposuistis vobis vindictam divinam exercendam in die judicii.

§. 6. Divites aegre admodum salvantur.

Amen dico vobis, quia dives difficilè intrabit regnum cælorum, & iterum dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire, 1 quàm divitem intrare in regnum cælorũ. Matt. 19. 23. 24

Quàm divitem, &c.) hinc colligit Hiero. esse impossibile epist 150. id est, valde difficile. Vel esse omnino impossibile, scil. viribus naturæ quod dicit versu 26 *apud homines.*

§. 7 Imo ne salvantur quidem plurimi ex iis & cur?

Multos perdidit aurum & argentum, & 1 usque ad cor regum extendit, & 2 convertit Eccli. 8. 3.

Qui aurum diligit 3 non justificabitur: & qui insequitur 4 consumptionem, 5 replebitur ex ea. Multi dati 6 sunt in auri casum, 7 & facta est in specie ipsius perditio illorum. 8 lignum offensionis, est 9 aurum sacrificantium, ea illa, quæ sectantur illud & omnes 10 imprudens deperiit in illo. Eccli 31. 5, 6, 7.

11. Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, qui mergunt homines in interitum, & perditionem: Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. 1. Tim. 6. 9. 10.

1. *Usque ad cor Regum, &c.*) i. non tantum se extendit ad inclinandum corda pauperum, sed etiam corda regum; qui & justissimi esse debent, & non ita eo indigent.

2. *Convertit.*) i. pervertit ad ferendum iniquum judicium.

3. *Non justificabitur.*) sæpe peccabit aut in acquirendo aut conservando. Vel non erit impunitus, & condemnabitur à Deo.

4. *Consumptionem.*) res, quæ consumuntur, corrumpuntur, quæ sunt caducæ quales sunt opes.

5. *Replebitur ex ea.*) abundè habebit quod sectatus est.

6. *In auri casum.*) in ruinas & incommoda, quæ ob aurum perpessi sunt; peccando scil. aut aliis periculis se exponendo & damnis etiam vitæ.

7. *Et facta est in specie, &c.*) i. pulchritudine. Eundem habet sensum.

8. *Lignum offensionis.*) i. occasio offensionis & ruinæ, sicut enim impingimus in lapides, ita & in ligna.

9. *Aurum sacrificantium.*) i. aurum quod possident hi, qui illi sacrificant, illudque instar Dei cujusdam colunt.

10. *Imprudens, &c.*) quemadmodum etiam imprudentis est, & incircumspecti impingere in lignum, vel lapidem in via.

11. *Qui volunt.*) vide hujus explicationem Verbo Avaritia, §. 8.

§. 8. Divites odit Deus, mendaces maximè.

1. *Tres species odivit anima mea, & 2 aggravor valde animæ illorum: 3 pauperem superbum, & 4 divitem mendacem, &c.* Eccli. 25 3.

1. *Tres species.*) tria hominum genera.

2. *Aggravor.*) gravitet illos fero, eisque indignor.

3. *Pauperem superbum.*) non enim habet ut dives, unde efferatur.

4. *Divitem mendacem.*) quia non habet causam mentiendi, sicut pauper; quem inopia sæpe

ad mentiendum provocat, & quia ſuis mendaciis, utpote qui ob divitias aliquam habet auctoritatem, magis nocet, quam pauper.

§. 9. In mediis divitiis cruciantur.

Cum ſatiatus fuerit 1 *arctabitur, &* 2 *æſtuabit, & omnis dolor* 3 *irruet ſuper eum, 4 utinam impleatur venter ejus. 5 ut emittat in eum iram furoris ſui, &* 6 *pluat ſuper illum bellum ſuum.* Job. 20. 22. 23.

1. *Arctabitur.*] affligetur, anguſtiabitur.

2. *Æſtuabit.*] affligetur ad modum ejus qui intus uritur & exæſtuat.

3 *Irruet.*] id eſt, ſubitò & improviſò, dum ſe maximè putabat ſecurum; ſicuti qui ſe nimium grato cibo aliquo repleverunt, repentè graviſſimis torſionibus excruciantur.

4. *Utinam, &c.*] q. d. ſi ut optat ventrem impleverit; ſeu ſi accidat ut impleatur; 7 n. ſi quando impleverit ventrem.

5. *Ut emittat, &c.*] .i. emittet, ſeu gravius à Deo punietur.

6 *Pluat bellum*] id eſt, doloribus innumeris & continuis (iiſque tot, quot ſunt guttæ in diuturna pluvia) eum quaſi aperto bello invadat.

§. 10. De effectis divitiarum in animo, ac primùm de Intellectu, quam ſtultus dives, qui magno labore, incerto hæredi inerti, & ſtulto opes congregat.

Rurſus deteſtatus ſum omnem induſtriam meam, qua ſub ſole ſtudioſiſſimè 1 *laboravi, habiturus hæredem poſt me, quem ignoro, utrum ſapiens, an ſtultus futurus ſit, & dominabitur in laboribus meis, quibus dejudavi, & ſollicitus fui, & eſt quicquam* 2 *tam vanum? unde ceſſavi,* 3 *renunciavitque cor meum ultrà laborare ſub ſole. Nam cum alius laboret* 4 *in ſapientia & doctrina, & ſolicitudine, homini* 5 *otioſo quæſita dimittit. & hoc ergo vanitas, &* 6 *magnum malum. Quid enim proderit homini de univerſo labore ſuo & afflictione ſpiritus, qua ſub ſole cruciatus eſt.* Eccl. 2. 18. 19. 20. 21. 22.

Conſiderans reperi & aliam vanitatem ſub ſole, unus eſt, & ſecundum non habes, non filium, non fratrem, & tamen laborare non ceſſat, non ſatiantur oculi ejus divitiis: nec cogitat dicens, cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas eſt, & afflictio 7 *peſſima.* Eccl. 4. 7. 8.

8 *Stulte* 9 *hac nocte, animâ tuam* 10 *repetunt à te, quæ autem paraſti,* 11 *cujus erunt?* Luc. 12. 20.

Theſaurizat & ignorat, cui congregavit ea? Pſ. 38. 7

12 *Non videbit interitum cum viderit ſapientes morientes ſimul* 13 *inſipiens & ſtultus peribunt.* Pſ. 48. 11.

1. *Laboravi.*] ad congregandas opes.

2. *Tam vanum.*] Eſtne ullus labor magis inanis & ſine fructu, q. d. non.

3. *Renunciavitque*] .i. deſiit.

4. *In ſapientia, &c.*] .i. ſapienter, prudenter & ſollicitè.

5. *Otioſo.*] qui bona ſibi relicta prodigè expendit, inquit Liran.

6. *Magnum malum.*] magna, gravis moleſtia.

7. *Peſſima*] .i. moleſtiſſima.

8. *Stulte.*] qui longa tibi tempora ad fruendum divitiis promittebas. Gloſſa Interlinearis.

9. *Hac nocte*] qui ſibi multos annos ſperabat, diem ſequentem non vides. Greg.

10. *Repetunt.*] Exactores, ita Gloſſa Interlinearis: vel terribiles dæmones, cum Chryſoſtomo.

11. *Cujus erunt.*] certè non tua, qui nihil hinc auferes.

12. *Non videbit interitum.*] ſupple dives, id eſt, non cogitabit ſe moriturum, licet videat alios morientes: & in hoc mirè eſt cœcus, quaſi non ſit etiam ipſe ex eadem materia corruptibili compoſitus.

13. *Inſipiens, &c.*] Hic dives vocatur inſipiens & ſtultus; q. d. licet non cogitet ſe moriturum, morietur tandem.

§. 11. De effectis divitiarum in voluntate.

Principio causa sunt multorum peccatorum.

Si dives fueris non eris innocens Eccli 11. 10.

Ob hanc causam vocantur.

1 *Mammona iniquitatis, & iniquum.* Lucæ 16. 9. 11.

2 *Replata eſt terra argento, & auro: & non eſt finis the-*

ſau-

thesaurorum ejus: & repleta est terra ejus equis: & innumerabiles quadriga ejus: & repletaest terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. Isa. 2.7.8.

Locutus sum ad te in 3 abundantia tua, & dixisti, non audiam: hæc est 4 via tua 5 ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Hier. 22.22

Vide verbo Contentio, §. 3. n. 6.

1. *Mammona,*] ita vocantur divitiæ, linguâ Syrorum, aut Chaldæorum. Hieronymus: vel Pœnorum, inquit Augustinus. Neque id[illegible]itum, ad utramque linguam pertineret; cum hi à Tyriis & Phœnicibus, Syriis fuerint [illegible]und.

2. *Repleta est, &c.*] i. cum rebus omnibus abundarent, tunc idola coluerunt.

3 *Abundantia.*] prosperitate, cum afflueres divitiis.

4. *Via,*] consuetudo, ingenium tuum.

5. *Adolescentia tua.*] ex quo eductus es de Ægypto.

§. 12. Ad idem item: spoliatum iri divites.

1 *Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eum illud in 2 immunditiam: & dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam, & 3 contaminabunt illud.* Ezech. 7. 20.21.

Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, 4 quæ fecerunt Baal. Osee. 2.8.

Argentum suum, & aurum suum fecerunt sibi idola 5 ut interirent. Osee 8.4.

6 *Incrassatus est dilectus, & recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus; dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo.* Deut. 32.15.

Vide infra §. 23.

Pecunia 7 obediunt omnia. Eccl. 10.19.

Divitias ne dederis mihi, ne fortè satiatus illiciar 8 ad negandum, & dicam quis est Dominus? Prov. 30.8.9.

1. *Ornamentum, &c.*] quia de auro & argento fecerunt sibi ornamenta, unde superbierunt. Litanus: & ex iisdem ornamentis fecerunt idola; id enim significat *abominationum*, &c. quomodo divitiæ causa peccatorum.

2. *Immunditiam.*] ut projiciantur, sicut solent res immundæ & contemptæ, vel ut prophanentur à gentibus.

3. *Contaminabunt.*] prophanabunt.

4 *Quæ fecerunt Baal,*] id est, ex quo argento & auro fecerunt idola Baal, id est, Jovi.

5. *Ut interirent.*] id est, atque ita tandem interierunt.

6 *Incrassatus, &c.*] ditior factus

7. *Obediunt omnia.*] quare magnam dat ansam quorumlibet peccatorum, nisi quem Dei timor cohibeat.

8. *Ad negandum.*] scilicet Deum, hoc est ne deseram Deum, & dejiciar ad idola. Quod quidem faciunt divitiæ & prosperitas temporalis, dum hominem pertrahunt ad voluptates carnis, quæ sæpe desinunt in perfidiam, apostasiam & atheismum: dum etiam efficiunt in eo nimium amorem rerum terrenarum, inducuntque in superbiam, quæ omnis Apostasiæ initium. Denique inordinatus amor divitiarum, est idolorum servitus secundum Apostolum.

§. 13. Etiam timore eos perdendi peccatur.

Dixit Jereboam in corde suo, nunc revertetur regnum ad domum David; 3 si ascenderit populus iste ut faciat sacrificia in domo Domini in Jerusalem, & 1 convertetur cor populi hujus ad Dominum suum Roboam regem Juda, interficientque me, & revertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit 2 duos vitulos aureos, & dixit eis: nolite ultra ascendere in Jerusalem, ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 3. Reg. 12.26.27.28.

3 *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Joan. 11.48.

1. *Converteretur, &c.*] probabiliter enim credebat, inquit Liranus; quod per sacerdotes populus ad hoc induceretur, vel si non posset induci, detineretur à Roboam quousque juraret ei fidelitatem, & consentiret in mortem Jeroboam.

2. *Duos vitulos.*] ad similitudinem vituli, quem fecerat Aaron.

ad mentiendum provocat, & quia suis mendaciis, utpote qui ob divitias aliquam habet auctoritatem, magis nocet, quam pauper.

§. 9. In mediis divitiis cruciantur.

Cum satiatus fuerit 1 *arctabitur, &* 2 *æstuabit, & omnis dolor* 3 *irruet super eum,* 4 *utinam impleatur venter ejus.* 5 *ut emittat in eum iram furoris sui, &* 6 *pluat super illum bellum suum.* Job. 20. 22. 23.

1. *Arctabitur.*] affligetur, angustiabitur.

2. *Æstuabit.*] affligetur ad modum ejus qui intus uritur & exæstuat.

3. *Irruet.*] id est, subitò & improvisò, dum se maximè putabat securum; sicuti qui se nimium grato cibo aliquo repleverunt, repentè gravissimis torsionibus excruciantur.

4. *Vtinam, &c.*] q. d. si ut optat ventrem impleverit; seu si accidat ut impleatur; 7 o. si quando impleverit ventrem.

5. *Vt emittat, &c.*] .i. emittet, seu gravius à Deo punietur.

6. *Pluat bellum.*] id est, doloribus innumeris & continuis (iisque tot, quot sunt guttæ in diuturna pluvia) cum quasi aperto bello invadat.

§. 10. De effectis divitiarum in animo, ac primùm de Intellectu, quam stultus dives, qui magno labore, incerto hæredi inerti, & stulto opes congregat.

Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissimè 1 *laboravi, habiturus hæredem post me, quem ignoro, utrum sapiens, an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi, & sollicitus fui, & est quicquam* 2 *tam vanum? unde cessavi,* 3 *renunciavitque cor meum ultrà laborare sub sole. Nam cum alius laboret* 4 *in sapientia & doctrina, & solicitudine, homini* 5 *otioso quæsita dimittit. & hoc ergo vanitas, &* 6 *magnum malum. Quid enim proderit homini de universo labore suo & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est.* Eccli. 2. 18. 19. 20. 21. 22.

Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole, unus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, non saturantur oculi ejus divitiis: nec cogitat dicens: cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio 7 *pessima.* Eccl. 4. 7 8.

8 *Stulte* 9 *hac nocte, animâ tuam* 10 *repetunt à te, quæ autem parasti,* 11 *cujus erunt?* Luc. 12. 20.

Thesaurizat & ignorat, cui congregavit ea? Ps. 38. 7

12 *Non videbit interitum cum viderit sapientes morientes simul* 13 *insipiens & stultus peribunt.* Ps. 48. 11.

1. *Laboravi.*] ad congregandas opes.

2. *Tam vanum.*] Estne ullius labor magis inanis & sine fructu, q. d. non.

3. *Renunciavitque.*] .i. desiit.

4. *In sapientia, &c.*] .i. sapienter, prudenter & sollicitè.

5. *Otioso.*] qui bona sibi relicta prodigè expendit, inquit Liran.

6. *Magnum malum.*] magna, gravis molesta.

7. *Pessima.*] .i. molestissima.

8. *Stulte.*] qui longa tibi tempora ad fruendum divitiis promittebas, Glossa Interlinearis.

9. *Hac nocte.*] qui sibi multos annos sperabat, diem sequentem non videt, Greg.

10. *Repetunt.*] Exactores, ita Glossa Interlinearis: vel terribiles dæmones, cum Chrysostomo.

11. *Cujus erunt.*] certè non tua, qui nihil hinc auferes.

12. *Non videbit interitum.*] supple dives, id est, non cogitabit se moriturum, licet videat alios morientes: & in hoc mirè est cæcus, quasi non sit etiam ipse ex eadem materia corruptibili compositus.

13. *Insipiens, &c.*] Hic dives vocatur insipiens & stultus: q. d. licet non cogitet se moriturum, morietur tandem.

§. 11. De effectis divitiarum in voluntate.

Principio causa sunt multorum peccatorum.

Si dives fueris non eris innocens Eccli 11. 10.

Ob hanc causam vocantur.

1 *Mammona iniquitatis, & iniquum.* Luc. 16. 9. 11.

2 *Repleta est terra argento, & auro: & non est finis thesau-*

thesaurorum ejus: & repleta est terra ejus equis: & innumerabiles quadrigæ ejus: & repleta est terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. Isa. 2.7.8.

Locutus sum ad te in 3 abundantia tua, & dixisti, non audiam: hæc est 4 via tua 5 ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Hier. 22.22

Vide verbo Contentio, §. 3. n. 6.

1. *Mammona,*] ita vocantur divitiæ, linguâ Syrorum, aut Chaldæorum. Hieronymus: vel Pœnorum, inquit Augustinus. Neque id certum, ad utramque linguam pertinere; cum hi à Tyriis & Phœnicibus, Syriis fuerint confundi.

2. *Replota est, &c.*] i. cum rebus omnibus abundarent, tunc idola coluerunt.

3 *Abundantia.*] prosperitate, cum affluerent divitiis.

4. *Via,*] consuetudo, ingenium tuum.

5. *Adolescentia tua.*] ex quo eductus es de Ægypto.

§. 12. Ad idem item: spoliatum iri divites.

1 *Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in 2 immunditiam: & dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam, & 3 contaminabunt illud.* Ezech. 7. 20. 21.

Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, 4 quæ fecerunt Baal. Osee. 2. 8.

Argentum suum, & aurum suum fecerunt sibi idola 5 ut interirent. Osee 8. 4.

6 *Incrassatus est dilectus, & recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus; dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo.* Deut. 32. 15.

Vide infra §. 23.

Pecunia 7 obediunt omnia. Eccl. 10. 19.

Divitias ne dederis mihi, ne fortè satiatus illiciar 8 ad negandum, & dicam quis est Dominus? Prov. 30. 8. 9.

1. *Ornamentum, &c.*] quia de auro & argento fecerunt sibi ornamenta, unde superbierunt. Liranus: & ex iisdem ornamentis fecerunt idola; id enim significat *abominationum*, &c. quomodo divitiæ causa peccatorum.

2. *Immunditiam.*] ut projiciantur, fient solent res immundæ & contemptæ, vel ut prophanentur à gentibus.

3. *Contaminabunt.*] prophanabunt.

4 *Quæ fecerunt Baal,*] id est, ex quo argento & auro fecerunt idola Baal, id est, Jovi.

5. *Ut interirent.*] id est, atque ita tandem interierunt.

6 *Incrassatus, &c.*] ditior factus

7. *Obediunt omnia.*] quare magnam dat ansam quorumlibet peccatorum, nisi quem Dei timor cohibeat.

8. *Ad negandum.*] scilicet Deum, hoc est ne deseram Deum, & dejiciar ad idola. Quod quidem faciunt divitiæ & prosperitas temporalis, dum hominem pertrahunt ad voluptates carnis, quæ sæpe desinunt in perfidiam, apostasiam & atheismum: dum etiam efficiuntur in eo nimium amorem rerum terrenarum, inducuntque in superbiam, quæ omnis Apostasiæ initium. Denique inordinatus amor divitiarum, est idolorum servitus secundum Apostolum.

§. 13. Etiam timore eos perdendi peccatur.

Dixit Ieroboam in corde suo, nunc revertetur regnum ad domum David; si ascenderit populus iste ut faciat sacrificia in domo Domini in Jerusalem, & 1 convertetur cor populi hujus ad Dominum suum Roboam regem Juda, interficientque me, & revertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit 2 duos vitulos aureos, & dixit eis: nolite ultra ascendere in Jerusalem, ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti. 3. Reg. 12. 26. 27. 28.

3 *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Joan. 11. 48.

1. *Converteretur, &c.*] probabiliter enim credebat, inquit Liranus; quod per sacerdotes populus ad hoc induceretur, vel si non posset induci, detineretur à Roboam quousque juraret ei fidelitatem, & consentiret in mortem Jeroboam.

2. *Duos vitulos.*] ad similitudinem vituli, quem fecerat Aaron.

3. *Si dimittimus &c.*) Timebant, inquit Auguſt. ne ſi omnes in eum crederent, nemo remaneret qui contra Romanos civitatem defenderet. Temporalia ergo perdere timuerunt, & vitam æternam non cogitaverunt, ac ſic utrumque amiſerunt: tulerunt enim Romani & locum & gentem, expugnando, & transferendo. Vel cum Chryſoſtomo; Volebant populum concitare tanquam in periculo conſtitutum ex ſuſpicione tyrannidis: quaſi dicat ſi viderint eum Romani turbas ducentem, ſuſpicabuntur tyrannidem & defectionem ab illis & deſtruent civitatem.

§. ADD. DIVITIAE FACIUNT HOMINEM nihil timere.

Vide V. Conſilium §. 9 & V. Divitiæ, c. 2. §. 2. num. 3.

§. 14. DIVITES PLURIMUM SUNT CRUDELES & immites. Item qua ratione puniendi.

Væ qui opulenti eſtis 1 in Sion & confiditis 2 in monte Samariæ, optimates 3 capita populorum, ingredientes 4 pompaticè, domum Iſrael. 6 Qui dormitis in lectis eburneis, 7 & laſcivitis in ſtratis veſtris: 8 qui comeditis agnum de grege, & vitulum de medio armenti: qui canitis ad vocem pſalterii: ſicut David putaverunt ſe habere vaſa cantici: bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti: & nihil patiebantur ſuper contritione Joſeph. Amos 6. 1. 4. 5. 6.

Ideo vocantur leones Pſal. 33. 11. ubi enim noſtra verſio legit, *divites eguerunt*, poteſt etiam verti ex Hebræo *leones eguerunt.*

Imò & in noſtro textu comparantur leoni.

9 *Venatio leonis onager in eremo*: 10 *ſic & paſcua divitum ſunt pauperes.* Eccli. 13. 23.

Quàm ſe leonem præbuerit, & immitem dives quidam erga Lazarum, & quàm verè dixerit David leones ſeu divites eguerunt, cum nec aquæ gutta conceſſa ſit huic diviti. *Vide Lucæ c. 16 à medio.*

1. *In Sion.*) ubi dives colitur, & tot pauperes ſunt, quibus Deus benefacere præcipit. Sion Chriſtianorum eſt Eccleſia.

2. *In monte Samariæ.*) In potentia regni Iſrael cujus caput erat Samaria, exiſtimantes nunquam illam perituram, neque veſtras divitias

3. *Capita.*) gubernatores, duces.

4. *Pompaticè.*) ita ut tumorem animi, corpus oſtendat, & pomparum ferculis ſimiles eſſe videantur, ait Hieronymus: Ipſo corporis motu oſtendunt ſe velle honorari & principes judicari.

5. *Domum Iſrael.*) i. congregationem populi.

6. *Qui dormitis in lectis eburneis*) cum pecunia qua illos emiſtis, alendi vobis eſſent pauperes. *V. Ambr. lib. de Nabuthe Jezraelita, c. 13.*

7. *Laſcivitis.*) libidini indulgetis.

8. *Qui comeditis &c.*) uſque ad finem. *Vide V. Convivia, parte 2. §. 4.*

9. *Venatio.*) ſubaudi, *ſit*; ſicut ergo venatur leo ſylveſtres, qui ei inferiores viribus.

10. *Sic & paſcua, &c.*) quia eorum bona diripiunt, eorum ſe paſcunt ſudoribus.

§. 15. DIVITES SPOLIANT PAUPERES, HIS NE hiſcere quidem auſis.

Dives 1 injuſtè egit, & 2 fremet: pauper autem laſſus 3 tacebit Eccli. 13. 4.

1. *Injuſtè egit.*) in pauperem.

2. *Fremet.*) minabitur per iram, indignè fremet, cum ſe humiliare deberet.

3. *Tacebit.*) nec audebit ſuam innocentiam defendere, aut alterius oſtendere injuriam, ne ſi loquatur, magis offendat iratum, & ad novam, quam minatur injuriam provocet.

§. 16. DIVITES ODERUNT PAUPERES.

Quæ communicatio ſancto homini ad 1 canem? aut 2 quæ pars diviti ad pauperem, & ſicut 3 abominatio eſt ſuperbo humilitas: ſic & 4 execratio divitis pauper. Eccli. 13. 22. 24.

1. *Canem.*) Quia ſecundum legem animal eſt immundiſſimum, eo quod nec findit ungulam, nec ruminat. Vel per canem accipitur peccator, qui immundus eſt & prophanus.

2. *Quæ pars.*) quæ amicitia, quæ communicatio. q. d. tantum abeſt ut cum eo communicet, quin odit etiam ut vir ſanctus & religioſus odit canem ſeu peccatorem.

3. *Abominatio.*) quia dedignatur vilis haberi & abjectus.

4. *Execratio.*) abominatio, vehemens odium & animi alienatio.

§. 17.

§. 17. His aliisque peccatis divitis Deum ipsum provocant.

Abundant tabernacula prædonum, & audaciter 1 *provocant Deum:* 2 *cum ipse dederit omnia in manus eorum.* Job. 12. 6.

1. *Provocant.*) quælibet audentes mala.

2. *Cum ipse dederit, &c.*) cum à se non habeant illa bona, quibus licèt efferuntur, & abutuntur.

§. 18. Atque in eum bellum gerunt.

1 *Tetendit adversus Deum manum suam, & contra omnipotentem* 2 *roboratus est.* 3 *Cucurrit adversus eum erecto collo, &* 4 *pingui cervice armatus est* Job. 15. 26. 27.

1. *Tetendit.*) Extendit, ea agens, quæ novit Deo displicere, aut etiam eum irridens & blasphemans.

2. *Roboratus est.*) in sua malitia, apud se ex proposito, & intentione decernens Deo non obedire.

3. *Cucurrit, &c.*) quasi æqualem se faciens Deo & viribus parem, veloti cum homo adversus hominem erecto collo in signum elationis currit aut incedit.

4. *Pingui cervice, &c.*) obdurata, quasi paratus cum eo congredi.

§. 19. In divites, qui timore amittendi sua, Deum offendunt.

1 *Proquo sollicita timuisti* 2 *quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo,* 3 *quia ego tacens & quasi non videns & mei oblita es. Ego* 4 *annunciabo* 5 *justitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi.* Isa. 57. 11.

1 *Pro quo, &c.*) i. quorsum timuisti idola, & coluisti ea, ne operam ludres.

2. *Quia mentita es.*) Quia, non semper rationem reddis, sed ita tacitam continuas: & sic mentiris mihi, & falleres pactum initum, Exod. 24.

3 *Quia ego tacens &c.*) id est, licet adhuc taceam & dissimulem me videre.

4. *Annunciabo.*) ostendam me vidisse, ostendam me non oblitum.

5 *Justitiam.*) Ironicè, id est, iniquitatem, vel quam tu justitiam vocabas.

§. 20. In eos qui suis commoditatibus Dei cultum postponunt.

Vide V Deus, cap. 11. § 4.

§. 21. In eos qui divitiarum acquirendarum cupiditate peccant, eorumque supplicium.

1 *Ephraim* 2 *vitula* 3 *docta* 4 *diligere triturum, &* 5 *ego transivi super pulchritudinem colli ejus:* 6 *ascendam super Ephraim,* 7 *arabit Judas,* 8 *confringet sibi sulcos Jacob* Osee 10. 11.

1. *Ephraim.* Ephraimitæ: ita vocat 10. tribus.

2. *Vitula.*) tanquam vitula.

3. *Docta.*) assueta.

4. *Diligere triturum.*) id est, similis vitulæ seu vaccæ novellæ, quæ amat triturare, potius quam arare. Solent vitulæ cum ad terendum fruges adhibentur citò ab agricolis dimitti, ne nimio labore fatigantur; sed illæ quoniam in tritura liberè comedere sinuntur, sæpe ultrò ad triturum redeunt: Ita Israelitæ ad idola nationum sæpe redibant, quoniam eorum commerciis videbant se fieri ditiores. Amant triturare id est, laborem habentem præsentia emolumenta, refugiunt arare, id est, Deum sine præsenti emolumento colere.

5. *Ego transivi, &c.*) i. collum ejus superbum, & contumax domabo per Assyrios.

6. *Ascendam.*) quasi super eum, ut eum omnino mihi subjiciam Assyriis tradendo.

7. *Arabit Judas.*) cum videbit Israelis calamitatem, desinet triturum idololatriæ, & *arabit*, Deum quæret sine respectu præsentium emolumentorum.

8. *Confringet, &c.*) i. glebas sulcorum, ut scil. apta fiat terra ad sementem.

§. 22. In eos quibus nihil curæ est, unde, aut qua ratione ditescant, per fasne, an nefas?

Et dixit Ephraim, verumtamen 1 *dives effectus, sum,* 2 *inveni idolum mihi:* 3 *omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi.* Osee 12. 8.

1. *Dives effectus.*) non refert unde, inquit Hieronymus, modo dives sim.

2. *Inveni, &c.*) q. d. Adorent alii alia idola,

ego bonum idolum penes me habeo pecuniam .i. nullius egeo.

3. *Omnes, &c.*] .i. in divitiis, quas meo labore acquisivi, non apparebit iniquitas ulla, quam fecerim: nemo enim me reprehendere audebit, cum dives sim & potens, & omnes à me adjuvari indigrant. Ita Hieron.

§. 23. IN EOS QUI DIVITIIS SUIS ABUTUNTUR ad peccandum.

Videndum Ezech. caput 16. à versu 10. per multos versus, è quibus sunt hæc pauca.

Tulisti 1 vasa decoris tui de auro meo atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & 2 fornicata es in eis. Ezech. 16. 17. 19

Vide supra §. 12.

1 *Vasa decoris.*] ornamenta pulchra.

2. *Fornicata.*] colendo eas: solet scriptura Idololatriam fornicationem vocare, quia per eam relinquit homo Deum legitimum sponsum suum.

§. 24. LICET TAM PECCENT GRAVITER divites, nemo eos audet corripere.

Vide supra § 22 *num.* 3.

§. 25. IMO ADULANTUR, APPLAUDUNT eis omnes.

Vide Verbo Adulatio, & Acceptio personarum.

§. 26. DIVITIÆ VOLUNTATEM FRUSTRANT spe sua; sunt enim mendaces & falsæ, iisque accommodari potest illud Isaiæ.

Mendacium est in 1 dextera mea. Isa. 44. 20.

Est qui locupletatur parcè 2 agendo, 3 & hæc est pars mercedis illius, 4 in eo quod dicit, inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus prætereat, & mors appropinquet, & relinquat omnia alii, & moriatur. Eccli. 11. 18 19 20.

Dicam animæ meæ: anima mea, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe epulare. Dixit autem illi Deus: 5 stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt? sic est qui sibi thesaurisat, & non est 6 in Deum dives. Luc. 12. 19. 20. 21.

1. *Dextera.*] .i. operâ dexteræ, in operibus meis, quibus congero divitias, mendacium est, quia scilicet mendaces sunt divitiæ.

2. *Agendo.*] vivendo .i. genium suum fraudando.

3 *Et hæc est, &c.*] hanc solam habet portionem, quam pro mercede recipiat.

4. *In eo quod, &c.*] .i. ut possit dicere: Jam mea parcitate assecutus sum bona, in quibus quiescam.

5. *Stulte.*] Vide supra § 10. num. 8.

6. *In Deum dives.*] liberalis in pauperes Dei amore. Vel *In Deum* id est, apud Deum. Talis dives dicitur esse, quando eleemosynis, bonisque operibus multa sibi merita apud Deum, quasi opes recondit.

§. 27. QUOMODO FRUSTRA SÆPE LABORAT quis, ut ditescat; cum alius Dei beneficio parvo labore dives fiat.

1 *Si secutus fueris, 2 non apprehendes: & 3 non effugies, 4 si præcucurreris. Est homo laborans, & 5 festinans, & 6 dolens 7 impius: & 8 tanto magis non abundabit. Est homo 9 marcidus egens 10 recuperatione, 11 plus deficiens virtute, & abundans paupertate, & oculus Dei respexit illum in bono, & erexit eum ab 12 humilitate ipsius, & exaltavit caput ejus, & mirati sunt in illo multi, & honoraverunt Deum.*

1. *Si secutus fueris.*] seu persecutus, scilicet divitias.

2. *Non apprehendes*] scilicet nisi Deus dederit, & fortunaverit tuos labores.

3. *Non effugies.*] supple paupertatem, si Dominus velit te pauperem.

4. *Si præcucurreris.*] .i. ad fugiendam paupertatem .i. licet paupertatem videaris jam longè post te reliquisse.

5. *Festinans.*] supple ditari.

6 *Dolens.*] qui multis angitur doloribus, dum non ei omnia ex voto succedunt.

7. *Impius.*] Ejus impietatem, hujus rei assignat causam.

8. *Tanto magis, &c.*] .i. & tamen non ideo magis abundat.

9. *Marcidus.*] languidus: ad operandum tardus.

10. *Recuperatione.*] subsidio ipsum reparante.

11. *Plus deficiens virtute.*] .i. multum deficiens fortitudine.

12. *Humilitate.*] humili statu & paupertate.

§. 28.

§. 28. MINATUR DEUS DIVITES FRUSTRATUM isi spe sua, nec partis fruituros.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem & 1 predam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide 2. adificabitis, & 3 non habitabitis in eis: vineas plantabitis, amantissimas, & non bibetis vinum earum. Amos 5.11.

Erit 4 fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: & adificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Sopho. 1.13.

5. Non est satiatus venter ejus: & cum habuerit quæ concupiverat, 6 possidere non poterit. Job. 20.20.

1. *Predam electam.*] quicquid vobis pretiosum pulchrumque videbatur.

2. *Ædificabitis.*] ex divitiis per rapinam partis.

3. *Non habitabitis.*] quia vel moriemini, vel capiemini ab hostibus, vel devenient in manus alienorum, quocumque tandem modo id accidat non incoletis eas.

4. *Fortitudo.*] divitiæ, quibus se fortes & insuperabiles putabant.

5. *Non est satiatus.*] licet innumeta undique congregasset.

6. *Possidere non poterit.*] vel quia morietur, vel quia iis privabitur à raptoribus, sicut & ipse aliis ea rapuit.

§. 29. AD IDEM, ET BONIS EIUS IUSTOS fruituros.

Si 1 congregaverit 2 quasi terram argentum, 3 & sicut lutum præparaverit vestimenta, se præparabit quidem, sed justus vestietur illis: & argentum 4 innocens dividet. 5 Ædificavit 6 sicut tinea domum suam. & sicut 7 custos fecit 8 umbraculum Job 27 16.17,18.

1. *Congregaverit.*] coacervaverit argenti immensam vim.

2. *Quasi terram.*] ad eum modum quo terra in cumulos redigitur.

3. *Et sicut lutum,* &c.] i. si vestium magnam copiam multa cum curæ & pretio præparavit, comprehenderitque in altos cumulos ad eum modum, quo in plateis congeritur lutum.

4. *Innocens.*] vir probus.

5. *Ædificavit.*] dives.

6. *Sicut tinea.*] id est, domum non diu durat, ut tineæ domus in exeso ligno non diu durat.

7. Custos.] Chaldæus, *pomerium.*

8. *Umbraculum*] quod parum durat, & custodia absoluta evertitur.

§. 30 IDEO VOCANTUR CONFUSIO.

Vide supra §. 5. num. 5.

§. 31. DIVITIÆ NON SATIANT VOLUNtatem.

Vide supra §. 28. num. 5. & verbo Avaritia §. 9.

1 *Quomodo vinum potentem decipit, sic erit 2 vir superbus, & 3 non decorabitur: qui 4 dilatavit quasi infernus animam suam: & ipse quasi mors, & non adimpletur. 5 & congregavit ad se omnes gentes & coacervavit ad se omnes populos.* Abac. 2.5.

1. *Quomodo,* &c.] quia primum eum exhilarat, deinde prosternit, & omnium risui, ac odio exponit, sic erit impiorum fœlicitas omnis. & divitiæ, quæ cito transibunt, & ipsis postea dolorem & irrisionem afferent.

2. *Vir superbus.*] divitiis maximè inest superbia & fastus.

3 *Non decorabitur.*] honorabitur, imo omnes eum detestabuntur.

4. *Dilatavit,* &c.] nullæ divitiæ, nulla regna eum satiant, & sicut mors & infernus dilatant se ut plures recipiant, sic iste non expletur divitiis & regnis, loquitur ad litteram de Nabuchodonosore.

5. *Et congregavit.*] licet congregarit, & licet multarum gentium factus sit dominus.

§. 32. DIVITIÆ PARUM OBLECTATIONIS afferunt.

Ubi multa sunt opes, multi, & qui comedunt eas, & quid prodest possessori, 1 nisi quod cernit divitias oculis suis? Eccl. 5 10.

1. *Nisi quod cernit,* &c.] quasi dicat: cum plusquam unius hominis cibum capere non possit, nihil ei prosunt divitiæ, nisi quod eas videndo, talem, qualem inde percipiat voluptatem.

§. ADD. VARIE HOMINEM CRUCIANTE divitiæ malè partæ.

Vide V. Contentio. §. 17.

§. 33.

§. 33. DIVITIAE EFFICIUNT IN MEMORIA Dei oblivionem.

In multitudine viæ tuæ 1 *laborasti, non dixisti,* 2 *quiescam,* 3 *vitam manus tuæ inveniſti, propterea non* 4 *rogasti.* Isa. 57.10.

5. *Iuxta pascua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt:* 6. *elevaverunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.* Osee 13 6.

Obſerva, & cave ne quando obliviſcaris Domini Dei tui & negligas mandata ejus atque judicia, & ceremonias quæ ego præcipio tibi hodie: ne poſtquam comederis & ſatiatus fueris, domos pulchras ædificaveris, & habitaveris in eis, habueriſque armenta boum, & ovium greges, argenti & auri cunctarumque rerum copiam, elevetur cor tuum & non reminiſcaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Ægypti de domo ſervitutis Deut. 8.11.12.13.14.

1. *Laborasti.*) profecta variis viis, vel ad varios ad petendum auxilium.

2. *Quiescam.*) à tot itinetibus. 70. *deſinam.*

3. *Vitam manus tuæ.*) i. divitias, quibus vivitur, manuum labore partas.

Rogasti.) 70. non rogasti me: oblita es mei, quasi alieno non egens auxilio. Ita Hier.

5. *Iuxta pascua, &c.*) . i. ſecundum abundantiam paſcuorum, quæ eis dedi, fuit eorum ſaturitas id eſt, magna fuit, quia multa eis dedi paſcua.

6. *Elevaverunt.*) ditati à me cœperunt ſuperbire.

§. 34. DIVITIAE QUAE DAMNA ACCERSANT corpori.

AUFERUNT SOMNUM.

Dulcis eſt ſomnus 1 *operanti, ſive parum, ſive multum comedat:* 2 *ſaturitas autem divitis non ſinit eum dormire.*

Vide Lucæ 12. à verſu 16. quomodo inſomnem dives ille duceret noctem, quidque tum cum ei dormiendum eſſet, cogitaret.

1. *Operanti*) labore manuum victum paranti.

2. *Saturitas.*) nimius cibus ingeſtus.

§. 35. AFFERUNT MORTEM, VARIAQUE mala.

Eſt & alia 1 *infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: divitiæ conſervata* 2 *in malum domini ſui.* Eccl. 5 12.

1. *Infirmitas peſſima,* ſ. moleſtia graviſſima.

2. *In malum &c.*) quia divites ſæpe occiduntur, ut quis eorum bonis potiatur.

§. 36. ETIAM IMMATURAM.

1. *Antequam dies ejus impleantur* 2 *peribit, &* 3 *manus ejus areſcent. Ladetur quaſi vinea in primo flore botrus ejus, & quaſi oliva* 4 *projiciens florem ſuum.* Job. 15 32.33.

1. *Antequam, &c.*) id eſt, antequam perveniat ad illos annos, ad quos ſecundum naturæ ejus conſtitutionem, ſi bene vixiſſet perventurus erat.

2. *Peribit.*] aut peſte aut gladio, aut ſubito aliquo alio caſu, divino id operante judicio.

3. *Manus areſcent.*] ad omne opus reddentur inutiles.

4. *Projiciens florem.*] ante tempus ſcilicet quæ propterea nullum profert fructum. Ita dives impius nullum fructum bonorum operum profert, quare ut arbor arida & infructuoſa projicietur in ignem inextinguibilem.

§. 37. QUID IN FAMA ET HONORE efficiant divitiæ.

Vide ſupra §. 4. n. 5. & §. 31. n. 1.

§. 38. QUID IN BONIS FORTUNÆ, SEU quid divitiæ in ſe ipſæ. Minatur Deus earum omnium jactutam.

Ecce profecti ſunt 1 *à vaſtitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos: 2 deſiderabile argentum eorum urtica hæreditabit,* 3 *lappa in tabernaculis eorum.* Osee 9. 6.

Neſcierunt facere rectum dicit Dominus: theſaurizantes 4 *iniquitatem, & rapinas in ædibus ſuis. Propterea hæc dicit Dominus Deus, tribulabitur &* 5 *circuietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.* Amos 3.10.11.

Corrumpam vineam ejus, & ficum: de quibus dicit, 7 *mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam* 8 *eas* 9 *in ſaltum, & comedet eam* 10 *beſtia agri.* Osee 2.12.

11 *Leo cœpit ſufficienter* 12 *catulis ſuis, & necavit* 13 *leænis ſuis: & implevit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & ſuccendam* 14 *uſque ad ſummum* 15 *quadrigas tuas &* 16 *leunculos tuos*

17 *comę-*

17 *comedet gladius*, & 18 *exterminabo de terra prædam tuam*, & 19 *non audietur ultra vox nuntiorum tuorum*, Nahum. 2. 12. 13.

Hue revoca quæ capite 3. §. 1. & §. 3. & quæ hoc cap. §. 12. & §. 4. & §. 5.

1. *A vastitate*] propter vastitatem terræ suæ fugerunt in Ægyptum.

2. *Desiderabile argentum*] .i. domos in quas suas congesserant pecunias, quas ita amabant, vel domos, in quibus argentea erant omnia.

3. *Lappa, urtica, &c.*] quia nascentur lappæ, & urtice, ubi quondam domus eorum erant.

4. *Iniquitatem*] divitias iniquitate partas.

5 *Circumstet*] Ab hostibus.

6. *Fortitudo*] opes quibus te fortem existimas.

7. *Merces, &c.*] stipendia, cultus idolorum, cum tamen mea essent dona.

8. *Ea*] vineam & ficum.

9 *In salsum*] In sylvam omnia vertam, neque habebit ultra terra vites aut arbores fructiferas.

10. *Bestiæ agri*] hostilis exercitus.

11. *Leo*] leonem vocat regem Assyriorum, qui bello multo populatus erat.

12. *Catulis*] filiis & nepotibus.

13. *Leonis*] uxoribus suis, implevitque regnum suum omnis generis rapina.

14. *Vsque ad fimum*] ut penitus vertantur in fumum & deleantur funditus.

15 *Quadrigæ*] sub quibus intelige reliquum belli apparatum.

16. *Lanienles*] filios & nepotes.

17. *Comedet*] occident Chaldæi.

18 *Exterminabo prædam*) .i. divitias ex rapina collectas.

19 *Non audietur, &c.*) quales in Jerusalem misit Sennacherib: q. d. non habebis, quos mittas, nec ad quos.

§. 39. Nec minatur modo, sed infert etiam.

1 *Tigris periit*, *eo quod* 2 *non haberet prædam*; & 3 *catuli* 4 *leonis dissipati sunt*, Job. 4. 11.

Cujus 5 *messem* 6 *famelicus comedet, & ipsum capiet armatus, & bibent* 7 *sitientes divitias ejus*. Job 5.

8 *Apertum erit germen domus illius*, 9 *detrahetur in die furoris Dei*, Job. 20. 28.

10 *Convertentur ad vesperam, & famem patientur ut canes: & circuibunt civitatem*, Ps. 58. 15.

11 *Non inveniet* 12 *fraudulentus lucrum*: & 13 *substantia* 14 *hominis* 15 *erit auri pretium*, Prov. 12. 27.

16 *Qui calumniatur pauperem, ut augeat divitias suas*, 17 *dabit ipse ditiori, & egebit*, Prov. 22. 16.

Vir, qui festinat ditari, & alios 18 *invidet, ignorat quod egestas*, 19 *superveniet ei*. Prov. 28. 22.

20 *Substantia injustorum* 21 *sicut fluvius siccabuntur*, 22 & *sicut torrentum magnum in pluvia personabunt*. 23 *In aperiendo manum suam, lætabitur*: 24 *sic prævaricatores in consummatione tabescent*. Eccli. 40. 13. 14.

Egestas à Domino in domum impii: habitacula autem justorum 27 *benedicentur*. Prov. 3. 33.

27 *Apprehendet eum quasi aquarum inopia, nocte opprimet eum tempestas*. Job. 27. 20.

Substantia 28 *festinata* 29 *minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur*, Proverb. 13. 11.

30 *Hæreditas ad quam* 31 *festinatur in principio, in novissimo* 32 *benedictione carebit*. Prov. 20. 21.

Vide supra cap. 3. §. 11. post numer. 17. & hoc cap. 4. §. 27 & 28. & 29 & 4 & 5.

1. *Tigris*) dives, qui in modum tigridis crudelis est.

2. *Non haberet prædam*) defectu rerum necessariarum.

3. *Catuli*) filii, nepotes.

4. *Leonis*) divitis, qui ob crudelitatem, & rapacitatem est instar leonis.

5. *Messem*] labores omnes magno partos dolore & industria.

6 *Famelicus*) seu sit hostis, seu pauperes, seu quivis alius fur.

7. *Sitientes*) prædones, vel pauperes.

8. *Apertum erit germen, &c.*) exponetur malis & paupertati posteritas ejus. Chaldæus, Transferetur frumentum.

9. *Detrahetur*) auferetur.

10. *Convertentur ad vesperam*; ire & redire cogentur sub vesperam, ad quærendum panem.

12. *Fraudulentus*) qui dolo & malis artibus parat opes.

12. *Non inveniet lucrum*) non percipiet inde commodum, quia malè parta, malè dilabuntur.

13. *Substantia*) opes, bona.

14. *Hominis*) supple justi aut seduli.

15. *Erit auri pretium*) .i. aurum pretiosum, id

§. 42. Ad idem et in divitum bona succedere extraneos.

Et relinquent 1 *alienis divitias suas*, Ps. 48. 12.

2 *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis*, Eccle. 5. 9.

1. *Alienis*] Vide supra cap. 3 §. 7.

2. *Qui amat*] Vide V. Avaritia, §. 10, n. 5.

§. 43. Item pauperes.

Qui congregat divitias usuris, & fœnore 1 *liberali in pauperes congregat eas*, Prov. 28. 8.

1. *Liberali*] Connecte cum sequentibus, non vero cum *fœnore*: ut sit sensus talem congregare illi qui in pauperes erit liberalis, perventuraque ejus bona tandem ad pauperes.

§. 44. Item iustos.

1 *Peccatori dedit Deus afflictionem, & curam superfluam, ut addat & congreget & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa solicitudo mentis*, Eccle. 2. 26.

Vide ad iddem supra §. 29.

Bonus relinquit hæredes filios, & nepotes: & custoditur 2 *justo substantia peccatoris*, Prov 13 22.

Justi 3 *tulerunt spolia impiorum*, Sap. 10. 19.

1. *Peccatoris*] Vide verbo Avaritia § 15, n. 4.

2. *Justo*] Licet non sit hæres.

3. *Tulerunt*] Dum Dei jussu acceperunt ab Ægyptiis vasa aurea & argentea: & maximè dum Ægyptiis in mare demersis & emergentibus adhærens, detraxerunt vestes, arma & cætera ornamenta.

§. 45. Prohibetur divitiarum amor, & studium in iis parandis.

Non potestis Deo servire & 1 *mammonæ*, Matth. 6. 24.

Noli laborare 2 *ut diteris: sed* 3 *prudentiæ tuæ pone modum.* 4 *Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere: quia* 5 *facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cælum*, Prov. 23. 4. 5.

Multa ex superius dictis huc licebit revocare.

1. *Mammonæ*] i. divitiis. *Vide supra* §. 11.

2. *Ut diteris*] Licet enim, imo necesse est laborare ob necessaria & commoda vitæ.

3. *Prudentiæ*] Industriæ tuæ: eamque contine intra terminos rationis.

4. *Ne erigas &c.*] i. ne desideres eas. Sis contentus tua sorte.

5 *Facient sibi pennas*] Refer ad opes, non ad oculos. Sensus est non magis poteris eas consequi, quam solo visu nequis aves capere, dum oculis eas persequeris.

§. 46. Varias antitheses Divitem inter & pauperem.

Vide verbo Pauper, & hic etiam passim maximè c. 2. §. 6. & cap 4 §. 11. & V Contentio §. 17.

DOLUS.

Vide Adulatio, Amicitia, Dives, Furtum, Hypocrisis, Injustitia, Lingua, Inimicus, Mendacium.

§. 1. Dolus animam inficit.

Ab intus de corde hominum mala cogitationes procedunt, adulteria dolus, &c. omnia hæc mala 1 *communicant hominem*, Marc. 7. 21.

1. *Communicant*] i. Inquinant.

§. 2. Dolosus aliud nihil cogitat quam dolos, & sciens & prudens Deum deserit.

Habitatio 1 *tua* 2 *in medio doli*: 3 *in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus*, Hier. 9. 6.

1. *Tua*] ô populo dolose.

2. *In medio doli*] Quia nihil aliud nisi dolum meditaris, quodcumque circum te est, dolus est.

3. *In dolo*] De industria.

§. 3. Impiorum opera, verba, et cogitationes omnes doli plenæ sunt.

Quoniam 1 *dolosè egit* 2 *in conspectu ejus: ut inveniatur iniquitas ejus ad odium* 4 *Verba oris ejus iniquitas & dolus: noluit* 5 *intelligere ut benè ageret.* 6 *Iniquitatem meditatus est in cubili suo:* 7 *Astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem* 8 *non odivit*, Ps. 35. 2. 3. 4.

1. *Dolosè egit*] Scilicet cum hominibus, & cum ipso Deo.

2. *In conspectu ejus*] Scilicet Dei, q. d. tanta fuit ejus impudentia ut Dei judicis faciem non sit veritus.

3. *Ut inveniatur ad odium*] Non ad veniam, tam est grave ejus peccatum.

4. *Verba &c.*] Dixit iniquum dolosè agere nunc ostendit eum etiam dolosè loqui.

5. *Intelligere*] Legem justitiæ, q. d. non peccat per ignorantiam nisi affectaram.

6. *Iniquitatem &c.*] Ostendit iniquum etiam dolosè & iniquè cogitare.

7. *Astitit &c.*] i. stetit in via mala, probavit omnia mala consilia, quibus quasi vis ad malum ducebatur.

8. *Non odivit*] At amavit potius, non quia malè quidem, at quia utilis.

§. 4. DOLUS ALTERI PARATUS CECIDIT in caput parantis illum.

Qui fodit foveam, incidet in eam: qui voluit lapidem revertetur ad eum, Prov. 26. 27.

In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum, Ps. 9. 16.

1 *Lacum aperuit & effodit eum: & incidit in foveam quam fecit* Psal. 7. 66.

2 *Qui decipit justos in via mala in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona ejus*, Proverb. 28. 10.

Homo qui blandis 3 *fictisque sermonibus loquitur amico suo* 4 *rete expandit gressibus* 5 *ejus*, Prov. 29. 5.

6 *Qui fodit foveam incidet in eam: &* 7 *qui dissipat sepem mordebit eum coluber, qui* 9 *transfert lapides,* 10 *affligetur in eis. & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis*, Eccl. 10. 8. 9.

Qui in alium mittit lapidem super caput ejus cadet; 11 *plagæ dolosæ dolosi dividet vulnera: & qui foveam fodit,* 12 *incidet in eam, & qui* 13 *statuit lapidem proximo, offendet in eo, & qui laqueum alii ponit, scribit in illo.* 14 *Facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur, &* 15 *non agnoscet unde adveniat illi*, Eccli. 27. 28. 29. 30 31 32.

Convertetur 16 *dolor ejus in caput ejus, & in vertices ipsius iniquitas ejus descendet*, Ps. 7. 17.

17 *Qui loquitur pacem cum proximo suo* 18 *mala autem in cordibus eorum:* 19 *Da illis secundum opera eorum, &* 20 *secundum nequitiam adinventionum eorum: secundum opera manuum eorum tribue illis: redde* 21 *retributionem eorum ipsis*, Ps. 27. 3. 4.

Vide V. Amicus e. g. & V. Consilium §. 6.

1. *Lacum*] Seu cisternam aperuit, ut justus nesciens ibi esse lacum seu foveam, in eam caderet. Et quia fossio opus est laboriosum, significat non sine labore dolos suos exercere impios.

2. *Qui decipit*] Vide V. Consilium §. 15.

3. *Fictis*] Compositis ad fallendum, & dolosis.

4. *Rete*] Vide verbo Adulator.

5. *Ejus*] Ex Hebræo verti etiam potest *suis*, & ita vertunt 70. & sensus est, talem sibimet rete quo in volatur parare.

6. *Qui fodit &c.*] His quatuor præmiis ostendit illum qui alteri malum parat, ut necem, vulnera, paupertatem, invidiam: sæpe in illud ipsum incurrere.

7. *Qui dissipat sepem*] Ut alteri noceat.

8 *Coluber*] Latens intra sepem.

9 *Transfert lapides*] Alienam domum mercimoniamve destruit.

10. *Affligetur*] Præter laborem quem in ea reponit, subito aliquo casu obteretur.

11. *Plagæ dolosæ &c.*] i. qui dolosè & occultè plagam alteri inferre conatur, seipsum improvidè lædit, ut fit aliquando cum quis in alium jaculari occultè studet.

12 *Incidet*] improvisò.

13. *Statuit lapidem*] Ut alter in eum impingat & cadat.

14. *Facienti &c.*] i. Executioni mandanti malum consilium, quod quis apud se excogitavit.

15. *Non agnoscet &c.*] i. Idque accidet ei præter expectationem.

16. *Dolor ejus*] Quem aliis parabat inferre.

17. *Qui loquuntur &c.*] Qui volunt videri amici, dolosè utentes verbis pacificis.

18. *Mala &c.*] i. odio vel invidia erga eos afficiuntur.

19. *Da illis &c.*] Sicuti aliis inferre malum cogitant, ita & tu eadem inferas illis.

20. *Secundum nequitiam adinventionum*] Sicuti invenerunt varios modos dolosque ad vexandum justos, ita & tu iisdem eos cruciabis.

21. *Retributionem*] Ipsi retribuerunt justis mala pro bonis, sed tu eam retributionem converte in caput ipsorum, faciesenim ut illis noceat non justis.

§. 5. DOLOSUS FRUSTRA LABORAT parandis opibus.

1. *Non invenies fraudulentus lucrum: & substantia hominis erit aurum pretiosum.* Prov. 12. 27.

1. *Non invenies*] Vide verbo Dives cap. 4. §. 39. n. 12.

§. 6. DOLUS CAUSA EST jactu: æ regnorum.

1. *Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, & injurias, & contumelias, & diversas dolos.* Eccli. 10. 8.

1. *Regnum*] Vide V. Contumelia §. 5.

§. 7.

§.7. Dolosi moriuntur immatura morte.

1. *Viri sanguinum & dolosi* 2 *non dimidiabunt dies suos: ego autem sperabo in te Domine.* Ps. 54. 24.

1. *Viri sanguinum.*] homicidæ.
2. *Non dimidiabunt &c.*] Non diu vivent.

§.8. Eos odit Deus.

Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus.

§. 9. Et eorum dolosas stateras.

Statera 1 *dolosa* 2 *abominatio est apud Deum, & pondus æquum voluntas ejus* Prov. 11. 1.

1. *Dolosa*] Fraudulenta.

2. *Abominatio*] Non simplex, sed vehementissimum odium significatur, idque merito quia per eam fraus committitur sub specie justitiæ, & professione exteriore dandi cuique quod suum est, peccatumque in multitudinem & præsertim in pauperes qui minutim res necessarias compamant, nec fraudem facilè percipiunt.

§.10. Maledicit Deus iis, qui secum dolosè agunt.

Maledictus 1 *dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino.* Malach. 1. 14.

1. *Dolosus*] Mentiebantur & dolosè cum Deo agebant, volebant enim videri afferre optimas quas poterant victimas, cum deterrimas afferrent.

§.11. Dolosus odio est etiam hominibus.

Vir 1 *versutus odiosus est.* Prov. 14. 17.

1. *Versutus*] Hic sumitur pro eo qui cogitationibus suis alteri malum machinatur, licet per dolum dissimulet iram, expectans occasionem vindictæ.

§. Add Cum dolosis non conversandum. *Vide consortium* §. 13.

§.12. Dolus vitium est omnium commune.

A minore usque ad majorem omnes Avaritiæ student: & à Propheta usque ad sacerdotem cuncti 1 *faciunt dolum.* Hier. 6. 13.
Vide Amicitia. c. 4. §. 5.

1. *Faciunt dolum.*] Fraudulenter agunt: notat Bellarm. in Ps. 27 v. 3. Davidem describere peccatores in genere ab eo peccato quod est communius, scilicet à dolo & fraude, nam ideo dicitur Ps. 42, v. 1. *Ab homine iniquo & doloso erue me.* Et de Christo ait B. Petrus: *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, quasi dolus ferè tam latè pateat ac peccatum.*

§.13. Dolus vetatur.

Ne quis 1 *supergrediatur* 2 *neque circumveniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus? sicut prædiximus vobis & testificati sumus.* 1. ad Th. ss. 4. 6.

Pondus & statera 4 *judicia Domini sunt: & opera* 5 *ejus* 6 *omnes lapides sæculi* Prov. 16. 11.

Vide V. Amicus c. 2. §. 8. & totum caput 3. ubi multa de amicis dolosis & fraudulentis.

1. *Supergrediatur*] Per vim opprimat.
2. *Circumveniat*] Fallaciter decipiat.
3. *Statera*] Sup. Iusta.
4. *Judicia.*] Quia ea Deus servari præcipit.
5. *Opera ejus*] Non autem institutionis humanæ aut adinventionis, sed Dei præcepta sunt & instituta.
6. *Omnes lapides sæculi*] Quibus significantur ponderum genera quæ lapidibus antiquitus distingui solebant, ut nunc metallicis partibus, atque in sæculis reponebantur, unde Deuteronomii 25. dicitur. *Non habebis in sæculo tuo diversa pondera.*

* * *

DOMINICA DIES.

V. Festum.

DOMINUS.

Vide Herus. Servus. Rex. Princeps. Superior.

DONUM.

V. Munera.

§. 1. AB AVARIS NON ACCIPIENDA DONA. *V. Verbo Avaritia*, § 20.

§. 2. QUÆ ET QUIBUS EA IMPERTIRI oporteat, & quomodo. *Vide verbo Beneficium cap.* 2.

EBRIUS, EBRIETAS.

Vide Temperantia, Convivia, Vinum.

§. 1. EBRIETAS DEDECET MAXIME PERsonas publicas, & cur?

Noli 1 *regibus*, 2 *Lamuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas: ne fortè bibant & oblivisçantur* 3 *judiciorum, &* 4 *mutent causam* 5 *filiorum pauperis.*

1. *Regibus.*] Sub iis intellige eos qui præsunt aliis, personasque publicas omnes. Prov. 31. 4. 5.

2. *Lamuel.*] Nomen est Salomonis: significat Ipsi Deus, vel cum quo est Deus.

3. *Iudiciorum.*] Quæ proferre debent.

4. *Mutent causam.*] Malè pronuntient in causa.

5 *Filiorum pauperis.*] Pauperum: pro quibus maximè debent esse soliciti.

§. 2. ITEM MULIERES.

Mulier ebriosa 1 *ira magna, & contumelia*, 2 *& turpitudo ejus non tegetur.* Eccli. 26. 11.

1. *Ira magna* &c.] i. Iram magnam & ignominiam affert marito, idque ob sequentia.

2 *Et turpitudo &c.*) i. Quia ipsa suam immodestiam, libidinem, inverecundiam factis & verbis declarabit. Nullum enim secretum ebrio, & ebrietas inverecundos facit etiam homines.

§. 3. POENÆ SEU EFFECTA EBRIETATIS quæ animum & corpus spectant.

Neque fornicarii, neque adulteri &c. neque ebriosi regnum Dei possidebunt. 1. Cor. 6. 9 10.

§. 4. AD IDEM, ET TRISTEM EBRIETATIS exitum attendendum.

1. *Nè intuearis vinum* 1 *quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus: ingreditur blandè, sed in novissimo* 2 *mordebit ut coluber, & sicut regulus venena diffundet.* Prov. 23. 31. 32. 33. 34 35.

Oculi tui videbunt 3 *extraneas, &* 4 *cor tuum loquetur perversa, &* 5 *eris sicut dormiens in medio mari, &* 6 *quasi sopitus gubernator amisso clavo: &* 6 *dices: verberaverunt me, sed non dolui, traxerunt me, & ego non sensi: 7 quando evigilabo, & rursus vina reperiam?*

8 *Væ corona superbiæ, ebriis Ephraim, & 9 flori decidenti gloriæ exultationis ejus, 10 qui erant in vertice vallis pinguissimæ, 11 errantes 12 à vino.* Isa. 28. 1.

1 *Quando flavescit.*) i. Ne capiaris pulchritudine vini, sive ea sit sita in flavedine sive rubedine.

2. *Mordebit &c.*] i. Eadem à vino patieris damna quæ patereris morsus à colubro, aut veneno infectus à regulo. Significatur vinum immodicum gravitet afficere hominem, dolorib. implere, ac totum corpus malis implere humoribus veluti veneno, ita ut mortem tandem adferat. Significatur etiam vinum hominem turbare, dum & rationis integritatem evertit, & corporis temperaturam, atque sibi planè dissimilem reddit, imo ad insaniam transfert.

3 *Extraneas.*] Mulieres aliorum virorum.

4. *Cor loquetur perversa.*] i. cogitabit, earum consortium desiderans.

5 *Sicut dormiens in mari.*) Qui agitatur variis fluctibus sursum & deorsum, idque ignoranti accidit, atque sæpe est in periculo submersionis. Ita ebrius huc illucque titubando incedit, potu agitante eum, animo item ad varia cogitanda & desideranda impellitur, cum interim id in se non satis animadvertat, nec caveat periculo submersionis, ne scilicet humorum multitudine suffocetur.

6. *Et quasi sopitus &c.*] Talis gubernator sopore pressus ac per hoc clavo è manibus elabente, non potest navem regere, unde sibi & omnibus qui in ea sunt imminet mortis periculum: Ita ebrius navem suam, corpus & mentem nequit in hujus vitæ cursu continere, ut oportet. Quia enim clavum amisit rationis qua cunctas animæ potentias dirigebat, in summo est periculo, nec

sine

sine eo reliqui nautæ quidquam valent .i. cæteræ potentiæ. Potest etiam significari non posse ebrium quietè dormire, ut qui dormire volunt in medio mari, ut fit sensus. Si dormire voles, eris sicut dormiens in mari .i. vehementer iritatus & inquietus.

6 *Dices verberaverunt me.*] Indicat eorum summam miseriam quod sua mala non sentiant, ita ut injuriis & verberibus acceptis, jam sobrii facti, dicant se nihil sensisse.

7. *Quando evigilabo*] Vigilare dicuntur, quando ab ebrietate quæ eos dormientibus facit similes, redduntur sobrii vino jam digesto. Indicat sapiens rem absurdissimam ebriis accidere: quod cum sentiant aliquando se miserrimos, tamen pocula semper repetere, nec satiari unquam.

8. *Væ corona superbiæ.*] .i. Regno superbo atque luxui & ebrietati dediris Ephraimitis.

9. *Flori &c*] Supple & sicut flori .i. Væ gloriæ exultationis eorum quæ est seu erit sicut flos decidens seu qui non diu durabit: Gloriam vocat regnum, quod vocatur *exultationis*, quia iis erat materia gaudii.

10 *Quiserant.*] Supple væ. Illi iisdem Ephraimitæ collem habitabant cui subjecta erat vallis vini feracissima & olei.

11. *Errantes*] In omne vitium ruentes.

12. *A vino.*] Ob vinum intemperantius haustum.

§. 5. Quæ effecta ebrietatis in intellectu.

Ignoratio Dei.

Hi quoque pra vino 1 *nescierunt, & pra ebrietate erraverunt: Sacerdos & Propheta nescierunt pra ebrietate, absorpti sunt à vino,* 2 *erraverunt in ebrietate, nescierunt* 3 *videntem,* 4 *ignoraverunt judicium.* Isa. 28. 7.

Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt 5 *cor: populus meus* 6 *in ligno suo interrogavit.* Osee. 4. 12.

1. *Nescierunt.*] Deum.

2. *Erraverunt.*) Abierunt gentium ritu ad idolorum insaniam.

3. *Videntem.*] Deum.

4 *Ignoraverunt judicium.*] Quid exigat, judicii atque æquitatis ratio.

5. *Cor.*] Mentem, sanum judicium.

6. *In ligno* &c.] Ita eos dementavit ebrietas & voluptas, ut etiam baculum suum interrogent de futuris. Erat genus divinationis per baculum Ezechiel. 21. Ita Hieron.

§. 6. Item mentis alienatio.

Vide supra §. 3. *num.* 2. *& infra* §. 9.

§. 7. Quid efficiat in voluntate. Apostasiam à Deo.

Vinum, & mulieres apostatare faciunt sapientes & arguent sensatos. Eccli. 19. 2.

1. *Arguent.*] Causa erunt ut etiam prudentes arguantur tanquam reprehensibiles.

§. 8. Inflammat item voluntatem, aptioremque facit ad nocendum proximo.

1. *Ignis probat ferrum durum, & sic vinum* 4 *corda superborum arguet;* 3 *in ebrietate potatum,* Eccli. 31. 31.

1. *Ignis probat.*] .i. ostendit seu exhibet homini ferrum durum; Quod fit hac ratione, quia cum paranda est acies mucronis, aliquoties ferrum aut chalybs aquæ intingitur, sicque indurat, temperatur atque acuitur, & proinde per tinctaram ferri in aquam, ignis postea exhibet ferrum seu gladium acutum & durum, quod si non intingeretur in aquam, non tantam haberet duritiem.

2. *Sic vinum arguet &c.*) .i. ostendet, exhibebit.

3. *In ebrietate potum.*) Si immodicè sumatur.

4. *Corda superborum.*] Nam illa vino accensa & ebrietate madefacta, longè fiunt duriora quam antè, & ad lædendum parationa.

§. 9. Item causa est fornicationum, adulteriorum, luxusque omnis. *Vide supra* §. 3. *numero* 3. & 4.

1 *Luxuriosa res, vinum,* & 2 *tumultuosa ebrietas, quicumque his delectatur* 3 *non erit sapiens.* Prov. 20. 1.

Nolite inebriari vino, 4 *in quo est luxuria, sed replemini Spiritu sancto.* Ephes. 5. 18.

1. *Luxuriosa.*] Provocans ad libidinem, luxum, prodigalitatem, ac omnem lasciviam & petulantiam.

2. *Tumultuosa*] Quia excitat contentiones & rixas ac clamorum tumultus.

3. *Non erit sapiens.*) Est Miosis .i. erit valdè inso-

insipiens. Sapientia animum requirit sedatum: qua caret qui tot animi perturbationibus agitatur, ut habet prior pars versus.

4. *Inquo est luxuria*] Vide hic n. 1.

§. 10. EBRIUS NON SATIATUR QUANTAVIS copia vini. *Vide supra* §. 3 *numero* 7.

§. 11. QUÆ EFFECTA EBRIETATIS IN CORPORE. Privat illud sensu, & somno. *Vide supra* §. 3. *à versu* 5 *& deinceps.*

§. 12. CASUS, VULNERA, MORBOS, ILLAdemque malorum ei accersit.

1. *Cui va? cujus patri va? cui rixa? cui 2 foveæ cui 4 sine causa 3 vulnera? cui 5 suffusio oculorum? Nonnè his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* Prov. 23. 29 30.

1. *Cui va? cujus patri va?*] Hæc va quæ adfert ebrietas tum ebrioso, tum ejus parentibus, sunt varii dolores animi & corporis, gemitus & angustiæ ob morbos, cruciatus, & confusionem quæ incurruntur ex ebrietate.

2. *Foveæ.*] Quia frequenter cadunt in foveas.

3. *Vulnera.*] Tum quia cadendo frequenter læduntur, tum quia rixando sæpe vulnerantur.

4. *Sine causa*] Quia sine ulla suscipiuntur utilitate non scilicet ad patriæ defensionem; vel quia ob rem nihili sæpe temerè inferuntur.

5. *Suffusio.*] Rubor, caligo eorundem, quia multis suffunduntur oculi eorum humoribus visum obtenebrantibus.

§. 13. ET VITÆ PERICULO EXPONIT. *Vide supra* §. 4. *numero* 5.

§. 14. QUID EBRIETAS IN bonis fortunæ.

EGESTATEM.

1. *Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad convescendum adferunt: quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannu dormitatio.* Prov. 23. 20. 21.

Operarius ebriosus 2 *non locupletabitur: & qui spernit modica paulatim decidet.* Eccli. 19. 1.

1. *Noli.*] Vide V. Convivia parte 1. § 4.

2. *Non locupletabitur.*] Quia perdet labores suos, dum quæ magno labore parat, brevi voluptate consumit, & à labore sibi necessario per ebrietatem impeditur. Est etiam Miosis, plus dicens quam verba præ se ferant, nam solum non locupletabitur, sed evadet pauper.

§. 15. QUID EBRIUS IN POSTERItatem suam.

1. *Qui suavis est in vini devorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam.* Prov. 12. 11.

1 *Qui suavis est &c.*] 1. Qui delectatur, cui suave est immorari potationi vini, in suis habitaculis & familia relinquet contumeliam seu ignominiam, quia malum post se nomen, patrimonioque decocto, ignobilem suis paupertatem relinquet.

ECCLESIA.

V. Apostoli. Concionator. Deus Templum.

CAPUT I.

De Ecclesiæ nominibus & similitudinibus.

§. 1. ECCLESIA QUIBUS VOCETUR nominibus.

Vocatur 1 *Civitas Dei.* Isa. 43. 13. & 52. 1. & Ps. 47 2.

Civitas 2 *Regis magni.* Ps. 47. 3.

Civitas 3 *supra montem posita.* Matth. 5.

4 *Civitas veritatis.* Zach. 8. 3.

Vocatur 5 *Ierusalem.* Isa. 60 1.

Christi imperium. Isa. 45. 24.

6 *Solium Domini.* Hier. 3. 17.

Mons sanctus. Hier. 31. 24. & Ps 47. 2.

Mons Domini exercituum, & 7 *mons sanctificatus.* Zach. 8. 3.

8 *Mons domus Domini in vertice montium.* Isa. 2. 2.

9 *Mons Sion.* Ps. 47. 3. Micheæ 4. 7.

Mons Dei. Ps. 67. 16.

10 *Mons pinguis* Ps. 67. 16.

11 *Mons coagulatus.* Ps. 67. 16.

Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo 12 *in finem* Ps. 67. 17.

13 *Tabernaculum David.* Amos 9. 11. *Sedes David.* Luca 1. 32.

14 *Regina.* Ps. 44. 11.

Filia. Ps 44. 12. 15.

15 *Corpus Christi.* Ephes. 1. 23. & 5. 23. & 1. Cor. 12. 27.

16. *Spon-*

16 *Sponsa Christi.* Ezech.16.9 ad illa verba : *Et facta es mihi.* Item Cant. 4. v.9. 2.Cor.11. 2.Ephes.5.25.Apoc.19. 8. & 21.

18 *Amica Christi.* Cant. 4. 1.& 7. & c. 2.10. & 13.

19 *Columba.* Cant.5.2.& Psal 67.14. & Cant.2 10. & 14.

20 *Soror.* Cant.4.vet.9.& 10.& 12.& c.5.1.& 2.

21 *Lectulus Salomonis.* Cant.3.7.

22 *Ferculum Salomonis.* Cant.3.9.

23 *Hortus.* Cant.4.12 & 16.& cap.45.1.

24 *Fons.* Ibidem. & vet.15.

25 *Puteus aquarum viventium.* ibid. vers. 15.

26 *Regnum æternum.* Danielis 2.44 &c.7.15.

27 *Regnum cælorum.* Matt.25.1.& 13.v.24.31.44. 45.47. & sæpealias.

28 *Domus majestatis.* Isa.60.7.

29 *Domus Jacob.* Luc.1.33. *Domus Dei* 1. ad Timoth.3.15.

30 *Vinea,* Isa 5.1.

Vinea 31 *electa* Hier.2.21.

32 *Vinea meri.* Isa.27.2.

33 *Columna &* 34 *firmamentum veritatis* 1. *ad Tim* 3. 15.

1.*Civitas Dei*) Quia Deus eam ædificavit.

2. *Rex magni.*] Scilicet Christi, qui est princeps regum terræ, & in Ecclesia quam fundavit supremam habet authoritatem.

3.*Supra montem.*) Suprà magnam & excelsam perfectionem.

4.*Civitas veritatis*] Quia in ea veritas de credendis & agendis traditur, nullis mendaciis adulterata.

5.*Jerusalem.*) Quia quæ Jerusalem temporaliter, conveniebant, Ecclesiæ conveniunt secundum sensum spiritualem, & multò excellentius quam illi.

6.*Solium Domini.*).i. Christi in quo sedet cum quam rex & imperat.

7.*Mons sanctificatus.*] Hebr. *Mons sanctitatis.* .i. Mons sanctus in quo verus Deus vera religione colitur.

8 *Mons in vertice montium.*] Ita vocatur Ecclesia, quia ejus doctrina & mores, altiores sunt omni philosophia, omni ingenio, & veterum religione.

9 *Mons Sion.*] Quia adumbrata per montem Sion, & quod adumbratur nomen solet retinere umbræ, quomodo Christus dicitur leo ; Agnus, quia ab his Christi mores & officia describuntur.

10.*Pinguis.*] Ob pinguedinem virtutum & Sacramentorum, ob abundantiam gratiæ & donorum spiritus sancti.

11.*Coagulatus.*) Quia hæ divinæ gratiæ non fluit ex ea, sed quasi coagulatum in ea semper manet, atque ideo est mons pinguissimus.

12.*In finem,*] .i semper, non ad tempus ut fecit in monte Sion, quod ideo dicitur, quia semper durabit Ecclesia & portæ inferi non prævalebunt adversus eam

13.*Tabernaculum.*] Sed domum & regnum veri David Christi. Nam regnum David fuit figura spiritualis regni Christi, *ut in Luc.*1.32. Tabernaculum autem dicit alludens ad tabernaculum Moysis quod per desertum portabatur, quod figura erat Ecclesiæ per desertum hujus sæculi in cælum tendentis.

14. *Regina.*] Quia sponsa est Christi regis ideo etiam Regina.

15. *Corpus Christi.*] Sup. mysticum, Quia Christus, ejus est caput mysticum, eique ut capiti est conjuncta, atque ab eo ut capite vivificatur.

16.*Sponsa Christi.*] Quia ei unita fide, spe, caritate; Quia valdè ab eo amata.

17.*Facta es mihi.*] Meo conjugio copulata. Glo. Interl.

18. *Amica.*] Quia eam ab æterno dilexit, & suo tempore manifestissima ei amoris indicia ostendit.

19.*Columba.*] Ratione simplicitatis & simplicis fidei, & quia Christo multos parit filios spirituales.

20.*Soror.*] Quia dilecta casto amore quemadmodum diligitur soror. Quia ejusdem naturæ cum ipso secundum humanitatem.

21.*Lectulus Salomonis.*] Quia Christus verus Salomon in ecclesia tanquam in lectulo gratissimo cubat & requiescit.

22.*Ferculum Salomonis.*] .i. vehiculum quo fertur Christus ad magnificentiam gloriæ suæ, nam juxta Apostolum 1.Cor.6.Glorificamus & portamus eum in corpore nostro.

23 *Hortus.*] Propter fœcunditatem & pulchritudinem spiritualem.

24.*Fons.*] Quia in ea jugiter scaturit abundantia cœlestium aquarum doctrina & gratiæ. Quia in ea est fons ad abluenda peccata.

25.*Puteus.*] Vide numerum præcedentem.

26. *Aeternum.*) Vide numerum 12.

27. *Regnum cœlorum.*) Scilicet per inchoationem: quia est via ad verum regnum cœlorum; & quia per Ecclesiæ doctrinam Deus in nobis regnat, nosque ad suum regnum perducit.

28. *Domus majestatis.*) Seu gloriæ Dei, quia ibi glorificatur & colitur.

29. *Domus Iacob.*) Scilicet spiritualis, quæ domus Jacob spiritualis, sunt populus fidelis qui olim erat populus Israel seu filii Jacob.

30. *Vinea.*) Ob fertilitatem, ob fructus suavitatem.

31. *Electa.*) Fructifera, nobilis.

32. *Vinea mea.*) Ob vinum gratiæ quod lætificat, ob sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum, cujus altera species est vinum.

33. *Columna.*) Quia Ecclesia est sublimis & recta & inconcussibilis, ait Anselm.

34 *Firmamentum veritatis.*) Quia verbis & exemplis firmat in cordibus infirmorum veritatem fidei & mandatorum Dei. 2. Quia errare nequit. 3. quia ei innititur veritas omnis credendorum & agendorum, nam neque Evangelicæ veritati crederetur, si non Ecclesia tradidisset ut Evangelium credendam, ita Titelmann.

§. 2. Ecclesia quibus rebus dicatur similis.

1. *Virgula fumi ex aromatibus myrrha & thuris &c.* Cant. 3. 6.

2 *Soli*, 3 *lunæ*, 4 *Auroræ*, 5 *Acies castrorum ordinatæ.* Cant 6. 9.

6 *Areæ* Matt. 3. 12.

7 *Sagenæ missæ in mare* Matt 13. 47.

8 *Nuptiali convivio.* Matt. 22. 2.

Decem virginibus, quarum fatuæ aliæ, aliæ prudentes. Matth. 25. 1.

Ovibus in quo hædi sunt & oves. Matt. 25. 32.

Magnæ domui in qua non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem 9 in honorem, quædam autem in contumeliam. 2. *ad Tim.* 2. 20.

Quæ plura hujus generis desiderat legat Cantica, potissimum caput 4. 6. & 7. Ubi sponsa Christi, i. Ecclesia cum variis confertur, quorum singula insignem aliquam ejus virtutem, aut proprietatem, aut excellentiam sub certis figuris & tropis involvunt, è quibus aliqui prout ipsa dabit evolventur deinceps.

1. *Virgula fumi &c.*) i. virgulæ aromaticæ, fumum sive vaporem optimi odoris de se fundenti, qualem de se fundit myrrha, thus aliaque pigmentariorum seu apothecariorum aromata. In qua aromatum fragrantia significantur multiplicium dona virtutum & gratiarum quibus redolet Ecclesia. Dicitur autem virgula non arbor, ratione humilitatis.

2. *Soli.*) Quia ut sol radios veritatis ubique spargit,

3. *Lunæ.*) Luna coloris est argentei, & quasi argentum splendet sic & Ecclesia, scientia & prædicatione veritatis splendet. Luna lumen suum omne habet à sole, sicut Ecclesia suum à Christo, *Vide Tuelmann. hic pulchre.*

4. *Aurora.*) Aurora continuò proficit in lumine, donec clara adveniat dies. Et Ecclesia, in agnitione veritatis proficit donec clara Dei visio adveniat

5. *Acies &c.*) Quia insuperabilis est tum ab hominibus tum à dæmone.

6. *Areæ.*) Quia in ea triticum & paleæ: boni & mali.

7. *Sagenæ.*) Quæ capit omnis generis pisces: & Ecclesia continet probos & improbos.

8. *Nuptiali convivio.*) In quo invenitur qui carebat veste nuptiali & honestiore: Quia in ecclesia sunt qui carent veste nuptiali gratiæ & caritatis, constatque ex bonis & malis. Eundem habent sensum 3. quæ sequuntur similitudines.

9. *In honorem &c.*) i. alia sunt ad honorificum usus aptata, alia ad usus contemptibiles atque abjectos

CAPUT. II.

Vaticinia & promissiones de Ecclesiæ fundatione ac dilatatione, per totum orbem.

§. 1. Quoniam hæc fundatio et dilatatio maxime continetur vocatione gentium ad eam, idcirco eam potissimum dabimus.

1. *Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente adducam semen tuum: & ab Occidente congregabo te, Dicam Aquilonidæ & Austro: nolite prohibere: affer filios meos de longinquo & filias meas ab extremis terræ,* Isa 43 5. 6.

Qui

Qui dico 3 Cyro: pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis, qui dico Ierusalem: ædificaberis, & templo fundaberis. Isa.44.28.

Hæc dicit Dominus 4 Christo meo Cyro, cujus 5 apprehendi dexteram ut subjiciam ante faciem ejus 9 Gemes, & dorsa regum 6 vertam, & aperiam coram eo januas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo: & 7 gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Isa. 45.1.2.

9 Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, & 9 faces Israel convertendas. Ecce dedi te in 10 lucem gentium, ut sis 12 salus mea usque ad extremum terræ. Isa.49 6.12.18.

Sed videndum totum hoc caput longè pulcherrimum, cujusque argumentum aliud nullum est quam Ecclesiæ constructio, & propagatio, quam quidem ut hic prædicitur videre licet, toto ferè orbe diffusam, atque in dies fundi longius ad eas oras & nationes quibus nondum fidei lumen illuxit, aut Evangelium, prædicatum est.

Idem argumentum continet Isa. cap. 54. & 60 è quibus hæc pauca.

12 *Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum, extende. 13 ne parcas: 14 longos fac funiculos tuos, & 15 clavos tuos consolida: 16 ad dexteram enim, & ad lævam penetrabis, & 17 semen tuum gentes 18 hæreditabit, & 19 Civitates desertas inhabitabit.* Isa 54.2.3.

20 *Ambulabunt gentes in lumine tuo, & 21 reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, & vide: 22 omnes isti 23 congregati sunt, venerunt tibi, filii tui de longe venient, & filiæ tuæ 24 de latere surgent.* Isa.60.3.4.

Cantate Domino canticum novum, 25 laus ejus ab extremis terræ: qui descenditis in mare, & 26 plenitudo ejus: insulæ & habitatores earum. 27 Sublevetur desertum, & civitates ejus: in 28 domibus habitabit Cedar: 29 Laudate habitatores 30 petræ, de vertice montium clamabunt. 31 Ponent Domino gloriam, & laudem ejus in insulis nuntiabunt. Isa. 42.10.11.12.

Lætabitur 32 deserta, & invia, & exultabit solitudo & florebit sicut lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: 33 gloria libani data est ei: decor Carmeli & Saron, ipsi videbunt 34 gloriam Domini, & decorem Dei nostri. Isa. 35.1.2.

Totum istud caput facit maxime ad rem præsentem.

Aperiam in supinis 35 collibus, 36 flumina, & in medio camporum fontes. ponam desertum in stagna aquarum, & terram inviam in rivos aquarum; Dabo 37 in solitudinem Cedrum & 38 spinam, & mirtum, & lignum olivæ; ponam in deserto abietem, ulmum, & buxum simul. Isa.41. 18. 19.

39 *Aedificabunt 40 deserta 41 à sæculo, & 42 ruinas antiquas erigent, & instaurabunt civitates desertas & dissipatas 43 in generationem, & generationem. Et stabunt 44 alieni, & 45 pascent pecora vestra: & 46 filii peregrinorum 47 agricolæ & vinitores vestri erunt.* Isa.61.4 5.

Videndum etiam caput 66. quo nihil magis ad hoc propositum potissimum à v.10. & c. 11. a. v. 11.

48 *Quomodo ponam te in filios, & retribuam tibi 49 terram desiderabilem, hæreditatem præclaram 50 exercituum gentium?* Hier.3 19.

In eandem sententiam est totum caput 31. ejusdem.

51 *In die illa suscitabo 52 tabernaculum David, 53 quod cecidit & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea, quæ corruerant, instaurabo: & reædificabo illud 54 sicut in diebus antiquis, 55 ut possideant reliquias 56 Idumeæ, & omnes nationes, 57 eo quod invocatum sit nomen meum super eos: dicit Dominus factens hæc* Amos 9 11.12.

58 *Dies ut ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longe fiet lex: In die illa, & usque ad te veniet 60 Assur, 61 & usque ad civitates munitas? 62 & à civitatibus munus usque ad flumen, 63 & ad mare de mari, & ad montem de monte.* Mich.7.11.12

64 *Quia tunc reddam populis 65 labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei 66 humero uno. 67 Vltra flumina Æthiopiæ inde supplices mei, 68 filii dispersorum meorum deferent munus mihi.* Sopho.3.9.10.

69 *Curre, loquere ad 70 puerum istum dicens: 71 absque muro habitabitur Ierusalem, præ multitudine 72 hominum, & 73 jumentorum in medio ejus.* Zach. 2.4.

Et plateæ 74 Civitatis complebuntur 75 infantibus, & puellis 76 ludentibus in plateis ejus. Hæc dicit Dominus exercituum: ecce salvabo populum meum 77 de terra Orientis, & de terra occasus solis, & adducam eos, & habitabunt in medio Ierusalem: & erunt mihi in populum, & ero eis in Deum: 78 in veritate & in justitia. Zach.8. 5.7.8.

Potestas ejus 79 *à mari usque ad mare, &* 80 *à fluminibus usque ad fines terræ.* Zach. 9 10.

Totum ferè hoc caput 10. indicat & Ecclesiam.

81 *Dominabitur à mari usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident* 82 *Æthiopes, &* 83 *inimici ejus* 84 *terram lingent.* 85 *Reges Tharsis, &* 86 *insulæ munera offerent: Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ: omnes gentes servient ei.* Psal. 71. 8. 9. 10. 11.

87 *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus* 88 *ex Sion,* 89 *dominare in medio inimicorum tuorum.* Psal. 109 2.

90 *Pro patribus tuis nati sunt tibi* 91 *filii, constitues eos* 92 *principes super omnem terram.* 93 *Memores erunt nominis tui in omni generatione & generatione.* 94 *Propterea populi confitentur tibi in æternum & in sæculum sæculi.* Ps. 44. 17 18.

De 95 *salvam faciet Sion, &* 96 *ædificabuntur civitates Iuda &* 97 *inhabitabunt* 98 *ibi, & hæreditate acquirent eam.* 99 *Et semen servorum ejus possidebit eam, & qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea.* Ps. 68 36 37.

Postula à me, & 100 *dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Psal. 2, 8.

101 *Apud te laus mea in Ecclesia magna.* Psal. 21. 26.

Confitebor tibi in 102 *ecclesia magna, in populo* 103 *gravi laudabo te.* Psal. 34 18.

Vide V. Exemplum cap. 2 § 2 n. 7.

Huc revocare licet loca ea omnia quibus aut Prophetæ aut Psalmista invitat universam terram aut gentes ad laudandum Deum, aut eas præsagit id ipsum facturas, aut dicit Deum iis dominaturum, aut quid simile, cujus generis sexcenta occurrunt. Indicabo præcipua. Psalm. 9. 12. 21. v. 29. 45. v. 11. 46. v. 2. & 9. 50. v. 10. 65. v. 5. 69. v. 3. & 5. 71. v 11. & 7. 8. . v 8. 95. v. 3. 2 7 & 10 97. v. 2. 101. v. 16. 104. v. 1 116. v. 1 125 2. pro t. 132 vi de Psalm. 18. 5. 21 v. 28 32. v. 8. 45. v. 11 46. v 4. & 8. 47. v 3 & 11. 58 v 14 64. v. 6. 65. v. 1 & 4. 67. v 33 68 v. 15. Nusquam non occurrunt hujusmodi testimonia.

1. *Nolite timere.*] Ecclesia, inquit Hieronymus.

2 *Semen tuum.*] Filios tuos, scilicet gentes quæ erunt per fidem & bona opera filii tui. Hic nominat 4. ventos quia ex omni parte mundi venturi erant aliquando ad Ecclesiam.

3 *Cyro.*] Fuit Cyrus Christi figura, quia sicut ille captivos exemit à jugo Babylonico, ita hic diaboli jugum ab humanis excutit cervicibus. & sicut ille causa fuit cur ædificaretur Ierusalem, ita & Christus eandem Ierusalem spiritualiter intellectam ædificavit vocatione gentium ad eam.

4 *Christo meo Cyro.*) S. Augustinus lib. de quinque hæresibus c. 7. hæc de Christo Domino interpretatur quem multi sequuntur.

5 *Apprehendi dexteram.*) Quem adjuvi. i. adjuvabo.

6. *Vertam.*) Ante eum in fugam.

7. *Gloriosos.*] Principes.

His omnibus modis loquendi significatur auferenda omnia impedimenta quibus retardari posset Christi victoria & conversio gentium.

8 *Parum est &c.*] Verba sunt Dei patris ad Messiam.

9 *Faces.*] i. reliquias, quia valdè erat exhaustum bellis Israelis genus, maximè post cladem acceptam à Vespasiano.

10 *In lucem gentium.*) Ut eas cœlesti veritatis luce illustres.

11. *Salus mea.*] Instrumentum quo eis salutem meam cœlestem impertiam: Vel *salus mea*] in salutem. Hinc patet quam sit Deo curæ atque voluptati hominum salus quando illam suam sibi salutem appellat.

12. *Dilata &c.*] Sub metaphora tabernaculi ostendit quanta sit futura Ecclesiæ amplitudo, & quantam fidelium copiam sit collecturus. *Delata prodilatabis.*

13 *Ne parcas.*] i. omnem adhibe conatum, ne parcas labori aut sumptui.

14. *Longes funiculos.*) Quibus tabernaculi extendas vela.

15. *Claves consolida.*] Ne ulla vi ventorum aut externo pulsu convelli possint, clavis quam arctissime atque firmissimè consolida. Hic ostendit Ecclesiæ solidissimam & eam usque ad finem sæculorum duraturam, ut cujus clavi sunt anè defixi.

16. *Ad dexteram.* &c.] In lævam & in dexteram omnes mundi partes accipe.

17. *Semen.*] Apostoli, apostolicique viri & evangelii præcones.

18. *Hæreditabit.*] Tibi adjungent, possidebunt.

19 *Civitates desertas.*] Gentes despectas & luce veritatis privatas ad te vocabunt.

20. *Ama-*

20 *Ambulabunt &c.*] Ad illud lumen, scilicet Christum, ejusque doctrinam quæ in te fulgebit, ô Ecclesia, gentiles undecumque convolabunt, tanquam ad pharum in portu lucentem nautæ ja ojactati.

21. *Et Reges &c.*] Et ad eundem solem & lumen quod in tuis orietur finibus Reges accedent.

22. *Omnes isti*] Quos undecumque properantes vides

23. *Congregati sunt*] Supplet tibi, i. Tui sunt, & in tuum finum petunt admitti.

24. *De latere*] i, etiam ex propinquis locis.

25. *Laus ejus &c.*] q. d. æquum est ut omnes cantent, quia ad omnes usque fines se extendet hæc Dei benignitas.

26. *Plenitudo*] Qui mare implent aut habitant.

27. *Sublevetur &c.*] Hæc est ratio novi cantici. *Sublevatur* pro *sublevabitur*, i. Quæ deserta fuerant à religione & veritate, elevabuntur ad fidem & Christi disciplinam.

28 *In domibus*] In una domo Ecclesia seu in variis Ecclesiis particularibus habitabit Cedar, i. pagani qui ante erant vagi per varia idola: nam Cedarem non in domibus sed in tabernaculis agebant, & erant Sylvestres, quare optimè significant paganos quorum mores & vita Sylvestris & best alis.

29 *Laudate*] i. laudabunt.

30. *Petra*] Quæ est Arabiæ Metropolis.

31. *Ponent*] Dabunt.

His vocibus, Insulæ, mare, petra & similibus designantur gentiles qui non tantum religione, sed etiam loco a Palæstina dissiti sunt.

32. *Deserta &c.*] Ecclesia quæ sub initio erat quasi deserta, quia ex paucis constabat. *Vide etiam infra numero* 40.

33. *Gloria Libani*] Quicquid in Libano monte est gloriosum & pretiosum. Comparatione illorum montium & omni amœnitate conspicuorum docet quam speciosa sit futura gens ad Ecclesiam vocata.

34. *Gloriam Domini*] Quæ Dominus gloriosè faciet; est explicatio præcedentium: Possunt etiam per gloriam Libani &c. intelligi metaphoricè promitti Ecclesiæ spiritualia dona.

35. *Collibus*] id est, in locis aridis, in gentilibus.

36. *Flumina*] Doctrinæ Evangelicæ, veritatis, gratiarum, eundem habent sensum quæ sequuntur.

37. *In solitudinem*] Hieronymus videtur vertisse in solitudine ut & alii nonnulli. Significatur his incultam gentilitatem virtutum arbores productura. Idem sensus habetur, si legatur *solitudinem*, ait Sanchez.

38. *Spinam*] Genus est Cedri, unde arca fœderis compacta, lignum autem est imputribile & odoratum.

39. *Ædificabunt*] Scilicet fortes illi de quibus versu superiore, id est Apostoli, Apostolicique viri.

40. *Deserta*] Quando ex gentibus potissimum Ecclesiam congregabunt, qui dicuntur desertum, quia nulla eos excolebat fama & vera religio, & erant velut Sylvestris humus obsita spinis, quæ à feris, id est, à ferinis hominibus habitatur.

41. *A sæculo*] A longo tempore.

42. *Ruinas antiquas*] Hæ sunt reliquiæ seu quasi ruinæ antiquæ Ecclesiæ, quæ in populo Judaico, quia licet major populi pars sub adventum Christi ab antiqua religione degenerasset, erant tamen nonnulli in quibus antiqua vigebat probitas & religio, ut Simeon, Anna, quos ruinas & vestigia antiquæ Ecclesiæ hîc appellat Isaias: Illæ ergo ruinæ excitatæ sunt, quando ex eo populo multi ad novam Ecclesiam per Evangelium fundatam accesserc.

43. *In generationem &c.*] Refertur ad *instaurabunt*, i. ita instaurabuntur ut diutissimè sint duraturæ, ita ut in futurum neque vim ullam timeant, neque ruinam priori similem.

44 *Alieni*] i. qui non erunt de sacerdotibus Aaron, sed novo ritu sacerdotes novæ legis.

45. *Pascent &c.*] Spiritualiter pascent gregem Dominicum seu Ecclesiæ filios.

46 *Filii peregrinorum*] Vide numero 44

47 *Agricola & vinitores*] id est, excolent animos vestros cœlesti doctrina. Cyrillus & Procopius.

48 *Quomodo*] Verba sunt admirantis, i. quam multos tibi dabo filios ô Ecclesia.

49 *Terram*] Dabo tibi totam terram.

50. *Exercituum*] i. multitudinis.

51. *In die illa*] Hunc locum de vocatione gentium exponit S. Jacobus Actorum 15. Itaque *in die illa*, i. non nunc, sed postea.

52. *Tabernaculum David*] Vide supra cap 10. §. 1. num. 13.

53. *Quod cecidit*] Quia hoc tabernaculum fuit populus Judæorum, & cecidit per incredulitatem non recipiendo Christum, restauratum est ex gentibus confluentibus ad Evangelium Vel simpliciter, filios Ecclesiæ vocat tabernaculum. Quia in illis habitat Deus.

54. *Sicut in diebus antiquis*] Tempore Josue & primorum Judicum quando nullum erat idolum in Israel.

55. *Vt possideant reliquias*] Reliquias vocat quos Deus cæteris in infidelitate manentibus & peruntibus, sibi reservavit.

56. *Idumæa*] Per Idumæos qui erant Judæis infestissimi, omnes nationes inimicas populo Dei intelligit: sensus ergo est iste. Vt prædicatores Evangelii obtineant quicquid reliquum fuerit de populo gentilium.

57. *Eò quod &c.*] .i. eò quod has gentes meas esse ac dici volui. Vel eò quod nomen meum eis prædicatum est.

58. *Dies &c.*] O Israel Dei, ô Ecclesia jam aderit tempus quo reparetur jactura Judæorum per gentes: idem dicit quod superiore testimonio per Amos.

59. *Lex*] Vetus.

60. *Assur*] Ipsi Assyrii, & decem tribus per Assyriam dispersæ.

61. *Et usque ad civitates munitas*] Etiam venient ad te qui suis viribus confidebant.

62. *Et à civitatibus &c.*] .i. denique omnes illæ gentes usque ad fluvium Euphratem.

63. *Ad mare &c.*] Non solum ex istis terris fluent ad Ecclesiam sed etiam ex universo orbe, ab Orientali Oceano usque ad Occidentalem, & à montibus Septentrionis, quibus terra habitabilis terminatur, usque ad montes meridionales, quibus etiam terminabitur ibi terra habitabilis.

64. *Quia*] Redundat more Hebræor.

65. *Labium electum*] Linguam pulcherrimam ut scilicet solum Deum invocent, non idola: nam cessabit gentilium idololatria.

66. *Humero uno*] Uno corde, una mente. Metaphora à supponentibus simul humerum alicui oneri portando, i. Excutient jugum dæmoniorum, tollentque jugum meum suave.

67. *Vltrà flumina &c.*] De remotissimis quibusdam nationibus venient ad Ecclesiam, atq; offerent mihi munera in signum obedientiæ.

68. *Filii dispersorum*] Filii mei dispersi, i. quotquot prædestinati sunt in gentilitate. *Vide Ioannem* 11.

69. *Curre*] Verba sunt Angeli ad alium quempiam Angelum.

70. *Puerum*] Ita vocat Zachariam, aut quia tunc juvenis erat, aut quia ut ait Hieron. omnis humana natura vel scientia, comparatione Angelorum puritia dicitur.

71. *Absque muro &c.*] .i. Innumera hominum multitudo confluet ad Ecclesiam.

72. *Hominum*] Homines vocat eruditos in scriptura, vel Judæos.

73. *Iumentorum*] Tales sunt simplices credentes, vel gentiles secundum Hieron.

74. *Civitatis*] Ecclesiæ.

75 *Infantibus &c.*] Ob simplicitatem fidei & morum sinceritatem.

76. *Ludentibus*] Lætantibus ob positam sarcinam peccatorum, & sæculi.

77. *De terra Oriente &c.*] .i. ex omnibus mundi partibus adducam electos ad Ecclesiam.

78. *In veritate &c.*] Implebo eis fideliter quæ promisi, & justus ero in præmiis pro merito retribuendis.

79. *A mari &c.*] .i. totum orbem occupabit; non tantum à mari rubro usque ad mare Palæstinæ, qui erant termini Israelitarum usque ad Euphratem, sed inde etiam extendet imperium usque ad finem orbis.

80. *A fluminibus*] Scilicet Nilo qui est meridionalis, & Euphrate qui est septentrionalis.

81. *Dominabitur*) Vide numerum præcedentem & 79.

82. *Æthiopes*) Per eos quia nigerrimi corpore & feri moribus, qui & longissimè videbantur à Dei cultu distare, significantur gentiles.

83. *Inimici*) Infideles, peccatores conversi ad fidem & pœnitentiam.

84. *Terram lingent*) Est explicatio præcedentis, nam procidere est prosterni usque ad terram, quod faciunt qui terram lambere volunt.

85 *Reges Tharsis*) .i. maris seu insularum Orientalium, unde tertio quoque anno adferebatur Salomoni maxima copia auri.

86 *Insulæ*) .i. etiam ipsæ Insulæ seu populi.

87 *Virgam virtutis &c.*) .i. sceptrum potentiæ, seu regalem tuam potestatem spiritualem.

88 *Ex Sion*) Hierusalem, quia inde cepit regnum

gnum Christi spirituale; ibi enim fuerunt primi credentes.

89. *Dominare*) Dominaberis in medio Judæorum, paganorum quos ex inimicis facies amicos: & licet aliqui ex iis repugnent, iis tamen invitis, dominaberis, & in medio eorum regnum tuum constitues.

90. *Propatribus*) Patriarchis & Prophetis.

91. *Filii*) Apostoli & discipuli Christi.

92. *Principes*) Ut toti orbi deut leges, quod nullus unquam Monarcha potuit præstare.

93. *Memores erimus &c.*) Cantando divinas tuas laudes.

94. *Propterea &c.*) Quia id facturi sunt Apostoli eorumque successores Episcopi, ideo etiam populi ab iis instituti, idem præstabunt.

95. *Salvam &c.*) Salvabit ab omni periculo Ecclesiam suam primitivam ex Sion seu Judæis collectam.

96. *Ædificabuntur civitates Iuda*) .i. propagabitur prima illa Ecclesia dum multi lapides vivi accedent, & multæ Ecclesiæ, toto orbe ædificabuntur, quæ dicuntur civitates Judæ. i. confessionis, quia confessio veræ fidei Ecclesiam ædificat & propagat.

97. *Inhabitabunt*) Supple cives civitatum Juda.

98. *Ibi*) Scilicet in Sion, nam veri fideles Ecclesiarum particularium adhærent Ecclesiæ Apostolicæ quæ est Sion.

99. *Semen &c.*) .i. istam Sion non soli primi fideles possidebunt sed etiam posteri eorum; non enim perit Ecclesia Christi, quæ fundata est supra firmam petram.

100. *Dabo tibi &c.* Hæc de spirituali Christi regno, & Ecclesia toto orbe propaganda, accipienda esse sæpe monet Augustinus.

101. *Apud te &c.*) Verba sunt Christi, laus inquit Deo patri, quam ego tibi canam per fideles meos, erit apud te, seu coram te non in cœtu paucorum Judæorum sed in Ecclesia omnium gentium.

102. *Ecclesia magna*) Vide numero præcedenti.

103. *Gravi*) .i. forti, quia adversus Ecclesiam nihil possunt portæ inferi.

§. 2. GRANDE EST PRODIGIUM TANTA Ecclesiæ propagatio, totque tam brevi tempore spiritualium serum partus.

Antequam 1 parturiret 2 peperit: antequam veniret partus ejus peperit 3 masculum. Quis audivit unquam tale, aut quis vidit unquam simile? 4 Nunquid parturiet terra in die una? 5 aut parietur gens simul, quia parturivit, & peperit Sion filios suos? Isa. 66. 7. 8.

1. *Parturiret*) .i. sentiret dolores partus, i. facilè, subitò.

2. *Peperit*) Scilicet Ecclesia filios suos. *Vide Actor.* 2. & 5. ubi modo tria millia conversa dicuntur partu ita facili ac repentino, ut sine parturitione peperisse videatur.

3. *Masculum*) Non languidam prolem sed robustam, patet in tot martyribus & confessoribus.

4. *Nunquid &c.*) Terra non uno die recipit semen & eodem profert fructum.

5. *Aut parietur gens simul*) Aut uno eodemque die fœmina concipiet in utero & emittet prolem?

6. *Parturivit & peperit*) Uno scilicet die, facilè & quasi momento temporis.

§. 3. DE ECCLESIA OB TANTAM FOECUNditatem ita Salomon.

Venter tuus 1 sicut acervus tritici vallatus 2 liliis Cant. 7. 2.

1. *Sicut acervus tritici*) .i. tumidus est & elevatus sicut acervus tritici, in quo significatur copia prolis & fœcunditas insignis Ecclesiæ quæ innumeras sponso suo proles parit; quemadmodum innumera sunt grana tritici in acervo.

2. *Liliis*) Castitate, aliisque virtutibus.

§. 4. FILIOS SUOS PARIT QUANDOQUE magno cum dolore.

1 *Clamabat parturiens & 2 cruciabatur ut pariat,* Apoc. 12. 2.

1. *Clamabat &c.*) Loquitur hic de extremis temporibus, quando Ecclesia filios quos Deo paritura est, non sine magnis doloribus pariet.

2. *Cruciabatur ut pariat*) .i. vehementer affligebatur causa pariendi, aut donec pareret: Quia magna cum difficultate convertentur infideles bapti-

baptizabuntur infantes ob potestatem eorum qui Ecclesiam oppugnabunt, ob falsos Doctores, ob Antichristi persecutionem multiplicem.

§. 3. Quam esset primis initiis Ecclesia parva & humilis, & quantum creverit.

1 *Soror nostra* 2 *parvula est*, & 3 *ubera non habet*, Cant. 8. 8.

Simile est 4 *regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo; quod minimum quidem est omnibus seminibus, cum autem creverit majus est omnibus oleribus & 5 fit arbor: ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis ejus: aliam parabolam locutus est eis, simile est regnum cælorum fermento quod acceptum mulier abscondit in farinæ 6 satis 7 tribus, donec fermentatum est totum*, Matth. 13. 31. 32. 33.

8 *Minimus erit in* 9 *millo*. & 10 *parvulus in gentem fortissimam, ego Dominus in tempore* 12 *ejus*, 11 *subitò faciam illud*, Isa. 60 22.

14 *Fons* 15 *hortorum*: 16 *puteus* 17 *aquarum viventium, quæ* 18 *fluunt impetu* 19 *de Libano*, Cant. 4. 15.

Vide cap. 10. Esther v. 6.

1. *Soror*] Vide supra cap. 1 §. 1. num. 20.

2. *Parvula est*] Quia initio constabat Ecclesia paucis Apostolis, discipulis, piisque mulieribus.

3. *Ubera non habet*] Metaphora est à puellulis quæ antequam adolescant non habent congruum uberum tumorem; vel per ubera intelligi potest fœcunditas cælestis doctrinæ, ante enim Spiritus sancti adventum, cum Ecclesia in paucis consisteret Apostolis, neque ei erat facundia neque audacia loquendi: erant enim simplices & illiterati & timidi.

4. *Regnum cælorum*] i. Ecclesia maximè primitiva, inquit Chrysost.

5. *Fit arbor*] q. d. Regnum hoc quod in eo, Ecclesia quam auspicor parvis incrementis, tandem summa evadet.

6. *Satis*] Satum mensura est, modium & dimidium continens. Ita Hieronym.

7. *Tribus*] Posuit pro *multis*, inquit Chrysost. Eandem habet applicationem hæc parabola cum priore, quam *vide numero* 5.

8 *Minimus*] i. parva familia, parva Ecclesia,

9. *Millo*] i. referta erit plurimis fidelibus.

10. *Parvulus*] Parva domus, congregatio, qualis initio erat sancta Ecclesia.

11. *Fortissimam*] 70. magnam.

12 *Ejus*] i. suo tempore, à me ordinato.

13. *Subitò*] Quam id subitò factum, *vide supra* §. 2.

14. *Fons*] Tanquam fons est Ecclesia, fontes enim exigua habent initia, postea verò invalescentes, fluvios patiunt magnos & rapidos.

15. *Hortorum*] Unde irrigantur horti, seu particulares Ecclesiæ.

16. *Puteus*] Tanquam puteus est Ecclesia ob eandem rationem.

17. *Aquarum viventium*] Non mortuarum, quia doctrina Evangelica clara est & lucida, potanteſque vivificat, pascit, oblectat, & confirmat in viam æternam.

18. *Fluunt impetu*] i. Copiosè.

19. *De Libano*] i. Christo qui frequenter in scripturis Libano comparatur, ob suæ altitudinis eminentiam supra omnes creaturas; à Christo enim tanquam primo & altissima veritatis profluit omnis Ecclesiæ doctrina.

Caput III.

Quomodo nemo unquam in Ecclesiam sit prævaliturus, & de continua ejus à Deo protectione.

§. 1. Id asseritur et promittitur à Deo.

1 *Deus* 2 *in domibus ejus cognoscetur*, 3 *cum susceperit eam. Quoniam ecce reges terræ* 4 *congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi* 5 *videntes sic admirati sunt, conturbati sunt*, 6 *commoti sunt; tremor apprehendit eos, ibi dolores* 7 *ut parturientes*, 8 *in spiritu vehementi* 9 *conteres naves Tharsis*, 10 *sicut audivimus*, 11 *sic vidimus in civitate Domini virtutum in civitate Dei nostri*: 12 *Deus fundavit eam in æternum*, Ps. 47. 4. 5. 6. 7. 8.

13 *Respice* 14 *Sion Civitatem solemnitatis nostræ: oculi tui videbunt* 15 *Jerusalem*, 16 *habitationem opulentam*, 17 *tabernaculum quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur* 18 *clavi ejus in sempiternum & omnes funiculi ejus non rumpentur. Quia si omnimodo ibi magnificus est Dominus Deus noster*: 19 *locus fluviorum rivi lætissimi & potentes: non transibit per eum navis* 20 *remigum, neque*

neque 21 trieris magna transgredietur eum. Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus 22 Rex noster ipse salvabit nos. 23. Laxati sunt funiculi tui, & non prævalebunt; sic erit malus tuus ut 24 dilatare signum non queas, Isa. 33. 20 21. 22. 23.

Ecce ego creavi 25 fabrum sufflantem in igne prunas & proferentem 26 vas in opus suum, & ego creavi 27 interfectorem ad disperdendum. 28 Omne vas quod fictum est contra te non dirigetur 29 & omnem linguam resistentem tibi, in judicio judicabis. Hæc est hæreditas servorum Domini, & 30 justitia eorum apud me, dicit Dominus, Isa. 45 16 17.

Ecce ego 31 ponam Ierusalem 32 superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu. 33 Sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem: & erit in die illa, 34 ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis: 35 omnes qui levabunt eum concisione lacerabuntur, 36 & colligentur adversus eam omnia regna terræ. In die illa, dicit Dominus: 37 percutiam omnem equum 38 in stuporem, & ascensorem ejus 39 in amentiam, & super 40 domum Iudæ 41 aperiam oculos meos: 42 & omnem equum populorum percutiam cæcitate, Zach. 12. 2 3 4.

Et erit in die illa: quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Ierusalem, Zach. 12. 9.

Hæc dicit Dominus ad me, quomodo si 43 rugiat leo, & catulus leonis super 44 prædam suam, & cum venerit multitudo pastorum à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pavebit, 43 sic descendet Dominus exercituum, ut prælietur super montem Sion, & super collem ejus. 46 Sicut aves volantes, 47 sic proteget Dominus exercituum Ierusalem, protegens, & liberans, 48 transiens, & salvans, Isai 31. 4. 5.

Et erit 49 vir, 50 sicut qui absconditur à vento, 51 & celat se à tempestate, 52 sicut rivi aquarum in siti, & 53 umbra petræ in terra deserta, Isa. 32. 2

Dixit 54 Sion: 55 dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui: & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce 56 in manibus meis descripsi te: 57 muri tui in oculis meis semper, Isai. 49. 14. 15. 16.

58 Vinea mea 59 coram me est. Cant. 8. 12.

Conversus vidi septem 60 candelabra aurea: & in medio septem candelabrorum aureorum 61 similem filio hominis vestitum 62 podere & 63 præcinctum ad mamillas zona aurea, Apoc. 1. 13.

Ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & 64 portæ inferi non prævalebunt adversus eam, Matth 16. 18.

65 Donec aspiret dies, & 66 inclinentur umbræ, vadam ad 67 montem myrrhæ, & ad 68 collem Thuris, Cant. 4. 6.

Ego ero ei, ait Dominus, 69 murus ignis in circuitu, & 70 in gloria ero in medio ejus, Zach. 2. 5.

§. ADD. DE EADEM DIVINA PROTECTIONE & de miro Dei amore in Ecclesiam quo modo eam fovet, eique parcere desiderat.

Vide V. Deus, cap 13. §. 3.

1 *Deus cognoscetur*] Supple habitare.

2. *In domibus ejus*] Regiæ scilicet civitatis, i. Ecclesiæ de qua superiore versu.

3. *Cum suscipiet eam*] Protegendam atque exaltandam tempore persecutionis.

4. *Congregati sunt*] Ad persequendum Ecclesiam & extinguendum si possent.

5. *Videntes*] Martyrum constantiam & prodigia quæ per eos Deus faciebat.

6. *Commoti*] Indignatione, dolore.

7. *Vt parturientis*] .i. gravissimus, cum viderent idolorum templa deleri, crucifixum solum coli.

8. *In Spiritu vehementi*] .i. potentia tua quæ est quasi ventus validus.

9 *Conteres naves Tharsis*] .i. maris, i. non solum terrestres copias, sed etiam classes instructas adversariorum dissipabis, sicut enim impii terra marique Ecclesiam oppugnant; ita Deus terra marique pro ea pugnat.

10. *Sicut audivimus*] Promissiones de Ecclesiæ stabilitate, & Christum dixisse, *portæ inferi non prævalebunt adversus eam.*

11. *Sic vidimus &c.*] Supple adimpletum in Ecclesia quæ est civitas Domini virtutum.

12 *Deus fundavit &c*] Ita ut nullum sit periculum ne evertatur unquam.

13. *Respice*] O juste, cui supra dictum est, *cor tuum meditabitur timorem.*

14. *Sion*] Ecclesiam in qua est vera solemnitas & quies.

15. *Ierusalem*] Videbis Ecclesiam esse veram Jerusalem seu visionem pacis.

16. *Habitationem opulentam*] Videbis eam cælestibus affluere opibus.

17. *Tabernaculum &c.*] Quia Ecclesia est æterna,

18. *Clavi &c.*] Vide supra quid simile capite 1.§ 1.à numero 12.

19. *Locus fluviorum*] Eadem Sion seu Ecclesia est locus seu continet fluvios unde ducuntur rivi latissimi gratiarum & donorum, cœlestiumque charismatum.

20. *Remigium*] Hostilium supple, protegam eam ab omnibus hostibus.

21. *Trieris magna*] Scilicet diaboli.

22. *Rex noster*] Quo protegente nihil metuendum. Hæc ferè Hieronymus.

23 *Laxati &c.*] q.d. tumpentur, & hostis funiculi tui, q.d. non prævalebis in Ecclesiam.

24. *Dilatare signum*] Chaldæus, velum extendere: ad excipiendum ventum.

25. *Fabrum &c.*] Diabolum omnium malorum artificem, quia creavit ejus naturam, licet ipsemet se fecerit diabolum, qui non cessat suffflare, i. varia peccatorum suscitare incendia.

26. *Vas*] Instrumenta seu homines, quales fuerunt Simon & Elimas Magus Petro & Paulo resistentes, Actor. 13.

27. *Interficiens*], i. eundem diabolum qui homines spiritualiter interficit & perdit.

28. *Omne vas*] Arma, instrumenta, homines contra te bellantes prosperum non habebunt exitum.

29. *Et omnem &c.*) Explicat præcedentia, i. perdes sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabis: cunctos hæreticorum principes, Iudæorum magistros, mundi Philosophos quos faber ille conflaverat, tuo judicio vinces, condemnabis.

30. *Iustitia*], Præmia debita eorum meritis & justitiæ.

31. *Ierusalem*) Ecclesiam

32. *Superliminare crapula*) .i. ebrietatis aut commotionis, ita ut qui venerint ad impugnandam Ecclesiam, mentem amittant & insaniant ut ebrij, quibus superliminaria moveri videntur, & ipsi se simul moveri putantes corruunt.

33 *Sed & Iudæa*) Non solum vicinæ nationes timentes revertere Ecclesiam, sed ipsa etiam Iudæa, socios suos Apostolos magnis odiis persequentur ut & cæteros filios Ecclesiæ.

34. *Fenum &c.*] Omnes populi volent experiri vires suas in persequenda ecclesia, sicut in urbibus Iudeæ juvenes immanem lapidem tollunt in altum quisque pro suis viribus, experiendi roboris causa.

35. *Omnes qui*] Omnes qui eam persequentur, vulnerati manebunt, & à Deo affligentur, sicut qui tollunt lapidem, lacerantur in manibus, aut in aliis corporis partibus.

36. *Et colligentur &c.*) i. cum hoc ita sit, tamen non erit populus qui non Ecclesiam aliquando persequatur.

37. *Percutiam omnem equum*] Per equum intelligit adjutores, artes atque instrumenta nocendi, percutiam igitur plaga maxima persecutores omnes Ecclesiæ.

38 *In stuporem*] Ita ut stupeant omnes qui eos percussos viderint.

39. *In amentiam*] Malorum scilicet, premente magnitudine, ita ut ignorent quò se vertant, aut in quem locum fugiant.

40. *Domum Iuda*] Ecclesiam.

41. *Aperiam oculos*] Ut eam protegam.

42. *Et omnem &c.*] Idem repetit quod suprà ad majorem confirmationem, i. fallam ut non possint uti auxiliis & artibus quas contra Ecclesiam excogitaverant, nihil enim potest eques in prælio si equus excæcetur.

43. *Rugiat*] Hæc est leonis proprietas ut greges & pastores rugitu exterreat, ait Procopius.

44 *Prædam*] Quam jam arctè tenet.

45. *Sic &c.*] Ut pavidus & fortis.

46. *Sicut aves volantes*] Supple & protegentes pullos suos.

47. *Sic protegit &c.*] i. eadem cura, amore, sedulitate.

48. *Transiens*] inter suos more ducis.

49. *Vir*] i. Rex, seu Christus Dominus de quo versus.

50. *Sicut qui absconditur*] .i. erit sicut murus quo se homo à vento & turbine protegit.

51. *Et calor &c.*] Erit item sicut portus, ubi se naves à maris jactatione defendunt.

52. *Sicut rivi*] Erit item sicut rivus sitienti viatori.

53. *Umbra petræ*] Contra solis ardorem æstuanti in solitudine. Hæc omnia erit Christus Rex suæ Ecclesiæ.

54. *Sion*) Ecclesia.

55. *Derelinquit &c.*] Verba sunt Ecclesiæ cum se videret à Tyrannis vexari, quasi dominus ejus curam deseruisset.

56. &c.

56. *In manibus*] Quasi in manibus: ac sicuti non obliviscimur eorum quæ in manibus aut quæ ob oculos assiduè versantur, ita nec tui obliviscar unquam.

57. *Muri tui &c.*] Loquitur de Ecclesia quasi de magna quadam civitate.

58 *Vinea mea*] Ecclesia.

59. *Coram me est*] Non ita eam tradidi custodibus (quod dixerat versu superiore) ut ejus curam abjecerim: adhuc versatur coram oculis meis.

60. *Candelabra aurea*] Per ea significantur, ut infra se ipse explicat 19. Joann. 7. Ecclesiæ Asiæ.

61. *Similem filio hominis*] Angelum aliquem hominis forma & specie qui Christi personam repræsentabat qui in medio est candelabrorum. i. in medio fidelium & Ecclesiæ ut eam defendat & gubernet.

62. *Podere*] Vestis ad talos usque demissa erat poderis vestis sacerdotalis linea, qua vestitur Angelus, ut Christum referat sacerdotem nostrum, qui se pro peccatis nostris patri obtulit in ara crucis in odorem suavitatis.

63. *Præcinctum &c.*] Vide V. Christus §. 15. numero 6.

64 *Portæ inferi*] .i. potentia seu exercitus dæmonis, præsidia enim militum & præcipuum robur civitatis est in portis.

65. *Donec aspiret dies*] Scilicet æterna, cui nox non succedit.

66. *Inclinentur umbræ.*] Hujus mortalitatis.

67. *Montem myrrhæ*] Is est sancta Ecclesia: mons quidem ob sublimitatem virtutum Theologicarum, myrrhæ vero ob mortificationem, & amaritudinem tribulationum.

68. *Collem thuris*] Eadem Ecclesia est collis thuris ob fragrantiam boni odoris qui ascendit de cordibus devotorum, nocte ac die per flammam divini amoris, thura piarum affectionum & sanctarum orationum intus in altari cordis crematorium. Ad hunc autem montem ire dicitur Christus, quia ejus curam assiduè gerit, & cum visitare non desistit ut myrrham consolatione temperet, devotosque confirmet, & præmiis largiatur.

69. *Murus ignis*] Licet muris careat, non tamen erit exposita hostium incursionibus, ero ei murus, & quidem *ignis* qui hostes terreat & accedere non sinat.

70. *In gloria*] Pro in gloriam, i. gloriosam eam reddam, vel gloriam meam illi ostendam, i. claritatem meam.

§. 2. Quomodo eam custodiat et diaboli Dominium ab ea excutiat.

Vide V. Angelus § 3.

§. 3. Ratione continuæ huius protectionis Ecclesia futura est æterna.

Vide supra varia ad idem hoc eodem cap §. 1.

Hæc dicit Dominus, qui dat solem 1 in lumine diei, ordinem lunæ & stellarum in lumine noctis, qui turbat mare, & sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi 2 Si defecerunt leges istæ coram me dicit Dominus: tunc & semen Israel deficiet, ut non sit gens 3 coram me cunctis diebus, Hier. 31. 35 36.

4 *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum,* Ps 47 9.

In diebus regnorum illorum, suscitabit Deus cœli, 5 regnum quod in æternum non dissipabitur: & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, & 6 consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum, Daniel. 2 44.

Regnabit in 7 domo Iacob in æternum, & regni ejus non erit finis Lucæ 1. 33.

8 *Si est ex hominibus consilium hoc, aut opus dissolvetur: si vero ex Deo est non poteritis dissolvere illud, ne forte & Deo repugnare inveniamini.*

Consenserunt autem illi. Act or. 5. 38. 39.

9 *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi,* Matth. 28 20.

10 *Fœdus perpetuum feriam eis,* Isa. 61. 9.

Ponam in sæculum sæculi in semen ejus, & 12 thronum ejus, 13 sicut dies cœli 14 *Semel* 15 *juravi in* 16 *in sancto meo,* 17 *si David mentiar: semen ejus in æternum manebit: Et thronus ejus,* 18 *sicut sol in conspectu meo, & sicut* 19 *luna perfecta* 20 *in æternum, &* 21 *testis in cælo fidelis,* Psalm. 88 30. 36. 37.

22 *Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem,* Psalm 67 17.

Fundamenta 23 *ejus* 24 *in montibus sanctis:* 25 *diligit Dominus portas Sion super omnia* 26 *tabernacula Iacob,* Psal 86 1.

Lauda 27 *Ierusalem Dominum, lauda Deum tuum*

Sion : *quoniam* 28 *confortavit seras portarum tuarum*, Ps 147.1.2.

29 *Si murus est* 30 *ædificemus super eum propugnacula argentea*: 31 *si ostium est*, 32 *compingamus illud tabulis cedrinis*, Cant.8 9.

Vide supra cap.2.§.1 num.15.

1. *In lumine*] In lumen seu ad illuminationem.

2. *Si defecerint leges iste &c.*] .i. ordo naturalis istarum rerum, q. d. sicuti impossibile est harum legem & ordinem dissolvi aut violari, ita impossibile est Israel, i. Ecclesiam deficere & perire.

3 *Coram me*] Chaldæus, ministrans coram me id est, mihi serviens seu sacrificans : quia scilicet Missæ sacrificium nunquam deficiet, ita P. Sa.

4. *Sicut*] Vide supra §.1.num.11.

5. *Regnum*] Scilicet Christi, quod est Ecclesia in qua regnat per fidem & gratiam in mentibus hominum.

6. *Consumet*] Quoad idololatriam & vitia: hæc enim evertet non homines, quos suæ fidei subjiciet.

7. *Domo Iacob*] Vide capite 1.§.1.n.30.

8. *Si est ex &c.*] Vide V. consilium §.17.n.5.

9 *Ecce ego*] Vide V. Christus §.8 num.1.

10. *Fædus*] .i. Evangelium æternum seu testamentum novum quod æternum erit, non ut vetus cui novum successit: cum autem dicit Evangelium æternum, dicit etiam Ecclesiam Glo.

11. *Semen ejus*] Filios Christi regeneratos ex aqua & Spiritu sancto. August.

12. *Thronum ejus*] Ecclesiam.

13. *Sicut dies cæli*] Sicut tempus quo durabit cælum.

14. *Semel*] Unicum Dei juramentum æquivalet infinitis hominum juramentis, significaturque hac voce *semel* Dei immutabilitas.

15. *Iuravi*] Firmissimè & sine retractatione promisi.

16. *In sancto meo*] Per sanctum nomen meum.

17. *Si David mentiar*] Illud *si* æquivalet particulæ neganti, i. non mentiar Davidi.

18. *Sicut sol*] Non solum quia semper durabit, sed quia regnum Christi, ejusque Ecclesia per thronum significata, semper erit illustris & perspicua, non obscura & invisibilis, ut somniant hæretici. Quid enim clarius sole?

19. *Luna perfecta*] Plena, qua quidem nocte nihil illustrius.

20. *In æternum*] Quæ luna æterna est & stabilis quoad substantiam, vel illud *in æternum* jungi potest, Thronus ejus in æternum erit sicut sol & luna &c.

21. *Testis &c.*] Hic testis fidelis & verax in cælo, i. nubibus est Iris, qui testis est vetax à Deo datus hominibus nunquam amplius fore diluvium. Nihil etiam illustrius hoc arcu cælesti, quare Ecclesia est visibilis.

22. *Mons*] Vide cap.1.§.1 n.12.

23. *Ejus*] Scilicet civitatis quam interius contemplor, seu Ecclesiæ.

24. *In montibus sanctis*] In Christo & Apostolis; quare non potest ruere ut ædificata aut fundata super arenam.

25. *Diligit &c.*] Et quia diligit, munivit eas fortissimè, ita ut portæ ejus sint inexpugnabiles.

26. *Tabernacula*] Quibus ex Ægypto tendebant in terram promissionis, erant enim illa tabernacula sine fundamento, sine portis, ac per hoc temporaria.

27. *Ierusalem*] Ecclesia.

28. *Confortavit seras*] Fortissimas fecit & insuperabiles.

29. *Si murus est*] .i. Si se exhibuerit Ecclesia fortem in fide, spe & dilectione instar muri bene fundati.

30. *Ædificemus &c.*) .i. pulcherrimis & fortissimis propugnaculis eam per circuitum muniamus.

31. *Si ostium est*] Si se ostium exhibuerit, fortiter errores omnes excludendo.

31. *Compingamus &c.*) .i. ego vicissim eam exornabo, & corroborabo spiritualibus donis, veluti si ostium aliquod ex vilibus & putribus lignis, cedrinis tabulis compingatur, ita ut nullo impetu possit frangi aut subrui.

§. 4. HUC REFERRE LICET QUOD ECCLESIÆ sacramenta duratura sunt usque ad finem sæculi.

Audivi tanquam 1 *vocem in medio quatuor animalium dicentem*, 2 *olsum & vinum ne lædas*, Apoc.6.7.

3 *Umbilicus tuus* 4 *crater tornatilis* 5 *numquam indigens poculo. Venter tuus sicut* 6 *acervus tritici, vallatus liliis*, Cant.7.2.

1. *Vocem*] Hæc vox est Dei interdicentis diabolo, qui equo nigro vehebatur, ne faceret quod sequitur.

2. *Olsum*

2. *Oleum & vinum &c.*] In vino sanguis Christi, in oleo, unctio chrismatis significatur. & per illa duo, sacramenta omnia designantur, cælestia animarum remedia, adumbrata etiam per oleum & vinum infusa vulneribus ejus, qui inciderat in latrones. Lucæ 10. Quoniam igitur licet hæretici pacem essent turbaturi, & doctrinam Evangelicam depravaturi, non passurus erat Deus ut Sacramenta tollerent, ideo auditur hæc vox.

3. *Vmbilicus tuus.*] Per quem alis & foves infantes tuos spirituales, ô sponsa, ô Ecclesia; sub umbilico alitur & fovetur infans, nutrimentumque per illum accipit: quamdiu in matris utero latet absconditus.

4. *Crater tornatilis.*] .i. similis est crateri bene elaborato & capaci ob sphæricam figuram.

5 *Nunquam indigens, &c.*] Quia nunquam exhauritur sacratissimus Christi sanguis, quem filiis suis propinat Ecclesia in Sacramento Eucharistiæ.

6. *Acervus tritici*) Neque unquam deficit hic acervuus ex quo cælestis panis Eucharisticus depromitur, hujus explicationem *vide etiam V. Maria.*

CAPUT IV.

De bonis spiritualibus varii generis quæ Ecclesiæ promittuntur.

§. 1. PRÆTER DICTA, PROMITTUNTUR Ecclesiæ varia bona spiritualia.

1 *Dabitur 2 pluvia semini tuo, ubicunque seminaveris in terra & panis frugum terræ erit uberrimus, & pinguis 3 pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiosè: & 4 tauri tui & pulli asinorum, qui operantur terram 4 commistum 5 migma comedent 7 sicut in area ventilatum est.* Isa. 30. 23 24.

Vide cætera ad finem.

8 *Gaudium onagrorum pascua gregum 9 Donec effundatur super nos spiritus de excelso: & erit 10 desertum 11 in Charmel, & 12 Charmel 13 in saltum reputabitur.*

Videndi ejusdem capitis versus 1. 2. 3. 4.

Item Ezechielis c 34. à versu 10.

Omne pecus 14 Cedar congregabitur tibi: arietes Nabajoth ministrabunt tibi: offerentur super 15 placabili altari meo, & domum majestatis meæ glorificabo. Isa. 60. 7.

16 *Ecce servi mei comedent, & vos esurietis: ecce servi mei bibent, & vos sitietis: ecce servi mei lætabuntur. & vos confundemini: ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis in dolore cordis, & præ contritione spiritus ululabitis.* Isa. 65. 13. 14.

17 *Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos, quoniam 18 puer centum annorum morietur & peccator centum annorum maledictus erit. Et 19 ædificabunt domos & habitabunt, & plantabunt vineas & comedent fructus earum.* Isa. 65. 20. 21.

Vide cætera usque ad finem.

Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos & in 20 Ierusalem consolabimini. Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba 21 germinabunt, & cognoscetur 22 manus Domini 23 servis ejus, & indignabitur inimicis suis. Isa. 66. 13. 14.

24 *Venient & laudabunt in 25 monte Sion, & confluent ad bona Domini super 26 frumento, & vino, & 27 oleo & 28 fœtu pecorum & armentorum: eritque anima eorum quasi hortus 29 irriguus & ultra non esurient. Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes & senes simul, & convertam 30 luctum eorum in gaudium & consolabor eos, & lætificabo à dolore suo, Et inebriabo animam sacerdotum 31 pinguedine, & populus meus bonis adimplebitur, ait Dominus* Hier. 31. 12. 13 14.

32 *Ecce dies veniunt dicit Dominus, & 33 comprehendet messorem arator, & 34 calcator uvæ mittentem semen, & 35 stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles 36 culti erunt.* Amos 9. 13.

Videndi cæteri versus ejusdem capitis.

Effundam super 37 domum David, & super habitat res Ierusalem 38 spiritum gratiæ, & 39 precum. Zachar. 12. 10.

Vide item supra cap. 2. §. 1. n. 33. & 35.

1. *Dabitur &c.*) Per hæc, spiritualia etiam intelligenda sunt spirituali Hierusalem .i. Ecclesiæ danda.

2. *Pluvia.*) Auxilia omnis generis ut fructificet spirituale semen Apostolorum & Apostolicorum virorum.

3. *Pascetur Agnus.*) Christiani pascentur cælesti pane qui de cælo descendit, inquit Hieron.

4. *Tauri.*) Sunt principes gregis, & pulli

asinorum sunt qui operantur terram, quales sunt Apostoli & Apostolici viri.

5. *Migma.*] .i. pabulum.

6. *Commistum.*] Non paleis ut antea præ inopia fiebat, at commistum aliquo quod jucundius aut salubrius reddat pabulum, puta sale aut granis alterius generis, aut herbis quasi pro condimento, quod enim non fuerit mixtum paleis patet ex eo quod sequitur.

7. *Sicut in area ventilatum est.*] .i. purum comedent, & sicut accipitur ex area ut in horrea condatur.

8. *Gaudium onagrorum* &c.) .i. terra erit deserta ita ut onagri & greges pascantur in ea. Potest spiritualiter intelligi de ecclesia.

9. *Donec effundatur* &c.) Quod in die pentecostes factum dicit Hieronymus.

10. *Desertum*] Ecclesia olim deserta.

11. *In Charmel.*] Mons erat fertilis & speciosus, significatur Ecclesiæ fertilitas & pulchritudo.

12. *Charmel.*] Ager olim fertilis .i Judæi, in Judæa enim erat hic mons.

13. *In salsum.*] Infrugiferum, q.d steriles sient, manifesta est prophetia de Judæorum reprobatione, & gentium tum vocatione, tum spiritualibus divitiis.

14. *Cedar.*] Cedar ut & Nabajoth regiones sunt Arabiæ, per hæc intellige conversionem gentium & sacrificia spiritualia.

15. *Placabili.*] Ubi placor.

16. *Ecce servi mei.*] Hæc perfectè complebuntur in Ecclesia triumphante & in inferno: hic tamen inchoantur in militante, quando boni gaudent, mali dolent & tristantur.

17. *Non erit* &c.] q.d, Tempore Christi nullus erit puer, at omnes veri Christiani, vitæ puritate, gratia, virtute erunt viri perfecti.

18. *Puer* &c.] .i quia si quis inter eos sit vitiosa vita & moribus, sensibusque puer morietur morte æterna, licet sit centum annorum.

19. *Aedificabunt* &c.] Per hæc intellige bona spiritualia tum hic danda tum in cælo, scilicet ecclesiarum particularium erectionem, gratiæ omnis abundantiam, filiorum spiritualem generationem &c.

20. *Iersalem.*] .i. Ecclesia militante vel triumphante.

21. *Germinabunt.*) Tanta erit lætitia fidelium ut ossa eorum ipsique toti revivisceræ videantur & efflorescere, sicut infuso rore mareentes herbæ,

22. *Manus Domini.*] Paterna & liberalis.

23. *Servis.*] A servis.

24. *Venient.*] Supple redempti à Christo, de quibus versu præcedenti.

25. *Monte Sion.*] Ecclesia.

26. *Frumento & vino.*] Corporis & sanguinis Christi.

27. *Oleo*] Spiritus sancti unctionis.

28. *Fœtu pecorum &c.*) Simplicium Christianorum & aliorum virorum sanctissimorum.

29 *Irriguum.*] Omni genere spiritualium deliciarum.

30 *Luctum.*] Pro præteritis culpis.

31. *Pinguedine*] Cœlestis consolationis & devotionis.

32. *Ecce &c.*] Sub metaphora temporalis fertilitatis ostendit abundantiam gratiæ novæ legis.

33. *Comprehendet* &c.] Tam fœcundæ erunt segetes & tanta fertilitas anni, ut prius arandi tempus veniat quam illæ potuerint demeti.

34 *Calcator* &c.] .i. cum autem fuerint demessæ & conditæ in horrea, & cæptum erit seminare, erit jam tempus calcandi uvas.

35. *Stillabunt* &c] Rivi lactis & mellis quo nihil dulcius per eos fluent.

36. *Culti.*] Et quod inde sequitur pleni fructu, significat ubique futuram copiam Evangelicæ doctrinæ, simul fervorem, devotionem, lætitiam spiritualem. Copiam gratiarum, atque inculcatarum gentium conversionem.

37. *Domum David.*] Ecclesiam quæ spiritualiter est domus David, *Vide supra cap.* 1 *n.* 13.

38. *Spiritum gratia.*] Spiritum sanctum quo mihi grata fit.

39. *Precum.*] Orationis ut ad me confugiat sibique diffidat.

§. 2. Invitatur Ecclesia ad laudem & ad spirituale gaudium ob hæc & similia dona.

Lauda 1 *sterilis, quæ non paris: decanta laudem. &* 2 *binni quæ non parturiebas: quoniam multi filii* 3 *desertæ, magis quam* 4 *ejus quæ habet* 5 *virum dicit Dominus.* Isa. 54. 1.

Vide ejusdem c. 52. v. 1. 2. &c. Sophoniæ 3. 14. & 15.

1. *Sterilis.*] Ecclesia enim ex gentibus composita,

Ita, seu gentilitas ante fidem sterilis erat.

2. *Hinni.*) i. Jubila, exulta, ut equi ad victoriam. Est catachresis.

3. *Desertæ.*] olim gentilitatis.

4. *Ejus.*] scilicet Synagogæ.

5. *Virum.*] Supple Deum, cui per fidem olim desponsata.

§. 3. EXPRIMITUR GAUDIUM ECCLESIÆ de iisdem.

1. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me 2 vestimentis salutis: & monumento 3 justitiæ circumdedit me: 4 quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Isa. 61. 10.

1. *Gaudens gaudebo.*) i. vehementer gaudebo. Vox est Ecclesiæ.

2. *Vestimentis salutis.*] Ipso Christo qui est salus nostra. *Ad Galat.* 2. 23.

3 *Justitiæ.*] Eodem Christo qui est nobis vestimentum justitiæ, cum illum induimus. 1. *ad Corinth.* 1. v. 30.

4. *Quasi sponsum &c.*) Talem dedit mihi coronam quasi sponsus, & talia monilia qualibus sponsa in nuptialibus sacris ornari solent.

§. 4. PROMITTITUR ECCLESIÆ GRATIA miraculorum omnis generis.

Signa eos qui crediderunt hæc 1 sequentur: in nomine meo dæmonia ejicient: linguis loquentur novis: Serpentes tollent, & si quid mortiferum biberint, non eis nocebit; super ægros manus ponent, & bene habebunt. Marci 16. 17, 18.

Ecce dedi vobis potestatem calcandi super 2 serpentes & scorpiones & super omnem 3 virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Luc. 10. 19.

Habete 4 fidem Dei: amen dico vobis quia quicumque dixerit huic 5 monti, tolle, & mittere in mare, & non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixerit fiat, fiet ei. Marci 11. 23.

1. *Sequentur.*] Non semper quidem, sed cum opus fuerit.

2. *Serpentes.*] Paulus à vipera nihil patitur. *Actor.* 28. v. 3. nec Joannes hausto veneno: facit hic Christus suos, hostibus etiam venenatis superiores.

3. *Virtutem inimici.*] Potestatem dat in dæmones suis Christus qua carent sectarii.

4. *Fidem Dei.*] Fiduciam in Deo.

5. *Monti &c.*) Hoc factum Gregorii Thaumaturgi precibus, & sic datus locus eidem ædificandæ Ecclesiæ qui mons erat impedimento. Beda.

§. 5. PROMITTITUR DONUM Prophetiæ.

Et erit post hæc, 1 effundam spiritum meum super 2 omnem carnem, & 3 prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, senes vestri somnia 5 somniabunt, & juvenes vestri 4 visiones videbunt: 6 sed & super servos meos, & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Joel 2. 28, 29.

1. *Effundam &c.*] Ita in die Pentecostes Actor. 2. Illud *effundam* significat largissimè se omnibus communicaturum.

2 *Omnem carnem.*] Super omnis conditionis homines sine exceptione sexus aut ætatis

3. *Prophetabunt.*] Ut Agabus & alii. Actor. 11. 28.

4. *Visiones videbunt.*] Ut S. Joannes in Apocal.

5. *Somniabunt.*) Ut Paulus Actor. 16.

6. *Sed & super servos &c.*) Non solum super filios veltros & semen Abrahæ, sed etiam super gentiles qui in me credent, hi etiam prophetabunt, ut exposuit Petrus Actor. 2.

CAPUT V.

De variis donis temporalibus Ecclesiæ promissis.

§. 1. PROMITTUNTUR ECCLESIÆ VARIA dona temporalia, opes, honor, pax, nobilitas, eloquentia, vires &c.

Tunc 1 videbis, & 2 affluens, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te 3 multitudo maris, 4 fortitudo gentium venerit tibi. 5 Inundatio Camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha: omnes 6 de Saba venient aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes Isa. 60. 5. 6.

Me 7 insulæ exspectant, & 8 naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe, argentum eorum & aurum eorum cum eo nomini Dei tui, & sancto Israel quia glorificavit te. & ædificabunt 9 filii peregrinorum 10 muros tuos, & 11 reges eorum ministrabunt tibi, Isa. 60. 9. 10.

Vide

Vide etiam vers.11.

12 *Gloria Libani ad te veniet, abies & luxus & pinus simul ad ornandum* 13 *locum sanctificationis mei. & 14 locum pedum meorum glorificabo. Et venient ad te* 15 *curvi filii eorum qui te humiliaverunt te, & 17 adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi* 18 *& vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel,* Isa 60.13 14.

Legendum totum istud caput ut & sexagesimum sextum à vers.10. & sexagesimum quintum à vers 13.

Vide item supra cap.2.§ 1.n.85.

19 *Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis* 20 *ad ubera portabimini: & super genua blandientur vobis.* Isa.66.12.

Et 21 *convertam captivitatem populi mei Israel: & ædificabunt* 22 *Civitates desertas, & habitabunt, &* 23 *plantabunt vineas & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum. Et* 24 *plantabo eos super humum suam, & non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus,* Amos 9 14.15.

Vide verbo Eleemosyna, cap.2.§.7.

Sedebit, & erit 25 *opus justitiæ* 26 *pax: &* 27 *cultus justitiæ* 28 *silentium, & 29 securitas usque in sempiternum,* Isa.32.17.

30 *Congregabuntur divitiæ omnium gentium in circuitu: aurum & argentum, & vestes multa satis,* Zach.14.14.

31 *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, &* 32 *puer parvulus minabit eos. Vitulus, & ursus* 33 *pascentur: simul requiescent catuli eorum, &* 34 *leo quasi bos comedet paleas: &* 35 *delectabitur infans ab ubere, super foramine aspidis, & in caverna reguli quo ablactatus fuerit, manum suam mittet.* 36 *Non nocebunt, & non occident in universo* 37 *monte sancto meo: quia* 38 *repleta est terra scientia Domini,* 39 *sicut aqua maris operientes,* Isa.11.6 7.8.9.

40 *Conflabunt gladios suos in vomeres & lanceas suas in falces.* 41 *Non levabit gens contra gentes gladium, nec exercebuntur ultrà ad prælium,* Isa.2.4.

Vide Ezech. 34. à versu 25. & Oseæ 2. à v.14. & c.14. à v.6. hujusmodi quidem sunt multa passim in Prophetis.

In die illa 42 *erit quod super frenum est equi sanctum Domino. &* 43 *erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari: &* 44 *erit omnis lebes in Jerusalem, & in Juda sanctificatus Domino exercituum,* 45 *& venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis. &* 46 *non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo,* Zach.14.20.21.

Atque hactenus quidem promissiones, sequitur ut de rerum ipsarum exhibitione dicamus.

1. *Videbis*] Filios tuos undequaque venientes.

2. *Afflues*] Gaudio.

3. *Multitudo maris*] i. populi multi, nam ut Apoc.17. *Aquæ multæ, populi multi.*

4. *Fortitudo*] Divitiæ regum aut eorum dona, aut ipsi Reges qui supplices accedent ad Ecclesiæ limina.

5 *Inundatio camelor &c.*] i. Ea frequentia venient ad te cameli, qui filios tuos & opes regias in tuos usus comportent, atque ea festinatione properabunt, ut instar habeant inundantis maris.

6. *De Saba &c*] Significatur quod in quolibet genere usquam pretiosum est sive in metallo, sive in aromate, id omne usibus Ecclesiæ deservaturum. Quod experientia ipsa quotidiana & historia Ecclesiast ea abunde testantur. *Vide Bezium de signo Ecclesiæ.*

7. *Insulæ*] Gentiles, ita plerumque vocantur in Scriptura.

8 *Naves maris &c.*] Expectant cum navibus *in principio*, i. præcipuè seu inprimis, quas paratas habent ad transmittendos filios tuos, quæ venient onustæ auro & argento ad cultum Dei quem colit Israel.

9. *Filii peregrinorum*] Gentes à te antea alienæ.

10. *Muros*] Templa.

11. *Reges &c.*] Suos thesauros & vires ad tui obsequium impendendo. Consule Ecclesiasticas historias, & occurrent principum in Ecclesiam & inflammata studia, & eximia liberalitas & rara observantia.

12. *Gloria &c.*] Pulcherrima quæque quæ apud gentes sunt (erat enim libanus in partis Gentilium) certè quidquid speciosum est & pretiosum in mundo, id omne in Ecclesiarum splendorem à principibus olim congestum est, & nunc quoque assidua & liberali manu congeritur.

13. *Locum*

13. *Locum sanctificationis.*] .i. Templa tua ad mei cultum & observantiam destinata.

14. *Locum pedum &c.*] .i. Ecclesiam in qua habito.

15. *Curvi.*] humiles. Id patet in Regibus qui Ecclesiæ jugo, cervicem submittunt, quam ad nullius antea imperium inflexerant.

16. *Humiliaverunt.*] Afflixerunt.

17. *Adorabunt.*] .i. supplices exosculabuntur: hoc fit summo Pontifici, inquit Sà. Loquitur hic Isaias de Ecclesia quasi de victrice gentium, quæ hostes prius jugum detractantes sub jugum egerit, & pedibus suis calcatam antea terram exosculari compulerit, quo significatur extremum obsequium quod à victis seu etiam quibuslibet supplicibus, exhiberi solet. Certè videmus in Ecclesia ipsos Reges & Imperatores, eò regios spiritus demisisse, ut terram exosculatentur divino cultui consecratam.

18 *Et vocabunt &c.*) .i. Tuam speciem & amplitudinem admirati dicent: hæc verè Dei civitas est: hæc verè Sion in qua colitur atque habitat sanctitas, & qui sanctificat Israel spiritualem .i. Christianos.

19 *Ecce Ego &c.*] .i. Quicquid apud gentes gloriosum est, pacisque usum habet & commoditatem, instar exundantis fluminis in tuum sinum derivabo, ô Ecclesia.

20. *Ad ubera &c.*] Nutrieris à divitibus & principibus, ut solent parvuli à matribus.

21. *Convertam &c.*] Liberabo, non Israel secundum carnem, sed secundum spiritum, de captivitate dæmonis.

22. *Civitates.*] Ecclesias per orbem quæ ante erant desertæ.

23 *Plantabunt &c.*] Qui è captivitate redeunt si securi sunt, plantant vineas & hortos: sensus est, degent in summa tranquillitate, & rerum abundantia, neque erit ullus qui eis possit hanc auferre libertatem.

24 *Plantabo &c.*] Ponam eos firmiter in Ecclesia quam dedi eis, ut in ea germinent & crescant. Hæc ad litteram nunquam impleta sunt, neque implebuntur in Judæis: sunt igitur de Ecclesia intelligenda.

25. *Opus.* [Fructus.

26. *Pax.*] Amicitiæ cum Deo.

27. *Cultus justitiæ.*] .i. merces cultus justitiæ, seu colentium justitiam.

28. *Silentium.*] .i. tranquillitas, pax, Chald. & 70. *quies.*

29. *Securitas.*] Ab omnibus hostibus.

30. *Congregabuntur &c.*) Superatis omnibus gentibus (de quibus superiore versu) à quibus obsidebitur Ecclesia, præda & spoliis earum ditabitur, id est, eruditione, eloquentia, potentia nobilitate, divitiis eorum qui convertentur.

31. *Habitabit &c*] .i. summa erit pax in Ecclesia, Christo seu Emmanuele (de quo hic Esaias) eam efficiente. Item omnia ad eam æqualitatem adducentur ut summi atque infimi, potentes & infirmi, qui spiritu erant feroci & alto, & qui animo fuerunt mansueto, idem summa cum concordia amplectantur, & servent vitæ Christianæ genus: quod sanè admirandæ est virtutis: perinde atque si quis efficiat ut lupus cum agno, & pardus cum hædo, cum leone vitulus eisdem stabulis contineantur, aut ut feras naturâ truces cum agnis simul atque hædis, ad pastum agat, & ad caulas reducat tenellus puer. *Vide etiam sequenti numero.*

32. *Et puer &c.*) i. usque adeo potens erit Emmanuelis exemplum & doctrina, ut feros homines qui supradictis animalium nominibus designati sunt, vinctos tradat atque adeò obsequentes Evangelicæ doctrinæ, ut puer parvulus illos suo moderetur arbitrio non repugnantes. Tales verò Pueri fuerunt Apostoli, mansueti, humiles nec ferro armati, nec nobiles, nec eloquentes, quibus tamen datum est serpentes tollere, & conculcare leonem & draconem.

33. *Pascentur.*] In iisdem pascuis, licet natura & ingenio dispares.

34 *Leo.*] Natura carnivorus.

35. *Delectabitur &c.*) Infans primum ab ubere depulsus, cui omnia etiam levissima terrori sunt, adeò non pavebit aspidem & basiliscum, ut ioco sibi habeat cum iis versari atque agere familiariter, & in eorum latebras & foramen tuto ac sine metu manum intromittat. Lege Actus Apostolorum, Ecclesiasticamque historiam, ibi invenias eos qui innocentia ac mansuetudine erant Infantes, inermes & nudos non tantum non expavisse ad Aspidum .i. Tyrannorum fraudes & venenum, sed & ultrò appetiisse: & quasi ludum existimasse cum Regulis congredi.

36. *Non nocebunt.*) Superius memoratæ bestiæ venenatæ, per quas etiam licet intelligere diabolum & naturæ motus immoderatè sæ-

vientes, qui non nocebunt si plena sit mens nostra Dei scientia.

37. *Monte sanctio meo.*] Ecclesia. Licet enim vitam sanctis eripuerint, non potuere tamen nocere animo.

38 *Repleta est*).i. Replebitur.

39. *Sicut aqua* &c.] .i. sicut marini fluctus, proximum littus opplere & operire solent. id est abundabit vehementer Dei cognitio Hinc patet quomodo Dei cognitio hostes omnes frangat, modo illa sit fortis & non infirma, & quasi species quædam inanis somnianti objecta potius quam veritas vigilanti atque attento proposita. *Vide hic pulchrè P. Sanchez numero* 25. quemadmodum in paucis omnino Christianis sit hæc vera Dei scientia.

40. *Confluent* &c.] Elegans descriptio pacis futuræ tempore legis Evangelicæ.

41 *Non levabit* &c.] Non quod nulla futura essent bella in Ecclesia, sed quia post Christi tempora minus sæpe quàm antea exarserunt bella, ut latè probat Orosius, Quæ autem ratio factenda aut minus quàm antea frequenter, non ultrà facienda aut futura dicun ur juxta communem hominum usum, cui sæpe scriptura sermonem attemperat. Adde talem futuram Christi legem ut homines ad pacem inducat, ejusdem legis sanctitatem id mereri, ut bella ex hominum societate pellantur, atque ob hanc causam dicuntur homines non ultrà exercendi ad prælium.

42. *Erit* &c.] Omnia ornamenta equorum consecrabuntur Domino; & vertentur in usus templi: non enim erit tunc bellum.

43. *Erunt lebetes* &c.) Lebetibus carnes victimarum coquebantur: phialæ autem erant ante altare plurimæ, plenæ odoramentorum. Sensus est, carnes victimarum erunt suavissimi odoris sicut phialæ odoramentorum, placebunt Deo maximè, sacrificia illorum hominum.

44 *Erit omnes lebetes* &c,) .i. Lebetes desinent conferri in alios usus, & in templum afferentur ut sacrificiis deserviant, .i. plurima munera offerentur sacris templis, & debitura fidelibus quidquid erit aptum ad usum templi.

45. *Et venient &c*) Non deerunt lebetes volentibus sacrificare. Significatur præterea magnum fore sacrificantium numerum, nullumque futurum impedimentum quin omnes victimas offerant corporis Christi, & cordis contriti in confessione.

46. *Non erit mercator.*) Qui vendat in templis oves, boves & lebetes: non enim tales victimæ offerentur, sed corpus & sanguis Christi, cor contritum, & adorabitur Deus in spiritu & veritate. Nullus piæ inopia sacrificium offerre desinet.

CAPUT VI.

De Ecclesiæ fundatione.

§. 1. Ecclesiæ fundamentum Christus Dominus.

1 *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* 1. Cor. 3. 11.

1. *Fundamentum &c.*] Ecclesiæ fundamentum est fides in Christum, supra quam, ait Paulus, ego vos ædificavi, sic solus Christus est Ecclesiæ fundamentum, & fundamentorum fundamentum ut vocatur ab Augustino in Ps. 86. quia ipso subsistit, & omnia sustinet, etiam sanctum Petrum.

§. 2. Ecclesiæ fundamentum Petrus.

Ego dico tibi quia tu es Petrus, & 1 super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Matt. 16 18.

1. *Super hanc petram.*] Petrus ergo etiam Ecclesiæ est fundamentum, at secundarium: est autem fundamentum, quia ita firmus est in fide, ut publicè & ex cathedra (ut loquuntur Theologi) errorem docere non possit, sed Ecclesiam semper in fide confirmet & illuminet. Ita D. Th. Quod de Petro dictum, idem intelligendum de Romanis Pontificibus Petri successoribus.

§. Add. Ecclesiæ fundamentum Apostoli omnes,

Murus 1 civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina, duodecim Apostolorum Agni.

1. *Civitatis.*] Ecclesiæ militantis. Ita Beda. Licet alii de civitate beatorum accipiant.

§. 3. Ecclesiæ fundamentum Apostoli & Prophetæ.

Estis cives sanctorum, & domestici Dei superædificati supra 1 fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo 2 angulari lapide Christo Iesu.

1. *Fundamentum Apostolorum &c.*] Si consideremus doctrinam in qua fundatur fides Ecclesiæ, inquit Bellarm. in Ps. 86. v. 1. fundamenta sunt Apostoli & Prophetæ qui fuerunt immediati ministri verbi Dei. *Vide Apoc.* 21. 14. ubi iidem Apostoli dicuntur fundamenta Ecclesiæ.

2 *Angulari lapide*] Qui nectit duos parietes, populum scilicet Judaicum & Gentilem in unam Ecclesiam, & sustentat totum ædificium.

§. 4. Ecclesiæ porta, Christus Dominus.

Ego sum 1 ostium: 2 per me si quis introierit, salvabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet. Ioan 10 6.

1. *Ostium.*) Sicut enim per ostium aditus patet in ovile, sic per Christum & fidem in ipsum, ingrediendum est in Ecclesiam Dei & in regnum cœleste.

2. *Per me si quis &c.*] Sicut oves in ovile per ostium intrantes ibi conservantur tutæ à lupis. Sic qui in Ecclesiam per Christum intrant, vitam habent & ab hostium potestate liberantur. extra quam Ecclesiam, non est salus nec vita spiritualis.

3 *Ingredietur & egredietur.*] .i. in omnibus suis actionibus sive occultis sive manifestis dirigetur & prosperè aget: est methaphora ab ovibus, quæ sive egrediantur sive ingrediantur, & quocumque se vertunt, inveniunt pascua: tanta est ubertas ovilis Christi quæ est Ecclesia. Phrasi Hebraica, *ingressus & egressus* appellantur omnia negotia & opera hominis.

§. 5. Ecclesiæ portæ Apostoli.

Et habebat murum magnum, & altum habentem 1 portas duodecim, & in portis 2 Angelos duodecim, & 3 nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Apoc. 21. 12.

1. *Portas duodecim.*] Hæ portæ sunt Apostoli, ita August. in Psal. 86. quia per illorum verissimam & firmissimam prædicationem intramus omnes in Ecclesiam Dei: neque obstat quod § 3. dicti sunt esse fundamenta, sunt enim portæ prædicando, fundamenta sustinendo.

2. *Angelos.*] Quia per eorum procurationem Ecclesiam intramus.

3. *Nomina inscripta.*] Supple portis ipsis: quo significatur eos qui primi intrarunt in Ecclesiam per Apostolorum prædicationem fuisse filios Israel, ex quibus erant ipsi Apostoli, deinde intrasse gentium plenitudinem. Hæc Bellarmin. in Ps. 86.

§. 16. Ecclesiæ lapis angularis Christus. *Vide supra* §. 3 nn. 2.

1 *Lapidem quem* 2 *reprobaverunt* 3 *ædificantes, hic* 4 *factus est in caput anguli.* Ps. 117. 22.

1. *Lapidem.*] Christum lapidem vivum, pretiosum electum misit Deus in terras.

2 *Reprobaverunt.*] Dicentes de Christo: non est hic homo à Deo qui sabbatum non custodit: vocantes seductorem &c.

3. *Ædificantes.*] Judæi ad quos tunc spectabat officium ædificandæ Ecclesiæ.

4. *Factus est &c.*] Hic lapis rejectus quasi inutilis ad ædificium spirituale, à principali architecto Deo factus est in caput anguli, quia constitutus est superparietes duos, ut eos conjungeret & contineret, .i. factus est caput totius Ecclesiæ ex Judæis & Gentibus congregatæ, & tale caput ut qui sub eo non ædificatur salvari nequeat, & omnis qui sub ipso tanquam lapis vivus ædificatur, omnino sit salvandus.

§. 7. Ecclesiæ caput Christus.

Vos estis 1 corpus Christi, & 2 membra de membro. 1. Cor. 12. 27.

3. *Veritatem facientes in charitate crescamus in illo per omnia, qui est* 4 *caput Christus.* Ephes. 4. 15.

Vir caput est mulieris sicut Christus caput est Ecclesiæ: ipse salvator corporis ejus. Eph 5. 23.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ qui est principium. Coloss. 1 18.

1. *Corpus Christi.* Supple mysticum, cujus corporis ipse est caput.

2. *Membra &c.*] Membra dependentia à principali membro quod est Christus, quia est caput Ecclesiæ. Ita D. Thomas.

3. *Veritatem*] Sumitur sæpe veritas pro omnibus iis, virtutibus quæ pertinent ad justitiam Christianam sive pro veritate vitæ.

4. *Caput*] Hujus explicationem ut & sequentium duorum testimoniorum requite Verbo Christus §. 5. Ex quibus etiam concluditur Ecclesiam non posse errare cum gubernetur à Christo tanquam à capite sponso suo, si enim errare posset in dogmatibus fidei aut morum, ipsi Christo error tribueretur. Bellarm.

CAPUT VII.

De Ecclesiæ Doctrina.

§. 1. ECCLESIA NON POTEST ERRARE. *Vide supra cap 6. §. 2. & cap 1 §. 1. n. 34 35.*

Simon ecce Satanas expetivit vos, ut 1 cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non 2 deficiat fides tua: & tu aliquando conversus 4 confirma fratres tuos. Lucæ 22. 31 32.

Cum venerit ille 5 Spiritus veritatis, 6 docebit vos omnem veritatem. Joan. 16. 13.

Si Ecclesiam non audierit, 7 sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus Matth. 18. 19.

1. *Cribraret*] Vide verbo Dæmon, cap. 1. §. 7. n. 35. &c.

2. *Deficiat*] Duo hic observant Patres. Augustin. Chrysost. Theophil. à Christo impetrata Petro. Alterum ut licet charitatem amitteret in passione negando Christum, nunquam tamen fidem. Alterum ut ipse ejusque successores in Romana cathedra nunquam publicè Ecclesiam docerent aliquid contra veram fidem: *Vide Bellarm. l. 4. de Pontifice, c. 3.* neque enim satis fuerat Christo, Ecclesiæ suæ prospicere tempore Petri, sed ei prospexit in æternum, cum usque ad finem mundi esset eam varie agitaturus & cribraturus dæmon. Debuit ergo habere Ecclesia infallibile aliquod oraculum & regulam veritatis fidei, quod consulere & quam sequi posset.

3. *Conversus*] A peccato quo me negabis. Euthym.

4. *Confirma*] Cum te principem Apostolorum deputaverim, hoc enim te decet qui mecum es robur & petra Ecclesiæ. Ita Theoph.

5. *Spiritus veritatis*] Quia omnis veritatis est auctor, doctor & largitor. Ita Chrysost. & quia dignus est fide, nec errare potest.

6. *Docebit vos*] Hæc promissio etiam facta est Ecclesiæ in persona Apostolorum: docetque etiam modò, ait Toletus, Spiritus sanctus Ecclesiam in his quæ ad fidem & mores & rectam fidelium gubernationem pertinent & necessaria sunt; ita ut nec in fide nec moribus, nec gubernatione necessaria deficere aut errare possit.

7. *Sit tibi &c.*] id est, Anathema & excommunicatus: unde conficitur Ecclesiam errare non posse, nam cum obligemur sub pœna excommunicationis credere Ecclesiæ in omnibus, & concilia omnia dicunt anathema non assentientibus Ecclesiæ decretis, iniquum esset sub tam gravi pœna obligari ad assentiendum rebus incertis, & quibus subesse posset falsitas.

§. 2. ECCLESIA MAGNA PERSPICACITATE & discretione pollet, ut non possit ei obtrudi verum pro falso.

1 Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt 2 in porta filiæ multitudinis: 3 nasus tuus 4 sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum. Cantic 7. 4.

1. *Oculi tui &c.*] Per oculos sponsæ seu Ecclesiæ, intellige ejus perspicacitatem in dijudicando & discernendo quid verum, quid falsum, quid bonum, quid non. Habet enim ipsa instar harum aquarum oculos limpidissimos, & clarissimos, acutèque omnia videntes, ita ut falli non possit.

2. *In porta filiæ multitudinis*] i. In porta civitatis populosæ.

3. *Nasus*] Per nasum intelligitur discretio & judicium, quia per nasum de longè positis judicamus odoribus: sensus igitur est. Non cares judicio & discretione, ô sponsa Christi, imo judicio vales & discernendi facultate, ita ut non sit facilè tibi imponere, & verum pro falso obtrudere, quin statim à longè fraudem detegas.

4. *Sicut turris &c.*] Non parvum habet nasum Ecclesia, sed turri excelsæ similem, quæ etiam in vertice montis saltus altissimi sita est, turri videlicet illi quam contra Damascum in Libano Salomon extruxit: Quibus significatur maxima pollere Ecclesiam vi discretionis. Vide pulchrè hic Tirinum.

§. 3.

§. 3. CHRISTO ILLUMINATUR, IDEOQUE confertur cum 1 *Luna* Cant. 6. 9. & dicitur 2 *Sole amictus*, Apoc. 12. 1.

1. *Luna*] Vide cap. 1. §. 2. n. 3.

2 *Sole*] .i. Christo, a quo in veritatis cognitione illuminatur, imo undequaque amicitur, ut innovatur nihil in Ecclesia esse quod non sit veritatis plenum.

§. 4. ILLUMINATUR ETIAM AB APOSTOLIS, IDEOQUE dicitur habere in capite coronam 1 *Stellarum duodecim*. Apoc. 12. v. 1.

1. *Stellarum duodecim*] Hæ sunt duodecim Apostoli qui in cælo positi, id est cælestem vitam agentes, tenebras hujus sæculi splendore doctrinæ & vitæ suæ illustrarunt.

§. 5. LUCET VERBO ET EXEMPLO, IDEO compatatur 1 *candelabro*. Apoc. 1. v. 13.

1. *Candelabro*] Quod habebat suam lucernam qua & lucebat, quia Ecclesia (inquit Haymo) ratione justorum alios illuminat prædicatione & vitæ sanctitate.

§. 6. ECCLESIÆ DOCTRINA A PARVIS initiis immensum crevit.

1 *Dixi: Rigabo* 2 *hortum meum plantationum*, & 3 *inebriabo prati mei fructum. Et ecce* 4 *factus est mihi trames abundans*, & 5 *fluvius meus* 6 *appropinquavit ad mare: quoniam doctrinam* 7 *quasi antelucanam* 8 *illumino omnibus*, & *enarrabo illam* 9 *usque in longinquum*, Eccli. 24. 42. 43. 44.

1. *Dixi*] Verba sunt cælestis & divinæ sapientiæ.

2. *Hortum plantationum*] Ecclesiam in qua variæ plantæ, varii justi qui assidua egent irrigatione, ut fructus proferant.

3. *Inebriabo*] Abundantissimè irrigabo.

4 *Factus est trames*] Non est aliud trames quam fossa è fluvio deducta ad transferendam aquam: trames igitur ille aquæ non est exhaustus, sed factus est abundans, excrescens felicissimo justum flumen.

5 *Fluvius meus*] Licet initio exiguus.

6. *Appropinquavit &c.*] Similis mari factus est. Nam initio in paucis erat Evangelii cognitio, postea diffusa est per totum orbem, per Apostolorum prædicationem.

7. *Quasi antelucanum*] Quasi matutinum lumen quod Sol exhibere incipit post tenebras, spargens illud successivè & augens per universum orbem.

8. *Illumino omnibus*] .i. omnibus claram facio & exhibeo.

9 *Usque in longinquum*] Usque ad remotissimas orbis partes.

§. 7. IDEO COMPARATUR 1. AURORÆ, *Cantic. 6. 9.*

1. *Aurora*] Vide supra cap. 1. §. 2. n. 6.

CAPUT VIII.

De Ecclesiæ virtutibus.

§. 1. DE EIUS CHARITATE ET GRATIA.

1 *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato: circumdata varietate. Omnis gloria filiæ Regis ab intus, in fimbriis aureis*, Ps. 44. 10. 14.

2 *Mulier* 3 *amicta sole*, & 4 *luna sub pedibus ejus*, Apoc. 12. 1.

Vide § 5. num. 2.

1. *Astitit*] Hujus explicationem require infra. V. Maria cap. 7. §. unico num. 28. quæ enim eo loco dicuntur de Deipara, possunt proportione quadam de Ecclesia accipi.

2. *Mulier*] ferè omnes eam interpretantur Ecclesiam.

3. *Amicta sole*] Sol Christum significat, quo amicitur Ecclesia quia per Baptismum eum induit, V. ad Galat. 3. atque eradhæret ab eoque protegitur, indeque luce bonorum operum fulget.

4. *Luna &c.*] Ecclesia lunam habet sub pedibus quia Christo adhærens & ei se tradens, quicquid eo minus est, despicit, i. non adhæret amore rebus creatis.

§. 2. ECCLESIA EST SANCTA.

1 *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te*, Cant 4. 7.

Signum magnum apparuit 2 *in cælo*, Apoc 12. 1.

Christum dicunt Ecclesiam. & jejunium 3 *tradidit pro ea. ut illam sanctificaret mundans eam* 4 *lavacro aquæ* 5 *in verbo vitæ, ut* 6 *exhiberet ipse sibi* 7 *gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, sed ut sit* 8 *sanc-*

ta, & 9 immaculata. Ad Ephes.5.25.26 27. *Dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & 10 mundaret sibi populum 11 acceptabilem 12 sectatorem bonorum operum.* Ad Tit.2.14.

1. *Tota pulchra &c.*] Quia scilicet ipsum corpus Ecclesiæ tale est, neque tantæ sunt tamque deformes maculæ particularium aliquorũ membrorum ut reliquorum pulchritudini præponderent, & faciant ut totum corpus sit deforme, fœdumque & maculosum dici mereatur. Vel dicitur tota pulchra non spectando hos aut illos homines, sed spectando ipsum Ecclesiæ institutum, i. ejus leges & finem quem sibi proposuit qui est sanctitas, ac denique vitæ rationem quam tradit & quam omnes filios suos habere vult: sic Ecclesia est sancta, licet in ea multi sint mali. Vide Riberam Apoc. 12. n. 5. & 6. hæc fusius explicantem.

2. *In cælo*] Ecclesia sub typo mulieris apparet non in terra, at in cælo, quod ejus altitudinem dignitatis & sanctitatis indicat, ut ostendatur ejus conversationem esse in cælis semotam à tenebris errorum mundi, & supra humana esse attollentem.

3 *Tradidit*] In mortem.

4. *Lavacro aquæ*] Baptismo.

5. *In verbo vitæ*] i. forma verborum baptismi, quæ vocatur *Verbum vitæ* quia animam vivificat & sanctificat tanquam Dei instrumentum.

6. *Exhiberet sibi*] faceret seu constitueret.

7. *Gloriosam*] Tanquam sponsam multa ornatam gloria, quæ consistit in ornatu spiritualium gratiarum.

8. *Sancta*] In bono opere.

9. *Immaculata*] In abstinendo à malo.

10. *Mundaret*] Abluendo in baptismo sordes peccatorum.

11. *Acceptabilem*] i. peculiarem, quem peculiari charitate diligeret: quemque maximi faceret tanquam populum pretiosum.

12. *Sectatorem*] Græcè Æmulatorem.

§. 3. Huic sanctitati, spiritualique pulchritudini applicare licet illud Balaam.

Quam pulchra 1 tabernacula tua 2 Iacob, & tentoria tua Israël! ut valles 3 nemorosæ, 4 ut horti juxta fluvios irrigui, 5 ut tabernacula quæ fixit Dominus, quasi 6 cedri propè aquas. Num.24.5.6

1. *Tabernacula*] Diversæ familiæ & coguationes Christianorum quæ dicuntur habitare in tabernaculis non in domibus fixis, quia inquirunt aliam patriam.

2. *Iacob*] Ecclesia.

3. *Nemorosæ*] Arboribus refertæ instar nemoris, cujusmodi valles sunt pulcherrimæ ob viriditatem arborum, ob earum ordinem, & umbram, quæ facilè est spiritualiter applicare Ecclesiæ.

4. *Vt horti &c.*] Qui semper virent & fructus habent. Ecclesiæ id maximè proprium secundum sensum mysticum.

5. *Vt tabernacula &c.*] talia enim firma sunt & solida, talis etiam est Ecclesia.

6. *Cedri propè aquas*] Quæ quia magnæ, indigent multo humore ut incrementum crescant. Ecclesia est propè aquas, id est, Deum suum qui est spiritualis est aqua, vide Joannis 4. qua irrigata mirè crescit. Hæc partim ex origine, partim ex Lirano.

§. 4. De Ecclesiæ castitate.

1 *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo,* 2. Cor.11,2.

2 *Venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis,* Cant.7.2.

3 *Iunctura femorum tuorum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu 4 artificis,* Cant.7.1.

1. *Despondi*] Hujus interpretationem vide V. Concionator cap.11 §.11.n.9.

2. *Venter*] Vide supra cap.2 § 3.

3. *Iunctura &c.*] In his junctures sedes est luxuriæ, unde quia dixit eas esse sicut monilia, indicat mundissimam ejus castitatem in qua nihil sit libidinis, sed omnia summa honestate quasi aureis monilibus ac purissimis ornata.

4 *Artificis*] supple supremi, id est, Spiritus sancti qui hisce pudicitiæ ornamentis Ecclesiam honestavit.

§. 5. De eius fortitudine in adversis & contra hostes suos.

Statura tua assimilata est 1 palmæ. Cant.7.6. Vide supra cap.3 § 3.n.29.

Ratione hujus fortitudinis, repræsentatur Ecclesia sub typo 2 candelabri aurei. Apoc.1 13.& 20.

Sicut turris David 3 cellium tuum, quæ ædificata est cum 4 propugnaculis: mille 5 clypei pendent ex eo, 6 omnis armatura fortium. Cant 4 4.

Projectus est 7 draco ille magnus serpens antiquus,

qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit universum orbem, & 8 projectus est in terram. & Angeli ejus cum illo missi sunt, & ipsi vicerunt eum 9 propter sanguinem agni. 10 & propter verbum testimonii sui. & 11 non dilexerunt animas suas usque ad mortem. Apoc. 12. 9. 11.

12 *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te amica mea*, Cant. 1. 9.

13 *Terribilis ut castrorum acies ordinata*, Cantic. 6. 9.

14 *Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum*, Cant. 7. 1.

15 *Sæpe* 16 *expugnaverunt me* 17 *à juventute mea; etenim* 18 *non potuerunt mihi*, Ps. 128. 2.

1. *Palma*] Palmæ rami quo magis deprimuntur, eò magis se erigunt, nec facilè cedunt oneri prementi: & Ecclesia ita est in sublime erecta & in sua rectitudine per fidem, spem & charitatem stabilita, ut nullo pondere tribulationum aut tentationum frangatur aut incurvetur. Imo quò magis eo pondere premitur, eò magis contrà nititur in sublime, & in fide solidatur, quia tribulatio patientiam operatur &c Rom. 5.

2. *Candelabra aurea*] Hoc candelabro significari Ecclesiam explicat S. Joannes ibidem: dicitur autem aureum propter humilitatem, fortitudinem & perpetuitatem, licet ita etiam vocetur ob præstantiam charitatis, & doctrinæ cælestis, quæ pura est & non habet admistionem falsæ doctrinæ, ut doctrinæ Philosophorum, cui multa falsa sunt inspersa.

3. *Collum*] per collum intelligo invictam Ecclesiæ fortitudinem quæ est instar fortissimæ turris, ita ut nec inferi adversus eam possint prævalere. Solet enim colli rectitudo & firmitas, signum esse fortitudinis & constantiæ: qui verò habent collum flaccidum veluti caput super humeros demissum gestantes, solent esse meticulosi & parum fortes.

4. *Propugnaculis*] Hujus turris propugnacula sunt sacræ Scripturæ & sancti Spiritus dogmata quibus undique munitur, vel Apostoli, Episcopi, Doctores.

5. *Clypei*] hi clypei sunt exempla SS. Patrum qui nos præcesserunt, ea enim attentè considerata muniunt nos adversus omnis generis tentationes. Mille autem dicuntur, id est multi, phrasi scripturæ.

6. *Omnis &c*] scilicet pendet ex ea.

7. *Draco &c.*] Hujus nomini & sequentium explicationem v. Verbo Dæmon cap. 1. §. 20.

8. *Projectus in terram*] Tanquam victus à fidelibus.

9. *Propter sanguinem Agni*] Considerantes ipsi Agnum pro se sanguinem fudisse, ac propterea à meritò pro eo omnia perferenda.

10 *Et propter verbum &c.*] considerantes etiam se debere testimonium reddere Christo, & tunc maximè cum à multis ex suis deserebatur, viriliter pugnarunt, & diabolum vicerunt.

11. *Non dilexerunt &c.*] i. non dilexerunt vitam suam, adeo ut mortem oppetere pro gloria Dei & testimonio veritatis recusarent.

12. *Equitatui*] Hujus explicationem vide V. Maria cap. 11 § 4. quæ proportione potest hic accommodari, sicuti enim virga Moysis (quam vocat hic equitatum suum contra currus Pharaonis) debellavit universum exercitum Pharaonis, ita quotidie Ecclesia dæmonis vires frangit, dum ejus tentationibus & molitionibus egregiè resistit, dum eum per exorcismos è corporibus pellit, & per sacramenta ex hominum animis.

13. *Terribilis &c.*] Vide V. Maria, cap. 7. numero 10. 14.

14. *Quid videbis*] Vide ibidem cap. 12 §. 3.

15. *Sæpe*] Quasi dicat Ecclesia: nihil mihi novi accidit modò, si persecutionem patior.

16. *Expugnaverunt*] id est oppugnaverunt vel sumitur pro simplici pugnaverunt, patet enim ex versu sequenti eos non expugnasse, seu prævaluisse.

17. *A juventute*] nam vix nata Ecclesia passa est in Abel persecutionem Cain, ac deinceps sæpissimè idem pertulit.

18. *Non potuerunt mihi*] scilicet nocere: vel positum est pro *non potuerunt in me.* Hæc est ratio cur sæpe oppugnatio eam, quia numquam potuerunt prævalere: ideo in eam nova semper instaurabant prælia, sed frustrà. Vide Annales Ecclesiæ.

§. 6. De zelo animarum.

Ardet Ecclesia zelo animarum, ad earumque conversionem sponsum invitat.

Veni dilecte mi, egrediamur in 1 *agrum, commoremur in* 2 *villa.* Cant. 7. 11.

3 *Fuge dilecte mi &* 4 *assimilare capreæ, hinnulo-que cervo-*

cervorum super montes Aromatum. Cant. 8. 14.

1. *Agrum*] Mundi, ut eum convertamus ad fidem & rectè vitam instituendam.

2. *Villa*] Per villas intellige gentes barbaras & infideles quæ nullis divinorum mandatorum aut catholicorum dogmatum (nota circumdatæ muris, ita ut pateant directioni omnium, Vide alium locum ad idem, *Verbo Maria cap. 5 parag.* 11 n. 25.

3. *Fuge &c.*) i. licet ex patris decreto celeriter fugere seu transire & abire debeas in cœlum per glorioſam ascensionem.

4. *Assimilare &c.*] i. noli tamen ob hoc nos deserere, sed tis similis caprex & parvis cervis qui saltant de monte in montem, ita & tu frequenter visita gratia tua modo hanc modo illam Ecclesiam, noli ob id derelinquere nostri curam.

5. *Montes aromatum*] Particulares Ecclesiæ seu fideles singuli sunt montes aromatum, montes quidem quia spe sua usque in cœlum tendunt, aromatum vero propter virtutum fragrantiam.

§. 7. Ecclesia hoc incitata zelo colit particulares Ecclesias.

1 *Qua habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.* Cant. 8. 13.

2. *Qua &c.*] Vide Verbo Maria c. 5. §. 11. numero 11.

§. 8. Orbem peragrat sumque convertit.

Quod ex parag. 6 supra colligi potest num. 1.

Et vidi, & ecce 1 *equus albus, & qui* 2 *sedebat super eum habebat* 3 *arcum, & data est ei* 4 *corona, &* 5 *exivit vincens & ut vinceret.* Apoc. 6. 2.

1. *Equus albus*] In equo albo intellige Apostolos missos ad orbem convertendum & pæliandum cum dæmone, equis enim pugnatur & equus bellicoſum est animal. Albus autem est hic equus, quia non tristia hominibus portat sed lætia: vel ut significetur certa victoria per lætum colorem.

2. *Sedebat*] Hic erat Christus; Christum enim in se portat Ecclesia seu Apostoli in omnes terras cum diabolo pugnaturi, à quo juventur.

3. *Arcum.* Unde sagittas mittat in hostes, quibus eos in salutem vulneret, arcus autem hic est Evangelica prædicatio.

4. *Corona*] Corona victoribus datur. Significatur omnia Christo per Apostolos subjicienda.

5. *Exivit vincens*] Quia ab ipso initio prædicationis Evangelicæ homines vinci convertique cæperunt, adeo ut ipso die Pentecostes, tria millia credidierint.

6. *Ut vinceret*] i. Exivit ut vinceret semper, & homines Evangelio subjugaret, semper enim Christus per Apostolos vicit, nec ullæ Tyrannorum, hæreticorum, dæmonum vires, Evangelij cursum impedire valuerunt.

§. 9. Adhuc in dies singulos idem præstat, seipsamque auget novis accessionibus.

1 *Fundatur* 2 *exultatione universa terra mons Sion.* Psal. 47. 3.

3 *In quo & vos* 4 *coædificamini* 5 *in habitaculum Dei* 6 *in spiritu sancto.* Eph. 2. 20.

Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem Pastores, & Doctores 7 *ad consummationem sanctorum* 8 *in opus ministerij* 9 *in ædificationem corporis Christi.* Eph. 4. 11.

Vide etiam 1. Petri 2. v. 5.

1. *Fundatur mons Sion*] i. Ecclesia quæ non tantum fundata est, sed fundatur adhuc quotidie in variis regionibus ubi ante non erat, non enim est una parva domus quæ statim fundari potest, sed est civitas magna totum orbem occupans, & variis temporibus variis locis fundatur per Architectos spirituales Apostolorum successores.

Exultatione] Cum exultatione. Quia in credibilem affert lætitiam Evangelij prædicatio eam recipientibus.

3. *In quo*] Sup. Christo tanquam fundamento.

4. *Coædificamini*] Vos gentiles æquè ut Judæi ædificamini cum eis secundum justitiam.

5. *In habitaculum Dei*] i. ut efficiamini domus Dei,

6. *In spiritu*] Per operationem Sancti spiritus. Quod quidem adhuc hodie verum est asserere de gentibus quæ tum ad orientem tum ad occidentem solem Hispanorum & Lusitanorum zelo, doctrina & industria Christi fidem complectuntur.

7. Ad

7. *Ad consummationem sanctorum*] id est, Ad hoc ut qui jam sancti sunt, quia Christiani, consummentur in sanctitate & perficiantur, nec contenti sint esse in Ecclesia & obtinuisse remissionem peccatorum, sed promoveantur ad augmentum virtutum.

8 *Inopus ministerii*] Supple dedit omnes suprà memoratos, id est, ut quisque possit facere opus administrationis sibi creditæ, si enim unus faceret omnia, non perfectè ageret singula. Ideo quisque opus accepit sui ministerii in quod incumberet.

9. *In ædificationem &c.*] En quò tendit cujusque ministerium, ad hoc ut corpus Christi, quod est Ecclesia quotidie adhuc fundetur & ædificetur, sive in virtutibus sive in conversione infidelium. Hæc est domus quæ ut habet Ps. 126. ædificatur post captivitatem, quia de illis qui tenebantur captivi à dæmone, ædificatur Ecclesia.

§. 10. Ad idem invitat Ecclesia Episcopos & concionatores.

10 *Circumdate Sion, & complectimini eam: 11 narrate in turribus ejus. 12 Ponite corda vestra 13 in virtute ejus & 14 distribuite domos ejus, 15 ut enarretis in progenie altera.* Ps. 47. 13. 14.

10. *Circumdate & complectimini*] id est, cingite muris sanctam civitatem ubi fortè desunt, hi muri sunt viri perfecti qui cæteros ab hostibus tuentur.

11. *Narrate &c.*] Ex edito quovis loco publicèque prædicate Evangelium, nam prædicatio Evangelii est instrumentum quo hæc civitas ædificatur.

12. *Ponite corda vestra*] seriò cogitate.

13. *In virtute ejus*] de ea roboranda & muniendâ ne pateat hostium incursibus.

14. *Distribuite domos ejus*] id est, post fundata mœnia, ædificentur domus, & quia ad hoc multi requiruntur, distribuite variis operariis partes suas ut domos ædificent, ut particulares familias convertant seu nationes, & sic paulatim replea-tur sancta hæc civitas.

15 *Ut enarretis &c.*] i. sic freti ut per vos multiplicato Dei populo, ad posteros transmittatis Dei notitiam.

§. 11. Hinc fit ut Ecclesia sit Catholica & universalis, omnesque omnium temporum & nationum homines complectatur: quod quidem satis pateat ex testimoniis suprà passim allatis, ac potissimum c. 2. §. 1. ferè per totum, quibus adde.

1 *Memorabo Raab, & Babyloni scientium me. Ecce alienigenæ & Tyrus & populus Æthiopum hi fuerunt illic*, Ps. 86. 4.

1. *Memorabo Raab*] i. Ego Deus conditor spiritualis Hierusalem Ecclesiæ meæ, in ejus conscribendis civibus non tantum Judæorum memorabo, sed etiam Raab, i. Ægyptiorum & Babyloniorum qui sciant me, per hidem & religiosum cultum me agnoscentes.

2. *Fuerunt illic*] id est, Istæ quoque gentes me vocante & adducente erunt in Ecclesia.

Caput IX.

De variis Ecclesiæ personis earumque gradibus.

§. 1. In ea esse etiam peccatores patet ex *capite* 1. §. 2. *num* 6. 7. 8. *& sequentib.*

§. 2. In Ecclesia varii sunt ordines ministrorum.

Vide suprà c. 8. §. 8. *numero* 8. *&* 1. *Cor.* 12. 28.

§. 3. Varii item gradus perfectionis.

1 *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea*, Cant. 6. 7.

2 *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata*, Cant. 6. 9.

1 *Sexaginta*] Hujus explicationem V. Maria, cap. 4. §. 1. n. 1.

2. *Quæ est ista, &c.*] Vide supra cap. 1. §. 2. n. 2. & seqq. quibus adde Ecclesiam ante legem scriptam sub lege naturæ comparari auroræ: tempore legis Mosaicæ comparari lunæ: soli autem, hoc tempore gratiæ. Vel Ecclesia ante Christi adventum similis est auroræ, tempore Christi similis lunæ. In cœlo similis erit soli,

CAPUT X.

De Ecclesiæ hostibus & persecutionibus.

§. 1. QUERITUR ECCLESIA SE OB PECCATA filiorum derelictam.

Nemo gaudeat 1 *super me viduam, &* 2 *desolatam; à multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt à lege Dei.* Baruch. 4.12.

1. *Super me*] .i. de me.

2. *Desolatam*] desertam.

§. 2. QUERITUR SE A FRATRIBUS impugnatam.

1 *Filii matris meæ pugnaverunt contra me*, Cant 1.6.

Vide etiam §. sequentem initio.

1. *Filii*] Hujus explicationem require, *Verbo Mariæ cap.*14. §.5. quam facilè est ad Ecclesiam accommodare.

§. 3. ET AB HOSTIBUS.

1 *Sæpe expugnaverunt me à juventute mea, dicat nunc Israel, supra dorsum meum* 2 *fabricaverunt peccatores:* 3 *prolongaverunt iniquitatem suam*, Ps 128.1.3.

1. *Sæpe*] Vide supra cap.8.§.5.n.15.

2. *Fabricaverunt*] .i. artem fabrilem exercuerunt utentes dorso meo pro incude, quam fabri ferrarii assiduè sine ulla commiseratione percutiunt, significatur assidua & durissima persecutio, nihil enim crebrius & fortius solet percuti quam incus à fabris.

3. *Prolongaverunt &c.*] prolongatio iniquitatis est continuatio persecutionis quam semper Ecclesia patitur à malis.

§. 4. EORUM SUPPLICIA QUI ECCLESIAM persequuntur.

Væ genti insurgenti 1 *super gentem meam: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die judicii visitabit eos*, Judith.16.20.

Et hæc erit plaga quam percutiet Dominus omnes gentes quæ pugnaverunt adversus Jerusalem: 2 *Tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, & oculi ejus* 3 *contabescent in foraminibus suis, &* 4 *lingua eorum contabescet in ore suo. In die illa erit* 5 *tumultus Domini magnus in eis: &* 6 *apprehendet vir manum proximi sui & conseretur manus ejus super manum proximi sui*, Zachar.14.12.13.

Dominus justus 7 *concidet cervices peccatorum:* 8 *confundantur, &* 9 *convertantur retrorsum omnes, qui* 10 *oderunt Sion:* 11 *Fiant sicut* 12 *fœnum tectorum, quod priusquam evellatur, exaruit*, Psal.128.4.5.6.

Videndi etiam Psal.78. & 82. & 108 & 45. & 34. & 33. & 17. & 9. & alias frequentissimè.

Multa etiam huc licet accersere ex positis supra.

1. *Super*] Contra, citatur tantum hæc sententia in sensu accommodatitio, cujus veritas patet ex Annalibus Ecclesiæ miserè enim perierunt aut in varias inciderunt calamitates quotquot Ecclesiam vexarunt.

2 *Tabescet*] liquescet, attenuabitur.

3. *Contabescent*] obtenebrescent.

4 *Lingua contabescet*] Obmutescet perinde ac si liquefacta esset.

5 *Tumultus &c.*] Turbatio & stupor à Domino immissus. Hærebunt & nescient quo se vertant præ turbatione & anxietate animi.

6. *Apprehendet &c.*] Ut solet fieri in summo dolore & turbatione quando solent carissimi quique, sese complecti obstupescentes & tacentes, & manum manu constringere.

7. *Concidet*] Gladio suo in frusta comminuet, ut nunquam amplius Ecclesiæ nocere possint.

8. *Confundantur*] .i. Confundentur qui antea superbè exultabant.

9. *Convertantur retrorsum*].i. fugient.

10. *Oderunt*] Qui, odetant & persequebantur Ecclesiam.

11. *Fiant*].i fient.

12 *Fœnum tectorum*] Quod multò est vilius fœno camporum; nascitur illud in tectis domorum, & est herba minutissima quæ nullius est pretii, nullique apta usui, comparat igitur illos rei vilissimæ & brevissimæ durationis, talemque dicit futuram illorum fœlicitatem.

§. 5. NUNQUAM IN ECCLESIAM PRÆvalebunt hostes ejus.

*Vide supra cap.*8. §.5 *& fusius cap.*3.§ 1. *&* 3.

EDUCATIO.

Vide Parentes, Pater, Filius.

§. 1. Quæ sint pueris tradenda virtutum monita.

Genuit ex ea filium, nomen suum imponens ei: quem ab infantia timere Deum *docuit, & abstinere ab omni peccato*, Tobiæ 1.10.

Videndum etiam totum caput 4. ejusdem planè divinum, è quo sunt hæc pauca.

Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: *& cave ne aliquando peccato consentias: & prætermittas præcepta Domini* Dei *nostri, 1 attende tibi fili mi ab 2 omni fornicatione, & præter uxorem tuam nunquam patiaris crimen 3 scire. Superbiam nunquam in tuo 4 sensu, aut in tuo 5 verbo dominari permittas, in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede, & de vestimentis tuis nudis tege, 6 omni tempore benedic Deo, & pete ab eo ut viæ tuæ dirigat, & omnia consilia tua 7 in ipso permaneant*, Tob. 4 6 13.14.17.20.

Audite ergo filii mei patrem vestrum, servite Domino in veritate, & inquirite ut faciatis, quæ ei placita sunt, Tob. 14.10.

1. *Attende*] .i. cave.

2. *Omni fornicatione*] tum mentis tum corpòris.

3. *Scire*] scilicet practicè, id est, committere.

4. *Sensu*] mente, corde.

5. *Verbo*] In exteriore signo aut opere.

6 *Omni tempore*] Adverso & prospero.

7. *In ipso permaneant*] Græcè prosperentur. Lyranus. Aliud non debet homo quærere consilium quam de bonis agendis & malis fugiendis, & omne tale consilium permanet in Deo, quia est secundum Deum.

§. 2. Boni præceptores et Pædagogi filiis comparandi.

1 *Veritatem eme & 2 non vendere: 3 sapientiam, & doctrinam & intelligentiam*. Prov 23.23.

1. *Veritatem eme &c.*] .i. conducendi tibi sunt præceptores tam tibi quam filiis à quibus veritatem discas, nec parcendum ullis sumptibus ut sapientia comparetur.

2. *Noli vendere*] Hoc significat eam non debere abjici & alienari, sicuti quæ vendimus, at magni fieri & retineri.

3. *Sapientiam &c.*] post verbum *vendere* ponenda sunt duo puncta: neque hi accusativi jungendi cum illo, at appositivè jungentur cum dictione *veritatem*, ut per eos explicetur quam intelligat veritatem, scilicet sapientiam &c.

§. 3. Filii castigandi tum verbis tum verberibus.

1 *Stultitia 2 colligata est in corde pueri. & 3 virga disciplinæ fugabit eam*, Prov. 22.15.

4 *Noli subtrahere à puero disciplinam, si enim percusseris eum virga, & non morietur. Tu virga percutiens eum & animam ejus de inferno liberabis*, Prov. 23.13.14.

6 *Virga, atque 7 correptio tribuit 8 sapientiam, puer autem qui dimittitur voluntati suæ 9 confundet 10 matrem suam*, Prov 29.15.

11 *Qui parcit virgæ, 12 odit filium suum, qui autem 13 diligit illum, 14 instanter 15 erudit illum*, Prov. 13.24.

Qui diligit filium suum 16 assiduas illi flagella, ut lætetur in novissimo suo, & 18 non palpet proximorum ostia, Eccli. 30 1.

19 *Curva cervicem ejus 20 in juventute, & 21 tunde latera ejus dum infans est. ne forte 22 induret, & 23 non credat tibi, & erit tibi dolor 24 animæ*, Eccli 30.12.

Filii tibi sunt? 25 erudi illos & 26 curva illos 27 à juventute sua, Eccli. 7.25.

1. *Stultitia*] .i. Vanitas, quia aliud non cogitat quam quæ vana, inutilia & mala.

2. *Colligata est*] similiter adhæret, nec facilè monitis avelli potest, ita ut vinculis quibusdam videatur ei alligata.

3. *Virga disciplinæ*] non iræ & furoris: quia moderatè castigandi sunt pueri non tam ad puniendum quàm ad emendandum. Virga iræ in piis debetur, qui scientes peccant: virga disciplinæ pueris, qui ex insciitia & ignorantia,

4. *Noli &c.*] Noli sic diligere filium ut eum castigare aut castigari nolis.

5. *Non morietur*] .i. non ideo gravius quid ei accidet, vel *fatuus non morietur*: quia melior evadet mortem æternam; imò & temporalem ad quam per flagitia sua deveniunt qui prius à parentibus correcti non sunt.

6. *Virga*] Verbera.

7. *Correptio*] Quæ fit verbis.

8. *Sapientiam*] Quia incutit timorem. Idem intelligendum de hominibus pueriliter viven-

tibus, iis enim neceſſaria Dei flagella, & concionatorum correptiones

9. *Confunder*] Ob magna & pudenda in quæ incidet aliquando.

10. *Matrem*] Meminit præcipuè matris, quia hæc ſolet eſſe indulgentior, nec vult ipſa liberorum vitia punire, nec à patre puniri, aut ei ſignificare. Vel quia recta puerorum inſtitutio in pueritia ſpectat ad matrem.

11. *Qui parcit*] non tantum qui in totum abſtinet ab eo puniendo, ſed qui eo officio eſt parcus & rarus.

12. *Odit*] non quidem affectu ſed facto, quia ipſa caſtigatio omiſſa, eſt contra bonum filij.

13. *Diligit*) Vera dilectione, qua quærit ejus ſalutem.

14 *Inſtanter*] Aſſiduè, ſedulo.

15. *Erudit*] non verbis tantum, at verberibus etiam, quæ non tam adhibet ad puniendum quam ad erudiendum, ut vexatio & caſtigatio det intellectum.

16. *Aſſiduus*] .i. non tantum ſemel atque iterum, at frequentius, quia ſcilicet naturæ inſita levitate & ſtultitia ſæpe peccat.

17. *Vt lætetur*) Filius, ſcilicet, poteſt tamen etiam referri ad parentem; lætitia ſcilicet ſolida, diuturna, imo & æterna.

18. *Non palpet &c.*]. i. non cogatur per inopiam nocturno tempore palpando quærere oſtia aliorum ad comparandam eleemoſynam.

19. *Curva cervicem*) In cervice magis viget ſuperbia, quã cervicem vult velut oneribus impoſitis curvari, ſignificans ſuperbiam caſtigationibus atque increpationibus eſſe reprimendam.

20 *In juventute*] Ætate ſcilicet flexili curvanda cervix, quia ea indurata, frangeretur potius quam curvaretur.

21. *Tunde latera*) In lateribus magis viget petulantia, ideo verbis & flagellis quibus latera puerorum peti ſolent, abigenda.

22. *Induret*) Durus fiat, vel duret cervicem.

23 *Non credat tibi*] ſic induratus & obſtinatus tibi obedire detrectet.

24 *Anima*) non corporis modò, ſed animæ hujus dolor longè excedit corporis cruciatus omnes.

24 *Erudi*] Doce recta, inſtitue, at quia hoc non ſufficit,

25. *Curva*) .i. Flecte ad bonum, minis & verberibus.

27. *A juvente*] Vide ſupra numero 20.

§. 4. EA CASTIGATIO SIGNUM EST amoris.

Quis filius quem non corripit pater? Quod ſi extra
1 *diſciplinam eſtis, Cujus participes facti ſunt*
2 *omnes, ergo adulteri & non filij eſtis.* Hebr. 12. 7 8.

1. *Diſciplinam*) paternorum verberum,

2 *Omnes*) filii ſcilicet.

§. 5. QUÆ VITANDA IN EDUCANDIS FIliis, ſeu de prava eorum educatione.

1 *Laſſa filium & 2 paventem te faciet: lude cum eo, & contriſtabit te. Non 3 corrideas illi, 4 ne dolens, & in noviſſimo 5 obſtupeſcent dentes tui. Non des illi 6 poteſtatem in juventute, & ne deſpicias 7 cogitatus illius.* Eccli 30. 9 10, 11.

1. *Laſſa*] Ironicè ponuntur hi imperativi *laſſa & lude*: ut ſignificetur id non eſſe faciendum, q.d. ſi laſſa veris filium, ſi luſeris &c. Lactare autem eſt blandè illum tractare, & omnia ei grata præbere.

2. *Paventem faciet*) Dum per improbos mores ſuos, facies ut & tibi & illi metuas.

3. *Corrideas*) Ne illo ridente rideas tu quoque, ſed potius riſum ejus comprime.

4. *Ne dolens*) Ne tuus riſus vertatur in dolorem, dum ex tuo riſu atque indulgentia videbis auctam ejus petulantiam.

5. *Obſtupeſcent dentes*). i. nihil tibi ſit jucundum in hac vita, ſicut his quibus dentes obſtupeſcunt, moleſtum eſt edere, nec quicquam eis lubet.

6. *Poteſtatem*] facultatem agendi quæ volet.

6 *Cogitatus*) Quaſi adhuc ſint pueriles, & quaſi ab illis nihil ſit periculi.

§. 6. QUÆ FILIABUS ADHIBENDA EDUcatio.

Filia tibi ſunt: 1 ſerva corpus illarum, & 2 non oſtendas hilarem faciem ad illas; Trade filiam, & 4 grande opus feceris, & homini 5 ſenſato da illam. Eccli 7. 26. 27.

Filia, patris (abſcondita eſt vigilia, & ſollicitudo ejus aufert ſomnium, ne forte in adoleſcentia ſua adulta efficiatur, & cum viro 8 commorata 9 odibilis

bilis fiat: ne quando polluatur in virginitate sua, & in paternis suis gravida inveniatur, ne fortè cum viro commorata 10 transgrediatur, aut certe sterilis efficiatur: Super filiam 11 luxuriosam 12 confirma custodiam: nequando faciat te in opprobium venire inimicis, 13 à detractione in civitate, & 14 abjectione plebis, & confundat te in multitudine populi. Eccli 42 9 10.11.

1. *Servus corpus*] Nam sexus hic est maximè simplex & fabricus, multorumque insidiis expolitus, ideo servandus. 2. In eo sexu maximè requiritur pudicitia, sine qua vilis est, ideo commendatur diligens ejus custodia, quæ in eo sita est ut non detur filiabus libertas evagandi, aut publica adeundi spectacula, aut privata etiam conventicula parum honesta & periculi plenissima, noctu potissimum. Vtinam hic oculos aperiant parentes.

2. *Non ostēdas &c.*] Sed potius severum & gravem, ne ex nimia benevolentiæ significatione audacius peccent, tum ne ex patris blanditiis erga se, discant affici viris, & erga eos liberiores & inverecundiores fieri.

3. *Tradi*] Nuptui.

4. *Grande opus*] Quia eam periculo liberas incontinentiæ, & te liberas ab ejus custodia.

5. *Sensato*] prudenti; ita ut magis attendendi sint mores & prudentia sponsi, quàm opes vel genus.

6. *Abscondita*] Hoc adjectivum jungēdum est cum *vigilia*: hoc est, pater de ea in abscondito sui cordis secretam habet curam, quæ ipsum torquet, & efficit ut dormire nequeat.

7. *Adulta efficiatur*] .i. ne antequam ad connubium ambiatur, fiat nimis provectæ ætatis, & sic à procis relinquatur ut quæ florem ætatis pertransierit.

8. *Commorata*] Cohabitans.

9. *Odiosa fiat*] Et sic repudietur cum parentum ignominia.

10. *Transgrediatur*] leges conjugii per adulterium.

11 *Luxuriosam*] lascivam, petulantem, quæque sua inverecundia declarat se ad libidinem proclivem.

12. *Confirma custodiam*] firmam & fortem adhibe custodiam, non detur ei licentia eundi quò vult, aut faciendi quod lubet.

13. *A detractione &c.*] .i. propter detractionem & obloquium, quod est in civitate de filia.

14. *Abjectione*] Propter abjectionem & contemptum plebis, aut *objectionem* ut legunt nonnulli, id est, convitium quod palam patri in os objicitur verbi gratia pater est filiarum impudicarum.

§. 7. Effecta rectæ educationis, ac primùm quidem in patre.

1 *Fili mi si 2 sapiens fuerit animus tuus gaudebit tecum cor meum, & 3 exultabunt renes mei, cum 4 locuta fuerint recta labia tua: 5 exultat gaudio pater justi: qui sapientem genuit, lætabitur in eo. Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te.* Prov. 23 15.16.24.25.

6 *Erudi filium tuum, & 7 refrigerabit te, & 8 dabit delitias animæ tuæ,* Prov. 29 17.

Qui 6 docet filium suum, 10 laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur. Qui docet filium suum 11 in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo. Mortuus est pater ejus, & quasi non est mortuus: 12 similem enim reliquit sibi post se. In vita sua 13 vidit, & lætatus est in illo: in obitu suo non est 14 contristatus, nec confusus est coram inimicis. 15 reliquit defensorem domui contra inimicos & 16 amicis reddentem gratiam, Eccli. 30. 2 3 4.5.6.

1. *Fili mi*] Hæc dicit Salomon in persona patris filium castigantis judicantisque se id facere ex dilectione.

2. *Sapiens*] En primum quod requirit à filio.

3. *Renes*] .i. omnia interiora mea.

4. *Locuta rectum*] En alterum quod petit ut non tantum corde ut sapiens sed etiam ut bona & benè loqui sciat.

5. *Exultat &c.*] Quia filii bonum, dicit patet suum, & quia filii virtus in ejus cædit honorem.

6. *Erudi*] Institue & castiga, utrumque significatur verbo Græco παιδευε.

7. *Refrigerabit &c.*] i. Quietum faciet & securum.

8. *Delitias*] id est, voluptatem, licet antè in erudiendo molestiam senseris.

9. *Docet*] non tantum verbis, at etiam verberibus.

10. *Laudabitur in illo*] propter illum, ejusque institutionem.

11. *In zelum &c.*] Quia invidebit ei honorem qui ei accedit ex filio sapiente.

12. *Similem.*] Vita moribus probis, ratione cujus adhuc per bonam memoriam vivit honestè apud posteros, quod non contingit parentibus qui filiorum neglexerunt institutionem.

13. *Vidit.*] filium scilicet probè institutum.

14. *Contristatus.*) ob duas rationes quæ sequuntur.

15. *Reliquit &c.*] solent contristari parentes in morte, quod metuant suæ quam relinquunt familiæ ab inimicis.

16. *Amicis, &c.*] En alterum quo tristantur morituri, quod amicos antequam eos justis beneficiis affecerint relinquere cogantur, quorum utroque caret probus pater, qui moriturus relinquit filios sui similes.

§. 8. Bonæ educationis fructus in filio.

Potest colligi ex dictis suprà, & ex hoc loco Proverb.

Proverbium est: 1 *adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* Prov. 22. 6.

1. *Adolescens.*] potest *adolescens* esse participium ut sit sensus: qui adolescit in sua vivendi ratione, seu qui ab adolescentia aliquam vivendi rationem amplectitur.

§. 9. Vitiosæ educationis damna.

Ex etiam ex dictis colligere licet, quibus addo.

Pro animabus filiorum 1 *colligabit vulnera sua,* 2 *& super omnem vocem turbabuntur viscera ejus. Equus* 3 *indomitus evadit* 4 *durus, & filius* 5 *remissus evadet* 6 *præceps.* Eccli. 30. 7 8.

1 *Colligabit.*] scilicet pater, i. qui non audet filios severius tractare, is colligabit *vulnera sua*, i. filiorum, accipitur enim frequenter reciproce pro non reciproco, i. curabit vulnera quæ filius suscepit.

2. *Et super &c.*] .i. In summa erit solicitudine & perturbatione, ita ut ad omnem clamorem qui in civitate excitatur, metuat ne clamor ille pertineat ad filium suum & contra eum sit excitatus.

3. *Indomitus.*] Qui in juventute frænis & calcaribus non domatur.

4. *Durus*) Intractabilis.

5. *Remissus.*] Qui solutus est à disciplina & castigatione, & dimittitur naturali suæ petulantiæ.

6. *Præceps,*] Temerarius, audax ad omnia vitia, ita ut non possit postea facilè ab iis revocari, indicatur pueros cum gravissimis institutis, moribus ac studiis, atque etiam verberibus ad modestiam & obedientiam conformandos.

§. 10. Cohortatio ad sequendam in vita rectam parentum educationem.

1 *Memento patris & matris tuæ,* 2 *in medio enim magnatorum consistas: ne forte* 3 *obliviscatur te Deus in conspectu illorum, &* 4 *assiduitate tua insanias,* 5 *improperium patiaris, & maluisses non natsi & diem nativitatis tuæ* 6 *maledicas.* Eccli. 23. 18. 19.

1. *Memento &c.*] .i. institutionis & præceptorum quæ à parentibus accepisti. Item ex qualibus ortus sis parentibus, sanctis scilicet & verum Deum colentibus.

2. *In medio &c.*] .i. Conversaris, vivis inter magnates. Dei nempè cultores, sanctos homines, & Angelos qui vident actiones tuas.

3. *Obliviscatur* &c.] Ut sicuti noluisti tu meminisse præceptorum quæ doctus es à parentibus: originis item tuæ, ita Deus obliviscatur tui in bonum.

4 *Assiduitate.*] peccandi.

5. *Improperium patiaris.*] Quando ex eorum consortio turpiter ejiceris.

6. *Maledicas.*] Qui si voluisses in parentibus tuis poteras gloriari, eorum sequens institutionem & bonam educationem.

§. 11. Quomodo cognoscent parentes ad quid apti sint filii.

Qui 1 *in manu omnium hominum* 2 *signat,* 3 *ut noverint singuli opera sua.* Job. 37. 7.

1. *In manu.*] In virtute operativa & industria executiva, cujus manus est symbolum.

2. *Signat*] Quasi insculpit atque inscribit naturales cujusque propensiones.

3 *Ut noverint* &c.] Ut ex eo quod manibus libenter & quasi natura impellente tractant, quisque videat ad quid sit natus. v. g. an ad agriculturam, an ad militiam an ad talem &c. Advertant igitur parentes quid libenter & naturaliter pueri tractent, quæ se delectentur, ram

ex-

fælicius in iis verſabuntur ad quæ natura eos ducit, quam in aliis ad quæ non ita naturali diſpoſitione ſunt habiles.

ELEEMOSYNA.

Vide Avaritia, Divitiæ, Miſericordia, Opera bona, Compaſſio.

Principio agendum de ejus nominibus, tum de circumſtantiis ejuſdem juxta vulgatum verſiculum.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Tertio de ejus effectis. Deinceps de cohortationibus. Tandem de vitio ei oppoſito.

CAPUT I.

De ejus nominibus.

§. 1. ELEEMOSYNA VOCATUR IUSTITIA.

Attendite ne 1 *juſtitiam veſtram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis, apud patrem veſtrum, qui in cœlis eſt* Matth. 6. 1.

2 *Diſperſit, dedit* 3 *pauperibus* 4 *juſtitia ejus* 5 *manet in ſæculum ſæculi, 6 cornu ejus exaltabitur* 7 *in gloria.* Pſ. 111. 9.

Augebit 8 *incrementa frugum juſtitiæ veſtræ.* 2. Cor. 9. 10.

1. *Juſtitiam.*] Beneficentiam ſeu eleemoſynam. Græcè ἐλεημοσύνην vide infra num 4.

2. *Diſperſit.*] Tanquam ſemen inquit Theodoretus latè ſparſit.

3 *Pauperibus.*) non amicis, non divitibus.

4. *Juſtitia ejus.*] Vocatur eleemoſyna juſtitia, licet ſit actus miſericordiæ, quia eleemoſyna magna pars eſt juſtitiæ univerſè ſumptæ, prout dicit complexionem virtutum omnium; Sà. Item quia juſtitiæ eſt, & ſanctitatis ſignum, cum contra viſcera impiorum ſint crudelia. Tandem quia cauſa eſt juſtitiæ & juſtificationis, ad eam enim diſponit, eam meretur, conſervat & auget.

5. *Manet.*] licet ſparſerit ſua, non tamen pereunt, at manet eleemoſyna ejus in Dei memoria, & feret ſegetem amplam ſemen hoc, ſcilicet mercedem præſentem & æternam.

6 *Cornu ejus.*] potentia, dignitas, robur ejus augebitur.

7. *In gloria.*] i. cum gloria. i. non tantum fiet potens, at etiam gloriosus, celebris, honoratus, & talis, cui alii cedant & deferant. Et Eleemoſynæ fructum, & quemodo manet & non perit,

8. *Incrementa.*] Deus augebit proventus juſtitiæ & caritatis veſtræ,

§. 2. VOCATUR DEBITUM.

Fili eleemoſynam pauperis ne 1 *defraudes, & oculos tuos* 2 *non tranſvertas à paupere.* Eccli. 4. 1.

Declina pauperi ſine triſtitia animam tuam, & 3 redde debitum, & reſponde illi pacifica in manſuetudine. Eccli. 4. 8.

1. *Defraudes.*) Si defraudat, igitur ſubtrahit quod ejus eſt & quod ei debetur.

2. *Non tranſvertas.*], i. non in d. verſam partem oculos veltas diſſimulans videre quod ille in te reſpiciat.

3. *Redde debitum &c.*] Reddit quiſque quod pauperi debet quando hæc duo quæ hic præcipiuntur, obſervat, ut & lubenter eum audiat, & pacifica reſpondeat, id eſt, ea dicat quæ ejus animo tranquillitatem & pacem ſint allatura, in quibus includitur etiam ut pro facultate ſua ei ſubveniat.

§. 3. VOCATUR SACRIFICIUM IN textu Græco.

Quoniam 1 *miniſterium hujus officii &c.* 2. Cor. 9. 12.

2 *Habeo omnia, & abundo,* 3 *repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis,* 4 *odorem ſuavitatis hoſtiam acceptam, placentem Deo.* Philip. 4. 18.

5 *Retribuet gratiam,* 6 *qui offert ſimilaginem: & qui facit miſericordiam, offert ſacrificium.* Eccli. 35. 4.

Beneficentiæ autem & 7 *communionis nolite obliviſci: talibus enim hoſtiis* 8 *promeretur Deus.* Heb. 13. 16.

1. *Miniſterium &c.*) Græcè διακονία τῆς λειτουργίας ut in hac eleemoſyna ſit ſacrificium: qui eam largiuntur ſint ſacerdotes, ipſa eleemoſyna ſit ſacrificium, Paulus ſit diaconus & miniſter. Ita Chryſoſt.

2. *Habeo omnia.*] Quia Deum habeo, in quo omnia poſſideo.

3. *Repletus &c.*) i. Expleſtis indigentiam meam & inopiam his quæ miſiſtis.

4. *Odorem* &c.) id eſt, Quæ Deo gratiſſimum

simum & suavissimum sacrificium fuerunt. Ita Vasquez.

5. *Retribuet gratiam.*] .i. qui pro accepto beneficio rependit gratiam seu homini seu Deo, eique se gratum ostendit.

6 *Qui offert similaginem*] .i. Est velut qui Deo offert florem farinæ, seu qui optimum quodque Deo sacrificat.

7. *Communionis.*] Communicationis vestrorum bonorum.

8. *Promeretur.*] .i. conciliatur, inducitur ad benefaciendum iis qui tales hostias offerunt. Est igitur passivæ significationis.

CAPUT II.

De circumstantiis Quis & Quid seu Quantum.

§. 1. Cuius sit eleemosynam largiri.

DIVITUM.

1 *Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent.* Eccles. 11. 3.

1. *Se repleta &c.*) Quemadmodum nubes effundunt pluviam quam abundè continent, ita debent divites divitias suas communicare. Sà.

§. 2. Divitum et pauperum.

Vide infra §. 45. *testimonio* 1.

§. 3. Iterum esse pauperum, allato exemplo Macedoniorum.

Notam autem facimus vobis 1 *gratiam* Dei *fratres, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. Quod* 2 *in multo experimento tribulationis,* 3 *abundantia gaudii ipsorum fuit,* 4 *& altissima paupertas eorum* 5 *abundavit in divitias* 6 *simplicitatis eorum: quia secundum* 7 *virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione* 8 *obsecrantes nos gratiam* 9 *& communicationem* 10 *ministerii quod fit in sanctos.* 2. Cor. 8. 1. 2. 3.

1. *Gratiam Dei.*] .i. gratuitam largitionem quam iis fecit Deus, dando scilicet iis magnam patientiam & liberalitatem.

2. *In multo experimento tribulationis.*) .i. cum gravibus tribulationibus probati fuissent.

3. *Abundantia gaudii &c.*] .i. non tantum illas patienter, verum etiam cum abundanti gaudio sustinuerunt.

4. *Et altissima paupertas*] .i. summa, quia scilicet a suis contribulibus spoliati sunt.

5. *Abundavit in divitias.*] non tantum eos non fecit minus liberales, imo quo pauperiores eò liberaliores sese exhibuerunt.

6. *Simplicitatis.*) Divitias dico *simplicitatis*, quia eas simplici corde, ut Deo placerent, erogaverunt.

7. *Virtutem.*] facultatem, vires.

8. *Obsecrantes nos gratiam.*) .i. ut de suis bonis facerent *gratiam*, id est, gratuitam donationem.

9. *Et communicationem.*) .i. Ut sua bona facerent communia.

10. *Ministerii quod fit in sanctos.*) .i. Ad ministrandum necessaria Christianis qui erant in Hierusalem.

§. 4. Qui de suo eam dare nequit, ad eam cohortetur alios, eamque ad egenos deferat.

Id faciet exemplo B. Pauli Roman. c. 15. v. 25. 26. 1. Cor. 16. à versu 1. & 2. Cor. 8. à versu 7.

§. 5. Quid dandum seu quantum.

Patet ex dictis & dicendis cap. 3 §. 8.

Qui parce, 1 *seminat: parce &* 2 *metet, & qui seminat* 3 *in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Cor 9. 6.

Quomodo potueris, ita esto misericors: si multùm tibi fuerit abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude. Tobiæ 4. 8. 9.

1. *Seminat.*] Eleemosynam comparat seminanti.

2. *Metet.*) Mercedem ejus comparat messi.

3. *In benedictionibus*] largiter, liberaliter, beneficè, unde patet paragraphus, multum scilicet dandum ei qui vult amplam colligere mercedem seu temporalem seu æternam.

§. 6. Pauper licet parum det, censetur plus dare quàm divites.

Amen dico vobis quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium: Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: 1 *hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum.* Marci 12. 43. 44.

1. *Hæc omnia quæ habuit &c.*) Unde ejus eleemosyna major fuit quam aliorum, major inquam respectu dantis, quia erat pauper, ut benè hic explicatur à Christo.

§. 7. Quic-

§. 7. QUICQUID DATUR IN ELEEMOSYNAM, Deo censetur consecratum.

Et erunt 1 negotiationes 2 ejus, & mercedes ejus 3 sanctificatæ Domino: 4 non condentur, neque reponentur. 5 Quia his qui habitaverint coram Domino, 6 erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, & vestiantur usque ad 7 vetustatem. Isa. 23.18.

1. *Negotiationes.*) Fructus earum seu pecuniæ.

2. *Ejus.*] Tyrii per quam designantur gentes ad Christum conversæ.

3. *Sanctificatæ.*] Consecratæ per eleemosynam inquit Sà.

4. *Non condentur.*] sicuti fit à mercatoribus sed distribuentur in pauperes.

5. *Quia his.*] .i. sanctis & justis, hic enim loquendi modus sanctos designat qui ambulant coram Domino, & omnia operà sua faciunt in conspectu ejus. Chald: ministrant ut id referatur ad sacerdotes.

6. *Erit.*] serviet.

7. *Vetustatem.*] .i. vestibus quæ diu durent: per vestes & cibum intelligit omnia vitæ subsidia.

CAPUT. III.

Quibus danda, Cur, Quomodo & Quando.

§. 1. QUIBUS DANDA.

Egenis, ob gravem eorum miseriam.

Melius est mori, quam 1 indigere. 2 Vir respiciens in alienam mensam, 3 non est vita ejus in cogitatione victus, 4 alit enim animam suam cibis alienis. Eccli. 40.29.30.

1. *Indigere.*] Græcè *in actu* mendicare, noster causam posuit pro effectu, est enim indigentia, causa mendicitatis: ideo dicit præstare mori quam mendicam agere vitam, quia hęc vivendi ratio semper habita est miserrima & turpissima.

2. *Vir respiciens* &c.] Respicit in alienam mensam, qui alieno cibo pasci expectat ut facit mendicus.

3. *Non est vita ejus* &c.] .i. ejus vita non est reputanda esse vera vita, sed magis continua mors ob egestatem, famem & contemptum, Itaque *cogitatione*, .i. reputatione, existimatione, & *victus* non sumitur pro cibis quibus vivitur, sed pro vita nam & victus à vivendo derivatur.

4. *Alit enim &c.*] Ab alienis cibis pendet ejus vita, ita ut non semper habeat cum opus est, unde pascatur.

§. 2. AC POTISSIMUM SI IUSTI SINT.

Si benefeceris, 1 scito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa. Benefac justo, & invenies retributionem magnam: & si non ab ipso, certè à Domino. Non est enim ei benè qui assiduus est in malis, & eleemosynas non dans: quoniam & altissimus odio habet peccatores, & insertus est pœnitentibus. Da misericordi, & ne suscipias peccatorem: & impiis & peccatoribus reddet vindictam custodiens eos in diem vindictæ. Da bono, & non receperis peccatorem. Benefac humili, & non dederis impio, prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit; nam duplicia mala invenies in omnibus bonis: quæcumque feceris illi, quoniam & altissimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam. Eccles. 12. 1, 2. 3. 4. 5. 6. 7.

Vide etiam §. 6. infra & §. 14. num 6.

1. *Scito.*] Hujus explicationem require Verbo Beneficium cap. 2. §. 1.

§. 3. ETIAM INDIGNIS DANDA ET PECCANTIBUS.

Noli esse justus 1 multum: neque sapias plusquam necesse est, ne 2 obstupescas. Bonum est te sustentare justum, sed & 3 ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum 4 nihil negligit. 5 Non est enim homo justus in terra qui faciat bonum & non peccet. Eccles. 7. 17. 19. 21.

1. *Multum.*] .i. nimium. Et quidem in justitia distributiva cave ita timeas dare indigno, ut etjam deneges digno.

2. *Obstupescas.*] hebes fiat & obtusa mentis tuæ acies, qui enim plus justò vult sapere, desipit.

3. *Ab illo.*] scilicet stulto, seu peccatore, q. d. da quibuscumque potes.

4. *Nihil negligit.*] Nullam prætermittit occasionem benè merendi de Deo & proximo.

5. *Non est enim* &c.] q. d. si tantum detur eleemosyna sapienti & virtute prædito, & nunquam peccanti, cui dabitur tandem, cum omnis homo peccet; Illud autem *enim*, redundat more scripturæ.

§. 4. DANDA AUTEM OMNIBUS EGENIS.

Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet ut nec à te avertatur facies Domini. Tobiæ 4.7.

Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. Tob. 4.17.

Vide infra §. 14. testimonio 2.

§. 5. CUR FACIENDA ELEEMOSYNA, NON ob vanam gloriam.

Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocritæ faciunt in Sinagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus, amen dico vobis, receperunt mercedem 1 suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat 2 sinistra tua quid faciat dextera tua ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui videt in abscondito, 3 reddet tibi. Matth. 6.2.3.4.

1. *Suam.*) i. quam optabant, seu operi illi convenientem, laudem humanam quam eo opere sequebantur.

2. *Sinistra.*] Est Hyperbole, i. sit res occultissima.

3. *Reddet tibi.*) scil. mercedem.

§. 6. DANDA ETIAM UT IUVENTUR vita functi.

1 *Panem tuum & vinum 2 super sepulturam 3 justi constitue & noli ex eo manducare, & bibere cum 4 peccatoribus.* Tob. 4.18.

1. *Panem tuum constitue.*] i. fac eleemosynam.

2. *Super sepulturam.*) i. ut oretur pro mortuo.

3. *Iusti.*] Quem putas in gratia, vita functum.

4. *Peccatoribus.*) fovendo sci. eorum peccata, nam omnibus tribuendam eleemosynam ratione paupertatis dictum est, Vide de hoc Fusius *V. Beneficium cap. 2. §. 1.*

§. 7. QUOMODO DANDÆ.

SPONTANEE, ET HILARITER.

Necessarium existimaver gare fratres, ut præveniant ad vos, & præparent repromissam 1 benedictionem, 2 hanc paratam esse sic 3 quasi benedictionem, non tanquam 4 avaritiam. Vnusquisque prout destinavit in corde suo, 5 non ex tristitia aut ex 6 necessitate 7 hilarem enim datorem diligit Deus. 2. Cor. 9.5.7.

Vide cap. 2. §. 5. testimonio 2.

In omni 8 dato hilarem fac vultum tuum, Eccli. 35.11.

1. *Benedictionem.*) i. largam & charitate plenam eleemosynam quam antè promisistis, imo repromisistis, atque iterato promisistis.

2. *Hanc paratam esse.*) i. ut præveniendo & præparando faciant eam esse paratam in adventum nostrum.

3. *Quasi benedictionem.*) Quasi opus largæ caritatis; Tractum est, inquit Anselmus, hoc vocabulum à patriarchis qui sua benedictione, Deo ei vim dante, filios suos bonorum omnium fertilitate replebant.

4. *Avaritiam.*) Non quasi strictam & quasi coactam donationem de qua doleat qui dederit. Avaritia dicitur donatio quæ fit tenaci ac tristi animo; Benedictio autem quæ fit largo & alacri animo.

5. *Non ex tristitia.*) Aliqui dant eleemosynam inviti, tristes & murmurantes, ut se liberent tædio interpellantis; non ut reficiant viscera indigentis; facienda cum lætitia eleemosyna.

6. *Necessitate.*) Quasi coactè: quales sunt qui dant non bono animo & lubenti, sed quia omnes alii dant, nec possunt ab eleemosyna citra honoris dispendium abstinere. Vel quia multum urgentur ab aliis quibus non audent recusare.

7. *Hilarem.*) illum, qui per charitatem lætus ac sereno vultu, spe divinæ retributionis tribuit.

8. *Dato.*) dono, seu eleemosyna, quæ fit pauperibus, seu oblatione, quæ fit Deo, ut sequitur hoc eodem versu, ubi verbum *sanctifica*, sumitur pro separare & Deo deputare atque offerre.

§. 8. ITEM LIBERALITER.

1 *Da Altissimo secundum datum ejus, & 2 in bono oculo, ad inventionem facito manuum tuarum: quoniam Dominus retribuens est, & 4 septies tantum reddet tibi.* Eccli. 35.12.13.

Potens est Deus 5 omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus semper 6 omnem sufficientiam habentes 7 abundetis in omne opus bonum. 2. Cor. 9.8.

Da 8 partem 9 septem, 10 nec non & octo: quia ignoras quid futurum sit 11 mali super terram 12 Si repletæ fuerint nubes, imbrem effundent super terram, 13 si ceciderit lignum 14 ad austrum vel ad 15 aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit.

1. Da

1. *Da Altissimo, &c.*] da ei, secundum quod dedit tibi, quod enim datur pauperi, Deo datur.

2. *In bono oculo.*] .i. liberali, largo: contra *oculus nequam*, dicitur oculus avarus.

3. *Ad inventionem, &c.*) .i. offer secundum id, quod inveniunt manus tuæ, id est, juxta id, quod manibus acquisisti.

4. *Septies*] i. valde multiplicatum.

5. *Omnem gratiam.*] omnia beneficia, & animi & corporis.

6. *Omnem sufficientiam.*] .i. vobis retinendo tantum quæ sufficiunt & vitæ necessaria sunt.

7. *Abundetis*] liberaliter vestra erogate & abundè possitis pauperibus.

8. *Partem.*) .i. eleemosynam. Vocatur pars, quia cuique distribuenda, vel pro necessitate, vel pro merito, & non ut esuriat unus, abundet alter.

9. *Septem.*) id est, multis.

10. *Nec non & octo.*] i. imo verò omnibus: Lucæ 6. *Omni petenti te tribue.*

11. *Mali.*] supple à quo per eleemosynam tuam liberaberis.

12. *Si repleta.*) hujus explicationem, vide supra c. 2. § 1.

13. *Si ceciderit lignum.*) lignum seu arbor, quæ cadit, est homo, qui per mortem cadit: q. d. vel mortis memoria ad eleemosynam te deberet inducere.

14. *Austrum.*] Auster est status salutis & amicitiæ divinæ.

15. *Aquilonem*] Aquilo est status damnationis, & peccati mortalis.

§. 9. ITEM COMITER, ADIUNCTAQUE verborum benignitate.

1 *Fili in bonis non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali.* 2 *Nonne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum melius quàm datum.* 3 *Nonne ecce verbum super datum bonum? sed utraque cum homine justificato.* 4 *Stultus acriter improperabit: & datus indisciplinati tabescere facit oculos.* Eccli. 18. 15. 16. 17. 18.

Congregationi pauperum affabilem te facito. Eccli. 4. 7.

1 *Fili*) Vide explicatum V. Benignitas, § 5.

2. *Nonne ardorem.*) Vide ibid. § 4.

3 *Nonne ecce.*) Vide ibidem § 6.

4. *Stultus.*] Vide V Beneficium. c. 2. § 5.

§. 10. ITEM VELOCITER.

Cor inopis 1 ne afflixeris, & non protrahas datum angustianti. Rogationem conturbatam ne abjicias, & non avertas faciem tuam ab egeno. Eccli. 4. 3. 4.

Ne dicas amico tuo, vade & revertere, & cras dabo tibi, cum statim possis dare. Prov. 3. 28.

1. *Ne afflixeris.*) cunctatione & dilatione, sic enim addis afflictionem afflicto.

§. 11. ITEM PROMPTE.

Quemadmodum promptus est animus 1 voluntatis, 2 ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, 3 secundum id, quod habet, accepta est, 4 non secundum id, quod non habet. 2. Cor. 8. 11. 12.

1. *Voluntatis.*] ad volendum.

2 *Ita sit & perficiendi, &c.*) i. ita sit etiam ad perficiendum secundum id quod quisque habet.

3. *Secundum id quod habet, accepta est.*) .i. Deo grata est illa promptitudo voluntatis, si det secundum suam facultatem. q. d. date quantum potestis.

4. *Non secundum id quod non habet*, id est, non exigo, ut id, quod non habes, seu ut supra vires tuas, eroges aliis. *Vide Marci 12. v. 43 explicatum supra c. 2. § 6.* Hinc & ex illo loco Marc. colligitur perfectionem & meritum eleemosynæ, omnisque virtutis consistere in promptitudine voluntatis, non in multitudine donorum, ita ut coram Deo, ubi major promptitudo, major sit & virtus, & merces ejus; licet ob paupertatem, aut aliam causam in externum actum exire nequeat. Idem docent Theologi, in 1. 2. cum S. Tho, ubi de bonitate humanorum actuum.

§. ADD. ITEM SECRETE.

Vide supra § 5. & cap. 4. § 9. n. 28.

§. 12. QUANDO DANDA ELEEMOSYNA: DUM VIVIS.

Ante mortem benefac amico tuo, & secundum vires tuas 1 exporrigens da 2 pauperi: ante obitum tuum operare 3 justitiam: quoniam non est 4 apud inferos 5 invenire cibum. Eccli. 14. 13. 17. Vide § 8. n. 13.

1. *Exporrigens.*) significatur lubenter dan-

dum extendendo scil. manum ad pauperem.

2 *Pauperi.*] Eum prius vocat amicum, quia amicus cuique esse debet pauper, maximè & Dei & Christi nomine, qui illum communiter creavit & redemit.

3. *Iustitiam*] eleemosynam. *Vide c.* 1. §. 1. *numero.* 4.

4. *Apud inferos*) .i. post mortem.

5. *Invenire cibum.*] .i. non poterit tunc frui his bonis, quare iis utendum hic dando eleemosynam, cum nihil ex iis possit secum auferre.

§. 13. NE SINE MERITO TUO, BONA TUA tradantur pauperibus.

1 *Cujus messem famelicus comedet, & ipsum rapiet armatus, & bibent sitientes divitias ejus.* Job. 5. 5.

2 *Si comportaverit terram, quasi argentum, & sicut lutum præparaverit vestimenta: Præparabit quidem: sed justus vestietur illis: & argentum innocens dividet* Job 27 16. 17.

3 *Peccatori dedit Deus afflictionem, & curam superfluam, ut addat, & congreget, & tradat ei, qui placuit Deo. sed & hoc, vanitas, & cassa solicitudo mentis.* Eccl. 2. 26.

1. *Cujus, &c.*) Vide verbo Divitiæ, cap. 4. §. 39. n. 5.

2 *Si comportaverit.*] Vide ibidem §. 29.

3. *Peccatori.*) Vide ibidem §. 44.

§. 14. ONNI TEMPORE FACIENDA ELEEMOSYNA.

1 *Mane 2 semina semen tuum, & vespere non cesset manus tua: 3 quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud, & si utrumque simul, melius erit.* Eccl. 11. 6.

Bonum facientes non deficiamus: tempore enim suo 4 metemus 5 non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos 6 fidei. Gal. 6. 9. 10.

Vos autem nolite deficere benefacientes. 2. Thessal. 3. 13.

1. *Mane & vespere,*] .i. omni tempore.

2. *Semina semen.*] bonorum operum, & eleemosynæ. *Vide supra c.* 2. §. 5. eleemosynam semini comparatam.

3. *Quia nescis, &c.*] quia constare non potest, quod magis Deo placeat opus, vel ex quo cuilibet præparetur justitiæ fructus. Item quodlibet opus bonum docet exercendum, tam in adolescentia, quàm in senectute; quia incertus est, qua ætate Deo placeat. Hiero.

4. *Metemus.*) mercedem recipiemus operum.

5 *Non deficientes.*) .i. incessanter & sine fine.

6 *Domesticos fidei.*) Christianos, qui ejusdem sunt fidei & religionis.

§. 15. DOMINICA DIE FACIENDA.
Vide V. Festum. §. 3.

CAPUT IV.

De Eleemosynæ fructibus & effectis, & cohortationes ad eam.

ELEEMOSYNÆ FRUCTUS, CUM ANIMO, tum corpori communes.

§. 1. ORATIO PAUPERUM ET GLORIA DEI.

1 *Ministerium hujus officii non solum supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam 2 abundat per multas gratiarum actiones in Domino, 3 per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum 4 in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi, & 5 in simplicitate communicationis 6 in illos, & 7 in omnes, & 8 in istorum obsecratione pro vobis 9 desiderantium vos 10 propter eminentem gratiam Dei in vobis. 11 Gratias Deo 12 super inenarrabili dono ejus.* 2. Cor. 9. 13. 14.

1. *Ministerium.*] Vide supra cap. 1 §. 3.

2. *Abundat per multas, &c.*] .i. causa est, ut multi gratias pro vobis agant Deo.

3. *Per probationem, &c.*] i. per hoc, quod probant & laudant hanc vestram ministrationem & beneficentiam.

4. *In obedientia confessionis vestræ, &c.*] .i. inde glorificant Deum, quia vos obedistis facientes opera quæ exigit confessio Christianæ fidei, & hoc *in Evangelio Christi* .i. in præceptis Evangelii Christi.

5. *Simplicitate &c.*] supple glorificant etiam Deum in eo, quod non fictè, sed verè purè & simplici intentione placendi Deo, vestra bona facitis communia.

6. *In illos.*) qui sunt Hierosolymis.

7. *Et in omnes.*) quos videtis egere.

8. *In obsecratione, &c.*] supple glorificant etiam Deum in eo, quod ii quos eleemosynis vestris alitis, obsecrant, pro vobis.

9. De-

9. *Desiderantium vos*] supple videre in cœlo, vel etiam in hoc mundo, ut gaudeant ex conspectu vestro. Quis enim non libenter videat eos, qui sibi bene ra. iunt.

10. *Propter &c.*] ideo vos desiderant videre, non quidem ex curiositate, sed quia tam excellenter gratiam suam Deus cumulavit in vobis, ut ea sitis liberales in egenos.

11. *Gratias Deo*] quia scilicet tot & tanta bona proceduntur ex hoc ministerio.

12. *Super inenarrabili dono*] scilicet eleemosynæ vestræ, ex qua tot bona tantæque Dei laudes, undequaque redundant, ut nemo ea valeat enarrare.

§. 2. Item benedictio pauperum.

1 *Splendidum in panibus benedicent labia multorum, & 2 testimonium veritatis illius 3 fidele,* Eccli. 31. 28.

Qui promptus est ad misericordiam benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi, Prov. 22. 9.

1. *Splendidum in panibus*] id est, eum, qui in cibis communicandis est largus & liberalis.

2. *Testimonium veritatis*] id est, æquitatis seu justitiæ, quod de illo datur a multis.

3. *Fidele*] i. e. firmum, stabile, diuturnum.

§. 3. Eleemosyna differtur ira Dei.

Consilium meum placeat tibi, & 1 peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan 2 ignoscet delictis tuis, Daniel. 4. 24.

1. *Peccata*] punitionem peccatorum.

2. *Ignoscet*] Chald. prolongabitur pax tua, id est, prosperitas; *Vide versum* 26. ubi dicitur post duodecimum mensem; scilicet à somno punitum Nabuchodonosor, existimatque Hieronymus diu latam esse Dei sententiam ob ejus eleemosynas, donec tandem bonum divinæ clementiæ amisit malo superbiæ.

§. Add. Eleemosyna Deum placat.

Vide cap 1. §. 3. *num.* 8. *& cap* 3. §. 8. *num.* 11. *& infra* §. 9. *n.* 7.

§. 4. Eleemosynarius iuvatur meritis eorum, quibus benefacit.

In præsenti tempore vestra 1 abundantia illorum 2 inopiam suppleat, ut & 3 illorum abundantia 4 vestra inopia sit supplementum, 2. Cor. 8. 14.

1. *Abundantia*] In bonis terrenis.

2. *Inopiam*] In iisdem bonis.

3. *Illorum abundantia*] In bonis spiritualibus & meritis.

4. *Vestra inopia*] in iisdem bonis spiritus: q. d. facite vobis amicos de mammona iniquitatis, &c.

§. 5. Eleemosyna beatitudinem confert.

Qui miseretur pauperis beatus erit, Prov. 14. 21.

Thessalonicam semel & bis mihi misistis: 1 non quia quæro datum, sed requiro 2 fructum 3 abundantem in ratione vestra, Phil. 4. 17.

Mitte panem tuum 4 super transeuntes aquas, quia 5 post tempora multa invenies illum, Eccli. 11. 1.

Vide cap. 1. §. 1. n. 4. & cap. 3. §. 5. n. 3. & cap. 4. §. 8 n. 4.

1. *Non quia quæro datum*] non hæc dico, quod quæram dona vestra & eleemosynas.

2. *Fructum*] vestrum scilicet spiritualem.

3. *Abundantem in ratione vestra*] id est, copiosum, idq; in vestrum commodum seu rationem vestram; ut scilicet magna eleemosynarum accumuletis merita in vitam æternam, q. d cupio, ut in vestro libro rationario, ubi scribuntur expensæ, possitis scribere vos multa propter Deum expendisse, quæ ei compureris, ut ipse vobis solvat æterna mercede. Ita D. Thom. qui *rationem*, hîc vult significare computum.

4. *Super transeuntes aquas*] i. pauperes, qui peregrinando, ut victum quærant, aquas sæpe coguntur transire. Vel super pauperes qui transeunt seu fluunt ut aquæ, *V.* 1 *Reg.* 14. 14.

5. *Post multa &c.*] q. d. licet eleemosyna, & panis tuus videatur jactus in aquas & perire, tamen non ita est, invenies eum, ejusque fructum in altera vita.

§. 6. Secundum eam, locum quisque sortietur in cœlo.

Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum, & 1 secundum intellectum peregrinationis ipsius, Eccli. 16. 15.

1. *Secundum intellectum &c.*] i. secundum prudentiam quam in hujus vitæ peregrinatione exhibet opere.

CAPUT X.

De Ecclesiæ hostibus & persecutionibus.

§. 1. QUERITUR ECCLESIA SE OB PECCATA filiorum derelictam.

Nemo gaudeat 1 *super me viduam, &* 2 *desolatam; à multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt à lege Dei,* Baruch. 4.12.

1. *Super me*] .i. de me.

2. *Desolatam*] desertam.

§. 2. QUERITUR SE A FRATRIBUS impugnatam.

2 *Filii matris meæ pugnaverunt contra me,* Cant 1.6.

Vide etiam §. sequentem initio.

1. *Filii*] Hujus explicationem require, *Verbo Maria cap.*14. §.5. quam facilè est ad Ecclesiam accommodare.

§. 3. ET AB HOSTIBUS.

1 *Sæpe expugnaverunt me à juventute mea, dicat nunc Israel, supra dorsum meum* 2 *fabricaverunt peccatores:* 3 *prolongaverunt iniquitatem suam,* Ps. 128 & 1.3.

1. *Sæpe*] Vide supra cap.8. §.5. n.15.

2. *Fabricaverunt*] .i. artem fabrilem exercuerunt utentes dorso meo pro incude, quam fabri ferrarii assiduè sine ulla commiseratione percutiunt, significatur assidua & durissima persecutio, nihil enim crebrius & fortius solet percuti quam incus à fabris.

3. *Prolongaverunt &c.*] prolongatio iniquitatis est continuatio persecutionis quam semper Ecclesia patitur à malis.

§. 4. EORUM SUPPLICIA QUI ECCLESIAM persequuntur.

Væ genti insurgenti 1 *super gentem meam: Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die judicii visitabit eos,* Judith. 16.20.

Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes quæ pugnaverunt adversus Jerusalem: 2 *Tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, & oculi ejus* 3 *contabescent in foraminibus suis, &* 4 *lingua eorum contabescet in ore suo. In die illa erit* 5 *tumultus Domini magnus in eis: &* 6 *apprehendet vir manum proximi sui & conseretur manus ejus super manum proximi sui,* Zachar. 14.12. 13.

Dominus justus 7 *concidet cervices peccatorum:* 8 *confundantur, &* 9 *convertantur retrorsum omnes, qui* 10 *oderunt Sion;* 11 *Fiant sicut* 12 *fœnum tectorum, quod priusquam evellatur, exaruit,* Psal. 128. 4.5.6.

Videndi etiam Psal. 78. & 82. & 108 & 45. & 34. & 33. & 17. & 9. & alias frequentissimè.

Multa etiam huc licet accersere ex positis supra.

1. *Super*] Contra, citatur tantum hæc sententia in sensu accommodatitio, cujus veritas patet ex Annalibus Ecclesiæ miserè enim perierunt aut in varias inciderunt calamitates quotquot Ecclesiam vexarunt.

2. *Tabescet*] liquescet, attenuabitur.

3. *Contabescent*] obtenebrescent.

4. *Lingua contabescet*] Obmutescet perinde ac si liquefacta esset.

5 *Tumultus &c.*] Turbatio & stupor à Domino immissus. Hærebunt & nescient quo se vertant præ turbatione & anxietate animi.

6. *Apprehendet &c.*] Ut solet fieri in summo dolore & turbatione quando solent carissimi quique, sese complecti obstupescentes & tacentes, & manum manu constringere.

7. *Concidet*] Gladio suo in frusta comminuet, ut numquam amplius Ecclesiæ nocere possint.

8. *Confundantur*] .i. Confundentur qui antea superbè exultabant.

9. *Convertantur retrorsum*].i. fugient.

10. *Oderunt*] Qui oderant & persequebantur Ecclesiam.

11. *Fiant*], i fient.

12 *Fœnum tectorum*] Quod multò est vilius fœno camporum; nascitur illud in tectis domorum, & est herba minutissima quæ nullius est pretii, nullique apta usui, comparat igitur illorum rei vilissimæ & brevissimæ durationis, talemque dicit futuram illorum fœlicitatem.

§. 5. NUMQUAM IN ECCLESIAM PRÆvalebunt hostes ejus.

*Vide supra cap.*8. §.5 *& fusius cap.*3. § 1. *&* 3.

EDUCATIO.

Vide Parentes, Pater, Filius.

§. 1. Quæ sint pueris tradenda virtutum monita.

Genuit ex ea filium, nomen suum imponens ei, quem ab infantia timere Deum docuit, & abstinere ab omni peccato, Tobiæ 1.10.

Videndum etiam totum caput 4. ejusdem planè divinum, è quo sunt hæc pauca.

Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum: & cave ne aliquando peccato consentias: & præmittas præcepta Domini Dei nostri, 1 attende tibi fili mi ab 2 omni fornicatione, & præter uxorem tuam numquam patiaris crimen 3 scire. Superbiam numquam in tuo 4 sensu, aut in tuo 5 verbo dominari permittas, in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio. Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede, & de vestimentis tuis nudos sustege, 6 omni tempore benedic Deo, & pete ab eo ut vias tuas dirigat, & omnia consilia tua 7 in ipso permaneant, Tob. 4 6 13.14.17.20.

Audite ergo fili mei patrem vestrum, servite Domino in veritate, & inquirite ut faciatis, quæ ei placita sunt, Tob. 14.10.

1. *Attende*] .i. cave.

2. *Omni fornicatione*] tum mentis tum corpòris.

3. *Scire*] scilicet practicè, id est, committere.

4. *Sensu*] mente, corde.

5. *Verbo*] In exteriore signo aut opere.

6 *Omni tempore*] Adversis & prosperis.

7. *In ipso permaneant*] Græcè prosperentur. Lyranus. Aliud non debet homo quærere consilium quam de bonis agendis & malis fugiendis, & omne tale consilium permanet in Deo, quia est secundum Deum.

§. 2. Boni præceptores et Pædagogi filiis comparandi.

1 *Veritatem eme & 2 noli vendere: 3 sapientiam, & doctrinam & intelligentiam.* Prov 23.23.

1. *Veritatem eme &c*] .i. conducendi tibi sunt præceptores tam tibi quam filiis à quibus veritatem discas, nec parcendum ullis sumptibus ut sapientia comparetur.

2. *Noli vendere*] Hoc significat eam non debere abjici & alienari, sicuti quæ vendimus, at magni fieri & retineri.

3. *Sapientiam &c.*] post verbum *vendere* ponenda sunt duo puncta: neque hi accusativi jungendi cum illo, ac appositivè jungantur cum dictione *veritatem*, ut per eos explicetur quam intelligat veritatem, scilicet sapientiam &c.

§. 3. Filii castigandi tum verbis tum verberibus.

1 *Stultitia* 2 *colligata est in corde pueri, & 3 virga disciplina fugabit eam,* Prov. 22.15.

4 *Noli subtrahere à puero disciplinam, si enim percusseris eum virga, 5 non morietur. Tu virga percutiens eum & animam ejus de inferno liberabis,* Prov. 23.13.14.

6 *Virga, atque 7 correptio tribuit 8 sapientiam, puer autem qui dimittitur voluntati suæ 9 confundet 10 matrem suam,* Prov 29.15.

11 *Qui parcit virgæ, 12 odit filium suum, qui autem 13 diligit illum, 14 instanter 15 erudit illum,* Prov. 13 24.

Qui diligit filium suum 16 assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo suo, & 18 non palpet proximorum ostia, Eccli. 30 1.

19 *Curva cervicem ejus 20 in juventute, & 21 tunde latera ejus dum infans est, ne forte 22 indurescat, & 23 non credat tibi, & erit tibi dolor 24 animæ,* Eccli 30.12.

Filii tibi sunt? 25 erudi illos & 26 curva illos 27 à juventute sua, Eccli. 7.25.

1. *Stultitia*] .i. Vanitas, quia aliud non cogitat quam quæ vana, inutilia & mala.

2. *Colligata est*] firmiter adhæret, nec facilè monitis avelli potest, ita ut vinculis quibusdam videatur ei alligata.

3. *Virga disciplinæ*] non iræ & furoris: quia moderatè castigandi sunt pueri non tam ad puniendum quàm ad emendandum. Virga iræ impiis debetur, qui scientes peccant: virga disciplinæ pueris, qui ex insciitia & ignorantia.

4. *Noli &c.*] Noli sic diligere filium ut eum castigare aut castigari nolis.

5. *Non morietur*] .i. non ideo gravius quid ei accidet, vel *fatuus non morietur*: quia melior evadet mortem æternam; imò & temporalem ad quam per flagitia sua deveniunt qui prius à parentibus corrigi non sunt.

6. *Virga*] Verbera.

7. *Correptio*] Quæ fit verbis.

8. *Sapientiam*] Quia incutit timorem. Idem intelligendum de hominibus pueriliter viven-

tibus, iis enim neceſſaria Dei flagella, & concionatorum correptiones.

9. *Confundet*] Ob magna & pudenda in quæ incidet aliquando.

10. *Matrem*] Meminit præcipuè matris, quia hæc ſolet eſſe indulgentior, nec vult ipſa liberorum vitia punire, nec à patre puniri, aut ei ſignificare. Vel quia recta puerorum inſtitutio in pueritia ſpectat ad matrem.

11. *Qui parcit*] non tantum qui intorum abſtinet ab eo puniendo, ſed qui eo officio eſt parcus & tarus.

12. *Odit*] non quidem affectu ſed facto, quia ipſa caſtigatio omiſſa, eſt contra bonum filij.

13. *Diligit*) Vera dilectione, qua quærit ejus ſalutem.

14 *Inſtanter*] Aſſiduè, ſedulo.

15. *Erudit*] non verbis tantum, at verberibus etiam, quæ non tam adhibet ad puniendum quam ad erudiendum, ut vexatio & caſtigatio det intellectum.

16. *Aſſiduat*] .i. non tantum ſemel atque itegum, at frequentius, quia ſcilicet naturæ inſita levitate & ſtultitia ſæpe peccat.

17. *Vt lætetur*) Filius, ſcilicet, poteſt tamen etiam referri ad parentem: lætitia ſcilicet ſolida, diuturna, imo & æterna.

18 *Non palpet &c.*]. i. non cogatur per inopiam nocturno tempore palpando quærere oſtia aliorum ad comparandam eleemoſynam.

19. *Curva cervicem*) In cervice magis viget ſuperbia, quã cervicem vult velut oneribus impoſitis curvari, ſignificans ſuperbiam caſtigationibus atque increpationibus eſſe reprimendam.

20 *In juventute*] Ætate ſcilicet flexili curvanda cervix, quia ea indurata, frangeretur potius quam curvaretur.

21. *Tunde latera*) In lateribus magis viget petulantia, ideo verbis & flagellis quibus latera puerorum peti ſolent, abigenda.

22. *Induret*) Durus fiat, vel duret cervicem.

23 *Non credat tibi*] ſic induratus & obſtipatus tibi obedire detrectet.

24 *Anima*) non corporis modò, ſed animæ hujus dolor longè excedit corporis cruciatus omnes.

24 *Erudi*] Doce recta, inſtitue, at quia hoc non ſuffici-

26. *Curva*) .i. Flecte ad bonum, minis & verberibus.

27. *A juvenute*] Vide ſupra numero 20.

§. 4. EA CASTIGATIO SIGNUM EST amoris.

Quis filius quem non corripit pater? Quod ſi extra 1 *diſciplinam eſtis, Cujus participes facti ſunt* 2 *omnes, ergo adulteri & non filij eſtis.* Hebr. 12. 7 8.

1. *Diſciplinam*) paternorum verberum.

2 *Omnes*) filii ſcilicet.

§. 5. QUÆ VITANDA IN EDUCANDIS FIliis, ſeu de prava eorum educatione.

1 *Lacta filium &* 2 *paventem te faciet: lude cum eo, & contriſtabit te. Non* 3 *corrideas illi,* 4 *ne doleas, & in noviſſimo* 5 *obſtupeſcent dentes tui. Non des illi* 6 *poteſtatem in juventute, & ne deſpicias* 7 *cogitatus illius.* Eccli 30. 9 10, 11.

1. *Lacta*] Ironicè ponuntur hi imperativi *lacta & lude*: ut ſignificetur id non eſſe faciendum, q.d. ſi lactaveris filium, ſi luſeris &c. Lactare autem eſt blandè illum tractare, & omnia ei grata præbere.

2. *Paventem faciet*) Dum per improbos mores ſuos, faciet ut & tibi & illi metuas.

3. *Corrideas*) Ne illo ridente rideas tu quoque, ſed potius riſum ejus comprime.

4. *Ne doleas*) Ne tuus riſus vertatur in dolorem, dum ex tuo riſu atque indulgentia videbis auctam ejus petulantiam.

5. *Obſtupeſcent dentes*). i. nihil tibi ſit jucundum in hac vita, ſicut his quibus dentes obſtupeſcunt, moleſtum eſt edere, nec quicquam eis lubet.

6. *Poteſtatem*] facultatem agendi quæ volet.

6 *Cogitatus*) Quaſi adhuc ſint pueriles, & quaſi ab illis nihil ſit periculi.

§. 6. QUÆ FILIABUS ADHIBENDA EDUcatio.

Filia tibi ſunt: 1 *ſerva corpus illarum, &* 2 *non oſtendas hilarem faciem ad illas* 3 *Trade filiam &* 4 *grande opus feceris, & homini* 5 *ſenſato da illam.* Eccli 7. 26 27.

Filia, patris 6 *abſcondita eſt vigilia, & ſolicitudo ejus aufert ſomnum, ne forte in adoleſcentia ſua adulta efficiatur, & cum viro* 8 *commorata* 9 *odibilis*

bitus fiat: ne quando polluatur in virginitate sua, & in paternis sua gravida inveniatur, ne fortè cum viro commorata 10 *transgrediatur, aut certe sterilis efficiatur: Super filiam* 11 *luxuriosam* 12 *confirma custodiam: nequando faciat te in opprobrium venire inimicis,* 13 *à detractione in civitate, &* 14 *abjectione plebis, & confundat te in multitudine populi.* Eccli 42 9 10.11.

1. *Serva corpus*] Nam sexus hic est maximè simplex & lubricus, multorumque insidiis expositus, ideo servandus. 2. In eo sexu maximè requiritur pudicitia, sine qua vilis est, ideo commendatur diligens ejus custodia, quæ in eo sita est ut non detur filiabus libertas evagandi, aut publica adeundi spectacula, aut privata etiam conventicula parum honesta & periculi plenissima, noctu potissimum. Vtinam hic oculos aperiant parentes.

2. *Non ostendas &c.*] Sed potius severum & gravem, ne ex nimia benevolentiæ significatione audacius peccent, tum ne ex patris blanditiis erga se, discant affici viris, & erga eos liberiores & inverecundiores fieri.

3. *Tradi*] Nuptui.

4. *Grande opus*] Quia eam periculo liberas incontinentiæ, & te liberas ab ejus custodia.

5. *Sensato*] prudenti; ita ut magis attendendi sint mores & prudentia sponsi, quàm opes vel genus.

6. *Abscondita*] Hoc adjectivum jungẽdum est cum *vigilia*: hoc est, pater de ea in abscondito sui cordis secretam habet curam, quæ ipsum torquet & efficit ut dormire nequeat.

7. *Adulta efficiatur*] .i. ne antequam ad connubium ambiatur, fiat nimis provectæ ætatis, & sic à procis relinquatur ut quæ florem ætatis pertransierit.

8. *Commorata*] Cohabitans.

9. *Odibilis fiat*] Et sic repudietur cum parentum gemmia.

10. *Transgrediatur*] leges conjugii per adulterium.

11 *Luxuriosam*] lascivam, petulantem, quæque sua inverecundia declarat se ad libidinem proclivem.

12. *Confirma custodiam*] firmam & fortem adhibe custodiam, non detur ei licentia eundi quò vult, aut faciendi quod lubet.

13. *A detractione &c.*] .i. propter detractionem & obloquium, quod est in civitate de filia.

14. *Abjectione*] Propter abjectionem & contemptum plebis, aut *objectionem* ut legunt nonnulli, id est, convitium quod palam patri in os objicitur verbi gratia patet est filiarum impudicarum.

§. 7. Effecta rectæ educationis, ac primùm quidem in patre.

1 *Fili mi si* 2 *sapiens fuerit animus tuus gaudebit tecum cor meum, &* 3 *exultabunt renes mei, cum* 4 *locuta fuerint recta labia tua:* 5 *exultat gaudio pater justi: qui sapientem genuit, lætabitur in eo. Gaudeat pater tuus, & mater tua, & exultet quæ genuit te,* Prov. 23 15.16.24.25.

6 *Erudi filium tuum, &* 7 *refrigerabit te, &* 8 *dabit delicias animæ tuæ,* Prov. 29 17.

Qui 6 *docet filium suum,* 10 *laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur. Qui docet filium suum* 11 *in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo. Mortuus est pater ejus, & quasi non est mortuus:* 12 *similem enim reliquit sibi post se. In vita sua* 13 *vidit, & lætatus est in illo: in obitu suo non est* 14 *contristatus, nec confusus est coram inimicis.* 15 *reliquit defensorem domui contra inimicos &* 16 *amicis reddentem gratiam,* Eccli. 30. 2 3 4.5.6.

1. *Fili mi*] Hæc dicit Salomon in persona patris filium castigantis judicantisque se id facere ex dilectione.

2. *Sapiens*] En primum quod requirit à filio.

3. *Renes*] .i. omnia interiora mea.

4. *Locuta rectum*] En alterum quod petit ut non tantum corde ut sapiens sed etiam ut bona & benè loqui sciat.

5. *Exultat &c.*] Quia filii bonum, dicit patet suum, & quia filii virtus in ejus cædit honorem.

6. *Erudi*] Institue & castiga, utrumque significatur verbo Græco παιδεύω.

7. *Refrigerabit &c.*] .i. Quietum faciet & securum.

8. *Delitias*] id est, voluptatem, licet antè in erudiendo molestiam senseris.

9. *Docet*] non tantum verbis, at etiam verberibus.

10. *Laudabitur in illo*] propter illum, ejusque institutionem.

11. *In zelum &c.*] Quia invidebit ei honorem qui ei accedit ex filio sapiente.

12. *Similem.*] Vita moribus probis, ratione cujus adhuc per bonam memoriam vivit honestè apud posteros, quod non contingit parentibus qui filiorum neglexerunt institutionem.

13. *Vidit.*] filium scilicet probè institutum.

14. *Contristatus.*] ob duas rationes quæ sequuntur.

15. *Reliquit &c.*] solent contristari parentes in morte, quod metuant suæ quam relinquunt familiæ ab inimicis.

16. *Amicu, &c.*] En alterum quo contristantur morituri, quod amicos antequam eos justis beneficiis affecerint relinquere cogantur, quorum utroque caret probus pater, qui moriturus relinquit filios sui similes.

§. 8. Bonæ educationis fructus in filio.

Potest colligi ex dictis suprà, & ex hoc loco Proverb.

Proverbium est: 1 *adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* Prov. 22. 6.

1. *Adolescens.*] potest *adolescens* esse participium ut sit sensus: qui adolescit in sua vivendi ratione, seu qui ab adolescentia aliquam vivendi rationem amplectitur.

§. 9. Vitiosæ educationis damna.

Ea etiam ex dictis colligere licet, quibus addo.

Pro animabus filiorum 1 *colligabit vulnera sua,* 2 *& super omnem vocem turbabuntur viscera ejus. Equus* 3 *indomitus evadit* 4 *durus, & filius* 5 *remissus evadet* 6 *præceps.* Eccli. 30 7 8.

1 *Colligabit.*] scilicet pater, i. qui non audet filios severius tractare, is colligabit *vulnera sua*, i. filiorum, accipitur enim frequenter reciprocum pro non reciproco, i. curabit vulnera quæ filius suscepit.

2. *Et super &c.*] .i. In summa erit solicitudine & perturbatione, ita ut ad omnem clamorem qui in civitate excitatur, metuat ne clamor ille pertineat ad filium suum & contra eum sit excitatus.

3. *Indomitus.*] Qui in juventute frænis & calcaribus non domatur.

4. *Durus*) Intractabilis.

5. *Remissus.*] Qui solutus est à disciplina & castigatione, & dimittitur naturali suæ petulantiæ.

6. *Præceps.*] Temerarius, audax ad omnia vitia, ita ut non possit postea facilè ab iis revocari. Indicatur pueros tum gravissimis institutis, moribus ac studiis, atque etiam verberibus ad modestiam & obedientiam conformandos.

§. 10. Cohortatio ad sequendam in vita rectam parentum educationem.

1 *Memento patris & matris tuæ, 2 in medio enim magnatorum consistis: ne forte 3 obliviscatur te Deus in conspectu illorum, & 4 assiduitate tua infatuatus, 5 improperium patiaris, & maluisses non nasci & diem nativitatis tuæ 6 maledicas.* Eccli 23. 18. 19.

1. *Memento &c.*]. i. institutionis & præceptorum quæ à parentibus accepisti. Item ex qualibus ortus sis parentibus, sanctis scilicet & verum Deum colentibus.

2. *In medio &c.*] .i. Conversaris, vivis inter magnates. Dei nempè cultores, sanctos homines, & Angelos qui vident actiones tuas.

3. *Obliviscatur* &c.] Ut sicuti noluisti tu meminisse præceptorum quæ doctus es à parentibus: originis item tuæ, ita Deus obliviscatur tui in bonum.

4 *Assiduitate.*] peccandi.

5. *Improperium patiaris.*] Quando ex eorum consortio turpiter ejiceris.

6. *Maledicas.*] Qui si voluisses in parentibus tuis poteras gloriari, eorum sequens institutionem & bonam educationem.

§. 11. Quomodo cognoscent parentes ad quid apti sint filii.

Quit in manu omnium hominum 1 *signat,* 3 *ut noverint singuli opera sua.* Job. 37. 7.

1. *In manu.*] In virtute operativa & industria executiva, cujus manus est symbolum.

2. *Signat*] Quasi inscribit atque inscribit naturales cujusque propensiones.

3 *Ut noverint* &c.] Ut ex eo quod manibus libenter & quasi natura impellente tractant, quisque videat ad quid sit natus. v. g. an ad agriculturam, an ad militiam an ad talem &c. Advertant igitur parentes quid libenter & naturaliter pueri tractent, quare delectentur, ram

ex-

fælicius in iis verſabuntur ad quæ natura eos ducit, quam in aliis ad quæ non ita naturali diſpoſitione ſunt habiles.

ELEEMOSYNA.

Vide Avaritia, Divitiæ, Miſericordia, Opera bona, Compaſſio.

Principio agendum de ejus nominibus, tum de circumſtantiis ejuſdem juxta vulgatum verſiculum.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Tertio de ejus effectis. Deinceps de cohortationibus. Tandem de vitio ei oppoſito.

CAPUT I.

De ejus nominibus.

§. 1. ELEEMOSYNA VOCATUR IUSTITIA.

Attendite ne 1 *juſtitiam veſtram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis, apud patrem veſtrum, qui in cœlis eſt* Matth. 6. 1.

2 *Diſperſit, dedit* 3 *pauperibus:* 4 *juſtitia ejus* 5 *manet in ſæculum ſæculi,* 6 *cornu ejus exaltabitur* 7 *in gloria.* Pſ. 111. 9.

Augebit 8 *incrementa frugum juſtitiæ veſtræ.* 2. Cor. 9. 10.

1. *Juſtitiam.*] Beneficentiam ſeu eleemoſynam. Græcè ἐλεημοσύνην vide infra num 4.

2. *Diſperſit.*] Tanquam ſemen inquit Theodoretus late ſparſit.

3 *Pauperibus.*) non amicis, non divitibus.

4. *Juſtitia ejus.*] Vocatur eleemoſyna juſtitia, licet ſit actus miſericordiæ, quia eleemoſyna magna pars eſt juſtitiæ univerſè ſumptæ, prout dicit complexionem virtutum omnium; Sà. Item quia juſtitiæ eſt, & ſanctitatis ſignum, cum contra viſcera impiorum ſint crudelia. Tandem quia cauſa eſt juſtitiæ & juſtificationis, ad eam enim diſponit, eam meretur, conſervat & auget.

5. *Manet.*] licet ſparſerit ſua, non tamen pereunt, at manet eleemoſyna ejus in Dei memoria, & feret ſegetem amplam ſemen hoc, ſcilicet mercedem præſentem & æternam.

6 *Cornu ejus.*] potentia, dignitas, robur ejus augebitur.

7. *In gloria.*] i. cum gloria. i. non tantum fiet potens, at etiam glorioſus, celebris, honoratus, & talis, cui alii cedant & deferant. An Eleemoſynæ fructum, & quomodo manet & non perit.

8. *Incrementa.*] Deus augebit proventus juſtitiæ & caritatis veſtræ.

§ 2. VOCATUR DEBITUM.

Fili eleemoſynam pauperis ne 1 *defraudes, & oculos tuos* 2 *non tranſvertas à paupere.* Eccli. 4. 1.

Declina pauperi ſine triſtitia aurem tuam, & 3 redde debitum, & reſponde illi pacifica in manſuetudine. Eccli. 4. 8.

1. *Defraudes.*) Si defraudat, igitur ſubtrahit quod ejus eſt & quod ei debetur.

2. *Non tranſvertas.*] i. non in diverſam partem oculos vertas diſſimulans videre quod ille in te reſpiciat.

3. *Redde debitum &c.*] Reddit quiſque quod pauperi debet quando hæc duo quæ hic præcipiuntur, obſervat, ut & lubenter eum audiat, & pacifica reſpondeat, id eſt, ea dicat quæ ejus animo tranquillitatem & pacem ſint allatura, in quibus includitur etiam ut pro facultate ſua ei ſubveniat.

§. 3. VOCATUR SACRIFICIUM IN TEXTU Græco.

Quoniam 1 *miniſterium hujus officii &c.* 2. Cor. 9. 12.

2 *Habeo omnia, & abundo,* 3 *repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis,* 4 *odorem ſuavitatis hoſtiam acceptam, placentem Deo.* Philip. 4. 18.

5 *Retribuet gratiam,* 6 *qui offert ſimilaginem: & qui facit miſericordiam, offert ſacrificium.* Eccli. 35. 4.

Beneficentiæ autem & 7 *communionis nolite obliviſci: talibus enim hoſtiis* 8 *promeretur Deus.* Heb. 13. 16.

1. *Miniſterium &c.*] Græcè διακονία τῆς λειτουργίας ut in hac eleemoſyna ſit ſacrificium: qui eam largiuntur ſint ſacerdotes, ipſa eleemoſyna ſit ſacrificium, Paulus ſit diaconus & miniſter. Ita Chryſoſt.

2. *Habeo omnia.*] Quia Deum habeo, in quo omnia poſſideo.

3. *Repletus &c.*) i. Expleſtis indigentiam meam & inopiam his quæ miſiſtis.

4. *Odorem* &c.) id eſt, Quæ Deo gratiſſimum

simum & suavissimum sacrificium fuerunt. Ita Vasquez.

5. *Retribuet gratiam.*] .i. qui pro accepto beneficio rependit gratiam seu homini seu Deo, eique se gratum ostendit.

6 *Qui offert similaginem*] .i. Est velut qui Deo offert florem farinæ, seu qui optimum quodque Deo sacrificat.

7. *Communionis.*] Communicationis vestrorum bonorum.

8. *Promeretur.*] .i. conciliatur, inducitur ad benefaciendum iis qui tales hostias offerunt. Est igitur passivæ significationis.

CAPUT II.

De circumstantiis Quis & Quid seu Quantum.

§. 1. Cuius sit eleemosynam largiri.

DIVITUM.

1 *Si repleta fuerint nubes, imbrem super terram effundent.* Eccles. 11. 3.

1. *Si repleta &c.*) Quemadmodum nubes effundunt pluviam quam abundè continent, ita debent divites divitias suas communicare. Sà.

§. 2. Divitum et pauperum.

Vide infra §. 45. *testimonio* 2.

§. 3. Iterum esse pauperum, allato exemplo Macedoniorum.

Notam autem facimus vobis 1 *gratiam* Dei *fratres, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. Quod* 2 *in multo experimento tribulationis,* 3 *abundantia gaudii ipsorum fuit,* 4 *& altissima paupertas eorum* 5 *abundavit in divitias* 6 *simplicitatis eorum: quia secundum* 7 *virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione* 8 *obsecrantes nos gratiam* 9 *& communicationem* 10 *ministerii quod fit in sanctos.* 2. Cor. 8. 1. 2. 3.

1. *Gratiam Dei.*] .i. gratuitam largitionem quam iis fecit Deus, dando scilicet iis magnam patientiam & liberalitatem.

2. *In multo experimento tribulationis.*] .i. cum gravibus tribulationibus probati fuissent.

3. *Abundantia gaudii &c.*] .i. non tantum illas patienter, verum etiam cum abundanti gaudio sustinuerunt.

4. *Et altissima paupertas*] .i. summa, quia scilicet a suis contribulibus spoliati sunt.

5. *Abundavit in divitias.*] non tantum eos non fecit minus liberales, imo quo pauperiores eò liberaliores sese exhibuerunt.

6. *Simplicitatis.*) Divitias dico *simplicitatis*, quia eas simplici corde, ut Deo placerent, erogaverunt.

7. *Virtutem.*] facultatem, vires.

8. *Obsecrantes nos gratiam.*) .i. ut de suis bonis facerent *gratiam*, id est, gratuitam donationem.

9. *Et communicationem.*) .i. Ut sua bona facerent communia.

10. *Ministerii quod fit in sanctos.*) .i. Ad ministrandum necessaria Christianis qui erant in Hierusalem.

§. 4. Qui de suo iam dare nequit, ad eam cohortetur alios, eamque ad egenos deferat.

Id faciet exemplo B. Pauli Roman. c. 15. *v* 25. 26. 1. Cor. 16. *à versu* 1. *&* 2. Cor. 8. *à versu.* 7.

§. 5. Quid dandum seu quantum.

Patet ex dictis & dicendis cap. 3 §. 8.

Qui parce, 1 *seminat: parce &* 2 *metet, & qui seminat* 3 *in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Cor. 9. 6.

Quomodo potueris, ita esto misericors: si multùm tibi fuerit abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertiri stude. Tobiæ 4. 8. 9.

1. *Seminat.*] Eleemosynam compatat seminanti.

2. *Metet.*) Mercedem ejus comparat messi.

3. *In benedictionibus*] largiter, liberaliter, beneficè, unde patet paragraphus, multum scilicet dandum ei qui vult amplam colligere mercedem seu temporalem seu æternam.

§. 6. Pauper licet parum det, censetur plus dare quàm divites.

Amen dico vobis quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium: Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: 1 *hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit, totum victum suum.* Marci 12. 43. 44.

1. *Hæc omnia quæ habuit &c.*) Unde ejus eleemosyna major fuit quam aliorum, major inquam respectu dantis, quia erat pauper, ut benè hic explicatur à Christo.

§. 7. Quis-

§. 7. QUICQUID DATUR IN ELEEMOSYnam, Deo censetur consecratum.

Et erunt 1 negotiationes 2 ejus, & mercedes ejus 3 sanctificatæ Domino: 4 non condentur, neque reponentur. 5 Quia his qui habitaverint coram Domino, 6 erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, & vestiantur usque ad 7 vetustatem. Isa. 23.18.

1. *Negotiationes.*] Fructus earum seu pecuniæ.

2. *Ejus.*] Tyrii per quam designantur gentes ad Christum conversæ.

3. *Sanctificatæ.*] Consecratæ per eleemosynam inquit Sà.

4. *Non condentur.*] sicuti fit à mercatoribus sed distribuentur in pauperes.

5. *Quia his.*] i. sanctis & justis, hic enim loquendi modus sanctos designat qui ambulant coram Domino, & omnia operà sua faciunt in conspectu ejus, Chald. ministrant ut id referatur ad sacerdotes.

6. *Erit.*] serviet.

7. *Vetustatem.*] i. vestibus quæ diu durent: per vestes & cibum intelligit omnia vitæ subsidia.

CAPUT. III.

Quibus danda, Cur, Quomodo & Quando.

§. 1. QUIBUS DANDA.

Egenis, ob gravem eorum miseriam.

Melius est mori, quam 1 indigere. 2 Vir respiciens in alienam mensam, 3 non est vita ejus in cogitatione victus, 4 alit enim animam suam cibis alienis. Eccli. 40.29.30.

1. *Indigere.*] Græcè ἐπαίτειν mendicare, noster causam posuit pro effectu, est enim indigentia, causa mendicitatis: ideo dicit præstare mori quam mendicam agere vitam, quia hęc vivendi ratio semper habita est miserrima & turpissima.

2. *Vir respiciens &c.*] Respicit in alienam mensam, qui alieno cibo pasci expectat ut facit mendicus.

3. *Non est vita ejus &c.*] i. ejus vita non est reputanda esse vera vita, sed magis continua mors ob egestatem, famem & contemptum, Itaque *cogitatione*, i. reputatione, existimatione, & *victus* non sumitur pro cibis quibus vivitur, sed pro vita nam & victus à vivendo derivatur.

4. *Alit enim &c.*] Ab alienis cibis pendet ejus vita, ita ut non semper habeat cum opus est, unde pascatur.

§. 2. AC POTISSIMUM SI JUSTI SINT.

Si benefeceris, 1 scito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa. Benefac justo, & invenies retributionem magnam: & si non ab ipso, certè à Domino. Non est enim ei benè qui assiduus est in malis, & eleemosynas non dans: quoniam & altissimus odio habet peccatores, & insertus est pœnitentibus. Da misericordi, & ne suscipias peccatorem: & impiis & peccatoribus reddet vindictam custodiens eos in diem vindictæ. Da bono, & non receperis peccatorem. Benefac humili, & non dederis impio, prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit: nam duplicia mala invenies in omnibus bonis: quæcumque feceris illi, quoniam & altissimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam. Eccles. 12. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

Vide etiam §. 6. infra & §. 14. num 6.

1. *Scito.*] Hujus explicationem require Verbo Beneficium cap. 2. §. 1.

§. 3. ETIAM INDIGNIS DANDA ET PECcantibus.

Noli esse justus 1 multum: neque sapias plusquam necesse est, ne 2 obstupescas. Bonum est te sustentare justum, sed & 3 ab illo ne subtrahas manum tuam: quia qui timet Deum 4 nihil negligit. 5 Non est enim homo justus in terra qui faciat bonum & non peccet. Eccles. 7.17.19.21.

1. *Multum.*] i. nimium. Et quidem in justitia distributiva cave ita timeas dare indigno, ut etjam deneges digno.

2. *Obstupescas.*] hebes fiat & obtusa mentis tuæ acies, qui enim plus justò vult sapere, desipit.

3. *Ab illo.*] scilicet stulto, seu peccatore, q. d. da quibuscumque potes.

4. *Nihil negligit.*] Nullam prætermittit occasionem benè merendi de Deo & proximo.

5. *Non est enim &c.*] q. d. si tantum detur eleemosyna sapienti & virtute prædito, & nunquam peccanti, cui dabitur tandem, cum omnis homo peccet; Illud autem *enim*, redundat more scripturæ.

§ 4. DANDA AUTEM OMNIBUS EGENIS.

Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli avertere faciem tuam ab ullo paupere: ita enim fiet ut nec à te avertatur facies Domini. Tobiæ 4.7.

Panem tuum cum esurientibus, & egenis comede, & de vestimentis tuis nudos tege. Tob. 4.17.

Vide infra §.14 testimonio 2.

§. 5. CUR FACIENDA ELEEMOSYNA. NON ob vanam gloriam.

Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocritæ faciunt in Sinagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus amen dico vobis, receperunt mercedem 1 suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat 2 sinistra tua quid faciat dextera tua ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui videt in abscondito, 3 reddet tibi. Matth. 6.2.3 4.

1. *Suam.*) .i. quam optabant, seu operi illi convenientem, laudem humanam quam eo opere sequebantur.

2. *Sinistra.*] Est Hyperbole. .i. sit res occultissima.

3. *Reddet tibi.*) scil. mercedem.

§. 6. DANDA ETIAM UT IUVENTUR vita functi.

1 *Panem tuum & vinum 2 super sepulturam 3 justi constitue & noli ex eo manducare, & bibere cum 4 peccatoribus.* Tob. 4.18.

1. *Panem tuum constitue.*] .i. fac eleemosynam.

2. *Super sepulturam.*) .i. ut oretur pro mortuo.

3. *Iusti.*] Quem putas in gratia, vita functum.

4. *Peccatoribus.*) fovendo sci. eorum peccata, nam omnibus tribuendam eleemosynam ratione paupertatis dictum est, Vide de hoc Fusius *V. Beneficium cap. 2. §. 1.*

§. 7. QUOMODO DANDA.

SPONTANEE, ET HILARITER.

Necessarium existimaver gare fratres, ut præveniant ad vos, & præparent repromissam 1 benedictionem, 2 hanc paratam esse sic 3 quasi benedictionem, non tanquam 4 avaritiam. Vnusquisque prout destinavit in corde suo, 5 non ex tristitia aut ex 6 necessitate 7 hilarem enim datorem diligit Deus. 2. Cor. 9.5.7.

Vide cap. 2. §. 5. testimonio 2.

In omni 8 dato hilarem fac vultum tuum, Eccli. 35. 11.

1. *Benedictionem.*) .i. largam & charitate plenam eleemosynam quam antè promisistis, imo repromisistis, atque iterato promisistis.

2. *Hanc paratam esse.*) .i. ut præveniendo & præparando faciant eam esse paratam in adventum nostrum.

3. *Quasi benedictionem.*) Quasi opus largæ caritatis; Tractum est, inquit Anselmus, hoc vocabulum à patriarchis qui sua benedictione, Deo ei vim dante, filios suos bonorum omnium fertilitate replebant.

4. *Avaritiam.*) Non quasi strictam & quasi coactam donationem de qua doleat qui dederit. Avaritia dicitur donatio quæ fit tenaci ac tristi animo; Benedictio autem quæ fit largo & alacri animo.

5. *Non ex tristitia.*) Aliqui dant eleemosynam inviti, tristes & murmurantes, ut se liberent tædio interpellantis; non ut reficiant viscera indigentis; facienda cum lætitia eleemosyna.

6. *Necessitate.*) Quasi coactè: quales sunt qui dant non bono animo & lubenti, sed quia omnes alii dant, nec possunt ab eleemosyna citra honoris dispendium abstinere. Vel quia multum urgentur ab aliis quibus non audent recusare.

7. *Hilarem.*) illum, qui per charitatem lætus ac sereno vultu, spe divinæ retributionis tribuit.

8. *Dato.*) dono, seu eleemosyna, quæ fit pauperibus, seu oblatione, quæ fit Deo, ut sequitur hoc eodem versu, ubi verbum *sanctifica*, sumitur pro separare & Deo deputare atque offerre.

§. 8. ITEM LIBERALITER.

1 *Da Altissimo secundum datum ejus, & 2 in bono oculo, ad inventionem facito manuum tuarum: quoniam Dominus retribuens est, & 4 septies tantum reddet tibi.* Eccli. 35.12.13.

Potens est Deus 5 omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus semper 6 omnem sufficientiam habentes 7 abundetis in omne opus bonum. 2. Cor. 9.8.

Da 8 partem 9 septem 10 nec non & octo: quia ignoras quid futurum sit 11 mali super terram 12 Si repletæ fuerint nubes, imbrem effundent super terram, 13 si ceciderit lignum 14 ad austrum vel ad 15 aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit.

1. Da

1. *Da Altissimo, &c.*] da ei, secundum quod dedit tibi, quod enim datur pauperi, Deo datur.

2. *In bono oculo.*] i. liberali, largo: contra *oculus nequam*, dicitur oculus avarus.

3. *Ad inventionem, &c.*) i. offer secundum id, quod inveniunt manus tuæ, id est, juxta id, quod manibus acquisisti.

4 *Septies*] i. valde multiplicatum.

5. *Omnem gratiam.*] omnia beneficia, & animi & corporis.

6. *Omnem sufficientiam.*] i. vobis retinendo tantum quæ sufficiunt & vitæ necessaria sunt.

7 *Abundetis*] liberaliter vestra erogate & abundè poterit pauperibus.

8 *Partem.*) i. eleemosynam. Vocatur pars, quia cuique distribuenda, vel pro necessitate, vel pro merito, & non ut esuriat unus, abundet alter.

9. *Septem.*) id est, multis,

10. *Nec non & octo.*] i. imo verò omnibus: Luc. 6. *Omni petenti te tribue.*

11. *Mali.*] supple à quo per eleemosynam tuam liberaberis.

12. *Si voluta.*] hujus explicationem, vide supra c. 2. § 1.

13 *Secciderit lignum.*) lignum seu arbor, quæ cadit, est homo, qui per mortem cadit: q. d. vel mortis memoria ad eleemosynam te deberet inducere.

14. *Austrum.*] Auster est status salutis & amicitiæ divinæ,

15. *Aquilonem*] Aquilo est status damnationis, & peccati mortalis.

§. 9. Item comiter, adjunctaque verborum benignitate.

1 Fili in bono non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali. 2 Nonne ardorem refrigerabit ros? 1 sic & verbum melius quàm datum. 3 Nonne ecce verbum super datum bonum? sed utraque cum homine justificato. 4 Stultus acriter improperabit: & datum indisciplinati tabescere facit oculos. Eccli. 18. 15. 16. 17. 18.

Congregationi pauperum affabilem te facito. Eccli. 4. 7.

1 *Fili*) Vide explicatum V. Benignitas, § 5.

2. *Nonne ardorem.*) Vide ibid. § 4.

3 *Nonne ecce.*) Vide ibidem § 6.

4. *Stultus.*] Vide V Beneficium. c. 2. § 5.

§. 10. Item velociter.

Cor inopis ne affligeres, & non protrahas datum angustianti. Rogationem conturbatæ ne abjicias, & non avertas faciem tuam ab egeno. Eccli. 4. 3. 4.

Ne dicas amico tuo, vade & revertere, & cras dabo tibi, cum statim possis dare. Prov. 3. 28.

1. *Ne affligeres.*] cunctatione & dilatione; sic enim addis afflictionem afflicto.

§. 11. Item prompte.

Quemadmodum promptus est animus 1 voluntatis, 2 ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est, 3 secundum id, quod habet, accepta est, 4 non secundum id, quod non habet. 2. Cor. 8. 11. 12.

1. *Voluntatis.*] ad volendum.

2 *ita sit & perficiendi, &c.*) i. ita fit etiam ad perficiendum secundum id quod quisque habet.

3. *Secundum id quod habet, accepta est.*) i. Deo grata est illa promptitudo voluntatis, si det secundum suam facultatem. q. d. date quantum potestis.

4. *Non secundum id quod non habet:* id est, non exigo, ut id, quod non habes, seu ut supra vires tuas, eroges aliis. *Vide Marci 12. v. 43 explicatum supra c. 2. § 6.* Hinc & ex illo loco Marc. colligitur perfectionem & meritum eleemosynæ, omnisque virtutis consistere in promptitudine voluntatis, non in multitudine donorum, ita ut coram Deo, ubi major promptitudo, major sit & virtus, & meritum ejus; licet ob paupertatem, aut aliam causam in externum actum exire nequeat. Idem docent Theologi, in 1. 2. cum S. Tho. ubi de bonitate humanorum actuum.

§. Add. Item secrete.

Vide supra § 5. & cap. 4. § 9. n. 28.

§. 12. Quando danda eleemosyna. Dum vivis.

Ante mortem benefac amico tuo, & secundum vires tuas 1 exporrigens da 2 pauperi: ante obitum tuum operare 3 justitiam: quoniam non est 4 apud 5 inferos 5 invenire cibum. Eccli. 14. 13. 17. Vide § 8. n. 13.

1. *Exporrigens.*] sign ficatur lubenter dan-

9. *Desiderantium vos*] supple videre in cœlo, vel etiam in hoc mundo, ut gaudeant ex conspectu vestro. Quis enim non libenter videat eos, qui sibi beneficia iunt.

10. *Propter &c.*] ideo vos desiderant videre, non quidem ex curiositate, sed quia tam excellenter gratiam suam Deus cumulavit in vobis, ut ita sitis liberales in egenos.

11. *Gratias Deo*] quia scilicet tot & tanta bona proceduntex hoc ministerio.

12. *Super inenarrabili dono*] scilicet eleemosynæ vestræ, ex qua tot bona tantæque Dei laudes, undequaque redundant, ut nemo ea valeat enarrare.

§. 2. Item benedictio pauperum.

3 *Splendidum in panibus benedicent labia multorum*, & 2 *testimonium veritatis illius* 3 *fidele*, Eccli. 31. 28.

Qui promptus est ad misericordiam benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi, Prov. 22. 9.

1. *Splendidum in panibus*] id est, cum, qui in cibis communicandis est largus & liberalis.

2. *Testimonium veritatis*] id est, æquitatis seu justitiæ, quod de illo datur a multis.

3. *Fidele*] i. firmum, stabile, diuturnum.

§. 3. Eleemosyna, differtur ira Dei.

Consilium meum placeat tibi, & 1 peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan 2 ignoscet delictis tuis, Daniel. 4. 24.

1. *Peccata*] punitionem peccatorum.

2. *Ignoscet*] Chald. prolongabitur pax tua, id est, prosperitas: *Vide versum* 26. ubi dicitur post duodecimum mensem; scilicet à somno punitum Nabuchodonosor, existimatque Hieronymus diu latam esse Dei sententiam ob ejus eleemosynas, donec tandem bonum divinæ clementiæ amisit malo superbiæ.

§. Add. Eleemosyna Deum placat.

Vide cap 1. §. 3. num. 8. & cap 3. §. 8. num. 11. & infra §. 9. n. 7.

§. 4. Eleemosynarius juvatur meritis eorum, quibus benefacit.

In præsenti tempore vestra 1 *abundantia illorum* 2 *inopiam suppleat, ut & 3 illorum abundantia 4 vestræ inopiæ sit supplementum*, 2. Cor. 8. 14.

1. *Abundantia*] In bonis terrenis.

2. *Inopiam*] In iisdem bonis.

3. *Illorum abundantia*] In bonis spiritualibus & meritis.

4. *Vestræ inopiæ*] in iisdem bonis spiritus: q. d. facite vobis amicos de mammona iniquitatis, &c.

§. 5. Eleemosyna beatitudinem confert.

Qui miseretur pauperis beatus erit, Prov. 14. 21.

Thessalonicam semel & bis mihi misisti: 1 non quia quæro datum, sed requiro 2 fructum 3 abundantem in ratione vestra, Phil. 4. 17.

Mitte panem tuum 4 super transeuntes aquas, quia 5 post tempora multa invenies illum, Eccli. 11. 1.

Vide cap 1. §. 1. n. 4. & cap. 3. §. 5. n. 3. & cap. 4. §. 8 n. 4.

1. *Non quia quæro datum*] non hæc dico, quod quæram dona vestra & eleemosynas.

2. *Fructum*] vestrum scilicet spiritualem.

3. *Abundantem in ratione vestra*] id est, copiosum, idq; in vestrum commodum seu rationem vestram; ut scilicet magna eleemosynarum accumuletis merita in vitam æternam, q. d cupio, ut in vestro libro rationario, ubi scribuntur expensæ, possitis scribere vos multa propter Deum expendisse, quæ ei computetis, ut ipse vobis solvat æterna mercede. Ita D. Thom. qui *rationem*, hîc vult significare computum.

4. *Super transeuntes aquas*] .i pauperes, qui peregrinando, ut victum quærant, aquas sæpe coguntur transire. Vel super pauperes qui transeunt seu fluunt ut aqua, *V. 1 Reg. 14. v. 14.*

5. *Post multa &c.*] q. d. licet eleemosyna, & panis tuus videatur jactus in aquas & perire, tamen non ita est, invenies eum, ejusque fructum in altera vita.

§. 6. Secundum eam, locum quisque sortietur in cœlo.

Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum. & 1 secundum intellectum peregrinationis ipsius, Eccli. 16. 15.

1 *Secundum intellectum &c.*] i. secundum prudentiam quam in hujus vitæ peregrinatione exhibet opere.

§. 7. NVLLA ITA EST EXIGVA, QVIN mereatur vitam æternam.

Quicunque potum dederit uni ex minimis istis 1 calicem aquæ frigidæ tantum : 2 in nomine discipuli: Amen dico vobis, non perdet mercedem suam, Matth 10.42.

1. *Calicem aquæ frigidæ*] id est, minimum quid.

2. *In nomine discipuli*] quia est meus discipulus.

§. 8. NON OBLIVISCETVR EARVM DEVS, suo tempore eas remuneraturus.

Eleemosyna viri quasi 1 signaculum 2 cum ipso, & 3 gratiam hominis 4 quasi pupillam 5 conservabit: & postea 6 resurget, & retribuet illi retributionem, 7 unicuique in caput ipsorum, 8 & convertet 9 in interiores partes terræ, Eccli. 17. 18 19.

1. *Signaculum*] sigillum.

2. *Cum ipso*] scilicet Deo. Sensus est: Deum apud se habere eleemosynas hominum, quasi res sigillatas, aut quasi ipsa sigilla, quæ diligenter custodiuntur ne pereant, & licet eas non statim remuneretur, tamen apud se quasi sub sigillo custodit, ut suo tempore proferat & remuneret.

3. *Gratiam hominis*] eleemosynam, beneficium, quod homo homini impendit.

4 *Quasi pupillam*] i. diligentissimè, tanquam rem sibi longè charissimam.

5. *Conservabit*] supple Deus.

6. *Resurget*] iurget Deus ad judicandum.

7. *Vnicuique &c.*] i. ita ut unusquisque ejus retributionis & mercedis suam capiat portionem,

8. *Et convertet*] supple eam retributionem.

9. *In interiores, &c.*] i. in mortuos, quia scilicet efficiet, ut ad eos perveniat; dum eos resuscitabit, & resuscitatis dabit quod meruerunt.

§. 9. VARIA ITEM AFFERT BONA, TVM animi, tum corporis, tum in hac, tum in futura vita.

1 *Gratia* 2 *sicut paradisus in benedictionibus, & misericordia* 3 *in sæculum permanet,* Eccli. 40. 17.

Benefac justo, & invenies retributionem 4 *magnam, etsi non* 5 *ab ipso, certè à Domino,* Eccli. 12. 2.

6 *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna* 7 *resistit peccatis & Deus* 8 *prospector est ejus, qui reddit gratiam,* 9 *meminit ejus in posterum, &* 10 *in tempore* 10 *casus sui, inveniet* 11 *firmamentum.* Eccli. 3. 33. 3.

Beatus qui 12 *intelligit super egenum & pauperem, in die* 13 *mala liberabit eum Dominus. Dominus* 14 *conservet eum, & 15 vivificet eum, & beatum faciat eum 16 in terra, & 17 non tradat eum in* 18 *animam inimicorum ejus. Dominus* 19 *opem ferat illi super lectum doloris ejus,* 20 *universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus,* Ps. 40. 1. 2. 4.

Propter 21 *mandatum* 22 *assume pauperem, &* 23 *propter inopiam ne dimittas eum vacuum.* 24 *Perde pecuniam propter* 25 *fratrem, & amicum tuum, & non abscondas illam* 26 *sub lapide* 27 *in perditionem. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & magis tibi proderit, quàm aurum. Conclude eleemosynam in* 28 *sinu pauperis, & hæc pro te* 29 *exorabit ab omni malo* 30 *super scutum potentis, & super lanceam, adversus inimicum tuum pugnabit,* Eccli. 29, 14. 13. 14. 15, 16. 17. 18.

Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna magis quam thesauros auri recondere, quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est, quæ purgat peccata, & facit invenire misericordiam & vitam æternam, Tob. 12. 8. 9.

1. *Gratia*] beneficentia, eleemosyna.

2. *Sicut paradisus &c.*] id est, in benedictionibus quasi paradisus: quia sicut hortus ille à Deo benedictus omni fructuum genere abundabat, habens etiam arborem vitæ: ita etiam piorum beneficentia, Dei multiplici benedictione gratos proferet fructus varios & immortales.

3. *In sæculum*] quia ejus merces est æterna.

4. *Magnam*] in animo & corpore.

5 *Ab ipso*] ob mortem aut paupertatem.

6. *Ignem*] supple *sicut ignem, &c.*

7. *Resistit*] quia cum peccata urgeant ultionem; eleemosyna placando Deum, eum impedit & quasi ei resistit.

8. *Prospector*] id est, prospicit seu conspicit Deus eum, qui alteri gratiam facit seu eleemosynam.

9. *Meminit*] ut eleemosynarium juvet.

10. *Casus*] in peccata aut portus in aliquas calamitates.

11. *Firmamentum*] in quo consistat, ut non penitus pereat, sed sustentetur, & conservetur, i.

consequetur substentationem & sublevationem intuitu eleemosynæ præstitæ.

12. *Intelligit*] qui prudenter considerat pauperum necessitates, & dat cui, quando, & quantum oportet ex pura charitate non inani gloria aut spe retributionis.

13. *Malo*] calamitatis alicujus, aut judicii extremi.

14. *Conservet*] id est, conservabit, dum vivet.

15. *Vivificet*] Vivificabit post mortem resuscitando illum.

16. *In terra*] viventium.

17. *Non tradat*] neque in hoc sæculo neque in futuro.

18. *Animam*] id est, voluntatem sive desiderium, ut inimici ejus faciant de eo quidquid volunt.

19. *Opem ferat, &c.*] id est, si quando inciderit in lectum doloris seu corporalis, seu spiritualis, seu sit propriè ægrotus sive metaphoricè, & decumbat in lecto afflictus quacumque tribulatione.

20. *Universum, &c.*] i. tu Deus, quæ tua est bonitas, ita soles facere cum pius, nam si quando affliguntur, ita illos consolari solitus es, quomodo consolatur ægrum, qui rorum stratum ejus versat & reversat, ut mollius quiescat.

21. *Mandatum*] quod Deus statuit de eleemosyna facienda.

22. *Assume*] In curam & tutelam tuam; q. d. id facere est necessitatis, quia est præceptum divinum.

23. *Propter inopiam*] etiam inopia pauperis impellat te ad benefaciendum.

24. *Perde*] i. licet perdenda esset pecunia, propter tales perdenda est & impendenda etiam sine spe recuperandi ab ipsis: cum tamen non perdatur: nam Deus eam multiplicato reddet fœnore.

25. *Fratrem*] amicum; tales debemus existimare omnes homines.

26. *Sub lapide*] per lapidem intelligi quidvis quo occultatur pecunia.

27. *In perditionem*] licet ibi servari videatur, tamen vel ę perditioni exponitur, tum ob rubiginem, tum quod ibi nullum faciat fructum, vel possessori, vel aliis. Vel *in perditionem*, supple sui ipsius, quia talis occultatio damnationem adfert. Ita Ambrosius.

28. *In sinu*] ut eleemosyna sit occulta.

29. *Exorabit*] supple liberationem ab omni malo.

30. *Super scutum &c.*] i. plusquam & validius, quàm &c. Meminit scuti, quia scutum protegit: & lanceæ, quia ea miles hostem ferit, ut ostendat eleemosynam, hoc utrumque præstare; etiam contra hostes invisibiles.

§. 10. Quid efficit Eleemosyna in anima?

Mundat peccata eorumque pœnam redimit.

Verumtamen 1 quod superest date eleemosynam: & ecce 2 omnia munda sunt vobis, Lucæ 11 41.

Vide supra §. 3. & §. 9. n. 6. & eodem §. testimonio ultimo.

Misericordia, & 3 veritate 4 redimitur iniquitas, & in timore Dei 5 declinatur à malo, Proverb. 16 6.

6 *Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est increpationem non sustinet*, Prov. 13 8.

7 *Eleemosyna patris non erit in oblivione: 8 nam pro peccato, 9 matris restituetur tibi bonum, 10 & in justitia ædificabitur tibi, & in die tribulationis 11 commemorabitur tui, & sicut in sereno glacies, solventur peccata tua*, Eccli. 3. 15. 16. 17.

Pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur 12 propitiatio, & 13 benedictio tua, Eccl. 7. 36.

1. *Quod superest*] id est, quod adest: quasi dicat: de iis, quæ vobis supperunt, quæ vestra sunt, de propriis, non alienis, ô Pharisæi, date eleemosynam.

2. *Omnia*] tam interna, quàm externa; tum corpus tum animus, quæ vos ô Pharisæi aqua lavari vultis, magis lavantur per eleemosynam debito modo factam: nam ipsa remittit venialia & pœnam mortalium, item disponit ad remissionem culpæ mortalis.

3. *Veritate*] supple vitæ, i. justitia & observatione mandatorum.

4. *Redimitur*] Expiatur, magis scilicet, quàm hostiis & sacrificiis.

5. *Declinatur*] Ne scilicet committatur: timor enim Domini expellit peccatum.

6 *Redemptio*] hujus explicationem *vide Verbo Divitiæ cap. 2 §. 4.*

7. *Eleemosyna patris*] beneficentia quam exhibes ei.

8 *Nam pro peccato*] Hic ponendum est comma,

nec construendus est ablatiuus *peccato*, cum genitiuo *matris*: id est, pro variis peccatis, quæ olim commisisti.

9. *Matris restituetur tibi bonum*] .i. restituetur tibi à Deo bonum seu beneficium quod matri contulisti.

10. *Et in Iustitia, &c.*) id est, & *per* seu *propter* justitiam, quam exhibes parentibus, fiet tibi restitutio & recuperatio eorum bonorum quæ per peccata amisisti, aut ut amitteres meruisti.

11. *Commemorabitur*) supple ipsa patri impensa eleemosyna; id est, causam ages tuam apud Deum.

12. *Propitiatio*] nam per eleemosinam obtinetur remissio peccatorum.

13. *Benedictio tua*] qua à Deo benedicaris, per eleemosynam enim perfecta obtinetur à Deo benedictio, quæ omne bonum adfert. Vel *benedictio tua*, id est, ut tua beneficentia eam derivando etiam in pauperes sit perfecta & completa.

§. 11. QUID EFFICIAT ELEEMOSYNA IN intellectu,

NOTITIAM PROBABILEM ESSE SE DEO gratum.

Filioli mei non diligamus verbo, neque linguæ, sed opere & veritate 1 *In hoc conoscimus, quoniam ex veritate sumus: & in conspectu ejus suadebimus corda nostra.* 1. Joan. 3. 18. 19.

1. *In hoc cognoscimus*) Vide verbo Charitas cap. 3. §. 7. Ubi quod dicitur de Charitate, dicitur de Eleemosyna, quæ est filia charitatis, & qua verè diligitur proximus, re & veritate.

§. 12. QUID IN VOLUNTATE.

Patet ex iis, quæ dicta sunt, tum de animi, & corporis bonis simul, tum de bonis animi tantum, utraque enim ferè recipiuntur in animo, mediante voluntate.

§. 13. QUID FACIT ELEEMOSYNA IN BONIS fortunæ.

DITAT HOMINEM.

1 *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Cor. 9. 6.

2 *Qui administrat semen seminanti: & 3 panem ad manducandum præstabit & multiplicabit 4 semen vestrum, & 5 augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, ut in omnibus locupletati 6 abundetis in omnem simplicitatem: quæ operatur per nos 7 gratiarum actionem Deo.* 2. Cor. 9. 10. 11.

Honora Dominum 8 de tua substantia: & de primitiis omnium frugum tuarum 9 da ei, & implebuntur horrea tua 10 saturitate & vino torcularia tua redundabunt. Prou. 3. 9. 10.

Alii 11 dividunt propria, & ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, & semper in egestate sunt. Anima quæ 12 benedicit, 13 impinguabitur, & qui 14 inebriat, ipse quoque 15 inebriabitur Prou. 11. 24. 25.

Qui dat pauperi, 16 non indigebit, qui despicit deprecantem, sustinebit pecuniam. Prou. 28. 27.

Vide etiam supra §. 10. nume. 13. & cap. 3. §. 8.

Qui seminat] vide supra cap. 2. §. 5.

2. *Qui administrat, &c.*] non est quod pecuniam timeatis, quia, &c.

3. *Panem*] interim dum ex illo semine fruges colligantur.

4. *Semen*] quod in terram misistis, ut inde copiosa messis exurgat, ut plures eleemosynas facere possitis.

5. *Augebit, &c.*] .i. multò abundantiora incrementa dabit frugibus, quas promeretur justitia vestra.

6. *Abundetis in omnem simplicitatem*] .i. in omnem largitionem non duplici & perverso, sed simplici & recto animo factam,

7. *Gratiarum actionem Deo*] qui inspiravit vobis hanc bonam voluntatem.

8. *De tua substantia*] de opibus tibi concessis, subveniendo pauperibus.

9. *Da ei*] in suis pauperibus.

10. *Saturitate*] frugum abundantia, usque ad satietatem.

11. *Dividunt*] dando egenis.

12. *Benedicit*] .i. benefacit.

13. *Impinguabitur*] à Deo muneribus, & gratiis & divitiis,

14. *Inebriat*] larga bonorum communicatione alios reficit,

15. *Inebriabitur*] à Deo copiosè bonis omnibus ditabitur.

16. *Non indigebit*] Est miosis. Vult enim dicere eum multis bonis cumulandum.

§. 14.

§. 14. In eos qui timent paupertatem, cæteraque incommoda, si eleemosynam largiantur.

1 *Qui observat ventum, non seminat, & qui considerat nubes, nunquam metet.* Eccli. 11. 4.

1. *Qui observat, &c.*] q. d. terretur difficultatibus & parcit eleemosynæ, (quæ est quasi quædam seminis projectio in terram) ob eventus dubios: v. g. quia timet ne depauperetur, ne pereat fructus eleemosynæ, omittit opera bona & necessaria, & est similis illi qui ob venti instabilitatem non seminat.

§. 15. Quid in fama efficiat eleemosyna.

Nominis celebritatem et immortalitatem.

Illi 1 *viri misericordiæ sunt, quorum* 2 *pietates* 3 *non defuerunt.* Eccli. 44. 10 11.

Vide supra §. 2. numero 1. & cap. 1. §. 1. num. 6.

1 *Viri misericordiæ*] i. misericordes.

2 *Pietates*] impensæ pauperibus; omniaque eorum pia facta, & quæcumque juvandis proximis fiunt, etiam spiritualiter, ut docendo, defendendo, &c.

3 *Non defuerunt*] hominum memoriæ, quia semper permanent in hominum mentibus.

§. 16. Eleemosyna quid Deo præstet.

Honorem.

Qui 1 *calumniatur egentem*, 2 *exprobrat factori ejus*, 3 *honorat autem eum, qui miseretur pauperis.*

1. *Calumniatur*] opprimit sive verbis sive factis, illata ei injuria.

2. *Exprobrat*] i. probro afficit & dedecore, quia, qui id facit sic se habet quasi Deo non sit cura tuendi pauperis. Secundò, quia, qui peccat in creaturam, peccat in Creatorem, eumque dedecore afficit, quia contemnit opus ejus. *Vide Iansen. hîc.*

3. *Honorat eum*] quia putat sibi factum quod fit pauperi, cedit que id in ejus honorem, quia ejus creaturæ benefacit.

§. 17. Gloriam et Benedictionem, &c.

Vide supra cap. 4. §. 1.

§. 18. Cohortationes ad dandam eleemosynam.

Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam, facite vobis 1 *sæculos, qui non* 2 *veterascunt, thesaurum* 3 *non deficientem in cœlis: quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.* Luc. 12. 33.

Facite vobis 4 *amicos de* 5 *mammona* 6 *iniquitatis, ut cum* 7 *defeceritis,* 8 *recipiant vos in æterna tabernacula* Lucæ 16. 9.

Noli prohibere benefacere eum, qui potest: si vales, & ipse benefac Prou. 3. 27.

9 *Deriventur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas dividè* Prou. 5. 16.

Non sit porrecta manus tua ad accipiendum & collecta ad dandum Eccli. 4. 36.

10 *Sicut in omnibus abundatis fide, & 11 sermone, & scientia, & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac 12 gratia abundetis, non quasi imperans dico: sed 13 per aliorum solicitudinem, etiam 15 vestræ charitatis ingenium bonum 14 comprobans. 16 Scitis enim, gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.* 2. Cor. 8. 7 8. 9.

Vide etiam cætera, maximè versum decimum quintum. Atque vix est toto hoc de Eleemosyna tractatu testimonium ullum, quo non contineatur cohortatio aliqua ad eam.

1. *Sæculos*] crumenas.

2. *Non veterascunt*] sed retinent pecuniam repositam. i. d. In tuto reponite thesauros. P. Sà.

3. *Non deficientem*] quia merces æterna.

4. *Amicos.*] supple pauperes.

5. *Mammona*] i. de divitiis, quæ ita vocantur Syriacè.

6 *Iniquitatis*] i. iniquis: quia sunt iniquitatis committendæ occasio, & ferè per iniquitatem parantur.

7. *Defeceritis*] per mortem.

8 *Recipiant*, &c.] i. sint eleemosynæ iis factæ causa cur vos Deus recipiat, vel sancti ob eas vos adjuvent apud Deum, ut salvemini. P. Sà.

9. *Deriventur &c.*] i. de bonis tuis (quos fontes vocat) cõmunica etiam pauperibus qui in plateis vagantur, non sint facultates tuæ sicut aquæ stagnantes, sed fiant sicut fontes fundentes aquas in plateas.

10. *Sicut in omnibus*] supple moneo, hortor vos, ut sicut, &c.

11. *Sermone*] dono linguarum.

12. *Gratia*] largitatis & eleemosynæ faciendæ.

13. *Per aliorum solicitudinem*] id est, per hoc quod etiam pro aliis, pro pauperibus estis soliciti.

14. *Comprobans*] probatum Deo & hominibus ostendere volens.

15. *Vestra charitatis ingenium bonum*] .i. ut videamini non didicisse, sed naturaliter possidere misericordiæ & largitatis donum.

16. *Stitu*] Vide V. Christus, § 19 n. 22.

§. 19. COHORTATIO AD LABORANDUM ad hoc, ut possit quis eleemosynam dare.

Vide verbo Furtum §. 7.

CAPUT V.

De vitio oppositio Eleemosynæ, seu de Avaritia, & tenacitate erga pauperes.

§. 1. EIUS VARII EFFECTUS ET FORMÆ.

PECCAT QUI NEGAT ELEEMOSYNAM pauperi.

Qui 1 *despicit proximum suum peccat: qui autem miseretur pauperis beatus erit.* Prov. 14. 21.

Si frater aut soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis: 2 *ite in pace, calefacimini & saturamini; non dederitis autem eis, quæ sunt necessaria corpori,* 3 *quid proderit?* Jac. 2. 15. 16.

Qui habuerit substantiam hujus mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit 4 *viscera sua ab eo:* 5 *quomodo charitas Dei manet in eo?* 1 Joan. 3. 17.

1. *Despicit*] non tantum, quia contemnit ob paupertatem, sed quia eum abjicit, nec dat eleemosynam.

Ite in pace] bene sit vobis.

3. *Quid proderit?*] Miosis, i. multum ei obest, peccabit enim & damnabitur.

4. *Viscera*] in quibus est misericordiæ sedes, obstirmaverit & obdurarit, ut non commoveantur.

5. *Quomodo charitas Dei manet*] q. d. nullo modo, sed magno se obstringit scelere.

§. 2. TALIS EST VERUS HOMICIDA.

1 *Panis egentium* 2 *vita pauperum est, qui defraudat* 3 *illum,* 4 *homo sanguinis est. Qui aufert* 5 *in fundore panem, quasi qui occidit proximum suum.* Eccli. 34. 25. 26.

1. *Panis egentium*] .i. victus tennis, panis scilicet, quali egeni contenti esse solent.

2. *Vita pauperum*] Quia per eum vita eorum sustentatur.

3. *Illum*] supple panem & victum.

4. *Homo sanguinis*] homicida, quia id tollit, quo subtracto aut morti cogitur pauper, aut miseram vitam ducere, & quantum in se est, occidit.

5. *In fundore panem*] scilicet partum à pauperibus.

§. 3. INCURRITQUE IN DEI ET HOMINUM maledictionem, & murmurationem.

Ab inope ne avertas oculos tuos 1 *propter iram, &* 2 *non relinquas* 3 *quærentibus tibi* 4 *retro maledicere: maledicentis enim tibi in amaritudine animæ exaudietur deprecatio illius, exaudiet autem eum qui fecit eum.* Eccli. 4. 5. 6.

5 *Nequissimo in pane murmurabit civitas &* 6 *testimonium* 7 *nequitiæ illius* 8 *verum est.* Eccli. 31. 29.

1. *Propter iram*] Dei, aut pauperum, quam incurres.

2. *Non relinquas maledicere*] non des eis occasionem, ut malè tibi precentur.

3. *Quærentibus*] .i. qui à te postulant eleemosynam, atque.

4. *Retro*] .i. secretò, post tergum, ne audiantur, quia ob paupertatem non audent coram maledicere.

5 *Nequissimo*] non est hîc adjectivum substantivi *pane*, sed regit ablativum *pane*: ut sit sensus iste; Civitas murmurabit in eum qui nequissimus est, i. parcus & sordidus in pane suo aliis communicando.

6. *Testimonium*] quod à civibus perhibetur.

7. *Nequitiæ illius*] de ejus parcitate & invidia, sua aliis non communicante.

8. *Verum*] id est, certum, firmum; ita ut non possit facile aboleri & superari.

§. 4. NEQUE EIUS PRECES AUDIENTUR à Deo.

Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, &

ipſo clamabit, & non exaudietur, Prov. 21, 13. Vide cap. 3 §. 14.

§. Add. BONA EIUS SINE EIUS MERITO devenient in manus pauperum.

Vide cap. 3. §. 13.

§. 5. IN EOS QUI SINUNT SUA MISERA conſumi, neque ea diſtribuunt pauperibus.

1 *Divitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt. Aurum & argentum veſtrum æruginavit, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras, ſicut ignis, theſaurizaſtis vobis iram in noviſſimis diebus*, Jac. 5. 2. 3.

1. *Divitiæ*] Vide V. Divitiæ, c. 3. §. 1. n. 9.

§. 6. IN EOS QUI SACRIFICANT DE EO quod in pauperes eſſet erogandum.

Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimet filium in conſpectu patris ſui, Eccli. 34. 24.

1. *Victimat*] occidit, vel in ſacrificium mactat Deo, quod non poteſt non ſummè diſplicere patri, & eum ad gravem dolorem & iram commovere; ita ſignificatur Deo ſummè diſplicere hujuſmodi ſacrificium, licet putet impius ſe eo Deum placare.

§. 7. IN EOS QUI ALIIS NON SIBI LARgiuntur eleemoſynam.

1 *Miſerere animæ tuæ placens Deo, & 3 contine & 4 congrega cor tuum in ſanctitate ejus*, Eccli. 30. 24.

1. *Miſerere animæ tuæ*] Tu qui in alios es miſericors, eſto primùm ipſe tibi.

2. *Placens Deo*] quod fiet ſi conetis abjectis peccatis & confeſſione expiatis, placere Deo; nec iterum ad eadem revertis.

3. *Contine*] cor tuum à vitiis.

4. *Congrega in ſanctitate*] per quam, & per virtutes fit, ut cor, quod alioqui per vitia extra ſe diffluit, intra ſe collectum contineatur. *Vide Aug. in Ench. c. 76. & de Civ. Dei, l. 21. c. 27.*

ELOQUENTIA.

Vide Concionator.

§. 1. EIUS LAUS.

Qui ſapiens eſt corde 1 appellabitur prudens, & qui 2 dulcis eloquio 3 majora percipiet. 4 Favus mellis, 5 compoſita verba: 6 dulcedo anima, / ſanitas oſſium, Prov. 16. 21. 24.

1. *Appellabitur prudens*] hanc ob ſapientiam ſuam, laudem conſequetur, ut celebretur ejus nomen tanquam viri prudentis.

2. *Dulcis eloquio*] quod ſi ejus ſapientiæ accedat eloquentia, qua ſuaviter & elegantèr, quæ ſapientiæ ſunt eloquatur.

3. *Majora percipiet*] laudem majorem, ut non tantum prudens dicatur, ſed alios docendo dicatur etiam magiſter prudentiæ.

4. *Favus mellis*] qui & dulcis eſt guſtui, & ſalutaris corpori.

5. *Compoſita verba*] ſermo ſapienti corde prudenter eleganterque diſpoſitus.

6. *Dulcedo animæ*] i. talis ſermo mira animum afficit dulcedine.

7. *Sanitas oſſium*] Idem ſermo corpus quoque ejuſque vires recreat & reparat. Oſſa enim ſæpe pro membris & ipſo corpore ponuntur.

§. 2. NON IN OMNIBUS CREDENDUM EST vitio eloquenti.

1 *Notus à longè potens lingua audaci: & ſenſatus ſcit labi ſe ab ipſo*, Prov. 16 21. 24.

1. *Notus*] hujus explicationem require V. Concionator, c. 6. §. 5.

§. 3. CONCIONATORI NON STUDENDUM vanæ & inani eloquentiæ.

Vide verbo Concionator, cap. 6. §. 4.

EMPTIO.

IN EOS QUI EMUNT VILIORI PRETIO à pauperibus & impertitis, quàm exigat juſtitia.

Vide verbo Avaritia, §. 15.

EPISCOPUS.

V. Apoſtoli, Eccleſia, Concionator.

§. 1. EPISCOPI VOCANTUR.

1 *Stellæ*, Apoc. 1. 16. & 20.

2 *Angeli*, Apoc. 1. 20. Malach. 2 7. 1. Cor. 11 10.

Alia eorum nomina quæ ſuo verbo Apoſtolus, quæ ferè omnia etiam in Epiſcopis locum habent.

1. *Stellæ*] quia doctrina & exemplo, ſuis debent præluceré.

2. *Angeli*) quia nuntii sunt Dei ad populum, cui ejus voluntatem exponunt, eumque custodiunt ac Deo reconciliant.

§. 2. A DEO PROTEGUNTUR PRÆ CÆTERIS.

Et habebat in dextera sua 1 stellas septem, Apoc 1. 16.

1. *Stellas*) his stellis designati septem Episcopi, qui ideo dicuntur esse in dextera Christi, quia præ cæteris à Deo conservantur, & foventur Episcopi, quomodo dicitur Sap. 3. *Justorum animæ in manu Dei sunt.*

§. 3. QUÆ SINT EPISCOPO VIRTUTES necessariæ, & quæ ejus munia.

Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. 2 *Mercenarius autem, & qui* 1 *non est pastor, cujus non sunt oves propria* 3 *videt lupum venientem & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oves*, Joan. 10. 11. 12.

Attendite 4 *vobis & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*, Act 20. 28.

Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei per arma justitiæ à dextris & à sinistris, &c. 2. Cor. 6. 3. 4. 5. 6. 7.

Oportet quem episcopatum desiderat, 8 *bonum opus desiderat, oportet ergo Episcopum* 9 *irreprehensibilem esse*, 10 *unius uxoris virum, sobrium, prudentem*, 11 *ornatum, pudicum, hospitalem*, 12 *doctorem, non vinolentum*, 13 *non percussorem, sed modestum, non* 14 *non litigiosum, non* 15 *cupidum, suæ domui* 16 *bene præpositum*, 17 *filios habentem subditos cum omni castitate: si quis autem domui præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei* 19 *diligentiam habebit? non* 20 *neophitum, ne in superbiam elatus in* 21 *judicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui* 22 *foris sunt, ut non in* 23 *opprobrium incidat & in* 24 *laqueum diaboli*, 1. Tim. 3. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo* 26 *militans Deo implicat se* 27 *negotiis sæcularibus: ut ei placeat* 28 *cui se probavit. Solicitè cura te-*

ipsum 29 *probabilem exhibere Deo, operarium* 30 *inconfusibilem, rectè* 31 *tractantem verbum veritatis.* 32 *Profana autem* 33 *& vaniloquia devita: multum enim* 34 *proficiunt ad impietatem* 2. Tim. 2. 3. 4. 15. 15.

Hujus rei gratia reliqui te 35 *Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas & constituas per civitates* 36 *presbyteros*, 37 *sicut & ego disposui tibi*, ad Tit. 1. 5.

Videndi etiam versus, seqq. imo tota epistola, cum utraque ad Timoth. cum ferè aliud non persequantur, quam quæ ad Episcopum spectant.

Hæ ipsæ virtutes multò ante adumbratæ fuerunt à Salomone in Cant. per 38 *vigiles*, c. 3. v. 3. per 39 60. *fortes ambientes lectulum Salomonis ex fortissimis Israel*, &c. per 40. *denies sponsæ*, cap. 4. vers. 2.

Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non 41 *coactè, sed spontaneè* 42 *secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntariè, neque ut* 43 *dominantes in* 44 *cleris, sed* 45 *forma facti gregis* 46 *ex animo*, 1. Petr. 5. 2. 3.

Quomodo corripere debeat sibi subditos, & quàm ei necessaria castitas, Vide V. Correptio, parte 1. §. 4.

1. *Mercenarius*) is est, inquit Greg. qui plus terrenam substantiam, quam oves diligit, & ob temporalem mercedem eas pascit.

2. *Non est pastor*) licet videatur esse, inquit Gl. Interl. quia veritatem prædicat ut pastor.

3. *Videt lupum*) per lupum venientem, quodvis aliud periculum intellige.

4. *Vobis*) rectus ordo, ut primum quisque sibi attendat.

5. *Universo gregi*) ne ab hæreticis corrumpatur, de ea enim re maximè hîc loquitur.

6. *Nemini*) hujus explicationem requite verbo Concionator, cap. 1. §. 3. n. 15.

7. *Episcopatum*) id est, superintendere aliorum saluti. Intelligat se non esse Episcopum, inquit Anselmus, qui præesse dilexerit, non prodesse.

8. *Bonum opus*) opus, inquit idem, non dignitatem, labores non delitias. Opus, per quod in humilitate crescat, nõ intumescat honore. Opus non gradum, quo in majori ordine constitutus possit, si velit occasionem habere exercendarum virtutum.

9. *Irreprehensibilem esse*) quia cum ejus sit gregem reprehendere, id debitè facere non poterit nisi talis sit; perdit enim auctoritatem arguen-

di,

di, cui possunt ab eo, quem arguit, propria delicta improperari.

10. *Vnius uxoris virum*) non præcipit (ut malè hæretici) ut sit conjugatus, sed si sit, vel fuerit, ut unam tantum habuerit: sed post ordinationem in Episcopum abstinebant omni usu prioris conjugii. *V. S. Epiphan. hæresi 59.*

11. *Ornatum*) moribus: in gestu, sermone, incessu compositum.

12. *Doctorem*) Græcè διδακτικὸν, qui possit docere.

13. *Percussorem*) qui manibus non feriat. Ita Syrus, Ambros. aut qui importunè verbo, vel exemplo non feriat fratrum conscientiam.

14. *Litigiosum*) quod non tantum de publicis litibus in judicio, sed etiam de privatis in consuetudine familiari accipe cum Anselm.

15. *Cupidum*) avarum.

16. *Bene præpositum*) bene gubernantem suos.

17. *Filios habentem &c.*) non præcipit ut filios habeat, sed si habuerit ante ordinationem, eos contineat in obedientia & castitate, *Vide supra* 3.10.

18. *Domui suæ*) quæ parva est, respectu Ecclesiæ.

19. *Diligentiam*) i. curam.

20. *Neophytum*) id est, novam plantam, id est, non sit nuper baptizatus, non sit novellus Christianus.

21. *Iudicium*) condemnationem diaboli, qui per elationem cecidit.

22. *Foris*) extra Ecclesiam, i. ab Ethnicis.

23 *Opprobrium*) ne ei gentiles pristina vitia exprobrent.

24. *Laqueum diaboli*) id est, in iram, & odium contra Gentiles, ut qui ei sua vitia exprobrent.

25. *Labora*) Græcè tolerato mala κακοπάθησον.

26 *Militans Deo &c.*) quasi dicat: audi quid agendum ei, qui bonus Christi miles esse vult.

27. *Negotiis &c.*) ut sunt negotiationes, & similes sæculi actiones ob lucrum.

28. *Probavit*) i. probatum tradidit, Anselm. cui se devovit.

29. *Probabilem*) i. probatum.

30. *Inconfusibilem*) quem non pudeat eorum quæ agit, aut Crucis Christi, inter Judæorum & paganorum irrisiones.

31. *Tractantem*) Græcè secantem seu distribuentem pro cujusque captu.

32. *Profana*) verba hæreticorum aliena à pietatis religione.

33. *Et vaniloquia*) vacua omni utilitate eorum dicta.

34. *Proficiunt*) scilicet audita, id est, valent ad impietatem animis ingenerandam.

35. *Creta*) Insula est maris Mediterranei, quæ vulgò *Candia*.

36 *Presbyteros*) i. Episcopos.

37. *Sicut &c.*) i. tales quales tibi designavi, ut sint sine crimine, vide paulò post, non quales tu volueris, aut tibi homines persuaserint.

38. *Vigiles*) eorum enim est vigilare & defendere Ecclesiam, cujus cura eis est à Christo commissa, atque ideo Episcopi, id est, supervigilantes sunt dicti.

39. *Sexaginta fortes*) quia scilicet Episcoporum est adversus hostium insultus, vigiles pro sibi commisso Christi grege servare excubias, armisque spiritualibus semper instructos esse, ut sua vigilantia & strenuitate hunc Salomonis lectulum, i. Christi Ecclesiam quantum in ipsis fuerit, in pace custodiant.

40. *Dentes*) quia Episcopi est, cibum animæ, verba sanctæ Scripturæ per contemplationem apud se quasi mandere, & ita præmansum infirmioribus membris transmittere. Item Episcopi est Ecclesiam defendere à lupis non tantum latrando, at etiam morsibus acribus eos persequendo, dentes enim etiam serviunt defensioni corporis.

41. *Coactè*) inviti.

42. *Secundum Deum*) i. propter Deum.

43. *Dominantes*) i. durè eos regentes more dominorum aut tyrannorum.

44. *Cleri*) i. in grege, qui in sortem Domini est adscitus.

45. *Forma*) Exemplar vitæ.

46. *Ex animo*) ex bona voluntate illi consulendi.

§. 4. Minatur Deus se dejecturum malum Episcopum è throno suo.

Venio tibi, & movebo 1 *candelabrum tuum de loco suo nisi pœnitentiam egeris*, Apoc. 2.5.

2 *Expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te*, Isa. 22.19.

1. *Candelabrum*) per candelabrum intellige Episcop. lem dignitatem, per quam oportet Epi-

scopum aliis lucem præbere verbo & exemplo. Ita Haymo.

2 *Expellam te, &c.*] Hæc ad literam dicuntur de Sobna præposito templi, qui ob superbiam privatus est officio, & deportatus in exilium, magnaque affectus ignominia.

EVANGELIUM.

Vide Concionator, Ecclesia, Scriptura, Verbum Dei, Apostoli, Fides.

EUCHARISTIA.

§. 1. VARIA EIUS NOMINA.

Vocatur 1 *Panis vitæ.* Joan. 6. 48.
2 *Panis vivus.* Joan. 6. 51.
Panis 3 *qui de cœlo descendit.* Joan. 9. 50. 58.
4 *Caro & sanguis Filii hominis*, Ibid. v. 53.
5 *Vere* 6 *ibus, & vere potus.* Ibidem v. 55.
7 *Botrus Cypri.* Cant. 1. 13.
Convivium 8 *pinguium. cõvivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemia defæcata.* Isa. 25. 6.
9 *Communio.* 1. Cor. 10. 16. & Act. 2 42.
10 *Angelorum esca.* Sap. 16 20.

Alia ejus nomina collige ex dicendis infra, maximè ubi de effectis.

1. *Panis vitæ.*] quia Christus in ea vivit in seipso quod nullus alius cibus habet. Item quia causa est vitæ & panis vivificans.

2. *Panis vivus*] quia in se vitam habet.

3. *Qui de cælo descendit*) quia vivit vita cælesti & divina, quæ æterna est, ideo alios vivere facit simili vita, & in æternum.

4. *Caro &c.*] quia scilicet verè continentur in sacrosancta Eucharistia.

5. *Vere.*] quia non parabolicè, nec ænigmaticè, inquit Euthym. sed verè & realiter caro Christi manducatur & sanguis bibitur.

6 *Cibus & potus.*] quia ejus caro & sanguis divinâ potentiâ adaptata sunt, ut sint cibus & potus, quando carnem suam sub speciebus panis, & sanguinem sub speciebus vini constituit, ut realiter manducari & bibi possent, & ore sumpta cibus animarum fierent.

7. *Botrus cypri.*) excellens admodum, generosum & odoratum vinum exprimebatur ex botris & uvis cypri: & in sacra eucharistia excellentissimum bibitur vinum, ratione sanguinis Christi, ibi realiter contenti.

8. *Pinguium &c.*] nihil non pingue, nihil non medulla plenum, nihil non defæcatum in SS. Eucharistia, in qua Christi caro divinitate pinguissima, & Christi sanguis purissimus exhibentur. Alludit itaque his Propheta ad hoc sacramentum, cujus utramque speciem nominat. *Vide Salmeronem tomo 9 tract. 2.*

9. *Communio.*] ibi dicitur nos communicare sanguini, & participare corpori Christi, quando Eucharistiam sumimus; unde hoc sacramentum vocatur *communio*, quia Christus nobis & nos carni ejus ac consequenter personæ, divinitati & omnipotentiæ ejus realiter commiscemur. *Vide Cyrillum in Ioannem.*

10. *Angelorum.*) ratione figuræ ita vocatur, manna. u. quod est Eucharistiæ figura, erat cibus angelico ministerio factus: aut quia idem Deus, qui nobis exhibetur sub speciebus sacramenti, Angelis datur absque velo & ut in se est.

§. 2. NIHIL POTUIT ECCLESIÆ CHRISTUS dare præstantius.

1 *Quid bonum ejus est, & quid pulchrum ejus, nisi* 2 *frumentum electorum, & vinum* 3 *germinans virgines?* Zach. 9 17.
4 *Frumento & vino stabilivi eum, 5 & tibi post hæc fili mi, ultra quid faciam?* Gen. 27. 37.

1. *Quid bonum, &c.*] id est, quid boni habet Deus majus.

2. *Frumentum electorum.*) ita vocatur Eucharistia ratione speciei panis.

3. *Germinans virgines,*) miram castitatem corporis & animi.

4 *Frumento, &c.*] i. corpore & sanguine meo, quæ sub speciebus frumenti & vini dantur. Est sensus accommodatitius.

5. *Et tibi ultra, &c.*) q. d. non habeo quod dem amplius aut majus.

§. 3. AD EUCHARISTIÆ PERCEPTIONEM obligamur jure divino.

1 *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem* 2 *non habebitis vitam in vobis.* Joan 6. 53.
Accepto pane gratias egit, & fregit & dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: 3 *hoc facite in meam commemorationem.* Luc. 22. 19.
Vide 1. Cor. 11. 24.

1. *Nisi &c.*) Hunc locum afferunt Scholastici ad probandum quod dictum in §.

2. *Non habebitis vitam.*) non poteritis diu conservare vitam gratiæ; sed illam facilè amittetis, vide-

victi tentationibus. Ita Cypr. & Cyril.

3. *Hoc facite.*] His verbis Christus totam hanc actionem, i. consecrationem, oblationem, dispensationem & sumptionem præcipit fieri in Ecclesia. Ita Scholastici.

§. 4. De præparatione ad eam.

Eam præcedat confessio peccatorum

2 *Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.* 1. Cor. 11. 28.

1 *Probet.*] Examinet, an conscius sit peccati mortalis, illudque purget non solâ contritione, ac etiam confessione. Ita Theologi ex Trident. sess. 13. c. 7.

§. 5. Humilitas, et puritas, pœnitentia.

Quia ante ejus institutionem & sumptionem Christus Dominus 1 lavit Apostolorum pedes. Ioan. 13. 5.

Apud te facio pascha 2 cum discipulis meis. Mat. 26. 18.

1. *Lavit.*] Ideo facta hæc lotio pedum à Christo, ut ostenderet quanta puritate, humilitate & pœnitentia accedendum sit ad hoc sacramentum. Tatianus, Cyprianus.

2. *Cum discipulis meis.*) q. d. nullus nisi mihi gratus, nisi justus accedat. Nullus Judas, nullus avarus assistat; nam talis mensa non suscipit, si quis est discipulus adsit. Ita Chrysost. hom. 60. ad populum.

§. 6. Passionis memoria commendatur in sumptione Eucharistiæ.

Quotiescumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini 1 annuntiabitis donec veniat. 1 Cor. 11. 26.

Vide supra §. 3 n. 3.

1. *Annuntiabitis.*) Theoph. Eo, inquit, affectu, cum communicatis debetis esse imbuti; perinde quasi in illa ipsa essetis cœna, & ab ipso Christo acciperetis sacramentum ipsum: illa enim sacra est cœna, & illam ipsam mortem annuntiamus, i. demonstramus usque ad 2. ejus adventum. Titelman. *annunciabitis*, i. annunciare & commemorare debetis: est enim hoc sacramentum memoriale passionis ac mortis Domini.

§. 7. Quid ea sumpta agendum.

Laudandus Deus.

1 *Edent* 2 *pauperes*, & 3 *saturabuntur*, & 4 *laudabunt Dominum*, 5 *qui requirunt eum*: 6 *vivent corda eorum in sæculum sæculi.* Ps. 21. 27.

1. *Edent.*) de sacrificio altaris & Eucharistico.

2. *Pauperes.*] qui suam paupertatem spiritualem agnoscunt.

3. *Saturabuntur.*) quia gustabunt in eo bonum quod est super omne bonum.

4. *Laudabunt.*] gratias agentes, pro tam insigni beneficio.

5. *Qui requirunt eum.*) quia scilicet avidè eum esurunt, & desiderant, ideo quærunt.

6. *Vivent.* &c.] vivent ipsi vita gratiæ in hoc mundo, ac postea vita gloriæ in æternum.

§. 8. Pœnæ sumentium indigne.

Qui manducat, & bibit 1 *indignè*, 2 *judicium sibi manducat, & bibit*, 3 *non dijudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi, & imbecilles, & 4 dormiunt multi.* 1. Cor. 11. 29. 30.

1. *Indignè.*) in se inveniens, propter quod meritò à communione abstinere deberet.

2. *Judicium.* &c.) i. æternæ damnationis judicium sibi conciliat.

3. *Non dijudicans*, &c.) i. non discernens per debitam reverentiam corpus sacratissimum Domini à cæteris cibis.

4. *Dormiunt.*) præmatura morte puniuntur à Deo. Anselm. notat multos post pascha variis morbis corripi, quia indignè communicarunt.

§. 9. Effecta Eucharistiæ ritè sumptæ.

Gratia divina.

Qui manducat me, 1 *vivet propter me.* Joan. 6. 57.

Vivent 2 *tritico.* Osee 14. 8.

Panis, quem ego dabo caro mea est, 3 *pro mundi vita.* Ioa. 6. 51.

1. *Vivet propter me.*] à me accipiet vitam gratiæ. Intellige, quia in eo augebitur vita gratiæ; nam jam debet esse in gratia, qui communicat, S. Thomas.

2. *Tritico.*] id est, sacrosancta Eucharistia in qua est bonorum omnium abundantia. Ita Lirinus.

3. *Pro mundi vita.*] sed vita spiritualis inquit San-

Sanctus Thomas, est per gratiam, igitur per hoc sacramentum gratia confertur.

§. 10. Præservatio a peccatis.

Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, 1 non moriatur. Joan. 6. 50.

2 *Panis cor hominis 3 confirmat.* Ps. 103. 15.

Parasti in conspectu meo mensam adversus eos 4 qui tribulant me. Ps. 22. 5.

2. *Non moriatur.*] morte scil. spirituali, quæ est per peccatum. Ita S. Thomas.

2. *Panis.*) Su. Eucharisticus.

3. *Confirmat.*] Roborat spiritualem vitam & vires hominis, quemadmodum cibus corporalis roborat corpus. Roborat autem, quia Christo conjungit per gratiam S. Thomas.

4. *Qui tribulant.*] Dæmones & peccata: unde Bernardus sermone in Cœna Domini. Hoc sacramentum minuit sensum in minimis, & in gravioribus tollit omnino consensum.

§. 11. Spiritualis oblectatio.

Caro mea vere est 1 cibus, & sanguis meus vere est potus. Ioan. 6. 55.

2 *Angelorum esca nutristi populum tuum, & paratum panem de cælo præstitisti illis sine labore, 3 omne delectamentum in se habentem, & 4 omnis saporis suavitatem.* Sap. 16. 20.

Vide etiam supra §. 7.

Calix meus 5 inebrians 6 quam præclarus est. Ps. 22. 5.

1. *Cibus & potus.*] Habent igitur eundem effectum quem cibus & potus, qui corporaliter delectant, ut Eucharistia spiritualiter. Patet ex Concilio Viennensi titulo de reliquiis & veneratione Sanctorum.

2. *Angelorum.* Vide supra §. 1. n. 10.

3. *Omne delectamentum.*) scil. spirituale, unde S. Th. vocat hoc sacramentum, spiritualem dulcedinem in ipso fonte degustatam.

4. *Omnis saporis.*] Christus enim hoc sacramento modo sapit ut pater, modo ut pastor, modo ut frater, modo ut sponsus, modo ut rex &c. norunt experti quam variè sapiat & afficiat.

5. *Inebrians.*] Plenè mentem exhilarans sua plenitudine, atque more ebrietatis inducens oblivionem rerum omnium mundanarum tum consolationum, tum afflictionum.

6. *Quàm præclarus est.*) Quam pretiosus, quam omni poculo & consolationi præferendus.

§. 12. Resurrectio ad vitam immortalem & beatam.

Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit 1 non moriatur. Joan. 6. 50.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem 2 habet vitam æternam, 3 & ego resuscitabo eum in novissimo die. Ioan. 6. 54.

1. *Non moriatur.*] Quia suo tempore resuscitabitur ad vitam perpetuam.

2. *Habet vitam æternam.*] Vel quia habet gratiam quæ est semen gloriæ & vitæ æternæ: vel *habet*, i. habebit. Habet autem ob certam ejus spem.

3. *Et ego resuscitabo.*] *Et*, sumitur pro *quia*.

§. 13. Gloria æterna.

Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi, si quis manducaverit ex hoc pane 1 vivet in æternum. Ioan. 6. 51.

Vide etiam § 12.

1. *Vivet in æternum.*] Vita autem æterna est vita gloriæ, ita S. Thomas.

§. 14. Benedictio omnis.

1 *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Christi est?* 1. Cor. 10. 16.

Habitavit arca Domini in domo Obededom Gethæi tribus mensibus, & 3 benedixit Dominus Obededom, & omnem domum ejus. 2. Reg. 6. 11.

Præter hos ejus effectus, alios etiam colligere licet tum ex nominibus, de quibus §. 1. tum ex admirandis operibus, quæ à Christo Domino facta sunt: quocumque ingressus est: nam B. V. Mariam gratia plenam, adhuc majore & fere immensa cumulavit; B. Joannem Baptistam in utero sanctificavit. Socrum Simonis sanitati restituit, ita ut nulli non salutaris fuerit ejus præsentia, quod quidem ex sacris Evangeliis constat satis.

1. *Calix benedictionis, &c.*] i. potus calicis benedicti. i. à Sacerdote consecrati, nonnè ipsum Christi sanguinem nobis communicat. Dicitur autem benedictionis, quia nos benedicit, & gratia cumulat. Ita Chrys. & Anselmus. *Vide etiam supra §. 1. n. 9.*

2. *Obededom.*] Erat hic Levita.

3 *Benedixit,*] Bonis eum cumulavit, prosperavit. Quæ autem asseruntur de arca Eucha-

ristiæ

riſtiæ figura, multò verius licet aſſerere de re figurata.

§. 15. EUCHARISTIA FREQUENTIUS SUMENDA, exemplo primorum Chriſtianorum.

Erant perſeverantes in doctrina Apoſtolorum, & 1 *communicatione fractionis panis, & orationibus.* Actor. 2. 42.

Eam ob rem vocatur cibus, quo quotidiè eget vita noſtra, & quo deſtitutos mori neceſſe eſt.

1 *Communicatione fractionis panis.*] Syrus. Euchariſtiæ Græcè τῦ ἄρτυ. i. illius panis ſcil. cæleſtis, frangebatur enim ratione ſpecierum.

§. 16. AD HANC FREQUENTIAM INVITAMUR his verbis.

Comedite amici, & bibite, & 1 *inebriamini chariſſimi.* Cant. 5. 1.

Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod 2 *miſcui vobis.* Prov. 9. 5.

Omnes ſitientes venite ad 3 *aquas: & qui non habetis argentum: properate, emite, & comedite: venite, & emite abſque argento & abſque ulla commutatione* 5 *vinum & lac.* Iſa. 55. 1.

2. *Inebriamini.*] Ea ebrietate & ſaturitate quæ in hac vita haberi poteſt, donec ad eam pertingamus, de qua Pſal. 35 *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ.*

2. *Miſcui.*] Infudi.

3. *Aquas.*] Doctrinæ & gratiæ.

4. *Emite.*] Eſt catachreſis i. i. accipite, comparate vobis.

5. *Vinum & lac.*] Delicatiſſimum quemque cibum & potum, quem S. Hieron. & Cyrillus ſanctam Euchariſtiam interpretantur.

§. 17. EUCHARISTIÆ SACRAMENTUM IMPUGNANTIBUS licet hæreticis, durabit ad finem uſque mundi, ut & ſacrificium. *Vide verbo Eccleſia cap.* 3. §. 4. *num.* 2. & 4. & § 5. *nu.* 3.

EXAMEN.

Vide Cogitatio. Conſcientia. Homo. Cognitio. Anima.

§. 1. QUA RATIONE SE QUISQUE EXAMINET UT SE IPSE COGNOSCAT.

1 *Quo modo in aquis reſplendet vultus proſpiciuntium ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus.* Prov. 17. 19.

1. *Quo modo.*] Vide V Cognitio § 2.

§. 2. FRUCTUS EXAMINIS.

1 *Cogitavi vias meas: & converti pedes meos in* 2 *teſtimonia tua.* Pſal. 118. 59

Vide infra §. 4. teſtimonio 1. & 2. & 3. & §. & §. 5.

1. *Cogitavi, &c.*] Diligenter examinandæ meas actiones, qualeſnam eſſent.

2. *Teſtimonia.*] Mandata, ſeu legem qua Deus teſtatur ſuam voluntatem.

§. 3. DAMNA EX EIUS OMISSIONE.

1 *Deſolatione deſolata eſt omnis terra: quia nullus eſt qui* 2 *recogitet corde.* Hier. 12. 11.

Quod ſi noſmetipſos 3 *dijudicaremus, non utique* 4 *judicaremur.* 1. Cor. 11. 31.

1. *Deſolatione deſolata.*] Vehementer vaſtata.

2. *Recogitet corde.*] Examinans unde tot mala & vaſtitas, ejuſque cauſam i. i. peccata profligans: vel *qui recogitet corde* monita Prophetarum.

3. *Dijudicaremus.*] Diligenti probatione atque examinatione.

4. *Judicaremur.*] Puniremur.

§. 4. PRÆCIPITUR.

1 *Scrutemur vias noſtras, & 2 quæramus, & revertamur ad* Dominum. Thre. 3. 40.

3 *Statue tibi* 4 *ſpeculam: 5 pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in viam rectam: 6 in qua ambulaſti.* Hier. 31. 21.

3 *Ante languorem adhibe* 8 *medicinam, & ante* 9 *judicium* 10 *interroga teipſum, & in conſpectu Dei invenies propitiationem.* Eccli. 38. 20.

Fili in vita tua 11 *tenta animam tuam, &* 12 *ſi fuerit nequam, non des illi* 13 *poteſtatem.* Eccli. 37. 30.

Voſmetipſos 14 *tentate* 15 *ſi eſtis in fide: ipſi vos* 16 *probate.* 2. Cor. 13. 5.

17 *Opus ſuum probet unuſquiſque*, 18 *& ſic* 19 *in ſemetipſo tantùm, gloriam habebit, &* 20 *non in altero.* Galat. 6. 4.

Quæ 21 *dicitis in cordibus veſtris*, 22 *in cubilibus veſtris* 23 *compungimini.* Pſal. 4. 5.

1. *Scrutemur &c.*] i. examinemus facta noſtra.

2. *Quæramus* &c.] Unde in tot mala ſimus prolapſi: *& revertamur.* Ea fructum examinis.

3. *Statue.*] Deſigna.

4. *Speculum.*] Specula sit cujusque cor & conscientia, è qua per serium examen sui prospiciat animæ suæ statum.

5 *Pone amaritudines.*] Dese peccata in amaritudine animæ tuæ.

6. *In qua ambulasti.*] Antequam in peccata labereris.

7. *Ante langueris.*] Sci. mentis qui peccando incurritur.

8. *Medicinam.*] Medicina sit, piæ cogitationes quibus mens munitur, & fuga occasionum.

9 *Judicium.* Quod sit in morte cujusque, vel ante judicium generale.

10. *Interroga.*] Explora, examina, ut si quid dignum invenias pœna, tu ipse punias. potest & hunc habere sensum, *Ante judicium*, i. antequam alios judices, discute prius conscientiam tuam ne forte iisdem obnoxius sis, quæ in aliis reprehensurus es.

11. *Tenta animam suam.*) i. explora, examina quomodo sit affecta anima tua, quæ sint ejus desideria, propensiones, inclinationes, affectus.

12 *Si fuerit nequam.*) Prona ad mala.

13 *Potestatem.*] Faciendi, quod vult, sed eam cohibe & refrena.

14 *Tentate.*) Discutite, examinate.

15. *Si estis in fide.*] An in fide recta perstetis.

16. *Probate.*] Scilicet ex operibus: num opera digna fide vestra faciatis.

17. *Opus suum probet.*) Examinet vitam & actus suos ut rectè quod debet faciat, non examinet autem alterius lapsum: nec se cum illo conferat.

18. *Et sic.*] .i. Cum opus suum examinaverit & probaverit esse bonum.

19 *In semetipso tantum gloriam habebit.*) .i. In sua actione bona quam Dei ope præstitit.

20 *Non in altero*] Non in casu alterius. Hoc est non extra se quæret gloriam ut se comparet & præferat aliis jacentibus, sed remanens in consideratione suimet solius cum se bene agere viderit, gloriabitur puro corde in Deo, à quo ut bonum opus faceret accepit. Varii variè hunc locum accipiunt, hæc interpretatio quæ est Anselmi videtur cæteris præferenda.

21. *Qua dicitis.*] Supple de iis, quæ scilicet malè dicitis & malè cogitatis contra me.

22 *In cubilibus vestris.*) Cum soli estis & quiescitis, & libeat ab omnibus curis quod sit sub nocem.

23. *Compungimini.*) De iis vos pœniteat: quod fieri non potest sine prævio examine erratorum suorum: fuisse autem solitum Davidem id facere indicat sequens §.

§. 5. Eius exemplum in David.

Et 1 meditatus sum nocte cum corde meo. & 2 exercitabar, & 3 scopebam spiritum meum. Psa. 76.7.

4 *Laboravi 5 in gemitu meo, 6 lavabo 7 per singulas noctes lectum meum, lacrimis meis 8 stratum meum rigabo.* Ps. 6.7.

1. *Meditatus cum corde.*].i. Mecum ipse colloquebar non ore, sed corde.

2. *Exercitabar.*) Cogitando videlicet ac mecum ipse discurrendo.

3. *Scopebam,*) Augustinus, i. scrutebar animam meam ut invenirem quid in ea latet, quod quidem fit per examen, vel *scopebam.* i. scopis verrebam & agitabam, scopa inquam examinis & considerationis ut latentem in anima mea veritatem invenirem. Vel *scopebam* ad mundandam animam meam, scopa enim mundantur cubicula & examine conscientiæ mundatur anima.

4. *Laboravi.*) .i. fatigatus sum.

In gemitu.) Flendo & gemendo ob peccatum meum: quod quidem prævium peccati considerationem præsupponit, imò hic ipse gemitus examen est conscientiæ, quia ejus potissima pars.

6. *Lavabo.*) Lacrymis scilicet, vel, ut Hebr. natare faciam lacrymis.

7. *Per singulas noctes*) Licet una tantum nocte adulterium commiserim.

8. *Stratum meum.*] Lectum inquam illum in quo semel peccavi, omnibus totius vitæ noctibus lacrymis rigabo. Ita Chrys. & Euseb.

EXCOMMUNICATIO EXCOMMUNICATI.

§. 1. In Ecclesia est potestas excommunicandi.

Quod si non audierit eos: dic 1 Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, 2 sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus; amè dico vobis quæcumque 3 alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo 4 & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo. Matt. 18. 17, 18.

4. Pas-

4 *Pasce agnos meos: pasce oves meas.* Ioan. 21.17.19 *Ego absens corpore, 5 præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens, eum qui sic operatus est, 6 in nomine Domini nostri Iesu Christi 7 congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu 8 tradere hujusmodi Satanæ 9 in interitum carnis, 10 ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.* 1. Cor. 5. 3. 4. 5.

Hymenæus, & Alexander quos 11 tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare. Timo. 1. 20.

1. *Ecclesiæ.*) Pastoribus & Prælatis qui Ecclesiam repræsentant, sicut magistratus Rempublicam. Ita Chrys.

2. *Sit tibi, &c.*] i. exclude ab iis omnibus quæ sunt religionis Christianæ, sicut ab iis exclusus est Ethnicus.

3. *Alligaveritis, &c.*] Ligare est vinculum imponere quod fit per excommunicationem, & ita intelligitur à PP.

4. *Pasce &c.*) Ad rectè pascendum oves rationales, necessaria est potestas qua oves morbidæ & rebelles à grege separentur, quod fit per excommunicationem.

5. *Præsens spiritu.*) Autoritate spiritus.

6 *In nomine Christi.*] .i. Vice Christi cujus legatione fungor.

7. *Congregatis vobis.* &c] .i. ut vos congregati. quibus spiritu sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data.

8 *Tradere* &c.] .i. Ut incæstuosum illum excommunicetis, & sententiam à me latam publicè declaretis ad aliorum terrorem. Dicitur autem tradi Satanæ qui excommunicatur, quia olim corporaliter affligebantur à dæmone hujusmodi ejecti ex Ecclesia.

9. *In interitum carnis*) Ut ægritudine corporis. vulneribus ac plagis eum dæmon vexet.

10. *Ut spiritus, &c.*) .i. ut sic humiliatus resipiscat & salvetur.

11. *Tradidi Satanæ.*) .i. excommunicavi, *Vide supra numero 8.*

§. 2. VITANDOS ESSE EXCOMMUNICATOS, atque in specie hæret eos.

Vide §. 1. num. 20. *sicut 1 Ethnicum & Publicanum.*

Si quis venit ad vos & 2 hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum, nec 3 ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi, ave, 4 communicat operibus ejus malignis. 2. Epi. 10a, ver. 10.

Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita. Ad Tit. 3. 10.

1. *Ethnicus, &c.*) Cum his Iudæi non versabantur.

2. *Hanc doctrinam.*) Christianæ fidei, sed ei contrariam qualis est hæreticorum.

3. *Ave dixeritis*) .i. nullum cum eo commercium habere, nullam benevolentiæ signum, neque minimum obsequium exhibeatis.

4 *Communicat.*) Qui quammodo ejus operibus consentit, dum eum sic ex aliqua parte in peccato fovet, qui ab omnibus desertus fortè resipuisset.

EXEMPLUM.

V. Scandalum.

Principio agendum de bono exemplo quod proximo dare tenetur quisque: Tum de utilitate ex aliorum recte factis capienda. Tertio denique de perverso exemplo.

§. 1. COHORTATIONES AD PRÆLUCENDUM aliis vitæ exemplo.

1 *Providentes bona non tantum coram* Deo *sed etiam coram 2 omnibus hominibus* Rom 12. 17.

Unusquisque vestrum proximo suo placeat 3 in bonum, ad ædificationem. Rom. 15. 2.

Omnia ad ædificationem fiant. 1. Cor. 14. 26.

Sine offensione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei. 1. Cor. 10. 32.

4 *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* 2. Cor. 6. 3.

5 *In sapientia ambulate ad eos, 6 qui foris sunt, 7 tempus redimentes.* Coloss. 4. 5.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus, Dominus enim propè est. Philipp. 4. 5.

Omnia facite sine murmurationibus, & 8 hæsitationibus, ut sitis 9 sine querela, & 10 simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ & perversæ: inter quos 11 lucetis sicut 12 luminaria in mundo. Philipp. 2. 14. 15.

13 Rogamus vos *fratres ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt* 1. ad Thess 4. 11.

14 *Ab omni specie mala abstinete vos.* 1. ad Thess. 5. 22.

Quis sapiens & disciplinatus inter vos? 15 ostendat ex bona conversatione operationem suam in 16 mansuetudine sapientiæ. Iacob. 3. 13.

Conversationem vestram inter gentes habentes bo-

nam, ut in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum 17 in die visitationis. 1 Pet. 2. 12.

Cum *modestia & timore* 18 *conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt de vobis* 19 *confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem.* 1. Pet. 3. 16.

20 *Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit, neque sub medio, sed supra candelabrum, ut qui veniunt lumen videant.* Luc. 11. 33.

Sint lumbi vestri præcincti & 21 *lucernæ ardentes in manibus vestris.* Luc. 12. 35.

Vos estis 22 *lux mundi,* 23 *non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub* 24 *modio sed super candelabrum ut luceat omnibus qui in domo sunt, sic luceat* 25 *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* Matt. 5. 13. 16. 17.

26 HUC FACIT QUOD SALOMON IN CANTIC.

27 *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Cant. 4. 11.

28 *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo. Nardus & crocus fistula & Cinnamomum, cum universis lignis Libani, myrrha & aloe, cum omnibus primis unguentis.* Cant. 4. 13 14.

NEC NON ILLUD DAVIDIS.

29 *Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis.* Psa. 44. 9.

ATQUE ITERUM ILLUD SALOMONIS.

30 *Ut platanus sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedi, quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.* Eccli. 24. 20.

Videndi etiam duo sequentes versus.

1. *Providentes.*].i. providete .i. provida discretione considerate ut ea quæ facitis bona sint.

2. *Omnibus hominibus.*] Etiam infidelibus, non sitis ex iis qui non curant quicquid dicatur de iis dummodo intentionem bonam habeant: Sed qui salutem proximi negligit, crudelis est. *Anselmus.*

3. *Bonum &c.*] Non ob humanum favorem aut gratiam aucupandam proximo placere oportet in bono quod agimus, sed propter ejus ædificationem ut verbis & exemplis eum ædificemus .i. ut nos crescat in virtutum ædificio & progressu.

4. *Nemini.*) Vide V. Concionator cap. 15. 3. num. 15.

5. *In sapientia ambulate.*) .i. agite sapienter, operamini prudenter, figite gressus operis vestri cautè, ne quid reprehensione dignum notetur in vobis.

6 *Qui foris sunt.*] Qui nondum sunt Ecclesiæ membra.

7. *Tempus redimentes.*] Vitam malè actam positendo compensantes, ut transacta damna quotidianis meritorum lucris resarciatis.

8. *Hesitationibus.*) Ut non sitis vacillantes & dubii an bonum opus faciatis, an non, sed firma definitione opus bonum quod proposueratis, perficite prompti.

9. *Sine querela*] Nemo de vobis queratur.

10. *Simplices,*) Illi soli simplici intentione placere quærentes.

11. *Lucetis.*] Exemplo bonæ vitæ.

12. *Luminaria.*] Sicut Sol, Luna, stellæ quæ ob noctis tenebras non amittunt lucem, ita nec vos ob eorum inter quos vivitis peccata.

13. *Rogamus &c.*] Vide supra num. 5.

14. *Ab omni specie mala.*] Non tantum ab eo quod verè malum est, sed etiam ab ipsa similitudine mali, ne alios offendatis, & occasionem detis malè suspicandi de vobis cum vos malam conscientiam non habeatis.

15. *Ostendat &c.*] .i. non statim aspiret ad cathedram, sed ostendat & comprobet ex bonæ vitæ exemplo quid possit in faciendo ipse ea quæ se scire existimat aut profitetur.

16. *In mansuetudine sapientiæ.*] Idque faciat maximè in exemplo bono lenitatis, quæ veræ sapientiæ efficacius est indicium.

17. *In die visitationis.*] Quando eos Dominus visitare dignabitur ad eos convertendos ad fidem.

18. *Conscientiam habentes bonam.*].i. Habentes bonæ conscientiæ testimonium ex vita & conversatione vestra.

19. *Confundantur.*] Cum scilicet nihil in vita vestra dignum reprehensione invenient, quod poterit iis esse occasio conversionis.

20. *Nemo &c.*) q. d. Estote lucernæ, lucete bono exemplo, nec lucem vestram aliis abscondatis.

21. *Lucernæ ardentes.*] Hæ sunt bona opera publica, & ad aliorum ædificationem facta Gregor.

21 *Lux*] Doctrina & vitæ exemplo.

23. *Non poteſt &c.*] .i. non poteſtis magis latere quam talis civitas.

24. *Modio*] Sub menſurâ aliqua inverſâ.

25. *Lux*] Doctrinæ, & multo magis vitæ.

26. *Hæc fatis &c.*] Non quod hic & ſequentibus teſtimoniis directè fiat cohortatio ad bonum exemplum dandum proximo, ſed indirectè dum adferuntur ii qui id præſtiterunt.

27 *Odor &c.*] Hoc elogium pertinet ad Eccleſiam, cujus veſtimenta .i. opera optimum undique ſpirant odorem virtutum.

28. *Emiſſiones*] Vide V. Maria, c. 7. numero 11. quæ enim ibi dicuntur de Deipara, facilè eſt ad Eccleſiam & quamlibet animam accommodare.

29. *Myrrha &c.*] Hujus interpretationem, licet colligere ex numero 27. ſupra; & quæ ad litteram hîc dicuntur de Chriſto, accommodate ad quemlibet qui virtutum ſuarum fragrantia, aliis eſt bono exemplo.

30. *In plateis*] Eodem modo applicari poſſunt animæ fideli quæ hîc ſapientia de ſe prædicat.

§. 2. IDEM SIGILLATIM PRÆCIPITUR Epiſcopis & paſtoribus.

Nemo adoleſcentiam tuam 1 *cõtemnat: ſed exemplum eſto fidelium in verbo, in* 2 *converſatione, in charitate, in fide, in caſtitate.* 1. Ad Tim. 4. 12.

In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in 3 *doctrina,* 4 *integritate, in caſtitate, in* 5 *gravitate* Ad Tit. 2. 7

1. *Contemnat*] .i. Ita vive & maturum te moribus oſtende, ut nemo te quaſi adoleſcentem poſſit contemnere.

2. *Converſatione*] Ut exemplo tuo benè & honeſtè converſentur.

3. *Doctrina*] Ut alii tuo exemplo rectâ doceant.

4. *Integritate*] Ut integritas animi tui nec amore laudis corrumpatur, nec acceptione munerum, nec qualibet alia re, ſimiliterque cæteri tuo exemplo faciant.

5. *Gravitate*] Maturitate ſermonis, inceſſus & [illegible]

§. 3. QUID IN NOBIS EFFICIAT BONUM Aliorum exemplum, vel malum. Quod quidem etiam ex dictis colligere licet: quibus hæc addo.

1 *Veſtra æmulatio provocavit plurimos.* 2. Cor. 9. 2. *Exemplo didici diſciplinam* Prov. 24. 32.

Ad hanc ſententiam poteſt etiam accommodari illud è Cant.

2 *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea: omnis armatura fortium.* Cant. 4. 4.

3 *Chriſti bonus odor ſumus &c* 2. Cor. 2, 15 16.

Vide V. Conſortium §. 3. & 10.

1. *Veſtra æmulatio*].i. veſtri imitatio. q. d. veſtro exemplo multi ſunt excitati ad hoc charitatis opus.

2. *Sicut turris*] Hujus explicationem requiſe verbo Eccleſia cap. 8. §. 5. num 3.

3. *Chriſti*] Vide verbo Concionator c. 2. §. 4.

§. ADD. QUAM NOCEAT PECCATOR MALO ſuo exemplo, cum alii ejus factum adducant in ſui defenſionem & excuſationem. *Vide V. Correptio parte* 2. §. 8.

§. 4. COHORTATIONIS AD PATRUM EXEMpla conſideranda & ſequenda: & in univerſum ad æmulandum bonos.

Mementote 1 *præpoſitorum veſtrorũ, qui vobis locuti ſunt verbum Dei, quorum intuentes* 2 *exitum converſationis: imitamini* 3 *fidem.* Hebr. 13. 7.

Aſpicite ad 4 *petram unde exciſi eſtis, & ad* 5 *cavernam laci, de qua præciſi eſtis. Aſpicite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos, quia* 6 *unum vocavi eum & benedixi ei, &* 7 *multiplicavi eum.* Iſa. 51. 1. 2.

Mementote operum patrum, quæ fecerunt in 8 *generationibus ſuis, & accipietis gloriam magnam & nomen æternum.* Math. 2. 51.

Videndi cæteri verſus uſque ad 61. & c. 2. libri ejuſdem verſu 9.

Reſpicite filii nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperavit in Domino & 9 *confuſus eſt.* Eccli. 2. 11.

Hæc dicit Dominus: 10 *ſtate ſuper vias, & videte, &* 11 *interrogate de ſemitis* 12 *antiquis, quæ ſit via bona, & ambulate in ea, & invenietis* 13 *refrigerium animabus veſtris.* Hier. 6, 16.

Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. 1. Cor. 11. 1.

Exemplum accipite fratres 14 *exitus mali, laboris, & patientiæ Prophetas: qui* 15 *locuti sunt* 16 *in nomine Domini.* Jacobi 5. 10.

Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, 1. Petr. 2. 21.

17 *Recogitate* 18 *eum, qui* 19 *talem sustinuit à peccatoribus adversus semetipsum* 20 *contradictionem, ut ne fatigemini,* 21 *animis vestris deficientes,* Hebr. 12. 3.

Vide etiam ejusdem Epistolæ c. 3. v. 1. & 2. & totum caput 11.

22 *Bonum æmulamini in bono semper: & non tantum cum præsens sum apud vos,* Gal. 4. 18.

Vide verbo Charitas cap. 4. §. unico, n. 8.

1. *Præpositorum*] Jam vitâ functorum. Mementote quam constantes fuerunt in tribulatione, quomodo omnia reliquerunt propter Evangelium.

2. *Exitum conversationis*] .i. Quomodo exierint de præsenti conversatione, & quo fine præsentem vitam terminaverint, transeuntes ad æterna gaudia.

3. *Fidem*] Quam ad usque mortem retinuerunt.

4. *Petram*] Sic vocat Abraham ob fidei firmitatem.

5. *Cavernam*] .i. Saræ uterum.

6. *Vnum vocavi*] .i. cum esset solus & sine prole.

7. *Multiplicavi*] Ditavi, seu dedi filios: Ita Ecclesiam è paucis Judæis conversam, Gentium supplemento ditabo, cujus typus fuêre Abraham & Sara.

8. *Generationibus*] Sæculis seu ætatibus.

9. *Confusus*] Spe sua frustratus: spes enim non confundit. *Roman.* 5.

10. *State super vias*] .i. Insistite viis omnibus per quas itis, & videte an rectæ sint.

11. *Interrogate*] Si dubitatis scilicet.

12. *Antiquis*] Per quas majores vestri incesserunt.

13. *Refrigerium*] Chald. requiem.

14. *Exitus mali*] .i. successus adversi, i. afflictionum, vel *exitus mali*, i. ignominiosæ mortis, ita Titelm.

15. *Locuti*] Futura.

16. *In nomine*], i. ex parte Dei, loco Dei.

17. *Recogitate*] Iterum atque iterum & assiduè cogitate ad imitandum.

18. *Eum*] Qualis sit & quantus.

19. *Talem*] Quam bene nostis.

20. *Contradictionem*] Persecutionem, injurias, vel *contradictionem*, qua ab omnibus ei contradictum à Judæis, Gentibus, ab hominibus, dæmonibus, maribus, fœminis &c. Unde prophetavit Simeon Lucæ 2 35. eum fore in signum seu portentum & rem insolitam cui contradiceretur, tam verbis quam re.

21. *Animis*] Licet corpore deficiatis, mente tamen validi & insuperabiles perduretis.

22. *Bonum &c.*] Bonum autem præceptorem qualis ego fui vobis, imitamini in eo quod bonum est: vel bonum quemlibet in eo quod bonum agit & bene, non in eo quod malè.

§. 5. Exemplis utendum pro concione, tum priscis, tum modernis.

In portis nostris 1 *omnia poma* 2 *nova & vetera, dilecte mi,* 3 *servavi tibi.* Cant. 7 13.

Omnis 4 *Scriba doctus* 5 *in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de* 6 *thesauro suo* 7 *nova & vetera.* Matth. 13. 52.

1. *Omnia poma*] Per ea intelligo SS. Patriarcharum, Prophetarum, cæterorumque justorum documenta & exempla: Si enim justi in scriptura arboribus comparantur, rectè eorum fructus, i. documenta, exempla, verba, & opera quibus posteros erudierunt, poma possumus appellare.

2. *Nova & vetera*] .i. Tam veteris quam novi Testamenti.

3. *Servavi tibi*] Ut ea proferam in honorem tuum ad utilitatem audientium, ut sic facilius ad fidem & virtutem inducantur.

4. *Scriba*] Doctor, seu legis sacræ peritus.

5. *In regno*] Græcè ad regnum scilicet cælorum prædicandum & salutem suam hominibus annunciandam.

6. *Thesauro*] Penuario.

7. *Nova & vetera*] .i. genus omne ciborum, seu rerum vitæ necessariarũ, significatur Doctorem Evangelicum omni genere documentorum & exemplorum tum ex vetere memoria & Annalibus, tum ex hac ætate & sæculo peritorum debere abundare. Item omni genere doctrinæ instructum & virtutum, ut possit omnibus satisfacere.

§. 6. De pravis aliorum exemplis non sequendis.

Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio, plurimorum acquiescet sententiæ, ut à vero devies. Exod. 23. 2.

Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, cave ne velis imitari abominationes illarum gentium. Deut. 18. 9.

Videte ne & vos similes efficiamini factis alienis, & minuatis, & metus vos capiat 1 in ipsis, Baruch. 6. 4.

2 *Noli æmulari in malignantibus, neque 3 zelaveris facientes iniquitatem. Subditus esto Domino & ora eum. Noli æmulari in eo qui prosperatur 4 in via sua, in homine faciente injustitias.* 5 *Desine ab ira, & derelinque 6 furorem: 7 noli æmulari ut maligneris,* Ps. 36. 1. 7. 8.

Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus. Prov. 3. 31.

Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Dei esto tota die. Prov. 23. 17.

Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, Prov. 24. 1. 19.

1. *In ipsis*] .i. ipsorum.

2. *Noli &c.*] Noli provocari ad imitandos malos.

3. *Zelaveris &c.*] Neque indigneris succensus zelo super iniquos, injustum videlicet judicans, ut Deus tot bonis eos afficiat.

4. *In via sua &c.*] In actionibus suis.

5. *Desine ab ira*] Cum scilicet videris impium florere.

6. *Furorem*] Ne clames, ubi est Dei justitia, Dei providentia.

7. *Noli æmulari ut maligneris*] .i. noli æmulando & imitando malignos, fieri eorum socius. Noli imitari injusta opera eorum quorum fœlicitati invides.

EXEQUIÆ.

V. Mors.

EXPERIENTIA.

V. Cognitio, Sapientia, Scientia.

Ejus fructus et effecta tùm in se, tum in alios.

Qui non est 1 tentatus 2 quid scit? vir 3 in multis expertus, 4 cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit 5 intellectum. Qui non est expertus,

pauca recognoscit, qui autem 6 in multis factus est 7 multiplicat malitiam. Qui tentatus non est qualia scit? Qui 8 implanatus est, abundabit 9 nequitia, Eccli 34. 9-10.

1. *Tentatus*] .i. qui variorum studiorum laboribus, magistrorum examinationibus ac periculorum varietate non est probatus; quique hac via nullam rerum experientiam sibi comparavit.

2. *Quid scit*] Nihil scit aut parum.

3. *In multis expertus*] Qui multo studio, pervagatione regionum & audiendo doctos multam sibi collegit experientiam.

4. *Cogitabit multa*] Occasionem habet multa, & varia apud se cogitandi.

5. *Intellectum*] Eorum aliis enarrabit intelligentiam.

6. *In multis factus est*] .i. multa expertus.

7. *Multiplicat malitiam*] Multam sibi astu iam collegit.

8 *Implanatus*] Deceptus.

9. *Nequitia*] Nequitiæ cognitione, seu abundabit calliditate.

FACIES.

V. Cognitio, Homo.

§. 1. Facies index animi.

Sapientia hominis lucet in vultu ejus, & 1 potentissimus faciem ejus commutabit, Eccli. 8. 1.

2 *Ex visu 3 cognoscitur vir, & ab 4 occursu faciei cognoscitur insensatus,* Eccli. 19. 26.

Vide V. Anima cap. 2. §. 5.

In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum 5 in finibus terræ, Prov. 17. 24.

1. *Potentissimus*] Scilicet Deus qui feritatem in mansuetudinem commutabit.

2. *Ex visu*] Oculi enim maximè indices animi.

3 *Cognoscitur vir*] Licet sæpe conetur dissimulare, tamen attentus observator; agnoscet facilè qualis quisque sit.

4. *Occursu faciei*] .i. ex occurrente & objecto ejus vultu.

5. *In finibus terræ*] .i. vagi, instabiles ut qui ad fines terræ respiciant; nunc huc, nunc illuc deflexi, ac pro modo suæ instabilitatis, hominis stultitiam prodentes, sicut contra vultus sapientis, gravitate & maturitate hominis sapientiam testatur.

§. 3 LICET FALLAT HOMINEMQUAM.

Nolite judicare 1 *secundum faciem, sed* 2 *justum judicium judicate.* Ioan. 7. 24.

1. *Secundum faciem*] externa quælibet, vel in acceptione personarum.

4. *Justum judicium*] .i. considerate opera ipsa non personas.

FAMA.

V. Concionator. Columnia. Honor.

§. 1. BONÆ FAMÆ FRUCTUS, ET QUANTI sit facienda.

1 *Lux oculorum lætificat animam, fama bona* 2 *impinguat ossa.* Prov. 15. 30.

Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ, super argentum & aurum 3 *gratia* 4 *bona.* Prov. 22. 1.

Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa, & 5 *dies mortis die nativitatis.* Eccli. 7. 2.

Curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi & magni. 6 *Bona vita* 7 *numerus dierum; bonum autem nomen permanebit in æternum.* Eccli. 41. 15. 16.

Vide omnino Tomum 2. verbo eodem

1. *Lux oculorum*] Lux corporea quæ oculis percipitur.

2. *Impinguat*] Ossa. i. hominis membra bene afficit & recreat, ac consequenter animum.

3. *Gratia*] Gratiositas qua quis acceptus est Deo aut hominibus.

4. *Bona super argentum*] .i. melior argento & auro.

5. *Dies mortis*] Quia tunc evadimus pericula vitæ, cum nascimur autem in ea ingredimur.

6. *Bona vita*] Fœlicis & beatæ secundum mundi judicium.

7. *Numerus dierum*] Est scilicet, i. certum habet numerum dierum, quo finienda est.

§. 2. QUOMODO IAM COLLIGANT FILII sæculi post mortem.

1 *Vocaverunt nomina sua in terris suis.*

1. *Vocaverunt nomina*] Celebria reddiderunt, immortalitati commendare conati sunt, per sepulchra magnifica de quibus supriore versu, per inscriptiones in eis. Item nomina sua indendo civitatibus, filiis aut nepotibus ad perpetuam sui memoriam.

§. ADD. PRÆCIPITUR FAMÆ RATIONEM habendam, *Verbo Cor* § 1. *num* 11.

§. 4. MALA FAMA MORTE EST INTOLERabilior.

1 *A tribus timuit cor meum detrahentem civitati, & collectionem populi, & calumniam mendacem: super mortem omnia gravia.* Eccl. 26. 5. 6 7.

1. *A tribus*] Hujus explicationem. *Vide Verbum Calumnia* § 6.

FAMILIA.

Vide Paterfamilias.

FAMVLVS.

Vide Servus, Herus.

FESTVM.

Quæ hic de Sabbato, cæterisque Hebræorum festis afferentur, accommodanda sunt Dominicæ diei reliquisque religionis Catholicæ festivitatibus, quibus in nova lege cessare locum suum Hebræorum solemnes dies.

§. 1. PRÆCIPITUR FESTORUM celebratio.

Memento ut diem Sabbati sanctifices. Exod. 20. 8.

Sex diebus facietis opus, dies septimus, quia Sabbati requies est. 1 *vocabitur* 2 *sanctus, omne opus non facietis in eo. Sabbatum* 4 *Domini est* 5 *in cunctis habitationibus vestris.* Levit. 23. 3.

1. *Vocabitur*] .i. erit.

2. *Sanctus* Meo cultui consecratus.

3. *Omne opus*] .i. nullum omnino nec accendere quidem ignem. *Vide versu* 31.

4. *Domini*] .i. Domino dicatum, vel quo Dominus quievit in creationis mundi. Vel quo vobis quiescendum in honorem Domini.

5. *In cunctis &c.*] Quia in templo seu tabernaculo non erat quies, tunc enim sacerdotes victimas mactabant, excoriabant, secabant, coquebant *Vide Matt.* 12. *v.* 5.

§. 2. EA RITE CELEBRANTIBUS VARIA PROmittuntur bona.

1 *Si averteris à Sabbato pedem tuum, à* 2 *facere voluntates*

lautatem tuam in die sancto meo, 3 & vocaveris 4 Sabbatum delicatum, 5 & sanctum Domini 6 gloriosum, & glorificaveris eum 7 dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua 8 ut loquaris sermonem; Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super 9 altitudines terræ, & cibabo te 10 hæreditate Iacob patris tui, 11 os enim Domini locutum est. Isa. 58.13 14.

Vide infra 314.

1. *Si averteris &c.*] Vt non eo die plus spatii conficias quam permittit religio. Vel quia pes significat animi affectus: Si die Sabbati nihil facias quod affectui irrationali immoderatè serviat.

2. *Facere voluntatem*] Supple: *si averteris* .i. si ab his abstinueris quæ ut in die sancto meo audeas, tua tibi immoderata suadet voluntas: observa, dies sacros vocari dies Dei *in die sancto meo.*

3. *Et vocaveris*] .i. & tibi fuerit.

4. *Sabbatum delicatum*] .i. in delitiis, seu si in delitiis habeas ea facere quæ ad sabbati religionem lex ipsa postulat.

5. *Et sanctum Domini*] .i. Sabbatum ipsum quod est sanctificatum Domino & consecratum.

6. *Gloriosum*] Sup. Vocaveris .i. si satis gloriæ tibi esse ducas, ea facere quæ religio sabbati & observantia perit, neque illo die ambitioni dei locum, totumque diem divinæ gloriæ impendas.

7. *Dum non facis vias meas*] Est explicatio præcedentium.

8. *Vt loquaris sermonem*] Inutilem & noxium.

9. *Altitudines terræ*] in terram sublimem & fructuum abundantia ac bonitate nobilem.

10. *Hæreditate Iacob*] .i. quam olim patenti tuo Jacob largitus sum.

11. *Os Domini*] q.d. non fallet hæc promissio, quia non ab humano sed ab ore divino profecta est.

§. 3. Dominica die dandæ eleemosynæ.

1. *De collectis autem quæ fiunt 2 in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. 3 Per unam Sabbati unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei beneplacitum fuerit: ut non, cum venero, tunc collectæ fiant,* 1. Corinth. 16 1.2.

1. *De collectis*] De sumptibus de eleemosynis, quæ colliguntur,

2. *In sanctos*] Ad alendum Christianos qui sunt Jerosolymis.

3. *Per unam Sabbati*] .i. prima die à Sabbato, i. die Dominica.

§. 4. Vetantur opera servilia festis diebus, addito præmio, & pœna.

1 *Custodite animas vestras & nolite 2 portare pondera in die Sabbati, nec inferatis per portas Ierusalem. Si audieritis me dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas Civitatis hujus in die Sabbati: & si sanctificaveritis diem Sabbati, ne faciatis in eo omne opus: Ingredientur per portas civitatis hujus Reges, & principes, 3 sedentes super solium David, & ascendentes in curribus, & equis, ipsi & principes eorum viri Iuda, & habitatores Ierusalem: & habitabitur Civitas hæc in sempiternum,* Hier. 17 22.24.25.27.

Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem Sabbati & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Ierusalem in die Sabbati, 4 succendam ignem portis ejus, & devorabit domos Ierusalem, & non extinguetur.

Vide 2 Esdræ 13. à vers. 15.

1. *Custodite animas vestras*] Est genus obsecrationis quo Judæos obsecrat ut per vitam & salutem suam caveant ne Sabbata violent, quo nomine religiosum cultum omnem intelligit. Ita Theodor. Isidor. Vatablus; q.d. cavete ab his, quam caræ sunt vobis animæ.

2. *Portare pondera*] Extra urbem.

3. *Sedentes super solium David*] Regni Davidici hæredes.

4. *Succendam*] Per Chaldæos, quod & factum posteà.

§. 5. Non tamen opera charitatis.

Licet Sabbatis benefacere, Matth. 12.12.

§. 6. Neque spectantia ad Dei cultum.

Non legistis quia Sabbatis sacerdotes in templo 1 Sabbatum violant, & sine crimine sunt. Dico autem vobis, quia templo maior est 2 hic, Matth. 12.5.6.

1. *Sabbatum violant*] Vide supra § 1 num. 5. scilicet hostias mactando, quod secundum se est servile ac violat Sabbatum, n. si pietas in Deum excusaret & sanctitas, & ex servilibus divina facerent.

2. *Hic*] .i. ego major sum templo.

§ 7. MINATVR DEVS IMPIIS ABLATIONEM FESTORVM.

1 *Odi & proiecti festivitates vestras: & non capiam odorem cætuum vestrorum*, Amos 5.21.

Ne afferatis ultra sacrificium 2 frustra, incensum abominatio est mihi, 3 neomeniam, Sabbatum, & festivitates alias non feram, iniqui sunt cætus vestri. Calendas vestras & solemnitates vestras odivit anima mea: facta sunt mihi molesta, 4 laboravi sustinens, Isa 1.13.14.

1. *Odi*] Vide V. Contritio cap. 1. § 4. n. 26.

2. *Frustra*] Quia nulli vobis usui est futurum.

3. *Neomeniam*] i. Festum quod in noviluntio celebratis.

4. *Laboravi sustinens*] Ita sunt mihi gravia ut in iis ferendis non sit mihi satis virium, sed laborem & defatiget.

FIDES.

V. Opera, Ecclesia.

Agendum primò de fide divina, tum de incredulitate, 3. de fide humana, 4. de fide seu fiducia. De fide vero miraculorum quæ non est virtus Theologica, at donum gratis datum. Vide V. Ecclesia cap. 4. § 4. num. 4.

CAPUT I.

De fide Divina.

§. 1. QUID FIDES?

Est autem fides sperandarum 1 substantia rerum, 2 argumentum non apparentium, Hebr. 11.1.

1. *Substantia*] Græcè ὑπόστασις, i. subsistentia, quia per fidem certa habemus quæ nondum existunt (qualia sunt res speratæ) ac si subsisterent, quare fides dat quandam subsistentiam rebus speratis, facit enim ut subsistant in mente credentium. Ita Chrysost. cum suis & Syrus.

2 *Argumentum*] Græcè ἔλεγχος, i. convictio, evictio, demonstratio, quasi dicat fide convincimur ad credenda ea quæ non apparent, quæ oculis non subjiciuntur, perinde ac si viderentur, tam certò enim ea ostendit fides ac idem.

§. ADD. FIDEI NOMINA.

Vocatur lucerna. Vide §. seq. num. 4. *Vocatur regula.* V. concordia, §. 8. testimonio ultimo. Atque alia licet ex infra dicendis colligere.

§. 2. FIDEI NOTITIA, CERTIOR EST omni sensuum notitia.

1 *Hanc vocem audivimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto & habemus firmiorem 2 propheticum sermonem: cui benefacitis 3 attendentes quasi 4 lucernæ lucenti in 5 caliginoso loco, donec 6 dies elucescat, & 7 lucifer oriatur in cordibus vestris*, 2. Petr. 1.18.19.

1. *Hanc vocem*] Scilicet patris qua Christum sibi dilectum filium esse testatus est.

2. *Propheticum sermonem*] Scilicet Davidis Prophetæ, Ps. 2. ubi pater æternus dicit Christo, filius meus es tu.

3. *Attendentes*] Eidem habentes.

4. *Lucernæ*] Est scriptura prophetica quasi lucerna.

5. *Caliginoso loco*] Qualis est hæc vita, caligine ignorantiæ plena, quæ à prophetica scriptura illuminatur.

6. *Dies*] Venturi sæculi claritas.

7. *Lucifer*] Sol justitiæ lucem ferens, i. Christus Dominus, nam illic scripturarum adminiculo nihil opus erit, ubi omnia videbimus claris visione.

§. 3. FIDEI CERTITUDO SUMMA EST quia innititur divinæ revelationi.

Dicat nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis, 1 præterquam quod evangelizavimus vobis, 2 anathema sit. Sicut prædiximus & nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, Gal. 1.8.9.

Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepisset à nobis 3 verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est verè) 4 verbum Dei, 1. ad Thess. 2.13.

Huc vocatur prædicatio fidei, *verbum 5 veritatis*, ad Eph. 1. v. 13.

Deum 6 nemo vidit unquam unigenitus filius, 7 qui est in sinu patris, ipse 8 enarravit, Joan. 1.18.

Huc facit etiam quod Salomon de sponso.

9 *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*, Cant 5.15.

In eandem sententiam faciunt quæ supra, verbo Deus, capite 6. quod sit immutabilis & quod fallere nequit. Vide Item V. Ecclesia cap. 7. § 4.

1. *Præterquam*] .i. aliquid contrarium fidei receptæ.

2. *Anathema*] Condemnatus, vel alienatus ab Ecclesia Dei. Hoc ideo dicit quia Deus, qui quæ sunt fidei revelavit, mentiri non potest.

3. *Verbum audistis Dei*] .i. Evangelium in quo audistis notitiam Dei.

4. *Verbum Dei*] Quod Deus ipse locutus est & revelavit.

5. *Veritatis*] Quia à prima & infallibili veritate prolatum.

6. *Nemo vidit*] Igitur non potest nobis veritatem enarrare, nec ejus esse author.

7. *Qui est in sinu patris*] Dicitur esse in sinu patris, quia talem cum eo propinquitatem habet, ut Dei occulta ei sint manifesta, quæ enim occultamus in sinu reponimus. Hæc autem propinquitas non est aliud, quam identitas naturæ & substantiæ. Quis enim novit quæ sunt Dei nisi spiritus Dei qui est intra eum? sinus igitur Dei est divinitatis arcanum in quo est filius. Ita Toletus.

8. *Enarravit*] Veritatem docuit quia solus eam vidit &c. nemo alius.

9. *Crura*] Vide V. Deus cap. 6. §. 2.

§. 4. Notæ fidei faciunt eius objecta credibilia.

1 *Testimonia tua* 2 *credibilia facta sunt nimis*, Psal. 92. 5.

1. *Testimonia tua*] .i. Quæ tu per Apostolos ad nos delata voluisti, quibusque veritatem testatus es.

2. *Credibilia facta sunt*] Scilicet ob notas fidei, v. g. ob signa & prodigia Christi & Apostolorum innumera. Item quia videmus impleta quæ prædicta sunt, & ob alia multa, quæ fidem Christi omnino credibilem faciunt, ut nemo possit, postea quam prædicatores audierit, sine magna temeritate non credere.

§. 5. Eas adhibuit Deus ut mundus crederet.

1 *Contestante Deo* 2 *signis & portentis & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem*, Hebr. 2. 4.

1. *Contestante*] .i. testimonium dante veritatis & certitudinis, seu confirmante prædicationem Evangelicam.

2. *Signis &c.*] Ut per ea induceretur mundus ad credendum.

§. 6. Fides est Dei donum.

Gratia estis salvati 1 *per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est*, Eph. 2. 8.

1. *Per fidem*] Fide intervenient.

§. 7. In ea debet cedere intellectus & ratio, Dei revelationi.

1 *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*, 2. Cor 10. 5.

1. *In captivitatem*] Vide V. Concionator cap. 5. num. 7.

§ 8. Fides unica est.

Unus Dominus, una fides, unum baptisma, Ephes. 4. 5.

§. 9. Eius necessitas.

1 *In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur*, Gal. 5. 6.

1. *In Christo Iesu*] .i. In Christi religione, in Christi corpore, quod est Ecclesia.

§. 10. Ad idem, et quæ sint explicitè credenda.

Sine fide autem impossibile est placere Deo, credere enim oportet 1 *accedentem ad Deum* 2 *quia est & inquirentibus se* 3 *remunerator sit*, Hebr. 11. 6.

Non est in alio aliquo salus: neque enim 4 *aliud est nomen sub cœlo datum hominibus*, 5 *in quo oporteat nos salvos fieri*, Actor. 4. 12.

Vide Actor. 10. v. 43. & 1. Cor. 10. 3. 4 5. Vide infra cap 2. §. 1.

1. *Accedentem ad Deum*] .i. ut quis ritè Deum colat, & ei placeat.

2. *Quia est*] Deum esse, scilicet α & ω authorem naturæ & gratiæ.

3. *Remunerator*] Cujusdam gloriæ supernaturalis.

4. *Aliud nomen*] Alius.

5. *In quo*] In cujus fide.

§. 11. Quantum sit beneficium vocationis ad fidem Christi fusè proponitur ab Apostolo Ephesiis considerandum *cap. 1, 2 & 3.* è quibus hæc paucula.

Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis: ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater gloriæ det vobis 1 *spiritum sapientiæ, & revelationis in agnitionem ejus:* 2 *illuminatos oculos cordis vestri ut*

scientis 3 qua sit spes vocationis ejus, & 4 qua divitiis gloriæ hæreditatis ejus in sanctis, & 5 qua sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus, Eph. 1.16.17.18.19.

Beati sumus Israel, quia quæ Deo placent manifesta sunt nobis, Baruch. 4.4.

Non fecit taliter 6 omni nationi, & 7 judicia sua non manifestavit eis, Psalm.

8 Iam non estis 9 hospites, & advenæ sed estis 10 cives sanctorum, & 11 domestici Dei, Ephes. 2.19.

Gratias agentes Deo patri qui 12 dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, 13 in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum 14 filii dilectionis sui 15 in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, Coloss. 1.12.13.14.

1. *Spiritum revelationis*] Cognitionis.

2. *Illuminatos*] Supple det, i. illuminet vos.

3 *Qua sit spes*] i. ad quam magna & multa bona sint vocati qui in illum credunt.

4. *Quæ divitiis gloriæ &c.*] i. Quam sit opulenta gloria quam hæreditario jure adepturi sunt sancti.

5. *Quæ sit supereminens*] i. & ut etiam sciatis mirabilem & superexcellentem magnitudinem potentiæ ejus, quam erga nos ostendit qui credimus, dum nos de manu dæmonis & peccati ereptos transtulit atque regeneravit.

Meritò dicit supereminentem magnitudinem potentiæ ejus, quia major est virtutis magnitudo in uniuspeccatoris regeneratione quàm in totius mundi substantiali creatione. Ita Titelman.

6. *Omni*] Ulli.

7. *Iudicia*] Leges.

8 *Iam*] Ex quo fidem suscepistis.

9. *Hospites*] In populo Dei non estis peregrini & alienigenæ, sed estis pares cum Judæis, regenerati ex baptismo ut ipsi.

10. *Cives sanctorum*] Abrahæ, Moysis, Heliæ, &c. vel sanctorum, i. Christianorum, cum quibus sanctam incolitis civitatem, i. Ecclesiam.

11. *Domestici*] Amici familiares ob multam perfectionem scientiæ & virtutum, & ob multam dilectionem quam erga vos habet.

12. *Dignos &c.*] i. idoneos ut participemus sortem seu hæreditatem sanctorum.

13 *In lumine*] i. Per lumen seu fidem Evangelii.

14. *Filii dilectionis*] i. filii sui dilecti.

15. *In quo*] Per quem. Vasquez.

§. 12. BENEFICIUM ISTUD OMNIBUS PRÆferendum rebus, & spernenda præ illo cætera omnia.

1 *Quæ mihi fuerunt lucra, hæc 2 arbitratus sum propter Christum detrimenta.* 3 *Verumtamen existimo* 4 *omnia* 5 *detrimentum esse propter* 6 *eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei; propter quem omnia detrimentum feci & arbitror* 7 *ut stercora*, 8 *ut Christum lucrifaciam*, Philipp. 3.7.8.

1. *Quæ mihi fuerunt lucra*] i. supradicta quæ judicio hominum videbantur alicujus esse momenti.

2. *Arbitratus &c.*] Comparatione Christi & veritatis Evangelii; eo damnis duco.

3. *Verumtamen*] i. imo vero, non enim hic est particula adversativa sed correctionis.

4. *Omnia*] Non tantum quæ supra commemoravi, sed cæteta quæ numerare prætermisi ut Philosophiæ scientiam, opes, sive quæcumque alia.

5. *Detrimentum*] Damnum.

6 *Eminentem &c.*] i. præ excellentia Evangelii Jesu Christi & cognitionis quæ inde hauritur.

7. *Ut stercora*] Duco pro vilissimis rebus.

8. *Ut Christum lucrifaciam*] i. ut mihi Christum comparare possem. Vasquez.

§. 13. COHORTATIONES AD DIGNAM IIdei dono vitam ducendam.

Obsecro vos ego vinctus 1 in domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, Ephes. 4.1.

Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero, & videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes 2 fidei Evangelii, Philip. 1.27.

Non cessamus pro vobis orantes & postulantes, ut ambuletis 3 digne Deo per omnia 4 placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, Coloss. 1.10.

1. *In Domino*] Propter Dominum. Missa est hæc Epistola Româ, è carcere.

2. *Fidei Evangelii*] i. ad implendum quæ fides Evangelica exigit.

3. *Digne Deo*] i. ita ut digni sitis Deum accipere præmium, velita agatis & ambuletis ut Deum deceat ambulatio vestra.

4. *Placentes*] Eidem scilicet Deo.

§. 14.

§. 14. VARII EFFECTUS FIDEI QUI OMNES animum ſpectant, conveniuntque fidei formatæ charitate, non autem informi.

Juſtus 1 *in fide ſua* 2 *vivet.* Abacuc. 2. 4.

Credidit Abrahæ Deo, & 3 *reputatum eſt illi ad juſtitiam.* Rom. 4. 3.

Juſtificati ex fide 4 *pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* Rom. 5. 1.

5 *Juſtitia Dei per fidem Jeſu Chriſti,* 6 *in omnes, & ſuper omnes qui credunt in eum: non enim eſt diſtinctio.* Rom. 3. 22.

Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum. Act. 10. 43.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit, qui vero non crediderit condemnabitur Marci. 16. 16

Quotquot 8 *receperunt eum dedit eis* 9 *poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* Joan. 1. 12.

Sic Deus dilexit mundum ut filium ſuum unigenitum daret ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Ioan. 3. 16.

Ego ſum panis vitæ: qui 10 *venit ad me* 11 *non eſuriet, & qui credit in me non ſitiet unquam. Amen amen dico vobis qui credit in me,* 12 *habet vitam æternam.* Ioan. 6. 35. 47.

Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit & credit ei qui miſit me habet vitam æternam. 13 *& in judicium non venit, ſed tranſit à morte in vitam.* Ioan. 5. 24.

Vide etiam ejuſdem caput 11. v. 25. & c. 17. v. 3. & alibi ſæpiſſime.

Quot & quanta & præſtiterint & perpeſſi ſint priſci ſancti inſtructi fide. Vide ad Heb. cap. 11. fuſiſſime, quæ omnia & ſingula ad fidei effecta ſunt referenda.

1. *In fide ſua*) Per fidem ſuam quam habet in Chriſtum, non per opera legis.

2. *Vivet.*] Vitam acquiret gratiæ: ſcilicet inchoativè, quia talis fides initium eſt veræ juſtificationis.

3. *Reputatum, &c.*] .i. juſtificatus eſt ex fide. *Vide verſus* 5.

4. *Pacem habeamus.*] .i. amicitiam in juſtificatione acceptam cum Deo conſervemus.

5. *Juſtitia Dei.*] Qua nos juſtificat.

6. *In omnes & ſuper omnes*] Scilicet manifeſtatur.

7. *Nomen ejus.*] .i. eum.

8. *Receperunt.*] Recipiunt illum qui credunt in illum.

9. *Poteſtatem* &c.] Per ſpiritualem regenerationem quæ in baptiſmo, qua denuò naſcuntur ex ſpiritu & ſecundum ſpiritum, non jam caro ſed ſpiritus, non iterum filii hominum ſed filii Dei. Toletus.

10. *Venit ad me.*] Per fidem.

11. *Non eſuriet* &c] Quia tollit omnem famem & ſitim, non quidem in hac ſed in futura vita.

12 *Habet vitam æternam.*] Quia habet jus ad eam, non quod tunc habeat quando credit: fides enim viva eſt veluti quoddam pignus & jus ad vitam æternam.

13 *Et in judicium* &c.] .i. quia (ita enim ſæpe ſumitur &) non judicatur ſecundum ea quæ commiſit, nam per fidem in Chriſtum vivam remittuntur ei commiſſa.

§. 15. FIDES VALET CONTRA dæmonem.

V. Verbo Damon cap. 3. §. 1.

§. 16. VERÆ FIDEI SIGNUM SUNT bona opera.

Qui credit Deo attendit mandatis, & qui confidit illi 1 *non minorabitur.* Eccli. 32. 28.

Sed dicet quis, 2 *tu fidem habes, &* 3 *ego habeo opera,* 4 *oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: & oſtendam tibi ex operibus fidem meam.* Jac. 2. 18.

1. *Non minorabitur.*) Non patietur detrimentum aut defectum in ullare.

2. *Tu fidem habes.*] Fidem dicis te habere cum non adſint opera.

3. *Ego opera habeo.*) q. d. & ex operibus poſſum tibi demonſtrare fidem meam.

4. *Oſtende mihi, &c.*) .i. tu autem operibus deſtitutus, fidem tuam demonſtrare nequis. Neque vero tibi fidem jactanti habebitur fides, niſi per opera eam te habere probaveris.

§. 17. FIDES SINE OPERIBUS, eſt inutilis.

Quid prodeſt fratres mei ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides ſalvare eum? ſi autem frater & ſoror nudi ſunt, & indigeant victus quotidiano: dicat autem aliquis ex vobis: ite in pace calefacimini, & ſaturamini: non dederitis autem quæ

4. *Speculum.*] Specula sit cujusque cor & conscientia, è qua per serium examen sui prospiciat animæ suæ statum.

5 *Pone amaritudines.*] Deste peccata in amaritudine animæ tuæ.

6. *In qua ambulasti.*] Antequam in peccata labereris.

7. *Ante langueram.*] Sci. mentis qui peccando incurritur.

8. *Medicinam.*] Medicina sit, piæ cogitationes quibus mens munitur, & fuga occasionum.

9 *Iudicium.* Quid sit in morte cujusque, vel ante judicium generale.

10. *Interroga.*] Explora, examina, ut si quid dignum invenias pœna, tu ipse punias, potest & hunc habere sensum, *Ante judicium*, i. antequam alios judices, discute prius conscientiam tuam ne forte illidem obnoxius sis, quæ in alios reprehensurus es.

11. *Tenta animam suam.*) i. explora, examina quomodo sit affecta anima tua, quæ sint ejus desideria, propensiones, inclinationes, affectus.

12 *Si fuerit nequam.*) Prona ad mala.

13 *Potestatem.*] Faciendi, quod vult, sed eam cohibe & refrena.

14 *Tentate.*) Discutite, examinate.

15. *Si estis in fide.*] An in fide recta perstetis.

16. *Probate.*] Scilicet ex operibus: num opera digna fide vestra faciatis.

17. *Opus suum probet.*) Examinet vitam & actus suos ut rectè quod debet faciat, non examinet autem alterius lapsum: nec se cum illo conferat.

18. *Et sic.*) .i. Cum opus suum examinaverit & probaverit esse bonum.

19 *In semetipso tantum gloriam habebit.*) .i. In sua actione bona quam Dei ope præstitit.

20 *Non in altero*] Non in casu alterius. Hoc est non extra se quæret gloriam ut se comparet & præferat aliis jacentibus, sed remanens in consideratione sui met solius cum se bene agere videtur, gloriabitur puro corde in Deo, à quo ut bonum opus faceret accepit. Varii variè hunc locum accipiunt, hæc interpretatio quæ est Anselmi videtur cæteris præferenda.

21. *Qua dicitis.*] Supple de iis, quæ scilicet malè dicitis & malè cogitatis contra me.

22 *In cubilibus vestris.*) Cum soli estis & quieti, & liberi ab omnibus curis quod fit sub oculum.

13. *Compungimini.*) De iis vos pœniteat: quod fieri non potest sine prævio examine errorum suorum: fuisse autem solitum Davidem id facere indicat sequens §.

§. 5. Eius exemplum in David.

Et 1 meditatus sum nocte cum corde meo. & 2 exercitabar, & 3 scopebam spiritum meum. Psa. 76.7.

4 Laboravi 5 in gemitu meo, 6 lavabo 7 per singulas noctes lectum meum, lacrimis meas 8 stratum meum rigabo. Ps. 6.7.

1. *Meditatus cum corde.*] i. Mecum ipse colloquebar non ore, sed corde.

2. *Exercitabar.*) Cogitando videlicet ac mecum ipse discurrendo.

3. *Scopebam.*) Augustinus, i. scrutebar animam meam ut invenirem quid in ea latet, quod quidem fit per examen, vel *scopebam*, i. scopis verrebam & agitabam, scopa tanquam examinis & considerationis ut latentem in anima mea veritatem invenirem. Vel *scopebam* ad mundandam animam meam, scopa enim mundantur cubicula & examine conscientiæ mundatur anima.

4. *Laboravi.*) .i. fatigatus sum.

In gemitu.) Flendo & gemendo ob peccatum meum: quod quidem prævium peccati considerationem præsupponit, imò hic ipse gemitus examen est conscientiæ, quia ejus potissima pars.

6. *Lavabo.*) Lacrymis scilicet, vel, ut Hebr. natare faciam lacrymis.

7. *Per singulas noctes*) Licet una tantum nocte adulterium commiserim.

8. *Stratum meum.*] Lectum inquam illum in quo semel peccavi, omnibus totius vitæ noctibus lacrymis rigabo. Ita Chrys. & Euseb.

EXCOMMUNICATIO EXCOMMUNICATI.

§. 1. In Ecclesia est potestas excommunicandi.

Quod si non audierit eos: dic 1 Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, 2 sit tibi sicut Ethnicus, & Publicanus. Amen dico vobis quæcumque 3 alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo. Matt. 18. 17, 18.

4. Pas-

4 *Pasce agnos meos: pasce oves meas.* Ioan. 21.17, 19 *Ego absens corpore, 5 præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens, eum qui sic operatus est, 6 in nomine Domini nostri Iesu Christi 7 congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu 8 tradere hujusmodi Satanæ 9 in interitum carnis, 10 ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi.* 1. Cor. 5. 3. 4. 5.

Hymenæus, & Alexander quos 11 tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare. 1 Timo. 1. 20.

1. *Ecclesiæ.*) Pastoribus & Prælatis qui Ecclesiam repræsentant, sicut magistratus Rempublicam. Ita Chrys.

2. *Sit tibi, &c.*] i. exclude ab iis omnibus quæ sunt religionis Christianæ, sicut ab iis exclusus est Ethnicus.

3. *Alligaveritis, &c.*] Ligare est vinculum imponere quod fit per excommunicationem, & ita intelligitur à PP.

4. *Pasce &c.*) Ad rectè pascendum oves rationales, necessaria est potestas qua oves morbidæ & rebelles à grege separentur, quod fit per excommunicationem.

5. *Præsens spiritu.*) Autoritate spiritus.

6. *In nomine Christi.*] .i. Vice Christi cujus legatione fungor.

7. *Congregatis vobis. &c*] .i. ut vos congregati. quibus spiritu sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data,

8 *Tradere &c.*] .i. Ut incæstuosum illum excommunicetis, & sententiam à me latam publicè declaretis ad aliorum terrorem. Dicitur autem tradi Satanæ qui excommunicatur, quia olim corporaliter affligebantur à dæmone hujusmodi ejecti ex Ecclesia.

9. *In interitum carnis*) Ut ægritudine corporis. vulneribus ac plagis eum dæmon vexet.

10. *Ut spiritus, &c.*) .i. ut sic humiliatus resipiscat & salvetur.

11. *Tradidi Satanæ.*) .i. excommunicavi. *Vide supra numero 8.*

§. 2. Vitandos esse excommunicatos, atque in specie hæreticos.

Vide §. 1. num. 10. *sicut* 1 *Ethnicus & Publicanus.*

Si quis venit ad vos & 2 hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum, nec 3 ave ei dixeritis. Qui enim dicit illi, ave, 4 communicat operibus ejus malignis. 2. Epi. Ioa, vers. 10. *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita.* Ad Tit. 3. 10.

1. *Ethnicus, &c.*) Cum his Iudæi non versabantur.

2. *Hanc doctrinam.*) Christianæ fidei, sed ei contrariam qualis est hæreticorum.

3. *Ave dixeritis*) .i. nullum cum eo commercium habere, nullum benevolentiæ signum, neque minimum obsequium exhibeatis.

4. *Communicat.*) Qui quammodo ejus operibus consentit, dum eum sic ex aliqua parte in peccato fovet, qui ab omnibus desertus fortè resipuisset.

EXEMPLUM.

V. Scandalum.

Principio agendum de bono exemplo quod proximo dare tenetur quisque: Tum de utilitate ex aliorum recte factis capienda. Tertio denique de perverso exemplo.

§. 1. Cohortationes ad prælucendum aliis vitæ exemplo.

1 *Providentes bona non tantum coram Deo sed etiam coram 2 omnibus hominibus* Rom 12. 17.

Unusquisque vestrum proximo suo placeat 3 in bonum, ad ædificationem. Rom. 15. 2.

Omnia ad ædificationem fiant. 1. Cor. 14. 26.

Sine offensione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei. 1. Cor. 10. 32.

4 *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* 2. Cor. 6. 3.

5 *In sapientia ambulate ad eos, 6 qui foris sunt 7 tempus redimentes,* Coloss. 4. 5.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus, Dominus enim propè est. Philipp. 4. 5.

Omnia facite sine murmurationibus & 8 hæsitationibus, ut sitis 9 sine querela, & 10 simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ & perversæ: inter quos 11 lucetis sicut 12 luminaria in mundo. Philipp. 2. 14. 15.

13 *Rogamus vos fratres ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt* 1. ad Thess 4. 11.

14 *Ab omni specie mala abstinete vos.* 1. ad Thess. 5. 22.

Quis sapiens & disciplinatus inter vos? 15 ostendat ex bona conversatione operationem suam in 16 mansuetudine sapientiæ. Iacob. 3. 13.

Conversationem vestram inter gentes habentes bo-

nam, ut in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis. 1 Pet. 2. 12.

Cum modestia & timore 18 *conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt de vobis* 19 *confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem.* 1. Pet. 3. 16.

20 *Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum, ut qui veniunt lumen videant.* Luc. 11. 33.

Sint lumbi vestri præcincti & 21 *lucernæ ardentes in manibus vestris.* Luc. 12. 35.

Vos estis 22 *lux mundi,* 23 *non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub* 24 *modio sed super candelabrum ut luceat omnibus qui in domo sunt, sic luceat* 25 *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.* Matt. 5. 15. 16. 17.

26 HUC FACIT QUOD SALOMON IN CANTIC.

27 *Odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Cant. 4. 11.

28 *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo. Nardus & crocus fistula & Cinnamomum, cum universis lignis Libani, myrrha & aloe, cum omnibus primis unguentis.* Cant. 4. 13 14.

NEC NON ILLUD DAVIDIS.

29 *Myrrha, & gutta, & casia à vestimentis tuis.* Psa. 44. 9.

ATQUE ITERUM ILLUD SALOMONIS.

30 *In plateis sicut cinnamomum & balsamum aromatizans odorem dedi, quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.* Eccli. 24. 20.

Videndi etiam duo sequentes versus.

1. *Providentes.*].i. providete .i. provida discretione considerate ut ea quæ facitis bona sint.

2. *Omnibus hominibus.*] Etiam infidelibus, non sitis ex iis qui non curant quicquid dicatur de iis dummodo intentionem bonam habeant: Sed qui salutem proximi negligit, crudelis est. Anselmus.

3. *Non bonum &c.*] Non ob humanum favorem aut gratiam aucupandam proximo placere oportet in bono quod agimus, sed propter ejus ædificationem ut verbis & exemplis eum ædificemus. *i.* pet nos crescat in virtutum ædificio & progressu.

4. *Nemini.*) Vide V. Concionator cap. 1. § 5. num. 15.

5. *In sapientia ambulate.*) .i. agite sapienter, operamini prudenter, figite gressus operis vestri cautè, ne quid reprehensione dignum notetur in vobis.

6 *Qui foris sunt.*] Qui nondum sunt Ecclesiæ membra.

7. *Tempus redimentes.*] Vitam malè actam parcendo compensantes, ut transacta damna quotidianis meritorum luctis resarciatis.

8. *Hæsitationibus.*) Ut non sitis vacillantes & dubii an bonum opus faciatis, an non, sed firma definitione opus bonum quod proposueratis, perficite prompti.

9. *Sine querela*] Nemo de vobis queratur.

10. *Simplices.*) Illi soli simplici intentione placere quærentes.

11. *Lucetis.*] Exemplo bonæ vitæ.

12. *Luminaria.*] Sicut Sol, Luna, stellæ quæ ob noctis tenebras non amittunt lucem, ita nec vos ob eorum inter quos vivitis peccata.

13. *Rogamus &c.*] Vide supra num. 5.

14. *Ab omni specie mala.*] Non tantum ab eo quod verè malum est, sed etiam ab ipsa similitudine mali, ne alios offendatis, & occasionem detis malè suspicandi de vobis cum vos malam conscientiam non habeatis.

15. *Ostendat &c.*] .i. non statim aspiret ad cathedram, sed ostendat & comprobet ex bono vitæ exemplo quid possit in faciendo ipse ea quæ se scire existimat aut profitetur.

16. *In mansuetudine sapientiæ.*] Idque faciat maximè in exemplo bono lenitatis, quæ veræ sapientiæ efficacius est indicium.

17. *In die visitationis.*] Quando eos Dominus visitare dignabitur ad eos convertendos ad fidem.

18. *Conscientiam habentes bonam.*] .i. Habentes bonæ conscientiæ testimonium ex vita & conversatione vestra.

19. *Confundantur.*] Cum scilicet nihil in vita vestra dignum reprehensione invenient, quod poterit iis esse occasio conversionis.

20. *Nemo &c.*) q. d. Estote lucetæ, lucete bono exemplo, nec lucem vestram aliis abscondatis.

21. *Lucernæ ardentes.*) Hæ sunt bonæ operæ publicæ, & ad aliorum ædificationem factæ Gregor.

22. *Lux,*

22. *Lux*] Doctrina & vitæ exemplo.

23. *Non poteſt &c.*] .i. non poteſtis magis latere quam talis civitas.

24. *Modio*] Sub menſura aliqua inverſa.

25. *Lux*] Doctrinæ, & multo magis vitæ.

26. *Hæc fatit &c.*] Non quod hic & ſequentibus teſtimoniis directè fiat cohortatio ad bonum exemplum dandum proximo, ſed indirectè dam adferuntur ii qui id præſtiterunt.

27 *Odor &c.*] Hoc elogium pertinet ad Eccleſiam, cujus veſtimenta .i. opera optimum undique ſpirant odorem virtutum.

28. *Emiſſiones*] Vide V. Maria, c.7. numero 11. quæ enim ibi dicuntur de Deipara, facilè eſt ad Eccleſiam & quamlibet animam accommodare.

29. *Myrrha &c.*] Hujus interpretationem, licet colligere ex numero 27. ſupra; & quæ ad literam hic dicuntur de Chriſto, accommodate ad quemlibet qui virtutum ſuarum fragrantia, aliis eſt bono exemplo.

30. *In plateis*] Eodem modo applicari poſſunt animæ ſi ita ſi quæ hic ſapientia de ſe prædicat.

§. 2. IDEM SIGILLATIM PRÆCIPITUR Epiſcopis & paſtoribus.

Nemo adoleſcentiam tuam 1 *cõtemnat: ſed exemplum eſto fidelium in verbo, in* 2 *converſatione, in charitate, in fide, in caſtitate.* 1. Ad Tim. 4. 12.

In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in 3 *doctrina,* 4 *integritate, in caſtitate, in* 5 *gravitate* Ad Tit. 2. 7

1. *Contemnat*] .i. Ita vive & maturum te moribus oſtende, ut nemo te quaſi adoleſcentem poſſit contemnere.

2. *Converſatione*] Ut exemplo tuo benè & honeſtè converſentur.

3. *Doctrina*] Ut alii tuo exemplo rectè doceant.

4. *Integritate*] Ut integritas animi tui nec amore laudis corrumpatur, nec acceptione munerum, nec qualibet alia re, ſimiliterque cæteri tuo exemplo faciant.

5. *Gravitate*] Maturitate ſermonis, inceſſus & morum.

§. 3. QUID IN NOBIS EFFICIAT BONUM Aliorum exemplum, vel malum. Quod quidem etiam ex dictis colligere licet: quibus hæc addo.

1 *Veſtra æmulatio provocavit plurimos.* 2. Cor. 9. 2. *Exemplo didici diſciplinam* Prov. 24. 32.

Ad hanc ſententiam poteſt etiam accommodari illud è Cant.

2 *Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea: omnis armatura fortium.* Cant. 4. 4.

3 *Chriſti bonus odor ſumus &c* 2. Cor. 2. 15 16.

Vide V. Conſortium §. 4. & 10.

1. *Veſtra æmulatio*].i. veſtri imitatio. q. d. veſtro exemplo multi ſunt excitati ad hoc charitatis opus.

2. *Sicut turris*] Hujus explicationem requiſe verbo Eccleſia cap. 8. §. 5. num 3.

3. *Chriſti*] Vide verbo Concionator c. 2. §. 4.

§. ADD. QUAM NOCEAT PECCATOR MALO ſuo exemplo, cum alii ejus factum adducant in ſui defenſionem & excuſationem. *Vide V. Correptio parte* 2. §. 8.

§. 4. COHORTATIONES AD PATRUM EXEMPLA conſideranda & ſequenda: & in univerſum ad æmulandum bonos.

Mementote 1 *præpoſitorum veſtrorũ, qui vobis locuti ſunt verbum Dei, quorum intuentes* 2 *exitum converſationis: imitamini* 3 *fidem.* Hebr. 13. 7.

Aſpendite ad 4 *petram unde exciſi eſtis, & ad* 5 *cavernam lacus, de qua præciſi eſtis. Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos, quia* 6 *unum vocavi eum & benedixi ei, &* 7 *multiplicavi eum.* Iſa. 51. 1. 2.

Mementote operum patrum, quæ fecerunt in 8 *generationibus ſuis, & accipietis gloriam magnam & nomen æternum.* Matth. 2. 51.

Videndi cæteri verſus uſque ad 61. & c. 2. libri ejuſdem verſu 9.

Reſpicite filii nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperavit in Domino & 9 *confuſus eſt.* Eccli. 2. 11.

Hæc dicit Dominus: 10 *ſtate ſuper vias, & videte, &* 11 *interrogate de ſemitis* 12 *antiquis, quæ ſit via bona, & ambulate in ea, & invenietis* 13 *refrigerium animabus veſtris.* Hier. 6. 16.

Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. 1. Cor. 11. 1.

Exemplum accipite fratres 14 *exitus mali, laboris, & patientiæ Prophetas : qui* 15 *locuti sunt* 16 *in nomine* Domini. Jacobi 5.10.

Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus, 1. Petr. 2. 21.

17 *Recogitate* 18 *eum qui* 19 *talem sustinuit à peccatoribus adversus semetipsum* 20 *contradictionem, ut ne fatigemini*, 21 *animis vestris deficientes*, Hebr. 12. 3.

Vide etiam ejusdem Epistolæ c. 3. v. 1. & 2. & totum caput 11.

22 *Bonum æmulamini in bono semper : & non tantum cum præsens sum apud vos*, Gal. 4. 18.

Vide verbo Charitas cap. 4. §. unico, n. 8.

1. *Præpositorum*] Jam vitâ functorum. Mementote quam constantes fuerunt in tribulatione, quomodo omnia reliquerunt propter Evangelium.

2. *Exitum conversationis*] .i. Quomodo exierint de præsenti conversatione, & quo fine præsentem vitam terminaverint, transeuntes ad æterna gaudia.

3. *Fidem*] Quam ad usque mortem retinuerunt.

4. *Petram*] Sic vocat Abraham ob fidei firmitatem.

5. *Cavernam*] .i. Saræ uterum.

6. *Vnum vocavi*] .i. cum esset solus & sine prole.

7. *Multiplicavi*] Ditavi, seu dedi filios : Ita Ecclesiam è paucis Judæis conversam, Gentium supplemento ditabo, cujus typus fuêre Abraham & Sara.

8. *Generationibus*] Sæculis seu ætatibus.

9. *Confusus*] Spe sua frustratus : spes enim non confundit. *Roman.* 5.

10. *State super vias*] .i. Insistite viis omnibus per quas itis, & videte an rectæ sint.

11. *Interrogate*] Si dubitatis scilicet.

12. *Antiquis*] Per quas majores vestri incesserunt.

13. *Refrigerium*] Chald. requiem.

14. *Exitus mali*] .i. successus adversi, i. afflictionum, vel *exitus mali*, i. ignominiosæ mortis, ita Titelm.

15. *Locuti*] Futura.

16. *In nomine*] .i. ex parte Dei, loco Dei.

17. *Recogitate*] Iterum atque iterum & assiduè cogitate ad imitandum.

18. *Eum*] Qualis sit & quantus.

19. *Talem*] Quam bene nostis.

20. *Contradictionem*] Persecutionem, injurias, vel *contradictionem*, qua ab omnibus ei contradictum à Judæis, Gentibus, ab hominibus, dæmonibus, maribus, fœminis &c. Unde prophetavit Simeon Lucæ 2. 35. eum fore in signum seu potentum & rem insolitam cui contradiceretur, tam verbis quam re.

21. *Animis*] Licet corpore deficiatis, mente tamen validi & insuperabiles perduretis.

22. *Bonum &c.*] Bonum autem præceptorem, qualis ego fui vobis, imitamini in eo quod bonum est : vel bonum quemliber in eo quod bonum agit & bene, non in eo quod malè.

§. 5. Exemplis utendum pro concione, tum priscis, tum modernis.

In portis nostris 1 *omnia poma* 2 *nova & vetera, dilecte mi*, 3 *servavi tibi*, Cant. 7. 13.

Omnis 4 *Scriba doctus* 5 *in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de* 6 *thesauro suo* 7 *nova & vetera*. Matth. 13. 52.

1. *Omnia poma*] Per ea intellige SS. Patriarcharum, Prophetarum, cæterorumque justorum documenta & exempla : Si enim justi in scriptura arboribus comparantur, rectè eorum fructus, i. documenta, exempla, verba, & opera quibus posteros erudierunt, poma possumus appellare.

2. *Nova & vetera*] .i. Tam veteris quam novi Testamenti.

3. *Servavi tibi*] Ut ea proferam in honorem tuum ad utilitatem audientium, ut sic facilius ad fidem & virtutem inducantur.

4. *Scriba*] Doctor, seu legis sacræ peritus.

5. *In regno*] Græcè ad regnum scilicet cælorum prædicandum & salutem suam hominibus annunciandam.

6. *Thesauro*] Penuario.

7. *Nova & vetera*] .i. genus omne ciborum, seu rerum vitæ necessariarũ, significatur Doctorem Evangelicum omni genere documentorum & exemplorum tum ex vetere memoria & Annalibus, tum ex hac ætate & sæculo petitorum debere abundare. Item omni genere doctrinæ instructum & virtutum, ut possit omnibus satisfacere.

§. 6. De pravis aliorum exemplis non sequendis.

Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio, plurimorum acquiescès sententiæ, ut à vero devies. Exod. 23 2.

Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus dabit tibi, cave ne velis imitari abominationes illarum gentium. Deut. 18 9.

Videte ne & vos similes efficiamini factis alienis, & mutatis & metus vos capiat 1 in ipsis. Baruch. 6. 4.

2 *Noli æmulari in malignantibus, neque 3 zelaveris facientes iniquitatem. Subditus esto Domino & ora eum. Noli æmulari in eo qui prosperatur 4 in via sua, in homine faciente injustitias.* 5 *Desine ab ira, & derelinque 6 furorem: 7 noli æmulari ut maligneris.* Ps. 36 1. 7. 8.

Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus. Prov. 3 31.

Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Dei esto tota die. Prov. 23. 17.

Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis. Prov. 24. 1. 19.

1. *In ipsis*] .i. ipsorum.

2. *Noli &c.*] Noli provocari ad imitandos malos.

3. *Zelaveris &c.*] Neque indigneris succensus zelo super iniquos, injustum videlicet judicans, ut Deus tot bonis eos afficiat.

4. *In via sua &c.*] In actionibus suis.

5. *Desine ab ira*] Cum scilicet videris impium florere.

6. *Furorem*] Ne clames, ubi est Dei justitia, Dei providentia.

7. *Noli æmulari ut maligneris*] .i. noli æmulando & imitando malignos, fieri eorum socius. Noli imitari injusta opera eorum quorum felicitati invides.

EXEQUIÆ.

V. Mors.

EXPERIENTIA.

V. Cognitio, Sapientia, Scientia.

Ejus fructus et effecta tum in se, tum in alios.

Qui non est 1 tentatus 2 quid scit? vir 3 in multis expertus, 4 cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit 5 intellectum. Qui non est expertus, pauca recognoscit, qui autem 6 in multis factus est 7 multiplicat malitiam. Qui tentatus non est qualia scit? Qui 8 implanatus est, abundabit 9 nequitia, Eccli 34. 9-10.

1. *Tentatus*] .i. qui variorum studiorum laboribus, magistrorum examinationibus ac periculorum varietate non est probatus; quique hac via nullam rerum experientiam sibi comparavit.

2. *Quid scit?*] Nihil scit aut parum.

3. *In multis expertus*] Qui multo studio, pervagatione regionum & audiendo doctos multam sibi collegit experientiam.

4. *Cogitabit multa*] Occasionem habet multa & varia apud se cogitandi.

5. *Intellectum*] Eorum aliis enarrabit intelligentiam.

6. *In multis factus est*] .i. multa expertus.

7. *Multiplicat malitiam*] Multam sibi astu iam collegit.

8 *Implanatus*] Deceptus.

9. *Nequitia*] Nequitiæ cognitione, seu abundabit calliditate.

FACIES.

V. Cognitio, Homo.

§. 1. Facies index animi.

Sapientia hominis lucet in vultu ejus, & 1 potentissimus faciem ejus commutabit, Eccles. 8. 1.

2 *Ex visu 3 cognoscitur vir, & ab 4 occursu facies cognoscitur insensatus.* Eccli. 19. 26.

Vide V. Anima cap. 2. §. 5.

In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum 5 in finibus terræ, Prov. 17. 24.

1. *Potentissimus*] Scilicet Deus qui feritatem in mansuetudinem commutabit.

2. *Ex visu*] Oculi enim maximè indices animi.

3 *Cognoscitur vir*] Licet sæpe conetur dissimulare, tamen attentus observator; agnoscet facilè qualis quisque sit.

4. *Occursu faciei*] .i. ex occurrente & objecto ejus vultu.

5. *In finibus terræ*] .i. vagi, instabiles ut qui ad fines terræ respiciant; nunc huc, nunc illuc deflexi, ac proinde sua instabilitate, hominis stultitiam prodentes, sicut contra vultus sapientis, gravitate & maturitate hominis sapientiam testatur.

§. 2 LICET FALLAT NONNVNQVAM.

Nolite judicare 1 *secundum faciem, sed* 2 *justum judicium judicate.* Ioan. 7. 24.

1. *Secundum faciem*] externa quælibet, vel in acceptione personarum.

4. *Justum judicium*] .i. considerate opera ipsa non personas.

FAMA.

V. Concionator. Columnia. Honor.

§. 1. BONÆ FAMÆ FRUCTUS, ET QUANTI sit facienda.

1 *Lux oculorum lætificat animam, fama bona* 2 *impinguat ossa.* Prov. 15. 30.

Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ, super argentum & aurum 3 *gratia* 4 *bona.* Prov. 22. 1.

Melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa, & 5 *dies mortis die nativitatis.* Eccli. 7. 2.

Curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi & magni. 6 *Bona vita* 7 *numerus dierum; bonum autem nomen permanebit in æternum.* Eccli. 41. 15. 16.

Vide omnino Tomum 1. verbo eodem

1. *Lux oculorum*] Lux corporea quæ oculis percipitur.

2. *Impinguat*] Ossa. i. hominis membra bene afficit & recreat, ac consequenter animum.

3. *Gratia*] Gratiositas qua quis acceptus est Deo aut hominibus.

4. *Bona super argentum*] .i. melior argento & auro.

5. *Dies mortis*] Quia tunc evadimus pericula vitæ, cum nascimur autem in ea ingredimur.

6. *Bona vita*] Fœlicis & beatæ secundum mundi judicium.

7. *Numerus dierum*] Est scilicet, i. certum habet numerum dierum, quo finienda est.

§. 2. QUOMODO EAM COLLIGANT FILII sæculi post mortem.

1 *Vocaverunt nomina sua in terris suis.*

1. *Vocaverunt nomina*] Celebria reddiderunt, immortalitati commendare conati sunt, per sepulchra magnifica de quibus supriore versu, per inscriptiones in eis. Item nomina sua indendo civitatibus, filiis aut nepotibus ad perpetuam sui memoriam.

§. ADD. PRÆCIPITUR FAMÆ RATIONEM habendam, *Verbo Cor* § 1. *num.* 11.

§. 3. MALA FAMA MORTE EST INTOLERabilior.

1 *A tribus timuit cor meum delaturam civitatis, & collectionem populi, & calumniam mendacem: super mortem omnia gravia.* Eccl. 26. 5. 6 7.

1. *A tribus*] Hujus explicationem. *Vide Calumnia* § 6.

FAMILIA.

Vide Paterfamilias.

FAMVLVS.

Vide Servus, Herus.

FESTVM.

Quæ hic de Sabbato, cæterisque Hebræorum festis afferentur, accommodanda sunt Dominicæ diei reliquisque religionis Catholicæ festivitatibus, quibus in nova lege cessare locum suum Hebræorum solemnes dies.

§. 1. PRÆCIPITUR FESTORUM celebratio.

Memento ut diem Sabbati sanctifices. Exod. 20. 8.

Sex diebus facietis opus, dies septimus, quia Sabbati requies est. 1 *vocabitur* 2 *sanctus,* 3 *omne opus non facietis in eo. Sabbatum* 4 *Domini est* 5 *in cunctis habitationibus vestris.* Levit. 23. 3.

1. *Vocabitur*] .i. erit.

2. *Sanctus* Meo cultui consecratus.

3. *Omne opus*] .i. nullum omnino nec accendere quidem ignem. *Vide versu* 31.

4. *Domini*] .i. Domino dicatum, vel quo Dominus quievit in creationis mundi. Vel quo vobis quiescendum in honorem Domini.

5. *In cunctis &c.*] Quia in templo seu tabernaculo non erat quies, tunc enim sacerdotes victimas mactabant, excoriabant, secabant, coquebant *Vide Matt.* 12. *v.* 5.

§. 2. EA RITE CELEBRANTIBUS VARIA PROmittuntur bona.

1 *Si averteris à Sabbato pedem tuum,* 2 *facere vo-*

Iuntatem tuam in die sancto meo, 3 & vocaveris 4 Sabbatum delicatum, 5 & sanctum Domini 6 gloriosum, & glorificaveris eum 7 dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua 8 ut loquaris sermonem: Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super 9 altitudines terræ, & cibabo te 10 hæreditate Iacob patris tui, 11 os enim Domini locutum est Isa. 58. 13. 14.

Vide infra §14.

1. *Si averteris &c.*] Vt non eo die plus spatii conficias quam permittit religio. Vel quia pes significat animi affectus: Si die Sabbati nihil facias quod affectui irrationali immoderatè serviat.

2. *Facere voluntatem*] Supple: *si averteris* .i. si ab his abstinueris quæ ut in die sancto meo audeas, tua tibi immoderata suadet voluntas: observa, dies sacros vocari dies Dei *in die sancto meo.*

3. *Et vocaveris*] .i. & tibi fuerit.

4. *Sabbatum delicatum*] .i. in delitiis, seu si in delitiis habeas ea facere quæ ad sabbati religionem lex ipsa postulat.

5. *Et sanctum Domini*] .i. Sabbatum ipsum quod est sanctificatum Domino & consecratum.

6. *Gloriosum*] Sup. Vocaveris .i. si satis gloriæ tibi esse ducas, ea facere quæ religio sabbati & observantia petit, neque illo die ambitioni des locum, totumque diem divinæ gloriæ impendas.

7. *Dum non facis vias meas*] Est explicatio præcedentium.

8. *Vt loquaris sermonem*] Inutilem & noxium.

9. *Altitudines terræ*] in terram sublimem & fructuum abundantia ac bonitate nobilem.

10. *Hæreditate Iacob*] .i. quam olim parenti tuo Iacob largitus sum.

11. *Os Domini*] q.d. non fallet hæc promissio, quia non ab humano sed ab ore divino profecta est.

§. 3. Dominica die dandæ eleemosynæ.

1. *De collectis autem quæ fiunt 2 in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. 3 Per unam Sabbati unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei beneplacitum fuerit: ut non, cum venero, tunc collectæ fiant,* 1. Corinth. 16. 1. 2.

1. *De collectis*] De sumptibus de eleemosynis, quæ colliguntur.

2. *In sanctos*] Ad alendum Christianos qui sunt Jerosolymis.

3. *Per unam Sabbati*] .i. prima die à Sabbato, i. die Dominica.

§. 4. Vetantur opera servilia festis diebus, addito præmio, & pœna.

1 *Custodite animas vestras & nolite 2 portare pondera in die Sabbati, nec inferatis per portas Ierusalem. Si audieritis me dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas Civitatis hujus in die Sabbati: & si sanctificaveritis diem Sabbati, ne faciatis in eo omne opus: Ingredientur per portas civitatis hujus Reges, & principes, 3 sedentes super solium David, & ascendentes in curribus, & equis, ipsi & principes eorum viri Iuda, & habitatores Ierusalem: & habitabitur Civitas hæc in sempiternum,* Hier. 17. 22. 24. 25. 27.

Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem Sabbati & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Ierusalem in die Sabbati, 4 succendam ignem portis ejus, & devorabit domos Ierusalem, & non extinguetur.

Vide 2. Esdræ 13. à vers. 15.

1. *Custodite animas vestras*] Est genus obsecrationis quo Judæos obsecrat ut per vitam & salutem suam caveant ne Sabbata violent, quo nomine religiosum cultum omnem intelligit. Ita Theodor. Isidor. Vatablus; q.d. cavete ab his, quam caræ sunt vobis animæ.

2. *Portare pondera*] Extra urbem.

3. *Sedentes super solium David*] Regni Davidici hæredes.

4. *Succendam*] Per Chaldæos, quod & factum posteà.

§. 5. Non tamen opera charitatis.

Licet Sabbatis benefacere, Matth. 12. 12.

§. 6. Neque spectantia ad Dei cultum.

Non legistis quia Sabbatis sacerdotes in templo 1 Sabbatum violant, & sine crimine sunt. Dico autem vobis quia templo maior est 2 hic, Matth. 12. 5. 6.

1. *Sabbatum violant*] Vide supra § 1 num. 5. scilicet hostias mactando, quod secundum se est servile ac violat Sabbatum, n. si pietas in Deum excusaret & sanctitas, & ex servilibus divina facerent.

2. *Hic*] .i. ego major sum templo.

§ 7. MINATUR DEUS IMPIIS ABLATIONEM FESTORUM.

1 Odi & proieci festivitates vestras: & non capiam odorem cætuum vestrorum, Amos 5.21.

Ne afferatis ultra sacrificium 2 frustra, incensum abominatio est mihi, 3 neomeniam. Sabbatum, & festivitates alias non feram, iniqui sunt cætus vestri. Calendas vestras & solemnitates vestras odivit anima mea: facta sunt mihi molesta, 4 laboravi sustinens, Isa 1.13.14.

1. *Odi*] Vide V. Contritio cap. 1. § 4. n. 26.

2. *Frustra*] Quia nulli vobis ului est futurum.

3. *Neomeniam*] i. Festum quod in novilunio celebratis.

4. *Laboravi sustinens*] Ita sunt mihi gravia ut in iis ferendis non sit mihi satis vitium, sed laborem & defatiget.

FIDES.

V. Opera, Ecclesia.

Agendum primò de fide divina, tum de incredulitate, 3. de fide humana, 4. de fide seu fiducia. De fide vero miraculorum quæ non est virtus Theologica, at donum gratis datum. Vide V. Ecclesia cap. 4. §. 4. num. 4.

CAPUT I.

De fide Divina.

§. 1. QUID FIDES.

Est autem fides sperandarum 1 substantia rerum, 2 argumentum non apparentium, Hebr. 11.1.

1. *Substantia*] Græcè ὑπόστασις, i. subsistentia, quia per fidem certa habemus quæ nondum existunt (qualia sunt res speratæ) ac si subsisterent, quare fides dat quandam subsistentiam rebus speratis, facit enim ut subsistant in mente credentium. Ita Chrysost. cum suis & Syrus.

2. *Argumentum*] Græcè ἔλεγχος, i. convictio, evictio, demonstratio, quasi dicat fide convincimur ad credenda ea quæ non apparent, quæ oculis non subjiciuntur, petinde ac si viderem, tam certò enim ea ostendit fides. Idem.

§. ADD. FIDEI NOMINA.

Vocatur lucerna. Vide §. seq. num. 4. *Vocatur regula.* V. concordia, §. 8. testimonio ultimo. Atque alia licet ex infertius dicendis colligere.

§. 2. FIDEI NOTITIA, CERTIOR EST omni sensuum notitia.

1 Hanc vocem audivimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto & habemus firmiorem 2 propheticum sermonem: cui benefacitis 3 attendentes quasi 4 lucernæ lucenti in 5 caliginoso loco, donec 6 dies elucescat, & 7 lucifer oriatur in cordibus vestris, 2. Petr. 1.18.19.

1. *Han. vocem*] Scilicet patris qua Christum sibi dilectum filium esse testatus est.

2. *Propheticum sermonem*] Scilicet Davidis Prophetæ, Ps. 2. ubi pater æternus dicit Christo filius meus es tu.

3. *Attendentes*] Eidem habentes.

4. *Lucernæ*] Est scriptura prophetica quasi lucerna.

5. *Caliginoso loco*] Qualis est hæc vita, caligine ignorantiæ plena, quæ à prophetica scriptura illuminatur.

6. *Dies*] Venturi sæculi claritas.

7. *Lucifer*] Sol justitiæ lucem ferens, i. Christus Dominus, nam illic scripturarum adminiculo nihil opus erit, ubi omnia videbimus clara visione.

§. 3. FIDEI CERTITUDO SUMMA EST quia innititur divinæ revelationi.

Licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis, 1 præterquam quod evangelizavimus vobis, 2 anathema sit. Sicut prædiximus & nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, Gal. 1.8 9.

Gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepisset à nobis 3 verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est verè) 4 verbum Dei, 1. ad Thess. 2.13.

Hinc vocatur prædicatio fidei, *verbum 5 veritatis*, ad Eph. 1. v. 13.

Deum 6 nemo vidit unquam unigenitus filius, 7 qui est in sinu patris, ipse 8 enarravit, Joan. 1.18.

Huc facit etiam quod Salomon de sponso.

9 Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas, Cant 5.15.

In eandem sententiam faciunt quæ supra, verbo Deus, capite 6. quod sit immutabilis & quod fallere nequit. Vide Item V. Ecclesia cap. 7. §. 14.

1. Præ-

1. *Præterquam*] .i. aliquid contrarium fidei receptæ.

2. *Anathema*] Condemnatus, vel alienatus ab Ecclesia Dei. Hoc ideo dicit quia Deus, qui quæ sunt fidei revelavit, mentiri non potest.

3. *Verbum auditum Dei*] .i. Evangelium in quo audistis notitiam Dei.

4. *Verbum Dei*] Quod Deus ipse locutus est & revelavit.

5. *Veritatis*] Quia à prima & infallibili veritate prolatum.

6. *Nemo vidit*] Igitur non potest nobis veritatem enarrare, nec ejus esse author.

7. *Qui est in sinu patris*] Dicitur esse in sinu patris, quia talem cum eo propinquitatem habet, ut Dei occulta ei sint manifesta, quæ enim occultamus in sinu reponimus. Hæc autem propinquitas non est aliud, quam identitas naturæ & substantiæ. Quis enim novit quæ sunt Dei nisi spiritus Dei qui est intra eum? sinus igitur Dei est divinitatis arcanum in quo est filius. Ita Toletus.

8. *Enarravit*] Veritatem docuit quia solus eam vidit &c. nemo alius.

9. *Cruce*] Vide V. Deus cap. 6. §. 2.

§. 4. Notæ fidei faciunt eius objecta credibilia.

1 *Testimonia tua* 2 *credibilia facta sunt nimis*, Psal. 92. 5.

1. *Testimonia tua*] .i. Quæ tu per Apostolos ad nos delata voluisti, quibusque veritatem testatus es.

2. *Credibilia facta sunt*] Scilicet ob notas fidei, v. g. ob signa & prodigia Christi & Apostolorum innumera. Item quia videmus impleta quæ prædicta sunt, & ob alia multa, quæ fidem Christi omnino credibilem faciunt; ut nemo possit, postquam prædicatores audierit, sine magna temeritate non credere.

§. 5. Eas adhibuit Deus ut mundus crederet.

1 *Contestante Deo* 2 *signis & portentis & variis virtutibus & Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem*, Hebr. 2. 4.

1. *Contestante*] .i. testimonium dante veritati & certitudini, seu confirmante prædicationem Evangelicam.

2. *Signis &c.*] Ut per ea inducerentur mundus ad credendum.

§. 6. Fides est Dei donum.

Gratia estis salvati 1 *per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est*, Eph. 2. 8.

1. *Per fidem*] Fide interveniente.

§. 7. In ea debet cedere intellectus & ratio, Dei revelationi.

1 *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*, 2. Cor 10. 5.

1. *In captivitatem*] Vide V. Concionator cap. 5. num. 7.

§. 8. Fides unica est.

Unus Dominus, una fides, unum baptisma, Ephes. 4. 5.

§. 9. Eius necessitas.

1 *In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur*, Gal. 5. 6.

1. *In Christo Iesu*] .i. In Christi religione, in Christi corpore, quod est Ecclesia.

§. 10. Ad idem, et quæ sint explicitè credenda.

Sine fide autem impossibile est placere Deo, credere enim oportet 1 *accedentem ad Deum* 2 *quia est & inquirentibus se* 3 *remunerator sit*, Hebr. 11. 6.

Non est in alio aliquo salus: neque enim 4 *aliud est nomen sub cœlo datum hominibus*, 5 *in quo oporteat nos salvos fieri*, Actor. 4. 12.

Vide Actor. 10. v. 43. & 1. Cor. 10. 3. 4 5. Vide infra cap 2. §. 1.

1. *Accedentem ad Deum*] .i. ut quis ritè Deum colat, & ei placeat.

2. *Quia est*] Deum esse, scilicet α & ω authorem naturæ & gratiæ.

3. *Remunerator*] Cujusdam gloriæ supernaturalis.

4. *Aliud nomen*] Alius.

5. *In quo*] In cujus fide.

§. 11. Quantum sit beneficium vocationis ad fidem Christi fusè proponitur ab Apostolo Ephesiis considerandum *cap. 1. 2. & 3.* è quibus hæc paucula.

Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis: ut Deus Domini nostri Iesu Christi pater gloriæ det vobis 1 *spiritum sapientiæ, & revelationis in agnitionem ejus:* 2 *illuminatos oculos cordis vestri ut*

§. 14. VARII EFFECTUS FIDEI QUI OMNES animum spectant, conveniuntque fidei formatæ charitate, non autem informi.

Justus 1 *in fide sua* 2 *vivet.* Abacuc. 2. 4.

Credidit Abraham Deo, & 3 reputatum est illi ad justitiam. Rom. 4 3.

Justificati ex fide 4 *pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.* Rom. 5. 1.

5 *Justitia Dei per fidem Iesu Christi, 6 in omnes, & super omnes qui credunt in eum: non enim est distinctio.* Rom. 3. 22.

Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum. Actor. 10. 43.

Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit, qui vero non crediderit condemnabitur Marci. 16. 16

Quotquot 8 *receperunt eum dedit eis* 9 *potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* Joan. 1. 12.

Sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Ioan. 3. 16.

Ego sum panis vitæ; qui 10 *venit ad me* 11 *non esuriet, & qui credit in me non sitiet unquam. Amen amen dico vobis qui credit in me,* 12 *habet vitam æternam.* Ioan. 6. 35. 47.

Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. 13 *& in judicium non venit, sed transit à morte in vitam.* Ioan. 5. 24.

Vide etiam ejusdem caput 11. v. 25. & c. 17. v. 3. & alibi sæpissime.

Quot & quanta & præstiterint & perpessi sint prisci sancti instructi fide. Vide ad Heb. cap. 11. fusissime, quæ omnia & singula ad fidei effecta sunt referenda.

1 *In fide sua*) Per fidem suam quam habet in Christum, non per opera legis.

2. *Vivet.*] Vitam acquiret gratiæ: scilicet inchoativè, quia talis fides initium est verè justificationis.

3. *Reputatum, &c.*] .i. justificatus est ex fide. *Vide versu* 5.

4. *Pacem habeamus.*] .i. amicitiam in justificatione acceptam cum Deo conservemus.

5. *Justitia Dei*] Qua nos justificat.

6. *In omnes & super omnes*] Scilicet manifestatur.

7. *Nomen ejus.*] .i. eum.

9. *Receperunt.*] Recipiunt illum qui credunt in illum.

9. *Potestatem* &c.] Per spiritualem regenerationem quæ in baptismo, qua denuò nascuntur ex spiritu & secundum spiritum, non jam caro sed spiritus, non iterum filii hominum sed filii Dei. Toletus.

10. *Venit ad me.*] Per fidem.

11. *Non esuriet* &c] Quia tollit omnem famem & sitim, non quidem in hac sed in futura vita.

12 *Habet vitam æternam.*] Quia habet jus ad eam, non quod tunc habeat quando credit: fides enim viva est veluti quoddam pignus & jus ad vitam æternam.

13 *Et in judicium* &c.] .i quia (ita enim sæpe sumitur &) non judicatur secundum ea quæ commisit, nam per fidem in Christum vivam remittuntur ei commissa.

§. 15. FIDES VALET CONTRA dæmonem.

V. Verbo Dæmon *cap.* 3. §. 1.

§. 16. VERÆ FIDEI SIGNUM SUNT bona opera.

Qui credit Deo attendit mandatis, & qui confidit illi 1 *non minorabitur.* Eccli. 32. 28.

Sed dicet quis, 2 *tu fidem habes, &* 3 *ego habeo opera,* 4 *ostende mihi fidem tuam sine operibus: & ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Jac. 2. 18.

1. *Non minorabitur.*) Non patietur detrimentum aut defectum in ulla re.

2. *Tu fidem habes.*] Fidem dicis te habere cum non adsint opera.

3. *Ego opera habeo.*) q. d. & ex operibus possum tibi demonstrare fidem meam.

4. *Ostende mihi, &c.*) .i. tu autem operibus destitutus, fidem tuam demonstrare nequis. Neque vero tibi fidem jactanti habebitur fides, nisi per opera eam te habere probaveris.

§. 17. FIDES SINE OPERIBUS, est inutilis.

Quid prodest fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid potest fides salvare eum? si autem frater & soror nudi sunt, & indigeant victus quotidiano: dicat autem aliquis ex vobis: ite in pace calefacimini, & saturamini: non dederitis autem eis

necessaria sunt corpori, quid proderit: sic & fides, si non habeat opera, 1 mortua est in semetipsa. Iac. 2. 14. 15. 16. 17.

Vide etiam Matth. 7. 21. & 1. Cor. 13. 2. alibi citata.

1. *Mortua est.*] Ad salutem prodesse non valet.

§. 18. COHORTATIONES AD FIDEM, ET ad perseverandum in ea.

Ne transgrediaris 1 terminos antiquos, quos posuerunt patres tui, Prov. 22. 28.

State in fide. 1. Cor. 16. 13.

2 *Haec dicit* Dominus: *state super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona, & ambulate in ea: & invenietis refrigerium animabus vestris.* Ierem. 6. 16.

O insensati Galatae, quis vos 3 fascinavit non obedire veritati, 4 apte quorum oculis Iesus Christus praescriptus est, & in vobis crucifixus? Gal. 3. 1.

5 *State, & nolite iterum 4 jugo servitutis contineri.* Gal. 5. 1.

Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire Gal. 5. 7.

Vide V. Perseverantia.

7 *Iam non simus 8 parvuli 9 fluctuantes & 10 circumferamur 11 omni vento doctrina 12 in nequitia hominum 13 in astutia ad circumventionem erroris.* Eph. 4. 14.

Doctrinis 14 variis & 15 peregrinis nolite 16 abduci, Hebr. 13. 9.

1. *Terminos antiquos.*] Fidei dogmata ab antiquis determinata, vel rectae vitae praescripta à patribus laudabiliter constituta pro ordine, concordia & politia inter homines conservanda. Est tropologia.

2. *Haec dicit.*] Vide V. exemplum §. 4. num. 10

3. *Fascinavit.*) Tanquam pueros recens in fide natos laesit & veluti incantationibus delusit: Utitur metaphora fascini quod tantum dicitur laedere pueros.

4. *Ante quorum, &c.*] Quibus per meam praedicationem ita est expositum Evangelium Christi, ejusque passio, ut manifestius sit vobis declaratus [hoc enim significat *praescriptus*] & certius eum fitis contemplati, quam qui ipsum tantùm oculis corporis viderunt. Ita Vasquez.

5. *State.*] Firmi estote, ne vacilletis in fide.

9. *Iugo servitutis.*) Ne implicemini denuo jugo legis Mosaicae servilis: libertatem quam ex lege Evangelica nacti estis retinete.

7. *Iam.*] Post tempus gratiae, post acceptionem spiritualis doctrinae.

8 *Parvuli.*] Sensibus.

9. *Fluctuantes.*] Dubitantes in fide, sed simus in ea firmi & immobiles.

10. *Circumferamur.*] In gyrum feramur erroris.

11. *Omni vento doctrina.*] Omni flatu inanis dogmatis. Bene hic Anselmus Haereticorum & pravorum doctrinam similem dicit vento.

12. *In nequitia hominum.*] Per homines nequam.

13 *In astutia, &c.*] Qui in astutia veniunt ut circumveniant incautos & in errorem ducant.

14 *Variis*] Quae pro varietate authorum sunt diversae, nec consentiunt cum unitate fidei.

15. *Peregrinis.*] Extraneis à veritate.

16. *Adduci.*] A semel susceptae fidei rectitudine.

§. ADD. QUOMODO CONSERVETUR. *Vide cap. 2. §. 4.*

§. 19. CONFESSIO FIDEI EST NECESSARIA ad salutem.

1 *Qui me erubuerit, & meos sermones: hunc filius hominis 2 erubescet cum venerit in majestate sua, & patris, & sanctorum Angelorum.* Lucae, 9. 26

3 *Corde creditur ad justitiam, 4 ore autem confessio fit ad salutem.* Rom. 10. 10.

1. *Qui me erubuerit.*] Erubescit Christum & ejus sermones qui quando opus est eum confiteri & prodere fidem suam, metu aut alia de causa id non praestat.

2. *Erubescet.*] Abjiciet.

3. *Corde &c.*] Licet fides quae in corde est justificet.

4. *Ore autem* &c.) i. non erit tamen ad salutem finalem sufficiens, nisi & ore (cum res poposcerit & occasio occurrerit) paratus sis quod corde credis constanter profiteri. Titelman.

§. 29. QUID EAM IMPEDIAT.

Ex 1 principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur ut è Synagoga non ejicerentur, dilexerunt enim 2 gloriam hominum, magis quam gloriam Dei. Ioan. 12. 42. 43.

Vide cap. 2. §. 3.

3 *Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos, jam enim conspiraverunt Judæi ut si quis eum confiteretur esse Christum 4 extra synagogam fieret.* Ioan. 9.22.

1. *Principibus.*] Scilicet sacerdotum: vel ex primoribus & primis Judæorum.

2. *Gloriam hominum.*] i. pluris fecerunt apud homines magni fieri, quam apud Deum.

3. *Hæc dixerunt.*] Scil. se nescire quomodo aut quis aperuisset oculos filii.

4. *Extra synagogam fierent.*] i. excommunicaretur. Timor ergo causa fuit ne Christum confiterentur.

§. 11. PRÆDICIT PENE INFINITOS CHRISTI Domini fidem complexuros.

Vide Verbo Ecclesia capite 2.

CAPUT II.

De incredulitate.

§. 1. INCREDULITAS DEO DISPLICET.

1 *Qui incredulus est 2 non erit recta anima ejus in semetipso. 3 justus autem in fide sua vivet.* Abac. 2. 4.

1. *Qui incredulus est.*] q. d. Videte ut Christum recipiatis neque vos tantis bonis privetis per incredulitatem.

2. *Non erit &c.*] i. non erit bonus coram me, non placebit mihi, nec poterit sine hac fide justificari.

3. *Justus.*] Vide cap. 1. §. 14.

§. 2. EIUS FRUCTUS ET EFFECTA.

1 *Qui non credit, jam judicatus est 2 quia non credit in nomine unigeniti filii Dei, qui credit in filium habet vitam æternam, qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, 3 sed ira Dei manet super eum.* Ioan. 3. 18. 36.

Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Ioan. 8. 24.

Vide etiam ejusdem capit. 12. versu 48. & ad Hebræos cap. 3. versu. 18. & Apocal. 21. 8.

1. *Jam judicatus est.*] Quia à principio lata à Deo est contra eum mortis sententia quando in Adam peccavit, licet nondum sit executioni mandata.

2 *Quia non credit. &c.*) i. quia non accipit salutis remedium per quod ab illa sententia mortis liberaretur. *Vide August. tractat.* 12. afferentem exemplum de medico qui vult omnes sanare, qui volunt ejus opera uti.

3. *Ira Dei.*) Antiqua ira Dei & sententia de qua *vide supra numero primo*, à qua per me non liberatur, quia non vult in me credere.

§. 3. QUÆ SINT FIDEI SUSCIPIENDÆ impedimenta.

1 *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Ioan.* 5. 4.

Vide cap. 1. §. 20.

1. *Quomodo*] Vide Verbo Ambitio §. 4.

§. 4. QUOMODO FIDES AMITTATUR, quomodo conservetur.

Optimum est gratia 1 stabilire cor, 2 non escis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Hebr. 13. 9.

Sicut qui mel multum comedit, 3 non est ei bonum, 4 sic qui scrutator est majestatis, 5 opprimetur à gloria. Prov. 25. 27.

6 *Mel invenisti, 7 comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud.* Prov. 25. 16.

Habens fidem, & 8 bonam conscientiam, 9 quam quidam repellentes 10 circa fidem naufragaverunt. 1. ad Tim. 1. 19.

Vide V. Curiositas §. 5. numero 2.

11 *Propter incredulitatem fracti sunt: 12 tu autem fide stas. 13 noli altum sapere, sed 14 time. 15 si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: 16 ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & severitatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt severitatem, in te autem bonitatem Dei 17 si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris.* Rom. 11. 20 21. 22.

1. *Stabilire.*] Confirmare ut in fide vera permaneat.

2. *Non escis &c.*] Sacrificiorum scilicet antiquæ legis, quæ veram justitiam afferre non potuerunt iis qui ea offerebant & iis vescebantur.

3. *Non est ei bonum.*) Licet cibus sit suavissimus, si enim immoderatè sumatur nocet & mortem adfert, quia citò vertitur in colerem, & periculosissimè inflammat totum corpus.

4. *Sic qui scrutator &c.*) Qui supra modum quærit intelligere quæ ad Dei majestatem & naturam spectant, non captivans intellectum in obsequium fidei.

5. *Opprimetur à gloria.*] In errores præcipitabitur.

cur, & fidem perdet, excœcabitur, non minus quam solis claritas directè ipsam inspicientem excœcat, quæ alioqui reficit & illuminat.

6. *Mel.*] Per mei intelligere licet divinorum meditationem & studium.

7. *Comede quod sufficit.*] Qui enim in rerum divinarum dulcedine & cognitione plus præsumunt quam valeant concoquere, volentes sapere plus quam oportet, etiam quæ intellexerunt amittunt (quod significatur his verbis *nè evomas illud*) excidentes à recta fide.

8 *Bonam conscientiam.*] Sinceram & immaculatam.

9 *Quam.*] Scil. bonam conscientiam & vitæ puritatem.

10. *Circa fidem naufragaverunt.*) In fide periclitati sunt & ab ea exciderunt.

11. *Propter incredulitatem fracti.*) .i. excisi sunt aliqui rami .i. aliqui ex Judæis à radice, non permanentes in fide progenitorum, in quam incredulitatem justo Dei judicio permissi sunt labi.

12. *Tu autem fide stas.*) Fide ex gratia Dei non tuis meritis insertus es & manes.

13. *Noli altum sapere.*] Id tibi tribuens quod Dei donum est.

14. *Time.*) Dei judicia. Time ne fortè & tibi contingat à fide quæ est Dei donum excidere, atque ita ex bona oliva ejici. Colligitur hinc fidem conservari humilitate & timore, perdi superbia & securitate nimia.

15. *Naturalibus ramis.*) Ipsis Judæis qui erant naturales rami origine carnis.

16. *Nè fortè nec tibi parcat.*) Tibi gentili, nam si per superbiam indignum te præbeas gratia Dei, similiter atque ipsi excideris.

17. *Si permanseris.*) .i. Quam bonitatem Deus semper erga te habebit, si in cœpto permanseris.

CAPUT. III.

De fide humana.

§. 1. NON FACILE CREDENDUM CUIVIS.

1 Innocens credit omni verbo, 2 astutus 3 considerat gressus suos. Prov. 14. 15.

Charissime nolite 4 omni spiritui 5 credere, sed 6 probate spiritus si ex Deo sint 1. Ioan. 4. 1.

Qui credit citò 7 levis est corde, & 8 minorabitur 9 & qui delinquit in animam suam, insuper habebitur. Eccli. 19. 4.

1. *Innocens.*] Simplex & imperitus.

2. *Astutus.*) Prudens.

3. *Considerat gressus suos.*] Et considerando eos seu actiones suas, eas moderatur prudenter & secundum legem Dei, non curat quid quivis dicat, novit quid sibi sit faciendum.

4. *Omni spiritui.*) Omni homini vobis quidpiam suggerenti aut etiam interiùs vestræ suggestioni.

5. *Credere.*) Sine magna discretione.

6. *Probate spiritus.*] Cum magno judicio discernere studete an ex Deo sint qui loquuntur vobis an ex diabolo, hoc est si Catholicæ fidei consona loquuntur, aut contraria.

7. *Levis.*] Inconstans, ut qui tam facilè aliorum verbis moveatur, nec prudenter apud se prius statuat, inquirendum esse de veritate eorum quæ narrantur.

8. *Minorabitur.*] Scil. est corde .i. defectum patietur sapientiæ, minorabitur item in fama & nomine, minorisque erit existimationis.

9. *Et qui delinquit, &c.*) Sic construenda hæc. Et insuper habebitur ac reputabitur talis qui peccat in animam suam .i. talis non tantum peccat in proximum cito de illo malè sentiendo, sed etiam in seipsum, quia se levitate commaculat, & se decipi leviter permittit, & se multorum malorum periculo exponit.

CAPUT IV.

De fide seu fiducia.

§. 1. NE MAXIME QUIDEM CONIUNCTIS credendum seu fidendum.

1 A filiis tuis cave, & à domesticis tuis attende. Eccli. 32. 26.

Nolite credere 2 amico, & nolite confidere in 3 ducem ab ea quæ 4 dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri & filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam & inimici hominis domestici ejus. Mich. 7. 5. 6.

Quod idem to idem pene verbis repetitur à Christo Domino Matt. 10. 21.

1. *A filiis, &c.*] Non tantum quia infidi sunt nonnunquam, ingrati & pernicium molientes, sed quod etiam animæ noxia sæpe suggerant.

2. *Amico*

2. *Amito.*] Quia nec hic fidem servabit.

3. *Duco.*) Sive sit dux belli, sive princeps, sive magister.

4. *Dormit in sinu.*] i. ab uxore cave: ne ei aperias tua secreta.

FIDUCIA.

Vide spes & fides cap. 4.

FILIUS. FILIA.

Vide Educatio. Parentes. Obedientia.

§. 1. Varia monita et præcepta servanda filiis erga parentes.

Primum obediant parentibus; honorent illos, etiam matrem, iis serviant & quo fructu.

1 *Audi fili mi disciplinam patris tui & ne dimittas legem matris tuæ: ut addatur* 2 *gratia capiti tuo & torques collo tuo.* Prov. 1. 8. 9.

Audi patrem tuum qui genuit te & ne contemnas cum senuerit mater tua. Prov. 23. 22.

4 *Iudicium patris audite filii & 5 sic facite, ut salvi sitis.* 6 *Deus enim honoravit patrem in filiis, &* 7 *iudicium matris* 8 *exquirens, firmavit in filios* Eccli. 3. 2. 3.

Filii obedite parentibus vestris 9 *in Domino: hoc enim* 10 *iustum est.* Ephes. 6. 1.

Honora patrem tuum, & matrem tuam ut sis longævus super terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi Exod. 20. 12.

Honora patrem tuum, & 11 *gemitus matris tuæ ne obliviscaris. Memento quoniam nisi per illos natus non fuisses &* 12 *retribue illis, quomodo & illi tibi.* Eccli. 7. 29. 30.

13 *Sicut qui thesaurizat, ita & qui honorificat matrem suam, qui honorat patrem suum* 14 *iucundabitur in filiis, & in die orationis suæ* 15 *exaudietur. Qui honorat patrem suum vita vivet longiore: & qui obedit patri* 16 *refrigerabit matrem. Qui timet Dominum honorat parentes, & quasi dominis* 17 *serviet his, qui fecerunt. In* 18 *opere, & in* 19 *sermone, & omni* 20 *patientia honora patrem tuum, ut superveniat tibi* 21 *benedictio à Deo, & benedictio illius in novissimo manebit. Benedictio patris firmat* 22 *domos filiorum, maledictio autem matris* 23 *eradicat fundamenta.* Eccli. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

1. *Audi.*] i. obedi.

2. *Gratia.*) Per hanc intellig't omnia quæ caput ornant ut diademata, coronæ &c.

3. *Torques.*] Per hunc intelligit quæcunque guttur & pectori decorem afferunt. Obliquè autem intelligit honores & magistratus, ut metaphora ducatur ab ornamentis regum. Vel per gratiam intelligi possunt gratiarum dona à Deo conferenda quasi si donarentur corona & torque pretiosis, scilicet prosperitas, bona fama, opes &c.

4. *Iudicium patris.*] i. id quod pater præscribit faciendum.

5. *Sic facite.*] Scilicet sicut pater judicat faciendum i. obedite illi.

6. *Deus honoravit. &c.*] Quando filiis præcepit honorem illi deferri.

7. *Iudicium matris.* &c.] Quia præcepta matris Deus suo præcepto, Honora patrem &c. rata facit, divinam eis authoritatem dando.

8. *Exquirens.*] Scil. dum requirit ut judicium & lex matris fiat à filiis, ipse illud judicium firmum reddit super ipsos filios.

9. *In Domino.*] In his quæ ad Deum pertinent.

10. *Iustum.*] Quia ad id tum jus naturale, tum præceptum divinum obligat.

11. *Gemitus.*) Quos & ante partum in uteri gestatione & in partus doloribus & post partum in educatione pro te sustinuit. *Vide ad idem Tobiæ* 4.

12. *Retribue &c.*] id summam eis gratiam refer, quemadmodum summam ab eis accepisti.

13. *Sicut* &c.] i. talis comparat sibi opes seu temporales, seu spirituales.

14. *Iucundabitur in filiis.*] Quia Deus dabit ei posteritatem & filios, eosque qui ei afferant gaudium.

15. *Exaudietur.*) Omnium votorum suorum compos fiet.

16. *Refrigerabit matrem.*] i. recreabit, reficiet loco dolorum quos est perpessa.

17. *Serviet.*] Pro beneficio generationis.

18. *Opere.*] Prompte seu obediendo, serviendo & subveniendo.

19. *Sermone.*] Benignè ac humiliter loquendo.

20. *Patientia.*] Tolerando defectus, & mandatorum rigorem non detrectando.

21. *Benedictio.*) Dei benedictio, omne bonum secum defert.

22. *Domos filiorum.*] i. familias & res stabiles reddit.

23. *Eradicat fundamentum.*] Penitus subvertit eorum domos, atque progenies. Id patuit in maledictione Noë & aliorum Patriarcharum. *Vide Augst. l.21. de civitate Dei cap.* 8 quid maledictio matris in 10. filios operata sit.

§. 2 TERTIO ADMITTANT EORUM correptionem.

Filius sapiens 1 *doctrina patris: qui autem* 2 *illusor est,* 3 *non audit cum arguitur.* Prov. 13. 1.

1. *Doctrina patris.*] ,1. Doctrina seu etiam castigatio & correptio patris, efficit filium sapientem, nec aliunde esse potest.

2 *Illusor.*]Derisor rectè monentis.

3. *Non audit &c.*] Ac proinde nunquam erit sapiens, quia rejicit id per quod sapientia paratur.

§. 3. QUARTO NON DETEGANT eorum vitia.

Ne glorieris in 1 *contumelia patris tui, non enim est tibi gloria, sed confusio, gloria enim hominis ex honore patris sui, & dedecus filii pater sine honore.* Eccli. 3. 12 13.

1. *Contumelia.*] ,1. Ignominia, infamia, sunt enim qui ex parentum dedecore sibi gloriam quærant, dum volunt iis videri meliores & sapientiores, & ob id eorum vitia, quæ celare debuerant, prædicant.

§. 4. QUOMODO SESE ERGA PARENTES tenes habere debeant, & quo fructu.

Fili 1 *suscipe senectam patris tui, & non contristes eum in vita illius: & si defecerit* 2 *sensu, veniam da, & ne spernas eum in* 3 *virtute tua; quia* 4 *eleemosyna enim patris non erit in oblivione. Pro peccato matris restituetur tibi bonum, & in justitia ædificabitur tibi, & in die tribulationis commemorabitur tui: & sicut in serena glacies solventur peccata tua.* Eccli. 3. 14. 15. 16. 17.

1. *Suscipe senectam.*) ,1 eam sublieva, succurre inopiæ ejus, consolatione eam erige, cum ferè Senes sibi sufficere nequeant.

2. *Sensu.*] Prudentia.

3. *Virtute tua.*] Tam mentis quam corporis, quia scilicet & acumine mentis & viribus corporis eum superas.

4. *Eleemosyna &c.*] Hujus explicationem, *Vide V. Eleemosyna capite* 4 § 10. *n.* 7.

§. 5. FILIIS COGITANDUM QUIBUS ORTI parentibus, ut sic eos invitentur.

Nolite ita loqui: quoniam filii 1 *sanctorum sumus & vitam illam exspectamus, quam Deus daturus est his qui fidem suam numquam mutant ab eo.* Tob. 2. 18.

Filii sanctorum sumus, & non possumus ita conjungi sicut gentes, quæ ignorant Deum. Tob 8. 5.

1. *Sanctorum.*] Patriarcharum & prophetarum vel *sanctorum* ,1. fidelium qui sancti sunt ,i. Deo dicati.

§. 6. POENÆ EORUM QUI PARENTIBUS non obediunt.

Si genuerit homo filium contumacem & protervum qui non audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempserit, apprehendent eum & ducent ad seniores Civitatis illius, & ad portam judicii, dicentque ad eos. Filius noster iste protervus & contumax est, nec ta nostra audire contemnit, comessationibus vacat & luxuriæ atque conviviis, lapidibus eum obruet populus civitatis & morietur, ut auferatis malum de medio vestri, & universus Israel audiens pertimescat. Deuter. 21. 18. 19. 20. 21.

§. 7. POENA EORUM QUI EOS DESERUNT aut exacerbant.

Quam mala fama est qui 1 *derelinquit patrem, & est à Deo maledictus qui* 2 *exasperat matrem.* Eccli. 3. 18.

Vide Verbo furtum § 1.

1. *Derelinquit.*] Non succurrendo ei in necessitatibus.

2. *Exasperat.*] Sua rebellione aut defectione, ad iram provocat.

§. 8. POENA EORUM QUI PARENTES despiciunt, decident &c.

Oculum, qui 1 *subsannat patrem & qui despicit* 2 *partum matris suæ,* 3 *effodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ.* Prov. 30. 17.

1. *Subsannat.*]Despicit, ridet ob quædam quæ videt in patre.

2. *Partum.*] Parturitionem & laborem quem in pariendo, ejus causa sustinuit.

3. *Effodiant &c.*) ,i. suspendatur in patibulo, ibique ejus oculos evellant & comedant, qui oculi causam dederunt primum despiciendi parentes. Potest etiam intelligi ut illius adhuc vivente

ventis oculi ab avibus eruantur, cœcusque fiat qui oculis in parentes peccavit: nec videat amplius in eis quæ ad eos despiciendos, illum inducant.

§. 9. FILIORUM ET FILIARUM PRAVI mores & vitia, redundant in parentum infamiam.

Confusio patris est 1 de filio indisciplinato, 2 filia autem 3 in deminoratione fiet. 4 Filia prudens hæreditas viro suo, nam quæ 5 confundit, in 6 contumeliam fit genitoris. Patrem & virum confundit 7 audax, & 8 ab impiis non minorabitur: 9 ab utrisque autem 10 inhonorabitur. Eccli. 22. 3. 4. 5.

1. *De filio indisciplinato.*] Quia patris erat eum benè instituere.

2. *Filia.*] Supple si talis sit sine disciplina & institutione.

3. *In deminoratione.*] Quia parui fiet nec commendabilem se reddet conjugio, vel quia damnum afferet parentibus & marito.

4. *Filia prudens, &c.*) i. prudentiam filiæ amabit vir ejus tanquam hæreditatem & patrimonium ut per quam multa commoda consequatur, & in qua judicabit se magna dote donatum.

5. *Confundit.*] Quæ probro & confusione res dignas facit.

6. *Contumeliam.*] Ignominiam, & quidem maximè apud maritum suum qui de ea apud patrem expostulat.

7. *Audax.*] Inverecunda, confundit autem quia inverecundia multorum malorum, atque ideo impudicitiæ causa est.

8. *Ab impiis non minorabitur.*] Etiam impiis invenietur non esse inferior.

9. *Ab utrisque.*) Tam viro quam parente.

10. *Inhonorabitur.*] Contemnent eam, subsidia ei subtrahent & justis pœnis afficient.

FRAUS.

Vide Dolus.

FURTUM.

Vide Injustitia, Dolus. Dives. Avaritia.

§. 1. FURTUM EST, ACCIPERE QUIDPIAM à parentibus, iis invitis.

Qui subtrahit aliquid à patre suo, & à matre, & dicit hoc non esse peccatum, 1 particeps homicidiæ est. Prov. 28. 24.

1. *Particeps.*] i. socius, quia graviter peccat, dignusque est qui ut homicidæ imo parricidæ puniatur, quod intellige de iis qui ita spoliant parentes, ut eos ad inopiam redigant, quæ non minus quam mors affligit & enecat.

§. 2. FURTI POENÆ ET EFFECTUS.

ÆTERNA DAMNATIO.

Nolite errare: neque fornicarii neque fures, neque rapaces regnum Dei possidebunt. 1. Cor. 6. 9. 19.

Non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.] Apoc. 9. 21.

§. 13. AD IDEM ADDITIS POENIS temporalibus.

1 *Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ, quia omnis fur sicut 2 ibi scriptum est judicabitur, 3 & omnis jurans ex hoc similiter judicabitur. Educam illud dicit Dominus exercituum, & veniet ad domum furis, & ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, & commorabitur in medio domus ejus, & consumet eam, 4 & ligna ejus, & lapides ejus.* Zach. 5. 3. 4.

1. *Hæc est maledictio &c.*) i. hoc volumen significat punitionem quæ ventura &c.

1. *Ibi.*] In eo volumine. i. juxta pœnas ibi contentas punietur.

3. *Educam illud.*) Scil. volumen, i. pœnas ibi contentas. i. efficiam ut quod tu modo in visione cognoscis, illi re ipsa experiantur.

4. *Et ligna, &c.*] Ut nunquam deleatur memoria supplicii, & alii inde terreantur.

§. 4. FURTUM DEPAUPERAT.

1 *Alii dividunt propria, & ditiores fiunt: alii rapiunt non sua & semper in egestate sunt.* Prov. 11. 24.

1. *Alii.*] Vide V. Eleemosyna, cap. 4. §. 13. num. 11.

§. 5. MULTA HABES DE DIVITIIS, DOMIbus, possessionibus &c. furto partis, ædificatis, & quot mala accersant possidentibus ea, tum in hac vita, tum in futura, verbo Dives & Avaritia.

§. 6. OBLATIONES EX FURTO NON suscipit Deus.

Intulistis 1 de rapinis claudum & languidum, &

intulisti munera: numquid suscipiam de manu vestra, dicit Dominus? Malach. 2. 13.

Immolantis 2 ex iniquo, oblatio est 3 maculata, & 4 non sunt beneplacita 5 subsannationes injustorum. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum 6 propitiabitur peccatis. 7 Qui offert sacrificium ex substantia pauperum quasi qui victimat filium in conspectu patris sui, Eccli. 34. 21. 23.

Noli offerre munera 8 prava, non enim suscipiet illa & noli 9 inspicere injustum, quoniam Dominus 10 judex est, & 11 non est apud illum gloria personæ, Eccli. 35. 14. 15.

1. *De rapinis*] Cum diceretis esse de labore.

2. *Ex iniquo*] Ex injuste partis.

3. *Maculata*] Reprehensibilis.

4. *Non sunt beneplacita*] Est magis, imò maximè displicent.

5 *Subsannationes*] Ita vocat dona impiorum, quia iis videntur Deum potius ridere quam illum honorare.

6 *Propitiabitur*] Placabitur, quod intellige de permanentibus in peccatis, & tamen impunitatem sibi propter sua munera promittentibus.

7. *Qui offert &c.*] Vide verbo Eleemosyna c. 5. § 6.

8 *Prava*] Qualia sunt quæ ex furto.

9 *Inspicere*] Ut scilicet in illo fiduciam tuam colloces, & putes te ejus contemplatione Deo fore gratum.

10. *Iudex*] Planè incorruptus.

11. *Non est apud illum*] .i. Apud eum non valet dignitas & excellentia quam quis habet in existimatione hominum, ita ut diviti injurioso in pauperes ob ejus magnifica munera faveat.

§ 7. PROHIBETUR FURTUM.

Non furtum faciet, Exod. 20. 15.

Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis 1 quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, Eph. 4. 28.

1. *Quod bonum est*] Opus utile & sine peccato.

§ 8. PECCAT QUI FURTI EST PARTICEPS quocumque id fiat modo.

Qui cum fure 1 participat, 2 odit animam suam: 3 adjurantem audit & non indicat, Prov. 29. 24.

1. *Participat*] Non tantùm qui partem accipit rei alienæ, sed qui quovis modo cum fure cooperatur, decem modis id fieri docet vulgatus versiculus *Iussio, consilium &c.*

2. *Odit animam suam*] Quia eam infamiæ & damnationi æternæ exponit.

3. *Adjurantem audit*] .i. Audiet eum qui jurejurando exigit ex officio ut furtum prodatur, non tamen indicabit, ne cogatur restituere. Significat non tantum peccare furem in proximum cujus rem detinet, sed in Deum; cui adjuratus ab eo qui potest ex officio non dat gloriam. Est enim adjurare, metu religionis aut pietatis violandæ, aut ultionis aut maledictionis Dei incurrendæ, adigere ad faciendum aliquid aut dicendum.

GAUDIUM.

Vide verbo Justus, Tribulatio, Tristitia, Peccatum, Consolatio, è quo portissimùm licebit multa huc evocare.

§ 1. GAUDII IN GENERE SUMPTI laus & effecta.

1 Non est census super censum salutis corporis, 2 & non est oblectamentum super cordis gaudium. 3 Iucunditas cordis, hæc 4 est vita hominis, & 5 thesaurus sine defectione sanctitatis: & exultatio viri 6 est longævitas. 7 Splendidum cor, 8 bonum in epulis est: 9 epula enim illius diligenter fiunt, Eccli. 30. 16. 23. 27.

Vide V. Animus cap. 2. § 5.

1 *Non est census &c.*] .i. non sunt ullæ divitiæ majores sanitate.

2. *Et non est &c.*] .i. Gaudium mentis internum omnibus est præferendum corporis voluptatibus, quod maximè verum est in eo gaudio quod de Deo & bona conscientia percipitur.

3 *Iucunditas cordis*] Honesta animi lætitia quæ de Dei donis concipitur ut de sanitate, viribus, de beneficiis gratiæ &c.

4. *Est vita hominis*] Quia facit ut homo verè vivat, nam sine gaudio, veritus mors est quam vita, vel quia facit ut vivat diutius. Vel si de spirituali jucunditate sit sermo, ea est vita hominis, quia etiam vitam animæ coram Deo affert.

5. *Thesaurus sine defectione*] id est, indeficiens inexhaustus, quia talis lætitia spiritualis, facie

ut quis perpetuò habeat sanctitatis abundantiam, quam animi lætitia custodit. Potest etiam accipi, istum *Thesaurus sanctitatis* non referatur ad *lucunditas cordis*, sed ut referatur *ad vitam hominis*: & sit sensus. Jucunditas cordis est vita hominis: & thesaurus sanctitatis est etiam vita hominis.

6 *Est longa vitæ*] longam vitam adfert.

7 *Splendidum est*]. i. Nulla tristitia aut alia passione obnubilatum, seu eos lætum.

8 *Bonum in epulis est*] .i. in cibis suis est jucundum, seu talis homo jucundus est & cibos suos cum voluptate sumit, & aliis liberaliter atque jucundè communicat.

9 *Epula &c.*]. i. Curat cibos bene parari, nec per mœrorem eorum curam negligit, nec per avaritiam sordidè mensam instruit.

§. Add. Quomodo Gaudium se prodat per vultum. *Vide ibidem testimonio primo & loco ibidem allatis.*

§. 2. Qui semper gaudeat, difficilè est reperire.

1 *Vestigium cordis boni*, 2 *& faciem bonam* 3 *difficilè invenies & cum labore*, Eccli. 13 32.

1. *Vestigium cordis boni*] .i. Indicium animi læti & bene affecti.

2. *Et faciem bonam*] Idem est cum prior: est enim facies bona seu læta, indicium cordis boni.

3. *Difficilè invenies*] Quia pauci sunt qui did & constanter sint læto corde & facie, ob varia hujus vitæ mala tum corporalia, tum spiritualia.

§. 3. Verum gaudium manat a Dei memoria.

1 *Renuit consolari anima mea*, 2 *memor fui Dei*, & 3 *delectatus sum*, & 4 *exercitatus sum: & 5 defecit spiritus meus*. Psal. 76 3.

1. *Renuit &c.*] Quantumvis mihi blandiretur mundus & voluptates, nolui in iis gaudere, sciens eas secum trahere majores tristitias.

2. *Memor fui Dei*] in quo solo verum gaudium.

3. *Delectatus sum*] Si tantum delectat Dei memoria, & plus delectat quam præsentia voluptatum mundanarum, quid faciet Dei præsentia?

4. *Exercitatus sum*] Meditando & mecum ipse colloquendo de mœroribus exilii & de jucunditate patriæ.

5. *Defecit*] Præ desiderio.

§. 4. Iustorum est gaudere.

Et justi epulentur, & exultent in conspectu Dei, & delectentur in lætitia. Psal. 67 4.

Exultate justi in Domino rectos decet collaudatio. Ps. 32. 1.

1. *Epulentur*] Reficiantur alimonia tum corporis, tum animi.

2. *Exultent in conspectu Dei*] Gestiant præ gaudio, sed ea modestia quæ decet eos qui sciunt se à Deo videri.

§. 5. Gaudii Iustorum encomia & effectus.

1. *Fructus spiritus est charitas* 2 *gaudium, &c.* ad Gal. 5 2.

3 *Non est regnum Dei esca & potus: sed justitia & pax, & gaudium in spiritu sancto* Rom. 14. 17.

4 *Gaudium Domini est fortitudo vestra*. 2. Esdræ. 8 10.

Vide item § 1.

1. *Fructus spiritus*]. i. opera sancti Spiritus inhabitantis in homine quæ sunt tanquam boni fructus ex bona arbore ut refectionem perpetuæ saturitatis præbeant electis.

2. *Gaudium*] in Deo, de Deo, propter Deum, Item de bono proximi,

3. *Non est regnum Dei &c.*] .i. in cœlo non erunt carnales delitiæ, sed spirituales, scilicet gaudium &c.

4 *Gaudium Domini &c.*] .i. spirituali gaudio fortiores efficiemini.

§. 6. Cohortationes ad verum gaudium.

Semper gaudete. 1. Thess. 5. 16.

1 *Gaudete* 2 *in Domino semper: iterum dico gaudete*. Philip. 4. 4.

3 *Spe gaudentes*. Rom. 12. 12.

Gaudium tibi sit semper. Tob. 5 11.

1. *Gaudete*] Licet afflictionibus molestis vexemini.

2. *In Domino*] Gaudio scilicet spirituali.

3. *Spe*] Propter expectationem cœlestium bonorum.

§. 7. Peccatoris gaudium omne vanum, & nullum.

1 *Risum putavi erroreм, & gaudio dixi: quid frustrà deciperis?* Eccli. 2. 2.

Quale gaudium mihi erit qui 2 in tenebris sedeo: & lumen cæli non video. Tobiæ 5. 12.

1. *Risum*] Vide V. Consolatio §. 11.

2. *In tenebris*] Quam sint densæ tenebræ quibus tenetur peccatoris animus satis per se patet, qui Dei vindictam capiti suo imminentem non videt, infernum apertum &c. quæ cum comitantur mala.

§. 8. De Quibus gaudeat peccator.

Qui lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis. Prov. 2 1, 4.

§. 9. Vetatur peccatori gaudere.

1 *Noli lætari Israel: noli exultare 2 sicut populi: quia 3 fornicatus es à Deo tuo. 4 dilexisti mercedem super omnes areas tritici* Osee. 9. 1.

5 *Miseri estote & lugete, & plorate: risus vester in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem.* Jacob. 4 9.

1. *Noli lætari*] Licet omnia tibi læta eveniant

2. *Sicut populi*] Sicuti cæteræ gentes quæ lætari utcumque possunt rebus secundis: cum Deum non cognoscant, nec sciant sibi iratum.

3. *Fornicatus es*] Fornicatione spirituali, cum eum peccando deseruisti.

4. *Dilexisti &c.*] Ubicumque erat spes lucri ex idololatria non dubitasti idola colere, *supra* 1. *ad.*

5. *Miseri*] Vide verbo Contritio cap. 3. §. 1. n. 21.

GLORIA.

Vide Honor & alia ibi citata.

§. 1. Vera soli Deo debetur.

Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor, & gloria in sæcula sæculorum amen, 1. ad Tim. 1. 17.

Ego Dominus, 1 hoc est nomen meum: 2 gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. Isa. 42. 8.

1. *Hoc est nomen meum*] q. d. neque illud esse patiar cum alio commune.

2. *Gloriam meam*] Quæ tanto respondet nomini.

§. 2. Debetur nihilominus etiam sapienti.

Gloriam 1 sapientes 2 possidebunt: stultorum exaltatio, 3 ignominia. Prov. 3 35.

1. *Sapiens*] Justi. Est enim justitia & vita immaculata, vera sapientia.

2. *Possidebunt*] Velut hæreditario jure, tum in præsenti, tum maximè in altera vita.

3. *Ignominia*] Quia adfert eis æternam ignominiam, & sæpe temporalem, nam tollentur in altum (inquit ille) ut lapsu graviore ruant.

§. 3. Et humili.

Cum vocatus fueris ad nuptias, vade, recumbe in novissimo loco: ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice ascende superius, tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus, Luc. 14. 10.

§. 4. Item si qui operibus suis non abutitur.

1 *Qui probatus est in illo, & 2 perfectus est, erit illi 3 gloria æterna* Eccli. 31. 10.

1. *Qui probatus est in illo*] Scilicet auro, iratum namque hominis probat animum, quia per illud magna ingeritur tentatio ad vitia quædam perpetranda.

2. *Perfectus est*] i. Integer & inculpatus, quia ab eo non potuit superari.

3. *Gloria æterna*] Tum apud Deum, tum apud homines.

§. 5. In omnibus divina gloria quærenda.

1 *Si quis loquitur, 2 quasi sermones Dei: 3 si quis ministrat, 4 tanquam ex virtute quam administrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.* 1. Petr. 4. 11.

Sive manducatis sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, 1. Cor. 10 31.

Omne quodcunque facitis in verbo, aut in opere, 5 omnia 6 in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo & Patri 7 per ipsum, Colos. 3. 17.

1. *Si quis loquitur*] Ex gratia sibi data, docendo, sive exhortando.

2. *Quasi sermones Dei*] Sic loquatur quasi sermones non hominis sed ipsius Dei, se tantum dispensatorem non Dominum existimans.

3. Si

3 *Si quis ministrat*] Corporale aliquod exhibet ministerium.

4. *Tanquam ex virtute &c.*] i. sic agat quasi non ex sua virtute aut fortitudine, sed quasi ex virtute quam Deus ipsi in ministerium contulit proximorum.

5. *Omnia*] scilicet, facite.

6 *In nomine*] i. Ad gloriam & honorem.

7. *Per ipsum*] scil. Christum, quoniam à Patre nobis omnia per Christum bona procedunt.

§. 6. In solo Deo gloriandum.

2 *Gloria divitum, honoratorum, & pauperum, timor Dei est* Eccli. 10. 25.

Non glorietur sapiens in sapientia sua, & fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in divitiis suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur scire & nosse me, Hier. 9. 23.

In timore Domini sit tibi gloriatio, Eccli. 9. 22.

Qui gloriatur, in Domino glorietur; non enim qui seipsum 3 commendat ille 4 probatus est, sed 5 quem Deus commendat, 2 Cor. 10. 17. 18.

1. *Gloria divitum &c.*] i. neque divites in divitiis, neque honorati in suis honoribus, sed neque pauper se animo debet dejicere ob suam tenuitatem, sed his omnibus in solo Deo gloriandum quod sentiant se Dei habere timorem, qui si adhuc nihil obfuerit paupertas si desit, nihil profuerint opes, aut honores.

2. *In Domino*] i. secundum Dominum & non secundum carnem, neque ad vanitatem, sed in veritate coram Deo.

3. *Commendat*] Laudat.

4. *Probatus est*] Commendatus & laude gloriaque dignus.

5. *Quem Deus commendat*] Facit commendatione & laude dignum, vel etiam signis demonstrat.

§. 7. Et in crucem Christi Domini, ejusque stigmatibus.

2 *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo*, Galat. 6. 14.

De cætero 2 nemo mihi molestus sit: ego enim 3 stigmata Domini Iesu in corpore meo porto, ad Gal. 6. 17.

1. *Mihi absit*] Hujus explicationem require V. Crux, parte prima §. 2.

2. *Nemo mihi molestus sit*] Ut mihi persuadeat circumcisionis aut legis prædicationem.

3. *Stigmata porto*] Tanquam Christi miles glorioſus porto cicatrices & signa passionis & vulnerum quæ ob ejus amorem & prædicationem suscepi, in quibus etiam glorior, dum recordor persecutionum quas pro crucis gloria & Evangelica libertate sustinui.

§. 8. Item in spe beatitudinis æternæ, & in adversis quibuslibet.

Gloriamur in spe 1 gloriæ filiorum Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus: scientes quod tribulatio 2 patientiam operatur, Rom. 5. 2. 3.

Glorietur 3 frater humilis 4 in exaltatione sua, Jacob 1. 9.

1. *Gloria filiorum Dei*] Quæ danda est filiis adoptivis Dei.

2 *Patientiam operatur*] Quia facit ut homo in ea se exerceat cum tribulatio sit ejus objectum.

3. *Frater humilis*] i. pauper & despectus.

4. *In exaltatione sua*] In consideratione sublimis status quo exaltabitur in futura vita.

§. 9. Item in testimonio bonæ conscientiæ.

Gloria nostra hæc est: testimonium conscientiæ nostræ, Vide V. Patientia §. 6. & 7.

§. 10. De futuro quia incertum non gloriandum. *Verbo Vita* §. 8. ex Prov. 27. 1.

Ne glorietur 1 accinctus, æquè ut 2 discinctus, 3 Reg. 20 11.

1. *Accinctus*] Supple ad prælium, ante ejus victoriam.

2. *Discinctus*] Soluto balthéo, i. parta victoria.

§. 11. Non gloriandum in vestitu. *Vide Vestis ex Eccli.* 11. 4.

§. Add. Quomodo dives poterit gloriari. *Vide verbo Humilitas* §. 8. n. 5.

§. 12. Hominum gloria non quærenda in bonis operibus.

Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in cœlis est, Matth. 6. 1.

Amen dico vobis, receperunt mercedem suam, Matt. 6. 2.

Vide cætera usque ad ver. 7.

Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. Philipp. 2. 3.

§. 13. EA INTERDIT FIDEI susceptionem.

1 *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis?*

1. *Quomodo*] Hujus explicationem Vide V. Ambitio § 4.

§. 14. IN PECCATORES QUI DE peccatis gloriantur.

1 *Multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis, interitus: quorum Deus, venter est, & gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt.* Ad Philip 3. 18. 19.

1. *Multi ambulant*] Vide V. Crux parte 1. § 4.

GLORIA CÆLESTIS.

Quæcunque de hac dicenda occurrent, ea fere revocabuntur ad hunc vulgatum versiculum: Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

CAPUT I.

De quis, & quis non, & quor.

§. 1. QUINAM ADIPISCANTUR GLORIAM cœlestem.

Filii sanctorum sumus: & vitam illam, exspectamus, quam daturus est his, qui fidem suam nunquam mutant ab eo. Tobiæ. 2. 18.

1 *Vincenti dabo edere 2 de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Apoc 2. 7.

Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi 3 coronam 4 vitæ Apoc 2. 10.

Vincenti dabo 5 manna 6 absconditum, & dabo illi 7 calculum candidum, & in calculo 8 nomen novum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit. Apoc. 2. 17.

Beati mortui qui 9 in Domino moriuntur. 10 amodò jam 11 dicit Spiritus ut requiescant à laboribus suis. 12 opera enim illorum 13 sequuntur illos. Apoc. 14 13.

Qui vicerit, & custodierit usque in finem 14 opera mea, dabo illi 15 potestatem super gentes & 16 reget eas 17 in virga ferrea, & 18 tanquam vas figuli confringentur? sicut & ego 19 accepi à patre meo: & dabo illi 20 stellam matut. nam. Apoc. 2. 26. 27. 28.

Qui vicerit, sic vestietur 21 vestimentis albis, & 22 non delebo nomen ejus de libro vitæ, & 23 confitebor nomen ejus coram patre meo, & coram angelis ejus. Qui vicerit 24 dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cum patre meo, in throno ejus. Apoc. 3 5. 21.

Vide etiam versu 12, cujus explicationem require infra cap. 4 § 2. n. 15.

Qui vicerit, possidebit hæc, & 25. ero illi Deus, & ille erit filius. Apoc. 21. 7.

Quos justificavit, illos & glorificavit. Rom. 8. 30.

Afferent gloriam, & 26 honorem gentium in illam. Apoc. 21. 26.

Populus autem tuus omnes justi in perpetuum hæreditabunt terram, 27 germen plantationis meæ, opus manuum meæ, 28 ad glorificandum me. Isa. 60. 21.

Vide caput 4 ad Hebr. a vers. 6. ubi Apostolus confirmat promissam Christi cultoribus veram requiem.

Quomodo diligentiam adhibentes in rebus divinis salvi erunt. Vide Acedia § 4. ex Prov. 2.

1. *Vincenti*] Dæmonem, carnem, mundum, peccatum.

2. *De ligno vitæ*] Qui de ligno seu arbore vitæ edebat, vitam habebat immortalem. Lignum ergo vitæ hic dicitur Deus, qui charè vitus vitam præbet immortalem.

3. *Coronam*] Metaphora sumitur à certantibus quibus dabatur corona *Vide* 1 Cor 9.

4. *Vitæ*] Coronam sempet viventem, manentem, mercedem nunquam deficientem.

5 *Manna*] Eo significatur æterna felicitas quæ instar manna dulcissima est, continetque; voluptatem omnem sicut illud omnium ciborum sapores.

6. *Absconditum*] Quia non omnibus datur ac reservatur electis.

7. *Calculum candidum*] Calculo candido gentiles numerabant dies fœlices: calculum ergo candidum vocat diem fœlicem, seu vitam omni voluptate plenam quæ albo lapillo signatur.

8 *Nomen novum*] id est nomen filii Dei adoptivi, nomen hæredis Dei, quo nomine beat

omnes

omnes appellantur : quod nomen dicitur novum, quia licet ante ob spem, & quia renati ex aqua & Spiritu sancto essent filii & dicerentur, tamen nunquam dicti sunt filii eo modo quo perfectissimè nomen filii dicitur, in iis qui adoptantur cum iis datur reipsa paterna hæreditas.

9. *In Domino.*) In eo existentes tanquam viva ejus membra.

10. *A modò.*) A tempore mortis.

11. *Dicit spiritus.*) Jubet Spiritus sanctus.

12. *Opera.*) Merces operum.

13. *Sequuntur.*) Immediatè, sine morâ.

14. *Opera mea.*) Mandata mea.

15. *Potestatem super gentes.*) Quia eas quæ Christo non crediderunt, judicabit cum eo in die judicii, & æternæ mortis supplicio tradet.

16. *Regit.*) Dominabitur, quia qui regit, dominatur.

17. *In virga ferrea.*) Similitudo est à pastore qui oves suas ictus virga ferrea percutit & perdit: qua indicatur mortis æternæ sententia qua justi impios percussuri sunt.

18. *Tanquam vas*, &c.) Sicut vas figuli semel contritum nequit reparari, ita impii in æternam mortem & carcerem mittentur, unde nulla sit spes exeundi.

19. *Accepi à patre.*) Quatenus scil. homo.

20. *Stellam matutinam.*) .i. Meipsum qui sum stella matutina *V. Apoc.* 22. id est, Dabo ei, mei claram visionem, omnes ab eo tenebras vitæ hujus depellam, sicut stella matutina noctis caliginem fugat.

21. *Vestimentis albis.*) Immortalitatis & gloriæ.

22. *Non delebo*, &c.) .i. Sine dubio vitam æternam consequentur. Anselm. & Lira.

23. *Confitebor.*) Agnoscam illum, inter meos numerabo, gloriabor me talem servum habere.

24. *Dabo ei sedere*, &c.) .i. faciam eum participem regni mei, non quod in eodem throno æquali honore sessurus sit.

25. *Ero illi Deus.*) Præstabo quæ Deum præstare par est iis à quibus sanctè cultus est. Vel ego ab illo colar ut Deus, & ego indulgentissimè accipiam ut filium, & semper hæreditate bonorum meorum perfruetur.

26. *Honorem gentium.*) .i. Quicquid erit glorioſum & honore dignum in Gentibus quæ convertentur, inferetur in hanc urbem seu cœlestem Hierusalem: præstantissimi quique eorum convertentur & salvi fient.

27. *Germen plantationis mea.*) Non aliena, sed mea plantarum manu.

28. *Ad glorificandum.*) Ut ab eis fructum capiam laudis.

§. 2. Ad circumstantiam *Qui*, revoco, *Quæ non.*

1. *Timidis & incredulis, & 2 execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est 3 mors secunda: non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni.* Apoc. 21. 8. 27.

Foris 4 canes & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis servientes, & omnis qui amat, & facit mendacium. Apoc. 22. 15.

5 *Non adjiciet ultrà ut pertranseat per te incircumcisus & immundus* Isa. 52. 1.

Erit Jerusalem sancta, & 6 alienæ non transibunt per eam 7 amplius. Joel. 3. 17.

Amice quomodò huc intrasti non habens 8 vestem nuptialem? at ille obmutuit. Tunc dixit Rex ministris: Ligatis manibus & pedibus ejus, mittite ipsum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Matt. 22. 12. 13.

Novissimè veniunt & reliquæ virgines dicentes: Domine Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis: 9 nescio vos. Matt. 25. 11. 12.

Nescio vos unde sitis: discedite à me omnes operarii iniquitatis. Lucæ 13. 27.

Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in caminum ignis. ibi erit fletus & stridor dentium. Mat. 13. 49. 50.

1. *Timidis.*) Qui timore peccant.

2. *Exsecratis.*) Execrabilibus, iis qui execrabilia & abominanda committunt.

3. *Mors secunda.*) Prima mors est corporis secunda animæ cum damnatur.

4. *Canes.*) Significat homines vitiis plenos qui vitam sanctorum & corpora, magna rabie lacerant.

5. *Non adjiciet*, &c.) Hunc locum accipit Augustin. *lib. contra Donatistas post collat. de cœlesti*

patria. Quomodò autem dicatur ultrà non pertransiturus, quasi vero pertransiisset aliquando, *Vide infra cap. 4. §. 1. num. 11.* Eundem habet sensum vox *amplius* sequenti testimonio.

6. *Alieni.*) Improbi. 7. Amplius id est, numquam.

8. *Vestem nuptialem.*) Caritatis & bonorum operum.

9. *Nescio vos.*) Quibus scilicet deest oleum bonorum operum: Vos non agnosco pro meis.

§. 3. Ad eandem circumstantiam Quis, revoco Quot: & aio multos fore salvos, seu de Angelis seu de hominibus sermo sit.

1 *Ab Oriente porta tres, & ab Aquilone porta tres, & ab Austro porta tres, & ab Occasu porta tres.* Apoc. 21 13.

Venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei, Luc. 13. 29.

Vidi turbam magnam, quam 2 dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis stantes ante thronum, & in conspectu agni 3 amicti stolis albis, & 4 palmæ in manibus eorum. Apoc. 7. 9.

5 *Accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis Ierusalem cœlestem, & multorum millium 6 angelorum frequentiam.* Heb. 12. 22.

Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. Daniel 7. 10.

7 *Numquid est numerus militum ejus? & super quem non surget lumen illius?* Job. 25. 3.

8 *Illuc 9 ascenderunt 10 tribus tribus Domini, 11 testimonium Israel 12 ad confitendum nomini Domini.* Psal. 121. 4.

1. *Ab Oriente, &c.*) Ad singulas mundi plagas ternæ portæ obversæ sunt, quia ex omnibus mundi partibus electi sunt venturi ut in cœlestem Hierusalem ingrediantur. *V. Matt. 24. v. 31.*

2. *Dinumerare nemo poterat.*) Loquitur de iis qui ex gentibus salvabuntur, nam qui extremo illo tempore ex populo Israel salvi futuri sunt, jam numeravit.

3. *Amicti stolis albis.*) Beatitudine animæ donati.

4. *Palmæ.*) In signum partæ victoriæ de dæmone, carne, mundo, peccato.

5. *Accessistis ad Hierusalem.*) Cujus estis cives conscripti, cum primum Christi fidem suscepistis.

6. *Angelorum frequentiam.*) Quibus jam conjuncti estis, ut conservi mereamini dici illorum.

7. *Numquid*) Vide verbo Concordia §. 2.

8. *Illuc.*) Scil. in cœlestem Hierusalem.

10. *Tribus tribus Domini.*) i. Multæ tribus, seu animæ sanctæ ex omni tribu & natione.

11. *Ad confitendum, &c.*) id est, ad laudandum Deum.

12. *Testimonium Israel.*) id est, Juxta testimonium seu præceptum datum Israeli spirituali, animæ videnti Deum, ut nunquam cesset ab ejus laude.

§. 4. His non obstantibus pauci omnino salvi erunt.

1 *Contendite 2 intrare per 3 angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent 4 intrare, & non poterunt.* Luc. 13. 24.

Multi enim sunt vocati, 5 pauci vero electi. Matt. 20. 16.

Et relinquetur 6 in eo 7 sicut racemus, 8 & sicut excussio olea duarum vel trium olivarum in summitate rami, sine quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dixit Dominus Deus Israel. Isa. 17. 6.

9 *In die illa erit Dominus exercituum 10 corona gloriæ, & sertum exultationis 11 residuo populi sui.* Isa. 28. 5.

Erit anima Domini mei custodita quasi in 12 fasciculo viventium apud Dominum Deum tuum. 1. Reg. 25. 29.

Domine 13 à paucis 14 de terra divide eos. Psalm. 16. 14.

Qui ædificat in cœlo 15 ascensionem suam & 16 fasciculum suum super terram fundavit. Amos. 9. 6.

Nolite timere 17 pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Luc. 12. 32.

1. *Contendite.*) Omnibus viribus conamini.

2. *Intrare.*) scil. in regnum cælorum.

3. *Angustam portam.*) i. inquit Cyrillus, per ærumnas & laborum patientiam.

4. *Intrare.*) Post hanc vitam. Ita P. Sà.

5. *Pauci.*) Multi quidem erunt loquendo absolutè ut dictum §. superiore, sed pauci respectu ger-

ctu perditorum, qui maximo numero sunt futuri. Ita Augustin.

6. *In eo.*) Populo Christiano.

7. *Sicut racemus.*) .i. qui supererit ex tanto numero eorum qui damnabuntur, erit similis racemo, qui peracta vindemia ab attento viatore relinquitur.

8. *Et sicut excussio olea, &c.*) id est, & sicut paucæ olex quæ excutiendæ relinquuntur, quas ideo non colligit agricola, quia aut oculos fugiunt, aut quia illas ramorum celsitudo tuetur. His significatur, inquit Hieron. pauços salvandos.

9. *In illa die.*) Judicii extremi.

10. *Corona gloriæ.*) Hæc dicuntur ratione beatitudinis.

11. *Residuo populi.*) Quia electi respectu pereuntium, pavo sunt numero. Hæc secundum Analogiam.

12. *Fasciculo.*) Quia scilicet exiguus est numerus viventium & electorum qui soli verè vivent, damnatorum enim vita mors est potius dicenda quam vita.

13. *A pauca.*) scil. electis.

14. *De terra.*) Viventium; sensus est. Separa multitudinem impiorum à pusillo grege tuo.

15. *Ascensionem tuam.*) .i. domum suam in sublimi positam in qua habitet id est, cælos.

16. *Fasciculum suum.*) .i. universitatem electorum qui una religione constricti quasi quodam funiculo. Cur vocetur non fascis at fasciculus. *Vide supra n* 12.

17. *Pusillus grex.*) Ob comparationem majoris numeri reproborum. Beda.

CAPUT II.

De circumstantia *Quid.*

Huc spectant bona omnia cælestis gloriæ, de quibus suo ordine dicendum: ac primum de iis quæ pertinent ad Intellectum.

§. 1. BEATI VIDENT DIVINAM ESSENTIAM.

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, Mat. 5 8.

Angeli eorum in cælis 1 *semper vident faciem patris mei qui in cælis est.* Mat. 18 10.

Qui diligit me diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & 2 manifestabo ei meipsum. Joan. 14. 21.

Vide infra fusè cap. 6.

Videmus nunc 3 *per speculum in* 4 *ænigmate: tunc autem* 5 *facie ad faciem, nunc cognosco* 6 *ex parte: tunc autem cognoscam* 7 *sicut & cognitus sum.* 1. Cor. 13. 12.

8 *Scimus quoniam* 9 *cum apparuerit,* 10 *similes ei erimus: quoniam videbimus eum* 11 *sicuti est.* 1. Joan. 3. 2.

12 *Servi ejus servient illi, & videbunt faciem ejus, &* 13 *nomen ejus in frontibus eorum.* Apoc. 22. 4.

Hæc est vita æterna: ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Joan. 17 3.

14 *Adipe frumenti satiavit te.* Psal. 147. 3.

Ad hunc §. revocare licet ea loca quibus dicitur Deus futurus merces aut pars beatorum aut quid simile, ut Gen. 15. *Ego merces tua magna nimis.* Psal. 72. *Quid mihi est in cælo, &c.* Ibidem. *Pars mea Deus in æternum.* ut dicendum in circumstantia *Ubi.*

1. *Semper.*) Non sic à divina visione foras exeunt, inquit Greg. 2. moral. c. 3. ut contemplationis gaudiis priventur.

2. *Manifestabo.*) Per claram visionem. Glo. Interl.

3. *Per speculum.*) .i. Imperfecta notitia tanquam per speculum creaturarum.

4. *Ænigmate.*) Per obscuram cognitionem.

5. *Facie ad faciem.*) .i. Apertè sine speculo, sine medio.

6. *Ex parte.*) Imperfectè: Syrus, modicum.

7. *Sicut & cognitus sum.*) Scilicet à Deo, qui apertè nos cognoscit.

8. *Scimus.*) Per fidem certissimè cognoscimus.

9. *Cum apparuerit.*) Sup. Christus Dominus in resurrectione in gloria sua.

10. *Similes ei erimus.*) In gloria & claritate tam corporis quam animæ.

11. *Sicuti est.*) .i. clarè & secundum essentiam & in seipso non in creatura seu imagine ulla, idque per lumen gloriæ per quod fiet illa similitudo. *V.* Soarez *l.* 2. *de attributis negativis c.* 14. *n* 3. Ita P. Serranus.

12. *Servi, &c.*) .i. omnes cives paradisi semper se servos Dei agnoscent, eique perpetuo cultu & devotione animi servient.

13. *Nomen in frontibus.*] id est, semper se Deo esse gloriabuntur, & ab illo tou pulsi debuntur.

14. *Adipe frumenti*] id est, excellentissimis cibis, ipsa eorum adipe & medulla. Cibus autem animæ est veritas & sapientia, quam sancti habebunt excellentissimam, quia cognoscent primam veritatem & sapientiam, eam quæ non in figuris & æ nigmatibus sed clarè. Gustabunt item dulcedinem æterni Verbi sine cortice sacramenti aut scripturarum, apponent os ad fontem sapientiæ, non ad rivulos ut fit in hac vita. Ex quibus omnibus sequetur maximum gaudium in voluntate, sicut gaudet homo dum exquisitos gustat cibos.

§. 2. Beati cognoscunt perfecte tum suam, tum aliorum fælicitatem.

Ipsa 1 *civitas* 2 *aurum mundum* 3 *simile vitro mundo.* Apoc. 21. 18.

1 *Civitas*) Cælestis Hierusalem.

2. *Aurum.*] Quia summi pretii.

3 *Simile vitro mundo*) Fit hæc civitas aurea similis vitro, non colore aurum solidare, sed quod licet aurea fundus ejus est tamen tota perlucida ut purissimum vitrum: quod ideo dicitur, quia unusquisque beatorum & suam plenè beatitudinem cognoscit quanta sit, & unde. & nullum finem eam habituram, & cognoscit habitet omnium aliorum beatitudinem.

§. 3. Item pœnas damnatorum.

1 *Egredientur, & videbunt* 2 *cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me:* 3 *vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: &* 4 *erunt usque ad* 5 *satietatem visionis omni carni* Isa. 66. 24.

Lætabitur justus cum viderit vindictam. Psalm. 57. 10.

6 *Lætabuntur mali ante bonos; & impii ante portas justorum* Prov. 14. 19.

Vide verbo Infernus §. 7. num. 41.

1 *Egredientur*) Beati, mente scilicet egredientur.

2 *Cadavera*) Scilicet damnatorum, quæ licet tam mala, vocat cadavera, quia fœda & gravis odoris.

3 *Vermis.*) Vel conscientiæ, vel veri vermes & turpissimi qui torquebunt damnatos, sicuti etiam verus ignis. Ita Serarius in Judith qui multos erat in suam sententiam.

4. *Satietatem visionis*) Fastidium, vel abominationem idest, tam erunt putrida tam fœda damnatorum cadavera, ut omnibus nauseam moveant.

5. *Omni carni*) Hominibus, suppliciis.

6. *Lætabuntur*, &c.) Illa non hoc refert ad vicinitatem loci quasi futuri mali vicini bonis, sed refertur ad visionem beatorum, ut significetur bonis malorum omnia scelera per visuros, ut majores ereptionis suæ gratias fuse referant, videntes coram se impios agere in æterna damnatione.

§. 4. De bonis iis quæ in voluntate.

De gaudio beatorum, et quomodo etiam gavisuri sint de pœnis damnatorum.

Euge serve bone, & fidelis quia super pauca fuisti fidelis super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui Mat. 25. 21.

Ego 1 *dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum* 2 *ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo & sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel* Luc. 22. 29. 30.

Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Joan. 16. 22.

4 *Non est regnum Dei esca, & potus, sed justitia & pax & gaudium in Spiritu sancto.* Rom. 14. 17.

5 *Inebriabuntur ab* 6 *ubertate domus tuæ: &* 7 *torrente voluptatis tuæ potabis eos* Psal. 35. 9.

Notas mihi 8 *fecisti vias* 9 *vitæ, adimplebis me lætitia* 10 *cum vultu tuo delectationes in dextera tua* 11 *usque in finem* Psal. 15. 11.

Sicut lætantium omnium habitatio est in te Psal. 86. 7.

Faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc 12 *convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatarum vindemiæ defæcatæ* Isa. 25. 6.

Quomodo si cui mater 13 *blandiatur ita ego consolabor vos & in Jerusalem consolabimini, videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba* 14 *germinabunt: & cognoscetur* 15 *manus Domini* 16 *servis ejus, & indignabitur inimicis ejus* Isa. Isa. 66. 13. 14.

Unde

Vide supra §.1. n.14. in fine & infra cap 4. §.1. n.7.

Exultabunt sancti in gloria; lætabuntur in 17 cubilibus suis. Psal.149.5.

Lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Isa 35.10.

Gaudebitis, & exultabitis usque in sempiternum, 18 in his quæ ego creo: quia ecce ego 19 creo Jerusalem exultationem, & populum ejus gaudium. Isa 65.18

20 *Canticum erit vobis sicut nox sanctificatæ solemnitatis & lætitia cordis, sicut qui pergit 21 cum tibia 22 ut intret in montem Domini ad fortem Israel. Et erit 23 transitus virgæ 24 fundatus 25 quam requiescere faciet Dominus super eum 26 in tympanis & cytharis, & in bellis 27 præcipuis expugnabit 28 eos.* Isa.30.29 32.

Vide supra § 1.

1. *Intra in gaudium.*) August. 1. de Trinitate hoc erit plenum gaudium nostrum frui Deo Trinitate, ad cujus imaginem conditi sumus.

2. *Dispono.*) Constituo, decerno. Syrus, promitto.

3. *Vt edatis, &c.*) id est, ut in summis deliciis & voluptate sitis. Item ut in summo honore, magnum enim est assidere convivam Christo. Cyrillus.

4. *Non est, &c*) Verbo Gaudium § 5.

5 *Inebriabuntur.*) Replebuntur.

6. *Vbertate*) Bonorum omnium affluentia quæ sunt in domo tua.

7. *Torrente voluptatis.*) In torrente est multitudo maxima aquarum, repentina inundatio, & maximus impetus aquarum omnia obvia rapientium, Idem erit in gaudio beatorum.

8 *Fecisti*) Facies

9. *Vita*) Quibus ad vitam itur, i, suscitabis me & donabis immortalitate.

10. *Cum vultu tuo.*) i. Tui visione.

11 *Vsque in finem*) .i. perpetuæ.

12. *Convivium*) Quod non sine gaudio peragitur Vide ejus explicationem verbo Eucharistia § 1 n.8.

13. *Blandiatur*) Permulceat & delectet infantem.

14 *Germinabunt.*) In resurrectione ad vitam revocabuntur, ideo ossa quæ ante in sepulchris arida erant, sic efflorescent sicut infuso rore marcentes herbæ.

15. *Manus Domini.*) Paterna & liberalis.

16. *Servus*) A servis.

17. *Cubilibus.*) .i. quietis & cælestibus suis mansionibus.

18 *In his quæ ego creo.*) Ad pacem vestram & fœlicitatem facturus sum.

19. *Creo Ierusalem. &c.*) .i. facio ut Jerusalem perpetuo exultet, & populus ejus continenter gaudeat.

20. *Canticum, &c.*) i. ô Sancti mei, canticum ita lætum canetis sicuti Israelitæ quando nocte Paschæ egressi sunt de Ægypto.

21. *Cum tibia.*) Cum symphonia, atque musica id est, gaudens.

22. *Vt intret &c.*) id est, Sicut qui se confert in montem Domini seu in Jerusalem ubi habitat, colitur que Deus, qui est fortitudo Israelis.

23. *Transitus virgæ*) Virga transiens seu impios percutiens, i. eorum pœna.

24. *Fundatus.*) id est, perpetua & firma in inferno.

25. *Quam requiescere faciet.*) Quia damnatos semper puniet.

26. *In tympanis.*) id est, summa lætitia electorum.

27. *Præcipuis*) Fortibus. Ita Chald.

28 *Eos*) Supp hostes, & damnatos, quia fortè bellum in eos bellabit.

§. 5. HIC REVOCANDA EA TESTIMONIA quibus gloria beatorum vocatur Paradisus, Paradisi enim nomen, gaudium sonat, voluptatem ac delicias, locumque in quo sint omnia ad hæc accommodata, hisce autem in cælo & gloria beatorum Paradisum, fidem faciunt sequentia.

In deliciis Paradisi Dei fuisti. Ezech. 28 13.

Hodie mecum eris in Paradiso Luc. 23 43.

Vide supra cap. 1. § 1 num. 2.

§. 6. DE CHARITATE BEATORUM INTER se, & mutua pace.

Qui posuit fines tuos pacem Psal. 147 3.

... [illegible] 4 *cujus* [illegible] 3.

1. [illegible]

2. [illegible] *sum* [illegible]

ibi fore pacem & caritatem inferioris cum superiore & superioris cum Deo, foreque omnes cor unum & animam unam.

3. *Ædificatur ut civitas.*) Quia non est propriè civitas, neque in ea sunt lapides propriè sicti, sed mysticè, homines scilicet qui tribulationibus politi & quadrati eam conflant.

4. *Cujus participatio, &c.*) id est, Ubi omnia sunt communia, cum sit Deus unus omnia in omnibus, id est, unu & idem Deus sit beatis honor, & divitiæ & deliciæ, &c. Illud *ejus* redundat more Hebræo. Illud *in idipsum* significat simul.

§. 7. De bonis corporis, ac primum de ejus dotibus quatuor. *V. Resurrectio.*

Fulgebunt justi & tamquam 1 *scintilla in arundineto discurrent.* Sapien. 3 7.

Tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno patris eorum. Mat. 13 43.

2 *Seminatur* 3 *in corruptione, surget in* 4 *incorruptione. seminatur in* 5 *ignobilitate: surget in* 6 *gloria. Seminatur in* 7 *infirmitate, surget in* 8 *virtute. Seminatur corpus* 9 *animale: surget corpus* 10 *spirituale.* 11 *Si est corpus animale, est & spirituale.* 1 Cor. 15. 42 43 44.

12 *Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stella in perpetuas æternitates.* Dan. 12. 3.

Salvatorem 13 *exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit* 14 *corpus humilitatis nostræ,* 15 *configuratum corpori claritatis suæ,* 16 *secundum operationem,* 17 *qua etiam possit subjicere sibi omnia* Philipp 3. 20. 21.

Oportet corruptibile hoc 18 *induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* 1 Cor. 15. 53.

Qui sperant in Domino 19 *mutabunt fortitudinem, assument pennas* 20 *sicut aquilæ.* 21 *current, & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient.* Isa 40. 31.

22 *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ &* 23 *sanitas in pennis ejus: &* 24 *egredietis, &* 25 *salietis* 26 *sicut vituli in armento.* Malac. 4. 2.

27 *In terra sua* 28 *duplicia possidebunt.* Isa. 61. 7.

Vide cap. 3. §. 1. n. 1. & seq.

1. *Scintilla.*) Quæ maximo cum splendore, & agilitate feruntur atque emicant. ex loco arundinibus consito, vel ex stipula sicca.

2. *Seminatur.*) i. sepelitur cadaver.

3. *In corruptione.*) Immortalitate & omnimoda impassibilitate.

5 *Ignobilitate.*) Obscurum & vile.

6. *Gloria.*) Claritate, splendore.

7. *Infirmitate.*) Tardum & impotens, & à quibuslibet facilè patiens.

8. *Virtute.*) Agile & potens, sic ut à nullo deo inceps noxium quidquam pati queat.

9. *Animale.*) Cibo indigens & potu.

10. *Spirituale.*) Subtile, nullis ejusmodi egens.

11. *Si est corpus animale, &c.*) i. sicut modò corpus est animale, ita suo tempore erit spirituale.

12. *Qui docti.*) Vide verbo Concionator, cap. 12. § 3.

13. *Expectamus.*) Venturum in die extremo resurrectionis.

14. *Corpus humilitatis nostræ.*) Corpus nostrum humile & abjectum mutabit.

15. *Configuratum, &c.*) Ut conforme sit corpori phas clato & glorioso.

16. *Secundum operationem.*) i. quod quidem fiet per eam virtutem & potentiam.

17. *Qua etiam. &c.*) i. Qua non solum hoc præstare, sed universa etiam sibi potest subjicere ut libuerit. Vasquez.

18. *Induere.*) Ornati tanquam veste.

19. *Mutabunt fortitudinem.*) Ita ut qui lasso fuerant & tardo corpore, obnoxioque morbis, & innumeris aliis locorum, ætatum & temporum injuriis, jam neque lassari labore, neque tentari morbo, neque dolore affici, aut aliquam aliam ægritudinem aut molestiam subire possint.

20. *Sicut Aquilæ.*) Cujus perniciissimus est volatus: Significaturque dos agilitatis beatorum.

21. *Current, &c.*) id est, ita current ut non laborent, sic progredientur ut non deficiant. Hieron.

22. *Orietur Sol justitiæ.*) Quia Christus veniet de cælo ad judicium.

23. *Sanitas in pennis.*) i. in radiis: radii enim solis sunt in eo ut pennæ in avibus, i. afferet secum sanitatem & medicinam. Quod dicit propter resurrectionem corporum.

24. *Egre-*

24. *Egrediemini.*) De ſepulchris obviam Chriſto.

25. *Salietis.*) In altum tollemini dote agilitatis.

26. *Sicut vituli de armento.*) .i. ſaginati, electi de armento.

27. *In terra ſua.*) In cælo, hic enim ſumus tantum peregrini.

28. *Duplicia.*) .i. Animæ & corporis beatitudinem; vel quaſi dicat, maxima.

§. 8. De functionibus animæ ſentientis.

1. *Regem in decore ſuo videbunt oculi ejus, cernent* 2 *terram* 3 *de longe.* Iſa. 33. 17.

Vide §. ſuperiore teſtimonio 1.

Per vices ejus Alleluya 4 *cantabitur.* Tob. 13. 22.

Poſt hac audivi vocem quaſi turbarum multarum in cælo dicentium Alleluya: 5 *ſalus &* 6 *gloria, & 7 virtus Deo noſtro eſt.* Apoc. 19. 1.

8 *Exaltationes Dei in faucibus eorum.* Pſ. 149. 6.

Beati qui habitant in domo tua Domine: in ſæculæ ſæculorum laudabunt te. Pſal. 83. 5.

1. *Regem.*) Deum in cælo.

2. *Terram.*) Hanc terram cernent & deſpicient.

3. *De longè*) Quia in cælo conſtituti.

4. *Cantabitur.*) Cantus & formatio vocis actuſque loquendi pertinent ad animam ſentientem, inquit P. Suarez *in 3. p. queſt.* 4. *diſput.* 47. *ſectione* 6. licet enim aliquo modo ſit ab anima rationali ut à principio motore ac gubernatore, proximè tamen tribuitur animæ ſenſitivæ quatenus proximè procedit ab appetitu & phantaſia per organa corporis. Fore autem in glorioſis corporibus vocem & divinam laudem etiam ſenſibilem evincit hoc & ſequentia teſtimonia.

5. *Salus.*) .i. proſperitas, ei detur ſcilicet à celebrantibus. Ita Sá. vel ſalus Deo noſtro: q. d. more humano ſalvus ſit ſemper, Vivat Rex. Ita Ribera. Quod non tam optantium, eſt quam lætantium de beata Dei immortalitate & æternitate. *V. P. Sanchez Iſa.* 60. *v.* 18.

6. *Gloria.*) Glorificetur ab omnibus.

7. *Virtus.*) Potens ſit, & omnibus imperet.

8. *Exultationes.*) Laudes Dei.

§. 9. Huc revocanda quæ *cap.* 1. §. 10. dicta ſunt ex Apocalypſi de eſu mannæ, ligni vitæ, & ſimilium: & quæ habentur *cap* 22. *ejuſdem.*

§. 10. De bonis externis.

Beati omnes futuri ſunt reges.

Regnabunt in ſæcula ſæculorum. Apoc. 22. 5.

Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum Matt. 5. 3.

Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Matt. 5. 10.

Venite 2 *benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum* 3 *à conſtitutione mundi.* Matt. 25. 34.

Qui vicerit dabo ei 4 *ſedere mecum in throno meo: ſicut & ego vici & ſedi cum patre meo in throno ejus.* Apoc. 3. 21.

Si ſuſtinebimus & conregnabimus. 2. ad Tim. 2. 12.

Ego Ioannes frater veſter, & particeps in 5 *tribulatione &* 6 *regno.* Apoc. 1. 9.

Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni quod repromiſit Deus diligentibus ſe. Jacobi 2. 5.

1. *Ipſorum eſt.*) In ſpe ſcil. Glo. Interl.

2. *Benedicti patris.*) .i. à patre, electione ſcil. & gratia, q. d. electi à Deo Patre.

3. *A conſtitutione mundi.*) Ab initio mundi, quia ſcilicet tunc locus paratus eſt ſcilicet cælum, beatitudo autem fuit ab æterno prædeſtinata.

4. *Sedere in throno.*) Hoc autem eſt regum.

5. *Tribulatione.*) Quia etiam ipſe ſævitiam Domitiani eſt expertus.

6. *Et regno.*) Primò tribulatione, poſtea regno, quaſi dicat. Idem regnum cælorum vobiſcum ſpero.

§. 11. De potestate et imperio beatorum. *Vide ſupra cap.* 13. 1. *num.* 15.

1. *Gladii ancipites in manibus eorum. Ad faciendam vindictam in nationibus,* 2 *increpationes in populis.* 3 *Ad alligandos reges eorum in compedibus, &* 4 *nobiles eorum in manicis ferreis: ſ ut faciant in eis judicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis ejus* Pſ. 149. 6. 7. 8. 9.

6. *Calcabitis impios* 7 *cum fuerint cinis ſub plantis pedum veſtrorum in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.* Mala. 4. 3.

Beatus

Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus ejus, invenerit 9 sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super 10 omnia bona sua constituet eum. Matt. 24 46 47.

Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui. Matt. 25. 21.

Euge bone serve quia in modico fuisti fidelis, 11 eris potestatem habens super decem Civitates Lucæ 19. 17.

1. *Gladii ancipites.*) Per eos intellige potestatem judiciariam, qua Sancti omnes tanquam gladiis utrinque acutis ferient impios.

2. *Increpationes.*) Reprehensiones, castigationes.

3. *Ad alligandos, &c.*) Hac judiciaria potestate non solum ferent Sancti condemnando, sed etiam alligabunt compedibus, sententiam per ministros suos exequendo.

4. *Nobiles eorum.*) Principes terræ, scilicet Antiochos, Herodes, Nerones &c. quando cum Christo adversus eos ferent sententiam ac dicent: *Ligatis manibus & pedibus, projicientur in tenebras exteriores.*

5. *Ut faciant judicium conscriptum.*) i. ut exerceant in impios judicium jam olim decretum ac firmatum, & quasi in columna incisum, inquit Chrysost. mutari non possit.

6. *Calcabitis impios.*) Sub pedibus eos calcabitis victos: quando in eos cum Christo protuleritis sententiam damnationis

7. *Cum fuerint cinis.*) Quasi cinis .i. res abjectissima & vilissima.

8. *Facio.*) scil. Judicium de toto mundo.

9. *Sic facientem.*) Cibum ministrantem. Glo. Interl. vel cum Hilario, præcepto Domini sui obedientem.

10. *Omnia bona constituet.*) .i. Inquit Origenes, conregnabit cum Christo cui pater omnia tradidit, vel super omnia bona, inquit Hilar. quia ultra cælestem gloriam quam ei est traditurus, nihil est melius.

11. *Eris potestatem, &c.*) Est modus loquendi sumptus ab eo quod solent reges facere, qui fideles servos remunerantur gubernatione plurium civitatum, significaturque fore beatos consortes gloriæ ac potestatis Dei.

§. 12. De gloria et honore beatorum.

Beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes: amen dico vobis, quod 1 præcinget se, & faciet illos 2 discumbere, & 3 transiens ministrabit illis. Luc. 12. 37.

Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ: quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solum autem mihi, sed & iis 4 qui diligunt adventum ejus. 1. Tim. 4. 7. 8.

Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcessibilem gloriæ coronam. 1. Pet. 5. 4.

Beatus vir qui sustinet 5 tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. Jacobi. 1. 12.

6 Æquales Angelis sunt, & filii Dei sunt, cum sint 7 filii resurrectionis. Luc. 10. 36.

Quia 8 illic 9 sederunt 10 sedes in judicio, 11 sedes super domum David. Psal 121. 5.

Amen dico vobis, quod vos, qui secuti estis me, in 12 regeneratione, cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim 13 tribus Israel. Matt. 19. 28.

Vide 5. sequenti numero 5. & supra cap. 1. §. 1. num. 3. & 24. & infra cap. 4. §. 2. num. 17. & seq.

1. *Præcinget se.*) Clarum est hæc non dici propriè, sed parabolicè. Itaque vult significare se inusitatum suis honorem exhibiturum, (sicuti si rex quispiam famulis suis ministraret) quod iis administrabit & faciet participes sui epuli cælestis, .i. gloriæ suæ.

2. *Discumbere.*) Hic discubitus significat gloriæ hujus æternitatem & firmitatem.

3. *Transiens.*) Quasi modo hoc, modo istud ferens ferculum: Transiens item ut videat num desit quidpiam sicut solent ministri in hunc finem obire mensas: quo quidem significatur multiplicia fore & indeficientia fercula .i. delicias tum animæ, tum corporis. Item nihil cuiquam defuturum, sed habiturum abundè & promptè quicquid desiderat.

4. *Qui diligunt adventum ejus.*) In morte, ad quam se bonis operibus præparant, iis obviam ipsi pergentes donec veniat.

5. *Ten-*

5. *Tentationem.*] Tribulationem qua tentatur & probatur homo.

6 *Æquales Angelis.*] Non natura, at puritate, immortalitate, gloriæ ejusdem fruitione.

7 *Filii resurrectionis.*] id est, digni resurrectione.

8 *Illic.*] i. in cælesti Hierusalem.

9 *Sederunt.*] Quieverunt immobiliter constitutæ ac fixæ.

10 *Sedes.*] Tum Christi thronus, tum beatorum qui cum ipso judicabunt.

11. *Sedes super domum David.*] Hæ sedes & potestas judicandi Sanctorum sunt fundatæ super dōmum David, quia omnis eorum potestas à Christo dependet, qui dicitur filius David, & qui accepit sedem patris sui.

12. *Regenerationem.*] i. resurrectione, quæ quia est corporis totiusque hominis & mundi renovatio, erit quasi altera regeneratio.

13. *Tribus.*] Per quas omnes gentes intellige. Uberiorem explicationem vide V. Judicium extremum cap. 2 §. 6.

§. 13. De opibus beatorum seu divitiis ornatuque loci quem incolunt.

1 *Porta Ierusalem ex saphyro, & smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus, ex lapide candido & mundo omnes plateæ ejus sternentur, & per vices ejus Alleluja cantabitur.* Tobiæ 13. 21. 22.

Erat structura muri ejus ex lapide jaspide, ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo. Apoc 21. 18.

Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata Apoc. 21. 19.

Vide reliquum versum, cum sequenti ob hæc & hujusmodi cœlum vocatur locus *tabernaculi admirabilis.* Psal 41. 4.

Et duodecim porta duodecim margaritæ sunt per singulas, & singula porta erant ex singulis margaritis: platea civitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum. Apoc. 21. 21.

Afferent 3 gloriam, & honorem gentium in illam. Apoc. 21 26.

Simile est regnum cælorum 4 thesauro. Matt. 13. 44

Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inventa autem una pretiosa 5 margarita, abiit & vendidit omnia quæ habuit & emit eam. Matt. 13. 45. 46.

In hanc rem faciunt quæ verbo Anima §. 3. ex Job. 28. & ex Proverb. 8. & ex Sapient 7.

1. *Porta, &c.*] Quæ hic & sequentibus testimoniis afferuntur non ita ut sonant intelligenda sunt, neque enim erunt sapphyri aut smaragdi aut aurum in cælo: sed solet (ut bene Gregor. hom. 11. in Evangelia) scriptura, spiritualia per corporalia designare, ut ex his quæ animus novit, surgat ad incognita quæ non novit, quatenus exemplo visibilium se ad invisibilia rapiat. His itaque rebus pretiosis designatur præstantia & spirituales divitiæ decorque cælestis Hierusalem: & quemadmodum si talis esset civitas in mundo qualis hic describitur tum apud Tobiam, tum in Apocal. ditissima esset & ornatissima, quique eam possideret, ditissimus esset. Ita qui cælestem possidet Hierusalem, cui hæc terrena civitas infinitis cædit partibus, eo etiam multo ditiorem esse necesse est: His item rebus sensibilibus designantur quædam conditiones beatorum & beatitudinis, quarum aliæ jam explicatæ sunt, aliæ explicabuntur postea.

2. *Admirabilis.*] Quia sicut nihil majori dignum esset admiratione quam talis civitas, qualis hic describitur ex auro &c ita nihil admirabilius erit cælestis Hierusalem gaudiis, præstantia, decore & omnium ejus bonorum affluentia.

3. *Gloriam, &c.*] id est, Quicquid uspiam erit glorioſum, honoratum, opulentum id omne erit in cælo.

4. *Thesauro.*] Thesaurus significat copiam ingentem auri & argenti & lapidum pretiosorum. Hic thesaurus est ipsa divinitas, verissimus thesaurus bonorum omnium, cuique nihil deest eorum quæ desiderare licet Hieronym. & alii. De quo thesauro, & de tota hac parabola, *Vide pulchrè Bellarminum l. 5. de æterna felicitate sanctorum, c. 1.*

5. *Margarita.*] Margarita hæc Deus est seu divinitas: sicut supra erat thesaurus, margarita una est, thesaurus autem est divisus in multas species auri & argenti. Ut intelligamus divinitatem esse quidem thesaurum, sed non divisum in multas species auri, argenti, sed esse rem unam, unumque beatitudinis objectum, quod in se contineat pretium infiniti

theſauri : Margarita præter utilitatẽ habet pulchritudinem & ſplendorẽ qui exornat & oblectat: Ita etiam Deus ſeu cæleſtis beatitudo non ſolum utilis eſt ſanctis, Sed etiam decora & honorifica. Bellarm. *vbi ſupra c.* 2.

§. 14. De variis bonis gloriæ cæleſtis ſimul conglobatis.

Huc pertinent quæ de theſauro, margarita, cæna, nuptiis, manna, ligno vitæ, calculo candido, nomine novo, regno &c. dicta ſunt ſuperius, quorum ſingula quomodo varia in ſe bona cæleſtis gloriæ contineant, require in annotationibus.

Erit in die illa, 1 *ſtillabunt montes dulcedinem. &* 10 *colles fluent lacte : & per omnes rivos Iudæ,* 2 *ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur.* Joel. 3. 18.

3 *Relinquitur ſabbatiſmus populo Dei.* Heb. 49.

4 *Glorioſa dicta ſunt de te civitas Dei,* Pſal. 86, 3.

5 *Benedixit filiis tuis in te.* Pſal. 147. 2.

Qui replet 6 *in bonis deſiderium tuum,* 7 *renovabitur ut Aquilæ juventus tua.* Pſal. 102. 5.

8 *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Pſ. 16. 15.

Oſtende nobis patrem. & 9 *ſufficit nobis.* Joan. 14 8

Huic propoſito aptati poteſt illud uxoris Tobiæ.

Omnia ſimul in te uno habentes Tobiæ. 9. 5.

Vidi 10 *ſanctam civitatem Ieruſalem* 11 *novam* 12 *deſcendentem de cœlo à Deo,* 13 *paratam* 14 *ſicut ſponſam ornatam viro ſuo. Et audivi* 15 *vocem magnam de throno dicentem,* 16 *ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis : & ipſi populus ejus erunt,* 17 *& ipſe Deus cum eis* 18 *erit eorum Deus* Apoc. 21. 2, 3.

19 *Melior eſt dies una in atriis tuis ſuper millia.* Pſal. 83. 11.

Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum 20 *centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit.* Matt. 19. 29.

Vide Apocal. c. 22. v. 1. & 2. de fluvio aquæ vivæ per mediam urbem fluente in cujus fluvii utraque ripa multa ligna ſeu arbores vitæ, cum pulchra explicatione P. Ribeiræ, quam quia longior eſt prætermitto.

1. *Stillabunt, &c.*] Significat hæc Metaphora vitam in cælo fore bonis omnibus & jucunditate refectam.

2. *Ibunt aquæ.*] .i. terra hæc cæleſtis ſemper virorem & pulchritudinem retinebit. i. nullum finem habebunt hæc bona, terra enim aquis ſemper irrigata, ſemper vernat.

3. *Relinquitur.*] .i. ſupereſt requies ſempiterna: In hac autem neque multa bona comprehendi per ſe patet.

4. *Glorioſa.*] .i. magnifica & præſtantia dicta ſunt mihi à Spiritu ſancto de te.

5. *Benedixit.*] Benedictio divina bonorum omnium copiam affert. Nota non dicere benedixiſſe hac aut illa benedictione, ſed benedictione abſoluta .i. ut Apoſtolus loqui ſolet, omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus, ad Epheſ. 1. hæc benedictio eſt finitio ſummi boni.

6. *In bonis.*] id eſt, bonis id eſt, ſatiat omne deſiderium & famem, cum enim fruantur beati ſummo bono quod in ſe omnia continet, animus eo bono plenus non habet quod requirat amplius.

7. *Renovabitur, &c.*] Quia per glorioſam reſurrectionem renovabitur corpus in beatam & nunquam ſeneſcentem juventutem; Quæ renovatio major eſt quam Aquilæ, quia Aquila per ſuam innovationem (ſive ea conſiſtat in frequenti renovatione pennarum, ſeu roſtri, quod cum nimium crevit, ita ut impediat cibi ſumptionem, allidit ad petram) non poteſt vitam ſuam perpetuare.

8 *Satiabor.*] Satietas deſignat bonorum omnium copiam atque adeò boni infiniti fruitionem, neque enim humanus animus ejus capax, re ulla minore poteſt repleri, capacem Dei (inquit Auguſt) quicquid Deo minus eſt non implebit.

9. *Sufficit.*] Sufficere non poteſt animæ rationali niſi bonum infinitum. *Vide numero præcedenti.*

10. *Sanctam civitatem.*] Sub hac domicilium & beatitudinem ſanctorum intelligit.

11. *Novam.*] Quia adhuc homines eam non viderant.

12. *Deſcendentem de cælo à Deo.*] Quia vult eam Deus ab hominibus cognoſci.

13. *Paratam.*] .i. omnibus inſtructam quæ ad veram ſpectant fœlicitatem.

14. *Sicut ſponſam, &c.*] Quæ magno ſe ſtudio exornat ad viri domum deducenda.

15. *Vo-*

15. *Vocem magnam.*) Quia vult Deus ab omnibus eam auditi & omnes tantorum bonorum spe excitari. Hæc autem vox erat Dei ut patet ex versu 5.

16. *Ecce tabernaculum, &c.*) q.d. hæc vbs est in qua Deus habitat & in eadem secum vult homines habitare.

17. *Et ipse Deus cum eis.*) .i. qui dignatus est habitare cum eis.

18. *Erit eorum Deus.*) Eos ut filios amplectetur & æterna protectione tuebitur.

19. *Melior est dies una, &c.*) id est, q. d. tanta ibi est jucunditas & voluptas, tanta bonorum omnium affluentia, ut una sola dies sit ibi optanda magis quam mille i. innumerabiles alibi in plenis licet delitiis, & circumfluentia bonorum terrenorum.

20. *Centuplum.*) Pro universitate ponitur aliquando *centuplum*, ait August. 20 *de civit. c. 7.* Significatur ergo recepturum omnis generis bona, Qui carnalia, inquit Hieron. pro Christo dimiserit, spiritualia recipiet, quæ comparatione & merito sui ita erunt, quasi si parvo numero centenarius numerus comparetur.

CAPUT III.

De circumstantia *Quantum.*

§. 1. AD CIRCUMSTANTIAM QUID, REVOCO *Quantum*, quod quidem dupliciter accipi potest, vel enim significat durationem horum bonorum, vel magnitudinem: si quæratur igitur quamdiu duratura sint: Ajo fore æterna, quod tum ex variis suprà allatis tum ex sequentibus manifestum erit.

1 *Scimus quoniam si* 2 *terrestris domus nostra hujus habitationis* 3 *dissolvatur, quod ædificationem* 4 *ex Deo habemus,* 5 *domum non manufactam æternam in cælo.* 2. Cor. 5. 1.

Id *quod in præsenti est* 6 *momentaneum, & leve tribulationis nostræ* 7 *supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis,* 8 *non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed, quæ non videntur. quæ enim videntur* 9 *temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt.* 2 Cor. 4. 17. 18.

10 *Oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit; nec auferentur clavi ejus in sempiternum & omnes funiculi ejus non rumpentur.* Isa 33. 20.

11 *Et qui loquebatur mecum habebat* 12 *mensuram arundineam* 12 *auream.* Apoc. 21. 15.

13 *Expectabat* 13 *fundamenta habentem civitatem, cujus artifex & conditor Deus.* Heb. 11. 10.

Vide infra cap. 4. §. 1. num. 8.

1. *Scimus.*) Fide indubitata tenemus.

2. *Terrestris domus, &c.*) .i. caro ista quam nunc super terram inhabitat anima.

3. *Dissolvatur.*) Per mortem dissolvatur in cineres rediens.

4. *Ex Deo.*) Dei dono & virtute.

5 *Donum, &c.*) Ea est sempiterna gloria & cælestis in Dei claritate mansio, quæ nullius terreni artificis manu facta est. Ita S. Thom. Ambrosius vero, Theoph. & Thedor. per domum intelligunt corpus glorificatum quod dicitur haberi, supple in certa spe.

6. *Momentaneum & leve tribulationis.*) .i. tribulationes breves & faciles tolerantu.

7. *Supra modum in sublimitate pondus.*) id est, mirè & supra quam cogitari potest excellens & sublime. Observat Chrysost. pulchrè opponi momentaneum æterno; leve ponderi: in præsenti, in sublimitate, tribulationem gloriæ.

8. *Non contemplantibus, &c.*) Si modo per fidem ad ea quæ in cælis sunt invisibilia feramur.

9. *Temporalia sunt.*) Ac proinde in eis nequit esse beatitudo.

10 *Oculi tui.*) Vide V. Ecclesia c. 3 §. 1. n. 15.

11. *Mensuram arundineam.*) Ad metiendum scilicet urbem cælestem. Porro hæc mensura erat arundo seu calamus qui est mensura magna, sex scil. cubitorum & 4. digitorũ, ideoq; ad res magnas metiendas & ad longiora spatia adhibebatur *V. Ezech.* 40. Significaturque hac mensura magnam esse & nunquam terminandam eorum beatitudinem.

12. *Auream.*) Aurea est mensura illa, quia nihil non durabile & pretiosum apud beatos. Deinde mensura durationis ipsius beatitudinis pretiosissima est, non enim est tempus sed æternitas.

13. *Fundamenta habentem civitatem.*) i. cælestem Hierusalem, quæ ideo dicitur habere fundamenta quia firmissima est, immobilis & æterna,

1. *Mansiones.*) Diversa præmia meritorum. Glo. Interl & Hieron.

2. *Quisparce, &c.*] Vide V. Eleemosyna cap. 2. §. 5. 1

3 *Minor.*] Sunt igitur minores & majores beati in cælo.

4. *Illo*] Joanne scil. Baptista.

5. *Sedere, &c.*] Sessio ad dexteram vel sinistram significat authore Hieronymo inæqualitatem beatitudinis pro inæqualibus meritis à Deopatatam. Ita ipse lib. 2. contra Iovinianum.

6. *Eis.*] Sup. Virginibus.

7. *In domo mea.*] In cælesti gloria.

8. *Nomen.*] Præmium & gloriam quandam excellentem.

9. *A filiis & filiabus.*] Quam sit habere filios, seu quam proveniat patientibus ex eo quod habeant proles.

10. *Canticum.*] Hoc canticum canitur à virginibus itaque solis, inquit Greg. 3. p. pastoralis admonitione 19. quia ipsi soli in perpetuum præ cunctis fidelibus etiam de incorruptione carnis gaudent in cælo: quod quidem pertinet ad quandam gloriam accidentalem.

11 *Empti de terra.*] Omnes electi empti sunt Christi sanguine ut sint peculium Dei, verum peculiari quadam ratione empti sunt virgines, ut Deum in corpore & anima haberent.

CAPUT IV.

De circumstantia *Qualis* seu de qualitatibus cælestium bonorum.

§. 1. AD CIRCUMSTANTIAM *Quid* REVOCO *Qualis*: ejoque bona cælestis gloriæ fore purissima, carituraque omnis mali admixtione.

Non accedet ad malum: & 1 flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Ps. 90. 10.

2 *Absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque* 3 *clamor, neque dolor erit ultra, quia* 4 *prima abierunt. Apoc. 21. 4.*

5 *Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos* 6 *sol, neque ullus æstus: Quoniam agnus qui in medio throni est,* 7 *reget illos, & deducet eos ad* 8 *vitæ fontes aquarum, &* 9 *absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Apoc. 7. 16, 17.*

Præcipitabit 10 *in monte isto* 11 *faciem vinculi* 12 *colligati super omnes populos,* 13 *& telam, quæ ordita est super omnes nationes,* 14 *præcipitabit mortem* 15 *in sempiternum: & auferet Dominus Deus* 16 *lachrymam ab omni facie, &* 17 *opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Is. 25. 7. 8.*

Fugiet dolor & gemitus Is. 35. 10.

Exultabo in Jerusalem, & gaudebo in 18 *populo meo: & non audietur in eo ultra vox fletus, &* 19 *vox clamoris Is. 65. 19.*

Non audietur 21 *ultrà* 20 *iniquitas in* 22 *terra tua,* 23 *vastitas, & contritio in terminis tuis, & occupabit* 24 *salus muros tuos, & portas tuas* 25 *laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem nec splendor lunæ illuminabit te: sed* 26 *erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra* 27 *sol tuus, &* 28 *luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, &* 29 *complebuntur dies luctus tui. Isa. 60. 18, 19. 20.*

Jam 30 *hyems transiit, imber abiit & recessit. Cant. 2. 11.*

Huic pertinent quæ supra de ligno vitæ quod immortalem omnique molestia carentem vitam efficiebat. Vide cap. 1. §. 1. n. 2.

Ipsa civitas 31 *aurum mundum. Apoc. 21. 18.*

1. *Flagellum.*] Quævis calamitas quæ potest accidere.

2. *Absterget omnem lachrymam.*] Metaphora est ab indulgentibus filiis parentibus qui filios flentes blandè demulcent & eis lachrymas abstergunt. Significaturque auferendum in perpetuum quicquid hic habuerunt luctus & tristitiæ.

3. *Clamor.*] Ob potentiorum injurias & oppressiones.

4 *Prima.*] Vetera illa, & vita mortalis quæ erat plena ærumnis, terminata est.

5. *Non esurient, &c.*] His significatur omnem indigentiam longè ab iis fore, imò nihil quod ad eorum plenam beatitudinem facit, defuturum.

6. *Sol, æstus.*] Hæc solent homines valde affligere, *vide Isaiæ c. 4.* vode significat affuturum à beatis quicquid eis molestiam afferre possit. Andreas Cæsariensis per æstum & solem tentationes intelligit.

7. *Reget.*) Pascet,& ab eis arcebit quicquid molestum esse potest.

8. *Vita fontes.*) Fontes viventes, non ad aquas stagnantes & mortuas ; ad fontes qui semper scaturient, nec deficit in iis aqua, quibus significatur effecturum Christum ut semper maximis & immortalibus voluptatibus affluant.

9. *Absterget*) Vide supra num. 2.

10. *In monte isto*) Cœlestis scil. Jerusalem.

11. *Faciem vinculi colligati.*) .i. vinculum colligatum dissolvet, facies enim Hebraicè ponitur sæpe ad ornatum & nihil significat præter id cui conjungitur, unde facies venti. *Ps.* 17. id est, ventus. Facies frigoris. *Ps.* 147. idest, frigus.

12. *Colligati.*) Hebraicè est vinculum id est, ex Hebraei sermonis proprietate, multa vincula seu omne vinculum: Hoc autem vinculum est id quo propter peccatum primi parentis colligatum est hominum genus : quod quidem non est unum sed multiplex ut statim docet propheta.

13. *Et telam, &c.*) .i. idem Deus rumpet & discindet telam quam ipse ad originalis peccati vindictam orditus est in omnes .i. auferet pœnas peccati originalis ut statim sequitur.

14. *Præcipitabit mortem.*) Hæc sunt vincula quæ peccatum invexit, quæque dominus destructurus dicitur.

15. *In sempiternum.*) Ne unquam beatis sit molesta.

16 *Lachrymam*) .i. omnem lugendi causam. Et alterum vinculum.

17. *Opprobrium populi sui.*) Hoc est 3. vinculum, opprobrium scil. quod in prævaricatore parente audit de se ejus posteritas, etiam post multa sæcula.

18. *Populo meo.*) Quia beati ob confirmationem in bono erunt omnino Dei, & in iis Deus gaudebit

19. *Vox clamoris.*) Vide suprà num. 3.

20 *Iniquitas.*) .i. supplicium, pœna.

21. *Vitra.*) .i nunquam seu non audietur, non enim significatur aliquando auditam ibi iniquitatem. Nam Hebræum *bhod*, pro quo noster vertit *ultra*, æpe nihil connotat quod præterierit, sed simpliciter ponitur pro futuro.

22 *Terra tua.*) Cœlesti patria.

23. *Vastitas.*) Stragis quales ab inimicis adveniunt.

24. *Salus.*) Incolumitas, liberatio ab omni corporis & animiæ grauidine.

25. *Laudatio.*) Ob continua beneficia.

26. *Erit tibi in lucem*) Erit tibi loco solis.

27. *Sol tuus.*) Quia Deus qui tibi erit sol erit tibi indeficiens lumen.

28. *Luna tua*) Quia Dei, qui tibi erit loco lunæ, nunquam decrescit splendor.

29. *Complebuntur dies luctus*) Præcisa scilic. omni lugendi causa.

30 *Hyems.*) Per hyemem & imbrem, tribulationes & molestiæ vitæ hujus significantur.

31. *Aurum mundum.*) Comparatur sanctorum beatitudo auro mundo, auriusque metalli mixtione corrupto, quia ab omni malo libera est.

§. 2. ITEM GLORIA CŒLESTIS PLENA EST securitatis, nullos timet hostes, certiqi sunt beati se nullo unquam tempore amissuros bona sua.

Porta ejus non claudentur 1 per diem : nox enim non erit illu. Apoc 21. 25.

2 *Messui myrrham cum aromatibus meis.* Cant. 5. 1

Et aperientur porta tua jugiter : die ac nocte non claudentur ut afferatur ad te 4 fortitudo gentium, & reges earum adducantur. Isa. 60. 11.

Ipse in excelsis habitabit : 5 munimenta saxorum sublimitas ejus: 6 panis ei datus est, aqua ejus 7. fideles sunt Isa. 33. 16.

Huc spectant quæ allata sunt cap. 3. §. 1. de æternitate gloriæ SS.

Ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem, & habebat 8 murum magnum & altum. Apoc. 21. 11. 12.

Et civitas 9 in quadro posita est. Apoc. 21. 16.

Ipsa civitas 10 aurum mundum. Apoc. 21. 18.

11 *Ego ero ei, ait Dominus murus ignis in circuitu & in gloria ero in medio ejus.* Zach. 2. 5.

Vide c. 1. § 4. num. 16 ubi considerandum verbum *fundavit.*

Ad hanc securitatem pertinet quod supra allatum est cap. 2. §. 12. n. 1. quod loco beatis.

12 *discumbentibus ministraturus est Christus.*

Quoniam 13 *confortavit seras portarum tuarum.* Psal. 147. 2.

Qui 14 *posuit fines tuos pacem.* Psal. 147. 3.

Qui vicerit faciam illum 15 *columnam in templo Dei mei & foras non egredietur* 16 *amplius, &*

17 *scri-*

17 scribam super eum nomen Dei mei & 18 nomen civitatis Dei mei 19 novæ Hierusalem quæ descendit de cælo à Deo meo. & 20 nomen meum novum. Apoc. 3. 12.

1. *Non claudentur.*) Quia nullos timebit hostes, maxima ibi erit securitas.

Per diem.) id est, nunquam: nam non claudendas per noctem patet cum statim addit, nox non erit.

3. *Messui myrrham, &c.*) Verba sunt Christi sponsi: Quasi in horreo habeo electos meos qui dum viverent virtutum odore fragrabant sicut aromata; qui jam de sua mercede securi sunt sicut triticum & aromata jam demessa & in horreum aut domum illata, extra pericula sunt tempestatum.

4. *Fortitudo Gentium.*) Præstantissimi quique & maximè excellentes in virtutibus.

5. *Munimenta, &c.*) id est, loco tutissimo habitabit, sicuti qui in sublimi habitat, saxis & rupibus undique circumseptus id est, nullum timebit hostem.

6. *Panis, &c.*) Panis & aquæ nomine ea intelliguntur quibus vita hominis indiget, sensus est nunquam ea defutura quibus vita hominum opus habet: Et sensu sublimiore indicat nihil unquam defuturum beatis quod ad eorum beatitudinem, & vitam immortalem spectat.

7. *Fidelis.*) Fidele id dicitur quod nunquam deficit, eo præsertim articulo quando ejus necessarius est usus.

8. *Murum magnum, &c.*) Securitatem significat hic murus, vitæ beatorum, quam nulla hostium fortitudo aut incursus turbare potest. Dicitur magnus, i. latus atque optimè munitus. Dicitur altus, quia eam ascendere aut superare hostes nequeunt.

9. *In quadro posita.*) Quadrata figura minus firmam & fortem reddidit civitatem: maximæ tamen urbes, & potentissimæ ita solent construi, quasi aut nullam hostium fortitudinem timeant cives, aut neminem fore putent qui urbem oppugnare audeat. Talis est cælestis Hierusalem.

10. *Aurum mundum.*) Quia sicut aurum etiam igni resistit, nihilque timet neque igne deperit ejus pondus, ita sanctorum beatitudo perpetua est, nihilque tam validum est ut eam tollat, aut etiam minuat.

11. *Ego erp.*) Vide V. Ecclesia cap. 3. §. 1. num. 69. loquitur quidem propheta de Ecclesia militante, sed potest etiam accommodari ad triumphantem.

12. *Discumbentibus.*) Hic discubitus ad mensam significat beatos jam in domum patris sui admissos, posse tutissimè sine ullo periculo aut solicitudine recumbere, & repleti fruique bonis omnibus quibus repleta est mensa divina.

13. *Confortavit seras portarum.*) Ut nulla vi expugnari possint.

14 *Posuit fines pacem.*) Non solum minutissima est cælestis Hierusalem, sed immunis etiam à bellorum periculis, quare nihil ei timendum.

15. *Columnam.*) id est, faciam ut in cælo tanquam columna Ecclesiæ ab omnibus honoretur. Seu faciam ut in cælo sit maximus & miro inter alios splendore fulgeat, multis & magnis donis ornatus conspiciatur, & tantæ sit pulchritudinis ut ipsi cælo ac cælitibus multum ornamenti afferre videatur: alludit enim ad duas illas celeberrimas columnas templi Salomonis 3. Reg. 7. quæ erant proceræ ac pulcherrimæ. Vel erit columna, quia immobiliter ibi perseverabit.

16. *Amplius*) Hoc verbum hic eandem habet difficultatem & explicationem cum *ultrà*, quam *vide supra* § 1. n. 21.

17. *Scribam nomen Dei mei.*) Quia semper Dei futurus est, & ab eo totus possidendus, & in eo Deus peculariter gloriabitur tanquam in forti milite & fideli servo, quem semper suum agnosci ac dici volet.

18. *Nomen civitatis, &c.*) Hoc nomen scriberetur in vincente, quia verus perpetuusque ejus civis dicetur.

19. *Novæ Ierusalem, &c.*) Horum explicationem habes supra cap 2. § 14. num. 11. *& sequentibus.*

20. *Nomen meum novum,*) Scil. nomen Jesus quod novum est, quia ei convenit ut homo: cui tamen scribetur in vincente hoc nomen, *vide num.* 17.

CA-

CAPUT V.

De circumstantia *Vbi.*

Ad hanc dupliciter respondeti potest, vel enim quæritur Vbi, *id est, quo in loco: vel* Vbi *id est, qua in re seu objecto versabitur gloria seu beatitudo sanctorum, an in aliquo alio præter Deum.*

§ 1. SECUNDUM PRIOREM INTELLIGENTIAM respondeo cœlum esse locum gloriæ beatorum; quod quidem satis patet ex dictis, atque ob hanc causam toties gloria sanctorum vocatur regnum cœlorum.

1 *Vidi sanctam civitatem Hierusalem novam descendentem de cælo, à Deo.* Apoc. 21. 2.

2 *Agnus stabat supra* 3 *montem* Sion, *& cum eo centum quadraginta quatuor millia.* Apoc. 14. 1.

1. *Vidi.*] Vide supra cap. 2. §. 14. num. 12.

2. *Agnus.*] Christus Agnus Dei qui propeccatoribus oblatus est.

3. *Montem Sion.*] Hoc loco mons Sion, cœlum sedemque beatorum significat, eratque ille hujus figura.

§. 2. DE UBI SEU OBJECTO GLORIÆ BEATORUM accipe sequentia.

BEATITUDINIS OBJECTUM IN SOLO DEO, non in ullo bono creato situm est.

Noli timere Abraham, ego protector tuus sum, & 1 *merces tua magna nimis* Gen. 15. 1.

2 *Quid mihi est in cælo, & à te, quid volui super terram?* 3 *Defecit caro mea & cor meum. Deus cordis mei, &* 4 *pars mea Deus in æternum.* Psal. 72. 25. 26.

Mihi autem adhærere Deo bonum est: ponere in Domino Deo spem meam Ps. 72. 28.

5 *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Eccl. 1. 2.

Noli te 6 *diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt.* 1. Joan. 2. 15.

Vidi afflictionem quam dedit Deus filiis hominum ut 7 *distendantur in ea. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, ut* 8 *non inveniat homo opus, quod operatus est Deus* 9 *ab initio usque ad finem.* Eccl. 3. 10. 11.

10 *Cuncta res difficiles: non potest eas homo explicare sermone* 11 *non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur* Eccle. 1. 8.

Intellexi quod omnium operum Dei, nullam posse hominem invenire rationem, 12 *eorum quæ fiunt sub sole, & quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiamsi dixerit sapiens se nosse,* 13 *non poterit reperire* Eccl. 8. 17.

14 *Dedi cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam,* 15 *errores que & stultitiam: & agnovi quod in his quoque esset labor & afflictio spiritus eo quod in multa sapientia multa sit* 16 *indignatio & qui addit scientiam, addit* 17 *& laborem.* Eccle. 1. 17. 18.

1. *Merces magna nimis.*] .i. qua nulla major: Tale autem esse debet id quod nos beatos reddere queat, ut nihil illo sit majus, quod quidem soli Deo convenit.

2. *Quid mihi est, &c.*] q. d. id quod me beare potest est in cœlo, non in terra.

3. *Defecit.*] Præ tui desiderio, inquit Hieronym.

4. *Pars mea in æternum.*] .i. hæreditas mea æterna, quam semper habui pro unico thesauro meo, inquit Euthym. hæc non diceret propheta si in aliquo extrà Deum esset humana fœlicitas.

5. *Vanitas, &c.*] .i. omnia Deo excepto talia sunt ut non possint hominis desiderium satiare, & eatenus vana sunt.

6. *Diligere mundum.*] Ita scil. ut in eo aut re aliqua ejus, finis constituatur beatitudoque quæratur

7. *Distendantur.*] Affligantur, q. d. vidi vitam hanc plenam esse gravissimis molestiis, id enim significat verbum distensionis: quasi homo iis extendatur ultra modum & ultra quam patiatur naturalis constitutio, quemadmodum fit in nervorum extensione.

8. *Non inveniat.*] Non intelligat.

9. *Ab initio usque ad finem.*] .i. perfectè. Hinc patet scientiam non posse hominem reddere beatum, cum nostra scientia omnis, sit ignorantiæ plena.

10. *Cuncta res difficiles.*] Et hoc arguit vanitatem scientiarum, hominisque ignorantiam, qui res explicare non potest, quia eas non intelligit nisi valdè imperfectè.

11. *Non saturatur, &c.*] Vana sunt ergo quæ audimus & videmus si non satiant, nec nos beate possunt,

12. *Eorum*

12. *Eorum quæ sub sole.*) Quantò minus igitur rerum cœlestium

13. *Non poterit reperire.*) q. d. non est ei credendum. Ecce quam inanis est omnis humana scientia, & quam inepta ad hominem beandum.

14. *Dedi cor meum.*) Proposui in animo meo.

15. *Errores que & stultitiam.*) Ad ea vitanda, & ut alios ea docere, eosque corrigere possem.

16. *Indignatio.*) Molestia, vel *indignatio*, quia indignatur tam in abdito latere sapientiam ut tanto ad eam labore opus sit. Vel *Indignatio*, quia videt se multa ignorare licet multum sudaverit, quo quis enim evadit sapientior, eò plura novit se nescire: & sapientissimus Socrates, dicebat se hoc unum scire quod nihil sciret.

17. *Et laborem.*) Alii legunt dolorem. Ex labore dolor. Hinc etiam satis patet scientiam in qua indignatio, & labor & dolor, non posse hominem beare.

CAPUT VI.

De circumstantia *Quibus auxiliis, Cur.* & *Quomodo.*

§. 1. DUPLEX REQUIRITUR DEI AUXILIUM ad beatorum gloriam capessandam: alterum quidem ex parte voluntatis ad bona opera peragenda; alterum vero ex parte intellectus, qui naturæ viribus non potest assurgere ad claram Dei visionem. Ac de priore dicetur verbo Gratia: posterius autem probari potest hisce testimoniis.

1 *Ostende mihi faciem tuam ut sciam te.* Exod. 33.13.

Apud te est 2 *fons vitæ, &* 3 *in lumine tuo* 4 *videbimus lumen.* Psal. 35.10.

Gratiam & gloriam 5 *dabit Dominus.* Ps. 83.12.

Gratia Dei vita æterna. Rom. 6.

Quæ sunt Dei 6 *nemo novit nisi spiritus Dei.* 1. Cor. 2.

7 *Claritas Dei* 8 *illuminabit illam.* Apoc. 21.

Oves meæ vocem meam audiunt, & ego agnosco eas, & sequuntur me, & ego 9 *vitam æternam do eis.* Joan. 10.27.

10 *Ostende nobis patrem & sufficit nobis.* Joan. 14.8

Transiens 11 *ministrabit illis.* Luc. 12.37.

Vide item supra cap. 3 §. 2. n. 2.

1. *Ostende, &c.*) Hic petit Moyses divino munere sibi dari (tamquam aliquid mirum quod ipse alioqui non posset assequi) ut divinam essentiam clarè videre posset aliquando sicut interpretantur August. Epist. 112. c. 7. & Greg. l. 18. Moral. c. 36.

2. *Fons vitæ.*) Quia non habet ab alio ut vivat, & omnibus causa est ut vivant.

3. *Lumine tuo.*) Lumine gloriæ quod donas iis quos ad tui visionem dignaris admittere, qui alioqui nisi eo confortati & adjuti, non possent obtutum figere in lucem illam increatam.

4. *Videbimus lumen.*) Deum scilicet lumen indeficiens & inaccessibile.

5. *Dabit Dominus.*) Quia scilicet Intellectus ex se non potest Deum videre, in cujus clara visione consistit gloria & beatitudo nostra. Idem est sensus sequentis testimonii citanturque hæc loca à Theologis in 1. p. q. 12.

6. *Nemo novit.*) supple nisi ea ipse communicet, quod quidem faciet beatis per lumen gloriæ quo agnoscent quæ sunt Dei, intima ejus omnia, bonitatem, sapientiam, Trinitatem personarum & cætera universa.

7. *Claritas Dei.*) Per lumen gloriæ illustrans mentes beatorum.

8. *Illuminabit illam.*) Scilicet civitatem Jerusalem seu cives ejus ut clarè Deum intueantur.

9. *Vitam æternam do.*) Quam naturæ viribus consequi nequeunt.

10. *Ostende.*) Petit ostendi patrem, quia ex se non potuit videre.

11. *Ministrabit.*) Ipse enim cœlestis illius mensæ epulas, & nemo alius, ministrat beatis, quia se ipse dat iis gustandum .i. communicat claram sui visionem, ea enim est animæ cibus suavissimus.

§. 2. DE CIRCUMSTANTIA CUR.

DE HAC NIHIL OCCURRIT DICENDUM PRÆter dicta aut dicenda. Si enim quæratur causa ex parte Dei, respondebitur omnia propter semetipsum operatum esse Dominum: capite Proverb. 16. v. 4. Si ex parte creaturæ rationalis, respondebitur esse bona opera: de quibus modo dicendum.

§. 3 De circumstantia quomodo.

Quaerit haec circumstantia in hoc propositio quarum rerum interventu, seu quid operando consequatur homo coelestem gloriam.

Nihil illustrius in universa scriptura quam eam esse mercedem, fructum & foetum bonorum operum: nec dari inertibus & otiosis, nedum prava agentibus.

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum Hebr. 12 14.

Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Act. 14, 21.

Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, Matt. 19. 17.

1 *Qui perdiderit animam suam propter me,* 2 *inveniet eam.* Matt. 10 39.

Nescitis quod ii qui in stadio currunt, omnes quidem currunt sed unus accipit bravium? sic 3 *currite* 4 *ut comprehendatis.* 1. Cor. 9. 24.

Ipsi tanquam 5 *lapides vivi* 6 *superadificamini.* 1. Petri 2. 5.

Hierusalem quae 7 *edificatur ut civitas.* Ps 121. 3.

Exi cito in plateas & vicos civitatis, & 8 *pauperes ac* 9 *debiles, &* 10 *caecos ac* 11 *claudos introduc* 12 *huc* Luc. 14. 21.

Et nomina inscripta, quae sunt nomina 13 *duodecim tribuum filiorum Israel.* Apoc. 21. 12.

Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum & Pharisaeorum non intrabitis in regnum coelorum. Matt. 5. 21.

Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine intrabit in regnum coelorum sed qui facit voluntatem patris mei, qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum Matt. 7. 21.

Si spiritu 14 *facta carnis mortificaveritis,* 15 *vivetis,* Rom. 8. 13.

Satagite ut per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis, haec enim facientes non peccabitis aliquando. 2. Pet. 1. 10.

Hujus generis plurima licet colligere ex dictis supra, maxime ad circumstantiam *Quis*, & ex parabolis decem Virginum, Thesauri abscondit, Margaritae, laborantium in vinea &c. Item ex bravio & corona de quibus Apostolus. Certe sole ipso clarior se prodit haec veritas in sacris litteris.

1. *Qui perdiderit.*] Perdere paratus fuerit vitam suam, omnia postponens amori meo.

2. *Inveniet eam.*] Salvam scil. in futuro.

3. *Currite.*] In stadio virtutum & vitae Christianae.

4. *Ut comprehendatis.*] Ut vitam aeternam quam quaeritis assequamini, alias non assecuturi.

5. *Lapides vivi.*] Pleni caritate & spiritu vitae.

6. *Superadificamini.*] Super lapidem angularem Christum & super fundamentum Apostolorum & Prophetarum; fundamentum inquam caelestis Hierusalem, super quod superaedificantur quotquot fiunt salvi. Vide Cardinalem Bellarminum pulchrè haec explicantem lib. 2. de aeterna felicitate sanctorum c. 11.

7. *Aedificatur ut civitas.*] Dum quotidie lapides vivi à summo artifice tribulationibus expoliti & quadrati adjunguntur caelestis habitationis aedificationi. Vide eundem ibidem, & in hunc locum Psalmi.

8 *Pauperes.*] Ut quotquot erga divitias non afficiuntur.

9. *Debiles.*] Qui non confidunt in virtute sua.

10. *Caecos.*] Qui verè credunt quae non vident.

11. *Claudos.*] Quorum pes dexter multo est longior sinistro .i. affectus in Deum & in bona sempiterna, longè est major pede sinistro .i. amote in carnem suam & in bona terrena. Vide eundem l. 5. c. 5.

12. *Huc.*] id est ad coenam aeternae beatitudinis.

13. *Duodecim tribuum, &c.*] Hi sunt typus omnium praedestinatorum, significantque nullum in hanc urbem ingredi posse nisi a daemonis potestate eruta legem Dei servet: hic enim populus à Pharaonis servitute liber, legem à Deo accepit, & primus in eum credidit; oportet itaque esse spirituales Israelitas quotquot salvari cupiunt.

14. *Facta carnis.*] Desideria & voluptates ejus.

15. *Vivetis.*] In aeternum vita beata.

§. 4. Huc referenda sunt ea testimonia quibus gloria caelestis vocatur merces, debitum, retributio aut quid simile, cujus generis jam allata sunt multa.

1. *Qui*

1 *Qui metit 2 mercedem accipit* 3 *& congregat fructum in vitam æternam* Joan. 4. 36.

Iusti in perpetuum vivent, & apud Dominum 4 est merces eorum, & 5 cogitatio illorum apud altissimum. Sap. 5. 16.

Ecce venio cito, & 6 merces mea mecum est 7 reddere unicuique secundum opera sua. Apoc. 22. 12.

Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus. Scientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis: Domino Christo servite. Coloss. 3. 23. 24.

1. *Qui metit.*) Messe spirituali animas convertendo.

2. *Mercedem accipit.*) Merces autem non datur nisi operanti, estque ejus laboris stipendium.

3. *Et congregat.*) Vide V. concionator c. 12. §. 4.

4. *Est merces.*) Asservata & reposita operum bonorum.

5. *Cogitatio.*) Accipiendum passivè id est, cura, sollicitudo suscepta de bono illorum, est apud altissimum, ut nemo rapere illos possit de manu illius.

6. *Merces mea mecum est.*) Mercedem ad manum habeo.

7. *Reddere.*) Ut reddam, ad reddendum.

§. 3. NIHILOMINUS TAMEN ETIAM DICERE licet gloriam æternam dari gratis.

Ego 1 sitienti, dabo de 2 fonte aquæ vitæ 3 gratis. Apoc. 21. 6.

Existimo quod 4 non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. Rom. 8. 18.

Venite, emite absque argento, & absque ulla commutatione 6 vinum & lac. Isa. 55. 1.

Qui sitit, veniat, & qui vult, 7 accipiat aquam vitæ gratis Apoc. 22. 17.

1. *Sitienti.*) Justo qui nihil aliud nisi Deum cupit, idque ardore magno more sitientium.

2. *Fonte aquæ vitæ.*) i. de meipso qui sum fons indeficiens vitæ omnis tum gratiæ tum gloriæ i. dabo illi æternam gloriam.

3. *Gratis.*) Dicitur gratis dari vita æterna, quia licet detur meritis justorum eisque debeatur, tamen merita ipsa sine gratia quæ gratis data est, merita esse non potuerunt. Ita Ambrosius Rupertus, & S. Thom. Item quia sitienti gratis confertur datur quod parvo datur pretio, ita sitienti datur aqua vitæ gratis, quia multò minores sunt pœnæ & dolores hujus vitæ quam sint gaudia vitæ æternæ.

4. *Non sunt condigna, &c.*] Quia tribulationes hujus vitæ minus habent molestiæ quam vita æterna gaudii. Neque his verbis comparantur bona merita nostra cum futura beatitudine, sed cum ea compatantur passiones seu labores quos pro Deo patimur. Qui licet quatenus à gratia prodeunt, digni sint procul dubio vita æterna, tamen dolor eorum cum gaudiis beatorum conferri non potest, quæ sunt multo majora, sive intensionem spectemus sive durationem. Ribera in Apoc. cap. 21.

5. *Emitte.*) id est, possidere, accipite: olim *emere* sumptum pro *accipere* notat Sanchez ex Festo.

6. *Vinum & lac.*) i. delicias maximas, quæ lactis & vini nomine significantur.

7. *Accipiat aquam.*) Vide supra num. 2. & 3.

CAPUT VII.

De circumstantia Quando.

HÆC HABET DUPLICEM EXPLICATIONEM, nam cœlestis gloria non datur in hac vita: nec potest hic homo perfectam consequi beatitudinem, datur autem statim in altera à morte justi, (nisi purgatorii obstent pœnæ) neque necesse est expectare communem omnium resurrectionem.

§. 1. PRO PRIORE PARTE FACIUNT ISTA.

Non videbit me homo 1 & vivet. Exodi 33. 20.

Ingrediemur in 2 requiem 3 qui credidimus. Heb. 4. 3.

Homo natus de muliere, brevi vivens tempore repletur 4 multa miseria. Job 14. 1.

5 *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem, nunc cognosco ex parte, tunc cognoscam sicut & cognitus sum* 1. Cor. 13. 12.

Dum sumus in corpore 6 peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) 8 audemus autem & bonam voluntatem habemus magis 9 peregrinari à corpore &

præsentes esse ad Dominum. Et ideo 11 *contendimus* 12 *sive absentes* 13 *sive præsentes placere illi.*
2. Cor. 5. 6 7. 8.

Non coronabitur nisi qui legitime certaverit. 2. Tim 2 5.

14 *Militia est vita hominis super terram, & sicut mercenarii dies ejus,* Job. 7. 1.

Non habemus hic manentem civitatem sed futuram inquirimus Heb. 13. 14.

15 *Regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis,* 16 *in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcessibilem conservatam in cælo* 17 *in vobis.*
1. Pet. 1. 3 4.

1. *Et vivet.*) id est, dum vivit. Ita Greg. l. 18. Moral. c. 48.

2. *Requiem*) Sempiternam.

3. *Quæ credidimus.*) scilic. si rectè vixerimus. Vasque 2.

4. *Multis miseriis.*) Non potest igitur hic esse beatus.

5. *Videmus.*) Vide supra cap. 2. parag. 1. numero 3.

6. *Peregrinamur à Domino.*) id est, absumus à beata ejus præsentia tanquam peregrinus qui ab est à patria.

7. *Per speciem.*) Videntes eum facie ad faciem.

8. *Audemus.*) i. Cum supradicta perpendamus, eum audacia & fiducia malumus Deum videre quam esse in corpore.

9. *Bonam voluntatem habemus.*) q. d. non murmuramus de nostra absentia à Deo, sed eam desideramus bona voluntate.

10. *Peregrinari à corpore*) Removeri & abesse à corpore quam hic moriari ut præsentia Dei fruamur.

11. *Contendimus.*) Quibus modis possumus conamur, corde, verbo, opere.

12. *Sive absentes.*) Adhuc in corpore constituti.

13 *Sive præsentes.*) In patria manentes. Vide Ambr & Anselmum vel ut alii: *sive absentes, sive præsentes,* id est, sive moriamur, sive vivamus, q. d. tota vita usque ad mortem Deo conamur placere.

14 *Militia.*) Si militia, quomodo beatitudo quæ nullo admittit bella aut hostes.

15. *Regeneravit nos in spem*) Renasci nos fecit generatione spirituali (quæ est secunda hominis nativitas) ad sperandum vitam æternam, si tantum habemus in spe vitam æternam. Signum igitur est eam non posse hominem in hac vita consequi.

16. *In hæreditatem, &c.* id est, Ut suo tempore hæreditatis hujus fiat participes, seu *in hæreditatem,* id est, ad hæreditatem scilicet regeneravit.

17 *In vobis.*) i. Vobis servatam, seu ut Syrus, *paratam.*

§. 2. POSTERIOR PARS HAEC HABET præcipue testimonia.

Hodie mecum eris in 1 *paradiso.* Luc. 23. 43.

Ecce video cælos 2 *apertos.* Act. 7. 56.

Domine Jesu 3 *suscipe spiritum meum.* Act 7. 59.

Ascendens in altum 4 *captivam duxit captivitatem.* Ephes. 4. 8.

5 *Desiderium habens dissolvi & esse cum Christo,* Philipp. 1. 23.

6 *Significante spiritu sancto,* 7 *nondum propalatam esse sanctorum viam* 8 *adhuc priore tabernaculo habente statum.* Hebræ. 9. 8.

9. *Accessistis ad Sion montem & civitatem Dei viventis Jerusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, &* 10 *Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, & judicem omnium Deum, &* 11 *spiritus justorum perfectorum* Hebræ. 12. 22. 23.

Et data sunt 12 *illis singula* 13 *stola alba* 3 *& dictum est illis ut* 14 *requiescerent adhuc tempus modicum donec compleantur conservi eorum, & fratres eorum qui interficiendi sunt sicut & illi.*
Apoc. 6. 11.

1. *Paradiso.*) id est, regno cælestis gloriæ qui est paradisus seu locus deliciarum animabus justis accommodatus. Ambros. Beda Theoph. & alii.

2. *Apertos.*) Cur apertos videt, nisi quia statim eò introducendus.

3 *Suscipe*) i. ad æternam beatitudinem.

4. *Captivam duxit captivitatem.*) id est, animas Sanctorum Patrum quæ in lymbo prius detinebantur, adduxit secum in cælum, ita Ambr Hieron.

5 *Desiderium habens dissolvi.*) Frustra autem hoc desideraret nisi statim potuisset esse cum Christo, quod Ambros. interpretatur, perfectè Deo frui cum Christo.

6. *Significante,*) id est, Ea autem cæremonia quæ

ris exteris ſacerdotibus præcludebatur aditus in ſancta ſanctorum, ſignificabatur quod ſtatim ſequitur.

7. *Nondum propalatam viam.*) .i. Nondum patere aditum ſanctis in cælum, quod ſancta ſanctorum merito dicitur.

8. *Adhuc, &c.*) .i. Eo tempore quo perſeverabat prius illud templum cum lege veteri & ceremoniis ejus, q.d. patuiſſe aditum in cælum lege antiqua finita, per mortem Chriſti. Ita communiter PP.

9. *Accepiſtis.*) Vide cap. 1. §. 3. n. 5.

10. *Eccleſiam primitivorum.*) primogenitorum novi teſtamenti, quales erant Apoſtoli.

11 *Spiritus juſtorum, &c.*) Ad animas patrum legis naturæ & legis antiquæ qui jam ipſa beatitudine fruentes, ſunt perfecti.

12. *Illis*) Scilicet Martyrum animabus.

13. *Stola alba.*) Gloria beatitudinis eſſentialis animæ ut communiter PP. & Richardus Victorinus l. 2. in Apoc. c. 8.

14. *Requieſcerent tempus modicum.*) Uſque ad diem generalis reſurrectionis quando iis danda etiam gloria corporis.

CAPUT VIII.

De cœleſtis gloriæ cognitione & recordatione earumque fructu.

§. 1. INVITAMUR AD COGITANDUM DE gloria paradiſi.

1 *Convertimini* 2 *ad munitionem* 3 *vincti ſpei,*
4 *hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi* Zach. 9. 12.

5 *Converſare anima mea in requiem tuam, quia* 6 *Dominus* 6 *benefecit tibi* 7 *Quia* 7 *eripuit animam meam de morte,* 8 *oculos meos à lachrymis,* 9 *pedes meos à laſſitudine.* Pſ. 114. 7 8.

1. *Convertimini.*) Mente & cogitatione.

2. *Ad munitionem.*) Ad habitationem munitam paradiſi, ad illam fœlicitatem, ut præſentem captivitatem & miſeriam levius ferantis.

3. *Vincti ſpei.*) .i. Quaſi cervicibus iis, ſperatiſtamen libertatem, quot vincula mortalium: peccata, animi perturbationes, corporis infirmitates.

4. *Hodie quoque, &c.*) Hodie vobis promitto per meum Prophetam me multo majorem lætitiam vobis ibi redditurum, quam fuit labor vitæ hujus.

5. *Converſare, &c.*) feſtina cogitationis ac deſiderii paſſibus ad locum veræ ac ſempiternæ quietis ad cæleſtem Hieruſalem.

6. *Benefecit.*) Benefaciet, ibi ſcilicet.

7. *Eripuit à morte.*) Eripiet dando vitam immortalem.

8. *Oculos à lachrymis.*) Abſtergetenim omnem lachrymam Apoc. 21. id eſt, Vitam dabit nulli malo ſubjectam, at omni bono cumulatam.

9. *Pedes à laſſitudine.*) Quia dabit vitam & fœlicitatem ſecuram ac ſempiternam, ut ab ea excidere numquam poſſim.

§. 2. IMO AD INGRESSUM IN EAM.

Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne quis in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum. Hebræor. 4. 11.

3 *Veni de Libano ſponſa mea, veni de Libano: veni coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Cant. 4. 8.

4 *Surge, propera amica mea, columba mea, formoſa mea, & veni: jam enim hyems tranſiit, imber abiit & receſſit* Cant. 2. 10. 11.

1. *Illam requiem.*) ſempiternæ fœlicitatis.

2. *Ne in idipſum, &c.*) id eſt, ne in idem incidat infidelitatis crimen eorum exemplo.

3. *Veni.*) Vide verbo Maria, cap. 15. §. 2. quæ poſſunt ſuo modo applicari cuilibet juſto.

4. *Surge.*) Vide ibidem eodem cap. & §.

§. 3. QUAM FUERINT EIUS MEMORES piæ memoriæ ſancti.

5 *Si oblitus fuero tui Jeruſalem, oblivioni detur dextera mea: adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi non memínero tui: ſi non propoſuero Jeruſalem in principio lætitiæ meæ.* Pſal. 136. 5 6.

9 *Ne ſilem, quoniam* 4 *advena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei.* Pſ. 38. 13.

Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram. Pſ. 72. 25.

5 *Super flumina Babylonis illic* 6 *ſedimus, &* 7 *flevimus cum recordaremur Sion.* Pſ. 136. 1.

8 *Noſtra converſatio in cælis eſt* Phil. 3. 20.

9 *Quæ habitas in hortis.* 10 *amici auscultant, fac me audire* 11 *vocem tuam.* Cant. 8. 13.

12 *Juxta fidem mortui sunt* 13 *omnes isti non acce-* 14 *pta repromissionum, sed* 15 *à longè eas aspicientes & salutantes & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram.* 17 *Qui enim hæc dicunt significant se patriam inquirere.* 18 *Et si quidem illius meminissent,* 19 *de qua exierunt, habebant utique* 20 *tempus revertendi: nunc autem* 21 *meliorem appetunt, id est, cælestem.* Heb. 11. 13. 14.

Infelix ego homo, quis me liberabit de 22 *corpore mortis hujus?* Rom. 7. 24.

Educ de 23 *custodia animam meam* 24 *ad confitendum nomini tuo, me expectant* 25 *justi, donec retribuas mihi.* Ps. 141. 8.

26 *In terra deserta,* 27 *invia, &* 28 *inaquosa* 29 *sic in sancto apparui tibi* 30 *ut viderem virtutem tuam & gloriam tuam.* Ps. 62. 3.

32 *Circuivi &* 33 *immolavi in tabernaculo ejus hostiam vociferationis,* 34 *cantabo & psalmum dicam Domino.* Ps. 26. 11.

Vide Psal. 41. 47. 83. 86. 121. & 147.

1. *Oblivioni detur dextera.*] i. pereat, arescat, nulli in usu sit, quorum enim oblivisci mus, ea non amplius curamus, neque conservamus.

2. *In principio lætitiæ.*] i. mihi initium, summa & summa lætitia mihi fit Hierusalem, idque omni tempore, tam in adversis, quàm in prosperis. Videndus hic Belarm. qui hanc dicit esse notam electorum Dei.

3. *Ne sileas*] i. respondeo petenti.

4. *Advena, &c.*] non tum civis hujus mundi, sed supernæ Hierusalem; quamvis hic interim degam: decet autem te audire civem civitatis tuæ in exilio positum & ex loco peregrinationis suæ ad te clamantem: sæpe alias commemorat David se exulem & peregrinum, ostenditque se patriæ meminisse, licet Rex & gloria, opibúsque abundaret.

5. *Super.*] Juxta.

6 *Sedimus*] tæquam tristes.

7. *Flevimus.*] ex desiderio cælestis Sion patriæ nostræ.

8. *Nostra conversatio, &c.*] corpore quidem ambulo in terra, sed corde habito in cælo.

9. *Quæ habitas in hortis.*] ô sponsa, quæ mente habitas cælestes hortos, id est, suscitat. suis jucundissimas cœlestium civium.

10. *Amici.*] Angeli.

11. *Vocem.*] laudis, Gratiarum actionis, &c.

12. *Juxta fidem.*] i. in hac fide.

13. *Omnes isti*] Patriarchæ, Abraham, Isaac, Jacob.

14. *Repromissionibus.*] Neque terra Chanaam iis promissa, neque cœlesti patria, cujus umbra erat terra Chanaam; & in cujus cœlestis patriæ fide operabantur.

15. *A longè*] id est, multò ante per fidem.

16. *Salutantes.*] toto animo de illa gaudentes (sicuti nautæ de longè videntes portum salutant terram, quod non fit sine magno gaudio) quod aliquando tandem obtentum sperarent.

17. *Qui hæc dicunt.*] scilicet se peregrinos in aliqua regione.

18. *Et si quidem, &c.*] i. hos patres non meminisse terræ patriæ, sed cœlestis dum se peregrinos profitebantur, inde constat.

19. *De qua exierunt.*] scilicet Mesopotamiæ.

20. *Tempus revertendi.*] & peregrinationi suæ & desiderio habitandi in patria finem imponendi.

21. *Meliorem appetunt.*] dum se peregrinos usque ad mortem professi sunt. Pulchrè hic locus quam frequenter meminerint Patriarchæ illi cœlestis patriæ. Vasquez.

22 *Corpore mortis.* corpore mortali.

23. *Custodia.*] carcere corporis.

24. *Ad confitendum*] ad te laudandum.

25 *Justi.*] animæ sanctorum in Lymbo, aut in cœlo, aut etiam Angeli.

26 *In terra deserta.*] in hoc mundo, qui desertus est à veris hominibus, id est, justis; quique à bestiis inhabitantur, hominibus, scilicet carnalibus & animalibus, ut eos vocat Beatus Paulus.

27. *Invia.*] Mundus est invius, quia difficillimum est invenire viam, qua ab eo exeatur.

28. *Inaquosa.*] Mundus est inaquosus; quia licet lacunas habeat aquæ putrefactæ, quæ est sapientia carnis, caret tamen aqua de cælo, quæ est vera sapientia.

29. *Sic in sancto apparui tibi.*] i. mente conscendi ad sanctuarium tuum cæleste, cælum scilicet, sitiens aquam veram de cælo, & exitum de hoc mundo invenire cupiens.

30. *Ut*

50. *Vt viderem virtutem tuam.*] Qua de nihilo omnia fecisti, eaque conservas; quia in hoc mundo non video nisi fragilia, caduca & vilia.

31. *Gloriam.*] Qua omnibus longè major es. Ita ferè Augustin.

32. *Circuivi.*] Mente perlustravi & obambulavi cælestes mansiones, ut quasi permixtus mihi videret sanctorum Angelorum choris.

33. *Immolavi, &c.*] .i. In hoc ingenti tabernaculo .i. cælo constitutus magna voce laudavi Deum ob præclara quæ ibi vidi.

34. *Cantabo.*] Deinceps pergam idem assiduè facere.

§. 4. Quam sit utilis imo necessaria memoria gloriæ paradisi. Ejus oblivione cessant bona opera.

Si oblitus fuero tui Ierusalem, oblivioni 1 detur dextera mea. Psal. 136. 5.

1. *Detur.*] Dabitur.

2. *Dexteramea.*] operatio bona, significata per dexteram. Est Tropologia.

§. 5. Eius memoria affert lachrymas.

Super flumina, &c. V. supra §. 3. n. 5.

§. 6. Beati autem qui eius desiderio lachrymantur.

Beati qui 1 lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Matt. 5. 5.

1. *Lugent.*] Hujus vitæ exilium & peregrinationem.

§. 7. Inducit ad observationem legis.

Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum propter retributionem. Psalm. 118. 112.

2 *Ambulabunt gentes in lumine ejus.* Apoc. 21. 24. *Et 3 folia arboris 4 ad sanitatem gentium.* Apoc. 22. 2.

Vide § 8. n. 7.

1. *Inclinavi.*] Quia ex una parte lex peccati & concupiscentiæ me trahebat, ex altera lex tua: ego autem inclinavi cor meum tanquam bilancem ad legem tuam faciendam: quam vocat *justificationes*, quia ejus observatio hominem justificat.

2. *Ambulabunt, &c.*] Quia qui sunt in Ecclesia, in cælum iter faciunt excitati cognitione cælestium bonorum quam per fidem habent: *Ejus* enim referendum est ad civitatem non ad Agnum. Græcè *αὐτῆς*.

3. *Folia ejus.*] scilicet ligni vitæ per quod significatur beatitudo sanctorum: per folia autem designãtur verba quæ de ea extant in sacris litteris & SS. PP. & ore magistrorum, Ecclesiæ traduntur.

4. *Ad sanitatem gentium.*] Quia illa verba, illas adducunt ad Ecclesiam, & in ea positas à vitiis ad pœnitentiam & sanctitatem traducunt, spe certa bonorum cælestium.

§. 8. Affert patientiam in adversis.

1 *Fide Moyses 2 grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, 3 magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere 4 jucunditatem: majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, 5 improperium Christi, 6 aspiciebat enim in remunerationẽ.* Heb. 11. 24. 25. 26.

Videndum idem caput maximè a versu 32. ubi plurima de admirabili sanctorum tolerantia in gravissimis suis tum calamitatibus tum tormentis, quæ eviden fructus erat hujusce recordationis paradisi.

Huc facit quod Jacob de filio suo Isachar, 7 *Issachar, asinus fortis accubans inter terminos: Vidit requiem quod esset bona, & terram quod optima, & supposuit humerum suum ad portandum.* Gen. 49. 14. 15.

1. *Fide.*] Orthodem unius veri Dei.

2. *Grandis factus.*] postquam adolevisset, ob suum in Deum & populum zelum, Ægyptium trucidans Hebræum opprimentem.

3. *Magis eligens.*] hac negatione & occisione.

4. *Jucunditatem.*] Quam habere potuisset si habitus fuisset filius filiæ Pharaonis.

5. *Improperium Christi.*] .i. quod causa justitiæ & religionis sustinendum esse, Christus postea verbo & exemplo docuit.

6. *Aspiciebat, &c.*] Eadem scilicet fide contemplabatur æternam remunerationem in quam Deus bene operantibus præparavit.

7. *Issachar, &c.*] pulchre hæc explicat suo more Gregorius Tropologice 1. Moral. c. 17. Inter tumultus, inquit, est præstolato mundi hujus quiescere, nullique actui suæ

nunc

nunc in medio versantur quærere, sed ultima desiderare. Fortisque asinus requiem ac terram optimam videt, cum simplex gentilitas idcirco se ad robur boni operis erigit, quia ad æternæ vitæ patriam tendit. Quæ & ad portandum onus humerum supponit, quia conspecta superna requie, præceptis etiam gravibus in operatione se subjicit, & quicquid intolerabile pusillanimitas asserit, hoc ei leve ac facile spes remunerationis ostendit.

GRATIA SEU GRATIÆ AUXILIA.

CAPUT I.

Agendum hoc capite de auxiliis gratiæ actualibus, quæ sunt varii motus interni quibus divinitus vocamur & excitamur & adjuvamur supernaturaliter in negotio salutis: tum capite secundo de eorum necessitate.

§. 1. GRATIA VOCANS EST OPUS Dei.

1 *Qui* 2 *nos liberavit, &* 3 *vocavit vocatione sua sancta,* 4 *non secundum opera nostra, sed secundum* 5 *propositum suum & gratiam, quæ* 6 *data est nobis* 7 *in Christo Iesu* 8 *ante tempora sæcularia.* 2. Tim. 1. 9.

Ego 9 *sto ad ostium, &* 10 *pulso. si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum eo & ipse mecum.* Apoc. 3. 20.

1. *Qui.*) supple Deus.

2. *Nos liberavit*) à mortis imperio.

3. *Vocavit.*) ad fidei cognitionem.

4. *Non secundum opera.*) non ex merito operum,

5. *Propositum.*) beneplacitum voluntatis suæ.

6. *Data.*) Quia dari promissa & decreta: seu data in Dei præordinatione & præscientia.

7. *In Christo.*) per Christum, per Christi merita.

8. *Ante tempora sæcularia.*) id est, ante sæcula, ante temporis & mundi originem, id est, ab æterno.

9. *Sto ad ostium.*) licet à te exclusus sim, ad te iterum tuæ salutis studio redeo.

10. *Pulso.*) quasi hospes, ut mihi aperias, & me in animam tuam recipias. Hæc pulsatio, est vocatio Dei, & petitio, qua petit Deus interna tum inspirationum vocibus, ut admittatur.

§. 2. ITEM GRATIA ADJUVANS.

1. *Spiritus* 2 *adjuvat infirmitatem nostram* 3 *nam quid oremus sicut oportet, nescimus: sed* 4 *ipse spiritus* 5 *postulat pro nobis gemitibus* 6 *inenarrabilibus.* Rom. 8. 26.

Quicunque spiritu Dei 7 *aguntur:* 8 *ii* 9 *sunt filii Dei* Rom. 8. 14.

Deus est qui 10 *operatur in vobis, & velle, &* 11 *perficere* 12 *pro bona voluntate.* Phil. 2. 13.

13 *Quid habes* 14 *quod non accepisti?* 1. Cor. 4. 7.

Nemo potest 15 *venire ad me, nisi Pater, qui misit me,* 16 *traxerit eum* Joan. 6. 44.

1. *Spiritus.*) scilicet sanctus.

2. *Adjuvat.*) in nostris gemitibus & orationibus.

3. *Nam quid oremus, &c.*) id est, nos enim ex nobis nihil nisi cæci & miseri sumus, cum sine illo non solum nobis non possimus ipsi opitulari; sed nec quid aut quomodo orare debeamus, cognoscamus.

4. *Ipse spiritus.*) mentem nostram adjuvans, illuminans scilicet intellectum, & affectum voluntaris, bonis desideriis succendens.

5. *Postulat.*) postulare nos facit à Deo quæ salutaria sunt.

6. *Inenarrabilibus.*) quæ enarrare & exprimere nulla lingua potest.

7. *Aguntur.*) ducuntur, adjuvantur ad desideria carnis reprimenda.

8. *Ii.*) ut pote eodem spiritu regenerati.

9. *Sunt filii Dei.*) secundum gratiam adoptionis.

10. *Operatur velle.*) facit ut velitis ea, ex quibus salus vestra pendet.

11. *Perficere.*) facit etiam ut ea faciatis reipsa. Doctrina est Augustini, & Conc. Trid. non tantum Deum operari, ut opus faciamus; sed etiam operari ipsum velle, quia per gratiam prævenientem, qua intellectum illuminat & voluntatem excitat, pios motus intendendo, illi suadet, & facit ut liberè velit. Hinc docet Ecclesia, omne bonæ voluntatis, fidei, salutis initium, medium, & finem esse à gratia præveniente.

12. *Pro bona voluntate.*) juxta beneplacitum suum, non autem juxta meritum vestrum.

13. *Quid*

13. *Quid habes*] in iis quæ salutis tuæ sunt: de his enim est sermo.

14. *Quod non accepisti*] per gratiæ auxilium.

15. *Venire ad me*] credere in me.

16. *Traxerit*] non cogendo, ut trahuntur pondera, sed libetè; significatque tractio gratiam adjuvantem, & suavem divini auxilii efficaciam. Item hominis infirmitatem, ut vehementi gratiæ motu non tam duci, quàm trahi indigeat.

§. 3. Divina vocatio aliquando est efficax, ut quando ei respondetur, aliquando non.

Ad priorem quidem spectant ista.

1 *Domine quid me vis facere?* Act. 9 6.

2 *Inventus sum à non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant*, Rom. 10. 20.

1. *Domine, &c.*] patet efficacitas divinæ vocationis in Paulo, quia per eam de facto motus est ad ei consentiendum.

2. *Inventus sum. &c.*) id est, futurum erit ut inveniar palam à gentibus, quæ antea de me nihil cogitabant, nec quærebant fidem meam & religionem. Hic etiam patet efficacem fuisse divinam vocationem, qua in iis, qui nihil minus cogitabant, aut procurabant, excitati motus vocationis ad fidem, quibus de facto consenserunt. Vasquez & Valentia.

§. 4. Ad posteriorem vero hæc.

Sed non omnes 1 *obediunt Evangelio: Isaias enim dixit: Domine quis credidit* 2 *auditui nostro*, Rom. 10. 16.

3 *Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas. Quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis sapienter*, Ps. 57. 5. 6.

1. *Obediunt*] credentes illi, licet ad id vocentur à Deo per prædicationem Apostolorum & aliorum.

2. *Auditui nostro*] .i. prædicationi nostræ: sumitur enim auditus pro prædicatione & voce, quæ est objectum auditus.

3. *Furor illis, &c.*] Vide verbo Auditus. Hunc autem locum ad probandum §. afferunt Theologi.

§. 5. Deus dat omnibus adultis sufficiens gratiæ auxilium ad salutem.

Super quem non surget 1 *lumen illius*, Job. 25. 9.

Dominus erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris, Prov. 3. 26.

2 *Numerus dierum hominum si multum centum anni: quasi gutta aquæ maris deputati sunt: & sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die ævi. Propter hoc patiens est Deus in illis, & effundit super eos misericordiam suam. Vidit præsumptionem cordis eorum, quoniam mala est, & cognovit subversionem eorum, quoniam nequam est. Ideo adimplevit propitiationem suam in illis, & ostendit eis viam æquitatis*, Eccli. 18. 8. 9 10 11.

Erat lux vera, quæ 3 *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, Joan. 1. 9.

In hoc laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est 4 *Salvator omnium hominum maximè fidelium*, 1. ad Tim. 4. 10.

In præteritis generationibus dimisit omnes gentes 6 *ingredi vias suas: & quidem non sine* 7 *testimonio semetipsum reliquit benefaciens de cælo, dans pluvias, & 8 tempora fructifera, 9 implens cibo & lætitia corda nostra*, Act. 14. 15. 16.

10 *Invisibilia ipsius à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus, & divinitas: ita ut sint* 11 *inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum*, Rom. 1. 20. 21.

12 *Omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*, 13 *unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus: qui dedit redemptionem semetipsum*, 14 *pro omnibus*, 1. ad Tim. 2. 4 5. 6.

Vide item supra cap. 1. §. 1. testimonio 2.

Ste 15 *ad ostium & pulso.*

16 *Dixit Sion dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non oblivisca tui*, Isa. 49 14. 15.

Vulgo dicitur: si dimiserit 17 *vir uxorem suam, & recedens ab eo duxerit virum alterum numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta & contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es* 18 *cum amatoribus multis: tamen revertere ad me dicit Dominus, & ego suscipiam te. Leva oculos tuos* 19 *in directum, & vide ubi non*

prostrata sis : in viis sedebas, expectans 20 eos, 21 quasi latro in solitudine : & polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis, Hierem. 3.1.2.

Tu ergo fili hominis dic ad domum Israel : sic locuti estis, dicentes : iniquitates nostræ, & peccata nostra 22 super nos sunt, & in ipsis nos 23 tabescimus : quomodo ergo 24 vivere poterimus ? dic ad eos : 25 vivo ego dicit Dominus Deus : nolo mortem impii, sed ut convertatur impius à via sua & vivat. Convertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini domus Israel, Ezech. 33.10.11.

Venite ad me 26 omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos, Matth. 1.28.

27 *Non tradat Dominus 28 promissionem suam sicut quidam existimant : sed 29 patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti*, 2. Petr 3 9.

An 30 divitias benignitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis ? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te 31 adducit, Rom. 2.4.

Hoc pro certo habet omnis qui te colit, quod vita ejus, si 32 in probatione fuerit, coronabitur : si autem in tribulatione fuerit, liberabitur : & si in 33 corruptione fuerit 34 ad misericordiam tuam venire licebit. Non enim delectaris in perditionibus nostris : quia post tempestatem, tranquillum facis, & post lacrymationem & fletum, exultationem infundis, Tob. 3.21.22.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum 35 cor malum incredulitatis discedendi à Deo vivo : sed adhortamini 36 vosmetipsos per singulos dies, donec 37 hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis, 38 fallacia peccati, Hebræorum 3. 12 13.

39 *Convertimini filii ad eum à quo profundum recesseratis filii Israel*, Isa. 31.6.

Quò pertinent omnia ea testimonia, quibus constat Deum omnes omnino adultos invitare ad conversionem, iisque ut sine mora convertantur, & piè vivant 40 præcipere. Vide Eccli 5 8. Isa. 65.2 Ezech. 33 11.12. Apoc. 3.20. Psal 94.8. & 41. alibi frequentissimè.

Huc referenda ea testimonia, quibus improperat Deus mortalibus legis suæ transgressionem, & quod nolint converti, eosque reprehendit de pravis eorum actionibus, minaturque supplicium.

Quia vocavi & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo cum venerit id quod timebatis, advenerit, Prov. 1.24.25.26.

42 *Quoties volui 43 congregare filios tuos, quemadmodum gallina 44 congregat pullos suos sub alas, & nolusti*? Matth. 23.37.

Huc denique ea referenda sunt scripturæ, quibus testatum facit omnibus Spiritus sanctus, universos mortales jam esse redemptos per Christum, ac in gratiam rediisse cum Deo patre per Christi merita.

Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de 45 manu inimici, & 46 de regionibus congregavit eos. Ps. 106.2.

Apud Dominum misericordia, & 47 copiosa apud eum redemptio Ps. 129.7.

Deus erat 48 *in Christo mundum 49 reconcilians sibi*, 2. Cor. 5.19.

50 *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus*. Ephes. 1.7.

In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, & remissionem peccatorum, Coloss. 1 14.

In ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare, & per eum reconciliare omnia in 51 ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive 52 quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt, Coloss. 1. 19.20.

Deus *quod adversus nos erat 53 chirographum deleret, quod erat contrarium nobis, & 54 ipsum 55 tulit de medio, 56 affigens cruci & 57 expolians principatus & potestates, traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso*, Coloss. 2. 14. 15.

1. *Lumen*] vel naturale (inquit Titelm.) vel gratuitum infusum in animam. Hoc & sequentibus octo testimoniis probant Theologi Deum decrevisse omnibus adesse, iisque opitulari quantum in ipso est, ac proinde omnibus dare sufficiens auxilium ad salutares actiones.

2. *Numerus*] hujus explicationem vide verbo Deus cap. 15. §. 7. ponderanda hîc verba illa *patiens est*, & *effundit misericordiam*, & *adimplevit propitiationem suam in illis*, omnibus scilicet nullo excepto, quare falsum est, ait Valentia, Deum occulto suo judicio statuisse aliquibus subtrahere necessarium auxilium : Decrevit autem omnis

omnibus omninò adesse & auxiliari quantum in ipso est.

3. *Illuminat*] quantum scil. in illo ipso est, unde qui non illuminantur sibi tribuant quod oculos claudant. Ita Cyril. & Chrys.

4. *Omnium*] quantum ad sufficientiam, quia ejus passionis virtus sufficit ad omnium peccata tollenda. Item est Salvator omnium quantum est ex parte sua.

5. *Maxime fidelium*] quia ad eos salutis & Passionis effectus deveniet, à quo alieni erunt increduli.

6. *Ingredi vias suas*] .i. vivere suo modo.

7. *Testimonio*] Providentiæ & bonitatis suæ.

8. *Tempora*] vicissitudinem temporum.

9. *Implens cibo &c.*] quibus beneficiis volebat eos Deus trahere ad sui notitiam & veneration-em.

10. *Invisibilia, &c.*] hujus explicationem require. V. Deus cap. 9 §. 2.

11. *Inexcusabiles*] Hic apertè ostendit Apostolus per ipsos homines stetisse quo minus cum Dei auxilio, quod erat præsto, salutem adipiscerentur.

12. *Omnes, &c.*] quia ut explicant SS Patres Ambros. Prosper. & alii: quantum in ipso est vult omnes consequi salutem: quod qua ratione Deus velit, si nolit aliquibus tribuere auxilia ad id necessaria, ne intelligi quidem potest. Valentia.

13. *Unus enim Deus*] qui scilicet absque ulla exceptione omnibus supernaturalem beatitudinem tanquam finem ultimum præstituit. Id quod otiosè fecisset, si quantum in ipso est, non etiam providere vellet omnibus, de mediis, quibus ad eum finem pervenire possint.

14. *Pro omnibus*] nam ut 2. ad Cor. 5. mortuus est pro omnibus. *Vide Valentiam pulchrè excutientem hunc locum 4. 3. de Gratia, disputatione 8 punct. 4. conclusione 2.*

15. *Ad ostium*] non hujus aut illius, sed generatim omnium, invitans omnes omnino sine discrimine ad salutem.

16. *Dixit Sion*] hujus explicationem require verbo Ecclesia, cap. 3. §. 1. n. 54.

Hoc autem, & sex sequentibus testimoniis probatur non esse consilium Dei, ut propter peccata quantumvis multa, & gravia destituat prorsus aliquem necessario auxilio ad salutem: imo videtur iis locis clementissimus Deus eripere voluisse hominibus hanc falsam de se existimationem.

17. *Dimiserit*] repudiaverit.

18. *Cum amatoribus multis*] varia idola gentium, & idola peccatorum colendo.

19. *In directum*] .i. per circuitum ad loca excelsa.

20. *Eos*] supple amatores tuos.

21. *Quasi latro*] qui expectat & insidiatur viatoribus.

22. *Super nos sunt*] .i. gravant nos vehementer, vel cum Lirano, tam gravia sunt, ut non possimus ea expiare.

23. *Tabescimus*] Quia jam nulla vulneribus nostris superest medicina. Glo. Inter.

24. *Vivere*] vita gratiæ. Liranus.

25. *Vivo ego*] id est, sicuti verum est me esse vitam per essentiam, ita verum est quod sequitur.

26. *Omnes*] quantumvis detestandi peccatores, gravibusque criminibus onerati, ut exposuit Cassianus collat. 13. c. 7.

27. *Non tardat*] non protrahit ultra tempus à se præstitutum, quasi jam revocata sententia, non sit impleturus, quod sequitur.

28. *Promissionem suam*] de adventu suo & omnium rerum innovatione.

29. *Patienter agit*] expectando vos, cæterosque omnes ad pœnitentiam, cujus tempus vobis bene longum concedit.

30. *Divitias benignitatis, &c.*] .i. copiosam Dei bonitatem, patientiam, & longanimitatem.

31. *Adducit*] allicit, invitat.

31. *In probationem*] id est, si fuerit vita ejus probata.

33. *Corruptione*] alii correctione, q. d si se emendaverit. Ita P. Sà.

34. *Ad misericordiam, &c.*] facile impetrabit veniam.

35. *Cor malum incredulitatis*] affectus malus discedendi seu apostatandi per incredulitatem à Christi fide in qua baptizati estis.

36. *Vosmetipsos*] invicem.

37. *Hodie cognominatur*] dum durat tempus hujus vitæ.

38. *Fallacia peccati*] id est, fallaci peccato. Vasquez. Quo quidem loco manifestè indicatur ab Apostolo, nullo non tempore (quantum in Deo situm est) posse hominem converti & piè agere.

39. *Convertimini &c.*] ô decem tribus Israel. O Christiani veri Israel spirituales, quia profundum impietatis recessistis, redite ad Dominum eo studio atque ardore, quo ab illo ad alia omnia declinastis, & tantum sursum excitate cor vestrum, quantum deorsum illud depressistis.

40 *Præcipere*] unde interre licet id omnes Deo juvante præstare posse. Nam ut optimè Concilium Tridentinum sess. 6 cap. 1. Deus impossibilia non præcipit, sed jubendo monet & facere quod possis, & petere quod non possis, & adjuvat ut possis.

41. *Alibi*] quibus locis, ut & paulò ante citatis, maximi peccatores converti jubentur tanquam si videlicet qui quacumq; die & tempore converti possunt. Ita Patet Valentia.

42. *Quoties*] scilicet per Prophetas à me missos hactenus. Glos. Interl. Fuit enim, inquit Origenes, Christus præsens in Moyse, Prophetis & Angelis ministrantibus salutí humanæ.

43. *Congregare*] in unitatem fidei. Glos. Interlin.

44. *Congregat*] Chrys. Magnitudinem ostendit amoris. Magnus gallinæ affectus (ita Augustinus 1. de quæst. Evang. ca. 36.) in filios teorum infirmitate affecta infirmatur & ipsa; alis protegens contra milvum pugnat: sic Dei sapientia carnis susceptione quodammodo infirmata protegit nos & resistit diabolo. Cum his & similibus testimoniis vitio Deus vertat hominibus, quod non convertantur, & piè vivant, atque idcirco eos puniat: id certè ab eo fieret injustè, si per eum staret quominus aliqui possent converti & piè agere.

45. *Manu*] potestate dæmonis à quo tenebantur captivi.

46. *De regionibus congregavit*] quando scilicet in unum populum, unamque Ecclesiam coalescere fecit tot populos, tamque diversos. Quomodo hoc & sequentibus locis probetur §. *Vide infra* n 53.

47. *Copiosa redemptio*] quia Christus ingens solvit pretium divinæ justitiæ, suum scilicet sanguinem infinitii meriti & dignitatis.

48 *In Christo*] inhabitans.

49. *Reconcilians sibi*] scilicet per ipsum Christum.

50. *In quo*] per quem scilicet Christum.

51. *In ipsum*] id est. Ibi.

52. *Qua in terris, &c.*] Angelos & homines quos prius offensa Dei dissociaverat. Ita Titelm.

53 *Chirographum decreti*] id est, obligationem ad pœnam æternam juxta decretum Dei, & sententiam damnationis in Adamum & posteros ejus peccantes latam, huic enim obligationi ad pœnam sponte peccando quasi manu nostra subscripsimus, nosque obligavimus. Est igitur hoc chirographum reatus & debitum pœnæ æternæ, ita certum ac si manu nostra consignatum existaret.

54. *Ipsum*] chirographum.

55. *Tulit de medio*] sustulit.

56. *Affigens cruci*) quia illud sua morte abolevit & cassavit: quemadmodum syngraphæ soluto debito tanquam inutiles abiiciuntur.

57 *Expolians*] Vide V. Christus §. 40.

Notandum cum hæc testimonia in quibus dicuntur jam redempti homines per Christum & reconciliari Deo Patri, nequeant ita intelligi quasi jam omnes homines ex parte etiam ipsorum sint reconciliati Deo, & redempti ex potestate diaboli, oportet intelligere id factum esse ex parte Dei, ita ut quantum in ipso est neminem unquam non velit in gratiam recipere, atque adeo præsto adsit omnibus, ut cum ipsius auxilio ei reconciliari & piè vivere possint. Quod ipsum est, ut Theologi tradunt, omnes esse redemptos quoad sufficientiam, non quoad efficaciam.

§. 6. Licet detur omnibus sufficiens gratiæ auxilium, non datur tamen æquale omnibus.

1 *Non fecit taliter omni nationi, & 2 judicia sua non manifestavit eis*, Ps. 147. 20.

Si in Tyro & Sidone factæ essent 3 virtutes, quæ factæ sunt in vobis olim in cilicio, & cinere 4 pœnitentiam egissent, Matth 11. 21.

5 *Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ: quia 6 abscondisti hæc à 7 sapientibus & prudentibus, & revelasti ea 8 parvulis. 9 Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te*, Matth. 11 25. 26.

Vobis datum est nosse 10 mysteria regni cœlorum: illis autem non est datum, Matth 13. 11.

Cujus vult misereatur, & 11 quem vult indurat, Rom. 9. 18.

1. *Non fecit taliter*] ut populum suum doceret

ret per Prophetas, ut habetur versu præcedenti.

2. *Iudicia*] leges.

3. *Virtutes*] .i. miracula non tamen defuit Tyriis gratia sufficiens, sed abundans.

4. *Pœnitentiam egissent*] supple accedente interna gratia, quam Deus ordinariè proportionaliter dat ad miracula.

5. *Confiteor*] laudo, gratias ago.

6. *Abscondisti*] quia nolentibus lucem Christi recipere eam ab indignis retraxit.

7. *Sapientibus*] superbis Pharisæis, qui se putant sapientes, & ab eis similibus.

8 *Parvulis*] Humilibus Christi discipulis, & turbis.

9 *Ita*] Græcè ναὶ, id est, certè. Approbantis est & explicantis.

10. *Mysteria*] Glo Interl. id est, abdita scripturarum. Remigius, doctrinam Evangelicam.

11 *Quem vult indurat*] non quasi Deus per se efficiat aut etiam per accidens peccata induratorum, sed quia illa permittit, non conferendo gratiam, quæ mentem illuminaret, & voluntatem emolliret. Juxta illud August. Epist. 105. Deus, inquit, non indurat, impartiendo malitiam, sed non impertiendo gratiam. Gratia autem illa quam negat induratis, non est illa omnibus necessaria, ut converti & salutem consequi possint. Hujusmodi enim gratiam & auxilium nemini negat, sed est alia specialissima, quæ efficeret, ut homo desineret peccata; qualem scilicet Deus concessit D. Paulo, & B. Magdalenæ. Ita Valentia ex Soto.

§. 7. Licet non detur omnibus æquale gratiæ auxilium, id tamen quod habent possiunt Dei ope reddere efficax, ita ut in culpa sint si careant gratia efficaci.

1 *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum: &* 2 *convertar ad vos dicit Dominus exercituum*, Zach 1.3.

3 *Propterea* 4 *expectat Dominus* 5 *ut misereatur vestri*, Isa. 30.18.

Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis, Isa. 1.19.

6 *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*, Joan. 14.23.

1. *Convertimini*] scilicet per veram pœnitentiam. Potest igitur homo, Deo juvante, actu atque adeo efficaciter converti per pium usum sui liberi arbitrii, alioqui frustra illum hortaretur ad conversionem.

2. *Convertar ad vos*] propitius vobis ero, & benefaciam vobis semper.

3. *Propterea*] quia tam grave futurum est supplicium, ut dicitur versu præcedente.

4. *Expectat*] vindictam cohibet.

5. *Ut misereatur vestri*] ut veltræ calamitatis admoniti tales efficiamini & ita vivatis, ut ardentem ad vindictam animum ad misericordiã inflectatis. Sanè hæc Dei monitio, & minarum intentatio supponit illos Dei ope posse id facere efficaciter, quo facto cessarent supplicia.

6. *Si quis diligit me, &c.*] potest autem quisque Deo juvante diligere Deum: igitur & obtinere ut Deus diligat eum, & ad eum veniat per gratiam efficacem.

Caput II.

§. 1. Gratiæ auxilium necessarium est ad quæcumque opera supernaturalia.

Nemo potest 1 *dicere Dominus Iesus, nisi* 2 *in Spiritu sancto*, 1. Cor. 12.3.

Non quod sufficientes simus 3 *cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed* 4 *sufficientia nostra ex Deo est*, 2. Cor. 3.5.

1. *Dicere Dominus Iesus*] .i. agnoscere, invocare vel prædicare nomen Domini Jesu, ut oportet & proficuè ad salutem.

2. *In Spiritu sancto*] id est, per Spiritum sanctum. Fides enim, spes & oratio dona sunt Spiritus sancti.

3. *Cogitare aliquid*] boni quidpiam quod spectet & ordinetur ad fidem, gratiam, meritum & salutem æternam si non potest ex se cogitare, tale quid, multo minus operari. Ita Conc. Arausican. can. 7.

4. *Sufficientia*] vires, potestas, efficacia.

§. 2. In specie necessarium est ad fidem.

Beatus es Simon Bar Iona: quia 1 *caro & sanguis* 2 *non revelavit tibi*, 3 *sed pater meus qui in cœlis est*, Matth 16.17.

4 *Revelasti ea parvulis*, Matth. 11.25.

Nemo

Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, 5 nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Matt. 11. 27.

Gratia estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis. Dei enim donum est, 6 non ex operibus, 7 ut ne quis glorietur. Ephes. 2. 8. 9.

Hoc est 8 opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. Ioan 6 29.

9 *Propterea dixi vobis: quia nemo potest venire ad me nisi ei* 10 *datum fuerit à patre meo.* Ioan. 6. 66.

1. *Caro & sanguis.*) carnales parentes, amici & quivis homines.

2. *Non revelavit tibi,*] mescil. esse Christum Filium Dei naturalem.

3. *Sed Pater meus.*] à quo solo potuit haberi talis cognitio, & fidei illustratio.

4 *Revelasti.*] Vide supra cap. 1. §. 6. n. 8.

5, *Nisi Filius.*] non excluditur spiritus sanctus, propter substantiæ inseparabilitatem. Aug. 1, de Trinit. c. 8.

6, *Non ex operibus.*] .i, fides non est operibus solius liberi arbitrii acquisita, sed est à Deo.

7. *Ut ne quis.*) Hæc particula *ut ne*, seu *ut non*, quæ communiter significat causam finalem, hic idem valet, ac si dicamus *& ideo*, vel *ac proinde.* Vasquez.

8. *Opus Dei.*] non hominis, ne quis id se habere putet, nisi à Deo. Glo. Intel. Non dixit, (inquit Augustin.) hoc est opus vestrum, sed Dei, ut qui gloriatur, in Domino glorietur.

9. *Propterea.*] quia scilicet quidam non credunt.

10. *Datum.*) Igitur infert Augustin. & ipsum credere datur nobis.

§. 3. Secundo ad spem.

Cuius rei testimonia passim obvia in Epistolis S. Pauli, afferenturque nonnulla verbo Spes; & peculiari ratione dicitur Deus spei. Roman. 15. quia spem in nobis excitat.

§. 4. Tertio ad timorem.

Vide verbo Timor, infra.

Timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me. Hiere. 32. 40.

§. 5. Quarto ad poenitentiam.

Postquam 1 convertisti me, egi pœnitentiam, & postquam 2 ostendisti mihi 3 percussi femur meum. Hier. 31. 19.

Ergo & Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam? Actor 11 18.

Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit Roma. 2 4.

1. *Convertisti me.*] ab iniquitate ad te, quod fecisti inspirando bonam voluntatem conversionis, gratia tua me præveniendo, vocando, illuminando, adjuvando, monendo. Bellarm. in Ps. 84.

2. *Ostendisti.*] .i. postquam tua luce agnovimus culpam nostram.

3. *Percussi femur.*)id est, dolore contriti, manibus complosimus femur nostrum.

§. 6. Quinto ad amorem Dei super omnia.

Charitas ex Deo est 1. Ioan. 4. 7.

Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Rom. 5. 5.

Fructus spiritus est charitas, Gal. 5. 22.

§. 7. Sexto ad servandum omnia legis divinæ præcepta.

Dabo vobis cor 1 novum & spiritum novum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor 2 carneum: Et spiritum meum ponam in medio vestri, & 3 faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis, & operemini. Ezech. 36. 26. 27.

Sine me 4 nihil potestis facere. Ioan. 15. 5.

Ex operibus 5 legis non justificabitur 6 omnis caro coram illo, per legem enim 7 cognitio peccati. Rom. 3. 20.

1. *Cor novum.*)innovatum quoad spiritualem renovationem.

2. *Carneum.*) id est, molle, docile, seu cum Augustino, obediens. Vnde patet divinorum mandatorum observationem, esse donum divinæ gratiæ: quod patet etiam ex sequentibus.

3. *Faciam ut,* &c.)quia sine illo, id non possumus, ut dicitur in §.

4. *Nihil.*) nec parvum, nec magnum, inquit Augustin. Item *nihil*, quod valeat ad obtinendam vitam æternam; sicut valet imprimis observatio mandatorum, dicente Domino: si vis ad vitam ingredi serva mandata.

5. *Legis.*) scilicet sine gratia.

6. *Omnis caro.*)ullus homo.

7. *Cognitio.*) scilicet sola habetur, & non gratiæ auxilium ad vitandum peccatum.

§. 8. Huius

§. 8. HUIUS AUTEM DIVINÆ GRATIÆ AUXILIO, omnia præcepta ita servari possunt ut vitentur omnia quidem peccata mortalia.

Si volueris mandata servare, conservabunt te, 1 & in perpetuum fidem; placitam 2 facere. Apposuit tibi 4 aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam, ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi. Eccli. 15. 16. 17. 18.

Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non 5 suprà te est, neque 6 procul positum, nec in cælo situm, ut possis dicere: quis nostrum valet ad cælum ascendere ut deferat illud ad nos, & audiamus, atque opere compleamus? Sed juxta te est sermo valde, 7 in ore tuo, & in corde tuo ut facias illum. Deuter. 30 11. 12. 14.

Si diligitis me 8 mandata mea servate. Joan. 14 15.

Qui habet mandata mea & servat ea, ille est qui diligit me. Ioan. 14. 21.

Hæc est charitas Dei ut mandata ejus custodiamus, & mandata ejus 9 gravia non sunt. 1. Ioan. 5. 3.

Jugum meum suave est & onus meum leve. Matt. 11. 30.

Hæc revocandæ sanctorum virorum laudes qui ita celebrantur ut planè constet nihil eos morte dignum admisisse quamdiu quidem gratiam divinam conservarunt.

De Henoch Vide Genes. 5. 22. de Noe cap. 6. versu 9 de Abraham Genes. 17. 1. de Job Job. 1. versu 1. de David Psalm. 118 168 & 3. Reg. 14. versu 8 de Ezechia. 4. Reg. 20. 3. de Zacharia & Elizabeth, Luc. 1. 6. de Joanne Baptista, Matt. 11. 11.

1. *Et in perpetuum &c.*] Supple & si volueris.

2. *Facere fidem.*] Præstare fidelitatem.

3. *Placitam.*] Quæ Deo grata est & accepta: supple tunc mandata conservabunt te.

4. *Aquam & ignem.*] Quid per hæc intelligat, explicat verbo sequenti, vitam significans aquæ nomine, quam & bonum vocat; mortem autem nomine ignis quam & malum vocat, Cæterum clarè hic significatur esse in hominis potestate Deo juvante servare mandata, cavendo ab iis peccatis quæ mortem afferunt animæ & privant vita gratiæ.

5. *Suprà te.*] Supra captum tuum.

6. *Procul positum.*] Ignotum & difficile cognitu ut te proinde excuses,

7 in ore & corde.] id est, habes legem Dei ad manum ut in corde id est, in memoria eam tuminet, & ore eam proloquaris. Si hoc de lege veteri dictum est quam D. Petrus Actor. 15. dixit, neque se neque patres portare potuisse (propter difficultatem, non impossibilitatem) quid de nova lege sentiendum est quæ est jugum suave. Ita Valentia.

8. *Mandata servate.*] Igitur cum Dei gratia possunt servari.

Gravia non sunt.] Si non sunt gravia, utique ita saltem servari poterunt per gratiam, ut peccata quæ damnationem merentur, evitari possint.

§. 9. NON POSSUNT TAMEN ETIAM cum divina gratia secundum legem ordinariam ita servari omnia præcepta, ut vitentur quoque omnia peccata venialia.

1 *Non est homo qui non 2 peccet* 3. Reg. 8. 46.

3 *Nemo mundus à sorde.* Iob. 14. 4.

4 *Septies in die cadet justus, & resurget.* Prov. 24. 16.

Non est homo justus in terra qui faciat bonum & non peccet Eccle. 7. 21.

5 *Dimitte nobis debita nostra.* Matt. 6. 12.

Si dixerimus quoniam peccatum non habemus ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est. 1. Ioan. 1. 8.

In multis offendimus omnes. Iacob. 3. 2.

Video aliam 6 legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & 7 captivantem me in lege peccati. Rom. 7. 23.

1. *Non est homo.*] Quamlibet sit justus, excipienda semper singularia privilegia, quale fuit privilegium B. V. Mariæ.

2. *Peccet.*] Peccato aliquo veniali.

3. *Nemo mundus.*] Hic locus citatur secundum translationem 70. Interpretum.

4. *Septies.*] I. multoties.

5. *Dimitte, &c.*] Chrysostom. Instruitur se peccare quotidie dum pro peccatis quotidie jubetur orare.

6. *Legem in membris.*] Concupiscentiam seu fomitem peccati in carne inhabitantem, quæ concupiscentia lex quædam est, quia dictat & præscribit aliquid faciendum vel omittendum.

7. *Captivantem.*) Non conſenſione ſed motione, ait Auguſtin. ut ſcilicet captivum reddat & ſubiiciat legi peccati. i. concupiſcentiæ, ita ut etiam invitus vitioſas ejus inclinationes, dictamina & impulſus ſentire cogat.

§. 10. Septimo, ut se præparet ad juſtificationem.

Deus virtutum 1 *converte nos: &* 2 *oſtende faciem tuam & ſalvi erimus.* Pſal. 79. 8.

Converte nos Domine ad te & convertemur. Thren 5. 21.

Converte me & convertar: quia tu Dominus Deus meus. Ier. 31. 18.

2 *Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum.* Ioan. 6. 44.

4 *Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobis: ſed ſufficientia ex Deo eſt.* 2. Cor. 3. 5.

5 *Deus eſt qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate,* Phil. 2. 13.

1. *Converte nos.*] Petit à Deo converti, quia ſine auxilio non poſſumus ad eum converti. *Vide ſupra* § 5. *num.* 1.

2. *Oſtende.*) .i. converte ad nos faciem & favorem tuum.

3. *Nemo poteſt.*) Vide ſupra cap. 1. §. 2. numer. 15.

4. *Non quod.*] Vide ſupra § 1. n. 3.

5. *Deus eſt.*] Vide cap. 1. § 2. n. 10.

§. 11. Octavo ad perſeverandum longo tempore in amicitia Dei uſque ad finem vitæ, ſervando difficiliora mandata; ac, præter ipſam gratiam habitualem, opus eſt actualibus auxiliis de novo ac ſæpius collatis.

1 *Quis conſurget mihi adverſus* 2 *malignantes? aut quis ſtabit mecum adverſus operantes iniquitatem?* 3 *niſi quia Dominus adjuvit me: 4 paulò minus habitaſſet in inferno anima mea.* 5 *Si dicebam motus eſt pes meus: miſericordia tua Domine* 6 *adjuvabat me* Pſ. 93. 16. 17 18.

Niſi Dominus 7 *ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam.*

Niſi Dominus cuſtodierit 8 *civitatem, frustrà vigilat qui cuſtodit eam.* Pſal. 126. 1.

Adjutor meus eſto: 9 *ne derelinquas me, neque deſpicias me Deus ſalutaris meus.* Pſal. 26. 9.

Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto deliciis affluens 10 *innixa ſuper dilectum ſuum.* Cant. 8. 5.

Scio Domine quia 11 *non eſt hominis via ejus: nec viri eſt ut ambulet & dirigat greſſus ſuos* Hier. 10. 23.

Timorem meum dabo in corde eorum ut non recedant à me. Hier. 32. 40.

Idem colligere licet ex iis locis quibus perſeverantiam à Deo petendam monent ſacræ literæ.

Vigilate & orate 12 *ut non intretis in tentationem.* Mat. 26. 41.

Sic orabitis. Et 13 *ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos* 14 *à malo. Amen.* Matt. 6. 9. 13.

Item ex iis quibus Chriſtus ipſemet perſeverantiam petit pro Apoſtolis.

Pater ſancte 15 *ſerva eos* 16 *in nomine tuo, quos dediſti mihi: ut ſint* 17 *unum* 18 *ſicut & nos,* 19 *non rogo ut tollas eos de mundo, ſed ut* 20 *ſerves eos à malo* Joan. 17. 11. 15.

21 *Simon, Simon ecce ſathanas expetivit vos ut cribraret ſicut triticum: Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando converſus confirma fratres tuos.* Luc. 22. 31. 32.

Ex iis etiam quibus Apoſtolus ejuſmodi auxilia pro aliis petit, nam 2. Corinth. 13. 7. pro quibuſdam orare ſe dicit, ut nihil mali faciant. Pro aliis vero ad Coloſſ. cap. 1. verſu 9. & 10. ut ambulent digne, Deo per omnia placentes & ad Epheſ. 6. verſu 18. eos hortatur ad orandum in ſpiritu ut poſſint dæmoni reſiſtere. Quia & alibi rationem indicat cur juſtis peculiare auxilium ad perſeverandum opus ſit.

Habemus 22 *theſaurum iſtum in* 23 *vaſis fictilibus:* 24 *ut ſublimitas* 25 *ſit virtutis Dei, & non ex nobis.* 2. Cor. 4. 7.

1. *Quis conſurget mihi.*) Quis me tuebitur, proteget.

2. *Malignantes*] Hoſtes qui me undique circumſtant & ad peccandum impellunt, ſeu homines ſeu dæmones.

3. *Niſi quia, &c.*) .i. niſi adjuviſſet me.

4. *Paulo minus &c.*] Parum abfuiſſet à caſu in infernum anima mea.

5. *Si dicebam &c.*] Si agnoſcebam infirmitatem meam & me à meipſo non poſſe ſuperare tentationes.

6. *Adjuvabat me*] Illuminando intellectum, inflammando affectum, vires dando voluntati

quæ

quæ stabilitent pedes in via mandatorum tuorum.

7. *Aedificaverit domum.*) Per domum intelligit S. Hilarius animam nostram quæ dicitur ædificari spiritualiter, quando cum Deo amicitiam init, quod sine ejus auxilio facere nequit.

8. *Civitatem.*] Animam nostram, ut ait idem Hilarius, quæ custoditur cum in divina amicitia conservatur, quod sine Deo non potest.

9 *Ne derelinquas me.*) Petit auxilium ad perseverandum necessarium.

10 *Innixa, &c.*] Quia sine ejus gratia & ope non potest Ecclesia perseverare in gratia, ideo innititur illi ejusque adjutorio sustentatur, licet jam ablata per baptismum & sanctificata. Augustin. *l. de gratia & lib. arbitrio cap. 6.*

11. *Non est hominis &c.*) Ita ut in omnibus suis actionibus per totam vitam semper rectè incedat, sine novo Dei auxilio.

12. *Ut non intretur &c.*], i. Nè ab ea vincamini. Augustin. *lib. de bono perseverantiæ capit. 6.*

13. *Ne nos inducas &c.*] Idem quod intrare.

14. *A malo,*) A diabolo qui per excellentiam est malus: vel à malo, i. à malitia, à peccato.

15. *Serva eos.*) Apostolos fuisse in gratia patet ex his verbis, Lucæ 22. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis &c. nihilominus petit hic pro eorum perseverantia.

16 *In nomine tuo.*] i. in virtute tua & bonitate, vel propter nomen tuum, seu propter te.

17. *Unum.*] Inter se.

18. *Sicut & nos.*] Per quandam imitationem nostræ unitatis.

19. *Non rogo ut tollas &c.*) q. d. licet mundus eos oderit, tamen non rogo ut eximantur pœnis & doloribus.

20. *Serves eos à malo.*] A peccato, serves eos in fide, ait Chrysost.

21. *Simon.*] Hujus explicationem. *Vide V. Ecclesia cap. 7. §. 1. n. 1.*

22. *The, aurum istum.*] Gratiæ & caritatis.

23. *Vasis fictilibus.*] In mentibus nostris quæ sunt veluti vasa fictilia & fragilia, quæ gravioribus tentationibus (quæ quidem innumeræ longo temporis spatio solent intervenire) sæpe concussa tandem franguntur, & ex iis gratia efflut: nisi cum opportunitates & illecebræ peccati adsunt, gravioribusque tentationibus impellimur, divinis auxiliis fulciamur. Ita Valentia.

24. *Ut sublimitas.*] Claritas, gloria, atque perfectionis altitudo.

25. *Sit virtutis Dei, &c.*] Ex virtute Dei esse cognoscatur, non ex nobis, Deoque & non nobis ascribatur ad gloriam.

§. 12. IN POTESTATE IUSTI AUXILIANTE Deo est perseverare in gratia usque ad finem vitæ.

1 *Manete in me: & ego in vobis, sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis.* Joan. 15. 4.

Manete in dilectione mea. si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei præcepta servavi, & maneo in ejus dilectione. Joan. 15. 9. 10.

2 *Vide bonitatem & severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris.* Rom. 11. 22.

Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ Apoc. 2. 10.

State in fide. 1. Cor. 16.

1. *Manete.*) Hic & sequentibus testimoniis quæ satis sunt clara per se, requirit Deus à nobis perseverantiam quod sanè nullo modo faceret, si in potestate nostra cum Dei auxilio non esset perseverare. Ita Scholast. & concilia.

2. *Vide.*) Hujus explicationem require *Verbo fides cap. 2. §. 4 num. 4.*

GRATIA

GRATUM FACIENS.

Vide Iustus.

CAPUT. I.

Gratiæ nomina. Causæ & dispositiones ad eam.

§. 1. EIUS VARIA NOMINA.

Vocatur 1 aqua 2 viva. Joan. 4. 10.

3 *Vestitus deauratus.* Psal. 44. 11.

4 *Fimbriæ aureæ,* Psal. 44. 15.

5 *Byssinus* 6 *splendens & candidus*. Apoc. 19. 8.
7 *Vestis nuptialis*. Matt. 22. 11.
8 *Oleum*. Matt. 25. 4.
9 *Thesaurus in vasis fictilibus*. 2. Cor. 4. 7.
Semen Dei.
Omnis qui 10 *natus est ex Deo*, 11 *peccatum non facit: quoniam* 12 *semen ipsius in eo manet*, & 13 *non potest peccare*, 14 *quoniam ex Deo natus est*. 1. Ioan. 3. 9.
Vocatur *unctio, signum & pignus spiritus.*
Qui confirmat nos vobiscum 15 *in Christo*, & *qui* 16 *unxit nos Deus. qui &* 17 *signavit nos & dedit* 18 *pignus spiritus in cordibus nostris*. 2. Cor. 1. 21. 22.
Vide etiam Ephes. 1. versu 14. quod explicatur infra §. 3. num. 10.
Vocatur 19 *stola prima* Lucæ 15. 22.

Accipio hic gratiam prout idem est cum caritate, vel ut tantum ratione ab ea distinguatur.

1. *Aqua.*] Ita Cyrill. Euthym. Theophil dicitur autem aqua secundum August. quia purgat & refrigerat, purgat peccata, refrigerat æstum internæ concupiscentiæ. Item quia animam virtutibus fœcundat: & sitim sedat animæ.

2. *Vivæ.*] Quia gratia est forma qua vivit anima nostra vita spirituali, Item quia in anima efficit operationes vitæ, facitque ut ad bonum semper moveatur, in eoque proficiat, ascensiones in corde suo disponens.

3 *Vestitus denudatus.*] Vide V. Maria cap. 7. num. 29.

4. *Fimbriæ aureæ.*] Vide ibidem.

5 *Byssinus.*] Sci amictus, quia gratia totam velut tegit & ornat animam, & quemadmodum byssus tenuissimi & candidissimi lini genus est, oculisque deservit, ita & gratia nihil candidius, nihil quod magis nobiles animos deceat.

6. *Splendens & candidus.*] Ut significetur innocentia & puritas ab omni labe, eximiusque splendor & lux quæ in anima efficitur à Dei gratia.

7. *Vestis nuptialis.*] Ita Hilarius. i. munda & splendida, sine qua ad cælestes nuptias non patet aditus.

8. *Oleum.*] Ita Chrysostomus.

9. *Thesaurus.*] Vide supra Verbo gratiæ auxilia cap. 2. §. 11. num. 23.

10. *Natus ex Deo.*] Qui spirituali generatione est Dei filius.

11. *Peccatum non facit.*] Scil. quatenus talis & quamdiu in ea manet generatione, peccare non potest peccato mortali.

12. *Semen.*] Scilicet spirituale divinæ hujus generationis, quod est gratia Dei.

13. *Non potest peccare.*] Quamdiu hoc factum semen non expellitur.

14. *Quoniam ex Deo natus est.*]. i. quia est Dei filius, & in spirituali constitutus generatione August. & Titelman.

15 *In Christo.*] In fide Christi.

16. *Unxit*] Gratiæ suæ oleo, seu spiritus sancti unctione in baptismo.

17. *Signavit.*] Eâdem gratia quæ signum quoddam est, quo filii Dei discernuntur à filiis diaboli.

18. *Pignus spiritus.*] . i. eandem gratiam quæ à spiritu sancto datur, & est arrha seu pignus hæreditatis æternæ, ita ut quisquis id habet (ait Anselmus) non dubitet si perseveraverit, se ad eam perventurum.

19 *Stola prima*] Erat stola, toga talaris quæ nobilium erat vestis: significatque hæc stola prima non quidem innocentiam quæ semel amissa, nullâ potentiâ reparari potest, sed significat gratiam pristinam & caritatem. August. Hieron. Beda.

§. 2. De causis gratiæ.

DEUS SOLUS EST EIUS CAUSA EFFICIENS.

Gratiam & gloriam dabit Dominus. Ps. 83. 12.
Gratia Dei sum id quod sum. 1. Cor. 15. 10.
Qui bonus est, hauriet gratiâ à Domino. Prov. 12. 2
Gratia vobis, & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Rom. 1. 7.
Humilibus dat gratiam. Iacob. 4. 6.
Deus omnis gratiæ qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque 1. Pet. 5. 10.
Credenti in eum qui 2 *justificat impium*. Rom. 4. 5.
Iuxta est qui justificat me: quis contradicet mihi. Isa. 50. 8.
Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es? Iob. 14. 4.
Ego sum, ego sum ipse qui 3 *deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor*. Isa. 43. 25.
Deus noster 4 *Deus salvos faciendi: &* 5 *Domini exitus mortis*. Ps. 67. 21.

De-

Domini eſt ſalus. Pſal.3.9.

Ego ſum, ego ſum Dominus & non eſt abſque me 7 *Salvator.* Iſa 43.11.

Deum abſque me neſcies, & Salvator non eſt praeter me. Oſee.13.14.

1. *Omnis gratia.*) Sup.author.

2. *Iuſtificat.*) Non fit autem juſtificatio ſine infuſione gratiæ.

3. *Deleo iniquitates.*) Non deletur iniquitas neque fugantur tenebræ, abſque luminis infuſione, quod lumen eſt gratia.

4. *Deus ſalvos faciendi.*) .i. Deus noſter eſt Deus ſalvans, quia ſcilicet hoc ſalvandi munus eſt Dei proprium, à quo meritò denominari poſſit *Deus ſalvos faciendi.*) Ita Valentia. Eſt autem vera animi ſalus per gratiam.

5. *Domini*] i. Maximi omnium Domini qui in omnia habet poteſtatem.

6. *Exitus mortis.*) Evaſio, liberatio à morte, maximè æterna.

7. *Salvator.*] Vide ſupra n.4. in fine.

§. 3. Deus est causa gratiæ finalis ultima.

1 *Vniverſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus: impium quoque ad diem malum.* Prov.16. 4.

Gloria Domini 2 *plenum eſt opus ejus.* Eccli.42.16.

Qui prædeſtinavit nos 3 *in adoptionem filiorum* 4 *per Ieſum Chriſtum,* 5 *in ipſum:* 6 *ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ* 7 *in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua* 8 *gratificavit nos* 9 *in dilecto filio ſuo.* Eph.1.5.6.

10 *Signati eſtis* 11 *Spiritu promiſſionis ſancto,* 12 *qui eſt pignus hæreditatis noſtræ,* 13 *in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.* Eph.1.13.14.

1. *Vniverſa.*) Hujus uberiorem explicationem require, *Verbo Deus cap.*19 §.8. cui addo ſi omnia propter ſemetipſum eſt operatus omniaque ad ſuam ordinavit gloriam, multò id magis locum habet in ipſa gratia quæ eſt in præcipuis ejus effectis & operibus.

2. *Plenum eſt opus.*) Quia ad Dei gloriam omnia diriguntur ejus opera.

3 *In adoptionem*) .i. adoptare in filios.

4. *Per Ieſum Chriſtum.*) .i. per ejus merita.

5. *In ipſum.*) Supp. Chriſtum, ut Chriſto quaſi capiti & exemplari conformaremur, hic quidem per Dei cognitionem & amorem, in futuro verò per gloriam.

6. *Secundum propoſitum voluntatis.*], i. ex propenſa ejus in nos animi affectione & voluntate.

7. *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.*] Vt ſic adoptati laudaremus magnitudinem & ſplendorem gratiæ Dei, vel gloriolam & magnificam ejus gratiam.

8. *Gratificavit.*) Gratos ſibi reddidit & acceptos.

9. *In filio.*] Per filium.

10. *Signati eſtis.*) Vt certam habeatis ſpem futuræ hæreditatis, in eam eſtis conſignati, & ab eo obſignati ut in populo ſuo vos connumeret; Obſignati inquam non circumciſione aut ſigno aliquo viſibili ut pecudes, inquit Chryſoſt. ſed quaſi filii Dei.

11. *Spiritu promiſſionis.*) .i. Spiritu ſancto promiſſo quem in vos effudit abundè. i. caritate, juſtitia, pace, & gaudio conſcientiæ.

12. *Qui eſt pignus, &c.*] Qui in vobis habitans & virtutem præſtans contra diaboli inſidias, loco pignoris eſt vitæ æternæ, hæreditario jure vobis tribuendæ.

13. *In redemptionem acquiſitionis*] Ut perfectè redimamur & liberemur ab omni malo nos qui ſumus acquiſitio. i. poſſeſſio, ſubſtantia & peculium Dei, ita Theoph.

§. 4. Causa meritoria gratiæ est Chriſtus.

Cujus rei paſſim licet colligere teſtimonia tum ex dictis, tum ex dicendis.

Benedixit nos 1 *in omni benedictione ſpirituali,* 2 *in cæleſtibus* 3 *in Chriſto.* Epheſ.1.3.

De 4 *plenitudine ejus nos omnes accepimus, &* 5 *gratiam* 6 *pro gratia, quia* 8 *lex per Moyſen data eſt,* 8 *gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.* Ioan.1.16.17.

Si 9 *unius delicto* 10 *mors regnavit per unum: multo magis abundantiam gratiæ & donationis & juſtitiæ accipientes,* 11 *in vita regnabunt* 12 *per unum Ieſum Chriſtum.* Rom.5.17.

Vide idem expreſsè v.15 & 18.

1. *In omni benedictione.*) Omni abundantia bonorum ſpiritualium.

2. *In cæleſtibus.*) Scil. donis,

3 *In Chriſto.*) Per Chriſti merita, non noſtra.

4. *De plenitudine, &c.*) Senſus eſt: omnem gratiam & dona ſpiritualia fidelibus data à Chri-

sto dimanasse ut à fonte pleniſſimo, quis ipse est qui omnibus ante & post se hominibus omnem benedictionem promeritus est.

5. *Gratiam*] Scilicet accepimus.

6. *Pro gratia*] Scilicet Christi Domini, quia ipse inquam gratus erat patri, sensus est. In ipsius Christi gratia, & per eam seu propter eam, omnes nos consecuti sumus gratiam divinam & per eum grati facti sumus Deo.

7. *Lex per Moysem*] Moses tantum fuit legislator, non gratiæ dator.

8. *Gratia & veritas &c.*] Quia utriusque causa est Christus, nam sua gratia nos gratificavit patri. Veritatis fidei & divinorum mysteriorum est author, quia ea nobis manifestavit.

9. *Vnius*] Adami.

10. *Mors regnavit per unum*] Omnes propter unum hominem incurrerunt damnationem mortis.

11. *In vita regnabunt*] Tum in hac vita liberati à morte peccati, tum in futura liberi ab omni morte.

1. *Per unum Iesum Christum*] .i. per ejus merita, quod referendum est tam ad *accipientes abundantiam gratiæ*, quàm ad *regnabunt*.

§. 5. Ad gratiam obtinendam prærequiruntur variæ dispositiones & actiones variarum virtutum.

Primo fidei.

Iustificati gratis per gratiam ipsius per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus 1 *propitiationem, per fidem in sanguine ipsius.* Rom. 3.24.25.

Credenti in eum qui justificat impium, 3 *reputatur fides ejus ad justitiam,* 4 *secundum propositum gratiæ Dei.* Rom. 4.5.

Sine fide impossibile est placere Deo. Hebr. 11.6.

1. *Propitiationem*] Propitiatorem, per quem & in quo totum mundum sibi reconciliaret etiam à peccatis præcedentibus.

2. *Per fidem in sanguine ipsius*] i. qua credimus & confidimus expiari virtute ipsius passionis.

3. *Reputatur fides ejus ad justitiam*] .i. ex fide justificatur, vitiut autem hoc verbo reputandi, quia fides quæ ex natura sua quatenus est actus hominis non est justitia nec justitiam facit, à Deo tamen gratis acceptetur, ad hoc ut propter eam, justitiam & gratiam nobis tribuat, ut statim dicit verbis sequentibus. Reputari enim dicitur quod in se quidem tale non est, sed pro tali acceptatur, ut cum dicitur voluntas pro facto reputari. Ex Theophil. & Trident. sess. 6.

4. *Secundum propositum gratiæ*] .i. secundum gratiosam & liberalem Dei voluntatem quæ statuit ut per actum fidei formatæ .i. contritionis, homini gratia & justitia gratis daretur sine merito operum.

§. 6. Secundo charitatis.

Si quis diligit me sermonem meum servabit & pater meus diligit eum, & 1 *ad eum venienus & mansionem apud eum faciemus.* Joan. 14.23.

Qui diligit me, 2 *diligetur à patre meo.* Joan. 14.21.

Ipse pater amat vos, quia vos me, amastis & credidistis, quia ego à Deo exivi Joan. 16.27.

Nos scimus quoniam translati sumus 4 *de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres, qui non diligit: manet in morte.* 1. Joan. 3.14.

1. *Ad eum veniemus*] Per gratiam.

2. *Diligetur à patre meo*] Gratiam justificationis consequetur, per mea merita.

3. *Amastis & credidistis*] Hic charitati & fidei tribuitur vis conciliandi benevolentiam divinam.

4. *De morte*] Scilicet peccati ad vitam gratiæ.

§. 7. Tertio pœnitentiæ.

Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea & fecerit judicium & justitiam: 1 *vita vivet & non morietur* Ezech. 18.21.

Nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter 2 *peribitis.* Luc. 13.3.

1. *Vita*] Scilicet gratiæ.

2. *Peribitis*] Quia pœnitentia disponit ad gratiam, qua qui caret perit & projicitur in tenebras exteriores.

§. 8. Quarto spei.

1 *Spe salvi facti sumus.* Rom. 8.24.

Omnis qui habet 2 *hanc spem in eo,* 3 *sanctificat se, sicut &* 4 *ille sanctus est.*) Joan. 3.3.

Vide plura V. Spes.

1. *Spe salvi facti*] Quia etiam requiritur spes ad veram salutem & gratiam consequendam. Ita Scholastici.

2. *Hanc spem*] Scilicet quæ superiore versu continetur, videndi Deum sicuti est.

3. *Sanctificat se*] Studet se purgare à peccatis, quod

quod utique fit per gratiam.

4. *Illo sanctius est*] Ad cujus consortium sperat se perventurum.

§. 9. QUINTO TIMORIS DOMINI.

Timor Domini expellit peccatum. Nam qui sine timore est non poterit justificari. Eccli. 1. 27.
Vide plura verbo TIMOR.

CAPUT II.

De gratiæ quantitate & incertitudine.

§. 1. GRATIA GRATUM FACIENS NON EST æqualis in omnibus.

Nunquid considerasti servum meum Iob, quod non sit ei similis in terra, homo simplex, & rectus ac timens Deum, & recedens à malo? Job. 1. 8.

Amen dico vobis non surrexit inter natos mulierum major Ioanne Baptista: qui autem 1 *minor est in regno cælorum, major est illo,* Matth. 11. 11.

Non erat vir, de filiis Israel melior illo, 1. Reg. 9. 2.

Nos ipsi 2 *primitias spiritus habentes,* Rom. 8. 23.

Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi, Eph. 4. 7.

Tanquam parvulis in Christo 3 *lac vobis potum dedi,* 4 *non escam: nondum enim poteratis. Sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim* 5 *carnales estis,* 1. Cor. 3. 2.

In 6 *magna domo non solum sunt vasa aurea, & argentea sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem* 7 *in honorem, quædam autem* 8 *in contumeliam,* 2. Tim. 2. 20.

1. *Minor in regno*]. i. minimus Angelus, inquit Ambros. & alii, vel minimus beatus perfectior, excellentior, beatior est D. Joanne.

2. *Primitias*] Potiora Dei dona, eorumque abundantiam. Titelmannus, & Valquez.

3. *Lac dedi*] Faciliorem doctrinam proposui.

4. *Non escam*] Solidiorem sublimioris sapientiæ.

5. *Carnales*] Carnalibus affectibus ducimini. Hæc præponit gratiæ inæqualitatem, cum eos parvulos vocet in Christo, præsupponens alios esse majores quibus esca solidior opus sit.

6. *Magna domo*] Ecclesiam ei comparat.

7. *In honorem*] Ad honorificos usus aptata.

8. *In contumeliam*] Ad usus contemptibiles & abjectos, q. d. In Ecclesia Dei, gradum, ordinis, gratiæ & meritorum diversitas est, ab optimo patre familias ad gloriam suæ domus ordinata.

§. 2. NEMO SECUNDUM LEGEM DEI ORDINARIAM certò scit & infallibiliter se esse in gratia.

1 *Si venerit ad me* 2 *non videbo eum: si abierit non intelligam.* 3 *Si justificare me voluero,* 4 *os meum condemnabit me: si innocentem* 5 *ostendero, pravum me* 6 *comprobabit. Etiam si* 7 *simplex fuero hoc ipsum* 8 *ignorabit anima mea &* 9 *tædebit me vitæ meæ.* Job. 9. 11. 20. 21.

10 *Delicta* 11 *quis intelligit?* 12 *ab occultis meis munda me, & ab alienis parce servo tuo,* Psal. 18. 13.

13 *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi,* Psal. 50. 8.

Sunt justi, atque sapientes & opera eorum 14 *in manu Dei, &* 15 *tamen nescit* 15 *homo utrum amore, an odio dignus sit: sed omnia in futurum servantur incerta eò quod* 16 *universa æquè eveniunt justo & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: ut perjurus, ita & ille qui verum* 17 *dejerat,* Eccle. 9. 1. 2.

De 18 *propitiato peccato* 19 *noli esse sine metu,* 20 *neque adjicias peccatum super peccatum,* Eccli. 5. 5.

21 *Pravum est cor omnium & inscrutabile:* 22 *quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor & probans renes: qui do unicuique juxta viam suam, & juxta fructum adinventionum suarum,* Hier. 17. 9. 10.

Quamobrem rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum: 23 *forsitan ignoscet delictis tuis,* Dan. 4. 24.

Vide similes sententias Joel 2. v. 14. & Jonæ 3. maxime v. 9.

Neque meipsum judico: Nihil enim mihi conscius sum: sed 24 *non in hoc justificatus sum: qui autem judicat me* 25 *Dominus est, itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo* 1 Cor. 4. 4. 5.

26 *Est via quæ videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem.* Prov. 14. 12.

27 *Omnis via viri recta sibi videtur:* 28 *appendit autem corda Dominus,* Proverb. 21. 2.

by Google

Videnda parabola 29 *Phariſæi & Publicani* Lucæ 18.

Teſtimonium enim perhibeo illis, quod 30 *æmulationem Dei habent, ſed* 31 *non ſecundum ſcientiam*, Rom. 10. 2. 3.

Si quis exiſtimat ſe 32 *aliquid eſſe, cum* 33 *nihil ſit: ipſe ſe ſeducit*, Gal. 6. 3.

1. *Si venerit ad me*] Per gratiam ſuam.

2. *Non videbo*] Id neſciam certo & infallibiliter. Ita Theologi ex Gregorio.

3. *Juſtificare*] Juſtum omnino & prorſus ab omni peccato liberum eſſe oſtendere.

4. *Os meum*] Quod tam præſumptuosè auderet loqui, cum qui dicit ſe peccatum non habere, ſit mendax.

5. *Oſtendere*] Conet oſtendere.

6. *Comprobabit*] Qui omnia abdita novit, malitiam meam proferet in lucem.

7. *Simplex*]. i. Juſtus, rectus, innocens.

8. *Ignorabit*] Quia id certò neſciet & infallibiliter.

9. *Tædebit*] Hæc enim incertitudo & ignorantia, tædium affert & moleſta eſt, maximè iis qui affliguntur, dum ignorant ſi Deo placent aut diſpliceant.

10. *Delicta*] Auguſt. vult ſermonem ibi eſſe etiam de delictis mortalibus quæ pugnant cum gratia.

11. *Quis intelligit?*] Si videntur (inquit Auguſt, tenebræ, intelliguntur delicta.

12. *Ab occultis*] Docet idem Auguſt. eos etiam qui juſti & ſervi Dei videri poſſunt meritò poſſe id à Deo petere, quia non poſſint occulta delicta prorſus ſciri.

13 *Incerta &c.*] .i. Remiſſionem peccatorum mihi factam quando audivi à Nathan: Dominus tranſtulit peccatum tuum 2. *Reg.* 12. Ita Auguſtinus. Quæ, inquit, occulta? quæ incerta? Quia Deus ignoſcit. & talibus, Nihil tam occultum. Nihil tam incertum.

14. *In manu Dei*] In memoria & Intellectu Dei qui intellectus tanquam manus ea claudit & continet, ne à quoquam videantur, ut ea ſuo tempore pateficiat & remuneretur.

15. *Homo*] Licet juſtus, qui enim mortale peccatum ſe commiſiſſe animadvertunt, ſciunt certiſſimè, inquit Valentia, ſe odio dignos. Sed loquitur de juſtis, qui non ſunt ſibi mortalis peccati manifeſtè conſcii.

16. *Univerſa*] Tam proſpera, tum adverſa.

17. *Deierat*]. i. Jurat cum magna aſſeveratione & fortiter. *Vid. Reg* 20. 17.

18. *Propitiatio*] Seu propitiatione & placatione.

19. *Noli eſſe ſine metu*] Time ne ob peccatum illud quod tibi remiſſum videtur, damneris, quia fortè non fuit remiſſum, deficiente ex parte tua, legitima pœnitentia, qualis requiritur ad remiſſionem peccati. Valentia.

20. *Neque adjicias &c.*]. i. Noli eſſe planè ſecurus ac certus de remiſſo peccato, ut ea certitudine & præſumptione fias audacior ad rurſus peccandum, certus quod etiam peccata futura Deus remittet.

21. *Prævium eſt &c.*] Vide V. Deut c. 11, §. 4. Ex hoc loco probat Bernard. gratiæ incertitudinem epiſt. 42.

22. *Quis cognoſcet illud*] q. d. Ego ſolus poſſum plenè perſcrutari corda, ita ut nequaquam homo id penitus poſſit.

23. *Forſitan ignoſcet*] Ille modus loquendi incertitudinem ſignificat remiſſionis peccatorum & gratiæ in particulari: non quia Deus quantum in ipſo eſt, nolit peccata remittere, ſed quia quantumcumque aliquis legitimam pœnitentiam agere conetur, vereri tamen poteſt ne ex parte ſua, pravus aliquis affectus obſtet occultè quo minus pœnitentia legitima ſit, & peccatorum remiſſionem conſequatur. Valentia.

24. *Non in hoc juſtificatus ſum*] Non ideo revera ſum juſtus coram Deo.

25. *Dominus eſt*] Qui fortè videt in me peccata quæ non video. Ita hunc locum interpretantur PP. omnes tum Græci, tum Latini.

26. *Eſt via &c.*] id eſt, Sunt mores quidam ſeu actiones quæ hominibus probantur tanquam juſtæ, cum non ſint: quod etiam de propriis cujuſque actionibus & motibus debet intelligi. Unde colligitur judicium hominis de propria gratia & virtute ſæpe ſolere eſſe falſum, unde quilibet poteſt meritò vereri ne & ipſe ſimiliter in tali judicio de ſe fallatur.

27. *Omnis via*] Vide numero ſuperiore.

28. *Appendit corda*] capite 16. v. 2. ita habetur. Spirituum ponderator eſt Dominus; idemque eſt hic *appendere* quod ibi *ponderare*. Senſuſque eſt, Deum non tantum externa cognoſcere, quod homines etiam poſſunt de ſeipſis, ſed expendere etiam animos, perfectèque diſcernere quo animo quid fiat, quo fine & intentione, atque

que ita hominis omnia perfectè cognoscere ac sine errore, cum homo in judicio de seipso fallatur sæpissime.

29. *Pharisæi*] Qui quia justum se sine ulla dubitatione reputat dum ait: *Non sum sicut cæteri hominum*, à Christo condemnatur, justificato ab eodem Publicano.

30. *Æmulationem Dei habent*] Zelum atque fervorem quo se putant pro gloria Dei agere.

31. *Non secundum scientiam*] Stultus est eorum zelus qui non est secundum fidei scientiam, sed ei contrariatur. Hinc ut ex sequenti etiam testimonio patet, multos falsò solitos esse se existimare justos, licet de ea re nonnullas habeant conjecturas; quare de nullo citra peculiarem revelationem potest affirmari quod infallibilem habeat persuasionem de sua gratia.

32. *Aliquid esse*] Magnum aliquem esse, & ideo cæteros despiciat.

33. *Cum nihil sit*] Coram Deo is qui sibi placet.

§. 3. Potest tamen quis moralem quandam habere certitudinem se esse in gratia.

Si cor nostrum non reprehenderit nos: 1 fiduciam habemus ad Deum, 1. Joan. 3. 21.

2 *Mihi adhærere Deo bonum est: ponere in Domino Deo spem meam*, Psal. 72. 28.

Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meã, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi: Quia custodivi vias Domini nec impiè gessi 3 à Deo meo, Psal. 17. 21. 22.

Vox exultationis & salutis in tabernaculis 4 Iustorum, Ps. 117. 15.

5 *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti*, Exod. 32. 32.

6 *Etiamsi occiderit me in ipso sperabo*, Job 13. 15.

Erit 7 opus justitiæ 8 pax, & cultus justitiæ 9 silentium, & securitas usque in sempiternum, Isa. 32. 17.

10 *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax*, Galat. 5. 22.

Quicumque 11 hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super 12 Israel Dei, Galat. 6. 16.

13 *Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam 14 timor pœnam habet: 15 qui autem timet, non est perfectus in charitate*, 1. Joan. 4. 18.

16 *Vincenti dabo 17 manna absconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit*, Apoc. [illegible]

Vide etiam cap. seq §. 2. num.

1. *Fiduciam*] Qua ad Deum confidenter adeamus tanquam filii ad parentem nostri amantissimum, non habemus tamen omnimodam gratiæ certitudinem.

2. *Mihi adhærere*] Vide infra numero 4.

5. *A Deo meo*] Supple recedens. Chald. coram Deo. V. num. seq.

4. *Iustorum*] Non quorumlibet justorum, eorum qui cum sint viri valdè spirituales, eousque in Dei amore & familiaritate & contemptu rerum mundanarum & studio puritatis atque pietatis progressi sunt, ut sciant certò moraliter se esse in gratia, videlicet per certitudinem talem, quæ licet non excludat quidem potentiam formidandi de opposito, tamen sic excludat actualem formidinem, ut quamdiu impigri sunt & ferventes in studio perfectionis, vel tarò vel nunquam de opposito timeant, nec nisi ægrè de eo timere possint, sed jugi quadam atque suavissima conscientiæ tranquillitate perfruantur, & obliti dubitationis atque formidinis, confidenter Deo loquantur, cum eoque securissimè conversentur. Talis videtur fuisse David ut indicant testimonium 2. & 3. hic. Tales etiam Moyses & Job, ut patet ex sequentibus, Valentia.

5. *Aut dimitte*] Vide numero 4.

6. *Etiamsi*] Vide ibidem.

7. *Opus justitiæ*] Fructus justitiæ, non quidem qualiscumque, sed ejus quæ est in insigniter sanctis, de quibus n. 4.

8. *Pax*] Suavissima pax conscientiæ, de qua eodem n. 4.

9. *Silentium*] Est repetitio ejusdem, in pace enim silent & pacatissima sunt omnia, nullus tumor, nullus strepitus.

10. *Fructus spiritus pax*] Intellige in iis quibus se Spiritus sanctus abundè communicat, de quibus n. 4.

11. *Hanc regulam*] Scilicet gloriandi in sola Christi morte & in regeneratione novæ creaturæ: sed intellige de iis qui excellenti quodam modo id secuti fuerint, V. n. 4.

12. *Israel*

12. *Iſrael Dei*] i. qui ſunt veri Iſraelitæ, non ſecundum carnem ex Jacob primogeniti, ſed ex Dei promiſſione & gratia. Tales veri Iſraelitæ ſunt qui credunt in Deum & Chriſtum.

13. *Timor &c.*] Totus hic locus quoad 2. illa verba quæ præcipua ſunt *Timor* & [illegible]*itas* optimè explicatur ex numero 4. ſuprà; poſſet etiam intelligi ut ſit communiter de timore ſervili.

14. *Timor pœnam habet*] Timor ſervilis pœnam attendit, & habet pro objecto, quam charitas non attendit, quæ Deo propter ſe ſeruit & adhæret.

15 *Qui timet*] Ut ſervus.

16. *Vincenti*] Præclaram aliquam victoriam referenti de hoſtibus ut dictum n. 4.

17. *Manna abſconditum*] Hoc manna eſt magna illa conſcientiæ ſecuritas de qua n. 4. Hunc locum in hanc ſententiam adducit S. Thomas. Uberiorem hujus loci explicationem require verbo Gloria cæleſtis cap. 1 §. 1. num. 5.

CAPUT III.

De effectis gratiæ.

§. 1. GRATIA DAT QUODDAM ESSE divinum.

Maxima & preciosa nobis promiſſa donavit: ut per hæc efficiamini divinæ 1 *conſortes naturæ*, 2 *fugientes ejus quæ in mundo eſt, concupiſcentia corruptionem*, 2. Petr. 1. 4.

1. *Conſortes*] Participes.

2 *Fugientes*] Modo fugiatis.

§. 2. FACIT HOMINEM DEI FILIUM.

1 *Qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed* 2 *ex Deo nati ſunt*, Joan. 1. 13.

Quicumque ſpiritu Dei 3 *aguntur, ii ſunt filii Dei: non enim* 4 *accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum* 5 *in timore, ſed accepiſtis* 6 *ſpiritum adoptionis filiorum, 7 in quo clamamus, Abba pater: ipſe enim* 8 *ſpiritus* 9 *teſtimonium reddit* 10 *ſpiritui noſtro, quòd ſumus filii Dei*, Rom. 8. 14. 15. 16.

1. *Non ex ſanguinibus*] i. Qui Chriſtum recipiunt ejuſque gratiam, iterum naſcuntur, non quidem ex ſanguine & concupiſcentia carnis & viri, non naturali & carnali generatione.

2. *Ex Deo*] Si ex Deo naſcuntur, igitur ſunt filii Dei,

3. *Aguntur*] Reguntur, ducuntur in vitæ ſuæ inſtitutione & actionibus.

4. *Accepiſtis*] Credentes in Chriſtum.

5. *In timore*] Ut timeatis quaſi ſervi, quomodo olim Judæi pœnarum timore ſerviebant.

6. *Spiritum adoptionis*] Spiritum libertatis quo adoptamur in filios.

7. *In quo clamamus Abba*] i. Quo mediante & ſuggerente audemus fiducialiter Deum patrio nomine compellare, illique dicere *Abba* quod interpretatum ſignificat pater.

8 *Spiritus*] Divinus.

9. *Teſtimonium reddit*] Occulta ſuggeſtione.

10. *Spiritui noſtro*] In quo inhabitat. Quomodo id intelligendum & de quibus vide ſupra cap. 2. §. 3. n. 4.

§. 3. PER EAM HOMO NASCITUR DENUO.

Amen, amen dico tibi, niſi quis 1 *renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei* Joan. 3. 5.

1. *Renatus ex aqua &c.*] Hæc eſt regeneratio quæ fit per baptiſmum quo datur Spiritus ſanctus ejuſque gratia: dicitur autem baptiſmus regeneratio, quia homines facit Dei filios per gratiam, ubi enim eſt filiatio, ibi nativitas eſt & generatio.

§. 4. PER GRATIAM FIT HOMO NOVA creatura.

1 *Si qua ergo in Chriſto nova creatura*: 2 *vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia nova*, 2 Cor. 5. 17.

3 *In Chriſto Jeſu neque circumciſio aliquid valet, neque præputium: ſed* 4 *nova creatura*, Galat. 6. 15.

Secundum ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit 5 *per lavacrum regenerationis & 6 renovationis Spiritus ſancti, quem effudit in nos abundè per Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum ut juſtificati gratiâ ipſius, hæredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ*, ad Titum 3. 5. 6. 7.

1. *Si qua &c.*] i. Quiſquis igitur in Chriſto, per baptiſmum regeneratus, factus eſt nova creatura, deleto ſcilicet peccato, receptaque juſtitia, & ſanctitate & adoptione filiorum.

2. *Vetera tranſierunt*] id eſt, neceſſe eſt ut tranſeat omnis vetuſtas carnalium concupiſcentiarum.

7 *In Christo Iesu &c.*] i. in Christo Jesu placeas & salutis ejus partic pias, nihil conferet circumcisum aut esse incircumcisum.

4. *Nova creatura*] Spiritualis per fidem & gratiam regeneratio, qua fis nova creatura, vetustate omni peccatorum in baptismo posita.

5. *Lavacrum regenerationis*] Ita vocatur baptismus: cujus rei rationem Vide §. 3.

6 *Renovationis*] Vide hic n. 1. & 4.

§. 5. Per gratiam fit homo habitaculum Dei.

Si quis diligit me sermonem meum servabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus. Ioan. 14. 23.

Qui servat mandata ejus 1 *in illo manet, &* 2 *ipse in eo: &* 3 *in hoc scimus quoniam manet in nobis,* 4 *de spiritu quem dedit nobis.* Joan. 3. 24. 1.

Vide adidem 1. Joan. 4. 15.

5 *Deus charitas est, & qui manet in charitate,* 6 *in Deo manet, & Deus in eo.* 1. Joan. 4. 16.

An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? 1. Cor. 6. 19.

1 *In illo manet*] Per fidem & dilectionem.

2. *Ipse in eo*] per gratiam.

3. *In hoc*] i. per hoc, ex hoc.

4. *De spiritu &c.*] i. ex Spiritu sancto seu gratia quam effudit in nos, per quam ipse in nobis habitat.

5 *Deus charitas est*] Scilicet per essentiam, sicuti etiam est sua bonitas.

6 *In Deo manet &c.*] Vide num. 1. & 2.

§. 6. Gratia dat animæ vitam

Vide verbo *Peccatum* cap. 6. §. 11. quo probatur peccatum esse animæ mortem, inde enim sequitur gratiam à qua ipsum pellitur & destruitur (ut loquitur Apostolus *Rom. 6. v. 6.*) esse ejusdem vitam.

Existimate vos 1 *mortuos quidem esse peccato:* 2 *viventes autem* 3 *Deo* 4 *in Christo Iesu Domino nostro.* Rom. 6. 11.

5 *Exhibete vos Deo tanquam ex* 6 *mortuis* 7 *viventes.* Rom. 6. 13.

8 *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est* 9 *in peccatis nostris:* 10 *cui diximus* 11 *in umbra tua* 12 *vivemus* 13 *in gentibus.* Thren. 4. 20.

1. *Mortuos peccato*] Per baptismum mortuos vitæ peccati secundum quam non debetis vivere in posterum.

2. *Viventes*] Reputate vos adeptos vitam gratiæ & justitiæ in qua vivere debetis.

3. *Deo*] Secundum Deum in bonis scilicet operibus.

4. *In Christo*] Adeptos inquam merito passionis Christi.

5. *Exhibete Deo*] Jam à conversione vestra præstate vos Deo paratos in omne opus bonum.

6 *Mortuis*] Deo & gratiæ ejus.

7. *Viventes*] Eidem Deo & gratiæ ejus.

8. *Spiritus oris nostri*] Seu is per quem respiramus. Chald. Rex Messias qui nobis dilectus sicut spiritus vitæ qui est in naribus.

9 *In peccatis*) ob peccata.

10. *Diximus*) Loquitur in persona justorum omnium.

11 *In umbra*) Sub protectione tua, beneficio tuo.

12. *Vivemus*) Vita spirituali, quæ fit per gratiam.

13. *In gentibus*) Chald. Inter populos, q. d. sine te nulla est usquam vita. Vel *in gentibus*, i. inter Christianos qui ex gentibus congregati in unam Ecclesiam.

§ 7. Gratia non tegit tantum, at verè expellit, & delet peccata.

1 *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana albabuntur.* Isa. 1. 16. 18.

Revertetur & miserebitur nostri, deponet iniquitates nostras: 2 *& projicet in profundum maris omnia peccata nostra.* Mich. 7. 19.

Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Psal. 50. 3.

4 *Nihil ergo nunc damnationis est iis* 5 *qui sunt in Christo Iesu:* 6 *qui non secundum carnem ambulant.* Rom. 8. 1.

Et hæc quidem fuistis: sed 7 *ablati estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis* 8 *in nomine Domini nostri Iesu Christi, &* 9 *in spiritu Dei nostri.* 1. Cor. 6. 11.

1. *Lavamini*] Vide verbo Contritio, cap. 1. §. 10.

2. *Deponet*] Auferet illis dominatum & subjugabit, expellet eas, quod quidem fit per gratiam, statim enim ac divina hac qualitate meus exornatur, homo, ab esse peccati ad non esse transmuta-

mutatur, adeòque immunis est ve è à peccato.

3. *Proijcies in profundum maris*] Vbi nunquam videri aut cognosci aut lædere queant, i. omnino abolebit, quod quidem fit per gratiam quæ tollit peccatum, sicut lux tenebras, quæ non tantum reguntur à luce, sed verè auferuntur & fugantur.

4 *Nihil damnationis est*] Non est quod æternam damnationem timeant.

5. *Qui sunt in Christo Iesu*] Qui per Christum justificati sunt.

6. *Qui non &c.*] .i. Qui ejusdem gratia non consentiunt pravis motibus carnis. Quibus verbis ostenditur justificatos carere macula peccati, quam fugavit gratia, si enim adhuc in iis remaneret macula peccati, adhuc aliquid damnationis in ipsis esset. Valentia.

7. *Abluti, sanctificati &c.*] Quibus verbis significatur auferri peccata: Sunt autem scripturæ verba simpliciter & propriè intelligenda, quando inde nullum absurdum sequitur, teste August. *l. 2. de doctr. Christiana.* Non poterunt autem hæc verba ita intellgi, si justificati homines reipsa manent peccatorum sordibus iniquitati, & eorum sortes tectæ tantum modo. Idem.

8. *In nomine Christi*] In quo baptizati estis & in quem credidistis.

9. *In spiritu Dei*] .i. per Spiritum sanctum quem à Deo, credentes accepistis.

§. 8. Gratia, infirmam per Peccatum hominis naturam sanat.

Ego dixi, Domine miserere mei: 1 *sana animam meam, quia peccavi tibi.* Psal. 40. 5.

Sana me Domine, & sanabor. salvum me fac, & salvus ero: quoniam 2 *laus mea tu es* Hier. 17. 14.

3 *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus.* Matt. 9. 12.

4 *Non veni vocare justos, sed peccatores,* Matth. 9. 13.

Mihi indignamini quia 5 *totum hominem sanum feci in sabbato?* Ioan. 7. 23.

6 *Excæca cor populi hujus, & aures ejus* 7 *aggrava, & oculos ejus claude: ne forte videat oculis suis, & auribus audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, &* 8 *sanem eum,* Isa. 6. 10.

1. *Sana*] A morbis variis quos invexit peccatum originale, à variis vulneribus quæ influxit; ignorantiæ in intellectu, malitiæ in voluntate, infirmitatis in irascibili, concupiscentiæ in concupiscibili: A quibus ex parte gratia divina nos sanat, ut fusius Theologi.

2. *Laus mea tu es*] In te gloriati soleo.

3. *Non est opus &c.*] Hic Christus asserit se medicum qui venerit ut per gratiæ suæ efficacitatem homines sanaret variis vexatos animæ morbis.

4. *Non veni &c.*] Vide numero præcedente.

4. *Totum hominem sanum*] Quia scilicet animo & corpore eum sanaverat: ad fidem adducendo & ad veram Dei dilectionem, quod utique non fit sine gratiæ infusione, sanat igitur gratia infirmum hominis animum.

6 *Excæca*] Prædic excæcatum iri, eodem modo accipe sequentes imperativos.

7. *Aggrava*] Obtunde, aut obtura re aliqua.

8. *Sanem eum*] Per gratiam quam acquiret per eam conversionem.

§ 9. Gratia omnem aufert sitim.

Qui biberit ex 1 *aqua quam ego dabo ei,* 2 *non sitiet in æternum.* Joan. 4. 13.

1. *Aqua*] Gratiam suam aquæ comparat.

2. *Non sitiet*] Quia gratia ducit ad gloriam, ubi nulla erit sitis nec corporis nec animi seu desideriorum, quia omnibus factum erit satis. Hic etiam in verè piis aufert gratia sitim honorum, divitiarum, voluptatum.

§. 10. Gratia facit hominem Deo acceptum.

Placita erat Deo anima illius. Sap. 4. 14.

Si quis diligit me, pater meus diliget eum. Joan. 14. 23.

Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret 1 *ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum* 2 *acceptabilem, sectatorem bonorum operum.* Ad Tit. 2. 14.

1. *Mundaret*] Abluendo sortes peccatorum per gratiam baptismi.

2. *Sectatorem*] Græcè potest etiam verti æmulatorem: magno zelo & æmulatione sectantem bona opera.

§. 11. Gratia est Principium & causa meriti.

1 *Gratia Dei vita æterna.* Rom. 6. 23.

2 De

2 *Deplenitudine eius nos omnes accepimus, & 3 gratiam 4 pro gratia*, Joan. 1. 16.

5 *Si filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*, Rom. 8. 17.

6 *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero; 7 nihil mihi prodest*, 1. Cor. 13. 3.

8 *Manete in me & 9 ego in vobis: sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia 10 sine me, nihil potestis facere*, Joan. 15. 4. 5.

11 *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo 12 fons aquæ salientis 13 salientis in vitam æternam*, Joann. 4. 14.

1. *Gratia &c.*] Sensus est, vitam æternam dari pro meritis quæ contulit gratia. Ita August. *l. de corrept. & gratia c. 14.*

2. *De plenitudine*] Vide verbo Gratiæ auxilia, c. 1. § 4.

3. *Gratiam*] .i. vitam æternam.

4. *Pro gratia*] .i pro meritis operum, fidei, dilectionis quæ contulit gratia. Idem.

5. *Si filii*] Per gratiam scilicet, q.d. si ea destituimur non possumus promereri hæreditatem æternam.

6. *Si distribuero*] Vide verbo Charitas, cap. 1. § 10.

7. *Nihil mihi prodest*] Ad vitam æternam promerendam, quia hujusmodi opera carent charitate seu gratia, .i. radice meriti.

8. *Manete in me*] Per fidem & dilectionem.

9. *Ego in vobis*] Per gratiam.

10. *Sine me nihil potestis*] Possemus autem sine illo aliquid facere, si aut vitam æternam, aut aliquod spirituale donum quod ad illam conducat, promereri valeremus, non insiti per gratiam Christo tanquam viti palmites. Valentia.

11. *Aqua*] per hanc intelligit gratiam.

12 *Fons*] Velut fons.

13 *Salientis in vitam*] Quia gratia est causa operum quæ merentur vitam æternam; & salit. i. salire nos facit in vitam æternam.

CAPUT IV.

De gratiæ usu, conservatione, & augmento.

§. 1. COHORTATIO AD UTENDUM EA.

1 *Adjuvantes exhortamur ne 2 in vacuum gratiam Dei recipiatis*, 2. Cor. 6. 1.

1 *Adjuvantes*] Opus scilicet reconciliationis vestræ cum Deo, de quo paulò ante.

2 *In vacuum*] In vacuum gratiam Dei in remissione peccatorum recipit, quisquis se postea bonis operibus non exercet. Anselmus.

§. 2. COHORTATIO AD EAM CONSERVANDAM.

Justificati ergo ex fide 1 pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, Rom. 5. 1.

2 *State & nolite iterum 3 jugo servitutis 4 contineri*. Gal. 5. 1.

Vide verbo Peccatum c. 29. § 5. ex 1. Petri 4. 3.

6 *Optimum est gratia stabilire cor, non escis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis*, Heb. 13. 9.

1. *Pacem habeamus*] .i. Retineamus & conservemus, inquit Vasquez. Est autem hæc pax, divina, gratia & amicitia.

2. *State*] In vera fide & formata, quæ non est talis sine Dei gratia & charitate.

3. *Jugo servitutis*] Legis Mosaicæ.

4. *Contineri*] Implicari, sed retinete vestram libertatem quam lege Evãgelica consecuti estis.

5. *Optimum &c.*] Vide V. Fides cap. 2. § 4.

§. 3. QUAM SIT UTILE GRATIAM CONSERVARE.

1 *Salus animæ in sanctitate justitiæ, & melior est omni auro & argento: & 2 corpus validum, quàm census immensus*, Eccli 30. 15.

Beati 3 qui lavant stolas suas: 4 ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & 5 per portas 6 intrent in civitatem, Apoc. 22. 14.

Beatus qui 7 vigilat, & 8 custodit vestimenta sua, ne 9 nudus ambulet, & videant 10 turpitudinem ejus, Apoc. 16. 15.

11 *Beati mortui qui in Domino moriuntur: amodò jam dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos*, Apoc. 14. 13.

Si venerit in 12 secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit. & 13 ita invenerit: beati sunt servi illi, Luc. 12. 38.

1. *Salus animæ &c.*] .i. tunc anima sana est & bene se habet cum est prædita sanctitate justitiæ, quæ habetur à gratia, vel est ipsa gratia.

2. *Corpus validum*] Sup. melius est.

3 *Qui lavant stolas*] Qui puram semper habere curant animam qui divinam gratiam conservant. Stola vestis est talaris & quondam erat nobilium. Alludit S. Joannes ad vestem candidam quæ olim dabatur in baptismo.

4. *Ut sit potestas in ligno*] Pro in lignum, i. ut potestatem habeant in lignum vitæ, ut possint ejus fructibus vesci semper, i. ut æterna beatitudine perfruantur.

5. *Per portas*] Per Apostolorum doctrinam.

6. *Intrent in civitatem*] Hierusalem cœlestem.

7. *Vigilat*] Bonis semper intentus operibus.

8. *Custodit vestimenta*] Sanctitatem, fidem, gratiam, virtutes quibus vestitur anima, ornaturque & sine quibus turpis apparet & pudenda.

9. *Nudus*] Destitutus gratia & virtutibus.

10. *Turpitudinem ejus*] Mala & pudenda opera.

11. *Beati mortui*] Vide V. Gloria cœlestis c. 1. §. 1. num. 9.

12. *Secunda vigilia*] Dividebant antiqui noctem in quatuor partes, quas vocabant vigilias. Tropologicè pueritia est prima vigilia, adolescentia est secunda & sic de cæteris vitæ partibus.

13. *Ita invenerit*] Scil. ut paulò ante hortatus est, lumbis præcinctis, lucernas ardentes tenentes & vigilantes.

§. 4. Cohortatio ad crescendum in gratia.

Qui justus est justificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc, Apoc. 22. 11.

Ne verearis usque ad mortem 1 justificari: quoniam merces Dei manet in æternum, Eccle. 18. 22.

Justorum 2 semita, quasi 3 lux splendens procedit, & 4 crescit 5 usque ad perfectam diem, Prov. 4. 18.

Beatus vir 6 cujus est auxilium abs te, 7 ascensiones in corde suo disposuit, in valle lachrymarum: 8 in loco quem posuit, Ps. 83. 6. 7. 8.

Non quasi ego me jam arbitror 9 comprehendisse: 10 unum autem: 11 quæ quidem retro sunt obliviscens, 12 ad ea verò quæ sunt priora, 13 extendens me ipsum, 14 ad destinatum persequor, 15 ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu, Philip. 3. 13.

Veritatem autem 16 facientes, in Charitate 17 crescamus 18 in illo per omnia, qui est capus Christus, Ephes. 4. 15.

Sicut modo 19 geniti infantes, 20 rationabiles sine dolo 21 lac concupiscite: ut 22 in eo 23 crescatis in salutem, 1. Petr. 2. 2.

Crescite in gratia & cognitione Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi, ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen. 2. Petr. 3. 18.

Quemodo Christus surrexit à mortuis 24 per gloriam patris, ita & nos 25 in novitate vitæ. 26 ambulemus, Rom. 6. 4.

Obsecro itaque vos ego vinctus 27 in Domino, ut digne 28 ambuletis vocatione qua vocati estis, Ephes. 4. 1.

Ambulate in dilectione, Ephes. 5. 2.

Cujus quidem generis monita frequenter occurrunt in novo testamento, ut Joann. 12. 35. Rom. 13. 14. 1. Cor. 7. 17. Galat. 5. 16. & 25. Ephes. 5. 6. Coloss. 1. 10. & sæpè aliàs.

1. *Justificari*] Semper in gratia & justitia proficere.

2. *Semita*] Vita, actiones, conversatio.

3. *Lux splendens*] Lux manè splendens.

Crescit &c.] Quia processu temporis semper fit lucidior per gratiæ augmentum, dum pergit de virtute in virtutem.

5. *Usque ad perfectam diem*] In quo lux gratiæ est in summo, nec crescit amplius quod est in futura vita.

6. *Cujus auxilium abs te*] .i. non propriis nititur viribus, sed Dei ope.

7. *Ascensiones disposuit &c.*] .i. statuit secum semper ascendere dum est in hac valle mundi, de virtute in virtutem, de gratia in gratiam.

8. *In loco quem posuit*] In valle hac lachrymarum, quem locum ipse sibi peccando posuit: Deus enim posuerat eum in paradiso.

9. *Comprehendisse*] Ad virtutis omnis & gratiæ culmen pervenisse.

10. *Unum autem*] Horatio scilicet.

11. *Quæ retrò sunt*] Jam rectè à me facta tempore præterito, quæ veluti à tergo relinquo.

12. *Ad priora*] .i. quæ à fronte sunt & quæ superstant acquirenda.

13. *Extendens meipsum.*] .i. meipsum toto velut corpore & manibus protendens.

14. *Ad destinatum persequor*) .i. ad scopum perfectionis & gratiæ consummationis.

15. *Ad bravium* &c.] .i. qui scopus vocationis supernæ Dei ex Christi gratia, quasi bravium & præmium præfixus est. Ita Vasquez.

16. *Facientes.*] .i. sequentes, & ab erroribus de quibus superiore versu liberi.

17. *Crescamus per omnia.*) .i. omni opere & occasione.

18. *In illo.*] .i. conjuncti cum eo, cum Christo capite nostro, ut sequitur statim.

16. *Genuit.*) In Christo per baptismum.

20. *Rationabiles.*] Non ut olim in paganismo more pecudum, sed ut ratione prædita & spirituales.

21. *Lac.*) Cælestis doctrinæ postulate à Deo.

22. *In eo.*) Scil. Deo in quo vestræ regenerationis habuistis initium.

23. *Crescatis in salutem.*) Perficiamini in salutem æternam: quod quidem fit per gratiæ accessionem majorem & majorem.

24. *Per gloriam patris.*) Per virtutem inhabitantis in eo divinitatis.

25. *In novitate vitæ.*] Quæ novitas habetur per gratiam in eaque consistit.

26. *Ambulemus.*) Progrediamur semper instar ambulantium.

27. *In Domino*) Propter Dominum.

28. *Ambulatis.*) Videnum. 26. quod quidem fiet si in virtutibus & gratia crescatis semper, & nusquam consistatis.

GRATITUDO,

Seu GRATIARUM ACTIO.

Vide Beneficium. Ingratitudo.

§. 1. HA MAXIME DECET PERFECTOS & JUSTOS.

Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, & 1 viginti quatuor seniores 2 ceciderunt coram agno 3 habentes singuli cytharas & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum: & cantabant 4 canticum novum. Apoc. 5. 8.

5 *Exultate justi in Domino: rectos decet 6 collaudatio.* Ps. 32. 1, 2.

7 *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi. Cantate ei canticum novum: 8 benè psallite ei 9 in vociferatione.*

1. *Viginti quatuor seniores.*) Hi sunt ex præcipuis curiæ cælestis incolis, qui repræsentant eos qui in Ecclesia præ cæteris sanctitate eminent.

2. *Ceciderunt coram agno.*] Christo Domino, agnoscentes ejus potestatem & justè illi datam esse confitentes & gaudentes.

3. *Habentes cytharas*) Quibus Dei laudes læti & grati personent, qui plura cæteris beneficia receperunt.

4. *Canticum novum.*) Quod nemo ante eos decinerat. Quodnam hoc sit canticum statim indicat versu 12. canitur autem in gratiarum actionem ob beneficia in eos collata.

5. *Exultate.*) .i laudate cum exultatione: vox Hebræa namque significat laudo & exulto. i. laudate non inviti, non tristes, sed læti & ex magno affectu.

6. *Collaudatio*) Laus, gratiarum actio.

7. *Confitemini.*) Laudate.

8. *Benè.*) .i. accuratè, devotè.

9. *In vociferatione.*) Magno clamore qui magnum testetur in Deum affectum.

§. 2. GRATIÆ AGENDÆ SUMPTO CIBO.

Cum comederis, & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo 1 pro terra optima, quam dedit tibi. Deut. 8. 10.

Prohibentes abstinere à cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione. 1. ad Tim. 4. 3.

1. *Pro terra.*] Pro fructibus terræ.

§. 3. GRATITUDO DEO PLACET instar sacrificii.

1 *Retribuit gratiam 2 qui offert similaginem: & qui facit misericordiam, 3 offert sacrificium.* Eccli. 35. 4.

1. *Retribuit gratiam:*) Qui gratus est in referenda gratia pro accepto beneficio.

2. *Qui offert similaginem*) Est veluti is qui offert Deo farinæ florem .i. admodum Deo placet.

3. *Offert sacrificium.*) Est æquè Deo gratus atque is qui sacrificat.

§. 4. COHORTATIONES AD GRATITUDINEM.

1 *Quæ habitas in hortis, 2 amici auscultant: fac me audire 3 vocem tuam.* Cant. 8. 13.

In omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Phil. 4 6.

Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi gratias agentes Deo & patri 5 per ipsum. Coloss. 3.17.

Abundantes 6 in illo in gratiarum actione. Coloss. 2.7.

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres sicut dignum est quoniam super crescit fides vestra & abundat charitas uniuscujusque vestrum invicem. 2. ad Th ſ.1.3.

Pax Christi 7 exultet in cordibus vestris, 8 in qua & vocati estis, in uno corpore: & grati estote. Coloss. 3.15.

Orationi instate: vigilantes in ea in gratiarum actione. Coloss. 4.2.

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate constituti sunt. 1. Tim. 2 1.

Nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. 1. Tim. 4 4.

Avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, sed magis 9 gratiarum actio. Ephes. 5.3.4.

Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino: gratias agentes semper pro omnibus, 10 in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri. Ephes. 5.19.20.

1. *Qui habitas in hortis.*] O anima sancta quæ habitas mente in horto paradisi, delitiis pleno.

2 *Amici.*) Angeli & sancti.

3 *Vocem tuam.*] Laudis & gratiarum actionis

4 *Omnia in nomine.*] .i. ad gloriam & honorem Domini Iesu Christi.

5. *Per ipsum.*] Sup. Christum. Quoniam à patre nobis omnia bona per Christum ejusque merita proceduntur.

6. *In illo.*] i per illum, scil. Christum magnas & copiosas gratias agentes pari, *vide numerum precedentem.*

7. *Exultet*] Dominetur, triumphet, supervincat.

8 *In qua*] Ad quam vocati estis.

6. *Gratiarum actio.*] Audiatur & vigeat inter vos.

10. *In nomine.*] Per nomen Domini nostri Iesu Christi in cujus nomine, per cujus merita donantur omnia.

§. 5. Petit Apostolus ab aliis Deo agi gratias pro se.

In quem speramus quoniam & adhuc eripiet, adjuvantibus & vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis, ejus quæ in nobis est donationis per multos gratia agatur pro nobis. 2. Cor. 1.11.

GULA.

Vide Ebrietas. Temperantia. Convivia. Vinum.

§. 1. Quam sit paucis natura contenta.

1 *Initium vitæ hominis, aqua & panis, & vestimentum & domus 2 protegens turpitudinem.* Eccli. 29 28.

1. *Initium.*] .i. præcipuum, summa, caput eorum quæ requirit vita.

2. *Protegens turpitudinem.*) Non tantum veste tegitur turpitudo, sed etiam domo, multa enim sunt quæ palam sine verecundia exercere non possunt.

§. 2. Ad idem, et quod caro sit superflua hominis alimento.

1 *Initium necessariæ rei vita hominum, 2 aqua, ignis & ferrum, sal, lac, & panis similagineus, & mel botrus uvæ, & oleum & vestimentum.* Eccli. 39 31.

1. *Initium.*] Vide § superiore n. 1.

2. *Aqua, &c.*] Decem hic res enumerantur, nec nominantur carnes quod potius ad delicias pertineant, nec ante diluvium in usu fuerint, tanquam non convenientes naturali cibo hominum.

§. 3. Gula seu intemperantia in victu animum polluit & corpus.

Proposuit Daniel in corde suo 1 ne pollueretur de mensa regis, neque de vino potus ejus; & rogavit Eunuchorum præpositum ne contaminaretur. Daniel. 1 8.

1 *Ne pollueretur.*] Quia fortè cibos lege vetitos debuisset comedere, vel Belo fortè idolo immolatos, vel denique quia delicia & gula animum inficit & corpus.

§. 4. VARIIS MODIS NOCET animo.

1 *Multi* 2 *ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis* ; *interitus: quorum* 4 *Deus venter: &* 5 *gloria in confusione ipsorum, qui* 6 *terrena sapiunt.* Phil. 3. 18. 19.

Ne dederis 7 *os tuum* 8 *ut peccare faciat carnem tuam* Eccle. 5. 5.

Cum comederint, & saturati crassique fuerint, convertentur ad deos alienos, & servient eis: detrahentque mihi: & irritum facient pactum meum. Deut. 31. 30.

Vide ejusdem libri cap. 6. v. 11.

Anima 9 *saturata calcabit* 10 *favum.* Prov. 27. 7

Væ vobis qui saturati estis, quia 11 *esurietis.* Lucæ 6. 25.

Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra 12 *in crapula & ebrietate & curis hujus vitæ: & supervéniat in vos repentina* 13 *dies illa.* Luc. 21. 34.

14 *Panis ejus in utero illius* 15 *vertetur in fel aspidum intrinsecus* Job. 20. 14

Accepto pane & 16 *lentis edulio, comédit, & bibit, & abiit, parvi pendens quòd primogenita vendidisset* Gen. 25. 34.

Neque fornicator aut 17 *profanus ut Esau: qui propter unam escam vendidit primitiva sua.* Hebr. 12. 16.

Hujuscemodi Christo Domino nostro non serviunt, sed 18 *suo ventri: & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.* Rom. 16. 18.

1. *Multi quos sæpe dicebam inimicos.*) Supple esse crucis Christi quia austeritatem vitæ abjiciunt quam Christi crux docuit.

2. *Ambulant.*] Alios longè diversos sectantur vitæ mores (*Vide versum præcedentem*) in luxu animi rum, quiete, otio & gula.

3. *Interitus.*) Animæ extremus.

4. *Deus venter.*) Quorum unicum studium est ut ventri satisfaciant ac si Deus ipsorum esset.

5. *Gloria in confusione*] Qui in rebus turpibus gloriantur quarum ipsos pudere oporteret.

6. *Terrena sapiunt.*) Caduca tantum curant.

7. *Os tuum.*) Gulæ.

8. *Ut peccare.*) Ne carotua excitetur ad luxuriam.

9. *Saturata.*) Cibo & potu.

10. *Favum.*) Cibum omnem potionemque afficiet.

11. *Esurietis.*] Sæpe in hoc mundo, & semper in futuro æterna fame. Testis epulo, Lucæ 16.

12. *In crapula.*) Per crapulam.

13. *Dies illa.*] Extremi judicii, vel mortis cujusque.

14. *Panis ejus.*] Deliciæ quibus intemperanter fruitur.

15. *Vertetur in fel.*] In amarissimam amaritudinem, quando pro modica delectatione æternum punietur.

16. *Lentis edulio.*] Figura est hic Esaü, peccatoris, & maximè gulosi (peccavit enim hic gula) qui lentis edulio .i. ob cibi & potus voluptatem immoderatam, perdit venditque primogeniti jus .i. Ius ad vitam æternam.

17. *Profanus.*] Quia sacram rem profanavit, dum eam vendidit, erat enim jus primogenituræ (cui annexum erat jus sacerdotii) sacrum.

18. *Suo ventri.*] Quem ut Deum colunt, *Vide hoc eodem §. numero* 4.

§. 5. VARIE ITEM NOCET CORPORI.

Noli avidus esse 1 *in omni epulatione & non te* 2 *effundas super omnem escam. In* 3 *multis enim escis erit infirmitas, &* 4 *aviditas* 5 *appropinquabit usque ad choleram. Propter crapulam multi obierunt: qui autem abstinens est adjiciet vitam* Eccli. 37. 32. 33. 34.

Filius noster iste comessationibus vacat & luxuriæ atque convivio: lapidibus eum obruet populus civitatis, & morietur, ut auferatis malum de medio vestri, & universus Israel audiens pertimescat. Deut. 20. 20. 21.

Adhuc 6 *esca eorum erant in ore ipsorum: &* 7 *ira Dei ascendit super eos. Et occidit* 8 *pingues eorum &* 9 *electos Israel impedivit.* Ps. 77. 30. 31.

11 *Vigilia &* 12 *cholera, &* 13 *tortura.* 10 *viro infrunito.* Eccli. 31. 23.

1. *In omni epulatione.*] .i. cum variæ cibi epulæ proponuntur & variorum ciborum deliciæ.

2. *Effundas.*] .i. magno desiderii impetu feraris.

3. *Multis escis*] .i. sive multæ sint secundum numerum, seu speciem.

4. *Aviditas.*) Sumendi cibi, ita ut videaris non posse satiari.

5. *Approsinquabit.* &c.] .i. generabit, adducet choleram multorum morborum causam.

6. *Esca.*) Coturnices. *Vide Numerorum* 11.

7. Ira

7. *Ira Dei ascendit.*] Quia occidit ex eis partem maximam ut sequitur: quomodo occiderit scriptura tacet, probabile est quod morbo aliquo ex nimia ingurgitatione orto.

2. *Pingues,*] .i. maximè occidit deditos voluptatibus.

9. *Electos impedivit.*] Iuventute ac viribus robustiores: qui dicuntur impediti, quia morbus dejecit eos & impedivit ne mortem fugere possent, quamvis alioqui robustissimi essent.

10. *Viro infirmato.*) Inexplebili.

11. *Vigilia.*) Quia impeditur à somno convenienti.

12. *Cholera*) Ex qua varii morbi.

13. *Tortura.*) In intestinis & visceribus, in quibus gravatis patitur magna tormenta & tormina.

§. 6. Nocet item bonis fortunæ.

Qui diligit epulas, in egestate erit: qui amat vinum & 1 pinguia non ditabitur. Prov. 21. 17.

1. *Pinguia.*) Pingujores & lautiores cibos.

§. 7. Vetatur.

1 *Sicut in die 2 honestè ambulemus: non in comessationibus & ebrietatibus* Rom. 13. 13.

3 *Induimini Dominum Iesum Christum. & 4 carnis curam ne feceritis 5 in desiderio.* Rom. 13. 14.

6 *Esca ventri. & 7 venter escis, Deus autem & hunc & has 8 destruet: 9 corpus autem non fornicationi, sed Domino: & 10 Dominus corpori.* 1. Cor. 6. 13.

1. *Sicut in die.*) Supple existentes, die inquam. & luce Evangelica.

2. *Honestè ambulemus.*] Honestam habeamus conversationem & actiones. Ipsa enim diei conditio postulat ut tunc honestius incedant homines bonis ornati vestibus quàm nocte, quando vel nudari prorsus, vel vilioribus uti solent.

3. *Induimini Christum.*] Circumdantes vos bonis operibus, ut ipse in omnibus actionibus vestris reluceat, ut illum portetis etiam in corpore vestro.

4. *Carnis curam.* Quæ in cibo, potu & simillibus appetitionibus consistit.

5. *In desiderio.*) Scil. superfluis, sed tantum in necessitatibus.

6. *Esca ventri.*) Scil. est deputata ut in eo custodiatur.

8. *Venter escis*] Ut eas contineat, concoquat & transmutet ad corporis nutritionem.

8. *Destruet.*] Quia esca corrumpetur quoad substantiam: venter resurget quidem, tamen peribit in eo officium concoquendi quod nunc habet. Q. d. Apostolus parui pendenda est cura escarum, & ventris cum utrumque sit destruendum.

9. *Corpus non fornicationi.*] Ne putetis quomodo venter escis deputatus est, sic corpus item fornicationi destinatum, est enim Domino destinatum ut eum honoret & ei castè serviat.

10. *Dominus corpori.*] .i. ut Christus corpori nostro quasi caput immineat, ipsique adsit. Oecumenius.

§. 8. In eos qui ut opipare vascantur, alienas sectantur ædes.

Melior est victus pauperis 1 sub tegmine asserum, quam epula splendida 2 in peregrè sine domicilio. Eccli. 29. 29.

Videndi etiam versus qui sequuntur, qui exponuntur verbo peregrinatio.

1 *Sub tegmine asserum.*] .i. in vili casa & domicilio.

2. *In peregrè.*) Peregrè, foris. Indignum est enim homine libero & ingenuo alienis uti sumptibus, & cogi domum mutare, idque ob gulam non ob necessitatem, seu ut hic dicitur, ut splendidè epuletur:

HÆRESIS, HÆRETICUS.

Vide Fides. Apostata.

§. 1. Quibus nominibus vocentur

1 *Falsi Prophetæ & 2 lupi rapaces* Matt. 7. 15. & Actorum 20.

3 *Fures & 2 latrones* Ioan. 10. 8.

5 *Lupi, pardi, leones, ursi, aspides, reguli.* Isa. 11. 6. 7. 8.

6 *Canes reversi ad vomitum, sues lotæ in volutabro luti* 2. Petr. 2. 22.

7 *Illusores* 2. Petri 3. 3.

8 *Pseudo-prophetæ & magistri mendaces.* 2. Petr. 2. 1

9 *Antichristi.* 1. Ioan. 2. 18.

10 *Canes, &* 11 *mali operarii.* Philipp. 3. 2.

11 *Vulpes quæ demoliuntur* 13 *vineas.* Cant. 2. 15.

Similes sunt 14 *vulpibus Samsonis.* Iudic. 15. 4.

Mi-

Mixistri Satanæ. 2 Cor.11.15.
15 *Zizania.* Matt.13.26.
Hæresis per Antonomasiam vocatur 16 *delictum.* ad Titum 3. 11.

1. *Falsi Prophetæ*] Quia falsa docent, Hebræi enim prophetam seu videntem vocant etiam Doctorem, v.1. ad Cor. 14. falsa inquam, quæque nos ab arcta & recta salutis via in pravam latam & voluptuariam abducere conantur.

2. *Lupi rapaces.*] Quia propositum habent perdendi Christianos Ita Chrysost.

3. *Fures:*] Quia nituntur eos fide spoliare. Origenes. Fur arcte nocet & dolo, ita hæreticus.

4. *Latrones.*] Latro potentia nocet. Idem facit hæreticus. Latro vitæ, non tantum rebus insidiatur. Idem de nostræ memoriæ hæreticis, prodidere oculati testes.

5. *Lupi &c.*] Ob crudelitatem, & venenum. His autem bestiis hæreticos significari tradunt, Hier. & Cyrill. qui dicunt, quod non occident neque nocebunt in omni Ecclesia, nam licet hæretici videantur Ecclesiæ nocere, tamen re vera non nocent, sed eam exercent, & in sapientia ac scientia proficere faciunt.

6. *Canes reversi, &c.*] Quod maximè de iis qui aliquando fuere Catholici, & multo maximè de hæreticis relapsis.

7. *Illusores.*] Quia omnia rident sacra, & prophana.

8. *Pseudo prophetæ.*] Vide supra nu.1.

9. *Antichristi*) Quia Christo diametraliter contrarii, quique Antichristi adventum, per suas hæreses tanquam ejus præcursores prænuntiant.

10. *Canes*] Quia allatrant Catholicos & mordent quasi canes. Item quia jam hypocrisim suam sustulerunt & impudentiam (inquit B. martyr Thomas Morus] substituerunt, ut qui ante religionem simulabant, nunc in impietate glorientur.

11. *Mali operarii.*) Qui omnia corrumpunt, pervertunt ad libitum.

12. *Vulpes*) Ob astutiam & dolum.

13. *Vineas.*] Ecclesias particulares, vel vineas provinciam.

14. *Vulpibus Samsonis.*] Quia capite 1. doctrina mente & sensu separati & divisi: caudis colligati quia unus omnium finis (cujus cauda est symbolum) & idem est, perdere scil. Dei Ecclesiam.

15. *Zizania.*) Ita Augustin. Chrysostom, & cæteri patres.

16. *Delictum.*] Vide infra §. 7. n. 3.

§. 2. UNDE NATÆ HÆRESES?

EX VITA VITIOSA ET SCELERATA.

Quemadmodum 1 Iannes & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati, homines 2 corrupti mente 3 reprobi circa fidem 2. ad Tim. 3. 8. Vide etiam verbo Fides cap. 2. § 4.

4 *Ex nobis prodierunt sed 5 non erant ex nobis. Nam 6 si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed 7 ut manifesti sint, quoniam 8 non sunt omnes ex nobis* 1 Ioa. 2. 19.

In novissimis temporibus discedent quidam à fide. 1. Tim. 4. 1.

Quomodo dæmon earum sit author vide infra §. 4. n. 4.

1. *Iannes & Mambres*] Vide Exod. 8. quomodo hi magi certarunt portentis cum Mose, licet eorum nomina ibi non exprimas.

2. *Corrupti mente.*] Quia mentis integritatem variis cupiditatibus & vitiis corruperunt, unde & fidem perdiderunt, quod sequitur.

3. *Reprobi circa fidem.*] .i. Ex ea morum mentisque corruptione evenit ut fidem pariter abjicerent & reprobarent.

4. *Ex nobis.*] Quia nostram doctrinam professi sunt, nos ex illis (inquit Tertullianus) non exivimus, cum eorum doctrinam professi nunquam simus. Ex nobis igitur .i. ex Ecclesia August. Beda.

5. *Non erant ex nobis.*] Licet essent in nobis exteriore doctrinæ professione, & sacramentorum usu, non tamen, ait Augustin. erant ex nobis interiore sinceritate, vel potius interiore constantia & perseverantia in finem, in qua stamus adhuc, & ad vitæ finem staturos Dei gratia confidimus. Beda & Tertull.

6. *Si fuissent ex nobis.*) Modo supra dicto numero præcedenti.

7. *Ut manifesti sint*] .i. ideo Deus permisit eos sic à nobis patenter separari ut omnibus pateat quod sequitur.

8. *Non sunt omnes ex nobis.*] Licet sint in nobis & in fidelium cœtu. *Vide numero 5.* quid sit esse ex nobis.

§. 3. Cur permittat Deus hæreſes.

2 *Oportet & hæreſes eſſe: ut & qui* 2 *probati ſunt,* 3 *manifeſti fiant in vobis* 1. Cor. 11 19.

Vide etiam §. ſuperiore n. 7.

1. *Oportet.*) Non ſimpliciter & abſolute, ſed conſiderata hominum levitate, ſuperbia, amore novitatum neceſſe eſt, Deo id permittente ad ſuorum probationem. Ita Cajetan. Ambroſ.

2. *Probati.*] Probi, ſinceti, conſtantes.

3. *Manifeſti fiant.*) Frequenter enim qui ante latebant ſecundum ſpeciem Chriſtianitatis, exortis hæreſibus, quales ante fuerunt, declarant.

§. 4. Quæ effecta hæreſis in intellectu.

Ignorantia. Errores varii.

Semper diſcentes & numquam ad ſcientiam veritatis 1 *pervenientes,* 2. Tim. 3. 7.

2 *Inſipientia eorum manifeſta erit omnibus.* 2. Tim. 3. 9.

Attendentes 3 *ſpiritibus erroris &* 4 *doctrinis dæmoniorum.* 1. Tim. 4. 1.

1. *Pervenientes.*) i. pervenire valentes, excæcati ſunt ſua ſuperbia aliiſque peccatis.

2. *Inſipientia.*] Amentia. Quanta fuerit priſcorum hæreticorum & hujus etiam ævi amentia & ignorantia patet ex eorum doctrina quæ Deum facit authorem peccati quæ adimit homini liberum arbitrium. Sicuti autem antiquæ hæreſes earum amentia manifeſtata evanuere ut Arii, Sabellæ, &c. ita ſenſim evaneſcunt hujus temporis hæreſes.

3. *Spiritibus erroris.*] Spiritibus nequam qui homines decipient & in errorem ducent.

4. *Doctrinis dæmoniorum.*) Chryſoſtom. hic hom. 12. aſſerit omnem hæreſim & hæreticorum dogmata eſſe ex diabolo, & ſanè diabolus apud Caſſianum collat. 7. c. 32. jactat ſe inſpiraſſe hæreſim. Arii & Eunomii.

§. 5. Ad idem, et de eorum ſuperbia, pertinacia in diſputando, avaritia, variiſque vitiis aliis.

Si quis aliter docet & non acquieſcit 1 *ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ei* 2 *quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ* 3 *ſuperbus eſt,* 4 *nihil ſciens, ſed* 5 *languens* 6 *circa quæſtiones &* 7 *pugnas verborum: ex quibus oritur* 8 *invidia, contentiones,* 9 *blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ,* 10 *conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate privati ſunt, qui* 11 *exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem.* 1. ad Tim. 6. 3. 4. 5.

Huc ſpectat quod 2. Petri 3. v. 16. dicuntur depravare ſacras ſcripturas ad ſuam ipſorum perditionem, quamquam poſſit & id ad effecta in voluntate reduci, cum id faciant ex malitia, ſcienteſque & prudentes ut infra dicetur §. 7.

1. *Sanis ſermonibus.*] i. Legi Chriſti quæ ſana eſt & vera.

2. *Quæ ſecundum pietatem eſt.*) Quia Chriſti doctrina veram docet pietatem & veri Dei germanum cultum.

3 *Superbus.*) Cum neque Eccleſiæ, neque Evangelio velit credere niſi in iis quæ erroribus ſuis conformia ſunt.

4. *Nihil ſciens.*) 1. quia vera fide caret. 2. quia ea quæ ſcit vitiata ſunt & corrupta hæreſi, qua quaſi fermento tota ejus ſcientia vitiata eſt. 3. quia ejus ſcientia nihil facit ad Dei gratiam & ſalutem acquirendam. Hæc enim ſola vera eſt ſcientia quæ dicitur à Sapiente, *Scientia ſanctorum*, qua caret hæreticus. Ita Theodoretus.

5. *Languens.*) Supple animo i. delirans, deſipiens.

6. *Circa quæſtiones.*) Semper aliquid quærendo, de omnibus dubitando, de omnibus quæſtionem movendo, proprium hæretici eſt uſurpare illud *quomodo*, Capharnaitarum. Quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum. Cum anima ſana eſt (inquit Chryſoſtom.) non quærit ſed fideliter credit.

7. *Pugnas verborum.*] Rixas, lites, contentiones & contentioſas diſputationes de verbis & vocibus. *Vide infra* §. 20.

8 *Invidiæ.*] Dum vident alterum eminere in diſputando & plus ei credi quam ſibi.

9. *Blaſphemiæ.*] Convitia, maledicta.

10. *Conflictationes.*) Diſputationes noxiæ & quæ auditores inficiunt. Eam vim habet vox Græca Παραδιατριβαὶ

11. *Exiſtimantium* &c.) Quia ex pietatis ſimulatione quæſtui & lucro vel pecuniæ vel vanæ gloriæ vacant: Chriſtique religione ac pietate abutuntur ad lucrum, novas ſectas & doctrinas fingendo ut diſcipulos poſt ſe abducant à quibus honorentur & ditentur.

§. 6.

§. 6. Quid effingat hæresis in voluntate.

Hoc autem scito, quod 1 *in novissimis diebus instabunt tempora* 2 *periculosa*: 3 *Et erunt homines* 4 *seipsos amantes*, 5 *cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti,* 6 *sine affectione*, 7 *sine pace*, *criminatores*, 8 *incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei, habentes* 9 *speciem quidem pietatis,* 10 *virtutem autem ejus abnegantes.* 2. Tim 3. 1.2.3.4.

Iterum de eorum hypocrisi & dolo.

Ejusmodi pseudo apostoli sunt operarii subdoli 11 *transfigurantes se in Apostolos Christi, & non mirum*: 12 *ipse enim satanas transfigurat se in Angelum lucis. Non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut ministri Justitiæ*: *quorum finis erit secundum opera ipsorum.* 2. Cor.11.13.14.15.

Vide iterum §.12.

Eam hypocrisim detegendam nec fore diuturnam vide supra §.4 num. 20.

1. *In novissimis.*) Ita vocatur tempus legis gratiæ, seu Messiæ, quia post legem Evangelicam non sequetur alia lex aut religio.

2. *Periculosa.*] Animæ scilicet, i. molesta, difficilia.

3 *Et erunt.*] Et, particula est potius causalis quam copulativa, i. Quia.

4 *Seipsos amantes.*) Suæ gloriæ, commodorum &c.

5. *Cupidi.*] Pecuniarum i. avari.

6. *Sine affectione.*] Inhumani, barbari, feri.

7. *Sine pace.*] Pacem ubique turbantes.

8 *Incontinentes*) .i. Gulosi & luxuriosi.

9. *Speciem pietatis.*) Formam religionis & cultus Dei ut videantur ejus velle inducere reformationem.

10. *Virtutem ejus abnegantes.*] .i. Vim & rem, .i. ipsam veram & germanam pietatem quam simulant, non habent nec operibus ostendunt sed re abnegant. Hunc locum PP. Ambros. August. &c. intellexere de hæreticis.

11 *Transfigurantes se in Apostolos*].i. Assumentes figuram & nomen Apostolorum Christi ut Christianis imponerent.

12 *Ipse enim satanas.*) Vide V, Dæmon. c. 2. §. 9.

§. 7. Hæreticus omnia amisit virtutum ornamenta, fidem, spem, charitatem &c. peccatque ex malitia.

1 *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita*: *sciens quia* 2 *subversus est qui ejusmodi est, &* 3 *delinquit* 4 *cum sit proprio judicio condemnatus.* Ad Tit.3.10.11.

1. *Hæreticum &c.*] Loquitur de hæretico non pertinaci & formato; sed eo qui errat ex ignorantia.

2. *Subversus.*] .i. Eversus scilicet fide, spe, & bonis omnibus spiritualibus, utpote in hæresi obstinatus.

3. *Derelinquit.*) ἁμαρτάνει .i. peccat sci. prudens sciens & obstinatus in suo errore. Ante omnia stice hæresis vocatur delictum.

4. *Cum sit proprio judicio condemnatus.*] Cum sit à seipso condemnatus, quia scilicet sponte & pertinaciter se ab Ecclesia separat extra quam non est nisi damnatio.

§. 8. Hæretici gulæ dediti et adulatores, adulandoque seducunt.

Hujusmodi Christo Domino nostro 1 *non serviunt sed suo ventri & per* 2 *dulces sermones & benedictiones* 3 *seducunt corda innocentium.* Rom. 16.18.

1. *Non serviunt.*] Ejus gloriam aut lucrum non quærunt.

2. *Dulces sermones.*] Assentationes, adulationes assentatorias blanditias,

3. *Seducunt.*] A via veritatis, mittentes in erroris devia.

§. 9. Sunt libidinosi.

Ex his sunt qui 1 *penetrant domos &* 2 *captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur* 3 *variis desideriis.* 2. ad Tim.3.6.

4 *Cauteriatam habentes suam* 5 *conscientiam.* 1. Tim.4.2.

1. *Penetrant.*) Irrepunt in domos.

2. *Captivas ducunt.*] In suas hæreses, quia earum indulgent desideriis, iis se accommodant, carnis docent licentiam tum re, tum verbis. Notat S. Hieronym. omnes hæreses per mulieres propagari cæpisse, Epistola ad Ctesiphontem.

3. *Variis desideriis.*) Curiositatis, novitatis, gloriæ, deliciarum ornatus, luxuriæ,

4. *Cauteriatam.*] Notatam & inustam indelebili cauterio infamiæ, ob libidines aliaque infamia scelera. Ita Sytus. Alludit ad stigmata quæ maleficis ferro candenti inuruntur.

5. *Conscientiam.*]Animum.

§. 10. HÆRETICI SUNT SUPERBI.

1 *Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes* 1 *perversa,* 2 *ut abducant discipulos post se.* Act. 20.30.

Vide supra §.5 & 6.

Quomodo ex superbia etiam Mechanici sibi sacra docendi inter eos munus arrogent, quamque id dedeceat. Vide V. Mechanici §. 2.

1 *Perversa.*]Contra famam doctrinam Evangelii.

2. *Vt abducant discipulos.*] A quibus honorentur : ut sic colligant famam tanquam inventores novorum dogmatum.

§. 11. HÆRETICI SUNT MENDACES.

1 *In hypocrisi loquentium mendacium.* 1. ad Tim. 4. 2.

§. 12. SUNT FALLACES ET DOLOSI.

1 *Vt iam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.* Ephes 4.14.

Vide supra §. 6.

1. *Vt iam non simus &c.*] Vide V. fides cap. 1. §. 18. n. 7.

§. 13. SUNT DESPERATÆ SALUTIS : TUM quia peccant ex malitia ut dictum supra §. 7. tum quia carent sensu malorum suorum, 1 *cauteriatam enim habent conscientiam.* 1. ad Tim. 4. 2.

1. *Cauteriatam*] Locus enim cauterio inustus priorem sensum amittit. Ita Theodoretus qui cauteriatam conscientiam intelligit eorum extremum stuporem & insensibilitatem, unde colligit quod difficilè convertantur. Ita etiam pater Franc. Turrianus in Can. 44. Apostol. Cauteriatam inquit vocat Apostolus eam, quæ sensum peccati amisit instar partis cautetio inustæ, quæ iam pervenit ad indolentiam.

§. 14. EORUM PECCATUM EST GRAVIUS peccato Dæmonum, eorumque qui diluvio perierunt ac Sodomitarum ; ob eamque causam, iis punientur gravius.

1 *Quibus* 2 *judicium iam olim non cessat, & perditio eorum* 3 *non dormitat.* 4 *Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit &c.* 2. Petri 2. 4.

Vide usque ad versum 11.

1. *Quibus.* Sup. hæreticis & magistris mendacibus, de quibus versu primo.

2. *Judicium &c.*] Iam proximum est æternæ damnationis pœna *iam olim* i. æterno Dei decreto constituta. Ite maledicti &c. Matt. 25.

3. *Non dormitat*]Non tardat venire : mox eis aderit Deus eos perdens & puniens.

4. *Si enim Deus.*)Probat à minori, eos gravius puniendos, quia eos qui gravia peccata commiserunt punivit olim Deus, ergo multo magis hæreticos. antecedens probat tribus exemplis. Conclusio ponitur versu 10. ubi pro magis Græcè est μᾶλλον quasi multò maximè. Ita Pater Serratius.

§. 15. VARIAS NOTAS ET SIGNA QUIBUS dignoscantur, quæ quidem etiam ad effectus pertinent, vide 2. Petri 2. ubi circiter 35. eorum notæ describuntur, & cap. 3. v. 3. ubi nonnullæ aliæ indicantur & 1. Ioan. 4. 5. & pulcherrimè S. Judas tota Epistola sua Canonica qui 42. ferè argumenta exhibet seu notas quibus hæreticus quis deprehendatur.

Item hæresis notas tres *Vide Hebræ.* 23. 9.

§. 16. HÆRETICI SUNT INFAMES.

1 *Cauteriatam habentes conscientiam.* 1. Tim. 4. 2.

Quod idem colligitur ex §. 23. infra de vitandis,

1. *Cauteriatam.*] Notatam cauterio infamiæ indelebili ob pravam eorum vitam : sicuti infames sunt qui stigmate ferro candenti impresso inusti sunt, seu stigmatizati.

§. 17. QUÆ HÆRESIS EFFECTA IN ALIOS,

Vide supra §. 8. & 9.

Mali homines & seductores 1 *proficient in pejus : errantes & in errorem mittentes* 2 *Tim.* 3. 13.

Sermo eorum ut 2 *cancer serpit.* 2 *Tim.* 2. 17.

Acuerunt 3 *linguas suas sicut serpentes;* 4 *venenum aspidum* 5 *sub labiis eorum.* Psal. 139. 4.

1. *Proficient in pejus.*) An in sua impietate & erroribus.

2. *Cancer.*] Non significat hic cancer animal, sed gangrænam cujus ea est natura ut nisi occurratur ita serpit seu depascitur vicina membra ; ut totum hominem sensim inficiat ac perimat. Sic hæresis serpit ab uno homine ad alium. Non serpit autem tantum eorum sermo pro-

prolatus voce (unde ab eorum colloquio cavendum) sed etiam scriptus.

3. *Lingua serpentis*] Per quas intelligi potest prædicatio hæreticorum quæ mollitèr serpit, sed letale virus inspirat & occidit. Acuerunt autem linguas ut facilius penetrarent in aures & in corda.

4. *Venenum aspidum*] i. nocentissimum & insanabile.

5. *Sub labiis eorum*] Supp. Absconditum, quod per linguam ejaculantur in auditores.

§. 18. INVADUNT IDQUE UT SEDUCANT in alienos labores.

1 *Cum dormirent homines venit* 2 *inimicus ejus, &* 3 *superseminavit* 4 *zizania in medio tritici &* 5 *abiit*, Matth. 13. 25.

6 *Non in immensum* 7 *gloriantes in alienis laboribus*, 2. Cor. 10. 15.

1. *Cum dormirent homines*] Cum Prælati Ecclesiæ inertia torperent. August. cum Glo.

2. *Inimicus*] Dæmon & hæretici.

3. *Superseminavit*] Error & hæresis, inquit Chrysost. post veritatem existit: hæretici non seminant, at tantum superseminant, & conantur pervertere quos jam Catholici ad fidem adduxerunt: neque enim videmus eos adoriri paganos ut suam fidem iis prædicent, sed jam conversos conantur ad suos errores pertrahere.

4. *Zizania*] Malam doctrinam.

5. *Abiit*] i. latuit & occultissimus factus est. Glo. Interl.

6. *Non in immensum*] Extra mensuram nostram.

7. *Gloriantes in alienis laboribus*] Notat pseudo-Apostolos & hæreticos qui semper subintrant in alienos labores. *Videnum. 3. supra.*

§. 19. NOVIS UTUNTUR VOCIBUS UT seducant.

1 *Profana autem & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem*, 2. Tim. 16.

1. *Profana &c.*] i. profanas vocum novitates, quibus novos inducunt errores, tales enim voces sunt profanæ & falsæ imo sacrilegæ.

§. 20. OB EUNDEM FINEM DISPUTANT INaniter de verbis, & 1 naturali ratione omnia metiri volunt. *Vide supra* §. 5. *n* 7.

1. *Naturali ratione*] Quod habetur 1. ad Timoth. 4. v. 4. *pugnas* verborum Græcè est λογομαχίας, quod Chrysost. & alii vertunt argumentationum & rationum pugnas, λόγος enim non tantum verbum, at etiam rationem significat. Innuit ergo Apostolus hæreticos cum fidem deserant, ad naturales rationes recursum habere quas opponant fidei, cum fides sit supra naturam, sic argumentatur contra veritatem corporis Christi in Eucharistia, dum dicunt idem numero corpus non posse esse in duobus locis.

§. 21. QUOMODO COGNOSCENDI.

1 *Ipsi de mundo sunt: ideo* 2 *de mundo loquuntur, &* 3 *mundus eos audit*, 1. Joan. 4. 5.

3 *A fructibus eorum cognoscetis eos*, Matth. 7. 16.

1. *Ipsi*] Pseudoapostoli seu hæretici.

2. *De mundo loquuntur*] Idque dupliciter inquit Serrarius. Primò quoad rem ipsam quam proponunt, de conjugio scilicet & voluptatibus, de libertate, de opibus Ecclesiæ diripiendis. Secundò quoad modum rationis nostræ infirmæ, mysteria fidei velut absurda proponendo, in omnia jocando, mentiendo & detrahendo de Catholicis.

3. *A fructibus*] Qui fructus novi Evangelii, nemo non videt. Voluptuaria & Epicurea vita, Sardanapali mores, libertas ad quidvis audendum, & perficiendum, defectio ab obedientia regum &c.

§. 22. HÆRETICUS NON PERTINAX MOnendus est *Vide §. sequenti.*

§. 23. HÆRETICI FUGIENDI OMNINO.

1 *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita: sciens quia subversus est qui ejusmodi est, & delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus*, ad Tit. 3. 10 11.

2 *Attendite à falsis Prophetis, qui* 3 *veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt* 4 *lupi rapaces*, Matth. 7. 15.

Rogo vos fratres, ut observetis eos qui dissensiones & 5 *offendicula præter doctrinam quam vos didicistis facium: & declinate ab illis*, Rom. 16. 17.

Si quis venit ad vos, & 6 *hanc doctrinam non affert: nolite recipere eum in domum, nec* 7 *Ave ei dixeritis. qui enim dicit illi Ave, 8 communicat operibus ejus malignis*, 2. Joan. epist. vers 10. & 11.

9 *Videte canes, videte malos operarios*, Philip. 3. 2.

1. *Haereticum &c.*]Vide supra §.7.

2. *Attendite*].i, cavete. Quomodo sint haretici falsi prophetæ. *Vide supra* §.1. *numero* 1. *&* §. 11.

3. *Veniunt in vestimentis ovium*] .i. Quadam pietatis specie teguntur. Glo. simplicitatem morum assumunt qua carent tamen.

4. *Lupi rapaces*] Ideo cavete ne vos dilanient, licet blandiantur & simulent. Glosa Interl.

5. *Prater*].i. contra.

6. *Hanc doctrinam*] Christianæ fidei, sed potius contrariam.

7. *Ave dixeritis*] .i. Nullum ei benevolentiæ signum aut minimum obsequium exhibeatis, aut commercium ullum cum eo habeatis.

8. *Communicat operibus*] Quodammodo ejus operibus videtur cõsentire, dum eum sic aliqua ex parte in peccato fovet, qui per abstinentiõem forsitan resipiscere potuisset.

9. *Videte*] .i. cavete vobis. Cur vocentur canes & mali operatii. *Vide supra* §.1.n.10. *&* 11.

§. Add. Fugienda eorum colloquia et libros. *Vide supra* §. 17 *num.* 2.

§. 24. Hæreticis non adhibenda fides.

Charissimi nolite 1 *omni spiritui credere, sed* 2 *probate spiritus* 3 *si ex Deo sint: quoniam multi* 4 *pseudoprophetæ exierunt in mundum.* 1. Joan. 4. 1.

1. *Omni spiritui*]Omni doctrinæ, omni impulsui & motui seu omni homini qui se dicit à Deo impulsum, & motum, sicuti hæreticis qui jactant se habere spiritum Dei.

2. *Probate*] Spiritus. Intellige si necdum sint probati. Jam, inquit Primasius, probati sunt spiritus ab Ecclesia. Quid vis tu probare quod jam improbatum est. Est autem probare, judicium ferre, judicio discernere.

3. *Si ex Deo sint*] Si veritati fidei consona loquantur, an contraria.

4. *Pseudoprophetæ*] Hæretici, curita vocentur *Vide.* §.1.n.1.

§. 25. Hæretici etiam morte plectendi.

Qui superbierit nolẽs obedire 1 *sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo; ex decreto judicis morietur homo ille, & auferes malum de Israel.* Deut. 17. 12.

2 *Propheta qui arrogantia depravatus voluerit loqui* 3 *in nomine meo; quæ ego non præcepi illi ut diceret, aut ex nomine* 4 *alienorum deorum* 5 *interficietur.* Deut. 18. 20.

Vide item Deuteronomii 13. v. 5.

Idem probatur ex §. 7. supra ex nominibus 6 *furu, latronis,* 7 *lupi,* & ex §. 17. num. 2. ubi hæresis comparatur 8 *cancro.*

Quemadmodum Dei bonitas in locum hæreticorum §. 26. qui Ecclesiam deserunt, alios substituat qui in eam ingrediantur, *Vide verbo Deus c.* 19. §. 13.

1. *Sacerdotis*]Summi scilicet, qualis est Pontifex.

2. *Propheta*]Pseudopropheta, quales sunt hæretici.

3. *In nomine meo*] Ut sic illi credatur.

4. *Alienorum deorum*] Ut cum aliquis est propheta dæmonum, & per quemcumque alium modum superstitiosum. Lyranus.

5. *Interficietur*] Interficiendi igitur hæretici qui dicunt se loqui in nomine Dei, doctrinamque suam esse verbum Dei, cum non sit.

6. *Furii latronis*] Nomine furis & latronis intelligi hæreticos ac seductores omnes & sectarum inventores, volunt Chrys & August. fures autem & latrones notum est quemadmodum puniantur.

7. *Lupi*] Ambrosius dicit hæreticos esse lupos pulchrèque id explicat ad c. 10. B. Lucæ: at lupi rapaces optimo jure occiduntur si aliter abigi non possunt, plutis enim facienda vita ovium quàm mors luporum.

8. *Cancro*] Cancer autem seu gangræna non curatur medicamentis, sed ferro excindi debet, alioqui perpetuò serpit & totum corpus corrumpit.

HERUS.

Vide Servus, Paterfamilias.

§. 1. Varia ab heris præstanda famulis, & in specie ne sint minaces.

Et vos Domini 1 *eadem facite illis,* 2 *remittentes minas: scientes quia &* 3 *illorum & vester Dominus est in cælis: & personarum acceptio* 4 *non est apud Deum,* Ephes. 6. 9.

1. *Eadem facite* In simplicitate cordis, & bona voluntate secundum Deum illos tractantes, justam-

ſtamque & dulcem poteſtatem exercentes, ſupereos humiliter dominando, ſicut ipſis convenit ſubjectionem debitam & juſtam exhibere vobis ſerviendo.

2. *Remittentes*] Relaxantes, ſeu remiſſius utentes minis. Quod ſi remittendæ minæ, quanto magis verbera?

3. *Illorum & veſter Dominus*] .i. licet ſint ſervi veſtri, tamen vos eſtis ejuſdem Domini conſervi.

4. *Non eſt perſonarum acceptio*] Quia in ejus judicio ſublimitas perſonæ non confert quidquam, nec humilitas obeſt, unuſquiſque ſecundum opera ſua judicatur: ideo debent tam domini quam ſervi ſtudere ut juſtè agant.

§. 2. JUSTITIAM SERVENT HERI ERGA SERVOS, neceſſariaque ſuggerant.

Domini, quod 1 *juſtum eſt & æquum, ſervis præſtate: ſcientes quod & vos* 3 *Dominum habetis in cælo*, Coloſſ. 4. 1.

1. *Juſtum*] Quod promeruerunt vobis ſerviendo.

2. *Æquum*] Quos jus & æquitas naturæ & rationis exigit, iis ſcilicet neceſſaria ſubminiſtrando, licet ea non ſint meriti.

3. *Dominum habetis*] Vide §. præcedentem n. 3. q.d. & à quo bona accipere indigetis ultra meritum veſtrum, & cujus reſpectu eſtis æquales vos & ſervi veſtri, cum natura eadem vos eodem modo ejus fecerit ſervos.

§. 3. VETATUR NIMIA HERORUM IN ſervos ſeveritas.

Noli eſſe 1 *ſicut leo in domo tua, evertens domeſticos tuos, & opprimens ſubjectos tibi*, Eccli. 4. 35.

1. *Sicut leo*] Ut ſcilicet clamoribus inſanis, præceptis onerosis, ultionibus gravibus, curioſa rerum omnium inveſtigatione crudeliter tuos perturbes, premas & perdas quos maximè fovere & humaniter tractare debueras.

HOMICIDIUM.

§. 1. NONNUNQUAM AB AVARITIA proficiſcitur.

Mane primo conſurgit homicida, 1 *interficit egenum & pauperem*, Job. 24. 14.

1. *Interficit egenum*] Interfectumque ſpoliat ſeu veſtibus, ſeu pecuniis.

§. 2. EST PECCATUM IN CÆLUM clamans.

Quid feciſti? vox ſanguinis fratris tui 1 *clamat ad me de terra*, Gen. 4. 10.

1. *Clamat*] Vindictam expetit. q.d. evidentia tui ſceleris non eget clamore accuſatoris: tam eſt patens ſcelus tuum coram me, ac ſi ſanguis ejus fuſus hoc clamaret. Hebraicè eſt, *Vox ſanguinum fratris tui*, quia interficiendo Abel fuit reus, non tantum ſanguinis Abel, ſed etiam omnium filiorum quos genuiſſet ſi viviſſet. Ita Liran. ex Hebræis.

§. 3. DIGNUM ITEM ÆTERNA MALEdictione.

1 *Væ illis qui* 2 *in via Cain abierunt*, Judæ v. 11. *Væ civitati* 3 *ſanguinum*, Ezech. 24. 6.

Vide etiam ad Galat. c. 5. v. 21. quomodo excluditur regno cælorum.

1. *Væ*] Æternam denotat maledictionem ut aliàs obſervatum ex Chryſoſt.

2. *In via Cain*] Ejus actiones imitati ſunt in odio, invidia, homicidio.

3. *Sanguinum*] Sanguinem fundenti humanum.

§. 4. HOMICIDA FILIUS EST DIABOLI.

1 *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis perficere: ille homicida erat ab initio*, Joan. 8. 44.

1. *Vos ex patre diabolo*] Hujus explicationem require verbo Dæmon cap. 1. §. 4.

§. 5. HOMICIDII VARIÆ POENÆ temporales.

Maledictus eris 1 *ſuper terram: quæ aperuit os ſuum, & ſuſcepit ſanguinem fratris tui de manu tua, eum operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos: vagus & profugus eris ſuper terram*, Gen. 4. 11. 12.

Videndi etiam verſus 13. & 14.

Quicumque effuderit humanum ſanguinem, 2 *fundetur ſanguis illius*, Gen. 9. 6.

3 *Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi*, Apoc. 13. 10.

Converte gladium tuum in locum ſuum: omnes enim qui acceperint gladium, 4 *gladio peribunt*, Matth. 26. 52.

Si quis ferro 5 *percuſſerit & mortuus fuerit qui percuſſus eſt: reus erit homicidii, &* 6 *ipſe morietur. Si lapidem fecerit, & ictibus occubuerit: ſimiliter punietur. Si ligno percuſſus interierit: percuſ-*

percussoris sanguine vindicabitur. Num.35.16. 17.18.

Non accipies pretium 7 ab eo qui reus est sanguinis, statim & ipse morietur. Num.35.31.

Vide etiam §.7. infra.

1. *Super terram*] Quia omnes maledicent tibi propter horrorem homicidii tui. Lyranus. Vel quia ut sequitur terra non dabit fructus.

2. *Fundetur*] i. fundi debet.

3. *Qui in gladio &c.*] Ad litteram loquitur de Antichristo qui gladio sanctos occidet.

4 *Gladio peribunt*] Sæpe materiali: sed semper, ni pœniteant, gladio divinæ sententiæ in hora mortis.

5. *Percusserit*] Scilicet deliberatè & ex animi proposito, inquit Lyranus.

6. *Morietur*] Nec salvari poterit in civitate refugii. Idem.

7 *Ab eo qui reus est*] Ut scil. à morte salveretur, aut ut mors differatur, sequitur enim: *statim morietur*.

§. 6. Quam detestaretur Deus Homicidium. *Vide Deuteron. c. 21. à vers. 1. usque ad decimum.*

Sex sunt quæ odit Dominus, manus effundentis sanguinem innoxium &c. Prov. 6.16.17.

Vide tomo altero.

§ 7. Homicida omnibus est exosus.

Hominem 1 *qui calumniatur* 2 *animæ sanguinem, si usque* 3 *ad lacum fugerit,* 4 *nemo sustinet*, Prov. 28.17.

Omnis qui invenerit me, occidet me, Gen. 4 14.

1. *Qui calumniatur*] i. injustè effundit.

2. *Animæ sanguinem*] Sanguinem in quo vita consistit.

3. *Ad lacum fugerit*] i. licet occultare se studeat, vel in profundo aliquo lacu, aut in sepulchris.

4 *Nemo sustinet*] Nemo sustentat, nemo fert opem, q. d. homicidæ debetur mors, meritò semper fugit & latere studet, nec ulla ei debetur commiseratio, quia naturaliter homines oderunt humani generis hostem.

5. *Occidet me*] q. d. tam odium Dei & hominum, non potero evadere quin aliquis me occidat. Aloysius Lipomanus.

§ 8. Vetatur Homicidium.

Non occides, Exod. 20.13.

§. 9. Homicida ex insidiis non gaudet privilegio asyli.

Si quis odio habens proximum suum, insidiatus fuerit vitæ ejus, & surgens percusserit illum, & mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus, mittent seniores civitatis illius & arripient eum de loco effugii & tradent in manu proximi cujus sanguis effusus est, & morietur. Non misereberis ejus, & auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi, Deut. 19. 11. 12 13.

1. *Surgens*] Insurgens in illum.

2. *Auferes innoxium sanguinem*] i. effusionem sanguinis innocentis auferes, occidendo homicidam effectorem. Ita Chaldæus.

§. 10. Item est Maledictus.

Maledictus qui clam percusserit proximum suum, & dicet omnis populus, Amen. Deut. 27.24.

HOMO.

Vide Anima, Gratia, Mors, Vita.

Primum agendum de hominis corpore, tum de anima.

Caput I.

De ejus corpore.

§. 1. Quam sit vilis et fragilis Homo quantum attinet ad corpus, & quàm patiùm duret.

Formavit Dominus Deus hominem 1 *de limo terræ*, Gen. 2.7.

Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum cum sim pulvis & cinis, Gen. 18.27.

Manus tuæ fecerunt me & 2 plasmaverunt me 3 *totum in circuitu: & sic repentè* 4 *præcipitas me? memento quæso quod* 5 *sicut lutum feceris me, & 6 in pulverem reduces me*, Job. 10. 8 9.

Recordatus est quia 7 *caro sunt: 8 spiritus vadens & non rediens*, Ps. 77.39.

Væ qui 9 *contradicit figulo suo, 10 testa* 11 *de testis terræ, 12 numquid dicet lutum figulo suo, quid facis & opus tuum absque manibus est?* Is. 45 9.

13 *Vox dicentis, Clama: & dixi, quid clamabo?* 14 *omnis caro fœnum, & omnis* 15 *gloria ejus quasi flos agri.* 16 *Exsiccatum est fœnum, &*

17 *flos*

17 *cecidit flos* : *quia* 18 *Spiritus Domini sufflavit in eo* , *verè fœnum est populus* , 19 *exsiccatum est fœnum*, *& cecidit flos*, 20 *verbum autem Domini nostri manet in æternum*, Isa. 40. 6. 7. 8.

Nonne 21 *sicut lac mulsisti me* , *& sicut caseum me* 22 *coagulasti ?* 23 *pelle & carnibus vestisti me*, 25 *ossibus & nervis compegisti me* , Job 10, 10. 11,

27 *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur* , *quod ædificationem ex Deo habemus*, *domum non manufactam æternam in cœlis*, 2. Cor 5. 1.

28 *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus*, 2. Cor. 4. 7.

Vide Sapientiæ cap. 7. à vers. 1. ad 7. ubi etiam ranguntur variæ hominis miseriæ.

Ecce vos estis ex nihilo, Isa. 41 24.

Quid superbit 29 *terra &* 30 *cinis*, Eccli. 10 9.

Ipse cognovit 31 *figmentum nostrum*, *Recordatus est quoniam pulvis sumus*, *homo* 32 *sicut fœnum dies ejus*, 33 *tanquam flos agri sic efflorebit* , Psal. 102. 14. 15.

Contra folium quod vento rapitur , *ostendis potentiam tuam*, *& stipulam siccam persequeris* , Job. 13. 25.

1. *De limo terræ*] De terra aqua mista.

2. *Plasmaverunt me*] Quemadmodum plastæ fingunt homines luteos, ita corpus meum de terra aqua mista formasti in modum statuæ.

3. *Totum in circuitu*] .i. à capite ad pedes, singulaque membra mea, juxta conditionem suam disponendo suis figuris & qualitatibus.

4. *Præcipitas me*] Opus tuum dilapas, destruis, perdis.

5. *Sicut lutum*] .i. Ad similitudinem figuli de luto formantis vas suum fictile, ita formasti corpus meum de limo terræ.

6. *In pulverem*] In hora mortis cogar reverti in pulverem de quo formatus fueram.

7. *Caro*] Qua constamus tanquam altera parte compositi, & quia caro sumus, ideo carnales sumus, infirmi & debiles.

8. *Spiritus vadens*] .i. Vitam habens mortalem quæ semper progreditur, à pueritia v. g. ad juventutem & non revertitur ad pueritiam, sic de cæteris vitæ partibus & periodis quibus transactis ad eas non redit, sed brevi compendio tendit ad mortem.

9. *Contradicit*] Se opponit ejus consiliis aut voluntati.

10. *Testa*] Est tanquam testa seu testaceum vas.

11. *De samiis terræ*] Factum ex samia argilla, quæ fingendis vasis erat idonea supra cæteras.

12. *Numquid dicet &c.*] .i. Quemadmodum lutum aut samium vas dum in figuli rota vertitur, impudenter fictori imperitiam objiceret, ita stultè faceret neque ferret impunè qui se mihi opposuerit.

13. *Vox dicentis*] id est, Visus sum audire vocem quæ mihi ut clamarem edixit.

14. *Omnis caro fœnum*] Omnes homines sunt instar fœni.

15. *Gloria*] Decor, species.

16. *Exsiccatum est fœnum*] .i. Vides quam facilè exarescat fœnum.

17. *Cecidit flos*] Etur flos amissa specie, momento temporis marcescat & cadat.

18. *Spiritus Domini*] Ventus à Domino immissus, aut Aquilo frigidus, aut Auster torrens.

19. *Exsiccatum est &c.*] id est, Exuretur quidem fœnum, & cadet flos seu agri, seu qui per eum significatur homo.

20. *Verbum manet*] .i. Inconcussa stabit divini verbi fides in æternum.

21 *Sicut lac mulsisti*] Quando materiam mollem de substantia mitris congregasti & parasti in ejus utero ut formaretur hoc opusculum, quemadmodum cum à mulgente lac colligitur unde formetur caseus.

22 *Coagulasti*] Per vim vitilis spermatis, quod instar coaguli substantiam mollem à matre subministratam, induravit & condensavit.

23. *Pelle vestisti*] Quia paulatim per actionem spermatis materia illa mollis, pellicula quadam tenui circumdari cæpta est, quæ postmodum facta est pellis dura. Sufficiens ad circumdandum totum corpus.

24. *Carnibus*] Quia sub ea pelle caro formata fuit primùm mollior, deinde solidior.

25. *Ossibus*] Ad ea enim quæ duriora sunt, naturali processu paulatim pervenitur, ut sunt ossa, ex quibus corpus habet suam firmitatem.

26. *Nervis*] Quibus membra ad invicem cohærent, & colligantur.

27. *Scimus*] Vide verbo Gloria cælestis cap. 3. §. 1. n. 1.

28 *Habemus*] Ville verbo Gratia gratum faciens, cap. 1. §. 1. num. 9.

29. *Terra*] Quia ex terra factus primus homo, & in illo quivis homo.

30. *Cinis*] Quia in terram resolvendus.

31. *Figmentum nostrum*] .i. Nos ex terra formatos, carnemque mortalem gerere variis concupiscentiis obnoxiam.

32. *Sicut fœnum dies ejus*] Hebraismus, id est, hominis dies, sicut fœnum, id est, brevissimi sunt, ac similes diebus, quibus fœnum in agro perseverat, nascitur verè, proximâ æstate metitur.

33. *Tanquam flos agri efflorebit*] id est, idem homo florebit flore adolescentiæ, sicut floret flos fœni in agro .i. tempore perbrevi.

§. 2. Ratione hujus vilitatis, fragilitatis, & brevis durationis hominis corpus.

Vocatur 1 tabernaculum. 2. Cor. 5. 4.
Vocatur 2 domus lutea & 3 terrenum fundamentum. Job 4 19.

1. *Tabernaculum*] Tabernacula enim seu tentoria fiunt ex viliore materia & crassiore ut resistant imbribus & sunt temporaria, neque enim diu solêt inhabitari; sed tantum per transiennam: tale tabernaculum est corpus, respectu animæ.

2. *Domus lutea*] Quia corpus hominis ex limo terræ & luto, seu terra aqua mixta compositum.

3. *Terrenum fundamentum*] quia ejus substantia, & materia est pulvis terræ.

§. 3. Vocatur custodia seu carcer.

Educ de 1 custodia animam meam, ad confidendum nomini tuo: me expectant justi, donec retribuas mihi. Ps. 141. 8.

1. *Custodia*] corpus suum vocat custodiam seu carcerem.

§. 4. Comparatur flori, non corpus tantum, sed totus homo.

Quasi flos 1 egreditur, & conteritur, & fugit 3 velut umbra, & nunquam 4 in eodem statu permanet. Job. 14 8.
5 Mane sicut herba 6 transeat, 7 mane floreat, 9 & transeat: 10 Vespere 11 decidat, 12 induret & 13 arescat. Ps. 89. 5.

1. *Egreditur*] De terra surgit. Sic homo de utero matris.

2. *Conteritur*] Paulò post quàm egressus est, conteritur per mortem omni vigore & virore ablumpto.

3. *Velut umbra*] id est, citissime, & sicuti post abscessum umbræ, nihil ejus apparet, ita nec hominis quidquam apparet ultra, postquam transiit, perinde atque si nunquam extitisset.

4. *In eodem statu*] Tam ex parte corporis quàm animæ: quia modò æger, sanus, modò tristis, modò gaudens.

5. *Mane*] .i. prima diei parte homo sicut herba virens apparebit in pueritia, & non ibi sistet, sed mox.

6 *Transeat*] .i. transibit.

7. *Mane*] In eadem prima parte diei, scilicet in juventute.

8. *Floreat*] Florebit.

9. *Et transeat*] id est, & nec ibi consistet, sed mox transibit.

10. *Vespere*] id est, in altera parte ejusdem diei.

11. *Decidat*] .i. decidet in virilitate, flore scilicet juventutis cadente.

12. *Induret*] Indurabitur in senectute.

13. *Arescat*] Arescet in morte, siccato humore vitæ.

§. 5. Homo mortalis est quoad corpus.

Vide verbo mors.

Unus introitus est omnibus ad vitam, & 1 similis exitus, Sap. 7 6.
2 *Nec omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & 3 in vanitate malitiæ placuerunt:* Eccli. 17. 29.
Deus creavit de terra hominem, & secundum imaginem suam fecit illum. Et iterum 4 convertit illum in ipsam, & 5 secundum se 6 vestivit illum virtute Eccli. 17. 1. 2.
7 *Omnia quæ de terra sunt in terram convertentur: sic impii 8 à maledicto 9 in perditionem.* Eccli. 41. 13.
10 *Quanto magis hi qui habitant domos luteas, quæ terrenum habent fundamentum, 11 consumentur 12 velut à tinea?* Job. 4. 19.
13 *Deficiet 14 omnis caro simul, & homo in cinerem revertetur.* Job. 34. 15.
In sudore vultus tui vescêris pane tuo, 15 donec revertaris

verteris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es, & in pulverem reverteris. Gen. 3.19.

16 *Spiritus* 17 *pertransibit in illo, & non subsistet: & non cognoscet amplius locum suum,* Psalm. 102.16.

Qui quasi 19 *putredo consumendus sum, &* 20 *quasi vestimentum, quod comeditur à tinea,* Job. 13 12.

1. *Similis exitus*] per mortem scilicet.

2. *Nec omnia, &c.*] id est, ideo Deus miseretur hominum; (quod ante præcessit) quia homines in hac vita mortali non possunt summam habere perfectionem; sed ex naturæ suæ fragilitate, & quia sunt mortales, necesse est eos labi aliquando, & cum sint filii hominis mortem secum, & cum morte instabilitatem hujus vitæ, & corruptionem, atque ad vitia proclivitatem trahunt.

3 *In vanitate*] propter eorum vanitatem, & naturæ instabilitatem, vitia placuerunt; quia sensus hominis ad malum proni.

Convertit illum in ipsum] per mortem; convertit autem illum secundum corpus, nam de anima statim sequitur.

5. *Secundum se*] i. ad sui similitudinem.

6. *Vestivit virtute*] i. fortitudine, quia præditus acumine intellectus, quo & omnia penetrare potest, & multa potenter præstare.

7. *Omnia*] supple notam similitudinis, *sicut*.

8. *A maledicto*] maledictione, in qua, vel ad quam nascuntur.

9. *In perditionem*] id est, convertentur per mortem in æternæ damnationis perditionem, sicque utrobique finis suo respondebit principio.

10. *Quanto magis*] Vide supra cap. 1. §. 2. num. 2. & 3.

11. *Consumentur*] corrumpentur, & quotidiana illa consumptione ad mortem tendent.

12. *Velut à tinea*] id est à corruptione carnem inhabitante, & ab intrinseco principio, sicut pannus à tinea ipsum inhabitante corroditur & consumitur.

13 *Deficiet*] si Deus vellet manum suam subtrahere, deficeret.

14. *Omnis caro*] omnia animantia.

15. *Donec revertaris in terram, &c.*] id est, donec moriaris, donec finias hanc vitam. Glos. Interl.

16. *Spiritus*] Anima rationalis.

17. *Pertransibit*] Non diu morabitur in homine.

18. *Non cognoscet, &c.*] ut scilicet vi sua ad corpus redeat, nec cognoscet, quia immutatum inveniet corpus suum, ex mortali scilicet, factum immortale.

19. *Putredo*] quasi lignum aliquod putridum in se habens causam corruptionis à qua consumitur.

20. *Quasi vestimentum*] Vide supra. n. 12.

§. 6. Homo in vermes et putredinem convertendus est.

1 *Putredini dixi*, 2 *Pater meus es: mater mea, & soror mea vermibus,* Job. 17.14.

Homo 3 *putredo, &* 4 *filius hominis* 5 *vermis,* Job. 25.6.

1. *Putredini*] In quam brevi per mortem convertar.

2. *Pater &c.*] Quia in posterum nihil mihi rei erit cum patre aut matre, omnes me deserent, exceptis vermibus, ut meritò illa amodò patrem, & matrem, & sorores, & omnia mea possim nominare.

3. *Putredo*] ratione corporis, corruptioni obnoxii.

4. *Filius hominis*] Idem est quod homo, ut sit repetitio ejusdem.

5. *Vermis*] Quia in vermes convertendus, vel quia ex fœda substantia sanguinis menstrui, & spermatis coagulatus, sicut vermis ex putrefactione & corruptione generatus.

§. 7. Cur datum sit homini corpus mortale, bestiis simile? Ad probandum scilicet ejus fidem & spem in Deum.

Dixi in corde meo, justum & impium judicabit Deus, & 1 *tempus omnis rei tunc erit. Dixi in corde meo de filiis hominum,* 2 *ut probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis:* 3 *idcirco unus interitus est hominis & jumentorum, & aqua utriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo jumento* 4 *amplius, Cuncta subjacent* 5 *vanitati,* Eccles. 3.17.18.19.20.

1. *Tempus omnis rei*] quo omnes res, consilia, opera, verba, judicanda sunt.

2. *Ut probaret*] An scilicet credant & sperent

animæ immortalitatem, & ut experiretur hanc eorum fidem.

3. *Ideirco unus interitus &c.*] id est, ideo dedit eis corpus mortale æquè ac bestiis.

4. *Amplius*] scilicet in ortu, intetitu, & rebus externis.

5. *Vanitati*] mutationi.

§. 8. Hominis corpus variis modis nocet animo.

Corpus quod corrumpitur, aggravat animam: & 1 *terrena inhabitatio deprimit* 2 *sensum* 3 *multa cogitantem.*

1. *Terrena inhabitatio*] Græcè terrenum tabernaculum, id est, corpus hoc ex terra factum.

2. *Sensum*] mentem.

3. *Multa cogitantem*] multis distractum curis & solicitudinibus.

Caput II.

De homine secundum animam.

VIDE VERBO ANIMA.

Caput III.

De variis hominis miseriis, tum secundum corpus, tum secundum animam.

§. 1. Vide supra cap. 1. §. 5. ante numerum 15. & Sap. 7. 2. v. 1. ad 7.

Homo nascitur 1 *ad laborem, &* 2 *avis ad volatum.* Job. 5. 7.

2 *Militia est vita hominis super terram: &* 3 *sicut dies mercenarii, dies ejus.* Job. 7. 1.

Homo natus de muliere brevi vivens tempore, repletur multis miseriis. Job. 14. 1.

Cuncti dies ejus doloribus, & ærumnis pleni sunt, 4 *nec per noctem mente requiescit: & hoc, nonne vanitas est?* Eccle. 2. 23.

5 *Occupatio magna* 6 *creata est omnibus hominibus, &* 7 *jugum grave super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ, in* 8 *matrem omnium.* 9 *Cogitationes eorum & timores cordis,* 10 *adinventio expectationis, &* 11 *dies finitionis.* 12. *A residente super sedem gloriosam, usque ad humiliatum in terra & cinere;* Vide cætera usque ad versum 12. longè præstantissima, quibus penè miseriæ hominum describuntur universæ, tum corporis, tum animi.

Quia audisti vocem uxoris tuæ, & comedisti 13 *de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes,* 14 *maledicta terra in* 15 *opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ,* Genes. 3. 17. 18.

1. *Ad laborem*] In operibus virtutis, quæ ex se difficilia sunt & laboriosa. Item *ad laborem*, ad patienter perferenda hujus vitæ mala tum corporis, tum animi.

2. *Militia*] est ergo hæc vita plena periculis, hostibus, laboribus, sicuti militia.

3. *Sicut mercenarii*] Qui à manè in vesperum laborat ferens pondus diei & æstus.

4. *Nec per noctem requiescit*] ob varia somnia, cogitationes, sollicitudines se ingerentes & etiam accersitas.

5. *Occupatio magna*]. i. molestia, inquietudo.

6. *Creata*] deputata, data.

7. *Jugum grave*] pondus, & gravis molestia.

8. *Matrem*] terram, quæ omnes instar matris, sinu suo excipit, & fovet.

9. *Cogitationes*] quas homines habent varias & solicitudines seu pro exercendis officiis suis, sive pro effugiendis malis.

10. *Adinventio expectationis*]. i. cogitatio, imaginatio rerum futurarum, & imminentium malorum, vel spes rerum desideratarum.

11. *Dies finitionis*] dies mortis, quæ maximè cruciat.

12. *A residente, &c.*] Explicat quod dixit *omnibus hominibus.*

13 *De ligno*] de arbore.

14 *Maledicta terra*] Non absolutè, inquit Abulensis, sed ut sequitur.

15. *in opere tuo*] Quia tibi eam operanti, & sudanti, paucos sæpe dabit fructus, imo sæpius tribulos & spinas, ut sequitur. Aliqui illud *in opere*, interpretantur propter opus, i. peccatum tuum.

Caput IV.

De hominis miseriis, maximè in animo.

§. 1. De eius ignorantia.

Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa homini

hominis 1 *afflictio: quia* 2 *ignorat praterita, & futura nullo scire potest nuncio.* Eccli 8.6.7.

Ignorat homo quid ante se fuerit, & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? Eccli 10.14.

Quomodo ignoras; qua sit 3 *via spiritus, & qua ratione compinguntur ossa in ventre pregnantis: sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium.* Eccl.11.5.

Cogitationes mortalium 4 *timida, & incerta* 5 *providentia nostra.* Sap. 9.14.

Vidi 6 *casum in omnibus.* Eccli.9.11.

Vide etiam verbo Scientia, & Sapientia.

1. *Afflictio*] In expediendis negotiis.

2. *Ignorat praterita*] Quorum experientia multum juvat prudentiam.

3. *Via spiritus*] via animæ ad corpus.

4. *Timida*] Quia incerti sunt quam vitæ rationem ineant, quam agendi viam sequantur, quid in unoquoque negotio seligant.

5. *Providentia*] cogitationes, consilia fallacia. Quidam vertit, *incerta opiniones nostra*; quia nihil certi, sed omnia ferè sub opinione cognoscimus.

6. *Casum*] Quia plurima fiunt ab omni re, præter cognitionem & intentionem nostram; licet respectu Dei non sint casuales.

§. 2. De Hominis infirmitate, et impotentia ad bonum.

Vide Gratia auxilia.

§. 3. Quam sit imbecillis, natura qui propensus ad malum? & quod homine peius nihil.

1 *Nec omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt. Quid lucidius sole?* 2 *& hic deficiet? Aut quid nequius, quàm quod excogitavit caro & sanguis? & hoc arguetur.* 5 *Virtutem* 6 *altitudinis cœli* 3 *ipse* 4 *conspicit: & omnes homines* 7 *terra & cinis.* Eccli.17.29.30.31.

Videns Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & cuncta 8 *cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum, quod hominem fecisset in terra.* Gen.6.5.

Sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua: non igitur ultra percutiam omnem animam vivemem 10 *sicut feci.* Gen.8.21.

Scio quia 11 *non habitat in me, hoc est, in carne mea* 12 *bonum: nam* 13 *velle* 14 *adjacet mihi:* 15 *perficere autem bonum non invenio:* 16 *non enim quod volo bonum,* 17 *hoc facio:* 18 *sed quod nolo malum, hoc ago.* Roma.7.18.19.

Video aliam legem 19 *in membris meis, repugnantem* 20 *legi mentis mea, &* 21 *captivantem in lege peccati, qua est in membris meis,* Romanor. 7.23.

22 *Mente servio legi* Dei: 23 *carne autem* 24 *legi peccati.* Rom.7.25.

1. *Nec omnia*] Vide supra cap.1.§.5.n.2.

2. *Et hic deficiet*] sive eum occidit nobis, sive eum eclipsim patitur. Vel *deficit*, respectu Dei, cujus comparatione solis lumen, tenebræ sunt: q d. Si sol deficit, quantò minus de sua justitia & & puritate præsumere debet homo carnalis, qui ex carnali sua corruptione non cogitat nisi malum, quod in ipso merito arguitur & reprehenditur, ut dicitur in sequentibus.

3. *Ipse*] scilicet sol.

4. *Conspicit*] visitat & perlustrat.

5. *Virtutem*] id est, militiam & exercitum.

6. *Altitudinis cœli*] Altissimi cœli, quia sol velut rex est inter omnia astra, qui omnia suo lumine perfundit, & assiduè visitat.

7. *Terra & cinis*] sensus est, si sol tam excellens, non est sine defectu, nec gloriari potest; multo minùs homo, qui tam vilis est creatura.

8. *Cogitatio intenta*] Unde peccabant non ex passione tantum, sed ex certa malitia.

9. *Pœnituit*] Dicitur pœnituisse, quia ad modum pœnitentis se gessit, volens dissipare quod prius fecerat. Pœnitentia enim & dolor & cæteræ passiones nullo modo sunt in Deo secundum rem, sed secundum modum & effectum. Litanus.

10. *Sicut feci*) Generali diluvio.

11. *Non habitat in carne mea*) .i. in parte mea inferiori.

12. *Bonum*) nulla est ad bonum inclinatio.

13. *Velle*) Desiderare quod bonum est, reprimere, nempe pravos carnis motus & partis inferioris.

14. *Adjacet mihi*) In promptu est homini secundum partem superiorem.

15. *Perficere, &c.*) .i. id tamen opere exequi non semper valet.

16. *Non enim quod volo bonum*) quod bene desiderat homo secundum partem superiorem scilicet

ſcilicet nihil inordinatè concupiſcere.

17. *Hoc facio.*] id eſt ; non id facit ſecundum partem inferiorem.

18. *Sed quod nolo.*] ſed in malam concupiſcentiam, quam ſecundum rationem reprimere vellet, protumpit ſecundum carnem. Loquitur hîc in perſona ſua, ut etiam de aliis omnibus idipſum oſtendat. Pater Vaſquez.

19. *In membris.*] .i. in parte inferiori.

20. *Legi mentis.*] legi ſpirituali, cui mens conſentit.

21. *Captivantem me, &c.*] ſub qua lege & regula membrorum, quæ lex peccati dicitur, eſt quaſi ſervus emptitius. Idem.

22. *Mente.*] ſecundum partem ſuperiorem.

23. *Carne.*] ſecundum inferiorem partem.

24. *Legi peccati.*) ſervio ſcilicet. i. ſequor normam peccati & legem, in motibus, quos ratio reprimere non valet ſicuti vellet.

§. 4. Parum potest homo etiam in rebus humanis niſi adjuvetur à Deo.

Verti me ad aliud, & vidi ſub ſole, 1 nec velocium eſſe curſum, 2 nec fortium bellum, 3 nec ſapientium panem, nec doctorum divitias, 4 nec artificum gratiam: 5 ſed tempus, caſumque in omnibus. Eccl. 9. 11.

1. *Nec velocium eſſe curſum.*] ſcilicet proſperum .i. non habent ſemper in poteſtate velociores, ut currendo minus veloces ſuperent, quia interdum minus velox citius pertingit ad terminum, aut pernicior non effugit minus velocem perſequentem.

2. *Nec fortium bellum.*) Nec ſemper fortior in bello vincit.

3. *Nec ſapientium panem, &c.*) nec ſapientiores ſemper ſibi vitæ neceſſaria aut ornamenta divitiarum comparare norunt.

4. *Nec artificum gratiam.*) ſcil. eſſe. i. non ſemper qui in aliquo artificio excellit, majorem apud homines init gratiam : q. d. nihil ſuccedit homini, parumque poteſt in his omnibus, niſi juvetur à Deo, à quo dependendum, quia omnia temperat & regit, prout quam optimè judicat convenire.

5. *Sed tempus caſumque.*) q. d. multo aliter evenire, quæ dicta ſunt, ob multa, quæ à tempore, ejuſque circumſtantiis accidunt & à caſu, quæ ſolent res humanas impedire. Titelman.

§. 5. Cum tam sit infirmus et miser homo ab animo & corpore, nec timendus, nec magnifaciendus, nec in eo ſperandus.

1 *Quieſcite ab homine 2 cujus ſpiritus in naribus ejus eſt.* Iſa. 2. 22.

Nolis timere & cor tuum ne formidet 3 à duabus caudis titionum fumigantium iſtorum in ira furoris Raſin Regis Syriæ, & filii Romeliæ. Iſa. 7. 4.

Vide etiam verbo Spes & Timor.

1. *Quieſcite ab homine.*] Nolite aut ſperare, aut timere, aut æſtimare aliquid eſſe hominem.

Cujus ſpiritus.] cujus vita à tenui halitu pendet, cum mortalis ſit, vitamque inſpirando, & expirando trahant. Ita Montanus.

3. *A duabus caudis, &c.*] .i. nihil eſt quod timeas ab ambuſtis titionibus, ſcilicet Raſin, & filio Romeliæ : qui præter fumum evanidum. id eſt, inanes & emortuas minas nihil habent amplius, à quibus (tanquam à fumo, quem tenuis aura diſſipat) præter brevem levemque moleſtiam, nihil eſt quod metuas. Quod dicit de Raſin & filio Romeliæ, duobus regibus ; idem de quovis homine maximè potente dici poteſt.

§. 6. Alia plurima de homine, eius creatione, brevitate vitæ, poteſtate in animantes, intellectu, libertate, ſenſu, providentia Dei erga illum, lege illi data, &c. habet Eccleſiaſticus c. 17.

CAPUT V.

De homine collato cum Deo, & cum hominibus.

§. 1. Quantulus sit respectu Dei.

Verè ſcio quod ita ſit, & quod 1 non juſtificetur homo compoſitus Deo ; ſi voluerit 2 contendere cum eo 3 non poterit ei reſpondere unum pro mille 4 ſi repentè interroget, quid reſpondebit ei ; vel 5 quis dicere poteſt, cur ita facis ? Deus cujus iræ nemo reſiſtere poteſt, & ſub quo curvantur 6 qui portant orbem. Quantus ergo ſum ego ut 7 reſpondeam ei, & loquar verba mea cum eo. Job. 9. 2. 3. 12. 13. 14.

Videndi etiam cæteri verſus, & Verbo Deus.

Num-

Numquid Deo poteſt comparari homo, etiam cum perfecta fuerit ſcientia. Job. 22.2.

Numquid juſtificari poteſt homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? ecce luna etiam non ſplendet & ſtella non ſunt munda 1 in conſpectu ejus. Quanto magis 2 homo putredo, & filius hominis vermis. Job. 25.4.5.

1. *Non juſtificetur homo, &c.*] Ita ut collatus cum Deo juſtus inveniatur: Deus autem injuſtus, aut homo juſtior inveniatur Deo, vel denique ut aliquid videatur eſſe vel alicujus pretii juſtitia hominis cum abſoluteſſima Dei juſtitia, quaſi ſecundum æqualitatem, aut paritatis contentionem collata.

2. *Contendere.*) Quaſi cum pari, ut fit in judicio cum aliquo æquali.

3. *Non poterit, &c.*) id eſt, nec ad unum ex iis omnibus, quæ adverſus nos adferre poteſt, ſufficienter reſpondere poterimus, ut nos penitus expurgemus.

4. *Si repentè interroget*) ſi improvisò ad judicium & examen vocet.

5. *Quis dicere poteſt.*] Generaliter tandem loquendo de quacunque re & negotio, quis rationabiliter potèrit arguere Deum, aut ejus factum tanquam ſuſpectum aut dubium examinare.

6 *Qui portant orbem.*) Angelici ſpiritus, qui mundum ex Dei ordinatione gubernant.

7. *Reſpondeam ei.*] Quaſi ex æqualitate, & diſceptando pro victoria.

8. *In conſpectu ejus.*] id eſt, ſi conferantur ad immenſi illius luminis claritatem. Per ſtellas etiam & lunam poſſunt intelligi ſancti, qui Deo collati non ſplendent.

9. *Homo putredo.*) Vide ſupra capite primo, §. 6.

§. Add. Quemadmodum Deus homine non indigeat.

Vide Verbo Deus, c. 19. §. 12. & 13.

§. 2. Homo hominem quomodo cognoſcat, quantumvis ſimuletur.

Ex viſu cognoſcitur vir, & ab 1 occurſu faciei cognoſcitur 2 ſenſatus. Amictus corporis & riſus dentium & ingreſſus hominis enunciant de illo. Eccli. 19 26.27.

Sapientia hominis lucet in vultu ejus, & 3 potentiſſimus 4 faciem illius commutabit. Eccleſ. 8.1.

1. *Occurſu faciei.*] Ex occurrente & objecto ejus vultu.

2. *Senſatus.*] prudens.

3. *Potentiſſimus.*) Deus ſcilicet.

4. *Faciem illius commutabit.*] feritatem in manſuetudinem convertet.

HONOR.

Vide Ambitio. Dignitas. Humilitas. Superbia. Rex Princeps.

§. 1. Verus honor præmium eſt pietatis.

Deus oſtendet 1 ſplendorem ſuum inte 2 omni quæ ſub cælo eſt. Nominabitur enim tibi nomen tuum 3 à Deo in ſempiternum; 4 pax juſtitiæ & honor 5 pietatis. Baruch. 5.3.4.

1. *Splendorem.*) gloriam.

2. *Omni*) nationi.

3. *A Deo.*] ſcilicet data.

4. *Pax juſtitiæ.*] hoc eſt nomen, de quo proximè. Dicitur autem *juſtitiæ*, ſcilicet præmium.

5. *Pietatis.*] ſcilicet in Deum præmium. Senſus eſt, tanta potietis pace, tanta religionis pietate, ut omnes perpetuo te hoc nomine compellent admiratione pleni: *Pax juſtitiæ, &c.*

§. 2. Et sapientiæ.

1 Servo ſenſato liberi 2 ſervient: & vir prudens, & diſciplinatus 3 non murmurabit 4 correptus. Eccli. 10.28.

Sapiens in populo hæreditabit honorem, & nomen illius erit vivens in æternum. Eccli. 37.29.

1. *Senſato*) prudenti, ſapienti.

2. *Servient.*) non dedignabuntur ſervire & obſequi, cum viderint eum per ſapientiam ſuam evectum ad aliquam dignitatem.

3 *Non murmurabit.*] ſed illi eum deferet honorem, ut cum gratiarum actione ejus correctionem ſuſcipiat.

4. *Correptus.* à tali.

§. 3. Item humilitatis.

Vide Humilitatis effecta.

Qui ſe humiliat, exaltabitur. Mat. 23.12.

Eſt qui 1 ab humilitate 2 levabit caput. Eccli. 20.11.

Vide infra §. 15. num. 1.

Quicunque voluerit inter vos major eſſe, ſit veſter miniſter, & qui voluerit inter vos primus eſſe, erit veſter ſervus. Mat. 20.26.27.

Sapientia 3 humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſedere illum faciet Eccli. 11.1.

1. *Ab humilitate.*] postquam fuerit humiliatus & abjectus.

2. *Levabit caput.*] supra alios exaltabitur, quod patuit in Davide, Joseph, & aliis.

3. *Humiliati.*] seu se ipse humiliet, seu ab aliis humilietur, seu ex sua origine sit humilis, & abjectus. Hoc patuit in Daniele & duodecim Apostolis, qui per suam sapientem humilitatem meruerunt constitui super sedes duodecim judicaturi 12. tribus Israel.

§. 4. Longe est solidior honor qui exhibetur pauperi, quam diviti.

Pauper 1 *gloriatur per* 2 *disciplinam & timorem suum* : 3 *& est homo, qui honorificatur propter substantiam suam. Qui autem* 4 *gloriatur in paupertate,* 5 *quanto magis* 6 *in substantia! &* 8 *qui gloriatur in substantia* 8 *paupertatem vereatur.* Eccli. 10. 33. 34.

1. *Gloriatur.*] accipe passivè, i. honoratur, & verè gloriosus erit.

2. *Disciplinam, &c.*] sapientiam Christianam & timorem Dei.

3. *Et est Homo, &c.*] qualis est dives. Qua comparatione insinuat utrius honor sit vetior, is scilicet, qui habet causam solidiorem.

4. *Gloriatur.*) ut supra num. 1. i. honoratur existens pauper, ob suam virtutem.

5. *Quanto magis.*] supple gloriaretur, i. honoraretur.

6. *In substantia.*) si esset dives, cum in eo duæ rationes honoris concurrerent.

7. *Qui gloriatur in substantia.*) qui hoc solo nomine honoratur, quod dives sit.

8. *Paupertatem vereatur.*) nam si ea accedat, omni destituetur honore: pauperis igitur honor longè præferendus ei, qui defertur diviti: hic enim facilè perit, cum detur ob divitias, quæ fluxæ sunt, non ille, qui virtute nititur.

§. Add. In eos qui divites ob solas honorant divitias, & pauperes ob solam inopiam despiciunt.

Vide Acceptio personarum.

§. 5. Honor datur a Deo.

1 *In manu Dei prosperitas hominis, & super* 2 *faciem scribæ imponet honorem suum.* Eccli. 10. 5.

1. *In manu,* &c.) id est, à Deo pendet hominis fœlicitas.

2. *Faciem scribæ.*] Facies sumitur hic pro persona, id est, Deus, personæ scribæ, id est, literati & docti, qui alios erudit ad salutem, dat honorem, quem habet in populo, quia ipse est, qui sapientiam tribuit, per quam honoratur, & facit ut doctrina ejus acceptetur à populo, atque in illo fructificet cum summo doctoris honore.

§. 6. Honores dantur et auferuntur à Deo.

1 *Conteret multos, innumerabiles, & stare faciet alios pro eis.* Job. 34. 24.

Vide infra §. 17.

1. *Conteret.*) Vide Verbo Deus cap. 19. §. 13.

§. 7. Honorat Deus justos.

Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum: semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini. 1 *In medio fratrum rector illorum in honore: & qui timent Dominum,* 2 *erunt in oculis illius.* Eccli. 10. 23. 24.

Vide etiam §. 9. & verbo Justus.

1. *In medio* &c.) Supple *sicut*, & est sensus: sicut rector & dux alicujus communitatis, in qua cives vivunt inter se ut fratres, est inter illos multum honoratus, omnesque in illum, respiciunt.

2. *Erunt in oculis illius.*] Sci. Domini id est, erunt ei grati & honorabiles; vel erunt in oculis illius, supple in honore. Major est igitur honor timentium Deum quam ullus honor terrenarum dignitatum, cum ille à Deo detur, hic ab hominibus ejusdem secum conditionis.

§. 8. Nec quemquam honorat magis.

1 *Magnus, & Judex, &* 2 *potens* 3 *est in honore: &* 4 *non est major illo qui timet Dominum.* Eccli. 10. 17.

1. *Magnus.*) Seu magnas.

2. *Potens.*] Potens aliquis princeps.

3. *Est in honore.*] Tria hic hominum genera recensel quæ sunt in honore, quibus præfert verbis sequentibus timentem Deum.

4. *Non est major.* &c.) Et per consequens nullus majore dignus honore.

§. 9. Im-

§. 9. Inhonorat Deus peccatores.

Absit hoc à me: sed quicunque honorificaverit me. glorificabo eum, qui autem contemnunt me, erunt 5 *ignobiles. Ecce dies veniunt : & præcidam* 2 *brachium tuum, & brachium domus Patris tui ut non sit* 3 *senex in domo tua. Et* 4 *videbis* 5 *æmulum tuum in templo, in universis prosperis Israel; & non erit senex in domo tua omnibus diebus.* 1.Reg.2.30.31.23.

Vide §.17.

Ignobiles.] Viles, inhonorati, contemptibiles.

2 *Brachium.*]Robur, i. dignitatem summi Sacerdotii.

3.*Senex.*] i.summus Sacerdos.

3.*Videbis.*]Ipse non vidit, sed posteri ejus.

5.*Æmulum.*]Quomodo id completum Vide 3.Reg.2.

§. 10. Peccator indignus est honore.

1 *Quomodo nix in æstate & pluvia in messe: sic indecens est stultæ gloria.* Prov.26.1.

Noli deprecari hominem justum pauperem, & noli 2 *magnificare virum peccatorem divitem.* Eccli. 10.26

3 *Insciens* 4 *non honorabitur.* Eccli.10.28,

1.*Quomodo.* Vide V Dignitas.

2.*Magnificare.*) Honorare ob divitias.

3.*Insciens*) Imprudens seu peccator, cujus summa imprudentia & stultitia dum cælum terra commutat.

4 *Non honorabitur.*)Honore indignus est.

§. 11. Non invidendum honori peccatoris.

1 *Non zeles gloriam, & opes peccatoris; non enim scis* 2 *quæ futura sit illius subversio.*

1.*Non zeles.*) Non invideas, non indigneris.

2.*Quæ futura sit.* &c.] Omnino futura est illius subversio, non diu durabit illa fœlicitas, ea in infœlicitatem verteretur, at tu qui eum jam vides fœlicem & honoratum, nescis & quanta & quam subita erit ejus subversio, & casus à præsenti gloria & opibus.

§. 12. Honoris contemnendi Christi Domini exemplo.

1 *Claritatem ab hominibus non accipio.* Ioa.5.41.

Iesus cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. Ioa.6.15.

Iesus 2 *declinavit à turba constituta in loco.* Ioan. 5.13.

Ego non quæro gloriam meam, 3 *est qui quærat, &* 4 *judicet.* Ioan.8 50.

Exemplo Moysis.

} *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis: Magis eligens affligi cum Populo Dei quàm temporalis peccati habere jucunditatem.* Heb.11.24.25.

Exemplo Pauli et Barnabæ.

Viri quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt. Actor.14.14.

Exemplo Angeli qui se ostendit B. Ioanni Apostolo.

Et cecidi ante pedes ejus ut adorarem eum, & dicit mihi, vide ne feceris: conservus tuus sum, & fratrum tuorum 6 *habentium testimonium Iesu. Deum adora,* 7 *testimonium enim Iesu est spiritus Prophetiæ.* Apocal.19.10.

Vide de his fusius Tomo altero V. Humilitas.

1.*Claritatem &c.*] ,i. humanam gloriam, laudes, honores propter me ipsum non curo, non accepto, iis non egeo.

2.*Declinavit.*] Postquam sci, reddidit cæco visum, à loco illo in quo erat magna multitudo se subduxit, ut hominum gloriam & honorem fugeret.

3.*Est qui quærat.*]Pater meus qui me faciet ab omnibus gentibus adorari.

4.*Et judicet.*] Damnando omnes eos qui me spreverint.

5. *Fide.*] Vide V. Gloria cælestis cap. ult. §.8.

6.*Habentium testimonium Iesu.*] .i. Habentium in se signa quibus testentur se esse Iesu, & ipsum Jesum esse verum Dei filium.

7.*Testimonium Iesu est Spiritus Prophetiæ.*] .i.

Spiritus Prophetiæ qui est in te sicut & in aliis, & quo de Christo testificaris, est quoddam testimonium de Jesu, non enim datur nunc nisi credentibus in Iesum. Quarè cum tam apertum habeas testimonium Iesu, meritò non patior me adorari abs te.

§. 13. Cur contemnendi honores.

Quia brevis eorum memoria.

Non est 1 *priorum memoria? sed nec eorum quidem quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos qui futuri sunt in* 2 *novissimo,* Eccle 1.11.

1. *Priorum.*) Præteritorum.

2. *Novissimo.*) Extremis temporibus. q. d. sicut obliviscimur præteritorum, ita qui nascentur post nos, nostras res & alia post nos futura obliviscentur, ostendit vanitatem eorum qui honores quærunt, & conantur iis nomen suum ad posteros propagare.

§. 14. Quia transitorii.

2 *Divites sicut flos fœni transibit: exortus est enim sol cum ardore & arefecit fœnum & flos ejus decidit, & decor vultus ejus deperiit: ita & dives in itineribus suis marcescet.* Jacobi 1. 10 11.

1. *Dives.*) Vide Verbo Dives cap. 3. paragrapho 1.

§. 15. Honorum inconstantia & brevitas.

3 *Quod de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno, inopia consumatur. Vidi cunctos viventes qui ambulant sub sole, cum* 2 *adolescente secundo qui consurget pro eo. Infinitus numerus est populi omnium qui fuerunt ante eum: & qui postea futuri sunt,* 3 *non lætabuntur in eo Sed & hoc vanitas & afflictio spiritus.* Eccles. 4. 14. 15. 16.

Vide supra §. 6.

1. *Quod.*) Supple vidi etiam quod: ostendit enim hic vanitatem quæ est etiam in ipso regio honore & dignitate.

2. *Adolescente secundo.*) Vocatur secundus quia est successor Regis defuncti, q. d. omnes eum stipant omnes ejus gratiam capiant.

3. *Non lætabuntur in eo.*) q. d. honor ille non erit perpetuus, nam infiniti fuerunt & erunt qui nihil sciunt aut curant de ejus gloria & honore, quem tamen ille putat aut optat omnibus esse notum. Vel *non lætabuntur in eo*, i. qui adolescentem hunc senescentem aut defunctum oblivisci cetur, imo abominabuntur.

§. 16. Facile amittitur honor qui divitiis exhibetur.

1 *Qui gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia & qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur* Eccli. 10. 34.

1. *Qui gloriatur.*) Vide supra §. 4.

§. 17. Maximos honores et dignitates potest statim evertere Deus.

1 *Qui dat,* 2 *secretorum scrutatores quasi non sint* 3 *judices terræ velut* 4 *inane fecit: Et quidem neque plantatum, neque satus, neque radicatus in terra truncus ejus: repente flavit in eos, & aruerunt & 6 turbo 7 quasi stipulam 8 auferet eos* Isa. 40. 23. 24.

Vide etiã Job 36. v. 11. & 12. & supra §. 9.

1. *Qui dat.*) Qui facit.

2 *Sc. rerum scrutatores*] Philosophos, sapientes & qui naturæ, divinæque providentiæ arcana rimantur.

3. *Judices.*) Principes qui judicant ac moderantur terram.

4. *Inane.*) Nihil esse prorsus ostendit maximè si secum in potentia comparentur.

5. *Eorum.*) Principum terræ quorum tam stabile putabatur fundamentum, tam erit momentaneus splendor & gloria, ut similes videantur arbori non plantatæ, cujus truncus radices non egit.

6. *Turbo*] Tempestas. Intellige Dei iram & vindictam.

7. *Quasi stipulam*] id est, facillimè & citissimè.

8. *Auferet eos*] Significatur eorum honores & principatus illum à Deo everti posse.

§. 18. Sæpe in ignominiam desinit honor.

Est 1 *propter gloriam* 2 *minoratio.* Eccli. 20. 11.

3 *Elevasti me, & quasi* 4 *super ventum ponens fecisti me valide* Job. 30. 2.

Et tu Capharnaum usquid ad cælum 6 *exaltata usque ad infernum* 7 *demergeris.* Lucæ 10. 15.

Qui se exaltat, humiliabitur.

1. *Propter gloriam.*] Seu honorem per ambitionem quæsitum, seu quo quis abusus est.

2. *Mi-*

2. *Minoratio.*] Diminutio honoris, quando Deus tales deponit de sede & omnium exponit ludibrio

3 *Elevasti.*] Ad honores & mundi prosperitatem, antequam mihi hanc afflictionem immitteres.

4 *Super ventum.*] Loco honoris editissimo.

5. *Elisisti.*]In extremàm calamitatem & ignominiam adduxisti, quæ tantò est gravior, quantò fuerat gradus altior.

6. *Exaltata.*] Ob mei præsentiam & frequentia miracula quæ in te feci.

7. *Demergeris.*] Respondet punitio peccato. Ignominia & dejectiò exaltationi Chrysost.

§. 19. Noxii sunt nonnunquam honores.

Interdum dominatur homo homini 1 *in malum suum* Eccl.8.9.

1. *In malum suum.*] Quia abutitur potestate & honore. Quia non est aptus ei honori & præfecturæ.

§. 20. Invicem honorare nos oportet.

Honore invicem prævenientes. Rom.12.11.

HOSPITALITAS.

Hospitalis.

Vide misericordiæ opera.

§. 1. Hospitalitatem quinam exercuerint, Vide tomo altero.

§. 2. Merces Hospitalitatis & dignitas.

Qui recipiet vos, 1 *me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam* 2 *in nomine Prophetæ,* 3 *mercedem Prophetæ accipiet, & qui recipit justum* 4 *in nomine justi: mercedem justi accipiet.* Matt. 10.40.41.

Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurivi enim & dedistis mihi manducare. Sitivi: & dedistis mihi bibere. Hospes eram: & collegistis me. Nudus: & operuistis me. Matt.25.34.35.

Intrantes in domum salutate eam, dicentes pax huic domui: & si quidem fuerit 5 *domus illa digna, veniet pax vestra super eam. Si autem non fuerit digna,* 6 *pax vestra* 7 *revertetur ad vos.* Matt. 10.12.13.

1. *Me recipit.*] Qui in vobis sum & loquor.

2. *In nomine Prophetæ.*) Quia Propheta est & Doctor.

3. *Mercedem Prophetæ.*] Qualem decet recipere Prophetam, vel justum, aut hospitatorem. Ita Chrysost. qui addit cum eo justit a præmia recepturum quem sustentando adjuvit.

4. *In nomine justi.*] Vide numero secundo suprà.

5. *Domus digna.*) .i. amans pacis, Evangelii, pietatis & salutis: cujusque Dominus, ut ait Hieron. putet majus se accipere beneficium hospitio vos recipiendo, quam dare.

6. *Pax vestra.*) Quam optastis, salutatio Hebræorum erat *pax tecum*, qua omnia precabantur pacifica & prospera.

7. *Revertetur ad vos.*] Vestrum erit meritum optatæ aliis pacis: vobis veniet quod aliis precati estis, & quasi ab indignis repulsa pax ad vos redibit & ad alium hospitem qui dignus sit ea deducet.

§. 3. Magni beneficii loco habendum, hospitio excipere præcones Evangelii.

In quamcunque civitatem aut castellum intraveritis, 1 *interrogate quis in ea, dignus sit, & ibi manete donec exeatis.* Matt.10.11.

1. *Interrogate.*] Fama populi hospes eligendus est, ne prædicatoris dignitas, suscipientis infamia deturpetur.

2. *Dignus.*) Vide §.2.n.5.

§. 4. Pœnæ eorum qui id facere recusant.

Quicunque non receperit vos neque audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo vel civitate 1 *excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis* 2 *tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die judicii quam illi civitati.* Matt.10.14.15.

1. *Excutite pulverem.*] Quasi impium ob impios incolas: ut ostendaris vos nihil cum iis velle habere commune, tanquam jam æternæ maledictioni obnoxiis Augustt. Et ut hic pulvis testis sit, eos accusans in die judicii ita Hilar. Vide Actor. 13.

2. *Tolerabilius.*] Quia licet Sodomia sit gravissima in specie libidinis, & sit contra legem naturæ, est tamen tantum contra eam in materia

continentiæ: hi autem longè gravius peccabant peccato infidelitatis, inobedientiæ, inhospitalitatis, contumaciæ & rebellionis in Deum contra legem naturalem & divinam, contra Spiritum sanctum & gratiam eis clarè & liberaliter oblatam, & tot miraculis confirmatam. Ita S. Hilar. Hieron. Theoph Beda.

§. 5. HOSPITALITAS COMMENDATUR: ubi & de ejus effectis.

Frange esurienti panem tuum & egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, 1 & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet 2 quasi mane 3 lumen tuum, & 4 sanitas tua, citius orietur, & 5 anteibit faciem tuam 6 justitia tua, & 7 gloria Domini 8 colliget te, Isa. 58 7.8.

Hospitalitatem sectantes, Rom. 12.14

Hospitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim latuerunt quidam 9 Angelis hospitio recepti, Hebræor. 13.2.

Hospitales invicem sine murmuratione, 1. Petr. 4. 9.

Nos debemus suscipere hujusmodi ut 10 cooperatores simus veritatis, 3. Joan. 8.

Vide § 7.

1. *Carnem tuam*] Quia proximi carnem pro tua debes habere, amicus enim & proximus alter ego.

2. *Quasi manè*] Sicuti sol manè.

3. *Lumen tuum*] Prosperitas tua.

4. *Sanitas orietur*] Advenier cito ægro corpori.

5. *Anteibit*] In cælum præcedet.

6. *Justitia*] Operum, seu meritum.

7. *Gloria Domini*] Quam in cœlo dat electis.

8. *Colliget te*] Suscipiet te.

9. *Angelis receptis*] Ut contigit Abraham & Lotho, quos putabant esse homines.

10 *Cooperatores veritatis*] Quam illi professi sunt & adjutores illorum fidei.

§. 6 IN SPECIE COMMENDATUR EPISCOPIS hospitalitas.

Oportet Episcopum esse hospitalem, 1. ad Tim. 3. 2.

§. 7. LAUDATUR A B. JOANNE CAIUS ab hospitalitate.

Charissime fideliter facis quicquid operaris in fratres, 1 & hoc in peregrinos, 2 testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ, quos 3 deducens 4 digne Deo faciet, Epist. 3. Joan. v. 5. & 6.

1. *Et hoc in peregrinos*] .i. potissimum in peregrinos qui sunt egentes, ignoti, nec habent quod reddant.

2. *Testimonium &c.*] Qui de tua charitate locuti sunt in conspectu totius Ecclesiæ, narrantes cum magna alacritate impensa sibi abs te miserationis beneficia.

3. *Deducens*] Datis scil. in via cibariis ac sumptibus subministraris.

4. *Digne Deo*] Sicut dignum est propter Deum cujus servi existunt.

HUMILITAS.

HUMILIS.

Vide Justus, Superbia, Honor, Ambitio.

§. 1. ACTUS HUMILITATIS.

1 *Ego murus: & 2 ubera mea sicut turres, 3 ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens,* Cant. 8. 10.

Ego sum 4 vermis & non homo: 5 opprobrium hominum & 6 abjectio plebis, Psal. 21. 7.

Ludam 7 & vilior fiam plus quam factus sum: & ero humilis in oculis meis: & 8 cum ancillis de quibus locutus es, 9 gloriosior apparebo, 2. Reg. 6. 22.

Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis & cinis, Gen. 18. 27.

Qui post me venturus est 10 fortior me est, cujus non sum dignus 11 calceamenta portare, Matth. 3. 11.

Domine non sum dignus ut intres sub tectum meum: sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus, Matth. 8 8.

Dicite 12 filiæ Sion ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super 13 Asinam & pullum 14 filium subjugalis, Matth 21. 5.

Procidebant 15 viginti quatuor seniores ante sedentem in throno & adorabant viventem in sæculo sæculorum, & 16 mittebant coronas suas ante thronum dicentes, Dignus es &c. Apoc. 4. 10.

Pater 17 peccavi in cœlum & 18 coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis, Luc. 15. 18 19.

Novissimè omnium tanquam 19 abortivo, visus est & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum: qui non sum dignus vocari Apostolus quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei, gratia autem Dei sum, id quod sum: & gratia ejus in me 20 va-

eius non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum, 1 Cor 15.8 9.10.

Vtinam sustineretis modicum quid 21 *insipientiæ mei: sed & supportate me,* 2 Cor.11.1.

Videndi etiam versus 16.& 19. ejusdem capitis & versus 2.cap.12.

Nos 22 *stulti* 23 *propter Christum:* 24 *vos autem prudentes* 25 *in Christo:* 26 *nos infirmi,* 27 *vos autem fortes, vos* 28 *nobiles* 29 *nos autem ignobiles.* 1.Cor.4.10.

Vide cætera usque ad v.13.

Tanquam 30 *purgamenta hujus mundi facti sumus omnium* 31 *peripsema usque adhuc,* Cor.4.13.

Mihi omnium 32 *sanctorum minimo data est gratia hæc,* Ephes.3.8.

Gratias ago ei qui me 33 *confortavit* 34 *in Christo Jesu* Domino *nostro quia fidelem me existimavit ponens in* 35 *ministerio, qui prius* 30 *blasphemus fui, & persecutor &* 37 *contumeliosus, sed* 38 *misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* 39 *Fidelis sermo, &* 40 *omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere; quorum primus ego sum,* 1.Timo h.1.12.13.15.

41 *Stultissimus sum virorum & sapientia hominum non est mecum. Non didici sapientiam, & non novi scientiam sanctorum,* Prov.30 2 3.

1. *Ego murus*] Verba sunt Ecclesiæ Christi, est autem Ecclesia murus fundatus supra firmam petram fidei, bene elevatus ob spei sublimitatem, bene cohærens per glutinum charitatis.

2. *Vbera*] Per ubera Ecclesiæ intelligitur doctrina ejus qua suos reficit, quæ alta est sicut turris, firma est & fortis, suosque protegit ut turris.

3. *Ex quo facta sum*] q.d. hæc à me non habeo sed tantum ex quo me recepit in gratiam & amicitiam: ex quo mecum pacem iniit; ante enim hoc tempus vilis eram & despecta.

4. *Vermis, non homo*] Ita factus sum vilis, ita omnibus hominibus postpositus, Barabbæ & latronibus, ut vermis videar esse potius quam homo.

5. *Opprobrium hominum*] De quo erubescunt homines quasi de homine dedecorato, Petrus namque juravit se non nosse hominem.

6. *Abjectio plebis*] Quem etiam plebecula vilis abjecit dicens, non hunc sed Barabbam.

7. *Vilior jam*] Sed opinione tua.

8. *Cum ancillis*] Apud ancillas.

9. *Gloriosior apparebo*] q. d. quod tu vilitatem putas ego gloriam duco.

10. *Fortior*] Quia ille Deus, & homo, ego homo tantum.

11. *Calceamenta portare*] .i. vilissimum aliquod ei ministerium exhibere. Chrysost.

12. *Filiæ Sion*] Civibus Hierusalem. In Sion erat arx & Regia David.

13. *Asinam & pullum*] Apparet sedisse super utrumque vicissim.

14. *Filium subjugalis*] Supple jumenti, id est, Asinæ.

15. *Viginti quatuor seniores*] Hi sunt præcipui quique sancti tum ex novo tum ex antiquo testamento, qui hac ceremonia profitebantur divinam majestatem omni dignam honore ut sequitur v.11.

16. *Mittebant coronas*] id est, Deo victorias suas tribuentes & quicquid boni fecerant, ab ipso se habere confitentes. Andreas Cæsariensis & Arethas.

17. *Peccavi in cælum*] .i. Gravissimè, ita ut peccata mea quasi vindictam clament in cælum. Vel *in cælum*, i. in Deum, quem Hebræi nomine cœli significant.

18 *Coram te*] i. Coram te.

19. *Abortivo*] Abortivi extra tempus nascuntur, & Paulus extra tempus, Christo scilicet in cælos recepto, natus in Christo, novissimus Apostolus factus est Chrysost. vel quia vi divina ad fidem quasi coactus, & violenter renatus est, abortivi enim naturæ violentia ejiciuntur, vel quia Paulus in conversione cæcitate percussus est, sicut abortivi sæpe semimortui & cæci nascuntur. Ita Anselm.

20. *Vacua non fuit*] Bonis operibus, quia ut sequitur plus aliis laboravi.

21. *Insipientia*] En humilitatem, quod se vocat insipientem.

22. *Stulti*] Habentur.

23 *Propter Christum*] Quem prædicamus crucifixum.

24. *Vos autem prudentes*] Vobis scilicet videmini.

25. *In Christo*] In Evangelio Christi, quia nihil de illo prædicare vel dicere vel audire vultis quod humanæ sapientiæ stultum vincatur, & ita vultis esse Christiani, ut prudentiam non amittatis sæculi.

7. *In terra*] Ubi contemptis superbis Pharaone & Saule, Moysem & Davidem respexit.

8. *Excelsus Dominus*) i. licet sit excelsus.

9. *Respicit*] De proximo, quasi ad humiles se inclinans & descendens.

10. *A longè cognoscit*] Quia à superbis & altis longè recedit, vel eos longè à se projicit, ut fecit diabolo.

§. Add. Deum honorat.

Vide infra §. 18 n 22.

§. 7. Christo Domino est gratissima.

Advocans Jesus parvulum statuit eum in medio eorum, Matth 18. 3.

1 *Quæ habitas in hortis, 2 amici auscultant: fac me audire 3 vocem tuam*. Cant. 8. 13.

Ego sum lilium 4 convallium. Cant. 2. 1.

1 *Quæ habitas*] O anima sancta, quæ mente habitas in hortis paradisi: cujusque conversatio est in cœlis.

2. *Amici*] Angeli sancti, animæ beatæ.

3. *Vocem tuam*) Orationem tuam plenam humilitate quam hilari mihi gratius.

4. *Convallium*) Non montium, quia delector vallibus, i. humilibus. Fugio montes & superbos.

§. 8. Impetrat miraculosam aliorum curationem.

3 *Et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum: tunc 2 respondens Jesus, ait illi: O mulier, magna est 3 fides tua: fiat tibi sicut vis, & sanata est filia ejus ex illa hora*, Matth. 15. 27. 28.

1. *Et catelli &c.*) q. d. non mereor panem filiorum, aut cum iis sedere ad mensam, (vide v. præcedenti) sed tanquam catella contenta sum micis & reliquiis. Hieron.

2. *Respondens*). Tanta scilicet victus humilitate, quæ ut appareret, inquit Chrysost. distulerat Dominus miraculum.

3. *Fides*; Præter humilitatem, insignis erat fides mulieris quæ miraculum quod illa petit, indicat Christo esse tantum micam unam, eique tam esse facilè id patrare, quam est facilè domino è mensa catulo projicere micam panis.

§. 9. Impetrat gratiam.

Deus superbis resistit; humilibus autem dat gratiam, Jacob. 4.

§. 10. Item pristinæ gratiæ restitutionem.

Cito proferte 1 stolam primam & induite illum, & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedes ejus, Luc. 15. 22.

1. *Stolam primam*] Vide verbo Peccatum, cap. 28. §. 6. jubet autem stolam primam reddi victus filii humilitate pater, quando audit hanc humilem ejus confessionem v. 18. Pater peccavi in cœlum &c.

§. 11. Humilitas via est ad exaltationem.

1 *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos 2 exaltet in tempore 3 visitationis*. 1. Petr. 5. 6.

Gloriam præcedit humilitas. Prov. 15. 33.

Humilem spiritu, suscipiet gloria. Prov. 29. 23.

Qui humiliaverit fuerit erit in gloria: & qui 4 inclinaverit oculos, ipse salvabitur, Job. 22. 29.

Suscitat de pulvere egenum, & de 5 stercore elevat 6 pauperem: ut sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat, 1 Reg. 2 8.

7 *Sedes ducum superborum destruxit Deus, & sedere fecit 8 mites pro eo* Eccli. 10. 17.

9 *Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum consedere illum faciet*. Eccli. 11 1.

Respexit humilitatem ancillæ suæ. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes, Lucæ 1. 48.

Quicumque humiliaverit se 10 sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum, Matth. 18. 4.

Qui se humiliat, exaltabitur. Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles. Lucæ 18 14.

Vide V. Ambitio § ult. & V. Honor, §. 3. & V. Amicus cap. 1. § 11. n. 3.

1. *Humiliamini*] In illius mandatorum observatione perseverantes.

2. *Exaltet*] In vitam æternam.

3. *Visitationis*] Die judicii, quando visitabit orbem in justitia.

4. *Inclinaverit oculos*] Qui gestus est & indicium humilis animi.

5. *Stercore*] Statui sordido.

6. *Pauperem*] Vide supra § 5. n. 8.

7. *Sedes*] scil. regias & thronos.

8. *Mites*] Qui iidem humiles.

9. *Sapientia*] Hujus explicationem vide V. Honor § 3.

10. *Sicut parvulus iste*] Ut talis sit per virtutem

sem, qualis iste per naturam. Hieron.

§. 12. HUMILIS IDEM SAPIENS.

Vbi est humilitas, ibi & sapientia. Prov. 11. 2.

§. 13. FACILE DIVINA ADDISCIT.

1 *Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat* 2 *parvulis.* Psalm. 118. 130.

1 *Declaratio sermonum tuorum*] Declarantur autem sermones seu lex Dei, vel ab eo per infusionem luminis divini, vel ab aliquo perito doctore.

2. *Parvulis*] .i. humilibus. Ita August.

§. 14. HUMILI CÆLESTIA REVELANTUR.

1 *Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis:* 2 *Ita pater quoniam sic fuit placitum ante te.* Matt. 11. 25. 26.

1. *Confiteor*] .i. laudo te, gratias ago.

2. *Ita pater*] Græcè ναὶ .i. certè. Approbantis est & explicantis.

§. 15. HUMILES ORBEM SUSTINENT.

Domini sunt 1 *cardines terræ, & posuit super eos orbem.* 1. Reg. 2. 8.

1. *Cardines*] .i. columnæ seu sustentacula, scil. terra ipsa quæ est veluti mundi fundamentum. Vel cardines .i. ipsius terræ fundamenta (ut vocat scriptura) scilicet partes in medio solidiores quibus reliquæ nituntur, & fortè saxeæ. Ita Emanuel Sà. Per cardines autem quibus terra sustentatur intelligit Hier. & Angelomus, humiles, quia eorum meritis stat orbis, unde sequitur; *Et posuit super eos orbem.*

§. 16. PERFECTA HUMILITAS EST omnis justitia.

Sine modo, sic enim decet nos implere 1 *omnem justitiam.* Matt. 3 15.

1. *Omnem justitiam*] Consummationẽ justitiæ in humilitatis perfectione constituit. Bernard. ser. 47. in cant. in fine. Idem serm. 42. non longè à fine dicit omnem impleri justitiam quando quis non tantum majoribus se subdit, sed & paribus, sed & minoribus, quod fecit Christus. Vade & tu ad minorem, inquit, si vis in justitia esse perfectus, defer inferioti, junioti te inclinato.

§. 17. VARIA HUMILITATIS effecta simul.

1 *Finis* 2 *modestiæ* 3 *timor Domini, 4 divitiæ, & gloria & vita.* Prov. 22. 4.

1. *Finis*] Merces.

2. *Modestiæ*] Humilitatis. Est enim modestia virtus per quam modestè quis de se sentit, ac submissè se gerit.

3. *Timor Domini*] Quia humilitas seu modestia perducit hominem ad sanctè timendum Deum.

4. *Divitiæ &c.*] Tria hic enumerat quæ maximè desiderantur ab hominibus.

§. 18. VARIÆ COHORTATIONES AD HUMILITATEM, ubi & de ejus fructibus.

Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo 1 *stultus fiat ut sit sapiens: sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum,* 1. Cor. 3. 18.

Nihil per contentionem neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes. Philip. 2. 3.

3 *Glorietur in humilitate sua.*

Humiliamini in conspectu Domini: & exaltabit vos. Jaco. 4. 10.

Subditi estote Deo. Jaco. 4. 7.

4 *Appropinquate Deo, &* 5 *approprinquabit vobis* Ibid. *v.* 8.

Adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem invicem humilitatem 6 *insinuate, quia Deus superbis resistit: humilibus autem dat gratiam,* 1. Pet. 5. 5.

Discite à me quia 7 *mitis sum & humilis* 8 *corde: & invenietis requiem animabus vestris,* Matth. 11. 29.

Non alta 9 *sapientes, sed* 10 *humilibus consentientes, nolite esse* 11 *prudentes apud vosmetipsos.* Rom. 12. 16.

12. *Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu; qui cum in* 13 *forma Dei esset,* 14 *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,* 15 *sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens &c.* Philip. 2. 5. 6.

16 *Humilia valdè spiritum tuum, quoniã vindicta carnis impij,* 17 *ignis &* 18 *vermis.* Eccli. 7. 19.

Humiliare Deo, & expecta 19 *manus ejus.* 20 *Attende, ne seductus in stultitiam humilieris.* Eccli. 13. 9.

21 *Quantò magnus es humilia te in omnibus, &*

coram

coram Deo invenies gratiam, quoniam magna potentia Dei solius, & 22 ab humilibus honoratur. Eccli. 3. 20. 21.

Cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco; ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice ascende superius, & tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Luc. 14. 10.

23 *Tu fide stas, noli altum sapere sed time.* Rom. 11. 20.

Induite vos sicut electi Dei viscera misericordiæ, humilitatem &c. Ad Coloss. 3. 12.

Ad eandem hortatur Christus Matth. 18 usque ad versum sextum 24 *tribus* allatis ad id argumentis,

1. *Stultus fiat*] .i. Humilitatem induat, quæ à mundo stultitia habetur.

2. *Sapientia mundi &c.*] .i. Quæ judicio mundi est sapientia, ea judicio Dei est stultitia.

3. *Glorietur &c.*] .i. Ita gaudeat & glorietur dum floret in sæculo, ut semper quæ sunt humilitatis & infirmitatis suæ magis consideret, ut non nimium exaltetur in seipso & rebus suis,

4. *Appropinquate Deo*] Per humilitatem.

3. *Appropinquabit vobis*] Per suam gratiam & auxilium.

6 *Insinuate*] Demonstrate, notam facite aliis.

7 *Mitis sum*] moribus, quia nullum lædo. Interl.

8 *Corde*] .i. mente. q. d non sum fictè humilis.

9 *Sapientes*] .i. Quærentes.

10. *Humilibus consentientes*] .i. Humilis conditionis hominibus vos accommodantes & adjungentes neque eos aspernantes. Vel *humilibus* potest esse neutri generis & opponi *altis*. i. humilia & vilia ambite, non alta, fugite honores, sectamini paupertatem, pauperumque consuetudinem.

11. *Prudentes apud vosmetipsos*] .i. in vestra opinione per superbiam vobis placentes. Ne putetis vestra consilia vobis sufficere, nec aliorum egere consilio, neque nimium vestro judicio & prudentiæ tribuatis. Chrys. Theophil.

12. *Hoc sentite &c.*] Ille sensus, ille affectus humilitatis, pacis, charitatis sit in vobis quem in Christo comperimus. Chrys. vult nos hic maxime induci ad humilitatem quod per eam fiamus similes Deo.

13. *Forma*] Natura, substantia Dei, .i. cum Christus esset Deus.

14. *Non rapinam arbitratus est*] Supple, dicere vel attribuere quod sequitur: *esse se æqualem Deo*, q. d. Non rapinam putavit se facere tribuendo sibi æqualitatem Dei, quia quod sibi attribuit, revera erat, unde quod erat naturæ non putavit esse rapinæ. August. tract. 17. Joannem.

15. *Sed semetipsum &c.*) Chrys. Christus non rapuit, non ambivit, æqualitatem Dei ut Lucifer, nec ut solent raptores, raptum studiosè conservavit, sed potius spontè quasi legitimus dominus deposuit, .i. abscondit æqualitatem seque exinanivit, .i. ad nihilum se redegit factus homo.

16. *Humilia valde*) Per timorem potentiæ & severæ Dei justitiæ, admodum te Deo submitte: ita ut te ad ei obediendum paratissimum sistas.

17. *Ignis*] Per ignem accipitur pœna omnis extrinsecùs sæviens in damnatos.

18. *Vermis*) Per vermem conscientiæ remordentem & torquentem, pœna omnis interna.

19. *Manus ejus*) Potentiæ & benignitatis auxilium, quo non deserit in se sperantes.

10. *Attende &c.*] Monet ne ditiorum speciosis promissis decipiantur mortales, ne per stultitiam qua stultè iis confisi sunt & sperarunt se magnos futuros, humilientur, dejiciantur, vilesque & abjecti fiant.

21. *Quantò magnus*] Græcismus .i. quantò major. Mensura humilitatis (inquit August. l. de sancta virginitate c. 31.) cuique ax mensura ipsius magnitudinis data est cui est periculosa superbia, quæ ampliùs amplioribus infidiatur.

22. *Ab humilibus honoratur*) Quia illi se ejus potentiam agnoscere ostendunt, dum se humiliant sub eo.

23. *Tu fide stas*) Vide V. Fides ceo. 2. numero 12.

24 *Tribus*) Primum est v. 3. à pœna de quo suprà §. 5. Secundum habetur v. 4. à præmio de quo §. 11. nu. 10. Tertium v. 5. ex conformitate cum Christo, *Qui susceperit*: quo verbo significatur genus omne benevolentiæ & beneficij. *Parvulum talem.* Qui talis est moribus, simplicitate, innocentia & maximè humilitate, qualis hic parvulus est ætate. *Me suscipit*, quia in iis sum per morum similitudinem.

Digitized by Google

§. 19. Quomodo acquiratur perfecta humilitas.

1 *Virtus* 2 *in infirmitate perficitur*, 2. Cor. 12 9.

1. *Virtus*] Humilitas, quæ autonomasticè dici potest virtus, quia altarium omnium fundamentum.

2. *In infirmitate*] In dolotibus, afflictionibus, passionibus, quibus hæc inducunt perfectam sui notitiam qua constat humilitas. Ita Bernardus.

§. 20. Qui humiliantur, deprimuntur & despiciuntur, habent quo se ipsi solentur exemplum SS. Apostolorum, ac sancti Pauli maxime.

Puto quod Deus nos Apostolos 1 *novissimos* 2 *ostendit, tanquam mortis destinatos: quia* 3 *spectaculum facti sumus mundo; &* 4 *Angelis* 5 *& hominibus*, 1. Cor. 4 9.

Vide aliquot versus sequentes. Vide item supra §. 1. plura ad idem testimonia & exemplum Christi num. 4.

1. *Novissimos*], i. postremos, abjectissimos.

2. *Ostendit*] Exhibuit tanquam fontes morti addictos.

3. *Spectaculum*] Græcè θέατρον, q. d. facti sumus ut damnati, qui in theatro morituri ab omnibus spectantur.

4. *Angelis*] Facti sumus spectaculum dignæ venerationis & admirationis.

5. *Et hominibus*] Bonis scil. quibus facti sumus spectaculum & exemplum fidei. Fortitudinis & sanctæ conversationis.

§. 21. De quorumdam picta humilitate.

Vide verbo Hypocrisis §. 2. & verbo Amicus cap. 2.

HYPOCRISIS.

HYPOCRITA.

Vide Dolus, Amicus, capite 2. & 3. Intentio.

§. 1. Hypocrita quibus similis? Dæmoni.

1 *Satanas transfigurat se in Angelum lucis: non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ: quorum finis erit secundum opera ipsorum*, 2. Cor. 11. 14. 15.

1. *Satanas*] Vide V. Dæmon cap. §.

§. 2. Sepulchris dealbatis,

Væ vobis Scribæ & Pharisæi, quia similes estis sepulchris dealbatis quæ à foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni 1 *spurcitia. Sic & vos à foris quidem* 2 *paretis hominibus justi: intus autem pleni estis* 3 *hypocrisi & iniquitate*, Matth. 23. 27. 28.

1. *Spurcitia*] Putredine, fœtore. Gl. Interl.

2. *Paretis justi*] Habitu vestis, phylacteriis, longa oratione. Idem.

3. *Hypocrisi*] Quia amore vanæ laudis omnia facitis. Idem.

§. 3. Nubibus sterilibus.

3 *Nubes & ventus, & pluvia non sequentes,* 3 *vir gloriosus* 2 *& promissa non complens.* Prov. 25. 14.

1. *Vir gloriosus*] Qui exteriore sanctimonia quam præ se fert gloriatur se multa facturum.

2. *Et promissa non complens*] Cum nihil minus præstet.

3. *Nubes & ventus &c.*] id est, est similis nubi & vento quæ pluviæ non sequuntur, quia nubes & ventus promittere ferè solent pluviam, eisque visis pluviam solent expectare homines.

§. 4. Hypocrisis actus varii.

1 *Fraudulenti* 2 *vasa pessima sunt: ipse enim* 3 *cogitationes concinnavit ad perdendos* 4 *mites* 5 *in sermone mendacii.* 6 *cum loqueretur pauper judicium*, Isaiæ 32. 7.

7 *Acuerunt linguam suam sicut serpentis: venenum aspidum* 8 *sub labiis eorum.* Ps. 139. 4.

Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur: & 9 *iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant, &* 10 *dilataverunt super me os suum,* 11 *dixerunt: euge, euge,* 12 *viderunt oculi nostri*, Psalm. 34. 20 21.

13 *Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum.* Psal. 13 3.

Vide Actor. §. 1. 2. & infra de hypocrisi Ananiæ & Sapphiræ.

Dicunt & non faciunt: Alligant enim 14 *onera gravia &* 15 *importabilia, & imponunt in humeros hominum: Digito autem suo nolunt ea movere: omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab homi-*

hominibus: dilatant enim 16 *phylacteria sua, &* 17 *magnificant* 18 *fimbrias. Va vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia* 19 *claditis regnũ cælorum ante homines. Vos enim* 20 *non intratis neq;* 21 *introeuntes* 22 *finitis intrare. Va vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia* 23 *comeditis domos viduarum* 24 *orationes longas orãtes; propter hoc* 25 *amplius accipietis* 26 *judicium. Va vobis Scribæ & pharisæi hypocritæ, quia* 27 *decimatis* 28 *mentam & anethum & cyminum & reliquistis quæ* 29 *graviora sunt legis,* 30 *judicium, & misericordiam & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci* 32 *excolantes culicẽ, camelum autem glutientes. Va vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia mundatis quod* 33 *deforis, est calicis & paropsidis:* 34 *intus autem pleni estis rapina & immunditia. Pharysæe cæce munda prius quod intus est calicis, & paropsidis, ut fiat id quod deforis est, mundum.* Matth. 23. 4. 5. 14. 23. 24. 25. 26.

36 *Generatio* 37 *quæ sibi munda videtur, & tamen non est lota a sordibus suis* Prov. 30. 12.

Vide Romanor 2. de hypocritis qui aliud dicunt & docent, aliud faciunt ipsi.

Est qui 38 *nequiter humiliat se; & interiora ejus plena sunt dolo* 39 *& est justus qui se* 40 *nimium submittit à multa humilitate: & est qui inclinat faciem suam, &* 41 *fingit se non videre* 42 *quod ignoratum est: &* 43 *si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet* Eccli. 19. 23. 24.

44 *Qui dicunt: Recede a me non appropinquesmihi, quia immundus es tu* 45 *fumus erunt in furore meo,* 46 *ignis tota die ardens.* Isa. 65. 5.

Abjiciuntur 47 *odium* 48 *labia mendacia.* Prov. 10. 18.

1 *Fraudulenti*] Talis est omnis hypocrita, qui fraude agit.

2. *Vasa*] instrumenta, vel cum Chaldæo opera.

3. *Cogitationes*] scilicet, fraudulentas.

4. *Mites*) i. Pauperes.

5. *In sermone mendacii*) Sermone fallaci.

6 *Cum haberetur judicium*) Etiam cum pauper justa petebat.

7. *Acuerunt*) Vide V. Detractio c. 1. §. 1. & Amicus cap. 2.

8. *Sublimia eorum*) Licet externa specie præ se ferant amicitiam, neque quicquam minus velle videantur quam nocere.

9. *Iracundia terræ*) i. Terrena, seu cordis terreni, & animalis.

10. *Dilataverunt os*] Ad mihi insultandum qui ante versu 19. blandiebantur & annuebant oculis.

11. *Dixerunt*] Exultantes & sibi mutuò gratulantes, est enim *Euge* interjectio lætantis.

12. *Viderunt oculi*] Quod tantoperè cupiebamus, illum scilicet. in varias incidisse calamitates.

13. *Sepulchrum*) Vide V. Detractio c. 1. §. 1. & Amicus cap. 2.

34. *Onera*) i. præcepta.

15. *Importabilia*] Portatu difficilia, Vide Actor. 16.

16. *Phylacteria*) Erant membranæ quibus scriptam legem Pharisæi hypocritæ velut ejus exacti observatores gestabant in fronte & brachiis, malè intelligentes illud Deuter. 6 Ligabis eam &c. Dicta sunt phylacteria à φυλάττω, i. conservo, quasi conservatoria memoriæ legis Dei.

17. *Magnificant*] i. magnas faciunt.

18 *Fimbrias*] id est, funiculos hyacinthinos de quibus Numer. 15. & Deuter. 22. Eos autem vestium extremitatibus appensos gestabant tum ad legis memoriam, tum ut distinguerentur habitu a gentilibus.

19. *Claditis regnum cælorum*] Quia absconditis Christi adventum qui aperit regnum cælorum, & hoc simulatione veræ doctrinæ. Item claditis malo exemplo, & scripturarum mysteria & prophetias occultando. Gl. & Remigius.

20. *Non intratis*] Credendo in Christum.

21. *Introeuntes*] Incipientes introire, id est, credere.

22. *Non finitis intrare*] Detrogantes doctrinæ Christi, & subvertentes quæ de eo sunt prophetias, ejusq; opera blasphemantes. Origenes.

25. *Comeditis domos viduarum*] Spoliatis, exhauritis emungentes eis pecunias.

24. *Orationes &c.*] Vendendo eis cum sanctitatis simulatione longas orationes.

25. *Amplius*] Gravius quam cæteri.

26. *Judicium*] Condemnationem.

27. *Decimatis*] Decimas solvitis.

28. *Mentham &c.*] i. Minutarum rerum, viliorum olerum.

29 *Graviora*] Majoris momenti, qualia sunt quæ sequuntur.

30. *Iudicium*] Rectum & juſtum.

31. *Fidem*] In Deum & erga homines, ſeu veritatem in promiſſis.

32 *Excolantes culicem &c*]. i. In minimis diligentes, minima magnificientes, maxima peccata parvificientes. Metaphora eſt à percolantibus vinum ſi in illud culex inciderit, cum majora animalia deglutiant.

33. De *foro eſt calicis*] Eſt hic metaphora. Hominem intellige per calicem: per id quod foris eſt ſeu partem exteriorem calicis, intelligit corpus & externa.

34. *Intus*] Per Intus ſeu interiorem partem calicis intelligit animam & conſcientiam.

35. *Vt fiat &c.*] Anima enim mundata, etiam externa quæ inde manant, & inde ſuam bonitatem & malitiam hauriunt, mundantur, adeoque omnia ei munda ſunt. Hæc omnia & ſingula non minùs convenire hypocritis hujus temporis tum Eccleſiaſticis, tum ſæcularibus clarius eſt quam ut longiore indigeat explicatione.

36. *Generatio*] ſcil. eſt maximè deteſtanda. i. ſunt homines quidam.

37. *Quæ munda ſibi videtur*] Quia exteriorem ſpeciem habet virtutis quæ fallit.

38 *Ne quiter*] Malignè, cum id faciat ut minùs ſuſpectus, magis noceat.

39. *Et eſt juſtus*] Non quod talis ſit verè, ſed quia talis vult apparere & haberi.

40. *Nimium*] .i. multum.

41. *Fingit ſe non videre*] Scil. aliena vitia, fingit ſe ea non obſervare, cum interim obliquo oculo mente obſervet omnia.

42. *Quod ignoratum eſt*] Sup. abaliis, vel quod ignoratum homines velleot. Sumitur autem hic humilitas pro ficta animi demiſſione: Vnde à *multa humilitate* .i. ob magnam demiſſionem animi fictione provenientem.

43. *Si ab imbecillitate &c.*]. i. Quod tales hypocritæ non ſtatim noceant, non eſt, quia deeſt voluntas, ſed quia deſunt vires aut opportunitas.

44. *Qui dicunt*] Aliis quos immundos judicant, cum ipſi maximè ſint immundi.

45. *Fumus erunt*] In fumi inanitatem & nigredinem convertam.

46 *Ignis &c.*] Chaldæus: Vltio eorum in gehenna, ubi ignis.

47. *Odium*] In corde latens.

48. *Labia mendacia*] Quib. ſeu ſermonibus falſis amicitiam ſimulat ut decipiat & noceat.

§. 5. Hypocriſis effectus varii, ubi ſimul de pœnis hypocritarum.

1 *Qui annuit oculo, 2 dabit dolorem.* Prov. 10. 10.

3 *Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta eſt: in ore ſuo pacem cum amico ſuo loquitur, & occulte ponit ei inſidias. Numquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus? aut in gentem hujuſmodi non ulciſcetur anima mea?* Hier. 9. 8. 9

4. *Dividet eum, 5 partemque ejus ponet 6 cum hypocritis, illic erit fletus, & ſtridor dentium.* Matth. 24 51.

Lingua fallax non amat veritatem: & 7 os lubricum operatur ruinas. Prov. 26. 28.

Cor 9 ingrediens duas vias, non habebit ſucceſſum, & 10 pravum corde 11 in illis 12 ſcandaliſabitur. Eccli. 3. 28.

13. *Qui quærit legem, 24 replebitur ab ea: & 15 qui inſidioſe agit, 16 ſcandalizabitur ab ea.* Eccli. 32. 19.

Spes hypocritæ 17 peribit. Non 18 ei placebit 19 vecordia ſua, & ſicut 20 tela aranearum 21 fiducia ejus. Innitetur ſuper 22 domum ſuam & 23 non ſtabit: 24 ſuſtinebit eam, & 25 non conſurget. Job. 8. 13. 14. 15.

26 *Congregatio hypocritæ 27 ſterilis.* Job. 15. 34.

Hoc ſcio à principio, ex quo poſitus eſt homo ſuper terram. Quod laus impiorum brevis ſit, & gaudium 28 hypocritæ ad inſtar 29 puncti. Si aſcenderit 30 usque ad cælum ſuperbia ejus, & caput ejus nubi extetigerit: 31 Quaſi ſtercuilinium in fine perdetur: & qui eum viderant: dicent ubi eſt? Velut 32 ſomnium avolans non invenietur 33 & tranſiet ſicut viſio nocturna. Job 20. 4 5. 6. 7. 8.

Anima 34 idioſa 35 errantem peccatis. Prov. 13. 13.

36 *Quæ eſt ſpes hypocritæ ſi avarè rapiat, 37 & non liberet Deus animam ejus? nunquid Deus audiet clamorem 38 ejus cum veneris ſuper eum angustia? aut poterit in omnipotente 39 delectari, aut invocare Deum omni tempore?* Job. 27. 8. 9. 10.

V. §. 10. maximè pro pœnis hypocritarum.

1. *Qui annuit oculo*] Hypocrita qui oculorum nutibus amicitiam ſimulat, qui fraudulenter cum aliquo agit & pacem fingit.

2. *Dabit dolorem*] Pœnas dabit ſuæ hypocriſis.

3. *Sagitta*] Velut ſagitta.

4. *Dividet*] Separabit eum à ſua familia & contubernio.

5. *Partem ponet*] Locum ei dabit.

6. *Cum hypocritis*] Cum impiis, cum iis qui ad oculum tantum serviunt: In proverbiis passim hypocrita sumitur pro impio: quia aliud agit quam profiteatur seu quam præ se ferat.

7. *Oblubricum*] Blandis qui utitur verbis quibus cordis tegit malitiam.

8. *Operatur ruinas*] Tum sibi tum aliis causa est perditionis, seque & alios in multa mala præcipitat.

9. *Ingrediens duas vias*] Talis est hypocrita qui exterius Deo videtur servire, interius plenus est iniquitate; item exterius amicitiam simulat, intus plenus est dolo.

10. *Pravus corde*] Ipse ille hypocrita qui pravo & perverso est corde.

11. *In vitia*] Sup. duabus viis.

12. *Scandalizabitur*] Offendiculum patietur atque ruinam.

13. *Qui quærit legem*] Qui ex animo studet scire & facere legem Dei.

14. *Replebitur ab ea*] Quia perfecta voluntatis Dei cognitione donabitur, & propter observationem legis, multis bonis à Deo cumulabitur.

15. *Qui insidiose agit*] In studio scil. pietatis, simulans se quærere legem ut se hominibus accommodet aut ob pravum aliquem finem.

16. *Scandalizabitur ab ea*] Ruinam & offendiculum patietur, quia nihil ei proderit studium legis, sed ipsa lex ei erit occasio majoris condemnationis.

17. *Peribit*] Nullam habebit stabilitatem, brevi deficiet. *Vide versum præcedentem.*

18. *Ei*] Supple Deo.

19. *Vecordia sua*] i. Ejus, scil. hypocritæ, displicebit Deo eum tam esse vecordem & insipientem, ut rebus nihili bonum infinitum posponat.

20. *Tela aranearum*] Quæ licet magno textæ labore subitò dissipatur minimo vento.

21. *Fiducia ejus*] Omnia in quibus confidebat.

22. *Domum*] Et omnia ea quæ in domo possidet, liberos, amicos, divitias.

23. *Non stabit*] Cito cadent omnia illa.

24. *Fulciet eam*] Conabitur quidem dum vivet eam sustinere.

25. *Non consurget*] Non poterit eam erigere, aut eo statu collocare ut firma sit & stabilis.

26. *Congregatio hypocritæ*] Bona ab eo congregata, ut divitiæ &c. vel bona opera quæ videntur oculis hominum congregasse.

27. *Sterilis*] Quia nec divitiæ ei fructum afferent, at devastabuntur cum eo omnia ejus bona, nec bona opera proderunt, quia nullius pretii erunt apud Deum, eo quod facta ex hypocrisi & non pura intentione.

28. *Hypocrita*] Qui verè Dei timorem non habent, sed pietatem exterius mentiuntur.

29. *Puncti*] Tum quia in se brevissimum est eorum gaudium & gloria: tum quia collata cum æternitate, est tantum instar puncti.

30. *Usque ad cælum*] i. ad altissimum aliquem gradum dignitatis.

31. *Quasi sterquilinium*] Quando in morte verterit in putredinem & corruptionem.

32. *Somnium*] Aliquod magnificum, quod dum versatur in illo animus somniantis magnum aliquid videtur esse, at ubi expertectus fuerit, hominem reliquit illusum.

33. *Transiet &c.*] Est repetitio ejusdem.

34. *Dolosa*] Quales sunt hypocritarum.

35. *Errant*] Seducuntur, quia scil. excidunt spe sua, eumque sua hypocrisi vana quærant bona humana, divitias, laudem &c. his omnibus frustrantur.

36. *Quæ est spes*] i. Quæ spes veræ utilitatis & salutis.

37. *Et non liberet &c.*] i. Cum certum sit Deum non liberaturum eum à morte æterna.

38. *Ejus*] Qui prius nunquam eum oravit ex corde, neque nunc id facit nisi timore, idque ex ficto corde.

39. *Delectari*] Cujus omne gaudium fuit in terrenis.

§. 6. HYPOCRISIS TANDEM DETEGITUR.

1 *Si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciat*, Eccli. 19:25.

Nihil est opertum quod non revelabitur; & occultum quod non scietur, Matth. 10.26.

Qui operit odium 2 *fraudulenter*, 3 *revelabitur malitia ejus* 4 *in concilio*, Prov. 26.26.

5 *Divitias, quas devoravit*, 6 *evomet, & de ventre illius extrahet eas Deus*, Job 20.15.

Qui 7 *ambulat simpliciter*, 8 *ambulat confidenter*: 9 *qui autem depravat vias suas*, 10 *manifestus erit*, Prov. 10.9.

Vide verbo Judicium extremum.

1. *Si ab* &c.) Vide supra § 4. n. 45.

2. *Fraudulenter.*] Ad fraudandum & decipiendum.

3 *Revelabitur malitia.*] Licet ad tempus lateat, tamen ex quibusdam indiciis, dictis, & factis agnita manifestabitur.

4. *In concilio.*] Consessu iudicum, aut cœtu populi, ut ibi redarguatur & puniatur. Potest etiam accipi de concilio sanctæ Trinitatis & sanctorum. Angelis eam malitiam apud Deum & sanctos deferentibus: sed omnium maximè de ultimo judicio accipi potest, quando coram toto mundo manifestabitur talis malitia.

5. *Divitias quas devoravit.*] Loqui Job de hypocrita patet ex versu 4. & 5. Dicitur autem divitias devorasse, quia eas affectu insatiabili per fas & nefas corrogavit.

6. *Evomet.*] Quia iis privabitur à Deo palam, ut sequitur.

7. *Ambulat simpliciter.*] .i. qui vivit innocenter, & sine dolo.

8. *Ambulat confidenter.*] .i. vivit securè, tutò & cum bona spe bonorum, quia innocentia tutum facit hominem à malis quæ justitia tum humana, tum divina infert peccantibus.

9. *Qui depravat vias.*] Qui pravas sectatur vias & actiones, qui in suis actibus subdolè se gerit, fictione & hypocrisi utens ad fallendum.

10. *Manifestus erit.*] Etiam in hoc mundo sed infallibiliter in futuro. Ostenditur autem talem non ambulare confidenter, quia licet ob hypocrisim lateat ejus pravitas, tamen tandem deprehendetur.

§. 7. Quibus modis detegatur.

1 *Ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus. Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo,* Eccli. 19. 26. 27.

1. *Ex visu.*] Vide V. Facies §. 1.

§. 8. Odit Deus hypocritas.

Abominabile Domino 1 *cor pravum, &* 2 *voluntas ejus in iis, qui* 3 *simpliciter ambulant.* Pro. 11. 20.

Spiritus sanctus 4 *disciplinæ effugiet fictum.* Sap. 1. 5.

Non veniet in conspectu ejus omnis hypocrita, Job. 13. 16.

Simulatores, & *callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum* 5 *vincti fuerint*] Job. 36. 13.

Vos estis qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra, quia quod hominibus 6 *altum est, abominatio est ante Deum.* Luc. 16. 15.

Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, 7 *in spiritu, &* 8 *veritate oportet adorare.* Joan. 4. 24.

1. *Cor pravum.*] Vide supra § 6. nu. 9.

2. *Voluntas.*) .i. bene placitum.

3. *Simpliciter ambulant.*] Qui in conversatione sua sunt sinceri, non ficti, non duplices.

4. *Disciplina.*] A quo omnis bona disciplina & doctrina.

5. *Vincti fuerint.*] In maximas aliquas calamitates inciderint, ita ut etiam ligati jaceant

6. *Altum.*] Admirabile, magnum, Justitia Pharisæorum plebi erat alta & admiranda, at Deo abominabilis, quia religiosi erant in externis cerem.niis, cor autem eorum erat plenum avaritia, hypocrisi, superbia.

7. *In spiritu.*] Cultu verè spirituali fidei, spei, caritatis & aliarum virtutum.

8. *Veritate.*] Non fictè & hypocritice, at verè.

§. Addit. Quomodo omnibus exosi hypocritæ.

Vide supra §. 4. numer. 36.

§. 9. Queritur Deus se ficte coli ab hypocritis, iisque minatur.

Eo quod 1 *appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est à me, & timuerunt me mandato hominum, & doctrina. Ideo ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, & stupendo: peribit enim sapientia à* 2 *sapientibus ejus, &* 3 *intellectus prudentium ejus abscondetur.* Isa. 29. 13. 14.

Quod idem repetitur Matth 15. 8. & Marci 7. 6.

6 *Circumdedit me* 7 *in negatione* 5 *Ephraim, & in dolo domus Israel* 8 *Judas autem testis* 9 *descendit cum Deo.* 10 *& cum sanctis fidelis.* Osee 11. 12.

1. *Appropinquat ore.*] Honorat me nudo ac vacuo verbo tantum ore.

2. *Timuerunt &c*] .i. colunt me non juxta id quod à me præceptum est, sed juxta id quod homines suo proprio adducti spiritu, quam afflatu divino, præscripsere.

3. Sa-

3. *Sapientibus.*] Qui assiduè versant scripturarum mysteria.

4. *Intellectus prudentium abscondetur.*] .i. abscondam lucem ab iis qui populi sunt Doctores & oculi, ita ut in aperta semita veritatis pueriliter offendant, & in luce plusquam meridiana exeutiant.

5. *Ephraim.*] Est nominativi casus. i Ephraimitæ, ita vocat decem tribus, quas statim vocat *domus Israel.*

F. *Cur cumdedit me.*] Accedebant & me colere velle videbantur.

7. *In negatione & dolo.*] .i. eorum cultus non fuit nisi negatio, non autem cultus, quia simul colebant sua idola. Non fuit inquam cultus sed dolus & hypocrisis.

9. *Iudas autem testis.*) Judæ tribus non ita fecit, sed verbis & operibus testificans me esse Deum reliquit idola.

9. *Descendit cum Deo.*] Jacentes Dei partes sequutus est & neglectas à decem tribubus.

10. *Et cum sancto fidelis.*) Permanens in Dei servitute cum prophetis & patriarchis & veris Dei servis.

§. 10. Vetatur hypocrisis.

Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & invidias, & omnes detractiones 1. Pet. 2. 11.

1 *Emundate manus, peccatores: & purificate corda* 2 *duplices animo* Jacob. 4 8.

Ne sis 3 *incredibilis timori Domini, & ne accesseris ad illum* 4 *duplici corde.* 5 *Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & 6 non scandalizeris* 7 *in labiis tuis.* 8 *Attende in illum ne forte* 9 *cadas, &* 10 *adducas animæ tuæ inhonorationem, & revelet Deus* 11 *abscondita tua, & in medio* 12 *Synagogæ* 13 *elidat* 14. *Quoniam accessisti maligne ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo, & fallacia.* Eccli. 1. 36. 37. 38. 39. 40.

Sentite de Domino 14 *in bonitate, & in* 15 *simplicitate cordis quærite illum.* Sapien. 1. 1.

1. *Emundate manus.*) Opera prava abjicientes.

2. *Duplices animo.*] Secundum speciem Deo, secundum veritatem carni, mundo, dæmoni, peccato servientes.

3. *Incredibilis.*] Incredulus, ne diffidas te, cum in difficultatem aliquam incideris, ab eo protegendum per timorem Domini, sed bene spera te ab eo servandum, sicut Dei timor monet sperandum.

4. *Duplici corde.*] Ita ut videaris ei velle obedire, id tamen ex animo non facias.

5. *Ne fueris hypocrita &c.*] Sic scilic. ut tua simulatione id agas ut videaris hominibus timens Deum.

6. *Et non scandalizeris,*] .i. neque tibi ruinæ & perditionis causa sias.

7. *In labiis tuis,*] Teipsum extollendo, aut orando solum labiis, mente interim à Deo aversa.

8. *Attende in illis.*] Vide quid dicas, quid preceris.

9. *Cadas.*] In multa mala. Item ab ea altitudine quam tibi vendicasti, & à bona existimatione quam tua hypocrisi tibi peperisti.

10. *Adducas inhonorationem.*] Pro appetita gloria, incidas in ignominiam & dedecus.

11 *Abscondita tua.*] Vitia quæ tam studiosè occultasti.

12. *Synagoga.*) Congregationis frequentis & numerosæ, in qua honoratus eras.

13. *Elidat.*) Dejiciat.

14. *In bonitate.*) .i. bene. Vel illum esse bonum.

15 *Simplicitate.*) Sinceritate, non duplici & ficto animo ut hypocritæ.

§. 11. Maxime Dedecet senes.

Non enim ætati nostræ dignum est, inquit fingere: ut multi adolescentes, arbitrantes Eleazarum nonagintà annorum transisse ad vitam alienigenarum, & ipsi propter meam simulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur, & per hoc maculam, atque execrationem meæ senectuti conquiram. 2. Macha. 6. 24. 25.

§. 12. Diligenter sibi cavendum ab hypocritis.

Non omnem hominem inducas in domum tuam: multa enim sunt insidiæ dolosi Eccli. 11. 31.

IACTANTIA.

V. Superbia. Lingua. Gloria. Laus.

§. 1. Jactantiæ effectus.

Qui se jactat, & 1 dilatat, 2 jurgia concitat, qui verò sperat, in Domino sanabitur. Proverb. 28. 25.

1 Di-

4. *Dilatat.*] Per ſuperbiam animum ſuum expandens ad honores.

1. *Iurgia concitat.*] Quia non patitur quemquam ſibi præferri aut æquari: indignatur cum non afficitur deſiderato honore, alioſque contra ſe excitat, qui non ferunt ejus ſuperbiam.

§. 2. Pænæ.

Diſperdat Dominus *univerſa labia doloſa, &* 1 *linguam magniloquam.* Pſ.11.4.

Auferam de medio tui 2 *magniloquos ſuperbiæ tuæ,* 3 *& non adjicies exaltari amplius in monte ſancto meo.* Sopho.3.11.

Dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt. Rom. 1.13.

1. *Linguam magniloquam.*] Superbè ſe jactantem.

2. *Magniloquos ſuperbiæ tuæ.*] Superbos & elatos magiſtros tuos quibus tu ſuperbiebas.

3. *Non adjicies exaltari &c.*] Non gloriaberis amplius quod habeas templum Dei.

§. 3. Vetatur.

Nolite multiplicare loqui 1 *ſublimia gloriantes. Recedant vetera de ore veſtro.* 1. Reg. 2.3.

2 *Superbiam numquam in tuo* 3 *ſenſu, aut in tuo verbo dominari permittas: in ipſa enim initium cœpit omnis perditio.* Tobiæ 4. 14.

Laudet te alienus, & non os tuum, extraneus, & non labia tua. Prov. 27.2.

1. *Sublimia.*] i. ſuperba.

2. *Superbiam.*] Sub qua jactantia continetur.

3. *Senſu.*] Mente.

IDOLOLATRIA.

V. Avaritia. Fides.

Quacumque de ea dicentur, licebit ferè omnia accipere etiam de ſpirituali, i. de quocunque peccato mortali.

§. 1. Idola vana sunt, nullius que poteſtatis, nihil noverunt, nihil ſentiunt &c.

Numquid ultores eſtis Baal ut pugnetis pro ipſo? qui adverſarius eſt ejus, 1 *moriatur antequam lux craſtina veniat: ſi Deus eſt, vindicet ſe de ipſo, qui ſuffodit aram ejus.* Iudicum 6. 31.

Simulachra gentium, argentum & aurum opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non videbunt, aures habent, & non audient, nares habent, & non odorabunt, manus habent, & non palpabunt: pedes habent & non ambulabunt: non clamabunt in gutture ſuo. Pſ.113. 4 5.6.7.

2 *Plaſtæ idoli omnes* 3 *nihil ſunt, &* 4 *amantiſſima eorum non proderunt eis:* 5 *ipſi ſunt teſtes eorum,* 6 *quia non vident neque intelligunt,* 7 *ut confundantur.* Iſa 44.9.

Vide etiam vetius aliquot conſequentes.

Nihil frequentius occurrit maxime in prophetis, quam hæc idolorum vanitas. Vide præter cæteros Baruch caput 6.

Vide item Sapientiæ caput 13 & 14.

1. *Moriatur.*] Non per judicem ſed per ipſum Baal ſi Deus eſt, quia poterit ſe vindicare, ut ſequitur.

2. *Plaſtæ.*] Formatores, ex quacunque materia fingant idolum.

3. *Nihil ſunt.*] Atque adeo artis ſuæ figmento, divinitatem conciliare non poſſunt.

4 *Amantiſſima eorum.*] Idola ab iis ſummè dilecta.

5. *Ipſi ſunt teſtes eorum.*] Ipſi plaſtæ teſtabuntur ſi vera fateri valent.

6. *Quia non vident.* &c.) Oculis omnino carere quibus videre poſſint, & nihil illis eſſe mentis ut intelligant.

7. *Vt confundantur.*) Unde meritò eos pudere deberet.

§. 2. Unde sumpsit initium, quæve inventa occaſione idololatria.

Vide Sapientiæ 14. verſu 14. & 15. & §. ſequenti.

§. 3. Idololatriæ effecta.

Initium 1 *fornicationis eſt* 2 *exquiſitio idolorum, &* 3 *adinventio illorum* 4 *corruptio vitæ eſt.* Sap. 14. 12.

1. *Fornicationis.*] Idololatriæ, nam licet anima quovis ſcelere diſiungatur à Deo ſponſo ſuo, atque adeo fornicationem aut adulterium committere dicatur: id tamen maximè iis convenit qui idolis divinitatem tribuunt, & cultum Deo debitum dæmonibus exhibent.

2. *Exa-*

2. *Exquisitio idolorum.*] .i. excogitatio & inventio simulacrorum.

3. *Adinventio illorum.*] Postquam inventa sunt.

4. *Corruptio vitæ.*] Statim orta est vitæ corruptela, dum vita pura & integra hominum, in varia est distracta flagitia quæ hoc capite enumerantur.

§. 4. EIUS OCCASIO GULA.

Surgentes mane 1 *obtulerunt holocausta, & hostias pacificas, & sedit populus* 2 *manducare & bibere, &* 3 *surrexerunt ludere.* Exo. 32. 6.

1 *Obtulerunt.*] Scil. vitulo aureo.

2. *Manducare.*] De immolatis idolo.

3. *Surrexerunt ludere.*] Cantare & choreas ducere in veneretionem idoli quod pertinet ad idololatriam.

§. 5. POENÆ IDOLOLATRARUM.

Maledictus homo qui facit sculptile, & conflatile abominationem Domini, opus manuum artificum. ponitque illud in abscondito, & respondebit omnis populus, & dicet, Amen. Deu. 7. 27. 15.

1 *Confundantur omnes qui adorant sculptilia; & qui gloriantur in simulachris suis.* Ps. 96. 7.

2 *Confundantur confusione, qui confidunt in sculptilis, qui dicunt conflatili: vos dii nostri.* Isa. 42. 17.

Vide Fusius Deuteronom. 4. 25. & 13 6. & sæpe alias, quæ parum esse possunt usui Christianis, nisi sumpta in sensu spirituali, ut etiam ante monuimus.

1. *Confundantur.*] .i. confundentur scilicet, in die judicii quando cognoscent idolorum vanitatem, & eorum inhabitatores fuisse dæmonia cum quibus æternum damnabuntur.

2. *Confundantur confusione.*] i. vehementissimè confundentur.

§. 6. VETATUR IDOLOLATRIA, SEXCENTIS locis, è quibus hæc paucula.

Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Exo 20. 23.

Non erit in te 1 *Deus recens, neque adorabis Deum alienum.* Ps. 80. 10.

Filioli custodite vos à simulachris. 1 Ioan. 5 21.

Vide Exod. 23. 24. & 34. 14. Levitic. 19. 4. Deuteron. 4. 23. & 16. 21. & Isa 40. 18. & aliàs frequentissimè.

1. *Deus recens.*] Quem non coluerunt patres tui, sed nuperrimè introductus.

§. 7. GRAVISSIMÈ QUERITUR DEUS SE deseri, falsosque deos se contempto coli.

Transite ad 1 *insulas Cethim, & videte: & in* 2 *Cedar mittite & considerate vehementer: & videte* 3 *si factum est hujusce modi. Si mutavit gens deos suos, & certè ipsi non sunt dii: populus verò meus mutavit* 4 *gloriam suam in idolum.* 5 *Obstupescite cœli super hoc, &* 6 *porta ejus desolamini vehementer, dicit Dominus.* Jerem. 2. 10. 11. 12.

1. *Insulas Cethim.*] Ad omnes transmarinas gentes.

2. *Cedar.*] Arabiam cedream.

3. *Si factum est hujusce modi.*] Si tam impiè se habuerunt cum dijs suis ut vos mecum.

4 *Gloriam suam.*] Deum qui eos glorioſos reddebat.

5. *Obstupescite cœli.*] Quia certè piaculum est hoc, ipsi cœlo stupendum.

6. *Porta desolamini.*] More desolatorum mœstitiam indicate, Septuaginta. Inhorrescite. Alii: date pluvias quasi lachrymas testes doloris. Alii; ciete tempestates præ stupore tanti flagitij.

IEIUNIUM.

V. Temperantia. Gula.

§. 1. QUÆ OBSERVANDA, QUÆ CAvenda jejunanti.

Cum jejunatis nolite 1 *fieri sicut hypocritæ tristes;* 2 *exterminant enim facies suas ut appareant hominibus jejunantes: amen dico vobis quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum jejunas* 3 *unge caput tuum, & faciem tuam lava. Ne videaris hominibus jejunans sed patri tuo qui est in abscondito, & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Matt. 6. 16 17 18.

1 *Fieri tristes.*) .i. vultu præferentes tristitiam, seu tetrici.

2. *Exterminant.*) Mutant naturalem vultus statum seu speciem pallore affectato & severitate, seu extra terminos naturalis dispositionis trahunt.

3. *Unge caput.*] Faciem lava. Est metaphora .i. vultus lætitia dissimula jejunium tuum. Judæi enim unguenta adhibebant lætitiæ tempore, in mœstitia verò iis abstinebant.

§. 2. QUANDO ADHIBENDUM IEIUNIUM. Tempore afflictionis.

Ego autem cum mihi molesti essent induebar cilicio, 1 humiliabam in jejunio animam meam, & 2 oratio mea in sinu meo convertetur. Ps. 34 13.

Cujus quidem rei exempla crebrrima sunt in sacris litteris. Judicum 20. 26. 1. Reg. 7. 7. & 12. 16. 2. Paral. 20. 1. Esdræ 8. 21. 2. Esdræ 1. 4. Esther 4 Judith. 4 8. Jonæ 3. 7. Hier. 3, 6. 9. Daniel. 10. 3. Tob. 3. 10. & alibi.

1. *Humiliabam.*) Affligebam.

2. *Oratio converteretur.*) Si minus eis profuerit oratio mea pro eis, ad me tamen cum fructu redibit. *Vide Matt.* 10.

§. 3. ADHIBENDUM ETIAM IN GRAVIBUS festisque ac potissimum spiritualibus negotiis.

1 *Ministrantibus* 2 *illo Domino, & jejunantibus, dixit spiritus sanctus*: Segregate mihi Saulum & Barnabam ad 3 opus, ad quod assumpsi eos. Tunc 4 jejunantes, & orantes, imponentesque illis manus, dimiserunt illos. Actor. 13. 23.

Cum 5 constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, & orassent, cum jejunationibus commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt. Actor. 14. 22.

1. *Ministrantibus.*) i. sacrificium Missæ celebrantibus. Græcè λειτουργούντων, unde λειτουργία Missæ sacrificium.

2. *Illic.*) Vide initium capitis.

3. *Ad opus.*) sc. Apostolatus.

4. *Jejunantes, orantes, imponentes manus.*] i. postquam jejunassent, orassent, imposuissentque eis manus .i. Episcopos eos creassent. Ita Leo Papa Chrysost. Salmeron.

5. *Constituissent.*) Ordinassent.

§. 4. IEIUNII EFFECTA ET FRUCTUS. VIDE loca citata §. 2. & infra §. 7. & Hier. 35. 14. de jejunio Rechabitarum quam id Deo placuit.

Hoc genus non ejicitur nisi per orationem & jejunium. Matt. 17. 20.

Vide etiam Isa. 58 à v. 7, fere ad finem usque: quæ magnifica promissa etiam referenda sunt ad præcedentes versus, quibus commendatur verum jejunium. Eorum explicationem Vide V. Hospitalitas §. 5.

§. 5. IEIUNIO PRÆFERTUR DEI CULTUS & opera pietatis.

1 *Corporalis exercitatio* 2 *ad modicum utilis est*: 3 *pietas autem ad omnia utilis est, 4 promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futuræ.* 1. Tim. 4. 8.

1. *Corporalis exercitatio.*) Jejunium, omnisque castigatio corporis.

2. *Ad modicum utilis est.*) i. parum valet, parvi est momenti si cum pietate comparetur.

3. *Pietas.*) Dei cultus, compassio erga proximum.

4. *Promissionem habens &c.*) Habetur illa promissio Matt. 6 Quærite primùm regnum Dei &c. qua promittuntur bona vitæ præsentis & futuræ. Et licet pii sæpe sint pauperes, tamen Deus eos compensat in hac vita cælestibus solatiis, & postea æternis præmiis, sicut si quis promisit aureum unum, satisfacit si det equum. Ita D. Th.

§. 6. NON PLACENT DEO IEIUNIA CUM vitiosè vivitur: & quale sit verum jejunium.

1 *Rogant me judicia justitiæ: appropinquare Deo* 2 *volunt. Quare jejunavimus, & non aspexisti, humiliavimus animas nostras, & 3 nescisti, ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas 4 vestra, & omnes debitores vestros 5 repetitis. Ecce 6 ad lites & contentiones jejunatis, & percutitis pugno impiè. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem 7 ut audiatur in excelso clamor vester. Numquid 8 tale est jejunium, quod elegi, 9 per diem affligere hominem animam suam? numquid 10 contorquere quasi circulum caput suum, & 11 saccum & cinerem sternere? 12 Numquid istud vocabis jejunium, & diem acceptabilem Domino? nonne hoc est magis jejunium quod elegi? Dissolve 13 colligationes impietatis, 14 solve fascículos deprimentes, dimitte eos, qui 15 confracti sunt; liberos, & omne 16 onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum operi eum, & carnem tuam ne despexeris. 17 Tunc erumpet quasi manè lumen tuum &c.* Isa. 58. 2 3. 4 5. 6. 7.

1. *Rogant me judicia justitiæ.*] Quasi illa à me absint, rogant ut in eos exerceam justa judicia, ac velut mecum expostulant, petentes jus.

2. *Volunt.*] Velle videntur.

3. Nes-

3. *Nescisti.*] Videris nescire, quia non exaudis.

4. *Vestra.*) Non mea, q.d. facitis quod lubet, non quod ego præcipio.

5 *Repetitis.*] Judicio urgetis severo & inhumano debitores vestros qui solvendo non sunt.

6. *Ad lites* &c.] Litigando. Vel tempus jejunio destinatum sic obitis ut non tam ad Deum placandum ciborum abstinentia, quam ad tixas & ad infligendos colaphos miserorum maxillis concedium videatur.

7. *Vt audiatur &c.*] Ut vos exaudiam.

8. *Tale jejunium.*] Quod nihil habet solidæ atque internæ, sed tantum fucatæ sanctitatis speciem.

9 *Per diem affligere.*) Nunquid exigo ut corpus inedia macereris & vos ipsos externa cerimonia affligatis.

10. *Contorquere caput*] .i. nunquid ut in circuli formam caput, flexili cervicis inclinatione curveris.

11. *Saccum sternere.*) In sacco & cinere jacere.

12. *Numquid vocabis &c.*].i. numquid hoc mihi jejunium probare vultis ? Numquid hunc diem mihi acceptum fore putatis?

13. *Colligationes impietatis.*] Pactiones quas iniquè contraxisti.

14. *Solve fasciculos deprimentes.*) .i. rumpe chirographa & syngraphas quibus tibi à debitore cautum est, neque deprimas illos qui licet à te legitimè debitum contraxerunt, solvendo tamen non sunt.

15. *Confracti sunt.*) Ob angustam & afflictam fortunam.

36. *Onus dirumpe*] A miserorum cervicibus excute quicquid eos gravat, quod jam fractis viribus sustinere non possunt.

17. *Tunc erumpet &c.*] Vide V. Hospitalitas §. 5.

§. 7. Commendatur et præcipitur jejunium.

Bona est, oratio cum jejunio, & eleemosyna magis quam thesauros auri recondere: quoniam 2 eleemosyna à morte liberat & ipsa est quæ purgat peccata, & facit invenire misericordiam & vitam æternam. Tobiæ 12.8.9.

Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio & in fletu, & in planctu &c. Ioel. 2,12.

Exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in jejuniis &c. 2. Cor. 6. 4.

1. *Bona magis quam.*) .i. melior.

2. *Eleemosyna à morte liberat &c.*] Hi effectus non accipiendi quasi tantum eleemosynæ conveniant, conveniunt item orationi & jejunio, iisque etiam hic attributi intelligendi sunt, Ita Soarez de oratione.

§. 8. Jejunium violantis pœna.

Omnis anima quæ 1 afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis. Levit. 23, 29.

1. *Afflicta.*] Jejunando scilicet. *vide v. 27. ejusdem capitis.*

IGNORANTIA.

Vide Cognitio. Prudentia. Scientia.

Agitur potissimum hîc de ignorantia Dei & divinarum rerum, earumque quæ salutis sunt.

§. 1. Ignorantiæ effectus varii, & pœnæ.

1 *Qui non est expertus pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. Qui tentatus non est, qualia scit, qui implanatus est, abundabit nequitia.* Eccli. 34. 10. 11.

Non est 2 veritas, & non est misericordia, & 3 non est scientia Dei in terra. 4 Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium 5 inundaverunt, & 6 sanguis sanguinem tetigit. Osee 4. 1. 2.

7 *Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, 8 egredere, & abi post vestigia gregum, & 9 pasce hædos tuos 10 juxta tabernacula pastorum.* Cant. 1. 7.

Et quoniam non habuerunt sapientiam interierunt propter suam insipientiam. Baruch. 3. 28.

Si quis 11 ignorat, 12 ignorabitur. 1. Cor. 14. 38.

13 *Conticuit populus meus, eo quod non habuerit 14 scientiam, quia tu 15 scientiam repulisti, ideo pellam te nè sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei, & obliviscar filiorum tuorum ego. Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ & super sponsas vestras cum adulteraverint, quoniam ipsi cum 16 meretricibus conversabantur, & cum 17 effeminatis sacrificabant & populus non intelligens 18 vapulabit.* Osee. 4. 6 14.

Ubi non est 19 scientia animæ non est bonum, & 20 qui festinus est pedibus 21 offendet. Prov. 19. 2.

Rex insipiens 22 perdet populum suum: & civitates

23 *habitabuntur per* 24 *sensum* 25 *potentium*, Eccli. 10. 2.

Vani sunt sensus hominū in quibus non subest scientia Dei: & 26 *de his quæ videntur bona non potuerunt intelligere* 27 *eum qui est, neque operibus attendentes, agnoverunt quis esset artifex*, Sapient. 13. 1.

Confusi sunt *sapientes, perterriti &* 28 *capti sunt: verbum enim Domini projecerunt, &* 29 *sapientia nulla est in eis*, Hier. 8 9.

30 *In siccitate messes illius conterentur* 31 *mulieres venientes & docentes eam: non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum, & qui formavit eum non parcet ei*, Isa. 27. 11.

Vide etiam versum præcedentem & sequentem in eodem capite.

Propterea captivus ductus est populus meus, quia nō habuit 32 *scientiam, & nobiles ejus* 33 *interierunt fame, & multitudo ejus siti exaruit*, Isa. 5. 13.

Usquequo 34 *parvuli* 35 *diligitis infantiam, & stulti ea quæ sunt sibi* 36 *noxia cupient, & imprudentes* 37 *odibunt scientiam*, Prov. 1 22.

38 *Quid prodest stulto habere divitias, cum* 39 *sapientiam emere non possit.* 40 *Qui altam facit domum suam* 41 *quærit ruinam, & qui* 42 *evitat discere*, 43 *incidet in mala*, Prov 17 16.

34 *De mane usque ad vesperam* 45 *succidentur, & quia* 46 *nullus intelligit, in æternum peribunt*, Job. 4 20.

Gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in civitatibus Samariæ, 47 *ignorant legitimā Dei terræ, & immisit in eos Dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quod ignorent ritum Dei terræ*, 4 Reg. 17. 26.

1. *Qui non est &c.*) Vide V. Experientia 5. unic.

2. *Veritas*) Fides erga proximum.

3. *Non est scientia*) Cujus ignorantiæ Dei fructus sunt qui sequuntur.

4. *Maledictum*) Detractio, maledictio seu execratio.

5. *Inundaverunt*) Totam terram texerunt, ut significetur ingens copia peccatorum.

6. *Sanguis sanguinem*) Peccatum peccato additur, S. Greg. hom. 11. in Ezech.

7. *Si ignoras &c.*) Pulchritudinem seu naturæ, seu gratiæ quam tibi conculi, & anima speciosissima.

8. *Egredere &c.*) i. facilè tibi accidet ut à me separata sectaris vestigia hominum per vias malas errorum & vitiorum aberrantium, qui dicuntur greges, quia virâ brutis similes sunt.

9. *Pasce hœdos*) Facileque evenies ut illic in deviis carnales concupiscentiæ tuæ motus pascas.

10. *Iuxta tabernacula pastorum*) Secundum pravorum magistrorum doctrinam & exemplum.

11. *Ignorat*) Quæ debet scire, ut quæ ad salutem spectant.

12. *Ignorabitur*) Improbabitur, rejicietur à Deo.

13. *Confusus est*) Confusus & convictus.

14. *Scientiam*, Dei scilicet.

15. *Scientiam repulisti*) Magna laboras ignorantia legis Dei.

16. *Meretricibus*) Turpibus mulieribus colentibus obscœnissimum idolum Beelphegor 3. Regum 15.

17. *Effeminatis*) Eunuchis sacerdotibus ejusdem Beelphegor aut Cybeles.

18. *Vapulabit*) In captivitate diversis plagis affectus: ut per dolorem recipiat disciplinam & sapiat in posterum.

19. *Scientia animæ*) Cum quis seipsum ignorat, suumque animum. Vel cum Lirano *scientia animæ*, id est, de salute animæ. Vel *anima* pro vita cum *bonum* ut sit sensus, ubi non est prudentia ac scientia qua sciat homo omnia cum judicio agere, aut si ignorat quæ scire debet. Per animam, potest etiam accipi vita, unde vertunt quidam. Ne vita quidem sine scientia suavis est.

20. *Qui festinus est pedibus*) i. qui quoniam caret scientia qua præmisso examine & judicio rem aggrederetur, affectiones suas (per pedes significatas) subitò sequitur festinans ad implendum eas.

21. *Offendet*) Impinget in via virtutum, errabit, labetur, turpiter peccabit. Beda intelligit posteriorem partem de eo, qui festinus est ad plus sapiendum, quàm oportet, qui *offendet*, quia hæreticæ pravitatis offensionem, & crimen incurret.

22. *Perdet populum*) non tantum, quia ob prava exempla, & per negligentiam multorum est ei causa criminum & æternæ damnationis, sed quia per defectum sapientiæ causa est, ut pereat recta politia Reip. ac ut populus infeliciter sub eo vivens, dilabatur.

23. *Ha-*

23. *Habitabuntur*] Civium florebunt frequentia.

24. *Sensum*] prudentiam, sapientiam.

25. *Potentium*] Principum,

26. *De hac*] i. ex his.

27. *Eum qui est*] Deum, qui semper est, ortumque non habet, qui est pelagus omnis esse.

28 *Capti*] à Chaldæis.

29. *Sapientia nulla in eis*] Cujus inopia incurrerunt in omnia illa adversa.

30 *Injecitate, &c.*] i. ob siccitatem, i. tanta erit siccitas, ut omnes perdat fruges.

31. *Mulieres, &c.*] i. cur autem hæ & supradictæ calamitates evenient, causa est, quia adeo erunt ignorantes legis Dei, ut à fœminis possint doceri.

32. *Scientiam*] legis Dei, beneficiorum Dei: quid ab eis requireret Deus: scientiam sui finis, seque non natum ad epulas & voluptates, (*Vide versum* 11.) sed ad Deum colendum.

33. *Interierunt fame*] Dignum eorum supplicium, qui prius immoderatis epulis indulgebant *Vide v.* 11 *ejusdem capitis.*

34. *Parvuli*] Imperiti, rudes, ignorantes.

35 *Diligitis infantiam*] Hic est effectus imperitiæ, & ignorantiæ, diligere infantiam & infantilia desideria sequi.

36. *Noxia*] Hoc pejus est adhuc quàm diligere infantiam.

37. *Odibunt scientiam*] hoc omnium est pessimum, sed ab uno ad aliud renditur paulatim.

38 *Quid prodest, &c.*] Exhibet hæc sententia effectum stultitiæ seu ignorantiæ conjunctæ cum divitiis.

39. *Cum sapientiam &c.*] sive quia divitiæ non sunt per se pretium sapientiæ, sive quod eis per ignorantiam nescirent, ad sapientiam conquirendam.

40. *Qui aliam &c.*] supple notam similitudinis *sicut.*

41. *Quærit ruinam*] i. domum suam ruinæ, & ventorum vi magis obnoxiam facit.

42. *Evitat discere*] Præ superbia aut alia animi perturbatione, mavultque remanere in sua insciitia.

43. *In mala*] In varia mala & calamitates, tum animi, tum corporis, unde per sapientiam eripi potuisset.

44. *Ex mane usque ad vesperam*] i. continuò, sine intermissione, donec ad vitæ vesperam perveniant homines.

45. *Succidentur*] succiduntur, i. sensim moriuntur.

46 *Nullus intelligit*] nemo hoc vult advertere, neque curat intelligere hanc suæ mortalitatis conditionem, ut se coram Deo humiliet, ut semper ad mortem sit paratus, ut mentem à mundi voluptatibus, quem citò deserturus est avocet.

47. *Ignorant &c.*] Idem suo modo applicari potest Christianis, qui, quia ignorant legitima, seu legem, & ritum colendi verum Deum per fidem, spem, charitatem, immittit quotidie in eos graves calamitates, tum privatas cuique, tum publicas universis.

§. 2. IGNORANTIAM ODIT DEUS.

Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientia inhabitat, Sapient. 7. 28.

IMITATIO.

Vide Consortium, Exemplum, Prosperitas.

IMMISERICORDIA.

Vide Crudelitas, Avarus, Eleemosyna, Misericordiæ opera.

IMPOENITENTIA.

Vide Pœnitentia, Obstinatio, Confessio, Contritio, Inspiratio.

IMPATIENTIA.

Vide Patientia, Murmur, Ira.

§. 1. IMPATIENS CUI SIMILIS.

1 *Sicut urbs patens & absque murorum ambitu; 2 ita vir qui non potest in loquendo 3 cohibere spiritum suum.* Prov. 25. 28.

1. *Sicut urbs patens, &c.*] sicut talis urbs facilè patet hostium incursui, & ex tali civitate multa animi liberè prodeunt, cum sua ipsius pernicie.

2. *Ita vir, qui &c.*] Hic enim expositus est dæmonum prædæ, & impiis quibusque, qui ea ratione eum sibi facile subjugare, & ad suam ipsorum voluntatem trahere possunt.

3. *Cohibere spiritum*] i. iram seu impatientiam frenare retinaculo timoris Dei, & rectæ rationis.

§. 2. Impatientiæ effecta.

Qui sine timore est, non poterit 1 *justificari:* 2 *iracundia enim animositatis illius,* 3 *subversio illius est.* Eccli. 1. 27. 28.

Væ his, qui perdiderunt 4 *sustinentiam, &* 5 *dereliquerunt vias rectas, & diverterunt in vias pravas. Et quid facient, cum* 6 *inspicere cœperit Dominus.* Eccli. 2. 16. 17.

Qui 7 *perdit animam tuam* 8 *in furore tuo nunquid* 9 *propter te* 10 *derelinquetur terra, &* 11 *transferentur rupes de loco suo.* Job. 18. 4.

Impatiens 12 *operabitur stultitiam.* Prov. 14. 17.

Qui impatiens est, sustinebit 13 *damnum, &* 14 *cum rapuerit, aliud apponet.* Prov. 19. 19.

Vide item §. 1.

1. *Justificari*] Iustè vivere.

2. *Iracundia animositatis*] impatientia audacis ejus animi, qua audet Deo resistere, nec ei cædit, voluntatique suæ se accommodat per timorem & reverentiam in illum.

3. *Subversio illius est*] causa est, ut in multa damna cadat & vitia.

4. *Sustinentiam*] patientiam, nec perpetuo fidere Deo.

5. *Dereliquerunt vias rectas*] vel ob mala incidentia, ob illecebras voluptatum, quas expectant in via vitiorum prava.

9. *inspicere*] singulorum scilicet facta in die judicii.

7. *Perdit animam*] Impatientia perdit animam, cum per patientiam possideamus animas nostras.

8. *In furore tuo*] per impatientiam.

9. *Propter te*] si mortuus fueris.

10. *Derelinquetur terra*] ita scilicet, ut non amplius habitetur, ut addit Chaldæus.

11. *Transferentur, &c.*] i. subvertentur montes à primis fundamentis.

12. *Operabitur stultitiam*] quia cum rationis carcat freno, multa stultè effutiet & faciet.

13. *Damnum*] In facultatibus, honore, animo, corpore.

14. *Cum rapuerit*] i. sustulerit illud damnum.

15. *Aliud apponet*] cum per consuetudinem radicatam, ira rursus per impatientiam efferbuerit.

§. 3. Impatientiæ poena.

Illi, qui 1 *tentationes non susceperunt cum timore Domini & impatientiam suam, & impraperium murmurationis sua contra Dominum protulerunt.* 2 *Exterminati sunt ab* 3 *exterminatore, &* 4 *à serpentibus perierunt,* Judith. 8. 24.

1. *Tentationes*] tribulationes, quibus nos tentat & probat Deus.

2. *Exterminati sunt*] Vide Numer. 11. ubi ignis devorat extremam partem castrorum, ob impatientiam & murmur populi.

3. *Exterminatore*] Malo Angelo.

4. *Serpentibus*] Vide Num. 21.

§. 4. Monentur sui officii impatientes.

Ecce 1 *docuisti multos, &* 2 *manus lassas* 3 *roborasti:* 4 *vacillantes confirmaverunt sermones tui, &* 5 *genua tremontia confortasti,* 6 *nunc autem venit super te plaga, & defecisti: tetigit te, &* 7 *conturbatus es. Vbi est* 8 *timor tuus, fortitudo tua,* 9 *patientia tua, & perfectio* 10 *viarum tuarum,* Job. 4. 3. 4. 5. 6.

1. *Docuisti multos*] Cum prosperè se haberent omnia tua: erudiebas calamitosos ad pietatem & patientiam.

2. *Manus lassas*] In actionibus bonis.

3. *Roborasti*] efficacibus admonitionibus confortabas in bono proposito.

4. *Vacillantes*] sub pondere tentationum, iamque ad casum paratos.

5. *Genua tremontia*] id est, timidos ob futura mala & imminentia pericula, tentationesque.

6. *Nunc autem &c.*] q. d. turpe est doctori, ea non præstare, quæ alios docuit.

7. *Conturbatus es*] per impatientiam, & querimonias in Deum.

8 *Timor tuus*] Pristina reverentia tua, & cultus Dei, quo Deum timere & venerari præ cæteris eras solitus.

9. *Patientia tua*] Quam alios docebas.

10. *Viarum tuarum*] Vitæ tuæ, actionum tuarum.

§. 5. In eos qui impatienter ferunt morbos, & quæcumque adversa.

1 *Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cœlo. Tempus flendi, & tempus ridendi, tempus plangendi, & tempus saltandi,* Eccle. 3. 1. 4.

1. *Omnia tempus habent*] Quasi dicat: non est, quod quis ægrè & impatienter ferat se morbis aliisque

aliisque calamitatibus tentati: omnia divinâ ordinatione suum habent tempus, statamque periodum, quâ esse debent & durare, modò vult Deus sint morbi, modò desinant, & sic de cæteris rebus omnibus, quarum perpetua est vicissitudo.

IMPIUS.

Vide peccator.

IMPROPERIUM.

Vide Contumelia, Beneficium, capit. 2.

IMPRUDENTIA.

Vide Ignorantia, Prudentia.

Eius varii effectus.

§. 1. Perdit populos.

1 *Rex insipiens perdet populum suum, & civitates habitabuntur, per sensum potentium.* Eccli. 10. 3.

1. *Rex insipiens*] Imprudens. *Vide verbo Ignorantia, §. 1 n. 2.*

§. 2. Affectus suos statim prodit eosque vult opere complete.

2 *Totum spiritum suum profert 2 stultus, sapiens 3 differt & reservat in posterum.* Prov. 29. 11.

1. *Totum spiritum profert*] Quæ quidquid desiderat, manifestat, & vult exequi, non perpendens num honestum sit & conveniens, nec refrænans suas affectiones, sed eas mox opere ostentans.

2. *Stultus*]. i. imprudens, non enim loquitur de stulto, neque hîc, neque sequentibus testimoniis, prout à vulgo sumitur *stultus*, pro mente capto.

3. *Differt &c.*] Reprimit spiritum, cohibet affectiones, ut suo tempore eas proferat, & cum matura deliberatione prævia, suo tempore exequatur.

§. 3. Frustra labores magnos aggreditur, & cur?

1 *Labor stultorum affligit eos, qui nesciunt in urbem pergere.* Eccl. 10. 15.

1. *Labor stultorum &c.*] sensus est, sicuti viator, qui viam certam & compendiariam nescit; per dispendia viarum vagans incertus, aut serò aut nunquam ad urbem pertingit, sic vir imprudens laborat, ut res suas bene exequatur: at frustra, quia veram viam sapientiæ ignorat. Vel dicuntur stulti seu imprudentes ex suo labore nihil nisi afflictionem consecuturi, quia nesciunt in urbem pergere, i. quia ignorant res omnibus notissimas quales sunt via in urbem: q. d. fatigant se circa arduas quæstiones, cum ignorent vulgares.

§. 4. Intolerabilis est imprudentia, quæ juncta est opibus & saturitati.

1 *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit, 2 per stultum, cum 3 saturatus fuerit cibo,* Prov. 30 21. 22.

1. *Per tria*] Vide verbo Dignitas.

2. *Per stultum*] Hic enim multas excitat turbationes, multa petulanter, insolenter, & sine ratione agit, audax evadit & procax, jurgia excitans & injurias ingerens.

3. *Saturatus cibo*] per cibi satietatem, non tantum ventris saturitas intelligenda, sed generaliter opes & divitiæ, quas absonum est imprudentem habere, quia iis non novit uti.

§. 5. Imprudentis mores intolerabiles sunt.

Super plumbum 1 quid gravabitur? & quod illi aliud nomen quàm fatuus? Arenam, & salem, & massam ferri 2 facilius est ferre, quam hominem imprudentem, & fatuum & impium, Eccli. 22. 17. 18.

1. *Quid gravabitur*] id est, quid plumbo gravius. Respondet fatuum seu imprudentem esse graviorem, id est, intolerabiliorem quavis re, & summè molestos ejus mores. Quod magis explicat in sequentibus, adjungens plumbo tria alia valde gravia.

2. *Facilius est ferre, &c.*] quia illa tantum corpus gravant, hic etiam animam: illa facilè excutiuntur, ab hoc difficilè est se liberare.

§. 6. Quam varie peccet imprudens loquendo atque agendo cum hominibus.

Vide verbo Lingua, & Consortium.

§. Add. De eius inconstantia.

Verbo Inconstantia, §. 1.

§. Add. Quomodo peccet sua dando.

Vide V. Beneficium, cap. 2.

§.7. Signa imprudentiæ.

Qui prius respondet quàm audiat, 1 stultum se esse demonstrat & confusione dignum Prov.18.13.

1.*Stultum se demonstrat*] Quia sæpe respondet' quæ proposito non conveniunt.

§. 8. Qua via colliget imprudens famam prudentiæ.

Stultus quoque si tacuerit 1 sapiens reputabitur: & si compresserit labia sua intelligens. Prov.17.28.

1.*Sapiens reputabitur*] ab ijs, qui eum non norunt, imo & ab ijs, qui noverunt; qui saltem eo tempore eos prudenter agere fatentur.

§. 9. Imprudentibus non committenda sua negotia.

1 Claudus pedibus, & 2 iniquitatem bibens, qui 3 mittit verba per nuntium stultum Prov.26.6.

1.*Claudus pedibus*] .i. talis ita se habet, ita se gerit quasi si esset claudus, ac non posset ipse per ieambulare ac sua obire negotia, cum tam inutili utatur ministro.

2.*Iniquitatem bibens*] Quia scilicet legati sui peccata, quæ committet in legatione, multum & abundè sentire & perferre cogitur ob vatia, quæ inde incurret damna. Bibere enim in sacra scriptura sæpe est satiari ac repleri.

3.*Mittit verba*] .i, negotia sua committit viro imprudenti.

§. 10. Imprudenti quomodo respondendum.

1 Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto juxta stultitiam suam ne sibi sapiens esse videatur, Prov.26.4.5.

1.*Ne respondeas, &c.*] Non sunt contraria quæ hic præcipiuntur. Priori enim versu vetat sapiens responderi stulto juxta stultitiam suam, sic scilicet, ut sapiens ejus imitetur stultitiam, ut si stultus v.g. maledictis aliquem incessat, alius idem faciat: sic enim ei similis efficietur. Cum verò dicit: *Responde juxta stultitiam suam*; vult pro exigentia stultitiæ stulti, ei respondendum, sed rationibus & verbis, quæ sapientem decent, ut scilicet prudenti responsione ostendatur ei stultitia sua, ne sibi sapiens esse videatur. Itaque illud *juxta*, in priore sententia significat imitationem: in posteriore significat exigentiam.

§. 11. Imponendum silentium.

1 Iudicium 2 determinat 3 causas, & qui 4 imponit stulto silentium, iras mitigat. Prov.26.10.

1.*Iudicium*] Supple sicut.

2.*Determinat*] definit.

3.*Causas*] controversias inter homines, & per hoc eorum dissidia dissolvit.

4.*Imponit silentium*] scilicet prudenter, non enim quavis ratione impositum silentium iras mitigat, quia etiam excitat si id imprudenter fiat.

§. 12. Frustra laborat, qui imprudentem docet.

1 Qui docet fatuum quasi qui conglutinat testam. Qui 2 narrat verbum non audienti, 3 quasi qui excitat dormientem de gravi somno. 4 Cum dormiente loquitur, qui enarrat stulte sapientiam: & 5 in fine narrationis dicet, quis est hic? Eccli,22.7.8.9.

1.*Qui docet &c.*] sicuti difficile est, confractæ testæ partes omnes sic conjungere, ut rursus liquorem contineat, ita difficile est imprudentem sic formare, ut sapientiam admittat aut auditam conservet.

2.*Narrat verbum*] sermonem aliquem sapientem profert stulto, qui ad illum non attendit, nec avidè audit.

3.*Quasi qui excitat, &c.*] Nam ut is frustra multa dicit ei, qui somno oppressus excitantem non audit, aut si audit, imperfectè audit, ita ut à somno superatus relabatur ad dormiendum; sic & frustra stulto multa dicuntur, qui omino dormienti similis est, quod aliis occupatus non advertit ad ea, quæ dicuntur sapienter, sed veluti stupidus ad ea, & somnolentus, ut sequitur.

4.*Cum dormiente &c.*] Vide n.3.

5.*In fine narrationis &c.*] sicuti dum dormientes compellantur & excitantur, solent post multa verba dicere, quis est hic qui loquitur & me excitat: Ita & vir imprudens post longum sermonem, ita se geret quasi si nihil audivisset.

§.13. Numquam enim evadet sapiens.

1 Excelsa stulto sapientia, 2 in porta 3 non aperiet os suum, Prov.24.7.

1.*Excelsa est stulto sapientia*] certè omni homini excelsa est & ardua; peculiariter tamen stulto & imprudenti, quia totus terrenus & voluptatibus grava-

gravatus ad eam pertingere non poteſt: vel quod eam ſibi reperet inacceſſibilem, atque ob id non ſtudeat eam aſſequi, ſed pertæſus laboris malit manere in ſua ſtultitia.

2. *In portis*] In locis publicis, & in loco judicii, quod olim in portis exercebatur.

3. *Non aperiet os*] ob defectum ſapientiæ.

§. 14. CUM IMPRUDENTIBUS PARUM agendum & loquendum, aliaque generis ejuſdem.

Vide verbo Conſortium.

§. 15. QUAM ASSIDUE LUGENDA SIT IMprudentium miſeria & cæcitas.

Supra mortuum plora, defecit enim 1 lux ejus, & ſupra fatuum plora, defecit enim 2 ſenſus. Modicum plora ſupra mortuum, quoniam requievit: 3 nequiſſimi enim nequiſſima vita ſupra mortem fatui. Luctus mortui 4 ſeptem dies: 5 fatui autem, & impii 6 omnes dies vitæ illorum, Eccli. 22.10.11.12.13.

1 *Lux*] oculorum, lux ſolis, ſeu quia defecit in eo vita hæc corporalis.

2. *Senſus*] Intelligentia, prudentia ſignificat ſuper fatuum magis plorandum, quia plus eſt deficere mente; quam luce corporea. Stultum vocat, qui vera deſtitutus prudentia, totum ſe, abdicato Dei timore, vanis mundi hujus rebus addicit.

3. *Nequiſſimi &c.*] .i. ideo dico modicum plorandum ſuper mortuum, quia nequiſſima vita hominis nequiſſimi, eſt deploranda magis quàm mors ejuſdem nequiſſimi, quem poſtea vocat fatuum, ita ut per fatuum & nequiſſimum ſeu impium idem intelligatur.

4. *Septem dies*] id eſt, ſatis eſt ſi tot diebus lugeatur.

5. *Fatui autem &c.*] id eſt, luctus, qui de eis eſt habendus.

6. *Omnes dies*] id eſt, toto vitæ eorum tempore durare debet, quia aliis ſemper ſunt noxii & inutiles.

IMPUDENTIA.

Vide Verecundia, Defenſio, Peccatum, cap. 8 §. 10.

IMPUDICITIA.

Vide Inceſtus, Adulterium, & fusè verbo Luxuria.

IMPUDICITIA CONTRA NATURÆ INSTItutionem interdicitur, addita pœna; *Levit.* 18.21. & 20.13. *Roman.* 1.26. 1. *Corinth.* 6.9. 1. *Timoth.* 1.10.

INCANTATIONES.

Vide Divinatio.

INCARNATIO.

Vide Chriſtus, Crux, Deus.

§. 1. QUAM SE DEI FILIUS IN SA exinanierit.

1 *Cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem Deo. Sed ſemetipſum exinanivit, formam ſervi accipiens 2 in ſimilitudinem hominum factus, & 3 habitu 4 inventus ut homo*, Phil. 2 6.7.

5 *Revelabitur gloria Domini & videbit 6 omnis caro pariter quod os Domini 7 locutum eſt: 8 vox dicentis: clama, & dixi: quid clamabo? omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quaſi flos agri*, Iſa. 40.5.6.

1. *Cum in forma Dei*] Vide V. Humilitas §. 18. num. 13.

2. *In ſimilitudinem*] non accidentalem, ſed ſubſtantialem; quia omnes homines dicuntur ſimiles ſpecie & natura humana. D. Thomas.

3. *Habitu*] figura & ſpecie externa.

4. *Inventus ut homo*], .i. fuit, extitit ut homo verus (ut, ſicut, quaſi, & ſimiles particulæ non ſimilitudinem, ſed veritatem Hebræis ſignificant) *ut homo* igitur, i. ſicut quivis alius homo, cum tamen eſſet Chriſtus, ſingularis homo & Deus homo. Inquit Chryſoſt.

5. *Revelabitur gloria Domini*] .i. Chriſtus in carne apparebit.

6. *Omnis caro*] omnis homo.

7. *Locutum eſt*] ita futurum prædixit.

8. *Vox dicentis*] Vide verbo Homo, cap. 1. §. 1. n. 13. Id autem jubetur clamare Prophera, ut intelligatur quanta Dei in nos bonitas, qui Chriſtum voluit aſſumere carnem noſtram, quæ ita eſt infirma.

§. 2. INCARNATIO ABSTULIT A NOBIS opprobrium, cui obnoxii eramus ob Adæ peccatum.

1 *Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meæ, ut 2 inveniam te foris, & deosculer te, & jam non 3 nemo despiciat*, Cant. 8. 1.

1. *Quis mihi det &c.*] petit anima devota vel Ecclesia incarnationem, ut Christus fiat ejus frater, & sugat ubera matris, i. B. V. Mariæ, quæ Ecclesiæ mater est.

2. *Inveniam te foris*] .i. in humana natura, visibilem nec amplius latentem in sinu patris: & compleatur illud: *in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.*

3 *Nemo despiciat*] Despiciebatur ab Angelicis spiritibus, tanquam aliena à Deo ob primi parentis reatum, tanquam dæmonis serva humana natura: at per incarnationis mysterium ablatum est hoc opprobrium, cœperuntque Angeli revereri, quos antè despectui habebant, quando viderunt Dominum suum factum fratrem nostrum. *Vide sequentem §.*

§. 3. INCARNATIO FACIT NOS ANGELIS quodammodo superiores.

Nusquam Angelos 1 apprehendit, sed 2 semen Abrahæ apprehendit, Hebr. 2. 16.

1. *Apprehendit*] Christus non assumpsit Angelicam naturam.

2. *Semen Abrahæ*] id est, sed humanam ex posteris Abrahæ. Notat Chrysostomus vocem, *apprehendit*, significare vehemens studium Dei, quasi venatoris, fugientes à se homines quasi feras insequentis, sibique copulantis.

§. 4. CUIUS QUIDEM REI ARGUMENTUM est illud de Apoc.

1 *Cecidi ante pedes ejus, ut adorarem eum, & dixit mihi; 2 vide ne feceris, conservus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Jesu. Deum adora, testimonium enim Jesu, est spiritus Prophetiæ*, Apoc. 19. 10.

1. *Cecidi*] Vide verbo Honor, §. 12. n. 6.

2. *Vide ne feceris*] Cur (quærit Gregorius homilia 8. in Evangelia) ante Incarnationis mysterium, adorantur Angeli ab hominibus & tacent, postmodum verò adorati nolunt? nisi quòd naturam nostram, quam prius despexerant, postquam hanc (in Christo scilicet) super se assumptam conspiciunt, prostratam sibi videre pertimescunt. Ita etiam Glossa, Ansbertus, Haymo.

INCESTUS.

Vide Luxuria.

INTERDICITUR GRAVI POENA PROPOSITA *Levit.* 18. 6. & 20. 11. & *Deut.* 22, 30. & 1. *Cor.* 5. 1.

INCONSTANTIA.

Vide Constantia, Perseverantia.

§. 1. QUIBUS REBUS SIMILIS INCONSTANTIA Peccatoris.

1 *Præcordia fatui, quasi 2 rota carri, & quasi 3 axis versatilis cogitatus illius*, Eccli. 33. 5.

Homo sanctus 4 in sapientia manet 5 sicut sol: nam stultus 6 sicut luna mutatur, Eccli. 27. 18.

7 *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir, qui derelinquit locum suum*, Prov. 27. 8.

Impii quasi mare fervens, quod 8 quiescere non potest, & redundant fluctus ejus 9 in conculcationem, & lutum, Isa. 57. 20.

10 *Misericordia vestra quasi 11 nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens*, Osee 6. 4.

Quid existis in desertum videre? 12 arundinem vento agitatam? Matth. 11. 7. 8.

1. *Præcordia*] Viscera, intima, seu ut postea sequitur, cogitationes, omnesque, qui ab eo procedunt, animi motus, desideria, spes, &c.

2. *Rota*] quæ continuò movetur.

3. *Axis versatilis*] id est, tali axi, qui simul cum rota, cui infixus est, vertitur & movetur, ut distinguatur ab axe fixo, circa quem immotum manentem circumagitur rota: quia sicut illa assiduo motu circumagitur, idque summa cum celeritate, ita stulti, seu peccatoris cogitatio varia est & vaga, ac velociter de uno in aliud prolabens, nulla in re figit cogitationem suam aut desiderio, sed incertus & instabilis fertur modò huc, modò illuc.

4. *In sapientia*] vera & Christiana, quæ est timor & amor Dei.

5. *Sicut sol*] qui semper in se retinet lumen suum, licet interpositione nubium aut terræ, illud diffundere prohibeatur: ita vir pius nullis passionum nubibus aut adversitatibus amittit lumen suæ sapientiæ & bonæ vitæ.

6. *Sicut luna mutatur*] Quia facilè à virtute ad

ad vitium, & ab uno vitio ad aliud transit.

7. *Sicut avis &c.*] Sicut talis avis multis exposita est periculis, à quibus libera est, dum manet in nido, sic qui deserit statum seu vocationem, vel habitationem suam incertisque vagatur sedibus, multis subiectus est damnis & malis. Item sicut avis, quæ migrat è nido suo malè relinquit ova & pullos, quos rapinæ aliorum dimittit; ita malè facit, qui relinquit locum suum, id est, domum vel familiam, neglecta ejus cura & custodia. Quod tum in prælatos & pastores, qui deserunt gregem, dici potest, tum in eos, qui neglecta cura animæ suæ, tanquam domus; quam cœperant virtutibus ornare, eam deserunt, vacuam relinquentes conscientiæ domum diabolo, qui omnia bona prius parta diripiat. Idem locus valet in Apostatas, & fidei, vel religiosi status desertores.

8. *Quiescere non potest*] Cum perpetuis ferveat & agitetur motibus: ita est cor impiorum, quod inconstans huc illucque fertur.

9. *In conculcationem*] id est, in cœnum quod conculcatur.

10. *Misericordia vestra*] Beneficentia in proximos.

1. *Nubes matutina*] quæ cito transit & dissipatur primo solis ortu, similiter & ros.

11. *Arundinem*] id est, hominem, qui velut arundo minimo venti flatu moveatur.

§. 2. Etiam in Angelos cadit inconstantia.

Ecce, qui serviunt ei non sunt stabiles, & 1 *in Angelis suis reperit pravitatem.* Job 4.18.

2 *Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit,* Joan. 8. 44.

3 *Angelos, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit,* Jud. epist v. 6.

4 *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram qui vulnerabas gentes?* Isa. 14. 22.

1. *In Angelis*] Qui ceciderunt.

2. *Ille*] Vide V. Dæmon cap. 1. §. 4.

3. *Angelis*] Vide ibidem cap. 1. §. 19.

4. *Quomodo*] Verbo eodem ibidem.

§. 3. Inconstantia est fructus peccati.

Peccatum peccavit Jerusalem, propterea 1 *instabilis facta est,* Thren. 1. 8.

1. *Instabilis*] In bono.

§. 4. Item duplicis animi.

Vir 1 *duplex animo, inconstans est in omnibus* 2 *viis suis,* Jac. 1. 8.

1. *Duplices animo*] Qui non est fixus in uno animi proposito, quique vult duobus Dominis servire. Titelm.

2. *Viis*] Operibus.

§. 5. Inconstantia Deo displicet ejusque pœna.

Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos & non quievit, & Domino non placuit, nunc recordabitur iniquitatem eorum, & visitabit peccata eorum, Jerem. 14. 10.

1. *Dilexit movere pedes*] Descriptio est inconstantiæ Tropologica.

§. 6. Vitatur inconstantia, cum commendatione virtutis oppositæ.

1 *Non ventiles te in omnem ventum, & non eas in omnem viam sic enim omnis* 2 *peccator probatur* 3 *in duplici lingua.* 4 *Esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui & scientiæ, &* 5 *prosequatur verbum pacis & justitiæ,* Eccli. 5, 11, 12.

1. *Non ventiles te &c.*] Non finas te agitari aut non te agites ad omnem ventum, non cujusvis doctrina, aut verbis aut suasione commovearis, ut modo hoc, modo istud dicas, sentias, eligas. Item non te finas abduci quovis concupiscentiæ motu.

2. *Peccator probatur*] .i. deprehenditur aliquis esse peccator.

3. *In duplici lingua*] .i. Quando per inconstantiam pro diversitate locorum & personarum diversa profert.

4. *Esto firmus &c.*] .i. Ita esto constans in iis quæ ad Deum pertinent ut primùm firmus sis in vera sententia tua atque scientia quam de Deo, rebusque divinis consecutus es.

5 *Prosequatur te &c.*] Non satis sit tibi habere mentis constantiam, habeto item sermonis, quare numquam omittas ea loqui quæ justitiam homines doceant & pacem inter eos foveant.

INDVLGENTIÆ,

ABSTRUUNTUR.

Cui aliquid 1 donastis, & ego: nam & 2 ego quod donavi si quid donavi, 3 propter vos 4 in persona Christi 2. Cor. 10.

1. *Donastis*] Condonationem & remissionem fieri per Titum rogastis. Theodoretus.

2. *Ego quod donavi*] .i. donari rogavi & statui, etiam nunc dono, dat autem Apostolus hîc absolutionem ab excommunicatione & simul indulgentiam plenam illius incæstus, scil. remissionem pœnæ omnis illi debitæ, quod patet ex epistola prima cap. 5. vbi hoc vinculum erat injectum Ita D. Chrys. D. Thomas. Adde quod donare seu condonare proprie dicimus pœnam.

3. *Propter vos*] In gratiam vestri & ob zelum vestrum.

4. *In persona Christi*] .i. vice & authoritate Christi, cujus personam gero, qui dixit: quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælis.

INFAMIA.

V. Fama. Peccator, Honor.

INFERNVS.

V. Iudicium. Peccatum, Punitio.

§. 1. INFERNI POENAS SVPERESSE IMPIIS post mortem probat Job c. 21. unde hæc paucula.

Videbunt 1 oculi ejus 2 interfectionem suam, & de furore omnipotentis 3 bibet. 4 Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? 5 & si numerus mensium ejus dimidietur? 6 nunquid Deum docebit quisquam scientiam? qui excelsos judicat? 7 iste moritur robustus & sanus, dives & felix Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa illius irriguntur: 8 alius vero moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus, 9 & tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos. Quia 10 in diem perditionis servatur malus, & ad diem furoris ducetur. Job 21. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 30.

1. *Oculi ejus*] viri impii.

2. *Interfectionem suam*] Id est, sentient interitum suum etiam ipsi in inferno, pœnamq; suam videbunt.

3. *Bibet*) abundè replebitur .i. tormenta gravissima perferre cogetur.

4. *Quid enim &c.*] Ideo dixi non solum in filiis impium puniendum, sed etiam in se ipso: parum enim curaret post obitum, quid in sua familia contingat.

5. *Et si numerus &c.*] Neque etiam impius mortuus magnifaceret hanc pœnam, quod moreretur in medio vitæ cursu, nisi pœna æterna eum maneret.

6 *Nunquid Deum, &c.*] Quis Deum erudire potest in rebus agendis, & administrandis judiciis; nullus: Ita tamen res dispensat humanas, ut frequenter hoc tempore peior videatur conditio hominis pii, quàm impii, ut statim probat.

7. *Iste, &c.*] licet impius.

8. *Alius vero, &c.*) licet pius.

9. *Et tamen, &c.*) utrique, tam pii, quàm impii jacebunt in terra, ex utriusque corporibus nascentur vermes? Unde, neque post mortem inter istos aliqua videtur distantia.

10. *In diem perditionis, &c*) ob hoc, impio parcitur hoc tempore & indulgentius cum eo agitur, quia reservatur in diem judicii, qui eum perdet. Tribus igitur rationibus probat esse pœnas post hanc vitam. Prima est versu 21. Secunda habetur versu 22. quia Deus sapientissimus, ita statuit. Tertia, versu 23. ex eo, quod requiratur, ut & afflictis piis, & impiis divitibus æterna tribuatur sors.

§. 2. DE PŒNA IGNIS.

1 *Infernus & mors missi sunt in 2 stagnum ignis: hæc est 3 mors secunda, & qui non est inventus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Apoc. 20. 14. 15.

4 *Stuppa collecta Synagoga peccantium, & 5 consummatio illorum flamma ignis.*

Vide Isa. 33. v. 11. & cap. 30. v. 30. Mal. 4, v. 1. & hîc seqq. §§.

1 *Infernus, & mors*) .i. Dæmon inferni pœnarum & mortis author. Aug.

2. *Stagnum ignis*) Ita vocatur infernum, quia fovea illa maxima inferorum, tota plena est igne, quo undique damnati cinguntur & operiuntur; sicut pisces aqua in stagno. Vocatque stagnum non fluvium, quia non fluit aut movetur ignis, ut aquæ fluviorum; sed tota est in fovea illa, sicut aqua in stagno.

3. *Mors secunda.*) Prima enim mors, fuit mors animæ, qua anima per peccatum mortale mortua

ma est Deo: hæc autem mors immortalis in pœnis æternum duraturis ei succedit.

4 *Stuppa collecta &c.*] Et sicuti hæc, adhibito igne mox in nihilum redigitur, ita congregatio peccatorum nullo modo poterit resistere iræ Dei.

5. *Consummatio*] finis, exitus.

§. 3. IDEO IN IGNEM PROIICITUR IMPIUS, quod nulli alteri usui sit aptus.

Pulchrè Ezechiel, toto cap. 15. & hic §. 6. n. 6.

§. ADD. DE VARIIS INFERNI POENIS simul conglobatis.

Erunt post hæc decidentes sine honore, & in 1 *contumelia* 2 *inter mortuos in perpetuum, quoniam* 3 *disrumpet illos* 4 *inflatos* 5 *sine voce, &* 6 *commovebit illos à fundamentis &* 7 *usque ad supremum desolabuntur, & erunt* 8 *gementes. & memoria illorum peribit.* 9 *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, &* 10 *traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum*, Sap. 4. 19. 10.

Ecce vos omnes 11 *accendentes* 12 *ignem accincti flammis,* 13 *ambulate* 14 *in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis:* 15 *de manu mea* 16 *factum est hoc vobis,* 17 *in doloribus dormietis*, Isa. 50, 11.

18 *Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur* 19 *in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se, pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes: His sunt, &c.* Sapient. 5. 2. 3.

20 *Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur, &* 21 *spiritus procellarum* 22 *pars calicis eorum*, Psal. 10. 7.

23 *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, &* 24 *usque ad inferos peccatum illius*, Job. 24. 19.

Congregabo super eos mala, & 23 *sagittas meas complebo in eis. Consumentur* 26 *fame & devorabunt eos* 27 *aves morsu amarissimo. Dentes* 28 *bestiarum immittam in eos cum furore* 29 *trahentium super terram atque serpentium*, Deut 32. 23. 24.

30 *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur*, Sap. 11. 17.

Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat 31 *extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, Luc. 16. 24.

32 *Testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc* 33 *locum tormentorum*, Ibid. v. 28.

Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Apoc. 18. 7.

Si quis adoraverit 34 *bestiam & imaginem ejus, hic* 35 *bibet de vino iræ Dei, quod* 36 *mistum est mero in calice iræ ipsius & cruciabitur* 37 *igne & sulphure.* Apoc. 14 9. 10.

38 *Calix in manu Domini vini meri* 39 *plenus misto:* 40 *& inclinavit ex hoc in hoc, verumtamen* 41 *fex ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Ps. 74. 9.

Via peccantium 42 *complanata lapidibus, & in fine illorum inferi & tenebræ & pœna*, Eccli. 21. 11.

Ecce ego 43 *cibabo populum istum absynthio, & potum dabo eis aquam fellis*, Hier. 9 15.

44 *Antequam vadam &* 45 *non revertar ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine: Terram miseriæ & tenebrarum, ubi* 46 *umbra mortis, &* 47 *nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*, Job. 10. 21. 22.

48 *Calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, &* 49 *aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi*, Isa. 63 3.

1. *Contumelia*] Ignominia.

2. *Inter mortuos*] inter damnatos.

3. *Disrumpet illos*] Dominus scilicet.

4 *Inflatos*] superbia.

5. *Sine voce*] excusationis, aut defensionis, sensus est impios conscientia scelerum suorum convictos, ne mutire quidem ausuros.

6. *Commovebit illos, &c.*] evertet vitam illorum quam stabilem putabant.

7. *Usque ad supremum*] id est extremè desolabuntur, vastabuntur, nihil eorum salvum remanebit: extrema eorum ruina his verbis significatur.

8 *Gementes*] præ acerbitate dolorum.

9 *Venient &c.*] .i. recogitabunt, rememorabuntur peccata præterita.

10. *Traducent, &c.*] suis sceleribus coram convincentur. Hæc partim Glo. utraque. & Lira.

11 *Accendentes*] peccatis vestris.

12. *Ignem*] Inferni.

13 *Ambulate*] ambulabitis.

14. *In lumine*] Ironia est, quia ignis infernitenebricosus est, sensus est: Eritis in æterna cali-

gine & in flammis adurendum vehementissimis quas vobis peccando accendistis.

15. *De manu mea.*) quia Christus eos condemnabit.

16. *Factum est.*) fiet.

17. *In doloribus dormietis.*) in illis flammis sternetur vobis lectulus, in quo nullam licebit somni quietem capere. Dormietis autem, quia ibi jacebitis; dormietis item, quia ibi eritis in æterna Dei oblivione.

18. *Videntes.*) vide versu superiore.

19. *In subitatione. &c.*) propter justi salutem inexpectatam, quem miserum & perditum indicaverant.

20. *Pluet laqueos*). i. sinet impios quotidie majoribus involui peccatis.

21. *Spiritus procellarum.*) .i. venti frigidissimi. & vehementissimi.

22 *Pars calicis.*].i, portio & hæreditas eorum, (nomine :n. calicis, sæpe scriptura hæreditatem intelligit) seu *pars hæreditatis*, ut, quia peccando se filios dæmonis præstiterunt, vos ex patre diabolo estis. Ioann. 8. æquum est, ut eandem cum eo adeant hæreditatem.

23. *Ad nimium calorem, &c.*) vicissitudinarias fore has pœnas damnatorum agnoscunt. hic PP & scholastici.

24. *Vsque ad inferos, &c*) tanta est gravitas peccatorum ejus, ut eum ad infernum usque depressserit.

25. *Sagittas complebo.*) omnes in eos mittam: per sagittas autem intellige pœnas & plagas.

26. *Fame* omnis boni inopia.

27 *Aves.*) dæmones leves & instabiles, ideo aves. Glo. Interl.

28. *Bestiarum.*) Idem dæmones vocantur bestiæ ob crudelitatem.

29. *Trahentium super terram.*) .i. serpentum, ut sequitur, quia incedunt super terram trahendo costas Per eos etiam intellige dæmones omni serpente venenosiores.

30. *Per quæ, &c.*) Et sicuti per varia peccat, ita & per varia torquebitur: sic est ad mentem paragraphi.

31. *Extremum digiti sui.*) ut inde stillet, vel gutta tantum in linguam meam En sitim, en ignem sequentibus verbis, *erucior. &c.*

32. *Testatur.*] Admoneat, vel testimonium ferat de suppliciis.

33. *Locum tormentorum.*) Antonomastice ita vocari potest infernus, quòd ibi omnis generis tormenta miseros torqueant: sicuti gloria cœlestis vocatur paradisus, seu locus voluptatis & deliciarum.

34. *Bestiam.*) Antichristum.

35. *Bibet de vino. &c.*) cum describitur Deus iratus & pœnas sumpturus de peccatoribus, repræsentatur cum calice pleno vini, ex quo unicuique propinat quantum meretur, aut quantum satis esse judicat, ne quis putet temerè puniri peccantes. Per vinum autem ideo intelliguntur supplicia, quia hæc æquè ac vinum vires tollunt & mentis harmoniam dissolvunt, ac aberrare faciunt à via.

36. *Mistum est mero.*] non est hoc vinum suppliciorum mistum aqua miserationum, quæ vim ejus obtundat, sed mistum est altero vino etiam mero, ut indicet gravissima fore supplicia & intolerabilia, nam vina dissimilia permista fortiora sunt ad ebrietatem.

37. *Igne & sulphure.*] sulphur igni additum significat perpetuitatem pœnarum, quia sulphur igni aptissimum est pabulum.

38 *Calix.*] Vide supra num. 35.

39. *Plenus misto.*) calix est vini meri, quia nihil aquæ admistum est, sed est plenus misto .i, mistione dissimilium vinorum ad augendam ebrietatem. *Vide numero* 36.

40. *Et inclinavit ex hoc in hoc,*] .i. transtulit hunc calicem ex hoc homine in alterum: ex hoc ore in hoc os.

41. *Fex non est exinanita.*] supplicia ejus gravissima non sunt finita. nec finientur unquam.

42. *Complanata lapidibus.*] .i. facillimè vivunt & fœlicissimè, & sine ulla offensione, non enim facile est impingere in via æqualiter strata lapidibus politis.

43. *Cibabo absynthio.*) .i. inducam pœnas amaras ut absynthium: & ut fel; id est, vehementissimè eos puniam. Quæ optimè quadrant in damnatos.

44. *Antequam vadam, &c.*] Hæc omnia accipit S. Gregor. de inferno, lib. 9. in Job, à c. 45. vultque Job loqui in persona generis humani.

45. *Non revertar.*] Quia nequaquam ultra misericordia parcentis liberat, quos semel in locis pœnalibus, justitia judicis damnat. Gregorius.

46. *Vmbra mortis.*] i, densissimæ tenebræ.

47. *Nul-*

47. *Nullus ordo.*] respectu quidem Dei est ordo, qui singulos punit pro meritis, at in mente damnatorum ob eorum cœcitatem, confusionis plena omnia, inquit Greg. Vel ideo secundum eundem, abesse dicitur ordo à suppliciis, quia res, quæ puniunt damnatos non servant propriam suam in omnibus qualitatem; quia flamma comburit quidem, sed non aufert tenebras, quod tamen ei proprium est, supplicia eos ultra vires cruciant; & tamen vitam servant, quod non est secundum ordinem & qualitatem suppliciorum. *Vide hic pulcherrimè Greg. cap.* 48.

48 *Calcavi eos.*] damnatos scilicet: calcavi, sicut solet uva in torculari. Notat autem Theo. in scriptura, comparari cum torculari gravissimum quodque supplicium. Alludit etiam ad Imperatorum consuetudinem, qui quos vicerant, calcabant suis & aliorum pedibus. Et Hebræi hostes victos conculcabant, non solum ad ignominiam, sed etiam ad tormentum, idque non tantum pedibus, sed etiam carpentis plaustrisque serrantibus. *Vide* 2. *Regum* 12. *v.* 31. & 1. *Paral* 20. *versu* 2.

49. *Aspersus est sanguis.*] Denotatur magna sanguinis effusio & vindicta.

§. 4. De variis qualitatibus huius ignis ac imprimis fore tenebricosum.

1 *Filii regni ejicientur in* 2 *tenebras exteriores: ibi erit* 3 *fletus &* 4 *stridor dentium.* Mat. 8. 12.

5 *Omne quod dat mihi Pater,* 6 *ad me veniet; & eum qui venit ad me* 7 *non ejiciam foras.* Ioan. 6. 37.

8 *Introibit* 9 *usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum* 10 *non videbit lumen.* Psal. 48 20.

1. *Filii regni.*] destinati ad regnum cœleste, seu quibus id erat promissum.

2. *Tenebras exteriores.*) id est, quæ sunt extra lucem, extra regnum cœleste ubi nihil nisi tenebræ. Loquitur de regno cœlorum tanquam de cœna cœlesti, alludens ad antiquorum cœnas, quæ nocte fiebant, ubi multa lumina adhibebantur, extra domum autem cœnæ, nihil erat nisi tenebræ. Licet autem sit ignis in inferno, erit tamen tenebricosus, licet ferventissimus, & ad hoc tantum lucens, ait Sanctus Gregorius, ut damnati pœnas suas & sociorum videant, sicque illæ augeantur.

3. *Fletus.*] Per hunc summus significatur dolor, qui potens sit lachrymas ciere, sub eo etiam intellige singultum, ejulatum, omnesque complorantium gestus, fletui conjunctos.

4. *Stridor.*) Per eum summus significatur horror, qui enim hic horrendè torquentur, flent & stridunt.

5. *Omne quod dat mihi Pater.*] vocando ad fidem, est enim fides donum Dei.

6. *Ad me veniet.*) liberè vocantem sequens. Leontius.

7. *Non ejiciam foras.*) .i. in tenebras. Exclusio enim à regno dicitur sæpe foras emissio. *Vide supra n.* 2.

8. *Introibit.*] Impius scilicet post hanc vitam.

9. *Usque in progenies patrum.*] Ad ea loca ad quæ illum præcessit progenies patrum suorum impiorum.

10. *Non videbit lumen.*] vide supra numero secundo.

§. 5. Ignis inferni erit vehementissimus, nulloque negotio comburet damnatos.

1 *Si quis in me non manserit,* 2 *mittetur foras* 3 *sicut palmes,* & 4 *arescet,* & 5 *colligent eum,* & 6 *in ignem mittent,* 7 & *ardet.* Ioan. 15. 6.

8 *Sicut spina se invicem complectuntur, sic* 9 *convivium eorum pariter potantium* 10 *consumentur,* 11 *quasi stipula ariditate plena.* Nahum. 8 10.

1. *Si quis in me,* &c.] Per fidem, spem, & caritatem.

2. *Mittetur foras.*) Ab Ecclesia, & Christi populo separabitur, & Dei cura particulari quod sit in futuro sæculo.

3 *Sicut palmes.*) scilicet resectus à vite mittitur extra vineam, ubi ab agricola deseritur.

4. *Arescet.*] quia à peccatore damnato omnia dona tolluntur etiam fidei, & omnino remanet aridus, omnique virtutum, bonorumque habituum humore destitutus.

5. *Colligent eum.*) quia ut dicitur Matt. 22. *Ligatis manibus & pedibus projicietur in tenebras.* Hæc autem colligatio significat libertatis arbitrii ad bonum operandum ablationem. Item consortium pessimorum; colligantur enim simul multi palmites aridi. Tertiò significatur eos nunquam evadere posse, nec enim potest palmes evadere manus eorum, qui colligunt manipulos in ignem projiciendos.

6 *In ignem mittent.*] Quia toti comburuntur non pars aliqua, in ignem mittent, quia ad alios usus apti non sunt. Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis aut ignis, si in vite non est, in igne erit. August. tract. 81. in Joan. Vide supra §. 3.

7. *Ardet.*] Hoc verbo exprimitur vehementia ignis & efficacitas: ut enim palmes aridus igni immissus, ardet citissimè, ut non tam verè dixeris *ardebit* quàm *ardet*, ita mali immissi in ignem sine mora ardent: ignis lentus solet prius calefacere ligna quàm inflammare, at quando vehementissimus est statim ardent. Hæc igitur vehementia significatur verbo præsenti. Eodem significatur duratio: *ardet* non ad tempus sed in perpetuum.

8. *Sicut spina se complectuntur.*]. i. coacervantur ad comburendum & ita coacervatæ videntur se complecti.

9. *Convivium eorum* &c.) .i. Ita mali quasi spinæ omnibus noxii, qui magna familiaritate & concordia epulis indulserunt.

10. *Consumentur.*] Ab igne inferni.

11. *Quasi stipula ariditate plena.*) id est, valdè arida. i. citò sine resistentia, sine mora.

§. 6. Ignis inferni dicitur habere zelum, & cur.

Terribilis quædam exspectatio judicii, & 1 ignis æmulatio, consumpturus est adversarios. Heb. 10. 27.

1. *Ignis æmulatio.*] Zelus, indignatio, loquitur de igne quasi esset immanis quædam bellua exacerbata ardente zelo vindicandi peccata in communem Dominum admissa. Hic autem ignis zelus, est vis ejus & vehementia impetusque ulciscendi. Vide Sapientiæ 5 18. & sequentib. Ita Theoph.

§. 7. Ignis inferni, ut et aliæ pœnæ erunt æternæ.

1 *Frater non redimit, 2 redimet homo? non dabit Deo 3 placationem suam.* Ps. 48. 8.

4 *Sicut oves in inferno positi sunt: 5 mors depascet eos.* Ps. 48 14.

Usque in æternum non videbit lumen. Ps. 48. 20.

6 *Congregabuntur 7 in congregatione unius fasciis in lacum, & claudentur ibi in carcere & 8 post multos dies 9 visitabuntur.* Isa. 24. 22.

10 *Requiescet manus Domini in monte isto, & 11 triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro.* Isa. 25. 10.

12 *Erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis, & Cytharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos. Præparata est enim 13 ab heri 14 Tophath, 15 à rege præparata, 16 profunda, & 17 dilatata, nutrimenta ejus ignis, & ligna multa, 18 flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Isa. 30. 32. 33.

19 *Convertentur torrentes ejus in picem, & humus ejus in sulphur: & erit terra ejus in picem ardentem. 20 Nocte & die non 21 extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus, à generatione in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum nullus erit transiens per eam.* Isa. 34. 9 10.

22 *Egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui prevaricati sunt in me: vermis eorum non morietur & ignis eorum non extinguetur, & erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Isa. 66. 24.

Vocabuntur populus cui iratus est Dominus usque in æternum. Mala. 1. 4.

23 *Voca nomen ejus, absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.* Osee 1, 6.

Vagenti insurgens super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eo & in die judicii visitabit illos. Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, ut uranter & sentiant usque in sempiternum Iudith. 16 20. 21.

Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad 24 inferni novissima: devorabitque 25 terram 26 cum germine suo, & 27 montium fundamenta comburet. Deut. 32. 22.

28 *Luet, qui fecit omnia, 29 nec tamen consumetur, juxta multitudinem adventionum suarum sic & sustinebit, Omnes tenebræ 30 absconditæ sunt 31 in occultis ejus: devorabit eum ignis, qui 32 non succenditur, 33 affligetur 34 reliquus in tabernaculo suo.* Job. 20. 18. 26.

35 *Paleas comburet igni inextinguibili.* Matt. 3. 12.

36 *Qui ceciderit super lapidem istum, 37 confringetur, 38 super quem vero ceciderit 39 conteret eum.* Matt 21. 44.

Si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam: bonum est tibi debilem intrare in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Marci. 9. 42. 43.

In diebus illis 40 quærent homines mortem, & non invenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Apoc. 9.6.

4: *Fumus tormentorum eorum ascendit in sæcula sæculorum nec habent requiem 42 die ac nocte qui adoraverunt 43 bestiam & imaginem ejus.* Apoc 14 11.

Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis ejus. Matt. 25.41.

Vide supra § 6. numero 5. & §. Addito nu. 37. & 41. & Verbo Adulter §. 5. nu. 14. & v. charitas cap. 2 §. 5. n. 6.

Vide item Apoc. 20. v. 10. & Epistolam Judæ v. 8.

1 *Frater non redimit.*) Si frater nec se nec te poterit redimere ab inferno.

2. *Redimet homo.*) Quomodo alius quisquam homo te redimet? Basilius.

3. *Placationem suam.*] Quo Deum placet & placatus te liberet q. d. nunquam placabitur Deus & tu nunquam redimeris.

4. *Sicut oves.*] Sci. stolidæ, imbelles, & pingues mactandæ gregatim & magno numero erunt in stabulo inferni.

5. *Mors depascet eos.*] quia erunt pabulum mortis æternæ, & immortalis. Mors instar lupi famelici & insaturabilis consumet homines impios tanquam oves destinatas ad escam.

6. *Congregabuntur.*) Impii sci. maximè reges & principes.

7. *In congregatione unius fasciculi.*] .i. nulla habita ratione potentiæ eorum, in eundem fascem, i. in eundem ordinem Regius splendor & viles homines colligabuntur & in eundem carcerem suppliciique locum trudentur.

8 *Post multos dies.*] .i. post quantumcumque longum tempus.

9. *Visitabuntur.*) .i punientur: sumitur enim *visitari* in malum: Observat Ribera Osex 1. n. 35. scripturam usurpare certam aliquam differentiam temporis, in qua tamen omnem differentiam temporis, durationemque significat. Ut Joan. 1. In principio erat Verbum. i. semper erat Ita hic *visitabuntur*, .i semper & post quantumcumque multos dies adhuc visitabuntur.

10. *Requiescet.*] .i. longam ponet & quietam moram (quia æternam) in plectendo Moab: per Moab autem intelliguntur omnes impii, quia hi non aliter Dei servos oppugnant quam ille olim Dei populum.

11 *Triturabitur.* &c.] .i. non aliter lacerabitur quàm palea quæ minutissimè conciditur ac teritur sub ferrato carpento, quod rotis per medium in serratum modum se volventibus armatum est, quæ stipulam conterant & comminuant in paleas ad pabulum animantium. Qua metaphora designatur damnatorum intolerabile supplicium, Ita Sanchez ex Hieronymo.

12. *Erit transitus.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2. § 5. nu. 23.

13. *Ab heri.*] Multò ante quia à constitutione mundi.

14. *Topheth.*] Vallis erat propè Ierusalem in qua filios suos immolabant crematbantque parentes idolo Moloch, & ne fini horrendè ejulantes auditentur, obstrepebant eorum clamoribus, sistris & tympanis, Topheth autem infernum significat: ob magnam inter utrumque similitudinem.

15. *A rege*] Deo potentissimo.

16. *Profunda*) Quia damnatorum carcer est in terræ visceribus; per quam profunditatem æterna illius loci caligo significatur.

17. *Dilatata.*] Vt plures capiat.

19. *Flatus Domini* &c.) Succendi flatu Domini ignem illum sulphureum, aliud nihil est, quam ignem illum & vim urendi maximam à Deo conservari in æternum.

19. *Convertentur* &c.) .i. omnia mundanorum studia tandem evadent in supplicium æternum.

20. *Nocte & die.*) .i nunquam.

21. *Extinguetur.*] Sci. ignis præcessit enim *picem ardentem.* Hæc tantum accommodantur ad infernum cum ad litteram sermo sit de Idumæa.

22. *Egredientur.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2 §. 3.

23. *Voca.*] Scriptura vocandi nomine significat id quod verè erit: quam hic versus conveniat damnatis, erga quos nulla unquam usurus est misericordia Dominus, per se patet.

24. *Inferni novissima.*] .i. In æternum puniendo Glo. Interl.

25. *Terram*] Terrenos homines, vel carnem.

26. *Cum germine suo.*] Operibus eorum malis, Gregor.

27. *Montium fundamenta.*] Superborum spem qua putabant se impunè peccare, destruet, puniet.

28. *Lues*] In inferno.

29. *Nec consumetur.*] Quia semper novis ac novis servabitur tormentis in æternum.

30. *Abscondita sunt.*] .i. præparatæ tenebræ densissimæ.

31. *In occultis ejus.*] Locis inferni.

32. *Non succenditur.*] Opera humana: sed Dei fatu & virtute semper subsistit integer & incorruptus.

33. *Affligetur.*) Dum ille in inferno cruciabitur.

34. *Relictus in tabernaculo.*) Filii & hæredes quos reliquit domi suæ, affligentur à Deo quia possident malè ab eo parta, affligentur etiam ab hominibus variis litibus &c.

35. *Paleas.*] Hilarius. Infructuosorum hominum inanitatem. Rabanus; fidei sacramentis imbutos, sed non solidos, quia paleæ ex semine critici, zizania vero de diverso, nempe professione à bonorum sorte separato.

36. *Qui ceciderit super lapidem istum.*] id est, qui restiterit Christo, eumque persecutus fuerit.

37. *Confringetur.*) Frustrà id faciet, sibique & in animo & in corpore nocebit, ita tamen ut per pœnitentiam reparari possit.

38. *Super quem verò ceciderit.*) .i. cui Christus totus gravi sua punitione incubuerit v. g. damnatis in die judicii & in inferno.

39. *Conteret eum.*) Ita eos franget ut non possint reparari, ita ulciscetur ut non sit locus misericordiæ, sed sint in æternum puniendi.

40. *Quarent mortem.*) Ut se tormentorum æternitati subtrahant.

41. *Fumus &c.*] Ut ostendat æterno igne cruciandos impios, semperque beatis nota fore eorum supplicia, hoc dicit, licet non sit verus fumus apud inferos, quia fumus ex resolutione materiæ quæ igne consumitur exhalatur, apud inferos autem nihil erit quod igne resolvatur, alioqui finiretur id aliquando.

42. *Die ac nocte*].i. nunquam, utitur communi modo loquendi, licet ibi non sit dies.

43. *Bestiam.*) Antichristum.

§. 8. Damnati spoliabuntur donis omnibus virtutum, & libertate ad bonum operandum.

Vide §. 6 numero 4. & 5. & §. 14. num. 2. & V. Charitas c. 2. §. 3. n. 5.

§ Add. Potuerunt tamen velle bonum naturale.

1 *Rogo te pater ut mittas eum in domo patris mei: habeo enim quinque fratres: ut testetur illis ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum* Lucæ 16. 27 28.

Vide etiam §. 18. & 13. numero 12. quomodo sibi velint bonum naturale & desiderent liberari ab inferno.

1. *Rogo.*] Chrysost. dicit Epulonem verè & bono animo voluisse consulere fratribus, unde patet eos posse velle bonum naturale, huc enim inclinat natura quæ manet in damnatis.

2. *Ut testetur.*] Vide supra §. Addito post §. 3. num. 32.

§. 9. Quomodo sine discrimine projicientur omnes, nobiles pariter ac ignobiles, in carcerem inferni. *Vide §. 6. numero 5. & § 7. num. 7.*

§. 10. Damnatorum dolores erunt gravissimi & intolerabiles.

Quintus angelus 1 *effudit phialam suam super sedem bestiæ, & factum est regnum ejus* 2 *tenebrosum, & commanducaverunt linguas suas præ dolore.* Apoc. 16. 10.

Vide §. Add. num. 18. & 43.

Ibi erit 4 *fletus & stridor dentium.* Matt. 8. 12.

1. *Effudit phialam &c.*) .i. percussit regnum Antichristi.

2. *Tenebrosum.*) Quia obscurata est eorum lætitia à maximis vulneribus quibus percussi fuerunt.

3 *Commanducaverunt linguas.*] Mordebunt & quasi concident, quod est vehementissimæ indignationis & impotentissimi doloris. Hi miseri typus sunt damnatorum, multoque magis hæc in damnatos quam in illos conveniunt.

4. *Fletus.*] Vide supra §. 4. num. 3.

§. 11. Nunquam interrumpentur.

Vide supra §. 7. numero 20. & 41.

§. 12. Pœnæ damnatorum semper illi erunt novæ neque iis assuescent, unquam.

1 *Præparata est* 2 *ab heri Taphteh.* Isa. 30 33.

1. *Præparata, &c.*] Vide supra §. 7. n. 13.

2. *Ab heri.*] Quia licet à constitutione mundi sit paratus infernus, dicitur tamen ab heri, eo quòd pœnæ damnatorum semper novæ sunt & recentes, neque minor est illarum

cum horror aut minùs excruciant post immensa spatia, quàm cum primùm illas damnati experiri cæperunt. Semper ergo, licet post decursa infinita spatia in pœnis, erunt illis illæ pœnæ tam quam ab heri, tanquam si primùm heri eas cæpissent experiri, quia iis erunt semper recentes, nec ulla infinitorum sæculorum consuetudine ad eas durabuntur.

§. 13. Damnati a nemine poterunt juvari.

Filii recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Et 1 *in his omnibus inter vos, & nos* 2 *chaos magnum firmatum est ut hi* 3 *qui volunt hinc* 4 *transire ad vos, non possint, neque* 5 *inde huc transmeare.* Lucæ. 16. 25 26.

6 *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* 7 *Non est qui judicet judicium tuum* 8 *ad alligandum;* 9 *curationum utilitas non est tibi: omnes* 10 *amatores tui, obliti sunt tui, tèque non quærunt: plaga enim* 11 *inimici percussi te castigatione crudeli, propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super* 12 *contritione tua? insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter dura peccata tua, hæc feci tibi.* Hier. 30. 12. 13. 14. 15.

1. *In his omnibus*] ii. Ad hæc illud accedit.

2. *Chaos magnum*] i. hiatus, vorago altissima & latissima fossa. Hinc patet sinum Abrahæ longè esse ab inferno damnatorum. Est autem hiatus hic, divini decreti & conditionis cujusque immutabilis firmitas ut à nemine possint juvari, sed sint pœnæ eorum sine remedio.

3. *Qui volunt*] i. licet maximè vellent.

4. *Transire*] Transire justorum, inquit Greg. est per misericordiam ire & velle liberare, sed ita Dei justitiæ conjunguntur ut nulla ad reprobos compassione moveantur. Idem ait S. Augustinus.

5. *Inde*] i. ist hinc [illegible] scil. ubi erat Epulo.

6. *Insanabilis &c.*] Hæc dicuntur ad litteram de calamitate intetenda per Chaldæos, aut Romanos post Christi necem: sed in sensu accommodatitio dicuntur de gravissima damnatorum calamitate.

7. *Non est qui judicet judicium tuum*], i. qui agat causam tuam,

8. *Ad alligandum*] Ad quærendum tibi medelam.

9. *Curationum utilitas &c.*] Nihil tibi prodesse potest.

10. *Amatores tui*] Homines mundi & in peccatis socii.

11. *Inimici*] i. lethali, qualem solet infligere hostis.

12. *Contritione*] Vehementissima afflictione quæ te eorum contrivit.

§. 14. Non poterunt evadere aut fugere.

1 *Rudentibus inferni detractos in tartarum, tradidit cruciandos in judicium reservari.* 2. Pet. 2. 4. *Vinculis æternis sub caligine reservavit.* Iudæ. v. 6.

2 *Ligatis manibus & pedibus ejus projicite eum in tenebras exteriores.* Matth. 22. 13.

Vide supra §. 7. num. 6.

1. *Rudentibus*] Vide V. Dæmon cap. 1. §. 19.

2. *Ligatis &c.*] Significatur damnatos non posse fugere nec resistere Dei sententiæ, nec quicquam boni deinceps posse facere.

§. 15. Neque poterunt resistere divinæ potentiæ.

1 *Sicut oves in inferno positi sunt.* Psal. 48. 15.

1. *Sicut oves*] Significat Deum minori labore & resistentia, multitudinem impiorum quamvis in mundo potentissimi fuerint, detrusurum in infernum ad mortem sempiternam, quam soleat pastor oviculas simplices & inermes vel cogere in stabulum, vel educere ad cædem.

§. 16. Iusti eis dominabuntur, nec se ab hoc dominatu valebunt liberare.

1 *Dominabuntur eorum justi* 2 *in matutino, &* 3 *auxilium eorum* 4 *veterascet in inferno* 5 *à gloria eorum.* Psal. 48. 15.

1. *Dominabuntur*] Quia eorum judices, & ipsi iis subjecti.

2. *In matutino*] In illo felicissimo mane resurrectionis, vel in matutino .i. in principio novi sæculi quod incipiet in resurrectione.

3. *Auxilium eorum*] Sci. impiorum, quod in roborerat situm & potestate.

4. *Veterascet*] Marcescet, inutile fiet.

ſ. *A gloria eorum.*] .i poſt gloriam quam habuerunt in hoc ſæculo.

§. 17. GAUDEBUNT IUSTI DE PÆNIS damnatorum.

Lætabitur juſtus cum viderit vindictam Pſa.57.11. V.de Gloria cæleſtis cap. 2.§ 5.numero 20.

§. 18 DAMNATORUM VOCES LAMENTA, & maledicta.

1 *Tranſiit meſſis, finita eſt æſtas, & nos ſalvati non ſumus.* Ier.8.20.

2 *Quare factus eſt dolor meus perpetuus, & plaga mea deſperabilis,* Ieiem.15.18.

Va mihi ſuper 3 *contritione mea peſſima plaga mea.* Ieiem.10 19.

Domine Domine 4 *aperi nobis.* Mat. 25.11.

Videndum Sapientiæ caput 5. à v. 2. per multos verſus.

Blaſphemaverunt Deum cæli præ doloribus & vulneribus ſuis. Apoc. 16. 11.

Huc revoca quæ Job toto ferè cap. 3. & quæ Ieiem.c.20.14.

1.*Tranſit*]Hoc & nonnulla è ſequentibus teſtimoniis accipienda ſunt per accommodationem: ad litteram enim ſumenda de Judæis qui querebantur ſe tam diu à Chaldæis & aliis hoſtibus opprimi, neque laxari eorum captivitatem.

2.*Quare &c.*] Verba ſunt Hieremiæ qui queritur diutius durare ſuas calamitates.

3.*Contritione.*) Maxima calamitate.

4. *Aperi.*) Hoc indicat naturale deſiderium ſuæ libertatis & ſalvationis à tantis malis : ſeu potius velleitatem tantum, quia ſciunt id eſſe impoſſibile, ideoque pleni ſunt deſperatione.

§. 19. IN INFERNO TANDEM SAPIENT ET verum cognoſcent damnati.

Vide Sapientia c.5 fuſiſſime.

§. 20. QUINAM DAMNENTUR.

Vide Verbo Gloria cæleſtis capite 1 §.1.quinam eam adipiſcantur, unde à contrario patebit quinam ab ea excludantur. Vide item §. 2. quid tractat ex profeſſo.

§. 21. AN MULTI DAMNENTUR. AIO PERmultos omnino.

Vide ibidem cap. 1.§. 4.

Dilatavit infernus 1 *animam ſuam, &* 2 *aperuit os ſuum abſque ullo termino, & deſcendent fortes ejus, & populus eius & ſublimes, glorioſique eius ad eum.* Iſa ſ.14.

1.*Animam ſuam.*) Per proſopopejam tribuit inferno animam & os. Animam autem i.ſpiritum, anhelitum, quæ dilatatio maximè fit cum aperitur os.

2.*Aperuit os ſuum.*) In vaſtum atque immenſum hiatum ut multos capiat.

§. 22. NON OMNES DAMNATI ÆQUALITER torquebuntur hiſce inferni pœnis.

Horrendè, & citò 1 *apparebit* 2 *vobis: quoniam iudicium duriſſimũ his, qui præſunt, fiet.* 3 *Exiguo enim conceditur miſericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.* Sap.6.6.7.

Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati, Mat. 10.15.

Hi accipient damnationem maiorem, Luc.20.47.

Væ vobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ, quia circuitis 4 *mare, & aridam, ut faciatis unum* 5 *proſelytum, & cum fuerit factus, facitis eum* 6 *filium gehennæ* 7 *duplò quam vos.* Matt.23.15.

Fortioribus fortior inſtat cruciatio. Sap.6 10.

Omni cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo, & qui commendaverunt multum plus petent ab eo. Luc.12.48

1.*Apparebit*) Inſtabit, ſuperveniet Deus.

2.*Vobis.*) O Reges, ô principes, & magnates.

3.*Exiguo.*) Plebejo, pauperi .i. talis facilius conſequitur miſericordiam.

4.*Mare & aridam.*) Totum orbem

5.*Proſelytum.*). i advenam, ſic vocabantur ad Iudaiſmum converſi, quaſi ad religionem adventitii.

6.*Filium gehennæ.*) .i. dignum gehenna, obnoxium ſupplicio.

7.*Duplò quam vos.*)Quia ut ait Chryſoſt. malo exemplo magiſtrorum provocatus, pejor fiebat, & ampliorem pœnam merebatur.

INGRATITUDO.

V. Gratitudo. Beneficium, Peccator

§. 1. EIUS SUPPLICIUM.

In diebus illis 1 *ægrotavit Ezechias uſque ad mortem.* Iſa.38.1.

Ingrati ſpes tanquam hybernalis glaciei 2 *tabeſcet &*

& disperiit tanquam aqua 3 *supervacua.* Sap. 2.9.

Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus Prov 17.13.

Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed 4 *evanuerunt in cogitationibus suis & obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt,* Rom. 1. 21.22.

1. *Ægrotavit*] Quidam putant ægrotasse quod non satis gratus fuisset de victoria obtenta contra Sennacherib.

2. *Tabescet*] Liquescet adveniente sole.

3 *Supervacua*] Inutilis, quæ fuit inutiliter, sensus est, non assequetur quod sperat, nam sine gratitudine ac memoria beneficiorum Dei, vanissimæ sunt omnium spes.

4. *Evanuerunt*] Eo pœnam ingratitudinis id est, superbiverunt hac Dei cognitione. Vel cum Chrysostom. vani facti sunt, quia cogitationibus seu discursibus quos ex creaturis de Deo fecerunt relictis, à veritate ad vana, scilic. idola colenda deflexerunt.

§ 2. Exprobrat Deus peccatoribus eorum ingratitudinem.

Filius honorat patrem, & servus Dominum suum. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. Malach. 1. 6.

Haccine reddis Domino populo stulte, & insipiens, numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & 2 fecit & 3 creavit te, Deut. 32. 6.

Audite 4 cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. filios 5 enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt me. 6 *Cognovit bos possessorem suum, & 7 asinus 8 præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, & populus meus 9 non intellexit.* Isa. 1. 2. 3.

Oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cælos, & fundavit terram, 10 *& formidasti jugiter tota die à facie furoris ejus, qui te tribulabat, & 11 paraverat ad perdendum, 12 ubi nunc est furor tribulantis?* Isa. 51. 13.

Non sunt recordati 13 *manus ejus,* 14 *die qua redemit eos de manu tribulantis* Ps. 77. 42.

Oblitisunt Deum, qui salvavit eos, qui fecit magnalia in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro. Psal. 105. 21. 22.

Exacerbastis eum qui fecit vos Deum æternum, immolantes dæmoniis, & non Deo, obliti enim estis Deum qui nutrivit vos, & contristastis nutricem vestram Jerusalem. Baruch. 4. 7. 8.

Vos hodie projecistis Deum vestrum, qui solus vos salvabit de universis malis vestris, & tribulationibus. 1 Reg. 10. 19.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me & ambulaverunt post vanitatem & vani facti sunt? Hier. 2. 5.

Et non dixerunt: Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti? &c. Hier. 2. 6.

Videnda reliqua ejusdem capitis usque ad v 14.

Et hos nescivit quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei & aurum 15 *quæ fecerunt Baal.* 16 *Idcirco convertar & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, &* 17 *liberabo lanam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus* Osee 2. 8. 9

Oblitus est Israel factoris sui, & ædificavit delubra: & Juda 18 *multiplicavit urbes munitas:* 19 *mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.* Osee 8. 14.

Nonne decem mundati sunt, & novem ubi sunt? Non est inventus, qui rediret, & daret gloriam Deo nisi hic alienigena. Luc. 17. 17. 18.

Multa bona opera 20 *ostendi vobis* 21 *ex patre meo, propter quod eorum opus me* 22 *lapidatis.* Joan. 10. 32.

Vide Ezechiel. totum caput 16 Michææ 6. & Osee 13. & aliàs frequentissimè.

1. *Possedit te*] Ut peculium suum & partem hæreditatis suæ.

2. *Fecit*] Quoad corpus.

3. *Creavit*] Quoad animam.

4. *Cœli & terra*] Angeli & homines. Vel ideo advocantur cœlum & terra Ut hæc audiant, quia homines ita ad Dei voces obsurduere, ut non putarentur illas audituri.

5 *Enutrivi*] Si ad populum Christianum referatur hæc improperatio, facilè est videre quomodo nos enutrivit cibis spiritualibus doctrina & Sacramentorum, ac potissimum sanctissima Eucharistia; quomodo item exaltavit in filios Dei, & in spem æternæ hæreditatis.

6. *Cognovit bos possessorem*] Quia ab eo fœnum recipit, illius jugo cervicem summittit obsequentem: Bos inquam quo nihil stupidius.

§. 2. INCARNATIO ABSTULIT A NOBIS opprobrium, cui obnoxii eramus ob Adæ peccatum.

2 *Quis mihi det te fratrem meum ſugentem ubera matris meæ, ut 2 inveniam te foris, & deoſculer te, & jam me 3 nemo deſpiciat*, Cant. 8. 1.

1. *Quis mihi det &c.*] petit anima devota vel Eccleſia incarnationem, ut Chriſtus fiat ejus frater, & ſugat ubera matris, i. B. V. Mariæ, quæ Eccleſiæ mater eſt.

2. *Inveniam te foris*] .i. in humana natura, viſibilem nec amplius latentem in ſinu patris: & compleatur illud: *In terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt.*

3 *Nemo deſpiciat*] Deſpiciebatur ab Angelicis ſpiritibus, tanquam aliena à Deo ob primi parentis reatum, tanquam dæmonis ſerva humana natura: at per incarnationis myſterium ablatum eſt hoc opprobrium, cœperuntque Angeli revereri, quos antè deſpectui habebant, quando viderunt Dominum ſuum factum fratrem noſtrum. *Vide ſequentem §.*

§. 3. INCARNATIO FACIT NOS ANGELIS quodammodo ſuperiores.

Nuſquam Angelos 1 apprehendit, ſed 2 ſemen Abrahæ apprehendit, Hebr. 2. 16.

1. *Apprehendit*] Chriſtus non aſſumpſit Angelicam naturam.

2. *Semen Abrahæ*] id eſt, ſed humanam ex poſteris Abrahæ. Notat Chryſoſtomus vocem, *apprehendit*, ſignificare vehemens ſtudium Dei, quaſi venatoris, fugientes à ſe homines quaſi feras inſequentis, ſibique copulantis.

§. 4. CUIUS QUIDEM REI ARGUMENTUM eſt illud de Apoc.

2 *Cecidi ante pedes ejus, ut adorarem eum, & dixit mihi; 2 vide ne feceris, conſervus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Jeſu. Deum adora, teſtimonium enim Jeſu, eſt ſpiritus Prophetiæ*, Apoc. 19. 10.

1. *Cecidi*] Vide verbo Honor, §. 12. n. 6.

2. *Vide ne feceris*] Cur (quærit Gregorius homilia 8 in Evangelia) ante Incarnationis myſterium, adorantur Angeli ab hominibus & tacent, poſtmodum verò adorari nolunt? niſi quòd naturam noſtram, quam prius deſpexerant, poſtquam hanc (in Chriſto ſcilicet) ſuper ſe aſſumptam conſpiciunt, proſtratam ſibi videre pertimeſcunt. Ita etiam Gloſſa, Ansbertus, Haymo.

INCOESTUS.

Vide Luxuria.

INTERDICITUR GRAVI POENA PROPOSITA *Levit.* 18. 6. & 20. 11. & *Deut.* 22, 30. & 1. *Cor.* 5. 1.

INCONSTANTIA.

Vide Conſtantia, Perſeverantia.

§. 1. QUIBUS REBUS SIMILIS INCONSTANTIA Peccatoris.

1 *Præcordia fatui, quaſi 2 rota carri, & quaſi 3 axis verſatilis cogitatus illius*, Eccli. 33. 5.

Homo ſanctus 4 in ſapientia manet 5 ſicut ſol: nam ſtultus 6 ſicut luna mutatur, Eccli. 27. 18.

7 *Sicut avis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir, qui derelinquit locum ſuum*, Prov. 27. 8.

Impii quaſi mare fervens, quod 8 quieſcere non poteſt, & redundant fluctus ejus 9 in conculcationem, & lutum, Iſa. 57. 20.

10 *Miſericordia veſtra quaſi 11 nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens*, Oſee 6. 4.

Quid exiſtis in deſertum videre? 12 arundinem vento agitatam: Matth. 11. 7. 8.

1. *Præcordia*] Viſcera, intima, ſeu ut poſtea ſequitur, cogitationes, omneſque, qui ab eo procedunt, animi motus, deſideria, ſpes, &c.

2. *Rota*] quæ continuò movetur.

3. *Axis verſatilis*] id eſt, tali axi, qui ſimul cum rota, cui infixus eſt, vertitur & movetur, ut diſtinguatur ab axe fixo, circa quem immotum manentem circumagitur rota: quia ſicut illa aſſiduo motu circumagitur, idque ſumma cum celeritate, ita ſtulti, ſeu peccatoris cogitatio varia eſt & vaga, ac velociter de uno in aliud prolabens, nulla in re figit cogitationem ſuam aut deſideria, ſed incertus & inſtabilis fertur modò huc, modo illuc.

4. *In ſapientia*] vera & Chriſtiana, quæ eſt timor & amor Dei.

5. *Sicut ſol*] qui ſemper in ſe retinet lumen ſuum, licet interpoſitione nubium aut terræ, illud diffundere prohibeatur: ita vir pius nullis paſſionum nubibus aut adverſitatibus amittit lumen ſuæ ſapientiæ & bonæ vitæ.

6. *Sicut luna mutatur*] Quia facilè à virtute

ad

ad vitium, & ab uno vitio ad aliud transit.

7. *Sicut avis &c.*] Sicut talis avis multis exposita est periculis, à quibus libera est, dum manet in nido, sic qui deserit statum seu vocationem, vel habitationem suam incertisque vagatur sedibus, multis subjectus est damnis & malis. Item sicut avis, quæ migrat è nido suo malè relinquit ova & pullos, quos rapinæ aliorum dimittit; ita malè facit, qui relinquit locum suum, id est, domum vel familiam, neglecta ejus cura & custodia. Quod tum in prælatos & pastores, qui deserunt gregem, dici potest, tum in eos, qui neglecta cura animæ suæ, tanquam domus; quam cœperant virtutibus ornare, eam deserunt, vacuam relinquentes conscientiæ domum diabolo, qui omnia bona prius parta diripiat. Idem locus valet in Apostatas, & fidei, vel religiosi status desertores.

8. *Quiescere non potest*] Cum perpetuis ferveat & agitetur motibus: ita est cor impiorum, quod inconstans huc illucque fertur.

9. *In eneculcationem*] id est, in cœnum quod conculcatur.

10. *Misericordia vestra*] Beneficentia in proximos.

1. *Nubes matutina*] quæ cito transit & dissipatur primo solis ortu, similiter & ros.

11. *Arundinem*] id est, hominem, qui velut arundo minimo venti flatu moveatur.

§. 2. Etiam in Angelos cadit inconstantia.

Ecce, qui serviunt ei non sunt stabiles, & 1 *in Angelis suis reperit pravitatem.* Job 4.18.

2 *Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit*, Joan. 8. 44.

3 *Angelos, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit*, Jud. epist v. 6.

4 *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram qui vulnerabas gentes?* Isa. 14. 12.

1. *In Angelis*] Qui ceciderunt.

2 *Ille*] Vide V. Dæmon cap. 1. §. 4.

3. *Angelis*] Vide ibidem cap. 1. §. 19.

4. *Quomodo*] Verbo eodem ibidem.

§. 3. Inconstantia est fructus peccati.

Peccatum peccavit Jerusalem, propterea 1 *instabilis facta est*, Thren. 1. 8.

1. *Instabilis*] In bono.

§. 4. Item duplicis animi.

Vir 1 *duplex animo, inconstans est in omnibus* 2 *viis suis*, Jac. 1. 8.

1. *Duplices animo*] Qui non est fixus in uno animi proposito, quique vult duobus Dominis servire. Titelm.

2. *Viis*] Operibus.

§. 5. Inconstantia Deo displicet ejusque pœna.

Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos & non quievit, & Domino non placuit, nunc recordabitur iniquitatem eorum, & visitabit peccata eorum, Jerem. 14. 10.

1. *Dilexit movere pedes*] Descriptio est inconstantiæ Tropologica.

§. 6. Vitatur inconstantia, cum commendatione virtutis oppositæ.

1 *Non ventiles te in omnem ventum, & non eas in omnem viam sic enim omnis* 2 *peccator probatur* 3 *in duplici lingua.* 4 *Esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui & scientiæ, &* 5 *prosequantur verbum pacis & justitiæ*, Eccli. 5. 11, 12.

1. *Non ventiles te &c.*] Non finas te agitari aut non te agites ad omnem ventum, non cujusvis doctrina, aut verbis aut suasione commovearis, ut modo hoc, modo istud dicas, sentias, eligas. Item non te finas abduci quovis concupiscentiæ motu.

2. *Peccator probatur*] .i. deprehenditur aliquis esse peccator.

3. *In duplici lingua*] .i. Quando per inconstantiam pro diversitate locorum & personarum diversa profert.

4. *Esto firmus &c.*] .i. Ira esto constans in iis quæ ad Deum pertinent ut primùm firmus sis in vera sententia tua atque scientia quam de Deo, rebusque divinis consecutus es.

5 *Prosequatur te &c.*] Non satis sit tibi habere mentis constantiam, habeto item sermonis, quare numquam omittas ea loqui quæ justitiam homines doceant & pacem inter eos foveant.

INDVLGENTIÆ,

ABSTRUUNTUR.

Cui aliquid 1 donastis, & ego: nam & 2 ego quod donavi si quid donavi, 3 propter vos 4 in persona Christi 2. Cor. 10.

1. *Donastis*] Condonationem & remissionem facti per Titum rogastis. Theodoretus.

2. *Ego quod donavi*] .i. donari rogavi & statui, etiam nunc dono, dat autem Apostolus hîc absolutionem ab excommunicatione & simul indulgentiam plenam illius incæstus, scil. remissionem pœnæ omnis illi debitæ, quod patet ex epistola prima cap. 5. vbi hoc vinculum erat injectum ita D. Chrys. D. Thomas. Adde quod donare seu condonare propriè dicimus pœnam.

3. *Propter vos*] In gratiam vestri & ob zelum vestrum.

4. *In persona Christi*] .i. vice & authoritate Christi, cujus personam gero, qui dixit: quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælis.

INFAMIA.

V. Fama. Peccator, Honor.

INFERNVS.

V. Iudicium. Peccatum, Punitio.

§. 1. INFERNI PŒNAS SVPERESSE IMPIIS post mortem probat Job c. 21. unde hæc paucula.

Videbunt 1 oculi ejus 2 interfectionem suam, & de furore omnipotentis 3 bibet. 4 Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? 5 & si numerus mensium ejus dimidietur? 6 nunquid Deum docebit quisquam scientiam? qui excelsos judicat? 7 iste moritur robustus & sanus, dives & felix Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur: 8 alius vero moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus, 9 & tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos. Quia 10 in diem perditionis servantur mali, & ad diem furoris ducentur. Job 21. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 30.

1. *Oculi ejus*] viri impii.

2. *Interfectionem suam*] id est, sentient interitum suum etiam ipsi in inferno, pœnamq; suam videbunt.

3. *Bibet*) abundè replebitur .i, tormenta gravissima perferre cogetur.

4. *Quid enim &c.*] Ideo dixi non solum in filiis impium puniendum, sed etiam in se ipso: parum enim curaret post obitum, quid in sua familia contingat.

5. *Et si numerus &c.*] Neque etiam impius mortuus magnifaceret hanc pœnam, quod moreretur in medio vitæ cursu, nisi pœna æterna eum maneret.

6 *Nunquid Deum, &c.*) Quis Deum erudire potest in rebus agendis, & administrandis judiciis; nullus: Ita tamen res dispensat humanas, ut frequenter hoc tempore peior videatur conditio hominis pii, quàm impii, ut statim probat.

7. *Iste, &c.*] licet impius.

8. *Alius vero, &c.*) licet pius.

9. *Et tamen, &c.*) utrique, tam pii, quàm impii jacebunt in terra, ex utrorumque corporibus nascentur vermes? Unde, neque post mortem inter istos aliqua videtur distantia.

10. *In diem perditionis, &c*) ob hoc, impio paretur hoc tempore & indulgentius cum eo agitur, quia reservatur in diem judicii, qui eum perdet. Tribus igitur rationibus probat esse pœnas post hanc vitam. Prima est versu 21. Secunda habetur versu 22. quia Deus sapientissimus, ita statuit. Tertia, versu 23. ex eo, quod requiratur, ut & afflictis piis, & impiis divitibus æterna reddatur sors.

§. 2. DE PŒNA IGNIS.

1 Infernus & mors missi sunt in 2 stagnum ignis: hæc est 3 mors secunda, & qui non est inventus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Apoc. 20. 14 15.

4 Sarpta collecta Synagoga peccantium, & 5 consummatio illorum flamma ignis.

Vide Isa 33. v. 11. & cap. 30. v. 30. Mal. 4, v. 1. & hîc seqq. §§.

1 *Infernus, & mors*). i. Dæmon infernorum pœnarum & mortis author. Aug.

2. *Stagnum ignis*) Ita vocatur infernum, quia fovea illa maxima inferorum, tota plena est igne, quo undique damnati cinguntur & operiuntur; sicut pisces aqua in stagno. Vocatque stagnum non fluvium, quia non fluit aut movetur ignis, ut aquæ fluviorum; sed tota est in fovea illa, sicut aqua in stagno.

3. *Mors secunda.*) Prima enim mors, fuit mors animæ, qua anima per peccatum mortale mortua

tis est Deo: hæc autem mors immortalis in pœnis æternum duraturis ei succedit.

4 *Stuppa collecta &c.*] Et sicuti hæc, adhibito igne mox in nihilum redigitur, ita congregatio peccatorum nullo modo poterit resistere iræ Dei.

5. *Consummatio*] finis, exitus.

§. 3. Ideo in ignem proiicitur impius, quod nulli alteri usui sit aptus.

Pulchrè Ezechiel, toto cap. 15. & hic §. 6. n. 6.

§. Add. De variis inferni poenis simul conglobatis.

Erunt post hæc decidentes sine honore, & in 1 *contumelia* 2 *inter mortuos in perpetuum, quoniam* 3 *disrumpet illos* 4 *inflatos* 5 *sine voce, &* 6 *commovebit illos à fundamentis &* 7 *usque ad supremum desolabuntur, & erunt* 8 *gementes, & memoria illorum peribit.* 9 *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, &* 10 *traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum*, Sap. 4. 19. 10.

Ecce vos omnes 11 *accendentes* 12 *ignem accincti flammis,* 13 *ambulate* 14 *in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis:* 15 *de manu mea* 16 *factum est hoc vobis,* 17 *in doloribus dormietis*, Isa. 50. 11.

38 *Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur* 19 *in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se, pœnitentiam agentes, & præangustia spiritus gementes: Hi sunt, &c.* Sapient. 5. 2. 3.

20 *Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur, &* 21 *spiritus procellarum* 22 *pars calicis eorum*, Psal. 10. 7.

23 *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, &* 24 *usque ad inferos peccatum illius*, Job. 24. 19.

Congregabo super eos mala, & 23 *sagittas meas complebo in eis. Consumentur* 26 *fame & devorabunt eos* 27 *aves morsu amarissimo. Dentes* 28 *bestiarum immittam in eos cum furore* 29 *trahentium super terram atque serpentium*, Deut 32. 23. 24.

30 *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur*, Sap. 11. 17.

Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat 31 *extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, Luc. 16. 24.

31 *Testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc* 33 *locum tormentorum*, Ibid. v. 28.

Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum, Apoc. 18. 7.

Si quis adoraverit 34 *bestiam & imaginem ejus, hic* 35 *bibet de vino iræ Dei, quod* 36 *mistum est mero in calice iræ ipsius & cruciabitur* 37 *igne & sulphure*, Apoc. 14 9. 10.

38 *Calix in manu Domini vini meri* 39 *plenus mistо: &* 40 *inclinavit ex hoc in hoc, verumtamen* 41 *fex ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ*, Ps. 74. 9.

Via peccantium 42 *complanata lapidibus, & in fine illorum infernus & tenebræ & pœnæ*, Eccli. 21. 11.

Ecce ego 43 *cibabo populum istum absynthio, & potum dabo eis aquam fellis*, Hier. 9 15.

44 *Antequam vadam &* 45 *non revertar ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine: Terram miseriæ & tenebrarum, ubi* 46 *umbra mortis, &* 47 *nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*, Job. 10. 21. 22.

48 *Calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, &* 49 *aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi*, Isa. 63 3.

1. *Contumelia*] Ignominia.

2. *Inter mortuos*) inter damnatos.

3. *Disrumpet illos*] Dominus scilicet.

4 *Inflatos*] superbia.

5. *Sine voce*] excusationis, aut defensionis, sensus est impios conscientia scelerum suorum convictos, ne mutire quidem ausuros.

6. *Commovebit illos, &c.*] evertet vitam illorum quam stabilem putabant.

7. *Usque ad supremum*] id est extremè desolabuntur, vastabuntur, nihil eorum salvum remanebit: extrema eorum ruina his verbis significatur.

8 *Gementes*] præ acerbitate dolorum.

9 *Venient &c.*] .i. recogitabunt, rememorabuntur peccata præterita.

10. *Traducent, &c.*] suis sceleribus coram convincentur. Hæc partim Glo. utraque. & Lira.

11 *Accendentes*] peccatis vestris.

12. *Ignem*] Inferni.

13 *Ambulate*] ambulabitis.

14. *In lumine*] Ironia est, quia ignis inferni tenebricosus est; sensus est: Eritis in æterna cali-

gine & in flammis ad urendum vehementissimis quas vobis peccando accendistis.

15. *De manu mea.*) quia Christus eos condemnabit.

16. *Factum est.*) fiet.

17. *In doloribus dormietis.*) in illis flammis sternetur vobis lectulus, in quo nullam licebit somni quietem capere. Dormietis autem, quia ibi jacebitis; dormietis item, quia ibi eritis in æterna Dei oblivione.

18. *Videntes.*) vide versu superiore.

19. *In subitatione.* &c.) propter justi salutem inexpectatam, quem miserum & perditum indicaverant.

20. *Pluet laqueos*). i. sinet impios quotidie majoribus involui peccatis.

21. *Spiritus procellarum.*) .i. venti frigidissimi. & vehementissimi.

22 *Pars calicis.*].i, portio & hæreditas eorum, (nomine enim calicis, sæpe scriptura hæreditatem intelligit) seu *pars hæreditatis*, ut, quia peccando se filios dæmonis præstiterunt, vos ex patre diabolo estis. Ioann. 8. æquum est, ut eandem cum eo adeant hæreditatem.

23. *Ad nimium calorem*, &c.) vicissitudinarias fore has pœnas damnatorum agnoscunt. hic PP & scholastici.

24. *Vsque ad inferos*, &c) tanta est gravitas peccatorum ejus, ut eum ad infernum usque depressserit.

25. *Sagittas complebo.*) omnes in eos mittam: per sagittas autem intellige pœnas & plagas.

26. *Fame* omnis boni inopia.

27 *Aves.*) dæmones leves & instabiles, ideo aves, Glo. Interl.

28. *Bestiarum.*) idem dæmones vocantur bestiæ ob crudelitatem.

29. *Trahentium super terram.*) .i. serpentum, ut sequitur, quia incedunt super terram trahendo costas Per eos etiam intellige dæmones omni serpente venenosiores.

30. *Per quæ*, &c.) Et sicuti per vatia peccat, ita & per vatia torquebitur: sic est ad mentem paragraphi.

31. *Extremum digiti sui.*) ut inde stillet, vel gutta tantum in linguam meam Ea sitim, ea ignem sequentibus verbis, *crucior*. &c.

32. *Testetur.*] Admoneat, vel testimonium ferat de supplicits.

33. *Locum tormentorum.*) Antonomastice ita vocari potest infernus, quòd ibi omnis generis tormenta miseros torqueant: sicuti gloria cœlestis vocatur paradisus, seu locus voluptatis & deliciarum.

34. *Bestiam.*) Antichristum.

35. *Bibet de vino*, &c.) cum describitur Deus iratus & pœnas sumpturus de peccatoribus, repræsentatur cum calice pleno vini, ex quo unicuique propinat quantum meretur, aut quantum satis esse judicat, ne quis putet temerè puniri peccantes. Per vinum autem ideo intelliguntur supplicia, quia hæc æquè ac vinum vires tollunt & mentis harmoniam dissolvunt, ac aberrare faciunt à via.

36. *Mistum est mero.*] non est hoc vinum supplicorum mistum aqua miserationum, quæ vim ejus obtundat, sed mistum est altero vino etiam mero, ut indicet gravissima fore supplicia & intolerabilia, nam vina dissimilia permista fortiora sunt ad ebrietatem.

37. *Igne & sulphure.*] sulphur igni additum significat perpetuitatem pœnarum, quia sulphur igni aptissimum est pabulum.

38 *Calix.*) Vide supra num. 35.

39. *Plenus misto.*) calix est vini meri, quia nihil aquæ admistum est, sed est plenus misto .i, mistione dissimilium vinorum ad augendam ebrietatem. *Vide numero* 36.

40. *Et inclinavit ex hoc in hoc.*] .i. transtulit hunc calicem ex hoc homine in alterum: ex hoc ore in hoc os.

41. *Fex non est exinanita.*] supplicia ejus gravissima non sunt finita, nec finientur unquam.

42. *Complanata lapidibus.*] .i. facillimè vivunt & felicissimè, & sine ulla offensione, non enim facile est impingere in via æqualiter strata lapidibus politis.

43. *Cibabo absynthio.*) .i. inducam pœnas amaras ut absynthium: & ut fel: id est, vehementissimè eos puniam. Quæ optimè quadrant in damnatos.

44. *Antequam vadam*, &c.] Hæc omnia accipit S. Gregor. de inferno, lib. 9. in Job, à c. 45. vultque Job loqui in persona generis humani.

45. *Non revertar.*] Quia nequaquam ultra misericordia parcentis liberat, quos semel in locis pœnalibus, justitia judicis damnat. Gregorius.

46. *Vmbra mortis.*] i, densissimæ tenebræ.

47. *Nul-*

47. *Nullus ordo.*] respectu quidem Dei est ordo, qui singulos punit pro meritis, at in mente damnatorum ob eorum cœcitatem, confusionis plena omnia, inquit Greg. Vel ideo secundum eundem, abesse dicitur ordo à suppliciis, quia res, quæ puniunt damnatos non servant propriam suam in omnibus qualitatem; quia flamma comburit quidem, sed non aufert tenebras, quod tamen ei proprium est, supplicia eos ultra vires cruciant; & tamen vitam servant, quod non est secundum ordinem & qualitatem suppliciorum. *Vide hic pulcherrimè Greg. cap.* 48.

48 *Calcavi eos.*] damnatos scilicet: calcavi, sicut solet uva in torculari. Notat autem Theo. in scriptura, comparari cum torculari gravissimum quodque supplicium. Alludit etiam ad Imperatorum consuetudinem, qui quos vicerant, calcabant suis & aliorum pedibus. Et Hebræi hostes victos conculcabant, non solum ad ignominiam, sed etiam ad tormentum, idque non tantum pedibus, sed etiam carpentis plaustrisque serrantibus. *Vide* 2. *Regum* 12. *v.* 31. & 1. *Paral* 20. *versu* 2.

49. *Aspersus est sanguis.*] Denotatur magna sanguinis effusio & vindicta.

§. 4. De variis qualitatibus huius ignis ac imprimis fore tenebricosum.

1 *Filii regni ejicientur in* 2 *tenebras exteriores: ibi erit* 3 *fletus &* 4 *stridor dentium.* Mat. 8. 12.

5 *Omne quod dat mihi Pater,* 6 *ad me veniet; & eum qui venit ad me* 7 *non ejiciam foras.* Ioan. 6. 37.

8 *Introibit* 9 *usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum* 10 *non videbit lumen.* Psal. 48 20.

1. *Filii regni.*] destinati ad regnum cœleste, seu quibus id erat promissum.

2. *Tenebras exteriores.*) id est, quæ sunt extra lucem, extra regnum cœleste ubi nihil nisi tenebræ. Loquitur de regno cœlorum tanquam de cœna cœlesti, alludens ad antiquorum cœnas, quæ noctu fiebant, ubi multa lumina adhibebantur, extra domum autem cœnæ, nihil erat nisi tenebræ. Licet autem sit ignis in inferno, erit tamen tenebricosus, licet ferventissimus. & ad hoc tantum lucens, ait Sanctus Gregorius, ut damnati pœnas suas & sociorum videant, sicque illæ augeantur.

3. *Fletus.*] Per hunc summus significatur dolor, qui potens sit lachrymas ciere, sub eo etiam intellige singultum, ejulatum, omnesque complorantium gestus, fletui conjunctos.

4. *Stridor.*) Per eum summus significatur horror, qui enim hîc horrendè torquentur, flent & stridunt.

5. *Omne quod dat mihi Pater.*] vocando ad fidem, est enim fides donum Dei.

6. *Ad me veniet.*) liberè vocantem sequens, Leontius.

7. *Non ejiciam foras.*) .i. in tenebras. Exclusio enim à regno dicitur sæpe foras emissio. *Vide supra n.* 2.

8. *Introibit.*] Impius scilicet post hanc vitam.

9. *Usque in progenies patrum.*] Ad ea loca ad quæ illum præcessit progenies patrum suorum impiorum.

10. *Non videbit lumen.*] vide supra numero secundo.

§. 5. Ignis inferni erit vehementissimus, nulloque negotio comburet damnatos.

1 *Si quis in me non manserit,* 2 *mittetur foras* 3 *sicut palmes, &* 4 *arescet, &* 5 *colligent eum, &* 6 *in ignem mittent,* 7 *& ardet.* Ioan. 15. 6.

8 *Sicut spinæ se invicem complectentur, sic* 9 *convivium eorum pariter potantium* 10 *consumentur,* 11 *quasi stipula ariditate plena.* Nahum. 8 10.

1. *Si quis in me, &c.*] Per fidem, spem, & caritatem.

2. *Mittetur foras.*) Ab Ecclesia, & Christi populo separabitur, & Dei cura particulari. quod fit in futuro sæculo,

3 *Sicut palmes,*) scilicet resectus à vite mittitur extra vineam, ubi ab agricola deseritur.

4. *Arescet.*] quia à peccatore damnato omnia dona tolluntur etiam fidei, & omnino remanet aridus, omnique virtutum, bonorumque habituum humore destitutus.

5. *Colligent eum.*) quia ut dicitur Matt. 22. *Ligatis manibus & pedibus projicietur in tenebras.* Hæc autem colligatio significat libertatis arbitrii ad bonum operandum ablationem. Item consortium pessimorum; colligantur enim simul multi palmites aridi. Tertiò significatur eos nunquam evadere posse, nec enim potest palmes evadere manus eorum, qui colligunt manipulos in ignem projiciendos.

6 *In ignem mittent.*] Quia toti comburuntur non pars aliqua, in ignem mittent, quia ad alios usus apti non sunt. Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis aut ignis, si in vite non est, in igne erit. August. tract. 81. in Joan. Vide supra §. 3.

7. *Ardet.*] Hoc verbo exprimitur vehementia ignis & efficacitas: ut enim palmes aridus igni immissus, ardet citissimè, ut non tam verè dixeris *ardebit* quàm *ardet*, ita mali immissi in ignem sine mora ardent: ignis lentus solet prius calefacere ligna quàm inflammare, at quando vehementissimus est statim ardent. Hæc igitur vehementia significatur verbo præsenti. Eodem significatur duratio: *ardet* non ad tempus sed in perpetuum.

8. *Sicut spinæ se complectuntur.*]. i. coacervantur ad comburendum & ita coacervatæ videntur se complecti.

9. *Convivium eorum &c.*) .i. Ita mali quasi spinæ omnibus noxii, qui magna familiaritate & concordia epulis indulserunt.

10. *Consumentur.*] Ab igne inferni.

11. *Quasi stipula ariditate plena.*) id est, valdè arida. i. citò sine resistentia, sine mora.

§. 6. Ignis inferni dicitur habere zelum, & cur.

Terribilis quædam exspectatio judicii, & 1 ignis æmulatio, consumptura est adversarios. Heb. 10. 27.

1. *Ignis æmulatio.*] Zelus, indignatio loquitur de igne quasi esset immanis quædam bellua exacerbata ardente zelo vindicandi peccata in communem Dominum admissa. Hic autem ignis zelus, est vis ejus & vehementia impetusque ulciscendi. Vide Sapientiæ 5 18. & sequentib. Ita Theoph.

§. 7. Ignis inferni, ut et aliæ pœnæ erunt æternæ.

1 *Frater non redimit, 2 redimet homo? non dabit Deo 3 placationem suam.* Ps. 48. 8.

4 *Sicut oves in inferno positi sunt: 5 mors depascet eos.* Ps. 48 14.

Usque in æternum non videbit lumen. Ps. 48. 20.

6 *Congregabuntur 7 in congregatione unius fasciæ in lacum, & claudentur ibi in carcere & 8 post multos dies 9 visitabuntur.* Isa. 24. 22.

10 *Requiescet manus Domini in monte isto, & 11 triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro.* Isa. 25. 10.

12 *Erit transitus virgæ fundatæ, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis, & Cytharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos. Præparata est enim 13 ab heri 14 Topheth, 15 à rege præparata, 16 profunda, & 17 dilatata, nutrimenta ejus ignis, & ligna multa, 18 flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Isa. 30. 32. 33.

19 *Convertentur torrentes ejus in picem, & humus ejus in sulphur: & erit terra ejus in picem ardentem. 20 Nocte & die non 21 extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus, à generatione in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum nullus erit transiens per eam.* Isa. 34. 9 10.

22 *Egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui prevaricati sunt in me: vermis eorum non morietur & ignis eorum non extinguetur, & erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Isa. 66. 24.

Vocabuntur populus cui iratus est Dominus usque in æternum. Mala. 1. 4.

23 *Voca nomen ejus, absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.* Osee 1, 6.

Væ genti insurgenti super genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eu & in die judicii visitabit illos. Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, ut uranter & sentiant usque in sempiternum. Iudith. 16 20. 21.

Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad 24 inferni novissima: devorabitque 25 terram 26 cum germine suo, & 27 montium fundamenta comburet. Deut. 32. 22.

28 *Luet, quæ fecit omnia, 29 nec tamen consumetur, juxta multitudinem adventionum suarum sic & sustinebit, Omnes tenebræ 30 absconditæ sunt 31 in occultis ejus: devorabit eum ignis, qui 32 non succenditur, 33 affligetur 34 reliquus in tabernaculo suo.* Job. 20 18. 26.

35 *Paleas comburet igni inextinguibili.* Matt. 3. 11.

36 *Qui ceciderit super lapidem istum, 37 confringetur, 38 super quem vero ceciderit 39 conteret eum.* Matt 21. 44.

Si scandalizaverit te manus tua, abscinde illã: bonum est tibi debilem intrare in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Marci. 9. 42. 43.

In

In diebus illis 40 *quærent homines mortem, & non invenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis*, Apoc. 9.6.

41 *Fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum nec habent requiem* 42 *die ac nocte qui adoraverunt* 43 *bestiam & imaginem ejus.* Apoc 14.11.

Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis ejus. Matt. 25.41.

Vide supra § 6. numero 5. & §. Addito nu. 37. & 41. & Verbo Adulter §. 5. nu. 14. & v. charitas cap. 2. §. 5. n. 6.

Vide item Apoc. 20. v. 10. & Epistolam Judæ v. 8.

1. *Frater non redimit.*) Si frater nec se nec te poterit redimere ab inferno.

2. *Redimet homo.*) Quomodo alius quisquam homo te redimet? Basilius.

3. *Placationem suam.*] Quo Deum placet & placatus te liberet q. d. nunquam placabitur Deus & tu nunquam redimeris.

4. *Sicut oves.*] Sci. stolidæ, imbelles, & pingues mactandæ gregatim & magno numero ruunt in stabulo inferni.

5. *Mors depascet eos.*] quia erunt pabulum mortis æternæ, & immortalis. Mors instar lupi famelici & insaturabilis consumet homines impios tanquam oves destinatas ad escam.

6. *Congregabuntur.*) Impii sci. maximè reges & principes.

7. *In congregatione unius fasciu.*] .i. nulla habita ratione potentiæ eorum, in eundem fascem, i. in eundem ordinem Regius splendor & viles homines colligabuntur & in eundem carcerem supplicii que locum trudentur.

8. *Post multos dies.*] .i. post quantumcumque longum tempus.

9. *Visitabuntur.*) .i punientur: sumitur enim *visitari* in malum: Observat Ribera Osex 1. n. 35. scripturam usurpare certam aliquam differentiam temporis, in qua tamen omnem differentiam temporis, durationemque significat. Ut Joan. 1. In principio erat Verbum .i. semper erat Ita hic *visitabuntur* .i. semper & post quantumcumque multos dies adhuc visitabuntur.

10. *Requiescet.*] .i. longam ponet & quietam moram (quia æternam) in plectendo Moab: per Moab autem intelliguntur omnes impii, quia hi non aliter Dei servos oppugnant quam ille olim Dei populum.

11 *Triturabitur.* &c.] .i. non aliter lacerabitur quàm palea quæ minutissimè conciditur ac teritur sub ferrato carpento, quod rotis per medium in serrarum modum se volventibus armatum est, quæ stipulam conterant & comminuant in paleas ad pabulum animantium. Qua metaphora designatur damnatorum intolerabile supplicium, Ita Sanchez ex Hieronymo.

12. *Erit transitus.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2. § 5, nu. 23.

13. *Ab heri.*] Multò ante quia à constitutione mundi.

14. *Topheth.*] Vallis erat propè Ierusalem in qua filios suos immolabant cremabantque patentes idolo Moloch, & ne fili horrendè ejulantes audirentur, obstrepebant eorum clamoribus, sistris & tympanis, Topheth autem infernum significat ob magnam inter utrumque similitudinem.

15. *A rege*] Deo potentissimo.

16. *Profunda*] Quia damnatorum carcer est in terræ visceribus; per quam profunditatem æterna illius loci caligo significatur.

17. *Dilatata.*] Vt plures capiat.

19. *Flatus Domini* &c.) Succendit flatu Domini ignem illum sulphureum, aliud nihil est, quam ignem illum & vim urendi maximam à Deo conservati in æternum.

19. *Convertentur* &c.) .i. omnia mundanorum studia tandem evadent in supplicium æternum.

20. *Nocte & die.*) .i. nunquam.

21. *Extinguetur.*] Sci. ignis præcessit enim *picem ardentem.* Hæc tantum accommodantur ad infernum cum ad litteram sermo sit de Idumæa.

22. *Egredientur.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2 §. 3.

23. *Voca.*] Scriptura vocandi nomine significat id quod verè erit: quam hic versus conveniat damnatis, erga quos nulla unquam usurus est misericordia Dominus, per se patet.

24. *Inferni novissima.*] .i. In æternum puniendo. Glo. Interl.

25. *Terram*] Terrenos homines, vel carnem.

26. *Cum germine suo.*] Operibus eorum malis, Gregor.

27. *Montium fundamenta.*] Superborum spem qua putabant se impunè peccare, destruet, puniet.

28. *Luet.*] In inferno.

29. *Nec consumetur.*] Quia semper novis ac novis servabitur tormentis in æternum.

30. *Abscondita sunt.*] .i. præparatæ tenebræ densissimæ.

31. *In occultis ejus.*] Locis inferni.

32. *Non succenditur.*] Opera humana: sed Dei flatu & virtute semper subsistit integer & incorruptus.

33. *Affligetur.*) Dum ille in inferno cruciabitur.

34. *Relictus in tabernaculo.*) Filii & hæredes quos reliquit domi suæ, affligentur à Deo quia possident malè ab eo parta, affligentur etiam ab hominibus variis litibus &c.

35. *Paleas.*] Hilarius. Infructuosorum hominum inanitatem. Rabanus: fidei sacramentis imbutos, sed non solidos, quia paleæ ex semine tritici, zizania vero de diverso, nempe professione à bonorum sorte separato.

36. *Qui ceciderit super lapidem istum.*] id est, qui restiterit Christo, eumque persecutus fuerit.

37. *Confringetur.*] Frustrà id faciet, sibique & in animo & in corpore nocebit, ita tamen ut per pœnitentiam reparari possit.

38. *Super quem verò ceciderit.*) .i. cui Christus totus gravi sua punitione incubuerit v.g. damnatis in die judicii & in inferno.

39. *Conteres eum.*) Ita e stranget ut non possint reparari, ita ulciscetur ut non sit locus misericordiæ, sed sint in æternum puniendi.

40 *Quærent mortem.*) Ut se tormentorum æternitati subtrahant.

41. *Fumus &c*] Ut ostendat æterno igne cruciandos impios, semperque beatis nota sore eorum supplicia, hoc dicit, licet non sit verus fumus apud inferos, quia fumus ex resolutione materiæ quæ igne consumitur exhalatur, apud inferos autem nihil erit quod igne resolvatur, alioqui finiretur id aliquando.

42 *Die ac nocte*].i. nunquam, utitur communi modo loquendi, licet ibi non sit dies.

43. *Bestiam.*) Antichristum.

§. 8. DAMNATI SPOLIABUNTUR DONIS omnibus virtutum, & libertate ad bonum operandum.

Vide §. 6 numero 4. & 5. & §. 14. num. 2. & V. Charitas c. 2. §. 3. n. 5.

§ ADD. POTUERUNT TAMEN VELLE bonum naturale.

1 *Rogo te pater ut mittas eum in domo patris mei: habeo enim quinque fratres 2 ut testetur illis ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum* Luc. 16. 27 28.

Vide etiam §. 18. & 15. numero 12. quomodo sibi velint bonum naturale & desiderent liberati ab inferno.

1. *Rogo.*] Chrysost. dicit Epulonem verè & bono animo voluisse consulere fratribus, unde patet eos posse velle bonum naturale, huc enim inclinat natura quæ manet in damnatis.

2. *Ut testetur.*] Vide supra §. Addito post §. 3. num. 32.

§. 9. QUOMODO SINE DISCRIMINE PROjicientur omnes, nobiles pariter ac ignobiles, in carcerem inferni. *Vide §. 6. numero 5. & § 7. num. 7.*

§. 10. DAMNATORUM DOLORES ERUNT gravissimi & intolerabiles.

Quintus angelus 1 effudit phialam suam super sedem bestiæ, & factum est regnum ejus 2 tenebrosum, & 3 commanducaverunt linguas suas pra dolore. Apoc. 16. 10.

Vide §. Add. num. 48. & 43.

Ibierit 4 fletus & stridor dentium. Matt. 8. 12.

1. *Effudit phialam &c.*) .i. percussit regnum Antichristi.

2. *Tenebrosum.*) Quia obscurata est eorum lætitia à maximis vulneribus quibus percussi fuerunt.

3 *Commanducaverunt linguas.*] Mordebunt & quasi concident, quod est vehementissimæ indignationis & impotentissimi doloris. Hi miseri typus sunt damnatorum, multoque magis hæc in damnatos quam in illos conveniunt.

4. *Fletus.*] Vide supra §. 4. num. 3.

§. 11. NUNQUAM INTERRUMPENTUR. *Vide supra §. 7. numero 20. & 41.*

§. 12. POENÆ DAMNATORUM SEMPER ita erunt novæ neque ita assuescent, unquàm.

1 *Præparata est 2 ab heri Tophet.* Isa. 30 33.

1. *Præparata, &c.*] Vide supra §. 7. n. 13.

2. *Ab heri.*] Quia licet à constitutione mundi sit paratus infernus, dicitur tamen ab heri, eo quòd pœnæ damnatorum semper novæ sunt & recentes, neque minor est illarum

eum horror aut minùs excruciant post immensa spatia, quàm cum primùm illas damnati experti cæperunt. Semper ergo, licet post decursa infinita spatia in pœnis, erunt illis illæ pœnæ tanquam ab heri, tanquam 6 primùm heri eas cæpisse experiri, quia iis erunt semper recentes, nec ulla infinitorum sæculorum consuetudine ad eas durabuntur.

§. 13. Damnati a nemine poterunt juvari.

Fili recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Et 1 *in his omnibus inter vos, & nos* 2 *chaos magnum firmatum est ut hi* 3 *qui volunt hinc* 4 *transire ad vos, non possint, neque* 5 *inde huc transmeare.* Lucæ. 16. 25 26.

6 *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* 7 *Non est qui judicet judicium tuum* 8 *ad alligandum;* 9 *curationum utilitas non est tibi: omnes* 10 *amatores tui, obliti sunt tui, tèque non quærunt: plagam enim* 11 *inimici percussi te castigatione crudeli, propter multitudinem iniquitatis tua dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super* 12 *contritione tua? insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tua, & propter dura peccata tua, hæc fecit tibi.* Hier. 30. 12. 13. 14. 15.

1. *In his omnibus*] ii. Ad hæc illud accedit.

2. *Chaos magnum*] i. hiatus, vorago altissima & latissima fossa. Hinc patet sinum Abrahæ longè esse ab inferno damnatorum. Est autem hiatus hic, divini decreti & conditionis cujusque immutabilis firmitas ut à nemine possint juvari, sed sint pœnæ eorum sine remedio.

3. *Qui volunt*] i. licet maximè vellent.

4. *Transire*] Transire justorum, inquit Greg. est per misericordiam ire & velle liberare, sed ita Dei justitiæ conjunguntur ut nulla ad reprobos compassione moveantur. Idem ait S. Augustinus.

5. *Inde*] i. ist hinc: [illegible]o scil. ubi erat Epulo.

6. *Insanabilis &c.*] Hæc dicuntur ad litteram de calamitate inferenda per Chaldæos, aut Romanos post Christi necem; sed in sensu accommodaticio dicuntur de gravissima damnatorum calamitate.

7. *Non est qui judicet judicium tuum*], i. qui agat causam tuam.

8. *Ad alligandum*] Ad quærendum tibi medelam.

9. *Curationum utilitas &c.*] Nihil tibi prodesse potest.

10. *Amatores tui*] Homines mundi & in peccatis socii.

11. *Inimici*] i. lethali, qualem solet infligere hostis.

12. *Contritione*] Vehementissima afflictione quæ te eorum contrivit.

§. 14. Non poterunt evadere aut fugere.

1 *Rudentibus inferni detractos in tartarum, tradidit cruciandos in judicium reservari.* 2. Pet. 2. 4.

Vinculis æternis sub caligine reservavit. Iudæ. v. 6.

2 *Ligatis manibus & pedibus ejus projecte eum in tenebras exteriores.* Matth. 22. 13.

Vide supra §. 7. num. 6.

1. *Rudentibus*] Vide V. Dæmon cap. 1. §. 19.

2. *Ligatis &c.*] Significatur damnatos non posse fugere nec resistere Dei sententiæ, nec quicquam boni deinceps posse facere.

§. 15. Neque poterunt resistere divinæ potentiæ.

1 *Sicut oves in inferno positi sunt.* Psal. 48. 15.

1. *Sicut oves*] Significat Deum minori labore & resistentia, multitudinem impiorum quamvis in mundo potentissimi fuerint, detrusurum in infernum ad mortem sempiternam, quam soleat pastor oviculas simplices & inermes vel cogere in stabulum, vel educere ad cædem.

§. 16. Iusti eis dominabuntur, nec se ab hoc dominatu valebunt liberare.

1 *Dominabuntur eorum justi* 2 *in matutino, &* 3. *auxilium eorum* 4 *veterascet in inferno* 5 *à gloria eorum.* Psal. 48. 15.

1. *Dominabuntur*] Quia eorum judices, & ipsi iis subjecti.

2. *In matutino*] In illo fæliciſſimo mane resurrectionis, vel in matutino .i. in principio novi sæculi quod incipiet in resurrectione.

3. *Auxilium eorum*] Sci. impiorum, quod in roborerat situm & potestate.

4. *Veterascet*] Marcescet, inutile fiet.

& disperiit tanquam aqua 3 *supervacua.* Sap. 2.9.

reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus Prov. 17.13.

Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed 4 *evanuerunt in cogitationibus suis & obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.* Rom. 1. 21.22.

1. *Ægrotavit*] Quidam putant ægrotasse quod non satis gratus fuisset de victoria obtenta contra Sennacherib.

2. *Tabescet*] Liquescet adveniente sole.

3 *Supervacua*] Inutilis, quæ fluit inutiliter, sensus est, non assequetur quod sperat, nam sine gratitudine ac memoria beneficiorum Dei, vanissimæ sunt omnium spes.

§ 4. *Evanuerunt*] Ea pœnam ingratitudinis id est, superbiverunt hac Dei cognitione. Vel cum Chrysostom. vani facti sunt, quia cogitationibus seu discursibus quos ex creaturis de Deo fecerunt relictis, à veritate ad vana, scilic. idola colenda deflexerunt.

§ 2. Exprobrat Deus peccatoribus eorum ingratitudinem.

Filius honorat patrem, & servus Dominum suum. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. Malach. 1 6.

Haccine reddis Domino populo stulte, & insipiens, numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & 1 fecit & 3 creavit te, Deut. 32. 6.

Audite 4 cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. filios 5 enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt me. 6 *Cognovit bos possessorem suum, & 7 asinus 8 præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, & populus meus 9 non intellexit.* Isa. 1. 2. 3.

Oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cælos, & fundavit terram, 10 *& formidasti jugiter tota die à facie furoris ejus, qui te tribulabat, & 11 paraverat ad perdendum,* 12 *ubi nunc est furor tribulantis?* Isa. 51 13.

Non sunt recordati 13 *manus ejus,* 14 *die qua redemit eos de manu tribulantis* Ps. 77. 42.

Oblivi sunt Deum, qui salvavit eos, qui fecit magnalia in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro. Psal. 105. 21. 22.

Exacerbastis eum qui fecit vos Deum æternum, immolantes dæmoniis, & non Deo, obliti enim estis Deum qui nutrivit vos, & contristastis nutricem vestram Jerusalem. Baruch. 4. 7 8.

Vos hodie projecistis Deum vestrum, qui solus vos salvabit de universis malis vestris, & tribulationibus 1 Reg. 10. 19.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me & ambulaverunt post vanitatem & vani facti sunt? Hier. 2. 5.

Et non dixerunt: Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti? &c. Hier. 2. 6.

Videnda reliqua ejusdem capitis usque ad v 14.

Et hæc nescivit quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei & aurum 15, *quæ fecerunt Baal.* 16 *Idcirco convertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, &* 17 *liberabo lanam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus* Osee 2. 8. 9

Oblitus est Israel factoris sui, & ædificavit delubra: & Juda 18 *multiplicavit urbes munitas:* 19 *mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.* Osee 8. 14.

Nonne decem mundati sunt, & novem ubi sunt? Non est inventus, qui rediret, & daret gloriam Deo nisi hic alienigena. Luc. 17. 17. 18.

Multa bona opera 20 *ostendi vobis* 21 *ex patre meo, propter quod eorum opus me* 22 *lapidatis.* Joan. 10. 32.

Vide Ezechiel. totum caput 16 Michææ 6. & Osee 13. & aliàs frequentissimè.

1. *Possedit te*] Ut peculium suum & partem hæreditatis suæ.

2. *Fecit*] Quoad corpus.

3. *Creavit*] Quoad animam.

4. *Cœli & terra*] Angeli & homines. Vel ideo advocantur cœlum & terra Ut hæc audiant, quia homines ita ad Dei voces obsurduere, ut non putarentur illas audituri.

5 *Enutrivi*] Si ad populum Christianum referatur hæc improperatio, facilè est videre quomodo nos enutrivit cibis spiritualibus doctrina & Sacramentorum, ac potissimum sanctissima Eucharistia; quomodo item exaltavit in filios Dei, & in spem æternæ hæreditatis.

6. *Cognovit bos possessorem*] Quia ab eo fœnum recipit, illius jugo cervicem summittit obsequentem: Bos in quam quo nihil stupidius.

7. *Asinus*] Stolidissimum animal.

8. *Præsepe Domini*] Est hypallage id est, Dominum præsepis, quem cognovit; quia ei obsequitur & famulatur in oneribus ferendis ob pabulum quod ab eo recipit.

9 *Non intellexit*] Chaldæus, ut converteretur ad timorem mei. *Vel non intellexit*; quod & quanta ei præstiterim beneficia.

10. *Et formidasti*] q.d. Ideo autem formidasti quia oblitus es mei.

11. *Paraverat*] Animum adjecerat.

12. *Vbi nunc est*] Quasi dicat, in nihilum abiit.

13. *Manus*] Potentiæ.

14. *Die qua &c.*] Quando eos de Ægyptiaca servitute liberavit.

15. *Qua fecerunt Baal*] Ex quo argento & auro fabricati sunt idola Baal seu Jovi.

16. *Idcirco convertar*] Quia dona mea esse non agnovit, & illa in honorem idolorum contulit & ad satisfaciendum variis suis appetitionibus, convertam me ad ipsam (synagogam, vel animam) quæ putabat me oblitum esse & auferam illi quæ dedi, & tunc intelliget mea esse.

17. *Liberabo lanam & linum*] Gravantur enim creaturæ & tyrannide quadam tenentur, serviendo malis.

18. *Multiplicavit urbes*] Contra hostium incursus, cum in me potius collocare debuisset fiduciam suam.

19. *Mittam ignem*] Vide 4. Reg. 25.

20. *Ostendi vobis*] In vestri gratiam feci.

21. *Ex patre*] i. patris autoritate.

22. *Lapidavit*] Vultis lapidare.

§. 3. Prædicitur Christianos fore ingratos.

Hoc autem scito quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti. 2. ad Tim. 3. 1. 2.

INIMICVS, INIMICITIA.

Vide Charitas.

§. 1. Oportet inimicos diligere atque pro iis orare, & quo fructu.

Ego dico vobis: diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: ut sitis filii patris vestri, qui in cælis est. Qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Si enim 1 *diligitis eos, qui vos diligunt,* 2 *quam mercedem habebitis? nonne &* 3 *publicani hoc faciunt? & si salutaveritis fratres vestros tantum. Quid* 4 *amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis.* Matth. 5. 44. 45 46. 47. 48.

1. *Diligitis*] Sup. tantum.

2. *Quam mercedem habebitis*] Si scilic. tantum amicos diligatis non inimicos, mercedem apud Deum non habebitis, tum quia hic amor est naturæ non caritatis, & gratiæ: tum quia mercedem ab amico recepit, scilicet mutuum amorem & officia.

3. *Publicani*] i. vectigalium publicanorum exactores qui apud Judeos erant infames ob avaritiam & rapinas, & odiosi quòd putarentur tributa esse iniqua.

4. *Amplius*] Quid eximium, quid supra cæteros.

§. Add. Qui id reipsa præstiterint.

Vide supra Verbo Compassio, & fusè Tomo altero.

§. 2. Inimicis benedicendum.

1 *Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere.* Rom 12. 14.

1. *Benedicite*] Benè precamini.

§. 3. Iis benefaciendum.

Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi, hoc enim faciens 1 *carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci* 2 *à malo, sed* 3 *vince in bono malum* Rom. 12. 20. 21.

Si occurreris bovi inimici tui, aut asino errãti, reduc ad eum. Si videris asinum odiĕtis te jacentem sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum ipso. Exod. 23. 4. 5.

Necessitatibus 4 *sanctorum* 5 *communicantes.* Rom. 12. 13.

Vide item supra §. 1.

1. *Carbones ignis*] Scilic. ignis caritatis & amoris qui hostem inflamment ad redamandum.

2. *A malo*] i. ab illata injuria & tua impatientia.

3. *Vince*

1. *Vince in bono malum*] Bonitate tua vince eius malitiam. Pulchrè de nobili hac victoria Chrysostomo in expositione morali.

4. *Sanctorum*] Christianorum seu amici ii sint, seu inimici.

5. *Communicantes*] Subvenientes.

§. 4. Inimicis condonandum, & quo fructu.

Si dimiseritis hominibus peccata eorum: dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester vobis dimittet peccata vestra, Matth. 6 14. 15.

Estote invicem benigni, misericordes, 1 donantes invicem, sicut & Deus 2 in Christo donavit vobis. Ephes. 4. 32.

Supportantes invicem, & donantes vosmetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos, Coloss. 3. 13.

3 *Relinq; proximo tuo nocenti te: & tunc deprecanti tibi peccata 4 solventur*, Eccli. 28. 2.

1. *Donantes*] Ignoscentes.

2 *In Christo*] Per Christum tanquam mediatorem.

3. *Relinque*] i. dimitte.

4 *Solventur*] Peccata enim sunt quædam vincula quæ hominem Deo obligant, & astringunt ad pœnam eis debitam persolvendam: solventur autem, id est, dimittentur.

§. 5. Quam sit indignum hominem homini non condonare, cum velit sibi ipse a Deo condonari.

Homo homini 1 reservat iram, & à Deo 2 quærit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? Ipse cum caro sit reservat iram, & 3 propitiationem petis à Deo? 4 quis exorabit pro delictis illius? Eccli. 28. 3. 4. 5.

1. *Reservat iram*] Qua malum alteri optat.

2. *Quærit medelam*] Petit liberari à malis quæ peccando contraxit; pulchre opponuntur *iræ* & *medelæ*.

3. *Propitiationem*] Iræ relaxationem.

4. *Quis exorabit &c.*] Significat hujusmodi hominis factum tam esse intolerabile, ut non modo indignus sit qui pro se oraus exaudiatur, sed nec esse quemquam alium qui pro eo exorare vel velit vel possit. Vide pulchre Jansenium.

§. 6. Mortis memoria valet ad condonandum inimico.

Memento novissimorum, & desine inimicari, 1 tabitudo enim & mors imminent in mandatis ejus. Eccli. 28. 6 7.

1. *Tabitudo &c.*] i. corruptio & mors imminent homini ob neglecta Dei mandata.

§. 7. Ad idem valet memoria divinæ legis.

Memorare 1 timorem Dei, & non irascaris proximo, memorare 2 testamentum altissimi, & 3 despice 4 ignorantiam proximi, Eccli. 28 8. 9.

1. *Timorem Dei*] i. quem ei debes ejusq; mandatis.

2. *Testamentum*] i. legem.

3. *Despice*] Parvi facias ne æstimes.

4 *Ignorantiam*] Ea quæ ipse per ignorantiam in te peccat, sub quibus etiam alia complectitur quæ per malitiam & passionem.

§. 8. Cum inimicis redire oportet in gratiam, usque reconciliari.

Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid 1 adversum te, 2 relinque ibi munus tuum ante altare, & 3 vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum. 4 Esto consentiens 5 adversario tuo citò dum es 6 in via cum ipso: ne fortè tradat te adversarius 7 judici, & judex tradat te 8 ministro: & in 9 carcerem mittaris, Matth. 5 24. 25. 26.

10 *Sol non occidat super iracundiam vestram*, ad Eph. 4 26.

1. *Adversum te*] i. de quo tecum alter jure expostulet, & queratur de injuria sibi à te facta aut quod dixeris ei, raca aut fatue.

2. *Relinque munus*] Sacrificium quod Deo offerebas.

3. *Vade reconciliari*] Charitas enim, religio, æquitas, & Deus exigunt ut offendens offenso statim se reconcilier; quia reconciliatio est præcepti, sacrificium consilii: Item quia Deus plus diligit concordiam quam munera, nec illi placet discordium sacrificium. Ita author imperfecti.

4. *Esto consentiens*] Reconciliare, redi in gratiam.

5. *Adversario tuo*] Ei qui habet aliquid adversum te, ei qui est injustè offensus & læsus;

sus, qui te coram Deo reum agere poteſt.

6 *In via*] In hac vita.

7. *Iudici*] Chriſto, coram quo te accuſabit.

8. *Miniſtro*] Diabolo.

9 *Carcerem*] Infernum, vel purgatorium. Chriſtus hic exemplo humano & quaſi parabola (inquit Sà) concordiam commendat, q.d. fac in rebus animæ quod ſolet fieri in lite de re temporali, ut enim præſtat reconciliari adverſario quam ab eo judici tradi & condemnari: ita proximo læſo præſtat reconciliari quàm a Deo puniri.

10, *Sol non occidat &c.*] .i. Ante veſperum invicem reconciliamini.

§. 9. Iniuriarum inimici oportet obliviſci.

Non quæras ultionem, nec memor eris injuria civium tuorum, Levit. 19. 18.

Omnia injuria proximi ne memineris, & 1 *nihil agas in operibus injuriæ*. Eccli. 10 6.

1. *Nihil agas &c.*] Ne alios injuriâ afficias.

§. 10. Item prudenter eas diſſimulare.

Cunctis ſermonibus qui dicuntur 1 *ne accommodes cor tuum: ne forte audias ſervum maledicentem tibi*. Eccleſ. 22.

Fatuus ſtatim indicat iram ſuam, qui autem diſſimulat injuriam 2 *callidus eſt*, Prov. 12. 16.

1. *Ne accommodes cor*] Curiosè in veſtigando à quo dicti, quare &c. q.d. multa diſſimulanda volenti pacificè vivere.

2. *Callidus*] Prudens.

§. 11. De inimico non est ſumenda vindicta.

Nulli malum pro malo reddentes, Rom 12. 17.

Non vosmetipſos 1 *defendentes chariſſimi, ſed* 2 *date locum iræ: ſcriptum eſt enim:* 3 *mihi vindicta; ego* 4 *retribuam dicit Dominus*, Rom. 12. 19.

Ne dicas: quomodo fecit mihi, ſic faciam illi: reddam unicuique ſecundum opus ſuum, Prov. 24. 29.

1. *Defendentes*] ἐκδικοῦντες, i. vindicantes.

2. *Date locum iræ*] Cædendo & fugiendo; vel da ei in teipſo locum, inſurge in te, permitte ut ira in te vires ſuas exerceat. Ita Baſilius.

3. *Mihi vindicta*] Ad me ſpectat ulciſci.

4. *Retribuam*] Iis qui alios injuria affecere reddam quod ſunt prometiti.

§. 12. Neque est odio habendus.

Non oderis fratrem tuum in corde tuo ſed publice argue eum, ne habeas 1 *ſuper illo peccatum*, Levit. 19. 17.

1. *Super illo*] Cauſa ipſius, odio ſcil. illum proſequendo.

§. 13. Mala eius qui odit proximum.

Qui non diligit, 1 *manet in morte: omnis qui odit fratrem ſuum* 2 *homicida eſt, & ſcitis quoniam omnis homicida non habet* 3 *vitam æternam in ſemetipſo manentem*, 1. Joan. 3. 14, 15.

Qui dicit ſe 4 *in luce eſſe, & fratrem ſuum odit,* 5 *in tenebris eſt uſque adhuc. Qui diligit fratrem ſuum* 6 *in lumine manet, &* 7 *ſcandalum in eo non eſt. Qui autem odit fratrem ſuum in tenebris eſt, &* 8 *in tenebris ambulat, &* 9 *neſcit quò eat, quia* 10 *tenebræ* 11 *excæcaverunt oculos ejus*, 1. Joan. 2. 9. 11.

1. *Manet in morte*] Scil. peccati.

4. *Homicida*] Quia in ſe habet radicem homicidii ſcilicet odium, ſicut qui viderit mulierem (inquit Titelmar.) ad concupiſcendum eam, mœchus jam dicitur, etiam ſi opus non ſequatur, ita hîc quodammodo vocari poteſt homicida.

3. *Vitam æternam*]. i. gratiam per quam obtinetur vita æterna.

4. *In luce*] In veritate Evangelica vivere, vel in luce boni operis.

5. *In tenebris eſt*] Culpæ & ignorantiæ, vel deputatus eſt tenebris inferni.

6. *In lumine manet*] Gratiæ & conſequenter in lumine increato, in quo manet per gratiam, ſicut amans in amato.

7. *Scandalum*] id eſt, ſic ambulans non patietur offendiculum, non impinget, nihil ei nocebit.

8 *In tenebris ambulat*] De vitio in vitium, quod nihil aliud eſt quam tenebræ.

9. *Neſcit quò eat*] Quia reatum ſuum non intelligit. Vel non prævidet quæ pœna ei immineat.

10. *Tenebræ*] Peccati & odii.

11. *Excæcaverunt*] Ira enim turbat oculos, at odium excæcat.

§. 14. NON EST GAUDENDUM DE EIUS malis, aut morte.

Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina ejus ne exultet cor tuum. Nè forte videat Dominus, & displiceat ei, & 1 auferat ab eo iram suam, Prov. 24. 17. 18.

Nolo de morte tua inimico tuo gaudere sciens quoniam omnes morimur, & 2 in gaudium nolumus venire, Eccli. 8. 8.

Vide Job c. 31. 29. 30. ubi se dicit ab hac culpa immunem fuisse.

Qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus, Prov. 17. 5.

1. *Auferat ab eo iram*] Eamque in te transferat, quam explicationem suggerunt Hebræa. frequenter enim accidit ut qui de malo inimici sui gavisus est, idem ipse malum patiatur aut simile, altero liberato.

2. *In gaudium &c.*] i. nolumus inimicos de nostra morte gaudere.

§. 15. QUO TEMPORE MAXIME SE prodat inimicus.

1 *Non agnoscetur in bonis amicus, & non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri inimici illius in tristitia, & in malitia illius amicus agnitus est*, Eccli. 12. 8. 9.

1. *Non agnoscetur*] Hujus explicationem. Vide V. Amicus cap 1 §. 7.

§. 16. INIMICO RECONCILIATO NON TEmere fidendum nec eo nimis familiariter utendum.

Non credas 1 *inimico tuo in æternum, sicut enim* 2 *æramentum*, 3 *æruginat nequitia illius: Et si humiliatus vadat curvus, & 4 adjice animum tuum, & custodi te ab illo. Non statuas illum pone te, nec sedeat ad dexteram tuam, nè fortè* 5 *converſus in locum tuum* 6 *inquirat cathedram tuam: & in novissimo* 7 *cognoscas verba mea &* 8 *in sermonibus meis stimuleris*, Eccli. 12. 10. 11. 12.

9 *Labia suis intelligitur inimicus, cum in corde tra-Haverit dolus.* 10 *Quando submiserit vocem suam ne credideris ei: quoniam* 11 *septem nequitiæ sunt in corde illius*, Prov. 26. 24. 25.

1 *Inimico tuo*] Qui quondam fuit talis & jam videtur reconciliatus.

2. *Æramentum*] Opus ex ære factum.

3. *Æruginat*] Æruginem contrahit facilè, ita ut etiam dum mundatum videtur à sua ærugine, vel adhuc aliquid maculæ retineat, vel mox novam æruginem concipiat, ita & malitia inimici licet videatur absterſa per reconciliationem, tamen semper in animo, aliquid veteris inimicitiæ remanet, eaque semper redibit ad suum ingenium & inimicitiam contra te concipiet.

4. *Adjice animum*] Advertè diligenter & facilè deprehendes ejus malitiam & simulationem.

5. *Converſus in locum tuum*] Converſus ad locum quem obtines.

6. *Inquirat cathedram tuam*] i. quærat sibi tuam dignitatem te subverſo & dejecto.

7. *Cognoſcas*] Experientia edoctus.

8. *In ſermonibus ſtimuleris*] Compungaris in animo tuo, quod hos sermones meos non servaveris.

9. *Labiis ſuis*] Ex verbis suis cognoscitur quantumcunque tegere conetur dolos.

10. *Quando ſubmiſerit vocem*] i. quando humiliter loquitur se tibi subjiciens, tuam gratiam se petere ostendens.

11. *Septem nequitiæ*] i. multa tunc mala versat contra te in corde suo, eoque magis cogitare debes illum tibi male velle, quò blandius loquitur & submissius, maximè quando nuper inimicum se exhibuit.

INJUSTITIA.

V. Acceptio personarum. Avaritia, Dives, Eleemosyna, Dolus, Furtum, Pauper, Judex.

§. 1. INIUSTITIÆ VARIÆ POENÆ.

Omnis 1 *violenta prædatio cum* 2 *tumultu, & veſtimentum* 3 *miſtum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis*, Isa. 9. 5.

Ignis devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter 4 *accipiunt*, Job 15. 34.

5 *Regnum à gente in gentem transfertur, propter injustitias, & injurias, & contumelias, & diverſos dolos*, Eccli. 10. 8.

Qui ædificat domum suam 6 *impendiis alienis, quasi qui* 7 *colligit lapides suos in hyeme*, Eccli. 21. 9.

Videndi item sequentes §§.

1. *Violenta prædatio*] Qui per vim alios opprimunt, vel ipsa præda per vim ablata.

2. *Tumultu*] Clamore incondito.

3. *Miſtum ſanguine*] Interfectorum, id est, qui

INDVLGENTIÆ.

ABSTRUUNTUR.

Cui aliquid 1 donastis, & ego: nam & 2 ego quod donavi si quid donavi, 3 propter vos 4 in persona Christi. 2. Cor. 10.

1. *Donastis*] Condonationem & remissionem fieri per Titum rogastis. Theodoretus.

2. *Ego quod donavi*] .i. donari rogavi & statui, etiam nunc dono, dat autem Apostolus hîc absolutionem ab excommunicatione & simul indulgentiam plenam illius incæstus, scil. remissionem pœnæ omnis illi debitæ, quod patet ex epistola prima cap. 5. vbi hoc vinculum erat injectum ita D. Chrys. D. Thomas. Adde quod donare seu condonare proprie dicimus pœnam.

3. *Propter vos*] In gratiam vestri & ob zelum vestrum.

4. *In persona Christi*] .i. vice & authoritate Christi, cujus personam gero, qui dixit: quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælis.

INFAMIA.

V. Fama. Peccator, Honor.

INFERNVS.

V. Iudicium. Peccatum, Punitio.

§. 1. INFERNI POENAS SUPERESSE IMPIIS post mortem probat Job c. 21. unde hæc paucula.

Videbunt 1 oculi ejus 2 interfectionem suam, & de furore omnipotentis 3 bibet. 4 Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? 5 & si numerus mensium ejus dimidietur? 6 nunquid Deum docebit quisquam scientiam? qui excelsos judicat? 7 iste moritur robustus & sanus, dives & felix. Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur: 8 alius vero moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus, 9 & tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos. Quia 10 in diem perditionis servatur malus, & ad diem furoris ducetur. Job 21. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 30.

1. *Oculi ejus*] viri impii.

2. *Interfectionem suam*] id est, sentient interitum suum etiam ipsi in inferno, pœnamq; suam videbunt.

3. *Bibet*) abundè replebitur .i. tormenta gravissima perferre cogetur.

4. *Quid enim &c.*] Ideo dixi non solum in filiis impium puniendum, sed etiam in se ipso: parum enim curaret post obitum, quid in sua familia contingat.

5. *Et si numerus &c.*] Neque etiam impius mortuus magnifaceret hanc pœnam, quod moreretur in medio vitæ cursu, nisi pœna æterna eum maneret.

6 *Nunquid Deum, &c.*) Quis Deum erudire potest in rebus agendis, & administrandis judiciis, nullus: Ita tamen res dispensat humanas, ut frequenter hoc tempore peior videatur conditio hominis pii, quàm impii, ut statim probat.

7. *Iste, &c.*] licet impius.

8. *Alius vero, &c.*) licet pius.

9. *Et tamen, &c.*) utrique, tam pii, quàm impii jacebunt in terra, ex utrorumque corporibus nascentur vermes? Unde, neque post mortem inter istos aliqua videtur distantia.

10. *In diem perditionis, &c*) ob hoc, impio paretur hoc tempore & indulgentius cum eo agitur, quia reservatur in diem judicii, qui eum perdet. Tribus igitur rationibus probat esse pœnas post hanc vitam. Prima est versu 21. Secunda habetur versu 22. quia Deus sapientissimus, ita statuit. Tertia, versu 23. ex eo, quod requiratur, ut & afflictis piis, & impiis divitibus æterna tribuatur sors.

§. 2. DE PŒNA IGNIS.

1 Infernus & mors missi sunt in 2 stagnum ignis: hæc est 3 mors secunda, & qui non est inventus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis. Apoc. 20. 14. 15.

4 Seppa collecta Synagoga peccantium, & 5 consummatio illorum flamma ignis.

Vide Isa. 33. v. 11. & cap. 30. v. 30. Mal. 4. v. 1. & hîc seqq. §§.

1 *Infernus, & mors*) .i. Dæmon infernorum pœnarum & mortis author. Aug.

2. *Stagnum ignis*) Ita vocatur infernum, quia fovea illa maxima inferorum, tota plena est igne, quo undique damnati cinguntur & operiuntur; sicut pisces aqua in stagno. Vocatque stagnum non fluvium, quia non fluit aut movetur ignis, ut aquæ fluviorum; sed ita est in fovea illa, ut aqua in stagno.

3. *Mors secunda.*) Prima enim mors, fuit mors animæ, qua anima per peccatum mortale mortua

tus est Deo: hæc autem mors immortalis in pœnis æternum duraturis ei succedit.

4 *Stuppa collecta &c.*] Et sicuti hæc, adhibito igne mox in nihilum redigitur, ita congregatio peccatorum nullo modo poterit resistere iræ Dei.

5. *Consummatio*] finis, exitus.

§. 3. Ideo in ignem projicitur impius, quod nulli alteri usui sit aptus.

Pulchrè Ezechiel, toto cap. 15. & hic §. 6. n. 6.

§. Add. De variis inferni poenis simul congiobatis.

Erunt post hæc decidentes sine honore, & in 1 *contumelia* 2 *inter mortuos in perpetuum, quoniam* 3 *disrumpet illos* 4 *inflatos* 5 *sine voce, &* 6 *commovebit illos à fundamentis &* 7 *usque ad supremum desolabuntur, & erunt* 8 *gementes, & memoria illorum peribit.* 9 *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, &* 10 *traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum*, Sap. 4. 19. 10.

Ecce vos omnes 11 *accendentes* 12 *ignem accincti flammis,* 13 *ambulate* 14 *in lumine ignis vestri, & in flammis, quas succendistis: 15 de manu mea* 16 *factum est hoc vobis,* 17 *in doloribus dormietis*, Isa. 50. 11.

28 Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur 19 *in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se, pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes: Hi sunt, &c.* Sapient. 5. 2. 4.

20 Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur, & 21 spiritus procellarum 22 *pars calicis eorum*, Psal. 10. 7.

23 Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & 24 usque ad inferos peccatum illius, Job. 24. 19.

Congregabo super eos mala, & 23 sagittas meas complebo in eis. Consumentur 26 fame & devorabunt eos 27 aves morsu amarissimo. Dentes 28 bestiarum immittam in eos cum furore 29 trahentium super terram atque serpentium, Deut 32. 23. 24.

30 Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur, Sap. 11. 17.

Pater Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat 31 extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma, Luc. 16. 24.

31 Testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc 33 locum tormentorum, Ibid. v. 28.

Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum, Apoc. 18. 7.

Si quis adoraverit 34 bestiam & imaginem ejus, hic 35 bibet de vino iræ Dei, quod 36 *mistum est mero in calice iræ ipsius & cruciabitur* 37 *igne & sulphure*, Apoc. 14. 9. 10.

38 Calix in manu Domini vini meri 39 plenus misto: 40 & inclinavit ex hoc in hoc, verumtamen 41 fex ejus non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ, Ps. 74. 9.

Via peccantium 42 complanata lapidibus, & in fine illorum inferi & tenebræ & pœnæ, Eccli. 21. 11.

Ecce ego 43 cibabo populum istum absynthio, & potum dabo eis aquam fellis, Hier. 9. 15.

44 Antequam vadam & 45 non revertar ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine: Terram miseriæ & tenebrarum, ubi 46 umbra mortis, & 47 nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat, Job. 10. 21. 22.

48 Calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, & 49 aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi, Is. 63. 3.

1. *Contumelia*] Ignominia.

2. *Inter mortuos*] inter damnatos.

3. *Disrumpet illos*] Dominus scilicet.

4 *Inflatos*] superbia.

5. *Sine voce*] excusationis, aut defensionis, sensus est impios conscientia scelerum suorum convictos, ne mutire quidem ausuros.

6. *Commovebit illos, &c.*] evertet vitam illorum quam stabilem putabant.

7. *Usque ad supremum*] id est extremè desolabuntur, vastabuntur, nihil eorum salvum remanebit: extrema eorum ruina his verbis significatur.

8 *Gementes*] præ acerbitate dolorum.

9 *Venient &c.*] .i. recogitabunt, rememorabuntur peccata præterita.

10. *Traducent, &c.*] suis sceletibus coram convincentur. Hæc partim Glo. utraque. & Lir. tan.

11 *Accendentes*] peccatis vestris.

12. *Ignem*] Inferni.

13 *Ambulate*] ambulabitis.

14. *In lumine*] Ironia est, quia ignis infernitenebricosus est; sensus est: Eritis in æterna cali-

gine & in flammis ad urendum vehementissimis quas vobis peccando accendistis.

15. *De manu mea.*) quia Christus eos condemnabit.

16. *Factum est.*) fiet.

17. *In doloribus dormietis.*) in illis flammis sternetur vobis lectulus, in quo nullam licebit somni quietem capere. Dormietis autem, quia ibi jacebitis; dormietis item, quia ibi eritis in æterna Dei oblivione.

18. *Videntes.*) vide versu superiore.

19. *In subitatione.* &c.) propter justi salutem inexpectatam, quem miserum & perditum indicaverant.

20. *Pluet laqueos*). i. sinet impios quotidie majoribus involui peccatis.

21. *Spiritus procellarum.*) .i. venti frigidissimi. & vehementissimi.

22 *Pars calicis.*]. i. portio & hæreditas eorum, (nomine enim calicis, sæpe scriptura hæreditatem intelligit) (seu *pars hæreditatis*, ut, quia peccando se filios dæmonis præstiterunt, vos ex parte diabolo estis. Ioann. 8. æquum est, ut eandem cum eo adeant hæreditatem.

23. *Ad nimium calorem*, &c.) vicissitudinarias fore has pœnas damnatorum agnoscunt. hic PP & scholastici.

24. *Usque ad inferos*, &c) tanta est gravitas peccatorum ejus, ut eum ad infernum usque depressserit.

25. *Sagittas complebo.*) omnes in eos mittam: per sagittas autem intellige pœnas & plagas.

26. *Fame* omnis boni inopia.

27 *Aves.*) dæmones leves & instabiles, ideo aves, Glo. Interl.

28. *Bestiarum.*) Idem dæmones vocantur bestiæ ob crudelitatem.

29. *Trahentium super terram.*) .i. serpentum, ut sequitur, quia incedunt super terram trahendo costas Per eos etiam intellige dæmones omni serpente venenosiores.

30. *Per quæ*, &c.) Et sicuti per varia peccat, ita & per varia torquebitur: sic est ad mentem paragraphi.

31. *Extremum digiti sui.*) ut inde stillet, vel gutta tantum in linguam meam En sitim, en ignem sequentibus verbis, *crucior.* &c.

32. *Testatur.*] Admoneat, vel testimonium ferat de suppliciis.

33. *Locum tormentorum.*) Antonomastice ita vocari potest infernus, quòd ibi omnis generis tormenta miseros torqueant: sicuti gloria cœlestis vocatur paradisus, seu locus voluptatis & deliciarum.

34. *Bestiam.*) Antichristum.

35. *Bibet de vino*, &c.) cum describitur Deus iratus & pœnas sumpturus de peccatoribus, repræsentatur cum calice pleno vini, ex quo unicuique propinat quantum meretur, aut quantum satis esse judicat, ne quis putet temerè puniri peccantes. Per vinum autem ideo intelliguntur supplicia, quia hæcæquè ac vinum vires tollunt & mentis harmoniam dissolvunt, ac aberrare faciunt à via.

36. *Mistum est mero.*] non est hoc vinum suppliciorum mistum aqua miserationum, quæ vim ejus obtundat, sed mistum est altero vino etiam mero, ut indicet gravissima fore supplicia & intolerabilia, nam vina dissimilia permista fortiora sunt ad ebrietatem.

37. *Igne & sulphure.*] sulphur igni additum significat perpetuitatem pœnarum, quia sulphur igni aptissimum est pabulum.

38 *Calix.*) Vide supra num. 35.

39. *Plenus misto.*) calix est vini meri, quia nihil aquæ admistum est, sed est plenus misto .i, mistione dissimilium vinorum ad augendam ebrietatem. *Vide numero* 36.

40. *Et inclinavit ex hoc in hoc.*] .i. transtulit hunc calicem ex hoc homine in alterum: ex hoc ore in hoc os.

41. *Fex non est exinanita.*] supplicia ejus gravissima non sunt finita, nec finientur unquam.

42. *Complanata lapidibus.*] .i. facillimè vivunt & fœlicissimè, & sine ulla offensione, non enim facile est impingere in via æqualiter strata lapidibus politis.

43. *Cibabo absynthio.*) .i. inducam pœnas amaras ut absynthium: & ut sciatis id est, vehementissimè eos puniam. Quæ optimè quadrant in damnatos.

44. *Antequam vadam*, &c.] Hæc omnia accipit S. Gregor. de inferno, lib. 9. in Job, à c. 45. vultque Job loqui in persona generis humani.

45. *Non revertar.*] Quia nequaquam ultra misericordia parcentis liberat, quos semel in locis pœnalibus, justitia judicis damnat. Gregorius.

46. *Umbra mortis.*] i, densissimæ tenebræ.

47. *Nul-*

47. *Nullus ordo.*] respectu quidem Dei est ordo, qui singulos punit pro meritis, at in mente damnatorum ob eorum cœcitatem, confusionis plena omnia, inquit Greg. Vel ideo secundum eundem, abesse dicitur ordo à suppliciis, quia res, quæ puniunt damnatos non servant propriam suam in omnibus qualitatem; quia flamma comburit quidem, sed non aufert tenebras, quod tamen ei proprium est, supplicia eos ultra vires cruciant; & tamen vitam servant, quod non est secundum ordinem & qualitatem suppliciorum. *Vide hic pulcherrimè Greg. cap.* 48.

48 *Calcavi eos.*] damnatos scilicet: calcavi, sicut solet uva in torculari. Notat autem Theo. in scriptura, comparari cum torculari gravissimum quodque supplicium. Alludit etiam ad Imperatorum consuetudinem, qui quos vicerant, calcabant suis & aliorum pedibus. Et Hebræi hostes victos conculcabant, non solum ad ignominiam, sed etiam ad tormentum, idque non tantum pedibus, sed etiam carpentis plaustrisque vectantibus. *Vide* 2. *Regum* 12. *v.* 31. *&* 1. *Paral* 20. *versu* 2.

49. *Aspersus est sanguis.*] Denotatur magna sanguinis effusio & vindicta.

§. 4. De variis qualitatibus huius ignis ac imprimis fore tenebricosum.

1 *Filii regni ejicientur in* 2 *tenebras exteriores: ibi erit* 3 *fletus &* 4 *stridor dentium.* Mat. 8. 12.

5 *Omne quod dat mihi Pater,* 6 *ad me veniet; & eum qui venit ad me* 7 *non ejiciam foras.* Ioan. 6. 37.

8 *Introibit* 9 *usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum* 10 *non videbit lumen.* Psal. 48. 20.

1. *Filii regni.*] destinati ad regnum cœleste, seu quibus id erat promissum.

2. *Tenebras exteriores.*) id est, quæ sunt extra lucem, extra regnum cœleste ubi nihil nisi tenebræ. Loquitur de regno cœlorum tanquam de cœna cœlesti, alludens ad antiquorum cœnas, quæ noctu fiebant, ubi multa lumina adhibebantur, extra domum autem cœnæ, nihil erat nisi tenebræ. Licet autem sit ignis in inferno, erit tamen tenebricosus, licet ferventissimus. & ad hoc tantum lucens, ait Sanctus Gregorius, ut damnati pœnas suas & sociorum videant, sicque illæ augeantur.

3. *Fletus.*] Per hunc summus significatur dolor, qui potens sit lachrymas ciere, sub eo etiam intellige singultum, ejulatum, omnesque complorantium gestus, fletui conjunctos.

4. *Stridor.*) Per eum summus significatur horror, qui enim hic horrendè torquentur, flent & stridunt.

5. *Omne quod dat mihi Pater.*] vocando ad fidem, est enim fides donum Dei.

6. *Ad me veniet.*) liberè vocantem sequens, Leontius.

7. *Non ejiciam foras.*) .i. in tenebras. Exclusio enim à regno dicitur sæpe foras emissio. *Vide supra n.* 2.

8. *Introibit.*] Impius scilicet post hanc vitam.

9. *Usque in progenies patrum.*] Ad ea loca ad quæ illum præcessit progenies patrum suorum impiorum.

10. *Non videbit lumen.*] vide supra numero secundo.

§. 5. Ignis inferni erit vehementissimus, nulloque negotio comburet damnatos.

1 *Si quis in me non manserit, 2 mittetur foras 3 sicut palmes, & 4 arescet, & 5 colligent eum, & 6 in ignem mittent, 7 & ardet.* Ioan. 15. 6.

8 *Sicut spina se invicem complectuntur, sic 9 convivium eorum pariter potantium* 10 *consumentur,* 11 *quasi stipula ariditate plena.* Nahum. 8 10.

1. *Si quis in me, &c.*] Per fidem, spem, & caritatem.

2. *Mittetur foras:*) Ab Ecclesia, & Christi populo separabitur, & Dei cura particulari. quod fit in futuro sæculo.

3 *Sicut palmes.*) scilicet resectus à vite mittitur extra vineam, ubi ab agricola deseritur.

4. *Arescet.*] quia à peccatore damnato omnia dona tolluntur etiam fidei, & omnino remanet atidus, omnique virtutum, bonorumque habituum humore destitutus.

5. *Colligent eum.*) quia ut dicitur Matt. 22. *Ligatis manibus & pedibus projicietur in tenebras.* Hæc autem colligatio significat libertatis arbitrii ad bonum operandum ablationem. Item consortium pessimorum; colligantur enim simul multi palmites aridi. Tertiò significatur eos nunquam evadere posse, nec enim potest palmes evadere manus eorum, qui colligunt manipulos in ignem projiciendos.

6 *In ignem mittent.*) Quia toti comburuntur non pars aliqua, in ignem mittent, quia ad alios usus apti non sunt. Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis aut ignis, si in vite non est, in igne erit. August. tract. 81. in Joan. Vide supra §. 3.

7. *Ardet.*) Hoc verbo exprimitur vehementia ignis & efficacitas: ut enim palmes aridus igni immissus, ardet citissimè, ut non tam verè dixeris *ardebit* quàm *ardet*, ita mali immissi in ignem sine mora ardent: ignis lentus solet prius calefacere ligna quàm inflammare, at quando vehementissimus est statim ardent. Hæc igitur vehementia significatur verbo præsenti. Eodem significatur duratio: *ardet* non ad tempus sed in perpetuum.

8. *Sicut spinæ se complectuntur.*]. i. coacervantur ad comburendum & ita coacervatæ videntur se complecti.

9. *Convivium eorum* &c.) .i. Ita mali quasi spinæ omnibus noxii, qui magna familiaritate & concordia epulis indulserunt.

10. *Consumentur.*] Ab igne inferni.

11. *Quasi stipula aviditate plena.*) id est, valdè arida. i. citò sine resistentia, sine mora.

§. 6. Ignis inferni dicitur habere zelum, & cur.

Terribilis quædam exspectatio judicii, & ignis æmulatio, consumptura est adversarios. Heb. 10. 27.

1. *Ignis æmulatio.*] Zelus, indignatio, loquitur de igne quasi esset immanis quædam bellua exacerbata ardente zelo vindicandi peccata in communem Dominum admissa. Hic autem ignis zelus, est vis ejus & vehementia impetusque ulciscendi. Vide Sapientiæ § 18. & sequentib. Ita Theoph.

§. 7. Ignis inferni, ut et aliæ pænæ erunt æternæ.

1 *Frater non redimit, 2 redimet homo? non dabit Deo 3 placationem suam.* Ps. 48. 8.

4 *Sicut oves in inferno positi sunt: 5 mors depascet eos.* Ps. 48 14.

Usque in æternum non videbit lumen. Ps. 48. 20.

6 *Congregabuntur 7 in congregatione unius fasciæ in lacum, & claudentur ibi in carcere & 8 post multos dies 9 visitabuntur.* Isa. 24. 22.

10 *Requiescet manus Domini in monte isto, & 11 triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro.* Isa. 25. 10.

12 *Erit transitus virgæ fundatæ, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis, & Cytharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos. Præparata est enim 13 ab heri 14 Tophath, 15 à rege præparata, 16 profunda, & 17 dilatata, nutrimenta ejus ignis, & ligna multa, 18 flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Isa. 30. 32. 33.

19 *Convertentur torrentes ejus in picem, & humus ejus in sulphur: & erit terra ejus in picem ardentem. 20 Nocte & die non 21 extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus, à generatione in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum nullus erit transiens per eam.* Isa. 34. 9 10.

22 *Egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui prevaricati sunt in me: vermis eorum non morietur & ignis eorum non extinguetur, & erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Isa. 66. 24.

Vocabuntur populus cui iratus est Dominus usque in æternum. Mala. 1. 4.

23 *Voca nomen ejus, absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.* Osee 1. 6.

Vagenti insurgenti super genua meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in su & in die judicii visitabit illos. Dabit enim ignem, & vermes in carnes eorum, ut uranter & sentiant usque in sempiternum. Iudith. 16. 20. 21.

Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad 24 inferni novissima: devorabitque 25 terram 26 cum germine suo, & 27 montium fundamenta comburet. Deut. 32. 22.

28 *Luet, qui fecit omnia, 29 nec tamen consumetur, juxta multitudinem adventionum suarum sic & sustinebit. Omnes tenebræ 30 abscondite sunt 31 in occultis ejus: devorabit eum ignis, qui 32 nõ succenditur, 33 affligetur 34 relictus in tabernaculo suo.* Job. 20. 18. 26.

35 *Paleas comburet igni inextinguibili.* Matt. 3. 12.

36 *Qui ceciderit super lapidem istum, 37 confringetur.; 8 super quem vero ceciderit 39 conteret eum.* Matt 21. 44.

Si scandalizaverit te manus tua, abscinde illã: bonum est tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem. Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Marci. 9. 42. 43.

10

In diebus illis 40 *quærent homines mortem, & non invenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis.* Apoc 9.6.

41 *Fumus tormentorum eorum ascendit in sæcula sæculorum nec habent requiem* 42 *die ac nocte qui adoraverunt* 43 *bestiam & imaginem ejus.* Apoc 14.11.

Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis ejus. Matt. 25.41.

Vide supra § 6. numero 5. & §. Addito nu. 37. & 41. & Verbo Adulter § 5. nu. 14. & v. charitas cap. 2 §. 5. n. 6.

Vide item Apoc. 20. v. 10. & Epistolam Judæ v. 8.

1 *Frater non redimit.*] Si frater nec se nec te poterit redimere ab inferno.

2. *Redimet homo.*] Quomodo alius quisquam homo te redimet? Basilius.

3. *Placationem suam.*] Quo Deum placet & placatus te liberet q. d. nunquam placabitur Deus & tu nunquam redimeris.

4. *Sicut oves.*] Sci. stolidæ, imbelles, & pingues mactandæ gregatim & magno numero ejiunt in stabulo interni..

5. *Mors depascet eos.*] quia erunt pabulum mortis æternæ, & immortalis. Mors instar lupi famelici & insaturabilis consumet homines impios tanquam oves destinatas ad escam.

6. *Congregabuntur.*) Impii sci. maximè reges & principes.

7. *In congregatione unius fasciæ.*] .i. nulla habita ratione potentiæ eorum, in eundem fascem, i. in eundem ordinem Regius splendor & viles homines colligabuntur & in eundem carcerem suppliciique locum trudentur.

8. *Post multos dies.*] .i. post quantumcumque longum tempus.

9. *Visitabuntur.*) .i punientur: sumitur enim *visitari* in malum: Observat Ribera Oseæ 1. n. 35. scripturam usurpare certam aliquam differentiam temporis, in qua tamen omnem differentiam temporis, durationemque significat. Ut Joan. 1. In principio erat Verbum. i. semper erat Ita hic *visitabuntur*. i semper & post quantumcumque multos dies adhuc visitabuntur.

10. *Requiescet.*] .i. longam ponet & quietam moram (quia æternam) in plectendo Moab; per Moab autem intelliguntur omnes impii, quia hi non aliter Dei servos oppugnant quam ille olim Dei populum.

11 *Triturabitur.* &c.] .i. non aliter lacerabitur quàm palea quæ minutissimè conciditur ac teritur sub ferrato carpento, quod rotis per medium in serrarum modum se volventibus armatum est, quæ stipulam conterant & comminuant in paleas ad pabulum animantium. Qua metaphora designatur damnatorum intolerabile supplicium. Ita Sanchez ex Hieronymo.

12. *Erit transitus.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2. § 5. nu. 23.

13. *Ab heri.*] Multò ante quia à constitutione mundi.

14. *Topheth.*] Vallis erat propè Ierusalem in qua filios suos immolabant eremabantque parentes idolo Moloch, & ne filii horrendè ejulantes auditentur, obstrepebant eorum clamoribus, sistris & tympanis. Topheth autem infernum significat ob magnam inter utrumque similitudinem.

15. *A rege*] Deo potentissimo.

16. *Profunda*] Quia damnatorum carcer est in terræ visceribus; per quam profunditatem æterna illius loci caligo significatur.

17. *Dilatata.*] Ut plures capiat.

19. *Flatus Domini* &c.) Succendi flatu Domini ignem illum sulphureum, aliud nihil est, quam ignem illum & vim urendi maximam à Deo conservari in æternum.

19. *Convertentur* &c.) .i. omnia mundanorum studia tandem evadent in supplicium æternum.

20. *Nocte & die.*) .i nunquam.

21. *Extinguetur.*] Sci. ignis præcessit enim *picem ardentem.* Hæc tantum accommodantur ad infernum cum ad litteram sermo fit de Idumæa.

22. *Egredientur.*] Vide V. Gloria cælestis cap. 2 §. 3.

23. *Vocæ.*] Scriptura vocandi nomine significat id quod verè erit: quam hic versus conveniat damnatis, erga quos nulla unquam usurus est misericordia Dominus, per se patet.

24. *Inferni novissima.*] .i. in æternum puniendo Glo. Interl.

25 *Terram*] Terrenos homines, vel carnem.

26. *Cum germine suo.*] Operibus eorum malis, Gregor.

27. *Montium fundamenta.*] Superborum spem qua putabant se impunè peccare, destruet, puniet.

28. *Lues.*] In inferno.

29. *Nec consumetur.*] Quia semper novis ac novis servabitur tormentis in æternum.

30. *Abscondita sunt.*] .i. præparatæ tenebræ densissimæ.

31. *In occultis ejus,* Locis inferni.

32. *Non succenditur.*] Opera humana: sed Dei flatu & virtute semper subsistit integer & incorruptus.

33. *Affligetur.*) Dum ille in inferno cruciabitur.

34. *Relictus in tabernaculo.*) Filii & hæredes quos reliquit domi suæ, affligentur à Deo quia possident malè ab eo parta, affligentur etiam ab hominibus variis modis &c.

35. *Paleas.*] Hilarius. Infructuosorum hominum inanitatem. Rabanus: fidei sacramentis imbutos, sed non solidos, quia paleæ ex semine tritici, zizania verò de diverso, nempe professione à bonorum sorte separato.

36. *Qui ceciderit super lapidem istum.*] id est, qui restiterit Christo, eumque persecutus fuerit.

37. *Confringetur.*] Etsi tà id faciet, sibique & in animo & in corpore nocebit, ita tamen ut per pœnitentiam reparari possit.

38. *Super quem verò ceciderit.*) .i. cui Christus totus gravi sua punitione incubuerit v. g. damnatis in die judicii & in inferno.

39. *Conteret eum.*) Ita e s franget ut non possint reparari, ita ulciscetur ut non sit locus misericordiæ, sed sint in æternum puniendi.

40 *Quarent mortem.*) Ut se tormentorum æternitati subtrahant.

41. *Fumus &c*] Ut ostendat æterno igne cruciandos impios, semperque beatis nota fore eorum supplicia, hoc dicit, licet non sit verus fumus apud inferos, quia fumus ex resolutione materiæ quæ igne consumitur exhalatur, apud inferos autem nihil erit quod igne resolvatur, alioqui finiretur id aliquando.

42 *Die ac nocte*].i. nunquam, utitur communi modo loquendi, licet ibi non sit dies.

43. *Bestiam.*) Antichristum.

§. 8. DAMNATI SPOLIABUNTUR DONIS omnibus virtutum, & libertate ad bonum operandum.

Vide §. 6 *numero* 4. *&* 5. *&* §. 14. *num.* 2. *&* V. *Charitas* c. 2. §. 5 *n.* 5.

§ ADD. POTUERUNT TAMEN VELLE bonum naturale.

1 *Rogo te pater ut mittas eum in domo patris mei:* *habeo enim quinque fratres* 2 *ut testetur illis ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum* Luc. 16. 27 28.

Vide etiam §. 18. & 13. numero 12. quomodo sibi velint bonum naturale & desiderent liberari ab inferno.

1. *Rogo.*] Chrysost. dicit Epulonem verè & bono animo voluisse consulere fratribus, unde patet eos posse velle bonum naturale, huc enim inclinat natura quæ manet in damnatis.

2. *Ut testetur.*] Vide supra §. Addito post §. 3. num. 32.

§. 9. QUOMODO SINE DISCRIMINE PROjicientur omnes, nobiles pariter ac ignobiles, in carcerem inferni. *Vide* §. 6. *numero* 5. *&* § 7. *num.* 7.

§. 10. DAMNATORUM DOLORES ERUNT gravissimi & intolerabiles.

Quintus angelus 1 *effudit phialam suam super sedem bestiæ, & factum est regnum ejus* 2 *tenebrosum, &* 3 *commanducaverunt linguas suas præ dolore.* Apoc. 16. 10.

Vide §. Add. num. 48. & 43.

Ibierit 4 *fletus & stridor dentium.* Matt. 8. 12.

1. *Effudit phialam &c.*) .i. percussit regnum Antichristi.

2. *Tenebrosum.*) Quia obscurata est eorum lætitia à maximis vulneribus quibus percussi fuerunt.

3 *Commanducaverunt linguas.*] Mordebunt & quasi concident, quod est vehementissimæ indignationis & impotentissimi doloris. Hi miseri typus sunt damnatorum, multoque magis hæc in damnatos quam in illos conveniunt.

4. *Fletus.*] Vide supra §. 4. num. 3.

§. 11. NUNQUAM INTERRUMPENTUR.

Vide supra §. 7. *numero* 20. *&* 41.

§. 12. POENÆ DAMNATORUM SEMPER ita erunt novæ neque ita afflescent, unquàm.

1 *Præparata est* 2 *ab heri Topheth.* Isa. 30 33.

1. *Præparata, &c.*] Vide supra §. 7. n. 13.

2. *Ab heri.*] Quia licet à constitutione mundi sit paratus infernus, dicitur tamen ab heri, eo quòd pœnæ damnatorum semper novæ sunt & recentes, neque minor est illarum

eum horror aut minùs excruciant post immensa spacia, quàm cum primùm illas damnati experiri cæperunt. Semper ergo, licet post decursa infinita spatia in pœnis, erunt illis illæ pœnæ tanquam ab heri, tanquam si primùm heri eas cæpisset experiri, quia iis erunt semper recentes, nec ulla infinitorum sæculorum consuetudine ad eas durabuntur.

§. 13. Damnati a nemine poterunt juvari.

Fili recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris Et 1 in his omnibus inter vos, & nos 2 chaos magnum firmatum est ut hi 3 qui volunt hinc 4 transire ad vos, non possint, neque 5 inde huc transmeare. Lucæ. 16. 25. 26.

6 Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. 7 Non est qui judicet judicium tuum 8 ad alligandum; 9 curationum utilitas non est tibi: omnes 10 amatores tui, obliti sunt tui, neque non quærunt: plagam enim 11 inimici percussi te castigatione crudeli, propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super 12 contritione tua? insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter dura peccata tua, hæc fecit tibi. Hier. 30. 12. 13. 14. 15.

1. *In his omnibus*] Ii. Ad hæc illud accedit.

2. *Chaos magnum*] i. hiatus, vorago altissima & latissima fossa. Hinc patet sinum Abrahæ longè esse ab inferno damnatorum. Est autem hiatus hic, divini decreti & conditionis cujusque immutabilis firmitas ut à nemine possint juvari, sed sint pœnæ eorum sine remedio.

3. *Qui volunt*] i. licet maximè vellent.

4. *Transire*] Transire justorum, inquit Greg. est per misericordiam ire & velle liberare, sed in Dei justitiæ conjunguntur ut nulla ad reprobos compassione moveantur. Idem ait S. Augustinus.

5. *Inde*] i. ist hinc [illegible]o scil. ubi erat Epulo.

6. *Insanabilis &c.*] Hæc dicuntur ad litteram de calamitate inferenda per Chaldæos, aut Romanos post Christi necem: sed in sensu accommodatitio dicuntur de gravissima damnatorum calamitate.

7. *Non est qui judicet judicium tuum*] i. qui agat causam tuam.

8. *Ad alligandum*] Ad quærendum tibi medelam.

9. *Curationum utilitas &c.*] Nihil tibi prodesse potest.

10. *Amatores tui*] Homines mundi & in peccatis socii.

11. *Inimici*] i. lethali, qualem solet infligere hostis.

12. *Contritione*] Vehementissima afflictione quæ te totum contrivit.

§. 14. Non poterunt evadere aut fugere.

1 *Rudentibus inferni detractos in tartarum, tradidit cruciandos in judicium reservari.* 2. Pet. 2. 4. *Vinculis æternis sub caligine reservavit.* Iudæ. v. 6.

2 *Ligatis manibus & pedibus ejus projecte eum in tenebras exteriores.* Matth. 22. 13.

Vide supra §. 7. num. 6.

1. *Rudentibus*] Vide V. Dæmon cap. 1. §. 19.

2. *Ligatis &c.*] Significatur damnatos non posse fugere nec resistere Dei sententiæ, nec quicquam boni deinceps posse facere.

§. 15. Neque poterunt resistere divinæ potentiæ.

1 *Sicut oves in inferno positi sunt.* Psal. 48. 15.

1. *Sicut oves*] Significat Deum minori labore & resistentia, multitudinem impiorum quamvis in mundo potentissimi fuerint, detrusurum in infernum ad mortem sempiternam, quam soleat pastor oviculas simplices & inermes vel cogere in stabulum, vel educere ad cædem.

§. 16. Justi eis dominabuntur, nec se ab hoc dominatu valebunt liberare.

1 *Dominabuntur eorum justi* 2 *in matutino, &* 3. *auxilium eorum* 4 *veterascet in inferno* 5 *à gloria eorum.* Psal. 48. 15.

1. *Dominabuntur*] Quia eorum judices, & ipsi iis subjecti.

2. *In matutino*] In illo fælicissimo mane resurrectionis, vel in matutino .i. in principio novi sæculi quod incipiet in resurrectione.

3. *Auxilium eorum*] Sci. impiorum, quod in roborat situm & potestate.

4. *Veterascet*] Marcescet, inutile fiet.

& disperiet tanquam aqua 3 *supervacua.* Sap. 5.9.

vidit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus Prov. 17.13.

Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed 4 *evanuerunt in cogitationibus suis & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.* Rom. 1. 21.22.

1. *Ægrotavit*] Quidam putant ægrotasse quod non satis gratus fuisset de victoria obtenta contra Sennacherib.

2. *Tabescet*] Liquescet adveniente sole.

3 *Supervacua*] Inutilis, quæ fluit inutiliter, sensus est, non assequetur quod sperat, nam sine gratitudine ac memoria beneficiorum Dei, vanissimæ sunt omnium spes.

4. *Evanuerunt*] Eo pœnam ingratitudinis id est, superbiverunt hac Dei cognitione. Vel cum Chrysostom. vani facti sunt, quia cogitationibus seu discursibus quos ex creaturis de Deo fecerunt relictis, à veritate ad vana, scilic. idola colenda defluxerunt.

§ 2. EXPROBRAT DEUS PECCATORIBUS eorum ingratitudinem.

Filius honorat patrem, & servus Dominum suum. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. Malach. 1. 6.

Haccine reddis Domino populo stulte, & insipiens, numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, 1 *& fecit* 2 *& creavit te,* Deut. 32. 6.

Audite 4 *cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. filios* 5 *enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt me.* 6 *Cognovit bos possessorem suum, & asinus* 8 *præsepe Domini sui; Israel autem me non cognovit, & populus meus* 9 *non intellexit.* Isa. 1. 2.

Oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cælos, & fundavit terram, 10 *& formidasti jugiter tota die à facie furoris ejus, quæ te tribulabat, & 11 paraverat ad perdendum,* 12 *ubi nunc est furor tribulantis?* Isa. 51. 13.

Non sunt recordati 13 *manus ejus,* 14 *die qua redemit eos de manu tribulantis* Ps. 77. 42.

Oblivisci Deum, qui salvavit eos, qui fecit magnalia in Ægypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari rubro. Psal. 105. 21. 22.

Exacerbastis eum qui fecit vos Deum æternum, immolantes dæmoniis, & non Deo, obliti enim estis Deum qui nutrivit vos, & contristastis nutricem vestram Jerusalem. Baruch. 4. 7. 8.

Vos hodie projecistis Deum vestrum, qui solus vos salvabit de universis malis vestris, & tribulationibus. 1 Reg. 10. 19.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me & ambulaverunt post vanitatem & vani facti sunt? Hier. 2. 5.

Et non dixerunt: Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Ægypti? &c. Hier. 2. 6.

Videnda reliqua ejusdem capitis usque ad v. 14.

Et hæc nescivit quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei & aurum 15, *quæ fecerunt Baal.* 16 *Idcirco convertar, & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, &* 17 *liberabo lanam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus* Osee 2. 8. 9

Oblitus est Israel factoris sui, & ædificavit delubra: & Juda 18 *multiplicavit urbes munitas:* 19 *mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.* Osee 8. 14.

Nonne decem mundati sunt, & novem ubi sunt? Non est inventus, qui rediret, & daret gloriam Deo nisi hic alienigena. Luc. 17. 17. 18.

Multa bona opera 20 *ostendi vobis* 21 *ex patre meo, propter quod eorum opus me* 22 *lapidatis.* Joan. 10. 32.

Vide Ezechiel. totum caput 16 Micheæ 6. & Osee 13. & aliàs frequentissimè.

1. *Possedit te*] Ut peculium suum & partem hæreditatis suæ.

2. *Fecit*] Quoad corpus.

3. *Creavit*] Quoad animam.

4. *Cœli & terra*] Angeli & homines. Vel ideo advocantur cœlum & terra Ut hæc audiant, quia homines ita ad Dei voces obsurduere, ut non putarentur illas audituri.

5 *Enutrivi*] Si ad populum Christianum referatur hæc improperatio, facilè est videre quomodo nos enutrivit cibis spiritualibus doctrina & Sacramentorum, ac potissimum sanctissima Eucharistia; quomodo item exaltavit in filios Dei, & in spem æternæ hæreditatis.

6. *Cognovit bos possessorem*] Quia ab eo fœnum recipit, illius jugo cervicem summittit obsequentem: Bos inquam quo nihil stupidius.

7. *Asinus*] Stolidissimum animal.

8. *Præsepe Domini*] Est hypallage id est, Dominum præsepis, quem cognovit: quia ei obsequitur & famulatur in oneribus ferendis ob pabulum quod ab eo recipit.

9 *Non intellexit*] Chaldæus, ut converteretur ad timorem mei. *Vel non intellexit*; quod & quanta ei præstiterim beneficia.

10. *Et formidasti*] q.d. Ideo autem formidasti quia oblitus es mei.

11. *Paraverat*] Animum adjecerat.

12. *Ubi nunc est*] Quasi dicat, in nihilum abiit.

13. *Manus*] Potentiæ.

14. *Die qua &c.*] Quando eos de Ægyptiaca servitute liberavit.

15 *Quæ fecerunt Baal*] Ex quo argento & auro fabricati sunt idola Baal seu Jovi.

16. *Idcirco convertar*] Quia dona mea esse non agnovit, & illa in honorem idolorum contulit & ad satisfaciendum variis suis appetitionibus, convertam me ad ipsam (synagogam, vel animam) quæ putabat me oblitum esse & auferam illi quæ dedi, & tunc intelliget mea esse.

17. *Liberabo lanam & linum*] Gravantur enim creaturæ & tyrannide quadam tenentur, serviendo malis.

18. *Multiplicavit urbes*] Contra hostium incursus, cum in me potius collocare debuisset fiduciam suam.

19. *Mittam ignem*] Vide 4. Reg. 25.

20. *Ostendi vobis*] In vestri gratiam feci.

21. *Ex patre*] i. patris autoritate.

22. *Lapidatis*] Vultis lapidare.

§. 3. Prædicitur Christianos fore ingratos.

Hæc autem scito quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti. 2. ad Tim. 3. 1. 2.

INIMICVS, INIMICITIA.

Vide Charitas.

§. 1. Oportet inimicos diligere atque pro iis orare, & quo fructu.

Ego dico vobis: diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: ut sitis filii patris vestri, qui in cælis est. Qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Si enim 1 *diligitis eos, qui vos diligunt,* 2 *quam mercedem habebitis? nonne &* 3 *publicani hoc faciunt? & si salutaveritis fratres vestros tantum. Quid* 4 *amplius facitis? nonne & ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis.* Matth. 5. 44. 45 46. 47. 48.

1. *Diligitis*] Sup. tantum.

2. *Quam mercedem habebitis*] Si scilic. tantum amicos diligatis non inimicos, mercedem apud Deum non habebitis, tum quia hic amor est naturæ non caritatis, & gratiæ: tum quia mercedem ab amico recepit, scilicet mutuum amorem & officia.

3. *Publicani*] i. vectigalium publicanorum exactores qui apud Judeos erant infames ob avaritiam & rapinas, & odiosi quòd putarentur tributa esse iniqua.

4. *Amplius*] Quid eximium, quid supra cæteros.

§. Add. Qui id reipsa præstiterint.

Vide supra Verbo Compassio, & fusè Tomo altero.

§. 2. Inimicis benedicendum.

1 Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Rom 12. 14.

1. *Benedicite*] Benè precamini.

§. 3. Iis benefaciendum.

Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi, hoc enim faciens 1 *carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci* 2 *à malo, sed* 3 *vince in bono malum* Rom. 12. 20. 21.

Si occurreris bovi inimici tui, aut asino errãti, reduc ad eum. Si videris asinum odiĕris te jacentem sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum ipso. Exod. 23. 4. 5.

Necessitatibus 4 *sanctorum* 5 *communicantes.* Rom. 12. 13.

Vide item supra §. 1.

1. *Carbones ignis*] Scilic. ignis caritatis & amoris qui hostem inflamment ad redamandum.

2. *A malo*] i. ab illata injuria & tua impatientia.

3. *Vince*

3. *Vince in bono malum*] Bonitate tua vince ejus malitiam. Pulcrè de nobili hac victoria Chryſoſt. in expoſitione morali.

4. *Sanctorum*] Chriſtianorum ſeu amici ii ſint, ſeu inimici.

5. *Communicantes*] Subvenientes.

§. 4. INIMICIS CONDONANDUM, & quo fructu.

Si dimiſeritis hominibus peccata eorum: dimittet & vobis pater veſter cæleſtis delicta veſtra. Si autem non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter vobis dimittet peccata veſtra, Matth. 6 14. 15.

Eſtote invicem benigni, miſericordes, 3 donantes invicem, ſicut & Deus 2 in Chriſto donavit vobis, Epheſ. 4. 32.

Supportantes invicem, & donantes voſmetipſis, ſi quis adverſus aliquem habet querelam, ſicut & Dominus donavit vobis, ita & vos, Coloſſ. 3. 13.

3 *Relinq; proximo tuo nocenti te: & tunc deprecanti tibi peccata 4 ſolventur*, Eccli. 28. 2.

1. *Donantes*] Ignoſcentes.

2 *In Chriſto*] Per Chriſtum tanquam mediatorem.

3. *Relinque*] i. dimitte.

4 *Solventur*] Peccata enim ſunt quædam vincula quæ hominem Deo obligant, & aſtringunt ad pœnam eis debitam perſolvendam: ſolventur autem, id eſt, dimittentur.

§. 5. QUAM SIT INDIGNUM HOMINEM homini non condonare, cum velit ſibi ipſe à Deo condonari.

Homo homini 1 reſervat iram, & à Deo 2 quærit medelam? In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur? Ipſe cum caro ſit reſervat iram, & 3 propitiationem petit à Deo 4 quis exorabit pro delictis illius? Eccli. 28. 3. 4. 5.

1. *Reſervat iram*] Qua malum alteri optat.

2. *Quærit medelam*] Petit liberari à malis quæ peccando contraxit: pulchre opponuntur *iræ & medelæ*.

3. *Propitiationem*] Iræ relaxationem.

4. *Quis exorabit &c.*] Significat hujuſmodi hominis factum tam eſſe intolerabile, ut non modo indignus ſit qui pro ſe orans exaudiatur, ſed nec eſſe quemquam alium qui pro eo exorare vel velit vel poſſit. Vide pulchre Janſenium.

§. 6. MORTIS MEMORIA VALET AD CONDONANDUM inimico.

Memento noviſſimorum, & deſine inimicari. 1 Tabitudo enim & mors imminent in mandatis ejus, Eccli. 28. 6 7.

1. *Tabitudo &c.*] .i. corruptio & mors imminent homini ob neglecta Dei mandata.

§. 7. AD IDEM VALET MEMORIA divinæ legis.

Memorare 1 timorem Dei, & non iraſcaris proximo, memorare 2 teſtamentum altiſſimi, & 3 deſpice 4 ignorantiam proximi, Eccli. 28. 8. 9.

1. *Timorem Dei*] .i. quem ei debes ejuſq; mandatis.

2. *Teſtamentum*] .i. legem.

3. *Deſpice*] Parvi facias ne æſtimes.

4 *Ignorantiam*] Ea quæ ipſe per ignorantiam in te peccat, ſub quibus etiam alia complectitur quæ per malitiam & paſſionem.

§. 8. CUM INIMICIS RADIRE OPORTET IN gratiam, uſque reconciliari.

Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid 1 adverſum te, 2 relinque ibi munus tuum ante altare, & 3 vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum. 4 Eſto conſentiens 5 adverſario tuo citò dum es 6 in via cum ipſo: ne fortè tradat te adverſarius 7 judici, & judex tradat te 8 miniſtro: & in 9 carcerem mitteris, Matth. 5 24. 25. 26.

10 *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*, ad Eph. 4 26.

1. *Adverſum te*] .i. de quo tecum alter jure expoſtulet, & queratur de injuria ſibi à te facta ut quod dixeris ei, raca aut fatue.

2. *Relinque munus*] Sacrificium quod Deo offerebas.

3. *Vade reconciliari*] Charitas enim, religio, æquitas, & Deus exigunt ut offendens offenſo ſtatim ſe reconciliet; quia reconciliatio eſt præcepti, ſacrificium conſilii: Item quia Deus plus diligit concordiam quam munera, nec illi placet diſcordium ſacrificium. Ita author imperfecti.

4. *Eſto conſentiens*] Reconciliare, redi in gratiam.

5. *Adverſario tuo*] Ei qui habet aliquid adverſum te, ei qui eſt injuſtè offenſus & læ-

ſus

§. 14. NON EST GAUDENDUM DE EIUS malis, aut morte.

Cum ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina ejus ne exultet cor tuum. Nè fortè videat Dominus, & displiceat ei, & 1 auferat ab eo iram suam, Prov. 24. 17. 18.

Noli de morte tuo inimico tuo gaudere sciens quoniam omnes morimur, & 2 in gaudium nolumus venire, Eccli. 8. 8.

Vide Job c. 31. 29. 30. ubi se dicit ab hac culpa immunem fuisse.

Qui ruina lætatur alterius, non erit impunitus, Prov. 17. 5.

1. *Auferat ab eo iram*] Eamque in te transferat, quam explicationem suggerunt Hebræa, frequenter enim accidit ut qui de malo inimici sui gavisus est, idem ipse malum patiatur aut similе, altero liberato.

2. *Ingaudium &c.*] i. nolumus inimicos de nostra morte gaudere.

§. 15. QUO TEMPORE MAXIME SE prodat inimicus.

1 Non agnoscetur in bonis amicus, & non abscondetur in malis inimicus. In bono viri inimici illius in tristitia, & in malitia illius amicus agnitus est, Eccli. 12. 8. 9.

1. *Non agnoscetur*] Hujus explicationem. Vide V. Amicus cap. 1 §. 7.

§. 16. INIMICO RECONCILIATO NON TEmere fidendum nec eo nimis familiariter utendum.

Non credas 1 inimico tuo in æternum, sicut enim 2 æramentum, 3 æruginat nequitia illius: Et si humiliatus vadat curvus, 4 adjice animum tuum, & custodi te ab illo. Non statuas illum juxta te, nec sedeat ad dexteram tuam, nè fortè 5 convertat in locum tuum 6 inquirat cathedram tuam: & in novissimo 7 cognoscas verba mea, & 8 in sermonibus meis stimuleris, Eccli. 12. 10. 11. 12.

9 Labiis suis intelligitur inimicus, cum in corde tractaverit dolos. 10 Quando submiserit vocem suam ne credideris ei: quoniam 11 septem nequitiæ sunt in corde illius, Prov. 26. 24. 25.

1. *Inimico tuo*] Qui quondam fuit talis & jam videtur reconciliatus.

2. *Æramentum*] Opus ex ære factum.

3. *Æruginat*] Æruginem contrahit facilè, ita ut etiam dum mundatum videtur à sua ærugine, vel adhuc aliquid maculæ retineat, vel mox novam æruginem concipiat, ita & malitia inimici licet videatur absterſa per reconciliationem, tamen semper in animo, aliquid veteris inimicitiæ remanet, eaque semper redibit ad suum ingenium & inimicitiam contra te concipiet.

4. *Adjice animum*] Adverte diligenter & facilè deprehendes ejus malitiam & simulationem.

5. *Conversus in locum tuum*] Conversus ad locum quem obtines.

6. *Inquirat cathedram tuam*] i. quærat sibi tuam dignitatem te subverso & dejecto.

7. *Cognoscas*] Experientia edoctus.

8. *In sermonibus stimuleris*] Compungaris in animo tuo, quod hos sermones meos non servaveris.

9. *Labiis suis*] Ex verbis suis cognoscitur quantumcunque tegere conetur dolos.

10. *Quando submiserit vocem*] i. quando humiliter loquitur se tibi subjiciens, tuam gratiam se petere ostendens.

11. *Septem nequitiæ*] i. multa tunc mala versat contra te in corde suo, eoque magis cogitare debes illum tibi male velle, quò blandius loquitur & submissius, maximè quando nuper inimicum se exhibuit.

INJUSTITIA.

V. Acceptio personarum, Avaritia, Dives, Eleemosyna, Dolus, Furtum, Pauper, Judex.

§. 1. INIUSTITIÆ VARIÆ POENÆ.

Omnis 1 violenta prædatio rum 2 tumultu, & vestimentum 3 mistum sanguine, erit in combustionem, & cibus ignis, Isa. 9. 5.

Ignis devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter 4 accipiunt, Job 15. 34.

5 Regnum à gente in gentem transfertur, propter injustitias, & injurias, & contumelias, & diversos dolos, Eccli. 10. 8.

Qui ædificat domum suam 6 impendiis alienis, quasi qui 7 colligit lapides suos in hyeme, Eccli. 21. 9.

Videndi item sequentes §§.

1. *Violenta prædatio*] Qui per vim alios opprimunt, vel ipsa præda per vim ablata.

2. *Tumultu*] Clamore incondito.

3. *Mistum sanguine*] Interfectorum, id est, qui

inique occidant & quæ rapiunt ab hominibus occisis.

4. *Iniquitas*] Contra fas, & ut causam iniquam praeter.

5. *Reprim*] Vide V Contumelia.

6. *Impendiis alienis*] .i. pecuniis ereptis aut acquisitis cum injuria ac fraude.

7. *Colligit lapides in hyeme*] Scil. ad ædificandum, seu similis est ei qui in hyeme ædificat, sicuti enim hujusmodi ædificium non diu subsistet quod incommodo tempore sit cōstructum, ita illi suis ædibus non fruentur diu: morte præventi; aut illorum ædes non persistent diu, Deo eas aliqua tempestate subvertente.

§. 2. INCREPATIO INJUSTITIÆ PRINCIPUM, primatum, & Judicum, ejusque pœna.

Principes tui 1 infideles, 2 socii furum, omnes diligunt munera 3 sequuntur retributiones, pupillo non judicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Israel: 4 Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis, Isa.1.23.24.

Ve qui 5 justificatis impium 6 pro muneribus, & 7 justitiam justi aufertis ab eo. Propter hoc sicut devorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit, 8 sic radix eorum quasi favilla erit, & germen eorum ut pulvis ascendet, abjecerunt enim legem Domini exercituum, & 9 eloquium sancti Israel 10 blasphemaverunt, Isa.5.23.25.

Ve qui condunt leges iniquas: 11 & scribentes, 12 injustitiam scripserunt, ut opprimerent in judicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei: ut essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longe venientis? ad cujus confugietis auxilium? & ubi derelinquetis 13 gloriam vestram, Isa.10.1.2.3.

Dominus ad judicium veniet, 14 cum senibus populi sui, & principibus ejus; vos enim 15 depasti estis vineam, & 16 rapina pauperis in domo vestra; Quare 17 atteritis populum meum, & facies pauperum 18 commolitis, dicit Dominus Deus exercituum, Isa.3.14.15.

1. *Infideles*]. Fide & veritate seu fidelitate destituti.

2. *Socii furum*] In præda & sceleribus, quos punire debuerant.

3. *Sequuntur*] Omni studio captant.

4. *Heu consolabor*] .i. vindicabor, vocat autem vindictam, consolationem more humano, magna enim capiunt homines ex vindicta consolationem: sed Deus inde quasi tristatur, ideo, Heu inquit, consolabor.

5. *Justificatis*] Justum pronuntiatis.

6. *Pro muneribus*] Vendendo jus.

7. *Justitiam justi aufertis*] .i. innocentes, reos & obnoxios suppliciis declaratis.

8. *Sic radix eorum &c.*] .i. quicquid in illa vinea seu populo ingrato pulchrum est & stabile, in pulverem redigetur & favillam, idque à summo germine ad summam usque radicem.

9. *Eloquium*] Oracula, prophetas.

10. *Blasphemaverunt*]. Ore blasphemo detriferunt & despuerunt.

11. *Et scribentes*] Easdem leges.

12. *Injustitiam scripserunt*] Licet id fecerint ut sub aliqua honestatis specie pauperes degluberent.

13. *Gloriam vestram*] Opes in quibus soliti eratis gloriari, q.d. quid fiet de opibus vestris.

14. *Cum senibus*] .i. contra senes seu senatores, seu veniet disceptaturus cum iis.

15. *Depasti*]. Non solum fructum collegistis, seu extremam vindemiam, quam lex, pauperum usibus reservari jubet, sed etiam ferinum aut hostilem in modum populati estis.

16. *Rapina &c.*] Neque ad id externo teste opus est, clamant contra vos pauperum spolia quibus domus vestræ ornantur & abundant.

17. *Atteritis*] Avarè & iniquè fortunis omnibus & commodis evertitis.

18. *Commolitis*] Tam acerbè vexatis ut eorum faciem contundatis pugno, quod & ignominiosum est & acerbum.

§. 3. INJUSTITIAM OMNEM judicabit Deus.

Si videris 1 calumnias egenorum & violenta judicia, & subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc 2 negotio, quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii, & insuper universæ terræ 3 Rex imperat servienti, Eccle.5.7.8.

1. *Calumnias*] Oppressiones.

2. *Negotio*] Super hac re.

3. *Rex imperat*] .i. Deus q.d. omnia Deo sunt subdita qui omnes, etiam judices & injustitias omnes judicabit.

§. 4. Ea

§. 4. EA DEO EST INVISA.

Coram Deo execrabilis omnis iniquitas gentium, Eccli. 10 7.

Vide §. seq. testimonio 2.

§. 5. VETATUR OMNIS INJUSTITIA.

Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in 1 regula, in pondere, in mensura, Levit. 19. 35.

Non habebis in sacculo diversa pondera majus & minus: nec erit in domo tua modius major, & minus. Pondus habebis justum & verum, & modius æqualis, & verus tibi erit: ut multi vivas tempore super terram, quam Dominus Deus dederit tibi: abominatur enim Dominus Deus eum qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam. Deut. 25. 13. 14. 15 16.

Non facies 2 calumniam proximo tuo, nec 3 ubi opprimes eum, non morabitur 4 opus mercenarii tui apud te 5 usque mane, Levit. 19. 13.

6 Non est bonum damnum inferre justo, Prov. 17. 26.

Non placeat tibi injuria injustorum, sciens quoniam 7 usque ad inferos non placebit impius, Eccli. 9. 17.

Maledictus qui 8 transfert terminos proximi sui, & dicet: omnis populus: Amen Deut. 27. 17.

Viduam, & pupillum, & advenam, & pauperem nolite 9 calumniari: & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo, Zach 7. 10.

1. *Regula*] Loquitur de regula longitudinis rerum, id est, de ulna aut cubitu ut indicant Hebræa.

2 *Calumniam*] Non lædes.

3. *Ubi opprimes*] Rapiendo.

4. *Opus*] Merces operis.

5. *Usque mane*] i. in diem sequentem at eo ipso die solves.

6. *Non est bonum*] Est miosis, i. est valde malum & noxium.

7. *Usque ad inferos &c.*] i. adeò non probantur Deo impii & injustosi in alios, ut eos tandem ad inferos sit præcipitaturus.

8. *Transfert terminos proximi*] Ut suorum agrorum limites d latet.

9. *Calumniari*] Opprimere per potentiam, bona eorum usurpando: ita sæpe sumitur *calumniari*.

INOBEDIENTIA.

Vide Filii, Lex, Obedientia, Parentes, Patersamilias, Peccatum.

INSPIRATIO DIVINA.

Vide Vocatio, Peccator, Obedientia Deo præstita.

INTEMPERANTIA.

Vide Gula, Ebrietas, Convivium, Temperantia.

INTENTIO.

Vide Hypocrisis Gloria, Jejunium, Eleemosyna.

§. 1. RECTA INTENTIO TOTUM OPUS efficit rectum; obliqua obliquum.

1 Lucerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus fuerit 2 simplex; totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit 4 nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit, si ergo 5 lumen 6 quod in te est, tenebræ sunt, 7 ipsæ tenebræ quantæ erunt! Matth. 6. 22 23.

Vide etiam Luc. 11. v. 34. 35. 36.

1. *Lucerna*] Tanquam lucerna corporis, quia præit omnibus actionibus corporis, easque dirigit.

2 *Simplex*] i. purus, mundus.

3 *Totum corpus lucidum erit*] Quia prævia luce oculi, omnes actiones rectè obibit, & sic totus homo lucidus erit.

4. *Nequam*] Malè affectus, vitioso humore impurus.

5. *Lumen*] Scilicet oculare.

6. *Quod in te est*] Quod esse debebat.

7. *Ipsæ tenebræ quantæ erunt!*] i. ipsum reliquum corpus natura sua tenebrosum, oculis suis quasi ducibus orbum quam tenebrosum erit, quamque in tenebris errabit, impingetque & cadet.

Totus hic locus, inquit P. Sa, est metaphoricus, & est à corpore ad animam transferendus. Oculus itaque, cum S. Augustino est intentio, quæ si pura sit, opus (quod hic vocatur corpus) bonum est, nisi in se sit malum; sin impura, opus est malum, licet in se sit bonum.

§. 2. BONA OPERA OMNIA, RECTA AD Deum intentione ornanda sunt.

Nihil erat in templo quod non 1 *auro tegeretur*, 3. Reg. 6. 22.

1. *Auro tegeretur*] Per id significari potest bona intentio, curandumque ut quidquid est in templo cordis nostri hoc tegatur & vestiatur auro. Ribera *l. 1. de templo cap. 21. & 22.*

§. 3. COHORTATIO AD SERVIENDUM DEO bona intentione, & ad spectandum ejus gloriam in omnibus.

1 *Confitemini Domino*, 2 *quoniam bonus*, 3 *quoniam in sæculum misericordia ejus*. Ps. 117. 1.

4 *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis*, Joan. 6. 27.

Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, 5 *omnia* 6 *in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo & patri* 7 *per ipsum*, Colos. 3. 17.

Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, 1. ad Cor. 10. 31.

1. *Confitemini*] Laudate.

2. *Quoniam bonus*] Est qui confitetur Deo quia potens, & hic servus est: alter quia sibi bonus, & hic mercenarius est, tertius quia simpliciter est bonus, & hic quidem filius est. Bern. epist. 11. & de diligendo Deo.

3. *Quoniam &c.*] Ostendit ab effectu insignem Dei bonitatem.

4. *Operamini &c.*] Versu præcedente carpit eos quod eum quærerent ob cibum: jam hortatur ut quærant quod verè quærendum est, ut bonam intentionem habeant in suis laboribus: *operamini* itaque, i. opera & labore contendite ut acquiratis cibum non corporis sed animæ qui non pereat, scil. fidem, gratiam, charitatem, bona opera, sacram Eucharistiam.

5. *Omnia*] Scil. facite.

6. *In nomine*] Ad gloriam & honorem.

7. *Per ipsum*] Scil. Christum, quia per eum omnia nobis bona à patre donantur.

§. 4. RECTA INTENTIO DEO PLACET.

2 *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum* 2 *in uno oculorum tuorum*, Cant. 4. 9.

1. *Vulnerasti cor*] Sagittis scil. amoris, Græce excordasti me, cor mihi abstulisti.

2. *In uno oculorum tuorum*] In pura & simplici intentione qua unum Deum in omnibus spectas actionibus, ob quam intentionis puritatem tenerrimè à Deo diligitur.

§. ADD. OBLIQUA EIDEM DISPLICET.

Væ peccatori terram ingredienti 1 *duabus viis*, Eccli. 2. 14.

1. *Duabus viis*] Duabus viis peccator terram ingreditur, quando & Dei est quod opere exhibet & mundi quod per cogitationem quærit. Greg. 1. mor. c. 27. quærit enim mundanam gloriam in suis operibus, hominumque plausum.

§. 5. NON ACCEPTAT DEUS QUÆ obliqua intentione fiunt.

1 *Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei, sacrificia eorum* 2 *quasi panis lugentium, omnes, qui comedent eum contaminabuntur, quia* 3 *panis eorum, animæ ipsorum* 4 *non introibit in domum Domini*, Osee 9. 4.

1. *Non libabunt Domino*] q. d. sed sibi ipsis, quia vinum offerebant ut liberalius potarent, non ut Deum honorarent.

2. *Quasi panis lugentium*] i. Immunda erunt & ingrata Deo quasi panis &c. de quo V. Numer. 19.

3. *Panis eorum &c.*] i. Panem quem mihi offerunt, non tam mihi quam sibi, i. gulæ suæ ac ventri suo offerunt.

4. *Non introibit &c.*] i. idcò ingratus mihi erit, nihil enim Deo placebit nisi quod in templo offerebatur. Hieron.

§. 6. INTENTIO OBLIQUA, OMNEM auferit operum fructum.

1 *Ventum seminabunt, &* 2 *turbinem metent*, Osee 8. 7.

Receperunt 3 *mercedem suam*, Matth. 6. 2.

4 *Germen* 5 *non faciet farinam,* 6 *quod & si fecerit, alieni comedent eam*, Osee 8. 8.

1. *Ventum seminabunt*] Scilicet qui inanem gloriam in operibus sequuntur, quæ semina quidem sunt sed vento corrupta & sine medulla, i. sine vitiata, quare fructum non ferent.

2. *Turbinem metent*] Quia cum non nisi ventum seminaverint, & res inanes & steriles, non possunt nisi res inanes inde metere, imo res noxias, turbo enim pulverem excitat & oculos infestat.

3. *Mercedem*] Quam scilicet quærebant, hominum

minum gloriam, quate non est quod aliam expectent.

4 *Germen.*] Boni scil. operis.

5. *Non faciet farinam.*] Quia nullum fructum proferet.

6 *Quod & si fecerit, &c.*] i. cum bona opera ostendunt hypocritæ, de his malignorum spirituum vota fatiantur. Gregor. l. 8. moral. cap. 29.

§ 7 ARGUUNTUR QUI NON BONA intentione, at ob terrena Deum quærunt.

Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Ioan. 6. 26.

§. 8. QUERITUR APOSTOLUS OMNES scriptos spectare in suis operibus.

Omnes 1 *quæ sua sunt quærunt*, 2 *non quæ* JESU CHRISTI. *Philip.* 2. 21.

1. *Quæ sua sunt.*] Lucra scilic. commoda, honores.

2. *Non quæ Iesu Christi.*] i. multiplicationem fidelium, religiosam conversationem subditorum, salutem animarum, Christi lucra & honorem.

INVIDIA.

V. Charitas. Prosperitas.

§. 1. EST QUÆDAM IMITATIO dæmonum.

Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum: imitantur autem illum 1 *qui sunt ex parte illius* Sapient. 2. 24. 25.

1. *Qui sunt ex parte illius.*] i. qui ejus sequuntur partes & factionem, derelicto Deo, ejusque amicitia.

§. 2 INVIDIA EST PUSILLORUM.

1 *Parvulum* 2 *occidit invidia.*] Iob. 5. 2.

1. *Parvulum.*] Sui impotentem, pusillanimem, sensu parvulum & prudentia.

2. *Occidit.*] Mirum in modum cruciat etiam usque ad mortem aliena prosperitas, cui invidet.

§. 3. QUÆ EIUS EFFECTA IN ANIMO.

Neque cum 1 *invidia tabescente iter habebo:* 2 *quoniam talis homo non erit particeps sapientiæ.* Sap. 6. 25.

3 *Quod si zelum amarum habetis, & sint contentiones in cordibus vestris: nolite gloriari, & mendaces esse adversus veritatem. Non est enim ista sapientia desursum descendens, sed terrena animalis diabolica: ubi enim zelus, & contentio, ibi inconstantia, & omne opus pravum.* Iacob. 3. 14. 15. 16.

4 *Infernus nunquam dicit sufficit.* Pro. 30. 16.

Quod si invicem 5 *mordetis, & comeditis*, 6 *videte ne ab invicem consumamini.* Gal. 5. 15.

Vide §. 7 testimonio 2.

1 *Invidia tabescente.*) Significatur hoc epitheto natura invidiæ quæ internas medullas depascitur & tabefacit. Sensus est, non versabor, nihil commune habebo cum eo qui invidia tabescit.

2. *Quoniam, &c.*) Ea alter effectus invidiæ.

3. *Quod si zelum.*) Hujus explicationem Vide V. Contentio.

4. *Infernus.*] Per infernum qui horridus est & tenebrosus significatur invidia & ira, quod utraque mortem proximi desideret, nec morte ipsa potest satiari, sed semper in alterius perniciem concitatur, nullis ejus malis contenta.

5. *Mordetis & comeditis.*] i. velut mordetis & comeditis, detractionibus & apertis invidentiæ rixis.

6. *Videte ne &c.*] i. periculum est ne mutuis hisce odiis consumpti pereatis.

§. 4. QUÆ EIUS EFFECTA IN CORPORE.

2 *Vita carnium*, 1 *sanitas cordis*: 3 *putredo ossium, invidia.* Pro. 14. 30.

Vide §. 3. num. 1.

1. *Sanitas cordis.*) i. bona dispositio mentis ab omnibus passionum morbis liberæ non tantum animæ prodest at est etiam.

2. *Vita carnium.*] i. corporis, efficit enim ut corpus sit vegetum, vivax & sanum.

3. *Putredo ossium.*] i. non modo nocet animo, at tabes est omnium etiam internorum & solidorum membrorum corporis.

§. 5. POENA EIUS QUI ALTERIUS GAUDET malo. *Vide V. Inimicus §. 14.*

§. 6. POENA EIUS QUI INVIDET ALIENIS opibus, atque ob id quoquo modo vult ditari.

Vir qui festinat ditari, & aliis invidet, ignorat quod 1 *egestas superveniet ei.* Pro. 28. 22.

1. *Egestas superveniet ei.*) Quia enim aliorum

egestate sæpe divitias congregat, & quia aliis invidet divitias, vellet autem potius alios egere ut ipse solus dives esse posset, meretur sanè ut ei repentina egestas superveniat, & justè ei subtrahatur, quod injustè & avidè nimis collegit, idemque ipse patiatur quod aliis optavit.

§. ADD QUÆ INVIDIÆ EFFECTA IN ALIOS

Vide §. 3. nu. 4. & 5. & § 9. in fine.

§. 7. VETATUR INVIDIA.

Sicut in die honestè ambulemus, non in contentione, & æmulatione. Rom. 13. 13.

Manifesta sunt opera carnis, contentiones, æmulationes, dissensiones, sectæ, invidiæ, & hujusmodi quæ prædico vobis sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Gala. 5. 21.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. Gal. 5. 26.

Deponentes omnem malitiam, invidiam &c. 1. Pet. 2. 1.

§. 8. CUM INVIDO NON AGENDUM.

Vide V. Consortium.

§. 9. QUIBUS REBUS ET PERSONIS invidetur.

Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animadverti patere invidiæ proximi: & 1 in hoc ergo vanitas, & cura superflua est. Eccles. 4. 4.

De personis V. Gen. 4 v. 6. in Abel ibid. cap. 37. 8 in Joseph. 1. Reg. 18 v. 8. in David Matt. 27. 18. in Christo Domino. Ad Philip. 1. 15. in S. Paulo. unde etiam colligere licet invidiæ effecta in alios.

1 *In hoc vanitas.*) i. nihil hic beare hominem potest 2 si enim industrius es, patebis invidiæ &c.

§. 10. INVIDIA DIFFICILLIMAM HABET curationem.

1 *Ecce ego mittam vobis serpentes regulos quibus nō est incantatio & mordebunt vos, ait Dominus.* Jere. 8. 17.

Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum, 2 imitantur autem illum qui sunt ex parte illius. Sap. 2. 24. 25

Si momorderit serpens 4 non in sibilo 5 non est abundantia incantatori. Eccles. 10. 11.

6 *Nihil sustinet zelus.* Prov. 6. 35.

1. *Ecce ego mittam &c.*] Hunc locum ut & sequentes applicat Cassianus invidiæ collat. 18. c. 17. dicitque invidiam esse serpentem cui non est incantatio, quia quem semel veneni sui peste corrupit, penè, inquit dixerim, carere remedio.

2. *Imitantur illum &c.*] Et sicut ille, inquit Cassianus, nec medelam pœnitentiæ nec ullius fomentum curationis admisit: ita qui isdem se percutiendos morsibus tradiderunt, omnem opem sancti incantatoris excludunt.

3. *Serpens.*] Invidiæ.

4. *Non in sibilo.*] .i. clàm & occultè: nostra versio habet *in silentio*, hunc enim locum citat Cassianus, ut & sequentem secundum versionem 70 Mordet autem non in sibilo, inquit idem, quia cum invidus non aliorum culpis quibuslibet sed prosperitate crucietur, erubescit ipsam prodere veritatem, & sibi extrinsecus quasdam superfluas & ineptas causas offensionis inquirit.

5. *Non est abundantia.*] .i. scientia ad pellendum illud virus.

6. *Nihil sustinet.*] Adeò, inquit Cassianus, incurabilis est ista pernicies, ut blandimentis exasperetur, affectui obsequiis, muneribus irritetur, quia ut idem, ait Salomon: *nihil sustinet zelus.* Videndum reliquum caput longè pulcherrimum.

I R A.

Vide Impatientia. Patientia, Benignitas. Mansuetudo. Inimicus.

§. 1. EST CONTRA NATURAM.

1 *Non est creata hominibus superbia, 2 neque iracundia nationi mulierum.* Eccli. 10. 22.

1. *Non est creata.*] Creavit enim Deus hominem rectum, est ergo contra naturam, naturæque vitium.

2. *Neque iracundia &c.*] Quia is sexus maximè huic vitio deditus est, ideo ejus expressè meminit.

§. 2. EST VITIUM EXECRABILE.

Ira, & 1 furor utraque execrabilia sunt, & vir peccator 2 continens erit illorum Eccli. 27. 33.

1. *Furor.*] Est ira vehementior.

2. *Continens.*) .i. obnoxius seu subjectus hic vitio-

vitiorum monſtris, quæ naturæ humanæ, manſuetudinem omnino dedecent.

§. 3. Est propria stultorum.

Ne ſis velox ad irascendum, quia ira in ſinu ſtulti requiescit. Eccl. 7. 10.

§. 4. Vires et opes eam accendunt vehementer.

1 *Secundum ligna ſilvæ ſic ignis exardeſcit: & ſecundum* 2 *virtutem hominis ſic iracundia illius erit. & ſecundum* 3 *ſubſtantiam ſuam exaltabit iram ſuam.* Eccl. 28. 12.

1. *Secundum.*] Supple notam ſimilitudinis, *ſicut.*

2. *Virtutem.*] Potentiam.

3. *Subſtantiam*] Divitias. Hujus rei experientia quotidiana eſt: vires enim & opes faciunt ut homines magis ponderent injuriam & facilè ſe læſos judicent. Item quia pudore & timore, non ita ab ira & clamoribus indignis revocentur, ſicuti humiliores.

§. 5. Ira facile accenditur, facile extinguitur.

1 *Si ſufflaverus in ſcintillam quaſi ignis exardebit: & ſi expuerus ſuper illam extinguetur:* 2 *& utraque ex ore proficiſcuntur* Eccl. 28 14.

1. *Si ſufflaverus, &c.*) Hoc exemplo oſtendit quomodo ira, una eademque lingua accendatur & extinguatur. Accenditur autem ira ſufflando in illam, hoc eſt eam contentionibus, & falſis adulationibus inſtigando: extinguitur, ſi expuatur in eam .i. ſi manſuetudine verborum reprimatur, & veluti frigida ei ſuffundatur, aut ſi ejus vilitas, & turpitudo demonſtretur.

2. *Et utraque ex ore.*] Et quod mirandum eſt, utrumque horum contrariorum, quibus idem & extinguitur & accenditur, ex eodem ore promanat.

§. Add. Præstare malis irasci potius quàm iis arridere.

Vide Adulatio, §. 2. ex Eccleſ. 7.

§. 6. Eius effecta corpori et animo communia.

1 *Iracundia animoſitatis illius,* 2 *ſubverſio illius eſt.* Eccli. 1. 28.

1. *Iracundia animoſitatis,*] i. ira, quæ audaci animo audet Deo & hominibus reſiſtere.

2. *Subverſio.*] Cauſa eſt, ut in multa mala, & damna incidat.

§. 7. Quid efficiat in animo.

Qui ad indignandum facilè eſt, erit 1 *ad peccandum* 2 *proclivior, &* 3 *infernus numquam dicit ſufficit.* Prov. 29. 22.

3 *Ignis numquam dicit ſufficit* Prov. 30. 15.

4 *Supercecidit ignis & non viderunt* 5 *ſolem.* Pſ. 57 9.

Vide etiam §. ſequentem teſtim. 2. & § 9. teſtim. 1.

1. *Ad peccandum.*] Murmurando ſci. cogitando vindictam, jurgando, verberando.

2. *Infernus.*) Vide V. Invidia §. 3. n. 4.

3. *Ignis.*] Ira quidam eſt ignis, cui nihil ſufficit, vide Ibidem.

4. *Supercecidit ignis.*] Iræ vel concupiſcentiæ vel ſuperbiæ. Ita Glo. Interl.

5. *Solem.*] Juſtitiæ.

§. 8. Quid in corpore.

Zelus & iracundia minuunt dies: & ante tempus ſenectam adducet 1 *cogitatus.* Eccli. 30. 26.

Vere ſtultum 2 *interficit iracundia.* Jobæ 5. 2.

1. *Cogitatus.*] Cura ſollicitudo.

2. *Interficit.*] Quia nimis frequentes iræ motus, vires & ſpiritus hominis, diſſipant & conſumunt, atque ita mortem inducunt. Vocatur autem ſtultus, quia non eſt ſapientis, adverſis caſibus in iram exurgere, ſapiens enim per rationem animo ſuo imperat.

§. 9. Iræ effecta in alios.

Homo iracundus 1 *incendit litem, & homo peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam.* Eccli. 28. 11.

Vir iracundus provocat rixas: qui patiens eſt, mitigat ſuſcitatas. Pro. 15 18.

Quod idem repetit Proverb. c. 29. 22.

Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, 2 *exprimit butyrum: & qui vehementer* 3 *emungit, elicit ſanguinem, & qui* 4 *provocat iras,* 5 *producet diſcordias.* Prov 30. 33.

6 *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem,* 7 *ſic homo iracundus ſuſcitat rixas* Prov. 26. 21.

1 *Incendit litem.*] Quia ſicut facilè iraſcitur, ita facilis eſt ad contendendum: incendit autem litem non ſolum in ſe contra alios ſed

sed etiam in aliis contra se, quòs ad rixandum contra se provocat.

2. *Exprimit butyrum.*] Quia simul cum lacte butyrum educitur, licet adhuc permixtum, à quo postea per concussionem separatur.

3. *Emungit.*] Sci. nares.

4. *Provocat iras.*] Si quis non cohibet concepiam iracundiam, sed per stultitiam suam eam quasi emulgeat, & exprimat verbis iratum plenis & minatum, volens semper jus suum prosequi: Item qui verbis importunis & asperioribus provocat aliorum iras.

5. *Producit discordias.*] Excitabit varias contentiones contra alios.

6. *Sicut carbones ad prunas &c.*] i. sicut carbones augent prunas cum eis apponuntur, & sicut ligna ignem fovent & augent.

7. *Sic homo iracundus &c*] Efficiens sci. ut lis aliqua parva aut sopita excitetur in magnum ignem.

§. 10. Imprudentium ira intolerabilis.

Grave est saxum, & onerosa arena, sed ira 1 stulti utroque 2 gravior. 3 Ira non habet misericordiam nec 4 erumpens furor. & impetum concitati spiritus ferre quis poterit? Prov. 27. 3. 4.

1. *Stulti.*] i. imprudentis & quæ fit sine ratione.

2. *Gravior.*] Intolerabilior: tum quia irascitur sine causa tum quod sit immodica & impetuosa nullo temperata moderamine, tum quod nulla ratione sedari possit.

3. *Ira.*] Sc. stulti.

4. *Erumpens.*] Sci. in ultionem.

§. 11. Vetatur ira.

1 *Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio.* Matt. 5. 22.

Omnis 2 amaritudo, & ira, & indignatio, & 3 clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia Eph. 4. 31.

Auser iram à corde tuo, & amove 4 malitiã à carne tua, 5 adolescentia enim, & voluptas vana sunt. Eccl. 11. 10.

Sit omnis homo tardus ad loquendum, & tardus ad iram: Ira enim viri 6 justitiam Dei non operatur. Jac. 1. 19. 20.

7 *Irascimini, & 8 nolite peccare, 9 sol non occidat super iracundiam vestram.* Eph. 4. 26.

Vide item ad Gal. 5. 20. Coloss. 3. 8. Job 36. 18. Eccli. 20. 1.

1. *Omnis qui.*] Vide V. Contumelia.

2. *Amaritudo.*] Rancor, asperitas in dictis, vel factis, vel etiam cogitationibus, quæ quidem contraria est benignitati.

3. *Clamor.*] i. verba mala & contumeliosa, quæ in iræ furore proferuntur.

4. *Malitiam à carne.*] i. esto castus.

5 *Adolescentia*) Vide verbo Adolescentia.

6. *Justitiam non operatur.*] Est Miosis, imo omnino contrarium præstat.

7. *Irascimini.*] i. si irasci contingat, vel ratione id dictante, vel carnis malitia præveniente.

8. *Nolite peccare.*] nolite iram fovere & perficere: cum metu Dei & mortis comprimite, inquit Chald.

9. *Sol non occidat.*] Cavete ne permanens sit ira, sed mox extincta cadat.

§. 12. Vetatur ira episcopo.

Oportet episcopum sine crimine esse, non iracundum, non percussorem.

§. 13. Iræ remedia.

1 *Memorare timorem Domini, & non irascaris proximo tuo. Memorare testamentum altissimi, & despice ignorantiam proximi.* Eccli. 28. 8. 9.

1. *Memorare,*) Vide V. Inimicus, §. 7.

§. 14. Ira tegenda est.

Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam 1 callidus est. Prov. 12. 16.

2 *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt & reservat in posterum.* Prov. 29. 11.

1. *Callidus*) i. prudens: ita enim sumitur nonnunquam in Proverbiis.

2. *Totum spiritum.*) universam iram suam prodit statim. Cætera *Vide Verbo Imprudentia. §. 2.*

§. 15. Quomodo se quis erga iratos habere debeat.

Vide verbo Consortium.

§. 16. Cum iis non litigandum, nec secedendum.

1 *Cum iracundo non facias rixam: & cum audace non eas in desertum: quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, & ubi non est adjutorium, elides te.* Eccli. 8. 19.

1. Cum

1.*Cum iracunde.*) Hujus explicationem vide Verbo Conſortium.

§. 17. BLANDE IIS RESPONDENDUM.

1 *Reſponſio mollis frangit iram: ſermo durus ſuſcitat furorem.* Prov.15.1.

1.*Reſponſio.*] Vide verbo benignitas.

§. 18. SILENTIUM IMPONENDUM.

1 *Iudicium determinat cauſas. & qui imponit ſtulto ſilentium, iras mitigat.* Prov.26.10.

1 *Iuditium.*] Vide verbo Imprudentia, § 11.

§. 19. DECLINANDUM AB IIS.

1 *Ita Ioſeph, cui Angelus,* 1 *fuge in Ægyptum.* Matt. 2.13.

Cum perſequentur vos in civitate iſta, fugite in aliam. Mat.10-23.

Duxerunt illum uſque ad ſupercilium montis, ſuper quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum: ipſe autem 2 *tranſiens per medium illorum ibat.* Luc. 4.29.30.

Tulerunt lapides ut jacerent in eum: Ieſus autem abſcondit ſe & 3 *exivit de templo.* Ioa.8 59.

1.*Fuge.*) Ad declinandam ſcilicet Herodis iram.

2.*Tranſiens.*] Aut teddendo ſe inviſibilem, aut eorum imaginationem, aut oculos ad alia diuertendo, aut eos obſtupefaciendo, & quaſi manus ligando.

3.*Abſcondit*) Vide numerum præcedentem.

§. 20. DE IRA MULIERUM, IN SACRIS litteris valde celebrata.

Vide verbo Mulier.

IUDEX.

Vide Injuſtitia, Rex, Superior, Acceptio perſonarum.

Agendum primum de bono Iudice, tum de perverſo.

CAPUT. I.

De bono Iudice.

§. 1. VERI IUDICIS TYPUS, SEU VIRTUTES judicibus neceſſariæ ut probè tanto fungantur munere.

1 *Non ſecundum viſionem oculorum judicabit, neq; ſecundum* 2 *auditum aurium arguet, ſed judicabit in juſtitia pauperes &* 3 *arguet in æquitate pro manſuetis terræ: &* 4 *percutiet terram* 5 *virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum* 6 *interficiet impium.* 7 *& erit juſtitia cingulum lumborum ejus: & fides cinctorium renum ejus.* Iſa. 11.3.4.5.

Iudicium gentibus proferet. 8 *Non clamabit, neq; accipiet perſonam nec* 9 *audietur vox ejus foris.* 10 *Calamum quaſſatum non conteret &* 11 *linum fumigans non extinguet,* 12 *in veritate educet judicium. Non erit* 13 *triſtis neque* 14 *turbulentus, donec* 15 *ponat in terra judicium: & legem ejus* 16 *inſulæ exſpectabunt.* Iſa. 42. 2.3 4.

Provide de omni plebe viros 17 *potentes, & timentes Deum in quibus ſit* 18 *veritas, & qui* 19 *oderint avaritiam, & conſtitue ex eis* 20 *tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. Et electo viro ſtrenuo de cuncto Iſrael conſtituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos.* Exodi. 18.21 25.

Iuſtitia indutus ſum, & veſtivi me, 21 *ſicut veſtimento, &* 22 *diademate,* 23 *judicio meo.* 24 *Oculus fui cæco, &* 25 *per claudo. Pater eram pauperum, & cauſam quam neſciebam, diligentiſſime inveſtigabam.* 26 *Conterebam molas iniqui & de dentibus illius auferebam* 27 *prædam.* Job.29.14,15.16.17.

28 *In matutino* 29 *interficiebam* 30 *omnes peccatores terræ:* 31 *ut diſperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Pſ.100.8.

Vide Pſalmum 71. fere totum.

Dedi tibi cor ſapiens, & intelligens, in tantum ut nullus ante te fuerit tui ſimilis, nec poſt te ſurrecturus ſit. 3. Reg.3.12.

Tu 32 *dominator virtutis cum tranquillitate judicas, &* 33 *cum magna reverentia* 34 *diſponis eos:* 35 *ſubeſt enim tibi, cum volueris poſſe.* Sap. 12. 18.

Iudices ſinguli ſuo nomine, quorum non eſt corruptum cor: qui non ſunt averſi à Domino, ut ſit memoria eorum in benedictione. Eccli.46.13.

Vide item Deut.1. v.13.& c.16 18.

36 *Novit* 37 *juſtus cauſam pauperum;* 38 *impius* 39 *ignorat ſcientiam.* Prov.29.7.

1.*Non ſecundum viſionem oculorum.*] Secundum externam rerum faciem quæ ſæpe decipit, & qua humani capiuntur oculi.

2.*Auditum aurium.*] Hominum ſermones qui ſæpe fallunt.

3.*Arguet.*) Sci. ſceleris atque calumniæ

potentium fraudem & fucatam juſtitiam.

4. *Percutiet terram.*) .i. Terrenos & impios.

5. *Virga oris.*]Libertate ſermonis.

6. *Interficiet.*] Non percutiet modò ſed & proſternet.

7. *Et erit, &c.*].i. Valde colet illas virtutes quæ ſunt judici pernecelſariæ, fidelitatem & juſtitiam quæ illi erunt quaſi balteus, qui & charus eſt & numquam deponitur. Hæc ad literam dicuntur de Chriſto Domino.

8. *Non clamabit,*]Non erit contentioſus, non clamoſus.

9 *Audietur vox foris.*] .i. In plateis non audietur natus ex ira atque contentione clamor.

10. *Calamum quaſſatum &c.*) .i. Tam erit manſuetus & patiens ut aruedinem nulli jam uſui aptam non confringat; per calamum quaſſatum Chaldæus intelligit manſuetos, per linum fumigans pauperes.

11. *Linum fumigans &c.*] .i. Ellychnium fumans cujus gravis eſt & noxius odor non extinguet. Utriuſque ſenſus eſt iſte. Neminem lædet, quin etiam vilifſimos, pauperrimos & penè deficientes juvabit, neminem quamvis abjectiſſimum abjiciet.

12. *In veritate &c.*] .i. verè atque incorruptè judicabit.

13. *Triſtis.*] Difficilis, moroſus & inexorabilis.

14. *Turbulentus.*] Animi tumultuantis ac turbidi.

15. *Ponat judicium.*]Legem Evangelicam ſtabiliat.

16. *Inſula.*] Non autem una tantum Judæa.

17. *Potentes.*].i. ſtrenuos, magnanimos, patientes laboris, & qui magnatum vultus non verentur.

18. *Veritas.*] Tum doctrinæ, prudentiæ & ſapientiæ, tum maximè vitæ & juſtitiæ qui nullum fallant, ſed faciant quod promiſerunt, quodque legibus ſancitum eſt.

19. *Oderunt avaritiam.*]Ne ob munera juſtitiam violent.

20. *Tribunos*]Hi præerant mille viris.

21. *Sicut veſtimento.*) q. d. ſicut veſtimentum utpote tunica aut pallium benè longum omnia tegit, ita juſtitia erat mihi veſtis, omnia quæ agebam, ea contegens, ita ut nullum in me locum haberet injuſtitia.

22. *Diadema.*]Sc. me veſtivi aut ornavi.

23. *Iudicio meo.*) Hoc autem diadema erat judicium æquum quo cauſas judicabam ſingulorum.

24 *Oculus cæco.*) .i. Ignorantibus & ſimplicibus id fui quod oculus corpori, eos per bonam inſtructionem dirigendo & illorum cauſas diligenter perſpiciendo, ut iis qui ſe per inſcitiam defendere non poterant, patrocinarer.

25. *Pes claudo*]Iis qui ob debilitatem aut paupertatem ſua negotia non poterant ſollicitare, id fui quod pes corpori, pro illorum cauſis diſcurrens ut ſic eos juvarem.

26. *Conterebam molas iniqui.*) .i. potentium iniquorum & divitum comprimebam malitiam.

27. *Prædam,*] id eſt, pauperes, quos illi jam quaſi dentibus tenebant protinus deglutiendos.

28. *In matutino.*) .i. maturè antequam mala radices agerent.

29. *Interficiebam.*) Sententia mortis lata à me, interfici curabam.

20 *Omnes peccatores.*] Quibus videlicet vita concedi non poterat ſine periculo innocentum.

31. *Ut diſperderem, &c.*) .i. ut civitati ſanctæ & pacificæ ſuam pacem reſtituerem, exturbatis inde omnibus perturbatoribus.

32. *Dominator virtutis.*) Qui omni potentiæ dominatis, qui ſumma poteſtate pollet.

33. *Cum magna reverentia*).i. Indulgentia, clementia quæ vocatur *reverentia* quod ſe Deus habeat per modum reverentis ſuam poteſtatem, ut non per omnia eam exerat, & ſic fiat ut ſit clemens.

34. *Diſponis.*) Gubernas.

35. *Subeſt tibi poſſe.*) .i. non id facis quod nequeas cum volueris perdere, ſiquidem poſſe pro tuo nutu tibi præſto eſt: at quia tuæ potentiæ dominatis; eam tua clementia contines & miſeratione moderaris.

36. *Novit.*) Non ſimplici notitia & nuda, ſed conjuncta cum cura & ſolicitudine.

37. *Juſtus.*) Seu judex, ſeu quivis alius qui pauperes poteſt ſuo juvare conſilio aut patrocinio.

38 *Impius*)Qui munera tantum ſectatur quæ pauperes dare non poſſunt.

39. *Ignorat ſcientiam.*) Hanc ſcientiam cauſæ pauperum: .i. non curat habere cognitionem cauſæ eorum, non curat quo ſit caſtatu, magis

occupatur in causa divitum promovenda.

§. 2. Bono iudici sapientia necessaria, timor & disciplina.

Et nunc 1 *reges intelligite: eruditimini qui judicatis terram, servite Domino in timore: & exultate ei cum tremore, apprehendite* 2 *disciplinam, ne quando irascatur Dominus, &* 3 *pereatis de via justa.* Ps. 2. 10. 11 12.

1. *Reges.*) Qui estis supremi populi judices.

2. *Disciplinam.*) Christi Domini.

3. *Pereatis.*) Aberretis à via felici & prospera quæ ducit in cælum, hæc autem est via justa seu justitiæ.

§. Add. Præterea ut priusquam fiat judex, suas vincat cupiditates.

Vide Ambitio §. 6. num. 3.

§. 3. Item amor justitiæ, rectaque de Deo opinio.

Diligite justitiam qui judicatis terram: 1 *sentite de Domino in bonitate & in simplicitate cordis quærite illum* Sap. 1. 1.

1. *Sentite.*) Vide Verbo Hypocrisis § 10. num. 24.

§. 4. Vlciscatur sanguinem insontis.

2 *Viri sanguinum oderunt* 2 *simplicem,* 3 *justi autem* 4 *quærunt animam ejus.* Prov. 29. 10.

1. *Viri sanguinum.*) Homines sanguinarii qui parvi faciunt effundere sanguinem humanum.

2. *Simplicem.*) i. hominem justum, integrum & perfectum tanquam ipsorum moribus contrarium, & illorum injuriæ expositum ut ejus vitæ insidientur.

3. *Justi autem.*) Maximè Iudices.

4. *Quærunt animam.*) i. student ulcisci iniustè effusum sanguinem innocentis.

§. 5. Puniat malefico s.

Vide V. Divini.

§. 6. Puniat sontes.

Non sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex 1 *in iram ei qui malum agit* Rom. 13. 4.

1. *In iram.*) i. ad inferendum supplicium. Est Metonimia.

§. 7. Liberet a morte iniquè accusatos.

Erue eos, qui ducuntur 1 *ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.* Si dixeris: *vires non supperunt, qui inspector est cordis* 2 *ipse intelligit, &* 3 *servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua.* Pro. 24. 11. 12.

1. *Ad mortem.*) Iniquam scilicet, & quam non sunt promeriti. Quod quidem potissimum spectat judices, pertinet tamen ad omnes qui id possunt.

2. *Ipse intelligit.*) An tibi vires supperant.

3. *Servatorem.*) Qui te servat à multis malis, quare æquum est, ut idem præstes proximo tuo.

§. 8. Non nimis diu differat pronuntiare sententiam.

Judicate 1 *mane judicium.* Hier. 21. 14.

Vide supra §. 1. n. 28.

1. *Mane.*) Tempestivè, & diligenter: Item *mane* i. non temere, non inconsideratè, non præcipitanter: *mane*, quando nec cibus, nec potus caput obnubilant, impediuntque rectum rationis usum & liberum discursum.

§. 9. Iudici causæ diligenter examinandæ, & cognoscendæ, nec temerè pronuntianda sententia.

Si difficile, & ambiguum judicium apud te conspexeris 1 *inter sanguinem, & sanguinem,* 2 *causam, & causam,* 3 *lepram & non lepram; & judicum intra portas tuas videris verba variari: surge & ascende* 4 *ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus.* Deut. 17 8.

Cumque 5 *diligentissimè perscrutantes, invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei, sicut fratri suo facere cogitavit, & auferes malum de medio sui.* Deut. 19. 18. 19.

Testor coram Deo, & Christo Iesu, & electis Angelis ejus, ut hæc custodias 6 *sine præjudicio nihil faciens* 7 *in alteram partem declinando.* 1. Ad Tim. 5. 21.

Priusquam 8 *interroges, ne vitupores quemquam: & cum interrogaveris, corripe* 9 *justè.* Eccli. 11. 7.

Vide item supra §. 1. post numerum 25. & §. superiore.

1. *Inter sanguinem &c.*] si homicidium sit ambiguum, aliis asserentibus esse voluntarium, & morte puniendum, aliis excusantibus, quod casu, ignoranter, & ad sui tutelam.

2. *Causam & causam*] quando una pars Judicium dicit causam actoris esse justam, alia autem pars, causam rei.

3. *Lepram & non lepram*] quando una pars, dicit infirmitatem alicujus esse lepram, alia non.

4. *Ad locum &c.*] ut ibi consulas supremum judicem, summum scilicet sacerdotem, ut dicitur versu sequenti.

5. *Diligentissimè*] Nota illud *diligentissimè*, summam enim requirit diligentiam & accuratissimum examen: quod etiam indicatur verbo composito *perscrutantes*.

6. *Sine præjudicio*] id est, sine præcipitatione judicii, vel sine debita & diligenti dijudicatione prævia nihil faciendo aut definiendo.

7. *In alteram partem declinando*] i. ita ut in alteram partem omissa justitia deflectas ob alicujus favorem.

8. *Interroges*] i. ante diligentem inquisitionem & examen facti vel dicti. Hoc monitum omnes spectat, sed maximè Judices.

9. *Iustè*] pro qualitate facti, & ad bonum delinquentis, vel aliorum ædificationem.

§. 10. Quæ a Deo petenda sint judici.

Dabis servo tuo cor 1 *docile, ut populum tuum judicare possit, & discernere inter bonum, & malum, quis enim poterit judicare populum istum, populum tuum, hunc multum*, 3. Reg. 3. 9.

§. 11. Quæ sint præmia boni iudicis & fructus.

Gratus erit omnibus.

1 *Labia deosculabitur, qui* 2 *recta verba respondet*, Prov. 24. 26.

Iudex sapiens 3 *judicabit populum suum, & principatus* 4 *sensati* 5 *stabilis erit*, Eccli. 10. 1.

6 *Rex, qui judicat in* 7 *veritate* 8 *pauperes, thronus ejus* 9 *in æternum firmabitur*. Prov. 29. 14.

10 *Secundum judicem populi, sic & ministri ejus: qualis est rector civitatis, tales & inhabitantes in ea*. Eccli. 10. 2.

11 *Munera super innocentem non accepit, qui facit hæc non* 12 *movebitur in æternum*, Ps. 14. 5.

Vide etiam § 14. fusè.

1. *Labia deosculabitur*] i. admitteretur ab aliis ad osculum non tantum manus, sed & labiorum & oris, quod amoris maximi est argumentum.

2. *Recta verba respondet*] i. Judex, qui sine consideratione personarum pronuntiat quod æquum est & rectum. Deinde & omnis, qui rogatus, sane & sapienter respondet.

3. *Iudicabit*] i. in judicio & æquitate gubernabit, quod faciet justas præscribens leges, docens quæ facienda, quæ vitanda.

4. *Sensati*] Prudentis.

5 *Stabilis*] utpote bono fundamento, scilicet justitiæ & boni regiminis innixus.

6. *Rex qui judicat*] Regi tribuitur judicium, quòd judicare sit præcipuum Regum officium.

7. *Veritate*] Æquitate.

8. *Pauperes*] omnes quidem debet judicare in veritate, sed ideo meminit pauperum, quod hi maximè injuriam patiantur, ob quam Regum & Judicum opem debeant implorare, quodque majus periculum sit, ne eorum causa negligatur aut pervertatur.

9. *In æternum*] In longum tempus.

10. *Secundum judicem &c.*] Hic est novus fructus boni judicis & principis quod omnes ejus sequuntur mores, saltem in specie, nec sunt aliis scandalo.

11 *Munera &c.*] ob sententiam, vel testimonium dicendum contra innocentes iniquo judicio opprimendos.

12. *Non movebitur in æternum*] securus mea protectione, nulla unquam, vel in hac, vel in futura vita abjicietur tempestate: habitabit enim mecum in superna Jerusalem, quæ non commovebitur in æternum.

§. 12. Non ambiendum iudicis officium, & quàm sit ea functio periculorum plena.

Noli quærere fieri judex, nisi valeas 1 *virtute* 2 *irrumpere* 3 *iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, &* 4 *ponas scandalum in æquitate tua:* 5 *non pecces in multitudinem civitatis, & ne* 6 *immittas in populum.* 7 *Neque alliges duplicia peccata, nec enim in uno eris* 8 *immunis*, Eccli. 7. 6. 7. 8.

1. *Virtute*] i. viriliter & fortiter.

2. *Irrumpere*] i. penitus frangere.

3. *Iniqui-*

3. *Iniquitates*] Improbòrum conatus & violentias.

4. *Ponas scandalum &c.*] id est, aliquid committas, per quod æquitas tua impediatur, ut non habeat quem debebat progressum; quod fit dum timendo personam potentis, non audet debitam pronuntiare aut exequi sententiam.

5. *Non pecces*] Hic est alia causa cur non sit ambienda potestas judicandi & regendi alios, quia per eam potestatem exponit se periculo offendendi promiscuum vulgus, faciendo ei aliquam injuriam; quod ut facile offenditur, ita ægrè placatur.

6. *Nec te immittas in populum*] sive ad regendum illum, sive ad componendum rixas in populo excitatas.

7 *Neque alliges &c.*] neque te obliges duplicibus peccatis, tuis scilicet & populi, cujus peccata sæpe imputantur rectoribus.

8. *Immunis*] Impunitus: quanto magis si plura habeas.

§. 13. Non temere carpenda iudicum sententia.

1 *Non judices contra judicem: quoniam* 2 *quod justum est judicat*, Eccli. 8. 17.

1. *Non judices*] id est, non temerè reprehendas boni alicujus judicis sententiam; ut fere fit ab iis, qui causâ ceciderunt.

2. *Quod justum est judicat*] Is scilicet, qui verè facit officium judicis, non judicat juxta hominum affectus, ut quisque fere facit in propria causa, sed secundum id quod justum est.

§. 14. Variæ cohortationes ad judices.

Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut à vero devies. Pauperis quoque non 1 *misereberis in judicio,* 2 *non declinabis in judicium pauperis*, Exodi 23. 2. 3. 6.

Non facies quod iniquum est, nec injustè judicabis, 3 *non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis, justè judica proximo tuo*, Levit. 19. 15.

Si fuerit causa inter aliquos, & interpellaverint judices: quem justum perspexerint, illi justitiæ palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis, Deut. 25. 1.

Judicium verum judicate, & misericordiam, & miserationes facite, unusquisque cum fratre suo, Zach. 7. 9.

Loquimini veritatem, unusquisque cum proximo suo, veritatem, & 4 *judicium pacis judicate* 5 *in portu vestris*, Zach. 8. 16.

Quarite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam, Isa. 1. 17.

In judicando esto pupillis misericors, ut pater; & pro viro matrimonii illorum: & 6 *eris tu velut filius Altissimi obediens,* 7 *& miserebitur tui magis quam mater*, Eccli. 4. 10 11.

8 *Aperi os tuum* 9 *muto, & causis omnium* 10 *filiorum, qui pertranseunt aperi os tuum, decerne quod justum est, & judica* 11 *inopem & pauperem*. Prov. 31. 8. 9.

Nolite judicare 12 *secundum faciem, sed justum judicium judicate*, Joan. 7. 24.

Videte quid faciatis, 13 *non enim hominis exercetis judicium, sed Domini; & quodcumque judicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite* 14 *non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum*, 2. Paral. 19. 6. 7.

Vide item Hierem. 22. vers. 3. & 21. versu 12. & præcedentes paragraphos ferè singulos.

1. *Misereberis*] scilicet iniquè ei favendo, multoque minus diviti.

2. *Non declinabis in judicium*]. i. condemnationem scilicet iniquam pauperis.

3. *Non consideres &c.*] Ut scilicet inique & contra ius ei faveas.

4. *Judicium pacis*] .i. pacificum, de quo nemo meritò queri possit.

5. *In portis*] Ibi fiebant olim publica iudicia.

6. *Eris velut filius*] Ecce mercedem misericordiæ, i. eris ei charus tanquam filius Patri quod fueris obediens præceptis eius.

7. *Et miserebitur &c.*] Quia scilicet te viduæ & matri pupillorum exhibuisti pro viro, vicissim se geret Deus erga te tanquam mater, imò plusquam mater.

8. *Aperi os tuum*] Patronum te exhibe, aut æquum iudicem.

9 *Muto*] Ei qui pro se nescit loqui, aut per imperitiam, aut non audet loqui per inopiam & verecundiam.

10 *Filiorum qui pertranseunt*] .i. peregrinorum qui tanquam ignoti non facilè inveniunt qui pro se loquantur.

11. *Inopem*] Liberando ab opprimentibus eum, divites non nominat quia & rarò injuria afficiuntur, & se facilè defendunt, & patronos inveniunt.

12. *Secundum faciem*] Apparentiam externam, vel secundum acceptionem personarum.

13. *Non enim hominis &c.*] i. non estis tantum vicarii hominis sed etiam Dei.

14. *Non est iniquitas*] i. non placet.

CAPUT II.

De pravo tum judice tum judicio.

§. 1. IUDICII INIQUI DESCRIPTIO.

1 *Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps* 2 *postulat &* 3 *judex in reddendo est: & magnus loquutus est* 4 *desiderium animæ suæ &* 5 *conturbaverunt eam*, Michæ. 7. 3.

Quare 6 *ostendisti mihi* 7 *iniquitatem &* 8 *laborem, videre prædam &* 9 *injustitiam contra me? &* 10 *factum est judicium &* 11 *contradictio potentior.* 12 *Propter hoc* 13 *lacerata est lex, & non pervenit usque* 14 *ad finem judicium: is quia impius prævalet adversus justum,* 16 *propterea egreditur judicium perversum*, Abac. 1. 3. 4.

Videndi etiam §§. sequentes.

1. *Malum dicunt bonum*] Quòd extremè perditorum est & ex malitia peccantium, nec tegentium peccata sua cum ea dicant bona.

2. *Postulat*] aliquid in judicio, seu contendit in judicio cum minoribus de possessione, domo, aut re simili.

3. *Judex in reddendo est*] i. Adjudicat principi quod petit, etiamsi verè esset pauperi adjudicandum, ut similiter ille princeps cum judex fuerit, adjudicet illi quod petierit, ut præstent scelestibus suis mutuum favorem.

3. *Magnus loquutus est*] Quicumque magnus est, vel in lege doctissimus seu Rabbi, quod significat *magnus*.

4. *Desiderium animæ suæ*] Non quod Deus vult respondit cum consulitur sed quod ipse, ut sci. aliis placeat & aduletur & præmium accipiat.

5. *Conturbaverunt eam*] Terram scil. de qua versu superiore. Turbaverunt autem verbis & moribus suis & multis erroribus implicaverunt judices & principes & magistri.

6. *Ostendisti.*] Prophetica visione.

7. *Iniquitatem*] Injustitias malorum seu oppressiones.

8. *Laborem*] Afflictionem.

9. *Contra me*]. i. coram me.

10. *Factum est judicium*] Inter Judæos & Chaldæos.

11. *Contradictio potentior*]. i. illi evadunt potentiores & obtinent quod volunt qui non jure contendunt, sed contradictione & clamoribus & jurgiis.

12. *Propter hoc*] Quia tu Domine qui justè judicas & vim omnem prohibere potes, pateris superiores esse qui fortiores sunt.

13. *Lacerata est lex*] Ideo homines id videntes nihil agunt ex præcepto legum & juris.

14. *Vsque ad finem*] Non consequitur suum finem qui est reddere unicuique quod suum est.

15. *Quia impius &c.*] Quia tu ô Domine in tuo judicio permittis ut impii Chaldæi prævaleant adversus justos Hebræos, idem putant judices sibi licere.

16. *Propterea &c.*] Atque ita semper erunt iniqua judicia, vincentque illi qui potentiores erunt.

§. 2. QUAM INIQUUM ET INDIGNUM IUstitiam ab ipso iudice violari.

1 *Concupiscentia spadonis devirginavit juvenculam, 2 sic qui facit per vim judicium iniquum*, Eccli. 20. 2.

1. *Concupiscentia &c.*] i. Tanta aliquàdo invenitur in Eunuchis in quibus esse non deberet, libido, ut per eam violentur ab iis quoquo modo possunt, licet non in ordine ad prolem virgines iis commissæ.

2. *Sic qui &c.*] Ita sunt qui quam conservare debuerant iustitiam ut virginem castissimam (quales sunt iudices quibus ea est commissa à principe aut communitate) ipsimet veluti corrumpunt & constuprant, dum iniquè iudicant, & ipsi antè alios iustitiam violant.

§. 3. IN JUDICES INIUSTOS.

1 *Qui convertitis in absinthium judicium, & justitiam* 2 *in terra relinquitis*, Amos 5. 7.

3 *Nunquid currere queunt in petra equi, aut arari potest in bubalis,* 4 *quoniam convertistis in amaritudinem judicium, & fructum justitiæ in absinthium?* 6. 13.

Videndus etiam versus 15. ubi minatur iis grave supplicium.

Viden-

Videndum Michææ c.3. ferè totum ubi ſigillatim deſcribitur eorum iniquitas, additurque pœna v.12.

Vſquequo judicatis 5 iniquitatem: & 6 facies peccatorum ſumitis? judicate egeno, & pupillo, 7 humilem, & pauperem 8 juſtificate. eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate, Pſal 81. 2.3.4.

1. *Qui convertitis &c.* Qui pro iudiciis iuſtis profertis a naritudinem iudicii iniuſti.

2. *In terra*] Sinentes eam iacere, eam non exercentes.

3. *Numquid &c.*] Non poſſunt rerum naturæ immutari ut *equi* curtã per petras more avium, aut *bubali*, boves ſylveſtres iugum recipiant & arent.

4 *Quoniam convertiſtis &c.*] Vos autem rerum naturam immutaſtis, & cum iudicium facere debueritis rectum, feciſtis iniquum, quod hic vocat *amaritudinem & abſynthium*, quia Deo diſplicet.

5 *Iniquitatem*] Iniquè.

6 *Facies accipitis*] .i. perſonas accipitis, & in gratiam hominum malè iudicatis.

7. *Humilem*] .i. Afflictum.

8. *Iuſtificate*] Innocentem declarate.

§. 4. IN EOS QUI FAVENT DIVITIBUS, AB iis corrupti pecunia, contra pauperes, horumque cauſam ſubterfugiunt.

1 *Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor 2 non convertam 3 eum: pro eo, quod 4 vendiderit pro argento juſtum, & pauperem pro calceamentis. 5 Qui conterunt 6 ſuper pulverem terræ capita pauperum, & 7 viam humilium 8 declinant: 9 ut violarent 10 nomen ſanctum meum*, Amos 2.6.7.

1. *Super tribus*] Ob tria, imo ob 4. eius ſcelera. Ternatio numero in ſcriptura, magnus aliquis numerus ſignificatur, uſitatus tamen, at cum ei aliquid additur, ſignificatur exceſſus inſolitus, & ita quarto peccato intelligit cumulum & exceſſum peccatorum, qui iam nullo modo ſit ferendus ſed vindicandus.

2. *Non convertam*] Ut agat pœnitentiam ſed puniam.

3. *Eum*] Sup. Iſrael.

4. *Vendiderit &c.*] Quia corruptus auro, imo minimo pretio, quo vix calcei emantur, iudicavit pro divitibus & tradidit illis quidquid habebant pauperes, quibuſcum litigabant.

5. *Qui conterunt*] Opprimunt tyrannicè, ſeu conculcant.

6. *Super*] Chald. Quaſi.

7. *Viam*].i. cauſam pauperum & afflictorum.

8 *Declinant*] Chaldæus, pervertunt. Vel *Viam declinant humilium*, quia præ faſtu nolunt cum pauperibus converſari, vel quia ſpoliantes eos faciunt ut in peccata incidant.

9. *Ut violarent*] .i. Atque ita violarunt, i. contempſerunt.

10. *Nomen ſanctum meum*] .i. Me qui præcepi ne id facerent ſed ſanctè viverent.

§. 5. VETATUR JUDICIBUS MUNERA ACCIpere aut perſonæ intuitu iudicare quod iniquum eſt.

Non accipies 1 perſonam, nec munera, quia munera excæcant oculos ſapientum, & 2 mutant verba juſtorum, Deut. 16.19.

Munera 3 de ſinu 4 impius accipit, ut pervertat ſemitas judicii, Prov. 17.23.

Qui cognoſcit in judicio 5 faciem, non benefacit: iſte, & 6 pro buccella panis deſerit veritatem, Prov. 28 21.

Idem colligè ex ſuperius dictis, & inferius dicendis Verbo Munera.

1. *Perſonam*].i. non habebis rationem dignitatis eius qui litigat.

2. *Mutant*] Pervertunt.

3. *De ſinu*] Patris ſeu clientis ſui clam offerentis.

4. *Impius*] Judex.

5. *Faciem*] Vide ſupra §.3.n.6.

6. *Pro buccella panis*] Pro re minima: verè non aliud ſunt omnes opes: imò res omnes mundi quam buccella panis cum non magis ſatient quam illa.

§. 6. POENÆ INIQUORUM IUDICUM.

Maledictus qui perverterit judicium advenæ, pupilli & viduæ, & dicet omnis populus: Amen, Deut. 27.19.

Inventi in populo meo impii, 1 inſidiantes 2 quaſi auceps, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula 3 plena avibus, ſic domus eorum 4 plena dolo, ideo magnificati ſunt & ditati, 5 incraſſati ſunt, & impinguati, & præterierunt

runt sermones meos pessimè. Causam 5 *viduæ non judicaverunt, causam pupilli non* 6 *direxerunt, & judicium pauperum non judicaverunt. Numquid super hu non* 7 *visitabo, dicit Dominus? aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea.* Hie.5.26.27.28.29.

8 *Iudicate mane judicium, & eruite vi oppressum de manu calumniantis: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat, propter malitiam studiorum vestrorum.* Hier.21.12.

Qui dicunt impio, justus es: maledicent eis populi, & detestabuntur eos tribus. Prov.24.24.

Qui justificat impium, & qui condemnat justum abominabilis est uterque coram Domino. Prov. 17.15.

Prebete aures vos, qui 10 *continetis multitudines, & placetis vobis* 11 *in turbis nationum: quoniam data est potestas vobis à Domino, &* 12 *virtus ab altissimo, qui* 13 *interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ, neque ambulastis secundum Dei voluntatem. Horrende & cito* 14 *apparebit vobis, quoniam judicium durissimum his, qui præsunt, fiet.* 15 *Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. Non enim* 16 *subtrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam: quoniam pusillum & magnum ipse fecit, & æqualiter cura est illi de omnibus: fortioribus autem fortior instat cruciatio.* Sapient.6.3.4.5.6. 7.8.9.

Vide superiores §§. & Verbo Injustitia §.1.

1. *Insidiantes*] Simplicibus ad eos decipiendos & depauperandos.

2. *Quasi aucupes*] Qui studeant decipere & capere aves.

3 *Plena avibus*] Ab eis jam deceptis.

4. *Plena dolo*] Plenæ divitiis dolo partis.

5. *Vidua*] Quia nihil dare potest judici.

6. *Direxerit*] Judicis est inquit Glo. Interl, advocatum dare pupillo & causam ejus dirigere.

7. *Visitabo*] Puniam.

8 *Iudicate*] Vide cap.1.§.8.

9. *Qui dicunt &c.*] Quod maximè in iis judicibus locum habet qui impii causam, dicunt justam.

10. *Continetis*] Imperio. i. gubernatis.

11. *In turbis nationum*] Vobis subjectarum.

12. *Virtus*] Idem quod potentatus, dynastia.

13. *Interrogabit*] Examinabit.

14. *Apparebit vobis*] Instabit, superveniet.

15. *Exiguo*] Pauperi seu plebeio.

16. *Subtrahet personam*]. i. Eximet à supplicio quemquam ductus gratia aut favore, aut quia talis est dignitatis.

§.7. Judices iniquos iudicabit Deus.

Dixi in corde meo: Iustum & impium 1 *judicabit Deus, & tempus* 2 *omnis rei tunc erit.* Eccl.3:17.

Vide Verbo Injustitia §.3.

1 *Iudicabit*]. i. In die judicii.

2. *Omnis rei tunc erit*] Quia tunc omnia opera, verba, cogitationes venient ad judicium.

IVDICIVM EXTREMVM.

V. Infernus. Gloria cœlestis. Christus. Deus. Judex. Injustitia. Acceptio personarum.

Caput I.

Fore judicium & de signis prævijs.

§.1. Probatur fore.

Fugite ergo à facie 1 *gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est, & scitote esse judicium.* Job. 19.29.

Vide V. Infernus parag. primo & Judex cap.2. §.7.

1. *Gladii*] Itæ Dei.

§. 2. Verba negantium Judicium extremum.

Venient in novissimis diebus 1 *in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes: dicentes ubi est* 2 *promissio, aut* 3 *adventus ejus? 4 ex quo enim patres dormierunt, omnia* 5 *sic perseverant ab initio creaturæ.* 2. Pet.2.3.4.

Visitabo super viros defixos in 6 *faecibus suis, qui dicunt in cordibus suis* 7 *non faciet bene Dominus, & non faciet male.* Soph.1.12.

Vide V. Deus cap.17.§.3.

1. *In deceptione illusores*]. i. vafri impostores in sua deceptione & fraudulentia, hominum mentes seducere quærentes.

2. *Pro-*

1. *Promissio*] Quam exspectant Christiani, de venturo regno, de mundi invocatione, de vita æterna.

3. *Adventus*] Ad complenda quæ promisit: adventus item ad iudicium.

4 *Ex quo &c.*]. i. Ex antiquissima patrum memoria & ab initio mundi.

5. *Sic perseverant*] In eodem statu mundus perdurat.

6 *Facibus*] Peccatis. Vel opibus quas per contemptum vocat fæces, *defixos* autem, i. quiescentes, confidentes.

7. *Non faciet benè &c.*]. i. non est iudicium quo iudicentur hominum actiones, iisque aut merces aut supplicium reddatur, hoc autem dicebant, quia Deus eos non puniebat, atque ob hanc causam, putabant eum non curare humana.

§. 3. Signa antegressura iudicium.

Statim post tribulationem 1 *dierum illorum sol obscurabitur & luna non dabit lumen suum, & stellæ* 2 *cadent de cælo, &* 3 *virtutes cælorum* 4 *commovebuntur*, Matth. 24. 29.

Tunc parebit 5 *signum filii hominis*, Matth. 24. 30. Vide ad idem Lucæ 21. 25.

Vidi cum aperuisset 6 *sigillum sextum, & ecce terræ motus factus est magnus, & sol factus est* 7 *niger tanquam* 8 *saccus cilicinus & luna tota facta est* 9 *sicut sanguis*: 10 *Stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus* 11 *emittit* 12 *grossos suos, cum à vento magno movetur, &* 13 *cælum recessit,* 14 *sicut liber involutus, & omnis mons, & insulæ de locis suis sunt motæ*, Apoc. 6. 12. 13. 14.

Quod signum adventus tui, & consummationis sæculi? Et respondens Iesus dixit eis: 15 *Videte ne quis vos seducat: multi enim venient* 16 *in nomine meo, dicentes: ego sum Christus, & multos seducent. Audituri enim estis prælia, &* 17 *opiniones præliorum, videte ne turbemini, oportet enim hæc fieri, sed nondum est* 18 *finis, consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræ motus per loca*, Matth. 24. 3 4 5. 6. 7.

Prædicabitur hoc Evangelium regni 19 *in universo orbe* 20 *in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio*, Matth. 24. 14.

Vide Isa 29. 6. & 66. 5. Joelis 2. 3. & 10. Malachiæ 4. 1. & alia loca infra citanda cap. 5. ubi de calamitate diei Judicii.

1. *Dierum illorum*) Scilicet Antichristi.

2. *Cadent*) Retracto lumine videbuntur cadere.

Virtutes cælorum). i. cœlestes, i. Angeli.

4. *Commovebuntur*) Contra impios. Item commovebũtur admiratione vel tremore, quod per hyperbolem dictum videtur, ad significandam Dei tremendam iram & potentiam.

5. *Signum*) Imago crucis splendidissima, fortè verò ipsa crux qua fuit confixus. P. Sà.

6. *Sigillum*) Libri de quo Apocal. 5. v 1. hoc autem 6. sigillo describitur ultima Dei vindicta in impios.

7. *Niger*) Obscurus, tenebrosus densitate nigratum nubium eum penitus obscurante.

8. *Saccus cilicinus*) Ex nigris setis contextus.

9. *Sicut sanguis*) Ita enim esse solet, cum defectu luminis solis obscuratur. Indicat hic color mortem & supplicia impiorum.

10 *Stellæ ceciderunt*) Non quod revera cadent, sed quod exhalationes ignitæ stellis similes emittentur in terram, ita ut stellæ ipsæ cadere videantur. Vide supra n. 2.

11. *Emittit*) Abjicit.

12. *Grossos suos*) Fructus immaturos.

13. *Cælum recessit*) .i. Videri desiit, obscuritate, & densitate nubium, aspectum impediente.

14. *Sicut liber involutus*) In quo nisi evolvatur & expandatur, nihil legi potest, Ita stellæ quæ quasi litteræ cæli erant, ex eisque temporum & mutationum indicia capiebantur, nequaquam apparebunt.

15. *Videte*) Cavete.

16 *In nomine meo*) Meum nomen sibi usurpantes.

17. *Opiniones*) Rumores, Græcè ἀκοὰς auditiones.

18. *Finis*) Scilicet mundi.

19. *In universo orbe*) Ita ut ubique fundentur Ecclesiæ.

20 *In testimonium &c.*] Ut Deus testetur suam dilectionem & dilectionem, qua nihil omisit quod opus erat ad salvandas omnes gentes. Ita Hieron. Beda.

§. 4 In aliis signis, erit etiam adventus & tyrannis Antichristi.

Ne quis vos seducat ullo modo; 1 quoniam nisi venerit 2 discessio primum, & revelatus fuerit 3 ho-

mo peccati 4 *filius perditionis Qui adversatur, &* 5 *extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur ita ut* 6 *in templo sedeat,* 7 *ostendens se tanquam sit Deus*, 2. Thess. 2. 3. 4.

Videndi item cæteri versus usque ad 12. Item Danielis 7. 7. & 8. 9. & 9. 27. & 12. 1. & Apoc. 11. 7. & 14. 9.

Ego veni 8 *in nomine patris mei, & non accipitis me,* 9 *si alius venerit* 10 *in nomine suo, illum* 11 *accipietis*, Joan 5. 43.

1. *Quoniam*] Scilicet non veniet Christus.

2. *Discessio*] Tum à Pontifice Romano, tum ab Ecclesia & Christo. Ita Anselm. Vel cum Chrys. *discessio* seu ἀποστασία pro Apostata, i. Antichristus quia causa erit discessionis & apostasiæ plurimorum à Christo.

3. *Homo peccati*] .i. peccator, scelestus Antonomasticè quia erit sceleratissimus.

4. *Filius perditionis*] .i. perditus seu perditioni destinatus.

5. *Extollitur supra omne &c.*] .i. Jactat se quocumque Deo maiorem.

6. *In templo*] Hierosolymitano, quod reædificabitur quasi thronus Antichristi: erit enim Judæus & Judæorum rex, regiamque suam habebit non Romæ sed Hierosolymis, ut patet Apoc. 11. v. 8.

7. *Ostendens*] Ostentans, seu præ se ferens & exigens cultum latriæ à suis tanquam sit Deus.

8. *In nomine patris*]. i. Ex parte patris, seu à patre missus.

9. *Alius*] Antichristus scilicet.

10. *In nomine suo*] .i. à seipso, i. non missus à Deo.

11. *Accipietis*] In Messiam & Christum.

spectu Domini terræ 11 *stantes*, Apoc. 18. 3. 4.

Videndi item cæteri versus usque ad 13.

1. *Cor patrum*] Patriarcharum.

2. *Ad filios*] Ad Judæos qui tunc erunt, ut scil. illorum cor & filiorum, unum fit, Christum suscipiendo.

3. *Ad patres*] Scilicet imitandos in vera fide & moribus.

4 *Restituet omnia*] Judæos ad Christum convertendo quos ad se abduxerat Antichristus. Ita August.

5. *Dabo*] Scil. spiritum. Vel *Dabo* ut prophetent, quod hic sequitur.

6 *Testibus*] Enoch & Eliæ, qui vocantur testes, quia prædicando Evangelium reddent testimonium de Christo.

7 *Prophetabunt*] Multa futura prædicent ut homines convertant.

8 *Amicti saccis*] Agentes & prædicantes pœnitentiam.

9. *Olivæ*] Ita vocantur propter pinguedinem olei quam ex se fundent, ob fertilitatem magnam quam habebunt, & fructum multum quem afferent.

10. *Duo candelabra*] Ita vocantur ob lumen doctrinæ & splendorem sanctitatis, quibus hominum tenebras illustrabunt & Judæos vera Evangelii luce perfundent.

11. *Stantes*] Refertur ad candelabra: sæpe enim Interpres nomen adiectivum ponit in eo genere quo erat in Græco, licet genus illud, nomini Latino non conveniat. Ita Apoc. 14. cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius.

§. 5. De Eliæ et Henoc adventu, qui etiam antecedet iudicium.

Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, & convertet 1 *cor Patrum* 2 *ad filios, & cor filiorum* 3 *ad patres eorum*, Malach 4 §. 6.

Qui ergo scribæ dicunt, quod Eliam oportet primum venire? at ille, respondens ait illis: Elias quidem venturus est, & 4 *restituet omnia*, Matth. 17. 10. 11.

§ *Dabo duobus* 6 *testibus meis, &* 7 *prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta,* 8 *amictis saccis. Hi sunt duæ* 9 *olivæ, &* 10 *duo candelabra in con-*

Caput II.

De Judice primario ejusque qualitatibus, tum de judicibus secundis.

§ 1. Christus iudicabit in extremo iudicio.

Ego sum α *&* ω 1 *principium &* 2 *finis dicit Dominus qui est & qui* 3 *erat, &* 4 *qui venturus, omnipotens*, Apoc 1. 8.

Omnes stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: § 5 *vivo ego dicit Dominus, quoniam mihi* 6 *flectet*

6 *flectetur omne genu & 7 omnis lingua 8 confitebitur Deo*, Rom. 14. 10 11.

Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum, 2 Cor 5 10.

Præcepit nobis prædicare populo, & testificari, quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum, Act. 10. 42.

Statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, 9 in viro, 10 in quo 11 statuit: 12 fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis, Act. 17. 31.

13 *Judicium sedit, & 14 libri aperti sunt*, Dan. 7. 10.

Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & usque ad 15 antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus 16 obtulerunt eum, & dedit ei potestatem & honorem & regnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur: & regnum ejus quod non corrumpetur, Dan 7 13. 14.

Videbunt filium hominis 17 venientem in nubibus cæli, cum virtute multa & majestate, Matth. 24. 30.

Dico vobis: amodo videbitis filium hominis 18 sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli. Matth. 26. 64.

Neque pater 19 judicat quemquam sed omne judicium dedit filio. Joan 5. 22.

1. *Principium*] Quia omnes creavit.

2. *Finis*] Quia omnes iudicabit.

3. *Erat*] Semper enim erat verbum patris: juxta illud. In principio erat verbum.

4. *Qui venturus est*] Ad iudicandum orbem.

5. *Vivo ego*] Forma hæc est juramenti divini.

6 *Flectetur omne genu*] Omnes mihi subjicientur.

7. *Omnis lingua*] .i. conscientia inquit Anselmus

8. *Confitebitur Deo*] .i. Christo, quicquid egit sive bonum sive malum. Vel *confitebitur*, i. agnoscet omnis homo & prædicabit Deum sive misericordiam salvantis commendando, sive justitiam condemnantis comprobando à dictamine conscientiæ convictus. Ita Titelm.

9. *In viro*] .i. per virum.

10. *In quo*] .i. per quem.

11. *Statuit*] Scilicet judicare.

12. *Fidem præbens omnibus*] Scil. de hac re q.d. de futuro hoc judicio nos certos reddens,

13. *Judicium*], i. Judex Christus.

14. *Libri*] Conscientiarum, seu cordium.

15. *Antiquum dierum*] Ad patrem æternum, qui vocatur antiquus dierum, quia eius sunt dies omnes & tempus omne, item quia est ante omnes dies, & quia plenus dierum, utpote ab æterno. Denique quia filio prior est origine quà Deus est, & prior tempore quà homo est.

16 *Obtulerunt eum*] .i. multis comitantibus est præsentatus.

17. *Venientem*] Scil. ad judicium.

18. *Sedentem à dextris &c.*] Hoc modo loquendi significatur Christum paternæ gloriæ consortem.

19. *Judicat*] Scil. ut filius apparens visibiliter in judicio.

§. 2. De qualitatibus Judicis.

Primum de universali ejus scientia.

2 *Vivus est 1 sermo Dei & 3 efficax, & 4 penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem 5 animæ ac spiritus, 6 compagum quoque ac medullarum, & 7 discretor cogitationum, & intentionum cordis. Et nulla est creatura invisibilis in conspectu ejus, omnia autem nuda sunt & aperta oculis ejus, ad 8 quem nobis sermo*, Hebr. 4. 12. 13.

Vide item Verbo Deus cap. 11. de ejus scientia.

1. *Sermo Dei*] λόγος Verbum Dei ut vertit S. Joan. cap. v. 1. i. Filius Dei.

2. *Vivus*] Vita vivit in se, vita inquam divina, aliisque vitam dat.

3. *Efficax*] Quia quicquid vult operatur.

4. *Penetrabilior gladio*] Quia cognitione sua omnia penetrat, ut ea rectè judicare possit.

5. *Anima ac spiritus*] Anima est inferior pars ubi cupiditates & affectus, unde & homo dicitur animalis; spiritus autem est superior pars, fide & gratia illustrata, q.d. filius Dei examinat & discernit motus omnes & cogitationes, seu sint animales, seu spirituales.

6. *Compagum*] Medullarum, i. omnium maximè reconditarum partium, i. omnia omnino etiam abditissima videt Christus & judicat.

7. *Discretor*] Judex.

8. *Ad quem nobis sermo*] id est, cum quo nobis

est ratio, causa & negotium, & cui omnium actuum nostrorum reddenda est ratio. Ita Chrysost.

§. 3. De Christi Judicis iustitia.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & 1 suscitabo 1 David 2 germen 3 justum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra in diebus illis 4 salvabitur Juda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster, Hierem. 23. 5. 6.

Deus 5 judicium tuum 6 regi da: & 7 justitiam tuã filio regis: 8 judicare populum tuum in justitia, & 9 pauperes tuos in judicio, Ps. 71. 2.

10 *Induet pro thorace justitiam, & accipiet pro galea 11 judicium certum, sumet scutum inexpugnabile 12 aequitatem*, Sap. 5. 19. 20.

Vide etiam Verbo Deus c. 14. ubi de eius Justitia. Item Isa. 28. 17. Sapient. 6. 8. Hier. 25. 14. Ezech. 18. 30 Psal. 97. 9 & 95. & 19.

1. *David*] i. Ipsi Davidi.

2. *Germen*] Messiam: qui vocatur germen quia ex radice Jesse, caeterorumque veterum patrum penè emortua, non humana opera, at sponte sua, i. divina virtute e virgine matre conceptus, exiguis & humillimis initiis, pulcherrimis ramis sese per orbem diffudit.

3. *Justum*] Quia iustum exercebit iudicium. Item quia causa omnis nostrae iustitiae, & sanctitatis 1 Ad Cor. 1. 3.

4. *Salvabitur*] Et habitabit. Liranus hæc intelligit de futura salute & securitate in vita æterna.

5. *Judicium*] Potestatem iudicandi.

6. *Regi*] Christo filio tuo.

7. *Justitiam*] Idem est quod iudicium hîc.

8. *Judicare*] Supple da.

9. *Pauperes*] Omnes quamlibet divites, sunt pauperes respectu Dei.

10. *Induet justitiam &c.*] Dat Deo virtutes suas pro armis.

11. *Judicium certum*] .i. sincerum, verum, integrum, non fictum, summae aequitatis.

12. *Æquitatem*] Sanctitatem, quia Deus indutus à nullo potest expugnari. Vide penè simile Isa. 59. 17.

§. 4. Ad hanc Christi judicis justitiam pertinet quod sit futurus inexorabilis, nec sit muneribus placandus.

Non parcam 1 ei, & 2 verbis potentibus, & 3 ad deprecandum compositis, Job 41. 3.

Argentum eorum & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini, Ezech. 7. 19. Vide Sophoniæ 1. 18. & Verbo Infernus §. 7.

Porrò triumphator in Israel non parcet, & foenundine non flectetur, neque enim homo est ut agat foenitentiam. 1. Reg 15. 29.

1. *Ei*] Sup. Daemoni vel peccatori, de quo loquitur Iob figurate.

2. *Verbis potentibus*] Ob verba comminatoria.

3. *Ad deprecandum compositis*] Neque etiam propter verba eius humilia, q. d. puniam ut exigit iustitia.

§. 5. De aliis Christi judicis perfectionibus ut sapientia, potentia, odio peccati, veracitate, immutabilitate & caeteris.

Vide verbo Deus.

§. 6. De iis qui cum Christo judicabunt.

In his primùm erunt Apostoli, & Religiosi qui cum iis reliquerunt omnia.

Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me 1 in regeneratione cum sederit filius hominis in sede majestatis suae, sedebitis & vos super 2 sedes duodecim 3 judicantes duodecim 4 tribus Israel, Matt. 19. 28.

1. *In regeneratione*] .i. resurrectione, quae erit quasi altera generatio quia corporis erit, totiusque hominis & mundi renovatio.

2. *Sedes duodecim*] Ponitur numerus finitus pro infinito, q. d. Christus quisque vestrum suam habebit sedem, & Judas habebit si perseveret, inquit S. Chrysost. Item & vestri assecla Paulus & Barnabas, & quotquot relictis omnibus, Christum pauperes perfecta & ardenti imitatione secuti fuerint eiusque Evangelium propagarint. Ita Origen. Hieron. &c.

3. *Judicantes*] Non tantum approbatione sententiae Christi, sic enim omnes sancti iudicabunt, sed honorificentius: quasi vita & verbo etiam arguentes vel approbantes eos qui doctrinam suam neglexerint vel coluerint.

4. *Duo-*

4. *Duodecim tribus Israel.*) Sub quibus omnes omnino gentes intellige.

§ 7 TUM SANCTI OMNES.

1 *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis. & regnabit Dominus illorum in perpetuum.* Sap. 3 8.

2 *Vt faciant in eis judicium conscriptum, gloria hac est omnibus sanctis ejus.* Ps. 149. 9.

Videndi item 3. vestis qui antecedunt.

An nescitis quoniam 3 sancti de hoc mundo judicabunt. & si 4 in vobis judicabitur mundus; indigni estis qui de minimis judicetis? nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis saecularia.

Ecce 6 venit Dominus 7 in sanctis millibus suis, 8 *facere judicium contra omnes, & 9 arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus* 10 *duris, quae locuti sunt contra eum peccatores impii.* Judae v. 14. 15.

Dominus ad judicium veniet cum 12 *senibus populi sui, & 13 principibus ejus: vos enim 14 depasti estis vineam, & rapina pauperis in domo vestra.* Isa. 3. 14.

Veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo, Zacha. 14. 5.

1. *Iudicabunt.*] Vide superiore §. numero 3.

2. *Vt faciant.*] Vide V. Gloria caelestis cap. 2 §. 11.

3. *Sancti judicabunt.*] Subscribentes sententiae Christi, eamque approbantes.

4 *In vobis.*] Per vos.

5 *Indigni estis.*) Est ironia, q. d. maximè digni estis & sufficientes.

6 *Venit.*] Veniet.

7. *In sanctis.*] Cum sanctis.

8. *Facere.*) Graecismus. Ad faciendum.

9. *Arguere.*) Convincere.

10. *Duris*] .i. malis, seu rebus non ferendis ut blasphemiis & similibus.

11. *Eum.*) Deum scilicet.

12. *Senibus.*) Patriarchis & Prophetis.

13 *Principibus.*) Apostolis. Glo. interl.

14. *Depasti.*) Vide V. Injustitia §. 2. nu. 15.

§ 8. SANCTI NON MISERBUNTUR IMPIORUM dum eos judicabunt.

1 *Absorpti sunt 2 juncti petra judices eorum.* Ps. 140. 6.

1. *Absorpti sunt.*) In affectum justitiae & petrae soliditatem, inquit Bern. serm. 8. in Ps. Qui habitat.

2. *Juncti petra.*) Christo Domino. Tunc pures flexibile quidquam inveniendum in judicibus junctis petrae. Idem.

§ 9. ETIAM ETHNICI IUDICATURI sunt impios.

Regina austri surget in judicio cum viris generationis hujus & 1 condemnabit illos: quia venit à finibus terrae audire sapientiam Salomonis, & ecce plusquam Salomon 2 hic. Viri Ninivitae surgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia paenitentiam egerunt ad praedicationem Jonae, & ecce 3 plusquam Jonas hic. Lucae. 11. 31. 32.

1. *Condemnabit.*] Non potestate judicii, sed comparatione facti melioris. Ita Beda.

2 *Hic.*) .i. in hoc loco: seu hic demonstrando seipsum.

3 *Plusquam Jonas.*] Paucis enim diebus praedicavit Jonas & peregrinis & signum non fecit: Christus autem diu, & civibus, & multa signa fecit. Chrysost.

CAPUT III.

Quinam judicabuntur & de quibus. Item de accusatoribus & testibus.

§. 1. OMNES OMNINO IUDICABUNTUR.

Cum venerit filius hominis in 1 majestate sua & omnes Angeli ejus cum eo, tunc sedebit super 2 sedem majestatis suae: & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem sicut pastor segregat oves ab hadis. Matt. 25. 31. 32.

Vidi mortuos 3 magnos & pusillos, stantes in conspectu throni & 4 libri aperti sunt, & alius 5 liber apertus est qui est vitae, & judicati sunt mortui ex his quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Et dedit mare mortuos qui in eo erant; & 6 mors, & 7 infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & judicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Apoc. 20. 12. 13.

2 *Interrogatio omnium in consummatione erit.* Eccli.16.22.

Ad idem faciunt multa testimonia superius allata.

1 *Majestate.*] Gloria corporis.

2. *Sedem majestatis.*] .i.gloriosam quia erit thronus ex nubibus splendidissimis.

3. *Magnos & pusillos.*] Tam qui viri aut senes, quàm qui adolescentes mortui sunt.

4. *Libri.*] Cordium & Conscientiarum.

5. *Liber vitæ.*] In quo omnes prædestinati ad vitam æternam scripti sunt.

6. *Mors dedit mortuos,*] Quos ipsa vel naturali interitu vel violento consumpsit in terra.

7. *Infernus.*] Infernus dat mortuos.i.corpora quæ absorbuerat & in infernum descendisse putabantur ut corpora Dathan & Abiron, Antichristi,& pseudoprophetæ & aliorum multorum qui in historiis leguntur huiusmodi morte periisse.

8. *Interrogatio.*] Vide infra §.4.

§. 2. Iudicandi autem sunt de universis quæ gesserunt.

2 *Lætare juvenis in adolescentia tua, & 2 in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, & 3 ambula in viis cordis tui & in intuitu oculorum tuorum, & scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium* Ecclæ.11.9.

Cuncta quæ fiunt adducet Deus *in judicium, pro omni errato, 4 sive bonum, sive malum sit.* Ecclæ. 12.14.

5 *Hoc est judicium. quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis 6 tenebras, quam lucem, erant enim eorum mala opera.* Ioan.3.19.

1. *Lætare.*] Est ironia.

2. *In bono sit.*] .i.exhilaret se.

3. *Ambula. &c.*] .i.da cordi tuo & oculis tuis quidquid concupiscunt.

4. *Sive bonum, sive malum.*] Iungenda sunt hæc cum præcedentibus: Cuncta adducet Deus in iudicium, & includenda sunt parenthesi verba illa *pro omni errato* .i de iis quoque quæ per errorem exciderint. Ita Dionysius & Titelman.

5. *Hoc est judicium.*] .i. causa iudicii & condemnationis.

6. *Tenebras.*] Peccatorum. Ita Hilarius.

§. 3. Etiam de verbis otiosis.

Dico vobis, quoniam omne 1 verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die Iudicii. Matt.18.36.

1. *Verbum otiosum.*] Tale est quod sine loquentis utilitate dicitur aut audientis. Gloss. Interl.

§. 4. Etiam de cogitationibus.

In cogitationibus impii 1 *interrogatio erit.* Sap. 1.9.

Huc faciunt quæ adstruunt Deum scrutari renes & corda, cuius quidem generis multa Verbo Deus, potissimum ca.11.

1 *Interrogatio.*] id est, examen, inquisitio & consequenter iudicium .i. cogitationes impii, eiusque consilia examinabuntur, & iudicabuntur.

§. 5. Item de ignorantiis.

Delicta juventutis meæ & 1 ignorantias meas ne memineris. Ps.24.7.

Vide Levitici 5.17. & Job 1.5. & Abacuc.cap.3.titulum.

1. *Ignorantias.*] Peccata commissa ex ignorantia & infirmitate id autem petit, quia sciebat se de iis iudicandum.

§. 6. Item de occultis et alienis.

1 *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, & 2 ab alienis parce servo tuo. Si mei non fuerint 3 dominati, tunc 4 immaculatus ero, & 5 emundabor à delicto maximo.* Ps.18.13.14.

1. *Delicta quis intelligit.*) q. d. cum tot bona afferat lex Dei, quis tamen scit peccata quæ sæpe per infirmitatem contra eam committimus, quæque homini occulta sunt.q.d. nulli aut pauci. Lyran.

2. *Ab alienis.*) Supple peccatis. Idem.

3. *Dominati.*) Defectus alieni vel proprii sed occulti.

4. *Immaculatus ero.*) In conscientia propria.

5. *Emundabor à delicto maximo.*) Quia qui cavet minora, cavet etiam maiora. Idem.

§. Add. Etiam bona opera examinabuntur & iudicabuntur.

1 *Cum accepero tempus, ego 2 justitias judicabo.* Ps.74.3.

Vide Item §.sequentem.

1. *Cum accepero tempus.*) Cum venerit hora iudi-

iudicii mihi soli notæ: vel cum à vobis sumpsero tempus quod vobis largior ad pœnitendum.

2. *Iustitiæ.*) Huius explicationem vide §. sequente numero 2.

§. 7. Atque hæc omnia accurate examinabuntur.

1 *Scrutabor* 2 *Hierusalem in lucernis.* Sopho. 1. 2.

1. *Scrutabor.*) Diligentissimè inquiram in latebras omnes cordis & operum, quemadmodum facit qui lucernam accendit ut aliquid quærat.

2. *Hierusalem.*) Etiam iustos seu cives Hierusalem & pacis scrutabor; non tantum Babylonios. Quid (exclamat Bern.) in Babylone tutum si Hierusalem manet scrutinium? examinabuntur enim bona opera, qua intentione facta, quo fervore, quo modo, iuxta illud, ego iustitias iudicabo, non peccata tantum, sed ipsa iusta opera.

§. 8. Quæ res incutere debet timorem iudicii.

Si justus 1 *vix salvabitur, impius & peccator* 2 *ubi parebunt?* 1. Pet. 4 18.

1. *Vix salvabitur.*) Ob districtum iudicium quod exercebitur à Deo.

2. *Ubi parebunt?*) Quomodo in conspectum Dei iudicis se dare audebunt.

§. 9. Quæ res etiam fuit causa, cur sancti timuerint iudicium.

1 *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum: qui autem judicat me Dominus est.* 1. Cor. 4, 4.

2 *Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & 3 pondus eius ferre non potui.* Job. 31. 23.

Quid faciam cum surrexerit ad iudicandum Deus? & cum quæsierit 4 *quid respondebo illi:* Job. 31. 14.

5 *Verebar omnia opera mea, sciens quod non* 6 *parceres delinquenti.* Job. 9. 28.

1. *Nihil mihi.*) Vide Verbo Gratia cap. 2. §. 2. n. 24.

2. *Semper &c.*) .i. ante oculos semper habui timorem Dei, eiusque iudicium semper quasi capiti meo desuper imminens prospectabam, sicut qui maris pericula navigat videt desuper venientes & quasi capiti imminentes tumentium fluctuum procellas, quasi ad montium magnitudinem ascendentes.

3. *Pondus.*) Gravitatem hæc Dei censebam malis intolerabilem fore.

4. *Quid respondebo illi.*] Qui nec verbis meis posset talli, nec multiloquio obrui, nec promissis deliniri.

5. *Verebar omnia opera.*] Solicitè attendens ne verbo aut facto Deum offenderem. Metuens etiam ne non mea opera facerem ea diligentia & affectu quo oporteret.

6. *Parceres delinquenti.*] .i. sciens rigorem divini tui judicii.

§. 10. De iis qui accusabunt in hoc judicio.

Revelabunt 1 *cæli iniquitatem ejus, & terra consurget adversus eum.* Job. 20. 27.

2 *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, & 3 traducent illos ex adverso iniquitates ipsorum.* Sap. 4. 20.

4 *Projectus est* 5 *accusator fratrum nostrorum qui* 6 *accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte* Apoc. 12. 10.

Cum gentes qua 7 *legem non habent,* 8 *naturaliter* 9 *ea qua legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex qui ostendunt* 10 *opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia illorum, & inter se invicem* 11 *cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicabit Deus occulta hominum,* 12 *secundum evangelium meum,* 13 *per Iesum Christum* Rom. 2. 15. 16.

In cogitatione tua 14 *regi ne detrahas, & in secreto* 15 *cubiculi tui ne maledixeris* 16 *divitii: quia &* 17 *aves cæli* 18 *portabunt vocem tuam, & qui* 19 *habet pennas annuntiabit* 20 *sententiam.* Eccle. 10. 20.

Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud patrem: est qui accusat vos 21 *Moyses in quo speratis* Joan. 5. 45.

1. *Cæli.*] Angeli, ita Chald.

2. *Venient &c.*] .i. præterita peccata rememorabuntur.

3. *Traducent.*] Accusabunt, convincent.

4. *Projectus.*] e cælo in terram.

5. *Accusator.*] .i. diabolus, quod officium maximè exercebit in die iudicii.

6. *Accusabit illos.*] Etiam in hac vita dum nos allicit ad peccandum, accusat nos, & in-

cla-

clamat Dei justitiam ut nos æternis pœnis puniat.

7. *Legem non habent*] sci. scriptam.

8. *Naturaliter*.] Duce natura, & virtute naturali.

9. *Ea quæ legis sunt*.) .i. pleraque ex iis quæ lex præcipit ut honorare parentes, cavere adulterium, dare eleemosynam &c.

10. *Opus legis scriptum*.].i. legem scriptam, scil. testimonium conscientiæ.

11. *Cogitationibus accusantibus &c.*) .i. Quam rem etiam declarant cogitationes, quas hinc defendentes bonas, illinc accusantes malas in se habent, quæ & nunc quidem in consistorio mentis agunt partes suas, sed multo magis in die judicii id præstabunt.

12. *Secundum Evangelium meum*.] .i. prout ubique prædico.

13. *Per Jesum Christum*.) Hæc verba, jungenda cum illis, *judicabit Deus*: judicium enim visibile exercebit Deus per Jesum Christum.

14. *Regi*.) Christo.

15. *Cubiculi*.) Conscientiæ.

16. *Divitii*.) Sancto cœlestibus donis ditato.

17. *Aves cæli*.) Angeli.

18. *Portabunt vocem tuam*.) Te accusabunt.

19. *Habet pennas*.) Administratorii spiritus.

20. *Sententiam &c.*) Sermones tuos.

21. *Moysis*.] .i. Mosaica lex cujus estis transgressores, & cui quæ de me prædixit, non creditis. Idem proportionaliter dici potest Christianis, quos accusabunt Apostoli, aliique præcones Evangelii & sancti omnes, maximè qui illis legem Dei promulgarunt ut fecit Moses Judæis.

4. *Opprimunt peregrinum*.] Injustè contrà eum judicando aut falsum dicendo testimonium.

CAPUT IV.

De sententia, de tempore & loco Judicii.

§. 1. DE SENTENTIA CUM IN BONOS tum in impios.

Tunc dicet rex his qui à dextris erunt: venite 1 benedicti patris mei, 2 possidete paratum vobis regnum 3 à constitutione mundi. Tunc dicet & hu, qui à sinistris erunt: 4 Discedite à me 5 maledicti in 6 ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis ejus. Matt. 25. 34 41.

Vide Cant. 4. v. 8. ejusque explicationem verbo Maria.

7 Ligatis manibus, & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus, & stridor dentium, Matt. 22. 13.

1. *Benedicti patris*.] .i. à patre, i. electi à patre ad vitam beatam.

2. *Possidete*.) Tanquam hæreditatem.

3. *A constitutione mundi*.) Beatitudo quidem ab æterno prædestinata, ac ejus locus paratus fuit initio mundi sci cælum empyreum.

4. *Discedite à me*.) En pœnam damni.

5. *Maledicti*.) Non dicit (inquit Origenes) patris mei: benedictionis enim ministrator est pater, maledictionis autem quisque sibi per peccata est author.

6. *In ignem*.) En pœnam sensus.

7. *Ligatis*.) Vide V. Infernus §. 4 n. 3. & §. 12, n. 2.

§. 2. EA SENTENTIA CONTINEBITUR CAUsatum salutis, tum damnationis cujusque: detegenturque omnium peccata. Quod quidem satis patet ex 1 Matth. 25. cap. v. 35. & aliquot sequentibus: Item ex his.

Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis 2 amatorum ejus: & 3 vir non eruet eam de manu mea, Osee. 2. 10.

Ecce ego ad te: dicit Dominus exercituum, & revelabo 4 pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis 5 ignominiam tuam. Et projiciam super te abominationes, & contumeliis te afficiam, & 6 ponam te in exemplum. Nahum. 3. 5. 6.

§. 11. DE TESTIBUS.

1 Accedam ad vos in judicio, & 2 ero testis velox maleficis & adulteris, & perjuris, & 3 qui calumniantur mercedem mercenarii & viduas, & pupillos, & 4 opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. Mala. 3. 5.

1. *Accedam, &c.*) Aggrediar vos judicare & punire.

2. *Ero*.) Ego ipse qui sum judex, ero etiam testis, non enim testibus egeo qui omnia vestra cognovi.

3. *Qui calumniantur mercedem*.] Qui per vim & fraudem privant mercede sua mercenarium.

7 *Revelabitur ignominia vestra, & videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam & non resistet mihi homo.* Isa. 47 3

8 *Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit unicuique à Deo.* 1. Cor. 4. 5.

2. Christus hîc exempli causa effert opera misericordiæ, quia, inquit Chrysost. ea maximè sunt obvia, & ad communitatem maximè pertinent, licet ob alias virtutes & peccata multi sint salvandi & damnandi.

2. *Amatorum.*] Imò totius mundi.

3. *Vir.*] .i. nullus omnino.

4. *Pudenda.*] id est, ostendam omnibus quæ sis, & faciam ut te omnes detestentur, gravissima enim mulieri contumelia est, & detestationis causa, nudari, & oculis omnium exponi.

5. *Ignominiam.*] Peccata tua ignominiosa & probro plena non uni atque alteri regno, sed toti mundo.

6. *Ponam in exemplum.*] Quoties de magnis peccatis & de magno supplicio narrabitur, statim in exemplum adducetis.

7. *Revelabitur.*) Quod dicitur de Babylone ad litteram, accommodatur, ad extremum judicium quando peccatorum ignominiosa scelera palam proponentur.

8 *Dominus illuminabit.*) Vide V. Deus c. 11.

§. 3. Hæc in impios sententia comparatur gladio, & strepitui aquarum.

Et vox 1 *illius* 2 *tanquam vox aquarum multarum, &* 3 *de ore eius gladius utraque parte acutus exibat.* Apoc. 1. 15. 16.

1. *Illius.*) Scil. Christi.

2. *Tanquam vox aquarum.*) .i. tanquam strepitus maximi exercitus irruentis, aut tanquam vox maximæ hominum multitudinis, cujus vox, vociæ sono aquarum multarum comparatur. *Vide Isa.* 17. *Apoc* 19. *& alibi.* Vox autem hæc quæ licet sit unius Christi, videtur tamen maximæ multitudinis, significat magnam virtutem sententiæ ejus quæ adversarios terrebit, & venturam cum magna potestate quasi multorum exercituum.

3. *De ore gladius.*) Hic gladius est sententia quam in adversarios profetet, quæ acutissimè eos feriet & intimè penetrabit, neque poterit ejus virtuti quasi aciei resisti, atque ob has causas, gladius appellatur anceps ex ore exiens.

§. 4. De executione sententiæ seu ejus effectu.

1 *Ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Matt. 25. 46.

2 *Infernus & mors missi sunt in stagnum ignis, hæc est mors secunda, & qui non inventus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Apoc. 20. 14. 15.

1. *Ibunt.*] Virtute scilic. sententiæ à Christo Domino prolatæ quæ cum summæ sit efficacitatis, statim exibit in actum.

2. *Infernus.*] Vide V. Infernus §. 2. n. 1.

§. 5. Nullus valebit effugere pœnam ab ea statutam.

3 *Ecce ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum onustum fano* : & 4 *peribit fuga à veloce &* 5 *fortis non obtinebit virtutem suam, &* 6 *tenens arcum non stabit, & velox pedibus non salvabitur, & ascensor equi non salvabit animam suam, &* 7 *robustus corde inter fortes nudus* 8 *fugiet illa die, dicit Dominus* Amos. 2. 13. 14. 15. 16

Peribit fuga à 9 *pastoribus, & salvatio ab optimatibus gregis.* Hier. 25. 35.

Videte quod ego sim solus, & non est alius Deus præter me: ego occidam, & ego vivere faciam, percutiam, & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere. Deut. 32. 39.

Tu terribilis es, & quis resistet tibi, 10 *ex tunc ira tua.* Psal. 75. 8.

Quis est iste 11 *pastor qui resistat vultui meo?* Hier. 50. 44.

Omne quod voluerit faciet: & sermo illius plenus potestate est. Nec dicere ei potest quisquam: quare ita facis? Eccl. 8. 3 4.

Dominus exercituum decrevit, & quis poterit infirmare? & manus eius extenta, & quis avertet eam? Isa. 14. 27.

Væ 14 *desiderantibus* 13 *diem Domini: Ad quid eam vobis?* Dies Domini *ista* tenebræ *& non lux.* 14 *Quomodo si fugiat vir à facie leonis & occurrat ei ursus: & ingrediatur domum & innitatur manu super parietem, & mordeat eum coluber.* Amos 5. 18. 19.

Quid facietis in die 15 *visitationis, & calamitatis de longe venienti? ad cuius confugietis auxilium? & ubi derelinquetis* 16 *gloriam vestram.* Isa 10. 3.

& 17 *Deus, cuius iræ nemo resistere potest, & sub quo curvantur qui portant orbem.* Job. 9. 13.

3. *Ecce ego, &c.*) .i. quemadmodum stridet & longè latèque sonat plaustrum onustum fœno, magis quam si re alia solidiori oneretur quæ considat & immobilis incumbat, ita ego in vobis & in terra vestra (hoc enim significat *subter vos*) audiri faciam magnum stridorem & molestissimum ululatum hostilis exercitus venientis: hi sunt dæmones secundum sensum Tropologicum.

4 *Peribit fuga.*] Non poterit fugere.

5. *Fortis, &c.*) .i. non poterit pugnare. Quam ad verum in die judicii.

6. *Tenens arcum.*] Multum utebantur arcu Israelitæ, & erant sagittandi peritissimi.

7. *Robustus.*] Qui alios servare se posse credebat, non poterit se servare.

8. *Fugiet.*] Conabitur fugere sed frustrà, significatur nec arti, nec viribus fore locum in illa die.

9. *Pastoribus & optimatibus.*] .i. principibus, Regibus, quod si his negatur posse fugere in die judicii, quanto minus aliis.

10. *Ex tunc ira tua.*] .i. ex eo tempore quo cæperunt peccare illis iratus es.

11. *Pastor.*) Vide supra n. 9.

12. *Desiderantibus.*] .i dicentibus veluti si desiderent: Veniat sanè dies ista quæ toties prædicitur.

13. *Diem Domini.*] Diem judicii.

14. *Quomodo, &c.*) .i. idem vobis accidet ac ei qui cum leonem evasit in ursum incidit, & cum mox parieti incumbit securus ut quiescat, ibi mordetur à colubro. i. non poteritis evadere illius diei calamitatem, unam enim fugientes cladem excipiet alia.

15. *Visitationis.*] Sumitur in malam partem. i. punitionis.

16. *Gloriam vestram.*) Opes & cætera in quibus soliti eratis gloriari.

17. *Deus.*) Huius explicationem Vide V. Deus cap. 18.

§. 6. Neque mutare judicis sententiam.

Quis dicet tibi: quid fecisti? aut quis 1 stabit contra judicium tuum? aut quis in conspectu tuo 2 veniet vindex iniquorum hominum? aut quis tibi 3 imputabit, 4 si perierint nationes, quas tu fecisti. 5 Non enim est alius Deus quam tu, cui est cura de omnibus, 6 ut ostendas quoniam non injustè judicas judicium. Neque Rex, neque Tyrannus in conspectu tuo, 7 inquirent, de his quos tu perdidisti. Sap. 12. 12. 13. 14.

Neque 8 *ultra in hominis potestate est ut* 9 *veniat ad Deum in judicium. Ipse enim* 10 *concedente pacem, quis est qui condemnet?* 11 *ex quo absconderit vultum, quis est qui* 12 *contempletur eum,* 13 *& super gentes & super omnes homines.* Job. 34. 23. 29.

Vide item §. præcedentem.

1. *Stabit contra.*) .i. se opponet judicio tuo.

2 *Veniet vindex iniquorum.*] .i. vindex pro injustis hominibus adversus te, & tanquam patronus eos tueatur.

3. *Imputabit.*) Quit te accusabit, quis crimen tibi intendet.

4. *Si perierint nationes.*) Cum tu eas perdere potueris tanquam Dominus, utpote qui feceris eas.

5. *Non enim est alius Deus.*) Qui possit tuam mutare sententiam, aut te reprehendere propter impios punitos.

6. *Ut ostendas* &c.] Hæc cura de omnibus ostendit summam judiciorum morum æquitatem, siquidem non ex incuria, aut ex malevolentia, impios afficis supplicio.

7. *Inquirent.*) Quæstionem tibi movebunt cur impios perderis.

8. *Ultra.*) Postquam semel est condemnatus.

9. *Veniat ad judicium.*] Vel appellando ab ejus sententia, vel efficiendo quoquo modo ut sententiam retractet.

10. *Concedente pacem.*] Absolvente.

11. *Ex quo absconderit vultum.*] Cum aliquem iratus voluerit punire.

12. *Contempletur eum.*) Quis poterit iterum eum videre benignum & propitium? Quis poterit suo consilio aut potestate ejus iram avertere?

13. *Et super gentes &c.*] .i. ipse est judex omnium universalis, & quod dixi locum habet in omni natione quæ sub cælo est.

§. 7. In infligendis pœnis et sententiæ executione adhibebit Deus etiam creaturas.

Accipiet armaturam 1 zelus illius, & 2 armabit Creaturam ad ultionem inimicorum, 3 induet dextram 3 in lanceam, & 4 pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos Sap. 5. 18. 21.

Vide cæteros versus & Sap. 16. v. 24.

1.*Zelus.*)Indignatio ob honorem ſuum violatum à peccatoribus.

2.*Armabit creaturam.*] Hoc eodem zelo honoris Dei armabit.

3 *In lanceam.*) Loco lanceæ.

4.*Pugnabit orbis.*) Ut vlciſcatur ſuas & Domini ſui injurias, ſiquidem ipſis peccatores abutuntur ad ſuas voluptates contra Domini voluntatem.

§. 8. Quando sit futurum iudicium id notum nemini.

De die autem illa vel hora nemo ſcit, neque Angeli 1 *in cælo,* 2 *neque filius, niſi* 3 *pater* Matt 13.32.

Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Actor. 1.7.

1.*Neque filius.*] Scil.Icit ut revelet,ſeu neſcit nobis,ut ſemper timus ſolliciti, licet verè ſciat, Glo.

2.*Pater.*) In quo etiam eſt filius.

§. 9. Certum est tamen inopinatum fore & improviſum.

Sicut in diebus Noe ita erit & adventus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium, comedentes & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes uſque ad eum diem quo intravit Noe in arcam, & non cognoverunt donec venit diluvium. & tulit omnes: ita erit & adventus filii hominis. Matt. 24.37.38 39.

Sicut fulgur coruſcans 1 *de ſub cælo, in ea, quæ ſub cælo ſunt fulget: ita erit filius hominis in* 3 *die ſua.* Luc. 17 24.

Si non vigilaveris veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te Apoc 3.3.

Vigilate quia neſcitis qua hora Dominus veſter venturus ſit. Illud autem ſcitote quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur venturus eſſet vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. Ideo & vos eſtote parati, quia qua neſcitis hora filius hominis venturus eſt. Matt. 24.42. 43.44.

4 *Media nocte factus eſt* 5 *clamor, ecce* 6 *ſponſus venit exite obviam ei.* Matt. 25 6.

7 *Attendite vobis nè forte graventur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ: & ſuperveniat in vos repentina dies illa: Tanquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt, & ſtare ante filium hominis.* Luc 21.34.35.36.

8 *De temporibus & momentis fratres non indigetis ut ſcribamus vobis, ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini ſicut fur in nocte ita veniet. Cum enim dixerint* 9 *pax, &* 10 *ſecuritas:* 11 *tunc repentinus eis ſuperveniet* 12 *interitus* 13 *ſicut dolor in utero habenti, & non effugient. Vos autem fratres non eſtis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat.* 1.ad Theſ.5.1.2.3.4.

Ecce Iudex 14 *ante januam aſſiſtit.* Iacob 5 9.

Ecce venio ſicut fur. Beatus qui vigilat & cuſtodit 15 *veſtimenta ſua nè nudus ambulet & videant turpitudinem ejus.* Apoc.16,15.

1.*De ſub cælo. &c.*) .i.ex vna cæli plaga uſque ad alteram fulget.

2.*Ita*]ſcil.erit manifeſtus,vel improviſò adveniens.

3.*Die ſua.*) Iudicii & ſecundi adventus.

4.*Media nocte*] Tempore inopinato quando ſolemne eſt hominibus dormire.

5.*Clamor.*)Eſt vox tubæ ſuſcitantis mortuos. Orig. Chryſ.

6. *Sponſus venit.*] Chriſtus venit ad judicium.

7.*Attendite*) Vide V.Gula §.4.n.12.

8 *De temporibus & momentis.*] Quibus futura reſurrectio & judicium, an hyeme, an æſtate, qua hora diei aut noctis.

9.*Pax.*, Sup. eſt nobis.

10.*Securitas.*) De futuro: q.d.nihil eſt quod quidquam timeamus amplius,

11.*Tunc.*] Deſcendente iudice.

12. *Interitus.*] Mors æterna corporis & animæ.

13.*Sicut dolor.*) ſcil. ſupervenit mulieri habenti in utero proiem dum eam paritura eſt:ita malum conſcientiæ ipſorum incipiet eos ſubitò torquere, cum per judicis adventum cæperint urgeri ut ad lucem prodeant & omnibus appareant. Vide hic pulchre Anſelm. cur peccatorem mulieri gravidæ comparet Apoſtolus.

14. *Ante ianuam.*] Improviſo irrupturus in domum,ut judicium ſuum exerceat, teque ante ſe ſiſtat.

16.*Veſtimenta.*) Gratiæ, charitatis & virtutum quibus anima veſtitur & intrè ornatur.

§ 10. De loco iudicii.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in 1 *vallem Joſaphat; & disceptabo ibi cum eis* 3 *ſuper*

populo meo, & hæreditate mea Israel, quos 4 *dispersérunt in nationibus, & terram meam diviſerunt. Consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu.* 5 *Populi, populi in* 6 *valle concisionis, quia juxta est dies Domini in valle concisionis.* Joel. 3 2.12. 14.

1. *Vallem Iosaphat*] Quæ est proxima Jerusalem ad orientem inter templum & montem Oliveti, in qua locus est sepulchri beatissimæ virginis matris. Id autem fiet, ut in eo loco judicet Dominus ubi judicatus est, & unde ad cælos gloriosus ascendit.

2. *Disceptabo cum eis*] Dicam quid illi contra me fecerint, & ipsi vicissim pro se si quid potuerunt respondebunt, ut fit Matth. 25.

2. *Super populo meo*] i. super Israel Dei seu spirituali i. super electis.

4. *Dispersérunt &c*] Per ea quæ Israel secundùm carnem est passus, significat ea quæ quotidie à reprobis patitur Israel Dei.

5. *Populi, populi*] i. Innumerabiles populi scil. congregabuntur.

6. *Valle concisionis*] i. perditionis & cædis. Ita vocat vallem Josaphat ob supplicium in ea sumendum.

CAPUT V.

Quam sit futurum terribile judicium, & quam aliter in eo se habebunt pii & impii.

§. 1. VARIA IN QUIBUS LICET COLLIGERE priorem partem capitis.

Venit 1 *dies Domini quia prope est,* 2 *dies tenebrarum & caliginis, dies nubis, & turbinis* 3 *quasi mane expansum super montes: 4 populus multus, & fortis. Similis ei non fuit à principio, & post eum non erit usque in annos* 5 *generationis, & generationis.* Joel. 2.1.2.

Vide etiam versus sequentes.

6. *Mitte falces, quoniam* 7 *maturavit messis, venite & descendite: quia* 8 *plenum est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum* 9. *Sol & Luna obtenebrati sunt, & Stella retraxerunt splendorem suum. Et Dominus de Sion* 10 *rugiet, & de* 11 *Jerusalem dabit vocem suam. & 12 movebuntur cæli: &* 13 *Dominus spes populi sui, & fortitudo* 14 *filiorum Israel.* Joel. 3 13.15. 16.

Deus æmulator, &15 *ulciscens Dominus & habens furorem, ulciscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis. Dominus* 16 *patiens, & magnus fortitudine, & 17 mundans non faciet innocentem: 18 Dominus in tempestate & turbine via ejus, &* 19 *nebula pulvis pedum ejus.* Nahum 1.2.3.

Videnda etiam cætera eiusdem capitis.

Juxtà est dies Domini magnus, juxta est & velox nimis, vox diei Domini 20 *amara,* 21 *tribulabitur ibi fortis.* 22 *Dies ira dies illa, dies tribulationis, & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ,* 23 *dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ, & turbinis: dies* 24 *tubæ & clangoris super* 25 *civitates munitas, & super* 26 *angulos excelsos.* Soph. 1.14.15. 16.

Adde quæ supersunt eiusdem capitis.

Effundam super eos indignationem, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra. Soph. 3.8.

Vide Malachiæ 4. v. 1. Item Apoc. 6.12.15.

Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo 27 *à facie timoris Domini, & à gloria majestatis ejus.* Isa. 2.10.

Vide versus qui sequuntur, ubi describit propheta quibusnam potissimum sit futurum formidabile extremum hoc judicium, scil. superbis

Introibunt in speluncas petrarum & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus cum surrexeris percutere terram. Isa. 2.19.

Ululate, quia propè est dies Domini, 28 *quasi vastitas à Domino veniet. Propter hoc omnes manus* 29 *dissolventur, & omne cor contabescet & conteretur. Torsiones, & dolores tenebunt, quasi parturiens, dolebunt.* 30 *unusquisque apud proximum suum stupebit,* 31 *facies combustæ vultus eorum. Ecce dies Domini veniet, crudelis, & indignationis plenus, & ira, furorisque ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea.* Isa. 13.6.7 8.9.

Vide cætera eiusdem capitis quæ maximè ad rem.

Vide item totum caput 24. & 34. quo quidem v. 7. habet figillatim de potentium & luxuriosorum supplicio.

Ecce 32 *nomen Domini venit de longinquo, ardens furor*

furor ejus, & gravis ad portandum 33 *labia ejus repleta sunt indignatione, & lingua ejus quasi ignis devorans* Isa. 30 27.

Dominus sicut fortis 34 *egredietur, sicut vir prælians* 35 *suscitabit zelum, vociferabitur, & clamabit, super inimicos suos* 36 *confortabitur.* 37 *Tacens semper, silui, patiens fui,* 38 *sicut parturiens loquar.* 39 *Dissipabo & absorbebo simul.* 41 *Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam.* Isa. 42. 13. 14 15.

Ecce Dominus in igne veniet, & 42 *quasi turbo quadriga ejus reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis. Quia* 43 *in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino.* Isa. 66. 15. 16.

Dominus de excelso 44 *rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam: rugiens rugiet* 45 *super decorem suum:* 46 *celeuma quasi calcantium concinetur adversus omnes habitatores terræ.* Hier. 25. 30.

Vide etiam vers. præcedentem & consequentes omnes ad finem usque.

Reges terræ & principes, & tribuni & divites, & fortes & omnis servus, & liber absconderunt se in speluncis & in petris montium. Et dicunt montibus, & petris cadite super nos & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & 47 *quis poterit stare?* Apoc. 6. 15. 16. 17.

Tunc incipient dicere montibus: cadite super nos, & collibus: operite nos. Luc. 23. 30.

In die illa magnus erit planctus 48 *in Jerusalem,* 49 *sicut planctus Adadrammon in campo Mageddon, Et plangent* 50 *terra,* 51 *familiæ & familiæ seorsum.* Zach 12. 11. 12.

Ecce venit cum nubibus, & videbit eum 52 *omnis oculus, & qui eum pupugerunt, &* 53 *plangent se* 54 *super eum omnes tribus terræ* 55 *Etiam: Amen.* Apoc. 1. 7.

Vide Sap. 4. v. 19. citatum verbo Infernus.

56 *Levabo ad cælum manum meam, & dicam,* 57 *vivo ego in æternum. Si acuero ut fulgur gladium meum,* 58 *& arripuerit judicium manus mea, reddam ultionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam.* 59 *Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus devorabit carnes,* 60 *de cruore occisorum,* 61 *de captivitate, nudati inimicorum capitis,* Deut. 32. 40. 41. 42.

1. *Dies Domini*] Dies judicii in quo Dominus magna facturus est, licet ad literam loquatur de die captivitatis, sed ea ut cætera gravia quæ passi sunt Judæi cæteræque gentes quæ eos vexarunt, figura erant eorum quæ in extrema calamitate & die judicii passuri sunt peccatores, ut passim PP. quod etiam sequentibus testimoniis applicandum est.

2. *Dies tenebrarum*] In quo omne lætitiæ lumen auferetur.

3. *Quasi manè*].i. Quasi lux matutina, quæ latè & celerrimè expanditur, sic erit hæc calamitas.

4. *Populus*] Per eum intelligere licet dæmones qui cruciabuor homines, de quo verè dictum hic, similes eis nec fuisse nec fore in fortitudine & animo nocendi.

5. *Generationis & generationis*].i. Multarum generationum.

6. *Mittite falces*] ô messores Angeli, & congregate omnes malos in unum, ut manipulos demessos in unum acervum *Vide Matth.* 13.

7. *Maturavit*] Matura est messis.

8. *Plenum est torcular*] Ita loquitur quia de incredibili hominum multitudine agit. i. præparatæ jam sunt uvæ, solùm super est ut conculcentur in torculari. i. gravissimo affiejantur supplicio *Vide verbo Infernus §. Add. post § 3 num.* 48.

9. *Sol & Luna &c.*] Vide suprà cap. 1. §. 3.

10. *Rugiet*] Terribilem sententiam in malos proferet.

11. *De Hierusalem*].i. ex loco aëris cui respondet vallis Josaphat propè Jerusalem.

12. *Movebuntur &c.*] Terrore vocis divinæ: significat omnium rerum naturam quodammodo tunc timore magno corripiendam.

13. *Dominus spes populi*] Cum omnes trement, justi in Christo Deo suo sperantes lætabuntur.

14 *Filiorum Israel*] Secundum spiritum, non filiorum Israel secundum carnem. i. Electorum.

15. *Ulciscens*] Ter hîc dicitur ulciscens, ut significetur tam certitudo quàm magnitudo ultionis.

16 *Patiens*] Cujus constantia & patientia offensionibus non frangitur.

17. *Mundans &c.*] Licet sit patiens, tamen iniquum non absolvet, nec ut innocentem liberabit, sed puniet.

18. *Dominus in tempestate via ejus*) Hebraismus i. Domini viæ in tempestate, i. veniet in tempestate, seu afferet potentiam & impetum magnum ac repentinum ad instar turbinis, cui potentiæ, nullæ humanæ vires resistere queant.

19. *Nebula &c.*) Exercitus eius erit ita innumerabilis ut cælum nebula impleat ob pulverem quem pedibus excitabit.

20. *Amara*) Ita vocat ab effectu.

21. *Tribulabitur fortis*) .i. fortissimi quique clamabunt præ angustia, nec poterunt evadere.

22. *Dies iræ &c.*) Notat R. David in toto isto versiculo iterari eandem sententiam aliis atque aliis verbis ad maiorem vim atque energiam.

23 *Dies tenebrarum*) Tenebræ, infœlicitatem significant sicut lux prosperitatem, licet sint futuræ veræ tenebræ.

24. *Tuba*) Angelicæ quando omnes convocabit ad se litendum iudici.

25 *Civitates munitas*) .i. eos qui in iis habitabant.

26. *Angulos excelsos*) Turres in angulis, murorum ædificatas: significat quantumvis fortes timore corripiendos, & obedituros voci tubæ angelicæ.

27. *A facie*) .i. propter timorem Domini & gloriam maiestatis.

28 *Quasi vastitas*) Non est hic *quasi* nota similitudinis, sed sensus est: Veniet vastitas à Domino qualis ipsius potentiam & furorem decet, nempe horribilis.

29. *Dissolventur, contabescet*) Metu, desperatione, inopiâ consilii.

30. *Vnusquisque stupebit*) .i. Aspicient se mutuò cum stupore mentis.

31. *Facies combustæ*) .i. præ timore luridæ & exangues, aut præ pudore ardentes, animorum ægritudinem atque æstum non obscure significabunt.

32. *Nomen Domini*) .i. Dominus per Metonymiam.

33. *Labia ejus*) Ob terribilem sententiam quam in impios proferet. Hæc Hieronymus Haymo & alii accipiunt ad litteram de extremo iudicio.

34. *Egrediatur*) Ad iudicium.

35. *Suscitabit zelum*) Ad instar ducis belligerantis excitabit iram.

36. *Confortabitur*) Prævalebit.

37. *Jacui*) Iram tenui.

38. *Sicut parturiens*) Cum vi effundens conceptam iram.

39. *Dissipabo*) Perdam.

40 *Absorbebo*) Chald. consumam.

41. *Dejertos &c.*) Significat se mundi naturam universam, immutaturum, quod fiet in extremo iudicio.

42. *Quasi turbo quadrigæ*) .i. Quadrigis vehetur ad turbinis modum incitatis. In turbine notatur impetus & celeritas vindictæ Dei; in igne & *flamma ignis* ut sequitur, acerbitas & cruciatus significatur.

43 *In igne &c.*) .i. non uno modo pugnabit cum hostibus nam iaculabitur in eos ardentes faces, intuper & gladium in eorum viscera distringet.

44. *Rugiet*) Quando intonabit illud: *Ite maledicti.*

45. *Super decorem suum*) Contrà peccatores qui olim tam decori.

46. *Celeuma*) Vox est militum se ad bellum hortantium. Item calcantium uvas & se invicem exhortantium ad exprimendum multum: qua voce significatur hortamentum ministrorum iustitiæ Dei ad magnam edendam stragem, magnumque fumendum supplicium de peccatoribus, quos quasi uvas calcabunt.

47. *Quis poterit stare?*) Sustinere advenientem? Quis non timore magno deficiet & concidet?

48 *In Ierusalem*) Planctus ille erit in valle Josaphat prope Ierusalem, in qua fiet iudicium.

49 *Sicut planctus &c.*) Ad dremmon erat urbs iuxta Zezrael in campo Mageddi ubi mortuus Josias, & ploratus ab universo populo. 2 Paralip. 35.

50. *Terra*) Reprobi omnes. *Vide sequens testimonium.*

51 *Familiæ & familiæ*) .i. Multæ familiæ separatæ inter se, sicuti in magnis calamitatibus fieri solet ut seorsum viri, seorsum fœminæ plangant.

52 *Omnis oculus*) Etiam damnatorum.

53 *Plangent se*) Pulsabunt se, percutient se.

54. *Super eum*) Propter eum, eius causa, quia ei non obediverunt, aut ei non crediderunt, & sera, ut ait Beda, pœnitentia semetipsos lamentabuntur.

55. *Etiam, Amen*) .i. Ita est, aut *verè*, aut *certè*, hæc autem geminatio *Etiam, Amen*, magis auget affirmationem, atque perinde est ac si dicat;

est: *Amen, Amen*, id est. Ita est, ita fiet, nec mutari potest.

56. *Levabo*] Ad intrandum.

57. *Vivo ego &c.*] Jurat Deus per vitam suam.

58. *Et arripuerit &c.*] .i. si cœpero facere iudicium.

59. *Inebriabo sanguine*] id est omnino imbuam sanguine.

60. *De cruore*] scil. Inebriabo.

61. *De captivitate &c.*] .i. captivorum inimicorum qui nudati sunt capitis, & nudo capite ante victores incedere coguntur.

§. 2. Quam sit formidabilis futurus dies iudicii, nemo intelligit.

1 *Ecce cælum, & cæli cælorum, abyssus, & universa terra & quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur. Montes simul & colles, & fundamenta terræ, cum conspexerit illa Deus tremore concutientur. Et* 2 *in omnibus his insensatum est cor, & omne cor intelligitur ab illo. Et* 3 *vias illius quis intelligit, &* 4 *procellam quam nec oculus videbit hominis? nam plurima illius opera sunt in absconsis: sed opera justitiæ ejus quis annuntiabit? aut quis* 5 *sustinebit, longe enim est* 6 *testamentum à quibusdam, &* 7 *interrogatio omnium in consummatione est*, Eccli. 16. 18, 19. 20, 21, 22.

1. *Ecce cælum*] Vide verbo Deus cap. 18.

2. *In omnibus his &c.*] id est non satis prudenter nec dignè expendit quæ dixi de Dei potentia & cognitione.

3. *Vias*] Mirabilia eius opera & rationes secundum quas omnia agit, & potissimum quod sequitur.

4 *Procellam &c.*] .i. Tempestatem illam gravissimam quæ involvet omnes impios in novissimo die, quam nullus unquam vidit vel videbit seu intelliget in hac vita.

5. *Sustinebit*] Ferre poterit iudicii divini severitatem.

6. *Testamentum*] Id quod singulis post mortem veluti testamento constitutum est.

7 *Interrogatio*] Examen, inquisitio fiet in fine ut recipiat quisque secundum opera sua,

§. 3. Mirum est Judicii prædicatione non moveri peccatores, cum sit ita terribile futurum.

1 *Si clanget tuba in civitate, & populus non expavescet?* 2 *Leo rugiet, quis non timebit?* Amos 3. 6, 8.

1. *Si clanget &c.*] Clangente turba terrentur cives, & bellum instare formidant, & vos tot Dei vocibus & minis de futuri iudicii pœnis non terremini, non movemini.

2. *Leo rugiet &c.*] Deo terribiliter comminante, & quasi rugitum edente dum in aures vestras ingerit illud: *Ite maledicti*, & vos timere oportet.

§. 4. Quantum interesit inter Iudæum & impium in die Judicii.

Separabit eos ab invicem sicut pastor segregat oves ab 1 *hædis, & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris* Matth. 25. 32, 33.

Vide Sapientiæ c. 3. & 4. ferè totum.

2 *Qui custodierint justa justè, justificabuntur, &* 3 *qui didicerint ista* 4 *invenient, quid respondeant*, Sap. 6. 11.

5 *Pedes sanctorum suorum servabit, & impii* 6 *in tenebris* 7 *conticescent: quia non in fortitudine sua roborabitur vir. Dominum formidabunt* 9 *adversarii ejus, & super ipsos in cælo* 10 *tonabit: Dominus judicabit* 11 *fines terræ, & dabit imperium* 12 *regi suo, & sublimabit* 13 *cornu Christi sui*, 1. Reg. 2. 9, 10.

Hæc fieri incipientibus, respicite & 14 *levate capita vestra, quoniam appropinquat* 15 *redemptio vestra*, Luc. 21. 28.

1. *Ab hædis*] Hædi sunt impii, quia hoc animal fœtet, est immundum, lascivum, luxuriosum, per præcipitia incedens, unde & in lege veteri pro peccato offerri solitum, contrarias qualitates habet ovis, quæ etiam simplex est & innoxia.

2. *Qui custodierint &c.*] .i. Qui iustitiam, sanctitatemque sancte, iustèque coluerint, sancti & iusti censebuntur.

3. *Et qui didicerint ista*] Sup. doctrina & scientia practica, i. ea etiam opere exequendo.

4. *Invenient quid respondeant*] Invenient defensionem qua se seu in rebus adversis, seu in iudicio divino tueantur, quando impii obmutescentes non habebunt excusationem.

5. *Pedes*

5. *Pedes servabit*] Ne corruant in gehennam.

6. *In tenebris*] Inferni.

7. *Conticescent*] Quia confusi & convicti non habebunt quo se & peccata sua excusent.

8. *Vir*] i. nullus.

9. *Adversarii*] Dæmones & peccatores obstinati.

10. *Tonabit*] Illa sententia terribili, *Ite maledicti*: quæ in cælis, i. aëre pronuntiabitur.

11. *Fines terræ*] Omnes homines, si enim extrema terræ, multò magis media.

12. *Regi suo*] .i. Christo, quia cunc perfectè ei subjiciet omnia.

13. *Cornu*] i. potestatem; est repetitio ejusdem. Hæc Litan. in expositione morali.

14. *Levate capita*] i. exhilarate corda. Gregor.

15. *Redemptio vestra*] Perfecta libertas corporis, & animæ. Theoph.

§. 5. Ex hoc discrimine Justi et impii, patebit inesse in Deo providentiam.

2 *Convertimini, & videbitis quid sit inter justum & impium, & inter servientem Deo, & non servientem*, Mal. 3. 18.

1. *Convertimini &c.*] .i. Tunc vos qui dicitis modò, nullum esse emolumentum servientibus Deo, mutabitis sententiam, cum videbitis vestram miseriam & justorum beatitudinem.

Caput VI.

De præparatione ad judicium: variæ ad eam cohortationes & de renovatione mundi post illud.

§. 1. Quæ præparatio ad judicium.

Ante judicium para 1 *justitiam tibi, & antequam* 2 *loquaris disce: ante languorem adhibe medicinam, & ante judicium* 3 *interroga teipsum, & in conspectu Dei invenies propitiationem*, Eccli. 18. 19. 20.

Ea item colligi potest ex verbo Gloria cælestis cap. 6. §. 3. & cap. 1. §. 1.

1. *Justitiam*] Per bona opera & gratiæ Dei implorationem.

2. *Loquaris*] Alios docendo.

3. *Interroga*] Examina: vide quid in te reprehensione dignum sit, illud punias.

§. 2. Cohortatio ad bene vivendum, ex eo quod sit futurum judicium.

Cum 1 *hæc omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus, &* 2 *pietatibus. Expectantes &* 3 *properantes in adventum diei Domini* 4 *per quem* 5 *cæli ardentes solventur, & elementa ignis ardore* 6 *tabescent, Propter quod charissimi hæc exspectantes* 7 *satagite immaculati, &* 8 *inviolati ei inveniri in pace. Et Dominæ nostri* 9 *longanimitatem*, 10 *salutem arbitremini, sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis*, 2. Petr. 3 11. 12, 14. 15.

1. *Hæc omnia*] Elementa.

2. *Pietatibus*] Dei cultu.

3. *Properantes*] Obviam per amorem & indefessum boni operis studium, venienti ad judicium Domino.

4. *Per quem*] scil. adventum.

5. *Cæli solventur*] .i. aëreis regiones per ignis ministerium conflagrabunt.

6. *Tabescent*] Liquescent, & à priori suo statu ad meliorem purificata reformabuntur.

7. *Satagite*] Omni studio & diligentia contendite.

8 *Inviolati*] Irreprehensibiles.

9. *Longanimitatem*] Qua Dominus promissum suum differt & judicii diem.

10. *Salutem arbitramini*] Id fieri credatis ut per pœnitentiam, cujus dat tempus, salventur peccatores.

§. 3. Cohortatio ad timorem Dei, ex eadem causa futuri judicii.

Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora judicii ejus, & adorate eum, qui fecit cælum & terram, mare, & fontes aquarum, Apoc. 14. 7.

§. 4. Cohortatio ad memoriam Judicii.

Memento iræ in 1 *die consummationis, &* 2 *tempus retributionis* 3 *in conversione faciei*, Eccli. 18. 24.

1. *Die consummationis*] Die ultimo vitæ, vel extremo judicii quando omnium erit consummatio.

2. *Tempus retributionis*] Sup. memento.

3. In

3. *In conversione faciei*] Quod tempus futurum est quando vultum suum commutabit Deus, eum asperum & torvum exhibiturus, his quos hic suo favore prosequi visus est, eos finens frui felicitate terrena.

§. 5. Quam sint pauci eius memores, & cur?

Longè est 1 *testamentum à quibusdam, &* 2 *interrogatio omnium in consummatione est.* 3 *Qui minoratur corde* 4 *cogitat inania & vir imprudens & errans cogitat stulta.* Eccli. 16. 22, 23.

Gens absque consilio est, & sine prudentia: utinam saperent, & intelligerent ac novissima providerent. Deut. 32 28. 29.

1. *Testamentum*] Divina dispositio qua Deus in die judicii disponit dare singulis quod merentur, hæc dicitur longè à quibusdam, scilicet à memoria.

2. *Interrogatio*] Examen.

3. *Qui minoratur corde*] Affert causam cur testamentum Dei longè sit à memoria. Qui igitur deficit prudentia, ille &c.

4. *Cogitat inania*] Stulta & vana hujus mundi, non autem futurum judicium.

§. 6. Licet ea cogitatio sit oppressis solatio.

Vide suprà verbo Injustitia §. 3.

§. 7. Renovandum mundum universum post diem Judicii.

1 *Novos cælos, & novam terram* 2 *secundùm promissa ejus exspectamus in quibus* 3 *justitia habitat.* 2. Petr. 3. 13.

Ecce ego 4 *cælos novos, & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non* 5 *ascendent super cor,* Isa. 65. 17.

Vide ejusdem caput 66 22.

Et vidi cælum novum & terram novam, primum enim cælum & terra prima 6 *abiit, &* 7 *mare jam non est,* Apoc. 21. 1.

Exspectatio 8 *creatura* 9 *revelationem filiorum Dei exspectat.* 10 *Vanitati enim* 11 *creatura subjecta est* 12 *non volens, sed* 13 *propter eum qui subjecit eam* 14 *in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis,* 15 *in libertatem gloriæ filiorum Dei,* Rom. 8. 19. 20. 21. 22.

1. *Novos cælos & novam terram*] Sub his totum mundum intelligit, omnia enim renovabuntur non quidem secundum substantiam: sed speciem & decorem, qui erit longe major priore.

2. *Secundum promissa*] A sanctis Prophetis. Vide Isa. 65. 17.

3. *Justitia*] Munditia, quia omnia purificabuntur per ignem: vel etiam suo modo habitabit justitia, quia omnis ab iis abstergetur immunditia, quam ex hominum commercio nunc quodammodò contrahunt.

4. *Cælos novos*] Vide n. 1.

5. *Ascendent super cor*] .i. in cogitationem, de illis non cogitabitur amplius.

6. *Abiit*] id est, renovata sunt, & esse desierunt qualia antèà fuerunt, non enim perierunt secundum substantiam.

7. *Mare non est*] Quale fuit antè, purgabitur enim ardore ignis ab omni corruptione, fœditate & salsa amaritudine, Ita S. Thomas.

8. *Creatura*] .i. omnis creaturæ, cæli enim & terra expectant & desiderant.

9. *Revelationem filiorum Dei*] Perfectam glorificationem in anima, & corpore omnium salvandorum, ut cum eis quibus servierunt, gloriam, renovationem & perfectionem suam accipiant.

10. *Vanitati*] .i. Variis mutationibus, defectibus, corruptionibus.

11. *Creatura subjecta est*] Ut patet in Sole, Luna, astris, cælis & elementis.

12. *Non volens*] Non ex naturæ suæ conditione aut propter bonum suum.

13. *Propter eum qui subjecit eam*) Quia Deus eam servire voluit homini in hac vita, ob quem facta sunt omnia.

14. *In spe, quia & ipsa &c.*) .i. sub spe quod & ipsa liberaretur à servitute corruptionis, i. instabilitatis, imperfectionis, subjectionis.

15. *In libertatem gloriæ*) .i. gloriosam, quæ libertas est liberatio ab omni malo animi & corporis, culpæ, concupiscentiæ, & pœnæ inquit Bernard. Illud autem *in* denotat causam exemplarem, i. in imitationem & exemplum libertatis filiorum Dei, ut similem quandam stabilitatem & immortalitatem, creaturæ accipiant.

JUDICIUM TEMERARIUM.

Vide Gloria vana, Intentio, Hypocrisis.

§. 1. Quanta sit eius perversitas.

1 *Bona in mala convertens* 2 *insidiatur*, & 3 *in electis* 4 *imponet maculam*. Eccli. 11. 33.

Va qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras; ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum, Isa. 5.20.

1. *Bona in mala &c.*] Intentionem damnando si opus nequit.

2. *Insidiatur*] Totus intentus ad nocendum & dolos parandos, licet amorem simulet.

3 *In electis*] i. præclaris & laudabilibus seu hominibus, seu factis.

4. *Imponet maculam*] Reprehensionem, quia scil. neminem patitur sibi præferri.

§. 2. In eos qui alios iudicant, cum ipsi eadem faciant.

Propter quod inexcusabilis es, ô homo, 1 omnis qui judicas, in quo enim 2 judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas, Rom. 2.1.2.3.

1. *Omnis qui judicas*] Ei facis ipse quæ iudicas.

2. *Judicas alterum*] scil. morte dignum.

§. 3. Imo peiora, nec ea vident tamen.

Vide §. 7. ex Matth & Luca. Vide item Matth. 15. à versu 1. deinceps, & Matth. 12. à v. 7.

§. 4. In eos qui sua errata levia censent, aliorum gravia.

1 *Statera dolosa abominatio est apud Dominum: & pondus æquum voluntas ejus*, Prov. 11. 1.

Duces cæci 2 excolantes culicem, camelum autem glutientes, Matth. 23. 24.

1. *Statera dolosa &c.*] Hi utuntur statera dolosa, qui sua errata censent parvi momenti, proximorum vero gravia.

2. *Excolantes*] Vide V. Hypocrisis §. 4. n. 32.

§. 5. Quisque se ipse consideret et iudicet.

1 *Opus suum probet unusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero, unusquisque enim onus suum portabit*, Gal. 6. 4. 5.

1. *Opus suum*] V. de V. Examen §. 4. n. 17.

§. 6. Quam interest inter Justum et impium in iudicio de actionibus proximi.

1 *Stultum* 2 *illudet peccatum, & 3 inter justos merabitur gratia*, Prov. 14. 9.

1. *Stultus*] imprudens seu impius.

2. *Illudet peccatum*] Alterius peccatum ridebit qualiscunque omni delicto immunis, & omnibus communicabit, atque in pejorem partem interpretabitur: plerique enim ita vertunt ex Hebræo ait Jansen.

3. *Inter justos &c.*] .i. Justi sua gratia seu benevolentia & bono affectu, errata quæ incidunt, regent, ac benè interpretabuntur.

§. 7. Vetatur Judicium temerarium, variis additis pœnis.

Nolite 1 judicare 2 ut non judicemini, 3 in quo enim judicio judicaveritis judicabimini, & 4 in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis. Quid autem vides 5 festucam in oculo fratris tui, & 6 trabem in oculo tuo non vides? aut quomodo dicis fratri tuo: sine ejiciam festucam ex oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo. Hypocrita ejice primum trabem ex oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui, Matth. 7. 1. 2. 3. 4. 5.

Vide item Lucæ 6.37. & infrà.

Si sciretis quid est, misericordiam 7 volo, 8 & non sacrificium: numquam condemnassetis, innocentes. Matth. 12. 7.

Videndi versus præcedentes.

Is 10 qui manducat, 11 non manducantem non spernat; & qui non manducas manducantem 12 non judicet; Deus enim illum 13 assumpsit. Tu quis es, qui judicas 14 alienum servum? 15 Domino suo stat, aut cadit; 16 stabit autem: potens enim Deus statuere eum. Tu autem quid 17 judicas fratrem tuum, aut quare spernis fratrem tuum? omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo; non ergo amplius invicem judicemus: sed 18 hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, aut scandalum, Rom. 14. 3. 4. 10. 12. 13.

Tu autem quis es, qui judicas proximum? Jac. 4. 13.

19 Nolite ante tempus judicare quoad usque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, &

laus

tunc laus erit unicuique à Deo, 1. Corinth. 4. 5.

Prius quam 20 *interroges ne vituperes quemquam, & cum interrogaveris corripe juste*, Eccli. 11. 7.

In 21 *judicio peccantium ne consistas*, Eccli. 11. 9.

Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate. Joan. 7. 24.

22 *Testor coram Deo & Christo Iesu, & electis angelis, ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens in alteram partem declinando*, 1. ad Timoth. 5. 21.

1. *Iudicare*] Temerè & malitiosè condemnando proximum.

2. *Vt non judicemini*] .i. condemnemini à Deo. Nota quam sit periculosum, temerè judicare proximum.

3. *In quo judicio*] Condemnationis vel excusationis.

4. *In qua mensura &c.*] Proverbialis locutio, i. talem se Deus vobis exhibebit, quales vos exhibetis aliis.

5. *Festucam*] Leviora aliqua peccata.

6. *Trabem*] Graviora scelera.

7. *Volo*] Potissimùm.

8. *Et non*] Sup. solum. Sensus est: misericordiam in proximum antepono sacrificio.

9. *Innocentes*] Apostolos.

10. *Qui manducat*] Quæcumque apponuntur sine delectu.

11. *Non manducantem*] Eum qui à cibo aliquo tanquam immundo abstinet.

12. *Non judicet*] Tanquam transgressorem eum qui ex libertate conscientiæ, ob evangelicæ libertatis gratiam, confidenter quibuslibet vescitur.

13. *Assumpsit*] Ad eandem fidei gratiam per suam vocationem.

14. *Alienum servum*] Qui non est sub tua sed Dei potestate.

15. *Domino suo stat &c.*] Seu peccet, seu bene agat, non in tui utilitatem aut damnum, at id in domini sui obsequium, aut offensam erit.

16. *Stabit autem*] Faciet Deus ut non labatur is qui neglecta lege Mosaica vescitur omnibus: non labatur inquam utendo libertate sua ad luxum.

17. *Iudicat*] Tanquam intemperantem.

18. *Hoc judicate magis*] Hoc rectè apud se quisque decernat.

19. *Nolite*] Vide verbo Deus cap. 11.

20. *Interroges*] Diligenter examines veritatem & qualitatem facti vel dicti, neve ex levibus suspicionibus, rumoribus aut conjecturis condemnes quemquam.

21. *Indicio peccantium*] Qui temerè aliena facta condemnant.

22. *Testor*] Hujus explicationem vide V. Judex cap. 1. §. 9. num. 6.

§. 8. Vana hominum iudicia contemnenda; nec curandum si iis nobis faveant.

Mihi 1 *pro minimo est ut à vobis judicer, aut ab* 2 *humano die: sed neque meipsum judico*, 1. Corinth. 4. 3.

3 *Diem hominis non desideravi, tu scis*, Hier. 17. 14.

1. *Pro minimo est*] .i. nihili facio.

2. *Humano die*] Humano judicio, quia scilicet humanum judicium nec certum est, nec solidum. Sicut dies Domini, est judicium Domini; ita dies hominis est judicium hominis. Vide Chrysost. in morali, quàm vana & falsa sunt hominum judicia.

3. *Diem hominis*] Hominum judicium mihi favens & mea facta prædicans, & quæ inde oritur humanam faciem, & applausum.

§. 9. Quicquid enim agas, semper habeat quod reprehendant.

Cui similes dicam homines generationis hujus? & cui similes sunt? 1 *Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: cantavimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentavimus, & non plorastis:* 2 *venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: ecce homo devorator & bibens vinum, amicus Publicanorum, & peccatorum. Et* 3 *justificata est sapientia ab omnibus* 4 *filiis suis*, Luc. 7. 31. 32. 33. 34. 35.

1. *Similes sunt &c.*] Erat (inquit Theoph.) apud Judæos tale ludi genus: Pueri enim in duas partes divisi quasi hominum vitam repræsentabant, hi deridebant, alii lamentabantur, hi cantabant tibiis, alii lugebant, sed neutra pars aliam curabat, nec desistebant ob cantum hi lugere, nec ob luctum illi cantare.

2. *Venit Ioannes &c.*] Applicat Christus hunc ludum suo proposito: quasi dicat. Ita se habent

motoſi & tritici Scribæ & Phariſæi, qui nec cantu, i. exemplo laxioris vitæ Chriſti, nec planctu, i. ſeveritate vitæ Joannis provocari potuerunt ad converſionem. Talis eſt mundus, ſeu cantes, ſeu lugeas, ſemper habet quod in te condemnet: ſeu bibas cum Chriſto vinum, ſeu jejunes cum Joanne.

3. *Juſtificata*] Juſta declarata eſt Dei ſapientia, & irreprehenſibilis, ut quæ nihil ſaluti eorum conveniens intentatum reliquit.

4. *Filiis*] A juſtis, à Chriſto, ab Apoſtolis, omnibuſque fidelibus.

§. 10. ITEM QUIA VARIA SUNT.

Dicebant ex Phariſæis quidam: non eſt hic homo à Deo, qui ſabbathum non cuſtodit, alii autem dicebant: quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Joan. 9. 16.

§. 11. ETIAM IN IISDEM PERSONIS, MODO hoc, modo illud ſentientibus.

Ut viderunt barbari pendentem 1 beſtiam de manu ejus, ad invicem dicebant: utique 2 homicida eſt hic homo, qui cum evaſerit de mari, 3 ultio non ſinit eum vivere. 4 Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem nihil mali paſſus eſt. At illi exiſtimabant illum 5 in tumorem convertendum, & ſubito caſurum & mori. Diu autem illo exſpectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, 6 convertentes ſe, dicebant illum eſſe Deum, Act. 28. 4. 5 6.

1. *Beſtiam*] Serpentem, viperam.

2. *Homicida*] Sciebant enim licet gentiles, homicidam dignum morte.

4. *Ultio*] Divina juſtitia ſeu vindicta.

4. *Non ſinit vivere*] Mortem ei debitam quam in mari evaſerat, ſupplens pe. unc ſerpentem.

5. *In tumorem*] Secundum morem eorum qui ita ſunt percuſſi.

6. *Convertentes ſe*] Mutata ſententia. Quanta hominum inconſtantia, qui eundem Paulum modò homicidam, modò Deum aliquem eſſe exiſtimabant.

JURAMENTUM.

Vide Perjurium, Blaſphemia.

§. 1. VARIÆ FORMÆ TEMERE IURANtium: & juramenta non præſtantium.

Iurasti non adimplebis ea quæ iurasti, mendacium enim 1 confusi in illa, nominatio vero Dei 2 non ſit aſſidua in ore tuo, & nominibus 3 Sanctorum 4 non admiſcearis: quoniam non eris 5 immunis ab eis. Sicut enim ſervus aſſiduè 6 interrogatus, 7 à livore non minuitur: ſic omnis jurans, & 8 nominans 9 in toto à peccato non purgabitur. Vir multum jurans implebitur iniquitate, & non diſcedet à domo illius 10 plaga. Et ſi 11 fruſtraverit, 12 delictum illius ſuper ipſum erit. & 13 ſi diſſimulaverit, 14 delinquit dupliciter. Et ſi 15 in vacuum juraverit, 16 non juſtificabitur: replebitur enim 17 retributione domus illius, Eccli. 23. 9. 10. 11. 12. 13. 14.

1. *Caſus*] Peccata, i. periurationem frequenter multis modis contingit peccare, quoniam qui ſæpe iurat, & frequenter peierat, & ſaltem ſæpe fruſtra & ſine cauſa iuſta iurat, quod citra peccatum non fit.

2. *Non ſit aſſidua*] Sive ea fiat iurando, ſive extra iuramentum, non enim Deus leviter eſt nominandus.

3. *Sanctorum*] Sanctarum rerum vel hominum.

4. *Non admiſceari*] .i. non admiſceas te iis leviter nominandis ut fit cum temerè iuratur per Sanctos, aut res ſanctas, per templum, per altare.

5. *Immunis ab eis*] .i. non eris propter illas nominationes, aut propter alia quæ dixi liber à Dei vindicta.

6. *Interrogatus*] In tortura ſcilicet, i. torturæ vel flagellis ſubiectus à domino ſuo ad eruendam veritatem.

7. *A livore &c.*] Non caret livore nec vibicibus.

8 *Nominans*] Deum.

9. *In toto &c.*] .i Penitus non erit liber à peccato. Vide Janſen fuſius.

10. *Plaga*] Ultio Dei.

11 *Fruſtraverit*] Si fruſtra protuleritiuramentum non adimplendo quod iuravit, licet id per ignorantiam & oblivionem acciderit.

12. *Delictum &c.*) .i. Peccato ſubiacebit, & illud portare & expiare tenebitur.

13. *Si diſſimulaverit*) Delictum ſuum, in quod incidit iurando temerè & per ignorantiam, i. ſi neglexerit delictum ſuum iuxta legis præſcriptum expiare.

14. *Delinquit dupliciter*) Quia & peccavit iurando, & peccat non expiando peccatum ſuum.

15. *In vacuum*] Inaniter & fruſtra, qualis eſt qui

qui leviter & nulla de causa iurat, licet nemini noceat.

16. *Non justificabitur.*) Non habebitur coram Deo innocens, sed punietur.

17. *Retributione,*] Digna & promerita ultione.

§. 2. Qui IURAT ASSIDUE, ETIAM auditoribus est invitus.

Loquela multum jurans, 1 horripilationem capiti stabuet, & 2 irreverentia ipsius 3 obturatio aurium. Eccli. 27. 15.

1. *Horripilationem. &c.*] .i. faciet ut præ horrore, pili capitis erigantur in piis auditoribus.

2 *Irreverentia ipsius.*) Quam exhibet in jurando.

3 *Obturatio aurium.*) Facit ut qui audiunt, obturent aures suas.

§. 3. VETATUR IURAMENTUM.

Ego dico vobis non jurare 1 omnino, neque 2 per cælum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, neque per Ierosolymam, quia civitas est magni Regis. Neque per caput tuum juraveris, 3 quia non potes unum capillum 4 album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester; est est: non, non: quod autem hic 5 abundantius est, 6 à malo est. Matt. 5. 34. 35. 36. 37.

Qui jurat 7 in altari, jurat in eo, & in omnibus, quæ super illud sunt: & quicunque juraverit in templo, jurat in illo, & in eo, qui in ipso habitat. Et qui in cælo jurat, jurat in throno Dei, & in eo, qui sedet super eum. Matt. 23. 20. 21 22.

Ante omnia, fratres mei, nolite jurare neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum, sed sit sermo vester; est, est: non non; ut non 8 sub judicio decidatis. Jacob. 5. 12.

Non assumes nomen Dei tui 9 in vanum, nec enim habebit 10 insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustrà. Exod. 20. 7.

1. *Omnino.*] Nisi scil. necessitas cogat, aut malum de quo versu 37.

2. *Per cælum, &c.*] q. d. nolite jurare per sanctos, res sacras, per res vestras, aut ullam aliam creaturam, quia omnes sunt Dei, qui in omnibus est præsens, & in omnia solus plenam habet potestatem; ac proinde per Deum jurat, qui per Dei creaturas jurat, intendit enim tacitè eo ipso invocare infallibilem primam veritatem.

3. *Quia non potes.*] Quasi dicat, ne putes licere tibi jurare per caput tuum quasi tuum, quia non est tuum, sed Dei.

4. *Album aut nigrum.*] .i. sive de capillo albo loquamur, sive de nigro. q. d. nullum capillum potes facere.

5. *Abundantius.*] .i. Juramentum quod insuper additur.

6. *A malo est.*) A dæmone qui instigat ut jures ex abundanti & sine necessitate. Theophil. Vel *à malo.* s. à vitio, vel proprio levitatis & irreverentiæ, vel alieno incredulitatis & diffidentiæ, quod tamen malum sæpe post lapsum hominis est necessarium. S. Augustinus.

7. *In altari.*] .i. per altare: ita accipienda cætera *in* quæ hic sequuntur. Quia jussum erat Iudæis ut solum per Deum jurarent, putarunt eorum Scribæ & doctores juramenta per creaturas non obligare. Vide supra numero 2. pro intelligentia eorum quæ sequuntur.

8. *Sub judicio decidatis.*) Incurratis judicium & vindictam Dei ex superfluo usu iuramenti.

9 *In vanum.*) Temerè.

10 *Insontem.*] impunitum.

§. 4. LICITUM EST NIHILOMINUS jurare aliquando, quibusque conditionibus.

Jurabis: 1 vivit Dominus, 2 in veritate, & 3 in judicio: & 4 in justitia, & benedicent 5 eum gentes, ipsumque laudabunt. Hier. 4. 2.

Homines 6 per majorem sui jurant, & omnis controversiæ eorum finis, 7 ad confirmationem, est juramentum. Hebr. 6. 16.

Atque id probare est facilè variis Scripturæ exemplis, quibus viros sanctos imo Deum ipsum juramentum adhibuisse verbis aut promissis confirmandis liquet. Et quidem quod ad Deum attinet.

Vide Hebræ. 6. 17. 18. Ps. 94. 11. & 10. 9. & 109. 4. Isa. 14. 24. & 45. 23 & 54. 9. Hier. 22. 5. & 51. 14. Amos 6. 9 & alibi frequenter.

De sanctis viris habes. Gen. 14. 22. & 21. 23. & 26. 3 & 31. 53. & 41. 15 & 47. 31 2. Reg. 1. 13. & alibi sæpissimè.

1. *Vivit Dominus.*) Jurabis per Deum vivum & verum, non per idola quæ non vivunt.

2. *In veritate.*) In prima conditione sit juramentum non mendax & perjurium.

3. *In judicio.*) Cum discretione & prudentia,

ne sit juramentum incautum, ut si quis juret sine causa legitima.

4. *Injustitiæ.*) In re justa & licita, ne sit juramentum iniquum, ut si quis juret se hominem occisurum.

5. *Eum.*] sci. Israel.

6. *Per maiorem.*] Ut homines per Deum, populus per salutem regis, aut saltem per aliquid quod maximi reputant, ut Rex per regnum & coronam suam.

7. *Ad confirmationem.*] i. Ut compositio & pax, quæ initur sit firma & valida, adhibetur juramentum, quo quæcumque acta sunt, velut obsignantur.

IUSTITIA IUSTUS.

Vide sapientia. Virtus. Gratia fusè.

Non hic sumitur Iustitia *pro virtute Cardinali, de qua infra. neque* Iustus *pro eo qui ea præditus est: verum sumitur hic* Iustitia *pro charitate seu gratia* Dei, *seu virtutum omnium aggregatione, quomodo Lucæ 1. v. 6. Zacharias & Elizabeth dicuntur ambo justi, id est, Deo accepti ejusque gratia ornati, nec non divina amicitiæ participes.*

CAPUT. I.

Nomina & effecta.

§. 1. Justus comparatur.

1 *Columba.* Psal. 54. 6 & in Canticis frequenter.
2 *Oliva fructifera.* Psal. 51. 8 Osee 14. 7.
3 *Arbor plantata juxta aquas.* Psal. 1. 3.
4 *Lilio.* Oseæ 14. 6.
5 *Viro sapienti qui firmam ædificat domum.* Matt. 7. 24.
6 *Vasi in honorem.* 2. ad Timot. 2. 21.
7 *Vasi aureo.* 2. ad Tim. 2. 20.
8 *Palmæ.* Psal. 91. 12.
9 *Cedro Libani* Ibidem.
10 *Ovi.* Matt. 25. 32
Palmiti qui manet in vite. Ioan. 15. 5.
Templo. 1. Cor. 6. 19.

1. *Columba.*] Quia innoxium est animal, fœcundum, simplex, & non pugnando, sed fugiendo vincit: sic justus tentationes accipitris tartarei, fugiendo potius quam disputando vincere solitus est.

2. *Oliva.*) Propter ubertatem, pulchritudinem & perpetuum virorem.

3. *Arbori &c.*] Quia justi per amicitiam cum Deo, sunt propinqui fonti vivo unde humorem gratiæ semper trahunt; fructumque dant tempore suo: quia opera bona opportunè faciunt. Eorum folia non defluunt. quia semper virent gloria & honore saltem coram Deo & Angelis.

4 *Lilio.*] Ob candorem castitatis & exteræ conversationis: item ob ardorem caritatis significatæ in aureis ramusculis lilii.

5 *Viro sapienti* &c.] .i. qui ædificat spirituale virtutum ædificium nec non salutis suæ supra petram .i. Christum. Ille ædificat in Christo, inquit Glo. qui quod audit ab illo, facit.

6. *Vasi in honorem*] .i. honorabili, quo utitur Dominus ad usus honorificos.

7. *Vasi aureo*) Ob caritatem & sapientiam.

8. *Palmæ.*) Ob fortitudinem & victoriam tentationum, ob perpetuum virtutum virorem, ob fructuum .i. bonorum operum suavitatem.

9 *Cedro.*) Ob robur spirituale, ob altitudinem & sublimitatem virtutum, est enim cedrus altissima & robustissima. Eâ ornantur laquearia Regum, & iustis tanquam spiritualibus cedris ornabuntur laquearia Regis Regum in cœlesti Hierusalem.

10. *Ovi.*] Vide supra verbo Iudicium extremum capite 5. § 4. numero 1.

§. 2. Quæ Iustitiæ effecta, cum animo & corpore communia.

Disce ubi sit, prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longitudo vitæ, & 2 victus, ubi sit 3 lumen oculorum & pax. Baruch. 3. 14.

Vide Ioelis 2. à v. 19. & Oseæ 14. à v. 14, quibus locis varia promittuntur justis temporalia bona, quæ etiam typus sunt spiritualium.

Qui 4 me audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, timore malorum subiatis. Prov. 1. 33.

Nunc liberati à peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in 5 sanctificationem, finem vero vitam æternam: Stipendia enim peccati, mors. 6 Gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Rom. 6. 22, 23.

Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum ser-

servaverit, 7 mortem non videbit in aternum. 1. an. 8. 31.

8 Si quis mihi ministrat 8 me sequatur; 9 & ubi sum ego illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus. Ioan. 12. 26.

Si abiero, & praparavero vobis locum: iterum venio: & accipiam vos ad meipsum, ut ubi sim ego & vos sitis. Ioan. 14. 3.

In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illa justus judex: non solum autem mihi, sed & iis, qui 11 diligunt adventum ejus, 2. *Tim.* 4. 8.

12 *Qui sequitur 12 justitiam & misericordiam, inveniet 14 vitam, 15 justitiam & gloriam.* Pro. 21. 21.

Vide Eccli. c. 4. à versu 11. usque ad 33. quæcumque enim eo loco tribuuntur sapientiæ, ea ipsa justitiæ & virtuti, quæ vera & sola est sapientia tribui jure possunt. Sunt autem ea longè pulchertima, & lectu dignissima.

16 *Si sequaris justitiam 17 apprehendes illam: & 18 indues quasi podérem honoris, & habitabis cum ea, & proteget te in sempiternum, & in 19 die agnitionis invenies 20 firmamentum. Volatilia ad sibi similia convenient & 21 veritas ad eos, qui illam operantur, 22 revertetur.* Eccli. 17. 9. 10.

Justi in perpetuum vivent, & apud Dominum 23 est merces eorum, & 24 cogitatio illorum apud Altissimum. Ideo accipient 25 regnum decoris, & 26 diadema speciei de manu Domini, quoniam dextera sua 27 teget eos, & brachio sancto suo defendet eos Sap. 5. 16, 17.

28 *Lex sapientis fons vitæ ut declines à ruinis mortis.* Prov. 13. 14.

1. *Prudentia &c.*] Vera prudentia christiana & intelligentia in justitia & Dei amicitia sitæ sunt, quarum effectus sunt ea bona quæ hic sequuntur.

2. *Vitam.*] i. vitæ per quam Lita. intelligit fruitionem beatam.

3. *Lumen oculorum.*] Aperta (inquit idem) primæ veritatis visio.

4. *Me audierit.*] Meis præceptis obedierit, quod justorum est.

5. *In sanctificationem.*] i. Habetis nunc quidem fructum copiosum, qui est justitiæ & sanctitatis augmentum.

6. *Gratia Dei vita æterna,*] i. est fons ex quo provenit vita æterna.

7. *Mortem non videbit &c.*] in æternam mortem non experietur: damnationem enim mortem æternam vocat, quamvis enim omnes resurgent, qui ad pœnam suscitantur mortem subire dicuntur, quia eorum pœna mors quædam est immortalis, & omni morte peior.

8. *Me sequatur.*] Etiam usque ad mortem.

9 *Ubi sum ego.*] scil. in cælesti gloria, non dicit: *ubi ero*, quia anima ejus erat beata & Deo fruebatur.

10 *In reliquo*] Cæterum

11. *Diligunt adventum ejus.*] Seu in hora mortis. seu adventum ejus in die iudicii, eique operibus bonis obviam pergunt.

12. *Qui sequitur.*] Qui summo studio hæc præstare studet, perinde ac si ea persequeretur.

13. *Justitiam & misericordiam.*] Per quas virtutes omnes intelliguntur, nam per eas aut debitum aut gratuitum officium impendimus.

14. *Vitam.*] Quia diutius vivet. Item vitam animæ hic per gratiam, postea per gloriam.

15. *Justitiam.*] Justam mercedem laborum suorum. Item iustitiam adipiscetur, per quam verè iustè vivat, & iustus habeatur apud Deum & homines.

16. *Si sequaris.*] Vide supra n. 12.

17. *Apprehendes illam.*] i. consequeris à Deo iustitiæ præmium.

18. *Indues quasi &c.*) i. Ipsa iustitia tua atque virtus erit tibi velut honorifica vestis ad talos usque demissa, quæ te totum teget & ornabit: virtute enim sua quisque præclarus atque ornatus redditur.

19 *Die agnitionis.*) Die iudicii, quando agnoscete se omnia declarabit Deus, eaque omnibus manifestabit.

20. *Firmamentum.*) i. Inveniet in quo solidè subsistat, ut abita Dei non deficiatur nec commoveatur.

21. *Veritas.*) Factorum scil. quæ idem est cum iustitia & bona vita. quo etiam sensu sæpe vocatur peccatum, *mendacium* ut Ps. 4. & alibi.

22. *Revertetur.*) Qua secum afferet fructum quem meretur apud Deum.

23. *Est merces.*) sci. asservata & reposita.

24. *Cogitatio illorum.*) i. cura & solicitudo de iustis est penes Deum: ipse curat bonum illorum

25. *Regnum decoris.*). i. decentissimum & ornatissimum.

26. *Diadema speciei.*) i. coronam speciosissimam

mam quam de manu Domini suscipient, quando illis dicet: Venite Benedicti, percipite regnum &c. *Matth.* 25.34.

27. *Teget eos.*) Nulla major protectio haberi potest, quam à Deo tegi & defendi contra hostes.

28. *Lex.*] Vide V. Lex capite primo §.3.

§. 3. Quæ iustitiæ effecta in anima.

1 *Si quis sitit* 2 *veniat ad me &* 3 *bibat: Qui* 4 *credit in me, sicut dicit scriptura,* 5 *flumina de ventre ejus fluent aqua viva.* Ioan.7.37.38.

Vide Ezech.cap.6. ubi varia recensentur gratiæ ornamenta justo collata in justificatione.

6 *Si quis diligit me sermonem meum servabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Ioa.14.23.

Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Ioan.15.14.

Nescitis quia 7 *templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem* 8 *templum Dei* 9 *violaverit, disperdet illum Deus, Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* 1.Cor.3.16. 17.

Qui 10 *adhæret Domino* 11 *unus spiritus est.* 1. Cor. 6.17.

Videte qualem charitatem dedit nobis pater, ut filii Dei nominemur & simus. 1. Ioan. 3.1.

Vide verbo Gratia gratum faciens cap. 3. per multos §§.

1. *Si quis sitit*) Desiderat doctrinam, gratiam, spiritum, beatitudinem.

2. *Veniat ad me.*] Per veram fidem, obediat mihi.

3. *Bibat.*] Hauriat.

4. *Credit in me.*) Fide formata charitate.

5 *Flumina fluent.*) .i. perfectissima dona & virtutes quasi rivi & flumina profluent in animam ejusque potentias & operationes, imo etiam ad proximos.

6. *Si quis diligit.*) Vide V. Gratia gratum faciens cap. 3. §. 5.

7. *Templum Dei estis*) Quia sci. per spiritum Dei quem accepistis in justificatione, consecrati estis in templum Dei.

8. *Templum Dei.*) Seipsum factum templum Dei.

9. *Violaverit*) Peccato aliquo mortali vitiavit, infecerit.

10. *Adhæret Domino.*) Per amorem.

11. *Unus spiritus est.*] Cum Deo, quia in illum transformatus est per amorem, & quodammodo deificatus.

§. 4. Quæ Iustitiæ effecta in intellectu.

Effudit illam (sapientiam) 1 *super omnia opera sua & super* 2 *omnem carnem; secundum datum suum,* & 4 *præbuit illam diligentibus se.* Eccli. 1.10.

5 *Super inimicos meos prudentem me fecisti* 6 *mandato tuo; quia* 7 *in æternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi; quia testimonia tua meditatio mea est. Super senes intellexi; quia mandata tua* 8 *quæsivi.* 9 *à mandatis tuis* 10 *intellexi,* 11 *propterea odivi omnem viam iniquitatis.* Ps.118 99 100 104.

12 *Mandatum lucerna est, & lex lux, &* 13 *via vitæ* 14 *increpatio disciplinæ.* Prov. 6.23.

Lucerna pedibus meis 15 *verbum tuum, & lumen semitis meis.* Psal.118.105.

Vide item verbo Fides, & verbo Gratia gratum faciens, & verbis Prudentia. Sapientia. Scientia. & verbo Lex cap.1.§.6.& 7.

1. *Super omnia opera.*] Quia Dei sapientia in iis omnibus mirabiliter relucet.

2. *Omnem carnem.*) Omne animal, vel peculiariter omnem hominem, qui sæpe vocatur caro.

3. *Secundum datum suum.*) Singulari quodam Dei dono, quia homini data est intelligentia.

4 *Præbuit illam.* &c.) In effectum dilectionis Dei seu justitiæ quod mereatur ut ei Deus sapientiam conferat.

5. *Super.*) .i. plusquam.

6. *Mandato tuo.*] Per mandatum tuum dum illud adimpleo.

7. *In æternum mihi est.*] Ob oculos, nunquam ejus obliviscor.

8. *Quæsivi.*] Servavi.

9. *A mandatis.*) Propter mandata tua servata.

10. *Intellexi.*) Prudens & sapiens factus sum.

11. *Propterea odivi* &c.] Hæc sapientia in me effecit ut non modo abstinerem à peccatis, sed etiam ut magnum conciperem odium adversus pravas omnes actiones.

12. *Mandatum lucerna.*) Quia qui illud servat lumen habet, videtque in omnibus rebus quid agendum; peccatores autem nesciunt quid consilii capiant in rebus dubiis.

13. *Via vitæ.*) Quia mandatorum obſervatio ducit ad vitam.

14 *Increpatio diſciplinæ.*] Eâdem mandatorum obſervatione hominum corrupti mores, iuxta Dei legem reprehenduntur.

15 *Verbum tuum.*) Lex tua à me cuſtodita. *Vide n. 12. ſupra.*

§. 5. Quid in voluntate efficiat.

Vide Iſa. cap. 66. à v. 10. ad 15. è quibus eſt hic.

Quomodo ſi cui mater blandiatur, ita, & ego conſolabor vos, & in Ieruſalem conſolabimini. Iſa 66. 13.

Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis 1 ſcandalum P. 118 165.

Omnes dies 2 pauperis, 3 mali, 4 ſecura mens quaſi 5 juge convivium. Pro. 15. 15.

Gaudium juſto eſt facere 6 judicium, & pavor operantibus iniquitatem. Pro. 21. 15.

Non eſt oblectamentum ſuper 7 cordis gaudium. Eccli. 30. 16.

1. *Scandalum.*) Quia ſine ullo offendiculo curruntad patriam.

2. *Pauperis.*) Peccatoris, cuius ſumma eſt paupertas.

3. *Mali.*) Moleſti, pœnoſi.

4. *Secura mens.*) Qualis eſt iuſti qui nullius ſibi peccati conſcius, ac proinde non timet, & ſine cura eſt.

5. *Juge convivium*) Quia continuè hominem reficit, & conſolatur in omnibus quæ acciduot. *Vide Greg. l. 2. Moral. cap.* 19.

6. *Iudicium.* Quod iuſtum eſt & æquum.

7. *Cordis gaudium.*) Quod conſiſtit in Deo, in virtutibus, & in conſcientiæ bonæ teſtimonio: hoc enim gaudium, omne aliud ſuperat quod haberi poſſit in hac vita.

§. 6. Iustus amat lucem & eur.

Qui facit 1 veritatem venit ad lucem, ut manifeſtentur opera ejus, quia 2 in Deo ſunt facta. Ioan. 3. 21.

1. *Veritatem.*) Vide ſupra §. 1. numero 21.

2. *In Deo.*) i. ſecundum Deum eiuſdemque legem.

§. 7. Novit æque adversis uti rebus ac proſperis.

Ego didici 1 in quibus ſum ſufficiens eſſe: ſcio & 2 humiliari, ſcio & abundare (ubique & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatiari & eſurire, & abundare & penuriam pati, omnia poſſum in eo qui me confortat. Phil. 4 11. 12. 13.

1 *In quibus ſum &c.*) Præſentibus eſſe contentus, ſive multum id fuerit ſive parum.

2. *Humiliari & abundare.*] id eſt, in paupertate & abundantia modum tenere.

§. 8. Nihil timet.

1 *Fugit impius nemine perſequente: 2 juſtus autem quaſi 3 leo confidens 4 abſque terrore erit.* Prov. 28. 1.

1 *Fugit impius.*) Timidum ſcilic. eum facit nequitia, *vide Iob. 15. & Sap 17.*

2 *Iuſtus.*] Quia nullius ſibi peccati conſcius, quia plenus ſpe de Dei adjutorio, quia à Deo ſingulariter roboratur.

3 *Leo.*) Fortiſſimus & audaciſſimus.

4 *Abſque terrore.*) Tum in temporalibus, tum in ſpiritualibus malis ut tentationibus.

§. 9. Idque quia scit nihil sibi nocere poſſe.

Timenti Dominum 1 non occurrent mala, ſed in tentatione Deus illum conſervabit, & liberabit à malo. Eccli. 33. 1.

Quis eſt qui vobis noceat, ſi 2 boni æmulatores fueritis? 1. Pet. 3. 13.

Dominus 3 illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo. P. 26. 1. 2.

Dominus protector vitæ meæ à quo trepidabo?

Vide item Pſalm. 45. & 90. & alibi ſæpè in Pſalmis.

1. *Non occurrent mala.*) Ad perdendum, licet benè ad probandum.

2. *Boni.*] Eſt genitivi caſus. i. virtutis fueritis ſtudioſi & ardentes amatores.

3. *Illuminatio* &c.) Qui me illuminat & ſalvat ab hoſtibus.

§. 10. Iustus, idem et constans.

1 *Homo ſanctus in ſapientia manet ſicut ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur.* Eccli. 27. 12.

2 *Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper: 3 quoniam à dextris eſt mihi ne commovear.* Pſal. 15. 8.

4 *Quoniam Rex ſperat in Domino, & 5 in miſericordia altiſſimi 6 non commovebitur.* Pſal. 20. 8.

1 *Homo*] Vide V. Inconſtantia § 1.

2 *Providebam, &c.*] .i. ponebam. i. illum ſemper ob oculos habebam.

3. *Quoniam &c.*] q. d ea non fuit falſa cogitatio: quia verè ſemper mihi fuit à dextris tanquam adjutor fortis ne commoverer de gradu meo, ſed perſeverarem in finem.

4. *Quoniam &c.*] Quia non in ſe, non in hominibus ſperat. ideo

5. *In miſericordia.*] Per Dei miſericordiam qui eum juvabit.

6. *Non commovebitur.*) A gradu ſuo non dejicietur, non nutabit in bono: vel ſecurus permanebit in æternum.

§. 11. Iustus maxime cavet peccatum.

1 *Semita juſtorum declinat mala, 2 cuſtos animæ ſuæ 1 ſervat viam ſuam.* Pro. 16. 17.

1. *Semita juſtorum.*) i. vita quam ſectantur.

2. *Cuſtos animæ ſuæ.*] Ne ea peccato coinquinetur & pereat.

3 *Servat viam ſuam.*] Diligenter attendens ne à juſtitia deviet, ſtudeatque ſuas actiones (quæ per viam ſignificantur) ſervare immunes ab omni malo.

§. 12. Quia peccando maxime nocet proximo.

1 *Fons turbatus pede & vena corrupta, juſtus cadens coram impio.* Pro. 25. 26.

Vide item verbo Peccator capite 29. quid ei poſt converſionem agendum

1. *Fons turbatus.*) Sicut fons qui natura ſua lympidiſſimus eſt, gratiam & utilitatem perdit dum conculcatur & turbatur: aut dum aliâs corrumpitur *vena*. i. idem fons (loquitur enim de vena aquarum non corporis humani) injectione ſordium, aut obturatione, ita ut non reddat aquam, aut non copioſam nec puram, ita juſtus qui peccat vidente impio: juſtus enim perdit in poſterum ſuam gratiam & utilitatem quam adferebat peccantibus eos monendo &c. nec reddit amplius lympidam illam aquam doctrinæ & virtutis quam prius de ſe diffundebat.

§. 13. Mavult affligi quam peccare.

1 *Fide Moyſes grandis factus, negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias æſtimans theſauro Ægyptiorum, improperium Chriſti.* Hebr. 11. 24. 25.

1. *Fide.*] Vide Verbo Gloria cæleſtis cap. 8. §. 8.

§. 14. Etiam vitæ dispendio justitiam, Deique amicitiam tuetur.

1 *Pro juſtitia 2 agonizare 1 pro anima tua, & uſque ad mortem certa pro juſtitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos* Eccli. 4. 33.

Qui amat 4 animam ſuam 5 perdet eam, & 6 qui odit animam ſuam in hoc mundo 7 in vitam æternam cuſtodit eam. Ioan 12. 25.

1. *Pro juſtitia.*] Defendenda ſcil. cum iniquum aliquid à te petitur.

2. *Agonizare,*) Certa pugna.

3. *Pro anima tua.*) q. d. dum pro juſtitia certas, certas pro anima tua, quare multum tua intereſt hoc certamen.

4. *Animam ſuam*] Animæ & concupiſcentiæ delicatia præ mea voluntate & mandatis.

5. *Perdet eam.*) Quia incurret mortem æternam.

6. *Qui odit animam.*] Exponendo eam pro fide, & reſiſtendo ejus concupiſcentiis uſque ad mortem.

7. *In vitam, &c.*] Ita fecere ſancti Martyres & confeſſores. Ita Chryſoſt.

§. 15. Voces inseparabiliter Deo et Chriſto adhærere volentium.

Vide Tomo altero Verbo Charitas, ex Rom. cap. 8. à v. 15.

Reſpondit citò dicens præmitti ſe velle 1 in infernum. 2. Mach. 6. 23.

Melius eſt mihi abſque opere incidere in manus veſtras quam peccare in conſpectu Domini. Dan. 13. 23.

Quid quæris & quid vis diſcere à nobis? paratiſſimus mori magis quam patrias Dei leges prævaricari. 2. Mach. 7. 8.

2 *E cælo iſta poſſideo ſed propter Dei leges nunc hæc ipſa deſpicio quoniam ab ipſo me ea recepturum puto.* 2. Mach. 7. 11.

Quem 3 ſuſtinetis non obedio præcepto regis, ſed præcep-

cepto legis quæ data eſt nobis per Moyſen. 2 Mach. 7.30.

2 *In infernum.*] .i. mori malle potius, quam ſcil. peccare.

2 *E cælo.*] .i. à Deo.

3. *Suſtinetis.*) Expectatis.

§. 16. JUSTO FACILIS EST VIA mandatorum Dei.

1 *Iter pigrorum* 2 *quaſi ſepes ſpinarum: via juſtorum* 3 *abſque offendiculo* Prov. 15.19.

Computreſcet 4 *jugum* 5 *à facie olei.* Iſa. 10.27.

1. *Iter pigrorum.*] .i. iter virtutis quod pigris ambulandum incumbit.

2. *Quaſi ſepes ſpinarum.*] Supple iis videtur .i. judicant eam viam non tantum eſſe difficilem, ſed etiam impoſſibilem, quemadmodum impoſſibile eſt ſpinoſam pertranſire ſepem. Item viam virtutis aſperrimam reputant, in qua velut inter ſpinas incedere videntur.

3. *Abſque offendiculo*] Nihil in ea eos offendit, in ea magnam inveniunt facilitatem, & veluti viam tritam & complanatam fœliciter & expeditè perambulant. *vide Greg. l. 30. moral. c. 23.*

4. *Jugum*) Legis divinæ.

5 *A facie olei.*) Ob præſentiam divinæ gratiæ .i. non magis erit gravè collo tuo iliud jugum quam ſi eſſet putridum & corruptum. Bernardus.

§. 17. NIHIL DETRECTAT LICET HUMILE, modo ſit Deo gratum.

1 *Sine modo: ſic enim decet nos implere omnem juſtitiam.* Matt. 3.15.

Vide Ioan. cap. 13. §. de lotione pedum.

1. *Sine modò.*) Vide Verbo Humilitas §. 16.

§. 18. QUID EFFICIAT IUSTITIA in bonis corporis.

Qui 1 *recti* , 2 *habitabunt in terra, &* 3 *ſimplices permanebunt in ea.* Prov. 2.21.

Fili mi ne obliviſcaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum cuſtodiat. longitudinem enim dierum & annos vitæ & 4 *pacem apponent tibi.* Prov. 3. 1. 2.

Non affliget Dominus fame animam juſti, & 5 *inſidias impiorum* 6 *ſubvertet.* Prov 10.3.

7 *In ſex tribulationibus liberabit te, &* 8 *in ſeptima non tanget te malum In fame eruet te de morte, & in bello de manu gladii.* Iob. 5.19.20.

Videnda cætera uſque ad finem capitis.

1. *Recti.*) Iuſti.

2. *Habitabunt in terra.*] Diu vivent.

3. *Simplices*] Idem quod recti.

4. *Pacem.*] Tranquillitatem mentis. Item. Hebræi nomine pacis intelligunt omnem felicitatem & proſperitatem.

5. *Inſidias impiorum.*] Quibus juſtos opprimere ſtuduerunt & injuſtè ſibi divitias peperuerunt.

6. *Subvertet.*] Quia impios tollet è terra & omni ſua poſſeſſione exuet, & poteſtatem nocendi ſubtrahet.

7. *In ſex tribulationibus.*] id eſt, ab omnibus miſeriis hujus vitæ ſignificatis numero ſenario.

8. *In ſeptima*] .i. liberabit te etiam ab illa gravi & ſempiterna, quæ poſt hujus vitæ tempus manet impios, quæ ſeptima, i. noviſſima dicitur, quemadmodum dies ſeptimus, ultimus eſt & finis ſex præcedentium.

§. 19. QUANTA IUSTI fortitudo.

In abundanti juſtitia 1 *virtus maxima eſt: 2 cogitationes autem impiorum eradicabuntur* 3 *Domus juſti* 4 *plurima fortitudo &* 6 *in fructibus impii* 6 *conturbatio* Prov. 15.5.6.

1 *Virtus.*] .i fortitudo contra hoſtes & vitia, quoque quis juſtior fuerit, eo fortior.

2. *Cogitationes.*] Conſilia quicquid adimplere cogitaverint ſive ad ſuam voluptatem, ſive ad pauperum oppreſſionem non diu ſubſiſtet, ſed impedietur, omni eis adempta poteſtate perficiendi. Item eradicabuntur impii qui ſe in terra firmiter radicatos putabant, quia radicitus perdentur, dum poſt mortem nihil habebunt reliqui, in quo ſubſiſtant & fœlices ſint.

3. *Domus juſti.*] .i. in domo juſti.

4. *Plurima fortitudo.*] Quia Deus ob eius juſtitiam eam roborat & protegit contra omnia mala.

5. *Fructibus impii.*] Bonis ſeu proventibus.

6. *Conturbatio*] Nulla firmitas ſed turbatio & commotio ob multa infortunia quæ ei Deus immittit quibus impii fœlicitas turbatur & evertitur.

§. 20. QUID IUSTITIA IN BONIS externis, fama & honore.

Regnabunt in ſæcula ſæculorum. Apoc. 22.9.

Vide Joan. 12. 26. citatum §. 2. & 1. Reg. 2. 30 verbo Honor. §. 9.

1 *In memoria aterna erit justus: 2 ab auditione mala non timebit.* Pſa. 111 7.

Abominabiles regi, qui agunt impie, quoniam 3 injustitia firmatur ſolium. Prov. 16. 12.

Qui operatur juſtitiam 1 ſe exaltabitur. Eccli. 10. 30.

Quoniam memor fuit Domini in toto corde ſuo, dedit ili Deus gratiam in conſpectu Salmanaſar Regis Tobiæ 1. 13.

1. *In memoria aterna*] Quia ſemper in memoria hominum eaque gloriosa, omnesque ejus laudes prædicabunt.

2. *Ab auditione mala*] A detractione, calumniis, reprehenſionibus: vel ab auditione mala, & gravi ultimæ ſententiæ: ite maledicti.

3. *Juſtitia*] Non tantum juſtitia adminiſtranda ſubditis, ſed etiam propria juſtitia & vitæ rectitudine ſtabilitur regnum. *Vide V. Injuſtitia* §. 1.

§. 21. Etiam ab impiis honoratur.

1 *Iacebunt mali ante bonos, & impii ante portas juſtorum.* Prov. 14. 19.

1. *Iacebunt &c.*] Accidit enim divina diſpoſitione: ut ſive ob paupertatem ſeu ob conſilii inopiam impii cogantur ſe humiliare ante juſtos, eisque caput aperire. Item id evenit quia juſti promoventur ad dignitates.

§. 22. Quid juſtitia in bonis fortunæ.

Omnia 1 veſtra ſunt, ſive Paulus ſive Apollo, ſive Cephas, ſive mundus, ſive vita, 2 ſive mors, ſive preſentia, ſive futura: omnia enim veſtra ſunt. 1. Cor. 3. 21.

Vide Pſal. 111. v. 1. & ſeq.

3 *Datio Dei 4 permanet juſtis, & 5 profectus illius ſucceſſus habebit 6 in aternum.* Eccli. 11. 17.

7 *Cuſtoditur juſto ſubſtantia peccatoris.* Prov. 13. 22.

Longitudo dierum in 8 dextra 9 ejus, & in ſiniſtra illius divitiæ & gloria. Prov. 3. 16.

1. *Veſtra ſunt*] Ad ſerviendum vobis data.

2. *Sive mors*] Quia illa etiam vobis ſervit cum ſit ad meliorem vitam tranſitus.

3. *Datio Dei*] Eius donum & beneficia.

4. *Permanet*] Perdurat in juſtis qui ſe omnia à Deo habere agnoſcunt ſeu in temporalibus, ſeu in ſpiritualibus.

5. *Profectus illius*], i. id quod Deus vult proficere & promovere.

6. *In aternum*] Nemo enim ei reſiſtere poteſt, & ſine pœnitentia ſunt dona Dei.

7. *Cuſtoditur &c.*] Ita opes Ægyptiorum & Chananæorum reſervatæ ſunt Iſrachitis, & ſæpe pauperes juſti ſuccedunt in bona divitum impiorum.

8. *Dextera &c.*] Longitudinem dierum tribuit dexteræ, quia ante omnia homines optant diu vivere.

9. *Ejus*] Scilicet ſapientiæ, eſt autem vera ſapientia, juſtitia & amicitia Dei.

§. 23. Quid juſtitia efficiat in filiis & poſteris juſtorum.

Bonus 1 relinquit hæredes filios & nepotes. Prov. 13. 22.

Potens in terra erit 2 ſemen ejus, generatio 3 rectorum 4 benedicetur. Pſal. 111. 2.

Filium ancilla faciam in gentem magnam, quia 5 ſemen tuum eſt. Gen. 21. 13.

Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli: daboque poſteris tuis univerſas regiones has. Et benedicentur 6 in ſemine tuo omnes gentes terra, eo quod obedieris Abraham voci meæ & cuſtodieris mandata, & præcepta mea, & cæremonias, legesque ſervaveris. Gen. 26. 4. 5. 6.

Noli timere quia ego tecum ſum, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum propter ſervum meum Abraham Geneſ. 26. 24.

1. *Relinquit hæredes*] Q. d. non tantum iis quæ habet ſpectatuetur, ſed & reliquet filios bonorum ſuorum hæredes.

2. *Semen*] Poſteri. Vel potens erit quia dabuntur ei multi filii, qui ſimul omnes robuſti erunt.

3. *Rectorum*] Juſtorum.

4. *Benedicetur*] Benedictio in veteri lege, ut plurimum ad generationem filiorum pertinet.

5. *Semen*] Filius.

6. *In ſemine*] Propter ſemen, propter filium tuum: qui eſt Chriſtus.

CAPVT. II.

De juſto ad alios relato ac primum ad Deum.

§. 1. Tanti nos facit Deus ut ita futura declaret.

Non faciet Dominus Deus verbum, niſi revelaverit ſer-

secretum suum ad servos suos prophetas. Amos. 3.7.

Dixit Dominus: *numquid celare potero Abraham quæ gesturus sum?* Gen.18.17.

§. 2. Iustus oratione sua obsistit iræ Dei;

Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis 1 *laudem & orationem, &* 2 *non obsistas mihi: quia non exaudiam te.* Jer.7.16.

Et quæsivi de eis virum, qui interponeret 3 *sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ut non dissiparem eam, & non inveni.* Ezech.22.30.

Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, & 4 *teneat se: abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos* 5 *in manu iniquitatis nostræ* Isa.64.7.

6 *Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, & deleam eos faciamque te* 7 *in gentem magnam.* Exod.32.10.

Vide Sap.18.24.

1. *Laudem*] Solent enim aliquid obtinere à quopiam volentes eum laudare.

2. *Non obsistas mihi*] Ex Hebræo dicitur, ne mihi occurras deprecaturus, obviare autem pro interpellare usurpant Hebræi: Observant hic interpretes, cum decrevit Deus punire, solere piorum amovere preces, non iis præbendo vim illam eum certa fiducia conjunctam quam postulat oratio. Quod si oraverint, orant quidem adeò demisso animo ac fide frigida ac debili ut orare non videantur.

3. *Sepem*] Orationem ad me placandum, qua tanquam sepimento impediretur furor meus sicut sepes hostium incursum impediunt.

4. *Teneat*] Placet.

5 *In manu*].i. causa seu propter.

6 *Dimitte me*] Nimirum Moses dilectione sua & oratione quasi manus Dei vinciebat ne puniret.

7 *In gentem magnam*].i. præficiam te magno populo.

§. 3. Justorum preces audiuntur à Deo.

Scimus quia 1 *peccatores Deus non audit, sed si quis cultor Dei est, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit* Joan.9.31.

Si manseritis in me, & 2 *verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis.* Joan.15.7.

Amen, amen dico vobis, si quid petieritis patrem 3 *in nomine meo,* 4 *dabit vobis.* Joan.16.23.

Iste pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum, & de omnibus tribulationibus ejus salvavit eum. 5 *Oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum. Clamaverunt justi, & Dominus exaudivit eos: & ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.* Psal.33.7.16.18.

Vide V. Oratio.

1. *Peccatores*] In peccandi voluntate perseverantes ordinariè non exaudit. Ita Jansen.

2. *Verba mea manserint*] Tunc verba ejus, manent in nobis cum facimus quod præcepit, & diligimus quod promisit. Ita August.

3. *In nomine meo*].i. propter me & merita mea, seu invocato nomine meo.

4. *Dabit*] Scil. cum expedit vobis accipere, & petentibus ut par est, scil. piè, cum fiducia, & perseverantia.

5. *Oculi Domini &c.*] Ut custodiat eos à malis ad quæ cognoscenda eorum oculi non pertingunt.

§. 4. Justos Protegit Deus.

1 *Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes* 2 *simpliciter* 3 *servans semitas justitiæ, & vias sanctorum* 4 *custodiens.* Prov.2.7.

5 *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio ejus.* Zach.2.5.

Quæ quidem res frequentissima est in sacris literis, ac potissimum in Psalmis. Vide Gene.15.1. Exod.33.22. Ps.17.3.9.31. & Psal.26.1.7.8. & 36.39 & 90. & sæpe aliàs.

1. *Custodiet salutem*] Tanquam eam quam summè diligit i. custodiet eos salvos & incolumes, non permittet quenquam justis nocere.

2. *Simpliciter*] Eos qui conversantur integrè & non fictè nec malevolè.

3 *Servans semitas justitiæ*] Idem repetit, i. actiones & omnia opera justorum.

4. *Custodiens*] Ab omni malo, ab omni errore & peccato.

5. *Ego ero*] Hujus explicationem Vide V. Ecclesia cap 3. §. 1. numero 69.

§. 5. Justi a Deo liberantur in periculis constituti.

Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum 1 *hostium*

rum causa & liberatus sum gratia Dei. Spiritus timentium Deum 2 *quaritur & 3 in respectu illius* 4 *benedicetur. Spes enim illorum* 5 *in salvantem eos & 6 oculi Dei in diligentes se*, Eccli. 34.13.14.15.

Vide totum Psal. 90.

Si non est offensio populi hujus coram Deo suo, non poterimus resistere illis: quoniam Deus illorum defendet illos: & erimus opprobrium universæ terræ. Judith. 5.25.

1 *Horum causa*] Peregrinationis quam instituebam ad discendam sapientiam.

2. *Quaritur*] Sup. à Deo: quæritur autem ut eum cum est in periculis, salvet & custodiat.

3. *In respectu illius*]. i. propter, seu quia Deus timentes benignè aspicit.

4 *Benedicetur*] Consequetur ejus opem & beneficentiam.

5. *In salvantem*] Non in vanitates & insanias falsas.

6. *Oculi Dei*] Ut opportune eos liberet.

§. 6. Pro iis pugnat Deus.

Ubicunque ingressi sunt sine arcu, & sagitta, & absque scuto & gladio, Deus eorum pro eis pugnavit, & vicit, & non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui, Judith. 5.16.17.

§. 7. Justis adest Deus contra impios.

Deus 1 *non projiciet* 2 *simplicem, nec* 3 *porriget manum suam malignis: 4 donec impleatur risu os tuum, & labia tua jubilo. Qui oderunt te* 5 *induentur confusione: & 6 tabernaculum impiorum non subsistet*, Job. 8.20.21.22.

1. *Non projiciet*] Penitus auxilio suo destituet.

2. *Simplicem*] Qui non duplici corde colit Deum.

3. *Porriget manum*] Sic ut perpetuò eis faveat contra pios.

4. *Donec impleatur &c.*] Imo non solum illum non projicit, at bonis omnibus ditat, ita ut ex abundanti cordis gaudio rideat & canter.

5. *Induentur confusione*] Quando Deo pro te pugnante victi & confusi discedent.

6. *Tabernaculum*] i. domus, item familiæ non perdurabunt in sua fœlicitate.

§. 8. Varia iis confert bona, & depellit mala.

1 *Oculi Domini super timentes eum*, 2 *protector potentiæ*, 3 *firmamentum virtutis*, 4 *tegimen ardoris*, & 5 *umbraculum meridiani*, 6 *deprecatio* 7 *offensionis*, & 8 *adjutorium casus*, 9 *exaltans animam*, & 10 *illuminans oculos*, *dans sanitatem*, & *vitam* & 11 *benedictionem*, Eccli. 34.19.20.

1. *Oculi*] Vide suprà § 5. n. 6.

2. *Protector potentiæ*] id est, protector potens, quia scilicet instar clypei defendit à malo.

3. *Firmamentum virtutis*] id est firmamentum forte, quia scilicet tutò ei inniti licet, per quem & ad fortia designanda homo firmatur & roboratur.

4. *Tegimen ardoris*] id est, tegumentum ab æstu.

5. *Umbraculum meridiani*] id est umbraculum contra meridianum tempus aut calorem. His duobus significatur Deum suos instar tegumenti & umbraculi protegere à malis, hujus vitæ urentibus & affligentibus instar æstus meridiei.

6. *Deprecatio*] id est depulsio: *deprecari* sumitur quandoque pro deprecari.

7. *Offensionis*] id est, impactionis, quia Deus facit ne impingamus.

8. *Casus*] Contra casum.

9. *Exaltans animam*] Licet sinat Deus aliquando hominem justum cadere in mala sive corporis, sive animi, rursum tamen ab eis eum erigit & exaltat.

10. *Illuminans oculos*] id est, oculos seu errore seu mœrore obnubilatos illustrat lumine veræ cognitionis, & tristibus læta subinfert.

11. *Benedictionem*] Omne bonum tum corporis, tum animi.

§. 9. Justis benefacit Deus ad exemplum cæterorum.

Dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, & usque in senectutem permansit illi 1 *virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum, & semen illius obtinuit hæreditatem, ut viderent omnes filii Israel quia bonum est obsequi sancto Deo*, Eccli. 46.11.12.

1. *Virtus*] Ad bellandum & gradiendum.

§. 10. Os FAUCIBUS IUSTOS PARATUS est Deus parcere immensæ multitudini peccantium.

Vide Genes. 18. *à vers.* 26.

§. 11. PROPTER UNUM IUSTUM, impios ditat Deus.

Experimento didici; quia mihi 1 *benedixerit Deus, propter te, modicum habuisti antequam venirem ad te, & nunc dives effectus es: benedixitque tibi Deus ad introitum meum, justum est igitur ut aliquando etiam provideam domui meæ*, Genes. 30.27.30.

1. *Benedixerit*] Ditaverit.

§. 12. JUSTORUM HOSTES PLACAT Deus.

Cum placuerint Domino viæ hominis, 1 inimicos quoque ejus convertet ad pacem, Prov. 16.17.

1. *Inimicos convertet*] Quia corda hostium habet in manu sua, patet id in David cui aliquoties Saul reconciliatus est, Deo cor ejus ob merita Davidis commovente. In Tobia, in Mardochæo, & Esther.

§. 13. PECULIARITER ATTENDIT DEUS ad eorum opera.

Oculi Domini 1 *ad timentes eum, & ipse agnoscit omnem operam hominis*, Eccli. 15.20.

1. *Ad timentes eum*] Ad omnes quidem attendit Deus sed magis ad justos. Item quia magis attendit ad eorum bona remuneranda quam ad mala vindicanda. Item quia habet singulatem de iis providentiam ad eos promovendos & ab omni malo liberandos.

§. 14. QUA RATIONE IUSTITIA HOMINIS Deo non addat quidquam, & quomodo omnis ejus justitia comparata ad divinam nihil sit.

Vide verbo Deus, cap. 19. *& verbo Homo cap* 5.

Qui vivit in æternum creavit omnia 1 *simul, Deus solus* 2 *justificabitur, & manet rex* 3 *invictus in æternum*, Eccli. 18.1.

1. *Simul*] .i. creavit pariter omnia, seu nihil est quod non creavit, non enim hîc *simul* significat identitatem temporis, sed creavit universa sine exceptione.

2. *Justificabitur*] Solus invenietur justus si ad res creatas comparetur, & sine ullo defectu.

3. *Invicto*] Quia à nullo ejus voluntas & potestas superari potest.

CAPUT III.

De Justo relato ad proximum, seu pium, seu impium, & ad alias creaturas, & ad peccata præterita.

§. 1. JUSTI SUNT COR ECCLESIÆ,

Ego 1 *dormio, & cor meum vigilat*. Cant. 5.2.

1. *Dormio*] quia pro fragilitate carnis non potest ita intenta esse divinis contemplationibus & obsequiis: id autem dicit Ecclesia ratione imperfectorum.

2. *Cor meum vigilat*] hoc dicit ratione perfectorum, qui semper soliciti sunt, & vigilant ad placendum Deo, qui ideo cor dicuntur, quia sunt primi & præcipui in Ecclesia; unde cæteris membris inferioribus, vita gratiæ & motus quodammodo subministratur.

§. 2. SUNT ITEM COLUMNÆ EIUSDEM.

1 *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei*, Apoc. 3.12.

1. *Qui vicerit*] Hujus explicationem vide V. Gloria cœlestis cap. 4 §. 2. n. 15. quæ facilè his accommodari potest.

§. 3. QUÆCUMQUE AB IIS PROFICISCUNTUR grata sunt, & aliis salutaria.

1 *Fructus justi* 2 *lignum vitæ, & qui* 3 *suscipit animas,* 4 *sapiens est*, Prov. 11.30.

1. *Fructus justi*] Quicquid profert justus, quicquid ab eo prodit, ut opera, verba, &c.

2. *Lignum vitæ*] Alludit ad lignum vitæ, Genes. 3. id est, sunt suavia, & grata, & salutaria, ut arbor illa vitæ; Item immortalitatem conferunt & justo, qui fructum illum profert; & omnibus, qui eum gustant, sumentes ab eo doctrinam spiritus & bonorum operum imitationem.

3. *Suscipit animas*] Qui sua doctrina, & vitæ exemplo ad se suscipit animas è perditionis via, qui eas docendo lucratur.

4. *Sapiens est*] Id autem facit justus, igitur verè sapiens est.

§. 4.

§. 4. JUSTUS IUSTITIA SUA SE TUETUR contra adversa omnia.

1 *Iustitia custodit innocentis* 2 *viam: impietas autem peccatorem* 3 *supplantat*, Prov. 13 6.

4 *Veritas liberabit vos*, Joan. 8. 32.

1. *Iustitia custodit*] contra omnes hostes visibiles & invisibiles, contra calumnias, detractiones, &c. nec eget alia custodia externa iustus: sed ipsa iustitia, quam amat, quamque sectatur, ipsum liberat à malo, malorumque impetitione.

2. *Viam*] .i. institutum, & vivendi rationem.

3. *Supplantat*] Tum quia ita sibi illigatum detinet, ut in varia vitia propellat, tum quod, illa ei perditionis & ruinæ causa est, ut eam non Deo, nec alteri imputare debeat.

4. *Veritas*] scilicet vitæ & operum, i. bona vita.

§. 5. JUSTITIA OMNIBUS OMNINO REBUS creatis est præferenda.

1 *Salus animæ in sanctitate justitiæ, melior est omni argento, & auro, & corpus validum, quàm census immensus*, Eccli 30. 15.

1. *Salus animæ, &c.*] Tunc anima sana est, & bene se habet cùm est prædita sanctitate iustitiæ: vel sic salus animæ, quæ consistit in sanctitate melior est, &c.

§. 6. JUSTUS REPLET CIVITATES INCOLIS.

Ab uno 1 *sensato* 2 *inhabitabitur patria*, 3 *tribus impiorum* 4 *deseretur*, Eccli. 16. 4.

1. *Sensato*] .i. prudente, qualis verè solus est iustus.

2. *Inhabitabitur patria*] Quia suo consilio, virtute & prudentia faciet ut tota aliqua civitas repleatur habitatoribus.

3. *Tribus*] ampla familia.

4. *Deseretur*] Ita ut nullus supersit, ita Deo impietatem vindicante.

§. 7. EST SALUS MUNDI.

Multitudo 1 *sapientium*, 2 *sanitas est totius orbis terrarum, & rex sapiens* 3 *stabilimentum populi est*, Sap. 6. 26.

1. *Sapientium*] Quales sunt iusti.

2. *Sanitas*] salus, bonum.

3 *Stabilimentum populi*] id est firmus & stabilis populi status consistit in sapientia & vera prudentia Christiana regis.

§. 8. JUSTUS DERIDETUR AB IMPIO. *Vide verbo Derisio.*

§. 9. POENA EORUM, QUI IUSTOS VEXANT.

1 *Laqueo peribunt*, 2 *qui oblectantur casu justorum*, 3 *dolor autem consumet illos, antequam moriantur*, Eccli. 27. 32.

1. *Laqueo peribunt*] id est, involventur subito aliquo malo, quo peribunt.

2. *Qui oblectantur casu*] infortunio, ruina, perditione; & quia iis delectantur, eos vexant & affligunt.

3. *Dolor*] diuturnus aliquis dolor, seu mentis seu corporis lentè eos consumet ante mortem. Innuit duplicem mortem horum rabidam scilicet per longum tempus consumptionem, & succedentem mortem corporis cum æterna damnatione. Ita periêre Antiochus, & uterque Herodes.

§. 10. IMPIORUM CONSILIUM DE VEXANdis justis, exprimitur *Sapient.* 2. *à versu* 10.

§. 11. QUAM ALIIS NOCET, QUI IUSTOS VEXAT.

1 *Fons turbatus pede, & vena corrupta, justus cadens coram impio*, Prov. 25. 26.

1. *Fons*] Sicuti fons turbatus aut vena aquæ corrupta, non reddit amplius lympidam aquam; ista iustus dejectus ab impio in aliquam calamitatem, quia tunc nequit aquis doctrinæ & boni exempli alios potare: quemadmodum accidit Divo Joanni Baptistæ capto ab Herode. *Vide supra cap.* 1. §. 12. aliam interpretationem, quæ huic aliquid lucis allatura est.

§. 11. PRÆFERENDUS UNICUS IUSTUS, mille impiis.

1 *Melior est unus timens Deum, quàm mille filii impii*, Eccli. 16 3.

1. *Melior est*] .i. pluris faciendus.

§. 13. IMPIUS PRO IUSTO DAT POENAS.

Pro justo 1 *dabitur impius, & pro rectis iniqui*, Prov. 21. 28.

Iustus de angustia liberatus est: & tradetur impius pro eo, Prov. 11. 8.

1. *Dabitur impius*] id est, solvet impius supplicium,

tium, seu pœnas dabit loco justi: ita Aman pro Mardochæo suspensus est.

§. 14. Creaturæ a naturali statu recedunt, ut justis famulentur.

Omnis creatura 1 *ad suum genus ab initio reformabatur deserviens tuis præceptis ut* 2 *pueri tui custodirentur illæsi*, Sap. 19. 6.

Videndi etiam aliquot versus sequentes.

1. *Ad suum genus, &c.*] id est, in proprio genere ab initio accepto novam induebat figuram, itaque transmutabatur à primo esse, ut rursum à Deo videri posset reformata, à quo semel facta fuerat.

2. *Pueri*] servi, id est Israelitæ.

§. 15. Eadem res justo est placida & peccanti infensa.

1 *Creatura tibi factori deserviens, exardescit in tormentum adversus impios: & levior fit ad benefaciendum pro his, qui te confidunt*, Sapient. 16. 24.

1. *Creatura*] reddit rationem duorum, tam contrariorum effectuum ejusdem ignis, qui nocuit Ægyptiis & profuit Israelitis.

§. 16. Creaturæ insurgent in hostes justorum.

Quod mirabile erat in aqua, quæ omnia extinguit 1 *plus ignis valebat*: 2 *vindex est enim orbis justorum. Quondam enim tempore mansuetabatur ignis ne comburerentur, quæ ad impios missa erant* 3 *animalia: sed ut ipsi* 4 *videntes scirent; quoniam Dei judicio patiuntur persecutionem*, Sapient. 16. 17 19.

Armabit creaturam ad ultionem inimicorum, Sap. 5. 18.

Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos, Sap. 5. 21.

Vide sequentia, ubi describit exercitum, quem armaturus est Deus contra impios, omnes scilicet creaturas, quæ explicata habes, Verbo Peccator, cap. 24. §. 5.

1. *Plus ignis valebat*] Plus operabatur ignis fluminum, seu majorem vim habebat, quàm aqua, cujus summam virtutem, quâ omnia extinguit, ardore suo tamen superabat ipse ignis.

2. *Vindex est enim orbis justorum*] solet pugnare pro justis, eorumque injurias ulcisci.

3. *Animalia*) Ranas, muscas, quas ignis non comburebat, ut ab iis vexarentur Ægyptii.

4. *Videntes*] Rem tam mirabilem.

§. 17. De paucitate justorum.

Vide verbo Gloria, c. 1. §. 4.

Non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum, Rom 3. 10.

Vide verbo Peccator, c. 22. & 5.

§. 18. Quæritur Michæas eorum paucitatem.

Væ mihi, quia factus sum velut qui in autumno colligit racemos 1 *vindemiæ: non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desideravit anima mea, periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Qui optimus in eis est, quasi* 3 *paliurus; & qui rectus, quasi* 4 *spina de sepe*: 5 *dies* 6 *speculationis tuæ &* 7 *visitatio tua venit: nunc erit vastitas* 9 *eorum*, Mich. 7. 1. 1. 2. 4.

1. *Vindemiæ*] post vindemiam: & sicuti hic non invenit quidquam, ita nec ego invenio justum.

2 *Præcoquas ficus*] id est bonas & electas, nam primæ sunt optimæ, id est, optavi invenire aliquem, qui ante cæteros inciperet Deum quærere.

3. *Paliurus*] spinosus & asper, i. lædit, & pungit proximos.

4. *Spina de sepe*] Idem repetit. Fiunt autem sepes ex ramis arborum & spinis, ut arceant bestias.

5. *Dies*] calamitosus sup.

6. *Speculationis tuæ*] prædictus à tuis speculatoribus & Prophetis.

7. *Visitatio*] supplicium.

8. *Nunc*] id est proximè, citò.

9. *Eorum*] Impiorum, de quibus hactenus.

§. 19. De justo relato ad peccata præterita.

Eo affectu serviat Deo, quo ante peccato.

Vide verbo Peccator, cap. 29. §. 1. & 2. vide etiam verbo Recidivare.

CAPUT IV.

Sequuntur variæ Antitheses, justum inter & impium.

1 *Benedictio Domini 2 super caput justi; 3 os autem impiorum 4 operit 5 iniquitas memoria justi cum laudibus, & nomen impiorum 6 putrescet. Sapiens corde 7 præcepta suscipit; 8 stultus 9 cæditur labiis. Qui ambulat 10 simpliciter, ambulat confidenter: qui autem 12 depravat vias suas 13 manifestus erit. 14 Vena vitæ os justi: & os impiorum 15 operit 16 iniquitatem*, Prov. 10. 6. 7. 8. 9. 11.

Vide ejusdem capitis versus 16. 20. 21. 29.

27 *In bonis justorum exultabit civitas; & in perditione impiorum erit: 18 laudatio, 19 benedictione justorum 20 exaltabitur civitas: & 21 ore impiorum subvertetur. Desiderium justorum 22 omne bonum est; 23 præstolatio impiorum furor*, Prov. 11. 10 11. 23.

Vide ejusdem cap. vers. 27. 28.

Non 24 roborabitur homo ex impietate, & 25 radix justorum non commovebitur. 26 Cogitationes justorum judicia: & consilia impiorum fraudulenta. Verba impiorum 27 insidiantur sanguini, os justorum 28 liberabit eos, 29 verto impios & 30 non erunt, 31 domus autem justorum permanebit, Prov. 12. 3 5 6. 7.

Vide ejusdem cap vers. 10. & 13.

32 *Lux justorum 33 lætificat: 34 lucerna autem impiorum extinguetur. Iustus 35 comedit, & 36 replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis*, Prov. 13. 9. 25.

Domus impiorum delebitur, tabernacula autem justorum permanebunt, Prov. 14. 11.

Longè est Deus ab impiis, & orationes justorum exaudiet, Prov. 15. 29.

38 *Benedictio illius 39 quasi fluvius inundavit, & quomodo cataclysmus aridam inebriavit, sic 40 ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum 41 hæreditabit, 42 quomodo convertit aquas in siccitatem & siccata est terra. Et 43 viæ illius viis illorum 45 directæ sunt, sic 46 peccatoribus offensiones 47 in ira ejus: 48 bona bonis creata sunt ab initio, sic 49 nequissimis 50 bona & mala*, Eccli. 39. 27. 28. 29. 30.

51 *Manus Dei nostri, est super omnes, qui quærunt eum in bonitate; & imperium ejus, & fortitudo ejus, & furor super omnes, qui derelinquunt eum*, Esd. 8. 22.

Vide Job c. 21. à versu 23. & verbo Prosperitas Et passim hic toto hoc verbo per multos paragraphos.

1. *Benedictio*] opes, honores, &c. venire solent.

2. *Super caput justi*] super justum.

3. *Os impiorum*] id est impios.

4. *Operit*] involvit seu involvet.

5 *Iniquitas*] .i. pœna iniquitatum suarum, ut iniquitas opponatur benedictioni.

6 *Putrescet*] deficiet veluti res putrescens, aut veluti res putrida fætebit, ingrataque erit eorum memoria.

7 *Præcepta suscipit*] Audit libenter se monentes & docentes.

8. *Stultus*] Peccator, vel imprudens.

9. *Cæditur labiis*] scilicet docentis, quia molestum est ei audire docentem? Vel *cæditur labiis suis*, id est, propter labia sua, propter verba sua, murmurationes, temeritatem in loquendo, &c. punietur.

10. *Simpliciter*] Sincerè, sine fictione, & dolo conversaturi.

11. *Confidenter*] securè, turò & cum bona spe.

12. *Depravat vias suas*] Qui pravas sectatur vias & actiones, quique dolosè agit.

13. *Manifestus erit*] Quantumcunque fingat, deprehenderur tandem.

14. *Vena vitæ*] id est, fons vitæ, quia ex ejus ore procedunt verba vitæ, utpote quibus docet bene vivere & vitam æternam consequi.

15. *Operit*] continet in se, & concludit.

16. *Iniquitatem*] ita ut sit veluti fons iniquitatis, quam suo tempore in aliorum perniciem profundit.

17. *In bonis justorum*] seu in bonis operibus, quæ faciunt, seu in bonis, quæ iis eveniunt.

18. *Laudatio*] lætitia & cantus.

19. *Benedictione justorum*] Cum benedicuntur à Deo & multiplicantur, variaque dona percipiunt.

20 *Exaltabitur civitas*] Quia eorum bona in communem redundant utilitatem. Vel *benedictione justorum*, id est, bonis imprecationibus & consiliis.

21. *Ore subvertetur*] ob eorum iniqua consilia, dolos & seditiones, quas excitant.

21. Omne

22. *Omne bonum, &c.*] Quia non desiderant quasi Deum, qui est omne bonum.

23. *Præstolatus furor*] Quia id quod eis est expectandum, est indignatio divina.

24. *Roborabitur*] fortior evadet, aut diutius subsistet, sicut res fortes; quam vis impiis suis cogitationibus aliud non conetur, quam se suamque posteritatem stabilire.

25. *Radix justorum, &c.*] Ipsi justi tanquam radix bene firma non commovebuntur ulla calamitate, vel *radix*, i. eorum posteri.

26. *Cogitationes, &c.*] i. aliud nihil cogitant, quàm ut justitiam servent.

27. *Insidiantur sanguini*] i. ad effusionem sanguinis ad necem.

28. *Liberabit eos*] Ipsosmet, aut eos, quorum sanguini insidiantur impii: idque faciunt præmonendo incautos ne impiorum verbis decipiantur, & alios defendendo coram judice.

29 *Verte*] O Deus, id est subverte, vel *verte*, id est vertet Deus aliquando, ita ut sit Prophetia potius, quam imprecatio; quod frequens est in sacris litteris.

30. *Non erunt*] Quia memoria eorum extinguetur, quia omnem suam gloriam & potestatem amittent, & quia ita erunt miseri in altera vita, ut vetius non sint, quàm sint.

31. *Domus*] posteritas, seu carnis, seu spiritus; in longam, aut perpetuam seriem propagabitur.

32. *Lux justorum*] Quæ consistit in eorum claritate & excellentia, doctrina scilicet ac conversatione sancta, de qua Dominus; *sic luceat lux vestra.*

33. *Lætificat*] Et justos qui habent eam, & alios, qui eam vident & participant.

34. *Lucerna impiorum*] Temporalis fœlicitas, item eorum hypocritica tum doctrina, tum vita, quâ ad tempus fulgent in hac vita.

35. *Comedit*] Quæ ei præsentia sunt.

36 *Replet animam*] Quia iis contentus est, licet pauca sint, quæ non modo de cibo & potu, sed de omni alia humana commoditate accipienda sunt, justo enim parum sufficit, facilèque repletur, facilè ei satisfit.

37. *Domus*] Vide supra numero 31. licet & de domo materiali, & iis, quæ in ea sunt, possit intelligi. Observat Beda impios tribui domum, quæ ædificatur ad fixam mansionem, quia impii vellent perpetuò manere in hac vita: Justis tabernaculum, seu tentorium, quia peregrini & advenæ sunt super terram.

38. *Benedictio illius*] Beneficentia Dei.

39. *Quasi fluvius, &c.*] comparatur fluvio copiosè fluenti, & cuilibet inundationi aquarum (quæ significatur per cataclysmum) benedictio divina, quibus comparationibus datur intelligi, quod ea solet ita abundè electos recreare, sicut inundatio aliqua aquarum terram siccam recreat, cum eam humore replet, redditque fructiferam.

40. *Ira*] ultio.

41. *Hæreditabit*] quia eas in perpetuum est possessura.

42. *Quomodo, &c.*] Comparatur ira Dei conversioni aquarum in siccitatem, cum Deus efficit, ut ubi erat aquarum copia sit siccitas & sterilitas: quia scilicet in iis, quibus Deus irascitur sublato omni gratiæ humore, maxima fit siccitas, & ad bonum proferendum sterilitas.

43 *Via illius*] scilicet Dei.

44. *Vitis illorum*] scilicet justorum.

45. *Directa sunt*] id est, rectæ vitæ bonorum, quia ipsi suis actionibus declarant se probare vias Dei, i. mandata, facta eius & iudicia, quibus orbem regit.

46. *Peccatoribus offensiones*] id est viæ Domini sunt iis offendicula, quia impingunt, & in eius mandata, quæ ipsis maioris lapsus sunt occasio, & in eius facta atque iudicia contra quæ murmurant.

47. *In ira ejus*] Hoc accidit, quia Deus iis est iratus, & quod eius gratia destituuntur, quâ de his, quæ bona sunt, rectè sentire valerent.

48. *Bona creata*] quia ab initio mundi decreta sunt iis præmia *V. Matth.* 25. tum quia quæcunque bonis eveniunt, licet videantur mala esse, cædunt eis in bonum. *Rom.* 8.

49. *Nequissimis*] i. peccatoribus, ponitur superlativus pro positivo.

50 *Bona*] Si se converterint à peccatis. Aliqui expungunt *bona*.

51. *Manus*] i. auxilium, favor.

JUSTITIA, VIRTUS, CARDINALIS.

§. 1. EA PRÆFERTUR SACRIFICIIS.

Facere misericordiam, & judicium magis placet Domino, quam victima. Prov. 21.

De hac eadem vide verbo Injuſtitia, Judex. Avarus. Fortum, Pauper. Pupillus, Mercenarius & aliis ejuſdem generis. Vide etiam Verbo præcedenti, quo plurima reperies quæ quadrant etiam in juſtitiam ut hic accipitur.

1. *Iudicium*] Quod juſtum eſt.

2. *Magis placet &c.*] Quia cum nullare indigeat Deus mavult ſe coli per actiones hujuſmodi quæ hominibus magis proſint quam per alias.

§ 2. De Justitia Vindicativa quæ ſpecies quædam eſt Juſtitiæ.

Vide maxime V. Injuſtitia, & Iudex, & infra fuſius, Verbo Punitio: Verbo Superior. Rex &c.

§. 3. De Justitia distributiva.

Vide Verbo Dignitates, & Verbo Honor, & §. ſequentem.

§. 4. Dignioribus Dare oportet quæ dantur ſecundum hanc juſtitiam.

2. *Si bene feceris, 2 ſcito 3 cui feceris, & 4 erit gratia in bona tua multa* Eccli. 12. 1.

1. *Si bene feceris*] Si ex juſtitia diſtributiva habes aliquid v. g. dignitatem, beneficium, officium diſtribuendum.

2. *Scito*] Expende.

3. *Cui feceris*] An is ſit dignus, an ſit eo uſurus ad Dei gloriam, Reipub. utilitatem &c.

4. *Erit gratia &c.*] Id eſt, fic erunt beneficia tua grata, aut recipiet magnam gratiam & remunerationem vel ab homine vel à Deo. Quo etiã ſignificatur, contra ſi facies futurum contrarium, nec gratum futurum nec gratiam & mercedem habiturum.

LABOR.

V. Diligentia. Ocium. Pigritia. Acedia.

§. 1. Labor et dolor sunt fructus peccati.

Quia audiſti vocem uxoris tuæ 1 maledicta terra 2 in opere tuo in laboribus tuis comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi: & comedes herbas terræ. In ſudore vultus tui vesceris pane tuo. Gen. 3. 17. 18. 19.

1. *Maledicta*] Sterilitate ſci.

2. *In opere tuo*] i. propter peccatum tuum.

§. 2. Laborandum maxime ob cæleſtia.

1 *Operamini non cibum 2 qui perit ſed 3 qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis.* Joan. 6. 27.

Huc ſpectant plurimæ è cohortationibus ad laborem quæ afferentur paulo poſt, quarum bona pars hanc admittit interpretationem.

1 *Operamini*] Opera & labore parate.

2. *Qui perit*] Qualis eſt cibus corporis, & omnia terrena.

3. *Qui permanet*] Talis cibus ſunt fides, gratia, charitas, bona opera.

§. 3. Laborum eventa prospera, et fructus à Deo ſunt.

1 *Benedictio Domini divites facit: 2 nec ſociabitur eu afflictio* Prov. 10. 22.

Niſi Dominus ædificaverit domum in vanum laboraverunt, qui ædificant eam. Niſi Dominus cuſtodierit civitatem, fruſtrà vigilat qui cuſtodit eam. Pſal. 126.

1. *Benedictio Domini*] Divinus favor & beneficentia, q. d. non tam noſter labor, induſtria aut diligentia.

2 *Nec ſociabitur &c.*] i. ita ditat ut ſuæ beneficentiæ non ſociet moleſtiam, ſci. quia citra anxiam ſollicitudinem piis largitur divitias, & eis dat frui ſine animi moleſtia. Quod contrà fit in divitiis impiorum, quas non ex benedictione divina, at peccatis conſequuntur.

§. 4. De variis laborum nostrorum fructibus.

In iis, est abundantia. Vide infra in cohortationibus ex Prov. 10 4.

1 *In omni opere erit abundantia: ubi autem ſunt verba plurima ibi frequenter egeſtas.* Prov. 14. 23.

1. *In omni opere*] Sci. laboris. Significat labore non garrulitate parari opes.

§ 5. Item placidus somnus.

Dulcis eſt ſomnus operanti, ſive parum ſive multum comme-

comedat, saturitas autem divitis non sinit eum dormire, Eccl. 5. 11.

§. 6. ITEM BEATITUDO ET QUIES.

Vita 1 *sibi sufficientis operarii* 2 *conducibitur, & in ea invenies thesaurum*. Eccli. 40. 18.

Labores manuum tuarum quia manducabis: beatus es, & bene tibi erit. Psal. 127. 10.

Varii etiam fructus colligi possunt ex §. sequente.

1. *Sibi sufficientis*] i. Qui suo labore efficit ut sibi sufficiat & habeat sibi necessaria, eis contentus.

2. *Conducibitur*] Dulcis erit, utpote libera & à cruciante egestate & à remorsu conscientiæ, quo anguntur qui non labore at modis iniustis divitias parunt.

§. 7. COHORTATIONES AD LABORANDUM.

Homo nascitur ad laborem, & avis advolatum, Job 5. 7.

Sex diebus operabis, & facies omnia opera tua, Exo. 20. 7. 9.

Vade ad formicam ô piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam: quæ cum non habeat 1 *ducem, nec præceptorem, nec principem: parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat*, Prov. 6. 6. 7. 8.

Egestatem operata est manus 2 *remissa: manus autem* 3 *fortium divitias parat*. Prov. 10. 4.

Qui congregat in messe filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis. Prov. 10. 5.

Qui operatur terram suam, satiabitur panibus, qui autem sectatur otium stultissimus est, Prov. 12. 11.

Manus fortium 4 *dominabitur: quæ autem remissa est* 5 *tributis serviet*. Prov. 12. 24.

6 *Vult & 7 non vult piger, anima autem operantium* 8 *impinguabitur*, Prov. 13. 4.

9 *Dives pauperibus imperat, & qui accipit mutuum servus est fœnerantis*, Prov. 22. 7.

Non oderis laboriosa opera, & 10 rusticationem 11 *creatam ab altissimo*, Eccli. 7. 16.

12 *Noli extollere te* 13 *in faciendo opere tuo, &* 14 *noli cunctari* 15 *in tempore angustiæ. Melior est qui operatur, & qui abundat in omnibus, quam qui* 16 *gloriatur & eget pane*, Eccli. 10. 29. 30.

Quia in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? Eccli. 25. 5.

17 *Mane* 18 *semina semen tuum, & 19 vespere non*

cesset manus tua: 20 quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud: & si utrumque simul hoc melius erit, Eccle. 11. 6.

Nolite locum dare diabolo: qui furabatur jam non furetur: magis autem laboret operando manibus suis 21 *quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti*, Ephes. 4. 27. 28.

Rogamus vos fratres ut 22 *abundetis magis, & operam detis ut* 23 *quieti sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris sicut præcepimus vobis, & ut* 24 *honeste ambuletis* 25 *ad eos qui foris sunt: & nullius aliquid desideretis*, 1. ad Thess. 4. 10. 11.

Cum essemus apud vos hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet, 2. ad Thess. 3. 10.

Vide ejusdem capitis versus 7. 8. 9. 11. 12. 13. Item Act. 20. 34. & 1. Cor. 4. 12. & 1. ad Thessal. 2. 9. & c. 4. 1. quibus locis. B. Apostolus testatur se non otiosum vixisse, at quod alios doceret, opere præstitisse.

1. *Ducem &c.*] Qui præeundo doceat, nec principem qui castiget inertes, grues enim habent ducem ut & oves. boves & equi habent hominem qui eos ad labores adigit.

2. *Remissa*] Ignava, iners.

3. *Fortium*] Sedulorum, diligentium, ea enim est animi fortitudo.

4. *Dominabitur*] Potestatem & imperium sibi parabit.

5. *Tributis serviet*] Hebr. erit sub tributo, erit subdita.

6. *Vult*] Bonum.

7. *Et non vult*] Cum attendit laborem quo opus est ad quid consequendum: vult itaque finem at non vult media ad illum necessaria.

8. *Impinguabitur*] Ditabitur, satiabitur.

9 *Dives &c.*] Excitat hac sententia hominum socordiam & incitat ad labores quibus divitias sibi parent, ne cogantur aliis esse subjecti, servorum instar.

10. *Rusticationem*] Agriculturam.

11. *Creatam ab Altissimo*] Quia in paradiso primum hominem posuit ut eum coleret, & inde ejecto mandavit, ut terram excoleret.

12. *Noli extollere te*] Noli existimare te nimis magnum aut nobilem aut honoratum.

13. *In faciendo opere*] Ut ob id indignum putes tua persona, operari & laborare.

14. *Noli cunctari*] procrastinare, pigrescere.

13. *In tempore angustiæ.*] Cum premeris inopia

16. *Gloriatur.*] Jactat se de honore aut nobilitate: aut potius qui gloriosus est & honoratus.

17. *Manè.*] In adolescentia.

18. *Semina semen.*] Bona opera fac, labora in virtutum semente projicienda.

19. *Vesperè.*] In senectute.

20. *Quia nescis, &c.*] i quod magis Deo placeat opus, ita Hieronymus.

21. *Quod bonum est.*] Utile & sine peccato, sunt enim exercitia quæ sine peccato non fiunt.

22. *Abundetis magis.*] In amore fraterno.

23. *Quieti sitis.*] i. Curiositatem in cognoscendis & scrutandis aliorum actionibus & vita fugatis illa enim est inimica internæ quieti.

24. *Honestè ambuletis.*] Irreprehensibiliter vivatis.

25. *Ad eos qui foris sunt.*) Coram infidelibus qui sunt extra Ecclesiam.

§. 8. VEL IPSE MANUUM NOSTRARUM ASPECTUS docet, hominem generi laborandum esse.

1 *Qui in manu omnium hominum signat, ut noverint singuli opera sua.* Iob 37.7.

1. *Qui in manu &c.*] Facit ut homo videndo manus suas, videat eas sibi datas ad laborandum non ad otiandum.

§. 9. COHORTATIONES AD UTENDUM laboribus suis.

Nonne melius est 1 *comedere, bibere, &* 2 *ostendere animæ suæ, bona de laboribus suis? & hoc* 3 *de manu Dei est* Eccle. 2 24.

1. *Comedere &c.*) i. honestè uti laboribus suis.

2. *Ostendere animæ bona.*] i Exhibere, vel animam oblectare.

3. *De manu Dei.*] Est Dei donum id facere, aaris enim id non est datum.

§. 10. LABORANTIBUS DANDA MERCES. Vide Verbo Mercenarius.

Non ligabis os bovi terenti in area fruges tuas. Deut. 25 4.

Dignus est operarius mercede sua. Lucæ 10.7.

1. *Non ligabis &c*] Quia par est ut animalia laborantia cõmedant, unde nolo claudi ora terentium fruges ad grana excutienda. Significatur laborantibus dandam alimoniam & mercedem.

LÆTITIA.

V. Consolatio. Gaudium. Tristitia.

LAUS.

V. Gloria. Honor. Deus. Iactantia. Humilitas. Superbia.

Agendum primum de laude Dei, tum proximi, tertiò sui ipsius, denique de aliorum laudibus.

CAPUT. I.

De laude Dei.

§. 1. LAUS DEI, GRATISSIMA ET accidit.

1 *Obaudite me* 2 *divini fructus &* 3 *quasi rosa plantati super rivos aquarum fructificate,* 4 *Quasi libanus odorem suavitatis habete.* Eccli. 39.17.18.

1. *Obaudite*] Audite quæ dicturus sim.

2. *Divini fructus.*) i. Filii Dei, ita vocat Dei populum.

3. *Quasi rosa fructificate.*) id est, suavem Deo odorem per laudem exhibete instar rosæ odoriferæ. Hac porro similitudine ut & sequenti rerum suavissimarum atque odoratissimarum, significat Dei laudem esse ei acceptissimam.

4 *Quasi Libanus.*] Est repetitio ejusdem: sumitur autem Libanus non pro monte sed pro thure.

§. 2. VARIÆ COHORTATIONES AD LAUdes Dei.

1 *Florete flores quasi lilium, & date odorem, &* 2 *frondete in gratiam & benedicite Dominum in operibus suis.* 4 *Date nomini ejus magnificentiam, &* 5 *confitemini illi in voce labiorum vestrorum, & in Canticis labiorum & cytharæ & sic dicetis in die confessionis opera Domini universa bona* 8 *valde.* Eccli. 39. 19. 20. 21.

Videndi sunt item versus aliquot sequentes.

9 *In partes vade* 16 *sæculi sancti* 11 *cum vivis, & dantibus confessionem Deo,* 12 *non demoreris in errore impiorum, ante mortem* 13 *confitere: à mortuo* 14 *quasi nihil* 15 *pereat confessio.* 16 *Confiteberis vivens, vivus & sanus confitebere, & laudabis Deum, & gloriaberis in magnificentiis ejus.*

ejus. 17 *Quam magna misericordia Domini & propitiatio illius, convertentibus ad se.* Eccli. 17. 25.26.27.28.

Qui reminiscimini Domini 18 *ne taceatis, & ne detis silentium ei.* Isa 62 6.7.

19 *Implemini spiritu sancto* 20 *loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes* 21 *in cordibus vestris Domino.* Ephes 5.18 19.

22 *Verbum Christi* 23 *habitet in vobis abundanter,* 24 *in omni sapientia docentes, & commonentes vosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus,* 25 *in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.* Coloss. 3.16.

27 *Per ipsum* 28 *offeramus hostiam laudis semper Deo, idest,* 29 *fructum labiorum* 30 *confitentium nomini ejus* Hebræ 13.15.

Tristatur aliquis vestrum? oret: æquo animo est? psallat. Iacobi 5.13.

Porrò in hisce cohortationibus frequentissimus est David cujus varia loca, Vide in nostro tractatu de orationibus jaculatoriis in thesauro earumdem.

1. *Florete flores.*) .i producite flores.

2. *Frondete in gratiam*] .i. ad gratiam, id est, gratas ac jucundas frondes proferte. Hæc sunt allegorica quæ explicantur sequentibus versibus.

3. *Collaudate Canticum.*] Laudando canticum proferte.

4. *Date magnificentiam.*] Magnificè illum laudate.

5. *Confitemini in voce.*) Etiam verbis laudate, & verbis agnoscite ejus beneficia.

6. *Confessione*] Laude.

7. *Universa bona.*] Quod de nullo extrà Deum, (cum nemò sit qui non habeat multa reprehendenda) dici potest.

8. *Valdè.*) Hoc facit ad commendationem bonitatis divinæ, & operum ejus.

9 *In partes.*] In conditionem, in exercitium.

10. *Sæculi sancti.*) Futuri sæculi quod solùm sanctum dici potest, cum hoc seculum sit multis pollutum peccatis, sensus est. Tu qui jam per pœnitentiam, Dei misericordiam es consecutus, lauda Deum ut sit in beata vita, lauda pro accepta venia alia quoque ejus beneficia prædica.

11. *Cum vivis, &c.*) .i. Cum iis qui adhuc hic superstites Deum laudant.

12. *Non demoreris &c.*] Eo sci. errore quo quis virtutibus neglectis vitia sequitur & hoc ideo ut ante mortem veniam peccatorum consecutus possis Deum laudare.

13. *Confitere.*] Deum lauda.

14. *Quasi nihil.*) Tanquam ab eò qui omnino non est in mundo, nec cum eo ullum habet commercium.

15. *Perit confessio*] Qua illum apud vivos prædicet, & qua sibi meritum apud Deum parare queat

16. *Confiteberis.*] Laudabis: Hæc futura Indicativi modi ponuntur pro imperativis: *Confitere, lauda.*

17. *Quam magna &c.*) Exclamando & adjurando, indicat se magnitudinem misericordiæ Dei non posse verbis satis explicare.

18. *Ne taceatis.*] Ne cessetis à laudibus Dei.

19 *Implemini.*] Studete impleri.

20. *Loquentes vobismetipsis.*] .i. invicem.

21. *In cordibus vestris.*] .i. non solum summis labiis sed etiam toto corde.

22. *Verbum Christi.*] Doctrina Christianæ religionis.

23. *Habitet in vobis*] Ut de ea affluenter loqui possitis.

24. *In omni sapientia.*) Rerum divinarum.

25 *In gratia*] In gratiarum actione.

26. *In cordibus vestris.*] Vide numero 21. supra.

27. *Per ipsum.*] Sci. Christum.

28. *Offeramus*] Loco antiquorum sacrificiorum.

29. *Fructum labiorum.*] Quia hoc sacrificium non consistit in fructibus terræ, sed in laude & voce.

30. *Confitentium nomini ejus.*] .i. Eum laudantium.

§. 3. DEUS PRO MERITO NEQUIT LAUDARI. Vide Verbo Deus cap. 21. ex Eccles. 43.35.

Magnus Dominus, & laudabilis 1 *nimis:* 2 *terribilis est super omnes Deus.* Ps. 95 4.

Quis 3 *loquetur* 4 *potentias Domini,* 5 *auditas faciet omnes laudes eius.* Ps. 105. 2.

Vide item Ps. 144 3 & Ps. 47 1.

1. *Nimis.*] .i. Vehementer, & nimis respectu humanæ infirmitatis quæ eum sufficienter laudare nequit.

2. *Terribilis.*) Timendus.

3. *Loquetur.*) Sci. ut par est.

4. Po-

4. *Potentias*] Opera potentiæ. Hac autem exclamatione & admiratione ostendit nemiuem id posse.

5. *Auditus.*) Ut audiantur. Chald. *notus.*

CAPUT II.

De laude proximi.

§. 1. QUINAM VERE DIGNI LAUDE.

Laudemus viros 1 *gloriosos & parentes nostros* 2 *in generatione sua.* Eccli. 44. 1.

Sapientiam ipsorum narrent populi, & laudem eorum nuntiet Ecclesia. Eccli. 44. 15.

1. *Gloriosos.* claros illustres.

2 *In generatione sua.*) .i. qui sunt parentes nostri per generationem suam ; id est , à quibus progeniti sumus.

§. 2. LAUDANDA AB ALIIS SAPIENTER dicta.

Verbum sapiens quodcunque audierit 1 *stulta laudabit, &* 2 *ad se adjiciet.* Eccli. 21. 18.

1. *Stulta.*) sapiens, peritus.

2. *Ad se adjiciet.*) Assumet ad usum suum.

§. 3. ITEM FACTA.

EXEMPLO CHRISTI S. IOAN. BAPTISTAM laudantis. *Matt.* 11. Et Dei. de quo,

1. *Cor* 4. 5. Et tunc laus erit unicuique à Deo.

§. 4. NEMO TEMERE LAUDANDUS,

Vide infra c. 4. §. 1. *numero* 3.

1 *Ante sermonem non laudes virum : 2 hæc enim tentatio est hominum.* Eccli. 27. 8.

1. *Ante sermonem.*) auditum & perspectum.

2. *Hæc enim tentatio, &c.*) i. hac enim re, scilicet sermone, homo probatur qualis sit, doctus, an indoctus, sapiens, an insipiens.

§. ADD. NEC ANTE MORTEM.

1 *Ante mortem ne laudes hominem quemquam : quoniam* 2 *in filiis suis agnoscitur vir.* Eccli. 11. 30.

1. *Ante mortem, &c.*) quia incertum est qualis sit homo, ante mortem incertum an ejus fœlicitas durabit, ob quam ab aliquibus prædicatur beatus. Item quia ante mortem non est tempus retributionis, & tunc tantum homo est beatus, & laudandus, quando ea consequitur bona, quæ verè beatos faciunt, & à quibus excidere nequit.

2. *In filiis agnoscitur.*] Qualis scilicet fuerit vita ejus, significatur uniuscujusque probitatem ut plurimum colligi posse ex filiis, si eos bene à se institutos & Deum timentes relinquat. Per filios Rabanus intelligit opera, quæ quisque de se profert tanquam filios, juxta illud, *A fructibus eorum cognoscetis eos.*

§. 5. RATIO LAUDANDI VIRUM ALIQUEM virtute insignem , aut etiam sanctum , haberi potest ex *Eccli c* 50. *à v.* 6 *&c.* 49. *v* 12. 13. 17. Plurima etiam ad laudem sanctorum, eorumque prædicanda miracula desumere licet ex *c.* 48. *Eccls. potissimum usque ad v.* 21. *Videndum item c.* 47. 19. *&* 45. *totum , &* 44. *usque ad v.* 15.

§. ADD. MALEDICITUR IIS, QUI LAUdant peccantes.

V. Adulatio. §. 4.

CAPUT III.

De laude sui.

§. 1. NEMO SE IPSE LAUDET.

Laudet te alienus, & non os tuum, extraneus , & non labia tua. Prov. 27. 2.

§. 2. BEATUS PAULUS SUI LAUDEM VOcat insipientiam.

Vtinam sustineretis modicum quid 1 *insipientiæ meæ.* 2. Cor. 11. 1.

1. *Insipientiæ meæ.*] .i. gloriationis meæ, quæ videtur insipientia, & revera esset, nisi fieret ad vestrum bonum & Dei gloriam.

§. 3. ET QUASI INSIPIENTIAM. *Vers.* 17.

ET SE OB ID VOCAT INSIPIENTEM. *Vers.* 19. *&c.* 12. 11. & quasi insipientem. *cap.* 11. 16.

§. 4. NON AUDET SE LAUDARE DIVUS Paulus.

Non audeo aliquid loqui eorum , 1 *quæ per me non effecit Christus* 2 *in obedientiam Gentium,* 3 *verbo &* 4 *factis.* Rom. 15. 18.

1. *Quæ per me non effecit.*] id est, non audeo dicere

sere, quomodo nihil prætermiserit. vult significare Christum per illum nihil non effeciſſe; quare non audet loqui, quæ non effecit, quia nulla talia sunt. *Vide versum* 19. & 20.

2. *In obedientiam Gentium.*] Ut Gentes perducerem ad obediendum Evangelio.

3. *Verbo.*] Prædicationis.

4. *Factu.*) Miraculis.

§. 5. LAUDAT TAMEN SEIPSUM, *Ad Phil.* 3. *v.* 4. Verum quàm id invitus faciat, quantaque cum modestia, *patet ex* 2. *Cor.* 11. 16. & 2. *Cor.* 12. *v* 1.

CAPVT. IV.

De laudè passivâ, seu aliorum laudibus.

§. 1. EÆ PROBANT HOMINEM, SIT NEC ne verè humilis.

Quomodo 1 *probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum, sic* 2 *probatur homo ore laudantis* Prov. 27. 21.

1. *Probatur.*) An sit purum, vel impurum.

2. *Probatur homo.*) An sit vere laudandus, nec ne; si enim insolescat laudibus, declaratur non esse dignus laude, ut qui sit superbus; si non insolescat, sed vel laudes respuat, aut iis non moveatur, manifestat se laude dignum tanquam humilem & modestum.

§. 2. LAUS VERA SUMENDA A EIUSQUE fructis.

1 *Date ei de fructu manuum suarum: & laudent eam* 2 *in portis* 3 *opera ejus.* Prov. 31. 31.

Non laudes virum 4 *in specie sua, neque spernas hominem in* 5 *visu suo.* 6 *Brevis in volatilibus est apis, &* 7 *initium dulcoris habet fructus ejus.* Eccli. 11. 2.

1 *Date ei, &c.*] laudate eam, sicuti suis operibus laudari meruit.

2. *In portis.*] in locis publicis & conspectibus.

3. *Opera ejus.*] non tam voces hominum, quàm opera ejus ab iis narrata.

4. *In specie.*] ob pulchritudinem.

5. *Visu.*] propter formam, quæ in eo videtur, quasi dicat: laudandus est ob ea, quæ in ejus sunt potestate, qualia sunt rectè facta.

6. *Brevis.*] parva.

7. *Initium dulcoris.*] id est, principatum. Græcè ἀδχὴ, id est, inter omnia dulcissimus est. Quid enim melle dulcius?

LECTIO.

Vide Scriptura, Oratio.

LEX DIVINA.

Vide Gratia, Gloria, Iustus.

Primum agendum de ejus observatione, tum de neglectu

CAPUT I.

De legis Dei observatione.

§. 1. QUÆ SIT SUMMA, FINIS, ET COMpendium legis Christi.

Omnia quæcunque 1 *vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis, hæc* 2 *est enim lex & Prophetæ.* Mat. 7. 12.

Vide ejusdem caput 22. 36.

Dilectio proximi malum non operatur: 3 *plenitudo ergo legis est dilectio.* Rom. 13. 10.

Omnis enim lex in uno sermone 4 *impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Gal. 5. 14.

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Gal. 6. 2.

Finis præcepti est charitas de corde puro, & 5 *conscientia bona, & fide non ficta.* 1. Tim. 1. 5.

1. *Vultis.*) scilicet rationabiliter.

2. *Hæc est lex, &c.*) id est, id docent, id spectant; id jubent variis præceptis: dilectio enim Dei quam sæpe commendant, includit dilectionem proximi, qui enim verè Deum diligit, etiam diligit proximum.

3. *Plenitudo.*] perfectio, seu impletio & consummatio, quia, qui diligit proximum leges omnes implet, quæ spectant proximum: & qui diligit Deum similiter, caritas enim imperat ut omnes leges impleantur. Vel *plenitudo*, id est, finis & scopus, quia universa lex intendit nos ducere ad caritatem.

4. *Impletur.*) vide numerum præcedentem.

5. *Conscientia bona.*) mente bene sibi conscia.

§. 2. LEX DIVINA COMPARATUR CUM vinculis.

3 *Compedes in* 2 *pedibus stulto* 1 *doctrina, & quasi*

vincula manuum, super manum dexteram, Eccli. 21. 22.

Et iugo, *Matthæi* 11. 30. *infra citando* §. 3.

1. *Doctrina.*] Præcepta, atque institutæ legum & disciplinæ.

2. *Stulto.*) Peccatori, qui omnia pro libidine sua vult agere.

3. *Compedes.*) Sunt tanquam compedes & vincula, quia illi molesta sunt, cum per ea affectus ejus & opera septimantur.

§. 3. Varia legis divinæ attributa & laudes.

1 *Lex sapientis* 2 *fons vitæ* 3 *ut declinet à ruina mortis.* Prov. 13. 14.

1. *Lex sapientis.*) Quis Christo sapientior qui author est legis Evangelicæ.

2. *Fons vitæ.*) Quia ex ipso vita profluit ad eos qui ei obtemperant. Item quia qui ex hoc fonte bibit, vivet semper, nec sitiet in æternum.

3. *Ut declinet.* &c.) Ita ut per hujusmodi legem homo evadere possit lapsum in mortem æternam. Per legem sapientis potest etiam intelligi lex quam sequitur ipse sapiens quæ illi est fons vitæ, valens ei ad hoc ut per eam declinet à ruina in mortem.

§. 4. Lex Dei suavis est et observatu facilis.

1 *Iugum meum* 2 *suave est, & onus meum leve.* Mat. 11. 30.

Hæc est charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus, & mandata ejus gravia non sunt. 1 Ioan. 5. 3.

Ideò comparatur Ficui. Prov. 27. 19. infra citando. §. 8.

1. *Iugum.*) Lex Evangelica.

2. *Suave.*) Græcè χρηστὸν .i. humanum placidum, benignum præ lege veteri, quia pauciora habet præcepta, & ampliorem confert gratiam. Item quia amore suos trahit non timore, & quia ad æternam ducit suavitatem.

§. 5. Lex divina finis est omnium quæ vel dici possunt vel scribi, summaque hominis perfectio & fœlicitas.

1 *Finem loquendi pariter omnes audiamus*; 2 *Deum time, & mandata ejus observa*, 3 *hoc est enim omnis homo.* Eccl. 12. 13.

1. *Finem loquendi.*) Quò referuntur quæcumque dici possunt aut voce aut scripto.

2. *Deum time.*) Omnia enim huc referuntur si rectum servent ordinem.

3. *Hoc est omnis homo.*) .i. in eo sita est summa hominis beatitudo in hac vita. Item summa ejus perfectio: Eò omnis homo spectare debet quantus quantus est in dictis, factis, cogitatis suis omnibus, quia qui aliter vivit non est homo sed bestia. Si hoc est omnis homo (infert Bernardus) igitur sine hoc nihil est omnis homo.

§. 6. Sufficienter ad ea instruimur de rebus agendis.

1 *Sine mendacio* 2 *consummabitur* 3 *verbum legis, & sapientia* 4 *in ore fidelis* 5 *complanabitur.* Eccli. 34. 8.

6 *Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ.* Prov. 6. 23.

7 *Declaratio sermonum tuorum illuminat: & intellectum dat parvulis.* Ps. 118 130.

Vide etiam Verbo Iustus cap. 1. §. 4.

1. *Verbum legis.*) .i lex.

2. *Consummabitur.*) .i. perficietur, habebitque quod ad ejus pertinet perfectionem quæ est de agendis hominem instruere.

3. *Sine mendacio.*) Divinationum, & sine observatione somniorum, auguriorum & similium vanitatum.

4. *In ore fidelis.*) .i. Hominis veracis.

5. *Complanabitur.*) Plana erit, expedita, & sine difficultate percipietur. Monemur legem in omnibus consulere & veracium doctorum institutionem.

6. *Mandatum.*] Vide V. Iustus cap. 1. paragrapho 4.

7. *Declaratio.*) Vide V. Humilitas paragrapho 13.

§. 7. Legis observatio signum est sapientiæ.

Qui custodit legem, filius sapiens est. Prov. 28 7.

Hæc est vestra sapientia, & intellectus coram populis, ut audientes universi præcepta hæc dicant: en populus sapiens, & intelligens gens magna. Deut 4. 6.

Vide ad idem pulchrè Matt. 7. v. 24. 25.

§. 8. Di

§. 8. DE VARIIS EFFECTIS ET FRUCTIBUS observationis legis, quos etiam licebit videre infra in cohortationibus, & §. præcedenti.

Doctrina bona 1 *dabit gratiam: in itinere* 2 *contemptorum* 3 *vorago.* Prov. 13. 15.

Si volueris mandata servare, conservabunt te, 4 *& in perpetuum* 5 *fidem placitam facere.* Eccli. 15. 16.

Qui timet Dominum 6 *excipiet doctrinam ejus, & qui* 7 *vigilaverint ad illum invenient* 8 *benedictionem.* 9 *Qui quærit legem,* 10 *replebitur ab ea: & qui* 11 *insidiosè agit,* 12 *scandalisabitur ab ea.* Eccli. 32. 18. 19.

Homo, qui sensatus 13 *credit legi Dei, & lex illi* 14 *fidelis.* Eccli. 33. 3.

15 *Qui servat ficum, 16 comedet fructum ejus, & qui* 17 *custos est Domini sui* 18 *glorificabitur.* Prov. 27. 18.

19 *Verbum custodiens filius, extra* 20 *perditionem erit.* Prov. 29. 27.

Custoditio legum 21 *consummatio incorruptionis est:* 22 *incorruptio autem facit esse* 23 *proximum Deo.* Sap. 6. 19. 20.

Tollite 24 *jugum meum super vos, &* 25 *discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Mat. 11. 29.

Agnoscent, qui 26 *derelicti sunt, quoniam nihil melius est, quàm timor Dei; & nihil dulcius, quàm* 27 *respicere in mandatis Domini. Gloria magna est sequi Dominum,* 28 *longitudo enim dierum assumetur* 29 *ab eo.* Eccli. 23. 37. 38.

Qui custodit 30 *justitiam* 31 *continebit* 32 *sensum ejus,* 33 *consummatio timoris Dei,* 34. *sapientiæ & sensus.* Eccli. 21. 12. 13.

Qui conservat legem 35 *multiplicat oblationem. Sacrificium salutare est attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate, &* 36 *propitiationem istare sacrificii super injustitias,* 37 *& deprecatio pro peccatis recedere ab injustitia.* Eccli. 35. 1. 2. 3.

1. *Dabit gratiam.*] Tam apud Deum, quàm homines, & tam docenti, quàm eam doctrinam suscipienti.

2. *Contemptorum.*] Horum, qui contemnunt bonam doctrinam & institutionem, nec eam servare curant.

3. *Vorago*] Quia absorbebuntur tales à morte.

4. *Et in perpetuum.*) Repete ex superioribus: *si volueris.*

5. *Fidem placitam facere.*] id est, fidelitatem & obedientiam, quæ Deo admodum placet, præstare: supple; *tunc mandata conservabunt te.*

6. *Excipient doctrinam ejus.*] licet carni inimicam. Item *excipiet doctrinam*, quia ab eo docebitur & spiritu Dei instruetur.

7 *Vigilaverint.*) Summo studio eum quærentes, & ante omnia.

8 *Benedictionem.*] Dei beneficentiam.

9 *Qui quærit legem.*] qui ex animo eam quærit nosse & notam opere complere.

10. *Replebitur ab ea.*) Quia multis bonis à Deo cumulabitur, & perfecta voluntatis Dei notitia donabitur.

11 *Insidiosè agit.*) fictè & instar hypocrytæ, simulans se quærere legem, ut se hominibus commendet.

12. *Scandalizabitur.*) Ruinam patietur, quia nihil ei proderit studium legis, sed ipsa lex ei erit occasio majoris condemnationis.

13. *Credit legi*) id est, fidelis est legi, constanter præstando, quod secundum legem facere suscepit

14. *Fidelis.*) præstando quod promittit, consilium, auxilium, defensionem, præmium: sibi igitur mutuò fidem præstant, homo prudens & lex, ut dictum est.

15. *Qui servat ficum.*] Eam præservat à noxiis.

16. *Comedet fructus*] Meretur comedere.

17. *Custos Domini.*] Custos præceptorum ejus.

18. *Glorificabitur.*) Apud Deum & homines, suæque obedientiæ percipiet fructum jucundissimum. Notat Rudolphus Baynus, comparari custodiam legis sicui; partim ob suavitatem fructus, partim ob vicissitudinem fructuum & varietatem, quia non simul matureſcunt fici, sed his decerptis, aliæ atque aliæ succedunt; quia nova & nova gloria donatur etiam in hoc mundo, qui custodit legem, & nova insuper animi suavitate.

19. *Verbum.*] Dei legem.

20. *Perditionem.*) Æternam & temporalem.

21. *Consummatio incorruptionis.*) id est, certissimam parit spem immortalitatis: vel custodia legis reddit hominem perfectè purum, incorruptum, & immacularum.

22. *Incorruptio*) Immortalitas, vel puritas.

23. *Proximum Deo.*) Similem, & quod Deus habet natura, consequitur homo per gratiam.

24. *Iugum.*) Vide supra §. 4.

25. *Discite à me,*) Imitamini meam humilitatem & mansuetudinem. Ita Chrysostomus.

26. *Derelicti.*) .i. superstites agnoscent ex supplicio de impiis sumpto.

27. *Respicere.*) Attendere ad ea, ut eorum intuitu homo semper revocetur à malo & ad bonum impellatur.

28. *Longitudo dierum.*) Vita diuturna hic, & æterna post hanc vitam.

29. *Ab eo.*) Supp. qui sequitur Dominum.

30. *Iustitiam*]legem Dei. quæ plena est justitia & æquitate.

31. *Continebit.*)capiet, percipiet.

32. *Sensum ejus.*) Prudentiam ejus, quanta prudentia sita sit in iustitia, quantaque sit æquitas præceptorum ejus.

33. *Consummatio timoris,*) .i, perfectus Dei timor.

34. *Sapientia.*] est vera sapientia & prudentia.

35. *Multiplicat oblationem.*) Perinde facit sua illa obedientia, ac si multas Deo offerret oblationes.

26. *Propitiationem litare, &c.*)sic est ordinanda sententia. Recedere ab injustitia (quod fit observatione legis Dei) est litare, &c. id est veluti offerre sacrificium propitiatorium pro peccatis, id est, qui ex animo recedit ab injustitia, hoc ipso Deum placat.

37. *Et deprecatio, &c.*) Repetendum est. *& recedere ab injustitia, est veluti deprecatio, &c.* quia recedendo à peccatis, hoc ipso veniam eorum petit, & impetrat.

§. 9. Cohortationis ad audiendam legem Dei.

Inclina aurem tuam & audi verba sapientum: appone autem cor ad doctrinam meam. Quæ 1 *pulchra erit tibi cum* 2 *servaveris eam, in ventre tuo,* 3 *& redundabit in labiis tuis.* Prov. 22. 17. 18 19.

4 *Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, & aures tuæ ad verba scientiæ.* Pro. 23.12.

1. *Pulchra.*] Suavis.

2. *Servaveris in ventre.*] Initio quidem parum grata erit, tamen cum expetis eam recondere in intimo cordis, eamque ruminaveris erit tibi suavis.

3. *Et redundabit &c.*] .i. suavis erit & pulchra non solum cum ea servaveris in ventre, assiduaque meditatione revolveris, sed etiam cum eandem in alios effuderis, & tradideris.

4. *Ingrediatur, &c.*] .i. cor tuum suscipiat doctrinam, quæ ac sectare ex animo verba scientiæ.

§. 10. Cohortatio ad meditandum legem Dei.

1 *Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, &* 2 *in mandatis illius maxime assiduus esto: & ipse dabit tibi* 3 *cor. & concupiscentia sapientiæ* 4 *dabitur tibi.* Eccli. 6. 37.

Erunt verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo. Deut. 6. 7.

Vide §. superiore n. 2. & §. 12. v. 3.

1. *Cogitatum habe.*) Quia non sufficit audire frequenter mandata Dei, ideo commendat ut ea expendantur & ruminentur frequenter.

2. *In mandatis.*) Recolendis & meditandis die ac nocte v. *Ps.* 1.

3. *Cor.*) .i. sapientiam.

4. *Dabitur.*] Scilic. plenior & fervention; quia jam omni tædio ac molestia quæ initio sentiebatur, superatis, ac concupiscentia hujus mundi exincta, ardentius sapientiam desideres.

§. 11. Cohortationes ad continuam ejus memoriam.

1 *Ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque, & movebuntur inter oculos tuos, scribes ea in limine, & ostiis domus tuæ.* Deut 6. 8. 9.

2 *Ponite hæc verba mea in cordibus, & in animis vestris, & suspendite ea pro signo in manibus & inter oculos vestros collocate. Scribes ea super postes & januas domus tuæ.* Deut. 11. 18. 20.

1. *Ligabis.*] Non præcipit hæc ad litteram, loquitur autem metaphoricè, vultque eos ita continuam præceptorum suorum habere recordationem, ac si dextralibus, frontalibus & limiaribus inscripta perpetuò iis ob oculos versarentur. Ita Abulensis.

2. *Ponite*] Vide versu præcedenti.

§. 12. Cohortationes ad ejus observationem, additis etiam variis promissis.

Fili mi ne obliviscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiat. Longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi. 1 *Misericordia & veritas te non deserant,* 2 *circumda eas*

eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui; & invenies 3 gratiam & disciplinam bonam coram Deo, & hominibus. Fili mi ne effluant hæc 4 ab oculis tuis, custodi legem. & 5 consilium & erit 6 vita animæ tuæ, & 7 gratia faucibus tuis. Tunc ambulabis 8 fiducialiter 9 in via tua, & 10 pes tuus non impinget. Si dormieris non timebis: quiesces, & suavis erit somnus tuus: ne paveas repentino timore, & irruentes tibi potentias impiorum: Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum 11 ne capiaris. Prov. 3 1.2.3.4. 21.22.23.24.25 26.

Audite filii prudentiam patris, & attendite ut sciatis prudentiam. Donum bonum tribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. Nam & ego filius fui patri meo, tenellus & unigenitus coram matre mea & docebat, atque dicebat: suscipiat cor tuum verba mea, custodi præcepta mea, & vives. Posside sapientiam, posside prudentiam, ne obliviscaris, neque declines à verbis oris mei. Ne dimittas eam, & custodiet te: Dilige eam & conservabit te. Prov. 4.1.2.4.5.6.

Fili mi ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. Ne recedant ab 12 oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui, 13 vita enim sunt invenientibus ea & 14 universæ carni sanitas. Prov. 4.20.21.22.

Sed præstat videre totum hoc caput, quod vix aliud loquitur.

Conserva fili præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ. Liga ea in corde tuo jugiter, & 15 circumda gutturi tuo. Cum ambulaveris gradientur tecum, cum dormieris custodiant te & evigilans loquere cum eis. Prov. 6.20.21.22.

Fili mi custodi sermones meos, & præcepta mea recondes tibi. Fili serva mandata mea, & vives: & legem 16 quasi pupillam oculi tui. 17 Liga eam in digitis tuis, scribe eam in tabulis cordis tui. Prov. 7.1.2.3.

Nunc ergo filii 18 æmulatores estote legis, & date animas pro 19 testamento patrum vestrorum. Et mementote operum patrum quæ fecerunt in 20 generationibus suis, & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum: Vos ergo filii confortamini & viriliter agite in lege, quia in ipsa glorificabitis. 1, Mach 2.50.51.

21 Acquiesce ei, & 22 habebis pacem: & per hæc habebis, 23 fructus optimos. Suscipe ex ore illius legem, & pone sermones ejus in corde tuo Job, 22, 21.22.

Videndi item versus sequentes usque ad finem capitis quibus commemorantur fructus, observationis legis Dei.

24 Audite audientes me, & 25 comedite bonum, & delectabitur in 26 crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram, & venite ad me, audite: & vivet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, 27 misericordias David fideles. Isa. 55.2.3.

Vide eundem cap. 58. à versu 6. usque ad finem.

Vide item pulcherrimè Levitici 26. à versu 3. usque ad 14. & Deuteronomii cap. 7. à versu 12. ad finem, & capite 11. per totum & capite 28. eiusdem à versu 1. ad 15. & Exodi 15.26. & 19.5. & 20.6. & 23, 22. 1. Reg 12.14.2. para. 7.17.

Utinam 28 attendisses mandata mea: facta fuisset sicut flumen 29 pax tua, & 30 justitia tua sicut gurgites maris. Isa. 48.18.

Vide Hier. 7.23. & alibi sæpissimè in lege, Psalmis, & prophetis.

Si vis ad vitam ingredi serva mandata. Matth. 19. 17.

Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, 31 ipsum audite. Matth. 17.5.

Estote factores verbi, & non auditores tantum, 32 fallentes vosmetipsos. Quia si quis est auditor verbi, & non factor, hic comparabitur viro 34 consideranti vultum nativitatis suæ in speculo. 34 Consideravit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autem perspexerit 35 in legem perfectam libertatis, & 36 permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic beatus 47 in facto suo erit. Jacob. 1, 22. 23. 24. 25.

Animas vestras 38 castificantes in obedientia 39 caritatis, 40 in fraternitatis amore 41 simplici ex corde invicem diligite 42 attentius. 1 Pet. 1. 22.

1 *Misericordia & veritas*] In his duobus omnis virtus continetur: per misericordiam impenduntur hominibus officia gratuita. Per veritatem i. iustitiam & æquitatem, impenduntur Deo & hominibus officia debita.

2. *Circumda gutturi*]. i. firmiter & ubique tibi adsint, locutio est metaphorica, ut supra §. 18. num. 1.

3. *Gratiam &c.*]. i. gratiosus eris & bonæ intelligentiæ.

4. *Ab oculis*] Mentis. i. versentur semper in cogitatione tua.

5. *Consilium*] Quod tibi lex ipsa suggerit.

6 *Vita anima tua.*] Vere vivet & valebit anima tua, ſana erit & incolumis.

7. *Gratia.*] Verbi & doctrinæ, vt ſapientiam quam per legis obſervantiam es conſecutus, aliis impertiaris.

8. *Fiducialiter.*] Sine timore.

9 *In via tua.*] Quocumque ieris.

10. *Pes non impinget.*) Nullum ſenties obſtaculum aut malum quod tibi noceat.

11. *Ne capiaris.*] Licet multi laquei & inſidiæ ponantur ad te capiendum: ijs tamen non involveris.

12. *Oculis.*] Cordis : neque enim ſat eſt ea audiviſſe.

13. *Vita ſunt invenientibus.*] .i. vitam afferunt his qui ea ſunt aſſecuti, non tantum auribus ſed etiam corde.

14 *Vniverſa carni ſanitas.*) Sanitatem etiam afferunt corpori. Totum igitur hominem ſanum faciunt & optimè ſe habentem.

15. *Circumda.*] Vide ſupra n. 2.

16. *Quaſi pupillam*] id eſt. tanquam rem chariſſimam & maximè neceſſariam. Nullum tuemur ex omnibus membris majore cura, quam etiam partem natura ſumma munivit ſolicitudine palpebris, ciliis, ſuperciliis cui parti ſi quid periculi immineat, in illius defenſionem nullius membri recuſamus jacturam; Ita & pro ſervanda lege divina, nullum vel rerum temporalium vel corporis diſpendium detrectare debemus.

17. *Liga*] Vide ſupra § 11. n. 1.

18. *Æmulatores*], i. zeloſi & vehementer ſtudioſi.

19. *Teſtamento*] Lege, ſeu pacto: eſt repetitio ejuſdem.

20. *Generationibus*] Temporibus quibus vixerunt.

21. *Acquieſce ei.*] Submittendo te ſub ejus lege & voluntate.

22. *Habeto pacem*] ſcilic. cum Deo, nimirum belligerat peccator contra Deum.

23. *Fructus*] Commoda vitæ præſentis & futuræ.

24. *Audite audientes*], i. audite ſeriò atque attentiè ita ut quod dicturus ſum etiam opere compleatis.

25. *Comedite bonum*] .i. comeditis omne bonum.

26. *Craſſitudine*] Deliciis illius boni.

27. *Miſericordias David fideles*] id eſt, tale inquam vobiſcum feriam fœdus quale cum Davidis filio Chriſto pepigi in quo ſtabiles & fideles miſericordiæ promittuntur.

28. *Attendiſſes mandata mea*] Obſecutus fuiſſes.

29. *Pax tua*] Nomine pacis omnem proſperitatem & omnia bona intelligunt Hebræi. Senſus igitur eſt. In ſinum tuum inſtar fluvii influxiſſent quæ optari poſſent univerſa bona.

30. *Et juſtitia &c*] Et præmia quæ juſtitiæ tuæ merita compenſarent, tam eſſent ampla & plena quam pleni ſunt, & ampli gurgites maris.

31. *Ipſum audite*] Chriſto novo legislatori obtemperate. Abrogatur hic lex vetus.

32. *Fallentes vosmetipſos*] Decipiunt enim ſe qui de ſolo auditu verbi Dei ſibi placentes putant hoc ad ſalutem ſufficere.

33. *Conſideranti vultum*] Et nihil amplius agenti, nec maculas emundanti.

34. *Conſideravit enim ſe &c.*] q. d. ſic & homini qui verbum audit, & ad componendos mores id non accommodat, nihil proficit verbum audiviſſe.

35. *In legem perfectam libertatis*] eſt enim lex Evangelica quæ hominem perficit quod non potuit lex vetus; Item eſt lex libertatis filiorum ſcl. non ſervorum, & quia liberat à ſervitute peccati:

36 *Permanſerit in ea*] .i. In ejus obſervatione uſque in finem.

37. *In facto*] In opere, ob opera ſua, non autem ob ſolam fidem.

38. *Caſtificantes*] purificantes ab omni malitia & amaritudine.

39. *Caritatis*] Ex caritate.

40. *Fraternitatis amore*] Fraterna dilectione.

41. *Simplici*] Non duplici non ſimulato.

42. *Attentius*] Sedulò, diligenter, Græcè intentè ſeu continenter.

§. 1. Cohortationes ad docendum alios legem Dei.

Narrabis verba hæc filiis tuis. Deut. 6. 7.

Vide ejuſdem capitis verſum 20. uſque ad finem.

Docete filios veſtros ut illa meditentur, quando ſederis in domo tua & in via ambulaveris, & accubueris, atque ſurrexeris. Deut. 11. 19.

CAPUT II.

De neglectu legis.

§. 1. BESTIA EST NON HOMO QUI Dei legem violat.

1 *Quis miserebitur incantatori à serpente percusso & omnibus qui appropiant bestiis, & sic qui comitatur cum* 2 *viro iniquo & obvolutus est in peccatis ejus.* Eccli.12.13.

Vide Verbo Peccatum cap.3. & 4.

1. *Quis miserebitur.*] Vide Verbo Consortium.

2. *Viro iniquo*] Clarè hic comparat eum serpenti & feris.

§. 2. IDEM STULTUS EST ET excors.

Omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto qui ædificavit domum suam super 1 *arenam. Et descendit* 2 *pluvia & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam & cecidit, & fuit ruina illius magna.* Matth.7.26.27.

1. *Arenam*] Arenam vocat solam fidem ex auditu opponitque arenam petræ.i.fidei bonis operibus solidatæ.

2. *Pluvia flumina venti.*] His significantur quævis adversa, tentationes à mundo, carne & dæmone. Item condemnatio extremi judicii quę subinde vocatur tempestas ut Ps.49. v.3. *Vide Chrysost.hic.*

§. 3. DIVINÆ LEGIS NEGLECTUS perdit familias.

Si non in timore Domini tenueris te 1 *instanter, cito subvertetur domus tua.* Eccli.27.4.

Vide ad idem Verbo Peccatum cap.14.

1. *Instanter*] Diligenter, studiosè.

2. *Subvertetur domus*] Familia ad inopiam & miseriam redigetur, licet studeas eam opibus augere, Deo conatus tuos non fortunante.

§. 4. CUR PECCATORI DISPLICEAT lex Dei.

Vide cap.1.supra §.2.ex Eccli 21.22.

§. 5. QUÆ SUPPLICIA DECRETA NON servantibus divinam legem.

Ea vide Verbo Infernus. Judicium. Peccatum, quibus adde quæ Levitici cap.26.à versu 14. Deuteronom.11. 28.&.capite 27. à versu 15. & cap 28. à versu 15.usque ad finem fusissimè, & luctuosissime, & cap 23. à versu 32. & Psalm.88. 31.32. 33. 1. Paralypomen.7. 19.

1 *Terra infecta est ab habitatoribus suis: quia transgressi sunt leges,* 2 *mutaverunt jus, dissipaverunt* 3 *fœdus sempiternum. Propter hoc* 4 *maledictio* 5 *vorabit terram:*6 *& peccabunt habitatores ejus, ideoque* 7 *insanient cultores ejus, &* 8 *relinquentur homines pauci.* Isa.24.5. 6

Videndi item versus sequentes, & Hier.c.11. 3.&c.13.18. &c.17. 27.

In flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi 2. Thess.1.8.

1.*Terra infecta*] Eam nempe inficit peccatum, & ab hominibus improbis terra sordes contrahit, quas Deus ut detergat aut excoquat, purgatrices flammas in orbem invexit, ut sequitur infrà.

2.*Mutaverunt jus*] Perverterunt leges.

3.*Fœdus sempiternum*] Idem intelligit per leges, jus, & fœdus. Ita Adamus Sasbout. Dicitur autem lex sempiterna, quia ejus est naturæ ut si æternus esset orbis futurus, ea quoque futura esset æterna.

4 *Maledictio*] Sicuti benedictio bonorum omnium complectionem importat; sic contrà maledictio quidquid adversum est & execrabile.

5.*Vorabit*] Everret funditus & absorbebit.

6.*Et peccabunt*] Et accipitur pro quia: & *peccabunt* sumitur pro *peccaverunt.*

7.*Insanient*] Amentes, ignarique consilii bacchabuntur huc atque illuc.

8.*Relinquentur pauci*] Eximentur pauci intanta multitudine ab hac trepidatione, atque amentia, ii scil.qui divinam legem, sanctè servarunt. Intelligitur hic locus de extremo etiam judicio, & de eo potissimùm.

LIBERALITAS.

V. Avaritia. Divitiæ. Eleemosyna.

§. 1. EIUS FRUCTUS.

Munus absconditum extinguit iras, & 1 *donum in sinu, indignationem maximam.* Prov.21.14.

Qui odit avaritiam longi fient dies ejus. Prov. 28. 16.

Bis-

Beatius est magis dare quàm accipere, Actor. 20. 35.

1. *Donum in sinu*] .i. occultè datum; significatur etiam hic fructus eleemosynæ, quæ occultè facta & iuxta Christi præceptum ut nesciat sinistra quid faciat dextera, divinam extinguit iram.

§. 2. Cohortatio ad dandum Deo hilariter, liberaliter & optima quæque.

Non apparebis ante conspectum Domini vacuus. 1 *Hæc enim omnia* 2 *propter mandatũ Dei fiunt. Oblatio justi* 3 *impinguat altare, &* 4 *odor suavitatis est in conspectu Domini. Sacrificium justi acceptum est, &* 5 *memoriam ejus non oblivisceatur Deus.* 6 *Bono animo* 7 *redde gloriam Deo, & non minuas primitias manuum tuarum. In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione* 8 *sanctifica decimas tuas. Da altissimo* 9 *secundum datum ejus, &* 10 *in bono oculo* 11 *adinventionem facito manuum tuarum. Quoniam Dominus retribuens est, &* 12 *septies tantum reddet tibi. Noli offerre munera prava, non enim suscipiet illa: &* 13 *noli inspicere sacrificium injustum, quoniam Dominus judex est, &* 14 *non est apud illum gloria personæ*, Eccli. 35. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.

1. *Hæc enim omnia*] Quæ de oblationibus sunt instituta.

2. *Propter mandatum fiunt*] Fiunt, quia Deus ita præcepit. Licet per se parum prosint.

3. *Impinguat altare*] .i. Tanquam pingue aliquod & opimum ornat altare. Item Deo gratum est sicuti ei grata sunt pinguia sacrificia: & tanquam pingue quidpiam acceptatur ob offerentis iustitiam quę oblationem ipsius pinguem & gratam facit.

4. *Odor suavitatis*] Odor suavis, i. instar odoris suavis grata est Deo.

5. *Memoriam ejus*] Non iusti, sed sacrificii: memoria autem, i. memoriale. Alludit ad Levitici locum, ubi quod de sacrificiis erat cremandum in altari, dicitur esse memoria vel memoriale sacrificii.

6 *Bono animo*] Lubenti, hilari.

7. *Redde gloriam*] Honora per oblationem sacrificiorum, primitiarum & decimarum.

8 *Sanctifica*] Separa Deo offerendas.

9. *Secundum datum ejus*] Ut si multùm dederit, viciſim tu illi multùm reddas.

10. *In bono oculo*] i, Liberali,

11. *Ad inventionem facito &c.*] .i. offeras secundum quod inveniunt manus tuæ, aut iuxtà quod manibus tuis acquisisti.

12. *Septies*] .i Multiplicatum valdè.

13. *Noli inspicere &c.*] Ut scilicet in eo fiduciam tuam colloces.

14. *Non est apud illum &c.*] .i. non valet apud Deum dignitas & excellentia quam quis habet inter homines.

LINGUA, LOCUTIO, LOQUI, & similia.

V. Detractio, Calumnia, Correctio.

Huc revocanda omnia quæ ad locutionem pertinent, agendumq; primum de lingua in genere, tum de recto ejus usu quod ferè fiet juxta ordinem circumstantiarum vulgati versiculi: Quis, quid, ubi, &c. Tertiò de ejus abusu. Denique de non usu seu silentio.

Caput I.

De lingua in genere, rectoque ejus usu.

§. 1. Lingua est periculosum & noxium membrum.

Ecce 1 *quantus ignis, quam magnam sylvam incendit?* & *lingua* 2 *ignis est* 3 *universitas iniquitatis.* 4 *Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, &* 5 *inflammat rotam* 6 *nativitatis nostræ,* 7 *inflammata à gehenna*, Jac. 3. 5. 6.

1. *Quantus*] Quantulus.

2. *Ignis est*] Igni similis.

3. *Universitas iniquitatis*) Quia universum iniquitatis incendium excitare potest.

4. *Lingua constituitur &c.*) .i. lingua est unum ex membris quod maculat totum corpus.

5. *Inflammat rotam*) .i. cursum vitæ.

6. *Nativitatis*) Jam indè à nativitate.

7 *Inflammata à gehenna*) Ipsa prior inflammata à gehennæ inhabitatore dæmone, aut à pessima concupiscentia seu cupiditatis igne.

§. 2. Difficile item continetur intra terminos rationis.

Omnis natura bestiarum & volucrum, & serpentium, & cæterorum domantur, & domita sunt à natura humana: Linguam autem 1 *nullus hominum domare potest,* 2 *inquietum malum, plena* 3 *veneno mortifero.* Jacob. 3.7.8.

1. *Nullus*] Perpauci.

2. *Inquietum*] Petulans, quod coerceri nequit.

3. *Veneno mortifero*] Detractionis, calumniæ, blasphemiæ &c. animæ plusquam mortifero.

§. 3. Ideo difficile est non labi linguâ.

In multis offendimus omnes, si quis in verbo non offendit: hic perfectus est vir, 1 *potens etiam freno circumducere totum corpus.* Jacobi 3.2.

Vide infra §. 14. & V Calumnia §. 7.

Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo, Eccli. 14.1.

Quod idem repetit c. 25.1.

Quis est qui non deliquerit in lingua sua? Eccles. 19.17.

1. *Potens &c.*] i. utpote qui domita lingua possit etiam cætera corporis membra facile continentiæ freno cohibere: qui enim potuit quod est omnium difficillimum, poterit etiam quæ sunt faciliora.

§. 4. Ex lingua cognoscitur qualis quisque sit.

1 *Ante sermonem non laudes virum, hæc enim est tentatio hominum.* Eccli. 27.8.

2. *Ante sermonem*] Vide verbo Laus cap. 2. §. 4.

§. 5. Ex eadem cognoscitur cor cujusque.

Sicut 1 *rusticatio* 2 *de ligno ostendit* 3 *fructum illius, sic verbum* 4 *ex cogitatu cordis hominis,* Eccli. 27.7.

Ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo de 5 *bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala,* Matth. 12.34.35.

1. *Rusticatio*] Rustica cultura.

2. *De ligno*] Citea arborem impensa:

3. *Fructum illius*] Ostendit qualis sit fructus, & qualis sit arbor, & qualis cultura, diligens an contrà.

4. *Ex cogitatu cordis*] i. procedens ex meditatione & cogitatione cordis hominis: ostendit scil. quale sit cor, bonum an malum, benè an secus ex cultum.

5. *Bono thesauro*] Cordis scil.

§. 6. Pendet a lingua salus et perditio hominis.

De fructu oris viri replebitur 1 *venter ejus: &* 2 *genimina labiorum ipsius saturabuntur eum. Mors & vita in* 3 *manu linguæ* 4 *qui diligunt eam comedent fructus ejus,* Prov. 18.20.21.

1. *Venter*] i. meus seu totus homo.

2. *Genimina*] Fructus, sensus est, unicuique benè vel malè futurum, prout benè vel malè loquitur, juxta illud ex verbis tuis justificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. Matth. 12.

3. *Manu*] Potestate.

4. *Qui diligunt eam*] 70. habent qui dominantur ei.

§. 7. De circumstantia quis: Cujus sit loqui?

Loquere major natu: decet enim te, 1 *primum verbum* 2 *diligenti scientiam.* Eccl. 32.4.

1. *Primum verbum*] Scil. convenit.

2. *Diligenti*] Scientiam. Tibi qui multis jam annis ostendisti te esse amatorem sapientiæ.

§. 8. De quibus loquendum.

1 *In sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua* 2 *in præceptis altissimi,* Eccli. 9.23.

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam: 3 *Verbum sanum, irreprehensibile, ut is* 4 *qui ex adverso est* 5 *vereatur: nihil habens malum dicere de nobis,* ad Tit. 2.1.8.

Sicut 6 *vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.* Cant. 4.3.

1. *In sensu*] In intellectu.

2. *In præceptis*] De præceptis: quatenus id loco & tempori opportunum fuerit. Saltem ita fiat in præceptis altissimi ut sit regulata juxta Dei præcepta, ut nihil dicatur unquam quod Deum offendat.

3. *Verbum sanum*] Supp. sit, i. loquare salutaria & proficua.

4. *Qui ex adverso*] Adversarius.

5. *Vereatur*] Confundatur, erubescat.

6. *Vitta coccinea*] Per coccum significatur charitas

ritas ardens, quia quæ anima sancta profert, dilectionem continent Dei & proximi, compatantur etiam labia sponsæ, vittæ quæ capillos constringit ne effluant, quia anima sancta nihil temerè efferit, neque velox est ad loquendum, at omnia ex judicio loquitur.

§ 9. De quibus non loquendum

Cum viro irreligioso 1 tracta de sanctitate, & cum injusto de justitia & cum muliere 2 de ea quæ æmulatur: cum timido 3 de bello, cum negotiatore de 4 trajectione, cum emptore 5 de venditione, cum viro 6 livido de gratiis agendis. Cum impio de pietate, cum inhonesto de honestate, cum operario agrario, 7 de omni opere, cum operario 8 annuali 9 de consummatione anni, cum servo pigro 10 de multa operatione 11 non attendas his in omni consilio. Eccl. 37. 12 13. 14.

1. *Tracta*) Est ironia q. d. malè consules tibi si id facias.

2. *De ea*) .i. pellice illius quæ illam æmulatur, odioque & invidia prosequitur, nihil enim boni dicet de ea.

3. *De bello*] Quod timidus odit maximè.

4. *Trajectione*] Permutatione mercium, aut de profectione ultra mare mercium comparandarum causa, nam mercator de permutatione consultus, consulet in rem suam, & profectionem dissuadebit: quo merces suas pluris vendere possit.

5. *De venditione*) Quia emptor consultus de vendenda aliqua re, consulet in commodum suum.

6. *Livido*) Invido, qui quia invidet benefactori gratiarum actionem & acturo gratias gratitudinis ostensionem, qua sit novum beneficium promeriturus, non benè consulet in hac materia.

7 *De omni opere*) An bene peractum sit opus quod præstare debet.

8. *Annuali*) Qui conductus est ad annum.

9 *De consummatione anni*) An suum laborem per totum annum bene perfecerit.

10. *De multa operatione*) Quia illam dissuadebit.

11. *Non attendas &c.*) id est, noli cum his loqui aut deliberare de hujusmodi rebus. Generaliter docet neminem, qui privati alicujus commodi studiique rationem sibi propositam habet, ea in re consulendum. Animum enim omni passione vacuum adferre debet consiliarius. Hi autem quos nominavit sunt in alteram partem propensiores.

§. 10. Quomodo loquendum: prudenter.

Sermo vester semper 1 in gratia 2 sale conditus sit, ut 3 sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere, Coloss. 4. 6.

Vide § 8. num. 6.

Mens justi 4 meditabitur obedientiam: os impiorum redundat malis. Prov. 15. 28.

Vide de eadem prudentia §. 12. infra & §. 16. & 17. & V. Auditus §. 3 n. 16.

1. *In gratia*] Ut gratiam, approbationem, ædificationem proximorum conciliet.

2. *Sale*] Prudentia & moderatione, cujus sal est symbolum.

3. *Sciatis*] Ut appareat vos scire.

4. *Meditabitur obedientiam*] Non statim interrogatus respondebit quicquid in buccam venerit, sed prudenter cogitabit apud se ne quid efferat contra Dei præcepta.

5. *Redundat malis*] Quia statim prorumpit ad effundendum ea quibus cor est plenum.

§. 11. Non loquendum aspere.

Erunt labia tua sicut 1 botri vineæ & 2 odor oris tui sicut odor malorum. 3 Guttur tuum sicut vinum optimum dignum 4 dilecto meo ad potandum labiisque & dentibus illius ad ruminandum, Cant. 7. 8 9.

Vide §. 8. testimonio 3 & cap 2. §. 16. n. 27. Verbo Eleemosyna cap. 3. § 9 Verbo Benignitas & mansuetudo.

1. *Botri vineæ*] Dicuntur labia sicut botri vineæ: quia ex ore sponsæ & labiis ejus proceduut verba dulcia instar uvarum.

2 *Odor oris &c.*] Quia sermo ejus, non est asper; non contentiosus, sed levis, blandus amabilis.

3. *Guttur &c.*] Vide numero 1.

4. *Dilecto meo*] .i. me qui sum dilectus: vel dignum dilecto pro dilectis meis, i. membris meis, amicis meis.

§. 12. Commendatur ista prudentia.

Vide infra ex Iacob. 1. 26.

Ori tuo 1 facito ostia, & sermoni 2 Autumnum & argen-

ginium tuum confla, & verbu tuis facito stateram. & 3 frenos orituo rectos, at attende ne forte 4 labaris lingua. & 5 cadas in conspectu inimicorum 6 insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis 7 in mortem, Eccli. 28. 28. 29. 30.

1. *Facito ostia*] Os tuum claude taciturnitate, ut non profundat quicquid liber, sed quod expedit: silentium sit ei ostium & sera.

2. *Aurum &c.*] Quæcunque habes pretiosa expende ut inde fabricetur ori statera, qua verba omnia prudenter ponderentur.

3. *Frenos rectos*] .i. Linguæ justam moderationem adhibe, nam sunt qui refrenant linguam quando est loquendum, qui non faciunt frenos rectos.

4 *Labaris*] In aliquod peccatum.

5. *Cadas*] In aliquod dedecus & pœnam.

6 *Insidiantium tibi*] Ut te capiant in sermone.

7. *In mortem*] Quia lethalis & mortiferus: nam linguæ abusus & corporalem sæpe affert mortem, & semper æternam nisi homo pœniteat.

§. ADD. QUOMODO LOQUENDUM cum magnatibus.
Vide verbo Amicus, §. 11.

§. 13. DE NULLO CONTEMPTIM loquendum.

1 Qui despicit amicum suum, 2 indigens corde est: vir autem prudens 3 tacebit, Prov. 11. 12.

1. *Qui despicit*] Qui in animo suo parvi facit proximum, quia in eo videt aliquam imperfectionem, ideoque contemptim de eo loquitur.

2. *Indigens corde*] Insipiens est.

3. *Tacebit*] Licet sciat imperfectiones proximi, non eas evulgabit, sciens neminem omni carere vitio.

§. 14 QUANDO LOQUENDUM. Rarò admodum.

In multiloquio 1 non deerit peccatum; qui autem moderatur labia sua 2 prudentissimus est, Prov. 10. 19.

Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Jacob. 1. 19.
Vide cap. 3. § 6.

1. *Non deerit peccatum*] Quia in multitudine verborum, difficilè vitatur mendacium, difficiliùs verba vana & otiosa. Multa item dicuntur imprudenter, unde alii offenduntur aut turbantur: est igitur Miosis vultque significare multa fore peccata.

2. *Prudentissimus est*] Quia multa vitat peccata, multorumque offensiones.

§. ADD. QUIA LOQUACES OMNIBUS sunt invisi. *Vide infra* §. 16.

§. 15. IMPRUDENTIBUS RESPONDENDUM quandoque, quandoque non.

1 Ne respondeas stulto juxta stultitiam tuam ne efficiaris ei similis: responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur, Prov. 26. 4. 5.

1. *Ne respondeas*] Vide V. Imprudentia §. 10.

§. 16. ALIQUANDO LOQUENDUM, aliquando non.

1 Est tacens, qui 2 invenitur sapiens: & est 3 odibilis, qui 4 procax est ad loquendum. Est tacens 5 non habens sensum loquela: & est tacens 6 sciens tempus apti sermonis, Eccli. 20. 5. 6.

Tempus tacendi & tempus loquendi, Eccle. 3. 7.

1. *Est tacens &c.*] Hoc dicit contra vulgi opinionem: vulgus enim eos sapientes judicare solet, qui multa facilè dicere audent, contrà verò existimat insipientes, eos qui sunt taciturni.

2. *Invenitur sapiens*) Ob suum silentium.

3. *Odibilis*) Odiosus & invisus omnibus.

4. *Procax*) Nimis audax, liber & temerarius ad loquendum.

5. *Non habens sensum*) .i. Prudentiam & peritiam loquendi.

6. *Sciens tempus &c.*) Quia novit quando sit loquendum.

§. 17. SAPIENS OBSERVAT TEMPUS loquendi.

Homo sapiens tacebit 1 usque ad tempus: 2 lascivus autem & imprudens non servabunt 3 tempus, Eccli. 20. 7.

4 Ne retineas verbum in tempore salutis, non abscondas sapientiam tuam in decore tuo. 5 In lingua enim sapientia dignoscitur: & sensus, & scientia, & doctrina in verbo sensati, 6 & firmamentum in operibus justitiæ, Eccli. 4. 28, 29.

1. *Usque ad tempus*] Oportunum scilicet quia non loquitur ad ostentationem, sed ad ædificationem.

2. *Lascivus*) Qui petulanti lingua est & lasciva.

3. *Tempus*) Aptum, sed mox prosiliet ad dicendum quidquid in buccam venit.

4. *Ne retineas*) Vide V. Correptio.

5. *In lingua &c.*) Ex cuiusque sermone apparet quàm sit quisque prudens & sapiens.

6. *Et firmamentum*) Supple ex superioribus dignoscitur, i. firmamentum seu fortitudo animi dignoscitur per præstita opera iustitiæ. Vel his verbis explicatur de qua doctrina sit sermo, nempe ea qua homines firmantur in operibus bonis.

§. 18. De effectis et fructibus recti usus linguæ, ac primum de iis qui communes animo & corpori.

Qui custodit os suum, & linguam suam, custodit 1 *ab angustiis* 2 *animam suam*, Prov. 21. 23.

1. *Ab angustiis*] Id docet quotidiana experientia, quæ docet in quot mala incidant qui sunt liberi in loquendo, qui secreta aut res tacendas effutiunt, qui in aures sunt injurioſi & contumelioſi, qui in alterius damnum rei alitet narrant quam se habet, qui etiam sua non norunt reticere.

2. *Animam*] Vitam & seipsum. Item animam suam ab angustiis & afflictione peccati, & à pœnis quæ peccatum consequuntur in altera vita.

§. 19. Quid efficiat in animo.

1 *Si quis in verbo non offendit: hic perfectus est vir, potens etiam freno circumducere totum corpus.* 2 *Si autem equis frena in ora mittimus ad consentiendum nobis, etiam omne corpus illorum circumferimus*, Jac. 3. 2. 3.

Lætatur homo 3 *in sententia oris sui, & sermo opportunus est* 4 *optimus*, Prov. 15. 23.

5 *Labium veritatis* 6 *firmum erit in perpetuum: qui autem* 7 *testis est repentinus*, 8 *concinnat linguam mendacii*, Prov. 12. 19.

1. *Si quis*] Vide supra §. 3.

2 *Si autem &c.*] Supplenda est hæc haud similis applicatio similitudinis: sic & homini qui velit, reliqua corporis membra subjugata habere rationi curæ esse debet ut os & linguam refrenet.

3. *In sententia*] In responsione quam profert de re aliqua interrogatus, quando videt ab aliis approbari, aut in consilio quod dedit, quando videt ejus bonum exitum.

4. *Optimus*] Qua gaudium adfert dicenti, & utilitatem audienti.

5. *Labium veritatis*] i. verax, similiter lingua mendacii, i. lingua mendax.

6. *Firmum erit*] Constanter idem asseret, & non pro temporum & personarum varietate variabit.

7. *Testis repentinus*] Qui repentè prosilit ad testificandum, quique de re aliqua temerè pronunciat & inconsideratè.

8 *Concinnat linguam mendacii*] Aptat, disponit & ornat sermonem mendacem. Cogitat enim, variis viis quod temerè effutiit, tueri, nunc hæc, nunc illa asserens, nec ulli rei firmiter adhærens.

§. 20. Quid efficiat in bonis externis.

Sapiens 1 *in verbis* 2 *producet seipsum, & homo* 3 *prudens placebit* 4 *magnatis*, Eccli. 20. 29.

Vide etiam §. seq. textu 1.

1. *In verbis*] Per verba sua, & sermones sapientiæ.

2. *Producet*] Proveher.

3. *Prudens*] In verbis & consiliis.

4. *Magnatis*] Qui quò sapientum potiantur consiliis eos allumunt & evehunt, ut patuit in Joseph & Daniele.

§. 21. Quid efficiat in alios.

Qui diligit 1 *corde munditiam propter* 2 *gratiam labiorum suorum, habebit amicum Regem*, Prov. 22. 11.

3 *Labia deosculabitur qui recta verba respondet*, Prov. 24. 26.

4 *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo*, Prov. 25. 11.

Verba oris sapientis 5 *gratia, & labia insipientis* 6 *præcipitabunt eum*, Eccle. 10. 12.

7 *Patientia* 8 *lenietur princeps, & lingua* 9 *mollis confringet duritiam*, Prov. 25. 15.

Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos, & lingua 10 *eucharis in bono homine* 11 *abundat*, Eccli. 6. 5.

Verba sapientum sicut 12 *stimuli, & quasi* 13 *clavi in altum defixi, quæ per* 14 *magistrorum consilium data sunt à* 15 *pastore uno*. Eccli. 12. 11.

Tibia & psalterium suavem faciunt melodiam. & 16 *super*

16 *super vtraque lingua suavis.* Eccl i. 40. 21. *Lingua sapientium* 17 *sanitas est.* Prov. 12. 18.

Vide § 16. cap. 2. n. 27.

1. *Cordis munditiam*] Sinceritatem ab omni simulatione alienam.

2. *Gratiam labiorum.*] Quia ejus verba grata sunt, utpote quæ sincero animo dicantur, cum fucatorum & adulatorum blandiloquentia etiam principibus sit ingrata. Possunt etiam hæc accipi de Rege Regum, qui solus scrutatur munditiam cordis, quam qui amat, ejus doctrina, sermo, preces non possunt non ei placere.

3. *Labia*) Vide V. Judex cap. 1 §. 11. n. 1.

4. *Mala aurea, &c.*) .i. Sicut mala aurea affixa lectis argenteis aut ab eis dependentia exornant eos, & intuentes delectant; ita verbum opportuno tempore dictum. Verbum enim prudens si non dicatur tempore suo, est quidem quasi pomum aureum ac in se multi pretii, sed si jungatur tempori commodo, est veluti aureum pomum, insertum lectis argenteis .i. valdè reficiens, recreansque homines.

5. *Gratia.*] Quia grata sunt auditoribus, & per sermones suos le sapiens reddit amabilem, quia alios utilia loquitur.

6. *Præcipitabunt*] Perdent, præcipitabunt in multa damna, & tandem in æternam damnationem.

7. *Patientia.*] .i. Longanimitate propria, si non mox præceps sit ad ultionem, sed eam differat.

8. *Lenietur.*] Frequenter enim dum differtur, sedatur furor.

9 *Mollis.*) Benigna, dulcis. Potest etiam accipi de patientia subditorum, si principis duros mores & severitatem patienter ferant.

10. *Eucharis.*] Gratiosa.

11. *Abundat.*] Copiosum dat fructum, efficit inter cætera ut etiam alii nobis comiter & suaviter loquantur: quod indicant Græca.

12. *Stimuli.*] Qui excitant pigros, qui pœnitentiæ dolores & vulnus infligunt. Salonius. Albinus.

13. *Clavi.*] .i. Est ut clavi, seu est firma ac solida: vel comparatur clavis, quia non sufficit ut stimulet ad bonum, sed debet etiam permanens esse, & efficere ut auditor in bono inchoato perseveret, quemadmodum clavi maximè qui in locis altis infiguntur, quales sunt trabales, sunt immobiles & diuturni.

14. *Magistrorum.*) Virorum doctorum, prophetarum, Apostolorum &c.

15. *Pastore uno.*) Deo vel Christo, ejusque vicario. Ita Turrianus.

16. *Super utraque.*] Quia lingua suavis iram sedat, efficacius & diutius mentem afficit.

17. *Sanitas est.*] Non tantum salubris, sed ipsa sanitas, quia tantum ea loquitur quæ sanitatem & vitam afferunt animæ.

§. 22. A Deo petendus rectus linguæ usus.

1 *Hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam.* Prov. 16. 1.

1. *Hominis est &c.*] .i. potest homo sci. cum Dei gratia, frequenter apud se cogitare quid dicturus sit & quomodo, at sine novo Dei auxilio, quod disposuit non bene eloquetur; quoniam ejus est juvare memoriam, & dicentis linguam moderari ut benè dicantur concepta & utiliter, Jansen.

§. 23. Prudentiæ est argumentum linguæ moderatio.

Qui 1 *moderatur sermones suos, doctus & prudens est:* 2 *& pretiosi spiritus vir eruditus.* Prov. 17. 27. Vide supra § 14.

1. *Moderatur.*) Ita ut nec plus nec minus quam deceat loquatur, nec quovis loco aut tempore quod scit effutiat.

2. *Et pretiosi spiritus &c.*] .i. Qui est pretiosi spiritus, est eruditus seu prudens. Dicitur autem pretiosi spiritus, qui novit spiritum suum retinere ita ut non temere quod habet in animo profundat: quem dicimus carum esse in verbis seu parcum nostro idiomate: & scriptura quod parcum est & ratum, vocat pretiosum. Sic 1. Reg. 3. sermo Domini erat pretiosus 1. parcus & ratus.

CAPUT II.

De iis qui lingua abuntur: & quid interfit inter prudentis sermonem & imprudentis.

§. 1. Quinam sint qui lingua abutantur.

Homo 1 *acharis quasi* 2 *fabula vana, in ore* 3 *indisci-*

ciplinatorum 4 assidua erit. Eccli.20.21.

5 *Os impiorum redundat malis.* Prov.15.28.

Vide etiam sequentes §§. maximè 16.

1. *Acharis.*) Minimè gratiosus, qui non habet gratiam benè & utiliter loquendi.

2. *Fabula vana.*) 3. Est quasi vana, inepta & inutilis fabulatio, quia ipse instar talis fabulationis est omnibus molestus, & ab omnibus rejicitur.

3. *Indisciplinatorum.*] Qui non sunt benè instituti ut sciant quid & quando & quomodo sit dicendum.

4. *Assidua erit.*) Supp. fabula: Quia aliud loqui non didicerunt, aliud etiam non loquentur.

5. *Os impiorum.*) Vide supra cap.1.§.10.

§. 2. De iis qui alios docent, nec opere præstant quod docent. *Vide verbo Concionator, cap.* 8.

§. 3. Quæ effecta abusus linguæ, ac primùm in animo simul & corpore.

1 *Sicut urbs patens, & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere 2 spiritum suum.* Prov.25.28.

3 *Labia insipientis præcipitabunt eum.* 4 *Initium verborum ejus stultitia, & novissimum oris illius error pessimus.* Eccl.10.12.13.

Qui loquitur iniqua non potest latere, 5 *nec prætieris illum* 6 *corripiens judicium.* Sap.1.8.

1. *Sicut urbs patens.*) Vide V. Impatientia §.1.

2. *Spiritum suum.*) Loquendi libidinem & intemperantiam, à qua difficillimum omninò est abstinere.

3. *Labia.*) Vide cap.1.§.21.numero 6.

4. *Initium, &c.*] i. ubique stultitiam suam prodit aggreditur stolidè loqui & pertinaciter prosequitur ad finem usque.

5. *Non prætieris &c.*) Non abibit impunitus.

6. *Corripiens judicium.*) In quo redarguuntur & punientur peccatores.

§. 4. Secundo, in animo.

Est qui 1 *promittit, &* 2 *quasi gladio pungitur conscientia:* 3 *lingua autem sapientum sanitas est,* Pro.12.18.

Vide cap.1.§.1.

1. *Promittit.*) Temerè, & postquam promisit.

2. *Quasi gladio &c.*] i. pœnitentia ducitur, conscientia promissionis pungitur dolore quasi gladio.

3. *Lingua.*) Vide cap.1.§.21.n.17.

§. 5. Tertio, in corpore.

Multi ceciderunt 1 *in ore gladii, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam.* Eccli. 28.22.

2. *In ore gladii.*] Occisi sunt per aciem gladii, quasi ore devorantis, at plures per intemperantiam linguæ.

§. 6. Quartò, quid efficiat in alios.

Vir impius 1 *fodit malum, & in labiis ejus ignis ardescit: homo perversus suscitat lites, &* 2 *verbosus* 3 *segregat principes, vir iniquus* 4 *lædit amicum suum, & ducit eum per vias non bonas.* Prov.16.27.28.29.

5 *Homo qui blandis, fictisque sermonibus loquitur amico suo rete expandit gressibus ejus.* Prov.29.5

7 *Musica in luctu* 6 *importuna narratio.* Eccl. 22. 6.

Narratio peccantium Sed. *osa, &* 9 *risus illorum in delictis peccati.* Eccli 27.14.

10 *Lingua tertia multos commovit, & dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas destruxit, & domos magnatorum effodit. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissolvit. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, & privavit illas laboribus suis. Qui respicit illam non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat. Flagelli plaga livorem facit, plaga autem linguæ comminuit ossa. Beatus qui tectus est à lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, qui non attraxit jugum illius, & in vinculis illius non est ligatus. Jugum enim illius jugum ferreum est, & vinculum illius vinculum æreum est. Mors illius: mors nequissima, & utilis potius infernus quam illa.* Eccli.28.16.17.18.19.20.21. 23.24.25.

1. *Fodit malum.*] i. De malo perpetrando assiduè cogitat. Vel continuò laborat instar fodientium ut perpetret malum.

2. *Et in labiis &c.*) Quia labijs suis profert verba quibus quasi ignis ardens alios torquet & perdit, nocendo illis ubi potest: excitando discordias.

3 *Segregat principes.*] Suis susurrationibus amicitiam dirimendo in magnum provinciarum subditarum dispendium.

4. *Læ-*

4. *Lasius.*] Suadendo decipit proximum speciosis promissis, dum aut in proprium commodum suadet quod ipsi erit noxium, aut dum ad suas iniquitates eum pertrahit.

5. *Homo.*] Vide V Adulator.

6. *Importuna.*] Quæ non fit loco & tempore congruo: licet sit de re bona.

7. *Musica in luctu.*] Supple est, i. sicut hæc non est eo tempore grata, imo displicet & magis dolorem exasperat: ita importuna narratio.

8 *Odiosa*) Iustis: quia narrant mala quæ fecerunt & quibus delectantur.

9. *Risus illorum &c.*] Quia rident & gaudent in voluptatibus quas peccatum exhibet, & quas tanquam mendaces abominantur justi

10. *Lingua tertia.*) Vide verbo Calumnia.

§. 7. QUOD HUIUSMODI LINGUA NEQUAM & maledica non lædat justos, at peccatores.

1 *Perseverantia illius non permanebit, sed obtenebrabit vitas injustorum: & in flamma sua non combures justos. Qui relinquunt Deum, incident in illam, & exardebit in illos & non extinguetur, & immittetur in illos, quasi leo vel pardus lædet illos.* Eccli. 28 26.27.

1 *Perseverantia.*) Vide verbo Calumnia.

§. ADD. QUOMODO DEUS IUSTOS AB HUIUSMODI lingua prava tueatur.

Vide V. Consolatio §. 6.

Sequitur de loquacitate & multiloquio quod vitium quia multos tenet, visum est seorsim nonnulla collocare quæ ad illud spectant.

§. 8. QUORUM SIT HOC VITIUM.

1 *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt & reservat in posterum.* Prov. 29.11.

Stultus verba multiplicat. Eccle. 10.14.

In eandem sententiam videnda nonnulla tum ex dictis, tum ex dicendis.

1. *Totum spiritum &c.*] i. Quicquid in animo habet effutit per nimiam loquendi libidinem, etiam secreta sua.

§. 9. QUINAM SINT GARRULITATIS effectus.

Qui multis verbis utitur, lædet animam suam. Eccli. 20. 8.

In multis sermonibus invenietur stultitia. Eccle. 5.2.

Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est quam illius correctio. Pro. 29.20.

3 *Ubi multa sunt somnia, plurima sunt vanitates, & sermones innumeri.* Eccle. 5.6.

4 *Terribilis est in civitate sua homo linguosus, & temerarius in verbo suo, odibilis erit.* Eccli. 9.25.

6 *Est odibilis qui procax est ad loquendum.* Eccli. 20 5.

Exore 7 fatui reprobabitur 8 parabola; non enim dicit illam in tempore suo. Eccl. 20.22.

9 *In multiloquio non deerit peccatum.* Pro. 10.19.

10 *Os lubricum operatur* 11 *ruinas.* Pro. 26.28.

1 *Velocem ad loquendum.*) .i. Garrulum qui effutit quidquid ei in buccam venit.

2. *Speranda.*) .i erpectanda; expectandum potius est ut semper magis ac magis stultitiam suam prodat quam ut corrigatur, loquaces enim corrigere est perdifficile, neque enim bene monentes audiunt, eosque interrumpunt, & semper volunt loqui.

3. *Ubi multa sunt somnia &c.*) .i. somnia sequi solent vanitatem & loquacitatem: homines enim modesti & tacituri non multùm somniant.

4. *Terribilis.*) Timetur ab omnibus.

5. *Homo linguosus.*] Qui multa imprudenter blaterat: omnes enim ab effrenata ejus lingua sibi metuunt, & frequenter per talem, in civitatibus discordiæ & seditiones excitantur.

6. *Est odibilis.*) Vide cap. 1 §. 16. num. 4.

7. *Fatui imprudentis.*] Loquacis & garruli qui verè fatuus est.

8. *Parabola.*) Non tantum rejicietur sermo stultus, sed etiam gravis & docta sententia.

9 *In multiloquio.*) Vide cap. 1. §. 14.

10. *Os lubricum.*) Facile ad multa effutiendum

11. *Ruinas.*] Casus tum aliorum, tum sui ipsius.

§. ADD. PRÆCEPTA GARRULITATEM PROhibentia, & quod ea sit reprimenda.

Vide infra §. 13. & 14.

§. 10. VITATUR LINGUÆ ABUSUS IN VERbis turpibus, scurrilibus &c.

Fornicatio & omnis immunditia, aut avaritia non nominetur in vobis, sicut decet 1 sanctos, aut 2 turpitudo, aut stultiloquium, aut 3 scurrilitas, quæ 4 ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio. Eph. 5.3 4.

Vide

Vide Coloss. 3,8. & verbo Luxuria §. ultimo.

1. *Sanctos.*] Christianos, quorum professio & institutum vitæ sanctum est.

2. *Turpitudo*] Turpis quævis operatio

3. *Scurrilitas.*] i. loci intempestivi & indecentes, quia sci. aut mordaces sunt, aut maledici, aut cum indecoro cachinno.

4. *Ad rem non pertinet,*] Nullius est utilitatis.

§. 11. VETATUR OMNIS SERMO MALUS.

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus 1 *ad ædificationem fidei, ut* 2 *det gratiam audientibus.* Eph. 4.29.

3 *Qui vult vitam diligere, &* 4 *dies videre bonos, coërceat linguam suam à malo, & labia ejus ne loquantur dolum.* 1. Pet. 3.10.

1. *Ad ædificationem fidei.*] i. Fidelium, i. ad promovendum eos in bono.

2. *Det gratiam.*] Afferat commodum & utilitatem, phrasi Hebraica gratiam ponit pro commodo.

3. *Qui vult, &c.*] i. qui quærit vitam spiritus,

4. *Dies videre bonos*] Fœlicem æternitatis requiem accipere, vel etiam fœlicitatem temporalem.

§. 12. VETATUR RUSTICITAS ET IRREVERentia in verbis.

1 *Indisciplinata loquela non assuescat os tuum: est enim in illa* 2 *verbum peccati.* Eccli. 23.17.

1. *Indisciplinata.*] Rusticæ & irreverenti locutioni, qualis est eorum qui non fuerunt benè instituti.

2. *Verbum peccati.*] i. peccatum, seu sermo vitiosus: est enim peccatum, non déferre etiam verbis honorem proximo, sed durè & rusticè & contumeliosè loquendo, alios ad indignationem provocare.

§. 13. VETATUR GARRULITAS ET IMPRUdentia verborum.

Si quis putat se 1 *religiosum esse non refrenans linguam suam, sed* 2 *seducens cor suum hujus* 3 *vana est religio.* Iaco. 1.26.

Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. 4 *Deus enim in cælo, & tu super terram, ideirco sint pauci sermones tui.* 5 *Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus invenietur stultitia.* Eccl. 5.1,2.

Noli verbosus esse in multitudine 6 *presbyterorum, & 7 non iteres verbum in oratione tua.* Eccli. 7.15.

8 *Noli citatus esse in lingua tua, & inutilis, & remissus in operibus tuis.* Eccli. 4034.

1. *Religiosum.*] Pium Dei cultorem.

2. *Seducens cor.*] A recta via per loquacitatem.

3. *Vana*] Non vera, neque fructuosa, quæ id quod primum esse debet, negligit.

4. *Deus in cælo &c.*] q. d. revereri debes tantam majestatem quæ cælos inhabitat, cum præsertim tu ob vilitatem tuam in terra habites.

5. *Multas curas, &c.*] Somnia, eorum sunt qui variis fatigantur curis.

6. *Presbyterorum.*] Seniorum, vel annis, vel prudentia & moribus.

7. *Non iteres &c.*] q. d esto attentus ita ut non sit opus repetere: potest tamen idem repeti ex fervore spiritus, vel ad eum excitandum, sed nè id fiat temerè, irreverenter & infideliter ut Ethnici, qui putant se in multiloquio exaudiri. Matth. 6.

8. *Noli citatus &c.*) Hoc applicari potest iis qui multa garriunt & expeditè, at reipsa nihil præstant.

§. 14. REPRIMERE OPORTET loquaces.

Qui odit correptionem 1 *minuetur vita, &* 2 *qui odit loquacitatem* 3 *extinguit malitiam.* Eccli. 19.5.

1. *Minuetur vita.*) Dei justa ultione ante tempus morietur, & privabitur vera vita.

2. *Qui odit loquacitatem.*) Tum in se, tum in aliis eam cohibendo & reprimendo.

3. *Extinguit malitiam.*) Multa vitia: ex loquacitate enim nascuntur odia, rixæ, mendacia, contentiones, detractiones &c.

§. 15. QUAM DEDECEAT AB EADEM LINgua bonos & malos exire sermones.

1 *In ipsa benedicimus Deum & patrem, & in ipsa maledicimus homines qui ad similitudinem Dei facti sunt. Ex ipso ore procedit benedictio; & maledictio: non oportet fratres mei hæc ita fieri. Numquid fons ex eodem foramine* 2 *emanat dulcem & amaram aquam? Numquid potest, fratres mei,* 3 *ficus uvas facere, aut vitis ficus? sic neque* 4 *salsa dulcem potest facere aquam.* Iacob. 3.9.10,11,12.

1. *In ipsa.*) i. per ipsam sci. linguam.

2. Emas-

2. *Emanat.*] Emittit.

3 *Ficus uvas, &c.*] q.d. Non nisi unius speciei fructus singulæ proferunt arbores.

4. *Salsa.*] Sci. aqua, seu fons aliquis salsus. Sic per os non debet nisi bonus fructus & bona aqua exire.

§. 16. VARIÆ ANTITHESES INTER STULTI seu imprudentis & sapientis sermones.

1 *Honor & gloria in sermone sensati, lingua vero imprudentis 2 subversio illius.* Eccli. 5. 15.

Homo sapiens tacebit 3 usque ad tempus, 4 lascivus autem & imprudens non servabunt tempus. Sapiens 5 in verbis seipsum amabilem facit: 6 gratia autem fatuorum 7 effundentur. Eccli. 20. 7. 13.

8 *Narratio fatui 9 quasi sarcina in via: nam in labiis sensati invenietur 10 gratia; 11 os prudentis quæritur 12 in Ecclesia, & verba illius 13 cogitabunt in cordibus suis. Tamquam 14 domus exterminata, 15 sic fatuo sapientia & 16 scientia insensati 17 inenarrabilia verba. Labia imprudentium 18 stulta narrabunt: verba autem prudentium. 16 statera ponderabuntur. 20 In ore fatuorum cor illorum, & 21 in corde sapientium os illorum.* Eccli. 21. 19. 20. 21. 28. 29.

22 *De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem prævaricatorum 23 iniquis. 24 Qui custodit os suum custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum sentiet mala.* Prov. 13. 2. 3.

25 *In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientium 26 custodiunt eos.* Prov. 14. 3.

Responsio mollis 27 frangit iram, sermo 28 durus 29 suscitat furorem. Lingua sapientium 30 ornat scientiam: os fatuorum 31 ebullit stultitiam. Prov. 15. 1. 2.

32 *Lingua placabilis 33 lignum vitæ: quæ autem 34 immoderata est, 35 conteret spiritum. Labia sapientum 36 disseminabunt scientiam, cor stultorum 37 dissimile erit.* Prov 15. 4. 7.

38 *Sapiens corde præcepta suscipit: stultus cæditur labiis. 39 Qui annuit oculo dabit dolorem: & stultus 40 labiis verberabitur. 41 Vena vitæ, os justi: os impiorum operit iniquitatem. In labiis sapientis invenitur 42 sapientia: & 43 virga in dorso ejus qui indiget corde. Sapientes 44 abscondunt scientiam: 45 os autem stulti 46 confusioni proximum est.*

Os justi 47 parturiet 48 sapientiam: 49 lingua pravorum 50 peribit. Labia justi 51 considerant 52 placita: & os impiorum perversa. Prov. 10. 31. 32.

1. *Honor &c.*] Quia sibi vir prudens loquendo honorem acquirit & gloriam.

2. *Subversio.*] Subversionis ejus causa.

3. *Usque ad tempus.*] Donec observet opportunum advenisse loquendi tempus.

4. *Lascivus.*] Qui lingua est petulantioris & effrenis.

5. *In verbis.*] Per verba sua prudenter & opportunè prolata.

6 *Gratia.*] Lepores & facetiæ.

7. *Effundentur.*) Instar aquæ quæ sine fructu effunditur, ab omnibus rejicientur. Per gratias etiam impiorum possumus accipere eorum beneficia, ut significetur sapientes etiam verbis duntaxat, hominum sibi benevolentiam comparare; fatuos verò ne quidem benefactis id præstare, ut quæ non benè nec bono animo distribuunt, ut dicitur versu sequenti.

8. *Narratio*] Sermo.

9 *Quasi sarcina.*] .i. Molestus est auditori & gravis, sicut sarcina gravat itinerantes: quia non novit grata aut non grato modo eloqui.

10. *Gratia.*] Gratiositas, gratus est ejus sermo, quia bona benè & aptè profert.

11. *Os prudentis quæritur.*] Non tantum libenter auditur, sed quæritur etiam ab omnibus ad audienda sana ejus consilia & doctrinam.

12 *In Ecclesia.*) Congregatione civili seu ecclesiastica.

13. *Cogitabunt,*] Non audient perfunctoriè & negligenter.

14. *Domus exterminata.*) Destructa, collapsa:

15. *Sic fatuo sapientia.*] Licet fatuus sapientiam aliquam proferre conetur, ea est sicut domus destructa, quia ejus oratio est incompo ta, indigesta, sine ordine, ornatu & gratia.

16. *Scientia insensati,*] .i. Quod indoctus & imprudens prudenter & doctè dicere videtur.

17. *Inenarrabilia verba.*] .i. Adeò est indigestum, & obscurum ut ab audientibus referri non possit.

18. *Stulta.*) Vana, quæ nullum pondus habent, & merito à cordatis negliguntur.

19 *Statera ponderabuntur.*] Ab auditoribus bonis velut magnum pondus, gravitatem, & authoritatem habentia benè expendentur, & magni fient; quia scil. antea ab ipso loquente fuerunt ponderata velut in statera ut alibi dicitur.

20. *In ore tor.*) Quia quicquid habent imprudentes in corde, mox ore effundunt.

21. *In corde os.*) Quia apud se bene expendunt sapientes quid dicendum, quid tacendum.

22. De *fructu.*) Vide simile cap. 1. §. 6. n. 1.

23. *Iniqua*] Supple & cum sit talis, & proinde fructum bonum non proferat, non satiabitur bonis, sed malis & iniquitatis, noxiique sermonis sui pœnas dabit.

24. *Qui custodit.*) Vide simile cap. 1. §. 18.

25 *In ore stulti &c.*) Quia imprudentes superbo sermone suo efficiunt ut vapulent, & quia in verbis stulti est, propter quod pœnas frequentes dat suæ superbiæ.

26. *Custodiunt*] Ab omni malo.

27. *Frangit iram.*] Iam accensam & commotam.

28 *Durus.*) Asper, acerbus.

29. *Suscitat furorem.*) Iacentem & sopitam iram sic excitat ut fiat furor.

30 *Ornat scientiam.*) Quia eam debito tempore, loco & modo proloquitur, quo facto eam ornat & decorat.

31 *Ebullit.*] E plenitudine cordis stulti, nihil aliud assiduè profundit & eructat quam stultitiam. In ebullitione notatur eorum loquacitas, quam indocti & fatui ferè affectant, omnibus quod in animo habent ingerere studentes, nec se continere valentes, sed semper instar scaturiginis profluentes, quæ quantavis terra ingesta vix desinit fluere.

32. *Lingua placabilis*] .i. placida, lenis, pacifica.

33 *Lignum vitæ.*] Quasi arbor vitæ paradisi animos recreat vegetatque & à mortiferis iræ, doloris, aliorumque malorum passionibus liberans & dissidia tollens.

34. *Immoderata*] Ferventior quàm decet, modum non servans in increpando, atque in vehementia multitudine verborum & clamoribus excedens.

35. *Conteret spiritum.*] Auditorum, quia eos conturbat, dolorem, aut tristitiam, aut iram immittens: pusillanimem animum reddens & exacerbatum.

36 *Disseminabunt scientiam.*] Non eam sibi servabunt, facient ut ad quam plurimos perveniat

37 *Dissimile erit.*] Imo loco scientiæ disseminabunt stultitiam ut dictum supra nu. 31.

38. *Sapiens corde.*) Vide verbo Iustus, c. 4. nu. 7.

39 *Qui annuit*] Vide verbo Hypocrisis §. 5. num. 1.

40. *Labia verberabitur.*) Ob labia sua & temeritatem in loquendo punietur.

41. *Vena vitæ.*) Vide V. Iustus c. 4. n. 14.

42. *Sapientia.*) Quæ facit ut honoretur.

43. *Virga in dorso &c*] Quia propter multa quæ insipienter agit & dicit, contingit graviter ipsum castigari cum multo ipsius dedecore.

44. *Abscondunt scientiam.*) Quia eam non curant foris ob vanitatem ostentare, nec quovis loco & tempore eam proferunt. Item abscondunt scientiam .i. quæ sciunt sive ad se, sive ad alios pertinentia reticent, quia id expedit.

45. *Os stulti.*) Qui omnia quæ scit, temerè effundit.

46. *Confusioni.*] Quia se & alios ex hujusmodi temeraria locutione confundit, multaque accersit mala.

47. *Parturiet.*] Producet.

48 *Sapientiam*) Quia sapientes profert sermones, & sapientiam in aliorum animis ingenerat.

49. *Lingua pravorum*] Tanquam sterilis & quæ nihil boni parturit.

50. *Peribit.*) Excinderetur & eradicabitur velut arbor infructuosa.

51. *Considerant*) Cognoscit, in iis occupatur, & ad ea proferenda se parat justus.

52. *Placita.*) Quæ beneplacita sunt Deo & hominibus.

CAPUT III.

De non usu linguæ, seu de silentio.

Primum quæritur cui sit tacendum.

§. 1. INDOCTO DUM CONSULITUR.

Si est tibi intellectus, responde proximo, sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato & confundaris. Eccl 5 14.

1. *Responde proximo.*) Te consulenti & orati.

2. *Verbo indisciplinato.*] Responsione inerudita & inducta.

§. 2. ITEM STULTO VT SAPIENS habeatur.

Stultus si tacuerit, sapiens reputabitur; & si compresserit labia sua, intelligens Prov. 17. 28.

§. 3. ET QUIA EUM DEDECENT verba sapientiæ.

1 *Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo.* Eccli. 20. 22.

1. *Ex ore.*] Vide cap. 2. §. 9. n. 7.

§. 4. ADOLESCENTIBUS ETIAM TACENDUM est, maximè coram senioribus. *Vide V. Adolescens ex Eccli* 32. 10, 11, 12, 13.

§. 5. AD CIRCUMSTANTIAM QUIS REVOCO personam cum qua vel coram qua non est loquendum.

In auribus 1 *insipientium ne loquaris: quia* 2 *despicient doctrinam eloquii tui.* Prov. 23. 9.

In medio insensatorum 3 *serva verbum tempori: in medio autem* 4 *cogitantium* 5 *assiduus esto.* Eccli. 27. 13.

Vide supra cap. 1. §. 9.

Videndus etiam §. superior, & verbo Magister ex Eccli. 22. 7. 8. 9.

1. *Insipientium.*] Imprudentium, peccatorum.

2. *Despicient doctrinam.*] Quia contraria est eorum affectibus: & quia eam non intelligunt, quæ enim non intelliguntur, ferè contemnuntur.

3. *Serva.*] Non temerè sapientiæ doctrinam inculces, ne detur sanctum canibus Matt. 7. quod explicatur verbo Concionator.

4. *Cogitantium.*] i. prudentium, qui in seriis semper versantur cogitationibus & meditationibus.

5. *Assiduus.*] Quia ibi liberum est & utile docere & sermones sapientiæ proferre.

§. 6. QUANDONAM SIT TACENDUM. *Vide cap. 1. §. 14.*

Vbi 1 *auditus non est, non effundas* 2 *sermonem: &* 3 *importunè noli extolli in sapientia tua.* Eccli. 32. 6.

Vide V. Auditus §. 5. quomodo tacendum neque respondendum donec quis intelligat quid à te petatur. Item donec alter sermoni suo finem imposuerit, neque est illum temerè interrumpendum.

1. *Auditus.*] Audientia.

2. *Sermonem.*] Sapientiæ; id enim esset inutile.

3. *Importunè &c.*] i. intempestivè ut scil. eam etiam cum tempestivum non est velis ostentare.

§. 7. SILENTIUM PRUDENS HONORE est dignum.

1 *Tacitus & sensatus honorabitur.* Eccli. 21. 31.

1. *Tacitus & sensatus.*] Qui prudenter tacere novit.

LITES. LITIGARE.
Vide Contentio.

§. 1. EARUM CAUSA, LINGUÆ IMMODERatio & fluxus, & quomodo earum initiis obviandum.

1 *Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum.* Prov. 17. 14.

1 *Qui dimittit aquam.*] Supple sicut. i. sicut qui dimittit aquã, ita est, qui facit caput jurgiorum, seu is qui dat jurgiis principium Sensus est: sicut cum quis aquas cohibitas dimittit, aperit, exitumque eis præbet, magnæ inundationis dat causam, quam postea non est facilè cohibere. Ita cum contentioni & jurgio principium datur, (quod quidem ut plurimum accidit ex linguæ intemperantia) nascitur enim ex eo frequenter impetuosus furor omnia turbans, quem componere non ita sit facilè: & sicuti minima apertura initio aquis data, violentia aquarum mox fit maxima, ita cum principium litis minimum sit, frequenter in rabiem & gravia mala procedit: Quare implicitè monet sapiens ut antequam his miscetur, & contentio ex utraque parte incalescat, his deferatur, sicut consultum est, angustum aquarum foramen mox obturare, priusquam violentiâ aquarum dilatetur.

§. 2. LITES VERBORUM VETANTUR.

Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad 1 *subversionem audientium. Stultas, &* 2 *sine disciplina quæstiones devita: scions quia generant lites. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes* 3 *docibilem, patientem* 2. ad Tim. 2. 14. 23. 24.

1. *Subversionem audientium.*] Ad efficiendum ut perdant fidem.

2. *Sine disciplina*] Quæ nihil eruditum, & vanæ sunt.

3. *Docibilem*] Idoneum ad docendum.

§. 3. LITES FORENSES ETIAM inchoatas deserendas.

1 *Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum, & 2 antequam patiatur contumeliam 3 judicium deserit.* Prov. 17. 14.

1. *Qui dimittit*] Vide § 1.

2. *Antequam patiatur contumeliam*] Sensus est: Quia author litis, similis est laxanti aquam, si recte velit agere, antequam in gravem aliquam incidat ignominiam, faciet quod sequitur.

3. *Judicium deserit*] i. deseret cæptam à se causam coram judice, juxta illud Matth. 5. *Esto consentiens adversario tuo.* Vel sensus esse potest: is qui caput est & author jurgiorum antequam patiatur injuriam quæ hujusmodi homines sequi solet, deserit facere quod justum est, patiturque contumeliam, quia prior deserit æquitatem.

§. 4. NON LITIGANDUM CUM DIVITIBUS, potentibus, & garrulis.

Non 1 litiges cum homine potente, ne fortè 2 incidas in manus illius. Non contendas cum viro locupleto, ne fortè 3 contra te constituat litem tibi: 4 multos enim perdidit aurum, & argentum, & usque ad cor regum extendit & convertit. Non litiges cum homine 5 linguato, 6 & non strues in ignem illius ligna, Eccli. 8. 1. 2. 3. 4.

1. *Litiges*] Contendas, vel etiam in foro litiges.

2. *Incidas &c.*] Este per potentiam suam, vel suorum opprimat seque vindicet & ulciscatur.

3. *Contra te constituat &c.*] id est pro intentata contra se lite novam instituat contra te litem, quam ob expensas ferre nequeas, autin qua gravandus seu iniquitate testium, aut judicis, pecunia adversarii tui corruptorum. Vel monet cum locupleto non contendendum, quod periculum sit ne pro vulgari contentione excitet è contra litem forensem.

4. *Multos enim &c.*] Vide verbo Divitiæ.

5. *Linguato*] Loquace.

6. *Et non strues &c.*] Nam contendere cum tali est ejus iræ ac loquacitati materiam ampliorem subministrare. Simili proverbio dicitur: Oleum flammæ addere.

§. 5. NEC CUM IRACUNDIS.

1 *Cum iracundo non facias rixam, & cum audaci non eas in desertum, quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, & ubi non est adjutorium, elidet te.* Eccli. 8. 19.

1. *Cum iracundo*] Vide verbo Ira §. 16.

§. 6. ABSTINERE SE A LITE ARGUMENTUM est sapientiæ.

Quæ desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, 1 suadibilis, 2 bonis consentiens, Jacob. 3. 17.

1. *Suadibilis*] Quæ facilè sinit sibi persuaderi bonum. Syrus obediens.

2. *Bonis*] Tum hominibus, tum rebus.

LONGANIMITAS.
V. Patientia.

LUCTUS.
V. Tristitia.

LUXURIA.
Vide Adulterium, Castitas, Virginitas, Mulier, Oculus, Lingua, Meretrix.

§. 1. LUXURIÆ TENTATIO VEXAT etiam sanctos.

Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi 1 stimulus carnis meæ, angelus Satanæ: qui me 2 colaphizet. 2. Cor. 12. 7.

1. *Stimulus carnis*] Tentatio carnem ad peccandum stimulans.

2. *Colaphizet*] Velut colaphis impactis me affligat, i. magis me pudore afficiat quam lædat. colaphus enim non tam lædit quam confundit & erubescere facit: ita tentatio carnis causa erat cur apud se sui puderet Paulus, cum se tantum & tam generosum Apostolum tam spurcis videret agitari cogitationibus & motibus.

§. 2. AB EA SUPERANTUR INSIPIENTES & vagabundi.

Qui est 1 parvulus 2 declinet ad me: & 3 vecordi locuta est & ignoravit quod 4 ibi sint 5 gigantes, & 6 in profundis inferni convivæ ejus. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos, nam qui abscesserit ab ea salvabitur, Prov. 9. 16. 18.

De fenestra domus meæ per cancellos prospexi: & vi-

dens

des 7 *parvulos, considere* 8 *vecordem juvenem. Qui transit* 9 *per plateam juxta angulum, & prope viam domus illius graditur. In obscuro advesperascente die, in noctis tenebris, & caligine.* Prov. 7.6.7 8 9

10 *Irretivit eum multis sermonibus & blanditiis verborum protraxit illum. Statim eam sequitur quasi bos* 11 *ductus ad victimam. & quasi equus* 12 *lasciviens. &* 13 *ignorans quod ad vincula trahatur stultus:* 14 *donec transfigat sagitta jecur ejus:* 15 *velut si avis festinet ad laqueum, & nescit quod de periculo animæ illius agitur.* Prov. 7. 21.22.23.

1. *Parvulus*] Insipiens, inconstans, stultus.

2. *Declinet ad me*] Inducit mulierem libidinosam invitantem ad se.

3 *Vecordi*] 70. & Chal. Indigenti mente.

4. *Ibi*] i. In domo convivii ad quod invitat, vel in ipsa voluptate.

5. *Gigantes*] Dæmones, qui ibi dominium obtinent.

6. *In profundo inferni*] Iam sunt in inferno, convivæ ejus; quia ex nunc æternæ morti addicti.

7 *Parvulos*] Sensu.

8. *Vecordem*] Insipientem.

9 *Per plateam*] Temerè & sine causa vagetur otiosus & vacuus à laboribus: notatur hic causa & occasio luxuriæ scilicet otium.

10 *Irretivit eum*] Scil. juvenem insipientem, quia non objecit verbis ejus timorem Dei, nec cogitavit de secuturo damno corporis & animæ.

11. *Ductus ad victimam*] Quando putat se ad præsepe duci.

12. *Lasciviens*] Præ petulantia exiliens. Ita & ille cum putat se ad voluptatem ire, revera ducitur ad mortem.

13. *Ignorans quod ad vincula*] i. In quæ incidet per usum voluptatis: Iniquitates enim suæ capiunt impium.

14. *Donec transfigat*] Referendum est ad superiora verba, *Sequitur eam*: donec per perpetrationem sceleris, mortiferum vulnus accipiat in animam velut sagitta jecori infixa.

15. *Velut si avis*] Refert ad illud: Ignorans quod ad vincula trahatur veluti si avis festinet ad laqueum, quando se putat volare ad escam quam quærit.

§. 3. QUID EFFICIAT IN AMITTO simul & corpore.

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? nolite errare: neque fornicarij, neque idolis servientes, neque adulteri, neque 1 *molles, neque masculorum concubitores, neque fures neque avari, neque ebriosi neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.* 1. Cor. 6. 9. 10.

Hoc 2 *scitote intelligentes quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Eph. 5. 5.

3 *Inclinata est ad mortem domus ejus, & ad inferos semitæ ipsius: omnes qui* 5 *ingrediuntur ad eam* 6 *non revertentur, 7 nec apprehendent semitas vitæ.* Prov. 2. 18 19.

Vide 2. Petri 2. v 9. 10. 11.

Ne dederis mulieribus 8 *substantiam tuam, &* 9 *vias tuas* 10 *ad delendos reges.* Prov. 31. 3.

11 *Pepigi fœdus cum oculis meis ut ne cogitarem quidem de virgine.* 12 *Quam enim partem haberet in me Deus desuper, & hæreditatem omnipotens de excelsis?* 13 *Nunquid non perditio est iniquo, &* 14 *alienatio operantibus* 15 *injustitiam.* Job. 31. 1. 2. 3.

Vide item Apoc. 2. 14 15. 16.

Ne attendas 16 *fallaciæ mulieris, favus enim* 17 *distillans labia meretricis, &* 18 *nitidius oleo guttur ejus: novissima autem illius amara quasi absinthium, & acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in mortem, ad inferos gressus illius penetrant. Per semitam vitæ non ambulant,* 20 *vagi sunt gressus ejus, &* 21 *investigabiles.* Prov. 5. 2. 3. 4. 5. 6.

Vide supra §. 2. ex Prov. 7. v. 12. 22. 23. quibus hæc subjice.

22 *Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis illius. Multos enim* 23 *vulneratos dejecit, & fortissimi quique ab ea sunt* 24 *interfecti. Viæ inferi domus ejus, penetrantes in* 25 *interiora mortis.* Prov. 7. 25 26. 27.

26 *Fovea profunda est meretrix, & puteus angustus aliena. Insidiatur in via* 28 *quasi latro, & quos incautos viderit interficit.* Prov. 23. 27. 28.

30 *Pretium scorti vix est unius panis: mulier autem viri* 29 *pretiosam animam capit.* Prov. 6 26.

1. *Molles*] Qui se voluntariè polluunt seminis effusione.

2. *Scitote intelligentes*] i. Exactè & perfectè cognoscite.

3. *Inclinata est &c.*] .i. tendit ad mortem domus meretricis, ita ut si quis victus ejus illecebris declinet ad ejus domum, ad mortem sit deducendus.

4. *Semita ipsius*] Quæ ducunt ad domum ejus. Aut semitæ, i. actiones & genus vitæ ducunt homines ad inferos: nam per fornicationem & adulterium homo semper fit obnoxius morti æternæ in quam tandem pertrahitur.

5. *Ingrediuntur ad eam*] Honestè exprimit concubitum.

6. *Non revertentur*] Immunes à morte, quia statim moriuntur in anima: & quia ut plurimum tenentur irretiti meretricis amoribus, nec ab iis resiliunt.

7. *Nec apprehendent &c.*] Nec ambulare poterunt viam virtutis, nisi singulari Dei gratia velut à mortuis resuscitentur.

8. *Substantiam*] Præcipuæ hominis opes sunt animi robur & corporis, quod robur maximè perditur usu voluptatis, nihilque hominem magis effœminat & enervat.

9. *Vias tuas*] Actiones, cogitationes.

10. *Ad delendos reges*] Ad id quod delet & perdit reges nempe ad amorem inordinatum mulierum, qui eos maximè perdit, eos alienans à Deo, & officio regio: quod omni homini convenit, est enim homo rex universi.

11. *Pepigi*] Vide verbo Castitas.

12. *Quam enim partem &c.*] q.d. nullum commercium, nullam mansionem haberet in me, soli enim casti sunt templum Dei. Non essem amplius ejus pars & hæreditas.

13. *Numquid non &c.*] Numquid non perdetur & æternum damnabitur scortator & adulter, de tali enim iniquo loquitur.

14. *Alienatio*] A Deo, quando terribilem illam intonabit vocem: Ite maledicti &c.

15. *Injustitiam*] Vide numero 13.

16. *Fallacia*] Fallacibus verbis.

17. *Distillans*] .i. Fluens: diffundunt enim instar favi dulcia verba.

18. *Nitidius oleo &c.*] .i. Excellit oleum in mollitie, lenitate & lubricitate, quia verba ejus instar olei sunt mollia & lenia, atque ideo grata.

19. *Novissima amara &c.*] Quia si quis sequatur verba meretricis: magnam postea sentiet amaritudinem, vermem conscientiæ, peccatum mortale, mortem denique æternam quod postea clarius explicat.

20. *Vagi gressus*] Instabiles enim sunt luxuriæ æstus, ut qui ad diversa impellunt, nec sistantur unquam.

21. *Investigabiles*] Ideo pervestigari non possunt, quia sunt vagi, modo huc, modo illuc tendentes.

22. *Nè abstrahatur &c.*] Ut scil. relicta via veritatis inclineris ad ambulandum in viis quæ ducunt ad domum ejus, quod fuit huic juveni principium mali ut dicitur hoc cap. v. 7.

23. *Vulneratos*] Vulneribus, & variis aliis malis confecerunt.

24. *Interfecti*] Etiam morte spirituali & æterna.

25. *Interiora*] Cubicula & abdita loca inferni, quia ob impudicitiam quæ in domo ejus committitur, demergitur homo in profundum inferni barathrum, gravemque sibi accersit damnationem.

26. *Fovea profunda &c.*] Hac utraque similitudine significat eum qui irreticus est amore impudicæ mulieris, & in grave periculum tum animi, tum corporis incidisse, & ex eo non facilè extricari posse, sicut lapsus in profundam foveam non potest facilè ascendere.

27. *Insidiatur in via*] Ut juvenes decipiat, omnia ad id habens composita, vocem, gestum, gressum, vultum &c.

28. *Quasi latro*] Et sicuti latro opes aufert & sæpe vitam: ita & meretrix (cum ob meretrices multa committantur homicidia) imo vitam animæ semper tollit.

29. *Pretiosam*] Quam Christus (inquit Augustinus) pretioso suo sanguine redemit.

30. *Pretium*] Vide infra §. 5. n. 5.

§. 4. QUÆ LUXURIÆ EFFECTA IN INTELLECTU. *Vide supra allata testimonia in quibus habetur verbum* ignorat, capitur, decipitur aut similia. *Vide item* § 2.

Fornicatio, & vinum & ebrietas auferunt 1 *cor.* Osee 4. 11.

Supercecidit 2 *ignis & non viderunt* 3 *solem*, Psal. 57. 9.

4 *Everterunt* 5 *sensum suum, & declinaverunt oculos suos, ut non* 6 *viderent cælum, neque recordarentur judiciorum justorum*, Dan 13. 9.

1. *Cor*] Mentem, sensum, prudentiam.

2. *Ignis*] Luxuriæ.

3. *Solem*] Justitiæ, excæcati sunt. Glo. Interl.

4. *Everte-*

4. *Perverterunt*] Pervertetunt.

5. *Sensum*] Mentem, id in eis operante libidine.

6. *Viderent cælum*] Ut Deum non cogitarent.

§ 5. QUID EFFICIAT IN VOLUNTATE.

1 *Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt*, Osee 5. 4.

2 *Omnes qui ingrediuntur ad eam non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ*. Prov 2. 19.

3 *Ignis 4 nunquam dicit, sufficit*, Prov 30. 16.

5 *Pretium scorti vix est unius panis*, Prov. 6 26.

Homini fornicario 6 omnis panis dulcis, non 7 fatigabitur 8 transgrediens 9 usque ad finem, Eccli. 23. 14.

Vinum, & mulieres 10 apostatare faciunt sapientes, & 11 arguent sensatos, Eccli. 19 2.

Verbum sapiens quodcumque audierit 12 scius, laudabit & 13 ad se adjiciet: audivit luxuriosus, & displicebit illi, & 14 projiciet illud post dorsum suum. Eccli. 21. 18.

Væ qui lascivitis in stratis vestris: & 15 nihil patiebantur super 16 contritione 17 Ioseph, Amos 6. 4. 6.

Vide §. seq. num. 1. & §. 7. post num. 8. & §. 12. num. 9.

1. *Non dabunt &c.*] Indicat difficilè ad Deum reverti per pœnitentiam, eum qui spiritu libidinis tenetur, quod ea sit ut viscus.

2 *Omnes*] Vide supra §. 3 num. 5.

3. *Ignis*] Libidinis.

4. *Nunquam dicit, sufficit*] Indicatur alius libidinis effectus in voluntate, quia eam relinquit jejunam & famelicam quantumcumque comedat.

5. *Pretium scorti &c.*] Sicut unus panis diurnam solam fugat esuriem, & sequenti die esurit qui hodie comesto pane satur abscesserat; sic qui intrat ad scortum, ad horam quidem evaporat libidinem, sed post paululum ardentior redit. Ieda.

6 *Omnis panis dulcis*] Omnis mulier placet.

7 *Fatigabitur*] Satiabitur licet libidini vacet noctes & dies.

8 *Transgrediens*] Mandata Dei.

9. *Usque ad finem*] Vitæ.

10 *Apostatare*] Recedere à virtute, ab officio, ab & à Deo.

11. *Arguent sensatos*] Sicque fit ut hi qui prudentes erant reprehensibiles fiant: quod & experientia docet quotidiana, & docuit olim in Salomone.

12. *Scius*] Sapiens, peritus.

13. *Ad se adjiciet*] Assumet ad usum suum.

14. *Projiciet*] Non dignabitur in illud intendere, vel projiciet illud, ne si illud ob oculos habeat, crucietur remorsu conscientiæ.

15. *Nihil patiebantur*] Non movebantur ulla commiseratione.

16. *Contritione*] Calamitate, gravi afflictione.

17. *Ioseph*] Decem tribuum: nimirum efficit libido homines crudeles.

§. 6. QUID EFFICIAT LUXURIA in corpore.

Vide 1. Cor. 6 15 18 *infra citandum.*

Qui se jungit 1 fornicariis erit 2 nequam: 3 putredo & vermes hæreditabunt eum, & 4 extolletur in exemplum 5 majus, & tolletur 6 de numero anima ejus, Eccli 19. 3.

Ecce 7 mittam eam in lectum: & qui mœchantur cum ea in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint, & filios ejus 8 interficiam in morte, Apoc. 2. 22.

Quod si verum est quod objicit, & non est in puella inventa virginitas, ejicient eam extrà fores domus patris sui, & lapidibus obruent viri civitatis illius & morietur; quoniam fecit nefas in Israel ut fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui, Deut. 22. 20. 21.

Vide §. seq. n. 4. & 10. & num. 6. ubi de viribus, de quibus etiam §. 3 supra n. 8. & num. 23. & 24. de morte, & §. 12. num. 19. quomodo corpus polluat.

1. *Fornicariis*] Meretricibus: est enim fornicariis, generis fœminini.

2. *Nequam*] Insigniter nequam. Audax ad multa facinora, utpote per vagam libidinem exuto jam omni pudore.

3 *Putredo &c.*] Etiam id fit in hac vita, quia scortatores frequenter vitali succo exhausto & corruptis corporibus, variis corruptionibus in corpore replentur, ut eorum viscera veluti vermibus exedi videantur. Per vermes intellige etiam vermem conscientiæ.

4 *Extolletur*] Præmatura morte ex hac vita.

5. *Majus*] Ponitur pro *magnum*. In magnum aliorum exemplum.

6. Di

6. *De numero*] Viventium.

7. *Mittam eam in lectum*] Gravissimo aliquo morbo affligam ob suas fornicationes.

8. *Interficiam in morte*] .i. omnino interficiam & perdam, (id enim valet illa geminatio) nec ullus ex eis relinquetur.

§. 7. Quid luxuria in fama & honore.

Erubescite 1 *à patre & matre de fornicatione*, Eccli. 41.21.

Ne des 2 *alienis* 3 *honorem tuum, &* 4 *annos tuos* 5 *crudelis ne fortè implcantur* 6 *extranei viribus tuis, &* 7 *labores tui sint in domo* 8 *aliena. Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas & corpus tuum*, Prov. 5.9, 10, 11.

Quoniam lumbi mei impleti sunt, illusionibus, & 10 *non est sanitas in carne mea*, Ps. 37.8.

Mulier fornicaria 11 *quasi stercus in via conculcabitur*, Eccli. 9.10.

Inimicos crucis Christi, quorum finis interitus: quorum deus venter est; & 12 *gloria in confusione eorum, qui terrena* 13 *sapiunt*, Philip. 3.19.

Dedisti 14 *maculam in gloria tua*, Eccli. 47.22.

Propterea tradidit eos Deus in 15 *passiones ignominiæ*, Rom. 1.26.

16 *Erubescebant indicare sibi concupiscentiam suam*, Daniel 13.11.

Vide etiam §. 12 n. 4.

1. *A patre*] .i. propter patrem & matrem, quia apud parentes cum conscii sunt, filiorum fornicatio maximè est inhonesta: Illi enim maximè cupiunt filiorum corpora incorrupta tradere conjugio, & prolium fornicatio arguit malam parentum institutionem.

2. *Alienis*] Meretricibus.

3. *Honorem*] Hunc enim honorem commaculat adhærendo meretrici, eique cui adhæret tradit, cum in ejus gratiam illum amittit.

4. *Annos*] Vitam & tempus.

5. *Crudelis*] .i. Iisdem meretricibus, hoc fit cum vitam suam cum illis inutiliter transigit, eamque immodica libidine abbreviat.

6. *Extranei &c.*] Tunc implentur extranei viribus, cum nimio Veneris usu exhauriuntur ut meretricum satisfiat desiderio.

7. *Labores*] Opes quas laboribus comparasti.

8. *Aliena*] Meretricum, quæ semper dicunt, *Affer, Affer*, nec donis ullis satiantur.

9. *Illusionibus*] Hieron. vertit ignominia, idque ob peccatum adulterii, nihil enim magis ignominiosum quam libido.

10. *Non est sanitas*] Gravissimo enim morbo afflictus fuit ob idem peccatum.

11. *Quasi stercus*] q. d. ea nihil est vilius, nihil magis immundum, nihil magis dignum abjici & conculcari.

12. *Gloria in confusione*] .i. Qui gloriantur de rebus turpibus ob quas deberent confundi cum sint ignominia plenæ & dedecore.

13. *Sapiunt*] Curant.

14. *Maculam*] Ob libidines tuas, ô Salomon.

15. *Passiones ignominiæ*] Subjicit autem vitia carnis, quæ fœdam inurunt homini ignominiæ notam.

16. *Erubescant*] Est enim libido pudoris plenissima, pudor autem est ob honorem læsum, aut qui putatur lædendus.

§. 8. Quid luxuria in bonis fortunæ.

Qui nutrit scorta perdet substantiam, Prov. 29.3. Vide superius §. 3. num. 8. & §. 7. num. 7.

Ne des 1 *fornicario animam tuam in ullo, ne* 2 *perdas te & hæreditatem tuam*, Eccli. 9.6.

Dissipavit substantiam suam vivendo luxuriosè. Vide ejusdem c. versum 30.

1 *Fornicario*] Scilicet mulieribus. Monet ne ulla ratione addicat animum suum scortis.

2. *Perdas te*] Corpus enervando, multisque periculis exponendo, & animam damnando.

§. 9. Quid luxuria in filiis ex peccato natis.

1 *Filios ejus interficiam in morte*, Apoc. 2.23. Vide etiam verbo Adulterium.

1. *Filios*] Vide supra §. 6. num. 1.

§. 10. Luxuriosi animi signa.

1 *Fornicatio mulieris in* 2 *extollentia oculorum & in palpebris illius agnoscetur*, Eccli. 26.12.

1. *Fornicatio mulieris*] Latens in animo & corde desiderata.

2. *Extollentia*] Inhonesta sublevatione oculorum & palpebrarum, quas in muliere demissas esse oportet, nec temerè conjectas in aspectu virorum. Talis elevatio oculorum declarat abesse

esse pudorem, qui pudicitiæ custos est & signum.

§. 11. Luxuriæ remedia.

Ea constant maxime fuga occasionum,

Vide igitur verba Consortium, Ebrietas, Gula, Mulier, Otium, Oculi, Chorea,
Item verbo Oratio.

Propter quod 1 *ter Dominum rogavi, ut discederet à me*, 2. Cor. 12. 8.

2 *Flagellum equo & 3 camus asino, 4 & virga in dorso imprudentium*, Prov 26. 3.

5 *Sub umbra illius quem desideraveram sedi*. Cant. 2. 4.

Vide cap. 6. Tobiæ v. 8. & cap. 8. v. 2. 3. de 6 fumo incensi jecoris piscis, quo 7 extricabatur genus omne dæmoniorum.

Vide §. 12. post num. 16.

1. *Ter*] i. sæpissime, indicatur orationem frequentiorem valere contra hanc tentationem.

2. *Flagellum equo*] Scil. convenit ut ad opera sua impellatur aut ab immodica petulantia cohibeatur.

3. *Camus*] Frenum.

4. *Virga &c.*] Ita & imprudens (qualis est luxuriosus) qui prudentia & ratione non regitur at libidine, opus habet castigatione.

5. *Sub umbra &c.*] Loquitur de sponso suo anima devota sub similitudine arboris: sicut enim arbor frondosa ab æstu protegit: ita & Christus eos qui ad se confugiunt tuetur ab æstu carnalis concupiscentiæ. Observandum *sedisse* sponsam, quod diutinam designat moram & permanentem.

6. *Fumo*] Fumus iste non expulit dæmonem qui est substantia incorporea, sed figuravit ejus expulsionem. Fumus enim ille ex igne, figurabat virtutem orationis Tobiæ junioris & Saræ de qua cap. 8. cujus merito Angelus Raphael expulit dæmonem à Sara. Ita Liranus, significatur virtus orationis in dæmonem ad carnis vitia solicitantem, cui nomen Asmodæus, Tobiæ 3.

7. *Extricabatur*] Expellebatur.

§. 12. Vetatur luxuria.

Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra, ut abstineatis vos à fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum 1 *vas suum* 2 *possidere in* 3 *sanctificatione,* 4 *& honore,* 5 *non in passione desiderii, sicut & gentes quæ ignorant Deum. Et ne quis* 6 *supergrediatur, neque* 7 *circumveniat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in* 8 *sanctificationem*, 1. Thess. 4. 3. 4. 5. 6. 7.

Vide supra passim in variis §§.

9 *Honorabile connubium in omnibus, &* 10 *thorus immaculatus, fornicatores enim & adulteros* 11 *judicabit Deus* Hebr. 13. 4.

12 *Corpus non fornicationi sed Domino, & Dominus corpori*, 1. Cor. 6. 13.

Nescitis quoniam corpora vestra 13 *membra sunt Christi* 3 *tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* 4 *absit. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici* 15 *unum corpus efficitur, erunt inquit* 6 *duo in carne una. Qui autem adhæret Domino* 17 *unus spiritus est. Fugite fornicationem, omne peccatum quodcunque fecerit homo* 18 *extra corpus est: qui autem fornicatur,* 19 *in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno.* 20 *Glorificate, & portate Deum in corpore vestro*, 1. Cor. 6. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

Quare seduceris fili mi ab aliena, & foveris in sinu alterius, Prov. 5. 20.

Non mœchaberis, Exod. 20. 13.

1. *Vas*] Corpus.

2. *Possidere*] Tanquam Dominus, non quasi servus.

3. *In sanctificatione*] Sancte.

4. *Et honore*] i. honorificè, honestè.

5. *Non in passione desiderii*] Non in affectu libidinis, ut scilicet mens non serviat desideriis carnis, sed caro serviat rectis voluntatibus mentis.

6. *Supergrediatur*] Proximum opprimat & vim faciat, maximè thorum alterius violando, Theoph. Theodor.

7. *Circumveniat*] Fallat.

8. *Sanctificationem*] Ut sanctè vivamus.

9. *Honorabile &c.*] .i. per omnia prorsus honore dignum est, & sanctum, conjugium legitimum.

10. *Thorus immaculatus*] Thorus eorum qui vero

vero sunt inter se conjugio copulati, est sine macula peccati, ubi conjugali modo sibi invicem fuerint sociati.

11. *Indicabit*] Punier.

12. *Corpus*] Vide verbo Gula §. 7. num. 9.

13. *Membra Christi*] Qui est caput vestrum.

14 *Absit*] Nam desinent esse membra Christi; si sint membra meretricis.

15. *Vnum corpus*] Per commixtionem impiam, quia utriusque corpus utrique commune est, inquit Cajetanus.

16. *Duo in carne una*] .i. duo sunt una caro seu unus homo, quia uterque in alterum habet potestatem quasi in seipsum.

17. *Vnus spiritus*] Unus charitate, voluntatis consensu, gratia & gloria quæ hominem reddunt divinum.

18. *Extra corpus*] Corpus non maculat.

19. *In corpus*] Quia illud polluit: quia in illud infigit stimulos Veneris, qui etiam post peccatum cum vult pœnitere, eum ad pristina titillent.

20. *Glorificate*] Castum conservando corpus.

§. 13. Vetatur etiam luxuria mentis.

Non desiderabis uxorem proximi tui, Exod. 20. 17.

Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendam eam jam mœchatus est eam in corde suo, Matth. 5. 28.

Vsquequò morabuntur in te 1 *cogitationes noxiæ* Hier. 4. 14.

1. *Cogitationes noxiæ*] In quibus sunt etiam carnis desideria, dicit autem *morabuntur* ut ostendat non esse in nostra potestate ut non veniant, sed ut non morentur, ideoque hoc verat, non illud.

§. 14. Vetatur turpiloquium.

1 *Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam*, Eccle. 5 5.

Vide item V. Lingua c. 2. §o.

1. *Ne dederis &c*] Ne ore proferas verba libidinosa, quibus caro excitetur ad Luxuriam Olympiodorus.

L V X V S.

Vide Divitiæ, Injustitia, Vestis, Gula.

§. 1. Luxus est plurimum iniustitiæ soboles.

Vino pretioso, & unguentis nos impleamus, & non pratereat nos 1 *flos temporis*, Sap. 27.

Videndi cæteri versus usque ad 13. maxime autem 10 *opprimamus justum*.

1. *Flos temporis*] Flos ætatis & vitæ, qualis est adolescentia, vel quicquid est in tempore deliciosum & floridum.

§. 2. Brevi aliqua adversitate perit sæpe ejus omnis memoria.

1 *Malitia hora* 2 *oblivionem facit* 3 *luxuria maxima*, Eccl. 11. 29.

1. *Malitia*] Afflictio, calamitas.

2 *Oblivionem facit*] Ita scilicet ut amplius non æstimetur nec delectet, sed potius dolorem inferat si in recordationem veniat, *vide Apoc.* 18. *de Babylone*.

3. *Luxuria maxima*] Voluptatis, delitiarum. Quod quidem sæpe in hoc mundo evenit, semper autem accidit impiis in morte, cujus hora oblivionem inducit luxuriæ maximæ.

§. 3. Maledicitur luxui et deliciis.

Vide Amos 6 à vers 10. *& deinceps citatum verbo Divitiæ.*

Va vobis divitibus quia habetis consolationem vestram. Va vobis, qui saturati estis, quia esurietis. Va vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis, Lucæ 6. 24. 25.

§. 4. Cohortatio ad luxum omnem fugiendum, tum in victu tum in vestitu.

1 *Aperta sunt prata, & apparuerunt* 2 *herbæ virentes, & collecta sunt* 3 *fœna de montibus Agni* 4 *ad vestimentum tuum, &* 5 *hædi ad agri pretium. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos & in necessaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis*, Prov. 27 2. 26. 27.

Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur his contenti simus, 1. Tim. 6. 7. 8.

1. *Aperta sunt prata*] Quia germinare cœperunt.

2. *Herba*] In cibum pecorum pro æstate.

3. *Fœna*] In cibum hyemalem.

4. *Ad vestimentum*] Quia eorum lana ut & ovium vestieris.

5. *Hædi &c.*] .i. iis venditis persolvere poteris pretium agri à te locati, aut sumptus agri colendi, aut quibus emere poteris fructus agrorum ut triticum familiæ necessarium. His significat sapiens quàm paucis natura sit contenta, ut inexplebilem arguat hominum in cibo & vestitu luxum & superfluitatem. Sub lacte autem comprehendit butyrum & caseum quæ ex lacte fiunt: His etiam insinuat commoda vitæ rusticæ & pastoralis.

MAGIA, MAGI.

Vide Divini.

MAGISTER.

Vide Concionator.

§. 1. Fatui non sunt docendi.

1 *Qui docet fatuum quasi qui conglutinat testam. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de gravi somno. Cum dormiente loquitur qui enarrat sapientiam stulto: & in fine narrationis dicit: quis est hic?* Eccli. 27. 7. 8. 9.

Non erudietur qui non est 2 *sapiens in bono.* 3 *Cor fatui quasi vas confractum & omnem sapientiam non tenebit*, Eccli. 21. 14. 17.

1. *Qui docet*] Vide verbo Imprudentia §. 12.

2. *Sapiens in bono*] Sapiens ad bonum peragendum, & ad bona benè affectus: est enim quædam sapientia ad mala facienda, & hæc non est eruditionis capax.

3. *Cor &c.*] q. d. nullus in eo est sapientiæ & doctrinæ locus.

§. 2. Laudes boni magistri.

Vide Eccli. 24. à versu 35. ubi confertur cum celebrioribus aliquot fluviis, Vide Verbo Christus §. 9.

§. Addit. Mansuetudo et patientia ei necessaria.

Vide V. Mansuetudo §. 4 numero 3.

§. 3. Non ambiendum magistri officium.

Nolite 1 *vocari Rabbi, unus enim est magister vester, omnes autem vos fratres estis*, Matt. 23. 8. 10.

Nolite 2 *plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam majus judicium* 3 *sumitis*, Jacobi 3. 1.

1. *Vocari Rabbi*] Ptæ superbia, & cum aliorum despectu.

2. *Plures magistri &c.*] i. passim ambire munus alios docendi.

3. *Sumitis*] Vobis superinducitis majorem damnationem si in tali gradu minus rectè vixeritis.

§. Addit. Non esse Mechanicorum facta docere quod passim fit apud hæreticos.

Vide verbo Mechanici.

§. 4. In eos qui docere gestiunt, antequam discant.

Priusquam 1 *audias* 2 *nè respondeas verbum: & in medio sermonum, ne adjicias loqui*, Eccli. 11. 8.

Antequam loquaris disce, Eccli. 18. 19.

1. *Audias*] Alios te docentes.

2. *Nè respondeas*] De re aliqua consultus aut interrogatus, sed remitte ad viros doctos.

3. *In medio sermonum*] Dum alius adhuc loquitur & est in medio cursu narrationis ne abrumpas ejus sermonem, prior pars facit ad mentem paragraphi.

§. 5. Magistro opus esse ad sapientiam, ideoque frequentandos sapientes.

In multitudine 1 *presbyterorum prudentium sta: & sapientia illorum ex corde conjungere, ut omnem* 2 *narrationem Dei possis audire, &* 3 *proverbia laudis non effugiant te*, Eccli. 6. 35. 36.

1. *Presbyterorum*) Seniorum.

2. *Narrationem Dei*) Eam quæ fit de rebus divinis.

3. *Proverbia laudis*) Parabolas & doctrinas laudabiles, nemo ergo ingenio suo fidat, aut omnia se oratione putet assequi posse, sapientia audiendo magistros comparatur.

MAGISTRATUS.

Vide Judex, Injustitia, Prælatus, Rex, Princeps, Acceptio personarum, Magnates.

Vix occurrit quicquam quod non aliquo ex

his contineatur; est enim magistratus, Iudex Regisque & principis minister, eademque quam illi justitiam adhibere debet in judicando, & ferè iisdem quibus illi, præditus esse virtutibus.

MAGNATES.

Vide Divitiæ, Nobiles.

§. 1. In impios magnates.

Vlulate pastores, & clamate, & aspergite vos cinere optimates gregis: quia completi sunt dies vestri ut interficiamini, & 2 dissipationes vestræ, & 3 cadetis quasi 4 vasa pretiosa. Hier. 25. 34.

Dominus ad judicium veniet 5 cum senibus populi sui, & principibus ejus, vos enim 6 depasti estis vineam, & 7 rapina pauperis in domo vestra, Isa. 3. 14.

Vide Amos 6. à v. 1. citatum v. Divitiæ & Michææ 3. a v. 1.

1. *Pastores*] Per hos sicut & per optimates gregis intellige magnates & præcipuos civitatis.

2. *Dissipationes vestræ*] Supp completæ sunt, id est dissipandi estis certò certius à Babyloniis.

3. *Cadetis*] Confringemini.

4. *Vasa pretiosa*] Quæ difficilius restituuntur; ita & vos qui in magno pretio eratis & in deliciis vivebatis, cùm cadetis, difficilius reficiemini. Ita Hugo Dionysius, Vatablus, & alii.

5. *Cum senibus*] Contra senes & principes judicaturus.

6. *Depasti*] Hostilem & ferinum in modum populati estis.

7. *Rapina &c.*] Clamant contra vos pauperum spolia quibus domus vestræ ornantur & abundant.

MALEDICTIO.

§. 1. Vitatur.

2 *Benedicite, & nolite maledicere,* Rom. 12. 14.

Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut 2 benedictionem 3 hæreditate possideatis, 1. Pet. 3. 9.

1 *Benedicite*] Bene precamini aliis.

2. *Benedictionem*] Æternæ felicitatis

3. *Hæreditate*] Titulo hæreditatis tanquam Dei filii, propter cujus spem meritò jam ab omni maledictione vos abstinere debetis.

§. 2. Maledictio iniusta non timenda.

Sicut avis ad alia transvolans, & passer quolibet vadens: sic maledictum 1 frustra prolatum in quempiam superveniet, Prov. 26. 2.

1. *Frustra*] .i. sine causa, sensus est; sicuti talis avis & passer non est stabilis, ita tale maledictum non superveniet ei stabiliter, sed statim discedet abeo, quare nec timendum quia non figetur id illo contra quem prolatum est. Alii ita intelliguot. Tale maledictum non magis quempiam pertinget, quam volantem avem sagitta.

§. 3. Timendam parentum maledictionem. *Vide verbo Parentes.*

§. 4. Timendam item avaris divitibus pauperum maledictionem, *Vide verbo Dives, Eleemosyna.*

MANSUETUDO.

Vide Benignitas, Patientia, Lingua, Ira.

§. 1. Ea utendum in monitionibus.

Fratres si 1 præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, 2 considerans teipsum, 3 ne & tu tenteris, Gal. 6. 8.

1 *Præoccupatus*] .i. per infirmitatem aut ignorantiam inciderit in aliquod delictum.

2. *Considerans*] Putat hic Hieron. Apostolum solœcismum commisisse ex imperitia linguæ: Alii humilitatis gratia id fecisse. Probabilius Adamus Sasbout Apostolum ex industria mutasse numerum, quod singularis esset magis idoneus ad compellendam cujusque conscientiam.

3. *Ne tenteris*] i. à tentatione fupeteris, quando velles etiam tecum mitius agi. Ut enim August. nihil ad misericordiam inclinat magis quam propri periculi cogitatio.

§. 2. Eius effecta et fructus. *V. §. 4. infrà numero 5.*

Beati mites quoniam ipsi possidebunt 1 terram, Matt. 5. 4.

1. *Responsio*

4 *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorum.* Prov. 15. 1.

Discite à me quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Mat. 11. 29.

Mansueti autem hereditabunt 3 *terram, &* 4 *delectabuntur in multitudine pacis.* Psal. 36 11.

1. *Terram.*] Viventium, i. cælum. Vel Tropologicè ex Bern. corpus & cor, quod possidet anima mansueti, regnans & cohibens carnis motus, & omnibus membris per mansuetudinem imperans.

2. *Responsio.*) V. V. Lingua cap. 2 §. 16, n. 27.

3 *Terram*) Vide numero 1.

4. *Delectabuntur* &c.] In multa pace quæ erit in terra viventium: vel in multa pace quam hic habebunt cum omnibus proximis.

§. 3. Mansuetudo est in fructibus Spiritus sancti V. Gal. 5. 22.

§. 4. Cohortatio ad eam.

Abjicientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ in mansuetudine 1 *suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.* Iacob. 1. 21.

Admone illos non litigiosos esse, sed modestos, omnem 2 *ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.* ad Titum 3. 2.

Servum Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, 3 *docibilem, patientem.* 2. Tim. 2. 24.

Obsecro vos ego vinctus 4 *in Domino ut digne ambuletis, vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine &c.* Ephes. 4. 1.

Fili in mansuetudine opera tua perfice, & 5 *super hominum gloriam diligeris.* Eccli. 3. 19.

Fili 6 *in mansuetudine serva animam tuam, &* 7 *da illi honorem secundum* 8 *meritum suum.* 9 *Peccantem in animam suam, quis* 10 *justificabit? & quis* 11 *honorificabit exhonorantem animam suam.* Eccli. 10. 31. 32.

1. *Suscipite insitum verbum.*] Verbum Evangelii quod per prædicationem implantatur & inseritur animis vestris: vel ut Tyrus, suscipite Dei filium seu verbum, insitum naturæ nostræ per incarnationem, seu hominem factum.

2. *Ostendentes.*] Exhibentes.

3. *Docibilem.*) Idoneum esse ad docendum, quod quidem non habetur absque mansuetudine, & patientia ut sequitur.

4. *In Domino.*] Propter Dominum, de carcere enim scribit hanc epistolam.

5. *Super hominum gloriam.*] .i. magis quam ob splendorem ullum aut excellentiam humanam.

6 *In mansuetudine* &c.) .i. si contingat te ad inopiam redigi, aut in aliam incidere calamitatem, noli id impatienter ferre: serva te in tranquillitate, sine perturbatione iræ.

7. *Da honorem.*] Qui enim impatienter agit animam dedecorat.

8. *Meritum.*] Dignitatem ejus, sed quia honor in scripturis frequenter sumitur pro sustentatione hortatur sapiens ut laboret pro anima sua & vita tuenda, nec sinat eam inedia tabescere, quod planè est ejus dignitate indignum.

9 *Peccantem in animam.*] Eam non servando in mansuetudine ut supià.

10 *Justificabit.*) Excusabit.

11. *Honorificabit.*] Non tantum honore reverentiæ, sed etiam honore subsidii, de quo n. 8. Generaliter tamen accipi potest hæc sententia de quovis vitio, quia in quolibet dehonestatur anima, cum tollat ab ea pulchritudinem, scil. Dei gratiam.

MARIA VIRGO DEIPARA.

Ne mireris, Christiane lector, quid causæ fuerit, cur ista quæ ad SS. Deiparam spectant sint à me paulo tum fusius, tum accuratius explicata: Cum enim animadverterem toto orbe, omnium omnino ordinum erga beatissimam Virginem Deiparentem Mariam cultum & pietatem, facere in dies majorem accessionem, nihilque multitudinem hoc quidem tempore haurire avidius audireque libentius quam ejus laudes & encomia perspicerem, facturum me operæ pretium existimabam si concionatoribus ea suggererem quæ in rem istam facere videbantur, & si quæcunque ad ejus laudem facerent ex sacris litteris undique accersita ea in medium proferrem. Et quoniam quæ hac tractatione asseruntur probationes eæ sunt è Cantico Canticorum potissimum libatæ, ne quis eas accommodatitias ac ea re minoris existimet, intelligat is

non deesse interpretes SS. litterarum doctissimos, in quibus est Rupertus Abbas Tuitiensis, qui contendant totum Canticorum librum sic esse conscriptum ut in hoc cœlesti epithalamio præcipua Dei sponsa Maria, qua nihil habet ille charius sibique junctius, vel solùm, vel maximè ab amatore divino ideoque ipso depingatur: imo quadam ejusmodi existere ut ad aliam personam vix, nè ad Ecclesiam totam quidem nisi ad Mariam Deiparam possint accommodari. Quinam porrò sint, & ubi existent eorum aut horum opera a quibus explicationem nostram mutuabimur, de ea tota re, videndus Martinus Delrio eximius & ipse B. Virginis cultor, Ijagoges suæ in Cantica capite 5. Vale & fruere. Citantur à Delrio Isago. in Cant. c. 3.

CAPUT. I.

Figuræ de ea & prophetiæ.

§. 1. PRÆSIGNIFICATA ET FIGURATA PER illustres quasdam fœminas legis antiquæ.

Per 1 Evam. Gen. 3. 20.
Per 2 Rebeccam. Gen. 24 16.
Per 3 Abigail. 1. Reg. 25. 23.
Per 4 Iudith. Iudith 13 9.
Per 5 Esther. Esther 2. 9. & 7 3. &c. 8. toto.
Per 6 Mariam sororem Moysis. Exod. 6. & 15.
Per 7 Sarah. Gen. 17. 15.
Per Ruth ob ejus honestatem.
Per Iahel ob ejus sapientiam.
Per Deboram ob fortitudinem.
Per Annam ob religionem.
Per mulierem Thecuitem ob prudentiam & liberationem Absalon à morte.
Per Rachelem quæ ob suam pulchritudinem symbolum est vitæ contemplativæ, cui suprà modum addicta fuit Deipara ut dicendum inferius.

1. *Evam.*) Ita P. Canisius. de B. V. M. l. 1. ca. 2. qui asserit quicquid de illa cum laude prædicatur, in hanc multò verùs competere. Et ut omittam cætera quibus hæc nostra 2. Eva primæ congruit, Epiphanius sanè contra Antidicomarianitas, B. V. M. vocat matrem viventium (quo quidem nomine Eva à viro suo insignita fuit) & meritò: quando quidem vera vita qua Deo secundum spiritum vivitur, per eam nobis restituitur, dum vitæ authorem Christum nobis exhibet.

2. *Rebeccam.*) Fuit enim B. V. M. ad instar Rebeccæ adolescentula abscondita (Hebraicè *Almah*) viro incognita, eximia specie inter plurimas electa, à magno patre conquisita, pretiosis donata monilibus gratiarum & virtutum, singularis verecundiæ, solaque digna inter tot virginum myriadas cui verus Isaac, omnipotentis nempe patris risus & delitiæ, idemque omnis veræ nostræ lætitiæ fons quasi nuptiali fœdere sociaretur. P. Canisius, ubi supra. *Vide infra* §. 4. *nu.* 11. *ex August.*

3. *Abigail.*) Infinitis partibus hujus prudentiam ac decorem superavit B. V. M. quod quidem ex dicendis patebit: Item melius quam illa David placavit, cum Deus in ea factus est homo, & generi humano reconciliatus, nec semel placasse contenta, nobis eumdem adhuc in dies placat. *Rupert. in* 2. *Reg. c.* 1.

4. *Iudith.*) Amputavit incredibili fortitudine B. V. M. caput Holofernis quando contrivit caput antiqui serpentis. Hier. ad Salvinam. Unde potiori jure de ea prædicanda ista, quæ de antiqua Judith. Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram. Tu gloria Hierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia generis nostri. *Iudith* 13. 23 *Iudith.* 15. 10.

5. *Esther.*) Esther. i. occulta sive abscondita vel demoliens, sive ex Syro & Hebræo, medicinæ exploratio vel contemplatio, aut medicina turturis: quæ omnia belle congruere B. V. M. quæ postea dicentur, planum facient. Quod caput est, quemadmodum Esther liberavit populum suum ab interitu, crucifixo Haman qui eum perdere conabatur; ita B. V. devicto dæmone humanum genus, gentemque suam ab æterna morte liberavit. Litanus in Esther c. 2.

Aliam neque vero contemnendam affert D. Bonavent in speculo Virginis, similitudinem B. Deiparæ cum Esther, quod sicut eam duæ comitabantur ancillæ quarum altera sequebatur dominam suam, defluentia vestimenta colligens: alteri vero ipsa Esther præ nimia teneritudine & delitiis innitebatur: ita Virgini Deiparæ duæ sunt famulæ, Angelica scilicet & humana natura: hæc quidem dominæ suæ vestes colligit i. virtutes ejus & vitæ sanctissimæ exemplа: Illa verò

verò innititur (inquit) tum se sociando ac desociando in cælo cum Angelis, tum illis ipsis tanquam potentissima eorum Regina & domina imperando.

6. *Mariam.*) Fuit hæc Virgo S. Greg Nysseno l. de virginitate cap. 6. quod in sacra historia nulla matrimonii ejus ac liberorum procreationis fiat mentio, quodque non à marito, sed fratre Aaron ac Moyse agnominetur, quando fœminæ caput non frater, sed vir appellari solet. Idem sentit Apponius l. 6. commentariorum in Cantica, fuit item prophetissa, optimèque in cantandis Deo laudibus exercitata. Itaque victoria de Pharaone habita non solum ipsa se Deo gratam exhibuit; sed fœminis etiam omnibus præcinuit, quasi earum dux & antesignana. B. autem V. Maria Christi summi sacerdotis Aaron longè excellentioris soror fuit, quia & mater: Ambrosius in c. 2. Lucæ & Epist. 81. Nec defuit ei prophetiæ Spiritus ut patet Isa. 8. quam & Rupertus l. 1. in Cant. prophetissam prophetarum & magistram magistrorum, i. Apostolorum appellat. Tympanum etiam divinarum laudum pulsavit tympanistria nostra (ita eam vocat August) cum suavissimum illud Deo Canticum, *Magnificat* Deo cecinit, quo quidem tempore promissus Christus, ad evertendum Pharaonis & satanæ regnum jam aderat: neque modò cecinit, sed etiam Ecclesiæ quaquaversum diffusæ canendum reliquit. *Serm 17. de Nativ. Domini*

7. *Sarach.*) Cum Sara antea diceretur Sarai, i. Domina mea, postea Deo id præcipiente dicta est Sarah, i princeps seu Domina non tantum mea at Abraham, aut absolutè omnium. Est nimirum Deipara virgo per quandam excellentiam Domina & princeps creaturarum omnium. Vide Arnold. Carnotensem tractatu de laudib Virginis. Itaque eam compellat Ecclesia, Dominam & Reginam. *T. 6. Biblioth SS. Patrum.*

Acutè juxta ac piè notavit Io. Gerson tractatu 4. super Magnificat, illud idem quod Assuerus Rex Estheri suæ obtulit. Quid vis (inquiebat) Esther Regina? Quæ est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem regni petieris dabitur tibi: reipsa perfectum in Deipara, cui scilicet regni sui dimidium impertiit. Regnum inquit Dei duabus omnino rebus constat, potentia & misericordia juxta illud Psal. 61. 13. Duo hæc audivi quia potestas Dei est & tibi Domine misericordia Cumque potentiam sibi reservarit, quodammodo misericordiam cessit Dei matri. Atque ideo illam habere cum summo Deo divisum imperium ob eamque ipsam causam, jure eam ab Ecclesia appellari Reginam misericordiæ. Huic item universo ejus in creaturas omnes dominatui explicando facit quod ante est dictum n. 5. ex S. Bonaventura.

§. 2. ITEM PER RES QUASDAM EADEM antiqua lege commemoratas.

Per 1 *Rubum quem vidit Moses.* Exodi 3. 2.
Per 2 *Virgam Aaron quæ sicca floruit.* Exodi 25. & num. 17. 8.
Per 3 *Arcam fœderis.* Exodi 25. 10.
Per 4 *Vellus Gedeonis.* Iudicum 6. 36.
Per 5 *Thronum Salomonis.* 3 Regum 10.
Per 6 *Templum ejusdem.* 3 Reg.
Per 7 *Columbam arcæ.* Gen. 8.
Per 8 *Nubem levem.* Isa. 19. 1.
Per 9 *Virgam de radice Iesse.* Isa. 11. 1.
Per 10 *Montem unde abscissus lapis sine manibus.* Daniel. 2.
Per 11 *Petram deserti* Isa. 16.
Per 12 *Portam clausam.* Ezech. 44.
Per 13 *Terram fluentem.* Isa. 53.

1. *Rubum.*] Ardebat hic rubus, nec absumebatur, quo prodigio inquit Nyssenus significatur B. V. M. quæ peperit sine virili semine. *De vita Moysis & ser. de nativitate.*

2. *Virgam.*] Ita Ambros. in Lucam c. 1. & de institutione Virginis cap. 9.

3. *Arcam.*] Ita Ambrosius Serm. 80. & Bern. Serm. inscripto de B. Maria, & meritò quidem. Arca enim illa continebat urnam in qua erat manna, continebat præterea tabulas legis, tum virgam Aaron teste B. Paulo ad Hebræ. quibus sanè præsignificabatur Christus: erat enim is manna cæleste in urna terræ, nempe divinitas in humanitate. Erat Rex, erat legislator summus, quod quidem tabulis illis adumbrabatur. Erat denique summus Sacerdos, venerat enim novam hostiam, eamque admirandi fructus, seipsum scilicet immolaturus, quod quidem Aaronis virga indicabat. Erat arca de lignis imputribilibus: & Deiparæ corpus non vidit corruptionem. Erat arca deaurata: quia Deipara plena sapientia & charitate.

4. *Vellus.*] Ita Ambros. Serm. 13. Bernard. hom. 2. super Missus est, & Rupertus in Iudices

ces 10. ita enim inquiunt concepit Deipara Christum ut toto eam hauriret corpore, nec ejus scissuram corporis pateretur, sed esset mollis ad obsequium, solida ad sanctimoniam. Vellus quia de ejus fructu, salutaria populis vestimenta texuntur. Vellus quia de molli sinu ejus, agnus egressus est, qui & ipse matris lanitium hoc est carnem gestans, molli vellere cunctorum operit vulnera peccatorum. Sicut autem pluvia in vellus descendit sine ipsius velleris corruptione & dolore: ita ipse Rex Christus nascitur de virgine, sine ulla ipsius virginis corruptione, postea verò descendet sicut stillicidia stillantia super terram in cognitionem omnium hominum. *Ps.* 71.

5. *Thronum.*] Fecit sibi Salomon (inquit sacer textus) thronum de ebore grandem & vestivit eum auro fulvo nimis, nec factum est tale opus in universis regnis. Maria thronus est grandis, quia cæli terræque principem suo continet ambitu. Est eburneus ob puritatem & castitatem. Est auro vestitus ob charitatis præstantiam. B. Petrus Damianus Serm. 1. de Mariæ Nativitate.

6. *Templum.*) Quo quidem templo nihil erat olim apud Iudæos admirabilius, immensis expensis, summaque sapientia ædificatum, infinitoque splendore intus & foris exornatissimum, ita ut etiam Ethnicos in sui raperet admirationem. Hoc autem templo, veri Salomonis templum, id est, Mariam Sanctissimam, adumbratum nisi cæci sumus ait Canisius, fateri debemus, atque ut de ipso ejus architecto non indigna sentiamus, profecto indicabimus hoc ejus opus omnibus numeris absolutissimum extitisse, summisque virtutum omnium & gratiarum ornamentis instructissimum, maximèque visendum fuisse, nullique rei in eius constructione divinam munificentiam pepercisse. *l.* 1. *c.* 6.

7. *Columbam.*) Columba (inquit Beda in Gen. 8.) portans ramum olivæ significat Deiparam, quæ filium Dei ad nos detulit. Alias similitudines ejus cum columba Rupertus in Cant. c. 4. & nos inferius ex ipso.

8. *Nubem.*) Ecce Dominus (inquit scriptura) ascendet super nubem levem præter D. Hieron. hic & in 1. c. Ezech. etiam Ambr. in exhortatione ad virgines, per nubem levem Deiparam intelligit, cujus hæc sunt verba. Hic est qui venit in nube levi sicut dixit Propheta. Ecce Dominus sedet super nubem levem & veniet in Ægyptum, significans quod in Ægyptum, i. in afflictionem istam mundi hujus veniret per Virginem. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat levem, quia Virgo erat, nullis oneribus gravata conjugii. Estote nubes sed leves, tales eritis profecto si allevet virginitas onera conditionis, & tenebras humidæ carnis illuminet. Idem in Ps. 118. Maria nubes erat secundum hæreditatem Evæ, levis erat secundum virginitatis integritatem: levis erat quæ non homini quærebat placere sed Domino, levis erat quæ non in iniquitate conceperat, sed spiritu superveniente generabat, nec in delicto sed cum gratia parturiebat.

9. *Virgam.*) Per Virgam de radice Iesse ait Hieron. Sanctam Mariam Virginem intelligamus, quæ nullum habuit fruticem cohærentem, de qua & supra legimus. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium &c.* Idem, Tertull. contra Iudæos cap. 9. de corona militis cap. 15. de carne Christi c. 21. & alibi. Hoc quidem testimonio confirmatur virginitas Deiparæ in partu: sicut enim flos non ex semine ut arbor ipsa sed ex virga, frondeque arboris, cælesti tantum virtute, solis & astrorum, roris que perfusione & pluviæ oritur, ita Christus absque viri operatione ex virgine, per Altissimi virtutem & obumbrationem, Spiritusque Sancti florem & adventum, natus est. Et sicut virga in florem erumpens etiam speciosior evadit, tantum abest ut vetustatis deperdat quicquam. Ita Deipara nulla suæ integritatis jactura per Christi puerperium facta, etiam virginitate sua pulchrior evasit. Nam ut inquit Eusseb. Emissenus homilia secunda de Nativitate Domini: Mariæ per partum magis est glorificata virginitas. Et Divus Bernardus ita exclamat: O partus solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non resecans, sed consecrans virginalis uteri templum. Porro Divus Ambrosius in exhortatione ad Virgines, de hac ipsa virga, alio spectans hæc habet: Ipsa est virga germinans florem, quia pura & ad Dominum libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc sæculo curarum anfractibus reflectatur. *Ser. de vigilia Nativ. Dom.*

10. *Montem.*] Hoc monte significatam Deiparam centet sanctus Irenæus libro tertio contra hæreses capite decimo octavo, à qua non ope-

operantibus manibus humanis, id est, virorum illorum, qui solent lapides cædere. Christus Dominus abscissus, id est, non operante, quit, in eum Joseph; sed sola Maria cooperante. Idem sentit Justinus in Dialogo cum Triphone & Sancto Hieronymo hic.

11. *Petram.*) Optabat Propheta emitti Agnum, id est, Messiam de petra deserti, quā quidem adumbratam Deiparam censet Abbas Guerricus Divi Bernardi discipulus sermone 2. de Annunciatione. Vocatur autem mystice petra, tum quod de ea abscissus sit lapis ille, de quo paulo ante ex Daniele; tum quod Christum tanta conceperit puritate, absque ullo carnalis illecebræ, motusque concupiscentiæ sensu; ut verè petra sensu omni destituta fuisse videatur, & planè lapidea. At non petra modo, sed etiam petra deserti vocatur, quo quidem ea dem virgini assimilatur, quia Deipara quoad splendorem decusque virginitatis verè fuit desertum, & ab omni humana industria incultum, atque à solo Spiritu sancto fœcundatum. Quam aptè sibi petram elegerit Christus in conceptione ostendit idem Guerricus, ut occasus ortui & conceptio sepulturæ responderet, dum videlicet emittitur Agnus de petra deserti condendus in petra monumenti, de qua non reserrata exivit resurgens, sicuti de hac integra & intemerata processit in mundum advenies. Et sanè cum sit petra Christus 1. ad Corinthios 10. æquum erat non degenerare à filio matrem, eamque etiam esse, & nuncupari petram.

12. *Portam.*] De hac figura commodius ca 3. §. 11.

13 *Terram.*]De hac capite tertio. §. 8. nu. octavo.

§. 3. Prophetiæ de Beata Virgine.

Vix erit paragraphus ex inferius ponendis, qui non unam aliquam de ea Propheriam contineat: interim pauculas has visum hîc afferre & explicare.

1 *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius, ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis 3 calcaneo ejus.* Gen. 3. 15

Juravit Dominus David *veritatem & non frustrabitur eum: de fructu 4 ventris tui ponam super sedem tuam.* Psal. 131. 11.

5 *Rorate cæli desuper, & nubes pluant justum, & aperiatur terra, & 7 germinet salvatorem.* Isa. 45.

1. *Inimicitias.*) Annotat Rupertus per Christum Deiparam has inimicitias cum serpente & dæmone exercuisse, qui & ab illo egregiè victus est, quando ut ait beatus Paulus delevit chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum cruci affixit, expolians principatus & potestates, &c. Qui locus superiùs est explicatus. Vera quidem est hæc Ruperti annotatio, non eo tamen sensu, quasi non ipsa etiam per sese Dei adjuta gratia serpentem expugnarit, cum non tantum inter semen mulieris & serpentis, sed etiam inter ipsam mulierem, & serpentem intercessuras inimicitias asseratur. Cum enim Deipara originalis maculæ labe non fuerit aspersa, (quæ quidem rectè dici potest caput serpentis, quod ex case pens vires suas omnes tanquam ex capite, & principe parte exprimat) neque ullo unquam vel minimo peccati nævo deturpata, aut antiquo serpenti ulla ratione servierit, meritò dici potest eum superasse, ejusque contrivisse caput.

2. *Semen illius.*) id est, Christum Dominum seu Filium ejus benedictum. Sumitur namque hic semen pro filio. Validissimum hinc sumitur argumentum, ad confirmandam Deiparæ omnimodam virginitatem. Si namque ipsa communi aliarum mulierum more concepisset, nonne viri semen ex quo concepisset & non ipsius, diceretur Christus? Atqui de solius virginis semine seu filio fit mentio: Christus igitur, qui semen, id est Filius mulieris appellatur, solius virginis non etiam viri filius & semen fuit. Ita acceperunt hunc locum S. Leo serm. 2. de Nativitate Domini, Rupertus hic & alii.

3. *Calcaneo.*) Rupertus. Proprium est serpentum à tergo mordere incautos in calce, unde postmodum veneno per totum corpus se diffundente interimunt: Significatur ergo fore ut dæmon insidias tendat tum Christo Domino, tum ejus matri, quod egregiè præstitit, tum per se, tum per suos.

4. *Ventris.*]Observatum ab Irenæo libr. 3. cap. 27. ventrem hunc non esse ipsius David, non enim dicitur vir ex ventre generare, at significari per eum, Deiparam, quæ orta ex progenie David. Sensus igitur est iste: De ventre cujusdam fœminæ, quæret de tuo semine, ego concipi &

gigni faciam virum, qui sedebit super solium regni mei.

5 *Rorate.*) Petit Propheta ut justus, id est, Messias ien Christus Dominus, qui per excellentiam justus vocatur, à cœlis tanquam ros quidam cœlestis emittatur: quâ quidem petitione manifestè ostenditur Deiparæ integritas omnimoda tum in conceptu tum in partu, eumque non ex viri opera; sed cœlesti Spiritus sancti virtute à virgine esse generandum.

6. *Aperiatur terra.*] Terra hæc est Beata virgo. Ita S. Leo serm. 3. de Nativitate. Terra inquit, carnis humanæ, quæ in primo fuerat prævaricatore maledicta, in hoc solo Beatæ virginis partu germen edidit benedictum, & à vitio suæ stirpis alienum.

7. *Germinet.*] Et hoc vocabulo clarè innuitur virginitas Deiparæ & maternitas, cum non quovis modo dicatur paritura Christum, verum eo modo, quo terræ arbores in flores germinant, & erumpunt: q. d. producat jam Virgo florem illum sessæum, super quem requiesceet spiritus Domini, producat, inquam ea puritate & pulchritudine, quâ humus cœlesti rore ac virtute imbuta, citra hominum opus & culturam, pulcherrimos gignit flores.

§. 4. Varia Mariæ sanctissimæ nomina.

Etiam hujus paragraphi materia pleni exeunt, qui consequuntur: hîc tantum afferre oportuit, quæ alibi non potuerunt commodè collocari. Huc etiam spectant quæ paragrapho secundo.

Vocatur itaque sol et thalamus.

In 1 sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de 2 thalamo suo. Ps. 18. 6.

Regina.

Astitit 3 Regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate. Ps. 44. 10.

Tabernaculum Altissimi.

Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, sanctificavit 4 tabernaculum suum Altissimus. Psal. 45. 5.

Terra et quidem benedicta.

Benedixisti Domine 5 terram tuam. Veritas de terra orta est. Terra nostra dabit fructum suum. Psa. 84. 2, 12, 13.

Domus Dei.

Quàm magna est 6 domus Dei, & quàm ingens possessionis ejus. Baruc. 3.

Domus.

Sapientia ædificavit sibi 7 domum, excidit columnas septem. Prov. 9. 1.

Mulier fortis.

8 *Mulierem fortem quis inveniet.* Prov. 31. 1.
9 *Amica, columba formosa.* Cant. 2. 10. & 14.
10 *Signum magnum.* Apoc. 12. 1.
11 *Soror Christi & sponsa.* Cantic. 4. 9.

Paradisus.

12 *Ego quasi fluvius Dorix & quasi aquæductus exivi de paradiso.* Eccli. 24. 34.

1. *Sole.*) per solem B. Virginem accipit Ambr. l. de Ioseph c. 2.

2. *Thalamo,*] id est, utero virginali. August. hîc.

3. *Regina.*] ita S. Idelphonsus sermone 1. de Assumptione: vestitus deauratus est charitas, varietas autem est pulchritudo virtutum. Idem sentit Athanas. serm. de SS. Deipara.

4. *Tabernaculum*) S. Methodius Martyr illustrissimus hom. in hypopantem Domini, Deiparam sanctissimum, & augustissimum Dei tabernaculum vocat, quod scilicet omni peccati labe caruerit, omnibusque fulserit virtutibus.

5. *Terram.*] Ita Arnobius perversusus author in hunc Psal.

6. *Domus Dei*] Ita S. Methodius ubi supra.

7. *Domum.*) Bernardus. Per eam vult intelligi sacratissimum uterum Deiparæ. Per columnas 7. accipe 7. Spiritus sancti dona. *Serm. 46. in Cant.*

8 *Mulierem.*] Ita Bernardus serm. de nativitate Deiparæ.

9 *Amica, &c.*] Pulchrè Rupertus l. 1. b. 2. in Cantica, amica, columba, formosa, & in his omnibus Evæ opposita. Eva namque quasi inimica. Eva quasi vipera. Eva quasi deformis & ignominiosa. Mihi quidem inimica, viro suo vipera, sibimet confusa ignominia. Inimica per superbiam, quâ intus tumuit, vipera per malitiam,

tam, quam ex serpente concipiens foris tentata facilè cessit, ignominiosa per pruritum libidinis, quâ statim scaturire cœpit, unde & nudam se cognoscens folio texit. Tu autem amica mea per humilitatem, columba mea per charitatem, formosa mea per castitatem. Tu contra Deum non tumuisti, imo mente humili altissimo complacuisti, & ecce amica es. Tu serpenti autem non præbuisti, imo inimicitias inter te, & serpentem ego posui, & ecce columba es. Tu nuditatem libidinis non incurristi, imo spiritus sanctus obumbrabit tibi, & ecce formosa es.

10. *Signum magnum.*) Potest signum accipi pro miraculo, quomodo B. Ignatius epist. ad Ioannem, vocat Deiparam cœleste prodigium, & sacratissimum spectaculum. Quam stupendum miraculum fœminam esse Dei matrem; item Virginem & matrem? Vidit creatura, inquit Basilius, in Annuntiatione Mariæ, quod antea visum est nusquam, nempe prolem, quæ suæ matris erat patens, & infantem, qui genitricem ætate longè anteibat. S. Ioan. Damascenus orat. 1. de Nativit. Deiparæ eam officinam miraculorum, ratione Incarnationis in ejus utero perfectæ appellat: & quia Christus, qui ex ea prodiit summum est miraculum.

11. *Soror, &c.*) Cardinalis Hailgrinus, vocat sororem, propter humanæ naturæ contubernium, sponsam propter inconcussam fidei constantiam. Aug. propter gratiam adoptionis vocat sororem, qua, & non natura æterni patris erat filia: sponsam verò propter prærogativam amoris, nam gignendo filium, ejus divinitati quasi nuptiali fœdere arctissimè inhæsit.

12. *Ego, &c.*) Guilli. in c. 4. Cant. v. 12. vult hæc esse verba Christi, qui se de paradiso, i. utero virginali egressum dicit, tanquam fluvium &c. Et verè paradisus fuit uterus Virginis, quam Sanctus spiritus tanta gratiarum abundantia perfudit, ut Filio Dei fieret hortus delitiarum & voluptatis, ratione virtutum innumerarum, quibus eam exornavit: Inde exivit fluvius Dorix (inquit) qui rapido charitatis cursu, totum orbem sapientiæ suæ fluentis perfudit.

CAPUT II.

De ejus Conceptione, Nativitate, Nobilitate, Pulchritudine.

§. 1. Beata Virgo, concepta fuit sine peccato originis.

1 *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Cant. 4.

Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Cant. 2. 3.

2 *Inimicitias* V. cap. 1. §. 3. ex Gen. 3. 15.

3 *Expectet lucem, & non videat, nec ortum surgentis auroræ.* Iob. 3.

3 *Luna sub pedibus ejus.* Apoc. 12 1.

4 *Ave gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus* Luc. 1. 28.

Invenisti gratiam apud Deum. Luc. 1. 30.

Vide etiam cap. 1. §. 3. ex Psalm. 45. 1. & §. 1. ex Genes. 3. 20. de 5 *Eva.* Idem probant, quæ supra allata sunt, de arca testamenti, de throno & templo Salomonis de Virga Iessæa, & quæ deinceps afferentur potissimum ex Canticis, quæ quidem & ab Ecclesia & à sanctis Patribus ad Deiparam accommodantur.

1. *Tota pulchra.*] Si unquam fuit vel unico momento originis labe maculata, certè non fuit tota pulchra, & fuit in ea aliqua macula, & fuit tempus, quo verum non erat dicere, *Tota pulchra.* Ita passim Theologi scholastici, qui & sequens testimonium aptant ad immaculatam Deiparæ conceptionem. quemadmodum enim spinis non læditur, aut fuscatur lilii candor; ita nec peccato læsa aut fuscata fuit Beatæ Mariæ Virginis animæ pulchritudo.

2. *Inimicitias.*] Hic prædicitur fore inimicitias & dissidium perpetuum inter Deiparam & dæmonem: quomodo ergo potuit ei aliquando esse juncta & amica per peccatum originis. Prædicitur item eam contrituram caput serpentis, quo quidem, ut non ita multò ante monitum est, vel intelligitur peccatum originis, quod exterorum omnium fuit origo, & propter quod fuit principaliter ordinata Christi redemptio, vel certè intelligitur omnis dæmonis potestas. Iam verò quomodo cum hac Prophetia stare potest, quod fuerit aliquando Deipara dæmoni subjecta.

3. *Expectet.*) D. Tho. 3. p. q. 27. a. 2. ad 2. Ex-

pestet, inquit, nox originalis peccati lucem, i. Christum: & non videat, quia nihil inquinatum incurrit in sapientiam, quæ est Christus ut dicitur Sapien. 7. Nec ortum surgentis aurotæ i. B. V. M. quæ in suo ortu à peccato originali fuit immunis. Verùm ut bene PP. Suarez & Valetia, si hic locus Scripturæ bene exponitur, etiam probat immaculatam fuisse conceptionem, cum Deiparæ conceptio maxime, & præ ejus nativitate fuerit eius ortus, rei namque ortum maximè dicimus esse, ipsum rei cujusque initium.

3. *Luna*] i. imperfectio omnis & defectus infra eam est, eam non attingit.

4. *Ave*] Ex hoc loco & sequenti, & similibus, & ex illa gratiæ plenitudine: quam hic prædicat Angelus colligitur à Theologis, Deiparam in quocunque genere præcellentis gratiæ & benevolentiæ divinæ, atque adeo etiam quod gratuitam liberationem ab originali peccato, peculiari quadam ratione inter omnes puros homines excelluisse, quomodo alioqui esset gratia plena seu gratiâ imbuta & κεχαριτωμένη quod quidem positum sine articulo, insolitum quiddam & singulare denotat: Quomodo invenisset gratiam apud Deum, gratiam, inquam absolutè non hanc aut illam; Quomodo denique peculiariter diceretur benedicta inter mulieres: cum benedictio in sacris litteris vel maximè ad liberationem vel redemptionem à peccato referatur, juxta illud Geneseos 22. Benedicentur in semine tuo omnes gentes, quod Apostolus ad Galatas 3. accipit de justificatione Gentium per Christum Adde ad participium illud εὐλογημένη, benedicta non esse additum articulum, ut insolita & singularis aliqua benedictio, & ratio præservandi à peccato significaretur: nam liberari à peccato originis postquam illud contraxeris non est omnino insolitum, ne in materno quidem utero, quod quidem Jeremiæ, & Divo Joanni Baptistæ contigit: Allata autem testimonia indicant omnia, præclarissimum quoddam genus immunitatis & liberationis ab originali maculâ per singularem Dei benevolentiam & gratiam præservationis.

5. *Eva*] Si Eva caruit omni peccato originali, quæ quidem fuit figura tantum Deiparæ, cur non eradem maculæ expers fuit res figurata,

§. 2. Quot hostes impedire conati ne nasceretur Deipara, at frustra.

En lectulum Salomonis: sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios & ad bella doctissimi: uniuscujusque ensis super femur suum propter timores nocturnos. Cant. 3. 7. 8.

1. *Sexaginta*] Rupertus lib. 3. in Cant. conficit hunc numerum sexagenarium ex antiquis sacerdotibus, regibus, Patriarchis, ducibus, Prophetis Judicibus, quos pugnasse dicit contra barbaros & impios reges, per quos diabolus genus Abraham, ad quem primum beati seminis promissio facta erat penitus extinguere conabatur, ut sic non collocaretur Dei thalamus & lectus, ne esset unde nasceretur hæc beata Virgo. Plenæ horum bellorum contra Ægyptios, reges quoque Israel scissos à domo David, reges Assyrios, Babylonios, Persas, Medos, Græcos, Macedonicos, sunt sacræ litteræ.

§. 3. Deipara originem duxit ab Abraham, & Jacob ex tribu Juda per familiam David.

Benedicentur in semine tuo omnes Gentes. Gen. 22. 18.

2 *Benedicentur in semine tuo cunctæ tribus terræ,* Gen. 28. 14.

3 *Non auferetur sceptrum de Juda & dux de femore ejus donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium* Gen. 49. 10.

De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ps. 131.

David Propheta cum esset, & sciret, quia jurejurando juravisset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, &c. Act. 2. 30.

Leo de tribu Juda, 4 radix David Apoc. 5.

Qui factus est ei ex semine David secundum carnem Rom. 1

1. *Semine*]. i. Christo filio, de quo quidem dici non potest ad Abraham, quod in filio ejus benedicentur omnes Gentes, nisi ratione matris, cum Christus secundum carnem, caruerit patre. Eandem habent interpretationem quæ sequuntur testimonia.

2. *Benedicentur*] Hæc dicuntur Jacob,

3. *Non auferetur*] Hæc diriguntur à patre Jacob, ad filium Juda.

4. Re-

4. *Radix.*] Non tantum Christus ex radice David, sed est item radix David quatenus est creator ipsius David. Ita Ambros. ca. vlt. Apoc. Rupertus hic, Bern. serm. 2. Paschæ.

§. 4. Deipara in nativitate sua fuit aurora.

Quæ est ista, quæ progreditur, quasi 1 Aurora consurgens. Cant. 6, 9.

1. *Aurora.*] Rupertus. Quando nata es o beata Virgo, tunc vera nobis aurora surrexit, aurora prænuntia diei sempiterni: quia sicut aurora quotidiana; finis præteritæ noctis, & initium diei sequentis: sic nativitas tua finis dolorum, & consolationis fuit initium, finis tristitiæ, & lætitiæ principium.

§. 5. Deipara etiam corpore fuit pulcherrima specie.

O 1 pulcherrima inter mulieres, Cant. 1. 8.
O pulcherrima mulierum, Cant. 5. 9.
Quàm pulchra es amica mea, quàm pulchra es, Cant. 4. 1.
Pulchra es amica mea, suavis & decora 2 sicut Hierusalem, Cant. 6. 3.
Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te, Cant. 4. 7.

1. *Pulcherrima*) Hoc loco & sequentibus passim utuntur sancti Patres & Theologi Scholastici ad confirmandum Deiparam eximia fuisse pulchritudine. Et quidem sanctus Nazianzenus in Christo patiente, ita eam compellat: O Virgo formæ, quæ nitore cæteras præis. Addit D. Th. *in 3. d. 3 q. 1. a. 2. quæst. 1. ad 4. de Assu. Virginis cap. 7.* eam fuisse Virginis pulchritudinem, ut licet eximia, intuentes non nisi ad castitatem excitaret. Addit rem mirabilem D. Ambr. Tanta (inquit) erat ejus gratia, ut non solum in se virginitatem servaret, sed etiam si quos inviseret integritatis insigne conferret. His consonat quod docet Alensis 3. p. q. 9. m. 3. art. 1. Deiparam suo aspectu concupiscentiæ motus extinxisse.

2. *Sicut Hierusalem*) Potest & de terrena, & de cœlesti intelligi: illa quidem fuit longè pulcherrima maximè ratione templi Salomonis, patet ex utriusque descriptionibus; hac autem nihil speciosius potest cogitari. V. Apoc. 20. imo ne potest quidem ejus species animo concipi to-

Caput III.

De iis, qui in mysterio Incarnationis, & Nativitatis Christi spectant Deiparam.

§. 1. Exprimitur eius desiderium Incarnationis.

1 *Osculetur me 2 osculo oris sui*, Cant. 1. 1.
Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera 3 matris meæ, ut inveniam te 4 foris & deosculer te, & jam me nemo despiciat, Cant. 8. 1.
5 *Fiat mihi secundum verbum tuum*, Luc. 1.

1. *Osculetur*] Non exprimit cujus petat osculum, quia cum alium non amet, neque de alio cogitet, quàm de Deo, putat idem cæteris evenire, quare superfluum judicat exprimere de quo loquatur. Ita Titelm.

2. *Osculo*] id est, filio suo, quia filius est verbum & quasi os patris; ore autem datur osculum, & bene petit osculum oris, quia in persona filii Incarnatio seu unio ista divinæ naturæ cum humana in utero virginali facta fuit. Idem.

Rupertus clarè hoc initium Canticorum refert ad desiderium Incarnationis, dum ait, eundem esse sensum horum verborum & petitionis oculi, cum illis: *fiat mihi secundum verbum tuum.*

Idem sentit Guilielmus circa ann. 1170. qui per osculum oris intelligit, spiritum sanctum, qui osculum est oris Christi, q. d. Deipara superveniat in me Spiritus sanctus, & virtus altissimi, &c.

3. *Matris*] Synagogæ, i. alicujus mulieris de Synagoga. Honorius in sigillo Mariæ.

4. *Foris*] quasi dicat; qui totus es apud patrem, egredere & veni in mundum, ut inveniant te homines foris, scilicet à te trajiciendi intus. Ita Guilelmus.

5. *Fiat*] Ambrosius cum Euthymio dicunt istud *fiat*, esse verbum voti & desiderii conjuncti cum fide, credebat enim & simul desiderabat: q. d. credo ô Angele Dei, quod dicis, & desidero, ut id mihi eveniat.

§. 2. Ante Incarnationis mysterium erat Deipara desponsata.

Missus est Angelus ad Virginem 1 desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, Lucæ 1,

1. *Desponsatam*] Cur fuerit desponsata antequam Christum conciperet, has afferunt sancti Patres causas. Basilius homilia de humana Christi generatione, ut dæmonibus hoc mysterium occultaretur. Hieron. Matth 1. & adversus Helvidium ut generationis Christi ordo texeretur, & Christus de semine David ut promissus erat, esse significaretur; neque enim erat Judæorum consuetudo à fœminis, sed à solis viris, generationis ordinem texere. Ambrosius & Bernardus Sermone 2. super Missus, ut famæ beatæ V. consuleretur, homines enim ignari tanti mysterii, eam filium peperisse videntes, de stupro concepisse censerent. Damasc. l. 4. de fide c. 15. ut sponsus custos esset & fidelissimus B. M. minister, quæ quia teneræ ætatis & honestissima, multis egebat ministeriis.

§. 3. Annuntiatur ei Incarnationis mysterium.

Ave gratia plena &c.

Ecce 1 *concipies in utero &* 2 *paries &c.*

1. *Concipies in utero*] His verbis significat Angelus veram, realem, propriam & corporalem conceptionem, qua fœminæ concipiunt filios ut ostendat non esse metaphoricam conceptionem & spiritualem seu improprie dictam, qua quis concipit animo quæ postea facturus est aut dicturus.

2. *Paries*] Non semper sequitur conceptionem partus, cum multæ fœminæ abortiant, at tu ô beata Virgo paries post conceptum.

§. 4. Turbatur in sermone Angeli, *Luc.* 1.

1 *Nescivi: animæ meæ* 2 *conturbavit me, propter* 3 *quadrigas* 4 *Aminadab*, Cant. 6. 11.

1. *Nescivi*] Videtur his verbis prædici turbationem Deiparæ. Illud *nescivi* respondet illi interrogationi. Quomodo fiet istud &c. Si enim scilicet, non interrogasset.

2. *Conturbavit*] Timore scilicet qui non in animo tantum latet, at solet sese prodere per quandam corporis commotionem, ut & cæteræ perturbationes mentis.

3 *Quadrigas*] Angeli vocantur nonnunquam quadrigæ Dei. Hier. in Psalm. 66. ob eorum incredibilem celeritatem in Dei justis exequendis, & harum quadrigarum, id est quadrigæ per Enallagen numeri, id est Archangeli Gabrielis sermo turbavit Deiparam: turbata est enim in sermone ejus & cogitabat qualis esset ista salutatio.

4. *Aminadab*] Hic Christum judicat servatorem, interpretatio enim, inter alias hujus nominis est princeps vel populi princeps.

§. 5. Petit Christus Dominus sibi consensum in hoc mysterio.

1 *Vox dilecti mei pulsantis*: 2 *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, quia* 3 *caput meum plenum est rore, &* 4 *cincinni mei guttis noctium*, Cant. 5. 2.

1. *Vox dilecti*] Facta est scilicet ad me (ait Guilielmus) quando impleto tempore æternæ dispositionis suæ placuit incarnari ex me, quæ autem hæc fuerit vox sequitur. Aperi &c.

2. *Aperi mihi*] Ostium scilicet fidei tuæ & consensus, nam ostia carnis tuæ (inquit idem) perpetuò clausa erunt, quibus clausis per fidei ostium ingrediar in te hortum meum. Aperite ô terra virginea & germina salvatorem. An nescis quia clausa est janua cunctis Filiis Adæ? *Genes.* 3. 24. An nescis quia gladius flammeus collocatus est ad custodiendum lignum vitæ? An nescis Chaos magnum esse inter Deum, & homines? Ut ergo gladius ille flammeus removeatur, ut Chaos illud ingens destruatur, ut regnum illud cœlorum & tibi & tecum cæteris aperiatur, Aperi mihi, Ecce omnes Angeli in cælis, eo quod homines amant. Ecce omnes Patriarchæ & Prophetæ & justi apud inferos diutina salvatoris expectatione tantum non macerantur, rogant ardenter aperias mihi, ut regnum cælorum mortalibus aperiatur. Ego ipse sto ad ostium tuum, sto & pulso tum pro tua, tum pro cunctorum salute.

Notanda est concionatori hæc amplificatio, & imitanda.

3. *Caput*] Rationem affert sponsus, cur tam ut gear sibi aperiri, quia, inquit, *caput &c.* id est, celsitudo divinitatis meæ sic exuberat clementia, ut stiller misericordiam.

4. *Et cincinni*] Altera hæc est ratio; cur tam festinanter petat sibi aperiri, quia, inquit, *cincinni &c.* id est, qui sunt prædestinati ad hoc, ut mihi tanquam proprio capiti per charitatem adhæreant, nullo eos redimente & salvante, torpent adhuc in frigore peccatorum, & qui mihi olim per justitiã, dum viverent, adhæserunt, nullo adhuc

hùc januam regni aperiente, lachrymosis apud inferos suspiriis madidantur : summâ ego plenus sum misericordiâ (cujus ros est symbolum) electi autem mei pleni misericordiâ.

§. 6. Eum dat B. Virgo.

Ecce ancilla Domini &c. quæ verba inferius explicabuntur, *Lucæ* 1.

1 *Veniat dilectus meus in hortum suum, & 2 comedat fructum pomorum suorum.* Cant. 5 1.

1. *Veniat*] quasi dicat : Angelo annuncianti & explicanti sibi mysterium Incarnationis illam peculiari quadam ratione fore Dei hortum, id est, hortum delitiarum, aromatum, & omnis suavitatis, in quo Dominus gloriæ est habitaturus: Veniat ergo, inquit, dilectus meus in hortum suum, peculiari jure ei dicatum : Veniat, & ex me carnem sumat. *Fiat mihi secundum verbum tuum.*

2. *Et comedat*] Hæc est ratio petitionis : ut comedat, i. ut in corpore sibi electos suos, hoc est, ut ei uniantur, tanquam cibus comedenti : ut in ipsum sic transeant, ut ejus membra fiant, & de spiritu ejus vivant. Extra ipsum enim, non est vita, non est salus. Comedat ergo, &c. id est, trajiciat electos suos in se, ut non in se, sed in ipso vivant.

§. 7. Deipara fuit Virgo ante conceptionem Christi Domini.

Missus est Gabriel Angelus ad Virginem, Lucæ 1.
Et nomen Virginis Maria, Ibidem.
Quæ est ista, quæ ascendit per 1 *desertum, sicut virgula fumi,* Cant. 3, 6.

1. *Desertum*] Guilielmus. Nihil hic aptius per desertum quam virginitas figuratur, quid enim tunc magis desertum atque neglectum, quàm virginitas, cum pauc. simi in utroque sexu virginitatem in antiqua lege coluerint.

§. 8. Imo voto virginitatem suam firmarat.

1 *Virum non cognosco,* Luc. 1. 34.
Vox 2 *turturis audita est in terra nostra,* Cantic. 2. 12.

1. *Virum*] De hoc testimonio infra parag. 11. testimonio 2.

2. *Turturis*] Guilielmus. Turtur typus est castæ viduitatis. B. V. M. verè vidua, quia unum tantum novit conjugium, sed vidua incorrupta, virgo vidua, vidua sed Halma, nupta sed nulli cognita nisi spiritui sancto, prima sustulit signum cœlibatus simul & castitatis : audita est vox ejus quando cecinit : Virum non cognosco. Tum prima significavit se virginitatem novisse. Tum iter præivit illis filio dilectis Eunuchis qui se castraverunt propter regnum Dei, *Matth.* 19. 12.

§. 9. Beata Virgo, illibata Virginitate Christum concepit.

1 *Spiritus sanctus superveniet in te, & 2 virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei,* Lucæ 7. 1.
Nolite me considerare quod 3 *fusca sim, quia decoloravit me sol,* Cant. 1. 6.
Veni 3 *Auster & perfla hortum meum, & fluent aromata illius,* Cant. 4.
4 *Nigra sum sed formosa filia Hierusalem,* Cantic. 1. 5.
Inventa est in utero habens de Spiritu sancto, Matth. 1. 18.
Quod in ea 5 *natum est de Spiritu sancto est,* Ibid. 20.
Non cognoscebat eam 6 *donec peperit filium suum primogenitum,* Ibid. 25.
Mulier si 7 *suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus,* Levit. 12. 2.
Ascendet sicut 8 *virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti,* Isa. 53. 2.
9 *Creavit Dominus novum super terram, femina* 10 *circumdabit* 11 *virum,* Jerem. 31. 22.
Vide ad idem cap. 1. parag. 2. num. 8 9 10. n. 12, 13.
Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro : viam &c. Et viam viri in 12 *adolescentula,* Prov. 30. 18. 16.
Signum magnum apparuit in cælo, 13 *mulier amicta sole,* Apoc. 12. 1.
Ego flos 14 *campi,* Cant. 2. 1.
Ubi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex 15 *muliere,* Ad Gal. 4.
Vide 16 *arcum & benedic illum : valde enim* 17 *speciosus est in splendore suo,* Eccli. 43. 12.

1. *Spiritus sanctus &c.*] id est, Spiritus sanctus id præstabit in te, quod vir in concipiendo fœtu præstat, quare salva integritate tua concipies, & fœcunda efficieris : quare supervenient ut materiam

materiam sacratissimi fœtus, id est, purissimum tuum sanguinem, quem exhibebis, organizet, formet, præparet, ut sit capax animæ inducendæ, quam infusam carni uniet, ut fiat vivens & animatus fœtus. Ita Toler. ex Ambr.

2. *Virtus altissimi &c.*] Deus Pater sua immensa potentia illi carni per Spiritum sanctum formatæ & animatæ Filium suum uniet, qui conceptus est, ut non tantum Filius hominis, sed etiam Filius Dei sit, & tu non hominis solius, sed etiam Filii Dei mater efficiaris. Notat Toletus illud *obumbrabit tibi*, esse Græcismum, Latinè *obumbrabit te*, significareque Patrem æternum fœcundam fecisse B. Virginem Mariam, Filio suo, i. Dei. Qua autem metaphora, id vocetur obumbratio *Vide eundem Toletum.*

3. *Fusca*] Rupertus, quod tumet uterus, quod secundum opinionem malè videntium est esse fuscam & corruptam: hoc enim non fecit vir, quia virum non cognosco, sed ita decoloravit me sol. Verus sol, & Deus sole longè pulchrior, semetipso me implevit, de semetipso uterum meum tumentem reddidit: sed hoccine est decolorari? Non apud vos ô filiæ Hierusalem, quibus simplex oculus, sed apud superborum cogitationes, quibus nequam est oculus. *Vide infra v.* 4. *ex Alano.*

3. *Auster*] Guilielmus. Veni Auster, id est, Spiritus sancte, seu potius superveni, sanctifica uterum virginalem, ut fluant aromata illius, ut ejus sacra vilcera Filium Dei fundant quovis aromate suaviorem: quæ sanè ejus virginitatem in conceptione exprimunt.

4. *Nigra*] Rupertus. Nigra sum, i. prægnans inventa sum, & judicio sinistro aliquorum nigra, sed formosa, quia salva virginitate à Spiritu sancto imprægnata, & secundum fidem rectè credentium casta & decora.

Alanus. *Nigra*, humana opinione, id est, corrupta, sed *formosa* rei veritate, quia casta & impolluta: Decolorata à sole, non colore malo, sed calore mentali.

5. *Natum*] Nasci dicitur hîc Christus non tantum, quando ab utero progreditur; sed etiam quando in utero concipitur. Etiam priusquam totus egrediatur, id enim est verè nasci. Toletus.

6. *Donec*] Hieronymus. Non significat hæc particula, quod post partum Filii cognovit: sed significat id solum, quod ante non fuit factum, nempe ante partum cognitam non fuisse, & tantum voluit Evangelista asserere rem insinuatam & naturæ viribus incredibilem, scilicet Christi conceptionem sine Patre. Simile Psalmo 109. versu 2. Matth. c. 18.

In quibus & similibus locis valde notandum solere maximè hac particula (*donec*) indicari tempus illud, in quo potissimum existimari posset id evenisse, quod factum esse negatur; ut Genes. 8. dicitur, missum esse corvum, qui non revertebatur, donec siccarentur aquæ; si enim aliquo tempore esset reversurus, maximè illo, quo aquæ terram operiebant, nam post terræ exsiccationem non erat cur reverteretur; dum ergo negatur rediisse donec terra exiccaretur, non affirmatur postea rediisse, sed id potius tanquam per se notum relinquitur, multò minus postea esse reversum. Sic ergo in præsenti testimonio ex Matthæo negatur conjunctio cum marito usque ad Filii partum, quia eo tempore videri poterat necessaria: de sequenti verò tempore non affirmatur, imo ut clarum supponitur, multò minus eo tempore intervenisse. Ita Suarez ex Hier. Bas. & aliis.

7. *Suscepto semine*] Quia futura erat mulier, Deipara scilicet, quæ absque semine conciperet, ne illa lege comprehenderetur, addita est illa particula, *suscepto semine*. Origenes homilia 8. in Leviticum Bahl. Isa. 7. &c.

8. *Virgultum*] Utraque hæc comparatio rem, de qua agitur, explicat. Nam sicut virgultum seu ramus ex sola oritur arbore, absque alterius seminis commistione; ita Christus ex Virgine, ut notavit Origenes homilia 17. in Genes. Dicitur etiam virgineus uterus terra sitiens, quia nullo humano semine fœdatus est, aut humectatus. Ita Hieron.

9. *Creavit*] Utitur creationis nomine, ut sic doceat solum Deum authorem esse conceptionis hujus, quam vocat *quiddam novum*, quia non modo ordinario ex viro erat futura. Ita Hieronym. Alioqui non erat dicendum, factorum Deum quidquam novum aut mirabile.

10. *Circumdabit*] Hoc verbo significatur fœminam hanc non à viro Filium accepisse, sed intra se, cælitus datum atque à Spiritu sancto, perfectè utero circumplexum, manente ipsa undique clausa atque integra; ita sanè ait Divus Bernardus sermone tertio, in Purificatione, ac ingrante & exeunte Domino juxta alium Prophetam,

phetam, porta Orientalis clausa jugiter perseveret. *Ezech* 4 4.

11. *Virum*] licet in utero materno existens Christus Dominus, vocatur tamen vir, erat enim revè vir non ætate, sed cognitione, maturitate, prudentia, fortitudine, &c. In primo namque conceptionis instanti vidit Deum, rationisque usum habuit, rerumque omnium scientiam. Ita passim Theologi. *Vide Bernard. homil 2. in Missus.*

12. *Adolescentula*] In Hebræo est vox *Almah*, quæ Virginem significat. Liranus hunc locum de beatæ Mariæ virginitate intellexit, cum Galatino, lib. 7. & Jansenio hic &c.

13. *Mulier amicta sole*] hanc mulierem vult Divus Bernardus sermone de Virgine Deipara, esse eam ipsam Dei matrem, quam vult sole amictam, quando de Spiritu sancto concepit solem justitiæ, sole purior ipsa.

14. *Campi*] .i. Beatæ Virginis. Cassiodorus observat campum non arari, non proscindi, nonullo sulcati vomere, quare optimè significat uterum Deiparæ.

15. *Muliere*] q.d. ex muliere tantum, non etiam ex viro. Ita Hier.

16. *Aream*] Hailgrinus, id est, Beatam Virginem.

17. *Speciosus*] resplendet hic arcus duobus maximè coloribus, quorum uterque est alteri ad decorem. Habet enim virorem aquæ, quæ mater est multorum animantium, habet & ruborem ignis, qui est virgo, quia nullum animal parit. His duobus coloribus B. Maria velut arcus cæli speciosa refulget, est enim virgo & mater.

§. 10. Deipara sanctissima fuit virgo etiam in partu.

Tu es qui 1 *extraxisti me de ventre*, Ps. 21. 10.

2 *Ecce virgo concipiet & pariet Filium*, Isaiæ 7. 14.

3 *Ecce tu pulchra es amica mea: ecce tu pulchra es*, Cant. 1. 15.

Quàm 4 *pulchra sunt mamma tuæ soror mea sponsa: pulchriora sunt ubera tua* 5 *vino*, Cantic. 4. 10.

6 *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te amica mea*, Cant. 1. 9.

7 *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus* 8 *fons* 9 *signatus*, Cant. 4. 12.

Venter tuus sicut 10 *acervus tritici, vallatus lilio.* Cant. 7. 2.

1. *Extraxisti*] Augustinus epistola 120. ad Honoratum capite 12. hunc locum interpretatur de Christo, qui de ventre, servata matris virginitate extractus est. Quid enim inquit, proprium est Christo, ut dicatur à Deo extractus à ventre, nisi quia sic de ventre egressus est, id est, relinquens matrem suam virginem; Nonne de Job cap. 10. dicit; Quare de vulva eduxisti me, si igitur est illud in Christo singulare, matris integritatem in partu confiteri oportet.

2. *Ecce &c.*] Non habet Ecclesia Dei illustrius testimonium ad confirmandam omnimodam Deiparæ virginitatem, quo etiam ad id usi sunt sancti Patres omnes tum Græci, tum Latini. Imo sanctus Matthæus cap. 1. ita exponit hunc locum, dum ait; Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem: Ecce Virgo in utero habebit & pariet filium; quibus verbis clarè ostendit prophetasse Isaiam, Virginem permanentem integram, concepturam & pariturum: Affert enim hunc locum Propheta, ut conceptionem Christi Domini de Spiritu sancto confirmet. Unde Chrysostomus, Theophylactus, Euthym. itque antiquior. Irenæus lib. 4. contra hæreses cap. 40. & alii volunt illa non esse verba solius Evangelistæ, sed Angeli loquentis ad Joseph, & persuadentis miram hanc Virginis conceptionem.

Ambrosius epist. 81. ad Siricium, profert hoc testimonium contra quosdam hæreticos negantes Deiparam, Virginem mansisse in partu, dicitque ab Isaia utrumque conjunctum; Ecce Virgo concipiet & pariet, ut tam in conceptu, quàm in partu Virginitas significetur.

3. *Ecce tu &c.*] Rupertus l. 1. in Cant. vult hac repetitione innui ejus virginitatem & maternitatem: Pulchra es (inquit) decore virgineo, iterum pulchra, unigenito Filio. Taliter geminata nullius fuit unquam, nullius erit unquam pulchritudo.

Guilielmus idem sentit. Bis, inquit, pulchra, habet namque pulchritudinem virginitatis, habet & fœcunditatis. Sola pulchra est, & flore simul & fructu: sola florem virginitatis habet inter matres: sola fructum fœcunditatis inter virgines. Defloruntur aliæ ut fœcundentur, & in eis necessariò flos virginitatis præmoritur

ad fructum fœcunditatis: in sola verò Maria flos propter fructum non est præmortuus, sed mirò modo factus est fructuosus, & sanctificatus est ex fructu ad perpetuitatem, & crevit ad venustatem.

4. *Pulchra*] Et hunc locum applicat Rupertus nostro paragrapho, atque pulchras dici Deiparæ mammas, quia mammæ sunt ejus, quæ virgo est & mater.

5. *Vino*] Rupertus, id est, voluptate carnali, sine qua nulla unquam ubera, præter tua ô Deipara filium lactaverunt: quasi dicat: superant tua ubera omnium aliarum mulierum ubera, quorum lactatio filiorum, pro sui initio habet vinum, id est, voluptatem carnis & licet ante pulchra fuerint, ex quo tamen id acceperunt, ut filios suos lactare possent, pulchra esse defierunt; Tua autem ubera, quia virginea, me lactando etiam pulchriora facta sunt, tantum abest, ut de venustate sua amiserint quidquam.

6. *Equitatui*] Quis hic equitatus, seu vires Domini contra currus Pharaonis, quærit Rupertus libro primo, non aliud, inquit, quàm virga Mosis, quâ tot miracula per eam efficiendo usus est Deus ad expugnandum Pharaonem. Hæc autem virga ut dicitur Numerorum 17. licet sicca, inventa est germinasse & turgentibus gemmis flores emisisse, quod virginitatis Dei matris symbolum fuisse, dictum supersius.

7. *Horto*] Et hic, inquit Rupertus libro quarto, concipientis virginitas & parientis prædicatur integritas. Unde hortus; quia in ea natum est aliquid, quia Dei mater (hortus enim quod ibi aliquid oriatur.) Unde conclusus? Quia virgo ob eandem causam censet bis vocari hortum conclusum, videlicet propter conceptum & partum, quia in utroque virgo permansit: pulchrè hic & acutè Rupertus confert hunc hortum cum horto seu paradiso terrestri, ostenditque quàm hic illi cædat & sit inferior. Idem tractant argumentum Haimgrinus & Guilielmus.

8. *Fons*] Fons, inquit Rupertus, quia genitrix, & *signatus*, quia incorrupta. Fons, (ita Haimgrinus) quia de eo nobis vita manavit; sed tamen *signatus*: quia non decuit manare vitam, nisi de fonte signato, non decuit Verbum nasci, nisi de matre Virgine.

9. *Signatus*] Quo sigillo signatus hic fons quæret quispiam? sigillo Spiritus sancti juxta Rupertum, de quo dictum ab Angelo: *Spiritus sanctus superveniet in te, &c.* Signatus (ait Guilielmus) sigillo virginitatis perpetuæ habente imaginem sponsi cælestis ex impressione annuli ejus, de quo sancta quædam anima: Annulo suo subarravit me Dominus meus Jesus Christus. Imago autem annuli sponsi cælestis, est amor ejus, quæ imago tamdiu servatur impressa, quamdiu sponso virginitas custoditur, non gloriam in eo quærendo humanam, aut quid aliud præter sponsum, alioqui in sigillo, sponsi cælestis imago obliteratur.

10. *Acervus tritici*] Quia prole distentus, & tumidus: sed tamen vallatus liliis, quia candore circumdatus perpetuæ virginitatis: Non dicitur lilio, sed liliis, propter duo lilia virginitatis, unum intus in animi proposito, alterum foris in corpore incorrupto. Ita Guilielmus, qui triticum interpretatur Christum, quo pascimur, & sine quo non vivimus, non enim est aliud nomen sub cælo, datum hominibus in quo nos oporteat salvos fieri. *Act.* 4. 12.

§. 11. Deipara permansit virgo post partum.

1 *Porta hæc clausa erit & vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi*, Ezech 44.
Quomodo fiet istud, quoniam 2 *virum non cognosco*, Lucæ 1.
3 *Ecce mater tua, ecce filius tuus*, Joan. 3.
Una est columba 4 *mea*, Cant. 6. 8.

1 *Porta*] Negant sancti Patres, hæc verba aptari posse templo illi materiali, cum nulla in eo talis esset porta, quæ principi esset clausa: volunt que licet sub Metaphora portæ, ad litteram loqui Spiritum sanctum de Beata Virgine Maria, per quam ingressus est Christus in mundum. Ita Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysost. Damasc. &c. Quæ interpretatio & verbis sacri textus, & rationi, quæ ibi adfertur, congruit bellissimè: Nam dicitur porta illa semper permansura clausa, quia Dominus ingressus est per eam: additurque, *erit clausa principi*, id est, in illius honorem & reverentiam; non enim decebat hominem peccatorem, per eam ingredi portam, per quam ingressus fuit salvator hominum.

Obiect.

Obſervatum etiam à nonnullis portam hanc ter dici clauſam, quia & ante partum & in partu & poſt partum permanſit Virgo.

2. *Virum &c.*] Non ſolum dicit ſe de præſenti virum non cognoſcere; ſed omne tempus concludit, ſcilicet non novi, nec noſcere unquam liceat ratione voti virginitatis quod Deo nuncupavi. Ita Auguſtinus lib. de virginitate, Bernard. ſerm. 4. de Aſſumpt. Accedit quod ſi Angelo annuntianti ei Chriſti conceptionem, opponit ipſa ſe virum non cognoſcere, & audiens futuram conceptionem operâ ſancti Spiritus, non aliter eam acceptabit dicendo: *Fiat mihi ſecundum verbum tuum*: contra omnem rationem eſt cogitare, voluiſſe poſtea virum cognoſcere, ad filiorum, qui & puri eſſent homines atque adeo peccatores procreationem, & de quibus non haberet Angelum annuntiatorem; amens eſt & excors, qui id ſentiat. *Nyſſenus homil. de Chriſti Nativit. Anſelm. l. de Virginis excellentia, c. 4. Beda l. 1. in Lucam.*

3. *Ecce &c.*] Hinc colligunt Ambroſius, Hieronymus, Epiphanius propoſitum noſtrum ex eo ſcilicet, quod Chriſtus in cruce pendens matrem Joanni commendavit, & è converſo Joannem matri; ſi enim alios habuiſſet ex Joſepho filios, illis potius quàm Joanni commendanda videbatur: atque ideo Chriſtus de illo ſingulariter dixit: *Ecce filius tuus*, id eſt, quem loco unici filii tui habeas.

4. *Mea*] Cui ego ſingularis pullus ſum. Ita Guilielmus.

§. 12. Hæc Deiparæ Virginitas variè fuit impugnata.

1 *Filii matris meæ* 2 *pugnaverunt contra me*, Cantic. 1. 5.

1. *Filii &c.*] id eſt, Judæi, ſynagoga, ut ego matre nati.

2. *Pugnaverunt*] Rupertus, pugnas ſcilicet verborum, pugnas linguarum blaſphemantium. Prædicarunt illis Apoſtoli, & Filium meum eſſe Deum, & me Dei matrem illum de Spiritu ſancto conceptum, me intactam Virginem ante partum, in partu, & poſt partum permanſiſſe: at non tantum hanc doctrinam non receperunt, licet tot Prophetarum oraculis teſtatam, quin etiam variis eam infirmare conati ſunt rationibus & ſcripturis. Quod de Judæis dictum, idem de hæreticis, tum priſcis, tum hujuſce ævi dici meritò poteſt.

§. 13. Quantis fuerit repleta oblectationibus Spiritus in Chriſti conceptione, dum illum geſtaret in utero.

Dum eſſet 1 *rex in* 2 *accubitu ſuo* 3 *nardus mea dedit odorem ſuum*, Cant. 1. 12.

4 *Exultavit ſpiritus meus in Deo* 5 *ſalutari meo*, Lucæ 1.

1. *Rex*] id eſt, Chriſtus Rex regum, cujus regnum omnium ſæculorum.

2. *Accubitu*] .i. quiete novem menſium, qua in meo quievit utero.

3. *Nardus mea &c.*] Nardus, quia calidæ naturæ herba charitatem ardentem ſignificat, & ferventem Virginis devotionem erga Chriſtum, quæ non toti modo Trinitati, & Angelis ſagrabat ſuaviter, ſed etiam ipſi Virgini ſuavis erat & dulcis ſupra omnes ſuavitates & dulcedines vitæ mortalis. Hoc ergo vult dicere, ait Guilielmus: Toto tempore, quo rex erat in accubitu ſuo, id eſt, utero meo, in magnis agebam deliciis, ob charitatem & devotionem meam.

4. *Exultavit*] Hoc verbo exprimitur gaudii concepti magnitudo & vehementia: fuit enim inenarrabilis lætitia & exultatio, qua perfuſa eſt in Filii conceptione, quando de ejus puriſſimis ſanguinibus, *Verbum caro factum eſt*; propterea etiam vocat ſalutare ſuum.

5 *Salutari*] id eſt, Salvatore ſeu in verbo inducto carne de meis viſceribus, accepta pro omnium ſalute.

§. 14. De cuſtodia angelica ſacratiſſimi uteri Beatæ Virginis Mariæ, dum Chriſtum utero continet.

En 1 *lectulum Salomonis* 2 *ſexaginta fortes* 3 *ambiunt ex fortiſſimis Iſrael*, Cant. 3. 7.

1. *Lectulum*] Eſt hic lectulus, uterus Deiparæ, Honorio, Guilielmo, &c. Dicitur autem lectulus comparatione ſinus paterni, qui eſt infinitus, ideo lectus.

3. *Sexaginta &c.*] ex fortiſſimis.

Honorius per hos intelligit Angelos ſupremorum chororum, cuſtodes potentiſſimos corporis Deiparæ (quæ lectulus Chriſti) contra dæmones.

3. *Ambiunt*] Ambiunt & circa quiescentem in utero virginis, Deum sacras agunt excubias; non enim ipsum lectulum contingere, id est, ad divinum illud mysterium, quod in utero virgineo peragebatur accedere præsumebant; sed venerationis & obsequii gratia circa illum excubabant. Acuta sanè & pia Guilielmi observatio.

§. 15. Maria virgo verè est Mater Christi Domini, Dei & hominis

Erat 1 *mater Iesu ibi.* Joan. 2.
Vnde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me? Luc 1.
Qui creavit me, requievit in tabernaculo meo. Eccli. 24.
Simeon dixit ad Mariam matrem ejus. Lucæ 2.
Accipe puerum & matrem ejus. Matth. 1.
Quod ex te nascetur sanctum, 2 *vocabitur Filius Dei* Luc 1.
Mulier ecce 3 *Filius tuus.*
Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen ejus 4 *Emanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus.* Matth. 1.

1. *Mater Iesu*] Si mater est Jesu, seu huius hominis, qui dicitur Jesus, cum humanitas Christi eodem temporis momento, quo perfectè formata fuit in utero Virginis, & existere incœpit in rerum natura, fuerit assumpta & unita Deo hypostaticè, concludendum est hunc hominem Jesum seu Christum semper à primo instanti conceptionis suæ fuisse Deum hominem, nunquàmque purum hominem extitisse. Vtretus cum Beata Virgo Maria conceperit hunc hominem, & hic homo in ipsa conceptione fuerit Deus, concepit ergo Deum. Vnde & scriptura sacra sic apertè loquitur, nam ad Gal. 4. Filius Dei hoc sensu dicitur factus ex muliere. Et ad Romanos 1. dicitur factus ex semine David secundum carnem. Hæc ferè Suarez 3. p.

2. *Vocabitur*] Non utique falsò, sed verè, neque solum post nativitatem ex utero; sed in ipsamet cõceptione in utero, de qua tũ loquebatur. Angelus, reddens rationem, cur ex virtute sancti spiritus esset efficienda, quia nimirum ipse Deus concipiendus erat. Ita observatum à Cyrillo. l. de fide ad reginas.

3. *Filius tuus*] Christus in cruce moriens se esse Virginis Filium est professus, ut tradunt Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, &c. Igitur eam agnovit esse matrem suam.

5. *Emanuel*] Si est Beata Virgo Maria mater Emanuelis, id est, eius, qui est nobiscum Deus, est ergo mater Dei & hominis, nihil clarius dici potest.

§. 16. Eadem, quia mater Christi varia sortita est nomina: Vocatur enim.

AVRORA.

Quæ est ista quæ pregreditur quasi aurora consurgens? Cant. 6. 9.
Ob eandem causam vocatur.

Ferculum Salomonis.

2 *Ferculum fecit sibi Rex Salomon* 3 *de ligno Libani,* 4 *reclinatorium* 5 *aureum.* Cant. 3. 9.
Vocatur etiam.

Hortus Christi.

Perfla hortum meum. Cant. 4. 16.
Veniat dilectus meus in hortum suum. Cant. 5. 1.
6 *Veni in hortum meum soror mea sponsa* Ibidem.
Dilectus meus descendit in hortum suum. Cant. 6. 1.
Descendi in 7 *hortum nucum.* Ibidem.

1. *Aurora*] Haulgrinus. Aurora est Beata Virgo Maria quæ de tenebris synagogæ exorta, peperit nobis solem verum. Hæc est aurora de qua Angelus ad Jacob. Dimitte me iam enim ascendit aurora. Per Jacob luctantem cum Angelo, sancti patres designantur qui luctantes cum Domino precibus & lachrymis obtinere ab eo incarnationem filii sui tali instantia veluti quadam victoria nitebantur, sed iis respondetur à Domino: dimitte me, iam enim ascendit aurora: Cessat instantia vestri luctaminis, quia iam lux nascitur, videlicet Virgo quæ vobis pariet verum solem.

2. *Ferculum*] Guilhelmus. Ferculum hoc est mater quam sibi creavit Christus ut eius virgine utero ferretur.

3 *De lignis libani*] Ligna hæc nempe cedri, imputribilia & procera valdè, sanctos designant patriarchas vita sublimes, fama imputribiles & immortales, à quibus orta Deipar. Idem.

4 *Reclinatorium*

4. *Reclinatorium.*] Est uterus Deiparæ in quo inclinatus usque ad terram Deus, novem mensibus reclinare dignatus est, ut inde suo tempore procederet quasi sponsus de thalamo suo ad opus nostræ redemptionis. Idem.

5. *Aureum.*] Quomodo non aureum quo Rex regum reclinandus: Aureum facit eo ipso quo facit suum. Caput ejus aurum obryzum culcitram suam inauravit. Matrum cæteratum uteri, comparatione virginalis, reclinatoria sunt plumbea vel lutea, quia in iis reclinant caput, non filii Dei, sed filii iræ & gehennæ. Solus Mariæ Virginis uterus reclinatorium est aureum, quia reclinatorium divinæ majestatis, cujus divinitas per aurum significatur. Idem.

6. *Veni.*) Monet Cassiodorus, & alii non esse imperativum, sed præteritum indicativi. Ita Hebræa, & Græca.

7. *Hortum nucum.*] Honorius. Hortus fuit virgo perpetua in quem descendit Christus dum in ea hominem induit. In hoc horto arida virga floruit quæ Christum nucem protulit. Tria sunt in nuce, amurca, testa, nucleus: sic in Christo sunt tria, caro, ossa, anima. Interstitium quod nucem, crucis instar dividit, est sancta crux quæ animam Christi à corpore divisit.

§. 17. Deipara Christum peperit sine dolore.

Sicut lilium inter 1 *spinas, sic amica mea inter filias.* 2 *Antequam parturiret peperit, antequam veniret partus ejus, peperit masculum. Quis audivit unquam talc, aut quis videbit huic simile.* Isa. 66

1. *Spinas.*) Guilhelmus, Spinæ sunt omnes filiæ Evæ, quæ merito spinæ quia concipiunt in libidine, & pariunt in dolore. At virgo lilium est, quia pariens gaudebat. Non ut cæteræ, quia non in libidine concepit ut cæteræ.

2. *Antequam, &c.*) Damascenus l. 4. de fide c. 15. hæc verba de B. V. M. accepit, quæ sine dolore peperit, hoc est enim parere antequam pareuriret. Clarius 70. sic. Antequam veniat dolor parturientium, effugit & peperit masculum. Idem ostenditur, Isa 7. flos de radice ejus ascendit, erumpit enim flos ex arbore sine dolore.

§. 18. Quam grati Christo Domino panni quibus eum involuit cæteraque ministeria quæ illi infanti impendit.

Odor 1 *vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Cant. 4 11.

1. *Vestimentorum.*] Rupert. Per vestimentum Deiparæ intelligit bona ejus opera & obsequia Christo impensa, materna inquit & plusquam materna caritate, quorum omnium panni illi primitiæ fuerunt: quæ omnia quia à magno caritatis igne profecta, ad instar thuris fragrabant Christo Domino. Sic etiam ei in omnibus famulabatur tanquam Deo cui soli debetur gratissimus odor thuris in sacrificio.

§. 19. Deipara Christum lactavit.

1 *Inter ubera mea commorabitur.* Cant. 1. 14.
Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ 2 *suxisti.* Luc. 11. 27.

1. *Inter ubera.*] Alanus. Quia qui à virgine natus, à sola virgine est lactatus. O beata mater quæ ubere eum lactat, qui omnibus ubera misericordiæ propinat! O mira res! Filia lactat patrem, creatura creatorem, famula dominantem.

2. *Suxisti.*] Solus, inquit Guilhelmus, suxit ubera matris suæ: sicut enim non decebat matrem Verbi, etiam alios parere, ita nec matrem Verbi aliis sacra illa ubera admovere. Proinde sicut materna viscera sibi sanctificarat quibus unicus portaretur, sic etiam materna sibi sanctificavit ubera quibus unicus aleretur.

§. 20. Hanc ob causam pulchræ vocantur ejus mammæ.

1 *Quam pulchra sunt mamma tua soror mea sponsa, pulchriora sunt ubera tua* 2 *vino.* Cant. 4. 10.

1. *Quam pulchra.*] Guilhe. Non simpliciter pulchræ sed cum admiratione. Quam pulchræ. i. quam sunt gratæ oculis patris quæ filium unicum aluerunt? quam pulchræ sunt quæ lacte singulariter candido tumuerunt: Nempe lac illud singulariter candidum, quia virgineum. Et quidem pulchræ sunt mammæ virginum quia virgineæ, sed dum virgineæ sunt, lactescere nesciunt. Ideo licet pulchræ, de iis dici nequit. Quam pulchræ. At B. Mariæ mammæ non tantum virgineæ fuere, sed etiam ad singulare miraculum lacte virgineo tumuerant, ideoque Quam pulchræ &c. Planè specie & pulchritu-

dine sua sanctos oblectabant Angelos cum ab eis penderet speciosus forma præ filiis hominum.

1. *Vino.*] Guilhelmus. Per vinum intelligit id quod germinat virgines, ipsam scilicet virginitatem: qua virginitate plena erant ubera B. Mariæ antequam mater esset, at ubi virginitate salva mater est effecta, pulchriora fuere ejus ubera vino, quia non tantum habuerunt decus virginitatis, sed & maternitatis etiam quando lacte ut matres plena fuere, quod singulare illi est & fuit & erit.

CAPVT IV.

De B. Mariæ gratia & virtutibus in genere quantæ eæ fuerint & de ejus immunitate ab omni peccato.

§. 1. B. MARIA OMNES SUPERAVIT TUM gratia, tum virtutibus.

Sexaginta sunt 1 *Reginæ & octoginta concubinæ & adolescentularum non est numerus. Una est columba mea perfecta mea, una est* 2 *matri suæ, electa genitrici suæ.* Cant. 6. 7. 8.

3 *Fundamenta ejus in montibus sanctis,* 4 *diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* Psa. 86. 1.

Erit in novissimis diebus præparatus 5 *mons domus Domini in vertice montium.* Isa. 2. 2.

6 *Omnia flumina intrant in mare & mare non redundat* Eccl. 1. 7.

7 *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Eccli. 24.

8 *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.* Prov. 31.

9 *Caput tuum ut carmelus.* Cant. 7. 5.

Ave gratia 10 *plena.* Lucæ 1.

Spiritus sanctus 11 *superveniet in te.* Luc. 1.

Fecit mihi 12 *magna qui potens est.* Luc. 1.

1. *Reginæ.*] Rupertus. Reginæ dicuntur illæ animæ quæ perfectæ sunt charitatis, nihilque terrenum sapiunt, Deique amore, non gehennæ metu, fugiunt peccatum, quales multæ sunt, designatæ per numerum sexagenarium. Concubinæ sunt quæ sub timore serviunt, solis præceptis inhærentes, nondum evangelica amplexæ consilia: Adolescentulæ quæ necdum saltem ad timorem Dei profecerunt: at una est columba mea, nec inter Reginas ipsas & perfectas animas est ulla simulis.

2. *Matri.*] Rupert. Unica est Deipara, matri suæ cælesti Ierusalem: & genitrici suæ, antiquæ scil. Ecclesiæ patriarcharum, prophetarum, Regum de quorum carne est progenita Deipara. Et illi matri & huic genitrici unica est & electa quia nec inter angelos, nec inter homines similem habet aut primam, vel sequentem habitura. Idem, ait Honorius, qui unam vult dici, quia omnium merita transcendit: columbam, in quam transfusa omnia spiritus sancti charismata: perfectam, quam perfudit perfectione omni per virtutum munera.

3. *Fundamenta.*] Suarez, & alii, hinc probant gratiam virginis Deiparæ etiam in prima sanctificatione quando præservata fuit ab originali intentiorem fuisse suprema gratia in qua consummantur Angeli & homines quos intelligi volunt per montes sanctos, supra quos & supra eorum gratiam & virtutes locata fuerint Deiparæ fundamenta gratiæ, & virtutum, indeque ipsa inchoaverit, ubi illi finierint.

4. *Diligit.*] q. d. non est id mirum quia eam diligit, neque id mirum quia ut sequitur: Altissimus qui eam fundavit civitatem in ea factus est homo.

5. *Mons.*] S. Greg. per montem hunc designari vult B. V. M. quæ ideo dicitur in vertice montium, quia gratia quæ in aliis fuit finis & terminus, illi initium ac fundamentum fuisse videtur.

6. *Omnia, &c.*] S. Bonavent. de laudibus virginis c. 7. accommodat hunc locum ad B. V. quia scilicet omnia flumina gratiarum intrant in eam & dignitatem ejus non excedunt. Vnde sicut in mari (inquit) aquarum, ita in B. Maria sunt congregationes gratiarum. In eam intrat flumen gratiæ, Patriarcharum, flumen gratiæ Martyr. flumen gratiæ Confessor. &c.

7. *In plenitudine.*] Id de se prædicat B. V. M. secundum Bonav. qui discurrens per singulas sanctorum virtutes & gratiarum genera, ostendit ea omnia collecta fuisse in Deipara. Idem sentit Bern. his verbis. Ideo in plenitudine sanctorum, Mariæ detentio fuit, quia in mirifica perfectione sua, plenitudo perfectionis omnium sanctorum illi non defuit.

8. *Multæ &c.*] Hunc versiculum aptat B. M. S. Bern.

S. Bern. Serm. 15. de festivitatibus Virginis, dum ait eam plus meruisse eo actu fidei & obedientiæ quo Angelo annuntianti sibi filii Dei conceptionem assensa est, & assentiendo sese condignè disposuit, ac de congruo meruit ut esset Dei mater, quam meruerint omnes sancti omnibus actibus ac meritis suis, quia videlicet eo actu meruit saltem de congruo eam dignitatem, cui excellentior gratia & gloria quodammodo debetur. Tandemque concludit tantam esse B. Virginis perfectionem ut soli Deo cognoscenda reservetur.

9. *Caput &c.*] id est, mens tua, ait Guilhelmus, propter gratiæ excellentiam similis ei monti qui reliquos superat & est nominatus in sacris litteris.

10. *Plena.*] Hieronym. Serm. de Assumptione. Bene (inquit) plena, quia cæteris per partes præstatur; in Mariam vero tota se infudit gratiæ plenitudo.

11. *Superveniet.*] Ut te licet gratia plenam, gratiis suis & donis adhuc impleat magis & ditet abundantissimè, ut sic disponaris & perficiaris ad dignè filium Dei concipiendum, & ut sanctificetur magis ac magis illa, de cujus substantia caro Christi unienda verbo Dei, erat formanda. Ita Athan. & Bernardus.

12. *Magna.*] In iis magnis beneficiis quæ sibi præstita prædicat hoc etiam unum est, eam ad tal em sanctitatis gradum promotam, ad quem nullus unquam hominum perventurus sit, imo quo omnes etiam Angelici spiritus longè sint inferiores.

§. 2. Tantum gratiæ fuit datum B. Mariæ ut id cognosci non possit.

1 *Puteus aquarum viventium quæ fluunt impetu de libano.* Cant. 4. 15.

1. *Puteus.*) Hailgrinus, B. Maria propter inscrutabilem profunditatem gratiæ & virtutum quæ in ipsa congestæ sunt, dicitur puteus aquarum, sed *viventium*, i. salientium in vitam æternam. Hæ fluunt cum impetu, quia iis resistere non valent adversarii nostri, dæmones, hæretici &c. Fluunt de libano, i. de ipsa virgine quæ de se in Ecclesiastico. Ego quasi libanus non incisus vaporavi habitationem meam, c. 24. 21.

§. 3. Licet tam Deo esset gratiosa, & super omnes creaturas elevata, vivebat tamen vitam communem.

1 *Ferculum fecit sibi rex Salomon &c. a media charitate constravit* Cant. 3. 9. 10.

1. *Ferculum.*] Paulo ante c. 3, §. 16. dictum est hoc ferculum esse B. Virginem.

2. *Media &c.*) Guilhelmus. i. in iis quæ in omnium conspectu erant, ut in cibo, potu, veste & cæteris voluit Deus suam matrem infirmis seu filiabus Hierusalem condescendere, suoque rigore quæ mater erat misericordiæ, nulli onerosam esse. Dissimulata igitur, inquit, vel potius occultata virtute qua intus pollebat reficiebatur ut cæteri, induebatur ut cæteri, procedebat ut cæteri.

§. 4. Beata Maria numquam peccavit ne venialiter quidem.

Hic paragraphus confirmari potest ex nonnullis testimoniis allatis c. 2, §. 1. ubi de peccato originali.

CAPUT V.

De B. Mariæ virtutibus sigillatim, ac primum de Theologicis fide, spe, caritate.

§. 1. B. Mariæ virtus minima præponderat maximis sanctorum aliorum.

1 *Capilli tui sicut greges caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad.* Cant. 4 1.

1. *Capilli.*] Hi res minima sunt, significatur ergo, ait Guilhelmus, minimam B. Mariæ virtutem æquipollere, imo superare, cunctas fidelium virtutes: per montem enim Galaad qui significat acervum testimoniis Nyssenus Ecclesiam accipit, in qua copia maxima testimoniorum pro veritate & scripturarum: hujus montis autem capræ sunt sancti homines.

§. 2. De B. Mariæ fide.

Beata quæ credidisti, Lucæ 1.

Alia

Alia ad idem teſtimonia vide infra capite 7. ubi de multis ejus virtutibus ſimul. *Luca* 1.

1. *Credidiſti*] Magna ſanè opus fuit & inſolita fide ad credendum Angelo nuntianti Virginem concepturam filium Dei conſubſtantialem patri, ſpiritu ſancto ſuperveniente.

§. 3. De B. Mariæ spe.

EXPRIMITUR EIUS SPES REGNI CÆLESTIS, & reſurrectionis Chriſti.

1 *Dextera illius amplexabitur me.* Cant. 2. 6.

EXPRIMITUR EIUS DESIDERIUM REGNI CÆleſtis & quomodo ſe ipſa interim ſolaretur dum differretur.

2 *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Cant. 2. 5.

3 *Adjuro vos filiæ Hieruſalem, ſi inveneritis dilectum meum ut nuncietis ei quia amore langueo.* Cant. 8 1.

3 *Quis mihi det te &c.* ſupra c. 3. §. 1. teſtim. 2.

FLET DEIPARA DESIDERIO cæleſtium.

4 *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Cant. 7. 4.

1. *Dextera.*] Rupertus. Dextera .i. gloria patris in qua ipſe eſt, totam me circumdabit & implebit, cum de præſenti ſæculo eduxerit.

Guilhelmus refert ad ſpem reſurrectionis Chriſti q. d. ego certiſſima ſum quod gloria reſurrectionis ejus (ſignificata per dexteram) cito me exhilarabit, imo me totam circumdabit, non perfunctoriè aut leviter tantum afficiet.

2. *Fulcite &c.*] Rupertus. Quia non tantum cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto, ſed & ejus amore deficio, langueoque, ideo fulcite &c. i. nihil aliud me poteſt ſolari niſi ut credat mundus in filium meum (ſicut flores fructus præcedunt, ita fides juſtificationem & opera) ejuſque ſervet mandata (quæ obſervatio ſignificatur per fructus ſeu mala.) Ita enim fiet ut non laſſeſcam fatigatione dilationis. Veiter enim profectus ô populi, veſtra ſalus, meum eſt gaudium & tamen amore langueo, ſed in iſto conſolata ſum.

3. *Adjuro &c.*) Rupertus. Adjuro vos per hanc ipſam fidem veram & charitatem qua filiæ Hieruſalem factæ eſtis, ut ſi inveneritis ante me ut ſæpe fit diſcipulæ ante magiſtram exeuntes de corpore intromiſſæ ad conſpectum ejus, ut annuncietis ei quia amore langueo. Præ magno videndæ faciei ejus deſiderio, vitæ tædium patior, & vix præſentis exilii moras ſuſtineo.

2. *Quis mihi &c.*) Hailgrinus hæc refert ad deſiderium viſionis Dei. Invenire eum deſiderat ſolum, in divina ſcilicet natura: in qua ſolus eſt & humanum non habet conſortium; invenire eum deſiderat foris, ut non ſolum cognoſcat eum carnis conclusum ergaſtulo, ſed ut immenſitatem Deitatis inveniat, quæ nullo coercetur termino at omnia continet ipſa & coercet: ipſumque ſic invenire deſiderat ut deoſculetur eum, ut videlicet eum videndo præſentem tanquam facie ad faciem in ejus amore delectetur.

4. *Oculi, &c.*] Rupertus. Oculi tui præ deſiderio dilecti fluunt lachrymis. Eſebon, interpretatur cingulum mœroris: quia mœres & triſtaris ob dilationem patriæ. Eſebon terra erat trans Iordanem prima poſſeſſio terræ promiſſionis illi filiæ multitudinis, ſcilicet Iſraliticæ plebi, quia iſtæ lachrimæ tuæ, ſunt quædam divinæ dulcedinis & æternæ fœlicitatis inchoatio.

§. 4. De B. Mariæ charitate in genere.

QUANTA EA FUERIT ET QUAM ARDENS.

Amore 1 *langues.* Cant. 2. 5.

Introduxit me in 2 *cellam vinariam,* 3 *ordinavit in me charitatem* Cant. 2. 4.

Adjuro vos filiæ Hieruſalem per capreas, cervoſque camporum ne ſuſcitetis neque evigilare faciatis 4 *dilectam quoad uſque ipſa velit.* Cant. 2. 7.

5 *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Cant. 1. 14.

1. *Langueo,*] 70. Interpretes & Symmachus, *vulnerata ſum.* Eodem recidit, qui enim vulneratus eſt, ſanguine vitalia deſerente viribuſque deſtiturus languet, nihilque ei vigoris ſupereſt. Is eſt effectus magni amoris etiam in corpore, maximè ſi divinus ſit, qui tam eſt ſubinde vehemens ut ſenſus omnes eripiat, nutet caput, cor palpitet, genua labant, Oculi caligent, deficiat animus. Obſervat etiam in hoc languore Guilhelmus animam per eum deficere à ſe. Quo quis enim proficit magis in amore Dei, eo deficit amplius in amore ſui, & tanto longius à ſe divellitur; ideo quo quis in Deo validior, in ſe eſt lan-

gue-

quidiòr, quoque quis plus amat Deum, hoc se ipse contemnit magis. Planè languebat B. Mariæ anima quæ præ amore cælestis sponsi à suî amore deficiebat, jam non diligens se nisi in Deo & propter Deum, & ob nullam aliam rem præter Deum.

Amore langueo, quia amor ejus languidum & remissum in me facit amorem mei. Meo amori mortua, vivo ego jam non ego, vivit vero in me sponsus, me namque amo non amore mei, sed amore sponsi qui me amat. Non amo me in me, sed me in ipso & ipsum in me.

2. *Cellam vinariam.*] Guilhelmus. Non propinat ille vinum de cella tantum, ut cæteris quibus foris propinatur de plenitudine caritatis, sed specialiter admisit ad ipsam plenitudinem ut abundantius repleretur. Pié namque creditur cum Deum corporaliter conciperet tantam in se ipsa, de calore supervenientis in se sancti spiritus, flammam pii amoris concepisse, quantam capere poterat puri hominis mensura.

3. *Ordinavit in me charitatem.*) Idem Guilhelmus, Tum inquit, dum Dei Verbum concepit in ejus corde ordinata charitas fuit, quia quasi proprio in loco collocata longèque altiore quam in cæteris gradu, longe concinnius quam in cæteris ordine distributo, longè quam cæteris ardentiore flamma.

4. *Dilectam.*] 70. interpretes pro *dilectam* transtulerunt *dilectionem* seu amorem quod ardentissimam B. Mariæ designat charitatem cum non tantum dilecta, sed dilectio ipsa nominetur, ut quæ continuò exerceret actus charitatis.

5. *Botrus.*] Alanus. Christus gloriosæ Virginis fuit botrus, quia & primò Virginem antequam adveniret ipse, odore suæ famæ respersit quando per legem & prophetas ei innotuit, & eam incalescere erga fidem sui & charitatem fecit, & in carne veniens, eam seipso, tanquam spirituali vino refecit, unde illa tanto fervore charitatis incaluit ut ad omnia adversa toleranda parata fuerit.

§. 5. De B. Mariæ charitate in filium.

Quo modo eam ostenderit in eo quærendo.

Non invenientes 1 *regressi sunt in Jerusalem.* Lucæ 2.

1. *Regressi.*] Sub vesperam primi diei postquam à Hierusalem discesserant B. Maria & Joseph non invento Jesu inter cognatos & notos, illius diei iter remetiuntur, iterumque Hierusalem petunt. Quod argumentum est magnæ in Christum dilectionis cum & corpore fessa, & animo vehementer afflicta esset.

§. 6. Et in dolore de ejus absentia.

Ecce pater tuus & ego 1 *dolentes quærebamus te.* Lucæ 2.

1. *Dolentes*] Dolebat B. Maria quia sibi persuadebat multa illum subiturum adversa, destitutum solitis obsequiis matris; sciebat illum in his quæ corpus spectabant gerere se ut cæteros, nec divina virtute uti. Tanto autem erat dolor ejus vehementior, quanto amor fortior.

§. 7. Et in querimonia quam facit eo jam invento.

Fili, 1 *quid fecisti nobis sic?* Lucæ 2.

1. *Quid fecisti.*] Non malè quidam recentiores volunt exprimi his verbis querimoniam ex affectu materno ortam, Beatamque Virginem conqueri cum filio quod remanserit ipsa nesciente, ex quo multum illi laboris, doloris & tristitiæ accesserit. Nec eam dedecebat ita queri, cum hujusmodi sanctorum querimoniæ non sint infrequentes in scripturis, qui queruntur se à Deo non auditos; imo Hier. illud Matt. 27. ut quid dereliquisti me, querimoniam fuisse vult. Fecitque id mater non quidem filium increpando, sed quam eum ardenter amaret, exponendo.

§. 8. B. Maria Christum amabat ut Deum, & ut filium suum,

Dilectus meus mihi inter 1 *ubera mea commorabitur.* Cant. 1.

1. *Ubera.*] Alanus, Duo ubera Virginis, duo sunt brachia charitatis unum quo dilexit Christum tanquam Deum, aliud quo eum dilexit tanquam filium, & his duobus brachiis charitatis amplexatur illum. Eleganter autem duo rivuli charitatis, ubera vocantur, quia mulieres illis tantum solent parvulis exhibere ubera, quos diligunt,

§. 9. QUAM DOLUERIT, DE CHRISTI morte.

1 *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi &c.* Can. 1 *Dum esset rex in 2 accubitu suo, nardus mea dedit odorem suavitatis.* Cant. 1. 11.

Tuam ipsius animam pertransibit 3 gladius. Luc. 2 35.

4 *Lilium inter spinas.* Cant. 2.

5 *Stabat juxta crucem Jesu mater ejus.* Ioan. 19.

Surge amica mea, speciosa mea & veni, columba mea 6 in foraminibus petræ in cavernâ maceriæ: ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, 7 vox enim tua dulcis & 8 facies tua decora. Cant. 2. 13 14.

9 *Coma capitis tui sicut purpura Regis*, 10 *vincta* Cant 7. 5.

1. *Fasciculus.*] Rupertus. Nolite, inquit B. Maria solam attendere horam illam qua dilectum meum vidi flagellis cædi, crucifigi, mori, nam tunc quidem juxta Simeonis vaticinium gladius animam meam pertransivit, sed antequam sic pertransiret, longum per me transitum fecit. Prophetissa eram & prævidebam ejus mortem. Cum igitur eum lactarem, sinu foverem & prospicerem ejus mortem, qualem, quantam, quam proximam me putatis materni doloris pertulisse passionem? hoc est quod modo dico, *fasciculus myrrhæ* &c. commorabitur. O commoratio dulcis quidem, sed plena gemitibus inenarrabilibus. Ad ubera deforis stringebatur & eisdem lactabatur uberibus, simulque inter ubera, intus in corde futurorum præscio, semper apparebat, quali esset morte moriturus.

2. *Accubitu.*] Guilhelmus, loquitur de eo accubitu de quo Jacob in Gen. requiescens accubuisti ut leo .i. de morte in cruce, in qua accubuit requiescens ut leo, sed non occubuit ut leo. Accubuit moriens, ut leo, quia potestatem habebat ponendi animam suam, & sepultus accubuit ut leo, potestatem habens iterum sumendi eam. Accubuit ut Rex vitæ & mortis dominatum tenens: Tunc ergo nardus mea .i. charitas mea tota se effudit in filium: dum tota illi commortua fuit, & consepulta per maternum affectum qui dedit odorem suavem, dum Angelis & hominibus innotuit. *c.* 49. 9. *Ioan.* 10. 18.

3 *Gladius*) Gladius hic est crucis supplicium quo mortuus Christus. Hic gladius dum Christum interemit, etiam summo dolore & cruciatu affecit ejus matrem tum quia summè amabat Christum, tum ob varios eosque acerbissimos filii dolores & tormenta. Ita ferè Hier. Serm. de Assumpt. & Bern. Hom. quadam de B. Virgine in illud Apoc. 12. signum magnum.

4. *Lilium &c.*) Rupertus. Fuit B. Maria lilium inter spinas, quia quæcumque spinæ filium, eædem matrem confixerunt, & laceraunt vulneribus condolentiæ & compassionis.

5 *Stabat &c.*) Guilhelmus. Quis non tam piam matrem dulcissimo filio in cruce morienti astantem, acerrimi doloris intelligat crucem intus toleraſſe? plane ille intus, & illa foris patiebatur crucem. Stabat illa juxta crucem sui Jesu atque eo ipso sibimet quodammodo ipsa erat in cruce acta & dum erecta stat juxta crucē filii, ipsa sibi quodammodo per affectum maternum facta erat crux. Observatum à Cyrillo tunc impletam Simeonis prophetiam Lucæ 2. 35. de qua paulo antè.

6. *In foraminibus.*] Rupertus. In quo vel ubi ero columba gemens (ita inducit B. Virginem loquentem) cui respondet Christus: In foraminibus petræ &c. Scit enim (ita pergit inducere Deiparam loquentem) firom vel habitum mentis meæ, quia clavi ejus & lancea à me antequam ejus corpus penetrarent mente prævisa erant, erantque multo antè animæ meæ vulnera, & in ipsis gemebam sicut columba. Addit eundem Christum esse petram, at maceriam; quatenus mortalis erat maceria; quatenus immortalis, petra, sed solidissima, licet in ea retinuerit vulnera & foramina. Age ergo, ô columba, age quod agis, contemplare quod contemplatus, atque hoc modo semper ostende mihi faciem tuam, .i. fidem tuam, & sonet vox laudis & gratiarum actionis in auribus meis.

7. *Vox tua dulcis.*) Rupertus. In quo dulcis? In eo nimirum quod columba mea es, & in foraminibus jam dictis & sicut columba gemitum pro cantu habes: canendo gemis, & gemendo canis, & ipsa exultatio qua exultavit spiritus tuus in Deo salutari tuo plena est gemitibus, plena lachrymis.

8. *Facies &c.*] Rupertus. In quo facies tua decora? In eò videlicet quod magna est fides tua (per fidem sicut per faciem à Deo cognoscimur, ait Gregorius) magna humilitas tua ipse est decor quem concupivit rex juxta illud: Audi filia (en fidem quæ ex auditu) & vide, & inclina aurem

tatem tuam, & obliviſcere populum tuum, & domum patris tui, & concupiſcet rex decorem tuum. Pſal. 44. 11. 12.

9 *Comæ.*] Per comas capitis intelligit Guilh. prias cogitationes Deiparæ à principali i. à mente ejus prodeuntes. Hæ vero aſſimilantur purpuræ Regis. Purpura hæc, eſt proprio rubens ſanguine caro Chriſti. Purpura, inquam, eſt ſeu indumentum ſactum Verbi ex quo verbum caro factum eſt: ſed tempore paſſionis in regalem purpuram eſt tincta in proprio ſanguine. Purpuram, inquam, hominibus & Angelis adorandam, nam & Apoſt. dicit propter mortem ei datum nomen ſuper omne nomen, ut in nomine Iesu &c. Dum autem ſacra illa caro clavis & lancea foderetur, & regalis purpura laceraretur, pię matris animam pertranſivit gladius: quot enim vulnera filius in carne, tot accipiebat mater in mente. Rubebat caro filii ſanguine paſſionis, rubebat mens matris ſanguine compaſſionis. *ad Philippen* 2. 10.

10. *Vincta canalibus.*] Hailgrinus per hoc vult ſignificari recentem purpuræ tincturam: lana enim unde fit purpura ligatur in canalibus, eique ſuperfunditur ſanguis conchiliorū & ſic tingitur. Sentuſque eſt: Mens tua & cogitationes tuæ tinctæ in ſanguine Dominicæ paſſionis ſic affectæ ſemper fuere quaſi recentem viderent ſanguinem de vulneribus profluentem.

§. 10. QUAM FUIT GAVISA DE CHRISTI reſurrectione, quod etiam eſt eximiæ in illum caritatis argumentum.

1 *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Cant. 1. 14.

1. *Botrus &c.*] Rupertus. Fuerat faſciculus myrrhæ quia moriturus, & botrus cypri erat quia reſurrecturus & ultra non moritur: unde mihi quidem ſummum gaudium. Botrus, inquam, cypri, i. inſulæ optimum afferentis vinum, quia non qualecumque ſed optimum eſt vinum reſurrectionis: & hoc in vineis Engaddi i. fontis hædi. Cur ita? Quia meus iſte dilectus non oves, non juſtos, at hædos, at peccatores vocare venit, ut reſurgant in reſurrectione prima qui fuerant per peccatum mortui: reſurgant, inquam, in fonte hædi. i. baptiſmi, quo regenerati, oves fiunt qui erant hædi. Ad hujuſmodi fontem venientes jam non vineæ ſunt, ſed vineæ fiunt, ab alio translati, in alio plantati; unde Apoſtolus: Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis ejus, ſimul & reſurrectionis erimus. In iſtis plantationibus, in iſtis vineis apparet iſte botrus cypri, ſapit dulcedo reſurrectionis iſtius dilecti mei. *Rom.* 6.

Simplicius per vineas Engaddi poſſumus cum Titelmanno accipere præſtantiſſimos botros qui naſci ſolent circa montes Engaddi, qui non longè ſunt à mari mortuo, quò fugit David (quia altiſſimi ſunt & prætupti) à facie Saul. Itaque ſponſa ſponſum ſuum (ratione gaudii reſurrectionis ejus) confert cum præſtantiſſimo botro Engaddi, qui ideo dicitur cypri, quia cyprinum ſaporem præber guſtanti. Eſt autem cyprus arbor aromatica, ſemen ſimile coriandri habens, unde oleum exprimitur quod cyprus vocatur, unde & regium unguentum paratur. Cum autem frequens ſit hæc arbor, aut frutex in Engadditicis vinetis, ideo quæ vitium proprietas eſt, aſciſcere ſaporem, juxta radices propè creſcentium fruticum vel herbarum, fiebat ut botriones inibi nati ſaporem & odorem cypri referrent, ideoque in pretio habebantur, ſicut hodie in Hiſpania & Italia, botri muſcatellini. Vide Deltio qui varias hujus loci affert explicationes. 1. *Reg.* 18.

§. 11. DE CHARITATE B. MARIÆ erga proximum,

AC PRIMUM ERGA ELISABETH.

Exurgens Maria in diebus illis abiit in montana cum feſtinatione in civitatem Iuda, & intravit in domum Zachariæ, & ſalutavit Eliſabeth. Lucæ 1.

ERGA PAUPERUM SPONSUM IN Cana Galileæ.

Deficiente vino, 2 dicit mater Ieſu ad eum. Vinum non habent. Ioan. 2.

COMMENDANTUR B. MARIÆ CARITATI & curæ Chriſtiani omnes.

3 *Averte oculos tuos à me, 4 ipſi me avolare fecerunt. 5 Capilli tui ſicut greges caprarum quæ apparuerunt de Galaad.* Cant. 6. 4.

Dicit Ieſus 5 diſcipulo: 6 Ecce mater tua. Ioan. 19.

INVITATUR AD EXERCENDUM ZELUM animarum, & ad paſcendum gregem Dominicum.

6 *Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, 7 egredere & abi poſt veſtigia gregum tuorum, & 8 paſce hædos 9 tuos juxta tabernacula 10 paſtorum.* Cant. 18.

INVITATUR AD ORANDUM pro Ecclesia.

21 *Que habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocem tuam* Cant. 8. 13.

POLLICETUR B. MARIA SE ECCLESIÆ curam suscepturam.

22 *Ibi dabo tibi ubera mea.* Cant. 7. 12.

EIUS PRO EA SOLICITUDO.

Vide num. 24. ex Cant. 7. 11, 12.

HORTATUR B. MARIA UT AD SE CONfugiamus, opemque promittit.

Ego 13 *murus &* 14 *ubera mea* 15. *sicut turris.* Cant. 8. 10.

BEATA MARIA EST ECCLESIÆ CUSTOS & congregationum sub ejus nomine erectarum.

16 *Posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodivi.* Cant. 1. 5.

B. VIRGO EST IUSTORUM IN UTROQUE sexu nutrix & mater.

Duo ubera tua 17 *sicut duo hinnuli gemelli capreæ.* Cant. 7. 3.

IIS IPSIS COMPASSIONIS ET CONGRATUlationis impendit affectum.

18 *Duo ubera tua &c.* Cant. 7. 3.

OMNIBUS AD SE CONFUGIENTIBUS CONsolationem impertit & exultationem.

Erunt 19 *ubera tua sicut botri vineæ.* Cant. 7. 8.

NEMINEM EXCLUDIT A SUA CARITATE & misericordia, nec personas acceptat.

Signum magnum apparuit in cælo, 20 *mulier amicta Sole.* Apoc. 12. 1.

21 *Umbilicus tuus, ut crater tornatilis.* Cant. 7. 2.

NUNQUAM DEFICIT EIUS CARITAS.

Crater tornatilis 23 *nunquam indigens poculis.* Cant. 7. 2.

Venter tuus sicut 24 *acervus tritici,* Cant. 7. 2.

QUANTUS FUERIT ZELUS DEIPARÆ pro conversione gentium.

Veni dilecte mi 24 *egrediamur in agrum, commoremur in villis.* 25 *Manè surgamus ad vineas, videamus si floruit* 26 *vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.* Cant. 7. 11. 12.

POLLICETUR B. VIRGO SE CARITATE SUA & vitæ exemplo & verbo, Martyres inceniturum amore Dei.

27 *Dabo tibi mustum malorum granatorum meorum.* Cant. 8. 2.

1. *Montana.*] i. Loca montuosa Judææ ubi habitabat Elisabeth. Tria hic maximè commendant caritatem B. Mariæ quod in montana abierit, iterque bene longum & arduum virgo tenerrima susceperit. Quod cum festinatione, stimulata nimirum igne amoris ferventique desiderio maximæ utilitatis, quam inde tum Elisabeth, tum infantem Joannem percepturos prævidebat. Quod eam prior salutaverit, manseritque cum ea quasi mensibus tribus, eique varia præstiterit obsequia quæ tum solent exhiberi iis quæ proximæ sunt partui. Unde Ambrosius dicit B. Mariam hoc iter tam laboriosum suscepisse officii causa, festinasseque præ gaudio eò quod de Elisabeth audierat eam brevi partituram, (quod sanè charitatis est) & ut ei gratularetur tantum beneficium: Habent enim (ut benè Rupertus l. 1. in Cant.) hoc proprium Sancti omnes qui in veritate sanctum habent charitatis spiritum ut ita gratulentur de beneficiis quæ aliis impensa perceperunt, quemadmodum de suis. Tum properant mutuos sibi præbere conspectus, tum dulcia miscere colloquia, certatimque opportuna, importuna impendere invicem devotæ charitatis obsequia. Huicque sancto B. Mariæ applicat illud: Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. q. d. prior, ô sponse, visitasti Elisabeth dum ei miraculosum dedisti conceptum, trahe me post te, fac me etiam eam adire & currere in odorem unguentorum tuorum. Preti sum erat unguentum, & magnum beneficium mattem fieri, & ejus quidem qui præcursor erat futurus &c. *Cant.* 1.

2. *Dicit &c.*] Hic se prodit B. Mariæ caritas perfecta, quia à nemine rogata, sed motu proprio succurrit pauperũ indigentiæ. Ea enim censetur perfecta caritas quæ etiã preces prævenit:

Peti-

Petitio enim censetur apud homines quædam pretii exhibitio, quare charitas quæ expectat dum petatur quid, minus est perfecta, quia minus liberalis, tanto est enim liberalior, quanto minus rogari expectat.

3. *Averte*] Verba sunt sponsi ad matrem, ait Guilhelmus. q. d. ô pia mater, iam non est necesse tibi sollicitari, ut olim quando me parvulum pannis involvebas, lacte alebas, sive quando grandiorem pane nutriebas, aut quando in me iam virum factum materna pietate abundabas, unde mihi etiam morienti adstabas cum crucifixo crucifixa. Iam vero noli me, pia mater, aspicere ut olim, ut mater, averte à me maternos oculos, sed aspice me velut amica & sponsa oculis maternis à me aversis, aspice filios & fratres meos. Ne claudas illos, sed averte à me: transfer maternam charitatem à me in meos.

4. *Ipse me &c.*]. i. propter ipsos oculos tuos avolavi à te, ut avertas oculos illos tuos maternos à me; Ascendens in cœlum avolavi à te; ut à me in meos transferres teneritudinem maternæ charitatis.

5. *Capilli &c.*] Rationem reddit cur velit eam Christus filios suos materna charitate cõplecti, quia omnes superas meritis, & non tantum actiones tuæ, sed & cogitationes tuæ, (significatæ per capillos quæ cogitationes de capite seu arce hominis nascuntur) sunt sicut grex caprarum. De capris ut notat Guilhelmus fiebat oblatio pro peccato. Cum ergo dilectus gregi caprarum capillos piæ matris comparat, etiam simplices cogitationes eius excellenti gratia, non modicas pro peccatis filiorum propitiationes ostendit. Aliam interpretationem v. §. 1.

5. *Discipulo*] Repræsentabat Joannes Ecclesiam universam, & quod ei dictum, nobis singulis dictum putemus.

5. *Ecce mater tua*] Eam igitur dat nobis in matrem, omnesque nos eius prodectioni commendat, nosque vult fidenter ad eam tanquam ad matrem in rebus omnibus adire: cum post Christum nemo sit omnium ad quem tutius confugere possimus, & securius.

6. *Si ignoras te*] i. Quoniam non ignoras te, nam si, hoc loco non est particula dubitantis, sed contrarium fortius asserentis, ut probant recentiores allatis similibus locutionibus. Hailgrinus Cardin. dicit, Si, æquivalere interrogationi. i. An ignoras te; vultque illud *Te* pronuntiari cum pondere, magnamque in se continere emphasim q. d. An ignoras te quod sis stella maris? quod sis mulierum pulcherrima?

7. *Egredere &c.*] Honorius. Egredere ut mulierem fortem decet de naturali huic sexui imbecillitate, animum virilem retine, & pro grege communi nullum laborem recusa. Abi, inquam, post vestigia gregum tuorum, quære oves palabundas, congrega eas in ovile meum. Egredere de quiete tuæ contemplationis, oves fugitivas humeris, ut me facere vidisti, in caulas reporta.

8. *Pasce hædos*] Honorius adhuc lascivientes vitio potius ætatis quam obfirmata malitia hædos adhuc per culpam, pasce sinceritatis & veritatis pabulo.

9. *Tuos*] Acutè Guilhelmus observat non omnes hædos seu peccatores esse hædos B. Mariæ. Hædos illos eius, non esse peccatores illos qui circa matrem charitatis indevoti & inofficiosi opem eius vel non, vel tepidè requirunt: nec illos, qui licet eam studiosè venerentur, eiusque opem implorent, sed à suis sceleribus non convertantur. Hos illam non agnoscere quia sic volunt eam esse matrem pietatis & charitatis, ut non sit mater justitiæ & veritatis. Solos eius hædos esse qui ut eius opem assequantur, peccata deserunt: hi adhuc quodammodo hædi sunt, quia de recentium criminum vulnere adhuc sauciam habent conscientiam, sed tamen hædi sunt Mariæ & Jesu ab eis confovendi, sanandi, & paullatim in oves mutandi, & de sinistra in dextram transferendi. Observat idem in grege esse oves & hædos, nominatimque B. Virgini commendatos esse hædos, quia eorum maior habenda cura. Sicut & agnorum, ideo Petro bis dictum; Pasce agnos meos, semel autem: Pasce oves meas. Observat denique, commendata licet B. Petro totius gregis cura, adhuc specialiter sauciam & imbecillem eius partem B. Mariæ commendari.

10. *Pastorum*] Alanus, id est Prælatorum Ecclesiæ.

11. *Quæ habitas &c.*] Hailgrinus. Quæ habitas in hortis gratiarum & virtutum. Fac me audire vocem tuam. In precibus, quia Amici. i. Angeli auscultant, ut quod a me petietis, statim officioso peragant ministerio.

12. *Ibi &c.*]. i. in Ecclesia gentium ego dabo quæ olim tibi in Ecclesia Judeorum dedi ubera mea: sed dabo iam ubera spiritualia tibi, quia par-

parvulis tuis, quos pascam spiritualiter lacte maternæ pietatis. Denique pro eo quod tibi sum mater corporalis, ero tuis mater spiritualis, materna charitate quasi proprios parturiens filios, donec plenius formeris in eis, materna itē cura nutriens eos, donec usque in virum perfectum grandescas in eis. Totum hoc faciam, assiduè eos tibi commendando, & augmenta gratiarum eis à te piis precibus impetrando Guilhelmus.

13. *murus*] Guilhelmus, q. d. parvuli estis, ó mortales, & delicati, nondum idonei stare in acie contra hostes, etgo ad me confugite. Ego murus ad protegendum, murus inexpugnabilis eos cingens qui ad me confugiunt, planè qui hoc muro cingitur tutus est à leone qui circuit quærens quem devoret.

14. *Vbera*] Guilh. Ego murus, simul sum & mater, murus ad protegendum, mater ad nutriendum: murus infirmis, mater parvulis. Propter in sufficientiam virium campum times? Murus sum, intra me abscondere à facie inimici. De parvitate tua confunderis; & crescere vis? Mater sum, meo lacte nutrire. Murus sum per fortitudinem, mater per charitatem. Ego murus inexpugnabilis, & excelsa habens propugnacula. Ego mater amabilis, & grandia habens ubera. Quam grandia?

15. *Sicut turris*] Guilh. Vbera mea non sunt ubera tantum, sed etiam turris: non tantum nutriendi, sed protegendi vim habent &c. repetit ferè quæ iam dicta de muro, sed verbis aliis.

16. *Posuerunt &c.*] Rupertus. Judæi me à se ut & Apostolos filii mei, repellentes & fugantes, curam gentilium quasi imperaturi: Non ego illos odio ullo deserui, sed illi me sua incredulitate reiecerunt. Ideo vineam illam maternam non custodivi, quia noluit custodiri. Quod Rupertus dicit de particularibus Ecclesiis idem de totis Sodalitiis sub patrocinio B. V. M. erectis meritò dici posse videtur, quas privatas esse & peculiares eius vineas observavit Delrio in hunc locum.

17. *Sicut*] i. congruunt, conveniunt duobus hinnulis. i. ex utroque sexu electis: congruunt, inquam, quia eorum imbecillitatem congruè fovent & nutriunt. Ita Guilh. qui interpretationem suam particulæ *sicut*, tuetur illo loco Apostoli: *ad Gal* 4. 12. Estote sicut ego, quia ego sicut vos, inquit, congruite mihi, sicut ego congruo vobis per charitatis condescensionem, sic dicitur piæ matri: Duo ubera tua sicut duo hinnuli. i. Duo ubera tua duobus cōgruunt hinnulis. Verū ut ostendat pia mater se non quibusvis ubera sua propinare Cant. 4. v. 5. additur gemelli qui pascuntur in liliis. Planè, inquit Guilhel. qui pascuntur uberibus piæ matris, pascuntur etiam in liliis, per quorum candorem munditia conversationis, per odorem vero bona fama significatur. Qui contentus munditia vitæ suæ negligit famā suam, candorem habet sine odore, qui appetens famæ non curat de munditia vitæ odorem habet sine candore. Neuter de liliis pascitur, quare nec de uberibus Matris, multo minus qui & operibus fœdi & fama fœtidi inveniuntur.

Neque vero sufficit ad tempus pasci in liliis, sed id faciendum usque in finem: additur enim, qui pascuntur in liliis donec aspiret dies, & inclinentur umbræ: dies inquam illa æterna, cui non succedit nox, & quæ omnes ignotatiæ, peccatorum, & adversitatum umbras & tenebras fugabit.

18. *Duo ubera &c.*] Guilhel. sicut (inquit) duo habes ubera foris quibus filium aluisti, ita intus duo habes ubera ad alenda membra eius, unum compassionis, alterum congratulationis. Ut enim eorum infirmitatibus compatitur maximè Virgo, sic eorum profectibus maternè congratulatur. Cum infirmitates nostras piis precibus sublevat, lactat nos ubere compassionis, & cum profectus nostros juvat, lactat nos ubere congratulationis.

19. *Vbera*] Guilhelmus, Sugite de uberibus ejus lac consolationis, donec ea ipsa assimilentur botris ut bibatis ex ipsis vinum inebrians, sanctæ exultationis. Qui recenter de peccatis emergunt & adhuc pro recentibus plagis æstum habent conscientiæ, itaque affecti B. Virginis opem implorant, ad ejusque ubera confugiunt, illis primùm ne abundātiori tristitia absorbeantur præbet lac consolationis, sed necdum ubera ejus assimilantur botris donec paulatim per dignos fructus pœnitentiæ, & B. Virginis merita precesque de cervicibus venæ exhalarati, sanctæ exultationis vino inebriantur, sic facta sunt eis ubera piæ matris quasi botri vineæ.

20. *Mulier &c*] Bern. serm. de B. Maria per hanc mulierem tam prodigiosam intelligit Deiparam, quæ dicitur amicta Sole, quia universos misericordiæ suæ radiis illustrat, & sicut Sol super bonos & malos indifferenter oritur: sic ipsa quo-

quoque præterita non discutit merita, sed omnibus sese exorabilem, omnibus clementissimam præbet, omnium denique necessitates amplissimo quodam miseratur affectu.

21 *Vmbilicus*].i. Tu ratione umbilici, seu eius qui ex utero tuo fluxit q.d. quia mater es Dei, ideo &c.

22 *Crater &c.*]Guilh.i. Scyphus magnus torno fabricatus, qui quidem erat sine angulo & ruga, sed ubique æquabilis & uniformis, quia laudabili æquitate.i. sine acceptione personarum quantum in se est omnibus salutem propinat. Non enim despectis piscatoribus vitam propinat imperatoribus, quod utique si faceret crater quidem, sed utique tornatilis non esset.

23. *Nunquam &c.*]Guilh. Quotlibet inde hauriant & quantumlibet hauriant, nequit hic crater exhauriri, puteus est aquarum viventium quæ perennes sunt, fons est hortorũ, cuius aquæ fluunt semper: Nam etsi inde bibant omnes, peccatores tetræ, nihilominus abundat & redundat. Quotidie toti mundo de illo cratere magno propinatur dum variis ea modis iuvat mortales, liberatione energumenorum, claudorum, cœcorum, aridorũ Quid dicam de morbis spiritualibus, errorum, peccatorum, tristitiæ &c. nunquam tamen deficit.

24. *Acervus*] Ex quo semper licet accipere. Ex acervo tritici (inquit Guilh.) vivunt animalia pusilla cum magnis, quia benedictio data est omnibus qui timent Dominum, pusillis cum maioribus. Vita nostra post Christum est B. Maria, unde vivunt animalia rationalia, quorum cibus est triticum, non pascuntur ex hoc acervo qui desipiendo & peccando comparati sunt jumentis insipientibus (quorum cibus est hordeum) & similes facti sunt illis.

24. *Egrediamur &c.*] Guilh. i. parum est te esse in Judæa notum, extende etiam usque in Idumæam calceamentum tuum. Salva populos gentium, qui per huius mundi agrum quaquaversum dispersi sunt. Egrediamur in mundum universum, & prædicemus Evangelium omni creaturæ. Commoremur in villulis gentium usque ad vesperam mundi.

Hailgrinus his verbis vult ostendi solicitudinem Deiparæ, ro Ecclesia, qualiter soliciter filium ut eam visitet & videat profectus, ut quod minus est visitando compleat.

Visitemus, inquit, eos qui sunt in agro, & qui vomere prædicationis humanorum cordium terram scindunt. Commoremur in villis facientes mansionem apud eos, qui habitantes in unum, per dilectionem uno jure vivunt,

25. *Manè &c.*] Guilh.i. maturè dum adhuc nascentis Ecclesiæ manè est, dum adhuc in suis est primordiis. Surgamus ad vineas in gentibus plantandas & excolendas, vesperè.i, circa finem mundi redituri ad vineam illam Domini Sabaoth quæ nunc degeneravit.

26, *Vinea*].i. Ecclesia catholica, quæ ex particularibus ecclesiis colauit: Videamus inquam, an hæc vinea toto terrarum orbe propagata floruit in inchoantibus, fructificavit in proficientibus, sed potissimum attendamus flores malorum punicorum.i. decus & devotionem Martyrum propter te proprio cruore rubentium. Ita Guilhelmus.

27. *Dabo tibi &c.*].i. Verbo & exemplo efficiam, ut multorum spiritus amore tui ferveant, intantum ut moriendo pro te, gloriòsi Martyres fiant, qui per mala rubea significantur. Vno verbo, dabo tibi mustum i. sanguinem malorum granatorum.i. Martyrum. Sed quomodo *meorum?* Quia hoc erit ad gloriam meam quod per me amore Christi rubuerint, & ad tam excellentem profecerint charitatem ut animam suam ponant pro filio meo, qua nulla maior esse potest. Ita ferè Guilh.

CAPUT VI.

De B. Mariæ virtutibus moralibus sigillatim ferè secundum ordinem Doctoris Angelici in 2. 2.

Agendum primum de fine seu intentione quam sibi B. Maria in suis operibus, virtutumque actibus præfigebat, per intentionem namque obliquam etiam virtutes fiunt vitia.

§.1. INTENTIO B. MARIÆ FUIT simplex, pura, & recta.

1 *Oculi tui* 2 *columbarum.* Cant.1.15.

Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut 3 *virgula fumi?* Cant.3.6.

1 *Oculi tui*] Honorius.i. intentiones operum tuorum.

2. *Columbarum*].i. sunt sinceræ & simplices Guilh.

Guilh. notat dici columbarum non columbæ; ad denotandam multam & insignem ejus simplicitatem, ut in ea multorum virtus quasi aggregata videatur.

5. *Virgula*] Ob rectitudinem operis & intentionis virgulæ comparatur, inquit Cardinalis Hailgrinus.

§. 2. Hac sua recta operum intentione, terribilis fuit dæmonibus.

1 *Statura tua assimilata est* 2 *palmæ*, Cant. 7. 7.

1. *Statura*] Hailgrinus, i. rectitudo bonæ intentionis, & sanctæ operationis directio.

2. *Palmæ*] Ut sicut palma, i. arbor triumphalis crucis Domini terret malignos spiritus, sic B. Virgo merito suæ rectitudinis malignos spiritus terreat atque adeo expellat, quod quidem quotidiana docet experientia, vel solo enim Mariæ nomine terrentur dæmones.

§. 3. Solus Deus novit quam fuerit pura B. Mariæ intentio.

1 *Sicut fragmen mali punici gena tua*, 2 *absque eo quod intrinsecus latet*, Cant. 4. 3.

1. *Sicut &c.*] Hoc infra explicabitur ubi de verecundia, §. 30. modo sufficit varias virtutes externas ferè, B. Virginis commemoratas, post quas subdit: absque eo quod intrinsecus latet. Quod soli inquit Guilh. cognitum Deo: Nam quanta fuerit puritas conscientiæ B. Virginis, quam recta ejus intentio ille solus novit qui talem futuram præscivit, & ut talis esset auxilium dedit.

§. 4. De eius prudentia.

1 *Nasus tuus sicut turris Libani quæ respicit contra Damascum*, Cant. 7. 4.

2 *Cogitabat qualis esset ista salutatio*, Luc. 1.

1. *Nasus*] Naso discernuntur odores boni à malis, eoque docetur homo quæ aspernari & quænam ori admovere debeat. Naso igitur secundum Hailgrinum significatur prudentia Deiparæ qua & præsentit diaboli malitiam, & à longè quasi de specula prævidet, ut sicut turris pro nobis se fortiter opponat: Dicitur que sita in Libano ut ostendatur quod candore virginitatis suæ tanquam pede, valeat serpentis caput contexere.

2. *Cogitabat*] Observatum à Toleto, B. Virginem cogitare apud se & secum perpendere salutationis causam, insignis fuisse prudentiæ: ad eandem pertinet prudentiam (ut observatum ab Ambrosio) quod non respondent Angelo antequam intellexisset quid sibi illa sua tam magnifica salutatione vellet. Imbiberat quippe illud Eccli. c. 11. Priusquam audeas non respondeas verbum; quod quidem non ad externam tantum auditionem pertinet, sed multò magis ad internam & ad intelligentiam rei de qua sermo est.

§. Add. De eius religione in Deum.

1 *Ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem in die solemni Paschæ*, Luc. 2.

1. *Ibant*] Præceperat Dominus ut omnes mares se per annum ascenderent in templum, Exodi 23. & Deuter. 16. quo præcepto licet non teneretur Deipara, ob insignem tamen in Deum religionem singulis annis ad templum ascendebat.

§. 5. De eius obedientia.

1 *Collum tuum sicut* 2 *monilia*, Cant. 1. 11.

Ascendit Joseph in Bethlehem, ut profiteretur cum 3 *Maria &c.* Luc. 2.

Postquam impleti sunt dies purgationis Mariæ secundum 4 *legem Moysi tulerunt Jesum in Jerusalem*, Luc. 2.

1. *Collum*] Per collum quod inclinare solemus in obedientiæ signum, significatur secundum Alanum obedientia & subjectio quam Christo exhibuit.

2. *Sicut monilia*] Guilh. Proinde non eget aliis monilibus, sed tat est in seipso pulchrum non minus quam ipsa monilia.

3 *Maria*] Ut scilicet obediret Cæsaris edicto quo justum erat describi universum orbem.

4 *Legem*] Consel. Basil. Isa. 7. & multi alii non fuisse B. Mariam illa lege comprehensam, quia non peperit suscepto semine quod positum in verbis legis censent ad eam excludendam. Voluit tamen legem hanc servare ad obedientiæ exemplum.

De eius oratione et contemplatione.

§. 6. Deum laudat, eique agit gratias.

1 *Magnificat anima mea Dominum*, Luc. 1.

1. *Magnificat*] Magnas laudes audierat B. Maria ab Elisabeth, ob quas modo Deum laudat, q. d. Confiteor me magna habere & matrem Dei esse,

esse, sed ea Deò tribuo ob quæ eum magnifico, id est, laudo, & magnitudinem eius confiteor: neque enim potest creatura magnum facere Deum.

§. 7. MARIA SANCTOS OMNES SUPERAVIT orando, & Deum laudando, & quam essent Deo gratæ, quas ei dabat laudes, gratiarumque actiones.

1 *Guttur tuum sicut vinum optimum, 2 dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum*, Cant. 7. 9.

1 *Guttur*] In gutture ait Guilhelmus vocis officium est. Habet autem & homo interior guttur suum spirituale, quo plerumque intus in laude Dei clamosus est, licet exterius taceat: Tunc autem guttur est sicut vinum, quando Dei laus secundum Psalmistam est iucunda & decora, vinum namque & sapore iucundum, & colore decorum est. Psal. 146. 1. Nullus autem tam decorè atque iucunde Deum laudavit unquam, quam mater Dei: neque verò ulli sanctorum tanta laudum Dei occasio suppetebat: quare non simpliciter guttur eius vino, aut vino bono, sed vino optimo comparatur.

2. *Dignum*] Quia vinum optimum, nempe laus decora & iucunda, ideo dignum ad potandum dilecto & ruminandum. Quia bonum libenter potat, & quia optimum libenter ruminat, i. laudationem quam illi iugiter omnia virginis ossa dicunt, profusiore dignatione acceptat. Guilhelmus.

§. 8. ASSIDUA ERAT IN MEDITATIONE passionis & dolorum Christi.

Vide c. 5. §. 9. testimonio 6 ex Cant. 2. 13. 14.

§. 9. CONTEMPLANDO VULNERAT cor Christi.

Vulnerasti cor meum in 1 uno oculorum tuorum, Cant. 4. 9.

1. *In uno*] Rupertus interpretatur perseverantiam contemplationis, qua alter oculorum clauditur rebus terrenis. Ducitur autem similitudo ab amante qui maximè capitur venustate oculorum.

§. 10. ADIURATIO SPONSI NE IMPEDIATUR B. Mariæ oratio & contemplatio.

Adiuro vos filiæ Hierusalem per 1 capreas, 2 cervosque camporum, ne 3 suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam 4 quoadusque ipsa velit, Cantic. 2. 7.

1. *Capreas*] Guilh. per has accipe Prophetas propter acumen videndi.

2. *Cervos*] Hi designant Patriarchas, qui ad instar cervorum qui armati cornibus, & inimici serpentibus, legem Dei magno animi ardore æmulabantur.

1. *Suscitetis*] A dulci somno contemplationis.

4. *Quoadusque &c.*] Erit enim tempus surgendi à suavitate somni hujus, & tunc quidem non invita sed volens suscitabitur, ut piis vacet doloribus, & morienti mihi materno commoriatur affectu.

§. 11. IN ORATIONE ARDENTER PETIT ut Christus citò resurgat.

1 *Revertere similis esto dilecte mi capreæ, hinnuloque cervorum super montes Bethel*, Cant. 2. 17.

1. *Revertere*] Rupertus, i. resurge, nec tantum peto ut resurgas, sed peto ut id facias velocissimè, & similis esto in revertendo capreæ &c. quorum cursus velocissimus est. Scio quidem quia cito reversurus es iuxta illud quod dixisti: Sicut fuit Jonas in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ. Tridui quidem tempus breve est, at dilectæ longum videtur. Abbrevia hoc ipsum triduum. Suffit ad veritatem scripturarum si partem exiguam primi diei & partem aliquam diei tertii cum die secundo iaceas in sepulchro: Quare revertere cito, & fac secundum nomen tuum quo vocatus es, *accelera spolia detrahe, festina prædari*. Revertere autem super montes Bethel, i. appare principibus domus Dei, Apostolis tuis & mihi, cuius maximè & plusquam illorum es desiderium.

§. 12. PETIT ELECTOS CITO TRANSferri ad cælum.

1. *Revertere &c.* V. testimonium præcedens.

1. *Revertere*] Veni cito mundum iudicaturus, veni inquam more pernicium horum animalium, & iustorum tuorum coloniam in cælum transfer.

§. 13. PROMITTIT SE ORATURAM PRO conversione reliquiarum è Judæis.

5 *Tenui eum nec dimittam, donec introducam in domum matris meæ & in cubiculum genitricis meæ*, Cant. 3. 4.

1. *Tenui &c.*] Tenebo precibus meis sponsum meum. Ostendit (ita Hailgrinus) B. Maria quod indignatus erat Dominus contra vineam suam, scilicet plebem Judaicam quæ conversa erat in amaritudinem, & fecerat labruscas cum debuisset facere uvas, & ait: Tenebo eum ne vineam suam disperdat omnino, nec dimittam: sed continua precum instantia furorem eius retinebo: non dimittam, inquam, donec illum introducam in domum genitricis meæ Synagogæ à qua ortum duxi, donec efficiam precibus meis ut reliquiæ Judæorum agnoscant filium meum, qui iam velamen habeat positum super cor suum. Observare est hic magnam V. Deiparæ tum clementiam, tum potentiam. Insignis clementiæ est tam ardenter pro illis flagitare, qui eius filium unicum tam immaniter peremerant: nec minoris est potentiæ veniam illis exorare, qui se tam horrendo parricidio obstrinxerant.

§. 14. NIHIL A DEO PETIT QUOD NON PIUM & bonum; quomodo eius preces afflictis opem ferant. Quam facilè à Deo audiatur: Quam delectetur eius orationibus.

1. *Guttur tuum*] V. §. 7. ex Cant. 7. 9.

1. *Guttur*] Hailgrinus: orationes tuæ ex gutture procedentes, sunt sicut vinum optimum quod maximè afflictorum dolores relevat: sic quia guttur dividit escas, bonas retinet, malas ejicit, hinc significatur hic, discretio virginis quæ hoc rarum petit quod dilectè petitur, quod bonum, quod sanctum: ideo tale vinum, talis oratio dicitur digna dilecto ad potandum, i. meretur ut ei placeat, & in ea delectetur. Dicitur dignum vinum labris Christi, quia digna est oratio Deiparæ ut ei bene sapiat & placeat. Et sicut vinum optimum sine difficultate & cum delectatione sorbetur, sic petitiones eius cum omni facilitate & delectatione filius admittit. Verum quia eius quod bibitur gustus citò præterit, eius vero quod in ruminatu saporem diu remanet, subdit: & dentibus eius ad ruminandum, ut sic ostendit quod non perfunctoriè, sed tanquam placita & grata affectus dulcedine, in matris orationibus, filius specialiter delectetur.]

§. 15. CHRISTUS MATRI PETENTI nihil negat.

1 *Pete mater mea, neque enim fas est ut avertam faciem tuam.* 3. Reg. 2. 19.

1. *Pete*] Guilh. in Cant. 8. v. 4. applicat hæc verba Christo & B. Virgini. Si, inquit, nuncupativus ille Salomon ei quæ fuit Uriæ, quia eius mater, tantum indulsit, quid verum Salomonem sanctissimæ genitrici suæ facturum putemus. Nonne ei potiori iure dicet quod olim Bethsabeæ audivit. Pete mater mea &c. Norunt hoc Christi ani, atque ideo familiare est eis, piæ matris meritis se commendare; piæ matris suffragia sedulò postulare.

§. 16. QUANTÆ B. MARIÆ CONSOLATIONES spirituales dum oraret.

Anima mea 1 *liquefacta est ut dilectus locutus est.* Cant. 5. 6.

1 *Liquefacta*] Præ igne consolationum cœlestium, quas abintus loquente dilecto percipiebant.

§. 17. COMMENDATUR B. MARIA A GRATIA lachrymarum devotionis.

1 *Oculi tui sicut piscina in Hesebon quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Cant. 7. 3.

1. *Oculi*] Hailgrinus. Commendatur B. V. à gratia lachrymarum quod sic abundaverint oculi eius lachrymis devotionis & amoris, sicut abundant lachrymæ pœnitentiæ in oculis peccatoris. Per filiam enim multitudinis intelligit animam peccatricem, quæ tot dæmonum est filia quot vitiis est polluta: in cuius porta, i. oculis cum hæc anima pœniteat nascuntur piscinæ, i. copia lachrymarum. In Hesebon, i. cingulo mœroris, nam mœror pœnitentiæ tunc cingit hominem, & stringit peccatorum laniem.

§. 18. DE B. MARIÆ FORTITUDINE ANIMI, patientia & laboribus.

Sicut 1 *vitta* 2 *coccinea labia tua* Cant. 4. 3.

Stabat juxta crucem. Vide supra cap. 5. §. 9.

Quem admodum monitu Angeli, nocte fugerit in Ægyptum. V. Matth. 2. 14.

Quanta fuerit eius paupertas, quia in præsepi Christum Dominum reclinavit, pannisque eum involvit. V. Lucæ 2. 7.

Ibidem v. 24. tanta fuit paupertas ut Agnum pro sui purificatione legali offerre non potuerit, quod lex præcipiebat iis qui non erant pauperes, Levit. 12.

De eius castitate. Vide cap. 3. per multos §§.

2. *Vitta*

1 *Vitta*] Hæc ait Guilhelmus fluentes capillos ferunt, significatque B. Virginis silentium quo verbum quasi egredi nitentia impediebat.

2. *Coccinea*] Per coccum rubentem significant Christi pallio: Itaque sicut vitta coccinea sunt labia eius, quòniam tanta fuit animi fortitudine, ut nec tam acerbus materni affectus dolor eiulatum vel clamorem fœmineum, vel vocem ullam fragilis animi indicem exprimeret.

§. 19. B. Maria tota vita libera fuit ab omni motu concupiscentiæ.

Fasciculus 1 *myrrhæ dilectus meus mihi.* Cant. 1. 13.
Venite & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram, auferens 2 *bella usque ad finem terræ.* Psal. 45. 9.
3 *Sub umbra illius quem desideraveram sedi.* Cant. 2. 3.

1. *Myrrha*] Alanus. Quia exclusit ab ea omnem concupiscentiæ putredinem, sicut myrrha carnem servat à putredine immunem.

1 *Bella*] Richardus de sancto Victore l. 1. de Emmanuel c. 29 accommodat hunc versiculum ad B. Mariam, quia in ea nullum fuit internum bellum toto vitæ tempore, sed summa pax.

3. *Sub umbra &c. sedi*] Rupertus. Non steti ad horam sub umbra alicuius ut interdum pateret carnis æstum, interdum haberem refrigerium, sed continuò sedi, quia semper pacem habui, ingiter jus sub umbra illius quievi.

§ 20. De eius Mortificatione corporis.

Manus meæ stillaverunt 1 *myrrham, & digiti mei pleni myrrha* 2 *probatissima.* Cant. 5. 5.

1. *Myrrham*] Rupertus. i. mortificationem carnis & vitiorum, & hoc ad exemplum aliorum, maximèque viduarum & virginum, quibus hæc myrrha necessaria, si statum suum salvum tueri velint.

2 *Probatissima*] Rupertus. i. pretiosissima. Cæterum (inquit) carnem mortificare non propter Deum, at ob vanam gloriam, hoc est quidem manibus stillare myrrham, sed non probatam, nedum probatissimam. Idem confirmator à Guilhelmo, neque cuiquam aut cogitandum est B. Mariam ad singularem Dei muneris prærogativam suaviter & deliciosè vivendo perveniisse, quia sapientia (Verbi æterni) non invenitur in terra suaviter viventium, sed virtutes animi quæ illi erant pro manibus ad bene agendum non mel, sed myrrham distillaverunt. i. mortificationem: continentiam à voluptatibus &c.

§. 21. De eius humilitate.

Egredietur 1 *virga de radice Iesse.* Isaiæ 11. 2.
2 *Collum tuum sicut monilia.* Cant. 1. 11.
3 *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es: oculi tui columbarum* Cant. 1. 15.
4 *Ego lilium convallium.* Cant. 2. 2.
5 *Dilectus meus mihi & ego illi.* Cant. 2. 16.
Quæ est ista quæ ascendit de deserto, 6 *deliciis affluens, innixa super dilectum?* Cant. 8. 5.
Intravit in domum Zachariæ, & 7 *salutavit Elisabeth.* Lucæ 1.
Respexit 8 *humilitatem ancillæ suæ.* Lucæ 1.
9 *Pater tuus & ego dolentes quærebamus te.* Lucæ 2.
10. *Sicut turris David collum tuum.* Cant. 4. 4.
11 *Quam pulchra es & quam decora charissima in deliciis*

1. *Virga*] Rupertus l. 1. in Cant. applicat hanc virgam humilitati B. Virginis, quæ tanto inquit humilior fuit hominibus huius sæculi, quanto virgula quævis, minor est & gracilior cedris & quercubus magnis, de quibus idem prophetæ dicturus: & egredietur virga, præmiserat: Et excelsi statura succidentur &c.

2. *Collum*] Guilh. per collum intelligit humilitatem, q.d. non riget collum tuum per superbiam sicut collum eius de quo Job: 41. 2. 6. cucurrit adversus Dominum extento collo, sed est pia humilitate flexile: proinde nec eget aliis monilibus, sed satis est in se pulchrum non minus quam ipsa monilia, imo ipsa humilitas monile tuum est, & te ornat. Superbia eget & quærit monilia; humilitas nec quærit nec opus habet. sed tamen sponsus ultrò ea tribuit, quia novit hanc non iis magis ornari, quam eam ornare sua monilia.

3. *Ecce &c.*] Guilhelmus licet bis pulchra sis .i. virginitate & fœcunditate, tamen oculi tui columbarum, quia quanto maior, tanto humiliavit se in omnibus: oculi eius simplices, quia non alia sapiebat, sed quod in tanta excellentia excellentissimum est, humilibus consentiebat; non habuit oculos sublimes in se torvos

1. *Tenui &c.*] Tenebo precibus meis ſponſum meum. Oſtendit (ita Hailgrinus) B. Maria quod ind gnatus erat Dominus contra vineam ſuam, ſcilicet plebem Judaicam quæ converſa erat in avaritudinem, & fecerat labruſcas cum debuiſſet facere uvas, & ait; Tenebo eum ne vineam ſuam diſſiper omnino, nec dimittam: ſed continua precum inſtantia furorem eius retinebo; non dimittam, inquam, donec illum introducam in domum genitricis meæ Synagogæ à qua ortum duxi, donec efficiam precibus meis ut reliquiæ Judæorum agneſcant filium meum, qui iam velamen habent poſitum ſuper cor ſuum. Obſervare eſt hic magnam V. Deiparæ tum clementiam, tum potentiam. Inſignis clementiæ eſt tam ardenter pro illis ſupplicare, qui eius filium unicum tam immaniter peremerant: nec minoris eſt potentiæ veniam illis exorare, qui ſe tam horrendo parricidio obſtrinxerant.

§. 14. NIHIL A DEO PETIT QVOD NON PIVM & bonum; quomodo eius preces afflictis opem ferant. Quam facilè à Deo audiatur: Quam delectetur eius orationibus.

1. *Guttur tuum*] V. §. 7. ex Cant. 7. 9.

1. *Guttur*] Hailgrinus: orationes tuæ ex gutture procedentes, ſunt ſicut vinum optimum quod maximè afflictorum dolores relevat: Et quia guttur dividit eſcas, bonas retinet, malas eiicit, hinc ſignificatur hic, diſcretio virginis quæ hoc ſatum petit quod diſcretè petitur, quod bonum, quod ſanctum: ideo tale vinum, talis oratio dicitur digna dilecto ad potandum, i. meretur ut ei placeat, & in ea delectetur. Dicitur dignum vinum labiis Chriſti, quia digna eſt oratio Deiparæ ut ei bene ſapiat & placeat. Et ſicut vinum optimum ſine difficultate & cum delectatione ſorbetur, ſic petitiones eius cum omni facilitate & delectatione filius admittit. Verum quia eius quod bibitur guſtus citò præterit, eius verò quod ruminatu ſaporem diu remanet, ſubdit; & dentibus eius ad ruminandum, ut ſic oſtendat quod non perfunctoriè, ſed tanquam placita & grata affectus dulcedine, in matris orationibus, filius ſpecialiter delectetur.]

§. 15. CHRISTVS MATRI PETENTI nihil negat.

3 *Pete mater mea, neque enim fas eſt ut avertam faciem tuam.* 3. Reg. 2. 19.

1. *Pete*] Guilh. in Cant. 8. v. 4. applicat hæc verba Chriſto & B. Virgini. Si, inquit, nuncupativus ille Salomon ei quæ fuit Virgo, quia eius mater, tantum indulſit, quid verum Salomonem ſanctiſſimæ genitrici ſuæ facturum putemus. Nonne ei potiori iure dicet quod olim Bethſabeæ audivit. Pete mater mea &c. Norunt hoc Chriſti ani, atque ideo familiare eſt eis, piæ matris meritis ſe commendare; piæ matris ſuffragia ſedulò poſtulare.

§. 16. QVANTÆ B. MARIÆ CONSOLATIONIS ſpirituales dum oraret.

Anima mea liquefacta eſt ut dilectus locutus eſt. Cant. 5. 6.

1 *Liquefacta*] Præ igne conſolationum cœleſtium, quæ abundus loquente dilecto, reficiebantur.

§. 17. COMMENDATVR B. MARIA A GRATIA lachrymarum devotionis.

1 *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Cant. 7. 3.

1. *Oculi*] Hailgrinus. Commendatur B. V. à gratia lachrymarum quod ſic abundaverint oculi eius lachrymis devotionis & amoris, ſicut abundant lachrymæ pœnitentiæ in oculis peccatoris. Per filiam enim multitudinis intelligit animam peccatricem, quæ tot dæmonum eſt filia quot vitiis eſt polluta: in cuius porta, i. oculis cum hæc anima pœniter noſcuntur piſcinæ, i. copia lachrymarum. In Heſebon, i. cingulo mœroris, nam mœror pœnitentiæ tunc cingit hominem, & ſtringit peccatorum ſaniem.

§. 18. DE B. MARIÆ FORTITVDINE ANIMI, patientia & laboribus.

Sicut 1 *vitta* 2 *coccinea labia tua* Cant. 4. 3.

Stabat juxta crucem. Vide ſupra cap. 5. §. 9.

Quemadmodum monitu Angeli, nocte fugerit in Ægyptum. V. Matth. 2. 14.

Quanta fuerit eius paupertas, quia in præſepi Chriſtum Dominum reclinavit pannisque eum involvit. V. Lucæ 2. 7.

Ibidem v. 24. tanta fuit paupertas ut Agnum pro ſui purificatione legali offerre non potuerit, quod lex præcipiebat iis qui non erant pauperes. Levit. 12.

De eius caſtitate. Vide cap. 3. per multos §§.

2 *Vitta*

1. *Vitta*] Hæc ait: Guilhelmus fluentes capillos stringit, significatque B. Virginis silentium quo verbo quasi egredi nitentia impediebat.

2. *Coccinea*] Per coccum rubentem significatur Christi pallio: itaque sicut vitta coccinea sunt labia eius, quoniam tanta fuit animi fortitudine, ut nec tam acerbus materni affectus dolor eiulatum vel clamorem fœmineum, vel vocem ullam tæcti animi indicem exprimeret.

§. 19. B. MARIA TOTA VITA LIBERA FUIT ab omni motu concupiscentiæ.

Fasciculus 1 *myrrhæ dilectus meus mihi*, Cant. 1. 13. *Venite & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram, auferens* 2 *bella usque ad finem terræ*. Psal. 45. 9.

3 *Sub umbra illius quem desideraveram sedi*. Cant. 2. 3.

1. *Myrrhæ*] Alanus. Quia exclusit ab ea omnem concupiscentiæ putredinem, sicut myrrha carnem servat à putredine immunem.

1 *Bella*] Richardus de sancto Victore l. 1. de Emmanuele 29 accommodat hunc versiculum ad B. Mariam, quia in ea nullum fuit internum bellum toto vitæ tempore, sed summa pax.

3. *Sub umbra &c. sedi*] Rupertus. Non fleti ad horam sub umbra altissimi ut interdum paterer carnis æstum, interdum haberem refrigerium, sed continuò sedi, quia semper pacem habui, iugiterque sub umbra illius quievi.

§ 20. DE EIUS MORTIFICATIONE corporis.

Manus meæ stillaverunt 1 *myrrham, & digiti mei pleni myrrha* 2 *probatissima*. Cant. 5. 5.

1. *Myrrham*] Rupertus. i. mortificationem carnis & vitiorum, & hoc ad exemplum aliorum, maximèque viduarum & virginum, quibus hæc myrrha necessaria, si statum suum salvum tueri velint.

2. *Probatissima*] Rupertus. i. pretiosissima. Cæterum (inquit) carnem mortificare non propter Deum, at ob vanam gloriam, hoc est quidem manibus stillare myrrham, sed non probatam, nedum probatissimam. Idem confirmatur à Guilhelmo, neque cuiquam ait cogitandum est B. Mariam ad singularem Dei matris prærogativam suaviter & deliciosè vivendo pervenisse, quia sapientia (Verbi æterni) non inventur in terra suaviter viventium, sed virtutes animi quæ illi erant pro manibus ad bene agendum non mel, sed myrrham distillaverunt. i. mortificationem: continentiam à voluptatibus &c.

§. 21. DE EIUS HUMILITATE.

Egredietur 1 *virga de radice Iesse*. Isaiæ 11. 2.

2 *Collum tuum sicut monilia*. Cant. 1. 11.

3 *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es: oculi tui columbarum* Cant. 1. 15.

4 *Ego lilium convallium*. Cant. 2. 2.

5 *Dilectus meus mihi & ego illi*. Cant. 2. 16.

Quæ est ista quæ ascendit de deserto, 6 *deliciis affluens, innixa super dilectum?* Cant. 8. 5.

Intravit in domum Zachariæ, & 7 *salutavit Elisabeth*. Lucæ 1.

Respexit 8 *humilitatem ancillæ suæ*. Lucæ 1.

9 *Pater tuus & ego dolentes quærebamus te*, Lucæ 2.

10. *Sicut turris David collum tuum*. Cant. 4. 4.

11 *Quam pulchra es & quam decora charissima in deliciis*

1. *Virga*] Rupertus l. 1. in Cant. applicat hanc virgam humilitati B. Virginis, quæ tanto inquit humilior fuit hominibus huius sæculi, quanto virgula quævis, minor est & gracilior cedris & quercubus magnis, de quibus idem propheta dicturus: & egredietur virga, præmiserat: Et excelsi statura succidentur &c.

2. *Collum*] Guilh. per collum intelligit humilitatem, q.d. non tiget collum tuum per superbiam sicut collum eius de quo Job: 39. 20. cucurrit adversus Dominum extento collo, sed est pia humilitate flexile: proinde nec eget aliis monilibus, sed satis est in se pulchrum non minus quam ipsa monilia, imo ipsa humilitas monile tuum est, & te ornat. Superbia eget & quærit monilia; humilitas nec quærit nec opus habet. sed tamen sponsus ultrò ea tribuit, quia novit hanc non iis magis ornari, quam eam ornare sua monilia.

3. *Ecce &c.*] Guilhelmus licet bis pulchra sis .i. virginitate & fœcunditate, tamen oculi tui columbarum, quia quanto maior, tanto humiliavit se in omnibus: oculi eius simplices, quia non alta sapiebat, sed quod in tanta excellentia excellentissimum est, humilibus consentiebat; non habuit oculos sublimes in se torvos

ad alios, neque se magnificabat, neque alios aspernabatur.

4. *Ego &c*] Loquitur hic Christus sponsus, dicitque se lilium convallium (aut Alanus) quia perfecta humilitas (designata per cõvalles) fuit in Maria & in humana Christi natura, ideo persona Virginis & humana natura Verbi, Valles dicuntur propter eminentiam humilitatis. Neque vero tantum valles dicuntur, sed convalles ratione similitudinis, quia B. virgo, specialiter Christo fuit similis.

5. *Dilectus &c.*] Omnia (inquit Guilh. se à Deo habere agnoscit: q. d. non ego prior quicquam dedi illi; sed ille mihi: ideo non dico, Ego dilecto meo & ille mihi: sed, Dilectus meus mihi &c. Dedi ei substantiam quam mihi ante dederat, pavi eum lacte meo, sed quo ante ubera mea replebat. Illi officiosa fui, & hoc ipse ancillæ præstabat.

6. *Deliciis &c.*] Postquam Guilhelmus has delicias interpretatus est, ingentem spiritus suavitatem qua sanctus Spiritu, mentem Deiparæ replebat, hæc subdit. In tanta autem excellentia si custodem bonorum omnium humilitatẽ solicitè tenuisset, proculdubiò ab excellentia cecidisset. Atque hoc est niti super dilectum, quia quanto magis apud Deum excelluit, tanto humilius de se sensit, docta & assueta non in se, sed in Deo spemponere, nec in se, sed in Domino de acceptis muneribus gloriari, ideo aptè postquam dicta est, deliciis affluens, dicitur etiam innixa super dilectum.

7 *Intravit*] Ambrosius. Venit junior ad seniorem, nec solum venit, sed etiam prior salutavit: Decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sis. Noverat deferre senioribus: ponderat etiam superiorem venisse ad inferiorem, & Mariam Dei matrem ad Elisabeth.

8. *Humilitatem*] Theoph. & Euthymius. i. vilitatem & abjectionem, quod fœmina, quod pauper, quod humanis opibus & favore destituta utpote ancilla. Magnæ fuit humilitatis, virgini Deiparæ suam exilitatem considerare & prædicare, ut tali prædicatione Deus exaltaretur magis. *Respicere* autem hic significat favere, beneficiis afficere, complacere sibi in aliquo.

9 *Patet*] Observatum à Toleto, prius nominatum à Deipara Joseph pro humilitate, cum severa esset ipsa mater Christi, atque adeo multo dignior Ioseph. Vide simile Act. 1. 14. ubi B. Maria nominatur ultima post cæteras mulieres ut quæ omnium esset humillima.

10 *Sicut &c.*] Huius explicationem v. infra §. 25 nu. 2. interpretatione ex Guilhelmo.

11. *Quam pulchra &c.*] Rupert. pulchram esse & decoram in deliciis, est in abundantia gratiæ, intelligentia scripturarum, spiritualium solationum copia quæ veræ sunt animi delitiæ. Summam tenere humilitatem, quæ humilitas cordis vera est pulchritudo, res decora & Deo amabilis virtus.

Guilhelmus dicit in iis ipsis deliciis seu solatiis quæ varia recenset dum videt se concepisse Christum, dum utero gestat, dum lactat, dum sinu fovet, dum osculatur, fuisse citatissimam ob eandem humilitatis virtutem; quia in Deum authorem omnia referebat, proximos ob tot & tanta dona non aspernabatur &c.

§ 12. Humilitas Deiparæ fuit Deo longe gratissima.

1 *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris & universi pulveris pigmentarii.* Cant. 3. 6.

Emissiones tuæ &c cyprus cum 2 nardo, nardus & crocus. Cant. 4. 13.

1. *Quæ est ista &c.*] Rupertus. Humilitas tua est, ô ancilla Domini, quam tali admiratione Spiritus sanctus collaudat, Odor tuus, odor humilitatis tuæ præcipuus, ascendit ad eum ut verè sacrificium spiritus contribulati. Quid enim est fumus, & quid pulvis nisi spiritus lachrimosus, & conscientia valde humilis, & tua quidem æstimatione, vera humilitas est fumus innoxius quasi etenim sive roris obustus, & pulvis terræ sine aqua & sitientis: at non ita æstimatione Dei. Tu dicis cum Abraham, pulvis sum terræ qualem ventus dispergit, aura tollit, at Deus dicit, non ita est, sed pulvis es pigmentarii, pulvis myrrhæ & thuris, cœlestis pigmentarii Spiritus sancti. Tu dicis, fumus ego sum retectorum Dei oculis, qualis de fumario ascendit, & ascendens deficit: at ille dicit, non, sed fumus es ex aromatibus myrrhæ & thuris qualem decet ascendere de aureo thuribulo ante altare aureum usque ad os & olfactum Domini. Talis fumus amo tali fumi virgulatu, ô B. Maria, suavem odorem spirasti altissimo, cœlestibus disciplinis erudita atque exercitata.

2. *Nardus*

2. *Nardo*] Rup. Ba significat humilitatem, quæ herba repetitur secundò; quia humilitate ejus mater capius est & capitur Christus.

§ 23. HUMILITATE SUA QUODAMMODO Verbum Patris mortuum ex se incarnaretur.

Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Cant. 1. 12.

1. *Accubitu*] Rup. i. sinu paterno.

1. *Nardus*] i. humilitas mea, quo odore delectatus descendit in uterum meum. Olim in Eva malo fœtore superbiæ eius offensus est, & ideo ab humano genere aversus, nunc autem delectatus bono odore, nardo humilitatis meæ: sic ad genus humanum est conversus. Nardus ait idem Rup. herba est aromatica parvo quidem fruticè vel spica, nequaquam in altum se subrigit, sed comosa atque odoratissima, flore optimo odoris, atque radicula suavi multis usibus probatur utilis: quæ facilè est tum humiliati in genere, tum maximè B Mariæ accommodare.

§. 24. EADEM HUMILITATE CHRISTI COR vulneravit.

Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno crine colli tui. Cant. 4. 9.

1. *Vno crine*] Rupertus unum crinem colli interpretatur cordis humilitatem. Quid enim (inquit) uno crine gracilius, & quid humilitate subtilius? Quid crine flexibilius? & quid humilitate contractius? cujus unus vix apparet, humilitas Mariæ facit ut sibi vix ipsa homo videatur: quæ est hominum & Angelorum Regina.

§ 25. HÆC MARIÆ HUMILITAS TURRIS EST fortissima & pulcherrima.

1 *Collum tuum sicut turris eburnea.* Cant. 7. 4.

Sicut 2 *turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium* Cant. 4. 4.

1. *Collum*] Bo significat humilitatem, dictum superiore §. Itaque, ut Rup. ait humilitas tua, fortitudo magna, fortitudo pulcherrima, & similis turri eburneæ, quæ & aspectu amabilis & statura fortis. Cui fortis, cui amabilis? Deo fortis. Diabolo amabilis, Diabolo terribilis & inaccessa. Quomodo Deo fortis; vincitur Deus humilitate: Ita vicit Jacob Angelum Genes. 32. & Osee 12. ubi dicitur flevit & rogavit eum. Ita Moyses Dominum Exodi 32. tamdiu enim instetit humili prece eum rogare donec audiret ab illo: Dimitte juxta verbum tuum. Ita & tu humilitate tua me vicisti.

2 *Turris David*] Rup. Turris David fuit humilitas David, per quam ille coram Deo fortis, & contra homines fuit inexpugnabilis, vers. 1. Reg. 24. hæc turris fuit ædificata cum propugnaculis, & mille clypei pendent ex ea &c. i. hanc eius humiliatem cæteræ virtutes consecutæ sunt maximèque fortitudo & sapientia, vers. 2. Reg. 23. 8. nam octingentos interfecit impetu uno, & Psalmos summa sapientia composuit. Ita collum tuum, id est humilitas tua: Imo ultra quam turris illa ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium: quia nihil deest tibi ob tuam humilitatem eorum quæ continentur in scripturis, omnia nostri, & neque invisibilis diabolus, neque visibilis homo hæreticus, contra te poterit unquam aut potuit.

Guilh. per turrim David intelligit humilitatem Christi quam vult fuisse ejus turrim, Psal. 160. 4. dicitque tunc ipsum membris suis ædificasse turrim fortitudinis à facie inimici, quando tam humilis apparere dignatus est, quando crucifigi voluit, nihil enim fortius cruce, nihil ita munit fideles ut hæc turris: observat non potuisse B Mariæ humilitatem excellentius commendari, quam ut Jesu Christi humilitati assimilaretur.

§. 26. DE B. MARIÆ SIMPLICITATE. Vide c. 7. testim. 1. & infra § 30.

§. 27. DE B. MARIÆ SERMONE ET verbis.

1 *Guttur tuum sicut vinum optimum*, Cant. 7. 9.

2 *Odor oris tui sicut malorum*, Cant. 7. 8.

Vox tua dulcis, Cant. 2. 14.

Sicut 3 *vitta* 4 *coccinea labia tua, & eloquium tuum* 5 *dulce*, Cant. 4. 3.

6 *Favus distillans labia tua sponsa*, 7 *mel & lac sub lingua tua* Cant. 4. 11.

8 *Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.* Cant. 5. 13.

9 *Guttur illius suavissimum.* Cant. 5. 16.

10 *Diffusa est gratia in labiis tuis*, Psal. 44.

1. *Guttur*] Hoc significatur sermo, qui comparatur vino optimo, quia B. Mariæ eloquium erat longè gratissimum, erat etiam potens ad

mentes auditorum ſpiritali amore inebriandas, & ab amore ſæculi avocandas: potens ad vires animi reparandas, ad exhilarandum, ad conſolandum & cætera ſpiritaliter præſtanda quæ vinum efficit in corporibus.

2. *Odor.*) Odora quædam ſunt, ait Guilhelmus, ac inſipida, malorum autem & odor & ſapor bonus eſt, declaratur ergo os B. Mariæ & boni odoris eſſe & ſaporis: boni quidem odoris loquendo delectabilia, ſaporis autem, loquendo ſalubria. Erat enim ſermo ejus non tantum jucundus, ſed & utilis.

3. *Vitta.*] Vitta fluentes capillos ſtringit, ſic labia B. Mariæ ſe ita per prudentiam ſermonum ſtringebant, ne quid ex iis inordinatum aut inutile efflueret. Ita ferè Guilhelmus.

4. *Coccinea.*) Quia ardentia caritate ſunt ejus verba, cujus coccus ſignum.

5. *Dulce.*] Guilh. Si ex abundantia cordis os loquitur, quid poterat cor dulcedine redundans eructare niſi verbum dulce? quid poterat nubes illa dulcedine gravida, ſtillare niſi dulcedinem, niſi mel & favum? Dulce etiam ſignificat decorum & venuſtum. Sic *dulce loqui*, *dulce videre* Latinis ſumitur. *Matt.* 12. 34.

6. *Favus &c.*] i. Sicut ex favo fluit mel purum ac ſincerum quod in ipſius favi cavernulis conſervatur, ita ex ore tuo & labiis manat ſincera puraque veritatis doctrina. Titelmann.

7. *Mel, &c.*) Per mel perfectorum doctrina, per lac, eruditio parvulorum ſignificatur ait Angelomus. Verumque Eccleſiæ propinavit B. Maria ut patebit infra ex ejus donis gratis datis.

8. *Labia, &c.*] Hæc quidem de ſponſo dicuntur, ſed poſſunt etiam aptari ſponſæ, cujus labia inita, ob bonum odorem, verbaque bonæ ædificationis quæ emittebant: diſtillabant etiam myrrham primam, quia quæ loquebatur B. V. mortis corruptionem & peccatorum putredinem arcebant. Item ob mortificationem carnis & affectuum quam docebat. Ita ferè Greg. Nyſſenus.

9 *Guttur.*] Hoc item eſt elogium ſponſi, ſed non minus congruit ſponſæ.

10. *Diffuſa &c.*] Quod ſenſu primo & litterali dictum eſt de Chriſto Domino, ejus Matri applicat Eccleſia, in cujus labiis gratia maxima ſermonis tum ad conſolandum & inſtruendum pios, tum ad terrorem incutiendum impiis. Vtegas ait non mirum tantam gratiam labiis Virginis infediſſe, cum Chriſti infantis labiis in cujus labiis gratia omnis diffuſa, frequentiſſima imprimeret oſcula, quibus illi hæc eadem gratia communicabatur. Applicari etiam poteſt gratiæ precum qua pollet Deipara, qua nihil non impetrat à filio ſuo: Huic porro gratiæ tot ſanitates tum corporis, tum animi, tot dæmonum ex humanis corporib. expulſiones, tot ſpiritus dona debentur.

§. 28. De B. Mariæ silentio.

Maria conſervabat omnia verba hæc conferens in corde ſuo. Luc. 2.

1. *Conſervabat.*) Rupertus l. 1 in Cant. refert hæc ad ſilentium B. Mariæ quo mira quæ ei fecerat Deus arcto ſilentio cuſtodiebat. Non minus ore quam corpore pudica inquit Ambroſius.

§. 29. De eius clausura et solitudine.

1 *Ingreſſus Angelus ad eam.* Luc. 1. Huc referri poſſunt:

Hortus concluſus, fons ſignatus. Vide ſupra. Cant. 4. 12.

Pulchræ ſunt genæ tuæ ſicut 2 turturis. Cant. 1. 10.

Vox turturis audita eſt in terra noſtra. Cant. 2. 12.

Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto? Cant. 8. 5.

1. *Ingreſſus.*] Invenit eam Angelus, ait Ambroſius, in domus penetralibus ſolam ſine comite, ſine teſte, oſtio clauſo, ait Bern. hom. 3. de B. Virgine.

2. *Turturis.*] Quia turtur avis ſolitaria. Item turtur gemit, & B. Maria gemebat in hoc incolatu terreno, & ad cæleſtia ſuſpirabat: ſed hoc ſpectat ad ejus orationem. Ita Rupertus.

3. *Deſerto.*) Hailgrinus i. de mundo qui erat B. Mariæ deſertum & ſolitudo, cum ejus converſatio eſſet in cælis.

§. 30. De eius verecundia.

Pulchræ ſunt 1 genæ tuæ ſicut 2 turturis. Cant. 1. 10.

Sicut fragmen 3 mali punici, ita gena tua, abſque eo quod intrinſecus latet. Cant. 4. 3.

1. *Genæ.*] Honorius. In genis ſedes eſt verecundiæ, & præcipua genarum gratia verecundia eſt. Commendatur itaque B. Mariæ verecundia, quæ ad eam ingreſſo Angelo, eamque laudante cauſa fuit turbationis ejus; Hæc verecundia

dia virginitatem veram, & comitatur & custodit assiduè.

2. *Turturis.*] Cur turturis. Iam dictum superiore §. quibus Adde ex Guilh. quia turtur mirè simplex est avis; tua autem verecundia, ô Maria, & pudicitia non simulata, sed simplex & sincera fuit, quia alterius viri quam Christi conjugium nesciit. Ita etiam Alanus.

3 *Mali punici*) Quod quia rubet, symbolum est verecundiæ, cujus sedes in genis. Magnum est virginitatis ornamentum, & sexus fœminei decus, verecundia. Ait ergo sponsus: Verecunda es sicut decet virginem, longè dissimilis illis filiabus, quarum cuilibet dicendum fuit. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. *Ier.* 3. Annotat Rupertus malũ punicum aspectu esse jucundum: & verecundiam solo intuitu, etiam dum silet non minus ædificare quam sermonem prædicationis. Talis fuit B. Mariæ verecundia & honestas, quæ solo aspectu ædificabat & placebat.

CAPVT VII.

Recensentur testimonia, quibus variæ simul B. Mariæ virtures & laudes continentur.

1 *Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet.* Cant. 4. 1.

2 *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Cant 11.

3 *Sanctificavit tabernaculum suum altissimus.* Ps. 45. 5.

Ecce tu 4 pulchra es 5 amica mea, ecce tu pulchra es: oculi tui columbarum. Cant. 1. 15.

Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut 6 virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris & universi pulveris pigmentarii? Cant. 3. 6.

En 7 lectulum Salomonis 8 sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel Cant. 3 7.

9 *Hortus conclusus soror mea sponsa; hortus conclusus, 10 fons signatus.* Cant 4. 12.

11 *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum 12 cum pomorum fructibus. cypri, cum nardo, nardus & crocus. fistula & cinnamomum cum universis lignis Libani. myrrha & aloë cum omnibus primis unguentis.* Cant 4. 13.

13 *Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Ierusalem, 14 terribilis ut castrorum acies ordinata.* Cant. 6. 3.

Quàm pulchri sunt 15 gressus tui in 16 calceamentis 17 filia principis! Cant. 7. 1.

Collum tuum sicut 18 turris eburnea. Cant. 7. 3.

Statura tua assimilata est 19 palmæ. Cant. 7. 7.

20 *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Luc. 1.

21 *Erat mater Iesu ibi.* Ioann. 2.

22 *Stabat juxta crucem Iesu mater ejus.* Ioan. 19.

Signum magnum apparuit in cælo, 23 mulier amicta Sole. Apoc. 12. 1.

In capite ejus corona 24 stellarum duodecim. Apoc. 12. 1.

Ego 25 mater 26 pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei. Eccli. 24. 24.

27 *Quasi cedrus exaltata sum in Libano, & quasi cypressus in monte Sion &c.* usque ad v. 24. exclusivè. *Eccli.* 24 17.

Astitit 28 Regina à dextris tuis in 29 vestitu deaurato circumdata varietate. Omnis gloria ejus filiæ Regis ab intus in fimbriis aureis circumamicta varietatibus Ps. 44. 11. 15.

1. *Oculi, &c.*] Rupertus. Oculi columbarum & oculi cervorum hoc differunt, quo dulcedo simpliciter diligentium, & multiplex amaritudo invidentium. Simplicitas columbarum 7. habet insignia virtutum naturalium. Hæc namque avicula primùm sine felle est: & misericordiæ mater caret felle invidiæ, odii &c. 2. nihil vivum comedit: & B. Maria longè est ab illis qui devorant plebem Dei sicut escam panis. 3. pullos nutrit alienos: & nos, ô Maria, qui eramus alieni secundum carnem à genere tuo utpote gentiles, ecce vivimus tuis meritis. 4. grana semper candidiora colligit; B. Maria conferens in corde suo testimonia scripturarum, creditum sibi conservabat secretum Dei. 5. in petris nidificat: & tu, ô Maria, in solitudine fidei permanens, evasisti serpentis antiqui venena. 6. gemitum pro cantu habet: & tibi, ô B. Virgo, gemere dulce fuit eo quod præ cunctis mortalibus amore esses saucia 7. columba juxta fluenta residet, ut venientem accipitrem ex vmbra præcognitum effugiat velociter; Tibi autem, ô B. Virgo, omne fluentum scripturarum quàm contiguum est. In hoc est disparitas quod nunquam adventus spiritalis accipitris tibi esse improvisus, aut te consequi imò nec tibi appropinquare potuit.

2. Mu-

2. *Murenulas.*) Sunt hæ aurium ornamenta & colli. *Vide fusius P. Delrio.* In auro autem unde hæ constant Hailgrinus vult designari. 1. obedientiam (de qua Psalmista: In auditu auris obedivit mihi) quia obedientia flexilis est, & aurum præ cæteris metallis sinit se duci & flecti. 2. sapientiam, quæ cunctis est opibus pretiosior. 3. caritatem, quæ ignito auri colore designatur: primam contulit B. Virgini Pater æternus: secundam Filius: tertiam sanctus Spiritus. Atque hæc tria velut virgulæ in cathenulis decenti artificio connectuntur ut fiant inaures, Virginemque ornent eximiè: charitas enim quæ feruet naturâ suâ, jungitur obedientiæ ne sit pigra: obedientia quæ humilis est, jungitur scientiæ ne sit inflata: scientia quæ rectè dirigit, jungitur dilectioni ne sit zelus erroneus, & non secundum scientiam. *Ps.* 17.

Porro murenulæ istæ auteæ sic nexæ, sunt vermiculatæ, seu variegatæ & distinctæ punctis argenteis i. purissimo nitore castitatis quam designat argentum, sine qua in oculis sponsi cætera illa nec venusta, nec decora queunt videri.

3. *Sanctificavit &c.*) S. Athanas. serm. de SS. Deipara applicat hoc testimonium ad B. Mariam, dicitque descendisse in eam Spiritum sanctum cum omnibus suis virtutibus.

4. *Pulchra &c.*) Honorius. Pulchra es coram Deo, humilitate: pulchra coram hominibus, castitate: pulchra virginitate, pulchra fœcunditate: pulchra in virtutibus, pulchra in operibus, pulchra hic laude hominum, pulchra in cælis laude Angelorum.

5. *Amica.*) Honorius. Ita vocatur quia portat Patris secreta, & propter amoris prærogativam & conscientiam secretorum, ait Guilh. quod idem est cum Honorio. Hailgrinus autem sic: Pulchra es propter humilitatis decorem, & iterum pulchra propter dilectionis fervorem (quia enim nardus matris, filium suavi odore perfuderat, & nardus herba est humilis & calida, ideo filius eam ab utraque dote laudat.) Amica es propter pulchritudinem, sed propter simplicitatem & innocentiam, es singulariter mea. Hæc autem tua simplicitas designatur in oculis columbarum. Oculos autem dicit esse duos, Intellectum & affectum: Isti oculi sunt innocentes & simplices cum est intellectus sine errore, & affectus sine mundi amore, & nihil quærit nisi Deum.

6. *Virgula, &c.*) Guilh. Non potuit sterilis esse virtutum, mater Domini virtutum. Audis hic virgulam fumi ex aromatibus &c. fuit Dei genitrix recta per actionem, fragrans per bonam famam, fursum erecta per mentis sinceram intentionem. Deinde quid ei deesse potuit spiritualium aromatum quæ genuit fontem chrismatum, unde sequitur: Universi pulveris pigmentarii. Pigmentarius est Deus à quo omne spirituale pigmentum & donum. Conservat magnum hunc pigmentarium, sua pigmenta pietumque contundere in pulveres (ideo dicitur pulveris) ad suaviorem fragrantiam, id facit quando tribulationibus suos exercet. In Deipara omnia virtutum aromata pilo tribulationis ad præclaram redolentiam in pulverem erant contusa, quia cunctis filii doloribus materno affectu communicabat. Horum aromatum duo præcipuè nominantur, Myrrha sacri doloris & thus puri amoris; quantum amabat, tantum in filii sui passione dolebat, atque ita thus & myrrham æqualiter spirabat. *Iacob.* 1. 17.

Hailgrinus. Sicut virgula (inquit) ob rectitudinem operis & intentionis, item ob gratiam humilitatis. Tertiò ob perseverantiæ solliditatem. Quartò ob carnis extenuationem. Fumi autem quia fumus agilis, ex calore ignis nascitur & in sublime evectus humano se lubricabit aspectui. Ita B. Virgo obsequio & officus fuit agilis: ascendit enim in montana cum festinatione. Agilis etiam quia levi cursu, agili saltu velut Idithun omnes vitiorum spinas & foveas transilivit. Hæc ardore sancti spiritus accensa sic ascendendo profecit in gratia, sic ascendit in gloria ut velut disparens, humanam omnem cognitionem & laudem excedat. *Luc.* 1. 40.

Alanus. Sicut virgula fumi quia gracilis & delicata, quia divinis extenuata disciplinis & concremata ignis in holocaustum, incendio pii amoris & desiderio charitatis.

7. *Lectulum.*) Hunc esse B. Mariam consentiunt patres.

8. *Sexaginta fortes.*) Alanus, per hos fortes intelligit bonorum operum universitatem, quæ sunt fortia contra dæmones & vitia. Decies sex sunt sexaginta: per senarium itaque opera misericordiæ quæ in Evangelio leguntur, accipiuntur: per denarium vero, decem legis præcepta significantur. *Matt* 25. 34.

9. *Hortus.*) Alanus, Hortus in quo non rosæ

patien-

patientiæ: nec lilia virginitatis desunt, in quo rosa Dominici corporis & sanguinis, in quo lilium castitatis. Concluſus, quia utrobique clausus studio bonæ intentionis & consideratione rationis. Hortus concluſus: quia vallo charitatis munitus ne irrumpere potuit malignus. Concluſus quia Angelica septus custodia. Ideo autem reperitur quod sit concluſus, ut perfectio Virginis in actione & contemplatione notetur, vel in duplici virginitatis specie.

Idem. Convenit horto ut sit æqualis, septus, satus, distinctus, rectus & uber. Æqualis ut rigetur, septus ut servetur, satus ut fructificet, distinctus ut delectet, rectus ut capiat aërem, uber ut præbeat copiam. Hæc facilè est applicare B. Virgini: quare nec ipse Alanus applicat.

10 *Fons signatus.*] Alanus. Fons in quo ineffabilis misericordiæ flumen, in quo gratiarum omnium irriguum: fons qui in sinu suæ pietatis recipit lacrymarum nostrarum profluvium, signatus fidei sigillo, Evangelicæ veritatis signaculo & virginitatis pessulo, ita ut nec hæretici, nec dæmones in te fidem vel Evangelii veritatem possint infirmare.

11. *Emissiones.*) i. fructus ex te emissi ô Virgo, i. bonæ tuæ operationes sunt sicut paradisus i. delectabiles, ut quondam hortus Eden seu deliciarum, & quidem paradisus non quivis, sed malorum punicorum, quia sicut malum punicum est exterius rubrum, & in uno cortice multitudinem habet granorum, sic in virgine multitudo bonarum operationum, intra fidem Dominicæ passionis (cujus ruber color est symbolum) tenetur inclusa.

12. *Cum pomorum &c.*] i. honestis & pudicis ejus locutionibus, ex quibus mentes fidelium, fructus instructionis & doctrinæ acceperunt. Nempè cyprus significat virginitatem. Nardus veram charitatem, crocus divinam sapientiam, fistula humilitatem & patientiam, cinnamomum, interiorem contemplationis dulcedinem. Universa ligna libant, omnes alias virtutes quæ aliquod habent robur & mentem spiritualiter dealbant: Myrrha quæ significat carnis mortificationem. Aliè bonam opinionem. Prima unguenta, spiritus sancti dona. Alii aliter hæc accommodant, sed parum refert.

13. *Pulchra &c.*] Alanus. Pulchra es fide, suavis spe, decora charitate: Sicut Ierusalem. i. pacis visio. Quid verius Ierusalem quam gloriosa Virgo, in qua pax temporis & pax æternitatis?

14. *Terribilis.*) Alanus. Quia in vita multis freta virtutibus, & in morte, Angelorum valiata agminibus.

Guilhelm. Pulchra propter iustitiam, suavis propter prudentiam, decora propter temperantiam, terribilis propter fortitudinem. Huiusce autem suæ partitionis hanc dat rationem. Pulchra propter iustitiam, est enim iustitia, animi pulchritudo, obidque placet & pulcher est animus Deo, sicut propter iniustitiam displicet utpote fœdus. Suavis propter prudentiam, quæ prudentia non tantum prudenter & sapienter, sed etiam suaviter operatur. Decora propter temperantiam, quæ castigat animi & corporis motus indecoros: & quantum per eam anima est decora, i. à carnalium voluptatum dedecore libera, tantum est sine illa indecora & turpiter diffluens. Terribilis propter virtutem fortitudinis qua hostiles impetus constanter tolerat, hostilem audaciam potenter frenat iuxta illud. Resistite diabolo & fugiet à vobis. *Sapi.* 8. 1. *Iacob.* 4. 7.

Pergit Guilhelmus reddere cur non simpliciter dicatur pulchra, suavis & decora sed sicut Hierusalem, ad distinctionem (inquit) illarum animarum quæ pulchræ sunt, suaves & decoræ sicut Babylon, nam etiam hæc, seu civitas sæculi & filii sæculi habent quandam iustitiam, prudentiam, temperantiam, fortitudinem suam, at quia non referuntur ad debitum finem, & non sunt coniunctæ caritati, non sunt veræ virtutes.

Iterum idem. Pulchra es per conversationis munditiam, suavis per animi clementiam, decora per castitatis singulare decus: sicut Ierusalem illa scilicet cœlestis quæ est in Angelis. Quippe inter homines vivis Angelicè. Terribilis es, scilicet principibus tenebrarum. Ut castrorum &c. i. ut sancti Angeli, seu ita terres dæmones, ut eos terrent Angelici exercitus, ad eos coercendos ne supra modum homines infestent, divinitus ordinati.

Terribilis, quia eius es mater quem Psalmista vocat terribilem; & auferentem spiritum principum, terribilem apud reges terræ. *Ps* 75. 13.

15. *Gressus.*] Guilhelmus. Gressus tui gloriosa Virgo sunt nobilitas generis, integritas carnis & mentis, fœcunditas prolis.

16. *Calceamenta.*] Idem. Hæc sunt affectus in medi-

meditationibus, effectus in operationibus, profectus in desideriis, excessus in gaudiis.

17. *Filia principis*] Idem. Dei scilicet, ita tamen filia ut etiam mater intacta. Observat cum admiratione dictum, *Quam pulchri*, non autem simpliciter *pulchri*, ad significandam singularem ac præ cæteris omnibus gressuum ejus pulchritudinem.

Idem Guilhelm. Gressus pulchros interpretatur affectus puros & mundos, quibus ibat de virtute in virtutem ad videndum Deum deorum in Sion. His enim passibus & gressibus, non pedum pernicitate ad id opus est, per calceamenta, sanctorum antiquorum exempla & virtutes intelligit, quibus erat calceata B. Maria, amplectebatur enim innocentiam Abel, obedientiam Abrahæ, mansuetudinem Moysi, humilitatem David, patientiam Iob, continentiam Danielis &c. Fiunt vero calceamenta ex pellibus animalium mortuorum, & hæc spiritus calceamenta, ex vita & exemplis patrum jam vita functorum.

18 *Turris &c.*] Hailgrinus. In turri signatur refugium miserorum, in ebore candor castitatis, constantia firmitatis, pugna quæ ei intercedit cum antiquo dracone ut nos ab eo tueatur: est enim eburos elephantis cui naturalis intercedit inimicitia cum dracone.

19. *Palma.*] Alanus. Statura B. Virginis, i. processio vitæ ejus assimilatur palmæ, ipsa enim processit de radice horrida (qualis est radix palmæ) i. de peccatrice synagoga, tanquam de spina tosa. Asperum habuit corticem ut palma, quia quantum ad honorem sæculi fuit infirma, quantum ad opes, paupercula, sed firmitatem habuit roboris, instar palmæ, per constantiam mentis. Erecta fuit stipite (ut & palma) quia suspensa in cælum animi intentione. Palma pulchra est in culmine, & B. Maria in virginitatis & humilitatis celsitudine. Palmæ flos gratus, & B. Mariæ flos item; quia sine concupiscentia concepit florem campi & lilium convallium. Palmæ fructus dulcis: item & B. Mariæ, quia sine pœna peperit mundi redemptorem. Palma signum victoriæ. Et B. Maria nobis proponitur in signum & exemplum victoriæ, ut sicut vicit ipsa mundum, peccatum, & diabolum ita & nos vincamus juxta posse nostrum.

20. *Ecce, &c.*] Consensum præbet, ait Toletus B. Maria iis quæ Angelus annuntiaverat, non qualemcunque sed plenum obedientia, humilitate, fide, prudentia, & amore castitatis. *Ecce*, designat obedientiam q. d. parata sum. *Ancilla Domini*, humilitatem, qua se non matrem at ancillam, & Dominum appellat filium. *Fiat mihi*, designat fidem ostenditque se credere fieri posse quæ ei dicta ab Angelo. *Secundum verbum tuum*, his verbis prudentia significatur, non enim consentit conceptioni Verbi ut fiat in ea quomodocumque, sed salva sua virginitate ut ei ab Angelo prædictum, ubi etiam miram ipsius castitatem innuit, item humilitatem quæ effecit ut non repeteret magnifica illa Angeli promissa: Spiritus sanctus superveniat in me, sed tantum dixerit concisè: fiat secundum verbum tuum.

Hæc verba, *Ecce ancilla &c.* Guilhel. Dicit fuisse dulcisona, quæ & Angeli & homines desiderabant, audire: dicitque tunc si unquam alias completum de ea illud Cantic. 4. 11. Favus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua.

21. *Erat &c.*) B. Virgo, ait Toletus, prævenit tempus nuptiarum ut pro summa caritate sua & humilitate quæ necessaria erant ad futurum convivium præpararet, quod solent mulieres notæ & familiares præstare. Has enim nuptias fuisse consanguineorum ac familiarium B. Virginis constat.

22. *Stabat &c.*) Hic se produnt, ait Toletus, constantissimus B. Matiæ amor in filium, fides, & fortitudo: quæ cuilibet facile est intelligere.

23. *Mulier.*] Bernard. Serm. quodam de Virgine in hæc verba, dicit hoc solis amictu significari perfectum & constantem, imo & ardentissimum charitatis, cæterarumque virtutum ejus fulgorem; sol is enim lux est constans & maximè ardet, cum lunæ splendor instabilis sit fervoreque destitutus.

24. *Stellarum 12.*] Bernardus his 12. stellis dicit designari 12. B. Mariæ prærogativas: quatuor cæli, scilicet in ejus generatione, in Angelica visitatione, in Spiritus sancti superventione, in filii Dei inenarrabili conceptione. Quatuor carnis, quia virginitatis primiceria, sine corruptione fœcunda, sine gravamine gravida, sine dolore puerpera. Quatuor cordis, scilicet mansuetudo pudoris, devotio humilitatis, magnanimitas credulitatis, martyrium cordis.

25. *Mater.*] Si mater, & causa, easque virtutes aliis impetrat, multo magis, sibi habet.

26. *Ful-*

26. *Pulchra.*] .i. bonæ, est enim aliqua turpis & mala dilectio, cujus ipsa non est mater, quatuor ergo virtutum est mater B. Virgo caritatis, timoris Dei, sapientiæ & spei. Hæc autem Verba, laudesque applicari ab Ecclesia B. Virgini patet ex Epistola missæ diei Assumptionis & ex homiliis patrum & Doctorum in illam. *Haymo. Guerricus Abbas. Radulph. Ardens &c.*

27. *Quasi.*] Variarum hic rerum & maximè arborum ac fructuum adferuntur similitudines quibus significatur in genere, quicquid in illis creaturis est excellentiæ gratiæ, voluptatis & utilitatis id in una B. Virgine cumulatim inveniri. Descendendo autem ad particulares laudes arborum, & per applicationem ad laudes B. Virginis: cedrus & cypressus in maximam crescunt altitudinem, sunt firmissimæ & maximè diuturnæ, sunt optimi odoris, palma præter insignem altitudinem, grâtissimum & dulcissimum profert fructum, rosa mirè oculis placet. Oliva delectat suo fructu, & liquore utilis est etiam ad multa: platanus suorum ramorum expansione, & foliorum latitudine: cinnamomum balsamum & quæ sequuntur odore sunt gratissima, quibus significatur virtutes B Mariæ esse multiplices respondereque singulis hisce aromaticis speciebus ut cinnamomo, caritatem, myrrhæ, mortificationem ejus &c. Significatur etiam eas ex sese optimum emittere odorem.

Storax &c. sunt resinæ & liquores arborum odoratarum & fruticum qui noti pharmacopolis & pigmentariis Per libanum intelligitur ipsa arbor thurifera, aut potius ipsum thus quod ex ea profluit: dicitur non incisus, quia thus aliquando non incisa arbore decidit, idque altero melius est.

Radulphus Ardeus per rosam intelligit martyrium B. V. quando ejus animam pertransivit gladius, per olivam misericordiam, per platanum magnanimitatem. Cedri proprietates sigillatim applicat P. Deltio B. Virgini polemica 4. in Nativitate ejusdem.

28. *Regina.*] Litteralis sensus est de Ecclesia, ita tamen ut Ecclesia id etiam adaptet B. Mariæ quæ potissimum & nobilissimum Ecclesiæ membrum. *Adstitit* pro *adstabit* more prophetarum qui vident futura quasi facta.

29. *Vestitus &c.*] Chrys. per hunc intelligit gratiam justificationis, per varietatem varias virtutes, fidem, spem, caritatem, humilitatem: quod confirmetur ex Apoc. ubi dicitur ornata sponsa byssino splendenti & candido, quod explicans ipse Ioannes, ait: Byssinum enim justificationes sunt sanctorum. Eandem explicationem admittit sequens versus, ubi non malè per fimbrias aureas alii intelligunt caritatem, quia pretiosissima est & virtutum omnium præstantissima: potestque dici similis fimbriis quia sicut in fimbriis desinunt vestimenta & ab iisdem fimbriis sulciuntur, ita finis omnium mandatorum & virtutum est charitas, & ab ea dependent omnia mandata & ab eadem formantur & perficiuntur virtutes omnes. Addit Bellarminus de veste variegata videri loqui Apost. ad Colos. 3. Induite vos viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem &c. *Bellarminus.*

CAPVT VIII.

B. Virgo fuit ornata 7. donis sancti spiritus.

§. 1. De Iis in genere.

1 *Oculi tui columbarum.* Cant. 1. 15.

2 *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis libani*
3 columnas ejus fecit argenteas. Cant. 3. 9.

Sapientia ædificavit sibi domum, excidit 4 columnas
septem. Prov. 9. 1.

1. *Oculi &c.*] Rupertus. Quinam sunt oculi columbarum, nisi dona septem gratiarum. i. 7. spirituum super me requiescentium. Isti oculi mei, sunt oculi tui, oculi columbarum, oculi omnium gratiarum. Omnium quippe gratiarum vel spirituum tu effecta es particeps ex quo me castis visceribus suscepisti, me inquam super quem requiescit, in quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter. Honorius. Oculi tui id est, exempla quæ alios ut oculi ducunt, pleni sunt donis sancti spiritus.

2. *Ferculum*] Superius c. 4. §. 3. dictum B. Virginem esse hoc ferculum.

3 *Columnas.*) Guilhelm. Has vult esse 7. dona sancti spiritus, quia his iisque procerissimis & robustissimis sublevabatur à terra ut saperet quæ sursum sunt, & sulciebatur ne sublevata rueret ad terram. Eædem argenteæ fuerunt. Argentum candore suo nitorem virginitatis denotat: & quid in virgine matre non virgineum? in

qua & ipsa fœcunditas quod dictu mirum, virginea, & virginitas fœcunda fuit.

4. *Columnas.*) Bernard. serm. 9. inter parvos interpretatur de 7. donis spiritus sancti quibus ornata fuit Deipara.

§. 2. De iis in particulari.

De eius sapientia et notitia divinorum.

1 *Fructus ejus dulcis gutturi meo.* Cant. 2. 3.
Introduxit me rex in 2 *cellam vinariam.* Cant. 2. 4
Introduxit me rex in 3 *cellaria sua.* Cant. 1. 3.
Ecce tu pulchra es 4 *amica mea.* Cant. 1. 15.
Oculi tui 5 *columbarum.* Ibid.

1. *Fructus.*) Alanus. Per fructum intelligit sapientiam divinam quæ dulcis, quia desiderabilium nihil ei potest comparari. Nec ulli dulcior fuit quam B. Mariæ, quæ de fonte divinæ sapientiæ plenius hausit, cum de ipsa Dei Verbum & sapientia sit incarnata.

2. *Cellam vinariam.*) Alanus. Per hanc cellam accipit vetus testamentum, quia sicut in cellis victus reponitur, sic sub figuris veteris testamenti latent secreta cælestia, quibus spiritualiter saginatur anima & inebriatur. In hanc cellam, virginem Christus introduxit, cum ei spiritualiter legis intelligentiam revelavit. *Luc.* 2. Unde ipsa conservabat quæ dicebantur de filio, conferens in corde suo: quia quæ fiebant circa Christum: conferebat cum his quæ vetus testamentum promittebat.

3. *Cellaria*) Rupertus. Quæ sunt ista cellaria legis Dei? Nimirum sacra mysteria quæcunque continentur in scripturis sanctis. 3. *Reg.* 10. Nam ista cellaria pretiosa sunt, meliora cellis aromatum & argenti & auri, & omnibus apothecis regiæ supellectilis: thesaurorumque universorum antiqui illius Salomonis, sed & Regum omnium qui unquam fuerunt, sunt & erunt. Ita me autem introduxit ut nihil à me absconderit, sed omni dulcedine sua me inebriavit & secreta communicavit universa. Qui enim verbum suum quod erat & est in corde suo mihi totum infudit: quomodo non etiam cum illo omnia mihi donavit? Neque debet introductio hæc qualiscunque intelligi sed introductio cum jure possidendi, sicut jus est sponsam legitimam cum tabulis matrimonii in dotem suam introduci.

4. *Amica.*] Honorius vult vocari amicam quia portat (inquit) patris secreta, quod idem visum Guilhelmo.

5 *Columbarum.*] Alanus. Oculi ejus comparantur oculis columbæ quia scripturas sanctas non jam secundum litteram, sed secundum spiritum intelligebat, & aspiciebat in eis spiritualia mysteria. Columba enim indicium est spiritus sancti.

CAPUT IX.

De donis gratis datis, quibus instructa Deipara.

§. 1. De dono prophetiæ.

Accessi ad 1 *prophetissam, & concepit & peperit filium. Isa.* 8. 3.
Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes 2 *generationes.* Luc. 1. 48.

1. *Prophetissam.*] Basilius cum multis intelligit B. Virginem, atque ad confirmandum fuisse prophetissam adfert sequentem versum ex Lucæ 2. 48.

2. *Omnes generationes.*] Quod non ad singulos homines retetendum, sed ad credentes in Christum, quorum ore perpetuo beata prædicatur & in cælo & in terra, ut annotat Orig. Hom. 8. & Euthym.

§. 2. De donis scientiæ et sapientiæ ordinatis ad alios docendum, quod ea fuerint in B. Virgine.

Promittit se quæcumque novit de filio mysteria promulgaturam.

1 *Omnia poma nova & vetera, dilecte mi, servavi tibi.* Cant. 7. 13.

1. *Omnia, &c.*) Guilh. Quæ de te ligno & malo vitæ, dum olim ageres sub materna cura mea, decerpere potui .i. quæcunque in te vel circa te tunc compert seu quæ divinam, seu quæ humanam naturam spectarent: servavi tibi .i. ad tempus in corde occultavi, opportunè promenda in spiritualem alimoniam tuorum: ideo enim ea conservabam in corde meo promenda postea in tuos. *Luca* 2. Propterea dico me servasse tibi. Illa autem fuerunt conceptio immaculata & de Virgine, adoratio à pastoribus, à Magis &c.

§. 3. Pa-

§. 3. Petunt Apostoli ab ea doceri mysteria vitæ Christi, conceptionis, Nativitatis &c.

3 *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento*, Cant. 1. 11.

1. *Murenulas*] Rup. Per murenulas aureas intelligit sermones sanctorum, sensibus aureos: qui sunt argento vermiculati, quia elocutionis nitore exornati. Est igitur iste sensus: ô Virgo laxa vocis iter, & collum tuum (ita intelligit præcedentem versum: Collum tuum sicut monilia) silentio munitum pande interdum, dic nobis quomodo & per quid altissimo placueris, qualis ille tibi primum fuit in utero, tum in convictu & colloquio, dum lactares, dum sinu foveres &c. Sumus enim fidi artifices argentarii fideles, & ad laudem illius qui tibi hæc magna fecit, faciemus murenulas veritatis, ornamenta inquam benedictionis & gratiarum actionis, benedicendo & gratias agendo, quia sic fecit tibi nec erit locus ubi vox laudis hujus non audiatur.

§. 4. Exprimitur quemadmodum Deipara illos ea docuit.

1 *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo. Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est*, Cant. 5. 6.

1. *Pessulum &c.*] Rupertus, i. clausuram oris mei, quid namque per pessulum nisi silentii signatur firmamentum? pessulus itaque dilecto aperitur quando indictum est silentium, propter Christum resolvitur, quod B. Maria fecit quando multa Apostolis ignota docuit eos de filio, quod quidem quando faciebat, anima ejus (ut sequitur) liquescebat præ gaudio. Licet autem loqueretur ipsa, dicit dilectum locutum, quia ipse loquebatur in ea, juxta illud: Non estis vos qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis, *Matth.* 10. 19.

Ad hujus §. confirmationem citatur etiam potest ex Ruperto, illud Cant. hortus conclusus. Fons signatus, quod dicit convenisse Deiparæ quamdiu Christus in hoc mundo vixit, ratione silentii & clausuræ oris, postea vero quam ascendit Christus in cælum: dicit illi adaptari illud: favus distillans labia tua & illud, Emissiones tuæ paradisus &c. ratione doctrinæ & mysteriorum vitæ Christi quæ referebat Apostolis, quæ quidem dulciora erant super mel & favum, & suaviora super omnia aromata ibidem recensita.

Caput X.

De ejus vita contemplativa & activa.

§. 1. De utraque simul iuncta.

Quæsivit 1 *lanam & 2 linum & operata est consilio manuum suarum*, Prov. 31. 13.

3 *Dentes tui sicut greges ovium quæ ascenderunt de lavacro, omnes gemellis fœtibus & sterilis non est in eis*, Cant. 6. 5.

4 *Oculi tui sicut* 5 *piscinæ in* 6 *Hesebon, quæ sunt in* 7 *porta filiæ multitudinis*, Cant. 7. 4.

8 *Ego dormio, & cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea, 9 quia caput meum plenum est rore, Et cincinni mei guttis noctium*, Cant. 5. 2.

1. *Lanam*] Per hanc seu per rude vellus denotatur vita activa.

2. *Linum*] Per linum tenue & candidum signatur vita contemplatrix.

3. *Dentes*] Guilhelm. Per eos intellectum accipit Deiparæ, quia sicut panis teritur dentibus ut corpus nutriat, ita ipsa intellectu quasi dentibus quibusdam, verum vitæ panem meditando & contemplando, terebat assiduè eoque salubriter vivebat. Quia vero ejus intellectus simplex erat & mundus, comparatur ovibus lotis: ovibus quidem ob simplicitatem, lotis ob puritatem. Et quia intellectus ejus erat fœcundus, non tantum integritate & puritate sua contentus, sed & ad informandos mores utiliter extentus (en tibi vitam ejus activam) ideo comparantur dentes ejus ovibus fœtis.

4. *Oculi*] Alanus. Oculi Deiparæ dicuntur vita ejus contemplativa & activa, activa videt quid agendum tanquam altero oculorum, contemplativa quid diligendum.

5. *Piscinæ*] Comparantur hi oculi piscinis quia Virginem spirituali refectione satiant, & à macula peccati liberant.

6. *Hesebon*] id est cingulo mœroris. Virgo enim quantum ad activam vitam valiatur cingulo mœroris pro diuturnitate laboris & miseriæ, & quantum ad contemplativam pro dilatione patriæ.

7. *In porta &c.*] i. in baptismo seu fide, per quam aditus patet in Ecclesiam quæ significatur per filiam multitudinis, quia numerosas gentes quotidiè colligit. In porta ergo filiæ multitudinis sunt istæ piscinæ, quia per fidem ecclesiæ comparantur prædictæ vitæ.

8. *Ego dormio &c.*] Rupertus. refert hæc ad tempus post Ascensionem Christi, quando Deipara avidissimè complexa vitam contemplativam, iussa est à filio etiam se dare activæ. Indicat itaque dilectum suum foris stantem sub dio, quasi domo carentem (nam excluserat eum synagoga Judæorum, gentes vero nondum receperant) pertulisse sibi aperiri. Aperi (inquit) os tuum, scilicet, loquere. quæ ad confirmandum apta sunt: Evangelium, & in hoc contemplationis & somni tui patere dispendium: rationem subdit.

9. *Quia caput &c.*] Cincinni, sunt sacræ scripturæ nam capiti meo, ut capilli inhærent, gutiæ noctium sunt tenebriæ quas veritati pravis suis interpretationibus offendunt hæretici. Eædem interpretationes & falsi sensus sunt ros noxius; qui cadit de cœlo, ut & ipsi de gratia Dei ceciderunt blasphemantes talia. *Actor.* 14 Vides etiam pia mater non viros tantum sed & mulieres communem vitam instituisse, fac igitur ne vel huic imbecilliori sexui desit salutis doctrina, vitæ norma, morum disciplina. Suscipe curam, satage Ecclesiæ meæ. Hæc ille.

Ad hunc eundem §: confirmandum afferre licet historiam de Maria & Martha hospitibus Christi, quæ legitur in die assumptionis, ad ostendendum sanctissimam Deiparam perfectissimè expressisse Mariam & Martham, illam quidem in contemplatione, hanc vero, in actione, assumptamque in cœlum, ut utriusque vitæ mercede æternum potiatur.

§. 2. De eius vita contemplativa.

Vide cap. 6. §. 6.

Introduxit me rex in 1 *cellam vinariam: Ordinavit in me charitatem: fulcite me* 2 *floribus, stipate me* 3 *malis, quia amore* 4 *langueo.* Cant. 2. 4. 5.
5 *In omnibus requiem quæsivi.* Eccli. 2. 4. 11.
Maria optimam partem elegit. Lucæ 10. 42.

1. *Cellam*] Alanus, per eam intelligit excessus mentis quibus ad superna contemplanda avocabatur, in qua & ex qua cella, ei vina spiritualia .i. arcana cœlestia propinabantur, quæ ideo animam ebriam faciunt, quod lobriam reddant.

2. *Floribus*] Contemplatio flos dicitur quia sicut in flore est spes fructus, & à flore pervenitur ad fructum, sic per hanc contemplationem ænigmaticam suspirabat ad æternam.

3. *Malis*] Per malum, quia flore fortius designatur fortitudo, quæ est in contemplatione quam nullus terrenorum appetitus, nullus tribulationum impulsus potest infirmare.

4. *Amore &c.*] i. æternæ vitæ desiderio, quo quidem languebat quia charitas in contemplatione accendebatur & ordinabatur, quantò enim magis homo ab amore terrenorum suspenditur tanto magis charitas recto tramite ad diligendũ Deum dirigitur. Amor enim terrenorum quodammodo charitatis ordinem & cursum impedit.

5 *In omnibus*] Rupert. l. 1. in Cantica interpretatur de requie contemplationis ut & *optimam partem* testimonio sequenti.

§. 3. De eius vita activa.

Vide cap. 5. § 31, cap. 6. §. 5. & 18. & fere consequentibus §§.
Vide item cap. 7.

§. 4. Quomodo rectum ordinem servarit in vita activa.

1 *Manibus meis stillaverunt myrrham, pessulum ostii mei aperui dilecto meo.* Cant. 5. 6.

1. *Manus*] Huius explicationem vide c. 9. § 4. Observat Rup. pulchrum hic à Deipara sponsa servatum vitæ & loquendi ordinem, prius myrrha stillat, ac deinde pessulus aperitur, quia prius vita laudabilis (significata per manus) in exemplum vitæ aliorum bonumque odorem (designatum per myrrham) præparatur, postea doctrina fidei & morum palam profertur. *Abor.* 1. Imitatrix est Deipara filii qui prius cæpit facere quam docere.

Caput XI.

De Deo & Christo relatis ad Deiparam.

§. 1. Exprimitur Christi amor in matrem.

1 *Ego dilecto meo & ad me conversio eius.* Cant. 7. 10.

1. *Ego*

1. *Ego &c.*] Guilh. applicat hæc B. Virgini astanti cruci, & Christo in ea pendenti. Ego tunc dilecto meo, ad declarandam mei in ipsum amoris quantitatem, tunc enim ei sum commortua & ei commartyr fui: & ejus ad me tunc conversio facta est ad declarandam filialem ejus charitatem, quando me Joanni commendavit suimet in tantis doloribus oblitus. Nempe quod de honorandis parentibus præceperat, ipse circa me matrem suam implevit.

§. 2. A CHRISTO FUIT ADIUTA IN PERendis hujus vitæ molestiis.

Læva ejus sub 1 *capite meo*, Cant. 8. 3.

1. *Capite*] Guilh. id est sublevans & sustentans mentem meam sub gravi mortalitatis sarcina laborantem: sublevans inquam me consolando. Hanc autem lævam vult esse carnem Christi seu dolores ab eo toleratos, q. d. pondus & jugum grave quod est super filios Adæ, leve mihi efficitur consideranti quod Dominus omnium, idem pondus ferre dignatus est.

§. 3. A CHRISTO HABET QUOD HABET.

Pulchra ut 1 *luna*, Cant. 6. 9.

1. *Luna*] Rup. sicut luna non sua sed aliena luce lucet & illuminat, sic quod pulchra est & gratia plena, & omni ex parte lucida habet à Christo vero sole.

§. 4. PER EAM FACIT DEUS miracula.

1 *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te amica mea*, Cant. 1. 9.

1. *Equitatui*] Hic equitatus seu vires quibus usus Deus ad subvertendos currus Pharaonis & miracula patranda, fuit virga Moysis, cui similis B. Maria, quia per eam innumera quotidie patrat miracula.

§. 5. CHRISTUS PRIOR EAM honorat.

1 *Ecce tu pulchra es amica mea*, Cant. 1. 15.

1. *Ecce tu &c.*] Considerate (acutè observavit id Rupertus) diligenter ô amici qualis sit ordinatio hujus cantici in quo secretum nostrum, dilecti & dilectæ contemplari desideratis. Fetè in omnibus dilectam honore prævenit dilectus, utpote matrem filius. Ille mihi: Ecce tu pulchra es amica mea; & ego illi: Ecce tu pulcher es & decorus, & sic in cæteris laudibus.

CAPUT XII.
De B. Virgine relata ad Angelos seu bonos, seu malos.

§. 1. DE RESPECTU EIUS AD ANGELOS bonos.

Vide supra c. 3. §. 14. *& infra c.* 14. §. 7. *& cap. ultimo.*

§. 2. DE INIMICITIA INTER IPSAM ET dæmonem. *V. c.* 1. §. 3. *ex Gen.* 3.

§. 3. EIUS VIRES ET VICTORIÆ IN dæmonem. *Ibidem.*

1 *Statura tua assimilata est palmæ*, Cant. 7. 7. *Quid videbis in* 2 *Sulamite nisi* 3 *choros castrorum*, Cant. 7. 1.

Vide supra c. 6. § 4. & c. ult.

1. *Statura &c.*] .i. tu tota quanta es, & secundum quamlibet corporis tui partem similis es palmæ: quia nihil in te est, licet minimum, dummodo tuum sit & ad te aliquo modo referatur, quo non vincatur Dæmon. Adde palmæ folia esse instar gladii, quo item hyeroglifico significatur multiplex & varia Deiparæ concertatio & victoria cum dæmone, nam omnia atque adeo singulæ virginalis hujusce palmæ folia, seu ea cogitationes interpretetis seu verba seu etiam actiones, erant gladii acutissimi & fortissimi ad dæmonis vires frangendas omnino, ipsumque & suos perimendos, quandoquidem ad hæc omnia ex summa moveretur charitate, quæ dæmoni exosa vel maximè.

2. *Sulamite*] id est pacifica, quæ magis pacifica quam ea quæ pacis principem genuit?

3. *Choros &c.*] Hailgrinus. In ea chori videntur castrorum, adhærentes videlicet ipsi acies sanctorum, qui cum ipsa pro nobis militant contra hostem: unde ipsa vas castrorum (inquit) vocatur in Eccl. c. 43. 9. ubi sub nomine lunæ de ea dicitur: Vas castrorum in excelsis in firmamento cæli resplendens gloriosè.

2. *Vitis*] Quia sicut odor vitis gratus est, ita se Deipara omnibus gratam exhibet, & delectabilem.

§. 7. Est item eorum amor.

Recti 1 diligunt te, Cant. 1. 4.

1. *Diligunt*] Rup. i. certissimè diligent te quorum animus rectus & qui à lege Dei seu à regula sua non discordant.

§. 8. Deipara quiescit in animabus justorum.

1 *Lectulus noster floridus*, Cant. 1. 16.

1. *Lectulus*] Hailgrinus lectulum sponsæ seu Deiparæ vult esse animam devotam. Qui enim diligit Christum est ejus lectulus, & ipse manet in eo, sed qui diligit filium, diligit & matrem & ita uterque manet in eo, qui eorum alterum diligit, sed tamen diversimodè. Nam in corde diligentis se, manet filius per inhabitantem gratiam: mater vero per devotionem ipsius, & inseparabile consortium matris & filii in pietatis affectu. Corigitur justorum thalamus est Jesu & Mariæ. Quod si eorum est lectulus, efflorescet statim, nam ipsa canit: lectulus noster floridus, q. d. in cujuscumque animo locum reperero, faciam mox efflorescat omni virtutum genere & fit odorifer exemplis bonorum operum,

§. 9. Quam gratum spargat odorem virtutum in Ecclesia.

Odor unguentorum tuorum super omnia aromata, Cant. 4 10.

1 *Veni Auster perfla hortum meum & fluant aromata illius*, Cant. 4. 16.

2 *Sicut Libanus non incisus vaporavi habitationem meam*, Eccli. 24. 20.

1. *Veni &c.*] q. d. Spiritus sanctus possideat te totam, ita Honorius: tum undequaque fluet & spargetur odor aromatum & gratiarum tuarum.

2. *Sicut Libanus*] Hujus explicationem vide cap. 7. n. 27. his testimoniis adde quæ ibidem citantur ex eodem Ecclesiastico de cinnamomo balsamo, &c.

§. 10. Varia Deiparæ beneficia tum in animis tum in corporibus.

1 *Ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero, & replata est Spiritu sancto Elisabeth*, Lucæ 1.

2 *Lucerna Domini, 3 spiraculum hominis*, Prov. 20. 27.

Quasi 4 cedrus exaltata sum in Libano &c. Vide Eccli. 18. à v. 17. usque ad 22.

Ego quasi 5 terebinthus expandi ramos meos, & 6 rami mei honoris & gratiæ, Ibid. 22.

Ego quasi 7 vitis fructificavi suavitatem odoris, & 8 flores mei fructus honoris & honestatis, Ibid 23.

9 *In me gratia omnis viæ & veritatis*, 10 *in me omnis spes vitæ & virtutis*, Ibid. 25.

11 *Emissiones tuæ &c.* Cant. 4. 13.

Vide citatum supra cap. 7.

1. *Ut audivit &c.*] En virtutem salutationis Deiparæ, miraculum in puero, & in matre. Infans exultat in gaudio (ut ait Elisabeth) & adhuc utero conclusus agnoscit Christi, eiusque sanctissimæ matris præsentiam, quæ præsentia causa ei erat gaudii, acceleratur ergo ei usus rationis & liberi arbitrii magno sanè miraculo, gaudet etiam ob purgationem à culpa originali & ob varia dona sibi tunc collata. De miraculo in persona matris constat quia Prophetavit, & repleta fuit Spiritu sancto, magna scilicet fide &c.

2. *Lucerna &c.*] Ea est Deipara, per eam enim Deus illuminat & illuminavit mundum, & Maria secundum Hieronymum, significat illuminatrix.

3. *Spiraculum*] Dicitur inquit Idiota l. suar. contemplationum de Virgine cap. 5. spiraculum hominis quia peccator per eam respirat, in spe veniæ & gratiæ, unde colligitur quam sit B. Mariæ patrocinium necessarium: sicut enim deficiente respiratione moritur homo, ita virginis patrocinium ad vitam animi, valde est peccatori necessarium. Quo inò potiore sensu dicitur spiritus oris nostri Christus Dominus: sicut enim halitu ablato mors sequitur, ita ablato Christi auxilio mors spiritualis. *Thren* 4. 20.

4. *Cedrus &c.*] His similitudinibus arborum, fruticum &c. significatur quicquid boni, commodi, voluptatis, utilitatis in iis est corporaliter, id omne præstari à Deipara spiritualiter: cedri resina languida sanat membra. Sic B. Mariæ gratia, oratio, consolatio curat ægra corda, cypressus est fortissima, & B. Maria suis fortitudinem spiritualem impetrat & impertit. Palma commendatur à suavitate fructus, nihil suavius Dei

matre quæ fons eſt unde omnis manavit dulcedo. Roſa ultra ſingularem venuſtatem, ejus aqua ſedat dolores (ut & unguentum ex ea) & clarificat oculos, refrigeratque. Sic B. Maria præter ſpiritualem virtutum venuſtatem, quam ſuis confert, mitigat dolores vitæ præſentis, & illuminat oculos cordis. Vix ullus eſt flos unde tot accedant humanis morbis præſidia, nec ex ullo flore tantum & tam multiplicem colligunt fructum pharmacopolæ, ideoque ex eo aquam eliciunt, unguentum conficiunt, ſyrupos, conſervas, condimenta, rabellas, ſuffitus, &c. Nec ullus eſt in ſanctis, cæleſtis illius horti floribus qui B. Virgine & utilior ad plures uſus, morboſque commodior. Oli vaeratione olei nihil humanis corporibus ſalubrius, valet ad cibum, ad morbos, ad fœtum, ad plagas &c. quę facilè eſt adaptare B. Virgini. Platanus habet folia lata & mollia ſub quibus homines ab æſtu proteguntur, cinnamomum confortat ſtomachum debilem, & B. Virgo ſuos roborat ut animarum ſuarum digerant cibum, Dei verbum, & ut inde nutriantur in vitam æternam. Balſamum vulneribus medetur, & cætera quæ ſequuntur myrrha, ſtorax non parvum habent uſum in medicina. myrrha, exiccat corpora: ſtorax confortat matricem: Galbanum valet contra morbum caducum ſeu Epilepſiam. Gutta hic accipitur pro reſina quæ ex frutice myrrha deſudat quæ Græcis σταχτὴ dicitur à diſtillando.

5. *Terebinthus*] Ejus reſina odoratiſſima eſt, & adhibetur ad multos morbos, in iis ad calculum.

6. *Rami, &c.*] Dicit eſſe ramos ſuos honoris & gratiæ, quia non tantum utilis eſt B. Virgo ratione beneficiorum ſuorum, ſed adfert etiam honorem & gratiam.

7. *Vitis*] Hujus utilitas & uſus ſatis patet, & facilè eſt ea applicare Deiparæ.

8. *Flores mei fructus*] Quia ſcilicet præferunt tales fructus, honorem ſcilicet, gloriam, & divitias: ſumitur enim nomen honeſtatis hîc pro divitiis, dici etiam poteſt flores Deiparæ eſſe fructus, quia tempore florum jam ipſa habebat fructus, eo quod tempeſtivè cœperit Deo ſervire: vel flores ejus ſunt fructus, quia prima ejus initia ſanctitatis poſſunt conferri cum aliorum plenis fructibus, & conſummata ſanctitate, ſed hoc alibi pertinet.

9. *In me*] Quia propter me obtinetur omnis gratia & quæ in bona vita conſiſtit, & quæ in veritatis agnitione.

10. *In me omnis*] .i. per me habetur omnis ſpes, & quæ eſt de vita æterna obtinenda, & de virtute quæ ad eam ducit, ut in priori membro ſit ſermo de vita gratiæ, ad quam eſt neceſſaria veri agnitio, in ſecundo de vita gloriæ ad quam perducit virtus. Hæc ferè Janſenius de ſapientia, quæ Deiparæ optime conveniunt.

11. *Emiſſiones &c.*] Rup. 1. quicquid gratiarum, quicquid virtutum, quicquid operationum cæleſtium (quæ quidem omnia per hàs arbores aromaticas denotantur) accepit mundus; ſunt tuæ emiſſiones ſeu fructus, tibi inquam debentur. Tu feciſti ut ubi erant prius ſpinæ, vepres, carduus, lappa, tribulus, urtica & paliurus & univerſitas iniquitatum, ibi ſit cyprus cum nardo &c. Eccleſia una eſt de multis emiſſionibus tuis, quæ per orbem diffuſa ſemper in te reſpicient. Idem dicere licet de religioſis familiis. Idem de ſodalitiis Deiparæ quæ ſunt ejus emiſſiones & fructus.

§. 11. Invitat Deipara, omnes ad ſe veniant.

Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me & à 1 generationibus meis implemini. Spiritus enim meus ſuper mel dulcis, & 2 hereditas mea ſuper mel & favum. 3 Qui edunt me, adhuc eſurient, & qui bibunt me adhuc ſitient. 4 Qui audit me non confundetur & 5 qui operantur in me non peccabunt. 6 Qui elucidant me vitam æternam habebunt. Eccli. 24. 26. 27. 28. 29. 30. 31.

1. *Generationibus*] .i. fructibus, iiſque volo vos impleri: ad diſtinctionem fructuum mundi qui non ſatiant, & ad oſtendendum eam ſaturitatem non eſſe ſalutarem. Item ut ſciant omnes me dona mea non avare impertiri.

2. *Hereditas*] Scilicet vita æterna.

3. *Qui edunt &c.*] .i. Tanta eſt mea dulcedo ut ejus nulla ſit ſatietas ac faſtidium: tanta donorum meorum gratiarum, conſolationum ſuavitas, ut ſemper earum homo pius ſit avidus. Guſtata namque ſemel veluti cibo potuque dulciſſimo, mea præſentia & patrocinio, non amittitur ejus appetitus, ſed retinetur & augetur.

4. *Qui audit*] Qui obedit meis præceptis, duo ingentia vitabit mala confuſionem & peccatum, confe-

confusionem inquam tum in hoc mundo, tum maximè æternam.

5. *Qui operantur in me*] i. qui per me & sub mea protectione, auspiciis, nomine sua obeunt negotia, non peccabunt: Quomodo peccarent tali duce & auspice? Quomodo perirent tali stella maris?

6. *Qui elucidant me*] id est, me in lucem proferunt, aliis explicant laudes meas quales sunt qui de ea libros edunt & concionantur. Observat Jansenius dictum *qui elucidant me*, idque contra eos qui gloriam venantur ex laudibus Virginis, sese cupientes celebrari.

§. 12. De Deipara relata ad improbos.

Eos terret et vincit.

In hanc rem faciunt quæ dicta cap. 12. §. 3.

Caput XIV.

De hominibus relatis ad Deiparam.

§. 1. Primum de fidelibus et piis.

Iis petenda est a Deipara filii sui notitia.

1 *Qualis est dilectus tuus ex dilecto ô pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto?* Cant. 5. 9.

1. *Qualis*] Opportuna inquit Rupertus percontatio, cum tam multæ sint ortæ hæreses circa duas Christi naturas, imitatione igitur harum filiarum Hierusalem adeunda Deipara exorandaq; ut quid de filio sentiendum docere dignetur. Maximè id iis observandum qui alios voce aut scripto sacra docturi sunt: est enim B. Maria juxta nominis sui etymon, illuminatrix, & optimè novit quæcumque ad filium spectant; nunc ad verba.

2. *Dilectus ex dilecto*] Hebræis significat *ex*, sed sæpe vim habet comparativi, *præ*, *inter* &c. significatur igitur esse dilectus præ cæteris. Nyssenus & alii volunt hîc repeti bis *dilectus ex dilecto* ut prima interrogatio respiciat ad æternam generationem qua patri consubstantialis est & coæternus & dilectus de dilecto, Deus de Deo, lumen de lumine, secunda verò ad temporariam generationem qua filius est Deiparæ.

§. 2. Cohortatio ad cultum Deiparæ & ad confugiendum ad eam.

1 *Cerva charissima & gratissimus hinnulus*, 2 *ubera ejus inebrient te omni tempore, & in* 3 *amore ejus delectare jugiter*, Prov. 5. 19.

1. *Cerva*] Guilh. in c. 7. Cant. 8. cerva inquit carissima est quæ habet gratissimum hinnulum, Maria scilicet quæ peperit Jesum. Probat eam magnorum cervorum filiam, Abraham, David, qui Deum instar cervi sitiebat. Ps. 42. 2.

2. *Ubera*] Loquitur de spiritualibus uberibus quibus ei datum est adoptivos filios enutrire.

3. *Amore ejus*] i. hinnuli seu Christi ait idem, idque jugiter, omni tempore seu prospero seu adverso.

§. 3. Nihil ea indignum, petendum.

Adjuro vos filiæ Hierusalem ne 1 *suscitetis neque evigilare faciatis dilectam*, 2 *donec ipsa velit*, Cant. 8. 4.

1. *Ne suscitetis*] Guilh. i inquietetis illam quantum in vobis est talia postulando quæ eam dedeceant, nec ab ea præstari debeant.

2. *Donec &c.*] Nondum enim ait idem, vult surgere ad effectum vestrarum petitionum quia nondum postulatis qualia decet.

§. 4. Concionatores sunt Deiparæ lingua, & labia & quam suave de ea loqui.

Favus distillans 1 *labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua*, Cant. 4. 11.

1. *Labia*] Labia Virginis interpretatur Honorius ea quæ de ipsa, Dei secreta aperiunt, quales sunt Doctores & concionatores, quæ labia sunt ut favus distillans, quia omnes de ea sermones dulcedine redundant. Eandem habet interpretationem quod dicitur de lingua. Lingua enim virginis sunt qui ejus loquuntur præconia, de quibus mel & lac manat omnis suavitatis, quia eorum de Deipara doctrina parvulos (quibus lacte) & perfectos (quibus melle opus est) reficit & satiat.

De concionatorum & doctorum præmio, Virginis laudes promentium v. c. 13. §. 11.

DE IMPROBIS, HÆRETICIS, PHARISÆIS &c. eius hostibus relatis, ad eam.

§. 5. OPPUGNATA A JUDÆIS EIUS VIRginitas.

2 *Filii matris meæ pugnaverunt contra me*, Cantic. 1. 6.

Sicut lilium inter 2 *spinas sic amica mea inter filias*, Cant. 2. 1.

1. *Filii &c.*] Rup. i. Judæi filii Synagogæ matris meæ cum non crederent me virginem, variè me oppugnabant.

2. *Spinas*] Spinæ & filiæ (inquit) Rup. blasphemiæ sunt Judæorum, sectæ sunt hæreticorum.

§. 6. QUOMODO IAM PHARISÆI SINT persecuti.

2 *Invenerunt me* 1 *custodes qui circumeunt civitatem, percusserunt me, &* 3 *vulneraverunt me: tulerunt* 4 *pallium meum mihi custodes murorum*, Cant. 5. 7.

1. *Custodes*] Guilh. Scribæ, Pharisæi qui volebant videri custodire civitatem Jesum persequendo, cum verè eam perderent & perdiderint patet ex excidio sub Vespasiano & Tito.

2. *Invenerunt me*] .i. Filium meum impiè lacessendo & vexando impegerunt etiam in me.

3 *Vulneraverunt me*] Cum filium vulnerarent, quia maternus affectus non patiebatur ut eum vulnerato, pariter non vulnerarer.

4. *Pallium*] Laudis meæ inquit Guilh. quo operiebar quando filio meo acclamabatur: Beatus venter qui te portavit: hac gloria me nudantes quantum potuerunt, induerunt me diploide confusionis, infamando me tamquam matrem pestilentissimi seductoris, sed ablato hoc pallio & quidem ad breve tempus, evasi horum manus, nec filius meus passus est eos amplius in me sævire.

§. 7. HÆRETICI NIHIL UNQUAM IN EAM potuerunt, nec ulli eius hostes.

1 *Equitatui meo in turribus Pharaonis assimilavi te amica mea*, Cant. 1. 9.

2 *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas*, Eccli. 24. 19.

3 *Signum magnum apparuit in cælo mulier amicta sole, & luna sub pedibus ejus*, Apoc. 12. 1.

4 *En lectulum Salomonis* 60. *fortes ambiunt &c.* Cant. 3 7.

Vide ad idem c. 6 §. 25.

1. *Equitatui*] Dictum alias hunc equitatum Dei fuisse virgam Moysi qua currus Pharaonis subversi: Deipara autem subvertit currus peccati, hæreses omnes demersit & obruit oblivionis profundo, inquit Delrio. Ubi nunc Simoniani, Menandriani, Gnostici, Nestoriani infestissimi Virginis hostes & similes? Idem sibi expectent Lutherani, Calviniani, Anabaptistæ, Zuingliani.

2. *Quasi &c* Hoc præconio ostendit. B. Virgo se hostibus insuperabilem. Hugo Cardinalis observavit platani folia referre speciem scutorum. Itaque quot folia platanum ornant, tot quasi scuta circumdant. Deipara quoque quot privilegiis & virtutibus splendet, tot munitur clypeis, quare quicumque Deiparam impetit, in scuta innumera, & instar foliorum impacta, totamque virginem protegentia necesse est incurrat. His etiam foliis, clypeos referentibus significatur eos qui sese ad hujus platani umbram recipiunt, sub innumeris velut scutis delitescere, atque adeo posse illos, hostium conatus & ictus tali virgine protegente tutos ac securos irridere.

3. *Signum &c.*] Hoc signum esse B. Virginem dictum alias, si autem est in cœlo, cuinam hostis sagittæ eò pertingent; Virgo itaque in cœlo imo supra cœlum constituta, nihil sibi timet à sagittariis, hæreticis, blasphemis &c. Imò quemadmodum iacula quæ in cœlum diriguntur, recidunt in ipsos sagittarios, neque enim corpora illa cælestia valent penetrare, itaque quæ hactenus in Deiparam intorta sunt iacula, in iaculatorum capita intorta sunt, testis Nicephorus l. 14. c. 36. in Nestorio (ut unum de multis proferam) cuius linguam blasphemam quam ceu sagittam in Deiparam intorserat, innumeri ex ea ipsa ebullientes vermes corroserunt ac depasti sunt. Videatur Evagr. l. 1. c. 7.

4. *En lectulum*] Dictum alias c. 3. §. 14. lectulum esse B. Virginem, fortes illos esse Angelos ex nobilissimis & lectissimis: neque enim ex lectulo suo egressus Jesus, eum sine excubiis ait Guilh. dereliquit. Si Angelica custodia circa Helisæum excubabat, quanto magis circa matrem luminis; Tali igitur satellitio stipata Deipara, nihil timet, hostes omnes suos irridet, quorum conatus irritos scit futuros.

CAPUT XV.

De Assumptione Deiparæ, iis quæ eam præcesserunt & consecuta sunt, de ejus gloria, laureolis &c.

§. 1. Deipara petit dissolvi et esse cum Christo.

2 *Indica mihi* 1 *quem diligit anima mea ubi* 3 *pascas, ubi cubes* 4 *in meridie, ne vagari incipiam post greges* 5 *sodalium tuorum.* Cant. 1. 7.

6 *Trahe me* 7 *post te.* Cant. 1. 4.

8 *Amore langueo.* Cant. 2. 6.

9 *In omnibus requiem quæsivi.* Eccli. 24. 11.

1. *Quem diligit, &c.*) i. ô Illi quem diligo.

2. *Indica.*) Rupertus notat petere sibi judicati locum non quomodocumque sed præsentialiter inquit, q. d. fac me videre coram locum ubi quiescis fælix & beatus: Assume me inquam (ut clarè loquar) quò assumptus es, ut tecum pascar, tecum cubem, quæ te olim tam devotè pavi, & toties cubitum collocavi.

3. *Pascas.*) Et Angelos tuos divinitate tua, & humanitatem tuam quam perennibus pascis deliciis divinitatis tuæ.

4. *In meridie.*] Quia ibi sempiterna meridies, ibi jugis fervor divinæ claritatis est, ubi cubat Jesus.

5. *Sodalium.*] Hos sodales dicit esse Apostolos qui in gentium dispersione quasi vagabantur, Evangelium toto orbe circumferentes: petere autem piam matrem ne jam expletis maternis officiis omnibus, emerita & plena dierum, cum Apostolis novum subire laborem itinerum & prædicationis jubeatur, præsertim cum et labori pares essent Apostoli, spiritu sancto pleni.

6. *Trahe*] Guilh. ô mi dulcis Jesu, ô gloria tuæ matris Jesu, redis nunc ad patrem, trahe me post te matrem ut videat pia mater claritatem quam habes ex patre, ut mutuam vicem reddas matri, quæ pro tempore suis uberibus pavit te, nunc deliciis divinitatis tuæ pascatur à te, lacte meo potavi te, & quibus potui cibis alui in diebus humilitatis meæ, nunc quod potes, inebria me ab ubertate domus tuæ.

7. *Post te*] Guilh. non peto tecum trahi in tua ascensione, sed post te, adhuc contenta sum adesse Ecclesiæ post discessum tuum, eam solari, docere, excitare &c.

8. *Amore.*] Alanus. i. desiderio vitæ æternæ, neque id mirum, quia jam introducta in cellam vinatiam charitas in contemplatione accendebatur, unde & omnia ei terrena despiebant.

9. *In omnibus.*) Guerricus Abbas Serm. de Assumptione interpretatur istud de Deipara, aitque eam sicut & quamlibet piam animam in omnibus suis actionibus & cogitationibus requiem quæsivisse & ad cælum suspirasse, sed hodie demum eam requiem invenisse.

§. 2. Invitatur Deipara ad cælum, & ad varias coronas.

Veni de 1 *Libano sponsa mea, veni de Libano: veni* 2 *coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Cant. 4. 8.

3 *Surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea & veni. Iam enim* 4 *imber abiit & recessit. Flores apparuerunt in terra nostra,* 5 *tempus putationis advenit:* 6 *vox turturis audita est in terra nostra.* 7 *Ficus protulit grossos suos,* 8 *vineæ florentes dederunt odorem suum. Surge amica mea, speciosa mea, & veni* 9 *columba mea, in foraminibus petræ in caverna maceriæ,* 10 *ostende mihi faciem tuam,* 11 *sonet vox tua in auribus meis,* 12 *vox enim tua dulcis & facies tua* 13 *decora.* Cant. 2. 10. 11. 12. 13. 14.

14 *Revertere, revertere Sulamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.* Cant. 6. 12.

1. *Libano.*] Honor. Libanus. i. candidus. Veni de Libano de castitatis candore.

2. *Coronaberis de monte &c.*] i. recipies coronam quam promeruisti ob devictum diabolum toties ejus caput conterendo: dæmon significatur per montem Amana: per montem quidem, quia superbus est, imo Rex super omnes filios superbiæ: Per Amana autem quod est nocturna avis, quia ducit errantes ad noctem mortis. coronam etiam recipies de vertice seu capite Sanir & Hermon (montes sunt præcelsi! quia principes sæculi, quorum hi montes sunt signum, per fructum ventris tui sunt humiliati, qui fuerunt prius cubilia leonum, id est, habitatio dæmonum, & montes pardorum, id est, munimenta hæreticorum. Idem Honor. Cui quidem quoad interpretationem vocis Amana contradicit communis opinio, cui Amana veritatem & stabilitatem significat. At Rupertus, *de libano*, id est, corpore candido, virgineo, coronaberis.

Unde de regnis totius mundi, quæ rectè vocantur regna diaboli, cui nomen Amana, Sanir, & Hermon, & quorum reges, qui tot bellis & cædibus orbem lacerant, leones ac pardi merito vocantur. At quomodo inde coronaberis? credent nimirum reges illi in Iesum fructum ventris tui, & eorum credentium salus corona tua erit, meritum tuum erit. Ita coronaberis ut in cælis regina sanctorum, & in terris regina sis regnorum. Ubique predicabitur de te, quod sis mater regis cælorum, ac proinde regina cælorum, totum possidens jure Filii, regnum atque hoc intuitu reges & imperatores te coronis suis coronabunt, palatia sua nomini tuo sacrabunt, ut desinant esse quod fuerant montes pardorum, cubilia leonum.

Cardinalis Hailgrinus censet per Amana significari dæmonis malitiam, per Sanir mundanam sapientiam, per Hermon hæreticam pravitatem, de his tribus devictis quotidie sane si oculos aperire velit, coronari Deiparam cuique satis constare poterit.

Delrio hæc tria refert ad 3. laureolas, Martyrii, doctrinæ, & virginitatis. Amana, id est, fides, significat martyrium, quo fidei veritatem testatur quis; Sanir, id est, lucernæ Deus, auctore Hieronymo, significat laureolam doctorum, quorum est lucere, illuminare, & docere; Hermon, id est, anathema, significat virginitatem, per quam quis se facit anathema, id est, se separat à carne, & totum se spiritui, deoque colligat & consecrat. Hæc autem tria præstitisse Beatam Virginem satis constat ex dictis. Neque prætereunda est ternaria repetitio, *Veni*, quo significatur à tribus divinis personis invitari ad cælestia gaudia: Pater quidem invitat ut filiam: Filius, ut matrem: Spiritus sanctus, ut sponsam. *l. 1. contra Iovin.*

3. *Surge,*) Guillielmus, commortua mihi per affectum, surge mecum, surge ad gloriam immortalitatis, accepi à te mortalitatem, retribuam tibi immortalitatem. Quomodo columba, amica &c. *Vide supra.*

4. *Hyems, &c.*] Rupertus. Hyems peccati, imbrium cælestis, flores, id est, spes certa & propinqua proximæ gloriæ, & coronationis fructum, jam jam instantis pollicentes, ob eximias suas virtutes & opera *in terra nostra*, id est in terra illa mea (ait Christus) quæ me florem peperit, tua tamen, & ideo nostra (ait Guil.) quia omnia mea, tua sunt, & omnia tua, mea,

5. *Tempus, &c.*) id est, tempus messis, ac vindemiæ, tempus metendi, quod seminasti: prosemente meritorum: Veni ergo & accipe manipulos præmiorum.

6. *Vox turturis.*] id est, gemitus peccantium, quia turtur pro cantu gemitum habet, professiones cœlibatus, nam turtur castitatis est typus, quam castitatem, imo & virginitatem multi amplexi ad instar & exemplo Deiparæ.

7. *Ficus &c. grossos.*) id est, primos fructus lectissimos, (qui ficui sunt pro floribus, non enim floret ficus) eosque dulcissimos bonorum operum.

8. *Vineæ, &c.*) Ipsa Virgo, florentissima est vinea, quæ vitæ botrum tulit, quæque dedit odorem suum, quia virtutes ejus, & fides annuntiata est per universum mundum.

9. *Columba mea, &c.*] Alibi explicata sunt.

10 *Ostende.*) Guil. Exhibe mihi apud Patrem præsentiam tuam, ut ubi sum ego, & tu sis mecum.

11. *Sonet &c.*] Sonet, ibi nimirum in cælo, nolo clames ad me de terra, sicut sanguis Abel, sed assumpta & astans à dextris meis familiarius, quàm Abel mecum loquens, nullius petitionis repulsam patiaris.

12. *Vox dulcis.*] Dulcior voce Abelis, veniam enim postulas & misericordiam, illa vindictam.

13. *Decora.*] Maculam nullam habens, ideo gratissima oculis meis.

13 *Revertere.*) Alanus vult hic Angelos invitare Deiparam & optare ejus in cælos assumptionem. Sulamitis. i. pacifica. Revertere igitur à captivitate mundi, tu per quam captivi à captivitate sua sunt soluti. Revertere ab onere, sine corruptione carnis, quia sicut immunis es à corruptione peccati, si ad immortalitatem transire debes absorpta mortalitate per gratiam Dei. Revertere ad libertatem filiorum Dei, quia sicut nunquam regnavit peccatum in tuo mortali corpore, sic digna es perfrui eadem spiritus libertate in carne virginali, quâ fruuntur in spirituali scientia Angeli ab ipsa sui creatione, seu potius confirmatione in bono. Revertere à dignitate Angelorum, ad superexcellentiam & prærogativam supra omnes Angelos, ut intueamur te: quia sicut in faciem Filii tui desideramus prospicere, sic in tua specie vultus volumus defigere, & luce vultus tui illustrati,

§ 3. As-

§. 3. Asseritur eius in cælum assumptio.

1 *Astitit Regina à Dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.* Psal. 44. 10.

2 *Surge Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ.* Psal. 131. 8.

Apertum est templum Dei in cælo, & visa est 3 arca testamenti ejus in templo ejus. Apoc. 11.

4 *Intulerunt sacerdotes arcam fœderis Domini in locum suum.* 3. Reg. 8.

Exierunt obviam sponso & 5 sponsæ. Lucæ 22.

6 *Tigna domorum nostrarum cedrina.* Cant. 1. 17.

7 *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut 8 luna, electa ut sol, 9 terribilis, ut castrorum acies ordinata.* Cant. 6. 9.

10 *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto deliciis affluens innixa super dilectum suum.* Cant. 8. 5.

1. *Astitit, &c.*) per hanc reginam astantem à dextris sponsi in vestitu deaurato, id est, in corpore glorioso, plerique tum Latini, tum Græci intelligunt Deiparam, Bern. Anselm. Athan. Epiphanius: &c.

2. *Surge, &c.*) De Deiparæ assumptione interpretantur Nicephorus, & Glycas.

3. *Arca.*) id est, Beata Virgo; cum enim à sanctis Patribus frequenter vocetur arca sacrosancta, cur hic locus de Apocalypsi non possit ad eam accommodari. Ita Suarez.

4. *Intulerunt*] Et hunc locum adaptat Deiparæ Bonav. in speculo B. Mariæ c. 2. per sacerdotes, intellige Angelos.

5. *Sponsæ.*) Suarez dicit plurimos id accipere de Deipara, iam pridem in anima & corpore assumpta in cælum.

6. *Tigna, &c.*) Domus hæ sunt corpus Christi & virginis: Tigna domorum sunt substantiæ corporum, quæ dicuntur cedrinæ, id est, imputribiles; sicut enim dictum de corpore Christi, Psalm. 15. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*; ita ab eadem alienum fuit corpus Beatæ Mariæ, quare anima & corpore assumpta est in cælum. Alanus.

7. *Quæ est ista, &c.*] Et hunc versum plurimi de assumptione intelligunt. Progreditur inquit Guillielmus, ut ingrediatur in gaudium Domini sui, in regnum Filii; progreditur silenter & potenter, & hoc est, ut aurora consurgens, cujus ortum nemo unquam audivit, nec eam surgentem ullus valet impedire. Semper fuit aurora, quia tenebras fugavit, Diem peperit, Christum pariendo, sed non semper progressa est, ut aurora, quia quamdiu Filius ejus purus homo & Filius Joseph putabatur, nondum ut aurora procedebat, quia quod esset mater veræ lucis nondum clarebat: clarificato autem sole iustitiæ per triumphum resurrectionis & ascensionis, qui ante niger videbatur, sicut saccus cilicinus, dum putaretur Filius Joseph, mater quoque ejus progreditur velut aurora consurgens, id est, non jam mater puri hominis, sed sicut est verè mater veri luminis manifestè apparens.

8. *Luna.*] Idem Guillielmus. Quid luna pulchrius, quid magis electum & singulare quàm sol. Pulchra est Beata Virgo ob florem virginitatis, singularis & unica seu electa ob fructum fœcunditatis virgineæ; & quantum ob hæc Angelis est, & hominibus amabilis, tantum est malignis spiritibus terribilis: Ideo sequitur.

9. *Terribilis, &c.*) Terribilis, ait Guillielm. fuit semper dæmonibus, sed magis adhuc glorificato Filio: si enim timuerunt matrem vagientis in cunis, ob solam suspicionem divinitatis Filii, quanto magis divinitate ejus comperta timent matrem sedentis in dextra Dei patris? Miracula quotidiana, id satis superque testantur. Est autem dæmonibus formidabilis, non quomodocunque, sed ut castrorum acies ordinata, quâ nihil magis, ait Guillielmus in rebus mundanis formidandum.

10. *Quæ est, &c.*) Patres & Interpretes, hæc verba accommodant Assumptioni in cælum, quorum explicationem *Vide supra.*

§. 4. De eius laureolis ob martyrium, doctrinam, virginitatem.

Vide supra variis capitibus, maximè cap. 3. & cap. 5. §. 9. & cap. 8 & 9. Ex quibus locis constat fuisse martyrem, doctricem, & Virginem: Quare constat etiam laureolis, quæ his tribus perfectionibus congruunt exornatam fuisse. *Vide etiam hoc cap. §. 2. testim. 1, nu. 2.* De Martyrio hæc adde.

1 *Ferculum sibi fecit Rex Salomon de lignis libani,* 2 *ascensus ejus purpureus.* Cant. 3. 9. 10.

3 *Tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Lucæ 2. 35.

4 *Vbera tua assimilata sunt botru.* Cant. 7. 7.

Quasi plantatio 5 rosa exaltata sum in Iericho, Eccli. 24. 18.

1. *Fer-*

1. *Ferculum.*] De hoc ferculo *Vide supra cap.* 3. § 16.

2. *Ascensus ejus, &c.*] Guilielmus tota vita sanctorum est ascensus, tota vita impiorum descensus, sed non omnium ascendentium ascensus est purpureus, quia martyrum hæc prærogativa est.

3. *Tuam, &c.*] Hæc est potissima causa, cur dicatur Deipara martyr, ob dolores, quos in morte Filii est perpessa, qui sufficientes fuerunt ad ei inferendam mortem; nisi peculiari Dei auxilio fuisset suffulta: Sanctus Ephrem eam vocat martyrum honorem, ac decus: & Bernardus plusquam Martyrem: & Ecclesia Reginam martyrum.

4. *Vbera.*) Hailgrinus, Quia non minus meruit fundendo lac de uberibus suis ad Filii nutrimentum, quàm martyres, qui per borros figurantur, meruerunt fundendo sanguinem in martyrio, omnium enim operum merces, secundum radicem charitatis pensatur. Honorius. Ubera tua borris id est merita tua assimilata martyribus, qui sicut borri pressi sunt passionibus.

5. *Rosa.*) Radulphus hom. de assumptione B. Virginis, per rosam accipit Martyrii gloriam, qua ipsa decorata fuit.

§. 5. De eius gloria.

1 *Statura tua assimilata est palmæ.* Cant. 7. 7.

2 *Quasi cedrus exaltata sum in libano, &c.* Eccli. 24. 17.

In Hierusalem 3 *potestas mea.* Ibidem v. 15.

1. *Statura.*] Honorius. Christus fuit palma in cruce, quia per crucem adipiscitur homo victoriæ palmam, cui assimilata est statura, i. altitudo gloriæ B. Mariæ, quia sicut ipse est cælorum rex, ita ipsa regina est Angelorum,

2. *Quasi cedrus. &c.*] his arboribus, quarum singulæ particulare aliquid habent in decore, gratia, venustate, denotatur, ait Radulphus, B. Virginem in cælo omni gloria, claritate, & honore plus quàm cor hominis capere possit ditatam à Filio: & sicuti in via tamquam cedrus omnes superavit meritis & gratia, sicut cypressus, fortitudine, sicut palma victoria in hostes, sicut rosa martyrii gratia, sicut oliva, misericordia, sicut platanus magnanimitate, ita in patria super omnem omnino creaturam etiam supremos Seraphin exaltatam; cum & respectu horum sit cedrus sublimis & in altum se proferens, ipsi autem cum ea collata humiles frutices.

3. *Potestas.*] Quantum possit apud Filium supra omnes cælites, prodit satis quotidianis miraculis, quæ fiunt ad ejus preces. Quid neget Filius matri? Quid talis Filius tali matri? Quid sponsus sponsæ? Quid parens indulgentissimus filiæ suæ carissimæ.

§. 6. Cur assumpta? cuius reddatur causa ex parte nostra.

Ponam 1 *arcum meum in nubibus cæli, & recordabor fœderis mei, quod pepigi tecum.* Gen. 9. 13.

1. *Arcum.*) Hailgrinus per arcum intelligit Deiparam, quam dicit in cælum assumptam, ut recordetur Dominus misericordiæ, quam humano generi repromisit,

MARITUS.

Vide Adulterium. Mulier. Vxor. Paterfamilias. Parentes. Pater.

§. 1. Maritus caput est uxoris.

1. *Cor.* 11. 3. *& Ephes.* 5. 23.

§. 2. Deo placet maxime et hominibus ejus concordia cum uxore.

In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo & hominibus: Concordia fratrum & amor proximorum, & vir & mulier bene sibi consentientes. Eccli. 25. 1. 2.

§. 3. Mariti diligant uxores.

Viri diligite uxores vestras 1 *sicut & Christus dilexit Ecclesiam & seipsum tradidit pro ea.* Ephes. 5. 25.

Viri debent diligere uxores suas, 2 ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit. 3 *seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed* 4 *nutrit, &* 5 *fovet eam, sicut &* 6 *Christus Ecclesiam.* 7 *Quia membra sumus corporis ejus.* 8 *de carne ejus & de ossibus ejus:* 9 *Propter hoc relinquet homo patrem suum, & matrem suam. & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una.* 10 *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico* 11 *in Christo, & in Ecclesia.* 12 *Verumtamen & vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat. Vxor autem* 13 *timeat virum suum.* Eph. 5. 28. 29. 30. 31. 32 33.

1. *Sicut Christus. &c.*) id est, ut peccatum, non ametis in eis, ut justè eas gubernetis, atque foveatis.

2. *Vt corpora sua.*] id est, sicut seipsos, quia illæ sunt corpora eorum, ipsi autem capita earum.

Vel

Vel ſicut ſpiritus homines diligit & regit & ſibi in bono ſubjicit corpus & carnem: ſic viri diligant & regant & ſibi in bono ſubjiciant uxores ſuas.

3. *Seipſum diligit.*] Quia ipſe & uxor unum ſunt corpus, & uxor eſt caro ejus.

4. *Nutrit*) cibo & potu.

5. *Fovet.*) todumentis.

6 *Chriſtus Eccleſiam.*] ſpirituali nutrit cibo, & fovet indumentis virtutum tanquam ſuum corpus.

7. *Quia membra ſumus corporis ejus.*] Nos fideles ſumus membra Eccleſiæ, quæ eſt corpus Chriſti.

8. *De carne & oſſibus.*] Quia ejuſdem ſumus cum Chriſto naturæ, ſimilem cum illo humanam carnem & oſſa habentes. Ita Hier. Vel cum Cajet. q. d de carne Chriſti & de oſſibus in cruce immolatis formatum eſt corpus Eccleſiæ, ſicuti ex Adamo formata eſt Eva.

9 *Propter hoc,*] id eſt, quia mulier eſt caro de carne viri, & os de oſſibus ejus, creata ut ei matrimonii vinculo aſſocietur, relinquet homo, &c. ut propheratum ab Adamo, à Deo affato, Gen. 2 Creata autem eſt mulier realiter & litteraliter de viro, ſicuti Eccleſia typicè & myſticè de oſſibus & carne Chriſti.

10. *Sacramentum hoc.*] prima conjunctio Adami & Evæ, ſeu prima matrimonii in iis inſtitutio, omneque deinceps ante Chriſtum matrimonium; magnum eſt myſterium & typus rei factæ, ſcilicet matrimonii Chriſti & Eccleſiæ, facti in Incarnatione: matrimonium autem fidelium in Chriſto eſt ſacramentum .i. ſignum perfectiſſimum unionis ejuſdem jam factæ, undea Chriſto inſtitutum eſt proprie legis novæ ſacramentum conferens gratiam, & mutuum hunc conjugum amorem: ita ut hic amor figura ſit perfecta amoris Chriſti & Eccleſiæ, unde ego Paulus, vos hortor ô fideles conjuges, ut hunc amorem excitetis & foveatis.

11. *In Chriſto & Eccleſia*] .i. Chriſti & Eccleſiæ.

12. *Verumtamen &c.*] q. d. Quæ licet vera ſint ſecundum ſenſum myſticum de Chriſto & Eccleſia, volo tamen & vos literam ipſam quam explicavi retineatis, ut quiſque uxorem diligat ſuam.

13. *Timeat.*] non timore ſervili, ſed reverentiali.

§. 4. EASQUE HONORENT.

Viri ſimiliter cohabitantes 1 *ſecundum ſcientiam, quaſi infirmiori* 2 *vaſculo muliebri impartientes* 3 *honorem, tanquam & cohæredibus* 4 *gratiæ vitæ: ut non* 5 *impediantur orationes veſtræ.* 1. Petri 3. 7.

1. *Secundum ſcientiam.*] moderatè prudenter.

2. *Muliebri vaſculo.*] .i. muliebri. Phrasis enim Hebræa omne inſtrumentum & adjutorium vocatur vas, at mulier, viri eſt adjutorium. Gen. 2.

3. *Honorem.*] Quandam reverentiam. Ita D. Tho, S. Hier. intelligit à nimia Venere & intempeſtiva abſtinentiam.

4. *Gratiæ vitæ.*) Gratiæ illius vitæ, quæ æterna eſt.

5. *Impediantur.*] ſeu ob jurgia, vel ob libidinis impedimenta.

§. 5. QUOMODO MARITUS SUI CORPORIS poteſtatem non habet, cæteraque ejus generis. *Vide 1. Cor. 7. à verſ. 1 uſque ad 8. & Prov. 5. à v. 15 & Eccle. 9. 9. & § ſuperiore.*

§. 6. BEATUS CUI BONA UXOR OBTIGIT.

Beatus, qui habitat cum muliere ſenſata. Eccli. 25. 11.

Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius 1 *duplex.* Eccli. 26. 1.

Qui invenit mulierem bonam, 2 *invenit bonum &* 3 *hauriet* 4 *jucunditatem à Domino.* Prov. 18. 22.

5 *Mulierem* 6 *fortem* 7 *quis inveniet? procul & de ultimis finibus* 8 *pretium ejus.* Prov. 31. 10.

1. *Duplex.*] Quia diutius vivet ob lætitiam, quæ ei obtingit à proba uxore; ſicut improba uxor ob moleſtias, quas viro parit & maiorem, ante naturalem vitæ finem, eum facit contabeſcere & mori.

2. *Invenit bonum.*] .i. ſingulare aliquod & eximium bonum.

3. *Hauriet.*] Aliqui vertunt *hauſit*, id eſt, obtinuit jam.

4 *Iucunditatem.*] Poteſt accipi in proprio ſenſu: alii vertunt favorem, benevolentiam, quod etiam verum eſt.

5 *Mulierem.*] Uxorem. Loquitur enim de maritata.

6. *Fortem*) animo potius, quàm corpore, quæ non ſit animo & moribus muliebribus, dejectis, timidis, ſed ſit virilis animi.

7. *Quis inveniet.*] q. d, rara eſt, & fœlix cui ea obtigit.

8. *Pretium ejus.*) ſcil. petendum eſt. i. eſt res pretioſiſſima; cujus pretium vix nec niſi procul inveniri poteſt.

§. 7. DATUR ILLI IN PRÆMIUM BONÆ vitæ.

1 *Pars bona, mulier bona,* 2 *in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.* Eccli. 26. 3.

1. *Pars bona.*] portio, ſors.

2. *In parte, &c.*) quia in ea ſorte & portione quam Deus promiſit, & dare ſolet timentibus ſe, etiam includitur bona uxor.

§. 8. MARITO NON RELINQUENDA UXOR.

Noli diſcedere à muliere ſenſata, & bona, quam ſortitus es 1 *in timore Domini:* 2 *gratia enim verecundiæ illius ſuper aurum: Mulier ſi eſt tibi,* 3 *ſecundum animam tuam, non projicias eam, &* 4 *odibili* 5 *non credas te in toto corde tuo.* Eccli. 7. 21. 28.

Qui expellit mulierem bonam expellit 6 *bonum: qui autem tenet adulteram* 7 *ſtultus eſt & inſipiens.* Prov. 18. 22.

1. *In timore Domini*] ſc. ambulantem.

2. *Gratia verecundiæ illius*) Gratioſitas verecundiæ, per quam & erga virum demiſsè ſe gerit, & ab aliis ſe caſtam conſervat.

3. *Secundum animam tuam.*) .i. Quam deſideraſti, aut quæ ingenio tuo congruit.

4. *Odibili.*] ob morum improbitatem.

5. *Non credas* &c.) .i. non ei totum cor aperias, ne aliis ſecreta prodat; quod evenit Samſoni. In Græcis verba illa, *in toto corde*, convertuntur cum ſequentibus. Itaque odibili non credas te: ſenſus erit talem non aſſumendam in uxorem.

6 *Bonum.*] Eximium aliquod bonum.

7. *Stultus.*] Quod potiſſimum de adultera, quæ in peccato perſiſtit, intelige. *Vide Aug.* 2. *lib. ad Pollent. c.* 6.

§. 9. NON ZELET UXOREM, NEC DET EI poteſtatem.

1 *Non zelo mulierem ſinus tui,* 2 *ne oſtendat ſuper te malitiam doctrinæ nequam. Non des mulieri* 3 *poteſtatem animæ tuæ,* 4 *ne ingrediatur in virtutem tuam &* 5 *confundaris.* Eccli. 9 1. 2.

1. *Non zeles, &c.*] Uxorem quieſcentem in ſinu tuo non ames amore zelotypo, ita ut jugiter metuas te minus amari ab ea, & eam ab aliis amari.

2. *Ne oſtendat, &c.*] .i. ne exerceat ſuper te artificium doctrinæ, quam eam docent vetulæ & aliæ improbæ mulieres, ſcil. veneno tollere maritos zelotypos, aut alio modo eis nocere.

3. *Poteſtatem animæ.*] .i. in animam tuam i. ut te ei & voluntatem tuam ſubjicias, ut ipſa dominetur.

4. *Ingrediatur in virtute.*] .i. fortitudine tua, .i. fortior te fiat. Senſus eſt: ne tecum converſetur ut domina, omnia faciens ex authoritate, quæ tibi potius in illam competit tamquam ejus capiti.

5. *Confundaris.*] Apud homines, tanquam effœminatus, & quia pateris naturæ ordinem immutari.

MARTYRIUM, MARTYR.

Vide Patientia. Paſſio. Tribulatio.

§. ADD. VOCANTUR MARTYRES MASCULI. *V. Eccleſia. c. 2. §. 2. n. 3.*

§. 1. MARTYRUM CONSTANTIA IN CONFESSIONE fidei.

Iſte dicet, Domini ego ſum: *& ille* 1 *vocabit* 2 *in nomine Iacob: & hic* 3 *ſcribet manu ſua domino & in nomine Iſrael* 4 *aſſimilabitur.* Iſa. 44. 5. Vide ad idem verbo Iuſtus, c. 1 §. 15.

Quid quæris, & quid vis diſcere à nobis? parati ſumus mori magis, quàm patrias Dei leges prævaricari. 2. Mach. 7. 2.

1. *Vocabit.*] ſe ſc.

2. *In nomine Iacob.*] .i. dicet ſe Iſraelitam, id eſt, Chriſtianum.

3. *Scribet Domino.*] .i. Domini ſum.

4. *Aſſimilabitur.*) Cognominabitur Iſraelita & Chriſtianus, ſimilis Iſraeli dicetur Patriarchæ fideli. Hæc Tertullianus. Refert ad martyres, dicitque hìc eorum prædici conſtantiam, qua non obſtante morte, profitebantur & ſcribebant ſe Chriſti cultores.

§. ADD. QUOMODO ISTA CONSTANTIA commoti reges ethnici.

V. Eccleſiaſt. c. 3. §. 1. n. 5.

§. 2. QUA PRUDENTIA LOQUI NOS OPORteat tyrannis.

Ego ecce in manibus veſtris ſum, facite mihi quod bonum & rectum eſt in oculis veſtris. Verumtamen

tamen scitote & cognoscite, quod si interfeceritis me, sanguinem innocentem tradatis coram vosmetipsos & contra civitatem istam, & habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris, omnia verba hæc. Ierc. 26.14.15.

§. 3. Varia monita iis data a Christo.

V. Luca 12. Matth. 10.

§. 4. Clamant martyres vindictam de eorum interfectoribus.

Vidi 1 subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter 2 testimonium quod habebant & clamabant voce magna, dicentes: Usquequo Domine sanctus & verus non judicas, & non vindicas sanguinem nostrum, de iis, qui habitant in terra. Apoc. 6.9.10.

1. *Subtus altare*) sub quo martyrum corpora sepeliri solebant, allusioque fit ad altare verus holocaustorum, q. d. Animæ i. martyres sunt sub altari, quia secundum corpus sub eo sunt sepulti, qui super altare quasi holocausta vitam Deo immolarunt, clamant ergo ex loco martyrii vindictam perinde ac sanguis Abel clamat de terra. Ita Blasius Viegas.

2. *Testimonium.*] Veritatem fidei & innocentiam vitæ.

§. 5. Eorum resurrectio prædicitur.

Vivent 1 mortui tui, 2 interfecti mei resurgent: expergiscimini & laudate qui habitatis 3 in pulvere: quia 4 ros lucis, ros tuus, & 5 terram gigantum detrahes in ruinam. Isa. 26.19.

1. *Mortui tui.*] Qui pro te mortem oppetiverunt.

2. *Interfecti mei.*] Quia ejusdem mecum fidei (ait Isaias) aut quia socii mecum ejusdem certaminis, quia ut ego ferra dilectus sum, ita ipsi alio mortis genere sublati.

3. *In pulvere.*] sepulchri.

4. *Ros lucis, ros tuus.*] Aderit vobis spiritus, quo non aliter revivisc ent cadavera jam in saniem & pulverem conversa, quam herba post hiemalem glaciem, vernali temperie atque vitali rore exhilarata.

5. *Terram Gigantum*, &c.] Non sic gigantes & superbi; nam sic illos in ruinam abjicies ut spes superstit nulla resurgendi, sc. ad vitam beatam.

§. 6. Martyrii effecta et fructus.

Omnis quicunque 1 confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis 2 confitebitur illum coram angelis Dei, qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Luc. 12. 8.

Amen Amen dico vobis: 3 nisi granum frumenti cadens in terram 4 mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat, animam suam 6 perdet eam, & qui 7 odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam Ioan. 12. 24. 25.

Et si coram hominibus tormenta passi sunt, 8 spes illorum immortalitate plena est: 9 in paucis vexati, in multis bene 10 disponentur. Sap. 3. 4. 5.

Videndi etiam versus sequentes.

Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt 11 stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine agni. Apoc. 7.14.

Vide ver. sequentes, & Apoc. 6.11. & c. 2. 10. & c. 3. v. 5. 12. & 21.

1 *Confessus.*] non enim sufficit interna fides. S. Chrys.

2. *Confitebitur.*) Dicens: *Venite benedicti.*

3. *Nisi granum frumenti*, &c.) Quod ad literam hic dicitur de Christo, Ecclesia applicat Sanctis martyribus, qui per mortem suam multum tum sibi, tum Ecclesiæ Dei fructum afferunt.

4. *Mortuum fuerit.*) i. nisi granum corrumpatur, & quasi mortificetur, & in aliam substantiam tetræ calore resolvatur.

5. *Animam suam.*) i. vitam præ fide & fidei confessione.

6. *Perdet eam.*] Quia incurret mortem æternam.

7. *Odit animam.*) Exponendo pro fide.

8. *Spes illorum*, &c.) spem secum alunt plenam beatissimæ immortalitatis.

9. *In paucis.*) Superfluit præpositio *In*, more Hebræo.

10. *Disponentur.*] Bene cum illis agetur, multis ac magnis beneficiis afficientur.

11. *Stolas.*] Corpora sua. i. seipsos sanctificaverunt Christi sanguine & meritis, fuso pro eo sanguine. Aug. & Gregor.

MATRIMONIUM.

Vide Maritus, Mulier, Uxor.

§. ADD. CUIUS REI SIT SIGNUM MATRIMONIUM. *Vide V. Maritus, § 3. n 10.*

§. 1. MATRIMONII VINCULUM EST INDISSOLUBILE, & de monogimia.

Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio 1 masculum, & faminam 2 fecit 3 eos! & 4 dixit: Propter hoc dimittet homo patrem suum, & matrem suam, & 6 adhærebit 7 uxori suæ, & erunt 8 duo 9 in carne una. Itaque 10 jam non sunt duo, sed 11 una caro. Quod ergo Deus 12 conjunxit, homo non separet. Matt. 19. 4. § 6.

Videndi etiam ejusdem capitis versus 7. 8. 9. &c. § 31. 32. & 1. Cor. 7. 10. 11.

1. *Masculum & fœminam.*] In aliis enim animalibus non dicit Genesis Deum fecisse masculum & fœminam, sed in solo homine, quare significat in solo homine conjugium à Deo institutum esse, idque inter unum & unam; Dicendo enim *fœminam*, non *fœminas*, ostendit plurium vitanda conjugia. Ita Chrysost. Hier.

2. *Fecit.*] Facta fœmina de viro ait Raban, unde ex eo quod de uno facti sunt duo, Eva, scilicet ex Adamo, significatur eadem monogamia, quia ut inquit Plato, ex uno viro & muliere, quasi duabus imperfectis partibus, unus perfectus fit homo. Ita D. August. Ac consequenter significatur matrimonium esse insolubile nisi per mortem, sicuti anima à corpore solvi nequit nisi per mortem.

3 *Eos.*) scilicet homines.

4. *Dixit.*] Adam, vel Deus per Adam.

5. *Propter hoc.*) quia tanta est conjunctio inter virum & uxorem.

6. *Adhærebit.*] Inseparabiliter.

7 *Uxori.*] Non uxoribus, ait Hiero.

8. *Duo.*] Non tres, ait Glo. Interl.

9. *In carne una.*) .i. duo erunt una caro. i. unus homo, una persona, vir enim & fœmina civiliter sunt unum. Item una caro, quia alter alterius corporis habet potestatem. Tertio, ut Hieron. quia ex duobus, una caro scilicet proles generatur.

10. *Iam.*] posthac.

11. *Una caro.*] Ratione carnalis conjunctionis Quibus verbis etiam probatur matrimonium indissolubile, ut enim carnem ait Chrys. incidere, scelus est, ita mulierem à viro dividere iniquum.

12. *Conjunxit.*] Græcè conjugavit, seu eodem junxit jugo: quia voluit ita esse conjunctos, ut nunquam possent separari. Conjunxit autem, faciendo unam carnem. Est igitur divortium contra naturam, sicuti contra naturam est, ut una caro seu unus homo dividatur, & contra Dei institutionem, dividitur enim quod Deus conjunxit.

§. 2. MORTE TAMEN ALTERIUS CONIUGUM SOLVITUR.

Mulier alligata est 1 legi quanto tempore maritus ejus vivit. Quod si dormierit vir ejus, libera est, cui vult nubat, tantum 2 in Domino. 1. Cor. 7. 39.

1. *Legi.*] Viri.

2. *In Domino.*] Ad Dei gloriam, religiosè & cum Dei timore.

§. 3. QUA INTENTIONE SIT INEUNDUM matrimonium & quomodo.

Transacta tertia nocte accipies virginem tuam timore Dei amore filiorum magis, quam libidine ductus, ut in 1 semine Abrahæ benedictionem consequaris. Tobiæ 6. 22.

Vide item versus præcedentes à versu 16. & infra § 7. num. 2.

Nunc Domine tu scis quia non luxuriæ causa accipio 2 sororem meam conjugem, sed sola posteritatis dilectione, 3 in qua benedicatur nomen tuum in sæcula sæculorum. Tobiæ 8. 9.

4 *De quibus scripsisti mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem 5 unusquisque suam uxorem habeat & unaquæque suum virum habeat.* 1 Cor. 7. 1. 2.

Quod si non se continent nubant, 6 melius est enim nubere quam 7 uri 1. Cor. 7. 9.

Idem finis, aliæque circumstantiæ v. g. personæ exprimuntur ab Apostolo his verbis v. 39. *Cui vult nubat, tantum 8 in Domino.*

1. *Semine.*] Posteritate.

2 *Sororem.*] Cognatam.

3. *In qua.*] Per quam.

4. *De quibus scripsisti.*] Q. d. quod attinet ad quæstiones propositas de matrimonio, respondeo.

5. *Unusquisque.*) Qui nullo est voto ligatus aut

sut alio impedimento. Item non præcipit sed permittit, ut si timeat fornicationem, uxorem ducat, & per sacramentum matrimonij paret sibi remedium incontinentiæ.

6. *Melius est nubere*] Nisi votum emiserit, *vide num. præcedentem.*

7. *Quam uri*] Quam consentire tentationi.

8. *In Domino*] Vide §. 2. numero 2. Addeex August. *In Domino*, id maximè futurum si nubat viro probo & Christiano.

§. 4. Quærenda uxor amabilis.

1 *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere, per* 2 *odiosam mulierem cum in matrimonio fuerit assumpta: & per ancillam cum fuerit* 3 *hæres domina sua.* Prov. 30. 21. 23.

1. *Per tria*] Vide V. Imprudentia §. 4.

2. *Odiosam*] Quæ habet multas conditiones ob quas est odibilis, quæ insolenter se geret in maritum & familiam, unde omnia plena erunt turbis.

2. *Hæres*] Assumptâ, scilicet in uxorem mariti dominæ suæ. Talis enim, fortuna sua uti nescit nisi insolenter, unde alii ad indignationem provocantur.

§. 5. Item prudens.

Filia prudens 1 *hæreditas viro suo, nam* 2 *quæ confundit, est* 3 *in contumeliam sit genitoris.* Eccli. 22. 4

1. *Hæreditas* Tanquam dos & patrimonium demanda est à marito futuræ uxoris prudentia, ut per quam multa ipse commoda consequatur.

2. *Quæ confundit*] Vitium scil. stultitia sua & imprudentia: Vel absolutè *quæ confundit*. i. quæ confusione tes dignas gerit.

3. *In contumeliam &c.*] Affert patri ignominiam, tum apud omnes, tum apud maritum qui de ea apud patrem expostulat.

§. 6. Ea autem est donum Dei.

Domus & divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem 1 *propriè uxor prudens.* Prov. 19. 14.

1. *Propriè*]. i. singulari quodam Dei beneficio, quod quidem non potest parentum cura & providentia donari, licet dent divitias & hæreditatem relinquant. Deus solus est qui prudentiam dat mulieri, & prudentia donatam, viro deputat. Significare vult filiis tantum donum, unde magna ex parte eorum pendet pax & fœlicitas humana, à Deo piis precibus & bona vita impetrandũ. *Vid suprà Verbo Maritus* §. 7.

§. 7. Non quærenda pulchritudo in uxore.

1 *Ne respicias in mulieris speciem, & ne concupiscas mulierem* 2 *in specie.* Eccli. 25. 28.

1. *Ne respicias*] Uxorem scil. ducturus, respice potius in eius mores.

2. *In specie*] Præter pulchritudinem, seu non desideres ea uti ob formæ venustatem, sed magis liberorum causa qui Deo educandi sunt.

§. Add. Non ineundum matrimonium donec possit quis sibi ad vitam necessaria comparare

Vide Verbo Paterfamilias §. 1.

§. 8. Commendatur status matrimonij.

Qui possidet mulierem bonam 1 *inchoat possessionem, adjutorium* 2 *secundum illum est, &* 3 *columna & requies. Ubi non est sepes diripietur possessio: &* 4 *ubi non est mulier* 5 *ingemiscit egens.* 6 *Qui credit ei qui* 7 *non habet nidum: &* 8 *defectus ubicunque obscuraverit* 9 *quasi succinctus latro exiliens de civitate in civitatem?* Eccli. 16. 26. 27. 28

10 *Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus: fornicatores enim & adulteros judicabit Deus* Hebr. 13. 4.

1. *Inchoat possessionem*] Tum quia uxor in præcipua ejus possessione est deputanda, tum quia nactus est initium alendi familiam & parandarũ facultatum, cum habeat sociam vitæ.

2. *Secundum illum*]. i. simile illi.

3. *Columna & requies*]. i. in qua qui prius erat vagus, jam firmiter subsistere & quiescere, & cui omnia sua conservanda committere potest.

4. *Ubi non est mulier*]. i. vir qui uxore caret.

5. *Ingemiscit egens*] Ingemiscit eo quod egeat adjutorio, solatio & custode rerum suarum. Inuvit hac similitudine sepis, uxorem esse viro loco munimenti & custodis, unde Paulus ad Titum. 2. vult uxores esse domus curam habentes.

6. *Qui credit*] Ita ut cum eo velit commercia inire, ita ut ei honoris munia committat.

7. *Non habet nidum*] Fixam habitationem. Metaphora eſt ſumpta ab avibus, ferè enim juvenes ante conjugium incertis vagantur ſedibus.

8. *Deflectens*] Declinans ad hoſpitandum ubi eum nox occupaverit.

9. *Quaſi latro &c.*] Sicuti a latrone quiſq; metuit vitæ ſuæ & facultatibus, ita à juvenibus vagis & conjuge carentibus, quiſque metuit pudicitiæ ſuarum filiarum & uxorum, cui frequenter illi inſidiari ſolent, non aliter quam latrones vitæ & facultatibus hominum.

10. *Honorabile*] Vide V. Luxuria §. 12. n. 9.

§. 9. Et tamen præfertur virginitas & continentia.

Porrò *hoc ad utilitatem veſtram dico: 1 non ut laqueum vobis injiciam, ſed 2 ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi. Igitur & qui matrimonio jungit virginem ſuam, bene facit, & qui non jungit, melius facit. Beatior autem erit 3 ſi ſic permanſerit, ſecundum meum conſilium: puto autem quod & ego ſpiritum Dei habeam*, 1. Cor. 7. 35. 38. 40.

Sunt Eunuchi qui ſeipſos 4 caſtraverunt propter 5 regnum cælorum, 6 qui poteſt capere, capiat, Matth. 19. 12.

1. *Non ut laqueum injiciam*] .i. Non quod vobis imponere velim neceſſitatem continendi.

2. *Ad id quod honeſtum*] Scil. vos adhortans.

3. *Si ſic*] Loquitur de Vidua. *Sic*, i. in continentia ſine ſecundis nuptiis.

4. *Caſtraverunt*] Caſtos voluntariè effecerunt, eamque caſtitatem perpetuo voto firmarunt; id enim ſignificat vox *Eunuchi*, quia ſicuti hi habent impotentiam naturalem, ita & ſpirituales Eunuchi habent impotentiam moralem, ratione voti. Ita Epiph. Hier. Fulgent. Secundò vox *Caſtraverunt* ſignificat id non fieri ſine dolore & luctu carnis. Ita Greg. Nazianz.

5. *Regnum cælorum*] Promerendum.

6. *Qui poteſt &c.*] Verba ſunt exhortantis ad caſtitatem, q.d. res quidem eſt ardua, ſed qui ſibi vult vim inferre, qui vult rem tam difficilem, capiat.

§. 10. Dissuadetur idem matrimonii ſtatus ob varia ejus incommoda.

1 *Si ita eſt cauſa hominis cum uxore, non expedit nubere.* 2 *Non omnes capiunt verbum iſtud: ſed* 3 *quibus datum eſt* Matth. 19 10.

4 *Volo omnes vos eſſe* 5 *ſicut meipſum: ſed unuſquiſque* 6 *proprium donum habet ex Deo: alius quidem ſic, alius verò ſic*, 1 Cor. 7. 8.

Exiſtimo 7 *hoc bonum eſſe* 8 *propter inſtantem neceſſitatem, quoniam bonum eſt homini ſic eſſe. Alligatus es uxori, noli quærere ſolutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem. Si autem accepiſti uxorem non peccaſti, & ſi nupſerit virgo non peccavit,* 9 *tribulationem tamen carnis habebunt hujuſmodi, ego autem vobis* 10 *parcor*. 1. Corinth. 7. 26. 27 28.

11 *Volo vos ſine ſolicitudine eſſe: qui ſine uxore eſt ſollicitus eſt quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore eſt ſollicitus eſt* 12 *quæ ſunt mundi,* 13 *quomodo placeat uxori, &* 14 *diviſus eſt. Et mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini ſunt, ut ſit* 15 *ſancta corpore, & ſpiritu. Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo* 16 *placeat viro*, 1. Cor. 7. 32. 33. 34.

1. *Si ita eſt &c.*] Ut non liceat dimittere uxorem niſi ob fornicationem.

2. *Non omnes capiunt*] Amplectuntur, ſuſcipiunt, vel non omnes ſunt capaces.

3. *Quibus datum*] Hieron. His datum eſt qui à Deo illud petierunt, qui voluerunt, qui ut acciperent laboraverunt. Chryſoſt. Ideo non omnes poſſunt, quia non omnes volunt: auxilium gratiæ, volentibus non denegatur, dicente Domino, Petite & accipietis.

4. *Volo*] id eſt, Vellem.

5. *Sicut meipſum*] Sine conjuge.

6. *Proprium donum*] Caſtitatis conjugalis, aut vidualis, aut virginalis. Donum autem eſt ſufficiens auxilium gratiæ ſingulis præparatum, ut cum libera ſua cooperatione quiſque in ſuo ſtatu caſtus eſſe poſſit.

7. *Hoc*] ſcilicet virginitatem.

8. *Propter inſtantem neceſſitatem*] id eſt, urgentem rei uxoriæ difficultatem, onera uteri, partus, educationis liberorum, propter curas, moleſtias, zelotypias, mœrores, timores, rixas, animi diſtractiones, mariti dominationem & mores intolerabiles, orbitatem, paupertatem, & aliam malorum iliadem, quam poſtea explicans verſu 28. vocat tribulationem carnis, quam conjugii voluptati opponit. Notat Hieronymus virginitatem dici bonam etiam ob inſtantem neceſſitatem

tem seu ad evadendum præsentis temporis difficultates, ne quis putet virgines fœlieiores tantum esse quoad spiritualia: Potest etiam per instantem necessitatem intelligi brevitas temporis hujus vitæ quod nobis datur ad æternitatem acquirendam, quod proinde non mundo non conjugi sed animæ & Deo dandum est. Ita se exponit Paulus v.29.

9. *Tribulationem carnis*] Varias afflictiones & labores secundum carnis necessitatem, quænam sint ille vide numero superiore.

10. *Parco*] Quod scil. eligatis statum tribulationum id vobis indulgeo, à matrimonio non retraho. Ambros.

11. *Volo vos &c.*] Quod consulendo virginitatem præfero, ideo facio quia opto vos immunes esse ab anxia cura rerum terrenarum.

12. *Qua sunt mundi*] Qualia sunt ea quæ necessaria sunt ut uxorem alat & liberos &c.

13 *Quomodo placeat &c.*] .i. insuper attendere etiam debet ut placeat & satisfaciat uxori.

14. *Divisus est*] In multas curas distractus ut uni Deo vacare non possit, sed ejus partem unam Deus, alteram & potiorem uxor & filii sibi vendicent.

15. *Sancta*] Pura & immaculata. Cogitat quomodo servet corporis & mentis integritatem ut ita placeat Deo, & ut hanc castitatem (inquit Ambrosius) virtutibus oratiombusque augeat & ornet.

16. *Placeat viro*] Quomodo se pulchram conservet & ornet ut ei placeat: Item ne ulla in re ejus odium & iram incauta incurrat, nevè illum offendat.

§. 11. Consulitur tamen ut remedium concupiscentiæ.

1 *Volo juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario* 2 *maledicti gratia.* 3 *Iam enim quadam conversæ sunt retro Satanam.*

Vide etiam supra §.3.num.6.

1. *Volo*] Si scilicet est periculum luxuriæ. Volo, inquit Chrysost. quia & ipsæ volunt.

2. *Maledicti gratia*] id est, ut infideles maledicant fidei nostræ ob viduas meretrices.

3. *Iam enim &c.*] Quia multarum expertus erat inconstantiam Apostolus, verè optabat viduas juniores nubere nisi se valde probassent.

§. 12. Monitum ad matrimonio iunctos ut sese gerant tanquam cælibes.

Hoc itaque dico fratres: Tempus breve est, reliquum est ut qui habent uxores, 1 *tanquam non habentes sint,* 1. Cor. 7. 29.

1. *Tanquam non habentes*] Non magnoperè rei uxoriæ afficiantur; Domino magis quam uxori per amorem adhæreant.

§. 13. Monitum ad patres de tradendis nuptui filiabus.

1 *Trade filiam, &* 2 *grande opus feceris, & homini* 3 *sensato da illam* Eccli. 2. 27.

1. *Trade filiam*] Ne eam diutius aut per amorem, aut avaritiam serves.

2. *Grande opus*] Quia filiam liberas periculo impudicitiæ, & ab ejus custodia exoneraris.

3 *Sensato*] Prudenti, magis ad ejus mores attende quam ad genus aut opes.

MECHANICI.

§. 1. Sunt necessarii Reipublicæ.

1 *Omnes hi* 2 *in manibus suis sapientes erunt. & unusquisque in arte sua sapiens est. Sine his omnibus non ædificatur civitas, nec* 3 *inhabitabunt, nec* 4 *inambulabunt,* Eccli. 38. 35. 36.

1. *Omnes hi*] Opifices supra numerati.

2. *In manibus suis*] Quia manuali opera quæ sibi sunt necessaria comparare studeant.

3. *Inhabitabunt*] Homines civitatem ab iis ædificatam.

4. *Inambulabunt*] Frequentabunt, ita ut ambulent in ea.

§. 2. Eorum non est scripturam aut sapientiam docere, sed tractare quæ sunt suæ artis.

Qua sapientia replebitur qui tenet aratrum, & qui gloriatur in 1 *jaculo: stimulo boves agitat &* 2 *conversatur in operibus illorum. & enarratio ejus in* 3 *filiis taurorũ. Cor dabit ad versandos sulcos, &* 4 *vigilia illius in sagina vaccarum Sic omnis faber, & architectus, qui noctem tanquam diem trãsigit, qui sculpit* 5 *signacula sculptilia. &* 6 *assiduitas ejus variat picturam: cor suum dab* 17 *in similitudinẽ picturæ, & vigilia sua perficiet opus. Et* 8 *in Ecclesiã* 9 *non transilient,* 10 *super sellam judicis non sedebunt* 11 *& testamentum judicii*

non intelligent. 12 *Neque palam facient disciplinam &* 13 *judicium.* 14 *&* 15 *in parabolis non invenientur: sed* 16 *creaturam avi confirmabunt, &* 17 *deprecatio eorum in operatione artis.* Eccli. 38.25.26.27.28.37.38.

1. *Iaculo*] Baculus est instar jaculi & parvæ hastæ quo boves inter arandum impelluntur.

2. *Conversatur &c.*] id est, Occupatur in eis.

3 *Filia taurorum*] Sermo eius est de vitulis.

4. *Vigilia*] In ea re vigilat ut benè nutriat vaccas quæ ei butyrum & lac suppeditent, ideo manè surgit, vesperi serius domum redit, quasi dicat. Cum his in rebus sit totus non potest percipere rerum sacrarum eruditionem.

5. *Signacula sculptilia*] id est, figilla exsculpta. Itaque *sculptilia* est adjectivum non substantivum.

6. *Assiduitas &c.*] Ejus opera in hoc assidua est ut multam effingat varietatem, picturæ itaque nomen accipi debet pro figura quæ sua varietate picturam variam imitatur, neque enim sculptorum est pingere, sed sculpendo, formarum varietatem ad imitationem picturæ effingere.

7. *In similitudinem*] Ut imitetur picturam.

8 *In Ecclesiam*] In cœtu & communitate.

9. *Non transilient*] Non supergredientur alios, quia in Republ. nullum eminentem locum obtinebunt.

10 *Super sellam &c.*] id est, noverunt Judices.

11. *Et*] .i. quia.

12. *Testamentum judicij*] id est constitutiones judiciales non intelligunt.

12. *Neque palam facient*].i. neque alios docebunt.

13. *Judicium*] .i. æquitatem in vita morali servandam,

Et].i. quia.

15. *In parabolis non invenientur*] i. non occupantur in discendis gravibus & seriis sapientum sententiis.

16. *Creaturam avi confirmabunt*] Eorum est tueri res hujus sæculi, ut quæ per se fluxæ sunt, eorum continua operatione reparentur, firmiterque persistant ne unquam desint necessitatibus hominum.

17. *Deprecatio &c.*].i. eorum præcipua vota & desideria sunt in eo, ut artis suæ operationem perficiant & præstent, de eo enim semper cogitant.

Hinc colligitur quanta omnium rerum confusione apud hæreticos qui pro magistris scripturæ & interpretibus verbi Dei (si dis placet) habent sutores, sartores, cerdones aliosque de plebe opifices, qui nunquamrea didicerunt quorum se profitentur Doctores.

MEDICVS.
V. Morbus.

§. 1. HONORANDUS.

Honora medicum propter necessitatem, etenim 1 *illum creavit altissimus* Eccli 38.1.

1. *Illum creavit*] Tum quia in genere voluit esse medicos ad communem hominum utilitatem, tum quod omnis notitia rerum naturalium quibus medicus utitur sit hominibus indita à Deo, à quo non solum sunt vires herbarum & omnium rerum medicarum, sed etiam earum cognitio. Tum denique quia quibusdam sigillatim, ingerit inclinationem ad artem medicam, eorumque studia promovet, & ingenia illustrat.

§. 2. ETIAM A MAGNIS principibus.

A rege 1 *accipiet donationem.* 2 *Disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatorum collaudabitur.* Eccli. 38.3.

1. *Accipiet donationem*] Donis honorabitur regiis.

1. *Disciplina*].i. scientia.

§. 3. MEDICI EST ORARE pro infirmis.

Ipsi Dominum deprecabuntur ut dirigat 1 *requiem eorum, & sanitatem* 2 *propter conversationem illorum.* Eccli. 38.14.

1. *Requiem*] Quam ægris afferre student.

2. *Propter conversationem*] Quia id pertinet ad eorum officium & vitæ rationem.

§. 4. NON SIBI ATTRIBUAT ipse curationem.

V. Morbus §. 11. ex Eccli 38.2.

MEDITATIO.

Vide Contemplatio. Oratio.

ME-

MENDACIUM.

Vide Lingua, Calumnia.

§. 1. MENTIRI EST DIABOLI, ET EST ipse mendacii pater.

1 *Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere, ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est, & pater ejus* Joan. 8. 44.

1. *Vos ex patre*] Vide verbo Dæmon cap. 1. §. 4.

§. 2. MENDAX PEIOR FURE.

1 *Potior fur* 2 *quam assiduitas viri mendacis*: 3 *perditionem autem ambo hæreditabunt*, Eccli 20. 27.

1. *Potior*] Melior, non æque nocens.

2. *Quam assiduitas*] Qui enim assiduus est in mentiendo frequenter plus nocet eripiendo homini famam, quam fur eripiendo bona temporalia: Item quia fur ferè peccat ex inopia, alter vero ex petulantia & improbitate linguæ.

3. *Perditionem*] Æternam & temporalem apud homines quos perdunt in bonis & in fama.

§. 3. MENDACIUM, VITIUM COMMUNE.

4 *Prophetæ usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium*, Hier. 8. 10.

1 *Maledictum & mendacium, & homicidium & furtum, & adulterium* 2 *inundaverunt, & 3 sanguis sanguinem tetigit*, Osee 4. 2.

Vide etiam § 4. n. 10.

1. *Maledictum*] Maledictio, detractio sive execratio.

2. *Inundaverunt*] Non dixit *est*, ait Hieronym. sed & abundantiam delictorum exprimeret dixit, *inundaverunt*. Omnia longè latèque occuparunt, instar fluminis exundantis & se quaquaversum per agros diffundentis.

3. *Sanguis sanguinem*] Peccatum peccato additur.

§. 4. EFFECTUS ET DAMNA MENDACII.

Suavis est homini 1 *panis mendacii & postea* 2 *implebitur os ejus calculo*, Prov. 20. 17.

Verbum mendax justus detestabitur, 3 impius autem confundit, & 4 confundetur, Prov. 13. 5.

Testis mendax peribit, Eccli. 21. 28.

Os quod mentitur, occidit animam, Sap. 1. 11.

Erubescite 5 à præsidente & à potente de mendacio, Eccli. 41. 21.

Perdes omnes qui loquuntur mendacium, Psal. 5. 7.

Qui loquitur mendacia peribit, Prov. 19. 9.

Lapsus 6 falsæ linguæ, 7 quasi qui in pavimento cadens sic casus malorum festinanter veniet, Eccle. 20. 20.

8 *Opprobrium nequam in homine mendacium*, 9 *& in ore 10 indisciplinatorum assidue erit*. 11 *Mores hominum mendacium sine honore, & confusio illorum cum ipsis sine intermissione*, Eccli. 20. 26. 28.

Vide Actorum 5. de mendacio Ananiæ & Sapphiræ morte plexo.

1. *Panis mendacii*] i. lucrum mendaciis & fraudibus partum, quod dicitur suave, quia non magnis acquiritur laboribus.

2. *Implebitur os ejus calculo*] id est, illud lucrum erit illi postea non minus insuave quam si quis pro pane lapillos aut arenam masticare cogeretur, dum ob suas injustitias, divinam aut humanam ultionem perferre cogetur.

3. *Impium confundit*] Quia mendaciis quæ amat, alios pudore afficit dum eis falsa imponit: vel etiam confundit seipsum quantum in se est.

4. *Confundetur*] Pudore ab aliis afficietur, rejectus ab omnibus.

5. *A præsidente &c.*] id est, propter vel apud magnates & principes, quia illi maximè offenduntur mendaciis & à mendacibus valde alienantur.

6. *Falsæ*] i. mendacis, vel etiam adulatoris qui adulando fallit.

7. *Quasi qui &c.*] Est similis ei qui cadit in pavimento lapidibus strato, sicut enim in tali pavimento ubi non sunt offendicula cadit quis præter expectationem, & ob duritiem pavimenti se graviter lædit; Ita & fallaces homines & dum non putant graviter cadent, & lædentur.

8. *Opprobrium nequam*] id est, infamiam gravem affert homini mendacium, quia efficit ut ei licet verum dicenti non credatur, & parum honestus habetur qui veritatem non curat.

9. *Et*], i. nihilominus tamen.

10. *Indisciplinatorum*] Eorum qui non sunt benè instituti, nec attendunt quantum sit malum.

11. *Mores &c.*] id est, mentiendi consuetudo semper habet conjunctam ignominiam, eique adhæret semper, quia ea nota non facilè eluitur, nec existimationem aliquam bonam obtinere

possint qui de mentiendi consuetudine sunt infames: & omnes eorum mores.i. actus omnis mendacis sunt sine honore, quia propter mentiendi consuetudinem etiam boni ejus mores suo carent honore.

§. 5. AD IDEM ET MENDACIUM Deo esse exosum.

Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem 1 fideliter agunt placent ei Prov 12.22.
Proferentem mendatia odit Dominus Prov.6.19.

1. *Fideliter agunt*] Non mentiendo, neminem fallendo nec verbo nec facto. Item opere præstando quod promiserunt.

§. 6. DIVITUM POTISSIMUM.

Tres species odivit anima mea, & 1 aggravor valdè anima illorum, 2 Divitem mendacem &c. Eccli, 25.4.

1. *Aggravor*] Graviter fero, valde indignor.

2. *Divitem mendacem*] Quia hic nullam habet causam mentiendi, sicut pauper qui mentitur ob inopiam, & suis mendaciis propter authoritatem quam habet in Rep. magis nocet, quia pauperi non ita habetur fides.

§. 7. VETATUR MENDACIUM.

Propter quod deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo quoniam 1 sumus invicem membra. Ephes 4.25.
Nolite mentiri invicem, expoliantes vos 2 veterem hominem cum actibus suis, & induentes 3 novum Coloss. 3.9.
Noli velle mentiri 4 omne mendacium: assiduitas enim illius 5 non est bona. Eccli 7.14
Non mentiemini, nec decipiet unusquisque proximum suum. Levit. 19.11.

1. *Sumus invicem membra*] Non debent autem membra sibi mentiri aut mutuo fallere, sed fideliter pro invicem solicita esse.

2. *Veterem hominem*] id est, veterem peccatoris vitam & mores quos ex veteri seu primo Adamo quisque traxit scilic. veteres peccandi affectus & consuetudines.

3. *Novum*] .i. justificati hominis novam mentem & vitam.

4 *Omne medacium*] id est, nullum omnino, ne officiosum quidem, nec illud quod in nullius vergit dispendium. Vide for è D. August. l. de mendacio ad Consentium c.16. & 17.

5 *Non est bona*] i. est valde mala. Est Miosis, cur sit mala vide supra §. 4. & hic passim.

§. 8. CUR NON NITENDUM MENDACIO.

Qui nititur mendaciis, hic 1 pascit ventos: idem autem ipse 2 sequitur aves volantes. Prov.10.4.

1. *Pascit ventos*] Quia operam suam perdit, nec id assequitur quod per mendatia assequi laborabat.

2. *Sequitur aves volantes*] id est, nihil stabile sequitur sed rem inconstantem, quæ proinde illum fallet instar fugacium avium & ventorum. Neq; enim mendacium sibi ipsi constat, sed variatur, & instar venti & avium volantium in uno non consistit.

§. 9. NEMINEM DEBERE SE mendaciis tueri.

Non contradicas verbo veritatis 1 ullo modo, & de 2 mendacio ineruditionis tuæ 3 confundere. 4 non confundaris confiteri peccata tua, & ne 5 subjicias te omni homini pro peccato. 6 Noli resistere contra faciem potentis, 7 nec coneris contra ictum fluvii. Eccli. 4.30.31.32.

1. *Ullo modo*] Quare nec dum moneris, doceris, aut corriperis.

2. *Mendacio ineruditionis*] Quod per imprudentiam & inscitiam protulisti.

3 *Confundere*] Cave ne illud pergas impudenter tueri, at potius illud verecunde fatere. & de illo sic apud te confundere ut emendare proponas.

4. *Non confundaveris &c.*] Cave ne illa mendaciis tegas maximè cùm argueris à sapiente aliquo, sed ea fatere.

5. *Subjicias*] Obnoxium facias maiori & novæ reprehensioni atque ultioni si inveniaris mendax dum vis excusare peccatum commissum.

6. *Noli resistere*] Pro peccato, scilicet à te admisso defendendo.i. Cum judex aut quivis alius qui potest vindicare ac tua mendacia confutare, te de peccato arguit, noli mendaciis te contra eum defendere, nec contra potentiam eius qui te veritate oppugnat obnitere.

7. *Nec coneris*] Contra ictum.i. vim fluvii, q.d. hoc facere, perinde est ac conari contra &c.

§. 10.

§. 10. NULLUM PATI DEBERE FAMAM suam mendaciis appeti.

1 *Non accipias faciem adversus faciem tuam* 2 *nec adversus animam tuam mendacium*, Eccli. 4.26.

1. *Non accipias &c.* id est, cum aliquis tibi falsò ignominiam irrogat, noli contra faciem tuam seu personam tuam, alterius facie vel persona ita commoveri ut non posito inutili pudore cum fiducia te defendas.

2. *Nec adversus animam tuam mendacium*] Nec in perniciem animæ permittas te vel alium gravari mendacio, ita ut præ verecundia illud depellere cesses.

§. ADD. NON CURANDA QUÆ FALSO nobis affinguntur.

Vide V Calumnia § 2.

§. 11. EFFECTUS VERITATIS IN VERBIS.

2 *Voluntas regum* 2 *labia justa; qui recta loquitur, diligetur*, Prov. 16. 13.

1. *Voluntas regum*] id est, id quod placet Regibus.

2. *Labia justa*] id est veritas.

MENDICUS.

Vide Eleemosyna, Otium, Labor.

§. 1. NONNULLIS PLACET MENDICITAS potius quam labor.

1 *In ore imprudentis condulcabitur inopia*, & 2 *in ventre ejus ignis ardebit*, Eccli. 40. 32.

1. *In ore &c.*] id est, Imprudens, seu ut alii & non male legant, impudens, qui omnem exuit pudorem, dulcis judicat ore sibi cibum quærere & mendicare, quam duro labore manuum.

2. *In ventre &c.*] Licet in ore sit ei dulcis mendicitas tamen intus ignis ardebit, quia calor naturalis in stomacho famelico graviter eum uret & torquebit, dum per inopiam non habebit quo latrantem stomachum sauet.

§. 2. MENDICITATIS GRAVIA incommoda.

Vide verbo Otium §. ultimo.

MENSA.

Vide Convivia, Gula, Temperantia, Vinum.

MENSURA, PONDUS, STATERA. & similia.

Vide V. Avaritia, & maximè Injustitia.

§. 1. PRÆCIPITUR MENSURA IUSTA.

Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regula, pondere & mensura. Stateræ justa, & æquales sint pondera, justus modius, æqualisque sextarius, ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti, Levit. 19. 35. 36.

Non habebis in sacculo diversa pondera majus & minus. Nec erit in domo tua modius major & minor. Pondus habebis justum & verum, modius æqualis & verus erit tibi, ut multo vivas tempore super terram quam Dominus Deus tuus dederit tibi. Abominatur enim Deus tuus eum qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam, Deut. 25. 13. 14. 15. 16.

Pondus & statera 2 *judicia Domini sunt, & opera ejus omnes* 3 *lapides jaculi* Prov. 16. 11.

4 *Pondus & pondus, mensura & mensura, utrumque est abominabile apud Deum*, Prov. 20. 10.

5 *Numquid justificabo stateram impiam? & sacculi pondera dolosa*, Mich. 6. 11.

Statera justa, & 6 *ephi justum &* 7 *batus justus erit vobis*, Ezech. 45. 10.

Vide etiam vers. sequentes.

1. *Regula*] Ea est secundum aliquos mensura longitudinis rerum, ut ulna aut cubitus.

2. *Judicia*] id est, Instituta sunt a Deo.

3. *Lapides jaculi*] id est pondera: olim enim lapidibus ponderabatur qui asservabantur in sacculis.

4. *Pondus & pondus*] i. diversa pondera, unum majus, alterum minus, unum ad vendendum, alterum ad emendum.

5. *Numquid justificabo &c.*] Num putas mihi placere posse fraudes in mensuris & ponderibus, quas damnavi tot legibus?

6. *Ephi*] Est mensura aridorum.

7. *Batus*] Mensura est hic liquidorum, per has autem mensuras reliquæ intelligendæ.

§. 2. POENA INIUSTAM ADHIBENtium mensuram.

V. Pauper §. 35.

MERCATOR, MERCATURA.

Vide Negotiatio, Injustitia, Mensura.

MERCENARIUS.

Vide Injustitia, Avarus, Dives, Pastor.

§ 1. MERCENARIO MERCEDEM SUAM dandam, & statim quidem.

Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui sive advenæ qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est. Sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suam: ne contra te clamet ad Dominum, & reputetur tibi in peccatum, Deut. 24. 14. 15.

Non morabitur 1 opus mercenarii tui apud te 2 usque manè, Levit. 19. 13.

Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, & merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat. Tobiæ 4. 15.

3 *Non lædas servum 4 in veritate operantem, neque mercenarium 5 dantem animam suam*, Eccli. 7. 22.

Dignus est operarius mercede sua Lucæ 10. 7.

Et qui operatur 6 merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum, Rom. 4. 4.

1 *Opus*] id est merces operæ ejus.

2 *Vsque manè*] .i. In diem sequentem, q. d. eadem die solves.

3. *Non lædas*] Nullo afficias malo, neque durioribus verbis excipias, nec verberes, nec stipendio prives.

4 *In veritate*] Qui non seruit ad oculum, qui non mendaciis domino suo imponit, sed quod jussum est ex animo & fideliter exequitur.

5. *Dantem animam suam*] Se totum impendentem operi, non per pigritiam sibi parcentem. Implicite indicat maximam esse impietatem tales injuria afficere.

6. *Merces &c.*] .i. merces quæ datur operario, ex operum condignitate ac rigore; debiti mercedem quærenti non quasi gratuita dicenda est, sed secundum debitum solvi.

§. 2. HOMICIDA EST QUI E CONTRA facit.

Qui aufert 1 in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum, qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario 2 fratres sunt, Eccli. 34. 26. 27.

1. *In sudore*] Partum scilicet.

2. *Fratres sunt*] Quia similes sunt in peccatis, & clamat hoc peccatum in cœlum non minùs quam homicidium, & fraudator mercedis quantum in ipso est, mercenarii occisor est, quia subtrahit unde ei vivendum erat.

§. 3. ESTQUE EIUS PECCATUM IN CÆLUM clamans. *Vide* §. 1. *ex Deut.*

Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, 1 clamat: & 2 clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit Jacob. 5. 4.

1. *Clamat*] Vindictam exposcit apud Deum.

2. *Clamor introivit*] Quia exaudivit voces pauperum, facturus de hisce fraudatoribus vindictam acerrimam suo tempore.

MERETRIX.

V. Luxuria, Castitas, Virginitas.

§. 1. EIUS MORES ET ILLECEBRÆ DESCRIbuntur fusè Prov. 5. à v. 3. & c. 7. à v. 6. quæ videnda verbo Luxuria.

§. 2. MERETRICIS UXOR.

1 *Vadam post amatores meos, qui dant 2 panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum.* Osee 2. 5.

1. *Vadam*] Deserto Deo.

2. *Panes & aquas*] .i. Quicquid ad cibum & potum pertinet.

§. 3. PROHIBETUR MERETRICIUM.

Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel, Deut. 23. 17.

§. 4. QUAM ILLUD DETESTARETUR Deus.

Non offeres mercedem 1 prostibuli, nec 2 pretium canis in domo Domini Dei tui, 3 quidquid illud est quod voveris: quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum, Deut. 23. 18.

1. *Prostibuli*] Meretricis: quia id nimis vile est, & est turpe lucrum.

2. *Pretium canis*]. Seu venditi, seu locati, seu permutati, atque hoc, quia est animal palam lascivum

3. *Quicquid &c.*] i. In quocumque voto.

§. 5. QUAM SIT MERETRIX RES VILIS, Verbo Luxuria § 3. n. 29. & verbo Mulier.

MERITUM.

V. Gratia.

MI-

MILES.

Vide Bellum. Oratio. Victoria.

§. 1. QUID SERVANDUM MILITIBUS.

Interrogabant autem eum & milites dicentes: Quid faciemus & nos? & ait: 1 neminem concutiatis, neque 2 calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Luc. 3 14.

1. *Neminem concutiatis.*] Vim inferatis, malè tractetis, nullum cædatis. Vel per terrorem pecuniam extorqueatis, id enim etiam significat concussio.

2. *Calumniam.*) Deferendo apud præsidem provinciales falso crimine imposito.

§. 2. QUEMADMODUM ANIMANDI.

Confortare, & agamus viriliter pro populo nostro, & pro urbibus Dei nostri. Dominus autem quod in conspectu suo bonum est faciet. 1. Para 19 13.

Nolite timere, nec paveatis hanc multitudinem, non est enim vestra pugna, sed Dei. 2. Para. 20. 15

Virilitter agite & confortamini: nolite timere, nec paveatis regem Assyriorum, & universam multitudinem quæ est cum eo: multo enim plures nobiscum sunt quam cum illo. Cum illo enim est 1 brachium carneum, 2 nobiscum verò Dominus Deus noster qui auxiliator est noster, pugnatque pro nobis confortatusque est populus hujusmodi verbis Ezechiæ regis Iudæ 2. Para 32. 7. 8.

Esto vir fortis, & pugnemus pro populo nostro, & civitate Dei nostri, Dominus autem faciet quod bonum fuit in conspectu ejus. 2 Reg. 10. 12.

Non te frangat ista res, varius enim eventus est belli, & nunc hunc & nunc illum consumit gladius: conforta bellatores tuos adversus urbem ut destruas eam, & exhortare eos. 2. Reg 11. 25.

Ne timeas eos, Dominus enim Deus vester pugnabit pro vobis. Deut. 3. 22.

2. *Brachium carneum.*] i. infirmum.

§. 3. VOX BONI MILITIS ET STRENUI.

Persequar inimicos meos, & conteram, & 1 non convertar donec consumam eos. Consumam eos, & confringam ut non exurgant, cadent sub pedibus meis 2 Reg 22. 38 39.

1 *Non convertar.*] Non recedam, non desistam.

§. 4. QUOMODO ET ARMIS ETIAM spiritualibus utendum.

Vide Rom. 13. 12. 2. Cor. 10. 4. Ephes. 6. 11. in sensu accommodatitio.

§. 5. VIRES ET VICTORIAM OMNEM AGnoscant à Deo, V. 1. Reg. 17. 45 46,

1 *Deus qui accinxit me fortitudine, & 2 complanavit perfectam viam meam. 3 Coæquans pedes meos cervis, & 4 super excelsa mea statuens me.* 2. Reg. 22. 33. 34.

Videndi etiam infra aliquot versus, & Psal. 143. v. 1. & sæpe aliàs.

Quod si putas in robore exercitus bella consistere, superare te faciet Deus ab hostibus; Dei quippe est adjuvare, & in fugam convertere. 2. Paral. 25. 8.

1. *Deus qui accinxit &c.*] i. Quidquid unquam fortiter gessi, id non meis viribus peregi, sed Deus ipse est qui me armavit fortitudine.

2. *Complanavit* &c.] i. Expeditam & perfectam reddidit. i. ut omnis actionum meatum institutio fœlicem haberet successum omni carens offendiculo effecit.

3. *Coæquans pedes.*) In celeritate.

4 *Super excelsa* &c.] i. Hac summa currendi pernicitate fecit, ut quælibet loca excelsa & inexpugnabilia superarem & occuparem.

§. 6. MILES NON EST SINENDUS egere quando est emeritus.

In duobus 1 contristatum est cor meum, & in tertio 2 iracundia mihi advenit: 3 vir bellator deficiens per inopiam: & vir 4 sensatus 5 contemptus: & qui transgreditur à justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad 6 rompheam. Eccli. 26. 25. 26.

1. *Contristatum est cor.*) Quia contra illorum meritum eis accidunt, quare digni sunt commiseratione

2. *Iracundia advenit.*) Quia illud ejus culpa accidit.

3 *Vir bellator.*] Qui pro salute patriæ fortiter & cum vitæ periculo decertavit, quem indignum est postea inopia premi, cum non potuerit sibi prospicere opificiis, agricultura aut negotiationibus. Itaque tales ex bonis communibus, si opus sit alendi, quia eis servandis & augendis laboraverunt.

4. *Sensatus.*] Prudens, qui & in bello & in pace Reipubl. prudentia iuvit.

5. *Contemptus.*] Cum par esset eum imprimis honorari etiam publica functione & officio.

6. *Romphæam.*] Gladium mortis æternæ.

MISERICORDIA
seu
MISERICORDIÆ
OPERA.

V. Sepulchrum. Eleemosyna. Hospitalitas. Opera bona. Sepultura. Mors.

§. 1. RECTUS ORDO MISERICORDIÆ EST, ut quis sui ipse misereatur primum.

1 *Miserere animæ tuæ placens Deo & contine, & congrega cor tuum in sanctitate ejus.* Eccli. 30. 24.

1. *Miserere.*] Vide verbo Eleemosyna.

§. 2. VERUS DEI CULTUS CONTINETUR operibus misericordiæ.

1 *Religio munda & immaculata apud Dominum, & patrem hæc est visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo.* Iac. 1. 27.

1. *Religio &c.*] Verus Dei cultus qui mundum & immaculatum efficit hominem coram Deo Patre consistit in visitando pupillos & seipsum immunem servando à peccatis, seu mundi concupiscentiis & inquinamentis.

§. 3. PRÆFERUNTUR OPERA MISERICORDIÆ, sacrificiis.

Misericordiam 1 *volui* 2 *& non sacrificium, &* 3 *scientiam Dei plusquam holocausta.* Osee 6. 6. Quod idem citatur Matth. 9. 13 & cap. 12. 7.

4 *Quid dignum offerant Domino?* 5 *Curvabo genu Deo excelso? Numquid offeram ei holocaustomata & vitulos anniculos? Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid* 6 *dabo primogenitum meum pro scelere meo? Fructum ventris mei propeccato animæ meæ? Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonum & quid Dominus requirat à te. Vtique* 7 *facere judicium &* 8 *diligere misericordiam, &* 9 *solicitum ambulare cum Deo tuo.* Mich. 6. 6. 7. 8.

1. *Volui.*] A te exigo potissimum beneficentiam in proximos.

2. *Et non.*] i. potius quam sacrificia.

3. *Scientiam Dei.*] Eius timorem & cultum verum.

4 *Quid dignum.*] Tot & tantis Deus in me beneficus.

5. *Curvabo genu.*] Non placabitur externis tantum cæremoniis.

6 *Dabo.*] Immolabo.

7 *Facere judicium.*] Quod justum est, non lædendo proximum, & reddendo si qua in re læsimus.

8 *Diligere misericordiam.*] Prompte & hilariter aliis benefaciendo.

9. *Solicitum ambulare.*] Coram Deo conversari, ei obediendo & placendo. Chald. humilem esse quod etiam significat Hebræum verbum *Hatsanea.*

§. 4. QUÆ SUNT MISERICORDIÆ EFFECTA & præmia. *Vide Isa. toto cap. 58.*

Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur. Matt. 5. 7.

1 *Iucundus homo qui miseretur, &* 2 *commodat,* 3 *disponet sermones suos in judicio: quia in æternum* 4 *non commovebitur.* Ps. 111. 5.

5 *Superexaltat misericordia judicium.* Iacob. 2. 13.

6 *Fratres in adjutorium in tempore tribulationis, &* 7 *super eos misericordia* 8 *liberabit.* Eccli. 40. 24.

Vide fusè misericordiæ præmia Matth. 25.

1. *Iucundus.*] Spirituali lætitia ob conscientiæ pacem: vel *Iucundus.* i. erit gratus omnibus, Deo & hominibus.

2. *Commodat.*] Mutuum dat.

3. *Disponet sermones &c.*) i. Dispensabit verba sua, vel etiam negotia prudenter: in omnibus aget prudenter & loquetur, ut neminem lædat.

4 *Non commovebitur.*] Non mutabit quicquid accidat, quia in propositis suis est constans.

5. *Superexaltat.*] Sci. hominem qui super judicium collocat i. facit evadere Dei judicium seu condemnationem. Ita P. Sà. Græc. contra seu super gloriatur misericordia, scil. tanquam victrix. *Vide infra* §. 19.

6 *Fratres*) Sup. sunt.

7. *Super eos*) Magis quam ij.

8 *Liberabit.*] Docetur misericordia seu eleemosyna liberare, quia Deus propter eam liberat, v. Tobiæ 4. Monemur plus fidere præsidio bonorum operum, quam hominum quantumvis amicorum.

§. 5. Quo-

§. 5. QUOMODO EA DEUS A NOBIS requirat. *Vide* §. 3. & 8. & 9.

§. 6. QUAM EA SINT DEO ACCEPTA.

Hæc est 1 *requies mea* , 2 *reficite lassum , & hoc est meum refrigerium, & voluerunt audire.* Isa. 28. 12.

Amen dico vobis quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Mat. 25. 40.

1. *Requies mea.*] Mihi beneficium istud impensum ascribam.

2 *Reficite lassum.*] Sublevate jacentem, subvenite egeno & præstate proximis cætera misericordiæ opera.

§. 7. NUMQUAM OBLIVISCITUR Deus misericordium.

Non injustus Deus ut 1 *obliviscatur operis vestri, & dilectionis quam* 2 *ostendistis in nomine ejus , qui* 3 *ministrastis* 4 *sanctis, & ministratis* Heb. 6. 10.

5 *Miseretur* 6 *excipientis doctrinam miserationis, & qui festinat* 7 *in judiciis ejus.* Eccli. 18. 14.

1. *Obliviscatur.*] Non reddendo mercedem.

2. *Ostendistis.*) Exhibuistis propter nomen ejus. i. propter illum.

3. *Ministrastis,*) Necessaria subministrando.

4 *Sanctis.*) Christianis, quorum institutum & religio sancta.

5. *Miseretur.*) Deus sci qui homines docet misericordiam, eam potissimum exhibebit.

6. *Excipientis doctrinam miserationis.*) .i. Ei qui avidè suscipit doctrinam de miseratione proximis impendenda.

7. *In judiciis ejus.*) i. Qui ea suscepta, festinat ad præcepta ejus implenda.

§. 8. COHORTATIONES AD OPERA misericordiæ.

Hæc ait Dominus exercituum dicens: Iudicium judicate, & misericordiam & miserationes facite, unusquisque cum fratre suo. Zach. 7. 9.

Nonne oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum? Mat. 18. [illegible].

Induite vos sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. Colos. 3. 12.

§. 9. COHORTATIONES AD OPERA misericordiæ in specie.

AD LIBERANDUM INIUSTE DAMNATOS ad mortem.

Erue eos, qui ducuntur 1 *ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Si dixeris: vires non suppetunt , qui inspector est cordis:* 2 *ipse intelligit , & servatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini juxta opera sua* Prov. 24. 11. 12.

1. *Ad mortem.*) Injustè inferendam.

2. *Ipse intelligit.*) An vera sit excusatio quam affers.

§. 10. AD COMPATIENDUM MISERIS. V. Compassio.

Gaudere cum gaudentibus , 1 flere cum flentibus. Rom. 12. 15.

Vide infra §. 15.

1. *Flere.*) .i. flete, gaudete: flet autem cum flente qui ei compatitur, ejusque fletui & dolori in animo suo participat.

§. 11. AD IUVANDUM VITA FUNCTOS.

Mortuo 1 *non prohibeas gratiam.* Eccli. 7. 37.

1. *Non prohibeas gratiam.*] Non deneges ei tuam beneficentiam: primò, sepulturæ, tum orationum & sacrificiorum. Tertiò ut eorum filii & posteri defendantur , & consolatione erigantur. Quarto eorum fama defendatur, & nomen honoretur.

§. 12. AD SEPELIENDUM MORTUOS. *Infra* V. Mors cap. 1. §. 25. num. 12. Vide item §. præcedentem.

§. 13. AD SUBVENIENDUM CAPTIVIS.

Mementote vinctorum 1 *tamquam simul vincti , &* 2 *laborantium tamquam & ipsi* 3 *in corpore morantes* Hebr. 13. 3.

1. *Tanquam simul vincti.*) .i. Ac si vos vincti essetis vel fuissetis.

2. *Laborantium.*) Quia affliguntur & malè habentur propter fidem Christi.

3. *In corpore.*) Quod ijsdem est passionibus obnoxium , & in quo possitis similia pati. Ita Theophil.

deſtiam præ ſe ferant, intus animum bene affectum oſtendunt.

4. *Finis modeſtiæ, &c.*) .i. Modeſtia ſeu humilitas qua quis de ſe modeſtè & ſubmiſsè ſentit, itaque ſe gerit, exterius hominem perducit ad timorem Dei, & per hunc timorem adfert ei divitias &c.

§. 2. Cohortatio ad eam.

Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus, Philipp. 4. 5.

§. 3. Damnatur immodestia in inceſſu.

Væ qui opulenti eſtis 1 *in Syon, & confiditis* 2 *in monte Samariæ: Optimates* 3 *capita populorum, ingredientes* 4 *pompatice* 5 *domum Iſrael.* Amos 6. 1.

1. *In Sion.*) In Eccleſia, ubi Deus colitur. & ubi tot pauperes quibus Deus benefacere præcipit.

2. *In monte Samariæ.*] In potentia & fortitudine regni Iſrael, cujus caput Samaria.

3. *Capita populorum.*) Qui vultis eſſe aliorum Principes & Gubernatores.

4. *Pompaticè.*] Ita ut tumorem animi, corpus, & inceſſus oſtendat, & pomparum ferculis ſimiles eſſe videantur, ſeque ut illa oſtentent, ipſo corporis motu prodentes ſe velle honorari & principes haberi.

5. *Domum Iſrael.*] Congregationem populi.

§. 4. Et in aspectu.

In facie ſapientis 1 *lucet ſapientia: oculi ſtultorum* 2 *in finibus terræ.* Prov. 17. 24.

Stultus à feneſtra 3 *reſpiciet in domum, vir autem* 4 *eruditus* 5 *foris ſtabit.* Eccli. 21. 26.

1. *Lucet.*] Quantumvis abdita in corde.

2. *In finibus terræ.*] .i. vagi & inſtabiles nunc huc nunc illuc deflexi, ac proinde ſua inſtabilitate, hominis ſtultitiam coarguentes.

3. *Reſpiciet.*] Ut ſcili. vel à longè ſeruretur impudenter quæ ſunt aut quæ geruntur in aliena domo.

4. *Eruditus.*] Benè inſtitutus.

5. *Foris ſtabit.*] Expectans donec veniant quibus loqui vult.

§. 5. Et in auditu.

1 *Stultitia hominis auſcultare per oſtium: &* 2 *prudens gravabitur contumelia.* Eccli. 21. 27.

1. *Stultitia hominis.*) .i. In eo declarat ſuam ſtultitiam & pravam inſtitutionem quod per rimas aut alias aperturas auſcultet quid à domeſticis in domo dicatur.

2. *Prudens, &c.*] Grave ſibi eſſe ducit eam contumeliam & ignominiam admittere, aut ea notari.

§. 6. Iterum damnatur in incessu et aſpectu ſimul, addita pœna.

Dixit Dominus: *pro eo quod* 1 *elevatæ ſunt filiæ Sion, & ambulaverunt extento collo, &* 2 *nutibus oculorum ibant, &* 3 *plaudebant, ambulabant pedibus ſuis, &* 4 *compoſito gradu incedebant: Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit.* Iſa. 3. 16. 17.

1. *Elevatæ.*] Superbia; vel *elevatæ* quia arte & ſtudio proceræ magis videri volunt, colloque ambulant ad proceritatem extento.

2. *Nutibus ibant.*) .i. Cum libero, laſcivo atque procaci oculorum nutu.

3. *Plaudebant, ambulabant.*] .i. plaudentes ambulabant. Plauſus autem ille erat ex calceamentorum & veſtium luxu altè perſtrepentè, ſcil. ex laminis ſeu margaritis ſic in veſte, calceiſque diſpoſitis ut ſonitum edant in inceſſu. *Vide Plinium lib. 9. c. 35.*

4. *Compoſito gradu.*) Ad leviculos numeros. ſine ad majeſtatem, ſive ad elegantiam.

5. *Decalvabit, &c.*] .i. Auferet ab iis omnem pulchritudinem quæ maximè fœminis in capillis. Aliqui referunt ad lepram quâ non caput modò capillis, ſed etiam carne nudatur. Alii ad onera quæ fœminæ captivæ ſub Nabuchodonoſor ſuper capita ferebant aſſiduè, quibus depilatum eſt caput.

MORBUS.

Vide Medicus. Patientia. Sanitas.

§. 1. Morbi præveniendi remediis præſervantibus & dieta.

Ante languorem adhibe 1 *medicinam, & ante* 2 *judicium* 3 *interroga teipſum, & in conſpectu Dei invenies propitiationem. Ante languorem* 4 *humilia te, & in tempore infirmitatis* 5 *oſtende converſationem tuam.* Eccli. 18. 20. 21.

1. *Medicinam.*] Non quæ curet, ſed à morbo ſervet.

2. *Iudicium*) Vel particulare in morte cujusque vel generale in fine mundi.

3. *Interroga.*] Examina, & si quid inveneris mali, illud expia & vindica.

4 *Humilia te.*) 1. Affli ge, castiga per abstinentiam cibi & potus. Vel potest accipi de virtute humilitatis ut sit sensus: cum sanus es ne insolescas, sed antequam Deo tuam superbiam & petulantiam vindicante incidas in morbum, humilia te sub potenti manu Dei, teque coram eo submisse geras.

5 *Conversationem tuam.*] Ostende maxime tunc consuetam tuam bonam conversationem .i. virtutem, patientiam, atque constantiam in qua conversari solebas.

§. 2. Peccata causa morborum.

V. Deut 7.15. & 28.27 2 Reg.24.13 4.Reg.5 27 2. Para. 21. 18.

Qui delinquit 1 *in conspectu ejus qui fecit eum*, 2 *incidet in manus medici.* Eccli.38.15.

3 *Idò inter vos multi infirmi, & imbecilles*, & 4 *dormiunt multi*, 1. Cor.11.30.

Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Ioan.5 14.

1. *In conspectu* &c.] Hoc dicit ad exaggerationem peccati, magna enim est ingratitudo ejus qui peccat in oculis illius & contra illum ut habent Græca, qui ei author est vitæ & sanitatis.

2 *Incidet &c.*) Ubi molesta ei multa subeunda, simul cum impensarum gravamine.

3. *Ideo*) Quia scil. indignè communicastis.

4. *Dormiunt*] Morte puniti sunt.

§. 3. Ideo ea relinquenda.

3 *Averte à delicto, & 2 dirige manus, & ab omni delicto 3 munda cor tuum.* Eccli.38.10.

1 *Averte à delicto.*] Omni peccandi proposito depositio.

2. *Dirige manus.*] Propone deinceps benè operari.

3. *Munda*] Per contritionem, & in nova lege, etiam per confessionem.

§. 4. Otium causa morborum.

In omnibus operibus esto 1 *velox, & omnis infirmitas* 2 *non occurret tibi.* Eccli.31.27.

1. *Velox.*] Diligens, strenuus, non sis piger, torpidus. Vel esto *velox*. i. diligens in præcavendis noxis & iis prævidendis quæ lædere possunt. v. g. ne se in conviviis repleat; si replevit, maturè curet liberari illo gravamine, vomitu aut medicinis purgantibus.

2. *Non occurret.*) Desidia enim & otium melancoliam nutrit, vitesque enervat corporis.

§. 5. Qui effectus morbi in animo.

1 *Cogitatus præscientiæ* 2 *avertit sensum, & infirmitas gravis* 3 *sobriam facit animam.* Eccli.31. 2.

1. *Cogitatus præscientiæ.*] Cogitatio & cura anxia qua avari cupiunt præscire rerum futurarum eventum, non contenti præsentibus.

2. *Avertit sensum.*] A Deo, & à recto judicio, efficitque ut mens hominis sit veluti ebria & sano judicio destituta.

3. *Sobriam*) Licet ante fuerit intemperans. Græca nonnulla exemplaria ita habent. Infirmitas gravis somnum eluet. i. tollet.

§. 6. Morbus nonnunquam morte ipsa pejor.

1 *Melior est mors* 2 *quàm vita amara, &* 3 *requies aterna quàm languor perseverans.* Eccli.30.17.

1. *Melior.*] 1. Magis optanda.

2. *Quam vita amara*) Qualis est ægri, aut alterius qui multis vexatur molestiis, & miseriis, quia mors finem imponit omni miseriæ.

3. *Requies aterna.*] Non agit hic de requie quæ præstatur animis in cælo, sed de ea quæ corporibus in sepulchro, quæ facit ut homo requiescat ab hujus vitæ laboribus.

§. 7. Quæ præstanda in infirmitate.

Patientia exhibenda. Vide §. 1.

§. 8. Consulendi Medici .i. Pharmacis utendum.

1 *Honora medicum propter necessitatem, etenim creavit illum altissimus. Altissimus creavit de terra* 2 *medicinam, & vir prudens* 3 *non abhorrebit illam.* Eccli.38 1.4.

Da locum medico, etenim 4 *illum Dominus creavit, &* 5 *non discedat à te, quia opera ejus sunt necessaria. Est enim tempus quando in manus illorum incurras.* Eccli.38.12.13.

Videitem §. seq. & §.10.n.4.

1. *Honora.*] Vide V. Medicus.

2 *Medicinam.*] Pharmaca, medicamenta.

3. *Non abhorrebit.*] Licet palato molesta sint.

4 *Illum creavit.*] Vide V. Medicus §. 1.n.1.

§. Non

5. *Non diffeddi.*] Quia non semel tantum consulendus, sed sæpe, idque non tantum pro recuperanda, sed etiam pro conservanda sanitate recepta.

§. 9. ORANDUS DEUS.

Fili in tua infirmitate 1 *ne despicias teipsum, sed* 2 *ora Dominum, & ipse* 3 *curabit te.* Eccli. 38. 9.

1. *Ne despicias.*) Non abjicias tui curam, aut desperando de recuperanda sanitate, aut de ea nimia securitate præsumendo.

2. *Ora Deum.*] Antequam utaris medici operâ, & ante omnia.

3. *Curabit te.*) Si ita expediat saluti tuæ.

§. 10. OFFERENDA ET SACRIFICIA.

1 *Da suavitatem & 2 memoriam similaginis, & 3 impingua oblationem, & 4 da locum medico.* Eccli. 38 11.

1 *Da suavitatem.*) Seu suavem odorem, per quem intelligitur sacrificium ipsum quod tanquam gratus odor à Deo admittebatur.

2. *Memoriam similaginis*).i. memoriale: quo significatur ea pars similæ oblatæ Domino quæ cum thure & oleo imposita altari, cremabatur in memoriam muneris Deo oblati, vide Levit. 2.

3. *Impingua.*] i. pinguem aliquam fac oblationem, non offeras de pessimis, sed de melioribus. Implentur hæc perfectius in nova lege, in qua in odorem suavitatis, Deo offertur sacrificium, panis retinens speciem, quod est memoriale ejus sacrificii quod in cruce semel peractum est, & simul complectitur corporis Christi oblationem caritate ad modum pinguem.

4. *Da locum medico.*] Non ideo fiducia prædictorum remediorum, negligas uti medico.

§. 11. AB IPSO ENIM SANITAS.

A Deo omnis medela Eccli 38. 1.

Dominus mortificat, & vivificat, deducit ad 1 *inferos, & reducit.* 1. Reg 2. 6.

Neque herba, neque 2 *malagma* 3 *sanavit eos: sed tuus Domine* 4 *sermo qui sanat omnia. Tu es enim Domine qui vitæ & mortis habes potestatem & deducis ad portas mortis, & reducis.* Sap. 16. 12. 13.

Videndi etiam versus 10. & 11.

1. *Inferos.*] Sepulchrum.

2. *Malagma.*) Fomentum seu medicamentum à verbo μαλάσσειν quod est mollire, fovere.

3. *Sanavit eos.*] Qui à serpentibus morsi erant.

4. *Sermo.*) Voluntas quæ sermone exprimitur, nam virtute hujus voluntatis & imperii quo dixit Moysi: Fac tibi serpentem æneum &c. omnes percussi eum aspicientes, sanabantur. Numeror. 21. 8.

§. 12. NON CONSULENDI MAGI, DIVINI &c. tempore infirmitatis, & pœna eorum qui contrà faciunt.

Numquid non est Deus in Israel, ut eatis ad consulendum Beelzebub Deum Accaron. Quamobrem hæc dicit Dominus: de lectulo super quem ascendisti non descendes, sed morte morieris. 4. Reg. 1. 3. 4.

MORS. MORTUI.

Primùm agetur de morte in genere, deque iis quæ ad eam spectant, tum de morte justorum, & de præparatione ad eam. Denique de morte impiorum.

CAPUT. I.

De morte in genere.

§. 1. PULCHRAM EIUS DESCRIPTIONEM AB effectis in corpore. *Vide Ecclesiastæ c.* 12. *à v.* 1. *usque ad* 8.

§. 2. QUIS AUTHOR MORTIS? NON Deus, at impii.

Deus 1 *mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum:* 2 *creavit enim ut essent omnia:* & 3 *sanabiles fecit* 4 *nationes orbis terrarum:* & *non est in illis* 5 *medicamentum* 6 *exterminii, nec* 7 *inferorum regnum in terra.* 8 *Justitia enim perpetua est, & immortalis. Impii autem* 9 *manibus & verbis accersierunt* 10 *illam:* & *existimantes illam* 11 *amicam,* 12 *defluxerunt,* 13 & *sponsiones posuerunt ad illam:* 14 *quoniam digni sunt qui sint ex parte illius.* Sap. 1. 13. 14. 15. 16.

Vide V. Peccatum cap. 6. §. 6. & Rom. 5. 12. & 6. 23. & 1. Cor. 15. 21. & Iaco. 1. 13.

1. *Mortem non fecit.*] Sed peccatum eam invexit in mundum.

2. *Creavit ut essent*] Si creavit ut essent, ergo mortem non fecit, qua deperditur esse quod habetur.

3. *Sanabiles*].i. salutares.

4. *Nationes*] Res natas in mundo, creavit enim Deus res ut essent homini salubres.

5 *Medicamentum*] Sci. malum, seu non est in iis venenum.

6. *Exterminii*] Exterminans, seu interimens: licet enim etiam à Deo venena sint creata, tamen si permansisset homo in justitia originali, ea ipsi non nocuissent.

7. *Inferorum regnum*] infetni regnum est regnum peccati, quod Deus non fecit, sed homo. Vel dicitur infernus regnare, quia omnes ab Adam ad Christum Inferni seu Limbi tenebris obnoxii decedebant, cum nemini tunc aditus pateret in cœlum.

8. *Justitia perpetua est*] q. d. Si homo justitiam à Deo datam conservasset, immortalis fuisset.

9. *Manibus & verbis*] Solemus enim homines eos quorum valdè optamus adventum ut celerius veniant non tantum voce at gestibus & manibus advocare.

10. *Illam*) Sci. mortem.

11. *Amicam*).i. non sibi nocituram, propter illam serpentis promissionem: Nequaquam moriemini.

12. *Defluxerunt*) Experti sunt aliter accidisse quàm putarant, nam statim mortis stimulo puncti, tabescere atque in modum labentis unde ad mortem defluere ac properare cœperunt, & tandem perierunt.

13. *Sponsiones*) Fœdus inierunt tanquam cum amica: Item diligentes ea quæ morti conjuncta sunt eamque affectant: nam iniquitati adhærere statuerunt.

14. *Quoniam &c.*).i. Qui mortem accersiverunt, & cum ea fœdus inierunt, digni sunt qui illius sint participes & morte moriantur.

§. 3. Item diabolus.

Invidia diaboli 1 *mors introivit in orbem terrarum:*
2 *Imitantur autem illum qui sunt ex parte illius.* Sapien. 2. 24. 25.

1. *Mors introivit*) Primo invexit diabolus peccatum, & mediante peccato mortem.

2. *Imitantur &c.*] i. Idem faciunt impij dum justos de medio tollunt.

§. 4. Item Mulier. Vide verbo Mulier c. 1 §. 11.

§. 5. Quam facile Deo mortem immittere.

1 *Roborasti eum* 2 *ut in perpetuum transiret:* 3 *immutabis faciem eius, &* 4 *emittes eum.* Job. 14. 20.

Mitte falcem tuam & 5 *mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terra.* Apoc. 14. 15. 18.

Et alius Angelus exivit de altari qui habebat potestatem supra 6 *ignem: & clamavit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam dicens; mitte falcem tuam acutam, & vindemia* 7 *botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt uvæ ejus.*

1. *Roborasti*].i. Sic et vitam des & robur.

2. *Ut in perpetuum*].i. Sic tamen ut postea sit ei moriendum, quia nunquam huc reverteretur.

3. *Immutabis faciem*] Ostendit quam facilè sit Deo homini mortem immittere, dando sci. eius corpori aliam faciem, scilopallidam, cineritiam & cadaverosam.

4. *Emittes*] Sci. è mundo.

5. *Mete*] Metere est colligere per mortem eos qui tunc vivi invenientur, quam autem facilè acuta falce aliquod spicas metere, tam facilè Deo mortem immittere: per messem vero intelliguntur electi.

6. *Ignem*] Scil. altaris holocaustorum quod in templo cœlesti representabatur, vel ignem in judicio accendendum. Ita P. Sà.

7. *Botros*] Botri significant impios; sequitur enim, Misit eos in lacum iræ Dei, i. in infernum.

§. 6. Moriendum omnibus omnino.

Non est in hominie potestate 1 *prohibere spiritum, nec habet potestatem in die* 2 *mortis,* 3 *nec finitur quietscere ingruente bello, neque* 4 *salvabit impietas impium.* Eccle. 8. 8.

Scio quia morti trades me ubi constituta est domus omni viventi. Job. 30. 23.

Omnes morimur & quasi aqua dilabimur in terram quæ non revertuntur: nec vult Deus perire animam, sed 5 *retractat cogitans ne penitus pereat, qui* 6 *abjectus est.* 2. Reg. 14. 14.

Non eſt 7 *refrigerium in fine hominis, & non eſt qui agnitus ſit* 8 *reverſus ab inferis.* Sap. 2. 1.

9 *Umbra tranſitus eſt tempus noſtrum; & non eſt* 10 *reverſio finis noſtri: quoniam* 11 *conſignata eſt & nemo revertitur.* Sap. 2. 5.

Statutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem judicium. Hebr. 9 27.

Nemo eſt qui ſemper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam: 12 *melior eſt canis vivus leone mortuo.* Eccle 9. 4.

Quis eſt homo qui vivet, & non 13 *videbit mortem: eruet animam ſuam de manu* 14 *inferi.* Pſ. 88. 49

Conſtituiſti 15 *terminos ejus* 16 *qui prateriri non poterunt.* Job 14 5.

Mons cadens 17 *defluit, & ſaxum transfertur de loco ſuo.* Job 14. 18. 19.

Lapides excavant aqua & alluvione paulatim terra conſumitur: ſic & homines ergo ſimiliter perdes.

Vide item §. 8.

1. *Prohibere ſpiritum*] Animam ne à corpore diſcedat. Ita Chald.

2. *Mortis*] Ne moriatur.

3. *Nec ſinitur quieſcere &c.*] Bellandum ei, fugere non poteſt, cædere & vincere illum oportet à morte Nec ausulla aut aſtutia invenietur (ait Thaumaturgus) quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione ſubmoveat; verum quemadmodum in medio bello captis, fuga omnis undique præcluſa conſpicitur, ita hic eveniet.

4. *Salvabit*] A morte.

5. *Retractat*] Sententiam mutat.

6. *Abjectus eſt*] Scilicet a Deo, q. d. Eum ad ſe revocat.

7. *Refrigerium*] Græcè medela, i. remedium ne moriatur.

8 *Reverſus*] Ut ſcil. cum priore corpore mortalem hanc vitam inter homines iterum traduceret, quod verum eſt de lege ordinaria.

9. *Umbra tranſitus &c.*] .i. Inſtar umbræ tranſeuntis eſt ſpatium vitæ noſtræ.

10. *Reverſio*] .i. Reditus in hanc vitam poſt finem noſtrum, ſeu poſt mortem.

11. *Conſignata*] Scil. mors ſeu finis, i. certa eſt, rata & firma ſumpta metaphora à rebus quæ obſignantur, quæ ſunt firmæ & immutabiles.

12. *Melior eſt &c.*] q. d multum præſtat vita morti.

13. *Videbit*] Experietur.

14. *Inferi*] De poteſtate mortis vel ſepulchri.

15. *Terminos*] Vitæ.

16. *Qui prateriri &c.*] Quia ſcilicet mors ſuperveniens id impediet.

17. *Defluit*] Perit paulatim & veluti in nihilum recidit.

18. *Et homines &c.*] q. d. Si lapides ſolidi, tamen ob naturæ mutabilitatem pereunt, quantò magis homo fragilis.

§. 7. MORIENDUM INQUAM, LICET jucundum ſit vivere.

Dulce lumen & delectabile eſt oculis 1 *videre ſolem.* Eccle. 11 7.

1. *Videre ſolem*] Sed moriendum tamen eſt. Ita ſupplet Emmanuel Sà.

§. 8. MORTIS HORA INCERTA. Vide Judicium.

Neſcit homo 1 *finem ſuum: ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aves laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines in tempore* 2 *malo, cum eis extemplo ſupervenerit.* Eccle. 9 12.

3 *Memor eſto quoniam mors non tardat, & teſtamentum inferorum quia demonſtratum eſt tibi: teſtamentum enim hujus mundi, morte morietur.* Eccli. 14. 12

Eſtote parati: quia qua hora non putatis, filius hominis venit, Luc. 12, 40.

1. *Finem*] Tempus mortis & horam.

2. *Malo*] Calamitoſo.

3. *Memor eſto*] Vide verbo Divitiæ cap. 2. 8. 1.

§. 9. CONSIDERATIONE MORTIS IMMINENTIS, animet ſe homo ad bonam vitam.

1 *Non accipiam perſonam viri, & 2 Deum homini non æquabo,* Job 32. 21. 22.

3 *Neſcio enim quamdiu ſubſiſtam, & ſi poſt modicum tollat me factor meus.*

1. *Non accipiam perſonam*] Non loquar ad gratiam hominum, ut faciunt adulatores.

2. *Deum homini non æquabo*] Ita ut homini timeam diſplicere, quomodo mihi timendum eſt ne Deo ulla in re diſpliceam.

3. *Neſcio quamdiu ſubſiſtam*] An brevi ſim moriturus, & de factis rationem redditurus, quando hominum gratia nil proderit, ſed Dei ſolius.

§. 10. IN HORA MORTIS, VANA VIDEbuntur omnia præterita.

Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet 1 *tenebrosi temporis, &* 2 *dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita*, Eccle. 11. 8.

1 *Tenebrosi temporis*] id est mortis.

2. *Dierum multorum*] Æternitatis quæ sequetur postea.

§. 11. IN MORTE CUIQUE CONSTABIT fueritne justus, an injustus.

In fine hominis denudatio operum ejus, Eccli. 11. 29.

§. 12. IDEO ANTE MORTEM LAUdandus nemo.

1 *Ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir*, Eccli. 11. 30.

1. *Ante mortem*] Vide V. Laus cap. 2.

§. 13. QUID CUIQUE IN MORTE TIMENdum maximè.

Cur timebo in 1 *die mala*? 2 *iniquitas calcanei mei circumdabit me*, Ps. 48 6.

1. *Die mala*] Die mortis & judicii.

2. *Iniquitas calcanei mei*] Hæc est una res ob quam mihi timendum est, scil. iniquitas & non quævis, sed calcanei, i. Iniquitas extremæ vitæ meæ, iniquitas perseverans usque in finem. Illa enim circumdabit me instar aggeris, aut muri ut nullo modo evadere possim, quia tunc non est locus pœnitentiæ. Vide hic pulchrè Bellarminum.

§. 14. IN MORTE OMNIA NOBIS & nobiscum pereunt.

Omne 1 *opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur,* 2 *ibit cum illo* Eccli. 14. 20.

1. *Opus corruptibile*] Palatia, divitiæ, superbæ ædes, artefacta omnia: monet implicitè his non nimis inhærendum, mundus enim transit.

2. *Ibit cum illo*] Pariter deficiet.

§. 15. QUO MORIMUR STATU, IN EO manemus æternum.

Si ceciderit 1 *lignum* 2 *ad Austrum, aut* 3 *ad Aquilonem, in quocunque loco ceciderit,* 4 *ibi erit*, Eccle. 11. 3.

1. *Lignum*] i. arbor, i. si homo moriatur.

2. *Ad Austrum*] In statu salutis.

3. *Ad Aquilonem*] In statu damnationis.

4. *Ibi erit*] In æternum. *Vide Bern serm.* 49. *inter parvos.*

§. 16. QUINAM MAXIME OPTENT mortem.

O *mors, bonum est* 1 *judicium tuum homini indigenti, & qui* 2 *minoratur viribus,* 3 *defecto ætate, & cui de omnibus* 4 *cura est, &* 5 *incredibili, qui* 6 *perdit patientiam*, Eccli 41. 3. 4.

Elegit 7 *suspendium anima mea, & mortem* 8 *ossa mea*, Job. 7. 15.

1. *Judicium tuum*] Lex tua, mos tuus, tu ipsa bona es.

2. *Minoratur viribus*] Cui deficiunt vires.

3. *Defecto ætate*] Decrepito.

4. *Cura de omnibus*] Scilicet conquirendis quæ hominum vitæ necessaria sunt.

5. *Incredibili*] Qui diffidit de meliore fortuna & humano subsidio.

6. *Perdit patientiam*] Quod postremum ex præcedentibus sequitur, & cæteris omnibus pejus est.

7. *Suspendium*] Optarem potius mortem aliquam violentam, quam vitam hanc miserrimam.

8 *Ossa mea*] i. corpus meum, i. Ego ipse, per Synecdochen.

§. 17. QUI MORTEM MAXIME aversentur.

O mors, quam 1 *amara est memoria tua homini pacem* 2 *habenti in substantiis suis: viro* 3 *quieto &* 4 *cujus viæ directæ sunt in omnibus & adhuc valenti* 5 *accipere cibum*, Eccli 41. 1. 2.

1. *Amara memoria*] Quia cognoscunt se omni terrena fœlicitate privandos; sed si tam amara memoria, quam erit amarior ipsa mortis præsentia.

2. *Habenti pacem &c.*] Qui non tantum abundat opibus, sed iis pacificè etiam fruitur.

3. *Quieto*] Ab omni cura & gravi occupatione libero.

4. *Cujus viæ directæ*] Cujus studia & actiones prosperantur.

5. *Accipere cibum*] i. Sane sunt corpore ut concessis divitiis cum voluptate utantur.

§. 18. MORS OPTANDA PRÆ VITA.

1 *Melior dies mortis die nativitatis*, Eccle. 7. 2.

1. *Melior dies mortis &c.*] Quia cùm nascimur ingre-

ingredimur in pericula vitæ, cùm morimur inde emergimus & evadimus.

§. 19. MORTIS VARIA COMMODA.

Nunc enim 1 *dormiens* 2 *silerem & somno meo requiescerem cum regibus & consulibus terræ, qui* 3 *ædificant sibi* 4 *solitudines*, Job 3.13.14.15.16.17.18.19.

Aut cum principibus qui 5 *possident aurum, & replent domos suas argento.*

Aut sicut abortivum 6 *absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem.*

7 *Ibi impii cessaverunt à* 8 *tumultu & ibi requieverunt* 9 *fessi robore.*

Et quondam 10 *vinctipariter.* 11 *sine molestia, non audierunt* 13 *vocem exactoris.*

14 *Parvus & magnus ibi sunt, &* 15 *servus liber à Domino suo.*

1. *Dormiens*] Quasi dormiens, i. mortuus.

2. *Silerem*] i. Quiescerem.

3. *Ædificant*] Ante mortem ædificabant.

4. *Solitudines*] Loca antè inhabitata.

5. *Possident*] Possidebant.

6. *Absconditum*] In matris utero, quod nunquam vitam accepit rationalem.

7. *Ibi*] Sc licet in morte.

8. *Tumultu*] Quo omnia replent dum vivunt.

9. *Fessi robore*] Qui se operando defatigabant in robore suo.

10. *Vincti*) Vel verè vincti & ligati à suis oppressoribus, vel vincti, i. gravibus premebantur malis quasi tot catenis.

11. *Sine molestia*] Scilicet sunt.

12. *Non audierunt*) Non audiunt amplius.

13. *Vocem exactoris*) Exigentis operas: ut sit cum servis qui vincti coguntur laborare.

14. *Parvus & magnus ibi sunt*) Ita ut inter eos non sit discrimen, nec inter divitem & infirmum ulla differentia.

15. *Servus liber*) Licet in mundo ei esset subjectus.

§. 20. VITA TAMEN PRÆFERTUR morti.

1 *Melior est canis vivus leone mortuo.* Eccle. 9. 4.

1. *Melior est &c.*) Innuitur (ait Gregorius Venetus) bruti animam perire, ac propterea vile quodcumque dum vivit, melius esse optimo mortuo. Gregorius Thaumaturgus vult hanc sententiam proferri in persona stulti sentientis penitus interire qui obit, ac viventem, licet miser sit, mortuo præferendum, sed posteà corrigi hanc stulti dementiam à Salomone.

§. 21. POST MORTEM FIT HOMO esca vermium.

Cum morietur homo 1 *hæreditabit* 2 *serpentes, & bestias, & vermes*, Eccli. 10. 13.

3 *Putredini dixi: pater meus es, mater mea, & soror mea, vermibus*, Job 17. 14.

1. *Hæreditabit*) Pro omni divitiarum gloria & copia, jure quasi hæreditario possidebit.

2. *Serpentes & vermes*) Quod etiam secundum animam in impiis verum est, quæ in perpetuum addicitur societati serpentum, i. dæmonum, vermem conscientiæ perpessura qui non morietur in æternum.

3. *Putredini &c.*) i. pro parentibus & cognatis, habebo vermes: pater & soror me deserent, cum his mihi perpetua est futura societas.

§. 22. POST MORTEM NEMO MERETUR: Pereuntque amor & cæteri affectus.

Viventes 1 *sciunt se esse morituros: mortui vero* 2 *nihil noverunt amplius, nec habent ultra* 3 *mercedem:* 4 *quia oblivioni tradita est memoria eorum. Amor quoque & odium, & invidia simul perierunt, nec habent* 5 *partem in hoc sæculo, & in opere, quod sub sole geritur*, Eccle. 9. 5. 6.

Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec 6 *opus, nec* 7 *ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud* 8 *inferos, quo tu properas*, Eccle. 9. 10.

1. *Sciunt se morituros*) Adeòque agere possunt pœnitentiam, quod mortui non possunt.

2. *Nihil noverunt*) Naturaliter nihil scire possunt de iis quæ hic geruntur ut de filiis, domibus, familia.

3. *Mercedem*) Non possunt amplius mereri.

4. *Quia oblivioni &c.*) i. præterea non habent quod optarunt dum viverent, perpetuam sui memoriam in viventibus.

5. *Partem in hoc sæculo*) Ut scil. rebus suis more viventium utantur, edendo, bibendo, itaque (subdit) utere rebus tuis &c.

6. *Opus*) Per quod quis possit mereri.

7. *Ratio*) Consilium de modo mutandi statum

sum & conditionem suam. Addit Chald. Et non juvabunt nisi opera bona.

8. *Inferos*] In morte.

§. 23. POST MORTEM NEMO MEMINERIT nostri. *Vide §. superior.*

Non est priorum memoria : sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt 1 *in novissimo*, Eccle. 1. 11.

1. *In novissimo*] In extremis temporibus.

§. 24. QUAM PROSIT DEFUNCTORUM ædes ingredi.

Melius est ire ad domum 1 *luctus, quàm ad domum convivii : in illa enim finis cunctorum* 2 *admonetur hominum, & vivens cogitat* 3 *quid futurum sit*, Eccle. 7 3.

1. *Luctus*] Ubi lugentur mortui.

2. *Admonetur*] id est cognoscitur.

3. *Quid futurum sit*] Sibi idem eventurum quod alteri videt contigisse.

§. 25. MORTUOS NON IMMODERATE lugendos.

1 *Super mortuo* 2 *non incidetis carnem vestram, neque figuras aliquas, aut stigmata facietis vobis: ego Dominus*, Levit. 19. 28.

Supra mortuum plora; defecit enim 3 *lux ejus: & supra fatuum plora, deficit enim* 4 *sensus. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit.* 5 *Nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui. Luctus mortui* 6 *septem dies: fatui autem & impii* 8 *omnes dies vitæ illorum*, Eccli. 22. 10. 11. 12. 13.

9 *In requie mortui* 10 *requiescere fac memoriam ejus, &* 11 *consolare illum in exitu spiritus sui*, Eccli. 38. 24.

Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare & secundum 12 *Indicium. Contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius. Propter* 13 *delaturam autem amarè fer luctum illius* 14 *uno die, &* 15 *consolare propter tristitiam, & fac luctum* 16 *secundum meritum ejus uno die, vel duobus propter* 17 *detractionem*, Eccli. 38. 16. 17. 18.

1. *Super mortuo*] Propter mortuum.

2. *Non incidetis carnes*] More idololatrarum, q. d. ne nimio luctu prosequamini mortuos, sed potius spectantes resurrectionem, luctui modum ponite.

3. *Lux*] Oculorum, & omnium sensuum exteriorum.

4. *Sensu*] Prudentia, stultus autem est qui timore Dei caret & rebus mundi totus est addictus.

5. *Nequissimi enim &c.*] id est, ideo dico modicum plorandum super mortuum, quia nequissima vita hominis nequissimi est deploranda magis quam mors ejusdem fatui, ut per fatuum & nequissimum idem intelligatur, scilicet impius.

6. *Septem dies*] .i. satis est & 7. diebus peragatur ejus luctus.

7. *Fatui autem &c.*] .i. luctus qui de iis est habendus.

8. *Omnes dies*] Quia semper & sibi & aliis sunt noxii.

9. *In requie mortui*] .i. cum jam quis per mortem quiescit liber à laboribus.

10. *Requiescere fac &c.*] Tu vicissim fac apud te quiescere & cessare memoriam ejus, quatenus scilicet te angit & affligit, & ejus desiderio molesto est conjuncta.

11. *Consolare illum*] Græcè super illo, i. consolationem admitte (ut consolare passivè sumatur) cum jam spiritus egressus sit è corpore, & non possit ad vitam redire.

12. *Indicium*] Secundum morem & jus quod corpori debetur.

13. *Delaturam*] Ut eniteatur calumnia & detractio, & ne dicatur cum multorum offensione, quempiam de amici morte gaudere.

14. *Uno die*] id est paucis diebus.

15. *Consolare*] Consolationem admitte.

16. *Secundum meritum*] Secundum dignitatem ejus, i. prout dignus est à te defleri, seu ob amicitiam, seu ob accepta ab eo beneficia, seu ob probitatem & detrimentum mortis ejus.

17. *Detractionem*] Vide n. 13.

§. 26. NON GAUDENDUM DE MORTE inimici. *Vide Inimicus ex Eccli. 8. 8.*

§. 27. JUVANDOS MORTUOS. *V. verbo Misericordia cap. 1. §. 11.*

§. 28. VARIÆ COHORTATIONES AD memoriam mortis. *Vide supra §. 8. ex Eccli. 14. 12.*

Memento 1 *iræ* 2 *in die consummationis, &* 3 *tempus retributionis* 4 *in conversione faciei*, Eccli. 18. 24.

§ *Memor*

5 Memor esto 6 judicii mei: sic enim erit & tuum: mihi hesi & tibi 7 hodie, Eccli. 38. 23.

In omnibus operibus tuis memorare novissima tua & in æternum non peccabis, Eccli. 7 40.

1. *Ira*] Quam ostendet Deus.

2. *In die consummationis*] In morte cujusque & in extremo die.

3. *Tempus*] Sup. memento.

4. *In conversione facies*] Quod futurum est quando Deus vultum suum commutabit, aspetum & torvum iis exhibens quos hic suo favore prosequi visus est, dum terrenis bonis ditavit.

5. *Memor esto*] Inducit mortuum loquentem ut frequenter hic in epithaphiis.

6 *Judicis mei*] Conditionis quam Dei judicio & ordinatione subire debui, eandem enim subisti us es.

7. *Hodie*] Ut intelligas præsentem diem tibi posse esse extremum.

§. 29. ETIAM IN MEDIIS VOLUPTATIBUS retinenda mortis memoria.

Vide §. 10.

§. 30. MORTIS MEMORIA EXCITARI DEBEMUS ad cito surgendum è peccato.

1 *Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de* 2 *somno surgere, nunc enim* 3 *propior est nostra salus quam cum credidimus*. Rom. 13. 11.

1. *Et hoc scientes tempus*] Hoc quod dixi maximè vos facere convenit, præsertim cum sciatis quale jam sit tempus.

2. *Somno*] Ignaviæ & peccati.

3. *Propior est nostra salus*] In dies ad Domini præsentiam & ad mortem magis accedimus quàm cum initio venimus ad fidem.

CAPUT II.

De morte justorum & præparatione ad eam.

§. 1. CUM TEMPUS EST, EOS DEUS TANQUAM LILIA colligit.

Dilectus meus descendit in 1 *hortum suum ad* 2 *areolas aromatum ut* 3 *pascatur in hortis, &* 4 *lilia colligat*. Cant. 6. 1.

1. *Hortum*] Ecclesiam universalem.

2. *Areolas*] Areolæ sunt particulares Ecclesiæ.

3 *Pascatur*] Se oblectet.

4. *Lilia*] Sunt fideles, *V. verbo Justus cap.* 1. quos colligit sponsus dum eos ex hoc mundo tempestivè educit, sicuti colliguntur lilia cum aperta fuerint, & fructus carpuntur, & reconduntur in horrea ubi maturuerunt.

§. 2. CUR CITO MORIANTUR.

Justus perit & non est qui 1 *recogitet in corde suo: &* 2 *viri misericordiæ* 3 *colliguntur, quia non est qui intelligat,* 4 *à facie enim malitiæ collectus est justus*, Isa. 57. 1.

5 *Placens Deo, & factus est dilectus, &* 7 *vivens inter peccatores, &* 8 *translatus est, raptus est* 9 *ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne* 10 *fictio deciperet animam illius,* 11 *fascinatio enim nugacitatis* 12 *obscurat bona &* 13 *inconstantia concupiscentiæ* 14 *transvertit* 15 *sensum sine malitia.* 16 *Consummatus in brevi* 17 *explevit tempora multa: placita enim erat Deo anima illius: propter hoc* 18 *properavit educere illum de medio iniquitatum*. Sap. 4. 10. 11. 12. 13. 14.

1. *Recogitet*] Causam cur id fiat.

2. *Viri misericordiæ*] Viri pii, sancti.

3. *Colliguntur*] Ad patres suos per mortem.

4. *A facie &c.*] .i. propter malum quod venturum est, q. d. aufert eos ne videant ventura mala.

5. *Placens Deo*] Cum Deo placuisset in vita.

6. *Factus est dilectus*] Dilectus fuit ab eo, charus ei fuit, cujus amoris signum subdit, præproperam scilicet evocationem ex hac vita.

7. *Vivens inter peccatores*] Cum viveret inter eos.

7. *Translatus est*] Ex hac misera vita ad fælicem illam beatorum.

9. *Ne malitia &c.*] .i. pravis opinionibus corrumperet aut depravaret, aut ne pravis consiliis consentiret.

10. *Fictio deciperet*] Nec ulle cujusquam dolo aut hypocrisi deciperetur.

11. *Fascinatio nugacitatis*] Fascinum vanitatis seu improbitatis.

12. *Obscurat bona*] Lædit ac corrumpit: sicut fascinator, oculis, speciem infantis quem aspicit ita inficit ut quandoque enecet. Sic pravitas vel potius pravus homo lædit ac corrumpit pravis suis opinionibus quæ bona sunt, facitque ut vir

simplex ea mala putet, & contra putet bona quæ verè mala sunt. Hac eadem metaphora usus est Paulus ad Gal. 5.

13. *Incostantia*] Concupiscentiæ. Quæ semper alia & alia desiderat.

14. *Transvertit.*] Pervertit, atque in omnem partem ita mentem agitat & vertit ut ex ea simplicitatem innatam & puritatem insitam eruat.

15. *Sensum sine malitia*] Mentem simplicem.

16. *Consummatus in brevi.*] .i. perfectus evadens brevi tempore.

17. *Explevit tempora multa.*] Quia quæ alii longo tempore absolvissent, hic paucis annis peregit.

18. *Properavit educere*] Ne ab impiis læderetur ejus puritas, & quia iam perfectus erat, ut dictum suprà.

§. 3. Quæritur sapiens hæc ab impiis ignorati.

Populi 1 *videntes & non intelligentes, nec ponentes in præcordiis* 2 *talia.* 3 *Quoniam gratia* Dei, *& misericordia est in sanctos ejus &* 4 *respectus in electos illius.* 5 *Videbunt enim finem sapientis & non intelligent* 6 *quid cogitaverit de illo Deus, & quare* 7 *munierit illum* Dominus. Sap. 4. 14. 15. 17.

1. *Videntes*] Sup. fuerunt.

2. *Talia.*) scil. Quæ dicta sunt & quæ sequuntur.

3. *Quoniam gratia* &c.) Quod ille præpropere raptus fuerit insigne Dei beneficium.

4. *Respectus in electos.*) .i. visitatio: non intelligunt, quanta ratio sit habita electorum in illa præmatura morte.

5. *Videbunt.*] Scil. populi ut supra.

6. *Quid cogitaverit.*) .i. quomodo ei consuluerit, quot periculis liberarit, & quanta eum velit gloria cumulare. Quod Dei consilium non advertunt impii, hujus vitæ amore ebrii.

7. *Munierit.*) Tutum, tectumque reddens ab omni malo.

§. 4. Quæritur sapiens hanc citam justorum mortem, longamque impiorum vitam.

Hæc quoque vidi in 1 *diebus vanitatis meæ, justus perit* 2 *in justitia sua, & impius multo vivit tempore in malitia sua.* Eccles. 7. 16.

1. *Diebus vanitatis.*) Tempore vitæ meæ quod variis mutationibus, & moribus est obnoxium.

2. *In justitia sua.*) .i. moritur citò licet sit justus, cum tamen ideò videretur diutius debere vivere. Hujus exempla, *Vide apud P. Lorinum.*

§. 5. Quomodo condemnet hæc cita mors vitam longiorem impiorum.

1 *Condemnat justus mortuus vivos impios, & juventus celerius* 2 *consummata, longam vitam injusti* Sap. 4. 16.

1. *Condemnat.*] Per suam benè actam vitam.

2. *Consummata.*) Perfectionem assecuta, vel vitam finiens.

§. 6. Spes justi in morte sua.

1 *In malitia sua* 2 *expelletur impius: sperat autem justus* 3 *in morte sua*, Prov. 14. 32.

1. *In malitia.*) Ob malitiam & peccata.

2. *Expelletur.*) A spe cuiuscumque boni post hanc vitam, aut à conspectu Dei abjiciendus mox in æternam damnationem.

3. *In morte.*] Quam scit esse finem omnium quas hic patitur miseriarum, & initium beatitudinis.

§. 7. Ei mors requiem parit, pacem & refrigerium.

1 *Veniat pax:* 2 *requiescat* 3 *in cubili suo qui ambulavit in* 4 *directione sua.* Isai. 57. 2.

Justus si morte 5 *præoccupatus fuerit, in* 6 *refrigerio erit.* Sap. 4. 7.

Illi autem sunt 7 *in pace.* Sap. 3. 3.

8 *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Apoc. 14. 13.

Timenti Dominum 9 *benè erit in extremis, & in die* 10 *defunctionis suæ* 11 *benedicetur.* Eccli. 1. 13.

1. *Veniat pax.*] Iusto scil. de quo paulo ante, pax æterna veniat. Quibus verbis optat & prædicit justis æternam requiem post mortem.

2. *Requiescat.*) Quoad corpus.

3. *In cubili.*) .i. in sepulchro.

4. *Directione.*] Vitæ rectitudine.

5. *Præoccupatus.*] Ante tempus naturæ debitum abreptus.

6. *Refrigerio.*] Quiete, omnibus vitæ molestiis & periculis liber.

7. *In pace.*) Planè sunt fœlices & beati, pax enim Hebræis, fœlicitatem omnem significat.

8. *Beati, &c.*) Vide V. Gloria cælestis cap. 1. §. 1.

9. Benè

9. *Benè erit.*] Quia non torquebitur verme conſcientiæ & quia recepturus eſt virtutum mercedem.

10. *Defunctionis.*] Mortis.

11. *Benedicetur.*) Scil. a Deo, i. Benè ab illo ei fiet ab eoque laudabitur.

§. 8. Mors iusti plena gaudio.

Certus quod velox eſt 1 *depoſitio tabernaculi mei ſecundum quod & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificavit mihi.* 2. Petr. 1. 14.

1. *Depoſitio tabernaculi.*) Pulchrè, inquit Beda, S. Petrus obitum ſuum, non mortem at depoſitionem vocat tabernaculi, quia juſtis ſic eſt carnis retinacula exuere, ſicut viatoribus confecto itinere domum propriam, relictis tentoriis & tabernaculis quibus uſi ſunt in via adire, quod non fit ſine gaudio. Item idem eſt juſtis mori quod poſitis in expeditione & acie ubi non niſi tentoriorum eſt uſus, fugato hoſte vel proſtrato in patriam redire.

§. 9. Iustis apparet in morte nonnunquam Christus, quantaque inde bona.

Qui vicerit, & cuſtodierit uſque in finem opera mea dabo illi 1 *ſtellam matutinam.* Apoc. 2. 26. 28.

1. *Stellam matutinam.*) Vincenti datur ſtella matutina, inquit Ribera, quia Chriſtus in mortis caligine (ad inſtar ſtellæ matutinæ quæ fulget in caligine eſtque terminus noctis & initium diei, & majorem promittit claritatem, quam ſol ſtatim eſt allaturus) inviſibiliter ſanctis, adeſt & lucem eis præbet in morte & lætitiam, & venientis jam beatitudinis, quaſi majoris claritatis nuntius eſt. Imò etiam viſibiliter apparet quandoque. *V. Greg. 4. dial. c. 14 & 16.*

§. 10. Solatur eum spes certa resurrectionis.

Nolumus vos ignorare fratres de 1 *dormientibus ut non contriſtemini ſicut & cæteri, qui* 2 *ſpem non habent. ſi enim credimus quod Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit:* 3 *ita & Deum eos qui dormierunt* 4 *per Ieſum,* 5 *adducet cum eo.* 1. ad Theſſ. 4. 12. 13.

Vide 2. Cor. 5. 1.

1. *Dormientibus.*) Fidelibus, defunctis.

2. *Spem.*) Vitæ æternæ: quales ſunt gentiles.

3. *Ita, &c.*) Scil. credere debemus quod Deus &c.

4. *Per Ieſum.*) In fide & caritate Ieſu.

5. *Adducet cum eo.*) In eandem vitam immortalem.

§. 11. Iusto mors non est metuenda.

Noli 1 *metuere* 2 *Iudicium mortis. Memento* 3 *quæ ante te fuerunt, &* 4 *quæ ſuperventura ſunt tibi: hoc* 5 *judicium à Domino* 6 *omni carni:* 7 *& quid ſuperveniet tibi in beneplacito altiſſimi ſive decem ſive centum, ſive mille annis?* Eccli. 41. 5. 6.

1. *Metuere*) Immoderatè.

2. *Iudicium.*) Legem de morte ſubeunda omnibus.

3. *Quæ ante te fuerunt.*) Quomodo ſci, omnes qui te præcelluerunt, mortui ſint.

4. *Quæ ſuperventura ſunt tibi.*) i. Quæ poſt te eventura ſunt in mundo, videlicet quod omnes etiam morientur qui te ſequentur.

5. *Iudicium.*) Lex conſtituta eſt.

6. *Omni carni.*) Omni animanti.

7. *Et quid ſuperveniet &c.*] i. Et quid quæſo temporis poterit tibi accidere ſuper illud quod altiſſimo placuerit tibi conſtituere, ſive ſit illud decem annorum ſive mille? q. d. id totum nihil eſt licet accederet.

§. 12. Optat mortem S. Paulus. V. Rom. 7. 24.

1 *Coarctor è duobus, deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto,* 2 *multò magis melius: permanere autem in carne, neceſſarium propter vos.* Phil. 1. 23. 24.

Item S. Iob.

Quis det ut veniat 3 *petitio mea & quod expecto, tribuat mihi Deus,* & 4 *qui cœpit ipſe me* 5 *conteret, &c.* Iob. 6. 8. 9.

Quis mihi hoc tribuat ut 6 *in inferno protegas me, & abſcondas me donec pertranſeat furor tuus, & conſtituas mihi tempus, in quo* 7 *recorderis mei?* Iob. 14. 13.

Item S. David sæpissime.

V. Pſ. 43. 41 & 83 & 141. 8.

1. *Coarctor.*] Valdè premor, in ancipiti verſor.

2. *Multò magis melius.*) Hebraiſmus i. multò melius mihi ſci, & gratius foret.

3. *Petitio mea.*) Qua valde deſidero mori.

4. *Qui cœpit.*) Me graviſſimè affligere.

5. *Conteret.*) Interficiat.

6 *In inferno*] Per mortem. q.d. ut mortuus vacem his erumnis, & ibi abscondar à tuo furore pertranseunte à me.

7. *Recorderis mei*] In die resurrectionis.

PRÆCEPTIONES DE PÆPARATIONE AD mortem quæ, à justis imprimis observantur.

Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent. Eccle. 12. 12.

§. 14. MORTI PRÆMITTENDA BONA OPERA, dandaque sua pauperibus.

1 *Ante mortem benefac amico tuo, & secundum vires tuas exporrigens da pauperi. Non defraudetur à die bono, & partienla boni doni non te pretereat: Nonne alius derelinques dolores & labores tuos in divisione sortis? Da, & accipe, & justifica animam tuam Ante obitum tuum operare justitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum* Eccli 14 13. 14. 15. 16, 17.

Vide supra ex Eccle. 9. 10. cap. 22. num. 6. & verbo confessio?

1. *Ante mortem*] Vide verbo Eleemosyna c. 3. § 12.

CAPUT III.

De morte impij.

§. 1. PECCATOR MORITUR ANTE TEMPUS idque in exemplum cæterorum, sicque esca vermium.

1 *Qui se jungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum, & extolletur in exemplum multis, & tolletur de numero animarum.* Eccli. 19. 3.

Vide alia testimonia V. Peccator cap. 10. §. 4.

1. *Qui se jungit*] Vide V. Luxuria §. 6.

§. 2. CITISSIMAM MORTEM IMPRECATUR sapiens impiis.

Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant qui non timent faciem Domini. Eccle. 8, 13.

§. 3. MORIUNTUR IMPROVISO.

1 *Cum dixerint pax, & securitas: tunc repentinus eis superveniet interitus, 2 sicut dolor in utero habenti & non effugient.* 1. Ad Thess. 5. 3.

1. *Sicut dolor*] Supp. supervenit repentè mulieri prægnanti nihil de ea re cogitanti, imo ridenti & ludenti.

§. 4. EAM MORTEM IIS MINATUR ISAIAS.

Erit vobis 1 iniquitas hæc sicut 2 interruptio cadens, & 3 requisita in muro excelso, quoniam subito dum non 4 sperabitur, veniet 5 contritio ejus. Isa. 30. 13.

ITEM S. JOANNES.

Si non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Apoc. 3. 3.

1. *Iniquitas hæc*] Pœna quam Deus de iniquitate vestra sumet.

1. *Interruptio cadens*] Erit vobis instar partis muri quæ jam jam ad ruinam procumbit aut à muro est divulsa.

3. *Requisita*] Desiderata pars: desiderata autem quia in muro non est. Vel *requisita* ab eo qui quærit ei innitis & salvari.

4. *Sperabitur*] Expectatur.

5. *Contritio ejus*] Totalis ruina muri.

§. 5. GRAVIS INCREPATIO PECCATORIS & quod moriatur maledictus & miser.

Væ vobis viri impii qui dereliquistis legem Domini altissimi. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini: & si mortui fueritis, in maledictione erit 2 pars vestra. 3 Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur: sic impij 4 à maledicto 5 in perditionem. Eccli. 41. 11. 12. 13.

Nationis iniquæ dira sunt 6 consummationes. Sap. 3. 19.

Mors peccatorum pessima. Ps. 35. 22.

1. *In maledictione*) i. ad maledictionem Dei sust neodam seu ultionem ob prævisa eorum peccata.

2. *Pars*) Portio suplicii.

3. *Omnia*) supplenda partienla *sient*.

4. *A maledicto* Sci. in quo vel ad quod nascuntur *Vide numero* 1.

5. *In perditionem*] Scil. convertentur per mortem. i. in æternæ damnationis interitum, sicque utrobique finis, suo respondebit principio.

6. Con-

6. *Consummationes*] Fines & exitus.

§. 6. Morte concidit peccatoris gloria.

A verbis peccatoris ne timueritis: quia gloria eius 2 *stercus, & vermis est? Hodie extollitur & cras non invenietur: quia conversus est in terram suam, &* 3 *cogitatio ejus periit.* 1. Matth. 2. 61. 63.

1. *Verbis*] Minacibus.

2. *Stercus*] Vel ut stercus, q. d. cito desinit per mortem in stercus & vermes.

1. *Cogitatio periit*) In nihilum & in fumum abiit, quicquid designarat animo suo.

§. 7. Insultatur peccatori potenti, jam mortuo, & insepulto.

Numquid iste est vir, qui conturbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem 1 *desertum & urbes eius destruxit; vinctis* 2 *eius non aperuit carcerem? Omnes reges* 3 *gentium universi* 4 *dormierunt in gloria, unusquisque* 5 *vir in domo sua. Tu autem proiectus de sepulchro tuo quasi stirps inutilis,* 6 *pollutus &* 7 *obvolutus cum his, qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad* 8 *fundamenta lacus,* 9 *quasi cadaver putridum, non habebis* 10 *consortium neque cum eis in sepultura: tu enim terram [illegible] disperdidisti, tu populum tuum occidisti: non* 11 *vocabitur in aternum semen pessimorum* Isa. 14. 16. 17. 18. 19. 20.

1. *Desertum*) Bellis suis in solitudinem redegit.

2. *Vinctis ejus &c.*] Qui quos semel in vincula conjecit, libertati non reddidit.

3 *Gentium*] Aliorum gentium.

4. *Dormierunt in gloria*] Glorioſam ſortiti ſunt ſepulturam, non permixti cum ignobili turba, aut turpiter proiecti & inhumati.

5. *Vir in domo ſua*] id eſt, unuſquiſque eorum requievit in parentum ſuorum monumentis, quæ quaſi domus eorum erant.

6. *Pollutus*] 70. Abominabilis.

7. *Obvolutus*] Commixtus & confuſè proiectus.

8. *Fundamenta laci*] In profundum foveæ.

9. *Quaſi cadaver putridum*] Refer ad *proiectus es*, q. d. non conditum aromate more regio, quod à tabe vendicet ac putredine.

10. *Conſortium*] Non habebis ut illi, glorioſam ſepulturam.

11. *Non vocabitur &c.*] i. poſteritas tua non erit diuturna, q. d. nullum poſt mortem erit nominis tui ſtabile monumentum, nec ſepulchrum ſcil. nec filii.

MORTIFICATIO.

Vide Pœnitentia. Caſtitas. Corpus. Crux. Opera bona. Jejunium.

§. 1. Cur adhibenda.

Qui delicatè à pueritia nutrit 1 *ſervum ſuum, poſtea ſentiet eum* 2 *contumacem.* Prov. 29. 21.

3 *Per tria movetur terra & quartum non poteſt ſuſtinere: per* 4 *ſervum cum regnaverit: per* 5 *ſtultum cum ſaturatus fuerit cibo.* Prov. 30. 21. 22.

1. *Servum*] Myſticè ſervus eſt corpus quod ſpiritui debet ſervire, cuique non nimis indulgendum ſed mortificandum variis generibus pœnitentiarum ſponte ſuſceptarum.

2. *Contumacem*] Rebellem.

3. *Per tria*] Huius explicationem Vide V. Imprudentia §. 4. per terram autem intellige terram cordis.

4. *Servum*] Vide numero 1.

5. *Stultum*] Stultus eſt, ſtulta & bruta portio carnis ſeu carnalis affectus, cui non nimis indulgendum neque uſque ad ſaturitatem.

§. 2. Quinam eius effectus.

Amen, amen dico vobis, 1 *niſi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit: ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat* 2 *animam ſuam:* 3 *perdet eam: &* qui 4 *odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam.* Joan. 12. 24. 25.

5 *Fidelis ſermo: nam ſi* 6 *commortui ſumus, & convivemus: ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus: ſi* 7 *negaverimus & ille negabit nos.* 2. Tim. 2. 11. 12.

8 *Datum eſt illi ut cooperiat ſe* 9 *byſſino ſplendenti & candido, byſſinum enim* 1 *juſtificationes ſunt* Apoc. 19. 8.

11 *Surrexi ut aperirem dilecto meo: manus meæ ſtillaverunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.* Cant. 5. 5.

1. *Niſi granum frumenti*] Vide V. Martyr §. 6. nu. 3. Moritur autem granum frumenti i. homo myſticè loquendo per mortificationem omnium paſſionem, & tunc multum affert fructum virtutum & meritorum.

1. *Animam suam*] Animæ & concupiscentiæ desideria præ mea voluntate & mandatis, nec ea vult mortificare.

3. *Perdet eam*) Incurret mortem æternam.

4. *Odit*] Resistendo eius concupiscentiis.

5. *Fidelis*] Verus & fide dignus.

6. *Commortui sumus*) Si fuerimus cum Christo mortificati à desideriis cõcupiscentiæ nostræ.

7. *Negaverimus*) Aut verbo, aut opere aut corde.

8. *Datum est illi*) Scili. Ecclesiæ ad Christi amplexus properanti.

9. *Byssino splendenti*) Byssus tenuissimi & candidissimi lini genus est, ut significetur innocentia & puritas quam tunc habitura est Ecclesia, & quam pœnitentiæ mortificatione, & cæterarum virtutum operibus comparavit, siquidem linum cum natura candidum non sit, tunsione & maceratione assidua mundum & candidum redditur. Innuitur ergo mortificationis effectum esse animam puram reddere, itaque eam ornare ut digna sit cœlestis sponsi nuptiis.

10. *Iustificationes*) Opera justè & sanctè facta, quibus homines magis justificantur.

11. *Surrexi*) Huius explicationem vide V. Maria cap. 6 §. 20. Adde, hac myrrha pœnitentiæ & mortificationis valde delectari sponsũ, eamque fluere è manibus sponsæ, cùm ad excipiendum cordis sui hospitio sponsum, obviam ei procedit.

§. 3. Mortificatio signum est veri Christiani.

1 *Qui sunt Christi* 2 *carnem suam crucifixerunt,* 3 *cum vitiis & concupiscentiis.* Galat. 5. 24.

1. *Qui sunt Christi*) Vera membra.

2. *Carnem suam crucifixerunt*). i. omne eorum studium est ut per spiritum carnem crucifigentes eam subigant & mortificent.

3. *Cum vitiis &c.*) Et simul conantur omnia vitia & desideria mala ad quæ semper prona est caro, quantum in iis est exterminare.

§. 4. Cohortationes ad eam in genere.

1 *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ.* Rom. 6. 19. 20.

2 *Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.* Ro. 12. 1.

Mortificate 3 *membra vestra,* 4 *quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiã, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulacrorum servitus.* Coloss. 3. 5.

Non veni 5 *pacem mittere, sed* 6 *gladium.* Matth. 10. 34.

1. *Humanum*) Hujus explicationem vide V. Corpus.

2. *Obsecro*) Vide ibidem.

3. *Membra vestra*) .i. pravos affectus & motus concupiscentiæ: hi enim sunt velut membra veteris hominis, & totius corporis concupiscentiæ sive peccati: omnia enim peccata sunt quasi unum corpus, de quo *Rom. 7. v* 22.

4 *Quæ sunt super terram*) id est, qui adhuc in vobis vivunt, non enim *esse super terram* significat affectus terrestres: atque esse super, vel *super terram*, in scriptura significat vivere. P. Vasquez.

5 *Pacem mittere*) Exteriorem & mundanam. Vel cum Glossa Interlineari, non ad hoc veni ut carnales affectus confirmem.

6. *Gladium*) spiritualem scilicet mortificationis.

§. 5. Quam his cohortationibus præclarè sit sanctus Pa[illegible]bsecurus, & quo fructu.

1 *Castigo corpus meum, & in* 2 *servitutem redigo: ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar,* 1. Cor. 9. 27.

Semper 3 *mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, ut &* 4 *vita Iesu manifestetur in corporibus nostris,* 2. Cor. 4. 10.

1. *Castigo*) Alii vertunt ex Græco lividum facio, scilicet verberibus.

2. *Servitutem*) spiritus.

3. *Mortificationem Iesu*) Voluntariam corporis castigationem propter Jesum.

4. *Vita Iesu*) scilicet futura, quando ad gloriam & vitam immortalem cum Christo resurgemus.

§. 6. Cohortationes ad mortificationem spiritus & affectuum animi.

Post 1 *concupiscentias tuas* 2 *non eas, &* 3 *à voluntate tua avertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus,* 4 *faciet te in gaudium inimicis tuis,* Eccli. 18. 30. 31.

Circum-

Circumcidite igitur 5 præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne indureris, Deut.10.16.

Circumcidimini 6 Domino, & auferte 7 præputia cordium vestrorum viri Iuda, & habitatores Ierusalem: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat propter malitiam cogitationum vestrarum, Hierem.4.5.

Vide 1.Petr.2.11.

1.*Concupiscentiæ*]nomine concupiscentiarum, prava omnia desideria accipe.

2 *Non eas*]Ea non sequaris, iis non assentiaris, ea cohibe, mortifica.

3.*Voluntate*] Appetitui sensitivo, aut etiam rationali, quatenus contrarius est voluntati Dei,

4. *Faciet te in gaudium, &c.*] Quia in multa damna, & dedecus te inducet, per quę de te gaudebunt inimici tui.

5.*Præputium cordis*]id est, circumcidite vos circumcisione spirituali, quæ nihil aliud est, quàm affectuum omnium mortificatio.

6.*Domino*]Propter Dominum.

7. *Præputia cordis*] improborum affectuum & desideriorum.

§.7. Præcipitur mortificatio oculorum.

Quod si oculus tuus dexter 1 *scandalizat te*, 2 *erue eum, & projice abs te: expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam*, Matth.5.29.

1.*Scandalizat*]Est tibi peccandi occasio.

2.*Erue*]Hyperbole est, id est, careto ejus usu, quasi iam eruisses, mortificando scilicet curiosum aspectum: Idem est sensus sequentis paragraphi de dextera abscindenda: Significatur autem hac hyperbole præstare membra perdere, quàm salutem, si aliter peccatum effugere nequeas; sed quia aliter id fieri potest: hinc nefas est se mutilare: & sola requiritur horum membrorum & sensuum mortificatio.

§.8. Item tactus.

Et si dextra manus tua scandalizat te, abscinde eam & projice abs te, &c. Matth.5.31.

2.*Et si dextera*]Vide §.præcedentem.

§.9. Item aurium.

Vide verbo Auditus.

§.10. Item gustus.

Vide verbo Temperantia. Cujus quidem mortificationis illustre extat exemplum in Davide 2.Reg.23.15.

§.11. Maledicitur, qui non se mortificat.

Maledictus, qui prohibet 1 *gladium suum* 2 *à sanguine*, Hier.48.10.

1.*Gladium*]mortificationis.

2.*A sanguine*] A morte spiritualiter inferenda suis pravis desideriis & affectibus. Est Tropologia.

MULIER.

Vide Meretrix, Luxuria, Maritus, Uxor, Filia, Matrimonium.

Agendum primò de vitiis mulierum, tum quomodo erga illas quisque sese habeat, ut cum iis non esse agendum, nec convivendum, quod ab earum aspectu cavendum, & alia ejusdem generis. Denique quia ab iis sacræ litteræ exigant.

Caput I.

De vitiis mulierum.

§.1. Quid intersit inter mulierem sapientem & insipientem.

Sapiens mulier 1 *ædificat domum suam: insipiens extructam quoque manibus* 2 *destruet*, Prov.14.1.

1. *Ædificat domum*] id est, sua diligentia, prudenti administratione, & gubernatione, familiam suam etiam exiguam instruit, amplificat, prospiciens domui de omnibus necessariis, rectèque educans suos filios & domesticos. Hæc omnia Hebræa phrasi significantur per ædificationem.

2.*Destruet*] Quia dilapidabit opes, domesticos quoq; pravis sermonibus & exemplis everteret.

§.2. In mulieribus, nulla virtuosa aut perfecta.

1 *Virum* 2 *de mille* 3 *unum reperi*, 4 *mulierem ex omnibus* 5 *non inveni*, Eccl.7.29.

1.*Virum*] scilicet perfectum, & virtute præditum.

2.*De mille*]id est, de magna multitudine.

3.*Unum*

3. *Vnum reperi.*) id eſt, paucos omnino, reſpectu ſcilicet deficientium à virtute, quorum infinitus eſt numerus.

4. *Mulierem.*] ſcilicet virtute præditam, vel pudicam, ut inquit Sanctus Gregor. Thaumaturgus.

5. *Non inveni.*] Quia pauciſſimæ ſunt reſpectu virorum, ait Lirianus. *Vide P. Lorinum, & epiſt. 95. Seneca.*

§. 3. De mulierum rixa, et quam ea noceat.

2 *Tecta perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparantur: 2 Qui retinet eam, 3 quaſi qui ventum teneat, 4 & oleum dextera ſua vocabit.* Prou. 27. 15. 16.

Idem habet c. 19. 13.

Melius eſt ſedere in angulo 5 domatis, quàm cum muliere litigioſa & in 6 domo communi. Prov. 21. 9. 19.

Melius eſt habitare in 7 terra deſerta, quàm cum muliere rixoſa & iracunda. Prov. 21. 9. 19.

1. *Tecta, &c.*] ſicut incommoda eſt habitatio, ſi tecta jugiter perſtillent; ita litigioſa mulier efficit viro incommodam habitationem, & cauſa eſt, ut invitus domi ſit, & aliam quærat cum magno familiæ diſpendio ſocietatem.

2. *Qui retinet eam.*] Domi ſc. ut ejus clamores à vicinis non exaudiantur.

3. *Quaſi qui, &c.*) .i. conatur rem impoſſibilem.

4. *Et oleum,* &c.) Senſus eſt: Quemadmodum ſi quis oleum, id eſt, unguentum odoriferum abſcondere, velit in manu ſua, id fruſtra facit, quia ipſum de manu ejus vocabit. i. clamabit; id eſt, ſuam fragrantiam latè ſparget, ut latere non poſſit; ut metaphoricè clamor oleo tribuatur. Idem eſt de muliere rixoſa, quæ nec vi, nec ratione reprimi poteſt, quin ſe ſæpe prodat.

5. *Domatis.*) .i. tecti ſub dio. i. loco incommodo, expoſito injuriis aeris & cœli.

6. *Domo communi.*) Ampla & quæ multos capit.

7. *In terra deſerta.*) cum feris & beſtiis.

§. 4. Mulier fortis et virilis animi rariſſima.

1 *Mulierem fortem quis inveniet? procul, & de ultimis finibus pretium ejus.* Prov. 31. 10.

1. *Mulierem.*) Vide verbo Maritus, paragrapho 6.

§. 5. Mulier morte peior, aliaque ejus vituperia, & quod ingens ſit Dei beneficium ab ea non decipi.

Inveni 1 amariorem morte mulierem, quæ 2 laqueus venatorum eſt, & 3 ſagena cor ejus, 4 vincula ſunt manus illius: qui placet Deo effugiet illam: qui autem peccator eſt, capietur ab illa. Eccl. 7. 27.

1. *Amariorem.*) nocentiorem, moleſtiorem, magis intolerabilem; quia mors tantum ſeparat animam à corpore, mulier ſeparat à Deo.

2. *Laqueus venatorum.*] Dæmonum, qui venantur animas & muliere quaſi laqueo utuntur ad eas capiendas. *Vide Proverbiorum 7. v. 10.*

3. *Sagena cor ejus.*] quia ſicut ſagenâ capiuntur piſces omnis generis & ſpeciei, & quantitatis: parui, magni, mediocres, ſic mulier de quolibet hominum ſtatu decipit plures.

4. *Vincula ſunt manus.*] Quia ligat hominem & mente & corpore ſuis amplexibus, imo ſolo manus ſuæ tactu, qui periculoſiſſimus eſt.

§. 6. De eius impudentia et ira.

Mulieris ira, & 1 irreverentia, & 2 confuſio magna. Eccli. 25. 29.

3 *Filia prudens hereditas viro ſuo: nam quæ confundit in contumeliam ſit genitori. Patrem & virum confundit 4 audax, & 5 ab impiis non minorabitur: 6 ab utriſque autem 7 inhonorabitur.* Eccli. 22. 4-5.

Iterum de ira mulieris, Vide Eccli. 10. 22.

8 *Non eſt caput nequius ſuper caput colubri: & non eſt ira ſuper iram mulieris.* Eccli. 25. 22.

1. *Irreverentia.*] Inverecundia, impudentia.

2. *Confuſio magna.*) Eſt ſcilicet viro. i. affert viro magnam ignominiam.

3. *Filia.*] Vide V. Matrimonium, §. 5.

4. *Audax.*] Inverecunda; inverecundia enim maximè in muliere, multorum malorum & impudicitiæ cauſa eſt.

5. *Ab impiis non minorabitur.*] Talis mulier etiam impiis invenietur non eſſe inferior in vitiis.

6. *Utriſque.*] Tam patre, quàm viro.

7. *Inhonorabitur.*) Quia cum propter eam cogantur ſuſtinere infamiam, eam ipſi vicißim contemnent, ſubſidia ſubtrahent (hoc enim etiam ſignificatur verbo inhonorandi) & juſtis pœnis afficient,

2. *Non*

8. *Non est caput, &c.*] id est, sicut inter omnium animantium capita nullum est perniciosius quàm serpentis propter venenum occultum, quod paratum est effundere per insidias, idque ut hominem non lædat modò, sed occidat etiam: ita omnium pessima est ira mulieris, quia etsi viribus corporis aperto marte nocere nequit, tamen iram quam in animo instar veneni latentem gerit, opportunitatem nacta effundit, nec desinit donec eum, cui irascitur, perimat: prudenter igitur agendum cum hoc sexu ne irritetur.

§. 7. MALITIÆ MULIERIS NULLA PAR inveniri potest.

1 *Omnis plaga, tristitia cordis est: & 3 omnis malitia 4 nequitia mulieris. Et omnem plagam, & non plagam 5 videbit cordis: & 6 omnem nequitiam & non nequitiam mulieris: & omnem 7 obductum & non obductum odientium: & omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.* 8 *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris,* 9 *sors peccatorum* 10 *cadat super illam.* Eccli. 25.17.18.19.20.21.26.

1. *Omnis plaga.*) Id est, summum vulnus.

2. *Tristitia cordis.*] Quia huic nullus corporis cruciatus conferendus est, & minus curam admittit, quàm hic.

3. *Omnis malitia.*) i. summa.

4. *Nequitia mulieris.*) Quia cum mulieres Dei timore sunt destitutæ ferè in malitia viros excedere solent, quia cum minus ratione utantur, minus per rationis frænum retrahi possunt à malo, & quia cum sint infirmiores, magis per insidias tentant lædere, quæ minus vitari possunt.

5. *Videbit.*) i, patietur, æquò animo feret quisque omnem plagam, sed non plagam cordis. i. tristitiam animi.

6. *Omnem nequitiam.*] supple ut supra patietur quilibet, at non mulieris.

7. *Obductum.*) seu obductionem. i. calamitatem, molestiam, ultionem & vindictam patietur quilibet, at non inimicorum, quia hi sine miseratione affligunt & vindicant, nec modum aliquem ponunt illati mali aut vultionis. His significatur mulieris malitiam cor vulnerare dolore gravissimo, eandemque afflictione hostium & vindicta inimicorum esse graviorem, aut cum eis comparandam, tanquam similiter intolerabilem.

8. *Brevis.*] .i. parva est si conferatur ad malitiam mulieris.

9. *Sors peccatorum.*] .i. portio, quæ Dei dispositione debetur peccatoribus.

10. *Cadat super illam.*) .i. illam scilicet malitiam mulieris accipiant impii pro sua parte, ut ab ea vexentur & crucientur, significatur impios id merèri.

§. 8. DE TORVO ASPECTV IMPROBÆ MULIERIS, & quàm eo affligatur vir ejus.

1 *Nequitia mulieris immutat faciem ejus: & obcæcat vultum suum tanquam ursus: & quasi saccum ostendit. In medio proximorum ejus: ingemuit vir ejus, & audiens suspiravit modicum.* Eccli. 25.24.25.

1. *Nequitia.*] Vide Verbo facies & Anima.

§. 9. QUAM DISPLICET EIUS GARRULITAS.

1 *Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.* Eccli. 25.27.

1. *Sicut, &c.*] Quemadmodum talis ascensus molestus est homini seni, ita & mulier loquax homini pacis & tranquillitatis amanti, quia garrulitas illa est contraria ingenio suo.

§. 10. QUAM VIRO NOCEAT EIUSQUE VIRES animi enervet mulier improba.

1 *Cor humile, & facies tristis, & plaga cordis, mulier nequam:* 2 *manus debiles, & genua dissoluta, mulier* 3 *quæ non beatificat virum suum.* Eccli. 25.31.32.

4 *De vestimentis enim procedit tinea & à muliere iniquitas viri.* Eccli. 42.13.

Adam 5 *non est seductus, mulier autem seducta* 6 *in prævaricatione fuit.* 1. Tim. 2.13.

1. *Cor humile, &c.*) .i. affert viro, talis mulier cor humile. i. afflictum & triste, & veluti vulnus mortiferum ei infligit, cor ejus ita lædens, ut & mors nonnunquam subsequatur.

2. *Manus, &c.*) .i. omne robur tum animi, tum corporis eripit, ut nec operari nec ambulare ei libeat, atque in summam illum desperationem inducit.

3. *Quæ non beatificat virum.*) Sua nempe virtute, sed potius eum sua malitia miserum facit.

4. *De vestimentis, &c.*] Quemadmodum tinea in nascitur vestibus, & ab eis oritur, ita in ipso

mulierum intuitu & conversatione est iniquitas viri quæ inde velut naturaliter gignitur, non minus nempe humanis corrumpens, quàm tinea vestes; sicut ergo vestes diligenter custodiuntur ne in iis tinea ingeneretur, ita mens custodienda ne ei à mulierum consortio corruptio innascatur, quæ si semel admittatur, sicut ingenerata vesti tinea semper serpit & totam vestem erodit, ita & libidinosa cogitatio in mente recepta paulatim prorepit, & totam ejus pulchritudinem exedit nisi tempestivè occurratur.

5. *Non est seductus.*] supple ex versu præcedenti *primus*, cum Theodoreto, & Oecumenio: quasi dicat: Adam non fuit primus seductus, sed Eva.

6. *In prævaricatione fuit.*) Quia virum allexit ad peccandum.

§. 11. Mulier mortem invexit in mundum & peccatum.

A muliere initium factum est peccati & per illam omnes morimur. Eccli. 25 33.

§. 12. Mulieres causa cur deseratur Deus.

1 *Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes, & arguent sensatos* Eccli. 19. 2.

Vide Apoc. 9. ver. 8, & Num. 25. 2. Iterum Apoc. 2. 20.

1. *Vinum.*] Vide V Ebrietas.

§. 13. Mulierum forma occasio peccati.

Vide 9. 16. *infra ex* Prov. 11. 12.

Habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac, mittere scandalum coram filiis Israel 2 edere & fornicari. Apoc. 2. 14.

1. *Mittere scandalum.*) id est, egregias mulieres, quæ forma sua scandalo essent Hebræis, & in peccatum inducerent.

2. *Edere.*] Ut ederent de eorum sacrificiis falsis Dis immolatis, & postea fornicarentur.

§. 14. Mulieres avidæ sunt voluptatis.

Verbo Filia ex Eccli. 26. 15.

Omnem masculum excipiet mulier. Eccli. 36. 23.

§. 15. Quam sit vilis mulier libidinosa.

1 *Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.* Eccli. 9. 6. 10.

Pretium scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit Prov. 6 26.

1. *Omnis mulier.*) Vide Verbo Luxuria. §. 7. num. 11.

2. *Pretium.*] Vide ibidem §. 3. numer. 29.

§. 16. Quomodo dedecet eam pulchritudo, quia ea abutitur.

1 *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra, & fatua.* Prov. 11. 22.

1. *Circulus.*] supple *sicut*, id est, sicut aureus circulus, non convenit naribus suis seu porci, nec suem ornat; ita pulchritudo, quæ per se res est præclara non convenit mulieri stultæ, sed malè ibi videtur à natura collocata, quia sicut sus non novit bene uti circulo aureo naribus infixo, ita nec mulier stulta suo decore. Item quia sicut sus non cohibetur aureo circulo à suffodienda terra, sed nihilominus cœno se immergit, & circulum fœdat. Ita & mulier stulta cum gloriam sibi sua pulchritudine comparare deberet, non ea tamen retrahitur à voluptatum illecebris, sed voluptatum cœno se magis immergit, sicque pulchritudinem suam fœdat. Rectè igitur comparatur talis mulier sui ob immunditiam, ad quam abutuntur sæpe mulieres sua pulchritudine.

§. 17. De earum ebrietate, et quam eas dehonestet.

Vide verbo Ebrietas.

§. 18. Mulier fortis est ad peccandum, facileque seducitur ab hæreticis.

Ex his sunt, qui 1 penetrant domos, & 2 captivas ducunt mulierculas 3 oneratas peccatis quæ ducuntur variis desiderius. 2. Tim. 3. 6.

1. *Penetrant domos.*] Clanculum in eas intrantes, ut in tenebris doctrinam doceant tenebrarum.

2. *Captivas ducunt.*] Errorum vinculis irretitas.

3. *Oneratæ peccatis*) Mirum negotium (ait Cyprian. l. de bono pudicitiæ) mulieres ad omnia delicatæ, ad vitiorum sarcinas fortiores sunt viris.

4. *Ducuntur variis desider. &c.*] Instar brutorum agantur deliderijs curiositatis, novitatis, gloriæ, deliriarum, ornatus, luxuriæ. Non est autem mirum, facilè ab hæreticis perverti mulieres, quæ

quia sunt inconstantes, & flexibiles, tum quia iis libertatem carnis promittunt, impunitatemque peccati.

§. 19. Præstare pati virum nocentem, quàm mulierem blandientem.

1 *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.* Eccli. 42 14.

1 *Melior est, &c.*] Præstat viri alicujus nos corripientis, sevéritatem pati (quæ quibusdam iniquitas videtur) quàm agere cum muliere blandè tractante, & benignè nos excipiente, tum verbis, tum factis, quod hujusmodi benignitas ad illicitum pertrahat amorem. Item quia utilius sæpe est aut minus saltem noxium, veram viri iniquitatem ferre, à bilioso iniquè, vel verbis, vel factis impeti, quàm percipere mulieris benignitatem, & blando ejus consortio & munusculis frui, tum quia illata à viro injuria dat occasionem patientiæ, mulieris verò beneficentia concupiscentiam, sæpe accendat: tum quia vir iniquus apertè ferè hominem invadat, ut ejus iniquitatem facilè ut declinare, eique se opponere: cum fœmor mulier dum bene facere videtur, id agat, ut fallat, & incautum suo amore illaqueet.

2 *Confundens in opprobrium.*] Quæ sua blanditia & beneficentia facit, ut homo incidat in ignominiam.

CAPUT II.

Quomodo erga mulieres quisque se habere debeat.

§. 1. Cum mulieribus non agendum.

1 *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? 2 sic, qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit 3 mundus cum tetigerit eam.* Prov. 6 27 28 29.

Idque Christi Domini exemplo, quem mirabantur Apostoli, quod cum muliere loqueretur. *Ioan 4.*

Quod si ejus rei incidat necessitas; id fiat coram cœlibus, locoque aperto, & luce palam, ejusdem Christi exemplo, qui ad puteum loco publico, cum Samaritana egit. *Ibidem.*

1. *Numquid.*) Vide verbo Adulterium.

2. *Sic, qui ingreditur.*] his verbis non tantum intelligitur is, qui adulterium committit, sed & qui cum uxore proximi libentiùs versatur (quod etiam ad omnem mulierem, ob famæ periculum est extendendum) ædesque alienas frequentat, quasi de sua pudicitia securus.

3. *Mundus.*] Non carebit macula quia licet non peccet corpore, maculam in animo incurret per varias cogitationes & concupiscentias, maculam item famæ & offensionis plurimorum.

§. 2. Cum mulieribus non conversandum.

1 *In medio mulierum noli commorari: de vestimentis, &c.* Eccli. 42.12.

Vide supra cap. 1. §. 10.

1. *In medio mulierum.*] id est, inter mulieres.

§. 3. Idem in specie præcipitur de muliere improba.

Commorari leoni & draconi 1 *placebit, quàm habitare cum muliere nequam.* Eccli. 25. 23.

1. *Placebit*] supple magis, ostenditur esse intolerabilem & maximè noxiam malitiam mulieris, & quod cum leonum & draconum sævitia arte superetur, illius malitia aut ægrè admodum aut nullo modo vincatur. Item quod præstat subita morte à feris perimi cum iis habitando, quàm lenta morte per malitiam improbæ mulieris cruciari.

§. 4. Vetatur mulierum aspectus, et colloquium.

Ne respicias mulierem 1 *multivelam; ne forte* 2 *incidas* 3 *in laqueos illius. Virginem ne conspicias ne forte* 4 *scandalizeris in decore illius. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec obverraveris in plateis illius. Averte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: &* 5 *ex hoc concupiscentia quasi ignis* 6 *exardescit. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt: colloquium enim illius quasi ignis* 7 *exardescit.* Eccli. 9. 3. 5. 7. 8. 9. 11.

Erubescite 8 *à respectu* 9 *mulieris fornicariæ.* Eccli. 41. 25.

3. *Erudita anima*] i. prudentis & benè iuſt uæ ſenſus eſt: talis mulier non poteſt ullo pretio permutari, ſuperat omne pretium.

§. 5. Si eis loquendum, proximum æd ficent ſuavitate verborum.

1 *Favus diſtillans labia tua ſponſa, mel & lac ſub lingua tua.* Cant. 4. 11.

1. *Favus diſtillans*] Quia ſcil. ſuavis erat ejus ſermo, non aſper, non mordax, at amœnus & gratus.

§. 6. Item probi mores exiguntur, eorumque fructus.

Mulier gratioſa inveniet gratiam: & robuſti habebunt divitias. Prov. 11. 16.

1. *Gratioſa*] ſupple ſicut mulier gratioſa, id eſt, pulchra & moribus proba, ſua venuſtate & probitate obtinet gloriam apud homines, ita viri ſua diligentia acquirent divitias. Docet in muliere requiri formam & mores, in viris induſtriam & laborem.

§. 7. Item sanctitas et verecundia.

1 *Gratia ſuper gratiam mulier* 2 *ſancta, & pudorata,* Eccli. 26. 19.

1. *Gratia ſuper gratiam*] id eſt, eximia gratia, vel duplex gratia & beneficium.

2. *Sancta*] id eſt, quæ Deum timet.

§. 8. Item castitas et quanti sit ejus pretii.

1 *Omnis ponderatio non eſt digna continentis animæ,* Eccli. 26. 20.

1. *Omnis ponderatio*] id eſt, pondus: Senſus eſt, nihil eſt in rebus iſtis temporariis, quod æquivaleat caſtæ mulieri aut quod cum ea ſit conferendum, aut quod præ ejus continentia vir debeat eligere.

MUNDITIES INTERNA.

Vide Cogitatio, Animus, Intentio, Hypocriſis, & Potiſſimum Puritas.

MUNDUS, MUNDANI, MUNDANA.

V. Peccator.

Agendum primo de Mundo, id eſt, de machina mundi, tum de mundo, id eſt, de hominibus mundi. Denique de mundo, id eſt, de rebus aliis, quæ ſunt in mundo earumque contemptu.

Caput I.

De machina mundi.

§. 1. Cur a Deo conditus mundus.

Vide V. Deus c. 19. §. 9.

1 *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus, impium quoque ad diem malum,* Prov. 16. 4.

Didici, quod 2 *omnia opera, quæ fecit Deus, perſeverent in perpetuum:* 3 *non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus* 4 *ut timeatur,* Eccli. 3. 14.

1. *Univerſa*] Vide verbo Deus, cap. 19.

2. *Omnia opera*] loquitur de mundi fabrica.

3. *Non poſſumus &c.*] Quia ſcilicet in iis nihil eſt diminutum, nihil ſuperfluum.

4. *Ut timeatur*] Dum ejus potentia, ſapientia, & bonitas ex operibus cognoſcuntur.

§. Add. De Dei potentia in eius creatione.

Vide multa verbo Deus cap. 18. Item ad eandem mundi creationem ſpectantia.

Ibid c. 19.

§. 2. Mundus docet nos Dei sapientiam, cæteraque ejus attributa.

Nimirum 1 *interroga jumenta, &* 2 *docebunt te: & volatilia cæli, &* 3 *indicabunt tibi.* 4 *Loquere terræ, &* 5 *reſpondebit tibi: & narrabunt pisces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus Domini fecerit,* Job 12. 7. 8. 9.

Invisibilia enim ipſius à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta, conſpiciuntur: ſempiterna quoque virtus & divinitas: ita ut ſint inexcuſabiles Rom. 1. 20.

1. *Interroga jumenta*] Eorum conditionem, & perfectionem naturalem contemplare.

2. *Docebunt te*] Dei potentiam, ſapientiam, & cæteras ejus perfectiones.

3. *Indicabunt tibi*] Eadem Dei attributa, quia ſcilicet ex Dei præcepto ſingulis annis generationi

tioni intendunt, observantque singulæ species leges suas, quas Deus iis impressit multaque alia faciunt admiranda à Deo iis data.

4. *Loquere terræ*] Contemplare ejus sedem mirabilem in centro universi, fertilitatem, item ejus tot fructus, tot segetes producendo, &c.

5. *Respondebit tibi*] Ex ea intelliges infinitam Dei perfectionem.

6. *Invisibilia*] Vide V Deus cap. 9 §. 2. ubi & alia afferuntur in eandem sententiam.

§. 3. Mundus datus homini ad ingenii exercitationem.

Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradidit disputationi eorum, 1 *ut non inveniat homo opus quod operatus est Deus* 2 *ab initio usque ad finem*, Eccle. 3. 11.

1. *Ut non inveniat*] id est, ita ut non inveniat: accipitur *ut* consequenter ac tanquam effectus, non ut causa.

2. *Ab initio usque ad finem*], i. perfectè.

Caput II.

De mundo seu hominibus mundanis eorumque pravis moribus, & pœnis. Item quomodo se quis erga mundum habere debeat.

§. 1. Mundus spiritualiter et allegoricè significatur.

Per 1 *Babylonem*, Isa. 13. vers. 1. & 2.
Per 2 *Ægyptum*, Apoc. 11. v. 8.
Per 3 *Sodomam*, Ibidem.
Per 4 *Gomorrham*, Epist. Judæ v. 7.
Per Niniven, quæ vocatur 5 *civitas sanguinum*, Nahum 3. 1.

1. *Babylonem*] quæ Babel dicitur Hebraicè, i. confusio, typus mundi, qui plenus est confusione & secundum quod fuit civitas insignis & caput imperii designat gloriam mundi. Hier.

2. *Ægyptum & Sodomam*] quia detestabilis est Deo, sicut Ægyptus & Sodoma. Item quia iisdem abundat peccatis, nefariis libidinibus ut Sodoma, & idololatria, atque omni superstitione ut Ægyptus. Ita Hier. epist. 17.

3. *Sodomam*] Vide num. 2.

4. *Gomorrham*] Vide num. 2.

5. *Civitas sanguinum*] quia plena peccatis,

§. 2. Varia de pravis mundi moribus.

1 *Filii hominum dentes eorum arma & sagitta, & lingua eorum gladius acutus*, Ps. 56. 5.

2 *Exacuerunt ut gladium linguas suas:* 3 *intenderunt arcum* 4 *rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum*, Ps. 63. 4.

5 *Vani filii hominum, mendaces filii hominum* 6 *in stateris*, 7 *ut decipiant* 8 *ipsi de vanitate in idipsum*, Ps. 61. 10.

Omnes 9 *declinaverunt simul* 10 *inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Ps. 52. 4.

Vidi iniquitatem & 11 *contradictionem in* 12 *civitate.* 13 *Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas: &* 14 *labor in medio ejus, & injustitia. Et non defecit de plateis ejus usura & dolus* Ps. 54. 10. 11. 12.

Scimus quoniam 15 *ex Deo sumus: & mundus totus* 16 *in maligno positus est*, 1. Joan. 5. 19.

Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia 17 *oculorum, & superbia vitæ: quæ* 18 *non est ex patre, sed* 19 *ex mundo est*, 1. Joan. 2. 16.

Fugientes ejus, quæ in mundo est, concupiscentiæ 20 *corruptionem.* 2. Petr. 1. 14.

Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sint, Joan. 7. 7.

Non 21 *pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt*, Joan. 17. 9.

Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non 23 *videt eum,* 24 *nec scit eum, vos autem cognoscetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Joan. 14. 16. 17.

Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis: mundus quod suum erat diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus, Joan. 15. 18. 19.

In mundo 25 *pressuram habebitis: sed confidite, ego* 26 *vici mundum*, Joan. 16. 33.

Filii hujus sæculi prudentiores 27 *filiis lucis* 28 *in generatione sua sunt*, Lucæ 16. 8.

29 *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, &* 30 *mundus eum non cognovit.* 31 *In propria venit, &* 32 *sui eum non receperunt*, Joan. 1. 10. 11.

1. *Filii hominum*] licet sint homines, habent tamen

tamen dentes instar armorum & sagittarum quia suis calumniis, detractionibus, atque impiis consiliis, quæ dentibus & linguis loquuntur, tanquam gladiis quibusdam & lanceis me transfodere & perdere conantur.

2. *Exacuerunt*] Ut certius ac gravius lædant, i. paraverunt linguas suas ad lædendum efficacissimè, habentes apud se meditata verba quibus innocentem falsè accusantes velut gladio quodam perimant.

3. *Intenderunt arcum*] Præparaverunt arcum ut me innocentem ex insidiis, & nihil tale opinantem sagittis suis impetant.

4. *Rem amaram*] Hunc arcum voco amarum, & tristem, quia eo, in me student ejaculari mortiferas plagas.

5. *Vani*] fallaces.

6. *In stateris*] quæ tamen ad mensurandam justitiam & fidem declarandam, communi jure Gentium omnium sunt institutæ.

7. *Vt decipiant*] Junge præcedentibus; scilicet *in stateris*, non autem sequentibus.

8. *Ipsi de vanitate in idipsum*] Omnes pariter seu simul (id enim significat *in idipsum*) sunt ex vanitate: filii scilicet vanitatis, & quatenus homines sunt, toti vanitati, mendaciis & fraudibus dediti.

9. *Declinaverunt*] A Deo & recta vivendi ratione.

10. *Inutiles*] Ad faciendum quod bonum est, quod quidem pravis suis moribus consecuti sunt.

11. *Contradictionem*] Contentionem, quæ iniquitatis inter impios semper est comes, dum charitate sublata, omnes quærunt quæ sua sunt,

12. *Civitate*] Mundo.

13 *Die ac nocte circumdabit*] id est circumerrabit in muris ejus.

14. *Labor*] Afflictio, quâ alios affligunt: sensus est; tum interiora ejus tum exteriora plena sunt omni genere fraudis & injuriarum.

15. *Ex Deo*] id est Dei filii,

16. *Maligno*] malitia, pervertitate, peccatis.

17 *Oculorum*] Avaritiæ & curiositatis.

18. *Non est ex patre*] Deo non placet, imò maximè est ei contraria.

19. *Ex mundo*] Ex mundi corruptione,

20. *Corruptionem*] pravitatem.

21. *Pro mundo*] Mundi amatoribus & in eo amore perseverantibus.

22. *Mundus*] Mundi amatores.

23. *Videt*] non novit, adeoque non curat obtinere.

24. *Nec scit eum*] est idem cum præcedenti.

25 *Pressuram*] adversa multa, quæ prement.

26. *Vici*] ego vici, qui sum caput vestrum, faciamque ut vos membra mea vincatis.

27 *Filiis lucis*] i. fidei seu fidelibus quos opponit filiis tenebrarum, sive sæculi.

28. *In generatione sua*] In genere suo, scilicet in temporalibus, & maximè in peccatis, uti fraudibus & dolis parandis.

29 *In mundo erat*] scilicet verbum patris, erat autem præsentia deitatis omnibus creaturis infusum.

30. *Mundus*] Homines mundani.

31. *In propria*] i. in sua, scilicet in mundum à se factum.

32. *Sui*] scilicet Judæi, qui erant ei populus peculiaris, dicuntur autem non recepisse quia ex iis pauci crediderunt in eum.

§. 3. De poenis mundanorum.

1 *Formido & fovea, & laqueus super te, qui 2 habitator es terræ*, Isa. 24. 17.

Vide etiam versus sequentes.

3 *Judicium Domino cum 4 habitatoribus terræ: non est enim 5 veritas & non est misericordia, & non est 6 scientia Dei in terra*, Osee 4. 1.

Vide verbo Peccatum, & verbo Punitio.

Vidi & audivi vocem 7 unius aquilæ 8 volantis per medium cæli dicentis voce magna: væ, væ, væ 9 habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri, Apocal. 8. 13.

Væ 10 terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos, 11 habens iram magnam, 12 sciens quod modicum tempus habet, Apoc. 12. 12.

1. *Formido, &c.*] id est, quocumque te converteris capieris: sicut præda cui undique à venatoribus intentæ sunt insidiæ: est autem formido instrumentum fraudis aut artis venatoriæ. *Vide Sanchez.*

2 *Habitator terræ*] Qui corde fixus es in terra, qui putas te habere hic manentem civitatem, nec te arbitraris hospitem & peregrinum super terram.

3. *Judicium*] Expostulatio, objurgatio: sive judicio contendet & litigabit.

4. *Habitatoribus terræ*] non cum iis, qui se hic agnoscunt

agnoscunt peregrinos & corde habitant in cælo. *Vide n.* 2.

5. *Veritas*] Fidelitas, vel veritas factorum, id est bona vita.

6. *Scientia*] Neque speculativa, quia multi ignorant, quæ ad Deum spectant; neque practica, quia negligunt opere perficere, quod norunt.

7. *Vinus Aquila*] insignis alicujus prædicatoris & Prophetæ tempore Antichristi.

8. *Volantu &c.*] Hoc dicitur, quia ab omnibus conspicietur.

9. *Habitantibus in terra*] Habitantes in terra, frequenter in malam partem accipitur, quasi in terra viventes, terræ bona quærentes, & de cælestibus minimè cogitantes; illa autem tria væ designant tres maximas calamitates, quas *vide ibidem.*

10. *Terræ*] hominibus, qui terrena sapiunt.

11. *Habens iram magnam*] dolens se victum à sanctis, & cupiens in alios dolorem suum ulcisci.

12. *Sciens &c.*] Nam ex signis intelliget instare diem judicii, & brevitatem temporis, damni magnitudine compensare nitetur.

§. 4. Parvi pendenda mundi iudicia.

1 *Mihi autem pro minimo est, ut à vobis judicer aut ab humano die: sed neque meipsum judico,* 1 Corinth 4. 3.

1. *Mihi*] Vide V. Judicium temerarium.

§. 5. Non expetenda eius forlicitas.

1. *Diem hominis non desideravi tu scis,* Hier. 17. 16.

1. *Diem hominis*] hominum mundanorum gloriam & prosperitatem.

§. 6. Detestandæ eius laudes et assentationes.

Væ cum 1 *benedixerint vobis* 2 *homines:* 3 *secundum hæc enim faciebant,* 4 *Pseudoprophetis patres eorum,* Luc. 6. 26.

1. *Benedixerint*] Laudarint, adulati fuerint: nutrix peccati, inquit Beda, adulatio, ei fomentum ut flammis oleum ministrans.

2. *Homines*] Mundani, qui laudare soliti sunt sibi similes.

3. *Secundum hæc faciebant*] id est, benedicebant.

4. *Pseudoprophetis*] qui ob captandum vulgi favorem de corde suo, non ex ore Domini prophetabant.

§. 7. Eius curæ et negotia addicanda vero militi Christi.

1 *Nemo militans Deo implicat se* 2 *negotiis sæcularibus: ut ei placeat,* 3 *cui se probavit,* 2. ad Tim. 2. 4.

1. *Nemo militans Deo*] Quisquis bonus vult esse sectator militiæ Christi.

2. *Negotiis sæcularibus*] quæ hanc militiam impediunt.

3. *Cui se probavit*] Cui se probatum tradidit, Cujus se militiæ addixit, & à quo ad militandum est susceptus.

§. 8. Non contrahenda cum eo amicitia: Et cur.

1 *Adulteri nescitis, quia amicitia hujus mundi, inimica est Dei: quicunque ergo voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituitur,* Jac. 4. 4.

1. *Adulteri*] Adulterio spirituali, qui vos à Christo vero sponso, peccando separatis.

§. 9. Non diligendus mundus.

Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt: Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo, 1. Joan. 2. 15.

1 *Filii hominum* 2 *usquequo* 3 *gravi corde? ut quid diligitis* 4 *vanitatem, & quæritis* 5 *mendacium,* Ps 4. 3.

1. *Filii hominum*] id est, homines, Hebraismus.

2. *Usquequo*] supple eritis.

3. *Gravi corde*] Crasso, vel obstinato.

4. *Vanitatem*] Res fallaces, quales sunt res mundi, & homines, quibus nihil fallacius.

5. *Mendacium*] Quæ mentiuntur fœlicitatem, vel conatus & homines, qui spem fallent.

§. 10. Non imitandus.

Nolite 1 *conformari huic sæculo, sed* 2 *reformamini* 3 *in novitate sensus vestri: ut* 4 *probetis quæ sit voluntas Dei bona, &* 5 *beneplacens, &* 6 *perfecta,* Rom. 12 2.

1. *Conformari sæculo*] vitam ducere similem hominibus mundi.

2. *Reformamini*] Novam vetere abjecta assumite formam vivendi.

3. *In novitate sensus*] Renovando mentem, & spiritum.

4. *Probetis*] Exquiratis, consideretis, vel o-

tamen dentes instar armorum & sagittarum quia suis calumniis, detractionibus, atque impiis consiliis, quæ dentibus & linguis loquuntur, tanquam gladiis quibusdam & lanceis me transfodere & perdere conantur.

2. *Exacuerunt*] Ut certius ac gravius lædant, i. paraverunt linguas suas ad lædendum efficacissimè, habentes apud se meditata verba quibus innocentem falsè accusantes velut gladio quodam perimant.

3. *Intenderunt arcum*] Præparaverunt arcum ut me innocentem ex insidiis, & nihil tale opinantem sagittis suis impetant.

4. *Rem amaram*] Hunc arcum voco amarum, & tristem, quia eo, in me student ejaculari mortiferas plagas.

5. *Vani*] fallaces.

6. *In stateris*] quæ tamen ad mensurandam justitiam & fidem declarandam, communi jure Gentium omnium sunt institutæ.

7. *Vt decipiant*] Junge præcedentibus; scilicet *in stateris*, non autem sequentibus.

8. *Ipsi de vanitate in idipsum*] Omnes pariter seu simul (id enim significat *in idipsum*) sunt ex vanitate: filii scilicet vanitatis, & quatenus homines sunt, toti vanitati, mendaciis & fraudibus dediti.

9. *Declinaverunt*] A Deo & recta vivendi ratione.

10. *Inutiles*] Ad faciendum quod bonum est, quod quidem pravis suis moribus consecuti sunt.

11. *Contradictionem*] Contentionem, quæ iniquitatis inter impios semper est comes, dum charitate subiata, omnes quærunt quæ sua sunt,

12. *Civitate*] Mundo.

13 *Die ac nocte circumdabit*] id est circumerrabit in mutis ejus.

14. *Labor*] Afflictio, quâ alios affligunt: sensus est; tum interiora ejus tum exteriora plena sunt omni genere fraudis & injuriarum.

15. *Ex Deo*] id est Dei filii,

16. *Maligno*] malitia, perversitate, peccatis.

17 *Oculorum*] Avaritiæ & curiositatis.

18. *Non est ex patre*] Deo non placet, imò maximè est ei contraria.

19. *Ex mundo*] Ex mundi corruptione,

20. *Corruptionem*] pravitatem.

21. *Pro mundo*] Mundi amatoribus & in eo more perseverantibus.

22. *Mundus*] Mundi amatòres.

23. *Videt*] non novit, adeoque nòn curat obtinere.

24. *Nec scit eum*] est idem cum præcedenti.

25 *Pressuram*] adversa multa, quæ premunt.

26. *Vici*] ego vici, qui sum caput vestrum, faciamque ut vos membra mea vincatis.

27 *Filiis lucis*] i. fidei seu fidelibus quos opponit filiis tenebrarum, sive sæculi.

28. *In generatione sua*] In genere suo, scilicet in temporalibus, & maximè in peccatis, uti fraudibus & dolis parandis.

29 *In mundo erat*] scilicet verbum patris, erat autem præsentia deitatis omnibus creaturis infusum.

30. *Mundus*] Homines mundani.

31. *In propria*] .i. in sua, scilicet in mundum à se factum.

32. *Sui*] scilicet Judæi, qui erant ei populus peculiaris, dicuntur autem non recepisse quia ex iis pauci crediderunt in eum.

§. 3. De poenis mundanorum.

1 *Formido & fovea, & laqueus super te, qui 2 habitator es terræ*, Isa. 24. 17.

Vide etiam versus sequentes.

3 *Iudicium Domino cum 4 habitatoribus terræ: non est enim 5 veritas & non est misericordia, & non est 6 scientia Dei in terra*, Osee 4. 1.

Vide verbo Peccatum, & verbo Punitio.

Vidi & audivi vocem 7 unius aquilæ 8 volantis per medium cæli dicentis voce magna: væ, væ, væ 9 habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri, Apocal. 8. 13.

Væ 10 terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos, 11 habens iram magnam, 12 sciens quod modicum tempus habet, Apoc. 12. 12.

1. *Formido, &c.*] id est, quocumque te converteris capieris: sicut præda cui undique à venatoribus intentæ sunt insidiæ: est autem formido instrumentum fraudis aut artis venatoriæ. *Vide Sánchez.*

2 *Habitator terræ*] Qui corde fixus es in terra, qui putas te habere hic manentem civitatem, nec te arbitraris hospitem & peregrinum super terram.

3. *Iudicium*] Expostulatio, objurgatio: sive judicio contendet & litigabit.

4. *Habitatoribus terræ*] non cum iis, qui se hîc agnoscunt

agnoſcunt peregrinos & corde habitant in cælo. *Vide n.* 2.

4. *Veritas*] Fidelitas, vel veritas factorum, id eſt bona vita.

6. *Scientia*] Neque ſpeculativa, quia multi ignorant, quæ ad Deum ſpectant, neque practica, quia negligunt opere perficere, quod norunt.

7. *Vanus Aquila*] inſignis alicui us prædicatoris & Prophetæ tempore Antichriſti.

8. *Volantu &c.*] Hoc dicitur, quia ab omnibus conſpicietur.

9. *Habitantibus in terra*] Habitantes in terra, frequenter in malam partem accipitur, quaſi in terra viventes, terræ bona quærentes, & de cæleſtibus minimè cogitantes; illa autem tria væ deſignant tres maximas calamitates, quas *vide ibidem*.

10. *Terra*] hominibus, qui terrena ſapiunt.

11. *Habens iram magnam*] dolens ſe victum à ſanctis, & cupiens in alios dolorem ſuum ulciſci.

12. *Sciens &c.*] Nam ex ſignis intelliget inſtare diem judicii, & brevitatem temporis, damni magnitudine compenſare nitetur.

§. 4. Parvi pendenda mundi iudicia.

1 *Mihi autem pro minimo eſt, ut à vobis judicer aut ab humano die: ſed neque meipſum judico,* 1 Corinth 4. 3.

1. *Mihi*] Vide V. Judicium temerarium.

§. 5. Non expetenda eius foelicitas.

1. *Diem hominis non deſideravi tu ſcis,* Hier. 17. 16.

1. *Diem hominis*] hominum mundanorum gloriam & proſperitatem.

§. 6. Detestandæ eius laudes et aſſentationes.

Væ cum 1 *benedixerint vobis* 2 *homines:* 3 *ſecundum hæc enim faciebant,* 4 *Pſeudoprophetis patres eorum,* Luc. 6. 26.

1. *Benedixerint*] Laudarint, adulati fuerint: nutrix peccati, inquit Beda, adulatio, ei fomentum ut flammis oleum miniſtrans.

2. *Homines*] Mundani, qui laudare ſoliti ſunt ſibi ſimiles.

3 *Secundum hæc faciebant*] id eſt, benedicebant.

4. *Pſeudoprophetis*] qui ob captandum vulgi favorem de corde ſuo, non ex ore Domini prophetabant.

§. 7. Eius curæ et negotia abdicanda vero militi Christi.

1 *Nemo militans Deo implicat ſe* 2 *negotiis ſecularibus: ut ei placeat,* 3 *cui ſe probavit,* 2. ad Tim. 2. 4.

1. *Nemo militans Deo*] Quiſquis bonus vult eſſe ſectator militiæ Chriſti.

2. *Negotiis ſecularibus*] quæ hanc militiam impediunt.

3. *Cui ſe probavit*] Cui ſe probatum tradidit, Cujus ſe militiæ addixit, & à quo ad militandum eſt ſuſceptus.

§. 8. Non contrahenda cum eo amicitia: Et cur.

1 *Adulteri: neſcitis, quia amicitia hujus mundi, inimica eſt Dei? quicunque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi hujus, inimicus Dei conſtituitur,* Jac. 4. 4.

1. *Adulteri*] Adulterio ſpirituali, qui vos à Chriſto vero ſponſo, peccando ſeparatis.

§. 9. Non diligendus mundus.

Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo ſunt: Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo, 1. Joan. 2. 15.

1 *Filii hominum* 2 *uſquequo* 3 *gravi corde? ut quid diligitis* 4 *vanitatem, & quæritis* 5 *mendacium,* Pſ. 4. 3.

1. *Filii hominum*] id eſt, homines, Hebraiſmus.

2. *Uſquequo*] ſupple eritis.

3. *Gravi corde*] Craſſo, vel obſtinato.

4. *Vanitatem*] Res fallaces, quales ſunt res mundi, & homines, quibus nihil fallacius.

5. *Mendacium*] Quæ mentiuntur foelicitatem, vel conatus & homines, qui ſpem fallent.

§. 10. Non imitandus.

Nolite 1 *conformari huic ſæculo, ſed* 2 *reformamini* 3 *in novitate ſenſus veſtri: ut* 4 *probetis quæ ſit voluntas Dei bona, &* 5 *beneplacens, &* 6 *perfecta,* Rom. 12. 2.

1. *Conformari ſæculo*] vitam ducere ſimilem hominibus mundi.

2. *Reformamini*] Novam vetere abjecta aſſumite formam vivendi.

3. *In novitate ſenſus*] Renovando mentem, & ſpiritum.

4. *Probetis*] Exquiratis, conſideretis, vel o-

pere ipso experiamini quid sit à Deo volitum seu quid sit bonum,

5 *Beneplacens* s.i. quid melius.

6. *Perfecta*] .i. quid optimum & perfectum seu Deo gratissimum distinguatis, ut vertit Syrus. Hinc Anselm. Voluntas Dei bona est in incipientibus & conjugatis, beneplacens in proficientibus & continentibus, perfecta in perfectis, & virginibus.

§. II. Moriendum mundo.

1 *Mihi mundus crucifixus est & ego mundo*, Galat. 6.14.

1. *Mihi mundus*] Vide verbo Crux.

§. 12. Renuntiandum eius servituti.

Nemo potest duobus dominis servire &c. Matt. 6.24.

Dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de 1 praesenti saeculo nequam, Gal. 1.4.

Vsquequo 2 claudicatis 3 in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum: 4 si autem Baal, sequimini illum, & non respondit ei populus verbum, 3. Reg. 18.21.

1. *Praesenti saeculo*] Jugo praesentis saeculi.

2. *Claudicatis*] Chald. divisi estis.

3. *In duas partes*] Nunc Deum colendo, nunc idola seu idolum mundi.

4. *Si Baal est Deus*] si mundus potest plenam vobis dare sanctitatem & beatos efficere: Sensus est per accommodationem.

§. 13. Quomodo vincendus mundus.

Omne quod 1 natum est ex Deo 2 vincit mundum: & 3 haec est victoria, quae vincit mundum, 4 fides nostra. Quis est autem qui vincit mundum, nisi qui 5 credit quoniam Iesus est Filius Dei, Joan. 5.4.5.

1. *Natum ex Deo*] Qui est filius Dei adoptivus.

2. *Vincit*] jam vicit mundum, omnem ejus pompam & desideria detestans.

3. *Haec est victoria*] id est, per quam mundum vincimus.

4 *Fides*] formata se. charitate.

5. *Credit*] Fide viva, per talem enim fidem, cum amore adhaereat Christo, facilè contemnit quae in mundo sunt omnia.

§. 14. Non ambienda mundi gratia.

An quaero 1 hominibus placere? 2 si adhuc hominibus placerem, 3 Christi servus non essem, Gal. 1.10.

Non 4 ad oculum servientes, quasi 5 hominibus placentes, Ephes. 6.6.

1. *Hominibus placere*] carnales & mundanos hominum favores.

2. *Si placerem*] .i. si desiderarem placere, eòque actiones meas dirigerem.

3. *Christi servus non essem*] quia nemo potest duobus dominis servire.

4. *Ad oculum servientes*] id est, ad exteriorem tantum speciem quaerentes hominibus satisfacere.

5. *Hominibus placentes*] Dominorum gratiam & favorem studentes acquirere.

§. 15 Supplicium eorum qui mundo student placere.

Deus 1 dissipavit 2 ossa eorum, qui 3 hominibus placent: 4 confusi sunt, quoniam Deus 5 sprevit eos,

1. *Dissipavit*] Pro *dissipabit*, i. perdet & ad nihilum rediget.

2. *Ossa*] Vires omnes.

3. *Hominibus placent*] Placere student, pendentque ab hominum auxilio & favore.

4 *Confusi sunt*] Confundentur, pudore afficientur à Deo.

5. *Sprevit eos*] & se abjiciet in aeternas miserias.

§. 16. Cohortationes ad fugam mundi.

Recedite, recedite, 1 exite inde, 2 pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini, qui fertis 3 vasa Domini, Isa. 52.11.

Surgite & ite, quia non habetis hic requiem: 4 propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima, Mich. 2.10.

Exite 5 de illa populus meus, ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis, Apoc. 18.4.

1. *Exite inde*] E Babylone scilicet, quae typus est mundi.

2 *Pollutum*] Quod manus solet polluere: quid non in mundo, manus, i. opera, imo cor polluit?

3. *Vasa Domini*] Templum Domini & divinorum charismatum. Pretiosa vasa sunt fideles, qui quoquè se vertant illa ferunt, quia ferunt se. quare eo nomine munda esse debent & sancta.

4. *Propter immunditiam ejus*] scilicet ve. vel mundi, qui hominum peccatis inficitur.

vehementer vastabitur & sua pulchritudine privabitur.

5. *De illa*] scilicet Babylone. *Vide num* 1.

CAPUT III.

De contemptu rerum mundi.

§. 1. MUNDANA OMNIA CONTEMNENDA præ Christo.

1 *Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta: Verumtamen existimo omnia, detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam*, Phil.3.7 8.

1. *Quæ mihi*] Vide verbo Fides, cap.1 § 12.

§. 2. INUTILIA SUNT ET AFFLIGUNT animum.

2 *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole, & ecce universa vanitas, & afflictio spiritus*, Eccle 1.1.14.

1. *Vanitas vanitatum*] id est, vanissima omnia. Vanum id dicitur, quod est inutile ad finem aliquem, ait Caryolit. quod habet nomen sine re, ait Idem: Quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti, ait Guilhelmus Parisiensis: omnia igitur dicuntur vana, imò vanitas ipsa, quia omnia sunt inutilia, nihil hic hominem beare potest, nihil animum ejus explere. *Vanitas* etiam hic significat mutabilitatem, qua res omnes tendunt in vanum atque instabile esse, in interitum & nihil.

§. 3. CITISSIME TRANSEUNT.

1 *Generatio præterit & generatio advenit: terra autem in æternum stat*, Eccle.1.4.

Cumque me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus frustrà sudaveram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole, Eccle.2.11.

2 *Mundus transit. & concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei*, 3 *manet in æternum*, 1 Joan.2.17.

Vide verbo Prosperitas.

1. *Generatio &c.*] .i. modo res una generatur, modò eadem corrumpitur nec semper permanet.

2. *Mundus transit &c.*] Ac proinde qui in mundo floret mundique sectatur concupiscentias, brevem, vanam & mox perituram sectatur umbram.

3. *Manet in æternum*] Quia ejus merces est æterna.

§. 4. NIHIL IN EIS CONSTANS ET FIXUM, omnia mutationi obnoxia.

Vide Honor, Gloria, Prosperitas.

Omnia 1 *tempus habent & suis spatiis transeunt universa sub cælo. Tempus nascendi, & tempus moriendi, tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum est. Tempus flendi,* 2 *& tempus ridendi*, Eccle.3.1.2.

Vide supra §.2.

1. *Tempus habent*] .i. suum certum tempus præfinitum, quando & quanto sint tempore, certamque durationis suæ periodum & mensuram.

2. *Tempus ridendi*] Q d. risus inutilis est & vanus, nec te beare potest quia transit, eique succedit fletus.

§. 5. MUNDO UTENDUM OBITER ET pertransiennam.

Tempus breve est: reliquum est ut & qui habent uxores, 1 *tanquam non habentes sint: &* 2 *qui flent,* 3 *tanquam non flentes: & qui gaudent,* 4 *tanquam non gaudentes: & qui emunt tanquam non dentes, & qui possident, tanquam* 5 *non possidentes: Et qui utuntur hoc mundo,* 6 *tanquam non utantur:* 7 *præterit enim* 8 *figura hujus mundi*, 1. Cor.7.29.30.31.

1. *Tanquam non habentes*] .i. non magnoperè rei uxoriæ afficiantur.

2. *Qui flent*] Qui lugent ob adversa.

3. *Tanquam non flentes*] Sed æquo animo ea ferant.

4. *Tanquam non gaudentes*] Non apponendo ibi cor suum.

5. *Non possidentes*] Scil. perpetuo, sed tantum, quasi usufructuarii ad vitam, & ut res illas possideamus, ait Anselmus, non ab iis possideamur.

6. *Tanquam non utantur*] Non inhærendo affectu rebus mundi, utendoque eis obiter & ob puram necessitatem.

7. *Præterit*] Vel ut alii ex Græco παρέρχεται decipit.

3. *Vnum reperi.*)id eſt,paucos omnino, reſpectu ſcilicet deficientium à virtute, quorum infinitus eſt numerus.

4. *Mulierem.*] ſcilicet virtute præditam, vel pudicam ,ut inquit Sanctus Gregor. Thaumaturgus.

5. *Non inveni.*] Quia pauciſſimæ ſunt reſpectu virorum,ait Litanus. *Vide P. Lorinum , & epiſt.*95. *Seneca.*

§. 3. De mulierum rixa, et quam ea noceat.

1 *Teſta perſtillantia in die frigoris , & litigioſa mulier comparantur* : 2 *Qui retinet eam,* 3 *quaſi qui ventum teneat ,* 4 *& oleum dextera ſua vocabit.* Prou.27.15.16.

Idem habet c.19. 13.

Melius eſt ſedere in angulo 5 *domatis, quàm cum muliere litigioſa & in* 6 *domo communi.* Prov. 21.9.19.

Melius eſt habitare in 7 *terra deſerta, quàm cum muliere rixoſa & iracunda.* Prov.21.9.19.

1. *Tecta, &c.*] ſicut incommoda eſt habitatio, ſi tecta jugiter perſtillent ; ita litigioſa mulier efficit viro incommodam habitationem,& cauſa eſt,ut invitus domi ſit, & aliam quærat cum magno familiæ diſpendio ſocietatem.

2. *Qui retinet eam.*]Domi ſc. ut ejus clamores à vicinis non exaudiantur.

3. *Quaſi qui, &c.*) .i.conatur rem impoſſibilem.

4. *Et oleum,&c.*) Senſus eſt : Quemadmodum ſi quis oleum,id eſt,unguentum odoriferum abſcondere,velit in manu ſua,id fruſtra facit, quia ipſum de manu ejus vocabit.i.clamabit ; id eſt, ſuam fragrantiam latè ſparget,ut latere non poſſit ; ut metaphoricè clamor oleo tribuatur. Idem eſt de muliere rixoſa,quæ nec vi,nec ratione reprimi poteſt, quin ſe ſæpe prodat.

5. *Domatis.*) .i. tecti ſub dio.i.loco incommodo,expoſito injuriis aeris & cœli.

6. *Domo communi.*) Ampla & quæ multos capit.

7. *In terra deſerta.*)cum feris & beſtiis.

§. 4. Mulier fortis et virilis animi rariſſima.

1 *Mulierem fortem quis inveniet ? procul, & de ultimis finibus pretium ejus.* Prov.31.10.

1. *Mulierem.*) Vide verbo Maritus, paragrapho 6.

§. 5. Mulier morte peior , aliaque ejus vituperia,& quod ingens ſit Dei beneficium ab ea non decipi.

Inveni 1 *amariorem morte mulierem,quæ* 2 *laqueus venatorum eſt , &* 3 *ſagena cor ejus ,* 4 *vincula ſunt manus illius : qui placet Deo effugiet illam : qui autem peccator eſt,capietur ab illa.* Eccl. 7. 27.

1. *Amariorem.*) nocentiorem,moleſtiorem, magis intolerabilem ; quia mors tantum ſeparat animam à corpore,mulier ſeparat à Deo.

2. *Laqueus venatorum*] Dæmonum , qui venantur animas & muliere quaſi laqueo utuntur ad eas capiendas. *Vide Proverbiorum* 7. *v.*10.

3. *Sagena cor ejus.*]quia ſicut ſagenâ capiuntur piſces omnis generis & ſpeciei , & quantitatis: parui, magni, mediocres , ſic mulier de quolibet hominum ſtatu decipit plures.

4. *Vincula ſunt manus.*] Quia ligat hominem & mente & corpore ſuis amplexibus , imo ſolo manus ſuæ tactu,qui periculoſiſſimus eſt.

§. 6. De eius impudentia et ira.

Mulieris ira,& 1 *irreverentia,&* 2 *confuſio magna.* Eccli.25.29.

3 *Filia prudens hæreditas viro ſuo : nam quæ confundit in contumeliam ſit genitoris. Patrem & virum confundit* 4 *audax , &* 5 *ab impiis non minorabitur :* 6 *ab utriſque autem* 7 *inhonorabitur*,Eccli.22.4 5.

Iterum de ira mulieris, Vide Eccli.10.22.

8 *Non eſt caput nequius ſuper caput colubri : & non eſt ira ſuper iram mulieris.* Eccli. 25. 22.

1. *Irreverentia.*] Inverecundia, impudentia.

2. *Confuſio magna.*) Eſt ſcilicet viro.i.affert viro magnam ignominiam.

3. *Filia.*] Vide V. Matrimonium, §.5.

4. *Audax.*] Inverecunda ; inverecundia enim maximè in muliere, multorum malorum & impudicitiæ cauſa eſt.

5. *Ab impiis non minorabitur.*] Talis mulier etiam impiis invenietur non eſſe inferior in vitiis.

6. *Utriſque.*] Tam patre,quàm viro.

7. *Inhonorabitur.*)Quia cum propter eam cogantur ſuſtinere infamiam , eam ipſi viciſſim contemnent,ſubſidia ſubtrahent (hoc enim etiam ſignificatur verbo inhonorandi) & juſtis pœnis afficient.

8. *Non*

8. *Non est caput, &c.*] id est, sicut inter omnium animantium capita nullum est perniciosius quàm serpentis propter venenum occultum, quod paratum est effundere per insidias, idque ut hominem non lædat modò, sed occidat etiam: ita omnium pessima est ira mulieris, quia etsi viribus corporis aperto marte nocere nequit, tamen iram quam in animo instar veneni latentem gerit, opportunitatem nacta effundit, nec desinit donec eum, cui irascitur, perimat: prudenter igitur agendum cum hoc sexu ne irritetur.

§. 7. MALITIÆ MULIERIS NULLA PAR inveniri potest.

1 *Omnis plaga, tristitia cordis est: & 3 omnis malitia 4 nequitia mulieris. Et omnem plagam, & non plagam 5 videbit cordis: & 6 omnem nequitiam & non nequitiam mulieris: & omnem 7 obductum & non obductum odientium: & omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.* 8 *Brevis omnis malitia super malitiam mulieris,* 9 *sors peccatorum* 10 *cadat super illam.* Eccli. 25.17.18.19.20.21.26.

1. *Omnis plaga.*] id est, summum vulnus.

2. *Tristitia cordis.*] Quia huic nullus corporis cruciatus conferendus est, & minus curam admittit, quàm hic.

3. *Omnis malitia.*] i. summa.

4. *Nequitia mulieris.*] Quia cum mulieres Dei timore sunt destitutæ ferè in malitia viros excedere solent, quia cum minus ratione utantur, minus per rationis frænum retrahi possunt à malo, & quia cum sint infirmiores, magis per insidias tentant lædere, quæ minus vitari possunt.

5. *Videbit.*] i. patietur, æquò animo feret quisque omnem plagam, sed non plagam cordis. i. tristitiam animi.

6. *Omnem nequitiam.*] supple ut supra patietur quilibet, at non mulieris.

7. *Obductum.*] seu obductionem. i. calamitatem, molestiam, ultionem & vindictam patietur quilibet, at non inimicorum, quia hi sine miseratione affligunt & vindicant, nec modum aliquem ponunt illati mali aut vultionis. His significatur mulieris malitiam cor vulnerare dolore gravissimo, eandemque afflictione hostium & vindicta inimicorum esse graviorem, aut cum eis comparandam, tanquam similiter intolerabilem.

8. *Brevis.*] i. parva est si conferatur ad malitiam mulieris.

9. *Sors peccatorum.*] i. portio, quæ Dei dispositione debetur peccatoribus.

10 *Cadat super illam.*] i. illam scilicet malitiam mulieris accipiant impii pro sua parte, ut ab ea vexentur & crucientur, significatur impios id meteri.

§. 8. DE TORVO ASPECTV IMPROBÆ MULIERIS, & quàm eo afficiatur vir ejus.

1 *Nequitia mulieris immutat faciem ejus: & obcæcat vultum suum tanquam ursus: & quasi jaculum ostendit. In medio proximorum ejus: ingemuit vir ejus, & audiens suspiravit modicum.* Eccli. 25.24.25.

1. *Nequitia.*] Vide Verbo facies & Anima.

§. 9. QUAM DISPLICET EIUS GARRULITAS.

1 *Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.* Eccli 25.27.

1. *Sicut, &c.*] Quemadmodum talis ascensus molestus est homini seni, ita & mulier loquax homini pacis & tranquillitatis amanti, quia garrulitas illa est contraria ingenio suo.

§. 10. QUAM VIRO NOCEAT EIUSQUE VIRES animi enervet mulier improba.

1 *Cor humile, & facies tristis, & plaga cordis, mulier nequam:* 2 *manus debiles, & genua dissoluta, mulier* 3 *quæ non beatificat virum suum.* Eccli. 25.31.32.

4 *De vestimentis enim procedit tinea & à muliere iniquitas viri.* Eccli. 42.13.

Adam 5 *non est seductus, mulier autem seducta* 6 *in prævaricatione fuit.* 1. Tim. 2.13.

1. *Cor humile, &c.*] i. affert viro, talis mulier cor humile. i. afflictum & triste, & veluti vulnus mortiferum ei infligit, cor ejus ita lædens, ut & mors nonnunquam subsequatur.

2 *Manus, &c.*] i. omne robur tum animi, tum corporis eripit, ut nec operari nec ambulare ei libeat, atque in summam illum desperationem inducit.

3. *Quæ non beatificat virum.*] Sua nempe virtute, sed potius eum sua malitia miserum facit.

4. *De vestimentis*, &c.] Quemadmodum tinea innascitur vestibus, & ab eis oritur, ita in ipso

mulierum inititu & conversatione est iniquitas viri quæ inde velut naturaliter gignitur, non minus nocens humanis corrumpens, quàm tinea vestes: sicut ergo vestes diligenter custodiuntur ne in iis tinea ingeneretur, ita mens custodienda ne ei à mulierum consortio corruptio innascatur, quæ si semel admittatur, sicut ingenerata vesti tinea semper serpit & totam vestem erodit, ita & libidinosa cogitatio in mente recepta paulatim prorepit, & totam ejus pulchritudinem exedit nisi tempestivè occurratur.

5. *Non est seductus.*] supple ex versu præcedenti *primus*, cum Theodoreto, & Oecumenio: quasi dicat: Adam non fuit primus seductus, sed Eva.

6. *In prævaricatione fuit.*) Quia vitum allexit ad peccandum.

§. 11. MULIER MORTEM INVEXIT IN mundum & peccatum.

A muliere initium factum est peccati & per illam omnes morimur. Eccli. 25 33.

§. 12. MULIERES CAUSA CUR DESERATUR Deus.

1 *Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes, & arguent sensatos* Eccli. 19. 2.

Vide Apoc. 9. ver. 8, & Num. 25. 2. Iterum Apoc. 2. 20.

1. *Vinum.*] Vide V Ebrietas.

§. 13. MULIERUM FORMA OCCASIO peccati.

Vide 9. 16. *infra ex* Prov. 11. 12.

Habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac, mittere scandalum coram filiis Israel 2 edere & fornicari. Apoc. 2. 14.

1. *Mittere scandalum.*) id est, egregias mulieres, quæ forma sua scandalo essent Hebræis, & in peccatum inducerent.

2. *Edere.*] Ut ederent de eorum sacrificiis falsis Dis immolatis, & postea fornicarentur.

§. 14. MULIERES AVIDÆ SUNT VOLUptatis.

Verbo Filia ex Eccli. 26. 15.

Omnem masculum excipiet mulier. Eccli. 36. 23.

§. 15. QUAM SIT VILIS MULIER LIBIdinosa.

1 *Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.* Eccli. 9. 6. 10.

Pretium scorti vix est unius panis: mulier autem viri pretiosam animam capit Prov. 6. 26.

1. *Omnis mulier.*) Vide Verbo Luxuria. §. 7. num. 11.

2. *Pretium.*] Vide ibidem §. 3. numer. 29.

§. 16. QUOMODO DEDECET EAM PULCHritudo, quia ea abutitur.

1 *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra, & fatua.* Prov. 11. 22.

1. *Circulus.*] supple *sicut*, id est, sicut aureus circulus, non convenit naribus suis seu porci, nec suem ornat; ita pulchritudo, quæ per se res est præclara non convenit mulieri stultæ, sed male ibi videtur à natura collocata, quia sicut sus non novit bene uti circulo aureo naribus infixo, ita nec mulier stulta suo decore. Item quia sicut sus non cohibetur aureo circulo à suffodienda terra, sed nihilominus cœno se immergit, & circulum fœdat. Ita & mulier stulta cum gloriam sibi sua pulchritudine comparare deberet, non ea tamen retrahitur à voluptatum illecebris, sed voluptatum cœno se magis immergit, sicque pulchritudinem suam fœdat. Rectè igitur comparatur talis mulier sui ob immunditiam, ad quam abutuntur sæpe mulieres sua pulchritudine.

§. 17. DE EARUM EBRIETATE, ET QUAM eas dehonestet.

Vide verbo Ebrietas.

§. 18. MULIER FORTIS EST AD PECCANdum, facileque seducitur ab hæreticis.

Ex his sunt, qui 1 penetrant domos, & 2 captivas ducunt mulierculas 3 oneratas peccatis quæ ducuntur variis desideriis. 2. Tim. 3. 6.

1. *Penetrant domos.*] Clanculum in eas intrantes, ut in tenebris doctrinam doceant tenebratum.

2. *Captivas ducunt.*] Errorum vinculis irretitas.

3. *Oneratas peccatis*) Mirum negotium (ait Cyprian. l. de bono pudicitiæ) mulieres ad omnia delicatæ, ad vitiorum sarcinas fortiores sunt viris.

4. *Ducuntur variis desideriis.*] Instar brutorum aguntur desideriis curiositatis, novitatis, gloriæ, deliciarum, ornatus, luxuriæ. Non est autem mirum, facilè ab hæreticis pervertì mulieres, quia

quia sunt inconstantes, & flexibiles, tum quia iis libertatem carnis promittunt, impunitatemque peccati.

§. 19. PRÆSTARE PATI VIRUM NOCENTEM, quàm mulierem blandientem.

1 *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.* Eccli. 42 14.

1 *Melior est, &c.*] Præstat viri alicujus nos corripientis, severitatem pati (quæ quibusdam iniquitas videtur) quàm agere cum muliere blandè tractante, & benignè nos excipiente, tum verbis, tum factis, quod hujusmodi benignitas ad illicitum pertrahat amorem. Item quia utilius sæpe est aut minus saltem noxium, veram viri iniquitatem ferre, à illo iniquè, vel verbis, vel factis impeti, quàm percipere mulieris benignitatem, & blando ejus consortio & munusculis frui, tum quia illata à viro injuria dat occasionem patientiæ, mulieris verò beneficentia concupiscentiam, sæpe accendat: tum quia vir iniquus apertè ferè hominem invadat, ut ejus iniquitatem facilè in declinare, eique se opponere: cum sæpe mulier dum bene facere videtur, id agat, ut fallat, & incautum suo amore illaqueet.

2 *Confundens in opprobrium.*] Quæ sua blanditia & beneficentia facit, ut homo incidat in ignominiam.

CAPUT II.

Quomodo erga mulieres quisque se habere debeat.

§. 1. CUM MULIERIBUS NON AGENDUM.

1 *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? 2 sic, qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit 3 mundus cum tetigerit eam.* Prov. 6 27 28 29.

Idque Christi Domini exemplo, quem mirabantur Apostoli, quod cum muliere loqueretur. *Ioan* 4.

Quod si ejus rei incidat necessitas; id fiat coram testibus, locoque aperto, & luce palam, ejusdem Christi exemplo, qui ad puteum loco publico, cum Samaritana egit. *Ibidem.*

1. *Numquid.*] Vide verbo Adulterium.

2. *Sic, qui ingreditur.*] his verbis non tantum intelligitur is, qui adulterium committit, sed & qui cum uxore proximi liberiùs versatur (quod etiam ad omnem mulierem, ob similem periculum est extendendum) ædesque alienas frequentat, quasi de sua pudicitia securus.

3. *Mundus.*] Non carebit macula, quia licet non peccet corpore, maculam in animo incurret per varias cogitationes & concupiscentias, maculam item famæ & offensionis plurimorum.

§. 2. CUM MULIERIBUS NON CONVIVENDUM.

1 *In medio mulierum noli commorari: de vestimentis, &c.* Eccli. 42.12.

Vide supra cap. 1. §. 10.

1. *In medio mulierum.*] id est, inter mulieres.

§. 3. IDEM IN SPECIE PRÆCIPITUR DE muliere improba.

Commorari leoni & draconi 1 placebit, quàm habitare cum muliere nequam. Eccli. 25 23.

1. *Placebit* scilicet magis, ostendit esse intolerabilem & maximè noxiam malitiam mulieris, & quod cum leonum & draconum sævitia arte superetur, illius malitia aut agrè admodum aut nullo modo vincatur. Item quod præstat subita morte à feris perimi cum iis habitando, quàm lenta morte per malitiam improbæ mulieris cruciari.

§. 4. VETATUR MULIERUM ASPECTUS, ET colloquium.

Ne respicias mulierem 1 multivelam; ne forte 2 incidas 3 in laqueos illius. Virginem ne conspicias ne forte 4 scandalizeris in decore illius. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. Averte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: & 5 ex hoc concupiscentia quasi ignis 6 exardescit. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt: colloquium enim illius quasi ignis 7 exardescit. Eccli. 9. 3. 5. 7. 8. 9. 11.

Erubescite 8 à respectu 9 mulieris fornicariæ. Eccli. 41. 25.

Vide supra cap. 1 §. 8.

Ne respicias mulierem alieni viri, & ne 10 *scruteris* 1 *ancillam ejus, neque steteris ad lectum ejus.* Eccli. 41. 27.

1. *Mulierem volam.*] instabilem, vagam, quæ suis nutibus, illecebroso aspectu & ornatu studet in sui amorem vatios pelliceie.

2 *Incidas*) captus illecebris oculorum ejus, quaque curiositate.

3. *In laqueos illius.*) quos parat omnibus incautis. *Vide Prov.* 7.

4. *Scandalizeris.*] impingas & cadas in illicitum amorem.

5. *Ex hoc*) id est, ex hac re, scil. specie mulieris dum conspicitur.

6 *Exardescit*) Accenditur, ardet.

7. *Exardescit*] id est, Accendit: hîc sumitur active, superius neutraliter.

8. *A respectu.*] i. propter, seu de intuitu.

9. *Mulieris fornicaris.*] Tum ob periculum, tum quia talis intuitus signum est impudicitiæ.

10. *Scruteris*) Inquiras quomodo eam ad stuprum inducere queas, & ad ea abutendum stans ad lectum ejus.

§. 5. Interdicitur omnis familiaritas cum illis, maximeque in mensa.

Cum aliena muliere ne 1 *sedeas omninò, nec* 2 *accumbas cum eâ* 3 *super cubitum: Et non* 4 *alteres vinum illa in vino, ne fortè* 5 *declinet cor tuum in illam, &* 6 *sanguine tuo labaris in perditionem.* Eccli. 9. 12. 13.

1. *Sedeas.*] maximè loquitur de sessione, quæ ad mensam.

2. *Ne accumbas cum ea.*] In convivio.

3. *Super cubitum.*) Innixus more majorum super cubitum. Hoc verat, quia ibi contactus vel saltem vicinitas corporum & longior confabulatio, & vini efficacia, libidinis fomitem submittant.

4. *Altereris in vino.*] contendendo de ebibendis calicibus, aut iocosè cum ea rixando, & fabulando, ut fit.

5. *Declinet cor tuum.*) contra legem Dei declinet ad illam concupiscendam: *cor* hîc est nominativi, non accusativi casus.

6. *Sanguine meo.*) Per sanguinis tui effusionem, quæ fiet à lege aut marito.

§. 6. Occludendæ aures blandis earum sermonibus.

1 *Ne attendas fallaciæ mulieris: favus enim distillans labia meretricis & nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta, quasi gladius biceps.* Prov. 5. 3. 4.

1. *Ne attendas.*] Hujus explicationem, *Vide V. Luxuria*, § 3. *n.* 16.

§. 7. Item vocibus et cantibus.

1 *Cum saltatrice ne assiduus sis: nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia illius.* Eccli. 9. 4.

1. *Cum saltatrice.*) Vide Verbo Chorea.

§. 8. Cavendum ab earum tactu.

Bonum est homini mulierem 1 *non tangere.* 1. Cor. 7. 1.

Vide item supra §. 1.

1. *Non tangere.*) Quia vel ipse mulieris tactus, ait Sanctus Hieronymus libro primo contra Iovinianum; Est viro contagiosus & fugiendus: unde quia Ægyptia tangere volebat Ioseph, fugit ex manibus ejus, & quasi ad morsum rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet; pallium, quod tetigerat abjecit.

§. 9. Nulla ei danda libertas exeundi in publicum.

1 *Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum: nec mulieri nequam veniam prodeundi.* Eccli. 25. 4.

1. *Non des, &c.*] Sensus est: sicut non expedit ut aquæ quam continere vis, vel modicus detur exitus: ita non expedit ut pravæ mulieri des facultatem quovis prodeundi, & quidlibet faciendi: cohibe & retine in officio, nec ei etiam in parvis indulge, ne majorem sibi libertatem vendicet & postea ad officium reduci non possit.

§. 10. Non permittatur dominari aut imperare.

Mulier si 1 *primatum habeat, contraria est viro* 2 *suo.* Eccl. 25. 30.

Vide infra cap. 3. §. 1.

1. *Primatum.*] Permittatur imperare viro & familiæ.

2. *Contraria.*) Rebellabit, contradicet, contraria voles.

CA-

CAPUT III.

Quid à mulieribus requirant sacræ litteræ.

De hoc argumento pauca hic dicenda, cætera require verbo Vxor, quæ proportione quadam cuilibet mulieri etiam non nuptæ accommodare licet.

§. 1. MULIERIS EST DISCERE NON docere.

Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio, 1. Timoth. 2. 11. 12.

Mulieres 1 *in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & 2 lex dicit. Si quid autem volunt discere, Domi viros suos interrogent.* 3 *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An à vobis* 4 *verbum Dei processit? aut* 5 *in vos solos pervenit?* 1. Cor. 14. 34 35. 36.

1. *In Ecclesiis*] In solemni conventu fidelium.

2. *Lex dicit*] Scilicet in Genesi c. 3. sub viri potestate eris. Jure inquit Anselmus tacet inter viros quæ cum viro suo loqueretur, suasit ei peccatum, imò & persuasit.

3. *Turpe &c.*] Quia est contra disciplinam ut in domo Dei, qui eas viris subjectas esse præcepit, do lege loqui præsumant, cum sciant illic viros habere primatum.

4. *Verbum Dei*] Evangelica prædicatio.

5. *In vos solos*] q. d. non, at per totum orbem, q. d. nolite ergo fieri magistri, constituendo novas traditiones, sed tenere quod teneat ubique aliæ gentium Ecclesiæ.

§. 2. NON CURET MULIER PULCHRITUdinem, magis studeat timori Dei.

Fallax 1 *gratia, &* 3 *vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur,* Prov. 31. 30.

1. *Gratia*] Venustas à qua mulieres vulgò dicuntur gratiosæ.

2. *Fallax*] Hebraicè, mendacium.

3. *Vana*] Quia non est stabilis nec diuturna, adeo nec ob eam laudandæ mulieres.

§. 3. NON SE ORNET SUPERFLUE, INSIstat autem bonis operibus, & quis verus ejus ornatus.

Similiter & mulieres in habitu 1 *ornato, cum verecundia, & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut Margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres* 2 *promittentes pietatem per opera bona,* 1. Timoth. 2. 9. 10.

Quarum non sit extrinsecus 3 *capillatura,* 4 *aut circumdatio auri, aut* 6 *indumenti vestimentorum* 5 *cultus: 7 sed qui absconditus est* 8 *cordis homo* 9 *in incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus,* 10 *qui est in conspectu Dei locuples.* 11 *Sic enim aliquando & sanctæ mulieres, sperantes in Deo, ornabant se subjectæ proprijs viris,* 1. Petr. 3. 3. 4. 5.

1. *Ornato*] Græcè κοσμίῳ, i. honesto, decenti, hic enim ornat mulieres; nimius autem est meretricum, nec honestam mulierem ornat, sed infamat quasi meretricem. Vide Chrysostomum in Morali.

2. *Promittentes*] Scil. sint, i. ostendant foris pietatem mentis non per verba sed per opera.

3. *Capillatura*) Capillorum plicatura seu crispatura: non studeant comæ curandæ aut crispandæ.

4. *Aut circumdatio auri*) Neq; auro se ornent aut circumdent corpus suum, aut comas.

5. *Cultus*) i. ornatus, sup superfluus.

6. *Indumenti vestimentorum*) i. vestium quibus induuntur.

7 *Sed*) Supple ornetur virtutibus.

8. *Cordis homo*) i. interior homo.

9. *In incorruptibilitate &c.*) i. Id præstabunt si spiritum suum studeant incorruptum, integrumque servare in mansuetudine & silentio & quiete, sine garrulitate & contentione.

10. *Qui est locuples*) Qui Spiritus, magni est pretii & æstimationis coram Deo, plusquam omnia corporis ornamenta.

11. *Sic ornabant se*) spiritualibus scilicet ornamentis.

§. 4. A MULIERIBUS EXIGITUR PRUDENTIA & taciturnitas, & quanti faciendæ quæ sunt hujusmodi.

Mulier sensata & tacita, non est 2 *immutatio* 3 *erudita anima,* Eccli. 26. 18.

1. *Mulier sensata*) Scil. sit, id est, prudens.

2. *Immutatio*), i. Commutatio.

4. *Erudita anima*] i. prudentis & benè instituæ sensus est: talis mulier non potest ullo pretio permutari, superat omne pretium.

§. 5. SI BIS LOQUENDUM, PROXIMUM ad sicent suavitate verborum.

1 *Favus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua.* Cant. 4. 11.

1. *Favus distillans*] Quia scil. suavis erat ejus sermo, non asper, non mordax, at amœnus & gratus.

§. 6. ITEM PROBI MORES EXIGUNTUR, eorumque fructus.

Mulier gratiosa inveniet gratiam: & robusti habebunt divitias. PROV. 11. 16.

1. *Gratiosa*] supple sicut mulier gratiosa, id est, pulchra & moribus proba, sua venustate & probitate obtinet gloriam apud homines, ita viri sua diligentia acquirent divitias. Docet in muliere requiri formam & mores, in viris industriam & laborem.

§. 7. ITEM SANCTITAS ET VERECUNDIA.

1 *Gratia super gratiam mulier* 2 *sancta, & pudorata,* Eccli. 26. 19.

1. *Gratia super gratiam*] id est, eximia gratia, vel duplex gratia & beneficium.

2. *Sancta*] id est, quæ Deum timet.

§. 8. ITEM CASTITAS ET QUANTI SIT ea pretii.

1 *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ,* Eccli. 26. 20.

1. *Omnis ponderatio*] id est, pondus: Sensus est, nihil est in rebus istis temporariis, quod æquivaleat castæ mulieri aut quod cum ea sit conferendum, aut quod præ ejus continentia vir debeat eligere.

MUNDITIES INTERNA.

Vide Cogitatio, Animus, Intentio, Hypocrisis, & Potissimum Puritas.

MUNDUS, MUNDANI, MUNDANA.

V. Peccator.

Agendum primo de Mundo, id est, de machina mundi, tum de mundo, id est, de hominibus mundi. Denique de mundo, id est, de rebus aliis, quæ sunt in mundo earumque contemptu.

CAPUT I.

De machina mundi.

§. 1. CUR A DEO CONDITUS MUNDUS.

Vide V. Deus c. 19. §. 9.

1 *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum,* PROV. 16. 4. Didici, *quod* 2 *omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum:* 3 *non possumus ea quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus* 4 *ut timeatur,* Eccli. 3 14.

1. *Universa*] Vide verbo Deus, cap. 19.

2. *Omnia opera*] loquitur de mundi fabrica.

3. *Non possumus &c.*] Quia scilicet in iis nihil est diminutum, nihil superfluum.

4. *Ut timeatur*] Dum ejus potentia, sapientia, & bonitas ex operibus cognoscuntur.

§. ADD. DE DEI POTENTIA IN SUIS creatione.

Vide multa verbo Deus cap. 18. Item ad eandem mundi creationem spectantia. *Ibid c.* 19.

§. 2. MUNDUS DOCET NOS DEI SAPIENTIAM, cæteraque ejus attributa.

Nimirum 1 *interroga jumenta, & docebunt te: & volatilia cæli, & 3 indicabunt tibi. 4 Loquere terræ, & 5 respondebit tibi: & narrabunt pisces maris. Quis ignorat quod omnia hæc manus Domini fecerit,* Job 12. 7. 8. 9.

Invisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque virtus & divinitas: ita ut sint inexcusabiles Rom. 1. 20.

1. *Interroga jumenta*] Eorum conditionem, & perfectionem naturalem contemplare.

2. *Docebunt te*] Dei potentiam, sapientiam, & cæteras ejus perfectiones.

3. *Indicabunt tibi*] Eadem Dei attributa, quia scilicet ex Dei præcepto singulis annis generationi

tioni intendunt, obſervantque ſingulæ ſpecies leges ſuas, quas Deus iis impreſſit multaque alia faciunt admiranda à Deo iis data.

4. *Loquere terra*] Contemplare ejus ſedem mirabilem in centro univerſi, fertilitatem, item ejus tot fructus, tot ſegetes producendo, &c.

5. *Reſpondebit tibi*] Ex ea intelliges infinitam Dei perfectionem.

6. *Inviſibilia*] Vide V Deus cap. 9 §. 2. ubi & alia afferuntur in eandem ſententiam.

§. 3. MUNDUS DATUS HOMINI AD INgenii exercitationem.

Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorum, 1 *ut non inveniat homo opus quod operatus eſt Deus* 2 *ab initio uſque ad finem*, Eccle. 3. 11.

1. *Ut non inveniat*] id eſt, ita ut non inveniat: accipitur *ut* conſequenter ac tanquam effectus, non ut cauſa.

2. *Ab initio uſque ad finem*], i. perfectè.

CAPUT II.

De mundo ſeu hominibus mundanis eorumque pravis moribus, & pœnis. Item quomodo ſe quis erga mundum habere debeat.

§. 1. MUNDUS SPIRITUALITER ET ALlegoricè ſignificatur.

Per 1 *Babylonem*, Iſa. 13. verſ. 1. & 2.

Per 2 *Ægyptum*, Apoc. 11. v. 8.

Per 3 *Sodomam*, Ibidem.

Per 4 *Gomorrham*, Epiſt. Judæ v. 7.

Per Niniven, quæ vocatur 5 *civitas ſanguinum*, Nahum 3. 1.

1. *Babylonem*] quæ Babel dicitur Hebraicè, i. confuſio, typus mundi, qui plenus eſt confuſione & ſecundum quod fuit civitas inſignis & caput imperii deſignat gloriam mundi. Hier.

2. *Ægyptum & Sodomam*] quia deteſtabilis eſt Deo, ſicut Ægyptus & Sodoma. Item quia iiſdem abundat peccatis, nefariis libidinibus ut Sodoma, & idololatria, atque omni ſuperſtitione ut Ægyptus. Ita Hier. epiſt. 17.

3. *Sodomam*] Vide num. 2.

4. *Gomorrham*] Vide num. 2.

5. *Civitas ſanguinum*] quia plena peccatis.

§. 2. VARIA DE PRAVIS MUNDI MORIBUS.

1 *Filii hominum dentes eorum arma & ſagitta, & lingua eorum gladius acutus*, Pſ. 56. 5.

2 *Exacuerunt ut gladium linguas ſuas:* 3 *intenderunt arcum* 4 *rem amaram, ut ſagittent in occultis immaculatum*, Pſ. 63. 4.

5 *Vani filii hominum, mendaces filii hominum* 6 *in ſtateris, ut* 7 *decipiant* 8 *ipſi de vanitate in idipſum*, Pſ. 61. 10.

Omnes 9 *declinaverunt ſimul* 10 *inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum*, Pſ. 52. 4.

Vidi iniquitatem & 11 *contradictionem in* 12 *civitate.* 13 *Die ac nocte circumdabit eam ſuper muros ejus iniquitas: &* 14 *labor in medio ejus, & injuſtitia. Et non defecit de plateis ejus uſura & dolus* Pſ. 54. 10. 11. 12.

Scimus quoniam 15 *ex Deo ſumus; & mundus totus* 16 *in maligno poſitus eſt*, 1. Joan. 5. 19.

Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia 17 *oculorum, & ſuperbia vitæ: quæ* 18 *non eſt ex patre, ſed* 19 *ex mundo eſt*, 1. Joan. 2. 16.

Fugientes ejus, quæ in mundo eſt, concupiſcentia 20 *corruptionem*, 2. Petr 1. 14.

Non poteſt mundus odiſſe vos: me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala ſint, Joan. 7. 7.

Non 21 *pro mundo rogo, ſed pro his quos dediſti mihi, quia tui ſunt*, Joan. 17. 9.

Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiſcum in æternum, ſpiritum veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non 23 *videt eum,* 24 *nec ſcit eum, vos autem cognoſcetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit*. Joan. 14. 16. 17.

Si mundus vos odit, ſcitote, quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuiſſetis: mundus quod ſuum erat diligeret: quia verò de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus, Joan. 15. 18. 19.

In mundo 25 *preſſuram habebitis: ſed confidite, ego* 26 *vici mundum*, Joan. 16. 33.

Filii hujus ſæculi prudentiores 26 *filiis lucis* 28 *in generatione ſua ſunt*, Lucæ 16. 8.

29 *In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, &* 30 *mundus eum non cognovit.* 31 *In propria venit, &* 32 *ſui eum non receperunt*, Joan. 1. 10. 11.

1. *Filii hominum*] licet ſint homines, habent tamen

tamen dentes inſtar armorum & ſagittarum quia ſuis calumniis, detractionibus, atque impiis conſiliis, quæ dentibus & linguis loquuntur, tanquam gladiis quibuſdam & lanceis me transfodere & perdere conantur.

2. *Exacuerunt*] Ut certius ac gravius lædant, i. paraverunt linguas ſuas ad lædendum efficaciſſimè, habentes apud ſe meditata verba quibus innocentem falsè accuſantes velut gladio quodam perimant.

3. *Intenderunt arcum*] Præparaverunt arcum ut me innocentem ex inſidiis, & nihil tale opinantem ſagittis ſuis impetant.

4. *Rem amaram*] Hunc arcum voco amarum, & triſtem, quia eo, in me ſtudent ejaculari mortiferas plagas.

5. *Vani*] fallaces.

6. *In ſtateris*] quæ tamen ad menſurandam juſtitiam & fidem declarandam, communi jure Gentium omnium ſunt inſtitutæ.

7. *Vt decipiant*] Junge præcedentibus; ſcilicet *in ſtateris*, non autem ſequentibus.

8. *Ipſi de vanitate in idipſum*] Omnes pariter ſeu ſimul (id enim ſignificat *in idipſum*) ſunt ex vanitate: filii ſcilicet vanitatis, & quatenus homines ſunt, toti vanitati, mendaciis & fraudibus dediti.

9. *Declinaverunt*] A Deo & recta vivendi ratione.

10. *Inutiles*] Ad faciendum quod bonum eſt, quod quidem pravis ſuis moribus conſecuti ſunt.

11. *Contradictionem*] Contentionem, quæ iniquitatis inter impios ſemper eſt comes, dum charitate ſublata, omnes quærunt quæ ſua ſunt,

12. *Civitate*] Mundo.

13 *Die ac nocte circumdabit*] id eſt circumterrabit in muris ejus.

14. *Labor*] Afflictio, quâ alios affligunt: ſenſus eſt; tum interiora ejus tum exteriora plena ſunt omni genere fraudis & injuriarum.

15. *Ex Deo*] id eſt Dei filii,

16. *Maligno*] malitia, perverſitate, peccatis.

17 *Oculorum*] Avaritiæ & curioſitatis.

18. *Non eſt ex patre*] Deo non placet, imò maximè eſt ei contraria.

19. *Ex mundo*] Ex mundi corruptione,

20. *Corruptionem*] pravitatem.

21. *Pro mundo*] Mundi amatoribus & in eo amore perſeverantibus.

22. *Mundus*] Mundi amatores.

23. *Videt*] non novit, adeoque non curat obtinere.

24. *Nec ſcit eum*] eſt idem cum præcedenti.

25 *Preſſuram*] adverſa multa, quæ prement.

26. *Vici*] ego vici, qui ſum caput veſtrum, faciamque ut vos membra mea vincatis.

27 *Filiis lucis*] i. fidei ſeu fidelibus quos opponit filiis tenebrarum, ſive ſæculi.

28. *In generatione ſua*] In genere ſuo, ſcilicet in temporalibus, & maximè in peccatis, uti fraudibus & dolis parandis.

29 *In mundo erat*] ſcilicet verbum patris, erat autem præſentia deitatis omnibus creaturis infuſum.

30. *Mundus*] Homines mundani.

31. *In propria*] .i. in ſua, ſcilicet in mundum à ſe factum.

32. *Sui*] ſcilicet Judæi, qui erant ei populus peculiaris, dicuntur autem non recepiſſe quia ex iis pauci crediderunt in eum.

§. 3. De poenis mundanorum.

1 *Formido & fovea, & laqueus ſuper te, qui* 2 *habitator es terræ*, Iſa. 24. 17.

Vide etiam verſus ſequentes.

3 *Iudicium Domino cum* 4 *habitatoribus terræ: non eſt enim* 5 *veritas & non eſt miſericordia, & non eſt* 6 *ſcientia Dei in terra*, Oſee 4. 1.

Vide verbo Peccatum, & verbo Punitio.

Vidi & audivi vocem 7 *unius aquilæ* 8 *volantis per medium cæli dicentis voce magna: væ, væ, væ* 9 *habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri*, Apocal. 8. 13.

Væ 10 *terræ & mari, quia deſcendit diabolus ad vos,* 11 *habens iram magnam,* 12 *ſciens quod modicum tempus habet*, Apoc. 12. 12.

1. *Formido, &c.*] id eſt, quocumque te converſas capieris; ſicut præda cui undique à venatoribus intentæ ſunt inſidiæ: eſt autem formido inſtrumentum fraudis aut artis venatoriæ. *Vide Sanchez.*

2 *Habitator terræ*] Qui corde fixus es in terra, qui putas te habere hic manentem civitatem, nec te arbitraris hoſpitem & peregrinum ſuper terram.

3. *Iudicium*] Expoſtulatio, objurgatio: ſive judicio contendet & litigabit.

4. *Habitatoribus terræ*] non cum iis, qui ſe hic agnoſcunt

agnoſcunt peregrinos & corde habitant in cœlo. *Vide n.* 2.

4. *Veritas*] Fidelitas, vel veritas factorum, id eſt bona vita.

6. *Scientia*] Neque ſpeculativa, quia multi ignorant, quæ ad Deum ſpectant; neque practica, quia negligunt opere perficere, quod norunt.

7. *Vnius Aquilæ*] ſubaudis alicui ex prædicatoribus & Prophetæ tempore Antichriſti.

8. *Volantes &c.*] Hoc dicitur, quia ab omnibus conſpicietur.

9. *Habitantibus in terra*] Habitantes in terra, frequenter in malam partem accipitur, quaſi in terra viventes, terræ bona quærentes, & de cœleſtibus minimè cogitantes: Ita autem tria væ deſignant tres maximas calamitates, quas *vide ibidem.*

10. *Terra*] hominibus, qui terrena ſapiunt.

11. *Habens iram magnam*] dolens ſe victum à ſanctis, & cupiens in alios dolorem ſuum ulciſci.

12. *Sciens &c.*] Nam ex ſignis intelligent inſtare diem judicii, & brevitatem temporis, damni magnitudine compenſare nitetur.

§. 4. PARVI PENDENDA MUNDI IUDICIA.

1 *Mihi autem pro minimo eſt, ut à vobis judicer aut ab humano die: ſed neque meipſum judico,* 1. Corinth 4. 3.

1. *Mihi*] Vide V. Judicium temerarium.

§. 5. NON EXPETENDA EIUS FOELICITAS.

1. *Diem hominis non deſideravi tu ſcis,* Hier. 17. 16.

1. *Diem hominis*] hominum mundanorum gloriam & proſperitatem.

§. 6. DETESTANDÆ EIUS LAUDES ET aſſentationes.

Væ cum: benedixerint vobis 1 *homines:* 2 *ſecundum hæc enim faciebant,* 4 *Pſeudoprophetis patres eorum,* Luc. 6. 26.

1. *Benedixerint*] Laudarint, adulati fuerint: nutrix peccati, inquit Beda, adulatio, ei fomentum ut flammis oleum miniſtrans.

2. *Homines*] Mundani, qui laudare ſoliti ſunt ſibi ſimiles.

3. *Secundum hæc faciebant*] id eſt, benedicebant.

4. *Pſeudoprophetis*] qui ob captandum vulgi favorem de corde ſuo, non ex ore Domini prophetabant.

§. 7. EIUS CURÆ ET NEGOTIA ABDICANda vero militi Chriſti.

1 *Nemo militans Deo, implicat ſe* 2 *negotiis ſæcularibus: ut ei placeat,* 3 *cui ſe probavit,* 2. ad Tim. 2. 4.

1. *Nemo militans Deo*] Quiſquis bonus vult eſſe ſectator militiæ Chriſti.

2. *Negotiis ſæcularibus*] quæ hanc militiam impediunt.

3. *Cui ſe probavit*] Cui ſe probatum tradidit, Cujus ſe militiæ addixit, & à quo ad militandum eſt ſuſceptus.

§. 8. NON CONTRAHENDA CUM EO amicitia: Iterum.

1 *Adulteri: neſcitis, quia amicitia hujus mundi, inimica eſt Dei? quicunque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi hujus, inimicus Dei conſtituitur,* Jac. 4. 4.

1. *Adulteri*] Adulterio ſpirituali, qui vos à Chriſto vero ſponſo, peccando ſeparatis.

§ 9. NON DILIGENDUS MUNDUS.

Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo ſunt: Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo, 1. Joan. 2. 15.

1 *Filii hominum* 2 *uſquequo* 3 *gravi corde? ut quid diligitis* 4 *vanitatem, & quæritis* 5 *mendacium,* Pſ. 4. 3.

1. *Filii hominum*] id eſt, homines, Hebraiſmus.

2. *Uſquequo*] ſupple eritis.

3. *Gravi corde*] Craſſo, vel obſtinato.

4. *Vanitatem*] Res fallaces, quales ſunt res mundi, & homines, quibus nihil fallacius.

5. *Mendacium*] Quæ mentiuntur fœlicitatem, vel conatus & homines, qui ſpem fallent.

§. 10. NON IMITANDUS.

Nolite 1 *conformari huic ſæculo, ſed* 2 *reformamini* 3 *in novitate ſenſus veſtri: ut* 4 *probetis quæ ſit voluntas Dei bona, &* 5 *beneplacens, &* 6 *perfecta,* Rom. 12. 2.

1. *Conformari ſæculo*] vitam ducere ſimilem hominibus mundi.

2. *Reformamini*] Novam vetere abjecta aſſumite formam vivendi.

3. *In novitate ſenſus*] Renovando mentem, & ſpiritum.

4. *Probetis*] Exquiratis, conſideretis, vel o-

pere ipso experiamini quid sit à Deo volitum seu quid sit bonum,

5 *Beneplacens*] .i. quid melius.

6. *Perfecta*] .i. quid optimum & perfectum seu Deo gratissimum distinguatis, ut vertit Syrus. Hinc Anselm. Voluntas Dei bona est in incipientibus & conjugatis, beneplacens in proficientibus & continentibus, perfecta in perfectis, & virginibus.

§. II. Moriendum mundo.

1 *Mihi mundus crucifixus est & ego mundo*, Galat. 6.14.

1. *Mihi mundus*] Vide verbo Crux.

§. 12. Renuntiandum eius servituti.

Nemo potest duobus domine servire &c. Matt. 6.24.

Dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de 1 *præsenti sæculo nequam*, Gal. 1.4.

Vsquequo 2 *claudicatis* 3 *in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum: 4 si autem Baal, sequimini illum, & non respondit ei populus verbum*, 3. Reg. 18.21.

1. *Præsenti sæculo*] Jugo præsentis sæculi.

2. *Claudicatis*] Chald. divisi estis.

3. *In duas partes*] Nunc Deum colendo, nunc idola seu idolum mundi.

4. *Si Baal est Deus*] si mundus potest plenam vobis dare satietatem & beatos efficere: Sensus est per accommodationem.

§. 13. Quomodo vincendus mundus.

Omne quod 1 *natum est ex Deo* 2 *vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum,* 4 *fides nostra. Quis est autem qui vincit mundum, nisi qui* 5 *credit quoniam Iesus est Filius Dei*, Joan. 5.4.5.

1. *Natum ex Deo*] Qui est filius Dei adoptivus.

2. *Vincit*] jam vicit mundum, omnem ejus pompam & desideria detestans.

3. *Hæc est victoria*] id est, per quam mundum vincimus.

4. *Fides*] formata se charitate.

5. *Credit*] Fide viva, per talem enim fidem, cum amore adhæreat Christo, facilè contemnit quæ in mundo sunt omnia.

§. 14. Non ambienda mundi gratia.

An quæro 1 *hominibus placere? 2 si adhuc hominibus placerem,* 3 *Christi servus non essem*, Gal. 1.10.

Non 4 *ad oculum servientes, quasi* 5 *hominibus placentes.* Ephes. 6.6.

1. *Hominibus placere*] carnales & mundanos hominum favores.

2. *Si placerem*] .i. si desiderarem placere, eòque actiones meas dirigerem.

3. *Christi servus non essem*] quia nemo potest duobus dominis servire.

4. *Ad oculum servientes*] id est, ad exteriorem tantum speciem quærentes hominibus satisfacere.

5. *Hominibus placentes*] Dominorum gratiam & favorem studentes acquirere.

§. 15 Supplicium eorum qui mundo student placere.

Deus 1 *dissipavit* 2 *ossa eorum, qui* 3 *hominibus placent:* 4 *confusi sunt, quoniam Deus* 5 *sprevit eos*,

1. *Dissipavit*] Pro *dissipabit*, i. perdet & ad nihilum rediget.

2. *Ossa*] Vires omnes.

3. *Hominibus placent*] Placere student, pendentque ab hominum auxilio & favore.

4 *Confusi sunt*] Confundentur, pudore afficientur à Deo.

5. *Sprevit eos*] & se abjiciet in æternas miserias.

§. 16. Cohortationes ad fugam mundi.

Recedite, recedite, 1 *exite inde,* 2 *polluti nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini, qui fertis* 3 *vasa Domini.* Isa. 52.11.

Surgite & ite, quia non habetis hîc requiem: 4 *propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima*, Mich. 2.10.

Exite, de illa populus meus, ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis, Apoc. 18.4.

1. *Exite inde*] E Babylone scilicet, quæ typus est mundi.

2. *Polluti*] Quod manus solet polluere: quid non in mundo, manus, i. opera, imo cor polluit?

3. *Vasa Domini*] Templum Domini & divinorum charismatum. Pretiosa vasa sunt fideles, qui quoquò se vertant illa ferunt, quia ferunt se, quare eo nomine munda esse debent & sancta.

4. *Propter immunditiam ejus*] scilicet templi vel mundi, qui hominum peccatis inficitur

vobis.

vehementer vaſtabitur & ſua pulchritudine privabitur.

3. *De illa*] ſcilicet Babylone. *Vide num* 1.

CAPUT III.

De contemptu rerum mundi.

§. 1. MUNDANA OMNIA CONTEMNENDA præ Chriſto.

1 *Quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta: Verumtamen exiſtimo omnia, detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam Jeſu Chriſti Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam*, Phil.3.7 8.

1. *Quæ mihi*] Vide verbo Fides, cap.1 § 12.

§. 2. INUTILIA SUNT ET AFFLIGUNT animum.

2 *Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Vidi cuncta, quæ fiunt ſub ſole, & ecce univerſa vanitas, & afflictio ſpiritus*, Eccle 1.1.14.

1. *Vanitas vanitatum*] deeſt, vaniſſima omnia. Vanum id dicitur, quod eſt inutile ad finem aliquem, ait Chryſoſt. quod habet nomen ſine re, ait Idem: Quod nec conſe tplenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti, ait Guilhelmus Pariſienſis: omnia igitur dicuntur vana, imò vanitas ipſa, quia omnia ſunt inutilia, nihil hic hominem beare poteſt, nihil animum ejus explere. *Vanitas* etiam hic ſignificat mutabilitatem, qua res omnes tendunt in vanum atque inſtabile eſſe, in interitum & nihil.

§. 3. CITISSIME TRANSEUNT.

1 *Generatio præterit & generatio advenit: terra autem in æternum ſtat*, Eccle.1.4.

Cumque me convertiſſem ad univerſa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus fruſtrà ſudaveram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole, Eccle.2.11.

2 *Mundus tranſit, & concupiſcentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, 3 manet in æternum*, 1 Joan.2.17.

Vide verbo Proſperitas.

1 *Generatio &c.*] .i. modo res una generatur, modò eadem corrumpitur nec ſemper permanet.

2. *Mundus tranſit &c.*] Ac proinde qui in mundo floret mundique ſectatur concupiſcentias, brevem, vanam & mox perituram ſectatur umbram.

3. *Manet in æternum*] Quia ejus merces eſt æterna.

§. 4. NIHIL IN EIS CONSTANS ET FIXUM, omnia mutationi obnoxia.

Vide Honor, Gloria, Proſperitas.

Omnia 1 tempus habent & ſuis ſpatiis tranſeunt univerſa ſub cælo, Tempus naſcendi, & tempus moriendi, tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum eſt Tempus flendi, 2 & tempus ridendi, Eccle.3.1.2.

Vide ſupra §. 2.

1. *Tempus habent*] .i. ſuum certum tempus præfinitum, quando & quanto ſint tempore, certamque durationis ſuæ periodum & menſuram.

2. *Tempus ridendi*] Q d. riſus inutilis eſt & vanus, nec te beare poteſt quia tranſit, eique ſuccedit fletus.

§. 5. MUNDO UTENDUM OBITER ET pertranſiendum.

Tempus breve eſt: reliquum eſt ut & qui habent uxores, 1 tanquam non habentes ſint: & 2 qui flent, 3 tamquam non flentes: & qui gaudent, 4 tamquam non gaudentes: & qui emunt tanquam non ementes, & qui poſſident, tanquam 5 non poſſidentes: Et qui utuntur hoc mundo, 6 tanquam non utantur: 7 præterit enim 8 figura hujus mundi, 1. Cor.7.29.30.31.

1. *Tanquam non habentes*] .i. non magnopere rei uxoriæ afficiantur.

2. *Qui flent*] Qui lugent ob adverſa.

3. *Tanquam non flentes*] Sed æquo animo ea ferant.

4. *Tanquam non gaudentes*] Non apponendo ibi cor ſuum.

5 *Non poſſidentes*] Scil. perpetuo, ſed tantum, quaſi uſufructuarii ad vitam, & ut res illas poſſideamus, ait Anſelmus, non ab iis poſſideamur.

6 *Tanquam non utantur*] Non inhærendo affectu rebus mundi, utendoque eis obiter & ob puram neceſſitatem.

7. *Præterit*] Vel ut alii ex Græco παράγει decipit.

8. *Figura*] Species & status mundi.

§. 6. MUNDI DESIDERIIS RENUNTIANDUM virtutique vivendum.

Vide V. Virtus, ex epist. ad Tit. 2. 12.

§. 7. PRÆMIUM EORUM QUI MUNDO renuntiarunt.

Vide Verbo Religiosus.

MVNERA.

Vide Donum.

§. 1. PRIMUM AGENDUM DE MUNERIBUS extra judicium.

Oportet meminisse verbi Domini JESV, *quoniam ipse dixit beatius est magis dare, quàm accipere.* Act. 20. 35.

Cum dederis ne improperes. Eccli. 41. 28.

De his vide fusius verbis Eleemosyna & Beneficium.

§. 2. DE MUNERIBUS AD CORRUMPENDUM judicium.

Vide Iudex Iniustitia &c. quibus addenda sequentia.

IMPIORUM EST EA LARGIRI, & accipere.

Munera 1 *de sinu* 2 *impius* 3 *accipit, ut pervertat* 4 *semitas judicii.* Prov. 17. 23.

De sinu] 1. secreto & latenter, quia cupit tegere suum peccatum.

2. *Impius*] v. g. Judex, advocatus aut testis.

3. *Accipit*) A dante illud. Potest etiam accipi sententia ista de accipiente munus è sinu suo ad dandum alteri.

4. *Semitas judicii*) Leges æquitatis & justitiæ.

§. 3. MUNERA CUR NON ACCIPIENDA.

1 *Victoriam &* 1 *honorem acquiret qui dat munera:* 3 *animam autem auferet accipientium.* Prov. 22. 9.

Xenia & dona excæcant oculos judicum, & 4 *quasi mutum in ore* 3 *avertit* 6 *correptiones eorum.* Eccli. 20. 31.

Nec accipies munera quæ etiam excæcant prudentes & subvertunt 7 *verba justorum.* Exod. 23. 8.

1. *Victoriam,* De adversariis licet injustam.

2. *Honorem*) Licet immeritum.

3. *Animam*) Animæ vitam & salutem ut quos cogat indigno honorem deferre, & contra æquitatem se tentam proferre.

4. *Quasi mutum in ore*] Quasi cum aliquis obmutescat.

5. *Avertit*] Impedit, sci. donum.

6. *Correptiones*] Justas increpationes, justa judicia & sententias corripientes reos.

7. *Verba*] Negotia, causas justas pervertunt.

§. 4. POENÆ EORUM QUI MUNERA accipiunt.

Maledictus qui accipit munera ut 1 *percutiat animam* 2 *sanguinis innocentis, & dicet omnis populus amen* Deut. 27. 25.

3 *Ignis devorabit tabernacula eorum, qui* 4 *munera libenter accipiunt* Iob. 15. 34.

1. *Percutiat animam*] Vitam auferat.

2. *Sanguinis*] i. hominis.

3. *Ignis &c.*] Ut consumat res malè partas, vel ignis i. flamma æternæ damnationis eos consumet.

§. 5. PRÆMIUM EORUM QUI EA non accipiunt.

Domine quis habitabit in 1 *tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & *munera* 2 *super innocentem non accepit* Qui fecit hæc, *non* 3 *movebitur in æternum.* ps. 14. 1.

Qui odit munera, 4 *vivet.* Prov. 15. 27.

1. *Tabernaculo tuo*] In cœlesti domo.

2. *Super innocentem*] Ob sententiam vel testimonium dicendum contra innocentes iniquo judicio opprimendos, sed contrà potius innocentum causam quoad potuit, tutatus est.

3. *Movebitur*] Nulla unquam vel in hac vel in futura vita abiicietur tempestate: immobilis quovis casu subsistet, mea nimirum protectione securus.

4. *Vivet*) Vita gratiæ & gloriæ, vivet etiam in hominum memoria.

MVRMVRATIO.

Vide Lingua. Correptio.

§. 1. QUÆ FIT CONTRA SUPERIOREM, redundat in Deum.

Nos quid sumus? nec contra nos est murmur vestrum; sed contra Dominum. Exod. 16. 8.

§. 2. MURMURATIONIS POENÆ.

Ignis. *Numer.* 11. v. 1. Lepra *ea* 12. 9. Igniti serpentes *c.* 21. 5. Exclusio ab ingressu in terram promissam. *Numer.* 14. 29.

Tumultus murmurationum 1 *non abscondetur.* Sap. 1. 10.

Vide etiam §. seq.

1. *Non abscondetur*] A Deo qui illas severè puniet.

§. 3. VETATUR MURMURATIO.

Custodite vos ergo à murmuratione, quæ 1 *nihil prodest, & à detractione parcite linguæ, quoniam sermo* 3 *obscurus* 4 *in vacuum non abit.* Sap. 1. 11.

Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab 5 *exterminatore.* 1. Cor. 10. 10.

Nolite 6 *murmurare in invicem.* Joan 6. 43.

1. *Nihil prodest*] Figura Miosis. i. quæ valde noxia est.

2. *Parcite linguæ*] Continete linguam.

3. *Obscurus*] In obscuro & clàm prolatus.

4. *in vacuum non abit*] Non erit à pœna vacuus: Iterum Miosis: indicat gravissimis suppliciis afficiendum.

5. *Exterminatore*] Scil. Angelo *vide numer.* 14. & 16.

6. *Murmurare in invicem*], i. inter vos: quasi non sim panis qui de cœlo descendi, quia verè sum. Glo.

§. ADDIT. IN EOS QUI MURMURANT quia à Deo puniuntur,

Vide V. Deus, cap. 12. §. 2. *num.* 11.

§. 4. CONSOLATIO EORUM de quibus murmur.

Quia & Moses passus est murmuratores ut patet ex citatis locis, & Christus Dominus Luc. 15. 8. Joan. 6. 41. &c 7. 12. & alias: & sæpissimè Apostoli.

MUSICA.

§. 1. EIUS LAUDES.

1 *Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio musicorum in convivio vini.* 2 *Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo, & moderato vino.* Eccli. 32. 7. 8.

1. *Gemmula &c.*] i. sicut se habet gemma aliqua seu carbunculus sit seu smaragdus in ornamento ex auro fabrefacto, ita se habet varia illa & jucunda congestio musicorum in convivio. *Comparatio* enim non sumitur pro similitudine, sed pro coagmentatione vocum quam comparant. i. simul parant simul congerunt musici. Sicut ergo ornatur v. g. annulus aureus, lapide pretioso aptè inserto, ita & musica ornatur convivium, eique aptè inseritur & conjungitur. Eundem habet sensum sequens similitudo.

2. *Sicut in &c.*] Sicut sigillum (ita enim sumitur signum, Græcè σφραγὶς) smaragdo insculptum se habet in opere aliquo fabricato ex auro, sic se habet *numerus* i. concentus musicorum in convivio ubi modestè bibitur.

§. 2. ATTENTE AUDIENDA.

Non impedias musicam. Eccli. 32. 5.

1 *Audi tacens, &* 2 *pro reverentia* 3 *accedet tibi bona gratia.* Eccli. 32. 9.

1. *Audi*] Sci. musicam, nè ei obstrepas garrula loquacitate.

2. *Pro reverentia*] pro honore musicis exhibito.

3. *Accedet bona gratia*] Gratus eris, prædicaberis humanus, urbanus & commodus.

MVTVVM.

Dividitur bifariam hæc tractatio, unam ejus partem sibi vendicat qui dat mutuum, alteram qui accipit.

§. DANDVM ESSE MVTVVM.

Qui petit a te da ei: & volenti mutuare a te, ne avertaris. Matt. 5. 42.

Si unus de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuæ in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit: non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuum, quo eum indigere perspexeris. Deut 15. 7. 8.

Qui facit misericordiam 2 *fœneratur proximo suo: & qui* 3 *prævalet manu, mandata servat.* Ec-

nerare proximo tuo in tempore neceſſitatis illius, & iterum 4 redde proximo in 5 tempore ſuo. Eccli.29.1 2.

1. *Ne avertaris.*) Scil. ab eo, i. ne detrectes dare mutuum.

2. *Fœneratur.*) .i. dat mutuum gratis: fœnerari enim aliquando ſumitur pro dare ad uſuram.

3. *Prævalet manu*] Qui ad largiendum eſt promptus, qui non eſt tenax, is enim non prævalet manu, ſed manum habet ad dandum infirmam: is benè ſibi conſulit, quia ſervat mandata.

4. *Redde.*) Tu ſcil. qui mutuum accepiſti.

5. *Tempore ſuo.*] Tempore conſtituto.

§. 2. De modo dandi mutuum, gratis nimirum.

Si mutuum dederitis his à quibus ſperatis recipere, quæ 1 gratia eſt vobis, nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, ut recipiant 2 æqualia. Verumtamen diligite inimicos veſtros: benefacite & mutuum date, 3 nihil inde ſperantes: & erit merces veſtra multa, & eritis filii altiſſimi, quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos. Luc.6 34. 35.

Vide Exod. 22.25.

1. *Gratia.*) Scil. habenda eſt. Vel quam gratiam faciris.

2. *Æqualia.*) Similia beneficia.

3. *Nihil inde ſperantes.*] Vide Verbo Inimicus.

§. 3. Mutuans non exprobret.

Gravia hæc homini habenti 1 ſenſum: 2 correptio domus, & improperium fœneratoris. Eccli.29 35.

1. *Senſum.*] Prudentiam.

2. *Correptio domus.*] Increpatio quam quis ſuſtinere cogitur propter domum in quam quis hoſpes recipitur, ex qua pro arbitrio Domini eſt egrediendum.

§. 4. Non urgeat.

Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quaſi 1 exactor, nec uſuris opprimes. Exod.22.25.

1. *Exactor.*] Hebr. uſuratius.

§. 5. Non statim repetat.

Hodie fœneratur quis & cras repetit: odibilis eſt homo hujuſmodi. Eccli.20.16.

§. 6. Quibus non dandum mutuum.

Noli 1 fœnerari homini 2 fortiori te: quòd ſi fœneraveris 3 quaſi perditum habe Eccli.8.15.

1. *Fœnerari.*) Mutuum dare.

2. *Fortiori te.*) Quia timendum ne ille ultrò non reddat mutuum, ut qui ſuæ confidat potentiæ, & præ arrogantia putet ſibi quodvis beneficium eſſe debitum. Item periculum ne mutuans non auſit repetere, aut id faciat magno ſo malo: provocando illum ad indignationem & injuriam pro accepto beneficio: Quod quam ſit hodie frequens, quotidiana docet experientia.

3. *Quaſi perditum habe*) Quia periculum eſt ne ille non reddat & ob alias cauſas dictas numero præcedente.

§. 7. Quam miser is qui mutuum accipit.

Dives pauperibus 1 imperat: & qui accipit mutuum, 2 ſervus eſt fœneratori Prov.22.7.

1. *Imperat.*] Quia per divitias, honores & imperium ſibi vendicat.

2. *Servus eſt.*) Qui ratione accepti beneficii eſt ei ſubjectus quaſi ſervus, eique cogitur morem gerere. Implicitè exercet ad laborem quibus divitiæ parantur ne hæc ſervitus incurratur.

§. 8. Reddendum esse mutuum ſtatuto tempore.

1 Confirma verbum, & fideliter age cum illo, & in omni tempore invenies, quod tibi neceſſarium eſt. Eccli.29 3.

1. *Confirma verbum.*] Scilicet promiſſionis tuæ quo te obligaſti ad reddendum certo tempore mutuum, illud confirma reipſa, præſtando promiſſum.

§. 9. Quam varie peccent in dantem mutuum, qui illud acceperunt.

Multi quaſi 1 inventionem æſtimaverunt fœnus & præſtiterunt 2 moleſtiam his qui ſe adjuverunt. Donec accipiant oſculantur manus dantis, & in promiſſionibus humiliant vocem ſuam: & in tempore redditionis poſtulabit tempus, & loquetur verba taedii & murmurationum, & 3 tempus cauſabitur: ſi autem potuerit reddere, 4 adverſabitur, 5 ſolidi vix reddet dimidium, 6 & computabit illud quaſi inventionem. 7 Sin autem, fraudabit illum pecunia ſua & poſſidebit illum ini-

inimicum 8 gratis. Et convitia & maledicta reddet illi, & pro honore, & beneficio reddet illi contumeliam. Multi 9 non causa nequitiæ non fœnerati sunt, sed fraudari 10 gratis timuerunt. Eccli. 29. 4. 5. 6. 7 8. 9 10.

1. *Inventionem.*] Rem inventam, ita ut de mutuo reddendo non cogitent, sicut de re inventa reddenda homines vix cogitant.

2 *Molestiam.*] Dum coguntur repetere debitum, & anxiè expectare, aut etiam litibus extorquere.

3. *Tempus causabitur.*) Solutionis dilationem non in suam negligentiam rejiciet, at in temporis sterilitatem, aut aliquam aliam incommoditatem.

4. *Adversabitur.*) Erit contrarius creditori suo debitum reposcenti.

5 *Solidè vix reddet dimidium.*] .i. solidæ seu integræ summæ ei creditæ vix dabit dimidium.

6. *Et computabit, &c.*].i. hoc ipsum quod reddet non reputabit velut debitum, sed velut si creditor illud fortuitò perdidisset, dicens aut sic se gerens quasi creditori iniquum se reputare debeat, aut gratiam habere suo debitori, quod vel dimidium ei reddiderit.

7. *Si autem*) Sup. solvendo non sit.

8. *Gratis.*) Sine culpa & merito suo habebit inimicum quem ante habebat amicum.

9 *Non causa nequitiæ.*] Non ex immisericordia.

19. *Gratis.*] Sine sua culpa & merito.

§. 10. Ob hæc tamen et similia non negandum mutuum pauperi.

3 *Verumtamen 2 super humilem animo fortior esto, & 3 pro eleemosyna 4 non trahas illum propter 5 mandatum 6 assume pauperem: & propter inopiam ejus 7 ne dimittas eum vacuum, 8 perde pecuniam propter fratrem & amicum tuum: & non abscondas illam sub lapide 9 in perditionem. Pone thesaurum tuum 10 in præceptis altissimi, & proderit tibi magis quam aurum.* Eccli. 29. 11, 12 13. 14.

1. *Verumtamen.*] .i. non obstantibus his quæ dicta sunt superiore paragrapho.

2. *Super humilem* &c.) .i. erga eum qui verè humilis seu pauper est, & qui ex animo humiliter ac demissè loquitur, si non possit statuto reddere tempore, ne te geras ô quisquis es creditor, impatienter, cum objurgando, & rigidè debitum exigendo, sed animo tuo impera, vel ei debitum condonando, vel tempus solutionis dando.

3. *Pro eleemosyna.*] Quam petit sibi fieri per mutuum aut donationem.

4. *Non trahas illum.*) .i. non protrahas, nè facem expectare.

5. *Mandatum.*] Præcepit enim Deus subveniendum pauperi.

6. *Assume.*] In tuam curam & tutelam. Nè eum abjicias.

6. *Nè dimittas vacuum.*) Sed da ei aut mutuum, aut donum.

8. *Perde.*) Non quod perdita sit (ampla enim erit beneficentiæ merces,) sed licet esset perdenda sine spe recuperandi illam, id propter proximum quem tanquam fratrem & amicum habere debemus fieri deberet.

9. *In perditionem.*] Licet enim ibi putentur conservari opes, tamen verè perditioni exponuntur, seu ob rubiginem quam contrahunt, seu quod ibi repositæ veniunt in oblivionem hominum, seu quod ibi nullum affectunt fructum nec possessori nec aliis, ita ut pereat earum usus ad quem sunt institutæ. Adde hujusmodi abiconsionem, hominibus perditionem & damnationem afferre.

10. *In præceptis.*) .i. juxta præcepta, i. dispone, colloca thesaurum tuum, opes tuas juxta id quod exigit à te Deus, non juxta stultum consilium hominum qui suadent abscondi pecuniam sub lapide.

NEGLIGENTIA.

V. Diligentia. Otium. Acedia.

Va qui facit opus Domini fraudulenter, Hier. 48. 10

Ubi vetus 70 habet negligenter.

Vide etiam Verbum sequens §. 1.

NEGOTIATIO, NEGOTIATORES.

Vide Fraus, Furtum. Mensura. Injustitia.

§. 1. Negotiatio periculosa est saluti animæ.

1 *Duæ species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt, difficilè exuitur negotians à negligentia: & non justificabitur caupo à peccatis labiorum.* Eccli. 26, 28.

1. Duo

1. *Duæ ſpecies.*] Hujus explicationem Vide V. Caupo.

§. 2. In ea facile peccatur emptione & venditione.

3 *Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur,*
2 *ſic & inter medium venditionis, & emptionis angustiabitur peccatum.* Eccl. 27. 2.

1. *Sicut in medio, &c.*] .i. ſicut in medio lapidum ſibi conjunctorum palus ſic figitur ut extrahi nequeat, dum ab omni parte lapidibus ſibi fixè adhærentibus premitur.

2. *Sic & inter, &c.*] .i. ita inter emptionem & venditionem ſic peccatum premitur, ut agi fieri pollit quin inter illas concludatur, dum & emptor ab una parte ſtudet fallere & vili emere, & venditor item ab altera, ut carius vendat.

§. 3. Damnatur multitudo negotiationum pœna addita.

Plures feciſti negotiationes tuas quam ſtellæ ſint cæli:
1 *bruchus expanſus eſt, & avolavit.* Nahum. 3. 16.

1. *Bruchus, &c.*) .i. divitiæ quas tot negotiationibus acquiſiviſti erunt ut bruchus qui terram tegit multitudine, ſed citò avolat, & nullus poſtea apparet.

§. Add. In mercatores qui merces ſuas adulterant & corrumpunt.

1 *Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam, vinum tuum* 2 *mixtum eſt aqua.*

1. *Argentum, &c.*] .i. nihil apud te ſincerum eſt, nihil ſimplex à fraude & dolo, nam argentum tuum ignobili adulteratum metallo adeò vile eſt, ut non tam argentum quàm vilis ſcoria dici debeat.

2. *Mixtum aqua.*) Ita ut ſolum nomen vini non ejus virtutem retineat, *Vide Sanchiz.*

§. 4. Maledicitur qui ſuas merces non vendit dum neceſſe eſt.

Qui abſcondit 1 *frumenta* 2 *maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentium.* Prov. 11. 26.

1 *Frumenta.*] Per frumenta, intellige res omnes victui & uſibus hominum neceſſarias.

2. *Maledicetur in populis.*] Nec parui facienda vulgi pauperis maledictio & imprecatio, Deus enim eam audit *v. Eccli.* 4. unde tal.um agri ſterilescunt aut malè pereunt eorum opes, aut alio modo puniuntur à Deo.

§. 5. Ementium proprium est vituperare merces.

Malum eſt, malum eſt 1 *dicit omnis emtor: & cum receſſerit, tunc* 2 *gloriabitur.* Prov. 20 14.

1. *Dicit.*] Ut ſcil. viliori emat pretio, modo hoc, modo illud reprehendit in merce quam vult emere.

2. *Gloriabitur.*] Se tam vili emiſſe, laudatque merccm quam prius vituperaverat.

NOBILITAS. NOBILIS.

§. 1. Vera nobilitas, est Dei amicitia.

1 *Generoſitatem* 2 *illius* 3 *glorificat, 4 contubernium habens Dei, ſed & omnium Dominus dilexit illam.* cap. 8. 3.

1. *Generoſitatem.*) .i. Nobilitatem.

2. *Illius.*] Sci. ſapientiæ.

3. *Glorificat.*] Hoc unum illuſtrat atque gloriosam facit.

4. *Contubernium habens Dei &c.*].i. Quod habeat convictum cum Deo, quod ei ſit familiaris & ab eo diligatur.

§ 2. Quam parvi eam faciat Deus.

Numquid non ut ſibi &c.] Vide V. Peccator, cap. 4. §. 5. *Ames.* 9. 7.

Videte 1 *vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* 1. Cor. 1. 26.
Ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & 2 *ea, quæ non ſunt, ut* 3 *ea quæ ſunt deſtrueret: ut* 4 *non glorietur* 5 *omnis caro in conſpectu ejus.* 1. Cor. 1. 28, 29.

1. *Vocationem.*) Videte qui & quales vocati ſint ad fidem.

2. *Ea quæ non ſunt*] Quæ pro nihilo habentur, quæ abjiciuntur.

3. *Ea quæ ſunt.*) Ea quæ habentur in prerio.

4. *Non glorietur.*] Se vocatum ob nobilitatem, ſapientiam &c. ſed tantum ex mera Dei gratia.

5. *Omnis caro.*] .i. nullus homo.

§. 3. In nobiles qui malunt egere quam laborare, tuamque jactant nobilitatem.

1 *Melior eſt pauper &* 2 *ſufficiens ſibi, quam* 3 *glorioſus, &* 4 *indigens pane.* Prov. 12. 9.

Nolo

Noli 5 *extollere te* 6 *in faciendo opere tuo, & noli* 7 *cunctari in* 8 *tempore angustiæ* 9 *Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane.* 10 *Fili in mansuetudine serva animam tuam, & da illi honorem secundum meritum suum. Peccantem in animam suam quis justificabit? & quis honorificabit eum honorantem animam suam?*

Quam fiat homo vilis & ignobilis dum peccat. V. Peccatum.

1. *Melior.*] Majori laude dignus.

2. *Sufficiens sibi.*] Qui sibi necessaria labore manuum parat.

3. *Gloriosus.*] Qui se jactat ob nobilitatem.

4 *Indigens pane.*] Sub quo res omnes necessarias intellige. Vide Iansenium contra nobiles hujus sæculi.

5. *Extollere te.*] Ne putes te esse nimis magnum aut nobilem.

6. *In faciendo opere tuo.*] .i. Cum tibi necessitas incumbit faciendi opus tuum, sic ut te indignum censeas, operari aut laborare.

7 *Cunctari.*] Pigrescere, detrectare laborem, afferendo rationes quibus te excuses, dicendo hoc dedecere tuos natales, tuum nomen & locum quem tenes inter tuos: allegando servorum esse laborare.

8 *Tempore angustiæ.*) Cum premetis inopia.

9. *Melior est.*] Vide hic numero 1.

10. *Fili, &c.*] Vide verbo labor.

NUNCIUS.

§. 1. Quam gratus bonus et fidelis nuncius.

1 *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum: animam ipsius requiescere facit.* Prov. 25. 13 25.

1. *Sicut frigus.*] Vide V. Diligentia.

§. 2. Quam noxius et molestus nuncius piger.

1 *Sicut acetum dentibus, & 2 fumus oculis, 3 sic piger his, 4 qui miserunt eum.* Prov. 10. 26.

1. *Sicut acetum dentibus.*] Supp. nocet, quia eos stupefacit, ineptosque reddit ad benè masticandum.

2. *Fumus oculis.* Quos hebetat & pungit.

3. *Sic piger.*) Sup. molestus & noxius est.

4. *Qui miserunt illum.*] Quia causam sibi commissam malè curat.

§. 3. Idem de Imprudente.

1 *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum.* Prov. 26. 6.

1. *Claudus.*] Vide V. Imprudentia.

§. 4. Quid interest inter bonum & malum nuncium.

1 *Nuncius impii* 2 *cadet in malum; legatus autem* 3 *fidelis,* 4 *sanitas.* Prov. 13. 17.

1. *Nuncius impii.*) Qui impio alicui ad malum obsequitur, & ob id dolis utitur & mendaciis ad decipiendum.

2. *Cadet in malum.*] Quod aliis dolosè parat, sibique & mittenti dedecus afferet, frustratus honore qui legatis bonis accidere solet.

3. *Fidelis.*) Qui bona fide obit negotia domini sui.

4 *Sanitas.*) i. Salutaris est & sibi & mittenti, & ad quos mittitur.

OBEDIENTIA.

Vide Lex. Parentes. Princeps. Rex. Superior.

Primum agetur de obedientia; tum de inobedientia.

CAPUT. I.

De Obedientia.

§. 1. Obedientiæ typos varios habes *tomo* 2. §. 1.

§. 2. Obedientia propria est justorum.

Mens justi meditabitur obedientiam: os impiorum 1 *redundat malis.* Prov. 15. 28.

1. *Redundat malis.*) Quia non solum non meditatur obedire, at monentibus & superioribus resistit, obstrepit & obmurmurat.

§. 3. Et Sapientum.

3 *Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram.* Matth. 7. 24. 25.

1. *Omnis qui.*] Vide verbo Justus cap. 1. §. 2. num. 5.

1. *Duæ ſpecies.*] Hujus explicationem Vide V. Caupo.

§. 2. In ea facile peccatur emptione & venditione.

1 *Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur,* 2 *ſic & inter medium venditionis, & emptionis anguſtiabitur peccatum.* Eccli. 27. 2.

1. *Sicut in medio, &c.*] .i. ſicut in medio lapidum ſibi conjunctorum palus ſic figitur ut extrahi nequeat, dum ab omni parte lapidibus ſibi fixè adhærentibus premitur.

2. *Sic & inter, &c.*] .i. ita inter emptionem & venditionem ſic peccatum premitur, ut ægrè fieri poſſit quin inter illas concludatur, dum & emptor ab una parte ſtudet fallere & vili emere, & venditor item ab altera, ut carius vendat.

§. 3. Damnatur multitudo negotiationum pœna addita.

Plures feciſti negotiationes tuæ quam ſtellæ ſint cœli: 1 *bruchus expanſus eſt, & avolavit.* Nahum. 3. 16.

1. *Bruchus, &c.*) .i. divitiæ quas tot negotiationibus acquiſiviſti erunt ut bruchus qui terram tegit multitudine, ſed citò avolat, & nullus poſtea apparet.

§. Add. In mercatores qui merces ſuas adulterant & corrumpunt.

1 *Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam, vinum tuum* 2 *mixtum eſt aqua.*

1. *Argentum, &c.*] .i. nihil apud te ſincerum eſt, nihil ſimplex à fraude & dolo, nam argentum tuum ignobili adulteratum metallo adeò vile eſt, ut non tam argentum quàm vilis ſcoria dici debeat.

2. *Mixtum aqua.*) Ita ut ſolum nomen vini non ejus virtutem retineat, *Vide Sanchez.*

§. 4. Maledicitur qui ſuas merces non vendit dum neceſſe eſt.

Qui abſcondit 1 *frumenta* 2 *maledicetur in populis: benedictio autem ſuper caput vendentium.* Prov. 11. 26.

1 *Frumenta.*]Per frumenta, intellige res omnes victui & uſibus hominum neceſſarias.

2. *Maledicetur in populis.*] Nec parui facienda vulgi pauperis maledictio & imprecatio, Deus enim eam audit *v. Eccli.* 4. unde talium agri ſteriliſcunt aut malè pereunt eorum opes, aut alio modo puniuntur à Deo.

§. 5. Mentium proprium eſt vituperare merces.

Malum eſt, malum eſt 1 *dicit omnis emptor; & cum receſſerit, tunc* 2 *gloriabitur.* Prov. 20 14.

1. *Dicit.*] Ut ſcil. vilioti emat pretio modo hoc, modo illud reprehendit in merce quam vult emere.

2. *Gloriabitur.*] Se tam vili emiſſe, laudatque mercem quam prius vituperavetat.

NOBILITAS. NOBILIS.

§. 1. Vera nobilitas, eſt Dei amicitia.

1 *Generoſitatem* 2 *illius* 3 *glorificat,* 4 *contubernium habens Dei, ſed & omnium Dominus dilexit illam.* cap. 8. 3.

1. *Generoſitatem.*) .i. Nobilitatem.

2. *Illius.*] Scl. ſapientiæ.

3. *Glorificat.*] Hoc unum illuſtrat atque gloriosam facit.

4. *Contubernium habens Dei &c.*].i. Quod habeat convictum cum Deo, quod ei ſit familiaris & ab eo diligatur.

§ 2. Quam parvi eam faciat Deus.

Numquid non ut filii &c.] Vide V. Peccator, cap. 4. §. 5. *Amos.* 9. 7.

Videte 1 *vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* 1. Cor. 1. 26.

Ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & 2 *ea, quæ non ſunt, ut* 3 *ea quæ ſunt deſtrueret: ut* 4 *non glorietur* 5 *omnis caro in conſpectu ejus.* 1. Cor. 1. 28, 29.

1. *Vocationem.*) Videte qui & quales vocati ſint ad fidem.

2. *Ea quæ non ſunt*] Quæ pro nihilo habentur, quæ abjiciuntur.

3. *Ea quæ ſunt.*) Ea quæ habentur in pretio.

4. *Non glorietur.*] Se vocatum ob nobilitatem, ſapientiam &c. ſed tantum ex mera Dei gratia.

5. *Omnis caro.*] .i. nullus homo.

§. 3. In nobiles qui malunt egere quam laborare, iuamque jactant nobilitatem.

1 *Melior eſt pauper &* 2 *ſufficiens ſibi, quam* 3 *glorioſus,* & 4 *indigens pane.* Prov. 12. 9.

Noli

Noli exextollere te 6 in faciendo opere tuo, & noli 7 cunctari in 8 tempore angustiæ 9 Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane. 10 Fili in mansuetudine serva animam tuam, & da illi honorem secundum meritum suum. Peccantem in animam suam quis justificabit? & quis honorificabit exonerantem animam suam?

Quam fiat homo vilis & ignobilis dum peccat. V. Peccatum.

1. *Melior.*] Majori laude dignus.

2. *Sufficiens sibi.*] Qui sibi necessaria labore manuum parat.

3. *Gloriosus.*] Qui se jactat ob nobilitatem.

4. *Indigens pane.*] Sub quo res omnes necessarias intellige. Vide sanctionium contra nobiles hujus sæculi.

5. *Extollere te.*] Ne putes te esse nimis magnum aut nobilem.

6. *In faciendo opere tuo.*] .i. Cum tibi necessitas incumbit faciendi opus tuum, sic ut te indignum censeas, operari aut laborare.

7 *Cunctari.*] Pigrescere, detrectare laborem, afferendo rationes quibus te excuses, dicendo hoc dedecere tuos natales, tuum nomen & locum quem tenes inter tuos: allegando servatum esse laborare.

8 *Tempore angustiæ.*) Cum premeris inopia.

9. *Melior est.*] Vide hic numero 1.

10. *Fili, &c.*] Vide verbo labor.

NUNCIUS.

§. 1. Quam gratus bonus et fidelis nuncius.

1 *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit eum: animam ipsius requiescere faciet.* Prov. 25. 13 25.

1. *Sicut frigus.*] Vide V. Diligentia.

§. 2. Quam noxius et molestus nuncius piger.

1 *Sicut acetum dentibus, & 2 fumus oculis, 3 sic piger his, 4 qui miserunt eum.* Prov. 10. 26.

1. *Sicut acetum dentibus.*] Supp. nocet, quia eos stupefacit, ineptosque reddit ad benè masticandum.

2. *Fumus oculis.* Quos hebetat & pungit.

3. *Sic piger.*) Sup. molestus & noxius est.

4. *Qui miserunt illum.*] Quia causam sibi commissam malè curat.

§. 3. Idem de Imprudente.

1 *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum.* Prov. 26. 6.

1. *Claudus.*] Vide V. Imprudentia.

§. 4. Quid interest inter bonum & malum nuncium.

1 *Nuncius impii 2 cadet in malum: legatus autem 3 fidelis, 4 sanitas.* Prov. 13. 17.

1. *Nuncius impii.*) Qui impio alicui ad malum obsequitur, & ob id dolis utitur & mendaciis ad decipiendum.

2. *Cadet in malum.*] Quod aliis dolosè parat, sibique & mittenti dedecus afferet, frustratus honore qui legatis bonis accidere solet.

3. *Fidelis.*) Qui bona fide obit negotia domini sui.

4. *Sanitas.*] i. Salutaris est & sibi & mittenti, & ad quos mittitur.

OBEDIENTIA.

Vide Lex. Parentes. Princeps. Rex. Superior.

Primum agetur de obedientia; tum de inobedientia.

CAPUT. I.

De Obedientia.

§. 1. Obedientiæ typos varios habes *tome* 2. §. 1.

§. 2. Obedientia propria est justorum.

Mens justi meditabitur obedientiam: os impiorum 1. *redundat malis.* Prov. 15. 28.

1. *Redundat malis.*) Quia non solum non meditatur obedire, at monentibus & superioribus resistit, obstrepit & obmurmurat.

§. 3. Et Sapientum.

1 *Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram.* Matth. 7. 24. 25.

1. *Omnis qui.*] Vide verbo luctus cap. 1. §. 2. num. 5.

§. 4. Quibus obediendum. Primùm Deo.

Si justum est in conspectu Dei *vos potiùs audire quàm Deum, judicate; non enim possumus quæ vidimus & audivimus non loqui.* Act. 4. 19.

Obedire oportet Deo *magis quàm hominibus.* Act. 5. 29.

Subjicimini Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis. Iac. 4. 7.

Hic est filius meus dilectus in quo mihi benè complacui: ipsum audite. Matt. 17. 5.

§. 5. Docent nos ipsi cæli, astra et elementa obediendum Deo.

1 *Ornavit in æternum opera illorum, 2 nec esurierunt, nec laboraverunt, & non destiterunt ab operibus suis. 3 Unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in æternum. 4 Non sis incredibilis verbo illius.* Eccli. 16 27. 28. 29.

5 *Fundasti terram, 6 & permanet: 7 Ordinatione tua 8 perseverat dies: quoniam omnia serviunt tibi.* Ps. 118. 90 91.

Ipse 9 dixit & facta sunt: ipse 10 mandavit & creata sunt. 11 Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi: 12 præceptum posuit, & 13 non præteribit. Ps. 148. 5 6.

1. *Ornavit, &c.*] .i. Cum Deus primas mundi partes cælestes constituisset, ornavit perpetuo ornatu earum operationes, eas enim stabiles esse fecit & indefatigabiles. ut sequitur:

2. *Nec esurierunt, &c.*] Loquitur de cælis & astris tanquam de exercitibus, atque ita vocantur sæpe in scriptura: orbes igitur cælestes, & Sol, Luna &c. tanquam Dei milites opus ab eo sibi injunctum assiduè perficiunt, nec patiuntur aliquam egestatem aut fatigationem ita ut præ iis desistant à suis operibus, ex jussu Dei tanquam summi Imperatoris peragendis.

3. *Unusquisque &c.*] .i. Licet sit in orbibus cælestibus & stellis tanta multitudo, tantaque motuum & officiorum varietas, tamen horum Dei militum nullus unquam alii molestus fuit, nullus alium attrivit aut pressit, ut sit in magno militum numero, sed quilibet eorum constanter officium suum facit, nec unquam prætergreditur Dei ordinationem.

4 *Non sis incredibilis.*] .i. inobediens. q.d. cum videas corpora cælestia licet ratione destituta Deo obedire, multò magis tuum est divinæ voluntati & mandatis obsequi.

5 *Fundasti terram.*] Immobilem scil.

6. *Et permanes.*) Immobilis ut tuæ voluntati obediat.

7. *Ordinatione tua.*] Qua ordinasti ut moveretur semper, & semper alibi diem efficeret. Sol

8. *Perseverat dies.*] Quia Sol tibi semper obtemperat.

9. *Dixit.*) .i. Imperavit rebus ut essent & statim obedierunt. Dixit, fiat lux, & facta est lux. Gen. 1.

10. *Mandavit.*] Præcepit rei non existenti ut esset, & mox obediens cæpit existere quæ antea non erat.

11. *Statuit ea &c*] .i. constituit ut ea maneant non ad morem inferiorum corporum quæ oriuntur & occidunt, sed semper.

12. *Præceptum posuit.*] Soli & Lunæ ut circumeundo & illuminando serviant homini.

13. *Non præteribit.*] Hoc præceptum non erit irritum. Ita Hilarius.

§. 6. Obediendum item Prælatis & cui?

Obedite præpositis vestris, & subjacete eis: ipsi enim 1 pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut 2 cum gaudio hoc faciant, & non gementes? 3 hoc enim non expedit vobis. Heb. 13. 17.

Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis servate, & facite: secundum opera vero eorum, nolite facere: Dicunt enim & non faciunt. Matth. 23. 2. 3.

Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. Luc. 10. 16.

Vide V. Angelus §. 8.

1 *Pervigilant.*) Semper & attentissimè vigilant.

2. *Cum gaudio hoc faciant*] .i. Tantum impositum onus ferant.

3. *Hoc.*] .i. Ut illorum onus per se alioqui gravissimum vestra inobedientia amplius aggravetis.

§. 7. Obediendum principibus & potestati civili.

1 *Omnis anima 2 potestatibus sublimioribus subdita sit: 3 non est enim potestas nisi à Deo; quæ autem sunt*

sunt à Deo, 4 *ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt ipsi sibi* 5 *damnationem acquirunt; nam principes* 6 *non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? bonum fac: &* 7 *habebis laudem ex illa.* 8 *Ideò* 9 *necessitate subditi estote non solum* 10 *propter iram, sed etiam propter* 11 *conscientiam.* Rom. 13. 1. 2. 3 5.

Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse. 12 *dicto obedire, ad* 13 *omne opus bonum paratos esse.* Ad Titum 3. 1.

Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deũ: sive regi quasi præcellenti: sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum; Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientibus obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam: 14 *quasi liberi, &* 15 *non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed* 16 *sicut servi Dei. Omnes honorate:* 17 *fraternitatem diligite: Deum timete: regem honorificate* 1 Pet. 2. 13. 14. 15. 16. 17.

1. *Omnis anima.*] Omnis homo.

2 *Potestatibus.*] Magistratibus.

3 *Non est potestas* &c.] Principatus & magistratus etiam gentilium à Deo conditi sunt, ejusque divina ordinatione & dispositione.

4. *Ordinata sunt*) Scil. ut etiam si domini sint gentiles, per eam potestatem homines à multis peccatis retrahantur, justitiam exerceant, sibi mutuò non noceant, & cætera servent quibus Reip. pax & salus continetur.

5. *Damnationem.*) Tum à Deo, tum à potestate civili.

6. *Non sunt timori,* &c.) Nec sunt terrori, nec pœnam infligunt benè agentibus.

8. *Habebis laudem.*] Quia tibi benè viventi, princeps erit minister Dei in magnam tui utilitatem: Quia obedientiæ tuæ honestarumque actionum præmia recipies.

8. *Ideo.*) Quoniam minister est à Deo constitutus.

9. *Necessitate subditi.*], i. Necessarium est omnino ut potestatibus sitis subditi.

10 *Propter iram*) Ad declinanda supplicia.

11. *Conscientiam.*) Ne illa rea fiat inobedientiæ coram Deo.

12. *Dicto obedire*) Non minis, at simplici dicto, ne oporteat eos violentia cogi.

13. *Omne opus bonum.*] Quod jusserint principes, si cuim malum, non licet obedire.

14. *Quasi liberi.*) q. d. Sic in omnibus vos geratis quasi vera & spirituali libertate existentes liberi.

15. *Non quasi* &c.) Neque sub prætextu libertatis evangelicæ recusetis obedire dominis aut spiritualibus aut temporalibus,

16. *Sicut servi Dei.*] Cujus servitus, neminem eximit ab obedientia & subjectione superiorum.

17. *Fraternitatem.*) Fraternam caritatem.

§. 8. A SERVIS OBEDIENTIA PRÆSTANDA dominis suis, licet sint difficiles.

Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam dyscolis. 1. Petr. 2 18.

Servi obedite dominis 1 *carnalibus* 2 *cum timore & tremore,* 3 *in simplicitate cordis vestri,* 4 *sicut Christo: non* 5 *ad oculum servientes, quasi* 6 *hominibus placentes sed ut servi Christi* 7 *facientes voluntatem Dei ex animo cum* 8 *bona voluntate servientes, sicut Domino, & non hominibus: scientes quoniam unusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, sive servus, sive liber.* Ephes. 6. 5. 6. 7. 8.

Eadem ferè repetuntur ad Coloss. 3. 22. 23. 24.

1. *Carnalibus.*] Temporalibus.

2. *Cum timore,* &c.] Cum attentissima reverentia ut servos decet.

3. *In simplicitate.*) Sine ullo dolo, hypocrisi aut fraude.

4. *Sicut Christo.*) Servientes in homine.

5. *Ad oculum.*] Ad exteriorem tantum speciem, ipsis videntibus & præsentibus.

6. *Hominibus placentes.*] Hominum favorem & gratiam studentes acquirere.

7. *Facientes voluntatem Dei.*) .i. Dominorum temporalium justa, tanquam Dei voluntatem.

8. *Bona voluntate.*).i. prompta.

§. 9. OBEDIENS CREDAT SUPERIORUM suorum mandata, esse oracula.

1 *Divinatio in labiis regis, a in judicio non errabit os ejus.* Prov. 16. 10.

1. *Divinatio.*) .i. Velut quid divinum, velut cæleste oraculum habendum est quod rex seu quivis superior præscribit, quia singulariter Deus adest iis, quare iis à subditis obedientia præstanda, atque eorum justis benigna interpretatio adhibenda.

2. *In judicio*] Hoc dicit quia olim reges exercebant etiam officium judicum.

§. 10. Alter alteri se obediat ex charitate.

Animas vestras 1 *castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore* 2 *simplici, ex corde invicem diligite attentius*, 1. Petr. 1. 22.

Vide etiam 1. Petri c. 2. 13 supra §. 7.

1. *Castificantes &c.*] .i. Purificantes ab omni malitia & amaritudine per obedientiam charitatis fraternæ.

2. *Simplici*] Non ficto, at vero & reali.

§. Add. Quomodo obediendum sine mora.

Vide Angelum §. 2 & hic passim.

Populus quem 1 *non cognovi, servivit mihi*, 2 *in auditu auris obedivit mihi*, Ps. 17. 45.

1. *Non cognovi*] Non enim cognovit Christus gentiles præsentia corporali.

2. *In auditu auris*] .i. Ad solam famam nominis mei, seu ad primum auditum & signum voluntatis meæ.

§. 11. Obedientiæ effecta.

Vir obediens 1 *loquetur victoriam*, Prov. 21. 28.

2 *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, &* 3 *in uno crine colli tui*, Cant. 4. 9.

1. *Loquitur victoriam*] Narrabit quomodo hostes suos superavit, innatam superbiam, tentationes dæmonis &c. *Vide Greg. 35. Moral. c. 2.*

2. *Vulnerasti*] Vide V. Intentio.

3. *In uno crine*] .i. Pauculis crinibus forte è vittæ dependentibus, vel ut alii vertunt: In una torque, vel in uno monili colli tui. Per unum autem crinem sive torquem intelligit obedientiam quæ sicut capillus pulcherrimus aut sicut torques aureus collum sponsæ exornat.

§. 12. Dignitas: Præfertur enim sacrificiis.

Multo melior est obedientia, quàm 1 *stultorum victimæ, qui* 2 *nesciunt quid faciunt mali*, Eccle. 4. 17.

Numquid vult Dominus holocausta, & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini? 3 melior est enim obedientia quàm victimæ: & 4 auscultare magis quàm offerre adipem arietum, 1. Reg. 15. 22.

1 *Misericordiam volui & non sacrificium, & scientiam Dei plusquam holocausta*, Osee 6. 6.

Vide supra §. 1. ex Psal. 39.

1. *Stultorum victima*] Qui putant Deum sic placari, licet interim ejus legi non obediant.

2. *Nesciunt &c.*] Qui nesciunt discernere inter bonum & malum. Vel hoc ipsum, aut Hieron. ignorant esse malum, velle emendare quod fecerint non quidem obedientia, sed victimis: præsumendo se per solas victimas justificari, ait Cajetan. Et quia malè offerendo carent eorum zelus discretionis judicio, ait Olympiodorus: & putant se in ea re bene facere, ait Carthusianus.

3 *Melior est &c.*] Quia ut Greg. 35. mor. cap. 10. per victimas aliena caro, per obedientiam verò voluntas propria mactatur.

4. *Auscultare*] Obedire.

5. *Misericordiam*] Vide V. Misericordia §. 3.

§. 13. Obedientiæ præmia & fructus.

1 *Qui me audierit, 2 absque terrore requiescet, &* 3 *abundantia perfruetur, timore malorum sublato*, Prov. 1. 33.

Vide cap. 3. Proverb. à vers. 21. supra verbo Lex cap. 1. §. 12.

4 *Audite audientes me & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra: inclinate aurem vestram, & venite ad me: audite & vivet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles*, Isa. 55. 2. 3.

Vide ejusdem cap. 58. à versu 8. citatum verbo Eleemosyna.

1. *Qui audierit*] Qui obedierit.

2. *Absque terrore*] Seu hostium visibilium seu invisibilium, seu malorum præsentium seu futurorum.

3. *Abundantia*] Quia justi omnia se in Deo habere profitentur.

4. *Audite*] Vide V. Lex cap. 1. §. 12. numero 24.

CAPUT II.

De inobedientia.

§. 1. EST SIMILIS MAGIÆ ET IDOLOLATRIÆ: ejusque pœna.

Quasi peccatum 1 *ariolandi est,* 2 *repugnare: & quasi* 3 *scelus idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo ergo quod abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus ne sis rex,* 1 Reg. 15. 23.

1. *Ariolandi*] Divinandi, conjectandi, consulto dæmone, quod est gravissimum peccatum contra primum præceptum.

2. *Repugnare*] Deo scilicet.

3 *Scelus idolatriæ*] Inobediens (inquit Gregor.) proposüi sui figmentum, in corde suo quasi idolum adorat.

§. 2. INOBEDIENS DEUM CONTEMNIT.

Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te abjecerunt, sed me ne regnem super eos, 1. Reg. 8. 7.

Qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui etiam 1 *dedit spiritum suum sanctum in nobis.* 1, ad Thess. 4. 8.

Vide supra capite 1. §. 6. ex Luc. 10. 16.

1. *Dedit spiritum*] .i. Deus non solum hæc præcepta dedit, sed etiam spiritum gratiæ suæ quo ea servaremus.

§. 3. GRAVE EST CRIMEN NON OBEDIRE superioribus.

Verumtamen 1 *unusquisque non judicet, & non arguatur vir: populus enim tuus,* 2 *sicut hi, qui contradicunt sacerdoti.* Osee 4. 4.

1. *Unusquisque &c.*) .i. Nemo hunc populum reprehendat, nihil enim proficiet.

2. *Sicut hi qui &c.*) Impudentiam habet & malitiam eorum qui magistris, superioribus & sacerdotibus contradicunt. Unde patet paragraphus quia flagitiosissimam gentem comparat inobedientibus.

§. 4. POENÆ IORUM QUI DEO NON obediunt.

Quia vocavi & renuisti: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexisti omne consilium meum, & increpationes meas neglexisti. 1 *Ego quoque in interitu vestro ridebo. &* 2 *insultabo, cum vobis id, quod* 3 *timebatis, evenerit,* Prov. 1. 24. 25, 26.

Vide multa ejusdem generis verbo Peccator & Punitio.

§. *Ego quoque ridebo*] Sicut vos me, meaque beneficia ipso facto vos ridere declarastis, ita vicissim &c.

2. *Insultabo*] Repetitio prioris partis ad auxesim more Hebræo.

3. *Timebatis, evenerit*] Scil. mors, calamitates vitæ, amissio delectabilium hujus vitæ, hæc enim timent homines mundi.

§. 5. AD IDEM, ET PRÆMIA OBEDIENTIÆ.

Ecce propono in conspectu vestro hodie 1 *benedictionem & maledictionem: benedictionem, si obedieritis mandatis Domini Dei vestri, quæ ego hodie præcipio vobis: maledictionem, si non obedieritis mandatis Domini Dei vestri, sed recesseritis de via quam ego nunc ostendo vobis, & ambulaveritis post deos alienos, quos ignoratis,* Deut. 11. 26. 27. 28.

Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam provocaveritis: gladius devorabit vos, quia ita Dominus locutum est, Isa. 1. 19. 20.

1. *Benedictionem, maledictionem*] Fœlicitatem, infœlicitatem.

§. 6. VOX DOLENTIS ET NON OBEDIVISSE.

Cur detestatus sum disciplinam & increpationibus non acquievit cor meum, nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam? pene fui in omni malo, in medio Ecclesiæ & Synagogæ, Prov. 5. 12. 13. 14.

1. *Pene fui &c.*] Propè omnes calamitates me obtinuerunt, ob peccata mea factus sum infœlicissimus omnium mortalium, atque in conspectu totius multitudinis, quod sanè multum aggravat hominis miseriam.

OBSTINATIO, OBSTINATUS.

§. 1. OBSTINATIO AB IMPIETATE PROFICISCITUR, ejusque descriptio.

Vir impius 1 *procaciter obfirmat vultum suum: qui autem* 2 *rectus est* 3 *corrigit viam suam,* Prov. 21. 29.

1. *Procaciter obfirmat vultum*] .i. Si moneatur nullo movetur pudore qui in facie habet sedem, sed ut solent quos perfricuisse frontem dicimus, pertinaciter persistit in malo, & se impudenter tuetur, & sine rubore fortiter resistit benemonenti: id patuit in Pharaone.

2. *Rectum*] Justus & probus.

3. *Corrigit*] Deum moneat ut emendet suas actiones.

§. 2. Obstinati, iidem incorrigibiles.

1 *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum*, Hier. 13. 23.

Peccatum Iudæ scriptum est 2 *stylo ferreo* 3 *in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, &* 4 *in cornibus arearum eorum*, Hierem. 17. 1.

5 *Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum: quia* 6 *spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt.* Osee 5. 4.

1. *Si mutare potest &c.*] q.d. consuetudo tua & obstinatio tua in peccato, versa est tibi in naturam, itaque meritò timendum est ne unquam corrigaris.

2. *Stylo ferreo*] .i. Indelebiliter, quia scil. non se corriget.

3 *In ungue adamantino*] .i. In tabula adamantina, quæ est cor ejus adamantinum, i. obstinatissimum, ubi in perpetuum maneat & legatur: Vocatur autem adamas unguis, ob nitorem & lævorem.

4. *In cornibus arearum*] Ubi reliquerunt monumenta suæ idololatriæ quæ diutissimè durabunt.

5 *Non dabunt &c.*] Hoc verè dicitur de obstinatis, alioqui non essent obstinati.

6. *Spiritum fornicationem*] Hic fornicatio accipi potest pro fornicatione spirituali, quæ locum habet in quovis peccato.

§. 3. Ne gravibus quidem supplicijs emendantur.

Percussi vos in 1 *vento urente, &* 2 *in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum & vinearum vestrarum, oliveta vestra & ficeta vestra comedit eruca, & non redistis ad me, dicit Dominus*, Amos 4. 9.

Videndi etiam sequentes duo versus, & verbo Tribulatio.

1. *Vento urente*] Aëre calidissimo segetes exurente.

2. *In aurugine*] Aurugo dicitur cum spicarum grana quasi in pulverem vertuntur, & culmi atque spicæ pallescunt: dicitur & ærugo & rubigo.

§. 4. Obstinatorum vox.

Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, & unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus, Hier. 18. 11.

§. 5. Obstinationis pœnæ et damna.

1 *Cor durum habebit male* 2 *in novissimo: &* 3 *qui amat periculum, in illo peribit.* 4 *Cor nequam* 5 *gravabitur in doloribus, &* 6 *peccator adjiciet ad peccandum*, Eccli. 3. 27. 29.

7 *Curavimus Babylonem, & non est sanata: derelinquamus eam, & eamus unusquisque in terram suam, quoniam* 9 *pervenit usque ad cælos* 8 *judicium ejus, & elevatum est usque ad nubes*, Hier. 51. 9.

Beatus homo, qui 10 *semper est pavidus: qui verò* 11 *mentis est duræ,* 12 *corruet in malum*, Prov. 28. 14.

13 *Vir, qui corripientem, dura cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus: & eum sanitas non sequetur*, Prov. 29. 1.

1. *Cor durum*] Pertinax in malo, quodque non cædit aliorum monitis.

2. *In novissimo*] Licet aliquamdiu toleretur.

3. *Qui amat periculum*] Talis amat periculum quia monitus de illo, non vult vitare.

4. *Cor nequam*] .i. durum ut suprà n. 1. quod sanè excellenter est nequam & deploratæ nequitiæ.

5. *Gravabitur doloribus*] Quia sibi semper graviores parat dolores.

6. *Peccator*] Qui peccatis totus est deditus, qualis est obstinatus in malitia, qui nullis monitis revocatur à peccando.

7. *Curavimus*] Vox est Angelorum vel Prophetarum deferentium gentem hanc obstinatam.

8. *Iudicium*] Punitio justè inflicta.

9 *Pervenit &c.*] .i. summum est, & sonus ejus usque ad nubes auditus est.

10. *Semper pavidus*] Metuens Deum offendere, & severitatem judiciorum ejus.

11. *Mentis dura*] Qui nullo Dei timore commovetur, qui nullis cædit minis aut monitis, nec Dei, nec hominum.

12. *Corruet in malum*] Quod noluit præcavere: quod sæpe in futuro, sæpe etiam hic contingit.

13. *Vir*] Vide V. Correptio cap. 1.

§. 6.

§. 6. REPREHENDUNTUR OBSTINATI.

Dura cervice & 1 incircumcisis cordibus & auribus vos semper Spiritui sancto resistitis ; sicut patres vestri & vos. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri &c. Act. 7. 51. 52.

1. *Incircumcisis cordibus &c.*] .i. Rebelles, obstinati, qui aures & cor, infidelitatis pellicula obducta habetis ut credere non possitis.

OCCASIO.

V. Peccatum, Consortium, Amicitia, Luxuria, Mundus.

§. 1. COHORTATIO AD PRÆVENIENDUM occasiones peccati.

1 *Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam*, Eccli 18. 21.

1. *Ante languorem*] Vide V. Morbus §. 1. n. 4. quæ etiam de languore spirituali, seu peccato sunt accipienda.

§. 2. COHORTATIO AD EAS FUGIENDAS.

Nolite ingredi in 1 *Galgala, & ne ascenderitis in* 2 *Bethaven.* Osee 4. 15.

Qua, 3 à facie colubri fuge 3 peccata : & 4 si accesseris ad illa, 5 suscipient te, Eccli. 21. 2.

1. *Galgala*] In quo propter antiquam loci religionem, superstitiosius idola colebantur, ne talis ingressus sit vobis occasio idololatriæ.

2. *Bethaven*] .i. Bethel ubi erat vitulus.

3 *Peccata*] Quæ quis perfectè fugit, cum eorum occasiones & pericula declinat.

4. *Si accesseris*] Si eorum illectus illecebris, quasi nihil sit ab iis mali metuendum, occasionibus peccatorum te immiscens.

5. *Suscipient te*) id est, Involvent, invadent, sicut serpens incautum opprimit & invadit, ac lethale venenum infundit.

§. 3. AD EAS RELINQUENDAS ET resecandas.

Vnusquisque 1 *offensiones* 2 *oculorum suorum abjiciat, & in idolis Ægypti nolite pollui : ego Dominus Deus vester*, Ezech. 20. 7.

Vide etiam verbo Mortificatio §. 7.

1. *Offensiones*) Chald. abominationes, idola.

2. *Oculorum suorum*) Nobis quoque (inquit Hieronymus) de Ægypto exeuntibus præcipitur ut offensiones oculorum nostrorum abjiciamus, ne ea quæ olim oblectabant, nos modo capiant spectacula, theatra, & quicquid animæ contaminat puritatem.

OCCUPATIO.

V. Acedia, Labor, Otium.

OCCUPATIONES EXTERNÆ.

§. 1. BONUM NON SE MULTIS REBUS occupare.

1 *Sapientia Scribæ in* 2 *tempore vacuitatis : & 3 qui minoratur actu, sapientiam percipiet : 4 qua sapientia replebitur qui tenet aratrum &c.* Eccli. 38. 25.

1. *Sapientia Scribæ*) .i. Doctoris, consistit scilicet aut comparatur.

2. *Tempore vacuitatis*) Otii, quo feriatur ab externis occupationibus, quibus qui vacant parum idonei sunt ad sapientiam obtinendam.

3. *Qui minoratur actu*) Qui parum se in externis occupat.

4. *Qua sapientia &c.*) Vide verbo Mechanici. Quod autem hic dicit de agricultura, cæterisque mechanicis & servilibus operibus, etiam habet locum in exterioribus negotiis obeundis, quæ magnam animi partem requirunt, eumque ferè immergunt, atque ita occupant ut sapientiæ vacare non possit.

§. 2. NIMIARUM OCCUPATIONUM DAMNA.

Qui conatur 1 *multa agere* 2 *incidet in judicium*, Eccli. 21. 26.

Cuncta quæ non habent pinnulas & squammas in aquis, 3 polluta erunt, Levit. 11. 12.

1. *Multa agere*) Qui rebus suis non contentus, implicat se aliorum negotiis, & plura suscipit quam aut ejus status aut vis ejus ingenii ferre possit, spondendo & fidejubendo, & variis aliis modis.

2. *Incidet in judicium*) Cum possit quietè agere, sua curando, incidet in lites & contentiones forenses, unde illi magnæ molestiæ & pericula.

3. *Polluta erunt*) Ac consequenter non edentur. Per pisces qui non habent pinnulas intelligit Gregor. lib. 5. moral. cap. 6. eos qui ita se externis occupationibus immergunt, ut ad superna conscendere mentis saltibus nesciant : pisces enim qui habent pinnas saltus date super aquas solent : Sunt autem immundi qui iis carent, ita etiam immundi sunt, Deoq; exosi qui se externis

curis ita sinunt obrui ut in altum caput non valeant attollere, & nulla eos (ut ait Gregor.) amoris summi quasi liberi aëris aura contingit. Sed vide ipsum loco citato & cap. seq.

§. 5. Vetantur:

Fili ne in multis sint actus tui. Eccl. 11. 10.

Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima. Porrò unum est necessarium. Luc. 10 |41.

1. *Ne in multis &c.*] Ne multis te immiceas, ne multarum rerum curam assumas, multaque officia obeas, quasi unus omnibus sufficere valeas, cum vix uni rei benè curandæ sufficias.

OCVLI.

V. Luxuria. Mortificatio. Curiositas.

§. 1. Eorum curiositas insatiabilis.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Eccl. 1. 8.

1 *Infernus & pertio nunquam implentur: similiter & oculi hominum* 2 *insatiabiles.* Prov. 27. 20.

1 *Infernus & perditio, &c.*]. i. mors & status mortuorum, qui quamvis multos suscipiat, semper desiderat plures.

2. *Insatiabiles*] Quia re una visa, semper alias desiderant novas, quare hanc inexplebilem cupiditatem debet non minus, quam mortem odisse homo.

§. 2. Damna curiosi aspectus.

Oculus meus depradatus est animam meam. Thren. 3. 51.

Vide 2. Reg. 11. 1. Judith 10. 17.

§. 3. Vetatur curiositas oculorum.

Vide verbo Luxuria. Castitas. Mortificatio. Mulier.

Omni homini noli 1 *intendere* 2 *in specie.* Eccli. 41. 12.

1. *Intendere*] fixè intueri.

2. *In specie*] Propter pulchritudinem. Periculosum enim est ob innatam concupiscentiam, tum mulieribus intentè virorum contemplari pulchritudinem. tum viris non tantum mulierum, sed & puerorum decorem curiosius contemplari.

ODIVM.

Vide Contentio. Inimicus. Invidia. Ira.

§. 1. Odium sui præcipitur et quo fructu.

1 *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aternam custodit eam.* Joan. 12. 25.

1. *Qui odit*] Vide V. Mortificatio. §. 4.

§. 2. Iterum odium sui, parentum, uxoris, & consanguineorum.

Si quis venit ad me, & non 1 *odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem &* 2 *animam suam, non potest meus esse discipulus.* Luc. 14. 20.

1. *Odit, &c*] Quatenus scilicet Christo contrarii sunt.

2. *Animam*] Vitam.

§. 3. Peccator male se odit.

Qui faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. Tob. 12. 10.

Qui diligit iniquitatem 2 *odit animam suam* Psal. 10. 6.

1. *Hostes sunt*] Vide num seq.

2. *Odit animam*]. i. seipsum, quia sc. propter iniquitatem gravissimè punietur. Videtur quidē diligere seipsum, quia ut sibi satisfaciat, peccat, & tamen verè animam suam perdit. *Vide* §. 1.

§. 4. Odii proximi acerbi fructus.

Odium 1 *suscitat rixas, & universa operit charitas.* Prov. 10. 12.

3 *Laqueo peribunt, qui lætantur casu justorum: dolor autem consumet illos, antequam moriantur.* Eccli. 27. 32.

1. *Suscitat rixas*] frequenter ex parvis re, & nulla ferè causa, dum quodvis exiguum peccatum & offensiunculam magnam facit, qui alterum odit, ac undique occasionem captat contendendi, quidvis in malam partem rapiendo.

2. *Universa*] non parva tantum, at magna etiam, quia efficit, ut quis magna etiam alterius delicta non multum attendat, sed dissimulet, eaque extenuet, obliviscatur, ac condonet. Item odium suscitat rixas, in his etiam contra quos est odium, dum amarulentia odientis & injuria ad lites provocantur: pari etiam modo charitas non tantum delet peccata in animo diligentis, sed etiam in animo peccantis, qui charitatis alienæ exhibitione vincitur ad redamandum, & cæ-

carbones congerit super caput ejus, quibus eum incendit flammis amoris. Proverbiorum 25.

3. *Laqueo peribunt*) Vide verbo Invidia, Inimicus, Justus.

OPERA BONA.

Vide Lex, Otium, Gloria æterna, Fides.

Agendum primùm de bonis operibus, tum de eorum neglectu.

CAPUT I.

De bonis operibus.

§ 1. MAGNA OPUS HABENT patientia.

Vide infra §. 10. *ex Rom.* 2. 7.

§. 2. OPERUM BONORUM NECESSITAS.

Vide de ea fusè verbo Gloria cœlestis ad circumstantiam quis & quid: quibus hæc addenda.

Jam 1 *securis ad radicem* 2 *arborum posita est.* 3 *Omnis ergo arbor, quæ non facit* 4 *fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Matth. 3. 10.

Non omnis 5 *qui dicit mihi, Domine, Domine introibit in regnum cœlorum: sed* 6 *qui facit voluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse introibit in regnum cœlorum.* Matth. 7. 21.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, 7 *tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.* Joan. 15. 2.

Fides 8 *sermo est. &* 9 *de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus* 10 *præesse, qui credunt Deo, hæc* 11 *sunt bona, & utilia hominibus.* Ad Titum 3. 8.

12 *Quid proderit fratres mihi si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides salvare eum? si autem frater & soror nudi sunt, & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis, illis, ite in pace, calefacimini, & saturamini, non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* 13 *sic & fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa.* Jacob. 2. 14. 15. 16. 17.

Videnda cætera ejusdem capitis, & cap. 2, à vers. 22. & alibi sæpissimè.

1. *Securis*) Acutissima ira Dei, inquit Chrysostomus.

2. *Arborum*) i. hominum, per Metaphoram.

3. *Omnis*) licet sit Abrahæ nepos Chrysostomus.

4. *Fructum bonum*) Opera bona.

5. *Qui dicit: Domine*) Utrumque, ait Hieron. necessarium, ut scilicet opus sermone, & sermo operibus comprobetur.

6. *Qui facit voluntatem*) Hic est fructus quem requirit, ait August.

7. *Tollet eum*) resecabit: ostendit, ait Chrysost. sine operibus aliquem non posse esse in eo.

8. *Sermo*) quem jam dicturus sum.

9. *De his volo te confirmare*) i. hujusmodi salutaria fidei dogmata volo te audacter asseverare & constanter proloqui.

10. *Præesse bonis operibus*) id est intendere, ita ut etiam præveniendo occasionem capient bene operandi. Vel *præesse*, i. præstare aliis, & præcellere bonis operibus.

11. *Sunt bona*) hæc dogmata seu bona.

12. *Quid proderit*) supple ad vitam æternam.

13. *Sic &c.*) Sensus: sicuti egeno nihil prosunt verba tua, nisi opere exhibeas charitatem; ita nihil tibi prodest fidem jactare, nisi adsint opera, & talis fides mortua est & invalida.

§. 3. QUOMODO EA FIERI DEBENT.

OPERIBUS EXTERNIS RELIGIONIS JUNGENDA pietas interna, & opera misericordiæ, ut illa placeant Deo.

Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? 1 *plenus sum, holocausta arietum & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere perversè, discite benefacere,* 2 *quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam,* Isa. 1. 11. 16. 17.

Videndi etiam versus intermedii, 12. 13. 14. 15. & qui consequuntur, 18. 19.

3 *Ad quem respiciam nisi ad* 4 *pauperculum, & contritum spiritu, &* 5 *trementem sermones meos?* 6 *Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum: 7 qui mactat pecus, quasi qui excerberet canem: qui offert oblationem, quasi qui* 8 *sanguinem suillum offerat.* Isa. 66. 2. 3.

9 *Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei, pro peccato animæ meæ. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: utique facere judicium, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo*, Mich.6. 6.7.8.

Quis est in vobis, 10 *qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? 11 Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra*, Mal.1.10.

1. *Plenus sum*] I.iis satiatus sum, nauseam mihi movent & fastidium.

2. *Quærite judicium*] Æquitatem in judicando.

3. *Ad quem respiciam*] Ad quem placatum & benevolum oculum & animum convertam.

4. *Pauperculum*] Humilem.

5. *Tremuntem sermones meos*] .i. qui eos cum timore & reverentia suscipit.

6. *Qui immolat bovem &c.*] q.d. ubi hæc quæ dixi, abiunt, discite quo loco habeam alia omnia. Qui bovem mactat, is mihi altare non tam bovino, quàm humano sanguine cruentat.

7. *Qui mactat &c.*] .i. qui jugulat mihi pecus, quasi qui ad aram offerat excerebratum canem. Sumitur canis pro re execrabili & fœda, ob animalis impudentiam & odorem tetrum.

8. *Sanguinem suillum*] Qui fœdus est & reprobatus, sicut etiam porcus Levit.11.v 9. Hæc omnia sunt Deo molestissima, ita & extrema opera cum extrema sola sanctitate obita Deo displicent admodum.

9. *Quid dignum*] Vide verbo Misericordia, §. 3.

10. *Qui claudat ostia &c.*] id est, nihil facitis gratis in domo mea, ne quidem claudere ostia, pro omnibus habetis stipendia & decimas: cur ergo id tam negligenter facitis?

11. *Non est voluntas &c.*] Non mihi placetis, nec vestra volo sacrificia, quia scilicet displicent ob malam vitam.

§. 4. Idem asseritur de jejunio, cui jungenda interna, & externa charitas Dei & proximi.

Loquere ad omnem populum terræ, & ad sacerdotes, dicens: cum jejunaretis, & plangeretis in 1 quinto & septimo per hos septuaginta annos: 2 numquid jejunium jejunastis mihi? & cum comederetis & bibistis, numquid non 3 vobis comedistis & vobismetipsis bibistis. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: 4 Judicium verum judicate, & 5 misericordiam & miserationes facite, unusquisque cum fratre suo, & viduam & pupillum, & advenam, & pauperem nolite 6 calumniari: & malum vir 7 fratri suo non cogitet in corde suo, Zach.7.5.6.9.10.

Vide ad idem Isa.58.à v.5.V. Jejunium.

1. *Quinto & septimo*] scilicet mense.

2. *Numquid jejunastis mihi*] q d. non in honorem meum, sed in gratiam vestri jejunabatis, vel ut mundo placeretis, aut ut sumptui parceretis.

3. *Vobis comedistis*] in vestram voluptatem, non in honorem meum.

4. *Judicium verum judicate*] Si mihi placere vultis, justitiam tantum spectate in judicando, nec personas accipite.

5. *Misericordiam, & miserationes*] id est, omnis generis opera misericordiæ: id significatur hac geminatione.

6. *Calumniari*] Opprimere per potentiam, bona eorum usurpando.

7. *Fratri suo*] De fratre suo, non quærat, aut appetat vindictam.

§. 5. In eos, qui opera bona non curant liberiusque peccant, dum confidunt externis signis religionis, & similibus.

Ego repletus sum 1 fortitudine spiritus Domini, 2 judicio, & 3 virtute: ut annunciem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum. Audite hoc principes Domus Iacob, & judices domus Israel, qui abominamini judicium, & omnia recta pervertitis. Qui 4 ædificatis Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate: principes ejus 5 in muneribus judicabant, & sacerdotes ejus in mercede docebant: & 6 Prophetæ ejus 7 in pecunia divinabant: & 8 super Dominum requiescebant, dicentes: 9 Numquid non Dominus in medio nostrum? non veniet super nos mala, propter holocausta vestri, Sion 10 quasi ager arabitur, & Jerusalem, quasi acervus lapidum erit, & mons templi 11 in excelsa silvarum, Mich.3.8.9.10.11.12.

Bonus

Bonas facite vias vestras & 12 studia vestra : & 13 habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbo mendacii, dicentes : Templum Domini templum Domini templum Domini est. Quoniam si bene 14 direxeritis vias vestras, & studia vestra : si feceritis judicium inter virum & proximum ejus, habitabo vobiscum in loco isto : in terra quam dedi patribus vestris à sæculo & usque in sæculum. 16 Ecce vos confiditis in verbis mendacii, qui non proderunt vobis, furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, & ire post Deos alienos, quos ignoratis. 17 Et venistis, & stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum & dixistis : 18 Liberati sumus, 19 eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Hiet 7. 3. 4. 5 6. 7 8. 9 10.

Vide etiam reliqua ejusdem capite usque ad vers. 16.

1. *Fortitudine spiritus*] i. spiritu Dei forti, id est gravia & tristia vobis nunciabo.

2. *Judicio*] id est supplicio, quod Deus comminatur.

3. *Virtute*] potentia, i. rebus magnis, quas potenter factum est in peccatores.

4. *Ædificate &c.*] in Jerusalem magnas domos, sed ex sanguine pauperum, spoliando eos, & auferendo vitæ necessaria, quod est occidere & sanguinem fundere.

5. *In muneribus*] ob munera.

6. *Prophetæ*] Pseudoprophetæ.

7. *In pecunia*] ob pecuniam, vendentes sua responsa, & ad voluntatem adjutorium accommodantes.

8. *Super Dominum requiescebant*] licet tam graviter peccarent, adhuc temerè de Deo præsumebant, quod ipsos esset protecturus.

9. *Numquid &c.*] templum Dei habemus, quietè habitat inter nos, non abibit à nobis.

10. *Quasi ager arabitur*] Vastatus à Chaldæis. *Vide Ierem.* 26.

11. *In excelsa sylvarum*] ut in eo crescant arbores plurimæ & sylva fiat.

12. *Studia*] Chald. opera.

13. *Habitabo &c.*] i. efficiam ne proficiamini è loco isto, in quo mecum habitatis, in alienas regiones

14. *Verbu mendacii &c.*] mendacibus sermonibus Pseudoprophetarum, quibus dicere solent non esse credendum, permittu um Deum eam urbem vastari, in qua magnificentissimum templum exstructum est: *templum Domini, templum Domini*, identidem replicantes.

15. *Direxeritis*] Rectas feceritis.

16. *Ecce vos &c.*] q. d sed ecce contrarium facitis, nam fidentes verbis mendacibus Pseudoprophetarum impunitatem promittentium & dicentium omnia delicta adductis in templum sacrificiis elui, vos furamini, occiditis, &c.

17. *Et venistis*] Quasi nihil mali fecerritis.

18. *Liberati sumus*] A peccatis, per ingressum in templum & sacrificia.

19. *Eo quod*] i. quantumvis, licet.

§. 6. In eos, qui opera negligunt solo Christiani nomine gloriantes.

Facite fructum dignum pœnitentiæ. Et 1 ne velitis dicere intra vos patrem habemus Abraham : dico enim vobis, quoniam potens est Deus 2 de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, Matth. 3. 8. 9.

Audite hæc domus Iacob, qui 3 vocamini nomine Israel, & de 4 aquis Iuda existis, 5 qui juratis in nomine Domini, & 6 Dei Israel recordamini 7 non in veritate, neque in justitia. 8 De civitate enim sancta vocati sunt, 9 & super Deum Israel constabiliti sunt; 10 Dominus exercituum nomen ejus. Isa. 48. 1. 2.

1. *Et ne velitis dicere &c.*] Quasi ex hoc solo sit salus quod estis filii Abrahæ, seu per accommodationem, quod estis Christiani, & filii Abrahæ secundum fidem.

2. *De lapidibus istis*] de hominibus duris, de ethnicis, &c.

3. *Vocamini nomine Israel*] i. Israelitæ : ita & à Christo, Christiani.

4. *Aquis*] id est de fonte, id est de semine, & cognatione.

5. *Qui juratis in nomine Domini*] Ut vos religiosos profiteamini.

6. *Dei recordamini*] Nomen ejus in pactis, atque conventis, publicisque congressibus & ceremoniis usurpantes.

7. *Non in veritate*] Non tamen id facitis sincero animo & justo, sed injusto atque fucato. Nam dum externam professionem sanctitatem internam abjicitis.

8. *De civitate sancta vocati sunt*] i. vocati sunt cives Hierusalem : & Christiani vocantur cives spiritualis Hierusalem, id est Ecclesiæ.

9. *Et super Deum &c.*] id est quos etiam singulari

1. *Duæ species.*] Hujus explicationem Vide V. Caupo.

§. 2. In ea facile Peccatur emptione & venditione.

1 *Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur,* 2 *sic & inter medium venditionis, & emptionis angustiabitur peccatum.* Eccli. 27. 2.

1. *Sicut in medio, &c.*] i. sicut in medio lapidum sibi conjunctorum palus sic figitur ut extrahi nequeat, dum ab omni parte lapidibus sibi fixè adhærentibus premitur.

2. *Sic & inter, &c.*] i. ita inter emptionem & venditionem sic peccatum premitur, ut aegrè fieri possit quin inter illas concludatur, dum & emptor ab una parte studet fallere & vile emere, & venditor item ab altera, ut carius vendat.

§. 3. Damnatur multitudo negotiationum pœna addita.

Plures fecisti negotiationes tuæ quam stellæ sint cæli: 1 *bruchus expansus est, & avolavit.* Nahum. 3. 16.

1. *Bruchus, &c.*) i. divitiæ quas tot negotiationibus acquisivisti erunt ut bruchus qui terram tegit multitudine, sed citò avolat, & nullus postea apparet.

§. Add. In mercatores qui merces suas adulterant & corrumpunt.

1 *Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum* 2 *mixtum est aqua.*

1. *Argentum, &c.*] i. nihil apud te sincerum est, nihil simplex à fraude & dolo, nam argentum tuum ignobili adulteratum metallo adeò vile est, ut non tam argentum quàm vilis scoria dici debeat.

2. *Mixtum aqua.*) Ita ut solum nomen vini non ejus virtutem retineat, *Vide Sanchez.*

§. 4. Maledicitur qui suas merces non vendit dum necesse est.

Qui abscondit 1 *frumenta* 2 *maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.* Prov. 11. 26.

1 *Frumenta.*] Per frumenta, intellige res omnes victui & usibus hominum necessarias.

2. *Maledicetur in populis.*] Nec parui facienda vulgi pauperis maledictio & imprecatio, Deus enim eam audit *v. Eccli.* 4. unde talium agri sterilescunt aut malè pereunt eorum opes, aut alio modo puniuntur à Deo.

§. 5. Mentium proprium est vituperare merces.

Malum est, malum est 1 *dicit omnis emptor; & cum recesserit, tunc* 2 *gloriabitur.* Prov. 20. 14.

1. *Dicit.*] Ut scil. vilitori emat pretio modo hoc, modo illud reprehendit in merce quam vult emere.

2. *Gloriabitur.*] Se tam vili emisse, laudatque mercem quam prius vituperaverat.

NOBILITAS. NOBILIS.

§. 1. Vera nobilitas, est Dei amicitia.

1 *Generositatem* 2 *illius* 3 *glorificat,* 4 *contubernium habens Dei, sed & omnium Dominus dilexit illam.* cap. 8. 3.

1. *Generositatem.*) i. Nobilitatem.

2. *Illius.*] Sci. sapientiæ.

3. *Glorificat.*] Hoc unum illustrat atque gloriosam facit.

4. *Contubernium habens Dei &c.*] i. Quod habeat convictum cum Deo, quod ei sit familiaris & ab eo diligatur.

§ 2. Quam parvi eam faciat Deus.

Numquid non ut filii &c.] Vide V. Peccator, cap. 4. §. 5. *Amos.* 9. 7.

Videte 1 *vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* 1. Cor. 1. 26.

Ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & 2 *ea, quæ non sunt, ut* 3 *ea quæ sunt destrueret: ut* 4 *non glorietur* 5 *omnis caro in conspectu ejus.* 1. Cor. 1. 28, 29.

1. *Vocationem.*) Videte qui & quales vocati sint ad fidem.

2. *Ea quæ non sunt*] Quæ pro nihilo habentur, quæ abjiciuntur.

3. *Ea quæ sunt.*] Ea quæ habentur in pretio.

4. *Non glorietur.*] Se vocatum ob nobilitatem, sapientiam &c. sed tantum ex mera Dei gratia.

5. *Omnis caro.*] i. nullus homò.

§. 3. In nobiles qui malunt egere quam laborare, iisque jactant nobilitatem.

1 *Melior est pauper &* 2 *sufficiens sibi, quam* 3 *gloriosus, &* 4 *indigens pane.* Prov. 12. 9.

Noli

Noli extollere te in faciendo opere tuo, & noli cunctari in tempore angustiæ. Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane. Fili in mansuetudine serva animam tuam, & da illi honorem secundum meritum suum. Peccantem in animam suam quis justificabit? & quis honorificabit eum honorantem animam suam?

Quam fiat homo vilis & ignobilis dum peccat. V. Peccatum.

1. *Melior.*] Majori laude dignus.

2. *Sufficiens sibi.*] Qui sibi necessaria labore manuum parat.

3. *Gloriosus.*] Qui se jactat ob nobilitatem.

4 *Indigens pane.*] Sub quo res omnes necessarias intelligo. Vide Iansenium contra nobiles hujus sæculi.

5. *Extollere te.*] Ne putes te esse nimis magnum aut nobilem.

6. *In faciendo opere tuo.*] .i. Cum tibi necessitas incumbit faciendi opus tuum, sic ut te indignum censeas, operari aut laborare.

7 *Cunctari.*] Pigrescere, detrectare laborem, afferendo rationes quibus te excuses, dicendo hoc dedecere tuos natales, tuum nomen & locum quem tenes inter tuos: allegando servorum esse laborare.

8 *Tempore angustiæ.*) Cum premetis inopia.

9. *Melior est.*] Vide hic numero 1.

10. *Fili, &c.*] Vide verbo labor.

NUNCIUS.

§. 1. Quam gratus bonus et fidelis nuncius.

1 *Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis iis qui misit eum: animam ipsius requiescere facit.* Prov. 25. 13 25.

1. *Sicut frigus.*] Vide V. Diligentia.

§. 2. Quam noxius et molestus nuncius piger.

1 *Sicut acetum dentibus, & 2 fumus oculis, 3 sic piger his, 4 qui miserunt eum.* Prov. 10. 26.

1. *Sicut acetum dentibus.*] Supp. nocet, quia eos stupefacit, ineptosque reddit ad bene masticandum.

2 *Fumus oculis.* Quos hebetat & pungit.

3. *Sic piger.*) Sup. molestus & noxius est.

4. *Qui miserunt illum.*] Quia causam sibi commissam male curat.

§. 3. Idem de Imprudente.

1 *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum.* Prov. 26. 6.

1. *Claudus.*] Vide V. Imprudentia.

§. 4. Quid intersit inter bonum & malum nuncium.

1 *Nuncius impii 2 cadet in malum: legatus autem 3 fidelis, 4 sanitas.* Prov. 13. 17.

1. *Nuncius impii.*) Qui impio alicui ad malum obsequitur, & ob id dolis utitur & mendaciis ad decipiendum.

2. *Cadet in malum.*] Quod aliis dolose parat, sibique & mittenti dedecus afferet, frustratus honore qui legatis bonis accidere solet.

3. *Fidelis.*) Qui bona fide obit negotia domini sui.

4 *Sanitas.*) i. Salutaris est & sibi & mittenti, & ad quos mittitur.

OBEDIENTIA.

Vide Lex. Parentes. Princeps. Rex. Superior.

Primum agetur de obedientia: tum de inobedientia.

CAPUT. I.

De Obedientia.

§. 1. Obedientiæ typos varios habes *tome* 2. §. 1.

§. 2. Obedientia propria est justorum.

Mens justi meditabitur obedientiam: os impiorum 1. *redundat malis.* Prov. 15. 28.

1. *Redundat malis.*) Quia non solum non meditatur obedire, at monentibus & superioribus resistit, obstrepit & obmurmurat.

§. 3. Et Sapientum.

1 *Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram, & descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram.* Matth. 7. 24. 25.

1. *Omnis qui.*] Vide verbo Justus cap. 1. §. 2. num. 5.

§. 4. Quibus obediendum, Primùm Deo.

Si justum est in conspectu Dei *vos potiùs audire quàm Deum, judicate; non enim possumus quæ vidimus & audivimus non loqui.* Acto. 4.19.

Obedire oportet Deo *magis quàm hominibus.* Acto. 5. 29.

Subditi estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis. Iaco. 4.7.

Hic est filius meus dilectus in quo mihi benè complacui: ipsum audite. Matt. 17. 5.

§. 5. Docent nos ipsi cæli, astra et elementa obediendum Deo.

1 *Ornavit in æternum opera illorum, 2 nec esurierunt, nec laboraverunt, & non defecerunt ab operibus suis. 3 Unusquisque proximum sibi non angustiabit usque in æternum.* 4 *Non fit incredibilis verbo illius.* Eccli. 16. 27. 28. 29.

5 *Fundasti terram, 6 & permanet; 7 Ordinatione tua 8 perseverat dies: quoniam omnia serviunt tibi.* Ps. 118. 90. 91.

Ipse 9 dixit & facta sunt: ipse 10 mandavit & creata sunt. 11 *Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi: 12 præceptum posuit, & 13 non præteribit.* Ps. 148. 5. 6.

1. *Ornavit, &c.*] .i. Cum Deus primas mundi partes cælestes constituisset, ornavit perpetuo ornatu earum operationes, eas enim stabiles esse fecit & indefatigabiles. ut sequitur:

2. *Nec esurierunt, &c.*] Loquitur de cælis & astris tanquam de exercitibus, atque ita vocantur sæpe in scriptura: orbes igitur cælestes, & Sol, Luna &c. tanquam Dei milites opus ab eo sibi injunctum assiduè perficiunt, nec patiuntur aliquam egestatem aut fatigationem ita ut præ iis desistant à suis operibus, ex jussu Dei tanquam summi Imperatoris peragendis.

3. *Unusquisque &c.*] .i. Licet sit in orbibus cælestibus & stellis tanta multitudo, tantaque motuum & officiorum varietas, tamen horum Dei militum nullus unquam alii molestus fuit, nullus alium attrivit aut pressit, ut fit in magno militum numero, sed quilibet eorum constanter officium suum facit, nec unquam prætergreditur Dei ordinationem.

4. *Non fit incredibilis.*] .i. inobediens. q.d. cum videas corpora cælestia licet ratione destituta Deo obedire, multò magis tuum est divinæ voluntati & mandatis obsequi.

5 *Fundasti terram.*] Immobilem scil.

6. *Et permanet.*) Immobilis ut tuæ voluntati obediat.

7. *Ordinatione tua.*] Qua ordinasti ut moveretur semper, & semper alibi diem efficeret. Sol

8. *Perseverat dies.*] Quia Sol tibi semper obtemperat.

9. *Dixit.*) .i. Imperavit rebus ut essent & statim obedierunt. Dixit, fiat lux, & facta est lux. Gen. 1.

10. *Mandavit.*] Præcepit rei non existenti ut esset, & mox obediens cæpit existere quæ antea non erat.

11. *Statuit ea.* &c] .i. constituit ut ea maneant non ad morem infetiorum corporum quæ oriuntur & occidunt, sed semper.

12. *Præceptum posuit.*] Soli & Lunæ ut circumeundo & illuminando serviant homini.

13. *Non præteribit.*] Hoc præceptum non erit irritum. Ita Hilarius.

§. 6. Obediendum item Prælatis & cui?

Obedite præpositis vestris, & subjacete eis: ipsi enim 1 pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut 2 cum gaudio hoc faciant, & non gementes: 3 hoc enim non expedit vobis. Heb. 13. 17.

Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis servate, & facite: secundum opera vero eorum, nolite facere: Dicunt enim & non faciunt. Matth. 23. 2. 3.

Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. Luc. 10. 16.

Vide V. Angelus §. 8.

1 *Pervigilant.*) Semper & attentissimè vigilant.

2. *Cum gaudio hoc faciant*] .i. Tantum impositum onus ferant.

3. *Hoc.*] .i. Ut illorum onus per se alioqui gravissimum vestra inobedientia amplius aggravetis.

§. 7. Obediendum principibus & potestati civili.

1 *Omnis anima 2 potestatibus sublimioribus subdita sit: 3 non est enim potestas nisi à Deo; quæ autem sunt*

sunt à Deo, 4 ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt ipsi sibi 5 damnationem acquirunt: nam principes 6 non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? bonum fac: & 7 habebis laudem ex illa. 8 Ideò 9 necessitate subditi estote non solum 10 propter iram, sed etiam propter 11 conscientiam. Rom. 13. 1. 2. 3 5.

Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse. 12 dicto obedire, ad 13 omne opus bonum paratos esse. Ad Titum 3. 1.

Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum: sive regi quasi præcellenti: sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientibus obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam: 14 quasi liberi, & 15 non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed 16 sicut servi Dei. Omnes honorate: 17 fraternitatem diligite: Deum timete: regem honorificate 1 Pet. 2. 13. 14. 15. 16. 17.

1. *Omnis anima.*] Omnis homo.

2 *Potestatibus.*] Magistratibus.

3 *Non est potestas* &c.] Principatus & magistratus etiam gentilium à Deo conditi sunt, ejusque divina ordinatione & dispositione.

4. *Ordinata sunt*) Scil. ut etiam si domini sint gentiles, per eam potestatem homines à multis peccatis rettrahantur, justitiam exerceant, sibi mutuò non noceant, & cætera fervent quibus Reip. pax & salus continetur.

5. *Damnationem.*) Tum à Deo, tum à potestate civili.

6. *Non sunt timori, &c.*) Nec sunt terrori, nec pœnam infligunt benè agentibus.

8. *Habebis laudem.*] Quia tibi benè viventi, princeps erit minister Dei in magnam tui utilitatem: Quia obedientiæ tuæ honestatumque actionum præmia recipies.

8. *Ideo.*) Quoniam minister est à Deo constitutus.

9. *Necessitate subditi.*] .i. Necessarium est omnino ut potestatibus sitis subditi.

10 *Propter iram*) Ad declinanda supplicia.

11. *Conscientiam.*) Ne illa rea fiat inobedientiæ coram Deo.

12. *Dicto obedire*) Non minis, at simplici dicto, ne oporteat eos violentia cogi.

13. *Omne opus bonum.*] Quod jusserint principes, si enim malum, non licet obedire.

14. *Quasi liberi.*) q. d. Sic in omnibus vos geratis quasi vera & spirituali libertate existentes liberi.

15. *Non quasi &c.*) Neque sub prætextu libertatis evangelicæ recusetis obedire dominis aut spiritualibus aut temporalibus.

16. *Sicut servi Dei.*] Cujus servitus, neminem eximit ab obedientia & subjectione superiorum.

17. *Fraternitatem.*) Fraternam caritatem.

§. 8. A SERVIS OBEDIENTIA PRÆSTANDA dominis suis, licet sint difficiles.

Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam dyscolis. 1. Petr. 2. 18.

Servi obedite dominis 1 carnalibus 2 cum timore & tremore, 3 in simplicitate cordis vestri, 4 sicut Christo: non 5 ad oculum servientes, quasi 6 hominibus placentes sed ut servi Christi 7 facientes voluntatem Dei ex animo cum 8 bona voluntate servientes, sicut Domino, & non hominibus: scientes quoniam unusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, sive servus, sive liber. Ephes. 6 5. 6. 7. 8.

Eadem ferè repetuntur ad Coloss. 3. 22. 23. 24.

1. *Carnalibus.*] Temporalibus.

2. *Cum timore, &c.*] Cum attentissima reverentia ut servos decet.

3. *In simplicitate.*) Sine ullo dolo, hypocrisi aut fraude.

4. *Sicut Christo.*) Servientes in homine.

5. *Ad oculum.*] Ad exteriorem tantum speciem, ipsis videntibus & præsentibus.

6. *Hominibus placentes.*] Hominum favorem & gratiam studentes acquirere.

7. *Facientes voluntatem Dei.*) .i. Dominorum temporalium justa, tanquam Dei voluntatem.

8. *Bona voluntate.*) .i. prompta.

§. 9. OBEDIENS CREDAT SUPERIORUM suorum mandata, esse oracula.

1 *Divinatio in labiis regis, 2 in judicio non errabit os ejus.* Prov. 16. 10.

1. *Divinatio.*) .i. Velut quid divinum, velut cœleste oraculum habendum est quod rex seu quivis superior præscribit, quia singulariter Deus adest iis, quare iis à subditis obedientia præstanda, atque eorum jussis benigna interpretatio adhibenda.

2. *In judicio*] Hoc dicit quia olim reges exercebant etiam officium judicum.

§. 10. Alter alteri ei obediat ex charitate.

Animas vestras 1 *castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore* 2 *simplici, ex corde invicem diligite attentius*, 1. Petr. 1. 22.

Vide etiam 1. Petri c. 2. 13 supra § 7.

1. *Castificantes &c.*] .i. Purificantes ab omni malitia & amaritudine per obedientiam charitatis fraternæ.

2. *Simplici*] Non ficto, at vero & reali.

§. Add. Quomodo obediendum sine mora.

Vide Angelus § 2 & hic passim.

Populus quem 1 *non cognovi servivit mihi*, 2 *in auditu auris obedivit mihi*, Ps. 17 45.

1. *Non cognovi*] Non enim cognovit Christus gentiles præsentia corporali.

2. *In auditu auris*]. i Ad solam famam nominis mei, seu ad primum auditum & signum voluntatis meæ.

§. 11. Obedientiæ effecta.

Vir obediens 1 *loquetur victoriam*, Prov. 21. 28.

2 *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, & 3 in uno crine colli tui*. Cant. 4. 9

1. *Loquitur victoriam*] Narrabit quomodo hostes suos superavit, innatam superbiam, tentationes dæmonis &c. *Vide Greg. 35. Moral. c. 2.*

2. *Vulnerasti*] Vide V. Intentio.

3. *In uno crine*] .i. Pauculis crinibus forte è victa dependentibus, vel ut alii vertunt; In una torque, vel in uno monili colli tui. Per unum autem crinem sive torquem intelligit obedientiam quæ sicut capillus pulcherrimus aut sicut torques aurea collum sponsæ exornat.

§. 12. Dignitas: Præfertur enim sacrificiis.

Multo melior est obedientia, quàm 1 *stultorum victimæ, qui* 2 *nesciunt quid faciunt mali*, Eccle. 4. 17.

Numquid vult Dominus holocausta, & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini? 3 melior est enim obedientia quàm victimæ: & 4 auscultare magis quàm offerre adipem arietum, 1. Reg. 15. 22.

1 *Misericordiam volui & non sacrificium, & scientiam Dei plusquam holocausta*, Osee 6. 6.

Vide supra § 1. ex Psal. 39.

1. *Stultorum victimæ*] Qui putant Deum iis placari, licet interim ejus legi non obediant.

2. *Nesciunt &c.*] Qui nesciunt discernere inter bonum & malum. Vel hoc ipsum, ait Hieron. ignorant esse malum, velle emendare quod fecerint non quidem obedientia, sed victimis: præsumendo se per solas victimas justificari, ait Cajetan. Et quia male offerendo careat eorum zelus discretionis judicio, ait Olympiodorus: & putant se in ea re bene facere, ait Carthusianus.

3 *Melior est &c.*] Quia ut Greg. 35. mor. cap. 10. per victimas aliena caro, per obedientiam verò voluntas propria mactatur.

4. *Auscultare*] Obedire.

5. *Misericordiam*] Vide V. Misericordia § 3.

§. 13. Obedientiæ præmia & fructus.

1 *Qui me audierit, 2 absque terrore requiescet, & 3 abundantia perfruetur, timore malorum sublato*, Prov. 1. 33.

Vide cap. 3. Proverb. à vers. 21. supra verbo Lex cap. 1. § 12.

4 *Audite audientes me & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra: inclinate aurem vestram, & venite ad me: audite & vivet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles*, Isa. 55. 2. 3.

Vide ejusdem cap. 58. à versu 8. citatum verbo Eternus.

1. *Qui audierit*] Qui obedierit.

2. *Absque terrore*] Seu hostium visibilium seu invisibilium, seu malorum præsentium seu futurorum.

3. *Abundantia*] Quia justi omnia se in Deo habere profitentur.

4. *Audite*] Vide V. Lex cap. 1. § 12. numero 4.

Ca-

CAPUT II.

De inobedientia.

§. 1. EST SIMILIS MAGIÆ ET IDOLOLATRIÆ: ejusque pœna.

Quasi peccatum 1 *ariolandi est*, 2 *repugnare: & quasi* 3 *scelus idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo ergo quod abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus ne sis rex*, 1 Reg. 15. 23.

1. *Ariolandi*] Divinandi, conjectandi, consulto dæmone, quod est gravissimum peccatum contra primum præceptum.

2. *Repugnare*] Deo scilicet.

3. *Scelus idololatriæ*] Inobediens (inquit Gregor.) propositi sui figmentum, in corde suo quasi idolum adorat.

§. 2. INOBEDIENS DEUM CONTEMNIT.

Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te abjecerunt, sed me ne regnem super eos, 1. Reg. 8. 7.

Qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui etiam 1 *dedit spiritum suum sanctum in nobis*. 1. ad Thess. 4. 8.

Vide supra capite 1. §. 6. ex Luc. 10. 16.

1. *Dedit spiritum*] .i. Deus non solum hæc præcepta dedit, sed etiam spiritum gratiæ suæ quo ea servaremus.

§. 3. GRAVE EST CRIMEN NON OBEDIRE superioribus.

Verumtamen 1 *unusquisque non judicet, & non arguatur vir: populus enim tuus*, 2 *sicut hi, qui contradicunt sacerdoti*. Osee 4. 4.

1. *Unusquisque &c.*) .i. Nemo hunc populum reprehendat, nihil enim proficiet.

2. *Sicut hi qui &c.*) Impudentiam habet & malitiam eorum qui magistris, superioribus & sacerdotibus contradicunt. Unde patet paragraphus quia flagitiosissimam gentem comparat inobedientibus.

§. 4. POENÆ EORUM QUI DEO NON obediunt.

Quia vocavi & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. 1 *Ego quoque in interitu vestro videbo. & 2 subsannabo, cum vobis id, quod* 3 *timebatis, evenerit*, Prov. 1. 24. 25. 26.

Vide multa ejusdem generis verbo Peccator & Punitio.

§. *Ego quoque videbo*] Sicut vos me, meaque beneficia ipso facto vos videre declaraistis, ita vicissim &c.

2. *Subsannabo*) Repetitio prioris partis ad auxesim more Hebræo.

3. *Timebatis, evenerit*] Scil. mors, calamitates vanæ, amissio delectabilium hujus vitæ, hæc enim timent homines mundi.

§. 5. AD IDEM, ET PRÆMIA OBEDIENTIÆ.

Ecce propono in conspectu vestro hodie 1 *benedictionem & maledictionem: benedictionem, si obedieritis mandatis Domini Dei vestri, quæ ego hodie præcipio vobis: maledictionem, si non obedieritis mandatis Domini Dei vestri, sed recesseritis de via quam ego nunc ostendo vobis, & ambuleritis post deos alienos, quos ignoratis*, Deut. 11. 26. 27. 28.

Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam provocaveritis: gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est, Isa. 1. 19. 20.

1. *Benedictionem, maledictionem*] Fœlicitatem, infœlicitatem.

§. 6. VOX DOLENTIS ET NON OBEDIENTIS.

Cur detestatus sum disciplinam & increpationibus non acquievit cor meum, nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam? pene fui in omni malo, in medio Ecclesiæ & Synagogæ, Prov. 5. 12. 13. 14.

1. *Pene fui &c.*] Propè omnes calamitates me obtinuerunt, ob peccata mea factus sum infœlicissimus omnium mortalium, idque in conspectu totius multitudinis, quod sanè multum aggravat hominis miseriam.

OBSTINATIO, OBSTINATUS.

§. 1. OBSTINATIO AB IMPIETATE PROFICISCITUR, ejusque descriptio.

Vir impius 1 *procaciter obfirmat vultum suum: qui autem* 2 *rectus est* 3 *corrigit viam suam*, Prov. 21. 29.

1. *Procaciter obfirmat vultum*] .i. Si moneatur nullo movetur pudore qui in facie habet fidem, sed ut solent quos perfricuisse frontem dicimus, pertinaciter persistit in malo, & se impudenter tuetur, & sine rubore fortiter resistit benemonenti: id patuit in Pharaone.

2. *Rectus*] Justus & probus.

3. *Corrigit*] Deum monetur emendat suas actiones.

§. 2. OBSTINATI, IIDEM INCORRIGIBILES.

1 *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum*, Hier. 13. 23.

Peccatum Iudæ scriptum est 2 *stylo ferreo* 3 *in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum,* & 4 *in cornibus arearum eorum*, Hierem. 17. 1.

5 *Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum: quia* 6 *spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt*, Osee 5. 4.

1. *Si mutare potest &c.*] q. d. consuetudo tua & obstinatio tua in peccato, versa est tibi in naturam, itaque merito timendum est ne unquam corrigatis.

2. *Stylo ferreo*] i. Indelebiliter, quia scil. non se corriget.

3 *In ungue adamantino*] i. In tabula adamantina, quæ est cor ejus adamantinum, i. obstinatissimum, ubi in perpetuum manent & legatur: Vocatur autem adamas unguis, ob nitorem & lævorem.

4. *In cornibus arearum*] Ubi reliquerunt monumenta suæ idololatriæ quæ diutissimè durabunt.

5 *Non dabunt &c.*] Hoc verè dicitur de obstinatis, alioqui non essent obstinati.

6. *Spiritus fornicationem*] Hic fornicatio accipi potest pro fornicatione spirituali, quæ locum habet in quovis peccato.

§. 3. NE GRAVIBUS QUIDEM SUPPLICIIS emendantur.

Percussi vos in 1 *vento urente, &* 2 *in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum & vinearum vestrarum, olivata vestra & ficeta vestra comedit eruca, & non redistis ad me, dicit Dominus*, Amos 4. 9.

Videndi etiam sequentes duo versus, & verbo Tribulatio.

1. *Vento urente*] Aëre calidissimo segetes exurente.

2. *In aurugine*] Aurugo dicitur cum spicarum grana quasi in pulverem vertuntur, & culmi atque spicæ pallescunt: dicitur & ærugo & rubigo.

§. 4. OBSTINATORUM VOX.

Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, & unusquisque pravitatem cordis sui mali facietis, Hier. 18. 11.

§. 5. OBSTINATIONIS POENÆ ET DAMNA.

1 *Cor durum habebit male* 2 *in novissimo: &* 3 *qui amat periculum, in illo peribit.* 4 *Cor nequam* 5 *gravabitur in doloribus, &* 6 *peccator adjiciet ad peccandum*, Eccli. 3. 27. 29.

7 *Curavimus Babylonem, & non est sanata: derelinquamus eam, & eamus unusquisque in terram suam, quoniam* 9 *pervenit usque ad cælos* 8 *judicium ejus, & elevatum est usque ad nubes*, Hier. 51. 9.

Beatus homo, qui 10 *semper est pavidus: qui verò* 11 *mentis est dura,* 12 *corruet in malum*, Prov. 28. 14.

13 *Vire, qui corripientem, dura cervice contemnit, repentinus et superveniet interitus; & eum sanitas non sequetur*, Prov. 29. 1.

1. *Cor durum*] Pertinax in malo, quodque non cædit aliorum monitis.

2. *In novissimo*] Licet aliquamdiu toleretur.

3. *Qui amat periculum*] Talis amat periculum quia monitus de illo, non vult vitare.

4. *Cor nequam*] i. durum ut suprà n. 1. quod sanè excellenter est nequam & deploratæ nequitiæ.

5. *Gravabitur doloribus*] Quia sibi semper graviores parat dolores.

6. *Peccator*] Qui peccatis totus est deditus, qualis est obstinatus in malitia, qui nullis monitis revocatur à peccando.

7. *Curavimus*] Vox est Angelorum vel Prophetarum deferentium gentem hanc obstinatam.

8. *Iudicium*] Punitio justè inflicta.

9 *Pervenit &c.*] i. summum est, & sonus ejus usque ad nubes auditus est.

10. *Semper pavidus*] Metuens Deum offendere, & severitatem judiciorum ejus.

11. *Mentis dura*] Qui nullo Dei timore commovetur, qui nullis cædit minis aut monitis, nec Dei, nec hominum.

12. *Corruet in malum*] Quod noluit præcavere: quod semper in futuro, sæpe etiam hic contingit.

13. *Vire*] Vide V. Correptio cap. 1.

§. 6.

§. 6. REPREHENDUNTUR OBSTINATI.

Dura cervice & 1 incircumcisis cordibus & auribus vos semper Spiritui sancto resistitis ; sicut patres vestri & vos. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri &c. Act. 7. 51. 52.

1. *Incircumcisis cordibus &c.*] .i. Rebelles, obstinati, qui aures & cor, infidelitatis pellicula obducta habetis ut credere non possitis.

OCCASIO.

V. Peccatum, Consortium, Amicitia, Luxuria, Mundus.

§. 1. COHORTATIO AD PRÆVENIENDUM occasiones peccati.

1 *Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam*, Eccli 18. 21.

1. *Ante languorem*] Vide V. Morbus §. 1. n. 4. quæ etiam de languore spirituali, seu peccato sunt accipienda.

§. 2. COHORTATIO AD EAS FUGIENDAS.

Nolite ingredi in 1 Galgala, & ne ascenderitis in 2 Bethaven. Osee 4. 15.

Qui, 3 à facie colubri fuge 4 peccata : & 5 si accesseris ad illa, 5 suscipient te. Eccli. 21. 2.

1. *Galgala*] In quo propter antiquam loci religionem, superstitiosius idola colebantur, ne talis ingressus sit vobis occasio idololatriæ.

2. *Bethaven*] .i. Bethel ubi erat vitulus.

3 *Peccata*] Quæ quis perfectè fugit, cum eorum occasiones & pericula declinat.

4. *Si accesseris*] Si eorum illectus illecebris, quasi nihil sit ab iis mali metuendum, occasionibus peccatorum te immiscens.

5. *Suscipient te*) id est, Involvent, invadent, sicut serpens incautum opprimit & invadit, ac lethale venenum infundit.

§. 3. AD EAS RELINQUENDAS ET resecandas.

Unusquisque 1 offensiones 2 oculorum suorum abjiciat, & in idolis Ægypti nolite pollui : ego Dominus Deus vester, Ezech. 20. 7.

Vide etiam verbo Mortificatio §. 7.

1. *Offensiones*) Chald. abominationes, idola.

2. *Oculorum suorum*) Nobis quoque (inquit Hieronymus) de Ægypto exeuntibus præcipitur ut offensiones oculorum nostrorum abjiciamus, ne ea quæ olim oblectabant, nos modo capiant spectacula, theatra, & quicquid animæ contaminat puritatem.

OCCUPATIO.

V. Acedia, Labor, Otium.

OCCUPATIONES EXTERNÆ.

§. 1. BONUM NON SE MULTIS REBUS occupare.

1 *Sapientia Scribæ in 2 tempore vacuitatis : & 3 qui minoratur actu, sapientiam percipiet : 4 qua sapientia replebitur qui tenet aratrum &c.* Eccli. 38. 25.

1. *Sapientia Scribæ*) .i. Doctoris, consistit scilicet aut comparatur.

2. *Tempore vacuitatis*) Otii, quo feriatur ab externis occupationibus, quibus qui vacant parum idonei sunt ad sapientiam obtinendam.

3. *Qui minoratur actu*) Qui parum se in externis occupat.

4. *Quæ sapientia &c.*) Vide verbo Mechanici. Quod autem hic dicit de agricultura, cæterisque mechanicis & servilibus operibus, etiam habet locum in exterioribus negotiis obeundis, quæ magnam animi partem requirunt, eumque ferè immergunt, atque ita occupant ut sapientiæ vacare non possit.

§. 2. NIMIARUM OCCUPATIONUM DAMNA.

Qui conatur 1 multa agere 2 incidet in judicium, Eccli. 21. 26.

Cuncta quæ non habent pinnulas & squammas in aqua, 3 polluta erunt, Levit. 11. 12.

1. *Multa agere*) Qui rebus suis non contentus, implicat se aliorum negotiis, & plura suscipit quam aut ejus status aut vis ejus ingenii ferre possit, spondendo & fidejubendo, & variis aliis modis.

2. *Incidet in judicium*) Cum possit quietè agere, sua curando, incidet in lites & contentiones forenses, unde illi magnæ molestiæ & pericula.

3. *Polluta erunt*) Ac consequenter non edentur. Per pisces qui non habent pinnulas intelligit Gregor. lib. 5. moral. cap. 6. eos qui ita se exteriis occupationibus immergunt, ut ad superna conscendere mentis saltibus nesciant : pisces enim qui habent pinnas saltus date super aquas solent : Sunt autem immundi qui iis carent, ita etiam immundi sunt, Deoq; exosi qui se externis curis

curis ita sinunt obrui ut in altum caput non valeant attollere, & nulla eos (ut ait Gregor.) amoris summi quasi liberi aëris aura contingit. Sed vide ipsum loco citato & cap. seq.

§. 5. VEXANTUR:

Fili i ne in multis sint actus tui. Eccl. 11. 10.
Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima. Porrò unum est necessarium. Luc. 10 |41.

1. *Ne in multis &c.*] Ne multis te immiscas, ne multarum rerum curam assumas, multaque officia obeas, quasi unus omnibus sufficere valeas, cum vix uni rei benè curandæ sufficias.

OCVLI.

V. Luxuria. Mortificatio. Curiositas.

§. 1. EORUM CURIOSITAS INSATIABILIS.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur. Eccl. 1. 8.
2 *Infernus & perditio nunquam implentur: similiter & oculi hominum 2 insatiabiles.* Prov. 27. 20.

1 *Infernus & perditio, &c.*].i. mors & status mortuorum, qui quamvis multos suscipiat, semper desiderat plures.

2. *Insatiabiles*] Quia re una visa, semper alias desiderant novas, quare hanc inexplebilem cupiditatem debet non minus, quam mortem odisse homo.

§. 2. DAMNA CURIOSI ASPECTUS.

Oculus meus depredatus est animam meam. Thren. 3. 51.

Vide 2. Reg. 11. 1. Judith 10. 17.

§. 3. VETATUR CURIOSITAS OCULORUM.
Vide verbo Luxuria. Castitas. Mortificatio. Mulier.

Omni homini noli 1 intendere 2 in specie. Eccli. 41. 12.

1. *Intendere*] fixè intueri.

2. *In specie*] Propter pulchritudinem. Periculosum enim est ob innatam concupiscentiam, tum mulieribus intentè virorum contemplari pulchritudinem. tum viris non tantum mulierum, sed & puerorum decorem curiosius contemplari.

ODIVM.
Vide Contentio. Inimicus. Invidia. Ira.

§. 1. ODIUM SUI PRÆCIPITUR ET QUO fructu.

1 *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Joan. 12. 25.
1. *Qui odit* | Vide V. Mortificatio, §. 4.

§. 2. ITERUM ODIUM SUI, PARENTUM, UXORIS, & consanguineorum.

Si quis venit ad me, & non 1 odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & 2 animam suam, non potest meus esse discipulus. Luc. 14 20.

1. *Odit, &c.*] Quatenus scilicet Christo contrarii sunt.

2. *Animam*] Vitam.

§. 3. PECCATOR MALE SE ODIT.

Qui faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. Tob. 12. 10.
Qui diligit iniquitatem 2 odit animam suam Psal. 10. 6.

1. [*Hostes sunt*] Vide num seq.

2. *Odit animam*].i. seipsum, quia se. propter iniquitatem gravissimè punietur. Videtur quidē diligere seipsum, quia ut sibi satisfaciat, peccat, & tamen verè animam suam perdit. *Vide* §. 1.

§. 4. ODII PROXIMI ACERBI FRUCTUS.

Odium 1 suscitat rixas, & 2 universa operit charitas. Prov. 10. 12.
3 *Laqueo peribunt, qui oblectantur casu justorum: dolor autem consumet illos, antequam moriantur.* Eccli. 27. 32.

1. *Suscitat rixas*] frequenter ex parva re, & nulla ferè causa, dum quodvis exiguum peccatum & offensiunculam magnam facit, qui alterum odit, ac undique occasionem captat contendendi, quidvis in malam partem rapiendo.

2. *Universa*] non parva tantum, at magna etiam, quia efficit, ut quis magna etiam alterius delicta non multum attendat, sed dissimulet, eaque extenuet, oblivisc atur, ac condonet. Item odium suscitat rixas, in his etiam contra quos est odium, dum amarulentia odientis & injuria ad lites provocantur: pari etiam modo charitas non tantum delet peccata in animo diligentis, sed etiam in animo peccantis, qui charitatis alienæ exhibitione vincitur ad redamandum, &

carbones congerit super caput ejus, quibus eum incendit flammis amoris. Proverbiorum 25.

3. *Laqueo peribunt*) Vide verbo Invidia, Inimicus, Justus.

OPERA BONA.

Vide Lex, Otium, Gloria æterna, Fides.

Agendum primùm de bonis operibus, tum de eorum neglectu.

CAPUT I.

De bonis operibus.

§ 1. MAGNA OPUS HABENT patientia.

Vide infra §. 10. *ex Rom.* 2. 7.

§. 2. OPERUM BONORUM NECESSITAS.

Vide de eadem re verbo Gloria cœlestis ad circumstantiam quis & quid: quibus hæc addenda.

Jam 1 *securis ad radicem* 2 *arborum posita est.* 3 *Omnis ergo arbor, quæ non facit* 4 *fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Matth. 3. 10.

Non omnis 5 *qui dicit mihi, Domine, Domine introibit in regnum cœlorum: sed* 6 *qui facit voluntatem patris mei, qui in cœlis est, ipse introibit in regnum cœlorum,* Matth. 7. 21.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, 7 *tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.* Joan 15 2.

Fidelis 8 *sermo est, &* 9 *de his volo te confirmare, ut curent boni operibus* 10 *præesse, qui crediderunt Deo, hæc* 11 *sunt bona, & utilia hominibus.* Ad Titum 3 8.

12 *Quid proderit fratres mihi si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides salvare eum? si autem frater & soror nudi sunt, & indigent victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis, illis, ite in pace, calefacimini, & saturamini, non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?* 13 *sic & fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa,* Jacob. 2. 14 15. 16. 17.

Videnda cætera ejusdem capitis, & cap. 2, à vers. 22. & alibi passim.

1. *Securis*) Acutissima ira Dei, inquit Chrysostomus.

2. *Arborum*) i. hominum, per Metaphoram.

3. *Omnis*) licet sit Abrahæ nepos Chrysostomus.

4 *Fructum bonum*) Opera bona.

5. *Qui dicit: Domine*) Utrumque, ait Hieron. necessarium, ut scilicet opus sermone, & sermo operibus comprobetur.

6. *Qui facit voluntatem*) Hic est fructus quem requirit, ait August.

7. *Tollet eum*) resecabit: ostendit, ait Chrysost. sine operibus aliquem non posse esse in eo.

8 *Sermo*) quem jam dicturus sum.

9. *De his volo te confirmare*) i. hujusmodi salutaria fidei dogmata volo te audacter asseverare & constanter proloqui.

10. *Præesse bonis operibus*) id est intendere, ita ut etiam prævertendo occasionem captent bene operandi. Vel *præesse*, i. præstare aliis, & præcellere bonis operibus.

11. *Sunt bona*) hæc dogmata seu bona.

12. *Quid proderit*) (supple ad vitam æternam.

13. *Sic &c.*) Sensus: sicuti egeno nihil prosunt verba tua, nisi opere exhibeas charitatem; ita nihil tibi prodest fidem jactare, nisi adsint opera, & talis fides mortua est & invalida.

§. 3. QUOMODO EA FIERI DEBENT.

OPERIBUS EXTERNIS RELIGIONIS JUNGENDA pietas interna, & opera misericordiæ, ut illa placeant Deo.

Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? 1 *plenus sum, holocausta arietum & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere perversè, discite benefacere,* 2 *quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam,* Isa. 1. 11. 16. 17.

Videndi etiam versus intermedii, 12. 13. 14. 15. & qui consequuntur, 18. 19.

3 *Ad quem respiciam nisi ad* 4 *pauperculum, & contritum spiritu, &* 5 *trementem sermones meos?* 6 *Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum:* 7 *qui macTat pecus, quasi qui excerberet canem: qui offert oblationem, quasi qui* 8 *sanguinem suillum offerat.* Isa 66. 2. 3.

Bonas facite vias vestras & 12 studia vestra : & 13 habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbu mendacii, dicentes : Templum Domini templum Domini templum Domini est. Quoniam si bene 14 direxeritis vias vestras, & studia vestra : si feceritis judicium inter virum & proximum ejus, habitabo vobiscum in loco isto : in terra quam dedi patribus vestris à sæculo & usque in sæculum. 16 Ecce vos confiditis in verbis mendacii, qui non proderunt vobis, furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, & ire post Deos alienos, quos ignoratis. 17 Et venistis, & stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum & dixistis : 18 Liberati sumus, 19 eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Hiet 7.3.4.5 6.7 8.9 10.

Vide etiam reliqua ejusdem capite usque ad vers. 16.

1. *Fortitudine spiritus*] .i. spiritu Dei forti, id est gravia & tristia vobis nunciabo.

2. *Iudicio*] id est supplicio, quod Deus comminatur.

3. *Virtute*] potentia, i. rebus magnis, quas potenter factus est in peccatores.

4. *Ædificatis &c.*] in Jerusalem magnas domos, sed ex sanguine pauperum, spoliando eos, & auferendo vitæ necessaria, quod est occidere & sanguinem fundere.

5 *In muneribus*] ob munera.

6. *Prophetæ*] Pseudoprophetæ.

7. *In pecunia*] ob pecuniam, vendentes sua responsa, & ad voluntatem adjutorium accommodantes.

8. *Super Dominum requiescebant*] licet tam graviter peccarent, adhuc temerè de Deo præsumebant, quod ipsos esset protecturus.

9 *Numquid &c.*] templum Dei habemus, quietè habitabit inter nos, non abibit à nobis.

10. *Quasi ager arabitur*] Vastatus à Chaldæis. *Vide Ierem. 26.*

11. *In excelsa sylvarum*] ut in eo crescant arbores plurimæ, & sylva fiat.

12. *Studia*] Chald. opera.

13. *Habitabo &c.*] .i. efficiam ne projiciamini è loco isto, in quo mecum habitatis, in alienas regiones.

14 *Verbis mendacii &c.*] mendacibus sermonibus Pseudoprophetarum, quibus dicere solent non esse credendum, permissurum Deum eam urbem vastari, in qua magnificentissimum est templum exstructum est: *templum Domini, templum Domini*, identidem replicantes.

15. *Direxeritis*] Rectas feceritis.

16. *Ecce vos &c.*] q.d sed ecce contrarium facitis, nam fidentes verbis mendacibus Pseudoprophetarum impunitatem promittentium & dicentium omnia delicta adductis in templum sacrificiis elui, vos furamini, occiditis, &c.

17. *Et venistis*] Quasi nihil mali fecerittis.

18. *Liberati sumus*] A peccatis, per ingressum in templum & sacrificia.

19. *Eo quod*] .i. quantumvis, licet.

§. 6. In eos, qui opera negligunt solo Christiani nomine gloriantes.

Facite fructum dignum pœnitentiæ. Et 1 ne velitis dicere intra vos patrem habemus Abraham : dico enim vobis, quoniam potens est Deus 2 de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, Matth. 3. 8.9.

Audite hæc domus Iacob, qui 3 vocamini nomine Israel, & de 4 aquis Iuda existis, 5 qui juratis in nomine Domini, & 6 Dei Israel recordamini 7 non in veritate, neque in justitia. 8 De civitate enim sancta vocati sunt, 9 & super Deum Israel constabiliti sunt; 10 Dominus exercituum nomen ejus, Isa. 48.1.2.

1. *Et ne velitis dicere &c.*] Quasi ex hoc solo sit salus quod estis filii Abrahæ, seu per accommodationem, quod estis Christiani, & filii Abrahæ secundum fidem.

2. *De lapidibus istis*] de hominibus duris, de ethnicis, &c.

3. *Vocamini nomine Israel*] .i. Israelitæ : ita & à Christo, Christiani.

4. *Aquis*] id est de fonte, id est de semine, & cognatione.

5. *Qui juratis in nomine Domini*] Ut vos religiosos profiteamini.

6. *Dei recordamini*] Nomen ejus in pactis, atque conventis, publicisque congressibus & ceremoniis usurpantes.

7. *Non in veritate*] Non tamen id facitis sincero animo & justo, sed injusto atque fucato. Nam dum externam profitemini sanctitatem internam abjicitis.

8. *De civitate sancta vocati sunt*] .i. vocati sunt cives Hierusalem ; & Christiani vocantur cives spiritualis Hierusalem, id est Ecclesiæ.

9. *Et super Deum &c.*] id est quos etiam singulari

gulari quadam custodia stabiliuit, atque tutatus est.

10. *Dominus exercituum, &c.*) q.d. nec mirum id eum posse præstare, vocatur enim Dominus exercituum.

§. 7. Opera bona luce palam facienda.

Sic luceat 1 *lux vestra coram hominibus: vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* Matth. 5. 16.

1. *Lux*) doctrinæ & vitæ.

§. 8. Quandonam facienda.

1 *Mane semina semen tuum, & vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud: & si utrumque simul melius erit.* Eccle. 11. 6.

Vide verbo Mors, c. 1. §. 22.

Operamini 2 *opus vestrum* 3 *ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.* Eccli. 51. 38.

Venit 4 *nox quando nemo potest operari.* Joan. 9. 4.

& 5 *Negotiamini* 6 *dum venio.* Luc. 19. 13.

Adhuc modicum lumen in vobis est, 7 *Ambulate dum lucem habetis, vt non vos* 8 *tenebræ comprehendant: &* 9 *qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.* Joan. 12. 35. 36.

Videte fratres quomodo 10 *caute ambuletis: non quasi insipientes, sed vt sapientes:* 11 *redimentes tempus quoniam dies mali sunt.* Ephe. 5. 15. 16.

1. *Mane semina*) Vide V. labor.

2. *Opus vestrum*] Quod vobis à Deo injunctum est, unusquisque officium suum.

3. *Ante tempus*] sc. mercedis, vel antequam pereat vobis tempus operandi.

4. *Nox*] ea tempus est mortis, quare dum vivitur, bonis operibus vacandum est.

5. *Negotiamini*] Quæ spectant ad vestram salutem.

6. *Dum venio*] Venire autem dicitur Deus in morte quando nos ad se venire jubet, & venit ut exigat à nobis vitæ rationem.

7. *Ambulate*] In via virtutum dum lucem habetis huius vitæ; sensus est accommodatitius: litteralis est de Christo luce.

8. *Tenebræ*] mortis, vel etiam errorum.

9. *Et qui*] pro nam qui.

10. *Caute ambuletis*] Quomodo prudenter cauteque vos geratis.

11. *Redimentes tempus*] i. emite opportunitatem seu καιρὸν proficiendi in via Dei, & bene operandi, dum licet, quantovis rerum pretio & dispendio, inquit Theoph.

12. *Dies mali*] i. vita hæc multis vanitatibus, periculis, tentationibus exposita.

§. 9. De effectis bonorum operum. *Vide §. sequentem.*

Qui benefacit, 1 *ex Deo est: qui malefacit,* 2 *non vidit Deum.* Epist. Joan. 3. 11.

Vide supra §. 5. ex Luc. 7. 3. quomodo Dei favorem conciliet. & §. 7. ex Matt. 5. 16. quomodo Deum glorificent, quo etiam spectat sequens testimonium.

Qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: & 3 *in me* 3 *clarificabant Deum* Gal. 1. 23. 24.

Ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir. Eccli. 11. 30.

Vera gloria ex opere virtutis, *Vide §. seq. ex Rom. 2. 7.*

1. *Ex Deo*] Dei filius.

2. *Non vidit*] Non cognoscit, nec verè est Christianus.

3. *Clarificabant Deum*] Qui in me tam mira Operatus esset per gratiam tuam.

4. *Ante mortem*] Vide V. Laus cap. 2.

§. 10. Merces bonorum operum, vt & malorum.

Qui 1 *operatur terram suam* 2 *satiabitur panibus, qui autem* 3 *sectatur otium stultissimus est.* Prov. 12. 11.

4 *Impius* 5 *facit opus instabile. &* 6 *seminanti autem justitiam* 7 *merces fidelis* Prov. 11. 18.

Dicite justo quoniam 8 *bene, quoniam* 9 *adinventionum suarum comedet fructum.* Isa. 3. 10.

10 *Opus hominis reddet ei, & juxta vias singulorum restituet eis.* Job. 34. 11.

Reddet unicuique secundum opera ejus. iis quidem, qui 11 *secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam: iis autem* 12 *qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum, & Græci: gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, & Græco: non est enim acceptio personarum*

rum apud Deum. Rom. 26.7.8.9. 10.11.

Vide plura verbo Gloria cœlestis, ad circumstantiam, quis, & quomodo.

1. *Operatur terram*] Mysticè operatur terram suam, qui cor suum exercet orando, & meditando, qui corpus abstinentiæ vomere proscindit, rigidoque continentiæ fodit sarculo, aliaque bona opera exercet.

2. *Satiabitur panibus*] Consolatione cœlesti, hic & in futuro.

3 *Scelerabitur etiam*] qui detractat laborem bonorum operum, stultissimus est coram Deo & prudentibus, quia sibi non prospicit in futurum.

4. *Impius*] licet multum laboret.

5. *Fecit opus instabile*] .i. quod non subsistet, quod fallet, evanescet sine bono aliquo fructu.

6. *Seminanti justitiam*] operanti justa.

7. *Merces fideles*] certa, solida, quæ non frustrabit justum nec fallet.

8. *Bene*] sc. illi erit.

9 *Adinventionum*] operum, consiliorum, cogitationum, quæ ipsis fuerunt quædam fœlicitatis semina.

10. *Opus*] mercedem operis, seu boni, seu mali.

11. *Secundum patientiã boni operis*] Qui ob bona opera, quæ faciunt, multa patiuntur; perfectio enim Christiana in duobus sita est, primò in bene agendo, tum quia bene agis, multa patiendo. Ita Caietanus. Alii secundum patientiam, id est, per perseverantiam in bonis operibus,

12. *Qui sunt ex contentione*] Qui sunt contentiosi, nec simpliciter obediunt & credunt Evangelicæ veritati.

§. 11. Bona opera, quam sint Deo accepta.

6 *Oblatio justi* 2 *impinguat altare, &* 3 *odor suavitatis est in aspectu altissimi: sacrificium justi acceptum est, &* 4 *memoriam ejus non oblivisceetur Dominus.* Eccli. 35. 8. 9.

Dilectus meus descendit in 5 *hortum suum* 6 *ad areolas aromatum,* 7 *ut pascatur in hortis, &* 8 *lilia colligat.* Cant. 6. 1.

Quàm pulchri sunt 9 *gressus tui* 10 *in calceamentis,* 11 *filia principis.* Cant. 7 1.

2. *Oblatio justi*] Idem suo modo intelligi potest de quovis bono opere, quod est quædam oblatio, quia fit in honorem Dei.

2. *Impinguat altare*] quia tanquam pingue, seu gratum acceptatur à Deo ob offerentis justitiam.

3. *Odor suavitatis*] .i. suavis, quia scilicet instar suavis odoris accepta est.

Memoriam] .i. recordari. q.d. infallibiliter recordabitur eius.

5. *Hortum*] .i. Ecclesiam.

6. *Ad areolas aromatum*] Singulas cuiusq; animas virtutum aromatibus consistas.

7. *Vt pascatur in hortis*) Considerando fidelium virtutes, & bona opera, quæ ita sunt ei grata, vt dicatur eis pasci & refici, sicut oblectatur animus herbarum virentium aspectu, odoribusque aromarum & florum.

8. *Lilia colligat*] Tunc colligit illa, quando opera bona fidelium, piasque affectiones in conscientiis suorum considerat & acceptat & quasi flores in sinum abdit, ut non pereat earum fructus.

9 *Gressus tui*) Actiones.

10. *In calceamentis*) Per calceamenta, sanctorum Patrum exempla intellige, & divinæ legis præcepta, quia iis tanquam calceamentis animi pedes, .i. affectiones defenduntur à luto carnaliũ voluptatum, item à spinis & scrupulis vitiorum.

11. *Filia principis*) Quia filia magni regis, & regis regum. Hæc autem admiratio & commendatio sponsæ ab his gressibus, satis ostendit quàm ii grati sint sponso.

§. 12. Opera nostra bona, sunt quasi cibus Dei, eiusque potus.

Veniat dilectus meus 1 *in hortum suum, &* 2 *comedat fructum pomorum* 3 *suorum.* 4 *Veni in hortum soror mea sponsa;* 5 *messui myrrham* 6 *cum aromatibus meis.* Cant. 5. 1.

7 *Comedi favum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo* Cant. 5. 1.

Vide c. 61 §. superiore, num. 7.

8 *Ascendam in palmam & apprehendam* 9 *fructus ejus.* Cant. 7. 8.

Mane surgamus ad 10 *vineas,* 11 *videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.* Cant. 7. 12.

Dabo tibi poculum ex 12 *vino condito, &* 13 *mustum malorum granatorum meorum.* Cant. 8. 2.

1 *In hortum suum.*] In animam fidelem.

2. *Comedat fructum pomorum.*] Poma ista ad quorum esum invitatur, sunt bona opera, quæ tunc comedit sponsus, quando ea attendit & acceptat, gaudetque in eis & sibi complacet, ita ut pasci eisdem videatur, sicuti solent homines esu suavium pomorum oblectari.

3. *Suorum.*) quia opera bona, sunt à Deo.

4. *Veni.*] q. d, Tu me invitas 6 sponsa in hortum, at in eum jam veni, jam in eo suavissimè versor & me oblecto.

5. *Messui myrrham.*] Collegi magno meo gaudio, opera pœnitentiæ & mortificationis.

6. *Cum aromatibus.*) Cum aliis operibus virtutum, quæ omnia, quasi in manipulos redacta in sinum collegi, ut nihil mercedis eorum depereat.

7. *Comedi favum, &c.*] i. tantis in hoc horto, ob bona opera refician delitiis, ut mihi videar non aliud quàm favum purissimi mellis edere, & vinum optimum cum dulcissimo lacte potare.

8. *Ascendam in palmam.*] Palma hæc est Ecclesia, vel quælibet anima fidelis.

9 *Fructus ejus.*] Hi sunt bona opera: idem autem videtur esse, ascendere in palmam, & apprehendere fructus quos descendere in hortum & colligere fructus pomorum. *Vide n.* 1. 2. & 3.

10. *Vinea.*] Vineæ sunt animæ justorum.

11. *Videamus si floruit &c.*] Cur tanta solicitudo, an floruit, an fructum bonorum operum protulit vinea, nisi ex eo sponsus spemque offerret suo more celebrandum; ut dictum n. 2.

12. *Vino condito.*] Quod communiter dicitur hypocraticum, quo significatur sancta dilectio cum operibus virtutum. Dilectio quidem vinum est pretiosissimum, cæteræ autem virtutes, aromata sunt, quibus pretiosum dilectionis vinum conditur.

13 *Mustum malorum, &c.*] id est, mustum è malogranatis expressum, quo significatur piorum devotio, quæ Deo gratissima est, sicuti liquor musti, quia sapidissimus hominibus est acceptissimus. Quomodo autem suo modo mustum hoc, ut & vinum conditum bibat sponsus. *Vide num.* 2.

§. 13. COHORTATIONES AD BONA OPERA.

Vide supra passim.

1 *Seminate vobis in justitia & 2 metite in ore misericordiæ, 3 innovate vobis novale: 4 tempus autem requirendi Dominum, 5 cum venerit qui docebit vos justitiam,* Oseæ 10. 12.

Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: veritatem & 6 judicium pacis judicate 7 in portis vestris Zach. 8. 16. 17.

Pejus vos ut 8 esca, & 9 fructum afferatis: & fructus vester maneat, Ioa 15. 16.

10 *Quæ seminaverit homo hæc & metet; quoniam qui* 11 *seminat in carne sua,* 12 *de carne & metet corruptionem: qui autem* 13 *seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim suo* 14 *metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad* 15 *domesticos fidei.* Gal 6. 8 9. 10.

Quapropter fratres magis 16 *satagite, ut per bona opera certam vestram* 17 *vocationem, & electionem faciatis: hæc enim facientes non peccabitis aliquando.* 18 *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & salvatoris Iesu Christi.* 2. Pet. 1 10. 11.

1. *Seminate in justitia.*] ita seminate, ita operamini, ut multa justitia & sanctitas in vobis oriatur.

2. *Metite, &c.*] i. metetis largissimè, & quantum misericordia ipsa exigere & velle potest.

3. *Innovate novale.*] eradicate spinas veterum peccatorum & renovate vos.

4. *Tempus autem &c.*] i. maximè tempus est quærendi Dominum, quare videte ne illam occasionem vobis elabi finatis.

5. *Cum venerit.*] i. cum veneri Christus.

6. *Judicium pacis.*] i. pacificum, de quo nemo conqueri possit.

7. *In portis.*] ubi olim fiebant publica judicia.

8 *Esca*) proficuis.

9. *Fructum.*) bonorum operum.

10 *Quæ seminaverit. &c.*] i. quæcunque fuerit operatus in hac vita, de his accipiet remunerationem.

11. *Seminat in carne.*) perficiens ea quæ carnis sunt, & secundum carnem ambulans.

12. *De carne. &c.*] ex carne nihil nisi perditionem reportavit.

13 *Seminat in spiritu.*] Quæ spiritus sunt assidue operando.

14. *Metemus.*] accipiemus bonorum operum mercedem.

15. *Domesticos fidei.*] Qui per fidem domestici nostri sunt, nempe ad eandem domum, & Ecclesiam spectantes.

16. *Satagite,*] i. solicitè & studiosè curate.

17. *Vocationem.*) Quâ vocati estis ad fidem, & ad spem æternæ mercedis, sic certam & firmam faciatis, ut ab ea nunquam per peccatum excidatis.

18. *Sic enim abundanter &c.*) sic faciendo coacervabitis vobis magnum cumulum meritorum, quæ vos inducant in regnum cælorum.

CAPUT II.

De neglectu bonorum operum, illisque, qui ea impediunt.

§. 1. Qui ea negligit, tandem perdit fidem.

Vide V. Fides ex 1. ad Timot. 1. 19. Et virtutes cæteras. Verbo Acedia, §. 1.

§. 2. Alienis operibus non omnino fidendum, at cuique operandum.

1 De *fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & juxta opera manuum suarum retribuetur ei.* Prov. 12. 14.

2 *Vir respiciens in mensam alienam, 3 non est vita ejus in cogitatione victus. Alit enim animam suam cibis alienis: vir autem disciplinatus, & eruditus 4 custodiet se. 5 In ore imprudentis conculcabitur inopia, & in ventre ejus ignis ardebit.* Eccli. 40. 30. 31. 32.

1. *De fructu, &c.*] q. d. si bonam expectas à Deo remunerationem, non satis tibi est alios videre operantes; eorumque niti meritis. Quisque enim juxta ea, quæ ipse sive ore, sive opere præstitit, mercedem accipiet.

2. *Vir respiciens.*) Citatur hic vetus per accommodationem. Respicit in mensam alienam spiritualis mendicus, qui alienis meritis pasci expectat.

3 *Non est vita ejus, &c.*) seu in reputatione vitæ, i. ejus vita, non est vera vita, seu mors est potius dicenda, propter assiduam ejus famem spiritualem. Item *non est in cogitatione victus*, quia non cogitat de parando sibi cibo, sed in otio miserè vivit.

4. *Custodiet se.*) A tali & tam misera, quare ipsemet laborabit.

5. *In ore imprudentis.*] Vide Verbo Mendicus, §. 1. cujus loci interpretationem facilè est in hanc rem accommodare.

§. 3. Qui ea hic negligit variis repletur malis & egebit in extremo vitæ.

1 *Per agrum hominis pigri transivi, & per vineam viri stulti, & ecce totum repleverant urtica, & operuerant superficiem ejus spina, & maceria lapidum destructa erat. Veniet tibi 2 quasi cursor egestas tua, & mendicitas quasi 3 vir armatus.* Prov. 24. 30. 31. 34.

1. *Per agrum.*) Ager pigri est cor & vinea ejus, qui bonis operibus non curat ea excolere, quæ repletur malis fructibus, & dæmonum incursibus expositi sunt, quod destituta sint per negligentiam heri, Dei gratia & protectione tanquam vinea destructa macceria.

2. *Quasi cursor.*] id est, inexpectata & subita.

3. *Vir armatus.*] i. inevitabilis, & contra quem tetueri non poteris: id quidem accidit epuloni, qui nec guttam aquæ obtinuit, & damnati erunt in summa boni omnis inopia.

§. 4. In eos, qui impediunt bona opera.

Audite hoc Sacerdotes, & attendite domus Israël & domus regis auscultate: quia vobis 3 judicium est, quoniam 2 laqueus facti estis 3 speculationi, & 4 rete expansum super 5 Thabor, & 6 victimas declinastis 7 in profundum, & ego 8 eruditor omnium eorum. Osee. 5. 1. 2.

Erat peccatum puerorum grande nimis coram Domino, quia retrahebat homines à sacrificio Domini. 1. Reg. 2. 17.

Væ vobis Legisperitis, quia 9 tulistis 10 clavem scientiæ, ipsi non introistis, & eos, qui introibant 11 prohibuistis. Luc. 11. 52.

1. *Iudicium*] Condemnatio.

2. *Laqueus.*] scandalum, scilicet exemplo malo & suasione peccati, vel idololatriæ.

3. *Speculationi*] lis, qui vestræ speculationi seu curæ sunt commissi.

4. *Rete.*) facti estis rete expansum ad capiendas animas.

5. *Thabor.*] Mons est Galileæ altissimus, & reti-

retibus explicandis accommodatissimus, in cujus vertice maxima planicies.

6. *Victimas declinastis.*] Avertistis ab offerendis Deo victimis, (seu a bonis operibus) ut vestris idolis offerrentur.

7 *In profundum.*) i. vehementer.

8. *Eruditor.*) Non desistebam eos per Prophetas ab idolis revocare.

9. *Tulistis.*) Abstulistis.

10. *Clavem scientiæ.*) i. fidem in me, quam pro posse impeditis; per fidem enim fit veritatis cognitio; vel *clavem scientiæ*, i. legem vobis accepistis, quam falsò interpretamini, quæ tamen tota ad me ducit. August. per *clavem scientiæ*, intelligit humilitatem.

11. *Prohibuistis.*) Avocando à fide in me.

OPPORTUNITAS.

§. 1. Rerum agendarum est expectanda opportunitas.

Omni negotio tempus est, & opportunitas, & multa hominum 1 afflictio. Ecclæ. 8. 6.

Omnia 2 tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cœlo. Ecclæ. 3. 1.

1. *Afflictio.*) In expediendis negotiis.

2. *Tempus.*) i. opportunitatem, qua elapsa tempestiva esse desinunt.

ORATIO.

Vide Gratiarum actio. Deus. Laus, Consolatio. Contemplatio. Iustus.

§. 1. Oratio est similis

1 odoribus 2 in phialis aureis. Apoc. 5. 8. *Item thuri, & sacrificio vespertino.*

3 Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: 4 elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Ps. 140. 2.

Item 5 musto malorum granatorum. Cant. 8. 2.

1. *Odoribus.*] Quia scil. oratio sursum it & cælestia quærit & Deo suavissimi odoris est.

2. *In phialis aureis.*] Quibus significatur non solum gratas esse orationes & suaves, sed etiam maximi pretii apud Deum, significatur etiam eas ex caritate procedere quæ in auro intelligi solet.

3. *Dirigatur, &c.*] i. Quemadmodum gratissimum tibi est thymiama super altare aureum intra sancta tibi incensum, ita & oratio mea quæ incensi instar ex corde meo evaporat, tibi placeat. Vide pulchrè Bellum.

4. *Elevatio &c.*] Et quomodo vespertinum agni sacrificium extra sancta super altare holocaustorum tibi oblatum, acceptum tibi est, ita quoque exterior manuum mearum elevatio, quæ orationis signum est & cèremonia, tibi grata sit.

5. *Musto granatorum.*] Vide Verbo opera §. 12. num. 13.

§. 2. Legis observatio, est multa oratio.

Qui conservat legem 1 multiplicat orationem. Sacrificium salutare est attendere mandatis & discedere ab omni iniquitate. Eccli. 35. 1. 2.

1. *Multiplicat orationem.*) Licet modò legatur oblationem: & quæ est vera lectio, sed secundum aliam lectionem sensus est eum perinde facere & tam gratam rem Deo præstare, ac si multas ad Deum funderet preces. Vide Iansenium.

§. 3. De præparatione ei necessario præmittenda.

Ante orationem 1 præpara animam tuam, & noli esse quasi homo qui 2 tentat Deum. Eccli. 18. 23.

2. *Præpara animam.*] Cogitando cum quo tibi futurus sermo, atque ob id sepone, quantum licet, omnes alias cogitationes, præterea omnem malitiam depone.

2. *Tentat Deum.*) Tentat Deum in oratione qui temerè Dei potentiam declarari petit, prætermissis iis quæ in hominis sunt potestate. Vel tentat, cùm se gerat quasi is qui Deum placare studeat, imitatur tamen magis eum qui Deum ad iracundiam provocat.

§. 4. Condonandum inimico ante orationem.

Vide V. Inimicus & Marci 11. 25.

Volo viros orare in omni loco, levantes 1 puras manus sine ira & 2 disceptatione. 1. ad Tim. 2. 8.

1. *Puras.*) Tum corporaliter ob reverentiam & honestatem, tum spiritualiter puras ab avaritia, rapina &c.

2. *Disceptatione.*] litigio, contentione adversus fratrem.

§. 5. San-

§ 5. SANCTI SPIRITUS, LUMEN ET GRATIA petenda antè orationem.

Similiter autem & 1 spiritus 2 adjuvat infirmitatem nostram, nam 3 quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus 4 postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Rom. 8.20.

1. *Spiritus.*] Sanctus supple.

2. *Adjuvat.*] In orationibus, quia sine illo nihil possumus.

3. *Quid oremus, &c.*] ,i.neque quid neque quomodo orare debemus scimus, multo minus nobis ipsis possumus esse præsidio.

4. *Postulat pro nobis.*] Quia mentem nostram illuminans & affectum inflammans, postulare nos facit quæ salutaria sunt, suspiriis & affectu qui explicari nequit.

§. 6. CUIUS SIT ORARE? omnium.

1 *Vigilate & orate ut non intretis in tentationem,* Matt. 26.41.

Sic orabitis: Pater noster qui es in cœlis. Mat. 6 9.

1. *Vigilate.*] Hæc in persona Apostolorum omnibus dicuntur.

§. 7. VIDUARUM MAXIME.

Quæ verè vidua est, & 1 desolata speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus die ac nocte. 1. Tim. 5.5.

1. *Desolata*]Familiæ & liberorum solatio careus, nec habens in hoc mundo subsidium.

§. 8. QUALEM OPORTEAT ESSE QUI orat, seu quæ conditiones orantis, & orationis.

PRIMUM DEBET ESSE DEO GRATUS. *Vide verbo Gratia.*

Opposuisti 1 nubem tibi ne transeat oratio. Thren. 3 44.

Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & 2 quicquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, & ea, quæ sunt placita coram eo facimus. 1. Ioa. 3. 21.

3 *Tu firmasti cor tuum, 4 & expandisti ad eum manus tuas. Si iniquitatem, quæ est in 5 manu tua abstuleris à te, & non manserit in 6 tabernaculo tuo injustitia, tunc levare poteris faciem tuam 7 absque macula, & eris 8 stabilis, & non timebis.* Iob. 11.13.14.15.

9 *Quæ est spes hypocritæ, si avarè rapiat,* 10 *& non liberet Deus animam ejus? numquid Deus audiet clamorem ejus, cum venerit super eum angustia.* Iob. 27.8 9.

Scimus, quia 11 *peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit.* Ioan. 9.31.

Si 12 *manseritis in me, &* 13 *verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis, petetis & fiet vobis.* Ioan. 15 7.

Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus 14 *erit execrabilis.* Prov. 28.9.

15 *Qui adorat Deum* 16 *in oblectatione suscipietur, & deprecatio illius usque ad nubes approximabit.* Eccli. 35.20.

17 *Longè est Deus ab impiis, & orationes justorum exaudiet.* Prov. 15. 29.

Iniquitatem 18 *si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus.* Ps. 65.18.

Voluntatem timentium se faciet & deprecationem eorum exaudiet. Ps. 144.19.

1. *Nubem.*) veluti nubem.i. impedimentum aliquod, quo nullum majus peccato.

2. *Quicquid petierimus.*] pro nostra salute secundum ejus voluntatem.

3. *Tu firmasti.*).i si firmaveris ô Iob cor tuum in Deo, ut ex toto corde ad eum convertaris.

4. *Et expandisti.*] Et expandas manus, tam mentis, quàm corporis, devotè eum orando.

5. *Manu.*] operibus.

6. *Tabernaculo.*) Domo, & familia tota sit ullum peccatum.

7. *Absque macula.*]sine rubore, sine confusione, & ullius peccati remorsu, aut conscientia, coram Deo apparere.

8. *Stabilis.*] Non nutabundus, sed firmus, in bonis tam spiritualibus, quàm aliis.

9. *Quæ est spes hypocritæ.*] .i. quam vetam salutem sperare potest, qui apud homines simulatam tantum habet justitiam?

10. *Et non liberet, &c.*) id est, cum certum sit Deum non liberaturum animam ejus à morte & damnatione.

11. *Peccatores non audit.*] scilicet in peccato perseverantes, eos enim ordinariè non audit.

12. *Manseritis in me.*)si in me credideritis.

13. *Verba mea* &c.] i.si ea observaveritis, seu si mei dilectionem habueritis.

14. *Erit execrabilis.*] Non vita tantum, sed & oratio, quæ lanè gravis est punitio, quando hoc

ipsum, quo Dei gratiam obtinere nitimur, Dei iram magis provocat.

15. *Qui adorat Deum.*) i. Dei cultor.

16. *in oblectatione suscipietur.*] scilicet à Deo i. cum favore & gratia ipsius.

17. *Longè, &c.*] longè dicitur esse non quod non sit propè, sed quia quoad auxilium & eorum preces audiendas, ita se gerit, quasi longè esset, quasi eas non audiret.

18. *Si aspexi.*] id est, si adiniquitatem cor applicuissem.

§. 9. Secundo debet sperare se impetraturum.

Sentite de Domino 1 *in bonitate, & in* 2 *simplicitate cordis quærite illum: quoniam invenitur ab his qui non* 3 *tentant illum: apparet autem eis, qui* 4 *fidem habent in illum* Sap. 1. 1. 2.

Si quis vestrûm indiget sapientia postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei: postulet autem in fide, nihil hæsitans qui enim hæsitat 5 *similis est fluctui maris, qui à vento movetur, & circumfertur. Non ergo existimet homo ille quod accipiat aliquid à Domino.* Iac. 1. 5. 6. 7.

Propterea dico vobis omnia quæcunque orantes petitis, 6 credite quia accipietis, & evenient vobis. Marc. 11. 24.

1. *In bonitate.*) i. bene: habere rectum de illo judicium, vel sentire illum esse bonum.

2. *Simplicitate*] sinceritate, non ficto animo, non duplici.

3. *Tentant.*] Tentant Deum, qui de eo diffidunt, & accedunt ad eum experiendi ejus potentiam, sapientiam & bonitatem, quod de ea dubitent, aut non habeant bene compertam.

4. *Fidem*] fiduciam, & qui sperant in illum.

5. *Similis est fluctui.*] propter instabilitatem suæ spei.

6. *Credite*) i. sperate firmiter.

§. 10. Tertio orandum si cum humilitate.

Nec superbi ab initio placuerunt tibi: sed humilium, & mansuetorum semper tui placuit deprecatio. Iudith 9. 16.

Oratio 1 *humiliantis se nubes penetrabit & donec* 2 *propinquet* 3 *non consolabitur, & non discedet* 4 *donec altissimus aspiciat.* Eccli 35. 21.

Vide item Isa. 66. 2. Psal 33. 19. & 50. 19. & 101. 18.

Hujusce autem præceptionis praxim, *videas cui lubet* 3. *Regum* 8. *in Salomone. Daniele* 9. 3. *in ipso Daniele* 3. 4 *in Ninivitis. Luc.* 18. 13. *in Publicano Ephes.* 3. 14. *in S. Paulo, in Christo Domino Matt.* 26. 39. *& alibi frequentissimè.*

1. *Humiliantis se.*] id potest accipi de eo, qui per virtutem modestiæ se humiliat coram hominibus, sed maximè de eo intelligendum qui se humiliat coram Deo.

2. *Donec propinquet.*] sc. Dei throno.

3. *Non consolabitur.*] Non admittet consolationem, non cessabit clamare donec accesserit ad Deum.

4. *Non discedet.*) postquam jam pervenerit ad Deum.

5. *Donec aspiciat.*) donec petita concedat. Inducuntur hic humiles perseverare in oratione.

§. 11. Vitanda itaque oranti ostentatio.

Cum oratis non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris 2 *intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora patrem tuum in abscondito. & pater tuus, qui videt in abscondito reddet tibi.* Matt. 6. 5. 6.

1. *Angulis.*) Compitis, ubi scilicet diversæ viæ concurrunt, adeoque ibi multi homines invenientur.

2. *Intra &c.*) id est, fuge hominum conspectum, ibi ora remoto loco: mens Christi non est prohibere publicam orationem, sed tantum prohibere ostentationem & vanitatem.

§. 12. Quanta cum attentione orandum.

Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Matt. 15. 8.

1 *Orabo spiritu, orabo & mente psallam spiritu, psallam & mente.* 1. Cor. 14. 15.

Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum 2 *in spiritu &* 3 *veritate oportet adorare.* Ioa. 4. 24.

Vide § 1. n. 7.

1. *Orabo spiritu.*) i. non tantum lingua.

2. *in spiritu.*) spirituali attentione.

3. *Veritate*) Qui autem lingua tantum adorat, non verè adorat, sed tantum in externa hominum specie: sed hic sensus est accommodantius, nec ad mentem Christi.

§. 13. Quin-

§. 13. QUINTO IN NOMINE JESU.

Quodcunque petieritis patrem 1 *in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in* 2 *Filio.* Joan. 14. 13.

Amen, Amen, dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam, in nomine meo petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Joan. 16. 23. 24

1. *In nomine meo*] Propter me, & merita mea.

2. *In Filio*] Per Filium.

§. 14. SEXTO CUM PERSEVERANTIA, ET assiduitate.

Scitote quoniam exaudiet Dominus preces vestras, 3 *si manentes permanseritis in jejuniis & orationibus in conspectu Domini.* Judith. 4 12.

Oportet 2 *semper orare &* 3 *non deficere.* Luc. 18. 1.

Videnda tota hæc parabola, de vidua assiduè interpellante Judicem & exorante. Alia item Lucæ 11. à vers. 5. de Amico nocte profunda ab amico suo petente panes & impetrante ob perseverantiam petendi.

Non impediaris orare 4 *semper.* Eccli. 18.

Sine intermissione orate 1. Ad Thes 5. 17.

Orationi instate vigilantes in ea, in gratiarum actione Colos. 4. 2.

5 *Galeam salutis assumite & gladium spiritus (quod est verbum Dei)* 6 *per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore* 7 *in spiritu, &* 8 *in ipso vigilantes* 9 *in omni instantia & obsecratione pro omnibus* 10 *sanctis, & pro me, ut detur mihi sermo* 11 *in apertione oris mei,* 12 *cum fiducia* 13 *notum facere mysterium Evangelii.* Eph. 6. 17. 18. 19.

1. *Manentes permanseritis*] illa geminatio significat longam perseverantiam.

2. *Semper orare*] semper orat, cujus præcipua cura & cogitatio est oratio; quemadmodum dicitur quis semper studere, cujus præcipuum exercitium est studium, qui in id magno affectu incumbit, & quoad eius fieri potest nullam eius rei occasionem omittit occasionem. Idem die de oratione.

3. *Non deficere*] animo, ob dilationem rei petitæ, ac perseverare in finem.

4 *Semper*] Vide num. 2.

5. *Galeam salutis, &c*]. i. salutarem. i. spem, & gladium spiritualem.

6 *Per omnem orationem*]. i. in omni oratione.

7. *In spiritu*] elevata ad Deum mente.

8. *In ipso vigilantes*]. i. in hac ipsa re.

9 *In omni instantia*] summa cum diligentia & attentione.

10. *Sanctis*] Christianis.

11. *In apertione oris mei*] In sola & simplici apertione, ita ut per os meum ipse loquatur.

12. *Cum fiducia*] debita libertate.

13. *Notum facere*] Ad notum faciendum.

§ 15. QUID PETENDUM IN ORATIONE.

Et hæc est fiducia quam habemus ad eum: quicquid cunque petierimus secundum voluntatem eius audit nos. 1. Joan. 5 14.

Si vos cum sitis mali nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum 1 *bonum petentibus se* Luc. 11. 13.

Vide supra §. 13. ex Joan 16. 27.

Idem patet ex oratione Dominica, qua tum spiritualia tum temporalia petuntur.

2 *Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum, sed ora Dominum & ipse curabit te* Eccli. 38. 9.

Vide etiam infra §. 17. pro quibus orandum, quo loco varia citantur Ap. stoli testimonia, quibus patet, quid tum pro se, tum pro aliis à Deo peteret.

Qui scrutatur corda, scit quid desideret spiritus 4 *quia secundum Deum postulat pro sanctis,* Rom. 8. 27.

1 *Bonum*] Græ. & Syrus *sanctum.*

2. *Fili*] Vide V. Morbus, §. 9.

3. *Scit quid desideret spiritus*]. i. novit desiderium & 0 rationem nostram ex spiritu gratiæ.

4 *Quia secundum Deum, &c.*]. i. quæ sunt ei placita & hominibus salutaria postulat pro Christianis, non autem temporalia & noxia, ut frequenter fit ab hominibus orantibus sine hoc gratiæ spiritu.

§. 16. QUOMODO SEU QUA FORMA VERbotum orandum.

Varias orandi formulas, quæ variis occasionibus & necessitatibus sunt ad varia petenda, tum animi, tum corporis bona, tum pro se, tum pro aliis, *vide in nostro thesauro orationum jaculatoriarum, qui est ad finem librorum 4 de iisdem orationibus.*

§. 17. PRO QUIBUS ORANDUM.

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus: Pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt, ut quietam & tranquillam

vitam agamus in omni pietate, & castitate. 1. ad Tim. 2. 1. 2.

1 *Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocunque voluerit inclinabit illud.* Prov. 21. 1.

2 *Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat sermonis nobis, ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.* Colos. 4. 3. 4.

Qui *scit fratrem suum peccare 3 peccatum non ad mortem petat, & 4 dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est 5 peccatum ad mortem, 6 non pro illo dico ut roget quis.* 1. Ioan. 5. 16.

Orate pro invicem ut salvemini: multum enim valet deprecatio iusti assidua, Iac. 5 16.

1. *Sicut divisiones aquarum.*] supple sunt, aut se habent, ita se habet cor regis in manu Domini. Per divisiones intelligit rivos, qui à divisione nomen habent Hebraicè, quòd à suo flumine in varias partes dividantur. Comparatur autem cor regis rivis, quia sicuti hi cum impetu feruntur, nec facilè eorum cursus reprimi potest: ita cor regis violenta quædam res est, & ferè uni Deo est moderabile, qui illud inclinat, quò voluerit. Item comparatur rivis, quia sicuti hi seu natura, seu arte in varia feruntur: ita cor regis per manum Domini, ejusque potentiam, & providentiam huc illucque fertur, quia cum favet Deus, inspirat bona regibus consilia, cum succenset, dat eos in reprobum sensum. Id patuit in Saule & Davide Docetur hac sententia orandum, ut Deus bene dirigat regum corda.

2. *Orantes.*) Vide verbo Concionator capit. 7. §. 5.

3 *Peccatum non ad mortem.*]id est, non animo in eo perseverandi ad mortem usque, qualia sunt ordinariè quæ ex infirmitate, ignorantia, aut passione fiunt, non autem ex malitia.

4. *Dabitur ei vita.*) scilicet peccatori; dabitur, inquam vita animæ per alterius orationem.

5. *Peccatum ad mortem.*) Quod probabiliter durabit ad mortem usque, eo quod non videtur quis de eo acturus pœnitentiam, quale est agnitæ veritatis impugnatio, & similia quæ ex pura malitia fiunt.

6 *Non pro illo dico, &c.*] Pro illis peccatis non dico esse necessarium, ut fiant communes orationes, sed neque etiam prohibeo omnino. Vel, non dico ut roget quis. i. quilibet; magnorum enim sanctorum est pro talibus orare.

§. 18. HARUM AUTEM PRÆCEPTIONUM usum si quis desiderat reipsa videre, legat beati Pauli epistolas perspiciatque quàm multus fuerit in orando pro aliis, ac potissimum *Ephes.* 1. 16 *&c.* 3. 1. & 14 *ad Philip.* c. 1 4. & 9. 2. *ad Timoth.* 1. 3. *Rom.* 10. 1. & *Coloss.* 1. 9. & *alibi sæpe.*

CHRISTUS ITEM DOMINUS, QUIA HOMO pro omnibus orat. *Rom.* 8. 33. & *Hebr.* 7. 25. Et pro Apostolis & aliis fidelibus, *Ioan.* 17. à *vers.* 9. *Videtomum alterum.*

§. 19. ORANDUM PRÆTEREA PRO VITA functis.

Sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à 1 peccatis solvantur. 2. Mac. 12. 46.

1. *Peccatis.*] Peccatorum pœnis, est Metonymia.

§. 20. PRO MAGNIS PECCATORIBUS NON spectat ad omnes orare.

Vide supra §. 17. *nu.* 6.

§. 21. QUANDONAM SIT ORANDUM

Vide supra §. 14. ubi dicitur semper orandum,

MAXIME TAMEN MATUTINO tempore.

Oportet 1 prævenire solem ad 2 benedictionem tuam, & ad 3 ortum lucis te adorare. Sap. 16, 28.

4 *Mane 5 adstabo tibi, & videbo: quoniam non Deus 6 volens iniquitatem tu es.* Psal. 5. 5.

1. *Prævenire.*] Orando.

2. *Benedictionem.*] Dona tua percipienda.

3. *Ortum lucis.*) Non significat locum versus quem adorandus Deus, sed tempus, id est oriente luce.

4. *Manè.*) Cum ab omnibus curis vacua est mens, posthabitis etiam omnibus negotiis.

5. *Astabo.*] Per mentis elevationem me tibi præsentem exhibebo.

7. *Volens, &c.*] Approbans, ut faciunt dii gentium.

§. 22. ITEM DUM ALIQUIS EST SUB-tristior.

Tristatur aliquis vestrum? oret, æquo animo est! Psallat. Iac. 5. 13.

§. 23. ITEM

§. 23. ITEM TEMPORE TENTATIONIS, *Vide supra §. 8. ex Matth. 26.*

Invoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me. Ps. 49. 15.

§. 24. ITEM IN REBUS MOMENTI, IDQUE Christi Domini exemplo qui electus Apostolos 12. ei electioni præmisit orationem Lucæ 6. 12.

§. 25. VARII EFFECTUS ORATIONIS, AC primum de impetratione.

De hoc effectu varia superius allata sunt testimonia, quibus addere licet sequentia.

Plorans plorabit, 1 miserans miserebitur tibi: ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi. Isa. 30. 19.

Et itique 2 antequam clament: exaudiam ego: adhuc illis loquentibus ego audiam. Isa. 65. 24.

Nec est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Deut. 4. 7.

Qui permansit in mandatis ejus, & derelictus est? aut quis invocavit eum, & despexit illum. Eccli. 2. 12.

Orationes tuæ, & eleemosyna tua ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. Act. 10. 4.

1. *Miserans miserebitur*] Illa geminatio eiusdem verbi significat magnam misericordiam.

2. *Antequam clament*] Quia Deus videt desiderium internum.

§. 26. EA PORRO IMPETRATIO CERNITUR, maximè in orationibus pauperum.

Desiderium pauperum exaudivit Dominus: 1 præparationem cordis eorum audivit auris tua. Ps. 9. 17.

Deprecatio pauperis 2 ex ore usque ad aures 3 ejus perveniet & judicium festinato adveniet illi. Eccli. 21. 6.

Vide etiam verbo Eleemosyna.

1. *Præparationem cordis*] Etiam tunc exaudis eum ad orandum corda tantum præparari cœperunt, tanta est tua clementia.

2. *Ex ore*] Sarim ut ex ore fuerit emissa, licet ab hominibus negligatur.

3. *Ejus*] Sci. Dei.

4. *Judicium*] Justum judicium & vindicta contra ejus oppressores.

§. 27. QUÆ IUVANT IMPETRATIONEM, Amor inimicorum & proximi.

Si steterint 1 Moyses & Samuel 2 coram me 3 non est anima mea ad populum istum. Hier. 15. 1.

Videnda item parabola decem millium talentorum, de servo nolente alteri conservo suo dimittere eumque suppliciter orantem exaudire.

1. *Moyses & Samuel*] Ideo hi præcipuè nominantur ait Gregorius, l. 9. Moral. c. 12. & 13. & Homil. 27. in Evang. quia in dilectione inimicorum singulares extiterunt, ideoque inter omnes maximè apti ad flectendam pro aliis divinam misericordiam. Vide Exodi 17. Numeror. 20. & 1. Reg. 12. Virtus ergo orationis (inquit idem) est celsitudo charitatis, & tunc rectè quod quisque petit adipiscitur, cum ejus animus in petitione, odio inimici non fuscatur.

2. *Coram me*] Orantes pro populo.

3. *Non est anima &c.*] Nihil impetrarent, adeo alieno sum animo ab hoc populo.

§. 28. IUVAT ITEM PIETAS.

Qui 1 in diebus carnis suæ, preces, supplicationesque 2 ad eum qui posset illum salvum facere a morte, cum clamore valido & lachrimis offerens, exauditus est 3 pro sua reverentia. Hier. 5. 7.

1. *In diebus carnis suæ*] Cum esset in carne mortali, & passibili.

2. *Ad eum*) Ad Deum patrem.

3. *Pro sua reverentia*) Propter reverentiam quæ erga Deum patrem in vita sua, piissimus fuit. Vasquez.

§. 29. VARIÆ CAUSÆ CUR NON exaudimur.

Petitis, & non accipitis eò quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis. Jacob. 4. 3.

Tunc invocabunt me & non exaudiam: manè consurgent, & non invenient me: eò quod exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint &c. Prov. 1. 28. 29.

Qui declinat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Prov. 21. 13.

1 *Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis.* Prov. 28. 9.

Orabit hic sceleratus Dominum, 2 à quo non esset misericordiam consecuturus. 2. Mach 9. 13.

Clamabitis in die illa 3 à facie regis vestri, quem elegistis

giſtis vobis, & non exaudiet vos Dominus in die illa, quia 4 petiſtis vobis regem, 1. Reg 8.18.

Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos: & abſcondet faciem ſuam ab eis in tempore illo: ſicut nequiter egerunt in 5 adinventionibus ſuis, Michææ 3.4.

Vide idem Zach. 7.13. & alibi frequentiſſimè, & quæ ſuperius allata ſunt de neceſſitatis ad orationem, ſtatu gratiæ, ſpe, attentione &c.

1 *Qui declinat*] Vide ſupra §. 8. n 14.

2. *A quo* &c.] Quia ejus oratio & pœnitentia non fuit vera, quia non propter offentam Dei, ſed propter evaſionem pœnarum. Liranus.

3. *A facie regis*] Propter injurias à rege factas.

4 *Petiſtis regem*] Cum Dominus vellet ipſe regnare ſuper vos. Ibidem v. 7.

5. *Adinventionibus*] Operibus, cogitationibus, conſiliis.

§. 30. Voces querentium se non auditi orantes.

Clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis me. Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ adverſaris mihi, Job 30 20.21.

Vſquequo Domine clamabo & non exaudies? vociferabor ad te 1 vim patiens, & non ſalvabis? Habac. 1.2.

In eandem ſententiam frequentiſſimè Pſalmiſta.

1. *Vim patiens*] Violentiam iniquorum.

§. 31. Impetratio variorum donorum pauculis exemplis comprobata, *dum prodeat tomus alter quo iſta explicantur fuſius.*

Oratio impetrat de hoſtibus victoriam Exodi 17. 11. & 1. Reg 7.9 & alibi paſſim in lib. Reg. Paralipom. Machab. & c.

Item ſterilitatem & fertilitatem terræ, 3. Reg. 17, 1. Jacob. 5.17.

Item prolem 1. Reg. 1. Lucæ 1.13.

Item ſanitatem, 4 Reg 20.1. Iſa. 38.1.

Item vitam, Actuum 9.36.40.

Item incolumitatem ab igne, Dan. 3.

Item à leonibus, Daniel. 6.

Item à cete, Jonæ 2.

Item liberationem à damone, Matth. 17.20.

Item à vinculis, Act 12.12.

Item à variis morbis, ut patet paſſim ex Actis Apoſtol. *qui orando claudis greſſum, cæcis viſum, ægris ſanitatem reſtituebant,*

Item veniam peccatorum, Lucæ 18.

Item paradiſi introitum, Lucæ 23 Actuum 7.

§. 32. Orationi purgantur peccata,

Vide pulchrè & fuſè 3. Reg. 8 à verſ. 40. & ſupra §. 28. de Chriſti oratione in cruce.

1 *Bona eſt oratio cum jejunio, & eleemoſyna magis quam theſauros auri recondere. Quoniam eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ purgat peccata, & facit invenire miſericordiam, & vitam æternam*, Tob. 12. 8 9.

1. *Bona eſt*] Vide verbo Jejunium.

§. 33. Orationis fructus pax animi.

Creavi fructum 1 labiorum pacem, pacem 2 ei qui longe eſt & qui prope dixit Dominus, & 3 ſanavi eum, Iſa. 57.19.

1. *Labiorum*] i. orationis, vel laudis, vel etiam confeſſionis quam ſequitur pax maxima.

2. *Et qui longe* &c.] i. tam Judæo, quam gentili.

3. *Sanavi*] Sanabo à vulneribus animæ.

§. 34 Item constantia et æquabilitas.

Vultus illius non ſunt amplius in diverſa mutati. 1. Reg. 1.18.

§. Add. Dare Deum nonnunquam plura quam orando petamus.

Vide Deut c. 13. §. 9. & 10.

§. 35. Promittitur Spiritus orationis.

Tunc reddam populis 1 labium electum, ut invocent omnes 2 in nomine Domini, & ſerviant ei 3 humero uno, Sophon 3.9.

Effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Jeruſalem ſpiritum gratiæ & 4 precum, Zach. 12.10.

1 *Labium electum*] i. Linguam longè pulcherrimam.

2. *In nomine Domini*] i. Ut ſolum Deum invocent.

3. *Humero uno*] Uno corde & mente: metaphora, ſumpta ab iis qui ſapponunt ſimul humerum aut onus aliquod portandum.

4. *Precum*

4. *Precum*] Ut scil. nunquam sibi confidant, sed etiam in minimis rebus ad me per orationem confugiant.

§. 36. VARIÆ COHORTATIONES AD orandum. *Vide hic supra passim.*

Adeamus cum fiducia ad 1 *thronum gratiæ ejus ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus* 2 *in auxilio oportuno*, Hebr. 4. 16.

Omni vita tua dilige Deum, & invoca eum 3 *in salute tua*, Eccli. 13. 18.

4 *Deduc quasi torrentem lachrymas per diem, ac noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. Consurge,* 5 *landa* 6 *in nocte* 7 *in principio vigiliarum, &* 8 *effunde sicut aqua cor tuum in conspectu Domini, leva ad eum manus tuas &c.* Thren. 2. 18

9 *Revela Domino opera tua, &* 10 *dirigentur cogitationes tuæ*, Prov. 16. 3.

11 *Revela Domino viam tuam, & spera in eo, &* 12 *ipse faciet*. Psal. 36.

13 *Petite, & dabitur vobis: querite & accipietis: pulsate & aperietur vobis: omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit invenit & pulsanti aperietur, aut quis est ex vobis homo quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei? Si ergo vos cum sitis mali, nostis* 14 *bona data dare filiis vestris: quanto magis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se*, Matth. 7. 7. 8. 9. 10. 11.

Nihil solliciti sitis; sed in omni oratione & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum, Philip. 4. 6. 4.

Pete ab eo ut vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Tob. 4. 20.

1. *Thronum gratiæ*] i. placabilem, non terribilem, unde præsentitur gratia & remissio peccatorum.

2. *In auxilio opportuno*] i. Ad auxilium in tempore opportuno, quod est tempus persecutionis & tentationis.

3. *In salute*] id est pro salute tua tam temporali, quam spirituali. Bene hæc duo conjectit, quia nec vitæ innocentia sufficit ut quis diu sit tutus, nisi assidua oratione se homo muniat contra tentationes & improborum conatus, nec bene invocare potest si deficiat timor & dilectio Dei.

4. *Deduc*] Vox est plebem Hierosolymitanam ad orandum concitantis, idque cum lachrymis.

5. *Landa*] id est ora: ita vocatur oratio, quod in precibus laus Dei assumeretur.

6. *In nocte*] Cum silent omnia.

7. *In principio vigiliarum*] Singularum scil. fuerunt autem Judæis 4. noctis vigiliæ per tetna horarum spatia divisæ, sumpta eorum distinctione ex vigiliis seu stationibus militaribus.

8. *Effunde &c.*] i. omnes curas tuas & calamitates per gemitus & lachrimas expone ante Deum: Dicit autem *sicut aqua*, ut significet omnes omnino cordis afflictiones Deo exponendas, sicut aquæ nihil adhæret vasi cum effunditur, quod contra fit in effusione olei.

9 *Revela*] In oratione, non quod ea ignoret, sed ut ea in precibus illis proponas, auxilium ejus implorans.

10. *Dirigentur*] Fœliciter procedent, adimplebuntur.

11 *Revela*] Vide numero 9.

12. *Ipse faciet*] Quæ tibi conducunt scil.

13. *Petite, pulsate querite*] A Deo scil. per hæc tria autem, orationis instantia commendatur & perseverantia, ducitur que similitudo ab eo qui petit, quærit & pulsat donec accipiat, inveniat, aut ei aperiatur.

14. *Bona data*] Bona dona.

§. 37. DE ALIORUM ORATIONIBUS expetendis.

Hujus rei exempla videre licet in Ezechia 4. Reg. 19. 4. in principibus populi Israelitici Hier. 42. 8. in B. Paulo Rom. 15. 30. Colos. 4. 2. Hebr. 13. 18. Eph. 6. 18. Philip. 1. 18.

Vide item verbo Concionator c. 7. §. 4.

§. 38. IN EOS QUI ALIORUM AMBIUNT PRECES, SED IPSI DESITUNT PECCARE.

Vnus ædificans, & unus destruens, quid prodest illis nisi labor? unus orans & unus maledicens, cujus vocem exaudiet Dominus? 2. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? Sic homo qui jejunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens. Quis exaudiet orationem illius? quid proficit humiliando se? Eccli. 34. 28. 29. 30. 31.

1. *Maledicens*] Scil. eidem pro quo alter orat: Pro explicatione hujus sententiæ ad sensum paragraphi adverte eos qui cum perdurant peccare, ambiunt tamen sacerdotum & aliorum preces, eos inquam vita sua sibi malè precari, destruere-

destruereque quod alter ædificare, pro ipsis orando conatur.

2. *Qui baptizatur à mortuo*] i. qui juxta legem Num. 19. lavatur à mortuo homine vel cadavere, quod contigit.

3. *Iejunat in peccatis suis*] i. Affligit se ob peccata. Potest per jejunium intelligi quodvis aliud opus Christianum quod fiat ad peccatorum propitiationem impetrandam, ut sunt eleemosyna & oratio.

§. 39. VETATUR HIEREMIAS ORARE pro Hierosolymitanis.

Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem, & orationem, & non obsistas mihi: quia non exaudiam te, Hier. 7. 16.

1. *Laudem*] Vide § 36. num. 6.

ORDO.

§. 1. IN ECCLESIA DEI MAXIME ELUCET, ideoque confertur cum 1 *castrorum acie ordinata*. Cant. 6. 9.

1. *Castrorum acie ordinata*] Quod maximè valet in acie est ordo, quo turbato facilè est milites occidere, ita in exercitibus spiritualibus Ecclesiæ, quod maximi faciendum, est ordo ecclesiasticæ unitatis. Maximè autem conspici in Ecclesia ordinem, patet ex diversis gradibus prælatorum & subditorum, diversis statibus spiritualium & temporalium potestatum, pontificum & regum &c. inter quos ea servatur subordinatio, ut potestas spiritualis regat terrenam, terrena autem ei obediat, & juvet eam armis spiritualem &c. & hic ordo reddit Ecclesiam fortissimam & inexpugnabilem.

§. 2. ORDO COMMENDATUR.

Omnia honestè & 1 secundum ordinem fiant in vobis, 1. Cor. 14. 40.

1. *Secundum ordinem*] Citrà omnem confusionem.

ORNATUS.

Vide verbo Mulier.

OSTENTATIO.

Vide Hypocrisis, Gloria vana, Honor, Intentio, Superbia, Jactantia,

OTIUM.

Vide Diligentia, Acedia, Labor, Mendicus, Opera.

OTII DAMNA VARIA ET effectus.

§. 1. QUAM MISERA TORQUETUR otiosus.

Vide infra § 13. *ex Eccli.* 40. 32.

1 *Desideria occidunt pigrum, noluerunt enim quidquam manus ejus operari: tota die 2 concupiscit, & desiderat: qui autem justus est 3 tribuet & non cessabit*, Prov. 21. 25. 26.

1. *Desideria occidunt pigrum*] Quia desideriis suis quæ sunt innumera (cum nihil habeat quod agat) torquetur semper, ita ut ea mortem illi affette videantur, sicuti vulgari modo loquendi dicimus nos enecatos, cum magno aliquo malo torquemur. Aut occidunt pigrum desideria, quia in suis desideriis moritur, non assecutus quod desideravit.

2. *Concupiscit*] Etiam aliena.

3. *Tribuet*] De laboribus justè partis.

§. 2. OTII FRUCTUS MALA OPERA, DÆmonum tentationes inopia omnis boni & meritorum.

1 *Per agrum hominis pigri transivi, & per vineam viri stulti: & ecce totum repleverant urtica, & superficiem ejus operuerant spinæ, & 2 maceria lapidum destructa erat. Quod cum vidissem posui in corde meo, & exemplo didici 3 disciplinam. Usquequo piger dormies? usquequo de somno consurges? 4 parum inquam dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conseres ut quiescas. Et veniet tibi 5 quasi cursor egestas tua, & mendicitas quasi 6 vir armatus*, Proverb. 24. 30. 31. 32.

1. *Per agrum &c.*] Ager est cor seu animus pigri, urticæ & spinæ sunt mala opera & peccata.

2. *Maceria destructa*] Quare ibi erat in eam feratum, & dæmonum ingressus ad eam vastandam omnino.

3. *Disciplinam*] Sapientiam.

4 *Parum inquam dormies &c.*] Ostendit per quid fiat ut in egestatem incidat, per quam intellige etiam spiritualem, nempe per hoc quod quis nunc modicum somno indulget, seu otiosus est à bonis operibus, & rursum modicum ad

iterum

iterum modicum, scil, modicum hic & modicum ibi, i, ubique & semper otiosus sit, moras nectat, varios sui otii, tum corporalis, tum spiritualis à bonis operibus, afferens prætextus: nam somno, dormitatione, complexu manuum, pigrorum otium designat.

5. *Quasi cursor*] Inexpectato.

6. *Vir armatus*] Insuperabilis.

§. 3. Item inconstantia in bono.

Sicut ostium 1 *vertitur in cardine suo, ita* 2 *piger in lectulo suo*, Prov. 26 14.

1. *Vertitur in cardine*] Modo ad aperiendum, modo ad claudendum, nunc ad ingressum hominum, nunc ad egressum.

2. *Piger in lectulo*] Nunc proponens surgere & laborare, nunc sese retrahens & lecto iterum includens. Mystice accipitur etiam de lecto consuetudinis vitiorum, in quibus quidam cum voluptate quiescunt volutantes sese modo in his modo in illis, & nunc quidem proponentes illa relinquere, nunc verò in eadem relabentes, & præ pigritia, virtutis labores aggredi recusantes.

§. 4. Item otium est contra ordinem rerum.

Denunciamus vobis fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante 1 *inordinatè, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis*, 2. Thess. 3. 6.

Vide etiam sequentia.

1. *Inordinatè*] i. non sicut ordo naturæ & Christianæ religionis exigit: quod postea explicat de otio, dum corripit otiosos & inquietos, & se in exemplum assiduæ laboris statuit.

§. 5. Et contra id ad quod factus est homo.

Homo nascitur ad laborem, & avis ad volatum, Job 5 7.

§. 6. Ab otio mala docentur multa.

Servo malevolo 1 *tortura & compedes: mitte illum in operationem* 2 *ne vacet: multam enim malitiam docuit otiositas*, Eccli. 33. 28. 29.

1. *Tortura*] Tormenta ut ejus duritia & malitia frangatur.

2. *Ne vacet*] i. Quia hoc non convenit conditioni servi. Quamdiu autem sumus in hac vita omnes nos servos Dei reputare oportet, & laborare.

§. 7. Otium egestatis mater.

Vide infra §. 12. ex Prov. 6. 11.

1 *Cogitationes robusti semper in abundantia, omnis autem piger semper in egestate est*, Prov. 21. 5.

Vestietur 2 *pannis* 3 *dormitatio*, Prov. 23. 21.

Qui operatur terram suam satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate, Prov. 28. 19.

Vide etiam Eccli. 20. 10. & supra §. 2. ex Prov 24. 30.

1. *Cogitationes &c.*] Non quod robustus seu sedulus & diligens semper de abundantia cogitaret, sed quod ad abundantiam omnium rerum eum perducant.

2. *Pannis*] Laceris, & vilibus.

3. *Dormitatio*] Per quam otium significatur.

§. 8. Otiosus etiam iis quæ sunt ad vitam necessaria fere se privat præ pigritia.

1 *Abscondit piger manum sub ascella sua, &* 2 *laborat si* 3 *ad os suum eas converterit*, Prov. 26. 15.

1. *Abscondit manum*] Quas ad laborandum extendere deberet.

2. *Laborat*] Molestum est ei & fatigatur.

3. *Ad os*] Capiendi cibi causa.

§. 9. Laborantes despicit, suæque vitæ institutum præ aliis probat.

1 *Sapientior sibi piger videtur* 2 *septem viris* 3 *loquentibus sententias*, Prov. 26. 16.

1. *Sapientior sibi videtur*] i. persuadet se sapientius vitam instituisse, ideoque alios despicit qui non eandem sequuntur vitæ rationem.

2. *Septem viris*] i. plerisque sapientibus.

3 *Loquentibus sententias*] i. A quibus solent homines petere sana consilia, bona judicia & doctas sententias.

§. 10. Quid prætexat pigritiæ suæ.

Dicit piger: 1 *leo est foris: in medio platearum occidendus sum*, Prov. 22. 13.

Dicit piger: leo est in via, & 2 *leana in itineribus*, Prov. 26. 13.

1. *Leo est foris* &c.] Hoc periculo leonis intelli-

gi voluit cætera pericula quæ sibi proponit piger, quæ licet nulla sint aut parva, magni tamen ea facit atque ita otiosus manet. Quod ut in negotiis temporalibus, ita multò magis in actionibus virtutum evenit. Vide Jansenium & Bedam. Alii ita explicant hunc versum: Domi se piger continet perinde ac si in urbe leones grassarentur: Dicere itaque eius, est perinde se gerere ipsa, ac si id verbo diceret.

2. *Leana*] Vide num. 1.

§. 11. Qui fit ut aliqui nolint laborare.

In ore imprudentis conculcabitur impia, & in ventre ejus ignis ardebit, Eccli 40.32.

1. *In ore*] Vide verbo Mendicus §. 1.

§. 12. Cohortatio ad laborandum formicæ exemplo.

1 *Formica populus infirmus, qui præparat 2 in messe cibum sibi*, Prov. 30. 25.

Vade 3 ad formicam, ô piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam, quæ cum non habeat nec 4 ducem, nec 5 præceptorem, nec 6 principem, parat in æstate cibum sibi, & in messe congregat quod comedat. Usquequo piger dormies, quando è somno tuo consurges. 7 Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: & veniet tibi quasi viator egestas, & paupertas quasi vir armatus. Si vero impiger fueris 8 veniet ut fons messis tua, & egestas longe fugiet à te, Prov. 6. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

1. *Formica*] Est pluralis numeri, cui per appositionem jungitur populus infirmus, i. genus infirmum vel congregatio.

2. *In messe*] In hyemem futuram, labore scilicet assiduo superans infirmitatem.

3. *Ad formicam*] Admirandas ejus operationes, sedulitatem & providentiam vide apud Plinium l. 11. c. 30.

4. *Ducem*] Sicuti habent grues & oves.

5. *Præceptorem*] Qui præcipiat, & pensum operis exigat.

6 *Principem*] Qui puniat.

7 *Paululum dormies*] Vide suprà §. 2.

8. *Veniet ut fons messis*] i. Abundantem instar fontis fructum colliges.

§. 13. Alia cohortatio ad fugam otii ne quis egeat, & ob alia incommoda.

1 *Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigens, melius enim est mori quàm indigere. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in cogitatione victus: alit enim animam suam cibis alienis. Vir autem disciplinatus, & eruditus custodiet se*, Eccli. 40. 29. 30. 31.

1. *Fili*] Vide verbo Eleemosyna.

PARADISUS.

Vide Gloria cælestis.

PARENTES.

Vide Filii, Educatio, Obedientia.

§. 1. Quomodo se habere debeant erga filios.

1 *Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos 1 in disciplina, & 2 correptione Domini*, Ephes. 6. 4.

1. *In disciplina*] Doctrina, morum.

2. *Correptione*] Addentes cum opus erit severiorem correptionem.

§. 2. Quam diligenter eos oporteat custodire filias.

1 *In filia non advertente se firma custodiam: ne inventa occasione utatur se. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave, & ne mireris si te neglexerit. Sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, & ab omni aquabibet. & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram donec deficiat*, Eccli. 26. 13. 14. 15.

1 *In filia*] Vide verbo Filius.

§. 3. Vetatur iis eas prostituere.

Ne prostituas filiam tuam ne contaminetur terra, & impleatur 1 piaculo Levit. 19. 29.

1. *Piaculo*] Gravi scelere.

§. 4. Benedicant prolibus suis, eiusque benedictionis fructus.

1 *Benedictio patris firmat 2 domos filiorum, maledictio autem matris 3 eradicat fundamenta*, Eccli. 3. 11.

1. *Benedictio*] Bona imprecatio.

2. *Domos*

1. *Domus*] Familiam & bona.

3. *Eradicat fundamenta*] id est Penitus subvertit eorum res & progeniem.

§. 5. BEATI PRONUNTIANTUR PARENTES quibus boni sunt filii.

1 *Novem insuspicabilia cordis magnificavi, & decimum* 2 *dicam in lingua hominibus*, 3 *homo, qui jucundatur in filiis*: 4 *vivens & videns subversionem inimicorum suorum*, Eccli. 25. 9. 10.

Filius sapiens 5 *lætificat patrem, & homo stultus despicit matrem suam*, Prov. 15. 20.

Vide Psalm. 126. num. 4. 5 & 6. & 127. n 4. cum interpretatione Jansenii.

1. *Novem insuspicabilia* &c.] id est, Ego quidem apud me magnas esse duxi novem res quæ sunt tales ut de eis cor meritò suspicari non debeat quin bonæ sint, & ad fœlicitatem hominis pertineant.

2. *Dicam in lingua*] Non tantum apud me magnificiam, sed etiam lingua hominibus commendabo.

3. *Homo* &c.] Hoc est primum ex decem: illum dicit beatum qui voluptatem capit ex filius, id enim paucis contingit.

4. *Vivens* &c.] Hic est qui secundo loco prædicatur beatus: quod intelligendum de talibus inimicis qui injustè pios persequuntur, quorum supplicia divinitus inflicta pios lætificant, quod illorum punitio faciat ad Dei gloriam. Ita sæpe David.

5. *Lætificat patrem*] Ob varia, & inter alia quia ei obedit.

6. *Despicit matrem*] Quia ejus monitiones spernit. Vel quia non curat eam gaudio afficere, sicut filius sapiens studet parentes exhilarare.

§. 6. PARENTIBUS NON GAUDENDUM DE filiis si pravi sint, nec iis aut eorum fidendum industriæ.

Ne jucunderis in filiis impiis si multiplicentur; nec oblectetur super ipsos, si non est timor Dei in illis. 1 *Non credas vitæ illorum, &* 2 *ne respexeris in labores eorum.* 3 *Melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii. & utile est mori sine filiis, quam relinquere filios* 4 *impios.* 5 *Ab uno insato inhabitabitur terra, &* 6 *tribus impiorum* 7 *deseretur*, Eccli. 16 1. 2 3 4 5.

1 *Non credas vitæ illorum*] .i. Licet eos videas florentes non credas tamen eos diu victuros.

2. *Ne respexeris in labores eorum*] Ita scilicet ut quia vides eos egregia præstare, confidas in eis nihilque putes tibi aut eis nocere posse, & per eos nomen tuum diu superfacturum tibi persuadeas.

3. *Melior est*].i. pluris est faciendus.

4 *Impios*] Qui patrem dehonestent. & apud Deum, parentes reddant magis vindictæ obnoxios.

5 *Ab uno insato* &c.] .i. Unus prudens efficiet ut tota aliqua patria inhabitetur, idque suo consilio & prudentia.

6. *Tribus impiorum*] Licet ampla familia.

7 *Deseratur*] Ita ut nullus supersit, Deo scilicet impietatem vindicante.

§. 7. PERMITTIT DEUS NATOS PECCARE & fornicari ad puniendo parentum peccata.

Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant Thymiama, subtus quercum, & populum, & terebinthum, quia bona erat umbra ejus. 1 *Ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt.* 2 *Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras cum adulteraverint, quoniam ipsi cum* 3 *meretricibus conversabantur, & cum effeminatis sacrificabant, & populus non intelligens* 5 *vapulabit*, Osee 4 13. 14.

1 *Ideo fornicabuntur*] Corporaliter, ut ex proprio dolore quem inde concipietis, intelligatis dolorem Dei quando spiritualiter cum idolis fornicamini, ait Hieron.

2. *Non visitabo*] Non puniam eas.

3. *Meretricibus*] Cum turpibus mulieribus colentibus obscœnissimum idolum Beelphegor 3. Reg. 15.

4. *Cum effeminatis*] Cum Eunuchis, sacerdotibus ejusdem idoli.

5. *Vapulabit*] Ut per supplicia discat sapere.

§. 8. PARENTES NON FACILE DENT PROlibus aut aliis quibuslibet bona sua dum vivunt adhuc.

Filio aut mulieri, fratri aut amico non des 1 *potestatem super te in vita tua: & non dederis alii possessionem tuam ne forte pœnitcat te, & deprecetur te prius: dum adhuc superes, & respires* 2 *non immutabis te omne tuum. Melius est enim ut*

filii tui te rogent, quam te respicere in manus filiorum tuorum. Eccli. 33 20.21.22.

1. *Potestatem*] Dando eis bona tua ante mortem, unde ab eis dependere cogaris: Vel *potestatem*. i. non permittas eos in te dominari.

2. *Non immutabit te &c.*] Non sines ut quisquam quamlibet tibi amicus te dimoveat à proposito servandi tua tempore vitæ tuæ.

§. 9. In eos qui proles corpore aut animo minus valentes, Deo offerunt aut religioni.

1 *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum & languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit illi, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum & votum faciens immolat debile Deo, quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus.* Mal. 1. 8. 14.

1. *Si offeratis*] Vide V. Deus cap. 21. § 3. quam explicationem facilè est huic proposito in sensu tropologico accommodare.

§. 10. In eos qui nolunt eas perfectionis statum capessere, contenti interim ut vitiis se dedant.

2 *immolaverunt filios suos, & filias suas* 1 *dæmoniis.* Psal. 105. 37. 38.

1. *Dæmoniis*]. i. variis vitiis, certè hoc sæculo plurimi malunt filios suos dæmonum esse mancipia & viles hostias in mundo, quam ut se consecrent in religione Dei obsequio, cui servire regnare est.

§. 11. Quam nocerant parentes proli dum impiè vivunt, seu quam noceat natum esse parentibus impiis.

1 *Filii abominationum sunt filii peccatorum, & qui conversantur sectus domos impiorum. Filiorum peccatorum periet hæreditas & cum semine illorum assiduitas opprobrii: de patre impio quarumtur filii, quoniam propter illum sunt in opprobrio.* Eccli. 41 8. 9. 10.

1. *Filii abominationum*] Vide Verbo Filius.

§. 12. Morituri parentes commendent filios suos Deo, eis bene precentur, deutque monita salutis.

Exemplo Christi Domini. *Ioan* 17. *à versu* 19. Exemplo SS. Patriarcharum, Mosis, Tobiæ Davidis, Matathiæ, & aliorum, de quibus alibi.

§. 13. Parentum cura relinquenda volenti Christum sequi.

Alius de discipulis eius, ait illi: Domine permitte me primum ire, & sepelire patrem meum. Iesus autem, ait illi: sequere me, & 1 dimitte mortuos, sepelire mortuos suos Matth. 8. 21, 22.

1. *Dimitte mortuos*] Dimitte mortuos animæ, sepelire mortuos corpore. Augustin.

§. 14. Poena mortis ei qui maledicit parentibus.

Qui maledixerit patri suo, aut matri morte moriatur: patri, matrique maledixit, 1 sanguis eius sit super eum. Levit. 20. 9.

1. *Sanguis eius &c.*] q. d. reus est mortis, vel interficiatur.

§. 15. Quomodo erga parentes senes se habeant filii & quo fructu.

1 *Fili suscipe senectam patris tui, & non contristes eum in vita illius: & si defecerit sensu, veniam da, & ne spernas eum in virtute tua: eleemosyna enim patris non erit in oblivione. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum, & in iustitia ædificabitur tibi, & in die tribulationis commemorabitur tui & sicut in serenо glacies solventur peccata tua* Eccli 3. 14. 15. 16. 17.

1. *Fili suscipe*] Vide Verbo Filius, Item Verbo Eleemosyna.

PASSIO CHRISTI.

Vide Christus. Crux.

§. 1. Christus Dominus in passione, 1 *lilium* fuit 2 *inter spinas.* Cant. 2. 2.

1. *Lilium*] Ob puritatem & candorem.

2. *Inter spinas*] Ob dolorum punctulas, & veras capitis spinas.

§. 2.

§. 2. CHRISTUS ASCENDIT *in palmam* quando in crucem. *Cant.*7.8.

1. *In palmam*] Crux palmæ ſimilis quia victorioſa arbor, ibique apprehendit fructus, quando operatus eſt humanæ ſaluti effectum, qui fructus tori cæleſtis curiæ atque adeo ipſi Chriſto, hominumque generi ſuaviſſimus.

§. 3. CUR PASSUS IN LIGNO.

1 *Sub arbore malo* 2 *ſuſcitavi te*: 3 *ibi corrupta eſt mater tua, ibi violata eſt genitrix tua*, Cant 8.5,

1 *Sub arbore malo*]. i. ſub cruce exiſtens, ô genus humanum: exiſtebat autem genus humanum ſub cruce ratione Adami qui ſepultus eſt in monte Calvariæ.

2. *Suſcitavi*] .i. ſuſcitabo à morte ſpirituali ad vitam.

3. *Ibi corrupta eſt &c.*] Quia ſcil. per lignum & quaſi ſub ligno mater noſtra Eva perierat, vetitum fructum guſtando.

§. 4. CHRISTUS INGLORIUS IN PASSIONE, ſicut in vita glorioſus ob miracula &c.

Sicut 1 *obſtupuerunt ſuper te multi: ſic inglorius erit inter viros aſpectus* 2 *ejus, & forma ejus inter filios hominum*, Iſa.52.14.

1. *Obſtupuerunt*] Obſtupeſcent viſis prodigiis virtutum & miraculorum in vita.

2. *Ejus*] Pro *tuus*, eſt mutatio perſonæ frequens in ſcripturis.

§. 5. QUINQUE EJUS VULNERA SUNT quaſi 5. feneſtræ per quas reſpicit univerſos.

En 1 *ipſe* 2 *ſtat poſt parietem noſtrum* 3 *reſpiciens per feneſtras*, 4 *proſpiciens per cancellos*, Cant.2.9.

1. *Ipſe*] Chriſtus ſponſus.

2. *Stat poſt parietem noſtrum*] Paries noſter eſt obſcuritas hujus corporis noſtri & mortalitas: bene autem dicitur paries noſter, quia culpa noſtra factum eſt mortale hoc corpus. Stat igitur poſt parietem quando ſub mortalitate noſtra divinitatem abſcondit ſuam, quod maximè factum paſſioni tempore.

3 *Reſpiciens per feneſtras*] Hæ feneſtræ ſunt ſacratiſſima ejus vulnera, veræ feneſtræ vitæ, quæ ſunt quinque, juxta numerum ſenſuum noſtrorũ, quæ ſunt veræ feneſtræ mortis, quare totidem voluit in ſuo eſſe corpore vitæ feneſtras per quas nos reſpiceret & intuitu pietatis ſuæ à morte per feneſtras noſtras ingreſſa liberaret. *Ierem.*9. Itaque reſpicit per has feneſtras ut non niſi per illas reſpiciat quos clementi oculo reſpicit, non enim eſt vita, non ſalus niſi in vulneribus & in ſanguine Redemptoris, niſi ex feneſtris illis per quas ſanguis pretii noſtri profluxit.

4. *Proſpiciens per cancellos*] Quinque illa foramina ſacratiſſima aliis ſunt latiora, aliis angustiora (ipſorum quidem negligentia) aliis feneſtræ ſunt, aliis vero cancelli. Feneſtræ quidem iis qui copioſiorem gratiam acceperunt, cancelli vero qui minorem. Illi quia propinquiores reſpici dicuntur, quia quò plus gratiæ acceperunt, propius acceſſerunt, iſti quaſi remotiores proſpici & procul videri dicuntur, quia namque minus illis datum, longius ſubſtiterunt. Guilhelmus.

§. 6. A CHRISTO INVITAMUR AD MEDItandum paſſionem & in ea ſpiritualiter gaudendum.

1 *Comedite amici & bibite & inebriamini chariſſimi*, Cant.5.1.

Recordare paupertatis, & 2 *tranſgreſſionis meæ, abſynthii & fellis*, Thren.3.19.

O vos omnes qui tranſitis per viam attendite, & videte ſi eſt dolor, ſicut dolor meus: quoniam 3 *vindemiavit me, ut locutus eſt Dominus in die iræ furoris ſui*, Thren 1.12.

1. *Comedite amici*] Ante dixerat ſe comediſſe favum cum melle, i. tam grato animo acceptaſſe opera noſtra bona ac ſi comediſſet favum mellis, ut dictum verbo Opera bona cap.1. jam etiam nos invitat ad ſpiritualiter manducandum, i. ad conſiderandum opera ſua, inter quæ potiſſimum eſt paſſionis, & ſicuti ille opera noſtra ſuas reputat delitias, ita & nobis erga illum faciendum: & verè hic cibus paſſionis & charitatis Chriſti eſt ſuper mel & favum dulcis veris Chriſti amatoribus.

2. *Tranſgreſſionis*] Accipitur tranſgreſſio paſſivè, i. quomodo erga me leges omnes humanitatis tranſgreſſi ſint.

3. *Vindemiavit me*] Nullum in me racemum, reliquit, nullam partem corporis ſine dolore quantum valuit affixit.

§. 7. VOX PROMITTENTIS SE EIUS memoriam habiturum.

1 *Memoria memor ero, & 2 tabescet in me anima mea.* Thren.3.20.

1. *Memoria memor.*] i.omnino & vehementer & assiduè recordabor: id enim significatur illa geminatione.

2. *Tabescet.*] Consumetur præ doloris & commiserationis magnitudine.

§. 8. HUIUS MEMORIÆ EFFECTUS, GAUdium, & fœcunditas virtutum.

Hauritis 1 aquas in gaudio 2 de fontibus Salvatoris. Isa.12.13.

1. *Aquas,*) Consolationis dum à vobis omnis abigetur tristitia.& sitis spiritualis. Item his aquis efficiemini fœcundi virtutibus, & bonis operibus.

2. *De fontibus.*] De quinque ejus plagis.

§. 9. DE VARIIS FRUCTIBUS PASSIONIS.

EA MEDIANTE ASCENDIMUS IN ECCLESIAM & in cælum.

1 *Ferculum sibi fecit Rex Salomon, 2 de lignis libani: 3 ascensum purpureum.* Cant.3.10.

1. *Ferculum.*] Ita dicitur à ferendo, significatque Ecclesiam quatenus in ea Christus tanquam in vehiculo & ferculo requiescit, & in eo fertur ad magnificentiam gloriæ suæ, dum juxta Apostolum 1. Cor. 6. Glorificamus, & portamus eum in corpore nostro.

2 *De lignis libani.*] De præstantissimis arboribus quales in libano.i. de præstantissimis hominibus, quales maximè fuerunt primi fideles ut Apostoli &c.

3. *Ascensum purpureum.* Per hunc intellige passionem: quicumque enim volunt esse lapides vivi Ecclesiæ, & ad hoc ferculum, ubi sponsus requiescit, introire, eo per meritum passionis ejus debent pervenire, nec est alius ascensus.

§. 10. EA EXCITAT IN NOBIS SPEM beatitudinis.

Ut quid enim Christus cum adhuc 1 infirmi essemus 2 secundum tempus pro impiis mortuus est. Rom. 5. 6.

1. *Infirmi*).i. peccatores.

2. *Secundum tempus.*] Tempore à patre definito. Ut quidinquam, ita Christus mortuus est, nisi ut in spem inde nos erigeret firmissimam, videntes illius immensam in nos, caritatem. Hoc totum supplet P. Vasquez, dicitque implicitè, contineri in præcedente interrogatione.

§. 11. COGIT QUODAMMODO bene vivere.

Charitas enim Christi 1 urget nos 2 æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est; ergo 3 omnes mortui sunt. 2. Cor. 5. 14.

1. *Urget.*) Compellit.

2. *Æstimantes.*] Animo reputantes.

3. *Omnes mortui sunt*).i. mori debent scil. peccato, & velut mortui vivere debent cæteris rebus, solique vivere Christo.

§. 12. EA DOCUIT NOS CESSARE à peccatis.

Christo igitur passo in carne, 1 & vos eadem cogitatione armamini; 2 quia qui passus est in carne 3 desiit à peccatis: ut jam non 4 desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod 5 reliquum est in carne vivat tempore. 1. Pet. 4. 1. 2.

1. *Et vos eadem &c.*] Vos quoque servuli, hujus tanti exempli meditatione sitis armati, ut non facilè ob passiones corporis & dolores, malis quibusliber cædatis & ut constanter vitia abnegetis.

2. *Quia qui passus est in carne.*] i. quoniam in eo quod in carne, passionis acerbitatem voluntariè susceperit potius quam voluptatem.

3. *Desiit à peccatis.*] .i. docuit à peccatis (quæ sunt secundum carnis voluptatem) debere hominem cessare & carni potius contraria & dura suscipere.

4. *Desideriis hominum.*] i. secundum desideria hominum, sed secundum divinum beneplacitum.

5. *Reliquum.*) Iungendum est cum temporis.i. donec in carne & in hac vita mortali permanet.

§. 13. EA CHRISTUS MULTOS SIBI FILIOS peperit, mundumque sibi subjecit.

Si posuerit pro 1 peccato animam suam, videbit 2 semen 3 longævum & 4 voluntas Domini 5 in manu ejus dirigetur, pro eo quod laboravit anima ejus 6 videbit, & saturabitur. 7 in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, & ini-

iniquitates eorum ipse portabit. Ideo 9 dispertiam ei plurimos, & 10 fortium dividet spolia. 11 pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est: & ipse peccata multorum 12 tulit. & pro transgressoribus rogavit. Isa. 53.10.11.12.

Ipse 13 aspergat gentes multas. Isa. 52.15.

Videndum ejusdem caput 50. & 53. & 63.

1. *Peccato.*] Expiando.

2. *Semen.*) Filios spirituales, i. Christianos.

1. *Longævum.*) Quia in multa sæcula & in universa orbe.

4. *Voluntas Domini.*] Quæ est animarum salus.

5. *In manu ejus dirigetur.*) Per ipsum, scil. Christum implebitur, prosperabitur.

6. *Videbit.*] Scil. laboris sui fructus ubertimos.

7. *In scientia.*) .i. per scientiam, scil. doctrinam sacri Evangelii.

8. *Et iniquitates.*] *Et* pro *quia*. i. justificabit eos quia eorum peccata in seipsum exolvenda transferibet.

9. *Dispertiam plurimos.*] Subjiciendo ei gentes & regna.

10. *Fortium spolia.*) Dæmonum, vel Regum, significatur hoc modo loquendi luculenta victoria.

11. *Pro eo quod &c.*) q. d. his à me præmiis cumulabitur.

12. *Tulit.*) In se suscepit.

13. *Aspergat.*) Sanguine suo, i. redimet multos.

§. 14. CHRISTI PASSIO ET VULNERA refugium sunt peccatoris.

Petra refugium 1 herinaciis Ps. 103.18.

1. *Petra.*] Ita vocatur Christus ab Apostolo fuit autem petra in passione, ubi tanquam petra Moysis, virga divinæ justitiæ percussa copiosum profudit sanguinem.

2. *Herinaciis.*] Sunt hi figura peccatorum quos sua peccata horridos efficiunt & spinis pungentibus aculeatos.

§. ADDIT. EIUS CONSIDERATIONE VINCITUR dæmon.

Vide Ecclesia cap. 8. §. 5. numer. 9.

§. 15. ET QUIES ANIMÆ SANCTÆ.

Columba mea in foraminibus petræ, in 2 caverna 3 materiæ Cant. 2.14.

1. *Columba.*] Hæc ob innocentiam & fertilitatem mitemque simplicitatem symbolum est animæ sanctæ.

2. *Caverna.*) Hæc est plaga lateris.

3. *Materiæ.*) Christi corpus fuit tanquam materia, quia mortale & passibile, sicuti materies ex lapidibus aut luto facilè everritur ob defectum cæmenti.

PASSIONES.

SEU PERTURBATIONES ANIMI.

Vide affectus.

PASTOR.

Vide Iudex. Episcopus. Concionator. Superior.

Agendum primum de bonis pastoribus deque eorum officio, & quid ius præstare debent oves: tum de perversis, eorumque vitiis & supplicis.

CAPUT. I.

De bonis pastoribus eorumque officio & quid eis ab ovibus præstandum.

§. 1. BONI PASTORES QUIBUS VOCENTUR nominibus.

Vocantur 1 *sal terræ, lux mundi, civitas supra montem posita,* Matt. 5.13.14. *Angelus Domini,* Malac. 2.7.

Ministri Christi & dispensatores mysteriorum Dei, 1. Cor. 4.1.

1. *Sal terræ &c.*) De quibus *Vide V. Apostoli & verbo Concionator.*

§. 2. EXEMPLARIA VERI PASTORIS *Vide tomo altero.*

§. 3. BONUS PASTOR INTRARE debet per ostium.

Qui non intrat 1 per ostium in 2 ovile ovium: sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. 3 Qui intrat per ostium pastor est ovium, huic ostiarius aperit,

vit, & oves vocem ejus audiunt, & proprias oves vocat nominatim, & educit eas &c. Ioan. 10. 1. 2. 3.

1. *Per ostium.*] Per Christum, non intrant per Christum qui quæ sua sunt quærunt, sed ascendunt aliunde Gloss. Interl. Item qui per simoniam, ambitionem, aut alias vias & media non bona &c.

2. *Ovile*) Est alicujus Ecclesiæ regimen.

3. *Qui intrat per ostium.*] Intrat per ostium, inquit Augustin. qui intrat per Christum, ejusque passionem imitatur & humilitatem.

§. 4. Boni pastoris est noſſe oves suas.

Diligenter agnosce 1 *vultum pecoris tui, tuosque greges considera ; 2 non enim habebis jugiter potestatem, sed* 3 *corona tribuetur in generationem, & generationem.* Prov. 27. 23. 24.

Vide etiam supra § 3. ex Ioan. 10.

1. *Vultum.*] Mores & vitam, idque per te fac non per mercenarios, ut unicuique pro ejus exigentia provideas.

2. *Non enim, &c.*) Quia morieris : vel quia aliunde impedieris ab eorum cura, quare id facdum suppetit tempus.

3. *Corona.*) Præmium in cœlis si benè functus fueris munere tuo.

§. 5. Sapientia pastori necessaria.

Diligite lumen sapientiæ, omnes qui præestis populis. Sap. 6. 23.

§. 6 Et scientia legis.

Labia sacerdotis 1 *custodient* 2 *scientiam, &* 3 *legem requirent ex ore ejus : quia* 4 *Angelus Domini exercituum est.* Mala. 2. 7.

Et dabo vobis pastores juxta cor meum & pascent vos scientia & doctrina. Hier. 3. 15.

1. *Custodient.*] i. custodire debent. Non dixit proferent, ait Hieron. sed custodient ut loquantur in tempore, dentque conservis cibaria in tempore suo.

2. *Scientiam.*] Omnium ad benè vivendum æternorum notitiam, ait Cyrill. eruntque quasi arca testamenti in qua erat lex.

3. *Legem requirent.*) Oves & populi, legem quidem, ait Bernard. ad Eugenium non nugas aut fabulas.

4. *Angelus Domini.*) i. nuntius qui fideliter referre debet quod à Deo accepit, nihil addendo de suo, nihil etiam detrahendo, ut Angeli faciunt.

Ita Cyrill. Debet item esse ut Angeli, Dei sequester & hominum, Deique voluntatis nuntius & interpres, & Angelicæ vitæ & puritatis.

§ 7. Et amor Dei eximius, non vulgaris.

Simon Ioannis diligis me 1 *plus his? dicit ei : etiam Domine tu* 2 *scis quia amo te. Dicit ei,* 3 *pasce agnos meos.* Ioan. 21. 15.

Videndi etiam versus 16. & 17.

1. *Plus his.*) Sciebat, inquit Augustin. Christus se plus diligi à Petro quam ab aliis : ideoque ei dat curam totius Ecclesiæ.

2. *Scis quia amo te.*] Non audet dicere se plus aliis amare, quia nesciebat quantum amarent alii. & priori periculo negationis doctus, cautius respondet, Gloss.

3. *Pasce*] Tanquam non esset, ait Augustin. ubi ostenderet Petrus fidelem amorem in Christum nisi esset pastor fidelis. Addit Chrysost. hoc esse maximum divini amoris signum.

§. 8. Pastoris est oves pascere suas.

Pascite 1 *qui in vobis est gregem Dei,* 2 *providentes non coactè, sed spontanè* 3 *secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed* 4 *voluntarie, neque ut* 5 *dominantes* 6 *in cleris, sed* 7 *forma facti gregis* 8 *ex animo, & cum apparuerit princeps pastorum percipietis immarcessibilem gloriæ coronam.* 1. Pet. 5. 2. 3. 4.

9 *Pascam eas in montibus Israel, in rivis, & in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas : & in montibus excelsis Israel erunt pascuæ earum : ibi requiescent in herbis virentibus, in pascuis pinguibus, pascentur super montes Israel. Ego pascam oves meas, & ego* 10 *accubare faciam eas dicit Dominus Deus.* Ezec. 34. 13. 14. 15.

1. *Qui in vobis est*] i. qui vobis commissus est.

2. *Providentes.*) Diligenter & providè superintendentes.

3. *Secundum Deum*) Propter Deum.

4. *Voluntariè*) i. propter bonam voluntatem ex Dei amore & zelo salutis proximorum.

5. *Dominantes*) Dure agentes, & quasi tyrannidem exercentes.

6. *In cleris.*) Clerus significat sortem, Christiani omnes at maximè Ecclesiastici sicuti sup-

sunt in sortem Domini, iisque sors & hæreditas, Dominus est.

7. *Forma.*] Exemplum vitæ & morum.

8. *Ex animo.*] .i. cum bona voluntate ejus commodis consulendi.

9. *Pascam.*] In hoc solo testimonio ter repetitur verbum pascendi, ad ostendendum nihil magis convenire pastori, quam pascere, unde etiam nomen suum sumit. Per corporalia autem quæ hic ponuntur, intelligenda sunt spiritualia, scil. pabulum & pascua doctrinæ fidei & morum, item boni exempli.

10. *Accubare.*] Requiescere.

§. 9. Item fovere et portare infirmiores.

Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit 1 *agnos, & in sinu suo levabit* 2 *fœtas ipse portabit.* Isa. 40. 11.

1. *Agnos.*] Simplicem populum congregabit, ad caulas scil.

2. *Fœtus.*] Infirmiores subditos portabit, consolando eos & infirmitates juvando & portando.

§. 10. Item visitare et congregare.

Sicut visitat pastor gregem suum in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatorum: sic visitabo oves meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis, & caliginis. Ezech. 34. 11.

Ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris ad quas ejecero eos illuc: & convertam eos ad ruras suas & crescent, & multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, & pascent eos: non formidabunt ultra & non pavebunt & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus. Hier. 23. 3. 4.

§. 11. Item requirere perditas.

Quid vobis videtur? si fuerint alicui centum oves, & erraverit una ex eis: nonne relinquit nonaginta novem in montibus, & vadit quærere eam quæ erravit. Mat. 18. 12.

§. 12. Item pro iis morti se dare.

V. supra §. 3. ex Ioan. 10.

§. 13. Pastori necessaria est solicitudo.

Qui præest, in solicitudine. Rom. 12. 8.

§. 14. Item fidelitas.

Vide infra § 23. ex Luc. 12. 42. ubi additur prudentia.

Hic iam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. 1. Cor. 4. 2.

§. 15. Item humilitas.

Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister & qui voluerit inter vos primus esse, sit vester servus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam, redemptionem pro multis. Mat. 20. 26. 27. 28.

§. 16. Pastorum est orare pro ovibus, exemplo Christi Ioan. 17. 9. & S. Pauli sæpissime.

Vide Verbo Charitas, & Oratio.

§. 17. Item attente perpendere pondus & dignitatem officii sui.

Dicite 1 *Archippo: a vide ministerium quod accepisti* 3 *in Domino ut illud* 4 *impleas.* Coloss. 4. 17.

1. *Archippo.*] Erat hic Episcopus.

2. *Vide ministerium.*] Attende, considera quæ sit obligatio & dignitas officii ad quod vocatus es.

3. *In Domino.*] Secundum Domini voluntatem.

4. *Impleas.*] Perfectè & integrè administres.

§. 18. Eorum est laborare in curanda suorum salute.

Labora sicut bonus miles Christi Iesu. 1 *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus: ut ei placeat, cui se probavit.* 2 *Nam & qui certat in agone non coronatur, nisi legitime certaverit,* 3 *laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* 4 *Intellige quæ dico, dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.* 2. ad Tim. 2. 3. 4. 5 6. 7.

Noli erubescere 5 *testimonium Domini Dei nostri, neque me vinctum ejus, sed collabora* 6 *Evangelio secundum virtutem* 7 *Dei.* 2. ad Tim. 1. 8.

1. *Nemo militans Deo.*] Vide V. Mundus, cap. 2. §. 7.

2. *Nam & qui &c.*) .i. item &c. affert autem aliud exemplum laboris.

3. *Laborantem.*] .i. postquam ante laboraverit,

4. *Intellige quæ dico.*) .i. quæ tibi per similitudines propono ad intelligentiam debes moralem transferre.

5. *Testimonium Domini.*] .i. de Domino .i. eius fidei confessionem.

6. *Evangelio.*) In negotio Evangelii.
7. *Dei.*] .i. tibi à Deo datam.

§. 19. PASTORUM EST, SUBDITIS PRÆLUCERE in omni virtute.

1 *Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed esto exemplum fidelium, in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus sit omnibus manifestus.* 1. *Tim.* 4.12.15.

Cum proprias oves emiserit 2 *ante eas vadit, & oves illum sequuntur quia sciunt vocem ejus.* Ioan. 10.4.

Vide supra §.8.n.7.

1. *Nemo contemnat.*] .i. ita vive ut nemini des occasionem contemnendi eam.

2. *Ante eas vadit.*) Per vitæ bonæ exemplum. Glo. Interl.

§. 20. EORUM EST SIBI VACARE. studere, docere.

Dum venio attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. 1. Tim. 4.13.16

§. 21. ALIA QUÆDAM MONITA EX eodem Apostolo.

Hæc commone 1 *testificans coram Domino: noli contendere verbis, ad nihil enim utile est nisi ad subversionem audientium. Solicite cura teipsum* 2 *probabilem exhibere Deo, operarium* 3 *inconfusibilem, recte* 4 *tractantem verbum veritatis: profana autem & vaniloquia devita; multum enim* 6 *proficient* 7 *ad impietatem.* 2. Tim. 2.14. 15.16.

Prædica verbum: insta opportunè, importunè, 9 *argue, obsecra, increpa* 10 *in omni patientia, & doctrina, vigila, in omnibus labora* 11 *opus fac evangelistæ, ministerium tuum* 12 *imple: sobrius esto* 2. Tim 4.2.5.

In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum in doctrina, in 13 *integritate, in gravitate.* 14 *Verbum sanum, irreprehensibile, ut is* 15 *qui ex adverso est* 16 *vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.* Ad Tit. 2.7.8.

1. *Testificans.*] Proponens velut Deo testeac judice.

2. *Probabilem Deo.*] .i. probatum & beneplacentem.

3. *Inconfusibilem.*] Qui de nullo opere tuo possis jure confundi.

4. *Tractantem verbum veritatis.*) Doctrinam sacram & Evangelicam rectè administrantem, & pro cujusque captu distribuentem, Græcè, secantem.

5. *Profana, &c.*) Dogmata scilicet.
6. *Proficiunt.*] Valent.
7. *Ad impietatem.*] Ingenerandam in animis.
8. *Importunè.*] Intempestivè, improborum scil. judicio.
9 *Argue.*] .i. convince scil. errores.
10 *In.*] .i. cum.
11. *Opus fac Evangelistæ.*] Fac quod decet Evangelii prædicatorem.
12. *Imple.*] Plenè exequere commissam tibi administrationem.
13. *Integritate.*] Morum.
14. *Verbum sanum.*) Sit verum, salutare & proficuum quod loqueris.
15. *Qui ex adverso est.*.i. adversarius.
16 *Vereatur.*] Confundatur.

§. 22. PULCHRA EIUSDEM APOSTOLI ad pastores cohortatio.

Attendite vobis, & universo gregi in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Propter quod vigilate memoria retinentes quoniam per triennium nocte, & die non cessavi, cum lachrymis monens unumquemque vestrum. Act. 20 28. 31.

§. 23. PRÆMIUM BONORUM PASTORUM. *Vide* §. 10. *ex* 1. *Petr.* 5.4.

1 *Quis putas est* 2 *fidelis dispensator, & prudens,* 3 *quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis* 4 *in tempore tritici mensuram? beatus ille servus, quem cum venerit Dominus, invenerit ita facientem. Vere dico vobis quoniam super* 5 *omnia quæ possidet constituet illum.* Luc. 12.42. 43.44.

Ait illi Dominus ejus: Euge serve bone, quia 6 *super pauca fuisti fidelis super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.* Mat. 25.21.

1. *Quis putas.*] Indicat raritatem rei & præsulatus seu officii pastoris magnitudinem. Chrys.
2 *Fidelis.*]Ne alios decipiat.
3. *Prudens.*] Ne decipiatur, novi multos pastores, ait Theophil. fideles, sed per imprudentiam, animas destruentes.
4. *In tempore tritici mensuram.*) Pro qualitate

auditorum & capacitate mensuram divini verbi vel exempli. August. & Glo. Interl.

5. *Omnia quæ possidet.*] Per hæc æterna bona & gaudia intellige.

6. *Super pauca.*] Quæcumque hic habemus comparatione futurorum parva sunt & pauca, ait Hieron.

§. 24. Subditorum est alere suos pastores.

Qui bene præsunt presbyteri 1 *duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo, & doctrina. dicit enim scriptura non alligabis os bovi trituranti,* & *: dignus est operarius* 2 *mercede sua.* 1. Tim. 5. 17. 18.

3 *Quis militat suis stipendiis umquam? quis plantat vineam & de fructu ejus non edit? quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? numquid secundum hominem hæc dico? an & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi non alligabis os bovi trituranti, numquid de bobus cura est Deo? an propter nos utique hæc dicit? nam propter nos scripta sunt. Quoniam debet in spe, qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus. Si alius potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos, sed non usi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt, & qui altari deserviunt, cum altari participant. Ita & Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* 1. Cor. 9. 7. 8. 9. 10. 13. 14.

1. *Duplici honore.*] i. multo subsidio sustentationis, ita enim sæpe sumitur *honor.*

2. *Mercede.*) Sustentatione, quam exigunt & iis debetur, nam mercedem vere dictam à Deo expectant, & gratis ministrant.

3. *Quis militat, &c.*] Vide Verbo Concionator, cap. 16.

§. 25. Subditorum est amare suos pastores.

Rogamus vos fratres ut noveritis eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos ut habeatis illos 1 *abundantius in charitate propter opus illorum & pacem habete cum eis,* 1. ad Thess. 5. 12. 13.

1. *Abundantius in charitate.*] i. abundantiori dilectione prosequamini.

CAPUT II.

De malis pastoribus, eorumque vitiis & suppliciis.

§. 1. Typus mali pastoris.

1 *Amen, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde ille fur est & latro,* 2 *mercenarius &* 3 *qui non est pastor,* 4 *cujus non sunt oves propria videt* 5 *lupum venientem, & dimittit oves, &* 6 *fugit, & lupus rapit & dispergit oves: mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, &* 7 *non pertinet ad eum de ovibus.* Ioan. 10. 1. 12. 13.

Dixit Dominus *ad me: 8 adhuc sume tibi* 9 *vasa pastoris stulti. Quia ecce ego* 10 *suscitabo* 11 *pastorem in terra qui* 12 *derelicta non visitabit, dispersum non quæret, &* 13 *contritum non sanabit, &* 14 *id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, &* 15 *ungulas eorum dissolvet. O pastor &* 16 *idolum derelinquens gregem:* 17 *gladius super* 18 *brachium ejus, & super* 19 *oculum dexterum ejus: brachium ejus ariditate exsiccabitur, & oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.* Zach. 11. 15. 16. 17.

1. *Amen.*] Vide supra cap. 1, §. 3.

2. *Mercenarius.*) Talis est, ait Greg. qui plus terrenam substantiam quam oves diligit, & ob temporalem mercedem pascit.

3. *Qui non est pastor.*] Licet videatur, inquit Glos. Interl. quia veritatem prædicat ut pastor.

4. *Cujus non sunt oves propria.*] Quia non amore earum sed pro mercede pascit. Idem.

5. *Lupum.*) Diabolum, & ejus sequaces qui ovibus noceant.

6. *Fugit.*] Fuga damnabilis, ait August. si manente plebe in persecutione, ministri & pastores fugiant, quorum opera plebs indiget.

7. *Non pertinet ad eum.*] i. non curat oves; & ut ait Greg. in eo quod ovibus præest non oves diligit sed lucrum terrenum quærit, quod ne amittat: opponere se contra periculum trepidat.

8. *Adhuc sume.*) Prophetæ loquitur Deus. i. post ea quæ nomine filii mei prophetasti, adhuc aliquid aliud hoc facto prophetare te volo.

9. *Vasa pastoris stulti.*] .i. instrumenta pastoris impius ea autem quæ sunt pastoris utilitatibus deserviant, ovibus autem nihil prosint aut etiam obsint, ut baculus fortis ad percutiendum, gladius ad jugulandum oves.

20. *Suscitabo.*] Suscitati & vires ad regnandum assumere permittam.

11. *Pastorem.*) Hic est Antichristus quem recipient Judæi in pœnam cædis Christi.

12. *Derelicta non visitabit.*] .i. lassa & ægrotantia pecora quæ solent à pastoribus certo in loco relinqui, & postea ad cæterum gregem referri.

13. *Contritum.*) Pecora habentia pedes fractos aut luxatos.

14. *Id quod stat.*] Oves sanas.

15. *Vngulas dissolvet.*) Forti ictu baculi diffindet eis ungulas, ita ut ambulare nequeant.

16 *Idolum.*) q.d. non pastor, at idolum & specie externa tantum pastor.

17. *Gladius.*] .i. divina ultiò veniet.

18. *Brachium.*) .i. fortitudinem.

19. *Oculum dexterum.*] Astutiam, q.d. infatuabuntur ejus consilia, ita ut omnia quæ facere cogitabit in nihilum tandem recidant, quod magis indicant sequentia.

§. 2. In pastores cœcos, mutos & qui sua quærunt.

1 *Speculatores ejus cæci omnes, 2 nescierunt universi: canes muti non valentes 3 latrare, 4 videntes vana dormientes & amantes somnia: & canes 5 imprudentissimi 6 nescierunt saturitatem, ipsi pastores 7 ignoraverunt intelligentiam: omnes 8 in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam à summo usque ad novissimum. 9 Venite bibamus vinum, & repleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & 10 multò amplius.* Isa 56.10.11.12.

1. *Speculatores.*) Reddit causam maximæ cladis de qua paulo ante, quia qui populo præsunt ac vigiles esse deberent, cæci sunt.

2. *Nescierunt.*) Quid facto opus esset.

3. *Latrare.*) Contra vitia, idque aut metu, aut mercede constricta lingua.

4. *Videntes vana.*) Denuntiantes res quæ nullum usum aut pondus habituræ sunt, prophetantesque mendacia.

5. *Imprudentissimi.*] scil. ad quodvis flagitium audendum.

6. *Nescierunt saturitatem.*] Illorum ingluvies satiari nequit.

7. *Ignoraverunt intelligentiam.*) Ipsi qui instar fidelis canis agere debuere super gregem excubias, non intellexerunt quid esset gregibus futurum ex usu.

8. *In viam suam*] Ad sua commoda, sua cuique voluptas studio est.

9. *Venite &c.*) Verba sunt quibus se mutuò incendunt ad ebrietatem.

10. *Multò amplius.*] .i. in dies pejus.

§. 3. Iterum in eos qui se quærunt, oveique deglubunt abjecta omni cura gregis

Hæc dicit Dominus Deus, Væ 1 pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? 2 Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & 3 quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum 4 non pascebatis. 5 Quod infirmum fuit, non consolidastis, & quod 6 ægrotum fuit non sanastis, quod 7 confractum est 8 non alligastis, & quod 9 abjectum est non reduxistis & quod 10 perierat 11 non quæsistis, sed cum 12 austeritate imperabatis eis, & cum potentia. Et 13 dispersæ sunt oves meæ, eo quod 14 non esset pastor, & factæ sunt in 15 devorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt. 16 Erraverunt greges mei in cunctis montibus, & in universo colle excelso, & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, & non erat qui requireret, 17 non erat inquam qui requireret. Ezech. 34. 1. 3. 4. 5. 6.

3. *Pastoribus.*] Per quos etiam principes intellige.

2. *Lac &c.*) Bona eorum sapiendo ad victum & vestitum.

3. *Quod crassum.*] Imponendo divitibus crimina capitalia aut sic habebatis bona eorum ut in Naboth 3. Reg 21.

4. *Non pascebatis.* Exemplo bonæ vitæ & verbo sanæ doctrinæ.

5. *Quod infirmum &c.*] Pronos ad vitia impediendo & roborando ne peccarent.

6 *Ægrotum &c.*] Assuetos in malis, revocando ab iis.

7. *Confractum.*] Per iram & impatientiam.

8. *Non alligastis.*) Benignè consolando.

9. *Abjectum.*] A domo Dei per idololatriam aut ab amicitia Dei per quodvis peccatum mortale.

10. *Perierat*] Per desperationem.

11. *Non quæsistis*] Promittendo eis veniam ex Dei misericordia.

12. *Austeritate & potentia*] Imponentes eis onera importabilia, durisque excipiendo verbis.

13. *Dispersæ*] Per diversa vitia.

14. *Non esset pastor*] Nisi nomine tenus.

15. *Devorationem bestiarum*] Dæmonum, vel hostium, vel impiorum, vel etiam omnis generis vitiorum.

16. *Erraverunt in montibus* &c.] Usque ad finem significatur errasse per varia vitia.

17. *Non erat inquam* &c. Hæc repetitio indicat magno doloris sensu hæc à Deo dicta per Prophetam.

§. 4. In eos qui gregem dissipant, nec dissipatum colligunt.

Vide testimonium superius.

§. 5. In eos qui non medentur vulneribus spiritualibus suarum ovium.

Vide §. 3. supra ex Ezechiel.

1 *A planta pedis usque ad verticem non est in eo* 2 *sanitas*, 3 *vulnus*, & 4 *livor*, & 5 *plaga tumens, non est* 6 *circumligata nec* 7 *curata medicamine, neque* 8 *fota oleo*, Isai. 1. 6.

Accidit ut 9 *quidam sacerdos descenderet eadem via: & viso illo pertransiit, similiter & levita cum esset secus locum & videret eum, pertransiit.* Luc. 10. 31. 32.

1. *A planta pedis*) A populo ad principes. Ita Chald.

2. *Sanitas*) Gratiæ & virtutum.

3. *Vulnus*) Peccatum patens.

4. *Livor*) Invidia latens.

5. *Plaga tumens*) Peccatum superbiæ: sub his autem comprehenduntur omnia peccata, & spirituales ovium infirmitates, quas pastores curare debebant.

6. *Circumligata*) Ligatura legis divinæ eis propositæ, quæ homines retrahit à peccato.

7. *Curata medicamine*) Sacramentorum, Verbi Dei, boni exempli.

8. *Fota oleo*) Operibus misericordiæ, quæ impetrant veniam peccatorum. Danielis 4.

9. *Quidam sacerdos* &c.) Per hunc sacerdotem & levitam qui neglexerunt hunc semimortuum ob sanguinem è plagis fluentem, significantur ii pastores de quibus in paragrapho.

§. 6. In eos qui male vivunt.

Sacerdotes non dixerunt: 1 ubi est Dominus? & 2 tenentes legem nescierunt me, & pastores prævaricati sunt in me: & Prophetæ prophetaverunt in Baal, & idola secuti sunt. Hier. 2. 8.

1. *Ubi est Dominus*) Requirentes ejus opem.

2. *Tenentes legem nescierunt me*) Praxi scil. quia ei non obedierunt.

§. 7. In eos qui non faciunt quod docent.

Vide verbo Concionator, cap 8. ex Rom. 2. vers. 17. usque ad 24.

§. 8. Queritur Deus eos decimas accipere nec bene ministrare.

1 *Quis est ex vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito, non est mihi voluntas in vobis dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra*, Malach 1. 10.

1. *Quis est in vobis* &c.) Vide V. Opera, c. 1. §. 5. numero 10.

§. 9. De supplicis malorum pastorum. Ea colligere licet ex dictis passim.

Pastores audite verbum Domini. 1 *Vivo ego dicit Dominus Deus: quia pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam & oves meæ in* 2 *devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset pastor, neque enim quæsierunt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos: & gregem meum non pascebant; propterea pastores audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego ipse super pastores* 3 *requiram gregem meum de manu eorum & cessare faciam eos ut ultrà non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum & non erit ultra eis in escam*, Ezech. 34. 7. 8. 9. 10.

Væ pastoribus, qui 4 *dispergunt, & dilacerant gregem pascuæ meæ dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores qui pascunt populum meum vos dispersistis gregem meum & ejecistis eos, & non visitastis eos, ecce ego* 5 *visitabo super vos malitiam* 6 *studiorum vestrorum, ait Dominus*, Jerem. 23. 1. 2.

7 *Vox ululatus pastorum quia vastata est* 8 *magnificentia eorum: vox rugitus* 9 *leonum, quoniam* 10 *vastata est superbia Jordanis. Hæc dicit Do-*

minus Deus meus: 11 *Pasce* 12 *pecora occisionis.* Qui 13 *qui possederant* 14 *occidebant*, & 15 *non dolebant*, & 16 *vendebant eas* 17 *dicentes: benedictus Dominus, divites facti sumus*, 18 *& pastores eorum non parcebant eis.* 19 *Et ego non parcam ultra super habitantes terram dicit Dominus, ecce ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, & in manu* 20 *regis sui, & concident terram, & non eruam de manu eorum*, Zac. 11.3.4.5.6.

Quia tu 21 *scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi, &* 22 *oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum & ego*, Osee 4.6.

1. *Vivo ego*] Sicuti verum est quod vivo, ncn sum similis idolis, quæ sunt sine vita, ita verè fiet quod dicturus sum.

2. *Devorationem*] Vida §.3.n 15.

3. *Requiram de manu*] Eis auferendo regimen & curam populi, ut statim sequitur.

4. *Dispergens*] Vide §.3.n.13.

5. *Visitabo*] Acriter puniam.

6. *Studiorum*] Actionum, cogitationum.

7. *Vox ululatus*] Videor mihi audire vocem pastorum (per quos etiam gubernatores populi intellige) ululantium.

8. *Magnificentia*] Dignitas, opes, gloria, vastabuntur.

9. *Leonum*] Quos vocavit pastores, vocat leones ob crudelitatem & rapacitatem.

10. *Vastata superbia Iordanis*] .i. quia Jordanis exaruit & ipsi siti peribunt, i. diripientur eorum divitiæ.

11. *Pasce*] Verba sunt Dei patris ad filium jubentis eos pascat pabulo doctrinæ suæ eosque regat si quomodo devitare valeant tantam cladem sibi paratam.

12. *Pecora occisionis*] .i. Judæos occisioni destinatos & occidendos à Romanis.

13. *Qui possederant*] Eorum gubernatores & pastores.

14. *Occidebant*] Ut comederent.

15. *Non dolebant*] Non putabant se peccasse.

16. *Vendebant*] Ut ditiores evaderent.

17. *Dicentes: benedictus Dominus*] Quasi Deo gratias agentes quod sine peccato ditati essent.

18. *Et pastores &c.*] .i. cum ipsi essent pastores, quod dictum est ad auxesim.

19. *Et ego non parcam ultrà &c*] Sed neque ego ignoscam; non pastoribus qui subditos devoraverunt, neque subditis, qui eorum peccata sunt imitati.

20. *Regis sui*) Quem sibi elegerunt dicentes: non habemus regem nisi Cæsarem,

21. *Scientiam*) Magna labotas ignorantia legis Dei. Vel quia me non colis nec times, hæc est enim scientia sanctorum.

22. *Oblita es*) O Synagoga.

§. 10. Obediendum pastoribus licet improbis.

Vide verbo Obedientia cap.1 §.6. ex Matth.23. 1.2.3.

PATER-FAMILIAS.

Vide Parentes, Educatio, Filius, Filia.

§ 1. Primum si curanda quæ ad victum, tum quæ ad habitandum.

Præpara foris opus tuum, & diligenter 1 *exerce agrum tuum, ut postea ædifices* 2 *domum tuam.* Prov.24.27.

1. *Exerce agrum*) Est explicatio præcedentis: agriculturæ autem meminit, sub ea omnem justum comprehendens laborem, quod ea simplicissima sit & justissima & maximè necessaria ratio parandi necessaria & opes.

2. *Domum*) Potest etiam per *ædificare domum.* Phrasi Hebræa intelligi institutio familiæ, ut doceat sapiens prius curanda quæ ad alendam familiam sunt necessaria, ac postea cogitandum de instituenda familia & ducenda uxore; contra quàm plerique faciant qui conjugio se implicant, priusquam didicerint rationem parandorum necessariorum.

§. 2. Eloget filias.

Verbo Filia, & V. Matrimonium §.13. ex Eccli 7.26.

§. 3. Pacifice regat familiam.

1 *Qui conturbat domum suam* 2 *possidebit ventos,* Prov.11.29.

1. *Qui conturbat domum*) Sua duritia & morositate.

2. *Possidebit ventos*) .i. ea ratione non proficiet, sed majores excitabit commotiones quas postea componere non est facilè, quod significatur per possidere ventos.

§. 4. Ne sit severus et immitis.

Noli esse 1 *sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos & opprimens subjectos tibi*, Eccli. 4. 39.

1. *Sicut leo*] Ita scilicet ut curiosa rerum omnium investigatione, clamoribus insanis, jussis onerosis, ultionibus gravibus, crudeliter tuos perturbes, premas & perdas, quos maximè fovere & humaniter tractare debueras. Notandum id in eos qui foris maximè se præbent humanos, domi crudeles, & quomodo hic significantur digniores nomine leonis quam hominis.

§. 5. Domesticorum habeat curam.

Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet 1 *fidem negavit, & est* 2 *infideli deterior*, 1. ad Tim. 5. 8.

1. *Fidem negavit*] Factis, licet non verbis.

2. *Infideli deterior*] In hoc facto, quia naturali pietate edoctus, suorum curam non solet deserere.

§. 6. Quæ ei servanda in dando sua & recipiendo, & quàm sua debeat custodire diligenter.

Vbi 1 *manus multæ sunt* 2 *claude, & quodcunque trades, numera & appende: datum vero, & acceptum omne describe*, Eccli. 42. 7.

1. *Manus multæ*] Multi domestici, aut simpliciter multæ manus quæ tua rapere possent.

2. *Claude*] Res tuas domesticas, & eas in numero ac pondere, simul cum descriptione trade. Monet non satis esse monere familiam ad præstandam fidelitatem, aut oculis diligenter ejus observare actiones, sed tutissimum esse claudere &c.

PATI, PATIENTIA.

Vide Impatientia, Martyres, Gloria cælestis, Tribulatio.

§. 1. De patientiæ causis.

Patientia ex animi fortitudine oritur.

1 *Melior est patiens* 2 *viro forti: & qui dominatur animo suo expugnatore urbium*, Prov. 16. 32.

1. *Melior*] .i. præstantior.

2. *Viro forti*] Fortitudine corporis, nam patiens fortis est animi fortitudine, suam vincens animum, & motus ira.

§. 2. Item a charitate.

Charitas patiens est, 1. Cor. 13. 4.

§. 3. Exercetur patientia, adversis.

Scientes quod 1 *probatio fidei vestra* 2 *patientiam operatur*, Jacob. 1. 3.

3 *Tribulatio patientiam operatur*, Rom. 5. 3.

1. *Probatio fidei vestra*] Per ista adversa quæ sustineris.

2. *Patientiam operatur*] Excitat vos ad patientiam. Titelm.

3. *Tribulatio &c*] .i. per tribulationes exercetur patientia.

§. 4. Cur patienter adversa toleranda.

1 *Qui futurus est, jam vocatum est nomen ejus: & scitur quod homo sit, & non possit contra* 2 *fortiorem se in judicio contendere*, Eccle. 6. 10.

1. *Qui futurus est &c.*] q. d. semper nascentur homines prioribus similes, fragilitate, miseria, corpore mortali & passibili, ea est enim hominis natura, quare cum secundum naturam hæc sint, ea æquo animo ferenda.

2. *Fortiorem se*] .i. contra Deum contendere cur ita fecerit & voluerit.

§. 5. Vero Christiano proprium est varia perpeti.

Nemo 1 *moveatur in tribulationibus istis, ipsi enim scitis, quod* 2 *in hoc* 3 *positi sumus*, 1. ad Thess. 3. 3.

Omnes qui piè volunt vivere in Christo Iesu persecutionem patientur, 2. ad Tim. 3. 12.

Vide infra §. 7. ex 1. Petri 2. 21.

Charissimi nolite 4 *peregrinari* 5 *in fervore, qui ad* 6 *tentationem vobis* 7 *fit, & quasi novi aliquid vobis contingat*, 1. Petr. 4. 12.

1. *Moveatur*] Recedat à fide suscepta.

2. *In hoc*] Ut scil. multa patiamur.

3. *Positi sumus*] .i. vocati, dum fideles facti sumus.

4. *Peregrinari*] Velut rem novam, peregrinam & inusitatam mirari hanc persecutionem, nolite esse ut peregrini qui omnia mirantur.

5. *In fervore*] Ob æstum hujus tribulationis.

6. *Tentationem*] Probationem.

7. *Fit*] Accidit.

8. *Quasi novi &c.*] Semper enim ab initio à malis persecutionem sustinuerunt boni.

§. 6. Gaudendum dum patimur pro Christo, & cur.

Communicantes Christi passionibus gaudete, ut & 1 in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes. 2 Si exprobramini 3 in nomine Christi beati eritis: quoniam 4 quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est ejus spiritus super vos requiescet. Nemo autem vestrum patiatur ut homicida aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem ut Christianus non erubescat: glorificet autem Deum 5 in isto nomine. Quoniam tempus est ut incipiat 6 judicium à 7 domo Dei. Si autem primum à nobis: 8 quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio. 1. Petr. 4. 13. 14. 15. 16. 17.

1. *In revelatione gloriæ*] Dum apparebit gloriosus.

2. *Si exprobramini*] Si convitia & probra vobis ingeruntur.

3. *In nomine Christi*] Quia Christiani estis, & causâ & ob nomen Christi.

4. *Quod est &c.*] id est quoniam verus honor & plena gloria & tota Dei virtus, & ipse Spiritus Dei, ad beatitudinem sempiternam requiescet super vos qui modo ob Christum contumelias sustinetis.

5. *In isto nomine*] Ea de causa, quod dignus sit pro nomine Jesu contumeliam pati.

6. *Judicium*] Afflictio.

7. *Domo Dei*] A bonis & fidelibus qui sunt domestici Dei.

8. *Quis finis &c.*] i. quid erit de infidelibus.

§. 7. Pati pro Christo gravia, et sine causa, quin etiam postquam bene egeris, magna res est.

1 *Hæc est gratia si propter 2 Dei conscientiam, sustinet quis 3 tristitias, patiens 4 injuste. Qua enim est gloria si peccantes & 5 colaphizati sufferetis? sed si 6 benefacientes patienter sustinetis: hæc est 7 gratia apud Deum: in hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus,* 1. Petr. 2. 19. 20. 21.

Videndi item versus 22. 23. 24. ejusdem capitis.

1. *Hæc est gratia*] Evangelicæ gratiæ perfectio, vel gratia, i. gratiæ effectus.

2. *Dei conscientiam*] i. Deum omnium conscium, vel conscientiam secundum Deum.

3. *Tristitias*] Tristia & acerba.

4. *Injustè*] Sine suo merito.

5. *Colaphizati*] Sicuti servus propter peccata sua colaphis a Domino cæditur.

9. *Benefacientes*] Postquam omnia rectè feceritis.

7. *Gratia apud Deum*] i. Deo gratum, seu gratiæ Dei opus.

§. 8. Magnum item est beneficium, & beatitudo.

1 *Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini: idem 2 certamen habentes, quale & 3 vidistis in me, & 4 nunc audistis de me,* Philip 1. 29. 30.

Si quid patiamini propter justitiam, beati, 1. Petr. 3. 14.

Beati qui persecutionem patiuntur propter 5 justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis, sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos Matth. 5. 10. 11. 12.

1. *Vobis donatum*] Tanquam singularibus Dei amicis, & tanquam magnum donum.

2. *Certamen*] Tribulationis & persecutionis.

3. *Vidistis in me*] Cum apud vos essem, & vinctus cæsus in carcerem conjicerer.

4. *Nunc audistis*] Quomodo Romæ vinctus sum pro Christo.

5. *Justitiam*] Justè & rectè facta.

§. 9. Labores pro Deo tolerati, præstant thesauris.

1 *Fide Moyses grandis factus, negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi: aspiciebat enim in remunerationem,* Hebr. 11. 24. 25. 26.

1. *Fide*] Vide verbo Gloria cælestis, cap. 8. §. 8.

§. 10. QUANTA SIT PASSUS CHRISTUS Dominus, loquitur historia Evangelica, ut & Apostolici Actus quæ perpessi sint Apostoli & Discipuli Christi. Quæ vero sigillatim B. Paulus Videre est, 1. *Corinth* 4,11. *& cap.* 15. *vers.* 23, 2. *Corinth* 1, 8. *&* 2. 4. 8 *&* 7 5 *&* 11. *à versu* 23. *Item ad Galat.* 6,17. *ad Ephes.* 3 1. 2. *ad Timoth.* 10. Quomodo item gloriaretur in tribulationibus, *v. Rom* 5 3.

§. 11. 1 COHORTATIONES AD PATIENDUM cum Christo & pro Christo.

Si mundus vos odit : scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret : quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis : non est servus major Domino suo, si me persecuti sunt, & vos persequentur : si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum qui misit me, Joan. 15. 18. 19. 20, 21.

Exeamus ad eum 2 *extra castra* 3 *improperium ejus portantes*, Hebr. 13. 13.

4 *Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne desiit à peccatis*, 1 Petr. 4. 1.

1. *Cohortationes*] Licet ea rejiciendæ forentia finem ut semper factum aliàs, quia tamen Christum spectant de quo hactenus multa, ideo hîc ponuntur.

2. *Extra castra*] Hujus mundi.

3. *Improperium ejus portantes*] Ad ignominiam & paupertatem crucis voluntariè amplexandam.

4. *Christo*] Vide verbo Passio Christi §. 12.

§. 12. DE PATIENTIÆ EFFECTIS & fructibus.

PROMITTITUR SI VITA ÆTERNA.

Patientia enim vobis necessaria est ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem, Hebr. 10. 36.

Vide Sapientiæ 3. v. 4. 5 Explicatur verbo Gloria.

Si filii, & hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi : si tamen compatimur ut & conglorificemur, Rom. 8. 17.

Patientia pauperum 1 *non peribit in finem*, Psalm. 9. 19.

1. *Non peribit in finem*] i. in æternum, quia effectum suum consequetur vitam æternam.

§. 13. EIUS FRUCTUS LÆTITIA.

1 *Usque in tempus sustinebit patiens, & postea redditio jucunditatis*, Eccli. 1. 29.

1. *Usque in tempus*] Ad certum tempus.

§. 14. ITEM LIBERATIO A TENTATIONIBUS & peccatis.

Quoniam servasti 1 *verbum patientiæ meæ, & ego* 2 *servabo te ab hora tentationis quæ ventura est in orbem universum* 3 *tentare habitantes in terra*, Apoc. 3. 10.

1. *Verbum patientiæ meæ*] Patientiam quam ego præcepi.

2. *Servabo te &c.*] i. Faciam ut ab ea non vincaris.

3. *Tentare*] Ad tentandum, ad probandum eorum fidem

§. 15. ITEM FRUCTUS EX AUDITIONE verbi Dei.

Quod autem in bonam terram : hi sunt qui in corde 1 *bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt* 2 *in patientia*, Lucæ 8. 15.

1. *Bono & optimo*] i. Imò optimo.

2. *In patientia*] Per patientiam, seu patientem mercedis expectationem.

§. 16. ITEM DOMINIUM IN ANIMUM suum.

1 *In patientia vestra possidebitis animas vestras*, Luc. 21. 19.

1. *In patientia*] Per patientiam & tolerantiam dum enim nobis dominari discimus, ait Greg. hoc incipimus possidere quod sumus, id est nos ipsos, aliàs revera impatiens non possidet se, sed possidetur abita, à spiritu vindictæ &c. *licet &* illud : *possidebitis animas vestras*, significet etiam luerabimini, seu obtinebitis animas vestras, q. d. salvabimini per patientiam.

§. 17. ITEM PATIENTIA HOMINEM perficit.

Patientia 1 *opus perfectum habet*, 2 *ut sitis perfecti, & integri* 3 *in nullo deficientes* Jacob. 1. 4.

1. *Opus perfectum*) Quia pertingit ad illud Apostolorum; Ibant Gaudentes &c. Ita Gagneius, quod est summæ perfectionis. Vel quia habet perseverantiam, quæ est operis perfectio.

2. *Vt sitis &c.*] .i. Ita ut per hanc perfecti sitis futuri.

3. *In nullo*] Bono scil. indigentiam passuri.

§. 18. ITEM PROBATIO SEU APPROBATIO qua quis à Deo judicatur dignus vita æterna.

1 *In quo* 2 *exultabitis*, 3 *modicum nunc oportet contristari in variis tentationibus*, 4 *ut probatio vestra fidei multo pretiosior auro* (*quod per ignem probatur*) 5 *inveniatur in laudem & gloriam & honorem*, 6 *in revelatione Iesu Christi*, 1. Petr. 1. 6. 7.

7 *Patientia probationem operatur*, *probatio vero spem*, 8 *spes autem non confundit*, Rom. 5. 4. 5.

1. *In quo*] In qua re, vel ob quam rem, *Vide versum præcedentem.*

2. *Exultabitis*] Exultare debetis.

3. *Modicum nunc oportet &c.*] .i. Etsi nunc occurrunt tristia & adversa, quæ tamen respectu æternæ mercedis sunt quid modicum.

4. *Vt probatio vestra fidei &c.*] id est, Hoc enim Deo disponente sic permittitur ut probata sic vestra fides, per patientiam fiat præclarior.

5. *Inveniatur in laudem &c.*] .i. Et sic probata & pretiosa inveniatur tam Deo quam vobis ad laudem, gloriam & honorem.

6. *In revelatione &c.*] In die quando apparebit justus judex Christus.

7. *Patientia probationem*] id est, Patientia reddit homines probatos, sicut ignis reddit aurum probatum.

8. *Spes*] Sic probata non fallit.

§. 19. ITEM VITA LONGIOR. Vide infra §. 26. ex Eccli. 2. 3.

§. 20. ITEM DIVITIÆ.

1 *Addidit Dominus omnia quæcunque fuerant Iob duplicia.* Job 42. 10.

1. *Addidit*] Scil. ob prodigiosam ejus patientiam.

§. 21. PATIENTIÆ EFFECTA IN ALIOS.

1 *Vir iracundus provocat rixas*; *qui patiens est mitigat suscitatas*, Prov. 15. 18.

2 *Patientia lenietur princeps*: *& lingua mollis confringet duritiam*, Prov. 25. 15

1. *Vir iracundus*] Vide verbo Ira.

2. *Patientia*] Vide verbo Lingua cap 1. §. 21. NUMERO 7.

§. 12. PATIENTIA SIGNUM PRUDENTIÆ.

1 *Doctrina viri* 2 *per patientiam noscitur*: *& gloria ejus est* 3 *iniqua prætergredi*, Prov. 19. 11.

1. *Doctrina*] .i. Intelligentia, prudentia.

2. *Per patientiam noscitur*] Quia prudentis est aliorum infirmitates ferre patienter, & iræ suæ moderari.

3. *Iniqua prætergredi*] .i. Alterius iniquitatem dissimulare, eique facilè ignoscere.

§. 23. ITEM INHABITANTIS Spiritus sancti.

Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia &c. Gal. 5. 22.

§. 24. MEDIUM AD PATIENTIAM ACQUIrendam est consideratio dolorum & patientiæ Christi.

Vide supra §. 11 *ex* 1. *Petri* 4. 1. *& infra* §. 26 *ex Hebr.* 12. 3. *Vide aliud medium verbo Solitudo* §. 1. *num* 3.

§. 25. PATIENTIÆ AUTEM PRAXIM ET USUM videre licet in Thessalonicensibus, quo quidem nomine eos laudat Apostolus 2. *ad Thess.* 1. 4. *ut & Hebr.* 6. 10. 34.

§. 26. SEQUUNTUR VARIÆ COHORTATIOnes ad patientiam. *Eas vide etiam toto hoc verbo passim.*

1 *Deprime cor tuum, & sustine*: 2 *inclina aurem tuam, & suscipe* 3 *verba intellectus*: 4 *& ne festines in tempore obductionis* 5 *Sustine sustentationes Dei*: 6 *conjungere Deo, & 7 sustine ut* 8 *crescat in novissimo vita tua*: *omne quod tibi* 9 *applicitum fuerit* 10 *accipe*: *& 11 in dolore* 12 *sustine, & in* 13 *humilitate tua habe patientiam: quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines vero* 14 *receptibiles in camino* 15 *humiliationis*, Eccli. 2. 2. 3. 4. 5.

16 *Disciplinam Domini, fili mi*, 17 *ne abjicias*: *nec* 18 *deficias cum ab eo corriperis*: *quem enim diligit Deus corripit: & quasi pater in filio* 19 *complacet sibi*, Prov 3. 11. 12.

Ego dico vobis: non resistere 20 *malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram*, Matth. 5. 39.

Spe gaudentes, in tribulatione patientes: orationi instantes, Rom. 12. 12.

Obsecro vos ut dignè ambuletis vocatione, qua vo-

cati

exti eſtis cum omni humilitate & manſuetudine, cum omni patientia ſupportantes invicem in charitate, Eph. 4. 1.2.

Rogamus autem vos, fratres, patientes eſtote ad omnes, 1. ad Theſſ. 5. 14

Quæcunque ſcripta ſunt 21 *ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt*, 22 *ut per patientiam & 23 conſolationem ſcripturarum, ſpem habeamus*, Rom. 15. 4.

Tu autem ô homo Dei, hæc fuge: ſectare vero juſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, manſuetudinem, 1. ad Tim. 6. 11.

Ideo & nos tantam habentes 24 *impoſitam nubem teſtium, deponentes omne* 25 *pondus, & circumſtans nos peccatum*, 26 *per patientiam* 27 *curramus ad propoſitum nobis certamen*: 28 *aſpicientes in authorem fidei, & conſummatorem Ieſum qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta atque in dextera ſedu Dei ſedet. Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit adverſus ſemetipſum à peccatoribus contradictionem, ut ne fatigemini animis veſtris deficientes, nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes*, Hebr. 12. 1. 2. 3. 4.

P*atientes eſtote, fratres, uſque ad adventum Domini: ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat* 29 *temporaneum: &* 30 *ſerotinum. Patientes igitur eſtote & vos; & confirmate corda veſtra: quoniam* 31 *adventus Domini appropinquavit: nolite* 32 *ingemiſcere, fratres, in alterutrum ut non* 33 *judicemini: ecce judex* 34 *ante januam aſſiſtit. Exemplum accipite, fratres,* 35 *exitus mali, laboris, & patientiæ Prophetas qui locuti ſunt* 36 *in nomine Domini: ecce beatificamus eos qui ſuſtinuerunt. Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini* 37 *vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator*, Jacob. 5. 7. & 9. 10. 11.

1. *Deprime cor tuum*] Scilicet ſub potenti manu Dei: ſic ut per impatientiam non facilè murmures contra Deum.

2. *Inclina &c.*] Oſtendit quomodo adverſa patienter ſuſtinebit, ſi scil. admittat verba quæ ad patiendum eum animent.

3. *Verba intellectus*] .i. prudentes aliorum adhortationes ad patiendum.

4. *Ne feſtines &c.*] .i. Tempore calamitatis ne feſtines per impatientiam ut libereris, ſed patienter expecta, ne utaris ad talem liberationem mediis illicitis, novit Deus quando debeat te liberare.

5. *Suſtine ſuſtentationes Dei*] .i. perſiſte patienter expectando Deum & ejus liberationem.

6. *Conjungere Deo*] Per amoris glutinum.

7. *Suſtine*] Expecta Deum.

8. *Creſcat vita*] Etiam in hoc mundo longiorem vitam dat Deus patientiæ, at eam ſemper dat in futuro quando huic vitæ ſuccedit æterna, ſignificatur etiam patientiam rerum ſtatu commutato bonis omnibus tandem locupletari: juxta illud Pſ. 90 Eripiam illum & glorificabo eum, longitudine dierum replebo illum.

9 *Applicitum*] Quidquid acciderit adverſi.

10. *Accipe*] Libenter excipe.

11. *In dolore*] Cum es in dolore.

12. *Suſtine*] Fer adverſa, aut *ſuſtine*, i. expecta Deum.

13. *Humilitate*] .i. afflictione.

14. *Receptibiles*] .i. Acceptabiles qui Deo grati ſunt, qui ab eo accipiendi ſunt.

15 *Humiliationis*] Tribulationis.

16. *Diſciplinam*] Correptionem, ſeu quæ fit verbis, ſeu flagellis.

17. *Ne abjicias*] Ne impatienter feras.

18. *Deficias*] Sive in ferendo mala, ſive in perſeverando in bono.

19. *Complacet ſibi*] Sup. in illo.

20. *Malo*] Homini malo & injuriam inferenti ut patet ex ſequentibus.

21. *Ad noſtram doctrinam*] Inſtructionem.

22. *Ut per patientiam ſcripturarum*] .i. Exemplo eorum quos ſcriptura commemorat adverſa tuliſſe patienter.

23. *Conſolationem*] .i. Exemplo rurſus conſolationis quam eos in adverſis recepiſſe narrat eadem ſcriptura.

24 *Impoſitam nubem teſtium*] .i. Nos qui tanta Sanctorum multitudine (de qua cap. præcedente) qui ſpiritu Dei roborati tot adverſa patienter tolerarunt, velati nube quadam undique circumdati: nubem vocat hos Sanctos, eo quod qui in æſtu tribulationis ſunt & laborum, eorum memoria quaſi nube recreantur.

25. *Pondus*] Terrenarum affectionum, rerum & negotiorum.

26 *Per patientiam*] .i. patientia roborati.

27 *Curramus ad certamen*] In peticula certaminis præſentis vitæ, quod nobis propoſitum eſt nos conjiciamus, ut fortiter contra illa dimicemus. Ita Vaſquez. Vel *ad certamen*

.i. ad bravium certamini & cursui propositum.

28. *Aspicientes*] Vide V. Christus.

29. *Temporaneum*] Fructum priorem & præcocem

30. *Serotinum*] Fructum serum & posteriorem. Vel *temporaneam*, i. pluviam tempestivam tempore sementis, & *serotinum*, id est imbrem tempore veris.

31. *Adventus Domini*] Qui vestram patientiam abundè remuneraturus est.

32. *Ingemiscere in alterutrum*] Cum estis oppressi nolite contra invicem conqueri ex odio aut vindicta aut murmuratione.

33. *Iudicemini*] Condemnemini.

34. *Ante januam*] In proximo.

35. *Exitus mali*] i. Adversi successus & affectionis.

36. *In nomine Domini*], i. Ex parte seu loco Dei.

37. *Finem Domini*] Quid ei Dominus in fine contulerit: quomodo eius patientiam remunerarus sit.

PAUPER. PAUPERTAS.

V. Avaritia. Dives. Eleemosyna. Justitia. Justus.

§. 1. Paupertatis Evangelicæ fructus, bona terrena & cælestia.

Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum 1 *centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.* Mat. 19.29.

Amen dico vobis, 2 *nemo est qui reliquit domum aut parentes, aut fratres aut uxores, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat* 3 *multò plura in hoc tempore, & in sæculo venturo vitam æternam.* Luc 18.29.30.

Vide item Marci 10.32.

Factum est ut moreretur mendicus, & portaretur ab angelis 4 *in sinum Abrahæ, mortuus autem est & dives, & sepultus est in inferno* Luc. 16. 22.

Beati pauperes 5 *spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matth. 5.3.

Edent pauperes, & 6 *saturabuntur, &* 7 *laudabunt Dominum qui requirunt eum,* 8 *vivent corda eorum in sæculum sæculi.* Sap. 21.27.

1. *Centuplum*] Quia bona spiritualia recipiet, quæ carnalium comparatione & merito sui, ita sunt ac si parvo numero centenarius numerus comparetur. Hieron. Vel *Centuplum*, quia secundum Apostolum, nihil habentes & omnia possidentes: centuplum enim pro universitate ponitur. Ita August.

2. *Nemo*] Non tantum de vobis Apostolis, sed de quibuscumque fidelibus.

3. *Multo plura*] Vide num i. Glossa. Interl. Qui carnalia dimiserit pro Christo, spiritualia accipiet. Cyrillus. pro domo relicta recipiet mansiones supernas: pro patre terreno, cœlestem: pro fratribus, Christum: pro conjuge, divinam sapientiam, ex qua procreat spirituales filios: pro matre, cœlestem Hierusalem: denique fratres & sorores: in hac vita, spirituali charitatis glutino conjunctos.

4. *In sinum Abrahæ*], i. In locum qui erit, in quo recipiuntur imitatores fidei & pietatis Abrahæ, qui ante Christum erat Lymbus modo est cælum empyreum. Dictus sinus, quia ibi suavissimè ut filii in complexu & sinu Patris requiescunt.

5. *Spiritu*] Voluntate, non necessitate.

6. *Saturabitur*] Licet pauperes, nihil eis deerit.

7. *Laudabunt*, Ob præstita beneficia.

8. *Vivent*] Vita gloriæ.

§. Add. Svadetur paupertas Evangelica.

Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me. Matth. 19 22.

§. 2. Quanti faciat Deus pauperes.

Primum liberat ab iis qui eos opprimunt.

Porro salvum faciet egenum 1 *gladio oris eorum: & de manu violenti pauperem.* Job 5.15.

Eripiet de angustia sua pauperem, & 2 *revelabit in tribulatione aurem ejus.* Job. 36. 15.

Quoniam non 3 *in finem oblivio erit pauperis: patientia pauperum non peribit in finem.* Ps. 9.19.

Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. Ps. 9.34.

Propter miseriam inopum & gemitum pauperum 4 *nunc exurgam, dicit Dominus.* 5 *Ponam in salutari: &* 6 *fiducialiter agam in eo.* Ps. 11 6.

Factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione

bulatione ſua: ſpes à 7 turbine, umbraculum ab 8 æſtu. 9 Spiritus enim robuſtorum quaſi turbo impellens 10 parietem. 11 Sicut æſtus 12 in ſiti 13 tumultum alienorum humiliabis, & quaſi 14 calore ſub nube torrente 15 propaginem fortium marceſcere facies. Iſa. 25 45.

1. *Gladio oris*] i A verbis eorum, quæ feriunt & nocent inſtar gladii à calumniis, detractionibus &c.

2. *Revelabit &c.*] i. Docebit cur ſic eũm tractet. eumque conſolabitur.

3 *In finem*] In perpetuum.

4. *Nunc exurgam*] Opem iis laturus.

5. *Ponam in ſalutari*] Eos qui ſunt in miſeria conſtituam in ſalute.

6. *Fiducialiter agam in eo*] i. In ea ſalute ferenda audacter agam, inctepando eos confidenter, nullius perſonam aut potentiam reveritus.

7. *Turbine*] i. oppreſſione gravi & vehementi calamitate quæ inſtar turbinis obvia quæque ſtatim & citiſſimè ſternit.

8 *Æſtu*] Afflictione: æſtus lentè arefacit & extinguit.

9 *Spiritus robuſtorum*] Ira, furor ſuperborum & potentium in ſanctos.

10. *Parietem*] Infirmum, quem facilè dejicit: ab hoc igitur turbine ſic Deus fumavit pauperes, ut in duro diuturnoque conflictu ſteterint tamen, non ſecus atque ſcopulus in medio mari qui ridet fluctuum & ventorum minas.

11. *Sicut æſtus*] Sicut æſtus nimius ſolet homines coquere.

12 *In ſiti*] In loco arido.

13. *Tumultum*] Vim ac potentiam ſuperborum qui à te alieni ſunt.

14. *Calore ſub nube torrente*] Hic calor qui ex denſis nubibus prodit, æſtuoſiſſimus & nocentiſſimus eſſe ſolet ut experientia conſtat.

15. *Propaginem*] Sobolem, vel fructum omnem quem ex agrorum, vinearumque proventu colligebat perdet omnino.

§. 3. Multo plures de iis ad fidem vocavit quam è divitibus.

Vide V. Nobilitas, ex 1. Cor 1. 26. 27. 28. & verbo Dives, ex Iacobi 2. 5.

§. 4. Eos statim audit Deus, punitque, qui eos perſequuntur.

1 Deprecatio pauperis exore uſque ad aures perveniet, & judicium feſtinato adveniet illi Eccli. 21. 6. *Non accipiet Dominus perſonam in pauperem, & deprecationem laſi exaudiet.* Eccli. 35. 16.

1. *Deprecatio*] Vide V. Oratio §. 26.

2. *In pauperem*] i. contra pauperem. I. Non favebit alicui contra juſtitiam quæ pauperi debetur.

§. 5. Eos nonnumquam ditat Deus admirantibus omnibus tantam mutationem.

Eſt homo 1 marcidus 2 egens recuperatione 3 plus deficiens 4 virtute & abundans paupertate: & oculus Dei 5 reſpexit illum in bono, & erexit eum ab 6 humilitate eius, & exaltavit caput eius: & mirati ſunt in illo multi, & honoraverũt Deum. Bona, & mala vita, & mores, paupertas, & 7 honeſtas à Deo ſunt. Eccli. 11. 12. 13. 14.

1. *Marcidus*] Languidus.

2. *Egens recuperatione*] Subſidio ipſum reparante.

3. *Plus*] i Multum.

4. *Virtute*] Fortitudine.

5 *Reſpexit in bono*] Ad ei benefaciendum.

6. *Humilitate*] Humili ſtatu.

7. *Honeſtas*] i. Divitiæ, quia honoratum reddunt eas habentem.

§. 6. Idque velocitèr, quia si id est longè facillimum.

Facile eſt in oculis Dei ſubitò honeſtare pauperem. 2 Benedictio Dei in mercedem juſti feſtinat. & in 3 hora velox proceſſus fructificat. Eccli. 11. 23. 24.

1. *Honeſtare*] Ditare. *vide* § 5. *nu.* 7.

2. *Benedictio*] Beneficentia.

3 *Horâ veloci &c.*] Brevi tempore procedit ad benefaciendum, & eius proceſſus non eſt in vanum, at fructum facit.

§. 7. Odit tamen Deus pauperem ſuperbum.

1 *Tres ſpecies odivit anima mea, & aggravatur valde anima illorum:* 2 *pauperem ſuperbum, & divitem mendacem, & ſenem fatuum, & inſenſatũ.* Eccli. 25. 3.

1. *Tres ſpecies*] Vide V. Mendacium § 6.

2. *Pauperem ſuperbum*] Quia nihil habet unde ſuperbiat: cum homines ferè ob divitias ſuperbiant.

§. 8. QUOMODO PAUPER HONOREM acquirat.

Pauper 1 *gloriatur per* 2 *disciplinam, &* 3 *timorem suum, & est homo qui honorificatur propter* 4 *substantiam suam.* Eccli. 10. 33.

1. *Gloriatur.*] .i. Honoratur, seu honorem sibi & gloriam potest parare.

2. *Disciplinam.*) Sapientiam.

3 *Timorem.*] Dei.

4. *Substantiam.*) Divitias, quas mundus magni facit. Ostendit autem utrius gloria sit verior, & solidior, ea nempe quæ causam habet solidiorem.

§. 9. VIR BONUS, PAUPER LICET PRÆFERendus diviti impio.

Melior est pauper ambulans in 1 *simplicitate sua, quam dives in pravis* 2 *itineribus.* Prov. 28 6.

1. *Simplicitate.*) Integritate vitæ & bonitate.

2. *Itineribus.*) Actionibus, moribus.

§. 10. PAUPERTAS PRÆFERENDA opibus impiorum.

Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas. Ps. 36 16.

Melius est parum cum timore Domini, *quam thesauri magni &* 1 *insatiabiles* Prov 15. 16.

Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate Prov. 16. 8.

1 *Insatiabiles.*] Vel quia non satiantur, semper enim augentur: vel quia non satiant possidentem.

§. 11. PAUPERIBUS CIBUS omnis suavis.

Anima saturata calcabit favum: & anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet. Prov. 27. 7.

§. 12. DEI AMORE TOLERATA PAUPERTAS sunt ingentes divitiæ.

Scio tribulationem tuam & paupertatem tuam, sed 1 *dives es.* Apoc. 2. 9.

1. *Dives es.*) Meritis & donis spiritualibus, & quia pro perituris bonis quæ perdidisti, manent æterna.

§. 13. PAUPER DIVES EST, SI ÆQUO animo ferat panpertatem.

1 *In abductione permanet tristitia: & substantia inopis secundum cor ejus.* Eccli. 38. 20.

1 *In abductione. &c.*] .i. tristitia permanet in anima per hoc quod eam abducit à consideratione eorum quæ possent mitigare dolorem.

2. *Et substantia &c.*] i. ex corde dependet diversè quis sit habendus an pauper. Si enim modico est contentus, & patienter ferat inopiam, reputandus est dives. Si contrâ, pauper.

§. 14. PAUPER NON ITA UT DIVES OBnoxius est iniquorum violentiæ.

1 *Redemptio animæ viri divitiæ suæ, qui autem pauper est, increpationem non sustinet.* Prov 13. 8.

1. *Redemptio.*] Vide V. Dives, cap. 2. §. 4.

§. 15. PAUPERTAS NONNUNQUAM prohibet peccare.

Est qui vetatur peccare pra inopia, & in 1 *requie sua* 2 *stimulabitur.* Eccli. 20. 23.

1. *Requie sua.*) A peccato.

2. *Stimulabitur.*] Cruciabitur, quia non fecit quod volebat. Significat inopiam non auferre peccandi affectum, imò eundem frequenter magis accendere. Græca jam habent: *non stimulabitur*: .i. Dum quiescit à peccato non patietur stimulos conscientiæ ob admissum peccatum, quemadmodum patiuntur divites.

§. 16. CONSOLATIO PAUPERUM.

Noli timere, fili mi, pauperam quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus benè. Tobiæ 4 23.

§. ADD. EORUM CONSOLATIO ET GLORIA est timor Dei & spes beatitudinis æternæ.

Vide verbo Gloria, §. 6 & 8.

§. 17. PAUPERES RECURRANT AD CHRIstum, quemadmodum fecit B. V. Maria.

Deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: vinum non habent Ioan 2. 3.

§. 18. NON IMITENTUR TAMEN PHILIPpum, cujus ea vox est.

1 *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat.* Joan. 6. 7.

1. *Ducentorum denariorum &c.*] Tarditatem suam ostendit, inquit Alcuinus, alioqui non diffideret de creatoris potentiæ largitate; faciunt autem ducenti denarii aureos viginti.

§. 19. Na-

§. 19. Neque Andream.

Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: 1 sed hac quid sunt inter tantos? Ioan. 6. 9.

1. *Sed hac quid &c.*] Neque iste perfectus in fide. Glo. Interl.

§. 20. Sæpe sibi proponant illud Christi Domini.

Non in solo pane vivit homo, sed in omni 1 verbo, 2 quod procedit ex ore Dei. Matt. 4. 4.

1. *Verbo.*],i.re ; est Hebraismus.

2. *Quod procedit.*] .i. Quod Deus dixerit & jusserit. Sensus est: potest Deus hominem aliter alere quam pane.

§. 21. Et illud Psalmi.

Junior fui, etenim senui: & non vidi justum derelictum, nec 1 semen ejus 2 quærens panem. Ps. 36. 25.

Vide ejusdem generis alia verbo Iustus.

1. *Semen.*) .i. posteros justorum.

3. *Quærens panem.*] Vel si id accidat ut in Lazaro, ii melius aliquid à Deo accipiunt quam sint divitiæ, neque mutarent isti meritum patientiæ cum omni temporali fœlicitate.

§. 22. Pauperes non diffidant de meliore fortunâ.

Ne dicas 1 quid mihi est opus? & 2 quæ mihi erunt ex hoc bona: Eccli. 11. 25.

1. *Quid mihi.*] *Mihi* accipiendum pro *me* per antiptosim. Sensus est: quid opus est, quid expedit hic diutius vivere.

2. *Quæ mihi erunt ex hoc.*] Sup. tempore & deinceps bona expectanda, qui hactenus semper vixi in paupertate & miseria.

§. 23. Ob paupertatem ne deserant Deum.

1 *Ne manseris in operibus peccatorum: confide autem in Deo, & mane 2 in loco tuo. Facile est enim 3 in oculis Dei subito 4 honestare pauperem.* Eccli. 11. 22. 23.

1. *Ne manseris.*) Animo scil. admirando & considerando mala opera eorum, quibus fœlicitas nonnunquam & divitiæ conjunctæ sunt.

2. *In loco tuo.*] In ea quam suscepisti bonæ vitæ ratione, ne eam ob paupertatem deseras.

3. *In oculis Dei.*] Coram Deo.

4. *Honestare.*) Ditare. *Vide* §. 3. n. 7.

§. 4. Paupertas nonnullis causa est multorum peccatorum.

Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & 1 nequissima paupertas in ore impii. Eccli. 13. 30.

Propter inopiam multi deliquerunt, & qui quærit locupletari 2 avertit oculum suum. Eccli. 27. 1.

1. *Nequissima &c.*] Quia propter eam blasphemat, murmurat, aliaque committit mala.

2. *Avertit oculum.*] A mandatis Dei, à justitia.

§. 25. Idio iam deprecatur Salomon.

Duo rogavi te, ne deneges mihi antequam moriar. Vanitatem & verba mendacia longè fac à me. Mendicitatem, & divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria: ne fortè satiatus 1 illiciar ad negandum, & dicam: quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & perjurem nomen Dei mei. Prov. 30. 7. 8. 9.

1. *Illiciar ad negandum &c.*] Rerum enim abundantia & proceritas faciunt ut quis Deum deserat, nec illum velit agnoscere, sed eo relicto confugiat ad idola, juxta illud Deuteron. 32. *Incrassatus, dilatatus, dereliquit Deum &c.*

§. 26. De neglectu, contemptu, oppressione, depræda tione pauperum.

Vide §. 37 infra ex Eccli. 10. 26.

1 *Venatio leonis, onager in eremo: sic & pascua divitum sunt pauperes: & sicut abominatio est superbo humilitas: sic & execratio divitis pauper. Dives commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem cum ceciderit expellitur, & à nosis.* Eccli. 13. 23. 24. 25.

1. *Venatio leonis.*) Vide V. Dives, cap. 4 §§ 14. & 16.

§. 27. Pauper si contingat rem rare arguitur, si sapienter loquitur, non auditur: quod contra fit in divite.

1 *Diviti decepto multi recuperatores: locutus est superba & justificaverunt eum. Humilis deceptus est, insuper & arguitur: locutus est sensate, & non est datus ei locus: dives locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius usque ad nubes perdurent. Pauper locutus est, & dicunt: quis est hic? & si offenderit, subvertent eum.* Eccli. 13. 26. 27, 28 29.

1. *Diviti.*) Vide ibidem cap. 2. § 6.

§. 28. Pau-

§. 28. PAUPER SI DELINQUIT FACILE PUNITUR, quod contra fit in divite.
Vide supra §. 14. ex Prov 13.8.

§. 29. PAUPERTAS IN MILITE VETERANO digna commiseratione.
Verbo Miles ex Eccli. 26.25.26.

§. 30. PAUPERES ETIAM A PROPINQUIS fugiuntur.

ETIAM PROXIMO SUO PAUPER ODIOSUS erit, *amici vero divitum multi.* Pro. 14 20.

§. 31. PAUPERTAS CAUSA TIMORIS.

1 *Substantia divitis* 2 *urbs fortitudinis ejus*; 3 *pavor pauperum, egestas eorum.* Prov. 10.15.

Alia paupertatis incommoda, vide hic passim & §. ultimo.

1. *Substantia divitis.*) Opes.

2. *Urbs, &c.*] Sunt quasi urbs, quia fidit in eis ut in urbe munita, ita ut ea fiducia fiat audacior ad quævis.

3. *Pavor pauperum.*] Causa pavoris, causa ut metuant aliorum potentiam, causa etiam est ut metuant sese proferre in medium, & virtutes suas ostendere.

§. 32. DESCRIBITUR OPPRESSIO PAUPERUM, quantaque eorum sit miseria.

Verti me ad alia, & vidi 1 *calumnias, quæ sub sole geruntur, & lachrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos, & laudavi magis mortuos quam viventes. & fœliciorem utroque judicavi qui nec dum natus est, nec 2 vidit mala quæ sub sole fiunt.* Eccle 4 1.2.3.

Et 3 *facies hominum quasi pisces maris, & quasi reptile non habens* 4 *principem.* 5 *Totum in hamo sublevabit, traxit illud in sagena sua & congregavit in rete suum: super hoc lætabitur & exultabit.* Hab 1.14.15.

Vide item Iob 20, à vers. 18. & c. 22. à vers. 6. & cap. 24. à v. 2.

1. *Calumnias.*) Oppressiones.

2. *Vidit.*) Expertus est.

3. *Facies homines* &c.] i. Non videris majorem habere hominum providentiam, quam abjectissimorum animalium: non enim magis punis homicidas, quam si pisces aut reptilia interfecissent,

4 *Principem.*) A quo protegatur & adjuvetur contra hostem.

5. *Totum.*] i. omnes nationes partim hamo cæpit, sicuti piscator minores pisces; hamo i. parvo exercitu nationes infirmiores subjugavit Nabuchodonosor, majores cæpit Sagena, & si quis per magna sagenæ foramina evasit, teti illum cæpit quod habet angustiora foramina.

6. *Super hoc lætabitur &c*] Non enim cum punis magis, quam si pisces cæpisset.

§. 33. NON MIRANDUM SI PAUPERES opprimantur.

Si videris 1 *calumnias egenorum, & violenta judicia, & subverti justitiam in provincia, non mireris* 2 *super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque excelsiores sunt alii, & insuper universæ terræ, rex imperat servienti.* Eccle 5.7.

1. *Calumnias.*) Oppressiones.

2. *Super hoc negotio.*) Super hac re. Sensus optimus ex Lorino qui vult docere Salomonem hîc, opprimi pauperes, judiciumque subverti dum tam multi præsunt multitudini, qui cum persæpe tenuis sunt conditionis facilè muneribus corrumpuntur, & superiorum quibus subsunt, gratiæ serviunt, ut retinere gratiam suam, ac in altiorem quoque ascendere possint.

3. *Rex.*] Supp. Deus, cui omnes creaturæ serviunt, quique omnes etiam Judices, eorumque injustitias judicabit, atque id solari debet pauperes.

§. 34. PAUPERES NON OPPRIMENDI maximè in judicio.

Non facias 1 *violentiam pauperi,* 2 *quia pauper est: neque conteras egenum* 3 *in porta: quia judicabit Dominus causam ejus, &* 4 *configet eos, qui* 5 *confixerunt animam ejus.* Prov. 22, 22.23.

1. *Violentiam*] Injuriam.

2. *Quia pauper est*] Quia se tueri non potest: & ejus paupertas te revocare debet ab inferenda ei injuria.

3. *In porta.*] Ubi olim exercebantur judicia.

4. *Configet*) Spiculis æternæ mortis.

5. *Confixerunt.*] Sagittis inhumanitatis.

§. 35. IN DIVITES QUI PAUPERES SPOLIANT, justoque carius eis venundant, variisque afflugunt.

Audite hoc, qui conteritis pauperem, & defici-

facit-

facilis egenos terra, dicentes: quando transibit 5 *mensis, & vendabimus merces, & sabbatum, & aperiemus frumentum ut imminuamus mensuram, & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas* 6 *ut possideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis & quisquilias vendamus? juravit Dominus in superbiam Jacob: si oblitus fuero usque ad finem omnia opera eorum.* Amos. 8 4 5 6. 7.

1. *Mensis.*] Festum Neomeniæ.

2. *Sabbatum*] Videbantur iis dies Festi præ avaritia nunquam abire.

3. *Augeamus siclum.*) Supponendo clam stateram inæqualem ut illa in qua pecunia pendebat (non enim numerabant pecuniam, sed ponderabant) sit levior altera, & ita aliquid cogantur addere. Siclus pendit quatuor drachmas, valetque circiter quatuor regales Hispanicos.

4. *Ut possideamus &c.*) 1. Ut ita eos spoliantes cogamus eos nobis parere & ministrare, habentes nos argentum omne, idque minimo quovis pretio, quale est duorum calceorum.

§. 36. Iterum in opprimentes eos & spoliantes bonis.

Audite verbum hoc 1 *vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ* 2 *calumniam facitis egenis, &* 3 *confringitis pauperes: quæ dicitis* 4 *dominis vestris: 5 afferte, & bibemus.* Juravit Dominus Deus 6 *in sancto suo: quia ecce dies venient super vos, & 7 levabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis ferventibus.* Amos 4. 1. 2.

Hæc 8 *dicit Dominus super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non convertam eum, pro eo quod vendiderit pro argento justum, & pauperem pro calceamentis, qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum & viam humilium declinant, & filius ac pater ejus jerunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum.* Amos 2, 6. 7.

Dominus ad judicium veniet 9 *cum senibus populi sui & principibus ejus: vos enim* 10 *depasti estis vineam, & 11 rapina pauperis in domo vestra. Quare* 12 *atteritis populum meum, & 13 facies pauperum commolitis, dicit Dominus Deus exercituum.* Isa. 3. 14. 15.

Pro eo quod diripiebatis pauperem, & 14 prædam electam tollebatis ab eo; domos quadro lapide 15 *ædificabitis, & 16 non habitabitis in eis; vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. Quia cognovi multa scelera vestra: & 17 fortia peccata vestra: 18 hostes justi accipientes munus, & pauperes deprimentes* 19 *in porta.* Amos 5. 11. 12.

Concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos: & 20 calumniabantur virum & domum ejus, virum & hereditatem ejus. Idcirco hæc dicit Dominus: ecce ego cogito super familiam istam malum; 21 unde non auferetis colla vestra, & non ambulabitis superbi, quoniam tempus 22 pessimum est. Mich. 2. 2. 3.

Vide item vers. 8.

Audite principes Jacob, & duces domus Israel: nunquid non vestrum est 23 *scire judicium? Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui* 24 *violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum. Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriaverunt: & ossa eorum confregerunt, & concidерunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio olla.* 25 *Tunc clamabunt ad Dominum & non exaudiet eos: & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in* 26 *adinventionibus suis.* Mich. 3. 1. 2. 3. 4.

Vide item vers. 9 & 10.

Væ 27 *civitas sanguinum,* 28 *universa mendacii,* 29 *dilaceratione plena:* 30 *non recedet à te rapina:* 31 *vox flagelli, & 32 vox impetus rotæ & equi frementis, & 33 quadrigæ ferventis, & 34 equitis ascendentis.* Nahum. 3. 1. 2.

Reliquum caput fere continet ejus supplicia.

Qui 35 *calumniatur egentem* 36 *exprobrat factori ejus: 37 honorat autem eum, qui miseretur pauperis.* Prov. 14 31.

1. *Vaccæ pingues.*) Optimates alloquitur quod nihil nisi ventrem curarent: & quasi dicat eos vaccas esse quæ non agriculturæ, sed immolationi. i. morti & captivitati præparatæ sint.

1. *Calumniam facitis.*] Iniquis judiciis, & accusationibus spoliatis egenos.

3 *Confringitis.*) Opprimitis & destruitis.

4. *Domini vestri.*) Regibus, & aliis potentioribus.

5. *Afferte & bibemus.*] .i. Vos qui potentiores estis, spoliate & condemnate pauperes & bonos, ut vobiscum largiùs epulemur: vel ut Hieron. lubete tantum & nos cuncta vastabimus.

6. *In sancto suo.*] Per seipsum, qui sanctus est.

7. *Levabunt vos &c.*] .i Assyrii exultantes, capita vestra hastis præfixa circumferent, & corpora vestra lacerabunt ut crudelitatem suam

 satient.

farient, & olhis ferventibus coquent ac si carnes essent animalium.

8. *Hæc dicit Dominus &c.*) Vide V. Iudex, cap. 2. §. 4.

9. *Cum senibus.*) .i. contra senes: seu disceptaturus cum Senatoribus & Principibus.

10. *Depasti vineam*] Hostilem in modum estis populati.

11. *Rapina &c.*] Clamant contra vos pauperum spolia, quibus domus vestræ ornantur & abundant.

12. *Asseritis,*] .i. Fortunis omnibus & commodis evertitis.

13 *Facies commelitis.*] .i. Eas contundendo, pugno, quod & ignominiosum est & crudele.

14. *Prædam electam.*) . Quicquid erat pretiosum & pulchrum.

15. *A Edificabitis.*] Ex bonis rapina partis.

16. *Non habitabitis in eis.*) Quia capiemini ab hostibus.

17. *Fortia peccata.*) Fortiter in misericordiam & patientiam meam pugnantia .i. multum me irritantia.

8. *Hostes justi.*) Conculcatores hominum justorum.

19 *In porta.*] Ubi olim exercebantur judicia.

20. *Calumniabantur virum &c.*].i. Persequebantur eos in personis & bonis suis, calumniis eos opprimentes.

21. *Unde non auferetis colla &c.*) .i. Imponam vobis onus gravissimum quod nullo modo possitis excutere, nec poteritis cervices vestras auferre ne illud feratis: intelligit autem gravissimam afflictionem captivitatis.

22. *Pessimum.*] Afflictione plenissimum.

23. *Serè judicium*] Quod juxta legem Dei justè sit cuique faciendum.

24. *Violenter tollitis pelles &c.*] Summam rapacitatem simul & crudelitatem eorum describit sub metaphora pastorum, qui ovium lacte & lana non contenti, pelles etiam detrahunt eis & carnes secant, & quasi id non satis sit, ossa confringunt, atque in ollam seu lebetem cum carnibus conjiciunt. Notat Reges & potentissimos quosque qui subditos & pauperes penitus spoliabant, & quasi ad nihilum redigebant. Vide Chald. qui hæc sine metaphora exprimit.

25. *Tunc clamabunt.*) Cum venerint hæc mala quæ prænuntio.

26. *Adinventionibus.*] Consiliis, operibus.

27. *Civitas sanguinum.*) Plena homicidiis, vel etiam quibusvis aliis peccatis, quæ nomine sanguinis significantur.

28. *Universa mendacii.*] .i. Universa mendax, tota plena mendacii, in qua nulla fides, veritas nulla.

29. *Dilaceratione plena.*] Videlicet prædarum, quæ undique & à divitibus & à paupertibus, & ex omnibus urbibus prædas deportasti & dilacerasti.

30. *Non recedet &c*] Avara es & crudelis, non desistes depræ dari.

31. *Vox flagelli.*] Quo equi ad cursum incitantur, sci. in re mox audietur: vel cum Hieron. *flagelli* .i. crudelis imperii.

32. *Vox impetum rotæ.*] Sci. inimicorum, quorum cursus & rotæ magno fuent impetu.

33. *Quadriga ferventis.*] Celeriter per diversa discurrentis.

34. *Equitis ascendentis.*] In curtum ut pugnet contra te.

35. *Calumniatur.*] Opprimit, ac injuria afficit sive verbis, sive factis, id enim dictio Hebræa significat.

36 *Exprobrat.*) .i. Probro afficit, & dedecore factorem ejus: quasi Deo non sit cura tuendi pauperis, vel quia qui peccat in creaturam, peccat in creatorem, eumque dedecore afficit qui ejus opus contemnit, Deus enim non est tantum author naturæ pauperis, at etiam paupertatis.

37. *Honorat eum &c.*) Quia beneficium creaturæ impensum, redundat in honorem creatoris, & sibi hic factum reputat. *Vide Matth.* 25.

§. 37. Pauperes justi non contemnendi.

Noli despicere hominem justum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem divitem. Eccli. 10. 26.

1. *Magnificare.*] Honorate. Docet non metiendam rebus externis cujusque dignitatem, ut ferè fit ab hominibus judicio corruptis.

§. 38. In eos qui pauperes despiciunt.

Numquid non pater unus omnium nostrum? numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? 1 *nonnè unus fecit?* Mala. 2. 10. 15.

Vide

Vide verbo Acceptio personarum.

1. *Nonnè unus fecit?*] Nonne idem Deus qui fecit divitem, fecit & pauperem: licet ad litteram loquatur contra Iudæos qui uxores suas macie confectas & deformes repudiabant & ducebant alienigenas.

§. 39. In eos qui de bonis pauperum sacrificant. *Vide verbo Furtum* §. 6. *ex Eccli.* 34. 21. 24.

§. 40. In eos pauperes qui alios item pauperes opprimunt.

Vir pauper 1 *calumnians pauperes*, 2 *similis est imbri vehementi in quo parantur fames.* Prov. 28 3.

1. *Calumnians.*] Opprimens per injuriam, rapiendo quæ ejus sunt.

2. *Similis est &c.*) Hæc similitudo in eo consistit quod sicuti hujusmodi pluvia, sua vehementia inopiam inducit & famem, quia terram obruit, semina denudat, & segetes natas sternit: ita vir talis pauperem opprimens, inopiam ei adfert sua oppressione.

§. 41. Usus amantis pauperum, ejusque amoris fructus.

Vide Iob c. 29 *à v.* 13. *&c.* 31. 16.

§. 42. Commendatur mansuetudo erga pauperes.

Congregationi pauperum affabilem te facito, & presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum. Declina pauperi 1 *sine tristitia aurem tuam, & redde* 2 *debitum tuum, & responde illi* 2 *pacifica in mansuetudine.* Eccli. 4. 7 8.

1. *Sine tristitia.*] i. Benignè & libenter audias eum.

2. *Debitum.*) Vel quia hoc est ei debitum, sci. ut sine tristitia audiatur, vel quia debetur ei eleemosyna saltem ex charitate.

3. *Pacifica.*) Quæ ei pacem & tranquilliratem sint allatura.

§. 43. Quæ habenda pauperum cura in demetendis agris &c.

Cum messueris segetes terræ tuæ, non tondebis usque ad solum superficiem terræ, nec remanentes spicas colliges: neque in vinea tua 1 *racemos, & grana decidentia congregabis, sed pauperibus & peregrinis carpenda dimittes; ego Dominus Deus vester.* Levit. 19. 9. 19.

1. *Racemos.*) Relictos à vindemiatoribus.

§. 44. Quæ pignora eodem die pauperi reddenda.

Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei: ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis ejus: nec habet aliud, in quo dormiat: si clamaverit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. Exod. 22. 26. 27.

§. 45. Quomodo in mutuo dato pauperibus se habendum.

Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum 1 *non urgebis eum, quasi exactor, nec* 2 *usuris opprimes.* Exo. 22. 25.

1. *Non urgebis &c.*] Repetens debitum auferes quamdiu est impotens ad solvendum.

2. *Usuris.*) Hebr. nec morsum pones super eum: & per morsum usura intelligitur, nam ut ait Rabbi Salomon, sicut serpens mordens in silentio parum sentitur in principio, sed postea inflatur homo, & diffunditur effectus illius parvi morsus per totum corpus: sic malum usuræ non sentitur initio, sed postea ascendit ad magnam summam, & devorat totam hominis substantiam.

§. 46. Variæ antitheses divitem inter & pauperem.

Eæ passim occurrunt legenti superiora, quibus hæc adde.

Melior est pauper sanus, & 1 *fortis viribus, quam dives imbecillus, & flagellatus malitia.* Eccli. 30. 14.

Laboravit dives 2 *in congregatione substantiæ, &* 3 *in requie sua replebitur bonis suis. Laboravit pauper* 4 *in diminutione victus, &* 5 *in fine inops fit.* Eccli. 31. 3. 4.

Dives 6 *injustè egit, &* 7 *fremet: pauper autem læsus* 8 *tacebit.* Eccli. 13. 4.

1. *Fortis viribus.*) Qui potest labore sibi comparare victum, talis præstantior est divite imbecilli & percusso calamitate & miseria aliqua. Ille enim & sibi & aliis prodesse potest, & cum animi voluptate vivere, quorum neutrum hic potest.

2. *In congregatione substantiæ.*] Ad congregandas opes, non ad inopiam sublevandam.

3. *In requie sua, &c.*] Cum voluerit requiescere

à laboribus poterit frui bonis partis & voluptatem inde percipere.

4. *Indiminutione victus*) Eo quod pauca habeat ad victum necessaria.

5. *Et in fine inops sit*] Postea tum cogitur quiescere & amplius labores ferre non valet aut ob morbum, aut senium, omnium rerum inopia premitur, ita ut mendicare cogatur.

6. *In justè egit*) In pauperem.

7. *Fremet*) Insuper per iram indignè fremet & minabitur, duplici incommodo onerans pauperem damno, & minis.

8. *Tacebit*] Nec audebit innocentiam defendere suam, aut alterius injuriam ostendere ne iratum offendat magis, & ad novam injuriam provocet.

PAX.

Vide Charitas. Concordia. Discordia. Inimicus. Bellum. Susurro.

Agemus mixtim de pace tum interna, tum externa, quandoquidem quæ uni conveniunt, possunt etiam accomodari ad alteram.

§. 1. Quis autor pacis, et quarum virtutum exercitio habeatur.

Parvulus natus est nobis, & vocabitur nomen ejus 1 *princeps pacis* Isa. 9.6.

Ipse est 2 *pax nostra, qui fecit* 3 *utraque unum*, 4 *& medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua.* Ephes. 2.14.

Et erit 5 *opus justitiæ pax, &* 6 *cultus justitiæ* 7 *silentium, & securitas usque in sempiternum. Et sedebit populus meus in* 8 *pulchritudine pacis, & in* 9 *tabernaculis fiducia, & in requie opulenta.* Isa. 32.17.18.

Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Psal. 118.165.

10 *Gratia vobis & pax ab eo qui est &c.* Apoc. 1.4.

Orietur in diebus ejus 11 *justitia & abundantia pacis.* Psa. 71.7.

Nominabitur tibi nomen tuum à Deo in sempiternum: 12 *pax* 13 *justitiæ, & honor* 14 *pietatis.* Baruch 5.4.

Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis: in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Joan. 16 33.

Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: 15 *non quomodo mundus dat, ego do vobis: non turbetur cor vestrum neque formidet.* Joan. 14.27.

16 *Gloria in altissimis Deo, &* 17 *in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Luc. 2.14.

Pax vobis: ego sum, nolite timere. Luc. 24.36.

Ecce ego declinabo super eam 18 *quasi fluvium pacis.* Isa. 66 12.

Dabo pacem in finibus vestris, dormietis, & non erit qui exterreat, auferam malas bestias: & gladius non transibit terminos vestros. Levit. 26.6.

1. *Princeps pacis*] Autor & conciliator pacis cum Deo.

2. *Pax nostra*] Autor pacis nostræ.

3. *Utraque unum*] Utrumque populum Judæum & Gentilem univit in unam Ecclesiam.

4. *Et medium parietem &c.*) Hic paries erat lex. Sensus est: Legem quæ erat velut murus atque interstitium dividens inter Judæos & Gentiles, quæ lex inimicitias item ponebat inter nos, legem inquam illam in corporis sui passione destruxit & dissipavit.

5. *Opus justitiæ*] i. fructus merces.

6. *Cultus justitiæ*), i. merces cultus justitiæ.

7 *Silentium*) Tranquillitas ab hostibus internis & externis.

8. *Pulchritudine pacis*) In pace honesta & laua.

9. *Tabernaculis fiducia*). i. Quibus vitam suam & tranquillitatem tutò ponit & audacter committet.

10. *Gratia & pax*] In gratia & pace bona omnia precatur, sed prius gratiam. i. amicitiam cum Deo, denique pacem. i. tranquillitatem spiritus, quia sine gratia pax vera esse nequit.

11. *Justitia*] Primo justitia, tum abundantia pacis, *vide numerum* 10.

12. *Pax*] Id est nomen proximè præmissum.

12. *Justitiæ*) Sci. præmium.

14. *Pietatis*) Sci. in Deum præmium & merces.

15. *Non quomodo mundus*) Qui diligunt mundum (ait August.) propterea sibi dant pacem, & precantur ut sine molestia mundo fruantur.

16. *Gloria*) Sup. sit vel debetur.

17. *Pax hominibus &c.*) Ambros. non enim est pax impiis, ait Beda.

18 *Quasi fluvium*) Fluvius abundantiam significat & perpetuitatem.

§. 2. Qualem pacem et concordiam à nobis exigat Deus.

Pater sancte serva eos 1 *in nomine tuo, quos dedisti mihi:* 2 *ut sint unum* 3 *sicut & nos. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint,* 4 *ut credat mundus quia tu me misisti,* Joan. 17. 11. 20. 21.

1. *In nomine tuo*] Tua virtute & potentia serva in gratia, charitate & dilectione.

2. *Ut sint unum*] Concordes, unanimes, pacifici inter se, in uno spiritu, una fide, una charitate.

3. *Sicut & nos*] Hæc similitudo non est æqualitatis, nam Pater & Filius unum sunt, quia una est numero substantia, eademque voluntas: Fideles habent non eandem at similem unitatem, ut idem velint, idem nolint, uno spiritu moti & gubernati.

4. *Ut credat* &c.] Tantam vult esse inter suos charitatem ut mundus eam videns credat eum esse filium Dei per quem talis unio facta est: Nam revera nemo fideles tali unitate unire potuit nisi Deus.

§. 3. Cum omnibus pax servanda.

Si fieri potest quòd ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, Rom. 12. 18.

§. 4. Pax quomodo servetur.

Vide infra §. 16. 17. 18.

Judicium 1 *determinat causas: & qui imponit silentium, iras mitigat,* Prov 26. 10.

1. *Determinat*] Definit, dissolvit controversias inter homines: accipi potest comparativè: *sicut* Judicium.

§. 5. Qui fructus et merces pacis.

Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, Matt. 5. 9.

1 *Fructus justitiæ, 2 in pace seminatur 3 facientibus pacem,* Jacob. 3. 18.

4 *Pax Dei, quæ 5 exuperat omnem sensum, 6 custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Jesu,* Philip. 4. 7.

7 *Non est regnum Dei esca & potus, sed justitia & pax & gaudium in Spiritu sancto.* Rom 14. 17.

1. *Fructus justitiæ*] Merces æterna rectæ operationis.

2. *In pace*] Pacificè conversando inter homines, non autem contendendo & litigando.

3. *Facientibus pacem*] A pacificis.

4. *Pax Dei*] Quam habet anima sancta cum Deo, i. tranquillitas conscientiæ, quæ nihil timet. Ambr.

5. *Exuperat omnem sensum*] i. Intellectum, quia capi nequit qualis & quanta sit.

6. *Custodiat corda &c.*] i. Affectum & Intellectum ne à Christo excidatis: custodiat inquam contra omnes hostes instar custodiæ militaris. Ita Anselmus. Maximi esse momenti hanc pacem experitur quilibet, ideo diabolus invigilat ut ea nos privet per tentationes, per scrupulos & anxietates: denique per peccata.

7. *Non est regnum &c.*] i. non comparatur nec in iis situm est regnum Dei, sed comparatur pace &c.

§. 6. Justorum pax non turbanda.

Ne 1 *insidiaveris, & 2 quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus.* 3 *Septies enim cadet justus, &* 4 *resurget: impii autem corruent* 5 *in malum,* Prov. 24. 15. 16.

Adjuro vos 6 *filiæ Jerusalem, per* 7 *capreas, cervosque camporum* 8 *ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, quoad usque ipsa velit,* Cant. 2. 7.

1. *Insidiaveris*] Dolos struas.

2. *Quæras impietatem*] Curiosè nimis observando quæ agit, ut ea carpat.

3. *Septies*] i. est, Sæpe.

4. *Resurget*] Quia lapsus fuit facilis, & à quo facilè surgitur: significat frustra illum quærere gravia peccata in domo justi.

5. *In malum*] Grave unde se eximere non possunt, nec tantum cadunt, sed quod gravius est corruunt.

6. *Filiæ Hierusalem*] Tales sunt omnes fideles, qui ad cælestem Hierusalem aspirant.

7. *Capreas &c.*] i. per Patriarchas & Prophetas, qui tales sunt ob eminentiam scientiæ & conversationis sublimitatem.

8. *Ne suscitetis &c.*] i. Ne ulla ratione turbetis pacem & requiem Ecclesiæ seu schismatum divisionibus, seu hæresibus, seu manifestorum scandalorum peste.

§. 7. Orandum pro pace.

Verbo Oratio.

Quærite pacem civitatis, ad quam vos transmigra-

refeci: & ora pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis, Hier. 29. 7.

§. 8. Orat B. Paulus ut sui idem sentiant & dicant.

1 *Deus patientiæ, & 2 solatii det vobis 3 idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi*, Rom. 15. 5. 6.

1. *Deus patientiæ*] Autor.

2. *Solatii*] Omnis veræ consolationis.

3. *Idipsum sapere &c.*] Idem inter vos omnes sentire.

§. 9. Aliis optanda pax.

In quamcunque domum intraveritis primum dicite: pax huic domui, & si fuerit ibi 1 filius pacis requiescet super eum pax vestra: sin autem: 2 ad vos revertetur, Luc. 10. 5. 6.

1. *Filius pacis*] Dignus pace.

2. *Ad vos revertetur*] Cædet in bonum vestrum qui feceritis quod debuistis: vel apud vos manebit.

§. 10. Variæ cohortationes ad pacem, & ad idem sentiendum.

1 *Quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis sunt in invicem custodiamus*, Rom. 14. 19.

Non est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo, 1. Cor. 14. 33.

Solliciti servare unitatem spiritus 2 in vinculo pacis, Ephes. 4. 3.

Pacem sequimini cum omnibus, & 3 sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum, Hebr. 12. 14.

Juvenilia desideria fuge, sectare vero justitiam, fidem, charitatem & pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro, 2. Tim. 2. 22.

4 *Qui vult vitam diligere & dies videre bonos: declinet à malo, & faciat bonum, inquirat pacem, & sequatur eam*, 1. Pet. 3. 10. 11.

Habete in vobis 5 sal: & pacem habete inter vos, Marci 9. 49.

Cohortationes ad idem sentiendum.

Obsecro vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti 6 in eodem sensu, & in 7 eadem sententia, 1. Cor. 1. 10.

8 *Si qua consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: 9 implete gaudium meum ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes idipsum sentientes*, Philipp. 2. 1. 2.

1. *Quæ pacis &c.*] i. Quæ ad pacem, mutuamque ædificationem spiritualem pertinent.

2. *In vinculo pacis*] i. Per pacem, quæ est vinculum spiritualis unionis: per pacem enim vera est unio spiritualis, sicut per discordiam est divisio. Titelm.

3. *Sanctimoniam*] Puritatem.

4. *Qui vult &c.*] i. Qui quærit vitam spiritus, & fœlicem æternitatis requiem.

5. *Sal*] Sapientiæ, & vitæ Christianæ, humilitatem scil. charitatem, pacem &c.

6. *In eodem sensu*) i. unius mentis.

7. *Eadem sententia*) Maximè in iis quæ ad fidem.

8. *Si qua consolatio &c.*) i. Si mihi in vinculis posito solamen aliquod secundum Christum ex charitate qua me prosequimini affetre vultis: si cupitis ostendere spiritualibus in rebus, secundum Dei voluntatem aliquam mecum communicationem vos habere, si qua est ex corde vobis nostri miseratio.

9. *Implete &c.*) Idomne vel in hoc unum conferatis quo gaudium meum plenum erit & perfectum, ut sitis mutua inter vos charitate devincti &c.

§. 11. Laus eius qui pacem componit inter dissidentes.

1 *Lingua placabilis 2 lignum vitæ: quæ autem 3 immoderata est 4 conteret spiritum*, Prov. 15. 4.

1. *Lingua placabilis*) Quæ pacem componit, quæ dissidia tollit.

2. *Lignum vitæ*) Est quasi arbor vitæ sita in paradiso, quia animos recreat ac vegetat, & à mortiferis iræ doloris, aliorumque malorum passionibus liberat.

3. *Immoderata est*) Ferventior quam decet, non servans modum nec in loquendo, nec in clamoribus, nec in increpando, sed ubique excedens.

4. *Conteret spiritum*) Quia eum pusillanimem reddit aut exacerbatum atque commotum, evertens ac frangens ejus bonam constitutionem.

PEC-

PECCATUM, PECCATOR.

CAPUT I.

De causa formali, essentiave peccati, & de causa efficiente.

§. 1. EA EST AVERSIO A SUMMO BONO & conversio ad creaturas.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a *me, & ambulaverunt post* 1 *vanitatem, & vani facti sunt*, Hier. 2. 5.

Me dereliquerunt fontem aquæ 2 *vivæ, & foderunt sibi* 3 *cisternas, cisternas* 4 *dissipatas, quæ continere non valent aquas*, Hier. 2. 13.

1. *Ambulaverunt post vanitatem*] .i. Idola secuti sunt: ecce conversionem ad creaturas.

2. *Vivæ*] .i. jugiter manantis, hic fons est Deus, *V. Ps. 35. v. 10.*

3. *Cisternas*] Hæ sunt idola vel creaturæ quas peccando amamus, cisternarum aquæ non sunt perpetuæ quia colliguntur ex aquis torrentium & imbribus cæli; ita nec creaturarum solatia perpetua sunt.

4. *Dissipatas*] Fractas, rimarum plenas per quas effluunt aquæ.

§. 2. PECCATUM EST NIHIL.

Qui lætamini 1 *in nihili*, Amos 6. 14.

Sine ipso factum est 2 *nihil*, Joan. 1. 3.

Confidunt in nihili & loquuntur vanitates, Isai. 59. 4.

1. *In nihili*] In peccatis quæ nihil sunt reale, sed tantum privatio rectitudinis debitæ inesse actioni humanæ. Vel in rebus hujus sæculi quæ cito pereunt, vel in idolis quæ nihil sunt, nullumque præstare possunt auxilium neque solatium, ut nec peccata.

2. *Nihil*] .i. peccatum. Ita nonnulli accommodatè ad mores, non ad litteram.

§. 3. CAUSA QUASI EFFICIENS PECCATI, est Dei ignoratio.

1 *Non est scientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium & homicidium, & furtum, & adulterium inundaverunt, & sanguis sanguinem tetigit*, Osee 4. 2.

Propterea 2 *captivus ductus est populus meus quia non habuit scientiam*, Isa. 5. 13.

1. *Non est scientia*] Vide V. Ignorantia.

2. *Captivus*] A dæmone in peccati captivitatem, licet littera loquatur de terrena captivitate.

§. 4. ITEM DEFECTUS CONSIDERATIONIS.

1 *Desolatione desolata est omnis terra: quia nullus est qui* 2 *recogitet corde*, Hier. 12. 11.

1. *Desolatione desolata*] .i. valdè desolata maximè desolatione & solitudine spirituali virtutum, peccatorum vepribus & spinis occupantibus omnia.

2. *Recogitet*] Dei beneficia, ejus potentiam, iram in peccata &c.

CAPUT II.

De causa finali.

§. 1. AD EAM REVOCO QUÆ PECCANTEM impelluntad peccandum: cujusmodi plurima recensentur à Sapiente his verbis.

Exiguum & cum tædio est tempus, vita nostra, & 1 *non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit* 2 *reversus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus tamquam non fuerimus: quoniam* 3 *fumus flatus est in naribus nostris: &* 4 *sermo scintilla ad commovendum cor nostrum: qua extincta cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquam mollis aer, & transibit, vita nostra tamquam vestigium nubis, & sicut nebula dissolvetur, quæ fugata est à radiis solis, & à calore illius* 5 *aggravata, & nomen nostrum oblivionem accipiet* 6 *per tempus & nemo memoriam habebit operum nostrorum: 7 Umbræ enim transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri, quoniam consignata est & nemo revertitur*, c. 2. 1. 2. 3. 4. 5.

Venite ergo fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura 8 *tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus: & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ. Ubique relinquamus signa lætitiæ: quoniam hæc est* 9 *pars nostra, & hæc est sors*, Sap. 2 6. 7. 8. 9

1. *Non est refrigerium &c*] .i. non est curatio vel medela in obitu hominis, ita sci. ut ejus mortem impedire valeat. Ita Cicra, i. nullo remedio potest

poteſt quis morti ſubtrahi eum ſit inevitabilis.

2. *Reverſus ab inferis*] Ut ſcil. ex eo cognoſcamus aliam eſſe vitam.

3. *Fumus flatus &c.*] .i. flatus ſeu reſpiratio è naribus noſtris emiſſa, quæ eſt animæ noſtræ vis ſeu ipſa anima, nihil eſt aliud quam fumus, ſicut igitur fumi evaneſcentis nihil ſupereſt, ita flatus ſeu reſpirationis, quæ eſt anima noſtra, nihil poſt mortem reliquum eſt.

4. *Sermo ſcintilla*] id eſt res quædam eſt anima noſtra inſtar ſcintillæ: per ſcintillam innuit naturalem calorem quo movetur cor.

5. *Aggravata*] Oppreſſa & conſumpta.

6. *Per tempus*] In tempore, progreſſu temporis.

7. *Vmbra*] Vide V. Vita § 11. n. 13.

8. *Tamquam in juventute*] Dum adhuc juvenes ſumus, vel more juvenum.

6. *Pars noſtra & ſors*] Nihil aliud referemus ex hac vita, cum nullum in alia ſperemus fructum.

§. 2. Quam sunt res nihili quibus impellitur ad peccandum.

1 *Violabant me ad populum meum* 2 *propter pugillum hordei, & fragmen panis, ut* 3 *interficerent* 4 *animas quæ non moriuntur, &* 5 *vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis*, Ezech. 13. 19.

Iſte & pro buccella panis deſerit veritatem, Prov. 28. 21.

6 *Gratis venundati eſtis, & 7 gratis redimemini*, Iſa. 52. 3.

1. *Violabant me*) Prophanabant me, ipſi quidem prophetantes falſa populo, Dei nomine; peccator autem quovis peccato quantum in ſe eſt prophanat Deum & rem ſacram indigne tractat: Item violat Deum, quia violat ejus mandata.

2. *Propter pugillum &c.*) .i. propter exiguum lucellum: aut voluptatulam, aut honoris umbram, ſeu propter exiguam mercedem.

3. *Interficerent*) Prædicerent interitum.

4. *Animas quæ non moriuntur*) Iiis qui non ſunt digni morte quia juſti.

5. *Vivificarent &c.*) Prædicerent vitam & omnia proſpera iis qui Deo non vivunt, id eſt peccatoribus.

6. *Gratis venundati*) Quia pro re nihili, vilique voluptatula vos vendidiſtis dæmoni peccando.

7. *Gratis redimemini*) Quia totum ego perſolvam pretium ut vos à dæmonis ſervitute liberem.

Caput III.

Peccati varia epitheta ſeu deſcriptiones partiales, & quibus rebus comparetur.

§. 1. Vocatur vinculum, onus, ſervitus, catena, &c.

Diſſolve 1 *colligationes impietatis, ſolve faſciculos* 2 *deprimentes,* 3 *dimitte eos qui confracti ſunt, liberos, & omne onus dirumpe*, Iſa. 58. 6.

Si abſtuleris de medio tui 4 *catenam, & deſieris extendere* 5 *digitum, & loqui quod non prodeſt*, verſ. 9.

1. *Colligationes impietatis*) Peccata. Ita Glo.

2. *Deprimentes*) Quid magis hominem deprimit quam peccatum, cum uſque ad abyſſum ipſum dejiciat?

3. *Dimitte eos &c.*) Sed magis teipſum libera à ſervitute peccati & dæmonis.

4. *Catenam*) Peccatorum.

5. *Digitum*) Adminandum & convitiandum.

§. 2. Vocatur iugum.

1 *Vigilavit* 2 *jugum iniquitatum mearum: in manu ejus* 3 *convoluta ſunt, & impoſita colli mei*, Thren. 1. 14.

1. *Vigilavit*) Sup Deus.

2. *Iugum*) Super jugum, q. d. ut puniret iniquitates quibus me ſubjeceram.

3. *Convoluta*) Iniquitates ſcilicet, i. iniquitatis ſupplicium.

§. 3. Typus peccati, plumbi massa.

Et ecce 1 *talentum plumbi portabatur*, Zach. 5. 7.

1. *Talentum plumbi*) Maſſa vel globus plumbi, ſignificatque gravitatem peccatorum. Liran & Judæos diu manſuros in ſua impietate, ait Ribera.

§. 4. Vocatur afflictio & ſervitus.

Migravit Iudas propter 1 *afflictionem, & multitudinem* 2 *ſervitutis*, Thren. 1. 3.

1. *Af-*

1. *Afflictionem*] Peccata. Ita vocantur quia afflictionem animæ adferunt.

2. *Servitutis*] Qui a peccato servivit.

§. 5. Vocatur sordes, et immunditia.

1 *Calumniam patiens est Ephraim*, 2 *fractus judicio: quoniam cœpit abire post* 3 *sordes*. Osee 5.11.

Peccaverunt ei & 4 *non filii ejus in sordibus*, Deut. 32 5.

Propter 5 *immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima*, Michææ 2.10.

Et Jesus sacerdos magnus quasi totius populi peccata portans indutus erat vestibus sordidis, Zach. 3.3.

Atque Jesus servator noster consputus fuit & indignè habitus, ut hisce sordibus peccatorum nostrorum sordes ablueret, Matth. 26.67.

In 6 *menstruis suis invenient eam*, Jerem. 2. 24.

Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & 7 *sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu* 8 *judicii & spiritu* 9 *ardoris*. Isa 4 4.

1. *Calumniam*] Vim, oppressionem, injustitiam

2. *Fractus judicio*] Dei punitus judicio.

3. *Sordes*] Peccata & idola.

4. *Non filii ejus*] Non se gerentes ut filios decet, qui sunt in sordibus peccatorum.

5. *Immunditiam ejus &c.*] id est terra immunda reddita immunditia peccatorum vestrorum, tota vastabitur & sua pulchritudine privabitur.

6. *Menstruis*] Sordibus peccatorum.

7. *Sanguinem*] id est, immunditiam peccatorum, erat enim sanguis res immunda & abominabilis apud Judæos, ideo sanguis sumitur pro peccato.

8 *Judicii*] Puniendo, vel in nobis vel in Christo.

9. *Ardoris*] Charitatis divinæ.

§. 6. Vocatur fæces.

Visitabo super viros defixos in 1 *facibus suis*, Soph. 1.12.

1. *Facibus*] Peccatorum. *Vide Riberam.*

§. 7. Vocatur sanguis.

Libera me de 1 *sanguinibus Deus, Deus salutis meæ*, Psal. 50 16.

Manus vestræ sanguine plenæ sunt, Isa. 1.15.

2. *Sanguis sanguinem tetigit*, Osee 4.2.

1. *Sanguinibus*] .i. peccatis. Ita Augustinus. *Vide* §. 5. n. 7.

2. *Sanguis &c.*] .i. peccatum peccato additum est.

§. 8. Vocatur frigus.

1 *Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam*, Hier. 6. 7.

Quoniam abundabit iniquitas, 2 *refrigescet charitas multorum*, Matth. 2 4 12.

1. *Sicut frigidam &c.*] Sicut aquæ cisternæ, frigore illius frigescunt, ita Hierusalem nequitiam suam frigefacit, i. peccatis suis omnem calorem perdidit, Hieronym. peccatum ait D. Thomas vocari frigus, quia extinguit calorem dilectionis, congelat humorem devotionis, retardat motum bonæ operationis.

2. *Refrigescet*] A frigore peccati.

§. 9 Vocatur amaritudo.

Ad iracundiã me provocavit Ephraim in 1 *amaritudinibus suis*. Osee 12.14. explicata 28. n. 18.

2 *Infirmata est in bonum qua habitat in amaritudinibus*, Mich. 1.12.

1. *Amaritudinibus*] Quia homini amaritudinem & pœnam adfert, & Deum omnis dulcedinis fontem amarescere faceret si ejus esset capax, tam est amarum peccatum.

2. *Infirmata &c.*] Cito desiit facere bonum.

§. 10. Vocatur nox, tenebræ et consimilibus nominibus.

Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, Rom. 13.12.

Eratis aliquando tenebræ, Ephes. 5 8.

Nolite communicare 1 *operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite*, Ephes 5.11.

Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus, 1 Joan. 1.6.

1. *Operibus tenebrarum*] Quia ordinatiè fiunt in tenebris.

§. 11. Vocatur confusio.

1 *Confusio* 2. *comedit laborem patrum nostrorum*, Hier. 1 2 4.

1 *Confusio*] Peccata, quia hominem pudere faciunt.

2. *Comedit &c.*] Quia ob sua peccata privati bonis avorum.

§. 12. VOCATUR OPUS MORTUUM.

Sanguis Christi emundavit conscientiam nostram ab 1 *operibus mortuis ad serviendum Deo vivent.* Hebr. 9. 14.

1 *Operibus mortuis*] Ita vocantur peccata, quia Deo fœtent, quia inquinant animam, sicut cadavera apud Judæos inquinabant tangentem. *Vide Chrysost. homilia 15. in morali.*

§. 13. VOCATUR OPUS DIABOLI.

In hoc apparuit filius Dei, ut dissolvat opera diaboli, 1. Joan. 3. 8.

§. 14. VOCATUR SCORIA, PLUMBUM, ÆS &c.

Argentum tuum versum est in scoriam, Isa. 1. 22.

1 *Excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum,* Isa. 1. 25.

Filii hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti 2 *æs & stannum & ferrum, & plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt,* Ezech. 22. 18.

1 *Excoquam ad purum*] i. usque ad purum ita ut quæ pura non sunt, omnino liquescant & abeant.

2 *Æs & stannum*] Per ea accipe peccata, sicut enim æs & stannum ut fiat purum aurum abire debent & evanescere in auras, ita & peccatum ut fiat verum aurum charitatis.

§. 15. VOCATUR EXECRATIO.

Revertere ad Dominum & avertere ab injustitia tua, & 1 *nimis odito* 2 *execrationem,* Eccli. 27. 23.

De execratione & mendacio 3 *annunciabuntur in consummatione;* 4 *in ira consummationis, &* 5 *non erunt.* Ps. 58. 13.

1. *Nimis*] id est vehementer.

2. *Execrationem*] Peccatum, quod Deus vehementer execratur & abominatur.

3. *Annunciabuntur*] Accusabuntur, divulgabuntur in die judicii.

4. *In ira consummationis*] i. in illa consummatione extrema quæ ab ira & indignatione Dei proveniet.

5. *Non erunt*] Non amplius subsistent impii.

§. 16. VOCATUR ABOMINATIO.

Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium, Deut. 18. 9.

Provocaverunt eum in diis alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt, Deut. 32. 16.

1 *Spes illorum abominatio anima,* Job 11. 20.

Quam sit abominandum peccatum patet, quia nec pulverem qui ex peccante civitate calceis adhæsit, vult Christus retineri, sed excuti, *Matth.* 10. 14.

Patet item quia peccati instrumenta comburuntur. *Deut.* 7. 5. 4. *Reg.* 23. 4. & *Exod.* 32. 20. Post combustionem etiam in minutissimum pulverem rediguntur.

1. *Spes illorum*] Vide V. Spes.

§. 17. COMPARATUR SERPENTI, leoni, & gladio.

Quasi à facie colubri 1 *fugepeccata: & si accesseris ad illa* 2 *suscipient te* 3 *dentes leonis, dentes ejus interficientes animas hominum. Quasi rompheæ* 4 *bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est* 5 *sanitas,* Eccli. 21. 2. 3. 4.

1. *Fugepeccata*] Quia animam veneno suo perimunt, sicut colubri corpus.

2. *Suscipient te*] Invadent te, involvent te, sicut serpens incautum invadit & opprimit.

3. *Dentes leonis &c.*] Sicut leo dentibus crudelissimè & citissimè ossa confringit & hominem dilaniat & perimit, ita peccatum hominum animas, non solum vitam gratiæ eis auferens, sed & vires omnes benefaciendi eis comminuens.

4. *Bis acuta*] Utraque parte scindens.

5. *Sanitas*] i. curatio, quia scil. naturæ viribus curari nequit.

§. 18. ITERUM LEONI.

Leo 1 *venationi insidiatur semper:* 2 *sic peccata operantibus iniquitatem,* Eccli. 27. 11.

1. *Venationi*] Aliarum ferarum ut eas occidat & iis vescatur.

2. *Sic peccata &c.*] Quia sub specie voluptatis quam proponit, insidiatur eis eosque decipit, & sibi miserè subjectos studet retinere, ut tandem æternæ morti reddat obnoxios.

§. 19. ITERUM ARMIS.

1 *Arma & gladii* 2 *in via perversi: custos autem animæ suæ longe recedit ab eis,* Prov. 22. 5.

1. *Arma & gladii*] Quia peccata quæ committit ei nocent ut gladii, eumque confodiunt.

2. *In via perversi*] In ejus vivendi ratione.

§. 20.

§. 10. VOCATUR RUBIGO.

1 *Multo labore judatum est, & non exivit de ea nimia rubigo ejus*, 2 *neque per ignem*, Ezech. 24 12.

1. *Multo labore &c.*] Quantum laboraiit Christus in passione indicant Evangelia, nec tamen à multis abiit adhuc rubigo peccatorum.

2. *Neque per ignem*] Tam incensæ charitatis divinæ.

CAPUT IV.

Peccantis varia epitheta, & quasi descriptiones, & cum quibus rebus comparetur.

Licet ortis essent Iudæi ab Abraham, nihilominus ob peccata sua, pravamque imitationem gentium alienarum a Dei cultu, vocantur nominibus earundem gentium: Quod quidem in Christianis etiam certa quadam ratione locum habet.

§. 1. VOCANTUR ITAQUE JUDÆORUM PRIMATES, principes Sodomorum: & plebs vocatur populus Gomorrhæ, *Isa* 1.10.

2 *De vinea Sodomorum vinea eorum, & de 2 suburbanis Gomorrhæ: 3 Uva eorum uva fellis, & 4 botri amarissimi*, Deut 32.32.33.

1. *De vinea* &c.] Populus hic, qui fuit mihi ut vinea electa, degeneravit & factus est ut vinea Sodomorum: quando eos imitatus est, ac si ab eis & non à sanctis patribus ortum duceret.

2. *Suburbanis*] Supp. agris.

3. *Uva eorum* &c.] Opera eorum pessima.

4. *Botri amarissimi*] id est vinum seu doctrina quam aliis propinant, est quasi fel & venenum omnes perdens & occidens.

§. 2. VOCATUR PECCATOR AMORRHÆUS & Chananæus.

1 *Radix tua & generatio tua de terra Chanaam: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*, Ezech. 16 3.

1. *Radix tua* &c.] Videris nata ex Chananæis, & Amorrhæis, non ex nobili Patriarcharum sanguine.

§. 3. VOCATUR CHANAAM.

Vide Oseæ 12.7.

Ululate habitatores 1 *pilæ*: 2 *conticuit omnis* 3 *populus Chanaam, disperierunt omnes* 4 *involuti argento*, Soph. 1.11.

1. *Pilæ*] Locus erat profundus in civitate in modum foveæ & pilæ, quæ est vas concavum in quo frumenta siccata undebantur.

2. *Conticuit*] Convictus & confusus.

3. *Populus Chanaam*] Ita vocat Judæos. *Vide Annotationem ante* §. 1. unde patet, quam patvi faciat Deus nobilitatem, habuisseque illustres proavos, si desit virtus, & eorum imitatio.

4. *Involuti argento*] Qui tam erant opulenti ut se quasi involutos & septos suis divitiis æstimarent, in iisque confidebant.

§. 4. HIERUSALEM VOCATUR, SODOMA & Ægyptus.

§. 5. VOCANTUR JUDÆI, Æthiopes.

Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi filii Israel, ait Dominus? Amos 9.7.

Vide etiam Abac. 3.7.

§. 6. PECCATOR VOCATUR NOMINIBUS variarum bestiarum.

DRACO ET STRUTHIO.

Glorificabit me 1 *bestia agri*, 2 *dracones & 3 struthiones*, Isa. 43.20.

Frater fui 4 *draconum, & socius* 5 *struthionum*, Job 30.29.

Pharao vocatur Draco magnus, Ezech. 29 3.

1. *Bestia agri*] Peccatores qui ante vivebant instar feratum.

2. *Dracones*] Peccatores qui præ se ferunt improbitatem & malitiam, quique per humum reptant draconum more. Item dracones quia pleni veneno. Greg. l. 13. moral. cap. 6.

3. *Struthiones*] In iis intelligit hypocritas qui cum pennas habeant & alta petere videantur, non tamen elevantur è terra. Idem.

4. *Draconum*] Hominum crudelium & qui suis venenosis sibilis, i maledicis detractionibus & conviciis mea vulnera aggravarunt, quibus tamen fratrem me semper exhibui.

5. *Struthionum*] Immisericordium, quasi struthiones quibus nulla viscera misericordiæ, & qui vix propriorum miserentur fœtuum.

§. 7. VOCATUR CANIS.

Canes muti non valentes 1 *latrare*, 2 *videntes vana*, 3 *dormientes, & amantes somnia*, Isa. 56.10.

Et canes 4 *impudentissimi* 5 *nescierunt saturitatem*, Isa. 56.11.

1 *Latrare*] Contra vitia.

2. *Videntes vana*] Prophetantes mendacia.

3 *Dormientes &c.*] Qui nihil aliud desiderant quam otiosè dormire.

4. *Imprudentissimi*] Ad quævis audenda flagitia.

5. *Nescierunt saturitatem*) Adeo avari & voraces ut illorum ingluvies satiari non possit.

§ 8. CANIS ET PORCUS.

1 *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conversi dirumpant vos.* Matth.7.6.

1. *Nolite &c.*] Vide Verbo Concionator.

§.9. ITERUM CANIS.

Proverb.26.11.& 2.Petri 2.22.

Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus Matth.15.26.

1 *Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars divitis ad pauperem?* Eccli.13.22.

1. *Quæ communicatio*] Vide Verbo Consortium §.5.

§. 10. VOCATUR SCORPIO.

Increduli & subversores sunt tecum, & cum 1 scorpionibus habitas. Ezech.2.6.

1. *Scorpionibus*] Quorum venenum & aculeus in cauda: sic sunt qui primo appulsu videntur amici & boni postea venenum inimicitiæ diffundunt & malitiæ. Vide Hieronym. unusquisque, inquit pro moribus suis sortitur nomen, alii scorpiones, alii viperæ vocantur.

§. 11. VOCATUR VACCA.

Quoniam sicut 1 vacca lasciviens declinavit Israel. Osee.4.16.

2 *Audite vaccæ pingues verbum hoc, quæ estis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes, quæ dicitis Dominis vestris: Afferte & bibemus.* Amos.4.1.

1. *Sicut vacca &c.*] i. magno impetu & furore recessit à Deo sicut vacca indomita & saginata.

2. *Audite*] Vide v. Pauper §.36.

§. 12. TAURUS ET VACCA, ET FERÆ.

1 *Increpa feras arundinis, 2 congregatio taurorum 3 in vaccis populorum: 4 ut excludant eos, qui probati sunt argento.* Psal. 67.31.

1. *Increpa feras arundinis*] Coerce peccatores qui tanquam bestiæ sylvestres latent inter arundineta in locis humentibus ubi regnat luxuria.

2. *Congregatio taurorum*] i. impiorum sævientium instar taurorum.

3. *In vaccis populorum*] id est, in medio populorum lascivientium & insanientium, instar vaccarum seu juvencarum.

4. *Vt excludant, &c.*] congregatio, inquam, illa facta est, ut reijciant, ad nihilum redigant justos, qui probati sunt instar argenti in fornace ignis & inventi purissimi.

§. 13. DICITUR DETERIOR BOVE ET asino.

1 *Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, & populus meus non intellexit.* Isa.1.3.

1. *Cognovit*] Vide Verbo Ingratitudo.

§. ADD. QUIBUSDAM ITEM VOLUCRIBUS.

Milvus 1 in cœlo cognovit tempus suum, turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus 2 adventus sui: populus autem meus non cognovit 3 judicium Domini. Jer.8.7.

1. *In cœlo*] in aere.

2. *Adventus sui*] id est, migrationis in alium locum.

3. *Iudicium Domini*] id est, præcepta; vel ultionem, quæ iis imminebat, nec novit declinare hyemem, quod facrunt supradictæ volucres, id est, supplicium divinum per pœnitentiam.

§. 14. VOCATUR HIRCUS.

Super 1 hircos visitabo Zach.10.3.

Vide etiam Dan.c.8.5.

1. *Hircos*] Quia fœtidis moribus, & inutiles, & reprobi, & quia duces cæterorum.

§. 15. 1 *Hœdus.* Matth.25.33.

1. *Hœdus*] Lascivum animal est hœdus, aspera & dura saxa ascendit, & semper per præcipitia incedit; ita peccator per vitiorum prærupta & præcipitia.

§. 16. LEO.

Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam. Hier.12.8.

1 *Venatio leonis, onager in eremo: sic & pascua divitum sunt pauperes* Eccli.13.23.

1. *Venatio*] Vide Verbo Dives.

§.17

§. 17. VIPERA.

1 *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere à ventura ira.* Matth. 3.7.

1. *Progenies viperarum*] i. Venenati venenatorum filii. Vipera matrem occidit, peccator Christum. Vipera intus venenosa, foris speciosa. Idem convenit peccatori, maximè hypocritæ.

§. 18. LUPUS.

Ecce ego mitto vos sicut oves in medio 1 *luporum.* Matth 10.16.

2 *Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator justo.* Eccli. 13 13.

1. *Luporum*] Ob crudelitatem & sitim humani sanguinis.

2. *Si communicabit*] Vide verbo Consortium.

§. 19. LEO ET LUPUS.

Principes eius in medio eius quasi 1 *leones rugientes: judices eius lupi vespere,* 3 *non relinquebant in manè.* Sopho. 3. 3.

1. *Leones*] Effundentes subditorum sanguinem & ex rapto viventes.

2. *Lupi vespere*] Sicut lupi rapacissimi qui tunc exeunt & fame totius diei stimulante severiores sunt & velociores.

3. *Non relinquebant*] Ne ossa quidem.

§. 20. VULPES. Lucæ 13.32.

Capite nobis 1 *vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.* Cant. 2.15.

1. *Vulpes*] Hoc animal est fraudulentum ait Beda, odore fœdum, nunquam rectis itineribus incedens, talis est peccator & maximè hæretici.

§. 21. COLUMBA.

Et factus est Ephraim quasi 1 *columba seducta non habens* 2 *cor: Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.* Osee. 7.11.

1. *Columba seducta*] Hæc volucris non sentit sibi ablatos pullos, nec dolet nec requirit, sed ad illius tecta qui rapuit sine ira & dolore reverritur. Nec peccator dolet sibi Deum ablatum.

2. *Cor*] Mentem & sapientiam.

3. *Ægyptum &c.*] Non Deum suum ut iis opem ferret.

§. 22. EQUUS.

Equi amatores & emissarii facti sunt unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Hier. 5. 8.

Omnes 1 *conversi sunt ad cursum suum* 5 *quasi equus impetu vadens ad prælium.* Jer. 8. 6.

1. *Conversi ad cursum*] i. feruntur ad vitia sua consueta.

§. 23. EQUUS ET MULUS.

Nolite fieri sicut equus & mulus quibus non est intellectus: In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Psal. 31. 9.

1. *In camo &c*] Quæ adhibentur equis mulisque indomitis.

§. 24. TIGRIS ET LEUNCULUS.

1 *Tigris periit, eo quod non haberet prædam, & catuli leonis dissipati sunt* Job. 4. 11.

1. *Tigris*] i. crudeles fame mortui sunt.

§. ADD. APER.

1 *Exterminavit eam aper de sylva & singularis ferus depastus est eam.* Psal. 73. 14.

1. *Exterminavit*] Vide V. Voluptas paragrapho 13.

§. 25. COMPARATUR.

1 *Myricis in deserto.* Hier. 17. 6.

Et 2 *arundini vento agitatæ.* Matth. 11.

1. *Myricis*] Vide Verbo Spes cap. 2. paragra. 8.

2. *Arundini*] Ob levitatem & inconstantiam.

§. 26. VOCATUR STIPULA.

Et erunt omnes superbi & omnes facientes impietatem, 1 *stipula.* Mala. 4. 1.

1. *Stipula*] Quia ignis infernalis ita celeriter eos corripiet ac si essent stipula.

§. 27. VOCATUR 1 *Arcus dolosus.* Osee. 7. 16.

1. *Arcus dolosus*] Quia peccator non facit quod vult Deus sicut qui pravum habet arcum, aliò mittere vult sagittam & aliò it sagitta. Vide Ps. 77. conversi sunt in arcum pravum.

§. 28. VOCATUR PESTILENS.

1 *Mulctato pestilente sapientior erit parvulus: & si sectetur sapientem, sumet scientiam.* Prov. 21. 11.

1. *Mulctato*] Vide V. punitio.

§. 29. VOCATUR ADULTER, ET fornicator.

1 *Adulteri nescitis quoniam amicitia hujus mundi inimica est Dei* Jacob 4. 4.

Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me dicit Dominus. Jere. 3. 1.

Vide item v. 6. & 9. & Ezech. 16. 24 25.

Nihil sanè frequentius occurrit in Prophetis.

1. *Adulteri.*] Quia peccator verum animæ suæ sponsum deserit, cui sponsatus est in Baptismo, ut dæmoni adhæreat.

§. 30. CONFERTUR DENIQUE CUM VARIIS rebus quas non est facile ad unum aliquod caput revocare.

2 *Hi sunt in epulis suis macula, convivantes sine timore, semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur arbores autumnales infructuosæ: bis mortuæ, eradicatæ: fluctus feri maris, despumantes suas confusiones sidera errantia: quibus procella tenebrarum servata est in æternum.* Epist. Iudæ v. 12. 13.

1. *Hi sunt.*) Vide V. Hæreticus, quæ enim ibi dicuntur, possunt suo modo accommodari ad peccatorem.

CAPUT. V.

De effectis peccati, ac primum de iis quæ communia sunt tum animo, tum corpori. *Vide Verbo charitas §. 2. parag. 5.*

§. 1. PECCATUM UTRIQUE EST VENIenum licet rectum.

1 *Conceperunt laborem, & peperunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, & telas aranea texuerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur; & quod confossum est erumpet in regulum.* Isa. 59 4. 5.

1. *Conceperunt.*) Vide Verbo Voluptas §. 11.

§. 2. VTRIQUE LABORIOSUM, CALAMItosum, pœnale.

Vt iniquè agerent, laboraverunt. Hier. 9. 5.

Peccatores persequitur malum. Prov. 13. 21.

Qui seminat iniquitatem, metet mala, & 1 virga iræ suæ 2 consummabitur. Prov. 22. 8.

3 *Arguet te malitia tua, & 4 aversio tua increpabit te. Scito, & vide quia malum & amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, & non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.* Hier. 2. 19.

Plaga 5 inimici percussi te castigatione 6 crudeli, propter multitudinem iniquitatis tuæ duræ facta sunt peccata tua. Hier. 30. 14.

7 *Noli facere mala, & non te apprehendent. Discede ab iniquo, & deficient mala abs te. Fili non semines mala in sulcis injustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Eccli. 7. 1. 2 3.

Plus fecit 8 quàm potuit, idcirco perierunt. Ierc. 48. 36.

Qui perversis graditur viis, 9 concidet semel. Prov. 28 18.

In multiplicatione impiorum multiplicabuntur scelera: & justi 10 ruinas eorum 11 videbunt. Prov. 29. 16.

Prævaricatores 12 in consummatione tabescent. Eccli 40 14.

13 *Super peccatores septuplum. Ad hæc mors, sanguis, contentio; & romphea, oppressiones, fames, & contritio & flagella.* Eccli. 40. 8. 9.

Anima nequam disperdet 14 qui se habet, & in gaudium inimicis dat illum, & deducet in 15 sortem impiorum. Eccli 6. 4.

Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Sap. 5. 7.

Nihil in terra sine causa fit, & de humo non oritur 16 dolor. Iob. 5. 6.

Nunc vero reminiscor malorum quæ feci in Ierusalem, unde & abstuli omnia sposita aurea & argentea, quæ erant in ea, & misi auferre habitantes Iudæam sine causa. Cognovi ergo quia propterea invenerunt me mala ista: & ecce pereo tristitia magna in terra aliena. 1. Machab. 6. 12. 13.

17 *Vir impius fodit malum, & in labiis ejus ignis ardescit* Prov. 16. 27.

1. *Virga iræ.*] i. Ira qua tanquam virga alios opprimit.

2. *Consummabitur.*] Consumetur, perdetur omnino.

3. *Arguet.*] i. puniet, quia sci, causa erit punitionis.

4 *Aversio.*] A via recta.

5. *Inimici.*] Ut solet inimicus, i. lethali,

6. *Crudeli.*) Ut solet hostis crudelis.

7. *Noli facere, &c.*] Vide Verbo punitio.

8. *Quam potuit.*] i. Quàm ordinariè potuit; si enim fecit, certè id potuit, sed dicitur non potuisse, quia secundum consuetum laborem & conatum id non potuisset præstare. Ita alibi Osorius, nec repugnat litteræ.

9. *Concidet semel.*] Licet ad tempus sua expleat desideria & floreat, semel tamen corruet vel hic

hic prolapsus in aliqua mala, vel in æternas tandem præcipitatus miserias.

10. *Ruinæ.*] Perditionem, interitum, supplicium.

11. *Videbunt.*] q.d non ita multiplicabuntur ut semper floreant, aut ut tollant omnes justos. Videbunt autem justi has ruinas cum gaudio ex contemplatione divinæ justitiæ.

12. *In consummatione &c.*] .i. ita deficient ut penitus consumantur.

13. *Super.*] Vide Verbo Vita §. 7. ubi enumerantur illa quæ sunt septuplum super peccatores .i. mala quibus amplius torquentur quam alii.

14. *Qui se habet.*) .i. possessorem suum.

15. *Sortem impiorum*] Varias calamitates & tandem in æternas supplicia.

16 *Dolor.*] Pœna, afflictio non oritur de humo sed de mala voluntate, neque enim terra causa est v.g. sterilitatis & famis sed peccata.

17. *Vir impius.*] Vide V. Lingua cap. 2. §. 6.

§. 3. Et quod maxime dolent, labor eorum est irritus.

1 *Tela eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.* Isa. 59. 6.

2 *Ventum seminabunt & turbinem metent, culmus stans non est in eo, germen non faciat farinam. Quod etsi fecerit, alieni comedent eam.* Osee. 8. 7.

Ephraim 3 *pascit ventum, &* 4 *sequitur æstum:* 5 *tota die* 6 *mendacium & vastitatem multiplicat &c.* Osee. 12. 1.

7 *Non salvabit* 8 *impietas impium.* Eccle. 8. 8.

Impius facit 9 *opus instabile:* 10 *seminanti autem justitiam merces* 11 *fidelis.* Prov. 11. 18.

Idcirco, pro eo quod diripiebatis pauperem, & 12 *prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. Quia cognovi multa scelera vestra, &* 13 *fortia peccata vestra: hostes justi* 14 *accipientes munus, & pauperes deprimentes* 15 *in porta.* Amos. 5. 11 12.

16 *Sapientiam & disciplinam qui abjicit, infelix est, & vacua est spes illorum, & labores sine fructu, & inutilia opera eorum.* Sap. 3. 11.

1. *Tela eorum.*) Vide Verbo Voluptas.

2. *Ventum.*) Vide V. Voluptas §. 11. n. 11.

3. *Pascit ventum.*] Tot laboribus tem inanem nihil profuturam agit sicuti qui pascitur vento, vel qui ventum regere & quò velit instar ovis ducere conetur.

4. *Sequitur æstum.*] .i. Austrum, ventum calidum & urentem. q. d. laborat & labore suo nihil nisi morbos sibi & calamitates quærit.

5. *Tota die.*) Semper.

6. *Mendacium &c.*] .i. Falsus spes & mortem suam quærit.

7. *Non salvabit.*) A calamitate, à morte, ab interitu.

8. *Impietas.*) .i. Quicquid secum adfert impietas, omnes ejus artes, conatus, fraudes, vis ac potentia.

6. *Opus instabile.*) .i. fallax, quod non subsistet, & licet multum laboret, nullum ei fructum afferet.

10. *Seminanti justitiam.*] Facienti bona opera, quæ sunt quasi quædam semina præmii.

11. *Fidelis.*] Firma, certa & non fallax.

12. *Prædam electam.*] Quicquid vobis pretiosum videbatur & pulchrum.

13. *Fortia.*] Fortiter in misericordiam patientiamque meam pugnantia, i. multum me irritantia.

14. *Accipientes munus.*) Ad pervertendum judicium pauperum.

15. *In porta.*) Ubi olim exercebantur publica judicia.

16. *Sapientiam.*] Quæ ut vera sit, sita est in cultu Dei & observatione mandatorum ejus.

§. 4. Peccatum corpus et animam mittit in gehennam.

Prævaricatores quasi spinæ evellentur universi: quæ non 1 *tolluntur manibus. Et si quis tangere voluerit eas, armabitur ferro & ligno lanceato,* 2 *igneque succensæ comburentur usque ad nihilum.* 2. Reg. 23. 6. 7.

Ecce 3 *dies veniet* 4 *succensa quasi caminus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem.* 5 *stipula; & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis* 6 *radicem & germen.* Malac. 4. 1.

Vide Verbo Infernus, & quoties scriptura interminatur, Væ peccantibus.

Væ vobis viri impii qui dereliquistis legem Domini Dei altissimi, & si nati fueritis, in maledictione nascemini, si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra. Eccli. 41. 11. 12.

7 *Quæ seminaverit homo hæc & metet; quoniam*

quæ

qui 8 *seminat in carne sua de carne & metet*: 9 *corruptionem, qui autem* 10 *seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aternam.* Galat.6.7.8.

21 *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* Ioan 15,6.

Peccatum cum 12 *consummatum fuerit, generat* 13 *mortem* Iacob.1.15.

14 *Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idolatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est* 15 *mors secunda.* Apoc. 21 8.

Comedent fructus 16 *viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur.* Prov.1.32

Vir qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu 17 *gigantum commorabitur* Prov.21.16.

1. *Tolluntur.*] Tanguntur.

2. *Igne succensa.*) In die judicii ait Chald.

3. *Dies*) Iudicii.

4. *Succensa.*) Propter ignem præcedentem faciem judicis, & propter ignem gehennæ.

5. *Stipula*) Vide supra c.4.§ 26.

6. *Radicem.*] Cyrill. non renascentur, eruntque sicut arbor evulsa radice, & omnibus ejus surculis .i. Eorum voluptates & divitiæ omnes abolebit.

7. *Quæ seminaverit.*) i. Quodcumque operatus fuerit, sunt enim opera nostra quasi semina mercedis seu supplicii futuri.

8. *Seminat in carne.*] Qui facit opera carnis jam numerata.

9. *Corruptionem.*] Interitum & damnationem.

10 *Seminat in spiritu.*) Quæ sunt spiritus studiosè operando.

11. *Si quis in me.*] Vide V. Charitas.

12. *Consummatum.*) Perfecto consensu, vel etiam opere.

13. *Mortem.*) Æternam.

14 *Timidis.*) Qui ob timorem recesserunt à Deo.

15. *Mors secunda.*) Prima mors est ea qua homo peccando moritur Deo, secunda qua per pœnas æternas, æternum separatur ab eo.

16 *Viæ suæ,*] .i. Actionum & vitæ .i. Recipient pœnam quam sunt promeriti.

17. *Gygantum.*) Dæmonum, vel punietur ut olim gygantes pœna temporali & æterna.

§. 5. Peccans sibi ipse accendit ignem infernum.

1 *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Isa.50.11.

1. *Ecce.*] Vide V. Infernus.

§. 6. Etiam ob unum peccatum damnabitur.

Qui in uno 1 *peccaverit,* 2 *multa bona perdet.* Eccl. 9.18.

3 *Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti.* Eccl.10.1.

Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est 4 *omnium reus.* Iacobi 2, 10.

1. *Peccaverit.*] Sup. mortaliter.

2. *Multa bona.*) Quia vitam æternam, quia merita omnia præcedentia, quia Dei gratiam virtutesque quæ eam sequuntur &c.

3. *Muscæ morientes, &c.*) q d. sicuti musca oleo se immergens se interimit & fœdat unguentum, sic una stultitia unius peccati perdit tum se, tum suavitatem gratiæ & bonæ famæ. Vide Chald. fusè.

4. *Omnium reus.*) i. Æquè damnabitur ac si omnia commisisset licet non tam graviter.

CAPUT VI.

Quid efficiat peccatum in anima.

§. 1. Eam spoliat donis gratuitis et vulnerat in naturalibus.

1 *Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho & incidit in* 2 *latrones qui etiam* 3 *despoliaverunt eum, & 4 plagis impositis abierunt, semivivo relicto* Luc.10.30.

Videatur Verbo Gratia c.3 §.8 ex Ps.40 5. & Hiere.17.14 & Matth.9 12 & alibi.

1. *Homo quidam.*) Ex hoc loco docent patres Adamum per peccatum spoliatum esse donis gratuitis, ut gratia Dei, immortalitate corporis &c. & vulneratum in naturalibus. Vide Scholasticos & S. Thom. 1.2

2. *Latrones*] Dæmones inquit Ambros.

3. *Despoliaverunt*] Indumentis gratiæ. Idem.

4. *Plagis*) Peccata plagæ sunt ait Beda quibus naturæ integritas violatur.

§.2. Eam-

§. 2. EANDEM MACULAT ET INFICIT.

Vide supra c. 3. §. 5.

1 *Si laveris te nitro & multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me dicit Dominus.* Ier. 2. 22.

An parum vobis est quod peccastis in Beelphegor & usque in præsentem diem macula hujus sceleris in vobis permanet? Multique de populo corruerunt? Iosue 22. 17.

Dedisti maculam in gloria tua. Eccli. 47. 22.

2 *Christus dilexit Ecclesiam & seipsum tradidit pro ea ut illam sanctificaret mundans lavacro aquæ in verbo vitæ ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.* Eph. 5. 27.

1. *Si laveris.*) Vide V. opera.

2. *Christus.*) Vide V. Ecclesia.

§. 3. AUFERT OMNE MERITUM A BONIS operibus, seu efficit ut ejus opera bona alioqui, sint mortua,

1 *Respexit Dominus ad 2 Abel & ad munera ejus: 3 ad Cain verò & ad munera illius non respexit.* Gen. 4. 4.

Vide item Verbo Gratia c. 3. parag. 11. & Verbo Contritio, Verbo Opera bona.

1. *Respexit.*] Quia ejus sacrificium tanquam ei gratum igne de cælo misso inflammavit, quod non fecit Caino.

2. *Abel.*) Primò ad Abel inquiunt Theologi, qui hinc probant neminem nisi Deo gratum mereri de condigno operibus etiam ex suo genere bonis.

3. *Ad Cain &c.*) Quia cum Cain esset Deo invisus, non potuerunt ejus opera esse meritoria, nec Deus ea acceptare.

§. 4. AUFERT ITEM MERITUM A BONIS operibus præteritis, seu ea mortificat.

Si averterit se justus à justitia sua, & fecerit iniquitatem, secundum omnes abominationes quas operari solet impius, 1 numquid vivet? Omnes justitiæ ejus quas fecerat 2 non recordabuntur. Ezech. 18. 24.

Vide etiam Verbo Contritio c. 1. parag 11.

1. *Numquid vivet.*] Sup. vita gratiæ.

2. *Non recordabuntur.*) Nisi scl. relinquat peccatum, tunc enim revivisscent ejus justitiæ, seu merita eis debita, quæ per peccatum non erant abolita & extincta sed tantum sopita & mortificata. Ita Theologi in 3. parte ubi de pœnitentiæ virtute.

§. 5. ANIMAM DEPRIMIT SUB DÆMONIS potestate.

1 *Et ponam illum in manu eorum qui te humiliaverunt, & dixerunt anima tua. Incurvare, ut transeamus, & posuisti ut terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus.* Isa. 51. 23.

Nequando respiscant à diaboli laqueu à quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. 1. *Tim.* 2. 26.

1. *Et ponam.*) Vide V. Dæmon.

§. 6. DAT ILLI DÆMONEM IN patrem.

Vos 1 *ex patre diabolo estis* 2 *& desideria patris vestri vultis facere.* Ioan. 8. 44.

O plene omni dolo & fallacia fili diaboli. Act. 13. 10.

Qui facit peccatum ex diabolo est. 1. Ioa. 3. 8.

1. *Ex patre diabolo.*] Per imitationem, ut statim explicat.

2. *Et.*] i. *Quia*, ita sæpe sumitur & pro causali.

§. 7. FACIT HOMINEM DIABOLUM.

Ex vobis 1 *diabolus est.* Ioan. 6. 70.

1. *Diabolus.*) i. pessimus, vel melius *diabolus* quia minister & instrumentum diaboli, ideoque eodem nomine vocatur cum ipso. Cyrill.

§. 8. AUFERT IUS FILII DEI

1 *Peccaverunt ei, & non filii ejus in sordibus: generatio prava atque perversa.* Deut. 32. 5.

1. *Peccaverunt.*] Vide supra cap. 3. §. 5. num. 4.

§. 9. ITEM DIVINAM GRATIAM.

V. Verbo Gratia.

§. 10. HOMINEM SUIMET FACIT hostem.

Qui autem faciunt peccatum & iniquitatem, hostes sunt animæ suæ. Tobiæ 12. 10.

Vide item Psal. 10. 5.

§. 11. ANIMAM OCCIDIT.

Homo per malitiam 1 *occidit animam suam.* Sap. 16. 14.

Scio opera tua, quia 2 *nomen habes quod vivas, & mortuus es.* Apoc. 3. 1.

1. *Occidit animam.*) Quia eam privat vita gratiæ, qua ſola vivit anima.

2. *Nomen habes, &c.*) .i. Homines putant te vivere vita gratiæ, cum tamen mortuus ſis per peccatum.

CAPUT VII.

Quid efficiat peccatum in potentiis animæ, ac primum quid in intellectu.

§. 1. DENSAS TENEBRAS, COECITATEM, ignorantiam, amentiam &c.

1 *Audite audientes, & nolite intelligere, & videte viſionem, & nolite cognoſcere.* 2 *Excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava: & oculos ejus claude: ne fortè videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat,* 3 *& convertatur & ſanem eum.* Iſa. 6. 9. 10.

Surdi audite, & cæci intuemini 4 *ad videndum. Quis cæcus, niſi ſervus meus? & ſurdus niſi ad quem nuncios meos miſi? quis cæcus, niſi qui* 5 *vernundatus eſt? & quis cæcus niſi ſervus Domini?* Iſa. 42. 28 19.

6 *Viam pacis neſciverunt, & non eſt* 7 *judicium in greſſibus eorum. Semita eorum* 8 *incurvata ſunt eis: omnis qui calcat in eis* 9 *ignorat pacem.* Iſa. 59. 8.

Palpavimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectavimus: impegimus meridie quaſi in tenebris, 10 *in caliginoſis quaſi mortui* Iſa. 59. 10.

Stultus populus meus me non cognovit: filii inſipientes ſunt & vecordes: ſapientes ſunt ut faciant mala, bene autem facere neſciverunt. Hier. 4. 22.

11 *Educ foras* 12 *populum cæcum, & oculos habentem; ſurdum, & aures habentes.* Iſa. 43. 8.

Audite populi ſtulti, qui non habetis 13 *cor: qui habentes oculos non videtis; & aures, & non auditis.* Hier. 5. 21.

Venerunt dies 14 *viſitationis, venerunt dies retributionis: ſentiet Iſrael* 15 *ſtultum prophetam, inſanum* 16 *virum ſpiritualem propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem* 17 *amentiæ.* Oſee 9. 7.

18 *Ambulabunt ut cæci quia Domino peccaverunt.* Soph. 1. 17.

Comederunt 19 *alieni* 20 *robur ejus, & ipſe neſcivit: ſed &* 21 *rami aſperſi ſunt in eo, & ipſe ignoravit.* Oſee 7. 9.

Et factus eſt Ephraim quaſi 22 *columba ſeducta non habens cor? Aegyptum invocabant, ad Aſſyrios abierunt.* Oſee 7. 11.

23 *Evanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum & ſerpentium* Rom. 1. 21. 22. 23.

Cui loquar? & quem conteſtabor ut audiat? ecce 24 *incircumciſa aures eorum, & audire non poſſunt: ecce verbum Domini factum eſt eis* 25 *in opprobrium, & non ſuſcipient illud.* Hier. 6. 10.

Et ſicut non 26 *probaverunt* 27 *Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea* 28 *quæ non conveniunt.* Roman. 1. 28.

Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata ejus non cuſtodit, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt 1. Ioan. 2. 4.

Omnis 29 *qui in eo manet,* 30 *non peccat: & omnis qui peccat, non vidit eum.* 31 *nec cognovit eum.* 1 Ioan 3. 6.

32 *Eſt via quæ videtur homini juſta: noviſſima autem ejus deducunt ad mortem.* Prov 14. 12.

Poſſidebunt 33 *parvuli ſtultitiam, &* 34 *exſpectabant* 35 *aſtati,* 36 *ſcientiam.* Prov. 14. 12.

37 *Ne impiè agas multum & ne* 38 *noli eſſe ſtultus, ut moriaris* 39 *tempore non tuo* Eccle. 7. 18.

Hæc cogitaverunt & erraverunt: excæcavit enim illos malitia eorum. Et neſcierunt 40 *ſacramenta Dei, neque mercedem ſperaverunt juſtitiæ, nec* 41 *judicaverunt* 42 *honorem animarum ſanctarum.* Sapient. 2. 21. 22.

Palpabunt quaſi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quaſi ebrios Iob. 12. 25.

Haccine reddis Domino populo ſtulto & inſipiens? numquid non ipſe eſt pater tuus qui poſſedit te, & fecit, & creavit te? Deut. 32. 6.

Nos inſipientes vitam illorum æſtimabamus inſaniam, & finem illorum ſine honore. Sap. 5. 4.

1 *Audite &c.*] Hi imperativi ſumuntur pro futuris, id eſt, audietis & non intelligetis, videbitis & non cognoſcetis, duritia ſcilicet veſtra, ob ſtimatoque animo in peccatis, id impediente.

2 *Excæca.*] Aggrava, claude; id eſt, prædic eos excæcandos, eorumque aures obſtruendas, claudendoſque oculos.

3. *Et convertatur, &c.*] Ex quo fiet, ut neque vitam mutent, neque ſalutem à me conſequantur.

4 Ad

4. *Ab videndum.*) id eſt, ita inuemini, ut ſpecies vobis oblata, vana non ſit & ſine fructu, ſicut aures audiendi dicuntur, Matt. 11. quæ otioſæ non ſunt, neque inutiliter audiunt.

5. *Venundatus eſt.*] Qui ſe mihi propter beneficia in illum vendidit in mancipium. Sanchez.

6. *Viam pacis.*) Quæ ducit ad pacem.

7. *Iudicium.* &c.) In eorum conſiliis nulla eſt judicii aut honeſtatis ratio.

8. *Incuruate ſemitæ.*] Depravatæ eorum rationes agendi.

9 *Ignorat.*] Negligit, non curat.

10. *In caliginoſis &c.*) ſupple *ſumus* i. Non magis à ſolaribus radiis illuſtramur, quàm mortui, qui jacent in ſepulchris.

11. *Educ foras.*] prædic educendum ad lucem Evangelii.

12 *Populum cæcum.*] Gentiles cæcos, licet oculi ei ſint ad alia videnda & intelligenda.

13. *Cor.*] Prudentiam.

14 *Viſitationis.*] Punitionis.

15. *Stultum Prophetam.*) Illum ſc. fuiſſe, qui tibi proſpera nunciabat.

16. *Virum ſpiritualem.*] Qui ſe Dei ſpiritum habere mentiebatur.

17. *Amentia.*) ſupple hæc tibi calamitas accidit. Amentiæ autem, i. ſcelerum, quæ hominem amentem efficiunt.

18. *Ambulabunt ut cæci.*) Non tantum ſpiritualiter: ſed etiam corporaliter, neſcientes ſcilicet præ anxietate animi quò fugiant, & ex uno periculo in aliud graviùs incidentes, ut cæci cum fugiunt.

19. *Alieni.*) dæmones, peccata, ad litteram Aſſyrii.

20. *Rebur*] etiam ſpirituale.

21. *Cani effuſi.*] proximus eſt captivitati. & divinis ſuppliciis, ſicut homo plenus canis morti.

22. *Columba.*] Vide ſupra capite tertio, paragrapho 11.

23 *Evanuerunt.*] Vide V. Superbia, §. 9.

24 *Incircumciſa*] Chald. obturatæ.

25 *In opprobrium.*] Velut opprobrium.

26. *Probaverunt.*) Non curarunt.

27 *Deum habere in notitia.*] .i. videre quid ei placeret aut diſpliceret.

28. *Qua non conveniunt.*) minus dicit quàm præ ſe ferant verba, id eſt, ut faciant res peſſimas & abominandas.

29. *Qui in eo manet.*) Qui manet in Deo, per præceptorum ejus obſervationem.

30. *Non peccat.*] ſupple quatenus in eo manet.

31 *Nec cognovit.*] Si enim cognoviſſet, non ſe à tanta bonitate ſeparaſſet.

32. *Eſt via.*) ſunt mores, eſt certum quoddam genus vitæ, quod homini ob ignorantiam videtur juſtum ſeu rectum & ducere ad vitam: Quilibet enim probat ſuum inſtitutum & agendi modum. Poteſt etiam accipi per *viam*, fœlicitas hujus ſæculi, quam qui habent putant ſe rectam tenere viam, quæ ad fœlicitatem perducit.

33. *Parvuli.*] ſenſu ac judicio, quales ſunt peccatores.

34. *Expectabunt.*] Deſiderabunt.

35. *Aſſuti*] Prudentes.

36. *Scientiam.*] Maximè ſcientiam, quam vocat ſcriptura ſanctorum, quæ eſt verum hominis bonum & propria poſſeſſio.

37. *Ne impiè*, &c, id eſt, cave à peccatis gravibus.

38 *Noli eſſe ſtultus.*] Indicat peccatorem eſſe ſtultum, & verè ſtultum eſt, velle Deum habere inimicum.

39. *Tempore non ſuo.*) i. immaturè, Deo ſcilicet puniente.

40. *Sacramenta*] myſteria, arcana, & occulta Dei judicia & opera.

41. *Iudicaverunt.*] ſecum expenderunt.

42. *Honorem.*) Præmium, quo afficientur ſancti.

§. ADD. HIS AUTEM PUNITUR, QUIA non utitur lumine ſibi dato.

Vide ſupra §. 1. ex Rom. 1. 28.

1 *Ambulate dum lucem habetis, ut non vos 2 tenebræ comprehendant, & qui ambulat in tenebris, neſcit quò vadat, dum lucem habetis credite in lucem, ut 3 filii lucis ſitis.* Ioan. 12, 35. 36.

1. *Ambulate.*) Credite.

2. *Tenebræ.*) Errorum. Quaſi dicat, ſi non ambuletis, & non utamini commoditate lucis, involuemini tenebris, quod reipſa docuit experientia in Iudæis.

3. *Filii lucis.*) id eſt, filii mei, qui ſum lux, Chryſoſt.

§. 2. HÆC PECCATORUM STULTITIA ET cæcitas ſatis patet ex iis paralogiſmis, ſeu falſis ratiocinationibus, quibus apud Sapientem c. 10. ex vitæ brevitate falsò concludunt

sibi genio indulgendum, cùm contra fieri oporteret, itaque concludendum: si vita brevis, antequam igitur nobis effluat, immortalis vita nobis paranda est. Si vita brevis, breves igitur voluptates, nec ex iis remanebit quidquam, postquam fluxerint, nisi labor & dolor, & afflictio spiritus, nisi mors secunda, nisi stagnum ardens igne & sulphure, nisi pœnarum æternitas. Si vita brevis, breves igitur labores, quorum finis erit æterna quies, erit possessio regni nobis parati à cõstitutione mundi, erit perfecta omnium desideriorum satietas, erit denique status omnium omnino bonorum aggregatione perfectus.

§. 3. AD HANC PECCATI COECITATEM EXprimendam, revocare licebit etiam ea loca quibus peccatum aut peccans vocantur mendacium, aut mendax, quibus quidem significatur deceptio, quæ est vitium intellectus.

Mendaces filii hominum in stateris. Psal.61 10.

1 *Verè mendaciter erant colles, & multitudo montium: verè in Domino Deo nostro salus Israel.* Jer.3.23.

2 *Filii hominum usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Psal. 4.3.

3 *Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.* Isa.28 15.

Verè mendacium fecerunt patres nostri, vanitatem quæ eis non profuit. Jer 16.19.

4 *Mentita est iniquitas sibi* Psal.26.2.

1. *Verè*] Vide V. Voluptas. §.11.

2. *Filii*] Vide ibidem.

3 *Posuimus*] Vide verbo Spes, cap. secundo, §.7.

4. *Mentita, &c.*] Iniquitas hominis dicitur etiam sibi mentiri, dum persuadet se assecuturam quod assequi non valet, v.g. felicitatem in usu rerum caducarum & carnalium voluptatum.

§. 4. EX HAC PECCATORIS COECITATE fit, ut parvi pendat peccatum.

1 *Quasi per risum stultus operatur scelus: 2 sapientia autem est viro prudenti.* Prov.10 23.

Stultus 3 illudet peccato, & inter justos morabitur gratia. Prov.14.9.

4 *Sapiens timet, & declinat à malo: stultus transilit, & confidit.* Prov.14.16.

5 *Levis est 6 super faciem aquæ: 7 maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet 8 per viam vinearum* Job.24.18.

Abominabilis & inutilis homo, qui bibit 9 quasi aquam iniquitatem. Job.15.16.

1. *Quasi per risum, &c.*] id est, peccatum putat rem ridiculam, parvi illud facit, illudque committendo ridet & gaudet.

2. *Sapientia, &c.*] id est, magna est sapientia viro, ipsa prudentia, quâ prudenter advertit & ad quæ mala perducat.

3. *Illudet*] id est, ridebit peccatum suum. q.d. Rider, cum peccat.

4 *Sapiens.*] Vide verbo Prudentia, paragrapho.7.

5. *Levis est*].i. facilis in vitia.

6 *Super faciem aquæ*] Plusquam ipsa aquarum superficies, quæ tamen maximè est fluida.

7. *Maledicta, &c.*] Quia ex omnibus quæ hic tanquam partem suam & hæreditatem visus est pollidere, nihil referet nisi maledictionem.

8. *Per viam vinearum*] id est, cultam. Proverbium est significans viam fertilem & lætam, qua indicatur paradisus sanctorum.

9 *Quasi aquam*] id est, summa aviditate, frequenter, facillimè nihili pendens peccatum, sicuti sitientibus, aut febricitans aquam bibit.

§. 5. HÆC EADEM COECITAS FACIT ut ei gravia, & nimis laboriosa videantur Dei præcepta.

1 *Iter pigrorum quasi sepes spinarum: 2 via justorum absque offendiculo* Prov.15 19.

1. *Iter pigrorum*] id est, iter virtutis, quod pigris & peccatoribus ambulandum incumbit, videtur eis quasi sepes ex spinis contexta. i. judicant eam viam gravem, difficilem, impossibilem.

2. *Via justorum, &c.*] Quam ambulant virtutis amantes in ea magnam facilitatem inveniunt, nihil ibi est, quod eos offendat, aut à recto deterreat. *Vide Gregorium lib.* 30. *Moralium cap.* 23.

§. 6. FACIT UT IUDICIUM NON TIMEANT ET ut avaritiam sectentur.

Æstimaverunt 1 lusum esse vitam nostram, & 2 con-

2 *conversationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere* 3 *undecumque etiam ex malo acquirere*, Sap. 15. 12.

1. *Lusum*] Ludum puerilem veluti cum pueri ludunt fictis ex luto statuis, &c. & nihil serii habere vitam nostram.

2. *Conversationem*, &c. id est vivendi rationem seu vitam esse nundinationem quæstuosam, id est, ad lucrum comparatam.

3. *Undecumque*] Nam ut quidam Imperator: Bonus est odor lucri ex re qualibet.

§. 7. Facit ut non cogitent mortem.

Dicit, inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus: & nescit quod tempus præterierit, & mors appropinquet, & relinquat omnia alii, & moriatur, Eccl. 11. 19, 20.

§ 8. Facit ut mortem non timeant.

1 *Impii manibus & verbis accersierunt illam: & æstimantes illam amicam, defluxerunt, & sponsiones posuerunt ad illam; quoniam digni sunt, qui sint ex parte illius*. Sapient 1. 16.

1. *Impii*] Vide verbo Mors, c. 1. §. 2.

§. 9. Facit ut perstrictos habeant oculos, atque ut aliter judicent de rebus creatis, quàm sint.

1 *Fascinatio nugacitatis obscurat bona*, Sap. 4. 12.

1. *Fascinatio*] Vide verbo Mors.

§. 10. Facit ut suam non cognoscant miseriam.

Et non sufficerat errasse eos circa Dei *scientiam, sed & in magno viventes* 1 *inscientiæ* 2 *bello, tot & tam magna mala pacem appellant*. Sap. 14. 22.

Qui inter huiusmodi latabuntur, esse sub 4 *sentibus delectationis computabant*. Job. 30. 7.

1. *Inscientiæ*] Ignorantiæ.

2. *Bello*] Ignorantiam bellum vocat, quod ex tot & tanta mala menti, quot ex crudelissimo bello.

3. *Sentibus*] peccatorum: Pungunt enim vehementius, etiam quàm sentes. *Vide Gregorium hic.*

§. 11. Verum agnoscent tandem suum errorem, serió licet.

Ergo erravimus à via veritatis, & justitiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Sap. 5. 6.

Caput VIII.

Quid efficiat peccatum in voluntate.

§ 1. Gignit pravum amorem in voluntate, rerumque noxiarum & vilium, quò referre licet, quæ superius dicta sunt de peccati epithetis & descriptionibus brevioribus, quibus adde sequentia.

Diligit Dominus filios Israel, & ipsi diligunt 1 *vinacia vinarum*. Osee 3. 1.

Usquequo parvuli diligitis infantiam, & stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, & imprudentes odibunt scientiam? Prov. 1. 22.

Stupor & mirabilia facta sunt in terra: Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebãt manibus suis & populus meus dilexit talia: quid igitur fiet in novissimo eius? Jer. 5. 30, 31.

Facti sunt abominabiles, sicut ea, quæ dilexerunt. Osee. 9. 10.

1. *Vinacia*]. i. peccata, quæ ad nihil utilia sunt, sunt que vilia, ut vinacia.

§. 2. Gignit odium Dei, vel potius illud in se continet.

Et gloriati sunt, qui oderunt te, in medio solemnitatis tuæ. Psal. 73. 4.

Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper. Psal. 73. 23.

§. 3. Odium lucis.

Omnis qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. Joan. 3. 20.

1 *Ignoraverunt lucem: 2 si subitò apparuerit aurora, 3 arbitrantur umbram mortis, & sic in tenebris quasi in luce ambulant*. Job. 24. 16, 17.

1. *Ignoraverunt*]. i odio habuerunt.

2. *Si subitò*, &c.] Quod ad litteram intelligit de adultero, potest de quovis peccatore intelligi, si intelligatur de aurora & luce spirituali.

3. *Arbitrantur*, &c.] Ita horrent, ut solent alii densas tenebras.

§. 4. Hinc evenit, quod ait Salomon.

Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. Prov. 4. 19.

§. 5. GIGNIT ODIUM SUI.
Vide Tobia 12.10.

Qui diligit iniquitatem, odit animam suam, Psal. 10.5.

Qui in me peccaverit, ladet animam suam: omnes qui me oderunt, diligunt mortem, Prov. 8.36.

§. 6. GIGNIT TIMOREM.

1 *Fortitudo simplicis via Domini: & pavor his, qui operantur malum*, Prov. 10.29.

Gaudium justo est facere 2 judicium, & pavor operantibus iniquitatem, Prov. 21.15.

3 *Fugit impius, nemine persequente: justus autem quasi leo confidens, absque terrore erit*. Prov. 28.1.

4 *Frequenter praeoccupant pessima redarguente conscientia: cum sit enim timida nequitia dat testimonium condemnationis, semper enim praesumit saeva perturbata conscientia*, Sapient. 17. 10, 11.

Undique terrebunt eum formidines, & involvent pedes ejus. Job. 18.11.

Dabo pavorem in cordibus eorum in regionibus hostium, terrebit eos sonitus folii volantis, & sta fugient quasi gladium: cadent nullo persequente, Levit. 26. 36.

Sonitus terroris semper in auribus illius: & cum pax sit, ille semper insidias suspicatur, Job 15. 21. 22. 23, 24.

Non credit quod revertí possit de 5 tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium.

Cum se moverit ad quaerendum 6 panem, novit quod paratus sit 7 in manu ejus 8 tenebrarum dies.

Terrebit eum tribulatio, & angustia vallabit eum, 9 sicut regem, qui praeparatur ad praelium.

Detraxit fortes in fortitudine sua: & 10 cum steterit, non 11 credet vitae suae, Job. 24. 22.

Dominum non invocaverunt, illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor, Psal. 13. 5.

1. *Fortitudo* &c.] Quod virum justum fortem reddit, est observatio mandatorum Dei.

2. *Judicium*] Quod aequum est.

3. *Fugit*] Vide V. Justus.

4. *Frequenter*] Vide verbo Timor.

5. *Tenebras*] Cura & metu, quibus cruciatur.

6. *Panem*] Sub quo intellige vitae necessaria.

7. *In manu ejus*] id est, prope, sicuti ea, quae sunt ad manum.

8. *Tenebrarum dies*] id est, exitium.

9. *Sicut regem*] Quem undique circumdat suus exercitus.

10. *Steterit*] In prosperitate.

11. *Credet*] fidet vitae, quia timebit mortem imminentem.

§. 7. PECCANTI TRIA MAXIME timenda.

1 *Mane, Techel, Phares*, Dan. 5. 25.

1. *Mane*] Vide verbo Judicium.

§. 8. PECCANTI EVENIT QUOD TIMEBAT.

Quod timet impius, veniet super eum: Desiderium suum justis dabitur, Prov. 10.24.

Tanquam inundantes aquae, sic rugitus meus: Quia 1 timor, quem timebam, evenit mihi: & quod verebar accidit, Job. 3. 24. 25.

1. *Timor*] Res quam timebam.

§. 9. EX PECCATO NASCITUR PUDOR, QUI ad timorem revocandus est.

Quem ergo fructum tunc habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors est, Rom. 6. 21.

Impius confundit & 1 confundetur, Prov. 13. 5.

Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur; sic confusi sunt domus Israel, ipsi & reges eorum, principes & sacerdotes, & Prophetae eorum, Jerem. 2. 26.

2 *Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificaverunt: & erubescetis super 3 hortis, quos elegeratis, 4 cum fueritis velut quercus defluentibus foliis, & velut hortus absque aqua*, Isa. 1. 29. 30.

1. *Confundetur*] Maximè in die judicii.

2. *Confundentur ab idolis*] pudefient ob idola, quae eos non liberaverunt, & ob voluptates in quibus felicitatem constituebant.

3. *Hortis*] In quibus idola colebatis.

4. *Cum fueritis ut quercus*] Quae hyeme marcescit & moritur, ita & vos marcescetis, & moriemini.

§. 10. EX PECCATO, NONNULLI FIUNT impudentes.

1 *Agnitio vultus eorum respondit eis & peccatum suum, quasi Sodoma 2 praedicaverunt nec absconderunt: va anima eorum, quoniam reddita sunt eis mala*, Isa. 3. 9.

Domus Israel attrita fronte est & duro corde, Ezech. 3. 7.

Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, Jerem. 3. 3.

3 *Vir*

3 *Vir impius procaciter obfirmat vultum ſuum, qui autem rectus eſt, corrigit viam ſuam*, Proverb. 21 29.

Confuſi ſunt, quia abominationem fecerunt: quin potius confuſione non ſunt confuſi. & erubeſcere neſcierunt. quam ob rem cadent inter ruentes: in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dominus. Jerem. 6 15.

1. *Agnitio* &c.] id eſt, receperunt pœnas, quas exigebant peccata, quæ ipſi apertè procaci vultu, externoque corporis habitu præ ſe ferebant. Sanchez.

2 *Prædicaverunt*] Quaſi laude dignum, quod eſt ſummæ impudentiæ.

3. *Vir impius*] Vide V. Obſtinario. §. 1.

§. 11. Peccatum variorum bonorum et commodorum ſpem generat, quæ plurimum vana eſt, nec quicquam exhibet.

Vide infra verbo Spes: & quæ hic ſubjicientur.

1 *Errant, qui operantur malum; miſericordia, &* 2 *veritas præparant bona.* Prov. 14. 22.

3 *Cogitationes impiorum eradicabuntur.* Prov. 15. 5.

4 *Mortuo homine impio, nulla erit ultra ſpes: & expectatio ſolicitorum peribit.* Prov. 11 7.

Expectatio juſtorum lætitia: ſpes autem impiorum peribit. Prov. 10. 28.

1. *Errant*] Decipiuntur, quia fruſtrantur ſua ſpe.

2. *Veritas*] Juſtitia.

3. *Cogitationes*] conſilia, quicquid facere cogitaverunt, ſive ad propriam voluntatem, ſive adjuſtorum oppreſſionem.

4. *Mortuo, &c.*] quia auferetur ei, quod ſperare ſolitus fuit: ſperavit enim divitias, gloriam, &c.

5. *Sollicitorum*] Avarorum, qui pro mundi rebus anxiè ſolliciti ſunt.

6. *Expectatio*] Res, quam ſperant & expectant.

§. 12. Peccatum nonnullos agit in deſperationem.

Maior eſt iniquitas mea, quam ut veniam merear. Gen. 4. 13.

1 *Deſperavi* 2 *nequaquam faciam; adamavi quippe alienos, & poſt eos ambulabo.* Jer. 2. 25

Deſperavimus: poſt cogitationes enim noſtras ibimus, & unuſquiſque pravitatem cordis ſui mali faciemus. Jer. 18. 12.

Factus eſt dolor meus perpetuus, & 3 *plaga mea deſperabilis renuit curari.* Jerem. 15. 18.

1. *Deſperavi*] De reditu ad te, & de meliore ſtatu.

2. *Nequaquam faciam*] Quod monuiſtis.

3. *Plaga*] Afflictio Poteſt accommodari ad plagam peccati.

§. 13. Peccatum quosdam facit nimis ſecuros, quod ad timorem eſt revocandum tanquam ei contrarium.

1 *Dixiſtis, percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum Flagellum inundans cum tranſierit, non veniet ſuper nos: quia poſuimus mendacium ſpem noſtram, & mendacio protecti ſumus.* Iſa. 28. 15.

Idcirco, hæc dicit Dominus Deus: 2 *Delebitur fœdus veſtrum cum morte & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit: flagellum inundans cum tranſierit, eritis ei in conculcationem.* v. 18.

Quandocumque pertranſierit, tollet vos: quoniam mane diluculò pertranſibit in die & in nocte, & tantummodo ſon vexatio intellectum dabit auditui. Iſa 28 19.

Sint impii, qui ita ſecuri ſunt, quaſi juſtorum facta habeant Eccli. 8. 14.

Cum enim dixerint, pax & ſecuritas; tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habenti, & non effugient. 1. Theſſ. 5. 3.

3 *Sicut erant in diebus ante diluvium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, uſque ad eum diem, quo intravit Noë in arcam, & non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes: ita erit & adventus Filii hominis.* Matth. 24. 38. 39.

4 *Sapiens timet & declinat à malo: ſtultus tranſilit & confidit.* Prov. 14. 16.

1. *Dixiſtis*] Vide V. Spes. c. 2. §. 7.

2. *Delebitur*] Vide V. Tribulatio.

3. *Sicut erant, &c.*] Hæc profunda eorum ſecuritas, unde niſi à peccatis, quæ eos excæcabant, ne viderent imminentia mala.

4. *Sapiens*] Vide ſupra c. 7. §. 4.

§. 14. Peccatum homini accersit varia desideria, quæ tamen non consequitur.

Ecce ego 1 *sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria, & semitas suas non inveniet: Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inveniet, & dicet: vadam, & revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis, quàm nunc,* Osee 2.6.7.

Desiderium peccatorum peribit, Psal. 111.10.

1. *Sepiam spinis*] quidtocte affligam calamitatibus, ut nullo modo possis ad populos amatores transire. Idem facit Deus peccatori, cùm variis immissis calamitatibus impedit ne fruatur voluptatibus suis, eumque ad se per eas revocat. *Vide Gregor. 34. Moral. cap. 1. & Homil. 36 in Ezech.*

§. 15. Peccans licet desiderii sui fiat compos, non ideo satiatur.

1 *Iustus comedit, & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis,* Prov. 13.25.

Et fornicata es 2 *in filiis Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata. Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaam; cum Chaldæa: & nec sic satiata es,* Ezech 16.28 29.

4 *In circuitu impii ambulant,* Psal. 11.9.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur, Eccle 1.8.

Quod idem intelligendum de cæteris sensibus, imo de intellectu etiam, superioribusque animi vitibus.

Huc referri possunt Osee 3. versu 1. Isa. 28.15. Jerem. 16.19. Amos 6.14. Isa 59.4. quæ allata sunt superius, neque enim vivacia, aut mendacia, aut ipsum nihil ad animum explendum sunt accommodata.

In hanc eandem sententiam faciunt plurima allata verbo Avaritia, & verbo Dives, & verbo Voluptas.

1. *Iustus*] Vide V. Avaritia.

2. *In filiis*] Cum filiis.

3. *Cum Chaldæa*] Imitatione Chaldæorum.

4. *In circuitu*] Semper quærentes (motus enim circularis est ex se infinitus) & nunquam ad finem & satietatem suorum desideriorum pervenientes.

§. 16. Peccatum gignit gaudium.

1 *Narratio peccantium odiosa, &* 2 *risus illorum in delictis peccati,* Eccli. 27.14.

Qui lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis, Prov. 2.14.

1. *Narratio* &c.] quia gaudent narrare, quibus delectantur, sc. sua peccata.

2. *Risus* &c.] Quia rident & gaudent voluptatibus, quas peccatum exhibet.

§. 17. At momentaneum est hoc peccantium gaudium.

Hoc scio à principio, ex quo positus est homo super terram. Quod 1 *lætus impiorum brevis sit, & gaudium* 2 *hypocritæ ad instar puncti,* Job 20.4.5.

1. *Lætus*] Gloria, quæ aliis præbet materiam laudis & adulationis.

2. *Hypocritæ*] Per eum intellige quemvis impium.

§. 18. Et impurum, desinitque in tristitiam.

Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat, Prov. 14.13.

Convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum: & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calvitium: & ponam eam quasi luctum unigeniti, & novissima ejus quasi diem amarum, Amos 8.10.

Quiescere faciam de urbibus Iuda, & de plateis Jerusalem, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ: in desolationem enim erit terra, Jer. 7.34.

Vide ad idem fusè V. Prosperitas, & Voluptas.

§. 19. Ideo vetatur gaudere.

1 *Noli lætari Israel, noli exultare sicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici,* Osee 9.1.

1. *Noli lætari*] Vide verbo Lætitia.

§. 20. Peccatum sequitur dolor, et ægritudo animi, quod liquet ex variis eorum querimoniis, quibus lugent, tum suam cæcitatem, tum suam miseriam, tum varios suos errores. Afferemus nonnulla, quæ id bellè exprimunt.

Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus

non

non acquievit cor meum: nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam; Prov. 5. 12. 13.

In quantam tribulationem deveni, & in quas fluctus tristitiæ, in qua nunc sum, qui jucundus eram, & 1 dilectus in potestate mea. Nunc verò reminiscor malorum quæ feci, 1. Mach. 6. 11. 12.

Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuncius præcurrens, Sapient. 5. 8. 9.

Quò pertinet caput hoc ferè à versu 1. ad 16.

Videndum item verbum Pœnitentia.

Neque huc malè aptabuntur, quæ Job capite tertio, deflens suam miseriam hisce verbis: *Pereat dies, in qua natus sum,* &c.

Post perpetratum fratricidium, ita Deus compellat Cainum.

Quare iratus es, & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris recipies: sin autem malè, statim 2 in foribus 3 peccatum tuum aderit, Gen. 4. 6. 7.

Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Rom. 2. 9.

Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ. Cum Cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam, Isa. 24. 8. 9.

1. *Dilectus in potestate*] scilicet à meis in potestate & imperio meo: erat enim Gentibus aliis odiosus, propter superbiam.

2. *In foribus*] Quasi fores obsidens, ad instar canis alicujus, aut cerberi vindicis peccati.

3. *Peccatum*] id est, peccati pœna. Canis hic est vermis conscientiæ, ira Dei, mentis indignatio, ærumnæ hujus vitæ & futuræ. Ita Lippomanus.

§. 21. Peccatum aliorum consequentium est causa.

Vide cap. seq. § 10.

Caput IX.

Quomodo se habeat peccans in usu voluntatis seu abusu potius.

§. 1. Peccant nonnulli ex malitia.

Qui dixerunt Deo 1 recede à nobis, & 2 scientiam viarum tuarum nolumus, Job 21. 14. 15.

3 Quis est omnipotens ut serviamus ei? & quid nobis prodest si oraverimus illum?

Si 4 cæci essetis, non haberetis peccatum, nunc vero dicitis: Quia 5 videmus: 6 Peccatum vestrum manet, Joan 9. 41.

1. *Recede à nobis*] Sine nos vivere ad libitum nostrum.

2. *Scientiam* &c.] Nolumus cognoscere præcepta tua, nolumus à te internis inspirationibus vel luminibus edoceri. Qui hoc dicunt procul dubio peccant ex malitia & ignorantia voluntaria & affectata.

3. *Quis est* &c.] Non tanti nobis est ut pro eo relinquamus nostra desideria.

4. *Cæci essetis*] Qui videre non possetis.

5. *Videmus*] Vos ipsi fatemini vos doctos, adeoque non peccare ex ignorantia.

6. *Peccatum manet*] In peccato ex malitia perseveratis.

§. 2. Peccant scientes et prudentes.

1 Qui vides multa, nonne custodies? qui 2 apertas habes aures, nonne 3 audies? Isa. 42. 20.

Servus qui cognovit voluntatem Domini sui, & non præparavit, & non fecit secundum voluntatem ejus, 4 vapulabit multis, Luc. 12. 47.

1. *Qui vides* &c.] Qui habes Prophetas per quos mandata Dei cognoscis, nec potes peccare ex ignorantia.

2. *Apertas aures*] Quas tibi divinæ voces sæpe aperuerunt.

3. *Audies*] Obedies.

4. *Vapulabis multis*] Quia peccat sciens & prudens.

§. 3. Peccator in omnibus vult suæ obsequi voluntati, omnesque recusat leges,

Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat, Job 11. 12.

Dirumpamus 1 vincula 2 eorum: & 3 projiciamus à nobis jugum ipsorum, Ps. 2. 3.

4 Onager assuetus in solitudine, 5 in desiderio animæ suæ attraxit 6 ventum amoris sui: nullus 7 avertet 8 eam: omnes qui quærunt eam 9 non deficient: 10 in mensibus ejus invenient eam, Jerem. 2. 24.

A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea & dixisti non serviam, Jerem. 2. 20.

1. *Vincula*] Leges quibus veluti ligantur subditi.

2. *Eorum*] Domini & Christi ejus.

3 *Projiciamus jugum*] Non pateamus.

4. *Onager*] Hierusalem est velut onager animal [incertum velocissimum ob facilitatem respirandi.

5 *In desiderio*] Pro desiderio.

6. *Ventum amoris*] Ventum optatum, & tunc nemo venator eum comprehendere potest.

7. *Avertet*] Sup. à cursu, i. ad idola & peccata.

8. *Eam*] Hierusalem.

9. *Non deficient*] 70. non laborabunt, scilicet quærendo, q.d. facile eam invenient suo tempore Prophetæ qui volunt eam à via sua mala revocare.

10. *In menstruis*] In sordibus & contaminatione idolorum.

§. 4. PECCATORES NONNULLI OBSTINATI SUNT IN MALO.

2 *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus aratrum eorum*, Jerem. 17 1.

His aptari potest illud ejusdem Hieremiæ, & quæ sequuntur ex aliis.

2 *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui judicet judicium tuum ad alligandum: curationum utilitas non est tibi*, c. 30. 12 13.

3 *Dura cervice, & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri ita & vos*, Actor. 7 51.

Ascende in Galaad, & tolle resinam, virgo filia Ægypti: frustra multiplicas medicamina, 4 sanitas non erit tibi. Jerem. 46. 11.

Scivi quia dura es tu, & 5 nervus ferreus 6 cervix tua, & frons tua ærea. Isa. 48 4.

1. *Peccatum*] Vide V. Obstinatio §. 2.

2 *Insanabilis*] Vide V. Inferus.

3 *Dura cervice*] Vide V. Obstinatio § 6.

4 *Sanitas &c.*] Quia scil. pertinaciter adhæres malo.

5 *Nervus ferreus*] Tanquam compedes ferreæ.

6. *Cervix tua*] Quia obstinatus es nec flecti potes.

§. 5. ALIQUI ITA ADHÆRENT MALO UT nullis aliorum suppliciis inde avocentur.

3 *Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis,*

2 neque pœnitentiam egerunt 3 de operibus manuum suarum, ut non adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea quæ neque videre possunt neque audire, neque ambulare: & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis. Apoc 9. 20. 21.

1. *Et cæteri*] i. duæ partes reliquæ impiorum, nam tertia tantum ab his 4. Angelis occisa est.

2. *Neque pœnitentiam egerunt*] q.d. reliquæ duæ partes non sunt occisæ, neque tamen aliorum cædibus admoneri voluerunt ut pœniterent.

3. *De operibus manuum suarum*] i. de peccatis, ita enim scriptura vocare solet peccata, quia propriè opera nostra sunt.

§. 6. NE SUIS QUIDEM, QUIN ETIAM Deum blasphemant.

Et quartus Angelus 1 effudit phialam suam in solem, & datum est illi 2 æstu affligere homines & igni: & æstuaverunt homines æstu magno, & blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam ut darent illi gloriam: Et quintus Angelus effudit phialam suam super 3 sedem bestiæ: & factum est regnum ejus 4 tenebrosum, & 5 commanducaverunt linguas suas pra dolore: & blasphemaverunt Deum cæli, pra doloribus & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis, Apoc. 16 8 9 10. 11.

6 *Si contuderis stultum in pila quasi ptisana feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus*, Prov. 27. 22.

1. *Effudit phialam in solem*] i. egit virtute sua ut sol multò vehementius calefaceret.

2. *Æstu & igni*] Tantus erat æstus ut ignis potius videretur quam æstus.

3. *Sedem bestiæ*] Regnum Antichristi, i. percussit ejus regnum.

4. *Tenebrosum*] Quia omnes qui Antichristo parebant præ dolore commanducaverunt linguas, unde obscurata est eorum lætitia & prospectus.

5 *Commanducaverunt*] Mordebunt linguas & quasi concident quod est vehementissimæ indignationis & impotentissimi doloris.

6 *Si contuderis*] Vide verbo imprudentia.

§. 7.

§. 7. PECCATOR NUMQUAM SIBI CONSTAT, inquietus est etiam in peccatis, dum modò hoc, modò illud peccat.

Homo 1 sanctus 2 in sapientia manet 3 sicut sol: nam 4 stultus sicut 5 luna mutatur, Eccli. 27. 12.

Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus ejus in 6 conculcationem & lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus, Isa. 57. 20. 21.

Haec dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos & non quievit, & Domino non placuit: nunc recordabitur iniquitatem eorum, & visitabit peccata eorum, Hier. 14. 10.

Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est. Thren. 1. 8.

Fornicati sunt & non cessaverunt, Osee 4. 10.

1 *Sanctus*] Pius, Deum timens.

2. *In sapientia*] In actione virtutis quæ vera est sapientia.

3. *Sicut sol*] Qui constanter semper retinet lumen.

4. *Stultus*] Peccator.

5 *Luna*] Quæ aliquando plena, aliàs semiplena & quandoque in eodem statu permanet.

6. *Conculcationem & lutum*] I. lutum quod ad littus conculcatur.

§. 8. NON QUIESCIT NISI PECCARIT.

Non dormiunt nisi malefecerint: & rapitur somnus ab eis nisi 1 supplantaverint, Prov. 4. 16.

1. *Supplantaverint*] Dejecerint Hebr. impingere fecerint.

§. 9. MAGNO IMPETU, ARDORE ET vehementia peccat.

1 *Quasi vacca lasciviens declinavit Israel*, Osee 4. 16.

Omnes 2 adulterantes quasi clibanus succensus à coquente, Osee 7. 4.

Vide item versum 7.

3 *Profundè peccaverunt sicut 4 in diebus Gabaa*: Osee 9. 9.

5 *Cursor levis explicans vias suas* Jerem. 2. 23.

Vide etiam versum seq. ejusque explicationem supra §. 1.

1. *Quasi vacca*] Vide supra cap. 4. §. 16.

2. *Adulterantes*] Loquitur de adulterio spirituali per idololatriam, dicitque eos instar clibani igne succensi, i. summa vehementia, celeritate & furore ad eam raptos.

3. *Profundè*] id est vehementer.

4 *In diebus Gabaa*] Cum violata est uxor Levitæ quod factum innumerabilium cædium causa fuit. *Vide libr. Judic. cap.* 20.

5. *Cursor &c.*] Per cursorem hunc intelligit capream, tenuisque est ille. Sicut capreæ non consistit unus in loco, sed huc illuc que veloce illimè discurrit nullam suarum viarum rationem tenens. Sic Israel omni celeritate ad idola fertur nullo timore detentus. Sic peccator ad sua peccata.

§. 10. RUIT TANDEM OB PRÆCEDENTIA peccata in gravissima crimina.

Propter quod 1 tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: ut 2 contumelias afficiant corpora sua 3 in semetipsis Rom. 1. 24.

Vide etiam reliquum caput, & verbo Adulterium §. 5. n. 5.

1. *Tradidit*] Permisit illos ruere.

2. *Contumelias*] Dedecore, turpitudine.

3. *In semetipsis*] Inter se ut infra, vel in suam ipsorum ignominiam.

§. 11. ETIAM IN HÆRESIM.

Habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, 1. Timoth. 1. 19.

Omnem palmitem in me non ferentem 1 fructum, 2 tollet eum Joan. 15. 2.

1. *Fructum*] Bonorum operum, licet fidem habeat, externa q; mihi adhæreat nomen meum profiteatur.

2. *Tollet eum*] A me & ab Ecclesia, dum permittet illum in hæreses labi. Tolet.

§. 12. ET IN TANTUM PECCATORUM cumulum quem Deus non potest ferre amplius.

1 *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum: eò quòd triturraverint in plaustris ferreis Galaad*, Amos 1. 3.

1. *Super tribus*] Vide verbo Immisericordia.

§. 13. PECCATOR NON MOVETUR ALIENA miseria, imo sævit in miseros.

1 *Novit justus jumentorum suorum animas: viscera autem impiorum 2 crudelia*. Prov. 12. 10.

1. *Novit*] id est amat, prospicit iis, cavet ne in-

menta plus laborent quam patiantur vires.

2. *Crudelia*] Cum nec hominum miseria moveantur, imo in eos sæviant.

CAPVT X.

De iis quæ efficit peccatum in corpore.

§. 1. CRUCIAT ILLUD FAME, SITI &c.

1 *Tigris periit, eo quod* 2 *non haberet prædam, &* 3 *catuli leonis dissipati sunt.* Job. 4 11.

Ego autem hic fame pereo. Luc. 15.17.

4 *Ponite corda vestra supra vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parum. comedistis & non estis satiati: bibistis & non estis inebriati: operuistis vos & non estis calefacti: & qui* 5 *mercedes congregavit, misit eas* 6 *in sacculum pertusum.* Aggei. 1 5. 6.

Egestas à Domino in domo impii: habitacula autem justorum 7 *benedicentur.* Prov 3 33.

Ego incedam adversus vos in furore contrario, & corripiam vos 8 *septem plagis propter peccata vestra, ita ut comedatis carnes filiorum vestrorum, & filiarum vestrarum.* Levit. 26. 8. 29.

Cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat. Luc. 15. 16.

1. *Tigris*] Peccator crudelis & immitis.

2. *Non haberet prædam*] i. mortuus est fame.

3. *Catuli leonis*] Filii hominis crudelis instar leonis.

4 *Ponite, &c.*] Diligenter considerate opera vestra.

5. *Mercedes* [Lucra seu ex labore seu ex negotiatione.

6. *In sacculum pertusum*] Ita decidernnt ac perierunt ei illæ pecuniæ ac si eas commisisset marsupio perforato.

7. *Benedicentur*] Replebuntur omni bono

8. *Septem*] i. multis.

§. 2. ADIMIT ET VIRES.

Erit 1 *fortitudo vestra* 2 *ut favilla stupæ &* 3 *opus vestrum quasi* 4 *scintilla, & succedetur* 5 *utrumque simul & non erit qui extinguat.* Isa. 1. 31.

6 *Stupa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis.* Eccli. 21. 10.

7 *Comederunt a eni robur eius & ipse nescivit, sed & cani effusi sunt in eo & ipse ignoravit.* Osee. 7. 9.

Ecce dominator Dominus exercituum auferet à Jerusalem & à Juda validum & fortem, & omne robur panis omne robur aquæ, fortem & virum bellatorem, principem super quinquagenas. Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis Isa. 3. 1. 2 3. 4.

1. *Fortitudo vestra*] Hebr. fortis. Vos igitur qui vos fortes putatis & potentes.

2. *Ut favilla*] Quæ igni non resistit.

3. *Opus vestrum*] munitiones, mœnia & alia quæ contra hostem parastis.

4 *Scintilla*] Quia minima vi prædita ad resistendum, sicut scintilla nec vento, nec aquæ potest resistere.

5. *Utrumque*] Tam fortes quam opera eorum.

6. *Stupa collecta*] Qua quidem nihil infirmius ad resistendum igni, sic nihil infirmius peccatore ad resistendum hosti, licet non sit hic sensus litteralis.

7. *Comederunt*] Vide supra cap. 7. § 1. n. 19.

8 *Omne robur panis &c.*] i. panem & aquam, omniaque vitæ necessaria.

§. 3. CRUCIAT ITEM MORBIS.

Quoniam 1 *sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: &* 2 *confirmasti super me* 3 *manum tuam.* Psal. 37. 3. 4.

Non est sanitas in carne mea 4 *à facie iræ tuæ: non est* 5 *pax* 6 *ossibus meis* 7 *à facie peccatorum meorum.*

8 *Remitte mihi, ut refrigerer prius quàm* 9 *abeam, & amplius non ero.* Psal. 38. 14

Ego 10 *dixi Domine miserere mei: &* 11 *sana animam meam quia peccavi.* Psal. 40. 5.

Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit Job 33. 19. 20. 21. 22.

Abominabilis efficitur vita sua panis, & anima illius cibus ante desiderabilis.

12 *Tabescet caro eius, & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.*

Appropinquavit corruptioni anima eius, & vita illius 13 *mortiferis.*

Ecce sanus factus es: iam 14 *noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Joan. 5. 14.

Vide Item Verbo Morbus.

1. *Sagittæ*] i. Dolores morbi gravissimi quos mihi ob adulterium immisisti quasi sagittas.

2. *Confirmasti*] Firmasti, dum assidue me affligis.

3. *Manum tuam*] Vindictam peccatorum meorum.

4.

4. *A facie iræ tuæ.*] Propter iram & ultionem tuam.

5. *Pax.*] A morbis, miseriis & doloribus.

6. *Ossibus.*] Membris.

7. *A facie peccatorum.*] Propter multitudinem & magnitudinem peccatorum meorum.

8. *Remitte mihi.*] Remissius, leviusque mecum age, remitte mihi flagella & morbos.

9. *Abeam.*] Ex hac vita, quando non ero amplius in hoc mundo inter homines.

10. *Dixi.*] Cum graviter ob peccata mea ægrotarem.

11. *Sana animam.*] Sana me.

12. *Tabescet.*] Paulatim consumetur, cum ut antè dictum est cibum capere non valeat.

13. *Mortiferu*] Morbis, vel morti ipsi.

14. *Nolo peccare.*] Clarè indicat ei hunc morbum ab ejus peccatis profectum.

§. 4. Peccatum vitam facit breviorem.

Impii de terra perdentur: & qui iniquè agunt, auferentur ex ea. Prov. 2. 21.

Quasi tempestas transiens non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum. Prov. 10. 25.

Timor Domini apponet dies: & anni impiorum breviabuntur. Pro. 10 27.

1 *Verte impios, & non erunt: 2 domus autem justorum permanebit.* Prov. 12. 7.

Vidi impium superexaltatum, & elevatum sicut cedros Libani. Ps 36 35. 36.

Et transivi & ecce non erat, quæsivi eum, & non est inventus locus ejus

3 *Ne impie agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo* Eccl. 7. 18.

Video quia iniquitati ejus finem dabit ei. Tob. 14 13.

Tanquam fænum velociter arescent: & quemadmodum olera herbarum citò decident. Psal 36. 2.

4 *Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.* Psal. 35. 13.

1. *Verte.*] Vertet, evertet Deus citò impios.

2. *Domus.*] Familia, posteritas.

3. *Nè impiè.*] Vide supra cap. 7. §. 1. numer. 37.

4. *Ibi ceciderunt.*] i. en locum aspicio, ubi jam jamque cadent & morientur peccatores.

§. 5. Justis optandum est ut peccator non diu vivat.

Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant qui non timent faciem Domini. Eccl. 8. 13.

§. 6. Cujus ratio affertur à sapiente his verbis.

1 *Nequissimi nequissima vita, super mortem fœtor.* Eccli. 22. 12.

1. *Nequissimi.*] Vide V. Mors.

§. 7. Peccatum mortis causa.

Stipendia peccati mors. Rom. 6. 23. *v.* 21.

Finis illorum mors.

Si secundum carnem vixeritis, morieminini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Rom. 8. 13.

Clementia præparat vitam: & sectatio malorum mortem. Prov. 11. 19.

In semita justitiæ vita; iter autem devium ducit ad mortem. Prov. 12. 28.

Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Rom. 5. 12.

§. 8. Peccando homo videtur ardenter optare mortem & perditionem.

Nolite 1 zelare mortem 2 in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum 3 Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. Sap. 1. 12. 13.

1. *Zelare.*] Vehementer diligere & cupiè affectare.

2. *In errore.*] Per errorem, sensus est: nè ingenti studio quæratis peccare, nè eodem studio & desiderio videamini mortem ipsam quærere quæ infallibiliter comitetur peccatum.

3. *Quoniam.*] Vide V. Mors c. 1. §. 2.

§. 9. Mors eorum miserrima.

Morte 1 incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Ezec. 28. 10.

Mors peccatorum pessima Psal. 33. 22.

Vide etiam Verbo Mors.

1. *Incircumcisorum.*] Infidelium, impiorum i. qualem impii merentur.

CAPUT XI.

Quid efficiat peccatum in bonis externis: ac primum in fama.

§. 1. PECCANTIS MEMORIA omnibus ingrata.

Memoria justi cum laudibus: & nomen impiorum 1 *putrescet.* Prov. 10. 7.

1 *Putrescet*] Fœtebit, ingratum erit ut res putrida.

§. 2. NE DEUS QUIDEM DIGNATUR eum nominare.

Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Psal. 15. 5.

§ ADD. DEUS SINIT EUM IN GRAVIA labi peccata, unde infamiam magnam subeunt postea.

Vide Calumnia 3. 8. n. 5 & 7 *in explicatione.*

§. 3. MORTE EXTINGUITUR ejus memoria.

Sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: & nati sunt, quasi non nati, & filii ipsorum cum ipsis Eccl. 44. 9.

Memoria illius pereat de terra, & non celebretur nomen ejus in plateis. Iob. 18. 7

§. 4. QUOD IDEM IAM DIU PRÆSENSERUNT impii apud Salomonem.

1 *Nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, & nemo memoriam habebit operum nostrorum. Vmbra enim transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri; quoniam consignata est & nemo revertitur.* Sap. 2. 4. 5.

1. *Nomen*] Vide V. Vita.

§. 5. QUOD QUIDEM MERITO IIS EVENIT quorum vox est apud Ieremiam.

Eradamus 1 *eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur amplius.* Hier. 11. 19.

1 *Eum.*] Iustum scilicet, at frustrà id tentarunt, imò inciderunt potius ipsi in foveam quam fecerunt.

CAPUT XII.

Quid efficiat in honore & gloria.

§. 1. EAM MACULAT.

Dedisti maculam in gloria tua. Eccli. 47. 21.

§. 2. EANDEM DESTRUIT.

Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio 1 *ignominia.* Prov. 3. 35.

1. *Ignominia.*] Quia adfert eis ignominiam dum non norunt uti honore sibi dato.

§. 3. PECCANS INDIGNUS EST OMNI honore.

1 *Quis honorificabit exhonorantem animam suam* Eccli. 10. 32.

1. *Quis honorificabit.*] q. d. indignissima res est honorare eos qui peccato contaminant & dehonestant animam suam.

§. 4. INDIGNUS EST NOMINE VIRI.

Veni, & non erat vir. Isa. 50. 2.

Vidit quia non est 1 *vir & 2 aporiatus est* Isa. 59. 16.

1. *Vir.*] Sup. justus & dignus nomine viri.

2. *Aporiatus.*] Is scil. qui egebat auxilio, in summas est angustias conjectus.

§. 5. DEUS EUM NIHILI FACIT.

1 *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat.* Psal. 14. 5.

1 *Ad nihilum deductus.*] Contemptus, quasi nihilum reputatus à Deo.

§ 6. IGNOMINIA PENIT ET DEDECORE.

Quicunque honorificaverit me glorificabo eum, qui autem contemnunt me erunt 1 *ignobiles.* 1 Reg. 2. 30.

1. *Ignobiles*] Contemptibiles.

§. 7 ABROGAT PECCANTI MAGISTRATUM & potestatem.

Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi, & dices ad eum: 1 *Quid tu hic aut* 2 *quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelso* 3 *memoriale* 4 *diligenter in petra, tabernaculum tibi. Ecce Dominus transportare te facit, sicut asportatur* 7 *gallus gallina eius & 8 quasi amictum sic sublevabit te.* 9 *Corona sic coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam,*

latam, & spatiosam: ibi 10 *morieris, & ibi* 12 *erit* 11 *currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui. Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Isa. 22 15 16.17.18. 19.

Quia tu 13 *scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Osee 4 6.

Vide 1 Reg. 2. 30. ubi prædicitur posteros Heli amovendos à sacerdotis officio quod impletum reperies. 3. Reg. 1 27 in Abiathar.

Prima opera fac: *sin autem, venio tibi, & movebo* 14 *candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.* Apoc. 2. 5.

25 *Quomodo cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: In cælum conscendam. super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum lacus* Isa. 14 12.13.14 15.

26 *Angelos qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit.* Epist. Judæ v. 6.

De Nabuchodonozor privato regno vide Daniel. 4. v. 30. de Baltazare c. 5. v. 30. de Roboam, Jeroboam, plurimisque aliis regibus tum Judæ, tum Israel, vide libros Regum & Paralipomenon. Vere enim de Deo Opt. Max. dictum à Job:

27 *Balteum regum dissolvit, & præcingit* 18 *funerarios eorum.* Job. 11.18.

1. *Quid tu hic.*) Scil. agis aut otiosè sedes.

2. *Quasi quis.*] .i. qui non es aliquis: sed quasi aliquis. i. inanis umbra hominis, & simulacrum potius quam homo.

3. *Memoriale.*] Ad perpetuam tui memoriam.

4. *Diligenter.*) Magnis sumptibus & egregio opere.

5. *Tabernaculum.*] Tumulum,

6. *Asportari.*] In exilium, nec fruêris tuo sepulcro.

7. *Gallus.*] Qui ligatis alis & pedibus vinctis venum asportatur.

8. *Quasi amictum, &c.*) Eadem facilitate qua quis pallium quod non resistit, levat & jactat.

9. *Coronans, &c.*] .i. loco coronæ gloriæ coronabit te doloribus & ignominia, i. iis te replebit ad summum usque verticem.

10. *Morieris.*] Insepultus.

11. *Currus gloriæ.*] .i Glorioſus. i. Ambitiosus fastus quem sibi in glorioso munere & hominum opinione captabat.

12. *Erit ignominia.*] In ignominiam converteretur.

13. *Scientiam.*] Legis: aut scientiam practicam .i. cultum Dei.

14. *Candelabrum.*] i. dignitatem episcopalem quæ te in ecclesia illustrem reddit ut candelabrum lampade accensa, q. d. Amovebo à te dignitatem tuam.

15. *Quomodo.*) Vide V. Superbia, Dæmon.

16. *Angelos.*] Vide V. Dæmon.

17. *Balteum.*) Sub eo intellige cætera ornamenta regum.

18 *Func.*] Conjiciens in carcerem, aut abducens in captivitatem.

§. 8. Peccantis gloria momentanea, & in nihilum vertetur.

Si ascenderit usque ad cælum superbia ejus, & caput ejus nubes tetigerit, Job. 20 6.7.8.9.

Qui si sterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent ubi est.

Velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut 1 *visio nocturna.*

Oculus qui eum viderat, non videbit, neque ultra intuebitur eum locus ejus.

1. *Visio nocturna.*] Somnium.

§. 9. Peccatum hominem servituti addicit.

Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Joan. 8. 34

Cum enim servi essetis peccati, 1 *liberi fuistis justitiæ.* Rom. 6. 20.

Libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint 2 *corruptionis: à quo enim quis superatus est, hujus & servus est.* 2. Pet. 2 19.

3 *Manus fortium* 4 *dominabitur: quæ autem* 5 *remissa est* 6 *tributis serviet.* Prov. 12. 24.

1. *Liberi &c.*] .i. expertes justitiæ, subtraxistis enim vos ab ejus dominio.

2. *Corruptionis.*) Peccati.

3. *Manus fortium.*] Sedulorum, diligentium, quod etiam de virtutum studio accipi potest.

4. *Dominabitur.*] Imperabit aliis: item dominabitur vitiis, diabolo mundoque superior erit.

5. *Remissa.*] In benè operando.

6. *Tri-*

6. *Tributis serviet.*] Tributa vitiorum quotidie dæmoni exactori solvendo.

§. 10. ETIAM VILISSIMÆ.
qualis est subulci.

Abiit & adhæsit uni civium regionis illius : Et misit illum in villam suam , ut pasceret porcos. Luc.15 15.

CAPVT XIII.

Quid efficiat peccatum in bonis fortunæ.

§.1. EORUM IACTURAM : AGENDUM AUTEM hic non modo de bonis privatorum, verum etiam Reipublicæ, quare huc revocanda eruot bella, exilia, mortes plurimorum, destructiones civitatum, depopulationes agrorum, & cætera quibus res familiaris perit.

§. 2. AD BONA PRIVATORUM QUOD ATTInet, videnda quæ superius allata sunt verbo Divitiæ & Dives, & quæ non ita pridem de iis quæ efficit peccatum in corpore §. 1. Persequemur igitur eas bonorum jacturas quæ Rempublicam spectant: cujus quidem generis plurima sunt in Prophetis.

Terra vestra deserta, civitates vestræ succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur 1 filia Sion ut 2 umbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut civitas quæ vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis 3 semen, 4 quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus. Isa. 1 7 8 9.

Ruit Hierusalem , & Iudas concidit : quia lingua eorum & adinventiones eorum contra Dominum , ut provocarent oculos majestatis ejus. Isa 3.8.

5 *Dissipatione dissipabitur terra, & 6 direptione prædabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc.* Isa 24.3.

7 *Confractione confringetur terra , contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra, agitatione agitabitur terra* 8 *sicut ebrius , & auferetur quasi 9 tabernaculum unius noctis : & gravabit eam iniquitas sua, & corruet , & non adjiciet ut rejurgat.* Isa. 24 19.20.

Numquid 10 *servus est Israel, aut* 11 *vernaculus? 12 quare ergo factus est in prædam? super eum rugierunt* 13 *leones , & dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem : civitates ejus exustæ sunt , & non est qui habitet in eis.* 14 *Filii quoque Memphæos & Taphnes* 15 *constupraverunt te* 16 *usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi , quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore , quo ducebat te* 17 *per viam* Iere. 2.14.15.16.17.

18 *Dicite gentibus : Ecce auditum est in Hierusalem* 19 *custodes venire de terra longinqua , & dare super civitates Iuda vocem suam. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro : quia me ad iracundiam provocavit , dicit Dominus Viæ tuæ , & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi : ista* 20 *malitia tua , quia* 21 *amara, quia* 22 *tetigit cor tuum.* Iere 4.16 17.18.

Et cum annunciaveris populo huic omnia verba hæc, & dixerint tibi : quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud ? qua iniquitas nostra? & quod peccatum nostrum , quod peccavimus Domino Deo nostro ? Dices ad eos: quia dereliquerunt me patres vestri ait Dominus , & abierunt post deos alienos , & servierunt eis , & adoraverunt eos : & me dereliquerunt , & legem meam non custodierunt Sed & vos pejus operati estis , quam patres vestri : ecce enim ambulas unusquisque post pravitatem cordis sui mali ut me non audiat. Et ejiciam vos de terra hac , in terram , quam ignoratis vos , & patres vestri : & servietis ibi diis alienis die ac nocte , qui non dabunt vobis requiem. Iere.16.10.11.12.13.

Quid est Israel quod in terra inimicorum es? inveterasti in terra aliena , 23 coinquinatus es cum mortuis : 24 deputatus es cum descendentibus 25 in infernum. Dereliquisti fontem sapientiæ. Nam si in via Dei ambulasses , habitasses utique in pace sempiterna. Baruc.3 10 11.12.13.

Ecce 26 *dies , ecce venit* 27 *egressa est contritio,* 28 *floruit virga , 29 germinavit superbia : 30 iniquitas surrexit in virga impietatis , 31 non ex eis, & non ex populo, 32 neque ex sonitu eorum : & non erit requies in eis.* Ezec.7.10.11.

Et 33 *respondebit arrogantia Israel in facie ejus : & Israel & Ephraim ruent* 34 *in iniquitate sua, ruet etiam Iudas cum eis.* Osee 5 5.

35 *Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio : quoniam cœpit abire post sordes.* Osee 5.11.

Non fuit qui insultaret populo isti , nisi quando recessit

cessit à cultu Domini Dei *sui. Quotiescunque autem præter ipsum* Deum *suum alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.* Iudith. 5 17.18.

Vsque dum non peccarent in conspectu Dei *sui, erant cum illis bona*: Deus enim illorum odit *iniquitatem.* Iudith. 5.21.

Nam & ante hos annos, cum recessissent à via, quam dederat illis Deus, *ut ambularent in ea, exterminati sunt prælio à multis nationibus, & plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam.* Iudith. 5.22.

Nunc ergo mi Domine, *perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum, & ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos* Deus *eorum sibi, & subjugati erunt sub jugo potentiæ tuæ.* Iudith. 5.24.

Constat Deum *nostrum sic peccatis offensum, ut mandaverit per prophetas suos ad populum, quòd tradat eum pro peccatis suis. Et quoniam sciunt se offendisse* Deum *suum filii Israel, tremor suus super ipsos est.* Iudith 11.8 9.

Nec poterit Israel stare ante hostes suos, eosque fugiet: quia pollutus est 36 *anathemate, non ero ultrà vobiscum, donec conteratis eum qui hujus sceleris reus est.* Iosue 7. 12.

Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus *fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio: alioqui nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum ærarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, & repulsus utique fuisset ab audacia.* 2. Macha. 5.17. 18.

Invenerunt sub tunicis interfectorum 37 *de donariis idolorum, quæ apud Iamniam fuerunt, à quibus lex prohibet Iudæos: omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc caussam eos corruisse.* 2. Mach. 12.40.

Væ eis, quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia prævaricati sunt in me: & ego 38 *redemi eos; & ipsi* 39 *locuti sunt contra me mendacia.* Osee 7.13.

Projecit Israel 40 *bonum, inimicus persequetur eum.* Osee 8.3.

Et ego ergo capi percutere te 41 *perditione* 42 *super peccatis tuis. Tu comedes, & non satiraberis. & humiliatio tua* 44 *in medio tui: & tu apprehendes, & non salvabis: & quos salvaveris in gladium dabo. Tu seminabis, & non metes; tu calcabis olivam & non ungeris oleo; & mustum, & non bibes vinum. Et custodisti præcepta* 46 *Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum,* 47 *ut darem te in perditionem, & habitantes in ea in* 48 *sibilum: &* 49 *opprobrium populi mei portabitis.* Mich. 6.13.14.15.16.

Justitia 50 *elevat gentem: miseros autem facit populos peccatum.* Prov. 14.34.

Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias, & injurias, & contumelias, & diversos dolos. Eccli. 10.8.

Vide item verbo Bellum §. 1.

Peccato quidem mala hæc universa tribuenda, satis constare potest ex capite 34. Hieremiæ, quo traditur solutam à Deo obsidionem Nabuchodonosor, Sedechia rege Deum placante observatione legis divinæ, quæ est de dimittendis servis, Exodi 21. ver. 1. Verum postquam Iudæi metu liberi, quos dimiserant, rursus in servitutem redegissent, rediit Nabuchodonosor cum universo exercitu ad instaurandam obsidionem Hierusalem quam & captam incendit, Hieremiæ c. 34. v. ultimo.

1. *Filiæ Sion.*) Hierusalem.

2. *Umbraculum.*) Quod custos vineæ excitat, & dissoluit peracta vindemia, ita ut nullum postea relinquat aut usum aut sui vestigium.

3. *Semen.*) Aliquot superstites.

4. *Quasi Sodoma.*] i. destructi penitus.

5. *Dissipatione &c.*) Hæc duplex geminatio magnam exprimit cladem, universamque terram funditus vastandam.

6. *Direptione prædabitur.* Nihil erit in ea pulchrum & pretiosum quod non diripiat vis potentior.

7. *Confractione* &c.] Hæc Synonymorum copulatio mirè significat quanta immineat calamitas universo.

8. *Sicut ebrius.*) Quemadmodum ebrio rotari videtur domus.

9. *Tabernaculum* &c.] Tentorium quod figitur à nobilibus in itinere constitutis ne sub dio pernoctent, quod sequenti die statim dissolvitur.

10. *Servus.*] Emptitius.

11. *Vernaculus.*] Servus domi natus.

12. *Quare &c.*) q.d. non ideo quia servus est, sed ob peccata sua id ei accidit.

13. *Leones*] Chald. Reges.

14. *Filii Memphees, &c.*] i. Ægyptii, hæ enim præcipuæ Ægypti urbes.

15. *Constupraverunt.*] Hebr. contuderunt, confregerunt.

16 *Usque ad verticem.*] Regem sci. Iosiam qui ab Ægyptiis occisus.

17. *Per viam*] Deserti, quando vitulum aureum adorarit.

18 *Dicite gentibus.*) Dicite, ô nuntii, de gentibus sci. adventantibus contra Hierusalem.

19. *Custodes.*) Hostes, qui ita arctè cingent Hierusalem, ut videantur eam velle custodire.

20. *Malitia.*] Calamitas,

21. *Quia.*) Redundat more Hebræo.

22. *Tetigit.*] Afflixit.

23. *Coinquinatus &c.*) Velut si jam cum mortuis esses & mortuus, perinde sordes.

24. *Deputatus*] Adnumeratus.

25 *In infernum.*] Sepulchrum.

26. *Dies.*] Ultionis sci.

27. *Egressa est contritio.*] Egredietur contra te calamitas quæ te conteret, vel rex qui te conteret.

28. *Floruit virga*] Baculus quo es cædenda, ô Hierusalem. q.d adest seu propè est.

29. *Germinavit superbia.*) i. paratus est rex superbus qui te destruet.

30. *Iniquitas &c.*] Iniquus & impius Nabuchodonosor apparuit & paratus est, quo vos velut virga ob vestram impietatem puniam.

31 *Non ex eo.*) Supp quisquam evadet flagellum hoc.

32. *Neque ex sonitu eorum.*] i. Ex strepitu tubarum, & ex fastu nihil remanebit.

33. *Respondebit &c.*] Non abibit impunitus, sed humiliabitur ejus superbia ipso vidente: respondet enim culpæ, est pœna. Hieron.

34. *In iniquitate.*) Propter iniquitatem.

35. *Calumniam.*) Vide supra cap. 3. §. 1.

36. *Anathematis.*] Re mihi consecrata quam furatus est Achan.

37. *Donarium idolorum.*] Idolis consecratis aut oblatis.

38. *Redemi.*) Liberavi à variis malis.

39. *Locuti sunt mendacia.*] Salutem suam non mihi, sed idolis acceptam referentes.

40. *Bonum.*]. i. Deum suum.

41. *Perditione.*) Variis afflictionibus.

42. *Super.*) Ob peccata tua.

43. *Humiliatio tua*) .i. calamitas tua.

44. *In medio tui*] Ex te procedit: q.d. non est quod harum calamitatum causam rejicias in hostes, tu peccatis tuis earum es causa.

45. *Apprehendes.*] Adversarios sci. qui ducebant filios tuos captivos, nec poteris eos eripere.

46. *Amri, Achab.*) Pessimorum regum Israel. 3. Reg. 16.

47. *Vt darem, &c.*) .i. Atque ita fiet ut te perdam.

48. *Sibilum.*)Popularem irrisionem atque insultationem.

49. *Opprobrium &c.*) Portabitis opprobrium quo digni estis propter scelera & rapinas, quibus populum meum i. pauperes afflixistis. Vel maledicemini à populo meo quem spoliastis.

50. *Elevat.*) Extollit, & celebrem magnamque reddit.

CAPUT. XIV.

Quid efficiat peccatum in filiis & posteris peccantium.

Postremum hoc erit de effectis peccati, quod quidem hoc loco visum est collocare, cum sint filii & nepotes bona quædam extra nos posita, quemadmodum etiam bona fortunæ, de quibus paulò ante.

§. 1. Peccatum itaqué non patitur nasci sobolem.

Da eis Domine: Quid dabis eis? da eis vulvam sine liberis, & ubera arentia. Osee 9 14.

Non erit semen ejus neque progenies in populo suo, nec ulla 1 reliquia in regionibus ejus. Iob 18 19.

2 *Percussus est Ephraim: radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam facient.* Osee 9. 16.

3 *Scribe 4 virum istum 5 sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur, nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, & potestatem habeat ultrà in Iuda.* Iere 22 30.

6 *Ephraim quasi avis arcessivit gloriam eorum à partu & ab utero & à conceptu.* Osee 9. 11.

1. *Reliquiæ.*] Filii, nepotes.

2. *Percussus est &c.*] Sicuti arbor cum percutitur uredine quæ statim arescit & sterilescit: loquitur autem de sterilitate filiorum, non operum. Ita Rusinus.

3. *Scribe.*) Hebr. scribite. Solebant Iudæi in libris genealogiarum scribere seriem familiarum suorum & posterorum, præsertim Regum Iuda & Israel.

4. *Virum istum.*) Ieconiam.

5. *Sterilem.*) Quia licet habuerit 8 liberos 4. Reg. 25. tamen nullus eorum fuit rex.

6. *Ephraim.*) Vide verbo Superbia.

§. 2. NATAM CRUCIAT VARIIS MODIS.

Affligetur 1 *relictus in tabernaculo.* Iob 20 26.

1. *Relictus.*] Filius superstes à morte patris dormitelitis, affligetur & punietur tum à Deo, tum ab hominibus ob bona patris quæ injustè possidet, affligetur item litibus.

§. 3. FAME TORQUET.

Filii ejus atterentur egestate, & 1 manus illius 2 reddent ei dolorem suum. Iob 20. 10.

Attenuetur fame 3 robur ejus. Iob 18. 12.

1. *Manus.*] i. opera.

2. *Reddent &c.*) q. d. punietur ob sua peccata.

3. *Robur.*) Filii in quibus robur suum collocabat.

§. 4. EAM DELET, NEC DIUTURNAM ESSE SINIT.

3 *Ramos ejus arefaciet* 2 *flamma, &* 3 *auferetur* 4 *spiritu oris sui* Iob 15. 30.

Semen impiorum peribit. Ps. 36. 28.

5 *Reliquiæ impiorum interibunt.* Ps. 36. 38.

6 *Congregatio hypocritæ sterilis.* Iob 15. 34.

Consumat 7 brachia illius 8 primogenita mors. Iob 18. 13.

Quod & si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam 9 in hominibus. Osee 9. 12.

10 *Non vocabitur in æternum semen pessimorum. Præparate filios ejus occisioni* 11 *in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt* 12 *faciem orbis* 13 *civitatum. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum: & perdam Babylonis nomen & reliquias, & germen, & progeniem, dicit Dominus.* Isa. 14. 20. 21. 22.

Nepotes impiorum 14 *non multiplicabunt ramos, &* 15 *radices immundæ super cacumen petræ sonant.* Eccli. 40. 15.

Quod etsi genuerint, interficiam 16 *amantissima uteri eorum.* Osee 9. 16.

2. *Flamma.*) Divina punitio, quæ sæpe nomine flammæ & ignis exprimitur.

3. *Auferetur.*) A Deo, sci. impius.

4. *Spiritu oris.*] i. summa facilitate, unicoque flatu.

5. *Reliquiæ.*] Posteri, filii.

6. *Congregatio.*] Posteritas hypocritæ deficiet; per hypocritam autem quivis impius accipitur, quia nemo tam malus qui non malit videri bonus.

7. *Brachia.*) Filios: ita Chald.

8. *Primogenita.*] Quia prima per peccatum invecta.

9. *In hominibus.*] Inter homines.

10. *Non vocabitur &c.*] Non erit nomen ejus diuturnum, non diu stabit.

11. *In iniquitate.*) Propter iniquitatem.

12. *Faciem orbis.*) Hebraismus. i. orbem, sicuti dicimus faciem venti, faciem gladii pro vento & gladio.

13. *Civitatum.*] i. Civitatibus suis. i. filii regum Babylonis non habebunt sub ditione sua totius orbis civitates.

14. *Non multiplicabunt ramos.*] i. non producent multam sobolem, nec erunt instar arboris ramos suos longè latèque diffundentis, significatur progeniem impiorum non fore stabilem.

15. *Radices &c.*] i. Homines immundi & impii sunt veluti radices quæ supra verticem petrosæ terræ ad breve tempus aliquem dant sonitum in ramis suis: q. d. sed non diu in ramis suis subsistunt, quia mox à ventorum vi, cum non sint bene radicatæ simul penitus subvertentur cum tota sua progenie.

16. *Amantissima uteri.*] Dilectissimos filios.

§. 5. AUFERTUR A FILIIS REGNUM PROPTER peccata parentum.

Dedisti 1 *maculam in gloria tua, &* 2 *prophanasti semen tuum:* 3 *inducere iracundiam ad liberos tuos &* 4 *in cæterum stultitiam tuam; ut faceres imperium bipartitum, & ex Ephraim imperare imperium durum.* Eccli. 47. 22. 23.

1. *Maculam.*) Ob libidinem & idololatriam.

2. *Prophanasti.*) Violasti, contaminasti.

3. *Inducere.*) Ita ut induceres iram Dei in filios tuos.

4. *In cæterum stultitiam.*] In reliquo populo: ita ut stultitiam tuam ipsi ferre debeant, dum propter eam & peccata tua gravem Dei ultionem

§. 14. PECCATUM HOMINI ACCERSIT VANA desiderio, quæ tamen non consequitur.

Ecce ego 1 *sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria, & semitas suas non inveniet: Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inveniet, & dicet: vadam, & revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis, quàm nunc*, Osee 2.6.7.

Desiderium peccatorum peribit, Psal.111.10.

1. *Sepiam spinis*] q.d. tot te affligam calamitatibus, ut nullo modo possis ad populos amatores transire. Idem facit Deus peccatori, cùm variis immissis calamitatibus impedit ne fruatur voluptatibus suis, eumque ad se per eas revocat. *Vide Gregor.* 34 *Moral. cap.* 1. *& Homil.* 36 *in Ezech.*

§. 15. PECCANS LICET DESIDERII SUI FIAT compos, non ideo satiatur.

1 *Iustus comedit, & replet animam suam: venter autem impiorum insaturabilis*, Prov. 13.25.

Et fornicata es 2 *in filiis Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata. Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaam* 3 *cum Chaldæa: & nec sic satiata es*, Ezech 16.28 29.

4 *In circuitu impii ambulant*, Psal.11.9.

Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur, Eccle.1.8.

Quod idem intelligendum de cæteris sensibus, imo de intellectu etiam, superioribusque animi vitiis.

Huc referri possunt Osee 3. versu 1. Isa. 28.15. Jerem.16.19. Amos 6 14. Isa 59.4. quæ allata sunt superius, neque enim vivacia, aut mendacia, aut ipsum nihil ad animum explendum sunt accommodata.

In hanc eandem sententiam faciunt plurima allata verbo Avaritia, & verbo Dives, & verbo Voluptas.

1. *Iustus*] Vide V. Avaritia.

2. *In filiis*] Cum filiis.

3. *Cum Chaldæis*] mitatione Chaldæorum.

4. *In circuitu*] Semper quærentes (motus enim circularis est ex se infinitus) & nunquam ad finem & satietatem suorum desideriorum pervenientes.

§. 16. PECCATUM GIGNIT GAUDIUM.

1 *Narratio peccantium odiosa, &* 2 *risus illorum in delitiis peccati*, Eccli.27.14.

Qui lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis, Prov.2.14.

1 *Narratio* &c.] quia gaudent narrare, quibus delectantur, sc. sua peccata.

2. *Risus* &c.] Quia ridet & gaudent voluptatibus, quas peccatum exhibet.

§. 17. AT MOMENTANEUM EST HOC peccantium gaudium.

Hoc scio à principio, ex quo positus est homo super terram. Quod 1 *lætus impiorum brevis sit, & gaudium* 2 *hypocritæ ad instar puncti*, Job 20.4.5.

1 *Lætus*] Gloria, quæ aliis præbet materiam laudis & adulationis.

2. *Hypocritæ*] Per eum intellige quemvis impium.

§. 18. ET IMPUROM, DESINITQUE IN tristitiam.

Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat, Prov.14.13.

Convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum: & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calvitium: & ponam eam quasi luctum unigeniti, & novissima ejus quasi diem amarum, Amos 8.10.

Quiescere faciam de urbibus Iuda, & de plateis Ierusalem, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ; in desolationem enim erit terra, Jer.7.34.

Vide ad idem fusè V. Prosperitas, & Voluptas.

§. 19. IDEO VETATUR GAUDERE.

1 *Noli lætari Israel, noli exultare sicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici*, Osee 9.1.

1. *Noli lætari*] Vide verbo Lætitia.

§. 20. PECCATUM SEQUITUR DOLOR, ET ægritudo animi, quod liquet ex variis eorum querimoniis, quibus lugent, tum suam cæcitatem, tum suam miseriam, tum varios suos errores Afferemus nonnulla, quæ id bellè exprimunt.

Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus

mea

me acquievit cor meum: nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam; Prov. 5. 12. 13.

In quantam tribulationem devenі, & in quas fluctus tristitiæ in qua nunc sum, qui jucundus eram, & 1 dilectus in potestate mea. Nunc verò reminiscor malorum quæ feci, 1. Mach. 6. 11. 12.

Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra, & tanquam nuncius præcurrens, Sapient. 5. 8. 9.

Quò pertinet caput hoc ferè à versu 1. ad 16.

Videndum item verbum Pœnitentia.

Neque huc malè aptabuntur, quæ Job capite tertio, deflens suam miseriam hisce verbis: *Pereat dies in qua natus sum,* &c.

Post perpetratum fratricidium, ita Deus compellat Cainum.

Quare iratus es, & cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris recipies: sin autem malè, statim 2 in foribus 3 peccatum tuum aderit, Gen. 4. 6. 7.

Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Rom. 2. 9.

Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ. Cum Cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam, Isa. 24. 8. 9.

1. *Dilectus in potestate*] scilicet à meis in potestate & imperio meo: erat enim Gentibus aliis odiosus, propter superbiam.

2. *In foribus*] Quasi fores obsidens, ad instar canis alicujus, aut cerberi vindicis peccati.

3. *Peccatum*] id est, peccati pœna. Canis hic est vermis conscientiæ, ira Dei, mentis indignatio, ærumnæ hujus vitæ & futuræ. Ita Lippomanus.

§. 21. Peccatum aliorum consequentium est causa.

Vide cap. seq. § 10.

Caput IX.

Quomodo se habeat peccans in usu voluntatis seu abusu potius.

§. 1. Peccant nonnulli ex malitia.

Qui dixerunt Deo 1 recede à nobis, & 2 scientiam viarum tuarum nolumus, Job 21. 14. 15.

3 *Quis est omnipotens ut serviamus ei? & quid nobis prodest si oraverimus illum?*

Si 4 cæci essetis, non haberetis peccatum, nunc vero dicitis: Quia 5 videmus: 6 Peccatum vestrum manet, Joan 9. 41.

1. *Recede à nobis*] Sine nos vivere ad libitum nostrum.

2. *Scientiam* &c.] Nolumus cognoscere præcepta tua, nolumus à te internis inspirationibus vel luminibus erudiri. Qui hoc dicunt procul dubio peccant ex malitia & ignorantia voluntaria & affectata.

3. *Quis est* &c.] Non tanti nobis est ut propter eo relinquamus nostra desideria.

4. *Cæci essetis*] Qui videre non posseris.

5. *Videmus*] Vos ipsi fatemini vos doctos, adeoque non peccare ex ignorantia.

6. *Peccatum manet*] in peccato ex malitia perseveratis.

§. 2. Peccant scientes et prudentes.

1 *Qui vides multa, nonne custodies? qui 2 apertas habes aures, nonne 3 audies?* Isa. 42. 20.

Servus qui cognovit voluntatem Domini sui, & non præparavit, & non fecit secundum voluntatem ejus, 4 vapulabit multis, Luc. 12. 47.

1. *Qui vides* &c.] Qui habes Prophetas per quos mandata Dei cognoscis, nec potes peccare ex ignorantia.

2. *Apertas aures*] Quas tibi divinæ voces sæpe aperuerunt.

3. *Audies*] Obedies.

4. *Vapulabit multis*] Quia peccat sciens & prudens.

§. 3. Peccator in omnibus vult suæ obsequi voluntati, omnesque recusat leges.

Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat, Job 11. 12.

Dirumpamus 1 vincula 2 eorum: & 3 projiciamus à nobis jugum ipsorum, Ps. 2. 3.

4 *Onager assuetus in solitudine, 5 in desiderio animæ suæ attraxit 6 ventum amoris sui: anhelitus 7 avertet 8 eam: omnes qui quærunt eam 9 non deficient: 10 in mensibus ejus invenient eam,* Jerem. 2. 24.

A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea & dixisti non serviam, Jerem. 2. 20.

1. *Vincula*] Leges quibus veluti ligantur ſubditi.

2. *Eorum*] Domini & Chriſti ejus.

3 *Projiciamus jugum*] Non pateamus.

4. *Onager*] Hieruſalem eſt velut onager animal (inquit velociſſimum ob facilitatem reſpirandi.

5 *In deſiderio*] Pro deſiderio.

6. *Ventum amoris*] Ventum optatum, & tunc nemo venator eum comprehendere poteſt.

7. *Avertet*] Sup. à curſu, i. ad idola & peccata.

8. *Eam*] Hieruſalem.

9. *Non deficient*] 70. non laborabunt, ſcilicet quærendo, q. d. facile eam invenient ſuo tempore Prophetæ qui volunt eam à via ſua mala revocare.

10. *In menſtruis*] In ſordibus & contaminatione idolorum.

§. 4. Peccatores nonnulli obſtinati ſunt in malo.

1 *Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtylo ferreo in ungue adamantino, exaratum ſuper latitudinem cordis eorum, & in cornibus aramm eorum*, Jerem. 17 1.

His aptari poteſt illud ejuſdem Hieremiæ, & quæ ſequuntur ex aliis.

2 *Inſanabilis fractura tua, peſſima plaga tua. Non eſt qui judicet judicium tuum ad alligandum: curationum utilitas non eſt tibi.* c. 30. 12 13.

3 *Dura cervice, & incircumciſis cordibus & auribus, vos ſemper ſpiritui ſancto reſiſtitis, ſicut patres veſtri ita & vos*, Actor. 7 51.

Aſcende in Galaad, & tolle reſinam, virgo filia Ægypti: ſuperflua multiplicas medicamina, 4 *ſanitas non erit tibi.* Jerem. 46. 11.

Scivi quia durus es tu, & 5 nervus ferreus 6 cervix tua, & frons tua aerea, Iſa. 48 4.

1. *Peccatum*] Vide V. Obſtinatio §. 2.

2 *Inſanabile*] Vide V. Inferus.

3 *Dura cervice*] Vide V. Obſtinatio § 6.

4 *Sanitas &c.*] Quia ſcil. pertinaciter adhæres malo.

5 *Nervus ferreus*] Tanquam compedes ferreæ.

6. *Cervix tua*] Quia obſtinatus es nec flecti potes.

§. 5. Aliqui ità adhærunt malo ut nullis aliorum ſuppliciis inde avocentur.

3 *Et cæteri hominum, qui non ſunt occiſi in his plagis,*

2 *neque pœnitentiam egerunt* 3 *de operibus manuum ſuarum, ut non adorarent dæmonia & ſimulacra aurea & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare: & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis ſuis, neque à veneficiis, neque a fornicatione ſua, neque à furtis ſuis*, Apoc 9. 20. 21.

1. *Et cæteri*] i. duæ partes reliquæ impiorum, nam tertia tantum ab his 4. Angelis occiſa eſt.

2. *Neque pœnitentiam egerunt*] q. d. reliquæ duæ partes non ſunt occiſæ, neque tamen aliorum cædibus admoneri voluerunt ut pœnitereut.

3. *De operibus manuum ſuarum*] i. de peccatis, ita enim ſcriptura vocare ſolet peccata, quia propriè opera noſtra ſunt.

§. 6. Ne suis quidem, quin etiam Deum blaſphemant.

Et quartus Angelus 1 *effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt illi* 2 *æſtu afflegere homines & igni: & æſtuaverunt homines æſtu magno, & blaſphemaverunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam ut darent illi gloriam: Et quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper* 3 *ſedem beſtiæ: & factum eſt regnum ejus* 4 *tenebroſum, & 5 commanducaverunt linguas ſuas pra dolore: & blaſphemaverunt Deum cæli, pra doloribus & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis*, Apoc. 16 8 9 10. 11.

6 *Si contuderis ſtultum in pila quaſi ptiſanæ ferente deſuper pilo, non auferetur ab eo ſtultitia ejus*, Prov. 27. 22.

1. *Effudit phialam in ſolem*] i. egit virtute ſua ut ſol multò vehementius caleface ret.

2. *Æſtu & igni*] Tantus erat æſtus ut ignis potius videretur quam æſtus.

3. *Sedem beſtiæ*] Regnum Antichriſti, i. peccuſſit ejus regnum.

4. *Tenebroſum*] Quia omnes qui Antichriſto parebant præ dolore commanducaverunt linguas, unde obſcurata eſt eorum lætitia & proſperitas.

5. *Commanducaverunt*] Mordebunt linguas & quaſi concident quod eſt vehementiſſimæ indignationis & impotentiſſimi doloris.

6 *Si contuderis*] Vide verbo imprudentia.

§. 7.

§. 7. PECCATOR NUMQUAM SIBI CONSTAT, inquietus est etiam in peccatis, dum modò hoc, modò illud peccat.

Homo 1 *sanctus* 2 *in sapientia manet* 3 *sicut sol: nam* 4 *stultus ut* 5 *luna mutatur*, Eccli. 27. 12.

Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus ejus in 6 *conculcationem & lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus.* Is. 57. 20. 21.

Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedibus suos & non quievit, & Domino non placuit; nunc recordabitur iniquitatem eorum, & visitabit peccata eorum, Hier. 14. 10.

Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est. Thren. 1. 8.

Fornicatæ sunt & non cessaverunt, Osee 4. 10.

1. *Sanctus*] Pius, Deum timens.

2. *In sapientia*] In actione virtutis quæ vera est sapientia.

3. *Sicut sol*] Qui constanter semper retinet lumen.

4. *Stultus*] Peccator.

5. *Luna*] Quæ aliquando plena, aliàs semiplena & nunc quam in eodem statu permanet.

6. *conculcationem & lutum*] i. lutum quod ad littus conculcatur.

§. 8. NON QUIESCIT NISI PECCARIT.

Non dormiunt nisi malefecerint: & rapitur somnus ab eis nisi 1 *supplantaverint*, Prov. 4. 16.

1. *Supplantaverint*] Objecerint Hebr. impingere fecerint.

§. 9. MAGNO IMPETU, ARDORE ET vehementia peccat.

1 *Quasi vacca lasciviens declinavit Israel*, Osee 4. 16.

Omnes 2 *adulterantes quasi clibanus succensus à coquente*, Osee 7. 4.

Vide iterum versu 7.

3 *Profundè peccaverunt sicut* 4 *in diebus Gabaa*: Osee 9. 9.

5 *Cursor levis explicans vias suas* Jerem. 2. 23.

Vide etiam versum seq. ejusque explicationem supra §. 3.

1 *Quasi vacca*] Vide supra cap. 4. §. 16.

2. *Adulterantes*] Loquitur de adulterio spirituali per idololatriam, dicitque eos instar clibani igne succensi, i. summa vehementia, celeritate & furore ad eam raptos.

3. *Profundè*] id est vehementer.

4 *In diebus Gabaa*] Cum violata est uxor Levitæ quod factum innumerabilium cædium causa fuit. *Vide libr. Judic. cap.* 20.

5. *Cursor &c.*] Per cursorem hunc intelligit capream, tensuque est ille. Sicuti caprea non consistit uno in loco, sed huc illuque veloce simè discurrit nullam suarum viarum rationem tenens. Sic Israel omni celeritate ad idola fertur nullo timore detentus. Sic peccator ad sua peccata.

§. 10. RUIT TANDEM OB PRÆCEDENTIA peccata in gravissima crimina.

Propter quod 1 *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: ut* 2 *contumelias afficiant corpora sua* 3 *in semetipsis* Rom. 1. 24.

Vide etiam reliquum caput, & verbo Adulterium §. 5. n. 5.

1. *Tradidit*] Permisit illos ruere.

2. *Contumelias*] Dedecore, turpitudine.

3. *In semetipsis*] Inter se ut infra, vel in suam ipsorum ignominiam.

§. 11. ETIAM IN HÆRESIM.

Habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, 1. Timoth. 1. 19.

Omnem palmitem in me non ferentem 1 *fructum*, 2 *tollet eum* Joan. 15. 2.

1. *Fructum*] Bonorum operum, licet fidem habeat, externumque mihi adhæreat nomen meum profiteatur.

2. *Tollet eum*] A me & ab Ecclesia, dum permittet illum in hæreses labi. Tolet.

§. 12. ET IN TANTUM PECCATORUM cumulum quem Deus non potest ferre amplius.

1 *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non convertam eum: eò quòd triturraverint in plaustris ferreis Galaad*, Amos 1. 3.

1. *Super tribus*] Vide verbo Immisericordia.

§. 13. PECCATOR NON MOVETUR ALIENA miseria, imo sævit in miseros.

1 *Novit justus jumentorum suorum animas: viscera autem impiorum* 2 *crudelia*. Prov. 12. 10.

1. *Novit*] id est amat, prospicit iis, cavet ne tu-

menta plus laborent quam patiantur vires.

2. *Crudelia*] Cum nec hominum miseria moveantur, imo in eos sæviant.

CAPVT X.

De iis quæ efficit peccatum in corpore.

§. 1. CRUCIAT ILLUD FAME, SITI &c.

1 *Tigris periit, eo quod* 2 *non haberet prædam, &* 3 *catuli leonis dissipati sunt.* Job. 4 11.

Ego autem hic fame pereo. Luc. 15.17.

4 *Ponite corda vestra supra vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parum. comedistis & non estis satiati: bibistis & non estis inebriati: operuit flus vos & non estis calefacti: & qui* 5 *mercedes congregavit, misit eas* 6 *in sacculum pertusum.* Aggei. 1. 5. 6.

Egestas à Domino in domo impii: habitacula autem justorum 7 *benedicentur.* Prov 3 33.

Ego incedam adversus vos in furore contrario, & corripiam vos 8 *septem plagis propter peccata vestra, ita ut comedatis carnes filiorum vestrorum, & filiarum vestrarum.* Levit. 26. 28. 29.

Cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat. Luc. 15. 16.

1. *Tigris*] Peccator crudelis & immitis.

2. *Non haberet prædam*] i. mortuus est fame.

3. *Catuli leonis*] Filii hominis crudelis instar leonis.

4 *Ponite, &c.*] Diligenter considerate opera vestra.

5. *Mercedes*] Lucra seu ex labore seu ex negotiatione.

6. *In sacculum pertusum*] Ita deciderunt ac perierunt ei illæ pecuniæ ac si eas commisisset marsupio perforato.

7. *Benedicentur*] Replebuntur omni bono

8. *Septem*] i. multis.

§. 2. ADIMIT ET VIRES.

Erit 1 *fortitudo vestra* 2 *ut favilla stupæ &* 3 *opus vestrum quasi* 4 *scintilla; & succedetur* 5 *utrumque simul & non erit qui extinguat.* Isa. 1. 31.

6 *Stupa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis.* Eccli. 21. 10.

7 *Comederunt a cunctis robur eius & ipse nescivit, sed & cani effusi sunt in eo & ipse ignoravit.* Osee. 7. 9.

Ecce dominator Dominus exercituum auferet à Jerusalem & à Juda validum & fortem, & omne robur panis omne robur aquæ, fortem & virum bellatorem, principem super quinquaginta. Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis Isa 3. 1. 2. 3. 4.

1. *Fortitudo vestra*] Hebr. fortis. Vos igitur qui vos fortes putatis & potentes.

2. *Ut favilla*] Quæ igni non resistit.

3. *Opus vestrum*] munitiones, mœnia & alia quæ contra hostem parastis.

4 *Scintilla*] Quia minima vi prædita ad resistendum, sicut scintilla nec vento, nec aquæ potest resistere.

5. *Utrumque*] Tam fortes quam opera eorum.

6. *Stupa collecta*] Quæ quidem nihil infirmius ad resistendum igni, sic nihil infirmius peccatore ad resistendum hosti, licet nonnisi hic sensus litteralis.

7. *Comederunt*] Vide supra cap. 7. § 1. n. 19.

8 *Omne robur panis &c.*] i. panem & aquam, omniaque vitæ necessaria.

§. 3. CRUCIAT ITEM MORBIS.

Quoniam 1 *sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: &* 2 *confirmasti super me* 3 *manum tuam.* Psal. 37. 3. 4.

Non est sanitas in carne mea 4 *à facie iræ tuæ: non est* 5 *pax* 6 *ossibus meis* 7 *à facie peccatorum meorum.*

8 *Remitte mihi, ut refrigerer prius quàm* 9 *abeam, & amplius non ero.* Psal. 38. 14

Ego 10 *dixi Domine miserere mei: sana animam meam quia peccavi* Psal. 40. 5.

Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit Job 33. 19. 20. 21. 22.

Abominabilis efficitur in vita sua panis, & anima illius cibus ante desiderabilis.

12 *Tabescet caro eius, & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.*

Appropinquavit corruptioni anima eius, & vita illius 13 *mortiferis.*

Ecce sanus factus es: iam 14 *noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Joan. 5. 14.

Vide Item Verbo Morbus.

1. *Sagittæ*] i. Dolores morbi gravissimi quos mihi ob adulterium immisisti quasi sagittas.

2. *Confirmasti*] Firmasti, dum assiduè me affligis.

3. *Manum tuam*] Vindicem peccatorum meorum.

4.

4. *A facie iræ tuæ.*) Propter iram & ultionem tuam.

5. *Pax.*] A morbis, miseriis & doloribus.

6. *Ossibus.*] Membris.

7. *A facie peccatorum.*] Propter multitudinem & magnitudinem peccatorum meorum.

8 *Remitte mihi.*) Remissius, leviusque mecum age, remitte mihi flagella & morbos.

9 *Abeam.*) Ex hac vita, quando non ero amplius in hoc mundo inter homines.

10. *Dixi*] Cum graviter ob peccata mea ægrotarem.

11. *Sana animam.*) Sana me.

12. *Tabescet.*] Paulatim consumetur, cum ut antè dictum est cibum capere non valeat.

13. *Mortiferu*) Morbis, vel morti ipsi.

14 *Nolı peccare.*) Clarè indicat ei hunc morbum ab ejus peccatis profectum.

§. 4. Peccatum vitam facit breviorem.

Impii de terra perdentur: & qui iniquè agunt, auferentur ex ea. Prov. 2. 22.

Quasi tempestas transiens non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum. Prov. 10. 25.

Timor Domini apponet dies: & anni impiorum breviabuntur. Pro. 10 27.

3 *Verte impios, & non erunt: 2 domus autem justorum permanebit.* Prov. 12. 7.

Vidi impium superexaltatum, & elevatum sicut cedros libani. Ps 36 35. 36.

Et transivi & ecce non erat, quæsivi eum, & non est inventus locus eius

3 *Ne impie agas multum: & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo* Eccl. 7. 18.

Video quia iniquitas ejus finem dabit ei. Tob. 14 13.

Tanquam fænum velociter arescent: & quemadmodum olera herbarum citò decident. Psal 36. 2.

4 *Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.* Psal. 35. 13.

1. *Verte.*] Vertet, evertet Deus citò impios.

2. *Domus.*] Familia, posteritas.

3. *Nè impiè.*) Vide supra cap. 7. §. 1. numer. 37.

4 *Ibi ceciderunt.*] i. en locum supplicio, ubi jam jamque cadent & morientur peccatores.

§. 5. Justis optandum est ut peccator non diu vivat.

Non fit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant qui non timent faciem Domini. Eccl. 8. 13.

§. 6. Cujus ratio affertur à sapiente his verbis.

1 *Nequissimi nequissima vita, super mortem fatui.* Eccli. 22. 12.

1 *Nequissimi.*) Vide V. Mors.

§. 7. Peccatum mortis causa.

Stipendia peccati mors. Rom. 6. 23. v. 21.

Finis illorum mors.

Si secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Rom. 8. 13.

Clementia præparat vitam: & sectatio malorum mortem. Prov. 11. 19.

In semita justitiæ vita; iter autem devium ducit ad mortem. Prov. 12. 28.

Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. Rom. 5. 12.

§. 8. Peccando homo videtur ardenter optare mortem & perditionem.

Nolite 1 zelare mortem 2 in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum. 3 Quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. Sap. 1. 12. 13.

1. *Zelare.*] Vehementer diligere & cupidè affectare.

2. *In errore.*] Per errorem, sensus est: nè ingenti studio quæratis peccare, nè eodem studio & desiderio videamini mortem ipsam quærere quæ infallibiliter comitetur peccatum.

3. *Quoniam.*) Vide V. Mors c. 1. §. 2.

§. 9. Mors eorum miserrima.

Mortes incircumcisorum morietur in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Ezec. 28. 10.

Mors peccatorum pessima Psal. 33. 22.

Vide etiam Verbo Mors.

1. *Incircumcisorum.*) Infidelium, impiorum i. qualem impii merentur.

CAPUT XI.

Quid efficiat peccatum in bonis externis: ac primum in fama.

§. 1. PECCANTIS MEMORIA omnibus ingrata.

Memoria justi cum laudibus: & nomen impiorum 1 putrescet. Prov. 10.7.

1 *Putrescet*] Fœtebit, ingratum erit, ut res putrida.

§. 2. NE DEUS QUIDEM DIGNATUR eum nominare.

Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Psal. 15.5.

§ ADD. DEUS SINIT EUM IN GRAVIA labi peccata, unde infamiam magnam subeunt post. 2.

Vide Calumnia §. 8. n. 5 & 7 in explicatione.

§. 3. MORTE EXTINGUITUR ejus memoria.

Sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: & nati sunt quasi non nati, & filii ipsorum cum ipsis Eccl. 44.9.

Memoria illius pereat de terra: & non celebretur nomen ejus in plateis. Iob. 18.7

§. 4. QUOD IDEM IAM DIU PRÆSENSERUNT impii apud Salomonem.

1 *Nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, & nemo memoriam habebit operum nostrorum. Vmbra enim transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri: quoniam consignata est & nemo revertitur.* Sap. 2.4. 5.

1. *Nomen*] Vide V. Vita.

§. 5. QUOD QUIDEM MERITO IIS EVENIT quorum vox est apud Ieremiam.

Eradamus 1 eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur amplius. Hier. 11.19.

1 *Eum.*] Iustum scilicet, at frustrà id tentarunt, imò inciderunt potius ipsi in foveam quam fecerunt.

CAPUT XII.

Quid efficiat in honore & gloria.

§. 1. EAM MACULAT.

Dedisti maculam in gloria tua. Eccli. 47 21.

§. 2. EANDEM DESTRUIT.

Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio 1 ignominia. Prov. 3.35.

1. *Ignominia.*] Quia adfert eis ignominiam dum non norunt uti honore sibi dato.

§. 3. PECCANS INDIGNUS EST OMNI honore.

1 *Quis honorificabit exhonorantem animam suam* Eccli. 10.32.

1. *Quis honorificabit.*] q.d. indignissima res est honorare eos qui peccato contaminant & dehonestant animam suam.

§. 4. INDIGNUS EST NOMINE VIRI.

Veni, & non erat vir. Isa. 50.2.

Vidit quia non est 1 vir & 2 aporiatus est Isa 59.16.

1. *Vir.*] Sup. justus & dignus nomine viri.

2. *Aporiatus.*] Is est, qui egebat auxilio, & in summas est angustias conjectus.

§. 5. DEUS EUM NIHILI FACIT.

1 *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat* Psal. 14 5.

1 *Ad nihilum deductus.*] Contemptus, quasi nihilum reputatus à Deo.

§ 6. IGNOMINIA PUNIT ET DEDECORE.

Quicunque honorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles 1 Reg. 2. 30.

1. *Ignobiles*] Contemptibiles.

§. 7 ABROGAT PECCANTI MAGISTRATUM & potestatem.

Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi, & dices ad eum: 1 Quid tu hic aut 2 quasi quis hic? quia excidisti tibi hic sepulchrum, ex caelis in excelso; memoriale 4 diligenter in petra, tabernaculum tibi. Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur 7 gallus gallinaceus & 8 quasi amictum sic sublevabit te. 9 Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam.

latam, & spatiosam: ibi 10 *morieris, & ibi* 12 *erit* 11 *currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui. Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Isa. 22 15 16.17.18. 19.

Quia tu 13 *scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi.* Osee 4 6.

Vide 1 Reg. 2. 30. ubi prædicitur posteros Heli amovendos à sacerdotis officio quod impletum reperies. 3. Reg. 1 27 in Abiathar.

Prima opera fac: sin autem, venio tibi, & movebo 14 *candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.* Apoc. 2. 5.

25 *Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes? qui dicebas in corde tuo: In cœlum conscendam super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum lacus* Isa. 14 12.13.14 15.

26 *Angelos qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit.* Epist. Judæ v. 6.

De Nabuchodonozor privato regno vide Daniel. 4. v. 30. de Baltazare c. 5. v. 30. de Roboam, Jeroboam, plurimisque aliis regibus tum Judæorum tum Israel, vide libros Regum & Paralipomenon. Vere enim de Deo Opt. Max. dictum à Job:

27 *Baltheum regum dissolvit & præcingit* 18 *funes eorum.* Job. 11. 18.

1. *Quid tu hic.*) Scil. agis aut otiosè sedes.

2. *Quasi quis.*] i. qui non es aliquis: sed quasi aliquis. i. inanis umbra hominis, & simulacrum potius quam homo.

3. *Memoriale.*] Ad perpetuam tui memoriam.

4. *Diligenter.*) Magnis sumptibus & egregio opere.

5. *Tabernaculum.*] Tumulum.

6. *Asportari.*] In exilium, nec fruêris tuo sepulcro.

7. *Gallus.*] Qui ligatis alis & pedibus vinctis venum asportatur.

8. *Quasi amictum, &c.*] Eadem facilitate qua quis pallium quod non resistit, levat & jactat.

9. *Coronans, &c.*] i. loco coronæ gloriæ coronabit te doloribus & ignominia, i. iis te replebit ad summum usque verticem.

10. *Morieris.*] Insepultus.

11. *Currus gloriæ.*] i. Glorioſus. i. Ambitioſus fastus quem sibi in glorioso munere & hominum opinione captabat.

12. *Erit ignominia.*] In ignominiam converteretur.

13. *Scientiam*] Legis: aut scientiam practicam i. cultum Dei.

14. *Candelabrum.*] i. dignitatem episcopalem quæ te in ecclesia illustrem reddit ut candelabrum lampade accensa, q. d. Amovebo à te dignitatem tuam.

15. *Quomodo.*) Vide V. Superbia, Dæmon.

16. *Angelos*] Vide V. Dæmon.

17. *Balteum.*) Sub eo intellige cætera ornamenta regum.

18 *Funes.*] Conjiciens in carcerem, aut abducens in captivitatem.

§. 8. Peccantis gloria momentanea, & in nihilum vertetur.

Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, & caput ejus nubes tetigerit. Job. 20 6.7.8.9.

Qui si per quilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent ubi est.

Velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut 1 *visio nocturna.*

Oculus qui eum viderat, non videbit, neque ultrà intuebitur eum locus ejus.

1. *Visio nocturna.*] Somnium.

§. 9. Peccatum hominem servituti addicit.

Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Joan. 8. 34

Cum enim servi essetis peccati, 1 *liberi fuistis justitiæ.* Rom. 6. 20.

Libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint 2 *corruptionis: à quo enim quis superatus est, hujus & servus est.* 2. Pet. 2 19.

3 *Manus fortium* 4 *dominabitur: quæ autem* 5 *remissa est* 6 *tributis serviet.* Prov. 12. 24.

1. *Liberi &c.*] i. expertes justitiæ, subtraxistis enim vos ab ejus dominio.

2. *Corruptionis*) Peccati.

3. *Manus fortium*] Sedulorum, diligentium, quod etiam de virtutum studio accipi potest.

4. *Dominabitur.*] Imperabit aliis: nem dominabitur vitus, diabolo mundoque superior erit.

5. *Remissa.*] In benè operando.

6. *Tri-*

6. Tributis serviet.] Tributa vitiorum quotidie dæmoni exactori solvendo.

§. 10. ETIAM VILISSIMÆ. qualis est subulci.

Abiit & adhæsit uni civium regionis illius : Et misit illum in villam suam , ut pasceret porcos. Luc.15 15.

CAPVT XIII.

Quid efficiat peccatum in bonis fortunæ.

§.1. EORUM TRACTURAM : AGENDUM AUTEM hic non modo de bonis privatorum, verum etiam Reipublicæ, quare huc revocanda erunt bella, exilia, mortes plurimorum, destructiones civitatum, depopulationes agrorum, & cætera quibus res familiaris perit.

§. 2. AD BONA PRIVATORUM QUOD ATTINET, videnda quæ superius allata sunt verbo Divitiæ & Dives, & quæ non ita pridem de iis quæ efficit peccatum in corpore §. 1. Persequemur igitur eas bonorum jacturas quæ Rempublicam spectant: cujus quidem generis plurima sunt in Prophetis.

Terra vestra deserta, civitates vestræ succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur 1 filia Sion ut 2 umbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut civitas quæ vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis 3 semen, 4 quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus. Isa. 1 7 8 9.

Ruit Hierusalem , & Iudas concidit : quia lingua eorum & adinventiones eorum contra Dominum , ut provocarent oculos majestatis ejus. Isa 3.8.

5 *Dissipatione dissipabitur terra, & 6 direptione prædabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc.* Isa 24.3.

7 *Confractione confringetur terra , contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra, agitatione agitabitur terra 8 sicut ebrius , & auferetur quasi 9 tabernaculum unius noctis : & gravabit eam iniquitas sua, & corruet , & non adjiciet ut resurgat.* Isa. 24 19.20.

Numquid 10 servus est Israel, aut 11 vernaculus? 12 quare ergo factus est in prædam? super eum rugierunt 13 leones , & dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem : civitates ejus exustæ sunt , & non est qui habitet in eis. 14 Filii quoque Mempheos & Taphnes 15 confregerunt te 16 usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi , quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore , quo ducebat te 17 per viam Iere. 2.14.15.16.17.

18 *Dicite gentibus : Ecce auditum est in Ierusalem 19 custodes venire de terra longinqua , & dare super civitates Iuda vocem suam. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro : quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus Viæ tuæ , & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi : ista 20 malitia tua , 21 quia amara, quia 22 tetigit cor tuum.* Iere 4.16 17.18.

Et cum annunciaveris populo huic omnia verba hæc, & dixerint tibi : quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quæ iniquitas nostra? & quod peccatum nostrum , quod peccavimus Domino Deo nostro? Dices ad eos: quia dereliquerunt me patres vestri ait Dominus , & abierunt post deos alienos , & servierunt eis , & adoraverunt eos : & me dereliquerunt , & legem meam non custodierunt . Sed & vos pejus operati estis , quam patres vestri : ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali ut me non audiat. Et ejiciam vos de terra hac , in terram , quam ignoratis vos , & patres vestri : & servietis ibi diis alienis die ac nocte , qui non dabunt vobis requiem. Iere.16.10.11.12.13.

Quid est Israel quod in terra inimicorum es? inveteraſti in terra aliena , 23 coinquinatus es cum mortuis : 24 deputatus es cum descendentibus 25 in infernum. Dereliquisti fontem sapientiæ. Nam si in via Dei ambulasses , habitasses utique in pace sempiterna. Baruc.3 10 11.12.13.

Ecce 26 dies , ecce venit 27 egressa est contritio, 28 floruit virga , 29 germinavit superbia : 30 iniquitas surrexit in virga impietatis , 31 non ex eis, & non ex populo, 32 neque ex fonitu eorum : & non erit requies in eis. Ezec.7.10.11.

Et 33 respondebit arrogantia Israel in facie ejus : & Israel & Ephraim ruent 34 in iniquitate sua, ruet etiam Iuda cum eis. Oice 5 5.

35 *Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio : quoniam cœpit abire post sordes.* Oice 5.11.

Non fuit qui infulciret populo isti , nisi quando recessit

essit à cultu Domini Dei *sui. Quotiescunque autem praeter ipsum* Deum *suum alterum coluerunt, dati sunt in praedam, & in gladium, & in opprobrium.* Iudith. 5.17.18.

Vsque dum non peccarent in conspectu Dei *sui, erant cum illo bona*: Deus enim *illorum odit iniquitatem.* Iudith. 5.21.

Nam & ante hos annos, cum recessissent à via, quam dederat illis Deus, *ut ambularent in ea, exterminati sunt praelio à multis nationibus, & plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam.* Iudith. 5.22.

Nunc ergo mi Domine, *perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum, & ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos* Deus *eorum tibi, & subjugati erunt jub jugo potentiae tuae.* Iudith. 5.24.

Constat Deum *nostrum sic peccatis offensum, ut mandaverit per prophetas suos ad populum, quòd tradat eum pro peccatis suis. Et quoniam sciunt se offendisse* Deum *suum filii Israel, tremor suus super ipsos est.* Iudith 11.8 9.

Nec poterat Israel stare ante hostes suos, eosque fugiet: quia pollutus est 36 *anathemate, non ero ultra vobiscum, donec conteratis eum qui hujus sceleris reus est.* Iosue 7.12.

Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat quod propter peccata habitantium civitatem, modicum Deus *fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio: alioqui nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, sicut Heliodorus, qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum erarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, & repulsus utique fuisset ab audacia.* 2. Macha. 5.17.18.

Invenerunt sub tunicis interfectorum 37 *de donariis idolorum, quae apud Iamniam fuerunt, à quibus lex prohibet Iudaeos: omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc caussam eos corruisse.* 2. Mach. 12.40.

Va eis, quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia praevaricati sunt in me: & ego 38 *redemi eos: & ipsi* 39 *locuti sunt contra me mendacia.* Osee 7.13.

Projecit Israel 40 *bonum, inimicus persequetur eum.* Osee 8.3.

Et ego ergo capi percutere te 41 *perditione* 42 *super peccatis tuis. Tu comedes, & non saturaberis. & 43 humiliatio tua* 44 *in medio tui: & 45 apprehendes, & non salvabis: & quos salvaveris in gladium dabo. Tu seminabis, & non metes: tu calcabis olivam & non ungeris oleo; & mustum, & non bibes vinum. Et custodisti praecepta* 46 *Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum,* 47 *ut darem te in perditionem, & habitantes in ea in* 48 *sibilum: &* 49 *opprobrium populi mei portabitis.* Mich. 6.13.14.15.16.

Justitia 50 *elevat gentem: miseros autem facit populos peccatum.* Prov. 14.34.

Regnum à gente in gentem transfertur propter injustitias & injurias, & contumelias, & diversos dolos. Eccli. 10.8.

Vide item verbo Bellum §. 1.

Peccato quidem mala haec universa ttibuenda, satis constare potest ex capite 34. Hieremiae, quo ttaditur solutam à Deo obsidionem Nabuchodonosor, Sedechia rege Deum placante observatione legis divinae, quae est de dimittendis servis, Exodi 21. ver. 1. Verum postquam Iudaei metu liberi, quos dimiserant, rursus in servitutem redegissent, rediit Nabuchodonosor cum universo exercitu ad instaurandam obsidionem Hierusalem quam & captam incendit, Hieremiae c. 34. v. ultimo.

1. *Filia Sion.*) Hierusalem.

2. *Umbraculum.*) Quod custos vineae excitat, & dissoluit peracta vindemia, ita ut nullum postea relinquat aut usum aut sui vestigium.

3. *Semen.*) Aliquot superstites.

4. *Quasi Sodoma.*] i. destructi penitus.

5. *Dissipatione &c.*) Haec duplex geminatio magnam exprimit cladem, universamque terram funditus vastandam.

6. *Direptione praedabitur.* Nihil erit in ea pulchrum & pretiosum quod non diripiat vis potentior.

7. *Confractione* &c.] Haec Synonymorum copulatio mirè significat quanta immineat calamitas universo.

8. *Sicut ebrius.*) Quemadmodum ebrio rotari videtur domus.

9. *Tabernaculum* &c.] Tentorium quod figitur à nobilibus in itinere constituris ne sub dio pernoctent, quod sequenti die statim dissolvitur.

10. *Servus.*] Emptitius.

11. *Vernaculus.*] Servus domi natus.

12. *Quare &c.*) q.d. non ideo quia servus est, sed ob peccata sua id ei accidit.

3. *Scribe.*) Hebr. scribite. Solebant Iudæi in libris genealogiarum scribere seriem familiarum suorum & posterorum, præsertim Regum Iuda & Israel.

4. *Virum istum.*) Ieconiam.

5. *Sterilem.*) Quia licet habuerit 8 liberos 4. Reg. 25. tamen nullus eorum fuit rex.

6. *Ephraim.*) Vide verbo Superbia.

§. 2. NATAM CRUCIAT VARIIS MODIS.

Affligetur 1 relictus in tabernaculo. Iob 20. 26.

1. *Relictus.*] Filius superstes à morte patris domi relictus, affligetur & punietur tum à Deo, tum ab hominibus ob bona patris quæ injustè possidet, affligetur item litibus,

§. 3. FAME TORQUET.

Filii ejus atterentur egestate, & 1 manus illius 2 reddent ei dolorem suum. Iob 20. 10.

Attenuetur fame 3 robur ejus. Iob 18. 12.

1. *Manus.*] i. opera.

2. *Reddent &c.*) q. d punietur ob sua peccata.

3. *Robur.*) Filii in quibus robur suum collocabat.

§. 4. EAM DELET, NEC DIUTURNAM ESSE SINIT.

3 Ramos ejus arefaciet 2 flamma, & 3 auferetur 4 spiritu oris sui Iob 15. 30.

Semen impiorum peribit. Ps. 36. 28.

5 Reliquiæ impiorum interibunt. Ps. 36. 38.

6 Congregatio hypocritæ sterilis. Iob 15. 34.

Consumat 7 brachia illius 8 primogenita mors. Iob 18. 13.

Quod & si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam 9 in hominibus. Osee 9. 12.

10 Non vocabitur in æternum semen pessimorum. Præparate filios ejus occisioni 11 in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt 12 faciem orbis 13 civitatum. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum: & perdam Babylonis nomen & reliquias, & germen, & progeniem, dicit Dominus Is. 14. 20. 21. 22.

Nepotes impiorum 14 non multiplicabunt ramos, & 15 radices immundæ super cacumen petræ sonant. Eccli. 40. 15.

Quod etsi genuerint, interficiam 16 amantissima uteri eorum. Osee 9. 16.

1. *Ramos,*] Posteritatem.

2. *Flamma.*) Divina punitio, quæ sæpe nomine flammæ & ignis exprimitur.

3. *Auferetur.*) A Deo, sci. impius.

4. *Spiritu oris,*] i. summa facilitate, unicoque flatu.

5. *Reliquiæ.*] Posteri, filii.

6. *Congregatio.*] Posteritas hypocritæ deficiet: per hypocritam autem quivis impius accipitur, quia nemo tam malus qui non malit videri bonus.

7. *Brachia.*) Filios: ita Chald.

8. *Primogenita.*] Quia prima per peccatum invecta,

9. *In hominibus.*] Inter homines.

10. *Non vocabitur &c.*] Non erit nomen ejus diuturnum, non diu stabit.

11. *In iniquitate.*) Propter iniquitatem.

12. *Faciem orbis.*) Hebraismus. i. orbem, sicuti dicimus faciem venti, faciem gladii pro vento & gladio.

13. *Civitatum.*] i. Civitatibus suis. i. filii regum Babylonis non habebunt sub ditione sua totius orbis civitates.

14. *Non multiplicabunt ramos.*] i. non producent multam sobolem, nec erunt instar arboris ramos suos longè latèque diffundentis, significatur progenies impiorum non fore stabilem.

15. *Radices &c.*] i. Homines immundi & impii sunt veluti radices quæ supra verticem petrosæ terræ ad breve tempus aliquem dant sonitum in ramis suis: q. d. sed non diu in ramis suis subsistunt, quia mox à ventorum vi, cum non sint bene radicatæ simul penitus subvertentur cum tota sua progenie.

16. *Amantissima uteri.*] Dilectissimos filios.

§. 5. AUFERTUR A FILIIS REGNUM PROPTER peccata parentum.

Dedisti 1 maculam in gloria tua, & 2 prophanasti semen tuum: 3 Inducere iracundiam ad liberos tuos & 4 in cæteru stultitiam tuam: ut faceres imperium bipartitum, & ex Ephraim imperare imperium durum. Eccli. 47. 22. 23.

1. *Maculam.*) Ob libidinem & idololatriam.

2. *Prophanasti.*) Violasti, contaminasti.

3. *Inducere.*) Ita ut induceres iram Dei in filios tuos.

4. *In cæteru stultitiam.*] In reliquo populo: ita ut stultitiam tuam ipsi ferre debeant, dum propter eam & peccata tua gravem Dei ultionem

pati coguntur, in eo quod propter te divisum est regnum, sicque fecisti ut ex Ephraim rex imperaret imperium durum & difficile.

§. 6. Peccantium filii, plurimum pravi, & maledicti.

Mulieres eorum insensatæ sunt, & nequissimi filii eorum. Maledicta creatura eorum. Sap. 3. 12. 13.

Vide etiam verbo Adulter, de Adulterorum filiis.

Atque hactenus quidem de peccato & peccante absolutè consideratis, deinceps de iis ipsis ad alios relatis agendum erit, tum de aliis ad ipsos: ac primum quomodo se habeat peccans erga Deum, deinde quomodo Deus erga ipsum.

Caput XV.

De peccante relato ad Deum, & quomodo se habeat ille erga hunc.

§. 1. Eum deserit.

Verterunt ad me tergum, & non faciem, & in tempore afflictionis suæ dicent: surge, & libera nos. Hier. 2. 27.

Quid vultis mecum judicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus. Hie. 12. 29

§. 2. Ad iram provocat.

Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant, parvuli eorum elidantur, & fœtæ eorum discindantur. Osee 14. 1.

Propter quod irritavit impius Deum Psal. 9. 34.

2 *Exacerbavit Dominum peccator.* Psal. 25.

1. *Exacerbavit*] Ad iram provocavit.

§. 3. In omnibus opponit se Dei voluntati.

Tetendit enim 1 *ad versus Deum manum suam, & contra omnipotentem* 2 *roboratus est.* Job. 15. 25.

1. *Adversus Deum*] Ea agens quæ probè novit Deum nolle.

2. *Roboratus est*) Ex proposito & intentione apud se decernens nolle ei cædere aut obedire, sed quæcunque sibi fuerint libita perficere.

§. 4. Adversus Deum bellum movet.

1 *Cucurrit adversus eum erecto collo, & 2 pingui cervice* 3 *armatus est.* Job. 15. 26.

1. *Cucurrit &c.*] i. Non solum Deo non obedivit, sed incredibili audacia ei apertè adversari non timuit, quasi æqualem se ei faciens: veluti cum homo adversus alium erecto collo in signum elationis currit.

2. *Pingui*) Obdurata.

3. *Armatus est*) Quasi paratus cum eo inire certamen.

§. Add. Et Molestus est.

Numquid parum vobis est molestos esse hominibus quia molesti estis & Deo meo? Isa. 7. 13.

§. 5. Atque ob hæc et similia indignus est qui usurpet nomen Domini.

Audite nomen Domini omnis Juda, qui habitatis in terra Ægypti: Ecce ego juravi 1 *in nomine meo magno, ait Dominus: quia* 2 *nequaquam ultra vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judæi, dicentis: Vivit Dominus Deus in omni terra Ægypti.* Jere. 44. 26.

1. *In nomine*] i. per nomen. i. per meipsum: nomen pro persona per Metonymiam.

2. *Nequaquam &c.*] i. non patiar ut ultra per Deum jurent. sunt enim indigni ore suo, impuro & sacrilego nomen meum usurpare: q. d. occidam eos.

§. 6. Indignus qui ametur à Domino.

Convenite, congregamini 1 *gens non amabilis.* Sophon. 2. 1.

1. *Gens non amabilis*] Dei amore indigna Hieron. gens omnium odio dignissima, quæ nihil habes unde ameris.

§. 7. Ob eam ipsam causam fœtet Deo.

1 *Putruerunt & corrupta sunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ.* Psal. 37. 6.

1. *Putruerunt &c.*] i. vulnera animæ meæ ob vetustatem & neglectum in putredinem & tabem conversa sunt, fœtidaq; facta sunt coram te.

§. 8. Exiccat fluenta misericordiæ.

1 *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Juda?* 2 *misericordia vestra* 3 *quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens.* Osee. 6. 4.

1. *Quid faciam &c.*] q. d. nihil omisi eorum quæ ad salutem tuam spectabant.

2. *Misericordia vestra*] Qua vestri misereri decreveram.

5. *Quasi nubes &c.*]. i. Citò transit quasi peccatis vestris ut sole exsiccata.

§. 9. Pellit a se Deum.

Perversæ cogitationes separant à Deo. Sap. 1. 3.

In malevolam animam non introibit 1 sapientia, nec habitat in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superveniente iniquitate. Sa. 1. 4. 5

Iniquitates vestræ diviserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret. Isa. 59. 2.

1. *Sapientia*] potest etiam intelligi de sapientia divina & increata.

2. *Spiritus*] Vide V. Hypocrisis.

§. 10. Vellet Deo servire, et divitiis, & voluptatibus ac dæmoni &c. at id fieri nequit.

1 *Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat: & pallium breve utrumque operire non potest.* Isa. 28 20.

Nemo potest 2 duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum 3 sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire & 4 mammonæ. Matth. 6. 24.

Accedens autem Elias ad omnem populum, ait: usquequo claudicatis in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum. Et non respondit ei populus verbum 3. Reg. 18. 21.

1. *Coangustatum &c.*] q. d. unus Deus vobis colendus, amandus, non idola, non voluptates &c. Deus enim nullum secum rivalem, nullum adulterum admittit ad tori societatem: lectus amoris Dei angustus est, neq; duos capit, necesse est ut illorum alter ab eo deturbetur: breve etiam est lecti stragulum quod utrumque fovere non potest.

2. *Duobus dominis*] Contraria præcipientibus.

3. *Sustinebit*] Suscipiet amplectetur.

4. *Mammonæ*] Divitiis.

Caput XVI.

De Deo relato ad peccantem, & quomodo se ille erga hunc gerat.

§. 1. Quasi luget peccatorem, qui quondam justus fuit.

Quomodo facta est meretrix civitas 1 fidelis, plena 2 judicii? justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ? Argentum tuum versum est in 4 scoriam, 5 vinum tuum mistum est aqua. Isa. 1. 21. 22.

1. *Fidelis*] Deo tanquam sponso fidem servans.

2. *Judicii*] Æquitatis.

3. *Argentum*] Sapientiæ & gratiæ.

4. *Scoriam*] Peccatorum.

5 *Vinum*] Charitatis, vel fervoris aqua & frigore peccati, hæc in sensu accommodatitio.

§. 2. Cohortatur eum ad bene agendum, & ad ponendum peccata.

Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere perversè, discite benefacere: quærite 1 judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Isa. 1. 16. 17.

Lava à malitia cor tuum Jerusalem, ut salva sis: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ? Jere 4. 14.

1. *Judicium*] Quod justum est.

§. 3. Idipsum facit ostendendo peccatum esse inutile.

1 *Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis.* Hier. 2. 18.

1. *Et nunc*] Vide V. voluptas.

§. Add. Cohortatur ad detestandum peccatum.

Quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, & quia 1 anathema est. Deut. 7. 26.

1. *Anathema*]. i. debet penitus detestui.

§. 4. IMPROPERAT COLLATA in eos beneficia.

Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique. Et si is qui oderat me, super me 1 magna locutus fuisset: abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero homo unanimis, dux meus, & notus meus. Qui simul mecum dulces capiebas 2 cibos, 3 in domo Dei ambulavimus cum consensu, Psal. 54. 13 14.15.

4 *Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, & populus meus non intellexit*, Isa. 1. 2. 3.

Ego plantavi te vineam electam, 5 omne semen 6 verum: quomodo ergo conversa es mihi 7 in pravum vinea 8 aliena, Jerem. 2. 21.

Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt à me, & ambulaverunt post vanitatem, & vani facti sunt? Et non dixerunt: ubi est Dominus, qui adjendere nos fecit de terra Ægypti, qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem & invium, per terram 9 sitis, & 10 imaginem mortis, per terram, in qua non ambulavit 11 vir, neque habitavit homo? Et induxi vos in terram 12 Carmeli, ut comederetis fructum ejus, & optima illius: & ingressi 13 contaminastis terram meam, & hereditatem meam posuistis in 14 abominationem, Jerem. 2. 5. 6. 7.

Vide verbo Beneficium §. 2.

Videre etiam licet totum caput 16. Ezechielis longè pulcherrimum, & ad hanc rem quam accommodatissimum.

1. *Magna*] Superba.

2. *Cibos*] Eucharistiam, inquit S. Augustinus.

3. *In domo Dei &c.*] In rebus divinis conjunctissimè inter nos vivimus. Hæc ad litteram dicuntur de Achitophel Davidis consiliario, & accommodantur ad peccatorem.

4. *Audite*] Vide V. Ingratitudo.

5. *Omne*] Per omnia, seu omnino.

6. *Verum*] Germanum seu perfectum.

7. *In pravum*] In amaritudinem.

8. *Aliena*] Degenerans.

9. *Sitis*] Aridam.

10. *Imaginem mortis*] id est, Horrorem incutientem.

11. *Vir*] id est nullus vir.

12. *Carmeli*] i. fertilem ut Carmelus.

13. *Contaminastis*] Peccatis vestris

14. *Abominationem*] Ob cultum idolorum.

§. 5. QUASI MIRATUR DEUS POSSE hominem peccare.

Ecce 1 locuta es, & fecisti mala & 2 mala potuisti, Jerem. 3. 5.

1. *Locuta*] Jactasti te scelera patraturum.

2. *Potuisti*] Prævaluisti, seu ostendisti te opere posse perficere quod verbis jactaveras: Vel in sensu accommodatitio; *& potuisti*. Mirum sanè te id potuisse, post tot à me recepta beneficia. Mirum est vires tibi fuisse ad tantum benefactorem offendendum. Mirum non dissolutos corporis nervos potius quam me offenderes.

§. 6. QUERITUR DEUS PECCARI IN oculis suis, seque videri.

Et post ostium, & retro postem posuisti 1 memoriale tuum: quia 2 juxta me 3 discooperuisti, & suscepisti adulterum: 4 dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum 5 manu aperta. Isa. 37. 8.

1. *Memoriale*] id est Deorum imagines quarum intuitu memor esses idolorum ita posuisti, ut sive ingrederetis sive egrederetis in oculos incurrerent.

2. *Juxta me*] Me videnti.

3. *Discooperuisti*] sup. pulchritudinem tuam. Increpat eos sub metaphora adulterii, quod idola colerent. Moraliter accommodari potest ad idola peccatorum.

4. *Dilatasti cubile*] ut plures susciperes.

5. *Manu aperta*] Palam, opere ac studio non occulto, omnem abjiciens pudorem.

§. 7. QUERITUR NULLAM GENTEM MUTAre Deos suos excepto peccatore.

Transite ad insulas 1 Cethim, & videte: & in 2 Cedar mittite, & considerate vehementer; & videte si factum est hujusmodi. Si mutavit Gens Deos suos, & certè ipsi non sunt dii: populus verò meus mutavit 3 gloriam suam in idolum, Jerem. 2. 10. 11.

1. *Cethim*] Græciæ, seu maris mediterranei.

2. *Cedar*] Regio est Arabiæ.

3. *Gloriam suam*] Me, qui sum ejus gloria. Mutat autem peccator Deum verum, quando pec-

cat,

ant.& pro Deo accipit, aut voluptatem, aut divitias, aut honorem: juxta illud Apostoli, *Quorum Deus venter est.*

§. Add. Quæritur multitudinem peccantium.

Secundum multitudinem eorum sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo, Osee 4.7.

1 *Vitis frondosa Israel, 3 fructus adæquatus est ei, 4 secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, 5 juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulachris*, Osee 10.1.

1. *Gloriam &c.*] Gloriabantur se in immensum crevisse, efficiam igitur ut quàm pauciſſimi remaneant.

2. *Vitis &c.*] .i. est quasi vitis latè extendens palmites, quibus abundat, i.est plena civitatibus.

4. *Fructus &c.*] i.& in singulis civitatibus magna est hominum multitudo.

4. *Secundum &c.*] Quantò magis hominibus abundat, tantò plura fecit idolis altaria.

5. *Juxta &c.*] id est, Quantò ditior à me fiebat, tantò plura idola fabricabat.

§. 8. Quæritur se frustra vocare peccatorem.

Expandi manus meas totâ die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas, Isa. 65.2.

1 *Vocavi & renuisti, extendi manum meam, & non fuit qui me aspiceret: Despexisti omne consilium meum, &c.* Prov. 1.24.

1. *Vocavi*] Vide V. Obedientia, c.2. § 4.

de mane consurgens & loquens, & non obedistis mihi, Jerem. 35.14.

§. 10. Insultat Deus peccantibus.

Verterunt ad me tergum, & non faciem, & in tempore afflictionis suæ, dicent: surge & libera nos. Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? surgant & liberent te in tempore afflictionis tuæ secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui Juda, Jerem. 2.27.28.

1 *Ubi nunc sunt sapientes tui? annuncient tibi, & judicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Ægyptum*: 2 *stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum populorum ejus*, Isa. 19.12.13.

Vide V. Spes ex Isa. 57.13. & 47.12. &c.

Dicet ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant, Deuter. 32.37.38.

Reliquistis me, & coluistis Deos alienos: ideirco non addam ut ultra vos liberem: ite & invocate Deos, quos elegistis, ipsi vos liberent in tempore angustiæ, Judith 10.13.14.

1. *Ubi nunc sunt &c.*] Vide verbo Prudentia, §. 16.

2. *Stulti facti sunt &c.*] Vide V. Spes.

§. 11. Odit Deus impios.

Similiter autem odio sunt Deo, impius & impietas ejus, Sap. 14.9.

Odisti omnes qui operantur iniquitatem: perdes omnes, qui loquuntur mendacium, Ps. 5.7.

Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus.

Incipiam te 1 evomere ex ore meo, Apoc. 3.16.

1. *Evomere*] quæ enim detestamur evomimus ex ore, ait Cassianus Citatus V. Tepor.

§. 12. Non nos modo. verum eorum etiam dona, & sacrificia, & festa.

Victima impiorum abominabiles Domino; 1 *vota justorum* 2 *placabilia*, Prov. 15.8.

Hostia impiorum abominabiles, quia offeruntur ex scelere, Prov. 21.27.

Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis, Eccle. 34.23.

§. Add. Quæritur se laborare, dum rogando.

Tu reliquisti me, dicit Dominus: retrorsum abiisti; & extendam manum meam super te, & interficiam te: 1 *laboravi* 2 *rogans*, Jerem. 15.6.

1. *Laboravi*] fatigatus sum.

2. *Rogans*] ut relinqueres peccatum.

§. 9. Quæritur sibi non obediri cum homo homini obediat.

Prævaluerunt sermones Jonadab filii Rechab, quos præcepit filiis suis, ut non biberent vinum: & non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui: ego autem locutus sum ad vos,

Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? 3 plenus sum. Holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum, nolui. Cum veneretis ante conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? ne efferatis ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi. Neomeniam, & sabbatum, & festivitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri: calendas vestras, & solemnitates vestras odivit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens, Isa. 1. 11. 12. 13. 14.

Odi & projeci festivitates vestras: & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam: & vota pinguium vestrorum non respiciam. Aufer à me 4 tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam, Amos 5. 21. 22. 23.

1. *Vota*] orationes, desideria.

2. *Placabilia*] Beneplacita & grata.

3. *Plenus sum*] Satur, ac consequenter mihi sunt fastidio.

4. *Tumultum carminum*] Cantica, quibus Deum laudabant, vocat tumultum, sonitumque confusum, quia non ex animi devotione prodibant.

§. 13. Hinc fit, ut iis opem non ferat.

Deus non projiciet 1 simplicem, nec 2 porriget manum malignis, Job 8, 20.

1. *Simplicem*] Justum.

2. *Porriget manum*] Ad adjuvandum.

§. 14. Punit Deus impios pro tatione meritorum.

1 *Viis suis replebitur stultus,* Prov. 14. 14.

Plura hujus generis videnda V. Punitio.

2 *De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis & juxta opera manuum suarum retribuetur ei,* Prov. 12. 14.

1. *Viis suis* &c.] Juxta opera sua recipiet peccator.

2. *De fructu* &c.] .i. quisque juxta ea, quæ sive ore, sive opere præstitit, mercedem accipiet.

§. 15. Quam horrende puniat peccatores.

Ego ero eis quasi leæna, sicut pardus 1 in via Assyriorum. Occurram eis quasi ursa 2 raptis catulis & dirumpam interiora 3 jecoris eorum: & consumam eos ibi quasi leo, bestia agri 4 scindet eos, Osee 13. 7. 8.

1. *In via Assyriorum*] quâ itur in Assyriam per deserta.

2. *Raptis catulis*] Nihil ursâ sævius cum perdidit catulos.

3. *Jecoris*] .i. viscerum. In jecore est sedes concupiscentiæ, & voluptatum, unde illi in tantum peccata inciderunt.

4. *Scindet*] Lacerabit.

§. 16. Queritur Deus impios, aliorum suppliciis non corrigi.

Disperdidi Gentes, & dissipati sunt 1 anguli earum desertas feci vias eorum, dum non est qui transeat: desolatæ sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore: 2 Dixi: 3 attamen 4 timebis me, suscipies disciplinam: 5 & non peribit habitaculum ejus, propter 6 omnia 7 in quibus visitavi eam: verumtamen 8 diluculò surgentes 9 corruperunt omnes cogitationes suas, Sophon. 3. 6. 7.

1. *Anguli*] turres & munitiones, q. d. hæc tibi, ut tu eadem metuens resipisceres, dixi: ut sequitur.

2. *Dixi*] per Prophetas meos.

3. *Attamen*] ornatus gratia ponitur.

4. *Timebis* &c.] id est timeto me.

5. *Et non peribit* &c.] Ut non pereat domus tua, vel templum tuum.

6. *Omnia*] .i. scelera.

7. *In quibus* &c.] .i. ob quæ hactenus te punire solebam; *eam* enim ponitur pro *te*, ut & *habitaculum tuum*, pro *ejus*.

8. *Diluculò*] solicitè, sine mora.

9. *Corruperunt* &c.] tantum abest, ut se emendarint, ut etiam mala concupierint, prava cogitarint, statuendo apud se peccare.

§. 17. Non differet eorum supplicia in longum.

1 *Dominus justus in medio ejus 2 non faciet iniquitatem: 3 mane, mane 4 judicium suum dabit in lucem, & non abscondetur: 5 nescivit autem iniquus confusionem,* Sophon. 3. 5.

9 *Perditio eorum 7 non dormitat,* 2 Petr. 2. 3.

1. *Dominus justus* &c.] cum Deus sit justus, & sit in medio ejus, omniaque videat.

2. *Non*

1. *Non faciet iniquitatem*] Non iniquè aget, si eos puniat.

3. *Mane, mane*] id est valde citò.

4. *Iudicium* &c.) omnibus erit manifestissimum eorum supplicium, atque ita maximum.

5 *Nescivit confusionem*) post tot peccata noluit erubescere.

6. *Perditio*) Æterna damnatio.

7. *Non dormitat*) non tardat venire, in proximo est.

§. 18. Ita Eos puniet, ut nullum sit futurum effugium.

Quid facietis in die 1 visitationis, & calamitatis de longè venientis: ad cujus confugietis auxilium? & 2 ubi derelinquetis gloriam vestram, 3 ne incurvemini sub vinculo, & cum interfectis cadatis? super omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta, Isaiæ 10.3 4.

4 *Formido & fovea, & laqueus super te, qui habitator es terræ. Et erit, qui fugerit à voce formidinis, cadet in foveam: & qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo: quia 5 cataractæ de excelsis apertæ sunt, & concutientur fundamenta 6 terræ*, Isa. 24.17.18.

7 *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*, Prov. 5.22.

Peccantem virum iniquum 8 involvet laqueus: & justus 9 laudabit atque gaudebit Prov. 29 6.

10 *Ne festines recedere à facie ejus, neque permaneas in opere malo: quia omne, quod voluerit faciet: & sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei, quis quam potest: quare ita facis*, Eccle. 8.3.4.

Peccantium pœna 11 perambulat semper injustorum prævaricationem, Sap. 14.31.

Et scias, quia nihil impium fecerim, 13 cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. Job 10.7.

14 *Oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & 15 spes illorum 16 abominatio animæ*, Job 11.20

17 *Manus in manu non erit innocens malus: semen autem justorum salvabitur*, Prov. 11.21.

1. *Visitationis*) Punitionis.

2. *Vos derelinquetis gloriam*) id est, in cujus fide vestram locabitis gloriam.

3. *Ne incurvemini* &c.] Quis tandem efficiet ne erectam ante cervicem incurvetis, subjiciatisque jugo adversariorum.

4. *Formido*) Vide Verbo Mundus, capite 2, §. 3.

5. *Cataractæ* &c.] q.d. in imum & miserum infortunium orbis universus conspirabit, sicut olim sæculo Noe.

6. *Terræ*] Ex cujus abysso ad obruendum mundum, erupserunt aquæ.

7. *Iniquitates* &c.] sensus est: Impius ita coram Deo tenetur devinctus ad æternum supplicium, ut illud evadere nullatenus possit, q.d non est opus, ut postquam peccavit, ei Deus suas manus injiciat, aut id per satellites suos faciat curet. Statim enim ubi quis peccat, sicut ejus peccatum à Deo est animadversum, ita illud ejusdem coram Deo constrictum detinet, nec est ullus effugii locus, nisi divina gratia vinculum peccati rumpatur.

8. *Involvet laqueus*] Quia ipsamet peccata sunt laqueus. *Vide numero præcedente*. Item *laqueus*, i. mala, quæ ei contingant tum hic, tum postea; quæ sic eum involunt, ut se inde eximere nequeat.

9. *Laudabit*] Deum scilicet, videns se hos laqueos evasisse.

10. *Ne festines* &c.] Chaldæus ad Deum refert his verbis: tempore indignationis Dei ne cessa orare ante eum, sed quære misericordiam ab eo.

11. *Perambulat*] scilicet ut puniat. Potest etiam verti verbum Græcum, vindicabit, ulciscetur.

12 *Impium fecerim*] quod tam gravem plagam mereatur.

13. *Cum sit nemo* &c.] q.d. attamen ego in potestate tua sum, ut nemo me inde valeat eximere.

14. *Oculi deficient*] expectando frustra bona aliqua in futuro.

15. *Spes illorum*] Omnia, in quibus ante speraverant.

16. *Abominatio*] Erunt iis abominabilia, cum videbunt in morte, & in inferno se per ea in tanta incidisse mala.

17. *Manus in manu*] Vide verbo Superbia: ubi idem ferè habetur ex Prov. 16. v. 5.

§. 19. Peccatores puniendos, probatur argumento à majori, & ab exemplo.

1 *Si Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari. Et originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiæ*

præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens 2 Petri 2. 4. 5.

1. *Si Deus*] Vide V. Dæmon.

§. 20. IDIPSUM, PROBATUR ARGUMENTO à minori.

Si enim qui per angelos 1 *dictus est sermo*, 2 *factus est firmus, & omnis prævaricatio & inobedientia accepit justam mercedis retributionem. quomodo nos effugiemus, si* 3 *tantam neglexerimus salutem?* 4 *quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est*, Hebr. 2. 2. 3.

Vide aliud testimonium c. seq. §. 4. ex Hebr. c. 10. v. 28. & 29.

1. *Dictus est sermo*] Data est lex, supple Mosaica.

2. *Factus est firmus*] Rata fuit & firmæ obligationis.

3. *Tantam salutem*] Tam apertè & tam novo modo propositam, & qua tot bonorum simus participes.

4. *Quæ cum* &c.] id est, quam salutem cum inchoasset primus prædicare Christus Dominus, ea postea per prædicationem Apostolorum ad nos usque cum firma authoritate fideliter deducta est.

§. 21. QUOMODO PERFECTE INTUEATUR Deus quidquid agat, cogitet, &c.

Vide verbo Deus, cap. de ejus scientia.

CAPUT XVII.

De peccatore relato ad Christum, & quomodo ille erga hunc se habeat.

§. 1. FACIT EUM SERVIRE ET LABORARE.

1 *Non me invocasti Jacob. nec laborasti in me Israel. Non obtulisti mihi arietem holocaustis tuis, & victimis tuis non glorificasti me: non te servire feci in oblationibus, nec laborem tibi præbui in thure. Non emisti mihi argento calamum, & adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis*, Isa. 43. 22. 23. 24.

2 *Laborare fecisti Dominum* 3 *in sermonibus vestris*, Malach. 2. 17.

1. *Non me*] Vide verbo Christus.

2. *Laborare fecisti*] magna molestia affecisti.

3. *In sermonibus vestris*] Propter sermones & blasphemiam in illum prolatam, ut sequitur.

§. 2. EUM CONFIGIT.

1 *Si affliget homo Deum, quia vos configitis me? Et me vos* 2 *configitis* 3 *gens tota*, Mal. 3. 8. 9.

1. *Si affliget &c.*] q. d. numquid æquum est, ut homo Deum vehementi dolore cruciet, sicut vos facitis peccando & defraudando me, id est, ministros meos decimis, & primitiis.

2. *Configitis*] Cruciatis.

3. *Gens tota*] Principes & privati, divites & pauperes.

§. 3. EUM CRUCIFIGIT ET DERIDET.

Rursum 1 *crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, &* 2 *ostentui habentes*, Hebr. 6. 6.

1. *Crucifigentes sibimetipsis* &c.] id est, in ipsis. Sensus est: homines per nova peccata iterum quantum in iis est Christum crucifigere, siquidem ob ipsorum peccata semel mortuus est, quæ cum iterum committunt, dant ei occasionem novæ mortis.

2. *Ostentui*] id est, ludibrio; cum Christi mortem nihili faciunt, non desistentes post tantum beneficium peccare.

§. 4. EUM CONCULCAT, EIUSQUE SANguinem nihili ducit.

1 *Irritam quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione, duobus vel tribus* 2 *testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei* 3 *conculcaverit, &* 4 *sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, &* 5 *spiritui gratiæ contumeliam fecerit* Hebr. 10. 28. 29.

1. *Irritam faciens*] id est, quicunque transgreditur.

2. *Testibus*] supple convictus.

3. *Conculcaverit*] Turpiter contempserit.

4. *Sanguinem pollutum* &c.] id est, sanguinem novi Testamenti, cujus virtute sanctificati sumus, communem & vilem esse, sicut animalium sanguinem existimaverit.

5. *Spiritus gratiæ*] Quem Christus nobis meruit sua morte.

CAPUT XVIII.

De Christo relato ad peccantem, quidque ei præstet.

§. 1. MORITUR NE ÆTERNUM MORIATUR.

Animam meam pono pro omnibus meis, Joan. 10.15.

1 *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso*, 2.Cor.5.21.

1. *Eum, qui*] Vide Verbo Christus.

§. 2. SANGUINE SUO EUM REDIMIT A peccatis.

1 *Nunc autem in Christo Jesu, vos, qui aliquando eratis longè facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua: legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem faciens pacem, & reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*, Ephes 2.13.14.15 16.

Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione 2 paterna traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati, 1.Petr.1. 18.19.

Christus per proprium sanguinem introivit semel 3 in sancta, 4 æterna redemptione inventa, Hebr. 9.12.

1. *Nunc autem*] Vide ibidem.

2. *Paterna traditione*] In qua vos instituerant idololatræ parentes vestri.

3. *In sancta*] In cælum.

4. *Æterna* &c.] Per quem sanguinem non unius anni tantum delictorum veniam fecit ut Pontifex Aaronicus; sed æternam, & quæ sæculorum omnium expiandis peccatis sufficiat.

§. 3. ABOLET EIUS PECCATA GRATIS.

Hæc dicit Dominus: 1 *Gratis venundati estis, & 2 sine argento redimemini*, Isa. 52.3.

Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor, Isa. 43 25.

A Pro nihilo salvos facies illos Psal. 55.6.

B Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, etiojum tulit de medio, affigens illud cruci, Ad Coloss. 2.13.14.

Vide etiam verbo Christus, & verbo Passio.

1. *Gratis*] Quia ultra vos dedidistis peccato.

2. *Sine argento*] Quod quidem solvatis, ego enim solvam omne pretium liberationis vestræ.

3. *Propter me*] non propter te, sed propter meam bonitatem, atque adeo gratis ex parte tua.

4. *Pro nihilo* &c.] In hanc sententiam citat hunc locum Anselmus in secundum caput ad Titum versu 11.

5. *Et vos*] Vide V. Christus, §. 40. & Gratiæ auxilia, cap. 1 §. 5. n. 53.

§. 4. QUERITUR MORTEM SUAM TAM paucis prodesse.

Vide verbo Christus, §. 41.

CAPUT XIX.

De peccatore relato ad seipsum, & qualis quondam fuit ante peccatum.

§ 1. SIMILIS ERAT PULCHRÆ OLIVÆ.

Olivam uberem pulchram, fructiferam, speciosam 1 *vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem* 2 *loquelæ grandis, exarsit ignis in ea, & combusta sunt frutecta ejus*, Hier. 11.6.

1. *Vocavit*] Olim cum ei servites, fecit te similem olivæ hic descriptæ, ob spiritualia dona virtutum, oleum bonorum operum, &c.

2. *Loquelæ grandis*] clamoris militum & hostium, vel ad vocem dæmonis, qui animam tuam ingressus est, exarsit ignis concupiscentiæ aut alterius peccati, qui omnia vastavit.

§. 2. ITEM VINEÆ.

Vide Hieremiæ c. 2. vers. 21. citatum supra cap. 16. § 4.

§. 3. ITEM PULCHERRIMO PAVONI.

Numquid 1 avis discolor hæreditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad devorandum, Hier. 12.9.

1. *Avis discolor*] Per eam intelligit Hiero. pavonem, facitque hunc sensum: quia Judæa plebs tantam à me accepit pulchritudinem, tantis fuit distincta virtutibus, ut nihil esset bonorum, quod non cerneretur in ea, iis tamen abusus est, ideirco, *venite bestiæ*, i. hostes. Quæ facilè est ad animam adaptare.

§. 4. ITEM VARIIS LAPIDIBUS PRETIOSIS.

1 *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, & jaspis, chrysolithus, & onyx, & beryllus, saphirus, & carbunculus, & smaragdus: aurum* 2 *opus decoris tui &* 3 *foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt*, Ezech. 28. 13.

1. *Omnis lapis*] His significantur variatum ornamenta virtutum.

2. *Opus decoris*] id est, pulchritudinis tuæ ornamentum.

3. *Foramina*] scilicet auri, quibus gemmæ inclusæ.

§. 5. ERAT VARIIS ITEM ORNATUS PERfectionibus, & privilegiis.

Tu 1 *signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore. Perfectus in viis tuis à die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te*, Ezech. 28. 12, 15.

Vide ejusdem cap. 16.

1. *Signaculum similitudinis*] signata seu expressa similitudo, scilicet Dei.

§. 6. ERAT INCOLA CÆLI,

In deliciis paradisi fuisti, Ezech. 28. 13.

Iam non estis hospites & advenæ: sed estis cives sanctorum & domestici Dei, Ephes. 2. 19.

§. 7. OPTAT PECCATOR REVERTI AD statum pristinum.

Quis mihi tribuat ut sim juxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me, Job 29. 2 3. 4 5. 6 14.

Quando splendebat 1 *lucerna ejus super caput meum, & ad lumen ejus ambulabam in* 2 *tenebris.*

Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo?

Quando erat omnipotens mecum, & in circuitu meo 3 *pueri mei.*

Quando 4 *lavabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi rivos olei?*

Justitia 5 *indutus eram: & vestivi me, sicut vestimento & diademate,* 6 *judicio meo.*

1. *Lucerna*] Favor.

2. *Tenebris*] Tribulationibus, difficultatibus, & quæ occurrebant.

3. *Pueri*] id est, famuli: vel spirituali sensu, opera bona.

4. *Lavabam*] Lavare poteram præ copia. Significare potest abundantiam donorum cœlestium: ut & quod sequitur de petra seu montibus fundentibus rivos olei.

5. *Indutus eram*] Indutus eram, omnia quæ faciebam, justitia regens.

6. *Judicio meo*] id est, æquitatis judicio omnibus reddens a quum tanquam justus judex, quod maximum reputabam judicis ornamentum super omnes purpuras & diademata regum.

CAPUT XX.

De peccatore relato ad seipsum qualisque est modò dum peccato est inquinatus.

§. 1. EGRESSUS EST A FILIA SION OMnis decor ejus. *Thren.* 1. 6.

Quomodo sedet sola civitas 1 *plena populo: facta est quasi vidua* 2 *Domina Gentium: princeps provinciarum facta est sub* 3 *tributo*, Thren. 1.

Quomodo obscuratum est 4 *aurum, mutatus est* 5 *color optimus, dispersi sunt* 6 *lapides sanctuarii in capite omnium platearum*, Thre. 4 1. 2 5. 7. 8.

Filii Sion inclyti, & amicti auro primo: quomodo 7 *reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli.*

Qui vescebantur 8 *voluptuosè interierunt in viis: qui* 9 *nutriebantur in croceis, amplexati sunt* 10 *stercora.*

Candidiores 11 *Nazarai ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.*

Denigrata est super carbones facies eorum, & 12 non sunt cogniti in plateis: adhæsit cutis eorum ossibus, aruit & facta est quasi lignum.

In quantam tribulationem, &c. 1. Mach. 6. 11. Citatum est supra c. 8 §. 20.

1. *Plena populo*] Anima ante plena virtutum.

2. *Domina*] Justi enim totus mundus est.

3. *Tributo*] Dæmonis, peccati,

4. *Aurum*] charitatis.

5. *Color*

5. *Color.*] Eius caritatis signa externa.

6. *Lapides.*] virtutes omnis generis: per dispersionem intelligi potest earum amissio per peccatum.

7 *Reputati, &c.*] id est, tractati, ut vasa fictilia, quia vilipensi, quia nihil vilius peccatore. Item quia contriti, quia peccator variis afflgitur malis.

8. *Voluptuosè.*) Dei cibo in oratione, multoque magis in sanctissimæ Eucharistiæ perceptione.

9 *Nutriebantur.*] Vestiebantur seu educabantur in habitu croceo & pretioso gratiæ, seu caritatis.

10. *Stercora.*] sœditatem peccatorum,

11. *Nazarei*] Genus hominum erat, qui ad altiora perfectionis opera aspirantes Deo se devovebant, & certa quædam observabant. His autem metaphoris factis, &c. declarat eorum sanctitatem, munditiem, puritatem ac dignitatem etiam externam, quæ gaudebant apud populum, natam ex interna, quam habebant apud Deum: quæ omnia facilè quilibet transferet ad peccatorem.

12. *Non sunt cogniti,*) Quia forma & vultu admodum mutati.

CAPVT XXI.

De peccante relato ad sequens peccatum. *Vide verbo Recidivum.*

Apostata.

§. 1. GRAVIUS PECCATUR POST CONDONATUM peccatum, quàm ante.

Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne I deterius tibi aliquid contingat. Ioan. 5. 14.

2 *Serve nequam, omne debitum dimisi tibi quoniam rogasti me? nonne ergo oportuit & tu misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.* Matt. 18. 32 34. 34.

1. *Deterius.* Quia relapsus in peccatum tanquam quid gravius, merebatur etiam gravius supplicium.

2. *Serve nequam.*] Observat Chrysost. antè hanc ejus crudelitatem in conservum, non fuisse vocatum nequam, nec traditum tortoribus licet graviter peccasset & ei decem millium talentorum debitor esset, at quia condonatis tot culpis peccavit, ideo meretur audire *serve nequam* & tradi tortoribus.

§. 2. CUIUS SIT SIMILIS IS QUI REPETIT peccata condonata.

Sicut canis, qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam. Prov. 26. 11.

Sus lota in volutabro luti. 2. Petri 2. 22.

§. 3. IN EUM QUI EX DEI BENIGNITATE accipit animam iterandi peccata remissa.

An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei Rom. 2. 4. 5.

§. 4. PECCATORUM CERTA EST MENSURA, ad quam cùm est ventum, infallibiliter infert Deus supplicium.

Hæc est I amphora egrediens: Et dixit: 2 hæc est oculus eorum in universa terra. Zach. 5. 6.

Et vos implete mensuram patrum vestrorum Matt. 23. 32.

Prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua semper, pervenit enim ira Dei super illos usque in finem 1. ad Thess. 2. 16.

3 *Generatione quarta revertentur huc, necdum enim completa sunt iniquitates Amorrhæorum usque ad præsens tempus.* Gen 15. 16

1. *Amphora.*] Significat certum numerum peccatorum quam Deus præstituere solet, ad quam cum ventum erit, punit.

2. *Hæc est oculus &c.*) Huc tantum aspiciunt in tota terra sua q. d. ita effrenatè ruunt in peccata ut nihil aliud videantur spectare quàm ut hanc mensuram celerrimè impleant.

3 *Generatione quarta.*] Quarto sæculo scil. post 400 annos, tamdiu enim Deus toleravit iniquitates Chananæorum, donec impletent mensuram suam: tunc enim iis expulsis subrogavit Hebræos,

CAPUT XXII.

De peccante relato ad alios.

§. 1. In eum qui posteris reliquit testimonia & vestigia peccati.

1 *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus aranum eorum* Hier. 17. 1.

1. *Peccatum.*) Vide verbo Obstinatio paragrapho 2.

§. 2. Quibus verbis alios solicitent ad peccandum.

Veni nobiscum, insidiemur 1 *sanguini, abscondamus sendiculas contra insontem* 2 *frustra*, 3 *Deglutiamus eum* 4 *sicut infernus* 5 *viventem, & integrum* 6 *quasi descendentem in lacum Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum.* Prov. 1. 11. 12. 13. 14.

Videndum item Sapientiæ ca. 2 à vers. 6.

1. *Sanguini.*) Vitæ hominum.

2. *Frustrà.*) Præter ejus meritum: aut impunè.

3. *Deglutiamus eum.*] i. Totum eum ficuti est subito per inflictam mortem absorbeamus, hoc est de vita tollamus.

4. *Sicut infernus,*) Mors & sepulcrum.

5. *Viventem.*) Subito & minimo negotio absorbet hominem viventem.

6 *Integrum.*) Rectum.

7. *Quasi &c.*) Quasi qui descendat in lacum mortis & sepulcri.

8. *Sortem &c.*] Committe te nobiscum fortunæ, experiamur communem fortunæ aleam.

§. 3. Varias antithesis inter iustum & impium.

Vide verbo Iustus & Iustitia.

§. 4. Incidet peccator in sa mala quæ aliis parat.

Ipsi 1 *contra sanguinem suum insidiantur, & molliuntur fraudes contra animas suas.* Prov. 1. 18.

2 *Simplicitas iustorum* 7 *diriget eos: &* 4 *supplantatio perversorum* 3 *vastabit illos.* Prov. 11. 3.

Iustus 6 *de angustia liberatus est: & tradetur impius pro eo.* Prov. 11 8.

Convertetur 7 *dolor ejus in caput ejus: & in verticem ipsius* 8 *iniquitas ejus descendet.* Ps. 7. 17.

Foderunt ante faciem meam foveam: & inciderunt in eam. Ps. 56. 7.

Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foveam, quam fecit. Ps. 7. 16.

1. *Contra sanguinem.*) Contra animas suas, contra seipsos.

2. *Simplicitas.*] Vitæ integritas & sinceritas.

3. *Diriget.*) Ita ut in omnibus prospetum habeant successum.

4. *Supplantatio.*) Perversitas qua alios supplantare conantur & decipere.

V. *Vastabit.*] Quia mala aliis parata recident in caput eorum.

6. *De angustia.*) Quam ei parabat iniquus, patet in Saule & Davide. Mardochæo & Aman, Daniele & his qui eum accusaverant.

7. *Dolor.*) Quem aliis capiebat inferre.

8. *Iniquitas.*) Pœna iniquitatis.

§. 5. Hic referre licet quandam denominationem peccanti existimacam, quod plures habeat suæ nequitiæ socios, nec solus peccet.

Omne 1 *caput languidum, & omne* 2 *cor mœrens:* 3 *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Isa. 1, 5.

Ecce ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. Ier. 16. 12.

Omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, Psal. 13. 3.

Nonne vides quid isti faciunt in civitatibus Iuda, & in plateis Ierusalem? filii colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres 4 *conspergunt adipem, ut faciant placentas* 5 *reginæ cæli, & libent dis alienis, & me ad iracundiam provocent.* Ier. 7. 17. 18.

1. *Caput.*) Principes.

2 *Cor.*) Sacerdotes à quibus ut à corde populus, vitales accipit spiritus quibus vitam conservet.

3. *A planta.*) Chaldæus: à populo usque ad principes

4. *Adipem.*) Florem farinæ.

5. *Reginæ cæli.*) Lunæ,

CAPUT XXIII.

De aliis relatis ad peccantem.

§. 1. Non consentiant invitanti ad peccandum.

Fili mi si te 1 *lactaverint peccatores, ne acquiescas eis* Prov. 1. 10.

Fili mi ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum. Pedes enim illorum ad malum currunt & festinant ut effundant sanguinem. Prov. 1. 15. 16. 17.

Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ. aut filius tuus, vel filia, sive uxor quæ est in sinu tuo, aut amicus, quem diligis ut animã tuam, clam dicens. Eamus, & serviamus diis alienis, quos ignoras tu, & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quæ juxta, vel procul sunt, ab initio usque ad finem terræ, nec acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus ut misereatis & occultes eum Deut 13. 6. 7. 8.

1. *Lactaverint.*] Decipere voluerint blandis verbis allicientes.

§. 2. Licet rex esset aut potens quispiam.

2 *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris : quia* 2 *curatio faciet cessare peccata maxima.* Eccle. 10. 4.

1. *Si spiritus &c.*) Si vis aut impetus alicujus dynastæ & potentis te impellat in peccatum, ne deseras officium virtutis.

2. *Curatio.*] Ista cura & solicitudo non peccandi quæ sanam conservat animam, quaque eam curas.

§. 3. Usurpanda iis tum verba Josephi.

Quomodo possum, hoc malum facere & peccare in Deum meum. Gen. 39. 9.

§. 4. Aut Susannæ.

Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quàm peccare in conspectu Domini, Dan. 13. 23.

§. 5. Aut Eleazari senis.

Præmitti se velle in infernum. 2. Mac. 6. 23.

§. 9. Aut Ecclesiastici.

Fili in potius infernus quam ille. c. 28. 25.

§. 7. Non delectentur ratione agendi impiorum.

Quare Verbo Prosperitas : & verbo Consortium.

Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via : fuge ab ea, nec transeas per illa declina & desere eam, Prov. 4. 14. 15.

§. 8. Eorum lugeant potius calamitatem.

1 *Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus, supra fatuum plora, deficit enim sensus. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit. Nequissime enim nequissima vita super mortem fatui. Luctus mortui septem dies, fatui autem & impii omnes dies vitæ illorum.* Eccli. 22. 10. 11. 12. 13.

1. *Supra.*) Vide V. Mors. Verbo Imprudentia.

CAPVT XXIV.

De peccante relato ad creaturas inanimas & rationis expertes.

§. 1 Peccator inficit terram.

Terra 1 *infecta est ab habitatoribus suis : quia transgressi sunt* 2 *leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.* Isa 24. 5. v. 10. 3. 9.

Et induxi vos in terram 4 *carmeli, ut comederetis fructum ejus, & optima illius : & ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem.* Hier. 2. 7.

5 *Polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis.* Hier. 3. 2.

Vide v. 9. eodem capite.

1. *Infecta.*) Quasi sordes contraxit ab hominum improbitate, quas Deus ut detergat inveniet in orbem purgatrices flammas in die judicii Vide infra n. 5.

2. *Leges, jus, fœdus.*) His tribus significatur eadem divina lex, Adamus Sasbout.

3. *Sempiternum.*] Quia ejus est naturæ ut sit æternus esset futurus orbis, ipsum quoque futurum esset æternum.

4. *Carmeli.*) Fertilem instar carmeli.

5. *Polluisti.*) Non quòd verè terra polluatur, sed quod propter hominem pollutum terra puniatur sterilitate quasi polluta.

§. 2. Re-

§. 2. Reddit eam sterilem.

1 *Luxit & 2 defluxit terra, & 3 infirmata est; defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terræ, quia transgressi sunt leges &c.* Isa. 24 4.

4 *Luxit vindemia. 5 infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde.* Isa. 24 7.

1. *Luxit.*] Quasi luxit ob sterilitatem, & amissum pristinum splendorem.

2. *Defluxit*) Concidit & elanguit.

3. *Infirmata altitudo.*] Viribus destituti principes.

4 *Luxit.*] Vino sci. deficiente.

5 *Infirmata.*) Exaruit.

§. 3. Prohibet imbrem celestem.

Tu fornicata es cum amatoribus multis quamobrem prohibita sunt stillæ pluviarum, & serotinus imber non fuit. Hier. 3.18.

Quod si præveritis leges meas, dabo vobis cælum desuper sicut ferrum, & terram æneam. Levit. 26.14.19.

Sit cælum quod supra te est æneum: & terra quam calcas ferrea. Det Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, & de cælo descendat super te cinis, donec conteraris. Deut. 28.23.24.

1. *Serotinus.*] Qui necessarius est ad maturandas segetes.

§. 4. Peccator abutitur tempore sibi concesso.

Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam; 1 oculi autem ejus sunt in vias illius. Iob. 24.23.

1. *Oculi.*) .i. licet sibi polliceantur impunitatem & libere peccent, tamen non evadent quia Deus intuetur omnia eorum opera.

§. 5. Peccator causa est mortis omnium animantium.

Non est 1 veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Propter hoc 2 lugebit terra, & 3 infirmabitur omnis qui habitat in ea, 4 in bestia agri, & in volucre cæli: sed & pisces maris 5 congregabuntur. Osee 4.1.3.

1. *Veritas.*] Fides cum proximo.

2. *Lugebit.*) Vastabitur & sterilis reddetur.

3. *Infirmabitur.*] Deficiet & morietur.

4. *In bestia agri.*) .i. cum bestia agri, cum volucribus, hæc enim omnia deficiunt deficiente homine propter quem sunt.

5. *Congregabuntur.*) Peribunt. Ita Hieronim.

CAPUT XXV.

De creaturis rationis expertibus relatis ad peccantem.

§. 1. Terra non fert impium.

Custodite leges meas atque judicia, & facite ea: ne & vos 1 evomat terra quam ingressuri ejus & habitaturi. Levit. 20 22.

Vide Numero 16.30.33. de Core & sociis.

1. *Evomat.*) Ejiciat è vita per mortem, quasi non possit ferre amplius maledictum hoc pondus.

§. 2. Res inanimæ invite serviunt impiis.

Idcirco 1 convertar, & 2 sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & 3 liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus. Osee 2.9.

4 *Et ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc.* Rom. 8. 21.22.

1. *Convertar.*] Convertam me ad peccatorem qui putabat me sui oblitum.

2. *Sumam &c.*) .i. Auferam ab eo dona quæ ei dedi ut intelligat mea esse.

3 *Liberabo lanam.*] Quasi à tyrannide & dura servitute quam invite serviunt peccatori.

4 *Et ipsa creatura.*] Vide Verbo Gloria cælestis.

§. 3. Ab iis accusabitur peccator in die judicii.

Revelabunt cæli iniquitatem ejus, & terra consurget adversus eum. Iob 20.27.

§. 4. Item a volucribus.

1 *In cogitatione tua regine detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris divitii: quia & aves cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annunciabit 2 sententiam.* Eccle 10.20.

1. *In cogitatione.*] .i. Nè secretissimè quidem.

2. *Sententiam.*) Sermonem tuum.

§. 5. Uti-

§. 5. VTEBUR TUNC DEUS CREATURIS inanimatis ad puniendum impios.

Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt 1 *directè* 2 *emissiones fulgurum, & tanquã* 3 *à bene curvato arcu nubium* 4 *exterminabuntur, & ad* 5 *certum locum insilient. Et à* 6 *petrosa ira, plena mittentur grandines, excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent* 7 *duriter.* Sap. 5 21. 22 23.

Vide plura Verbo punitio, & Verbo Judicium & Verbo Justus cap. 3. §. 15. & 16.

1. *Directè*] Ita ut non aberrent à scopo, qui scopus erunt impii.

2. *Emissiones fulgurum*] Quasi iacula fulgurum quæ à Deo emittentur.

3. *A bene curvato arcu nubium*] Facit nubes unde eiiciuntur fulgura quasi arcum bene curvatum & vehementer inflexum, qui postea remissus maiore vi ferit.

4 *Exterminabuntur*] Eiicientur, scil. emissiones seu iacula fulgurum.

5. *Certum locum*] Contra impios.

6. *Petrosa ira*] Petras iacientem ira divina, confertim iacientur grandines. Atrocem significat tempestatem in qua lapidibus pluet Deus.

7. *Duriter*] Violenter, præcipitanter, faciatque quasi quoddam diluvium.

§. 6. IISDEM USUS EST ETIAM IN hac vita.

Vt cum ferit sol, ne laterent hostes Israel, eosque Josue ad internecionem deleret Josue c. 10. v. 12. Cum super eos pluit grandine, qua mortui sunt plures quam gladio filiorum Israel Josue c. 10. v. 11.

Vide etiam in Exodo Ægypti plagas quibus tum animatorum, tum inanimatorum ope, diræ Ægyptios affixit & lib. Sapientiæ per multa capita.

§. 7. ATQUE HACTENUS QUIDEM DE PECcati natura & effectis, deque eo & de peccante tum absolutè tum relatis ad alios dictum est: sequitur ut agamus de mutatione & conversione peccatoris, qua quidem desinunt esse tum peccatum, tum peccans ut talis. Porro tempora consideranda: Ante eam, in ea, & post eam. Rursus potest peccans quolibet trium horum temporum referri vel ad seipsum vel ad alios, vel ad Deum.

CAPVT XXVI.

De tempore ante conversionem respectu peccantis.

§. 1. ÆGRE ADMODUM CONVERTITUR. *V. Verbo Apostata ex Heb. cap. 6. & 10.*

Sicut quæ concipit, cum approprinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis: 1 *sic facti sumus à facie tua Domine.* Isa. 26. 17 18.

Concipimus, & quasi parturivimus, & peperimus 2 *spiritum* 3 *salutes non fecimus in terra, ideo* 4 *non ceciderunt* 5 *habitatores terræ.*

1. *Sic facti sumus &c.*] i. idem in spirituali puerperio passi sumus abs te iam adveniente & Domine i. dolorem gravissimum. *Vide Iob 10. v. 16. & ibi Gregorium.*

2. *Spiritum*] Bonum, bona opera.

3. *Salutes*] Opera salutaria

4. *Non ceciderunt*] Superati à nobis non fecerunt.

5. *Habitatores terræ*] Qui in terram promissionis irruperunt.

§. 2. IDEO TIMENDUM NE AMISSAM GRAtiam non recuperet.

Ne quis fornicator, aut profanus ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, 2 *quamquam cum lachrymis inquisisset eam.* Heb. 12 16. 17.

Orabat hic ceteros Dominum 3 *à quo non esset misericordiam consequuturus* 2. Mach. 9. 13.

Quærit derisor 5 *sapientiam, & non invenit:* 7 *doctrina prudentium* 8 *facilis.* Prov. 14. 6.

Invocabunt me, & non exaudiam: mane consurgent, & non invenient me: eo quod exosam habuerint 6 *disciplinam, & timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio, & detraxerint universæ correptioni meæ.* 10 *Comedent igitur fructus viæ suæ,* 11. *suisque consiliis saturabuntur.* Prov. 1. 28. 29 30. 31.

1. *Profanus*] Quia spiritualem rem profanavit dum eam vendidit, erat enim juri primogenituræ quod vendidit, annexa Sacerdotalis dignitas. Vendit dæmoni peccatorem spiritualem, Dei nempe gratiam pro vili voluptatula.

2. *Quanquam &c.*] Quasi dicat Apostolus, quare & vos timere debetis ne si profani fueritis sicut Esau & Dei gratiam contempseritis, iterum eam non recuperetis. Vasquez.

3. *A quo non esset &c.*] Quia solo timore humano correptus se ad Deum convertebat.

4. *Derisor*] Sapientiæ, vel qui quondam omnia sacra & divina derisit, peccavitque non ex ignorantia aut infirmitate, sed ex malitia.

5. *Sapientiam.*] Quæ in Dei gratia & amicitia consistit.

6 *Non invenit.*] Quia non nisi ægrè invenit.

7. *Doctrina prudentium.*) Quam ab aliis prudentes accipiunt: illud enim *doctrina* passivè sumendum.

8. *Facilis*) Quia facilè ab aliis docentur.

9 *Disciplinam,*) Eruditionem, sapientiam.

10 *Comedunt &c.*] Percipient id quod vita promeruit.

11. *Stu.*] Consiliis saturabuntur. i Dabunt abundè pœnas ob consilia quæ secuti sunt ipsorum sapientiæ consiliis.

§. 3. IN EUM QUI DIFFERT CONVERSIONEM.

Non tardes converti ad Dominum & ne differas de die in diem: subito enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te. Eccli. 5. 8. 9.

§. 4. IN EUM QUI OB IMPUNITATEM PRÆTERITORUM CRIMINUM, & ipse veniæ, pergit porro peccare.

Ne dixeris, peccavi, & quid mihi accidit? triste? Altissimus enim est 2 patiens redditor. Eccli. 5 4.

Ne adjicias peccatum super peccatum: & ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur. Misericordia enim & ira ab illo cito 3 proximant, & in peccatores 4 respicit ira illius. Eccli. 5. 6 7.

1. *Triste.*] Calamitosum, pœnale.

2. *Patiens redditor.*] Cum patientia punit, expectat diu antequam puniat.

3 *Proximant*) Festinant aut citò veniunt.

4. *Respicit.*) Num quam eos deserens donec perfecerit quod justa est.

§. 5. IN EOS QUI PERSEVERANTES IN PECCATIS, jejunant interim, orant, dant eleemosynam &c. Nec curant converti, omnia sibi salva esse putantes.

Vnus adjicians, & unus destruens; quid prodest illi nisi labor? Vnus orans, & unus maledicens: cujus vocem exaudiet Deus? Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? sic homo qui jejunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet. Eccli. 34. 28. 29. 30. 31.

1. *Vnus.*] Vide V. Opera.

§. 6. COMMEMORATUR INANIS PRÆTEXTUS eorum qui non convertuntur.

Dicit piger: 1 Leo est foris, in medio platearum occidendus sum. Prov. 22 13.

1 *Leo.*] Vide V. Otium.

§ 7. CONHORTATIONES AD CONVERSIONEM. Vtendæ hic passim, maximè ub. de effectu peccati.

1 *Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra 2 salus quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione: sed 4 induimini Dominum Jesum Christum, & 5 carnis curam ne feceritis in concupiscentiis. Rom. 13. 11 12. 13. 14.

6 *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* 2. Cor. 5. 19 20.

Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, 7 perficientes sanctificationem in timore Dei. 2. Cor. 7. 1.

Surge qui dormis & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus Eph 5. 14.

Convertere ad Dominum, & relinque peccata tua: precare ante faciem Domini, & minue 8 offendicula. Revertere ad Dominum, & averte ab injustitia tua. & 9 nimium odio execrationem: & 10 cognosce justitias, & judicia Dei & sta in sorte propositionis 12 & oratione altissimi Dei. Eccli. 17. 21-22. 23. 24.

Hoc igitur dico, & 13 testificor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut & gentes ambulant in vanitate 14 sensus sui: tenebris obscuratum habentes

tes intellectum, alienati 15 *à vita* Dei, *per ignorantiam quæ est in illu, propter* 16 *cæcitatem cordis ipsorum, qui* 17 *desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam* Eph. 4. 17. 18. 19.

1. *Et hoc scientes tempus.*] Illud *hoc* refertur ad præcedentia de caritate, non ad tempus. q. d. hoc facite quod modo dixi præsertim cum sciatis quale sit jam tempus.

2. *Salus.*) Beatitudo, magisque ad Domini præsentiam accedimus.

3 *Cum credidimus.*) Cum initio venimus ad fidem.

4. *Induimini &c.*) Christum per omnem vitam nostram sectemur, sicut indumentum totum tegit corpus.

5. *Carnis curam &c.*] .i. non habeatis curam carnalium vestrorum desideriorum.

6. *Deus erat.*) Vide V. Concionator.

7. *Perficientes sanctificationem.*] Perfectam sanctitatem comparare nitentes.

8 *Offendicula.*] Quæ Deum offendunt, aut quæ occasionem præbent scandali.

9. *Nimis.*) Vehementer odi quicquid Deus execratur.

10. *Cognosce &c.*] .i. inquire & præ oculis semper habe justissima Dei mandata.

11 *In sorte propositionis.*) In ea conditione, quam tibi Deus proposuit & ad quam te vocavit, aut quam tuo tibi proposito delegisti.

12. *Et orationis.*] Quæ eadem sors exigit assiduam orationem Dei sine cujus ope hæc fieri nequeunt.

13. *Testificor*) obtestor per Christum.

14 *Sensus.*] intellectus.

15. *Vita Dei.*] Vita, quæ est secundum Deum.

16. *Cæcitatem.*] Quæ ignorantia in iis procedit è cordis cæcitate. i. affectu indurato, & voluntate obstinata

17. *Desperantes*] cum se videant in profundo vitiorum, vel cum Ambrosio, *desperantes*, nihil sperantes post hanc vitam, quia non credunt animam immortalem.

§ 8. PECCANS NON DESPERET de venia obtinenda.

Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis: sed & si quis peccaverit, advocatum habemus apud patrem Iesum Christum justum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. 1. Ioan. 2. 1. 2

CAPVT XXVII.

De tempore ante conversionem peccantis, respectu aliorum.

§. 1. NON DESPERANDUM DE ejus reditu.

Numquid qui 1 *dormit non adjiciet ut resurgat?* Psal. 40. 9.

2 *Ne lætetur inimica mea super me quia cecidi, & consurgam, cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est.* Mich. 7 8.

1. *Dormit.*] In peccatis: ad litteram loquitur de David ægro in lecto, de quo dicebant hostes ejus: Tanta est morbi gravitas ut ab eo unquam resurgere possit.

2. *Ne lætetur.*] Agit contra Babylonem, & cæteros infideles qui populo Dei insultaverant cum captus esset.

3. *Consurgam, cum sedero*] Sedere maximè in tenebris est lugentium. Pollicetur autem sibi per Christum integræ libertatis restitutionem.

§. 2. DOCENDUS EST ET MONENDUS.

1 *Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Galat. 6. 1.

1. *Fratres.*] Vide verbo Mansuetudo.

§. 3. LABORANDUM IIS QUIBUS INCUMBIT, UT CONVERTATUR.

1 *Multo labore sudatum est, & non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.* Ezec. 24. 12.

Videndum verbo Concionator. Pastor. Zelus.

4. *Multo labore.*] Hujus exemplo docemur laborare in animarum conversione. *Vide explicationem supra cap. 3. §. 20.*

§. 4. ADHIBENDA EIUS MORBIS VARIA medicamina, ne hîc etiam locum habeat illud Prophetæ.

1 *Vulnus & livor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Isa. 1. 6.

1. *Vulnus*] Vide V. Pastor, cap. 2. §. 5.

CAPUT XXVIII.

De tempore ante conversionem peccantis, respectu Dei.

§. 1. INVITATUR AB EO AD REDITUM.

1 *Convertimini sicut in profundum recesseratis filii Israel.* Isa.31.6.

Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, 2 dux virginitatis meæ tu es. Iere.3.4.

Revertere aversatrix Israel, ait Dominus. & non avertam faciem meam à vobis: quia 3 sanctus ego sum, dicit Dominus, & non irascar in perpetuum. Iere.3.12.

Vide eodem capite in eandem sententiam multa.

Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, & non ut convertatur à viis suis & vivat. Ezec.18 23.

Usquequo parvuli diligitis 4 infantiam, & stulti ea, quæ sibi sunt noxia, cupient, & imprudentes odio habent scientiam? Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis 5 spiritum meum, & 6 ostendam vobis verba mea. Prov.1.22.23.

Convertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris; & non erit vobis in ruinam iniquitas. Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, & facite vobis cor novum, & spiritum novum: & quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini & vivite. Ez.c.18 30.31 32.

Confundimini & erubescite super viis vestris domus Israel. Ezec 36.32.

Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos Mat 11.28.

Tollite jugum meum super vos: jugum enim meum suave est, & onus meum leve Matt.11.29 30.

O *ô fugite de 7 terra Aquilonis, dicit Dominus: O Sion fuge, qua habitas apud filiam Babylonis.* Zach.2.6.7.

1. *Convertimini &c.*] i. Vos qui in profundum impietatis recessistis, redite ad Deum eo ardore quo abillo ad alia omnia declinastis, & tantùm sursum erigite cor vestrum, quantùm deorsum deprelliistis.

2 *Dux virginitatis.*] Qui me duxisti per desertum ex Ægypto cum adhuc essem adolescentula & virgo, nec me idololatria pollusissem.

3 *Sanctus.*] Misericors.

4 *infantiam.*] Infantilia desiderio, qualia sunt desiderio peccantium.

5 *Spiritum.*] Gratiæ & veræ sapientiæ.

6 *Ostendam, &c.*] Docebo vos quæ salutis vestræ sunt.

7 *Terra Aquilonis.*] Per eam Tropologicè potest intelligi regio peccati.

§. 2. QUASI MIRATUR NON CONVERTI aut sanari peccatorem, cum non erit desint medicamina.

Numquid 1 resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi? quare igitur non est 2 obducta cicatrix filiæ populi mei? Hier 8 22.

1. *Resina.*] Per eam spiritualiter intelligi possunt sacramenta maximè pœnitentiæ.

2. *Obducta cicatrix.*] Sanata perfectè peccata.

§. 3. POLLICETUR PECCATORI SI CONVERTATUR varia bona tum corporis, tum fortunæ, tum animi. In specie victoriam dæmonum, hostiumque omnium.

Et percutiam cum eis fœdus in die illa, 1 cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & 2 arcum & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter Et 3 sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi 4 in justitia, & judicio, & in misericordia, & in miserationibus. Et sponsabo te mihi in 5 fide: & scies quia ego Dominus. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, 6 exaudiam cælos, & illi 7 exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc 8 exaudient Jezrahel. Et 9 seminabo eam mihi in terra, & miserebor ejus, quæ fuit absque misericordia. Et dicam populo meo: Populus meus es tu: & ipse dicet: Deus meus es tu. Osee 2.18 19. 20.21.22.23 24.

Propter hoc, ecce ego 10 lactabo eam, & ducam eam in 11 solitudinem: & 12 loquar ad cor ejus Osee 2.14.

Sanabo 13 contritiones eorum, diligam eos spontaneè: quia aversus est furor meus ab eis. Ero quasi 14 ros Israel: germinabit sicut lilium, & 15 erumpet radix ejus ut libani. 16 Ibunt 17 rami ejus, & erit 18 quasi oliva 19 gloria ejus, & 20 odor ejus 21 ut libani. 22 Convertentur sedentes in umbra ejus. vivent 23 tritico, & germinabunt 24 quasi vinea: 25 memoriale ejus sicut vinum libani. 26 Ephraim, quid mihi ultra 27 idola? ego

exau-

exaudiam & 28 *dirigam eum ego*, 29 *vt abietem virentem. ex me fructus tuus inventus est. Quis sapiens & intelliget istas? intelligens, & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & justi ambulabunt in eis: prævaricatores verò* 32 *corruent in eis.* Osee. 14 5 6 7 8 9 10.

Ne timeas, quia ego tecum sum: 33. *ne declines, quia ego Deus tuus; confortavi te, & auxiliatus sum tibi, &* 34 *suscepit te dextera justi mei. Ecce confundentur, & erubescent omnes, qui* 35 *pugnant adversum te: erunt quasi non sint, & peribit vir qui contradicunt tibi: Quæres eos, & non invenies viros rebelles tuos; erunt quasi non sint: & veluti* 36 *consumptio, homines bellantes adversum te. Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas, ego* 37 *adjuvi te. Noli timere: 8 vermis Iacob, qui* 39 *mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus; & redemptor tuus sanctus Israel. Ego* 40 *posui te quasi* 41 *plaustrum triturans novum, habens* 42 *rostra serrantia: triturabis* 43 *montes, & comminues: & quasi pulverem pones,* 44 *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo dispergit eos: & tu exultabis in Domino, in sancto Israel lætaberis.* Isa. 41 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.

45 *Calamum quassatum non conteret, & 46 linum fumigans non extinguet; 47 in veritate educet judicium.* Isa. 42 3

Cum bestiis agri &c.] i. Faciam ut sint feræ & bestiæ sint amicæ & fœderatæ, nihilque noceant.

2 *Arcum &c.*] Summam dabo pacem.

3. *Sponsabo*] Sponsam vocat propter ardentiorem amorem.

4. *In justitia &c.*] Has tibi arras in desponsatione dabo, ut sis justa erga Deum & proximos.

5. *Fide*] Tanquam initio justificationis & desponsationis; est enim justificatio quædam sponsatio.

6. *Exaudiam cœlos*] Faciam quod volunt & imbrem mittam.

7. *Exaudient terram &c.*] Facient quod vult terra. i. ut imbrem capiat, & ut tritici, olei & vini sit copia.

8 *Exaudient Iezrahel*] Faciant quod vult populus Dei, replebunt eum bonis.

9. *Seminabo &c.*] Spargam eos per orbem quasi sementem, ut ubique prædicent gloriam meam.

10. *Lactabo*] Suaviter alliciam.

11 *Solitudinem*] Extrà peccata, eorumque occasiones.

12. *Lognar ad eor*] Consolabor.

13. *Contritiones*] Vulnera, peccata.

14 *Res*] Æstum concupiscentiæ refrigerabo, & siccitatem pectoris irrigabo, ut floreant & germinent sicut lilium. i. ut cor eorum sit sursum versus, & sit sicut radix lilii.

15. *Erumpat radix ut libani*]. i. stabiliter ut proceræ arbores libani: seu terram findet & profundè intrabit, ut nulla tempestate quatiatur.

16. *Ibunt*] Crescent.

17. *Rami*] Filii, aut virtutes & opera.

18 *Quasi oliva*] Spectabilis, fœcunda, grata.

19. *Gloria*] Splendor opum, vel spiritualiter, gratiarum.

20. *Odor*] Fama.

21. *Vt libani*] Thuris libani.

22 *Convertentur sedentes &c.*]. i. convertentur ad eum, & sedebunt seu quiescent sub eius protectione.

23. *Tritico*] Sanctissima Eucharistia quæ sub specie panis, & in qua bonorum omnis largissima copia, quæ per triticum significatur.

24 *Quasi vinea*] Latissimè.

25. *Memoriale ejus &c.*]. i. Memoria jam conversi & mentio eius ubicumque inciderit gratissima erit omnibus, ut vinum libani, & suavissimi odoris.

26. *Ephraim*] Dicet sup. i. peccator conversus dicet sibi & aliis.

27. *Idola*] Per quæ etiam accipe quævis peccata.

28. *Dirigam*] Deducam eum per viam rectam ne offendat.

29. *Vt abietem virentem*) Sup. eum efficiam, semper enim viret abies.

30. *Ex me &c.*] Non eris infructuosus ut abies, sed feres fructum copiosum, qui fructus erit ex me, non ex te.

31. *Rectæ viæ*) Præcepta recta ducentia ad felicitatem.

32. *Corruent in eis*) Propter ea non servata, æternum punientur.

3. *Ne declines*) Ad peccata.

34. *Suscepit*) Suscipiet dextra Christi, qui Actonomastice vocatur justus.

35. *Pugnant*) Per hos intelligi possunt dæmones, mundus, caro mali habitus & animi passiones

nes, quorum omnium pollicetur Deus victoriam.

36. *Consumptis*] Consumpti, Chald. veluti nihilum.

37. *Adjuvi*] Adjuvabo.

38. *Vermis*] Abjecte, vilis.

39 *Mortui*] Velut mortui.

40. *Posui te &c.*] Sequentibus promittit non tantum victoriam de hostibus, sed planè eos concidendos & prosternendos.

41. *Plaustrum*] Traham seu tribulam.

42. *Rostra serrantia*] Rotæ silicè dentatæ.

43. *Montes*] Reges, spiritualiter dæmones &c. suprà recensita numero 35. perfectissimè vinces, concides ac prosternes, sicuti in area leves teruntur & comminuuntur stipulæ.

44. *Ventilabis*] Jactabis quasi leviſſimam paleam.

45. *Calamum quassatum*] Qui nulli jam usui esse potest, neque eo niti quis potest: qui significat peccatorem ad omnia inutilem, qui tamen non abjicitur à Deo.

46. *Linum fumigans*] Per quod significatur idem peccator, sicut enim linum à lumine desertum fœtorem facit; ita & Deo fœtet peccator, ea tamen est Dei bonitas ut quamdiu aliquid ignei est in lino, licet illud non tam splendeat quam fumet, linum non extinguat: & quamdiu fumus est qui ab igne semimortuo provenit, i quamdiu in peccatore superest halitus, adstat Dei benignitas quæ flatu fovebit & excitabit deficientem ignem, potius quàm extinguet. *Vide hic pulchrè & fusè P. Sanchez.*

47. *In veritate &c.*] i. Verè indicabit.

§. 4. Prædicitur conversio peccatorum.

Videndum verbo Ecclesia

Effundam super vos 1 aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis 2 cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri: & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis, & operemini, Ezech. 36. 25. 26. 27.

Dedi te 3 in fœdus populi, 4 in lucem Gentium: ut aperires oculos 5 cæcorum, & educeres de 6 conclusione vinctum, de domo carceris jacentes in tenebris, Isa. 42. 6. 7.

Ducam cæcos in 7 viam quam nesciunt: & in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam. 8 ponam tenebras coram eis in lucem, & 9 prava in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos, Isa. 42. 16.

Ecce ego facio nova, & 10 nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in 11 deserto 12 viam, & in invio 13 flumina. Glorificabit me 14 bestia agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem 15 potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit, Isa. 43. 19. 20. 21.

1. *Aquam*] Gratiæ, vel baptismi.

2. *Cor carneum*] Mentem docilem, obedientem.

3. *In fœdus populi*] Ut fœdus impleres quod pepigi.

4 *In lucem*] Ut lucem gratiæ & veritatis afferres.

5 *Cæcorum &c.*] Quæ omnia spiritualiter intellige de cæcitate spirituali peccatorum, & de carcere similiter.

6. *Conclusione*] Custodia, carcere.

7. *Viam*] Scil. virtutes & gratiæ.

8. *Ponam tenebras &c.*] i. Fugatis tenebris vitiorum, inferam lucem gratiæ.

9 *Prava*] Pravas & obliquas vias peccatorum.

10 *Nunc*] id est citò, jam, jam.

11. *Deserto*] In mundo.

12. *Viam*] Virtutis & salutis.

13. *Flumina*] Copiam gratiarum.

14. *Bestia agri*] Peccator quiescente instar feræ.

15. *Potum*] Spiritualem.

§. 5. Prædicitur id fore magno cum gaudio universi.

In lætitia 1 egrediemini, & in pace 2 deducemini: 3 montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu. Pro salunca ascendet abies, & pro urtica crescet myrtus; & erit Dominus 4 nominatus 5 in signum æternum, quod non auferetur, Isa. 55. 12. 13.

1. *Egrediemini*] E statu peccati & diaboli captivitate.

2. *Deducemini*] In viam salutis.

3. *Montes &c.*] Metaphoricè significat ingentem lætitiam bonorum, eorumque gratulationem, item ingentem lætitiam eorum, qui dæmone Deum amplectentur.

4. Na-

4. *Nominatus*] Celebris.
5. *In signum*] Monumentum.

CAPVT XXIX.

De ipsa conversione & reditu peccantis ad Deum.

§. 1. EXPRIMITVR PROPOSITVM redeundi ad Deum.

vadam, & revertar ad 1 virum meum priorem: quia bonè mihi erat tunc magis quam nunc, Osee 2. 7.

In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo? Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: pater, 2 peccavi in cælum & coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis, Lucæ 15. 17. 18 19.

1. *Virum*) Ad Deum, qui ob matrimonium spirituale vocatur vir.

2. *Peccavi*) Vide verbo Contritio.

§. 2. VOX AGNOSCENTIS PECCATUM SUUM.

Domine Deus noster, possederunt nos 3 Domini absque te, 2 tantum in te recordemur nominis tui, Isa. 26.13.

Peccavi valde in hoc facto: sed precor Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stultè egimus, 2 Reg. 24.10.

Deus meus confundor, & erubesco levare faciem meam ad te: quoniam iniquitates nostræ multiplicatæ sunt super caput nostrum, & delicta nostra creverunt usque ad cælum, 1 Esdræ 9.6.

Peccavi, & vere deliqui, & ut eram dignus, non recepi, Job 33 27.

3. *Domini*) Dæmon, mundus, caro.

2. *Tantum &c.*) Fac ut de te uno semper cogitemus.

§. 3. PETENTIS REMISSIONEM peccatorum.

Tollite vobiscum 1 verba, & convertimini ad Dominum, & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, 2 accipe bonum: & reddamus 3 vitulos labiorum nostrorum, Osee 14. 3.

Vide hujus generis plura in nostro Thesauro orationum jaculatoriarum.

1. *Verba*) Confessionis peccatorum.

2. *Accipe bonum*), i. nos bonos accipe, q. d. redde nos bonos, & recipe tibi debitos.

3. *Vitulos labiorum*) Laudes seu orationem quæ sunt vituli seu sacrificia labiorum.

§. 4. QUIBUS REBUS COMPARETUR REMISSIO peccati, & ablatio maculæ illius.

Delevi 1 ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te, Isa. 44.22.

Revertetur & miserebitur nostri: 2 deponet iniquitates nostras, & projicies 3 in profundum maris omnia peccata nostra, Mich. 7. 19.

4 Projecisti post tergum tuum omnia peccata mea, Isa. 38.17.

In illa die erit 5 fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ Zach 13.1.

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum 5 tecta sunt peccata. Ps 31.1.

Asperges me 6 hyssopo & mundabor: 7 lavabis me, & 8 super nivem dealbabor. Ps. 50 9.

1. *Ut nubem, nebulam*] Ea facilitate qua à vento nubes aut nebulæ dissipantur atque evanescunt, ita ut nihil eorum amplius appareat.

2. *Deponet*) Subjugabit, dominatum auferet, ut amplius nos non premant.

3. *In profundum maris*) Ubi nunquam videri aut cognosci, aut læsere nos queant. Omnia quæ Judæi detestabantur, projiciebant in mare mortuum. Significatur perfecta oblivio & deletio peccatorum. Ribera.

4. *Projecisti post tergum*) i. perinde habuisti post pœnitentiam & lachrymas quasi admissa non essent: ea amplius non consideraſti, sicuti quæ post tergum projicimus. Significat perfectè deleta, si enim fuissent peccata, non potuisset divinus oculus ea non considerare.

5. *Fons patens*) Christus, qui ita vocatur propter spiritum quem dedit, propter baptismum & cætera sacramenta quibus homines abluit.

6. *Tecta*) Oculis Dei tecta & abscondita, cui nihil tegi potest quod usquam extat: quare *tecta* idem valet quod abolita.

6. *Hyssopo*] Velut hyssopo, ut quemadmodum sacerdotes in expiationem immundorum, hyssopi aspersionem corpori adhibent, ita tu spiritum mundes idq; aquis spiritus tui ac sanguine

me filii tui, quæ hyssopi externa aspersio significat.

7. *Lavabis me*] Id si feceris non tantum tegetur peccatum, sed vetè abluetur & delebitur.

8. *Super nivem dealbabor*] Nec solum delebitur & auferetur nigredo peccati, sed addetur albedo gratiæ tanta, ut nivis candorem superet.

§. 5. Quantum in conversione ad Deum sit hominis resipiscentis gaudium.

Huc referri potest quod Isaias in hæc verba.

Spiritus Domini super me, ut 1 *consolarer omnes lugentes: ut* 2 *ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere,* 3 *oleum gaudii pro luctu,* 4 *pallium laudis pro spiritu mœroris*, c. 61. 1. 3.

1. *Consolarer*] Hanc expetitur consolationem qui ante luxit sua peccata, cum transit ad statum gratiæ.

2. *Ponerem* &c.] Sup. coronam ut sequitur. Per has autem tres antitheses significatur commutatio mœroris.

3. *Oleum*] Unguentum quo se in deliciis perfunderent.

4. *Pallium laudis*] Vestem quæ exultantis animi erit insigne.

§. 6. Quæ consequatur bona, ex conversione.

Vide V. Contritio. Gratia, Pœnitentia.

Dixit pater ad servos suos: 1 *Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedes ejus*, Luc. 15. 22. 23. 24.

1. *Citò proferte*] Vide V. Contritio.

§. 7. Cooperari quisque debet conversioni peccantis ad Deum, & quo id fructu faciat.

Vide V. Concionator ex Iacobi 5. 19. 20. *Et V. Correctio ex Matth.* 18. 15.

* * *

Caput XXX.

De tempore post conversionem collato cum ipso peccante.

§. 1. Cohortatio ut serviat Deo, quemadmodum olim servivit peccato.

1 *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ*, Rom. 6. 19.

1. *Humanum*] Vide verbo Pœnitentia.

§. 2. Imo et maiore animi contentione.

Sicut enim fuit 1 *sensus vester, ut evaretis à Deo; decies tantum iterum convertentes* 2 *requiretis eum*, Baruch. 4. 28.

1. *Sensus*] Animus, cogitatio.

2. *Requiretis*] Requirite.

§. 3. Consideret peccator conversus pristinam miseriam, nec se iterum in eandem conjiciat.

Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici 1 *sensu* 2 *in operibus malis: nunc autem reconciliavit* 3 *in corpore carnis ejus per mortem. 4 exhibere vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso*, Coloss. 1. 21. 22.

Et vos cum mortui essetis 5 *in delictis, & præputio carnis vestræ, 6 convivificavit cum illo, 7 donans vobis omnia delicta*, Coloss. 2. 13.

1. *Sensu* Mente.

2. *In operibus*] Propter opera.

3. *In corpore carnis ejus*] In corpore suo mortali, ita ad Hebr. 5. In diebus carnis suæ, i. mortalitatis.

4. *Exhibere*] Ut exhiberet.

5. *In delictis* &c.] Propter delicta & vitam carnalem quam in gentilitate vixistis.

6. *Convivificavit*] i. Vivificavit seu ad vitam revocavit per baptismum, sicut illum à morte corporali suscitavit gratia sua.

7. *Donans*] Remittens.

§. 4. IDEM INCULCATUR, ET PRÆTEREA ut perpendat cujus ope tantam evasit miseriam.

Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed 1 secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per 2 lavacrum regenerationis & renovationis 3 Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde 4 per Iesum Christum Salvatorem nostrum: ut justificati gratia ipsius, 5 hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Ad Tit. 3.3.4.5.6.7.

Erratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum. 1. Petr. 2.25.

1. *Secundum misericordiam*] i. propter, vel ex misericordia.

2. *Lavacrum* &c.] Per baptismum quo renascimur ex filiis iræ filii Dei, & renovamur exuto veteri homine in gratia Dei.

3. *Spiritus sancti*] Sup. opera, quia illa tum regeneratio, tum renovatio per Spiritum sanctum intus operantem est perfecta.

4. *Per Iesum* &c.] Tanquam causam meritoriam.

5. *Hæredes simus* &c.] i. securi expectemus hæreditatem vitæ æternæ. Titelm.

§. 5. NE SE ITERUM PECCATIS inquinet.

Quasi filii obedientiæ 1 non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis: sed 2 secundum eum, qui vocavit vos sanctum; & ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, 1. Pet. 1, 14. 15.16.

3 Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desist à peccatis: ut jam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat tempore. 4 Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium 5 consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus. 1. Petr. 4 1.2.3.

1. *Non configurati*] Similes facti, id est non insequentes priora carnis desideria quibus in infidelitate serviebatis.

2. *Secundum eum* &c.] Quemadmodum is qui vos vocavit Deus, sanctus est.

3. *Christo igitur*] Vide V. Passio §. 12.

4. *Sufficit* &c.] q. d. Sat peccatorum commisistis olim ut repeti non debeant.

5. *Consummandam*] Complendam.

§. 6. NE SIT SECURUS ETIAM obrentâ venâ.

1 De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum, Eccli. 5.5.

1. *De propitiato*] Vide verbo Timor.

§. 7 ITA ET PERFECTE RELINQUENDA PECcata, ut ne recordetur quidem eorum nomina, nec ea proferat.

Et auferam 1 nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum, Osee 2.17.

2 Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos; aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio. Eph. 5.3.4.5.

1. *Nomina Baalim*] Deorum quos antè coluit auferam de ore ejus, itaque longè aberit à colendis idolis ut ea ne nominet quidem. Nostri Baal sunt voluptates, honores &c. & creaturæ quas contra Dei legem amamus.

2. *Fornicatio*] Vide verbo Lingua.

§. 8. PUNITUR NONNUMQUAM POST CONversionem ob præcedentia delicta.

Et 1 visitabo super eam 2 dies Baalim, quibus accendebat incensum, & 3 ornabatur inaure sua, & monili suo, & ibat post amatores suos, & mei oblivisebatur, dicit Dominus, Osee 2.15.

1. *Visitabo*] Puniam etiam postquam desierit peccare.

2. *Dies Baalim*] Peccata quæ tunc committebat cum à me alieno erat animo. Punit autem variis tribulationibus corporis & animi. *Vide P. Riberam in Tropologia.*

3. *Ornabatur*] Scil. in honorem idolorum.

§. 9. PRÆDICET OMNIBUS DEI IN SE virtutem & amorem.

Vos autem genus electum, 1 regale sacerdotium, gens sancta, populus 2 acquisitionis: ut 3 virtutes annuncietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non popu-

tus, nunc autem populus Dei; qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti. 1. Petr 2 9 10.

V de Pſal. 65. verſ. 16.

1. *Regale ſacerdotium*] .i. Reges & ſacerdotes, ſci. ſpirituales.

2. *Acquiſitionis*] .i. Acquiſitus, emptus, ut annuntietis omnibus quod ſequitur.

3. *Virtutes*] Admirandam liberalitatem, charitatem, benignitatem &c.

§. 10. DEUM LAUDET OB TANTUM BENEficium, cæteroſque ad idipſum invitet.

Benedic anima mea Domino: & omnia quæ intra me ſunt nomini ſanctο ejus, Pſ. 102. 1 2 3 4

Benedic anima mea Domino: & noli obliviſci omnes retributiones ejus.

Qui 2 propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui ſanat omnes 3 infirmitates tuas.

Qui redimit de 4 interitu vitam tuam: qui 5 coronat te in miſericordia & miſerationibus.

1. *Retributiones*] Beneficia.

2. *Propitiatur*] Remittit.

3. *Infirmitates*] Etiam corporis, utpote dimiſſis peccatis quæ earum cauſa.

4. *Interitu*] Mortis temporalis & æternæ. Chald gehenna.

5 *Coronat te*] Undique cingit & cumulat te ſua benignitate & miſericordia.

CAPUT XXXI.

De tempore poſt converſionem collato cum Deo.

§. 1. PERFECTE OBLIVISCITUR PECcata olim commiſſa.

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & 1 cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit judicium & juſtitiam: vita vivet, & non morietur. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus eſt, 2 non recordabor: 3 in juſtitia ſua quam operatus eſt, 4 vivet, Ezech. 18. 21. 22.

1. *Cuſtodierit*] Firmum propoſitum habuerit cuſtodiendi.

2. *Non recordabor*] Ad puniendum.

3. *In juſtitia*] Propter juſtitiam.

4. *Vivet*] Vita gratiæ & gloriæ.

§. 2. VARIA EXHIBET BONA, QUORUM promiſſiones ſupra allatæ ſunt, c. 27. §. 3.

CAPUT XXXII.

De tempore poſt converſionem collato cum Angelis & hominibus.

§. 1. GAUDENT ANGELI DE CONVERſione peccatoris.

Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei ſuper uno peccatore pœnitentiam agente, Luc. 15. 10.

§. 2. REFERUNT AD DEUM EIUS CONVERſionem eumque à morbis ob peccata illatis liberant.

Si fuerit pro eo Angelus loquens, unus de miſſibus, ut annuncietur homini 1 æquitatem, Job 33. 23. 24. 25.

Miſerebitur ejus, & 2 dicet: libera eum, ut non deſcendat in corruptionem: inveni in quo ei propitiar. Conſumpta eſt caro ejus à ſupplicio, revertatur 3 ad dies adoleſcentiæ ſuæ.

1. *Æquitatem*] Juſtitiam, reditum ad Deum, bona opera.

2. *Dicet*] Angelo.

3. *Ad dies adoleſcentiæ*] Ad plenam valetudinem ut planè reinveneſcere videatur.

§. 3. GAUDENDUM ETIAM HOMINIBUS de eadem.

Adducite vitulum ſaginatum, & occidite & manducemus & epulemur: quia hic filius meus 1 mortuus erat, & revixit perierat, & inventus eſt. Et cœperunt epulari. Erat autem filius ejus ſenior in agro: & cum veniret, & appropinquaret domui, audivit 2 ſymphoniam, & 3 chorum, Luc. 15. 23. 24. 25.

1. *Mortuus*] Morte peccatis.

2. *Symphoniam*] Concentum muſicum.

3. *Chorum*] Saltantium vel canentium.

§. 4. NON SUNT CONTEMNENDI QUI ad Deum redeunt.

Ne deſpicias hominem avertentem ſe à peccato, neque improperes ei. Memento quoniam omnes 1 in correptione ſumus, Eccl. 8. 6

1. *In correptione*], .i. obnoxii reprehenſioni, quia non eſt juſtus qui non peccet.

PER

PEREGRINATIO.

Vide Inconstantia.

§. 1. Dissuadetur.

1 *Melior est vitulus pauperu sub* 2 *tegmine asserum, quam epula splendida in peregrè sine domicilio.* 3 *Minimum pro magno placeat tibi, & improperium peregrinationis non audies. Vita* 4 *nequam hospitandi de domo in domum, & ubi hospitabitur* 5 *non fiducialiter aget, nec aperiet os.* 6 *Hospitabitur, & pascet, & potabit ingratos, & ad hæc amara audiet.* 7 *Transi hospes, & orna mensam; & quæ in manu habes ciba cæteros.* 8 *Exi à facie honoru amicorum meorum* 9 *necessitudine domus meæ,* 10 *hospitio mihi factus est frater. Gravia hæc homini habenti* 11 *sensum:* 12 *correptio domus & improperium* 13 *fœneratoris*, Eccli. 29.29 30.31.32 33.34.35.

Hæc dicit Dominus populo huic qui dilexit movere pedes suos & non quievit, & Domino non placuit, Hier. 14.10.

1. *Melior est &c.*] Hæc dicuntur in eos qui quia humili sua fortuna nolunt esse contenti domi suæ, ubi quiete agere possent, malunt foris peregrinari & servituti se subjicere illis apud quos se lautius victuros sperant.

2. *Tegmine asserum*] id est humili casa.

3. *Minimum &c.*] id est æquè contentus est minimo ac magno, seu contentus esto tua fortuna.

4. *Nequam*] i. misera & calamitosa.

5. *Non fiducialiter agit &c.*] i. nec liberè quidquam faciet, nec loquetur.

6. *Hospitabitur &c.*] Si hospitio sit exceptus. Ipse cogetur vicissim sua in hospitem suum ingratum impendere, quia sibi deberi putat quicquid ei impenditur, imo amata verba adjiciet quibus vult ut sibi servitium impendat & sua bona ei communicet & sociis: hunc enim habent sensum hæc verba.

7. *Transi hospes &c.*] Surge de loco in quo quiescis ad instruendam mensam.

8. *Exi à facie &c.*] Exi domo mea propter honorem quem debeo supervenientibus amicis.

9 *Necessitudine domus meæ*] i. necessitate, i. eo quod domus mea eis est necessaria.

10. *Hospitio mihi factus est frater*] i. excipiendus est quem tecum non possum recipere.

11. *Sensum*] Prudentiam.

12. *Correptio domus*] Increpatio quam quis sustinere cogitur propter domum in quam quis tanquam hospes recipitur, & ex qua pro arbitrio Domini cædendum est.

13. *Fœneratoris*] Qui frequenter exprobrat & repetit pecuniam mutuo datam.

§. 2. Eius commoda.

Vide verbo Experientia.

PEREGRINUS.

Vide Pauper, Pupillus, Vidua.

§. 1. Quomodo se habendum erga peregrinos.

Advenam non contristabis neque affliges eum, advenæ enim & ipsi fuistis in terra Ægypti. Viduæ, & pupillo non nocebis, si læseris eos, vociferabuntur ad me, & ego exaudiam clamorem eorum, Exod. 22.21.22.23.

Peregrino molestus non eris. 1 *Scitis enim advenarum animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti*, Exod. 23 9.

Vide item Levit. 19.33. quomodo diligendus ut indigena, & Deut. 16.18.

Postquam messueritis segetem terræ vestræ non secabitis eam usque ad solum, nec remanentes spicas colligetis; sed pauperibus, & peregrinis dimittetis eas, Levit 23.22.

Non negabis mercedem indigentis, & pauperis fratris tui, sive advenæ, qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est, sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est & ex eo sustentat animam suam, ne clamet contra te ad Dominum & reputetur tibi in peccatum, Deut. 24.14.15.17.

Judicium verum judicate, & misericordiam, & miserationes facite unusquisque cum fratre suo & viduam, & pupillum, & advenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo, Zach. 7.9.10.

1. *Scitis advenarum animas*] Scitis quid sit esse advenam.

§. 2. In opprimentes peregrinos, eorumque supplicium.

1 *Accedam ad vos in judicio, & ero* 2 *testis velox* 3 *maleficis & adulteris, & perjuris, & qui* 4 *calumniantur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me dicit Dominus exercituum*, Mal. 3.5.

1. *Accedam &c.*] Ego ipse intrabo vobiscum in judicium & puniam malos.

2. *Testis velox*] Ego qui sum judex ero testis, nihil enim aliis à me testibus egeo, novi satis peccata vestra.

3. *Maleficis*] Incantatoribus & magiæ deditis.

4. *Qui calumniantur*] Qui per vim & fraudem privant mercede sua mercenarium.

PERFECTIO, PERFECTVS.

Vide Charitas. Justus.

§. 1. Quis perfectus seu perfectæ charitatis.

Qui servat verbum ejus, vere in hoc charitas Dei perfecta est. & 1 in hoc 2 scimus, quoniam in ipso sumus. 1. Joan. 2 5.

Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in nobis perfecta est. 1. Joan. 4 12.

3 *In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii, 4 quia sicut ille est* 5 *& nos sumus in hoc mundo.* 1. Joan. 4 17.

Vide supra V. Patientia §. 17. ex Jacobi. 1, v. 4.

1. *In hoc*] i. ex hoc signo charitatis.

2. *Scimus &c.*] Probabiliter cognoscimus quod in ipso sumus, & unum cum eo, i. ipsi conjuncti, eiusque amici.

3. *In hoc perfecta &c.*) i. per hoc ostendimur perfecte diligere Deum, si adventum judicis non timemus, quem timet qui non est perfectus in charitate. Glo. Interl.

4. *Quia sicut ille est*) Scil. in cœlo pluens super justos & injustos.

5 *Et nos sumus*) Amantes tam amicos quàm inimicos.

§. 2. Perfecti sunt admodum rari

1 *Virum* 2 *de mille unum reperi.* Eccle. 7. 29.

1. *Virum*] i. qui verè sit vir & undequaque perfectus.

2. *De mille*) De maxima aliqua multitudine

§. 3. Nemo æstimare debet se perfectum: habet quo tendat ultra.

1 *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si quomodo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu.* Philip. 3. 12. 13 14.

1. *Non quod*) Vide Verbo Humilitas.

§. 4. Quomodo acquiratur perfectio.

Vid Matth. 19. 29.

§. 5. Cohortationes ad perfectionem.

1 *Ambula coram me, & esto perfectus* Gen. 17. 1.

Perfectus eris, & absque macula 2 cum Domino Deo tuo Deut. 18. 13.

Timete Dominum & servite ei perfecto corde atque verissimo Josue. 24 14.

Estote vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est Matth. 5. 48.

1. *Ambula coram me*) Da operam ut mihi placeas qui enim est in oculis alterius maximè superioris conatur ei placere.

2. *Cum Domino*) Coram Domino.

§. 6. Quid contrarium perfectioni.

1 *Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam 2 timor pœnam habet, qui autem 3 timet, 4 non est perfectus in charitate.* 1. Joan. 4. 18.

1. *Timor*] Sup. servilis.

2. *Timor pœnam habet*) Pœnam attendit & habet pro objecto, quam charitas non attendit, quæ propter se Deo servit eique adhæret.

3. *Timet*) Serviliter.

4. *Non est perfectus in charitate*) Licet initium aliquod & præparationem ad eam habere possit.

PERFIDIA.

V. Dolus Fraus. Fides humana.

§. 1. Quam sit ea commune vitium, variaque de ea.

Vide V. Amicus, cap. 3. & 4 in fine.

PERIVRIVM.

Vide Juramentum. Perfidia.

§. 1. Vetatur.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum, nec enim 1 insontem habebit Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra Exod. 20. 7.

Ani-

Anima quæ juraverit, & protulerit labiis ſuis, 2 ut vel male quid faceret, vel bene, & idipſum juramento, & ſermone firmaverit; oblitaque poſtea intellexerit delictum ſuum; agat pœnitentiam pro peccato. Levit. 5. 4. 5.

Non perjurabis in nomine meo, nec 4 pollues nomen Dei tui: ego Dominus. Levi. 19. 12.

Qui jurat proximo ſuo & non decipit: habitabit in tabernaculo tuo Pſal. 14. 4.

Quis aſcendet in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto ejus? Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam ſuam, nec juravit in dolo proximo ſuo. Pſ. 23. 3. 4.

Vnuſquiſque malum contra amicum ſuum non cogitetis in cordibus veſtris, & juramentum mendax ne diligatis, omnia enim hæc ſunt quæ odi, dicit Dominus. Zach. 8. 17.

1. *Inſontem.*] Impunitum.

2. *Ut vel male, &c.*] Juraverit aliquem affligere, ſcil. juſtè, ut cum parentes jurant ſe filios caſtigaturos, loquitur enim hic de malo pœnæ non culpæ, quod non eſt materia juramenti.

3. *Oblitaque.*] Ita ut non impleverit juramentum.

4. *Pollues.*] Quantum in te eſt, ſcil. falſum jurando.

§. 2. Periurium Deus cito et horrende punit.

1 *Dixit ad me: hæc eſt maledictio, quæ egredietur ſuper faciem omnis terræ; quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt judicabitur, & omnis jurans ex hoc ſimiliter judicabitur.* Zach. 5. 3. 4.

Vide item Verbo Peregrinus §. 2. ex Machab. 3. 5.

1. *Dixit ad me.*] Vide Verbo Furtum.

PERSEVERANTIA.

V. Patientia. Inconſtantia.

§. 1. Perseverantia est iustorum.

Homo 1 ſanctus 2 in ſapientia manet 3 ſicut ſol; nam 4 ſtultus ſicut luna mutatur. Eccli. 27. 12.

3 *Non dabit in æternum fluctuationem juſto.* Pſ. 54. 23.

Vide Verbo Oratio §. 8. ex Iob. 11. 14. 15.

1. *Sanctus.*] Juſtus, pius.

2. *In ſapientia.*] In virtutis actione quæ vera eſt ſapientia.

3. *Sicut ſol.*] Qui ſemper retinet lumen ſuum in ſeipſo licet à nubibus impediatur illud diffundere, ita nubes paſſionum aut adverſitatum non auferunt juſto lumen virtutis.

4. *Stultus &c.*] Quia inſtar lunæ facilè amittit id parum quod habet luminis, dum à virtute in vitium & ab uno vitio in aliud minima occaſione mutatur.

5. *Non dabit, &c.*] Non permittet eum mutare & inconſtantiæ ſpiritu agitari.

§. 2. Est ad salutem necessaria.

Qui perſeveraverit uſque in finem hic ſalvus erit. Matt. 10. 22.

Nemo mittens manum ſuam ad 1 aratrum, & reſpiciens 2 retro aptus eſt regno Dei. Lucæ. 9. 62.

1. *Aratrum.*] Virtutis, & melioris vitæ inſtitutum.

2. *Retro.*] Non perſevetans in inchoato proposito.

§. 3. Cohortationes ad perseverantiam in bono.

Manete in dilectione mea. Si præcepta mea ſervaveritis manebitis in dilectione mea, ſicut & ego patris mei præcepta ſervavi, & maneo in ejus dilectione. Ioan. 15. 9. 10.

Itaque fratres mei dilecti ſtabiles eſtote, & immobiles: abundantes in omni opere 1 Domini ſcientes, quod labor veſter non eſt inanis 2 in Domino. 1. Cor. 15. 58.

Bonum facientes non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficientes, ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes maximè autem ad 3 domeſticos fidei Gal. 6. 9. 10.

Itaque fratres mei chariſſimi, & deſideratiſſimi 4 gaudium meum, & 5 corona mea, ſtate in Domino chariſſimi. Philip. 4. 1.

7 *Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ, & qui vicerit & cuſtodierit opera mea uſque in finem, dabo illi poteſtatem ſuper gentes & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.* Apoc. 2. 10. 26. 27

8 *Ecce venio cito, 9 tene quod habes, 10 ut nemo accipiat coronam tuam.* 11 *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei & nomen civitatis Dei mei novæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cælo à Deo meo, & nomen meum novum. Qui vicerit dabo ei ſedere*

mecum in throno meo: ſicut & ego vici, & ſedi cum patre meo in throno eius. Apoc. 3. 11.

Fratres nolite deficere benefaciantes. 2. Theſſ 3. 13.

Cupimus unumquemque veſtrum 12 *eandem oſtentare* 13 *ſolicitudinem* 14 *ad expletionem ſpei uſque in finem: ut non ſegnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide & patientia hæreditabunt promiſſiones.* Heb. 6. 11. 12.

Sta 15 *in teſtamento tuo, &* 16 *in illo colloquere, & in opere* 17 *mandatorum tuorum veteraſce.* 18 *Nè manſeris in operibus peccatorum, confide autem in Deo, & mane in loco tuo:* Eccli. 11. 21. 22.

19 *In illa die qui fuerit* 20 *in tecto &* 21 *vaſa eius in domo, nè deſcendat* 22 *tollere illa, &* 23 *qui in agro ſimiliter* 24 *non redeat retrò.* Luc. 17 31.

Memores eſtote 25 *uxoris Loth.* Luc. 17 32.

26 *Cognoſce iuſtitias & ſta* 27 *iudicia Dei, & ſta* 28 *in ſorte propoſitionis, &* 29 *orationis altiſſimi.* Eccli. 17. 24.

Quærite Dominum, & 30 *confirmamini, quærite faciem eius ſemper.* Pſal. 104. 4.

1. *Domini.*] Quod ſcitis placere Domino.

2. *In Domino.*) i. quod attinet ad Dei remunerationem non carebit ſua mercede.

3. *Domeſticos fidei.*] Qui ratione fidei ſunt nobis domeſtici, in eadem domo, ſeu Eccleſia nobiſcum.

4. *Gaudium.*) Quia fidem ſuſcepiſtis.

5. *Corona mea.*) Quia ob labores in prædicatione veſtri cauſa ſuſceptos, glorioſam coronam à Deo ſpero.

6. *Sic ſtate in Domino.*) Sic perſeverate in gratia Domini ſicut cæpiſtis.

7. *Eſto fidelis.*] Vide Verbo Gloria cæleſtis.

8. *Ecce venio cito.*) Redditurus tibi mercedem vitæ æternæ pro tanta patientia.

9. *Teneo quod habes.*] Perſevera in patientia & fortitudine animi.

10. *Ut nemo &c.*) i. ne ſi ſuccubueris alius pro te ſubſtituatur cui detur merces quam tibi paraveram.

11. *Qui vicerit.*) Vide Verbo Gloria cæleſtis.

12. *Eandem.*) Quam initio oſtendiſtis.

13. *Solicitudinem.*) In exhibenda caritate.

14. *Ad expletionem ſpei.*] Ut plena ſit ſpes veſtra perſeverando uſque in finem.

15. *In teſtamento tuo.*) In pacto quod cum Deo iniviſti addicens te ejus ſervituti.

16. *In illo colloquere.*) i. de illo in animo tuo tracta, recogitans quid illud à te requirat & quomodo illud obſerves.

17. *Mandatorum tuorum.*] Eorum quæ tibi ſunt mandata.

18. *Ne manſeris.*) Vide Verbo Paupertas §. 23.

19. *In illa die.*) Tribulationis.

20. *In tecto.*) In virtutum culmine. Ita Ambroſ. In tecto eſt, ait Auguſt. qui excedens carnalia tanquam in aura libera ſpiritualiter vivit.

21. *Vaſa.*) Vaſa in domo, ait idem, ſunt ſenſus carnis quibus multi utentes ad inveſtigandum veritatem penitus erraverunt: caveat ergo ſpiritualis nè in die tribulationis, rurſus vita carnali delectatus ad mundum deſcendat.

22. *Tollere illa.*) i. ait Ambr. ad terrena mundi opera non accedat.

23. *Qui in agro.*) Qui operatur in Eccleſia plantans & rigans.

24. *Non redeat retrò.*) Non reſpiciat ſpem ſeculi, cui renunciavit. Glo. Interl.

25. *Vxoris Loth.*) Quæ periit quia retroſpexit. Ita Ambroſius. Statua ſalis facta eſt, inquit Auguſt. ut admonendo homines nè in tribulatione retroſpiciant, & ſe à ſpe divinæ promiſſionis avertant, tanquam condiat cor eorum nè ſint fatui.

26. *Cognoſce iuſtitias &c.*) i. præ oculis habe juſtiſſima Dei mandata, quorum obſervationem Deus à te requirit.

27. *Iudicia.*) Idem eſt ac mandata.

28. *Sorte propoſitionis.*) In ea conditione quam tibi Deus propoſuit, & quam tuo propoſito tibi delegiſti.

29. *Orationis.*) Quia illa ſors & conditio requirit aſſiduam orationem ad Deum ſine cujus auxilio hæc omnia fieri non poſſunt.

30. *Confirmamini.*) Firmi eſtote & conſtantes in quærendo.

§. 4. Orantem B. Paulum pro Philippenſium perſeverantia.

V. Verbo Pax. §. 5.

§. 5. Cohortationis ad perſeverandum in fide.

Iam non ſimus parvuli 1 *fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ* 2 *in nequitia hominum, in aſtutia* 3 *ad circumventionem erroris.* Eph. 4. 14.

4 *Iesus Christus heri, & hodie: & ipse in sæcula.* Doctrinis variis, & peregrinis nolite abduci. *Optimum est enim gratia* 5 *stabilire cor:* 6 *non escis* 7 *quæ non profuerunt ambulantibus in eis.* Hebr. 13.8.9

Vos igitur fratres 8 *præscientes* 9 *custodite, ne insipientium errore traducti, excidatis à propria* 10 *firmitate* 2. Pet. 3.17.

Charissimi 11 *omnem solicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute,* 12 *necesse habui scribere vobis: deprecans* 13 *supercertari semel traditæ sanctis fidei. Vos autem charissimi* 14 *superædificantes vosmetipsos sanctissimæ nostræ fidei in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servate, expectantes &c.* Iudæ v. 3 & 20.

15 *Videte vosmetipsos, nè perdatis ea* 16 *quæ operati estis,* 18 *sed ut mercedem plenam accipiatis. Omnis, qui* 18 *recedit, & non permanet in doctrina Christi,* 19 *Deum non habet: qui permanet* 20 *in doctrina, hic & patrem, & filium* 21 *habet* 2. Epist. Ioan. v. 8 9.

1. *Fluctuantes.*] Inter vera & falsa dogmata.

2 *In nequitia*] Per artificiosam hominum fallaciam & astutiam.

3 *Ad circumventionem erroris.*] Qua astutia nos in errorem inducere conantur & decipere.

4 *Iesus Christus &c.*) i. Christus, cujus fidem vobis præposuit vester traditerunt, idem qui ab æterno, & nunc est permanebit in sæcula, quare doctrinis variis & à fide alienis, eique contrariis ne moveri vos sinatis de statu fidei.

5. *Stabilire cor.*] Ut in vera fide permaneat.

6 *Non escis.*] Sacrificiorum antiquæ legis.

7. *Quæ non profuerunt &c.*) Quæ veram justitiam afferre non potuerunt iis qui ea offerebant & oblatis vescebantur. Ita Vasquez.

8. *Præscientes*) Ex hac nostra monitione præcognoscentes periculum.

9. *Custodite.*) Attendite, cavete.

10. *Firmitate.*) Fidei scil. in qua modo statis.

11. *Omnem solicitudinem faciens.*]Cum omnem diligentiam adhiberem.

12. *Necesse &c.*) i. ante omnia visum est mihi præcipuum & necessarium vos deprecando monere, & monendo deprecari.

13. *Supercertari &c.*) Ut susceptæ fidei, quemadmodum à sanctis Apostolis est tradita, supercertetis, pro ea retinenda usque ad finem fortiter dimicantes. Vel supercertari, i. cooperari laborando ut eam fidem retineatis.

14. *Superædificantes vosmetipsos &c.*) i. super fundamentum sanctæ fidei nostræ, i. communis & Catholicæ, studete vosipsos in ædificio spirituali & virtutum structura reddere consummatos.

15. *Videte vosmetipsos.*] Id est, attendite vobis qui rectam fidem tenetis.

19. *Quæ operati estis*) i. mercedem bonorum operum vestrorum, quam perderetis si recederetis à fide.

17. *Sed ut mercedem plenam accipiatis.*) Perseverate scil. in fide.

18. *Recedit.*] A vera fide ad infidelitatem, ad hæresim.

19. *Deum non habet.*] Licet ante Sacramentis fuerit initiatus.

20. *In doctrina.*) Christianæ scil. fidei.

21. *Habet.*) Scil. in se manentem per gratiam.

§. 6. Cohortatio ad perseverandum in oratione.

Melior est 1 *finis orationis quam principium.* Eccl. 7.9

1. *Finis.*] Quia perseveranti in oratione datur sæpe quod initio negatum fuit.

§. 7. Increpationes eorum qui non perseverant.

Nunc venit super te plaga, & defecisti: 1 tetigit te, & conturbatus es. Iob 4.5.

Sic stultus estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc 2 carne consummemini. 3 *Tanta passi estis* 4 *sine causa,* 5 *si tamen sine causa.* Gal. 3.3.4.

6 *Currebatis bene quis vos impedivit veritati non obedire?* 7 *Persuasio hæc non est ex eo qui* 8 *vocat vos* Gal. 5.7.8.

Memor esto unde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. Sin autem, venio tibi, & movebo 9 *candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris* Apoc. 2.5.

1. *Tetigit te.*] Deus te afflixit.

2. *Carne consummemini.*] Carnali vita adnihilamini amittendo quicquid boni & meritorum habuistis. Ita Anselm.

3. *Tanta passi estis.*) Ab infidelibus pro Christo,

4. *Sine*

4. *Sine causa.*] Sine fructu, sine merito.

5. *Si tamen sine causa.*] Quia redeuntes ad fidem & gratiam reddetur vobis fructus, & meritum priorum laborum pro Christi nomine.

6. *Currebatis bene.*] Eratis in recta fide.

6. *Persuasio hæc.*] Miscendi legalia cum Evangelii libertate.

8 *Vocat.*] Vocavit vos ad fidem i. à Deo.

9. *Candelabrum.*] Dignitatem episcopalem, qua luces in ecclesia ut candelabrum candens accensa.

§. 8. Quibus rebus similes qui non perseverant.

1 *Ladetur quasi vinea in primo flore, botrus ejus, & quasi oliva 2 projiciens florem suum.* Iob 15.33.

Habitatores earum 3 breviata manu contremuerunt, & confusi sunt, facti sunt sicut fœnum agri, & gramen pascuæ, & herba tectorum, quæ exaruit antequam 4 maturesceret. Isa 37.27.

Hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare. Luc. 14.30.

1. *Ladetur &c.*] Sicut parum prodest tali vineæ flores tulisse, quando gelu aut pruina læduntur, sic parum juvat inchoasse nisi quis perseveret in bono.

2. *Projiciens florem.*] Ante tempus debitum scil.

3. *Breviata manu.*] Viribus animi destituti, seu concisa eorum potentia.

4 *Maturesceret.*] Maturitas hic est perseverantia. Est sensus accommodatitius.

§. 9. Qua ratione fiat ut quis non perseveret.

Qui spernit modica 1 paulatim decidet. Eccli. 19.1.

2 *Lapides excavant 2 aqua, & alluvione paulatim, terra consumitur.* Iob 14.15.

1. *Paulatim decidet.*] Quare ei qui decidere non vult & perseverare in bono inchoato, non sunt spernenda modica. *Vide Gregor.* 10. *Moral. cap.* 14. & 3 *p. pastoralis admonitione* 34.

2. *Lapides.*] Licet durissimos.

3. *Aqua.*] Guttæ pluviæ & stillicidiorum licet infirmæ, sic paulatim homo per minima quæque peccata sæpius repetita deficit, nec perseverat in bono inchoato.

PERTINACIA.

V. Obstinatio.

PIGER, PIGRITIA.

V. Otium. Labor.

PIGNUS.

Vide Pauper. Mutuum. Peregrinus.

PÆNA. Vide punitio.

PÆNITENTIA.

Vide Contritio. Confessio. Ieiunium. Mortificatio. Oratio. Peccator. Impœnitentia.

Agendum hic vel potissimum vel solum de externa pœnitentia, de interna enim quæ continetur vero peccatorum dolore, actum est Verbo Contritio.

§. 1. Pœnitentiæ necessitas.

Nisi pœnitentiam habueritis, omnes 1 similiter peribitis. Lucæ 13.3.

1. *Similiter.*] Divina ultione repentè oppressi.

§. 2. Variæ actiones et officia pœnitentis. Illi etiam licitis voluptatibus supersedendum.

Egreditur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo. Ioel. 2.16.

1 *Tonde capillum tuum, & projice, & 2 fume in directum planctum: quia projecit Dominus, & reliquit, generationem furoris sui.* Ier. 7.29. Videinfra §. ultimum.

Super hoc plangam, & ululabo, vadam spoliatus & nudus, faciam planctum velut 4 draconum, & luctum quasi 5 struthionum. Mic. 1.8.

Si in toto corde vestro revertimini ad Dominum, 6 auferte Deos alienos de medio vestri Baalim, & Astaroth, & præparate corda vestra Domino & servite ei soli, & eruet vos de manu Philisthym. 1. Reg. 7.3.

Laboravi 7 in gemitu meo, lavabo 8 per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Ps. 6.7.

Peccavi valde in hoc facto, sed precor Domine, ut transferas iniquitatem servi tui, quia stulte egi nimis. 2. Reg. 24.10.

Publicanus à longè stans nolebat nec oculos ad cælum levare: sed percutiebat pectus suum dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Luc. 18.13.

Pa-

Peccavi 9 in cælum, & 10 coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis. Luc 15.18.19.

Peccavi & verè deliqui, & ut dignus eram non recepi. Iob 33.27.

Clamavit omnis populus ad Dominum instantia magna, & 11 humiliaverunt animas suas in jejuniis, & orationibus, ipsi & mulieres eorum. Et induerunt se sacerdotes ciliciis, & 12 infantes prostraverunt contra faciem templi Domini, & altare Domini 13 operuerunt cilicio. Iudith. 4.8. Videndi etiam versus sequentes.

Egressus foras flevit amarè Mat. 26.75.

Vide 2. Paralip. 33.12. pœnitentiam Manassæ Regis, ejusque longè pulcherrimam orationem ad calcem ejusdem libri. Item 3. Reg. 21 27. pœnitentiam Achab. Item Lucæ 7.33.37. pœnitentiam Magdalenæ. Et Ionæ 3. Ninivitarum, de quibus fulius tom. altero.

1. *Tonde capillum.*] ô peccator in signum luctus.

2. *Sume in directum planctum.*) .i plange validè, exteade vocem, ut longè audiatis.

3 *Generationem furoris sui.*] Gentem cui iratus est.

4. *Draconum.*] Qui ab elephantis victi, terribili sibilo personant. Hiero.

5. *Struthionum.*] Qui percussi, vocem edunt admodum lugubrem.

9. *Auferte Deos.*] Tanquam occasionem peccatorum & offendiculum.

7. *In gemitu meo.*) Gemens.

8. *Per singulas noctes.*] licet una tantum nocte peccarim.

9 *In cælum*) in Deum, ita sæpe Hebræi, ut ait Sanchez in Isaiam.

10 *Coram te.*] Contra te.

11. *Humiliaverunt.*) Afflixerunt.

12. *Infantes prostraverunt, &c.*] Ut respiceret, & moveretur eorum innocentia.

13 *Operuerunt cilicio.*] in signum pœnitentiæ, sicut aliquando, inquit Liranus, ostium Ecclesiæ obstruitur spinis in signum afflictionis.

§. 3. Pœnitentiæ effectus, remissio peccatorum.

1 *Si abluerit* Dominus *sordes* 2 *filiarum Sion, &* 3 *sanguinem Ierusalem lavarit de medio ejus* 4 *in spiritu judicii, &* 5 *spiritu ardoris.* Isa. 4 4.

1. *Si abluerit.*). i, quando abluerit.

2. *Filiarum.*) congregationis Sion, i. Ecclesiæ.

3. *Sanguinem.*) Homicidia, per quæ reliqua, peccata intelliguntur.

4. *In spiritu judicii.*] ea puniendo, vel per se vel per ipsosmet peccatores.

5. *In spiritu ardoris.*] .i. caritatis & divinæ, & nostræ, Aug. 20. de civit. Dei c. 25. hæc refert ad purgatorium, quod etiam aliquo modo facit ad sensum paragraphi.

§. 4. Ante mortem pœnitendum. *Verbo confessio.*

§. 5. Pœnitentiæ opera antecedere debent requiem æternam.

Præpara foris opus tuum, & diligenter 1 exerce agrum tuum, ut postea 2 ædifices domum tuam. Prov. 24 27.

1. *Exerce agrum.*) Corporis tui scilicet, laboribus pœnitentiæ & mortificationis.

2. *Ædifices domum.*) Æternam sc. in cœlis. Iansenius in tropologia.

§. 6. Pœnitentes solari oportet.

Date siceram 1 mœrentibus, & 2 vinum his, qui amaro sunt animo: Bibant, & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. Prov. 31.6.

1. *Mœrentibus.*) Hujus vitæ exilium, sive prioris vitæ maculas.

2. *Vinum.*] Consolationis.

§. 7. Quam variis modis nos iuvet Deus.

Pœnitentibus dedit 1 viam iustitiæ, & confirmavit 2 deficientes sustinere, & destinavit illis 3 sortem veritatis. Eccli. 17.20.

1. *Viam justitiæ.*) rationem & modum obtinendi deperditam justitiam.

2. *Deficientes sustinere.*) id est, eos qui in sustinendo deficiunt. i. qui ipse bonorum cœlestium non perseverant in bono, sed per infirmitatem humanam excidunt à recta virtutis via.

3. *Sortem veritatis.*) partem debitam veritati seu justitiæ & virtuti. i. vitam æternam.

§. 8. Varias cohortationes ad pœnitentiam, ejusque multiplices effectus, tum de impœnitentia, *Vide verbo Contritio.*

§. 9. QUERITUR DEUS HOMINES PECCARE, & luxui vacare, dum eos vocat ad pœnitentiam.

Vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, ad calvitium, & ad cingulum sacci: & ecce gaudium, & lætitia: occidere vitulos, & jugulare arietes, & comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Isa. 22. 12. 13.

PRÆCEPTA.

Vide Lex. Obedientia. Pastor. Prælatus. Princeps. Rex.

PRÆCIPITANTIA.

Vide Prudentia.

§. 1. EA EST STULTORUM.

1 *Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt & reservat in posterum.* PROV. 29. 11.

1. *Totum spiritum, &c.*) Quia stultus & imprudens statim non expectata opportunitate prodit quidquid latet in animo: at sapiens absque ulla præcipitantia patienter expectat tempus.

§. 2. QUAM DIFFICILE CORRIGANTUR imprudentes & præcipites in verbis.

Vidisti hominem 1 velocem ad loquendum? 2 stultitia magis speranda est, quàm illius correptio. PROV. 29. 20.

1. *Velocem ad loquendum.*) Garrulum, præcipitem ad effutiendum quidquid in buccam venit prius quam bene expendat quid dicat, quo loco &

2. *Stultitia speranda.*) i. expectanda, quia loquaces & præcipites in loquendo non facilè corriguntur, & pleraque dicunt, per quæ eorum stultitia magis ac magis proditur.

PRÆLATUS.

Vide Lex. Obedientia. Pastor. Concionator. Princeps. Rex. Episcopus. Ambitio. Superior. Paterfamilias.

Vix quidquam occurrit dicendum de prælato, quod non uno aliquo excitatis locis contineatur, præter paucula de eius officio, & virtutibus ei necessariis.

§. 1. EORUM QUALITATES ADUMBRATÆ, per quatuor animalia Ezechiel.

Similitudo vultus 1 eorum; facies 2 hominis, & facies 3 leonis à dextris eorum quatuor; facies autem 4 bovis à sinistris ipsorum quatuor, & facies 5 aquilæ desuper ipsorum quatuor. Ezec. 1. 10.

1. *Eorum.*] scilicet animalium, quibus designantur Prælati.

2. *Hominis.*] Quia prælatus debet esse humanus.

3. *Leonis.*] Quia debet esse fortis.

4. *Bovis.*] Quia debet esse mortificatus, seu laboriosus.

5. *Aquilæ.*] Quia debet esse contemplativus.

§. 2. PRÆLATORUM EST NONNUNQUAM visitare suos instar Christi.

1 *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, & lilia colligat.* Cant. 6. 1.

2 *Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.* Cant. 7. 12.

1. *Dilectus.*) Vide Verbo Opera, c. 1. §. 11.

2. *Mane surgamus.*) Vide ibidem §. 12.

§. 3. ITA REPREHENDANT SUBDITOS, UT simul eos laudent.

Scio opera tua, & laborem tuum, & patientiam tuam: & quia non potes sustinere malos, & 1 tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & invenisti eos mendaces: & patientiam habes & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo adversum te pauca: quod 2 caritatem tuam primam reliquisti. Apoc. 2. 2. 3. 4.

1. *Tentasti, &c.*] Experimentum cœpisti de eorum doctrina & sanctitate, & à fructibus eorum cognovisti eos esse Pseudo apostolos.

2. *Caritatem primam.*] fervorem in bonis operibus.

§. 4. EORUM EST AUT CORRIGERE, AUT ejicere malos, ne pervertantur alii, alioqui puniendi.

Habeo adversum te 1 pauca: quia 2 habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel 4 edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam

5 Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: si quominus 6 *veniam tibi citò, & pugnabo* 7 *cum illis* 8 *in gladio oris mei.* Apoc.2.1.4.15.16.

Habeo adversus te pauca: quia 9 *permittis mulierem* 10 *Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere servos meos, fornicari, & manducare de* 11 *idolothitis.* Apoc.2.20.

1. *Pauca.*) dicenda sc.

2. *Habes.*) Quos deberes ejicere ne aliis nocerent.

3. *Scandalum.*) id est, mulieres, quæ forma sua scandalo essent Hebræis & in peccatum eos inducerent. *Vide num.* 4.

4. *Edere, &c.*) Ut ederent de immolatis idolo & fornicarentur.

5. *Nicolaitarum.*) Qui inter omnes hæreticos erant impurissimi, & uxores volebant esse communes.

6. *Veniam tibi.*) ut te puniam.

7. *Cum illis.*) id est, cum tuis, qui doctrinam sequuntur Nicolaitarum.

8. *In gladio oris.*) Quia eos sententia mea feriam & supplicio afficiam.

9. *Permittis.*) Cum deberes eam ejicere ex Ecclesia.

10 *Iezabel*) Erat hæc potens mulier & nobilis, sed impura & Nicolaitarum sectatrix.

11. *Idolothitis.*) De cibis idolo immolatis.

§. 5. Non contemnant, at ferant infirmiores.

Infirmum autem in fide 1 *assumite,* 2 *non in disceptationibus cogitationum.* Rom.14.1.

Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & 3 *non nobis placere.* Rom.15.1.

1. *Assumite.*) admittite benignè, fovere donec crescat & roboretur in fide.

2. *Non in disceptationibus cogitationum.*) .i. non per disputationum ambages cum illo contendendo, sed in simplici mansuetudine illum sustinentes.

3 *Non nobis placere.*) Atque ita alios despicere aut irritare, imperfectiones eis suas exprobrando.

§. 6. Ne gravent, neve sint oneri subditis.

1 *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.* Cant 1.7.

1. *Tigna, &c.*) Per tigna & laquearia intelige superiores, sicut enim illa supra reliquum ædificium incumbunt, ita & superiores: erant autem ex cedro, levi materia; teste Ambrosio 3. Hexam.c. 13. quia prælatus non debet gravare suos, aut eis esse oneri.

§. 7. Fovrant suos instar Christi.

Hierusalem quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Matt.23.37.

§. 8. Exemplo præsant, eosque iuvent in via Dei, & tueantur ab hostibus.

Sicut aquila 1 *provocans ad volandum* 2 *pullos suos & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque* 3 *portavit in humeris suis.* Deut 32 11.

1. *Provocans.*) Dictis & exemplo vitæ; sicut aquila plumescentes pullos alis verberat atque ad volandum provocat.

2. *Pullos*) subditos suos.

3. *Portavit in humeris.*) ad litteram id facit aquila, quando transfert pullos de loco ad locum, eosque in humeris collocat, ut sint tutiores, quia nihil timet sibi à parte superiori, cùm omnium volet altissimè; sed tantum ab inferiori, ne emittantur sagittæ: idem suo modo faciendum Prælato.

§. 9. Curent ut subditi pro quibus spoponderunt suo fungantur munere.

Fili mi 1 *si sponderis pro amico tuo,* 2 *defixisti apud extraneum manum tuam,* 3 *temetipsum libera, discurre festina, suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis, &c.* Prov 6 1.

Affligetur malo, 4 *qui fidem facit pro extraneo, qui autem cavet* 5 *laqueos* 6 *securus erit.* Prov.11. 15.

1. *Si sponderis.*) Prælati omnes spoponderunt, seque pro aliis obligaverunt.

2. *Defixisti.* Si defixisti, idem significatur, quod prioribus verbis, sponsio enim seu fidejussio fit defigendo manum in manum creditoris.

3. *Temetipsum libera, &c.*) .i. omnem date operam ne fiat tibi noxia sponsio, cura assiduè, ut ii pro quibus obligatus es, suum faciant officium, ac satisfaciant communi omnium creditori Domino Deo, monendo eos & suscitando ad eorum officia. Est sensus mysticus.

4. *Qui fidem facit.*) Vide n.1.

§. 9. QUERITUR DEUS HOMINES PECCARE, & luxui vacare, dum eos vocat ad pœnitentiam.

Vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum ad calvitium, & ad cingulum sacci: & ecce gaudium, & lætitia: occidere vitulos, & jugulare arietes, & comedere carnes, & bibere vinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Isa. 22. 12. 13.

PRÆCEPTA.

Vide Lex. Obedientia. Pastor. Prælatus. Princeps. Rex.

PRÆCIPITANTIA.

Vide Prudentia.

§. 1. EA EST STULTORUM.

1 *Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt & reservat in posterum.* PROV. 29. 11.

1. *Totum spiritum, &c.*) Quia stultus & imprudens statim non expectata opportunitate prodit quidquid latet in animo: at sapiens absque ulla præcipitantia patienter expectat tempus.

§. 2. QUAM DIFFICILE CORRIGANTUR imprudentes & præcipites in verbis.

Vidisti hominem 1 *velocem ad loquendum? spes stultitiæ magis speranda est, quàm illius correptio.* PROV. 29. 20.

1. *Velocem ad loquendum.*) Garrulum, præcipitem ad effutiendum quidquid in buccam venit priusquam bene expendat quid dicat, quo loco &

2. *Stultitiæ sperandæ.*) i. expectanda, quia loquaces & præcipites in loquendo non facilè corriguntur, & pleraque dicunt, per quæ eorum stultitia magis ac magis proditur.

PRÆLATUS.

Vide Lex. Obedientia. Pastor. Concionator. Princeps. Rex. Episcopus. Ambitio. Superior. Paterfamilias.

Vix quidquam occurrit dicendum de prælato, quod non uno aliquo excitatu locis contineatur, præter paucula de eius officio, & virtutibus ei necessariis.

§. 1. EORUM QUALITATES ADUMBRATÆ, per quatuor animalia Ezechiel.

Similitudo vultus 1 *eorum; facies* 2 *hominis, & facies* 3 *leonis à dextris eorum quatuor; facies autem* 4 *bovis à sinistris ipsorum quatuor, & facies* 5 *aquilæ desuper ipsorum quatuor.* Ezec. 1. 10.

1. *Eorum.*) scilicet animalium, quibus designantur Prælati.

2. *Hominis.*) Quia prælatus debet esse humanus.

3. *Leonis.*) Quia debet esse fortis.

4. *Bovis.*) Quia debet esse mortificatus, seu laboriosus.

5. *Aquilæ.*) Quia debet esse contemplativus.

§. 2. PRÆLATORUM EST NONNUNQUAM visitare suos instar Christi.

1 *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis, & lilia colligat.* Cant. 6. 1.

2 *Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica.* Cant. 7. 12.

1. *Dilectus.*) Vide Verbo Opera, c. 1 §. 11.

2. *Mane surgamus.*) Vide ibidem §. 12.

§. 3. ITA REPREHENDANT SUBDITOS, UT simul eos laudent.

Scio opera tua, & laborem tuum, & patientiam tuam: & quia non potes sustinere malos, & 1 tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & invenisti eos mendaces: & patientiam habes & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo adversum te pauca: quod 2 *caritatem tuam primam reliquisti.* Apoc. 2. 2. 3. 4.

1. *Tentasti, &c.*) Experimentum cœpisti de eorum doctrina & sanctitate, & à fructibus eorum cognovisti eos esse Pseudo apostolos.

2. *Caritatem primam.*) fervorem in bonis operibus.

§. 4. EORUM EST AUT CORRIGERE, AUT ejicere malos, ne pervertantur alii, alioqui puniendi.

Habeo adversum te 1 *pauca: quia* 2 *habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere* 3 *scandalum coram filiis Israel* 4 *edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam*

§ Ni-

5 *Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: si quominus* 6 *veniam tibi citò, & pugnabo* 7 *cum illo* 8 *in gladio oris mei.* Apoc.2.1.4.15.16.

Habeo adversus te pauca: *quia* 9 *permittis mulierem* 10 *Iezabel, quæ se dicit prophetem, docere, & seducere servos meos, fornicari, & manducare de* 11 *idolothitis.* Apoc.2.20.

1. *Pauca.*) dicenda sc.

2. *Habes.*) Quos deberes ejicere ne aliis nocerent.

3. *Scandalum.*) id est, mulieres, quæ forma sua scandalo essent Hebræis & in peccatum eos inducerent. *Vide num.* 4.

4. *Edere, &c.*) Ut ederent de immolatis idolo & fornicarentur.

5. *Nicolaitarum.*) Qui inter omnes hæreticos erant impurissimi, & uxores volebant esse communes.

6. *Veniam tibi.*) ut te puniam.

7. *Cum illo.*) id est, cum tuis, qui doctrinam sequuntur Nicolaitarum.

8. *In gladio oris.*) Quia eos sententia mea feriam & supplicio afficiam.

9. *Permittis.*) Cum deberes eam ejicere ex Ecclesia.

10 *Iezabel*) Erat hæc potens mulier & nobilis, sed impura & Nicolaitarum sectatrix.

11. *Idolothitis.*) De cibis idolo immolatis.

§. 5. Non contemnant, at ferant infirmiores.

Infirmum autem in fide 1 *assumite,* 2 *non in disceptationibus cogitationum.* Rom.14.1.

Debemus nos firmiores *imbecillitates infirmorum* 3 *sustinere, &* 3 *non nobis placere.* Rom.15.1.

1. *Assumite.*) admittite benignè, fovete donec crescat & roboretur in fide.

2. *Non in disceptationibus cogitationum.*) i. non per disputationum ambages eum illo contendendo, sed in simplici mansuetudine illum sustinentes.

3 *Non nobis placere.*) Atque ita alios despicere aut irritare, imperfectiones eis suas exprobrando.

§. 6. Ne gravent, neve sint oneri subditis.

1 *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.* Cant 1.7.

1. *Tigna, &c.*) Per tigna & laquearia intelige superiores, sicut enim illa supra reliquum ædificium incumbunt, ita & superiores: erant autem ex cedro, levi materia; teste Ambrosio 3. Hexam.c. 13. quia prælatus non debet gravare suos, aut eis esse oneri.

§. 7. Fovebant suos instar Christi.

Hierusalem quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Matt.23.37.

§. 8. Exemplo præbant, eosque inventio via Dei, & tueantur ab hostibus.

Sicut aquila 1 *provocans ad volandum* 2 *pullos suos & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque* 3 *portavit in humeris suis.* Deut 32 11.

1. *Provocans.*) Dictis & exemplo vitæ; sicut aquila plumescentes pullos alis verberat atque ad volandum provocat.

2. *Pullos*) subditos suos.

3. *Portavit in humeris.*) ad litteram id facit aquila, quando transfert pullos de loco ad locum, eosque in humeris collocat, ut fiant tutiores, quia nihil timet sibi à parte superiori, cùm omnium volet altissimè; sed tantum ab inferiori, ne emittantur sagittæ: idem suo modo faciendum Prælato.

§. 9. Curent ut subditi pro quibus spoponderunt suo fungantur munere.

Fili mi 1 *si sponderis pro amico tuo,* 2 *defixisti apud extraneum manum tuam,* 3 *temetipsum libera, discurre festina, suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis, &c.* Prov 6 1.

Affligetur malo, 4 *qui fidem facit pro extraneo qui autem cavet* 5 *laqueos* 6 *securus erit.* Prov.11. 15.

1. *Si sponderis.*) Prælati omnes spoponderunt, seque pro aliis obligaverunt.

2. *Defixisti.* Si defixisti, idem significatur, quod prioribus verbis, sponsio enim seu fidejussio fit defigendo manum in manum creditoris.

3. *Temetipsum libera, &c.*) i. omnem da operam ne fiat tibi noxia sponsio, cura assiduè, ut ii pro quibus obligatus es, suum faciant officium, ac satisfaciant communi omnium creditori Domino Deo, monendo eos & suscitando ad eorum officia. Est sensus mysticus.

4. *Qui fidem facit.*) Vide n.1.

5. *Laqueus*] Fidejussionis

6. *Securus erit*] A multis malis & periculis animi, nec timebit ne pro aliis rationem reddere non possit, quod faciendum prælatis omnibus. Heb. 13.

§. 10. PRÆLATUS TIMIDUS SIMILIS TERRICULAMENTO in horto.

Sicut in cucumerario 1 *formido nihil custodit:* 2 *ita sunt dii illorum lignei, & argentei, & inaurati: eodem modo, & in horto ficus alba, supra quam omnis avis sedit. Similiter, & mortuo projecto in tenebris, similes sunt dii illorum lignei, & inaurati & margentati.* Baruch. 6. 69. 70.

1. *Formido*] Terriculamentum, quod adhibetur ad terrendas aves.

2. *Ita sunt dii*] quod de diis dicitur, suo modo ad malos & timidos prælatos accommodari potest, quos Zacharias vocat non pastores, at idola pastorum: & pastor & idolum. *Verbo Pastor.*

§. 11. PRÆLATORUM EST SE OPPONERE itæ Dei.

1 *Quasi vulpes in desertis, Prophetæ tui Israel erunt.* *Non ascendisti* 2 *ex adverso, neque opposuisti* 3 *murum pro domo Israel, ut staretis in prælio* 4 *in die Domini.* Ezech. 13 4. 5.

1. *Quasi vulpes*] Dolosi & latentes.

2. *Ex adverso*] nostrum, vel iniquitatum, vel iræ Dei.

3. *Murum*] Defensionem.

4. *In die Domini*] Furoris Domini, cum Deus punitet, q.d. nihil juvistis.

§. 12. SUBDITORUM EST PRÆLATIS OBEDIRE, quæ à Deo dantur.

Vide 1. Reg. 10. *in Saul de quo vers.* 6. mutaberis in virum alterum, *nec ita imitandi sunt rebelles & refractarii, quorum ea vox est.*

Num salvare nos poterit iste? & despexerunt eum, & non attulerunt ei munera, ille verò dissimulabat se audire. 1. Reg. 10. 27.

§. 13. SUBDITORUM EST IMITARI BONOS prælatos.

1 *Per quatuor partes earum euntes ibant, & non revertebantur cum ambularent.* Ezech. 1. 17.

Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes 2 *exitum conversationis, imitamini fidem.* Hebr. 13. 7.

1. *Per quatuor, &c.*] sc. quælibet rota sequebatur suum animal cui subjecta: significaturque subditos & populum volubilem per rotas indicatum, debere sequi suos prælatos.

2. *Exitum conversationis*] Finem vitæ, quam ii fuerit felix. Alii progressum vitæ, seu vivendi rationem. Sà.

PRÆSUMPTIO.

Vide Superbia. Audacia Arrogantia.

§. 1. IN EOS QUI DE DEI MISERICORDIA præsumentes, peccant liberius.

Vide Deus, *c.* 16. §. 5.

PRINCEPS.

Vide Pastor. Prælatus. Paterfamilias. & potissimum Rex.

§. 1. TYPOS VERI PRINCIPIS *Vide tomo altero.*

§. 2. IN QUO SITA SIT GLORIA PRINCIPIS.

In multitudine populi dignitas regis, & in paucitate plebis ignominia principis. Prov. 14. 28.

§. 3. PRINCIPI ELOQUENTIA NECESSARIA & sapientia.

1 *In manu artificum* 2 *opera laudabuntur: &* 3 *princeps populi* 4 *in sapientia sermonis sui,* 5 *in sensu verò* 6 *seniorum verbum.* Eccli. 9. 24.

1. *In manu*] propter manum, seu industriam manuum.

2. *Opera laudabuntur*] Et ipsi artifices etiam.

3. *Princeps*] scil. laudabitur.

4. *In sapientia*] propter sapientiam & sermonis eloquentiam, qua populus aut afflictus excitatur & confirmatur, aut nimis elatus comprimitur denique prudenter ita tractatur & artificiosè, ut in officio contineatur.

5. *In sensu*] Ex prudentia & gravitate sententiarum.

6. *Seniorum verbum*] supple laudatur.

§. ADD. QUO EST MAIOR EO SIT CLEMENTIOR, Dei imitatione.

V. Deus cap. 11. parag. 1 n. 10. De clementia in supplicio. V. Punitio §. 21. & 22.

§. 4. IN MALOS PRINCIPES ET INIQUA LUCRA sectantes.

Principes ejus in medio illius, quasi lupi rapientes præ-

prædam: ad effundendum sanguinem ad perdendas animas, & avarè sectanda lucra. Ezech. 22. 27.

§. 5. IN EOS QUI SE INTRUDUNT, NEQUE ex Dei voluntate regunt.

Ipsi regnaverũt. & 1 non ex me, principes extiterunt, & 2 non cognovi, argentum suum, & aurum suum fecerunt sibi idola? ut interirent. Osee. 8. 4.

1. *Non ex me*] Me non approbante, me inconsulto, vel etiam per tyrannidem occupaverunt regnum. Possunt etiam dici regnare non ex Deo, quia non secundum eius voluntatem regnum administraverunt.

2. *Non cognovi*] Displicuit mihi.

3. *Ut interirent*] Atque ita tandem interierunt.

§. 6. IRATUS DEUS DAT PLEBI MALOS principes.

Dabo tibi regem 1 in furore meo, & 2 auferam tibi in indignatione mea. Osee. 13. 11.

1. *In furore*] id est, iratus: id est, reges pessimos. Gregorius in 1. Reg. cap. 9. In furore rex datur, quando malis, peiori præesse decernitur.

2. *Auferam, &c.*] Qui citò à me tollentur, ob eorum peccata, quibus indignabor & irascar.

§. 7. PRINCIPI NON DETRAHENDUM. *Vide verbo Detractio, ex Eccle.* 10. 20.

§. 8. FUGIENDAS PRINCIPUM AULAS.

Longè abesto ab homine habente potestatem occidendi, & 1 non suspicaberis timorem mortis, & 2 si accesseris ad illum, noli aliquid 3 committere ne forte auferat tibi vitam tuam, 4 commonitionem mortis scito, quoniam 5 in medio laqueorum ingrederis & 6 & super dolentium arma ambulabis. Eccli. 9. 18. 19. 20.

Vide verbo Aula.

1. *Non suspicaberis timorem mortis*] Non solum liber eris à timore mortis, sed etiam à suspicione, id est, anxia imaginatione timendæ mortis, quæ imaginatio & suspicio continua, est crux; tranquillitati mentis contraria.

2. *Si accesseris ad illum*] Aliqua necessitate ductus, aut officii administrandi causa.

3. *Committere*] id est, delinquere, sicut delicta vocamus commissa.

4. *Commonitionem mortis scito*] id est, mortem apud Principes esse rem communem & multis de causis incurri facilè posse.

5. *In medio laqueorum, &c.*] i. in summo eris periculo veluti si esses in medio laqueorum.

6. *Et super &c.*] id est, super instrumenta, quibus tyranni multos effecerunt dolentes, quod est versari inter multa pericula, & mortem velut imminentem semper præ oculis habere. Græcè super pinnacula civitatis, id est, loco periculosissimo. *Vide Chrys. homil. 15. ad populum.* Hæc possunt etiam accommodari ad vitam nostram in genere, cujus maxima sunt pericula, cum nobis negotium sit cum dæmonibus, potentissimis, crudelissimisque principibus, qui vitæ nostræ perpetuò insidiantur.

PRODIGALITAS, SEU PROFUSIO

Vide Liberalitas, Luxus, Avaritia.

§. 1. PECCAT PRODIGUS IN DISTRIBUTIONE bonorum, nec ea ratione parat sibi amicos.

Vide verbo Amicitia. cap. 1. §. 5. ex Eccli. 20. 17. 18. 19.

§. 2. PRODIGUS QUÆ INCURRAT mala.

1 Qui conturbat domum suam 2 possidebit ventos? & qui stultus est serviet sapienti. Prov. 11. 29.

1. *Qui conturbat domum*], i. qui bona sua dilapidat, familiam suam per hoc multa afficiens molestia. Jansen.

2. *Possidebit ventos*] Quia dissoluto patrimonio, nihil habebit.

PROFECTUS IN BONO.

Vide Gratia, Perseverantia.

§. 1. BEATI QUI PROFICIUNT SEMPER IN virtute; eorumque merces.

Beati qui 1 esuriunt, & sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur. Matth. 5. 6.

Beatus vir, 2 cujus est auxilium abs te: 3 ascensiones in corde suo disposuit, in valle lachrymarum, 4 in loco, quem posuit psal. 83. 6. 7.

1. *Esuriunt justitiam*], i. qui eam avidissimè desiderant in se augeri, ut famelicus desiderat cibum.

2. *Cujus est auxilium abs te*] Qui non suis confidit viribus,

3. *Ascensiones* &c.] i. disposuit semper ascendere ad majorem virtutis perfectionem dum est in hac vita.

4. *In loco, quem posuit*) est repetio ejusdem, i. in valle lachrymarum, quem locum ipse sibi peccando constituit: Deus enim posuerat eum in paradiso & loco delitiarum.

§. 2. NEMO TAM PERFECTUS UT PROficere nequeant.

Vide V. Perfectio, §. 3 ex Phil. 3. 12.

§. 3. PROGRESSIO IN BONO PROPRIA est justorum.

Justorum 1 semita 2 quasi lux splendens procedit, & crescit usque ad perfectam diem, Prov. 4. 18.
David proficiens, & semper ipso robustior; domus autem Saul decrescens quotidie, 2 Reg. 3. 1.
Jesus 3 proficiebat sapientia, ætate & gratia apud Deum & homines, Luc. 2. 53.

1. *Semita*] Vita & conversatio.

2. *Quasi lux splendens*] Mane scilicet quæ semper crescit usque ad meridiem, quando lux est in summo.

3. *Proficiebat sapientia*] magis in dies sapientiam exercebat. Crevit etiam sapientia experimentali. *Vide ad Hebr 5. v. 8.*

§. ADD. PROFICIENDUM SEMPER IN virtutum studio & cur?

Vide verbo Deus, cap. 9. §. 4. num. 11. & 12.

§. 4. COHORTATIONES AD CONTINUUM progressum in bono.

Vide verbo Gratia.

§. 5. PROFECTU NOSTRO GAUDET DEUS, eumque exspectat.

1 *Descendi in hortum meum, ut viderem poma convallium, & inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica*, Cant. 6 10.

1. *Descendi*] Hujus explicatio colligi potest ex iis, quæ citantur verbo Opera, cap. 1. §. 11. num. 5. & §. 12.

PROMISSIO.

Vide Sponsio, Mendacium.

§. 1. IN EOS QUI TEMERE PROMITTUNT, eorumque pœna.

Est qui promittit, 1 *& quasi gladio pungitur conscientia*: 2 *lingua autem sapientium* 3 *sanitas est*, Prov. 12. 18.

1. *Et quasi gladio pungitur*, &c.) i. postquam temerè promisit pœnitentia ductus pungitur dolore, quasi gladio.

2. *Lingua sapientum*) Quod sapientes loquuntur.

3. *Sanitas est*) Nec aliis, nec sibi dolorem affert, sed sanitatem & lætitiam, dolorique mentis medetur.

§. 2. IN NON SERVANTES PROMISSA, quibusque sint similes.

1 *Nubes & ventus, & pluvia non sequentes, vir gloriosus & promissa non complens*, Proverbiorum 25. 14.

1. *Nubes* &c.] Comparatur vir gloriosus, id est, qui gloriatur se quædam facturum, nec ea facit, nubi & vento, quæ pluviæ non sequuntur, quia nubes & ventus promittere ferè pluviam solent: sicut ergo nubes & ventus spe de se data fallunt homines, cum non sequitur pluvia; ita &c. *Vide Iansen.*

PROSPERITAS.

Vide Justus, Peccator, Dives, Tribulatio.

Principiò agendum de prosperitate in genere, tum de piorum, tertiò de iniquorum rebus secundis.

§. 1. PROSPERA ET ADVERSA PIIS ÆQUE ac impiis evenire, illudque ipsum esse causam infinitorum peccatorum.

Omnia in futurum servantur incerta, eo quod 1 universa æquè eveniunt justo & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victimæ, & sacrificia contemnenti, sicut bono, sic & peccator, ut perjurus, ita & ille, qui 2 verum deierant, hoc est 3 pessimum inter omnia, quæ sub sole fiunt, quia eadem cuncta eveniunt. Unde & corda filiorum hominum implentur malitia, &

4 con-

4 contemptu in vita ſua, & poſt hæc ad inferos dedicentur, Eccle. 9. 2. 3.

1. *Vniverſa*] Tum proſpera, tum adverſa.

2. *Verum dixerat*] Magna cum aſſeveratione jurat.

3. *Peſſimum*] moleſtiſſimum, difficillimum, intellectu.

4. *Contemptu*] Dei.

§. 2. PROSPERITAS OMNIS CITO MUTATUR.

1 *A mane uſque ad veſperam* 2 *immutabitur tempus, &* 3 *omnia citata in oculis Dei*, Eccli. 18. 26.

1. *A mane uſque ad veſperam*] i. tam brevi temporis ſpatio.

2. *Immutabitur tempus*] Qualitas temporis, quia cum manè fuerit ſerenum, veſpera erit nubila, & cum eo immutabuntur, quæ eò menſurantur, ut cum mane fuerit quis fœlix & ſanus, veſperè ſit miſer & ægrotus: Nunquam igitur tempus eſt conſtans, citò mutatur, & cum eo cætera.

3. *Hæc omnia*] fœlicitas, ſanitas, &c.

4. *Citata* &c.] ſubitò mutantur apud Deum cum ipſe vult.

§. 3. NON OMNIS PROSPERITAS PRODEST.

2 *Eſt* 1 *proceſſio in malis viro* 3 *indiſciplinato, &* 4 *eſt inventio in detrimentum*, Eccli. 20. 9.

1. *Proceſſio*] progreſſus fortunæ bonus.

2. *Eſt in malis*] Eſt noxia & inter mala recenſenda.

3. *Indiſciplinato*] imprudenti.

4. *Eſt inventio* &c.] Sæpe enim ex re inventa damnum oritur.

§. 4. CAUSA EST MULTORUM PECCATORUM IDEO TIMENDA.

Homo ſapiens in omnibus metuet, & in 1 *diebus delictorum attendet* 2 *ab inertia*, Eccli. 18. 27.

1. *Diebus delictorum*] .i. fœlicibus, qui ita vocantur, quoniam multorum peccatorum ſunt cauſa.

2. *Ab inertia*] Diligenter cavens ne fœlicitas eum negligentem faciat, tum in officio ſuo, tum in cultu Dei.

§. 5 PERDIT HOMINES.

1 *Averſio* 2 *parvulorum interficiet eos, & proſperitas ſtultorum* 3 *perdet eos*, Prov. 1. 32.

2. *Averſio*] A Deo per peccatum.

2. *Parvulorum*] Imprudentum.

3. *Perdet*] Quia æternum afferet intetitum, ſæpe etiam temporalem, quia ea non norunt uti.

§. 6. IN PROSPERIS, COMMENDATUR MEMORIA futurorum malorum.

Memento paupertatis in tempore abundantiæ, & neceſſitatem paupertatis in die divitiarum, Eccli. 18. 25.

2 *In die bonorum ne immemor ſis malorum, & in die malorum ne immemor ſis bonorum, quoniam facile eſt Deo in die obitus retribuere unicuique ſecundum vias ſuas.* 2 *Malitia hora oblivionem facit* 3 *luxuria maxima, & in fine hominis, denudatio operum illius*, Eccli. 11. 27 18. 29.

1. *In die bonorum* &c.] Senſus eſt: In proſperis cogita ſupplicia ventura, & in adverſis cogita præmia.

2. *Malitia*] Afflictio.

3 *Luxuria*] Luxuriæ, deliciarum: datationem cur in die bonorum non oporteat eſſe nimis ſecurum, ſed meminiſſe malorum futurorum.

§. 7. DE PROSPERITATE IUSTORUM.

Vide verbo Iuſtus.

§. 8. IMPIORUM FUSE DESCRIBITUR, Job 21. à verſu 7. Pſ. 72. & 143.

§. 9. PROSPERE AGUNT IMPII, DUM JUSTI AFFLIGUNTUR ADVERSIS.

Eſt & alia vanitas, quæ fit ſuper terram: ſunt juſti quibus mala proveniunt, quaſi egerint opera impiorum: ſunt & impii, qui ita ſecuri ſunt quaſi juſtorum facta habeant, ſed & hoc 1 *vaniſſimum judico*, Eccle. 8. 14.

1. *Vaniſſimum*] ſcilicet ſecuros vivere peccatores, nec Dei judicium timere.

§. 10. QUOD QUERUNTUR QUIDAM APUD Prophetas.

1 *Laborare feciſtis Dominum* 2 *in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: in quo fecimus eum laborare?* 3 *in eo quod dicitis: omnis, qui facit malum bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent,* 4 *aut certè ubi eſt Deus judicii?* Mal. 2. 17. 18.

Dixiſtis: 5 *vanus eſt, qui ſervit Deo, & quod emolumentum, quia cuſtodivimus præcepta ejus, & quia ambulavimus* 6 *triſtes coram Domino exercituum?* 7 *ergo nunc beatos dicimus* 8 *arrogantes: ſiquidem* 9 *ædificati ſunt facientes iniquitatem, &*

& tentaverunt Deum, 11 & salvi facti sunt, Mal. 3. 14. 15.

Usquequo Domine 12 clamabo, & non exaudies, vociferabor vim patiens, & non salvabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem, & laborem, videre praedam, & injustitiam 13 contra me? Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio justiorem se: Et facies homines 14 quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia 15 ducem? 16 Et factum est judicium & contradictio perentior, Habac. 1. 2. 3.

Ecce ipsi peccatores, 17 & abundantes in saeculo obtinuerunt divitias, & dixi: 18 ergo 19 sine causa justificavi cor meum, 20 & lavi inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die, & castigatio mea 12 in matutinis. Ps. 72. 12. 13. 14.

1. *Laborare fecisti*] Magna afflictis molestia.

2. *In sermonibus vestris*] Ob blasphemiam in eum dictam.

3. *In eo quod dicitis*] Videntes scilicet idololatras bonis abundare.

4. *Aut certè* &c.] id est, aut si hoc non est ita, ubi est Deus juste judicans & faciens judicium rectum?

5 *Vanum est*] id est, nihil consequetur praemii, in vanum ei servit.

7. *Tristis*] Ob poenitentiam & dolorem peccatorum.

7. *Ergo nunc*] Cum scilicet haec videmus.

8. *Arrogantes*] Qui contra Deum superbiunt, & blasphemant.

9 *Æstificati sunt*] Non solum non exstincti ut merebantur, sed etiam auctis filiis.

10. *Tentaverunt Deum*] Peccatis suis provocarunt.

11. *Et salvi facti sunt*] id est, Et tamen non ideò perierunt.

12. *Clamabo*] Contra Chaldæorum oppressiones.

13. *Contra me*] Coram me.

14 *Quasi pisces*] Non videris majorem eorum habere curam quam piscium, nec magis punis homicidas quam si pisces aut reptilia interfecissent.

15. *Ducem*] A quo protegantur, & cujus ope possint adversariis resistere.

16. *Et factum* &c.] i. In judiciis vincunt qui justitiæ contradicunt.

17. *Et abundantes*] i. licet sint peccatores, abundant tamen.

18 *Ergo*] Si non curat terrena Deus.

19. *Sine causa* &c.) i. f. ultra studui me ab omni injustitia mundare.

20. *Et lavi* &c.) Frustra mundas ab iniquitate cum innocentibus manus habere studui.

21. *Flagellatus*) Variis afflictionibus.

22. *In matutinis*) Statim incepit summo manè, nullus enim oritur dies, qui non mox mihi aliquam adferat molestiam,

§. 11. IMPIORUM PROSPERITAS PARVO durat tempore.

Quomodo facti sunt 1 in desolationem, subito defecerunt: perierunt propter iniquitatem suam. Velut 2 somnium surgentium Domine, 3 in civitate tua 4 imaginem illorum 5 ad nihilum rediges, Ps. 72. 19 20.

6 Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus: & non decorabitur: qui dilatavit quasi infernus animam suam: & ipse quasi mors & non adimplebitur: & congregavit ad se omnes gentes, & coacervavit ad se omnes populos, Habac. 2. 5.

7 Lux justorum 8 laetificat, lucerna autem impiorum extinguetur, Prov. 13. 9.

Numquid virere potest 10 scirpus absque humore? aut crescere carectum sine aqua? 11 Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit: sic 12 viae omnium, qui oblivisciuntur Deum, & spes hypocritae peribit: non 13 ei placebit 14 vecordia sua, & sicut 15 tela aranearum fiducia ejus, Job 8. 11. 12. 13. 14.

Eodem pertinent aliquot versus sequentes.

Verumtamen quia non sunt in 16 manu eorum bona sua, 17 consilium impiorum longe sit à me. 18 Quoties 19 lucerna impiorum extinguetur & superveniet eis 20 inundatio, & dolores 21 dividet 22 furore sui? erunt sicut palea ante faciem venti, & sicut favilla, quam turbo dispergit, Job 21. 16. 17. 18.

Auferetur ab impiis 23 lux sua, & brachium excelsum confringetur, Job 38. 15.

Noli 35 aemulari 36 in malignantibus, neque 17 zelaveris, facientes iniquitatem: Quoniam sicut foenum velociter arescent: & quemadmodum olera herbarum citò decident, Ps. 36. 1. 2.

Vide item versus 20. 35. 36. 38.

1. *In desolationem*) Subito vastati.

2. *Som-*

2. *Somnium surgentium*] Quod subitò evanescit, dormientem inani delectatione detentum sua fraudans expectatione.

3 *In civitate tua*] In superna Hierusalem.

4 *Imaginem ipsorum*] Imaginariam eorum fœlicitatem quæ in auro, argento, voluptatibus, honoribus consistit.

5. *Ad nihilum rediges*] Quia in civitate Dei ubi est vera fœlicitas non habebit locum hæc imaginaria.

6. *Et quomodo*] Vide verbo Divitiæ capite 4. §.31.

7. *Lux justorum*] .i. eorum claritas & excellentia, eorum doctrina, virtus & conversatio sancta.

8. *Lætificat*] Tum eos, qui eam habent, tum alios qui eam vident, lætificat autem solidè, sine metu extinctionis & sine remorsu conscientiæ, duratura in perpetuum.

9 *Lucerna*] Prosperitas temporalis, vel vita eorum & doctrina hypocritica. Vide Jansenium.

10. *Scirpus*] Juncus.

11. *Cum adhuc &c.*] Imo verò si jam floreant aut vireant sive juncí sive carices, defectu humoris arescunt.

12. *Via*] Actiones, studia, fœlicitas.

13. *Ei*] Sc. i. Deo.

14 *Vecordia sua*] Pro ejus, i. hypocritæ insania vel vana spes.

15. *Tela aranearum*] Quæ licet magno labore texatur, momento tamen dissipatur.

16. *Manu*] .i. potestate, q.d. bona quæ magni pendunt cadu ca sunt & momentanea.

17. *Consilium eorum*] Quo tam avidè quærunt temporalia.

18. *Quoties*] .i. Quando.

19. *Lucerna*] .i. prosperitas.

20. *Inundatio*] Gravis aliqua calamitas & clades.

21. *Dividet*] Sc. Deus, i. distribuet dando eis partem quam merentur.

22. *Furoris sui*] A se irato illatos.

23. *Lux sua*] Fœlicitas terrena.

34. *Brachium*] Fortitudo, opes &c. quæ hominem fortem reddunt.

35. *Æmulari*] Indignari, vel imitari.

36. *In malignantibus*] Malignos.

37. *Zelaveris*] Invideas iis fœlicitatem suam,

§. 12. Ad idem et mutanda eorum prospera in adversa.

Nonne 1 *lux impii extinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus.* 2 *Lux obtenebrescet in tabernaculo illius & lucerna quæ super eum est extinguetur.* 3 *Arctabuntur gressus virtutis ejus &* 4 *præcipitabit eum consilium suum.* Job 8.5.6.7.

Eodem spectant versus sequentes.

1. *Lux*] Prosperitas, gloria terrena.

2. *Lux obtenebrescet &c.* Quia in tenebras & in adversa mutabitur, atque ipse ex divite fiet pauper, ex honorato contemptus.

3. *Arctabuntur gressus &c.*] .i. non poterit facere quæ olim poterat virtute & potentia sua, infirmus erit ad omnia.

4. *Præcipitabit eum &c.*] Atque horum malorum ipse sibi causa erit, quia maluit sibi quam Deo & bene consulentibus credere, quare hoc suo consilio præcipitabitur in exitium æternum.

§. 13. Quatuor rationes cur non oportet malos imitari licet omnia prosperè eveniant.

Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus, quia abominatio Domini est omnis 1 *illusor, & cum* 2 *simplicibus sermocinatio ejus. Egestas à Domino in domo impii habitacula autem justorum* 3 *benedicentur. Ipse* 4 *deludet* 5 *illusores, &* 6 *mansuetis dabit gratiam.* 7 *Gloriam* 8 *sapientes possidebunt, stultorum exaltatio* 9 *ignominia.* Prov. 3.31.32.33.34.35.

1. *Illusor*] Dolosus perversus, qui pro nihilo ducit alios illudere.

2 *Simplicibus*] Rectis ac integris.

3. *Benedicentur*] Omnibus utilissent bonis.

4. *Deludet*] id est, Deridebit, quia eorum fœlicitatem per quam hic superbiunt vanam esse ostendet subitò eam eripiendo, per quam etiam mirabili divino judicio, miserè eis imponitur, dum ea freti non vident futuram calamitatem, juxta illud Ps. 72.18. propter dolos posuisti eis.

5. *Illusores*] Hic alia est dictio Hebræa quam supra, significatque propriè derisores, qui bene monentes rident, alios que præ se contemnunt, fœlicitate rerum terrenarum elati.

6. *Mansuetis*] Qui impiorum fœlicitatem atque injurias [illegible] patienter.

7 *Gloriam*] Etiam hic.

8. *Sapientes*] Justi.

9 *Ignominia*] Quia tandem verterentur in ignominiam sempiternam, sæpe etiam in temporalem juxta illud Claudiani,

——— *Tellurem in alium*
Vt lapsu graviore ruant.

§. 14. Ad idem aliæ rationes.

1 *Non zeles gloriam, & opes peccatoris: non enim scis, 2 quæ futura sit illius subversio. Non placeat tibi 3 injuria injustorum, sciens quoniam 4 usque ad inferos non placebit impius*, Eccli. 9. 16. 17.

5 *Ne manseris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, & 6 mane in loco tuo: 7 Facile est enim in oculis Dei subito honestare pauperem. Benedictio Dei in mercedem justi festinat, & in hora velocis processus suus fructificat*, Eccli. 11. 22. 23. 24.

Ne emuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur, Prov. 24. 1. 2.

8 *Ne contendas cum pessimis, nec æmuleris impios: quoniam 9 non habebit futurorum spem mali: & lucerna impiorum extinguetur*, Proverb. 24. 19. 20.

Non æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto tota die: quia habebis spem in novissimo, & præstolatio tua non auferetur, Proverb. 23. 17.

Ego vidi 10 stultum 11 firma radice, & 12 maledixi pulchritudini ejus statim. 13 Longe sint filii ejus à salute: & conterantur 14 in porta, & non erit qui eruat. Cujus messem 15 famelicus comedet, & ipsum rapiet armatus, & bibent 16 sitientes divitias ejus, Job 5. 3. 4. 5.

1. *Non zeles*] Vide supra paragr. 11. numero 35. 37.

2. *Quæ futura sit*] Id est, Qualis & quanta.

3. *Injuria*] Licet cum terrena prosperitate conjuncta sit.

4. *Vsque ad inferos* &c.] Quia sci, eos ad infelos tandem præcipitabit.

5. *Ne manseris* &c.] Licet videas eos prosperè agere.

6. *Mane in loco tuo*] In bona quam suscepisti vitæ institutione.

7. *Facilè*] Vide verbo Pauper §. 6.

8. *Ne contendas*] Ne disceptes, ne disputes in animo tuo dum vides pessimorum seu impiorum fœlicitatem.

9. *Non habent spem*] Sci. solidam, & quæ non fallat, licet enim aliqui eorum sperent seu præsumant potius, fallentur tamen.

10. *Stultum*] Impium.

11. *Firma radice*] Ratione prosperitatis humanæ quæ videbatur mundanis bene radicata, ob divitias multas, honores, amicos &c.

12. *Maledixi*] Id est, perituram dixi statim.

13. *Longè sient*] Non solum impii miserè morientur, sed etiam filii eorum malè peribunt.

14. *In porta*] Ubi olim fiebant judicia.

15. *Famelicus*] Fur comedet bona significata per messem.

16. *Sitientes*] Prædones, vel pauperes.

§. 15. Nocet reipublicæ peccatorum & impiorum prosperitas.

1 *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere. 2 Per servum cum regnaverit, per stultum cum 3 saturatus fuerit cibo*, Proverb 30. 21. 22.

1. *Per tria*] Vide verbo Imprudentia paragrapho 4.

2. *Per servum*] id est, Peccatorem qui servit peccatis & concupiscentiis suis. Vel etiam per servum proprie dictum, qui non novit uti prosperitate fortunæ sed ea insolescit in perniciem Reip.

3. *Saturatus cibo*] Per id intellige divitias, & omnem prosperitatem qua imprudens abutitur.

§. 16. Prospera fortuna insolescunt viles animi.

1 *Qui delicate à pueritia nutrit 2 servum suum postea 3 sentiet eum contumacem*, Prov. 29. 21.

1. *Delicate*] Omnia ei indulgendo quæ delideret.

2. *Servum*] Per eum quivis animus ignobilis significatur.

3. *Sentiet contumacem*] Non enim eam prosperam fortunam ferre poterit, at ea abutetur ad insolentiam & superbiam.

§. 17.

§. 17. PROSPERE AGENTIS SERMO superbiæ plenus.

Ne dicas: 1 *sufficiens mihi sum: &* 2 *quid ex hoc pessimabor?* Eccli. 11. 26.

1. *Sufficiens mihi sum*] Sufficientia habeo, abundo, prospera utor fortunâ.

2. *Quid ex hoc pessimabor*] Quid deinceps mali patiar? Quis mihi nocere aut incommodare poterit.

PRUDENTIA.

V. Imprudentia, Sapientia, Scientia, Consilium, Lex, Consortium.

De prudentia in genere.

§. 1. HUMANA OMNIS PRUDENTIA incerta.

1 *Cogitationes enim mortalium timidæ, &* 3 *incertæ* 2 *providentiæ nostræ.* Sap. 9. 14.

1. *Cogitationes timidæ*) Quia incerti sunt homines quam vitæ rationem potissimum ingrediantur: quid in quoque negotio seligant.

2. *Providentiæ*) Consilia, inventiones.

3. *Incertæ*) Fallaces nisi divina sapientia gubernentur.

§. 2. QUI PRUDENS EST EX VERBIS ET operibus, aliorum cognoscit corda.

1 *Quo modo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus,* Prov. 27. 19.

1. *Quo modo*) Vide verbo Anima cap. 2.

§. 3. PROPRIÆ PRUDENTIÆ NON fidendum.

2 *Est via quæ videtur homini justa: novissima autem ejus ducunt ad mortem,* Prov. 14. 12.

Qui confidit 2 *in corde suo stultus est: qui autē* 3 *graditur sapienter ipse salvabitur.* Prov. 28. 26.

Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse dirigit gressus tuos. 5 *Ne sis sapiens apud temetipsum, time Deum, & recede à malo,* Prov. 3. 5. 6. 7.

6 *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos,* Roman. 12. 16.

Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes, Isa. 5. 21.

1. *Est via quæ &c.*) Cum ita sit & sit facilè decipi, docet hæc sententia non nitendum proprio judicio, doctos & probos audiendos, qui quid agendum & sentiendum doceant.

2. *In corde suo*) Consiliis, cogitationibus cordis sui.

3. *Graditur sapienter*) Ita ut non suum cor sed sapientiam habeat ducem actionum suarum.

4. *Salvabitur*) Ita ut vel non incidat in mala, vel si incidat citò ab eis liberetur.

5. *Ne sis sapiens apud temetipsum*) Seu ut alii vertunt in oculis tuis, i. proprio tuo judicio, ita ut in tua tibi placeas sapientia, per hoc enim fit ut quis nimis sit securus in actionibus suis, existimans se benè agere, cum tamen peccet.

6. *Nolite*) Vide numero præcedenti.

§. 4. DUPLEX EST PRUDENTIA, ALTERA justorum, altera peccatorum.

Est 1 *solertia certa,* 2 *& ipsa iniqua: & est qui* 3 *emittit verbum certum enarrans veritatem,* Eccli 19. 22. 23.

Vide infra §. 10. ex Lucæ 16. 8.

1. *Solertia certa*) Ingeniosa aliquid inveniendi calliditas, quam aliqui prudentiam vocant, cum talis esse non possit, cum sit iniqua, ut sequitur.

2. *Et ipsa iniqua*) Quia tales sunt prudentes in malo perficiendo.

3. *Emittit verbum certum*) Profert sermonem certis nixum rationibus & firmum, enarrando alis veritatem & solidè docendo dandoque bona & prudentia consilia, & hæc est prudentia justorum.

§. 5. IUSTO PRUDENTER SUA OMNIA disponenda ut adsit conatibus ejus Deus.

1 *Cor hominis disponit viam suam, sed est Domini dirigere gressus ejus,* Prov. 16. 9.

1. *Cor hominis*) i. homo apud se cogitat & disponit quod ipsi agendum est, at id non sufficit ut quod dispositum est perficiatur, sed à Dei gratia pendet ut illud ad effectum perducatur. Significat tum demum Deum directurum opera hominis, cum non temerè quid aggressus fuerit, sed benè præmeditatus Deo sua commendans, sine qua commendatione nihil prudenter disponitur.

§. 6. De fructibus et effectis hujusce prudentiæ.

PROSPERE HOMINIBUS EVENIUNT OMNIA si Deo fidant.

1 Eruditus in verbo 2 reperiet bona: & qui sperat in Deo, beatus est, Prov. 16.20.

1. *Eruditus in verbo*] .i. Qui non temerè rem quampiam aggreditur (Verbum enim hic significat rem aut negotium Hebræa Phrasi) sed de re quam tractare instituit, eruditus est & intelligens, cognoscens scilicet & quale sit hoc negotium, & quæ ad illud peragendum sunt necessaria.

2. *Reperiet bona*] Fælicem sortietur effectum.

3. *Qui sperat in Domino*] Magis quam in propria prudentia.

§. 7. Prævident et declinant mala, quod contra evenit impiis.

Sapiens 1 timet, & declinat à malo, stultus 2 transilit, & 3 confidit, Prov. 14.16.

4 Callidus 5 videt malum, & 6 abscondit se: 7 innocens 8 pertransiit & affligitus est damno, Prov. 22.3.

1. *Timet*] Pœnam peccato debitam, & sic declinat à malo.

2. *Transilit*) Ad conceptum flagitium perpetrandum transit.

3. *Confidit*) Nihil sibi metuit mali.

4. *Callidus*) Sumitur in bonum pro prudente.

5. *Videt malum*) Prævidet malum futurum.

6. *Abscondit se*) Ut illud vitet. Quod ut in rebus temporalibus fit, ita multò magis in spiritualibus: qui enim verè secundum Deum est prudens, per fidem videt mala peccatoribus obventura, ideoque abscondit se à peccatoribus inter quos versari recusat, abscondit se ab occasionibus peccati, abscondit se latitando sub umbra alarum Dei.

7. *Innocens*) Imperitus, imprudens.

8. *Pertransiit*) Sine timore in eo quod cæpit, sen sit peccatum, seu aliud quodcumque.

§. 8. Non facile decipiuntur.

Frustra jacitur rete ante oculos 1 pennatorum, Prov. 1.17.

1. *Pennatorum*) Avium, quæ videntes rete parati, volati illud effugiunt, potest id ad prudentes accommodari qui spiritualiter pennati sunt.

§. 9. Cohortationes ad veram prudentiam.

Estote 1 prudentes sicut 2 serpentes, & 3 simplices sicut columbæ, Matth. 10.16.

Volo vos 4 sapientes esse 5 in bono, & simplices in malo, Rom. 16.19

In die bona 6 fruere bonis & 7 malam diem præcave, Eccle. 7.15.

Estote prudentes & vigilate in orationibus, 1. Petr. 4.7.

1. *Prudentes*) Ad cavendum vel cum Vasquez, ad bonum discernendum, à malo nè facilè sub specie boni decipiamini.

2. *Serpentes*) Serpens exposito toto corpore, occultat caput & insidias sibi paratas callide discernit.

3. *Simplices*) Sinceri moribus & conversatione, neminique nocentis. Vel *simplices* sci. ad malum dissimulandum sub specie boni, hoc enim non est prudentiæ sed dissimulationis mendacis, & in hoc cupit eos assimilari columbæ quæ nihil mali dissimulare solet, at sincerè agit & sine fuco. Ita Vasquez.

4. *Sapientes*) Prudentes.

6 *Fruere bonis*) Honestè & secundum Deum.

7 *Malam*) Laboriosam, vel *malam* per antonomasiam qualis est dies judicii & mortis.

§. 10. De falsa seu peccatorum prudentia.

IN NONNULLIS REBUS BA EST MAIOR quam justorum.

Filii hujus sæculi prudentiores 1 filiis lucis 2 in generatione sua sunt, Lucæ 16.8.

1. *Filii lucis*) i. Fidei filiis seu fidelibus, qui opponuntur filiis sæculi seu tenebrarum.

2. *In generatione sua*) Est Hebraismus, id est in genere suo sci. in temporalibus, & maximè in malis, uti fraudibus concinnandis.

§. 11. PECCATORUM ARTES VARIÆ ET molimina non sunt vera prudentia.

4 *Non est sapientia nequitiæ 1 disciplina: & non est 3 cogitatus peccatorum prudentia.* Eccli. 19. 19.

1. *Disciplina nequitiæ*) Scientia malè agendi.

2. *Non est sapientia.*) Licet, mundo videatur talis.

3. *Cogitatus peccatorum.*] Consilium impiorum, callidæque eorum rationes, quas excogitant ad perpetranda mala & perficiendum quod cupiunt.

§. 12. PECCANTIUM PRUDENTIA, DETERIOR est insipientia.

1 *Est nequitiæ & ipsa execratio: & est insipiens 2 qui minuitur sapientia: melior est homo qui minuitur sapientia, & deficiens 3 sensu 4 in timore; quam qui 5 abundat sensu, & transgreditur legem altissimi.* Eccli. 19. 20. 21.

1. *Est nequitiæ.*) i. Malitia, de qua versu superiore quæ per se execrabilis est & odiosa, tantum abest ut sapientia dici possit.

2. *Qui minuitur sapientia.*] i. Ob defectum sapientiæ q. d. qui, non ita est, execrandus sicut prior.

3. *Sensu*] Prudentiâ.

4. *In timore.*) Dei.

5. *Abundat sensu.*) Prudentia, seu vi ac facultate ingenii & scientiæ studio atque usu comparata, præstat igitur homo indoctus & imprudens humanâ prudentiâ, docto & callido peccatori. Vide Iansen.

ba? ubi? conquisitor hujus sæculi? nonne stultam 4 fecit Deus sapientiam hujus mundi. 1. Cor. 1. 19 20.

Qui 5 secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, 6 sapiunt, qui verò 7 secundum spiritum sunt 8 quæ sunt spiritus, sentiunt; nam 9 prudentia carnis mors est, 10 prudentia autem spiritus, vita, & pax Quoniam sapientia carnis inimica est Deo, legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest, 11 qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt Roma. 8. 5. 6. 7. 8.

1. *Sapientum.*] Eorum qui mundo videbantur sapientes.

2. *Scriba.*) Legis doctor.

3. *Conquisitor &c.*] Scrutator, disputator de rebus naturalibus.

4. *Fecit.*] .i. ostendit, comptobavit, donans sci. veram sapientiam per Evangelium.

5. *Secundum carnem sunt*] .i. carnales.

6. *Sapiunt.*) .i. cogitant & iis afficiuntur.

7. *Secundum spiritum sunt,*) Qui sequuntur spiritum gratiæ.

8 *Quæ sunt spiritus sentiunt.*] Cogitant & sequuntur ea, quæ sunt spiritui & menti renovatæ per gratiam consentanea.

9. *Prudentia carnis*] Quæ est secundum carnem cogitatio & affectus, mortem affert.

10. *Prudentia spiritus.*) Spiritualis, & quæ est secundum mentem renovatam per gratiam, affert vitam & pacem.

11. *Qui autem in carne sunt.*] id est, qui acquiescunt carnalibus desideriis.

§. 13. QUAM PRÆPOSTERA PECCANTIUM prudentia.

Stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt Hier. 4 22.

§. 14. DAMNATUR MUNDI, CARNIS ET peccantium prudentia.

Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum: scriptum est enim: comprehendam sapientes in astutia eorum & iterum, Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt. 1. Cor. 3. 19. 20.

Perdam sapientiam 1 sapientum, & prudentiam, prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi 2 scri-

§. 15. MUNDI PRUDENTIAM ANTECELLIT Christiana insipientia.

Pretiosior est 1 sapientiâ & gloriâ] 2 *parva & ad tempus stultitia* Eccl. 10. 1.

1. *Sapientiâ & gloriâ.*] Scil. mundi. sunt autem illa duo ablativi casus.

2 *Parva & ad tempus stultitia.*] Qualis est sanctorum & eorum qui mundo nuntium remittunt ejusque voluptatibus, quos mundus judicat stultos: sed ad tempus tantum, quia aderit dies qua seipsos stultitiæ accusabunt, illos autem agnoscent, verè fuisse sapientes. *Vide Sapient.* 5.

§. 16. DAMNATUR NIMIA PRUDENTIA.

Noli esse justus 1 *multum, neque plus sapias quam necesse est, ne* 2 *obstupescas*, Eccle. 7. 17.

1. *Multum*] .i. nimium, quia in omni virtute peccatur per excessum. *Vide Valer. cap. 67. sacræ Philosophiæ.*

2. *Obstupescas*] Hebes & obtusa fiat acies mentis tuæ: Id patet experientia, nimium sapere, est desipere.

§. 17. DE PRUDENTIA QUAM REQUIRIT Apostolus in Episcopis, in senibus, in uxoribus.

Vide sum cuique verbis.

§. 18. INSULTATUR PRUDENTIÆ MUNDI.

1 *Stulti principes* 2 *Taneos, sapientes consiliarii Pharaonis, dederunt consilium insipiens,* 3 *quomodo dicitis Pharaoni: filius sapientium ego: filius regum antiquorum, ubi nunc sunt sapientes tui: annuntient tibi, & indicent* 4 *quid cogitaverit Dominus exercituum super Ægyptum*, Isa. 19. 11. 12.

Vide etiam sequentia.

1. *Stulti*] Sup. facti sunt.

2. *Taneos*] Regiæ sedis Ægypti.

3. *Quomodo dicitis* &c.] .i. eò adduxerunt insipientem regem oratione sua adulatoria ut diceret, hæreditaria mihi est sapientia à majoribus tradita: & regia dignitas mihi est naturalis, quare non mea mihi illudet sententia, neque vis ulla mihi regnum eripiet.

4. *Quid cogitaverit* &c.] .i. quodnam sit Dei de regno ac capite tuo consilium.

PULCHRITUDO.

Vide Mulier, Uxor.

§. 1. EA EST RES VANA.

1 *Fallax gratia, & vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur*, Prov. 31. 30.

1. *Fallax gratia,*] Vide verbo Mulier, cap. 3. §. 2.

§. 2. PRÆFERTUR HUMANÆ NATURALIS herbarum pulchritudo.

1 *Gratiam & speciem desiderabit oculus tuus, &* 2 *super hoc virides sationes*, Eccli. 40. 22.

Huc aliquo modo referri potest illud Christi. *Dico vobis nec Salomon in omni gloria sua vestitus fuit* 3 *sicut unum ex istis* Luc. 12. 27.

1. *Gratiam & speciem*] Venustatem formæ & pulchritudinem corporis humani.

2. *Super hoc virides sationes*] Præferendæ ei sunt virides herbæ recenter satæ, quia illas non tantum desiderat oculus, at illi sua viriditate prosunt, nec accendunt concupiscentiam. Denique naturalis est earum pulchritudo, cum pulchritudo corporis sit frequenter artis, scil. ab ornatu vestium aut aliarum rerum.

3. *Sicut unum ex istis*] Quia ornatus florum à natura est vivus, hominum non item, *Vide præcedenti numero.*

§. 3. DEDECET MULIEREM QUÆ ea uti non novit.

1 *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra, & fatua*, Prov. 11. 22.

1. *Circulus*] Vide V. Mulier, cap. 1. §. 16.

§. 4. AB EA NEMO LAUDANDUS.

1 *Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo. Brevis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, Eccli. 11. 2. 3.

1. *Non laudes*] Vide verbo Laus.

PUNITIO, PUNIRE.

Vide Judex, Rex, Prælatus, Deus, Tribulatio, Peccatum.

Principio agendum de divina punitione & supplicio tanquam regula omnis justæ pœnæ quæ infligitur: tum de humana: Denique de impunitate.

§. 1. ADSTRUITUR DEUM PUNIRE posse.

In synagoga peccantium 1 *exardebit ignis, & in gente* 2 *incredibili exardebit ira. Non* 3 *exoraverunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti*, Eccli. 16. 7. 8.

In diem perditionis servatur malus & ad diem furoris ducetur, Job. 21. 30.

In leges divinas impiè agere, impunè non cadit, 2. Mach. 4. 17.

Vide item sex versus sequentes, & V. Peccatum à cap.

cap. 5. deinceps per multa capita, & Verbo Deus capite 14. de Iustitia.

1. *Exardebit ignis.*] Excitabitur subitò ultio Dei omnia perdens.

2. *Incredibili.*] Quæ Dei verbo fidem habere & obedire ejus mandatis recusat, dicit in gente, ut ostendat Deum multitudinem hominum non vereri.

3. *Exoraverunt.*) Non fecerunt sua fortitudine & numero ut non punirentur.

§. 2. Quam sit Deo facile fontes punire.

1 *Stupæ collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis.* Eccli. 21.10.

1. *Stupa &c.*) Sicuti nihil facilius igni quam stupam, in qua nullæ vires ad resistendum, incendere, ita facilè est Deo fontes punire, qui comparatione Dei sunt tanquam stupa. *Vide Verbo Infernus.*

§. 3. Impossibile est Dei punitionem effugere.

V. V. Iudicium extremum cap. 4 §. 5. & cap 2. §. 4.

Quocumque fergere voluissent manus Domini erat super eos sicut locutus est, & juravit eis: & vehementer sunt afflicti. Iudicum 2.15.

Etsi in præsenti tempore supplicio hominum eripiar, sed manum omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam. 2. Mach. 6.26.

Tu ne existimes tibi impunè futurum, quod contra Deum pugnare tentaveris. 2. Mach. 7.19.

Vide Verbo Deus cap. 5. de Dei præsentia in omni loco.

§. 4. Præmonet Deus peccantes antequàm æternum puniat, & cur.

1 *His tanquam hominibus perpercisti, & misisti* 2 *antecessores exercitus tui vespas, ut sic paulatim exterminarent. Non quia impotens eras in bello subjicere impios justis, aut bestias sævis aut* 3 *verbo duro simul exterminare, sed* 4 *partitus judicans dabas locum pœnitentiæ, non ignorans, quoniam nequam est natio eorum &* 5 *naturalis malitia ipsorum, & quoniam* 6 *non poterat mutari cogitatio eorum in perpetuum.* Sapient. 12. 8 9, 10.

1. *His.*) Sub Chananæis.

2. *Antecessores &c.*] Præmissa sunt hæc animadversa ad hostium emendationem & correptionem, & ad eos vexandos paulatimque profligandos. *Vide Exod. 23. 27. Deuteron. 7. 20. & Iosue 24. 12.*

3. *Verbo duro.*] Iussu aliquo severo.

4. *Partibus judicans*) .i. per partes & paulatim puniens.

5. *Naturalis*) Innata, quam scil. à suis parentibus imbibissent, & longa consuetudine velut in naturam convertissent.

6. *Non poterat.*) Quia ita erat eorum voluntas in malo obfirmata, ut ad timorem Dei se revocari minimè pateretur.

§. 5. Paulatim eos punit.

O quam bonus & suavis est Domine spiritus tuus in omnibus: Idcoque eos qui exerrant 1 *partibus corripis: & de quibus peccant admones, & alloqueris ut relicta malitia credant in te Domine.* Sap. 12. 1, 2.

Videtur testimonium præcedens.

1. *Partibus corripis.*] Paulatim ac sensim, non enim accendit omnem iram suam, Ps. 77. 38.

2 *Alloqueris.*] In corde scil. admonens eos in quibus peccaverunt.

§. 6. Licet diu expectet Deus, punit tandem.

Ne sequaris 1 *in fortitudine tua* 2 *concupiscentiam cordis tui: & ne dixeris:* 3 *quomodo potui? aut* 4 *quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim* 5 *vindicans, vindicabit. Ne dixeris: peccavi: & quid mihi accidit triste? altissimus enim est patiens redditor.* Eccli. 5. 2, 3, 4.

Tacui semper, silui patiens fui: 6 *sicut parturiens loquar: dissipabo & absorbebo simul, &c.* Isa. 42. 14.

Ecce 7 *scriptum est coram me: non tacebo sed* 8 *reddam & retribuam in sinum eorum.* Isa. 65. 6.

1. *In fortitudine tua.*) Dives effectus, aut viribus corporis aut dominii & honoris fretus.

2. *Concupiscentiam.*) Desideria, ita ut quidquid libet, licere tibi putes.

3. *Quomodo potui*]: O quomodo & quàm potens sum effectus.

4. *Quis me subjiciet.*) q. d. neminem vereor sum inexorabilis, libere possum sequi concupiscentias cordis.

5. *Vindicans, vindicabit.*] .i. certissimè & gravitèr vindicabit, licet ad tempus dissimulet.

6. *Sicut parturiens.*] Eo rugitu ſive fremitu quem laborans in puerperio mulier ſolet emittere.

7. *Scriptum eſt coram me.*] Scripta ſunt eorum peccata, neque unquam non occurſabunt oculis meis.

8. *Reddam &c.*] Illorum merita debito ſupplicio compenſabo.

§. 7. Quam sit in inferendis ſuppliciis miſericors.

Vide V. Deus cap. 15, à §. 2. deinceps.

§. 8. Atque hoc magnum est Dei beneficium poſt peccatum puniri.

Multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim ultiones adhibere 1 magni beneficii eſt indicium. Non enim ſicut in 2 aliis nationibus Dominus patienter exſpectat ut eas cum judicii dies advenerit in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis ſtatuit, ut peccatis noſtris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod 3 numquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amovet: corripiens vero in adverſis, populum ſuum 4 non derelinquit. 2. Mach. 6. 13. 14. 15. 16.

Non 5 viſitabo ſuper filias veſtras cum fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cum adulteraverint Oſee 4. 14.

1. *Magni beneficii indicium.*] Scil. quod non ſervantur ad pœnam futuram, ſed purganturad vitam beatam.

2. *Aliis nationibus.*) Idola colentibus.

3. *Numquam miſericordiam amovet.*] Quia etiam ex amore corripit.

4. *Non derelinquit.*] Quia patientiam ei tribuit.

5. *Viſitabo.*] Puniam. Hoc autem minatur inſtar graviſſimi ſupplicii, pœna enim cohibentur homines à peccando.

§. 9. Nullum punit Deus insontem.

Anima quæ peccaverit ipſa morietur. Filius 1 non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filii: juſtitia juſti ſuper eum erit, & impietas impii erit ſuper eum. Ezec. 18. 20.

Qui peccaverit mihi, delebo 2 eum de libro meo. Exod. 32. 33.

Abſit à te ut rem hanc facias, & occidas juſtum cum impio ſitque juſtus ſicut impius, non eſt hoc tuum, qui judicas omnem terram, nequaquam facies judicium hoc. Gen. 18. 25.

Cum ſis juſtus, juſte omnia diſponis: ipſum quoque, qui non debet puniri, condemnare extorrem judicas à tua 3 virtute. Sap. 12. 15.

1. *Non portabit iniquitatem.*] Metonymia, i. pœnam debitam iniquitati.

2. *Eum.*] Non te, ô Moyſes, qui mihi non peccaſti.

3. *Virtute.*]Potentia, non enim hic de virtute vitio oppoſita agitur.

§. 10. Punit autem quemlibet pro merito.

1 *Luet, quæ fecit omnia, 2 nec tamen conſumetur: juxta multitudinem 3 adinventionum ſuarum ſic & juſtinebit.* Iob 20. 18.

1. *Luet.*) In inferno.

2. *Nec conſumetur.*] Quia erit immortalis.

3. *Adinventionum.*] Operum, conſiliorum.

§. 11. Aliter etiam sontes, aliter punit inſontes, licet utroſque iiſdem nonnunquam involvat pœnis.

Reputantes peccata noſtra, hæc ipſa ſupplicia minora eſſe, flagella Domini, quibus quaſi ſervi corripimur, ad emendationem & non ad perditionem noſtram eveniſſe credamus. Iudith 8. 27.

1 *Cum tentati ſunt, & quidem 2 cum miſericordia diſciplinam accipientes, 3 ſcierunt quemadmodum cum ira judicati impii tormenta paterentur. Hos quidem tamquam pater monens probaſti, illos autem tamquam durus rex 4 interrogans condemnaſti.* Sap. 11. 10. 11. 12.

Vide etiam caput 16. à v. 5.

Viſitabo 5 in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Miſericordiam autem meam non 6 diſpergam ab eo: 7 neque nocebo in veritate mea. Pſ. 88. 33. 34.

8 *Plaga inimici percuſſi te caſtigatione 9 crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuæ 10 duræ factæ ſunt peccata tua.* Hier. 30. 14.

11 *Mucceſſit 12 qui exterminabat, & hoc extimuit, erat enim ſola 13 tentatio iræ ſufficiens.* Sap. 18. 25.

14 *Impiis autem uſque in noviſſimum, ſine miſericordia ira ſupervenit, præſciebat enim & 15 futura illorum.* Sap. 19. 1.

1. *Cum tentati ſunt.*] Afflicti, ſcil. Hebræi.

2. *Cum miſericordia.*] Supp. Divina, i. cle-

mento-

menter castigati sunt, id enim significat *disciplinam accipientes.*

3. *Scierunt &c.*] Intellexerunt magnitudinem malorum quibus Deus inimicos suos solet vexare: idque [*supple*] ut pii moderatè ferant suos cruciatus, conferentes eos cum iis, quibus cruciantur impij; ne invideant præteritæ eorum prosperitati, & querantur de sua sorte.

4. *Interrogans,*] i. crucians sicuti qui tormento & quæstione adhibita torquentur.

5. *In virga,*] More patris, nec morte aut extrema perditione ulciscar.

6. *Dissipabo*] Auferam.

7. *Neque nocebo &c.*] i. injustitiam aliquam committam in fide mea, ita scil. ut transgrediar pacta cum illo inita & fidem meam fallam.

8. *Plaga inimici.*] i. lethali, qualem inimicus solet infligere.

9 *Crudeli.*] Crudelis hominis.

10. *Dura facta, &c.*] Et quia induruerunt peccata vestra, efficacioribus egent remediis.

11. *His*] Sup. vestibus sacris & nomini Dei, &c. *Vide versum præcedentem.*

12. *Qui exterminabat.*] Angelus.

13. *Et iniatio ira.*] Experientia iræ, i. satis erat eos expertos esse iram suam, & non usque ad interfectionem desævientem sentire, & ideo repressus est exterminator.

14. *Impiis autem.*] Reddet hæc sententia ex fine capitis præcedentis: sunt autem hi impii, Ægyptii quorum supplicium finem non habuit.

15 *Futura.*] i. quæ essent in populum suum exequuturi corde indurati.

§. 12. PUNITUR PECCATOR IIS IN REBUS, quibus deliquit.

Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur. Sap. 11. 17.

Quod quidem fusè ibi probatur in Ægyptiorum supplicijs.

Vide etiam cap. 12. 23. 25. & cap. 16. 1. Idemque passim liquet in variis, in Adonibezec Iudic. 1. 7. & in Menelao 2. Machab. 13, 8. & in aliis, de quibus tomo 2. dicendum.

Unde & illa, qui in vita sua consensatè, & injustè vixerunt per hæc quæ coluerunt dedisti, summa tormenta, Sap. 12. 23.

§. 13. VARIIS UTITUR DEUS REBUS ad puniendum impios.

Sunt 1 *Spiritus qui* 2 *ad vindictam sunt creati, &* 3 *in furore suo confirmaverunt tormenta sua In tempore* 4 *consummationis* 5 *effundent virtutem, & furorem ejus qui fecit illos* 6 *placabunt. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt. Bestiarum dentes, & scorpii, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios.* 7 *In mandatis* 8 *ejus* 9 *epulabuntur, & super terram* 10 *in necessitatem* 11 *præparabuntur, & in* 12 *temporibus suis non præteriunt* 13 *verbum.* Eccli. 39. 33. 34. 35. 36. 37.

14 *Super peccatores septuplum. Ad hæc* 15 *mors,* 16 *sanguis, contentio, & romphea, oppressiones, fames, &* 17 *contritio, &* 18 *flagella* 19 *super iniquos creata sunt hæc omnia, & propter illos factus est* 20 *cataclysmus* Eccli. 40. 9. 10.

Numquid ingressus es 21 *thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti. Quæ præparavi* 22 *in tempus hostis, in die pugnæ & belli.* Iob 38. 22. 23. Vide etiam Verbo Iudicium cap. 4 § 7. ex Sap. cap. 5. à vers. 18.

1. *Spiritus.*] Mali.

2. *Ad vindictam creati.*] Deputati ad vindictam impiis inferendam.

3. *In furore, &c.*] Quando eis Dei jussione permittitur furere, strenuè & constanter exequuntur tormenta, quæ jussi sunt impiis inferre, ita ut nemo ea valeat impedire.

4. *Consummationis.*) Quo Deus decrevit aliquos consumere & perdere.

5. *Effundent virtutem.*) Potentiam suam abundè declarabunt.

6. *Placabunt.*] Placatur enim furor Domini, cum est ultio debita peracta.

7. *In mandatis, &c.*) Tribuit per prosopopejam his creaturis gaudium & obedientiam mandatorum Dei, significans non lentè per eas voluntatem Dei implendam.

8 *Ejus.*) Dei.

9. *Epulabuntur.*] Gaudebunt, epulæ enim cum gaudio sumi solent.

10. *In necessitatem.*) Cum necesse fuerit ea adhibere.

11. *Præparabuntur.*] A Deo.

12. *Temporibus suis.*) A Deo constitutis.

13. *Verbum.*) Mandatum divinum, juxta illud Psalm. 118. *omnia serviunt tibi. Vide item Sapientia, §.*

14. *Super peccatores septuplum.*) i. his quæ commemoravi malis multo magis torquentur peccatores.

19. *Mors.*) Mortalitas & pestis.

17. *Sanguis.*) Homicidium.

17. *Contritio.*) Hostium.

18. *Flagella.*) Cuiuscunque generis.

19. *Super iniquos,*] Propter punitionem evenerunt.

20. *Cataclysmus* Diluvium generale.

21. *Thesauros nivis, &c.*] Nosti unde tantam habeam copiam nivium & grandinum.

22. *Tempus hostis.*) Quo eum interficiam, aut terream, jactis desuper grandinum globis maximi ponderis.

§. 14. CREATURAS A STATU NATURALI dimovet Deus, ut sontes puniat.

2 *Ignis in aqua valebat supra suam virtutem, & aqua extinguentis naturæ oblivisebatur.* Sap 19. 19.

1. *Ignis, &c.*) Quando ignis cum grandine mixtus decidebat, ille non amittebat vim suam, siquidem cum aqua integer permanebat. *Vide Sapientia* 16 v.18. & 22.

§. 15. CUR PUNIAT DEUS SONTES.

Vide V. Tribulatio cap 2. & hic §.23.

3 *In memoria sermonum tuorum* 2 *examinabantur* • *&* 3 *velociter salvabantur, ne in* 4 *aliam incidentes oblivionem,* 5 *non possent tuo uti adjutorio.* Sap.16.11.

Cum fecerus 6 *judicia tua in terra,* 7 *justitiam discent habitatores orbis.* 8 *Misereamur impio, & non discet justitiam* 9 *in terra sanctorum iniqua gessit & non videbit gloriam Domini.* 10. *Indulsisti genti Domine, indulsisti genti: numquid* 11 *glorificatus es:* 12 *elongasti omnes terminos terræ. Domine in angustia requisierunt te,* 13 *in tribulatione murmuris* 14 *doctrina tua eis.* Isa. 26: 9 10, 15. 16.

15 *Mille homines à facie terroris unius: & à facie terroris quinque fugietis. donec* 16 *relinquamini quasi* 17 *malus navis in vertice montis, & quasi signum super collem.* Isa, 30.17.

1. *In memoria &c.*) i. in memoriam seu ut recordarentur mandatorum tuorum.

2. *Examinabantur.*) Loquitur de Israelitis morsis a serpentibus i. pungebantur ab iis ut eorum puncti aculeis quasi stimulis quibusdam institati recordarentur Dei.

3. *Velociter,*] Quia solo aspectu serpentis ænei.

4. *Aliam oblivionem,*] Dei scil. quod facilè accidisset iis si diu sanitas differretur.

5. *Non possent &c.*] Quia difficile fuisset eos retinere ab ista oblivione.

6. *Judicia.*] Iustitiæ aliquod specimen dederis.

7. *Justitiam*]Sanctitatem.

8. *Misereamur &c.*) Si impii misereatis, id ex ea animi lenitate consequeris ut ille, tam abhinc ut justitiam faciat, ut in tuo scelere magis perseveret obstinatè.

9. *In terra sanctorum.*] Habitans inter justos.

10. *Indulsisti.*) Non puniendo.

11. *Glorificatus es.*]Ab ingratis.

12. *Elongasti &c*]Possessiones ejus ad extremos usque terminos terræ dilatasti, nec tamen sic glorificatus es.

13. *In tribulatione murmuris*) i. quæ præ nimio dolore eos gemere ac murmurare facit dum afflinguntur.

14. *Doctrina tua eis.*] Supple prodest, vel opportuna est.

15. *Mille &c.*] i. à terrore quem vobis incutiet unus Chaldæus fugietis mille, imo quinque hominum millia.

16. *Relinquamini*] Præ paucitate.

17. *Malus in vertice montis*] Qui malus ibi figitur facta navi ut navigantes cum aspiciant quò rectum cursum teneant: hic veteris calamitatis exemplo multi vitabunt pericula peccatorum.

§. 16. QUAM IUSTE PUNITUR CHRISTI Domini legem violans,

Vide Verbo Peccator cap. 16. §. 20. ex Hebr 2.1.2.3.

§. 17. QUEM FRUCTUM COLLIGAT IUSTUS dum videt à Deo impios puniri.

Si inimicos servorum tuorum , & 1 *debitos mortis cum tanta* 2 *cruciasti* 3 *attentione dans tempus, & locum, per quæ possent mutari à malitia , cum quanta* 4 *diligentia* 5 *judicasti filios tuos, quorum parentibus juramenta , & conventiones dedisti bonarum promissionum. Cum ergo* 6 *duo nobis disciplinam, inimicos nostros* 7 *multiplicatos si-*

militer

gellas, ut 9 *bonitatem tuam cogitemus* 8 *judicantes: &* 10 *cum de nobis judicatur,* 11 *speremus misericordiam tuam.* Sapi. 12.20.21.22.

Vide etiam § 15 ex. Isa. c.26. & c.30.

1. *Debitos mortis*] Mortem commeritos.

2. *Cruciasti*] Ultus es.

3. *Attentione*] Moderatione & provida ratione, seu circumspectione, attendens & cogitans quomodo iis suppliciis eos curaret non autem perderet.

4. *Diligentia*] Cautione seu circumspectione, quæ opponitur iræ præcipiti ad vindictam.

5. *Iudicasti*] Castigasti.

6. *Das nobis disciplinam*].i. castigas nos ut patet filios paterna castigas disciplina.

7. *Multipliciter*].i. multò gravius.

8. *Ut judicantes*] Scil. alios, cum nempè alios damnamus.

9. *Bonitatem tuam cogitemus*] Qua ergo hostes tuos uteris, ut sic clementius ac humanius tecum illorum tractemus.

10. *Cum de nobis judicatur*].i. cum fuerimus à te castigati, flagellati.

11. *Speremus misericordiam tuam*] Eadem tua bonitate perpensa.

§. 18. De punitione quæ fit ab hominibus.

Puniendos sontes
Vide verbo Iudex.

1. *Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium.* Prov. 26.3.

2. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.* Prov. 25.4.

1. *Flagellum &c.*] Quemadmodum equo debetur flagellum, & frenum asino ut ad opera sua impellantur, aut à petulantia cohibeantur.

2. *Virga*] Per eam intellige quodvis supplicium quo imprudentium seu peccatorum temeritas coercetur.

3. *Aufer &c.*] Sicut cum aufertur rubigo de argento, egreditur vas purum, ita cum aufertur impietas & impii de regno, firmabitur regis solium per justitiam qua aufert & punit iniquos. *Vide pulchrè Iansen.* cur impii comparentur rubigini.

§. 19. Quam intersit Reip. punire sontes. *Vide Iosue 7,13.*

§. 20. Pœna non punientium eos.

Quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, & populus tuus pro populo ejus. 3 Reg. 20.42.

§. 21. Qui punit, meminerit clementiæ.

Docuisti populum tuum 1 *per talia opera, quoniam oportet esse* 2 *justum & humanum, &* 3 *bona spei fecisti filios tuos, quoniam* 4 *judicans* 5 *das locum in peccatis pœnitentiæ.* Sap. 12.19.

1. *Per talia opera*] Utendo scil. misericordia in punitione Chananæorum.

2 *Iustum & humanum*].i. cum qui justus est, debere pariter esse humanum, nec sufficere solam justitiam. Unde illud & non copulat sed auget, ac ponitur pro *etiam*.

3. *Bona spei &c.*) i. benè fecisti sperare filios quod etiam iis peccantibus dares locum pœnitentiæ, cum hostibus eum concesseris.

4. *Iudicans*) Damnans, sententiam ferens in peccatores.

5. *Das locum &c.*) Non statim executioni eam mandas.

§. 22. In puniendo servandus modus.

1 *Noli esse justus* 2 *multum, neque sapiens plusquam necesse est, ne obstupescas.* Eccle. 7.17.

1. *Noli &c.*) Vide v. Prudentia § 16.

2. *Multum*].i. nimium, q.d. in justitia punitiva utere Epieichia & æquitate, ne sis nimius exactor & ultor, quia summum jus summa injuria. Hieron.

§. 23. Publicæ punitionis fructus in superstitibus.

1 *Agnoscent qui* 2 *derelicti sunt, quoniam nihil melius est quam timor Dei, & nihil dulcius quam* 3 *respicere in mandatis Domini.* Eccli. 23.37.

Tolle cunctos principes populi & suspende eos contra solem in patibulo ut avertatur furor meus ab Israel. Num. 25.4.

4 *Pestilente flagellato* 5 *stultus* 6 *sapientior erit, si autem corripueris sapientem* 7 *intelliget disciplinam.* Prov. 19.25.

8 *Multato pestilente sapientior erit parvulus, &* 9 *si se fuerit sapientem sumet scientiam.* Prov. 21,11.

10 *Livor vulneris* 11 *absterget mala*, & 12 *plagæ in secretioribus ventris* Prov. 20.30.

Vide item §. 15. ex Isa. 26. & 30.

1 *Agnoscent*] Ex supplicio adulteræ.

2. *Derelicti*] Superstites.

3 *Respicere in mandatis*] Ut eorum intuitu semper quis à malo revocetur & ad bonum impellatur.

4. *Pestilente*] i. impio, cuius vita & mores inficiunt.

5. *Stultus*] Imperitus, imprudens.

6. *Sapientior erit*] Alieno doctus exemplo.

7 *Intelliget sapientiam*] Quia advertet ad id in quo prius fuit negligens & imprudens: nemo enim licet sapiens, ubique & omni hora sapit.

8 *Mulctato*] Vide versum præcedentem.

9 *Sectetur sapientem*] Auscultando eum, conversando cum eo & imitando maximè.

10. *Livor vulneris*] Vibices vulnerum ac plagarum inflictarum in probis.

11. *Absterget mala*] Emendabit & purgabit mala & malos.

12. *Et plagæ &c.*] Per quas significantur punitiones graviores quasi quæ viscera penetrent, & per has etiam abstergenda mala.

§. 24. IMPUNITAS CAUSA PECCATORUM.

Quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. Eccle. 8. 11.

PUPILLUS.

Vide Pauper, Peregrinus, Vidua, Justitia, Injustitia, Judex.

§. 1. PUPILLORUM AGROS NON occupandos.

Ne attingas 1 *parvulorum terminos & agrum pupillorum ne introieris*; 2 *propinquus enim illorum fortis est, & ipse judicabit contra te causam illorum.* Prov. 23 10 11.

1 *Parvulorum*] Orphanorum.

2. *Propinquus*] Scil. Deus, est autem propinquus, quia illorum pater.

§. 2. COMMENDATUR MISERICORDIA IN illos ut & in viduas.

In judicando esto pupillis misericors ut pater, & pro viro matri illorum: & eris tu velut filius altissimi obediens, & miserebitur tui magis quam mater. Eccli. 4, 10, 11.

PURITAS ANIMI.

Vide Cogitatio. Anima. Hypocrisis. Intentio.

§. 1. QUÆ EIUS CAUSA? DEUS.

Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es? Job 14. 4.

1 *Si abluerit Dominus sordes filiorum Sion, & sanguinem Ierusalem laverit de medio ejus, in spiritu judicii, & in spiritu ardoris.* Isa. 4 4.

Emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi; & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me. Hier 33. 8.

2 *Lavi te aqua, & emundavi* 3 *sanguinem tuum ex te: & unxi te* 4 *oleo* Ezech 16 9.

1. *Si abluerit*] Vide v Pœnitentia §. 3.

2. *Lavi te*] Scil. a peccatis.

3. *Sanguinem*] Homicidia, vel quodvis peccatum.

4. *Oleo*] Misericordiæ.

§. 2. ITEM CHRISTUS DOMINUS.

Vide verbo Christus & Passio, Peccatum c. 18.

§. 3. QUAM SIT DIFFICILE ANIMAM inquinatam purificare.

1 *Multo labore sudatum est, & non exivit de ea nimia* 2 *rubigo ejus neque per* 3 *ignem Immunditia tua execrabilis: quia* 4 *mundare te volui & non es mundata à sordibus tuis; nec mundaberis prius* 5 *donec quiescere faciam indignationem meam in te.* Ezech. 24 12. 13.

1. *Multo labore &c.*) Per Prophetas, per Christum, per Apostolos & apostolicos viros.

2. *Rubigo*) Malitia. Chald. peccata.

3. *Ignem*) Varium tribulationum vel charitatis Christi, & oliorum operariorum & pastorum.

4. *Mundare te volui*) Modis facilioribus quam per totalem destructionem.

5. *Donec quiescere &c.*) Quod erit quando totaliter eris destructa, sicuti indignatio hominis irati quiescit in destructione sui adversarii. Lirianus.

§. 4. QUAM SIT NIHIL HOMINIS PURITAS, comparatione divinæ.

Vide verbo Deus cap. 9 & verbo Homo.

§. 5. QUAM SIT DIFFICILE COGNOSCERE ſuam cuiuſque puritatem.

1 *Si lotus fuero quaſi aquâ nivis, & fulſerint velut mundiſſimæ 2 manus meæ: Tamen ſordibus 3 intinges me: & 4 abominabuntur me veſtimenta mea.* Job 9. 30. 31.

1. *Si lotus &c.*] Si ego autalius, ſuo & aliorum teſtimonio totus videatur probus exterius, ſicuti qui in aquis nivis lotus eſt, candidiſſimùs appareat.

2. *Manus meæ*] Externa opera.

3 *Intinges me*] Occultis peccatis oſtendens maculatum, eo qui noſti corda.

4. *Abominabuntur &c.*] Abominabilem me oſtendent opera mea coram tuo judicio, quæ mihi & hominibus decora apparebant.

§. 6. PURITATIS VARIOS EFFECTUS. Vide verbo Gloria æterna, cap. 1. §. 1. & 2.

Quis aſcendet in montem Domini, aut quis ſtabit in loco ſancto ejus? 1 Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit 2 in vano animam ſuam, nec juravit in dolo proximo ſuo: hic accipiet 3 benedictionem à Domino & miſericordiam à Deo 4 ſalutari ſuo. Pſal. 23. 3. 4. 5.

5 *Incorruptio facit eſſe proximum* 6 *Deo.* Sap. 6. 20.

Quàm bonus Iſrael Deus, his qui recto ſunt corde. Pſal. 72. 1.

Salvabitur innocens, ſalvabitur autem 7 in munditia manuum ſuarum. Job. 22. 30.

Ero immaculatus 8 cum eo, & 9 obſervabo me ab iniquitate mea: & retribuet mihi Dominus ſecundum juſtitiam meam, & ſecundum puritatem manuum mearum 10 in conſpectu oculorum ejus. Pſal. 17. 24. 25.

11 *Novit Deus* 12 *dies immaculatorum: & hæreditas eorum in æternum erit: non* 13 *confundentur in tempore* 14 *malo, & in* 15 *diebus famis ſaturabuntur.* Pſal. 36. 18. 19.

16 *Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia.* Pſal. 83. 12.

Beati 17 *immaculati* 18 *in via; qui ambulant in lege Domini.* Pſal. 118. 1.

19 *Perverſa via viri* 20 *aliena eſt: qui autem mundus eſt* 21 *rectum opus ejus.* Prov. 21. 8.

Si quis 22 *emundaverit ſe ab iſtis, erit vas* 23 *in honorem ſanctificatum, utile Domino ad omne opus bonum paratum.* 2. Ad Tim. 2. 21.

1. *Innocens manibus*] Qui nihil mali eſt operatus.

2. *In vano &c.*] i. non fruſtrà accipit, nec ut ea abutetur rebus vilibus ſerviendo.

3. *Benedictionem*] Beneficium illud maximum felicitatis æternæ.

4. *Salutari*] Salvatore ſuo.

5 *Incorruptio*] Omnimoda puritas & ſanctitas.

6. *Deo*] Qui purſſimus eſt & ſanctiſſimus.

7. *In munditia &c.*] Per munditiam operum ſuorum.

8. *Cum eo*] Deo ſcil.

9. *Obſervabo &c.*] Cuſtodiam me ne peccem.

10. *In conſpectu &c.*] i. Quam videt & probat.

11. *Novit*] Approbat, tuetur.

12. *Dies*] Vitam, actiones.

13 *Confundentur*] Fruſtrati ſpe.

14 *Malo*] Calamitoſo, mortis maximè & judicii.

15. *Diebus famis*] Etiam de fame æterna, & quæ in æternum cruciabuntur damnati, intelligi poteſt, quando juſti & puri ſaturabuntur Dei viſione.

16. *Non privabit bonis*] Eſt Mioſis, i. maximis cumulabit bonis.

17 *Immaculati*] i. Integri, puri.

18. *In via*] In ſuo vitæ inſtituto ſeu moribus.

19. *Perverſa via viri*] Prava eius actio.

20 *Aliena eſt*] A Deo, & ab hominis natura ſecundum primam ejus inſtitutionem.

21. *Rectum opus ejus*] Minimè alienum ab æquitate & natura.

22. *Emundaverit ſe*] Ut ſcil. diſcedat ab omni iniquitate, ut dicitur verſu 21.

23. *In honorem*] Honorabile.

24 *Sanctificatum*] Divino cultu dedicatum.

25. *Vtile Domino*] Etiam ad acquirendos alios, ut patet in paulo, qui poſt converſionem multos lucratus eſt Domino, qui erat antea fidelium perſecutor, Lira.

§. 7. COHORTATIONES AD PURITATEM.

Nolite contaminare animas vestras, nec tangatis 1 *quicquam eorum, ne* 2 *immundi sitis. Ego enim sum Dominus Deus vester:* 3 *sancti estote, quia ego sanctus sum. Ne polluatis animas vestras in omni reptili quod movetur super terram*, Levit. 11.43.44.

4 *Docebitis ergo filios Israel ut caveant immunditias, & non moriantur* 5 *in sordibus suis, cum polluerint tabernaculum meum, quod est inter eos*, Levit. 15.31.

Perfectus eris, & absque macula 6 *cum Domino Deo tuo*, Deut. 18.13.

Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, 7 *perficientes sanctificationem* 8 *in timore Dei*, 2. Cor. 7 1.

Non vocavit nos Deus in immunditiam, sed 9 *in sanctificationem*, 1. ad Thess. 4.7.

Omni tempore sint 10 *vestimenta tua candida, &* 11 *oleum de capite tuo non deficiat*, Eccle. 9.8.

1. *Quicquam eorum*] Quæ hactenus dicta sunt.

2. *Immundi*] Etiam spiritualiter, faciendo quod vobis est vetitum. Lira.

3. *Sancti*] Puri animo & corpore.

4. *Docebitis*] Vos, ô sacerdotes.

5. *In sordibus*] Propter sordes, si scil. immundi accedant ad locum tabernaculi.

6. *Cum Domino*] Coram Domino.

7. *Perficientes sanctificationem*] .i. perfectam spiritus sanctitatem comparare nitentes.

8. *In timore Dei*] Per timorem Dei, non contenti apud homines puri ac justi videri.

9. *Sanctificationem*] Puritatem.

10. *Vestimenta*] Opera.

11. *Oleum*] Bonæ famæ, i. studе semper vitæ puritati & bonæ famæ, quę bonis operibus comparatur.

PUSILLANIMITAS.

Vide Desperatio, Spes, Tristitia.

§. 1. AD EOS QUI PRÆ PUSILLANIMITATE, aliis prodesse recusant publica aliqua functione.

1 *Sapientia abscondita, & thesaurus invisus; quæ utilitas in utroque.* Eccli. 20.32.

1. *Sapientia &c.*] .i. Frustra & sine fructu habetur sapientia qua quis non utitur & eam abscondit, sicut inutilis est pecuniarum thesaurus qui semper occultatur. Vide Jansen. hic ex Rabano, qui ait gravi eos crimine teneri qui egenis pecunias abscondunt, a multo majori quæstu bus sapientiæ & prædicationis verbum.

§. 2. CALUMNIA INTERDUM EST ejus causa.

Calumnia conturbat sapientem, & 1 *perdit robur cordis illius*, Eccle. 7.9.

1. *Perdit robur*] .i. reddet pusillanimem.

§. 3. PUSILLANIMITAS ETIAM VIROS magnos tenet.

Expectabam eum qui salvum me fecit à pusillanimitate spiritus & 1 *tempestate*, Ps. 54.9.

1. *Tempestate*] Tentationum procella.

§. 4. VETATUR.

Nolis esse pusillanimis in animo tuo, Eccli 7.9.

§. 5. PUSILLANIMES SOLARI OPORTET & animare. *Isa.* 35.4.

Dicite pusillanimis: confortamini, & nolite timere, Isa 35.4.

Consolamini pusillanimes. 1. Thess. 5.14

QUÆSTIONES INUTILES.

Vide Curiositas.

§. 1. VITANTUR, UBI ET DE EARUM damno.

Ne dicas: quid putas causa est quod priora tempora meliora fuere, quam nunc sunt? 1 *stulta enim est hujusce modi interrogatio*, Eccle. 7.11.

Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, Actor 1.7.

Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere, Joan 21.22.

Neque intendentes fabulis, & 2 *genealogiis interminatis; quæ* 3 *quæstiones præstant: magis quam ædificationem Dei quæ est* 4 *in fide*, 1. Tim 1.4.

Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & ei quæ 5 *secundum pietatem est doctrinæ: superbus est nihil sciens, sed* 6 *languens* 7 *circa quæstiones, &* 8 *pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes*

tiones hominum mente corruptorum, & qui veritate privati sunt 9 existimantium quæstum esse pietatem, 1. Tim 6.3.4.5.

Stultas & 10 sine disciplina quæstiones devita; sciens quia generant lites 2. Tim.2.23.

Stultas quæstiones, & genealogias, & contentiones, & 11 pugnas legis devita: sunt enim inutiles, & vanæ, Ad Tit.3.9.

1. *Stulta* &c.] q.d. quis ignorat, aut quid mirum est res semper in pejus ruere? Sà.

2. *Genealogias interminatis*] Quæ finem non habent.

3. *Quæstiones*] Contentiones, disputationes.

4 *In fide*] Secundum fidem.

5. *Secundum pietatem*] Quæ veram docet pietatem & Dei cultum, qui continetur fide, spe, charitate.

6 *Languens*] Græcè νόσων ægrotus, animo scil. quia lethaces desipit.

7. *Circa quæstiones*] De omnibus enim quærunt & dubitant hæretici: quia fides est oculus, inquit Theophil qui non habet oculos nihil videt, nihil invenit, sed tantum quærit. Sic quærunt Sacramentarii: quomodo potest Christi corpus esse in tam parva hostia?

8 *Pugnas verborum*] Rixas de vocibus & verbis.

9 *Existimantium* &c.] Qui ex pietatis simulatione lucro pecuniæ vel vanæ gloriæ vacant.

10. *Sine disciplina*] Quæ nihil eruditunt.

11. *Pugnas legis*] Quæ ex legis littera solent à legis sectatoribus moveri.

QUIES ANIMI.

Vide Gaudium, Gloria cælestis, Lex, Justus, Peccator, Pax.

§. 1. In quo ea inveniatur.

Hæc dicit Dominus: 1 state super vias, & 2 videte, & 3 interrogate, de semitis antiquis, qua sit via bona, & ambulate in ea: & invenietis refrigerium animabus vestris Et dixerunt: non ambulabimus, Hier.6.16.

Tollite 4 jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris: Jugum enim meum suave est, & onus meum leve. Matth.11.29.

1. *State* &c.] Insistite viis omnibus, per quas incedistis: Actiones vestras perpendite.

2. *Videte*] An rectæ sint considerate.

3 *Interrogate* &c.) Si dubitatis, interrogate de semitis per quas majores vestri incesserunt.

4. *Jugum*) Legem Evangelicam.

RATIO.

De ratione factorum suorum reddenda cuique.

Vide verbo Judicium.

RATIO, PRO MENTE.

Vide Anima, Consilium.

RECIDIVUM, RECIDIVARE.

Vide Perseverantia. Vide Peccatum c. 21. Apostata.

§. 1. Varia damna et poenæ eius, quæ relabitur in peccata.

1 *Si refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati superantur facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. 2 Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quàm post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato: Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum, & sus lota, 3 in volutabro luti*, 2. Petr. 2. 20. 21. 22.

Si quæ 4 destruxi, iterum hæc 5 ædifico: 6 prævaricatorem me constituo, Gal. 2. 18.

Quàm vilis facta es nimis, 7 iterans vias tuas, Hier. 2. 36.

Qui baptizatur 8 à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? sic homo qui jejunans in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se, orationem illius quis exaudiet? Eccli. 34. 31.

Cum 9 immundus spiritus exierit 10 ab homine, ambulat per loca 11 arida quærens requiem, & 12 non invenit. Tunc dicit revertar 13 in domum meam, unde exivi: & veniens invenit eam 14 vacantem, scopis mundatam, & ornatam. Tunc vadit, & assumit 15 septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes habitant ibi: & fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ, Matt. 12. 43. 44. 45.

Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat, Joan. 5. 14.

36 In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracun-

iracundia mihi advenit: vir bellator deficiens per inopiam: & vir sensatus contemptus: & qui transgreditur à justitia ad peccatum: Deus paravit eum ad romphæam, Eccli. 26. 15, 26. 27.

1. *Si refugientes* &c.] id est, Si postquam sæculi hujus mala desideria quæ coinquinant hominem, per cognitionem Christi semel dereliquerunt.

2. *Melius erat*] id est, Minor eis esset damnatio.

3. *In volutabro luti*] Scil. rursus se revolvit ut iterum fiat immunda.

4. *Destruxi*] Per pœnitentiam & vitæ mutationem.

5 *Ædifico*] Rediens ad pristina peccata.

6 *Prævaricatorem*] Hypocritam, qui fingam me destruxisse peccata per pœnitentiam, cum ea repetens ostendam me ea amare. Loquitur autem Apostolus ad litteram de lege quam destruxerat, dicens eam non debere servari eique vim justificandi abstuleral.

7 *Iterans vias*] Repetens peccata.

8. *Baptizatur*] Vide V. Oratio §. 38. quibus adde ex Greg. l. 9. Epistolar. Epist. 39 & super illud Psal. 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: illum baptizari à mortuo, & iterum tangere mortuum qui abluitur à peccato & iterum illud repetit.

9 *Immundus spiritus*] Dæmon, qui vocatur immundus, quia ad immunditias solicitat iisque gaudet.

10. *Ab homine*] .i. à Judæis (inquit Hieron.) à quibus per legem Dei qua facti sunt Dei populus, pulsus est: vel à quovis homine pulsus per pœnitentiam.

11. *Arida*] Corda Gentilium scripturis & donis spiritualibus destituta.

12. *Non invenit*] Quia Gentiles in Christum crediderunt.

13. *Domum meam*] Ad Judæos vel hominem quem prius occupaverat ante pœnitentiam.

14. *Vacantem*] Bonis operibus & hac ratione domus paratur & ornatur. Vel *vacantem* si de Judæis intelligas, quia Dei gratiam per Christum oblatam recipere noluerunt.

15 *Septem*] .i. multos alios socios, tum ut simul hac domo jucundè perfruantur, tum ne facilè rursum expellantur, tum ut nequiorem hominem efficiant, ut patet v. 45.

16. *In duobus*] Vide verbo Miles §. 6.

§. 2. NON RELABENDUM IN PECCATA multis probat B. Paulus Rom. 6. capite ut & 7. & 8.

1 *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo?* Rom. 6. 2.

Videndi etiam versus sequentes usque ad 12.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore ut obediatis concupiscentiis ejus: sed neque exhibeatis membra vestra 3 arma iniquitatis 4 peccato: sed 5 exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes, & membra vestra 6 arma justitiæ Deo, Rom. 6. 12. 13.

7 *Nescitis quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, 8 sive peccati 9 ad mortem, sive 10 obeditionis ad 11 justitiam? gratias autem Deo 12 quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis.* Rom. 6. 16-18.

1. *Qui mortui sumus* &c.] .i. Qui jam renuntiavimus regno peccati, quomodo adhuc ejus suggestionibus obtemperabimus?

2. *Peccatum*] Peccati fomes.

3. *Arma iniquitatis*] Instrumenta ad operandum iniquitatem.

4 *Peccato*] Ipsi fomiti.

5. *Exhibete vos Deo* &c.] Consecrate vos Deo tanquam ex mortuis resurgentes in vitam, et mors ultrà non dominetur.

6. *Arma justitiæ Deo*] Exhibete membra vestra instrumenta quibus vos Deus ad justitiam promoveat.

7. *Nescitis* &c.] .i. Qui semel se constituit alicui servum ad obediendum, obstrictus illi manet & devinctus.

8. *Sive peccati*] .i. sive quis se constituat servum peccati obediendo desideriis carnis.

9. *Ad mortem*] Quia hujusmodi servitusducit ad mortem æternam.

10. *Obeditionis*] Sive se constituat servum ad obediendum Deo.

11. *Ad justitiam*] Quia talis obedientia ducit ad justitiam, q.d. ratione hujus servituris devinctus manet, ut semper obsequatur Deo & ad plius justificetur.

12. *Quod fuistis* &c.] .i Quod cum antea fuistis servi peccati jam ab eo per Christi gratiam liberati, justificati, ac proinde quasi manu missi traditi estis ex corde in servitutem justitiæ secundum formam doctrinæ Evangelicæ. Unde

imp

implicitè infertur absurdum esse non persistere in hac servitute, sed ad priorem quæ est peccati, vos iterum relabi. P. Vasquez.

REGENERATIO.

Vide Gratia. V. Renovatio, Relapsus.

V. Recidivum.

RELIGIO, RELIGIOSUS.

Vide Occupationes, Paupertas, Castitas, Obedientia, Prælatus, Pastor, Superior, Mortificatio, Ecclesia, Justus, Apostata.

§. 1. Religiosorum honorificæ compellationes & laudes eximiæ.

1 *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæredit abunt terram: germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.* 2 *Minimus* 3 *erit in mille, & parvulus in gentem fortissimam: ego Dominus, in* 4 *tempore ejus subitò faciam istud,* Isa. 60. 21. 22.

Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob, Psal. 23. 6.

5 *Filii sapientiæ* 6 *ecclesia justorum, &* 7 *natio illorum* 8 *obedientia & dilectio,* Eccli. 3. 1.

Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus, Isa. 61. 9.

Videndi etiam sequentes paragraphi.

1. *Populus*] Vide verbo Ecclesia.

2. *Minimus*] Minima antè & initio familia.

3. *Erit in mille*] Referta erit plurimis religiosis, hoc patuit in quavis familia religiosa. Loquitur autem ad litteram de Ecclesia.

4. *Tempore ejus*] Tempore suo.

5. *Filii sapientiæ*] .i. Qui à sapientia rectè sunt instituti.

6. *Ecclesia justorum*] Sunt congregatio justorum.

7. *Natio*] id est, genus illorum, seu tales homines.

8 *Obedientia & dilectio*] .i. sunt penitus dediti obedientiæ & dilectioni, habentque has virtutes sibi proprias & familiares.

§. 2. Quam exilia fuerint religionum primordia.

2 *Parvus fons, qui crevit in fluvium, & in lucem, solemnè conversus est, & in aquas plurimas redundavit, Esther est, quam Rex accepit uxorem & voluit esse Reginam,* Esther 10 §.

Fons parvus crevit in fluvium maximum, & in aquas plurimas redundavit. Lux, & sol ortus est, & humiles exaltati sunt, & devoraverunt inclytos, Esther 11. 10, 11.

1. *Parvus fons*] Vide dicta verbo Ecclesia, quæ facilè est accommodare ad religionem.

§. 3. Non consulendi Parentes sit necnè capessendus religiosus status.

Verbo Consilium.

Fili! quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te: & ait ad illos: quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia 2 *in his quæ patris mei sunt,* 3 *oportet me esse?* Lucæ 2. 48. 49.

4 *Qui dixit patri suo, & matri suæ: nescio vos. & fratribus suis: ignoro vos, & nescierunt filios suos: hi custodierunt eloquium tuum & pactum tuum servaverunt,* Deut. 33. 9.

5 *Numquid non est Deus in Israel ut vatis ad consulendum Bedzebud Deum Accaron?*

6 *Et cum dixerint ad vos: quærite à Pythonibus, & à divinis, qui stridunt in incantationibus suis: numquid non populus à Deo suo requirat pro vivis* 7 *à mortuis?* 8 *ad legem magis, & ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux,* Isa. 8. 19. 20.

1. *Quid fecisti sic*] Sci. ut nobis inconsultis remaneres in templo.

2 *In his quæ patris mei sunt*] Qualia sunt, quæ ad officium Dei hominis seu redemptoris pertinent, ut docere, facere miracula &c. ob quæ à Patre missus erat, & quæ faciebat ex præscripto Patris.

3. *Oportet me esse*] Etiam vobis inconsultis, neque enim in iis, subjectus erat parentibus, quemadmodum etiam in capessenda religione non sunt filii parentibus subjecti.

4. *Qui dixit*] Loquitur ad litteram de Levitis, qui in punitione idololatrarum Exodi 32. v. 28. non sunt miserti cognatorum & parentum, sed occiderunt eos quasi non novissent: atque ob hunc zelum meriti sunt sacerdotium: Quæ facilè est ad religiosum statum accommodare.

5. *Numquid* &c.] Hæc etiam dicuntur per accommodationem, innuiturque consulendum Deum, non Bedzebud, .i. parentes, amicos, cognatos, seculares.

6. *Et cum dixerint*] Vide V. Divini. Per Pythones autem intellige parentes, qui instar Pythonum Deo sunt contrarii, nec oracula reddunt, sed mendacia dum consuluntur.

7. *A mortuis*] Per hos intellige eosdem parentes qui Deo mortui sunt, cum ei contraria suadent.

8. *Ad legem*] Et ad eos qui eam intelligunt accedendum consilii causa, ad viros doctos, probos & prudentes.

§. 4. Neque temere capessenda est religio.

Vide verbo Consilium, Prudentia.

1 *Quis ex vobis volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt? si habeat ad perficiendum, ne posteaquam posuerit fundamentum & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes: quia hic homo capit aedificare, & non potuit consummare*, Luc 14.28.29.30.

Videndi item versus sequentes.

1. *Quis ex vobis* &c.] Hac parabola turris ut & sequenti quæ est de bello, docet quanta providentia quis debeat se excutere an habeat sufficientes vires tum animi, tum corporis antequam arduam evangelicæ vitæ & perfectionis turrim conscendat, & bellum sibi, mundoque indicat ne si postea resiliat, sibi damnum & ignominiam asciscat. Quod religio sit turris, *Vide Salmeron Tomo 7. tract. 24.*

§. 5. Beneficio vocationis religiosæ applicare licet quæ sequuntur: indeque constabit quam sit id magnum, quantique æstimandum.

Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos 1 *in omni benedictione spirituali,* 2 *in caelestibus,* 3 *in Christo*, Ephes. 1.3.

Propter quod memores estote quod aliquando vos eratis gentes in carne, qui 4 *dicebamini praputium,* 5 *ab ea quae dicitur circumcisio in carne manu facta, quod eratis illo in tempore sine Christo* 6 *alienati à conversatione Israel. & 7 hospites testamentorum. 8 promissionis spem non habentes, & 9 sine Deo in hoc mundo: nunc autem in Christo Iesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope* 10 *in sanguine Christi*, Ephes. 2. 11. 12.13.

Iam non estis 11 *hospites. & advenae: sed estis* 12 *cives sanctorum, & domestici Dei: Superaedificati super fundamentum Apostolorum. & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu*, Ephes. 2.19.20.

Vos autem genus 13 *electum,* 14 *regale sacerdotium, gens sancta,* 15 *populus acquisitionis: ut* 16 *virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.* 1. Petr. 2 9.10.

Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filii ejus Iesu Christi Domini nostri, 1. Cor. 1.9.

Gratias agentes Deo Patri, qui 17 *dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine: qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in* 18 *regnum* 19 *filii dilectionis suae*, Coloss. 1.12.13.

Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum: eritis mihi in 20 *peculium de cunctis populis:* 21 *mea enim est omnis terra*, Exod. 19.5.

22 *Pars Domini populus ejus: Iacob* 23 *funiculus hereditatis ejus*. Deut. 32 9.

Vide item vers. 11.12.13 14.

Dominus 24 *pars hereditatis meae, &* 25 *calicis mei, tu es, qui* 26 *restitues hereditatem meam mihi:* 27 *Funes ceciderunt mihi in praeclaris: etenim* 28 *hereditas mea* 29 *praeclara est mihi*, Psalm. 15.5 6.

Vide infra § 38. ex Amos 2. 11.

1. *In omni* &c.] .i. Abundanti donorum spiritualium beneficentia & largitate.

2. *In caelestibus*] Ipse in cælo existens.

3. *In Christo*] Per Christum, ejusque merita.

4. *Dicebamini praputium*] Vocabamini præputiati per contemptum & opprobrium. Vel peccatores vocabamini à justis, si ad religiosos trahatur.

5. *Ab ea quae dicitur circumcisio*] .i. à Judæis circumcisis, vel à Justis.

6. *Alienati* &c.] .i. A ratione & vivendi instituto Judæorum, vel justorum.

7. *Hospites testamentorum*] .i. Extranei & alieni à pactis cum Judæis à Deo initis, vel cum justis.

8. *Promissionis*] Vitæ æternæ, & resurrectionis.

9 *Sine Deo*] Dei cognitione & cultu.

10. *In sanguine*] Per merita sanguinis Christi.

11. *Hospites*] In populo Dei, nullam cum eo communionem habentes.

12. *Cives sanctorum*] Petri, Pauli &c. vel Abrahæ, Moysis, Eliæ &c.

13. *Electum*] A Deo, de hoc misero mundo.

14. *Regale sacerdotium*] Quos simul omnes sancti

Sancti Spiritus unctione, Christus fecit reges & sacerdotes.

15. *Populus acquisitionis*] Quia magno pretio emptus & conquisitus.

16. *Virtutes*] Liberalitatem, benignitatem, misericordiam, charitatem infinitam, &c.

17. *Dignos* &c.] Idoneos ut participes essemus sortis & hæreditatis Sanctorum per fidem & lumen Evangelii, vel etiam per donum vocationis religiosæ.

18. *Regnum*] Ecclesiam, vel religionem.

19. *Filii dilectionis*] Filii dilecti.

20. *Peculium*] id est, Thesaurum, q. d. unicè dilecti.

21. *Mea enim* &c.] quasi dicat, quanquam omnes populi mei sint, tamen vos electi præ cæteris.

22. *Pars*] Hæreditas.

23. *Funiculus*] i. portio, quia funiculis dividebantur hæreditates.

24. *Pars hæreditatis*] Tota possessio mea hæreditaria in qua omnia mihi propria bona possideo, quem unum omni diligentia colere, cui soli gratificari studeo.

25. *Calicis mei*] Ipse mihi quasi dulcis portio vini & calicis quæ ipso distribuente mihi contigit.

26. *Restitues*] Quia restituisti, cum eam amissem; vel *restitues*, quia integram & firmam servabis nequando eam amittam, & suo tempore perfectè possidendam trades, cum te facie ad faciem videndum dabis.

27. *Funes &c.*] i. perinde mihi evenit ac si funes mensorii quibus agri dividi solent cedissent mihi in amœnissimis & pulcherrimis locis.

28. *Hæreditas mea*] Quæ Deo dividente mihi obtigit.

29. *Præclara est mihi*] i. Mihi admodum est & habetur speciosa, ut præ illa nullam optem, non eam quam in terris carnales sibi delegerunt, non aliam quamlibet.

§. 6. Unde vocati Religiosi.

1 *Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici: & de regionibus congregavit eos: 2 à solis ortu, & occasu, ab aquilone, & mari. Erraverunt in 3 solitudine, in 4 inaquoso viam 5 civitatis habitaculi non invenerunt*, Psal. 106. 2. 3. 4.

Invenit eum in terra deserta, in loco horroris, & vasta solitudinis: circumduxit eum, & docuit: & custodivit quasi pupillum oculi sui, Deut. 32. 10.

Vide item Ezechiel. 16. à vers. 5. deinceps per multos versus.

1. *Duxit* &c.] Hunc versum applicat Bernard. religiosis.

2. *A solis &c.*] In eadem religione, imo domo sunt qui è variis mundi plagis vocati, & in unum cœtum congregati.

3. *Solitudine*] Mundo, vel solitudine vitiorum.

4. *Inaquoso*] Quia mundus caret aquis gratiæ.

5. *Civitatis*] Paradisi.

§. 7. Officia boni religiosi. Amare cellam, ratòque se hominibus videndum exhibere.

1 *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*, Cant. 4. 12.

Vide item §. 28 ex Isa. 26. 20.

1. *Hortus*] Vide verbo Maria.

§. 8. Seipsum abnegare et crucem ferre. *Vide Luc.* 14. 27.

Si quis vult post me venire abneget 1 semetipsum, & 2 tollat crucem suam, & sequatur me, Matth. 16. 24.

1. *Semetipsum*] Omnibus desideriis suis renuntiet.

2. *Tollat crucem*] Mundo crucifigatur. Hieron. Sit paratus mori in cruce. Chrysost.

§. 9. Oblivisci consanguineorum & parentum.

Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam: & obliviscere populum tuum, & domum patris tui, Ps. 44. 11.

Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram quam monstravero tibi, faciamque te in gentem magnam, benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, Gen. 12. 1. 2.

§. 10. Imo eos odisse, quin etiam seipsum.

Si quis venit ad me, & non 1 odit fratrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, fratres, & sorores, adhuc & 2 animam suam, non potest esse meus discipulus, Luc. 14. 26.

1. *Odit*] Quatenus Christo contrarii sunt.

2. *Animam*] i. vitam.

3. *Discipulus*] Ut scil. nudum sequatur nudus cum Apostolis, me inquam perfectionis magistrum.

§. 11. PERSEVERARE IN SUA VOCATIONE. *V perseverantia.*

Hæc requies mea in sæculum sæculi: hic habitabo, quoniam elegi eam Psal. 131. 14.

Domine ad quem ibimus? 1 *verba vitæ æternæ habes.* Joan. 6. 68.

1. *Verba vitæ æternæ*] Quia efficiunt vitam æternam hominem resuscitando solo verbo & imperio. Ita Chrys. vel efficiunt vitam æternam in eo qui eis obedit.

§. 12. REFRENARE LINGUAM.

Si quis putat se religiosum esse non 1 *refrenans linguã suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio.* 1. Jacob. 1. 26.

1. *Refrenans linguam*] Ab otiosis & malis sermonibus.

2. *Seducens*] A recta via per loquacitatem.

§. 13. EORUM EST RELIGIOSÆ DISCIPLINÆ observationem ad posteros in finem usque sæculi transmittere, ne de iis dicatur quod in libro Iudicum.

1 *Servierunt Deo cunctis diebus ejus, & filiorum qui longo post eum vixerunt tempore & noverant omnia opera Domini, quæ fecerat cum Israel. Mortuus est autem Iosue filius Nun: omnisque illa generatio congregata est ad patres suos, & surrexerunt alii qui non noverant Dominum, & opera quæ fecerat cum Israel: fecerunt que filii Israel malum in conspectu Domini &c.* Judic. 2. 7. 8. 9 10. 11.

Citò deseruerunt viam per quam ingressi fuerant patres eorum, & audientes mandata Domini, omnia fecere contraria. Judic. 2. 17.

1. *Servierunt &c.*] Idem sæpe usuvenit religionibus quarum initia fervent ratione primi spiritus qui viget in primis patribus, atque iis qui eorum viderunt conversationem: verum iis mortuis sæpe moritur omnis pietas & religio.

§. 14. EORUM NON PECCARE, LICET peccent sæculares. *V* §. 36.

§. 15. DE VARIIS BONIS STATUS. religiosi.

VTILIS EST ET VOLUPTATIS PLENUS *Vide verbo Concordia, ex Psal.* 132. 1. 2. *&c.*

§. 16. RELIGIOSI PATRUM GAUDENT & fruuntur laboribus.

Dedit illis regiones gentium: & labores populorum possederunt, ut custodiant justificationes ejus: & legem ejus requirant. Psal. 104. 44. 45.

Dedi vobis 2 *terram in qua non laborastis, & urbes quas non ædificastis ut habitaretis in eis: vineas & oliveta quæ non plantastis.* Josue. 24 13.

In hoc est verbum verum: quia 3 *alius est qui seminat: alius qui metit. Ego misi vos metere, quod non laborastis: alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.* Joan. 4. 37 38.

1. *Labores*] Fructum laborum, pietatis, zeli animarum & cæterarum virtutum, quo fructu gaudent jam posteri, quia plerisque religiosis dantur eleemosynæ, & sunt in hominum existimatione non ob propriam virtutem, sed patrum suorum.

2. *Terram &c.*] Sic moderni religiosi domos & monasteria possident quæ carè steterunt primis fundatoribus.

3. *Alius qui seminat*] Vide verbum Concionator. Seminatur autem in multo sudore primi parentes ordinum, quæ jam parvo labore metunt & colligunt eorum filii, quod & de temporalibus & de spiritualibus verum est.

§. 17. QUARE EOS DEBENT IMITARI, NE DE iis dicatur illud Oseæ.

1 *Quasi uvas in deserto inveni Israel: quasi primos poma ficulneæ in cacumine ejus vidi patres eorum:* 2 *ipsi autem introierũt ad* 3 *Beelphegor, &* 4 *abalienati sunt* 5 *in confusionem, & facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt.* Osee. 9. 10.

1 *Quasi uvas &c.*] 1 Horum patres Abraham, Isaac, Jacob (idem accommodare licet ad fundatores ordinum) mihi ita fuerunt grati, quam esse solent uvæ eas invenienti in deserto quod uvas non fert, & sicut primæ ficus.

2. *Ipsi autem*] Posteri eorum.

3. *Beelphegor*] Idolum, & religiosi ad idola suarum cupiditatum.

4 *Abalienati*] à Deo.

5. *In confusionem*] Suam: quid confusioni tradentur à Deo.

§. 18 PARVUM ENIM PROFUERIT SANCTOS habuisse progenitores, nisi eorum æmulentur virtutes.

1 *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus.* Amos 9.7.

Responderunt & dixerunt ei: 2 *pater noster Abraham est. Dixit eis Iesus: si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite* Joan. 8.39.

Ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham, dico enim vobis: quoniam potens est Deus, de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Matth. 3.9.

1 *Numquid non &c.*].i. Non mihi videmini filii Patriarcharum) nec vos mali religiosi filii tot SS. Patrum qui vos in Christo genuerunt) sed Æthiopum, quia pleni cum sitis peccatis, in nullo eis estis similes; quare frustra speratis vos eorum meritis liberandos.

2. *Pater noster Abraham*) Idem dicunt religiosi tepidi qui jactant & gloriantur de virtutibus suorum patrum, sed audient isti simile huic responsum.

§ 19. DEUS RELIGIOSOS PROTEGIT ET TEGIT per seipsum, & peculiariter invigilat eorum actionibus.

1 *In unamquamque gentem proposuit Rectorem:* 2 *& pars Dei Israel facta est manifesta. Et omnia opera eorum* 3 *velut Sol in conspectu Dei, & oculi ejus sine intermissione* 4 *inspicientes in vias eorum.* Eccli. 17. 14. 15.

Creabit Dominus super omnem locum montis 5 *Sion, & ubi invocatus est,* 6 *nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis flammantis in nocte:* 7 *super omnem enim gloriam protectio: & tabernaculum erit in umbraculum diei* 8 *ab æstu, & in securitatem, & absconsionem à* 9 *turbine, & à pluvia.* Isa. 4. 5. 6.

Hæc dicit Dominus creans te 10 *Jacob, & formans te Israel: noli timere, quia redemi te, & vocavi* 11 *te nomine tuo: meus es tu.* 12 *Cum transieris per aquas tecum ero, & flumina non operient te: cum ambulaveris in igne non combureris, & flamma non ardebit in te: Ex quo honorabilis factus es in* 13 *oculis meis & gloriosus: ego dilexi te, &* 13 *dabo homines pro te, & populus pro anima tua. Populum istum* 14 *formavi mihi, laudem meam narrabit.* Isa. 43. 1. 2. 4. 21.

1. *In unamquamque &c.*).i. Gentes omnes tradidit gubernandas sui principibus & Regibus quos eis præfert.

2. *Et pars Dei &c.*] Quæ oratio sic est ordinanda. *Est Israel.* i. populus Israeliticus, est manifesta pars Dei facta, seu factus. i. assumpsit eum in suam partem & portionem ut in illo regnaret solus. *Vide* 1. Reg 12.

3. *Velut Sol*].i. Tam patent Deo, quam omnibus patet Sol.

4. *Inspicientes in vias eorum*) Sive bene vel malè agant nec ita dissimulat ad eorum facta, sicut videtur aliorum hominum, aut gentium facta, non ita curare.

5. *Sion*) Typus fuit Ecclesiæ, & etiam religionis.

6. *Nubem per diem &c.*).i. Protegere eos tam in prosperitate, quam in adversitate: seu faciet cum religiosis spiritualiter quod olim fecit cum Judæis corporaliter.

7. *Super omnem gloriam*) Glorioſos vitos erit protectio divina.

8. *Ab æstu*) Concupiscentiæ.

9. *Turbine, pluvia*) Tentationibus & adversitatibus.

10 *Jacob, Israel*) Religiosi sunt spiritualiter Jacob, quia supplantarunt mundum, & Israel. i. prævalentes Deo.

11. *Vocavi te &c.*) Quod dilectionis est argumentum.

12. *Cum transieris &c.*) q.d. in omnibus periculis te liberabo.

13. *Dabo*) Perdam ut te servem.

14. *Formavi mihi*) Ad meam gloriam, seu ut mihi serviat, ut lit meus.

§. 20. IN RELIGIONE EXIMIO QUODAM modo habitat & quiescit.

Sit 1 *in Sion* 2 *firmata sum, & in civitate sanctificata similiter requievi, & in Jerusalem potestas mea. Et radicavi in populo honorificato, & in parte Dei mei hereditas illius, & plenitudine Sanctorum detentio mea.* Eccli. 24. 15. 16.

1. *In Sion*) Typus est religionis.

2. *Firmata sum*) Ita loquitur divina sapien-

tia. Vide quæ ad hujus explicationem faciunt *verbo Mu*

§. 21. MIRE RELIGIONES PROPAGAT & multiplicat. *V. Ecclesia.*

1 *Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi* 2 *terram desiderabilem hæreditatem præclaram exercituum gentium? & dixi patrem, vocabis me, &* 3 *post me ingredi non cessabis.* Hier. 3 19.

Hæc dicit Deus: adhuc in hoc invenient me domus Israel, ut 4 *faciam eis. Multiplicabo eos* 5 *sicut gregem hominum: ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in* 6 *solemnitatibus ejus: sic erunt* 7 *civitates desertæ plenæ gregibus hominum, & scient quia ego Dominus.* Ezech 36.37.38.

Vide pulchrè Numeror.23.10.

1. *Quomodo.*] Prophetia est de multitudine credentium, quæ etiam ad religionis propagationem accommodari potest: Quam multos, inquit, tibi dabo filios.

2. *Terram desiderabilem*] Potest esse metonymia i. homines excellentes ex gentibus.

3 *Post me ingredi.*] .i. me sequi.

4. *Faciam.*] Sci. quod sequitur.

5 *Sicut gregem hominum.*] Sensus est: Ut solent greges pecorum multiplicari, sic multiplicabo homines.

5 *Solemnitatibus ejus*) In quibus ut in Paschate, festo Pentecostes & tabernaculorum convenichat Hierusalem populus multus.

7. *Civitates desertæ.*) Religiones ante & initio parùm frequentes.

§. 22. VARIA EIS BONA ALIA IMPERTIT, tum animi, tum corporis.

1 *Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, &* 2 *erumpet radix ejus, ut libani.* 3 *Ibunt rami ejus, & erit* 5 *quasi oliva,* 4 *gloria ejus &* 6 *odor ejus ut libani* 7 *Convertentur sedentes in umbra ejus vivent* 8 *tritico, &* 9 *germinabunt quasi vinea:* 10 *memoriale ejus* 11 *sicut vinum libani.* Osee 14. 6. 7 8.

1. *Ero quasi ros.*] Hæc de Ecclesia dicta, accommodantur ad religionem quæ nobilissima est ejus portio. Ros igitur erit Israeli seu religiosis, æstum concupiscentiæ refrigerando, & siccitatem pectoris irrigando ut floreant & germinent sicut lilium, bonis scil. operibus.

2. *Erumpet &c.*] .i. Terram findet & profundè intrabit sicut arbores libani, ita ut nulla tempestate quatiatur, sed immobilis permaneat.

3. *Ibunt.*) Crescent.

4. *Gloria.*) In unaquaque re gloria est quod eam magnificat & claram reddit: gloria igitur .i divitiæ ejus spirituales.

5 *Quasi oliva.*) Propter ubertatem & præstantiam fructus.

6. *Odor ejus ut libani.*] .i. Arborum odoriferarum libani ut cedrorum &c. i. Christi notitiam verbis & factis tradent hominibus, ex odore enim cognoscitur latens unguentum.

7. *Convertentur &c.*] Est Hysteron proteron. i. convertentur ad eum, & sedebunt in umbra ejus. i. protectione & tutela.

8. *Tritico.*) Sanctissima Eucharistia.

9. *Germinabunt &c.*] Latè extendent propagines suas, & fructum ubertimum ferent. *Vide Ioan.* 15.

10. *Memoriale ejus.*) Memoria & mentio hujus populi ubicumque inciderit.

11 *Sicut vinum libani*] Gratissima erit omnibus & suavissimi odoris.

§. 23. DE FORTITUDINE STATUS religiosi.

Vide Numer. cap. 23. 24. *&* c. 24. 8. 9.

§. 24. DE EIUS PULCHRITUDINE ET fœcunditate. *Vide Num.* 24 5. 6. 7.

§. 25. BEATI PRONUNTIANTUR religiosi.

Beati qui habitant in domo tua Domine: in sæcula sæculorum laudabunt te. Psal. 83 5.

Beati viri tui, & beati servi tui qui stant coram te semper, & audiunt 1 *sapientiam tuam.* 3. Reg. 10. 8.

1. *Sapientiam.*] In meditatione, & contemplatione, lectioneque sacrarum litterarum.

§. 26. BEATIORES PRONUNTIANTUR quam sæculares.

Quia melior est dies una in atriis tuis: 1 *super millia, elegi* 2 *abjectus esse in domo Domini mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Psal. 83. 11.

1. *Super millia.*] i. quam mille, i. innumeri dies in sæculo, seu ab tabernaculis peccatorum.

2. *Abjectus esse*] in vilissimo aliquo ministe-

rio

ſterio. Hebræa indicant officium janitoris. *Vide Bellarm.*

§. ADD. DE CENTUPLO RELIGIOSIS PROMISSO. *Vide verbo Tribulatio, cap. 2. § 9. num. 11.*

§. 27. RELIGIOSI IUDICES ERUNT ORBIS. *Vide verbo Iudicium, cap. 2. §. 6. ex. Matth. 19. 28.*

§. 28. COHORTATIO AD CAPESSENDAM religionem.

1 *Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum, ad momentum, donec pertranseat indignatio.* Isa. 26. 20.

1. *Vade &c.*] Ad litteram loquitur de sepulchro, at possunt hæc optime trahi ad abscessionem in religiosa aliqua familia & cella.

§. 29. COHORTATIO AD VIVENDUM dignè vocatione sua.

Obsecro vos ego vinctus 1 *in Domino ut dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia supportantes invicem in caritate,* Eph. 4. 1 2.

1. *In Domino.*] Propter Dominum & fidem.

§. 30. AD FRUCTUM BONORUM operum.

1 *Obaudite me divini fructus: & quasi rosa plantata super rivos aquarum fructificate. Quasi Libanus odorem suavitatis habete. Florete flores quasi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & date canticum, & benedicite Dominum in operibus suis.* Eccli 39. 17. 18 19.

Posui vos ut eatis, & fructum afferatis: & fructus vester maneat, Ioan. 15. 16.

1. *Obaudite.*] Vide verbo Laus.

§. 31. AD MEMORANDUM PATRES SUOS, ET cogitandum se cum Sanctis vitam degere.

Memento 1 *patris, & matris tuæ, in medio enim* 2 *magnatorum consistis.* Eccli. 23. 18.

3 *Attendite ad* 4 *petram unde excisi estis, & ad* 5 *cavernam laci, de qua excisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia* 6 *unum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum.* Isa 51 1. 2.

1. *Patris &c.*) ,i, parentum tuorum secundum spiritum, quales sunt ordinum fundatores.

2. *Magnatorum.*] Tot SS. religiosorum quibuscum vivis qui magni sunt coram Deo.

3. *Attendite &c.*] Ad litteram loquitur Israelitis.

4. *Petram.*) Abraham qui sic dicitur ob fidei firmitatem. Petra fit, author religionis.

5. *Cavernam laci.*) Saræ uterum.

6. *Vnum.*) .i. Cum esset solus sine prole: ita religio quævis initio parva.

8. *Benedixi.*] Ditavi.

§. 32. ORATIO PRO BONO RELIGIONIS.

1 *Pasce populum tuum in* 2 *virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes* 3 *solos in saltu;* 4 *in medio carmeli pascentur, Basan & Galaad juxta dies antiquos* Mich. 7. 14.

1. *Pasce.*) Quod verbum significat etiam regere.

2. *Virga.*) Pastorali, ducendo ut pastor virga oves dirigit.

3. *Solos in saltu.*] Quia mente saltem, separati sunt religiosi à mundo. Vel quia expositi sunt prædæ malorum.

4. *In medio carmeli pascentur &c.*] Verba sunt Dei promittentis libertatem, per hos montes qui erant fertilissimi & bonis abundantes pascuis, licet intelligere magnam abundantiam bonorum spiritualium.

§. 33. DICTUM RELIGIONI QUÆ A MAIORUM instituto degenerat.

1 *Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam & 2 charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me; in deserto, in terra, quæ non seminatur.* 4 *Quid invenerunt in me patres vestri iniquitatis &c.* Iere. 2. 2. 5.

Ego plantavi te vineam electam, somme semen 6 verum: quomodo ergo conversa es mihi 7 in pravum vinea 8 aliena? Iere. 2. 21.

Egressus est à filia Sion omnis 9 decor ejus: facti sunt 10 *principes ejus velut arietes non invenientes* 11 *pascua: & abierunt absque* 12 *fortitudine ante faciem* 13 *subsequentis.* Thren. 1. 6.

Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum. Filii Sion inclyti, & amicti 14 *auro primo, quomodo reputati sunt* 15 *in vasa testea opus manuum figuli?* Thren. 4. 1. 2.

Qui

Quiveſcebantur voluptuosè & interierunt in viis, qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora. Thren. 4 5.

1. *Recordatus ſum, &c.*) i. Memoria recolo miſericordiam qua tibi tot contuli beneficia in adoleſcentia tua.

2. *Charitatem &c.*] i. charitatem qua me dilexiſti cum te mihi in ſponſam accepi.

3. *In deſerto*] An non religio deſertum?

4. *Quid invenerunt &c.*) Inter tot ſcil. & tanta beneficia vobis præſtita.

5. *Omne*] Pro omnino, ſeu per omnia.

6. *Verum*] Perfectum, ſeu germanum.

7. *In pravum*) In amaritudinem. Ita 70.

8 *Aliena*] i. degenerans.

9 *Decor*) Virtutum & honeſtatis.

10 *Principes*] Superiores & prælati.

11. *Paſcua*) Salutaris doctrinæ, & bonorum exemplorum quæ noluerunt quærere, quare non mirum ſi non invenerunt.

12. *Fortitudine*] Spirituali, planè exhauſtis viribus ſpiritus & fame confecti.

13. *Subſequentis*) Hoſtis vel dæmonis cui parent & quem ſequuntur.

14. *Auro primo*) i. puriſſimo.

15. *Vaſa teſtea &c.*) In tantam deformitatem & vilitatem pervenerunt, ut pro vaſis teſtaceis haberentur figuli manibus efformatis.

16. *Interierunt*) Fame

17. *Nutriebãtur in croceis &c.*) i. Qui à nutritoribus aut nutricibus geſtabantur in croceis veſtibus, luto volutati & fimo inquinati ſunt. Quæ omnia quomodo ſpirituali ſenſu religioſis conveniant, quilibet ex ſe ſatis intelligit.

§. 34. Religiosi nomine tenus condemnabuntur ab iis, qui beatè vivunt in ſæculo.

1 *Indicabit* 2 *id quod ex natura eſt præputium legem conſummans,* te 3 *qui per literam & circumciſionem prævaricator legis es.* 4 *Non enim qui in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui* 5 *in abſcondito Judæus eſt, &* 6 *circumciſio cordis in ſpiritu non littera, cujus laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.* Rom. 2. 27. 28. 29.

1. *Indicabit*) Contemnabit.

2. *Id quod ex natura eſt præputium*) Gentilis non circumciſus.

3. *Qui per literam*] i. Qui habens legem ſcriptam.

4. *non enim qui in manifeſto Judæus eſt*] Sup. eſt verè Judæus & filius Abrahæ apud Deum.

5. *In abſcondito*] Qui interius apud Deum per fidem, Chriſtum confitetur.

6. *Circumciſio &c.*] i. Illa eſt vera circumciſio quæ ſpiritualis circumciſio vitiorum eſt.

Si per præputium intelligantur boni ſeculares, & per circumciſionem & Judæos mali religioſi, facilem habent omnia accommodationem.

§. 35. Improperantur sua Religiosis peccata.

Quid eſt quod dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? numquid 1 *carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus* 2 *gloriata es?* Jere. 11. 15.

In domo Iſrael vidi 3 *horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.* Oſee. 6. 10.

1. *Carnes ſanctæ*] Sacrificia Deo immolata.

2. *Gloriata es*) Quaſi ea delenda eſſent peccata tua. Gloriantur item plerique religioſi de quibuſdam externis ceremoniis & obſervationibus, in quibus magnam habent fiduciam, parum interim interiora, internamque curantes puritatem, morumque reformationem.

3. *Horrendum*) Peccata, quæ ſtuporem & horrorem omnibus afferant: per Ephraim autem & Iſrael intelige religioſos, erant enim illi, Dei populus electus.

§. 36. Invitantur ad non peccandum, peccent licet ſæculares.

Si fornicaris tu 1 *Iſrael, non delinquat ſaltem Juda.* Oſee. 4 15.

1. *Iſrael*) Poſſunt per Iſrael, i. decem tribus quæ per publicam idololatriam à Deo receſſerant, intellige ſæculares, & per Juda religioſi quia tribus Juda habebat templum & ceremonias, & verum Dei cultum, & pluribus eam affecerat Deus beneficiis, quam alias tribus.

§. 37. Puniendos eos, qui religiosos vexant & affligunt.

1 *Sanctus Iſrael Domino, primitiæ frugum ejus: omnes qui devorant eum, delinquunt: mala venient ſuper eos, dicit Dominus.* Jere. 2. 3.

Vagenti inſurgenti ſuper genus meum: Dominus enim omnipotens vindicabit in eum, in die judicii viſitabit illos Judith. 10. 20.

1 Sen-

1. *Sanctus Israel.*] .i. Israel est Domino ejusque cultui dedicatus instar primitiarum, quæ ab aliis quam à sacerdotibus attrectari non possunt.

§. Add. De Apostatis a religione.
Vide verbo Apostata.

§. 38. In eos qui religiosos inducunt ad malum.

Suscitavi de filiis vestris in prophetas, & de juvenibus vestris in 1 *Nazaræos: numquid non ita est filii Israel, dicit Dominus. Et propinabatis Nazaræo* 2 *vinum, & prophetis* 3 *mandabatis, dicentes ne prophetetis.* Amos 2. 11, 12.

N. de verbis sequentibus eorum supplicium.

1. *Nazaræi.*] Erant hi Domino consecrati, *vide Num.* 16. improperatque hic Deus istud tanquam magnum beneficium, erant autem hi figura religiosorum ut passim traditur à Patribus.

2. *Vinum.*] Quod erat contra legem.

3. *Mandabatis.*] Ut fecit Amasias ipsi Amos c. 7. infrà.

RENOVATIO.

Vid: Gratia.

§. 1. In quo sita sit vera renovatio.
Id colligitur ex seq. testimoniis.

1 *Qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui vero secundum spiritum, quæ spiritus sunt, sentiunt.* Rom. 8. 5.

Hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed 2 *sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.* 1. Cor. 6. 11.

3 *Propter quod* 4 *non deficimus: sed licet* 5 *is qui foris est, noster homo* 6 *corrumpatur: tamen is* 7 *qui intus est,* 8 *renovatur* 9 *de die in diem.* 2. Cor. 4. 16.

10 *Qui vivunt, jam* 11 *non sibi vivant, sed* 12 *ei, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.* 2. Cor. 5. 15.

Circumcisi estis circumcisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi: 13 *consepulti ei in baptismo,* 14 *in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.* Coloss 2. 11. 12.

Jam non desiderio hominum, sed voluntati Dei quod reliquum est in carne vivat tempore. 1. Pet. 4. 2.

Qui furabatur jam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Ephe. 4. 28.

1. *Qui secundum.*] Vide verbo Prudentia, §. 14. nu. 5.

2. *Sanctificati in nomine.*] .i. Gratiam consequuti in nomine Christi in quo baptizati estis, & per Spiritum sanctum quem à Deo credentes accepistis.

3. *Propter quod*] Propter hanc Dei gloriam promovendam.

4. *Non deficimus*] Non fatigamur, non succumbimus tribulationibus.

5. *Is qui foris est homo.*] .i. Corpus quod exterius videtur.

6. *Corrumpatur.*] Sensim ad corruptionem & interitum tendat, ob dolores & tormenta.

7. *Qui intus est.*] Sci. homo, i. qui in homine latet humanus spiritus.

8. *Renovatur.*] Sumpto virium spiritualium & virtutum incremento.

9. *De die in diem.*] i. Quotidie.

10. *Qui vivunt.*] Per Christum jam vivunt fide.

11. *Non sibi vivant.*] .i. Juxta sua desideria.

12. *Ei.*] .i. Juxta ejus voluntatem.

13. *Consepulti ei in baptismo.*] Hæc est circumcisio spiritualis Christi .i. In modum illius sepulti in baptismo dum renunciastis carnis operibus.

14. *In quo resurrexistis, &c.*] Cujus virtute instar illius, in novam vitam surrexistis per fidem, qua credidistis virtutem Dei efficacem, qua Christum suscitavit à mortuis. Vasquez.

§. 2. Cohortationes ab spiritus renovationem.

Serviamus in 1 *novitate spiritus, & 2 non in vetustate litteræ.* Rom. 7. 6.

8 *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta.* Rom. 12. 2.

4 *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.* 1. Cor. 5. 7. 8.

Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis.

5 *Si qua in Christo nova creatura, 6 vetera transierunt : 7 ecce facta sunt 8 omnia nova.* 2. Cor. 5. 17.

Deponite vos 9 secundum pristinam conversationem 10 veterem hominem 11 qui corrumpitur secundum desideria erroris : 12 renovamini autem spiritu mentis vestræ, & induite 13 novum hominem, 14 qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis. Eph. 4. 22. 23. 24.

Nunc deponite & vos omnia iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro ; nolite mentiri invicem, expoliantes vos 15 veterem hominem cum actibus suis & induentes 16 novum, eum, 17 qui renovatur 18 in agnitionem, 19 secundum imaginem 20 ejus, qui creavit illum. Coloss. 3 8. 9 10.

21 *Novate vobis novale, & nolite serere super spinas. Circumcidimini 22 Domino, & auferte 23 præputia cordium vestrorum viri Juda, & habitatores Jerusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit, qui extinguat propter malitiam cogitationum vestrarum.* Jere. 4. 3. 4.

1. *Novitate spiritus.*) .i. Spiritu novo gratiæ suæ.

2. *Non in vetustate litteræ.*] In sola litterali legis observantia. Vetustam vocat legem antiquam propter ejus imbecillitatem & impotentiam. Gratiam vocat novum spiritum propter vigorem illius. Vasquez

3. *Nolite.* Vide Verbo Mundus §. 12.

4. *Expurgate.*] Vide Verbo Hypocrisis.

5. *Si qua in Christo &c.*] Quisquis in Christo per Spiritum sanctum est regeneratus, & in novum quodammodo transmutatus hominem.

7. *Vetera transierunt.*] Necesse est ut in illo vetustas omnis carnalium concupiscentiarum, affectuum & judiciorum, tum etiam Judaismi ritus abscedant abjicianturque.

8 *Ecce facta sunt.*] In talt scil.

9. *Omnia nova.*) Affectus, sensus, nova vita, gratia, sanctitas, justitia.

9. *Secundum &c.*) .i. quoad pristinam peccandi consuetudinem.

10. *Veterem hominem.*] Veteres mores & vitam.

11. *Qui corrumpitur &c.*] Qui pravis desideriis nullum alium affert fructum quam corruptionis, dum enim iis indulget homo, ea corpus & animam corrumpunt & destruunt.

12. *Renovamini spiritu mentis.*) .i. in ea vestri parte quæ est spiritus seu mens vestra.

13. *Novum hominem.*]Christum.

14. *Qui secundum Deum &c.*) .i. qui à Deo factus est & omni justitia & sanctitate ornatus. i. Christi in vobis conversationem & virtutes exprimite.

15. *Veterem hominem.*] Vide numero 10.

16. *Novum.*] Dicitur novus, quatenus spiritu & gratia Christi renovatus est.

17. *Qui*]Scil. homo.

18. *In agnitionem.*] Ad agnoscendum Deum per fidem & caritatem, quæ est cognitio practica.

19. *Secundum imaginem &c.*] .i. ut fiamus similes imagini seu exemplari.

20. *Ejus qui creavit illum.*]Sup. novum hominem. i. Redemptori & recreatori nostro, assimilamur. Christus enim sua morte hominem lapsum, in baptismo reformavit, & quasi recreavit ad imaginem Dei & suam.

21. *Novate novale.*] Expurgate mentem ut possitis Dei semen recipere, purgate à vitiis.

22. *Domino.*] Qui videt cor id est, resecate peccata non tantum externam carnis particulam.

23 *Præputia.*] Est explicatio præcedentium .i. peccata.

REPREHENSIO.

V. Correctio. Prælatus. Adulatio.

§. 1. Reprehendendi sunt peccantes.

Increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes fabulis Judaicis, & mandatis hominum avertentium se à veritate. Ad Tit. 1. 13 14.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni 1 imperio, 2 nemo te contemnat. Ad Tit. 2. 15.

1. *Imperio*)Authoritate.

2. *Nemo te contemnat.*] i. ita vive ut nemo meritò te contemnat.

§. 2. Etiam publice.

Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. 1. ad Tim 5. 20.

§. 3. Quid consequatur bene qui id præstat.

Qui arguunt 1 eum, laudabuntur : & super ipsos veniet benedictio. Pro. 24. 25.

1. Eum

1. *Eum.*] Sup. *Impium.*

§. 4. QUOS NON OPORTEAT reprehendere.

Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres 1. ad Tim. 5. 1.

§. 5. ANTE REPREHENSIONEM PRÆMITTANTUR laudum fomenta exemplo B. Pauli, 1. *ad Thess. cap.* 4. *à vers.* 9. *& Apoc.* 2. *vers.* 4. 3. 4. 5.

§. 6. MAXIMI FACIENDA A PRUDENTE facta reprehensio.

1 *Inauris aurea & margaritum fulgens, qui arguit sapientem & aurem obedientem.* Prov 25. 12.

1. *Inauris.*] Vide Verbo Correptio cap. 1.

§. 7. IN EOS QUI CUM LEVIORA IN ALIIS reprehendant, graviora in se ipsi non vident.

Quid vides festucam in oculo fratris tui, & trabem in tuo non vides? aut quomodo dicis fratri tuo: sine ejiciam festucam ex oculo tuo: & ecce trabs est in oculo tuo. Hypocrita ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam fratris tui. Matt. 7 3. 4. 5.

RESIGNATIO IN DEI VOLUNTATEM.

V. Patientia. Tribulatio. Deus.

RESPONDERE.

Vide Lingua.

RESPUBLICA.

V. Princeps. Prælatus. Rex. Iustitia.

§. 1. DE REPUBLICA UNIVERSE CORRUPTA dicere licet sequentia.

Omne 1 *caput languidum & omne cor mœrens:* 2 *à planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas,* 3 *vulnus, & livor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine neque fota oleo.* Isa. 1 5 6.

Sicut populus sic sacerdos: & visitabo super eum vias ejus, & cogitationes ejus reddam ei. Osee 4. 9.

Vide Verbo Avaritia, & Luxuria, quemadmodum plerique vitiis istis teneantur. Item V. Peccatum c. 22. §. 5.

Stupor, & mirabilia facta sunt in terra, prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia, quid igitur fiet in novissimo ejus? Jer. 5. 30, 31

Equi amatores, & emissarii facti sunt unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Jerem. 5. 8.

Sed præstat percurrere totum caput maximè usque ad versum 14. Vide item Gen. 6. 11. & 18. 33.

1. *Caput, cor.*) Sunt principes & magistratus, tum civiles, tum ecclesiastici.

2. *A planta pedis.*] Chald. à populo usque ad principes.

3. *Vulnus.*] Vide V. Pastor cap. 2. §. 5.

§. 2. REMPUBLICAM QUÆ PERDANT. Vide verbo Peccatum c. 13. §. 2.

1 *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere. Per servum cum regnaverit, per stultum cum saturatus fuerit cibo.* Prov. 30. 21. 22.

Vide item verbo Divitiæ. Injustitia. Contumelia. Dolus. Rex.

1. *Per tria.*] Vide verbo Prosperitas §. 15.

RESURRECTIO.

Vide Gloria cælestis.

§. 1. QUIBUS EA VOCETUR NOMINIBUS in sactis litteris.

Vocatur *tempus refrigerii*, Actor. 3 20.
Tempus restitutionis omnium, Ibidem. v. 21.
Evigilatio, Daniel. 12. 2.
Surrectio de somno, Iob. 14. 12.
Superindumentum & supervestitio, 2. Cor. v. 2, & 4
Immutatio, Ibidem. v. 14.
Reformatio, Philip. 3. 10.
Regeneratio, Matt. 19. 28.
Vivificatio, Rom. 8 11. & Ioan. 5. 21.
Reminiscentia seu vita secunda, Ezech. 17. 9.
Experrectio, Isa. 26. 19
Recordatio Dei, Iob 14. 13.
Vita, Isa. 26. 19.

§. 2. ASSERITUR RESURRECTIO TAM piorum, quam iniquorum.

1 *Morientes* 2 *non vivant*, 3 *gigantes* 4 *non resurgant: propterea visitasti, & contrivisti illos, & perdidisti omnem memoriam eorum.* Isa. 26. 14.

5 *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscemini & laudate qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tua, & terram gigantum detrahes in ruinam.* Isa. 26. 20.

Ecce Dominus egredietur 6 *de loco suo, ut* 7 *visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, &* 8 *revelabit terra sanguinem suum, &* 9 *non operiet ultra interfectos suos.* Isa. 26. 22.

Omnes nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit: sive bonum, sive malum. 2. Cor. 5. 10.

10 *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes* 11 *dormientes, &* 12 *illuminabo omnes sperantes in Domino.* Eccli. 24. 45.

Tu qui iem scelestissime in præsenti vita nos perdis: sed Rex mundi æternis sanctos nos pro suis legibus in æterna vitæ resurrectione suscitabit. 2. Mach. 7. 9.

E 13 *cælo ista possideo, sed propter Dei leges, nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero.* 2. Mach 7. 11.

14 *Potius est ab hominibus morti datos spem expectare à Deo, iterum ab ipso resuscitandos, tibi enim resurrectio ad vitam non erit.* 2. Mach. 7. 14.

De resurrectione mortuorum non legistis, quod dictum est à Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, non est Deus mortuorum, sed 15 *viventium.* Matt. 22. 31. 32.

Nolumus autem, fratres, vos ignorare de 16 *dormientibus, ut non contristemini sicut & cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt* 17 *per Iesum* 18 *adducet cum eo.* 1. ad Thess. 4. 13. 14.

Vide item reliquum caput.

Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de vestris sepulchris: & inducam vos in 19 *terram Israel.* Ezech. 37. 12.

Vide idem caput à versu 1. & deinceps per multos versus, & fusè Iob 14. 11. 12. 13. 14. 15. &c. 19. 25. & 29. 16. & Apoc. 20. 13.

1. *Morientes.*] Sci. in peccatis.

2. *Non vivant.*] Non vivent in resurrectione cum justa vita gloriosa.

3. *Gigantes.*] i. Tyranni, seu aliorum oppressores.

4 *Resurgant.*] i. Resurgent ad vitam æternam.

5. *Vivent.*] Vide V. Martyr §. 5.

6. *De loco suo.*] De cælo.

7. *Visitet.*] Iudicet & puniat.

8 *Revelabit sanguinem.*] Chald. manifestabit sanguinem innocentem super se effusum.

9. *Non operietur ultra.*] Quia corpora resumentur ab animabus.

10 *Penetrabo &c.*] Id perfectissimè implebitur à Christo (hîc enim loquitur Dei sapientia) in generali resurrectione.

11. *Dormientes.*] Ita vocat mortuos ob spem resurrectionis.

12. *Illuminabo.*] Lumine gloriæ, tum animarum corpora.

13. *E cælo.*] à Deo.

14. *Potius est.*] Præstat.

15. *Viventium.*] Vivunt igitur Abraham, Isaac, & Iacob, q. d. quod si vivunt animæ, resurgent & eorum corpora, cum tam illæ quam hæc sint pars hominis naturaliter, & animæ inclinantur ad sua corpora, iterum informanda & vegetanda, qui appetitus frustra esse nequit.

16. *Dormientibus.*] Vide numero 11.

17. *Per Iesum.*] In fide ejus & caritate.

18. *Adducet.*] Suscitabit.

19. *Terram Israel.*] In cælum.

§. 3. Resurrectionis causa efficiens, Christus cum Patre.

Sicut Pater suscitat mortuos, & vivificat: sic & Filius quos vult, vivificat, Ioan. 5. 21.

Hæc est voluntas ejus, qui misit me, Patris: ut omne quod dedit non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Ioan. 6. 39.

Ego sum 1 *resurrectio, & vita, qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit* 2 *vivet: &* 3 *omnis qui vivit, & credit in me* 4 *non morietur in æternum.* Ioan. 11. 25. 26.

Amen amen dico vobis: quia venit hora, & 5 *nunc est quando* 6 *mortui audient vocem filii Dei: &* 6 *qui audierint, vivent. Sicut enim Pater habet* 7 *vitam in semetipso; sic & Filio dedit habere vitam in semetipso: & potestatem dedit ei judicium facere, & quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia* 9 *venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient* 10 *vocem filii Dei: & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem* 11 *judicii.* Ioan. 5. 25. 26. 27. 28. 29.

Quod si 12 *Spiritus ejus, qui suscitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Iesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* Rom. 8. 11.

Christus resurrexit à mortuis 13 *primitiæ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum, & sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo om-*

nes

nes vivificabuntur: unusquisque autem 14 in suo ordine: primitiæ Christus: deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt. Deinde finis. 1. Cor. 15. 20. 21. 22. 23.

1. *Resurrectio & vita*] Fons & causa vitæ & resurrectionis.

2. *Vivit*] suscitabitur ad vitam beatam.

3. *Vivet*] Vita gratiæ.

4. *Non morietur in æternum*] Quia licet corpore moriatur non manebit semper in morte, at suscitabitur ad vitam beatam.

5. *Mortui audient &c.*] Loquitur de mortuis quos in eorum conspectu erat voce sua suscitaturus v. g. de Lazaro &c.

6. *Qui audierint*] i. Ad quos perveniet virtus vocis filii Dei, perveniet autem ad quos ipse voluerit illique vivent.

7. *Vitam in semetipso*] Supple & ideo mortuos suscitat. Dicitur autem habere vitam in semetipso, quia non habet vitam participatam, nec dependentem ab alio: Talis etiam est Filius qui eandem habet vitam quam Pater, licet eam habeat à Patre, quare non à semetipso, licet habeat in semetipso. *Vide Toletum in Commentario.*

8. *Quia filius hominis est*] Quia voluit Deus hominem per hominem judicare, ut sensibile & humanum esset judicium.

9. *Venit hora*] Horam vocat tempus Christi & legis novæ, quia ultimus est hominum status & brevis respectu æternitatis.

10. *Vocem filii Dei*] Vox hæc erit vox tubalis Archangeli, quæ per eũ jussu Christi formabitur, & ab eo efficaciam habebit suscitandi mortuos quasi ejus instrumentum morale.

Iudicii] i. condemnationis.

22. *Spiritum ejus &c.*) i. si Spiritus patris habitat in vobis per gratiam.

13. *Primitiæ*] Quia primus resurgentium tum ordine dignitatis, tum merito, tum tempore.

14. *In suo ordine*] Quem ordinem explicat verbis sequentibus ut primo Christus, tum justi, tum finis mundi sequatur.

Multi de his qui dormiunt in terra pulvere, evigilabunt: alii in vitam æternam, & alii in opprobrium, ut videant semper. Dan. 12. 2.

§. 4. Quantum intererit bonorum inter & malorum resurrectionem.

Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. 1. Cor. 15. 51.

1. *Videant semper*) Ut æterna experiantur supplicia.

2. *Immutabitur*) Supp. ad gloriam.

3. *In momento &c.*) Complebuntur scil. hæc omnia.

4. *In novissima tuba*) Novissimæ tubæ sonitus minister &c.

5. *Incorrupti*) Quia immortales futuri omnes etiam mali.

§. 5. De dotibus et gloria corporis justorum in resurrectione.

Vide verbo Gloria cælestis.

Erit lux lunæ sicut lux solis, & erit lux solis septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagæ ejus sanaverit. Isa 30 26.

1. *Erit lux lunæ &c.*) Hæc fient in fine mundi quando mundus innovabitur & meliorabitur ad augmentum gloriæ electorum.

2. *In die qua &c.*] Hæc dicuntur quia fideles resurgent in corporibus gloriosis ab omni corruptione & pœna liberatis.

§. 6. Corpus gloriosum vocatur.

Ædificatio ex Deo, & domus non manufacta. 2. Cor 5. 1.

1. *Ædificatio ex Deo*) i. ædificium Dei dono & virtute factum.

§. 7. Non erit corporum omnium gloria una & eadem.

Et corpora cælestia, & corpora terrestria, sed alia quidem gloria cælestium, alia terrestrium, alia claritas solis, alia claritas lunæ, & stellarum: stella enim à stella differt claritate, sic & resurrectio mortuorum. 1. Cor. 15. 40. 41.

1. *Et corpora &c.*) i. diversa sunt corpora cœlestia a terrestribus.

§. 1. Resurrectionis desiderium quantum fuerit in B. Paulo.

Vide Rom. 8. 23. & 2. Cor. 5. à vers. 1.

REX.

Vide Prælatus, Princeps, Pastor.

Agetur primum de Regibus in genere: deinde de bonis: tertio de malis: denique de subditis ad eos relatis.

§. 1. Regum voluntates flectit Deus quò vult.

1 *Sicut divisiones aquarum ita cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud,* Prov. 21. 1.

1. *Sicut divisiones*] Vide verbo Oratio §. 17. n. 1.

§. 2. A Deo boni reges dantur.

1 *In manu Dei potestas terræ & utilem rectorem suscitabit* 2 *in tempus super illam,* Eccli. 10. 4.

1. *In manu Domini* &c.] Quia solus habet in terra plenissimam potestatem.

2. *In tempus*] Ad tempus, quia nulli unquam terræ datum est habere semper utilem rectorem, ut hic est rerum omnium vicissitudo.

§. 3. Deus eorum habet curam.

Deus potentes non abjicit, cum & ipse sit potens, Job 36. 5.

§. 4. Cavent sibi ab ebrietate.

Vide verbo Ebrietas.

§. 5. Sint clementes ut diu regnent.

1 *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.* 2 *Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur justitia thronus ejus,* Proverb. 25. 4. 5.

1. *Aufer* &c.] Sicut eum aufertur rubigo &c.

2. *Aufer impietatem*] Ita ablatione impietatis, i. inclementiæ & severitatis vultus, firmatur regnum ejus. It. Beda.

§. 6. Et sapientes ob eandem causam, cognoscantque populi statum.

Propter 1 *hominis sapientiam, & horum scientiam qua* 2 *dicuntur, vita ducis longior erit,* Proverb. 28. 2.

Vide paragr. seq. & 11.

1. *Hominis*] Regis supp. de principe enim loquitur.

2. *Quæ dicuntur*] In regno, & quæ agantur, i. quia diligenter studet scire omnem populi statum ac prudenter prospicit ut in officio populus contineatur & in religione.

§. 7. Fugiantque avaritiam ob idem.

Dux indigens 1 *prudentia multos opprimet per* 2 *calumniam, qui autem odit avaritiam longi fient dies ejus,* Prov. 28. 16.

Vide paragr. 9.

1 *Prudentia*] Qua deberet intelligere quid subditis debeat.

2. *Calumniam*] Quamvis injuriam, ac proinde (quod intelligendum relinquitur, ex 2. parte) non diu vivet.

§. 8. Rectique judicent causas pauperum ut sint stabiles in regno.

Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus 2 *in æternum firmabitur,* Prov. 29. 14.

1. *In æternum*] Ad benè longum tempus.

§. 9. Sint justi et liberales.

Rex justus 1 *erigit terram, vir avarus destruet eam,* Prov. 29. 4.

1. *Erigit terram*] Regnum suum & ditionem, licet fuerit collapsa, per justitiam restituet in bonum statum, bonas scil. leges constituendo, justè judicando.

§. 10. Et prudentes ut diu regnent.

Judex sapiens 1 *judicabit populum suum, & principatus* 2 *sensati stabilis erit,* Eccli. 10. 1.

1. *Judicabit*] In judicio & æquitate gubernabit.

2. *Sensati*] Prudentia.

§. 11. Ament sapientiam.

Si delectamini sedibus, & sceptris, ô reges populi diligite sapientiam ut in perpetuum regnetis, Diligite lumen sapientiæ omnes, qui præestis populis, Sap. 6. 22. 23.

Et nunc reges 1 *intelligite, eruditmini qui judicatis terram,* Ps. 2. 10.

1. *Intelligite*] Rectè sapite, & eruditionem suscipite.

§. 12. SINT GENEROSI.
Vide infra §. 21. *ex Eccle*, 10. 17.

§. 13. AMENT IUSTITIAM.
Vide §. 9. *supra.*

Diligite justitiam qui judicatis terram, Sap. 1. 1.

§. 14. TIMEANT DEUM EIQUE OBEDIANT.

Servite Domino in timore, & exultate ei 1 *cum tremore, apprehendite* 2 *disciplinam ne quando irascatur Dominus, & pereatis* 3 *de via justa*, Psal. 2. 11. 12.

1. *Cum tremore*] Cum reverentia, ut gaudium non sit nimis effusum.

2. *Disciplinam*] Doctrinam, leges ejus.

3. *De via justa*] De ea via ac vita, qua Deo quis probari potest, excidatis.

§. 15. NONNULLA ALIA MONITA IIS DAT Job c. 36. à v. 18. & Moyses Deuteronomii 17. à versu 16 & Jerem. 22. 2. & Sap. cap. 6 Quò spectat quod Rex Josaphat 2. Paral. 19 à v. 5.

§. 16. CUR OPORTEAT REGES HIS ALIISque virtutibus esse instructos, quia vulgus eorum mores imitatur.

Secundum 1 *judicem populi, sic & ministri ejus, qualis est rector civitatis, tales, & inhabitantes in ea*, Eccli. 10. 2.

1. *Judicem*] Olim regum præcipuum officium erat judicare.

§. 17. ET QUIA AB IIS PENDET salus civium,

Rex insipiens 1 *perdet populum suum, & civitates habitabuntur per* 2 *sensum potentium*, Eccli. 10. 3.

1. *Perdet*] Pravis exemplis & verbis erit ei causa æternæ mortis. Item quia causa est ut recta politia Reip. pereat, & populus infœliciter sub eo vivens, ab eo dilabatur.

2. *Sensum*]. i. prudentiam.

§. 18. PAUCA, DE REGUM OFFICIO. Cætera videnda locis citatis in titulo.

Gloria Dei est celare 1 *verbum, & gloria regum* 2 *investigare sermonem*. Prov. 25. 2.

3 *Dei minister est* 4 *tibi* 5 *in bonum: si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est vindex* 6 *in iram ei qui malum agit*, Rom. 13 4.

Quod & quomodo ei puniendi fontes, V. Punitio à § 11 deinceps.

Rex 7 *qui sedet in solio judicii* 8 *dissipat omne malum* 9 *intuitu suo*, Prov. 20. 8.

10 *Dissipat impios rex sapiens & incurvat super eos* 11 *fornicem*, Prov. 20. 26.

V. item 4. Reg. 23. 3. 2. Paral. 14. 2. 3. Reg. 1. 52.

1. *Verbum*] Mysteria, quæ suo tempore revelabit.

2. *Investigare sermonem*] Diligenter inquirere de statu regni ut corrigenda corrigat. *Vide supra* §. 6.

3 *Dei minister*] Vicarius ab eo constitutus.

4. *Tibi*] Qui benè agis, & omni bonum agenti.

5. *In bonum*] Nempe in defensionem ab iis qui te vexant.

6. *In iram*] Ad exercendum iram & vindictam.

7. *Qui sedet &c.*] Qui non ociatur, sed judicium exercet, & quod justum est judicat.

8. *Dissipat omne malum*] Quod in ditione ejus est.

9. *Intuitu suo*] Per hoc quod diligenter observat quid à quovis agatur, & severè animadvertit in delinquentes.

10. *Dissipat*] Non solum non tolerat aut favet sed dispergit separando eos ab invicem & non permittendo ut habeant conventicula noxia Reip.

11. *Fornicem*] Triumphalem, i. victoriam de iis reportabit. Beda, Liranus.

DE MALIS REGIBUS.

§. 19. DANTUR A DEO OB PECCATA subditorum.

1 *Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea*, Oseæ 13. 11.

Qui regnare facit hominem 2 *hypocritam propter peccata populi*, Job 34. 30.

1. *Dabo tibi*] Vide Verbo Princeps, §. 6.

2. *Hypocritam*] i. iniquum.

§ 20. QUOT MALA A REGIBUS IMPIIS.

1 *In exultatione justorum multa gloria est, regnantibus impiis ruina hominum*, Prov. 28. 12.

2 *Leo rugiens, & ursus esuriens: princeps impius super populum pauperem*, Prov. 28 15.

3 *In multiplicatione justorum lætabitur vulgus: cum impii sumpserint principatum, gemet populus*. Prov. 29. 2.

4. *In exultatione*] Vide V. Dignitates.

2. *Lex &c.*] Indicatur tot mala facere impium regem quot faciunt crudelissimæ bestiæ, eæque famelicæ, rugitus enim leonis, famem indicat.

3. *In multiplicatione*] Vide V. Dignitates.

§. 21. Quot mala a Regibus intemperantibus & gulæ deditis.

Væ tibi terra cujus principes 1 *manè comedunt. Beata terra cujus rex* 2 *nobilis est & cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, & non ad luxuriam*, Eccl. 10.16.17.

1. *Manè*] Antè debitum tempus.

2. *Nobilis*] Dignus imperio, vel qui est nobili & generoso animo.

§. 22. A Rege puero quot damna.

Væ tibi terra cujus Rex puer est, Eccle. 10.16.

§. 23. Cur dat Deus uni populo plures Reges.

Propter peccata terræ, 1 *multi principes ejus*, Prov. 28 2.

2. *Multi principes*] Vel simul regnantes cum magno populi gravamine, vel unius terræ dominium dividentes in plura ut divisum est regnum Israelis sub Roboam, sicut enim talis multitudo principum frequenter evenit ob peccata populi, ita multum populum gravat, dum quisque suis studet commodis, & bella sæpe inter eos existunt. Potest etiam intelligi de multitudine principum sibi mox ac brevi tempore succedentium, unde Respublica gravatur impensis, novis statutis, turbationibus & bellorum motibus.

§. 24. Impiorum Regum vita brevis.

Omnia 1 *potentatus brevis vita*: 2 *languor prolixior gravat medicum.* 3 *Brevem languorem præcidit medicus, sic & rex hodie est & cras morietur*, Eccli. 10.11.12.

1. *Potentatus*] Agit de eo, qui potentia sua abutitur, cujus causa redditur in sequentibus.

2. *Languor &c.*] Quia cum languor prolixior solet gravare medicum, ita ut ægerrimè ab eo curetur, ideo.

3. *Brevem languorem*] Adhuc recentem & in principio.

§. 25 Regum superborum supplicia.

Vide verbo Superbia.

§. 26. De subditis, quid regibus debeant.

Obedientiam, tributa, timorem, honorem.

1 *Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter* 3 *conscientiam*: 4 *idèo enim tributa præstatis, ministri enim Dei sunt* 5 *in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem*, Rom. 13 5 6 7.

Vide verbo Obedientia.

Regem honorificate 1 Petr. 2.17.

Reddite quæ sunt Cæsari, Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, Matth. 22.21.

Magnato humiliter caput tuum, Eccli 4 7.

Sicut rugitus leonis, ita & terror regis; 6 *qui provocat eum* 7 *peccat in animam suam* Prov. 20 2.

1. *Necessitate*] .i. necessarium omnino est, non liberum.

2 *Iram*] supplicia, quæ inferre possent.

3. *Conscientiam*] quæ ad id vos obligat coram Deo.

4. *Idèo tributa præstatis*] probat eis debere quemlibet esse subditum, ex pensione tributorum, quod non fit nisi ab inferiore respectu superioris.

5. *In hoc ipsum, &c.*] .i. ut supra dixit, sint bonis præsidio, & malos puniant

6. *Qui provocat*] Per inobedientiam.

7. *Peccat in animam suam*] id est, non tantum in regem peccat, sed in seipsum; exponitque animam, i. vitam suam periculo mortis.

§. 27. Debent iis etiam orationum suffragia.

Vide verbo Oratio.

§. 28. Eorum leges et sententias magnifaciant.

1 *Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus*, Prov. 16 10.

1. *Divinatio*] Vide verbo Oratio, cap. 1. §. 9.

§. 29.

§. 29. NEMO REGUM CONSILIA ANXIE curet penetrare.

1 *Cælum ſurſum, & terra deorſum, & cor regum inſcrutabile*, Prov. 25. 3.

1. *Cælum ſurſum* &c.] ſicut cæli altitudo, & terræ profunditas non ſunt anxiè perquirenda, ſic nec cor, conſilia, aut cogitationes Regum, quia id ſæpe noxium eſt & vanum: Inſcrutabile igitur ſumetur pro eo quod non debet inquiri aut inveſtigari: quamquam ſumi etiam poſſit pro eo, quod non poteſt inveſtigari, tam ſunt enim alta & profunda verorum regum conſilia & tam abdita tantæque ſapientiæ, ut nemo ea facilè poſſit aſſequi.

§. 30. ADMONITIO AD EOS, QUI IIS ſtudent placere,

Multi requirunt 1 *faciem Principis & judicium à Domino egreditur ſingulorum*, Prov. 29. 26.

1. *Faciem*] Favorem, qui per ſerenitatem vultus agnoſcitur. Senſus eſt: multi ſtudent placere principibus, qui tantum ſunt judices quorumdam & in quibuſdam cauſis, at multo magis quærendus eſſet favor domini ut à quo omnes & ſinguli ſunt judicandi. Poteſt etiam eſſe iſte ſenſus: multi quærunt adire principem ut in cauſis ſuis æquum accipiant judicium: verum omnes ſcire debent judicium à Deo proficiſci, qui cor regis habet in manu ſua, quo etiam malè judicante Deus tamen judicabit pro oppreſſis, ut in omni negotio magis à Deo pendere debeamus, in eo ſperare eique res noſtras omnes commendare.

§. 31. AD EOS, QUI CORAM IIS OSTENtant ſapientiam ſuam.

Noli te 1 *juſtificare ante Deum, quoniam agnitor cordis ipſe eſt: & penes regem, noli velle videri ſapiens*, Eccli. 7. 5.

1 *Juſtificare*] jactando te coram Deo, ut Phariſæus, Luc. 18. quaſi nullum habeas peccatum, aut excuſando tua facta coram Deo.

RIGOR.

Vide Crudelitas, Juſtitia, Punitio, Educatio, Correptio.

§. 1. EIUS DAMNA.

1 *Noli eſſe juſtus multum, neque ſapias pluſquam neceſſe eſt ne obſtupeſcas*, Eccle. 7. 17.

1 *Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum: & qui vehementer emungit, elicit ſanguinem, & qui provocat iras producit diſcordias*, Prov. 30. 33.

1. *Noli eſſe*] Vide verbo Punitio, §. 12.

2. *Qui fortiter*] Vide verbo Ira.

RISUS.

V. Adulatio.

§. 1. RISUS HOMINIS IMPRUDENTIS cui ſimilis.

1 *Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti; ſed & hoc vanitas*, Eccle. 7 7.

1. *Sicut* &c.] i. ſicut hæ ſpinæ non niſi crepant, fumant, & aſtantium lædunt oculos & aures; ita & riſus ſtulti, ſonitu & cachinno ſtultitiam prodit, mentem obnubilat, ſe & alios lædit.

§. 2. QUID INTERSIT INTER SAPIENTIS riſum & ſtulti.

Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam: vir autem ſapiens 1 *vix tacite ridebit*, Eccli. 21. 23.

1. *Vix tacitè*] Quibus verbis ſignificatur eum ſatis & modeſtè riſurum.

§. 3. RISUS INDEX ANIMI.

V. Animus c. 2. ex Eccli. 19. 27.

§. 4. RISUS PECCANTIUM COMMUTANdus in fletum.

Væ vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis, & flebitis, Luc. 6. 25.

Vide §. ſeq.

§. 5. VETATUR RIDERE.

1 *Miſeri eſtote, lugete, & plorate: riſus veſter in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem*, Jac. 4. 9.

1. *Miſeri eſtote*] Voluntaria miſeria pœnitentiam agendo.

RIXÆ.

Vide Contumelia, Ira, Lites, Contentio.

§. 1. IRARUM CAUSA.

1 *Vir iracundus provocat rixas, & qui ad indignandum eſt facilis, ad peccandum proclivior erit*, Prov. 29. 22.

1. *Vir iracundus* &c.] Vide verbo Ira.

§. 2. CUM IRACUNDO NON RIXANDUM.

1 *Cum iracundo non facias rixam, & cum audace non eas in deſertum: quoniam quaſi nihil eſt ante*

illum sanguis, & ubi non est adjutorium elidet te, Eccli. 8.19.

1. *Cum iracundo*] Vide ibid.

§. 3. Rixas sequuntur homicidia.

Effusio sanguis in rixa superborum : & 1 *maledictio illorum* 2 *auditus gravis,* Eccli 27 16.

1. *Maledictio*] Qua maledicentes omnibus.

2. *Auditus gravis*] Est gravis ad audiendum.

§. 4. Prohibetur aliorum rixas facile sese immiscere.

1 *Sicut qui apprehendit auribus canem: sic qui transit impatiens, & commiscetur rixa alterius,* Prov. 26.17.

1. *Sicut qui* &c.] Qui canem auribus apprehendit, illum contra se irritat, nec alia re magis irritatur canis, sic est qui transeundo per viam videns aliquos rixantes impatienter fert injuriam quam putat alterum alteri inferre, eumque reprehendit, sic enim contra se illum provocat & sæpe magno sese exponit periculo. Vide plura in Jansenio & quomodo sit laudabile his non obstantibus litigantes inter sese conciliare.

SACERDOS.

V. Pastor, Præceps, Rex, Ecclesia, Concionator, Superior.

Agetur primum de bonis tum de malis: Tertio quomodmodum se erga eos plebs habere debeat. Quæ autem præcipua sunt in hanc sententiam, dicta sunt verbo Pastor, cujus hæc erunt quoddam quasi supplementum.

Caput I.

De bonis Sacerdotibus.

§. 1. Typus boni Sacerdotis.

Suscitabo mihi 1 *Sacerdotem fidelem, qui juxta cor meum, & animam meam faciet, &* 2 *ædificabo ei domum fidelem, & ambulabit coram* 3 *Christo meo cunctis diebus,* 1. Reg. 2.35.

4 *Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido, & lachrymis offerens exauditus est pro sua reverentia,* Hebr. 5. 7.

5 *Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, &* 6 *à facie nominis mei pavebat,* Malach. 2. 5.

1. *Sacerdotem fidelem*] Sadoch repudiato Abiathar. Sanctus Augustinus Christum intelligit.

2. *Ædificabo domum fidelem*] Dabo ei stabilem familiam seu posteritatem.

3. *Christo*] Unctio, per quem Regem qui mox erat intelligit, reges enim ungebantur cum creabantur.

4. *Qui in diebus*] Vide V. Oratio §. 24.

5. *Pactum* &c.] Id est, promissi ei vitam & pacem.

6. *A facie* &c.] .i. Coram me trepidabat præ ingenti reverentia.

§. 2. Virtutes boni Sacerdotis.

Sacerdotes tui 1 *induantur justitiam, &* 2 *sancti tui* 3 *exultent: Sacerdotes ejus induam* 4 *salutari: & sancti ejus* 5 *exultatione exultabunt,* Psal. 131. 9. 16.

Quasi stella matutina 6 *in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis lucet, & quasi sol refulgens sic ille refulsit in templo Dei. Quasi* 7 *arcus refulgens* 8 *inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus* 9 *veris, & quasi lilia, quæ sunt in transitu aquæ, & quasi* 10 *thus redolens tempore æstatis.* 11 *Quasi ignis effulgens, & thus ardens in igne. Quasi* 13 *vas auri solidum, ornatum* 14 *omni lapide pretioso. Quasi* 15 *oliva* 16 *pullulans &* 17 *cypressus in altitudinem se extollens.* 18 *In accipiendo ipsum stolam gloriæ,* 19 *& vestri eum consummatione virtutis:* 20 *in ascensu altaris sancti gloriam dedit sanctuario suo,* Eccli. 50. 6 7 8 9. 10. 11. 12.

Sancti erunt 21 *Deo suo, & non polluent nomen ejus: incensum enim Domini, & panes Dei sui offerunt, & ideo sancti erunt,* Levit. 21. 6.

22 *Recedite, recedite, exite inde,* 23 *pollutum nolite tangere: exite de medio* 24 *ejus,* 25 *mundamini, qui fertis vasa Domini,* Isa. 52. 11.

Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut ministros Dei in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, 2. Cor. 6. 3. 4.

Videndi item versus sequentes & verbo Episcopus.

26 *Oculi ejus sicut* 27 *columbæ* 28 *super rivulos aquarum, quæ* 29 *lacte sunt lotæ, & resident juxta* 30 *fluenta plenissima,* Cant. 5. 12.

13. *Oculi*

31 *Oculi tui sicut* 32 *piscinæ in Hesebon, quæ sunt* 33 *in porta filiæ multitudinis*, Cant. 7. 4.

1 *Induantur justitiam*] .i. non solum intus sint in animo justi sed etiam exterius in eorum vita verbis & operibus cernatur justitia.

2. *Sancti tui*] Iidem Sacerdotes qui sancti id est, sanctificati & dedicati sunt ad tibi ministrandum.

3. *Exultent*] Alacriter laudando te.

4. *Salutari*] .i. salute, i. justitia in qua salus.

5. *Exultatione exultabunt*] .i. summopere exultabunt summa cum exultatione laudando & gratias agendo Deo.

6. *In medio nebulæ*] Stella matutina si post tenebras noctis in medio nebulæ caput exerat, valdè exhilarat mortales, magis tamen id faciunt luna plena & sol splendore suo. His comparat Oniam Sacerdotem cujus gratissima erat in templo præsentia, quique suæ doctrinæ & conversationis luce populo prælucebat, eumque tenebris depulsis tum ad Dei notitiam, tum amorem accendebat.

7. *Arcus*] Cœlestis, seu Iris.

8. *Inter nebulas gloriæ*] Id est, Inter nubes, quas sua claritate glorioſas reddit & illustres. Præter gratiam hujus Sacerdotis significatur eum in populo obscuro multisque vitiis obtecto, vario suo ornatu virtutum emicuisse, populumque illum suo splendore ornasse plurimum.

9. *Vernis*] Cum sci. primum rosæ prodeunt, quando & suaviores sunt & propter asperitatem hyemis præcedentem gratiores.

10. *Thus*] Accipitur hic thus pro arbore non pro fructu.

11. *In diebus æstatis*] Tunc enim sol calore suo excitat ejus odorem. His significatur gratissimum fuisse hunc Sacerdotem: Item bonum de se famæ spargisse odorem.

12. *Quasi ignis &c.*] Comparatur cum igne lucenti & thure in eo ardenti, quæ duo simul conjuncta & lace & calore & odore reficiunt. Quibus designatur Sacerdotis charitas & fervor devotionis Deo instar thuris gratissimæ.

13. *Vas auri*] Quo significatur Sacerdotis sapientia & charitas.

14. *Omni lapide pretioso*] .i. variis virtutibus.

15 *Oliva*] Utilitate fructus commendatur hæc arbor, & designat utilitatem quam suis attulit hic summus Sacerdos.

16. *Pullulans*] Fructum germinans.

17. *Cypressus*] Significat magnam qua apud populum valebat autoritatem.

18. *In accipiendo &c.*] .i. cum acciperet glorioſum illum habitum summi Sacerdotis.

19. *Et vestiri &c.*] id est, cum indueret ipse perfectum illum ornatum & habitum Sacerdotis qui summæ & consummatæ virtutis seu potestatis & autoritatis judicium erat.

20. *In ascensu &c.*] Cum sic indutus ascenderet ad altare, ipse, non solùm est gloria affectus ab ipso habitu, sed suæ etiam personæ gratia & dignitate attulit ipsi habitui gloriam, eumque per se licet glorioſum, magis etiam glorificavit. Notent hoc Episcopi & Sacerdotes.

21. *Deo*] Chald. coram Deo.

22 *Recedite*] A Babylone, à peccato, à dæmonis servitute.

23. *Pollutum*] Quicquid polluere solet manus, sed multò magis conscientiam.

24. *Ejus*] Sci Babylonis.

25. *Mundamini*] Si quid quod Sacerdotum mundiciem dedecet contraxistis, illud statim detergite.

26. *Oculi ejus*] Oculi Ecclesiæ sunt Sacerdotes, Prælati & Doctores, quorum est videre pro totius corporis salute.

27. *Columbæ*] Debent hi oculi esse columbæ propter simplicitatem morum, & sinceritatem prædicationis fidei.

28. *Super rivos aquarum*] Quia debent insistere sententiis sanctarum scripturarum, & in eas studio diligenti incumbere.

29. *Lacte lotæ*] Quia debent candidi esse etiam exterius.

30. *Fluenta plenissima*] Quia multitudini fidelium debent assiduè invigilare, eorumque saluti operam dare.

31. *Oculi tui*] Vide num. 26.

32. *Piscina in Hesebon*] Quarum aquæ erant limpidissimæ. Significaturque Sacerdotes & Doctores debere in se continere aquas seu sententias scripturæ (quæ instar aquarum hujus piscinæ sunt purissimæ) & de se effundere omnibus sitientibus

33. *In porta filiæ multitudinis*] .i. In porta civitatis populosæ.

§ 3. Sacerdotum officium.

Et nunc fratres quoniam estis presbyteri in populo Dei & ex vobis pendet anima eorum, 1 ad elo-

quium vestrum corda eorum erigite, ut memores sint quia tentati sunt patres nostri ut probarentur si vere colerent Deum suum. Judith.8.21.

Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & 2 dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quæritur, inter dispensatores ut 4 fidelis quis inveniatur. 1 Cor. 4.1.2.

Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis, quæ sunt ad Deum, offerat dona, & sacrificia pro peccatis: qui condolere possit his qui ignorant & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Hebræ.5.1.2.

Invitantur ad planctum, ad orationem, ad pœnitentiam Joel 1.13.& 2.17.18.

1. *Ad eloquium vestrum*] Eloquio vestro.

2. *Dispensatores*] Non autem Dominos.

3. *Inter dispensatores*] Qui scil. baptizant, Eucharistiam dant, absolvunt, cæteraque dona Dei dispensant.

4. *Fidelis*] Fideliter dispenset: quærat Domini sui gloriam non suam.

CAPUT II.

De malis Sacerdotibus.

§. 1. IN SACERDOTES QUI DISSIMULANT & fovent peccata populi, optantque eum peccare ut aliquod inde emolumentum consequantur, & de eorum supplicio.

1 *Peccata populi mei comedent, & 2 ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum. Et erit sicut populus 3 sic Sacerdos: & 4 visitabo super eum vias ejus, & cogitationes ejus 5 reddam ei.* Osee. 4.8.9.

1 *Peccata comedent*] i. Hostias pro peccatis oblatas: vel fertur & dissimulant peccata quia ex oblationibus comedunt & dilacerant.

2. *Ad iniquitatem &c.*] Optabunt ut illi peccent, quia ex eorum peccatis vivunt.

3. *Sic Sacerdos*] id est, Eodem modo à me punietur.

4 *Visitabo vias*] Opera ejus puniam.

Reddam ei] Debitas rependam pœnas.

SACERDOTES QUI PER NEFAS
vitias congregant.

§. 2. IN

in medio ejus sicut leo rugiens

Conjuratio prophetarum

jus rapientesque prædam, animas devorarunt, opes, & pretium acceperunt: viduas ejus 2 multiplicaverunt in medio illius. Ezech.22.25.

1 *Pretium*] Pretiosa quæque.

2. *Multiplicaverunt*] Occisis viris.

§. 3. IN EOS QUI DEUM CONTEMNUNT nec distinguunt mundum inter & immundum.

Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: 2 inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum, & mundum non intellexerunt, & Sabbata mea 3 averterunt oculos suos, & 4 coinquinabar in medio eorum. Ezech. 22.26.

Sacerdotes non dixerunt: ubi est Dominus? & tenentes legem nescierunt me: & Pastores prævaricati sunt in me: & prophetæ prophetarunt in Baal, & idola secuti sunt Jer. 2.8.

Ad vos ô Sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dicitis in quo despeximus nomen tuum? offertis super altare meum 5 panem pollutum, & aiunt 6 in quo polluimus te? in eo quod dicitis: mensa Domini 7 despecta est Mala 1.6.7.

Videndi etiam vetus sequentes.

1. *Polluerunt*] Male exercendo officium suum, & in ipso loco sancto peccando.

2. *Inter sanctum &c.*) Indifferenter immolantes animalia tam munda quam immunda. Vel indifferenter admittentes ad sacrorum perceptionem tam dignos quam indignos.

3. *Averterunt oculos*] Cultum eorum negligendo.

4. *Coinquinabar*] id est, prophanè tractabar.

5. *Panem pollutum*] Agit de panibus sacrificiorum qui offerebantur super altare. Vide Levitici cap.1.6. & 7. dicunturque polluti quia in iis non servabatur lex.

6. *In quo polluimus te*) Dicitur Deus pollui cum ei polluta munera offeruntur, quia inhonoratur, & quasi contemptibilis judicatur.

7. *Despecta est*) Dicebant hi, altare ipsum esse contemptibile nec esse ita magnificandum.

§. 4. IN EOS QUI SCANDALIZANT PLEBEM, impediuntque sacrificia.

1 *Audite hoc Sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus regis auscultate: quia vobis judicium est, quoniam laqueus factus estis speculationi, &*

Conjuratio

vete expansum super Thabor & victimas declinastis in profundum: & ego eruditor omnium eorum Osee 5.1 2.

Vos recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis sicut non servastis vias meas, & accepistis faciem in lege, Malac. 2 8 9.

1. *Audite*] Ex le verbo Pastor.

2. *Accepistis faciem*] id est, personas, id est, Iniquè judicantes non causas attendentes sed personas.

§. 5. Ad eos qui morum suorum asperitate plebem avertunt à Christo.

Invenerunt me 1 *custodes, qui circumeunt civitatem: 2 percusserunt* 3 *me, & vulneraverunt me: tulerunt* 4 *pallium meum mihi custodes murorum.* Cant. 5. 7.

Cum austeritate imperabitis eis, & cum 5 *potentia,* Ezech. 34 4.

1 *Custodes*] Sacerdotes & prælati, quorum est vigilare & custodire alios.

2 *Percusserunt* &c.] .i. Rigidè & aspetè tractarunt.

3. *Me*] Quærentem sponsum, i. eos qui cupiunt ad Christum converti.

4. *Pallium*] .i. bonæ operationis studium quæ hominem tegit, & ad quam se disponere jam cæpetant, cupientes placere Christo; ab eis per scandala & malam vitam tollunt.

5. *Potentia*] Sævitia q.d. Tyrannicè,

§. 6. Supplicia horrenda malorum sacerdotum.

1 *Et nunc ad vos mandatum hoc Sacerdotes: si nolueritis audire & si nolueritis* 2 *ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, &* 3 *maledicam benedictionibus vestris. & maledicam illis: quoniam non posuistis super cor. Ecce ego* 4 *projiciam vobis brachium, & dispergam super vultum vestrum* 5 *stercus solemnitatum vestrarum, &* 6 *assumet vos secum.* Malach. 2. 1. 2. 3.

Vide supra §. 4. ejusdem capitis vers. 9.

Prophetæ & sacerdos 7 *polluti sunt: & in domo mea inveni malum eorum ait Dominus. Idcirco* 8 *via eorum erit quasi lubricum in tenebris: impellentur enim, & corruent in ea: afferam enim super eos mala, annum visitationis eorum ait Dominus.* Jerem. 23. 11. 12.

1. *Et nunc* &c.] 1. Audite quod mihi Dominus mandavit ut dicerem vobis.

2. *Ponere super cor*] .i. Diligenter cogitate quæ facitis & quæ facere debebatis.

3. *Maledicam* &c.] .i. Cuicumque rei benedixeritis, ut agris, pecoribus, eas ego res steriles reddam.

4. *Projiciam* &c.] Faciam ut illas partes victimarum quas vobis dant laici, ut brachium sive armum dexterum & ventriculum Levit. 7. faciam inquam ut eas dent cum horrore detestantes morum vestrorum turpitudinem. Projicere in vultum est indignantis & contemnentis.

5. *Stercus*] Sci. ventriculi qui etiam dabatur Sacerdotibus q.d. non tam dabo vobis ventriculum quam ejus stercus projiciam in vultum vestrum ut facies deturpatas habeatis & ab omnibus rideamini.

6. *Assumet*] Semper cum illo stercore eritis, semper execrabiles & contemptibiles eritis.

7 *Polluti*] Peccatis,

8 *Via illorum* &c.] Cadent ut cadere solent qui noctu per lubricum gradiuntur, viam aliquo impellente.

9. *Afferam* &c. Adducam mala quæ sum comminatus in anno illo quo illos visitare, id est punire decrevi.

Caput III.

Quid Sacerdotibus debeatur.

§. 1. Sacerdotes honorandi.

Presbytero humilia animam tuam, & magnate caput tuum. Eccli 4.7.

In tota anima tua time Dominum, & Sacerdotes illius 1 *sanctifica: in omni virtute tua dilige eum, qui te fecit: & ministros ejus ne derelinquas,* Eccli. 7. 31. 32.

1. *Sanctifica*] Sanctos habe, & ut tales reverere & honora.

§. 2. Irreverentia erga sacerdotes causa excidii Jerusalem.

1 *Facies Domini* 2 *divisit eos, non addet ut respiciat illos: facies Sacerdotum* 3 *non erubuerunt, nec senum miserti sunt,* Thren. 4. 16.

1. *Facies Domini.*) i. Dominus iratus.

2. *Divisit.*) i. à se rejecit.

3. *Non erubuerunt.*) Non sunt reveriti.

§. 3. Iis obediendum, poenaque inobedientium.

Qui superbierit nolens obedire Sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat Deo tuo, ex decreto judicis morietur homo ille, & auferes malum de Israel. Cunctusque populus audiens timebit, ut nullus deinceps intumescat superbia. Deut 17. 12. 13.

§. 4. Sacerdoti contradicere quam sit grave peccatum.

Veruntamen 1 *unusquisque non judicet, & non arguatur vir: populus enim tuus* 2 *sicut hi qui contradicunt Sacerdoti.* Osee 4. 4.

1. *Unusquisque &c.*) Nemo hunc populum reprehendat, frustrà namque id fecerit.

2. *Sicut, &c.*] Imprudentiam habet eorum qui &c. quod allegat tanquam grave peccatum.

§. 5. Sacerdotibus providendum de necessariis.

In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, & ministros ejus 1 *ne derelinquas. Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica* 2 *Sacerdotes, &* 3 *propurgate* 4 *cum brachiis: da illis partem, sicut mandatum est tibi: primitiarum, &* 5 *purgationis, & de negligentia tua purgate, 6 cum paucis datum brachiorum eorum, & sacrificium* 8 *sanctificationis ipsi res Domino, &* 9 *initia sanctorum.* Eccli. 7. 32. 33 33.

Præcepit populo habitantium Jerusalem, ut darent partes sacerdotibus, & Levitæ, ne possent vacare legi Domini. 2. Par. 31. 4.

1. *Ne derelinquas.*] In necessitate.

2. *Honorifica.*) Subvenit; honor enim in re sæpe sumitur.

3. *Propurgate.*) A peccatis.

4. *Cum brachiis.*] Per oblationes armorum dextrorum sacerdotibus factas.

5. *Purgationis.*] Hostiarum pro peccato.

6. *Cum paucis.*] i. si non potes divitum offerre sacrificia, saltem pauca illa & parva offer quæ à pauperibus exiguntur.

7. *Datum brachiorum.*) .i. Armorum hostiæ qui dabantur Sacerdoti.

8 *Sanctificationis.*] Quod sit ad singulatem aliquam sanctificationem obtinendam, de quo Numer. 6.

9. *Initia sanctorum.*] i. Sanctas primitias, quia sci. Domino sanctificatæ erant.

§. 6. Benedicit Deus iis qui Sacerdotibus necessaria subministrant.

Inferte omnem decimam in 1 *horreum &* 2 *sit cibus in domo mea, &* 3 *probate me super hoc, dicit Dominus, 4 si non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis* 5 *benedictionem usque ad abundantiam &* 6 *increpabo pro vobis devorantem, & non corrumpet fructum terræ vestræ, nec erit sterilis vinea in agro dicit Dominus exercituum.* Mala. 3. 10. 11.

1. *Horreum.*] Sacerdotum.

2 *Sit cibus &c.*] Quo ministri mei alantur.

3. *Probate &c.*) Experimini an sciam benè facere servantibus legem.

4. *Si non aperuero.*] Supp. æstimate me mendacem. i. si non dedero largissimum imbrem.

5. *Benedictionem.*] Largissimam fertilitatem omnium quæ è terra nascuntur.

6. *Increpabo devorantem.*] Prohibebo locustam & bruchum.

SALUS ANIMÆ.

Vide Anima. Mortificatio.

§. 1. Salutatio Christiana.

Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, 1 *vocatis sanctis,* 2 *gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo* Rom. 1. 7.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo. 1. Cor. 1. 3.

Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. 1. Cor. 16. 23.

Gratia Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, & 3 *communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis, Amen* 2. Cor. 13. 13.

Vide item Gal. 1. 3. & 6. 18. Ephes. 1, 2. & 6. 23. Philip. 4. 23. 1. ad Thess. 5. 28. & 2. ad eosdem 3. 17. 1. ad Tim. 1, 2. 2. ad Tim. 4. 22. 2. Pet. 1, 2 2. Ioan. 3 3 Ioan. 14. Apoc. 1. 4, & 22. 21.

1. *Vocatis sanctis.*] Vocatis ad sanctitatem.

2. *Gratia & pax.*) Primùm gratia tanquam causa pacis conscientiæ & omnis boni.

3. *Communicatio.*) Participatio donorum & gratiæ Spiritus Sancti.

§. 2. De

§. 2. De rusticitate eorum qui salutantes non resalutant.

Vide Verbo Verecundia parag. 2. n. 14.

SANCTITAS.

Vide Iustus. Perfectio. Gratia. Puritas.

SANITAS.

Vide Morbus. Medicus.

§. 1. Præfertur divitiis.

Melior est pauper sanus, & fortis viribus quam dives imbecillis. & flagellatus 1 malitia. 2 Salus animæ in sanctitate justitiæ melior est omni argento, & auro, & corpus validum quam census immensus; 3 non est census super census salutis corporis: & non est oblectamentum super cordis gaudium. Eccli. 30. 14, 15. 16.

1. *Malitia.*) Calamitate aliqua & miseria.

2. *Salus animæ.*) Sensus est, sicut salus animæ quæ consistit in sanctitate justitiæ melior est auro, ita corpus robustum quam opes maximæ.

3. *Non est census &c.*) Sensus est, quemadmodum externa corporis sanitas præferenda est omnibus divitiis, ita & gaudium mentis interdum omnibus voluptatibus corporalibus.

§. 2. Poenitentia acquiritur et redditur ad Deum.

1 *Si fuerit pro eo angelus loquens, unus de millibus, ut annuntiet hominis æquitatem Miserebitur ejus, & dicet: libera eum, ut non descendat in corruptionem, inveni enim in quo ei propitier.* Iob 33. 23. 24.

2. *Si fuerit.*) Vide Verbo Contritio.

SAPIENTIA.

Vide Prudentia. Consilium.

CAPUT I.

De sapientiæ causis, partibus & qualitatibus.

Observandum quæ hic magnificè dicuntur de sapientia vix intelligi de illa quæ humano studio reperta est ex naturali tantum rationis lumine, qualis est sapientia philosophorum plena multis erroribus, sed dicuntur de sapientia sanctorum quæ non nisi Dei dono contingit, qua sci. rectè Deus cognoscitur & piè colitur fide, spe, caritate, aliarumque virtutum exercitio, quæ verè est sapientia & prudentia iustorum, nonnulla tamen etiam hic dicuntur de puræ humana sapientia, ut patebit inferius.

§. 1. In quo sita sit sapientia.

1 *Scientia sanctorum 2 prudentia.* Prov. 9. 10.
Dilectio Dei honorabilis sapientia. Eccli. 1. 14.
Plenitudo sapientiæ est timere Deum. Eccl. 1. 20.
3 *Consummatio timoris Dei sapientia & 4 sensus.* Eccli 21. 13.
Ecce timor Domini ipsa est sapientia & recedere à malo, intelligentia. Iob. 28. 28.

1. *Scientia sanctorum.*] Quam habent sancti & justi de qua superius.

2. *Prudentia.*) Ea est vera sapientia, non ea à qua quidam juxta mundum dicuntur prudentes & sapientes.

2. *Consummatio.*) i. perfectio seu perfectus Dei timor.

4. *Sensus.*] Prudentia.

§. 2. Quodnam sit eius initium.

Initium sapientiæ timor Domini. Eccli. 1. 16.
Initium 1 illius 2 verissima est disciplina concupiscentia Sap. 6. 18.

1. *Illius.*) Sup. sapientiæ.

2. *Verissima.*] Non ficta, non simulata cupiditas i. verè & ex animo cupere discere.

§. 3. Duplex est sapientia: vera alia, alia falsa.

Est sapientia, quæ 1 abundat in malo, & non est 2 sensus ubi est 3 amaritudo. Eccl. 21. 15.
Stultus populus meus me non cognovit filii insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt. Iere. 4. 22.

1. *Abundat in malo.*] Talis est sapientum mundi de quibus etiam seq. testimonio.

2. *Sensus.*) Vera prudentia,

3. *Amaritudo.*] Peccati.

§. 4. Ho-

§. 4. HUMANÆ SAPIENTIÆ ET PRUDENTIÆ 4. sunt partes.

Quatuor sunt 1 *minima terræ: & ipsa sunt* 2 *sapientiora sapientibus,* 3 *formicæ, populus infirmus, qui parat in messe cibum sibi.* 4 *Lepusculus plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum.* 6 *Regem* 5 *locusta non habet, &* 7 *egreditur universa per turmas suas:* 8 *stellio* 9 *manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* Prov. 30. 24. 25. 26. 27. 28.

1. *Minima.*) Ex minoribus terræ animalibus.

2. *Sapientiora sapientibus.*) .i. Quæ ex instinctu naturæ (non enim habent veram sapientiam) exercent quædam sapientiæ opera magis quam hi qui se sapientes profitentur.

3. *Formicæ.*) Vide V. Otium §. 12. hinc discitur prima pars prudentiæ & sapientiæ qua homo in primis curam habet eorum quæ necessaria sunt ad vitam sive corporis sive animi.

4. *Lepusculus &c*] Hæc est 2. sapientiæ pars ut nobis de commoda habitatione in qua securè degamus provideamus.

5. *Locusta &c.)* Docet hoc animal 3. sapientiæ partem quæ est pacificè vivere cum omnibus, iisque caritatis vinculo esse copulatis.

6. *Regem non habet.*] Ducem à quo regatur & proficiscendi tempus detur.

7. *Egreditur &c.)* Summa cum concordia gregatim volat de agro in agrum. Animalculum hoc si volat seorsum, facillimè interficitur, si gregatim nullius arte aut viribus superari potest: tanta est vis concordiæ.

8. *Stellio.)* Serpens est lacertæ similis, circulis quibusdam & veluti lucentibus guttis in modum stellarum depictus.

9. *Manibus nititur.*] Repit. Significatur hoc animali quarta sapientiæ pars, contendendum sci. ad honores & principum favorem, idque per industriam, & gratiæ suæ ostensionem, sicuti stellio suis stellulis lucendo est conspicuus & admirabundus regibus.

§. 5. QUIS SAPIENTIÆ AUTHOR.

Fons 1 *sapientiæ* 2 *verbum* Dei *in excelsis; &* 3 *ingressus illius mandata æterna.* Eccli. 1. 5.

4 *Ego sapientia effudi flumina: ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvius doriæ, & sicut aqua ductus exivi de paradiso.* Eccli. 24. 40. 41.

Mihi dedit Deus dicere 5 *ex sententia, &* 6 *præsumere digna horum, quæ mihi dantur: quoniam ipse sapientiæ dux est & sapientium* 8 *emendator: in manu enim illius, & nos, & sermones nostri, & omnis sapientia &* 9 *operum scientia, & disciplina.* Sap. 7. 15. 16.

Videndi item versus sequentes & infra c. 4. parag. 7. ex Eccli. 39 8.

10 *Corona sapientiæ timor* Domini 11 *replens pacem, & salutem fructificans:* 12 *utraque autem sunt dona* Dei. Eccli. 22. 23.

Sperabam quod ætas prolixior 13 *loqueretur, & annorum multitudo doceret sapientiam. Sed ut video* 14 *spiritus est in hominibus, & inspiratio omnipotentis dat intelligentiam.* Iob 32. 7. 8.

15 *Vapor est virtutis* Dei *&* 16 *emanatio quædam est claritatis omnipotentis* Dei *sincera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit.* Sap 7. 25.

1. *Sapientia*] Quæ in creaturis relucet.

2. *Verbum Dei.*) Iussio & ordinatio quam fecit in cælo & quo omnia subsistere fecit.

3. *Ingressus, &c.)* .i. viæ seu rationes & modi juxta quos sapientia in gubernandis creaturis procedit, sunt fixæ & perpetuæ Dei constitutiones. Vel sermo est de eo verbo quo Deus quæ homini agenda sunt & credenda demonstravit, q.d. A verbo Dei cælesti & ab omni impuritate immuni petenda est sapientia, quod continet mandata æterna fixa & immobilia quæ sunt ingressus & viæ sapientiæ .i. rationes & modi, juxta quos sapientia ingrediendum & vivendum docet.

4. *Ego sapientia.*] Vide Verbo Iustus.

5. *Ex sententia*). i. sponte, liberè. i. dedit facultatem commodam orationis, qua concepta facillimè exprimerem.

6. *Præsumere.*] id est, præeligere ex cogitatis.

7. *Digna &c.*). i. digna tantis donis. i. talia qualia decet dona à Deo data & datorem eorum Deum. i. non levia, ludicra & inutilia, sed gravia, seria & utilia.

8. *Emendator.*) Director.

9. *Operum scientia.*) Opificiorum, hoc est, artes.

10. *Corona &c.*) .i. Timor Domini ornat hominem tanquam corona sapientiæ: hoc est eo ornamento quo instar coronæ suos ornat sapientia, quæ suos veluti Reges facit, & apud omnes splendidos reddit.

11. *Replens &c.*) Quæ sapientiæ corona, ple-

plenam affert pacem & ſanitatem, in vita futura ſcl. in qua ſola eſt pax & ſanitas perfecta.

12. *Vtraque.*] Sci. ſapientia & timor Dei.

13. *Loqueretur.*] Sci. efficacia ad rem propoſitam.

14. *Spiritus &c.*) .i. Dei ſpiritus qui eſt in hominibus dat iis veram ſapientiam.

15. *Vapor.*) Ita vocatur ſapientia, quia creata quidem eſt quædam participatio defluens à divina.

16. *Emanatio &c.*] Defluit enim creata ſapientia quaſi rivus purus ex puriſſimo fonte gloriæ Dei, quomodo enim non pura prodiret ex fonte tam puro.

§. 6. Sapientiæ qualitates et conditiones variæ.

Quæ deſurſum eſt ſapientia primum quidem pudica eſt, deinde pacifica, modeſta, 1 ſuadibilis, 2 bonis conſentiens plena miſericordia & fructibus bonis, judicans ſine ſimulatione. Iacobi 3. 17.

Vide ſapientiæ cap. 7. à v. 22. ad finem & Eccl. cap. 24. ferè totum.

Benignus eſt ſpiritus ſapientiæ. Sap. 1 6.

1. *Suadibilis.*) Non pertinax, cui facilè ſuadetur.

2. *Bonis.*] Suaſionibus & conſiliis.

§. 7. Sapientiæ locus difficile inventur.

Sapientia 1 ubi invenitur, & quis eſt locus intelligentiæ? Abyſſus dicit non eſt in me, & mare loquitur, non eſt mecum. Iob 28. 12.

Vnde ergo ſapientia venit? & quis eſt locus intelligentiæ? abſcondita eſt ab oculis omnium viventium, 2 volucres quoque cæli latet; perditio & mors dixerunt: Auribus noſtris audivimus famam ejus. Iob 28. 20. 21. 22.

Videndi quoque ſequent. verſ.

1. *Vbi invenitur.*] q. d. è cælo eſt petenda.

2. *Volucres cæli.*] Homines contemplativi vel Angeli non poſſunt eam plenè comprehendere.

3. *Perditio &c.*) Quia in Inferno & morte videtur inſipientia peccatoris, & conſequenter ei contraria ſapientia aliquomodo & umbratenus cognoſcitur.

§. 8. Vera sapientia in sola est Ecclesia.

1 Radicavi in populo honorificato, & in parte Dei mei hereditas illius, & in plenitudine ſanctorum detentio mea. Eccl. 24. 16.

1. *Radicavi.*] Hæc tantum dicuntur per accommodationem Vide V. Maria.

§. 9. Vera sapientia crescit semper, nec deficit.

Scientia ſapientiæ tamquam inundatio abundabit, & conſilium illius ſicut 1 fons vitæ permanet. Eccli. 21. 16.

1. *Fons vitæ.*) Quia indeficiens eſt quatenus fons eſt, & vitam præbet quatenus eſt fons vitæ.

§. 10. Est res ardua.

Sapientia doctrinæ 1 ſecundum nomen eſt ejus & non eſt multis manifeſta, quibus ante 2 cognita eſt 3 permanet uſque ad conſpectum Dei. Eccli. 6.

1. *Secundum nomen.*] id eſt, Eſt res ardua & excelſa ſicuti ab omnibus dicitur & prædicatur.

2. *Cognita.*) Per experientiam.

3. *Permanet &c.*) Nunquam eos deſerit donec ad clatam Dei viſionem in qua eſt vera ſapientia perducat.

CAPVT II.

Quomodo acquiratur ſapientia.

§. 1. Si statim a primis annis quæratur.

Fili à juventute tua excipe 1 doctrinam & 2 uſque ad canos invenies ſapientiam. Eccli. 6. 18.

Cum adhuc junior eſſem priuſquam 3 oberrarem quæſivi ſapientiam palam in oratione mea, ante templum poſtulabam pro illa & 4 uſque in noviſſimus inquiram eam. Et effloruit tamquam 5 præcox uva Lætatum eſt cor meum in ea. Ambulavit pes meus iter rectum, à juventute mea inveſtigabam eam. Eccli. 51. 18 19. 20.

1. *Doctrinam.*] Inſtitutionem ſapientum.

2. *Vſque ad canos invenies.*] Quia ea tecum permanebit uſque ad extremam ſenectutem quando maximè ſapientia opus eſt.

3. *Oberrarem.*] Variis peccatis & erroribus

involveret, & ab eis ut frequenter fit anticiparet.

4. *Vsque in noviſſimis inquiram*] Quia nunquam ſatis poſſidere poteſt, nec unquam parit faſtidium.

5. *Præcox uva*] Quia ante tempus ordinarium maturitati, præmaturum in me fructum protulit.

§. 2. SAPIENTIÆ DESIDERIUM ET AMOR ad eam ipſam acquirendam juvant.

Concupiſcite ſermones meos, diligite illos, & 1 habebitis diſciplinam. Clara eſt & quæ nunquam marceſcit ſapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam & invenitur ab his qui quærunt eam. Præoccupat qui ſe concupiſcunt, ut his 2 ſe prior oſtendat. Sap. 6. 12. 13. 14

1. *Habebitis diſciplinam*] Eruditionem, ſapientiam conſequemini.

2. *Se prior oſtendat*] Ut ſic cognita, in ſui concupiſcentiam excitet ardentiorem cupidos ſui.

§. 3. ACQUIRITUR VARIIS PROBATIONUM laboribus, deque earum læto exitu, & de his qui in iis deficiunt.

1 *In tentatione ambulat cum eo, & 2 in primis elegit eum. Timorem & metum & probationem adducet ſuper illum & cruciabit illum in 4 tribulatione doctrinæ ſuæ; 5 donec tentet eum in cogitationibus ſuis, & 6 credat animæ illius. Et 7 firmabit illum & 8 iter adducet directum ad illum & lætificabit illum. Et denudabit abſconſa ſua illi, & 9 theſaurizabit ſuper ſcientiam & intellectum juſtitiæ.* Eccli 4 18. 19. 20.

1. *In tentatione &c.*]. i. Ejus conſtantiam per tentationes ſeu probationes & tribulationes explorat.

2. *In primis*]. i. In principio.

3 *Elegit eum*] i. Delectum ejus facit, probat, neque temerè eum mox ſuſcipit.

4. *Tribulatione doctrinæ*] id eſt, afflictione qua illum vult erudire & docere.

5. *Donec tentet &c.*]. i. Donec probaverit quam ſunt eorum cogitationes firmæ, & exploraverit an ei placeant cogitationes ſapientiæ (illud enim *ſuis* refer ad ſapientiam.)

6. *Credat*] Quod ex animo virtutem amet, & quod ſit futurus ſtabilis.

7. *Firmabit*] Jam probatum ſua conſolatione eriget & confirmabit & in ſecuritatis ſtatu collocabit.

8. *Iter directum &c.*). i. Recta ad illum veniet: iter rectum vocat quod gratius eſt & commodius, ſcil. conſolationis.

9 *Theſaurizabit &c.*] Abundare eum faciet ſcientia. Hæc etiam accommodare licet ad Dei ſapientiam qui ſtudioſos virtutis, initio converſionis exercet tentationibus quos poſtea mirè ſolatur ſi perſeverant.

§. 4. ITEM SUIMET COGNITIONE.

Animam meam direxi ad illam, & 1 in agnitione inveni eam. Eccli. 51. 27.

1. *In agnitione*] Meipſius, meorum errorum & meæ inſipientiæ.

§. 5. ITEM PURITATE ET IMMUNITATE A peccato.

1 *In malevolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Spiritus enim ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus, quæ ſunt ſine intellectu, & corripietur à ſuperveniente iniquitate* Sap 1. 4 5.

2 *Per nationes in animas ſanctas ſe transfert.* Sap. 7. 27.

1. *In malevolam*] Vide v. Hypocriſis.

2. *Per nationes*]. i. Per generationes, ſæcula, ætates.

§. 6. ITEM ORATIONE.

Optavi, & datus eſt mihi ſenſus, & invocavi & venit in me ſpiritus ſapientiæ. Sap 7. 7.

Et ut ſcivi quoniam aliter non poſſem eſſe 1 continens, niſi Deus det & hoc ipſum erat ſapientia, ſcire cujus eſſet hoc donum: adii Dominum, & deprecatus ſum illum, & dixi ex toto præcordio meo &c. Sap. 8. 21.

Manus meas extendi in altum. Eccli. 51. 16.

Vide verbo Oratio ex Jacobi 1. 5. & ſupra §. 2. & §. ſeq.

1. *Continens*] ἐγκρατὴς, Temperatus & qui in omnibus modum ſervat. hujuſmodi autem moderatio, eſt vera ſapientia, quam quidem ſequenti petit oratione. Continens etiam, idem eſt quod compos. Senſus eſt, cum ſcirem me non aliter poſſe voti mei compotem fieri & obtinere deſideratam ſapientiam.

§. 7. ITEM STUDIO, ORATIONE ET PEREGRINATIONE.

18 *Sapientiam omnium antiquorum exquiret 2 sapiens, & in 3 prophetis vacabit.* 4 *Narrationem virorum nominatorum conservabit, & in 5 versutias parabolarum* 6 *simul introibit. Occulta proverbiorum exquiret & in absconditis 7 parabolarum conversabitur.* 8 *In medio magnatorum ministrabit, & in conspectu principis apparebit. In terram alienigenarum gentium pertransiet,* 10 *bona enim & mala in hominibus tentabit.* 11 *Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum, & in conspectu altissimi deprecabitur. Aperiet os suum in oratione, & pro* 12 *delictis suis deprecabitur.* Eccli. 39. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

1. *Sapientiam.*) Antiquorum exquiret. Diligenter legendo eorum scripta.

2. *Sapiens*) Sapientiæ studiosus.

3. *Prophetis.*) Lectione Prophetarum.

4. *Narrationem.*) Expositionem v. g. prophetarum & sactæ scripturæ, vel enarrationem quæ fit de viris celebribus.

5. *Versutias parabolarum.*) .i. in acutas sententias quæ de vita instituenda doctè & ingeniosè pronuntiatæ sunt, & ad varia verti & accommodari possunt.

6. *Simul.*] .i. simul cum lectione prophetarum.

7. *Parabolarum.*) Similitudinum quales multæ in Evangeliis.

8 *In medio magnator. &c.*] Quia ad obtinendam sapientiam non sufficit legere aut audire quæ dicta sunt, at oportet addere rerum experientiam, ideo vult sapientiæ studiosum conversari cum magnatibus, eorumque ministerio se ingerere.

9 *In terram.* &c.] Ad audiendos viros doctos, & probandum regionum mores.

10. *Bona & mala* &c.) Experietur ut *bona* sectetur, *mala* vitet.

11. *Cor suum* &c.] Quia ad sapientiam comparandam præter dicta, maximè valet oratio.

12 *Delictis*) Ne illa impedimento sint dandæ à Deo sapientiæ.

§. 8. ITEM ORATIONE ET LABORE.

Si sapientiam 1 *invocaveris, &* 2 *inclinaveris cor tuum prudentiæ. Si quæsieris eam* 3 *quasi pecuniã: &* 4 *sicut thesauros effoderis illam: tunc* 5 *intelliges timorem Dei, & scientiam invenies.* Prov. 2. 3. 4. 5.

1. *Invocaveris.*) Pro ea ad Deum preces fundendo.

2. *Inclinaveris cor prudentiæ.*) .i. ad percipiendam prudentiam.

3. *Quasi pecuniam,*) Eo studio & labore quo solent homines pecunias quærere.

4. *Sicut Thesauros.*] .i. diligenter scrutatus eam fueris.

5 *Intelliges timorem &c.*) Conjungit timorem Dei & scientiam, quia timor Dei initium est sapientiæ, imò ipsa sapientia. *Vide supra cap. 1. parag. 1.*

§. 9. NON SUFFICIT TAMEN EAM PETERE, at oportet etiam opere perficere quæ sapientia præscribit.

1 *Consiliatus sum enim ut* 2 *facerem illam.* 3 *Zelatus sum bonum & non confundar.* 4 *Colluctata est anima mea in illa. &* 5 *in faciendo eam confortatus sum.* Eccli. 51 24. 25.

6 *Intellectus bonus omnibus* 7 *facientibus eum.* Ps. 110. 10.

Vide V. Lex ex Psal. 118.

Fili concupiscens sapientiam conserva justitiam, & Deus prævalebit illam tibi. Eccli. 1 33.

Pie agentibus dedit sapientiam. Eccli. 43. 37.

Cogitatum tuum habe in præceptis Dei. & in mandatis illius maximè assiduus esto & ipse dabit tibi 8 *cor, &* 9 *concupiscentia sapientiæ dabitur tibi.* Eccli. 6. 37.

Qui timet Dominum 10 *faciet bona: & qui* 11 *continens est justitiæ: apprehendet eam.* Eccli. 15. 1.

1. *Consiliatus sum.*] .i. mecum inii consilium.

2. *Facerem illam.*) .i. facerem præcepta sapientiæ.

3. *Zelatus sum bonum &c.*] Magno ardore desideravi virtutem ita ut nullo pudore permiserim me ab ejus prosecutione divelli.

4. *Colluctata est anima &c.*] .i. pro illa habenda & opere præstanda totis viribus contendi.

5 *In faciendo &c.*) .i. In ejus obedientia: Indicat hæc sine pugna carnis non peragi, sed perseverantiam omnia vincere.

6. *Intellectus bonus.*] Sup. datur, seu sapientia.

7. *Facientibus eum,*] .i. iis qui opere præstant quod intelligunt.

8. *Cor.*) .i. sapientiam.

9. *Concupiscentia sapientiæ*] i. sapientia concupita.

10. *Faciet bona*] Neque tantum erit contentus cognitione boni.

11. *Continens justitiæ*] Quia possidet, qui tenet justitiam, qui compos factus est operum justitiæ ita ut postè vivat.

12. *Eam*] Sup. sapientiam.

§. 10. Sapientia honestum requirit otium ut comparetur.

1 *Sapientiam scribæ in tempore vacuitatis & qui* 4 *minoratur actu, sapientiam percipiet.* Eccli. 38.25.

1. *Scribæ*] i. legis Doctores.

2. *Sapientiam*] Supp. præcipient.

3. *In tempore vacuitatis*] Otii literarii, feriandoque ab operibus servilibus & mechanicis, totos se tradentes veritatis inquisitioni, scripturarum lectioni atque contemplationi.

4. *Minoratur actu*] Parum in exterioribus rebus occupatur.

§. 11. Item laborem.

1 *Quasi qui arat, & seminat accede ad eum, &* 2 *sustine bonos fructus illius.* Eccli. 6.19.

1. *Quasi qui arat &c.*] id est, vult sapientiam multis laboribus excolamus veluti terram ex qua fructus desideramus.

2. *Sustine*] Expecta sicut facit agricola qui non ideo cessat à laboribus quia non statim dulcedinem fructuum percipit.

§. 12. Laborem et sui victoriam.

1 *Venter meus conturbatus est quærendo illam;* 2 *propterea* 3 *bonam possidebo possessionem.* Eccli. 51.29.

1. *Venter meus &c.*] i. Interiora mea studio quærendæ sapientiæ commota fuere, ita ut in meipso multas sensim perturbationes & contractiones.

2. *Propterea*] Quia tam serio eam sectatus sum.

3. *Bonam possessionem*] Ipsam scil. sapientiam, in qua verum bonum obtinebo & quæ omne temporale bonum superat.

§. 13. Describitur labor et opera quam adhibet sapientiæ studiosus addito illius laboris fructu.

Beatus vir qui insapientia 1 *morabitur & qui* 2 *in justitia sua meditabitur &* 3 *in sensu cogitabit* 4 *circumspectionem Dei.* 5 *Qui exogitat vias illius in corde suo, &* 6 *in absconditis suis intelligens, videns post eam* 7 *quasi investigator, & in viis illius consistens.* 8 *Qui respicit per fenestras illius, & in januis illius audiens.* 9 *Qui requiescit juxta domum illius, &* 10 *imparietibus illius figens palum statuet* 11 *casulam suam* 12 *ad manus illius &* 13 *requiescet in casula ejus bono per avum. Statuet* 14 *filios suos sub* 15 *tegmine illius, & sub ramis ejus morabitur. Protegetur sub tegmine illius à* 16 *fervore &* 17 *in gloria ejus requiescet.* Eccli. 14.22. 23. 24 25. 26. 27.

1. *Morabitur*] Meditando de ea & in ea.

2. *In justitia*] i. de justitia, scil. adimplenda.

3. *In sensu suo*) Id est, per sensum seu intelligentiam quam ita meditando assecutus est.

4. *Circumspectionem*) Quomodo circumspectè omnia agat, nihil temerè faciat. Item quomodo Deus omnia perlustret ut ob id in timore semper coram illo vivat.

5. *Qui exogitat &c.*) Supp. beatus est. i. qui considerat rationes illas quas sapientia sectatur sive in operibus suis quæ facit, sive in præceptis quæ homini tradit, ut his viis observatis ad pleniorem sapientiæ cognitionem perveniat.

6. *In absconditis &c.*) De quibus viis dum cogitare incipit intelligere abscondita ejus mysteria, & quam recondita sapientia lateat in operibus & verbis illius.

7. *Quasi investigator*) Quasi qui aliquem diligenter quærit, qui insistit viæ ejus quem quærit.

8. *Qui respirit &c.*) Præsupponit post longam investigationem sapientiæ studiosum pervenisse ad sapientiæ domum, quam tamen non ingreditur, qua re significatur quantumvis in hac vita quis sapientia proficiat, tamen non perfectè, eam assequi, sed videre eam tantum obscurè à longè, & per fenestras, non coram & perfectè: quod maximè de rerum cœlestium cognitione verum est.

9. *Qui requiescit &c.*) Pergit ostendere quomodo sapientiæ studiosus magno teneatur amore sapientiæ, quia ab ea non patitur se divelli, fixoque ei adhæret.

10. [illegible]

10. *In parietibus*] Juxta parietes figet palum ad alligandum tentorium ſuum.

11. *Caſulam*] Tabernaculum eriget.

12. *Ad manus*], i. ad latus, ut ei ſemper adhæreat

13. *Requieſcent bona*] Omnis generis quia longitudo dierum in dextera eſt ſapientiæ, & in ſiniſtra ejus divitiæ & gloria.

14. *Filios*] Seu corporales ſeu ſpirituales.

15. *Tegmine*] Protectione.

16. *Fervore*] Malis vitæ, & tentationibus.

17. *In gloria requieſcet*] In claritate & honore quem à ſapientia conſecutus eſt.

§. 14. Modicus in ea adipiscenda eſt labor, fructus multus.

Inclinavi 1 *modicè aurem meam, & excepi eam: multam inveni in meipſo ſapientiam, & multum in ea profeci* Eccli. 51. 21 22.

1. *Modicè*] Dicit modicè quia paruus eſt labor reſpectu fructus qui ex ſapientia colligitur. Significat etiam audiendos ſapientes & doctores.

§. 15. Opus est item vigilia ad eam comparandam.

Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit: aſſidentem enim illam foribus ſuis inveniet. Sap. 6. 15.

Vide Prov. 8. 17. 34. 35.

§. 16. Oportet item audire ſapientes & prudentes.

2 *Fili ſi attenderis mihi diſces, & ſi accommodaveris animum tuum ſapiens eris. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris. In multitudine presbyterorum prudentium ſta: & ſapientiæ illorum conjungere ex corde ut omnem narrationem Dei poſſis audire, & proverbia laudis non effugiant à te. Et ſi videris ſenſatum evigila ad eam, & gradus oſtiorum illius exterat pes tuus.* Eccli. 6. 33. 34. 35. 36.

2. *Fili &c.*) Vide verbo Conſortium.

§. 17. Item cum sapientia versare & cum ea colloqui.

1 *In certamine loquela illius ſapientiæ, & præclaritas in communicatione ſermonum ipſius.* Sap. 8. 18.

1. *In certamine*], i. in colloquio ſeu congreſſu cum ea acquiritur ſapientia.

Caput III.

De ſapientiæ effectis, & ſignis.

§. 1. Sapientiæ effecta in animo, corpore & bonis externis.

Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, & innumerabilis 1 *honeſtas per manus illius. Lætatus ſum in omnibus quoniam antecedebat me iſta ſapientia & ignorabam, quoniam horum omnium mater eſt.* Sap. 7. 11.

Vide c. 1. §. 10. ex Eccli. 6. 23.

Sapientia filius ſuos vitam inſpirat, 1 *& ſuſcipit inquirentes ſe*, 2 *& præibit in via juſtitiæ. Qui tenuerint illam, & vitam hæreditabunt*, 3 *& quò introibit*, 4 *benedicet Deus* Eccli. 4. 12. 14.

Si 5 *crediderit illi hæreditabit* 6 *illam* Eccli. 4. 17.

7 *Statuet filios ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis ejus morabitur, protegetur ſub tegmine illius à fervore, & in gloria ejus requieſcet.* Eccli. 14. 26. 27.

Per ſapientiam 8 *ſanati ſunt quicunque placuerunt tibi Domine ab initio.* Sap. 9. 19.

Si ſapiens fueris 9 *tibimetipſi eris: ſi autem illuſor, ſolus portabis malum.* Prov. 9. 12.

Huc licet referre quæ Eccli. 24. à verſ. 15. dicuntur de ſapientia ſub variatum arborum, earumque ratiorum & præciſarum ſimilitudinibus. Quæ item habentur eodem capite à verſ. 23 ad 28.

Sapientia hos qui ſe 10 *obſervant à* 11 *doloribus liberavit.* Sap. 10. 9.

1. *Honeſtas*] Divitiæ.

2. *Suſcipit*] Quia velut manu exporrecta eos in ſuam diſciplinam, fidem & tutelam recipit.

3. *Præibit*] Viam commonſtrans.

4. *Quò introibit*] Supp. ſapiens, i. omnibus ſuis actionibus.

5. *Crediderit*], i. Si fidum ſe exhibuerit ſapientiæ & ſimiter ei adhæſerit.

6 *Illam*], i. ejus bona tum hîc, tum in futuro.

7. *Statuet*] Vide cap. 2 §. 13.

8. *Sanati*] Servati ſeu ſalvati.

9. *Tibimetipſi eris*], i. ad tuam utilitatem. Nullum mihi (verba ſunt ſapientiæ) inde commodum vel incommodum accedet, ſive me recipias, ſive non.

10. *Obſervans*], i. cultores ſuos.

11. *Doloribus*] Ærumnis, calamitatibus.

§. 2. Quæ sapientiæ effecta in intellectu.

Attingit 1 *à fine usque ad finem fortiter, &* 2 *disponit omnia suaviter.* Sap. 8. 1.

Si sapientiam 3 *invocaveris & inclinaveris cor tuum prudentiæ. Tunc intelliges justitiam, judicium, æquitatem, & omnem semitam rectam.* 4 *Si intraverit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ placuerit:* 5 *Consilium custodiet te, & prudentia servabit te, ut eruaris à* 6 *via mala, & ab homine, qui perversa* 7 *loquitur.* Prov. 2. 3. 9. 10. 11. 12.

8 *Manus meas extendi in altum, &* 9 *insipientiam ejus luxi, animam meam direxi ad illam, &* 10 *in agnitione inveni eam. Possedi cum ipsa* 11 *cor ab initio: propter hoc non* 12 *derelinquar,* Eccli. 51. 26. 27. 28.

Cibabit illum 13 *pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit illum, &* 14 *firmabitur in illo &* 15 *non flectetur: In medio Ecclesiæ* 16 *aperiet os ejus, &* 17 *adimplebit illum spiritu sapientiæ & intellectus, &* 18 *stolam gloriæ vestiet illum,* Eccli. 15. 3. 5.

Quomodo sapientia omnia omnino cognoscat, universorumque habeat perfectam scientiam vide fusissimè Sapient. 7. à v. 17. & Sap. 8. vers. 8.

19 *Scientiam &* 20 *intellectum prudentiæ sapientiæ* 21 *compartietur: & gloriam* 22 *tenentium se exaltat.* Eccli. 4. 24.

23 *Cor sapientis in dextera ejus, & cor stulti in sinistra illius,* Eccl. 10. 2.

24 *Sensum operatur: quis horum quæ sunt, magis quam illa est artifex?* Sap. 8. 6.

25 *Meum est consilium, & æquitas, mea est prudentia, mea est* 26 *fortitudo,* Prov. 8. 14.

1. *A fine* &c.] .i. per omnia, ita ut nihil sit in re seu negotio aliquo quod non prospiciat & vi intellectus penetret.

2. *Disponit*] Quia sicut fortis est in universo negotio transigendo, ita facit ea utiliter χρησῶς & suaviter conficiatur.

3. *Invocaveris*] Oraveris ut eam habeas.

4. *Si intraverit cor*] .i. si illa tibi cordi fuerit, & tibi placere cæperit.

5. *Consilium*] Quod ipsa tibi dabit.

6. *Via mala*] Impia vivendi ratione.

7. *Loquitur*] Docendo aut ea suadendo.

8. *Manus extendi*] Orans pro sapientia obtinenda.

9. *Insipientiam ejus luxi*] Sensus est; & quia deprehendi in me multarum rerum ignorantiam, ideo doluit anima mea insipientiam suam.

10. *In agnitione*] Per agnitionem errorum meorum & secutam hinc purgationem, inveni sapientiam.

11. *Cor*] Prudens effectus sum & cordatus.

12. *Derelinquar*] A Deo, & à sapientia.

13. *Pane vitæ* &c.] .i. nutriet illum & reficiet sapientia & intelligentia tanquam cibo & potu: Animæ enim idem est cibus & potus, scil. sapientia & Dei verbum; Dicitur panis vitæ ad distinctionem panis corporalis qui non confert vitam quæ mortem excludat. Item ad exclusionem doctrinę sapientum mundi qui etiam velut pane, cibant suis dogmatibus suos discipulos at nec eorum panis vitam veram confert, nec eorum sapientia est salutaris.

14. *Firmabitur in illo*] scil. sapientia in sapientiæ amatore, quæ non solum ad tempus eum cibabit, sed fixè & permanenter id faciet.

15. *Non flectetur*] Unde eveniet ut non flectatur à recto.

16 *Aperiet os*] Ut aptè loquatur, aliosque doceat sapientiam.

17. *Adimplebit*] scil. semper magis ac magis cumulans ejus sapientiam in aliorum utilitatem.

18. *Stola gloriæ*] Gloriosa in cælo.

19 *Scientiam*] Quæ referri potest ad credenda.

20. *Intellectum prudentiæ*] .i. intelligentiam eorum quæ prudenter sunt agenda.

21. *Compartietur*] Distribuet, communicabit.

22. *Tenentium*] Possidentium ipsam.

23. *Cor sapientis* &c.] .i. sapientia facit ut omnia dexterè agat, prudenter & cum judicio, cum stultus omnia præpostere agat & infœliciter. Item habet cor in dextera quia animum semper habet ad opera honesta & meliora quæ dexteræ comparantur, sperat nimirum se à dexteris locandum: stultus & impius semper animum habet ad peccata, ideo cor ejus in sinistra: licet cor materiale tam sapienti quam stulto sit ad sinistram.

24. *Si sensus*] .i prudentia: sensus est. Si prudentia commendatur quod operetur, i. agat & efficiat plurima, administret res civiles & domesticas. Item moliatur artis opera; quis potest cum sapientia comparari quæ & eorum quæ sunt in natura & vita potior est & artifex? 25.

25. *Meum est consilium*] A me proficiscitur omne consilium, sed illud cui æquitas conjuncta est.

26. *Fortitudo*] Quia per meum consilium strenuè & fortiter multa geruntur.

§. 3. Quid efficiat sapientia in voluntate.

Virtutes omnes.

Si 1 *justitiam quis diligit: 2 labores hujus magnas* 3 *habent virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & justitiam, & virtutem, quibus nihil utilius est in vita hominibus*, Sap. 8. 7.

1. *Justitiam*] Hic significat omnem virtutem.

2. *Labores hujus*] i. sapientiæ.

3. *Habent virtutes*] Quia res in quibus laborat sunt virtutes quas parit, cum sapientia versetur in conformandis moribus ac virtutibus insitendis.

§. 4. Item continet hominem.

Sapiens cor & 1 intelligibilis abstinebit se à peccatis, & in operibus justitiæ successus habebit.

1. *Intelligibile*] Intelligens.

§. 5. Parit quietem, lætitiam cordis & voluptatem.

Intrans in domum meam conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius sed lætitiam & gaudium, Sap. 8. 16.

In novissimo invenies requiem in ea, & convertetur tibi in oblectationem, Eccli. 6. 29.

1 *Via ejus via* 2 *pulchra, & omnes semitæ illius pacificæ.* 3 *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus*, Prov 3 17. 18.

Et qui illam diligit, diligit vitam: & qui vigilaverint ad illam, complectentur 4 *placorem ejus*, Eccli. 4. 13.

Obviabit illi quasi mater honorificata, & quasi 5 *mulier à virginitate suscipiet illum*, Eccli. 15 2.

Et denudabit abscondita sua illi, & 6 *thesaurizabit super illum scientiam, & intellectum justitiæ*, Eccli. 4. 21.

In amicitia illius delectatio bona, Sap. 8 18.

7 *Latetur anima vestra in misericordia* 8 *ejus, & non* 9 *confundemini in laude ipsius*, Eccli. 51. 37.

Vide item §. 1. testim. 2.

1. *Via ejus*] .i. sapientiæ præcepta in quibus homini est ambulandum, aut ipsæ hominis actiones juxta sapientiæ præcepta.

2. *Pulchræ*] Hebr. Jucundæ, quia carent omni errore & vitiorum macula, suoque decore exhilarant hominis mentem.

3. *Lignum vitæ*] Alludit ad arborem vitæ paradisi, significatque sapientiam reddere nobis quodammodo primam illam fœlicitatem & voluptatem paradisi quam peccando amisimus.

4. *Placorem*] i. lætitiam, suavitatem.

5. *Mulier à virginitate*] .i. quæ virgo ducta est. Significat eum loco filii dilectissimi, & sponsi charissimi habendum, fruiturumque voluptatibus utriusque.

6. *Thesaurizabit*] Accumulabit.

7 *Latetur*] Ob donum sapientiæ adeptum.

8. *Ejus*) Scil. Dei.

9. *Confundemini*) id est, confundamini, i. nunquam pudeat vos laudis ejus, ita ut à laude Dei propter homines deliftatis.

§. 6. Item consolationem in tristitia.

Proposui hanc adducere mihi ad convivendum, sciens quoniam mecum communicabit de bonis, & erit 1 *allocutio cogitationis, & tædii mei*, Sap. 8, 9.

1. *Allocutio cogitationis*) id est, consolatio curarum. Vide Osee 2, 14, loquar ad cor, id est consolabor.

§. 7. Item constantiam in bono, rerumque spectatarum consecutionem.

Et 1 *firmabitur in illo & non flectetur, & non* 2 *continebit illum & non* 3 *confundetur*, Eccli. 15. 3. 4.

1. *Firmabitur*) Vide §. 2. n. 14.

2. *Continebit*) Servando illum ne cadat.

3. *Confundetur*) Frustratus sua spe & prolapsus in malum.

§. 8. Sapientia odit luxum & delitias.

Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium, Job 28. 13.

§. 9. Reddit hominem fortem.

Vir sapiens 1 *fortis est: & vir doctus robustus, & validus. Quia cum* 2 *dispositione* 3 *initur bellum, & erit* 4 *salus ubi multa* 5 *consilia*, Proverb. 24. 5. 9.

1. *Fortis*

1. *Fortis*] Non tam corpore quam animo, quia non facilè cædit adversis, & suis passionibus fortiter imperat. Est etiam fortis (quod pertinet ad §. sequentem) in bello, quia per sapientiam licet corpore infirmiore, plura & fortiora aliis præstat, in bello enim plus valet sapientia ducis quam militum fortitudo.

2. *Dispositione*] i. prudenti ordinatione.

3. *Initur*] Iniri debet.

4. *Salus*] Victoria.

5. *Consilia*] Non tam ubi robur & militum multitudo.

§. 10. Quid efficiat in corpore.

Radix sapientiæ est timere Dominum, & 1 rami illius longævi, Eccli. 1 25.

Longitudo dierum in dextera ejus, Prov. 3 16.

1. *Rami longævi*] Quia dat sapientia vitam diuturnam.

§. 11. Quid in fama, honore, dignitatibus, laude & hujusmodi bonis externis.

Vide pulchrè & fusè Sapient. 8. à v. 10 usque ad 16, Iterum v. 17. Vide item in 6 cap. 4. 49. ex Eccli. 21. 24 & Prov. 8 15 16.

Collaudabunt multi sapientiam ejus, & usque in sæculum non 1 delebitur; non recedet memoria ejus, & nomen ejus 2 requiretur à generatione in generationem. Sapientiam ejus 3 enarrabunt gentes, & laudem ejus enuntiabit ecclesia. 4 Si permanserit, nomen derelinquet pluquam mille. & si 6 requieverit 7 proderit illi, Eccli. 39 12. 13. 14 15.

Servo 8 infato liberi servient, Eccli. 10 28.

Doctrina sua 9 noscetur vir: qui autem vanus & excors est, patebit contemptui, Prov. 12. 8.

Vir sapiens implebitur benedictionibus, & videntes illum laudabunt: sapiens in populo hæreditabit honorem, & nomen illius erit vivens in æternum. Eccli. 37 27. 29.

10 Qui serviunt ei 11 obsequentes erunt sancto, & eos qui diligunt illum, diliget Deus. Qui audit illum, 12 judicabit gentes, & qui 13 intuetur illum, permanebit 14 confidens, Eccli. 4. 15 16.

Exaltabit illum apud proximos suos & in medio Ecclesiæ aperiet os ejus, &c. Eccli. 15. 4 5.

15 Nomine æterno hæreditabit illum, Eccli. 15. 6.

Amicos Dei & Prophetas constituit, Sap. 7. 27.

Vide item versu 14.

Immortalitas est in 16 cognatione sapientiæ, Sapient. 8. 17.

1. *Delebitur*] Ex mentibus hominum.

2. *Requiretur*] In memoriam revocabitur ad illud celebrandum & honorandum, id patet in SS Prophetis, Apostolis, Pontificibus.

3. *Enarrabunt gentes*] Etiam exteræ gentes loquentur de ejus sapientia.

4. *Si permanserit*] Sup. in vita.

5. *Nomen &c.*] i. celebrior erit multis.

6 *Requieverit*] Vita fungatur.

7. *Proderit illi*] Quia celebrior erit post mortem, & vitam consequetur æternam.

8. *Sensato*] Sapienti.

9 *Noscetur*] Celebris erit & in ore omnium.

10. *Qui serviunt ei*] Qui sapientiæ se addicunt eamque colunt.

11. *Obsequentes erunt sancto*] Erunt veluti ministri Dei vel sanctuarii, & veluti sacerdotes Dei, ut intelligatur eorum dignitas.

12. *Judicabit*] Gubernabit.

13. *Intuetur*] Ad ejus monita attendit, eique obedit, qui enim aliquem auscultat, intentè in illum respicit.

14. *Confidens*] Securus erit, tum in hac vita tum in futura.

15. *Nomine æterno &c.*] i. donabit illi nomen æternum in perpetuam hæreditatem.

16. *Cognatione*] Conjunctione seu familiaritate, quia ea affert immortalitatem.

§. 12. Quid efficiat sapientia in bonis fortunæ.

Infinitus thesaurus est hominibus, Sap. 7. 14.

Si divitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius quæ 1 operatur omnia, Sap. 8 5.

In operibus manuum illius 2 honestus sine defectione, Sap. 8. 18.

Sapientia ædificabitur 3 domus, & prudentia roborabitur. 4 In doctrina replebuntur cellaria, universa substantia pretiosa & pulcherrima, Prov. 24 3. 4.

Vide etiam Sap. c. 10. 10.

Assumite disciplinam 5 in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete 6 in ea, Eccli. 51 36.

Mecum sunt divitiæ, & gloria, opes 7 superbæ, & 8 justitia ut dicam diligentes me, & thesauros illorum replebo, Prov. 8. 18 21.

1. *Operatur omnia*] Quia ipsa est quasi scaturigo auri, argenti, gemmarum, qui igitur eis-

dem

lam poſſederit, omnes divitias poſſidebit.

2. *Honeſtas*] Divitiæ.

3. *Domus*] Primùm domus materialis, tum etiam familia & res familiaris, quæ per ſapientiam ædificatur, cum rectè inſtituitur & diſponitur.

4 *In doctrina*] i. per ſapientiam.

5. *In multo*] Cum multo.

6 *In ea*] Cum ea, ſenſus eſt, in ejus poſſeſſione cogitate vos ſimul multas poſſidere divitias, quia ipſa præterquam quod ſæpe temporales adfert opes, per ſe verè divites facit ſuos poſſeſſores, & longè ditiores quam aurum & argentum, etiamſi copioſum ſit. Senſus etiam eſſe poteſt iſte: licet multum eſſet pecuniæ expendendum ob ſapientiæ adeptionem, tamen libenter eam aſſumite quia pro impenſo argento poſſidebitis copioſum aurum in ea, id eſt, longè plus boni in ea obtinebitis quàm ob eam detrimenti paſſi fuerittis.

7. *Superbæ*] i. excelſæ & eminentes.

8. *Juſtitia*] Non quales opes mundi quæ injuſticiâ ſæpe ſunt partæ.

§. 13. Quid in filiis.

Erunt 1 *in confirmatione creaturæ illorum*, Eccli. 4.17.

1 *In Confirmatione*] Confirmabuntur & ſtabilientur in terra juxta illud. Pſal. 111. *Potens in terra erit ſemen ejus.*

§. 14. Signa sapientiæ.

Cor ſapientis 1 *intelligitur in ſapientia, & auris bona audiet cum omni concupiſcentia ſapientiam*, Eccli. 3.31.

Qui edunt me 2 *adhuc eſurient: & qui bibunt me adhuc ſitient*, Eccli. 24.29.

1. *Intelligitur in ſapientia*] Per hoc agnoſcitur quod ſapientiam libenter audit, atque de ea meditatur.

2. *Adhuc eſurient*] Signum ergo eſt aliquem, hunc veræ ſapientiæ ſuaviſſimum cibum guſtaſſe & ediſſe, ſi ejus non teneatur faſtidio, ſed adhuc eſurit.

Caput IV.

De humana ſapientia cum aliis rebus collata.

§. 1. Hominum sapientia cum divina comparata nihil eſt.

1 *Stultiſſimus ſum virorum, & ſapientia hominum non eſt mecum. Non didici ſapientiam, & non novi ſcientiam ſanctorum.* 2 *Quis aſcendit in cælum & deſcendit? Quis continuit* 3 *ſpiritum in manibus ſuis? Quis* 4 *colligavit aquas quaſi in veſtimento? Quis* 5 *ſuſcitavit omnes terminos terræ. Quod* 6 *nomen eſt ejus, & quod nomen* 7 *filii ejus ſi noſti?* Prov. 30. 2. 3. 4.

1. *Stultiſſimus &c.*] Hæc dicit Salomon ex humilitate per quam agnoſcit quid ſit ex ſeipſo, & qualis ſit ejus ſapientia reſpectu divinæ, ad quam collata, nihil eſt niſi ſtultitia.

2. *Quis aſcendit*] q. d. cur quiſquam ſibi aliquam vendicabit ſapientiam. An quiſquam in cælum aſcendit ut ibi omnia perluſtraret, & deinde deſcenderet in terras docens homines ſapientiam?

3. *Spiritum*] Ventum.

4. *Colligavit aquas*] Ita ut earum fluxum cohibuerit.

5. *Suſcitavit*] Conſtituit. Nonne ſolus Deus eſt qui hæc omnia novit & poteſt & fecit.

6 *Nomen ejus*] Indicat homini ignotam Dei naturam, nomen enim naturam rei manifeſtat.

7. *Filii ejus*] Locus apertus contra Judæos oſtendens in divinitate eſſe perſonarum diverſitatem.

§. 2. De sapientia cum hominibus collata.

Abſque ſapientia homo nihil eſt.

Si quis erit 1 *conſummatus inter filios hominum, ſi ab illo abfuerit ſapientia tua, in nihilum computabitur*, Sap. 9. 6

1. *Conſummatus*] Perfectus. oſtendit his verbis ſummam ſapientiæ neceſſitatem.

§. 3. Miser est qui eam repudiat.

Sapientiam & 1 diſciplinam qui abjicit, infelix eſt, & 2 vacua eſt ſpes illorum, & 3 labores ſine fructu, & inutilia opera eorum. Mulieres eorum 4 inſenſata ſunt, & nequiſſimi filii illorum: Maledicta 5 creatura eorum, Sap. 3. 11. 12.

1.*Disciplinam*] Institutionem vitæ & morum quæ exercitatione virtutum, & Dei per res adversas probatione comparatur, *August. in Ps.* 118. *v.* 66

2. *Vanæ spes*] Quia nullam mercedem recipient.

3 *Labores*] Labores quidem eorum intolerabiles, at sine fructu. *Vide Sap.* 5.

4.*Insensate*] Quia sequuntur virorum mores: vel quia permittuntur à Deo ad eam stultitiam pervenire ut extraneos admittant, idque in pœnam insipientiæ virorum.

5.*Creatura*] Progenies, quia ex insipientibus orta, vel ex adulterio.

§. 4. Quærit sapientia homines quibus se impertiat.

2 *Præoccupat qui se concupiscât, ut se illi prior ostendat. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit, assidentem enim illam foribus suis inveniet. Cogitare ergo de illa* 2 *sensus est consummatus, & qui vigilaverit* 3 *propter illam citò securus erit. Quoniam dignos se ipsa circuit quærens, & in viis ostendit se iis hilariter & in omni* 4 *providentia* 5 *occurrit illis*, Sap. 6. 14. 15. 16. 17.

1.*Præoccupat*] Anticipat, prævenit.

2.*Sensus consummatus*] Perfecta prudentia.

3.*Propter illius*] Adipiscendam.

4.*Providentia*] Cogitatione, consilio.

5.*Occurrit*] Ut sana det consilia, remque ad exitum perducat.

§. 5. Sapientia primo sui aspectu reddit se amabilem.

1 *Quibus apparuerit in visu diligunt eam* 2 *in visione, & in agnitione magnalium suorum*, Eccli. 1.15.

1. *Quibus apparuerit in visu*]. .i. quibus se videndam exhibuerit per visum seu visionem & cognitionem.

2. *In visione* &c.] Mox per illam visionem & cognitionem magnificorum operum ejus quæ ab ipsa cognoscunt mirabiliter peracta eam diligunt, q.d. *Adeo* grata est ut ad primum conspectum amorem sui generet.

§. 6. Sapiens libenter auditur.

Vide verbo Auditus, ex Eccli. 21.20.

Verba sapientium audiuntur 1 *in silentio, plus quam* 2 *clamor principis inter stultos*, Eccle 9 17

1.*In silentio* &c.] .i. quiete cordis & corporis, i. libenter, majorque plausu, & reverentia quam soleat princeps aut dives ab adulatoribus audiri.

2.*Clamor*] Hominis agrestis est aut superbi clamare.

§. 7. Sapiens prodest aliis, eos docendo.

Vir sapiens plebem suam erudit, & fructus 1 *sensus illius* 2 *fideles sunt*. Eccli. 37.26.

Si Dominus magnus voluerit spiritu 3 *intelligentiæ replebit illum. Et ipse* 4 *tanquam imbres emittet eloquia sapientiæ suæ, & in oratione* 5 *confitebitur Domino. Ipse palam faciet* 6 *disciplinam doctrinæ suæ, & in lege testamento Domini* 7 *gloriabitur*. Eccli. 39.8. 9.11.

1.*Sensus*)] Prudentiæ & intelligentiæ.

1.*Fideles*) Firmi, perseverantes.

3.*Intelligentiæ*) Sapientiæ.

4.*Tanquam imbres*) .i. copiosè.

5.*Confitebitur*] Gratias aget, laudabit.

6.*Disciplinam*] Institutionem.

7 *Gloriabitur*] Quod eam Dei dono cognoscat, & alios eam docere possit.

§. 8. Quam prosint sapientes si sint multi.

Multitudo sapientium 1 *sanitas est orbis terrarum: & Rex sapiens* 2 *stabilimentum populi est* Sap. 6. 26.

1.*Sanitas*] Salus.

2.*Stabilimentum*] Quia sua sapientia stabilem & firmum reddit populi statum.

§. 9. Sapiens ab aliis sapienter dicta, magni etiam facit.

1 *Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in brachio dextro*. Eccli. 21.24.

1.*Ornamentum aureum &c.*] .i. à prudente qui docetur, doctrina quam audit habetur velut ornamentum &c. quia ab illo magni fit & habetur tanquam res pretiosa, qua se gaudet ab aliis donari & ornari. Potest item intelligi de doctrina quam prudens aliis tradit, quæ est illi velut ornamentum auri, quia per illam multum ornatur & honoratur.

§. 10.

§. 10. Mechanici sapientiæ non sunt capaces.

1 *Qua sapientia replebitur qui tenet aratrum, & qui gloriatur in jaculo, stimulo boves agitat, & conversatur in operibus eorum, & enarratio illius in filiis taurorum. Cor suum dabit ad versandos sulcos, & vigilia ejus in sagina vaccarum* Sup. *& sellam judicii non sedebunt, & testamentum judicii non intelligent, neque palam facient disciplinam, & judicium, & in parabolis non invenientur. Sed creaturam suam confirmabunt, & de precatio illorum in operatione artis accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.* Eccli.38.26.27.38.39.

Videndi etiam versus 28.29.30.31.32.33.34.35.36. 37 quibus quod dictum de agricola, idem asseritur de aliis opificibus.

1. *Qua sapientia*] Vide v. Mechanici §. 2.

§. 11. Sapientia videtur insipientibus aspera & insolerabilis.

Quàm aspera est enim sapientia 1 *indoctis hominibus, & non permanebit in illa excors.* 3 *Quasi lapidis virtus* 2 *probatio erit in illo, &* 4 *non demorabuntur, projicere illam.* Eccli.6.21.22.

1. *Indoctis*] Stultis.

2. *Probatio erit &c.*]. i. ipsa sapientia probabit eos.

3. *Quasi lapidis virtus*]. i. sicut fortitudo vel gravitas lapidis probat vires hominis, itaque sapientia erit stulto velut gravis aliquis lapis quem infirmi mox abjiciunt & segnes.

4. *Non demorabuntur*] Tardabunt.

5. *Projicere illam*] A se scil. velut nimis onerosam & molestam:

§. 12. Sapientiæ expertes sunt peccatores omnes.

Cor fatui quasi 1 *vas confractum, &* 2 *omnem sapientiam non tenebit:* Eccl. 21.17.

1. *Vas confractum*] Sicuti istud aquam non continet, ita nec cor fatui seu peccatoris sapientiam.

2. *Omnem*] Nullam, nihil enim sapit peccator.

§. 13. Idem sigillatim traditur de mundanis superbis & dolosis.

Homines 1 *stulti* 2 *non apprehendent illam & homines sensati obviabunt illi, homines stulti non* 3 *videbunt eam: longe enim abest à superbia & dolo Viri* 4 *mendaces non erunt illius memores & viri veraces* 5 *invenientur in illa, & successum habebunt usque ad* 6 *inspectionem Dei* Eccli.15.7.8

Arrogantiam & superbiam & viam pravam & os bilingue detestor. Prov.8.13

1. *Stulti*] Quales sunt qui ea quæ sunt mundi sectantur.

2. *Non apprehendent*] Tum quod eam non quærant: tum quod ipsa fugiat ab eis, nec se ob eorum peccata iis ingerat.

3 *Videbunt eam*]. i. ejus pulchritudinem, vel non videbunt, quia eam non adipiscentur.

4. *Mendaces*] Fallaces, dolosi.

5. *Invenientur in ea*] Quia de ea loquuntur & cogitant.

6. *Inspectionem Dei*] Quando clarè Deus videbitur, vel *inspectionem*, i. visitationem Dei, quando in morte cujuslibet omnia visitabit ejus opera.

§. 14. Idem de contentiosis et invidis.

Vide verbo Lites & Contentio.

§. 15. Peccantes, despiciunt sapientiam.

1 *Tanquam domus exterminata sic fatuo sapientia,* Eccli.21.21.

1. *Tanquam &c.*). i. reputatur sapientia à fatuo pro nihilo & tanquam res incomposita, confusa & deformis.

§. 16. Imo eam oderunt.

Exsecratio peccatoribus sapientia, Eccli.1.26.

§. 17. De sapientia comparata cum nonnullis rebus aliis ab homine.

Sapientia longe superat omnem artis industriam.

1 *Si sensus operatur, quis horum, quæ sunt magis quam illa est artifex,* Sap.8.6.

1. *Si sensus*) Vide cap.3.§.2.n.24.

§. 18. Sapientia nihil ditius.

1 *Si divitiæ appetuntur in vita, quid sapientia utilius, quæ operatur omnia.* Sap.8.5.

Vide supra c.3.§ 12. ex hoc eodem c. vers. 18.

1. *Si divitiæ*) Vide cap.3.§.12.

§. 19. SAPIENTIA DIVITIIS OMNIBUS longè antecellit.

Sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia, hoc autem plus habet eruditio, & sapientia, quod 1 vitam tribuunt possessori suo Eccl. 7. 13.

1. *Vitam*] Quam non tribuit pecunia. Vitam inquam non tantum æternam, sed etiam præsentem ejusque rectum usum, qui constat exercitio virtutum.

§. 20. OMNIA SUPERAT, QUANTUMLIBET pretiosa. *Vide Prov. 3. 13. 14 15. 16.*

Vide verbo Anima c. 1. ex Iob c. 28. 15. 16. 17. 18. 19. & ex Prov 8. 10. 11. 19. & ex Sap. 7. 8. 9. 10.

§. 21. SAPIENTIA PRÆFERTUR viribus.

Melior est sapientia quam vires, & vir prudens quam fortis. Sap. 6. 1.

Civitatem fortium 1 ascendit sapiens, & destruxit robur fiduciæ ejus. Prov. 21 22.

Civitas parva, & pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus & vallavit eam, exstruxitque munitiones per gyrum, & perfecta est obsidio. Inventusque est in ea vir pauper, & sapiens, & liberavit urbem per sapientiam suam, & nullus deinceps recordatus est hominis istius pauperis. Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, & verba ejus non sunt exaudita? Melior est sapientia, quam arca bellica. Eccl. 9. 14 15. 16. 18.

1. *Ascendit*) Expugnavit unus sapiens sapientia sua integram civitatem, & quidem fortium bellatorum.

§. 22. ITEM VIRIBUS, NOBILITATI, divitiis.

Sapientia 1 confortavit sapientem 2 super decem principes civitatis. Eccl. 7 20.

1. *Confortavit*) Adjuvit, robotavit.

2. *Super decem principes*). i. multos principes, quantumvis fortes sint, nobiles & divites, sapiens tamen his omnibus præstat,

* * *

CAPUT V.

Variæ cohortationes ad sapientiam, Antitheses que inter sapientem & insipientem.

§. 1. SAPIENTIA IPSA PER SESE OMNES ad se invitat.

O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum, intelligite 1 parvuli 2 astutiam, & insipientes animadvertite. Accipite disciplinam meam & 3 non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Prov. 8. 4 5. 10.

Videndum totum hoc caput.

Si quis est 4 parvulus veniat ad me & insipientibus locuta est. Venite, comedite 5 panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis. Relinquite 6 infantiam, & vivite, & ambulate per vias prudentiæ. Prov. 9. 4. 5. 6.

1. *Parvuli*] Scil. sensu. i. insipientes, imprudentes.

2. *Astutiam*). i. prudentiam, sumitur enim in bonum.

3. *Non pecuniam*). i. præferte sapientiam pecuniæ ut dicitur statim.

4. *Parvulus*) Vide. 1.

5. *Panem*) Nomine panis, cibus omnis intelligitur: per panem autem & vinum intelligit doctrinam suam, quæ plusquam illa nutrit & reficit animum.

6. *Infantiam*). i. vitam carnalem, & erroneum judicium quo mundani bona mundi præferunt æternis, quomodo pueri res ludicras & vanas seriis præponunt.

§. 2. COHORTATIONES AD AUDIENDAM sapientiam, & sibi comparandam.

Appropiate ad me indocti, & congregate vos in domum disciplinæ. Quid adhuc retardatis? & 1 quid dicitis in hac anima vestra sitiunt vehementer. Aperui os meum, & locutus sum, comparate vobis sine argento. Et collum vestrum subjicite jugo, & suscipiat anima vestra disciplinam. In proximo est enim invenire eam. 2 Assumite disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea. Eccli. 51. 31. 32. 33. 34. 36.

§ Die

3 *Die sapientiæ, soror mea es, & voca prudentiam amicam tuam, ut custodiat te à muliere extranea, & ab aliena, quæ verba sua* 4 *dulcia facit.* Prov. 7 4.5.

Posside sapientiam quia auro melior est, & acquire prudentiam quia pretiosior est argento. Prov. 16. 16.

Audi fili, & accipe consilium 5 *intellectus, & ne abjicias consilium meum. Injice pedem tuum in* 6 *compedes illius, & in torques ejus collum tuum. Subjice humerum tuum, & porta illam, & ne* 7 *acedieris in vinculis ejus. In omni anima tua accede ad illam & in omni* 8 *virtute tua conserva* 9 *vias ejus. Investiga illam, & manifestabitur tibi, &* 10 *continens factum ne derelinquas eam In novissimis enim invenies requiem in ea, & convertetur tibi in oblectationem. Et erunt tibi compedes ejus in protectionem* 11 *fortitudinis, &* 12 *bases virtutis, & torques illius in stolam* 13 *gloriæ.* 14 *Decor enim vitæ est in illa, & vincula ejus alligatura salutaris:* 15 *stolam gloriæ induet eam, & coronam* 16 *gratulationis superponet tibi.* Eccli. 6 24 25.26 27.28.29 30.31.32.

17 *Veritatem eme, & noli vendere: sapientiam & doctrinam, & intelligentiam.* Prov. 23.23.

Stude sapientiæ fili mi, & lætifica cor meum, 18 *ut possim exprobranti respondere sermonem.* Prov. 27.11.

1. *Quid dicitis.*] .i. An est aliquid quod in his possitis dicere contrà.

2. *Assumite.*) Vide cap. 3. § 14. n. 5.

3. *Die sapientiæ &c.*] .i. habe loco sororis & sponsæ, assume tibi pro carissimis.

4. *Dulcia facit.*] Ut sic decipiat.

5 *Intellectus.*) Consilium prudens.

6. *Compedes* &c.] Per hæc quatuor, compedes, torques, onera & vincula significat sapientiæ candidatum, totum se debere subjicere sapientiæ, & lubenter ferre ut ab ea gubernetur licet id molestum ei sit. Torques hic significat colli ligamen seu nomellam qua canes solent alligari.

7. *Acedieris.* Tristeris.

8. *Virtute.*] Fortitudine.

9. *Vias.*) Mandata.

10. *Continens.*) Compos. i. eam assecutus.

11 *Fortitudinis.*] .i. fortem.

12. *Bases virtutis.*] .i. Bases fortes, in quibus solidè possis consistere.

13. *Gloriæ.*] Gloriosam.

14. *Decor vitæ.*) Quia pulchritudinem suis confert in hac vita, eosque ornat.

15 *Stolam.*) Velut stolam. i. per eam conspicuus eris & ornatus.

16. *Gratulationis.*] Festivam, seu lætam. Coronam superpositam opponit oneri cui humeros dixit subjiciendos, ut quatuor illa quæ gravare videntur, pulchrè ostendat in ornatum convertenda.

17. *Veritatem eme, & noli vendere.*] Hæc seorsim legenda sunt: sequentia jungenda appositivè cum *veritatem*, ut per illos accusativos explicetur quam intelligat veritatem. Eme igitur. i. Etiam quarumlibet rerum dispendio eam tibi compara, nec eam vendas aut ob lucrum quodcumque alienes.

18. *Ut possim. &c.*) .i. Ut possim me à calumniis defendere, nam si objiciatur mala vita filii, aut quod filium malè pater instituerit, facilè ipsa veritate confutabitur calumnia.

§. 3. Cohortatio ad sapientiæ colligendos fructus.

Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & à 1 *generationibus meis adimplemini.* 2 *Spiritus enim meus super mel dulcis, &* 3 *hæreditas mea super mel & favum.* Eccli. 24.26.27.

1. *Generationibus.*) Fructibus saturamini. Significat autem implicitè mundi fructus non satiare.

2. *Spiritus*] .i. natura mea.

3. *Hæreditas.*] Æterna quam largior.

§. 4. Antithesis sapientiæ inter & insipientem.

Sapientia 1 *callidi est* 2 *intelligere viam suam, &* 3 *imprudentia stultorum errans.* Prov. 14.8.

4 *Stultitia gaudium stulto, & vir prudens* 5 *dirigit gressus suos.* Prov. 15.21.

6 *Callidus videt malum, & abscondit se: innocens pertransiit, & afflictus est damno.* Prov. 22.3.

Vide quod tantum præcederet sapientia stultitiam quantum differt lux à tenebris. Sapientis 7 *oculi in capite ejus, stultus ambulat in tenebris.* Eccl. 2.13.14.

Videnda etiam superius allata testimonia variis §§.

1. *Callidi.*] .i. prudentis, sumitur enim hîc in bonum.

2. *Intelligere viam suam.*] .i. Non est sita in

aſtuta divitiarum per fas & nefas conquiſitione aut ſimilibus, ſed in eo conſiſtit, ut converſationem ſuam & mores attendat, quomodo cum lege Dei conveniant, & quomodo prudenter vitam ſuam inſtituat.

3. *Imprudentia ſtultorum,*] .i. In eo conſiſtit maximè imprudentia eorum quod errent ſemper de vitio in vitium, nihil fixum retinentes, & quod ſinant ſe ſeduci eligentes malum, fugientes bonum, non attendentes in quas tandem miſerias hic error hominem perducet.

4. *Stultitia &c.*) .i. Imprudens gaudet rebus ſtultis & vanis videndis, audiendis & agendis: gaudet item his quæ ſtultè egit.

5. *Dirigit &c.*] .i. Id habet cordi ut rectè ambulet.

6. *Callidus.*) Vide V. Prudentia § 7.

7. *Oculi in capite.*) Ut quaqua verſum circumſpiciat. q. d. prudenter agit in omnibus & circumſpectè. Chal. contemplatur in principio quod futurum eſt in fine.

SATISFACTIO.

Vide Confeſſio. Contritio. Pœnitentia.

SCANDALUM.

Vide Mortificatio. Exemplum.

§. ADD. QUANTUM ORIATUR SCANDALUM ex caſu & peccato juſtorum, *Vide verbo Iuſtus. c.* 3 § 11.

§. 1. POENÆ EORUM QUI ALIOS ſcandalizant.

1 *Qui decipit juſtos in via mala, in interitu ſuo* 2 *corruet; &* 3 *ſimplices poſſidebunt bona ejus,* PROV. 28, 10.

Quoniam 4 *blaſphemare feciſti inimicos Domini: propter* 5 *verbum hoc filius qui natus eſt tibi, morte morietur.* 2. Reg. 12 14.

Qui 6 *ſcandalizaverit unum de puſillis, qui in me credunt,* 7 *expedit ei ut ſuſpendatur* 8 *mola aſinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris.* 9 *Va mundo à ſcandalis:* 10 *neceſſe enim eſt ut veniant ſcandala. Veruntamen va homini illi per quem ſcandalum venit.* Matt. 18. 6. 7.

1. *Qui decipit &c.*] .i. Qui fraude deducit in viam malam ut cadant in aliquam foveam & interitum, quod non tantum corporaliter eſt accipiendum, ſed & ſpiritualiter de eo qui aliquem à recta fide, vivendique ratione abducit in errores & malam vitam.

2. *Corruet &c.*] .i. peribit eo ipſo malo quod aliis paravit.

3. *Simplices.*) Boni, integri, dolo carentes non ſolum ejus dolis non capientur, ſed etiam poſſidebunt bona ejus.

4. *Blaſphemare.*] Sci. Deum, quod tam impium Regem dederit.

5. *Verbum.*] Rem hanc.

6. *Scandalizaverit,*] .i. offenderit, ſeu ruinæ ſpiritualis cauſa fuerit dicto aut facto. Scandalum offendiculum ſignificat vel ruinam & impactionem pedis. Hieron.

7 *Expedit ei.*) Satius foret ei,

8 *Mola aſinaria.*] Lapis molaris: dicitur autem aſinaria ab aſino circumagente in piſtrico.

9 *Va mundo à ſcandalis.*] .i. ob ſcandala, ſci. quæ dat vel patitur: Sunt enim patientibus occaſio peccandi, facientibus autem ſunt cauſa æterni ſupplicii. P. Sà. Sunt autem hæc ſcandala, inquit Janſenius, irriſiones, læſiones, perſecutiones juſtorum, mala exempla, doctrinæ erroneæ: denique etiam bona, ſed indiſcretè & importunè facta.

10. *Neceſſe eſt &c.*) Suppoſita varia hominum indole, corruptione, ac libera malitia neceſſe eſt ut fiant ab aliquibus ſaltem in conſilio: ſic neceſſe hæreſes eſſe 1. *ad Cor.* 11. *v* 19.

§. 2. QUANTO VITARIT STUDIO B. Paulus ſcandalum.

Si eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem. 1. Cor. 8 13.

1 *Devitantes hoc ne quis nos vituperet* 2 *in hac plenitudine quæ miniſtratur à nobis,* 3 *providemus enim bona, non ſolum coram Deo, ſed etiam coram hominibus* 2. Cor. 8. 20 21.

Vide infra § 5. ex 1. Cor. 10 32.

1. *Devitantes*] Cavetes.

2. *In hac plenitudine.*] Abundantia pecuniæ quæ datur in eleemoſynam. q. d. non t. Anſelmus: miſi Titum & Lucam ad tam largas eleemoſynas colligendas, ne quis ſuſpicetur me ad proprios uſus meos colligere.

3. *Providemus,*] Procuramus benè & honeſtè agere.

§. 3. Et Christus Dominus.

Vt non scandalizemus eos vade ad mare, & mitte hamum: & piscem, qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore ejus invenies 1 *staterem; illum sumens da eis pro me, & te.* Matt.17.27.

1.*Staterem.*] Bracteatus valens circiter 20. asses.

§. 4. Et Eleazarus senex.

Non enim aetati nostrae, inquit, dignum est fingere, ut multi adolescentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alienigenarum, & ipsi propter meam simulationem & propter modicum corruptibile vitae tempus decipiantur, & per hoc maculam atque execrationem meae senectuti conquiram. 2. Mach 6.24 25.

§. 5. Cohortationes ad non scandalizandum.

Non ergo amplius nos invicem judicemus, sed hoc 1 *judicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Si enim propter cibum frater tuus contristatur: jam* 2 *non secundum charitatem ambulas: noli cibo tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est.* Rom.14.13.15.

Videndi item versus 19. 20. 21.

Videte ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. 1.Cor.8.9.

Si quis dixerit: hoc immolatum est idolis: nolite manducare propter illum qui indicavit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Sine offensione estote Iudaeis & Gentibus, & ecclesiae Dei. Sicut & ego per omnia, omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis ut salvi fiant. 1. Cor.10. 28.29 32.33.

Nemini dantes offensionem ut non vituperetur ministerium nostrum 2.Cor.6.3.

3 *Ab omni specie mala abstinete vos.* 1.ad Thess.5. 22.

1.*Iudicate.*) Decernite.

2.*Non secundum &c.*]Supp. si ab illo non abstines.

3. *Ab omni specie mala.*] Non tantum ab eo quod malum est, sed quod ejus habet aliquam speciem.

§.6. Non ideo tamen iubemur Vitare omne scandalum.

1 *Sinite illos caeci sunt, & duces caecorum: caecus autem si caecum ducatum praestet, ambo in foveam cadent.* Mat.15.14.

1.*Sinite illos.*]i.ne curetis illorum scandalum, est enim scandalum acceptum, non datum, & ex malitia sua accipiunt ex me occasionem peccandi.

§. 7. Cohortationes ad vitanda ea quae nos scandalizant.

Vide verbo Mortificatio ex Matt.5.29.

Rogo vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones, & offendicula 1 *praeter doctrinam quam vos didicistis faciunt, & declinate ab illis.* Rom.16,17.

Cave ne unquam cum habitatoribus terrae illius jungas amicitias, quae sint tibi in ruinam. Luc. 34.12.

Vide Deut.7.à vers.1.ad 7.

1.*Praeter.*]i.contrà.

SCIENTIA.

Vide Sapientia. Concionator. Magister. Curiositas.

Primum agendum de scientia, quatenus docetur, tum quatenus discitur.

§. 1. Philosophi de multis inutiliter disputant.

1 *Verba sunt plurima, multamque in disputando habentia vanitatem,* Eccl.6.11.

1.*Verba.*] Supp.philosophorum. q.d.possent multa afferri eorum verba & doctrinae, de quibus inaniter disputant, sed quae augeant vanitatem, cum deberent virtuti operam dare.

§.2. Doctorem Honor manet hic, & in futuro.

1 *Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in brachio dextro.* Eccli.21.24.

2 *Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad justitiam erudiunt multos: quasi stellae in perpetuas aeternitates.* Dan.12.3.

1.*Ornamentum.*] Vide verbo Sapientia cap.4. §.9.

2.*Qui docti.*) Vide verbo Concionator.

§. 3. Quomodo acquiratur scientia. Magno labore.

Cuncta res 1 *difficiles,* 2 *non potest eas homo explicare sermone.* Eccl.1,8.

Cuncta tentavi 3 *in sapientia. Dixi: sapiens efficiar; & ipsa* 4 *longius recessit à me multo magis quam erat. &* 5 *alta profunditas quis inveniet eam?* Eccl.7.24.25.

Et appoſui cor meum ut ſcirem ſapientiam, & intelligerem 6 diſtentionem, quæ verſatur in terra: 7 eſt homo qui diebus, & noctibus ſomnum non capit oculis. Eccle. 8.16.

Ego Eccleſiaſtes fui Rex Iſrael in Ieruſalem, & propoſui in animo meo quærere & inveſtigare ſapienter de omnibus quæ fiunt ſub ſole. Hanc occupationem 8 peſſimam dedit Deus filiis hominum ut occuparentur in ea. dedique cor meum ut ſcirem prudentiam, atque doctrinam, errores que & ſtultitiam, & agnovi quod in his quoque eſſet labor, & afflictio ſpiritus: Eò quod in multa ſapientia, multa ſit 9 indignatio: & qui addit ſcientiam addit & laborem Eccle. 1.13.17.18.

10 *Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut 11 diſtendantur in ea* Eccle. 3.10.

Frequens 12 meditatio, 13 carnis eſt afflictio. Eccle. 12.12.

1. *Difficiles.*] Ad intelligendum.

2. *Non poteſt explicare.*) Quia non niſi imperfectè eas intelligit.

3. *In ſapientia.*) Sci. intelligere.

4. *Longius receſſit.*] Quia quo quis plura ſcrutatur, eò plura videt ignorate

5. *Alta profunda.*) Hinc patet labor in penetranda tanta profunditate, & quam ſit difficilè ſcientiam acquirere.

6. *Diſtentionem.*) Occupationem ſeu moleſtiam.

7. *Eſt homo &c.*) q.d. & licet id faciat, noctuque ac interdiu id inveſtiget, non capiet tamen.

8. *Peſſimam.*) i. laborioſiſſimam.

9 *Indignatio*) Ob labores quos pati oportet. Item quia videt ſcientiæ ſtudioſus multa ſe ignorare.

10. *Vidi afflictionem.*) Loquitur de afflictione ſtudii, de qua verſu ſequenti.

11. *Diſtendantur.*) id eſt, valdè affligantur & crucientur, quomodo cruciatur corpus quando præter naturalem conſtitutionem extenduntur ejus membra.

12. *Meditatio.*) Quæ neceſſaria eſt ad ſapientiæ adeptionem.

13. *Carnis afflictio.*) Multum enim decedit de viribus & bona corporis conſtitutione ex frequenti ſpeculatione & commentatione, ut experientia patet,

§. 4. De SCIENTIÆ QUALITATIBUS.

Vanitas eſt. *V. infrà ex Eccle.* 2.15.

§. 5. OMNIS HUMANA SCIENTIA IGNORANTIÆ eſt plenißima, paucaque novit homo opera Dei.

Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorum, 1 ut non inveniat homo opus quod operatus eſt Deus ab initio uſque ad finem. Eccle. 3.11

Intellexi, quod omnium operum Dei, 2 nullam poſſit homo invenire rationem, 3 eorum quæ fiunt ſub ſole: & quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat: etiamſi dixerit ſapiens ſe noſſe non poterit reperire Eccle. 8.17.

Multa abſcondita ſunt majora his: pauca enim vidimus operum ejus. Eccli 43.36.

Quàm 4 deſideralilia omnia opera ejus, 5 & tanquam ſcintilla quæ eſt conſiderare Eccli. 42.23.

Ecce hæc ex parte dicta ſunt 6 viarum ejus: & cum vix parvam ſtillam 7 ſermonis ejus audierimus, quis poterit 8 tonitrum magnitudinis ejus intueri? Iob 26.14.

Oſtende nobis 9 quid dicamus illi: nos quippe obvolvimur tenebris. Iob 38.19.

Vide ſupra § 3. numero 3. & verbo Homo cap. 4.

Videre etiam licet ejuſdem caput 37. & 38. & 39. quibus à Deo Iob. & in eo humana natura convincitur ignorate multa quæ ſunt in rerum natura quæque ſpectant ad mundum hunc inferiorem.

1. *Ut non inveniat ab initio uſque ad finem.*] i. perfectè.

2. *Nullam rationem.*) i. perfectam.

3. *Eorum quæ ſub ſole.*) Quanto minus rerum ſupernaturalium & divinarum.

4. *Deſiderabilia.*) Tum ob pulchritudinem, tum uſum & fructum.

5. *Et tanquam &c.*) i. Et ea opera quæ eſt. i. quæ licet nobis conſiderare: ſunt tanquam ſcintilla, quia ſcilicet vix quidquam operum Dei cognoſcimus.

6. *Viarum.*) Operum ejus.

7. *Sermonis.*) i. operum ejus, eſt metonymia.

8. *Tonitrum intueri.*] Comprehendere altiſſima quæ de infinita Dei perfectione dici poſſent.

9. *Quid dicamus illi.*) i. Quomodo cum Deo diſputare poſſimus.

§. 6. In-

§. 6. IDQUE MAXIME IN REBUS SUPERNATURALIBUS & divinis.

Quis hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus? & difficile æstimamus quæ in terra sunt, & quæ in conspectu sunt invenimus cum labore: Quæ autem in cælis sunt quis investigabit? Sap 9.13.16.

1 *Qui respicit per fenestras illius, & in januis illius audiens: Qui requiescit juxta domum illius, & in parietibus illius figens palum: statuet casulam suam ad manus illius, & requiescent in casula illius bona per avum.* Eccli.24.24.25.

Vide verbo Deus cap. 9.

1 *Qui respicit &c.*] Vide V. Sapientia cap.2 §. 13 quibus adde hæc maximè intelligi de notitia rerum divinarum, quamdiu enim lumus in hoc corpore mortali non videmus nisi per speculum & in ænigmate. Per fenestras autem respicitur domum sapientiæ, qui per scripturas sacras, & per opera Dei & spirituales illuminationes contemplatur cælestia. Hæc omnia veris religiosis, cæterisque omnibus qui spretis mundi deliciis, fixè adhærent Deo, optimè accommodat Iansen.

§. ADD. SCIENTIA NOSTRA RESPECTU angelicæ quam exilis.

Vide V. Ecclesia, c.2.§.1,num.70.

§. 7. SCIENTIA QUÆ HIC ACQUIRITUR, nequaquam latiat animum.

1 *Qui edunt me adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient.* Eccli.24 29

Non saturatur 2 oculus 3 visu, nec auris auditu impletur. Eccle 1 8.

In multa sapientia, multa 4 indignatio. Eccle.1, 18.

1. *Qui edunt.*] Scientiæ cibus & potus, est ipsa doctrinæ perceptio cujus desiderium est infinitum

2. *Oculus,*] Etiam mentis, non tantum corporis.

3. *Visu.*) Re intellecta.

4 *Indignatio.*) Si indignatio, non igitur satietas & quies, cur autem inde indignatio, *vide supra* 3.3 *num* 9.

§. 8. SCIENTIA NON LIBERAT A MORTE: nec à posteriorum oblivione vindicat.

Dixi in corde meo: si unus & stultus, & mens occasus erit. Quid mihi prodest quod majorem sapientiæ dedi operam? loquebarque cum mente mea animadverti, quod hoc quoque esset vanitas. Nam non erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum & futura tempora oblivione cuncta pariter operiunt, moritur doctus similiter ut indoctus, Eccle.2.15.7.

§. 9. SCIENTIÆ EFFECTA.

Vide verbo Sapientia.

QUO QUIS DOCTIOR EST, EO SIBI minus videtur doctus.

Vide supra §.3 ex Eccle.7.24.

§. 10. IN EOS QUI SCIUNT DEI LEGEM nec ei obsequuntur.

In multa sapientia multa 1 indignatio, & qui addit 2 scientiam, addit & 3 laborem. Eccle. 1.18.

Scienti bonum facere & non facienti, peccatum est illi. Iacob 4. 17.

1 *Indignatio.*] Supp. Domini in sapientes qui peccant. Ita Chald.

2 *Scientiam*] Legis Dei.

3. *Laborem.*] Pœnam graviorem, si legem non servet.

§. 11. MULTO PRÆSTAT DOCTO PECCATORI indoctus qui Deum timet.

Melior est homo qui minuitur sapientia & defectus 1 sensu, quàm qui abundat sensu, & transgreditur legem altissimi. Eccli. 19.21.

1. *Sensu*] Prudentia.

§. 12. IN EOS QUI SCIRE VOLUNT quæ sunt supra se.

Quid necesse est homini 1 majora se quærere, cum ignoret quid 2 conducat sibi in vitâ suâ, numero dierum peregrinationis suæ & tempore, quod velut umbra præterit? aut quis ei poterit indicare, quid post eum futurum sub sole sit. Eccle. 7.1.

1. *Majora se.*] Res quæ humanum captum superant, nec eas scire ad salutem pertinet.

2. *Conducat.*] An conjux, inquit Olympiod, an divitiæ, an paupertas, &c.

§. 13. DAMNATUR NIMIUM SCIENTIÆ DESIDERIUM, eique damna.

Vide verbo Curiositas ex Eccli.3.à v.22.

SCRIPTURA SACRA.

§. 1. Deus est eius author.

Hoc primum intelligentes quod omnis 1 *prophetia scripturæ, 2 propria interpretatione non fit. Non enim* 3 *voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* 2 Petr. 1. 20. 21.

1 *Prophetia scripturæ*] Scriptura prophetica, quo de idem de qualibet alia sacræ scripturæ parte accipiendum est.

2. *Propria interpretatione.*] Compositione & enuntiatione.

3. *Voluntate humana.*] Iuxta humanam voluntatem, & ex hominum corde prolata, sine speciali sancti Spiritus inspiratione.

§. 2. Scriptura est magistra vitæ. Vide verbo Lex.

Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus. Rom. 15. 4.

Vide §. seq. n. 4.

§. 3. Varia eius nomina.

1 *Hæc omnia* 2 *liber vitæ, &* 3 *testamentum altissimi, &* 4 *agnitio veritatis* Eccli. 24. 32.

1. *Hæc omnia*] Quæ scil. prædicta sunt de sapientia continet liber vitæ, qui sapientiam Dei quatenus est hominibus necessaria complectitur.

2. *Liber vitæ.*] Hic liber est sacra scriptura, qui vitam confert servantibus eum.

3. *Testamentum*) Quia in se continet fœdus quod cum populo suo Deus pepigit, continens quid à nobis requirat, & quid nobis promittat.

4. *Agnitio veritatis*] Quia per eum agnoscitur verus Dei cultus & vera bona.

§. 4. Complectitur Scriptura varia præcepta.

Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum, Eccli. 24. 33.

Hic liber mandatorum Dei, & lex quæ est 1 *in æternum, omnes qui tenent eam pervenient ad vitam qui autem dereliquerunt eam, in mortem. Convertere Iacob, & apprehende eam, ambula per viam ad splendorem ejus,* 2 3 *contra lumen ejus.* Baruch. 4. 1. 2.

3. *In præceptis justitiarum.*] Sci. consistentem .i. in præceptis justarum actionum quæ vel erga Deum vel proximum sunt servandæ.

2. *In æternum.*) Duratura, vel quia ad æternam vitam ducit.

3. *Contra lumen.*) .i. Ad lumen, ut sit repetitio præcedentis.

§. 5. Scriptura est tanquam lampas in tenebris.

Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Ps. 118. 105.

1 *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucerna lucenti in caliginoso loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.* 2. Pet. 1. 19.

Vide §. 4.

1. *Habemus*] Vide verbo Fides.

§. 6. Docet salutaria, variaque alia præstat bona.

Ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad 1 *salutem, quæ est per fidem in Christo Iesu. Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad* 2 *arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum* 3 *instructus* 2. ad Tim. 3. 15. 16. 17.

Cui proposito accommodare licet illud Salomonis.

Parabola Salomonis filii Davidregis Israel: ad sciendam 4 *sapientiam, &* 5 *disciplinam. Ad intelligendum* 6 *verba prudentiæ: & suscipiendam eruditionem doctrinæ* 7 *justitiam, & judicium, & æquitatem, ut detur* 8 *parvulis* 9 *astutia, adolescenti scientia, & intellectus.* Prov. 1. 1. 2. 3. 4.

1. *Salutem &c.*] Supp. consequendam per fidem ut sequitur.

2 *Arguendum*] Contradicentes revincendum.

3. *Instructus.*] Paratus, adornatus.

4. *Sapientiam.*] Dei notitiam.

5. *Disciplinam.*] Morum castigationem & mortificationem.

6. *Verba prudentiæ*) Qua vita dirigitur.

7. *Justitiam &c.*] Hæc tria fere idem significant, usque virtus omnis comprehenditur: congeruntur autem more Hebræor. ad perfectionem

&ionem indicandam. Omne enim opus bonum juſtitia eſt quatenus juſtum eſt illud fieri: eſt judicium, quia illud recta ratio & lex Dei faciendum judicat: eſt æquitas & rectitudo, quia rectæ rationi conſonat.

8. *Parvulis*] Inſipientibus, imprudentibus.

9. *Aſtutia.*] cautio, prudentia.

§. 7. EST QUASI UBERA UNDE lac ſugitur.

1 *Duo ubera tua ſicut* 2 *duo hinnuli caprææ gemelli, qui paſcuntur* 3 *in liliis,* 4 *donec aſpiret dies, & inclinentur* 5 *umbræ.* Cant. 4. 5. 6.

1. *Duo ubera.*] i. duo teſtamenta, ex quibus ſalutarem doctrinam quaſi lactis pabulum ſugunt Eccleſiæ filii.

2. *Duo hinnuli gemelli.*] Quia in utroque teſtamento eſt maxima conſonantia unius ejuſdemque veritatis, quia ab una veritate ambo progenita, ſicut ab una caprea bi duo hinnuli.

3. *In liliis.*] .i. in animabus ſanctis demorantur & habitant, vel in liliis, quia ſumma eſt in ſcripturis pulchritudo, & ſuavis odor Dei, modò quis ejus ſenſum habeat.

4 *Donec aſpiret dies.*) Æternitatis, quam non ſequitur nox.

5. *Umbræ.*] Mortalitatis.

§. 8. EST PURISSIMA, NIHIL COGnoſi, nihil falſi continens.

1 *Oculi tui ſicut* 2 *piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt* 3 *in porta filiæ multitudinis.* Cant. 7. 4.

1. *Oculi.*] Scripturæ ſanctæ, per quas quaſi per oculos vides veritatem.

2. *Piſcinæ &c.*] Erant hæ piſcinæ limpidiſſimæ; ita & in ſcripturis ſanctis nihil cognoſcum, nihil impurum, nulla admixtio in iis falſitatis aut impietatis.

3. *In porta &c.*] .i. In porta civitatis populoſæ.

§. 9. SCRIPTURÆ INTELLIGENTIA EST difficilis, depravaturque à nonnullis.

Sicut chariſſimus frater noſter Paulus ſecundam datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis. Sicut & in omnibus epiſtolis loquens in eis 1 *de his: in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles depravant, ſicut & cæteras ſcripturas ad ſuam ipſorum perditionem* 2. Petr. 3. 15. 16.

Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua, Pſal. 118. 18.

Vidi in dextera ſedentis ſupra thronum 3 *librum ſcriptum intus & foris* 4 *ſignatum ſigillis ſeptem.* Apoc. 5. 1.

Vidi & ecce manus miſſa ad me in qua erat 5 *involutus liber & expandit illum coram me, qui erat ſcriptus intus & foris, & ſcripta erant in eo* 6 *lamentationes, & carmen & væ.* Ezech. 2. 9. 10.

Vide etiam §. 11. textu 1.

1. *De his.*) Quæ ad fidei & morum inſtructionem pertinent.

2. *Revela.*] Cum petat ſibi tantus propheta aperiri oculos ad intelligendam Dei legem, ſignum eſt eſſe intellectu difficilem.

3. *Librum.*) Hic eſt ſacra ſcriptura.

4. *Signatum ſigillis ſeptem.*) .i. Omni latentium myſteriorum plenitudine tectum, quæ ſigilla niſi tollantur liber legi non poteſt.

5. *Involutus liber.*) Eſt ſacra ſcriptura multis obſcuritatibus tecta.

6. *Lamentationes & carmen, &c.*) .i. ſupplicia peccatorum, carmen enim Hebr. & Chald. eſt gemitus, carmen itaque lugubre.

§. 10. IN EOS QUI SCRIPTURAM ſacram depravant.

Væ vobis legiſperitis quia 1 *tuliſtis clavem ſcientiæ, ipſi non introiiſtis & eos qui introibant, prohibuiſtis.* Lucæ 11. 52.

1. *Tuliſtis clavem.*) .i. uſurpaſtis poteſtatem & munus explicandi ſcripturam & per eam judicandi de Meſſia, uſurpaſtis inquam & depravaſtis, & plebem à Chriſto & ſalute avertiſtis. Ambr. Tertull.

§. 11. SCRIPTURÆ VERA INTELLIGENTIA eſt in ſola Chriſti Eccleſia.

Tunc aperuit illis 1 *ſenſum, ut intelligerent ſcripturas.* Luc. 24. 45.

Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiſcum in æternum, 2 *Spiritum veritatis quem mundus non poteſt accipere, quia non videt eum nec ſcit eum. Vos autem cognoſcetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit.* His adde verſ. 26 & capitis 16 verſ. 13.

1. *Senſum.*] νοῦν .i. mentem Apoſtolorum; non eſt igitur ſacra ſcriptura omnibus clara. 2. non eſt explicanda ſpiritu cujuſque proprio, ſed Dei quem Chriſtus dedit Apoſtolis, hi eccleſiæ. Eccleſia fidelibus. *Vide* 1. *ad Cor.* 12. ubi in Eccleſia dicitur Deus poſuiſſe donum interpretandi ſermones.

2. *Spiritum veritatis*] Quia omnis veritatis auctor, ac puræ & integræ veritatis solus largitor. Chrysost. quare & veræ interpretationis Scripturæ.

§ 12. EIUS INTELLECTUS FIDE PARATUR.

1 *Nisi credideritis non intelligetis*, Isa 7. 9.

1. *Nisi*] Hic textus citatur secundum 70. noster habet non permanebitis.

§. 13. ITEM OBSERVATIONE LEGIS.

Si quis voluerit voluntatem ejus facere, 1 cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar, Joan. 7. 17.

2 *Vobis datum est nosse 3 mysterium regni Dei: cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant & audientes non intelligant*, Lucæ 8 10.

4 *Bonitatem, & 5 disciplinam, & 6 scientiam doce me: quia mandatis tuis 7 credidi. 8 A mandatis tuis intellexi: propterea odivi omnem viam iniquitatis*, Psal. 118. 66 104.

9 *Qui quærit legem 10 replebitur ab ea, & qui 11 insidiosè agit, 12 scandalizabitur ab ea*, Eccli. 32. 19.

Impiè agent impii, neq; intelligent omnes impii, porrò 13 docti intelligent, Dan 12 10.

1. *Cognoscet*] Obedientia enim mandatorum Dei, ait Sà, meretur illuminationem.

2. *Vobis*] Tanquam legis cultoribus & amicis intimis.

3. *Mysterium*] Intelligentiam scripturarum.

4. *Bonitatem*] Voluntatis.

5. *Disciplinam*] id est, mortificationem passionum.

6. *Scientiam*) Legis & scripturæ.

7. *Credidi*) Obediendo eis.

8. *A mandatis*) Vide verbo Justus.

9. *Qui quærit legē*) Qui verè & ex animo quærit nosse eam & cognitam facere.

10. *Replebitur ab ea*) Quia perfecta voluntatis Dei cognitione donabitur, & propter studium legis observationemque multis bonis cumulabitur.

11. *Insidiosè*) Simulans pietatem, & volens videri quærere legem ut se hominibus commendet.

12. *Scandalizabitur*) Ruinam patietur, quia erit ei occasio majoris condemnationis.

13. *Docti*) Doctrina & scientia sanctorum, id est, justi.

§. 14. IN SCRIPTURÆ EXPLANATIONE NON semper nudis verbis inhærendum.

1 *Littera occidit, spiritus autem vivificat*, 2. Cor. 3. 6.

1. *Littera occidit* &c.) Si nudis verbis, neglecto vero sensu abutatis ad errores, ut fit ab hæreticis. August. Item si quæ metaphoricè dicuntur, ad litteram ut sonat capiantur. Item si quæ in veteri lege quasi typi novæ legis dicuntur, jam ad litteram servanda intelligantur. Idem.

§. 15. JUBETUR REX DESCRIBERE SIBI LEGEM & scripturam sacram, eamque legere.

Postquam sederit in solio regni sui, describet sibi 1 Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à Sacerdotibus Levitica tribus. Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & cæremonias ejus, Deut. 17. 18. 19.

1. *Deuteronomium*) i. Exemplum, vulgò transsumptum: Duplum seu duplicationem. Gallis: *Le double*.

§. 16. JUBETUR JOSUÆ MEDITARI ET opere perficere quæ in ea.

Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias, & facias omnia, quæ scripta sunt in eo tunc 1 diriges viam tuam, & intelliges eam, Josue 1. 8.

1. *Diriges*) Prosperabis.

§. 17. COHORTATIO AD OBEDIENDUM Scripturæ.

Habent Moysem & Prophetas, audiant eos, Lucæ 16. 29.

§. 18. COHORTATIO AD SACRÆ SCRIPTURÆ diligentem lectionem.

Scrutamini scripturas quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, Joan. 5 39.

Dum venio attende 1 lectioni, exhortationi, & doctrinæ, 1. ad Tim. 4. 13.

1. *Lectioni*) Sacræ scripturæ, quæ est liber sacerdotalis, inquit S. Ambros.

§. 19.

§. 19. COHORTATIO AD EAM aptè docentium.

1 *Solicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, tractantem verbum veritatis.* 2. Tim. 2 15.

1. *Solicitè*) Vide v. Pastor.

§. 20. EIUS LECTIO IMPRUDENTIBUS NOCET.

1 *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum.* Pro. 26. 9.

1. *Quomodo si spina &c.*) Comparat parabolam seu gravem & doctam aliquam sententiam quales sunt maximè in scriptura, spinæ in manu ebrii, quia sicut ebrius judicio destitutus spina non novit bene uti, sed abutitur ea in se & alios, utrosque lædens: ita stultus ob sapientiæ defectum abutitur scriptura, eam depravat, ut loquitur S. Petrus, & per eam malè intellectam sibi nocet & cæteris.

§. 21. EIUS PRÆDICATIO REPROBIS non prodest.

Quod si etiam 1 *opertum est* 2 *evangelium nostrum:* 3 *in iis qui pereunt est opertum. In quibus* 4 *Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium ut non fulgeat illis* 5 *illuminatio* 6 *evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* 1 Cor. 4. 3. 4.

1. *Opertum*) Ut non intelligatur, non credatur.

2. *Evangelium*] Mysteria ejus seu articuli fidei cuivis christiano obvia, passio, mors, resurrectio Christi.

3. *In iis qui pereunt*] In infidelibus & reprobis.

4 *Deus hujus seculi*] Dæmon, qui possidet corda sæcularium seu sæculariter viventium.

5. *Illuminatio*] Lumen.

6 *Evangelii gloria Christi*] Est appositio: dicitur autem Evangelium gloria Christi, quia illo glorificatur Christus dum prædicatur eius redemptio, resurrectio, divinitas.

§. 22. QUI SCRIPTURÆ NON CREDUNT, nemini credent.

Si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent: aut autem illi, Si Moysen, & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent Lucæ 16. 30. 31.

SECRETUM.

§. 1. TEGENDA SUA CUIQUE SECRETA.

Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Isa. 24. 16.

Non omni homini cor tuum manifestes, ne forte inferat tibi gratiæ falsam, & convitietur tibi. Eccli. 8. 22.

Vide ad idem verbo Amicus, cap. 2 §. 3.

1. *Gratiam falsam*] Gratiam malam, i. malum pro expectato bono: vel fictam benevolentiam qua scil. fingat se tibi amicum quo magis deprehendat secreta tua & latentes defectus tuos, & ita tandem convitietur tibi.

§. 2. AMICORUM ATQUE ALIORUM TEGENDA secreta. *Verbo eodem cap. cod. §. 1. & sequentibus.* Atque huc facit quod de detractore dicitur *V. Detractio, cap. 2. §. 5. in fine, videndus omnino locus.*

SENEX SENECTUS.

§. 1. IUDICIUM, CONSILIUM ET SAPIENTIA decent senes.

Quàm speciosum canities 1 *judicium, &* 2 *presbyteris* 3 *cognoscere consilium. Quàm speciosa veteranis sapientia, &* 4 *gloriosis intellectus & consilium.* 5 *Corona senum multa* 6 *peritia, & gloria illorum timor Dei.* Eccli 25. 6. 7. 8.

In antiquis est sapientia, & 7 *in multo tempore prudentia.* Job. 12. 12.

1. *Judicium*] i. Bene judicare de rebus.

2. *Presbyteris*] i. senibus.

3. *Cognoscere consilium*] Sanum suggerere consilium.

4 *Gloriosis*] i. ipsis senibus honoratis.

5. *Corona*] Quasi corona eos ornat.

6 *Peritia*] Rerum experientia.

7 *In multo tempore*] In hominibus multi temporis.

§ 2. ODIBILIS SENEX FATUUS.

1 *Tres species odivit anima mea, & aggravor valde anima eorum: pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum, & insensatum.* Eccli. 25. 3 4.

1. *Tres species*] Vide v. Mendacium. §. 6.

2. *Senem fatuum*] Quia cum per ætatem sibi colligere debuisset prudentiam, minus in eo ferenda est imprudentia quæ junioribus non ita vitio vertitur.

§. 3. QVAS AB IIS REQVIRAT VIRTVTES B. Paulus, seu viri sint, seu fœminæ.

Senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu 1 *sancto, non* 2 *criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant, adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant,* 3 *prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non* 4 *blasphemetur verbum Dei*, Ad Titum 2.1. 3.4.5.

1 *Sancto*] Religioso, christianam decente.

2. *Criminatrices*] Calumniis & detractionibus deditæ.

3. *Prudentes*] Sci. esse eas doceant.

4. *Blasphemetur*] Vituperetur.

§. 4. IN QVO SITA SIT EORVM gloria.

Vide §. 1. *ex Eccli.* 25.8.

§. 5. SENVM EST LOQVI.

Loquere major natu, decet enim te, Eccli. 32.4.

§. 6. PRVDENTIA ET VITA IMMACULATA etiam adolescentis, senectus habenda est.

Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata: 1 *cani autem sunt sensus hominis, &* 2 *ætas senectus vita immaculata*, Sap 4.8.9.

1. *Cani sunt sensus*] Cani est adjectivum, id est sensus seu prudentia hominis sunt ejus cani seu ejus canities, seu ejus senectus, q. d. prudentia non ætas facit hominem senem, & conciliat illi canitiem.

2. *Ætas senectutis*] Invertenda est oratio: vita immaculata in quacumque ætate est quasi ætas senilis, cui honor ab omnibus exhibetur, nam prudentia & virtus eamaffert gravitatem & sapientiam quam ætas provecta solet afferre.

§. 7. VITIOSVS SENEX PVER HABENDVS est, ejusque pœna.

1 *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit*, Isa. 65.20.

1. *Puer*] Quomodo puer si centum annorum, & quomodo centum annorum, si puer? Puer est, moribus. quia pueriliter & secundum sensum vivit ut pueri non secundum rationem, licet sit centum annorum quoad ætatem: qui tandem morietur & erit maledictus in æternum.

§. 8. SENES AVDIENDI, ET QVO FRVCTV.

1 *Ne despicias narrationem presbyterorum sapientum, & in* 2 *proverbiis eorum* 3 *conversare. Ab ipsis enim disces sapientiam, & doctrinam intellectus, &* 4 *servire magnatis* 5 *sine querela.* 6 *Non te prætereat narratio sensorum: ipsi enim* 7 *didicerunt à patribus suis. Quoniam ab ipsis disces intellectum, & in tempore necessitatis* 8 *dare responsum*, Eccli. 8.9.10.11.12.

1. *Ne despicias*] Plus significat quam dicat, nempe senum & sapientum doctrinam avidè suscipiendam.

2. *Proverbiis*] i. Eorum sententiis scitè & prudenter dictis, quæ ad rationem vitæ & morum pertinent.

3. *Conversare*] Animo, i. assiduè meditare.

4. *Servire magnatis*] Principum & Reipublicæ negotia curare.

5. *Sine querela*] i. fœliciter ac dextrè: qui est magnus fructus doctrinæ senum, cum offensio principum sit facilis, & periculosa administratio publicarum rerum.

6. *Non te prætereat*] Vel eam non audiendo, aut oblivioni tradendo.

7. *Didicerunt*] Non ex suo capite confinxerunt.

8. *Dare responsum*] Sup. disces, id est alios docere, & de rebus propositis aptè, scitèque respondere.

§. 9. SENES HONORANDI.

Presbytero humilia animam tuam, Eccli. 4.7.

Coram cano capite consurge, & honora personam senis: & time Dominum Deum tuum, ego sum Dominus Deus tuus. Levit. 19 32.

Facies senum non 1 *erubuerunt*, Thren. 5.12.

1. *Erubuerunt*] Honorem debitum senibus non detulerunt.

§. 10. SENVM CAVSA SVSCIPIENDA contra juniores.

1 *De disciplina insensati, & fatui &* 2 *de sententiis: qui judicantur ab adolescentibus, &* 3 *eris eruditus in omnibus, &* 4 *probabilis in conspectu omnium virorum*, Eccli. 42.8.

1. *De disciplina*] Supplendum ex superioribus *non confundaris*, sci. instituere & corripere stultos.

c. De

2. *De senioribus* &c.] Iterum supple *non confundaris*, non te pudeat defendere seniores cum vides eos à junioribus iniquè judicari, rideri aut impeti, neque præ pudore omittas illis patrocinari, qui per extremam ætatem sese satis tueri nequeunt.

3. *Eru eruditus*] Declarabis te in omnibus bene institutum.

4. *Probabilis*] Eris probatus, apud omnes bonum obtinebis nomen.

§. 11. SENES NON REPREHENDENDI, at obsecrandi.

Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres, 1. Tim 5. 1.

§. 12. IDQUE EXEMPLO B. PETRI.

Seniores qui in vobis sunt obsecro, consenior, & testis passionum Christi 1 qui & ejus, quæ in futuro revelanda est gloriæ communicator, pascite qui in vobis est gregem Dei, 1. Petr. 5. 1.

1 *Qui & ejus* &c.] i. Futurus (ut spero) æternæ gloriæ particeps.

§. 13. NEQUE CONTEMNENDI.

Ne spernas hominem in sua senectute, etenim 1 ex nobis senescunt, Eccli. 8. 7.

1. *Ex nobis senescunt*] Tibi quoque expectanda senectus, nec in eodem semper eris animi & corporis vigore.

SENSUS, SENSUALITAS.

Vide Curiositas, Desiderium, Mortificatio.

§. 1. AB INEUNTE ÆTATE STATIM cohibendi.

Qui delicate à pueritia nutrit 1 servum suum, postea sentiet eum contumacem, Prov. 29. 21.

1. *Servum*] Sensus servi sunt in corpore, quia secundum rectam rationem servire debent animæ.

SEPULCHRUM. V. Mors.

§. 1. MAGNIFICORUM SEPULCHRORUM vanitas, & quod ea etiam impiis adhibentur.

Vidi impios 1 sepultos, qui cum adhuc viverent, in 2 loco sancto erant, & laudabantur in civitate quasi justorum operum, sed & hoc 3 vanitas est, Eccli. 8. 10

1 *Sepultos*] Honorificè.

2. *Loco sancto*] Ecclesia fidelium quæ sancta est, vel sacro aliquo ministerio fungentes.

3. *Vanitas est*] Falli hominum hypocrisi, vel fallere.

§. 2. QUANTA SIT DIVITUM STULTITIA qui recto divitiarum usu non prospiciunt sibi post hanc vitam, angusto tunc contenti sepulchro.

1 *Et relinquent alienis divitias suas, & sepulchra eorum domus illorum in æternum. Tabernacula eorum, in progenie, & progenie: vocaverunt nomina sua in terris suis*, Ps. 48. 12.

1. *Et relinquent*] Vide verbo Dives.

§. 3. POENA QUORUMDAM PECCATORUM carere sepulchro.

1 *Tu projectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus & involutus cum his, qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta lacci, quasi cadaver putridum. Non habebis consortium neque cum eis in sepultura: Tu enim terram tuam disperdidisti, populum tuum occidisti: non vocabitur in æternum semen pessimorum*, Isa. 14. 19. 20.

Non plangent eum: 2 væ frater, & væ soror, non 3 concrepabunt ei væ domine, & væ inclyte: sepultura 4 asini sepelietur, putrefactus & projectus extra portas Jerusalem, Jerem. 22. 18. 19.

1. *Tu projectus es*] Vide V. Mors, cap. 3. §. 7.

2. *Væ frater*] Voces sunt plangentium fratrem aut sororem & dicentium: heu frater, heu soror.

3. *Concrepabunt*] Scil. flentes & plangentes heu Domine.

4. *Asini*] Ut solet asinus.

SEPULTURA MORTUORUM.

V. Mors, Misericordia.

§. 1. EIUS FRUCTUS.

Quando orabas cum lachrymis, & sepelichas mortuos & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepelichas eos, ego obtuli orationem tuam Domino, Tob. 12. 12.

§. 2. COHORTATIO AD SEPELIENDUM vitâ functos.

1 *Secundum judicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius*, Eccli. 36. 16.

Mortuo non prohibeas 2 gratiam, Eccli. 7. 37.

1. *Secundum judicium*] Secundum jus quod corpori debetur: jus autem illud est ut secundum morem receptum in sepultura scil. ut cum exequiis rituque funebri & precibus corpus terræ mandetur.

2. *Gratiam*] Sepulturæ, orationis, sacrificii Missæ, eleemosynæ, & cæterorum quæ defunctis impenduntur.

§. 3. Posthabenda mortuorum sepultura, sequelæ Christi.

Sine ut 1 *mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade & annuntia regnum Dei*, Lucæ 9 60.

1. *Mortui*] Deo, sepeliant suos vitâ functos.

SERVUS, SERVIRE.

V. Heros, Paterfamilias.

§. 1. Obediant servi dominis suis tanquam Deo.

Servi obedite dominis carnalibus cum 1 *timore, & tremore* 2 *in simplicitate cordis vestri sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes,* 3 *sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei* 4 *ex animo:* 5 *Cum bona voluntate servientes sicut Domino, & non hominibus. Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit boni, hoc recipiet à Domino, sive servus sive liber*, Ephes. 6. 5 6 7. 8.

Vide ad Coloss 3. 22 &c.

1. *Timore & tremore*] i. cum attentissima reverentia.

2. *In simplicitate*] i. non fictè at candidè, ingenuè, nõ ad oculum aut fraudulenter, ut sequitur.

3. *Sed ut servi Christi*] Supple servientes, seu servite ut servi non amplius gentiles, sed ut servi Christiani, ut videant heri vestri gentiles, sinceriùs & fidelius christianos servire gentilibus.

4 *Ex animo*] i. sincerè, non fictè.

5. *Cum bona voluntate*] Benevolè, amicè, non morosè, non coactè.

§. 2. Etiam dyscolis, et quare.

Servi subditi estote, in omni timore domini, non tantum bonis & modestis, sed etiam 1 *dyscolis.* 2 *Hæc est enim gratia si propter Deum conscientiam sustinet quis tristitias patiens injustè. Quæ enim est gloria, si peccantes, & colaphizati sufferitis? sed si bene facientes patienter sustinetis hoc est gratia apud Deum*, 1 Pet. 2. 18. 19 20.

1. *Dyscolis*] Asperis, morosis, difficilibus.

2. *Hæc est enim*] Vide V. Patientia §. 7.

§. 3. Item eos honorent, eisque serviant.

Qui sunt sub jugo servi dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina 1 *blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant quia fideles sunt, & 2 dilecti qui 3 beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare*, 1. Timoth. 6. 1 2.

1. *Blasphemetur*] Vituperetur, calumniamque sustineat, si viderint prætextu christianæ fidei se contemni à servis.

2. *Dilecti*] Merito diligendi, vel dilecti à Deo.

3. *Beneficii participes* Dei heri: beneficium autem vocat vocationem ad fidem: si enim gentilibus serviebant, quanto magis fidelibus.

§. 4. Contenti sint vocatione sua.

Unusquisque in qua vocatione 1 *vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es?: non sit tibi cura: sed etsi potes fieri liber, magis* 2 *utere.* 3 *Qui enim in Domino vocatus est servus, liberatus est Domini, similiter qui liber vocatus est, & servus est Christi*, 1 Cor. 7 20. 21 22.

1. *Vocatus est*] Ad fidem Christi.

2. *Utere*] Libertate, q. d. amplectere libertatem.

3. *Qui enim in Domino* &c.] Reddit rationem cur non debeat esse anxius ob suam conditionem servi: quia qui ad fidem vocatus est, servus existens, tamen licet hominis servus, est Domini liberti, & ab eo libertate donatus, quia liberatus est à peccato & à servitute dæmonis.

4 *Servus est Christi*] Licet nulli hominum serviat, debet tamen agnoscere servum Christi, ita ut omnibus tam servis quam liberis christianis, commune sit esse servos Dei & Christi.

§. 5. Nonnulla alia ab iis exigantur.

Servos Dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in

in omnibus 1 *fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei* 2 *ornent in omnibus*, Ad Tit. 2. 9. 10.

1. *Fidem*] Fidelitatem.

2. *Ornent*] Honestent, operibus eam complendo.

§. 6. Servi non sunt blande et molliter habendi.

Qui delicate à pueritia nutrit servum suum, postea senties eum contumacem, Proverb. 29. 21.

§. 7. Et verbis et plagis castigandi.

1 *Servus* 2 *verbis non potest erudiri: quia* 3 *quod dicis* 4 *intelligit &* 5 *respondere contemnit*, Prov. 29. 19.

1. *Servus*] Qui sci. invitè servit.

2. *Verbis* &c.] Ideo sæpe adhibenda sunt verbera.

3. *Quod dicis*] i. Quod ei præcipis.

4. *Intelligit*] Quare non est defectus intellectus, sed bonæ voluntatis quę flagris extorquenda est.

5. *Respondere*] Facto, i. obedire.

§. 8. Tria debentur a Domino servis.

Cibaria, & virga, & onus asino, panis, & 1 *disciplina, & opus servo,* 2 *operatur in disciplina, & quæris requiescere:* 3 *laxa manus illi, & quærit libertatem, jugum, & lorum curvant* 4 *collum durum, & servum inclinant operationes assidua. Servo malevolo tortura, & compedes, mitte illum in operationem, ne vacet: multam enim malitiam docuit otiositas. In opera constitue eum, sic enim condecet illum. Quod si non obaudierit, enerva illum compedibus,* 5 *& non amplifices super omnem carnem, verùm sine judicio nihil facias grave.* Eccli 33. 25. 26 27. 28 29. 30.

1. *Disciplina*] Castigatio, correptio.

2. *Operatur in disciplina*] i. per castigationem adigitur ad opera.

3. *Laxa manus illi*] i. si otium eis permittas, eo non contentus ulterius quærit libertatem.

4. *Collum*] Jamentorum.

5. *Et non amplifices* &c.]. i. quamquam dixi servum operibus & tormentis frangendum, vide ne in cujusquam carnem nimius sis & modum excedas, vide ne hetili potestate abutaris, nec quicquam grave in servum committas sine recto rationis judicio.

§. 9. Servum regnare et exaltari quanta patiat mala.

1 *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere, per servum cum regnaverit*, Proverb. 30. 21. 22.

1. *Per tria*] Vide verbo Prosperitas.

§. 10. Servi non afficiendi injuria, at diligendi, libertateque donandi.

1 *Non ladas servum* 2 *in veritate operantem, neque mercenarium* 3 *dantem animam suam, servus* 4 *sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua* 5 *Non defraudes illum libertate, neque inopem derelinquas illum.* Eccli. 7. 22, 23.

1. *Non ladas*] Nec durioribus verbis nedum plagis afficias, aut necessariis ad vitam privet. plus vult significare quam dicat, nimirum eos honore & præmio prosequendos.

2. *In veritate*] Qui non ad oculum servit, nec mendaciis Domino suo imponit, sed quod jussum est ex animo & fideliter exequitur.

3. *Dantem animam*] i. qui se totum impendit operi.

4. *Sensatus*] Prudens.

5. *Non defraudes* &c.] Da illi libertatem in præmium fidelitatis.

§. 11. Præscribitur quam benigne habendi, & cur.

Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta, quoniam: in sanguine animæ comparasti illum: Si laseris eum injustè in fugam convertetur. Et si 2 *extollens discesserit,* 3 *quem quæras, &* 4 *in qua via quæras illum nescis*, Eccl. 33. 31. 32. 33.

1. *In sanguine animæ*] i. comparasti eum tibi non tanquam belluam, sed tanquam sanguinem animæ tuæ, id est tanquam tibi consanguineum, ejusdemque tecum sanguinis consortem.

2. *Extollens*] Tollens se vel abiens aufugerit.

3. *Quem quæras*] Sup. de illo, seu quem interroges.

4. *In qua via quæras*] Inquitas.

§. 12. QUAM DURUM SERVIRE Dominis improbis.

1 *Novem insuspicabilia cordi magnificavi. Beatus qui non* 2 *servivit indignus se*, Eccli. 25. 9. 11.

1. *Novem* &c.] Ego apud me magna esse duxi novem quæ talia sunt, ut de eis cor meritò suspicari non debeat quin bona sint, & ad fœlicitatem hominis pertinentia.

2. *Servivit indignis se*] Qui non est coactus pati duram servitutem improborum, qui verè indigni sunt ut eis serviatur. Nam cum satis durum sit ipsum servire per seipsum, omnino intolerabile est servire improbis quibus nunquam fit satis, quique impia sæpe exigunt.

§. 13. SERVIS COMPATIENDUM, NEC iratum referendum ad Dominum, si quid peccarint.

1 *Ne accuses servum ad Dominum suum, ne forte* 2 *maledicat tibi, &* 3 *corruas*. Prov. 30. 10.

1. *Ne accuses* &c.] Judicat non temerè neque ex crudelitate accusandum, sed potius compatiendum si erret, nec spernendum licet se vindicare non possit.

2. *Maledicat*] Malè precetur videns Dominum à se alienatum aut plagas inferre.

3. *Corruas*] In aliquod grave malum. Domino Deo qui afflictorum preces audit tuam crudelitatem vindicante.

§. 14. CUR NON CONTEMNENDI.

Numquid non in utero fecit me, qui & illum operatus est, & formavit me in vulva 1 *unus?* Job 31. 15.

1. *Unus*] id est idem ipse.

SEVERITAS.

Vide Rigor.

SILENTIUM.

Vide Lingua.

SIMPLICITAS.

V. Prudentia, Intentio, Humilitas, Hypocrisis.

§. 1. SIMPLICIBUS REVELAT DEUS sua secreta.

1 *Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea* 2 *parvulis.* 3 *Ita pater quoniam sic placitum fuit ante te*, Matth. 11. 25. 26.

Abominatio Domini est omnis 4 *illusor, & cum simplicibus sermocinatio ejus*, Prov. 3. 32.

1. *Confiteor*] Laudo, gratias ago.

2. *Parvulis*] Simplicibus more parvulorum.

3. *Ita*] Græcè ναὶ, id est certè; Approbantis est & explicantis.

4. *Illusor*] Dolosus.

§. 2. NONNULLA ALIA SIMplicitatis bona.

1 *Fortitudo simplicis via Domini, & pavor his, qui operantur malum*, Prov. 10. 29.

2 *Simplicitas justorum* 3 *diriget eos &* 4 *supplantatio perversorum* 5 *vastabit eos* Prov. 11. 5.

Justitia simplicis 6 *diriget viam ejus, & in impietate corruet impius*, Prov. 11. 5.

7 *Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet: & simplices possidebunt bona ejus*, Proverb. 28. 10.

1. *Fortitudo simplicis* &c.] Quia per viam Domini, id est legem Domini à se servatam fortis est animo, & confidenti: sicut impii timent supplicium ob eam non servatam. Potest etiam per viam Domini intelligi modus & ratio qua Deus agit cum hominibus, quæ justis animum addit & robur, impiis metum incutit.

2. *Simplicitas*] Sinceritas, integritas.

3. *Diriget*] Deducet, ita ut in suis conatibus prosperum habeant successum.

4. *Supplantatio*] Impietas qua alios supplantare & decipere conantur.

5. *Vastabit*] Quia incident justo Dei judicio in foveam quam aliis paratunt.

6. *Diriget viam*] Vide num. 3.

7. *Qui decipit*] Vide V. Scandalum.

§. 3. COHORTATIONES AD SIMPLICItatem.

1 *Volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo*, Rom. 16. 19.

In fraternitatis amore 2 *simplici*, 1. Petr. 1. 22.

Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & 3 *simplices sicut columbæ*, Matth. 10. 16.

V. item supra verbo Servus §. 1. ex Ephes. 6. & Coloss. 3.

1. *Volo*] Vide verbo Prudentia.

2. *Simplici*] Non doloso, non ficto.

3. *Simplices sicut columbæ*] Vide verbo Prudentia.

SIN.

SINCERITAS.

Vide Fraus, Intentio, Hypocrisis, Simplicitas.

§. 1. SINCERITAS AMICOS HABET REGES.

Qui diligit 1 *cordis munditiam* 2 *propter gratiam labiorum suorum, habebit amicum* 3 *regem,* Prov. 22. 11.

1. *Cordis munditiam*] .i. sinceritatem & integritatem animi ab omni fuco & pravitate alienam.

2. *Propter gratiam labiorum*] id est, quia sincero animo & ex corde loquitur, non adulatorie, non ad gratiam.

3. *Regem*] Si tamen hoc nomine verè dignus est: sunt enim quibus placet adulatorum blandiloquentia. Per regem intellige etiam magnates.

SIMULATIO.

V. Hypocrisis, Dolus, Amicitia, Lingua.

SOBRIETAS.

V. Temperantia.

SOCIETAS.

V. Consortium.

SOLICITUDO.

V. Divitiæ.

§. 1. NIMIA SENIUM AFFERT.

Ante tempus senectam adducet 1 *cogitatus,* Eccli. 30. 26.

1. *Cogitatus*] .i solicitudo & cura.

§. 2. NIMIA SOLICITUDO TEMporalium vetatur.

Nè solliciti sitis 1 *animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini, 2 nonne anima plus est quam esca: & corpus plus quam vestimentum?* Matth. 6. 25.

Vide cætera ejusdem capitis.

3 *Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam quem filius hominis dabit vobis,* Joan. 6. 27.

Volo vos 4 *sine sollicitudine esse,* 1 Cor. 7. 32.

Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum Philipp. 4. 6.

Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis, 1. Petr. 5. 7.

5 *Non affliget Dominus fame animam justi, & insidias impiorum subvertet,* Prov. 10. 3.

Tristitiam non des animæ tuæ, & 6 non affliges temetipsum in consilio tuo, Eccli 30. 22.

Sint 7 *mores sine avaritia* 8 *contenti præsentibus: ipse enim dixit: non te deseram, neque derelinquam. Ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo,* Hebr. 13. 5. 6.

1. *Animæ*] De anima, id est de vita.

2. *Nonne animæ* &c.] q. d. Deus qui animam & corpus dedit ac conservat, utique ea dabit quæ minora sunt, & sine quibus illa nequeunt subsistere. Argumentum est à minori. Ita s. Hieronym.

3. *Operamini* &c.] Opera & labore contendite, ut acquiratis cibum non corporis sed animæ qui non pereat, ut fidem, spem, bona opera, charitatem, gratiam, pro illo cibo solliciti.

4. *Sine sollicitudine*] Scil. anxia & quæ Deo diffidat, & cor in terram defigat, & à Deo dividat, non enim prohibetur moderata sollicitudo & cura temporalium.

5. *Non affliget* &c.] Quapropter hac spe nixus non debet se homo nimia sollicitudine cruciare.

6. *Non affliges* &c.] Dum scil. nimium es solicitus quomodo bona terrena consequaris, aut mala evadas.

7. *Mores*] Vita & actiones.

8. *Contenti præsentibus*] Sine superflua accumulandi in futurum sollicitudine.

SOLITUDO.

V. Consortium, Amicitia.

§. 1. EIUS COMMODA ET EFFECTUS.

1 *Sedebit solitarius, & 2 tacebit: quia 3 levavit super se,* Thren. 3. 28.

Ecce ego 4 *lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & 5 loquar ad cor ejus,* Osee 2. 14.

1. *Sedebit*] Quod signum est animi confidentis & securi, & à solo Deo auxilium expectantis. Aliqui volunt eo situ corporis, indicari tristitiam, & à cætu lætantium separationem.

2. *Tacebit*] Expectans in patientia & silentio auxilium Dei.

3 *Levavit super se*] Scilicet jugum Domini; quare videt sibi ferenda incommoda, & molestias quas illud jugum secum defert. Aliqui vertunt; levavit super ipsum: scil. Deus, ut sensus sit

causam huic viro patientiæ esse quod consideret, jugum quod portat à Domino esse impositum, quod summæ est afflicto consolationis.

4. *Lactabo*] Alliciam suaviter ad me.

5. *Loquar ad cor*] Blandè consolabor, eu fructum solitudinis.

§.2. SOLITUDINIS INCOMMODA.

Melius est duos esse simul quam unum: habent enim emolumenta societatis suæ: si unus ceciderit non habet sublevantem se. Et 1 si dormierint duo fovebuntur mutuò: unus quomodo calefiet? & si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei: funiculus 2 triplex difficilè rumpitur. Ecclæ.4 9 10.11.12.

1. *Si dormierint &c.*] Sensus est: sicut duo invicem dormientes, se mutuò calefaciunt, sic duo habitantes simul se invicem juvant.

2. *Triplex*] sumitur numerus ternarius pro multitudine.i. pluries retortus.

§.3. EIUS CULTOR DAVID.

Ecce elongavi fugiens: & mansi in solitudine. Psal. 54.8.

SOMNIUM.

Vbi multa sunt somnia plurimæ sunt 1 vanitates, & 2 sermones innumeri, tu vero 3 Deum time. Ecclæ 5.6.

4 *Vana spes. & mendacium viro insensato: & somnia 5 extollunt imprudentes. 6 Quasi qui apprehendit umbram, & persequitur ventum: sic & qui 7 attendit ad visa mendacia 9 Hoc secundum hoc, visio somniorum: ante faciem hominis similitudo hominis.* Eccli.34.1.2 3.

Vide v Divini § 5

1. *Vanitates*] Quia somnia sequi solent vanitatem.

2. *Sermones innumeri*] Eadem somnia sequi solent loquacitatem, modesti enim & taciturni non multa somniant.

3. *Deum time*] q.d. non cures somnia quæ vana sunt & inania.

4. *Vana spes &c.*].i. Vir insensatus & imprudens habet vanam spem atque mendacem, .i. quæ illi imponet, fallerque quia nititur huius mundi bonis caducis, in iis fœlicitatem suam collocans. Item quia fidit vanis rebus ut somniis, ut sequitur.

5. *Extollunt*] Quia faciunt ut sibi multa promittant, & de se magna concipiant, scil. se esse sanctos qui digni sint revelationibus, aut ex eis fœlices sibi aliquos eventus polliceantur.

6. *Quasi qui &c.*] Sicut is res vanas sectatur & quæ sectantem fugiunt & fallunt ideoque se ridendum exponit.

7. *Attendit*] Ita ut ea magni faciat & in eis spem ponat.

8. *Visa mendacia*] Ita vocat somnia, quia sunt figmenta apparentia in visione imaginaria.

9. *Hoc secundum hoc, visio somniorum*].i. Visio quæ in somnis apparet, est veluti cum hoc ponitur *secundum*.i. juxta hoc .i. ut sequitur cum ante faciem hominis ponitur similitudo ipsius in speculo vel in aqua. Sicuti ergo stultum est magni facere talem faciem, ita & somnia. sicuti puerantum imponit hæc facies speculi, ita & pueros sensu decipiunt somnia.

SOMNUS.

V. Otium, Labor.

§.1. EIUS DAMNA QUANDO nimius est.

Noli diligere somnum ne te paupertas opprimat, 1 aperi oculos tuos, & 2 saturare panibus. Prov.20. 33.

1. *Aperi oculos*].i. vigila, quia vigilia fit apertis oculis: per quam designatur diligentia & sedulitas in rebus agendis.

2. *Saturare*].i. saturaberis.i. copia rerum necessariarum abundabis.

SORS.

§. 1. FINEM SÆPE LITIBUS IMPONIT.

1 *Contradictiones 2 comprimit sors, & inter potentes quoque 3 dijudicat.* Prov.18.18.

1. *Contractiones*] Lites, contentiones.

2 *Comprimit*] Dirimit, significat ad illam potius confugiendum quam ad longas contentiones, potissimum quando non facilè alia via litibus finis imponi potest, aut res est inter potentes, qui sibi cædere nolunt.

Dijudicat] Litem discindens, & unicuique quo contentus esse debet attribuens.

§.2.

§ 2. SUBIACET DEI PROVIDENTIÆ.

Sortes mittuntur 1 *in sinum, sed* 2 *à Domino temperantur.* Prov. 16. 33.

1. *In sinum*] Sicuti modo mittuntur in vas aliquod, aut pyxidem.

2. *A Domino temperantur*] Qui unicuique occulta sua æquitate & judicio sortem tribuit & disponit.

SPES, SPERARE.

v. Deus. Patientia.

Principio agetur de spe in Deum, tum de spe in alio quam in Deo.

CAPUT I.

De spe in Deum.

§. 1. EA VOCATUR 1 *anchora animæ tutæ ac firmæ.* Hebr. 6. 19.

1. *Anchora tuta & firma*] Quia sicut firma anchora navium inter fluctus & ventos illæsam & firmã retinet, ita spes inter tentationes & adversa animam firmat. Chrys.

§. 2. SPERANDUM IN DEO, quia in eo uno salus.

Et dicet habitator 1 *insulæ hujus in die illa. Ecce hæc erat spes nostra* 2 *ad quos confugimus in auxilium ut liberarent nos à facie Regis Assyriorum, & quomodo effugere poterimus nos?* Isa. 20. 6.

Spes mea ab uberibus matris meæ. Psal. 21. 10.

Et domui Iudæ miserebor, & salvabo eos 3 *in Domino Deo suo: & non salvabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.* Osee. 1. 2. 7.

Quæ est ista quæ ascendit de 4 *deserto* 5 *deliciis affluens* 6 *innixa super dilectum suum.* Cant. 8. 5.

7 *Pars mea Dominus dixit anima mea; propterea* 8 *expectabo eum.* Thren 3. 24.

Non in solo pane 9 *vivit homo, in omni* 10 *verbo,* 11 *quod procedit de ore Dei* Matth. 4. 4.

12 *Multi requirunt faciem principis: & judicium à Domino egreditur singulorum.* Prov. 29 26.

13 *Bonum est confidere in Domino quam confidere in homine: bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus.* Psal, 107. 8. 9

Vide etiam seqq. 55.

1. *Insulæ hujus*] Hierusalem, non quod cincta sit mari, sed quia ab hostibus non minus verberatur quam Insula aliqua à marinis fluctibus.

2. *Ad quos confugimus*] Scil. Ægyptios qui ceciderunt coram Assyrio: q. d. in Deo solo salus est, baculus arundineus est Ægyptus, nec poterit nobis auxiliari.

3. *In Domino*].i. virtute mea, ipsis non pugnantibus, dimissi sunt enim à Cyro qui laxavit Babilonis captivos.

4. *Deserto*) Mundo & mundana conversatione.

5. *Deliciis*) Spiritualium donorum & virtutum.

6. *Innixa &c.*) Quia in eo solo sperat, sciens à nullo nisi ab ipso esse salutem.

7. *Pars mea*) Elegi Dominum, in Deum meum.

8. *Expectabo*) Sperabo.

9. *Vivit*) Vivet.

10. *Verbo*) Re.

11. *Quod procedit*) Quod Deus dixerit, & jusserit, q. d. summa est Dei potentia qui potest ex quavis re hominem alere, quare in eo spes omnis collocanda.

12. *Multi*) Vide v. Rex §. 3. 2.

13. *Bonum*).i. melius.

§. 3. VOX SPERANTIS IN DEO tempore egestatis.

Ficus non florebit, & non erit germen in vineis 1 *mentietur opus olivæ, & arva non afferent cibum.* 2 *Abscindetur de ovili pecus, & non erit armentum in præsepibus. Ego autem in Domino* 3 *gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus* 4 *fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi* 5 *cervorum. Et* 6 *super excelsa mea deducet me* 7 *victor in Psalmis canentem.* Abac. 3. 17. 18. 19.

1. *Mentietur*] Fallet operantem scil. non secuto fructu.

2. *Abscindetur*] Deficiet, peribit.

3. *Gaudebo*] Quia spes qua in eum spero, quem scio suos non deserere, non patietur me tristari ob tantam inopiam.

4. *Fortitudo mea*) Fortem me efficiet non sperabo aliunde fortitudinem.

5. *Quasi cervorum*).i. agiles.

6. *Super excelsa*) Per viam tutam: tunc enim tuti sunt cervi cum in sublime pervenerunt, quo

venatores aut canes penetrare nequeunt.

7. *Victor.*) Ipse Deus.

§. 4. ITERUM CUR IN DEO SPERANDUM: quia nihili opis ferre potest homo sine Deo quamquam is rex esset.

Nunc dicent: 1 *non est rex nobis non enim timemus Dominum. Et* 2 *Rex quid faciet nobis.* Osee 10. 3.

1. *Non est rex nobis.*] Quia scil. nihil opis affert contra hostes & est quasi non esset, idque propterea quia Deum verum regem non colimus.

2. *Rex quid faciet.*) Quid nobis sine eo homo rex auxiliari potest.

§. 5. ITEM QUIA HUMANA MEDIA sine eo prosunt nihil.

Manus tua 1 *gentes disperdidit, &* 2 *plantasti eos: afflixisti populos, & expulisti eos: nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum non salvavit eos.* Ps. 43. 3. 4.

Vide item 4. versus sequentes & §. 1. supra testim. 2.

1. *Gentes.*] Chananæos expulit è patriis sedibus.

2. *Plantasti eos.*) Patres nostros eorum loco firmiter collocasti.

§. 6. SPERANDUM PRÆTEREA IN DEO, quia non adest nisi sperantibus in se.

1 *Dominus solus* 2 *sustinentibus se,* 3 *in via veritatis, & justitiæ.* Eccli. 34. 22.

Quoniam in me speravit liberabo eum, protegam eum, quoniam 4 *cognovit nomen meum.* Ps. 90. 14.

1. *Dominus solus.*) Supp. est Dominus, seu agnoscit se pro Domino & solum adest, iis de quibus statim.

2. *Sustinentibus.*) Sperantibus.

3. *In via &c.*] Qui ita speriant ut justi sint, nec fraude cuiquam imponant.

4. *Cognovit nomen.*] i. majestatem, bonitatem &c. quam etiam coluit, loquitur enim de notitia practica.

§. 7. ITEM QUIA OMNIA IIS CONFERT bona & abiisdem pellit mala. *Vide Verbo Timor ex Eccli.* 34. 17. 18. *&c.*

§. 8. QUERITUR DEUS QUOD SE SPRETO ad humana præsidia confugiant mortales.

Et lacum fecistis inter duos muros 1 *ad aquam piscinæ veteris: & non suspexistis ad eum,* 2 *qui fecerat eam, &* 3 *operatorem ejus de longè non* 4 *vidistis.* Isa. 22. 11.

Videndi etiam duo versus præcedentes.

Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes. & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, & super equitibus quia prævalidi nimis, & non sunt confisi super sanctum Israel & Dominum non requisierunt. Ipse autem 5 *sapiens adduxit malum, &* 6 *verba sua non abstulit. Et consurget contra* 7 *domum pessimorum & contra auxilium operantium iniquitatem* 8 *Ægyptus, homo, & non Deus, &* 9 *equi eorum* 10 *caro, & non spiritus, &* 11 *Dominus inclinabit manum suam & corruet auxiliator & cadet cui præstatur auxilium simulque omnes consumentur.* Isa. 31. 1. 2. 3.

Et nunc 12 *quid tibi vis in via Ægypti,* 13 *ut bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut* 14 *bibas aquam fluminis.* Hier. 2. 18.

1. *Ad aquam &c.*) i. ad aquam eo ex piscina veteri derivandam.

2. *Qui fecerat.*) Ad Deum omnium auctorem.

3. *Operatorem de longè.*) i. jam olim & à multo tempore.

4. *Vidistis.*] Considerastis ut in ejus auxilio sperareris.

5. *Sapiens.*] i. Deus qui verè est sapiens, plagam infixit quam minatus fuerat: Ægyptio interim, qui sibi sapiens videbatur; auxilium non afferente quod promiserat.

6. *Verba non abstulit.*) i. Deus verba sua complevit.

7. *Domum pessimorum.*] Familiam eorum qui aliis potius quam Deo fidunt.

8. *Ægyptus &c.*] q. d. eo quæ tanta est amentia quæ in rebus fluxis, brevique perituris fiduciam locat?

9. *Equi eorum,*) Qui vobis videntur tam veloces.

10. *Caro*

10. *Caro.*] Quæ tempore seneſcit, quæ fatigatur.

11. *Dominus &c.*] q.d. non ſic eſt Deus cujus ea eſt poteſtas ut vel levi manus inclinatione perdat &c.

12. *Quid tibi vis &c.*] Quid confugis ad Ægyptios.

13. *Vt bibas &c.*) Ut ab eis petas ſuppetias quæ non proderunt quas vocat aquas turbidas.

14. *Bibas aquam fluminis*] Derelicto interim vero fonte perenniter ſcaturiente, vero ſcil. Deo, quem apud te habes? qui ſolus verè tibi poteſt auxiliari.

§. 9. Quid a Deo sperandum. *Vide Gloria cæleſtis.*

1 *Confugimus ad tenendam propoſitam* 2 *ſpem: quæ ſicut* 3 *anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & 4 incedentem, uſque ad interiora velaminis: Vbi præcurſor pro nobis introivit Ieſus Chriſtus ſecundum ordinem Melchiſedech Pontifex factus in æternum* Heb. 6. 18. 19. 20.

Spes illorum immortalitate plena eſt. Sap. 3. 4.

1. *Confugimus.*] Relicto mundo, ejuſque erroribus.

2. *Spem.*) i. rem ſperatam.

3. *Anchoram.*] Vide ſupra §. 1.

4 *Incedentem &c.*) Quæ ſpes nos introducit in ſancta ſanctorum quæ ſunt intra velum, i. in cæleſtia quæ dicuntur intra velum, quia occulta.

§. 10. Cur sperandæ vita æterna.

Qui etiam proprio filio ſuo non pepercit: ſed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo 1 *omnia nobis donavit. Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus qui* 2 *juſtificat: Quis eſt qui condemnet?* 3 *Chriſtus Ieſus, qui mortuus eſt, imo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Rom. 8. 32. 33. 34.

1. *Omnia*) Ad ſalutem neceſſaria, v. g. remiſſionem peccatorum, gratiæ auxilium, & ſpiritualia omnia charismata.

2. *Juſtificat.*) Abſolvit à peccatis.

3. *Chriſtus Ieſus.*] i. cum Chriſtus Ieſus mortuus ſit &c. ſupple in fine ex præcedentibus: Quis eſt qui condemnet?

§. 11. Quibus ea sperandæ.

Etiam peccatoribus.

Non eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus. Euntes autem diſcite, quid eſt miſericordiam volo, 1 *& non ſacrificium, non enim veni vocare juſtos, ſed peccatores* Matt. 9. 12. 13.

Non ſum miſſus niſi ad oves, quæ perierunt domus Iſrael. Mat. 15. 24.

1 *Et non ſacrificium.*] Supple ſolum, *Vide V. Miſericordia opera.*

§. 12. Qui sperat in Deo, simul et obediat. *Vide infra §. 13. textu 1. & 2. & §. 14. num. 14.*

Et tu ad Deum tuum converteris; & miſericordiam cuſtodi, & judicium, & ſpera in Deo tuo ſemper. Oſee 12. 6.

§ 13. Spei in Deum varii effectus.

Reſpicite filii 1 *nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperavit in Domino, & 2 confuſus eſt. Quis enim permanſit in mandatis ejus, & derelictus eſt? aut quis invocavit eum, & deſpexit illum? Quoniam pius & miſericors eſt Deus, & remittit in die tribulationis peccata, & protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate.* Eccli. 2. 11. 12. 13.

Spera in Domino & fac bonitatem, & paſceris in divitiis ejus. Pſ. 36. 3.

Qui ſperant in Domino 3 *mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, current, & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Iſa. 40. 31.

Cum clamaveris, liberent te 4 *congregati tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, & poſſidebit* 5 *montem ſanctum meum* Iſa. 57. 13.

Benedictus vir qui confidit in Domino, 6 *& erit Dominus fiducia ejus. Et erit quaſi lignum quod tranſplantatur ſuper aquas, quod ad humorem mittit radices ſuas: & non timebit cum venerit æſtus: & erit folium ejus viride, & in tempore ſiccitatis non erit ſolicitum, nec deſinet aliquando facere fructum.* Hier. 17. 7. 8.

Eruens liberabo te, & gladio non cades: ſed erit tibi anima tua 7 *in ſalutem, quia in me habuiſti fiduciam, ait Dominus.* Hier 39 18.

Qui timet hominem cito corruet: qui ſperat in Domino 8 *ſublevabitur.* Prov. 29. 25.

Qui 9 *credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo non* 10 *minorabitur.* Eccli. 32. 28.

Ire

Ita cogitate per 11 *generationem, & generationem: quia omnes qui sperant in eum non* 12 *infirmantur.* 1. Mach 2. 61.

Qui confidunt in illo intelligent veritatem: & 13 *fideles in dilectione acquiescent illi, quoniam* 14 *donum & pax est electis ejus.* Sap. 3. 9.

Qui confidunt in Domino 15 *sicut mons Sion.* Ps. 124. 1.

Ego in misericordia tua speravi: 16 *exultabit cor meum in* 17 *salutari tuo: cantabo Domino qui bona tribuit mihi: & psallam nomini Domini altissimi.* Ps. 12. 6.

In te speraverunt patres nostri: speraverunt, & liberasti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt, in te speraverunt, & non sunt confusi. Ps. 21. 5. 6.

Sperent in te qui noverunt nomen tuum: quoniam non dereliquisti quærentes te Domine. Psalm. 9. 11.

Ad te Domine *levavi animam meam, Deus meus in te confido:* 18 *non erubescam. Neque irrideant me inimici mei, etenim universi qui sustinent te non confundentur.* Ps. 24 1. 2.

Beatus vir cujus est 19 *nomen Domini, spes ejus & non* 20 *respexit in* 21 *vanitates & insanias falsas.* Ps. 39. 5.

Vide item Ps. 113. 9 parte 2. v. 9. 10. 11. & Ps. 30. 1. & sæpe alias.

Qui sperat in Domino, 22 *sanabitur.* Prov. 28.

In silentio & in spe erit 23 *fortitudo vestra.* Prov. 28 25.

Bonus est Dominus sperantibus in eum, anima quærenti illum: Bonum est præstolari cum silentio 24 *salutare Dei.* Isa. 30 15. Thren. 3. 25. 26.

Bonus Dominus & confortans in die tribulationis, & 25 *sciens sperantes in se.* Nahum 1. 7.

1. *Nationes.*] Præcedentes generationes.

2. *Confusus.*] spe sua frustratus.

3. *Mutabunt fortitudinem.*] licet languidi & debiles, instaurabunt vires.

4. *Congregati tui.*] Dii, quos undique congregasti.

5. *Montem.*] cælum.

6. *Et erit.*] Pro, *& cujus est Dominus fiducia.*

7. *In salutem.*] id est, salva.

8. *Sublevabitur.*] Quasi in alto loco & munito constituetur liber ab omnibus malis: metaphora sumpta à munitionibus, locorum excelsorum ad quas milites confugiunt ut sint securi.

9. *Credit* Deo.] Qui credit vera esse, quæ dicit & promittit: Item qui ei fidit atque ab illo pendet totus, nec propriæ sapientiæ innititur.

10. *Minorabitur.*] defectum patietur ullorum bonorum.

11. *Generationem & generationem.*] i. singulas ætates.

12. *Infirmantur.*] viribus deficiunt.

13. *Fideles in dilectione, &c.*] Etiam dum affligentur & cruciabuntur permanebunt cum eo usque in finem, obedientes illi.

14. *Donum, &c.*] reddit rationem constantiæ fidelium, quia donum seu gratia iis datur & pax interna. *Vide c.* 4. *v.* 15.

15. *Sicut mons Sion.*] supple erunt. i. fixi & stabiles. August.

16. *Exultabit.*] hic est effectus spei.

17. *Salutari.*] salute mihi à te præstita.

18. *Non erubescam.*] frustratus spe mea.

19 *Nomen Domini.*] i. Dominus.

20. *Respexit.*] salutem ab iis expectando.

21. *Vanitates & insanias falsas.*] i. fallentes, quales sunt creaturæ quævis hujus mundi res vanissimæ, rerum verarum umbræ, dementantes homines, ac frustrantes expectata ab eis salute & fœlicitate.

22. *Sanabitur.*] corpore & animo, ab omnibus mentis perturbationibus liber.

23. *Fortitudo vestra.*] contra hostes, quam nulla vis expugnare possit.

24. *Salutare Dei.*] Salutem quam solet præstare.

25. *Sciens.*] i. scientia practica, i. adjuvans.

§. 14. VARIÆ COHORTATIONES AD spem.

Vide V. Peccator c. 27 §. 3. *ex Isa.* 41. *à ver.* 10.

Et nunc hæc dicit Dominus: 1 *creans te Iacob, & formans te Israel: noli timere, quia* 2 *redemi te, &* 3 *vocavi te nomine tuo: meus es tu. Cum transieris per aquas tecum ero; & flumina non operient te: cum ambulaveris in igne non combureris, quia ego* Dominus *Deus tuus Israel sanctus salvator tuus:* 4 *dedi propitiationem tuam, Ægyptum, Æthiopiam, & Saba pro te.* Isa. 43. 1. 2. 3

Et nunc audi Iacob servе meus, & Israel; quem ego elegi: Hæc dicit Dominus faciens & formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere servе meus Iacob, & 5 rectissime quem elegi. Isa. 44. 1. 2.

6 *Quia*

6 *Quis ex vobis timens Dominum 7 audiens vocem servi sui, 8 qui ambulavit in tenebris, & non est lumen ei, speret 9 in nomine Domini, & 10 innitatur super Deum suum.* Isa. 50.10.

Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ Prov. 3. 5. 8.

Nefis 11 incredibilis timori Dei: & ne accesseris ad eum 12 duplici corde. Eccli. 1. 36.

Crede Deo, & 13 recuperabit te. & 14 dirige viam suam & spera in illum, serva timorem illius, & in illo veterascere. Metuentes Dominum 15 sustinebunt misericordiam ejus, & non deficietis ab illo, ne cadatis. Qui timetis Dominum 16 credite illi; & non evacuabitur merces vestra. Qui timetis Dominum sperate in illum: & 17 in oblectationem veniet vobis misericordia. Qui timetis Dominum dilexit illum, & 18 illuminabuntur corda vestra. Eccli. 2. 6. 7. 8 9 10.

Viriliter agite, & confortamini, nolite timere, nec paveatis regem Assyriorum, & universam multitudinem, quæ est cum eo: multò enim plures nobiscum sunt: quàm cum illo. Cum illo enim est brachium carneum: nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatque pro nobis. Confortatusque est populus hujusmodi verbis Ezechiæ regis Juda. 2 Paral. 32. 7. 7.

19 Succincti lumbos mentis vestræ sobrii perfectè sperate in eam, quæ 20 offertur vobis, gratiam 21 in revelatione Jesu Christi. 1. Pet. 1. 13.

Sperate in eo omnis congregatio populi: 22 effundite coram illo corda vestra: Deus adjutor noster in æternum. Ps. 61. 9.

1. *Creans Iacob.*] Qui creavit Jacob.

2. *Redemi.*] Redimam ab hostibus.

3. *Vocavi te &c.*) Quod dilectionis est argumentum.

4. *Deli propitiationem, &c.*) i. quæ tuo capiti minabatur Sennacherib, ea in Ægyptum, Æthiopiam, & Saba convertam quæ tibi erunt quasi victimæ, quibus, qui alicui peccato sunt affines & obnoxii gladio, offensum sibi numen propitiare solent

5. *Rectissime.*] Quia rectissimam Dei legem & cultum servas.

6. *Quis ex vobis, &c.*) i. quicumque ex vobis, &c.

7. *Audiens vocem servi sui.*] i. amplectitur consilium Christi; qui Dei est servus secundum humanitatem.

8. *Qui ambulavit &c.*] i. qui ambulat, qui agit in tenebris & sordibus, illudque amplectitur vitæ genus, quod hominum ludibrio, atque injuriis expositum est.

9. *In nomine Domini.*] In Domino.

10. *Invitatur.*) Et nihil ab impiorum consiliis expectetur adversum.

11. *Incredibilis.*] Incredulus, non diffidas timori Domini, id est, cum in difficultatem aliquam incidisti non desperes te per timorem Domini protegendum; sed bene spera te à Deo servandum, sicut Dei timor sperandum esse monet.

12. *Duplici corde.*) Ut videaris ei velle obedire secundum exteriorem speciem, id tamen non ex animo facias.

13. *Recuperabit.*] Restituet in pristinum fœlicitatis statum.

14. *Dirige.*] Rectam fac viam & opera tua, & tum demum spera.

15. *Sustinebunt.*] Sperate, expectate.

16. *Credite.*] Fiduciam habete.

17. *In oblectationem veniet misericordia.*] quam scilicet à Deo expectatis, cum per illam fueritis consecuti desideratam salutem.

18. *Illuminabuntur.*] Lumine consolationis, & lumine ignorantiæ pellente.

19. *Succincti lumbos mentis.*] id est, omnes animæ vires ab omni impedimento & superfluitate vanitatum præcingentes: seu *succincti lumbos mentis* i. prompto animo,

20. *Offertur.*] parata.

21. *In revelationem.*] i. cum Christus apparebit.

22. *Effundite.*] Exponite, aperite.

§. 15. ETIAM IN IUSTIS ALTERNOS ESSE subinde motus spei & pusillanimitatis, seu desperationis, patet ex Hieremia.

1. *Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum. Maledicta dies in qua natus sum: dies in qua peperit me mater mea, non sit benedicta.* Hier. 20. 13. 14.

1. *Cantate.*] Vide V. Devotio.

CAPVT II.

De spe peccantium.

§. 1. Cui ea sit similis.

Spes impii tanquam lanugo est, quæ à vento tollitur, & tanquam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur, & tanquam fumus, qui à vento diffusus est, & tanquam memoria hospitis, unius diei prætereuntis. Sap. 5. 15.

§. 2. Qualis ea sit, et quarum rerum.

Expectatio justorum 1 lætitia, spes autem impiorum 2 peribit. Prov. 10. 28.

Oculi impiorum 3 deficient & 4 effugium peribit ab eis, & 5 spes illorum abominatio animæ. Iob. 11. 20.

6 Desiderium justorum omne bonum est: 7 præstolatio impiorum 8 furor. Prov. 11. 23.

9 Numquid virere potest scirpus absque humore? aut crescere caroctum sine aqua. Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu ante omnes herbas arescit. Sic via omnium qui obliviscuntur Deũ, & spes hypocritæ peribit. Non ei placebit vecordia sua, & sicut tela aranearum fiducia ejus: 10 Innitetur super domum suam, & 11 non stabit: 12 fulciet eam & non consurget. Iob. 8. 11. 12. 13. 14. 15.

13 Vana spes, & mendacium viro insensato: & somnia extollunt imprudentes. Eccli. 34. 1.

1. *Lætitia:*) quia quod expectant & hîc, & maximè in futuro consequuntur, quo adepto lætantur.

2. *Peribit.*) frustrabitur ac proinde mœrorem adferet.

3. *Deficient:*] Expectando, & non obtinendo quod quærunt.

4. *Effugium peribit.*) effugere non poterunt.

5. *Spes illorum &c.*) .i. omnia, in quibus ante speraverunt, abominabuntur tandem in morte & inferno. cum videbunt se ob ea, æternis addictos suppliciis.

6. *Desiderium justorum.*] .i. quidquid desiderant justi.

7. *Præstolatio.*) expectatio, quod eis expectandum est, & quod eis adveniet.

8. *Furor.*] Divina vindicta.

9. *Numquid.*] Vide V. Prosperitas, §. 11.

10. *Innitetur, &c.*] .i. habebit fiduciam super domum & ea quæ in domo, super liberos, amicos, divitias.

11. *Non stabit.*] Imo cito cadet & deficiet, destituetque impium, qui stultè illi innixus spe sua fuerat.

12. *Fulciet.*] conabitur fulcire, confirmare, & promovere.

13. *Vana spes.*] Vide V. Somnium.

§. 3. Quibus sint similes res in quibus sperant impii.

Et scient omnes habitatores Ægypti quia ego Dominus: pro eo, quod fuisti 1 baculus arundineus Domini Israel, 2 quando apprehenderunt te manu, & confractus es, & 3 lacerasti omnem humerum eorum: & innitentibus eis super te comminatus es: & dissoluisti omnes renes eorum. Ezech. 29. 6. 7.

Vide ad idem 4. Reg. 18. 21. & Isa. 36. 6.

1. *Baculus arundineus.*] Fragilis, falsam & fallacem spem ei dando quod auxiliaretis e., quod opere non præstitisti.

2. *Quando apprehenderunt te manu.*] Confidentes de tuo auxilio.

3. *Lacerasti, &c.*] Quia fuisti occasio occisionis & destructionis eorum, vel lacerasti humerum, eorum casu in terram.

§. 4. Quam sit impiorum spes fallax, & vana.

Id expresse dicitur superiore testimonio

Ego autem dixi in 1 excessu meo: 2 omnis homo mendax. Ps. 115. 2.

Veruntamen 3 vani 4 filii hominum, mendaces filii hominum 5 in stateris, ut decipiant 6 ipsi de vanitate 7 in idipsum. Psal. 61. 10.

In die illa dixit Dominus exercituum: 8 auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in ea, quia Dominus locutus est. Isa. 22. 25.

Propterea erit vobis 9 iniquitas hæc 10 sicut interruptio cadens, & requisita in muro excelso, omniam subito dum non speratur veniet 12 contritio ejus. Et 13 comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, & non inveniet de fragmentis ejus testa, in qua portetur ignis de incendio, aut hauriatur parum aqua de fovea. Isa. 30. 12. 13. 14.

Vide

Vidit Ephraim 14 languorem suum, & Iudas vinculum suum, & abiit Ephraim ad Assur, & misit ad regem 15 ultorem, & ipse non poterit sanare vos, nec solvere poterit à vobis vinculum: quoniam ego 16 quasi leæna Ephraim &c. Osee 5 13.14.

1. *Excessu*) Stupore mentis præ timore.

2. *Omnis homo mendax.*] Fallax, Ideo in eo collocata spes vana est, q. d. solus Deus non illudet sperantes in se, solus mentiri nequit & fallere, quare persiste, ô anima mea in priori fiducia.

3. *Vani.*] Fallaces.

4. *Filii hominum.*) Homines.

5. *In stateris*] Etiam in stateris institutis ad fidem servandam.

6. *Ipsi de vanitate.*] Id est, filii sunt vanitatis, vel toti vanitati, mendaciis & fraudibus dediti.

7. *In idipsum.*] .i. simul & pariter omnes, q. d. quare vana erit & fallax omnis spes quæ in talibus constituitur.

8. *Auferetur paxillus &c.*) i. sobria privabitur Sacerdotio, hic fuerat paxillus, ex quo plurimorum spes & commoditas pendebat, quo ablato, ignominioseque deposito cætera quæ coniti videbantur, eodem impetu conciderunt. talis paxillus sunt homines qui facilè revelluntur aut excidunt.

9. *Iniquitas hæc*) Quam commisistis sperando & vocando Ægyptios in auxilium: vel ipsi Ægyptii in quibus sperastis.

10. *Sicut interruptio cadens.*) Instar partis muri quæ iam ad ruinam procumbit aut à muro divulsa est.

11. *Requisita.*) Desiderata, quia in muro non est.

12. *Contritio.*] Gravis ruina quæ opprimet Ægyptios & omnes qui se eorum fidei crediderunt.

13. *Comminuetur*] Ægyptiorum potentia, a vobis decantata & implorata.

14. *Languorem vinculum*] Captivitatem.

15. *Vltorem.*] Regem Assyriorum, quia omnes ad illum confugiebant, ut potentia sua eos ab aliorum injuria vindicaret.

16. *Quasi leæna &c.*] Ostendam quod me adversante omnis in hominibus spes, eorumque auxilium vanum sit. In his autem feris, ferocitatem & celeritatem adversus eos ostendit.

§. 5. HANC FALLACIAM TANDEM AGNOSCET peccator.

Cum adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad 1 auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem quæ salvare non poterat. Thren. 4.17.

1. *Auxilium vanum.*) Loquitur de Ægyptiis in quibus spem posuerant, qui tamen non adjuverunt eos.

§. 6. DETESTABITURQUE OLIM IN QUIBUS modo confidit.

1 *Spes illorum abominatio animæ.* Iob 11.20.

Quod quidem videre licet completum. Sapient. 5.

1. *Spes illorum.*) Vide supra §. 2.

§. 7. VOCES EORUM QUI IN ALIO QUAM in Deo sperant.

Dixistis: 1 percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit non veniet super nos quia posuimus 2 mendacium spem nostram, & mendacio 3 protecti sumus. Isa. 28 15.

1. *Percussimus.*) Vide infra §. 8. à num. 31.

3. *Mendacium.*] Ita appellabant Prophetæ Idola. Vide ibidem n. 28.

3. *Protecti sumus.*] Protegemur cum mala ingruent in nos.

§. 8. DAMNA ET SUPPLICIA EORUM QUI in alio quam in Deo sperant.

Maledictus homo, qui confidit in homine, & ponit 1 carnem 2 brachium suum, & à Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi 3 mirix in deserto, & 4 non videbit cum venerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto in terra salsuginis, & inhabitabili Hiere. 17 5.6.

In tempore illo venit Hanani Propheta ad Asam regem Iuda, & dixit ei: quia habuisti fiduciam in rege Syriæ & non in Domino Deo tuo, 5 idcirco evasit Syriæ regis exercitus de manu tua. 6 Nonne Æthiopes, & Libyes multo plures erant quadrigis & equitibus & multitudine nimia: quos cum Domino credidisses, tradidit in manu tua. Oculi enim Domini contemplantur universam terram, & fortitudinem præbent his, qui corde perfecto credunt in eum. Stulte igitur egisti. & propter hoc ex præsenti tempore adversum eo bella consurgent. 2. Para. 16.7.8.9.

quam in mendacio & in vanitate posuistis, in idolis & Ægypto.

29. *Protectionem*] Ipsam mendacii protectionem seu mendacem & fallacem protectorem.

30. *Aquæ inundabunt*] Dei vindicta obruet.

31. *Fœdus*] Quo vobis certò promiseratis nihil à morte aut ab inferno mali eventurum, quare nec timendas minas prophetarum.

32. *Flagellum inundans*] Dei punitio vehemens & omnia subvertens.

33. *Eritis in conculcationem*] Prosternet vos.

34. *Manè &c.*] i. per diem & noctem. i. assiduè Sensus est: perpetuo quodam tractu sibi succedent calamitates.

§. 9. IN EOS QUI TEMPORE CALAMITATIS non sperant firmiter in Deo.

Væ 1 dissolutis corde, qui non 2 credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo. Væ his qui 3 perdiderunt sustinentiam, & dereliquerunt vias rectas, & diverterunt in vias pravas. Et quid facient, cum 4 inspicere cœperit Dominus. Eccli. 2. 15. 16. 17.

1. *Dissolutis corde*] i. remissis, qui tepidè Deo adhærent.

2. *Credunt*] fidunt.

3. *Perdiderunt sustinentiam*] Qui non persistunt in fiducia erga Deum.

4. *Inspicere*] Singulorum facta in die judicii.

§ 10. INSULTAT DEUS IIS QUI SE RELICTO, speraruntin hominibus.

1 *Cum clamaveris liberent te congregati tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura: qui autem fiduciam habet mei hæreditabit terram, & possidebit montem sanctum meum.* Isaiæ. 57. 13.

2 *Sta cum incantatoribus tuis & cum multitudine maleficorum tuorum in quibus 3 laborasti ab adolescentia tua si forte quid prosit tibi aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum. Stent & salvent te augures cœli qui contemplabantur sydera & supputabant menses ut ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti sunt 4 quasi stipula; ignis 5 compussit eos. Non liberabunt animam suam de manu flammæ, 6 non sunt prunæ quibus calefiant, nec focus ut sedeant ad eum. 7 Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras: 9 Negotiatores tui 9 ab adolescentia tua, unusquisque 10 in via sua erraverunt. Non est qui salvet te.* Isa. 12. 13. 14. 15. 16.

Vide ad idem v. Peccator cap. 16. §. 10.

1. *Cum clamaveris*] Vide supra c. 1. §. 12. n. 4.

2. *Sta cum incantatoribus &c.*] Vide an contra Persarum exercitum possint quicquam opis adferre.

3. *Laborasti*] Quibus te gubernandam tradidisti.

4. *Quasi stipula*] Tam resistent hosti quam igni stipula.

5. *Combussit*] Comburet ignis Persici exercitus.

6. *Non sunt prunæ &c.*] i. Ignis ille ita comburet maleficos illos ut nihil ex iis relinquat humanis usibus opportunum, non prunas quibus homines focum instruant, sicut à combusta stipula nihil est reliquum quod usui esse possit.

7. *Sic facta sunt &c.*) i. Tales erunt tibi augures tui, quos secuta es in deliberando consiliatores, & quos à primo fundationis tuæ tempore complexa es.

8. *Negotiatores*) Ita vocat augures, quia ex ea arte lucrum captabant.

9. *Ab adolescentia*) Quos secutus es ab adolescentia.

10. *In via sua*) In arte sua.

§ 11. IN SPERANTES IN SEIPSIS.

Qui bonus est 1 hauriet gratiam à Domino: qui autem 2 confidit in cogitationibus suis 3 impiè agit. Prov. 12. 2.

1. *Hauriet gratiam*) i. consequetur favorem.

2. *Confidit &c.*) Nec putat sibi ambiendum Dei favorem sed putat se id quod concipit, præstare posse.

3. *Impiè agit*) Quia Dei favore destitutus & gratia in sua impietate perdurat, imo semper magis magisque impiè aget ut indicat verbum Hebræum. v. Jansen.

§ 12. IN EOS QUI IN SE CONFIDENTES, ac divitiis, robore, potentia, &c. audent quilibet.

Ne sequaris 1 in fortitudine tua 2 concupiscentiam cordis tui: & ne dixeris: 3 quomodo potuit aut 4 quis me subjiciet 5 propter facta mea; Deus enim 6 vindicans vindicabit. Eccli. 5. 2. 3.

1. *In fortitudine tua*) Viribus tuis fretus, aut ob divitias, aut dominium aut quidvis aliud potentior factus.

2. *Concupiscentiam cordis tui*) Ita ut tibi licere putes quidquid lubet.

3. *Quomodo potui*) Ne prorumpas in hæc insolentiæ verba. O quam potens effectus sum.

4. *Quis me subjicies*) q.d. neminem vereor, insuperabilis sum.

5. *Propter facta mea*) Propter ea quæ secutus fortitudinem meam prohibito peregi.

6. *Vindicans vindicabit*) .i. severè punietinjuriam hanc sibi ex superba hac confidentia & jactatione illatam.

§. 13. Dissuadetur spes in alio quam in Deo.

1 *Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est,* Hier. 7.4.

Nolite sperare in iniquitate, Ps. 61. 11.

Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus, Ps. 145. 2. 3.

2 *Exibit spiritus ejus, & 3 revertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.*

Beatus cujus Deus Iacob adjutor ejus: spes ejus in Domino Deo ipsius, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt.

1. *Nolite*) V. de verbo Opera.

2. *Exibit spiritus*) id est, morientur etiam inviti.

3. *Revertetur*) ipsi secundum corpus resolventur in terram, unde prodierant.

§. 14. Quomodo divitibus non sperandum in divitiis.

V. Dives.

SPIRITUS SANCTUS.

V. Gratia.

§. 1. Eius effecta.

Cum tradent vos, nolite 1 cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim estis vos, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis, Matth. 10. 19 20.

Ipse 3 spiritus 4 testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei, Rom. 8. 16.

Vide verbo Oratio, *ex Rom.* 8. 26.

Et vos 5 unctionem, quam accepistis ab eo maneat in vobis: & non necesse habetis, ut aliquis 6 doceat vos: sed sicut unctio ejus docet vos 7 de omnibus, 8 & verum est, & non est mendacium; & sicut docuit vos 9 manete in eo, 1. Joan. 2. 27.

Et dabo eis 10 cor unum, & 11 spiritum novum tribuam in visceribus eorum; & auferam cor 12 lapideum de carne eorum, & dabo eis cor 13 carneum: ut in præceptis meis ambulent, & præcepta mea custodiant, faciantque ea; ut sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum, Ezech. 11. 19 20.

Et erit post hæc 14 effundam 15 spiritum meum 16 super omnem carnem, & 17 prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, senes vestri somnia 18 somniabunt, & juvenes vestri 19 visiones videbunt, 20 Sed & super servos meos, & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Joel 2. 28 29.

Divisiones 21 gratiarum sunt, 22 idem autem spiritus, 1. Cor. 12.

Vide totum reliquum c. & ad Rom. 12. 6. &c.

Fructus spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Ad Gal. 5. 22. 23.

Requiescet super eum 23 spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini, Isa. 11. 2. 3.

Vide V. Sapientia, 1 x Joan. c. 14. & 15. & 16.

1. *Cogitare*] scilicet anxiè.

2. *Loquimini*] supple ex vobis.

3. *Spiritus* sancti scil.

4. *Testimonium reddit*] Non omnino certum, sed conjecturale: est autem hoc testimonium, ait Anselm., imitatio Dei & Christi; sic enim evadimus similes Deo & consequenter filii Dei.

5. *Unctionem*] .i. Spiritus sancti internam illam inspirationem atque instructionem.

6. *Doceat*] scil. quæ ad salutem sunt necessaria.

7. *De omnibus*] Quæ ad fidei & morum integritatem spectant.

8. *Et verum est*] Quod ipsa unctio docet.

9. *Manete in eo*]. .icut vera sunt, quæ docet in manete in ea doctrina.

10. *Cor unum*] ut unanimi consensu Deum colant.

11. *Spiritum novum*] mentem, voluntatem, imperum ad Dei obsequium, indutum vi gratiæ Spiritus sancti aspirantis, & impellentis ad studia virtutum opera.

12 *Lapideum*] durum: sine sensu divinorum, inquit Augustinus.

13. *Car-*

13. *Carneum*] Timens Deum, inquit Chaldæus: cum sensu rerum divinarum, inquit Augustinus: quæ omnia à Spiritu sancto.

14. *Effundam*] Largissimè communicabo. *Vide Actor. 2. in die Pentecostes.*

15. *Spiritum meum*] Spiritum sanctum, qui à me procedit.

16. *Super omnem carnem*] super omnis conditionis homines sine exceptione sexus aut ætatis, ut infra declaratur.

17. *Prophetabunt*] Ut Agabus.

18 *Somniabunt*] ut Paulus Actor 16.

19. *Visiones videbunt*] ut S. Joan in Apoc.

20. *Sed & super servos*] non solum super filios vestros & semen Abrahæ, sed etiam super Gentiles, qui in me credent, qui etiam prophetabunt, ut exposuit S. Petrus, Act. 2.

21. *Gratiarum*] Gratis datarum.

22. *Idem spiritus*] A quo illæ procedunt.

23. *Spiritus sapientiæ*] Qui hic dicuntur spiritus sapientiæ, pietatis, & ab Ecclesia vocantur dona Spiritus sancti.

SPIRITUS SANCTI MOTIONES, SEU INSPIRATIONIS INTERNÆ.

§. 1. Eas probandas esse quales sint.

Propheta duo, aut tres 1 *dicant, &* 2 *cæteri* 3 *dijudicent*, 1. Cor. 14. 29.

4 *Omnia probate, quod bonum est tenete*, 1. ad Thess. 5. 21.

Charissimi, nolite 5 *omni spiritui credere, sed* 6 *probate spiritus si ex Deo sunt: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum*, 1 Joan. 4. 1.

1. *Dicant*] Suadogmata quodque Spiritus sanctus eis inspiravit.

2. *Cæteri*] Sup. Prophetæ.

3. *Dijudicent*] An quod affertur sit doctrina sana & utilis, dijudicabunt autem ex dono sibi concesso.

4. *Omnia*] Quæ dubia sci. sunt aut incerta, ideoque probatione indigent & examine.

5. *Omni spiritui*] Omni hominum suggestioni.

6. *Probate*] Vide num. 4.

SPONSIO, SPONDERE.

Vide Vadimonium.

§. 1. Suadetur sponsio pro proximo.

Vir bonus 1 *fidem facit pro proximo suo: &* 2 *qui perdidit* 2 *confusionem*, 3 *derelinquet sibi*, Eccli. 29. 19.

4 *Repromissionem fugit peccator &* 5 *immundus*, Eccli. 29. 21.

6 *Recupera proximum tuum secundum* 7 *virtutem tuam & attende tibi ne* 8 *incidas*, Eccli. 29. 27.

1. *Fidem facit*] Fide jubet, spondet.

2. *Confusionem*] Verecundiam: ita ut non pudeat eum amicum in necessitate destituere.

3. *Derelinquet sibi*] Sup proximum, ut sibi ipse quacumque ratione potest succurrat.

4. *Repromissionem*] Qua se pro alio obliget.

5. *Immundus*] Profanus, qui nulla movetur pietate.

6. *Recupera*] Restaura, subleva.

7. *Virtutem*] Vires, facultates.

8. *Incidas*] In ea mala quæ sequuntur sponsionem de quibus §. seq.

§. 2. Damna et pœnæ leviter spondentium.

1 *Repromissio nequissima multos perdidit* 2 *dirigentes & commovit illos, quasi* 3 *fluctus maris. Viros potentes gyrans* 4 *migrare fecit, & vagati sunt in gentibus alienis. Peccator transgrediens mandatum Dei* 5 *incidet in promissionem nequam &* 6 *qui conatur multa agere incidet in* 7 *judicium*. Eccli. 29. 24. 27. 28.

Affligetur 8 *malo, qui fidem facit pro* 9 *extraneo: qui autem savet* 10 *laqueos, securus erit*. Proverb. 11. 15.

1. *Repromissio nequissima*) Sponsio utpotè imprudenter facta.

2. *Dirigentes*) Eos qui in suis negotiis prosperè agebant.

3. *Fluctus maris*) Qui navem agitant: explicat statum in quo consistat illa commotio.

4. *Migrare fecit*) Dum per imprudentes sponsiones suis exuti rebus cogantur patriam & domum relinquere.

§. II.

5. *Incidet*] In vindictam suorum peccatorum, ostendit quam sit grave malum, temere suscepta sponsio.

6. *Qui conatur multa agere*] Sci. præter necessariorum negotiorum suorum tractationem, alienis negotiis se ingerendo per fidejussiones & negotiationes.

7. *Iudicium*] Forense: in lites & contentiones.

8. *Malo*] Damno, pœna.

9. *Extraneo*] Pro alio quocumque; ita hic sumitur *extraneus*.

10. *Laqueos*] Sponsionis. Hæc multò adhuc veriora sunt in sponsione spirituali qua quis alterius suscipit regimen, quod nihil aliud est quam pro alio spondere. Vide Hebr. 13.

§. 3. Dehortationes a spondendo, & quid sponsori agendum.

Non spondeas super 1 virtutem tuam; quod si spoponderis 2 quasi restituens 3 cogita, Eccli. 8. 16.

Fili mi si spoponderis pro amico tuo 4 defixisti apud extraneum manum tuam. 5 Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico fili mi & temetipsum libera quia incidisti 6 in manum proximi tui, discurre, festina, suscita 7 amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ 8 Eruere quasi damula de manu & quasi avis de manu aucupis, Prov. 6. 1. 2.

9 *Tolle vestimentum ejus, qui fide jussor extitit 10 alieni, & pro extraneis, aufer pignus ab eo*, Prov. 20. 16.

1. *Virtutem*] Vires.

2. *Quasi restituens*] Quasi is qui reddere debet, nam periculum est ne pro eo, pro quo spopondit, solvere cogatur.

3. *Cogita*] id est solicitus sis.

4. *Defixisti* &c.] Fidejussio enim fit defigendo manum in manum creditoris.

5. *Illaqueatus* &c.] Quia jam quasi quodam vinculo constrictus es apud creditorem.

6. *In manum*] Potestatem qui jam habet jus à te exigendi debitum.

7. *Amicum*] Pro quo spopondisti ut satisfaciat debito suo.

8. *Eruere de manu*] id est sicut damula celeri fuga se subtrahit è manu eam capere volentis, & avis liberat se ab insidiis aucupis; ita tu cura liberari idque quamprimum de manu creditoris. Hæc etiam de spirituali sponsione intelligenda, quam qui suscepit excitare debet amicum suum, id est subditos ut suum faciant officium & satisfaciant Deo omnium creditori. Vide § præcedenti n. 10.

9 *Tolle* &c.] Tu creditor aufer &c. id est. Dignus est temerarius sponsor ut etiam vestimentum ejus, loco pignoris ab ipso tollatur pro debito.

10. *Alieni*] Externi, à quo plus est periculi.

§. 4. Sponsorem suum liberet in res quo spopondit.

1 Gratiam fidejussoris ne obliviscaris, 2 dedit enim pro te animam suam. Reprom issorem fugit peccator & immundus. Bona repromissoris 3 sibi ascribit peccator, & ingratus 4 sensu 5 derelinquet liberantem se. 6 Vir repromittit de proximo suo, & cum 7 perdiderit reverentiam 8 derelinquetur ab eo, Eccli. 29. 20. 21. 22. 23.

1. *Gratiam*] Beneficium.

2. *Dedit animam*] id est, Exposuit se gravi periculo jacturæ pecuniæ, captivitatis etiam & mortis.

3. *Sibi ascribit*] Quia dum non curat sponsorem suum à sua obligatione liberare, ita se gerit ac si illius bona sua reputaret.

4. *Sensu*] Mente & animo.

5. *Derelinquet*] Obligatum eum qui se fidejubendo liberavit.

6. *Vir repromittit*] Vir bonus spondebit.

7. *Perdiderit reverentiam*] Cum is pro quo alius spopondit est inverecundus.

8. *Derelinquetur ab eo*] Obligatus erga creditorem.

STATUS.

Vide Vita.

§. 1. Cohortatio ad deliberandum in vitæ ratione deligenda.

Fili 1 in vita tenta animam tuam, & 2 si fuerit nequam ne des ei potestatem: non enim omnia omnibus expediunt, & non omni anima omnis genus placet. Eccli. 37. 30. 31.

Vide etiam verbo Spiritus motiones.

1 *In vita tua* &c.] .i. In hac vita explora quid

tibi tuæque animæ maximè conveniat: quod tibi vitæ genus ampliectendum habita ratione vitiorum tuorum & inclinationum, nec mox judicavi convenire quod aliis conveniat.

2. *Si fuerit nequam* &c.] Si aliquid fuerit & noxium & incommodum, non desilli ejus rei potestatem, nec finas eam illud agere aut eo frui.

§. 2. COHORTATIO AD RETINENDUM vitæ statum.

Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat, 1. Cor. 7 20.

1 *Sta in testamento tuo, & in illo colloquere, & in opere mandatorum tuorum veterascere. Ne manseris in operibus peccatorum, confide in Deo, & mane in loco tuo.* Eccli. 11. 21. 22.

Ecce venio cito: tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam, Apoc. 3. 11.

1. *Sta in testamento*) Vide V. Perseverantia §. 3. num. 15.

§. 3. IN EOS QUI FACILE MUTANT VITÆ statum.

2 *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui dereliquit 2 locum suum*, Prov. 27. 8.

Vide etiam verbo Religio, Inconstantia & Perseverantia.

1. *Sicut avis* &c.) Sicut talis avis multis exposita est periculis à quibus libera est dum manet in nido.

2. *Locum*) Statum & vocationem.

STULTUS, STULTITIA.

Vide Imprudentia, Prudentia, Sapientia, Scientia.

SVBDITI EORVMQVE OFFICIUM.

Vide Obedientia, Prælatus, Pastor, Rex, Princeps, Superior.

SVPERBVS, SVPERBIA.

Vide Humilitas, Honor, Gloria vana, Litigare, Contentio, Arrogantia.

§. 1. SUPERBIA EST CONTRA HOMINIS naturam.

3 *Non est creata homini superbia, neque iracundia natum mulierem*, Eccli. 10. 22.

1. *Non est creata* &c.] Fecit enim Deus hominem rectum, est ergo vitium superbia naturæ corruptæ.

§. 2. DE VARIIS SUPERBIÆ OBIECTIS.

NON SUPERBIENDUM OB FIDEM, & dona Dei.

Dicis: *fratti sunt* 1 *rami ut* 2 *ego inserar. Bene*; 3 *propter incredulitatem fratti sunt. Tu autem* 4 *fide stas*: *noli* 5 *altum sapere, sed* 6 *time. Si enim Deus* 7 *naturalibus ramis* 8 *non pepercit: ne forte* 9 *nec tibi parcat*, Rom. 11. 19. 20. 21.

Dico 10 *per gratiam quæ data est mihi omnibus qui sunt inter vos: non plus* 11 *sapere quam oportet sapere, sed sapere* 12 *ad sobrietatem, unicuique sicut Deus divisit* 13 *mensuram fidei*. Rom. 12. 3.

14 *Quis te discernit? quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis*? 1. ad Cor. 4. 7.

Si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit, 15 *opus suum probet unusquisque, & sic* 16 *in semetipso tantum gloriam habebit, & 17 non in altero*, Ad Gal. 6. 3. 4.

1. *Rami*] id est, Judæi.

2. *Ego*] Gentilis inserar & sim de populo Dei.

3. *Propter incredulitatem*] Non ut meritis tuis locum darent quæ nulla erant, quare non est quod glorieris.

4 *Fide*] Ex gratia Dei non tuis meritis insertus es.

5. *Altum sapere*] Id tibi tribuendo quod Dei est.

6. *Time*] Dei judicium.

7. *Naturalibus ramis*] Judæis qui erant naturales rami originè carnis.

8 *Non pepercit*] Sed permisit eos labi in incredulitatem & sic abscindi.

9. *Nec tibi parcat*] Sed excidaris ob tuam superbiam.

10. *Per gratiam* &c.] i. Secundum gratiam Apostolici muneris.

11. *Sapere*) Magnificè de se sentire: non enim hic sumitur pro eruditione.

12. *Ad sobrietatem*] Modestè.

13. *Mensuram fidei*] Sicut Deus distribuit ei dona sua ratione fidei: metonymicè enim nomine fidei intelligit dona collata ratione fidei, ut prophetiæ, linguarum &c.

rum Ephraim: Et erit flos decidens gloria exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium quasi temporaneum ante maturitatem autumni: quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit devorabit illud, Isa.28.1.2.3.4.

Abominatio Domini est omnis arrogans: etiamsi 4 manus ad manum fuerit non erit 5 innocens, Prov.16.5.

6 *Contritionem precedit 7 superbia, & ante ruinam exaltatur spiritus*, Prov.16 18.

Synagoga superborum 8 non erit sanitas. 9 Frutex enim peccati radicabitur in illa, 10 *& non intelliget*, Eccli.3.30.

Non te 11 extollas in cogitatione animæ tuæ velut 12 taurus: ne forte 13 elidatur virtus tua 14 per stultitiam. Et 15 folia tua comedat, & fructus tuos perdat, 16 *& relinquaris velut lignum aridum in eremo*, Eccli.6.2.3.

Væ qui sapientes estis 17 in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes, Isa.5.21.

Vide Isaiæ 47 10.11.

1. *Ingredientes*] Ea superbiam.

2. *Væ*] Hic indicatur ejus pœna æterna.

3. *Væ corona*] Vide verbo Ebrietas.

4. *Manus ad manum*] id est, Licet inter se conspirent, fit enim conspiratio coadunatione manuum.

5. *Innocens*] Impunitus.

6. *Contritionem*] Calamitatem, perditionem, pœnam.

7. *Superbia*] Tanquam contritionis causa.

8. *Non erit sanitas*] Quemadmodum nunc nolunt admittere curationem nec monitionem, ita suo tempore sine curatione & remedio perdentur.

9. *Frutex peccati*] Omnis eorum ad peccandum potestas in qua jam bene videntur radicati & fundati.

10. *Et non intelliget*] Ita tolletur ut non supersint reliquiæ nec amplius agnoscatur esse nec fuisse: juxta illud Ps.36. Vidi impium superexaltatum &c.

11. *Extollas*] Ob dona tibi à Deo data, alios contemnendo & superbè gloriando.

12. *Taurus*] Superbissimum & indomitum animal.

13. *Elidatur virtus*] Confringatur, elanguescat fortitudo ea qua per accepta dona, posses multa præclara præstare.

14. *Per stultitiam*] Dum per superbiam præraque stulta designat aut opere aut lingua.

15. *Folia tua comedat*] Sci. ea ipsa fortitudo qua in donis consistit comedat folia & fructus perdat, id est, omnem ornatum & fructum quem proferre poterat, consumat: atque hoc ipsum quo illum ornare poterat, dum eo abutitur per superbiam, spoliet eum omni gloria & fructu.

16. *Et relinquaris* &c.] .i. Inglorius & infructuosus, ad nihilum valens ultrò nisi ut mittaris foras & igni deputeris.

17. *In oculis vestris*] .i. vestro judicio, quod est superborum.

§. 9. Superbiæ effecta in intellectu.

Dixisti: 1 *Non est qui videat me*: 2 *Sapientia tua & scientia tua hæc decepit te, & dixisti in corde tuo*, 3 *ego sum & præter me non est altera*, Isa. 47 10.

Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed 4 evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, Rom.1.21.22.

5 *Elevatum est cor tuum 6 in decore tuo: perdidisti sapientiam tuam in decore tuo; in terram projecit te*, 7 *ante faciem regum dedit te, ut cernerent te*, Ezech.28.17.

8 *In judicium ego in hunc mundum veni, ut 9 qui non vident videant, & 10 qui vident 11 cæci fiant*. Joan.9.39.

Vidisti hominem sapientem sibi videri? 12 magis illo stultum habebit insipiens. Prov.26 12.

13 *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est non quæritis?* Joan.5.44.

Vide infra §. ultimo.

1. *Non est qui videat*] Non habeo superiorem, qui vias meas inquirat, qui erratorum pœnas exigat.

2 *Sapientia tua* &c.] Hæc stulta & superba cogitatio, quæ tibi videbatur sapientia.

3. *Ego sum*] q. d. Ego sum sola civitas, quam omnes suspicere debent tanquam aliquod numen.

4. *Evanuerunt in cogitationibus*] superbiverunt hac Dei cognitione, unde in pœnam peccati obscuratum est, &c.

5. *Elevatum*] Superbiâ.

6. *In decore*] Ob decorem: unde sequitur pœna superbiæ: *Perdidisti sapientiam.*

7. *Ante faciem regum* &c.] In exemplum, ut caveant videndo tuam miseriam. Loquitur autem de Rege Tyri.

8. *In judicium*] Inscrutabile & arcanum Dei decretum per me implendum.

9. *Qui non vident*] Gentiles cæci.

10. *Qui vident*] Superbi Scribæ & Pharisæi, qui putant se videre.

11. *Cæci fiant*] Per incredulitatem, quam Deus in iis permisit: Illudque, *ut*, accipiendum est consecutivè, quia id consecutum est, non intentum, nisi fortè in pœnam peccati.

12. *Magis illo* &c.] magis sperandum est de insipientis alicujus, qui vulgò talis habetur, salute & sapientia, quàm de illius: Hoc visum est in Scribis & Pharisæis; & quotidie apparet in superbis hæreticis, qui cum sibi ob superbiam sapere videantur, desperata est propemodum eorum resipiscentia & salus, cum non patiantur se doceri, quod tamen facit, qui planè indoctus habetur.

13. *Quomodo*] Vide verbo Fides.

§. 10. SUPERBIÆ EFFECTA IN VOLUNTATE.

1 *Supervacuitas hominum 2 hac adinvenit in orbem terrarum & ideo 3 brevis illorum finis est inventus.* Sap. 14. 14.

4 *Ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è Synagoga non ejicerentur.* Joan. 12. 42.

5 *Initium superbiæ hominis apostatare à Deo: 6 quoniam ab illo qui fecit illum recessit cor ejus, quoniam initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam adimplebitur 7 maledictis, & subvertet eum in finem.* Ecch. 10. 14. 15.

Vbi fuerit superbia, ibi erit & contumelia; ubi autem est humilitas ibi & sapientia, Prov. 11. 2.

Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia, Prov. 13. 10.

8 *Exaltatio oculorum & dilatatio cordis, 9 lucerna impiorum peccatum.* Prov. 21. 4.

Vide infra §. ultimo.

1. *Supervacuitas*] κενοδοξία vana gloria, ambitio.

2. *Hac*] supple idola: nam homines superbi & ambitiosi honorem divinitatis apperentes idola in mundum invexerunt.

3. *Brevis finis*] Quia Deus idolis se per verum Dei cultum opposuit.

4 *Ex principibus*] Vide verbo Fides.

5. *Initium superbiæ hominis*, &c.] .i. prima hominis superbia fuit defectio à Deo in paradiso terrestri.

6 *Quoniam* &c.] Illud enim fuit grandis superbia, quod primus parens ab eo, qui illum recenter ex nihilo fecerat, recederet, recusaretque unico ejus mandato obedire.

7. *Maledictis*] sceleribus gravissimis, omnia superbia execrabilium flagitiorum est causa, vel *maledictis*, tum à Deo, tum ab hominibus, quia utrisque est abominabilis.

8. *Exaltatio oculorum*] Hac significatur superbia; ut & dilatatione cordis, qua superbus omnia se posse putat nullius coarctatus metu.

9. *Lucerna impiorum*] Jungenda sunt hæc per figuram appositionis præcedentibus, hoc modo: exaltatio & dilatatio, quæ sunt lucerna seu gloria impiorum, sunt peccatum, grande scilicet & noxium.

§. 11. SUPERBIÆ EFFECTA IN CORPORE.

Juravit Dominus Deus 1 in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum, detestor ego superbiam Jacob, & 2 domos ejus odi, & tradam civitatem cum habitatoribus suis. Quod 3 si reliqui fuerint decem viri in domo una, & ipsi morientur, Amos 6. 8. 9.

Vide infra §. 12. ex Habdia v. 3 & Isa. 3. 25.

Elevatum est cor tuum 4 in robore tuo: propterea hæc dicit Dominus Deus; eo quod elevatum est cor tuum, quasi cor Dei idcirco ecce ego adducam super te alienos, robustissimos Gentium, & nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum, interficient, & 5 detrahent te; & morieris in interitu occisorum in corde maris, Ezech. 28. 5. 6. 7. 8.

Vide item vers. 18. & 19.

1. *In anima sua*] Per semetipsum.

2 *Domos*] quæ amplitudine sua superbiam indicant dominorum.

3 *Si reliqui* &c.] Si pauci aliqui in domum unam confugerint, ut mortem evadant communem, ne isti quidem evadent.

4. *In robore*] Propter robur.

5. *Detrahent*] scil. in foveam. Hæc autem dicuntur principi Tyri.

§. 12.

§. 12. SUPERBIÆ EFFECTA IN FAMA, HONORE, dignitate, & similibus bonis externis.

Oculi sublimes hominis 1 humiliati sunt, & incurvabitur 2 altitudo virorum, exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Quia 3 dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur: Et super omnes Cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super omnes colles elevatos & super omnem turrim excelsam, & super omnem navem Tharsis, & super omne quod visu pulchrum est, & incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Isa. 2. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17.

Dixit Dominus pro eo quod 4 elevatæ sunt filiæ Sion & ambulaverunt 5 extento collo, & 6 nutibus oculorum ibant, & 7 plaudebant, 8 ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant: decalvabit Dominus verticem filiarum Sion: & Dominus crinem earum nudabit, in die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & 9 lunulas & torques, & monilia, & armillas, & 10 mitras, & 11 discriminalia, & 12 periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in fronte pendentes. & 13 mutatorias, & palliola, & linteamina, & 14 acus, & specula, & syndones, & vittas, & 15 theristra: & erit pro suavi odore fœtor, & pro zona funiculus, pro crispanti crine calvitium, & pro fascia pectorali cilicium, pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio, & mœrebunt, atque lugebunt porta ejus, & 16 desolata in terra 17 sedebit. Isa. 3. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26.

Ecce dominator Dominus exercituum 18 confringet lagunculam 19 in terrore, & excelsi staturæ succidentur, & sublimes humiliabuntur. Et 20 subvertentur condensa saltus ejus ferro: & 21 Libanus cum excelsis cadet. Isa 10. 33. 34.

Dominus exercituum cogitavit hoc, ut 22 detraheret superbiam omnis gloriæ & ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ. Isa. 23. 9.

Incurvabit 23 habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit. Isa. 26. 5.

Propterea hæc dicit Dominus Deus; pro eo quod 24 sublimatus est in altitudine, & dedit summitatem suam virentem, atque condensum, & elevatum est cor ejus in altitudine sua Tradidi eum in manus 25 fortissimi Gentium, 26 faciens faciet ei juxta impietatem ejus ejeci eum. Ezech. 31. 10 Videndi etiam sequentes versus.

27 Disperge superbos in furore tuo, & 28 respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios 29 in loco suo. 30 Abscondе eos in pulvere simul, & facies eorum demerge 31 in foveam. Iob. 40. 6. 7. 8.

32 Elevati sunt ad modicum, & 33 non subsistent, & humiliabuntur 34 sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum 35 conterentur. Iob 24. 24.

36 Propterea 37 exhonoravit Dominus conventus malorum, & destruxit eos usque in finem. 38 Sedes ducum superborum destruxit Deus & sedere fecit mites pro eis 39 Radices Gentium superbarum 40 arefecit Deus, & plantavit humiles ex ipsis Gentibus. Terras Gentium evertit Dominus, & 41 perdidit eas usque ad fundamentum. Arefecit ex ipsis, & disperdidit eos, & cessare fecit memoriam eorum à terra. 42 Memoriam superborum perdidit Deus & reliquit memoriam humilium 43 sensu. Eccli. 10. 16. 17. 18. 19. 20. 21.

44 Fecit potentiam in brachio suo: 45 dispersit 46 superbos mente cordis sui. 47 Deposuit potentes de 48 sede, & exaltavit humiles. Luc. 1 52. 53.

Superbia cordis tui extulit te, habitantem in 49 scissuris petrarum 50 exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila; & si inter sidera posueris nidum tuum, inde 51 detraham te dicit Dominus. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo 52 conticuisses, nonne furati essent 53 sufficientia sibi? si 54 vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi? 55 Quomodo scrutatæ sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus? V. etiam 3. v. seq.

Superbus & arrogans 56 vocatur insolens, qui in ira operatur superbiam. Prov. 21. 24.

Superbum sequitur 57 humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Prov. 29 23.

Qui se exaltaverit humiliabitur; & qui se humiliat exaltabitur. Matt. 23. 12.

58 Multi tyranni sederunt in throno, & insuspicabilis portavit diadema. Multi potentes oppressi sunt valdè, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum. Eccli. 11. 6. 7.

Vide c. Isa. 47. & Dan. 4. 14. 30. 34. quomodo dejectus è solio regni sui Nabuchodonosor & in feram mutatus.

1. *Humiliati.*) Humiliabuntur.

2. *Altitudo.*] Superbia, ambitiosi spiritus.

3. *Dies Domini.*] quo durum exercebit judicium super superbos, quos hic describit sub variis metaphoris, cedrorum, montium, turrium, navium Tharsis. i. maris.

4. *Elevata.*) Superbia.

5. *Extento collo.*] Ut procerioris staturæ videantur.

6. *Nutibus oculorum.*) Lascivis & procacibus.

7. *Plaudebant.*) Cum plausu quodam ex calceamentorum gemmis & luxu altè perstrepente.

8. *Ambulabant pedibus &c.*] .i. ita ambulabant ut earum incessus ad leviculos numeros compositus esset.

9. *Lunulas.*] Ornamenta quæ à collo ad pectus descendunt lunæ forma.

10. *Mitras.*] Vela & ornamenta capitis.

11. *Discriminalia.*] Instrumenta quibus capillos discriminat & separat.

12. *Periscelides.*] Crurum ornamenta.

13. *Mutatoria.*] Vestis multiplex ad varietatem.

14. *Acus.*] Scil. crinales.

15. *Theristra.*] Vestes subtiles æstivæ.

16. *Desolata.*) Civibus spoliata.

17. *Sedebit.*] More lugentium.

18. *Confringet lagunculam.*] .i. ea facilitate superbum Assyrium concidet, qua vasculum fictile confringi solet.

19. *In terrore.*) Terrore eum concutiendo.

20. *Subvertentur &c.*] .i. castra illa speciosa Assyriorum & omnibus ornamentis instructa, tanquam sylva condensa succidentur, sicut solet saltus succidi ferro seu securi.

21. *Libanus.*] Qui nuper purabatur sublimis ut libanus, cum suis exercitibus vel cum sua celsitudine & fastigio corruet.

22. *Detraheret superbiam.*] Eos deprimendo ut sequitur.

23. *Habitantes, &c.*] Superbos.

24. *Sublimatus &c.*] Loquitur de Pharaonis superbia sub Typo pulchertimæ & altissimæ cedri libani.

25. *Fortissimi.*] Regis Assyrii.

26. *Faciens faciet ei.*] Omnino puniet eum ut meretur.

27. *Disperge &c.*) Perde seu contere. Et Inb superbos, quemadmodum ego facio.

28. *Respiciens.*) Solo intuitu. i. summa facilitate sicut ego facio.

29. *Loco suo.*) In statu suo, ita ut omni fœlicitate & dignitate exutos in perditionem eos mittas extremam.

30. *Absconde &c.*) .i. morti trade. & in cinerem resolutos absconde sub terræ pulvere ut ultrà non appareant super terram.

31. *In foveam.*) Sepulchri & inferni.

32. *Elevati.*) Temporali fœlicitate.

33. *Non subsistent.*) Ob suam superbiam non erit stabilis eorum fœlicitas.

34. *Sicut omnia.*) Sicut cætera quæ in hoc mundo florida videntur.

35. *Conterentur.*) Æternis suppliciis.

36. *Propterea.*) .i. ob superbiam.

37. *Exhonoravit.*) Dehonestavit insigni aliqua ultione eos involuendo.

38. *Sedes.*) Thronos regios, quod patuit in superbis Angelis, in Saul, cui suffectus humilis David &c.

39. *Radices.*) Altas quæ videbantur non posse evelli aut deficere.

40. *Arefecit.*) Sustulit penitus, sicut cum extracta radix è terra arefit, nec ullam spem servat proferendi fructum, id patuit in Chananæis quorum loco plantati Israelitæ.

41. *Perdidit &c.*) Id patuit in Sodoma, cujus iniquitas fuit superbia, ut loquitur Ezechiel.

42. *Memoriam &c.*) Quia licet maneat aliquando, non tamen manet ad laudem.

43. *Sensu.*) Mente & spiritu.

44. *Fecit potentiam in brachio.*) .i. in virtute q. d. exerto brachio ostendit quantum posset. *Fecit* enim, & sequentia præterita sumi possunt pro præsentibus.

45. *Dispersit.*) Perdidit, auferens eis omnem potentiam & vires conatusque eorum frustrans.

46. *Superbos mente cordis.*) Elatos animo & arrogantes.

47. *Deposuit.*) Ob superbiam.

48. *Sede.*) Throno regio, vel quacumque dignitate & potentia.

49. *Scissuris petrarum.*] Locis editis accessuque difficilibus, atque ideo tu superbis putans te non posse expugnari.

50. *Exaltantem.*) .i. habentem de facto altam sedem.

51. De-

51. *Detraham te.*] Per hostes tuos Chaldæos.

52. *Contieuisses.*] Præ timore.

53. *Sufficientia sibi.*) q.d. non omnia abstulissent, at venient Chaldæi qui omnia auferent.

54. *Vindemiatores.*) A te conducti vel homines hostiliter grassantes saltem aliquem racemum reliquissent, at Chaldæi nihil reliquent.

55 *Quomodo scrutati.*) .i. scrutabuntur, omnia investigabunt, & auferent.

56. *Vocatur indoctus.*) Cum se præ superbia aliis prudentiorem putat, per opera sua meretur vocari imprudens quod multa operetur superbè per iram, superbia enim & ira superbiam sequens, faciunt ut quis pleraque imprudenter & stultè agat. *V. Iansen.* qui ex Hebr. vertit: *derisor est nomen ejus*, quod etiam facit ad mentem paragraphi.

57. *Humilitas.*) Humiliatio, depressio.

58. *Multis tyrannis*) V. de supra §. 5.

§. 13 Superbiæ effecta in bonis fortunæ.

1 *Visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum ejus. Dixit enim, in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum & detraxi quasi potens insublimis residentes, Propterhoc mittet dominator Dominus exercituum in 2 pinguibus ejus tenuitatem, & subtus gloriam ejus 3 succensa ardebit quasi combustio ignis.* Isa. 10. 12. 13. 16.

Erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, 4 sicut subvertit Dominus Sodomam, & Gomorrham. Isa. 13. 19.

Videndum item reliquum caput.

Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? numquid 5 carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es? Olivam uberem pulchram, fructiferam, speciosam 6 vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem 7 loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt frutecta ejus. Jere. 11. 15. 16.

Objurgatio, & injuria annullabunt substantiam, & domus quæ nimis locuples est annullabitur superbia, sic substantia superbi eradicabitur. Eccli. 21. 5.

8 *Dominus superborum demolietur Dominus: & firmos faciet 9 terminos 10 viduæ.* Prov. 15. 25.

1. *Visitabo &c.*) Severè puniam superbiam ejus & altitudinem oculorum quibus omnes quasi longè sibi impares contemnit.

2. *Pinguibus ejus.*) Robustis immittam maciem.

3. *Succensa*] Lege sic: *quasi combustio succensa*, .i. consumam velut igni subjecto gloriam ejus .i. potentiam, exercitum, divitias quibus gloriatur.

4. *Sicut subvertit.*) .i. in eam speciem & solitudinem redacta.

5. *Carnes sanctæ.*) Sacrificia ob quæ superbiebat.

6. *Vocavit.*] Vocare Dei est facere, i. fecit te similem olivæ qualis hic describitur.

7. *Loquela grandis.*) Clamoris militum Chaldæorum.

8. *Domum.*) Familiam & quæcumque ad eam pertinent ut opes &c.

9. *Terminos.*) Agros, possessiones, defendens eas contra vim potentiam.

10 *Viduæ.*) Per eam intelligit humiles.

§. 14. Superbiæ effecta in filios superborum.

1 *Ephraim, 2 quasi avis avolavit gloria eorum 3 à partu, & 4 ab utero, & 5 à conceptu. Quod etsi enutrierint filios suos, 6 absque liberis eos faciam 7 in hominibus: sed & væ eis, cum recessero ab eis. Da eis Domine. 8 Quid dabis eis. Da eis 9 vulvam sine liberis, & 10 ubera arentia,* Oseæ 9. 11. 12. 14.

Vide §. 13. num 8. & suprà passim in effectis superbiæ.

Huc reduci potest sterilitas, licet pertineat etiam ad effecta in corpus.

Et nunc audi hæc 11 delicata, & 12 habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: 13 ego sum, & non est præter me, 14 amplius non sedebo 5 vidua, & 16 ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo hæc subitò in die una, 17 sterilitas & 18 viduitas. Isa. 47. 8. 9.

1. *Ephraim.*) Ponitur *Ephraim* quasi casus absolutus & eum nullo cohærens sicut Psa. 56. *filii hominum dentes eorum.*

2 *Quasi avis avolavit gloria eorum.* Gloria erat quod infinitam pene hominum multitudinem haberet, de qua gloriabantur & superbiebant: at hæc gloria avolavit, i. auferetur. Quomodo? Ut sequitur statim.

3 *A partu.*) Quia multi ex eorum filiis statim post partum, & postquam fecerint editi in lucem, morientur.

4. *Ab utero*] Quia alii morientur ante legitimum nascendi tempus.

5 *A conceptu*) Quia nonnulli morientur antequam in utero formentur impediente formationem sterilitate uterorum.

6. *Absque liberis faciam*) Quia cum iam creverint, in ipso flore ætatis occidam.

7. *In hominibus*) Inter homines.

8. *Quid dabu eu*) Quid te dare oportet iis, qui tuis donis superbiunt nisi ut ea amittant,

9. *Vulvam sine liberis*) Ut non concipiantur filii.

10. *Vbera arentia*) Aut ut concepti lactis inopia moriantur, ne tuis donis aburantur in superbiam.

11. *Delicata*) Alloquitur superbam Babylonem, quæ delitiis & voluptatibus indulgebat.

12. *Habitans confidenter*) Putans tibi omnia secura.

13. *Ego sum*) Scilicet sola dives, potens augusta.

14. *Amplius*) i. alia.

15. *Vidua*) Non privabor rege meo.

16. *Ignorabo sterilitatem*) Filiorum ornabor numerosa sobole.

17. *Sterilitas*) Quia filiis & civibus privata fuit.

18. *Viduitas*) Quia rege Baltazare.

§. Add. Quid effecit in amicos.

Vide v. Amicus cap. 4. §. 2. Quid in alios.

Vide hic §. ultimo.

§. 15. Superbia est in primis cavenda.

1 *Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ ejus in alta surrecta*) Prov. 30. 13.

1. *Generatio*) i. genus hominum: ponit his verbis aliquot vitia in primis cavenda, in iis est superbia.

§. 16. Quia Deo est exosa.

Sex sunt quæ odit Dominus: oculos sublimes.

V. supra §. 11. ex Amos 6. 8 & §. 8 ex. Prov. 16. 5.

§ 17. Item Deo et Hominibus.

Odibile coram Deo est, & hominibus superbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium. Eccli. 10. 7.

1. *Iniquitas*] i. Insolentia quam gentes Dei timore destitutæ committunt alienæ sapiendo &c.

§. 18. Potissimum si sit in pauperes.

1 *Tres species odivit anima mea, & aggravatur valde anima eorum: pauperem superbum.* Eccli. 25. 3. 4.

1. *Tres species*] Vide v. Pauper.

§. 19. Aliquorum superbia est supra eorum vires.

Audivimus superbiam Moab: superbus est valde: superbia ejus, & arrogantia ejus, & indignatio ejus, plusquam fortitudo ejus. Isaiæ 16. 6.

§. 20. Superbiæ remedia.

1 *Flagellum equo, & camus asino: & virga in dorso imprudentium* Prov. 26. 3.

5 *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ: qui me colaphizet.* 2 Cor. 12. 7.

1. *Flagellum*] Divina aliqua punitio necessaria est ad cohibendum.

2. *Equo*] i. Superbo, qui equo cujus natura est indomita, significatur.

3. *Camus*] Infirmitas aliqua corporis.

4. *Asino*] Luxurioso. Ut qui sponte sua converti nolunt, his supplicis convertantur. Ita Beda.

§. 21. Vetatur superbia.

Vide supra frequentissimè.

Superbiam nunquam in tuo 1 sensu aut in tuo verbo dominari permittas: in ipso enim initium sumpsit omnis perditio. Tob. 4. 14.

Ne sis sapiens 2 apud temetipsum, time Deum, & recede à malo. Prov. 3. 7.

Non alta sapientes, sed 4 humilibus consentientes. Rom. 12. 16.

1. *Sensu*] Mente.

2. *Apud temetipsum*] Tuo judicio, quod superbiæ signum est.

2 *Non alta sapientes*] Non arrogantes de rebus tenuatis.

4 *Humilibus consentientes*] Pauperibus, ignobilibus & neglectis vos accommodate & cum illis conversamini. Ita Vasquez.

§ 22.

§. 22. VETATUR OSTENTATIO SUI coram magnatibus.

Ne 1 gloriosus appareas coram rege, & 2 in loco magnorum ne steteris. Melius est enim ut dicatur tibi : ascende huc, quam ut humilieris coram principe. Prov. 25. 6. 7.

1. *Gloriosus.*] Ostentatione divitiarum aut sapientiæ, aut alia re qualibet ambitiosè se principibus commendando.

2. *In loco magnorum.*] i. coram magnatibus, vel loco eis debito.

§. 23. CUM SUPERBIS NON CONVERSANDUM.

Vide verbo Consortium, §. 12. unde & superbia in alios effecta colligunntur, ut quod eorum ruinam procurat &c.

SUPERIOR.

Vide Pastor. Prælatus. Princeps. Rex. Obedientia.

Principio afferentur quæ spectant ad officium boni superioris, deinde agetur de improbis, eorumque pœnis : tum de obedientia iis præstanda. Verum hæc omnia multò fusius tradita sunt verbis notatis in titulo.

§. 1. SCIAT SE A DEO EVECTUM ad gradum istum.

Data est à Domino potestas vobis, & 1 virtus ab altissimo qui opera vestra 2 interrogabit, & cogitationes vestras scrutabitur. Sap. 6. 4.

1. *Virtus.*] Potentia.

2. *Interrogabit.*] Examinabit.

§. 2. SIT HUMILIS:

Reflorem te posuerunt? noli extolli : esto in illis quasi unus ex ipsis. Eccli. 32. 1.

§. 3. PER SE CURET SIBI COMMISSUM gregem ejusque officii merces.

1 Curam illorum habe, & sic 2 confide, & omni cura tua explicitâ recumbe : ut laetus propter illos, & 4 dignationem consequaris corrogationis. Eccli. 32. 2. 3.

Diligenter agnosce 5 vultum pecoris tui, tuosque greges considera, 6 Non enim habebis jugiter potestatem : sed 7 corona tribuetur in generationem, & generationem. Prov. 27. 23. 24.

1. *Curam habe.*] Ne quid eis desit quod ad salutem & consolationem sit necessarium : Curam autem habe, tu ipse.

2. *Confide.*] Quiesce.

3. *Ornamentum gratiæ.*] Ornatum gratiosum gratiam & decorem gloriamque asserentem, sci. coronam gloriæ ut sequitur.

4. *Dignationem corrogationis.*] i. Honorem quo eum dignabitur corrogatio seu congregatio. Sensus litteralis est de iis qui præsunt conviviis seu symposiarchis & modimperatoribus.

5. *Vultum.*] Vitam, mores; qualitates, idque per te non per mercenarios.

6. *Non enim, &c.*] Quare dum eam habes, operare bonum.

7. *Corona tribuetur.*] Si benè gregem Christi paverint.

§. ADD. EXCITET SUBDITOS, SUO UT FUNGANTUR OFFICIO. *Verbo Sponsio 3, 2. n. 10.*

§. 4. QUANTI INTERSIT BONOS habere superiores.

Ubi non est gubernator populus corruet; salus autem ubi multa consilia. Prov. 11. 14.

Cum 1 surrexerint impii, 2 abscondentur homines; cum 3 illi perierint 4 multiplicabuntur justi. Prov. 28. 28.

1. *Surrexerint.*] Dominium obtinuerint & potestatem.

2. *Abscondentur homines.*] Isti maximè, quia continent se in silentio, nec sese ingerunt in notitiam principum.

3. *Illi perierint.*] Et in eorum locum surrexerint justi principes & superiores.

4. *Multiplicabuntur justi.*] Quia qui prius latebant se palam exhibent, & quia eorum doctrina & exemplo multi ad justitiam amplexandam excitantur.

§. 5. PER MAGNI REFERT EXEMPLUM superioris.

Credidit 1 ipse & domus ejus tota. Ioan. 4. 53.

Vide item verbo Rex ex Eccle. 10. 2.

1. *Ipse.*] Paterfamilias, cujus exemplum secuta est familia universa.

§. ADD. EIUS OFFICIUM QUAM PERIculosum. *V. Sponsio §. 3 nu. 8.*

§. 6. IMPIUS IMPIOS HABET SUBDITOS.

Princeps, qui libenter audit 1 verba mendacii, 2 omnes ministros habet impios. Prov. 29. 2.

1. *Verba mendacii.*] Adulationes & falsas laudes, prava consilia quæ tanquam salutaria suggeruntur, calumnias, pravam doctrinam in religione.

2. *Omnes &c.*) Quia student placere principi, & quæ ei grata sunt affeire.

§. 7. IMPIORUM SUPPLICIUM.

V. V. Iudex ex Sap. 6. 6. 7. 8. 9.

§. 8. SUPPLICIUM EORUM, QUI SUA abutuntur potestate.

Qui seminat iniquitatem metet 1 mala, & 2 virga iræ suæ 3 consummabitur. Prov. 22. 8.

1. *Mala.*] Damna, calamitates, supplicia.

2. *Virga iræ suæ.*] Virga suæ potestatis qua non est justè usus, sed pro ira sua abusus est in subditos.

3. *Consummabitur.*] Consumetur: interitum sibi ascifcet & hic & in futuro.

§. 9. IMPROPERAT IIS DEUS peccata.

Cum essetis ministri regni illius non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Sap. 6. 5.

§. 10. IIS PARENDUM.

1. *Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus.* Prov. 16. 10.

1. *Divinatio.*) Oracula profert rex & superior quando judicat aut aliquid præcipit, Deo sci. ei peculiariter assistente, quare subditorum est iis parere tanquam qui divina oracula proferant.

SUPERSTITIO

Vide Divinatio. Magi.

§. 1. PROHIBETUR.

Non augurabimini nec observabitis somnia. Levit. 19. 26.

1. *Somnia.*] Hebræi nonnulli vertunt *tempora*: prohibet prædictiones vanas futurorum, vel superstitiones gentilicias in delectu temporum ad aliquid agendum.

SUSURRO

Vide Lingua. Detractio. Calumnia. Bilinguis.

§. 1. QUAM OBSIT SUIS SUSURRATIONIBUS.

Verba susurronis 1 quasi simplicia, & ipsa perveniunt ad 2 intima ventris. Prov. 26. 22.

Quod idem habetur Prov. 18. 8.

1. *Quasi simplicia.*] Quia nullum in specie videntur habere malum.

2. *Intima ventris.*] Non minus nocent quam vulnera in intimis hominis inflicta, gravem que hominum mentibus mœrorem & læsionem inferunt, quæ ægrè curari possit, sicuti percussiones quæ descendunt in interiora sunt mortiferæ & incurabiles.

§. 2. QUOD SIT CAUSA MALORUM.

Susurro, & bibinguis maledictus: multos enim turbavit pacem habentes 1 Lingua tertia multos commovit, & dispersit illos de gente in gentem Civitates muratas destruxit, & domos in agnatorum effodit Virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, & privavit illas laboribus suis Qui respicit illam non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat. Eccli. 28. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

1. *Lingua tertia.*) Vide V. Lingua cap. 2. §. 6.

§. 3. SUSURRANS MAGIS NOCET QUAM flagellum, aut gladius.

1 *Flagelli plaga livorem facit: plaga autem linguæ comminuet ossa 2 Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic, quasi qui interierunt per linguam.* Eccli. 28. 21, 22.

1. *Flagelli.*) Vide Verbo Calumnia.

2. *Multi &c.*) i. occisi sunt acie gladii quasi ore devorantis, at hi non sunt tot quot qui per linguam maledicam perierunt, hoc est plures occidit lingua quam gladius. Occidit namque & corpus & animam, idque variis modis, detrahendo, susurrando, adulationibus, calumniis, seminando prava dogmata, suggerendo prava consilia &c.

§. 4. SIBI NOCET, OMNIBUSQUE est invisus.

Susurro 1 coinquinabit animam suam, & in omnibus

sus odietur & qui cum eo manserit odiosus erit: sactus & 2 sensatus honorabitur. Eccli. 21. 31. Vide etiam §. sequentem.

1. *Coinquinabit animam.*] q. d. non tantum alios lædit sed seipsum nec tantum famæ suæ nocet sed animæ.

2. *Sensatus.*] Qui prudenter tacere novit.

§. 5. VETATUR SUSURRATIO, quia pejor furto.

Non appelleris susurro & linguæ tuæ ne 1 capiaris & confundaris: super furem enim est confusio & 2 pœnitentia: & 3 denotatio pessima super bilinguem: susurratori autem odium & inimicitia & contumelia. Eccli. 5. 16. 17.

Non eris criminator & susurro in populo. Lev. 19. 16.

Noli fieri 5 pro amico inimicus proximo: improperium enim, & contumeliam malus hæreditabit, & omnis peccator invidus, & bilinguis. Eccli. 6. 1.

1. *Capiaris.*] Deprehendatis mendax aut detractor.

2. *Super furem &c.*) i. furem sequitur confusio.

3. *Pœnitentia.*] Quia ut plurimum talis venia dignus est, ut dicitur Prov. 6.

4. *Denotatio.*] Gravis damnatio & vituperatio.

5. *Pro amico inimicus.*] Nè te geras pro amico blandè coram loquendo, interim velut inimicus noceas occultè susurrando aut detrahendo.

§. 6. SUSURRONES NON AUDIENDI.

Vide Verbo Auditus, & hic §. 2. ex Eccli. 28. 10.

§. 7. AMOVENDI AD PACEM SERVANDAM.

Cum defecerint ligna extinguetur ignis: & susurro subtracto jurgia conquiescent. Prov. 26. 20.

TEMERITAS.

V. Consilium. Lingua. Prudentia.

EIUS PUNITIO.

In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prælium. Math. 5. 67.

TEMPERANTIA.

Vide Ebrietas. Gula. Convivia. Vinum.

Primum de temperantia in genere, tum de temperantia in potu & vino.

§. 1. CERTUM ESSE DEBET EDENDI TEMPUS, idque ob necessitatem non voluptatem.

Beata terra cujus rex 1 nobilis est, & cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum & non ad luxuriam. Eccl. 10. 17. 19.

1. *Nobilis.*] Animo.

§. 2. TEMPERANTIÆ PRÆMIUM ET effectus in animo, scientia.

Pueris autem his dedit Deus scientiam, & 1 disciplinam in omni 2 libro, & sapientia. Danieli autem intelligentiam omnium visionum, & somniorum Dan. 1. 17.

1. *Disciplinam.*] Græcè prudentiam.

2. *Libro.*] Literatura Græcè.

§. 3. EFFECTUS IN CORPORE, vita longior.

Qui abstinens est, adjiciet dies. Eccli. 37. 34.

§. 4. ITEM PLACIDUS SOMNUS.

Somnus 1 sanitatis in homine parco, 2 dormiet usque in manè, & anima illius cum ipso 3 delectabitur. Eccl. 31. 24.

1. *Sanitatis.* Quem adfert sanitas & bona corporis dispositio, & qui eandem sanitatem conservat.

2. *Dormiet &c.*) Ita ut non expergiscatur ante tempus & non cogatur præ doloribus aliquoties surgere.

3. *Delectabitur.*] Ubi scil. evigilaverit, gaudens ob sanitatem, & quod habius sit ad sua officia peragenda.

§. 5. DE TEMPERANTIA in vino sumendo.

VARII EIUS FRUCTUS TUM ANIMI, TUM corporis, variaque intemperantiæ ejusdem damna.

Quam sufficiens est homini 1 erudito vinum exiguum & in dormiendo non 2 laborabit ab illo, & non sentiet dolorem, vigilias, & 3 colera, & 4 tortura viro; infrunito. Eccli. 31. 22. 23.

Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate 7 si bibas illud moderatè eris sobrius. Quæ vita est 8 quæ minuitur vino; 9 Quid defraudat vitam? mors: vinum in jucunditatem creatum est, & non in ebrietatem ab initio. 10 Exultatio animæ & cordis vinum moderatè potatum. Sanitas est animæ & corpori sobrius potus. Vinum multum potatum irritationem & iram, & 11 ruinas multas facit. 12 amaritudo animæ vinum multum potatum, Eccli. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39.

Multos 13 exterminavit vinum. Eccli 31 30.

Vide item verbo Vinum.

1. *Erudito*] Bene instituto, nec assueto voracitati.

2. *Laborabis*] Affligeris, quod accidit intemperantibus.

3. *Colera*] Ex qua varii morbi.

4 *Tortura*] Viscerum & intestinorum.

5. *Infrunito*] Græcè inexplebili, qui nescit frui rebus ut decet, sed iis abutitur.

6. *Æqua vita*].i. vitam affert convenientem commodam.

7. *Si bibas &c.*] q.d. ut sis sobrius non est necesse ut omnino à vino abstineas, at ut moderatè bibas: vel *eris sobrius*.i. eris sanæ mentis, non dimovebitur mens à tuo officio, imò magis acuetur.

8. *Quæ minuitur*] Quæ destituitur: q.d. misera est talis vita quia destituitur eo solatio quod mœrorem pellit. Vel quam misera est vita ejus qui eam vino abbreviat.

9 *Quid defraudat &c.*].i. vinum quod homini vitam abbreviat est homini instar mortis, quia facit idem quod mors. Alii ita legunt: *Quid defraudat vitam mors?* i. cur ante tempus abbreviat mors vitam propter vini inopiam, quod moderatè sumptum morbos & corporis & animi pellere potuisset.

10 *Exultatio, sanitas &c.*] Quia vinum earum est causa.

11. *Ruinas*].i. cædes, sive ebrii, sive aliorum.

12. *Amaritudo*] Tristitia, quia eam causat licet in lætitiam sit creatum.

13 *Exterminavit*] Omnino perdidit, & secundum corpus & animam.

* * *

§6. Cohortationes ad temperantiam.

Quando sederis ut comedas cum principe diligenter 1 attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & 2 statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate 3 animam tuam, ne desideres de cibis ejus, in quo est 4 panis mendacii Prov. 23 1. 2. 3.

Noli avidus esse in omni epulatione, & non te effundas super omnem escam. Eccli 37 32.

1. *Attende*] Ne te scil. gula decipiat.

2 *Statue cultrum &c.*] Cohibe appetitum, & veluti cultro gutturi immisso te strangulato, nec cultro abutaris ad quævis edulia discindenda & manducanda.

3. *Animam*).i. desiderium.

4 *Panis mendacii*).i. cibus mendax, quia fallit expetitus principum cibus, quia delicatus, vel est fallax cibus, quia cum præ se ferat principis amicitiam, tamen mens ejus est te explorare astis continens.

TEMPLUM.

Vide Ecclesia. Oratio.

§.1. Est domus orationis.

Adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos 1 in domo orationis meæ: holocausta eorum, & victimæ eorum, placebunt mihi super altari meo. Isa. 56 7.

Vide hunc ipsum locum citatum Matth. 21. 13.

1. *Domus orationis*) id est, templo: oration autem accipitur passivè, in quo Deus oratur.

§.2. Est domus Dei.

Quam 1 terribilis est locus iste; non est hic aliud nisi domus Dei & porta cœli. Gen. 28 17.

Et repulit tabernaculum Selo, tabernaculum suum 2 ubi habitavit in hominibus. Psal. 77 60.

Elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi. Psal. 131 13.

Hæc dicit Dominus exercituum, & Deus Israel: bonas facite vias vestras, & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto. Hier. 7. 3.

Quicumque jurat verit in templo, jurat in illo: & in eo qui habitat in ipso. Matth. 23. 21.

1 *Terribilis*) Reverentia dignus. Hunc locum accommodat Ecclesia ad templa Christianorum.

2. *Ubi habitavit*) Sicutiquum tabernaculum erat

erat Dei habitatio & domus quia in eo colebatur & majora ibi dabat signa suæ præsentiæ multò id vertus est de templis Christianorum: Eandem explicationem habent sequentia testimonia.

5 *In habitationem*) Ratione maximè templi quod erat in Sion, in quo dicebatur habitare.

§. 3. IDEO MAGNA IN EO OPUS est reverentia.

Solve calceamentum de pedibus tuis loctus enim in quo stas, terra sancta est Exod. 3. 5. Videetiam Josue 5. v. 15.

1. *Terra sancta*] Ubi tanta majestate & prodigiis se Deus ostendit.

§. 4. ORANDUM MAXIME IN TEMPLIS, QUOD tum David, tum primi Christiani observabant *Psalmo* 5 8 & *Psal* 65. 13. *Luca* 2. 37. *Actu.* 2. 46. & *cap.* 3. 1. & *alibi frequenter.*

§. 5. QUIA IBI FACILIUS EXAUDIT DEUS. *Vide* 3. *Reg* 9. 3. & *cap.* 8. 28. 29. 30.

§. 5. TEMPLI PROFANATORES PUNITI. *Vide Matth.* 21. 12. *Ioan.* 2. 15. 2. *Mach.* 3. 25. 26.

§. 7. DE DONIS TEMPLO DATIS. *Vide* 2. *Paralip* 1. *cap* 6. 2. *Mach.* 3. 1. *Esdra* 7. 3. Quòetiam spectant quæ oblata ad ædificationem tabernaculi. *Exodi cap.* 25. 26. 27. *Vide de his fusius Tomo altero.*

TEMPUS. V. Vita Homo.

§. 1. QUÆLIBET RES SUUM HABET tempus

Omni negotio tempus est, & opportunitas: & multa hominu 1 *afflictio.* Eccle 8 6.

Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cælo. Eccle. 3. 1.

1. *afflictio*] in expediendis negotiis.

§ 2. DE TEMPORE LOQUENDI, ET tacendi. *Vide verbo Lingua.*

§. 3. NON EST HOMINI TEMPUS datum ad peccandum.

Nemini mandavit impiè agere, & nemini dedit 1 *spatium peccandi.* 2 *Non enim concupiscet multitudinem filiorum infidelium, & inutilium.* Eccle. 15. 21. 22.

1. *Spatium*] Temporis scil. & vitæ dilationem.

2. *Non concupiscet*] His verbis significatur amplius quam dicitur, scil. eos detestari.

§. 4. VERUM AD UTILITER NEGOTIANDUM quæ spectant ad salutem.

Vocatis decem servis suis, dedit 1 *decem mnas, & ait ad illos: negotiamini dum venio.* Lucæ 19. 13.

1. *Decem mnas*] Per eas intellige quæcumque nobis à Deo data, quorum recto usu licet nobis Dei ope consequi beatitudinem.

§. 5. ITEM AD VIGILANDUM IN ADVENTUM Domini nostri & patris familias.

Vide Matth. 24. *à vers.* 43. & *cap.* 25. *usque ad vers.* 31. *maxime autem v.* 5.

1. *Moram faciente sponso.* Rom. 12. 11.

1. *Moram*] Hac mora intelligitur tempus cuilibet concessum ad sese parandum in adventum sponsi Christi Domini.

§. 6. TEMPORE RES OMNES IN pejus ruunt.

Ne dicas: quid putas causa est quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? 1 stulta enim est hujusce modi interrogatio. Eccle. 7 11.

1. *Stulta*] q. d. quis nescit res semper in deterius ruere?

§. 7. COHORTATIONES AD BENE utendum tempore.

1 *In sapientia ambulate ad eos, qui* 2 *foris sunt,* 3 *tempus redimentes.* Colos. 4 5.

Videte fratres quomodo 4 *caute ambuletis, non quasi* 5 *insipientes, sed ut sapientes,* 6 *redimentes tempus: quoniam dies* 7 *mali sunt.* Ephes. 5. 15. 16.

8 *Solicitudine non pigri.* Rom. 12. 11. 16.

9 *Non defraudes à die bono, &* 10 *particula* 11 *boni doni non te prætereat* Eccle. 14. 14.

Fili conserva tempus, & devita à malo. Eccle 4. 23. Vide v. Opera & Dies c. 2. §. 1. testimonio 1.

1. *In sapientia*] Sapienter, prudenter agite.

2. *Foris sunt*] Gentiles, ut eos ad fidem pelliciatis.

3. *Tempus redimentes*] Captantes occasionem benè agendi, vel cum Anselmo: Tempus, inquit, redimimus quando antea tam vitam quam insciendo perdidimus, flendo reparamus. *Vide etiam infrà num.* 6.

14. *Quis te discernit*) Segregat à cæteris quasi præstantiorem q. d. nullus nisi tu qui inflaris superbia.

15. *Opus suum probet*) Vitam suam & actiones examinet.

16 *In semetipso* &c) id est, In iis quæ in se reperiet.

17. *Non in altero*) Non autem comparando se cum altero qui forsan est imperfectior.

§ 3. Non superbiendum ob ullas res humanas.

Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in divitiis suis Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire, & nosse me. 1 quia ego sum Dominus, qui facio 2 misericordiam, & 3 judicium, & 4 justitiam in terra, hæc enim placent mihi ait Dominus. Hier. 9. 23 24.

1. *Quia ego*) Quod ego. Supp. glorietur se nosse.

2. *Misericordiam*) Humilibus.

3. *Iudicium*, Superbis, i. eos puniam.

4. *Iustitiam*) In omnes.

§. 4. Non superbiendum de pulchritudine corporis, aut proceritate.

Non laudes virum in specie sua, nec spernas hominem in visu suo. Brevis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius, Eccli. 11. 2 3.

1. *Non laudes*) Vide verbo laus.

§. 5 Neque item ob vestitum aut honorem delatum & cur.

In vestitu ne glorieris unquam, & 1 in die honoris tui ne extollaris quoniam 2 mirabilia opera altissimi solitus, & gloriosa & 3 absconsa, & invisa operis illius. Multi 4 tyranni sederunt in threno, & 5 insuspicabilis portavit diadema. Multi potentes oppressi sunt valde & gloriosi 6 traditi sunt in manus alterorum Eccli. 11 4. 5.

1. *In die honoris tui*) Quo tibi singularis aliquis honor.

2. *Mirabilia & gloriosa*) Quare nemo in suis operibus gloriari debet, si solius Dei opera sunt digna admiratione & gloria, sed Deo debet omnem dare gloriam.

3. *Absconsa*) Incognita hominibus, ita ut præter eorum expectationem solitus sit Deus mirto modo statum vitæ commutare, & omnem gloriam delere.

4. *Tyranni* &c.) Hæc sunt opera Dei admiranda, i. quibus regnum non debebatur.

5 *Insuspicabilis*) De quo nulla erat suspicio.

6 *Traditi* &c.) .i. Abierunt in captivitatem.

§. 6. De nulla re superbiendum, quia à Deo omnia.

Nunquid 2 gloriabitur 1 securis contra eum qui secat in ea? aut 3 exaltabitur serra contra eum, à quo trahitur? 4 quomodo si 5 elevetur virga contra 6 elevantem se, & exaltetur baculus, qui utique lignum est, Isa. 10. 15.

1 *Securis*) Quæ secantis manu movetur.

2 *Gloriabitur*) Dejectæ arboris sibi gloriam asscribens.

3. *Exaltabitur*) Superbiet, gloriabitur.

4. *Quomodo* &c.) .i. Ita facit Assyrius & sic se effert contra Deum dum jactat illum e Hierosolymis pellendum, à quo tamen virtutem suam omnem accepit populos domandi, quomodo si virga &c.

5. *Elevetur*) Superbia, glorietur.

6. *Elevantem se*) Ad aliquod insigne atque admirandum opus. Quod de Assyrio dicitur, idem intelligitur dictum de quocumque qui sibi quæ habet & facit tribuit.

§. 7. Superbus, nullam habet superbiendi causam, cum sit res vilissima.

Quid superbis terra & cinis? Eccli. 10 9.

Cum morietur homo hæreditabit serpentes, & bestias & vermes, Eccli. 10. 13.

§. 8. Superbiæ effecta in animo simul & corpore.

2 *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum 1 ingredientes pompaticè domum Israel.* Amos 6 1.

3 *Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim: & flori decidenti, gloriæ exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguissimæ errantes à vino. Ecce validus, & fortis Dominus, sicut impetus grandinis turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium & emissarum super terram spatiosam. Pedibus cõculcabitur corona superbiæ ebrio-*

rum

rum Ephraim. Et erit flos decidens gloria exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium quasi temporaneum ante maturitatem autumni: quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit devorabit illud, Isa.28.1.2.3.4.

Abominatio Domini est omnis arrogans: etiamsi 4 manus ad manum fuerit non erit 5 innocens, Prov.16.5.

6 Contritionem praecedit 7 superbia, & ante ruinam exaltatur spiritus, Prov.16 18.

Synagoga superborum 8 non erit sanitas. 9 Frutex enim peccati radicabitur in illis, 10 & non intelligetur, Eccli.3.30.

Non te 11 extolles in cogitatione animae tuae velut 12 taurus: ne forte 13 elidatur virtus tua 14 per stultitiam. Et 15 folia tua comedat, & fructus tuos perdat, 16 & relinquaris velut lignum aridum in eremo, Eccli.6.2.3.

Vae qui sapientes estis 17 in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes, Isa.5.21.

Vide Isaiae 47 10.11.

1. *Ingredientes*] En superbiam.

2. *Vae*] Hic indicatur ejus poena aeterna.

3. *Vae coronae*] Vide verbo Ebrietas.

4 *Manus ad manum*] id est, Licet inter se conspirent, fit enim conspiratio coadunatione manuum.

5. *Innocens*] Impunitus.

6. *Contritionem*] Calamitatem, perditionem, poenam.

7. *Superbia*] Tanquam contritionis causa.

8. *Non erit sanitas*] Quemadmodum nunc nolunt admittere curationem nec monitionem, ita suo tempore sine curatione & remedio perdentur.

9. *Frutex peccati*] Omnis eorum ad peccandum potestas in qua jam benè videntur radicati & fundati.

10. *Et non intelligetur*] Ita tolletur ut non supersint reliquiae nec amplius agnoscatur esse nec fuisse: juxta illud Ps.36. Vidi impium superexaltatum &c.

11 *Extollas*] Ob dona tibi à Deo data, alios contemnendo & superbè gloriando.

12. *Taurus*] Superbissimum & indomitum animal.

13. *Elidatur virtus*] Confringatur, elanguescat fortitudo ea qua per accepta dona, posses multa praeclara praestare.

14. *Per stultitiam*] Dum per superbiam praeraque stulta designat aut opere aut lingua.

15. *Folia tua comedat*] Sci. ea ipsa fortitudo quae in donis consistit comedat folia & fructus perdat, id est, omnem ornatum & fructum quem proferre poterat, consumat: atque hoc ipsum quo illum ornare poterat, dum eo abutitur per superbiam, spoliet eum omni gloria & fructu.

16. *Et relinquaris &c.*] .i. Inglorius & infructuosus, ad nihilum valens ultrò nisi ut mittaris foras & igni deputeris.

17. *In oculis vestris*] .i. vestro judicio, quod est superborum.

§. 9. Superbiae effecta in intellectu.

Dixisti: 1 Non est qui videat me; 2 Sapientia tua & scientia tua haec decepit te, & dixisti in corde tuo, 3 ego sum & praeter me non est altera, Isa. 47 10.

Cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed 4 evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, Rom.1.21.22.

5 Elevatum est cor tuum 6 in decore tuo: perdidisti sapientiam tuam in decore tuo; in terram projeci te, 7 ante faciem regum dedi te, ut cernerent te, Ezech.28.17.

8 In judicium ego in hunc mundum veni, ut 9 qui non vident videant, & 10 qui vident 11 caeci fiant, Joan.9.39.

Vidisti hominem sapientem sibi videri? 12 magis illo spem habebit insipiens, Prov.26 12.

13 Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam, quae à solo Deo est non quaeritis? Joan.5.44.

Vide infra §. ultimo.

1. *Non est qui videat*] Non habeo superiorem, qui in res meas inquirat, qui erratorum poenas exigat.

2 *Sapientia tua &c.*] Haec stulta & superba cogitatio, quae tibi videbatur sapientia.

3. *Ego sum*] q. d. Ego sum sola civitas, quam omnes suspicere debent tanquam aliquod numen.

2. *Evanuerunt in cogitationibus*] superbiverunt hac Dei cognitione, unde in poenam peccati obscuratum est, &c.

5 *Elevatum*] Superbiâ.

6. *In decore*] Ob decorem: unde sequitur pœna superbiæ: *Perdidisti sapientiam.*

7. *Ante faciem regum* &c.] In exemplum, ut caveant videndo tuam miseriam. Loquitur autem de Rege Tyri.

8. *In judicium*] Inscrutabile & arcanum Dei decretum per me implendum.

9. *Qui non vident*] Gentiles cæci.

10. *Qui videnti*] Superbi Scribæ & Pharisæi, qui putant se videre.

11. *Cæci fiant*] Per incredulitatem, quam Deus in iis permisit: Illudque, *ut*, accipiendum est consecutivè, quia id consecutum est, non intentum, nisi fortè in pœnam peccati.

12. *Magis illo* &c.] magis sperandum est de insipientis alicujus, qui vulgò talis habetur, salute & sapientia, quàm de illius: Hoc visum est in Scribis & Pharisæis; & quotidie apparet in superbis hæreticis, qui cum sibi ob superbiam sapere videantur, desperata est propemodum eorum resipiscentia & salus, cum non patiantur se docere, quod tamen facit, qui planè indoctus habetur.

13. *Quomodo*] Vide verbo Fides.

§. 10. Superbiæ effecta in voluntate.

1 *Supervacuitas hominum* 2 *hæc adinvenit in orbem terrarum & ideo* 3 *brevis illorum finis est inventus.* Sap. 14. 14.

4 *Ex principibus multi credidérunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è Synagoga non ejicerentur,* Joan. 12. 42.

5 *Initium superbiæ hominu a recessit a Deo:* 6 *quoniam ab illo qui fecit illum recessit cor ejus, quoniam initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam adimplebitur* 7 *maledictis, & subvertet eum in finem,* Eccli 10. 14 15.

Ubi fuerit superbia, ibi erit & contumelia; ubi autem est humilitas ibi & sapientia, Prov. 11. 2.

Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia, Prov. 13. 10.

8 *Exaltatio oculorum & dilatatio cordis,* 9 *lucerna impiorum peccatum.* Prov. 21. 4.

Vide infra §. ultimo.

1. *Supervacuitas*] κενοδοξία vana gloria, ambitio.

2. *Hæc*] supple idola: nam homines superbi & ambitiosi honorem divinitatis appetentes idola in mundum invexerunt.

3. *Brevis finis*] Quia Deus idolis se per verum Dei cultum opposuit.

4 *Ex principibus*] Vide verbo Fides.

5. *Initium superbiæ hominu*, &c.] i. prima hominis superbia fuit defectio à Deo in paradiso terrestri.

6 *Quoniam* &c.] Illud enim fuit grandis superbia, quod primus parens ab eo, qui illum recenter ex nihilo fecerat, recederet, recusaretque unico ejus mandato obedire.

7. *Maledictis*] sceleribus gravissimis, quia superbia execrabilium flagitiorum est causa, vel *maledictis*, tum à Deo, tum ab hominibus, quæ utrique est abominabilis.

8. *Exaltatio oculorum*] Hac significatur superbia; ut & dilatatione cordis, qua superbus omnia se posse putat nullius coarctatus metu.

9. *Lucerna impiorum*] Jungenda sunt hæc per figuram appositionis præcedentibus. hoc modo: exaltatio & dilatatio, quæ sunt lucerna seu gloria impiorum, sunt peccatum, grande scilicet & noxium.

§. 11. Superbiæ effecta in corpore.

Juravit Dominus Deus 1 *in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum, detestor ego superbiam Jacob, &* 2 *domos ejus odi, & tradam civitatem cum habitatoribus suis. Quod* 3 *si reliqui fuerint decem viri in domo una, & isti morientur,* Amos 6. 8 9.

Vide infra §. 12. ex Habdia v 3 & Isa. 3. 25.

Elevatum est cor tuum 4 *in robore tuo: propterea hæc dicit Dominus Deus; eo quod elevatum est cor tuum, quasi cor Dei idcirco ecce ego adducam super te alienos, robustissimos Gentium, & nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum, interficient, &* 5 *detrahent te; & morieris in interitu occisorum in corde maris,* Ezech. 28. 5. 6. 7. 8.

Vatem vers. 18. & 19.

1. *In anima sua*] Per semetipsum.

2 *Domos*] quæ amplitudine sua superbiam indicant dominorum.

3 *Si reliqui* &c.] Si pauci aliqui in domum unam confugerint, ut mortem evadant communem, ne isti quidem evadent.

4. *In robore*] Propter robur.

5. *Detrahent*] scil. in foveam. Hæc autem dicuntur principi Tyri.

§. 12.

§. 12. SUPERBIÆ EFFECTA IN FAMA, HONORE, dignitate, & similibus bonis externis.

Oculi sublimes hominis 1 humiliati sunt, & incurvabitur 2 altitudo virorum, exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Quia 3 dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur: Et super omnes Cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super omnes colles elevatos & super omnem turrim excelsam, & super omnem navem Tharsis, & super omne quod visu pulchrum est, & incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur. Isa 2. 11 12, 13 14 15. 16. 17.

Dixit Dominus pro eo quod 4 elevatæ sunt filiæ Sion & ambulaverunt 5 extento collo, & 6 nutibus oculorum ibant, & 7 plaudebant, 8 ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant: decalvabit Dominus verticem filiarum Sion: & Dominus crinem earum nudabit, in die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & 9 lunulas & torques, & monilia, & armillas, & 10 mitras, & 11 discriminalia, & 12 periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures, & annulos, & gemmas in fronte pendentes, & 13 mutatoria, & palliola, & linteamina, & 14 acus, & specula, & syndones, & vittas, & 15 theristra: & erit pro suavi odore fœtor, & pro zona funiculus, pro crispante crine calvitium, & pro fascia pectorali cilicium, pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio, & mœrebunt, atque lugebunt porta ejus, & 16 desolata in terra 17 sedebit. Isa. 3 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26.

Ecce dominator Dominus exercituum 18 confringet lagunculam 19 in terrore, & excelsi staturæ succidentur, & sublimes humiliabuntur. Et 20 subvertentur condensa saltus ejus ferro: & 21 Libanus cum excelsis cadet. Isa 10. 33. 34.

Dominus exercituum cogitavit hoc, ut 22 detraheret superbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ. Isa. 23. 9.

Incurvabit 23 habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit. Isa. 26. 5.

Propterea hæc dicit Dominus Deus; pro eo quod 24 sublimatus est in altitudine, & dedit summitatem suam virentem, atque condensum, & elevatum est cor ejus in altitudine sua Tradidi eum in manus 25 fortissimi Gentium, 26 faciens faciet ei juxta impietatem ejus ejeci eum. Ezech. 31. 10 Videndi etiam sequentes versus.

27 Disperge superbos in furore tuo, & 28 respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios 29 in loco suo. 30 Abscondе eos in pulvere simul, & facies eorum demerge 31 in foveam. Iob. 40. 6. 7. 8.

32 Elevati sunt ad modicum, & 33 non subsistent, & humiliabuntur 34 sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum 35 conterentur. Iob 24. 24.

36 Propterea 37 exhonoravit Dominus conventus malorum, & destruxit eos usque in finem. 38 Sedes ducum superborum destruxit Deus & sedere fecit mites pro eis 39 Radices Gentium superbarum 40 arefecit Deus, & plantavit humiles ex ipsis Gentibus. Terras Gentium everrit Dominus, & 41 perdidit eas usque ad fundamentum. Arefecit ex ipsis, & disperdidit eos, & cessare fecit memoriam eorum à terra. 42 Memoriam superborum perdidit Deus & reliquit memoriam humilium 43 sensu. Eccli. 10. 16. 17. 18. 19. 20. 21.

44 Fecit potentiam in brachio suo: 45 dispersit 46 superbos mente cordis sui. 47 Deposuit potentes de 48 sede, & exaltavit humiles. Luc. 1 52. 53.

Superbia cordis tui extulit te, habitantem in 49 scissuris petrarum 50 exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum, inde 51 detraham te dicit Dominus. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo 52 conticuisses, nonne furati essent 53 sufficientia sibi? si 54 vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi? 55 Quomodo scrutatæ sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus? V. etiam 3. v. seq.

Superbus & arrogans 56 vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. Prov. 21. 24.

Superbum sequitur 57 humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Prov. 29 23.

Qui se exaltaverit humiliabitur; & qui se humiliat exaltabitur. Matt. 23. 12.

58 Multi tyranni sederunt in throno, & insperabilia portavit diadema. Multi potentes oppressi sunt valdè, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum. Eccli. 11. 6. 7.

Videe. Isa. 47. & Dan. 4. 14. 30. 34. quomodo dejectus è solio regni sui Nabuchodonosor & in feram mutatus.

1. *Humiliatis*.) Humiliabuntur.

2. *Altitudo*.) Superbia, ambitiosi spiritus.

3. *Dies Domini*.) quo dutum exercebit judicium super superbos, quos hic describit sub variis metaphoris, cedrorum, montium, turrium, navium Tharsis. i. maris.

4. *Elevata*.) Superbia.

5. *Extento collo*.) Ut procerioris staturæ videantur.

6. *Nutibus oculorum*.) Lascivis & procacibus.

7. *Plaudebant*.) Cum plausu quodam ex calceamentorum gemmis & luxu altè perstrepente.

8. *Ambulabant pedibus &c*.) .i. ita ambulabant ut earum incessus ad leviculos numeros compositus esset.

9 *Lunulæ*.) Ornamenta quæ à collo ad pectus descendunt lunæ forma.

10. *Mitras*.) Vela & ornamenta capitis.

11. *Discriminalia*.) Instrumenta quibus capillos discriminat & separat.

12. *Periscelides*.) Crurum ornamenta.

13. *Mutatoria*.) Vestis multiplex ad varietatem.

14. *Acus*.) Scil. crinales.

15 *Theristra*.) Vestes subtiles æstivæ.

16 *Desolata*.) Civibus spoliata.

17. *Sedebit*.) More lugentium.

18. *Confringet lagunculam*.) .i. ea facilitate superbum Assyrium concidet, qua vasculum fictile confringi solet.

19. *Interrore*.) Terrore eum concutiendo.

20. *Subvertentur &c*.) .i. castra illa speciosa Assyriorum & omnibus ornamentis instructa, eanquam sylva condensa succidentur, sicut solet saltus succidi ferro seu secuti.

21 *Libanus*.) Qui nuper putabatur sublimis ut Libanus, cum suis exercitibus vel cum sua celsitudine & fastigio corruet.

22. *Detraheret superbiam*.) Eos deprimendo ut sequitur.

23. *Habitantes, &c*.) Superbos.

24. *Sublimatus &c*.) Loquitur de Pharaonis superbia sub Typo pulcherrimæ & altissimæ cedri Libani.

25. *Fortissimi*.) Regis Assyrii.

26 *Faciens faciet ei*.) Omnino punivit eum ut meretur.

27. *Dispergo &c*.) Perde seu contere. Iob superbos, quemadmodum ego facio.

28. *Respicians*.) Solo intuitu. i. summa facilitate sicut ego facio.

29. *Loco suo*.) In statu suo, ita ut omni felicitate & dignitate exutos in perditionem eos mittas extremam.

30. *Abscende &c*.) .i. morti trade. & in cinerem resolutos absconde sub terræ pulvere ut ultrà non appareant super terram.

31. *In foveam*.) Sepulchri & infetni.

32 *Elevati*.) Temporali felicitate.

33. *Non subsistent*.) Ob suam superbiam non erit stabilis eorum felicitas.

34. *Sicut omnia*.) Sicut cætera quæ in hoc mundo florida videntur.

35. *Conterentur*.) Æternis suppliciis.

36. *Propterea*.) .i. ob superbiam.

37. *Exhonoravit*.) Dehonestavit insigni aliqua ultione eos involvendo.

38. *Sedes*.) Thronos regios, quod patuit in superbis Angelis, in Saul, cui suffectus humilis David &c.

39. *Radices*.) Altas quæ videbantur non posse evelli aut deficere.

40. *Arefecit*.) Sustulit penitus, sicut cum extracta radix è terra aretur, nec ullam spem servat proferendi fructum, id patuit in Chananæis quorum loco plantati Israelitæ.

41. *Perdidit &c*.) Id patuit in Sodoma, cujus iniquitas fuit superbia, ut loquitur Ezechiel

42. *Memoriam &c*.) Quia licet maneat aliquando, non tamen manet ad laudem.

43 *Sensu*.) Mente & spiritu.

44 *Fecit potentiam in brachio*.) .i. in virtute q d. exerto brachio ostendit quantum posset. *Fecit* enim, & sequentia præterita sumi possunt pro præsentibus.

45 *Dispersit*.) Perdidit, auferendo eis omnem potentiam & vires conatusque eorum si irati.

46. *Superbos mente cordis*.) Elatos animo & arrogantes.

47. *Deposuit*.) Ob superbiam.

48. *Sede*.) Throno regio, vel quacunque dignitate & potentia.

49. *Scissuris petrarum*.) Locis editis accessuque difficilibus, atque ideo ut superbis putans te non posse expugnari.

50. *Exaltantem*.) .i. habentem de facto altam sedem.

51. *De-*

51. *Detraham te.*] Per hostes tuos Chaldæos.

52. *Contieuisses.*) Præ timore.

53. *Sufficientia sibi.*) q.d. non omnia abstulissent, at venient Chaldæi qui omnia auferent.

54. *Vindemiatores.*) A te conducti vel homines hostiliter grassantes saltem aliquem racemum reliquissent, at Chaldæi nihil relinquent.

55 *Quomodo scrutati.*) .i. scrutabuntur, omnia investigabunt, & auferent.

56. *Vocatur indoctus.*) Cum se præ superbia aliis prudentiorem putat, per opera sua meretur vocari imprudens quod multa operetur superbè per iram, superbia enim & ira superbiam sequens, faciunt ut quis pleraque imprudenter & stultè agat. *V. Iansen.* qui ex Hebr. vertit: *derisor est nomen ejus*, quod etiam facit ad mentem paragraphi.

57. *Humilitas.*) Humiliatio, depressio.

58. *Multi tyranni.*) Vide supra §. 5.

§. 13 SUPERBIÆ EFFECTA IN bonis fortunæ.

1 *Visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum ejus. Dixit enim, in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum depræ latus sum & detraxi quasi potens in sublimi residentes, Propter hoc mittet dominator Domini exercituum in 2 pinguibus ejus tenuitatem, & subtus gloriam ejus 3 succensa ardebit quasi combustio ignis.* Isa. 10. 12. 13. 16.

Erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, 4 sicut subvertit Dominus Sodomam, & Gomorrham. Isa. 13. 19.

Videndum item reliquum caput.

Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? numquid 5 carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es? Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam 6 vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem 7 loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt fruteta ejus. Jere. 11. 15. 16.

Objurgatio, & injuriæ annullabunt substantiam, & domus quæ nimis locuples est annullabitur superbia, sic substantia superbi eradicabitur. Eccli. 21. 5.

8 *Domum superborum demolietur Dominus: & firmos faciet 9 terminos 10 viduæ.* Prov. 15. 25.

1. *Visitabo &c.*) Severè puniam superbiam ejus & altitudinem oculorum quibus omnes quasi longè sibi impares contemnit.

2. *Pinguibus ejus.*) Robustis immittam maciem.

3. *Succensa*] Lege sic: *quasi combustio succensa* .i. consumam velut igni subjecto gloriam ejus .i. potentiam, exercitum, divitias quibus gloriatur.

4. *Sicut subvertit.*) .i. in eam speciem & solitudinem redacta.

5. *Carnes sanctæ.*) Sacrificia ob quæ superbiebat.

6. *Vocavit.*] Vocare Dei est facere, i. fecit te similem olivæ qualis hic describitur.

7. *Loquelæ grandis.*) Clamoris militum Chaldæorum.

8. *Domum.*) Familiam & quæcumque ad eam pertinent ut opes &c.

9. *Terminos.*) Agros, possessiones, defendens eas contra vim potentiam.

10. *Viduæ.*) Per eam intelligit humiles.

§. 14. SUPERBIÆ EFFECTA IN FILIOS superborum.

1 *Ephraim, 2 quasi avis avolavit gloria eorum 3 à partu, & 4 ab utero, & 5 à conceptu. Quod etsi enutrierint filios suos, 6 absque liberis eos faciam 7 in hominibus: sed & væ eis, cum recessero ab eis. Da eis Domine. 8 Quid dabis eis. Da eis 9 vulvam sine liberis, & 10 ubera arentia,* Osee 9. 11. 12. 14.

Vide §. 13. num 8. & suprà passim in effectis superbiæ.

Huc reduci potest sterilitas, licet pertineat etiam ad effecta in corpus.

Et nunc audi hæc 11 delicata, & 12 habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: 13 ego sum, & non est præter me, 14 amplius non sedebo 15 vidua, & 16 ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo hæc subitò in die una, 17 sterilitas & 18 viduitas. Isa. 47. 8. 9.

1. *Ephraim.*) Ponitur Ephraim quasi casus absolutus & eum nullo cohærens sicut Psa. 56. *filii hominum dentes eorum.*

2 *Quasi avis avolavit gloria eorum.* Gloria erat quod infinitam pene hominum multitudinem haberet, de qua gloriabantur & superbiebant: at hæc gloria avolavit. i. auferetur. Quomodo? Vt sequitur statim.

3 *A partu.*) Quia multi ex eorum filiis statim post partum, & postquam fuerint editi in lucem, morientur.

4. *Ab utero*] Quia alii morientur ante legitimum nascendi tempus.

5 *A conceptu*) Quia nonnulli morientur antequam in utero formentur impediente formationem sterilitate uterorum.

6. *Absque liberis faciam*) Quia cum iam creverint, in ipso flore ætatis occidam.

7. *In hominibus*) Inter homines.

8. *Quid dabu eis*) Quid te dare oportet iis, qui tuis donis superbiunt nisi ut ea amittant.

9. *Vulvam sine liberis*) Ut non concipiantur filii.

10. *Vbera arentia*) Aut ut concepti lactis inopia moriantur, ne tuis donis aburantur in superbiam.

11. *Delicata*) Alloquitur superbam Babylonem, quæ delitiis & voluptatibus indulgebat.

12. *Habitans confidenter*) Putans tibi omnia secura.

13. *Ego sum*) Scilicet sola dives, potens augusta.

14. *Amplius*) i. alia.

15. *Vidua*) Non privabor regeo meo.

16. *Ignorabo sterilitatem*) Filiorum ornabor numerosa sobole.

17. *Sterilitas*) Quia filiis & civibus privata fuit.

18. *Viduitas*) Quia rege Balthazare.

§. Add. Quid effecit in amicos.

Vide v. Amicus cap. 4. §. 2. Quid in alios.

Vide hic §. ultimo.

§. 15. Superbia est in primis cavenda.

3 *Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ ejus in alta surrectæ*) Prov. 30. 13.

1. *Generatio*) i. genus hominum: ponit his verbis aliquot vitia in primis cavenda, in iis est superbia.

§. 16. Quia Deo est exosa.

Sex sunt quæ odit Dominus: oculos sublimes.

V. supra §. 11. ex Amos 6. 8 & §. 8 ex. Prov. 16. 5.

§. 17. Item Deo et Hominibus.

Odibilis coram Deo est, & hominibus superbia: & execrabilis omnis iniquitas generum. Eccli. 10. 7.

1. *Iniquitas*] i. Injustitia quam gentes Deo timore destitutæ committunt alienæ sapientiæ &c.

§. 18. Potissimum si sit in paupere.

1 *Tres species odivit anima mea, & aggravata valde anima eorum: pauperem superbum.* Eccli. 25. 3. 4.

2. *Tres species*] Vide v. Pauper.

§. 19. Aliquorum superbia est supra eorum vires.

Audivimus superbiam Moab: superbus est valde: superbia ejus, & arrogantia ejus, & indignatio ejus, plusquam fortitudo ejus. Isaiæ 16. 6.

§. 20. Superbiæ remedia.

1 *Flagellum equo, & camus asino: & virga in dorso imprudentium.* Prov. 26. 3.

5 *Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ: qui me colaphizet.* 2 Cor. 12. 7.

1. *Flagellum*] Divina aliqua punitio necessaria est ad cohibendum.

2. *Equo*] i. Superbo, qui equo cujus natura est indomita, significatur.

3. *Camus*] Infirmitas aliqua corporis.

4. *Asino*] Luxurioso. Ut qui sponte sua converti nolunt, his supplicis convertantur. Ita Beda.

§. 21. Vetatur superbia.

Vide supra frequentissimè.

Superbiam nunquam in tuo 1 *sensu aut in tuo verbo dominari permittas: in ipsa enim initium, imo fons omnis perditio.* Tob. 4. 14.

Ne sis sapiens 2 *apud temetipsum, time Deum, & recede à malo.* Prov. 3. 7.

Non alta sapientes, sed 4 *humilibus consentientes.* Rom. 12. 16.

1. *Sensu*] Mente.

2. *Apud temetipsum*] Tuo judicio, quod superbiæ signum est.

2 *Non alta sapientes*] Non arroganter de rebus sentiatis.

4. *Humilibus consentientes*] Paupertati, & nobilibus & neglectis vos accommodate & cum illis conversamini. Ita Vasquez.

§. 22. VETATUR OSTENTATIO SUI coram magnatibus.

Ne 1 gloriosus appareas coram rege, & 2 in loco magnorum ne steteris. Melius est enim ut dicatur tibi : ascende huc, quam ut humilieris coram principe. Prov. 25. 6. 7.

1 *Gloriosus.*] Ostentatione divitiarum aut sapientiæ, aut alia re qualibet ambitiosè se principibus commendando.

2. *In loco magnorum.*] i. coram magnatibus, vel loco eis debito.

§. 23. CUM SUPERBIS NON CONVERSANDUM.

Vide verbo Consortium, §. 12. unde & superbia in alios effecta colliguntur, ut quod eorum ruinam procurat &c.

SUPERIOR.

Vide Pastor. Prælatus. Princeps. Rex. Obedientia.

Principio afferentur quæ spectant ad officium boni superioris, deinde agetur de improbis, eorumque pœnis: tum de obedientia iis præstanda. Verum hæc omnia multò fusius tradita sunt verbis notatu in titulo.

§. 1. SCIAT SE A DEO EVECTUM ad gradum istum.

Data est à Domino potestas vobis, & 1 virtus ab altissimo qui opera vestra 2 interrogabit, & cogitationes vestras scrutabitur. Sap. 6. 4.

1. *Virtus.*] Potentia.

2. *Interrogabit.*] Examinabit.

§. 2. SIT HUMILIS:

Reflorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis. Eccli. 32. 1.

§. 3. PER SE CURET SIBI COMMISSUM gregem ejusque officii merces.

1 *Curam illorum habe, & sic 2 confide, & omni cura tua explicitâ recumbe: ut laterum propter illos, & 4 dignationem consequaris corrogationis.* Eccli. 32. 2. 3.

Diligenter agnosce 5 vultum pecoris tui, tuosque greges considera, 6 Non enim habebis jugiter potestatem: sed 7 corona tribuetur in generationem, & generationem. Prov. 27. 23. 24.

1. *Curam habe.*] Ne quid eis desit quod ad salutem & consolationem sit necessarium: Curam autem habe, tu ipse.

2. *Confide.*] Quiesce.

3. *Ornamentum gratiæ.*] Ornatum gratiosum gratiam & decorem gloriamque asserentem, sci. coronam gloriæ ut sequitur.

4. *Dignationem corrogationis.*] i. Honorem quo eum dignabitur corrogatio seu congregatio, Sensus litteralis est de iis qui præsunt conviviis seu sympositarchis & modimperatoribus.

5. *Vultum.*] Vitam, mores; qualitates, idque per te non per mercenarios.

6. *Non enim, &c.*] Quare dum eam habes, operare bonum.

7. *Corona tribuetur.*] Si benè gregem Christi paverint.

§. ADD. EXCITET SUBDITOS, SUO UT FUNGANTUR OFFICIO. *Verbo Sponsio* 3. 2. n. 10.

§. 4. QUANTI INTERSIT BONOS habere superiores.

Ubi non est gubernator populus corruet; salus autem ubi multa consilia. Prov. 11. 14.

Cum 1 surrexerint impii, 2 abscondentur homines; cum 3 illi perierint 4 multiplicabuntur justi. Prov. 28. 28.

1. *Surrexerint.*] Dominium obtinuerint & potestatem.

2. *Abscondentur homines*] Iusti maximè, quia continent se in silentio, nec sese ingerunt in notitiam principum.

3. *Illi perierint.*] Et in eorum locum surrexerint justi principes & superiores.

4. *Multiplicabuntur justi.*] Quia qui prius latebant se palam exhibent, & quia eorum doctrina & exemplo multi ad justitiam amplexandam excitantur.

§. 5. PARMAGNI REFERT EXEMPLUM superioris.

Credidit 1 ipse & domus ejus tota. Ioan. 4. 53.

Vide item verbo Rex ex Eccle. 10. 2.

1. *Ipse.*] Paterfamilias, cujus exemplum secuta est familia universa.

§. ADD. EIVS OFFICIVM QVAM PERICVLOSVM. *V. Sponsio §. 3. nu. 8.*

§. 6. IMPIVS IMPIOS HABET SUBDITOS.

Princeps, qui libenter audit 1 verba mendacii; 2 omnes ministros habet impios. Prov. 29. 12.

1. *Verba mendacii.*] Adulationes & falsas laudes, prava consilia quæ tanquam salutaria suggeruntur, calumnias, pravam doctrinam in religione.

2. *Omnes &c.*) Quia student placere principi, & quæ ei grata sunt asserre.

§. 7. IMPIORVM SUPPLICIVM.

V. V. Iudex ex Sap. 6. 6. 7 8. 9.

§. 8. SUPPLICIVM EORVM, QVI SVA abutuntur potestate.

Qui seminat iniquitatem metet 1 mala, & 2 virga iræ suæ 3 consummabitur. Prov. 22. 8.

1. *Mala.*] Damna, calamitates, supplicia.

2. *Virga iræ suæ.*] Virga suæ potestatis qua non est juste usus, sed pro ira sua abusus est in subditos.

3. *Consummabitur.*] Consumetur: interitum sibi asciscet & hic & in futuro.

§. 9. IMPROPERAT IIS DEVS peccata.

Cum esses minister regni illius non recte judicasti, neque custodisti legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulasti. Sap. 6. 5.

§. 10. IIS PARENDVM.

1 Divinatio in labiis regis, in judicio non errabit os ejus. Prov. 16. 10.

1. *Divinatio.*) Oracula profert rex & superior quando judicat aut aliquid præcipit, Deo sci. ei peculiariter assistente, quare subditorum est iis parere tanquam qui divina oracula proferant.

SUPERSTITIO

Vide Divinatio. Magia.

§. 1. PROHIBETVR.

Non augurabimini nec observabitis somnia. Levit. 19. 26.

1. *Somnia.*] Hebræi nonnulli vertunt *tempora*: prohibet prædictiones vanas futurorum, vel superstitiones gentilicias in delectu temporum ad aliquid agendum.

SVSVRRO

Vide Lingua. Detractio. Calumnia. Bilinguis.

§. 1. QVAM OBSIT SVIS SVSVRrationibus.

Verba susurronis 1 quasi simplicia, & ipsa pertranseunt ad 2 intima ventris. Prov. 26. 22.

Quod idem habetur Prov. 18. 8.

1. *Quasi simplicia.*] Quia nullum in specie videntur habere malum.

2. *Intima ventris.*] Non minus nocent quam vulnera in intimis hominis inflicta, gravem quæ hominum mentibus mœrorem & lætitiæ noxam inferunt, quæ ægrè curari possit, sicuti percussiones quæ descendunt in interiora sunt mortiferæ & incurabiles.

§. 2. QVOD SIT CAVSA MALORVM.

Susurro, & bilinguis maledictus: multos enim turbavit pacem habentes. 1 Lingua tertia multos commovit, & dispersit illos de gente in gentem. Civitates munitas destruxit, & domos magnatorum effodit. Virtutes populorum contrivit, & gentes fortes dissolvit. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, & privavit illas laboribus suis. Qui acquiescit illam non habebit requiem, nec habitare mecum, in quo requiescat. Eccli. 28. 15. 16 17. 18 19. 20.

1. *Lingua tertia.*] Vide V. Lingua cap. 2. §. 6.

§. 3. SVSVRRANS MAGIS NOCET QVAM flagellum, aut gladius.

1 *Flagelli plaga livorem facit: plaga autem linguæ comminuet ossa. 2 Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic, quasi qui interierunt per linguam.* Eccli. 28. 21, 22.

1. *Flagelli.*) Vide Verbo Calumnia.

2. *Multi &c.*) Occisi sunt acie gladii quasi ore devorantis, at hi non sunt tot quot qui per linguam maledicam perierunt, hoc est plures occidit lingua quam gladius. Occidit namque & corpus & animam, idque variis modis, detrahendo, susurrando, adulationibus, calumniis, leniendo prava dogmata, suggerendo prava consilia &c.

§. 4. SIBI NOCET, OMNIBVSQVE est invisus.

Susurro 1 coinquinabit animam suam, & in omnibus

sus odietur & qui cum eo manserit odiosus erit: sacietur & 2 sensatus honorabitur. Eccli. 21. 31. Vide etiam §. sequentem.

1. *Coinquinabit animam.*] q. d. non tantum alios lædit sed seipsum nec tantum famæ suæ nocet sed animæ.

2. *Sensatus.*] Qui prudenter tacere novit.

§. 5. VETATUR SUSURRATIO, quia pejor furto.

Non appelleris susurro & linguæ tuæ ne 1 capiaris & confundaris: super furem enim est confusio & 2 pœnitentia: & 3 denotatio pessima super bilinguem: susurratori autem odium & inimicitiæ & contumelia. Eccli. 5 16. 17.

Non eris criminator & susurro in populo. Lev. 19. 16.

Noli fieri 5 pro amico inimicus proximo: improperium enim, & contumeliam magis hæreditabit, & omnis peccator invidus, & bilinguis. Eccli. 6. 1.

1. *Capiaris.*] Deprehendatis mendax aut detractor.

2. *Super furem &c.*) i. furem sequitur confusio.

3. *Pœnitentia.*] Quia ut plurimum talis venia dignus est, ut dicitur Prov. 6.

4. *Denotatio.*] Gravis damnatio & vituperatio.

5. *Pro amico inimicus.*] Nè te geras pro amico blandè coram loquendo, interim velut inimicus noceas occultè susurrando aut detrahendo.

§. 6. SUSURRONES NON AUDIENDI. *Vide Verbo Auditus, & hic §. 2. ex Eccli. 28. 0.*

§. 7. AMOVENDI AD PACEM SERVANDAM. *Cum defecerint ligna extinguetur ignis: & susurro ne subtracto jurgia conquiescent.* Prov. 26 20.

TEMERITAS.

V. Consilium. Lingua. Prudentia.

EIUS PUNITIO.

An die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter fu ere, dum sine consilio exeunt in prælium. Math. 5, 67.

TEMPERANTIA.

Vide Ebrietas. Gula. Convivia. Vinum.

Primum de temperantia in genere, tum de temperantia in potu & vino.

§. 1. CERTUM ESSE DEBET EDENDI TEMPUS, idque ob necessitatem non voluptatem.

Beata terra cujus rex 1 nobilis est, & cujus principes comedunt in tempore suo ad reficiendum & non ad luxuriam. Eccl. 10. 17. 19.

1. *Nobilis.*] Animo.

§. 2. TEMPERANTIÆ PRÆMIUM ET effectus in animo, scientia.

Pueris autem his dedit Deus scientiam, & 1 disciplinam in omni 2 libro, & sapientia. Danieli autem intelligentiam omnium visionum, & somniorum Dan. 1. 17.

1. *Disciplinam.*] Græcè prudentiam.

2. *Libro.*] Literatura Græcè.

§. 3. EFFECTUS IN CORPORE, vita longior.

Qui abstinens est, adjiciet dies Eccli. 37 34.

§. 4. ITEM PLACIDUS SOMNUS.

Somnus 1 sanitatis in homine parco, 2 dormiet usque in mane, & anima illius cum ipso 3 delectabitur. Eccl. 31. 24.

1. *Sanitatis.* Quem adfert sanitas & bona corporis dispositio, & qui eandem sanitatem conservat.

2. *Dormiet &c.*) Ita ut non expergiscatur ante tempus & non cogatur præ doloribus aliquoties surgere.

3. *Delectabitur.*] Ubi scil. evigilaverit, gaudens ob sanitatem, & quod habius sit ad sua officia peragenda.

§. 5. DE TEMPERANTIA in vino sumendo.

VARII EIUS FRUCTUS TUM ANIMI, TUM corporis, variaque intemperantiæ ejusdem damna.

Quam sufficiens est homini 1 erudito vinum exiguum & in dormiendo non 2 laborabis ab illo, & non senties dolorem, vigilias, & 3 colera, & 4 torturam viro; infrunito. Eccli. 31. 22. 23.

erat Dei habitatio & domus quia in eo colebatur & majora ibi dabat signa suæ præsentiæ multò id vetius est de templis Christianorum: Eandem explicationem habent sequentiâ testimonia.

3 *In habitationem*) Ratione maximè templi quod erat in Sion, in quo dicebatur habitare.

§. 3. IDEO MAGNA IN EO OPUS est reverentia.

Solve calceamentum de pedibus tuis locus enim in quo stas, terra sancta est Exod. 3. 5. Vide etiam Josue 5. v. 15.

1. *Terra sancta*] Ubi tanta majestate & prodigiis se Deus ostendit.

§. 4. ORANDUM MAXIMÈ IN TEMPLIS, QUOD tum David, tum primi Christiani observabant *Psalmo* 5 8 & *Psal* 65. 13. *Luca* 2, 37. *Actu.* 2. 46. & *cap.* 3. 1. & *alibi frequenter.*

§. 5. QUIA IBI FACILIUS EXAUDIT DEUS. *Vide* 3. *Reg* 9. 3. & *cap.* 8. 28. 29. 30.

§. 5. TEMPLI PROFANATORES PUNITI. *Vide Matth.* 21. 12. *Ioan.* 2. 15. 2. *Mach.* 3. 25. 26.

§. 7. DE DONIS TEMPLO DATIS. *Vide* 2. *Paralip.* 1. *cap* 6. 2. *Mach.* 3. 1. *Esdra* 7. 3. Quò etiam spectant quæ oblata ad ædificationem tabernaculi. *Exodi cap.* 25. 26. 27. *Vide de hu jusmodi Tomo altero.*

TEMPUS. V. Vita Homo.

§. 1. QUÆLIBET RES SUUM HABET tempus

Omni negotio tempus est, & opportunitas: & multa hominu 1 *afflictio.* Eccle 8 6.

Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cælo. Eccle. 3. 1.

1. *afflictio*] in expediendis negotiis.

§ 2. DE TEMPORE LOQUENDI, ET tacendi. *Vide verbo Lingua.*

§. 3. NON EST HOMINI TEMPUS datum ad peccandum.

Nulli mandavit impiè agere, & nemini dedit 1 *spatium peccandi.* 2 *Non enim concupiscit* multitudinem *filiorum infidelium, & inutilium.* Eccle. 15. 21. 22.

1. *Spatium*] Temporis scil. & vitæ dilationem.

2. *Non concupiscit*] His verbis significatur amplius quam dicitur, scil. eos detestari.

§. 4. VERUM AD UTILITER NEGOTIANDUM quæ spectant ad salutem.

Vocatis decem servis suis, dedit decem mnas, & ait ad illos: negotiamini dum venio. Lucæ 19. 13.

1. *Decem mnas*] Per eas intellige quæcumque nobis à Deo data, quorum recto usu licet nobis Dei ope consequi beatitudinem.

§. 5. ITEM AD VIGILANDUM IN ADVENTUM Domini nostri & patris familias.

Vide Matth. 24. *à vers.* 43. *& cap.* 25. *usque ad vers.* 31. *maxime autem v.* 5.

1. *Moram faciente sponso.* Rom. 12. 11.

1. *Moram*] Hac mora intelligitur tempus cuilibet concessum ad sese parandum in adventum sponsi Christi Domini.

§. 6. TEMPORE RES OMNES IN pejus ruunt.

Ne dicas: quid putas causa est quod priora tempora meliora fuere quam nunc sunt? 1 stulta enim est hujusce modi interrogatio. Eccle. 7 11.

1. *Stulta*] q. d. quis nescit res semper in deterius ruere?

§. 7. COHORTATIONES AD BENE utendum tempore.

1 *In sapientia ambulate ad eos, qui* 2 *foris sunt,* 3 *tempus redimentes.* Colos. 4 5.

Videte fratres quomodo 4 *caute ambuletis, non quasi* 5 *insipientes, sed ut sapientes,* 6 *redimentes tempus: quoniam dies* 7 *mali sunt.* Ephes. 5. 15. 16.

8 *Solicitudine non pigri.* Rom. 12. 15. 16.

9 *Non defraudetis à die bono, &* 10 *particula* 11 *boni doni non præterent* Eccle. 14. 14.

Fili conserva tempus, & devita à malo. Eccle 4. 23. Vide v. Opera & Dives c. 2. §. 1. testimonio 1.

1. *In sapientia*] Sapienter, prudenter agite.

2. *Foris sunt*] Gentiles, ut eos ad fidem pelliciatis.

3. *Tempus redimentes*] Captantes occasionem benè agendi, vel cum Anselmo: Tempus, inquit, redimimus quando anteactam vitam quam lo sciviendo perdidimus, flendo reparamus. *Vide etiam infrà num.* 6.

4. *Cauè.*] Circumspectè conversemini.

5. *Insipientes*] Quales sunt ii qui tempus hoc breve ad salutem datum prodigunt, eoque abutuntur ad se damnandum.

6. *Redimentes tempus.*) Tempus, secundum Hieron. est quasi captivum quando malè expenditur, cum à Deo datum sit ut bonis operibus serviat, ideoque per bona opera redimitur ex captivitate & in libertatem asseritur. Potest etiam *redimentes* sumi pro *ementes.* q. d. Studiosè emite quantovis pretio & difficultate & dispendio rerum jucundarum, *tempus*, i. occasionem bene operandi. *Vide August. homilia 1. ex 50. vide num. 3 supra.*

7. *Mali.*] Miseri, æruminosi, pleni tentationibus, periculosi ne iis perdatur vita æterna.

8. *Solicitudine, &c.* Absque pigritia semper solicite & vigilantes.

9. *Non defrauderis à die bono.* A die, seu tempore gratiæ, vide ut illo utaris quod tam est pretiosum.

10. *Particula.*] Portio.

11. *Boni doni*) i. occasionis quam tibi dedit bene operandi non te præterea sine fructu.

TENTATIO.

Vide Tribulatio, Dæmon.

§. 1. Tentat homines Dæmon.

Ananiæ, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri, te Spiritui sancto & fraudare de pretio agri? Act. 5. 3.

Propterea, & ego amplius 2, non sustinens, 3 misi ad cognoscendam fidem vestram: ne forte tentaverit vos is qui tentat, & inanis fiat 4 labor noster. 1. ad Thess. 3. 5.

1. *Mentiri, fraudare,*) Ut mentireris & fraudares,

2. *Non sustinens.*) Cum desiderium vos confirmandi in fide amplius differre non possem.

3. *Misi.*) Timotheum ad explorandum fidem vestram timens, ne timore affecti etiam a fide dimoveremini.

4. *Labor.*) Nostræ prædicationis.

§. 2. Item cujusque concupiscentia.

Unusquisque 1 tentatur à concupiscentia sua 2 abstractus, & illectus. Jacob. 1. 14.

1. *Tentatur.*] Solicitatur ad malum

2. *Abstractus.*) Per quam concupiscentiam & sensualem appetitum abstrahitur animus à recto & allicitur ad illicita carnis desideria.

§. 3. Et creaturæ.

Creaturæ Dei 1 in odium factæ sunt, & in 2 tentationem animabus hominum, & in 3 muscipulam 4 pedibus insipientum. Sap. 14. 11.

1. *In odium.*) i. Deo odiosæ, dum iis homo abutitur ad idola, & ad peccata, quæ alioquin à Deo factæ sunt bonæ.

2. *Tentationem.*) Quia hominem inducunt quodammodo ad malum saltem objective: v. g. sua pulchritudine & voluptate quæ ex iis percipitur, etiæ in scandala quo offendant homines, impingant & pereant.

3 *Muscipulam.*) Græcè, in laqueum.

4. *Pedibus.* Ad illaqueandos pedes.

§. 4. Deus non tentat homines.

Nemo cum 1 tentatur dicat: quoniam à Deo tentatur; Deus enim 2 intentator malorum est, 3 ipse autem neminem tentat. Jacob. 1. 13.

1. *Tentatur.*) Solicitatur & inclinetur ad peccandum.

2. *Intentator malorum.*] Nescit ad malum tentare neque tentari. Ita Titelmann.

3. *Ipse autem.*) Ipse inquam.

§. 5. Dicitur tamen eos certo quodam sensu tentare.

Deus 1 tentavit illos, & invenit illos dignos se. Sap. 3. 5.

Tentat vos Dominus Deus vester ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima vestra. Deut. 13. 3.

Tentavit Deus Abraham, Gen. 22. 1.

1. *Tentavit.*) Exploravit eorum constantiam & virtutes.

§. 6. Dei cultus non est sine tentationibus.

Fili accedens ad servitutem Dei 1 sta in justitia, & in timore, & præpara animam tuam ad tentationem Eccl. 2. 1.

1. *Sta in justitia, &c.*) Ut his virtutibus te præparet ad tentationes superandas.

§. 7.

§. 7. DEUS SUOS PRIMUM TENTATIONIBUS probat, tum immittit consolationes.

Vide Sap c. 2. §. 3. ex Eccli 4 18. 19.

§ 8. NEMO TENTATUR SUPRA VIRES.

Tentatio vos non apprehendat nisi 1 humana: fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione 2 proventum, ut possitis sustinere. 1. Cor. 10. 13.

1. *Humana*.) Levis & quæ facilè curatur.

2. *Proventum*.) Facilem exitum & salutarem & evasionem.

§ 9. GAUDENDUM IN TENTATIONE.

Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, &c. Jac. 1. 2.

§. 10. TENTATIO SCIENTIAM PARIT.

1 Qui non est tentatus quid scit? vir in multis expertus cogitabit multa, & qui multa didicit enarrabit intellectum qui non est expertus pauca recognoscit, qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. Qui tentatus non est qualia scit? Qui implanatus est, abundabit nequitia. Eccl. 34. 9. 10. 11.

1. *Qui non est*.) Vide V. Experientia.

§. 11. PROMITTITUR AUXILIUM tentatis.

Vide verbo Spes c. 1. §. 14. ex Isa 43. 2. 3. & verbo Peccator c. 27. §. 3. ex Isa. 41. 10. &c. & ex Isa. 42. 3.

§. 12. TENTATIONIBUS QUOMODO resistendum.

Vide verbo Dæmon, ex Ephes. 6. à vers. 11. & alius locis ibidem citatis.

§. 13. EARUM INITIIS MORTE obviandum.

Beatus vir qui tenebit & allidet 1 parvulos tuos ad 2 petram. Ps. 136. 9.

1 *Parvulos*.) Primos concupiscentiæ motus.

2. *Petram*.) Fidem Christi & Christum. Ita Hieron. Tropologicè.

§. 14. IN ECCLESIA NON DESUNT OMNIS generis arma contra tentationes.

Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum 2 propugnaculis, 3 mille clypei pendent ex ea 4 omnis armatura fortium. Cant. 4. 4.

1. *Collum*.) Per collum intelligitur Ecclesiæ invicta fortitudo, contra quam nec inferi portæ prævalebunt: Solet enim collum si est erectum instar turris signum esse fortitudinis: ut & collum flaccidum, & super humeros pendens signum infirmitatis.

2. *Propugnacula*.) Ea sunt sacræ scripturæ, & Spiritus sancti dogmata quibus circumdatur & munitur per circuitum.

3. *Mille clypei*.) i. multi. Sunt autem hi clypei, sanctorum qui nos præcessere exempla, quibus dum ea attentè consideramus, munimur ut clypeis ab omni tentatione.

4. *Omnis armatura*.) Quia Ecclesia habet omnis generis arma quibus adversus hostes se tueatur, eosque feriat.

§. 15. ANIMATUR TENTATUS ad pugnam.

In mundo pressuram habebitis: sed confidite ego vici mundum. Joann. 16. 33.

§. 16. COHORTATIO AD RESISTENdum tentationibus.

Vide supra §. 11. ex Ephes. 6.

Si spiritus 1 potestatem habentis ascenderit 2 super te, 3 locum tuum ne dimiseris, quia 4 curatio faciet cessare peccata maxima. Eccl. 10. 4.

1. *Potestatem habentis*.) i. Dæmonis.

2. *Super*.) i. contra te.

3. *Locum tuum*.) Statum virtutis.

4. *Curatio*.) Ista cura & solicitudo contra tentationem, qua animam curas & sanam conservas.

TEPOR.

§. 1. EIUS DAMNA.

Scio opera tua quia neque frigidus es, neque calidus: 1 utinam frigidus esses, aut calidus: sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, 2 incipiam te evomere ex ore meo. Apoc. 3. 13. 15.

2. *Utinam frigidus, &c.*) Frigidus est qui manifestè tenetur peccato mortali: calidus qui habet calorem caritatis & fervorem eius: Tepidus qui habet quidem caritatem, sed in ea est negligens & socors, qui ob suam socordiam & periculum derelictionis à Deo, item quia non videt suum periculum nec metuit, in maiori versatur periculo quam frigidus qui videt evidens periculum suum & certam damnationem, ideoque

que citius convertitur. *Vide Greg. 3. p. pastor. admonit. 35. Cass coll. 4. c. 19.*

2. *Incipiam &c.*] 1. Abjiciam te (ut solent molesta stomacho evomi) nisi resipiscas. Aqua tepida dissolvit stomachi vires, hinc provocat vomitum; & tepidi tepore suo quasi aquam tepidam Deo propinant qua nauseat, & cogitur eos evomere, i. à se suaque familiaritate repellere, adque cum violentia & execratione, sicuti execramur quæ vomendo rejecimus. *Vide pulchrè Cassian. loco citato.*

§. 2. VETAT DEUS PRÆDICARI tepidis.

Novate vobis 1 novale, & nolite serere super 2 spinas, Jerem. 4. 3.

1. *Novale*] Agrum recenter cultum, id est prædicate potius gentilibus, & in nova terra sementem verbi Dei projicite, inquit Cassian. superiore §.

2. *Spinas*] Infructuosam terram, i. Nolite prædicare tepidis. Idem.

TESTAMENTUM.

§. 1. COHORTATIO AD ILLUD faciendum.

In die consummationis dierum vita tua, & in tempore 1 exitus tui 2 distribue hæreditatem tuam Eccle. 33. 24.

1. *Exitus*] Ex hac vita.

2. *Distribue*] Quod ordinariè fit per testamentum.

TESTIMONIUM. TESTIS.

Vide Calumnia, Mendacium, Perjurium.

§. 1. TESTIS LEGITIMÈ ADIURATUS. tenetur verum dicere.

Qui cum fure participat 1 odit animam suam, 2 adjurantem audit & non judicat, Prov. 29. 24.

Si peccaverit anima, 3 & audierit vocem 4 juranti, 5 testisque fuerit quòd aut ipse vidit, aut conscius est, nisi indicaverit, 6 portabit iniquitatem suam, Levit. 5. 1.

1. *Odit animam*] Quia eam damnat.

2. *Adjurantem audit*] i. Licet audiat eum qui adjurat eum ex officio & exigit juramentum ut prodat furem. Significatur talem etiam peccare in Deum. Adjurare est metu religionis & pietatis violandæ aut ultionis & maledictionis divinæ incurrendæ, aliquem adigere ad aliquid dicendum aut faciendum.

3 *Et audierit*] 1. Alius quispiam.

4. *Juranti*] 1. Adjuranti se in judicio.

5. *Testisque &c.*] 1. Ut sit testis eorum quæ vidit & cognovit.

6 *Portabit &c.*] i. à Deo punietur.

§. 2. DE NUMERO TESTIUM.

Homicida sub testibus punietur, ad unius testimonium nullus condemnabitur, Num. 35. 30.

Non stabit testis unus contra aliquem quicquid illud peccati & facinoris sit, sed in ore duorum vel trium testium 1 stabit omne verbum, Deuteron. 19. 15.

Vide Matth. 18. 16. Joan. 8. 17.

Adversus presbyterum accusationem noli recipere nisi sub duobus aut tribus testibus, 1. Tim. 5. 19.

1 *Stabit*] Admittetur.

2 *Stabit omne verbum*] Confirmabitur omnis accusatio.

§. 3. TUETUR DEUS TESTEM veracem.

1 *Oculi Domini custodiunt scientiam, & 2 supplantantur verba iniqui*, Prov. 22. 12.

1. *Oculi Domini &c.*] 1. Providentia Dei conservat & tuetur testimonium veritatis, aliud scilicet quo id quod sciunt homines loquuntur & testantur.

2. *Supplantantur*] Subvertuntur verba iniqui quæ dicunt in aliorum perniciem, aliud dicentes quàm sciunt esse verum.

§. 4. QUAM NOCEAT PROXIMO FALSUM testimonium.

1 *Iaculum, & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium*, Prov. 25. 18.

1. *Iaculum &c.*] 1. Quasi jaculum. Significatur magnum nocumentum falsi testis, & nonnunquam mortem afferre. V. Jansenium ex Hebræo suggerentem novam conceptionem.

§. 5. FALSI TESTIS POENA.

Si steterit testis mendax contra hominem accusans eum prævaricationis. Stabunt ambo, querela coram Deo est ante Dominum in conspectu sacerdotum & judicum, qui fuerint in diebus illis. Cumque diligenter.

ligentissimè perscrutantes, invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium: Reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit, & auferes malum de medio tui: ut audientes cæteri timorem habeant, & nequaquam tali audeant facere; non miserebitur ejus, sed 1 animam pro animam, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Deut. 19. 16.17.18.19.20.21.

Testis falsus non erit impunitus. & qui mendacia loquitur non effugiet, Prov. 19.5.

1. *Animam*] supp. exiges, i. vitam. Sensus est: ea pœna afficietur qua accusatus si verum fuisset crimen, erat afficiendus.

§. 6. Prohibetur falsum testimonium.

Non 1 suscipies vocem mendacii, neque junges 2 manum tuam ut pro impio dicas falsum testimonium Exod. 23.1.

Ne sis testis 3 frustra contra proximum tuum, nec 4 lædes quemquam labiis tuis. Ne dicas: 5 quomodo fecit mihi sic faciam ei, reddam unicuique juxta opus suum, Prov. 24.28.29.

1. *Suscipies* &c.] Loquendo contra proximum.

2. *Manum*] Scil. cum impio aliquo ut eum adjuves.

3. *Frustrà*] i. præter ejus meritum, i. injustus & falsus.

4. *Lædes*] Seducas verbis blandis amicitiam simulando quam intus non habes, aut laudando eum quo magis decipias.

5. *Quomodo fecit mihi*] Vetat hic vindictam.

TIMOR.

Vide Sapientia, Deus, Mors, Infernus, Spes, Justus.

§. 1. Quid sit Timor.

Nihil est timor nisi 1 præsumptionis adjutorium, & 2 proditio cogitationis auxiliorum, Sap. 17. 11.

1. *Præsumptionis adjutorium*] i. Augmentum suspitionis mali ad cujus imminentis, atque ad hoc juvat ut quis magis præsumat & suspicetur malum i. imminere.

2. *Proditio* &c.] Sciendum hic genitivum *cogitationis* non regi à *proditio*, nec regere genitivum *auxiliorum*, sed e contra genitivum *auxiliorum* regi à nominativo *proditio* & regere genitivum *cogitationis*, & accipitur *proditio* pro defectione. Sensus itaque est iste: Timere nihil aliud est quam deserere & abjicere consilia quæ cogitatio possit suppeditare: nam qui timet, ideo timet quia non occurrant rationes evadendi mali, Jansen.

§. 2. Quid sit Dei timor.

Timor Domini, 1 scientia religiositas, Eccli. 1.17.

1. *Scientia religiositas*] 1. Non est ipsa scientia Dei, sed pietas quæ ex ipsa Dei notitia sequitur.

§. 3. De objecto timoris.

Timendus Deus.

Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui potest & corpus, & animam perdere in gehennam, Matth. 10.8.

Vide etiam sequentes versus.

Quis non timebit te, ô Rex gentium? 1 tuum est enim decus: inter cunctos sapientes gentium, & in universis regnis eorum nullus est similis tui, Hieremi. 10.7.

1. *Tuum decus*] Chald. Regnum. Tuum est quicquid decoris & regiæ majestatis potest inveniri.

§. 4. Etiam de peccatis remissis timendum.

1 De propitiato peccato noli esse 2 sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum, Eccli. 5.5.

1. *De propitiato*] i. de propitiatione, de remissione.

2. *Sine metu*] Quia non es commodè certus de ea. & quia periculum est relapsus, & quia adhuc tibi opera pœnitentiæ peragenda etiam remissis peccatis.

§. 5. Quam timenda peccatori æterna damnatio.

Si justus vix salvabitur, impius & peccator ubi parebunt? 1. Petr. 4.18.

§. 6. Homines non timendi: et causa cur eos timeamus.

1 *Timorem eorum ne timueritis, & non conturbemini,* 1. Petr. 3.14.

2 *Quid tu ut timeres ab homine mortali, & à filio hominis qui quasi fœnum ita arescet? & ob ira*

es Domini factoru tui qui tetendit cælos, & fundavit terram: & formidasti jugiter tota die à furore ejus, qui te tribulabat & paraverat ad perdendum: ubi nunc est furor tribulantis? 4 citò veniet gradiens ad aperiendum, & non interficiet usque ad internecionem, 5 nec deficiet panis ejus. Isa. 51, 12 13. 14. Vide Ps. 126. v. 1. 2. 5.

1. *Timorem.*] i. Minas, seu ea quibus timere faciunt & terrent.

2. *Quis tu ut timeres*] q. d. Indignum est te timere: vel, cur es tam exigui animi ut timeas.

3. *Et oblitus es.*] q. d. Sanè ideo times quia &c.

4. *Citò veniet ad aperiendum.*] Carcerem sci. in quo tibi pereundum putabas.

5. *Nec deficiet panis.*] Ne deficiente pane tu quoque deficias.

§. 7. Neque eorum opprobria, maledicta &c. generis ejusdem.

Audite me qui 1 scitis justum: populus meus, 2 lex mea in corde eorum: nolite timere opprobrium hominum, & 3 blasphemias eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis: & sicut lanem, sic devorabit eos tinea: 4 salus autem mea in sempiternum erit, & justitia mea in generationes generationum. Isa. 51 7. 8.

1. *Scitis justum.*] Scitis justitiam i. colitis.

2. *Lex mea &c.*] i. In quorum corde est lex.

3. *Blasphemias*] Convitia.

4. *Salus mea.*) A me vobis promissa semper permanebit.

§. Add. Hominum timor pellit ab animo Dei timorem.

§. 8. Pœna timentium homines.

1 *Qui timet hominem cito corruet, qui sperat in Domino jubilabuntur.* Prov. 29. 25.

1. *Qui timet*) Vide verbo Spes.

§. 9 Non timenda paupertas.

Noli timere, fili mi, pauperem quintam vitam gerimus, sed multa bona habebimus si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato & fecerimus bene. Tob. 4. 23.

§. 10. De subjecto timoris, Etiam Justis timendus casus.

Qui se existimat 1 stare, videat ne cadat. 1. Cor. 10. 12.

Tu 2 fide stas: noli 3 altum sapere, sed 4 time. Rom. 11. 20.

Homo sapiens in omnibus metuet, & in 5 diebus delictorum attendet 6 ab inertia. Eccli. 18. 27.

Semper quasi timentes super me fiuctus timuit Deum, & 7 pondus ejus ferre non potuit. Iob 31. 23.

1. *Stare.*] In Dei gratia.

2. *Fide stas.*] Quæ fides est donum Dei, stas autem quia insertus es in bonam olivam.

3 *Altum sapere.*) Id tibi tribuendo quod Dei donum est.

4 *Time.*] Dei judicium, quod consistit in eo quod sequitur.

5. *Diebus delictorum.*) Fœlici tempore, quo facilè peccat homo. Vel in diebus hujus vitæ quæ tota est delictis plena.

6. *Ab inertia*) Negligentia, prospicient ne fœlicitas sit ei occasio peccandi.

7. *Pondus ejus.*) i. Iudiciorum eius pondus & gravitatem ita judicavit esse intolerabilem. Tostatus.

§. 11. De causis timoris.

Vide verbo Gratia, ubi de ejus incertitudine.

Timendum quia Deus nos judicabit

Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum: qui autem judicat me Dominus est. 1. Cor. 4. 4.

Omnes 1 viæ hominis patent oculis ejus: 3 spiritum ponderator est Dominus. Prov. 16 2.

Omnis 4 via viri recta sibi videtur: 5 appendit autem corda Dominus Prov. 21. 2.

4 *Via*) Actiones.

2 *Ejus*] Dei.

3. *Spiritum*] Non tantum externa novit, sed cor & spiritum & intima quæque expendit.

4. *Via.*] Actio.

5. *Appendit*] Ponderat & expendit.

§. 12. Timendum prætaria quia sine acceptione personarum judicabit.

1 *Et si patrem invocatis eum, qui sine acceptione personarum judicat secundum unumcujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini.* 1. Pet. 1 17.

Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Iob. 9. 28.

1. *Et si patrem &c.*] i. Si creditis Deum, quem ut Patrem invocatis & adoratis, esse talem qui non accipiat personas, utique merito vobis in timore conversandum *incolatus* .i. hujus vitæ tempore.

§. 13. ITEM quia REDDENDA RATIO SANguinis Christi quo sumus redempti.

Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, de vana vestra conversatione paterna traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi & incontaminati. 1. Petr. 1.18.19.

1. *Paterna traditionis.*] In qua vos instituerant idololatræ parentes vestri.

§. 14. ITEM QUIA VIDERE EST MAGNOS Sanctos nonnunquam cadere: & Angelos ceciđ ſſe. Cui proposito accommodari possunt sequentia.

Ulula 1 abies quia cecidit 2 cedrus, quoniam 3 magnifici vastati sunt, ululate 4 quercus Basan, quoniam succisus est 5 saltus munitus. Zach. 11.2.

Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui 6 mane oriebaris? corruisti 7 in terram, qui 8 vulnerabas gentes. Isa. 14. 12.

Cauda 9 ejus 10 trahebat tertiam partem 11 stellarum cæli, & misit eas in terram. Apoc. 12. 4.

12 *Et factum est prælium magnum in cælo, Michael & Angeli ejus pugnabant cum dracone, & draco pugnabat, & angeli ejus non valuerunt, neque locus inventus est amplius eorum in cælo. Et projectus est draco ille magnus serpens antiquus, qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit universum orbem, & projectus est in terram, & angeli ejus cum illo missi sunt.* Apoc. 12. 7 8. 9.

Vide etiam Apoc 8 v. 10 & 9. vers. 1.

1. *Abies*] Abietes altæ sunt arbores post cædros.

2. *Cedrus*) Per cedros intellige magnos Sanctos qui virtutibus eminebant ut cedri, per abietes, minori virtute præditos.

3 *Magnifici*] Qui virtutibus magnifici erant vel tales videbantur.

4 *Quercus Basan*) Quæ erant magnæ & proceræ. quibus significantur viri virtutum quique in pietatis exercitiis videntur consenuisse. sunt que ut annosæ quercus.

5. *Saltus munitus*) In quo scil. multæ excelſæ arbores consitæ erant, & quem divina protectio fortiter muniebat. Utitur alibi eredo Tomo 3. Annalium Cardinalis Baronius hoc eodem loco in eandem sententiam, ubi agit de casu luciferi Episcopi Calaritani.

6. *Manè oriebaris*) Qui ita lucebas ac stella matutina cum mundo se primum virendam præbet.

7. *In terram*) Quia projectus fuit in hoc cæcè caliginoso.

8. *Vulnerabas gentes*] .i. Alios angelos quibus ipse fuit occasio cadendi.

9. *Ejus*) Scil. draconis seu diaboli.

10 *Trahebat*) Cum è cœlo caderet.

11. *Stellarum cæli*] Angelorum.

12. *Et factum est*] Vide v. Dæmon.

§. 15. DE EFFECTIS TIMORIS DOMINI: Ac primum quid in animo & corpore simul.

Finem loquendi pariter audiamus: Deum time, & mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo. Eccle. 12. 13.

Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur. 2 *Plenitudo sapientiæ est timere Deum, & plenitudo à fructibus illius Omnem domum 3 illius implebit à 4 generationibus, & 5 receptacula à thesauris 6 illius.* Eccli. 1. 13 20. 21.

Timenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conservabit, liberabit à malo. Eccli. 33. 1.

7 *Spiritus timentium Deum quæritur, & in respectu illius benedicetur. Spes enim illorum in salvantem illos, & oculi Dei in diligentes se. Qui timet Dominum nihil trepidabit, & non pavebit: quoniam ipse est spes ejus. Timentis Dominum beata est anima ejus. Ad quem respicit, & quis est fortitudo ejus: oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegmen ardoris, & umbraculum meridiani, deprecatio offensionis, adjutorium casus, exaltans animam & illuminans oculos, dans sanitatem, & vitam & benedictionem.* Eccli. 34. 14. 15. 16. 17. 18 19. 20.

Non est in timore Domini 8 *minoratio, & 9 non est in eo inquirere adjutorium.* Eccli. 40. 27.

Timete Dominum omnes sancti ejus, quoniam nihil deest timentibus eum. P. 33. 10.

Beatus homo cui donatum est habere timorem Dei, qui tenet illum, 10 cui assimilabitur? Eccli.25. 15.

Timor Domini 11 *fons vitæ, ut declinet à ruina mortis* Prov.14.27.

Beatus homo qui semper est pavidus, qui verò 12 *mentis est dura, corruet in malum.* Prov.28. 14.

Ceatus vir qui timet Dominum, in 13 *mandatis ejus volet nimis.* Psal.111.1.

1. *Est omnis homo*] In eo consistit omnis perfectio humana: Item siqne hoc nihil est omnis homo, licet cætera habeat omnia.

2 *Plenitudo*] Vide infra §. sequenti.

3 *Illius*] Sup. Timentes Deum.

4 *Generationibus*] Generationes vocat fructus sapientiæ quos profert in timentem Deum, bona scil. tem; oralia & spiritualia quæ eadem mox vocat thesauros.

5 *Receptacula*] Non tantum corporalia, sed multo magis spiritualia, vires scil. animi, Intellectum & voluntatem

6. *Illius*] Scil. sapientiæ, seu potius *sui*.

7. *Spiritus*] Vide verbo Festus.

8. *Memoratio*] Defectus quia nihil deest timentibus eum vel quia timoris nihil deest ut hominem salvet.

9. *Non est in eo &c.*] Quasi timor Dei sit insufficiens ad salutem; nam in timore Domini omnes virtutes continentur: qui enim timet Deum nihil negligit.

10 *Cui assimilabitur*] Quia nihil est in hoc mundo cui comparandum, & quia superat novem illa de quibus paulo ante Sapiens, quæ ad fœlicitatem hominis pertinent.

11. *Fons vitæ*] Quia vitam tribuit præsentem & futuram.

12. *Mentis duræ*] Scilicet nihil timeat.

13. *In mandatis &c.*] i. Ad ea servanda totum se dat.

§. 16. Quid efficiat in intellectu timor Domini.

Initium sapientiæ timor Domini, & 1 cum fidelibus in vulva concreatus est, 2 cum electis fœminis gravatur, & cum justis & fidelibus 3 agnoscitur. 4 Plenitudo sapientiæ est timere Deum, & 5 plenitudo à fructibus illius. Radix sapientiæ est timere Dominum & rami ejus 6 longævi. 7 In thesauris sapientiæ intellectus, & 8 scientia religiosi: exercratio autem peccatoribus sapientiæ Eccli.1.16.20.25.26

Da locum timori altissimi, quoniam 9 omnis sapientia timor Dei, & 10 in illa timore Deum, 11 & in omni justitia dispositio legis. Eccli.19.18.

Timor Domini principium sapientiæ Prov.1.7.

Timor Domini 12 *disciplina sapientiæ* Prov.15.33.

1. *Cum fidelibus &c.*] Quæ accipiuntur in vetero donum quoddam à Deo quoad pietatem sunt prochives, ut videatur iis timor Dei esse naturalis & inesse ex naturali complexione.

2. *Cum electis &c.*] i. Eos non deserit datus semel Dei timor. Fœminarum autem meminit quia in eis fere Dei timor & religio magis se produnt.

3. *Agnoscitur*] Scil. esse timor Dei, per opera quæ in eis operatur.

4 *Plenitudo*] Perfectio.

5 *Plenitudo à fructibus illius*] i. Plenitudo sapientiæ replet timentes Deum à fructibus suis.

6. *Longævi*] Quia vitam longinquam adierunt

7. *In thesauris &c.*] Dicuntur hic duo esse in thesauris sapientiæ, quia illa largitur sapientia.

8 *Scientia religiosi*] Vide supra §. 1.

9. *Omnis &c.*] i. summa sapientia timere Deum.

10. *In illa timore Deum*] Sup. est, quia maximè docet timere & reverenter Deum.

11. *Et in omni &c.*] Quia omnis vera sapientia cognitio de his faciendis & exequendis quæ lex divina disponit & constituit.

12. *Disciplina sapientiæ*] Est salutaris quædam cautio & coercitio quæ facit hominem sapere.

§. 17. Quid in voluntate.

In timore Domini esto tota die, quia habebis 1 spem in novissimo die, & 2 præfixum tuum non auferetur Prov.23.18

In timore Domini 3 *fiducia fortitudinis, & filiis ejus* 4 *erit spes* Prov.14.26.

Timor Domini 5 *gloria, & 6 gloriatio, lætitia, & 7 corona exultationis. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam & gaudium, in longitudinem dierum. Timor Domini expellit peccatum.* Eccli.1.11.12.27.

Qui timent Dominum non erunt 8 *incredibiles verbo illius, & qui diligunt illum conservabunt viam illius. Qui timent Dominum inquirent quæ bene-*

placita

placita sunt ei, & qui diligunt illum 9 replebuntur lege ipsius. Qui timent Dominum 10 præparabunt corda sua, & in conspectu illius 11 sanctificabunt animas suas. Qui timent Dominum custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt usque ad 12 inspectionem illius, dicens: si pœnitentiam non egerimus incidemus in manus Domini, & non in manus hominum. 13 Secundum enim magnitudinem ipsius, & misericordia illius cum ipso est Eccli 2.18 19.20.21.22 23. *Qui timet Dominum, nihil trepidabit, & non pavebit: quoniam ipse est spes eius* Eccli.34.16.

Timor Domini sicut 14 *paradisus benedictionis, &* 15 *super omnem gloriam* 16 *operuerunt illum.* Eccli.40.28.

Agnoscent qui 17 *derelicti sunt, quoniam nihil melius est quam timor Dei, & nihil dulcius quam* 18 *respicere in mandata Domini* Eccli.23.37.

Timor Domini 19 *initium dilectionis ejus,* 20 *fidei autem initium agglutinandum est ei.* Eccli.25.16.

1. *Spem*] Rem speratam; vel discedes cum bona spe ex hac vita.

2 *Præstolatio tua*) Quod expectasti, quod præstolatus es consequeris, q.d. impii autem frustrabuntur expectatione sua.

3 *Fiducia fortitudinis*] Quia per timorem Dei homo confidit se fortem fore ad quævis agenda, Deo scil. propitio.

4. *Erit ipse*] Quia deab eo protegentur propter patrocinium.

5. *Gloria*] Quia magnum affert homini decorem & honorem.

6. *Gloriatio*] Quia inde gloriari potest, sed in Domino.

7. *Corona exultationis*] Quia est instar coronæ exultationem ei & decus adferentis.

8. *Incredibiles*] Increduli, diffidentes.

9. *Replebuntur lege*] Copiosa legis doctrina & cognitione donabuntur: vel *lege* i. fructu observationis legis.

10. *Præparabunt corda*] Component se ad serviendum & placendum Deo.

11. *Sanctificabunt*] Graecè humiliabunt.

12. *Inspectionem*] Donec respiciat & liberet.

13. *Secundum magnitudinem*) i. majestatem. Hæc sententia non est subjuncta ad declarandum illud *Incidemus in manus Domini*, sed ad reddendum causam cur studeant sanctificare animas suas, & sese ad pœnitentiam & humilitatem provocant.

14. *Paradisus benedictionis*) i. Benedictus, Deique beneficiis affluens atque omni voluptate.

15 *Super omnem gloriam*) i. ornati omnem magnificentiam & gloriam excedente.

16. *Operuerunt illum.*] Deus scil. & pii homines i. ornaverunt & extulerunt. Deus quidem ornavit illum promissione vitæ quæ nunc est & futuræ. Homines vero pii ita timorem Dei suis bonis operibus & exemplis ornaverunt & extulerunt, ut omnem gloriam ejus gloria & splendor exuperet.

17. *Derelicti sunt*). i. Superstites.

18. *Respicere*] Attendere ad ea, ut eorum intuitu homo se revocet à peccatis.

19. *Initium dilectionis*). i. Sine quo vera Dei dilectio non acquiritur.

20. *Fidei autem initium &c.*). i. Fides tanquam initium, est jungendum timori Dei in efficienda dilectione Dei, concurrit enim fides ad hoc ut timor sit initium dilectionis.

§. 18. QUÆ EFFECTA TIMORIS DOMINI IN corpore. *Vide sis, ex Pro.10.27. & 19.23. Vide* §. 16. *&* 17. *ex Eccli. cap* 1. *v.*12, *&* 25, *& infra* §. 23. *ex Deuter.*6, 2. 6. 2.

1 *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum: & 2 eripiet eos.* Psal.33.8.

1 *Immittet*] Supp. seipsum.

2. *Eripiet*) De periculis & hostibus.

§. 19. QUID EFFICIAT IN HONORE & dignitate.

Qui timent te magni erunt apud te per omnia Judith 16. 19.

Gloria & divitiæ in domo ejus, & justitia ejus 1 *manet in sæculum sæculi* Psal.111.3.

Quam magnus qui invenit sapientiam & scientiam, 2 *sed non est super timentem Dominum. Timor Domini super omnia se* 3 *superposuit.* Eccli.25.13 14.

Vide §. 17. ex Eccli. cap. 40, 28.

Vide verbo Justus ex prov. 10. 23.

1. *Manet &c.*) Quia à Deo remuneratur.

2. *Sed non est super &c.*). i. Neutet eorum eum præcellit.

3. *Superposuit*). i. Superat & excellit.

§. 20. QUID IN BONIS FORTUNÆ. *Vide supra sæpissimè, maximè* § 15

1 *Finis modestiæ* 2 *timor Domini,* 3 *divitiæ, & gloria, & vita.* Prov. 22. 4.

1 *Finis modestiæ*].i. Humilitatis.

2. *Timor Domini*] Quia humilitas perducit hominem ad firmiter & sanctè timendum Deum.

3. *Divitiæ &c.*] Quia per hunc timorem eadem humilitas adfert hæc tria.

§. 21. QUID IN POSTERIS ET FILIIS.

Potens in terra erit 1 semen ejus, 2 generatio rectorum benedicetur, Ps. 111. 2.

Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subvertetur 3 domus tua, Eccli. 27 4.

1. *Semen*].i Filii.

2. *Generatio*] i. posteri seu familia.

3. *Domus*] Familia.

§. 22. COHORTATIONES AD TIMENdum Deum.

Hæc sunt præcepta ut timeas Dominum Deum tuum, & custodias omnia mandata, & præcepta ejus: quæ ego præcipio tibi, & filiis ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, ut prolongentur dies tui, Deut. 6. 1. 2.

Vide etiam c 10. 12 & 13. 4. Josue 24. 14. Ps 32. 8. 1. Petri 2. 17. Apoc. 14. 7. Prov. 3 7. & 24. 21. & aliâs frequenter.

TRADITIO.

§. 1. TRADITIONES APOSTOLICÆ servandæ.

Itaque fratres 1 state & tenete 2 traditiones quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram, 2. ad Thess 2. 15.

1. *State*] In fide & vocatione vestra.

2. *Traditiones*] Observate præcepta atque ordinationes quas vobis tradidimus.

TRIBULATIO.

Vide Patientia, Spes, Justus, Punitio, Peccatum.

CAPUT I.

Tribulationis varia nomina, ejusque causæ efficiens & finalis.

EJUS NOMINA.

§. 1. VOCATUR CARCER.

Numquid 1 mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me 2 carcere? Job 7. 12.

1. *Mare*] Termini, & quasi carcer maris sunt littora, eadem sunt termini ceti.

2. *Carcere*] Harum molestiarum, q. d. adeo è visus sum tibi ferus ut me instar maris ad compescendam meam violentiam opus fuerit carcere concludere?

§. 2. VOCATUR FRÆNUM.

Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me, & 1 frænum posuit in os meum. Job 3 . 11.

1 *Frænum*] Ut solet fieri equo domando [illegible] ea fuit tribulatio.

§. 3. VOCATUR SAGITTA.

In judicando enim me, 1 mendacium est: violenta 2 sagitta mea absque peccato, Job 34 6.

Vide Job 6 4.

1 *Mendacium est*] Erratum meum.

2. *Sagitta*] Afflictio.

§. 4. VOCATUR NERVUS.

Posuit in 1 nervo pedes meos, 2 custodivit omnes semitas meas, Job 33. 11.

1. *Nervo*] Compede seu cippo, quia tribulatio gravis est ut compedes, aufertque amicam libertatem.

2. *Custodivit semitas*] Observavit actiones meas.

§. 5. ITEM FRÆNUM ET LAUS.

1 *Laude mea infrænabo te ne intereas*, Isa 48. 9.

1. *Laude mea infrænabo*] Laudem meam quasi frænum tibi injiciam ne præcipites & ne intereas. Hoc autem frænum seu laus est captivitas Babylonica quam ego postea laxavi. & te ex ea quasi equum domitum reduxi ut deinceps frænis mei ductum, i. meam voluntatem sequaris & me laudes.

§. 6. VOCATUR TESTIS ET EXERcitus Dei.

Instauras 1 testes tuos contra me: & multiplicas iram tuam adversum me, & pœnæ 2 militant, in me, Job 10. 17.

1. *Testes*] .i. pœnas, quæ testantur iram Dei, i. eas renovas.

2. *Militant*] Tibi, ô Deus, quasi quidam exercitus ut in me sæviant, ut solent milites insolentes.

3. *In me*] Contra me.

DE

DE CAUSIS TRIBULATIONIS.

§. 7. Eius causa Deus.

Ne forte dicatis : 1 *invenimus sapientiam, Deus projecit eum : non homo*, Job 32 13.

Bona & mala, vita & mors, paupertas & 2 honestas à Deo sunt. Eccli. 11 14.

In die 3 bona fruere bonis, & 4 malam diem præcave, 5 sicut enim hanc, ita & illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justitiæ 6 querimonias, Eccl. 7 15.

Vide alia testimonia verbo Deus, cap. 12. §. 2.

1 *Invenimus sapientiam*] Qua convinceremus Job dum diximus eum projectum, i. reprobatum tanquam impium, & sic consequenter punitum.

2. *Honestas*] D. vitæ.

3. *Bona*] Lætæ, prosperæ.

4. *Malam*] Calamitosam.

5 *Sicut enim* &c.] q. d. veniet dies tribulationis, non enim vult Deus nos semper prosperè agere, sed interdum etiam afflgi.

6 *Querimonias*] Ob tribulationem, quia Deus omnia justè disponit, & in bonum hominis.

§. 8. Item homines impii.

Vide verbo Punitio ex Habac. 1. 3. & 13.

§. 9. Item cuiusque peccata.

Noli facere 1 *mala, & 2 non te apprehendent. Discede ab 3 iniquo & deficient mala abs te. Fili non 4 semines mala in sulcis injustitiæ, & non 5 metes ea 6 in septuplum*, Eccl. 7 2. 2. 3.

1 *Mala*] Culpæ scil.

2. *Non te apprehendent*] Scil. mala pœnæ.

3 *Iniquo*] i. Iniquitate.

4 *Semines mala* &c.] i. Ne semines semina injustitiæ.

5. *Metes ea*] Eorum fructum, i. varias tribulationes non percipies.

6. *In septuplum*] id est abundanter, cum fœnore magno, sicut ager semen in se illum copiosè reddit pro fructum qui inde provenit.

§. 10. Vox id agnoscentis assequi in Dei manus resignantis.

Pæ mihi super contritione mea, pessima plaga mea est : ego autem dixi : Plane hæc 1 *infirmitas* 2 *mea est : & portabo illam*, Jerem. 10. 19.

2 *Infirmitas*] Calamitas.

2. *Mea est*] Mihi meritò accidit : mea peccata ei occasionem dederunt.

§. 11. Pessimum est non affligi ob peccata.

Et 1 *requiesceret indignatio mea in te, & auferetur* 2 *zelus meus à te, & quiescam nec irascar amplius*, Ezech. 16. 42.

Non 3 *visitabo super filias vestras cum adulteraverint*, Osee 4. 14.

1. *Requiesceret*] Quia non exercebit officium suum ut sequitur, non iratcar.

2. *Zelus*] Amor singularis, vel zelus vindictæ.

3. *Visitabo*] Puniam.

§. 12. Non est tamen omnis tribulatio ob peccata.

Nonne 1 *dissimulavi? nonne* 2 *silui? nonne quievi? & venit super me* 4 *indignatio*, Job 3. 26.

Vtinam appenderentur peccata mea quibus iram merui : & calamitas quam patior in statera. Quasi arena maris hæc gravior appareret : unde & verba mea dolore sunt plena, Job 6. 2 3.

In turbine enim conteret me, & multiplicabit vulnera mea etiam 5 *sine causa*. Job 9. 17.

Rabbi quis peccavit, hic, aut parentes ejus ut cæcus nasceretur? Respondit Iesus, neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur 6 opera 7 Dei in illo, Joan. 9. 2. 3.

1. *Dissimulavi*] Nonnè patienter tuli & dissimulanter mala etiam antea mihi illata.

2. *Silui*] Per patientiam.

3. *Et venit*] Pro venit tamen.

4. *Indignatio*] Ira Dei seu punitio, q. d. quid feci ut ita afflgar?

5. *Sine causa*] Sine peccato meo quod quidem ego sciam.

6. *Opera*] Miracula.

7. *Dei*] Christi, erat enim Christus Deus.

§. 13. Cur immittantur aut permittantur à Deo tribulationes.

Ad probationem.

Quia acceptus eras Deo necesse fuit ut tentatio probaret te, Tob. 12. 13.

1 *Tentati sunt patres nostri ut probarentur, si verò colerent Deum suum*. Judith 8 21.

Non delebo gentes quas dimisit Iosue & mortuus est,

est, & in ipsis experiar Israel, utrum custodiant viam Domini & ambulent in ea, sicut custodierunt patres eorum, an non. Judic. 2. 21. 22.

2 *Tribulatio patientiam operatur, 3 patientia autem probationem,* Rom. 5. 4.

Ecce mittetur est diabolus aliquos ex vobis in carcerem ut 4 tentemini, Apoc. 2. 10.

Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis, Eccli. 27. 6.

Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat Dominus, Prov. 17. 3.

Vide verbo Patientia §. 18 ex 1. Petr. 1. 6. 7.

1. *Tentati sunt*] Per varias tribulationes.

2. *Tribulatio patientiam*] Quia per tribulationes exercetur patientia.

3. *Patientia probationem*] Vide verbo Patientia, §. 18. n. 7.

4. *Tentemini*] Probemini.

§. 14. ITEM AD PURGATIONEM.

De eruditis 1 ruent, ut 2 conflentur, & eligantur, & dealbentur usque ad tempus prefinitum, quia adhuc aliud tempus erit, Dan. 11. 35.

Cujus 3 ventilabrum in manu sua, & 4 permundabit 5 aream suam, & congregabit 6 triticum suum in 7 horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili, Matth. 3. 12.

1. *Ruent*] Scil. aliqui.

2. *Conflentur*] Scil. electi, instar auri: supple permittet Deus illam persecutionem.

3. *Ventilabrum*] Instrumentum est quo grana in altum projecta à paleis purgantur, significatque tribulationem secundum Chrysost.

4. *Permundabit*] Levis tribulatio mundat, gravis permundat, ait Chrysost.

5. *Aream*] Ecclesiam.

6. *Triticum*] Bonos.

7. *Horreum*] Cœlum.

§. 15. PURGANTUR AUTEM IUSTI, UT AMPLIOREM FRUCTUM REFERANT.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructum plus afferat, Joan. 15. 2.

§. 16. QUI TRIBULATIONE NON PURGANTUR, EOS PERDIT DEUS.

In tempore illo dicetur populo huic & Jerusalem: 1 Ventus urens in viis quæ sunt in 2 deserto via filiæ populi mei, 3 non ad ventilandum & ad purgandum 4 Spiritus plenus 5 ex his, 6 veniet mihi, & nunc ego 7 loquar judicia mea cum 8 eis, Jerem. 4. 11. 12.

1. *Ventus urens*] Veniet Nabuchodonosor tanquam ventus urens.

2. *Deserto*] Quod est inter Babylonem & Judæam.

3. *Non ad ventilandum* &c.] Supple, sed ad perdendum.

4. *Spiritus plenus*] .i. Ventus seu tempestas vehemens.

5. *Ex his*] Chaldæis.

6. *Veniet mihi*] In obsequium meum. Vox est Dei.

7. *Loquar judicia*] Convincam justè me punire.

8. *Eis*] Judæis.

§. 17. IISQUE PARAT GEHENNAM.

Et factum est verbum Domini secundo ad me dicens: quid tu vides? Et dixi, 1 ollam succensam ego video, & facies ejus à facie 2 Aquilonis, Jerem. 1. 13.

1. *Ollam succensam*] Ea significatur infernus: Tropologicè. Or genes. Deus hi. primùm exhibet peccatori vitam correctionis (vide versu 11. hujus capitis) per tribulationes, quibus si non proficit, reservat ollam gehennæ. Ad literam significatur Hierusalem succendendam.

2. *Aquilonis*] Chaldæa quæ Aquilonaris respectu Judææ.

§. 18. ALIUS FINIS TRIBULATIONIS, UT IN EA MONEATUR HOMO OFFICII SUI, & RESIPISCAT À PECCATIS.

Si fuerint in catenis, & vinciantur 1 funibus paupertatis indicabit eis opera eorum, & fortia eorum quia violenti fuerunt. 2 Revelabit quoque aurem eorum ut corripiat & loquatur ut revertantur ab iniquitate. Si audierint & observaverint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium & consumentur 3 in stultitia. Job 36. 8. 9 10. 11. 12.

Increpuit per dolorem in lectulo, & omnia ossa ejus marcescere fecit. Abominabilis efficitur vitæ ejus panis, & anima illius cibus non desiderabilis. Tabescet caro ejus & ossa quæ tecta fuerant, nudabuntur. Appropinquavit corruptioni anima ejus, & vita illius 3 mortiferis. Job 33. 19. &c. 21. 22.

Propter-

6 *Propter hoc ecce ego 7 sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam 8 macerią, & semitas suas nō inveniet: & 9 sequetur amatores suos, & non 10 apprehendet eos: & quæret eos & non inveniet, & dicet: vadam, & revertar ad 11 virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc.* Oſee 2. 6. 7

Obſecro eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter adverſus caſus, ſed reputent ea quæ acciderunt non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri. Etenim non multo tempore ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere magni beneficij eſt indicium. Non enim ſicut in alijs nationibus Dominus exſpectat, ut eas cum dies iudicij advenerit in plenitudine peccatorum puniat: ita in nobis ſtatuit ut peccatis noſtris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod numquam quidem a nobis miſericordiam ſuam amovet, corripiens vero in adverſis populum ſuum non derelinquit. 2 Mach. 6. 12. 13. 14 15. 16.

1. *Funibus paupertatis*) Quibus ſolent vinciri paupetes & ſerui.

2. *Revelabit, &c*). i. Sic illis in adverſitate poſitis, cum tempore proſpero nihil audiant, loquetur, & docebit eos.

3. *In ſtultitia*) Propter ſtultitiam.

4. *Anima*.) i. vitæ

5. *Mortiferis*] Sub Morbis. Finis autem ob quem id facit repetendus eſt ex verſu 17. ut averteret hominem ab his quæ fecit, & liberet eum de ſuperbia, Eruens animam eius à corruptione, & vitam illius ut non tranſeat in gladium. ſcil. iræ Dei.

6. *Propter hoc*] Quia minatis te iuram poſt amatores tuos, Ægyptios, Aſſyrios, vel peccata. & homines ſocios peccati.

7. *Sepiam ſpinis*) Multis calamitatibus te affligam, ne poſsis ad eos ire niſi maximo labore.

8. *Macerią*) Quæ magis adhuc impedit iter quam ſpinæ. i. grauiori te affligam calamitate.

9. *Sequetur amatores*] Animo. ſcil quia conabitur exire ad eos.

10. *Apprehendet*) Aſſequetur.

11. *Virum*) Deum quem deſerui.

§. 19. IN EOS QVI TRIBVLATIONIBVS non emendantur.

1. *Si contuderis ſtultum in pila quaſi ptiſanas feriente deſuper pilo, non auferetur ab eo ſtultitia eius.* Prov. 27. 22

2. *Multo labore ſudatum eſt & non exiuit de ea rubigo eius, neque per ignem immunditia tua execrabilis: quia mundare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis, ſed nec mundaberis prius, donec quieſcere faciam indignationem meam in te.* Ezech. 24. 12. 13

Omnes iſti principes 3 declinantes, ambulantes fraudulenter 4 æs & ferrum univerſi corrupti ſunt: defecit 5 ſufflatorium, in igne conſumptum eſt 6 plumbum. 7 fruſtra conflauit conflator: malitia enim eorum non ſunt 8 conſumpta. Argẽtum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit eos. Ier. 6 28. 29. 30

1. *Si contuderis*) Vide V. Correptio.

2. *Multo labore*] Vide V. Punitio.

3. *Declinantes*) Sci. à rectitudine.

4. *Æs & ferrum*) Cum deberent eſſe aurum & argentum.

5. *Sufflatorium*) Follis.

6. *Plumbum*) Quod ſolet adhiberi in purgatione argenti.

7. *Fruſtra, &c.*) q. d. perditur cum his opera, qui nullo igne, nulla tribulatione purgantur aut emendantur.

8. *Conſumpta*) Tanto igne tribulationum.

§. 20. ALIVS TRIBVLATIONIS FINIS, ad inſtruendum.

Hæ ſunt gentes quas Dominus dereliquit ut erudiret in eis Iſraelem, & omnes qui non noverant bella Chanaanæorum. Iudic 3. 1

De excelſo miſit 3 ignem in oſſibus meis, & erudiuit me. Thren. 1 13

2 *Erudire Ierusalem ne fortè* 3 *recedat anima mea à te, ne fortè ponam te desertam, terram inhabitabilem.* Ierem. 6.8

1. *Ignem*] Tribulationem consumentem.
2. *Erudire*] Afflictionibus quas tibi immitto.
3. *Recedat &c*) Ne te penitus abijciam.

§. 21. ITEM AD VIRTVTVM FRVCtum excutiendum.

Quò spectat similitudo agricolæ terentis grana *Isa* 28. *àvers.* 24. quæ explicabitur annotationibus.

1 *Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindet & sarriet humum suam?* Nonne cùm adæquaverit faciem ejus, *seret* 2 *gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum & millium & vicium in finibus suis?* 3 *Et erudiet illum in iudicio: Deus suus docebit illum. Non enim in* 4 *serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in virga excutietur gith & cyminum in baculo.* 5 *Panis autem* 6 *comminuetur: verum* 7 *non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec* 8 *vngulæ suis comminuet eum.* 9 *Et hoc a Domino exercituum exiit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.* Isa. 28.24.25.26.27.28.29

1 *Numquid tota die &c.*) q.d. Sicut agricola quæ facit, ipse fructus facit, ita & Deus vobiscum agit, hortatur illos itaque ad fructum bonorum operum.

2. *Gith*) Genus est seminis calidi & nigri, vulgò Nigella. Semen autem Dei unde exspectat fructum, est gratia, lex & dona varia.

3. *In iudicio*) i. sapienter omnia agere & disponere docebit Deus agricolam & se accommodare in omnibus naturæ seminum.

4. *Serris*) i. dentata tribula. Hi varij modi excutiendi grana baculo, tritura &c. significant Deum ad eliciendum fructum seminis & donorum suorum alium quidem triturare i. graui aliqua tribulatione premere, alium vero virga percutere i. leuius affligere vel pro meritis vel pro constantia & robore.

5. *Panis*] Grana frumenti.

6. *Comminuetur*] Dentata tribula.

7. *Non in perpetuum*] Ita nec Deus in perpetuum.

8. *Vngulæ*] Scilicet equorum trahentium tribulas.

9. *Et hoc &c.*) i. hunc agendi modum Deus docuit homines & ipse seruat cum hominibus. Mirabili consilio & iustitia.

Vide Ambrof. l. 3. de interpell. cap. 2. & P. Sanchez hic.

CAPVT II.

De subiecto & qualitatibus tribulationis.

§. 1. PASSIM AFFLIGVNTVR boni & mali.

Vide V. Prosperitas §. 1. ex Eccl 9.2.3.

Vnum est quod 1 *locutus sum, & innocentem, & impium ipse consumit.* Iob 9.22

Et si impius fuero, væ mihi est, et si iustus 2 *non leuabo caput saturatus afflictione, & miseria: Et* 3 *propter superbiam quasi leænam capies me, reuertisque mirabiliter me crucias.* Iob 10.15.16.

1. *Locutus sum*] Quod volui dicere, q. d. eò spectat mea oratio.

2. *Non leuabo caput*) Non audebo superbè caput attollere.

3 *Propter superbiam &c.*] Sic mecum agis quasi cum homine superbo, ut propter superbiam me videaris persequi quasi leænam, quasi hominem superbum & audacem.

4. *Reuertisque*] Pro, iterum iterumque.

§. 2. ITERVM DE BONIS TANTVM.

1 *Si lotus fuero quasi aquis niuis : & fulserint velut mundissimæ manus meæ, tamen 2 sordibus intinges me, & 3 abominabuntur me vestimenta mea.* Iob 9.30.31

Meminesse debent, quomodo pater noster Abrahã tentatus est, & per multas tribulationes probatus Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, & omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Iudith.8. 22.23

Omnes qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. 2. Tim.3.12.

Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam. Luc.24.26

In igne probatur aurum, & argentum, homines vero 4 receptibiles in camino 5 humiliationis. Eccles.2.5.

1. *Si lotus fuero &c.*) Licet innocens & insonus esse:m.

2. *Sordibus*) Vlcerum scil. & putridæ saniei.

3. *Abominabuntur &c.*) Vestes meæ nitidæ exhorrescere videbuntur, corpotis contactum. Pineda.

4. *Receptibiles*].) Acceptibiles, Deo scilicet.

5. *Humiliationis*) Tribulationis.

§. 3. QVANTVM INTEREST INTER iustum & impium tribulatos;

Non contristabit iustum quidquid ei acciderit: impij autem 1 replebuntur malo, Proverb. 12.21.

1. *Replebuntur malo*) Non solum quia plerasque eis mala à Dei iustitia infliguntur, sed etiam quia & diuina beneficia & visiones per impatientiam & abusum vertunt in suum malum multis item curis, desiderijsque & animi cruciatu se torquentes.

§. 4. DE QVALITATIBVS TRIBVLATIONVM VITÆ HVIVS.

QVÆ SVNT SVBIECTÆ VICISSITVDINI.

mixtæque consolationibus, ab ijsque tandem liberatur homo.

1 *Visitas eum 2 diluculo, & subito 3 probas illum.* Iob 7.18.

Ipse vulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabunt. In sex tribulationibus liberabit te. & 4 in septima non tanget te malum. In fame, eruet te de morte, & in bello de manu gladij. Iob 5.18.19.20

Vide item versus sequentes.

Sion 5 in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia. Isa.1.17

Ecce tuli de manu tua 6 calicem soporis, fundi calicis indignationis meæ, non adijcies vt bibas illum vltra. Et ponam illum in manu eorum qui te humiliauerunt. Isa.51.22.23

7 *Septies enim cadet iustus, & resurget, impij autem corruent 8 in malum.* Prov. 24.16

9 *Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum: & 10 declinaui ad eum vt vesceretur.* Osee 11.4

Propterea hæc dicit Dominus: reuertar ad Ierusalem 11 in misericordijs, & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum, & 12 perpendiculum extendetur super Ierusalem. Adhuc clama dicens: hæc dicit Dominus exercituũ: adhuc affluent ciuitates meæ bonis, & consolabitur adhuc Dominus Sion, & 13 eliget adhuc Ierusalẽ. Zach.1.16 17.

Noli timere Sion, non 14 dissoluantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis ipse saluabit: 15 gaudebit super te in lætitia, 16 silebit in dilectione tua, exultabit super te in 17 laude. Soph.3.16.17

Vide item versum 9.

Non repellet in sempiternũ Dominus. Quia si abiecit, 18 & miserebitur secundũ multitudinẽ misericordiarum suarum. Thren.3.31.32.

1. *Visitas*) Consolando.

2. *Diluculo*) Cito & diligenter.

3. *Probas*) Per tribulationes.

4. *In Septima*] q. d. Imo ab omnibus te liberabit, est enim numerus septenarius, numerus vniuersitatis.

In iudicio] Chald. Cum factum fuerit in ea iudicium, i. post septuaginta annosum pœnam & captiuitatem.

6. *Calicem soporis*] i. stuporem adducentis seu soporem mortiferum. Per calicem familiare est Hebræis significare dolorem, hinc calix sæpe sumitur pro passione in Evangelio. Cum autem ad fæces vsque bibitur calix, dolor multus significatur.

7. *Septies cadet*] i. sæpe cadet in varia mala & afflictiones, sed inde mox emerget. Augustin. l. 11 de ciuit. c. 31.

8. *in malum*] Vt malè sit eis non autem ut resurgant.

9. *Ero eis &c.*] Non pariar eos semper laborare & affligi, dabo eis requiem. Metaphora sumitur ab agricolis qui cum iugum tollunt, frænum etiam aut capistrum adimunt ut bestiæ illæ possint comedere.

10. *Declinauit ad eum*] Supp. cibos. i. dedi ei alimenta.

11. *In misericordiis*] Magnis beneficijs eam prosequar.

12. *Perpendiculum extenderur*] i. iterum ædificabitur

13. *Eliget*] Beneficijs afficie, ut electam, licet hactenus reprobata visa sit.

14. *Dissoluantur manus.*] Ne deficias timore, licet multa patiatis, licet te tyranni persequantur.

14. *Gaudebit*] Vides quam generosè certes.

16. *Sedebit in dilectione tua*] Quiescet in ea, seu firmiter te amabit, vel licet sileat in tuis periculis & te pati sinat, id tamen faciet quia te diligit, ut tibi coronam compares.

17. *Laude*] Chald. exultatione, 70. delectatione.

18. *Et miserebitur*] Tamen miserebitur.

§. 5. EA VICISSITVDINE EST VT GRATIOR POSTEA SIT CONSOLATIO.

1. *Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis quasi 2 nubes pluuiæ in tempore siccitatis.* Eccl. 35. 26.

1. *Speciosa*] Opportuna, grata, iucunda.

2. *Nubes pluuiæ*] Pluuiam effundens. Sensus est sicut pluvia valdè exspectatur tempore siccitatis, & obid est valdè grata, ita Dei misericordia & consolatio in aduersitate indicitur: quæ ratio cur Deus ad tempus sinat suos affligi, ut tanto sit gratior consolatio quo diutius est desiderata.

§. 6. CEDITQVE EA VICISSITVDO & liberatio à malis ad Dei gloriam.

Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei ut glorificetur filius Dei per eam. Joan. 11. 4.

§. 7. DE MEDIIS QVIBVS EBEAT DEVS tribulatos, & quemadmodum videantur nonnunquam plane aduersa liberationi. Vide Joan. 9. 6. *in luto quo liniuntur oculi cæci ad restituendum illis visum* & Numer. 21. 8. *in serpente æneo cuius aspectu percussi à serpentibus sanati.* Et 4. Reg. 20. 7. & Isai. 38. 21. *in massa ficuum qua curatum fuit Ezechiæ Regis.*

1. *Luto*] Quid minus aptum, imo quid magis contrarium oculis, Luto enim excæcantur oculi, id tamen adhibetur ad restituendum visum.

2. *Serpente æneo*] Scribit R. Dauid Kimhi in libr. radicum, idque probat testimonio sapientum, tactus morsu serpentum, aspectum æris cæsum esse mortis: in quo patet via miraculosæ liberationis: quod enim causa est mortis, id profuit ad salutem.

3. *Massa ficuum*] Tenent graues authores eam fuisse huius vlceris naturam, cui ficus nocerent potius, quam prodessent, ut magis appareret Dei potentia, qui rebus interdum mortiferis atque contrarijs medicinam facit. Isaiæ 38. v. 21. *Cataplasmarent.* i. emplastrum imponerent.

§. 8. ALIA QVALITAS TRIBVLATIONIS, quod sit expetenda præ carnis voluptatibus.

Meliora sunt 1 vulnera diligentis quam fraudulenta 2 oscula odientis. Prov. 27. 6.

1. *Vulnera*] i. anteponenda sunt mala quæ immittit Deus ex amore, ad nostram correptionem.

2. *Oscula*

2. *Oſculo*. i. illecebris & ſuavibus diaboli ſuggeſtionibus quibus præ ſe fert amorem, cum revera oderit nos.

§. 9. IDEO PROMITTITVR A DEO tribulatio tanquam magnum aliquod bonum.

1 *Ducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum & probabo eos ſicut probatur aurum.* Zachar. 13. 9.

Et ſi tu noli timere ſerve meus Iacob, ait Dominus: quia tecum ego ſum, quia ego conſummam cunctas gentes ad quas ejecite, te vero non conſummam, ſed caſtigabo te 2 in iudicio. Nec quaſi innocentem putabo tibi. Hieron. 46. 28.

Ipſe quaſi ignis 3 conflans, & quaſi 4 herba fullonum: & 5 ſedebit conflans & emundans 6 argentum, & 7 purgabit filios Levi, & 8 colabit eos quaſi aurum, & erunt quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia 9 in iuſtitia. Mala. 3 2. 3.

Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum aut fratres aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter 10 *Evangelium. Qui non accipiat* 11 *centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres, & ſorores, & matres, & filios, & agros* 12 *cum perſecutionibus. & in ſeculo futuro vitam æternam.* Marci 10. 29. 30.

1. *Ducam, &c.*) i. probabo variis tribulationibus hunc populum ſalvandum ut hic quaſi aurum mundum.

2. *In iudicio*) i. moderatè.

3 *Conflans*) i. purificans metalla, quia ſcil. tribulationibus probabit & purgabit ſuos.

4. *Herba fullonum*) Qua vtuntur fullones ad purificandas veſtes.

5 *Sedebit conflans*) Quia non obiter ſed ſedens, & cum otio quaſi ex profeſſo mundabit.

6. *Argentum*) Sunt fideles, reſpectu aliorum qui ſunt ferrum & plumbum.

7. *Purgabit filios Levi*) Apoſtolos, qui fuerunt initio benè purgati in fornace tribulationis, ut patet, ex Actis Apoſtolorum, vel omnes Chriſtianos qui ſpiritualiter ſunt filij Levi offerentes ſpiritualia Deo ſacrificia.

8. *Colabit*) Idem repetit aliis atque aliis verbis ad oſtendendam perfectam fore munditiem. Aurum autem colatur ut penitus ſecernatur ſcoria & immunditia omnis.

9. *In iuſtitia*) Iuſtè ſeu perfectè.

10. *Evangelium*) Evangelij obſervantiam.

11. *Centies tantum, domos, &c.*] Quia ſcilicet alios fideles plurimos qui ex amorem, opem & curam fratrum, virorum & matrum impendant; experiuntur, pro uno domo habent centum & ampiius, tot ſcil. quod ſunt in religione monaſteria *Vide Actor.* 4. 35. Hinc Ambroſ. Levita, inquit, & cui portio eſt Deus, totius poſſeſſor naturæ.

12. *Cum perſecutionibus*) Promittuntur perſecutiones & tribulationes tanquam pars mercedis, magnum enim Dei donum eſt pati pro Chriſto. *Vide ad Philip. 1. ad Philip. 1. v. 29.*

§. 10. OB EANDEM CAVSAM PETIERUM ſancti tribulationes.

Vide Theſaurum noſtrum Orationum iaculatoriarum, V. Tribulatio.

Corripe me Domine, verumtamen 1 *in iudicio & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me.* Ierem. 10. 14.

2 *Ingrediatur putredo in oſſibus meis & ſubter me ſcateat,* 3 *vt requieſcam in die* 4 *tribulationis, vt aſcendam* 5 *ad populum accinctum noſtrum.* Abacuc. 3. 16.

1. *In iudicio*) Moderatè.

2. *Ingrediatur, &c.*) i quæuis mala patiar & oſſibus ac carne, vermibus ſcateam.

3. *Vt requieſcam*) Modo, ut requieſcam.

4. *Tribulationis*) Extremi iudicij.

5. *Ad populum accinctum*) i. fortem & victorem dæmonis. i. modò ſimul cum ſanctis aſcendam in cælum.

CAPVT III.

De quantitate tribulationis, ac effectis eiusdem.

§. 1. TRIBVLATIO OMNIS HIC quamquam videtur magna, modica tamen est.

Ita alienatus mente Antiochus non considerabat, quod propter peccata habitantium ciuitatem 1 *modicum Deus fuerat iratus propter quod & accidit circa locum* 2 *despectio.* 2 Machab. 5. 17

Vide c. 7. v. 33 & 36

3 *In paucis vexati, in multis bene disponentur: quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se.* Sap. 3. 5

Nunc non infert furorem suum nec vlciscitur scelus valde. Iob 35. 15

Cum fecisset 4 *quasi flagellum de funiculis omnes eiecit de templo, oves quoque & boves, & numulariorum effudit as. & mensas subvertit.* Joan. 2. 15

Deus omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit solidabitq; ipsi gloria, & imperium in secula seculorũ. 1. Pet. 5. 10

Vide etiam c. 1. v. 6

2. *Modicum*] Modicum vocat grauissima quæ passi erant, quia plura merebantur: item modicum respectu inferni.

2. *Despectio*) Ille contemptus.

3. *Inpaucis*) Vide Verbo Gloria cælestis.

4. *Quasi flagellum*) Quia Deus in hoc mundo non vritur nisi quadam similitudine flagelli, omnis enim huius vitæ afflictio non est nisi quasi flagellum, verum autem flagellum, reseruat alteri vitæ.

§. 2. DE QVANTITATE TRIBVLATIONIS comparatione cuiusque meritorum.

Peccauí & vere deliqui, & ut eram dignus non recepi. Iob 33. 37

1 *Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti: quia non defecerunt miserationes eius.* Thre. 3. 22

Et nos ergo non 2 *vlciscamur pro his quæ patimur. Sed reputantes peccatis nostris hæc supplicia minora esse flagella Domini, quibus serui corripimur ad emendationem, & non ad perditionem nostram euenisse credamus.* Iudith 8. 26. 27

Atque vtinam Deus loqueretur tecum & aperiret labia sua tibi. Vt ostenderet tibi secreta sapientiæ, & quod 3 *multiplex esset lex eius, & intelligeres quod multò minora exigaris* 4 *ab eo, quam vigeret iniquitas tua.* Iob 11. 5. 6

1. *Misericordiæ Domini &c*) q. d. id quidem merebantur peccata nostra sed leuius nos corripuit quam merebamur.

2. *Vlciscamur*) Vlciscentium more indignemur.

3. *Multiplex lex*] Quare te multipliciter contra eam deliquisse.

4. *Minora exigaris*) Minus puniaris.

§. 3. CONFERTVR TRIBVLATIO cum vita æterna.

Existimo quod non sunt 1 *condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Rom. 8 18

2 *Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis; non contemplantibus nobis ea quæ videntur, sed quæ non videntur.* 2 Cor. 4. 17

1. *Condignæ*) Pares quia breves sunt & leves, gloria immensa est & æterna. Item non sunt condignæ ex se, sed dignas facit gratia.

2. *Id quod in præsenti*) Vide Verbo Gloria cælestis.

§. 4. VARIA TRIBVLATIONIS EFFECta: Ac primum quidea efficiat in animo & corpore.

Vide superiora testimonia passim, & Verbo Gloria.

Bea-

Beatus homo qui 1 *corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes.* Iob 5.17

Scimus, quoniam diligentibus Deum 2 *omnia cooperantur in bonum ijs qui* 3 *secundum propositum vocati sunt sancti.* Rom.8.28

Beatus vir qui sustert 4 *tentationem, quoniam cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quam* 5 *promisit Deus diligentibus se.* Iacob.1.12

Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Matt.5.10

Confirmantes animas discipulorum, exhortantesque vt permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei Act.14.21

Omnis 5 *disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij sed mœroris,* 6 *postea vero fructum* 7 *pacatissimum* 8 *exercitatis per eam, reddet iustitiæ. Propter quod* 9 *remissas manus & soluta genua erigite, &* 10 *gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem* 11 *sanetur.* Heb.12.11.12.13

1. *Corripitur*) Castigatur.

2. *Omnia*) Etiam aduersa.

3. *Secundum propositum*] Secundum propositum diuinæ prædestinationis vocati sunt ad fidem Christi in sanctitatem.

4. *Tentationem*) Tribulationem.

5 *Disciplina*) Castigatio, tribulatio.

6. *Postea vero*) Post hanc vitam.

7. *Pacatissimum, tristitia fructum*) .i. pace & gaudio plenissimum.

8. *Exercitatis per eam*) Castigatis & eruditis.

9. *Remissas manus & genua*) Mentis scil. .i. nè in tribulatione animum desponderis, ne pigri sitis & desides

10. *Gressus rectos &c.*) .i. rectè incedatis ne quis vestrum claudicans præ animi desperatione, à via virtutis aberret.

11. *Sanetur*) Liber sit ab hoc morbo claudicationis. Ita P. Valquez.

§. 5. QVARE INDIGNVS EST VITA æterna, qui recusat tribulationem.

Qui non 1 *accipit crucem suam, & sequitur* 2 *me, non est* 3 *me dignus.* Matt.10.38

1. *Accipit crucem*) Libenter fert quæ ei accidunt molesta.

2. *Sequitur me*) Imitando.

3. *Me dignus*) Indignus est qui sit meus discipulus & mercede quam promisi discipulis.

§. 6. QVID EFFICIAT TRIBVLATIO in intellectu.

Vide supra §. 20.

Castigasti me, & eruditus sum quasi 1 *iuuenculus indomitus.* Ierc.31.18

Tantummodo sola 2 *vexatio* 3 *dabit intellectum auditui.* Isa.28.19

1 *Iuuenculus indomitus*) Chald. *Vitulus non assuetus iugo.*

2. *Vexatio*) Afflictio grauis.

3. *Dabit &c.*) Persuadebit vera esse Prophetarum oracula & monita, quæ tantum audita minus videbantur illis habuisse ponderis & fidei.

§. 7. QVID IN VOLVNTATE. Probationem & Purgationem.

Vide §. 13. & 14.

1 *Liuor vulneris* 2 *absterget mala: &* 3 *plagæ in secretioribus ventris.* Prov.20.30.

1. *Liuor vulneris*) Vibices vulnerum & plagarum. His significantur leuiores punitiones & tribulationes.

2. *Absterget mala*) Peccata, seu malos homines emendabit.

3. *Plagæ &c.*) Per eas indicantur graviora supplicia & afflictiones ut quæ viscera penetrent.

§. 8. CONSOLATIONEM, ET QVOMODO Deus non deserit tribulatos.

Sicut abundant passiones Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra. Vt spes nostra firma sit pro vobis: scientes quod sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis. 2. Cor.1.5.7

Repla-

Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. 2.Cor.7.4.

In omnibus tribulationem patimur, sed 1 *non angustiamur: 2 aporiamur, sed non* 3 *destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur, deijcimur sed non perimus.* 4 *Propter quod* 5 *non deficimus: sed licet* 6 *qui foris est noster homo* 7 *corrumpitur, tamen is,* 8 *qui intus est,* 9 *renouatur* 10 *de die in diem.* 2.Cor.4.8.16.

1. *Non angustiamur*] Animum semper habentes liberum ac dilatatum in Christo.

2. *Aporiamur*] Velut in rem desperatam adducimur, & ad extremam usque peruenimus vel rerum, vel consilij inopiam,

3. *Destituimur*] A Deo, qui nobis semper consilio suo & auxilio adest.

4. *Propter quod*] Propter hanc Dei gloriam promouendam.

5. *Non deficimus.*] Nullo labore fatigamur, non segniter agimus.

6. *Qui foris est homo*] Corpus istud quod exterius videtur.

7. *Corrumpitur*] Sensim deficiat atque ad corruptionem tendat ob varias tribulationes.

8. *Qui intus est.*] Anima seu, nostra.

9. *Renouatur*] Virium spiritualium ac virtutum & cœlestium solatiorum incremento.

10. *De die in diem*] i. quotidiè.

§. 9. ITEM VIRTVTIS PERFICIT, FORtioremque reddit hominem.

Dixit mihi: sufficit tibi gratia mea, nam virtus 1 *in infirmitate perficitur, libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.* 2.Cor. 12.9.

1. *In infirmitate*] In afflictione, quæ in prosperitate solet imminui, aut collabi omnino. Perficit autem tribulatio virtutes, maximè patientiam & fortitudinem, quia est earum obiectum & est causa, ut exeant in frequentiores actus adeoque ut per eos crescant.

2. *Virtus Christi*] Potentia, fortitudo Christi, quæ ibi maximè se ostendit succurrendo, vbi maxima infirmitas est & tribulatio.

§. 10. ITEM FACIT QVÆRERE DEVM, & reuerti ad eum.

In tribulatione sua manè consurgent ad me: venite, & reuertamur ad Dominum. Osee 6.1.

Quoniam die ac nocte 1 *grauata est super me manus tua, conuersus sum* 2 *in ærumna mea dum configitur spina.* Psal.31. 4.

Vide etiam versus sequentes.

4 *In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.* Psal.31.9.

Cum 5 *occideret eos, quærebant eum: & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum.* Psal.77.34.

Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. Psal 82.17.

Vide supra §. 18.

1. *Grauata est*] Immissa mihi graui tribulatione ob peccata.

2. *In ærumna*) Per hanc ærumnam.

3 *Dum configitur spina*) Dum sic spina infigitur mihi, dum sic me pungeres aduersitatum stimulis.

4 *In camo &c.*) i. tanquam equi indomiti qui non acquiescunt nisi vi. Per camum &c. intelligit tribulationes.

5. *Occideret*) grauiter percuteret.

§. 11. QVOD QVIDEM PLVRIMIS PRObare licet exemplis si id modo ageretur Israelitarum in libro Iudicum frequentissimè ut & in libris Regum. *Vide de Prodigo Luca 15. & Tomum 2.*

§. 12. QVÆRITVR DEVS NE POST MVLtas quidem tribulationes, ad eum reuerti peccatorem.

Ego dedi vobis 1 *stuporem dentium in cunctis vrbibus vestris & indigentiam panum in omnibus locis vestris, & non estis reuersi ad me, dicit Dominus.* Amos 4 6.

Vide cætera adusque finem capitis longè pulcherrima.

Percussisti eos, & non doluerunt, attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, indura-

uerunt

verunt facies ſuas ſupra petram. & noluerunt reverti. Ierem. 5.3

Vide ſimile Iſaiæ 9.12.13

Diſpergam eos, 2 *ventilabro* 3 *inportis terræ: interfeci, & diſperdidi populum meum, & tamen a vijs ſuis non ſunt reverſi.* Iere. 15.7

Fruſtra percuſſi filios veſtros diſciplinam non receperunt, 4 *devorauit gladius veſter prophetas veſtros, quaſi leo veſtator generatio veſtra.* Iere. 2. 30

Et 5 *non clamaverunt ad me in corde ſuo, ſed* 6 *vlulabant in cubilibus ſuis*, 7 *ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me.* Oſee 7.14

Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. 8 *Et non dixit. Vbi eſt Deus qui fecit me, qui dedit* 9 *carmina in nocte. Qui docet nos* 10 *ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cæli erudit nos.* 11 *Ibi clamabunt & non exaudiet, propter ſuperbiam malorum.* Iob 35.9.10.11.12

1 *Stuporem dentium*] Indignationem & dolorem qui ex fame ſequi ſolet cum quis edere non poteſt. Irridet autem eos, nam in alijs id à cibo venit, in illis ab inopia cibi.

2. *Ventilabro*] Tanquam ventilabro.

3. *Inportis terræ*] Dijciendo eos ad diuerſas partes & remotas.

4. *Devorauit gladius*), i. occidiſtis eos.

5. *Non clamaverunt*) Preſsi tribulationibus.

6. *Vlulabant*] Muliebriter eiulabant.

7. *Super triticum &c.*) Illud tantum quærebant & intra ſe ruminabant, quomodo vini & frumenti inopiam caverent: Non ait, *comedebant*, ſed *ruminabant* quaſi iumenta, ait Hieron.

8. *Et non dixit*], i. plerique ex ijs qui ita opprimuntur.

9 *Carmina*) Materiam canendi carmen gratiarum actionis. Deo ob ſtellas &c. ſeu ſtellas excitantes ad Dei laudem.

10. *Super*] .i. pluſquam.

11. *Ibi*], i. in ſua tribulatione.

§. 13. QVID EFFICIAT IN CORPORE.

V. Verbo Gloria & ſupra c. 2. §. 4.

VBI DE VICISSITVDINE ET LIBERAtione à tribulationibus.

§. 14. QVID EFFICIAT IN HONORE.

1 *Lampas contempta apud cogitationes diuitum parata ad tempus* 2 *ſtatutum.* Iob 12.5

Quem diligit Dominus caſtigat, 3 *flagellat autem omnem filium quem recipit: In* 4 *diſciplina perſeverate*, 5 *tanquam filijs vobis offert ſe Deus: quis enim filius quem non corripit pater? Quod ſi* 6 *extrà diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt*, 7 *omnes ergo adulteri & non filij eſtis.* Heb. 12.6.7.8

Quem diligit Dominus corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi. Prov. 3. 12

Ego quos amo, arguo & caſtigo. Apoc. 3.19

1. *Lampas*] Eſt ſcil. iuſtus in afflictione poſitus, lucet enim coram Deo & mundo vitæ exemplo.

2. *Statutum*) Scil. à Deo, q. d. apparebit ſuo tempore ex honore quo cum dignabitur Deus, qualis ſit.

3. *Flagellat &c.*] Imo vero grauioribus exercet malis quos ſibi in peculiares filios ſuſcipit.

4. *Diſciplina*) Caſtigatione Dei perſeverate patienter.

5. *Tanquam filijs*] Non tanquam ſervis aut mercenarijs .i. ipſe ſe vobis exhibet patrem dum vos caſtigat.

6. *Extra diſciplinam*) Sine caſtigatione.

Omnes] Veri Dei filij & ab eo dilecti.

§. ADD QVID IN ALIOS.

Verbo Punitio, §. 15.

§. 15. CVM TOT SINT TRIBVLAtionis bona, ſtultus eſt qui eam recuſat.

Qui diligit 1 *diſciplinam* 2 *diligit ſcientiam: qui autem odit increpationes inſipiens eſt.* Prov. 12.1

1. *Diſciplinam*] Caſtigationem diuinam.

2. *Diligit ſcientiam*] Quia per eam homo perducitur in notitiam ſuorum defectuum, vanitatem ſæculi & iuſtitiæ diuinæ, & omnino in multis ſit prudentior.

CAPVT IV.
Quid agendum tempore tribulationis.

§. 1. CONSIDERANDA DEI BENEFICIA tum præsentia, tum præterita.

Sicut in 1 *percussura cribri remanebit puluis, sic* 2 *aporia hominis in cogitatu illius.* Eccl. 27.5

In die malorum ne immemor fis 3 *bonorum:* 4 *Quoniam facilè est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundum* 5 *vias suas.* Eccli. 11. 27. 28

1. *Percussura*] Concussione.

2. *Aporia*) Angustia & quæuis molesta res quæ hominem perplexum reddit & inopem consilij. Totus autem sententiæ hic est sensus. Sicut cum agitatur cribrum farina transeunte remanent in cribro furfures, puluis & alia reiectamenta farinæ: sic in cogitatione hominis per quam mens velut cribro agitatur, remanet quod ei molestum est; quo significatur hominem in tribulatione constitutum, sinere elabi menti suæ bona quibus fruitur, nec ea attendere, sed tamen ea semper cogitare quibus premitur: cum prudentis sit contrà facere.

3. *Bonorum*) Non tantum futurorum, inquit Gregor. sed etiam præteritorum. *Vide homil. 19. in Ezech.*

4. *Quoniam &c.*) Hæc ratio refertur ad bona futura, q. d. si bene vixeris, nè dubita quin statim in die obitus fis bona recepturus.

5. *Vias*] Studia, actiones.

§. 2. ET QVÆ DEINCEPS PRÆSTABIT. *Vide §. præcedentem.*

Qui 1 *vicerit non lædetur a morte secunda.* Apoc. 2. 11

Vide Verbo Gloria cap. 1. ex hoc eodem capite Apoc. & verbo Resurrectio, quomodo se ipse Paulus consolabatur spe resurrectionis ex 2 Cor. 5 1.

1 *Vicerit*) Tentationes, persecutiones.

2. *Morte secunda*) Mors secunda est æterna damnatio, quæ sequitur primam qua homo per peccatum mortale moritur Deo.

§. 3. MAGNO ANIMO FERENDA est tribulatio & cur.

1 *Si desperaueris in die angustia: imminuetur fortitudo tua.* Prov. 24. 10

1. *Si desperaueris*] Vide Verbo Spes.

§. 4. VOX PROPHETÆ ID præstantis.

1 *Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei donec* 2 *causam meam iudicet, &* 3 *faciat iudicium meum, educet me in* 4 *lucem, videbo* 5 *iustitiam eius.* Mich. 7. 9

1. *Iram*) Tribulationem, supplicium, effectum iræ lubenter patiar.

2. *Causam iudicet*) Ostendendo iniuriam mihi factam ab ijs qui me affligebant.

3. *Faciat iudicium*) Puniens hostes.

4. *Lucem*] Prosperitatem.

5. *Iustitiam*] Qua punit malos.

§. 5. GAVDENDVM IN TRIBVLATIONE. *Vide supra cap. 3 §. 7.*

Omne gaudium existimate fratres mei, cum in 1 *tentationes varias incideritis, scientes quod,* 2 *probatio fidei vestræ patientiam operatur.* Iacob. 1. 2. 3

1. *Tentationes*] Tribulationes.

2. *Probatio &c.*) Illa per aduersa probatio exercet vos ad patientiam, eamque in vobis generat.

§. 6. QVOD PRÆSTITVM A IEREMIA.

1 *Inuenti sunt sermones tui, &* 2 *comedi eos, & factum est verbum tuum in lætitiam, & gaudium cordis mei,* 3 *quoniam inuocatum est nomen tuum super me Domine Deus exercituum.* Ierem. 15. 16

1. *Inuenti sunt*) A me.

2. *Comedi*) i. suscepi eos, admisi eos lubenter, tanquam suauissimum cibum imo de ijs gauisus sum, licet scirem me ob verbum tuum multa passurum, vt dicitur versu 15. *Vide Hieron.*

3. *Quoniam inuocatum &c.*) i. quoniam dictus sum tuus propheta.

§. 7. GLO-

§. 7. GLORIANDVM DE TRIBVLATIONE B. Pauli exemplo.

Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. 2. Cor. 11. 30

Libenter gloriabor in 1 *infirmitatibus meis* 2 *vt inhabitet in me virtus Christi* 2. Cor. 12. 9

1. *Infirmitatibus*) Afflictionibus.

2. *Vt inhabitet &c.* (Vide cap. 3. supra §. 9

§. 8. TRIBVLATIO HABENDA PRO lucro.

1 *Mihi vivere Christus est, & 2 mori lucrum.* Philip. 1. 21

1. *Mihi vivere Christus*) i. Christus est mihi pro vita corporis quam amittere possum.

2. *Mori lucrum*] Mortem pro lucro duco.

§. 9. SPERANDVM IN DEO TEMPORE tribulationis. *Vide V. Spes.*

Omnia possum in eo qui me cōfortat. Phil. 4. 13

§. 10. QVA IVVAT DAVS TRIBVLAtos, eosque liberat.

Factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a 1 *turbine, vmbraculum ab* 2 *æstu, spiritus enim* 3 *robustorum quasi* 4 *turbo impellens parietem.* Isa. 25. 4

Clamaverunt iusti & Dominus exaudiuit eos & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos. 5 *Iuxta est Dominus ijs qui tribulato sunt corde, &* 6 *humiles spiritu salvabit. Multæ tribulationes iustorum & de omnibus his liberabit eos Dominus omnia* 7 *ossa eorum, vnum ex his non conteretur.* Psal. 33. 18. 19. 20. 21

Clamauit ad me & ego exaudiam eum: tum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Ps. 90. 15

Videndus totus hic Psalmus, nec quidquam in Psalmis quidem occurrit frequentius.

1. *Turbine*) Oppressione.

2. *Æstu*) Afflictione ne ea vreretur.

3. *Robustorum*] Superborum opprimentium pauperes.

4. *Turbo*) Vehementior ventus, q. d. ideo contra eorum vim & potentiam tutatus es pauperes & afflictos:

5. *Iuxtà*] Vt statim ijs succurrat.

6. *Humilis spiritu*] Eos qui afflicto sūt animo.

7. *Ossa*] Vires animi: imo etiam ossa propriè dicta q. æ si conterantur ab hostibus, tamen Deo nihil est confractum qui ea restituet in generali resurrectione.

§. ADD. QVANDONAM ID FACIAT. Quando ad extrema ferè perventum est, quod patet hic passim & V. Consolatio, & V. Bellum § 5. n. 6

§. 11. PATIENTER EXSPECTANDVM eius auxilium.

Quia adhuc 1 *visus* 2 *procul. & apparebit* 3 *in finem, & non mentietur si moram fecerit,* 4 *exspecta illum: quia* 5 *veniens veniet, & non tardabit.* Abac. 2. 3

Exspecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominū. Ps. 26. 14

1. *Visus*) Quod mihi visione reuelatur.

2. *Procul*] Post multum tempus implendū est.

3. *In finem*) Postrema mundi ætate, tempus enim gratiæ dicitur finis sæculorum 1. *Cor.* 10.

Exspecta illum] Supp. Christum, eiusque consolationem.

5. *Veniens veniet*). i. omnino veniet.

§. 12. REPREHENDITVR: QVI DIFFIdit de Dei auxilio.

1 *Ne dicas quid est mihi opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona.* Eccli. 11. 25

1. *Nè dicas*] Vide *V. Spes.*

§. 13. NON MVRMVRANDVM IN TRIbulatione, at mutatione vitæ ad Deum recurrendum.

Quid 1 *murmurabit homo vivens, vir pro* 2 *peccatis suis?* 3 *Scrutemur* 4 *vias nostras, & quæramus, & revertamur ad Dominum. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cælos. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam provocauimus idcircò tu inexorabilis es.* Thren. 3. 39. 40. 41. 42

1. *Murmurabit*) Murmurat.

2. *Pro peccatis*) Excusans peccata.

3. *Scrutemur*] Potius, scil. quam murmuremus.

4 *Vias*] Actiones, studia, consilia.

§. 14. LICET PETERE LIBERATIONEM ab ea.

1 *Recordare paupertatis, & 2 transgressionis meæ, absinthij & fellis. Vocem meam audisti, ne avertas aurem tuam à singultu meo, & clamoribus.* Thren. 3 19 58

Pater mi si possibile est transeat à me calix iste, veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Matt. 26. 36

Videndi Psalmi, è quibus plures hoc argumentum tractant, citatique sunt à nobis in Thesauro orationum isculatoriatum, Verbo Tribulatio.

1. *Recordare*] Vt liberet.

2. *Transgressionis*] i. abundantia malorum qua erga me omnem modum & mensuram transgressi sunt seu supergressi, vt alibi loquitur scriptura in Ps. Iniquitates supergressæ sunt caput meum, metaphora sumpta à cumulo altitudine, vel ab aqua egressa alueum. 70 *persecutionis*. Chaldæus *amaritudinis*.

§. 15. LICET TRIBVLATO NARRARE & queri suas tribulationes: Cuius quidem rei exemplum habemus sanctum Iob c. 6. 7. 10. 14. &c. & Dauidem in Psalmis frequentissimè, & Christum Dominum sub Typo Isaiæ c. 63. & sub figura Ieremiæ Threnorum 3. adusque v. 17. & iterum à versu 43.

§. 16. COHORTATIONES AD ÆQVANIMITER ferendam tribulationem.

EAS LICEBIT COLLIGERE EX DICTIS & ex verbo Patientia.

TRIPVDIVM.
V. Chorea.

TRISTITIA.
Vide Gaudium. Lætitia.

§. 1. MODERATE LICERE TRISTARI de amicorum morte.

Vide verbo Mors, ex Eccli. 38. à vers. 16.

§. 2. DE TRISTITIA CE DEVM, ET DE mundana atque utriusque effectu.

Quæ secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: 1 sæculi autem tristitia 2 mortem operatur. 2. Cor. 7. 10

1. *Sæculi*) Mundanorum, & de rebus mundanis.

2. *Mortem operatur*) Quia illa sæpe homines adducit in odium, aut inuidiam aut desperationem.

§. 3. TRISTITIÆ EFFECTA IN ANIMO simul & corpore.

1 *Omnis plaga tristitia cordis est; & omnis malitia nequitia mulieris.* Eccli. 25. 17

1. *Omnis plaga*] Summa & maxima, quia sicut vulnus corporis lædit corpus; ita mœror animum, illudque exedit & cruciat: animo autem tristitia vulnerato, corpus non potest esse benè affectum.

§. 4. QVI DEFICIAT IN VOLVNTATE.

Mœror in corde viri 1 humiliabit illum, & 2 sermone bono lætificabitur. Prov. 12. 25

Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi deijcitur spiritus. Prov. 15. 13

1. *Humiliabit*) Animo deijciet.

2. *Sermone bono*] Consolatorio, maximè si ex sactis literis petatur.

3. *Deijcitur*) Frangitur, fit languidus, ita vt ad officia sua parum sit idoneus, animo ac voluntate remissa.

§. 5. QVID IN CORPORE.

Sicut 1 tinea vestimento, & vermis ligno; sic tristitia viri nocet cordi. Prov. 25. 20

Animus gaudens 2 ætatem floridam facit: spiritus tristis exiccat 3 ossa. Prov. 17. 22

A tristitia 4 festinat mors, & 5 cooperit virtutem, & 6 flectit cervicem tristitia cordis. Eccli. 38. 19

Vide etiam v. 21. infra citandum §. 7

1. *Tinea, vermis*] Hæc sensim arrodunt, & tandem consumunt idem facit tristitia.

2. *Ætatem floridam*] i. corpus sanum & benè dispositum.

3. *Ossa*] Etiam ossa quibus nihil in corpore

durius, ea penetrans vt medullam quibus ea aluntur exsiccet.

4. *Festinat*] Cito & ante tempus advenit.

5. *Coopcrit virtutem*)] Tegit hominis vires ita vt non se prodant, sed obscurentur & supprimantur.

6. *Flectit ceruicem*] Ita ut curvus incedat, eique omnem fiduciam & audaciam eripiat.

§. 6. QVID IN BONIS EXTERIS.

1 *In abductione permanet tristitia, & 2 substantia inopis 3 secundum cor eius.* Eccli, 38 20

1. *In abductione &c.*) Tristitia permanet in homine per id quod abducit animum à consolatione & à consideratione eorum quæ dolorem mitigare possent,

2 *Substantia.*) Opes,

3. *Secundum cor eius*) Pendet ex corde an dives sit, an pauper, si enim æquo animo, lubenter & non cum tristitia fert paupertatem, verè est dives. Si verò animo est tristi & inquieto licet multa possideat, verè est pauper: Tristitia igitur magnum est malum, quæ diuitem facit egenum, & pauperem bis infælicem, tum ob inopiam, tum ob tristitiam.

§. 7. VETATVR TRISTITIA.

1 *Tristitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipsum 2 in consilio tuo. 3 Iucunditas cordis hæc est vita hominis, & 4 thesaurus sine defectione sanctitatis, & exultatio viri est 5 longanimitas* Eccli. 30. 22. 23

Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te & memento 6 nouissimorum: noli obliuisci, nequeenim est 7 conuersio, & 8 huic nihil proderis, & teipsum 9 pessimabis. Eccli. 38. 21 22

REMEDIVM IN TRISTITIA.

Tristatur aliquis vestrum? oret. Iacob. 5. 13.

1. *Tristitiam non des*) i. nè vltrò eam accersas, & tibi ipsi causam des tristitiæ; non dicit autem: *nunquam tristeris*, quia id humanæ infirmitati non conuenit.

2. *In consilio*) Propter consilia tua quæ non succedunt: vel ob varia consilia quibus anxiè cogitas quomodo hoc aut illud consequaris.

3. *Iucunditas cordis*] Maximè si sit de rebus spiritualibus, de virtutibus & beneficijs Dei quæ lætitia est propria sanctorum.

4. *Thesaurus sanctitatis &c.*) Quia talis lætitia facit vt quis indeficienter habeat sanctitatis abundantiam, quam animi lætitia custodit.

5. *Longanimitas*) Quia longam vitam facit.

6. *Nouissimorum*] Mortis, quam ante tempus, tristitia tibi accelerat.

7. *Conuersio*) A morte non est reditus huc.

8 *Huic*) Sup. mortuo, quem luges.

9. *Pessimabis*] Malè affliges. tibique eris iniurijs sine cuiusquam fructu.

VADIMONIVM.

V. Sponsio.

§. 1. TEMERARIVM DISSVADETVR.

Noli esse cum his, qui 1 defigunt manus suas, & vades se offerunt pro debitis. Si enim non habes vnde restituas 2 quid causæ est vt 3 tollat operimentum de cubili tuo. Prov. 22. 26. 27

1. *Defigunt*) Vide V. Sponsio § 3. n. 4.

2. *Quid causæ est &c.*] Cur te in id periculum conijcis?

3. *Tollat*] Creditor.

VAGABVNDVS.

Vide Peregrinatio.

§. 1. IN EOS.

Sicut auis transmigrans de nido suo: 1 sic vir qui derelinquit locum suum. Prov. 27. 8

1. *Sic vir, &c.*] i. Isdem est periculis expositus quibus illa auis quæ facilè capitur.

§. 2. NON VAGANDVM PER plateas.

Noli circumspicere in vicis ciuitatis, nec obuerseris in plateis illius. Eccli. 9. 7

VANA GLORIA.

Vide Gloria vana Superbia

VENIALE PECCATVM.

§. 1. EIVS NOMINA ET POENÆ.

Si quis edificat supra 1 *fundamentum hoc*, 2 *aurum, argentum*, 3 *lapides pretiosos*, 4 *lignum, fœnum, stipulam: vnuscuiusque opus* 5 *manifestum erit. 6 Si cuius opus arserit* 7 *detrimentū patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* 1. Cor 3.12.13

1. *Fundamentum hoc*] Sub. Rectæ fidei.

2. *Aurum &c.*) i. varia bona opera.

3. *Lapides pretiosos*] Non gemmas aut vniones ex quibus non constituitur ædificium, sed marmoreos, porphyreticos & similes.

4. *Lignum &c.*] Peccata leuiora & venialia quæ erunt ignis esca in purgatorio.

5. *Manifestum erit*] In iudicio, licet nunc quid quisque superædificet & operetur, ignotum sit.

6. *Si cuius opus arserit*] Cuius opus inventum fuerit tanquam aliquid habens admixtum malitiæ, ignis conflagratione & purgatione opus habere.

7 *Detrimentum patietur*] Pœnam purgatorij donec sit purgatus.

§. 2. ETIAM IVSTI FREQVENTER peccant venialiter.

1 *Septies in die cadet iustus & resurget.* Prov. 24.16

1. *Septies*] Multoties.

§. 3. VENIALIA CVR VITANDA.

Qui spernit modica paulatim decidet. Eccli. 19.1

VERBVM DEI.

Vide Concionator. Lex. Auditus.

§. 1. PRÆPARANDVS ANIMVS AD audiendum Dei verbum.

Hæc dicit Dominus viro Iuda & Ierusalem: 1 *Novate vobis novale, & nolite serere super spinas.* Iere. 4.3

2 *Abiicientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ in mansuetudine suscipite* 3 *insitum verbum quod potest salvare animas vestras.* Iacob 1.21

1. *Novate &c.*] Præparate agrum cordis sc. ad excipiendum semen verbi Dei.

2. *Abiicientes &c*] Tanquam præparantes corda ad fidei verbum audiendum.

3. *Insitum*) Quod per prædicationem implantatur & inseritur animabus vestris.

§. 2. VERBVM DEI MEMORIÆ mandandum.

Accipe librum, & 1 *devora illum, &* 2 *faciet amaricari ventrem tuum: sed* 3 *in ore tuo erit dulce tanquam mel.* Apoc. 10.9

1 *Devora*) Significatur hac devoratione omnia quæ in libro erant, in ventre memoriæ reponenda, & ad cor vsque demittenda.

2. *Faciet amaricari*] Cum videris iram Dei & tot supplicia in eo contenta, delebis.

3. *In ore tuo &c*] Quia initio delectaberis diuina locutione, & tot tantarumque rerum futurarum notitia.

§. 3. VARII EIVS EFFECTVS IN ANIMO. Est cibus animi.

1 *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei.* Matt. 4.4

Non nativitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus hos, qui in te crediderint conservat. Sap 16.26

2 *Inventi sunt sermones tui, & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei, quoniam invocatum est nomen tuum super me Domine Deus exercituum.* Iere. 15.16

Et dixit ad me, fili hominis; quodcunq; invenerit 3 *comede: comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel, & aperui os meum, &* 4 *cibauit me volumine illo, & dixit ad me, fili hominis venter tuus comedet & viscera tua complebuntur volumine isto quod ego do tibi: & comedi illud & factum est in ore meo, & sicut mel dulce.* Ezech. 3.1.2.3

1. *Non in solo &c.*) Est tantum sensus accommodatitius, sicut & sequentis testimonij.

2. *Inventi sunt*) Vide Verbo Tribulatio cap. 4. §. 6.

3. *Comede*] Vide §. 2. n. 1.

4. *Cibauit*] Spiritualiter.

3. *Sicut mel*) In quo significatur suauitas diuini

uini eloquij, inquantum procedit à Deo, licet habeat aliquando amaritudinem annexam aut subsequentem ratione effectus inde sequentis. *Vide §.2.n.2.& 3*

§. 4. ANIMAS CONVERTIT.

Vide Concionator ex Psal.28.4.&c.

1 *Viuus est sermo Dei, & 2 efficax,& penetrabilior omni gladio ancipiti : & pertingens vsque ad diuisionem 3 animæ ac 4 spiritus,5 compagũ quoq; ac medullarum.* Heb.4.12

1.*Viuus*) Magnum habens vigorem.

2.*Efficax*) In operando, persuadendo.& convertendo animos.

3.*Animæ*) Scil.sensitivæ.

4.*Spiritus*) Mentis.

5.*Compagum &c.* Omnium interiorum : loquitur ad litteram de sermone Dei increato.

§. 5. BEATVM EFFICIT HOMINEM.

*Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*Luc.11.28

Qui 1 perspexerit 2 in legem perfectam libertatis,& permanserit in ea non auditor obliuiosus factus, sed factor operis: hic beatus in 3 facto suo erit. Iacob.1.25

Cum prophetia defecerit ,5 dissipabitur populus, qui vero custodit 6 legem,beatus erit. Proverb 29.18

1 *Perspexerit*) Diligenter inspexerit.

2.*In legem &c.*) Evangelicam, quæ est lex libertatis quia facit filios Dei & liberat à peccatis.

3.*Facto*) Non dicit in fide,at in operibus, quia sola fides non facit beatum.

4.*Cum prophetia defecerit*) i.cum populus recusabit recipere sacram concionatorum doctrinam & aliorum doctorum.

5 *Dissipabitur*) In varios errores & sectas.

6 *Legem*] Est autem lex,verbum Dei.

§. 6 SIGNVM EST SPIRITVS DEI ET prædestinationis,auditio verbi Dei.

*Qui 1 ex Deo est,verba Dei 2 audit. Propterea vos nõ auditis,quia ex Deo non estis.*Io.8.47

3 *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas,& sequuntur me.*Ioan.10.27

1.*Ex Deo*] Qui spiritu Dei est præditus.

2.*Audit*] Libenter & obedienter.

3.*Oves meæ*] Electi mei.

§. 7. ITEM SAPIENTIAE.

1 *Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea,assimulabitur viro sapienti, qui adificauit domum suam supra petram , & descendit pluuia & venerunt flumina, & flauerunt venti & irruerunt in domum illam & non cecidit:Fundata enim erat supra petram.*Matt. 7.24.25

1.*Omnis qui*) Vide *V.*Iustus.

§. ADD. VERBVM DEI SVMME necessarium *Verbo Concio.c,2.§.5.*

§. 8. COHORTATIONES AD AVDIENdum,meditandum,faciendumverbum Dei.

*Estote factores verbi, & non auditores tantum, 1 fallentes vosmetipsos.*Iacob.1.22

*Audi Israel ceremonias,& iudicia, quæ ego loquor in auribus vestris hodie : discite ea, & opere complete.*Deut.5.1

*Erunt verba hæc , quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo,& narrabis ea filijs tuis& meditaberis sedens in domo tua & ambulans in itenere, 2 dormiens atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & 3 mouebũtur inter oculos tuos.*Deu.6.6.7.8

*Ponite hæc verba mea in cordibus, & in animis vestris,& suspendite ea pro signo in manibus, & inter oculos vestros collocate.*Deut.11.18

Fili mi custodi sermones meos,& præcepta mea reconde tibi. Prov.7.1

Aures tuæ audient verbum 4 post tergum monentis:hæc est via,ambulate in ea,& non declinetis neque ad dextram, neque ad sinistrã. Isa.30.21

1.*Fallentes*) Quasi solus Dei auditus sufficiat ad salutem.

2.*Dormiens*) .i.accumbens vt dormias.

3.*Mouebuntur*) Hebr.erunt ut frontalia. *Vide Cap.11.v.18.*

4.*Post tergum*) Præceptoris non tantum corã sed etiam à tergo monentis quod sequitur:hæc est via &c.

§ 9.Co-

§.9. COHORTATIONES AD TRADENdum filijs & posteris Dei verbum.

Vide §. precedente ex Deuteronom. 6. 6

Docete filios vestros vt illa meditentur quando sederis in domo tua, & ambulaveris in via, & accubueris, atque surrexeris scribes ea super postes & ianuas domus tuæ. Deuter. 11.19.20

§.10. IN EOS QVI AVDIVNT NEC obediunt verbo Dei.

Non auditores legis, iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Rom. 2.13

Si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo. Considerauit enim se, & abijt & 1 statim oblitus est qualis fuerit. Iacob. 1.23.24

Omnis qui audit verba mea hæc & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna. Matth. 7. 26.27

Domus Israel nolunt audire te: qui nolunt audire me. Omnis quippe domus Israel 3 attrita fronte est & duro corde. Ezech. 3.7

1. *Statim oblitus est*] q.d. sicuti huic nihil prodest se inspexisse quia non eluit maculas, sic ei qui verbum Dei audit quidem, sed ad formandos secundum illud mores suos eo non vtitur nihil prodest audiuisse, in eoque maculas animi conspexisse.

2. *Omnis qui*) Vide supra §. 7.

3. *Attrita fronte*], i. impudentes.

§.11. IN EOS QVI RENVVNT AVDIRE eorumque supplicia.

Vide Verbo Peccator ex Prov. 1. 24. & Verbo Concionator ex Matt 11.24.

Labia iusti erudiunt plurimos: qui autem 1 indocti sunt, 2 in cordis egestate 3 morientur. Prov. 10.21

Qui declinat aures suas ne audiat legem, 4 oratio eius erit execrabilis. Prov. 28. 9

Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis 5 montem sanctum meum, qui ponitis 6 fortunæ mensam, & libatis super eam. 7 Numerabo vos in gladio, & omnes ad de corruetis: pro eo quod vocaui, & non respondistis, locutus sum, & non audistis & facietis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis. Isa. 65.11.12

Idem ferè repetitur Isa. 66. 4

Misit Dominus ad vos omnes seruos suos prophetas: consurgens diluculo, mittensque: & non audistis, neque inclinastis aures vestras, vt audiretis, cum diceret reuertimini vnusquisque à via sua mala, & à pessimis cogitationibus vestris: & habitabitis in terra quam dedit Dominus vobis, & patribus vestris, à sæculo & vsque in sæculum. Et non audistis me dicit Dominus, vt me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum, in malum vestrum. Ierem. 25 4.5.7

Videnda sequentia quibus continentur varia supplicia.

Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: ecce ego inducam super ciuitatem hanc, & super omnes vrbes eius, vniuersa mala, quæ locutus sum aduersus eam: quoniam induraverunt ceruicem suam vt non audirent sermones meos. Ierem. 19.15

Sed videndum totum hoc caput quo lagunculæ contritione significatur contritio, grauissimaque calamitas Hierusalem.

1. *Indocti*) Imprudentes qui à iusto & sapiente eruditi nolunt.

2 *In cordis egestate*) Propter inopiam sapientiæ & prudentiæ.

3. *Morientur*] Morte animæ, hic & in futuro.

4. *Oratio &c.*) Quia sicut non vult audire Deum loquentem, ita nec Deus eum audiet, imo execrabitur eius orationem.

5. Mon-

5. *Montem ſanctum meum.*] In quo domum & templum mihi exſtruxi.

6. *Fortuna menſam*] Fato & fortunæ more gentium exercitus altare.

7. *Numerabo*] Numeratos tradam hoſti nullo relicto.

§. 12. In eos qvi non credvnt verbo Dei.

Negauerunt Dominum & dixerunt, 1 *non eſt ipſe: neque veniet ſuper nos malum, gladium & famem non videbimus. Prophetæ fuerunt* 2 *in ventum locuti, & ſ reſponſum non fuit in eis: hæc ergo* 4 *euenient illis. Hæc dicit Dominus Deus exercituum: quia locuti eſtis verbum iſtud: ecce ego do verba mea in ore tuo* 5 *in ignem, & populum iſtum in ligna, & vorabit eos.* Iere. 5. 12. 13. 14

Videnda reliqua capitis.

1. *Non eſt ipſe*] Supp. qui noſtras res curat, quare non eſt quod timeamus intentatum malum.

2. *Inventum*) Vana, ſeu falſa.

3. *Reſponſum*] Sup Dei, vel verum.

4. *Euenient illis*) Sup Prophetis. i. ſi quid mali futurum eſt, in caput eorum recidet.

5. *In ignem*] Quia prædices eorum punitionem, qua vt igne ligna conſumentur.

§. 13. In eos qvi malvnt avdire fabulas, quam verbum Dei.

Cor ſapientis quærit doctrinam, & 1 *os ſtultorum paſcitur imperitia.* Prov. 15. 14

1. *Os ſtultorum &c.*) Quia ore hiante delectantur audire vana, inepta & fabuloſa, quibus quaſi paſci videntur, ac veluti per os ad cor illa quaſi in ventrem demittere. Heu quam multi confluunt ad fabulas ſpectaculorum potius quam ad ſacras conciones.

§. 14. Minatvr deus inopiam verbi ſui.

Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & emittam famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini. Amos 8. 11

Vide etiam verbo Concionator, ex Iſa. 5. 6.

§. 15. qvot mala ex inopia verbi Dei.

1 *Cum prophetia defecerit, diſſipabitur populus, qui vero cuſtodit legem beatus erit.* Prov. 29. 18

1 *Cum prophetia*) Vide ſupra § 5

§. 16. Itervm de eivs inopia, qvam Deus ipſe depellet.

1 *Egeni, & pauperes quærunt* 2 *aquas, & non ſunt, lingua eorum ſiti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Iſrael* 3 *non derelinquam eos.* Iſa. 41. 17

1. *Egeni*) Peccatores.

2. *Aquas*) Doctrinæ; ita Chald.

3. *Non derelinquam*] Sed abundè eis cæleſtis doctrinæ potum per Chriſtum propinabo.

VERECVNDIA.

§. 1. Verecvndia alia bona, alia vitioſa.

1 *Pro anima tua ne confundaris dicere: verum eſt enim confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam & gratiam.* Eccli. 4. 24. 25

1. *Pro anima &c.*] Vide V. Confeſſio.

§. 2. De qvibvs maxime verecvndia concipienda, ſeu à quibus rebus nos debet auocare pudor.

1 *Reueremini in his quæ procedunt de ore meo. Non eſt enim bonum* 2 *omnem reuerentiam obſeruare: & non omnia omnibus beneplacent* 3 *in fide.* 4 *Erubeſcite à patre & matre de fornicatione: &* 5 *à præſidente & a potente* 6 *de mendacio: a principe, & à iudice de* 7 *delicto, à Synagoga & plebe* 8 *de iniquitate: à ſocio, & amico* 9 *de iniuſtitia: & in loco in quo habitas,* 10 *de furto,* 11 *de veritate Dei & teſtamento; de* 12 *diſcubitu in panibus & ab* 13 *offuſcatione dati & accepti,* 14 *a ſalutantibus de ſilentio:* 15 *à reſpectu mulieris fornicariæ: &* 16 *ab auerſione vul-*

tus cognati. Ne avertas faciem à proximo tuo, & 17 *ab auferendo partem, & non restituendo.* 18 *Ne respicias mulierem alieni viri, & ne scrutaris ancillam eius, neq. steteris ad lectum eius, ab amicis de sermonibus* 19 *improprij: &* 20 *cum dederis ne improperes.* Eccli.41.19,20,21.22,23.24.25 26.27.28

21 *Non duplices sermonem auditus, de revelatione sermonis absconditi,* 22 *& eris vere sine confusione, & invenies gratiam in conspectu omnium hominum; ne pro his omnibus confundaris, & ne accipias personam vt delinquas.* Eccli.42.1

23 *De mendacio eruditionis tuæ confundere.* Eccli.4.30

1. *Reveremini &c.*] i. Pudorem concipite de his quæ modo dicam.

2. *Omnem &c.*] In omnibus esse verecundum.

3. *In fide*] .i. quæ fideliter & integrè præstantur, seu sunt qui culpant ea quæ in fide fiunt. Significat eum qui præ pudore volet facere ea quæ placent hominibus, perfidè acturum & contra debitam integritatem, quare non vbique pudorem esse bonum.

4. *Erubescite &c.*] Vide *V.* Luxuria.

5. *A præsidente*) Supp. erubescite .i. coram vel propter magnates & principes: Ita sumitur præpositio *A* in sequentibus. ante quam semper supplendum verbum *erubescite.*

6. *De mendacio*) Potentes enim eo maximè offenduntur.

7. *Delicto*) Quia hi facilè punire possunt si quis delinquat & negligat eorum præcepta.

8. *De iniquitate*] Quia si aliquid singulariter iniquum & contra leges publicas sit commissum, conscia plebe vel contra eam, id perpetuam affert ignominiam nec caret sua vltione.

9 *De iniustitia*) Quia turpissimum est ijs iniuriam inferre.

10. *De furto.*) Quia turpissimum est haberi pro fure.

11. *De veritate Dei &c.*) .i. propter legem Dei, quæ furtum vetat, non tantum propter eos apud quos habitas.

12. *De discubitu, &c.*) .i. De rusticitate in mensa qua aliqui cubito innituntur panibus.

13. *Obfuscatione*) .i. Vituperatione quæ incurritur ex eo quod quis non potest in his quæ sunt sibi commissa rationem reddere acceptorum & datorum, ostendendo data acceptis convenire. Aut potest accipi de vituperatione quæ incurritur ex eo quod quis pro iustitia perverrenda aut dat aut accipit munera: vtroque enim modò singularis quædam famæ denigratio incurritur.

14. *A salutantibus &c.*] .i. Cum salutantes non resalutantur, quod est hominum agresti aut superborum.

15. *A respectu &c.*] Quia talis aspectus signum est impudicitiæ.

16. *Ab aversione &c.*] .i. pudendum de eo quod vultus cognati & aspectus contemnitur: quod vitium est eorum qui ad honores aut diuitias evecti non recognoscunt amplius genus suum.

17. *Ab auferendo &c.*] Supp. erubesce de ablutione portionis alteri debitæ & non restitutione .i. non collatione eius quod vel alteri debetur ex testantis donatione, vel ex diuisione hæreditatis. Hæc enim ex re particularis contrahitur infamia; quod vel re diuisione hæreditatis, vel in testamentorum adimpletione non servatur iustitia.

18. *Ne respicias &c.*] Duo hic addit à quibus cavendum etiam præ pudore. Græca habent: A consideratione mulieris maritatæ Sup. erubescendum.

Vide V. Luxuria.

19. *Impropterii*) Quia id inciuile est & inhonestum.

20. *Cum dederis*) Sup. amico.

21 *Non duplices &c.*) Græca servata superiori forma habent: Ab iteratione & tentationibus auditus. Supple *erubescite.* Sensus est: Non duplices .i. non iteres à te auditum sermonem, qui scil. tibi sic est dictus vt semel mentum dictus esse deberet, nec iterandus apud

alios:

alios: & hoc est quod sequitur: *de revelatione &c.* sup. *erubesce.*

22. *Et eris verè &c.*] .i. Si hæc quæ hactenus dixi de pudore præstiteris & te pudeat omnium eorum quæ dixi, tunc verè eris liber ab ignominia & gratiam hominum consequeris.

23. *De Mendacio*] *Vide V.* Mendacium, §. 9.

§. 3. QVARVM RERVM NEMINEM oporteat pudere.

Ne 1 *pro his omnibus* 2 *confundaris* , & 3 *ne accipias personam vt delinquas* : 4 *de lege altissimi* & 5 *testamento* & 6 *de iudicio iustificare impium* ; 7 *de verbo sociorum & viatorum* & 8 *de datione hereditatis amicorum* , 9 *de æqualitate statera & ponderum* , 10 *de acquisitione multorum & paucorum* , 11 *de corruptione emptionis & negotiatorum* , & 12 *de multa disciplina filiorum & servo pessimo latus sanguinare.* 13 *Super mulierem nequam bonum est signum.* 14 *Vbi manus multæ sunt , claude & quodcumque trades numera & appende, datum verò & acceptum omne describe.* 15 *De disciplina insensati & fatui* , & 16 *de senioribus qui iudicantur ab adolescentibus : & eris eruditus in omnibus , & probabilis in conspectu omnium virorum,* Eccli. 42. 1,2.3.4.5.6.7.8

17 *Ne accipias faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium.* 18 *Ne revereare proximum tuum in casu suo , nec retineas verbum in tempore salutis. Non absondas sapientiam tuam* 19 *in decore suo. In lingua enim sapientia dignoscitur , & sensus , & scientia , & doctrina in verbo sensati* , 20 *& firmamentum in operibus iustitiæ. Non contradicas verbo veritatis vllo modo* , & 21 *de mendacio ineruditionis tuæ confundere.* 22 *Non confundaris confiteri peccata tua , & ne subijcias te omni homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis , nec coneris contra ictum fluuij* 23 *pro iustitia agonizare pro anima tua , & vsque ad mortem certa pro iustitia , & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.* Eccli. 4 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33

1. *Pro his omnibus*] Quæ mox subijciam.

2 *Confundaris*) .i. te pudeat vt ideo ea prætermittas.

3. *Ne accipias &c*) Id monet quia in his quæ dictaturus est peccatur per inutilem pudorem, dum pudet displicere certis personis , quarum fauor quæritur aut potentia metuitur. Sensus igitur est : Ne præ pudore ita rationem habeas personarum , vt aliquid contra quam bonum est & æquum committas.

4. *De lege altissimi* Supple ne confundaris .i. ne te pudeat eam servare & tueri , licet ideo quibusdam minus placiturus esses.

5. *Testamento*] Legem Dei vocat testamentum , quod nobis eius voluntatem testetur , & contineat promissiones hominibus factas.

6. *De iudicio*) Supple confundaris: quod in singulis etiam quæ sequuntur supplendum est .i. ne pudore tenearis cum tibi ferendum est in aliqua re iudicium , sic vt pudore victus intuitu alicuius personæ iustifices impium, pronunciando sententiam pro eo qui iniquam habet causam.

7. *De verbo &c,*] Cum agnoscenda est causa hominis coniuncti (quem vocat socium) & extranei [quem vocat viatorem) periculum est ne faveamus amico , ideo monet ne per pudorem metuentes offendere socium ; quid peccemus in *verbo* seu negotio quod habet cũ extraneo.

8. *De datione &c.*) Supp. non confundaris. Perfice distributionem hæreditatis prout æquitas vult non habita ratione amicitiæ.

9. *De æqualitate &c.*] De ea non te pudeat, licet à quibusdam scrupulosus & nimis iustus habendus eries.

10 *De acquisitione &c.*) Non te pudeat siue multa siue pauca acquiras, contentus esto ea quæ tibi iustè obuenit fortuna.

11. *De corruptione &c.*) Non te pudeat de reprehensa vel vitata corruptione emptionis & mercatorum, seu iniquitatis quæ ab ijs emendo & vendendo fit; nec eam reprehensionem, personarum intuitu omittas præ pudore, sed eam constanter fac si tibi id ex officio incumbit.

12. *De multa*] Vide V. Educatio.

13 *Super mulierem &c.*] .i. Vxor si mala sit diligentissimè custodienda, nec pudeat te illi apponere signum .i. adhibere clausuram, ne per lasciuiam peccet.

14. *Vbi manus &c.*) Vide verbo Pater-familias.

15. *De disciplina &c.*) Non te pudeat corripere eos & docere.

16. *De senioribus*] Vide V. Senex.

17. *Non accipias*) Vide V. Calumnia.

18. *Ne reuereris &c.*) Non te pudeat corripere fratrem peccantem aut docere ignorantem, cum spes est promouendæ eius salutis.

19 *In decore*] Cum est decoranda & ornanda, cum scil. pro Dei gloria aut cum audientium fructu proferri potest.

20 *Et firmamentum &c.*) Supple dignoscitur .i. firmitas & fortitudo animi cognoscitur per præstita opera iustitiæ.

21. *De mendacio*) Vide supra § 2. n. 23.

22. *Non confundaris*) Vide V. Confessio

23. *Pro iustitia &c.*) .i. certa pro iustitiæ defensione: obsiste etiam principibus cum iniquum aliquid exigunt: idque pro conseruanda animæ salute, quæ perditur si quis cum opus est, omittit præ pudore defensionem veritatis & iustitiæ.

§. 4. De iis qvi malo pvdore ducti peccant.

1 *Est qui perdet animam suam pre confusione. & 2 ab imprudenti persona perdet eam: persona autem acceptione 3 perdet se.* Eccli. 20. 24

1. *Est qui perdet &c.*] Id contingit quoties quis pudore ductus peccat, quod quidem frequentius contingit in acceptione personarum, de qua hic loquitur.

2. *Ab imprudenti &c.*] .i. Quia imprudens persona aliqua petit aliquid iniquum quod alter non audet recusare.

3 *Perdet se*) Dum contra conscientiam suam' ueritus alicuius auctoritatem, agit quod non est agendum, aut omittit facere quod agendum esset,

§. 5. De iis qvi præ verecvndia promittunt quidpiam, nec possunt id præstare.

Est qui 1 pra confusione promittit amico. & 2 lucratus est eum inimicum 3 gratis. Eccli. 20. 25

1. *Pra confusione*) Ne scil. amico displiceat promittit quæ non vult aut non potest præstare.

2. *Lucratus est inimicum*] Quia ei fidem non seruat cui promisit.

3 *Gratis*) Sine necessitate, cum potuisset sibi seruare illum amicum non polliceudo. Id habet locum etiam in votis Deo factis quibus postea non satisfit: Quæ etiam sæpe fiunt ex verecundia cùm filij non audent contradicere parentibus ad continentiæ statum impellentibus.

VERITAS.

Vide Mendacium.

§. 1. Commendatvr.

Misericordia & veritas te non deserant, 1 circumda eas gutturi tuo, & describe in 2 tabulis cordis tui, & inuenies 3 gratiã & disciplinam bonam coram Deo & hominibus. Prov. 3. 3. 4

Vide V. Verecundia §. 1. & 3. ex Eccli. 4. 24. & 27. & verbo Lingua.

1. *Circumda &c.*) Firmiter & vbique tibi adsint, semperque sint præ oculis, velut quod à collo dependet.

2. *Tabulis cordis*) Vt eas semper ibi legas, semperque de ijs opere præstandis cogites.

3. *Gratiam &c.*] .i. Gratiosus eris & bonæ intelligentiæ.

VES-

VESTIS.

Vide Mulier. Luxus. Ornatus. Vxor. Dives.

§. 1. COMMENDATVR SIMPLICITAS vestitus.

Habentes alimenta, & quibus tegamur his contenti simus. 1. Tim. 6. 8

§. 2. PRÆFERTVR NATVRALIS VESTITVS florum, vestibus hominum attefactis.

Dico vobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperitus est 1 sicut vnum ex istis. Matth. 6. 29

1. *Sicut vnum ex istis*] Quia vestes florum viuunt anima vegetatiua, non autem vestes regum.

§. 3. VETATVR NIMIA SOLLICITVDO vestitus.

Verbo Sollicitudo, ex Matt. 6. 28.

§. 4. ODIVM NIMII CVLTVS, ET LVXVS vestium. *Vide Esther 14. 16.*

§. 5. DAMNATVR LVXVS VESTIVM.

Ecce qui 1 mollibus vestiuntur in domibus regum sunt. Matth. 11 8

1. *Mollibus*] Pretiosis seu splendidis, nimirum sunt hæ mollium hominum & effœminatorum.

§. 6. PVNITVR. Vide verbo Superbia ex Isa. 3. à vers. 16

Homo quidam erat dives, & vestiebatur purpura, & bysso & epulabatur quotidie splendidè. Mortuus est dives, & sepultus est in inferno Luc. 16. 19. 22

Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. propter hoc dedi eus 1 illud in 2 immunditiam, & dabo illud in manus alienorũ ad diripiẽdum & impijs terræ in prædam & 3 contaminabunt illud. Ezech. 7. 20

1. *Illud*] Scil. ornamentum monilium, seu aurum & argentum eorum conuersum in idola.

2. *Immunditiam*) In contemptum, vt contemnatur vt res immunda.

3. *Contaminabunt*] Prophanabunt.

VICISSITVDO.

Vide Inconstantia. Honor Gloria vana. Rex. Prosperitas. Vita Homo.

§. 1. RERVM OMNIVM SVMMA vicissitudo.

Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt vniuersa sub cælo. Tempus nascendi, & tempus moriendi. Eccl. 3. 1. 2

§. 2. CAPTIVITATIS ET REGNI vicissitudo.

1 *Quòd de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum: & alius natus in regno inopia consumatur.* Eccl. 4. 14

1. *Quòd*] Pro, *vidi etiam quòd*, &c.

VICTORIA.

Vide Bellum, Miles.

§. 1. VICTORIA OMNIS A DEO exspectanda.

Equus paratur ad diem belli, Dominus autem tribuit salutem. Prov. 21. 31

§. 2. NON AB HOMINIBVS.

Facilè est concludi multos in manu paucorum, & non est differentia in conspectu Dei cæli liberare in multis & in paucis. Quoniã non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est. Et ipse Dominus, conteret eos ante faciem nostram: vos autem ne timueritis eos. 1 Mach. 3. 18. 19. 22

Quod si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab hostibus: Dei quippe est & adiuuare, & in fugam conuertere. 2. Paral. 25. 8

VIDVA.

V. Pupillus. Index. Peregrinus. Pignus.

§. 1. QVID A VIDVIS EXIGAT S Paulus.

Si qua vidua filios aut nepotes habet: 1 *discat primùm domum suam regere & mutuam* 2 *vicem reddere parentibus, hoc enim est acceptum coram Deo.* 3 *Quæ autem vere vidua est & desolata speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus die, ac nocte: nam* 4 *quæ in deliciis est,* 5 *viuens mortua est: & hoc præcipe vt irreprehensibiles sint.* 1 ad Tim. 5. 4. 5. 6. 7

1. *Discat regere*] Neque prætextu viduitatis familiam deserat cui est necessaria.

2. *Vicem reddere*] Ita alendo liberos suos: sicut à suis parentibus fuerit enutrita.

3. *Quæ verè vidua*] Vide V. Oratio §. 7.

Quæ in deliciis est] Quæ prætextu viduitatis otio vacat & luxui.

4. *Viuens mortua est*] Quia carne mundo viuit, & spiritu mortua est Deo.

§. 2. VIDVÆ HONORANDÆ.

Viduas honora, quæ 1 *verè vidua sunt.* 1. Ti. 5. 3

1. *Verè vidua*] Tam ætate, quam moribus.

§. 3. IVVANDÆ.

1 *Religio munda, & immaculata apud Dominum, & patrem hæc est visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatũ se custodire ab hoc sæculo.* Iacob. 1. 27

1. *Religio* i. verus Dei cultus.

§. 4. NON INFERENDA IIS INIVRIA. V. Pupillus & Peregrinus.

Facite iudicium, & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris: & advenam, & pupillum & viduam nolite contristare, neque opprimatis iniquè, & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Ierem. 22. 3

Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, & vociferabuntur ad me, & ego exaudiam eos, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli. Exod. 22. 22. 23. 24

§. 5. EARVM GEMITVS ET LACHRIMAS exaudit Deus.

Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus. Nonne lachrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & 1 *exclamatio eius* 2 *super deducentem eas? à maxilla enim ascendunt vsque ad cælum: & Dominus exaudiet* 3 *non delectabitur in illis.* Eccli 35. 17. 18. 19

1. *Exclamatio eius*) Qua exclamat ad Deum prǫ vindicta, licet ore taceat.

2. *Super*). i. contra.

3. *Non delectabitur*) Ostendet sibi displicere eas lachrymas quantum ad illum qui earum est autor.

§. 6. QVÆ VIDVÆ ALENDÆ & à quibus.

Si quis fidelis 1 *habet viduas subministret illis, & non gravetur ecclesia, vt ijs quæ* 2 *verè viduæ sunt sufficiat.* 1. Ti. 5. 1. 6

1 *Habet viduas*] Ad quas obligetur & sufficiat sustentandas.

2 *Vera vidua*] Omni humano subsidio carentes.

VINDICTA.

Vide Charitas. Inimicus.

VINVM.

V. Ebrietas. Gula. Temperantia.

§. 1. VINI MODERATE SVMPTI LAVdes. Vide verbo Temperantia, §. 5.

§. 2. MODERATVS EIVS VSVS SVADEtur Timotheo ob morbum.

Noli 1 *adhuc aquam bibere, sed modico vtere vino propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* 1. Tim. 5. 23

1. *Adhuc*] Amplius.

§. 3. VINVM SAPIENTIÆ INIMICVM.

Cogitaui in corde meo abstrahere a vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremque stultitiam, donec viderem quid esset vtile filijs hominum:

1 *quo*

I quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ. Eccl æ. 2. 3

I *Quo facto &c.*] .i. In quo se debeant occupare dum hic vivunt.

VIR.

V. Maritus. Pater. Paterfamilias. Vxor.

VIRGINITAS.

Vide Castitas. Matrimonium.

§. 1. Præfertvr conivgio.

Qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, & qui non iungit, melius facit. 1. Cor. 7. 38

§. 2. Virginitatis commoditates in hac vita.

Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt quomodo placeat Deo. Et mulier innupta: & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta corpore, & spiritu: quæ autem nupta est: cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. 1. Cor. 7. 32. 34.

§. 3. Virgines in bello liberantur à morte, occisis cæteris.

Vide Numer. 31. 17. 18. 19

§. 4. Virginitatis variæ laudes, & præmia in cælo.

Et vidi & ecce 1 *Agnus stabat supra montem* 2 *Sion, & cum eo* 3 *centum quadraginta quatuor millia* 4 *habentes nomen eius & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cælo tanquam* 5 *vocem aquarum multarum, & tanquam* 6 *vocem tonitrui magni, & vocem quam audiui* 7 *sicut citharædorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant* 8 *quasi canticum novum ante sedem & ante quatuor animalia & seniores, &* 9 *nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia qui* 10 *empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. Hi* 11 *sequuntur Agnum quocumque ierit. Hi empti sunt* 12 *ex hominibus* 13 *primitiæ Deo & Agno, & in ore eorum non est inventum* 14 *mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei.* Apoc. 14. 1. 2. 3. 4. 5

Dabo 15 *in domo mea, & in muris meis locum, &* 16 *nomẽ melius* 17 *à filijs, & filiabus: nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.* Isa. 56 5

Felix est 18 *sterilis & incoinquinata, quæ nescivit thorum in delicto habebit fructum in* 19 *respectione animarum sanctarum. Et* 20 *spado qui non operatus est per* 21 *manus suas iniquitatem,* 22 *nec cogitauit aduersus Dñm iniquissima, dabitur enim illi* 23 *fides donum electum, & sors* 24 *in templo Dei* 25 *acceptissima.* Sap. 3. 13-14

1. *Agnus*) Christus.

2. *Sion*), i. cælum.

3. *Centum quadraginta quatuor*) Numerus est certus & fixus virginum adultorum, qui pro virginitate certabunt contra Antichristum quique lauream virginitatis accipient, nam parvuli vti virtutis, ita nec laureæ virginitatis sunt capaces, quare eos non numerat.

4. *Habentes nomen &c.*] Quia liberè profitebantur, & vocabant se seruos Christi & Dei Patris.

5. *Vocem aquarum*] Hæc vox est 144. millium virginum, quæ sonora est instar aquarum multarum, & fortis.

6 *Vocem tonitrui*] Quia virginum vox est cælestis instar tonitrui. 2. quia terribilis est impijs & luxuriosis instar tonitrui. *Vide in Actu cap. 24. vers. 25.* quomodo vox B. Pauli virginis loquentis de castitate perterrefecit Festum proconsulem. 3. quia vti tonitrui ex nubis collisione & de nube erumpentis ignis violentia nascitur, ita virginitas ex continua mortificatione, & quadam naturæ violentia quasi tonitru gignitur.

7. *Sicut citharædorum &c.*] Vox virginum similis est citharæ, quia suauissima est Deo & Angelis.

8. *Quasi*

8. *Quasi canticum nouum*] Hoc canticum est laus Dei ob tam rarum donum virginitatis. Nota *quasi* non iungendum cum *nouum*, verè enim nouum erat, sed cum *canticum*, diciturque *quasi canticum*, quia non audiebat ipsas virginum voces in se, sed illæ per visionem propheticam & intellectualem ipsi repræsentabantur.

9. *Nemo poterat &c.*) Quia isti soli poterant de virginitate gratias agere & lætari, non alij quamquam Sancti, qui non fuerant virgines.

10. *Empti*) Peculialiter redempti & acquisiti Christi sanguine quasi gemmæ pretiosissimæ.

11. *Sequuntur Agnum*] Quia virginibus maximè capitur Agnus, habetque eos à latere suo semper, sicut citharædi principis eum in omnibus comitantur. *V. v.* 2

12. *Ex hominibus*) Ex hominum numero.

13. *Primitiæ*] .i. præcipui inter omnes ob virginitatem.

14. *Mendacium*] Quia ab hæresi & idololatria quæ maximè vigebunt tempore Antichristi, aberunt longissimè.

15. *In domo mea*) In Ecclesia vel in cælo.

16. *Nomen*] Præmium seu gloriam quandam excellentem.

17. *A filiis &c.*] Quam sit habere filios, vel diuturnius, per quas tamen quæritur nominis immortalitas.

18. *Sterilis &c.*) Ad litteram loquitur de muliere infæcunda quæ mauult carere filijs quam concubitum admittere flagitiosum, accommodatur autem id ad continentes & virgines.

19. *Respectione*) In die iudicij.

20. *Spado*) Eunuchus, qui se voluntariè castrauit propter regnum cælorum.

21. *Manus*) .i. opera.

22. *Nec cogitauit &c.*) .i. Qui non solum opere non peccauit, sed nec cogitatione contra legem Dei.

23. *Fidei donum*] Quia tam fuit Deo fidelis, huic insigni fidelitati dabitur exquisitum gratiæ donum quod statim explicatur.

24. *In templo*] .i. In cælo, vel etiam in Ecclesia.

25. *Acceptissima*] Pergrata, delectabilis.

§. 5. SVADETVR VIRGINITAS.

Sunt Eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum: 2 *qui potest capere, capiat.* Matt. 19. 12

3 *Volo omnes vos esse* 4 *sicut meipsum, sed vnusquisque* 5 *proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis & viduis: bonum est illis si sic permaneant sicut & ego.* 1. Cor. 7. 7.

De virginibus 6 *præceptum Domini non habeo, consilium autem do tanquam* 7 *misericordiam consecutus a Domino vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter* 9 *instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.* 1. Cor. 7. 25. 26

1 *Regnum cælorum*) Promerendum.

2. *Qui potest &c.*) q.d. res quidem est ardua, sed qui sibi vult vim inferre; qui vult rem tam arduam, capiat, est in eius potestate Deo iuuante, eam à Deo petat, Deique gratiæ per carnis macerationem, & alia media cooperetur.

3. *Volo*) Opto.

4. *Sicut meipsum*] .i. Non castos quomodolibet, sed omnino continentes, imo virgines uti ego sum. Ambros. Chrys.

5. *Proprium donum*) Scil. castitatis coniugalis, virginalis aut vidualis.

6. *Præceptum*) Est enim tantum res consilij, virginitas.

7. *Misericordiam &c.*) .i. Quasi qui misericorditer assumptus sum ad gratiam Apostolici muneris apud gentes, vt illis fideliter consulam. Ambr.

8. *Hoc*) .i. Virginitatem.

Instantem &c.) Vrgentem rei vxoriæ difficultatem, & matrimonij onera quæ posteà v. 28 vocat tribulationem carnis.

VIRTVS.

Vide Peccatum, Iustus. Iustitia. Sapientia.

Quæcumque de sapientia dicuntur possunt accommodari ad virtutem Vide ibi ante §. 1.

§. 1. VIRTVS SITA EST IN MEDIO.

Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram Prov. 4. 27

§. 2. In

§. 2. IN EAQVE PECCATVR ETIAM per excessum.

1 *Noli esse iustus multum, neque sapias plusquam necesse est ne obstupescas.* Eccl. 7.17

1. *Noli esse*] Vide verbo Rigor §. 1.

§. 3. AB IMPIIS HABETVR DIFFICILIS obtentu.

1 *Excelsa stulto* 2 *sapientia.* Prov. 24.7

1. *Excelsa*) Altior ei videtur quam vt possit ad eam attingere.

2. *Sapientia*) Vera sapientia christiana quæ virtute continetur.

§. 4. VIRTVTIS FRVCTVS DVLCIS.

1 *Comede fili mi, mel, quia bonum est, & fauum dulcissimum gutturi tuo. Sic & doctrina sapientiæ* 2 *animæ tuæ: quam cum inveneris habebis in nouissimis* 3 *spem, & spes tua non peribit.* Prov. 24.13.14

1. *Comede mel*) Indicat hoc sapientiam seu virtutem esse animæ quod mel corpori, eam sci. non esse amaram at summam afferre voluptatem.

2. *Anima tua*] Sup. dulcis erit.

3. *Spem.*) Vitæ & mercedis æternæ.

§. ADD. VIRTVTIS ITER LÆTITIÆ. plenum. *Vide Adulter*, §. 5 *n.* 11.

Vide verbo Tribulatio, ex Hebræ. 12.11.

§. 5. VIRTVTES QVARE PERFICIANTVR. *Vide eodem verbo ex* 2. *Cor.* 12.9.

§. 6. VIRTVS LABORE TEMPORALI, sibi parat æternum nomen.

Bonæ vitæ 1 *numerus dierum: bonum autem nomen* 3 *permanebit in æuum.* Eccli. 41.16

1. *Numerus dierum*] i. Est certus numerus dierum, quia non perpetuo virtutibus incumbendum erit, sed pauco dierum spatio quibus hæc vita peragitur.

2. *Bonum nomen*] Quod ex bona vita paratur maximè apud Deum.

3. *Permanebit*) Apud eundem Deum in beata illa vita sanctorum.

§. ADD. QVOMODO PERDANTVR VIRTUTES. *Vide verbo Acedia* §. 1.

§. 7. COHORTATIONES AD STVDIUM virtutum.

1 *Da & 2 accipe, & iustifica animam tuam: ante obitum tuum operare iustitiam, quoniam non est apud inferos invenire cælum.* Eccli. 14.16.17

Posside 4 *sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.* Prov. 16.16

5 *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam quem filius hominis dabit vobis.* Ioan. 6.27

1. *Da*) Pauperi

2. *Accipe*) A Deo beneficentiæ tuæ meritum.

3. *Cibum*] Quo te pascas i. post mortem non poteris bene operari & mereri; ita aliqui apud Iansen.

4. *Sapientiam*) Vide §. 3. n. 2.

5. *Operamini*) Vide V. Labor.

§. 8. COHORTATIONES AD VARIAS simul virtutes.

De cætero, fratres, quæcumque sunt 1 *vera, quæcumque pudica quæcumque iusta, quæcumque sancta, quæcumque amabilia quæcumque bonæ famæ, si qua virtus,* 2 *si qua laus disciplinæ hæc cogitate.* Philip. 4.8

Vide etiam verbo Charitas, cap. 3. ex Coloss. 3.12

In fide omnes vnanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles. 1. Pet. 3.8

Vos autem curam omnem 3 *subinferentes,* 4 *ministrate in fide vestra virtutem,* 5 *in virtute autem scientiam, in scientia autem* 6 *abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem* 2 *pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.* 2. Pet. 3.5.6

1. *Vera, pudica &c.*] i. Quæcumque ad veritatem, ad pudicitiam ad sanctitatem, ad amo-

rem fraternum faciunt, & ad bonam famam promovendam conducunt.

2. *Si qua laus disciplinæ*] Quicquid pertinet ad disciplinam laudabilem.

3. *Subinferentes*) Adhibentes.

4. *Ministrate &c.*] i. Coniungere studete rectitudini fidei, virtutem & fortitudinem bonæ operationis & sanctæ conversationis.

5. *In Virtute &c.*] Huiusmodi virtuti ne per nimium excedat fervorem, adsit discretionis scientia.

6. *Abstinentiam*] A rebus tẽporarijs & vanis.

7. *Pietatem*) In Deum.

§ 9. MALEDICITVR IIS QVI VIRTVTI detrahunt aut quia laboriosæ, aut insipidæ, aut aliam ob causam.

Vide verbo Adulatio, §. 4. n. 5.

VITA:

Vide Mors. Status. Tempus. Homo.

§. 1. HAEC VITA EST NOX QVAEDAM.

Dominabuntur eorum iusti in 1 matutino. Ps. 48. 15

Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Ro. 13

1. *Matutino*) In principio futuri sæculi, quod quia plenum lumine succedit nocti huius sæculi, vocatur matutinum Bellarm. qui in eundem sensum interpretatur testimonium sequens.

§ 2. EST PEREGRINATIO.

Obsecro vos tanquã advenas & peregrinos, abstinere vos à carnalibus desiderijs, quæ militant adversus animam. 1. Pet. 2. 11

Quod necesse est homini 1 maiora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierũ peregrinationis suæ & tẽpore quod velut vmbra præterit. Ecclæ. 7. 1

Non habemus hic manentem ciuitatẽ, sed futuram inquirimus. Heb. 13. 14

2. *Audentes semper & scientes quoniã dum sumus in corpore 3 peregrinamur à Domino: per fidem enim 4 ambulamus & 5 non per speciẽ: 6 audemus autem & 7 bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore & præsentes esse ad Dominum.* 2. Cor. 5. 6. 7. 8

Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt 8 parui & 7 mali, & non pervenerunt vsque ad dies patrum meorũ quibus peregrinati sunt. Gen. 47. 9

Confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram: Qui enim hæc dicunt significant se patriam inquirere. Heb. 11. 13. 14

1. *Maiora se*) Quæ humanum captum superant, nec ea scire necesse est ad salutem.

2. *Audentes*) i. Audemus, confidimus, audacter quæuis pericula suscipimus, quia gloriam æternam speramus, de qua supra.

3. *Peregrinamur à Domino*) Quasi peregrè sumus, & in aliena terra absentes à Domino.

4. *Ambulamus*) Quod peregrinorum est.

5. *Non per speciem*] i. Necdum ipsum Dei naturam & pulchritudinem clarè videmus.

6. *Audemus autem*] Audemus inquam, redit ad id quod versu 6.

7. *Bonam voluntatem, &c.* i. i. Malumus abesse à corpore & frui Dei præsentia.

8. *Parui*) i. Pauci.

9. *Mali*) Pleni malis & ærumnis.

§. 3. VITA HAEC TEMPVS EST bene operandi.

V. Opera Otium. Confessio.

Ecce nunc tempus 1 acceptabile, ecce nunc dies salutis. 2. Cor. 6. 2

Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec 2 hodie cognominatur vt non obduretur quis ex vobis 3 fallacia peccati. Heb. 3. 13

1. *Acceptabile*] In quo accepta est Deo hominum pœnitentia. Ita Titelmann.

2. *Hodie*) i. Dum vita vobis suppetit. Dum hic gratiæ dies vobis nominatur & offertur.

3. *Fallacia peccati*] Fallaci peccato deceptus.

§. 4. VITA HAEC MORTALIS EST.

Omnis 1 caro sicut 2 fœnum, veterascit, & sicut folium fructificans in arbore viridi: alia generantur, & alia deijciuntur, sic & generatio 4 carnis & sanguinis alia finitur & alia nascitur. Omne opus corruptibile in fine deficiet,

ficiet, & qui illud operatur ibit cum illo. Eccli.14.18.19 20

Non est immortalis filius hominis, & in 5 vanitate 6 malitiæ placuerunt. Eccli.17.29

1. *Caro*) Omne animal, omnis homo.
2. *Fœnum*] Gramen viride.
3. *Veteraſcit*) Aſſiduè ad interitum tendit.
4. *Carnis & ſanguinis*) .i. Hominum.
5. *Vanitati*] Naturæ inſtabilitate.
6. *Malitiæ*) Peccata.

§. 5. FLVXA ITEM ET BREVIS.

Dies mei velocius transierunt quam à texente tela ſucciditur & conſumpti ſunt abſq; vllâ 1 ſpe. 2 Deſperaui, neq; vltra iam viuam, 3 parce mihi, nihil enim ſunt dies mei. Iob 7. 6.16

Heſterni quippe ſumus, & ignoramus, quoniã ſicut vmbra dies noſtri ſũt ſuper terrã. Iob.8.9

Dies mei velociores fuerunt curſore: fugerunt, & non 4 viderunt bonum. Pertranſierunt quaſi naves 5 pomaportantes, ſicut aquila volãs & adeſcam. Iob 9.25.26

Ecce 7 menſurabiles poſuiſti dies meos: & 8 ſubſtantia mea tanquam nihilum 9 ante te, verumtamen 10 vniverſa 11 vanitas 12 omnis homo vivens. Pſ.38.6

13 In imagine pertranſit homo. Pſ.38.7

Defecerunt ſicut 17 fumus dies mei, & oſſa mea ſicut 14 cremium 15 aruerunt. Dies mei ſicut vmbra declinaverunt, & ego ſicut fœnũ arui. Pſal.101.4.12

Recordatus eſt quoniam pulvis ſumus: 16 homo ſicut fœnum dies eius, 17 tãquam flos agri ſic efflorebit. Quoniam 18 ſpiritus pertranſibit in illo & non ſubſiſtet, & non 19 cognoſcet amplius 20 locum ſuum. Pſ.102.15.16

21 Quaſi flos 22 egreditur, & 23 conteritur, & fugit velut vmbra, & numquã in eodem ſtatu permanet. Iob 14.2

Sicut vmbra 24 cum declinat 25 ablatus ſum: & 26 excuſſus ſicut locuſtæ. Pſ.108 23

Homo 27 vanitati ſimilis factus eſt: dies eius 28 ſicut vmbra pertranſeunt. Pſ.143.5

Id quod in præſenti momentaneum eſt, & leve tribulationis noſtræ. 2.Cor.4.17

25 Generatio mea ablata eſt & 30 convoluta eſt à me 31 quaſi tabernaculi paſtorum. 32 Præciſa eſt velut 33 à texente vita mea, 34 dum adhuc ordirer succidit me, 35 de mane vſq; ad veſperam finies me. Iſa.38.12

Vide Pſ.89.10

1. *Spe*) Reſtitutionis eius quod deperditum erat.
2. *Deſperaui*. Scil. de vita aut de ſanitate recuperanda.
3. *Parce mihi*] Quod non de peccatis at de pœna intelligas. i. ne me ita affligas.
4. *Viderunt bonum*) .i. Nihil in illis conſolationis percepi, quia mille miſeriis plena eſt hæc vita.
5. *Poma portantes*). i. Velociſſimè, cum ob oneris leuitatem, tum ne putreſcant.
6. *Adeſcam*] Tunc enim celerrimus eſt eius volatus.
7. *Menſurabiles*) Ac conſequenter breues, quicquid enim menſurabile eſt, breve eſt.
8. *Subſtantia*) Subſiſtentia ſeu vita, ſeu tempus vitæ quo hic ſubſiſto.
9. *Ante te*] Si ad tuam æternitatem conferatur: vel à te, qui æternitatem inhabitas pro re nihili reputatur.
10. *Vniverſa*) Quæ in hoc mundo ſunt.
11. *Vanitas*) Res ſunt vaniſſimæ & inſtabilitati continuè obnoxiè.
12. *Omnis homo viuens*) Inter omnia autem maximè vanus eſt homo, mutationibus ac malis præ alijs creaturis magis ſubiectus.
13. *In imagine*) Inſtar inanis vmbræ, quæ imago rei eſt, non res ipſa: ita hominis vita potius vitæ ipſius vmbra, quam vera & ſolida vita dicenda eſt.
14. *Cremium*) Aridum & concrematum aliquod lignum.
15 *Aruerunt*) Dolore ſuccum omnem corporis exhaurient.
16. *Homo ſicut fœnum dies eius*) Hebraiſmus, i. hominis dies ſicut fœnum & gramen.
17. *Tanquam flos, &c.*) .i. Ad modicum tempus vigebit, mox ſuo vigore deſtituendus.

18. *Spiritus &c*) q. d. cum ab illo spiritus, i. anima transierit, non subsistet.

19. *Cognoscet*) Quisquam.

20. *Locum suum*] Locum eius.

21. *Quasi flos*] Parum duraturus.

22. *Egreditur*) In nauuitate de vtero matris.

23. *Conteritur*] Per mortem.

24. *Cum declinat*) Vergit in occidentem, & ad tenebras.

25. *Ablatus sum*) Chald. consumptus.

26. *Excussus sum*) A loco in quo eram, coactus vagari de loco in locum.

27. *Vanitati similis* Propter vitæ instabilitatem ac breuitatem.

28 *Sicut vmbra*] Quæ vt semper mutatur ita mox esse desinit, nec post se vestigium sui aliquod relinquit, non tam dicenda res aliqua, quã rei veræ imperfecta imago.

29. *Generatio*) Tempus vitæ meæ.

30. *Conuoluta*] Conuoluitur enim tabernaculum quo portetur commodius.

31. *Quasi tabernaculum*) Quod nonnunquam repentè mouetur, & aufertur. Idem mihi factum in vita mea, vel idem mihi video fieri.

32. *Præcisa est*] Generatio seu vita mea.

33 *A texente*) Qui cum voluerit, mox abrumpit telam staminis.

34. *Dum adhuc ordirer*] Dum adhuc putarem me vix incæpisse viuere, ecce quasi in ipso lucis & vitæ exordio subito me Dominus succidet.

35. *De manè &c.* .i. perpetuo cruciatu videbaris mihi finem imposituus.

§. 6. VITÆ NOSTRÆ NIHIL POSSVMVS adijcere, neque iudicabimur de vita breuiore aut longiore.

1 *Memento quæ ante te fuerunt, & quæ superuentura sunt tibi : hoc iudicium a Domino omni carni.* Et 2 *quid superueniet tibi in beneplacito Altissimi, sive decem, sive centum, sive mille anni?* 3 *non est enim in inferno accusatio vitæ.* Eccli. 41. 5. 6. 7

Breves dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est, constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt. Iob. 14. 5

1. *Memento &c.*] Memento quomodo quĩ ante te fuerunt, mortui sunt: & memento item quæ superuentura sunt tibi, i. quæ post te eventura sunt in mundo, sci. quod omnes qui te sequentur, morientur.

2. *Quid superueniet &c.*) .i. Quid temporis poterit tibi accedere super illud quod Deo visum tibi fuerit dare, sive illud sit de cẽ, sive mille anni, q. d. nihil in eo beneplacito mutare potes.

3. *Non est in inferno, &c.*) .i. Nemo post mortem poterit accusare vitam suam & conqueri quod vel nimis breuis vel nimis longa fuerit, quia huiusmodi querela nihil proficeret, neque obtineret vt rursum ad vitam rediret.

§. 7. VITA HÆC MISERA EST, LABORumque & periculorum plena.

1 *Occupatio magna* 2 *creata est omnibus hominibus, & 3 iugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum vsque in diem sepulturæ in matrem omnium.* 5 *Cogitationes eorum, & timores cordis, 6 adinventio exspectationis, & dies 7 finitionis:* 8 *a residente super sedem gloriosam, vsque ad humiliatum in terra, & in cinere.* Eccli. 40. 1. 2. 3

Vide cætera eiusdem capitis vsque ad v. 11. longè pulcherrima.

Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis. Iob 14. 1

Cuncti dies eius, doloribus, & ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: & hoc nonne vanitas est. Eccl. 2. 23

Militia est vita hominis super terram, & sicut 10 *dies mercenarij eius. Sicut seruus desiderat* 11 *vmbram: & sicut mercenarius præstolatur finem operis sui: sic & ego habui menses* 12 *vacuos & noctes laboriosas enumeratas mihi.* Iob 7. 1. 2. 3

1. *Occu-*

1. *Occupatio*] Molestia.
2. *Creata*] Deputata.
3. *Iugum*) Pondus.
4. *A die &c*) Toto vitæ tempore
5 *Cogitationes*] Quibus assiduè sunt sollicitî sive ad consequendum bona quæ non habent, sive ad effugienda quæ timent mala.
6. *Adinventio exspectationis*) .i. consideratio rerum speratarum , quæ sperantem grauiter cruciat.
7. *Finitionis*). i. mortis.
8 *A residente &c.*) .i. A summo vsque ad infimum.
9. *Militia*) Similis militiæ .i. plena laborum & periculorum.
10. *Dies mercenarii*) Qui à manè in vesperam laborat, & fert pondus diei & æstus
11. *Vmbram*) Noctem , vt à labore quiescat.
12. *Vacuos*) A quiete. i. Molestos.

§. ADD. NIHILOMINVS IMPII VELlent semper hic viuere.

Vide verbo iustus, c. vlt. nu. 37.

§. 8. INCERTA EST VITA NOSTA. Vide V. Mors.

Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. PROV. 27. 1
Stulte, 1 *hac nocte animã tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt.* Luc. 12. 20
Ecce nunc, qui dicitis: hodie, aut crastino ibimus in illam ciuitatem , & 2 *faciemus ibi quidem annum & mercabimur & lucrum faciemus : qui ignoratis quid in crastino erit. Qua est enim vita vestra ? vapor est ad modicum parens, & deinceps* 3 *exterminabitur : pro eo vt dicatis: si Dominus voluerit: & si vixerimus, faciemus hoc aut illud* Iacob 4. 13. 14. 15
1. *Hac nocte*] Quando minimè id timet.
2. *Faciemus ibi*) .i. Manebimus ibi.
3. *Exterminabitur*] Deficiet: q. d. est vapor qui statim euanescit.

§. 9. VITA HÆC PERDENDA OB DEVM, & regnum cælorum.

Qui voluerit 1 *animam suam saluam facere* 2 *perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me &* 3 *Euangelium, saluam faciet eam.* Marci 8. 35
Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, aut vxorem, & filios, & fratres & sorores, adhuc autem & animã suam non potest esse meus discipulus. Luc. 14. 26
Nihil horum vereor: nec facio 4 *animam meã pretiosiorem quàm me, dummodo consummem cursum meum & ministerium verbi, quod accepi à Domino Iesu* 5 *testificari Euangelium gratiæ Dei.* Act. 20. 24
1. *Animam*] Vitam.
2. *Perdet*] Oppetendo mortem.
3. *Euangelium*] Fidem Euangelicam, & bona in eo promissa.
4. *Animam*] Vitam hanc corporalem, quam dare paratus sum.
5. *Testificari*] Ad testificandum, ad prædicandum.

§. 10. ET OB BONVM PROXIMI. *Vide V. Pastor & V. Charitas.*

Maiorem hanc dilectionem nemo habet vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Ioan. 15, 13
In hoc cognouimus charitatem Dei , quoniam ille animam suam pro nobis posuit , & nos debemus pro fratribus animas ponere. 1. Ioan. 3. 16

Vide id præstitum Iudith cap. 13. & Esther c. 4.

§. 11. POST HANC VITAM NON DAtur ad eam regressus

Memento quia 1 *ventus est vita mea, & non reuertetur oculus meus vt* 3 *videat bona.* Iob 7. 7
Nec aspiciet me visus hominis : 4 oculi tui in me, 5 & non subsistã. Sicut consumitur nubes, & pertransit : sic qui descenderit ad 6 inferos non 7 ascendet. Nec reuertetur vltra in domum suam neque 8 cognoscet eum amplius

plius locus eius Iob 7. 8.9.10

Et *recordatus est quia* 9 *caro sunt, spiritus* 10 *vadens, &* 11 *non rediens.* Ps. 77.39

Quis eum 12 *adducet vt post se futura cognoscat?* Eccle. 3.22

Vmbra transitus est tempus nostrum, & non est 13 *reversio finis nostri: quoniam* 14 *consignata est, & nemo revertitur.* Sap. 2 5

15 *In his omnibus inter nos & vos chaos magnũ firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos non possint, neq; inde huc transmeare.* Luc. 16. 26

Sepulchra eorũ domus illorum in aternum. Ps. 48.12

1. *Ventus*] Velut ventus qui citò transit

2. *Revertetur*) Huc sci. post mortem.

3 *Videat*) Fruatur bonis & voluptatibus vitæ: Quod de oculis dicit, idipsum de alijs sensibus & potentijs intellige.

4 *Oculi tui in me*) Licet oculis hominũ subtractus ero, non tamen tuis qui vbicumque me vides.

5. *Et non subsistam*) Quando ego non subsistam, non ero inter viuentes in hoc mundo.

6. *Inferes*) Mortem, sepulchrum.

7. *Ascendet*] Vt hic iterum viuat more solito.

8. *Cognoscet*] Scil. reuertentem, vt solent domestici dominum suum redeuntem peregrè.

9 *Caro*] Fragiles.

10. *Vadens*) Sponte sua & facilè in mortem.

11. *Non rediens*] In vitam.

12. *Adducet*) Iterum in hunc mundum.

13. *Reversio finis*) Reditus post finem, post mortem.

14. *Consignata est*) Sup. mors nostra, i. tanquam definita & ineuitabilis, & à qua nullus speratur reditus, Dei sententia irreuocabili tanquam sigillo obsignata est. Vide P. A castro.

15. *In his omnibus*] Vide *V.* Infernus.

§. 12. VITÆ NOSTRÆ REGVLA VNDE petenda, seu quomodo vivendum.

Videnda virtutum particularium verba, & verbum Lex.

Sancti estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester. Leuit. 19. 2

Estote perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est. Matth. 5. 48

Si quis mihi ministrat, 1 *me sequatur, & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus.* Ioan 12. 26

Si ego laui pedes vestros Dominus, & magister: & vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen, amẽ dico vobis non est servus maior domino suo: neq; Apostolus maior est eo, qui misit illum. Ioan 13. 14. 15. 16

Hoc est præceptum meum vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Luc. 15. 12

Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri in omnibus hominibus, erudiens nos vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo. Ad Titum 2 11 12

Qui dicit se 2 *in ipso manere, debet sicut ipse ambulauit & ipse* 3 *ambulare.* 1. Ioan. 2. 6

1. *Me sequatur*] Imitetur.

2. *In ipso manere*) Qui dicit se verũ Christianũ

3. *Ambulare*) Viuere, operari.

VOCATIO.

Vide Status. Religio. Fides.

§. 1. VOCAT DEVS NOS BLANDISSIME & perseveranter.

1 *Aperi mihi soror mea, columba mea, amica mea, immaculata mea, quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctiũ* Cant. 5 2

2 *Revertere, revertere* 3 *Sulamitis: revertere revertere vt* 4 *intueamur te.* Cant. 6 12

Videnda plura verbo Peccator c. 27. & *V.* Deus, cap. de bonitate.

5. *Ecce sto ad ostiũ, & pulso: si quis audierit vocẽ meã, & aperuerit ianuã, introibo ad illũ, & cenabo cum illo & ipse mecum.* Apoc. 3. 20

1. *Aperi*) Vide *V.* Maria.

2. *Revertere*) A peccato, à vijs prauis.

3. *Sulamitis*] i. pacifica. Redi vt nunc tandem pacifica & fidelis mihi efficiaris.

4. *Intueamur te*) Oculis benignitatis & misericordiæ.

5. *Ecce*

5. *Ecce sto*] Vide *V.* Gratia.

§ 2. VANA EXCVSATIO ANIMÆ CVR non obediat vocanti.

1 *Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa? 2 laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Cant. 5. 3

1. *Expoliaui me &c.*] q. d. Intempestiuè pulsas, iam me exui, nec possum nisi magno labore, me iterum induere.

2. *Laui pedes*) Per discursum diei inquinatos. His autem significantur friuolæ excusationes quas allegamus cur sanctis Dei inspirationibus non pareamus. Vide Titelman. pluribus.

§. 3. SVPPLICIVM EIVS QVI NON OBEdit. *Vide verbo Peccatum, ex Prov.* 1. 24.

VOLVNTAS.

Vide Cor. Anima. Opus. Abnegatio. Ieiunium. Obedientia.

DE VOLVNTATE DIVINA *vide verbo Deus, & quomodo maledictus qui illi contradicit, verbo Honor cap.* 1 §. 1. *n.* 9.

DE HVMANA, *vide citata in titulo.*

§. 1. BONA VOLVNTAS PRO FACTO reputatur.

1 *Si voluntas prompta est; secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet.* 2. Cor. 8. 12

1. *Si voluntas*] Vide V. Elecmosyna.

VOLVPTAS.

Vide Caro. Prosperitas. Peccatum. Luxuria. Ebrietas. Vinum. Gaudium. Risus.

§. 1. VOLVPTVARIORVM GRAPHIcam descriptionem. *Vide hic* §. 21. *ex Amos* 6.

§. 2. STVLTORVM EST VOLVPTATES consectari.

Cor sapientium vbi tristitia: & cor stultorum vbi lætitia. Eccl. 7. 5

§. 3. CVR AB IIS ABSTINENDVM.

Vide infra de earum qualitatib. & effectis, & verbo Vita, ex 1. *Petri.* 2. 11.

§. ADD. QVEMADMODVM SIBI LICItas voluptates putent impij, quia vident iustos nonnunquam sibi in nonnullis indulgentiores esse. *Vide V. Conuiuia parte* 2. §. 4. *n.* 3.

§. 4. QVALES SINT VOLVPTATES. Primùm non satiant, & famem parunt, sicmq;.

Et nunc hæc dicit Dominus exercituũ: 1 ponite corda vestra super vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parum comedistis & non estis saturati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis vos, & non estis calefacti: & 2 qui merces congregauit, misit eas in sacculũ pertusum. Aggæi 1. 5. 6

Omnis qui bibit ex 3 aqua hac sitiet iterum: quũ autem biberit ex 4 aqua quam ego dabo ei non sitiet in æternum. Ioan. 4. 13

Postquã omnia consũmasset, facta est fames valida 5 in regione illa, & ipse cœpit egere. Lu. 15 14

6 *Venter impiorum insaturabilis.* Prov. 13 25

Dixi ego in corde meo: vadam, & affluam deliciis & fruar bonis: & vidi quod hoc quoque 7 *esset vanitas.* Eccl. 2. 1

8 *Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.* Eccli. 14. 9

9 *Sicut somniat esuriens, & comedit, cum autẽ expergefactus fuerit, vacua est anima eius, & sicut somniat sitiens, & bibit & postquã fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, & vacua est anima eius: sic erit multitudo omnium gentium quæ dimicaverunt contra montem Sion* Isa. 29. 8.

Ecce serui mei comedent & vos esurietis, ecce serui mei bibent & vos sitietis. Isa. 65. 13

1. *Ponite &c.*] Diligẽter cõsiderate opera vestra.

2 *Qui mercedes. &c.*) Lucra congregare voluit siue ex negotiatione, siue ex labore, ita pecuniæ decidunt ac si mitræ essent in marsupiũ perforatum. Hæc facilè est in sensu Tropologico accommodare ad voluptates.

3. *Aqua hac*) Sci. voluptatum terrenarum.

4. *Aqua quam &c.*] Aqua gratiæ.

5 *in regione illa*) Sci. voluptuariorum.

6. *Venter*] Desiderium.

7. *Ecce*

7. *Esset vanitas*] Res vana, inanis, & quæ hominem non replet.

8. *Insatiabilis*) Vide verbo Avaritia: quæ voluptatum cupido possunt etiam applicari.

9. *Sicut somniat &c*) His significatur brevem fore lætitiam Titi & Vespasiani qui Hierusalem ceperè, nam breui sunt mortui: & facilè est accommodare ad voluptuarios qui nullis satiantur voluptatibus, & ad nouas semper anhelant: quorumq; gaudium instar somnij breve est, vide hic v. 7.

§. 5. Nectamen a quoquam datur voluptuario cibus quo reficiatur.

Cupiebat implere ventrem suum de 1 *siliquis quas* 2 *porci manducabant, &* 3 *nemo illi dabat.* Luc. 15.16

1. *Siliquis*) Per eas intelligit Chrysost. carnalium voluptatum illecebras.

2. *Porci*] Homines carnales.

3. *Nemo dabat*) Student enim dæmones, inquit Theophil. ne peccator satietur, quare illum à voluptatibus ieiunum & inopem sæpe volunt.

§. 6. Non svnt hvivs vitæ voluptates, sinceræ & puræ.

1. *Risus dolore miscebitur.* Prov. 14.13

2. *Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio.* Thren. 3.15

3 *Panis eius* 4 *in vtero illius* 5 *vertetur in fel aspidum intrinsecus.* Iob 20.14

1. *Risus*) Per risum intellige voluptatem omnem terrenam.

2. *Repleuit &c.*) Hoc de se dicere possunt voluptates omnes & verò dicunt, imò altè id clamant si mundus haberet aures apertas ad audiendum.

3. *Panis*) Voluptas, qua vescitur vt pane, & quam putat esse panem.

4. *In vtero*) i. ventre, stomacho.

5. *Vertetur in fel &c.*] In præsentissimum, pessimumque venenum, ratione amaritudinis quam sentiet etiam in ipso voluptatis vsu.

§. 7. Non svnt perpetvae

Vide Verbo Prosperitas.

Omnis 1 *consummationis vidi finem.* Psalm 118.96

2 *Malitia horæ oblivionem facit* 3 *luxuriæ magnæ.* Eccli. 11.19

Cum me convertissem ad vniversa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus frustra sudaveram: vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi: & nihil permanere sub sole. Eccl. 2.11

4 *Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla: sic risus stulti, sed & hoc vanitas.* Eccl. 7.17

Adolescentia & voluptas vana sunt. Eccl. 11.10

1. *Consummationis*) Rei cuiusvis terrenæ & voluptatis quamlibet consummatæ & perfectæ.

2. *Malitia*) Afflictio.

3. *Luxuriæ*) Luxus, deliciarum, voluptatum maximarum.

4. *Sicut sonitus &c.*) i. sicut parum durat hic sonitus, ita etiam risus seu voluptas stulti. *Vide etiam V. Adulatio.*

5. *Adolescentia*) Vide V. Adolescentia.

§. 8. statim transeunt.

Gaudium 1 *hypocritæ ad instar puncti velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut* 2 *visio nocturna.* Iob 20.5 8

Voluptatem existimantes, 3 *diei delitias,* 4 *coinquinationes & maculæ.* 2 Pet. 2.13

5 *Spes impij tanquam* 6 *nugo est, quæ à vento tollitur, & tanquam spuma gracilis quæ à procella dispergitur: & tanquam fumus qui à vento diffusus est: & tanquam memoria hospitis vnius diei prætereuntis.* Sap. 5.15

Vide etiam eiusdem capitis versum 9. & reliquos. Et Verbo Vita. Prosperitas &c.

Velut 6 *somnium surgentium Domine:* 7 *in ciuitate tua* 8 *imaginem ipsorum ad nihilum rediges.* Psal. 72.20

Vide V. Adolescens §. 1.

1. *Hypo-*

1.*Hypocrita*] Per eum intelligitur quiuis peccator.

2.*Visio*] Somnium, est repetitio eiusdem, frequens in scriptura.

3.*Dies delicias*).i breues,licet enim sint pluriũ dierum,sunt breves.

4.*Coinquinatores &c.*) Quia inquinant & maculant.

5 *Spes impii*] .i. quod sperat: quid autem ex omnibus magis sperat quam voluptatem,at illa citissimè transit,vt quatuor his similitudinibus explicatur.

6.*Somnium surgentium*) Cuius voluptas statim transit cum homo surgit, deprehenditque se delusum.

7.*In ciuitate tua*) In cælo.

8.*Imaginem*,Imaginariam ipsorum fœlicitatem.

§. 9. VOLVPTATES NON SVNT CONstantes,desinuntque in luctum, dolores &c.

Extrema gaudij luctus occupat. Prov.14.13

Convertam festiuitates vestras in luctum: & omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calui tium, & ponam eam quasi luctũ vnigeniti, & nouissima eius quasi diem amarum. Amos 8.10

1 *Risum reputaui errorem, & gaudio dixi:* 2 *quod frustra deciperis?* Eccl.2.2

In *quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ in qua nunc sum, qui iucundus eram, & dilectus in* 3 *potestate mea.* 4 *De vinea Sodomorum vinea eorum & de* 5 *suburbanis Gomorrha. Vua eorum vua fellis, &* 6 *botri amarissimi.* 1.Mach.6.11

Vide §.sequentem.

1.*Risum &c.*] .i.risus vt & voluptas omnis, non est constans lætitia sed errans & vaga, nam vt supra dictum est,extrema gaudij luctus occupat.

2.*Quid frustra deceperis?*) Chald. quid vtilitatis est vito qui fecerit illud,seu qui gauisus fuerit: q.d. frustrà gaudet & decipitur, quia non habet qui gaudet gaudio mundi, quod intendit, veram scil.animi oblectationem.

3.*Potestate*)Dominio.

4.*De vinea &c.*) Applicantur hæc tantum voluptatibus, quæ ad litteram dicuntur de populo Iudæorum, vt dictum verbo peccatum.

5.*Suburbanis*) Supp agris.

6 *Botri amarissimi*) Supp.sunt.

§. 10. IDEOQVE EARVM ATTENDENdus finis,non principium.

1 *Ne intuearis vinum quando flaveſcit, cum splenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè sed in nouissimo mordebit vt coluber & sicut regulus venena diffundet.* Prov. 23.31

1.*Ne intuearis*)Vide verbo Ebrietas. Per vinum vult Ianſen.intelligi sensuum omnium illecebras quæ & ipsæ veluti vinum quoddam sunt euertẽtes rationis vsum si immodicè quis eas adhibeat,pungentes in fine graui conscientiæ dolore. Itaque sub hac monitione speciali de non intuendo vino,generaliter rectè intellexerimus initia voluptatum quarumlibet(quæ blanda quidem sunt sed amarum habent exitum)diligenter cavenda, & exteinos omnes cohibendos sensus per quos suauiter intrant voluptates ad animam, nè si eas admiserimus, posteà aculeos ipsarum mortiferos sentiamus.

§. 11. VOLVPTATES SVNT fallaces.

Filij hominum vsquequo 1 *graui corde? vt quid diligitis* 2 *vanitatem & quæritis* 3 *mendacium.* Ps.4.3

Verè mendaces erant 4 *colles, & multitudo montium: verè in Domino Deo nostro, salus Israel.* Ierem.3.23

Ecce vos estis ex nihilo, & 5 *opus vestrum ex eo quod non est:* 6 *abominatio est, qui* 7 *elegit vos.* Isa.41.24

Ecce 8 *omnes, inanis & vana opera eorum, ventus &* 10 *inane simulacra eorum.* Isa. 41.29

11 *Ventum seminabunt, &* 12 *turbinem metent,* 13 *culmus stans non est in eo, germen*

non faciet 14 *farinam, Quod etsi fecerit, alieni comedent eam.* Osee 8.7

15 *Ova aspidum ruperunt, & telas aranea texuerunt: qui comederit de ouis eorum morietur,* 16 *& quod confotum est, erumpet in regulum.* Isa. 59. 5

1. *Graui corde*) Ad terrena depresso.

2 *Vanitatem*] Res mundi vanas nec præstantes fœlicitatem quam promittunt.

3. *Mendacium*) Voluptates mendaces.

4. *Colles*) Vbi idola colebamus quæ nobis promittebant ab hoste securitatem, sic & mendaces sunt voluptates quæ promittunt fœlicitatem, cum ea sit in solo Deo.

5. *Opus vestrum &c.*) q. d. nihil potestis licet multa promittatis, loquitur ad litteram de idolis.

6 *Abominatio*] Abominabilis.

7. *Elegit*) Vt coleret. Ita etiam abominabilis est qui voluptatem elegit sibi in Deum, cuiusq; Deus venter est.

8. *Omnes iniusti*] Qui scilicet tanquam dij coluntur ab hominibus cum pro cultu nihil rependant boni, idem licet dicere de voluptatibus.

9. *Vana*) Ab omni vtilitate vacua. Quid enim solidæ vtilitatis in voluptatis vsu?

10. *Inane*] i. nihil.

11. *Ventum seminabunt*) Seminationem, quæ non fit sine labore vocat molestias quas in idolis colendis & voluptatibus consectandis patiuntur, & sumptus quos in ijs faciunt; vnde dicit eos nihil vtilitatis, sed damni plurimum percepturos. Ventum itaque seminant dum laborant, quia non plus fructus percipient quam si ventum seminarent, inane est & sterile quod seminant, inanes eorum labores.

12. *Turbinem metent*] Non tantum nullum percipient fructum, at magnas pro fructu calamitates.

13. *Culmus stans &c*] Omnes in terram dejecti sunt, pergit in eadem metaphora.

14 *Farinam*) Solidæ alicuius voluptatis.

15 *Ova aspidum ruperunt*) Qui ovum rumpit vtilem se cibum inuenturum sperat, quod peccatori vsuvenit cum fœlicitatem quærit in voluptatibus, at ova illa sunt aspidum, non cibum ex ijs, at venenum & mortem hauriet, vt infra dicitur.

16. *Et quod confotum est*) Subdit rationem cur moriantur quia in ijs ouis nihil aliud fouetur aut adolescit præter basiliscum.

§. 12. Dolet Propheta non consideranti ista à peccatore, hortaturque vt ea consideret.

Pars 1 *eius* 2 *cinis est:* 3 *cor insipiens adoranit illud, & non liberabit animam suam, neque dicet: forte mendacium est in dextera mea. Memento horum Iacob, & Israel, quoniam seruus meus es tu. formaui te, seruus meus es tu Israel, ne obliuiscaris mei.* Isa. 44 20. 21

1. *Eius*) Scil. idoli.

2. *Cinis est*] In cinerem conversa est. *Vide versum præcedentem.*

3 *Cor insipiens &c.*] i. fanè nullus nisi insipiens venerabitur illud, quia ex eius obsequio non consequetur corporis aut animæ salutem.

4 *Forte mendacium &c*] i. opus hoc quod fecit dextera mea est fallax, mendax & ipsum mendacium, nec dat quod promittit. Tropologiam de voluptatum inanitate & fallacia quilibet videt.

§. 13. Volvptatvm effecta.

Hominem in brvtvm transformant.

Homo cum 1 *in honore esset non intellexit:* 2 *comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis* Ps. 48. 21

Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus Ps. 31. 9

Exterminauit eam, 3 *aper de sylua: & singularis ferus depastus est eam.* Ps. 79. 14

4 *Sus lota in volutabro lutι.* 2. Petri 2. 22

1. *In honore*] Quia Dei filius, hæres regni æterni.

2. *Comparatus est &c.*) Per voluptates.

3. *Aper*] Nabuchodonosor vocatur aper, ob carnalia vitia, quem eundem vocat singularem ferum, i. porcum siluestrem singularitate & solitudine gaudentem.

4. *Sus*

4.*Sus*)Ob voluptates immundas. *Vide V.Residuum.*

§. 14. ITEM DEIICIVNT ILLVM ad viliſſima quæque.

Miſit 1 *illum in villam ſuam vt* 2 *paſceret porcos*, Luc.15.15

1.*Illum*] Prodigum luxurioſum.

2. *Paſceret porcos*) Veros porcos, eò redactus ob inopiam, tum porcos.i. vt ſordidas & immundas cogitationes in animo nutriat, inquit Chryſ.

§.15. CAVSA SVNT CVR PERDAT FIdem. *Vide Verbo Fides.*

§.16. VOLVPTVARIVS NON COGNOSCIT quæ & quanta committat mala, & quæ illum maneant ſupplicia.

1 *Eris ſicut dormiens in medio mari, & quaſi ſopitus gubernator amiſſo clauo: & dices: verberaverunt me, ſed non dolui: traxerunt me, & ego non ſenſi: quomodo euigilabo, & rurſus vina reperiam.* Prov.23.34.35

1. *Eris*) Vide ſenſum litteralem verbo Ebrietas, & Tropologicum apud Gregorium 3. parte paſtor. Admon.33. & apud Bedam hic, quæ longiora ſant quàm vt hic aſcribantur.

§.17. VOLVPTAS INIMICA EST SAPIentiæ. *Vide Verbo Vinum.ex Eccle.2.3.*

§. 18. INDVCIT FASTIDIVM, & cæleſtia contemnit.

Anima 1 *ſaturata calcabit* 2 *fauum.* Prover. 27.7

1.*Saturata*)Voluptatibus.

2i*Favum*] Cæleſtia dulciora ſuper mel & favum.

§. 19. ANIMAM INFICIT.

V.hic §.8,*ex* 2,*Pet.*2.13.

§.20. EAMQVE AFFLIGIT.

Vide §.7 *ex Eccle.*2. 11. *&* §. 11,*n.*11.

§.21. REDDIT ITEM INSENSIBILEM AD aliorum mala,

Vide V.Diuitia ex Amos 6.4.5.6.

§ 22. HOMINI CAVSA EST CVR A peccatis non ſe liberet.

Cum dulce fuerit 1 *in ore eius* 2 *malum, abſcondet illud* 3 *ſub lingua ſua*, 4 *parcet illi, & non derelinquet illud, & celabit* 5 *in gutture ſuo.* Iob 20 12.13

1.*In ore*)Palato animæ.

2.*Malum*).i.peccatum.

3.*Sub lingua*)Intra ſe.

4 *Parcet illi*) Conſervabit peccatum ob eius ducedinem, non à ſe eijciet.

5. *In gutture*] .i intra cor, ſenſus totius ſententiæ eſt .iſte: ſicut cum dulciaria guſtamus. illa diu lingua & faucibus retinemus vt diuturnior ſit delectatio, ita impius peccati dulcedine ioeſcatus, in faucibus animæ tenaciſſime illam condit & conſervat

§. ADD. NON LIBERAT A morte.

Vide Verbo Diuitia cap. 3. §.9.

§.23. DISSVADENTVR VOLVPTATES, inuitaturque homo ad eas ſectandas quæ veræ ſunt.

Omnes ſitientes venite ad 1 *aquas, & qui non habetis argentum properate,* 2 *emite, & comedite: venite, emite abſq; argento, & abſq; vlla commutatione* 3 *vinum & lac.* 4 *Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? audite audientes me, & comedite* 5 *bonũ delectabitur in craſſitudine anima veſtra.* Iſa.55.1.2

Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis, neque eruent vos, quia vana ſunt. 1. Reg.12.21

Intrate per anguſtam portam, quia 7 *lata porta & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionẽ, & multi ſunt, qui intrant per eã.* Matt.7.13

1.*Aquas*)Gratiæ, & verarum voluptatum.

2.*Emite*).i,comparate.

Vinum.lac.] Dulcem cibum & potum veraꝝ oblectationum,

4. *Quare appenditis &c.*] i. cur ea tanto labore sectamini quæ non sunt panis, quæ non nutriunt, quæ inania sunt, quæ non satiant.

5. *Bonum*] Verum cibum voluptatum qui vires vestras confirmet.

6. *Crassitudine*] In eius cibi delicijs.

7. *Lata*] Scil. voluptatum.

§. 24. Cohortatio ad parce ijs vtendum.

1 *Mel inuenisti, comede quod tibi sufficit, ne fortè satiatus evomas illud.* Prov. 25. 16

1. *Mel inuenisti*] Significatur quæcunque corpori delectabilia sunt, quæ per mel indicantur, moderatè sumenda, alioqui noxia efficientur sanitatem lædent &c.

§. 25. Ironica cohortatio ad eas.

1 *Lætare ergo iuvenis in adolescentia tua, & 2 in bono sit cor tuum in diebus iuventutis tuæ, & 3 ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.* Eccl. 11. 19

1 *Lætare ergo*] Ironia. lætare sanè.

2. *In bono*] Seu iucundo, id est, sese exhiberet.

3. *Ambula &c.*] Fac quod tibi cor & oculi suggerunt & volunt.

§. 26. Voluptuarii invitantur ad fletum.

Expergiscimini ebrij & flete, & vlulate omnes, qui bibitis 1 *vinum in dulcedine, quoniam* 2 *periit ab ore vestro.* Ioel 1. 5

1. *Vinum*] Per vinum intellige voluptatem omnem extra Deum.

2. *Periit*] Statim peribit, statim vobis auferetur.

VOTVM.

Vide Castitas. Obedientia. Paupertas. Religiosus.

§. 1. Non temere vovendvm.

Vide §. 3. infra nu. 3.

§. 2. Poena infracti voti.

Cum 1 *luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt, habentes* 2 *damnationem, quia* 3 *primam fidem* 4 *irritam fecerunt.* 1. ad Tim. 5. 11. 12

Ruina est homini 5 *devorare sanctos, & post vota retractare.* Prov. 20. 25

1. *Luxuriatæ in Christo*] i. cum scortatæ fuerint in iniuriam Christi, cui quasi sponso sese castitatis voto obstrinxerant.

2. *Damnationem*] Condemnationem.

3 *Primam fidem*] Votum continentiæ.

4. *Irritam fecerunt*] Illud violantes.

5 *Devorare sanctos*] Hebr. Sanctitatem quod significat præcipitanter quæ sunt religionis facere, cuiusmodi est temerè vouere.

§. 3. Cohortationes ad vota persolvenda.

Cum votum voveris Domino Deo tuo non tardabis reddere: quærequiret illud Dominus Deus. Et si moratus fueris reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris: Quod autem semel egressum est de labijs tuis servabis, & facies sicut promisisti Domino Deo tuo, & propria voluntate, & ore tuo locutus es. Deut. 23. 21. 22. 23

1 *Vovete, & reddite Domino Deo vestro omnes qui in circuitu eius affertis munera* Ps. 75. 12

Si quid vouisti Deo ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio, sed quodcunq; voueris redde. Multoque melius est non vouere, quam post votum promissa non reddere. 3 *Ne dederis os tuum vt peccare faciat* 4 *carnem tuam,* 5 *neq; dicas* 6 *coram Angelo.* 7 *Non est prouidentia ne forte iratus Deus contra sermones tuos dissipet cuncta opera manuum tuarum.* Eccl. 5. 3. 4. 5

Vide item Leuit. 27. 28. & Num. 30. 3

1 *Vovete*] Quod est consilij.

2. *Reddite*] Quod est necessitatis.

3. *Ne dederis os tuum* 7 Supp. temerè vouendo.

4. Ca-

4. *Carnem suam.*) id est, reipsum, per infirmitatem carnis votum violando.

5. *Neque dicas.*) Pœnitens, scil. voti.

6. *Coram Angelo.*) Tuo custode quem debes maximè revereri.

7. *Non est providentia.*) Deus non curat res humanas, ac proinde nec mea vota aut peccata.

§. 4. De voto castitatis Beatæ Mariæ Virginis.

Vide Luca 1.34. *& Verbo Maria.*

V S V R A.

V. Avarus. Dives. Mutuum.

§. 1. Prohibetur.

Si pecuniam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum non urgebis eum, quasi exactor, nec usuris opprimes. Exod. 22. 25.

Non fœnerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges nec quamlibet aliam rem: sed alieno. Fratri autem tuo absque usura, id quo indiget commodabis: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo, in terra ad quam ingredieris possidendam. Deut. 23. 19. 20.

Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentem non accepit: Qui fecit hæc non movebitur in æternum. Psalm. 14. 1. 5.

Ad usuram dantem, & amplius accipientem: nunquid vivet? non vivet, cum universa hæc detestanda fecerit morte 2 *morietur.* 3 *Sanguis eius in ipso erit.* Ezech. 18. 13.

Vide item v. 8. & cap. 22. v. 12. & 2. Esdræ 5. 7.

4 *Si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis, nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, ut recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes, & erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi quia ipse benignus est super ingratos, & malos,* Lucæ 6. 34. 35.

1. *Alieno.*) Permittit Judæis ut dent alieno id est, gentilibus, ne lucro inhiantes fratribus Judæis darent: permittit autem id est, non punivit idque ob eorum duritiem, nullo tamen modo id licitum fecit, ut patet infra ex Psal. & Ezechiel.

2. *Morietur.*) Occidetur per sententiam judicis.

3. *Sanguis.*) Chald. Reatus mortis id est, reus erit mortis.

4. *Simultum.*) Vide Verbo Mutuum.

§. 2. De laudabili et licita usura

Vide Verbo Eleemosyna.

V X O R.

Vide Maritus. Mulier. Ornatus. Adulterium. Matrimonium.

Primum agendum de uxoris electione, deinde de eius usu: de quo etiam verbo Matrimonium. Tum de viro ad illam collato & ad alienam. Proxime de illa tum respectu viri sui, tum respectu aliorum. Denique de improba.

§. 1. Quæ sint viro considerandæ circa uxorem futuram.

Vide totum hoc verbum.

1 *Omnem masculum excipiet mulier: &* 2 *est filia melior filia. Species mulieris exhilarat faciem viri sui, &* 3 *super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.* 4 *Si est lingua curationis, est & mitigationis & misericordiæ, non est vir illius secundum filios hominum.* Eccli. 36. 23. 24. 25.

1. *Omnem, &c.*) id est, mulier facilè quemvis suscipiet in virum, nec ita ordinariè est solicita ad discernendum qualis sit futurus maritus, maximè quod ad pulchritudinem attinet, quæ non multum in viris requiritur.

2. *Est filia, &c.*) Quare earum defectus est habendus viro.

3. *Super omnem, &c.*) id est, mulier pulchra excedere facit desiderium & amorem sui super omnem aliam concupiscentiam, quia nihil magis naturaliter accendit hominem ad desiderium sui quam pulchritudo mulieris; indicat in conjuge quærenda, formæ habendam aliquam rationem

4. *Si est lingua curationis, &c.*) id est, si præter formam est etiam in uxore lingua blanda, quæ sua mansuetudine possit iratum & tristem viri animam mitigare & ad misericordiam flectere, talis maritus est fœliciſſimus & communem hominum conditionem excedens; cum mulier pulchra sit superba ordinariè, non autem verbis blanda.

§. 2. CURANDA BONA UXOR EI QUI sibi vult parare famam.

1 *Filii, & ædificatio civitatis confirmabit nomen, & super hac mulier immaculata computabitur.* Eccli. 40. 19.

1. *Filii.*) Vide Verbo Filii.

§. 3. CAVENDUM EI A LITIGIOSA.

Melius est sedere in angulo 1 *domatis, quam cum muliere litigiosa, & 2 in domo communi.* Prov. 21. 9.

1. *Domatis.*) id est, tecti quod sub dio id est, loco incommodo.

2. *In domo communi.*) id est, licet id detur in domo ampla & quæ sit multis communis.

§. 4. ET AB IRACUNDA.

Melius est habitare in 1 *terra deserta, quam cum muliere rixosa, & iracunda.* Prov. 21. 19.

1. *Terra deserta.*) Cum feris & bestiis.

§. 5. VTILIOR VIRO BONA UXOR quam amicus.

Amicus & sodalis in tempore 1 *convenientes, & 2 super utrosque mulier cum viro.* Eccli. 40. 23.

1. *Convenientes.*) Supp. sunt id est, mutuò conveniunt ad succurrendum sibi cum tempus est opportunum.

2. *Super utrosque, &c.*) id est, utrisque præponenda uxor cum viro conveniens, quia inde viro plus solatii provenit, quæ individuè ei adhæret, desideriis ejus satisfacit, & in omnibus illi se præbet sociam.

§. 6. VXOR BONA DONUM DEI est incomparabile.

1 *Datum Dei est mulier sensata & tacita:* 2 *non est immutatio erudite animæ.* Eccli. 26. 18.

1. *Datum.*) id est, donum.

2. *Non est immutatio, &c.*) id est, anima mulieris benè instituta & prudens non potest aliquo digno pretio permutari, & superat omne pretium, nomen igitur *immutatio* sumitur pro permutatione.

§. 7. BONA UXOR RES ratissima.

1 *Mulierem* 2 *fortem* 3 *quis inveniet? procul & 4 de ultimis finibus pretium eius.* Prov. 31. 10.

1. *Mulierem.*) Loquitur de maritata, ut patet ex sequentibus.

2. *Fortem.*] Animo, & constantem in omnibus, animique virilis.

3. *Quis inveniet.*] Significatur hac interrogatione paucas inveniri, & fœlicem qui invenit.

4 *De ultimis, &c.*] id est, pretium talis mulieris est procul petendum, id est, pretium eius magnum est, carum, & rarum, ut ea quæ à longè afferuntur.

§. 8. DE VXORIS VSV, TVMQVE licitum esse.

Salvabitur mulier 1 *per filiorum generationem si permanserit in fide & dilectione, & sanctificatione, cum sobrietate.* 1. ad Tim. 2. 15.

1. *Per generationem.*] id est, in generatione filiorum seu filios generans.

§. 9. EA ABSTINENDUM QUANDO.

Nolite 1 *fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterum revertimini* 2 *in idipsum,* 3 *ne tentet*

Vos

vos Satanas 4 *propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.* 1. ad Cor. 7.5.6.

Estote parati in diem tertium, & 5 *ne appropinquetis uxoribus vestris.* Exod. 19.15.

1. *Fraudare.*] Debito conjugali.

2. *In idipsum.*) Ad opus conjugale.

3. *Ne tentet vos.*) De adulterio aut alia libidine.

4. *Propter incontinentiam.*) Eo quod sitis incontinentes, vel ut Titelmann. Propter infirmæ carnis incontinentiam.

5 *Ne appropinquetis, &c.*) Ob reverentiam scilicet legis & majorem puritatem: unde argumento à minori colligere licet quid faciendum conjugibus, quando sacra Eucharistiæ mysteria sunt percepturi.

§. 10. QUOMODO SE ERGA UXOREM SUAM habeat vir, seu quæ ei præstanda.

EI DILIGENDA EST UXOR.

Vide Verbo Maritus.

§. 11. DILIGENTER CUSTODIENDA ne peccet.

1 *Super mulierem nequam bonum est signum.* Eccl. 42.6.

V. Mulier, ex Eccli. 25:34.

1. *Super.*] Vide verbo Verecundia.

§. 12. CUI SIMILIS SIT QUÆ se domi continet.

1 *Columnæ aureæ super bases argenteas,* 2 *& pedes firmi super plantas stabilis mulieris.* Eccl. 26:23.

1 *Columnæ, &c.*] i. sicut columnæ aureæ super bases argenteas constituæ præter firmitatem quam habent etiam habent concinnitatem & pretium.

2. *Et pedes firmi, &c.*] i. sic & cruta seu pedes mulieris quæ non est vaga, quovis discurrens nec in incessu levis, sed sese domi continet, firmumque ac gravem habet incessum quando prodeundum est.

§. 13 IMPROBÆ NON FIDAT.

1 *Odibili* 2 *non credas te in toto corde tuo.* Eccl. 7.28.

1. *Odibili.*] Ob morum improbitatem & loquacitatem.

2. *Non credas te in toto corde tuo.*) Sic ut ei totum cor aperias, & secreta pandas.

§. 14. NON PERMITTAT SAM dominari.

Non des mulieri 1 *potestatem animæ tuæ* 2 *ne ingrediatur in virtute tua, & confundarit.* Eccl. 9.2.

3 *Filio, & mulieri, fratri, & amico non despotestatem super te in vita tua: & non dederis alij possessionem tuam: ne forte pœniteat te, & deprecteris pro illo. Dum adhuc superes & aspiras, non immutabit te omnis caro.* Eccl. 33.20.23.

Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo. Eccl. 25:30.

1. *Potestatem animæ tuæ.*) Ut scil. animam tuam a te & tuam voluntatem illi subjicias.

2. *Ne ingrediatur, &c.*) Græcè, ne ascendat super vires tuas, i. ne fortior te sit. Vel ne abutatur potestate à te data, tecumque conversetur ut domina, quæ facta est ut obediat.

3. *Filio.*] Vide verbo Parentes.

§. 15. NON DIMITTAT UXOREM, NEQUE illa virum relinquat.

Iis qui matrimonio juncti sunt 1 *præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem à viro* 2 *non discedere. Quod si* 3 *discesserit manere innuptam, aut viro suo reconciliari,* 4 *& vir mulierem non dimittat.* 1. Cor. 7.10. 11.

Ego dico vobis quia omnis, qui dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit adulterat. Matt. 5.33.

1. *Præcipio, &c.*) q. d. non est præceptum humanum sed divinum.

2. *Non discedere.*) Sine justa causa.

3. *Discesserit.*] Scil. cum justa causa.

4. *Et vir, &c.*) In his enim pares sunt ambo conjuges.

§. 16. IN EOS QUI DIMITTEBANT UXORES quia macie contectæ & turpes, ducebantque alienigenas.

Vide Malachiæ caput 2. *à v.* 10.

§. 17.

§. 17. QUANDONAM RATIONE DISPARITATIS cultus, liceat aliud inire matrimonium.

Nam 1 *cæteris ego* 2 *dico, non Dominus. Si quis* 3 *frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit* 4 *habitare cum illo, ſ non dimittat illam. Et ſi qua mulier fidelis habeat virum infidelem, & conſentit habitare cum illa, non dimittat virum.* 6 *Sanctificatus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem: alioqui filij veſtri* 7 *immundi eſſent, nunc autem* 8 *ſancti ſunt. Quod ſi infidelis* 9 *diſcedit,* 10 *diſcedat:* 11 *non enim ſervituti ſubjectus eſt frater, aut ſoror in hujusmodi:* 12 *in pace autem vocavit nos Deus.* 13 *Vnde enim ſcis mulier, ſi virum ſalvum facies? aut unde ſcis vir ſi mulierem ſalvam facies?* 1. Cor: 7. 12, 13. 14. 15, 16.

1. *Cæteris.*] Qui in infidelitate contraxerunt matrimonium, & poſtea eorum alter ampiectitur fidem.

2. *Dico, &c.*] Conſilio, ſi quis tamen meum non ſequatur conſilium non peccabit.

3. *Frater.*] Chriſtianus aliquis in matrimonio ad fidem converſus,

4. *Habitare.*) Abſque injuria nominis Chriſti

5. *Non dimittat.*] Prætextu chriſtianiſmi.

6. *Sanctificatus, &c.*) i. conjunctio talis ſancta eſt, unde non prophanatur nec polluitur fidelis per contactum infidelis, ſed potius infidelis ſanctitatis quadam aſpergine ſanctificatur à fideli, tum quia maritus eſt ſanctus. i. fidelis, tum quia ad ſanctitatem & fidem ſuis precibus & vitæ exemplo cum fortè perducet, ita S. Cæcilia Valerianum convertit & aliæ alios.

7. *Immundi.*) q. d. hac ſeparatione haberentur filii quaſi ex illegitimo thoro. Secundo in infidelitate educarentur.

8 8. *Sancti ſunt.*) i. mundi ſeu ex legitimo matrimonio nati & concepti. Ambroſ. vel *ſancti*, quia parentum fidelium cura & fide facilè poſſunt ſanctificari & baptizari.

9. *Diſcedit.*) Quærit diſſolutionem, nec vult cohabitare fideli ſine fidei injuria.

10. *Diſcedat.*] Supple etiam fidelis: hoc enim caſu permittit Apoſtolus non tantum thori divortium, ſed etiam matrimonii.

11. *Non enim ſervituti, &c.*) Eſſet autem magna ſervitus teneri matrimonio, ita ut ſi diſcedat alter, continere ſe debeat.

12. *In pace.*) Ad pacem. i. ut quietè vivamus, quare præſtat ſolum vivere in divortio pacificè, quam cum jurgiis & litigiis pacem turbantibus in matrimonio.

13. *Vnde enim ſcis, &c.*] i. Diſcede à tali homine rixoſo & qui pacem tuam perturbat, neque mihi objicias ſpem converſionis: quia neſcis an eum ſalvum facies.

§. 18. SUADETUR UXORIS DIVORTIUM OB malos ejus mores.

1 *Si non ambulaverit ad manum tuam confundet te in conſpectu inimicorum: a carnibus tuis abſcinde illam, ne ſemper te abutatur.* Eccl. 25. 35. 36.

1. *Si non &c.*) i. Si non permiſerit ſeregi à te, ſi non ſe poteſtati tuæ ſubjecerit (manu enim poteſtas ſignificatur.)

2. *A carnibus.*] Ab uſu carnis, à cohabitatione Hæc dicuntur ſecundum legem antiquam, nam in nova id non licet niſi in cauſa fornicationis, ut dictum §. 15.

§. 19. DISSUADETUR DIVORTIUM A BONA uxore: & quod ejus caſtitati nihil conferendum.

Noli diſcedere à muliere ſenſata & bona quam ſortitus es in timore Domini: gratia enim 1 *verecundiæ illius ſuper aurum.* Eccl. 7. 21.

2 *Gratia ſuper gratiam mulier* 3 *ſancta &* 4 *pudorata:* ſ *omnis autem ponderatio non eſt digna continentis animæ.* Eccl. 26. 19, 20.

1. *Verecundia.*) Qua erga virum ſe demiſſe gerit, & ab aliis ſe caſtam conſervat.

2. *Gratia, &c.*) .i. eximia gratia, multiplex gratia.

3. *Sancta.*) Quæ Deum timet.

4. *Pudorata.*) Eſt enim pudor, caſtitatis cuſtos,

ſ. *Omnis, &c.*] Vide V. Caſtitas.

§. 20. CUM ALIENA UXORE VIRO NON colloquendum, ab ejuſque cavendum aſpectu.

1 *Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt, colloquium enim illius quasi ignis exardescit.* Eccli. 9.11

1. *Speciem*] Vide V. Mulier. cap. 2. §. 4.

§ 21. OMNIS EI CVM ALIENA VXORE interdicitur familiaritas.

1 *Cum aliena muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum: & non alterceris cum illa in vino, ne forte declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem.* Eccli. 9.12. 13

1. *Cum aliena*) Vide ibidem § 5.

§. 22. QVÆ PRÆSTARE DEBEAT VXOR VIRO.

OBEDIENTIAM.

Mulieres viris suis subditæ sint sicut domino: quoniã vir caput est mulieris. sicut Christus caput est Ecclesiæ, ipse salvator 1 corporis eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Eph. 5. 22 23. 24

Mulier in silentio discat cum omni subiectione: Docere autem mulieri non permitto neque dominari in virum, sed esse in silentio: 2 Adã enim primus formatus est, deinde Eva: & 3 Adã non est seductus, mulier autẽ seducta in prævaricatione fuit. 1. ad Ti. 2. 11. 12. 13. 14

1. *Corporis eius*) Corporis sui, supp. mystici quod est Ecclesia.

2. *Adam enim primus*] q. d. hoc idem docet natura, quia Adã tanquã caput primus creatus est.

3. *Adam non est seductus*) Vide V. Mulier.

§. 23. TIMOREM.

Vxor timeat virum suum. Eph. 5. 32.

§. 24. BONVM VITÆ EXEMPLVM MAXIme si sit infidelis & cur.

Mulieres subditæ sint viris suis: vt & 1 si qui nõ credunt verbo, per mulierum conversationẽ sine verbo lucrificant, Cõsiderantes in timore castã conversationem vestram. 1. Pet. 3. 1. 2

1. *Si quid*) Viri earum non credunt verbo fidei seu prædicationi.

§. 25. Virum decenter vestiat, itaque domestica curet vt ei sit integrum vacare Reipublicæ.

1 *Stragulatã vestem fecit sibi: byssus & purpura indumentum eius. 2 Nobilis 3 in portis vir eius quãdo sederit cũ senioribus terræ.* Pro. 31. 22. 23

1. *Stragulatam*) Variam & pretiosam pro ornatu domus, qualia sunt aulæa & tapetia.

2. *Nobilis*) Præ alijs conspicuus & notus, quia sci. ab ea similes accipit vestes.

3. *In portis*) In publicis consessibus & iudicijs quæ olim in portis exercebantur. Indicatur vxoris diligẽtia liberum esse virum à curis domus, eique integrum esse cum ingenti honore publice obire munia.

§. 26. Quædam alia exiguntur ab ea uni erga virum, tum alios.

1 *Adolescentulas, vt viros suos amẽt, & filios diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non 2 blasphemetur verbum Dei.* ad Tit. 2. 4. 5

Apprehendentes parentes filiam suam, osculati sunt eam, & dimiserunt ire, monẽtes eam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & seipsam irreprehẽsibilem exhibere. Tob. 10. 12. 13

3 *Confidit in ea cor viri sui, & 4 spoliis non indigebit. Reddet ei bonum 5 & non malum omnibus diebus vitæ suæ.* Prov. 31. 11. 12

1. *Adolescentulas*] supple doce.

2. *Blasphemetur*) non patiatur calumniam, nõ vituperetur fides Christi, quod fieret si mulier vito prætextu Christianismi nollet in licitis obtempetare.

3. *Cõfidit in ea*] Quia videt eã fortiter se gerere, nec metuit de eius incõtinentia, nõ timet ne prodigat bona, aut negligẽtia perire sinat, ideo cõfidit, cum alioqui ob mulieres parũ probas aut sedulas cor virorũ torqueri soleat ratio metu,

4. *Spolia &c.*) sc. hostium i. ita per vxoris diligentiam abundabit domesticis opibus, vt non sit ei necesse desiderare hostium spolia, & ob id ad bellum procedere.

5. *Et non malum*) id est, bonum absque vllius mali permixtione. Hoc bonum est animi securitas, & per illam cordis lætitia, longa vita, rerũ domesticarum procuratio & conseruatio, & similia, & post eius obitum, perseverabit idem amor, nec desistet pro eo orare.

§.27. Variæ vxoris laudes ob hæc & similia, quæ præstat viro.

1 *Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex. Mulier fortis oblectat virum suũ, & annos vitæ illius in pace implebit.* 2 *Pars bona, mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis:* 3 *diuitis autem & pauperis cor bonum, in omni tẽpore vultus illorum hilaris.* Eccli. 26.1.2.3.4

4 *Gratia mulieris sedulæ delectabit virum, &* 5 *ossa illius impinguabit.* Eccli. 26.16

6 *Si est lingua curationis, est & mitigationis & misericordiæ: non est vir illius secundum filios hominum:* 7 *qui possidet mulierem bonam: inchoat possessionem: adiutorium secundum illũ est, & columna vt requies. Vbi non est sepes, diripietur possessio: & vbi non est mulier ingemiscit egens.* Eccli. 36.25.26.27

1. *Mulieris bonæ*] Vide Verbo Maritus §.6.

2. *Pars bona*) Vide ibidem parag.7.

3. *Diuitis autẽ*] supple, *cum diuitis*, &c. i. quando siue diues sit maritus, siue pauper, cor eius est bonum, id est, bene affectum & gaudens, tunc in omni tempore & fortuna vultus illorũ est hilaris, animi scil. lætitia se ad exteriora trãsfundente: hoc autem habetur à proba vxore, de qua in præcedentibus; atque hæc sententia addita videtur ad id significandum.

4. *Gratia sedulæ*) id est, grata eius diligentia & sedulitas.

5. *Ossa impinguabit*] Hic est effectus lætitiæ, i. membra bene afficiet, & pinguia reddet. Vel ossa medullis irrigando impinguat.

6. *Si est lingua &c.*] Vide supra §. 1. n. 4.

7. *Qui possidet*) Vide Matrimonium §. 8.

§.28. De vxore respectu sui, domesticorum, & externorum, quomodo erga illos se habeat.

Sit virtutibus prædita, eiusq; rei fructus.

Mulier 1 *gratiosa inveniet gloriam; & robusti habebunt diuitias.* Prov.11.16

1. *Gratiosa*] Quæ gratis est moribus, qualis est, quæ virtutibus ornata est.

2. *Robusti &c.*) i. viri sua fortitudine consequentur diuitias: ostenditur viro parandas opes familiæ, vxori curandum vt moribus suis grata sit viro.

§.29. Non sit otiosa.

Quæsivit lanam & linũ, & operata est, 1 *consilio manuũ suarũ: &* 2 *accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachiũ suũ.* Pro.31.13.17.

3 *Fortitudo & decor indumentum eius, &* 4 *ridebit* 5 *in die nouissimo.* Prov.31.25

1. *Consilio*) per industriam manuum suarum & non tantum alienarum.

2. *Accinxit*) i. assumpsit virilem animum & fortitudinem, quæ in lumbis & brachijs maximè apparet, seque ad opus alacriter parauit.

3. *Fortitudo &c.*) i. labore suo, & industria, de quibus ante, parauit sibi vestem præclaram & decoram.

4. *Ridebit*) gaudebit, cum alij ob frigus & vestis inopiam affligentur.

5. *In die nouissimo*) i. postero tempore.

§.30. Laboret etiam noctu nendo, &c.

1 *Gustauit, & vidit quoniã bona est* 2 *negotiatio eius:* 3 *non extinguetur in nocte lucerna eius.* 4 *Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt fusum.* Prov.31.18.19

1. *Gustauit*] Experta est.

2. *Negotiatio eius*] Qua parauit ex lana & lino familiæ cibum, & qua mercata fuit agrum.

3. *Non extinguetur &c.*) Quia etiam noctu aliquot horas laborat.

4. *Fortia*) Quia non nisi fortium est noctu laborare, id enim non faciunt deheati.

§.31. Ita exigat operas à domesticis, vt etiam laboret ipsa.

1 *Considerauit semitas domus suæ, &* 2 *panem otiosa non comedit.* Prov. 31.27

1 *Considerauit &c.*) id est, circumspexit vias, actiones & mores suorum domesticorum, quid agant, an otientur.

2. *Panem &c.*) non ita exigit à suis opus, vt ipsa esset otiosa.

§.32. Ita laboret vt agros comparet.

Considerauit agrum, & emit eũ: 1 *de fructu manuũ suarum plantauit vineam.* Prov.31.16

1. *De fructu &c.*) id est, ex lucro quod magis bus suis parauit.

2. *Vineam*] Ita agro empto, vt non tantum cibum, sed & potum haberet.

§.33. Negotiationem exerceat.

Facta est quasi nauis 1 *institoris* 2 *de longe portãs*

panem

panē ſicum: 3 Syndonem fecit, & vendidit, & 4 cingulū tradidit 5 Chananeo PRO. 31. 14. 24

1. *Inſtruxit*] Mercatoris.

2. *De longè &c.*] quia licet domo non egrediatur, ſua tamen opera & labores alijs communicando, qui ad remotas regiones nauigant, ſibi parat panem & neceſſaria familiæ.

3. *Syndonem*] Syndon eſt lineū ex pretioſo ac ſubtili lino ad ornatum capitis mulierum.

4. *Cingulum*] Ingeniosè elaboratum ſive per texturam, ſiue per acus picturam, quo etiā vtebantur mulieres ad ornamentum. *Vide Iſa. 3.*

5. *Chananeo*] .i mercatori, hic enim ſumitur *Chananeus*, vt nomen appellativum.

§. 34. Gloriam ſuam non in ſpecie, at in Dei timore collocatam ſciat.

Fallax 1 gratia, & 2 vana pulchritudo: mulier timens Dominū ipſa laudabitur. PROV. 31: 30

1. *Gratia*] Venuſtas.

2. *Vana*] Quia nō eſt res ſtabilis, q. d. laudavi mulierem à forma, quia in ea non conſiſtit eius gloria & laus, ſed tantū in ijs, quæ declarant illā timere Deum, qualia ſunt officia illa hactenus attributa.

§. 35. Prouideat operarijs domeſticis de cibo.

Et 1 de nocte ſurrexit, deditq; 2 prædā domeſticis ſuis, & cibaria ancillis ſuis. PROV. 31. 15

1. *De nocte*] ante lucem deputat eis cibum neceſſarium, vt ſic partem diei lucretur.

2. *Prædam*] Significat quemvis cibum.

§. 36. Et de veſtitu.

Nō timebit domui ſuæ à frigoribus niuis. omnes enim domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus. PROV. 31. 21

§. 37. Det eleemoſynam.

Manum ſuam aperuit inopi, & palmas ſuas extendit ad pauperem. PROV. 31. 20.

§. 38. Domum exornet & ſeipſam deceoter veſtiat.

Vide ſupra §. 25. ex Prov. 31. 22.

§. 39. Domeſticos doceat Deum timere & proximum amare.

Os ſuum aperuit, 1 ſapientiæ, & lex 2 clementiæ in lingua eius. PRO. 31. 26

1. *Sapientiæ*] Ad docendum ſuos veram ſapientiam, quæ in timore Dei ſita eſt.

2. *Clementiæ*] Pietatis & miſericordiæ.

§. 40. Circumſpiciat actiones domeſticorum ſuorum.

Vide ſupra §. 31. ex Prov. 31 27.

§. 41. Quomodo talis vxor laudetur à viro & filijs.

Surrexerunt filij eius, & beatiſſimam prædicauerunt: vir eius, & laudauit eam; 1 multæ filiæ congregauerunt 2 diuitias: tu ſupergreſſa es vniuerſas. PROV. 31. 28. 29

1. *Multæ filiæ*] Hæc ſunt verba, quibus vtuntur filij & vir eius.

2. *Diuitias*] tum corporales, tum ſpirituales virtutum.

§. 42. Quibus rebus ſimilis talis vxor.

Sicut ſol oriens mundo 1 in altiſſimis Dei, ſic mulieris bonæ 2 ſpecies in ornamentum domus eius. 3 Lucerna ſplendens ſuper candelabrum ſanctum, & ſpecies faciei 4 ſuper ætatem ſtabilem. Eccli. 26. 21. 22

1. *Altiſſimis*] ſc. cibis.

2. *Species*] pulchritudo maximè, quæ ſita eſt in probitate & virtute: Ideo autem comparatur eum ſole oriente, quia ſicut ſol noua ſua luce mundum illuſtrat, recreat & ornat, ita mulieris virtus totam familiam.

3. *Lucerna &c.*] .i. ſicut ſe habet lucerna in templo ſuper candelabrum aureum, quæ duplici nomine erat grata, tum lucis, tum ratione pretioſi candelabri, cui erat impoſita: ita & pulchritudo, quæ ex virtute maximè naſcitur grata eſt, maximè ſi ſit, vt ſequitur.

4. *Super ætatem ſtabilem*] id eſt, cui coniuncta ſit animi iam firmati in bono conſtantia, & maturitas.

§. 43. Talis non eget laude, cum ſatis laudetur ab operibus ſuis.

1 *Date ei de fructu manuum ſuarum: & 2 laudent eam in portis opera eius.* PROV. 31. 31

1. *Date ei &c.*] id eſt laudate eam ſicut merentur opera eius laudari.

2. *Laudent eam &c.*] Nec tam voces hominū eam laudent in portis, & publicis conſeſſibus, quàm eius opera.

§. 44. De vxore improba. Cuinam ſit ſimilis.

Sicut boum iugum quod 1 mouetur: ita & mulier

lier nequam: qui 2 tenet illam, quasi qui 3 apprehendit scorpionem. Ezech.26.10

1. *Monetur*) Agitatur, concutitur ob discordiam boum coniugatorum, vnde efficitur vt omnia turbentur, quæ agenda erant, vt nec simul rectè currum trahere, nec terrã arare possint. Tali iugo comparatur vxor mala, quia ipsa in coniugio quo viro coniuncta est, non quietè se viro suo accommodat, sed sua discordia omnia turbat. vnde fit, vt ea opera, quæ à coniugatis communiter obeunda sunt non peragantur fœliciter, dum vnus huc, alter illuc impellit.

2. *Tenet illam*] Illam sibi habet adiunctam.

3. *Apprehendit scorpionem*) Quia scilicet talis vir in magno versatur periculo, quod ipsi à tali vxore est metuendum. *Vide Iansen. cur mulier scorpioni comparetur.*

§. 45. Quam ea noceat viro.

Mulier 1 diligens 2 corona est viro suo: & 3 putredo in ossibus eius, quæ 4 confusione res dignas gerit. Prov.12.4

1. *Diligens*) Sedula, quæ otium vitat; itaque se ab omni turpitudinis infamia & carnis illecebris liberat, quæ familiam bene regit, liberos educat.

2. *Corona*) Quia summo honore & lætitia eum afficit.

3. *Putredo, &c.*) i. tanto virum afficit malo vt non tantum ei exterius carnem exedat, & sanguinem, sed quod interius affligat, & veluti ossa corrodat, vt tinea lignum.

8 *Confusione &c.*) Quæ ita se gerit vt maritum eius pudeat, siue ob innocentiam, siue ob ignaviam.

§.46. Quantum malum, quando cum viro ei non conuenit.

Vide supra §.44, ex Eccli 26.10.

§.47. Vxor zelotypa quantum malum.

1 *Dolor cordis, & luctus mulier zelotypa: In muliere zelotypa 2 flagellum linguæ, 3 omnibus communicans.* Eccli.26.8.9

1. *Dolor cordis*) quia eum affert, pro gaudio quod exspectatur à coniuge.

2. *Flagellum linguæ*] i. lingua assiduè affligens maritum suis quærimonijs.

3. *Omnibus communicans*] suas querelas de marito quod minus ab eo diligatur, vel in omnibus domesticis negotijs suas querelas inserens. cum quæcumque à viro fiunt, sinistrè interpretetur, semper querela, semperque ex zelotypia, amaro existens animo.

ZELOTYPIA.

Vide Mulier, Vxor.

§. 1. Vetatur.

Non zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te, malitiam 1 doctrinæ nequam. Eccli. 9.1

1. *Doctrinæ nequam*) Quam scilicet edocta est à vetulis & improbis mulieribus, quæ docent maritos zelotypos tollere veneno.

§.2. Quantum sit malum vxor zelotypa.

Vide Verbo Vxor. parag. 47.

ZELVS.

V. Charitas, Concionator.

§. 1. Zelus est inflexibilis.

1 *Dura 2 sicut infernus æmulatio.* Cant.8.6

1. *Dura*] Non mollis, non flaccida, at rigida, & tenax propositi.

2. *Sicut infernus*] Qui quod semel apprehendit, non dimittit. Talis esse debet zelus eorum, qui verè Christum diligunt.

§. 2. De zelo insipientium.

Testimonium perhibeo illis, quod 1 æmulationem Dei habent, sed non 3 secundum scientiam. Rom.10.2

1. *Æmulationem Dei*] Qua se putant agere pro gloria Dei.

2 *Secundum scientiam*] Insipiens est zelus. & non secundum fidei scientiam, imo ei contrariatur.

§. 3. Zeli exempla permulta sunt in sacris litteris.

Vide Numerorum 25.7. 1. Esdræ 9.3. & 10.6. Iudicum 20.3. Regum 18.40. & cap. 19. 10. 1 Machabæorum 2 25. Matthæi 21.21. Ioannis 2. 17. de quibus fusissime tomo altero, vt & de zelantium præmio.

FINIS.

Ad maiorem Dei Deiparæque gloriam.